<H Kainê Diathêkê>. Testamentum Novum. {Diyatika hadata} Est autem interpretatio syriaca Novi Testamenti, Hebraeis typis descripta, plerisque etiam locis emendata. Eadem latino sermone reddita. ...

Bible. N.T. (grec)

[Genève], 1569

Ἡ ΚΑΙΝῊ ΔΙΑΘΉΚΗ.

TESTAMENTVM NOVVM.

דִּיַתִיקָא חֲדַתָא

Est autem interpretatio Syriaca Noui Testamenti, Hebræis typis descripta, plerisque etiam locis emendata.

Eadem Latino sermone reddita.

AVTORE IMMANVELE TREMELLIO, theologiæ doctore & professore in schola Heidelbergensi, cuius etiam GRAMMATICA CHALDAICA ET SYRA calci operis adiecta est.

EXCVDEBAT HENR. STEPHANVS
ANNO M. D. LXIX.

TITVLVS SYRIACAE INTERPRETATIONIS,

דיתיקא חדתא הנודין כתבא דארבעא אונגליסטא

קדישא מתי מרקוס לוקוס יוחנן: ודתשעיתהון דשליחא טובנא הנו דמתקרא
כתבא דפרכסוס דשליחא דכנש לוקוס אונגליסטא: וארבעת
עסר אגרן דפולוס שליחא: ותלת אגרן דתלת
שליחא דאשתחלף מרן לעיניהון הנודין
דיעקוב ודפטרוס ודיוחנן:

ID EST,

TESTAMENTVM NOVVM, HOC EST,

Scriptum quatuor Euangelistarum sanctorum, Matthæi, Marci, Lucæ, Iohannis. Et historia Apostolorum beatorum, quæ vocatur Scriptum actorum Apostolorum, quam collegit Lucas Euangelista: præterea quatuordecim epistolæ Pauli Apostoli: & tres epistolæ trium Apostolorum, ante quorum oculos Dominus noster se trāsfigurauit: id est, Iacobi & Petri & Iohannis.

SERENISSIMAE D.
ELISABETHAE, ANGLIAE,
FRANCIÆ ET HYBERNIÆ REGInæ potentissimæ, Ecclesiæ Christi propugnatrici fidelissimæ, D. suæ perpetua veneratione & pietate colendæ, gratiam precatur & pacem à Deo Patre, & coæterno eius ac coessentiali Filio, Domino nostro Iesu Christo,

IMMANVEL TREMELLIVS, THEOlogiæ doctor & professor in schola Heidelbergensi.

AD M. T. partim de rebus Ecclesię & tuis, Elisabetha Anglorũ regina serenissima, partim de meis quibusdã laborib⁹, omni procul assentatione & ostẽtatione verba facturus, veniã mihi principio impetrandã arbitror, quòd equidẽ homo priuatus & peregrinus, & in gradibus Ecclesiæ inferiorib⁹ cõstitutus, regiam T. M. in sublimi orbis terrarum theatro ad Ecclesiæ defensionem & Reipublicæ gubernationem diuinitus collocatam, interpellare non verear. Quod sanè vererer quamplurimum, etiamsi dignitatis quoque inferioris statio tibi foret assignata: (nam dii estis vos, quotquot Dei Filiũ hospitio quasi acceptum exosculamini, & orbis terrarum populis ex æquo & bono ius redditis) nisi incredibilem tuam omníque posteritati prædicandã erga humiliora quoque Ecclesię membra bonitatem, humanitatem, affabilitatẽ experiundo non semel cognouissem. Sed hæc amplissima Dei dona, quo in M. T. excelsitate relucent splendidiora, hoc maiore cum veneratione, submissione & moderatione homines considerati illis sibi vtendum esse non ignorãt: & quo magis officii tui arduis muneribus exequẽdis occupata es, (his præsertim tempestatibus, quibus sursum deorsum cõturbandis omnibus tanto impotẽtius tumultuatur Satanas, quãto se propius sua cum societate præsentit abesse à flãmis æternis) hoc quoque breuius nobis agendum esse meminerimus: ne scilicet boni publici non satis magnam rationem habuisse videamur. Res igitur humanas animo perlustrans, Elisabetha R. cum in reliquis omnibus, tum in expetendis & fugiendis, infinitam animaduerto varietatem & discrepantiam, ídque non solùm in philosophorum disputationibus, verumetiam in quotidianis vitæ communis actionibus. Longissimè profectò ab origine cælesti degenerãt (quorum heu nimis magna vbique est obuia multitudo, etiam inter eos quos perpetua vitæ sanctimonia, ceu clarissima mundi lumina, populo decebat præfulgere) qui cogitationes suas omnes & studia nusquam videntur referre quàm vt concupitis voluptatibus ad satietatem perfruantur,

non tam certè hominum appellatione digni,quàm pecudum.Nihilo ſunt meliores,qui nefario mammonæ ita ſe totos in ſeruitutem addixerunt, vt in rebus diuinis aut humanis nihil tam ſit ſanctum aut inuiolabile, cui ſceleratas manus ſecurè non iniiciant. Cuius mihi videntur eſſe farinæ Thracica illa mancipia quæ nunc Antichriſto militant, homines omnino digniſſimi qui primi cogantur experiri tyrannidem, quam nunc tanto ſtudio exacuũt. Quid cogitemus,quàm ipſas poculi Babylonici fæces eos exſorbuiſſe? Vtriſque verò non paulo generoſioris ſpiritus habentur,qui reliquis omnibus propè neglectis & contemptis, qua poſſunt animi contentione ad honores, imperia, magiſtratus adſpirant: præſertim ſi iuſtis finibus iuſtíſque gradibus ad propoſita dignitatum faſtigia conſcendant. Hi ſunt præcipui ſcopi, ad quos filij huius ſeculi omnia ſuarum actionum tela dirigunt: à quibus ſi fortè aberrant, tanquam in extrema conſtituti miſeria contabeſcunt:ſin attingunt, quaſi bonorum omnium extremum conſequuti,lætantur, ſuóſque ad iſtam beatitudinem duces & adiutores laudibus quàm poſſunt exquiſitiſſimis modonon euehunt ſuper æthera, & quibuſcunque licet gratitudinis & beneuolentiæ officijs quammaximè auctos eſſe & ornatos cupiunt. At verò quos Filius Dei filiorum lucis appellatione cõdecorat, ijs non modò cum hominum mundanorum inaniſſimis & afflictionum refertiſſimis ſtudijs, ſed ne cum ſplendidis quidem philoſophorum diſputationibus conuenit. Nequaquam enim felicitatem ſuam voluptatibus, diuitijs, honoribus, & ne fumoſa quidem virtutis vmbra, ſed ſola perpetuáque & libera gloriæ Dei celebratione metiũtur. Cuius quidem tantæ Deum celebrandi cupiditatis cauſa eſt,quòd Scripturis edocti, firmiſſimè perſuaſum habemus, cum reliqua vniuerſa optimè & potentiſſimè ab ipſo creata conſeruari & gubernari,tum vniuerſum genus hominum in Adamo ad ipſam eius imaginem & ſimilitudinem efformatum eſſe, eámque in nobis perpetuò fulſuram fuiſſe, niſi aſtuto Diaboli perſuaſu, ſtultáque primorum parentum credulitate & inobediẽtia fœdiſſimè deformata,& maxima ſui parte extincta eſſet. Vnde iuſtiſſima & grauiſſima conditoris ira exardeſcẽs,ipſoſmet ſceleris autores,cum tota poſteritatis ſerie, infinitis huius vitæ calamitatibus ſubiectos æternæ,damnationis reos peregit. Sed è veſtigio operis ſui præſtantiſſimi ruinam miſeratus, Semen illud benedictum, caput ſerpentis conculcaturum promiſit,ſuóque tempore ex vatum prædictione exhibitum in ignominioſam crucis mortem tradidit:vt quicunque per ſpiritualem miniſterii Euangelici efficaciam, immotam ſalutis fiduciam in eo Semine repoſitam habuerint,nunquam pereãt, ſed obtineant vitam æternam: quicunque verò diffiſi fuerint, in ſempiterna morte permaneant. Hæc Dei bonitas & miſericordia,hæc eiuſdem ſeueritas & iuſtitia,vberrima eſt diuinæ maieſtatis prædicandæ materia: eiúſque prædicationis plena libertas,tantũ eſt bonũ,vt nullius vel lingua dicendo vel mẽs cogitãdo ſatis aſſequatur.Quid enim vera pietate ꝑfuſo pectori iucũdius accidat, quàm ſalutis ſuæ veritatẽ & ſtabilitatẽ lingua quamſolutiſſima

prædicare? quanta voluptas est gloriari, siquid à communi remotum intelligentia, ingenij vi erueris? Quanto itaque maior erit, eam iactare scientiam, nulla prorsus modestiæ iactura, quę omnē humanę cognitionis sublimitatem longè latèque exuberat? Quàm suauiter subinde recordamur, & quàm libēter amicis exponimus, siquod huius vitæ periculum sub Dei tutela euasimus? Quanto igitur suauiorem esse oportet memoriam & prædicationem certissimæ ab æterno interitu liberationis? Eius contrà libertatis priuatio, tam detestabile malum est, vt quæ mūdus tanquam omnium malorū maxima mala refugit, horret, execratur, si in altera quasi lance collocentur, ne minimi quidem momenti instar habitura sint. Illusores profani, inanes verborum strepitus hæc interpretantur: nec quidem ii mihi satis intelligunt quàm verè dicantur, quibus parum sæpe gratis, inæstimabili Dei beneficio contigit in Ecclesiæ quasi sinu nasci, educari, foueri. Sed afflictissimas illas, & cæli propemodum terræque misericordiam commouentes ouiculas, quæ medias inter luporum acies nihil audiunt quàm proscriptiones & mortes, & (quod ipsa morte acerbius est) eius doctrinæ, quam ipsam esse Dei veritatem Spiritus testimonio compertissimum habent, iniquissimam damnationem: quum ipsis interim citra mactationis periculum ne mutire quidem contrà liceat: eas (inquam) ouiculas & numero infinitas, & fide dignissimas in rem præsentem ad testimonium dicēdum citauerim. Neque T. M. locupletissimo testimonio destituimur, regina, cui singulari quoque Dei beneficio datū est (nam paucis hoc mundi principibus contingit) non solùm credere Seruatori nostro Christo, sed etiam eius nomine contumelias & carcerem perpeti. Macte igitur illa tua cælesti virtute & animi magnitudine, regina, quà omnibus Christum confitentibus, etiam cum præsentissimo vitæ periculo, sociam te adiunxisti. Sic per multas afflictiones itur ad astra. Vos verò iuuenes, regii præsertim sanguinis, quibus satis est stulta credulitate amplecti, & mordicus deinde retinere, quæcūque sub Ecclesiæ catholicæ larua circunferuntur, animos geritis muliebres: illáque virgo, quæ illusa contemptáque, in carcere maluit iacere, quàm agnitæ veritatis Euangelicæ confessionem prodere, viri gerit animum. Ergo ad testes conquirendos, longius abire nihil est opus. Vna tu Elisabetha R. multorum es instar, beneficii diuini in Christo nobis collati liberam prædicationem, bonorum omnium esse optimum, eiúsque contrà libertatis priuationem, (quātum Satanæ quidem satellitio permittitur) malorum omniū esse pessimum. Hæc enim persuasio nisi piorum animos occupasset, quomodo (per Deum) adducerentur vt patriam, parentes, propinquos, amicos, vxores, liberos, possessiones, dignitates, & vitam ipsam (quæ sola putantur in vulgus bona) non multo pluris videantur ęstimare quàm scorias & quisquilias? Clamat Antichristus, seditiosorum & pertinacium hominum malitiosam hanc esse fatuitatem: reclamat ex piorum animis Christus, Siquis ista supra me diligit, non est me dignus: &, Qui me negauerit coram hominibus, eum & ego negabo coram Patre meo qui in cælis est. His monentur electi Dei, vt relictis omnibus, quouis gentium sequantur Christum, & san-

guinem, re ita postulante, non inuiti profundant. Quin euentus ipse eius tam boni, quod dico, magnitudinem, quàm mali grauitatem non obscurè demonstrat. Nam D. Iesu liberè inter suos versante, præclara hæc editur confessio, Tu es Christus viuentis Dei filius: sed eodem capitis causam dicente, tristis hæc auditur abnegatio, Non noui hominem. Reges itaque & principes optimè quidem de suis populis merentur, quibus est curæ vt in otio & tranquillitate sua quisque munia possit obire: vt iura vigeant & iudicia: vt æqui & boni studiosi & periti præficiantur officiarii: vt omnia denique ritè fiant & ordine. Sed quanto conscientiarum tranquillitas, quauis externa pace, & cælestia terrestribus, æterna caducis præstabiliora sunt, tanto præclarius de suis ciuibus promerentur, quibus hoc primum est curæ vt Regi gloriæ Christo portas suas adaperiant, deinde vt vnà cum populo, ex eiusdem præscripto, reliquis sui officij partibus defungantur. Quanquam verò huiusmodi re & nomine dij cunctis ætatibus perquam rari fuerunt, (nam alios retinet ignorātia, alios stulta carnis prudentia, alios malitia & contumacia, alios propinquitates, affinitates, familiaritates, & nescio quæ retinent alios alia) tamen immortali Deo gratiæ debentur immortales, quòd subinde viros quosdam heroicos excitat, quibus doctrinæ cælestis instauratio, defensio, propagatio, vnicè sit cordi. Inter quos Elisabetha R. vt augustissimæ sanctissimæque memoriæ fratrē tuum Eduardum VI, pietate, virtute, eruditione vix vlli secundum esse sentiam, nulla profectò adulandi libidine, verùm certo stabilíque animi iudicio adducor. Etenim is prudentissimis quibusque Ecclesiæ Dei architectis adhibitis, quod inchoatū acceperat, breui tēporis spatio sic exædificaturus erat vt nihil nō modò perfectioni, sed ne exornationi quidem deesset. Sed admirabilis pulcherrimi operis splendor, quo magis inuidos cacodæmonis oculos perstrinxit, hoc præcipiti magis furore, oblata sibi per immaturum & omnibus luctuosissimum Eduardi interitum occasione, omnia ab ipsis vsque fundamentis conuulsa euertit, omnia disiecit, omnia post hominum memoriam inaudita tyrannide depopulatus est, nulla prorsus ætatis, sexus, virtutis, amicitiæ, dignitatis, aut nobilitatis habita ratione: adeo vt defunctorum quoque ossibus suam quodammodo quietem inuisam fuisse, non immeritò quis suspicetur. Quam ego horrificam cladem imprudens fortasse repeto, verùm sæpe sæpiúsque repetendam existimo, quò istorum temporum memoria in ipsis T. M. visceribus & medullis defixa hæreat: nimirū vt minimas etiam quasque occasiones, pro tua in Ecclesiam Christi affectione prope singulari, cauere, præcidere, detestari pergas, quæ tranquillitatem Ecclesię Dei per te redditam aliquando interpellare posse videātur. Sed quid ego hæc memorem moneo, præsertim quum T. M. tot vndique pietate, doctrina, prudentia prę̄stantibus viris circunsepta sit & munita, quos egregia ipsorum erga Ecclesiam Christi voluntas, ipsáque officii ratio per se satis exuscitat? Refricuerim igitur potius tristissimę tēpestatis memoriam, vt gratis cum animis recogitemus quàm felix, quàm fausta, quàm serena dies afflictissimo Anglię, atque adeo vniuerso Christi regno illuxerit, quum tibi sceptrum traditū, tuóque sanctissimo capiti regia co-

rona ex ipſo cælo impoſita eſt. Nam quæcũque prius de legitimo Dei cultu & tota adminiſtratione & gubernatione eccleſiaſtica ex Dei verbo piiſſimè & rectiſſimè conſtitui cœperãt, paulo pòſt non modò abolita, verumetiam cum execrabilibus idolomaniis & impietatibus ſunt commutata. Vtinam verò, cæteris quoque abominationum hydris animo prorſus Herculeo profligatis & exciſis, omnia tandem in priſtinum dignitatis locũ reſtituta cernamus. Quid, quòd ampliſſimum Angliæ regnum, ſolum propemodum afflictarum eccleſiarum ſuauiſſimum fuit hoſpitium & receptaculum? & ecce derepente, dicámne in macellum an in carnificinã conuerſum eſt? At verò nunc, admirando Dei conſilio, oppreſſis omnibus optatiſſimum perfugium & aſylum tutiſſimum denuo patefactum eſt: miſerrimis præſertim illis Chriſti ouiculis, quæ iã totos dies, totos annos per inferiorem Germaniam immaniſſimè mactantur: & quidẽ ab illis ipſis qui pro ſua virili parte, lethifera illa vulnera tui quoque regni Eccleſiis impoſuerunt, & qui hac ipſa tẽpeſtate nihil ſpirãt quàm minas & cædes, & Eccleſiarum, nihil etiam ad ipſos pertinentium, internecionem. Sed bene res habet quòd præter hoſpitalitatis beneficentiam, ea M.T. celebrantur pietatis & humanitatis officia, quæ tantorum vulnerum doloribus, præter bonæ conſcientiæ teſtimonium, vtcunque poſſint mederi. Quinetiam parum tibi viſum eſt, Eliſabetha R. tot tantíſque beneficiis & tuos populos & Chriſtianos exules cumulatè beaſſe, niſi annis ſuperioribus, tui ſimillimos principes, hoc eſt, Euangelicæ veritatis defenſores fortiſſimos, re conſilióque plurimum ſubleuaſſes, alióſque ſua etiam ſponte paratiſſimos heroas, ad idem Eccleſiæ præſtandum officium cohortata fuiſſes. At verò eadem (proh dolor) Eccleſia in tantas nunc iterum redacta eſt anguſtias, omnibus quæ vbique ſunt dæmonum agminibus contra eam conſpirantibus, vt actum ſit de ipſa in perpetuum, niſi diuinæ clementiæ viſum fuerit euadendi vias aperire, commonſtrare, præire. Quam tu ruinam auerte ô Deus, quæ alioqui dilecti tui Filij Eccleſiã grauiſſimè ſit afflictura: horreo enim dicere oppreſſura. Secundùm verò Deũ, ad te, regina potentiſſima, & ad alios, quos dixi, tutores ſuos iterũ eadẽ confugit, veſtram cum lacrymis fidem & opem implorat: nihil addubitans, eos ad ſuccurrendum fore promptiſſimos, per quos ſuperiore cõiuratione Dei benignitas ex luporum faucibus mirabiliter eam eripuit. Quod vt tanta ſibi polliceãtur cũ fiducia, incredibilis eorum facit alacritas, qui iampridem cœperunt quicquid poſſunt equis viríſque in eius tuitionem nauare. Quanquam verò piis omnibus conſtat nihil nobis vel proſperum euenire vel aduerſum, quod ad Deum autorem referendum non ſit: quemadmodum tamẽ ad eorum nequitiã, quibus vti flagellis Deo viſum eſt, minimè conniuebimus, ita ſanè multo minus oculos ad eorum intuitum clauſos habebimus, per quos bonitati diuinæ complacuit perpetuis nos ſibi beneficiis demereri & adſtringere. Illis itaque vel mentem meliorem (ſi fortè ſanabiles fuerint) precabimur, vel (ſi deſperatos ſe declarauerint) eius ad quem ſua ſponte ruunt, interitus accelerationem optabimus: iſtis verò & Deum magis magíſque propitiũ precabimur, & eos quibuſcũque dabitur gratitudinis & reuerentiæ officiis certatim proſequemur. Idcirco pro ea

coniunctione intima, qua suis gradibus sub vno capite Christo tam arctè deuincti sumus, vt nostris in Christo fratribus nihil omnino accidat, vnde vel suauissimus vel acerrimus sensus ad reliqua membra non redundet: quoniam extra Deum, qui gratiã possit referre parẽ, nemo est equidẽ, regina piissima: ego, qui & ipse ineffabili misericordia Dei, Ecclesiæ mẽbrũ effectus sum, gratias quantas possum maximas tuæ nunc ago M. Sed multò maiores animo conceptas habeo, & habebo perpetuò, quòd afflicta, disiecta, oppressa Christi membra, tanta benignitate in regnum tuum recolligis, recreas, foues, & domi forísque re consilióque iuuas munísque plurimum. Nec dubito quin reliqui nostræ Reipublicæ ciues coniunctis animis & vocibus idem nobiscum faciãt. Sed quòd eã erga te gratitudinis meæ significationem hisce quasi tabulis publicis separatim consignatam extare cupio, faciunt nonnulla haudquaquam vulgaria priuatim apud me posita beneficia. Si nihil esset aliud, quam tamen gratæ memoriæ testificationem non mereatur, quòd Eduardo rege adhuc superstite, tu loco altissimo nata virgo, me vilem homunculum summo tuo fauore nunquam fuisti dedignata? Sed quantum hoc fuit, quòd Eduardo in cælum euocato, inter alios homines pios, me quoque misericordiæ diuinæ fiducia, per internuntios (quoniam tum aliter non licebat) grauissimè consolata es, quę ipsamet omnium solatij tum esse indiga videbare? Hęc autem omnia non abinani quadam specie, sed ex intimo cordis affectu profecta esse, ex quo tẽpore ad regni sedes gubernacula, cũ multis aliis, tũ etiã mihi tribus ab hinc annis abundè declarasti. Quoniã tunc me clementissimè acceptum, ad M. T. colloquutionẽ nõ semel admisisti, de rebus meis exponentem benignè audisti, meis petitionibus (quantũ fieri potuit) affatim satisfecisti, munus docẽdi (si quidẽ soli vertẽdi animus esset) liberalissimè detulisti, nulla denique regię munificentiæ officia mihi non præstitisti. Quibus tam multis & præclaris tuis meritis quum non solùm meę, sed haud scio an cuiusquam hominis meæ conditionis vires respõdeant, neque tui ordinis sublimitas compensationem desideret, tamen vt fœdissimum ingratitudinis crimen effugiam, animi saltem grati monumentum aliquod apud M. T. deponendum putaui. Sed cogitanti mihi quale potissimũ deligerem, quod neque M. T. planè indignum, neque mea qualicũque persona alienum videretur, nullum profectò commodius sese potuit offerre, quàm de illo literarum genere, quod T. M. ab ineunte vsque ætate prę ter cætera constãter & mirificè complectitur, & in quo ego quotidie magis magísque proficiendo consenesco. En igitur tibi Elisabetha R. eius doctrinæ quæ nos sola ad æternam salutẽ potest erudire, & quæ non iis de quibus contumeliosè insimulatur, obscuritatibus & ambiguitatibus inuoluta est, sed quæ sola pedibus nostris lucerna est luculentissima, lucẽs in loco caliginoso, quæ non vel manca est vel mutila, sed quæ diuinitus inspirata, modis omnibus est absolutissima: siue sana doctrina sit explicanda aut stabilienda, siue refutanda corrupta, siue pietatis officia sint inculcanda, siue morum prauitates redarguendæ, siue ignaui cohortandi, siue excitãdi, siue afflictorum animi consolando sint erigendi: eius (inquam) doctrinæ en tibi R. partem alteram, Testamẽtum quod vocamus, aut Fœdus

nouum, monumentum ſuo genere incomparabile, ſed quod ad meam in eo quaſi noua ratione reſtituẽdo poſitam operam, T. fortaſſis M. non ſatis dignum. Attamen nimis indecorum videbatur, ea velle obtrudere quæ Dei bonitate in medio poſita ſunt, aut quæ ſuperiorib⁹ annis à viro in Eccleſia Dei facilè doctiſſimo T. M. honorificentiſſimè ſunt oblata. Is itaque hæc ipſa noui Fœderis volumina, ſumma cum accuratione & doctorum omnium approbatione de Græco dedit Latina: ſed ego, qua neſcio dexteritate, certè qua potui fidelitate, de ſermone Syriaco expreſſa offero. Is verò Syrorum ſermo (ſi fortè hoc quærat aliquis) Chriſti & Apoſtolorum temporibus, propter diuturnam illam in Babylone captiuitatem, & Aſſyriorum contrà in Iudæam tranſlationem, genti Hebraicæ popularis fuit & vernaculus, adeo vt nulli tunc ſcirent Hebraicè, niſi qui ſingulari ſtudio ex libris didiciſcent, quemadmodum ante deportationẽ, homines periti dũtaxat & exercitati, linguæ Syriacæ vſum habebant. Quamobrem Chriſtũ quoque & Apoſtolos eodem ſermone popularibus ſuis loquutos fuiſſe, cum ipſa ratio (ſiquidem reliquis aures obturantibus, populo ſeruiebant potiſſimùm) tum in Græco relictæ voces Syriacæ ſatis euincunt. Nam quòd Euangeliſta Iohannes eas alicubi vocat Hebræas, & quòd Lucas in Actis ſcribit Paulũ Hebraicè loquutũ eſſe populo, id faciunt hac ipſa de cauſa, quòd lingua Syriaca Iudæis tunc eſſet effecta popularis & vernacula. Neque dubitandum videtur quin Spiritus ſanctus eodem ſermone in ſacris noui Teſtamenti voluminibus deſcribendis vti voluiſſet, ſi quidem ad ſolam Iudæorum nationem ea pertinuiſſent, vel ſi lingua Syriaca longius per orbem latiúſque diffuſa fuiſſet. Sed quia theſaurus ille totius Eccleſiæ ex omnibus mundi plagis contrahendæ communis erat, iſtáque lingua ſuis quaſi finibus circundabatur, Græca autem (vt hodie Latina) latiſſimè vagabatur, infinitæ fuit diuini Spiritus ſapientiæ, res noui Teſtamenti per eius linguæ celebritatem perpetuis literarum monumentis voluiſſe conſignare. An ſint qui ſecus ſentiant, neſcio, præterquam quòd nonnulli probabiliter ſanè ratiocinantur, & Ieſu Chriſti Euangelium ſecundum Matthæum, & illam præclariſſimam ad Hebræos epiſtolam (ſi quidem Græcè ſcripta non ſint) in gratiam gentis Iudaicæ, Syriacè potius eſſe perſcripta quàm Hebraicè. Quemadmodum igitur ab Apoſtolorum temporibus editæ verſiones aliæ, ſic quoque Syriaca noſtra, ſi fortè non tota, maiori tamen ex parte ex archetypo Græco fideliſſimè expreſſa eſt: ſed quo vel quibus auctoribus, quo item tempore, quum id nuſquam inquirentibus nobis adhuc occurrerit, non magis definiri poteſt in præſentia, quàm Græca veteris Teſtamenti, & vetus Latina, quibus auctoribus verè ſit adſcribenda. Interim veritati prorſus eſt conſentaneum, intra ipſa Eccleſiæ Chriſti initia, vel ab Apoſtolis ipſis, vel eorum diſcipulis profectam eſſe: niſi fortè ſuſpicari malumus, eos ſcribendo, alienigenarum duntaxat rationem habere voluiſſe, ſuorum autem gentilium aut nullam aut certè perquam exiguam. Sed vene-

randam antiquitatē abundè confirmat, cum incorrupta sermonis elegantia, tum defectus epistolæ Petri II, Ioannis II & III, beati Iudæ, Apocalypseωs, & accusationis adulteræ apud Ioan. cap. 8. quæ tametsi eundē cum reliquis Spiritum redolent, tamē inter scriptores Ecclesiasticos semper de ijs disceptatum fuisse, & reliquis esse habita posteriora, non est obscurum. Historia adulteræ apud Chrysostomū quoque, Theophylactum, & Nonnum desideratur. Nam quòd hæc apud Syros dicūtur extare, quum in antiquissimis harum nationum libris desint omnia, non est inanis coniectura, posteritatis industria eam esse factam accessionem. Summam verò fidelitatem, conferēdo potest experiri qui volet, & (nisi me fallit iudicium) non maiorem deprehēderit inter Græca & Syriaca varietatem, quàm quæ inter ipsa Gręcorum exemplaria ferè deprehenditur: quinimo propiorem haud dubiè cerneret consensionem, (quanquam notabilis aut periculosa dissensio nulla est) si pluribus bonorū librorum adminiculis instructi fuissemus. Cuius quidem rei satis illustria passim edidimus documenta ex longè antiquissimo & optimo codice manuscripto, quē illustrissimi & piissimi principis Friderici III, electoris Palatini, domini mei clementissimi, bibliotheca nobis suppeditauit. Præter quē nullū alium habere potuimus, eo duntaxat excepto quem Ferdinandus Rom. Imp. Augustus, annis abhinc amplius duodecim primus adeo magnis & præclaris sumptibus, nouis & elegantibus typis ex duobus manuscriptis codicibus excudi curauit. Cui laudatissimo aliísque principibus viris imitando operi occasionem dedit Antiochenus (vt vocant) patriarcha. Is enim quum in suis Ecclesiis, non Latino, sed qui illic intelligitur, Syriaco sermone vtatur, & necessariis ad ministerium quasi instrumentis, hoc est libris, destitueretur, misit quendam ordinis Ecclesiastici hominem, Mosen Meredinæum, qui vel Romæ vel Venetiis Nouum Testamentum Syriacè imprimēdum procuraret. Sed quum id esset frustra, iter ad Ferdinandum Cæsarē dirigens, incidit in virum doctissimum Albertum Vuidmanstadium, qui eius voluntate cognita, non mediocriter lætatus est, & quòd eodem literarum genere, (licet iureconsultus) & per id tempus Austriæ orientalis cancellarius, plurimum delectaretur, & quòd ipse Testamenti Syriaci editionem meditaretur. Re igitur ad Cæsaream maiestatem relata, eius iussu non solùm typos fieri curauit, sed etiam vnà cum Mose molestissimos castigādi labores, homo alioqui occupatissimus, nō grauatè suscepit: cōmentariolos præterea & textum Syriacum Hebræis literis descriptū, & pleraque alia pollicitus est. Quæ quū tempore satis multo auidissimè expectaremus, tum quòd alienis laboribus non inuiti fruimur, tum etiam ne falcē in alienam (quod dicitur) messem videremur missuri, & nihil interim fieret, præclaro viri conatu vel aliis negotiis impedito, vel ipsa morte abrupto, clarissimorum aliquot mihíque amicissimorū hominum crebris cohortationibus, meáq; erga Ecclesiā Dei voluntate, rem ipsam, Deo approbante, ante triennium tandem aggressus sum: & hoc modo, qua potui fide & diligentia administraui. Prima nobis cura fuit lectionis: quam si diuersam inuenimus, id diligenter notauimus, & quod pro nostra mediocritate optimum iudicauimus, id potissimùm sequuti fuimus. Deinde Syriacū textū Hebręorum

literis punctísque vocalibus, multo certè & tædioso labore descripsimus: quò nostræ vigiliæ illis quoque sint fructuosæ qui Hebraicè vtcunque periti, Syriacam fortasse lectionem ignorant. Hoc autem quasi subere natantes, & præterea non parum (vt opinor) adiuti vocum Syriacarum difficilium notatione in margine, vnà cum interpretatione & radice Hebræa, phraseωn item obscuriorum, & à Latinorum consuetudine abhorrentium explicatione, linguæ quoque Syriacæ gustum non contemnendum, tempore non ita multo consequi poterunt: præsertim si cum aliorum, tum nostram Chaldæam & Syriacam grammaticam in consilium aliquando adhibuerint. Hæ enim linguæ non tam vocum essentia, quàm analogia & motionum ratione differunt: adeo vt Christum adhuc blasphemantibus Iudæis, hanc nostram operam non minimo fore adiumento ad resipiscendum ex diaboli laqueis confiderem, modò adduci possent vt, quo animo ipsis quoque destinata est, eodem susciperent, & ad salutem suam vterentur. Præterea ex Syriacis in suo genere elegantissimis, Latina fortasse non optima, sed tamen tolerabilia effecimus, & eiusmodi quæ efficacitatem Syriacam, quantum eius fieri potest, repręsentent & exprimant. Malim enim in hoc genere seruus videri timidiusculus, qui nusquam à domini vestigiis audeat discedere, quàm licenter vagando, diserti interpretis laudem (si vel id maximè possim) aucupari. Postremò, quæ iam multo tempore in locos plerosque obscuriores meditata habuimus, ea quoque cum Ecclesia Christi bona fide communicamus: &, si fortè obscuritas extitit ex rituũ Iudaicorum apud Christianos ignoratione, tunc Thalmudicum illud pelagus nauigare, &, quæ lucis aliquid videbantur posse adferre, diligenter expiscari non sumus grauati. Tantũ est, Elisabetha serenissima, quod partim de rebus Ecclesiæ & tuis, partim de meis laboribus præfandum existimaui: quos apud M. T. acerrimam Ecclesię Christi propugnatricem, in gratitudinis monumentum repositos, ipsi quoque Ecclesiæ gratiores, & à maleuolorum morsibus tutiores fore confido. Oro autem Deum & Patrem D. nostri Iesu Christi, vt M. T. suę afflictissimę Ecclesię & Reipublicę quamdiutissimè saluam & incolumem conseruet: vtque molestissimo Antichristi iugo semel excusso, suauissimum Christi iugum sine recusatione aut tergiuersatione læti suscipiamus: & quantum rerum sacrarum cognitione, tantundem & vitæ sanctitate ad Dei gloriam, & animarum nostrarũ salutem, quotidie proficiamus. Amen.

Heidelbergę ad Kal. Martias, Anno M. D. L X V I I I.

אונגליון קדישא כרוזותא דמתי שליחא
דאכרז עבראית בארעא
דפלסטיני.

Euangelium ſanctum prædicationis Matthæi Apoſtoli, quod prædicauit Hebraicè in regione Palæſtinæ.

Κεφάλαιον α.

Luc.3.24

1 Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ.

Gen.21.2 — Gen.25.24 — Gen.29.35

2 Ἀβραὰμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ. Ἰσαὰκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰούδαν, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ.

Gen.38.27 — 1.Paralip.2.5

3 Ἰούδας δὲ ἐγέννησε τὸν Φαρὲς καὶ τὸν Ζαρὰ ἐκ τῆς Θάμαρ. Φαρὲς δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐσρώμ. Ἐσρὼμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀράμ.

4 Ἀρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀμιναδάβ. Ἀμιναδὰβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ναασσών. Ναασσὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Σαλμών.

Ruth 4.18

5 Σαλμὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Βοὸζ ἐκ τῆς Ῥαχάβ. Βοὸζ δὲ ἐγέννησε τὸν Ὠβὴδ ἐκ τῆς Ῥούθ. Ὠβὴδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεσσαί.

1.Reg.16.1 & 17.12 — 2.Reg.12.24

6 Ἰεσσαὶ δὲ ἐγέννησε τὸν Δαβὶδ τὸν βασιλέα. Δαβὶδ δὲ ὁ βασιλεὺς ἐγέννησε τὸν Σολομῶντα ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου.

3.Reg.11.43 — 1.par.3.10

7 Σολομὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Ῥοβοάμ. Ῥοβοὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀβιά. Ἀβιὰ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀσά.

8 Ἀσὰ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσαφάτ. Ἰωσαφὰτ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωράμ. Ἰωρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ὀζίαν.

9 Ὀζίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωάθαμ. Ἰωάθαμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀχάζ. Ἀχὰζ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐζεκίαν.

4.Reg.20.21 & 21.18 — 1.par.3.13

10 Ἐζεκίας δὲ ἐγέννησε τὸν Μανασσῆ. Μανασσῆς δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀμών. Ἀμὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσίαν.

4.Reg.23.34 & 24.1 — 2.par.36.4 — 4.Reg.24.6 — 2.par.36.9

11 Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακείμ. Ἰακεὶμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεχονίαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος.

12 Μετὰ δὲ τὴν μετοικεσίαν Βαβυλῶνος, Ἰεχονίας ἐγέννησε τὸν Σαλαθιήλ.

1.Paral.3.16 — 1.Esdr.3.2 & 5.2

Σαλαθιὴλ δὲ ἐγέννησε τὸν Ζοροβάβελ.

13 Ζοροβάβελ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀβιούδ. Ἀβιοὺδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλιακείμ. Ἐλιακεὶμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀζώρ.

Caput I.

Iesus Christus ortus est ex Abrahamo, ex tribu Iuda, & ex familia Dauid, sicut Deus promiserat.

‖LIBER generationis Iesu Christi, filii Dauid, filii Abraham.

‖Abraham genuit Isaac. ‖Isaac autẽ genuit Iacob. ‖Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius.

‖Iudas autem genuit Phares & Zara è Thamar. ‖Phares autem genuit Esrõ. Esron autẽ genuit Arã.

Arám autẽ genuit Aminadab. Aminadab autẽ genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon.

Salmon autem genuit Booz è Rachab. ‖Booz autẽ genuit Obed è Ruth. Obed autẽ genuit Iesse.

‖Iesse autem genuit Dauid regẽ. ‖Dauid autem rex genuit Solomonem ex ea quæ *fuerat vxor* Vriæ.

‖Solomon autem genuit Roboã. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa.

Asa autẽ genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Hoziam.

Hozias autẽ genuit Ioathã. Ioatham autẽ genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.

‖Ezechias autẽ genuit Manasse. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam.

‖Iosias autem genuit Ialzim. ‖Ialzim autem genuit Iechoniam & fratres eius, in deportatione Babylonica.

Post verò deportationẽ Babylonicã ‖Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autẽ genuit Zorobabel.

‖Zorobabel autẽ genuit Abiud. Abiud autẽ genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

אונגליון דמתי

קפלאון א

1 כתבא דילידותה דישוע משיחא ברה דדויד ברה דאברהם

2 אברהם [a] אולד לאיסחק איסחק אולד ליעקוב יעקוב אולד ליהודא ולאחוהי :

3 יהודא אולד לפרץ ולזרח מן תמר פרץ אולד לחצרון חצרון אולד לארם :

4 ארם אולד לעמינדב עמינדב אולד לנחשון נחשון אולד לסלמון :

5 סלמון אולד לבעז מן רחב בעז אולד לעוביד מן רעורת עוביד אולד לאישי :

6 אישי אולד לדויד מלכא דויד אולד לשלימון מן [b] אנתתה דאוריא :

7 שלימון אולד לרחבעם רחבעם אולד לאביא אביא אולד לאסא :

8 אסא אולד ליהושפט יהושפט אולד ליורם יורם אולד לעוזיא :

9 עוזיא אולד ליותם יותם אולד לאחז אחז אולד לחזקיא :

10 חזקיא אולד למנשא מנשא אולד לאמון אמון אולד ליושיא :

11 יושיא אולד ליוכניא ולאחוהי [c] בגלותא דבביל :

12 מן בתר גלותא דין דבביל יוכניא אולד לשלתאיל שלתאיל אולד לזורבבל :

13 זורבבל אולד לאביוד אביוד אולד לאליקים אליקים אולד לעזור :

[a] ילד

[b] אנת

[c] גלת

עזור

Euang. Matthæi.

Caput I.

1 Descriptio generationis Ieschua Christi, filii [2] Dauid, filii Abraham.

2 *Abraham genuit Ischac. Ischac genuit Iaakob. Iaakob genuit Ihuda, & fratres eius.*

3 *Ihuda genuit Paretz et Zarah è Tamar. Paretz genuit Hetzron. Hetzron genuit [3] Aram.*

4 *Aram genuit Aminadab. Aminadab genuit Nachschũ. Nachschũ genuit Salmun.*

5 *Salmun genuit Baaz è Rachab. Baaz genuit Vbid è Reuth. Vbid genuit Ischai.*

6 *Ischai genuit Dauid regem. Dauid genuit Schelemun ex vxore Vriæ.*

7 *Schelemun genuit Rechebam. Rechebam genuit Abia. Abia genuit Assa.*

8 *Assa genuit Jahuschaphat. Jahuschaphat genuit Juram. Juram genuit Vzia.*

9 *Vzia genuit Juthã. Juthã genuit Achaz. Achaz genuit Chezakia.*

10 *Chezakia genuit Menasche. Menasche genuit Amun. Amun genuit Juschia.*

11 *Juschia genuit [4] Iuchania & fratres eius in [5] exilio Babylonico.*

12 *Post exilium autem Babylonicum Juchania genuit Schelateil. Schelateil genuit Zurbbabel.*

13 *Zurbbabel genuit Abiud. Abiud genuit Eliakim. Eliakim genuit Azur.*

1 כתבא cethaba, ad verbũ, Scriptũ generationis. sic enim est βίβλος.i. ספר sepher, liber. quod generale est: ex loci tamen circũstantia ad descriptionem, siue recẽsionem genealogiæ restringitur.

2 דויד Dauid, cum a breui, quũ Hebraicè scribatur cum a longo. Solent enim Syri, in nominibus propriis hominum & locorum, modò vocales, modò etiã consonãtes mutare, aut contrahere, aut multiplicare quẽadmodum suis locis demonstrabitur.

3 ארם pro ארם Arã, ex Græcis. Nã Hebræi & Chaldæi legunt Ram absque a, vide Ruth 4.19. & 1. Paralip. 2.3.

4 Omittit Iehoialzim Iosiæ filiũ & patrem Iechoniæ. quem nonnulli codices annumerant ex primo Paralip. 3 & 16

5 Id est, sub exilium Babylonicũ. ב enim pro ל, siue על al positum est. Constat enim Iosiam nũquam demigrasse in Babyloniam, 2. Reg. 23. Nisi dicamus hac loquutione notri simpliciter eorum exiliũ qui ex Iosia geniti sunt.

14 Ἀζὼρ δὲ ἐγέννησε τὸν Σαδώκ. Σαδὼκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀχείμ. Ἀχεὶμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλιούδ.

Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15 Ἐλιοὺδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλεάζαρ. Ἐλεάζαρ δὲ ἐγέννησε τὸν Ματθάν. Ματθὰν δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ.

Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autẽ genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob.

16 Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσὴφ τὸν ἄνδρα Μαρίας, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ΙΗΣΟΥΣ ὁ λεγόμενος Χριστός.

Iacob autem genuit Ioſeph virum Mariæ, ex qua genitus eſt IESVS ille qui dicitur Chriſtus.

17 Πᾶσαι οὖν αἱ γενεαὶ ἀπὸ Ἀβραὰμ ἕως Δαβίδ, γενεαὶ δεκατέσσαρες· καὶ ἀπὸ Δαβὶδ ἕως τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος, γενεαὶ δεκατέσσαρες· καὶ ἀπὸ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος ἕως τοῦ Χριστοῦ, γενεαὶ δεκατέσσαρες.

Vniuerſæ igitur progenies ab Abrahã vſque ad Dauid, ꝓgenies quatuordecim: & à Dauid vſque ad deportationẽ Babylonicã, progenies quatuordecim: & à deportatione Babylonica vſq; ad Chriſtum, progenies quatuordecim.

Luc.1.27

18 Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν. μνηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου.

Ieſu verò Chriſti natiuitas ita fuit. ‖Nam quum mater eius Maria deſponſa eſſet Ioſeph, priuſquam ipſi conueniſſent, inuenta eſt vterũ ferre ex Spiritu ſancto.

Chriſtus, verus Immanuel, ac proinde Ieſus (id eſt ſeruator) de Spiritu ſancto cõceptus eſt in Virgine, ſicut prædictum fuit à Prophetis.

Deut.24.1

19 Ἰωσὴφ δὲ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, δίκαιος ὤν, καὶ μὴ θέλων αὐτὴν παραδειγματίσαι, ἐβουλήθη λάθρα ἀπολῦσαι αὐτήν.

Porro Ioſeph vir eius quũ eſſet iuſtus, & nollet eã ‖ignominiæ exponere, voluit eã clàm dimittere.

20 Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος, ἰδού, ἄγγελος Κυρίου κατ᾽ ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ, λέγων, Ἰωσὴφ υἱὸς Δαβίδ, μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου.

Hæc quũ cogitaſſet, ecce, Angelus Domini in ſomnio apparuit ei, dicens, Ioſeph fili Dauid, ne metuito accipere Mariam vxorem tuam. nam quod in ea genitum eſt, ex Spiritu ſancto eſt.

Luc.1.31
Act.4.12

21 Τέξεται δὲ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ΙΗΣΟΥΝ. αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν.

Pariet autem filium, ‖& vocabis nomen eius IESVM. Ipſe enim‖ſeruabit populum ſuũ ex peccatis ipſius.

22 (Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος,

(Porro totum hoc factum eſt vt impleretur quod ait Dominus per Prophetam, dicentem,

Esa.7.14

23 Ἰδού, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· ὅ ἐστι, μεθερμηνευόμενον, Μεθ᾽ ἡμῶν ὁ Θεός)

‖Ecce, virgo quædam vterum feret, & pariet filium, & vocabis nomen eius Emmanuel: quod eſt, ſi interpreteris, Nobiſcum Deus)

24 Διεγερθεὶς δὲ ὁ Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ ὕπνου,

Experrectus aũt Ioſeph ex ſõno,

ἐποίησεν

fecit

14 עָזוּר אוֹלֵד לְזָדוּק זָדוּק אוֹלֵד לְאָכִין אָכִין אוֹלֵד לְאֵלִיוּד ׃

15 אֱלִיוּד אוֹלֵד לְאֵלִיעָזָר אֱלִיעָזָר אוֹלֵד לְמַתָּן מַתָּן אוֹלֵד לְיַעֲקֹב ׃

16 יַעֲקֹב אוֹלֵד לְיוֹסֵף גַּבְרָהּ דְּמַרְיַם דְּמֶנָּהּ אֶתְיְלֵד יֵשׁוּעַ [a]דְּמֶתְקְרֵא מְשִׁיחָא ׃

17 כֻּלְהֵין הָכִיל [b]שַׁרְבָתָא מִןאַבְרָהָם עַדְמָא לְדָוִיד שַׁרְבָתָא [c]אַרְבַּעְסְרָא וּמִן דָּוִיד עַד מָא לְגָלוּתָא דְּבָבֶל שַׁרְבָתָא [d]אַרְבַּעְסְרָא וּמִן גָלוּתָה דְּבָבֶל עַדְמָא לִמְשִׁיחָא שַׁרְבָתָא אַרְבַּעְסְרָא ׃

18 יַלְדֵּה דֵּין דְּיֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא הָכַנָא הֲוָא כַּד [e]מְכִירָא הֲוָת מַרְיַם אֶמֵּהּ לְיוֹסֵף עַדְלָא [f]יֶשְׁתַּוְתְּפוּן [g]אֶשְׁתַּכְחַת [h]בַּטְנָא מִן רוּחָא דְּקֻדְשָׁא ׃

19 יוֹסֵף דֵּין בַּעְלָהּ [i]כֵּאנָא הֲוָא וְלָא צָבֵא [k]דְּנַפְרְסִיהּ [l]וְאֶתְרְעִי [m]דְּמַטְשְׁיָאִית [n]נִשְׁרֵיהּ ׃

20 כַּד הָלֵין דֵּין אֶתְרְעִי אֶתְחֲזִי לֵהּ מַלְאֲכֵהּ דְּמָרְיָא בְּחֶלְמָא וֶאֱמַר לֵהּ יוֹסֵף בְּרֵהּ דְּדָוִיד לָא תֶּדְחַל [o]לְמֶסַב לְמַרְיַם אַנְתְּתָךְ הוּ גֵּיר דְּאֶתִילֵד בָּהּ מִן רוּחָא הוּ דְּקוּדְשָׁא ׃

21 [p]תֵּאלְדִי דֵּין בְּרָא וְתִקְרָא שְׁמֵהּ יֵשׁוּעַ הוּ גֵּיר [q]יַחְיוּהִי לְעַמֵּהּ מִן [r]חֲטָהֵיהוֹן ׃

22 הָדָא דֵּין כֻּלָּהּ דַּהֲוָת דְּיִתְמַלֵּא מֶדֶּם דְּאֶתְאֲמַר מִן מָרְיָא בְּיַד נְבִיָּא ׃

23 דְּהָא בְּתוּלְתָּא תִּבְטֶנִי וְתֵאלְדִי בְּרָא וְיִקְרוֹן שְׁמֵהּ עַמָּנוּאִיל דְּמֶתְתַּרְגַּם עַמַּן אֱלָהַן ׃

24 כַּד קָם דֵּין יוֹסֵף מִן שְׁנָתֵהּ עֲבַד

איכנא

a קרא
b שרב
c מן ארבע ועסר סורכב
d מן ארבע ועסר סורכב
e מכר
f שתף
g שכח
h כטן
i כאן או כן
k פרס כמו פרחס
l רעא
m טשא
n שרא
o נסב
p ילד
q חיה
r חטא

Azur genuit Zaduk. Zaduk genuit Achin. Achin genuit Eliud.

Eliud genuit Eliazar. Eliazar genuit Mattan. Mattan genuit Iaakub.

Iaakub genuit Iauseph virum Mariam, ex qua natus est Ieschua, qui vocatur Christus.

Omnes igitur progenies ab Abraham vsque ad Dauid, progenies quatuordecim: & à Dauid vsque ad exilium Babylonicum, progenies quatuordecim: & ab exilio Babylonico vsque ad Christum, progenies quatuordecim.

Natiuitas autem Ieschua Christi ita fuit. Quum desponsata esset Mariam mater eius, Iauseph,[6] *antequam consociarentur inuenta est in*[7] *vtero habere è Spiritu sancto.*

Iauseph autem maritus eius, iustus erat, et non volebat[8] *publicare eam: meditabatúrque vt occultè dimitteret eam.*

Quum autem hæc meditaretur, apparuit ei Angelus Domini per somniū, et dixit ei, Iauseph fili Dauid, ne metuas assumere Mariam vxorem tuam: id enim quod genitum est in ea, è Spiritu est sancto.

Pariet autem filium, & vocabis nomen eius IESCHVA. ipse enim seruabit populum suum à[9] *peccatis eorum.*

[Hoc autē totum quod fuit (fuit,) vt impleretur quod dictum fuerat à Domino per[10] *Prophetam:*

Nēpe, Ecce uirgo in[11] *vtero habebit, et pariet filiū, et vocabūt nomen eius Ammanuel: quod exponitur nobiscum [est] Deus noster.*

Quum surrexisset autē Iauseph ex somno suo, fecit

6 Id est, antequā nuptiæ illorū fieret, & eam Ioseph domum suam duceret.

7 Syrè כטנא, deducto verbo à nomine כטן venter, respondetque hellenismo ἐν γαστρὶ ἔχουσα.

8 Hoc est, propalam traducere.

9 Relatiuum plurale nomini collectiuo attribuit ex Hebraismo.

10 Ad verbū, per manum Prophetæ. Nam Hebræi, Chaldæi & Syri hoc idiotismo vtuntur ad significandum cuius opera & ministerio, quóve instrumēto quis vtatur ad aliquid agendum: idque ideo quòd manus actionum instrumenta esse soleat. Estque in hac loquutione synecdoche & metonymia.

11 Sequitur Hellenismum paulo antè obseruatum.

ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος Κυρίου, καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

25 Καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ΙΗΣΟΥΝ.

Κεφάλαιον β.

Luc.2.6

1 ΤΟΥ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως, ἰδοὺ, μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα,

2 Λέγοντες, Ποῦ ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἴδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ.

3 Ἀκούσας δὲ Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς ἐταράχθη, καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα μετ' αὐτοῦ.

4 Καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ, ἐπυνθάνετο παρ' αὐτῶν ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται.

5 Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας. οὕτω γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου,

Mich.5.2
Ioh.7.42

6 Καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα. ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ.

7 Τότε Ἡρώδης λάθρα καλέσας τοὺς μάγους, ἠκρίβωσε παρ' αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος.

8 Καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς Βηθλεὲμ, εἶπε, Πορευθέντες, ἀκριβῶς ἐξετάσατε περὶ τοῦ παιδίου· ἐπὰν δὲ εὕρητε, ἀπαγγείλατέ μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ.

9 Οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως, ἐπορεύθησαν· καὶ ἰδοὺ, ὁ ἀστὴρ ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ προῆγεν αὐτοὺς, ἕως ἐλθὼν ἔστη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον.

Ἰδόντες

vt ei imperarat Angelus Domini, & accepit vxorem suam.

Et non cognouit eam quousque peperisset filium illum suum primogenitum: vocauítque nomen eius IESVM.

Christus ex eadem Virgine incorrupta natus est, & Iesus vocatus ab ipso Deo per Angelum.

Caput II.

QVum ergo natus esset Iesus in *ea* Bethlehem *quæ est* Iudææ, temporibus Herodis regis, ecce, magi ab Oriente aduenerũt Hierosolyma,

Christus paupercu-lus puer in præsepi reclinatus, & à suis neglectus, nihilominus celebre testimonium habet suæ diuinitatis è cælo, & regiæ maiestatis ab exteris: quod etiam ab iis ipsis à quibus nõ agnoscitur, tamen imprudenter approbatur.

Dicẽtes, Vbi est ille rex Iudæorum qui natus est? Vidimus enim eius stellam in Oriente, & venimus vt adoremus eum.

His autẽ auditis Herodes rex turbatus est, & tota Hierosolyma cum eo.

Et cõuocatis omnibus principibus sacerdotum & scribis populi, percontatus est vbi Christus nasceretur.

At illi dixerunt ei, in *ea* Bethlehem *quæ est* Iudææ. Sic enim scriptum est per Prophetam,

Et tu Bethlehẽ terra Iuda, nequaquam minima es inter duces Iuda. ex te enim exibit dux qui pascet populũ illum meũ Israel.

Tũ Herodes clàm vocatis magis, exquisiuit ab eis quo tempore stella apparuisset.

Et eis Bethlehem dimissis, dixit, Profecti illuc, penitus exquirite de puerulo: postquam autem inueneritis, renuntiate mihi, vt & ego veniam & adorem eum.

Ipsi verò audito rege, profecti sunt: & ecce, stella quam viderant in Oriente, præibat eis, donec venit stetítque supra *locum* in quo erat puerulus.

Visa

איכנא דפקד לה מלאכה דמריא ודברה לאנתתה :

ſicut mandauerat ei Angelus Domini, & accepit vxorem ſuam.

25 ולא חכמה עדמא דילדתה לברה בוכרא וקרת שמה ישוע :

Et non [12]cognouit eam [13]donec peperiſſet filiū ſuū primogenitū: & vocauit [14]illa nomē eius IESCHVA.

קפלאון ב

Caput II.

1 כד דין אתילד ישוע בבית-לחם דיהודא ביומי הרודס מלכא אתו מגושא מן [a]מדנחא לאורשלם :

QVum autem natus eſſet Ieſchua in Beth-lechē [1]Iihuda, in diebus Hiraudis regis, venerūt [2]magi ab Oriente ad Vriſchelem,

2 ואמרין [b]איכו מלכא דיהודיא דאתילד חזין גיר [c]כוכבה במדנחא ואתין למסגד לה :

Et dixerunt, Vbi eſt rex Iudæorū qui natus eſt? Vidimus enim ſtellam eius in Oriente, & venimus ad adorandum eum.

3 שמע דין הרודס מלכא [d]ואתתזיע וכלה אורשלם עמה :

Audiuit autem Hiraudis rex, & conturbatus eſt, et tota Vriſchelem cum eo.

4 וכנש כלהון רבי כהנא וספרא דעמא ומשאל הוא להון דאיכא מתילד משיחא :

Et congregauit omnes principes ſacerdotum, et [3]legiſperitos populi, ac percontabatur eos vbinam naſciturus eſſet Chriſtus.

5 הנון דין אמרו בבית-לחם דיהודא הכנא גיר כתיב בנביא :

Illi autē dixerūt in Beth-lechē Iihuda. ita enim ſcriptum eſt in Propheta,

6 אף אנתי בית-לחם דיהודא לא הויתי [e]בצירא במלכא דיהודא מנכי גיר [f]יפוק מלכא דהו [g]ירעיוהי לעמי יסריל :

Etiam tu Beth-lechem Iihuda nō fuiſti minima inter reges Iihuda. ex te enim prodibit rex qui paſcet populum meum Iiſreiel.

7 הידין הרודס מטשיאית קרא למגושא [h]ויליף מנהון באינא [i]זבנא אתחזי להון כוכבא :

Tūc Hiraudis clàm vocauit magos, et didicit ab eis quónam tempore apparuiſſet eis ſtella illa.

8 ושדר אנון לבית-לחם ואמר להון [k]זלו עקבו על טליא חפיטאית ומא [l]דאשכחתוניהי [m]תו [n]חואוני דאף אנא אזל אסגוד לה :

Et miſit eos in Beth-lechem, dixitque eis, Ite, inquirite de puero diligenter: & poſtquam inueneritis eum, venientes renuntiate mihi, vt etiam ego profectus adorem eum.

9 הנון דין כד שמעו מן מלכא אזלו והא כוכבא הו דחזו במדנחא אזל הוא קדמיהון עדמא דאתא קם לעל מן איכא דאיתוהי טליא:

Illi autem quum audiuiſſent à rege, profecti ſunt. & ecce, ſtella illa quam viderant in Oriente, proficiſcebatur ante eos, vſque dum progreſſa ſtaret ſupra illū locum vbi erat puer.

[a] דנח
[b] מורכב מן איכא הו
[c] כבב
[d] זוע
[e] בצר
[f] נפק
[g] רעת
[h] אלף
[i] זבן כמו זמן
[k] אזל
[l] שכח
[m] אתא
[n] חוה

12 Cognoſcere, pro rē habere, tritus Hebraiſmus.
13 Syra particula עד-מא, vt etiam Hebræa עד ei reſpondens, non ita eſt accipienda vt intelligatur quòd poſtquam peperiſſet, cum ea Ioſeph cōcubuerit. ita enim præteritum negat vt nō ponat futurum, ſicut in Geneſi 28. 15, & 2. Sam. 6. verſ. vlt. & Pſal. 110. 1, & Matth. 28 in fine.
14 Ad exprimēdum enim fœminum verbum, pronomē, illa, addendum fuit.
1 Hoc addidit ad differētiā alterius Beth-lechē, quæ erat tribus Zebulun, cuius meminit Ioſua 19. 14.
2 Syrè מגושא meguſcha: quæ quidem vox in Talmudicis libris malè ſonat, notátque deditos artibus magicis: in Syriaco autē teſtimēto, ſicut apud Perſas, vocabulū eſt honeſtum, ac ſignificat homines tum ſapientia, tū religione claros.
3 Latini ferè interpretes ſcribas interpretantur, quod Græcè vocabulum γραμματεῖς ſonat: ſed vim Syriaci & Hebræi nominis exprimere malui, quod declarat enarratorē ſiue doctorem legis. Accerſit ergo Hiraudis legiſperitos, ſiue doctores vnà cum ſacerdotibus, quò certius cognoſcat quid Lex & Prophetæ traderent de loco vbi naſciturus eſſet Meſſias. Hanc verò eſſe nominis סופר ſignificationem, conſtat ex perpetuo eius vſu in libris Regum & Paralipomenō, Iſaiæ & Ieremiæ, Ezræ, Nechemiæ.

10 Ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα.

Visa autẽ stella gauisi sunt gaudio magno valde.

11 Καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν, εὗρον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ· καὶ πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ· καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν, καὶ λίβανον, καὶ σμύρναν.

Et ingressi domum, inuenerunt puerulum cũ Maria matre ipsius: & procidentes adorauerunt eũ: apertísque thesauris suis obtulerũt ei munera, aurum, & thus, & myrrham.

12 Καὶ χρηματισθέντες κατ᾽ ὄναρ μὴ ἀνακάμψαι πρὸς Ἡρώδην, δι᾽ ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.

Et diuinitus admoniti in somnio ne reuerterẽtur ad Herodem, per aliam viam regressi sunt in regionem suam.

13 Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν, ἰδοὺ, ἄγγελος Κυρίου φαίνεται κατ᾽ ὄναρ τῷ Ἰωσὴφ, λέγων, Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον· καὶ ἴσθι ἐκεῖ ἕως ἂν εἴπω σοί. μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὸ παιδίον τοῦ ἀπολέσαι αὐτό.

Ipsis autem regressis, ecce, Angelus Domini apparet in somnio Ioseph, dicens, Experrectus accipe puerulum & matrem eius, & fuge in Ægyptum: & esto illic vsquedum dixero tibi. Futurum est enim vt Herodes quærat puerulũ ad eum perdendum.

Christus vixdum natus, incipit pro nobis crucifigi, tum in sese tum in mẽbris suis.

14 Ὁ δὲ ἐγερθεὶς παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ νυκτὸς, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγυπτον.

Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem eius nocte, & secessit in Ægyptum.

15 Καὶ ἦν ἐκεῖ ἕως τῆς τελευτῆς Ἡρώδου· ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος, Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου.

Osex 11.1

Et fuit illic vsque ad obitũ Herodis: vt impleretur quod ait Dominus per Prophetam dicentem, Ex Ægypto vocaui filiũ meum.

16 Τότε Ἡρώδης, ἰδὼν ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λίαν· καὶ ἀποστείλας ἀνεῖλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεέμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὁρίοις αὐτῆς, ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων.

Tum Herodes quum vidisset *se* illusum esse à magis, excanduit valde: & missis *carnificibus* interemit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius, à bimulis & inferioribus, secundum tempus quod exquisierat ex magis.

17 Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, λέγοντος,

Tunc impletum fuit quod ait Dominus per Hieremiam prophetam, dicentem,

18 Φωνὴ ἐν Ῥαμᾶ ἠκούσθη, θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς πολὺς, Ῥαχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς· καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσί.

Hier. 31.15

Vox in Rhama audita est, lamẽtatio & fletus & eiulatus multus, Rachel plorans filios suos: & noluit consolationem admittere *de eo* quòd non sint.

19 Christus extincto tyrãno, ex Dei prouidentia educatur Nazarethæ: vt ex ipso etiam gentili nomine, quod ipsi propterea tributum est, constet eum esse verum illum Domini Nazaræum.

19 Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἡρώδου, ἰδοὺ, ἄγγε-

Quũ autẽ obiisset Herodes, ecce,

10 כַּד דֵּין חֲזַאוּהִי לְכוֹכְבָא [a]חֲדִיו חֶדְוְתָא רַבְּתָא דְּטָב ׃

10 Quū autē vidiſſent ipſam ſtellā, gauiſi ſunt gaudio magno valde.

11 וְעַלוּ לְבַיְתָא וַחֲזַאוּהִי לְטַלְיָא עַם מַרְיַם אֶמֵּה וּנְפַלוּ סְגֶדוּ לֵהּ וּפְתַחוּ [b]סִימָתְהוֹן וְקַרְבוּ לֵהּ קוּרְבָּנָא דַּהֲבָא וּמוּרָא וּלְבוּנְתָא ׃

11 Et ingreſſi ſunt in eam domum, & viderunt puerum cum Mariam matre eius: & procidentes adorauerunt eum: & aperuerunt theſauros ſuos, obtuleruntque ei oblationes, aurum, & myrrham, & thus.

12 וְאֶתְחְזִי לְהוֹן בְּחֶלְמָא דְּלָא נֶהְפְּכוּן לְוָת הֵרוֹדֶס וּבְאוּרְחָא אַחֲרִיתָא אֲזַלוּ לְאַתְרְהוֹן ׃

12 Et oſtenſum eſt eis per ſomnium ne reuerterētur ad Herodem: ac per viā aliam profecti ſunt in regionem ſuam.

13 כַּד דֵּין אֲזַלוּ אֶתְחְזִי מַלְאַכָא דְּמָרְיָא בְּחֶלְמָא לְיַוְסֵף וְאֶמַר לֵהּ קוּם דְּבַר לְטַלְיָא וּלְאֶמֵּהּ וַעֲרוּק לְמֶצְרֵין וְתַמָּן הֲוִי עַדְמָא דְּאֶמַר אֶנָא לָךְ עֲתִיד הוּ גֵּיר הֵרוֹדֶס [c]לְמֶבְעְיֵהּ לְטַלְיָא אַיְךְ [d]דְּנוֹבְדִיוּהִי ׃

13 Poſtquam autem abiuiſſent, apparuit Angelus Domini per ſomniū Iauſepho, & dixit ei, Surge, accipe puerum & matrem eius, et fuge in AEgyptum: & illic eſto vſquedum dicam tibi. Futurū enim eſt [vt] Hiraudis quærat ipſum puerū vt perdat eū.

14 יַוְסֵף דֵּין קָם שַׁקְלֵהּ לְטַלְיָא וּלְאֶמֵּהּ בְּלֶלְיָא וַעֲרַק לְמֶצְרֵין ׃

14 Iauſeph verò ſurgens accepit puerum & matrem eius nocte, et fugit in AEgyptum.

15 וַהֲוָא תַּמָּן עַדְמָא [e]לְמַוְתֵהּ דְּהֵרוֹדֶס דְּנֶתְמַלֵּא מֶדֶם דְּאֶתְאֶמַר מֶן מָרְיָא בְּנְבִיָא דְּאֶמַר דְּמֶן מֶצְרֵין [f]קְרִית לַבְּרִי ׃

15 Manſitque illic[4] donec moreretur Hiraudis: vt impleretur id quod dictum eſt à Domino in Propheta, qui dixit, Ex AEgypto vocaui filium meum.

16 הָיְדֵין הֵרוֹדֶס כַּד חֲזָא [g]דְּאֶתְבַּזַח מֶן מְגוּשֵׁא [h]אֶתְחַמַּרְת טַב וְשַׁדַּר קַטֵל טַלְיָא כֻּלְהוֹן דְּבֵית־לְחֶם וּדְכֻלְהוֹן תְּחוּמַיְהּ מֶן בַּר תַּרְתֵּין שְׁנִין וַלְתַחַת אַיְךְ [i]זַבְנָא דְּעַקֵּב מֶן מְגוּשֵׁא ׃

16 Tunc Hiraudis quū vidiſſet quòd [5]illuſus eſſet à magis, iratus eſt valde: & mittens interfecit pueros omnes [6]Beth-lechemitas, et omnium finium eius, à nato [7]duos annos, & infrà, iuxta tempus quod perquiſiuerat à magis.

17 הָיְדֵין אֶתְמַלִּי מֶדֶם דְּאֶתְאֶמַר בְּיַד אֶרְמְיָא נְבִיָא דְּאֶמַר ׃

17 Tunc impletum eſt id quod dictum erat per Irmeiam [8]prophetam, qui dixit,

18 קָלָא אֶשְׁתְּמַע בְּרָמְתָא [k]בְּכְיָא [l]וְאַלְיָא סַגִיאָא רָחֵיל בָּכְיָא עַל בְּנַיְהָ וְלָא צָבְיָא [m]לְמֶתְבַּיָּאוּ מְטוּל דְּלָא [n]אִיתֵיהוֹן ׃

18 Vox audita eſt in Rametha, fletus & eiulatus magnus, Rachel flens propter filios ſuos, et noluit admittere conſolationem, propterea quòd nō ſunt.

19 כַּד מִית דֵּין הֵרוֹדֶס מַלְכָּא אֶתְחְזִי

19 Poſtq̄ aūt mortuꝰ eſſet Hiraudis rex, apparuit

[a] חדא
[b] סים
[c] בעת
[d] אבד
[e] מות
[f] קרא
[g] בזח כמו בזא
[h] חמת ונגזר מן השם חמה שטעמו רוגז ושרשו חמם או יחם
[i] זבן שטעמו כמו זמן
[k] בכה
[l] אלא
[m] ביא טעם נחם
[n] אית

[4] Ad verb. Vſque ad mortem Hiraudis.

[5] Verbū אתבזח, quo hîc vtitur paraphraſtes, peculiare eſt Syræ linguæ: nec ab Hebræo בזה, quod ei in ſignificatione reſpondet, lōgius diſcedit, quàm quòd tertiam literā thematis, quæ erat ה mutat in ח, eiuſdem organi prolationis. Ac vbicunque eo vtitur, ſemper eſt ח mutata in ה. vide Mat. 27.29, & 31. Marc. 10.34, & 15.20. Luc. 14.29, & 18.32, & alibi ſæpe.

[6] Ad verbum, Beth-lechem, &c.

[7] Ad verb. A filio duorū annorū. Hebræa, Chaldæa & Syra phraſis admodum trita.

[8] Ad verb. Per manum Irmeiæ prophetæ, vt antè obſeruatum eſt in fine primi cap.

ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ φαίνεται τῷ Ἰωσὴφ ἐν Αἰγύπτῳ,

20 Λέγων, Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ πορεύου εἰς γῆν Ἰσραήλ· τεθνήκασι γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου.

21 Ὁ δὲ ἐγερθεὶς παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς γῆν Ἰσραήλ.

22 Ἀκούσας δὲ ὅτι Ἀρχέλαος βασιλεύει ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας ἀντὶ Ἡρώδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν. χρηματισθεὶς δὲ κατ' ὄναρ, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς Γαλιλαίας.

23 Καὶ ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς πόλιν λεγομένην Ναζαρέθ· ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν προφητῶν, ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται.

Κεφάλαιον γ.

Marc. 1. 4 luc. 3. 3

1 Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται Ἰωάννης ὁ βαπτιστής, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας,

2 Καὶ λέγων, Μετανοεῖτε. ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Esa. 40. 3 marc. 1. 4 luc. 3. 4 iohan. 1. 23

3 Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ ῥηθεὶς ὑπὸ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.

Marc. 1. 6

4 Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰωάννης εἶχε τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ἀπὸ τριχῶν καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ. ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριον.

Mar. 1. 3. luc. 3. 7.

5 Τότε ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν Ἱεροσόλυμα, καὶ πᾶσα ἡ Ἰουδαία, καὶ πᾶσα ἡ περίχωρος τοῦ Ἰορδάνου·

6 Καὶ ἐβαπτίζοντο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ὑπ' αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Ἰδὼν

Angelus Domini in somnio apparuit Ioseph in Ægypto,

Dicens, Experrectus accipe puerulum & matrem eius, & proficiscere in terram Israel. Mortui sunt enim qui petebãt animã pueruli.

Ille verò experrectꝰ accepit puerulum & matrem ipsius, & venit in terram Israel.

Quum autem audisset Archelaum regnare in Iudæa pro Herode patre eius, timuit illuc abire: verùm diuinitus admonitus in somnio, secessit in partes Galilææ.

Et quum eò venisset, habitauit in vrbe quæ dicitur Nazareth: vt impleretur quod dictum est per prophetas, fore vt Nazarenus vocaretur.

Cap. III.

Temporibus autem illis adfuit Iohannes Baptista, prædicans in deserto Iudææ,

Dicénsque, Resipiscite: appropinquauit enim regnum cælorum.

Iohannes singulari sanctimonia & extraordinaria vitæ austeritate omnium oculos in se conuertens, Christo statim secuturo veluti viã præparat (sicut Esaias prædixerat) summam Euangelii plenius mox tradendi prænuntians.

Nam hic est ille de quo dictum est per Esaiam prophetam, dicentem, ‖Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, cõplanate semitas eius.

‖Ipse verò Iohannes habebat vestimẽtum suum è pilis camelorũ, & zonam pelliceam circum lumbos suos. alimentum autem eius erat locustæ & mel agreste.

‖Tunc exiuit ad eum Hierosolyma, & tota Iudæa, totáque regio circumiacens Iordani:

Et baptizabantur ab eo in Iordane, confitentes peccata sua.

Quum

אתחזי מלאכא דמריא בחלמא ליוסף במצרין ׃

apparuit Angelus Domini per ſomnium Iauſeph in AEgypto.

20 ואמר לה קום דבר לטליא ולאמה [a]וזל לארעא דיסריל מיתו להון גיר הנון דבעין הוו נפשה דטליא ׃

Et dixit ei, Surgens accipe puerũ & matrem eius, et proficiſcere in terrã Iiſraiel. mortui enim ſunt illi qui quærebant [9]animam pueri.

[a] אזל

9 Ideſt, vitam. Hebraiſmus.

21 ויוסף קם דבר לטליא ולאמה [b]ואתא לארעא דיסריל ׃

[10]Et Iauſeph ſurgens accepit puerum et matrem eius, et venit in terram Iiſraiel.

[b] אתא

10 Copula pro aduerſatiua particula, Et Ioſeph, pro, At Ioſeph. Quod in trib⁹ linguis eſt frequentiſſimum.

22 כד דין שמע דארכלאוס הוא מלכא ביהוד חלף הרודס אבוהי דחל דיאזל לתמן ואתחזי לה בחלמא דיאזל לאתרא דגלילא ׃

Quum verò audiuiſſet quòd Archelauas eſſet rex in Iudæa loco Hiraudis patris ſui, timuit proficiſci illuc: & oſtenſum eſt ei per ſomniũ, vt proficiſceretur in regionem Galilææ.

23 ואתא [c]עמר במדינתא דמתקריא נצרת איך דיתמלא מדם דאתאמר בנביא דנצריא יתקרא ׃

Et veniens habitauit in ciuitate quæ vocabatur Natzrath: ut impleretur id quod dictum fuit per Prophetam, quòd [11]Nazarenus vocaretur.

[c] עמר טעמו שכן

11 Syriaca vox eſt נצריא, vnde manifeſtius apparet ita denominatũ fuiſſe, non à Nazaræorum ritu (tum enim per ז zain ſcriberetur) ſed à Nazareth vrbe Galilææ, quæ נצרת cũ צ tzadi, effertur.

קפלאון ג

Caput III.

1 בהון דין ביומתא הנון אתא יוחנן [d]מעמדנא ומכרז הוא בחורבא דיהוד ׃

I[1]N illis autem diebus venit Iuchannan Baptiſta, & prædicabat in deſerto Iudææ.

[d] עמד שטעמו טבל

1 Ad verbũ, In illis autem in diebus. Syra phraſis, & Chaldæa.

2 ואמר תובו קרבת לה מלכותא דשמיא ׃

Ac dicebat, Conuertimini: [2]appropinquat regnum cælorum.

2 Ad verbũ, Appropinquat ſibi regnum: eſtq; Hebraiſmus. Gallicè pronomen illud exprimitur, *Le royaume des cieux s'approche.*

3 הנו גיר הו דאמיר ביד אשעיא נביא קלא דקרא בחורבא [e]טיבו אורחה דמריא [f]ואשוו לשבילוהי ׃

Hic enim [ille] eſt de quo dictum fuit [3]per manum Iſchaiæ prophetæ, Vox clamãtis in deſerto, Parate viã Domini, et complanate ſemitas eius.

[e] טיב
[f] שוא

3 Id eſt, miniſterio. vt antè obſeruauimus.

4 הו דין יוחנן איתוהי הוא לבושה דסערא דגמלא ואסר חצא דמשכא על [g]חצוהי [h]ומאכולתה קמצא ודובשא דברא ׃

Ipſius verò Iuchannan veſtimẽtum fuit pilorum camelorum, et cingulum pelliceum ſuper lumbos eius: cibus autem eius locuſta, & mel ſylueſtre.

[g] חצץ
[h] אכל

5 הידין נפקא הות לותה אורשלם וכלה יהוד וכלה אתרא [i]דחדרי יורדנן

Tunc egrediebatur ad eum Vriſchelem, & vniuerſa Iudæa, et omnis locus [4]circumiacens Iurdan.

[i] חדר כמו חזר שטעמו סיבב

4 Ad verb. Qui circa Iordanem, ſubaudi, erat.

6 ועמדין הוו מנה ביורדנן נהרא כד [k]מודין בחטהיהון ׃

Et baptizabantur ab eo in Iurdan fluuio, quum confiterentur peccata ſua.

[k] ידה

7 Ἰδὼν δὲ πολλοὺς τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς, Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς;

Inf.12.34

Quum vidiſſet autem multos ex Phariſæis & Sadducæis veniẽtes ad baptiſmum ſuum, dixit eis, ‖Progenies viperarum, quis vobis præmonſtrauit vt fugeretis à futura ira?

Nihil æquè nobis viam ad miſericordiã & ſalutem præcludit ac noſtræ iuſtitiæ opinio.

8 Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας·

Ferte igitur fructum dignum iis qui reſipuerint:

Vera reſipiſcentia eſt res interior, quæ in mente & animo ſedem habet.

9 Καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ.

Ioh.8.39
act.13.26

Et ne putetis *vobis* dicendum apud voſipſos, ‖Patrem habemus Abraham. dico enim vobis, Deũ poſſe etiam ex lapidibus iſtis excitare liberos Abrahamo.

Patrum fides incredulos filios nihil iuuat, nec propterea tamen Deus in ſuo cum ſanctis patribus fœdere mendax euadit.

10 Ἤδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται· πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται.

Inf.7.19

‖Iã verò ſecuris ad radicem arborũ poſita eſt: omnis igitur arbor non ferens fructum bonũ, exciditur, & in ignem abiicitur.

11 Ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστὶν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί.

Marc.1.8
luc.3.16
ioh.1.26
act.1.5 & 11.16. & 19.4

‖Ego quidem baptizo vos aqua ad reſipiſcentiam: is verò qui ponè me venit, validior me eſt, cuius non ſum dignus qui ſoleas portem: ipſe vos baptizabit Spiritu ſancto & igni.

Ne in ſignis quidem à Deo ſalutis noſtræ cauſa inſtitutis vel in eorum miniſtris hærendum eſt, ſed aſſurgendum eſt ad rem ipſam, id eſt ad Chriſtum, intus ſua unius ui efficientem quod exterius figuratur.

12 Οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ, καὶ συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ.

Luc.3.17

‖Cuius ventilabrum in manu ipſius, & perpurgabit areã ſuã: & coget triticũ ſuũ in horreũ, paleã autẽ exuret igni inextinguibili.

Impiorum triumphi ſempiterno cruciatu terminabũtur.

13 Τότε παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην πρὸς τὸν Ἰωάννην, τοῦ βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ.

Marc.1.9

‖Tunc aduenit Ieſus à Galilæa in Iordanem ad Iohannem, vt baptizaretur ab eo.

Chriſtus noſtrũ baptiſmum in ſeſe ſanctificat.

14 Ὁ δὲ Ἰωάννης διεκώλυεν αὐτὸν, λέγων, Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με;

At Iohannes obnixè prohibebat eum, dicẽs, Ego neceſſe habeo à te baptizari, & tu venis ad me?

15 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. τότε ἀφίησιν αὐτόν.

Reſpondens autem Ieſus dixit ad eum, Omitte *me* nũc: ita enim decet nos implere omnem iuſtitiam. Tunc omittit eum.

16 Καὶ βαπτισθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἀνέβη εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ὕδατος· καὶ ἰδοὺ, ἀνεῴχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοὶ, καὶ εἶδε τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν, καὶ ἐρχόμενον ἐπ' αὐτόν.

Et baptizatus Ieſus aſcendit ſtatim ex aqua: & ecce aperti ſunt ei cæli, & vidit Spiritum Dei aſcẽdentem tanquam columbam, & venientem ſuper ipſum.

Chriſti plena cõſecratio & initiatio ad Mediatoris munus, Patris ipſius voce & viſibili S. Spiritus ſymbolo declaratur.

17 Καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν, λέγουσα,

Et ecce vox è cælis dicens,

Οὗτος　　Hic

7 כַּד חֲזָא דֵין סַגִּיאָא מֵן פְּרִישֵׁי וּמֵן זַדּוּקָיֵא דָאתֵין לְמַעֲמַד אֲמַר לְהוֹן יַלְדָא דְאַכְדְּנֵא מַנּוּ [a]חַוִּיכוּן לְמַעֲרַק מֵן רוּגְזָא דָאתֵא ׃

8 עֲבֵדוּ הָכִיל פֵּאֲרֵא [b]דְשָׁוֵין [c]לְתְיָבוּתָא ׃

9 וְלָא תְסַבְּרוּן וְתֵאמְרוּן בְּנַפְשְׁכוֹן דְאַבָא אִית לַן אַבְרָהָם אָמַר אֲנָא לְכוֹן גֵּיר דְמַשְׁכַּח אֱלָהָא מֵן הָלֵין כֵּאפֵא [d]לַמְקָמוּ בְּנָיָא לַאבְרָהָם ׃

10 הָא דֵין נַרְגָא סִים עַל עֶקָּרָא דְאִילָנָא כּוּל אִילָנָא הָכִיל דְפֵאֲרָא טָבֵא לָא עָבֵד מֶתְפְּסֵק וְנָפֵל בְּנוּרָא ׃

11 אֲנָא מַעֲמֵד אֲנָא לְכוֹן בְּמַיָא לַתְיָבוּתָא הַו דֵין דְבָתַרִי אָתֵא חַסִּין הוּ מֶנִּי הַו דְלָא שָׁוֵא אֲנָא [e]מְסָנוֹהִי [f]לְמַשְׁקָלוּ הוּ מַעֲמֵד לְכוֹן בְּרוּחָא דְקוּדְשָׁא וּבְנוּרָא ׃

12 הַו דְרַפְשָׁא בְּאִידֵהּ וּמַדְכֵּא אֶדְרוֹהִי [g]וְחֵטֵא כָנֵשׁ לְאוֹצְרוֹהִי וְתֶבְנָא [h]מוֹקֵד בְּנוּרָא דְלָא דָעֲכָא ׃

13 הָיְדֵין אֲתָא יֵשׁוּעַ מֵן גְּלִילָא לְיוּרְדְּנָן לְוָת יוֹחַנָּן דְיֵעֲמַד מֵנֵהּ ׃

14 הוּ דֵין יוֹחַנָּן כָּלֵא הֲוָא לֵהּ וָאמַר אֲנָא [i]סְנִיק אֲנָא דְמֶנָּךְ אֶתְעֲמַד וְאַנְתְּ לְוָתִי [k]אֲתֵית ׃

15 הוּ דֵין יֵשׁוּעַ עֲנָא וֵאמַר לֵהּ שְׁבוּק הָשָׁא הָכַנָא גֵּיר יָאֵא לַן דַנְמַלֵּא כֻּלָּהּ [l]כֵּאנוּתָא וְהָיְדֵין שַׁבְקֵהּ ׃

16 כַּד עֲמַד דֵין יֵשׁוּעַ מַחֲדָא סְלֵק מֵן מַיָא וֵאתְפַּתַח לֵהּ שְׁמַיָא וַחֲזָא רוּחָא דַאֲלָהָא דְנָחֲתָא אֵיךְ יוֹנָא וֵאתָת עֲלַוְהִי ׃

17 וְהָא קָלָא מֵן שְׁמַיָא דָאמַר

הנו

[a] הוא

[b] שוא

[c] תוב

[d] קום

[e] מסן

[f] שקל

[g] חנט

[h] יקד

[i] סניק שעמו צריך

[k] אתא

[l] כאן או כון

7 *Quum vidisset autem multos ex Pharisæis & ex Seducæis qui veniebãt ut baptizaretur, dixit illis, Progenies uiperarũ, quis cõmõstrauit uobis fugere ab ira adueniente?*

8 *Facite igitur fructus dignos cõuersione.*

9 *Et ne cogitetis[5] ac dicatis[6] apud vos ipsos, Quòd pater est nobis Abrahã. dico enim ego vobis quòd potest Deus ex istis lapidibus suscitare filios Abrahamo.*

10 *Ecce enim, securis pósita est ad radicem arboris: omnis arbor igitur quæ fructum bonum non facit, excinditur et cadit in ignem.*

11 *Ego baptizo vos aqua ad conuersionem: ille autẽ qui post me venit, validior est me, cuius non sum dignus ego vt calceamenta portem: ipse baptizat vos Spiritu sancto et igni.*

12 *Cuius ventilabrum in manu est, & purgat areás suas: triticúmque congregat in horrea sua, paleam vero cõburit igni qui non extinguitur.*

13 *Tunc venit Jeschua ex Galilæa ad Jurdan ad Juchannan, vt baptizaretur ab eo.*

14 *Ipse autem Iuchannan prohibebat eum, & dicebat, Ego op⁹ habeo ut abs te baptizer, & tu ad me venisti?*

15 *Ieschua autem ipse respondit, et dixit ei, Omitte nunc: sic enim decet nos ut impleamus omnem iustitiam. Et tunc omisit eum.*

16 *Quum ergo baptizatus esset Jeschua, protinus ascẽdit ab aquis: et aperti sunt ei cæli, et vidit Spiritum Dei qui descendit tanquam columba et venit super ipsum.*

17 *Et ecce vox de cælis quæ dicebat*

5 Pro, Neque dicatis.

6 Ad verbum, In anima vestra Hebraismus frequẽtissimus.

1.Pet.1.17 coloss.1.13

Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα.

Κεφάλαιον δ.

Marc.1.12. luc.4.1

1 Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου.

2 Καὶ νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ νύκτας τεσσαράκοντα, ὕστερον ἐπείνασε.

3 Καὶ προσελθὼν αὐτῷ ὁ πειράζων, εἶπεν, Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται.

Deut.8.3

4 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε, Γέγραπται, Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ.

5 Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἵστησιν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ.

Psal.90.11

6 Καὶ λέγει αὐτῷ, Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω. γέγραπται γὰρ, Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.

Deut.6.16.

7 Ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Πάλιν γέγραπται, Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.

8 Πάλιν παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν, καὶ δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν.

9 Καὶ λέγει αὐτῷ, Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι.

Deut.6.13 & 10.20

10 Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὕπαγε Σατανᾶ. γέγραπται γὰρ, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.

11 Τότε ἀφίησιν αὐτὸν ὁ διάβολος· καὶ ἰδοὺ, ἄγγελοι προσῆλθον, καὶ διηκόνουν αὐτῷ.

Marc.1.14 luc.4.14 ioh.4.43

12 Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Καὶ

‖Hic eſt filius ille meus dilectus in quo acquieſco.

Cap. IIII.

1 T‖Vnc Ieſus ſubductus fuit in deſertum à Spiritu, vt tentaretur à diabolo.

Chriſtus omnibus modis tentatus ſemper victor euadit, vt & nos ipſius virtute eũdem hoſtem superemus.

2 Et quum ieiunaſſet dies quadraginta & noctes quadraginta, poſtea eſuriit.

3 Et quum veniſſet ad eum tentator, dixit, Si filius es Dei, dic vt iſti lapides panes fiant.

4 At ille reſpõdẽs dixit, Scriptũ eſt ‖Nõ è ſolo pane viuet homo, ſed ex omni verbo ꝓdeũte ꝑ os Dei.

5 Tunc transfert eum diabolus in ſanctam vrbem, & ſtatuit eum ſuper pinnas templi.

6 Dicítque ei, Si filius es Dei, iace teipſum deorſum. nam ſcriptũ eſt, ‖Quia Angelis ſuis mandabit de te, & *ipſi* tollent te in manus, nequãdo offendas ad lapidem pedem tuum.

7 Dixit ei Ieſus, Rurſũ ſcriptũ eſt, ‖Nõ tentabis Dominũ Deũ tuũ.

8 Rurſum tranſfert eum diabolus in montem ſublimem valde, & oſtendit ei omnia regna mundi & gloriam eorum.

9 Dicítque ei, Hæc omnia tibi dabo ſi procidens adoraueris me.

10 Tunc dicit ei Ieſus, Abi Satana. ſcriptum eſt enim, ‖Dominũ Deum tuum adorabis, & ei ſoli ſeruies.

11 Tunc omittit eum diabolus: & ecce, Angeli accedebant, & miniſtrabant ei.

12 ‖Quum audiſſet autem Ieſus Iohannem traditum eſſe in *cuſtodiã*, rediit in Galilæam.

Ceſſãte præconis voce, ſeſe patefaciens Dominus plenã lucem infert mundi tenebris gratuitam peccatorũ remiſſionem reſipiſcentibus offerens.

Et

הנו ברי חביבא דבה [a]אצטבית :

[a] צבא

קפלאון ד

1 הידין ישוע אתדבר מן רוחא דקודשא למדברא דיתנסא מן אכל־קרצא :

2 וצם ארבעין אימָמין וארבעין לילון אחרית דין כפן :

3 וקרב הו דמנסא ואמר לה אן ברה אנת דאלהא אמר דהלין כאפא יהוין לחמא :

4 הו דין ענא ואמר כתיב דלא הוא בלחמא בלחוד חיא בר נשא אלא בכל מלא דנפקא מן פומה דאלהא :

5 הידין דברה אכל־קרצא למדינת קודשא ואקימה על כנפא דהיכלא :

6 ואמר לה אן ברה אנת דאלהא [b]שרי נפשך לתחת כתיב גיר דלמלאכוהי יפקד עליך ועל [c]אידיהון [d]ישקלונך דלא [e]תתקל בכאפא רגלך :

[b] שרא
[c] יד
[d] שקל
[e] תקל

7 אמר לה ישוע תוב כתיב דלא תנסא למריא אלהך :

8 תוב דברה אכל־קרצא לטורא דטב רם [f]וחויה כלהין מלכותא דעלמא ושובחהין :

[f] חוא

9 ואמר לה הלין כלהין לך [g]אתל אן [h]תפל תסגוד לי :

[g] נתלכטעס נתן
[h] נפל

10 הידין אמר לה ישוע [i]זל לך סטנא כתיב גיר דלמריא אלהך תסגוד ולה בלחודוהי תפלוח :

[i] אזל

11 הידין שבקה אכל־קרצא והא מלאכא קרבו ומשמשין הוו לה :

12 כד שמע דין ישוע דיוחנן אשתלם [k]שני לה לגלילא :

[k] שנא

ושבקה

Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacitum est.

Caput IIII.

1 *TVnc Ieschua ductus est à Spiritu sancto in desertũ, vt tẽtaretur ab [1]aduersario.*

2 *Et ieiunauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea verò esuriit.*

3 *Et accedebat ad eum [2]tentator, ac dicebat ei, Si filius es Dei, dic vt isti lapides fiant panes.*

4 *Ipse verò respondit, et dixit, Scriptum est quòd nequaquam pane solo viuit [3]filius hominis, sed omni verbo procedente ex ore Dei.*

5 *Tunc assumpsit eum [4]aduersarius in ciuitatem sanctam, & statuit eum super pinnaculum templi.*

6 *Et ait illi, Si filius es Dei, præcipita [5]teipsum deorsum. scriptũ est enim quòd Angelis suis mandabit de te, & super manus suas tollent te, vt nõ impingas in lapidem pedem tuum.*

7 *Dixit illi Ieschua, Rursum scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.*

8 *Rursum assumpsit eum [6]aduersarius in montem, qui valde [erat] excelsus, & ostendit ei omnia regna mundi et gloriam illorum:*

9 *Et dixit illi, Hæc omnia tibi dabo si procidens adoraueris me.*

10 *Tunc dixit illi Ieschua, Apage Satana. scriptũ est enim quòd Dominum Deum tuum adorabis, & eum solum coles.*

11 *Tunc omisit eum [7]aduersarius, et ecce, Angeli accesserunt, et ministrabant ei.*

12 *Quum audiuisset autem Ieschua quòd Iuchannan traditus esset, migrauit in Galilæam.*

B.ij.

1 Ad verbum, À peruulgante obtrectatione. Nam כלא vel אכל (ea enim eius radix esse videtur) idem est quod קרא *kara*, diuulgauit, promulgauit, palàm fecit, prædicauit: & קרצא *Kartza* est obtrectatio quã Hebræi vocant מלשינות *malschinuth*, vt exponit autor libri ערוך *Aruk*, & Dauid Kimchi Hebræorũ doctiss. Quæ loquutio etiam Chaldæis scriptorib⁹ est vsitata, & sæpe in nouo Testamento Syro recurrit.

2 Ad verb. Qui tentat, id est, assuetus vt homines tentet. Participiũ pro verbali, vt sæpe fit.

3 Id est, Homo Heb. Chald. & Syra phrasis.

4 Ad verb. Promulgans obtrectationem vt paulo antè obseruaui.

5 Ad verb. Animam tua. Hebraismus antè obseruatus.

6 Ad verbũ, Promulgator obtrectationis. Chald. phrasis & Syra.

7 Antè obseruatus loquendi modus, Syris & Chaldæis communis.

13 Καὶ καταλιπὼν τὴν Ναζαρὲθ, ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς Καπερναοὺμ τὴν παραθαλασσίαν, ἐν ὁρίοις Ζαβουλὼν καὶ Νεφθαλείμ·

14 Ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἠσαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος,

15 Γῆ Ζαβουλὼν καὶ γῆ Νεφθαλεὶμ, ὁδὸν θαλάσσης, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν·

16 Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα· καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς.

17 Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς κηρύσσειν, καὶ λέγειν, Μετανοεῖτε. ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

18 Περιπατῶν δὲ ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, εἶδε δύο ἀδελφοὺς, Σίμωνα τὸν λεγόμενον Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν (ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς)

19 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

20 Οἱ δὲ, εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα, ἠκολούθησαν αὐτῷ.

21 Καὶ προβὰς ἐκεῖθεν, εἶδεν ἄλλους δύο ἀδελφοὺς, Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ Ζεβεδαίου τοῦ πατρὸς αὐτῶν, καταρτίζοντας τὰ δίκτυα αὐτῶν. καὶ ἐκάλεσεν αὐτούς.

22 Οἱ δὲ, εὐθέως ἀφέντες τὸ πλοῖον καὶ τὸν πατέρα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ.

23 Καὶ περιῆγεν ὅλην τὴν Γαλιλαίαν ὁ Ἰησοῦς, διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ.

24 Καὶ ἀπῆλθεν ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν Συρίαν, καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς--

ἔχοντας

13 Et relicta Nazareth, venit & habitauit in Capernaũ, *urbe* maritima in finibus Zabulon & Nephthalim:

14 Vt impleretur quod dictum est per Esaiam prophetam, dicentẽ,

15 ‖Terra Zabulon & terra Nephthalim *ad* viã maris trans Iordanem, Galilæa Gentium:

16 Populus positus in tenebris, vidit lucem magnam: & positis in regione & vmbra mortis, lux exorta est.

17 ‖Ex eo tẽpore cœpit Iesus prædicare, & dicere, Resipiscite. appropinquauit enim regnum cælorum.

18 Ambulans autem Iesus ad mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui dicitur Petrus, & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare: (erant enim piscatores.)

19 Et dicit eis, Sequimini me, & faciam vos piscatores hominum.

20 Illi verò statim omissis retibus, sequuti sunt eum.

21 Tunc progressus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filiũ Zebedæi & Iohãnem fratrẽ eius, in nauigio cum Zebedæo patre suo, sarcientes retia sua: & vocauit eos.

22 Illi autẽ statim omisso nauigio & patre suo, sequuti sunt eum.

23 Et circumiit totam Galilæam Iesus, docens in synagogis ipsorum, & prædicans Euangelium regni, & sanans quemuis morbũ & quemuis languorem in populo.

24 Tunc exiit fama eius in totã Syriam: & obtulerunt ei omnes malè--

affectos,

Esa.9.1

Marc.1.15

Christus de suo à nobis recessu aliquando futuro maturè cogitans, iam ab ipsis initiis suæ prædicationis, discipulos sibi diuinitus asciscit, pauperculos quidem illos & plane rudes sed eorũ quæ vidissent & audissent, tanto minus suspectos testes futuros.

Christus corporales morbos sanans, spiritualem & salutificam suam virtutẽ in animis audientium obsignat.

13 ושבקה לנצרת ואתא עמר בכפר־נחום על יד ימא בתחומא דזבולון ודנפתלי׃

Et reliquit Natzrath, venitq; et habitauit in Kephar-Nachum, ad littus maris, in finibus Zabulun & Naphtali.

14 דיתמלא מדם דאתאמר ביד אשעיא נביא דאמר׃

Vt impleretur quod dictũ est per [8]manum Isaiæ prophetæ, qui ait,

15 ארעא דזבולון ארעא דנפתלי אורחא דימא עברוהי דיורדנן גלילא דעממא׃

Terra Zabulun, terra Naphtali, via maris, trãsitus Jurdan, Galilæa gentium:

16 עמא דיתב בחשוכא נוהרא רבא חזא ואילין דיתבין באתרא ובטללא דמותא נוהרא [a]דנח להון׃

Populus qui sedebat in tenebris, lucem magnam vidit, & illis qui sedebant in regione & umbra mortis, lux orta est ipsis.

17 מן הידין [b]שרי ישוע למכרזו ולמאמר תובו קרבת לה גיר מלכותא דשמיא׃

Et tunc cœpit Jeschua prædicare, & dicere, Conuertimini. [9] appropinquat enim regnum cælorum.

18 וכד מהלך על יד ימא דגלילא חזא תרין אחין שמעון דאתקרי כאפא ואנדראוס אחוהי דרמין מצידתא בימא איתיהון הוו גיר צידא׃

Quúmque ambularet iuxta littus maris Galilææ, vidit duos fratres Schemeun qui vocatur Cipha, & Andrauas fratrẽ eius, qui iaciebãt retia in mare (erãt enim piscatores.)

19 ואמר להון ישוע [c]תו בתרי ואעבדכון דתהוון צידא דבני נשא׃

Et dixit illis Ieschua, [10] Venite post me, & faciam vos vt sitis piscatores [11] filiorum hominis.

20 הנון דין מחדא שבקו מצידתהון ואזלו בתרה׃

Illi autẽ confestim reliquerunt retia sua, [12] et sequuti sunt eum.

21 וכד עבר מן תמן חזא אחרנא אחא תרין יעקוב בר זבדי ויוחנן אחוהי באלפא עם זבדי אבוהון דמתקנין מצידתהון וקרא אנון ישוע׃

Et quum progressus esset inde, vidit alios fratres duos, Iaakub filium Zabdai, & Iuchãnan fratrem eius in nauicula cum Zabdai patre eorũ sarcientes retia sua: et vocauit eos Ieschua.

22 הנון דין מחדא שבקו לאלפא ולאבוהון ואזלו בתרה׃

Illi autem protinus reliquerunt nauiculã et patrẽ suum, et sequuti sunt eum.

23 ומתכרך הוא ישוע בכלה גלילא [d]ומלף הוא בכנושתהון ומכרז סברתא דמלכותא [e]ומאסא כל [f]כאב [g]וכורהן בעמא׃

Et circumibat Ieschua vniuersam Galilæam, docebátque in synagogis illorum, et prædicabat Euangelium regni: sanabátque omnem languorem & morbum in populo.

24 ואשתמע טבה בכלה סוריא וקרבו לה כלהון אילין דביש ביש עבידין

Et audita est fama illius in vniuersa Syria. Et offerebant ei omnes eos qui [13] pessime

[a] דנח
[b] שרא
[c] אתא
[d] אלף
[e] אסא
[f] כאב
[g] כרח

[8] Id est, ministerio. Hebraismus antè obseruatus.

[9] Ad verbum Appropinquat enim sibi. Gallicè, Car il s'approche. Pleonasmus Heb. Chald. & Syris frequens.

[10] Id est, Sequimini me. Hebraismus.

[11] Id est, hominũ. Hebraismus.

[12] Ad verbum, Et iuerũt post eũ. Hebraismus: & eodem modo paulò post.

[13] Ad verbũ, Malè malé. Nominis geminatio ex positiuo efficit superlatiuum. Hebraismus.

ἔχοντας, ποικίλαις νόσοις καὶ βασάνοις συνεχομένους, καὶ δαιμονιζομένους, καὶ σεληνιαζομένους, καὶ παραλυτικούς· καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς.

affectos, variis morbis & cruciatibus detētos, & dæmoniacos, & lunaticos, & paralyticos: sanauítque eos.

25 Καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας καὶ Δεκαπόλεως καὶ Ἱεροσολύμων καὶ Ἰουδαίας, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου.

Et sequuta est eum turba multa à Galilæa ac Decapoli & Hierosolymis & Iudæa, & *regionibus* trans Iordanem *sitis*.

Κεφάλαιον ε΄

Cap. V.

Christus docet summum bonum in huius vitæ commodis & rebus secundis positum non esse, sed in cælo esse repositũ iis qui vt à reliquis miserabiliter & modis omnibus ideo vexentur quòd nolint eorum mores, imitari, nihilominus in Dei voluntate sponte acquiescunt, & quibus suis prodesse student.

1 Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος· καὶ καθίσαντος αὐτοῦ προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

QVum vidisset autem turbam, ascendit in montem: & quum consedisset, adierunt eum discipuli eius.

2 Καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, ἐδίδασκεν αὐτούς, λέγων,

Tunc aperto ore suo docebat eos, dicens,

Luc.6.20

3 Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

‖Beati pauperes spiritu: quoniã ipsorum est regnum cælorum.

Luc.6.21 esa.61.2.3

4 Μακάριοι οἱ πενθοῦντες· ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.

‖Beati qui lugent: quoniam ipsi consolationem accipient.

Psal.37,15

5 Μακάριοι οἱ πραεῖς· ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν.

‖Beati mites: quoniam ipsi hæreditatis iure terram possidebunt.

Esa.65,13

6 Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην· ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται.

‖Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniã ipsi saturabuntur.

7 Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες· ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται.

Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.

1 Psal.24.4

8 Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ· ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.

‖Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.

9 Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί· ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται.

Beati pacifici: quoniã filii Dei vocabuntur.

1.Pet.3.14

10 Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

‖Beati qui persequutionem patiuntur iustitiæ causa: quoniam ipsorum est regnum cælorum.

1.Pet.4.14

11 Μακάριοί ἐστε ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσιν, καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι, ἕνεκεν ἐμοῦ.

‖Beati eritis quum conuitiati fuerint vobis, & persequuti fuerint, & dixerint quiduis mali aduersus vos, mentiẽtes, propter me.

12 Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν.

Gaudete & exultate, quoniã merces vestra multa *est* in cælis. ita enim persequuti fuerunt Prophetas qui *fuerunt* ante vos.

Ὑμεῖς Vos

[a] חלף [b] אלץ [c] שנק [d] דיוא טעמו שיד [e] שרא

עָבִדִין בְּכוּרְהָנָא[a]מְשַׁחְלְפָא וְאִילֵין דַאלִיצִין[b] בְּתַשְׁנִיקָא[c] וְדַיוָנָא[d] וְדָבַר־אַגְרָא[e] וּמְשַׁרְיָא וְאַסִי אֶנּוּן׃

25 וְאֶזַלוּ בָּתְרֵהּ כֶּנְשָׁא סַגִּיָאא מֶן גָלִילָא וּמֶן עֶסְרַת־מְדִינָתָא וּמֶן אוּרִשְׁלֵם וּמֶן יִהוּד וּמֶן עֶבְרָא דְיוּרְדְנָן׃

קֶפַלְאוֹן ה׳

1 כַּד חָזָא דֵין יֵשׁוּע לְכֶנְשָׁא סְלֵק לְטוּרָא וְכַד יְתֵב קְרֶבוּ לְוָתֵהּ תַּלְמִידוֹהִי׃

[f] אלף

2 וּפְתַח פּוּמֵהּ[f]וּמַלֶף הְוָא לְהוֹן וָאמַר׃

3 טוּבַיְהוֹן לְמַסְכִּינֵא בְּרוּחַ דְּדִילְהוֹן הִי מַלְכוּתָא דְשְׁמַיָא׃

[g] ביא

4 טוּבַיְהוֹן לַאֲבִילֵא דְהֶנוּן[g]נֶתְבַּיאוֹן׃

[h] ירת

5 טוּבַיְהוֹן לְמַכִּיכֵא דְהֶנוּן[h]נֵארְתוּן אַרְעָא׃

[i] כאן או כין

6 טוּבַיְהוֹן לְאִילֵין דְכַפְנִין וְצָהֵין לְכֵאנוּתָא[i] דְהֶנוּן נֶסְבְּעוּן׃

[k] רחם

7 טוּבַיְהוֹן[k]לְמְרַחְמָנֵא דַעְלַיְהוֹן נֶהֱווּן רַחֲמֵא׃

[l] דכה

8 טוּבַיְהוֹן לְאִילֵין[l]דְדַכֵין בְּלֶבְּהוֹן דְהֶנוּן נֶחֱזוֹן לַאלָהָא׃

9 טוּבַיְהוֹן לְעָבְדֵי שְׁלָמָא דִבְנוֹהִי דַאלָהָא נֶתְקְרוּן׃

10 טוּבַיְהוֹן לְאִילֵין דְאֶתְרְדֶפוּ מֶטוּל כֵּאנוּתָא דְדִילְהוֹן הִי מַלְכוּתָא דְשְׁמַיָא׃

11 טוּבַיְכוּן אֶמָתַי דְמַחְסְדִין לְכוּן וְרָדְפִין לְכוּן וָאמְרִין עֲלַיְכוּן כָּל מֶלָּא בִּישָׁא מֶטוּלָתִי בְּדַגָלוּתָא׃

[m] חדא [n] רוז

12 הָידֵין[m] חְדוּ[n] וְרוּזוּ דַאגְרְכוּן סַגִּי בַשְׁמַיָא הָכַנָא גֵיר רְדָפוּ לִנְבִיָא דְמֶן קְדָמַיְכוּן׃

afficiebantur morbis diuersis, & eos qui premebãtur angustiis, & dæmoniacos, & [14] *lunaticos: &* [15] *paralyticos: & sanauit eos.*

25 *Et* [16] *sequutæ sunt eum turbæ multæ à Galilæa, et à* [17] *Decem ciuitatibus, & ab Vrischelem, et à Judæa, & à transitu Jurdan.*

Cap. V.

1 *QVum autem vidisset Jeschua turbas, ascendit in montem: & quum sedisset, accesserunt ad illum discipuli eius.*

2 *Et* [1] *aperuit os suum, et docebat illos, ac dicebat,*

3 [2] *Beati pauperes spiritu: quoniam illorum est regnum cælorum.*

4 *Beati lugentes: quoniam* [3] *consolationem accipient.*

5 *Beati mites: quoniam ipsi* [4] *hæreditatem capient terræ.*

6 *Beati illi qui esuriunt et sitiunt iustitiã: quoniam ipsi saturabũtur.*

7 *Beati misericordes: quoniã ipsis* [5] *exercebitur misericordia.*

8 *Beati illi qui mundi sunt in cordibus suis: quoniã ipsi videbũt Deũ.*

9 *Beati* [6] *pacifici: quoniam* [7] *vocabuntur filii Dei.*

10 *Beati illi qui patiũtur persequutionem propter iustitiam: quoniam illorum est regnum cælorum.*

11 *Beati estis quum probra iecerint in vos, et persequuti fuerint vos, & dixerint aduersus vos omne verbũ malum propter me* [8] *in falsitate.*

12 *Tunc gaudete & exultate quoniã merces vestra multa est in cælis. sic enim persequuti sunt Prophetas qui fuerunt ante vos.*

14 Syrè וְדָבַר אַגְרָא Vadebar-agare, quod sonat, Et filium agrorũ, i. hominem agrestem, qui à reliquorũ consuetudine abhorreat: sicut legitur de Nebuchad-netsar in Daniele.

15 Syrè מְשַׁרְיָא Mescharia, à dissolutione deducto nomine, sicut & in Græco textu, quod præclarè paraphrastes expressit.

16 Ad verb. Iuerunt post eum.

17 Vel Decem ciuitatum, subaudi regione. Regiuncula est Galilææ Gentium proxima, quæ nomen accepit à decem oppidis in ea sitis quorum nomina exprimuntur in Plin. lib. 5 cap. 18

1 Periphrasis est dicere exordientis, in Hebræo textu veteris Testamẽti obuia.

2 Ad verbũ, Beatitudines pauperibus: & subaudi, sunt vel cõtingũt; Est enim nomen sẽper plurale, Hebræo אשרי per omnia respõdens.

3 Hac vnica voce יתבאיון Iethbaiun, exprimit paraphrastes: noster sicut paulo pòst, Hæreditatem capient, vnico verbo יארתון Iirethun exprimet.

4 יראתון, Iirethũ, idẽ quod יירשון Iireschun, mutato ש in ת.

5 Ad verb. Erga eos erunt miserationes.

6 Duabus vocib⁹, Cultores pacis.

7 Id est, A Deo pro filiis agnoscẽtur: ideo non vano titulo filii dicẽtur, sed reipsa erunt quod vocabũtur. Et ità intelligẽdũ paulo infra ver. 19 Minimus vocabitur: & paulo pòst, Magnus vocabitur.

8 Hebraismus .i. falsò. Substantiuũ enim nomen præfixo ב Beth, sæpe aduerbii significationem assumit.

Marc.9.50 luc.14.34

13 Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται; εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι, εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω, καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

‖Vos estis sal terræ: quòd si sal infatuatus fuerit, quo salietur? ad nihil valet amplius nisi vt abiiciatur foras, & conculcetur à quibusuis.

Verbi præsertim ministros necesse est, nisi velint omnium esse misserrimi, hanc viã ad summum bonum & verbis & reipsa cæteris commonstrare.

14 Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη.

Vos estis lux mundi. Non potest vrbs occultari supra montem posita.

Mar.4.21 luc.8.16 & 11.33

15 Οὐδὲ καίουσι λύχνον καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ.

‖Neque accendunt lucernam & ponũt eam subter modium: sed in candelabrum, & splendet omnibus qui sunt in domo.

1.Pet.2.12

16 Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

‖Ita splendeat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera, glorificéntque Patrem vestrum qui est in cælis.

17 Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι.

Ne existimate me venisse vt dissoluam Legem, aut Prophetas: non veni vt dissoluam, sed vt impleam.

Christus non venit vt nouam quampiã iustitiæ & salutis rationem in mundum inueheret, sed partim vt quod ceremoniis erat adumbratũ, re ipsa impleret, liberatis per gratiã hominibus à maledictione Legis: partim vt verum obedientiæ à Lege præscriptæ usum doceret, atque adeo vim obediendi mentibus insculperet.

Luc.16.17

18 Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται.

‖Amen quippe dico vobis, Vsquedum præterierit cælum & terra, iota vnum aut vnus apex nequaquam præterierit ex Lege, vsque dum omnia facta fuerint.

Iac.2.10

19 Ὃς ἐὰν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάξῃ οὕτω τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ὃς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

‖Quisquis igitur soluerit vnum ex mandatis hisce minimis, & ita docuerit homines, minimus vocabitur in regno cælorum: quisquis autem fecerit & docuerit, iste magnus vocabitur in regno cælorũ.

Incipit à vera Legis expositione, quam vetustis quidem sed falsis Scribarum cõmentis opponit, nedum vt vel minimũ præceptorum Patris velit aboleri.

Luc.11.39

20 Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Dico enim vobis, nisi abundauerit vestra iustitia ‖plus q̃ Scribarum & Pharisæorum, vos nequaquam ingressuros in regnum cælorum.

Exo.20.13 deut.5.17

21 Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ φονεύσεις· ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει.

Audistis dictum fuisse antiquis, ‖Non occides: quisquis autem occiderit, tenebitur iudicio.

Sexti præcepti vera expositio.

22 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει· ὃς δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, ῥακά,

Ego verò dico vobis, Quicunque irascitur fratri suo temere, tenebitur iudicio: quicunque verò dixerit fratri suo, raca,

13 אנתון אנון מלחה דארעא [a]אנהו דין דמלחא [b]תפכהי במנא תתמלח למדם לא אזלא אלא [c]דתשתדא לבר [d]ותתדיש מן אנשא׃

Vos estis sal terræ: si aūt eueniat vt sal [9] infatuetur, quánā re salietur? ad nullam rem valet nisi vt proiiciatur foras et conculcetur ab hominibus.

14 אנתון אנון נוהרה דעלמא לא משכחא [e]דתטשא מדינתא דעל טורא בניא׃

Vos estis lux mundi. Non potest abscondi ciuitas quæ supra montem extructa est.

15 ולא מנהרין שרגא [f]וסימין לה תחית סאתא אלא על מנרתא ומנהר לכל אילין דבביתא אנון׃

Neque lucere faciunt lucernā, & ponunt eam subter modium: sed supra candelabrum, & lucet omnibus qui in domo sunt.

16 הכנא ינהר נוהרכון קדם בני־נשא דיחזון עבדיכון טבא וישבחון לאבוכון דבשמיא׃

Sic luceat lux vestra coram [10] filiis hominis, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est.

17 לא תסברון [g]דאתית [h]דאשרי נמוסא או נביא לא דאשרי אלא דאמלא׃

Ne existimetis quòd venerim, vt destruam Legem aut Prophetas: nequaquam vt destruam, sed vt compleam.

18 אמין גיר אמר אנא לכון דעדמא דיעברון שמיא וארעא יוד חדא או חד סרטא לא יעבר מן נמוסא עד־מא דכל יהוא׃

[11] Amin enim dico ego vobis, quòd donec [12] transeāt cæli & terra, Iud vnum aut vnus apex non transibit ex Lege donec omnia fiant.

19 כל מן דישרא הכיל חד מן פוקדנא הלין זעורא [i]ויליף הכנא לבני־נשא בצירא יתקרא במלכותא דשמיא כל דיעבד ויליף הנא רבא יתקרא במלכותא דשמיא׃

Quisquis soluerit igitur vnum ex mandatis istis minimis, & docuerit sic filios hominum, [13] minimus vocabitur in regno cælorum: quisquis autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.

20 אמר אנא לכון דאן לא [k]תאתר [l]כאנותכון יתיר מן דספרא ופרישא לא תעולון למלכותא דשמיא׃

Ego enim dico vobis, quòd nisi abundauerit iustitia vestra amplius quàm legisperitorum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.

21 שמעתון דאתאמר לקדמיא לא תקטול וכל דיקטול מחיב הו לדינא׃

Audistis quòd dictū sit veteribus, Non occides: qui autem occiderit, reus est iudicii.

22 אנא דין אמר אנא לכון דכל מן דירגז על אחוהי איקא מחיב הו לדינא וכל מן דיאמר לאחוהי רקא מחיב

Ego autem dico uobis quòd quisquis irascetur contra fratrem suum [14] temere, reus est iudicii. Et quisquis dixerit fratri suo, [15] raka, obno-

a מורכב מן אן ומן הו
b פכח
c שדא
d דוש
e טשא
f סום
g אתא
h שרא
i אלף
k יתר
l כאן או כון

9 Syrum verbū תפכהי *thepchahi*, à themate פכה *pecha*, sensu respondet Hebræo הפך *haphac*, i. mutauit: vt studio paraphrastes illud retinuisse videatur, ordine tātùm literarum inuerso. Verti itaq; potest, Si autem eueniat vt sal mutetur.

10 Id est, Hominibus. Hebraismus.

11 Id est, Certè, Verè.

12 Id est, Mutentur.

13 Id est, Erit. Hebraismus admodum tritus.

14 Syrè איקא *ilza*: Vocem εἰκῆ Græcam paraphrastes sua linguæ accommodauit.

15 Hanc vocem obiurgātis, in Talmudicis libris præsertim autem in libro ברכות *berachoth*, & in lib. סנהדרין *sanhedrin*, cap. חלק *chelek*, legi sēper ita scriptā ריקא *rilza*, vel ריקא *relza*: & sonat vacuum, subaudi iudicio, ratione, & cerebro: venitq; à ריק *raialz*, quod etiam Hebraicè significat euacuare.

ἔνοχος ἔσται τῷ συνεδρίῳ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ μωρὲ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.

tenebitur consessu: quisquis autẽ dixerit, fatue, tenebitur gehenna ignis.

23 Ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κἀκεῖ μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ,

Igitur si munus tuum attuleris ad altare, & illic memineris fratrẽ tuũ habere aliquid contra te,

24 Ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὕπαγε. πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου.

Omitte illic munus tuum coram altari, & abi: primùm reconciliator fratri tuo, & tum veniens offer munus tuum.

Docebãt auari Pharisæi placari Deũ oblationibus in Lege præceptis, quas ipsi vorabant. Negat cõtrà Christus Deo gratam esse cuiusquam oblationem qui fratri offenso non satisfecerit: atque etiam affirmat nunquam sfractũs istis fratrũ contẽptoribˀ patefaciendum esse velut exitiũ ex ira & maledictione Dei prius quam fratri penitus satisfecerint.

Luc. 12.58

25 Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ· μήποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ, καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ ὑπηρέτῃ, καὶ εἰς φυλακὴν βληθῇς.

‖Esto amicus aduersario tuo citò, dũ es in via cum eo: nequãdo te tradat aduersarius iudici, & iudex te tradat ministro, & in custodiam coniiciaris.

26 Ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως ἂν ἀποδῷς τὸν ἔσχατον κοδράντην.

Amen dico tibi, nequaquam exibis illinc vsquedum reddideris vltimum quadrantem.

Exo. 20.14

27 Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις·

Audistis dictũ fuisse antiquis, ‖Non mœchaberis:

Scortator censetur coram Deo quisquis mulierem concupiscit: ac proinde oculi continendi sũt & membra omnia, omnesque adeo occasiones quibus ad malè agendum commoueri possumus, vel maximis cum damnis sunt vitandæ.

28 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

Ego verò dico vobis, Quicunque aspicit mulierem vt eam cõcupiscat, iam adulterauit eam in corde suo.

Infra, 18.8
mar. 9.47

29 Εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτὸν, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. συμφέρει γάρ σοι ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μελῶν σου, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς γέενναν.

‖Quòd si oculus tuus dexter facit vt tu offendas, erue eum, & abiice abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum coniiciatur in gehennam.

30 Καὶ εἰ ἡ δεξιά σου χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτὴν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. συμφέρει γάρ σοι ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μελῶν σου, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς γέενναν.

Et si dextra tua manus facit vt tu offendas, excinde eã, & abiice abs te. expedit.n.tibi vt pereat vnũ ex membris tuis, ac nõ totum corpˀ tuũ coniiciatur in gehẽnã.

Infra, 19.7
deut. 24.1
mar. 10.4.11
luc. 16.18
1.cor. 7.10

31 Ἐρρέθη δὲ ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, δότω αὐτῇ ἀποστάσιον·

Dictum est autem, ‖Quisquis dimiserit vxorem suam, det ei libellum discessionis:

32 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι· καὶ ὃς ἐὰν ἀπολελυμένην γαμήσῃ, μοιχᾶται.

Ego verò dico vobis, eũ q. dimiserit vxorẽ suã, extra rationẽ scortationis, facere vt ea mœchetur: & eũq. dimissã duxerit mœchari.

Πάλιν

Rur-

מחיב הוא לכנושתא וכל מן דיאמר
ללא מחיב הו לגהנא דנורא :

obnoxius est cōsilio: et omnis qui dixerit, [16] *fatue, obnoxius est* [17] *Gihannæ* [18] *ignis.*

23 אן הו הכיל דמקרב אנת קורבנך
על מדבחא ותמן [a] תתדכר דאחיד
עליך אחוך [b] אבתא מדם :

Si eueniet igitur ut offeras oblationem tuam ad altare, et illic recorderis quòd frater tuus retinet aduersus te inimicitiam aliquam,

24 שבוק תמן קורבנך על מדבחא
[c] וזל לוקדם [d] אתרעא עם אחוך
והידין תוב קרב קורבנך :

Relinque illic oblationem tuam iuxta altare, & abi, prius reconciliare fratri tuo, et tūc redi, offer oblationem tuam.

25 הוית מתאוא עם בעל דינך
עגל עד עמה אנת באורחא דלמא
בעל דינך ישלמך לדינא ודינא
ישלמך [e] לגביא [f] ותפל בית
אסירא :

Esto beneuolus erga [19] *aduersarium tuum citò dum cum illo es in uia: ne* [20] *aduersarius tuus tradat te iudici, et iudex tradat te exactori, et incidas in domū uinctorum.*

26 ואמין אמר אנא לך דלא
[g] תפוק מן תמן עד מא [h] דתתל
שמונא אחריא :

Et amen dico ego tibi quòd non exibis illinc donec reddideris [21] *octauum [numulum] ultimum.*

27 שמעתון דאתאמר דלא [i] תגור :

Audistis quòd dictum fuerit ut non committas adulterium:

28 אנא דין אמר אנא לכון דכל
מן דחזא אנתתא איך [k] דירגיה
מחדא [l] גרה בלבה :

Ego autem dico vobis, quòd quicunque aspexerit mulierem, vt adulterium committat cum ea, illico adulteriū cōmisit cū ea in corde suo.

29 אן דין עינך דימינא מכשלא
לך [m] חציה [n] ושדיה מנך פקח לך
גיר דיאבד חד [o] הדמך ולא כלה
פגרך [p] יפל בגהנא :

Si autem oculus tuus dexter obstaculo sit tibi, erue ipsum, & abijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, [22] *et non totum corpus tuum ruat in Gihannā.*

30 ואן אידך דימינא מכשלא לך
פסוק [q] שדיה מנך פקח לך גיר
[r] דיאבד חד מן הדמיך ולא כלה
פגרך [s] יפל בגהנא :

Et si manus tua dextra obstaculo est tibi, amputa eam et proiice eā abs te. expedit enim tibi ut pereat unum ex mēbris tuis, [22] *et non totū corpus tuum ruat in Gihannam.*

31 אתאמר דמן [t] דשרא אנתתה
[u] יתל לה כתבא [x] דדוללא :

Dictum est quod qui dimittit vxorē suā, det illi scriptum repudij.

31 אנא דין אמר אנא לכון דכל
מן [y] דשרא אנתתה לבר מן מלתא
דזניותא עבד לה [z] דתגורי ומן
דשקל שביקתא גאר :

Ego autem dico vobis quòd quisquis repudiauerit vxorem suam, excepta causa fornicationis, efficit ei vt committat adulterium: et qui accipit derelictā, adulteriū cōmitit.

[a] דכר [b] איב [c] אזל [d] רעא [e] גבא [f] נפל [g] נפק [h] נתל כטעם נתן [i] גור [k] רגה כטעם רגג [l] גור [m] חצא כטעם חצץ [n] שדא [o] הדם [p] נפל [q] שדא [r] אבד [s] נפל [t] שרא [u] נתל [x] דלל טעמו פטר או שלח [y] שרא [z] גור

16 Syrè, ללא L ele, videtur ab Hebræo אליל a lil, deductum. א Aleph à capite sublata.
17 Syrè גהנא Gihanna, ab Hebræo cōposito גיהנם Gehinnam, vallis Hinnam. Vallis erat prope Hierusalem de nomine possessoris sui ita vocata. Quæ etiam interdū, vocatur in scripturis Vallis filii Hinnon, Iosu. 15. 18, & 2. Reg. 23. 11 & 2. Par. 28. 3. & 33. 6 & Iere. 7. 33. & 34. Itē cap. 15. 16 & 19. 2. & 32. 35. In hac erat locus vocatus Topheth, in quo Israelitæ, vicinorum populorum horrendam superstitionem sequuti, filios suos idolo Moloch comburebāt; Vnde factum est vt postea à Chaldæis, Syris & Hebræis antiquis scriptoribus nomen ipsum Gihanna vel Gehinnam vsurparetur ad significandum locum reprobis in æternū cruciādis destinatū. Ita vsurpatur in lib. Pirke aboth admodum antiquo, cap. 1 & 5.
18 Id est, Ignitæ. Hebraismus.
19 Ad verb. Dominus litis tuæ: commune nomē est vtrique parti litiganti.
20 Ad verbum, Domin⁹ litis tuæ. Hebraismus, vt paulo antè.
21 Id est, Octaua pars Assir, quæ fuit minima, nec potuit vltra diuidi, quemadmodū fusius explicabitur, Mar. 12.
22 Id est, Potius quā, Hebraism⁹, sicut paulo inferius.

Exod.20.7 leuit.19.12 deut.5.11

33 Πάλιν ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐκ ἐπιορκήσεις, ἀποδώσεις δὲ τῷ Κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου·

Rurſum audiſtis dictum fuiſſe antiquis, ‖Non peierabis, ſed reddes Domino quæ tu iuraueris:

Tertii præcepti explicatio, aduerſus peruerſam Scribarum ſententiam, qui obliquas ſiue indirectas iurandi formas excuſabant.

34 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως· μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ·

Ego verò dico vobis, ne iuretis omnino: neque per cælũ, quia thronus Dei eſt:

35 Μήτε ἐν τῇ γῇ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστι τῶν ποδῶν αὐτοῦ· μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως.

Neque per terram, quia ſcabellum eſt pedum eius: neque per Ieroſolyma, quia vrbs eſt magni regis.

36 Μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὀμόσῃς, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι.

Neque per caput tuum iures, quia non potes vnum capillum album aut nigrum facere.

Iac.5.12

37 Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναί, οὒ οὔ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων, ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστιν.

‖Eſto autẽ ſermo veſter, etiã etiam, non non: quod autem ſupra hæc redundat, à malo eſt.

Exo.21.24 leuit.24.20 deut.19.21

38 Ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥέθη, Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος·

Audiſtis dictum fuiſſe, ‖Oculũ pro oculo, & dentem pro dente:

Secundæ Tabulæ ſũmam, contrà quam docebant Scribæ, ſic oſtendit accipiendã: vt malum malo retaliare nullo modo liceat, imò potius repetitæ iniuriæ ſint perferendæ, & ipſis capitalibus hoſtibus ſit benefaciẽdũ.

Luc.6.29. rom.12.17 1.cor.6.7

39 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ· ἀλλ᾽ ὅστις σε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην.

Ego verò dico vobis, ‖ Ne reſiſtatis malo: ſed quiſquis te cædet in dextram tuam maxillam, obuerte ei & alteram.

40 Καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον.

Et ei qui vult tecum iudicio contendere, ac tunicam tuam capere, dimitte ei etiam pallium.

41 Καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ᾽ αὐτοῦ δύο.

Et quiſquis te angariabit *ad* miliare vnum, abi cum eo duo.

Deut.15.8

42 Τῷ αἰτοῦντί σε δίδου· καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι, μὴ ἀποστραφῇς.

‖Petenti abs te dato: & volentem mutuari abs te, ne auerſere.

Leuit.19.18

43 Ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥέθη, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου·

Audiſtis dictum fuiſſe, ‖Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum:

Luc.6.27

44 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς·

Luc.23.34 act.7.9.60 1.cor.4.13

Ego verò dico vobis, ‖Diligite inimicos veſtros, benedicite iis qui deuouent vos, benefacite iis qui oderũt vos, ‖ & precamini pro iis qui vos infeſtant & perſequuntur vos:

Luc.6.31

45 Ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς.—

‖Vt ſitis filii Patris veſtri qui eſt in cælis.

ὅτι facit

33 תוב שמעתון דאתאמר לקדמיא דלא תדגל [a]במומתך תשלם דין למריא מומתך :

33 *Rursum audistis quòd dictũ fuerit antiquis, Non[23] mentieris in iuramento tuo, persolues autem Domino iuramentum tuum:*

34 אנא דין אמר אנא לכון לא [b]תאמון סך לא בשמיא דכורסיא הו דאלהא:

34 *Ego autẽ dico vobis, Ne iuretis[24] omnino: nõ p cælos, quia soliũ est Dei.*

35 ולא בארעא דכובשא הי דתחית רגלוהי אף לא באורישלם דמדינתה הי דמלכא רבא :

35 *Neque per terram, quòd scabellum sit quod est sub pedibus eius. nec etiã per Vrischelem, quia[25] ciuitas est regis magni.*

36 אף לא [c]ברישך [d]תאמא דלא משכח אנת למעבד בה מנתא חדא דסערא [e]אוכמתא או [f]חורתא :

36 *Neque etiam per caput tuum iurabis: quia non potes facere in eo capillum vnum cæsariei, aut nigrum, aut album.*

37 אלא תהוא מלתכון אין אין ולא לא מדם דמן הלין יתיר מן בישא הו:

37 *Sed sit sermo vester, Est est, & Non, non. quicquid est præter hæc, à malo est.*

38 שמעתון דאתאמר דעינא חלף עינא ושנא חלף שנא :

38 *Audistis quòd dictum fuerit, Oculum pro oculo, & dentem pro dente:*

39 אנא דין אמר אנא לכון דלא [g]תקומון לוקבל בישא אלא מן [h]דמחא לך על פכך דימינא [i]אפנא לה אף אחרנא :

39 *Ego autem dico vobis vt non surgatis contra malum: sed ei qui percutit te super maxillam tuam dextram, obuerte illi etiam alteram.*

40 ומן דצבא [k]דידון עמך ונשקול כותינך שבוק לה אף מרטוטך :

40 *Et ei qui vult contendere tecum vt accipiat tunicam tuam, relinque illi etiam pallium tuum.*

41 מן דמשחר לך מילא חד [l]זל עמה תרין :

41 *Qui adigit te ad miliarium vnum, abito cum illo duo.*

42 מן דשאל לך [m]הב לה ומן [n]דיאזף מנך לא [o]תכליוהי:

42 *Qui petit abs te, da illi: & qui mutuũ petit abs te, ne prohibeas eũ.*

43 שמעתון דאתאמר דרחם לקריבך [p]וסני לבעל דבבך :

43 *Audistis quòd dictum sit, Diligas proximum tuum, & odio habeas inimicum tuum:*

44 אנא דין אמר אנא לכון אחבו לבעל דבביכון וברכו למן [q]דלאט לכון ועבדו דשפיר למן דסנא לכון [r]וצלו על אילין דדברין לכון בקטירא ורדפין לכון :

44 *Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, & bene precemini ei qui maledicit vobis, & facite quod[26] decet ei qui odit vos, & orate pro illis qui ducunt vos in vincula, et persequuntur vos.*

45 איכנא דתהוון בנוהי דאבוכון דבשמיא הו דמדנח שמשה על

45 *Vt sitis filij Patris vestri qui est in cælis: qui oriri facit solẽ suũ super*

טבא

C.i.

a יומא או יומה
b ימה
c ריש כמו ראש
d ימה
e אכם
f חור
g קום
h מחא
i פנה
k רון
l אזל
m יהב
n יזף
o כלא
p סנא
q לוט
r צלא

23 Periphrasis periurii.

24 Sic Maimoni in tractatu De iuramentis, cap. 12. ait וטובה גדולה היא לאדם שלא ישבע כלל, Et optimum est homini vt nõ iuret omnino. Gallicè, *en somme*, vel, *somme toute*.

25 Desumpta sunt verba ex psal. 48. 3, vbi ita legitur קרית מלך רב, Ciuitas regis magni.

26 Ad verb. Quod pulchrum est.

ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.

46 Ἐὰν γὰρ ἀγαπήσητε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, τίνα μισθὸν ἔχετε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσι;

47 Καὶ ἐὰν ἀσπάσησθε τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν μόνον, τί περισσὸν ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι οὕτω ποιοῦσιν;

48 Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τέλειός ἐστι.

Κεφάλαιον ς.

1 ΠΡοσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς· εἰ δὲ μή γε, μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Rom.12.8

2 Ὅταν οὖν ποιῇς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίσῃς ἔμπροσθέν σου, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς ῥύμαις, ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν.

3 Σοῦ δὲ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου·

4 Ὅπως ᾖ σου ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, αὐτὸς ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.

5 Καὶ ὅταν προσεύχῃ, οὐκ ἔσῃ ὥσπερ οἱ ὑποκριταί· ὅτι φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἑστῶτες προσεύχεσθαι, ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις. ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν.

6 Σὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου, καὶ κλείσας τὴν θύραν σου, πρόσευξαι τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.

Προσευ-

facit enim vt sol suus exoriatur super malos ac bonos, & pluit super iustos & iniustos.

46 Nam si dilexeritis eos qui diligunt vos, quã mercedẽ habebitis? nónne & publicani idẽ faciũt?

47 Et si complexi fueritis fratres vestros solũ, quid amplius facitis? nónne & publicani ita faciunt?

48 Estote igitur vos perfecti, vt Pater vester qui est in cælis, perfectus est.

Cap. VI.

1 ATtendite ne eleemosynam vestram detis coram hominibus, vt spectemini ab eis: alioqui mercedem non habebitis apud Patrẽ vestrũ qui est in cælis.

Eleemosynæ ambitio irritas facit.

2 ‖Itaque quum dabis eleemosynam, ne cures buccina cani corã te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in plateis, vt gloriam cõsequantur ab hominibus. amẽ dico vobis *eos* referre mercedem suam.

3 Quum verò tu das eleemosynam, ne nouerit sinistra tua quid faciat dextera tua:

4 Vt sit tua eleemosyna in occulto: Pater autem tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

5 Et quum precaris, ne sis vt hypocritæ. amant enim in conuentibus & in angiportis platearum stando precari, vt appareant hominibus. amen dico vobis *eos* referre mercedem suam.

Duo in precibus maxima vitia reprehendit, ambitionem & inanẽ garrulitatem.

6 Tu verò quum precaris, introito in conclaue tuum, & clauso ostio tuo precare Patrem tuum qui est in occulto: & Pater tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

Pre-

טבא ועל בישא [a]ומחת מטרה על
[b]כאנא ועל [c]עוילא :

[a] נחת [b] כאן או כון [c] עול

46 אן גיר מחבין אנתון לאילין
דמחבין לכון מנא אגרא אית לכון
לא הא אף מכסא הי חדא עבדין :

47 ואן שאליתון בשלמא דאחיכון
בלחוד מנא יתיר עבדין אנתון לא
הא אף מכסא הי הדא עבדין :

48 הוו הכיל אנתון גמירא איכנא
דאבון דבשמיא גמיר הו :

קפלאון ו

1 חורו דין בזדקתכון דלא תעבדונה
קדם בני־נשא איך דתתחזון להון
ואן לא אגרא לית לכון לות
אבוכון דבשמיא :

2 אמתי הכיל דעבד אנת זדקתא
לא תקרא קרנא קדמך איך דעבדין
נסבי [d]באפא בכנושתא [e]ובשוקא
איך דישתבחון מן בני־נשא ואמין
אמר אנא לכון דקבלו אגרהון :

[d] אנף [e] שוק

3 אנת דין מא דעבד אנת זדקתא
לא [f]תדעי [g]סמלך מנא עבדא ימינך :

[f] ידע [g] סמל

4 איך דתהוא זדקתך [h]בכסיא
ואבוך דחזא בכסיא הו יפרעך
[i]בגליא :

[h] כסה [i] גלח

5 ומא [k]דמצלא אנת לא תהוא
איך נסבי [l]באפא דרחמין [m]למקם
בכנושתא [n]ובזויתא דשוקא [o]למצליו
[p]דיתחזון לבני־נשא ואמין אמר
אנא לכון דקבלו אגרהון :

[k] צלה [l] אנף [m] קום [n] זוה [o] צלא [p] חזא

6 אנת דין אמתי דמצלא אנת
עול [q]לתונך ואחור תרעך וצלא
לאבוך דבכסיא ואבוך דחזא
בכסיא יפרעך בגליא :

[q] תונא טעמו חדר

ומא

bonos et ſuper malos, et demittit pluuiam ſuam ſuper iuſtos et ſuper iniuſtos.

46 *Si enim diligatis eos qui diligunt vos, quod præmium eſt vobis? nónne etiam publicani idipſum faciunt?*

47 *Et ſi [27] ſalutetis fratres veſtros tãtùm, quid eximii facitis? nónne etiam publicani idipſum faciunt?*

48 *Eſtote igitur vos perfecti, ſicut pater veſter q. eſt in cælis perfect⁹ eſt.*

Cap. VI.

1 *ATtendite autem in eleemoſyna veſtra, vt nõ faciatis eam corã filiis hominum, quò ſpectemini ab illis: [1] alioqui præmium non eſt vobis apud Patrẽ veſtrũ qui eſt in cælis.*

2 *Quando igitur facis [2] eleemoſynã [3] ne excites clamorem ante te, ſicut faciunt [4] hypocritæ in conciliis & in vicis, vt laudẽtur à filiis hominum. Amen dico vobis quòd acceperunt mercedem ſuam.*

3 *Tu autem quum facis eleemoſynam, ne ſciat ſiniſtra tua id quod facit dextera tua.*

4 *Vt ſit eleemoſyna tua in occulto: et Pater tuus qui videt in occulto, ipſe rependet tibi in propatulo.*

5 *Et quum oras, non eris ſicut [5] hypocritæ, qui amant ſtare in cõciliis & in angulis platearum ad orandum, vt conſpicui fiant filiis hominum. amen dico vobis quòd acceper unt mercedem ſuam.*

6 *Tu autem quum oras, aſcende in penetrale tuum, & claude oſtium tuum, & ora Patrem tuum qui eſt in occulto: et Pater tuus qui videt in occulto, repẽdet tibi in propatulo.*

27 Ad verb. Interrogetis de pace fratrum veſtrorum, i. humaniter & officioſe ſalutetis eos

1 Ad verbum, Et ſi nõ. Hebraiſmus.

2 Obſeruatione dignum, quòd Hebræis, Chaldæis & Syris צדקה & זדקא id eſt, iuſtitia, dicatur eleemoſyna: quo docent munificentiam erga inopes, eſſe iuſtitiæ non poſtremam partem: quæ etiã lege diſtrictè præcipitur, Deut. 15. Remanſit autem eiuſdem nominis vſus in nouoquoque Teſtamento 2. Cor. 9, & in Euãgeliis aliquibus in locis occurrit.

3 Adverb. Ne clames clamorem. Hebraiſmus, i. Ne illud prædices ac diuulges.

4 Hypocritæ dicuntur hoc loco & ſimilibus facies aſſumere, hoc eſt, laruas induere, vt ſe transforment, quò alii appareãt quàm ſint: Aliàs hæc loquutio proſopolepſiam declarat, qua non pro cauſa, ſed pro perſona iudicatur. quod qui faciũt, ipſi quoque hypocritæ ſunt, vt qui iuſtitiæ ſimulent ſtudium, à quo tamen abhorrent.

5 Ad verb. Aſſumẽtes facies: ſicut paulo antè & paulo infrà.

7 Προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε, ὥσπερ οἱ ἐθνικοί. δοκοῦσι γὰρ ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται.

Precantes autē ne sitis loquaces, vt Ethnici. putāt enim fore vt sua illa loquacitate exaudiātur.

8 Μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐτοῖς. οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὧν χρείαν ἔχετε, πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν.

Ne igitur ipsis assimilemini. nouit enim Pater vester quibus sit vobis opus, antequam vos petatis ab eo.

Luc.11.2

9 Οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς, ΠΑΤΕΡ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου·

Vos igitur ita precamini, ‖ PATER noster qui *es* in cælis, sanctificetur nomen tuum:

Vera omniū Christianorum precum summa ac formula.

10 Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

Veniat regnū tuū: fiat volūtas tua, sicut in cælo, *ita* etiā in terra.

11 Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον.

Panē nostrum quotidianum da nobis hodie.

12 Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν.

Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.

Infrà,13.19

13 Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à ‖ malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula. Amen.

Marc.11.25 eccl.28.2

14 Ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος·

‖ Nam si remiseritis hominibus offensas ipsorum, remittet etiam vobis Pater ille vester cælestis:

Condonātibus iniurias cōdonantur peccata, vltoribus autem parata est vltio.

15 Ἐὰν δὲ μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν.

Sin autē nō remiseritis hominibus ipsorū offensas nec Pater vester remittet *vobis* offensas vestras.

16 Ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ γίνεσθε ὥσπερ οἱ ὑποκριταί, σκυθρωποί. ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες. ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν.

Quum autem ieiunatis, ne sitis vt hypocritæ, tetrici. obscurāt enim facies suas, vt appareant hominibus ieiunare. amen dico vobis, referunt mercedem suam.

In eos qui sanctitatis famam ex ieiuniis venantur.

17 Σὺ δὲ νηστεύων ἄλειψαί σου τὴν κεφαλήν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι·

Tu verò quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua:

18 Ὅπως μὴ φανῇς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων, ἀλλὰ τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.

Vt ne appareas hominib9 ieiunare, sed Patri tuo qui *est* in occulto: & Pater tuus qui aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

19 Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσι·

Ne thesauros cōgerite in terra, vbi tinea & erosio corrumpit, & vbi fures perfodiunt, ac furantur:

Vana hominum studia ostenduntur, qui certo vita æterne thesauro neglecto, in caducis & inanibus opibus congerendis vitam consumunt.

Θησαυ-

7 ומא דמצלא אנתון לא הויתון [a]מפקקין איך חנפא דסברין גיר דבממללא סגיאא משתמעין :

[a] מפקקין טעם מרכים דברים

Et quum oratis, ne sitis[6] multiloqui sicut prophani. putant enim quòd in loquacitate multa exaudiantur.

8 לא הכיל תדמון לחון אבוכון גיר ידע מנא מתבעא לכון עד־לא תשאלוניהי :

Ne igitur similes sitis illorum. Pater enim vester nouit quare opus sit vobis priusquam petatis ipsam.

9 הכנא צלו אנתון אבון דבשמיא יתקדש שמך :

Sic orate vos, Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum.

10 [b]תאתא מלכותך יהוא [c]צבינך איכנא דבשמיא אף בארעא :

[b] אתא
[c] צבא

Veniat regnum tuum: fiat volũtas tua, sicut in cælis, etiam in terra.

11 [d]הב־לן לחמא [e]דסונקנן יומנא :

[d] יהב
[e] סנק

Da nobis panẽ[7] necessitatis nostræ hodie.

12 ושבוק לן [f]חובין איכנא דאף חנן שבקן לחיבין :

[f] חיב

Et remitte nobis debita nostra, sicut etiã nos remittim⁹ debitor ib⁹ nostris.

13 ולא [g]תעלן [h]לנסיונא אלא [i]פצן מן בישא מטול דדילך הי מלכותא [k]וחילא ותשבוחתא לעלם עלמין :

[g] עול
[h] נסה
[i] צא
[k] חיל

Et ne inducas nos in tentationem, sed eripe nos à malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria, in seculum seculorum.

14 אן גיר תשבקון לבני־נשא סכלותהון ישבוק אף לכון אבוכון דבשמיא :

Si enim remiseritis filiis hominum[8] errata sua, remittet etiam vobis pater uester qui est in cælis.

15 אן דין לא תשבקון לבני־נשא אף לא אבוכון שבק לכון סכלותכון :

Si autem non remiseritis filiis hominum, nec etiã Pater vester remittit uobis errata uestra.

16 אמתי דין [l]דצימין אנתון לא תהוון [m]כמירא איך נסבי באפא מחבלין גיר פרצופיהון איך דיתחזון לבני־נשא דצימין ואמין אמר אנא לכון דקבלו אגרהון :

[l] צום
[m] כמר

Quum autem ieiunatis uos, ne sitis[9] atrati, sicut qui accipiunt uultũ. corrumpunt enim faciem suam, ut conspiciantur à filijs hominum quòd ieiunent. et amen dico uobis quòd acceperũt mercedem suam.

17 אנת דין מא דצאם אנת [n]אשיג אפך ומשוח רישך :

[n] שוג או שגי וטעמו רחץ

Tu uerò quum ieiunas, laua faciẽ tuam, & unge caput tuum:

18 איך דלא תתחזא לבני־נשא דצאם אנת אלא לאבוך דבכסיא ואבוך דחזא בכסיא הו יפרעך :

Vt non conspiciaris à filijs hominum quòd ieiunes, sed Patri tuo qui est in occulto: et Pater tuus qui uidet in occulto, ipse rependet tibi.

19 לא [o]תסימון לכון סימתא בארעא אתר דססא ואכלא מחבלין ואיכא דגנבא פלשין וגנבין :

[o] סום

Ne reponatis uobis thesauros in terra, loco ubi tinea & ærugo corrumpunt, & ubi qui fures sunt perfodiunt, ac furantur.

6 Syrè מפקקין *mepalzelzin*, voce (vt mihi videtur) à פוק vel נפק deducta, quæ significat idẽ quod Hebraicum יצא exiuit, & significat eos qui delectantur multos sermones proferre, è quorum ore multa prodeunt verba, Gallicè *babillards*.

7 Id enim propriè significat Syra vox דסונקנן *desunkanan*, i. verbo סנק, vt constat ex cap. 3.14. & multis aliis noui Testamẽti locis in quibus hoc verbum occurrit. Quare miror cur qui introductionem puerilem Syriacam scripsit, hanc precationis dominicæ partem transferre voluerit, Panem sufficiẽtiæ nostræ &c.

8 סכלותהון *saclutehun*, Quod propriè significat stultè & insipienter facta ab illis: à primitiuo סכל quod etiam Hebraicè significat Stultè agere.

9 כמירא, Significat nigris vestib⁹ indutos, vt qui in luctu sunt indui solent: inde etiam sacerdotes idolorũ dicti sunt כומרים quòd nigris vestibus vterentur.

Luc.12.33 1.tim.6.19

Θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν 20 οὐρανῷ, ὅπου οὔτε σὴς οὔτε βρῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται οὐ διορύσσουσιν, οὐδὲ κλέπτουσιν.

|Sed congerite vobis thesauros in cælo, vbi neque tinea neque erosio corrumpit, & vbi fures non perfodiūt, neque furātur.

Ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, 21 ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία ὑμῶν.

Nam vbi est thesaurus vester, illic erit etiam cor vestrum.

Luc.11.34

Ὁ λύχνος τοῦ σώματός ἐστιν ὁ ὀφθαλ- 22 μός· ἐὰν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται·

|Lucerna corporis est ocul⁹: itaque si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuumlucidum erit:

Homines quantulacunque naturæ suæ lucem malignè extinguunt.

23 Ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρὸς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου σκοτεινὸν ἔσται. εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ, σκότος ἐστὶ, τὸ σκότος πόσον;

Quòd si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumen quod est in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ?

Luc.16.13

Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δου- 24 λεύειν. ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμμωνᾷ.

|Nemo potest duobus dominis seruire. aut enim vnum habebit odio, & alterū diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & mā-monæ.

Deus à toto homine vult coli.

Luc.12.22 philip.4.6 1.tim.6.8 1. pet.5.7 psal 54.23

Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε 25 τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε καὶ τί πίητε· μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε. οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος;

|Propterea dico vobis, Ne estote soliciti de anima vestra, quid esuri sitis aut quid bibituri: neque de corpore vestro, qua re sitis induē-di. nónne anima plus est quàm alimentum, & corpus quàmvestitus?

Peruersa solicitudo de huius vitæ rebus, seria prouidētiæ Dei meditatione corrigitur in Dei filiis.

Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐ- 26 ρανοῦ· ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά· οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν;

Intuemini in volucres cæli: non serunt enim, neque metunt, neque cogunt in horrea, & Pater vester cælestis alit eas: nónne vos multo præstatis eis?

Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται 27 προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα;

Quis autem ex vobis solicitè cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

Καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; 28 καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνει· οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει·

Ac de vestitu quid soliciti estis? discite quomodo lilia agrorum crescant: non fatigantur, neque nent:

Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐδὲ Σολομὼν ἐν 29 πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων.

Sed dico vobis, ne Solomonē quidem cum vniuersa gloria sua, sic amictum fuisse vt vnum ex istis.

Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον 30 ὄντα

Quòd si herbam agri quæ hodie extat,

20 אלא סימו לכון סימתא בשמיא איכא דלא ססא ולא אכלא מחבלין ואיכא דגנבא לא פלשין ולא גנבין׃

Sed reponite vobis thesauros in cælis, vbi neque tinea neque ærugo corrũpunt, & ubi qui fures sunt, non per fodiunt, neque furantur.

21 איכא גיר דאיתיה סימתכון תמן הו ואף לבכון׃

Vbi enim est thesaurus vester, illic est quoque cor vestrum.

22 שרגא דפגרא איתיה עינא אן עינך חכיל תהוא פשיטא אף כלה פגרך נהיר הו׃

Lucerna corporis est oculus. si oculus tuus igitur fuerit simplex, etiam totum corpus tuum lucidum erit:

23 אן דין עינך תהוא בישא כלה פגרך חשוכא יהוא אן הכיל נוהרא דבך חשוכא הו חשוכך כמא יהוא׃

Si autem oculus tuus fuerit malus, totũ corpus tuũ, tenebrosũ erit. Si ergo lumẽ quod est in te, tenebræ sũt, tenebræ tuæ [10] quanto magis erunt?

24 לא אנש משכח לתרין מרון למפלח או גיר לחד יסנא ולאחרנא ירחם או לחד ייקר ולאחרנא [a]ישוט לא משכחין אנתון לאלהא למפלח ולממונא׃

Nemo potest duobus dominis seruire. aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget: vel vnũ honore afficiet, & alterum negliget. Non potestis vos Deo seruire & Mammunæ.

25 מטול הנא אמר אנא לכון לא [b]תאצפון לנפשכון מנא תאכלון ומנא תשתון ולא לפגרכון מנא תלבשון לא הות נפשא יתירא מן [c]סיברתא ופגרא מן לבושא׃

Propterea ego dico vobis, ne soliciti sitis [11] animæ vestræ, quid comedetis & quid bibetis: neque corpori vestro, quid induetis. Nónne est anima præstantior quàm [12] esca? & corpus [præstantius] quàm vestimentum?

26 [d]חורו בפרחתא דשמיא דלא זרעין ולא חצדין ולא [e]חמלין באוצרא ואבוכון דבשמיא [f]מתרסא להון לא הא אנתון מיתרין אנתון מנהון׃

Intueamini volatilia cælorum, quia non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & Pater vester qui est in cælis, alit ea: nõne vos præstantiores estis illis?

27 מנו דין מנכון [g]דיאצף משכח [h]למוספו על [i]קומתה אמתא חדא׃

Quis autem ex vobis, qui solicitus fuerit, potest addere ad staturã suam cubitum vnum?

28 ועל לבושא מנא יצפין אנתון [k]אתבקו בשושנא דדברא איכנא רבין דלא לאין ולא עזלין׃

Et de vestimento quid soliciti estis vos? [13] cõsiderate lilia agrestia, quomodo crescunt, quæ nõ laborant, neque [14] nent.

29 אמר אנא לכון דין דאף לא שלומון בכלה שובחה [l]אתכסי איך חדא מנהין׃

Dico autẽ ego vobis, quòd ne Schelamaun quidem, in vniuersa gloria sua, amictus fuit, sicut unum ex illis

30 אן דין לעמירא דחקלא דיומנא

Si autẽ gramen agri, quod hodie

איאוהי

[a] שוט

[b] יצף

[c] סבר כמו כלכל

[d] חור

[e] חמל טעמו אסף

[f] תרס טעמו החזיק על ידי המאכל וכן שרש נמצא בזה הטעם

[g] יצף

[h] יסף

[i] קום

[k] בקא

[l] כסח

10 Syrè & Talmudicè, כמא idẽ valet quod apud Rabbinos valent verba עַל אחת כמא וכמא i. Quanto magis.

11 Id est, Vitæ vestræ. Hebraismus.

12 סיברתא, fortè venit ab Hebræo שבר mutato ש, in ס, & ita vocatur esca, quòd famem frangat: vide. Kimhi in Radicibus.

13 Syrè אתבקו Hebraicè התבוננו eiusdem est radicis בקיא quod significat consideratum, circunspectum, peritum: vsitatum in Rabbinis vocabulum.

14 Syrè, עזלין, vnde fusum coli vocant עזלא.

ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι;

Deus ita circumuestit, nónne vos multo magis, ô exigua fide p̄diti?

31 Μὴ οὖν μεριμνήσητε, λέγοντες, Τί φάγωμεν; ἤ, τί πίωμεν; ἤ, τί περιβαλώμεθα;

Ne igitur estote soliciti, dicentes, Quid edemus? aut, Quid bibemus? aut, Quo amiciemur?

32 (Πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ) οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ὅτι χρῄζετε τούτων ἁπάντων.

(Nam omnia ista gentes requirunt) nouit enim Pater vester cælestis vos indigere his omnibus.

33 Ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα προστεθήσεται ὑμῖν.

Sed quærite primò regnum Dei & iustitiam eius, & ista omnia adiicientur vobis.

34 Μὴ οὖν μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον· ἡ γὰρ αὔριον μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς. ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς.

Ne sitis igitur soliciti de crastino: nā crastinus dies solicitus erit de *rebus* suis. sufficit diei sua vexatio.

Κεφάλαιον ζ

Cap. VII.

Luc.6.37 rom.2.1 1.cor.4.3

1 ΜΗ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε.

NE iudicate, vt ne iudicemini.

Mar.4.25 luc.6.38

2 Ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε· καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν.

Quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini: & ‖qua mēsura metimini, vicissim metientur vobis.

De peruersis reprehensoribus.

3 Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς;

Quid autem aspicis festucam quæ est in oculo fratris tui, trabē verò quæ est in oculo tuo non animaduertis?

Luc.6.41

4 Ἢ πῶς ἐρεῖς τῷ ἀδελφῷ σου, Ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου· καὶ ἰδοὺ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου;

‖Aut quomodo dices fratri tuo, Sine eiiciam festucā ex oculo tuo: & ecce trabes in oculo tuo?

5 Ὑποκριτά, ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου.

Hypocrita, eiice primū trabem illam ex oculo tuo, & tum dispicies vt eiicias festucā ex oculo fratris tui.

6 Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσί, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων· μήποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς.

Ne date *quod* sactum *est* canib⁹, nec proiicite margaritas vestras coram porcis: nequando conculcent eas pedibus suis, & conuersi lacerent vos.

Peruicaces Euangelii hostes indigni eius prædicatione.

Infrà 21.22 marc.11.24 luc.11.9 ioh.14.13. & 16.14 iac.1.16

7 Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ εὑρήσετε· κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν.

‖Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

Preces certum in omnibus malis perfugium.

איתוהי ומחר נפל בתנורא אלהא
הכנא מלבש לא סגי יתיר לכון
זעורי הימנותא :

est, et cras ruit in clibanum, Deus sic vestit, nónne multo magis vos, pusilli fide?

[a] יצף

לא הכיל [a]תאצפון או תאמרון
מנא נאכול או מנא נשתא או
מנא נתכסא :

31 *Ne igitur sitis soliciti, aut dicatis, Quid comedemus? aut, Quid bibemus? aut, Quo cooperiemur?*

כלהין גיר הלין עממא הו דעלמא
בעין להין אבוכון דין דבשמיא ידע
דאף לכון [b]מתבעין הלין כלהין :

[b] בעא

32 *Omnia enim hæc gentes quidem [15]mũdanæ quærunt sibi: Pater autẽ vester qui est in cælis, nouit quòd etiã vobis [16]necessaria sũt hæc omnia.*

[c]בעו דין לוקדם מלכותה דאלהא
וזדיקותה וכלהין הלין [d]מתתוספן
לכון :

[c] בעא [d] יסף

33 *Quærite itaque primùm regnum Dei et iustitiã eius, et omnia hæc adiiciuntur vobis.*

לא הכיל תאצפון דמחר הו גיר
מחר יצף דילה ספקלה ליומא
בישתה : קפלאון ז

34 *Ne igitur soliciti sitis in crastinũ. ipsũ enim crastinũ curã habebit sui ipsius. sufficit ipsi diei malũ ei[9].*

15 Ad verb. Mundi, Hebraismus.
16 Adverb. Requisita. Syra phrasis, cui Gallica respõdet, *Que ces choses nous sont requises.*

Cap. VII.

לא תדונון דלא תתדינון :

1 *N[1]E iudicaueritis, & non iudicabimini.*

בדינא גיר דדינין אנתון תתדינון
ובכילתא [e]דמכילין אנתון מתתכיל
לכון :

[e] כול

2 *Iudicio enim quo vos iudicatis, iudicabimini: & [2]mensura qua vos metimini, metietur vobis.*

מנא דין חזא אנת [f]לגלא דבעינה
דאחוך [g]וקריתא דבעינך לא בחר
אנת :

[f] גלל [g] קרה

3 *Quid autẽ vides tu festucã quæ est in oculo fratris tui, & trabem quæ est in oculo tuo, tu non perspicis?*

או איכנא אמר אנת לאחוך
שבוק [h]אפק גלא מן עינך והא
קריתא בעינך :

[h] נפק

4 *Aut quomodo dicis tu fratri tuo, Sine extraham festucam ex oculo tuo, et ecce, trabes est in oculo tuo?*

נסב באפא אפק לוקדם קריתא
מן עינך והידין יתבחר לך [i]למפקו
גלא מן עינה דאחוך :

[i] נפק

5 *[2]Hypocrita [3]extrahe prius trabem ex oculo tuo, et tunc [4]perspicacitas erit tibi ad extrahendum festucam ex oculo fratris tui.*

לא [k]תתלון קודשא לכלבא ולא
[l]תרמון מרגניתכון קדם חזירא
דלמא [m]ידושון אנין ברגליהון
ויהפכון יבזעונכון :

[k] נתל כמו נתן [l] רמא [m] דוש

6 *Ne [5]detis sanctum canibus: neque proiiciatis [6]margaritas vestras ante porcos, vt non cõculcent eas pedibus suis, & conuersi [7]lacerent vos.*

שאלו ויתיהב לכון [n]בעו ותשכחון
[o]קשו ויתפתח לכון :

[n] בעא [o] נקש

7 *Petite, et dabitur vobis: quærite, et inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.*

1 Prouerbialis sententia, prorsus huic respondens, legitur in Talmud in tractatu De suspecta vxore. cap. המקנא *hamelzãne*, & in סנהדרין *sanhedrin* i. tractatu De iudicibus, cap. חלק *chelek*: cuius sententiæ hæc sunt verba: במדה שאדם מודד בה מודדין לו.
2 Ad verbum, Assumens vultum: quod antè obseruatum est.
3 Simile legitur in tractatu סנהדרין cap. 2. his verbis, קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים Orna teipsũ, & postmodum orna alios.
4 Id est, Perspicere poteris.
5 Multa vocabula Syri ab Hebræis mutuantur, mutatis quibusdã literis in alias, quæ eodẽ organo pronũtiationis efferuntur: quorum duo exẽpla habes in hoc versu. ponit enim תתלון, pro תתנון
6 & מרגניתכון, pro מרגליותכם
נ *nun* in ל *lamed* & ל *lamed* in נ *nun* conuerso.
7 יבזעון. fortassis respõdet Hebræo יפצעו commutatis eiusdem organi literis, vt paulo antè ostendimus.

8 Πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει· καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει· καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται.

Quisquis enim petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.

9 Ἢ τίς ἐστιν ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃν ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ;

Nam quis est ex vobis homo, qui, si filius eius petierit ab eo panem, det ei lapidem?

10 Καὶ ἐὰν ἰχθὺν αἰτήσῃ, μὴ ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ;

Et, si piscem petierit, num serpentem dabit ei?

11 Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν;

Si vos igitur, quum sitis mali, nostis dona bona dare liberis vestris, quanto magis Pater vester qui est in cælis, dabit bona iis qui ab ipso petent?

Luc.6.11 tob.4 16.

12 Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

‖Quæcunque igitur volueritis vt faciant vobis homines, ita & vos facite eis. ista enim est Lex & Prophetæ.

Anacephalæosis interpretationis secũdæ Tabulæ.

Luc. 13.24

13 Εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης· ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοί εἰσιν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς.

‖Introite per angustam portam: quoniam lata est porta & spatiosa via quæ adducit in exitium, multíque sunt qui introeunt per eam.

Exemplum vitæ nõ petendum à multitudine.

14 Ὅτι στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν.

Quia angusta est porta & stricta via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniãt eam.

15 Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες.

Cauete verò vobis à pseudoprophetis, qui veniũt ad vos cum vestimentis ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces.

Cauendi doctores falsi, quorum notæ sunt falsa doctrina & mali mores.

Luc.6.43.44

16 Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. μήτι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλήν, ἢ ἀπὸ τριβόλων σῦκα;

A fructib' eorũ agnoscetis eos. ‖Num colligunt ex spinis vuam, aut ex tribulis ficus?

17 Οὕτω πᾶν δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖ, τὸ δὲ σαπρὸν δένδρον καρποὺς πονηροὺς ποιεῖ.

Ita omnis arbor bona fert fructus bonos, putris autem arbor fert fructus malos.

18 Οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν.

Non potest arbor bona fructus malos ferre, neq; arbor putris fructus bonos ferre.

Supra,3.10

19 Πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται.

‖Quæcunque arbor nõ fert fructũ bonum, excinditur, & in ignẽ coniicitur.

Ἄρα γε Nempe

8 כֹּל גֵּיר דְּשָׁאֵל נָסֵב וַדְּבָעֵא מֶשְׁכַּח וַלְאַיְנָא דְּנָקֵשׁ מֶתְפְּתַח לֵהּ׃

Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & illi qui pulsat aperietur.

9 אַו מַנּו מֶנְכּון גַּבְרָא דְּיֶשְׁאֲלִיוּהִי בְּרֵהּ לַחְמָא לְמָא כְּאפָא[a] מַוְשֵׁט לֵהּ׃

Aut quisnam ex vobis [est] homo, à quo petat filius suus panẽ, num lapidem porrigit ei?

[a] ישט

10 וְאֵן נוּנָא יֶשְׁאֲלִיוּהִי לְמָא חֶוְיָא[b] מַוְשֵׁט לֵהּ׃

Et si piscem petierit ab eo, num serpentem porrigit ei?

[b] ישט

11 וְאֵן הָכִיל אַנְתּוּן דְּבִישֵׁא אַנְתּוּן יָדְעִין אַנְתּוּן[c] מַוְהֲבָתָא טָבָתָא[d] לְמֶתַּל לַבְנַיְכוּן כַּמָּא יַתִּירָאִירָת אֲבוּכוּן דְּבַשְׁמַיָּא יֶתֵּל טָבָתָא לְאִילֵין דְּשָׁאֲלִין לֵהּ׃

Quòd si igitur vos qui mali estis, nostis dona bona dare filiis vestris, quanto excellentius Pater vester qui est in cælis, dabit bona illis qui postulant ab ipso?

[c] יהב
[d] נתל כמו נתן

12 כֹּל מָא דְּצָבֵיתוּן דְּנֶעְבְּדוּן לְכוּן בְּנַי־נָשָׁא הָכַנָּא אַף אַנְתּוּן עֲבֵדוּ לְהוּן הָנַו גֵּיר נָמוּסָא וַנְבִיֵא׃

Quicquid vultis vt faciant vobis filii hominum, sic etiam vos facite illis. hæc enim est Lex & Prophetæ.

13 [e]עוּלוּ בְּתַרְעָא אֲלִיצָא דַּפְּתֵא הוּ תַרְעָא׃ וְרוִיחָא אוּרְחָא אֵידָא[f] דְּמַוְבְלָא לָאבְדָנָא וְסַגִּיָאֵא אִנּוּן אִילֵין דָּאזְלִין בָּהּ׃

Introite per portam angustam. Lata enim est porta et spatiosa via quæ ducit ad exitium, & multi sunt ii qui ambulant per [8] medium eius.

[e] עול
[f] יבל

[8] Idest, Per spatiũ quod est inter duos posteseius. quo sensu etiam Hebræa vox יד *iad*, (cui hæc syra respondet) legitur Zach. 4.12. Sicut exprimitur à Dauid Kimchi Hebræorum doctissimo.

14 מָא קַטִּין תַּרְעָא וַאֲלִיצָא אוּרְחָא אֵידָא[g] דְּמַוְבְלָא לְחַיֵּא וַזְעוּרֵא אִנּוּן אִילֵין דְּמֶשְׁכְּחִין לָהּ׃

Quàm exigua est porta et angusta via illa quæ ducit ad vitam, & pauci sunt illi qui inueniunt eam!

[g] יבל

15 [h]אֶזְדָּהֲרוּ מֶן נְבִיֵא דַּגָּלֵא [i]דָּאתֵין לְוָתְכוּן בַּלְבוּשֵׁא דְּאמְּרֵא מֶן לְגַו דֵּין אִיתַיְהוּן [k]דְּאבֵא חֲטוּפָא׃

Cauete à prophetis mẽdacibus, qui veniunt ad vos in vestimẽtis ouiũ, intrinsecus autẽ sunt lupi rapaces.

[h] זהר
[i] אתא
[k] דאב

16 מֶן פֵּארַיְהוּן דֵּין תֶּדְעוּן אִנּוּן לְמָא לָקְטִין מֶן [l]כּוּבֵא עֶנְבֵא אַו מֶן קוּרְטְבֵא תְּאֵנָא׃

A fructibus verò eorum agnoscetis eos. Nunquid colligunt de spinis vuas? aut de carduis ficus?

[l] כוב

17 הָכַנָּא כֹּל אִילָנָא טָבָא פֵּארֵא שַׁפִּירֵא עָבֵד אִילָנָא דֵּין בִּישָׁא פֵּארֵא בִּישֵׁא עָבֵד׃

Sic omnis arbor bona, fructus idoneos facit: mala verò arbor fructus malos facit.

18 לָא מֶשְׁכַּח אִילָנָא טָבָא פֵּארֵא בִּישֵׁא לְמֶעְבַּד וְלָא אִילָנָא בִּישָׁא פֵּארֵא טָבֵא לְמֶעְבַּד׃

Nõ potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere.

19 כֹּל אִילָנָא דְּלָא עָבֵד פֵּארֵא טָבֵא מֶתְפְּסֵק וַבְנוּרָא נָפֵל׃

Omnis arbor quæ non facit fructus bonos, excinditur, et in ignem ruit.

מדין

20 Ἄρα γε ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς.

Nempe igitur ex fructibus ipsorum agnoscetis eos.

Rom.2.13 iac.1.22

21 Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι κύριε κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

‖Non quisquis dicit mihi Domine Domine, introibit in regnũ cælorum, sed qui facit quod vult Pater meus qui in cælis est.

Excellentissima etiã dona, absque pietate nihil sunt.

22 Πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, κύριε κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν;

Multi dicẽt mihi in illo die, Domine Domine, nónne per nomẽ tuũ prophetauimus, & per nomẽ tuũ dæmonia eiecimus, & per nomẽ tuũ multas virtutes edidimꝰ?

Luc.13.25.27. Psal.6.9

23 Καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν.

Tunc autẽ profitebor eis, ‖Nũquam noui vos: ‖discedite à me qui facitis iniquitatem.

Luc.6.47

24 Πᾶς οὖν ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτούς, ὁμοιώσω αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν·

‖Quisquis igitur audit ex me sermones istos, & eos præstat, assimilabo eum viro prudenti, qui ædificauit domum suam super petrã:

Vera pietas vno Christo nititur, ideoque perstat inuicta.

25 Καὶ κατέβη ἡ βροχή, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέπεσον τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ· καὶ οὐκ ἔπεσε. τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν.

Descendit autem pluuia, & venerũt flumina, & flauerunt venti, & inciderunt domui illi: & nõ cecidit. fundata enim fuerat super petram.

26 Καὶ πᾶς ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ μὴ ποιῶν αὐτούς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ μωρῷ, ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμον·

Et quisquis audit ex me hos sermones, & eos non præstat, assimilabitur viro fatuo, qui ædificauit domum suam super arenam:

27 Καὶ κατέβη ἡ βροχή, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέκοψαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ· καὶ ἔπεσε, καὶ ἦν ἡ πτῶσις αὐτῆς μεγάλη.

Descendit autem pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt vẽti, & impacti sunt domui illi: & cecidit, & fuit casus eius magnꝰ.

Marc.1.22 luc.4.32

28 Καὶ ἐγένετο ὅτε συνετέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ.

‖Et factum est quum finisset Iesus sermones istos, percellebatur turba super doctrina ipsius.

29 Ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς.

Docebat enim eos vt habens autoritatem, & non vt Scribæ.

Κεφάλαιον η.

Cap. VIII.

1 Καταβάντι δὲ αὐτῷ ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί.

QVum autem descendisset è monte, sequuta est eum turba multa.

Christus leprosũ manu tactum sanans, declarat se nullos quantumuis impuros peccatores ad se confugientes abhorrere.

Marc.1.40 luc.5.12

2 Καὶ ἰδού, λεπρὸς ἐλθὼν προσεκύνει αὐτῷ, λέγων, κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι.

‖Et ecce, leprosus veniens adorauit eum, dicens, Domine, si velis, potes me purgare.

Καὶ

Et

20 מרין מן פאריהון תדעון אנון :

20 *Quapropter ex fructibus illorum agnoscetis eos.*

21 לא הוא כל דאמר לי מרי מרי [a]עאל למלכותא דשמיא אלא מן דעבד [b]צבינה דאבי דבשמיא :

21 *Nequaquã omnis qui dicit mihi, Domine mi, Domine mi, intraturus est in regnũ cælorũ, sed quisquis facit voluntatẽ Patris mei qui est in cælis.*

22 סגיאא יאמרון לי בהו יומא מרי מרי לא בשמך [c]אתנבין ובשמך שאדא [d]אפקן ובשמך חילא סגיאא עבדן :

22 *Multi dicent mihi in illo die, Domine mi, Domine mi, nónne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus?*

23 והידין אודא להון דממתום לא ידעתכון ארחקו לכון מני פלחי עולא :

23 *Et tunc confitebor illis, [9] Nunquã noui vos: lõgè discedite à me operarii iniquitatis.*

24 כל הכיל דשמע מלי הלין ועבד להין יתדמא לגברא חכימא הו דבנא ביתה על שועא :

24 *Omnis igitur qui audit sermones hos meos, et facit eos, aßimilabitur viro sapienti, qui quidem ædificauit domum suam super petram:*

25 ונחת מטרא [e]ואתו נהרותא [f]ונשבי רוחא [g]ואתטריו בה בביתא הו ולא נפל שתאסוהי גיר על שועא [h]סימין הוי :

25 *Et descendit pluuia, & venerunt flumina, ac flauerũt venti, & irruerunt in illam ipsam domum, & nõ corruit: fundamẽta enim eius super petram posita erant.*

26 וכל מן דשמע מלי הלין ולא עבד להין יתדמא לגברא סכלא דבנא ביתה על חלא :

26 *Et omnis qui audit sermones hos meos, & non facit eos, assimilabitur viro fatuo, qui ædificauit domum suam super arenam:*

27 ונחית מטרא ואתו נהרותא ונשבי רוחא [i]ואתטריו בביתא הו ונפל וחות [k]מפולתה רבא :

27 *Et descendit pluuia, & venerũt flumina, & flauerunt venti, et irruerunt in domum illam: et cecidit, & fuit ruina eius magna.*

28 והוא דכד שלם ישוע [l]מלא הלין [m]תהרין הוו כנשא על [n]יולפנה :

28 *Et factum est, quum finiuisset Ieschua sermones hos, obstupefactæ sunt turbæ super doctrina eius.*

29 [o]מלף הוא להון גיר איך משלטא ולא איך ספריהון ופרישא :

29 *Docebat enim eos tãquã potestatẽ habẽs, & nõ sicut legisperiti eorũ, & Pharisæi.*

קפלאון ח

Cap. VIII.

1 כד דין נחת מן טורא נקפוהי כנשא סגיאא :

1 *Quum autem descendisset de mõte, cinxerũt eũ turbæ multæ.*

2 והא גרבא חד אתא סגד לה ואמר מרי אן צבא אנת משכח אנת למדכיותי :

2 *Et ecce, leprosus [r] vnus veniens, adorauit eum, et dixit, Domine mi, si tu vis, potes mundare me.*

[a] עול

[b] צבא

[c] נבא

[d] נפק

[e] אתא

[f] נשב

[g] טרא כמו גרח

[h] סים

[i] טרא כמו דחאאו גרח

[k] נפל

[l] מלל

[m] תהר כמו תמה

[n] אלף

[o] אלף

[9] ממתום לא, ad verb. Aliquando nõ. id est, A nullo tẽpore noui vos: hoc est, Nunquam noui.

[r] Idest, Quidã. Hebraismus.

3 Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἥψατο αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Θέλω, καθαρίσθητι. Καὶ εὐθέως ἐκαθαρίσθη αὐτοῦ ἡ λέπρα.

Extenſáque manu tetigit eum Ieſus, dicens, Volo, purgator. Statim igitur purgata fuit eius lepra.

4 Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὅρα μηδενὶ εἴπῃς· ἀλλ' ὕπαγε, σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε τὸ δῶρον ὃ προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

Leuit.14.4

Tunc dicit ei Ieſus, Vide *vt* nulli dicas: ſed abi, oſtende teipſum ſacerdoti, & offer donum illud quod‖imperauit Moſes, vt *hoc* ſit eis teſtimonio.

5 Εἰσελθόντι δὲ τῷ Ἰησοῦ εἰς Καπερναοὺμ, προσῆλθεν αὐτῷ ἑκατόνταρχος, παρακαλῶν αὐτὸν,

Luc.7.1

‖Ingreſſum autem Ieſum in Capernaum adiit centurio, precans eum,

Christus proposito cẽturionis incircumcisi, sed excellenti fide præditi, exemplo, Iudæos ad æmulationem prouocat, simul prædicens eorum reiectionem, & gentiū vocationem.

6 Καὶ λέγων, Κύριε, ὁ παῖς μου βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς, δεινῶς βασανιζόμενος.

Et dicens, Domine, puer meus proiectus eſt domi paralyticus, vehementer vexatus.

7 Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν.

Tunc dicit ei Ieſus, Ego quum venero ſanabo eum.

8 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἑκατόνταρχος ἔφη, Κύριε, οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς· ἀλλὰ μόνον εἰπὲ λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου.

Et reſpondens centurio dixit, Domine non ſum dignus vt ſub tectum meum ingrediaris: ſed ſolùm loquere, & ſanabitur puer meus.

9 Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας, καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύθητι, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἔρχου, καὶ ἔρχεται· καὶ τῷ δούλῳ μου, Ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ.

Nam & ego ſum homo ſub poteſtate *conſtitutus*, & habeo ſub me milites: & dico huic, Proficiſcere, & proficiſcitur: & alteri, Veni, & venit: & ſeruo meo, Fac hoc, & facit.

10 Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐθαύμασε· καὶ εἶπε τοῖς ἀκολουθοῦσιν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον.

Hæc autem quum audiſſet Ieſus miratus eſt: & ait ſequentibus, Amen dico vobis, ne in Iſrael quidem tantam fidem inueni.

11 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἥξουσι, καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν·

Dico autẽ vobis multos ab oriente & occidente venturos, & diſcubituros cum Abraham & Iſaac & Iacob in regno cælorum:

12 Οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Infrà,22.13

‖Filios verò regni eiectum iri in tenebras exteriores: illic erit fletus & ſtridor dentium.

13 Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τῷ ἑκατοντάρχῳ, Ὕπαγε, καὶ ὡς ἐπίστευσας γενηθήτω σοι. Καὶ ἰάθη ὁ παῖς αὐτοῦ ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ.

Et dixit Ieſus centurioni, Abi, & vt credidiſti fiat tibi. Sanatúſq; eſt puer eius eo ipſo momento.

3 ופשט אידה ישוע קרב לה ואמר צבא אנא אתדכא ובה בשעתא אתדכי גרבה :

Et extendens manum suam Jeschua, admouit ei, et dixit, Ego volo: mundus esto. [2] *Et eadem hora mundata fuit lepra eius.*

2 Ad verb. In ea hora. Chald. & syra phrasis apud Euangelistas frequens.

4 ואמר לה ישוע חזי למא לאנש אמר אנת אלא [a] זל חוא נפשך לכהנא וקרב קרבנא איך דפקד מושא לסהדותהון :

Et ait illi Jeschua, Vide ne vlli dicas: sed abi, ostende teipsum sacerdotibus, et offer oblationẽ tuam, sicut iussit Masche, in testimonium ipsorum.

[a] אזל

5 כד [b] על דין ישוע לכפר־נחום קרב לה קנטרונא חד ובעא הוא מנה :

Quum ingressus igitur fuisset Ieschua in Kephar-Nachum, accessit ad eum centurio [3] *quidam, et orabat eum:*

[b] עול

3 Ad verb. Vnus: vt paulo ante.

6 ואמר מרי טליי רמא בביתא [c] ומשרי [d] ובישאית [e] משתנק :

Et dicebat, Domine mi, puer me9 decumbit domi, & est paralyticus, ac pessimè affligitur.

[c] שרא
[d] ביש
[e] שנק

7 אמר לה ישוע אנא אתא [f] ואסיוהי :

Dixit illi Ieschua, Ego venio, et sanabo eum.

[f] אסא

8 ענא קנטרונא הו ואמר מרי לא שוא אנא דתעול תחית [g] מטלי אלא בלחוד אמר במלתא ויתאסא טליי :

Respõdit centurio ille, & dixit, Domine mi, nõ sum dign9 ego vt ingrediaris sub tectum meum: sed tãtum dic verbũ, et sanabitur puer meus.

[g] טלל

9 אף אנא גיר גברא אנא דתחית שולטנא ואית תחירת אידי אסטרטיוטא ואמר אנא להנא [h] דזל ואזל ולאחרנא [i] דתא ואתא ולעבדי דעבד הדא ועבד :

Etiam ego enim vir sum qui subsum potestati, & sunt sub manibus meis milites, et dico huic, Vade, & vadit: et alteri, Veni, et venit: et seruo meo, Fac hoc, et facit.

[h] אזל
[i] אתא

10 כד שמע דין ישוע [k] אתדמר ואמר [l] לדאתין עמה אמין אמר אנא לכון דאף לא ביסריל אשכחת איך הדא הימנותא :

Quum audiuisset autem Ieschua, admiratus est, et ait iis qui ibant cũ eo, Ammin dico vobis quòd ne in Israel quidem inueni [4] *sicut est hæc fides.*

[k] דמר, כמו תמה
[l] אתא

4 Id est, Fidẽ huic similem.

11 אמר אנא לכון דין דסגיאא יאתון מן מדנחא ומן מערבא ויסתמכון עם אברהם ואיסחק ויעקוב במלכותא דשמיא :

Dico autem vobis quòd multi venient ab oriente & ab occidente, et accumbent cum Abrahã, et Ischak, et Iaakub, in regno cælorum:

12 בניה דין דמלכותא [m] יפקון לחשוכא בריא תמן יהוא בכיא וחורק שנא :

Filii autẽ regni extrudentur in tenebras externas. Illic erit fletus et stridor dentium.

[m] נפק

13 ואמר ישוע לקנטרונא הו [n] זל איכנא דהימנת יהוא לך [o] ואתאסי טליה בה בשעתא :

Et dixit Jeschua centurioni illi, Abi: sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est puer eius eadem hora.

[n] אזל
[o] אסא

ואתי

Marc.1.29 luc.4.38

14 Καὶ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν Πέτρου, εἶδε τὴν πενθερὰν αὐτοῦ βεβλημένην καὶ πυρέσσουσαν·

‖Et quum venisset Iesus domũ Petri, vidit socrum eius *in lecto* proiectam, & febricitantem:

Christus, varios morbos sanans, ostendit se missum à Patre vt in eo vno remedium in quibusuis malis quæratur.

15 Καὶ ἥψατο τῆς χειρὸς αὐτῆς, καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετός· καὶ ἠγέρθη, καὶ διηκόνει αὐτοῖς.

Tetigítque manum eius, & reliquit eam febris: & surrexit, ac ministrauit eis.

Marc.1.32 luc.4.40

16 Ὀψίας δὲ γενομένης προσήνεγκαν αὐτῷ δαιμονιζομένους πολλούς· καὶ ἐξέβαλε τὰ πνεύματα λόγῳ, καὶ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας ἐθεράπευσεν·

‖Quum autem serum *diei* esset, obtulerunt ei dæmoniacos multos: & eiecit spiritus verbo, omnésque malè affectos sanauit.

17 Ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν.

Esa.53.4 1.pet.2.24

Vt impleretur quod dictũ est per Esaiam prophetã, dicentem, ‖Ipse inualetudines nostras accepit, & morbos portauit.

Luc.9.57

18 Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς πολλοὺς ὄχλους περὶ αὐτὸν, ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν εἰς τὸ πέραν.

‖Quum vidisset autem Iesus turbam multam cum sese, iussit *suos discipulos* abire in vlteriorem *ripã*.

19 Καὶ προσελθὼν εἷς γραμματεὺς, εἶπεν αὐτῷ, Διδάσκαλε, ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ.

Et quum accessisset quidã Scriba, dixit ei, Magister, sequar te quocunque abieris.

Veri discipuli Christi ad quasuis ærumnas se comparent.

20 Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, κατασκηνώσεις· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ.

Tunc dicit ei Iesus, Vulpes lustra habẽt, & volucres cæli, nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.

21 Ἕτερος δὲ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶπεν αὐτῷ, Κύριε ἐπίτρεψόν μοι πρῶτον ἀπελθεῖν καὶ θάψαι τὸν πατέρα μου.

Alius autẽ ex discipulis eius dixit ei, Domine, permitte mihi primùm abire & sepelire patrẽ meũ.

Cessent quæcunque hominibus debemus officia, vbi iubet Dominus operam sibi impendi.

22 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι, καὶ ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.

Iesus autem dixit ei, Sequere me, & sine vt mortui sepeliãt mortuos suos.

Marc.4.35 luc.8.22

23 Καὶ ἐμβάντι αὐτῷ εἰς τὸ πλοῖον, ἠκολούθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

‖Et quũ ipse esset ingressus nauigiũ, sequuti sũt eũ discipuli eius.

Christus quanuis videatur suos interdũ etiam in extremis periculis negligere, suo tamen tempore sedatis omnibus tempestatibus, illos in portum perducit.

24 Καὶ ἰδοὺ, σεισμὸς μέγας ἐγένετο ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὥστε τὸ πλοῖον καλύπτεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων· αὐτὸς δὲ ἐκάθευδε.

Et ecce, motus magnus factus est in mari, adeo vt nauis operiretur à fluctibus: ipse verò dormiebat.

25 Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἤγειραν αὐτὸν, λέγοντες, Κύριε σῶσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα.

Et accedentes discipuli excitauerunt eum, dicentes, Domine serua nos, perimus.

26 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Τί δειλοί ἐστε, ὀλιγόπιστοι; Τότε ἐγερθεὶς ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ· καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη.

Et dicit eis, Quid timidi estis ô exigua fide præditi? Tunc experrectus obiurgauit vẽtos & mare: & facta est tranquillitas magna.

Οἱ δὲ

Homi-

ואתא ישוע לביתה דשמעון וחזא לחמתה [a]דרמיא [b]ואחידא לה אשתא :

14 *Et venit Ieſchua in domũ Schemeun: et vidit ſocrum illius quòd decumbebat, et corripuerat eam*[5] *febris.*

וקרב לאידה ושבקתה אשתא [c]וקמת ומשמשא הות להון :

15 *Tetigítque manum illius, & reliquit illam*[6] *febris: & ſurrexit, et miniſtrabat illis.*

כד הוא דין רמשא קרבו קדמוהי דיונא סגיאא [d]ואפק דויחון [e]במלתא ולכלהון אילין דבישאית עבידין הוו אסי אנון :

16 *Quum autem eſſet veſpera, adduxerũt ante eum dæmoniacos multos: et eiecit dæmonia eorum verbo, et omnes illos qui malè affecti erãt, ſanauit.*

איך דיתמלא מדם דאתאמר ביד אישעיא נביא דאמר דהו [f]יסב כאבין וכורהנן [g]יטען :

17 *Vt cõpleretur quod dictũ fuerat per*[7] *manũ Iſaiæ prophetæ, qui dixit, Quòd hic ſuſcipiet dolores noſtros, et infirmitates noſtras portabit.*

כד חזא דין ישוע כנשא סגיאא דחדירין לה פקד דיאזלון לעברא :

18 *Quum vidiſſet autem Jeſchua turbas multas quæ*[8] *circundabãt ſe, iuſsit vt abirent*[9] *in vlteriorẽ ripã.*

וקרב ספרא חד ואמר לה רבי אתא בתרך לאתר דאזל אנת :

19 *Et acceſsit legiſperitus*[10] *quidam, ac dixit ei, Præceptor mi,*[11] *ſequar te in locum quo tu ibis.*

אמר לה ישוע לתעלא נקעא אית להון ולפרחתא דשמיא מטללא לברה דין דאנשא לית לה איכא דיסמוך רישה :

20 *Dixit illi Jeſchua, Vulpibus foueæ ſunt, et volucribus cælorum*[12] *nidi: Filio autem hominis non eſt vbi fulciat caput ſuum.*

אחרינא דין מן תלמידוהי אמר לה מרי אפס לי לוקדם אזל אקבור אבי :

21 *Alius autem ex diſcipulis eius dixit ei, Domine mi,*[13] *permitte mihi vt pri⁹ abiens ſepeliã patrẽ meũ.*

ישוע דין אמר לה [h]תא בתרי ושבוק מיתא קברין מיתיהון :

22 *Jeſchua autem dixit illi,*[14] *Veni poſt me, et ſine mortuos ſepelientes mortuos ſuos.*

וכד סלק ישוע לספינתא סלקו עמה תלמידוהי :

23 *Et quũ aſcenderet Jeſchua in nauim, aſcẽderũt cũ eo diſcipuli eius.*

והא זועא רבא הוא בימא איכנא דאלפא תתכסא מן גללא הו דין ישוע דמיך הוא :

24 *Et ecce, motus magnus factus eſt in mari, ita vt nauis operiretur à fluctibus: ipſe verò Jeſchua dormiebat.*

וקרבו תלמידוהי דיעירוהי ואמרין לה מרן [i]פצן אבדינן :

25 *Et acceſſerunt diſcipuli eius vt excitarent eum: dixerúntq; illi, Domine noſter ſerua nos, perimus.*

אמר להון ישוע למנא דחולתנין אנתון זעורי הימנותא הידין קם וכאא ברוחא ובימה והוא שליא רבא :

26 *Dixit illis Jeſchua, Cur timidi eſtis, puſilli fide? Tunc ſurrexit & repreſsit ventos & mare; et facta eſt tranquillitas magna.*

אנשא

a רמה
b אחד
c קום
d נפק
e סלל
f נסב
g טען
h אתא
i פצא

5 Ad verb. Ignis, i. ardor febrium.

6 Ad verb. Ignis, vt paulo antè.

7 Id eſt, Miniſterio Iſaiæ: quod antè obſeruatũ fuit.

8 Reſpondet Hebræo verbo חזר *chazar*, mutato ז *zain*, in ד *daleth*, ex more Chaldæorũ & Syrorum.

9 Ad verbum, In tranſitum. Hebr. admodum tritus, ſignificat ripam, vel littus quod eſt ex altera parte.

10 Ad verb. Vnus. Hebraiſmus antè obſeruatus.

11 Ad verb. Ibo poſt te Hebraiſ.

12 Syra vox eſt, מטללא *matlala*, qua ſi dicas vmbracula. venit .n. à טלל *talal*, & Hebræo צלל *tſalal*, mutato צ *tſadi*, in ט *teth* ex Chaldæa & Syra proprietate: ac ita nidi vocãtur quòd in vmbroſis dumis, vel arboribus aues nidificant.

13 אפסלי æquiuà let Heb. הנח לי, Permitte mihi: mutu atũ à Græcis ἄφες.

14 Id eſt, Sequere me. Hebraiſmus.

27 Οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐθαύμασαν, λέγοντες, Ποταπός ἐστιν οὗτος, ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ;

Homines verò mirati sunt, dicentes, Qualis est iste, vt venti quoque & mare auscultent ei?

Marc.5.1
luc.8.15

28 Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέραν εἰς τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν, ὑπήντησαν αὐτῷ δύο δαιμονιζόμενοι, ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι, χαλεποὶ λίαν, ὥστε μὴ ἰσχύειν τινὰ παρελθεῖν διὰ τῆς ὁδοῦ ἐκείνης.

¶Et quum ipse venisset ad vlteriorem *ripam*, in regionem Gergesenorũ, occurrerunt ei duo dæmoniaci, è monumentis exeũtes, sæui valde, adeo vt non valeret quisquã præterire per viam illã.

Christus homines à miserabili Satanæ seruitute liberatũ venit: sed mundus Christo, quàm vllis vel leuissimis commodis carere mauult.

29 Καὶ ἰδοὺ ἔκραξαν, λέγοντες, Τί ἡμῖν καὶ σοί, Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς;

Et ecce clamarunt, dicentes, Quid nobis tecũ, Iesu Fili Dei? venisti huc vexatũ nos ante tẽpus?

30 Ἦν δὲ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀγέλη χοίρων πολλῶν βοσκομένη·

Erat autem longè ab eis grex porcorum multorum pascens:

31 Οἱ δὲ δαίμονες παρεκάλουν αὐτόν, λέγοντες, Εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς, ἐπίτρεψον ἡμῖν ἀπελθεῖν εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων.

Dæmones verò precabantur eum, dicentes, Si eiicis nos, permitte nobis abire in gregem porcorum illorum.

32 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὑπάγετε. Οἱ δὲ ἐξελθόντες ἀπῆλθον εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων· καὶ ἰδού, ὥρμησε πᾶσα ἡ ἀγέλη τῶν χοίρων κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀπέθανον ἐν τοῖς ὕδασιν.

Et ait eis, Abite. Illi verò egressi abierunt in illum gregem porcorum: & ecce, ruit totus ille grex porcorum è præcipitio in mare, & mortui sunt in aquis.

33 Οἱ δὲ βόσκοντες ἔφυγον· καὶ ἀπελθόντες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν πάντα, καὶ τὰ τῶν δαιμονιζομένων.

Pastores autem fugerunt: & quũ abiisset in vrbem, renuntiarunt omnia, & quæ dæmoniacis facta fuerant.

34 Καὶ ἰδού, πᾶσα ἡ πόλις ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν τῷ Ἰησοῦ· καὶ ἰδόντες αὐτόν, παρεκάλεσαν ὅπως μεταβῇ ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν.

Et ecce, tota vrbs exiuit in occursum Iesu: & quum vidissent eum, rogarunt vt digrederetur à finibus ipsorum.

Κεφάλαιον θ΄

Cap. IX.

1 ΚΑΙ ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον, διεπέρασε, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν.

ET ingressus nauigium, traiecit, & venit in suam vrbem.

Peccata sunt nostrarum afflictionũ causæ, & ab vno Christo credentibus remittuntur.

Mar.2.3
luc.5.18

2 Καὶ ἰδού, προσέφερον αὐτῷ παραλυτικὸν ἐπὶ κλίνης βεβλημένον· καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν, εἶπε τῷ παραλυτικῷ, Θάρσει τέκνον, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.

¶Et ecce obtulerunt ei paralyticum in lecto proiectum: quúmq; vidisset Iesus fidem eorum, dixit paralytico, Confide fili, remissa sunt tibi peccata.

3 Καὶ ἰδού, τινὲς τῶν Γραμματέων εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, Οὗτος βλασφημεῖ.

Et ecce, quidam è Scribis dicebant apud se, Iste blasphemat.

27 אנשא דין אתדמרו ואמרין מנו הנא דרוחא וימא משתמעין לה׃

27 *Homines verò admirabantur, & dicebãt, Quis est hic? quia vẽti & mare obediunt illi.*

28 וכד אתא ישוע לעברא לאתרא דגדריא ארעוהי תרין דיונא דנפקין מן בירת קבורא בישא דטב איך דלא אנש ישכח יעבר בהי אורחא׃

28 *Et quum venisset Jeschua*[15] *ad vlteriorem ripam in locum*[16] *Gadaræorum, occurrerunt ei duo dæmoniaci, qui prodibant è sepulcris, sæui valde: adeo: vt nõ posset quisquã transire per illam viam.*

29 וקעו ואמרין מא לן ולך ישוע ברה דאלהא אתית לכא קדם זבנא דתשנקן׃

29 *Et vociferabantur ac dicebant, Quid nobis et tibi Jeschua Fili Dei? venisti huc ante tempus vt affligeres nos?*

30 אית הוא דין לחל מנהון בקרא דחזירא סגיאא דרעיא׃

30 *Erat autẽ procul ab illis grex porcorum multorum qui pascebat:*

31 הנון דין שאדא [a]בעין הוו מנה ואמרין אן [b]מפק אנת לן אפס לן דנאזל לבקרא דחזירא

31 *Illi ergo dæmones petebant ab eo, & dicebant, Si eiicis nos,*[17] *permitte nobis vt abeamus ad gregem porcorum.*

32 ואמר להון ישוע [c]זלו ומחדא נפקו ועלו בחזירא וכלה בקרא הי [d]תרצת לעל לשקיפא ונפלו בימא ומיתו במיא׃

32 *Et ait illis Jeschua, Abite. Et confestim egressi sunt, & ingressi in porcos: et totus grex ille*[18] *direxit se in rupem, & deciderunt in mare, ac mortui sunt in aquis.*

33 הנון דין דרעין הוו ערקו ואזלו למדינתא וחויו כל־מדם דהוא ודהנון דיונא׃

33 *Illi verò qui pascebant, fugerunt: & ingressi sunt in vrbem, ac renuntiarunt quicquid factum esset, & de illis dæmoniacis.*

34 ונפקת כלה מדינתא לאורעה דישוע וכד חזאוהי [e]בעו מנה [f]דישנא מן תחומיהון׃

34 *Et egressa est vniuersa ciuitas in occursum ipsius Jeschua: et quũ vidissent illum, rogabant illum vt decederet à finibus ipsorum.*

[a] בעא
[b] נפק
[c] אזל
[d] תרץ
[e] בעא
[f] שני

קפלאון ט

Cap. IX.

1 וסלק לאלפא ועבר ואתא למדינתה׃

1 *ET ascendit in nauim, & traiecit ac venit in ciuitatem suam.*

2 וקרבו לה [g]משריא כד רמא בערסא וחזא ישוע [h]הימנותהון ואמר להו משריא אתלבב ברי שביקין לך חטהיך׃

2 *Et obtulerunt ei paralyticum decumbentem in lecto: viditque Jeschua fidem illorum, & dixit paralytico illi,*[1] *Bono sis animo fili mi, remittuntur tibi peccata tua.*

3 אנשא דין מן ספרא אמרו בנפשהון הנא מגדף׃

3 *Quidam autem ex legisperitis*[2] *dixerũt intra seipsos, Hic blasphemat.*

[g] שרא
[h] אמן

15 Ad verbum, Ad trãsitum. Hebraism. paulo antè obseruatus

16 Græcus textus Matth. habet τῶν Γεργεσηνῶν, Gergesenorum, nec vlla exemplaria in eo variant: quanquam in 5. Marci, & 8. Lucæ, Gadarenorum mentio fiat. Oppida erant diuersa, Gadara (à quo Gadareni) & Gergessa siue Gerassa (à quo Gerasseni, vel Gergeseni:) sed ambo vicina erant ad lacũ Genezareth sita, & eorum fines erant cõmixti: vt quum in horum regionem Christus venisse legitur, in illorum quoque regionem venisse intelligendus sit.

17 A Græco ἄφες: vt antè obseruauimus.

18 תרצת לעל לשקיפה, Direxit se super rupẽ, adverb. Sensus autem est, Recto impetu cõtendit in rupem, & inde præcipitarunt se in mare.

1 Ad verb. Cordatus sis. אתלבב venit à לבב quod est cor. Sẽsus, Recipe cor, i. animum.

2 Ad verbum, בנפשהון, In anima sua. tritus Hebraismus.

4 Καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν, Ἱνατί ὑμεῖς ἐνθυμεῖσθε πονηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;

Et quum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit, Quid cogitatis mala in cordibus vestris?

5 Τί γάρ ἐστιν εὐκοπώτερον; εἰπεῖν, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι· ἢ εἰπεῖν, ἔγειραι καὶ περιπάτει;

Vtrum enim est facilius? dicere, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge & ambula?

6 Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας· (τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ,) Ἐγερθεὶς ἆρόν σου τὴν κλίνην, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου.

Vt autem sciatis autoritatem habere Filium hominis in terra remittēdi peccata: (tunc dicit paralytico) Surge, tolle tuum lectū, & abi domum tuam.

7 Καὶ ἐγερθεὶς ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Tunc *ille* surrexit, abiítque domum suam.

8 Ἰδόντες δὲ οἱ ὄχλοι ἐθαύμασαν, καὶ ἐδόξασαν τὸν θεὸν τὸν δόντα ἐξουσίαν τοιαύτην τοῖς ἀνθρώποις.

Turba verò quū *hoc* vidisset, mirata est, & glorificauit Deum qui dedisset talē potestatē hominibꝰ.

Marc. 2. 14
luc. 5. 7

9 Καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖθεν, εἶδεν ἄνθρωπον καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, Ματθαῖον λεγόμενον· καὶ λέγει αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι. Καὶ ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ.

Et quum prætergrederetur Iesus illinc, vidit quendam sedentem ad telonium, qui Matthæus vocabatur: & dixit ei, Sequere me. Atque *is* surgens sequutus est eum.

Christus humiles peccatores ad se vocat: hypocritas fastuosos aspernatur.

10 Καὶ ἐγένετο αὐτοῦ ἀνακειμένου ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ ἰδού, πολλοὶ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ ἐλθόντες συνανέκειντο τῷ Ἰησοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.

Et factū est quū Iesus accūberet domi *illius*, ecce, multi publicani & peccatores q̃ venerāt, simul accubuerūt cū Iesu & discipulis eiꝰ.

11 Καὶ ἰδόντες οἱ Φαρισαῖοι εἶπον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Διατί μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν;

Quúmque *id* vidissent Pharisæi dixerūt discipulis eiꝰ, Quare cum publicanis & peccatoribus edit magister vester?

12 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες.

Iesus autem quum *hoc* audisset dixit eis, Qui valent non egent medico, sed malè affecti.

Osee. 6. 6
infra, 12. 7

13 Πορευθέντες δὲ μάθετε τί ἐστιν, Ἔλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν. οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

Profecti verò discite quid sit, Misericordiā volo, & nō sacrificiū. nō .n. veni vt vocarē iustos, sed peccatores ad resipiscentiā.

1. Tim. 1. 15

Marc. 2. 18
luc. 5. 33

14 Τότε προσέρχονται αὐτῷ οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου, λέγοντες, Διατί ἡμεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι νηστεύομεν πολλά, οἱ δὲ μαθηταί σου οὐ νηστεύουσι;

Tunc adeunt eū discipuli Iohānis, dicentes, Quare nos & Pharisæi multum ieiunamus, discipuli verò tui non ieiunant?

Aduersus prauam æmulationem in rebus mediis.

15 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν ἐφ' ὅσον μεθ'

Et dixit eis Iesus, Num possunt filii thalami lugere quandiu cum

4 יֵשׁוּעַ דֵּין יָדַע מַחְשְׁבָתְהוֹן וֶאֱמַר לְהוֹן מָנָא מֶתְחַשְׁבִין אַנְתּוֹן בִּישְׁתָא בְּלִבְכוֹן ׃

Jeſchua autem cognouit cogitationes illorum, et dixit illis, Quid cogitatis vos mali in corde veſtro?

5 מָנָא גֵּיר פְּשִׁיק לְמֵאמַר דַּשְׁבִיקִין לָךְ חֲטָהֵיךְ אוֹ לְמֵאמַר דְּקוּם הַלֵּךְ ׃

Quid enim facilius eſt dicere? Remittuntur tibi peccata tua: aut dicere, Surgens ambula?

6 דְּתֵדְעוּן דֵּין דְּשׁוּלְטָנָא אִית לְבְרֵהּ דֶּאֱנָשָׁא בְּאַרְעָא לְמֶשְׁבַּק חֲטָהָא אֲמַר לְהוּ מְשַׁרְיָא קוּם שְׁקוֹל עַרְסָךְ [a]וְזֵל לְבַיְתָךְ ׃

Vt cognoſcatis autem quòd poteſtas ſit Filii hominis in terra remittẽdi peccata: (ait illi paralytico) Surge, accipe lectum tuum, & abi in domum tuam.

7 וְקָם אֲזֵל לְבַיְתֵהּ ׃

Et ſurgens abiit in domum ſuã.

8 כַּד חֲזַו דֵּין כֶּנְשָׁא הָנוֹן דְּחֵלוּ וְשַׁבַּחוּ לַאלָהָא דִּיהֵב שׁוּלְטָנָא דַּאיךְ הָנָא לִבְנַי־נָשָׁא ׃

Quum vidiſſet autem turba hæc, timuerunt, et glorificauerunt Deum quòd dediſſet poteſtatem huiuſmodi filiis hominum.

9 וְכַד עֲבַר יֵשׁוּעַ מֵן תַּמָּן חֲזָא גַּבְרָא דְּיָתֵב בֵּית מֶכְסָא דַּשְׁמֵהּ מַתַּי וֶאֱמַר [b]תָּא בָּתְרִי וְקָם אֲזַל בָּתְרֵהּ ׃

Et quum tranſiret Ieſchua illinc, vidit hominẽ deſidentẽ [3]in loco telonij, cuius nomẽ Mattai, dixitque ei, [4] Sequere me. Et ſurrexit, abijt poſteũ.

10 וְכַד סְמִיכִין בְּבַיְתָא אֲתוּ מֶכְסָא וְחַטָּיָא סַגִּיָא אֶסְתְּמֵכוּ עַם יֵשׁוּעַ וְעַם תַּלְמִידוֹהִי ׃

Quúmq; accũberent in domo, venerũt publicani et peccatores multi, [&] accubuerunt cum Ieſchua & cum diſcipulis eius.

11 וְכַד חֲזַו פְּרִישָׁא אָמְרִין לְתַלְמִידוֹהִי לְמָנָא עַם מָכְסָא וְחַטָּיָא לָעֵם רַבְּכוֹן ׃

Et quum vidiſſent Phariſæi, dixerunt diſcipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus cibum ſumit magiſter veſter?

12 יֵשׁוּעַ דֵּין כַּד שְׁמַע אֲמַר לְהוֹן לָא סְנִיקִין חֲלִימֵא עַל [c]אָסְיָא אֶלָּא אִילֵין דְּבִישָׁאִית עֲבִידִין ׃

Ieſchua autem quum audiuiſſet, ait illis, Nõ opus habẽt ſani medico, ſed ij qui malè ſunt affecti.

13 [d]זִלוּ [e]יַלַּפוּ מָנוּ חֲנָנָא בָּעֵא אֲנָא וְלָא דְּבַחְתָא לָא גֵּיר אֲתֵית דְּאֶקְרָא לְזַדִּיקָא אֶלָּא לַחֲטָיֵא ׃

Ite, diſcite quid ſit, Miſerationẽ requiro ego, & non ſacrificium. non enim veni vt vocarẽ iuſtos, ſed peccatores.

14 הָיְדֵין קְרֵבוּ לֵהּ תַּלְמִידוֹהִי דְּיוֹחַנַּן וְאָמְרִין לְמָנָא חֲנַן וּפְרִישֵׁא [f]צַיְמִינַן סַגִּי וְתַלְמִידָךְ לָא צַיְמִין ׃

Tunc acceſſerunt ad eum diſcipuli Iuchannan, & dixerunt, Cur nos & Phariſæi ieiunamus multũ, et diſcipuli tui non ieiunant?

15 אֲמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ דַּלְמָא מֶשְׁכְּחִין בְּנוֹהִי דְגְנוּנָא [g]לְמִצַּם כְּמָא

Dixit illis Ieſchua, Nunquid poſſunt filij [5]thalami ieiunare quandiu

דחתנא

ſponſus

[a] אזל
[b] אתא
[c] אסא
[d] אזל
[e] אלף
[f] צום
[g] צום

3 Præpoſitio In, quæ notatur litera ב *beth* dictioni præfixa, omittitur, vt frequenter in Hebræis quoque ſcriptis fit, præſertim autem quum dictio cui præfigẽda erat, à litera ב *beth* incipit.

4 Ad verb. Veni poſt me. Hebraiſmus ſæpe obſeruatus.

5 Id eſt, Sponſi amici, quos in ſuũ vſque thalamum admittit: qui alio nomine vocantur שושבינין *ſchuchebinin*

μετ' αὐτῶν ἐστιν ὁ νυμφίος; ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν.

cum eis est sponsus? Aderunt autem dies quum tolletur ab eis spōsus, & tunc ieiunabunt.

16 Οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· αἴρει γὰρ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἱματίου, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται.

Nullus autem immittit panniculum impexum in vestimentum vetus: illud enim ipsius supplemētum tollit *aliquid* ex illo vestimēto, & fit peior fissura.

17 Οὐδὲ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς (εἰ δὲ μήγε, ῥήγνυνται οἱ ἀσκοί, καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται) ἀλλὰ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινούς, καὶ ἀμφότερα συντηροῦνται.

Neque iniiciunt vinum nouum in vtres veteres: (alioqui rūpūtur vtres, & vinū effunditur, & vtres pereūt) sed iniiciūt vinū nouū in vtres recētes, & vtraq; cōseruātur.

18 Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος αὐτοῖς, ἰδού, ἄρχων ἐλθὼν προσεκύνει αὐτῷ, λέγων, Ὅτι ἡ θυγάτηρ μου ἄρτι ἐτελεύτησεν· ἀλλὰ ἐλθὼν ἐπίθες τὴν χεῖρά σου ἐπ' αὐτήν, καὶ ζήσεται.

‖Hæc eo loquente ipsis, ecce, quidam princeps *synagogæ* quum venisset, adorauit eum, dicens, Filia mea modò defuncta est: sed veni & impone manum tuam super eam, ac viuet.

19 Καὶ ἐγερθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἠκολούθησεν αὐτῷ, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Tunc surgens Iesus sequutus est, & discipuli eius.

20 (Καὶ ἰδού, γυνὴ αἱμοῤῥοοῦσα δώδεκα ἔτη, προσελθοῦσα ὄπισθεν, ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ.

(‖Et ecce, mulier sanguinis profluuio laborās à duodecim annis, accedens à tergo tetigit fimbriā vestimenti illius.

Nullum est tam inueteratum vel insanabile malum, quod Christus vera fide tanquam manu, vel leuissime attactus protinus non sanet.

21 Ἔλεγε γὰρ ἐν ἑαυτῇ, Ἐὰν μόνον ἅψωμαι τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, σωθήσομαι.

Dicebat enim apud se, Si solùm tetigero vestimētū eius, seruabor.

22 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπιστραφείς, καὶ ἰδὼν αὐτήν, εἶπε, Θάρσει θύγατερ· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Καὶ ἐσώθη ἡ γυνὴ ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης)

Iesus verò conuersus & intuitus eam, dixit, Confide filia: fides tua te seruauit. Et seruata est mulier ab eo momento.)

23 Καὶ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἄρχοντος, καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλητὰς καὶ τὸν ὄχλον θορυβούμενον,

Et quum venisset Iesus domum principis *synagogæ*, vidissétque tibicines & turbam tumultuantē,

Christi potentiæ mors etiam ipsa cedit.

24 Λέγει αὐτοῖς, Ἀναχωρεῖτε· οὐ γὰρ ἀπέθανε τὸ κοράσιον, ἀλλὰ καθεύδει. Καὶ κατεγέλων αὐτοῦ.

Dicit eis, Recedite: nō enim mortua est adolescentula, sed dormit. Et deridebant eum.

25 Ὅτε δὲ ἐξεβλήθη ὁ ὄχλος, εἰσελθὼν ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς· καὶ ἠγέρθη τὸ κοράσιον.

Quum autem fuisset eiecta turba, ingressus, prehendit manum eius: & surrexit adolescentula.

26 Καὶ ἐξῆλθεν ἡ φήμη αὕτη εἰς ὅλην τὴν γῆν ἐκείνην.

Et exiit hæc fama in totam illam regionem.

דחתנא עמהון אתין דין יומתא כד ישתקל מנהון חתנא והידין יצומון :

ſponſus eſt cũ illis. Veniũt autẽ dies quum tolletur ab illis ſponſus, & tunc ieiunabunt.

16 לא אנש רמא אורקעתא [a]חדתא על נחתא בליא דלא [b]תתוף [c]מליותה מן הו נחתא ויהוא בזעא יתירא :

16 Nemo immittit aſſumentũ [panni] noui in veſtem veterem, vt non auferat [6]plenitudo eius de illo veſtimẽto, & ſit ruptura maior.

17 ולא [d]רמין חמרא חדתא [e]בזקא [f]בליתא דלא [g]מצטרין זקא וחמרא [h]מתאשד וזקא אבדין אלא רמין חמרא חדתא בזקא חדתתא ותריהון מתנטרין :

17 Neque immittunt vinum nouũ in vtres veteres, vt non rumpantur vtres, & vinum effundatur, ac vtres pereant: ſed mittunt vinum nouum in vtres nouos, & vtraque conſeruantur.

18 כד דין הלין ממלל הוא עמהון אתא ארכונא חד קרב סגד לה ואמר ברתי השא מיתת אלא [i]תא סים אידך עליה [k]ותחא :

18 Quum autem hæc loqueretur cum illis, venit primas [7]quidã, [&] accedẽs adorauit eum, & ait, Filia mea iã mortua eſt: ſed veni, pone manũ tuam ſuper eam, & viuet.

19 וקם ישוע ותלמידוהי ואזלו בתרה :

19 Et ſurrexit Ieſchua & diſcipuli eius, & [8]ſequuti ſunt eum.

20 והא אנתתא דרדא הוא דמה שנין תרתעסרא אתת מן בסתרה וקרבת לקרנא דלבושה :

20 (Et ecce, mulier cuius ſãguis profluxerat annis duodecim, venit à tergo illius, & tetigit extremitatem veſtimenti eius.

21 אמרא הות גיר בנפשה אפן בלחוד דלמאנה קרבא אנא [l]מתאסיא אנא :

21 Dixit enim [9]intra ſeſe, Etiamſi tantummodo veſtimentum eius tetigero, ſanabor.

22 ישוע דין [m]אתפני חזה ואמר לה אתלבבי ברתי [n]הימנותכי [o]אחיתכי ואתאסית אנתתא הי מן הי שעתא :

22 Ieſchua autem conuerſus vidit eã et dixit ei, [10]Bono ſis animo filia mea: fides tua ſeruauit te. Et ſanata eſt mulier illa ab illa hora.)

23 ואתא ישוע לביתה דארכונא וחזא זמרא וכנשא [p]דמשתגשין :

23 Et venit Ieſchua in domum illius primatis, viditque [11]tibicines, & turbas quæ tumultuabantur.

24 ואמר להון פרוקו לכון טליתא גיר לא מיתת אלא דמכא הי וגחכין הוו עלוהי :

24 Et dixit illis, [12]Secedite: puella enĩ non eſt mortua, ſed dormit. Et deridebant illum.

25 וכד [q]אפק לכנשא [r]על אחדה באידה וקמת טליתא :

25 Et quum eieciſſet turbam, ingreſſus apprehendit illam manu eius, et ſurrexit puella.

26 ונפק טבא הנא בכלה ארעא הי :

26 Et emanauit rumor hic in totam terram illam.

וכד

[a] חדת
[b] תוף טעמו הסיר
[c] מלא
[d] רמא
[e] זיק
[f] כלה
[g] צרא
[h] אשד
[i] אתא
[k] חיא
[l] אסת
[m] פנה
[n] אמן
[o] חיה
[p] שגש
[q] נפק
[r] עול

6 Id eſt, Fruſtum illud panni quod ad implendum foramen adhibebatur. Plenitudo, pro re quæ implet. Hebraiſmus.

7 Ad verb. Vnus. Hebraiſmus.

8 Ad verb. Iuerunt poſt eum: antè obſeruatum ex Hebraiſmo.

9 Ad verb. In anima ſua. Hebraiſmus.

10 Ad verb. Cordata ſis: vt antè annotauimus in hoc capite.

11 Tibicines, Syrè זמרא zemare, à זמר zamar, Tibia cecinit. quo vtitur hîc Euangeliſta, & infrà, 11. 17. Porro mos fuit valde antiquus apud Iudæos, tibicines adhibere ad luctum mortuorum, quos Talmudiſtæ vocãt חלילין chalilin, i. aulœdos, à חליל chalil, tibia. De hac cõſuetudine multa ſparſim leguntur in Talmudicis libris, & in ſcriptis Rabbinorũ: præſertim autẽ in Talmud Hieroſolymitano, tractatu De benedictionibus, cap. 3. & in tractatu De ſabbato, cap. 23. & in Baba Mezia, cap. 6. item in Rabbi Schelomonis comment. in Exechielẽ, cap. 25. vbi dicit, יש דברים שעושין אותם לאבל ולשמחה אבל אין ענינם שוא וכן חלילין לכלה ולמת Id eſt, Sũt quæ adhiberi cõſueuerũt ad luctum, & ad lætitiam: ſed non eſt in eis par ratio, cuiuſmodi ſunt aulœdi pro ſpõſa & pro mortuo.

12 Ad verb. Secedite vobis. Heb. quem exprimunt Galli, Retirez-vous.

Καὶ παράγοντι ἐκεῖθεν τῷ Ἰησοῦ, ἠκολούθησαν αὐτῷ δύο τυφλοὶ, κράζοντες, καὶ λέγοντες, Ἐλέησον ἡμᾶς υἱὲ Δαβίδ. 27

Ἐλθόντι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ τυφλοί· καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Πιστεύετε ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι; λέγουσιν αὐτῷ, Ναὶ Κύριε. 28

Τότε ἥψατο τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, λέγων, Κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γενηθήτω ὑμῖν. 29

Καὶ ἀνεῴχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί· καὶ ἐνεβριμήσατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Ὁρᾶτε μηδεὶς γινωσκέτω. 30

Οἱ δὲ ἐξελθόντες διεφήμισαν αὐτὸν ἐν ὅλῃ τῇ γῇ ἐκείνῃ. 31

Luc.11.14.

Αὐτῶν δὲ ἐξερχομένων, ἰδοὺ προσήνεγκαν αὐτῷ ἄνθρωπον κωφὸν δαιμονιζόμενον. 32

Καὶ ἐκβληθέντος τοῦ δαιμονίου, ἐλάλησεν ὁ κωφός. καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι, λέγοντες, Οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως ἐν τῷ Ἰσραήλ. 33

Infrà,12.24 marc.3.22. luc.11.15.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι ἔλεγον, Ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. 34

Mar.6.6 luc.13.22

Καὶ περιῆγεν ὁ Ἰησοῦς τὰς πόλεις πάσας καὶ τὰς κώμας, διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. 35

Mar.6.34.

Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἐσπλαγχνίσθη περὶ αὐτῶν, ὅτι ἦσαν ἐκλελυμένοι καὶ ἐρριμμένοι ὡσεὶ πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα. 36

Luc.10.2 iohan.4.36

Τότε λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι. 37

Δεήθητε οὖν τοῦ κυρίου τοῦ θερισμοῦ ὅπως ἐκβάλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θερισμὸν αὐτοῦ. 38

Κεφάλαιον ι

Mar.3.13 luc.9.1.

ΚΑΙ προσκαλεσάμενος τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν- 1

αὐτοῖς

Quúmque prætergrederetur illinc Iesus, sequuti sunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes, Miserere nostri fili Dauid.

Christus, sanatis duobus cæcis, cõfirmat se esse mundi lucem.

Quum autem venisset domũ, adierunt eũ cæci illi: & dicit eis Iesus, Creditis me hoc posse facere? Dicunt ei, Etiam Domine.

Tunc tetigit oculos eorum, dicẽs, Secũdũ fidẽ vestrã fiat vobis.

Et aperti sunt oculi eorum: & grauiter interminatus est eis Iesus, dicens, Videte nemo sciat.

At illi egressi sparserunt eius famam in tota illa regione.

‖Ipsis autem egredientibus, ecce, obtulerunt ei hominem mutũ dæmoniacum.

Exemplum potestatis Christi in diabolum.

Et eiecto dæmonio, loquutus est mutus: & mirata est turba, dicẽs, Nunquam apparuit tale quidpiã in Israel.

‖Pharisæi verò dicebãt, Per principẽ dæmoniorũ eiicit dæmonia.

‖Et circuibat Iesus vrbes omnes ac vicos, docens in synagogis eorum, & prædicans euãgelium regni, & sanans quenuis morbum & quenuis languorem in populo.

‖Quum vidisset autem turbam, misericordia commotus est super eis, quòd essẽt dissipati & disiecti quasi oues nõ habẽtes pastorem.

Etiam si cessent ordinarii pastores, Christus tamen Ecclesiæ suæ curam non abiicit.

Tunc dicit discipulis suis, ‖Ipsa quidem messis multa, operarii autem pauci.

Rogate igitur dominũ messis vt emittat operarios in messem suã.

Cap. X.

Tunc aduocatis duodecim discipulis suis, ‖dedit--

Mittũtur Apostoli ad prædicandum euangelium in Israel.

eis

[a] סמא [b] קעא	וכד עבר ישוע מן תמן דבקוהי [a]סמיא תרין [b]דקעין ואמרין אתרחם עלין ברה דדויד :	27	*Et quum discederet Jeschua illinc, adhæserunt ei cæci duo, qui clamabant, ac dicebāt, Miserere nostri fili Dauid.*
[c] סמא [d] אמן	וכד אתא לביתא קרבו לה הנון [c]סמיא אמר להון ישוע מ[d]מהימנין אנתון דמשכח אנא הדא למעבד אמרין לה אין מרן :	28	*Quúmq; venisset in domum, accesserunt ad eum illi cæci. dixit illis Ieschua, Creditis quòd ego possim hoc facere? Dicunt ei, Etiam Domine noster.*
[e] אמן	הידין קרב לעיניהון ואמר איכנא [e]דהימנתון יהוא לכון :	29	*Tunc tetigit oculos illorū, & ait, Queadmodū credidistis fiat vobis.*
[f] כאא [g] חזא	ומחדא אתפתחי עיניהון [f]וכאא בהון ישוע ואמר [g]חזו למא אנש ידע :	30	*Et confestim aperti sunt oculi illorum: atq; inhibuit eis Ieschua, et ait, Videte ne quis sciat.*
[h] שבחאו טיב	הנון דין נפקו [h]אטבוהי בכלה ארעא הי :	31	*Illi verò exiuerunt, [&] diuulgauerunt famā eius in tota terra illa.*
	וכד נפק ישוע קרבו לה חרשא דאית עלוהי דיוא :	32	*Quúmque egressus esset Ieschua obtulerūt ei mutū in quo erat dæmonium.*
	ומן דנפק דיוא מלל הו חרשא ואתדמרו כנשא ואמרין דלא ממתום אתחזי הכנא בישראיל :	33	*Et postquam exiuisset dæmonium, loquebatur mutus: & admiratæ sūt turbæ, et dicebant, Quòd [13]nunquā fuit visum huiusmodi in Israiel.*
[i] נפק	פרישא דין אמרין הוו ברישא דדיוא [i]מפק דיוא :	34	*Pharisæi autem dicebāt, Per principem dæmoniorum eiicit dæmonia.*
[k] אלף [l] אסא [m] כרה [n] כאב	ומתכרך הוא ישוע במדינתא כלהין ובקוריא [k]ומלף הוא בכנושתהון ומכרז סברתא ד דמלכותא [l]ומאסא כל [m]כורהנין וכל [n]כאבין :	35	*Et circuibat Ieschua ciuitates omnes & vicos, ac docebat in synagogis eorum: prædicabátque euangelium regni, & sanabat omnes morbos et omnes dolores.*
[o] לאה [p] שרא	כד חזא דין ישוע לכנשא אתרחם עליהון [o]דלאין הוו [p]ושרין איך ערבא דלית להון רעיא :	36	*Quū vidisset autē Ieschua turbas, misericordia affectus est erga illas, quòd lassi essent et dissipati, sicut oues quibus non est pastor.*
	ואמר לתלמידוהי חצדא סגי ופעלא זעורין :	37	*Et ait discipulis, Messis copiosa [est,] et operarii pauci.*
[q] בעא [r] נפק	[q]בעו הכיל מן מרא חצדא [r]דיפק פעלא לחצדה :	38	*Rogate igitur dominum messis vt extrudat operarios in messē suā.*

קפלאון י

Cap. X.

וקרא לתרעסר תלמידוהי ויהב להון	1	*ET vocauit duodecim discipulos suos, & dedit*

E.i.

13 Ad verb. Ab aliquando non. Vide quæ de eo annotauimus cap. 7.23.

αὐτοῖς ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτά, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν.

eis potestatē aduersus spiritus impuros, vt eiicerent eos, & sanarēt omnē morbū & omnē lāguorem.

2 Τῶν δὲ δώδεκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· πρῶτος, Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, καὶ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ· Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ.

Porro duodecim Apostolorum nomina sunt hæc: primus, Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius: Iacobus filius Zebedæi, & Iohannes frater eius:

3 Φίλιππος, καὶ Βαρθολομαῖος· Θωμᾶς, καὶ Ματθαῖος ὁ τελώνης· Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου, καὶ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος·

Philippus, & Bartholomæus: Thomas, & Matthæus ille publicanus: Iacobus *filius* Alphæi: & Lebbæus, cognominatus Thaddæus:

4 Σίμων ὁ Κανανίτης, καὶ Ἰούδας Ἰσκαριώτης, ὁ καὶ παραδοὺς αὐτόν.

Simon Cananites, & Iudas Iscariotes, qui etiā prodidit eum.

5 Τούτους τοὺς δώδεκα ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς, παραγγείλας αὐτοῖς, λέγων, Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε·

Hos duodecim misit Iesus, & addidit eis mandata, dicens, In viam Gentiū ne abieritis, & in vrbē Samaritanorū ne ingrediamini.

Act.13.46

6 Πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ.

Sed proficiscimini potius ‖ ad oues perditas domus Israel.

Luc. 10. 9.

7 Πορευόμενοι δὲ κηρύσσετε, λέγοντες, Ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Profecti verò p̄dicate, ‖ dicētes, Appropinquauit regnū cælorū.

Summa euangelii siue prædicationis Apostolicæ.

8 Ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε.

Ægrotos sanate, leprosos purgate, mortuos excitate, dæmonia eiicite. Dono accepistis, dono date.

Miracula, verbi appendices.

Mar.6.8 luc. 9. 3. & 22,35

9 Μὴ κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν·

‖ Ne comparate aurum, neque argētum, neq; æs in zonis vestris:

Abiiciendæ sunt verbi ministris quæcunque solicitudine vel tantillum possint eos remorari.

Luc.10.7 1. tim.5.18

10 Μὴ πήραν εἰς ὁδόν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον. ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστιν.

Neque perā aditer, neque binas tunicas, neq; soleas, neq; virgā. ‖ nā dignus est operarius alimēto suo.

Luc.10.8

11 Εἰς ἣν δ᾽ ἂν πόλιν ἢ κώμην εἰσέλθητε, ἐξετάσατε τίς ἐν αὐτῇ ἄξιός ἐστι· κἀκεῖ μείνατε ἕως ἂν ἐξέλθητε.

‖ In quamcunque verò vrbem aut vicum introieritis, exquirite quis in ea sit dignus: & illic manete vsquedum exeatis.

Felicissimi qui præconium euangelii recipiunt, infelicissimi qui reiiciunt.

12 Εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, ἀσπάσασθε αὐτήν.

Introeuntes autem domum, salutate eam.

13 Καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἡ οἰκία ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ᾽ αὐτήν· ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστραφήτω.

Et si quidē fuerit domus digna, veniat pax vestra super eam: sin autem non fuerit digna, pax vestra ad vos reuertatur.

להון שולטנא על רוחא טנפתא [a]דיפקון [b]ולמאסיו כל [c]כאב [d]וכורהן:

illis potestatem aduersus spiritus immundos, vt eiicerent eos, & vt sanarent omnem dolorem et morbum.

2 דילהון דין דתרי־עסר שליחא שמהא [e]איתיהון הלין קדמיהון שמעון דמתקרא כאפא ואנדראוס אחוהי ויעקוב בר זבדי ויוחנן אחוהי:

Illorum autem duodecim Apostolorum nomina sunt hæc: Primus illorũ Schemeun, qui vocatur Cipha, et Andrauas frater eius: et Iaakub fili⁹ Zabdai, et Iuchãnã frater eius.

3 ופיליפוס ובר־תולמי ותאומא ומתי מכסא ויעקוב בר חלפי ולבי [f]דאתכני תדי:

Et Philippus et Bar-Tulmai, et Thauma, et Mattai publicanus: & Iaakub filius Chalphai: & Labbi qui cognominatus est Taddi:

4 ושמעון קנניא ויהודא סכריוטא הו דאשלמה:

Et Schemeun Zelotes, et Iehuda [1]Sechariuta, is qui prodidit illum.

5 להלין תר־עסר שדר ישוע ופקד אנון ואמר באורחא דחנפא לא [g]תאזלון ולמדינתא דשמריא [h]לא תעלון:

Hos duodecim misit Jeschua, & præcepit eis, ac dixit, In viam profanorum ne abieritis, et in ciuitates Samariæ ne ingrediamini.

6 [i]זלו לכון דין יתיראית לות ערבא דאבדו מן בית יסריל:

Ite autem potius ad oues quæ perierunt de domo Iisraiel.

7 וכד אזלין אנתון אכרזו ואמרו דקרבת מלכותא דשמיא:

Et dum proficiscimini vos, prædicate, et dicite, Quòd appropinquauerit regnum cælorum.

8 [k]כריהא [l]אסו וגרבא [m]דכו מיתא [n]אקימו ודיוא [o]אפקו מגן נסבתון מגן [p]הבו:

Morbidos sanate, & leprosos mũdate, et mortuos suscitate, et dæmonia eiicite. gratis accepistis, gratis date.

9 לא [q]תקנון דהבא ולא סאמא ולא נחשא בכיסיכון:

Ne comparetis aurum neque argentũ, neque æs in [2]crumenis vestris.

10 ולא תרמילא לאורחא ולא תרתין כותינין ולא [r]מסנא ולא שבטא שוא הו גיר פעלא [s]סיברתה:

Neque viatoriũ saccum ad iter, neque binas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. dignus est operarius cibo suo.

11 לאידא דין מדינתא או קריתא [t]דעאלין אנתון לה שאלו מנו שוא בה ותמן הוו עד־מא דנפקין אנתון:

In quancunque autẽ vrbem aut ciuitatem vos intratis, interrogate quisnam dignus sit in ea: atque illic estote donec exeatis.

12 ומא דעאלין אנתון לביתא שאלו שלמה דביתא:

Et quum ingredimini in domum, [3]salutate domesticos.

13 ואן הו דשוא ביתא שלמכון [u]יאתא עלוהי אן לא שוא שלמכון עליכון יפנא: מן

Et si [ita] sit quòd digna sit domus, pax vestra veniet super eam: et si nõ sit digna, pax vestra ad vos sese conuertet.

a נפק b אסא c כאב d כרה e אית f כנא g אזל h עול i אזל k כרח l אסא m דכא n קום o נפק p יהב q קנה r מסן s סבר t עול u אתא

1 Sechariuta. De hoc cognomine considerandũ nũ commodè possit compositum esse à שכר, id est mercede, & נשה, id est defecit, declinauit vt יושא, altera pars cognominis sit verbum futurum passiuum cõiugationis tertiæ: & ita totum cognomẽ significet Mercede inducetur ad defectionem. Quod cognomen si à Christo accepit, vt Petrus & filii Zebedæi, declaratur & ipsum Iudam & quod facturus erat, optimè Christo fuisse cognitũ: si verò ab aliis ei inditum est, diuina prouidentia cõmẽdatur, sine qua illud cognomen non accepit quod eius proditionem adeo clarè præmõstraret. Quod autẽ quidam scribunt compositũ esse ex איש & proprio loci nomine, & significare virũ *Kirioth*, literæ quibus scribitur in Syra paraphrasi non admittũt. Nam prætterquam quòd א non est præpositum, ש quoque nõ est scriptum, sed ס: neque est קריותא in reliqua dictionis parte per ק & ת, sed per כ & ט, hoc modo כריוטא.

2 Scriptum erat, בכיסיכהן, antiquariorũ vel typographorũ vitio, pro בכיסיכון, ה *he* pro ו *uau*, quæ duæ literæ apud Syros magnã inter se habent similitudinẽ. Vt facilè fuerit errare. In manuscripto erat vt nos restituimus.

3 Ad verb. Rogate [pro] pace domus: id est Vota cõcipite pro felicitate eius domus. Hebraismus est in Hebræa lingua & in sacris scripturis frequens.

Marc.6.11 luc.9.5 — Act.13.51 & 18.8

14 Καὶ ὃς ἐὰν μὴ δέξηται ὑμᾶς, μηδὲ ἀκούσῃ τοὺς λόγους ὑμῶν, ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν.

‖Et quicūque nō receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeūtes domo aut vrbe illa,‖excutite puluerem pedum vestrorum.

15 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται γῇ Σοδόμων καὶ Γομόῤῥων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ.

Amen dico vobis, Tolerabilior erit conditio terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicii quàm vrbis illius.

Luc.10.3

16 Ἰδού, ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί.

‖Ecce, ego mitto vos vt oues in mediū luporum: estote igitur prudentes vt serpentes, & innocentes vt columbæ.

Christus docet quōmodo se gerere debeāt ministri sub cruce.

17 Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς.

Cauete autē ab hominibus. tradent enim vos in consessus, & in synagogis suis flagellabunt vos.

18 Καὶ ἐπὶ ἡγεμόνας δὲ καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν.

Sed & ad præsides ac reges ducemini mea causa, vt *hoc* sit testimonio aduersus eos & Gentes.

Marc.13.11 luc.11.12

19 Ὅταν δὲ παραδιδῶσιν ὑμᾶς, μὴ μεριμνήσητε πῶς ἢ τί λαλήσητε. δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσετε.

‖Sed quum tradiderint vos, ne estote soliciti quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis illo momento quid loquamini.

20 Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν.

Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, *is est* qui loquitur in vobis.

Luc.21.16

21 Παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον· καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς, καὶ θανατώσουσιν αὐτούς.

‖Tradet autem frater fratrē ad mortem, & pater filium: & insurgent liberi in parentes, & morte multandos eos curabunt.

Marc.13.13 luc.21.19

22 Καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.

‖Et eritis exosi omnibus propter nomen meū:‖verùm qui sustinuerit ad finē vsq;, is seruabitur.

23 Ὅταν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Quum autem persequētur vos in ea vrbe, fugite in aliam. Amen enim dico vobis, Nequaquam obieritis vrbes Israelis quin venerit Filius hominis.

Luc.6.40 joh.13.16 & 15.20

24 Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δοῦλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ.

‖Non est discipulus supra magistrum, neque seruus supra dominum suum.

Ἀρκετὸν — Suffi-

14 מן דלא דין מקבל לכון ולא שמע מליכון כד נפקין אנתון מן ביתא או מן קריתא הי [a]פצו חלא מן רגליכון ׃

14 *Qui autem non excipit vos, neque audit sermones vestros, quũ exitis ex ædibus aut ex ciuitate illa, [4]excutite puluerem ex pedibus vestris.*

[a] נפץ

15 ואמין אמר אנא לכון דלארעא דסדום ודעמורא יהוא ניח ביומא דדינא או למדינתא הי ׃

15 *Et ammin dico vobis, Quòd terræ Sedom & Amora erit tolerabilius in die iudicii quàm ciuitati illi.*

16 הא אנא משדר אנא לכון איך אמרא ביני [b]דאבא הוו הכיל חכימא איך חוותא ותמימא איך יונא ׃

16 *Ecce ego mitto vos velut oues inter lupos: estote igitur prudentes veluti serpentes, & synceri sicut columbæ.*

[b] ראב

17 אזדהרו דין מן בני־נשא משלמין לכון גיר לבית־דינא ובכנושתהון [c]ינגדונכון ׃

17 *Cauete autem à filiis hominum. tradent enim vos [5]in concilia & in synagogis suis flagellabunt vos.*

[c] נגד

18 וקדם הגמונא ומלכא מקרבין לכון מטלתי לסהדותא דילהון ודעממא ׃

18 *Et ante præsides et reges adducẽt vos propter me, in testimonium ipsorum et Gentium.*

19 אמתי דין דישלמונכון לא [d]תאצפון איכנא או מנא תמללון מתיהב לכון גיר בהי שעתא מא דתמללון׃

19 *Quum autem tradiderint vos, ne sitis soliciti quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.*

[d] יצף

20 לא הוא גיר אנתון ממללין אלא רוחא דאבוכון ממללא בכון ׃

20 *Non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri loquetur in vobis.*

21 ישלם דין אחא לאחוהי למותא ואבא לברה ויקומון בניא על אבהיהון וימיתון אנון ׃

21 *Tradet autem frater fratrem suum ad mortẽ, et pater filium suum, et insurgent filii aduersus parentes suos, et morte afficient eos.*

22 ותהוון [e]סניאין מן כל־נש מטול שמי איכנא דין [f]דיסיבר עד־מא לחרתא הו [g]יחא ׃

22 *Et eritis exosi ab omni homine propter nomen meum. Is autem qui perseuerauerit vsque in finem, ipse [6]viuet.*

[e] סנא [f] סבר [g] חיה

23 מא דרדפין לכון במדינתא הדא ערוקו לכון לאחרתא אמין גיר אמר אנא לכון דלא תשלמון אנין כלהין מדינתא דבית יסריל עד־מא דיאתא ברה דאנשא ׃

23 *Quum persequuntur vos in vrbe [7]hac, fugite in aliã. Ammin enim dico vobis quòd nõ [8]absolueritis omnes ipsas vrbes domus Israel, donec veniat filius hominis.*

24 לית תלמידא דיתיר מן רבה ולא עבדא מן מרה ׃

24 *Non est discipulus qui sit præstãtior magistro suo, neque seruus domino suo.*

4 Hoc in oculos incurrente symbolo anathematis, voluit vt testarentur quàm essent execrandi qui oblatã salutem respuerẽt. Vsitatum enim erat in ea gente verbis huiusmodi externa symbola adiungere ad magis percellendum. Nõ absimile est quod Nehemiæ cap. 5. 13 legitur: videlicet, Nehemiam excussisse oram vestimenti sui in testimonium contra eos qui fidem datam violarant.

5 Ad verb. In domum iudiciorũ: idest, In locum vbi exercentur iudicia.

6 Heb. pro saluus erit.

7 Puto erratum fuisse à typographo, & positum הרא hac, pro חדא vna: sed tamẽ quia sensus non variatur, nihil mutare volui, præsertim quum eodem modo legatur in manuscripto.

8 Ad verb. verti. Porro absoluere ciuitates, est perficere munus ad quod exequendum in eas missi fuerant. Gallica phrasis propè ad hanc accedit. *Vous n'aures point fait en toutes les villes de la maison d'Israel.*

ספק

Infrà, 12.24

25 Ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, καὶ ὁ δοῦλος ὡς ὁ κύριος αὐτοῦ. εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐκάλεσαν, πόσῳ μᾶλλον τοὺς οἰκιακοὺς αὐτοῦ;

Sufficit diſcipulo vt ſit ſicut magiſter ipſius, & *vt* ſeruus *ſit* ſicut dominus ipſius.‖ſi ipſum patremfamiliâs Beelzebul vocarũt, quãto magis domeſticos eius?

Marc. 4.22 luc. 8.17 & 12.2

26 Μὴ οὖν φοβηθῆτε αὐτούς. οὐδὲν γάρ ἐστι κεκαλυμμένον ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, καὶ κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσεται.

Itaque ne eos timete. ‖nihil enim eſt opertum quod non ſit retegendum, & nihil occultũ quod non ſit cognoſcendum.

27 Ὃ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτίᾳ, εἴπατε ἐν τῷ φωτί· καὶ ὃ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε, κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων.

Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aurem auditis, prædicate ſupra domos.

28 Καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ.

Et ne timete *vobis* ab iis qui trucidant corpus, animam autem nõ poſſunt trucidare: ſed timete potius eum qui poteſt & animam & corpus perdere in gehenna.

29 Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν;

Nónne duo paſſerculi aſſario væneunt, & vnus ex eis non cadet humi ſine Patre veſtro?

1. Reg. 14.45 act. 27.34

30 Ὑμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημέναι εἰσί.

‖Veſtri verò etiam capilli capitis omnes numerati ſunt.

31 Μὴ οὖν φοβηθῆτε· πολλῶν στρουθίων διαφέρετε ὑμεῖς.

Ne igitur timete: vos multis paſſerculis præſtatis.

Marc. 8.38 luc. 9.26 & 12.8 2. tim. 2.12

32 Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς·

‖Quiſquis igitur confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo qui eſt in cælis:

Confeſſionis publicæ neceſſitas et præmiũ.

33 Ὅστις δ' ἂν ἀρνήσηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγὼ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς·

Quiſquis autem negauerit me coram hominibus, negabo eum & ego coram Patre meo qui eſt in cælis.

Luc. 12.51

34 Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν.

‖Ne exiſtimetis me veniſſe vt mittam pacem in terram: non veni vt mittam pacem, ſed gladiũ.

Euangelij prædicationem ciuilia diſſidia conſequuntur.

Mich. 7.6

35 Ἦλθον γὰρ διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς.

‖Nam veni facturus vt diſſideat filius aduerſus patrem ſuum, & filia aduerſus matrem ſuam, & nurus aduerſus ſocrum ſuam.

25 סַפֵּק לֵהּ לְתַלְמִידָא דְּנֶהֱוֵא אַיךְ רַבֵּהּ וַלְעַבְדָּא אַיךְ מָרֵהּ אֶן לְמָרֵהּ דְּבַיְתָא [a]קְרוֹ בְּעֶל־זְבוּב חַד כְּמָא לַבְנַי־בַּיְתֵהּ ׃

[a] קרא

Sufficit ipsi discipulo vt sit sicut magister suus, & [9] seruo, sicut dominus suus. si dominum domus vocarunt [10] Beal-Zebub, quanto magis domesticos eius?

26 לָא הָכִיל תֶּדְחֲלוּן מֶנְּהוֹן לַית גֵּיר מֶדֶם דַּכְסֵא דְּלָא נֶתְגְּלֵא [b]וְדַמְטַשַּׁי דְּלָא נֶתְיְדַע ׃

[b] טשא

Ne igitur metuatis ab eis: non enim est quicquam quod latet, quod non sit reuelandum: et quod occultatur, quod non sit cognoscendum.

27 מֶדֶם דְּאָמַר אֲנָא לְכוֹן בַּחֲשׁוּכָא אוֹמְרוּהִי אַנְתּוּן בִּנְהִירָא וּמֶדֶם [c]דְּבְאֶדְנַיְכוֹן שָׁמְעִין אַנְתּוּן [d]אַכְרֶזוּ עַל [e]אֶגָּרֵא ׃

[c] ארן [d] כרן [e] אגר

Quicquid dico vobis in tenebris, id vos dicite in luce: et quicquid in aures vestras audistis, [11] prædicate in tectis.

28 וְלָא תֶּדְחֲלוּן מֶן אַילֵין דְּקָטְלִין פַּגְרָא נַפְשָׁא דֵּין לָא מֶשְׁכְּחִין לְמֶקְטַל דְּחַלוּ דֵּין יַתִּירָאִית מֶן מַן דְּמֶשְׁכַּח דַּלְנַפְשָׁא וַלְפַגְרָא [f]נוֹבֵד בְּגֵהַנָּא ׃

[f] אבד

Et ne metuatis ab iis qui occidunt corpus, animam autem nō possunt occidere: metuite autem potius ab eo qui potens est vt animam et corpus perdat in [12] Gihanna.

29 לָא תַּרְתֵּין צִפְּרִין [g]מֶזְדַּבְּנָן [h]בְּאַסָּר וַחֲדָא מֶנְּהֵין בֶּלְעַד מֶן אֲבוּכוֹן לָא נָפְלָא עַל אַרְעָא ׃

[g] זבן [h] אסר

Non duo passeres vendūtur [13] Assar? & vnus ex illis sine Patre vestro non cadit super terram.

30 דִּילְכוֹן דֵּין אַף [i]מָאנֵא דְּרִישְׁכוֹן כֻּלְּהֵין [k]מַנְיָן אִנֵּין ׃

[i] מאן טעמר שער [k] מנה

Vestri autem etiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt.

31 לָא הָכִיל תֶּדְחֲלוּן מֶן צִפְּרֵא סַגִּיאָתֵא מְיַתְּרִין אַנְתּוּן ׃

Ne igitur metuatis: passeribus enim multis præstantiores estis.

32 כָּל־נַשׁ הָכִיל [l]דְּנַוְדֵא בִּי קֳדָם בְּנַי־נָשָׁא [m]אַוְדֵא בֵּהּ אַף קֳדָם אָבִי דְּבַשְׁמַיָּא ׃

[l] ידא [m] ידה

Quisquis ergo confitebitur me coram filiis hominum, confitebor eum ego quoque coram Patre meo qui est in cælis.

33 מַן דֵּין דְּנֶכְפּוּר בִּי קֳדָם בְּנַי־נָשָׁא אֶכְפּוּר בֵּהּ אַף אֲנָא קֳדָם אָבִי דְּבַשְׁמַיָּא ׃

Qui verò negauerit me coram filiis hominum, negabo eum ego quoque coram Patre meo qui est in cælis.

34 לָא תֶּסְבְּרוּן [n]דְּאֶתֵית [o]דַּארְמֵא שַׁיְנָא בְּאַרְעָא לָא אֶתֵית דַּארְמֵא [p]שַׁיְנָא אֶלָּא חַרְבָּא ׃

[n] אתא [o] רמה [p] שאן טעמר שלוה והשקט

Ne arbitremini quòd venerim vt mittam [14] tranquillitatem in terram: non veni vt immitterem tranquillitatem, sed gladium.

35 אֶתֵית גֵּיר דְּאֶפְלוֹג גַּבְרָא עַל אֲבוּהִי וּבְרַתָּא עַל אֶמָּהּ וְכַלְּתָא עַל חֲמָתָהּ ׃

Veni enim vt dissidere faciā virū aduersum patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, et nurum aduersus socrum suam.

[9] In Talmud, tractatu De benedictionibus, cap. 9, similis sententia legitur, דיו לעבד שיהא כרבו, Sufficit seruo vt sit sicut dominus suus.

[10] Execrandi Alzaronitarum idoli nomine, Christi miracula infamāt, quò doctrinæ autoritatem, cuius illa sigilla erāt minimè dubia, euerterent. Vide 1. Samuel. 5, 10. 2. Reg, 1, 3.

[11] Veterum & ædificiorum & præconiorum morem attingit. nā vt præcones longè latéq; vocē spargerēt cōscendebant tecta plana. Vide Deut. 22.8 :& Esaiæ 15.3.

[12] De hac voce, quod satis erat annotauimus suprà; cap. 5. 22.

[13] De valore Assar, vide in finem cap. 12. Marci.

[14] Syra vox שינא, respondet radici Hebrææ שאן mutatumque est א in י iod, vt sæpe fit, nō modò in diuersis linguis, sed etiam in eadem.

36 Καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου, οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ.

Luc.14.26

37 Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.

Infrà,16.24 mar.8.34 luc.9.23 &.14.27

38 Καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.

Infrà,16.25 mar.8.35 luc.9.24 &.17.33 ioh 12.25

39 Ὁ εὑρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν.

Luc.10.6 ioh.13.20

40 Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με.

41 Ὁ δεχόμενος προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται· καὶ ὁ δεχόμενος δίκαιον εἰς ὄνομα δικαίου, μισθὸν δικαίου λήψεται.

Marc.9.41

42 Καὶ ὃς ἐὰν ποτίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων ποτήριον ψυχροῦ μόνον, εἰς ὄνομα μαθητοῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

Κεφάλαιον ια

1 ΚΑΙ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς διατάσσων τοῖς δώδεκα μαθηταῖς αὐτοῦ, μετέβη ἐκεῖθεν τοῦ διδάσκειν καὶ κηρύσσειν ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτῶν.

Luc.7.18

2 Ὁ δὲ Ἰωάννης, ἀκούσας ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τὰ ἔργα τοῦ Χριστοῦ, πέμψας δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ,

3 Εἶπεν αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν;

4 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες ἀπαγγείλατε Ἰωάννῃ ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε·

5 Τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, καὶ χωλοὶ περιπατοῦσι, λεπροὶ καθαρίζονται, καὶ κωφοὶ ἀκούουσι, νεκροὶ ἐγείρονται, καὶ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται.

6 Καὶ μακάριός ἐστιν ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί.

Τούτων

Et inimici hominis *erũt qui sunt* domestici ipsius.

Omnia sunt sine exceptione nostro erga Deum officio postponenda.

‖Qui amat patrem aut matrem supra me, non est me dignus: & qui amat filium aut filiam supra me, non est me dignus.

‖Et qui nõ accipit crucẽ suã, ac sequitur me à tergo, nõ est me dign⁹.

‖Qui inuenerit animam suam, perdet eã, & qui perdiderit animã suam mea causa, inueniet eam.

‖Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me.

Deus sacri ministerii est autor & vindex.

Qui recipit Prophetã in nomine Prophetæ, mercedẽ Prophetæ accipiet: & qui recipit iustũ in nomine iusti, mercedẽ iusti accipiet.

Nullum officiũ Christo impensum perit.

‖Et quicunque potum dederit vni ex his paruis poculum frigidæ solum, in nomine discipuli, amẽ dico vobis, nõ perdiderit mercedem suam.

Cap. XI.

ET factum est quum finem fecisset Iesus præcipiendi duodecim discipulis suis, digressus est illinc vt doceret & prædicaret in vrbibus eorum.

‖Iohannes autem quum audisset in vinculis opera Christi, missis duobus ex discipulis suis,

Christus ex suis operibus probat se esse promissum illũ Messiam.

Dixit ei, Túne is es qui vẽturus erat, an alterum expectabimus?

Et respondens Iesus dixit eis, Profecti renuntiate Iohanni quæ auditis & videtis:

Cæci visum recipiũt, & claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitãtur, & pauperibus euangelizatur.

Et beatus est qui non fuerit offensus in me.

Illis

וּבְעֵל־דְבָבוֹהִי דְגַבְרָא בְּנֵי בַּיְתֵהּ׃
מן דרחם אבא או אמא יתיר מן דלי לא שוא לי ומן דרחם ברא או ברתא יתיר מן דלי לא שוא לי׃
וכל דלא שקל זקיפה ואתא בתרי לא שוא לי׃
מן [a]דאשכח נפשה [b]יובדיה ומן דיובד נפשה מטולתי ישכחיה׃
מן דמקבל לכון לי מקבל ומן דלי מקבל למן דשלחני מקבל׃
מן דמקבל נביא בשם נביא אגרא דנביא נסב ומן דמקבל זדיקא בשם זדיקא אגרא דזדיקא נסב׃
וכל דמשקא לחד מן הלין זעורא כסא דקרירא בלחוד בשמא דתלמידא אמין אמר אנא לכון דלא [c]יובד אגרה׃

קפלאון י״א

והוא דכד שלם ישוע למפקדו לתרעסר תלמידוהי [d]שני מן תמן [e]למלפו ולמכרזו במדינתהון׃
יוחנן דין כד שמע בית אסירא עבדוהי דמשיחא שדר ביד תלמידוהי׃
ואמר לה אנת הו הו [f]דאתא או לאחרין הו [g]מסכינן׃
ענא ישוע ואמר לחון [h]זלו [i]אשתעו ליוחנן אילין דשמעין אנתון[k]וחזין׃
[l]סמיא חזין וחגירא מהלכין וגרבא [m]מתדכין וחרשא שמעין ומיתא [n]קימין ומסכינא[o] [p]מסתברין׃
וטובוהי לאינא דלא יתכשל בי׃

a שכח
b אבד
c אבד
d שנא
e אלף
f אתא
g סכה
h אזל
i שעה
k חזה
l סמא
m דכא
n קום
o סכן
p סבר

36 *Et inimici viri, domestici eius.*

37 *Qui diligit patrem aut matrem amplius quàm me, non est dignus me: & qui diligit filium aut filiam amplius quàm me, nõ est dignus me.*

38 *Et omnis qui nõ accipit crucẽ suã, & [15]sequitur me, non est dignus me.*

39 *Qui inuenit animam suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.*

40 *Qui recipit vos, me recipit: et qui me recipit, eum qui me misit recipit.*

41 *Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipit: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipit.*

42 *Et quisquis ad bibendum præbet vni ex his pusillis poculum frigidarum [aquarum] tantum nomine discipuli, ammin dico vobis quòd non perdet mercedem suam.*

Cap. XI.

1 *ET factum est quum finem fecisset Jeschua præcipiendi duodecim discipulis suis, progressus est illinc ad docendum et prædicandum in ciuitatibus illorum.*

2 *Juchannan autẽ quũ audiuisset [1]in domo vinctorũ, opera Christi misit [2]per manum discipulorum suorũ.*

3 *Et dixit illi, Túne es ille qui venit, aut alióſne expectemus?*

4 *Respondit Jeschua, & dixit illis, Jte, renuntiate Iuchannan ea quæ auditis & videtis.*

5 *Cæci vident, & claudi ambulant, et leprosi mundantur, & surdi audiunt, et mortui resurgũt, et pauperes accipiunt euangelii nuntium.*

6 *Et beatus is qui non fuerit offensus in me.*

15 Ad verb. Venit post me. Hebraism. iam sæpe obseruatus.

1 Præpositio nõ est expressa, vt sæpe non exprimitur, sicut annotauim⁹ in cap. 9. 9.
2 Hebraism⁹ sæpe obseruatus.

Τούτων δὲ πορευομένων, ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς λέγειν τοῖς ὄχλοις περὶ Ἰωάννου, Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον; 7

Illis autem abeuntibus, cœpit Iesus dicere turbæ de Iohanne, Quid exiistis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ agitetur à vento?

Quæ conuenientia, quod item discrimen inter Prophetarum ministerium, Iohannis præconium, & plenam Euangelii lucem à Christo allatam.

Ἀλλὰ τί ἐξήλθετε ἰδεῖν; ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; ἰδοὺ, οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες, ἐν τοῖς οἴκοις τῶν βασιλέων εἰσίν. 8

Sed quid exiistis vt videretis? hominem mollibus vestibus amictum? ecce, qui gerunt molles vestes, in domibus regum sunt.

Ἀλλὰ τί ἐξήλθετε ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου. 9

Sed quid exiistis vt videretis? Prophetam? certè dico vobis, etiã amplius quàm Prophetam.

Malach.3.1

Οὗτος γάρ ἐστι περὶ οὗ γέγραπται, Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου. 10

Iste enim est de quo scriptũ est, ‖Ecce, ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coram te.

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, μείζων Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ· ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστιν. 11

Amen dico vobis, Non surrexit inter eos qui gignuntur è mulieribus quisquam maior Iohanne Baptista: sed qui est minimꝰ in regno cælorũ, maior eo est.

Luc.16.16

Ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ ἕως ἄρτι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν. 12

‖Porro à diebus Iohannis Baptistæ vsque nunc regno cælorũ vis adfertur, & violẽti rapiunt illud.

Πάντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν. 13

Nam omnes Prophetæ & ipsa Lex vsque ad Iohãnẽ ꝓphetarũt.

Mal.4.5

Καὶ εἰ θέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστιν Ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι. 14

Et, si vultis recipere, ‖ipse est Elias qui venturus erat.

Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. 15

Qui habet aures ad audiẽdum, audiat.

Τίνι δὲ ὁμοιώσω τὴν γενεὰν ταύτην; ὁμοία ἐστὶ παιδαρίοις ἐν ἀγοραῖς καθημένοις, καὶ προσφωνοῦσι τοῖς ἑταίροις αὐτῶν, 16

Sed cui assimilabo generationẽ hanc? Similis est puerulis qui sedent in foris, & acclamant sodalibus suis,

Nulli peruicaciores Euãgelii hostes, quã ii quibus charissimũ esse oportuit.

Καὶ λέγουσιν, Ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε· ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε. 17

Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & nõ saltastis: lamentati sumus vobis, & non planxistis.

Ἦλθε γὰρ Ἰωάννης μήτε ἐσθίων, μήτε πίνων· καὶ λέγουσι, Δαιμόνιον ἔχει. 18

Venit .n. Iohãnes nec edens nec bibẽs: & aiũt, Dæmoniũ habet.

Ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων· καὶ λέγουσιν, Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν. Καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς. 19

Venit filius hominis edẽs ac bibens, & dicunt, Ecce homo edax & vini potor, publicanorum amicus & peccatorum. Sed iustificata est sapientia à filiis suis.

Τότε

‖Tunc

7 כַּד דֵּין אֲזַלוּ [a]שַׁרִי יֵשׁוּעַ לְמֵאמַר לְכֶנְשֵׁא עַל יוּחַנָּן מָנָא נְפַקְתּוּן לְחוּרְבָּא לְמֶחְזָא קַנְיָא דְּמֶן רוּחָא [b]מֶתְתְּזִיעַ ׃

Quum autem abiiſſent, cœpit Ieſchua dicere turbis de Iuchannan, Quid exiſtis in deſertū ad vidēdū? arundinem quæ à vento agitatur?

8 וְאֶן לָא מָנָא נְפַקְתּוּן לְמֶחְזָא גַּבְרָא דַּנְחָתָא דְּכִיכָא לְבִישׁ הָא אִילֵין דַּדְכִיכָא לְבִישִׁין בֵּית מַלְכֵּא אִנּוּן ׃

[3]Alioqui, quid exiſtis ad videndum? hominem qui veſtibus mollibus veſtitur? Ecce, qui mollibus veſtiuntur, [4][in] domo regū ſunt.

9 וְאֶן לָא מָנָא נְפַקְתּוּן לְמֶחְזָא נְבִיָּא אִין אָמַר אֲנָא לְכוּן וְיַתִּיר מֶן נְבִיָּא׃

Alioqui, quid exiſtis ad videndū? Prophetam? Etiam, dico ego vobis, & excellentiorem quàm Prophetā.

10 הַו גֵּיר דַּעֲלָוְהִי כְּתִיב דְּהָא אֲנָא מְשַׁדַּר מַלְאַכִי קְדָם פַּרְצוּפָךְ דְּנַתְקֵן אוּרְחָא קְדָמָךְ ׃

Ipſe enim eſt de quo ſcriptum eſt, Ecce, ego mitto nūtium meum ante faciē tuam, qui diriget viā ante te.

11 אַמִּין אָמַר אֲנָא לְכוּן דְּלָא קָם בִּילִידֵי נֶשָׁא דְּרַב מֶן יוּחַנָּן מַעֲמְדָנָא זְעוּרָא דֵּין בְּמַלְכוּת שְׁמַיָּא רַב הוּ מֶנֵּהּ ׃

Ammin dico vobis quòd non ſurrexit inter natos hominum, qui maior ſit Iuchannan Baptiſta: minor autem in regno cælorum, maior eſt eo.

12 מֶן [c]יַוְמַי יוּחַנָּן דֵּין מַעֲמְדָנָא וַעְדַמָּא לְהָשָׁא מַלְכוּתָא דַּשְׁמַיָּא בַּקְטִירָא מֶתְדַּבְרָא וַקְטִירָנֵא מְחַטְפִין לָהּ ׃

A diebus autem Iuchannan Baptiſtæ, et vſque nunc, regnum cælorum cum violentia accipitur, & violenti rapiunt illud.

13 כֻּלְהוּן גֵּיר נְבִיָּא וְאוּרָיְתָא עַדְמָא לְיוּחַנָּן אֶתְנַבִּיו ׃

Omnes nanque Prophetæ et Lex vſque ad Iuchānā prophetauerunt.

14 וְאֶן [d]צָבֵין אַנְתּוּן קַבְּלוּ דְּהַוְיוּ אֵלִיָּא דַּעְתִיד [e]לְמֵאתָא ׃

Et, ſi vultis vos, recipite quòd is eſt A Elias qui venturus erat.

15 מַן דְּאִית לֵהּ אֶדְנָא דְּנֶשְׁמַע יֶשְׁמַע׃

Cui ſunt aures vt audiat, audiat.

16 לְמַן דֵּין [f]אֲדַמֵּיהּ לְשַׁרְבְּתָא הָדָא דָּמְיָא לְטַלְיֵא דְּיָתְבִין בְּשׁוּקָא [g]וְקָעֵין לְחַבְרֵיהוּן ׃

[5]Cui autem aſſimilabo generationem hanc? Similis eſt pueris qui ſedent in foro, et acclamant ſodalibus ſuis,

17 וָאמְרִין זַמַּרַן לְכוּן וְלָא רַקֶּדְתּוּן [h]וְאַלַּיַן לְכוּן וְלָא אַרְקֶדְתּוּן ׃

Ac dicunt, Cecinimus vobis, et nō ſaltaſtis: vlulauimus vobis, & non [6]planxiſtis.

18 אֲתָא גֵּיר יוּחַנָּן דְּלָא אָכֵל וְלָא שָׁתֵא וָאמְרִין דַּיְוָא אִית לֵהּ ׃

Venit enim Juchannan, qui non comedit neque bibit: & dixerunt, Dæmonium eſt illi.

19 אֲתָא בְּרֵהּ דֶּאֱנָשָׁא אָכֵל וְשָׁתֵא וָאמְרִין הָא גַּבְרָא אֲכוּלָא וְשָׁתֵא חַמְרָא וְרָחְמָא [i]דְּמָכְסֵא [k]וַדְחַטָּיֵא [l]וְאֶזְדַּדְּקַת חֶכְמְתָא מֶן עַבְדֶּיהָ ׃

Venit filius hominis comedens & bibens, et dicunt, Ecce, homo edax & potor vini, et amicus publicanorum & peccatorum. [7]Et iuſtificata eſt ſapientia à cultoribus ſuis.

הידין

Tunc

a שרא
b זוע
c יום
d צבא
e אתא
f דמה
g קעא
h אלא
i מכס
k חטא.
l זדק

3 Ad verb. Et ſi non. Hebraiſmus frequēs ſicut in ſequēti verſu.

4 Præpoſitio reticetur, ſicut in principio, cap. ex Hebraiſmo.

5 Familiariſſimū eſt Hebræis, Chaldæis & Syris ſcriptorib[9], vt parabolas incipiāt ab interrogationibus, vt videre licet in Talmud Hieroſolymitano, tractatu De benedictionibus, cap. 2, & in cōmentariis Bibliorum ſæpe.

6 Pulchra eſt in Syra lingua alluſio in vocib[9] Saltaſtis & Planxiſtis: ſunt enim ambæ eiuſdem radicis, nec differunt niſi coniugatione tantùm.

7 Id eſt, Quocūq; modo, & à quouis proponatur huius ætatis hominibus ſapientia & doctrina ſalutis, id fit abſque profectu. habet tamen Deus ſuos electos quibus ea, peculiariter deſtinata eſt: vnde etiam filii ſapientiæ dicuntur qui eam iuſtificant, approbant, colunt & religioſè obſeruant.

Luc.10.13

20 Τότε ἤρξατο ὀνειδίζειν τὰς πόλεις ἐν αἷς ἐγένοντο αἱ πλεῖσται δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι οὐ μετενόησαν.

‖Tunc cœpit *ita* exprobrare vrbibꝰ in quibꝰ editæ fuerāt plurimæ virtutes ipsiꝰ, quòd nō resipuissēt.

Superbi Euangelium oblatum suo maximo malo reiiciūt, quod paruulis cedit saluti.

21 Οὐαί σοι Χοραζίν, οὐαί σοι Βηθσαϊδάν· ὅτι εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ μετενόησαν.

Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaidan: nam si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim cum sacco & cinere *sedentes* resipuissent.

22 Πλὴν λέγω ὑμῖν, Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ ὑμῖν.

Quinetiam dico vobis, Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in die iudicii quàm vestra.

23 Καὶ σὺ Καπερναοὺμ ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ. ὅτι εἰ ἐν Σοδόμοις ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν σοί, ἔμειναν ἂν μέχρι τῆς σήμερον.

Et tu Capernaum, quæ es vsq; ad cælum sublata, vsque ad inferos deprimeris. nam si Sodomis editæ fuissent virtutes quæ editæ sun t apud te, mansissent vsque ad hodiernum diem.

24 Πλὴν λέγω ὑμῖν ὅτι γῇ Σοδόμων ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ σοί.

Quinetiam dico vobis, terræ Sodomorum tolerabilior erit cōditio in die iudicii quàm tua.

Luc.10.21

25 Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐξομολογοῦμαί σοι, πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις.

‖In illo tempore respondens Iesus dixit, Confiteor tibi Pater, domine cæli & terræ, quòd absconderis hæc à sapientibus & intelligentibus, & ea detexeris infantibus.

26 Ναὶ ὁ πατήρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου.

Etiam Pater, quia ita placuit tibi.

Ioh. 3.35. & 6.46

27 Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου· καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ· οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι.

‖Omnia mihi tradita sūt à Patre meo: & nemo nouit Filium nisi Pater, neque Patrem quisquā nouit nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius retegere.

Nulla nisi in uno Christo uera Dei notitia, nulla animi trāquillitas.

28 Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς.

Venite ad me omnes qui fatigati estis & onerati, & ego faciā vt requiescatis.

Ierem. 6.16

29 Ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾶός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν.

Tollite iugum meū super vos, & discite à me quòd mitis sim & humilis corde: ‖ & inuenietis requiem animabus vestris.

1.Ioh.5.3

30 Ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν.

‖Iugum enim meum facile est, & onus meum leue est.

Κεφα- Cap.

הידין [a]שרי ישוע [b]למחסדו מדינתא אילין דהוו בהין [c]חילוהי סגיאא ולא[d]תבו :

a שרא · b חסד · c חיל · d תוב

20 *Tunc cœpit Jeschua exprobrare ciuitatibus illis in quibus editæ fuerant virtutes eius plurimæ, neque cõuersæ fuerant.*

ואמר הוא וי לכי כורזין וי לכי בית-צידא דאלו בצור ובצידן הוו חילא אילין דהוו בכין כבר דין בסקא ובקטמא תבו :

21 *Et dicebat, Væ tibi Caurazin, væ tibi Beth-Zaida: quoniã si in Tzor et in Tzaidan editæ fuissent virtutes hæ quæ editæ fuerunt in vobis, iã olim in [8]sacco & in cinere cõuersæ fuissent.*

8 Cinere aspergi & sacco operiri antiquo sconsueuisse in grauiori luctu, adeo frequẽter in sacris literis occurrit vt opus non sit pluribus probare.

ברם אמר אנא לכון דלצור ולצידן יהוא ניח ביומא דדינא או לכין ;

22 *Attamen dico vobis quòd Tzor & Tzaidã erit tolerabilius in die iudicii quàm vobis.*

ואנתי כפר-נחום הי דעד-מא לשמיא [e]אתתרימתי עד-מא [f]לשיול תתחתין דאלו בסדום הוו[g]חילא אילין דהוו בכי קימא הות עד-מא ליומנא :

e רום · f שאל · g חיל

23 *Et tu Kephar-Nachum, ea es quæ vsque ad cælos exaltata fuisti: vsque ad foueam depriméris. quia si in Sedom editæ fuissent virtutes hæ quæ editæ fuerunt in te, mansisset vsque in hunc diem.*

ברם אמר אנא לכי דלארעא דסדום יהוא ניח ביומא דדינא או לכי :

24 *Veruntamen dico tibi quòd terræ Sedom erit tolerabilius in die iudicii quàm tibi.*

בהו זבנא ענא ישוע ואמר[h]מודא אנא לך אבימרא דשמיא ודארעא [i]דכסית הלין מן חכימא[k]וסכולתנא [l]וגלית אנין לילודא :

h ירה · i כסה · k סכל · l גלת

25 *In illo tempore [9]respõdit Jeschua, & dixit, Cõfiteor tibi, Pater mi, Domine cælorum & terræ, quòd abscõderis hæc à sapientibus & prudentibus, et reuelaueris ea paruulis.*

9 Id est, Loquutus est, Hebraismus frequens.

אין אבי דהכנא הוא[m]צבינא קדמיך :

m צבא

26 *Certè Pater mi, quia sic fuit beneplacitum coram te.*

כל מדם[n]אשתלם לי מן אבי ולא אנש ידע לברא אלא אן אבא אף לא לאבא אנש ידע אלא אן ברא ולמן דצבא ברא דיגלא :

n שלם

27 *Omnia tradita sunt mihi à Patre meo: & nemo nouit Filium nisi Pater, neque Patrem quisquam nouit nisi Filius, & cui beneplacitum erit Filio vt [id] reuelet.*

[o]תו לותי כלכון[p]לאיא ושקילי [q]מובלא ואנא [r]אניחכון :

o אתא · p לאה · q יבל · r נוח

28 *Venite ad me omnes vos laborantes et sustinentes onera, et ego refocillabo vos.*

שקולו [s]נירי עליכון [t]וילפו מני דניח אנא ומכיך אנא בלבי ומשכחין אנתון ניחא לנפשתכון :

s ניר · t אלף

29 *Tollite [10]iugum meum super vos, et discite à me quòd mitis sim, & sim humilis in corde meo: et inuenietis requiem animabus vestris.*

10 Tam doctrina quàm castigationes quæ ab ea dependent, in veteri etiam Testamẽto Iugum vocantur: vnde sumpta est hæc metaphora, Thren. 3 9. Rabbinis etiam vsitatissima, vt in פרקי אבות *Pirke aboth*, cap. 3. ad quam fortasse respexit Psalmista, Psal. 2. 3. Disrumpamus vincula eorũ, &c.

נירי גיר בסים הו [u]ומובלי קלילא הו :

u יבל

30 *Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue est.*

קפלאון F.i.

Κεφάλαιον ιβ.

Marc.2.23 luc.6.1

ΕΝ ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἐπορεύθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς σάββασι διὰ τῶν σπορίμων· οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπείνασαν, καὶ ἤρξαντο τίλλειν στάχυας, καὶ ἐσθίειν. 1

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι ἰδόντες εἶπον αὐτῷ, Ἰδοὺ, οἱ μαθηταί σου ποιοῦσιν ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν σαββάτῳ. 2

Deut.23.25

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; 3

1.Reg.21.6

Πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν αὐτῷ φαγεῖν, οὐδὲ τοῖς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι μόνοις; 4

Exo.29.33

Ἢ οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι τοῖς σάββασιν οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον βεβηλοῦσι, καὶ ἀναίτιοί εἰσι; 5

Leuit.8.32 & 24.9 num.28.9

Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι τοῦ ἱεροῦ μείζων ἐστὶν ὧδε. 6

Εἰ δὲ ἐγνώκειτε τί ἐστιν, Ἔλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν, οὐκ ἂν κατεδικάσατε τοὺς ἀναιτίους. 7

Osee 6.7

Κύριος γάρ ἐστι καὶ τοῦ σαββάτου ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. 8

Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν, ἦλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν. 9

Marc.3.1 luc.6.6

Καὶ ἰδοὺ, ἄνθρωπος ἦν τὴν χεῖρα ἔχων ξηράν· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες, Εἰ ἔξεστι τοῖς σάββασι θεραπεύειν; ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ. 10

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Τίς ἔσται ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃς ἕξει πρόβατον ἕν, καὶ ἐὰν ἐμπέσῃ τοῦτο τοῖς σάββασιν εἰς βόθυνον, οὐχὶ κρατήσει αὐτὸ καὶ ἐγερεῖ; 11

Πόσῳ οὖν διαφέρει ἄνθρωπος προβάτου; ὥστε ἔξεστι τοῖς σάββασι καλῶς ποιεῖν. 12

Τότε

Cap. XII.

De vera sanctificatione sabbathi, & eiusdem abrogatione.

I‖N illo tempore ibat Iesus sabbatho per sata: discipuli verò ipsius esuriebant, cœperúntque vellere spicas,& edere.

Pharisæi autem,quum *eos* vidissent,dixerunt ei, Ecce, discipuli tui faciunt ‖ quod non licet facere in sabbatho.

Ipse verò dixit eis,Non legistis quid fecerit ‖Dauid quum esuriret ipse & ii qui erant cum eo?

Quomodo introierit domum Dei,& panes propositionis ederit, quibus vesci non erat ipsi licitũ, neque iis qui cum eo erant,sed‖sacerdotibus solis?

Aut nõ legistis ‖in Lege, sabbathis sacerdotes in tẽplo sabbathũ prophanare,& sine crimine esse?

Dico autem vobis, *quendam* templo maiorem hîc esse.

Quòd si nossetis quid sit,‖Misericordiam volo & non sacrificium,nõ cõdemnassetis insontes.

Nam dominus est etiam sabbathi Filius hominis.

‖Et digressus illinc venit in synagogam eorum.

Et ecce,quidam *illic* erat manũ habens aridam: & interrogarunt eũ,dicẽtes,Licétne sabbathis *quẽpiam* sanare? vt accusarent eum.

Legales ceremonias cum dilectione proximi minimè pugnare.

Ipse verò dixit eis,Quis erit ex vobis,qui habeat ouem vnam,&, si ea inciderit sabbatho in foueã, non apprehendat eam & erigat?

Quantum autem homo præstat oui? Itaque licet sabbathis benefacere.

Tunc

קֶפַלְאוֹן יֹב

1 בְּהוּ זַבְנָא מְהַלֵּךְ הֲוָא יֵשׁוּעַ בְּשַׁבְּתָא בֵּית זַרְעָא וְתַלְמִידוֹהִי כְּפֵנוּ וְשַׁרִיו[a] מַלְגִין[b] שְׁבַלָּא וְאַכְלִין׃

2 פְּרִישֵׁא דֵּין כַּד חֲזוֹ[c] אִנּוּן אָמְרִין לֵהּ הָא תַלְמִידָךְ עָבְדִין מֵדֶם דְּלָא שַׁלִּיט לְמֶעְבַּד בְּשַׁבְּתָא׃

3 הוּ דֵּין אֲמַר לְהוֹן לָא קְרִיתוּן[d] מָנָא עֲבַד דָּוִיד כַּד כְּפֵן וְאַיְלֵין דְּעַמֵּהּ׃

4 אַיְכַנָא עַל[e] לְבַיְתָא דְּאֱלָהָא וְלַחְמָא דְּפָתוּרֵהּ דְּמָרְיָא אֲכַל הוּ דְּלָא שַׁלִּיט הֲוָא לֵהּ לְמֵאכַל וְלָא לְאַיְלֵין דְּעַמֵּהּ אֶלָּא אִין לְכָהֲנָא בִּלְחוּד׃

5 אוֹ לָא קְרִיתוּן[f] בְּאוֹרָיְתָא דְּכָהֲנָא בְּהַיְכְּלָא מְחַלִּין[g] לֵהּ לְשַׁבְּתָא וְדְלָא עֶרְלַי[h] אִנּוּן׃

6 אָמַר אֲנָא לְכוֹן דֵּין דְּרַב מִן הַיְכְּלָא אִית הָרְכָא׃

7 אִלּוּ דֵּין יָדְעִין הֲוֵיתוּן מָנוּ חֲנָנָא צָבֵא אֲנָא וְלָא דִּבְחָתָא לָא מְחַיְבִין הֲוֵיתוּן לְאַיְלֵין דְּלָא עֶרְלַי אִנּוּן׃

8 מָרֵהּ גֵּיר דְּשַׁבְּתָא אִיתוֹהִי[i] בְּרֵהּ דְּאֱנָשָׁא׃

9 וְשַׁנִּי[k] מִן תַּמָּן יֵשׁוּעַ וְאָתָא לְכְנוּשְׁתְּהוֹן׃

10 וְגַבְרָא חַד אִית הֲוָא תַּמָּן דְּיַבִּישָׁא אִידֵהּ וּמְשַׁאֲלִין הֲווֹ לֵהּ וְאָמְרִין דְּאִן שַׁלִּיט בְּשַׁבְּתָא לְמַאסָיוּ[l] אֵיךְ דְּנֵאכְלוּן קַרְצוֹהִי׃

11 הוּ דֵּין אֲמַר לְהוֹן מָנוּ מֶנְכוֹן גַּבְרָא דְּאִית לֵהּ עֶרְבָא חַד וְאִן נָפֶל[m] בְּחַבְרָא בְּיוֹמָא דְּשַׁבְּתָא לָא אָחֵד וּמְקִים לֵהּ׃

12 כְּמָא דֵּין יַתִּיר בַּר אֱנָשָׁא מִן עֶרְבָא מְדִין שַׁלִּיט הוּ בְּשַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד דְּשַׁפִּיר׃

הידין

[a] שרא [b] מלג [c] חזא [d] קרא [e] עול [f] קרא [g] חלל [h] ערל טעמו חובית: [i] אית [k] שנא [l] אסא [m] חפר

Cap. XII.

1 IN illo tempore ibat Ieschua in sabbatho[1] [in] loco seminũ, & discipuli eius esuriebant, & cœperunt [2]vellere spicas, et comedebant.

2 Pharisæi autem, quum vidissent illos, dixerunt ei, Ecce, discipuli tui faciunt id quod non licet facere in sabbatho.

3 Ipse autem dixit illis, Non legistis quid fecerit Dauid, quum esuriret, & illi qui erant cum eo?

4 Quomodo ingressus est in domũ Dei, & panem mensæ Domini comedit ipse cui nõ licebat comedere, neq; illis qui cum eo erãt, nisi sacerdotibus tantùm?

5 Aut non legistis in Lege, quòd sacerdotes in tẽplo prophanãt ipsũ sabbathũ, et quòd irreprehẽsibiles sũt?

6 Dico autem vobis quòd maior templo est hic.

7 Si autem sciretis quidnam sit, Beneficientiã volo, et nõ victimã, non cõdemnaretis eos qui irreprehensibiles sunt:

8 [3]Dominus enim sabbathi est filius hominis.

9 Et progressus est illinc Ieschua, & venit in synagogam illorum.

10 Et vir [4]quidam erat ibi cuius arida erat manus. Et interrogabant illum, ac dicebant, Nunquid licet in sabbatho sanare? [5]vt accusarent eum.

11 Ipse autem dixit illis, Quisnam ex vobis est vir cui sit [6]ouis vna, et si inciderit in [7]foueã in die sabbathi non apprehendat & erigat ipsam?

12 Quanto autẽ excellentior est filius hominis quàm ouis? Quapropter licitũ est in sabbatho facere quod bonũ est.

F.ij.

1 Id est, In agro sato.

2 Ad verb. Et cœperunt velletes: est Participium, pro Infinitiuo, Hebræorum more.

3 Hæc Christi doctrina vetustis etiã patrum traditionibus explicatur & confirmatur. quãuis enim alioquin rigidiores sint in sabbathi obseruatione, tamẽ disertis verbis tradunt, סכנת נפשות דוחה את השבת. Itẽ & פיקוח נפש דוחה את השבת, hoc est, Periculum animarum [discrimen mortis] pellit sabbathum. Vide Talmud volumine de sabbatho & de circuncisione.

4 Ad verb. Vnus. Hebraismus iam sæpe obseruatus.

5 Ad verb. Peruulgarent obtrectationem eius: sicut obseruauimus suprà, cap. 4. 3.

6 Syra vox ערבא aliis linguis inusitata, legitur autem eodem sensu Luc. quoque 15. 3. & Iohan. 1. 3. & 2. 14. & 10. 3. atque hîc in versu sequenti, & alibi in nouo Testamento sæpius.

7 בחפרא pro בחברא voce vsitatissima Hebræis, sed Syri פ mutant in ב, similis organi literam.

Τότε λέγει τῷ ἀνθρώπῳ, Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. καὶ ἐξέτεινε, καὶ ἀποκατεστάθη ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη. 13

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ ἐξελθόντες, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. 14

Ὁ δὲ Ἰησοῦς γνοὺς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτοὺς πάντας. 15

Καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσιν· 16

Ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος, 17

Esa.42.1

Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ᾑρέτισα· ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, καὶ κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ. 18

Οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγάσει, οὐδὲ ἀκούσει τις ἐν ταῖς πλατείαις τὴν φωνὴν αὐτοῦ. 19

Κάλαμον συντετριμμένον οὐ κατεάξει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει· ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν. 20

Καὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσι. 21

Suprà,9.32 luc.11.14

Τότε προσηνέχθη αὐτῷ δαιμονιζόμενος, τυφλὸς καὶ κωφός· καὶ ἐθεράπευσεν αὐτὸν, ὥστε τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν καὶ λαλεῖν καὶ βλέπειν. 22

Καὶ ἐξίσταντο πάντες οἱ ὄχλοι, καὶ ἔλεγον, Μήτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Δαβίδ; 23

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι ἀκούσαντες, εἶπον, 24

Suprà,9.34 marc.3.2 luc.11.17

Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων.

Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς, Πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, ἐρημοῦται· καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, οὐ σταθήσεται· 25

Καὶ εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη· πῶς οὖν σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; 26

Καὶ

13 Tunc dicit homini illi, Extẽde manum tuam. Et *is* extendit, éstque restituta sana vt altera.

14 Pharisæi verò egressi ceperunt consilium aduersus eum, vt eum perderent.

Quatenus et quo respectu cedendum indomito impiorum furori.

15 Iesus autem quum *hoc* nosset, secessit illinc: sequutáque est eũ turba multa, sanauítque eos omnes.

16 Et interminatus est eis ne ipsum palàm facerent:

17 Vt impleretur quod dictum erat per Esaiã prophetã, dicentem,

18 ‖Ecce seruus meus quem elegi: dilectus meus, in quo acquiescit anima mea: ponam Spiritum meum super eum, & iudicium Gentibus annuntiabit.

19 Nõ litigabit, neq; clamabit, neq; audiet q.sq̃. in plateis vocẽ ei⁹.

20 Arũdinẽ quassatã nõ cõfringet, & linũ fumigãs nõ extinguet: vsquedũ ꝓferat ad victoriã iudiciũ.

21 Et in eius nomine Gẽtes sꝑabũt.

22 ‖Tunc oblatus est ei dæmoniacus cæcus & mutus: & sanauit eum, adeo vt qui cæcus ac mutus *fuerat*, & loqueretur & videret.

Manifestissima etiã Veritas, impiorum calumnijs est obnoxia: sed ea nihilominus est fortiter asserenda.

23 Et obstupuit tota turba, dicebãt que, Nõne iste est fili⁹ ille Dauid?

24 Pharisæi verò, quum *hæc* audissent, dicebant, ‖Iste non eiicit dæmonia nisi per Beelzebul principem dæmoniorum.

25 Iesus autem quum sciret cogitationes eorũ, dixit eis, Omne regnum dissidens aduersus sese, vastatur: & omnis vrbs aut domus dissidẽs aduersus seipsã, nõ stabit:

Christi & Satanæ regna simul cõsistere nõ possunt.

26 Sed si Satanas Satanam eiicit, aduersus seipsum dissidet: quomodo ergo stabit regnum eius?

Et

חָיְדֵין אֲמַר לְהוּ גַּבְרָא פְּשׁוֹט אִידָךְ וּפְשַׁט אִידֵהּ וְתְקְנַת אִיךְ חֲבַרְתָּהּ׃

וּנְפָקוּ פְּרִישֵׁא וּמְלְכָא נְסַבוּ עֲלוֹהִי אֵיךְ [a]דְּיוֹבְדוּנֵיהִי׃

יֵשׁוּעַ דֵּין יָדַע [b]וְשַׁנִי לֵהּ מִן תַּמָּן וְאֶזַלוּ בָּתְרֵהּ כֶּנְשֵׁא סַגִּיאֵא [c]וְאַסִּי לְכֻלְּהוֹן׃

וְכָאָא בְּהוֹן דְּלָא [d]יְגַלוּנֵיהִי׃

דְּיִתְמַלֵּא מֵדֶם דְּאֶתְאֲמַר בְּיַד אֶשַׁעְיָא נְבִיָא דְאָמַר׃

הָא עַבְדִּי [e]דְּאֶצְטְבִית בֵּהּ חַבִּיבִי [f]דְּסוּחַת בֵּהּ נַפְשִׁי רוּחִי [g]אֲסִים עֲלוֹהִי וְדִינָא לְעַמְמָא יַכְרֵז׃

לָא [h]יֶתְחְרֵא וְלָא [i]יֶקְעָא וְלָא אֱנָשׁ יִשְׁמַע קָלֵהּ בְּשׁוּקָא׃

קַנְיָא [k]רְעִיעָא לָא [l]יֶתְבַר וְשְׁרָגָא [m]דְּמְטַפְטֵף לָא יַדְעֵךְ עַד־מָא [n]דְּיַפֵּק דִּינָא [o]לְזָכוּתָא׃

וּבִשְׁמֵהּ עַמְמֵא יְסַבְּרוּן׃

הָיְדֵין קַרְבוּ לֵהּ דַּיְוָנָא חַד דַּחֲרַשׁ וְעָוִיר [p]וְאַסְיֵהּ אַיְכַנָא דְּחַרְשָׁא [q]וְסַמְיָא יְמַלֵּל וְיֶחֱזֵא׃

[r]וּמִתְדַּמְרִין הָווּ כֻּלְּהוֹן כֶּנְשֵׁא וְאָמְרִין דַּלְמָא הָנוּ בְּרֵהּ דְּדָוִיד׃

פְּרִישֵׁא דֵּין כַּד שְׁמַעוּ אָמְרִין הָנָא לָא [s]מַפֵּק שֵׁאדָא אֶלָּא בְּבַעַל־זְבוּב רֵישָׁא דְּדַיְוֵא׃

יֵשׁוּעַ דֵּין יָדַע מַחְשְׁבָתְהוֹן וְאָמַר לְהוֹן כָּל מַלְכוּ דְּתִתְפַּלַּג עַל נַפְשָׁהּ תֶּחֱרַב וְכָל [t]בֵּי וּמְדִינָא דְּיִתְפַּלַּג עַל נַפְשֵׁהּ לָא יְקוּם׃

וְאִן סָטָנָא לְסָטָנָא [u]מַפֵּק עַל נַפְשֵׁהּ אֶתְפַּלַּג אַיְכַנָא הָכִיל קָיְמָא מַלְכוּתֵהּ׃

ואן

[a] אבד
[b] שנא
[c] אסא
[d] גלה
[e] צבא
[f] סוח טעמו חפץ וכן סוא׃
[g] סום
[h] תחרא
[i] קעא
[k] רעע
[l] תבר
[m] מן טפא
[n] נפק
[o] זכה שטעמו נצח׃
[p] אסא
[q] סמא
[r] דמר טעמו תמה
[s] נפק
[t] בי כמו בית׃
[u] נפק

13 *Tunc dixit illi homini, Extēde manū tuā. Et extendit manū suā, & restituta est [8] socia sua.*

14 *Et egreßi sunt Pharisæi, et consilium ceperunt aduersus eum quomodo perderent ipsum.*

15 *Ieschua autem cognouit, & seceßit illinc. Et [9] sequutæ sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos omnes.*

16 *Prohibuitque eis ne se manifestū facerent.*

17 *Vt cōpleretur id quod dictū fuerat [10] per manū Isaiæ Prophetæ, qui dixit,*

18 *Ecce seruus meus, in quo mihi cōplacitū est: dilectus meus, in quo delectatur anima mea Spiritū meū ponā super illū, et iudiciū populis prædicabit.*

19 *Non contendet, et non clamabit, neq; quisquā audiet vocē eius in plateis.*

20 *Arundinem quassatam non confringet, [11] & lucernam crepitantem non extinguet: donec proferat iudicium ad victoriam.*

21 *Et in nomine eius Gētes sperabūt.*

22 *Tunc obtulerunt ei dæmoniacum [12] quendam, qui erat mutus et cæcus: & sanauit illum, ita vt mutus & cæcus loqueretur & videret.*

23 *Et admirabantur [13] vniuersæ turbæ, ac dicebant, Nūquid hic est filius David?*

24 *Pharisæi autē, quū audiuissent, dixerūt, Hic nō eiicit dæmonia nisi per Beal-Zebub principem dæmoniorū.*

25 *Ieschua autē cognouit cogitationes eorum, et dixit illis, Omne regnum quod diuiditur aduersus seipsum, destruetur: & omnis domus aut ciuitas quæ diuiditur aduersus seipsam, non stabit.*

26 *Et, si Satanas Satanam eiicit, [15] aduersus seipsum diuisus est: quomodo igitur staret regnum eius?*

8 Id est, Altera manus. Hebraismus.

9 Ad verb. Iuerūt post eum. Hebraismus antè sæpe obseruatus.

10 Id est, Ministerio. Hebraismus antè sæpe obseruatus.

11 Pro lino posuit lucernam, cui ex lino ellychniū parari solet. Ex diuersa autem nota modribus lucernam describit lucernam quæ crepitet: sensus autem eodem.

12 Ad verb. Vnum, Hebraismus.

13 Erat כֻלְּהוֹן: sed alterum è duobus ה he redūdat: quapropter כלהון posuimus, & ita habet manuscriptus codex.

14 Vide de Bealzebub, Matt. 10.25

15 Ad verb. Aduersus animam suam. Hebraismus.

27 Καὶ εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν ἔσονται κριταί.

Et si ego per Beelzebul eiicio dæmonia, filii vestri per quem eiiciunt? propterea ipsi erunt vestri iudices.

28 Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Sin autem per Spiritum Dei ego eiicio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

29 Ἢ πῶς δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρότερον δήσῃ τὸν ἰσχυρόν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει;

Nam quomodo potest aliquis ingredi domum validi *alicuius*, & vasa eius diripere, nisi primò vinxerit validum illum, & tunc domum illius diripiet?

30 Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστι· καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει.

Qui non est mecum, aduersum me est: & qui non cogit mecum, spargit.

Marc.3.28 luc.12.10 1.ioh.5.16

De blasphemia in Spiritum sanctum.

31 Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις.

‖Propterea dico vobis, quoduis peccatum & blasphemia remittetur hominibus, blasphemia verò in Spiritũ nõ remittetur hominibus.

32 Καὶ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

Et quisquis loquutus fuerit aduersus Filium hominis, remittetur ei: quisquis autem fuerit loquutus aduersus Spiritum sanctũ, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro.

33 Ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν· ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρόν. ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται.

Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem putrem, & fructum eius putrem. nam è fructu arbor cognoscitur.

Hypocritæ tandem sespsos suo testimonio produnt.

Luc.6.45.

34 Γεννήματα ἐχιδνῶν, πῶς δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν πονηροὶ ὄντες; ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ.

Progenies viperarum, quomodo possitis bona loqui, quum sitis mali?‖ nam ex abundantia cordis os loquitur.

35 Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας ἐκβάλλει τὰ ἀγαθά· καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ ἐκβάλλει πονηρά.

Bonus homo è bono thesauro cordis profert bona, & malus homo ex malo thesauro profert mala.

36 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι πᾶν ῥῆμα ἀργὸν ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.

Sed dico vobis, quodcunque verbum otiosum loquuti fuerint homines, de eo reddituros rationem in die iudicii.

Ἐκ

Ex

27 ואן אנא בבעל־זבוב [a]מפק אנא דיוא בניכון במנא [b]מפקין להון מטול הנא הנון יהוון לכון דינא :

27 *Et si ego per Beal-Zebub eiicio dæmonia, filii vestri per quem eiiciunt illa? propter hoc, illi erunt vestri iudices.*

28 ואן ברוחא דאלהא אנא מפק אנא דיוא קרבת לה עליכון מלכותא דאלהא :

28 *Et si per Spiritum Dei ego eiicio dæmonia, appropinquauit vobis regnum Dei.*

29 או איכנא אנש משכח [c]דיעול לבית חסינא [d]ומאנוהי [e]יבוז אלא אין לוקדם [f]יאסריוהי לחסינא והידין ביתה יבוז :

29 *Alioqui, quomodo potest quis intrare in domum potentis, et vasa eius diripere, nisi prius vinxerit ipsum potentem? et tunc domum illius diripiet.*

30 מן דלא הוא עמי לוקבלי הו ומן דלא כנש עמי מבדרו [g]מבדר :

30 *Qui non est mecum, contra me est: et qui non congregat mecum,[17] spargendo spargit.*

31 מטול הנא אמר אנא לכון דכל חטהין וגודפין [h]ישתבקון לבני־נשא גודפא דין דעל רוחא לא ישתבק לבני־נשא :

31 *Propterea dico vobis quòd omnia peccata & conuitia remittentur filiis hominũ: conuitiũ autẽ quod est cõtra Spiritum, non remittetur filiis hominum.*

32 וכל מן דיאמד [i]מלתא על ברה דאנשא ישתבק לה כל דין דעל רוחא דקודשא יאמר לא ישתבק לה לא בעלמא הנא ולא בעלמא דעתיד :

32 *Et quicunq; dixerit verbum aduersus filium hominis, remittetur illi: quicunque autem aduersus Spiritum sanctum dixerit, non remittetur illi neque in sæculo hoc, neque in sæculo futuro.*

33 או עבדו אילנא שפירא [k]ופארוהי שפירא או עבדו אילנא בישא ופארוהי בישא מן פארוהי הו גיר [l]מתידע אילנא :

33 *Aut facite arborem bonam, & fructus eius bonos: aut facite arborẽ vitiosam et fructus ei⁹ vitiosos. à fructibus enim suis cognoscitur arbor.*

34 ילדא דאכדנא איכנא משכחין אנתון [m]טבתא לממללו דבישא אנתון מן [n]תותרי לבא גיר ממלל [o]פומא :

34 *Progenies viperarum, quomodo potestis vos bona loqui, qui estis mali? Ex his enim quæ abundant in corde, loquitur os.*

35 גברא טבא מן [p]סימתא [q]טבתא [r]מפק טבתא וגברא בישא מן סימתא בישתא מפק בישתא :

35 *Homo bonus ex thesauris bonis profert bona: & homo malus ex thesauris malis profert mala.*

36 אמר אנא לכון גיר דכל [s]מלא בטלא דיאמרון בני־נשא [t]יתלון פתגמה ביומא דדינא :

36 *Dico enim vobis quòd de omni verbo otioso quod dixerint filii hominũ, reddituri sũt rationẽ i die iudicii.*

מן

Marginal notes: [a] נפק [b] נפק [c] עול [d] מאן [e] בוז [f] אסר [g] בדר [h] שבק [i] מלל [k] פרה [l] ידע [m] טוב [n] יתר [o] פום [p] סים [q] טוב [r] נפק [s] מלל [t] נתל כמו נתן

[17] Pro Prorsus spargit. Hebraismus.

Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ.

37 Ex sermonibus enim tuis iustificaberis, & ex sermonibus tuis condemnaberis.

Aduersus præposteros miraculorum flagitatores.

38 Τότε ἀπεκρίθησάν τινες τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, λέγοντες, Διδάσκαλε, θέλομεν ἀπὸ σοῦ σημεῖον ἰδεῖν.

Infrà,16.a luc.11.29 1.cor.1.22

Tunc responderunt quidam è Scribis ac Pharisæis, dicentes, Magister, ‖velimꝰ ex te signũ videre.

39 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ· καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου.

Ipse verò respondens dixit eis, Natio mala & adulterina signum requirit: sed signum non dabitur ei nisi signũ illud Ionæ prophetæ.

Ion.2.1

40 Ὥσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας.

‖Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tres dies & tres noctes, ita erit Filius hominis in corde terræ tres dies & tres noctes.

41 Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτήν· ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ· καὶ ἰδού, πλεῖον Ἰωνᾶ ὧδε.

Ion.3.5

Nineuitæ resurgent in iudicio cum natione hac, & condemnabunt eam: ‖quòd ipsi resipuerint ad prædicationem Ionæ, & ecce, plus quàm Ionas *est* in hoc loco.

Docet Christus, tristi Iudæorum exemplo, nullos esse infeliciores quàm qui accensam in se Euangelii lucẽ extinguunt.

42 Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινεῖ αὐτήν· ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος· καὶ ἰδού, πλεῖον Σολομῶντος ὧδε.

3.Reg.10.1 2.paral.9.1

‖Regina Austri surget in iudicio cum natione hac, & condemnabit eam: quòd venerit à terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis, & ecce, plus quàm Solomon *est* in hoc loco.

43 Ὅταν δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι' ἀνύδρων τόπων, ζητοῦν ἀνάπαυσιν· καὶ οὐχ εὑρίσκει.

Luc.11.24

‖Cæterùm quum impurus spiritus exierit ab homine, ambulat per arida loca, quærens requiem: & non inuenit.

44 Τότε λέγει, Ἐπιστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου, ὅθεν ἐξῆλθον. Καὶ ἐλθὸν, εὑρίσκει σχολάζοντα, σεσαρωμένον, καὶ κεκοσμημένον.

Tunc dicit, Reuertar domum meã, vnde exiui. Et quum venit, inuenit *eam* vacantem, versam & ornatam.

45 Τότε πορεύεται, καὶ παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ ἑπτὰ ἕτερα πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ· καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ, καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου χείρονα τῶν πρώτων. οὕτως ἔσται καὶ τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ πονηρᾷ.

Heb.6.4.& 10.26. 2.pet.2.20

Tunc proficiscitur, & accipit secum septem alios spiritus peiores quàm ipse *sit*: & ingressi habitant illic, ‖fítque vltima conditio hominis illius deterior priore. ita etiam erit nationi huic malæ.

46 Ἔτι δὲ αὐτοῦ λαλοῦντος τοῖς ὄχλοις, ἰδού, ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἱστήκεισαν ἔξω, ζητοῦντες αὐτῷ λαλῆσαι.

Marc.3.31 luc.8.20

‖Quum autem adhuc loqueretur turbæ, ecce, mater & frater eius stabant foris, quærentes eius colloquium.

Docet Christus suo exemplo omnia esse gloriæ Dei postponenda.

Εἶπε

Dixit

a מלל b זרק

מן [a]מליך גיר [b]תזדדק ומן מליך
תתחיב :

37 *Ex dictis enim tuis iustificaberis, et ex dictis tuis condemnaberis.*

c צבא

הידין ענו אנשא מן ספרא ומן
פרישא ואמרין לה מלפנא [c]צבינן
דנחזא מנך אתא :

38 *Tunc responderunt quidam ex legisperitis, & ex Pharisæis, et dixerunt illi, Præceptor, volumus videre ex te signum.*

d גור e בעא f יהב

הו דין ענא ואמר להון שרבתא
בישתא [d]וגירתא אתא [e]בעיא ואתא
לא [f]תתיהב לה אלא אתה דיונן נביא :

39 *Ille autem respondit, et dixit eis, Generatio mala et adultera signũ quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Jaunan prophetæ.*

g יום h ליל

איכנא גיר דהוא יונן בכרסה
דנונא תלתא [g]איממין ותלתא [h]ליליון
הכנא יהוה ברה דאנשא בלבה
דארעא תלתא איממין ותלתא ליליון :

40 *Sicut enim fuit Jaunan in ventre piscis tribus diebus ac tribus noctibus: sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus.*

גברא נינויא יקומון בדינא עם
שרבתא הדא ויחיבונה דהנון תבו
בכרוזותה דיונן והא דרב מן יונן תנן:

41 *Homines Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt eã: quòd ipsi cõuersi sint per prædicationem Jaunan: et ecce, qui maior est Jaunan, hîc [est.]*

i קום k אתא

מלכתא דתימנא [i]תקומי בדינא
עם שרבתא הדא ותחיביה [k]דאתת
מן עבריה דארעא דתשמעי חכמתה
דשלימון והא דיתיר מן שלימון תנן הרכא :

42 *Regina Austri surget in iudicio cũ generatione hac, et cõdemnabit eã: quòd venerit à limitib[9] terræ vt audiret sapientiã Scheleiemũ, et ecce, excellẽtior q̃ Scheleiemũ [est] hîc.*

l נפק m אתר n בעא o נוח

אמתי דין דרוחא טנפתא [l]תפוקי
מן בר־נשא מתכרכא [m]באתרותא
דמיא לית בהון [n]ובעיא [o]ניחא ולא
משכחא :

43 *Quum autem spiritus immũdus egreditur à filio hominis, circũambulat loca in quibus non sunt aquæ: et quærit quietem, et non inuenit.*

הידין אמרא אהפוך לביתי מן
איכא נפקת ואתיא משכחא דסריק
וחמים ומצבת :

44 *Tunc dicit, Reuertar in domum meam ex qua egressus sum. Et venit, reperit esse [18] vacantem, & versam, et præparatam.*

18 דסריק וחמים ומצבת Id est, Ab habitatore vacuam: nitidam & adornatam. Vox quã vertimus [versam] peculiaris est linguæ Syræ, nec facilè inuenitur in aliis scriptoribus. in nouo verò Testamento recurrit eodẽ sensu, Luc. 11. 25. atque eiusdem est deriuationis ac significationis vox חמא Luc. 15. 8.

p עול q עמר טעמו שכן

הידין אזלא דברא עמה שבע
רוחא אחרנין דמנה בישין [p]ועאלין
[q]ועמרין בה והויא חרתה דגברא
הו בישא מן קדמתה הכנא יהוא
לה לשרבתא הדא בישתא :

45 *Tunc abit, accipit secum septem spiritus alios qui se deteriores sunt: & ingrediuntur, et habitant in ea, & fit finis hominis illius peior quàm principium eius. sic erit generationi huic prauæ.*

r אתא s קום t בעא

כד הו דין ממלל לכנשא [r]אתו
אמה ואחוהי [s]קימין לבר [t]ובעין
דימללון עמה :

46 *Quum autem ipse loqueretur turbis, venerunt mater eius et fratres eius, stantes foris, et quærentes vt loquerentur cum eo.*

אמר

Εἶπε δέ τις αὐτῷ, Ἰδοὺ, ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ἑστήκασι, ζητοῦντές σοι λαλῆσαι. 47

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε τῷ εἰπόντι αὐτῷ, Τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνες εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου; 48

Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπεν, Ἰδοὺ ἡ μήτηρ μου, καὶ οἱ ἀδελφοί μου. 49

Ὅστις γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, αὐτός μου ἀδελφὸς, καὶ ἀδελφὴ, καὶ μήτηρ ἐστί. 50

Κεφάλαιον ιγ.

ΕΝ δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν. 1

Καὶ συνήχθησαν πρὸς αὐτὸν ὄχλοι πολλοὶ, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον ἐμβάντα καθῆσθαι· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εἱστήκει. 2

Καὶ ἐλάλησεν αὐτοῖς πολλὰ ἐν παραβολαῖς, λέγων, Ἰδοὺ, ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν. 3

Καὶ ἐν τῷ σπείρειν αὐτὸν, ἃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν· καὶ ἦλθε τὰ πετεινὰ, καὶ κατέφαγεν αὐτά. 4

Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχε γῆν πολλήν· καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε, διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς. 5

Ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος ἐκαυματίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν, ἐξηράνθη. 6

Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰς ἀκάνθας· καὶ ἀνέβησαν αἱ ἄκανθαι, καὶ ἀπέπνιξαν αὐτά. 7

Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλήν· καὶ ἐδίδου καρπὸν, ὃ μὲν ἑκατὸν, ὃ δὲ ἑξήκοντα, ὃ δὲ τριάκοντα. 8

Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. 9

Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ εἶπον αὐτῷ, Διατί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς; 10

Ὁ δὲ

Dixit autem ei quidam, Ecce, mater tua & fratres tui foris ſtant, quærentes tuum colloquium.

Ipſe verò reſpondens dixit illi qui *hoc* ei dixerat, Quæ eſt mater mea, & qui ſunt fratres mei?

Et protenſa manu ſua in diſcipulos ſuos, dixit, Ecce mater mea, & fratres mei.

Nulli nobis coniunctiores quàm qui ſunt domeſtici fidei.

Quiſq; enim fecerit quod vult Pater meus qui eſt in cælis, is eſt meus frater, & ſoror, & mater.

Cap. XIII.

ILlo verò die egreſſus Ieſus domo, ſedit iuxta mare.

Chriſtus propoſito ſatoris ænigmate, declarat ſemen uitæ īpari ſucceſſu in mūdo ſeri, quòd uidelicet pleriq; uel nō admittāt, uel adoleſcere non ſinant.

Et coacta eſt ad eũ turba multa, adeo vt nauigium ingreſſus ſederet: tota autem turba ſupra littus ſtabat.

Et loquutus eſt eis multa per parabolas, dicens, Ecce, *quidam* ſator exiit ad ſeminandum.

Et in ſeminando, alia quidem ceciderunt iuxta viam: & venerunt volucres, & deuorauerũt ea.

Alia verò ceciderunt in petroſa, vbi non habebant terram multã: & ſtatim exorta ſunt, propterea quòd nõ habebãt profundã terrã.

Sole autem exorto torrefacta ſunt, & propterea quòd non habebant radicem, exaruerunt.

Alia verò ceciderũt in ſpinas: & aſcẽderũt ſpinæ, & ſuffocarũt ea.

Alia verò ceciderunt in terram bonam: & ediderunt fructum, aliud quidem centena, aliud verò ſexagena, aliud verò tricena.

Qui habet aures ad audiendũ, audiat.

Tunc accedentes diſcipuli dixerunt ei, Quare per parabolas loqueris eis?

Ipſe

47 אמר לה דין אנש הא אמך ואחיך קימין לבר ובעין דנמללון עמך :

47 *Dixit autem ei* [19] *quidam, Ecce, mater tua et fratres tui stant foris, & quærunt vt loquantur tecum.*

48 הו דין ענא ואמר למן דאמר לה מן הי אמי ומן אנון אחי :

48 *Ipse autem respondit, et dixit ei qui renuntiauerat sibi, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?*

49 ופשט אידה לות תלמידוהי ואמר הא אמי והא אחי :

49 *Et extendit manum suam in discipulos suos, et dixit, Ecce mater mea, & ecce fratres mei.*

50 כל נש דין דעבד [a] צבינה דאבי דבשמיא הויו אחי וחתי ואמי :

50 *Quisquis enim facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse est frater me⁹, & soror mea, et mater mea.*

[a] צבא

קפלאון יג

Cap. XIII.

1 בהו דין יומא נפק ישוע מן ביתא [b] ויתב על יד ימא :

1 *IN illo autem die egressus est Jeschua è domo, & sedit iuxta littus maris.*

[b] יתב

2 ואתכנשו לותה כנשא סגיאא איך [c] דיסק יתב לה [d] באלפא וכלה כנשא [e] קאם הוא על ספר ימא :

2 *Et congregatæ sunt ad illum turbæ multæ, adeò vt ingrederetur, et sederet in naui, & vniuersa turba staret iuxta littus maris.*

[c] נפק [d] אלף [e] קום

3 וסגי ממלל הוא עמהון בפלאתא ואמר הא נפק זרועא למזרע :

3 *Et multum loquebatur cum illis in parabolis, et dicebat, Ecce, egressus est seminator ad seminandum.*

4 וכד זרע אית דנפל על יד אורחא [f] ואתא פרחתא ואכלתה :

4 *Et quum seminaret, fuit quod caderet* [1] *iuxta viã: & venerunt aues, et comederunt ipsum.*

[f] אתא

5 ואחרנא נפל על [g] שועא איכא דלית הוא מדרא סגיאא ובר שעתה שוח מטול דלית הוא עומקא דארעא :

5 *Et aliud cecidit super petram ita vt non esset terræ multum: & eadẽ hora* [2] *exortum est, propterea quòd nulla esset profunditas terræ.*

[g] שועא

6 כד דנח דין שמשא חם ומטול דלית הוא לה עקרא יבש :

6 *Quum autẽ ortus est sol,* [3] *calorẽ sensit et, qa nõ erat ei radix, exaruit.*

7 ואחרנא נפל בית כובא וסלקו כובא וחנקוהי :

7 *Et aliud cecidit* [4] *[in] locum spinarum: & ascenderunt spinæ et suffocauerunt ipsum.*

8 ואחרנא נפל בארעא טבתא ויהב פארא אית דמאא ואית דשתין ואית דתלתין :

8 *Et aliud cecidit in terram bonã, & dedit fructus:* [5] *est quod [dedit] centum, & est quod sexaginta, et est quod triginta.*

9 מן דאית לה [h] אדנא דישמע ישמע :

9 *Is cui sũt aures vt audiat, audiat.*

[h] ארן

10 וקרבו תלמידוהי ואמרין לה למנא בפלאתא ממלל אנת עמהון :

10 *Et accesserunt discipuli eius, et dixerunt ei, Quare in parabolis loqueris cum illis?*

הו

Ipse

19 Ad verb. Homo. Hebraismus.

1 Ad verb. Iuxtã manũ, vel locum viæ. Hebraismus frequens.

2 Syrum verbũ, שוח propriè cõuenit è terra nascentibus: & significat, E terra prodire. quod ideo annotare libuit, quia à nostris lexicis prætermittitur. quãquã Rabi Nathan, autor ערוך Talmudici, ipsum adducit in radice שוח, atque exemplis aliquot hãc eius essesignificationem confirmat.

3 Ad verb. Calefactum est.

4 Reticetur præpositio ex Hebraismis, vt antè obseruauim⁹ cap. 9. 9. Quanquam possit בית, positum esse loco בין inter: quod sæpe fit in Syra & Chaldæa lingua, tuncque vertendũ est, Et aliud cecidit, inter spinas &c.

5 Pro, Aliud centum, & aliud sexaginta, & aliud triginta: & eodẽ modo paulo infrà.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτι ἡμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐκείνοις δὲ οὐ δέδοται. 11

Ipſe verò reſpondēs dixit, Quia vobis datum eſt noſſe myſteria regni cælorum, illis autem non eſt datum.

Intelligentiæ & fidei donum eſt proprium electorū, reliquis iuſto Dei iudicio excæcatis.

Infrà, 25.29

Ὅστις γὰρ ἔχει, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ περισσευθήσεται· ὅστις δὲ οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ᾽ αὐτοῦ. 12

¶Quiſquis enim habet, dabitur ei, & reddetur abundantior: quiſquis autem nō habet, etiam quod habet tolletur ab eo.

Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ συνιοῦσιν. 13

Propterea ꝑ parabolas loquor eis, quia videntes non vident, & audiētes nō audiūt, nec ītelligūt.

Eſa. 6.9 mar. 4.12 luc. 8.12 iohan. 10.40 act. 28.26 rom. 11.8

Καὶ ἀναπληροῦται ἐπ᾽ αὐτοῖς ἡ προφητεία Ἠσαΐου ἡ λέγουσα, Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. 14

¶Itaque completur in ipſis prophetia Eſaiæ, quæ dicit, Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & nō cernetis.

Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν· μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. 15

Pinguefactum eſt enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis ſuis cōniuerūt: nequando cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & ſanem eos.

Luc. 10.24

Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, ὅτι βλέπουσι· καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούει. 16

Veſtri verò beati ſunt oculi, ꝗ cernāt: & aures veſtræ, ꝗ audiāt.

Potior eſt Eccleſiæ pͣſentis cōditio, quàm Patrum qui fuerunt ſub Lege.

Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. 17

¶Amen enim dico vobis, Multi prophetæ & iuſti deſiderarunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & nō audierunt.

Ὑμεῖς οὖν ἀκούσατε τὴν παραβολὴν τοῦ σπείροντος. 18

Vos igitur audite parabolam eius qui ſeminat.

Mar. 4.15 luc. 8.11

Παντὸς ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρὸς, καὶ ἁρπάζει τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τὴν ὁδὸν σπαρείς. 19

¶Quoties quiſpiam audit ſermonem de regno illo, & non intelligit, venit ille Malus, & rapit quod ſatum eſt in corde ipſius: is eſt qui iuxta viam ſemē excepit.

Ὁ δὲ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπαρεὶς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ εὐθὺς μετὰ χαρᾶς λαμβάνων αὐτόν. 20

Qui verò in petroſa ſemen excepit, is eſt qui ſermonem audit, & eum ſtatim cū gaudio accipit.

Οὐκ ἔχει δὲ ῥίζαν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ πρόσκαιρός ἐστι· γενομένης δὲ θλίψεως ἢ διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον, εὐθὺς σκανδαλίζεται. 21

Non habet autem radicem in ſeſe, ſed temporarius eſt, ortáque oppreſſione vel perſequutione ꝓpter ſermonē, ſtatim offēditur.

Ὁ δὲ

Qui

11 הו דֵין עֲנָא וֶאמַר לְהוֹן דַלְכוֹן הו יִהִיב [a]לְמֵדַע [b]אֲרָזָא דְמַלְכוּתָא דַשְׁמַיָא לְהָנוֹן דֵין לָא יְהִיב ׃

[a] ידע [b] רז

11 *Ipse autẽ respondit, & dixit eis, Quia vobis est datum nosse mysteria regni cælorum, illis autem nõ est datum.*

12 לְמַן גֵיר דְאִית לֵהּ [c]יִתִיהֵב לֵהּ וְיִתְיַתַר לֵהּ וַלְמַן דְלַיְת לֵהּ וָאף הַו דְאִית לֵהּ יֶשְׁתְקֵל מֶנֵהּ ׃

[c] יהב

12 *Illi enim cui est, dabitur, & reddetur abundantior: & cui non est, [6]etiam id quod est ei auferetur ab eo.*

6 Id est, Quod putat sibi esse, vt declarat Lucas cap. 8.18.

13 מֶטוּל הָנָא בְפֶלְאתָא מְמַלֵל אֲנָא עַמְהוֹן מֶטוּל [d]דְחָזֵין וְלָא חָזֵין וְשָׁמְעִין וְלָא שָׁמְעִין וְלָא [e]מֶסְתַכְלִין ׃

[d] חזא [e] סכל

13 *Propterea in parabolis loquor cũ illis, quia vident et non vident: & audiunt ac nõ audiunt, neque intelligunt.*

14 וְשָׁלְמָא בְהוֹן נְבִיוּתֵהּ דְאֶשַׁעְיָא דֶאמַר דְשֶׁמְעָא תֶשְׁמְעוּן וְלָא תֶסְתַכְלוּן וּמֶחְזָא תֶחְזוּן וְלָא תֵדְעוּן׃

14 *Et completur in illis vaticinium Isaiæ, qui ait, Quòd audiendo audietis, et non intelligetis: & videndo videbitis, et non cognoscetis.*

15 [f]אֶתְעַבִי לֵהּ גֵיר לֶבֵהּ דְעַמָא הָנָא [g]וּבְאֶדְנַיְהוֹן יַקִירָאִית שָׁמְעִין וַלְעַיְנַיְהוֹן עַמְצוּ דְלָא יֶחְזוּן בְעַיְנַיְהוֹן וְיֶשְׁמְעוּן [h]בְאֶדְנַיְהוֹן [i]וְיֶסְתַכְלוּן בְלֶבְהוֹן ו [k]וְיֶתְפְנוּן [l]וְאַסֵא אֶנוּן ׃

[f] עבא [g] ארן [h] ארן [i] סכל [k] פנא [l] אסא

15 *Incrassatum enim est cor populi huius, & auribus suis grauiter audierunt, et oculos suos [7]clauserunt: vt non viderent oculis suis, & audirẽt auribus suis, et intelligerent corde suo, & cõuerterentur, et sanarẽ eos.*

7 Syrè, עמצו, ab Hebræo עצמו, per literarum trãspositionem. Significat autem Claudere, Occludere. Quo verbo ita literis trãspositis, etiã Chaldæi scriptores frequenter vtuntur.

16 דִילְכוֹן דֵין טוּבַיְהוֹן לְעַיְנַיְכוֹן דְחָזִין [m]וְלֶאדְנַיְכוֹן דְשָׁמְעִין ׃

[m] ארן

16 *Vestri autem beati sunt oculi qui vident, et aures vestræ quæ audiũt.*

17 אַמִין גֵיר אָמַר אֲנָא לְכוֹן דְסַגִיָאֵא נְבִיֵא וְזַדִיקֵא [n]אֶתְרַגְרְגוּ דַיֶחְזוּן מֶדֵם דְחָזִין אַנְתוּן וְלָא [o]חֲזַו וַלְמֶשְׁמַע מֶדֵם דְשָׁמְעִין אַנְתוּן וְלָא שְׁמַעוּ ׃

[n] רגג [o] חזא

17 *Ammin enim dico vobis, quòd multi prophetæ & iusti concupiuerũt vt viderent id quod videtis vos, & nõ viderunt: et audire id quod auditis vos, & non audiuerunt.*

18 אַנְתוּן דֵין שְׁמַעוּ מַתְלָא דְזַרְעָא׃

18 *Vos autẽ audite parabolã seminis.*

19 כֻל דְשָׁמַע [p]מֶלְתָא דְמַלְכוּתָא וְלָא מֶסְתַכַל בָהּ אָתֵא בִישָׁא וְחָטֵף מֶלְתָא דַזְרִיעָא בְלֶבֵהּ הָנַו הו דְעַל יַד אוּרְחָא אֶזְדְרַע ׃

[p] מלל

19 *Omnis qui audit sermonem regni, et nõ intelligit ipsum, venit Malus & rapit sermonẽ seminatũ in corde eius: hoc est quod seminatum erat [8]iuxta viam.*

8 Ad verb. Iuxta manum vel locum viæ: vt antè obseruauimus. Hebraismus.

20 הַו דֵין דְעַל שוּעָא אֶזְדְרַע הַו הו דְשָׁמַע מֶלְתָא וּבַר שָׁעְתֵהּ [q]בְחַדְוָתָא מְקַבֵל לָהּ ׃

[q] חדא

20 *Id autem, quod supra petram seminatum fuit, est is qui audit sermonem, et eadem hora cum gaudio excipit illum.*

21 לַיְת לָהּ דֵין עֶקָרָא בֵהּ אֶלָא דַזְבְנָא הו וּמָא דַהְוָא אוּלְצָנָא אַו רְדוּפְיָא מֶטוּל מֶלְתָא עֲגַל מֶתְכַשַל ׃

21 *Non est autem illi radix in eo, sed temporarius est: & quum fuerit afflictio aut persequutio propter sermonẽ, continuò offenditur.*

Ὁ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας σπαρείς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων· καὶ ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου συμπνίγει τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται. 22

Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρείς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ συνιών· ὃς δὴ καρποφορεῖ, καὶ ποιεῖ, ὁ μὲν ἑκατόν, ὁ δὲ ἑξήκοντα, ὁ δὲ τριάκοντα. 23

Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων, Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείραντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ· 24

Ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους, ἦλθεν αὐτοῦ ὁ ἐχθρός, καὶ ἔσπειρε ζιζάνια ἀνὰ μέσον τοῦ σίτου· καὶ ἀπῆλθεν. 25

Ὅτε δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος, καὶ καρπὸν ἐποίησε, τότε ἐφάνη καὶ τὰ ζιζάνια. 26

Προσελθόντες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου, εἶπον αὐτῷ, Κύριε, οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν τῷ σῷ ἀγρῷ; πόθεν οὖν ἔχει τὰ ζιζάνια; 27

Ὁ δὲ ἔφη αὐτοῖς, Ἐχθρὸς ἄνθρωπος τοῦτο ἐποίησεν. Οἱ δὲ δοῦλοι εἶπον αὐτῷ, Θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν αὐτά; 28

Ὁ δὲ ἔφη, Οὔ· μήποτε συλλέγοντες τὰ ζιζάνια, ἐκριζώσητε ἅμα αὐτοῖς τὸν σῖτον. 29

Ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφότερα μέχρι τοῦ θερισμοῦ· καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θερισμοῦ ἐρῶ τοῖς θερισταῖς, Συλλέξατε πρῶτον τὰ ζιζάνια, καὶ δήσατε αὐτὰ εἰς δέσμας, πρὸς τὸ κατακαῦσαι αὐτά· τὸν δὲ σῖτον συναγάγετε εἰς τὴν ἀποθήκην μου. 30

Marc.4.30
luc.13.18

Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων, Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως, ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔσπειρεν ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ. 31

Ὁ μικρότε-

Qui verò in ſpinas ſemen excepit, is eſt qui ſermonem audit: ſed ſolicitudo ſeculi huius, & fallacia diuitiarum ſuffocat ſermonem, & fit infructuoſus.

Qui verò in terrā bonā excepit ſemē, is eſt ꝗ ſermonē audit, & intelligit: ꝗ videlicet fructū fert, edítque, alius quidē centena, aliꝰ verò ſexagena, aliꝰ verò tricena.

Aliam parabolā propoſuit eis, dicens, Simile eſt regnum cælorū homini qui ſeminauit bonum ſemen in agro ſuo.

Quum autē dormirent homines, venit eius inimicꝰ, & ſeminauit zizania inter triticū: abiítque.

Quum verò germinaſſet herba & fructum edidiſſet, tūc apparuerunt etiam zizania.

Accedētes autem ſerui patriſfamiliâs, dixerūt ei, Domine, nónne bonum ſemen ſeminaſti in tuo agro? vnde ergo habet zizania?

Ille verò dixit eis, Inimicus quiſpiam hoc fecit. Serui autem dixerunt ei, Vis igitur abeamus & colligamus ea?

At ille dixit, Non: ne, colligendo zizania, eradicetis ſimul cum eis triticum.

Sinite ſimul creſcere vtraque vſque ad meſſem: & tempore meſſis dicam meſſoribus, Colligite primùm zizania, & ligate ea in faſciculos, ad exurendum ea: triticum verò cogite in horreum meum.

¶Aliam parabolam propoſuit eis, dicens, Simile eſt regnum cælorum grano ſinapis, quod acceptum quiſpiam ſeminauit in agro ſuo.

Deus regnum ſuum à tenuiſſimis principiis auſpicatur, vt inſperati progreſſus melius illuſtrent eius potentiam.

Quod

22 הו דין דבית כובא אזדרע הו הו דשמע מלתא ורניא דעלמא הנא [a]וטועי דעותרא חנקין לה למלתא ודלא פארא הויא :

22 *Quod autem [9][in] loco spinarum seminatũ fuit, is est qui audiuit sermonem: et cura seculi huius, et deceptiones diuitiarum suffocãt ipsum sermonẽ, & infrugifer redditur.*

23 הו דין דעל ארעא טבתא אזדרא הו הו דשמע מלתי [b]ומסתכל ויהב פארא ועבד אית דמאא ואית דשתין ואית דתלתין :

23 *Cæterùm illud quod in bonam terram seminatum fuit, is est qui audit sermonẽ meum, et intelligit: et reddit fructus, & facit, [10] est qui centũ, et est qui sexaginta, et est qui triginta.*

24 אחרנא מתלא [c]אמתל להון ואמר [d]דמיא מלכותא דשמיא לגברא דזרע זרעא טבא בקריתה :

24 *Aliam parabolam proposuit illis, et dixit, Simile est regnũ cælorũ viro q̃ seminauit semẽ bonũ in agro suo.*

25 וכד דמכו אנשא אתא בעל־דבבה וזרע זיזנא בינת [e]חטא ואזל:

25 *Et quum dormirent homines, venit inimicus illius, et seminauit [11] zizania inter triticum, et abiit.*

26 כד דין יעא עסבא ועבד פארא הידין אתחזיו אף זיזנא :

26 *Quum autem protulisset herbam, et fecisset fructus, tunc cõspecta sunt etiam zizania.*

27 וקרבו עבדוהי דמרא ביתא ואמרו לה מרן לו זרעא טבא זרעת בקריתך מן אימכא אית בה זיזנא :

27 *Et accesserunt serui domini dom⁹, et dixerunt illi, Domine noster, nónne bonum semen seminasti in agro tuo? vndénam sunt in eo zizania?*

28 הו דין אמר להון גברא בעל־דבבא עבד הדא אמרין לה עבדוהי צבא אנת נאזל נגבא אנון :

28 *Ille autem dixit eis, Homo inimicus fecit hoc. Dicunt ei serui eius, Vis tu [vt] euntes [12] colligamus ea?*

29 הו דין אמר להון דלמא כד מנבא אנתון זיזנא תעקרון עמהון אף [f]חטא :

29 *Ille autem dixit eis, Ne, dum colligetis zizania, eradicetis cum illis etiam triticum,*

30 שבוקו [g]רבין תריהון אכחדא עד־מא לחצדא ובזבנא דחצדא אמר אנא לחצודא [h]גבו לוקדם זיזנא ואסור אנון [i]מאסריתא [k]דיאקדון [l]חטא דין כנשו אנין לאוצרי :

30 *Sinite [vt] crescant ambo pariter vsque ad messem: et in tempore messis dicam messoribus, Colligite prius zizania, & ligate ea [in] fasciculos vt comburantur: triticum verò colligite in horrea mea.*

31 אחרנא מתלא [m]אמתל להון ואמר [n]דמיא מלכותא דשמיא לפרדתא דחרדלא דנסב גברא זרעה בקריתה :

31 *Aliam parabolam proposuit eis, et dixit, Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod accipiens homo seminauit in agro suo.*

והי

C.ij.

[a] טעא [b] סכל [c] מתל [d] דמה [e] חנט [f] חנט [g] רבח [h] גבא [i] אסר [k] יקר [l] חנט [m] מתל [n] דמה

9 Cum præpositionis reticentia, vel בית pro בין interponitur: vt paulo antè obseruauimus vt vertẽdum sit, Inter spinas.

10 Pro, Alius centũ: vt paulo antè.

11 Græcam vocẽ retinet, sicut etiã infrà.

12 נגבֿ à נגבא, quod respõdet Hebræo קשש, Collegit. est autẽ tertia thematis, quæ erat ב, mutata in א. quod etiã in Hebræa lingua in geminatis aliquando fit, vt concursus similiũ literarum vitetur.

32 Ὃ μικρότερον μέν ἐστι πάντων τῶν σπερμάτων· ὅταν δὲ αὐξηθῇ, μεῖζον τῶν λαχάνων ἐστί, καὶ γίνεται δένδρον· ὥστε ἐλθεῖν τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατασκηνοῦν ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ.

Luc.13.20

33 Ἄλλην παραβολὴν ἐλάλησεν αὐτοῖς, Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἐνέκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως οὗ ἐζυμώθη ὅλον.

Marc.4.33

34 Ταῦτα πάντα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις· καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς·

Psal.73.2

35 Ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος, Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου· ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

36 Τότε ἀφεὶς τοὺς ὄχλους ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν ὁ Ἰησοῦς· καὶ προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων τοῦ ἀγροῦ.

36 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ὁ σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα, ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου·

38 Ὁ δὲ ἀγρός, ἐστιν ὁ κόσμος· τὸ δὲ καλὸν σπέρμα, οὗτοί εἰσιν οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας· τὰ δὲ ζιζάνια, εἰσὶν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ·

Apoc.14.15
ioel.3.13

39 Ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρας αὐτά, ἐστιν ὁ διάβολος· ὁ δὲ θερισμός, συντέλεια τοῦ αἰῶνός ἐστιν· οἱ δὲ θερισταί, ἄγγελοί εἰσιν.

40 Ὥσπερ οὖν συλλέγεται τὰ ζιζάνια, καὶ πυρὶ κατακαίεται· οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου.

41 Ἀποστελεῖ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα, καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν.

Καὶ

Quod minimum quidem est omniũ seminum: quum autem excreuerit, maximum est olerum, & fit arbor: adeo vt veniant volucres cæli, & nidulentur in ramis ipsius.

‖Aliam parabolam loquutus est eis, *dicens*, Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier condidit in farinæ satis tribꝰ, vsquequo fermẽtaretur tota.

Hæc omnia loquutus est Iesus per parabolas ad turbã: ‖& absq; parabola nihil loquutus est eis:

Vt compleretur quod dictum fuit per Prophetã, dicentẽ, ‖Aperiã ꝑ parabolã os meũ, eructabo occultata à iactis fũdamẽtis mũdi.

Tunc dimissa turba venit domum Iesus: & adierunt eũ discipuli eius, dicentes, Edissere nobis parabolam zizaniorum agri illius.

Ipse verò respondens dixit eis, Qui seminat bonum semẽ, est Filius hominis:

Explicatio superioris ænigmatis de bono et malo semine.

Ager autem, est mundus: bonum verò semen, sunt filij regni: zizania verò, sunt filij illius Mali:

Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus: ‖messis verò, consummatio seculi est: messores autem, Angeli sunt.

Sicut ergo colligũtur zizania, & igni exuruntur: ita erit in consummatione seculi huius.

Mittet Filius hominis Angelos suos, qui colligent ex ipsius regno omnia offendicula, & eos qui faciunt iniquitatem.

Pro-

וְהִי זְעוּרְיָא הִי מִן כֻּלְּהֵין זַרְעוּנָא
מָא דֵּין דִּרְבָרַת רַבָּא הִי מִן כֻּלְּהוֹן
[a]יַרְקוּנָא וְהָוְיָא אִילָנָא אֵיךְ[b] דְּתֵאתֵא
פָּרַחְתָּא דִּשְׁמַיָּא תִּקַּן [c]בְּסוֹכֵיהּ׃

32 *Et illud est minimum omnium seminum: post quam autem excreuit, maximum est omnium olerum, & [13]fit arbor: adeo vt venientes aues cælorum nidulentur in [14]ramis illius.*

a ירק b אתא c סוך

אַחְרִינָא מַתְלָא אֲמַר לְהוֹן[d] דָּמְיָא
מַלְכוּתָא דִּשְׁמַיָּא לַחֲמִירָא הַו
דְּשֶׁקְלַת אַנְתְּתָא טַמְרַת בִּתְלָת[e] סָאִין
דְּקַמְחָא עַד־מָא דְּכֻלֵּהּ[f] חְמַע׃

33 *Aliam parabolam dixit illis, Simile est regnum cælorum fermento illi quod accipiens mulier, recondidit in tribus satis farinæ donec totũ fermentaretur.*

d דמה e סאה f חמע טעמו חמץ:

הָלֵין כֻּלְּהֵין מַלֵּל יֵשׁוּע בְּפַלְאָתָא
לְכֶנְשָׁא וְדִלָּא פַלְאָתָא לָא מְמַלֵּל
הֲוָא עַמְּהוֹן׃

34 *Hæc omnia loquutus est Jeschua per parabolas ad turbas, & sine parabolis non loquebatur cum illis.*

אֵיךְ דְּיֶתְמַלֵּא מֶדֶם דְּאֶתְאֲמַר בְּיַד
נְבִיָּא דְּאָמַר אֶפְתַּח פוּמִי בְּמַתְלֵא
[g]וְאַבַּע [h]כְּסִיָּתָא דְּמִן קְדָם תַּרְמִיתֵהּ
דְּעָלְמָא׃

35 *Vt compleretur id quod dictũ fuerat [15]per Prophetam, qui dixit, Aperiam os meum in parabolis, et eructabo abscondita, quæ [fuerunt] antè fundationem mundi.*

g נבע h כסא

הָידֵין שְׁבַק יֵשׁוּע לְכֶנְשָׁא [i]וְאֶתָא
לְבַיְתָא וַקְרֶבוּ לְוָתֵהּ תַּלְמִידַוְהִי
וְאָמְרִין לֵהּ פְּשֵׁק לַן מַתְלָא הַו
דְּזִיזָנֵא וְדַקְרִיתָא׃

36 *Tunc dimisit Jeschua turbas, et venit in domum. Et accesserunt ad eum discipuli eius, & dixerunt ei, Explica nobis parabolam illã zizaniorum et agri.*

i אתא

הוּ דֵּין עְנָא וְאָמַר לְהוֹן הָו
דְּזָרַע זַרְעָא טָבָא אִיתוֹהִי בְּרֵהּ
דְּאֶנָשָׁא׃

37 *Ille autem respondit, et dixit illis, Is qui seminauit bonum semen, est Filius hominis.*

וַקְרִיתָא אִיתֵיהּ עָלְמָא זַרְעָא דֵּין
טָבָא בְּנַיָּה אֶנּוּן דְּמַלְכוּתָא זִיזָנֵא
דֵּין אִיתֵיהוֹן בְּנַוְהִי דְּבִישָׁא׃

38 *Et ager est mundus: semen autem bonum, filij sunt regni: zizania autem, sunt filii illius Mali.*

בְּעֶל־דְּבָבָא דֵּין דְּזָרַע אֶנּוּן אִיתוֹהִי
סָטָנָא חֲצָדָא דֵּין אִיתוֹהִי שׁוּלָמֵהּ
דְּעָלְמָא חָצוֹדֵא דֵּין מַלְאַכֵא׃

39 *Inimicus autem qui seminauit ea, est Satanas: messis verò est consummatio mundi: messores autẽ, Angeli.*

אַיְכַנָא הָכִיל [k]דְּמֶתְגַּבֵּין זִיזָנָא
וְיָקְדִין בְּנוּרָא הָכַנָא יֶהְוֵא בְּשׁוּלָמֵהּ
דְּעָלְמָא הָנָא׃

40 *Sicut igitur colligũtur zizania & comburuntur igni, sic erit in consummatione seculi huius.*

k גבא

יְשַׁדַּר בְּרֵהּ דְּאֶנָשָׁא מַלְאַכוֹהִי
וְיִגַבּוּן מִן מַלְכוּתֵהּ כֻּלְּהוֹן מַכְשׁוֹלֵא
וְכֻלְּהוֹן עָבְדֵי עַוְלָא׃

41 *Mittet Filius hominis Angelos suos, & colliget è regno illius omnia scandala, et omnes facientes iniquitatem.*

13 In Talmud Ierosolymitano, in tractatu De angulo agri, cap. 2. legitur quendã Simonẽ filiũ Halaptha, retulisse se habere in prædio suo plãtam sinapis tantæ magnitudinis vt ipse in summitatẽ ramorũ eius posset coscẽdere, veluti in ficum. Item alius ibidem refert de alia planta sinapis cuius tres essẽt rami, quorũ vnus incuruatus fuit ad vmbraculum faciẽdum figulis qui sub eo in æstate operabãtur. ex quo ramo tandem tres cabi seminis fuerũt collecti, id est dimidius modius. Quanuis autẽ eximia fuerit terræ sanctæ vbertas, nolim tamen pro compertis obtrudere: tantùm protuli vt locum aliqua ex parte illustrarem.

14 כסוכיה. Est sicut Hebraicum בענפיה: & est frequenter in vsu apud scriptores Hebræos & Talmudicos, imò etiã in Bibliis reperitur. sed scriptum est cũ ש quod literæ ס æquiualet, Iud. 9.48 & 49.

15 Ad verb. Per manũ prophetæ.

42 Καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Proiiciúntque eos in fornacem ignis: illic erit fletus stridórque dentium.

43 Τότε οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος, ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

Sap.3.7 dan.12.3

‖ Tunc iusti fulgebunt vt sol, in regno Patris sui. Qui hábet aures ad audiendum, audiat.

44 Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν τῷ ἀγρῷ· ὃν εὑρὼν ἄνθρωπος ἔκρυψε, καὶ ἀπὸ τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ὑπάγει, καὶ πάντα ὅσα ἔχει πωλεῖ, καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρὸν ἐκεῖνον.

Rursum simile est regnum cælorũ thesauro occultato in agro: quem inuentũ homo occultauit, & præ gaudio quod accipit ex eo, subducit *sese*, & omnia quæ habet vendit, emítque agrum illum.

Quantæ sint opes regni cælestis, paucissimi intelligunt: nec fit quisquam earũ particeps nisi qui aliarũ omnium rerum iactura illas redimit.

45 Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ ἐμπόρῳ, ζητοῦντι καλοὺς μαργαρίτας.

Rursus simile est regnum cælorum cuipiam negotiatori, quærẽti pulchras margaritas.

46 Ὃς εὑρὼν ἕνα πολύτιμον μαργαρίτην, ἀπελθὼν πέπρακε πάντα ὅσα εἶχε, καὶ ἠγόρασεν αὐτόν.

Qui inuenta quapiam magni pretii margarita, abiẽs venũdedit omnia quæ habebat, & emit eam.

47 Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνῃ βληθείσῃ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγούσῃ.

Rursum simile est regnum cælorum sagenæ iactæ in mare, & quæ ex omni *rerũ* genere coegit.

Multi sunt in Ecclesia, qui tamẽ nõ sunt ex Ecclesia, ac proinde tandem eiiciẽtur. Sed plena ista repurgatio in vltimum illum diem differtur.

48 Ἥν, ὅτε ἐπληρώθη, ἀναβιβάσαντες ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν, καὶ καθίσαντες, συνέλεξαν τὰ καλὰ εἰς ἀγγεῖα, τὰ δὲ σαπρὰ ἔξω ἔβαλον.

Quam impletam *piscatores* subduxerunt in littus: & sedẽtes collegerunt quæ bona sunt, in vasa, putria verò foras abiecerunt.

49 Οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος· ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι, καὶ ἀφοριοῦσι τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων·

Ita erit in consummatione seculi: prodibunt Angeli, & separabunt malos è medio iustorum:

50 Καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός. ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Proiiciéntque eos in caminum ignis: illic erit fletus & stridor dentium.

51 Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Συνήκατε ταῦτα πάντα; Λέγουσιν αὐτῷ, Ναὶ Κύριε.

Dicit eis Iesus, Intellexistis hæc omnia? Dicũt ei, Etiam Domine.

Sedulos esse oportet quos non solùm sibi sapere sed etiam aliis Dei sapientiam dispensare necesse est.

52 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Διὰ τοῦτο πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά.

Ipse verò dixit eis, Propterea omnis Scriba edoctus in regno cælorum, similis est cupiam patrifamiliâs, qui profert è thesauro suo noua & vetera.

53 Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τὰς παραβολὰς - - -

Et factum est quum finisset Iesus parabolas - - -

ταύτας istas,

[a] וְיַרְמוּן אֶנוּן בְּאַתּוּנָא דְנוּרָא תַּמָּן יֶהֱוֵא בֶּכְיָא וְחוּרָק שֶׁנָא׃

42 *Et coniicient illos in fornacē ignis: ibi erit ploratus et ſtridor dentium.*

הָיְדֵין זַדִּיקֵא יֶנְהַרוּן אֵיךְ שֶׁמְשָׁא בְּמַלְכוּתָא דַאבוּהוּן מַן דְאִית לֵה [b] אֶדְנֵא דְיֶשְׁמַע יֶשְׁמַע׃

43 *Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno Patris ſui. Is cui ſunt aures vt audiat, audiat.*

תּוּב דָּמְיָא מַלְכוּתָא דַשְׁמַיָּא לְסִימְתָא [c] דַמְטַשְׁיָא בַּקְרִיתָא הָי דְאֶשְׁכְּחָה גַּבְרָא וְטַשְׁיָה וּמֵן [d] חַדְוְתֵה אֲזַל זַבֵּן כֹּל דְאִירַת לֵה וַזְבְנָה לַקְרִיתָא הָי׃

44 *Rurſum ſimile eſt regnum cælorum theſauro qui eſt abſconditus in agro, quē quum inuenit homo, abſcō dit quoque, et præ gaudio, abiens vendit quicquid eſt ei, & emit agrū illum.*

תּוּב דָּמְיָא מַלְכוּתָא דַשְׁמַיָּא לְגַבְרָא תַּגָּרָא דְבָעֵא הֲוָא מַרְגָּנְיָתָא טָבָתָא׃

45 *Rurſum ſimile eſt regnum cælorū homini mercatori qui quærebat margaritas optimas.*

כַּד דֵּין אַשְׁכַּח מַרְגָּנִיתָא חֲדָא יַקִּירַת דַמְיָא אֲזַל זָבֵן כֹּל מָא דְאִית לֵה וַזְבְנָה׃

46 *Quum autem inuenit margaritam vnam*[16] *pretioſam, abiens vendit quicquid eſt ei, & emit eam.*

16 יקירת רמיא, Ad verb. Charam pretiis .i. Chari pretii. Hebraiſmus.

תּוּב [e] דְּמָיָא מַלְכוּתָא דַשְׁמַיָּא לַמְצִידְתָא דְנֶפְלַת בְּיַמָּא וּמֵן כָּל גְּנֵס כַּנְשַׁת׃

47 *Rurſum ſimile eſt regnum cælorum verriculo quod proiectū eſt in mare, & ex omni genere congregat.*

וְכַד [f] מְלָת [g] אַסְקוּהָ לַסְפָרֵי יַמָּא וִיתֵבוּ [h] גַּבִּיו וְטָבֵא [i] אַרְמִיו [k] בְּמָאנֵא וּבִישֵׁא [l] שְׁרוּ לְבַר׃

48 *Et quum impletum eſt, ſubduxerunt ipſum ad littus maris, et ſedentes, collegerūt: & bonos iniecerunt in vaſa, malos autē proiecerunt foras.*

הָכַנָא יֶהֱוֵא בְּשׁוּלָמֵה דְעָלְמָא [m] יֶפְּקוּן מַלְאכֵא וַיַפְרְשׁוּן בִּישֵׁא מֵן בֵּינַי זַדִּיקֵא׃

49 *Sic erit in conſūmatione ſeculi: exibunt Angeli, & ſeparabunt malos è medio iuſtorum.*

[n] וְיַרְמוּן אֶנוּן בְּאַתּוּנָא דְנוּרָא תַּמָּן יֶהֱוֵא [o] בֶּכְיָא וְחוּרַק שֶׁנָא׃

50 *Et proiicient illos in fornacē ignis: ibi erit ploratus & ſtridor dentium.*

אֲמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ [p] אֶסְתַּכַּלְתּוּן כֻּלְּהֵין הָלֵין אָמְרִין לֵה אִין מָרַן׃

51 *Ait illis Jeſchua, Intellexiſtis ōia hæc? Dicūt illi, Etiā Domine noſter.*

אֲמַר לְהוֹן מֶטוּל הָנָא כֹּל סָפְרָא [q] דְמֶתְתַּלְמַד לְמַלְכוּת שְׁמַיָּא דָּמֵא לְגַבְרָא מָרֵא בַיְתָא [r] דְמַפֵּק מֵן סִימָתֵה [ſ] חַדְתָּתָא וְעַתִּיקָתָא׃

52 *Dixit illis, Propterea omnis legiſperitus qui edoctus eſt ad regnum cælorum, ſimilis eſt homini domino domus, qui depromit è theſauro ſuo noua et vetera.*

וַהֲוָא דְכַד שַׁלֵם יֵשׁוּעַ מַתְלֵא הָלֵין

53 *Et factum eſt vt poſtquam finiſſet Jeſchua ſermones*

[a] רמא [b] ארן [c] טשא [d] חרא [e] דם [f] מלא [g] נסק [h] גבא [i] רמא [k] מאן [l] שרא [m] נפק [n] רמה [o] בכה [p] סכל [q] למד [r] נפק [ſ] חרת

ταύτας, μετῆρεν ἐκεῖθεν.

istas, soluit illinc.

Marc.6.1 luc.4.16

54 Καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν· ὥστε ἐκπλήττεσθαι αὐτοὺς, καὶ λέγειν, Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη, καὶ αἱ δυνάμεις;

‖Et quum venisset in patriam suã, docebat eos in synagoga eorum: *adeò* vt percellerentur, ac dicerent, Vnde huic sapientia ista & virtutes?

Homines nõ sola ignorantia peccant, sed vltrò sibi accersunt offendicula, ne Deo vocanti obsequantur, idque certa cum eorum pernicie.

55 Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; οὐχὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ λέγεται Μαριάμ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, Ἰάκωβος καὶ Ἰωσῆς καὶ Σίμων καὶ Ἰούδας;

Nónne iste est ille fabri filius? nónne mater eius dicitur Maria, ‖& fratres eius, Iacobus & Ioses & Simon & Iudas?

Ioh.6.42

56 Καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ οὐχὶ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς εἰσι; πόθεν οὖν τούτῳ ταῦτα πάντα;

Et sorores eius nónne omnes apud nos sunt? vnde igitur isti hæc omnia?

Marc.6.4 luc.4.24 ioh.4.44

57 Καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐκ ἔστι προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ.

Et offendebantur in eo. Iesus autem dixit eis, ‖Non est Propheta inhonoratus nisi in patria sua, & domo sua.

58 Καὶ οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν.

Neq; edidit illic virtutes multas, propter incredulitatẽ eorum.

Κεφάλαιον ιδ

Cap. XIIII.

1 ΕΝ ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσεν Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ.

IN illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famam de Iesu.

In Iohanne exemplũ fortitudinis inuictæ, quod omnes fidi Verbi ministri imitentur: in Herode, exemplum tyrannicæ vanitatis, superbiæ, ac sæuitiæ, aulicæ denique conscientiæ, & miserabilis eorum seruitutis qui sese voluptatibus semel dediderũt: in Herodiade et eius filia, exemplum meretriciæ lasciuiæ, & fæmineæ crudelitatis.

Marc.6,14 luc.9.7

2 Καὶ εἶπε τοῖς παισὶν αὐτοῦ, Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ βαπτιστής· αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ.

Et dixit pueris suis, ‖Iste est Iohannes ille Baptista: ipse surrexit à mortuis, & propterea virtutes agunt in eo.

Marc.6.17 luc.3.19

3 Ὁ γὰρ Ἡρώδης κρατήσας τὸν Ἰωάννην, ἔδησεν αὐτὸν, καὶ ἔθετο ἐν φυλακῇ, διὰ Ἡρωδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ.

‖Nam Herodes prehẽderat Iohannem, & vinxerat eum, & cõiecerat in carcerem, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui.

4 Ἔλεγε γὰρ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης, Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν αὐτήν.

Dicebat enim ei Iohannes, Nõ licet tibi eam habere.

Infrà,21.26

5 Καὶ θέλων αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἐφοβήθη τὸν ὄχλον, ὅτι ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον.

Et quum vellet eum occidere, timebat turbam, ‖quòd eum haberent vt prophetam.

6 Γενεσίων δὲ ἀγομένων τοῦ Ἡρώδου, ὠρχήσατο ἡ θυγάτηρ τῆς Ἡρωδιάδος ἐν τῷ μέσῳ, καὶ ἤρεσε τῷ Ἡρώδῃ.

Quum autẽ agerentur natalitia Herodis, saltauit filia Herodiadis in medio, & placuit Herodi.

7 Ὅθεν μεθ᾽ ὅρκου ὡμολόγησεν αὐτῇ δοῦναι ὃ ἐὰν αἰτήσηται.

Vnde cum iureiurando spopõdit *se* daturũ ei quicquid petiisset.

הלין [a]שני מן תמן ׃

hos, digrederetur illinc,

54 [b]ואתא למדינתה [c]ומלף הוא להון בכנושתהון איכנא [d]דנתהרון ויאמרון [e]אימכא לה להנא חכמתא הדא וחילא ׃

Et veniret in ciuitatem suam. Et docebat illos in synagogis illorum, ita vt mirarentur, & dicerent, Vnde huic sapientia hæc et virtutes?

55 לא הוא הנא ברה דנגרא לא אמה מתקריא מרים ואחוהי יעקוב ויוסא ושמעון ויהודא ׃

Nónne hic est filius fabri? nónne mater eius vocatur Mariam, & fratres eius, Iaakub, & Iussi, & Schemeun, et Iihuda?

56 ואחותה כלהין לא הא לותן אנין [f]אימכא לה להנא הלין כלהין ׃

Et sorores eius omnes nónne apud nos sunt? vnde huic hæc omnia?

57 ומתכשלין הוו בה הו דין ישוע אמר להון לית נביא דצעיר אלא אן במדינתה ובביתה ׃

Et offendebantur super eo. Ipse autem Jeschua dixit illis, Non est propheta qui sit [17] expers honoris, nisi in ciuitate sua & in domo sua.

58 ולא עבד תמן חילא סגיאא מטול לא [g]הימנותהון ׃

Et non edidit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum.

קפלאון יד

Cap. XIIII.

1 בהו דין זבנא שמע הרודס טטררכא שמעה דישוע ׃

IN illo autem tēpore audiuit Hiraudis tetrarcha famā Jeschua.

2 ואמר לעבדוהי הנו יוחנן מעמדנא הו קם מן בית [h]מיתא מטול הנא חילא [i]מסתערין בה ׃

Et dixit seruis suis, Ipse est Iuchannan Baptista. Ipse surrexit [1] à mortuis: propterea virtutes fiunt in eo.

3 הו דין הרודס אחד הוא ליוחנן ואסרה [k]וארמיה בית אסירא מטול הרודיא אנתתה פיליפוס אחוהי ׃

Ipse nanque Hiraudis ceperat Iuchannan, et vinxerat ac coniecerat [2] [in] carcerē, propter Hiraudiadem vxorem Philippi fratris sui.

4 אמר הוא לה גיר יוחנן דלא שליט דתהוא לך אנתתא ׃

Dicebat enim illi Iuchannan, Nō licet vt ea [3] sit tibi vxor.

5 וצבא הוא למקטלה ודחל הוא מן עמא דאיך דלנביא אחידין הוו לה ׃

Et voluisset occidere eū: [4] et metuebat à populo, quia tanquam prophetam tenebant eum.

6 כד הוא דין בית ילדה דהרודס רקדת ברתה דהרודיא קדם סמיכא ושפרת לה להרודס ׃

Quum autem esset [5] inter natalia Hiraudis, saltabat filia Hiraudiadis coram accumbentibus, & placebat Hiraudi.

7 מטול הנא במומתא [l]ימא לה [m][n]דיתל לה כל מדם [o]דתשאלי ׃

Propter hoc iuramēto pollicitus est illi ꝙ datur[9] esset ei quicquid peteret.

הי *Illa*

a שנא
b אתא
c אלף
d תהר טעמו תמה:
e אימכא חטעם מאין:
f אימכא חטעם מאין
g אמן
h מות
i סער
k רמא
l ימם
m ימה
n נתל
o שאל

17 Ad verb. Qui paruus sit. hoc est, Abiectus & infim gradus.

1 Ad verb. Ab inter mortuos. Gallicè, D'entre les morts.

2 Ad verb. Domū vinctorū, subaudita præpositione In; quam denotat ב dictioni præfixa. de cuius reticentia antea admonuimus.

3 Erat דתהתא incuria typographorū, vt opinor, pro דתהוא, quod restitui ex manuscripto.

4 Copula, pro aduersatiua particula Sed metuebat, &c.

5 Ad verb. Inter natiuitatem Herodis. Natiuitatē ponit pro conuiuio quod exhibebat Herodes die natali suo.

8 Ἡ δὲ προβιβασθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς, Δός μοι, φησὶν, ὧδε ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ.

Illa verò producta à matre sua, Da mihi (inquit) hîc in patina caput Iohannis Baptistæ.

9 Καὶ ἐλυπήθη ὁ βασιλεύς· διὰ δὲ τοὺς ὅρκους καὶ τοὺς συνανακειμένους, ἐκέλευσε δοθῆναι.

Et contristatus est rex: sed propter iusiurandũ & eos qui simul accumbebant, iussit dari.

10 Καὶ πέμψας ἀπεκεφάλισε τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ.

Et misso *carnifice* decollauit Iohannem in carcere.

11 Καὶ ἠνέχθη ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι, καὶ ἐδόθη τῷ κορασίῳ· καὶ ἤνεγκε τῇ μητρὶ αὐτῆς.

Et allatum est caput eius in patina, datúmque est puellæ: & *ipsa* obtulit matri suæ.

12 Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἦραν τὸ σῶμα, καὶ ἔθαψαν αὐτό· καὶ ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ Ἰησοῦ.

Tũc accesserũt discipuli eius & sustulerũt corpus, idq; sepelierũt: & venientes renuntiauerũt Iesu.

Marc.6.32 luc.9.10

13 Καὶ ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν· καὶ ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι ἠκολούθησαν αὐτῷ πεζῇ ἀπὸ τῶν πόλεων.

‖Quum autem hoc audisset Iesus, secessit illinc in nauigio in desertum locum priuatim: & quum audisset turba, pedibus sequuta est eum ab vrbibus.

Christus quinque panibus & duobus pisciculis maximã turbam reficiens, ostendit nihil defuturum iis qui regnum Dei, postpositis omnibus, quærunt.

14 Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς εἶδε πολὺν ὄχλον· καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ἐθεράπευσε τοὺς ἀρρώστους αὐτῶν.

Et egressus Iesus vidit multam turbã, & misericordia cõmotus est erga eos, sanauítq; eorũ ægrotos.

Marc.6.35 luc.9.12 ioh.6.5.

15 Ὀψίας δὲ γενομένης, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ ἡ ὥρα ἤδη παρῆλθεν· ἀπόλυσον τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κώμας ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς βρώματα.

‖Quum autem serum diei esset, adierunt eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & tempus iam præteriit: dimitte turbã, vt abeat in vicos, & emant sibi escas.

16 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ χρείαν ἔχουσιν ἀπελθεῖν· δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν.

Iesus autem dixit eis, Non habẽt necesse abire: date eis vos quo vescantur.

17 Οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ, Οὐκ ἔχομεν ὧδε εἰ μὴ πέντε ἄρτους καὶ δύο ἰχθύας.

Ipsi verò dicunt ei, Non habemus hîc nisi quinque panes & duos pisces.

18 Ὁ δὲ εἶπε, Φέρετέ μοι αὐτοὺς ὧδε.

Ipse autem dixit, Adferte mihi eos huc.

19 Καὶ κελεύσας τοὺς ὄχλους ἀνακλιθῆναι ἐπὶ τοὺς χόρτους, καὶ λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησε· καὶ κλάσας ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς τοὺς ἄρτους, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ὄχλοις.

Et iussa turba per herbas discũbere, & acceptis quinque illis panibus ac duobus piscibus, suspiciens in cælum benedixit: & quũ fregisset dedit discipulis panes, discipuli verò turbæ.

Καὶ Et

8 הי דין מטול [a]דמלפא הות לאמה אמרת [b]הב לי הרכא בפינכא רישה דיוחנן מעמדנא :

8 *Illa autem, quia edocta fuerat à matre sua, dixit, Da mihi hic [6] in patina caput Iuchannan Baptistæ.*

9 [c]וכרית לה למלכא מטול דין [d]מומתא וסמיכא פקד דיתיהב לה:

9 *Et indoluit rex : propter iusiurandum autem & accumbentes, iussit vt daretur ei.*

10 ושדר פסקה רישה דיוחנן בית אסירא :

10 *Et mittens amputauit caput Iuchannan [7] [in] carcere.*

11 [e]ואיתי רישה בפינכא ואתיהב לטליתא [f]ואיתיתה לאמה :

11 *Et allatum est caput eius in patina, & datum est puellæ, & attulit ipsum ad matrem suam.*

12 וקרבו תלמידוהי שקלו שלדה קברו [g]ואתו [h]חויו לישוע :

12 *Et accedētes discipuli eius, sustulerūt corpus eius, [et] sepelierunt: ac venientes, renūtiauerūt ipsi Ieschua.*

13 ישוע דין כד שמע [i]שני מן תמן באלפא לאתרא חורבא בלחודוהי וכד שמעו כנשא אזלו בתרה ביבשא מן מדינתא :

13 *Ieschua autē quum audiuisset, secessit illinc in naui ad locum desertum seorsum. Et quū audisset turbæ, [8] sequutæ sūt eū paridā, ab vrbib[9].*

14 ונפק ישוע חזא כנשא סגיאא ואתרחם עליהון [k]ואסי [l]כריהיהון :

14 *Et egressus Ieschua vidit turbas multas, et misericordia motus est erga illos, & sanauit morbidos illorū.*

15 כד הוא דין רמשא קרבו לותה תלמידוהי ואמרו לה אתרא הורבא הו ועדנא עבר לה [m]שרי כנשא דאנשא [n]דיאזולון לקוריא ויזבנון להון [o]סיברתא :

15 *Quum esset autem vespera, accesserunt ad eum discipuli eius, & dixerunt ei, Locus desertus est, et tēpus præteriit, dimitte turbas hominum, vt abeant in vicos, et emant sibi cibum.*

16 הו דין אמר להון לא [p]מתבעא להון [q]למאזל [r]הבו להון אנתון למאכל :

16 *Ille autem dixit eis, Non est necesse illis abire. date illis vos ad comedendum.*

17 הנון דין אמרו לה לית לן תנן אלא חמש גריצן ותרין נונין :

17 *Illi autem dixerunt ei, Nihil est nobis hic nisi quinque placentæ & duo pisces.*

18 אמר להון ישוע [s]איתו אנון לי להרכא :

18 *Dixit illis Ieschua, Adserte illos mihi huc.*

19 ופקד לכנשא [t]למסתמכו על ארעא ושקל הנון חמשא לחמין ותרין נונין [u]וחר בשמיא וברך וקצא ויהב לתלמידוהי והנון תלמידא [x]סמו לכנשא :

19 *Et præcepit turbis discumbere super [9] terram. Et accepit illos quinq; panes, & duos pisces: & respexit versus cælos, & benedixit, et fregit, & dedit discipulis suis: ipsi verò discipuli apposuerunt turbis.*

ואכלו   *Et*

[a] אלף [b] יהב [c] כרה [d] מום [e] אתא [f] אתא [g] אתא [h] חוא [i] שנא [k] אסא [l] כרה [m] שרא [n] אזל [o] סכר [p] בעא [q] אזל [r] יהב [s] אתא [t] סמך [u] חור [x] סום

6 Vocē retinuit Græcam πίνακι.

7 Adverb. [In] domo vinctorum.

8 Ad verb. Venerunt post eum.

9 Ita enim erat על ארעא Super terrā: licet Græcus textus habeat Super herbas. & fortassis scriptorū incuria positum fuit ארעא terra, pro עסבא herba; sed quia idē legitur in manuscripto, nō ausus sum mutare.

20 Καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν· καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις.

Et comederunt omnes, & saturati sunt: sustulerúntque quod superfuerat fragmentorum, duodecim cophinos plenos.

21 Οἱ δὲ ἐσθίοντες, ἦσαν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι, χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων.

Qui autem ederant, fuere viri quasi quinquies mille, absque mulieribus ac puerulis.

22 Καὶ εὐθέως ἠνάγκασεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, ἕως οὗ ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους.

Et statim coegit Iesus discipulos suos inscendere in nauigium, & præire sibi in *ripam* vlteriorē, dum dimitteret turbam.

Nauigandum nobis per maximas tempestates: & Christus, modo eò quò ipse iusserit contendamus, nos nūquā deseret.

Marc. 6. 46
ioh. 6. 16

23 Καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατ' ἰδίαν, προσεύξασθαι. Ὀψίας δὲ γενομένης, μόνος ἦν ἐκεῖ.

Dimissa igitur turba, ascendit in mōtē priuatim, ad orādū. ‖ Quū autē serū diei esset solꝰ erat illic.

24 Τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς θαλάσσης ἦν, βασανιζόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων· ἦν γὰρ ἐναντίος ὁ ἄνεμος.

Nauigium verò iam in medio maris erat, vexatum à fluctibus: nam ventus erat contrarius.

25 Τετάρτῃ δὲ φυλακῇ τῆς νυκτὸς ἀπῆλθε πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης.

Quarta autem noctis vigilia abiit ad eos Iesus, ambulans super mare.

26 Καὶ ἰδόντες αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἐπὶ τὴν θάλασσαν περιπατοῦντα, ἐταράχθησαν, λέγοντες, Ὅτι φάντασμά ἐστι· καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου ἔκραξαν.

Et eo viso super mare ambulāte, discipuli turbati sunt, dicētes, Spectrum est: & præ metu clamarunt.

27 Εὐθέως δὲ ἐλάλησεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Θαρσεῖτε· ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε.

Et statim loquutus est eis Iesus, dicens, Confidite: ego sum, ne timete.

28 Ἀποκριθεὶς δὲ αὐτῷ ὁ Πέτρος εἶπε, Κύριε, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με πρός σε ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ ὕδατα.

Respondens autē ei Petrus dixit, Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas.

Fide calcamus ipsas tempestates, sed Christi, demum virtute, eas ipsas vires quas nobis indidit, per eādem misericordiam adiuuante.

29 Ὁ δὲ εἶπεν, Ἐλθέ. Καὶ καταβὰς ἀπὸ τοῦ πλοίου ὁ Πέτρος περιεπάτησεν ἐπὶ τὰ ὕδατα ἐλθεῖν πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

Ipse verò dixit, Veni. Et quum descendisset è nauigio Petrus, ambulauit super aquas, vt veniret ad Iesum.

30 Βλέπων δὲ τὸν ἄνεμον ἰσχυρὸν, ἐφοβήθη· καὶ ἀρξάμενος καταποντίζεσθαι, ἔκραξε, λέγων, Κύριε σῶσόν με.

Videns autem ventū validū, timuit: & quū cepisset demergi, clamauit, dicens, Domine serua me.

31 Εὐθέως δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτῷ, Ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας;

Statim verò Iesus, extenta manu, apprehendit eum, dicítque ei, O exigua fide prædite, quid dubitasti?

32 Καὶ ἐμβάντων αὐτῶν εἰς τὸ πλοῖον, ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος.

Et quum essent ingressi nauigiū, quieuit ventus.

Οἱ δὲ   Qui

a יתר b קצה c מלא	ואכלו כלהון וסבעו ושקלו [a]תותרא [b]דקציא תרעסר קופינן כד [c]מלין :	20	*Et comederũt omnes, et saturati sunt, & sustulerunt reliquias fragmẽtorũ duodecim [10] cophinos plenos.*
	הנון דין אנשא דאכלו הוין הוו אלפא חמשא סטר מן נשא וטליא :	21	*Illi autem homines qui comederant, fuerant quinque millia, præter mulieres et pueros.*
d נסק	ומחדא אלץ לתלמידוהי [d]דיסקון לספינתא ויאזלון קדמוהי לעברא עד הו שרא הוא לכנשא :	22	*Et statim cõpulit [11] discipulos suos vt conscenderent nauim, et abirent ante se ad [12] vlteriorem ripam, dum ipse dimitteret turbas.*
e צלא	וכד שרא לכנשא סלק לטורא בלחודוהי [e]למצליו וכד חשכת בלחודוהי הוא תמן :	23	*Et quum dimisisset turbas, ascẽdit in mõtem solus ad orandũ. Quúmque [13] tenebræ iã essẽt, solus erat illic.*
f שגש g גלל	ואלפא רחיקא הות מן ארעא אסטדותא סגיאא כד [f]משתגשא סגי מן [g]גללא רוחא גיר לקובלה הות :	24	*Nauis autem longè aberat à terra [14] stadiis multis, quũ affligaretur multùm ab vndis: ventus enim cõtrarius illi erat.*
h נטר i ליל	[h]במטרתא דין רביעיתא [i]דליליא אתא לותהון ישוע כד מהלך על מיא :	25	*Custodia autem quarta noctis venit ad illos Ieschua ambulans super aquas.*
k זוע l חזא m קעא	וחזאוהי תלמידוהי דמהלך על מיא [k]ואתתזיעו ואמרין הוו [l]דחזוא הו דגלא ומן דחלתהון [m]קעו :	26	*Et viderunt eum discipuli eius quòd ambularet super aquas, & cõmoti sunt, et dicebãt quòd [15] spectrũ esset: atque præ metu exclamauerũt.*
n לבב	הו דין ישוע בר שעתה מלל עמהון ואמר [n]אתלבבו אנא אנא לא תדחלון :	27	*Ipse autem Ieschua eadem hora loquutus est cum illis, & dixit, [16] Bono animo sitis: ego sum, ne timeatis.*
o אתא	וענא כאפא ואמר לה מרי אן אנת הו פקוד לי [o]אתא לותך על מיא :	28	*Et respondit Cipha, et dixit illi, Domine mi, si tu es, iube me venire ad te super aquas.*
p אתא	ישוע דין אמר לה [p]תא ונחת כאפא מן אלפא והלך על מיא דיאתא לות ישוע :	29	*Ieschua autem dixit illi, Veni. Et descẽdit Cipha è naui, et ambulauit sup aquas, vt veniret ad Ieschua.*
q קשא r שרא s רום	וכד חזא רוחא [q]דקשיא דחל [r]ושרי למטבע [s]וארים קלה ואמר מרי פרוקיני :	30	*Quúmque vidisset ventum [17] vehementem, timuit. Et cœpit demergi, & sustulit vocem suam, & dixit, Domine mi serua me.*
t אמן	ובר שעתה פשט אידה מרן ואחדה ואמר לה זעור [t]הימנותא למנא אתפלגת :	31	*Et eadem hora extendit manum suam Dominus noster, & apprehẽdit eum, et dixit ei, Pusillæ fide, quare hæsitasti?*
u שלא	וכד סלקו לאלפא [u]שלית רוחא :	32	*Quumque conscendissent nauim conquieuit ventus.*

ואתו H.i.

10 Græcum κοφίνος retinuit.

11 Erat תלמידו, pro תלמידוהי omissa syllaba הי: nos autem, quia manifestus erat error, correximus, atque deinde inuenimus rectè scriptum in manu scripto codice Heydelbergensi.

12 Ad verbum, Transitum. Hebraismus.

13 Ad verbum, Quum obscurata esset, subaudi, nox. Hebraismus.

14 Hic quoque Græcam vocem retinet: sed obseruandum quòd dictionibus peregrinis à duabus consonantibus incipientibus Syri, vt etiam Chaldæi, א cum *pathach* præponere solent; quia non ferũt hæ linguæ in vlla dictione vt duæ consonantes legantur in principio dictionis non interiecta vocali.

15 Ad Verbum, Quod visum esset falsum. periphrasis spectri.

16 Ad verbum, Estote cordati.

17 Ad verb. Quod durus esset.

33 Οἱ δὲ ἐν τῷ πλοίῳ, ἐλθόντες προσεκύνησαν αὐτῷ, λέγοντες, Ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς εἶ.

Marc.6.53

34 Καὶ διαπεράσαντες ἦλθον εἰς τὴν γῆν Γεννησαρέτ.

35 Καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου ἀπέστειλαν εἰς ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην, καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας.

37 Καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα μόνον ἅψωνται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. καὶ ὅσοι ἥψαντο, διεσώθησαν.

Κεφάλαιον ιε.

Marc.7.1

1 Τότε προσέρχονται τῷ Ἰησοῦ οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, λέγοντες,

2 Διατί οἱ μαθηταί σου παραβαίνουσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; οὐ γὰρ νίπτονται τὰς χεῖρας αὐτῶν ὅταν ἄρτον ἐσθίωσιν.

3 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Διατί καὶ ὑμεῖς παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν;

Exo.20.12 & 21.87 deu.5.16 ephes.6.2 Exo.21.17. leuit.20.9 prouer.20.20

4 Ὁ γὰρ Θεὸς ἐνετείλατο, λέγων, Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα· καί, Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω.

5 Ὑμεῖς δὲ λέγετε, Ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρί, Δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ, ὠφεληθῇς, καὶ οὐ μὴ τιμήσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἢ τὴν μητέρα αὐτοῦ.

6 Καὶ ἠκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν.

7 Ὑποκριταί, καλῶς προεφήτευσε περὶ ὑμῶν Ἡσαΐας, λέγων,

Esa.29.13

8 Ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τοῖς χείλεσί με τιμᾷ· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ᾽ ἐμοῦ.

9 Μάτην δὲ σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων.

Καὶ

Qui autem erãt in nauigio, venientes adorauerunt eum, dicentes, Verè Dei Filius es.

‖Et quum traiecissent, venerũt in terram Gennesaret.

Christus ægrotos sanans, ostendit à se petendum esse spiritualium morborum remedium: nos verò ad eum non tantùm accurrere, sed etiã alios adducere oportet.

Et quum agnouissent eum viri loci illius, miserunt in totam circumiacentẽ regionẽ illam, & obtulerunt ei omnes malè affectos.

Et precabantur eum vt solùm tangerent fimbriã pallii ipsius. & quotquot tetigerũt, seruati sunt.

Cap. XV.

T‖Vnc accedunt ad Iesum Ierosolymitani quidam Scribæ & Pharisæi, dicentes,

Nulli plerunque audaciores Dei contemptores, quàm quos Deus suos nomophylacas constituit.

Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorũ? nõ enim lauant manus suas quum edunt panem.

At ille respõdẽs dixit eis, Quare & vos transgredimini mandatum Dei per traditionem vestrã?

Arguitur sacrilega eorũ audacia in corrumpendis Dei mãdatis (idque pietatis obtentu) et legum cõdendarum autoritate vsurpanda.

Nam Deus mandauit, dicens, ‖Honora patrem tuũ & matrem: &, ‖Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur.

Vos autẽ dicitis, Quicũq; dixerit patri aut matri, Donũ quodcunq; à me erit, tibi proderit: etiãsi nequaquã honorauerit patrẽ suũ aut matrem suam, *insons erit*.

Et irritum fecistis mandatum Dei per traditionem vestram.

Hypocritæ, bene de vobis prophetauit Esaias, dicens,

Iidem damnãtur simulationis & superstitionis, quòd in rebus externis constituant regnum Dei.

‖Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labiis me honorat: cor autẽ eorũ procul abest à me.

Sed frustra me colũt, docẽtes doctrinas *quæ sunt* mãdata hominũ.

‖Et

33 [a]ואתו הנון דבאלפא סגדו לה ואמרו שריראית ברה אנת דאלהא:
[a] אתא

Et venientes qui erant in naui, adorauerunt eum, & dixerunt, Verè filius es Dei.

34 [b]ורדו [c]ואתו לארעא דגנסר :
[b] רדא [c] אתא

Et nauigarunt, & venerunt ad terram [18] Genesar.

35 [d]ואשתודעוהי אנשא דאתרא הו ושדרו לכלהין קוריא דחדריהון וקרבו לה כלהון אילין דביש ביש עבידין :
[d] ידע

Et agnouerunt eũ viri loci illius, & miserũt ad omnes vicos qui erant circa illos: et accesserunt ad eum omnes illi qui [19] peßimè afficiebãtur.

36 ובעין הוו מנה דיקרבון אפן לכנפא בלחוד דלבושה ואילין דקרבו [e]אתאסיו :
[e] אסא

Et petebant ab eo vt tãgerent saltem extremitatem veſtimẽti ipsius. Et qui tetigerunt, sanati sunt.

קפלאון יה
Cap. XV.

1 הידין קרבו לות ישוע פרישא וספרא דמן אורשלם ואמרין :

Tunc accesserũt ad Ieschua Pharisæi, et legisperiti, qui erant ex Vrischelem, et dixerunt,

2 למנא תלמידיך עברין על [f]משלמנותא דקשישא ולא [g]משיגין אידיהון מא דאכלין לחמא :
[f] שלם [g] שוג טעמו רחץ:

Quare discipuli tui transgrediũtur traditiones seniorũ, et nõ lauant manus suas quum comedũt [1] panẽ?

3 ענא ישוע ואמר להון למנא אף אנתון עברין אנתון על פוקדנא דאלהא מטול [h]משלמנותכון :
[h] שלם

Respondit Ieschua, & dixit illis, Quare etiam vos transgredimini mandatum Dei, propter traditiones vestras?

4 אלהא גיר אמר יקר לאבוך ולאמך ומן [i]דמצחא לאבוהי ולאמה ממת ימות :
[i] צחא

Deus enim dixit, Honora patrẽ tuum, et matrẽ tuã. Et, Qui male dixerit patri suo vel matri suæ, [2] morte moriatur.

5 אנתון דין אמרין אנתון כל מן דיאמר לאבא או לאמא קורבני מדם [k]דתתהנא מני ולא ייקר לאבוהי או לאמה :
[k] חנא

Vos autem dicitis, Quicunq; dixerit patri aut matri, [3] Oblatio mea [est] id vnde vtilitatẽ capias à me, et non honorabit patrem suum aut matrem suam.

6 ובטלתון [l]מלתא דאלהא מטול [m]משלמנותכון :
[l] מלל [m] שלם

Atque irritum fecistis verbũ Dei propter traditionem vestram.

7 נסבי [n]באפא שפיר אתנבי עליכון אשעיא נביא ואמר:
[n] אנף

Hypocritæ, bene vaticinatus fuit de vobis Isaias propheta, et dixit,

8 עמא הנא בספותה הו מיקר לי לבהון דין סגי רחיק מני :

Popul⁹ hic labiis suis honorat me, cor autem eorum admodum remotũ est à me.

9 וסריקאית דחלין לי כד [o]מלפין יולפנא דפוקדנא דבני־נשא :
[o] אלף

Et frustra timent me, quum docent doctrinas mandatorũ filiorum hominis.

18 In veteri Teſtamẽto vſitatũ eſt vbiq; nomẽ כנרת: in paraphraſi verò Chaldæa, & apud antiquiores Hebræos perpetuò vocatur, גנוסר: & hic noſter paraphraſtes variatis tãtũ vocalibus, גנסר vocat. Quod autẽ prophanis ſcriptorib. vt Ptolemæo, Straboni, & reliquis Græcis, dicitur Geneſareth, videtur ex duob⁹ corruptis conflatum vocabulũ. De etymo doctores Heb. in libro ילמדנו (vbi deſcribũt iter exploratorũ quos miſit Moſe, Num. 13. & præſtantiam fructuũ quos inde attulerunt) tradũt regionem Cinereth denominatã fuiſſe גנוסר, quaſi גנות שר, eo quòd amœniſſima & cultiſſima eſſet. Quam autem adferunt Græci nominis Hebræi rationẽ ex ſua lingua, peregrina eſt & aliena.

19 Ad verb. Qui malè malé. Superlatiuum enim vt aliàs obſeruauim⁹ poſitiui geminatione formant.

1 Hebraiſmus pro cibo quouis.

2 Id eſt, Omnino moriatur, Nullo modo parcatur ei. Hebraiſmus.

3 Significat hac excuſatione externo Dei cultu ſatiſfieri abũdè patrio honori, vt qui Deo aliquid obtulerit, nihil amplius parẽtibus debeat sic enim à cupidis ſacrificis edocebantur.

4 Ad verb. Aſſumentes vultum Vide Annotat. in cap.6. ſuprà.

Christus docet non esse ne in rebus quidē mediis fouēdam falsorum doctorum hypocrisin, quæ animabus nostris ludunt: & causam non esse cur eorū vocatio ordinaria nobis perstringat oculos: alioqui nos vnà cū illis perituros.

Marc.7.17

10 Καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον, εἶπεν αὐτοῖς, Ἀκούετε καὶ συνίετε.

10 Et aduocata turba dixit eis, Audite & intelligite.

11 Οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

11 Non quod ingreditur in os, polluit hominē, sed quod egreditur ex ore, hoc polluit hominem.

12 Τότε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἶπον αὐτῷ, Οἶδας ὅτι οἱ Φαρισαῖοι ἀκούσαντες τὸν λόγον ἐσκανδαλίσθησαν;

12 Tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei, Nosti Pharisæos audito sermone isto offensos fuisse?

Ioh.15.2

13 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε, Πᾶσα φυτεία ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται.

13 Ipse verò respondens dixit, ‖Omnis planta quā nō plantauit Pater ille meus cælestis, eradicabitur.

Luc.6.39

14 Ἄφετε αὐτούς· ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν. τυφλὸς δὲ τυφλὸν ἐὰν ὁδηγῇ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται.

14 Sinite eos: ‖duces sunt cæci cæcorum. porro si cæcus cæco præierit, ambo in foueam cadent.

Marc.7.17

15 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ, Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν ταύτην.

15 ‖Respondens autē Petrus dixit ei, Edissere nobis parabolam istā.

16 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἀκμὴν καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε;

16 Iesus autē dixit, Adhuc & vos sine intelligentia estis?

17 Οὔπω νοεῖτε ὅτι πᾶν τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα, εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται;

17 Nondum intelligitis, quicquid ingreditur in os, in ventrem cedere, & in latrinam eiici?

18 Τὰ δὲ ἐκπορευόμενα ἐκ τοῦ στόματος, ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχεται, κἀκεῖνα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

18 Quæ autem prodeunt ex ore, ex ipso corde egrediūtur, & illa polluunt hominem.

Gen.6.5 & 8.21

19 Ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι.

19 ‖Nam ex corde egrediuntur cogitationes malæ, cædes, adulteria scortationes, furta, falsa testimonia, obtrectationes.

20 Ταῦτά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον· τὸ δὲ ἀνίπτοις χερσὶ φαγεῖν, οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

20 Hæc sunt quæ polluunt hominem: illotis autē manibus vesci, non polluit hominem.

Marc.7.24

21 Καὶ ἐξελθὼν ἐκεῖθεν ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδῶνος.

21 ‖Et egressus illinc Iesus recessit in partes Tyri & Sidonis.

22 Καὶ ἰδού, γυνὴ Χαναναία ἀπὸ τῶν ὁρίων ἐκείνων ἐξελθοῦσα, ἐκραύγασεν αὐτῷ λέγουσα, Ἐλέησόν με, Κύριε, υἱὲ Δαβίδ· ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται.

22 Et ecce, mulier Chananæa à finibus illis egressa, clamauit, dicēs ei, Miserere mei Domine, fili Dauid: filia mea malè à dæmonio vexatur.

Ὁ δὲ

Ille

10 וקרא לכנשא ואמר להון שמעו [a]ואסתכלו :

[a] סכל

10 *Et aduocauit turbas, et dixit illis, Audite, et intelligite.*

11 לא הוא מדם [b]דעאל לפומא [c]מסיב לבר נשא אלא מדם דנפק מן פומא הו הו מסיב לבר נשא :

[b] עול [c] סאב

11 *Nequaquam quod ingreditur in os contaminat filium hominis: sed quod egreditur ex ore, illud ipsum contaminat filium hominis.*

12 הידין קרבו תלמידוהי ואמרין לה ידע אנת דפרישא דשמעו [d]מלתא הדא אתכשלו :

[d] מלל

12 *Tunc accesserunt discipuli eius, et dixerunt ei, Nosti tu quòd Pharisæi qui audierunt sermonem istum offensi sunt.*

13 הו דין ענא ואמר להון כל [e]נצבתא אידא דלא נצבה אבי דבשמיא תתעקר :

[e] נצב

13 *Ille autem respondit ex dixit illis, Omnis plantatio illa quam non plātauit Pater meus qui est in cælis, eradicabitur.*

14 שבוקו להון [f]סמיא אנון נגודא דסמיא סמיא דין לסמיא אן ידבר תריהון בגומצא נפלין :

[f] סמא

14 *Omittite illos: cæci sunt, [5]duces cæcorum. Cæcus autem cæcum si ducat, ambo in foueam cadunt.*

[5] נגודא significat eos qui tanquam duces aliis in doctrina præeunt, quos Hebræi חכמים vocant. Hoc modo vocem נגר autor libri ערוך explicat quum dicit נגר בר נגר significare חכם בן חכם, sapientem filiū sapientis.

15 וענא שמעון כאפא ואמר לה מרי פשק לן מתלא הנא :

15 *Et respondit Schemeun Cipha, et dixit illi, Domine mi, expone nobis parabolam istam.*

16 הו דין אמר להון עד־מא להשא אף אנתון לא [g]מסתכלין אנתון :

[g] סכל

16 *Ille autem dixit eis, Usque nunc etiam vos non intelligitis?*

17 לא ידעין אנתון דמדם [h]דעאל לפומא לכרסא הו אזל ומן תמן [i]בתדכיתא [k]משתדא לבר :

[h] עול [i] דכא [k] שדא

17 *Nescitis vos quòd quicquid ingreditur in os, in ventrem abit, & inde expulsione eiicitur foras?*

18 מדם דין דמן פומא נפק מן לבא נפק והויו [l]מסיב לה לבר־נשא :

[l] סאב

18 *Id verò quod ex ore prodit, ex corde egreditur, & illud cōtaminat filium hominis.*

19 מן לבא הו גיר נפקין מחשבתא בישתא [m]גורא קטלא זניותא גנבותא סהדות שוקרא גודפא :

[m] גור

19 *Ex corde enim ipso exeūt cogitationes malæ, adulteria, cædes, stupra, furta, testimonium falsum, cōuitia.*

20 הלין אנין [n]דמסיבן לבר־נשא אן אנש דין ילעס כד לא [o]משגין [p]אידוהי לא [q]מסתיב:

[n] סאב [o] שיג [p] יד [q] סאב

20 *Hæc sunt quæ contaminant filium hominis. Siquis autem comedat quum non lotæ sint manus eius, non contaminatur.*

21 ונפק מן תמן ישוע ואתא לתחומא דצור ודצידן :

21 *Et egressus est inde Jeschua, & venit in cōfiniū Tzur et Tzaidan.*

22 והא אנתתא כנעניתא מן תחומא הנון נפקת כד [r]קעיא ואמרא אתרחם עלי מרי ברה דדויד ברתי בישאית מתדברא מן שאדא:

[r] קעא

22 *Et ecce, mulier Chananæa ex finibus illis prodiit clamās & dicēs, Miserere mei Domine mi, fili David. filia mea pessimè agitur à dæmonio.*

Ὁ δὲ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῇ λόγον. Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἠρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Ἀπόλυσον αὐτήν, ὅτι κράζει ὄπισθεν ἡμῶν. 23

Ille verò non respondit ei quicquam. Tunc accedentes discipuli eius rogarunt eum, dicẽtes, Dimitte eam: nam clamat post nos.

Quòd Christus interdum connouet ad sanctas etiam preces, suæ gloriæ studio & nostro bono facit.

Suprà, 10.6

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ. 24

Ipse verò respondẽs dixit, ‖Nõ sum missus nisi ad oues perditas domus Israel.

Ἡ δὲ ἐλθοῦσα προσεκύνει αὐτῷ, λέγουσα, Κύριε βοήθει μοι. 25

Illa autẽ venit & adorauit eũ, dicens, Domine succurre mihi.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Οὐκ ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις. 26

Ipse verò respondẽs dixit, ‖Nõ est bonum accipere panem liberorum, & abiicere catellis.

Ἡ δὲ εἶπε, Ναὶ Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. 27

Ipsa autem dixit, Etiam Domine. etenim catelli vescũtur micis quæ cadunt è mensa dominorum suorum.

Τότε ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, Ὦ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις· γενηθήτω σοι ὡς θέλεις. Καὶ ἰάθη ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης. 28

Tunc respondens Iesus dixit ei, O mulier, magna *est* fides tua: fiat tibi vt vis. Et sanata fuit filia eius ab eo momento.

Marc. 7.31

Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν ὁ Ἰησοῦς, ἦλθε παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἀναβὰς εἰς τὸ ὄρος, ἐκάθητο ἐκεῖ. 29

‖Et digressus illinc Iesus venit iuxta mare Galilææ, & quũ ascẽdisset in montem, sedit illic.

Christus, vbi etiam cõtemnitur, tamen non desinit esse beneficus, & in medio luporum ouile suum congregat & fouet.

Esaiæ 35.5

Καὶ προσῆλθον αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν χωλοὺς, τυφλοὺς, κωφοὺς, κυλλοὺς, καὶ ἑτέρους πολλούς· καὶ ἔρριψαν αὐτοὺς παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς. 30

Tunc adijt eum turba multa, habens secum‖claudos, cæcos, mutos, mancos, & alios multos: & abiecerunt eos ad pedes Iesu: & sanauit eos.

Ὥστε τοὺς ὄχλους θαυμάσαι, βλέποντας κωφοὺς λαλοῦντας, κυλλοὺς ὑγιεῖς, χωλοὺς περιπατοῦντας, καὶ τυφλοὺς βλέποντας· καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεὸν Ἰσραήλ. 31

Adeo vt turba mirata sit, quũ videret mutos loquentes, mancos sanos, claudos ambulantes, cæcos videntes: & glorificarunt Deum Israel.

Marc. 8.1.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπε, Σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη ἡμέρας τρεῖς προσμένουσί μοι, καὶ οὐκ ἔχουσι τί φάγωσι· καὶ ἀπολῦσαι αὐτοὺς νήστεις οὐ θέλω, μήποτε ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ. 32

‖Iesus autem aduocatis discipulis suis dixit, Commoueor misericordia erga turbam, quia iam triduum permanent apud me, & nõ habent quo vescantur: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via.

Christus repetito miraculo, confirmat se nũquam defuturum iis qui etiam per deserta ipsum sequuntur.

Καὶ λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, 33

Tunc dicunt ei discipuli eius,

Πόθεν--- ἡμῖν

Vnde--- nobis

23 הו דין לא [a]פניה פתגמא וקרבו תלמידוהי [b]בעו מנה ואמרין [c]שריה [d]דקעיא בתרן :

[a] פנה [b] בעא [c] שרא [d] קעא

23 *Ipse verò non [6]respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius petierunt ab eo, et dixerunt, Dimitte illam: quia clamat post nos.*

[6] פניה Perinde est ac עניה id est Respondit ei.

24 הו דין ענא ואמר להון לא [e]אשתדרת אלא לות ערבא [f]דטעו מן בית יסריל :

[e] שדר [f] טעה

24 *Ille autem respondit & dixit illis, Nō sum missus nisi ad oues quæ errauerunt è domo Israiel.*

25 הי דין אתת סגדת לה ואמרת מרי [g]עדריני :

[g] עדר

25 *Illa autē venit, [et] adorauit eum, et dixit, Domine mi, succurre mihi.*

26 אמר לה ישוע לא שפיר [h]למסב לחמא דבניא [i]ולמרמיו לכלבא :

[h] נסב [i] רמא

26 *Ait illi Ieschua, Nō est bonū accipere panē filiorū, et proiicere canib9.*

27 הי דין אמרת אין מרי אף כלבא אכלין מן פרתותא דנפלין מן פתורא דמריהון [k]וחאין :

[k] חיה

27 *Illa verò dixit, Certe Domine mi: etiam canes comedūt de micis quæ cadūt è mensis dominorum suorum: [7]& viuunt.*

[7] Paraphrastes ad magis illustrandū textū hoc verbum addidit, וחאין.

28 הידין אמר לה ישוע או אנתתא רבא הי [l]הימנותכי יהוא לכי איך [m]דצביא אנתי [n]ואתאסית ברתה מן הי שעתא :

[l] אמן [m] צבא [n] אסא

28 *Tunc dixit illi Jeschua, O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia eius ex illa hora.*

29 [o]ושני מן תמן ישוע ואתא על גיב ימא דגלילא וסלק לטורא ויתב תמן:

[o] שנא

29 *Et digressus est illinc Jeschua, et venit iuxta mare Galilææ, et ascendit in montem, & sedit illic.*

30 וקרבו לותה כנשא סגיאא דאית הוו עמהון חגירא וסמיא וחרשא ופשיגא ואחרנא סגיאא [p]וארמיו אנון לות רגלוהי דישוע [q]ואסי אנון:

[p] רמה [q] אסא

30 *Et accesserunt ad eum turbæ multæ, cum quibus erant claudi, et cæci, & muti, et [8]mutili, & alij multi: & abiecerunt eos ad pedes Jeschua: & sanauit eos.*

[8] Id enim Syrum verbum פשיגא significat, & eodem sensu legitur infrà cap. 18. 8

31 איך [r]דיתדמרון כנשא הנון דחזין חרשא דממללין ופשיגא דמתחלמין וחגירא דמהלכין וסמיא דחזין ושבחו לאלהא דיסריל :

[r] דמר כמו תמה:

31 *Adeo vt mirarētur turbæ illæ quòd viderent quòd muti loquerentur, & quòd mutili redderētur sani, et quòd claudi ambularēt, & quòd cæci viderēt: et glorificauerūt Deū Israiel.*

32 הו דין ישוע קרא לתלמידוהי ואמר להון מתרחם אנא על כנשא הנא דהא תלתא יומין [s]קויו לותי ולית להון מא דיאכלון [t]ודאשרא אנון כד [u]צימין לא צבא אנא דלמא [x]יעופון באורחא :

[s] קוה [t] שרא [u] צום [x] עוף

32 *Jeschua autem ipse vocauit discipulos suos, & dixit illis, Miseret me huius turbæ. quia ecce tres dies perseuerarunt apud me, et non est illis quòd edant: & vt dimittam eos ieiunos nolo, ne fatigatione deficiant in via.*

33 אמרין לה תלמידוהי [y]אימכא

[y] אימכא טעמו. אימזחאו מאין:

33 *Dicūt ei discipuli eius, Vnde*

איח

ἡμῖν ἐν ἐρημίᾳ ἄρτοι τοσοῦτοι ὥστε χορτάσαι ὄχλον τοσοῦτον;

nobis in deserto tot panes vt saturemus turbam tantam?

34 Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Πόσους ἄρτους ἔχετε; Οἱ δὲ εἶπον, Ἑπτὰ, καὶ ὀλίγα ἰχθύδια.

Dicit igitur eis Iesus, Quot panes habetis? Illi autem dixerunt, Septem, & paucos pisciculos.

35 Καὶ ἐκέλευσε τοῖς ὄχλοις ἀναπεσεῖν ἐπὶ τὴν γῆν.

Tunc iussit turbam discumbere humi.

36 Καὶ λαβὼν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· οἱ δὲ μαθηταὶ τῷ ὄχλῳ.

Et acceptis septem illis panibus ac piscibus, quũ gratias egisset, fregit, dedítq; discipulis suis: discipuli verò turbæ.

37 Καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν· καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων ἑπτὰ σπυρίδας πλήρεις.

Comederúntq; omnes, & saturati sunt: & sustulerunt quod superfuerat fragmentorum septem sportas plenas.

38 Οἱ δὲ ἐσθίοντες, ἦσαν τετρακισχίλιοι ἄνδρες, χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων.

Erant autem qui comederant, quatuor mille viri, absque mulieribus & puerulis.

39 Καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἐνέβη εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια Μαγδαλά.

Tunc dimissa turba, inscendit in nauigium: venítque in fines Magdala.

Κεφάλαιον ιϛ

Cap. XVI.

Marc.8.11 luc.12.54 suprà,12.39

1 ΚΑΙ προσελθόντες οἱ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι, πειράζοντες ἐπηρώτησαν αὐτὸν σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπιδεῖξαι αὐτοῖς.

ET quum accessissent Pharisæi & Sadducæi, tentãtes rogarunt eum vt signũ è cælo ipsis ostenderet.

Optimè conuenit aduersus Christum inter impios alioqui dissidentes: sed iisdem munitis Christus triũphat.

2 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ὀψίας γενομένης λέγετε, Εὐδία· πυῤῥάζει γὰρ ὁ οὐρανός·

Ipse verò respondẽs dixit eis, Quando serum est diei, dicitis, Serenitas *erit*: rubet enim cælum:

3 Καὶ πρωΐ, Σήμερον χειμών· πυῤῥάζει γὰρ στυγνάζων ὁ οὐρανός. Ὑποκριταὶ, τὸ μὲν πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ γινώσκετε διακρίνειν, τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε;

Et manè, Hodie *erit* tempestas: rubet enim cælũ triste. Hypocritæ, faciem quidem cæli nostis discernere, signa verò temporũ non potestis?

Suprà,12.34

4 Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Καὶ καταλιπὼν αὐτοὺς, ἀπῆλθε.

Ion.2.1

Natio mala & adultera signũ requirit: sed signum non dabitur ei nisi signum illud Ionæ Prophetæ. Et relictis ipsis abiit.

Marc.8.14 luc.12.1

5 Καὶ ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸ πέραν, ἐπελάθοντο ἄρτους λαβεῖν.

Et quum venissent discipuli eius in vlteriorem ripam, obliti fuerant sumere panes.

Vitãdi falsi doctores.

Ὁ δὲ Iesus

אית לן בחורבא לחמא דנסבע כנשא הנא כלה :

eßet nobis in deserto panes vt saturemus turbam hanc vniuersam?

אמר להון ישוע כמא לחמין אית לכון אמרין לה שבעא וקליל נונא דקדקא :

34 *Dixit illis Ieschua, Quot panes sũt vobis? Dicunt ei, Septem, et parum piscium minutorum.*

ופקד לכנשא [a]דיסתמכון על ארעא :

35 *Et præcepit turbis vt discumberẽt super terram.*

ושקל להנון שבעא לחמין ולנונא ושבח וקצא ויהב לתלמידוהי ותלמידא יהבו לכנשא :

36 *Et accepit illos septem panes & pisces, et gratias egit ac fregit: & dedit discipulis suis, & discipuli dederunt turbis.*

ואכלו כלהון וסבעו ושקלו [b]תותרא [c]דקציא מלא שבעא אספרידין :

37 *Et comederunt omnes, et saturati sunt: et sustulerunt reliquias fragmentorum, plenas septem sportas.*

הנון דין דאכלו הוין הוו ארבעא אלפין גברא סטר מן נשא וטליא :

38 *Illi verò qui comederant, fuerãt quatuor millia virorum, exceptis mulieribus et pueris.*

וכד שרא לכנשא סלק לאלפא ואתא לתחומא דמגדו :

39 *Et quũ dimisisset turbas, ascendit in nauim, et venit in fines Magedu.*

קפלאון יו

Cap. XVI.

וקרבו פרישא וזדוקיא [d]מנסין לה ושאלין לה אתא מן שמיא דיחוא אנון :

1 *ET accesserunt Pharisæi et Zadukæi tẽtantes eum: & petebãt ab eo vt signũ è cælis ostenderet sibi.*

הו דין ענא ואמר להון מא דהוא רמשא אמרין אתון [e]צחוא הו [f]סמקת גיר שמיא :

2 *Ipse autem respondit & dixit illis, Quũ fuerit vespera, dicitis, Serenitas futura est: rubet enim cælũ.*

ובצפרא אמרין אנתון [g]יומנא סתוא הו סמקת גיר שמיא [h]כמיראית נסבי [i]באפא [k]פרצופא דשמיא ידעין אנתון [l]דתבקון אתותא דזבנא הנא לא ידעין אנתון דתפרשון :

3 *Et manè dicitis, Hodie [1] hyemalis tempestas futura est: rubet enim cælum triste. [2] Hypocritæ, faciẽ cæli nostis vt iudicetis, signa huius tempori s non nostis vt discernatis?*

שרבתא בישתא [m]וגירתא אתא [n]בעיא ואתא לא מתיהבא לה אלא אן אתה דיונן נביא ושבק אנון ואזל :

4 *Generatio praua & adultera signum quærit: & signum non datur illi, nisi signum Iaunã prophetæ. Et reliquit illos, et abiit.*

וכד [o]אתו תלמידוהי לעברא טעו [p]דיסבון עמהון לחמא :

5 *Quúmque venissent discipuli eius in vlteriorem ripam, obliti sunt vt acciperent secum panem.*

[a] סמך
[b] יתר
[c] קצא
[d] נסה
[e] צחא
[f] סמק
[g] יום
[h] כמר
[i] אנף
[k] פרצוף
[l] בקא
[m] גור
[n] בעא
[o] אתא
[p] נסב

1 סתוא significat idem quod חורף Heb. id est, hyemem. Intelligit autem hoc loco, pluuium, vẽtosum, & solito frigidius cælum. Idem legitur Actorum 27.2.
2 Ad verbum, Assumentes vultum: vt antè sæpe annotatum est.

6 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ὁρᾶτε καὶ προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων.

Ieſus autem dixit eis, Videte & cauete à fermento Phariſæorum & Sadducæorum.

7 Οἱ δὲ διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς, λέγοντες, Ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβομεν.

Ipſi verò diſceptabant inter ſe, dicentes, Panes non ſumpſimus.

8 Γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς, ὀλιγόπιστοι, ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβετε;

Id autem quum noſſet Ieſus, dixit eis, Quid diſceptatis inter vos exigua fide præditi, quòd panes non ſumpſiſtis?

Suprà, 14.17 ioh. 6.9

9 Οὔπω νοεῖτε, οὐδὲ μνημονεύετε τοὺς πέντε ἄρτους τῶν πεντακισχιλίων, καὶ πόσους κοφίνους ἐλάβετε;

Nondũ intelligitis neq; meminiſtis ‖ quinq; illos panes *hominum* quinquies mille, & quot cophinos acceperitis?

Suprà, 15.34

10 Οὐδὲ τοὺς ἑπτὰ ἄρτους τῶν τετρακισχιλίων, καὶ πόσας σπυρίδας ἐλάβετε;

Neque ſeptem illos panes ‖ quater mille *hominũ*, & quot ſportas acciperitis?

11 Πῶς οὐ νοεῖτε ὅτι οὐ περὶ ἄρτου εἶπον ὑμῖν, προσέχειν ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων;

Quomodo nõ intelligitis me nõ dixiſſe vobis de pane, vt caueretis à fermẽto Phariſæorũ & Sadducæorum?

12 Τότε συνῆκαν ὅτι οὐκ εἶπε προσέχειν ἀπὸ τῆς ζύμης τοῦ ἄρτου, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς διδαχῆς τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων.

Tũc intellexerũt eũ nõ dixiſſe vt cauerent à fermẽto panis, ſed à doctrina Phariſæorũ & Sadducæorum.

Marc. 6.27 luc. 9.18

13 Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλίππου, ἠρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων, Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;

‖ Quũ veniſſet autẽ Ieſus in partes Cæſareæ *quæ dicitur* Philippi, interrogauit diſcipulos ſuos, dicẽs, Quẽ me dicũt homines eſſe, Filium hominis?

Chriſtus variis quidem eſt hominum iudiciis obnoxius: ſed nihilominus à ſuis agnoſcitur.

14 Οἱ δὲ εἶπον, Οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν, ἄλλοι δὲ Ἡλίαν, ἕτεροι δὲ Ἱερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προφητῶν.

Illi verò dixerunt, Alij quidem Iohannem Baptiſtã, alij verò Eliam, alii verò Ieremiam, aut vnũ ex Prophetis.

15 Λέγει αὐτοῖς, Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι;

Dicit eis, Vos autem quem me dicitis eſſe?

Ioh. 6.69

16 Ἀποκριθεὶς δὲ Σίμων Πέτρος εἶπε, Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.

‖ Reſpondens verò Simon Petrus dixit, Tu es Chriſtus ille Filius Dei viuentis.

17 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Μακάριος εἶ Σίμων βὰρ Ἰωνᾶ· ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ᾽ ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Tunc reſpondens Ieſus dixi ei, Beatus es Simon bar-Iona: quia caro & ſanguis *hæc* non retexit tibi, ſed Pater meus qui eſt in cælis.

Fides à gratia eſt nõ à natura.

Ioha. 1.42

18 Κἀγὼ δέ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω

‖ Sed & ego tibi dico, tu es Petrus, & ſuper hãc petrã ædificabo

Ea demum eſt vera fides quæ Chriſtum confitetur, cuius etiã virtus eſt inuicta.

μου

meam

6 הו דין אמר להון [a]חזו [b]אזדהרו מן חמירא דפרישא ודזדוקיא :

7 הנון דין [c]מתרעין הוו בנפשהון ואמרין דלחמא לא נסבו :

8 ישוע דין ידע ואמר להון מנא מתחשבין אנתון בנפשכון זעורי [d]הימנותא דלחמא לא שקלתון :

9 לא עדמא להשא [e]אסתכלתון לא [f]עהדין אנתון להנון חמשא לחמין דחמשא אלפין וכמא קופינין שקלתון :

10 ולא להנון שבעא לחמין דארבעא אלפין וכמא אספרידין שקלתון :

11 איכן לא אסתכלתון דלא הוא על לחמא אמרת לכון אלא [g]דתזדהרון מן חמירא דפרישא ודזדוקיא :

12 הידין אסתכלו דלא אמר דנזדהרון מן חמירא דלחמא אלא מן [h]יולפנא דפרישא ודזדוקיא :

13 כד דין אתא ישוע לאתרא דקסריא דפיליפוס משאל הוא [i]לתלמידוהי [k]ואמר מנו אמרין עלי אנשא [l]דאיתי [m]ברה דאנשא :

14 הנון דין אמרו אית דאמרין דיוחנן [n]מעמדנא אחרנא דין אליא ואחרנא ארמיא או חד מן [o]נביא :

15 אמר להון אנתון דין מנו אמרין אנתון [p]דאיתי :

16 ענא שמעון כאפא ואמר אנת הו משיחא ברה דאלהא חיא :

17 ענא ישוע ואמר לה [q]טוביך שמעון ברה דיונא דבסרא ודמא לא גלא לך אלא אבי דבשמיא :

18 אף אנא אמר אנא לך דאנת הו כאפא ועל הדא כאפא [r]אבניה לעדתי

[a] חזא [b] זהר [c] רעה [d] אמן [e] סכל [f] עהד טעמ זכר [g] זהר [h] אלף [i] למד [k] אמר [l] אית [m] בר [n] עמד [o] נבא [p] אית [q] טוב [r] בנה

6 *Ipſe autem dixit illis, Videte, diligēter cauete à fermento Phariſæorū. & Zadduk æorum.*

7 *Illi verò reputabāt intra ſeſe, et dicebāt quia panem nō accepiſſent.*

8 *Ieſchua autē cognouit, & dixit illis, Quid cogitatis intra vos ipſos, puſilli fide, eo quòd panem non accepiſtis?*

9 *Non intellexiſtis hucuſquē? Nō memores eſtis vos illorum quinque panum, quinque millium, & quot cophinos ſuſtuliſtis?*

10 *Neq; illorū ſeptē panū quatuor millium et quot ſportas ſuſtuleritis?*

11 *Quomodo non intellexiſtis quòd nequaquā de pane loquutus ſum vobis? Sed vt caueretis diligēter à fermento Phariſæorū et Zadduk æorū.*

12 *Tunc intellexerunt quòd non dixiſſet vt diligēter cauerent à fermēto panis, ſed à doctrina Phariſæorum et Zadduk æorum.*

13 *Quum autem veniſſet Jeſchua in locum Cæſareæ Philippi, interrogauit diſcipulos ſuos, et dixit, Quid dicūt de me homines, qui ſum Filius hominis?*

14 *Illi verò dixerunt, Sunt qui dicāt, quòd[ſis] Iuchannan Baptiſta, Alii autem Jliia, & alii, Ieremia, aut vnus ex prophetis.*

15 *Dixit illis, Vos autem, quem dicitis quòd ego ſim?*

16 *Reſpōdit Schemeū Cipha, et dixit, Tu es Chriſtus filius Dei viuentis.*

17 *Reſpondit Jeſchua, et dixit illi, Beatus es Schemeū fili⁹ Iauna, quia caro & ſanguis non reuelauit tibi, ſed pater meus qui eſt in cælis.*

18 *Etiam ego dico tibi quòd tu es Cipha, et ſuper hanc [3]petram ædificabo. eccle-*

[3] כיפא Petram ſignificat. Eſt ergo alluſio ad cognomen Simonis.

μου τὴν ἐκκλησίαν· καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.

meam Ecclesiam: & portæ inferorum non superabunt eam.

Iohan.20.21

19 Καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

‖Et tibi dabo claues regni cælorum: & quicquid ligaueris in terra, erit ligatũ in cælis: & quicquid solueris in terra erit solutũ in cælis.

Ministeriis Ecclesiastici autoritas cælestis.

20 Τότε διεστείλατο τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν ὅτι αὐτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός.

Tunc interdixit discipulis suis vt nemini dicerent ipsum esse Iesum illum Christum.

Prius discendum est quam docendum.

21 Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅτι δεῖ αὐτὸν ἀπελθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ Ἀρχιερέων καὶ Γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι.

Ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis suis, oportere se abire Hierosolymam, & multa pati à senioribus & principibus Sacerdotum, & Scribis, & occidi, & tertio die suscitari.

Aduersus crucis offendiculum tempestiuè præparandi sunt omnium animi.

22 Καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ Πέτρος ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ, λέγων, Ἵλεώς σοι Κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο.

Et prehensum eum Petrus cœpit obiurgare, dicens, Propitius tibi sis Domine: nequaquam erit tibi hoc.

23 Ὁ δὲ στραφεὶς εἶπε τῷ Πέτρῳ, Ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ· ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων.

At ille conuersus dixit Petro, Abscede à me satana, scandalo es mihi: nam non sapis quæ *sunt* Dei, sed quæ *sunt* hominum.

Aduersus præposterum zelum.

Suprà, 10.38 marc. 8.34 luc.9.23. & 14.27

24 Τότε ὁ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι.

‖Tunc Iesus dixit discipulis suis, Siquis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucẽ suam, ac sequatur me.

Nulli peius sibi consulunt quàm qui sese supra Deum amant.

Suprà, 10. 30 marc.8.35 luc.9.24 & 17.33 ioh.12.2

25 Ὃς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν.

‖Quisquis enim voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animã suam mea causa, inueniet eam.

Marc.8.36 luc.9.25

26 Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;

‖Quid enim prodest cuipiam si totum mundum lucratus fuerit, anima verò sua multetur? aut quam dabit quispiam compensationem animæ suæ?

Psal.61 12 rom.2.6

27 Μέλλει γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ· καὶ τότε ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ.

Futurum est enim vt Filius hominis veniat cũ gloria Patris sui cum Angelis suis: & tunc reddet vnicuique secundum facta eius.

Ἀμήν.

Amen

לעדתי ותרעא [a]דשיול לא [b]יחסנונה :

ecclesiã meam. Et portæ inferni non præualebunt aduersum eam.

19 לך [c]אתל קלידא דמלכותא דשמיא וכל מדם [d]דתאסור בארעא יהוא אסיר בשמיא ומדם [e]דתשרא בארעא יהוא שרא בשמיא :

Tibi dabo claues regni cælorum: Et quicquid ligaueris in terra, erit ligatum in cælis: quicquid verò solueris in terra, erit solutum in cælis.

20 הידין פקד לתלמידוהי דלאנש לא יאמרון דהויו משיחא :

Tunc præcepit discipulis suis vt nemini dicerent ꝙ ipse esset Christus.

21 ומן הידין [f]שרי ישוע [g]למחויו לתלמידוהו דעתיד הו [h]דיאזל לאורשלם וסגי [i]יחש מן קשישא ומן רבי כהנא וספרא ויתקטל וליומא דתלתא יקום :

Et [4] ex eo tempore cœpit Ieschua indicare discipulis suis quòd futurũ esset vt iret in Vrischelem, et multũ pateretur à senioribus et à principibus sacerdotum & legisperitis, et occideretur, & die tertio resurgeret.

22 [k]ודברה כאפא ושרי [l]למכאא בה ואמר [m]חס לך מרי דתהוא לך הדא :

Et abduxit eum Cipha, et cœpit increpare eũ, et dixit, Propitius esto tibi, Domine mi, quominus fiat tibi hoc.

23 הו דין [n]אתפני ואמר לכאפא [o]זל לך [p]לבסתרי סטנא [q]תוקלתא אנת לי דלא [r]מתרעא אנת דאלהא אלא דבני נשא :

Ipse autem conuersus est, & dixit Cipha, Abi post me Satana: offendiculum es mihi: quia nõ cogitas quod Dei est, sed quod est filiorum hominis.

24 הידין אמר ישוע לתלמידוהי מן דצבא [s]דיאתא בתרי יכפור בנפשה וישקול זקיפה ויאתא בתרי :

Tunc dixit Ieschua discipulis suis, Qui vult venire post me, abneget se metipsum, et tollat crucem suam, et veniat post me.

25 מן דצבא גיר [t]דיחא נפשה [u]יובדיה ומן דיובד נפשה מטלתי [x]ישכחיה :

Qui enim voluerit seruare animã suam, perdet eam: et qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.

26 מנא גיר [y]יתהנא בר־נשא אן עלמא כלה [z]יקנא ונפשה יחסר או מנא [aa]יתל בר־נשא [bb]תחלופא דנפשה :

Quam enim vtilitatem cõsequetur filius hominis, si mundum vniuersum acquirat, animæ verò suæ patiatur defectũ? Aut quid dabit filius hominis in permutationem animæ suæ?

27 עתיד הו גיר ברה דאנשא [cc]דיאתא [dd]בתשבוחתא דאבוהי עם מלאכוהי קדישא והידין יפרוע לאנש אנש איך עבדוהי :

Futurum est enim vt Filius hominis veniat in gloriam Patris sui cum Angelis suis sanctis: et tunc rependet [5] vnicuiq; secundum opera eius.

אמין

a שאל · b חסן · c נתל · d אסר · e שרא · f שרא · g חוא · h אזל · i חש · k דבר · l כאה · m חוס · n פנא · o אזל · p סתר · q תקל · r רעא · s אתא · t חיא · u אבד · x שכח · y הנא · z קנה · aa נתל · bb חלף · cc אתא · dd שכח

4 Ad verbum, Ex tunc. Modus loquendi Hebræis, Chaldæis & Syris admodum familiaris.

5 Ad verbum, Viro viro. Hebraismus tritus.

Αμὴν λέγω ὑμῖν, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων οἵτινες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου ἕως ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. 28

‖Amen dico vobis, Sunt quidā ex iis qui hîc adstant qui nequaquam gustabunt mortem vsquedum viderint Filium hominis venientem in regnum suum.

Κεφάλαιον ιζ

Cap. XVII.

Marc.9.2 luc.9.27.

ΚΑΙ μεθ' ἡμέρας ἓξ παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον καὶ Ἰάκωβον, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν. 1

SExto verò pòst die accipit Iesus Petrū ac Iacobum & Iohānem fratrem eius, & subducit eos priuatim in montem sublimem.

Christus sic est humilis in Euangelio vt interea sit cæli & terræ Dominus.

Καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν· καὶ ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς. 2

Transformatúsq; est coram eis: & splenduit facies eius vt sol, vestimenta autem eius facta sunt alba vt lux.

Καὶ ἰδοὺ, ὤφθησαν αὐτοῖς Μωσῆς καὶ Ἠλίας μετ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες. 3

Et ecce, conspecti sunt eis Moses & Elias cum eo colloquentes.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπε τῷ Ἰησοῦ, Κύριε, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι. εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνὰς, σοὶ μίαν, καὶ Μωσῇ μίαν, καὶ μίαν Ἠλίᾳ. 4

Respondēs autem Petrus dixit Iesu, Domine, bonum est nos hîc esse. si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.

Supra.3.17. 2.pet.2.17

Ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ, νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκίασεν αὐτούς· καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης, λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. 5

Adhuc eo loquēte, ecce, nubes lucida inumbrauit eos: & ecce vox è nube, dicens, ‖Hic est Filius ille meus dilectus in quo acquiesco: ipsum audite.

Καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ, ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ ἐφοβήθησαν σφόδρα. 6

Et quum *hæc* audisset discipuli, ceciderunt in faciem suam, & timuerunt vehementer.

Καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἥψατο αὐτῶν, καὶ εἶπεν, Ἐγέρθητε, καὶ μὴ φοβεῖσθε. 7

Tunc accedens Iesus tetigit eos, dixítque, Surgite, & ne timete.

Ἐπάραντες δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, οὐδένα εἶδον εἰ μὴ τὸν Ἰησοῦν μόνον. 8

Sublatis autem oculis suis, neminem viderunt nisi Iesum solum.

Καὶ καταβαινόντων αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἐνετείλατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Μηδενὶ εἴπητε τὸ ὅραμα, ἕως οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ. 9

Et quum descenderent de monte, mādauit eis Iesus, dicēs, Nemini dixeritis hāc visionē, vsquequo Fili⁹ hominis à mortuis resurgat.

Mal.4.5 suprà,11.14 marc.9.11

Καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Τί οὖν οἱ γραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι Ἠλίαν - - - 10

Tunc interrogauerunt eum discipuli sui, dicentes, Quid igitur Scribæ‖dicunt, oportere vt Elias

ἐλθεῖν

pri-

אמין אמר אנא לכון דאית
אנשא [a]דקימין תנן דלא יטעמון
[b]מותא עד מא [c]דיחזון לברה
דאנשא [d]דאתא במלכותה :

[a] קום [b] מות [c] חזא [d] אתא

קפלאון יז

1 ובתר שתא יומין דבר ישוע
לכאפא וליעקוב וליוחנן אחוהי
[e]ואסק אנון לטורא רמא בלחודיהון :

2 [f]ואשתחלף ישוע קדמיהון ונהר
פרצופה איך שמשא [g]נחתוהי דין
[h]חורו איך נוהרא :

3 [i]ואתחזיו לחון מושא ואליא כד
ממללין עמה :

4 ענא דין כאפא ואמר לישוע
מרי שפיר הו לן דתנן נהוא ואן
צבא אנת נעבד תנן תלת [k]מטללין
חדא לך וחדא למושא וחדא
לאליא :

5 ועד הו ממלל הא ענגא נהירתא
[l]אטלת עליהון וקלא הוא מן ענגא
דאמר הנו ברי חביבא דבה [m]אצטבית
לה שמעו :

6 וכד שמעו תלמידא נפלו על
אפיהון ודחלו טב :

7 ואתקרב לותהון ישוע וקרב להון
ואמר קומו לא תדחלון :

8 [n]וארימו עיניהון ולאנש לא [o]חזו
אלא אן לישוע בלחודוהי :

9 וכד נחתין מן טורא פקד אנון
ישוע ואמר להון לעין אנש לא
תאמרון חזוא הנא עד מא דיקום
ברה דאנשא מן מיתא :

10 ושאלוהי תלמידוהי ואמרין לה
מנא הכיל ספרא אמרין דאליא
ולא

[e] נסק [f] חלף [g] נחת [h] הור [i] חזא [k] טלל [l] טלל [m] צבא [n] רום [o] חזא

28 *Ammin dico vobis quòd ſunt quidam qui ſtant hîc, qui non guſtabūt mortem donec viderint Filium hominis venientem in regnum ſuum.*

Cap. XVII.

1 *ET poſt ſex dies aſſumpſit Ieſchua Cipha et Jaakub & Juchannan fratrem eius, et ſubduxit eos in montem excelſum ſeorſum.*

2 *Et trāſformatus eſt Jeſchua ante illos: & reſplenduit facies eius tā quam ſol, veſtimenta autem eius cā dida facta ſunt ſicut lux.*

3 *Et viſi ſunt illis Muſche et Iliia loquentes cum illo.*

4 *Reſpondit autem Cipha, & dixit ipſi Jeſchua, Domine mi, bonum eſt nobis vt hîc ſimus: &, ſi vis, faciemus hîc tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Muſche, & vnum Iliia.*

5 *Et quum adhuc ipſe loqueretur, ecce, nubes lucida obūbrauit illos: & vox facta eſt è nube, quæ dicebat, Hic eſt Filius meus dilectus, in quo cōplacitum eſt mihi: ipſum audite.*

6 *Et quum audiuiſſēt diſcipuli, prociderunt in faciem ſuam, et metuerunt valde.*

7 *Et acceſſit ad illos Ieſchua, et tetigit illos, et dixit, Surgite, ne timeatis.*

8 *Et ſuſtulerunt oculos ſuos, et [1] quēquam nō viderūt niſi Ieſchua ſolū.*

9 *Quúmque deſcenderent de monte, præcepit illis Ieſchua et dixit illis, [2] In conſpectu cuiuſquam ne dicatis viſionē hanc, vſque dum reſurrexerit Filius hominis à mortuis.*

10 *Et interrogauerunt eum diſcipuli eius, et dixerunt ei, Quid igitur legiſperiti dicunt, quòd Iliia - - -*

1 Ad verbum, Hominem. Heb.

2 לעין אנש Ante oculum hominis. id eſt, ſpectante quoquam, aut præſente, ne loquamini de hac viſione.

δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον;

primùm veniat?

11 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ἠλίας μὲν ἔρχεται πρῶτον, καὶ ἀποκαταστήσει πάντα·

Iesus autem respondens dixit eis, Elias quidem veniet primùm, & restituet omnia:

12 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι Ἠλίας ἤδη ἦλθε· καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν αὐτὸν, ἀλλ' ἐποίησαν ἐν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν. οὕτω καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει πάσχειν ὑπ' αὐτῶν.

Sed dico vobis Eliam iam venisse: quem non agnouerunt, sed fecerunt ei quæcunque voluerũt: ita futurum est vt & Filius hominis patiatur ab eis.

13 Τότε συνῆκαν οἱ μαθηταὶ ὅτι περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ εἶπεν αὐτοῖς.

Tũc intellexerũt discipuli *eũ* de Iohanne Baptista *hæc* sibi dixisse.

Marc. 9. 17 luc. 9. 37

14 Καὶ ἐλθόντων αὐτῶν πρὸς τὸν ὄχλον, προσῆλθεν αὐτῷ ἄνθρωπος, γονυπετῶν αὐτῷ,

‖Et quum venissent ad turbam, adiit eum quidam, accidens ei ad genua,

Indigni quidem sunt homines Christi beneficentia, sed ipse nihilominus eos respicit.

15 Καὶ λέγων, Κύριε ἐλέησόν μου τὸν υἱόν· ὅτι σεληνιάζεται, καὶ κακῶς πάσχει· πολλάκις γὰρ πίπτει εἰς τὸ πῦρ, καὶ πολλάκις εἰς τὸ ὕδωρ.

Et dicens, Domine miserere filii mei: quoniam lunaticus est, & malè afficitur: nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquam.

16 Καὶ προσήνεγκα αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς σου, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτὸν θεραπεῦσαι.

Et obtuli eum discipulis tuis, nec eum potuerunt sanare.

17 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι μεθ' ὑμῶν; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέρετέ μοι αὐτὸν ὧδε.

Respondens autẽ Iesus dixit, O natio incredula & peruersa quousque tandem ero vobiscũ? quousque tandem tolerabo vos? adducite mihi eum huc.

18 Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ τὸ δαιμόνιον· καὶ ἐθεραπεύθη ὁ παῖς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης.

Et obiurgauit dæmonium Iesus, exiítque illud ab eo: & sanatus est puer ex illo momento.

19 Τότε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ κατ' ἰδίαν, εἶπον, Διατί ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό;

Tunc adeuntes discipuli Iesum priuatim, dixerunt, Quare nos nõ potuimus illud eiicere?

Diffidentia interrũpit diuinorum beneficiorum cursum.

Luc. 17. 6

20 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Διὰ τὴν ἀπιστίαν ὑμῶν. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται· καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν.

Iesus autem dixit eis, Propter incredulitatem vestram. ‖Amen quippe dico vobis, si habeatis fidem quantulum *est* granum sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & demigrabit: & nihil impossibile erit vobis.

21 Τοῦτο δὲ τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.

Hoc verò genus *dæmoniorum* non egreditur nisi per precationem & ieiunium.

Remedium aduersus diffidentiam.

Ἀναστρ- Ver-

וְלֵא דְּאָתֵא לוּקְדָם׃ [a]

oportet vt veniat prius.

11 עְנָא יֵשׁוּעַ וְאָמַר לְהוֹן אֶלִיָּא אָתֵא לוּקְדָם דְּכֹל מֶדֶם יְשַׁלֶם׃

11 Respondit Ieschua, et dixit illis, Iliia venit prius vt omnia compleat.

12 אָמַר אֶנָא לְכוֹן דֵּין דְּהָא אֶלִיָּא אָתָא וְלָא יִדְעוּהִי וַעֲבַדוּ בֵּהּ כֹּל מָא דְּצְבוֹ הָכַנָא אָף בְּרֵהּ דֶּאֱנָשָׁא עָתִיד דְּ[b]נֵחַשׁ מֶנְהוֹן׃

12 Dico autem ego vobis quòd ecce Iliia venit, & non agnouerunt eum, & fecerunt in eum quicquid voluerũt: sic etiam Filius hominis futurum est vt patiatur ab illis.

13 הָידֵין [c]אֶסְתַּכַּלוּ תַּלְמִידֵא דְּעַל יוֹחָנָן [d]מַעְמְדָנָא אָמַר לְהוֹן׃

13 Tunc intellexerunt discipuli quòd de Iuchannã Baptistã dixisset ipsis.

14 וְכַד אֶתוֹ לְוָת כֶּנְשָׁא קְרֵב לֵהּ גַּבְרָא וַבְרֵךְ עַל בּוּרְכַּוהִי׃

14 Et quum venissent ad turbã, accessit ad eum [3] quidam, et incuruauit se super genua sua.

15 וְאָמַר לֵהּ מָרִי אֶתְרַחַם עָלַי בְּרִי דְּאִית לֵהּ בַּר אֶגָּרָא וּבִישָׁאִית עָבִיד כְּמָא גֵיר זַבְנִין בְּנוּרָא נָפֵל וְכַמָּא זַבְנִין בְּמַיָּא׃

15 Et dixit ei, Domine mi, miserere mei. filius est mihi cui est [4] lunaticus [morbus,] & malè afficitur. multis enim [5] vicibus in ignẽ cadit, et multis vicibus in aquas.

16 וְקַרְבְתֵהּ לְתַלְמִידַיךְ וְלָא אֶשְׁכְּחוּ [e]לְמַאסָיוּתֵהּ׃

16 Et obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt sanare eum.

17 עְנָא יֵשׁוּעַ וְאָמַר אוֹ שַׁרְבְתָא דְּלָא [f]מְהַימְנָא [g]וּמְעַקַּלְתָּא עַד־מָא לְאֶמַּתַי אֶהֱוֵא לְוָתְכוֹן וְעַד־מָא לְאֶמַּתַי [h]אֶסַיְבַרְכוֹן [i]אַיְתָיְהִי לִי לְכָא׃

17 Respondit Jeschua, & dixit, O generatio incredula et distorta, quousque tandẽ ero apud vos? et quousque tandem sustinebo vos? adducite eum ad me huc.

18 [k]וּכְאָא בֵּהּ יֵשׁוּעַ וּנְפַק מֶנֵּהּ שֵׁאדָא [l]וְאֶתְאַסִי טַלְיָא מִן הֵי שָׁעְתָא׃

18 Et increpauit illud Jeschua, & exiuit ab eo dæmonium: & sanatus est puer ex illa hora.

19 הָידֵין קְרֶבוּ תַּלְמִידֵא לְוָת יֵשׁוּעַ בַּלְחוֹדַוהִי וְאָמְרוּ לֵהּ לְמָנָא חְנַן לָא אֶשְׁכַּחְן [m]לְמַאסָיוּתֵהּ׃

19 Tunc accesserunt discipuli ad Jeschua seorsum, & dixerũt ei, Quare nos nõ potuimus sanare illum?

20 אָמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ מֶטוּל דְּלָא [n]הַימָנוּתְכוֹן אַמִּין גֵּיר אָמַר אֶנָא לְכוֹן דְּאֶן תֶּהֱוֵא בְּכוֹן הַימָנוּתָא אַיךְ פֶּרְדְּתָא דְּחַרְדְּלָא תֵּאמְרוּן לְטוּרָא הָנָא [o]דְּשַׁנִּי מֶכָּא וְיִשְׁנֵא וּמֶדֶם לָא [p]יְחַסְנְכוֹן׃

20 Dixit illis Ieschua, Propter incredulitatẽ vestram. Ammin enim dico vobis quòd si esset in vobis fides sicut granum sinapis, diceretis mõti huic, Discede hinc, et discederet: & nihil potentius vobis esset.

21 הָנָא דֵּין גֶּנְסָא לָא נָפֵק אֶלָּא [q]בְּצוֹמָא [r]וּבַצְלוֹתָא׃

21 Hoc autem genus non egreditur nisi per ieiuniũ & per precationem.

Marginal notes (Hebrew):

a ולא כסו צריך:
b חשש
c סכל
d עמד ר״ל טבל.
e אסא
f אמן
g עקל
h סבר
i אתא
k כאא
l אסא
m אסא
n אמן
o שנא
p חסן
q צום
r צלא

Marginal notes (Latin):

3 Ad verbum, Homo. Hebraism.

4 Syrè בר אגרא, cuius explicationẽ habes suprà, Matth. 4. in fine.

5 Ad verbum, Temporibus. Hebraismus.

6 Ad verbum, Et aliquid non esset potentius vobis. Hebraismus.

Infrà,10.17 marc.9.31 luc.9.44

22 Ἀναστρεφομένων δὲ αὐτῶν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων.

‖Versantibus autem ipsis in Galilæa, dixit eis Iesus, Futurum est vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

Magis ac magis præparandi sunt animi nostri aduersus crucis offendiculum.

23 Καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται. Καὶ ἐλυπήθησαν σφόδρα.

Et trucidabunt eum, sed tertio die suscitabitur. Et cõtristati sunt vehementer.

24 Ἐλθόντων δὲ αὐτῶν εἰς Καπερναοὺμ, προσῆλθον οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες τῷ Πέτρῳ, καὶ εἶπον, Ὁ διδάσκαλος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὰ δίδραχμα;

Quum autem venisset Capernaum, venerũt ad Petrũ qui didrachma accipiũt, dixerũntq;, Magister vester non soluit didrachma?

Christus vltrò sese Cæsaris edictis subiiciens, ostẽdit ciuiles politias Euangelii doctrina minime aboleri.

25 Λέγει, Ναί. Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν, προέφθασεν αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Τί σοι δοκεῖ, Σίμων; οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη, ἢ κῆνσον; ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων;

Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset domum, præuenit eum Iesus, dicẽs, Quid tibi videtur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributa aut censum? à filiis suis, an ab alienis?

26 Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος, Ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων. Ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἄραγε ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί.

Dicit ei Petrus, Ab alienis. Ait ei Iesus, Nempe igitur liberi sunt filii.

27 Ἵνα δὲ μὴ σκανδαλίζωμεν αὐτοὺς, πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν, βάλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβάντα πρῶτον ἰχθὺν ἆρον· καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὑρήσεις στατῆρα· ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ.

Sed, ne offendamus eos, profectus ad mare, mitte hamum: & eũ piscem qui ascenderit primus, tolle: & aperto ore eius, inuenies staterem: acceptum illum da eis pro me & pro te.

Κεφάλαιον ιη

Cap. XVIII.

Marc.9.23 luc.9.46

1 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ, λέγοντες, Τίς ἄρα μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν;

E‖O ipso tempore adierunt Iesum discipuli, dicentes, Quisnam maximus est in regno cælorum?

2 Καὶ προσκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς παιδίον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν,

Et quum aduocasset puerulũ Iesus, statuit eũ in medio eorum.

Submissio animi, vera ad excellentiã via.

Infrà,19.14 1.cor.14.20

3 Καὶ εἶπεν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ στραφῆτε, καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Et dixit, ‖Amen dico vobis, nisi cõuersi fueritis, & fiatis vt pueruli, nequaquam ingrediemini in regnum cælorum.

4 Ὅστις οὖν ταπεινώσῃ ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτός ἐστιν ὁ μείζων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

Quisquis igitur demiserit seipsum sicut *est* puerulus iste, is est maximus ille in regno cælorum.

Καὶ Et

22 כד מתהפכין דין בגלילא אמר להון ישוע עתיד הו ברה דאנשא [a]דישתלם באידי בני נשא :

22 *Quum autem verſaretur in Galilæa, dixit illis Ieſchua, Futurũ eſt vt Filius hominis tradatur in manus filiorum hominis:*

23 ויקטלוניהי ולי̈ומא דתלתא יקום [b]וכרית להון טב :

23 *Et occident eum, et die tertio reſurget. Et cõtriſtati ſunt valde.*

[a] שלם
[b] כרה

24 וכד [c]אתו לכפר־נחום קרבו הנון דנסבין תרין תרין [d]זוזין דכסף רישא לות כאפא ואמרו לה רבכון לא יהב תרין זוזוהי :

24 *Quúmque veniſſent in Cephar-Nachum, acceſſerunt illi qui accipere ſolent [7]binas drachmas argenti capitationis, ad Cipha, & dixerũt illi, Dominus veſter non dat duas drachmas ſuas?*

[c] אתא
[d] זוז

25 אמר להון אין וכד על כאפא לביתא קדמה ישוע ואמר לה מנא מתחזא לך שמעון מלכא דארעא מן מן נסבין מכסא וכסף רישא מן בניהון או מן נוכריא :

25 *Dixit illis, Etiã. Quúmque ingreſſus fuiſſet Cipha in domũ, præuenit eum Ieſchua, & dixit ei, Quid videtur tibi Schemeun? Reges terræ à quo accipiũt tributũ et argentũ capitationis, à filiis ſuis, an ab alienis?*

26 אמר לה שמעון מן נוכריא אמר לה ישוע מדין [e]בני חארא אנון בניא :

26 *Dixit ei Schemeun, Ab alienis. Dixit illi Ieſchua, Ergo [8]libertate ſunt præditi filii.*

[e] בני חארא כמו בני חורין:

27 דלא דין נכשל אנון [f]זל לימא [g]וארמא [h]בלועא ונונא קדמיא דסלק פתח פומה ותשכח אסתרא הי [i]סב וקרב חלפי וחלפיך :

27 *Ne autem offendamus iſtos, abi ad mare, et proiice hamum, et piſci primo qui aſcenderit, aperi os, & inuenies [9]ſtaterem. Ipſum accipe et offer pro me & pro te.*

[f] אזל
[g] רמא
[h] בלעא נקרא החח כי הרג בולעו:
[i] נסב

[7] Ad verbum, Duas, duas drachmas, Hebraiſmus. Porro drachmam aiunt in Thalmud diuerſis in locis idẽ eſſe numiſma quod propria gentis appellatione dicebatur מעה *meha*, quod ſexta pars denarii eſt, & tantum argenti continet quantum eſt pondus ſexdecim granorum hordei, ita vt duæ drachmæ, quæ cuiq; ſoluendæ erant, continerent argẽti põdus 32 granorum hordei.

[9] Stater autẽ propriè gẽtis nomine vocabatur אסתירא Aſtira, & memoratum pondus argẽti duplicabat: id eſt, quatuor continebat drachmas.

[8] Ad verbum, Filii libertatũ ſũt filii, id eſt, filii ſunt ii quibus cõuenit eſſe liberos.

[9] De valore ſtateris vide paulò antè annot.

קפלאון יח

Cap. XVIII.

1 בהי שעתא קרבו תלמידא לות ישוע ואמרין מנו [k]כי רב במלכותא דשמיא :

1 *IN illa hora acceſſerunt diſcipuli ad Ieſchua, et dixerunt, Quiſnam maximus eſt in regno cælorum?*

[k] הסלה הזאת בא לאות השאלה:

2 וקרא ישוע טליא [l]ואקימה [m]בינתהון :

2 *Et vocauit Ieſchua puerũ, et ſtatuit eum in medio illorum.*

[l] קום
[m] בין

3 ואמר אמין אמר אנא לכון דאן לא תתהפכון ותהוון איך טליא לא תעלון למלכותא דשמיא :

3 *Et ait, Ammin dico vobis, quòd niſi cõuerſi fueritis, & efficiamini ſicut pueri, non intrabitis in regnum cælorum.*

4 מן הכיל [n]דממכך נפשה איך הנא טליא הו יהוא רב במלכותא דשמיא :

4 *Qui igitur demittit ſeipſum, ſicut hic puer, hic erit maximus in regno cælorum.*

[n] מכך

ומן

5 Καὶ ὃς ἐὰν δέξηται παιδίον τοιοῦτον ἓν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται.

Et quisquis exceperit aliquem puerulum talem in nomine meo, me excipit.

Marc.9.42 luc.17.1

6 Ὃς δ᾽ ἂν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ, συμφέρει αὐτῷ ἵνα κρεμασθῇ μύλος ὀνικὸς ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῇ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης.

‖Quisquis autem offenderit aliquē ex paruis istis qui in me credūt, præstiterit ei vt suspendatur mola asinaria in collo eius, ac demergatur in profundo maris.

Fratrum quantumuis abiectorum summa nobis habenda ratio. qui secus fecerit, graues pœnas dabit.

7 Οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων. ἀνάγκη γάρ ἐστιν ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα· πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι᾽ οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται.

Væ mūdo ab offendiculis. necesse est enim vt eueniant offendicula, veruntamen væ homini illi per quem offendiculum euenit.

Non potest quidem vir bonus nisi per medua offendicula incedere: sed omnes prœcidendæ sunt occasiones.

Suprà,5.30 marc.9.43

8 Εἰ δὲ ἡ χείρ σου ἢ ὁ πούς σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτὰ, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. καλόν σοι ἐστὶν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλὸν ἢ κυλλὸν, ἢ δύο χεῖρας ἢ δύο πόδας ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.

‖Si verò manus tua vel pes tuus facit vt tu offēdas, excinde ea, & abiice abs te. bonum est tibi ad vitā ingredi claudum aut mācū, *potius* quàm duas man⁹ vel duos pedes habētē cōiici in ignē æternū.

9 Καὶ εἰ ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτὸν, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. καλόν σοι ἐστὶ μονόφθαλμον εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ δύο ὀφθαλμοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.

Et, si oculus tu⁹ facit vt tu offēdas, erue eum, & abiice abs te: bonum est tibi luscum ingredi in vitam, *potius* quàm duos oculos habentem coniici in gehennā ignis.

Psal.34.8 luc.19.10

10 Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων. λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Videte ne contemnatis aliquē ex paruis istis. ‖dico enim vobis, Angelos eorū in cælis per omne *tempus* videre faciem Patris mei qui in cælis est.

Quo quispiam est infirmior, eo magis oportere illius salutē nobis curæ esse, Deus ipse suo exemplo nos docet.

11 Ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου σῶσαι τὸ ἀπολωλός.

‖Venit enim Filius hominis vt seruet quod perierat.

Luc.15.4

12 Τί ὑμῖν δοκεῖ; ἐὰν γένηταί τινι ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα, καὶ πλανηθῇ ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ ἀφεὶς τὰ ἐννενηκονταεννέα, ἐπὶ τὰ ὄρη πορευθεὶς, ζητεῖ τὸ πλανώμενον;

‖Quid vobis videtur? si fuerint alicui homini centum oues, & errauerit vna ex eis, nónne relictis ipsis nonagintanouē, ꝓfectus in mōtes, quærit eā quæ aberrauerat?

13 Καὶ ἐὰν γένηται εὑρεῖν αὐτὸ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι χαίρει ἐπ᾽ αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς ἐννενηκονταεννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις.

Quòd si acciderit vt inueniat eam, amen dico vobis, gaudet super ea magis quàm super illis nonaginta nouē quæ nō aberrarūt.

14 Οὕτως οὐκ ἔστι θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς ἵνα ἀπόληται εἷς τῶν μικρῶν τούτων.

Ita non vult Pater vester qui in cælis est, vt pereat vnus ex paruis istis.

Studendum est sarciēdæ cōcordiæ, non autē vindicandæ iniuriæ.

Ἐὰν ‖Si

5 ומן דיקבל איך טליא הנא בשמי לי הו מקבל :

Et qui recipiet [1]*similem puero huic in nomine meo, is me recipit.*

6 וכל דיכשל לחד מן הלין זעורא [a]דמהימנין בי פקח הוא לה דתתלא [b]תליא רחיא דחמרא בצורה ומטבע בעומקוהי דימא :

Et omnis qui offenderit vnum de pusillis istis qui credunt in me, tolerabilius fuerit ei vt sit suspensa mola asinaria ad collum eius, et demergatur in profunda maris.

7 וי לעלמא מן מכשולא [c]אננקא גיר דיאתון מכשולא וי דין לגברא דבאידה יאתון מכשולא :

Væ mundo ab offendiculis. Necesse enim est vt veniant offendicula: væ autem homini [2]*per cuius manum veniunt offendicula.*

8 אן דין אידך או רגלך מכשלא לך [d]פסוקיה [e]ושדיה מנך [f]טב הו לך גיר [g]דתעול [h]לחיא כד חגים אנת או פשיג ולא כד אית לך תרתין [i]אידין או תרתין רגלין [k]תפל [l]בנורא דלעלם :

Si autem manus tua aut pes tuus offendit te, abscinde eum, & proiice eũ à te. [3]*bonũ enim est tibi vt ingrediaris ad vitã*[4]*claud*[9] *aut*[5]*mutilus, & non, quum sunt tibi ambæ manus aut ambo pedes, ruas in ignẽ æternũ.*

9 ואנהו [m]דעינך [n]מכשלא לך [o]חציה [p]ושדיה מנך [q]טב הו לך דבחדא [r]עינא [s]תעול [t]לחיא ולא כד אית לך תרתין עינין [u]תפל בגהנא [x]דנורא :

Et si ita sit vt oculus tuus offendat te, erue eum & proiice eum abs te: bonum est tibi vt vno oculo ingrediaris ad vitam, & non, quum sint tibi duo oculi, ruas in Gihanna ignis.

10 [y]חזו לא [z]תבסון על חד מן הלין זעורא אמר אנא לכון גיר ד דמלאכיהון בכל־זבן [aa]חזין פרצופה דאבי דבשמיא :

Videte ne [6]*contemnatis vnum ex istis pusillis. Dico enim ego vobis quòd angeli eorum omni tempore vident faciem Patris mei qui est in cælis.*

11 אתא גיר ברה דאנשא [bb]דיחא מדם [cc]דאביד הוא :

Venit enim Filius hominis vt viuificet id quod perierat.

12 מנא [dd]מתחזא לכון אן יהוון לאנשא מאא [ee]ערבין [ff]ויטעא חד מנהון לא שבק תשעין ותשעא בטורא [gg]ואזל [hh]בעא להו [ii]דטעא :

Quid videtur vobis? Si fuerint [7]*alicui centum oues, et aberrauerit vna ex eis, nónne relinquit nonaginta et nouem in monte, et abiens quærit eam quæ aberrauerat?*

13 ואן [kk]ישכחה אמין אמר אנא לכון [ll]דחדא בה יתיר מן תשעין ותשעא דלא [mm]טעו :

Et, si inueniat eam, Ammin dico vobis quòd gaudeat super ea magis, quàm [super] nonaginta et nouemquæ non aberrauerunt.

14 הכנא לא אית [nn]צבינא קדם אבוכון דבשמיא [oo]דיאבד חד מן הלין זעורא :

Sic non est voluntas corã Patre vestro qui est in cælis vt pereat vnus de pusillis istis.

Si

אן

---

[a] אם [b] תלא [c] אננקא טעם ו צר ד והוא מן לשון יון מושא [d] פסק [e] שרא [f] טוב [g] עול [h] חיא [i] יד [k] נפל [l] נור [m] עין [n] כשל [o] חצה [p] שרא [q] טוב [r] עין [s] עול [t] חיא [u] נפל [x] נור [y] הזא [z] בסא [aa] חזא [bb] פרצוף [cc] אכד [dd] הזא [ee] ערב [ff] טעא [gg] אזל [hh] בעא [ii] טסא [kk] שכח [ll] חרא [mm] טעא [nn] צבא [oo] אכד

1 Ad verb. Sicut puer hic.

2 Hebraismus pro Cuius opera.

3 חגים Idẽ quod חגיר claudus: sic Marc. 9.

4 פשיג mutilum. Vide suprà, cap. 15. Hebraicè diceretur כרות: & idem legitur Marci 9

5 Hebraismus est vsitatissimus: pro Melius enim est tibi vt &c. quàm quũ sunt tibi ambæ manus &c. Carent enim Heb. Chaldæi, & Syri comparatiuis & superlatiuis gradibus, & pro iis positiuis vtuntur.

6 תבסון sicut Hebraicum תבזו mutato *zain* in *samech*. Sunt enim literæ ad idem pronuntiationis organũ, (id est ad dentes) pertinentes.

7 Ad verbum, Homini.

Leuit.19.17 eccle.19.13 luc.17.3 iac.5.18

15 Ἐὰν δὲ ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε καὶ ἔλεγξον αὐτὸν μεταξύ σου καὶ αὐτοῦ μόνου. ἐάν σου ἀκούσῃ, ἐκέρδησας τὸν ἀδελφόν σου·

‖Si verò peccauerit in te frater tuus, veni & argue eum inter te & ipsum solũ. si te audierit, lucratus es fratrem tuum:

Deut.19.5 iohan.8.17 1.cor.13.1 2.thes.3.14 heb.10.28

16 Ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσῃ, παράλαβε μετὰ σοῦ ἔτι ἕνα ἢ δύο· ἵνα ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῇ πᾶν ῥῆμα.

Sin verò te non audierit, accipe tecum adhuc vnũ aut duos:‖ vt in ore duorum aut trium testiũ stabile sit omne verbum.

17 Ἐὰν δὲ παρακούσῃ αὐτῶν, εἰπὲ τῇ ἐκκλησίᾳ· ἐὰν δὲ καὶ τῆς ἐκκλησίας παρακούσῃ, ἔστω σοι ὥσπερ ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώνης.

Quòd si neglexerit eos audire, dic Ecclesiæ: quòd si Ecclesiã audire neglexerit, sit tibi velut quispiã ‖ethnicus & q̃spiã publicanꝰ.

Qui Ecclesiæ iudiciũ contemnit, Deum cõtemnit.

1.Cor.5.9 2.thes.3.14

Iob.20.23

18 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅσα ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ.

Amen dico vobis, ‖Quæcũque ligaueritis in terra, erunt ligata in cælo: & quæcunque solueritis in terra, erunt soluta in cælo.

19 Πάλιν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς περὶ παντὸς πράγματος οὗ ἐὰν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Rursum dico vobis, si duo ex vobis cõsenserint in terra, quodcunque petierint, fiet eis à Patre meo qui in cælis est.

20 Οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.

Vbi enim sunt duo vel tres coacti in nomine meo, illic sum in medio eorum.

21 Τότε προσελθὼν αὐτῷ ὁ Πέτρος εἶπε, Κύριε, ποσάκις ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἑπτάκις;

Luc.17.4

Tunc audiens eum Petrus dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei? *an* ‖vsque septies?

Implacabilem Deum experientur quià fratribus quantumuis magnis multisque iniuriis prouocati, non ignoscunt.

22 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Οὐ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά.

Dicit ei Iesus, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.

Luc.17.4.

23 Διὰ τοῦτο ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὃς ἠθέλησε συνᾶραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ·

‖Propterea simile est regnum cælorum regi qui voluit cõferre rationem cum seruis suis:

24 ‖Ἀρξαμένου δὲ αὐτοῦ συναίρειν, προσηνέχθη αὐτῷ εἷς ὀφειλέτης μυρίων ταλάντων.

Et quum cœpisset conferre, oblatus est ei quidam debitor decies mille talentorum.

25 Μὴ ἔχοντος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ πραθῆναι, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέκνα, καὶ πάντα ὅσα εἶχε· καὶ ἀποδοθῆναι.

Quũ autẽ is nõ posset *hæc* reddere, iussit eum dominus eius venũdari, & vxorem eius & liberos & omnia quæ habebat: & reddi *debitum*.

Πεσὼν Proci-

14 אִן דֵּין [a]אַסְכֵּל בָּךְ אָחוּךְ זֵל [b]אַכְּסָיְהִי בֵּינַיךְ וְלֵהּ בַּלְחוּד אִן שַׁמְעָךְ [c]יַתַּרְתְּ אָחוּךְ׃

16 וְאִן לָא שַׁמְעָךְ [d]דְּבַר עַמָּךְ חַד אַו תְּרֵין דְּעַל תְּרֵין אַו תְּלָתָא סָהֲדִין [e]תְּקוּם כֻּל [f]מֶלָּא׃

17 אִן דֵּין אַף לָא לְהָנוּן יֶשְׁמַע אֱמַר לַעֲדְתָא אִן דֵּין אַף לָא לַעֲדְתָא יֶשְׁמַע יֶהֱוֵא לָךְ אֵיךְ [g]מָכְסָא וְאֵיךְ חַנְפָא׃

18 וְאַמִּין אָמַר אֲנָא לְכוּן דְּכֻל מָא [h]דְּתֵאסְרוּן בַּאַרְעָא יֶהֱוֵא אֲסִיר בַּשְׁמַיָּא וּמֵדֶם [i]דְּתֶשְׁרוּן בַּאַרְעָא יֶהֱוֵא שְׁרֵא בַּשְׁמַיָּא׃

19 תּוּב אָמַר אֲנָא לְכוּן דְּאִן תְּרֵין מֶנְכוּן [k]יֶשְׁתְּווּן בַּאַרְעָא עַל כֻּל [l]צְבוּ [m]דְּיֶשְׁאֲלוּן יֶהֱוֵא לְהוּן מֶן לְוָת אֲבִי דְּבַשְׁמַיָּא׃

20 אֵיכָא גֵּיר דִּתְרֵין אַו תְּלָתָא [n]כְּנִישִׁין בְּשֵׁמִי תַּמָּן אֲנָא [o]בַּיְנָתְהוּן׃

21 הָיְדֵין קְרֵב לְוָתֵהּ כֵּאפָא וְאָמַר לֵהּ מָרִי כַּמָּא זַבְנִין אִן [p]אַסְכֵּל בִּי אָחִי [q]אֶשְׁבּוּק לֵהּ עַד־מָא לַשְׁבַע זַבְנִין׃

22 אֲמַר לֵהּ יֵשׁוּעַ לָא אָמַר אֲנָא לָךְ עַד־מָא לַשְׁבַע אֶלָּא עַד מָא לְשַׁבְעִין זַבְנִין שְׁבַע שְׁבַע׃

23 מְטַל הָנָא [r]אֶתְדַּמְיַת מַלְכוּתָא דַּשְׁמַיָּא לְגַבְרָא מַלְכָּא [ſ]דַּצְבָא [t]דְּיֶסַּב [u]חוּשְׁבְּנָא מֶן [x]עַבְדוּהִי׃

24 וְכַד [y]שַׁרִי [z]לְמֶסַּב קַרְבוּ לֵהּ חַד דְּחַיָּב רֵבּוּ כַּכְּרִין׃

25 וְכַד לֵית הֲוָא לֵהּ לְמֶפְרַע [aa]פְּקַד מָרֵהּ [bb]דְּיֶזְדַּבַּן הוּ וְאַנְתְּתֵהּ וּבְנוּהִי וְכֻל מֵדֶם [cc]דְּאִית לֵהּ [dd]וְיֶפְרוּעַ׃

ונפל

[a] סכל [b] כסא [c] יתר [d] דבר [e] קום [f] מלל [g] מכס [h] אסר [i] שרא [k] שוא [l] צבא [m] שאל [n] כנש [o] בין [p] סכל [q] שבק [r] דמה [ſ] צבא [t] נסב [u] חשב [x] עבד [y] שרא [z] נסב [aa] פרע [bb] זבן [cc] אית [dd] פרע

14 *Si autem [8]peccauerit in te frater tuus, vade, [9] argue eum inter te et ipſum ſolum: ſi audierit te, lucratus es fratrem tuum.*

16 *Et ſi non audierit te, accipe tecũ vnum aut duos: vt per os duorum aut trium teſtium conſiſtat omne verbum.*

17 *Si autem etiam hos non audierit, dic Eccleſiæ. Si verò etiam Eccleſiã non audierit, ſit tibi ſicut publicanus et ſicut ethnicus.*

18 *Et Ammin ego dico vobis quòd quicquid ligaueritis in terra, erit ligatum in cælis: & id quod ſolueritis in terra, erit ſolutum in cælis.*

19 *Rurſum ego dico vobis quòd ſi duo ex vobis conſenſerint ſuper terram de omni re quam petierint, fiet illis à Patre meo qui eſt in cælis.*

20 *Vbi enim ſunt duo vel tres cõgregati in nomine meo, ibi ego ſum in medio eorum.*

21 *Tunc acceſſit ad eũ Cipha, et dixit ei, Domine mi, [10] quoties, ſi peccauerit in me frater meus, remittam ei? [11] vſque ad ſeptimam vicem?*

22 *Dixit illi Ieſchua, Non dico tibi, vſque ad ſeptimam, ſed vſque ad [12] ſeptuaginta vices ſepties [&] ſepties.*

23 *Propterea aßimilatum eſt regnũ cælorum homini regi, qui voluit vt acciperet rationem à ſeruis ſuis:*

24 *Et quũ cœpiſſet accipere, obtulerunt ei vnum qui debitor erat vnius myriadis [13] talentorum:*

25 *Et quum non eſſet illi ſoluendo, iuſſit dominus illius vt venderetur ipſe, & vxor eius & filii eius, et quicquid erat ei, et ſolueret.*

Et

8 אסכל Id eſt. Stultè & inſipienter egerit. Vide quæ annotata ſunt in Cap. 6.14.

9 אכסיהי In arguẽdi ſignificatione verbũ hoc legitur in Pſalmis, Prouerb. & Iob, & alibi apud paraphraſten Chaldæum ſæpe.

10 Ad verbum; Quot tẽporibus; Syra phraſis.

11 Ad verbum; Vſque ad ſeptem tempora?

12 לשבעין זבנין שבע שבע Hebraicè ad verbum eſſet לשבעים פעמים שבעה שבעה. Loquutio Syra: & ſignificat Quatuordecim vicibus ſeptuagies: éſtque numerus finitus pro infinito.

13 Talentum Hebræi vocabant ככר *cicar*, Chaldæi verò & Syri ככרא *cacera*. Et vt refert D. Kimchi in ſuo lib. Radicũ, cõtinebat libras ſexaginta argenti vel auri, aut alterius generis metalli.

Πεσὼν οὖν ὁ δοῦλος προσεκύνει αὐτῷ, λέγων, Κύριε, μακροθύμησον ἐπ' ἐμοὶ, καὶ πάντα σοι ἀποδώσω. 26

Σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου, ἀπέλυσεν αὐτὸν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ. 27

Ἐξελθὼν δὲ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος εὗρεν ἕνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὤφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια· καὶ κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγε, λέγων, Ἀπόδος μοι ὅ,τι ὀφείλεις. 28

Πεσὼν οὖν ὁ σύνδουλος αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, παρεκάλει αὐτὸν, λέγων, Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοὶ, καὶ πάντα ἀποδώσω σοι. 29

Ὁ δὲ οὐκ ἤθελεν· ἀλλ' ἀπελθὼν ἔβαλεν αὐτὸν εἰς φυλακὴν, ἕως οὗ ἀποδῷ τὸ ὀφειλόμενον. 30

Ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ τὰ γενόμενα, ἐλυπήθησαν σφόδρα· καὶ ἐλθόντες διεσάφησαν τῷ κυρίῳ αὐτῶν πάντα τὰ γενόμενα. 31

Τότε προσκαλεσάμενος αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ, Δοῦλε πονηρὲ, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκά σοι, ἐπεὶ παρεκάλεσάς με· 32

Οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ ἐγώ σε ἠλέησα; 33

Καὶ ὀργισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς, ἕως οὗ ἀποδῷ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. 34

Οὕτω καὶ ὁ πατήρ μου ὁ ἐπουράνιος ποιήσει ὑμῖν, ἐὰν μὴ ἀφῆτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν τὰ παραπτώματα αὐτῶν. 35

Κεφάλαιον ιθ.

Marc.10.1

ΚΑΙ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, μετῆρεν ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας, πέραν τοῦ Ἰορδάνου. 1

Καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί· καὶ ἐθεράπευσεν αὐτοὺς ἐκεῖ. 2

Καὶ

26 Procidens ergo ſeruus ille adorabat eum, dicens, Domine, differ irã erga me, & omnia tibi reddã.

27 Commotus autẽ miſericordia dominus ſerui illius, dimiſit eũ, & mutuum remiſit ei.

28 Egreſſus verò ſeruus ille inuenit vnũ ex cõſeruis ſuis, qui debebat ei centũ denarios: & prehenſum eum ſuffocabat, dicens, Redde quod debes.

29 Procidens ergo conſeruus eius ad eius pedes, precabatur eum, dicens, Differ iram erga me, & omnia reddam tibi.

30 Ille verò noluit: ſed abiens cõiecit eum in carcerem, quouſque redderet debitum.

31 Quũ autẽ vidiſſẽt cõſerui eius q̃ facta fuerãt, cõtriſtati ſunt vehemẽter: & quũ veniſſẽt, declararũt domino ſuo omnia q̃ facta fuerãt.

32 Tunc eo aduocato, dominus ipſius dixit ei, Serue male, totum debitum illud remiſi tibi, quia precatus es me:

33 Nónne oportuit & te miſereri conſerui tui, vt & ego tui miſertus ſum?

34 Tũc iratus dominus eius tradidit eum tortoribus, vſquequo redderet id omne ꝙ ſibi debebatur.

35 Ita & Pater meus cæleſtis faciet vobis, niſi remiſeritis ſuo quiſque fratri ex cordibus veſtris offenſas eorum.

Cap. XIX.

ET factum eſt, quum finiſſet Ieſus ſermones iſtos, ſoluit à Galilæa, & venit in fines Iudææ, traiecto Iordane.

Et ſequuta eſt eum turba multo: ſanauítque eos illic.

Et

וּנְפַל הוּ עַבְדָּא סָגֵד לֵהּ וְאָמַר מָרִי אַגַּר עֲלַי רוּחָא וְכֻל מֶדֶם פָּרַע אֶנָא לָךְ׃
וְאֶתְרַחַם מָרֵהּ דְּעַבְדָּא הוּ וְשַׁרְיֵהִי וְחוֹבְתֵהּ שְׁבַק לֵהּ׃
נְפַק דֵּין עַבְדָּא הוּ וְאַשְׁכַּח לְחַד מֶן כְּנָוָתֵהּ דְּחַיָּב הֲוָא לֵהּ דִּינָרָא מְאָא וְאַחְדֵהּ וְחָנֵק הֲוָא לֵהּ וְאָמַר לֵהּ הַב לִי מֶדֶם דְּחַיָּב אַנְתְּ לִי׃
וּנְפַל הוּ כְּנָתֵהּ עַל רַגְלוֹהִי בָּעֵא מֶנֵּהּ וְאָמַר אַגַּר עֲלַי רוּחָא וְכֻל מֶדֶם פָּרַע אֶנָא לָךְ׃
הוּ דֵּין לָא צְבָא אֶלָּא אַזַל אַרְמְיֵהּ בֵּית אֲסִירֵא עַד־מָא דְּיִתֵּל לֵהּ מָא דְּחַיָּב לֵהּ׃
כַּד חָזוּ דֵּין כְּנָוָתְהוֹן מֶדֶם דַּהֲוָא כְּרִירַת לְהוֹן טָב וְאָתוּ אוֹדַעוּ לְמָרְהוֹן כֻּל מָא דַּהֲוָא׃
הֵידֵין קַרְיֵהִי מָרֵהּ וְאָמַר לֵהּ עַבְדָּא בִּישָׁא הִי כֻּלָּהּ חוֹבְתָא שְׁבַקֵת לָךְ דְּבַעִית מֶנִּי׃
לָא וָלֵא הֲוָא לָךְ דְּתִתְחוֹן לִכְנָתָךְ אֵיכַנָּא דְּאֶנָא חַנְתָּךְ׃
וּרְגֵז מָרֵהּ וְאַשְׁלְמֵהּ לַמְנַגְדָנָא עַד־מָא דְּנִפְרוּע כֻּל מֶדֶם דְּחַיָּב לֵהּ׃
הָכַנָּא יַעְבֵּד לְכוֹן אָבִי דְּבַשְׁמַיָּא אֶן לָא תִּשְׁבְּקוּן אֱנָשׁ לַאחוּהִי מֶן לִבְּכוֹן סַכְלוּתֵהּ׃

קֶפַלְאוֹן יט

וַהֲוָא דְּכַד שַׁלֶּם יֵשׁוּע מֶלֵּא הָלֵין שְׁקַל מֶן גְּלִילָא וְאָתָא לַתְחוּמָא דִּיהוּד לְעֶבְרָא דְּיוּרְדְּנָן׃
וְאָתוּ בָּתְרֵהּ כֶּנְשָׁא סַגִּיָאָא וְאַסִּי אֶנּוּן תַּמָּן׃

Marginal glosses (Hebrew): [a] אמר [b] שרא [c] חיב [d] שכח [e] אחד [f] יהב [g] רמא [h] נתל [i] חזא [k] כרה [l] טוב [m] אתא [n] ידע [o] קרא [p] ביש [q] חיב [r] בעא [s] ולא [t] חנן [u] חנן [x] שלם [y] נגד [z] סכל [aa] מלל [bb] אתא [cc] אתא [dd] אסא

26 *Et procidit ille seruus, adorauit eũ, et dixit, Domine mi, [14] patiens esto erga me, & omnia soluam ego tibi.*
27 *Et misericordia motus dominus serui illius, & absoluit eum & debitum eius remisit ei.*
28 *Egressus verò est seruus ille, et inuenit vnum de [15] conseruis suis, qui debitor ei erat [16] denariorum centũ. Et apprehendit illum, & strangulabat illum, & dicebat illi, Redde mihi id quod debes mihi.*
29 *Et procidit ille conseruus ad pedes eius, rogauit eum, et dixit, [17] Patiens esto erga me, & omnia ego soluam tibi.*
30 *Is autem noluit: sed abiens coniecit illum in carcerem, donec daret sibi id quod debebat sibi.*
31 *Quum vidissent autem conserui eorum id quod fiebat, indoluerunt valde: & euntes manifestauerunt domino suo quicquid factũ fuerat.*
32 *Tunc accersiuit eum dominus suus, & dixit illi, Serue nequam, illud totum debitũ remiseram tibi, quòd rogasses me:*
33 *Nonne oportuisset vt tu gratiosus esses conseruo tuo, quemadmodum ego gratiosus fui tibi?*
34 *Et iratus est dominus eius, et tradidit eum [18] tortoribus, vsquedum redderet quicquid debebat sibi.*
35 *Sic faciet vobis Pater meꝰ q̃ est in cœlis, si nõ remiseritis [19] quisq; fratri suo ex corde vestro peccata illius.*

Cap. XIX.

1 *ET factum est, vt quum compleuisset Ieschua verba hæc, [1] migrauit à Galilæa, et venit in confinium Iudææ trans-Iurdenan.*
2 *Et conuenerunt post eum turbæ multæ, et sanauit illos ibi.*

14 Ad verb. Contine erga me spiritum, id est, iram.

15 Ad verb. De cognominatione sua, hoc est Qui de nomine eiusdem heri vel conditionis vocabatur. Periphrasis est cõserui. Fortassis refertur ad Hebraicam vocem כנה, quam Chaldæi interpretantur שמש, id est ministerium: quæ significatio magis esset apta, & propinqua.

16 Denarius, numisma erat Hebræis, vocatum זוז propria appellatione: de quo legitur Lucæ, cap. 15. 8. licet etiam Denara barbaro vocabulo quod à Romanis acceperant, vocarent. Cõtinebatau tem argenti pondus, 96 granorum hordei. id est, æquiualebat sex drachmis.

17 Adverb. Cõtine erga me spiritum, id est iram, vt paulo antè.

18 למנגדנא Iis qui torquent, & flagellant. Sic infrà cap. 20. 19. וינגדוניהי & flagellabunt eũ.

19 Ad verb. Homo fratri suo. Hebraismus.

1 Syrum verb. est שקל, quod propriè significat attollere & leuare, vt vertẽdũ propriè sit Leuauit vel Sustulit (subaudi pedes suos) à Galilæa, & c. Similis loquutio habetur Genes. 29. 1. וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם: id est, Leuauit Iaakob pedes suos, & abiit in terram filiorum Orientis

3 Καὶ προσῆλθον αὐτῷ οἱ Φαρισαῖοι πειράζοντες αὐτόν, καὶ λέγοντες αὐτῷ, Εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν;

4 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐκ ἀνέγνωτε ὅτι ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς;

Gen.1.14.

5 Καὶ εἶπεν, Ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ· καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

Gen.2.24. 1.cor.6.16 ephes.5.31

6 Ὥστε οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία. ὃ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω.

7 Λέγουσιν αὐτῷ, Τί οὖν Μωσῆς ἐνετείλατο δοῦναι βιβλίον ἀποστασίου, καὶ ἀπολῦσαι αὐτήν;

Deut.24.1

8 Λέγει αὐτοῖς, Ὅτι Μωσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολῦσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν· ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτω.

9 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται· καὶ ὁ ἀπολελυμένην γαμήσας, μοιχᾶται.

Suprà,5.32 marc.10.11 luc.16.18 1.cor.7.18

10 Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικός, οὐ συμφέρει γαμῆσαι.

11 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται.

12 Εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτω· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρείτω.

13 Τότε προσηνέχθη αὐτῷ παιδία ἵνα τὰς χεῖρας ἐπιθῇ αὐτοῖς, καὶ προσεύξηται· οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐτοῖς.

Suprà,18.3 marc.10.13 luc.18.15

Ὁ δὲ

Tunc adierunt eum Pharisæi tentantes eum, & dicentes ei, Licétne homini dimittere vxorem suam quauis ex causa?

Indissolubile est coniugii vinculū, nisi ob scortationem.

Ille verò respondens dixit eis, Nō legistis‖opificem ab initio fecisse masculum & fœminam?

Et dixisse,‖Propterea relinquet homo patrem & matrem, & agglutinabitur vxori suæ: et qui duo *fuerant*, erunt vna caro.

Itaque non amplius sunt duo, sed vna caro. quod ergo Deus cōiunxit, homo ne seiungat.

Dicunt ei, Cur ergo ‖Moses mādauit dare libellum discessionis, & eam dimittere?

Non statim probat Deus quod ciuiles leges coguntur tolerare.

Dicit eis, Moses pro duritia cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras: cæterùm à principio non fuit ita.

Dico autē vobis,‖Quicunq; dimiserit vxorē suā, nisi ob scortationē, & aliā duxerit, cū mœchari: & qui dimissā duxerit, mœchari.

Dicunt ei discipuli eius, Si tale est negotiū hominis cū vxore, nō expedit cōtrahere matrimoniū.

Ipse verò dixit eis, Non omnes capiunt hunc sermonem, sed quibus datum est.

Peculiare est continētiæ donum: ac proinde perpetuæ continentiæ legem ne sibi quidem potest quisque indicere.

Sunt enim eunuchi qui ex matris vtero nati sunt ita: & sunt eunuchi qui castrati sunt ab hominibus: & sunt eunuchi qui seipsos castrarūt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat.

‖Tunc oblati sunt ei pueruli vt manus eis imponeret, & precaretur: discipuli autem obiurgarunt eos.

Ipsi etiam infantes in gratuito Dei fœdere comprehenduntur.

Iesus

3 וקרבו לותה פרישא [a]ומנסין הוו לה ואמרין אן שליט לאנש [b]דישרא אנתתה בכל עללא :

4 הו דין ענא ואמר להון לא [c]קריתון דהו דעבד מן [d]ברישית דכרא ונקבתא עבד אנון :

5 ואמר מטול הנא ישבוק גברא לאבוהי ולאמה [e]ונקף לאנתתה ויהוון תריהון חד בסר :

6 מדין לא הוו תרין אלא חד פגר מדם הכיל דאלהא [f]זוג בר נשא לא [g]יפרש :

7 אמרין לה למנא הכיל מושא פקד [h]דנתל כתבא דשובקנא [i]ונשריה :

8 אמר להון מושא לוקבל [k]קשיות לבכון אפס לכון [l]דתשרון נשיכון מן [m]ברישית דין לא הוא הכנא :

9 אמר אנא לכון דין דמן דשבק אנתתה דלא [n]גורא [o]ונסב אחרתא [p]גאר ומן דנסב שביקתא גאר :

10 אמרין לה תלמידוהי אן הכנא אית עדליא ביני גברא לאנתתא לא פקח [q]למסב אנתתא :

11 הו דין אמר להון לא כל נש ספק [r]למלתא הדא אלא מן [s]דיהיב לה :

12 אית גיר [t]מהימנא דמן [u]כרסא דאמהון [x]אתילדו הכנא [y]ואית [z]מהימנא דמן בני נשא הוו מהימנא ואית מהימנא דהנון עבדו נפשהון מהימנא מטול מלכותא דשמיא מן [aa]דמשכח דיספק יספק :

13 הידין קרבו לה טליא [bb]דיסים [cc]אידה עליהון [dd]ויצלא [ee]וכאו בהון [ff]תלמידוהי :

[a] נסה [b] שרא [c] קרא [d] ריש [e] נקף [f] זוג [g] פרש [h] נתל [i] שרא [k] קשה [l] שרא [m] ריש [n] גור [o] נסב [p] גור [q] נסב [r] מלל [s] יהב [t] אמן [u] כרס [x] ילד [y] אית [z] אמן [aa] שבח [bb] סום [cc] יד [dd] צלא [ee] כאח [ff] למד

3 Et acceſſerunt ad eum Phariſæi, & tentabāt eum, & dixerunt, An licet homini vt dimittat vxorem ſuam [2] qualibet occaſione?

4 Ille autē reſpondit, et dixit illis, Annon legiſtis quòd is qui fecit ab initio, marem & fœminam fecit eos?

5 Et dixit, Propterea derelinquet vir patrem ſuum et matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ, et erunt ambo illi vna caro.

6 Quapropter non ſunt duo, ſed vnum corpus. Illud igitur quod Deus cōiunxit, filius hominis nō ſeparet.

7 Dicunt illi, Quare igitur Muſche præcepit vt daremus ſcriptū deſertionis, & dimitteremus eam?

8 Ait illis, Muſche, contra duritiē cordis veſtri, permiſit vobis vt dimitteretis vxores veſtras: ab initio autem non fuit ſic.

9 Dico autē vobis quòd qui deſerit vxorē ſuā quæ adulterium nō cōmiſit, et accipit aliā, adulteriū cōmittit: & qui accipit deſertā, committit adulterium.

10 Dicunt ei diſcipuli eius, Si ita ſit negotium inter virum & vxorem, non expedit ducere vxorem.

11 Ille autem dixit eis, [3] Vnuſquiſque nō eſt capax ſermonis huius, ſed is cui datum eſt.

12 Sunt enim [4] eunuchi qui de vtero matris ſuæ nati ſunt ita: et ſunt eunuchi qui ab hominibus facti ſunt eunuchi: & ſunt eunuchi qui ſeipſos fecerunt eunuchos propter regnum cælorum: Qui potens eſt vt capiat, capiat.

13 Tunc obtulerunt ei pueros, vt poneret manū ſuam ſuper eos, ac oraret. Et prohibuerunt eos diſcipuli eius.

2 Ad verb. In omni occaſione.

3 Ad verb. Non omnis homo. Hebraiſmus.

4 מהימנא Idem quòd Heb. נאמן Id eſt fidelis: quòd eunuchorū fides deligeretur aſſeruādis thoris.

14 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἄφετε τὰ παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρός με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Iesus autem ait, Sinite pueros, & ne prohibete eos ad me venire. talium est enim regnum cælorum.

15 Καὶ ἐπιθεὶς αὐτοῖς τὰς χεῖρας, ἐπορεύθη ἐκεῖθεν.

Et quũ imposuisset eis manus, profectus est illinc.

Marc.10.17
luc.18.18

16 Καὶ ἰδού, εἷς προσελθὼν εἶπεν αὐτῷ, Διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ἀγαθὸν ποιήσω, ἵνα ἔχω ζωὴν αἰώνιον;

‖Et ecce, quidam accedens dixit ei, Magister bone, quid boni faciam vt habeam vitam æternam?

Et Legem & seipsos minime omnium norunt qui ex Lege salutem petunt.

17 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. Εἰ δὲ θέλεις εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωήν, τήρησον τὰς ἐντολάς.

Ipse verò dixit ei, Cur me dicis bonũ? nullus est bonus nisi vnus, *nempe* Deus. Si vis autem ad vitã ingredi, serua mandata.

Exo.20.13

18 Λέγει αὐτῷ, Ποίας; Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε, Τό, Οὐ φονεύσεις, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ κλέψεις, Οὐ ψευδομαρτυρήσεις.

Dicit ei, Quæ? Iesus autẽ dixit, ‖Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Non dices falsum testimonium.

19 Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα. καί, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

Honora patrem tuũ & matrẽ. Diliges proximum tuum vt teipsum.

20 Λέγει αὐτῷ ὁ νεανίσκος, Πάντα ταῦτα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου· τί ἔτι ὑστερῶ;

Dicit ei adolescens, Omnia hæc obseruaui à iuuentute mea: quo adhuc deficior?

21 Ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς· καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ· καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι.

Ait ei Iesus, Si vis perfectus esse, abi, vende quæ habes, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

22 Ἀκούσας δὲ ὁ νεανίσκος τὸν λόγον, ἀπῆλθε λυπούμενος. ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά.

Quum audisset autem adolescens eum sermonem, abiit cõtristatus. habebat enim bona multa.

23 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι δυσκόλως πλούσιος εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Iesus autem dixit discipulis suis, Amen dico vobis, diues difficilè introibit in regnum cælorum.

Diuites peculiari Dei dono egent, ut possint ex Satanæ tendiculis euadere.

24 Πάλιν δὲ λέγω ὑμῖν, Εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος διελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν.

Rursum verò dico vobis, Facilius est camelum per foramẽ acus transire quàm diuitem in regnũ Dei introire.

25 Ἀκούσαντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐξεπλήσσοντο σφόδρα, λέγοντες, Τίς ἄρα δύναται σωθῆναι;

His autem auditis discipuli eius perculsi sunt valde, dicentes, Quis ergo potest seruari?

14 הו דין ישוע אמר לחון שבוקו טליא אתין לותי ולא [a]תכלון אנון דדאילין גיר דאיך חלין אנון [b]איתיה מלכותא דשמיא :

[a] כלא [b] אית

Ipse verò Ieschua dixit illis; Sinite pueros venie͂tes ad me, et ne prohibeatis eos: illorum enim qui sunt sicut isti, est regnum cælorum.

15 [c]וסם [d]אידה עליהון [e]ואזל מן תמן :

[c] סום [d] יד [e] אזל

Et imposuit manum suam super illos, et abiit illinc.

16 ואתא חד קרב ואמר לה [f]מלפנא [g]טבא אנא דטב אעבד דיהוון לי חיא דלעלם :

[f] אלף [g] טוב

Et veniens quidam accessit, & dixit illi, Magister bone, quid boni faciam vt sit mihi vita æterna?

17 הו דין אמר לה מנא קרא אנת לי [h]טבא לית טבא אלא אן חד אלהא אן דין צבא אנת [i]דתעול לחייא [k]טר פוקדנא :

[h] טוב [i] עול [k] נטר

Ille autem dixit ei, Quid vocas tu me bonum? Nullus est bonus nisi vnus Deus. Si autem vis ingredi ad vitam serua mandata.

18 אמר לה אילין הו דין ישוע אמר לה דלא תקטול ולא תגור ולא תגנוב ולא תסהד סהדות שוקרא :

Dixit illi; Quæ? Ieschua autem ait illi, Ne occidas, & Ne perpetres adulteriu͂, et, Ne fureris, & Ne [5]testimonium proferas mendax:

19 ויקר לאבוך ולאמך [l]ותחב לקריבך איך נפשך :

[l] אחב או חבב

Et, Honora patrem tuum & matrem tuam, et, Diliges proximu͂ tuum sicut teipsum.

20 אמר לה הו [m]עלימא הלין כלהין נטרת אנין מן טליותי מנא חסיר אנא :

[m] עלם

Dixit ei ille adolescens, Hæc omnia seruaui à pueritia mea: quare indigeo?

21 אמר לה ישוע אן צבא אנת גמירא [n]למהוא [o]זל [p]זבן [q]קנינך [r]והב למסכינא ותהוא לך [s]סימתא בשמיא [t]ותא בתרי :

[n] חוא [o] אזל [p] קנה [q] יהב [r] סכן [s] סים [t] אתא

Ait illi Ieschua, Si vis perfectus fieri, vade, vende possessionem tua͂, et da pauperibus, & erit tibi thesaurus in cælis: et [6]veni post me.

22 שמע דין הו עלימא [u]מלתא הדא [x]ואזל כד [y]כריא לה אית הוא לה גיר [z]קנינא סגיאא :

[u] מלל [x] אזל [y] ברח [z] קנה

Audiuit autem ille adolescens sermonem hunc, et abiit mœstitia affectus: erat enim ei possessio multa.

23 ישוע דין אמר לתלמידוהי אמין אמר אנא לכון [aa]דעטלא הי [bb]לעתירא [cc]דיעול למלכות שמיא :

[aa] עטל [bb] עתיר [cc] עול

Jeschua autem dixit discipulis suis, Ammin dico vobis quòd difficile est diuiti vt ingrediatur in regnum cælorum.

24 תוב דין אמר אנא לכון [dd]דדליל הו לגמלא [ee]למעל בחרורא דמחטא או עתירא דיעול למלכותא דאלהא :

[dd] דליל [ee] עול

Iterum autem dico vobis quòd [7]facilius est camelo intrare in foramen acus, qua͂ diuiti vt intret in regnum Dei.

25 תלמידא דין כד שמעו [ff]תהירין [gg]הוו [hh]טב ואמרין מנו כי משכח [ii]דיחא :

[ff] תהר [gg] הוא [hh] טוב [ii] חיא

Discipuli verò quum audiuissent, perculsi su͂t valde, et dixeru͂t, Quisna͂ potest [8]viuere?

חר

5 Ad verb. Testeris testimoniu͂ mendax.

6 Id est, Sequere me. Hebraismus.

7 Vocem דליל, qua hic vtitur Paraphrastes, in aliis autoribus Chaldæis aut Thalmudicis non legi: collatione autem locorum Noui Testamenti, in quibus reperitur, eius hanc esse significatione͂ facile potest intelligi. Reperitur autem, Lucæ. 18.25. & 1. ad Timoth. 6.18

8 Id est, Seruari. Hebraismus.

26 Ἐμβλέψας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο ἀδύνατόν ἐστι· παρὰ δὲ Θεῷ πάντα δυνατά ἐστι.

Marc.10.21 luc.18.28

27 Τότε ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ, Ἰδοὺ, ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι· τί ἄρα ἔσται ἡμῖν;

28 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνοις, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ.

Luc.22.30

29 Καὶ πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίας, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ ἀδελφὰς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει.

Marc.10.31 luc.13.30

30 Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι· καὶ ἔσχατοι, πρῶτοι.

Κεφάλαιον κ.

1 Ὁμοία γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐξῆλθεν ἅμα πρωῒ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ.

2 Συμφωνήσας δὲ μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ.

3 Καὶ ἐξελθὼν περὶ τὴν τρίτην ὥραν, εἶδεν ἄλλους ἑστῶτας ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀργούς·

4 Κἀκείνοις εἶπεν, Ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον, δώσω ὑμῖν.

5 Οἱ δὲ ἀπῆλθον. Πάλιν ἐξελθὼν περὶ ἕκτην καὶ ἐννάτην ὥραν, ἐποίησεν ὡσαύτως.

6 Περὶ δὲ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν ἐξελθὼν εὗρεν ἄλλους ἑστῶτας ἀργοὺς, καὶ λέγει αὐτοῖς, Τί ὧδε ἑστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί;

Λέγουσιν

---

26 Intuitus autẽ *eos* Iesus dixit eis, Apud homines hoc ĩpoſsibile eſt: apud Deũ aũt oĩa pobſsiilia ſunt.

27 ‖Tunc reſpondens Petrus dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, et ſequuti ſumus te: quid ergo erit nobis?

Minimè perit quod Dei cauſa negligitur.

28 Ieſus aũt dixit eis, Amẽ dico vobis, quòd vos q ſequuti eſtis me, in regeneratione, quũ ſederit Filius hominis in throno gloriæ ſuæ, ‖ſedebitis etiam, vos *inquam*, ſuper thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael.

29 Et quiſquis reliquerit domos, aut fratres, aut ſorores, aut patrẽ, aut matrẽ, aut vxorẽ, aut liberos, aut agros, cauſa nominis mei, cẽtuplicia accipiet, & vitam æternã hæreditatis iure poſsidebit.

30 ‖Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi, primi.

Non modò nihil iuuat, ſed etiam valde nocet, bene cœpiſſe, niſi quis ad extremum perſeueret.

Cap. XX.

1 Simile enim eſt regnum cælorum patrifamiliâs, qui exiit cũ prima luce ad conducendos operarios *quos mitteret* in vineã ſuã.

Deus nemini obſtrictus, quoſcunque quandocunque libuit vocat. Tantum danda eſt opera vnicuique vt ad metam inoffenſo curſu, nihil in alium vel in Dei iudicia curioſè inquirens, perueniat.

2 Pactus autem cum operariis denario in diem, miſit eos in vineam ſuam.

3 Et egreſſus circa horam tertiã, vidit alios ſtantes in foro otioſos:

4 Et illis dixit, Abite & vos in vineam, & quodcunque iuſtum fuerit dabo vobis.

5 Illi autem abierunt. Rurſũ egreſſus circa ſextam & nonam horã, fecit itidem.

6 Circa horã autem vndecimam egreſſus inuenit alios ſtantes otioſos, ac dixit eis, Cur hîc ſtatis totum diem otioſi?

Di-

26 [a] חר בהון ישוע ואמר להון לות בני־נשא הדא לא משכחא לות אלהא דין כל מדם משכחא :

27 הידין ענא כאפא ואמר לה הא חנן שבקן כל מדם [b] ואתין בתרך מנא־כי יהוא לן :

28 אמר להון ישוע אמין אמר אנא לכון דאנתון דאתיתון בתרי בעלמא [c] חדתא מא דיתב ברה דאנשא על תרונוס דשובחה [d] תתכון אף אנתון על תרי־עסר כורסון [e] ותדונון תרי־עסר שבטא דיסריל :

29 וכל אנש דשבק [f] בתא או אחא או אחותא או אבא או אמא או אנתתא או בניא או קוריא מטול שמי חד במאא יקבל וחיא דלעלם [g] יארת :

30 סגיאא דין קדמיא דיהון אחריא ואחריא קדמיא :

קפלאון כ

1 [h] דמיא גיר מלכותא דשמיא לגברא מרא ביתא דנפק בצפרא [i] דיאגור פעלא לכרמה :

1 [k] קץ דין עם פעלא מן דינרא ביומא ושדר אנון לכרמה :

3 ונפק בתלת שעין [l] וחזא אחרנא [m] דקימין [n] בשוקא [o] ובטילין :

4 ואמר להון [p] זלו אף אנתון לכרמא ומדם [q] דולא יהב אנא לכון :

5 הנון דין אזלו ונפק תוב בשת ובתשע שעין ועבד הכות :

6 ולאפי חד־עסרא נפק [r] ואשכח אחרנא [s] דקימין [t] ובטלין ואמר להון מנא [u] קימין אנותן [x] יומא כלה [y] ובטלין :

a חור
b אתא
c חדת
d יתב
e דון
f בית
g ירת
h דמא
i אגר
k קצץ
l חזא
m קום
n שוק
o בטל
p אזל
q ולא
r שכח
s קום
t בטל
u קום
x יום
y בטל

אמרין

26 *Intuitus est illos Ieschua, & ait illis, Apud filios hominum hoc nō potest: apud Deum autem omnia sunt possibilia.*

27 *Tunc respondit Cipha, et dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, & [9] venimus post te: quid ergo erit nobis?*

28 *Dixit illis Ieschua, Ammin dico vobis quòd vos [10] qui venistis post me, in seculo nouo, quum sedebit Filius hominis super thronum gloriæ suæ, sedebitis etiam vos super duodecim solia, et iudicabitis duodecim tribus Iisraiel.*

29 *Et, quisquis relinquit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, [11] vnum in centum accipiet, & vitæ æternæ hæres fiet.*

30 *Multi autē sunt primi, qui futuri sunt postremi: & postremi, primi.*

Cap. XX.

1 *Simile est regnum cælorū homini [1] domino domus, qui exiuit diluculo vt mercede conduceret operarios in vineam suam.*

1 *Constituit autem cum operariis de denario per diem, & misit eos ad vineam suam.*

3 *Et exiuit tertia hora, & vidit alios stantes in foro et otiosos.*

4 *Et ait illis, Ite vos quoque ad vineam, & id [2] quod æquum est, ego daturus sum vobis.*

5 *Illi autē abierunt. Et exiuit rursū sexta et nona hora, et fecit similiter.*

6 *Et circiter vndecimam horam exiuit, & inuenit alios qui stabant et otiabantur: & dixit illis, Quid statis vos die hoc toto, & otiamini?*

9 Id est, Sequuti sumus te.

10 Id est, Sequuti estis me.

11 Id est, Vnum auctum in cētum, vt pro illo vno quod reliquit, centum recipiat. Eadē phrasis Marc. 9. 30, & Luc. 8. 8, Et fecit fructus vnum in cētum. Id est, Auctum in centum.

1 Hebraicè, pro patrefamilias. frequenter enim domus pro familia in Scripturis accipitur.

2 Syrum enim verbum ולא idem est quod הגון, aut שוא Cōuenit, vt docet author ערוך *Aruch.*

Λέγουσιν αὐτῷ, Οτι οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. Λέγει αὐτοῖς, Υπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον λήψεσθε. 7

Οψίας δὲ γενομένης λέγει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος τῷ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ, Κάλεσον τοὺς ἐργάτας, καὶ ἀπόδος αὐτοῖς τὸν μισθὸν, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἐσχάτων, ἕως τῶν πρώτων. 8

Καὶ ἐλθόντες οἱ περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν, ἔλαβον ἀνὰ δηνάριον. 9

Ελθόντες δὲ οἱ πρῶτοι, ἐνόμισαν ὅτι πλείονα λήψονται· καὶ ἔλαβον καὶ αὐτοὶ ἀνὰ δηνάριον. 10

Λαβόντες δὲ ἐγόγγυζον κατὰ τοῦ οἰκοδεσπότου, 11

Λέγοντες, Οτι οὗτοι οἱ ἔσχατοι μίαν ὥραν ἐποίησαν, καὶ ἴσους ἡμῖν αὐτοὺς ἐποίησας, τοῖς βαστάσασι τὸ βάρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα. 12

Ο δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν ἑνὶ αὐτῶν, Εταῖρε, οὐκ ἀδικῶ σε· οὐχὶ δηναρίου συνεφώνησάς μοι; 13

Αρον τὸ σὸν, καὶ ὕπαγε· θέλω δὲ τούτῳ τῷ ἐσχάτῳ δοῦναι ὡς καὶ σοί. 14

Supràm,19.13 marc.10.31 luc.13.40 infrà,22.14

Η οὐκ ἔξεστί μοι ποιῆσαι ὃ θέλω ἐν τοῖς ἐμοῖς; ἢ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρός ἐστιν ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι; 15

Οὕτως ἔσονται οἱ ἔσχατοι, πρῶτοι· καὶ οἱ πρῶτοι, ἔσχατοι. πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. 16

Καὶ ἀναβαίνων ὁ Ιησοῦς εἰς Ιεροσόλυμα, παρέλαβε τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, 17

Marc.10.31 luc.18.31

Ιδοὺ, ἀναβαίνομεν εἰς Ιεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς Αρχιερεῦσι καὶ Γραμματεῦσι, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ. 18

Iohan.18.23

Καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ ἐμπαῖξαι,— 19

Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit eis, Abite & vos in vineam, & quicquid fuerit iustum accipietis.

Quum autem serum diei esset, dicit dominus vineæ procuratori suo, Voca operarios, & redde eis mercedem, incipiens ab vltimis vsque ad primos.

Et quũ venisset qui circa vndecimã horam *conducti fuerant*, acceperunt singuli denarium.

Veniẽtes autẽ & primi, existimarunt se plus esse accepturos: sed acceperũt ipsi quoque singuli denarium.

Et quum accepissent, murmurabant aduersus patremfamiliâs,

Dicentes, Isti vltimi vnam horam *opus* fecerunt, & eos æquales nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstum.

Ipse verò respondens dixit vni eorum, Amice, nõ facio tibi iniuriã: nónne denario pact⁹ es mecũ?

Tolle quod tuũ est, & abi: volo autẽ huic vltimo dare vt & tibi.

‖Annon licet mihi quod volo facere in meis? an oculus tuus malus est quia ego bonus sum?

Sic vltimi erunt primi: & primi, vltimi. multi enim sũt vocati, pauci verò electi.

Et ascendẽs Iesus Hierosolyma assumpsit duodecim discipulos suos priuatim in via, & dixit eis,

Christum necessariò quidem, sed voluntariè tamen crucem adijt.

‖Ecce, ascendim⁹ Hierosolyma, & Fili⁹ hominis tradetur principibus Sacerdotũ & Scribis, & cõdemnabunt eum morte.

Christum iis demum acerbissimè persequũtur quos minime omnium oportuit.

‖Tradéntque eum Gentibus, vt illudant, ---

7 אמרין לה דלא אנש [a]אגרן אמר להון [b]זלו אף אנתון לכרמא ומדם [c]דולא [d]נסבין אנתון :

Dicunt ei, Quia nemo mercede nos conduxit. Ait illis, Jte vos quoque in vineam, & id quo d æquum est, accepturi estis.

8 כד הוא דין רמשא אמר מרא כרמא לרב-ביתה [e]קרי לפעלא [f]והב להון [g]אגרהון [h]ושרא מן אחריא ועד-מא לקדמיא :

Quum esset autem vespera, dixit dominus vineæ œconomo suo, Voca operarios, et da illis mercedem suam, et incipe à postremis vsque ad primos.

9 [i]ואתו הנון דחד-עסרא שעין נסבו דינר דינר :

Et venientes illi vndecimæ horæ, acceperunt [3]singuli denarium.

10 וכד אתו קדמיא סברו דיתיר [k]שקלין ושקלו דינר דינר אף הנון :

Quúmque venirent primi, arbitrati sunt quòd plus essent accepturi: et acceperūt singuli denariū, etiā ipsi.

11 וכד שקלו [l]רטנו על מרא ביתא :

Et quum acciperent, murmurabant contra dominum domus:

12 ואמרין הלין אחריא חדא שעא עבדו [m]ואשוית אנון עמן [n]דשקלן [o]יוקרה דיומא וחומה :

Et dicebant, Hi postremi vna hora operati sunt, & pares fecisti eos nobis qui portauimus pondus diei & æstum eius.

13 הו דין ענא ואמר לחד מנהון [p]חברי לא [q]מעול אנא בך לא הוא בדינר קצת עמי :

Jlle autem respondit, & dixit vni eorum, Mi amice, ego non ago iniquè contra te: nónne factū est [vt] denario conueneris mecum?

14 [r]סב דילך [s]וזל צבא אנא דין דלהנא אחרנא [t]אתל איך דלך :

Accipe quod tuū est, et abi: volo autē vt huic postremo dem sicut tibi.

15 או לא שליט לי דמדם [u]דצבא אנא [x]אעבד בדילי או [y]עינך [z]בישא דאנא [aa]טב אנא :

An nō licet mihi vt quicquid volo, faciam de meo? An oculus tuus malus est quia ego bonus sum?

16 הכנא [bb]יהוון [cc]אחריא [dd]קדמיא וקדמיא אחריא [ee]סגיאין אנון [ff]קריא וזעורין [gg]גביא :

Sic postremi, erūt primi: & primi, postremi. Multi sunt vocati, & pauci electi.

17 עתיד הוא דין ישוע [hh]דיסק לאורשלם [ii]ודבר לתר-עסר ת[kk]תלמידוהי [ll]בינוהי ולהון באורחא ואמר להון :

Futurum autem erat vt Ieschua ascenderet in Vrischelē: et assumpsit duodecim discipulos suos [4]inter se et illos in via, & ait illis,

18 הא סלקין חנן לאורשלם וברה דאנשא [mm]משתלם לרבי כהנא ולספרא [nn]ויחיבוניהי [oo]למותא :

Ecce, ascendimus in Vrischelem, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum et Legisperitis, & condemnabunt eum ad mortem.

19 [pp]וישלמוניהי לעממא [qq]ויבזחון בה ויגגדוניהי

Et tradēt eū Gētibus, et illudēt eū, et

[a] אגר [b] אזל [c] ולא [d] נסב [e] קרה [f] יהב [g] אגר [h] שרא [i] אתא [k] שקל [l] רטן [m] שוא [n] שקל [o] יקר [p] חבר [q] עול [r] נסב [s] אזל [t] נתל [u] צבא [x] עבד [y] עין [z] ביש [aa] טוב [bb] הוא [cc] אחר [dd] קדם [ee] סגא [ff] קרא [gg] גבא [hh] נסק [ii] דבר [kk] למד [ll] בין [mm] שלם [nn] חיב [oo] מות [pp] שלם [qq] בזח

3 Ad verb. Denarium, denariū. vt suprà De denario vide suprà cap. 18, 28.

4 ביניהון ולהון Id est, Seorsim.

καὶ μαστιγῶσαι καὶ σταυρῶσαι· καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται.

& flagellent, & crucifigant: sed tertia die resurget.

Ignominia crucis, pertum iter ad æterne vitæ gloriam.

Marc.10.35

20 Τότε προσῆλθεν αὐτῷ ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς, προσκυνοῦσα, καὶ αἰτοῦσά τι παρ' αὐτοῦ.

‖Tunc venit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans,& petens aliquid ab eo.

21 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ, Τί θέλεις; Λέγει αὐτῷ, Εἰπὲ ἵνα καθίσωσιν οὗτοι οἱ δύο υἱοί μου, εἷς ἐκ δεξιῶν σου, καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

Ipse verò dixit ei,Quid vis? Ait ei,Dic vt sedeãt isti duo filij mei, vnus ad dextrã tuam , & alter ad sinistram,in regno tuo.

22 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι; Λέγουσιν αὐτῷ, Δυνάμεθα.

Respondens autem Iesus dixit, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculũ quod ego bibiturus sum& baptismate quo ego baptizor,baptizari? Dicũt ei,Possumꝰ.

23 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Τὸ μὲν ποτήριόν μου πίεσθε, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε· τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ ἐξ εὐωνύμων μου, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ πατρός μου.

Tunc dicit eis,Poculum quidẽ meum bibetis,& baptismate quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autẽ ad dextram meam& sinistrã meã , non est meũ dare, sed *dabitur* quibus paratum est à Patre meo.

Marc.10.41
luc.22.25

24 Καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἠγανάκτησαν περὶ τῶν δύο ἀδελφῶν.

‖Et quum *hæc* audissẽt *alii* decẽ, indignati sunt de duobꝰ fratribꝰ.

25 Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτούς, εἶπεν, Οἴδατε ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν.

Iesus autem quum eos aduocasset,ait, Scitis principes Gentium in eas dominari , & qui magni sunt,licentia vti in eas:

26 Οὐχ οὕτως δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἔστω ὑμῶν διάκονος·

Verùm nõ ita erit inter vos: sed quicunque voluerit inter vos magnus fieri ,sit vester minister:

Contraria prorsus est ratio regni cælestis & terreni.

27 Καὶ ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω ὑμῶν δοῦλος.

Et quicunq; voluerit inter vos primus esse,sit vester seruus.

28 Ὥσπερ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν.

Phil.2.7

Sicut Filius hominis non venit vt sibi ministraretur,sed vt ministraret, ‖darétque animam suam *in* redẽptionis pretiũ pro multis.

Marc.10.46
luc.18.35

29 Καὶ ἐκπορευομένων αὐτῶν ἀπὸ Ἱεριχώ, ἠκολούθησεν αὐτῷ ὄχλος πολύς.

‖Tunc egrediẽtibꝰ ipsis ex Iericho , sequuta est eũ turba multa.

30 Καὶ ἰδού, δύο τυφλοὶ καθήμενοι παρὰ τὴν ὁδόν, ἀκούσαντες ὅτι Ἰησοῦς παράγει

Et ecce,duo cæci sedentes iuxta viam , quum audissent Iesum præ-

Christus duobus cæcis solo contactu sanatis, confirmat se vnũ esse mundi lucem.

[a] ונגדוניהי [b] ונזקפוניהי [c] וליומא
דתלתא [d] יקום :

הידין [e] קרבת לה אמהון דבני
זבדי הי ובניה וסגדת לה ושאלא
הות לה מדם :

הו דין אמר לה מנא [f] צביא אנתי
אמרא לה אמר [g] דיתבון הלין תרין בני
חד מן ימינך וחד מן סמלך במלכותך :

ענא ישוע ואמר לא ידעין אנתון
מנא שאלין אנתון [h] משכחין אנתון
[i] למשתא [k] כסא דאנא עתיד אנא
[l] למשתא או [m] מעמודיתא דאנא עמד
אנא תעמדון אמרין לה [n] משכחינן :

אמר להון כסי תשתון ומעמודיתא
דאנא עמד אנא תעמדון [o] דתתבון
דין מן ימיני ומן סמלי לא הות דילי
[p] דאתל אלא לאילין [q] דתטיבת מן אבי :

כד דין שמעו עסרא רגזו על
הנון תרין אחין :

וקרא אנון ישוע ואמר להון ידעין
אנתון [r] דרישיהון דעממא מריהון
אנון ורורבניהון שליטין עליהון :

לא דין הכנא יהוא [s] בינתכון אלא
מן דצבא בכון דיהוא רבא יהוא
לכון [t] משמשנא :

ומן דצבא בכון דיהוא קדמיא
יהוא לכון עבדא :

איכנא דברה דאנשא לא אתא
[u] דנשתמש אלא דנשמש [x] דנתל
נפשה פורקנא חלף סגיאא :

וכד נפק ישוע מן איריחו אתא
הוא בתרה כנשא סגיאא :

והא [y] סמיא תרין יתבין הוו על
יד אורחא וכד שמעו דישוע
עבר

a נגד · b זקף · c יום · d קום · e קרב · f צבא · g יהב · h שכח · i שתא · k כוס · l שתא · m עמד · n שכח · o יהב · p נתל · q טיב · r ריש · s בין · t שמש · u שמש · x נתל כמו נתן · z סמא

et flagellabunt eum, et in crucem agent eum, & die tertia resurget.

20 *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zabedai, ipsa et filii sui, et adorauit eum, & petitura erat ab eo aliquid.*

21 *Ipse autē dixit illi, Quid vis tu? Dixit ei, Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus à dextra tua, et unus à sinistra tua, in regno tuo.*

22 *Respondit Ieschua, et dixit, Vos nescitis quid petatis. potestis vos bibere poculū quod ego bibiturus sum? aut baptismate quo ego baptizor, baptizabimini? Dicunt ei, Possumus.*

23 *Ait illis, Poculum meum bibetis, et baptismate quo ego baptizor baptizabimini: ut sedeatis autē à dextra mea & à sinistra mea, non est meū ut dem nisi illis quibus paratū fuit à Patre meo.*

24 *Quum autem audiuissent decem, irati sunt contra hos duos fratres.*

25 *Et vocauit eos Ieschua, & dixit eis, Scitis quòd principes gentium domini illarum sunt, et magnates illorum potestatem exercent in eas.*

26 *Non autem sic erit inter vos: sed qui vult inter vos ut sit magnus, sit vobis minister:*

27 *Et qui vult inter vos ut sit primus, sit vobis seruus.*

28 *Sicut Filius hominis nō venit ut sibiministraretur, sed ut ministraret, et ut daret animam suam redēptionem pro multis.*

29 *Et quū egrederetur Ieschua ab Aierichu,* [6] *veniebat post eum turba multa.*

6 Id est, Sequebatur eum.

30 *Et ecce, cæci duo sedebāt iuxta viā: &, quum audissent quòd Ieschua transiret*

παράγει, ἔκραξαν λέγοντες, Ἐλέησον ἡμᾶς Κύριε, υἱὸς Δαβίδ.

31 Ὁ δὲ ὄχλος ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα σιωπήσωσιν· οἱ δὲ μεῖζον ἔκραζον, λέγοντες, Ἐλέησον ἡμᾶς Κύριε, υἱὸς Δαβίδ.

32 Καὶ στὰς ὁ Ιησοῦς ἐφώνησεν αὐτοὺς, καὶ εἶπε, Τί θέλετε ποιήσω ὑμῖν;

33 Λέγουσιν αὐτῷ, Κύριε, ἵνα ἀνοιχθῶσιν ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί.

34 Σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ Ιησοῦς ἥψατο τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν· καὶ εὐθέως ἀνέβλεψαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ.

Κεφάλαιον κα.

Marc. 11. 1
luc. 19. 29

1 ΚΑΙ ὅτε ἤγγισαν εἰς Ιεροσόλυμα, καὶ ἦλθον εἰς Βηθφαγὴ πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, τότε ὁ Ιησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητὰς,

2 Λέγων αὐτοῖς, Πορεύθητε εἰς τὴν κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν· καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ᾽ αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι.

3 Καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ τι, ἐρεῖτε ὅτι ὁ Κύριος αὐτῶν χρείαν ἔχει· εὐθέως δὲ ἀποστελεῖ αὐτούς.

4 Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ Προφήτου, λέγοντος,

Esa. 62. 11
zach. 2. 9
iohan. 12. 15

5 Εἴπατε τῇ θυγατρὶ Σιὼν, Ιδοὺ, ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι πρᾳῢς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον, καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου.

6 Πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ, καὶ ποιήσαντες καθὼς προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς,

7 Ἤγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτῶν.

8 Ὁ δὲ πλεῖστος ὄχλος ἔστρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ· ἄλλοι δὲ ἔκοπτον κλάδους

---

præterire, clamarunt, dicẽtes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.

Turba autem obiurgabat eos vt silerent: illi verò magis clamabãt, dicentes, Miserere nostri Domine fili Dauid.

Et quũ substitisset Iesus, vocauit eos et ait, Quid vultis faciã vobis?

Dicunt ei, Domine, vt aperiantur oculi nostri.

Misericordia autem commotus Iesus tetigit oculos eorum: & statim visum receperunt oculi eorum, & sequuti sunt eum.

Cap. XXI.

Christus humilis de mundi superbia triũphans ad veram gloriam per crucis ignominiam ascendit.

ET quũ appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem Olearum, tunc Iesus misit duos discipulos,

Dicens eis, Ite in vicum qui vobis est ex aduerso: & statim inuenietis asinam ligatam, & pullum cum ea: soluite, & adducite mihi.

Et siquis vobis aliquid dixerit, dicite, Domino his opus esse: statim enim mittet eos.

Hoc autem totum factum est vt impleretur quod dictũ est per Prophetam, dicentem,

¶Dicite filiæ Sion, Ecce, rex tuus venit tibi mansuetus, & insidens asinæ, ac pullo filio subiugis *asinæ*.

Profecti sunt autem discipuli, fecerũtque sicut imperarat eis Iesus.

Et adduxerunt asinam & pullũ, & eis imposuerunt pallia sua, & collocarunt *ipsum* super ea.

Plurima autẽ turba strauerunt pallia sua in via: alii verò cædebãt ramos

עבר יהבו קלא ואמרין אתרחם עלין מרי ברה דדויד :

transiret, ediderunt vocē, et dixerūt, Miserere nostri mi Domine, fili Dauid.

31 כנשא דין [a]כאין [b]הוו בהון דישתקון והנון יתיראית [c]ארימו קלהון ואמרין מרן אתרחם עלין ברה דדויד :

a כאה
b הוא
c רום

Turbæ autem increpabant eos vt tacerent. At illi magis eleuarunt vocem suam, et dixerunt, Domine noster miserere nostri, fili Dauid.

32 וקם ישוע וקרא אנון ואמר מנא [d]צבין אנתון אעבד לכון :

d צבא

Et substitit Ieschua, & vocauit eos, et ait, Quid vultis [vt] faciam vobis?

33 אמרין לה מרן דיתפתחן עינן :

Dicunt ei, Domine noster, vt aperiantur oculi nostri.

34 ואתרחם עליהון וקרב לעיניהון וכד שעתה אתפתחו עיניהון [e]ואזלו בתרה :

e אזל

Et misertus est illorum, et tetigit oculos eorū, et confestim aperti sunt oculi illorum, & [7]venerunt post eū.

7 Id est, Sequuti sunt eum.

קפלאון כ״א

Cap. XXI.

1 וכד קרב לאורשלם ואתא לבית־פגא על גיב טורא דזיתא שדר ישוע תרין מן תלמידוהי :

ET quum appropinquasset Vrischelem, et venisset in [1]Beth-page iuxta mōtem Oliuarum, misit Ieschua duos è discipulis suis,

1 Huius loci meminerunt Talmudistæ, vt commemorat autor libri ערוך. Et fortasse à fonte qui ibi erat, nomē accepit. Vt enim Græci fontē πηγὴ, ita Syri, Chaldæi & Talmudistæ eum vocant פיגי vel פאגא: vnde cōflatum nomen est בית-פאגא, quod sonat locum fontis.

2 ואמר להון [f]זלו לקריתא הדא דלוקבלכון ומחדא משכחין אנתון חמרא [g]דאסירא ועילא עמה [h]שרו [i]איתו לי :

f אזל
g אסר
h שרא
i אתא

Et ait illis, Ite in villam istā quæ contra vos est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite, adducite ad me.

3 ואן אנש אמר לכון מדם אמרו לה דלמרן [k]מתבעין ומחדא משדר להון לכא :

k בעא

Et, si [2]quis dixerit vobis aliquid, dicite illi, Pro domino nostro petūtur: et cōfestim dimittet eos huc.

2 Ad verb. Vir.

4 הדא דין כלה דהות דיתמלא מדם דאתאמר ביד נביא דאמר :

Hoc totū autē quod factū fuit [cōtigit] vt adimpleretur id quod dictū fuerat [3]per Prophetam, qui dixit,

3 Ac verbum, Per manum prophetæ Id est, Ministerio prophetæ. Hebraismus est frequens.

5 אמרו לברת צהיון הא מלככי אתא לכי מכיך ורכיב על חמרא ועל עילא בר אתנא :

Dicite filiæ Tzehiun, Ecce, rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinam et super pullum filium asinæ.

6 ואזלו תלמידא ועבדו איכנא דפקד להון ישוע :

Et abierunt discipuli, et fecerunt sicut præceperat illi Ieschua.

7 [l]ואיתיו לחמרא ולעילא [m]וסמו על עילא [n]נחתיהון ורכב עלוהי ישוע :

l אתא
m סים
n נחת

Et adduxerunt asinam et pullū, & posuerunt vestimenta sua super pullum, et insedit illi Ieschua.

8 וסוגאא דכנשא [o]משוין הוו [p]מאניהון באורחא אחרנא דין פסקין הוו

o שוא
p מאן

Et multitudo turbarū ponebāt vestimēta sua in via. alii autē cædebant

κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων, καὶ ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ.

ramos ex arboribus, & sternebant in via.

Οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες, ἔκραζον, λέγοντες, Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. 9

Porro turba quæ præibat & quæ sequebatur, clamabat, dicẽs, Hosanna filio Dauid: benedictus qui venit in nomine Domini: hosanna *ô qui es* in *cælis* altissimis.

Καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις, λέγουσα, Τίς ἐστιν οὗτος; 10

Et quum introisset Hierosolyma, commota est vniuersa vrbs, dicens, Quis est hic?

Οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ προφήτης ὁ ἀπὸ Ναζαρὲθ τῆς Γαλιλαίας. 11

Turba autem dicebat, Hic est Iesus ille Propheta ex Nazareth *vrbe* Galilææ.

Marc.11.15 luc.19.45 iohan.2.12 Deut.4.25

Καὶ εἰσῆλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξέβαλε πάντας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν κατέστρεψε, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστεράς. 12

‖Et introiuit Iesus in templum Dei, & eiecit omnes ‖vendentes & ementes in templo: mensásque numulariorum, & cathedras vendentium columbas subuertit.

Καὶ λέγει αὐτοῖς, Γέγραπται, Ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον λῃστῶν. 13

Et dixit eis, Scriptũ est, ‖Domus mea, domus orationis vocabitur: ‖at vos fecistis eã spelũcã latronũ.

Esa.56.7 Ierem.7.11 Marc.11.17 luc.19.46

Καὶ προσῆλθον αὐτῷ τυφλοὶ καὶ χωλοὶ ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς. 41

‖Tunc venerunt ad eum cæci & claudi in templo: & sanauit eos.

Ἰδόντες δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τὰ θαυμάσια ἃ ἐποίησε, καὶ τοὺς παῖδας κράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ λέγοντας, Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ, ἠγανάκτησαν· 15

Quum vidissent autem principes Sacerdotum & Scribæ miranda illa quæ fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicẽtes, Hosanna filio Dauid, indignati sunt.

Vruntur in primis gloria Christi quos oportuit pietatis esse magistros: sed frustra.

Καὶ εἶπον αὐτῷ, Ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν; Ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, Ναί. οὐδέποτε ἀνέγνωτε ὅτι Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; 16

Et dixerũt ei, Audis quid isti dicant? Iesus autẽ dixit eis, Etiam. Nũquã legistis, ‖Ex ore infantiũ & lactentium perfecisti laudem?

Psal.8.2

Καὶ καταλιπὼν αὐτοὺς, ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως εἰς Βηθανίαν· καὶ ηὐλίσθη ἐκεῖ. 17

Et eis relictis, exiit extra vrbẽ in Bethaniam: & diuersatus est illic.

Christus sic deserit impios, vt tamen habeat Ecclesiæ rationẽ.

Πρωΐας δὲ ἐπανάγων εἰς τὴν πόλιν, ἐπείνασε· 18

Manè autem rediens in vrbem, esuriit:

Καὶ ἰδὼν συκῆν μίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἦλθεν ἐπ' αὐτὴν, καὶ οὐδὲν εὗρεν ἐν αὐτῇ εἰ μὴ 19

Et quũ vidisset ficũ quãdã in via venit ad eã, & nihil inuenit in ea nisi

Hypocritæ tandẽ, suo fuco nudabuntur.

סוכא[a] מן אילנא [b]ורמין באורחא:

9 כנשא דין אילין [c]דאזלין הוו קדמוהי [d]ואתין בתרה [e]קעין הוו ואמרין [f]אושענא לברה דדויד בריך הו דאתא בשמה דמריא אושענא [g]במרומא:

10 וכד [h]על לאורשלם [i]אתתזיעת כלה מדינתא ואמרין הוו מנו הנא:

11 כנשא דין אמרין הוו הנו ישוע נביא דמן נצרת דגלילא:

12 [k]ועל ישוע להיכלא דאלהא [l]ואפק לכלהון אילין דזבנין ומזבנין בהיכלא וסחף פתורא [m]דמערפנא וכורסותא דהנון דמזבנין יונא:

13 ואמר להון כתיב הו דביתי בית [n]צלותא יתקרא אנתון דין עבדתוניהי מערתא דלסטיא:

14 וקרבו לה בהיכלא [o]סמיא וחגיסא [p]ואסי אנון:

15 כד [q]חזו דין רבי כהנא ופרישא [r]תדמרתא דעבד וטליא [s]דקעין בהיכלא ואמרין [t]אושענא לברה דדויד [u]אתאבש להון:

16 ואמרין לה שמע אנת מנא אמרין הלין אמר להון ישוע אין מםתום לא קריתון דמן פומא דטליא ודילודא [x]תקנת [y]תשבוחתא:

17 ושבק אנון ונפק לה לבר מן מדינתא לבית־עניא [z]ובת תמן:

18 בצפרא דין כד הפך למדינתא כפן:

19 וחזא [aa]תתא חדא באורחא ואתא לותה ולא אשכח בה מדם אלא

ramos ex arboribus, & proiiciebant in via.

9 *Turbæ aute m illæ quæ* [4]*ibant an te eum et* [5]*veniebãt poſt eum, clamabant et dicebant,* [6]*Hoſchaanah filio Dauid : benedictus ſit qui venit in nomine Domini, Hoſchaanah in excelſis.*

10 *Et quum intraſſet Vriſchelem, commota eſt vniuerſa ciuitas, et dicebant, Quis eſt hic?*

11 *Turbæ aũt dicebãt, Hic eſt Ieſchua propheta, q̃ eſt à Natzerath Galilææ.*

12 *Et ingreſſus eſt Ieſchua in templum Dei, & eiecit omnes illos* [7]*qui vendebant & emebant in templo, & euertit*[8] *menſas numulariorũ, & cathedras illorũ q̃ vẽdebãt colũbas.*

13 *Et ait illis, Scriptum eſt, Domus mea, domus orationis vocabitur: vos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum.*

14 *Et acceſſerunt ad eum in templũ cæci & claudi: et ſanauit eos.*

15 *Quum vidiſſent autem principes Sacerdotum & Phariſæi mirabilia quæ fecerat, et pueros qui clamabãt in templo, & dicebant, Hoſchaanah filio Dauid, indignati ſunt.*

16 *Et dixerunt illi, Audis tu quid dicunt iſti? Dixit eis Ieſchua, Etiã. Nũquam legiſtis, Quòd ex ore pueroru m et infantium diſpoſuiſti laudem?*

17 *Et dereliquit eos, & exiuit è ciuitate in Beth-ania: et diuerſatus eſt illic.*

18 *Mane autem facto, quum rediret ad ciuitatem, eſuriit.*

19 *Et vidit ficũ vnã in via, venitq; ad eã, & nõ inuenit in ea quicquã,*

[a] סוך
[b] רמא
[c] אזל
[d] אתא
[e] קעא
[f] ישע
[g] רום
[h] עול
[i] זוע
[k] עול
[l] נפק
[m] ערף
[n] צלא
[o] סמא
[p] אסא
[q] חזא
[r] דמר טעמו תמה:
[s] קעא
[t] ישע
[u] באש כהיפוך האותיות:
[x] תקן
[y] שבח
[z] בית
[aa] תתא טעמו תאנה

4 Id eſt. Præcedebant eum.

5 Id eſt. Sequebãtur eum.

6 Contracta vox eſt ex ſimplicibus הושיעה-נא propter vulgatum eius vſum. Vtebantur autem ea, præſertim in feſto tabernaculorũ, quò gaudium ſuum & fiduciam ex præteriti beneficii recordatione plenius excitarent, & in poſterum ſibi confirmarent; atque in ſpe Meſſiæ conquieſcerẽt. Vnde etiam factum vt & dies illi feſti, & rami quos geſtarent in illis, à fauſta illa & ſolẽni acclamatione vocati ſint הושיענא, ſicut explicatur fuſius in Talmud, lib. de feſto tabernaculorũ. Probabile ergo eſt; ramos quos honoris cauſa præferebant ac ſubſternebant vero Meſſiæ & Chriſto noſtro, tanquam ſymbola illis in mentem induxiſſe recantatam illam acclamationem, qua gratulationem & profuſa animi lætitiam ex conſpecta Dei in Meſſia exhibito ſalute & protectione, ſanctius & ſolẽnnius teſtatam facerent.

7 De praua hac emendi in templo & vendendi conſuetudine ſcribitur in Talmud Ieroſolymitano in primo capite שקלים.

8 Conſueuerant enim durante adhuc templo ex antiquiſſima patrum traditione (vt legitur in Talmud, tractatu De ſiclis, cap. I.) vigeſima quinta die menſis duodecimi mẽſas collocare in templo, & numularios menſis præficere, vt quibus dimidius ſiclus eſſet ex lege Domini, Exod. 30. in promptu inuenirent ibi pecuniam apud numularios, ſiue permutatione alterius generis monetæ, ſiue dato pignore: & ita nulla eſſet in cenſus penſione mora quin totus, Iſrael à commemorato die, vſque ad paſcha, impoſitum ſibi à Domino cẽſum penderet. Ex illa autem pecunia (vt ibidem dicitur) comparabantur animalia ad ordinarias & publicas victimas & earum libamina, item neceſſaria ad panes propoſitionum, & ligna pro ſacrificiis, & pro continuo igne alendo.

Marc.11.13

μὴ φύλλα μόνον· καὶ λέγει αὐτῇ, Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἐξηράνθη παραχρῆμα ἡ συκῆ.

nisi folia solùm: tunc dicit ei, ‖Ne amplius ex te fructus nascatur in æternum. Et exaruit illico ficus.

20 Καὶ ἰδόντες οἱ μαθηταὶ ἐθαύμασαν, λέγοντες, Πῶς παραχρῆμα ἐξηράνθη ἡ συκῆ;

Quum igitur hoc vidissent discipuli, mirati sunt, dicētes, Quomodo illico exaruit ficus?

Fidei virtus quāta.

21 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν, καὶ μὴ διακριθῆτε, οὐ μόνον τὸ τῆς συκῆς ποιήσετε, ἀλλὰ κἂν τῷ ὄρει τούτῳ εἴπητε, Ἄρθητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται.

Respondēs autem Iesus ait eis, Amen dico vobis, si habueritis fidem, neque hæsitaueritis, non solùm hoc *quod factum est* ficui, facietis, verumetiam, si mōti isti dixeritis, Tollitor, & proiicitor in mare, fiet.

Marc.11.17
luc.10.1

22 Καὶ πάντα ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευχῇ, πιστεύοντες, λήψεσθε.

‖Et quæcunque precādo petieritis, si credideritis, accipietis.

In eos qui ordinariæ successioni, præterita doctrina vocati nem alligant, & hoc falso prætextu Christo volunt os occludere.

23 Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ ἱερὸν, προσῆλθον αὐτῷ διδάσκοντι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, λέγοντες, Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην;

Et quum venisset in templum, principes Sacerdotum & seniores populi eum docentē adierunt, dicētes, Qua autoritate facis ista? & quis tibi dedit istā autoritatē?

24 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ λόγον ἕνα, ὃν ἐὰν εἴπητέ μοι, κἀγὼ ὑμῖν ἐρῶ ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

Respondēs autē Iesus dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quādā: quā si dixeritis mihi, dicā & ego vobis qua autoritate ista faciā.

25 Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Οἱ δὲ διελογίζοντο παρ' ἑαυτοῖς, λέγοντες, Ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ· ἐρεῖ ἡμῖν, Διατί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ;

Baptisma Iohannis vnde erat? è cælo, an ex hominibus? At illi ratiocinabantur apud se, dicentes, Si dixerimus, E cælo, dicet nobis, Quare ergo non credidistis ei?

Suprà,14.6

26 Ἐὰν δὲ εἴπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων, φοβούμεθα τὸν ὄχλον. πάντες γὰρ ἔχουσι τὸν Ἰωάννην ὡς προφήτην.

Sin autē dixerimus, Ex hominibus, timemus turbā. ‖Omnes enim, habēt Iohannē vt Prophetā.

27 Καὶ ἀποκριθέντες τῷ Ἰησοῦ εἶπον, Οὐκ οἴδαμεν. Ἔφη αὐτοῖς καὶ αὐτὸς, Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

Et respondentes Iesu dixerūt, Nescimus. Ait eis & ipse, Nec ego vobis dicam quo iure ista faciam.

28 Τί δὲ ὑμῖν δοκεῖ; Ἄνθρωπος εἶχε τέκνα δύο, καὶ προσελθὼν τῷ πρώτῳ, εἶπε, Τέκνον ὕπαγε, σήμερον ἐργάζου ἐν τῷ ἀμπελῶνί μου.

Quid autē vobis videtur? Quidam habebat duos filios: & accedens ad priorem, dixit, Fili abi, hodie operare in vinea mea.

Nouum non est omnium esse deterrimos quos pietatis inter alios cōmonstrare oportuit.

Ὁ δὲ Ille

אלא אן טרפא בלחוד ואמר לה לא
יהוון בכי תוב פארא לעלם ומחדא
יבשת תתא הי ׃

20 [a]וחזו תלמידא [b]ותהרו ואמרין
איכנא בר שעתה יבשת תתא ׃

21 ענא ישוע ואמר להון אמין אמר
אנא לכון דאן תהוא בכון [c]הימנותא
ולא תתפלגון לא בלחוד הדא [d]דתתא
תעבדון אלא [e]אפן לטורא הנא
תאמרון [f]דאשתקיל [g]ופל בימא תהוא ׃

22 וכל מדם דתשאלון [h]בצלותא
[i]ותהימנון [k]תסבון ׃

23 וכד אתא ישוע להיכלא קרבו לה
רבי כהנא וקשישא דעמא כד [l]מלף
ואמרין לה באינא שולטן הלין עבד
אנת ומנו יהב לך שולטנא הנא ׃

24 ענא ישוע ואמר להון אשאלכון
אף אנא [m]מלתא חדא ואן תאמרון
לי אף אנא אמר אנא לכון באינא
שולטנא הלין עבד אנא ׃

25 מעמודיתה דיוחנן מן אימכא
[n]איתיה מן שמיא הי או מן בני־נשא
הנון דין [o]מתרעין [p]הוו בנפשהון
ואמרין דאן נאמר מן שמיא אמר
לן על מנא לא [q]הימנתוניהי ׃

26 ודנאמר מן בני־נשא [r]דחלינן מן
כנשא כלהון גיר איך נביא [s]אחידין
הוו ליוחנן ׃

27 וענו ואמרין לה לא ידעינן אמר
להון ישוע אף לא אנא אמר לכון
באינא שולטנא הלין עבד אנא ׃

28 מנא דין מתחזא לכון גברא חד
אית הוא לה בניא תרין וקרב לות
קדמיא ואמר לה ברי [t]זל [u]יומנא
פלוח בכרמא ׃

[a] חזא [b] תהר טעטו תמה [c] אמן [d] תתא כמו תאנה: [e] אפן מורכב מן אף אן: [f] תקל [g] נפל [h] צלא [i] אמן [k] נסב [l] אלף [m] מלל [n] אית [o] רעא [p] הוא [q] אמן [r] דחל [s] אחד [t] אזל [u] יום

nisi folia tantùm: & ait illi, Ne sint in te iterum fructus in æternum. Et continuò arefacta est ficus illa.

20 *Et viderunt discipuli, et mirati sunt, et dixerũt, Quomodo continuò arefacta est ficus?*

21 *Respondit Jeschua, & dixit illis, Ammin dico vobis quòd si fuerit in vobis fides & nõ hæsitaueritis, non tantùm hoc de ficu facietis: sed etiã, si mõti huic dixeritis, Tollere, et pro iice te in mare, fiet.*

22 *Et quicquid petieritis in precatione, & credideritis, accipietis.*

23 *Quúmque venisset Ieschua in tẽplum, accesserunt ad eum principes sacerdotum & seniores populi dum doceret, et dixerunt ei, In qua potestate hæc facis tu? Et quis dedit tibi potestatem hanc?*

24 *Respondit Ieschua et dixit illis, Interrogabo vos ego quoque verbũ vnum, & si dixeritis mihi, ego quoque dicã vobis in qua potestate hæc facio.*

25 *Baptismus Iuchannan vndénam erat? è cælis, an ex filiis hominum? Illi autem cogitabãt apud seipsos et dicebant, Si dixerimus, E cælis, dicet nobis, Propter quid non credidistis illi?*

26 *Et vt dicamus, Ab filiis hominũ, metuimus à turba. Omnes enim tãquam prophetam habebant ipsum Iuchannan.*

27 *Et responderunt et dixerunt ei, Nescimus. Dixit illis Ieschua, Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio.*

28 *Quid autem videtur vobis? Homini cuidam erant filii duo, & accessit ad priorem, et dixit illi, Fili mi, abi, hodie operare in vinea.*

29 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Οὐ θέλω· ὕστερον δὲ μεταμεληθεὶς ἀπῆλθε.

30 Καὶ προσελθὼν τῷ δευτέρῳ, εἶπεν ὡσαύτως. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἐγὼ κύριε. καὶ οὐκ ἀπῆλθε.

31 Τίς οὖν τῶν δύο ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρός; Λέγουσιν αὐτῷ, Ὁ πρῶτος. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

32 Ἦλθε γὰρ πρὸς ὑμᾶς Ἰωάννης ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ· οἱ δὲ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι ἐπίστευσαν αὐτῷ. ὑμεῖς δὲ ἰδόντες οὐ μετεμελήθητε ὕστερον, τοῦ πιστεῦσαι αὐτῷ.

Esa.5.1.5 ierem.2.21 marc.12.1 luc.20.9

33 Ἄλλην παραβολὴν ἀκούσατε. Ἄνθρωπός τις ἦν οἰκοδεσπότης, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκε, καὶ ὤρυξεν ἐν αὐτῷ ληνὸν, καὶ ᾠκοδόμησε πύργον· καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησεν.

34 Ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς τοὺς γεωργοὺς, λαβεῖν τοὺς καρποὺς αὐτοῦ.

35 Καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν.

36 Πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων· καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὡσαύτως.

37 Ὕστερον δὲ ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων, Ἐντραπήσονται τὸν υἱόν μου.

Infrà, 26.3, & 27.1 iohan.11.53.

38 Οἱ δὲ γεωργοὶ, ἰδόντες τὸν υἱὸν, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ κατάσχωμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ.

39 Καὶ λαβόντες αὐτὸν ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ ἀπέκτειναν.

Ὅταν

Ille verò respondens ait, Nolo: sed postea quũ resipuisset, abiit.

Et accedens ille ad secundum, dixit itidem. Is verò respondens ait, Ego *abeo*, domine. sed nõ abiit.

Vter è duobus fecit quod voluit *eius* pater? Dicunt ei, Prior. Dicit eis Iesus, Amen dico vobis. Publicani & meretrices præeunt vobis in regnum Dei.

Venit enim ad vos Iohãnes via iustitiæ, & non credidistis ei: publicani verò & meretrices crediderunt ei. vos autem qui *hoc* vidistis, non pœnituistis postea, vt ei crederetis.

‖Aliam parabolam audite. Fuit quidam paterfamiliâs qui plãtauit vineam, & sepem circumposuit ei, fodítque in ea torcular, & ædificauit turrim: & elocauit eam agricolis, ac peregre profectus est.

Ii sæpenumero sanctissimi sunt Ecclesiæ hostes, quorum fidei cõmissa est. Sed Dei vocatio nec temporibus nec locis, nec personis certis est alligata.

Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt eius fructus acciperent.

Agricolæ verò, captis eius seruis, aliũ quidẽ cæciderũt, aliũ verò trucidarũt, aliũ aũt lapidarũt.

Rursum misit alios seruos plures prioribus: & fecerunt eis itidem.

Postremò autẽ misit ad eos filium suum, dicẽs, Reuerebuntur filium meum.

Agricolæ verò viso filio dixerunt inter se, ‖Iste est hæres: venite, trucidemus eum, & obtineamus hæreditatem eius.

Tunc captum eũ eiecerunt extra vineam, & trucidarunt.

Quum

29 הו דין ענא ואמר לא צבא אנא בחרתא דין [a]אתתוי ואזל :

29 *Ille autem respondit, & dixit, Ego nolo: postea autem resipuit, & abiit.*

30 וקרב לות אחרנא ואמר לה הכות הו דין ענא ואמר אנא מרי ולא אזל :

30 *Et accessit ad alterum, et dixit illi similiter. Ille autem respondit & dixit, [9] Ego, domine mi. et non abiit.*

31 מנו מן הלין תריהון עבד[b]צבינא דאבוהי אמרין לה הו קדמיא אמר להון ישוע אמין אמר אנא לכון דמכסא וזניתא קדמין לכון למלכותא דאלהא :

31 *Uter ex his duobus fecit voluntatē patris? Dicunt ei, Prior. Dixit illi Ieschua, Ammin dico vobis quòd publicani & meretrices præcedunt vos in regnum Dei.*

32 אתא גיר לותכון יוחנן באורחה [c]דכאנותא ולא[d]הימנתוניהי מכסא דין וזניתא [e]הימנוהי אנתון דין אף לא כד [f]חזיתון [g]אתתויתון בחרתא [h]דתהימנון בה :

32 *Venit enim ad vos Juchannan per [10] viam iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei. Vos autem, etiā quum vidissetis, nō resipuistis postea vt crederetis ei.*

33 שמעו אחרנא מתלא גברא חד אית הוא מרא ביתא ונצב כרמא [i]ואחדרה סיגא וחפר בה מעצרתא ובנא בה מגדלא [k]ואוחדה לפלחא [l]וחזק :

33 *Audite aliam parabolam. Homo quidam erat dominus domus, & plātauit vineam, & cinxit eam sepe, et fodit in ea torcular, et ædificauit in ea turrim, et [11] locauit eā cultoribus, & [12] peregre profectus est.*

34 כד דין מטא זבנא דפארא שדר לעבדוהי לות פלחא דישדרון לה מן פארא דכרמה :

34 *Quum autem appropinquaret tēpus fructuum, misit seruos suos ad agricolas vt mitterent sibi ex fructibus vineæ suæ.*

35 ואחדו פלחא לעבדוהי ואית [m]דמחאוהי ואית דרגמוהי ואית דקטלוהי :

35 *Et apprehenderunt agricolæ seruos eius, et [13] fuit quem ceciderunt, et fuit quem lapidarunt, et fuit quem occiderunt.*

36 ותוב שדר עבדא אחרנא וסגיאין מן קדמיא והכות עבדו להון :

36 *Et iterum misit seruos alios, & plures quàm priores: et similiter fecerunt illis.*

37 אחרית דין שדר לותהון לברה כד אמר כבר [n]יבהתון מן ברי :

37 *Nouissimè autem misit ad eos filium suum, dicens, Iam pudebit eos ob filium meum.*

38 פלחא דין כד חזאוהי לברא אמרו [o]בינתהון הנו ירתא [p]תו נקטליוהי [q]ונאחוד ירתותה :

38 *Cultores autem quum vidissent ipsum filium, dixerunt intra se, Hic est hæres. venite, occidamus eum, & retinebimus hæreditatem eius.*

39 ואחדו [r]אפקוהי לבר מן כרמא וקטלוהי :

39 *Et apprehensum eiecerunt eum extra vineam, et occiderunt eum.*

[a] תוא טעמו התנחם:
[b] צבא
[c] כאן או כון:
[d] אמן
[e] אמן
[f] חזא
[g] תוא טעמו התנחם:
[h] אמן
[i] חדר טעמו סבב:
[k] אחד
[l] חזק טעמו הלך לו לארץ אחרת:
[m] מחא
[n] בהת
[o] בין
[p] אתא
[q] אחד
[r] נפק

9 Concisa oratio, in qua verbum Faciam intelligitur.

10 Subaudi Incedens. Hebraismus Id est, viuebat secundum iustitiā.

11 ואוחדה respōdet Hebræo אחז Possedit: vnde fit האחיז, hoc est Possidēdum tradidit. Est autem mutatū ז, in *daleth* consueto more.

12 וחזק id est, Peregre profectus est, vt & in Marco cap. 12.1. in eadem parabola, & cap. 13.34. Peculiare est verb. Syris, quo nec Hebræi nec Chaldæi vtuntur.

13 Hebraismus, pro Aliquem cæciderunt, & c.

Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις; 40 Quum igitur venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

Λέγουσιν αὐτῷ, Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς· καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. 41 Dicũt eis, Malos ipsos malè perdet: & vineam suam elocabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.

Psal 118.22 act.4.11 rom.9.33 1.pet.2.7

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας· παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν; 42 Dicit eis Iesus, Nunquam legistis in Scripturis, ‖Quem lapidem reprobarunt ædificantes, is factus est caput anguli: à Domino factũ est istud, & est mirabile in oculis nostris?

Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. 43 Propterea dico vobis fore vt tollatur à vobis regnum Dei, & detur genti quæ ferat eius fruct⁹.

Esa.8.14

Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον, συνθλασθήσεται, ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν. 44 ‖Porro qui ceciderit super lapidẽ istũ, cõquassabitur: super quẽ verò ceciderit, dissipabit eum.

Καὶ ἀκούσαντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι τὰς παραβολὰς αὐτοῦ, ἔγνωσαν ὅτι περὶ αὐτῶν λέγει. 45 Et quum audissent principes sacerdotum ac Pharisæi parabolas eius, cognouerunt *hæc* de se dici.

Καὶ ζητοῦντες αὐτὸν κρατῆσαι, ἐφοβήθησαν τοὺς ὄχλους, ἐπειδὴ ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον. 46 Et quum studerent eum prehẽdere, timuerunt turbã, quoniam vt prophetam eum habebat.

Impii nihil possunt nisi quod Deo libet.

Κεφάλαιον κβ'

Cap. XXII.

Luc.14.16 apoc.19.9.

ΚΑΙ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, πάλιν εἶπεν αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς, λέγων, 1 TVnc respondens Iesus, rursum loquutus est eis per parabolas, dicens,

Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ· 2 Simile est regnũ cælorũ cuidam regi qui fecit nuptias filio suo:

Vera coram Deo Ecclesia non est eorum omnium cœtus qui voce Euangelis inuitantur (quum plerique seruire malint huius vitæ cõmodis, nec desint qui inuitatores crudeliter persequantur) sed est eorũ duntaxat qui vocati parent, cuiusmodi ferè sunt quos mũdus minimi facit.

Καὶ ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ καλέσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους· καὶ οὐκ ἤθελον ἐλθεῖν. 3 Et misit seruos suos qui vocarẽt vocatos ad nuptias: sed noluerũt venire.

Πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους, λέγων, Εἴπατε τοῖς κεκλημένοις, Ἰδού, τὸ ἄριστόν μου ἡτοίμασα, οἱ ταῦροί μου καὶ τὰ σιτιστὰ τεθυμένα, καὶ πάντα ἕτοιμα· δεῦτε εἰς τοὺς γάμους. 4 Rursus misit alios seruos, dicens, Dicite vocatis, Ecce, prãdiũ meum paraui, tauri mei & altilia mactata sunt, & omnia parata: venite ad nuptias.

Οἱ δὲ, ἀμελήσαντες ἀπῆλθον· ὁ μὲν εἰς τὸν ἴδιον ἀγρόν, ὁ δὲ εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτοῦ. 5 Illi autẽ quũ hoc neglexissẽt, abierũt: alius quidẽ in agrum suũ, alius verò ad mercaturam suam.

Οἱ δὲ Reli-

40 מָא דְּאָתָא הָכִיל מָרֵהּ דְּכַרְמָא מָנָא יַעֲבֵד לְפַלָּחֵא הָנוּן :

Quum venerit igitur dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

41 אָמְרִין לֵהּ דְּבִישׁ בִּישׁ [a]יוֹבֵד אִנּוּן וְכַרְמָא [b]יוֹחֵד לְאַחֲרָנֵא פַּלָּחֵא אִילֵין דְּיָהֲבִין לֵהּ פֵּארֵא בְּזַבְנְהוֹן :

Dicunt ei quòd [14]pessimè perdet illos, et vineam [15]locabit aliis cultoribus, qui dent ei fructus tempore suo.

42 אֲמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ לָא [c]מְמְתוּם [d]קְרִיתוּן בַּכְתָבָא דְּכֵאפָא [e]דְּאַסְלִיו בַּנָּיֵא הִי הֲוַת לְרִישָׁא [f]דְּזָוִיתָ מִן לְוָת מָרְיָא הֲוַת הָדָא [g]וְאִיתָיהּ [h]תְּדְמוּרְתָא בְּעַיְנָין :

Dixit illis Jeschua, Nunquámne legistis in Scripturis, Quòd lapis quẽ reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: à Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

43 מְטוּל הָנָא אָמַר אֲנָא לְכוֹן [i]דְּתֶשְׁתְּקֵל מֶנְכוֹן מַלְכוּתָא דַּאלָהָא וְתֶתְיְהֵב לְעַמָּא דְּעָבֵד פֵּארֵא :

Propterea dico vobis quòd auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur populo qui facit fructus.

44 וּמַן [k]דְּיֶפֶּל עַל כֵּאפָא הָדָא יִתְרַעַע וְכֹל מַן דְּהִי [l]תֶּפֶּל עֲלָוְהִי [m]תְּדְרִיוּהִי :

Et, qui ceciderit super lapidem hunc, confringetur, & omnis super quem ipse ceciderit, [conterendo] disperget eum.

45 וְכַד שְׁמַעוּ רַבֵּי כָהֲנֵא וּפְרִישֵׁא מַתְלָוְהִי יִדְעוּ דַּעֲלַיְהוֹן אָמַר :

Et quũ audiuissent principes Sacerdotũ & Pharisæi parabolas eius, intellexerunt quòd de se dixisset.

46 וּבְעַו [n]לְמֵאחְדֵהּ וּדְחֵלוּ מִן כֶּנְשָׁא מֶטֻל דְּאֵיךְ דִּלְנְבִיָּא אֲחִידִין הֲווּ לֵהּ :

Et quærebant capere eum, et timuerunt à turba, eo quòd tanquam prophetam [17]habebant eum.

קְפָלָאוֹן כ״ב

Cap. XXII.

1 וַעֲנָא תוּב יֵשׁוּעַ בְּמַתְלָא וְאָמַר :

ET respondit iterum Jeschua per parabolas, et dixit,

2 [o]אִתְדַּמְיַת מַלְכוּתָא דִּשְׁמַיָּא לְגַבְרָא מַלְכָּא דַּעֲבַד [p]מֶשְׁתּוּתָא לִבְרֵהּ :

Simile factum est regnum cælorũ homini regi, qui fecit conuiuium filio suo:

3 וְשַׁדַּר לְעַבְדָוְהִי [q]דְּיִקְרוּז [r]לַמְזַמְנֵא לְמֶשְׁתּוּתָא וְלָא [s]צְבוֹ [t]לְמֵאתָא :

Et misit seruos suos vt vocarent inuitatos ad conuiuium: & non voluerunt venire.

4 וְתוּב שַׁדַּר עַבְדֵא אַחֲרָנֵא וְאָמַר אֱמַרוּ לַמְזַמְנֵא דְּהָא [u]שָׁרוּתִי [x]מְטַיְּבָא [y]וְתוֹרַי וּמְפַטְּמַי קְטִילִין וְכֹל מֵדֶם מְטַיַּב [z]תַּו לְמֶשְׁתּוּתָא :

Et iterũ misit seruos alios, et ait, Dicite inuitatis, Ecce, prandiũ meũ paratum est, & tauri mei et saginata mea mactata sunt, et omnia sunt parata: venite ad conuiuium.

5 הֵנוּן דֵּין [aa]בְּסוֹ וְאֵזַלוּ אִית דִּלְקְרִיתֵהּ וְאִית [bb]דִּלְתַאֲגוּרְתֵהּ :

Illi autem [1]spreuerunt, & abiuerunt, [2]est qui in villam suam, et est qui ad negotiationem suam.

שרכא *Reli-*

[a] אבד [b] אחר [c] ממתום טעמו מעולם: [d] קרא [e] סלא [f] זוי [g] אית [h] דמר כמו תמה: [i] שקל [k] נפל [l] נפל [m] דרה [n] אחד [o] דמה [p] שתה [q] קרא [r] זמן [s] צבא [t] אתא [u] שרא [x] טיב [y] תור [z] אתא [aa] בסא כמו בזה: [bb] תגר

14 Ad verbum, Malè, malè. Superlatiuus enim gradus sæpe repeti to positiuo uppletur.

15 Ad verbum, Possidere faciet, siue possidendã tradet.

16 תדריוהי respõdet verbo Hebræo זרה, mutato ז in ד ex more. notatur verò dispersio ex attritione, vt quũ vasis fictilis allisi ad silicem partes huc & illuc desiliunt.

17 Ad verbum, Tenebant eũ: quæ phrasis in Gallica quoque lingua, & in Germanica ac Italica in vsu est frequenti. Dicim⁹ enim: *On le tenoit pour un prophete.* Italicè *Era tenuto per un propheta.* Germanicè, *Er uuart gehalten fur ein propheten.*

1 בסו idem quod בזו spreuerunt mutato *zain* in *Sameth*, quia eodem organo pronuntiatur, vt suprà notauimus.

2 Idest, Quidam. Hebraismus capite superiore notatus 35.

6 Οἱ δὲ λοιποὶ, κρατήσαντες τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν.

Reliqui verò prehensos seruos eius, contumeliis affecerunt & trucidarunt.

7 Ἀκούσας δὲ ὁ βασιλεὺς ὠργίσθη· καὶ πέμψας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ, ἀπώλεσε τοὺς φονεῖς ἐκείνους, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐνέπρησε.

Rex autem quum *hoc* audisset, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & vrbem eorum incendit.

Triste contemptorum Christi exitium.

8 Τότε λέγει τοῖς δούλοις αὐτοῦ, Ὁ μὲν γάμος ἕτοιμός ἐστιν, οἱ δὲ κεκλημένοι οὐκ ἦσαν ἄξιοι.

Tunc dicit seruis suis, Nuptiæ quidem paratæ sunt: sed qui vocati erant, non erant digni.

9 Πορεύεσθε οὖν ἐπὶ τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν, καὶ ὅσους ἂν εὕρητε, καλέσατε εἰς τοὺς γάμους.

Ite ergo ad compita viarum, & quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias.

Deus prior nos nihil tale cogitantes vocat.

10 Καὶ ἐξελθόντες οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι εἰς τὰς ὁδοὺς, συνήγαγον πάντας ὅσους εὗρον, πονηρούς τε καὶ ἀγαθούς· καὶ ἐπλήσθη ὁ γάμος ἀνακειμένων.

Et egressi serui illi in vias, congregarũt omnes quos inuenerũt, malos pariter ac bonos: & impletæ sunt nuptiæ conuiuis.

11 Εἰσελθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς θεάσασθαι τοὺς ἀνακειμένους, εἶδεν ἐκεῖ ἄνθρωπον οὐκ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου·

Ingressus autẽ rex vt spectaret conuiuas, vidit illic hominem nõ indutum veste nuptiali.

In ista etiam paucitate nonnulli sunt reiectitii, qui videlicet vitæ nouitate fidem nõ approbant.

12 Καὶ λέγει αὐτῷ, Ἑταῖρε, πῶς εἰσῆλθες ὧδε μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; Ὁ δὲ ἐφιμώθη.

Tunc dicit ei, Amice, quomodo huc introisti nõ habens vestẽ nuptialẽ? At illi os occlusum est.

13 Τότε εἶπεν ὁ βασιλεὺς τοῖς διακόνοις, Δήσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας, ἄρατε αὐτὸν, καὶ ἐκβάλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Tũc dicit rex ministris, Ligatis pedibus & manibus eius, tollite eum, & cõiicite in tenebras exteriores: ‖illic erit fletus & stridor dentium.

Suprà, 8.12 & 13.42 infrà, 25.30 marc. 12.13 luc. 30.26

14 Πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.

Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

15 Τότε πορευθέντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον ὅπως αὐτὸν παγιδεύσωσιν ἐν λόγῳ.

Tunc profecti Pharisæi consilium ceperũt vt illaquearent eũ in sermone.

Christianos oportet magistratibus etiam impijs & ex actoribus parere, sed ita vt Deo salua sua autoritas maneat.

16 Καὶ ἀποστέλλουσιν αὐτῷ τοὺς μαθητὰς αὐτῶν μετὰ τῶν Ἡρωδιανῶν, λέγοντες, Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· (οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων)

Itaque mittunt ad eum discipulos suos cum Herodianis, dicentes, Præceptor, scimus te veracem esse, & viam Dei in veritate docere, nec quenquam curare: (non enim respicis in personam hominum.)

17 Εἰπὲ οὖν ἡμῖν, τί σοι δοκεῖ; - - -

Dic ergo nobis, q.d tibi videtur?

ἔξεστι licet

Notae	Textus		Versio
[a] ש רכא כמו השאר [b] אחר	[a]שרכא דין [b]אחדו לעבדוהי וצערו וקטלו :	6	*Reliqui verò apprehenderunt seruos illius, & dolore affecerunt et interfecerunt.*
[c] חיל [d] אבד [e] יקד	כד שמע דין מלכא רגז ושדר [c]חילותה [d]אובד לקטולא הנון ולמדינתהון [e]אוקד :	7	*Quum audiuisset autem rex, iratus est, et misit exercitus suos, et perdidit interfectores illos, & ciuitatem illorum incendit.*
[f] שתא [g] טיב	הידין אמר לעבדוהי [f]משתותא [g]מטיבא והנון דמזמנין הוו לא שוין הוו :	8	*Tunc dixit seruis suis, Conuiuiũ paratum est, & illi qui inuitati erãt, indigni fuerunt.*
[h] אזל [i] נפק	[h]זלו הכיל [i]למפקנא דאורחתא וכל מן דמשכחין אנתון קרו למשתותא :	9	*Ite igitur ad exit' viarũ, et quecũque inueneritis, vocate ad cõuiuiũ.*
[k] מלא	ונפקו עבדא הנון לאורחתא וכנשו כל דאשכחו בישא וטבא [k]ואתמלי בית משתותא סמיכא :	10	*Et egressi sunt serui illi in vias, et congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos et bonos. Et impletus est locus conuiuii discumbentibus.*
[l] עול.	[l]ועל מלכא דיחזא סמיכא וחזא תמן גברא דלא לביש לבושא דמשתותא :	11	*Et ingressus est rex vt videret discumbentes, et vidit illic hominem qui non erat indutus vestibus conuiuii.*
[m] עול [n] שתק	ואמר לה חברי איכנא [m]עלת לכא כד נחתא דמשתותא לית לך הו דין [n]אשתתק :	12	*Et ait illi, Socie mi, quomodo ingressus es huc, quum vestes conuiuii non sint tibi? Ille autem conticuit.*
[o] יד [p] נפק [q] ברה [r] בכה	הידין אמר מלכא למשמשנא אסורו [o]אידוהי ורגלוהי [p]ואפקוהי לחשוכא [q]בריא תמן יהוא [r]בכיא וחורק שנא :	13	*Tunc dixit rex ministris, Ligate manus eius & pedes eius, et eiicite eum in tenebras exteriores: ibi erit ploratus & stridor dentium.*
[s] קרא [t] גבא	סגיאין אנון גיר [s]קריא וזעורין [t]גביא :	14	*Multi enim sunt vocati & pauci electi.*
[u] צוד [x] מלל	הידין אזלו פרישא נסבו מלכא דאיכנא [u]יצודוניהי [x]במלתא :	15	*Tunc abeuntes Pharisæi ceperunt consilium quomodo illaquearent eũ in sermone.*
[y] אלף [z] קשט כמו קשט: [aa] אלף, [bb] יצף [cc] אנף	ושדרו לותה תלמידיהון עם דבית הרודס ואמרין לה [y]מלפנא ידעינן דשריר אנת ואורחא דאלהא [z]בקושתא [aa]מלף אנת ולא שקיל אנת [bb]צפתא לאנש לא גיר נסב אנת [cc]באפא דאנש :	16	*Et miserunt ad eum discipulos suos cum domesticis Hiraudis, & dixerunt ei, Magister noster, nouimus quòd verax es, et viam Dei in veritate doces, neque accipis curam propter hominem: (nõ enim accipis personam [cuiusquam] hominis.)*
	אמר לן הכיל איכנא מתחזא לך	17	*Dic nobis ergo, Quomodo uidetur tibi?*

שליט — *Licet*

ἔξεστι δοῦναι κῆνσον Καίσαρι, ἢ οὔ;

18 Γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν πονηρίαν αὐτῶν, εἶπε, Τί με πειράζετε ὑποκριταί;

19 Ἐπιδείξατέ μοι τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου. Οἱ δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ δηνάριον.

20 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή;

21 Λέγουσιν αὐτῷ, Καίσαρος. Τότε λέγει αὐτοῖς, Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος, Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ.

Rom.13.7

22 Καὶ ἀκούσαντες ἐθαύμασαν· καὶ ἀφέντες αὐτὸν ἀπῆλθον.

23 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθον αὐτῷ Σαδδουκαῖοι, οἱ λέγοντες μὴ εἶναι ἀνάστασιν· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν,

Marc.12.10 luc.20.27 Act.23.6 Deut.25.5

24 Λέγοντες, Διδάσκαλε, Μωσῆς εἶπεν, Ἐάν τις ἀποθάνῃ μὴ ἔχων τέκνα, ἐπιγαμβρεύσει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἀναστήσει σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

25 Ἦσαν δὲ παρ' ἡμῖν ἑπτὰ ἀδελφοί· καὶ ὁ πρῶτος, γαμήσας ἐτελεύτησε· καὶ μὴ ἔχων σπέρμα, ἀφῆκε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ·

26 Ὁμοίως καὶ ὁ δεύτερος, καὶ ὁ τρίτος, ἕως τῶν ἑπτά·

27 Ὕστερον δὲ πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή·

28 Ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει, τίνος τῶν ἑπτὰ ἔσται γυνή; πάντες γὰρ ἔσχον αὐτήν.

29 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ.

30 Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι.

31 Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέγνωτε τὸ ῥηθὲν ὑμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, λέγοντος,

Ἐγώ

licet censum dare Cæsari, an nõ?

Cognita autẽ Iesus malitia eorũ ait, Quid me tentatis hypocritæ?

Ostendite mihi numisma census. Ipsi verò obtulerunt ei denarium.

Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio?

Dicunt ei, Cæsaris. Tunc dicit eis, ‖Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sũt Dei, Deo.

Quum igitur *hoc* audissent, mirati sunt: & omisso eo abierunt.

‖In illo die adierunt eum Sadducæi, ‖qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogarunt eum,

Christus asserit resurrectionẽ carnis, aduersus Sadducæos.

Dicentes, Magister, ‖Moses dixit, Siquis mortuus fuerit non habens filios, eius frater ducet affinitatis iure vxorem eius, & suscitabit semen fratri suo.

Fuerunt autẽ apud nos septem fratres: & primus vxore ducta obiit, & quum nõ haberet semen, reliquit vxorem suam fratri suo:

Similiter etiã secundus, & tertius, vsque ad illos septem:

Post omnes autem mortua est & mulier:

In resurrectione ergo, cuius è septem erit vxor? omnes enim habuerunt eam.

Respondens autem Iesus dixit eis, Erratis, nescientes Scripturas, neque potestatem Dei.

Nam in resurrectione neque vxores ducunt, neque nuptum dantur: sed sũt vt Angeli Dei in cælo.

De resurrectione verò mortuorum non legistis quod vobis dictum est à Deo, dicente,

Ego

18 ישוע דין ידע בישותהון ואמר מנא מנסין אנתון לי נסבי [a]באפא:

18 *Ieſchua autem cognouit malitiã illorum, et ait, Quid tentatis me hypocritæ?*

19 [b]חואוני דינרא דכסף רישא הנון דין קרבו לה דינרא:

19 *Oſtendite mihi denarium argenti capitationis. Illi autem obtulerunt ei denarium.*

20 ואמר להון ישוע דמנו צלמא הנא וכתבא:

20 *Et ait illis Ieſchua, Cuius eſt imago hæc, et inſcriptio?*

21 אמרין דקסר אמר להון [c]הבו הכיל דקסר לקסר ודאלהא לאלהא:

21 *Dicunt, Cæſaris. Ait illis, Date igitur quæ[ſunt] Cæſaris, Cæſari, & quæ Dei[ſunt,] Deo.*

22 וכד שמעו [d]אתדמרו ושבקוהי ואזלו:

22 *Qúumq; audiuiſſent, mirati ſunt: et dimiſerunt eum, ac abierunt.*

23 בהו יומא קרבו לה זדוקיא ואמרין לה לית חית מיתא ושאלוהי:

23 *In illo die acceſſerũt ad eũ[3] Zadukæi, et dixerũt ei,[4] Nõ eſt reſurrectio mortuorũ. & interrogauerunt eum,*

24 ואמרין לה [e]מלפנא מושא אמר לן דאן אנש ימות כד לית לה בניא [f]יסב אחוהי אנתתה ויקים זרעא לאחוהי:

24 *Et dixerunt ei, Magiſter noſter, Muſche dixit nobis quòd, Si quis moriatur dum non ſunt ei filii, accipiat frater eius vxorẽ eius, & exſuſcitet ſemen fratri ſuo.*

25 אית הוו דין לותן אחא שבעא קדמיא נסב אנתתא ומית ודלית הוא לה בניא שבקה אנתתה לאחוהי:

25 *Erant autem apud nos fratres ſeptem: primus accepit vxorem, et mortuus eſt: & quia non erant ei filii, reliquit vxorem eius fratri ſuo.*

26 הכורת אף הו דתרין אף הו דתלתא ועד־מא לשבעתיהון:

26 *Similiter etiam ille ſecundus, ipſe quoque tertius, et vſque ad ſeptimũ eorum.*

27 בחרתא דין דכלחון מיתת אף אנתתא:

27 *Nouiſſimè autem omnium mortua eſt etiam mulier.*

28 [g]בקימתא הכיל לאינא מן הלין שבעא תהוא אנתתא כלחון גיר נסבוה:

28 *In reſurrectione igitur, cui ex iſtis ſeptem erit vxor? omnes enim ipſi acceperunt eam.*

29 ענא ישוע ואמר להון טעין אנתון דלא ידעין אנתון כתבא ולא חילה דאלהא:

29 *Reſpondit Ieſchua, et dixit illis, Erratis vos, quòd non nouiſtis Scripturas neque virtutem Dei.*

30 [h]בקימתא גיר [i]דמיתא לא נסבין נשא אף־לא נשא הוין לגברא אלא איך מלאכא דאלהא בשמיא [k]איתיהון:

30 *In reſurrectione enim mortuorũ nõ accipiẽt vxores, neq; vxores fiẽt maritis, ſed ſicut angeli Dei in cælis erunt.*

31 על [l]קימתא דין [m]דמיתא לא [n]קריתון כדם דאתאמר לכון מן אלהא דאמר

31 *De reſurrectione verò mortuorũ non legiſtis id quod dictum eſt vobis à Deo, qui dixit,*

דאנא

[a] אנף
[b] חוא
[c] יהב
[d] דמר טעמו תמה
[e] אלף
[f] נסב
[g] קום
[h] קום
[i] מות
[k] אית
[l] קום
[m] מות
[n] קרא

3 De Zadukæorum ſecta ſcribit quidam Rabbi Nathan in cõmentariis libelli quem vocant פרקי אבות (id eſt, ſententias patrum) quòd nomen traxerint à quodã צדוק *Tſaddok* diſcipulo Antigoni, inter antiquos Hebræor. doctores celeberrimi, qui tempora Eſræ proximè ſequutus eſt. Solebat autem hic Antigonus ſuæ ſcholæ ſæpius inculcare illud dictũ quod in commemorato libello cap. 1. habetur, אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס &c. Ne ſitis ſicut ſerui qui miniſtrãt domino ob conditionem quòd accepturi ſint præmiũ. Quod dictum poſtea *Tſaddok* ille eius diſcipulus, aut ignorantia aut improbitate deprauauit: hinc perperam colligens, quũ neque benefactis præmia neque malefactis pœnæ repoſitæ eſſent, nihil hominis poſt mortẽ reliquum manere; ſed animã in auras diffluere, corpus autem abſque vlla inſtaurationis ſpe interire. Nomen ergo ſuum *Tſaddok* צדוק cum hæreſi ad ſuos ſequaces transfudit. Nihil verò verius aut purius doceri potuit de recto obſeruãtiæ legis fine & cultus Dei, quàm quod Antigonus ſuis inculcabat, Deum propter ſe eſſe diligendum, & amplectendam propter ipſum, quam præſcribit iuſtitiam.

4 Sic enim eſt in textu ואמרין לה לית חית מיתא: quod niſi ſimiliter legeretur in manuſcripto Syro codice, dicerem errore pro דאמרין דלית חית מיתא poſitum, Qui dicunt quòd nõ eſt reſurrectio mortuorũ. quia tamen textus aliter habebat, & inter errata, nulla huius loci fiebat mentio, textũ vt eſt reliqui in verſione, & admonuiſſe lectorem ſatis habui.

Exo.3.6

Ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ; οὐκ ἔστιν ὁ Θεός, Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. 32

‖Ego ſum Deus Abrahã,& Deus Iſaac,& Deus Iacob? Deus,nõ eſt Deus mortuorũ, ſed viuẽtiũ.

Καὶ ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. 33

Et quum *hoc* audiſſet turba,perculſa eſt ob doctrinã eius.

Marc.12.28

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι, ἀκούσαντες ὅτι ἐφίμωσε τοὺς Σαδδουκαίους, συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό. 34

‖Phariſæi verò,quum audiſſent *eum* occluſiſſe os Sadducæis,coacti ſunt in vnum.

Euangelium minimè abolet legis præcepta ſed ſtabilit potius.

Καὶ ἐπηρώτησεν εἷς ἐξ αὐτῶν νομικός, πειράζων αὐτόν, καὶ λέγων, 35

Tunc interrogauit *eum* quidã ex *ipſis* Legis interpres, tentans eum,& dicens,

Διδάσκαλε, ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ; 36

Magiſter,quod eſt mandatum magnum in Lege?

Deut.6.5
luc.10.17

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου. 37

Ieſus autem dixit ei, ‖Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua.

Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. 38

Iſtud eſt primum & magnum mandatum.

Luc.19.18
marc.12.31

Δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. 39

Secũdum autẽ ſimile eſt huic, ‖Diliges proximũ tuũ vt teipſũ.

Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται. 40

Ab iſtis duobus mandatis tota Lex & Prophetæ pendent.

Marc.12.35
luc.20.41

Συνηγμένων δὲ τῶν Φαρισαίων, ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, 41

‖Coactis autem Phariſæis, interrogauit eos Ieſus.

Λέγων, Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ; τίνος υἱός ἐστι; Λέγουσιν αὐτῷ, τοῦ Δαβίδ. 42

Dicens, Quid vobis videtur de Chriſto? cuius filius eſt? Dicunt ei,Dauidis.

Chriſtus ſeſe Dauidis quidem filium ſecundum carnem ſed alia etiam ratione, Dauidis Dominum & Verum Deum eſſe apertè oſtendit.

Λέγει αὐτοῖς, Πῶς οὖν Δαβὶδ ἐν πνεύματι Κύριον αὐτὸν καλεῖ; λέγων, 43

Dicit eis,Quomodo ergo Dauid per Spiritum vocat eum Dominum? dicens,

Pſal.109.1

Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. 44

‖Dixit Dominus Domino meo Sede ad dextram meam vſquedũ ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.

Εἰ οὖν Δαβὶδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; 46

Si ergo Dauid vocat eum Dominum,quomodo filius eius eſt?

Καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο αὐτῷ ἀποκριθῆναι λόγον· οὐδὲ ἐτόλμησέ τις ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸν οὐκέτι. 46

Et nemo poterat ei reſpondere quicquã:neque auſus fuit quiſquam ab illo die amplius eum interrogare.

32 דְּאֶנָּא אֶנָא אֱלָהֵה דַּאבְרָהָם אֱלָהֵה דְּאִיסְחַק אֱלָהֵה דְּיַעְקוּב ו וַאלָהָא לָא הֲוָא דְמִיתֵא אֶלָּא דְחַיֵּא׃

32 *Ego sum Deus Abraham, Deus Ischak, Deus Iaakub? Et Deus nequaquam est mortuorum, sed viuẽtium.*

33 וְכַד שְׁמַעוּ כֶּנְשֵׁא מֶתְתַּמְהִין הֲווּ [a]בְּיוּלְפָּנֵה

33 *Et quum audiuissent turbæ, stupebant super doctrina eius.*

34 פְּרִישֵׁא דֵּין כַּד שְׁמַעוּ דְּשַׁתֵּק לְזַדּוּקָיֵא אֶתְכַּנַּשׁוּ אַכְחַד׃

34 *Pharisæi autem quum audiuissẽt quòd silentium imposuisset Zadukæis, congregati sunt pariter.*

35 וְשַׁאֲלֵה חַד מֶנְהוֹן דְּיָדַע נָמוּסָא כַּד מְנַסֵּא לֵה׃

35 *Et interrogauit eum vnus ex eis, qui erat Legisperitus, tentans eum.*

36 מַלְפָּנָא אֵינָא פּוּקְדָנָא רַב בְּנָמוּסָא׃

36 *Præceptor noster, quod præceptum maximum est in Lege?*

37 יֵשׁוּעַ דֵּין אֲמַר לֵה דְּתֶרְחַם לְמָרְיָא אֱלָהָךְ מֶן כֻּלֵּה לֶבָּךְ וּמֶן כֻּלָּה נַפְשָׁךְ וּמֶן כֻּלֵּה חַיְלָךְ וּמֶן כֻּלֵּה רַעְיָנָךְ׃

37 *Ieschua autem dixit illi, Vt diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omni virtute tua, et ex tota cogitatione tua.*

38 הָנָו פּוּקְדָנָא רַבָּא וְקַדְמָיָא׃

38 *Hoc est p̃ceptũ maximũ, et primũ.*

39 וְדַתְרֵין דְּדָמֵא לֵה דְּתֶרְחַם לְקַרִיבָךְ אֵיךְ נַפְשָׁךְ׃

39 *Secundum autem quod simile est illi, est, Vt diligas proximum tuum sicut teipsum.*

40 בְּהָלֵין תְּרֵין פּוּקְדָנִין תַּלְיָא אוֹרָיְתָא וַנְבִיֵא׃

40 *In his duobus præceptis pendet Lex & Prophetæ.*

41 כַּד כְּנִישִׁין דֵּין פְּרִישֵׁא שַׁאֵל אֶנּוּן יֵשׁוּעַ׃

41 *Quum cõgregati autẽ essent Pharisæi, interrogauit illos Ieschua,*

42 וֶאמַר מָנָא אָמְרִין אַנְתּוּן עַל מְשִׁיחָא כַּד מַנּוּ אָמְרִין לֵה בַּר דַּוִיד׃

42 *Et dixit, Quid dicitis vos de Christo? cuius filius est? Dicũt ei, Filius Dauid.*

43 אֲמַר לְהוֹן וַאֵיכַנָא דַּוִיד בְּרוּחַ קָרֵא לֵה מָרְיָא אֲמַר גֵּיר׃

43 *Ait illis, Et quomodo Dauid per Spiritũ vocat eũ Dominũ? Dicit enim,*

44 דֶּאמַר מָרְיָא לְמָרִי [b]דְּתֵב לָךְ מֶן יַמִּינִי עַד־מָא [c]דַּאסִים בְּעֶל־דְבָבַיךְ תְּחִית רַגְלַיךְ׃

44 *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextera mea, vsquedũ posuero inimicos tuos sub pedibus tuis.*

45 אֶן הָכִיל דַּוִיד קָרֵא לֵה מָרְיָא אֵיכַנָא בְּרֵה הוּ׃

45 *Si igitur Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?*

46 וְלָא אֶנָשׁ אֶשְׁכַּח [d]דְּיִתֵּל לֵה פֶּתְגָּמָא וְלָא אֶנָשׁ [e]אַמְרַח תּוּב מֶן הַו יַוְמָא לַמְשַׁאלוּתֵה׃

46 *Et non potuit quisquam dare ei responsum: neque quisquam [f]ausus est rursum ex eo die interrogare eum.*

[a] אלף

[b] יתב

[c] סים

[d] נתלכמו נתן

[e] מרח טעמו: נשאו לבו:

[f] אמרח Idem, & eodẽ sensu legitur Marc.12.34

Κεφάλαιον κγ.

Τότε ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησε τοῖς ὄχλοις καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, 1

2.Esd.8.4

Λέγων, Ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· 2

Πάντα οὖν ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε, καὶ ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. λέγουσι γὰρ, καὶ οὐ ποιοῦσι. 3

Luc.11.46 act.15.10

Δεσμεύουσι γὰρ φορτία βαρέα καὶ δυσβάστακτα, καὶ ἐπιτιθέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων· τῷ δὲ δακτύλῳ αὐτῶν οὐ θέλουσι κινῆσαι αὐτά. 4

Πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιοῦσι πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις. πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν. 5

Num.15.38 deut.6.8. & 22.12 Marc.12.38 luc.11.43 & 20.46

Φιλοῦσί τε τὴν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δείπνοις, καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, 6

Καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων Ῥαββὶ, Ῥαββί. 7

Iac.3.1

Ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε Ῥαββί. εἷς γάρ ἐστιν ὑμῶν ὁ καθηγητὴς, ὁ Χριστός· πάντες δὲ ὑμεῖς ἀδελφοί ἐστε. 8

Malach.1.6

Καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἷς γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. 9

Μηδὲ κληθῆτε καθηγηταί. εἷς γὰρ ὑμῶν ἐστιν ὁ καθηγητὴς, ὁ Χριστός. 10

Ὁ δὲ μείζων ὑμῶν, ἔσται ὑμῶν διάκονος. 11

Luc.14.11 & 18.14

Ὅστις δὲ ὑψώσει ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· καὶ ὅστις ταπεινώσει ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται. 12

Οὐαὶ δὲ ὑμῖν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ὑμεῖς γὰρ οὐκ εἰσέρχεσθε, οὐδὲ τοὺς εἰσερχομένους ἀφίετε εἰσελθεῖν. 13

Luc.11.52

Οὐαὶ

Cap. XXIII.

TVnc Iesus loquutus est turbæ & discipulis suis,

Audiendū quod flagitiosi etiam doctores ex Dei verbo purè docuerint, ita tamen vt praui eorum mores vitentur.

Dicens, ‖In cathedra Mosis sedent Scribæ & Pharisæi:

Omnia ergo quæ dixerint vobis vt seruetis, seruate & facite: sed secundum opera eorum ne facite. dicunt enim, & non faciunt.

Hypocritæ plerunque seuerissimi eorū exactores quæ ipsi maximè negligunt.

‖Ligant enim onera grauia difficiliáque portatu, & imponūt in humeros hominum: digito autē suo nolunt ea mouere.

Hypocritæ ambitiosi.

Omnia verò opera sua faciunt vt spectentur ab hominibus. dilatant enim ‖phylacteria sua, & producūt fimbrias palliorum suorū.

‖Amántque primos accubitus in cœnis, & primos consessus in conuentibus.

Et in foris salutationes, & vocari ab hominibus ‖Rabbi, Rabbi.

Modestia, singulare ministrorum Dei ornamentum.

Vos autē ne vocemini Rabbi. vnus enim est doctor vester, *nempe* Christus: omnes autem vos fratres estis.

‖Et patrem vestrum neminem vocetis in terra: vnus est enim Pater vester qui in cælis est.

Neq; vocemini doctores. vnus .n. vester est ductor, *nēpe* Christus.

Sed qui maximus est vestrum, sit minister vester.

‖Porro qui sese extollet, deprimetur, & qui sese demiserit, extolletur.

Hypocritæ ferre non possunt illos sese meliores.

Sed væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam clauditis regnum cælorū corā hominibus. ‖vos enim non introitis, nec introeuntes sinitis introire.

Væ

קפלאון כג

1 הידין ישוע מלל עם כנשא ועם תלמידוהי :

2 ואמר להון על כורסיא דמושא יתבו ספרא ופרישא :

3 כל מדם הכיל דיאמרון לכון [a]דתטרון [b]טרו ועבדו איך עבדיהון דין לא תעבדון אמרין גיר ולא עבדין :

4 ואסרין [c]מובלא יקירתא [d]וסימין על כתפתא דבני־נשא הנון דין בצבעהון לא [e]צבין דיקרבון להין :

5 וכלהון עבדיהון עבדין דיתחזון לבני־נשא מפתין גיר [f]תפליהון ומורבין [g]תכלתא [h]דמרטוטיהון :

6 ורחמין ריש סמכא בחשמיתא וריש [i]מותבא בכנושתא :

7 ושלמא בשוקא ודיהוון [k]מתקרין מן אנשא רבי :

8 אנתון דין לא תתקרון רבי חד הו גיר רבכון אנתון דין כלכון אחא אנתון :

9 ואבא לא תקרון לכון בארעא חד הו גיר אבוכון דבשמיא :

10 ולא תתקרון מדברנא מטול דחד הו מדברנכון משיחא :

11 הו דין דרב בכון יהוא לכון משמשנא :

12 מן גיר [l]דירים נפשה יתמכך ומן [m]דימך נפשה [n]יתתרים:

13 וילכון ספרא ופרישא נסבי [o]באפא דאכלין אנתון בתא דארמלתא [p]בעלתא דמורכין אנתון צלותכון מטול הנא תקבלון דינא יתירא :

[a] נטר [b] נטר [c] יבל [d] סים [e] צבא [f] תפל [g] תכל [h] מרטט [i] יתב [k] קרא [l] רום [m] מכך [n] רום [o] אנף [p] עלל

Cap. XXIII.

1 *Tunc Ieschua loquutus est cum turbis & cum discipulis suis,*

2 *Et dixit illis, Super cathedrã Musche federũt Legisperiti et Pharisæi.*

3 *Quicquid igitur dixerint vobis vt seruetis, seruate et facite: secundum opera verò eorum ne faciatis. Dicunt enim, et non faciunt.*

4 *Et colligant sarcinas graues, & imponunt in humeros filiorum hominis, ipsi autem digito suo nolunt attingere ea.*

5 *Et omnia opera sua faciunt vt cõspiciantur à filiis hominum. Dilatãt enim phylacteria sua, et producunt fimbrias vestimentorum suorum.*

6 *Et amant primũ accubitũ in cœnis, et primũ cõsessum in synagogis:*

7 *Et [1]pacem in plateis, & vt vocentur ab hominibus Rabbi.*

8 *Vos autem ne vocemini Rabbi. vnus est enim magister vester, vos autem omnes, fratres estis.*

9 *Et patrẽ ne vocetis vobis in terra: vnus est enim Pater vester qui est in cælis.*

10 *Neque vocemini [2]duces: quoniã vnus est dux vester Christus.*

11 *Is autem qui maximus est inter vos, erit vobis minister.*

12 *Qui enim exaltauerit seipsum, demittetur, & qui demiserit seipsum, exaltabitur.*

13 *Væ vobis Legisperiti & Pharisæi [3]hypocritæ, quia comeditis domos viduarum prætextu quòd longas preces funditis, propterea accipietis [4]iudicium maius.*

[1] Id est, Salutationem in foris, quã nomine שלום, idest pacis Hebræi, Chaldæi, & Syri, concipiunt.

[2] רבר ג׳ סרכ נא quod est duxit.

[3] Ad verb. Assumentes vultum: vt antè sæpe notauimus.

[4] Iudicium pro cõdemnatione, genus pro specie. ac si diceretur Accipietis cõdemnationem, & supplicio afficiemini duriore.

Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι· διὰ τοῦτο λήψεσθε περισσότερον κρίμα. 14

‖ Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritę qui exeditis domos viduarũ, & in speciẽ vtimini longis precibus: propterea auferetis grauius iudicium.

Hypocritis familiare est zelt prætextu ad auaritiam & rapacitatem abuti.

Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι περιάγετε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον· καὶ ὅταν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν υἱὸν γεέννης διπλότερον ὑμῶν. 15

Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam circumitis mare & aridam, vt faciatis vnũ proselytum: & quum fuerit factus, facitis eum filium gehẽnæ duplo magis quàm vos *sitis*.

Οὐαὶ ὑμῖν ὁδηγοὶ τυφλοὶ, οἱ λέγοντες, Ὃς ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ ναῷ, οὐδέν ἐστιν· ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ χρυσῷ τοῦ ναοῦ, ὀφείλει. 16

Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quisquis iurauerit per tẽplũ, nihil est: quicunque autem iurauerit per aurum templi, debet.

Μωροὶ καὶ τυφλοί· τίς γὰρ μείζων ἐστὶν, ὁ χρυσὸς, ἢ ὁ ναὸς ὁ ἁγιάζων τὸν χρυσόν; 17

Stulti & cæci: vtrum enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum?

Καὶ, Ὃς ἐὰν ὀμόσῃ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, οὐδέν ἐστιν· ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ δώρῳ τῷ ἐπάνω αὐτοῦ, ὀφείλει. 12

Et, Quisquis iurauerit ꝑ altare, nihil est: quicunque autem iurauerit per donum quod est super ipsum, debet.

Μωροὶ καὶ τυφλοί· τί γὰρ μεῖζον, τὸ δῶρον, ἢ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἁγιάζον τὸ δῶρον; 19

Fatui ac cæci: vtrum enim maius est, munus, an altare quod sanctificat munus?

Ὁ οὖν ὀμόσας ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, ὀμνύει ἐν αὐτῷ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐπάνω αὐτοῦ. 20

Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipsum & per omnia quæ super illud sunt:

3.Reg.8.13
2.par.6.2

Καὶ ὁ ὀμόσας ἐν τῷ ναῷ, ὀμνύει ἐν αὐτῷ καὶ ἐν τῷ κατοικοῦντι αὐτόν. 21

‖ Et qui iurauerit per templum, iurat per ipsum & per eum qui habitat in eo:

Καὶ ὁ ὀμόσας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὀμνύει ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ καθημένῳ ἐπάνω αὐτοῦ. 22

Et qui iurauerit per cælum, iurat per thronum Dei & per eum qui sedet super ipsum.

Luc.11.42

Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμινον, καὶ ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν. ταῦτα ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι. 23

‖ Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniã decimatis mẽtham & anethum & cuminum, & omittitis quæ grauiora sunt Legis, iudicium & misericordiã ac fidem. hæc oportuit facere, & illa non omittere.

Hypocritæ in minutiis anxii præcipua ex professo negligunt.

Ὁδηγοὶ τυφλοὶ, οἱ διϋλίζοντες τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες. 24

Duces cæci, qui excolatis culicem, camelum autem deglutitis.

Οὐαὶ

Væ

14 וָי לְכוּן סָפְרֵא וַפְרִישֵׁא נָסְבֵי בַּאפֵּא [a]דַּאחִידִין אַנְתּוּן מַלְכוּתָא דַשְׁמַיָּא קְדָם בְּנַי־נָשָׁא אַנְתּוּן גֵּיר לָא [b]עָאֲלִין אַנְתּוּן וַלְאִילֵין דְּעָאֲלִין לָא שַׁבְקִין אַנְתּוּן [c]לְמֵעַל׃

[a] אחד [b] עול [c] עול

14 Ve vobis Legisperti et pharisæi [5]hypocritæ, quia vos clauditis regnũ cælorũ ante filios hominum: vos enim non intrastis, et illos qui intrant, non sinitis intrare.

[5] Ad verb. Assumentes vultum. vt paulo ante.

15 וָי לְכוּן סָפְרֵא וַפְרִישֵׁא נָסְבֵי בַּאפֵּא דַּמְתַכַּרְכִין אַנְתּוּן יַמָּא וְיַבְּשָׁא דְּתֶעְבְּדוּן חַד גִּיוֹרָא וּמָא דַּהֲוָא עָבְדִין אַנְתּוּן לֵהּ בְּרָה דְגֵהַנָּה [d]אֲעָפָא עֲלַיְכוּן׃

[d] עפא או עיף טעמו כפל׃

15 Uæ vobis Legisperiti et [5]Pharisæi [6]hypocritæ, quia circumitis mare et aridã, vt faciatis vnum proselytũ: & quum fuerit factus, facitis eum [7]filiũ Gihannæ [8]duplo magis quàm vos.

[6] Ad verb. Assumentes vultum.
[7] Hebraismus. pro Dignũ Gehẽna. Id est, æterno supplicio.
[8] Syra vox est, אעפא sed mutato כ in ע ex linguæ proprietate, venit ab כפל quod significat duplum, & א principio est additum iuxta linguæ tum Chaldææ tum Syriacæ vsum.

16 וָי לְכוּן נָגוֹדֵא [e]סַמְיֵא דָאמְרִין אַנְתּוּן דְּמַן [f]דְּיָמֵא בְּהַיְכְלָא לָא הֲוָא מֵדֶם מַן דֵּין דְּיָמֵא בְּדַהְבָא דַבְהַיְכְלָא [g]חָאֵב׃

[e] סמא [f] ימה [g] חוב

16 Uæ vobis ductores cæci, quia dicitis quòd qui iurauerit per templũ, nihil est: qui autem iurauerit per aurum quod est in templo, reus est.

17 סַכְלֵא [h]וַסַמְיֵא מַנָא גֵּיר רַב דַּהְבָא אַו הַיְכְלָא דְּהוּ מְקַדֵּשׁ לֵהּ לְדַהְבָא׃

[h] סמא

17 Stulti & cæci: quid enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum?

18 וּמַן דְּיָמֵא בְּמַדְבְּחָא לָא הֲוָא מֵדֶם מַן דֵּין דְּיָמֵא בְּקוּרְבָּנָא דַלְעֵל מֶנֵּהּ [i]חָאֵב׃

[i] חוב

18 Et, Qui iurauerit per altare, nihil est: qui autem iurauerit per oblationem quæ est super illud, reus est.

19 סַכְלֵא וַעֲוִירֵא מַנָא גֵּיר רַב קוּרְבָּנָא אַו מַדְבְּחָא דַּמְקַדֵּשׁ לְקוּרְבָּנָא׃

19 Stulti et cæci: quid enim maius est, oblatio, an altare quod sanctificat oblationem?

20 מַן דְּיָמֵא הָכִיל בְּמַדְבְּחָא יָמֵא בֵּהּ וַבְכֹל דְּאִית לְעֵל מֶנֵּהּ׃

20 Qui iurauerit igitur per altare, iurabit per ipsum & per omnia quæ sunt super ipsum.

21 וּמַן דְּיָמֵא בְּהַיְכְלָא יָמֵא בֵּהּ וּבְמַן דְּעָמַר בֵּהּ׃

21 Et qui iurauerit per tẽplũ, iurabit per ipsũ, & per eũ qui habitat in eo.

22 וּמַן דְּיָמֵא בַּשְׁמַיָּא יָמֵא בְּכוּרְסְיֵהּ דַּאלָהָא וּבְמַן דְּיָתֵב לְעֵל מֶנֵּהּ׃

22 Et qui iurauerit per cælum, iurabit per solium Dei, & per eum qui sedet super ipsum.

23 וָי לְכוּן סָפְרֵא וַפְרִישֵׁא נָסְבֵי בַּאפֵּא דַּמְעַסְּרִין אַנְתּוּן נָנְעָא וַשְׁבֵתָא וְכַמּוּנָא וַשְׁבַקְתּוּן יַקִּירָתֵהּ דְּנָמוּסָא דִּינָא וַחֲנָנָא [k]וְהַיְמָנוּתָא הָלֵין דֵּין וָלֵא הֲוָא דְּתֶעְבְּדוּן וְהָלֵין לָא תֶשְׁבְּקוּן׃

[k] אמן

23 Uæ vobis Legisperiti et Pharisæi [9]hypocritæ, quia decimatis [10]mentham et anethum, et cuminum, et omisistis grauia Legis, iudiciũ, misericordiã, & fidẽ. hæc autẽ oportebat vt faceretis, & illa nõ omitteretis.

[9] Ad verb. Assumentes vultum.
[10] ננעא. Menta: aliâs legitur נניא vt commemorat ערוך.

24 נָגוֹדֵא סַמְיָא דַּמְצַלְלִין בַּקָא וּבָלְעִין גַּמְלָא׃

24 Ductores cæci, qui excolatis culicem, et deglutitis camelum.

25 Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὅτι καθαρίζετε τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ἐξ ἁρπαγῆς καὶ ἀκρασίας.

26 Φαρισαῖε τυφλέ, καθάρισον πρῶτον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρόν.

27 Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας.

28 Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἔξωθεν μὲν φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, ἔσωθεν δὲ μεστοί ἐστε ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας.

29 Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους τῶν προφητῶν, καὶ κοσμεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν δικαίων·

30 Καὶ λέγετε, Εἰ ἤμεθα ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν πατέρων ἡμῶν, οὐκ ἂν ἤμεθα κοινωνοὶ αὐτῶν ἐν τῷ αἵματι τῶν προφητῶν.

31 Ὥστε μαρτυρεῖτε ἑαυτοῖς ὅτι υἱοί ἐστε τῶν φονευσάντων τοὺς προφήτας.

32 Καὶ ὑμεῖς πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν.

33 Ὄφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν, πῶς φύγητε ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς γεέννης;

34 Διὰ τοῦτο ἰδού, ἐγὼ ἀποστέλλω πρὸς ὑμᾶς προφήτας, καὶ σοφούς, καὶ γραμματεῖς· καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενεῖτε καὶ σταυρώσετε, καὶ ἐξ αὐτῶν μαστιγώσετε ἐν ταῖς συναγωγαῖς ὑμῶν, καὶ διώξετε ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν·

35 Ὅπως ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πᾶν αἷμα δίκαιον, ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. (2.Par.24.22)

Ἀμὴν

25 Væ vobis Scribæ & Pharisæi quoniam purgatis exteriorem poculi patinæque partem, intus autē *illa* plena sunt rapina & intēperātia.

Hypocritæ de externis plerunque soliciti interiora prorsus aspernantur.

26 Pharisæe cæce, purga primùm quod est intra poculum & patinā, vt id quoque quod extrà est, purū fiat.

27 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniā assimiles estis sepulchris dealbatis, quæ extrà q. dē apparent speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorū, omníque immunditia.

28 Ita & vos extrà quidem apparetis hominibus iusti, intus autē pleni estis hypocrisi & iniquitate.

29 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniā ædificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum:

Hypocritæ ex iusto Dei iudicio, seipsos aspergunt dedecore, quum maximè volūt scelera sua tegere.

30 Et dicitis, Si fuissemus tēporib⁹ patrū nostrorū, non fuissemus eorū socii in cæde Prophetarum.

31 Itaq; testamini aduersus vosmet ipsos, vos esse filios eorum qui Prophetas occiderunt.

32 Vos quoque complete mensuram patrum vestrorum.

33 Serpentes, progenies viperarū, quomodo effugere possitis iudicium gehennæ?

Hypocritæ crudeles.

34 Propterea ecce, ego mitto ad vos prophetas & sapiētes, & scribas, & ex ipsis *nonnullos* trucidabitis & crucifigetis, & ex ipsis *nonnullos* flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini ex vrbe in vrbem.

35 Vt veniat sup vos omnis sanguis iustus, effusus super terram à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinē Zachariæ filii Barachiæ, quē occidistis inter tēplum & altare.

Exitus eorum qui Zeli prætextu Euangelium persequuntur.

Amen

25 וי לכון ספרא ופרישא נסבי באפא דמדכין אנתון לברה דכסא ודזבורא[a] לגו דין מלין חטופיא[b] ועולא :

Væ vobis Legisperiti, & Pharisæi [11]hypocritæ, quia mundatis id quod exterius est poculi [12]quæ sūt ansæ: intrinsecus autem plena sunt rapina et iniquitate.

26 פרישא עוירא דכו[c] לוקדם גוה דכסא ודזבורא דהוא אף ברהון דכא :

Pharisæi cæci, mundate prius interius ipsius poculi et patinæ, vt sit etiam exterius earum mundum.

27 וי לכון ספרא ופרישא נסבי באפא דדמין אנתון לקברא מכלשא דמן לבר מתחזין[d] שפירא מן לגו דין מלין[e] גרמא דמיתא וכלה טנפותא :

Væ vobis Legisperiti & Pharisæi [13]hypocritæ, q. asimiles estis sepulchris [14]dealbatis, quæ foris videntur speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum & omni impuritate.

28 הכנא אף אנתון מן לבר מתחזין אנתון לבני נשא איך זדיקא ומן לגו מלין[f] אנתון עולא ומסב[g] באפא :

Sic etiam vos foris videmini filiis hominum tanquam iusti, & intus pleni estis iniquitate et [15]fictione.

29 וי לכון ספרא ופרישא נסבי באפא דבנין אנתון קברא דנביא ומצבתין אנתון בית קבורא דזדיקא :

Væ vobis Legisperiti et Pharisæi [15]hypocritæ, quia ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis locum sepulturæ iustorum:

30 ואמרין אנתון דאלו הוין ביומי אבהין לא הוין הוין להון שותפא[h] בדמא דנביא :

Et dicitis, Quòd si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non fuissemus eis socii in [16]sanguine prophetarum.

31 מדין מסהדין אנתון על נפשכון דבניא אנתון דהנון דקטלו לנביא :

Itaq; testes estis cōtra vos ipsos q. filii sitis illorū q. occiderūt prophetas.

32 ואף אנתון מלו[i] משוחתא דאבהיכון :

Et etiam vos implete mensuram patrum vestrorum.

33 חוותא ילדא דאכדנא[k] איכנא תערקון מן דינא דגהנא :

Serpentes, progenies viperarū, quomodo effugietis à iudicio Gihana?

34 מטול הנא הא אנא משדר אנא לותכון נביא וחכימא וספרא מנהון קטלין אנתון וזקפין אנתון ומנהון מנגדין אנתון בכנושתכון ותרדפון אנון מן מדינא למדינא :

Propter hoc, ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapientes, & Legisperitos: ex illis vos occiditis, & in crucē agitis, & ex illis flagellatis in synagogis vestris, & persequimini de ciuitate in ciuitatem.

35 איכנא דיאתא עליכון כלה דמא דזדיקא דאתאשד[l] על ארעא מן דמה דהביל זדיקא עד־מא לדמה דזכריא בר ברכיא הו דקטלתון ביני[m] היכלא למדבחא :

Ut veniat super vos omnis sanguis iustorum, qui effusus est super terram à sanguine Habel iusti, vsque ad sanguinem Zechariah filii Barecheiah, quem occidistis inter tēplum et altare.

אמין

Ammin

---

[a] דכא
[b] חטף
[c] דכא
[d] חזא
[e] מלא
[f] מלא
[g] נסב
[h] שתף
[i] מלא
[k] אכדנא טעמו פתן ומושאל מלשן יון ἔχιδναι.
[l] אשד
[m] בין

11 Ad verb. Assūmentes vultum. Hebraismus.

12 ודזבורא Id est, Quæ ad ansam vasis pertinent.

13 Ad verb. Assūmentes vultum.

14. מכלשא legitur in ערוק per ק, in textu autē est scriptū per כ, מכלשא: quòd fortasse librariis facilior fuit lapsus in Syriacis characteribus ob eorū simi litudine. Sic enim pingitur Caph vt nō absimili admodū figura à Koph delineetur. Quāquam non ita nouū sit literas eiusdē pronuntiationis inter se commutari. Si quid coniectura valeat, malim priorē lectionem sequi: Quanquam manuscriptus quoque Syr. codex legat Caph

15 Ad verb. Assūptione vultus.

16 Id est, effusione sanguinis. Hebraismus.

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἥξει ταῦτα πάντα ἐπὶ τὴν γενεὰν ταύτην. 36

Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτὴν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου ὃν τρόπον ἐπισυνάγει ὄρνις τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε; 37

Luc.13.34 4.Esdr.1.30

Ἰδοὺ, ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. 38

Λέγω γὰρ ὑμῖν, Οὐ μή με ἴδητε ἀπ' ἄρτι ἕως ἂν εἴπητε, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. 39

Κεφάλαιον κδ.

ΚΑΙ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ· καὶ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ. 1

Marc.13.1 luc.21.5, & 19.44

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ βλέπετε πάντα ταῦτα; ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀφεθῇ ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον, ὃς οὐ μὴ καταλυθήσεται. 2

Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ κατ' ἰδίαν, λέγοντες, Εἰπὲ ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσται; καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος; 3

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Βλέπετε μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ. 4

Ephes.5.6 coloss.2.18

Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, Ἐγώ εἰμι ὁ Χριστός· καὶ πολλοὺς πλανήσουσιν. 5

Μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολέμους, καὶ ἀκοὰς πολέμων. ὁρᾶτε μὴ θροεῖσθε. δεῖ γὰρ πάντα γενέσθαι. ἀλλ' οὔπω ἐστὶ τὸ τέλος. 6

Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν· καὶ ἔσονται λιμοὶ καὶ λοιμοὶ, καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους. 7

Πάντα

Amen dico vobis, venient hæc omnia super nationem istam.

‖Ierusalem, Ierusalem, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare liberos tuos ‖quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluistis?

Vbi maxima Dei misericordia, ibi summa perfidia, & tandem seuerissima Dei iudicia.

Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta.

Dico enim vobis, nequaquã me videbitis ab hoc tempore vsquedum dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

Cap. XXIIII.

ET ‖egressus Iesus è templo, abibat: & accesserunt discipuli eius vt ostentarent ei ædificia tẽpli.

Iesus autem dixit eis, Nónne videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hîc lapis super lapidem, qui non dissoluatur.

Prædicitur vrbis & quidem in primis tẽpli dirutio.

Sedente autẽ eo in mõte Olearũ adierũt eũ discipuli priuatim, dicẽtes, Dic nobis, quãdo hæc erũt, & quod *erit* signum aduentus tui, & consummationis seculi?

Et respondens Iesus dixit eis, ‖Videte nequis vos seducat.

Ecclesiæ perpetuum erit certamen cum infinitis calamitatibus & offendiculis, atque adeo cum falsis prophetis, donec ille victoriæ & triumphi dies aduenerit.

Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multósque seducent.

Futurum est autem vt audiatis bella, & rumores bellorũ. Videte ne turbemini. oportet enim omnia *hæc* fieri: sed nõdũ erit finis.

Insurget enim gẽs in gẽtẽ, & regnũ in regnũ, & erũt fames & pestilentiæ, & terræ motus singulis locis.

Hæc

36 אַמִין אָמַר אֲנָא לְכוֹן דְּיֵאתֵין הָלֵין כֻּלְּהֵין עַל שַׁרְבְתָא הָדָא׃

36 *Ammin dico vobis quòd venient hæc omnia ſuper generationem iſtã.*

37 אוּרִשְׁלֵם אוּרִשְׁלֵם קָטְלַת נְבִיֵא וְרָגְמַת לַאִילֵין דַּשְׁלִיחִין לְוָתַהּ כְּמָא זַבְנִין [a]צְבֵירֶת דֶּאכַנֵשׁ בְּנַיְכִי אַיְךְ דְּכַנְשָׁא תַּרְנָגוּלְתָא פַּרוּגֶיהָ תְּחִית גַּפַּהּ וְלָא צְבִיתוּן׃

37 [17]*Vriſchelem, Vriſchelẽ, occidens prophetas, et lapidans eos qui mittuntur ad ſe. quot vicibus volui vt congregarem filios tuos ſicut congregat gallina pullos ſuos ſub alas ſuas, et non voluiſtis?*

38 הָא מֶשְׁתְּבֵק לְכוֹן בַּיְתְכוֹן חָרְבָא׃

38 *Ecce relinquitur vobis domus veſtra deſerta.*

39 אָמַר אֲנָא לְכוֹן גֵּיר דְּלָא תֶחְזוּנָנִי מֵן הָשָׁא עַד־מָא [b]דְּתֵאמְרוּן בְּרִיךְ הוּ [c]דְּאָתָא בַּשְׁמֵהּ דְּמָרְיָא׃

39 *Dico enim vobis quòd nõ videbitis me [18]deinceps, donec dicatis, Benedictus ſit qui venit in nomine Domini.*

a צבא · b אמר · c אתא

17 Ita in textu Syriaco perſonæ mutantur, vt principium verſus ſit in ſecũda perſona, O Vriſchelem, Vriſchelem: & deinde ſequatur tertia perſona, Lapidans eos qui mittuntur ad ſe. poſtea redit ad ſecũdam perſonã. Niſi quis malit dicere erratum typographi eſſe, & לְוָתַהּ, Ad ſe, poſitum eſſe pro לְוָתֵכִי, Ad te: nihil tamen mutare volui, quum idem manuſcriptus codex haberet.

18 Ad verbũ, Ex nunc. Hebraiſmus.

קֵפָלֵאוֹן כ״ד

Cap. XXIIII.

1 וַנְפַק יֵשׁוּעַ מֵן הַיְכְלָא [d]לְמֵאזַל וַקְרֵבוּ תַלְמִידַוְהִי [e]מְחַוֵין לֵהּ [f]בֶּנְיָנֵה דְּהַיְכְלָא׃

1 *ET egreſſus eſt Ieſchua è templo vt abiret, et acceſſerunt diſcipuli eius, oſtẽdẽtes ei ſtructurã ipſi' tẽpli.*

2 הוּ דֵּין אֲמַר לְהוֹן לָא הָא חָזֵין אַנְתּוּן הָלֵין כֻּלְּהֵין אַמִין אָמַר אֲנָא לְכוֹן דְּלָא תֶשְׁתְּבֵק הָרְכָּא כֵּאף עַל כֵּאף דְּלָא [g]תֶסְתְּתַר׃

2 *Is autem dixit, An non videtis hæc omnia? Ammin dico vobis, non relinquetur hîc lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur.*

3 וְכַד יָתֵב יֵשׁוּעַ עַל טוּרָא דְּזַיְתֵא קְרֵבוּ תַלְמִידַוְהִי וָאמְרִין [h]בַּיְנַיְהוֹן וְלֵהּ אֶמַר לַן אֵמַתַי הָלֵין יֶהְוְיָן וּמָנָא הִי [i]אָתָא דְּמֵאתִיתָךְ וַדְשׁוּלָמֵהּ דְּעָלְמָא׃

3 *Et quum Ieſchua ſederet ſuper montem Oliuarum, acceſſerunt diſcipuli eius, et dixerunt inter ſe et illum, Dic nobis quãdo hæc erunt et quódnam eſt ſignum aduẽtus tui et conſummationis ſeculi.*

4 עֲנָא יֵשׁוּעַ וָאמַר לְהוֹן [k]אֶזְדַּהֲרוּ לָא אֱנָשׁ [l]נַטְעֵיכוּן׃

4 *Reſpondit Ieſchua, & dixit illis, Cauete ne quis ſeducat vos.*

5 סַגִּיָאֵא גֵּיר [m]נֵאתוּן בַּשְׁמִי וְנֵאמְרוּן דְּאֶנָא אֲנָא מְשִׁיחָא וְסַגִּיָאֵא נֶטְעוּן׃

5 *Multi enim venient in nomine meo, & dicent, Ego ſum Chriſtus, et multos ſeducent.*

6 עֲתִידִין אַנְתּוּן דֵּין לְמֶשְׁמַע קְאָרָסֵא וְשַׁמְעָא דַּקְרָבֵא [n]חֲזַו לָא [o]תֶתְדַּוְדוּן וְלָא גֵּיר דְּכֻלְּהֵין נֶהֶוְיָן אֶלָּא לָא עַד כִּיל שׁוּלָמָא׃

6 *Audituri enim eſtis[1] bella & rumorem bellorum. Videte ne turbemini. Oportet enim vt hæc omnia fiant: ſed nondum finis.*

7 נְקוּם גֵּיר עַמָּא עַל עַמָּא וּמַלְכוּתָא עַל מַלְכוּתָא וְנֶהֶוּוֹן כַּפְנֵא [p]וּמַוְתָנֵא וְזַוְעֵא בְּדוּכָא דוּכָא׃

7 *Conſurget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erunt fames, & mortes, et [terræ] motus[2] in ſingulis locis.*

d אזל · e חוא · f בנה · g סתר · h בין · i אתא · k זהר · l טעה · m אתא · n חזא · o דור כמו דוה: · p מות

1 קְאָרָסֵא. Et ſic in altero loco Marci 13.7. pro קרבא, id eſt Prælio, ponit. Caterũ quũ his duobus tantùm locis in Nouo teſtamẽto hoc nomen occurrat, ſuſpicio ſuboriri poteſt deprauati nominis, קארסא in קרבא poſito ס pro ב, & interpoſito א. Sed manuſcript' quoque codex Heydelbergenſis idem habet.

2 Ad verbum, In loco, loco. Hebraiſmus.

הלין

Hæc

Græce		Latine
Πάντα δὲ ταῦτα, ἀρχὴ ὠδίνων.	8	Hæc autem omnia principium ſunt dolorum.
Τότε παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλῖψιν, καὶ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς· καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων ἐθνῶν διὰ τὸ ὄνομά μου.	9	‖Tunc tradent vos oppreſſioni, & trucidabunt vos:& odio eritis omnibꝰ gẽtibꝰ ꝓpter nomẽ meũ.
Καὶ τότε σκανδαλισθήσονται πολλοί· καὶ ἀλλήλους παραδώσουσι, καὶ μισήσουσιν ἀλλήλους.	10	Et tunc offendẽtur multi: & alius alium prodet, & odio habebit alius alium.
Καὶ πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐγερθήσονται καὶ πλανήσουσι πολλούς.	11	Et multi pſeudoprophetæ ſurgent ac ſeducent multos.
Καὶ διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν.	12	Et quoniã multiplicata erit iniq̃tas, refrigeſcet charitas multorũ
Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.	13	Sed qui ſuſtinuerit ad finem vſque, is ſeruabitur.
Καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος.	14	Et prædicabitur iſtud Euangelium regni in vniuerſa terra, vt ſit teſtimonio omnibus gentibus:& tunc veniet finis.
Ὅταν οὖν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ· (ὁ ἀναγινώσκων νοείτω)	15	‖Quum ergo videritis abominationem illam vaſtatricem quæ dicta eſt‖à Daniele Propheta, poſitã in loco ſancto:(qui legit, animaduertat)
Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη·	16	Tunc qui in Iudæa *fuerint*, fugiant in montes:
Ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβαινέτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ·	17	Qui ſupra domum, nõ deſcendat vt ſumat quicquã è domo ſua:
Καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, μὴ ἐπιστρεψάτω ὀπίσω ἆραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ.	18	Et qui in agro, non reuertatur retrò vt ſumat veſtimenta ſua.
Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.	19	Væ autem vterum ferentibus & lactantibus per illos dies.
Προσεύχεσθε δὲ ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος, μηδὲ ἐν σαββάτῳ.	20	Orate verò ne fiat fuga veſtra hyeme,‖neque ſabbatho.
Ἔσται γὰρ τότε θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ᾽ ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ᾽ οὐ μὴ γένηται.	21	Erit enim tunc oppreſſio magna, qualis non fuit à principio mundi ad hoc vſque tempus, neque erit.
Καὶ εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ· διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι.	22	Et niſi contracti fuiſſent dies illi, periret omnis caro: ſed propter electos cõtrahentur dies illi.

Marginalia (v. 9): Suprà, 10.17 luc. 21.12 iohan. 15.20 & 16.2

Marginalia (v. 13): *Mundo & Satana fruſtra furentibus, vbique propagabitur Euangelium: & qui conſtanter crediderint ſeruabuntur.*

Marginalia (v. 15): Marc. 13.14 luc. 21.20 — Dan. 9.27

Deleta funditus vrbe Ieruſalem, nõ abolebitur ſed ad fines vſque orbis terrarum protendetur Christi regnum.

Marginalia (v. 20): Act. 1.12

8 הלין דין כלהין רישא אנין דחבלא :

Hæc autē omnia, initia sūt dolorū.

9 הידין ישלמונכון לאולצנא ויקטלונכון ותהוון סניאין מן כלהון עממא מטול שמי :

Tunc tradent vos in afflictionem, et occident vos, et eritis exosi ab omnibus gentibus propter nomen meum.

10 הידין יתכשלון סגיאא [a]ויסנון חד לחד וישלמון חד לחד :

Tunc offendiculū patientur multi, & odio habebunt [3]alter alterum, & tradent alter alterum.

11 וסגיאא נביא דגלא יקומון ויטעון לסגיאא :

Et multi prophetæ mendaces surgent, & seducent multos.

12 ומטול סגיאות עולא [b]יפוג חובא דסגיאא :

Et propter abundantiam iniquitatis, recedet dilectio multorum.

13 מן [c]דיסיבר דין עד מא לחרתא הו [d]יחא :

Qui perseuerauerit autem vsque ad finem, is [4]saluus erit.

14 ותתכרז הדא סברתא דמלכותא בכלה עלמא לסהדותא דכלהון עממא והידין [e]יאתא שולמא :

Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso mundo, in testimonium gentiū, & tunc veniet consummatio.

15 מא דין דחזין אנתון אתא טנפתא דחורבא דאתאמר בדניאיל נביא דקימא בדוכתא קדישתא הו דקרא [f]יסתכל :

Quum autem videritis signum abominationis desolationis, quod dictum fuit in Daniele propheta quod stet in loco sancto, is qui legit, consideret.

16 הידין אילין דביהוד אנון יערקון לטורא :

Tunc illi qui in Iudæa sunt, fugiant in montem:

17 והו [g]דבאגרא הו לא [h]יחות למסב דבביתה :

[5] Et qui in tecto est, non descendat ad accipiēdū quod est in domo sua:

18 ואינא דבחקלא הו לא יהפך לבסתרה [i]למסב לבושה :

Et is qui in agro est, nō reuertatur post se ad accipiendum vestē suam.

19 וי דין לבטנתא ולאילין [k]דמינקן בהנון [l]יומתא :

Væ autem in vtero habentibus, & illis qui lactant, in illis diebus.

20 [m]צלו דין דלא יהוא ערוקיכון בסתוא ולא בשבתא :

Orate ne sit fuga vestra in hyeme, neque in sabbatho.

21 יהוא גיר הידין אולצנא רבא אינא דלא הוא מן רישיתה דעלמא ועד־מא להשא ולא יהוא :

Erit enim tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi, et vsque nunc, neque futura est.

22 [n]ואלולא [o]אתכריו יומתא הנון לא חיא הוא כל בסר מטול [p]גביא דין יתכרון יומתא הנון :

Et nisi decurtati essent dies illi, nō salua esset omnis caro: propter electos autem decurtabuntur dies illi.

הידין

N.i.

---

[a] סנא

[b] פוג

[c] סבר

[d] חיא

[e] אתא

[f] סכל

[g] אגר

[h] נחת

[i] נסב

[k] ינק

[l] יום

[m] צלא

[n] אלולא כמו אילולי:

[o] כרה טעמו קצר:

[p] גבא

[3] Ad verb. Vnum vnum. & sic paulo post.

[4] Ad verb. Viuet. Hebraismus.

[5] Mutilatus erat hic locus in Syro testamento impresso, ita vt deesset vltima vox decimiseptimi versiculi, & totus 18, excepta voce postrema, quæ in fine 17 versiculi loco omissæ dictionis sufficiebatur: ita vt finis 18 versiculi, decimumseptimū finiret: nos verò ex manuscripto Syro codice, quem illustriss. elector Palatinus ex bibliotheca sua exhibuit, restituimus locum.

Marc.13.21 luc.17.23

23 Τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, Ἰδού, ὧδε ὁ Χριστός, ἢ ὧδε· μὴ πιστεύσητε.

24 Ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα· ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς.

25 Ἰδού, προείρηκα ὑμῖν.

26 Ἐὰν οὖν εἴπωσιν ὑμῖν, Ἰδού, ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐστί· μὴ ἐξέλθητε. ἰδοὺ ἐν τοῖς ταμείοις· μὴ πιστεύσητε.

27 Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Luc.17.37

28 Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί.

Marc.13.24 luc 21.25 eſa.13.10 ezech.32.7 ioel. 2.31 & 3.15

29 Εὐθέως δὲ μετὰ τὴν θλῖψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς· καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται.

30 Καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, καὶ ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς.

Apoc.1.7 dan.7.13 zach.12.11

31 Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης· καὶ ἐπισυνάξουσι τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν ἕως ἄκρων αὐτῶν.

1.Cor.15.42 1.theſſ.4.16

32 Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν· ὅταν ἤδη ὁ κλάδος αὐτῆς γένηται ἁπαλός, καὶ τὰ φύλλα ἐκφύῃ, γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος·

33 Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε πάντα ταῦτα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἐπὶ θύραις.

Ἀμὴν

23 Tũc ſiquis vobis dixerit,‖Ecce, hîc Chriſtus,aut hîc:ne credite.

24 Surgent enim pſeudochriſti & pſeudoprophetæ, & edent ſigna magna & miracula:ita vt ſeducant(ſi fieri poſſit)et iã electos.

25 Ecce,prædixi vobis.

26 Itaque ſi dixerint vobis,Ecce, in deſerto eſt:ne egredimini. Ecce,in conclauibus:ne credite.

27 Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & apparet vſque in Occidentem : ita etiam erit aduentus Filii hominis.

28 ‖Vbicunque enim fuerit cadauer,illuc congregabũtur aquilæ.

Vnicum remedium aduerſus mundi furores,ſeſe vnà cũChriſto aggregare. Impiorum ſecuritatẽ æterna condemnatio,piorum autẽ miſerias perpetua felicitas ſuo tempore excipiet.

29 ‖Statim autem poſt oppreſſionem dierum illorum ſol obſcurabitur,nec dabit luna ſplendorem ſuum : & ſtellæ cadent è cælo,& poteſtates cælorum concutientur.

30 Tunc apparebit ſignũ Filii hominis in cælo: & tunc omnes tribus terræ plangent,‖& videbunt Filium hominis veniẽtem in nubibus cæli cum potentia& gloria multa.

31 ‖Is verò mittet Angelos ſuos cũ tubæ voce magna:& cogent electos eius à quatuor ventis, à cælorum extremo ad eorum extremum.

32 A ficu autem diſcite parabolã. quum iam ramus eius tener fit,& folia germinat, noſtis propè eſſe æſtatem:

Si Deus certum ordinem naturæ præſcripſit,multo magis ſuis æternis iudiciis : ſed eum non intelligunt ac etiam irrident impii,pii verò obſeruant & expectant.

33 Ita & vos,quum videritis hæc omnia , ſcitote *illum* propè eſſe & ad fores.

Amen

הָידֵין אִן אֱנָשׁ יֵאמַר לְכוֹן הָא הָרְכָא
הוּ מְשִׁיחָא אוֹ הָרְכָא לָא [a]תְהֵימְנוּן׃

[a] אמן

23 *Tūc, siquis dixerit vobis, Ecce hīc est Christus, aut hic: ne credatis.*

יְקוּמוּן גֵּיר מְשִׁיחֵא דַּגָּלֵא וּנְבִיֵא
דְּכַדְבוּתָא [b]וְיִתְּלוּן אָתְוָתָא רַוְרְבָתָא
אֵיךְ דְּיִטְעוּן אִן מֶשְׁכְּחָא אַף [c]לַגְבִיָא׃

[b] נתל כמו נתן:
[c] גבא

24 *Surgent enim Christi mendaces, & prophetæ falsi: et dabūt signa magna, vt decepturi sint (si fieri posset) etiam electos.*

הָא קַדְמֵת אֵמְרֵת לְכוֹן׃

25 *Ecce, prius dixi vobis.*

אִן הָכִיל יֵאמְרוּן לְכוֹן הָא
בְּחוּרְבָּא הוּ לָא [d]תִּפְקוּן אוֹ דְּהָא
[e]בְּתַוָּנָא הוּ לָא [f]תְהֵימְנוּן׃

[d] נפק
[e] תון טעמו חדר
[f] אמן

26 *Si igitur dixerint vobis, Ecce, in deserto est: ne exeatis. vel, Ecce, in penetralibus est: ne credatis.*

אֵיכַנָא דְּבַרְקָא נָפֵק מִן מַדְנְחָא
וּמֶתְחְזֵא עַדְמָא לְמַעְרְבָא הָכַנָא
תֶּהְוֵא [g]מֵאתִיתֵהּ דְּבְרֵהּ דְּאֱנָשָׁא׃

[g] אתא

27 *Sicut fulgur exit ab oriente, et cōspicitur vsque ad occidentem, sic erit aduentus Filii hominis.*

אֵיכָא דִּין דְּיֶהְוֵא פַּגְרָא תַּמָּן
יִתְכַּנְשׁוּן נֶשְׁרֵא׃

28 *[6]Vbi autem fuerit corpus, illic congregabuntur aquilæ.*

6 Sententia prouerbialis sumpta ex Iobo, 39. in fine cap. ובאשר חללים שמהוא.

מֶחְדָא דִּין בָּתַר אוּלְצָנָא דְּיוֹמָתָא
הָנוּן שִׁמְשָׁא יֶחְשַׁךְ וְסַהְרָא לָא
[h]יִחְוֵא נוּהְרֵהּ וְכוֹכְבֵא [i]יֶפְּלוּן מִן
שְׁמַיָא וְחַיְלָא דִּשְׁמַיָא [k]יִתְתְּזִיעוּן׃

[h] חוא
[i] נפל
[k] זוע

29 *Statim autem post afflictionem dierum illorum, sol obscurabitur, et luna non ostendet splendorem suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commouebuntur.*

וְהָידֵין נֶתְחְזֵא נִישֵׁהּ דִּבְרֵהּ דְּאֱנָשָׁא
בִּשְׁמַיָא וְהָידֵין יַרְקְדָן כֻּלְהֵין [l]שַׁרְבָתָא
דְּאַרְעָא וְנֶחֱזוֹן לִבְרֵהּ דְּאֱנָשָׁא דְּאָתֵא
עַל עַנְנֵי שְׁמַיָא עִם חַיְלָא וְשׁוּבְחָא
סַגִּיאָא׃

[l] שרב טעמו תולדת:

30 *Et tunc conspicietur [7] signum Filii hominis in cælo. Et tunc plangent omnes generationes terræ, et videbunt Filium hominis veniētē super nubes cæli cum virtute et gloria magna.*

7 נִישָׁה pro נִיסָּה Signum, nam ש cū puncto in sinistro latere, sæpe venit loco ס.

וְיִשַׁדַּר מַלְאַכוֹהִי עִם [m]שִׁיפוּרָא
רַבָּא וְיִכַּנְשׁוּן לַגְבִיָא דִּילֵהּ מִן
אַרְבְּעַת רוּחֵא מִן רִישְׁהוֹן דִּשְׁמַיָא
וְעַדְמָא לְרִישְׁהוֹן׃

[m] שיפורא כמו שופר

31 *Et mittet Angelos suos cum tuba magna, et congregabūt electos eius à quatuor ventis, à summitate cælorum vsque ad summitatem illorum.*

מִן [n]תְּתָא דִּין [o]יַלְּפוּ פַּלְאתָא
דְּמֶחְדָא [p]דְּסוֹכֵּיהּ [q]רַכְּן וּפָרְעִין
טַרְפֵּיהּ יָדְעִין אַנְתוּן דַּמְטָא
[r]קֵיטָא׃

[n] תתא כמו תאנה:
[o] אלף
[p] סוך
[q] רכך:
[r] קיט כמו קיץ

32 *A ficu autem discite parabolam, quia confestim vbi rami eius teneri sunt, & [8] apparent folia eius, cognoscitis quòd appropinquet æstas.*

8 Quæ quūm apparent, id est, Quū reuirescūt ac repullulant. quo sensu etiā in Luca, 21.30 habetur.

הָכַנָא אַף אַנְתּוּן מָא [s]דְּחָזֵיתוּן
הָלֵין כֻּלְהֵין דְּעוּ דַּמְטַת לָהּ
לְתַרְעָא׃

[s] חזא

33 *Ita etiam vos, quū videritis hæc omnia, scitote [9] quòd appropinquet ad portam.*

9 Id est, Præ foribus est.

34 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη ἕως ἂν πάντα ταῦτα γένηται.

Amen dico vobis, nequaquam præterierit ætas hæc vsquedum omnia ista facta sint.

Marc.13.32

35 Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.

‖Cælum & terra præteribũt, sermones autem mei nequaquam præteribunt.

Iam incipit Dominus iudicium quod tandem complebit.

36 Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ πατήρ μου μόνος.

De die autem illo & hora nemo scit, ne Angeli quidem cælorum, sed Pater meus solus.

Satis sit nobis scire cõstitutum esse à Deo vltimum diem instaurationis. Quando enim is sit futurus, nostro bono omnibus occultauit: vt tanto magis vigilemus, ne deprehendamur, sicut olim accidit in diluuio.

37 Ὥσπερ δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ Νῶε, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Sicut autem *erant* dies Noe, ita erit & aduentus Filii hominis.

Gen.7.5
luc.17.28
1.pet.3.20

38 Ὥσπερ γὰρ ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ταῖς πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ τρώγοντες καὶ πίνοντες, γαμοῦντες καὶ ἐκγαμίζοντες, ἄχρι ἧς ἡμέρας εἰσῆλθε Νῶε εἰς τὴν κιβωτόν·

‖Sicut enim diebus *qui præcesserunt* diluuium edebant & bibebant, vxorem ducebant & nuptum dabant, ad eum vsque diẽ quo ingressus est Noe in arcam:

39 Καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς, καὶ ἦρεν ἅπαντας· οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Nec cognouerunt diluuium vsquedum venisset, & sustulisset omnes: ita erit & aduentus Filii hominis.

Luc.17.35
1.thes.4.17

40 Τότε δύο ἔσονται ἐν τῷ ἀγρῷ· ὁ εἷς παραλαμβάνεται, καὶ ὁ εἷς ἀφίεται.

‖Tunc duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

Aduersus eos qui sibi pollicentur Deum omnibus fore misericordem, vt securè interea delicientur.

41 Δύο ἀλήθουσαι ἐν τῷ μύλωνι· μία παραλαμβάνεται, καὶ μία ἀφίεται.

Duæ molentes in pistrino: vna accipietur, & altera relinquetur.

Marc.13.35

42 Γρηγορεῖτε οὖν· ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται.

‖Vigilate ergo: nescitis enim qua hora Dominus vester venturus sit.

Exemplum horrendæ hominum securitatis in iis de quibus illos oportuit maximè esse solicitos.

Luc.12.39
2.thes.5.2
apoc.16.18

43 Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποίᾳ φυλακῇ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἂν, καὶ οὐκ ἂν εἴασε διορυγῆναι τὴν οἰκίαν αὐτοῦ.

‖Illud autem scitote, si sciret paterfamiliàs qua vigilia fur vẽturus sit, vigilaret, nec sineret perfodi domum suam.

44 Διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἕτοιμοι· ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.

Propterea & vos estote parati: quia qua hora non putatis Filius hominis venturus est.

Luc.12.42

45 Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος, ὃν κατέστησεν ὁ κύριος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ, τοῦ διδόναι αὐτοῖς τὴν τροφὴν ἐν καιρῷ;

‖Quis igitur est fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus super famulitiũ suum, vt det illis alimentum in tempore?

Μακά- Bea-

34 אמין אמר אנא לכון דלא תעבר [a]שרבתא הדא עדמא דהלין כלהין יהוין :

[a] שרב כמו תולדות

34 *Ammin dico vobis quòd nō præteribit generatio hæc donec ista omnia fiant.*

35 שמיא וארעא יעברון [b]ומלי לא יעברן :

[b] מלל

35 *Cælum & terra præteribunt, sed verba mea non præteribunt.*

36 על יומא דין הו ועל שעתא הי אנש לא ידע אפלא מלאכא דשמיא אלא אבא בלחוד :

36 *De die autem & hora illa nemo nouit, nec etiam Angeli cælorum, nisi Pater tantùm.*

37 איכנא דין דיומי נוח הכנא תהוא [c]מאתיתה דברה דאנשא :

[c] אתא

37 *Sicut autem dies Nuach, sic erit aduentus Filii hominis.*

38 איכנא גיר [d]דאיתיהון הוו קדם טופנא אכלין ושתין ונסבין נשא ויהבין לגברא עדמא ליומא [e]דעל נוח [f]לכולא :

[d] אית [e] עול [f] כול טעמו תיבה:

38 *Sicut enim erant ante diluuiū comedentes & bibentes, & accipientes vxores et tradentes viris, vsque ad diem quo ingressus est Nuach* [10] *in arcam.*

39 ולא ידעו עדמא דאתא טופנא ושקל לכלהון הכנא תהוא [g]מאתיתה דברה דאנשא :

[g] אתא

39 *Et non cognouerunt donec venisset diluuium, & auferret vniuersos ipsos: sic erit aduentus Filii hominis.*

10 כולא. Pro arca tantùm hic legitur, & Lucæ. 17. 27.

40 הידין תרין יהוון בקריתא חד יתדבר וחד [h]נשתבק :

[h] שבק

40 *Tūc duo erunt in agro: vnus abducetur, & alter relinquetur.*

41 ותרתין יהוין טחנן ברחיא חדא מתדברא וחדא משתבקא :

41 *Et duæ erūt molētes in mola, vna abducetur, & altera relinquetur.*

42 [i]אתתעירו הכיל דלא ידעין אנתון באידא שעתא אתא מרכון :

[i] עור

42 *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora veniet Dominus vester.*

43 הדא דין [k]דעו דאלו ידע הוא מרא ביתא באידא [l]מטרתא אתא גנבא [m]מתתעיר הוא ולא שבק הוא דנתפלש ביתה :

[k] ידע [l] נטר [m] עור

43 *Hoc autem scitote, quòd si sciret dominus domus qua vigilia venturus esset fur, vigilaret, & non sineret vt penetraretur domus sua.*

44 מטול הנא אף אנתון הוו מטיבין דבשעתא דלא סברין אנתון [n]יאתא ברה דאנשא :

[n] אתא

44 *Ideo etiā vos estote parati: quia ea hora qua non putatis, venturus est Filius hominis.*

45 מנו [o]כי [p]איתיהי עבדא מ [q]מהימנא וחכימא [r]דאקימה מרה על בני ביתה [s]דיתל להון [t]סיברתא בזבנה :

[o] כי בא לסיכן השאלה: [p] אית [q] אמן [r] קום [s] נתל כמו נתן [t] סבר

45 *Quisnam est seruus fidelis et prudens, quem constituit dominus super suos domesticos, vt det illis cibū in tempore suo?*

Μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ εὑρήσει ποιοῦντα οὕτως. 46

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν. 47

Ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ κακὸς δοῦλος ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, Χρονίζει ὁ κύριός μου ἐλθεῖν· 48

Καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς συνδούλους, ἐσθίειν δὲ καὶ πίνειν μετὰ τῶν μεθυόντων· 49

Ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει· 50

Καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει. ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. 51

Suprà, 13. 42 infrà, 25. 33

Κεφάλαιον κε.

Τότε ὁμοιωθήσεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, αἵτινες λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας αὐτῶν ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου. 1

Πέντε δὲ ἦσαν ἐξ αὐτῶν φρόνιμοι, καὶ πέντε μωραί. 2

Αἵτινες μωραὶ λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν, οὐκ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν ἔλαιον· 3

Αἱ δὲ φρόνιμοι ἔλαβον ἔλαιον ἐν τοῖς ἀγγείοις αὐτῶν μετὰ τῶν λαμπάδων αὐτῶν. 4

Χρονίζοντος δὲ τοῦ νυμφίου, ἐνύσταξαν πᾶσαι, καὶ ἐκάθευδον. 5

Μέσης δὲ νυκτὸς κραυγὴ γέγονεν, Ἰδοὺ, ὁ νυμφίος ἔρχεται, ἐξέρχεσθε εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ. 6

Τότε ἠγέρθησαν πᾶσαι αἱ παρθένοι ἐκεῖναι, καὶ ἐκόσμησαν τὰς λαμπάδας αὐτῶν. 7

Αἱ δὲ μωραὶ ταῖς φρονίμοις εἶπον, Δότε ἡμῖν ἐκ τοῦ ἐλαίου ὑμῶν· ὅτι αἱ λαμπάδες ἡμῶν σβέννυνται. 8

Ἀπεκρίθησαν δὲ αἱ φρόνιμοι, λέγουσαι, Μήποτε οὐκ ἀρκέσῃ ἡμῖν καὶ ὑμῖν· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἀγοράσατε ἑαυταῖς. 9

Ἀπε-

Beatus seruus ille, quẽ quũ venerit dominus eius, inuenerit ita faciẽtẽ.

Amen dico vobis, omnibus bonis suis præficiet eum.

Quòd si dixerit seruus ille malus in corde suo, Tardat dominus meus aduentum:

Cœperítque verberare cõseruos, quinetiam edere & bibere cum ebriis:

Veniet Dominus serui illius die quo non expectat, & hora qua nõ nouit:

Et separabit eum, ac partem ei assignabit cum hypocritis. ‖illic erit fletus & stridor dentium.

Cap. XXV.

Tunc erit simile regnũ cælorum decem virginibus, quæ sumptis lampadibus suis prodierunt in occursum sponsi.

Petenda est à Deo virtus quæ nos per tenebras incedentes, ad extremum usque veluti fax deducat, alioqui si fastidio torpescamus, ipsi quoque excludemur.

Quinque autem ex eis erant prudentes, & quinque fatuæ.

Quæ *erant* fatuæ, acceptis lampadibus suis, nõ ceperãt oleũ secũ:

Prudentes verò ceperant oleũ in vasis suis vnà cũ suis lãpadibus.

Tardante verò sponso, nictarũt omnes, ac dormierunt.

Media autem nocte clamor ortus est *dicentium*, Ecce, spõsus venit, exite in occursum eius.

Tũc surrexerũt omnes illæ virgines, & p̃pararũt lãpades suas.

Fatuæ autẽ prudẽtibus dixerũt, Date nobis ex oleo vestro: quia lampades nostræ extinguuntur.

Respõderũt verò prudẽtes illæ, dicẽtes, *Nequaquã*, ne nõ sufficiat nobis & vobis: ite verò potius ad eos qui vẽdunt, & ipsæ vobis emite.

Quum

46 טובוהי לעבדא הו דיאתא מרה ישכחיוהי דעבד הכנא:

Beatus seruus ille: quia quum venerit dominus eius, inueniet eum quòd fecit sic.

47 אמין אמר אנא לכון [a]דיקימיוהי על כל דאית לה:

[a] קום

Ammin dico vobis, constituet eũ super omnia quæ sunt ei.

48 אן דין יאמר עבדא הו בישא בלבה דמרי [b]מוחר [c]למאתא:

[b] אחר [c] אתא

Si autẽ dixerit seruus ille malus in corde suo, Dominus meus tardat venire:

49 [d]וישרא [e]לממחא כנותה ויהוא אכל ושתא עם רויא:

[d] שרא [e] מחא

Et cœperit percutere conseruos suos, et fuerit comedens et bibens cum ebriis:

50 יאתא מרה דעבדא הו ביומא דלא סבר ובשעתא דלא ידע:

Veniet dominus serui illius in die qua non putauit, & in hora quã non nouit:

51 ויפלגיוהי [f]ויסים מנתה עם נסבי באפא תמן יהוא [g]בכיא וחרוק שנא:

[f] סים [g] בכה

Et diuidet eum, et ponet partem eius cum [11] hypocritis. illic erit ploratus et stridor dentium.

[11] Ad verb. Assũmentibus vultum.

קפלאון כ״ה

Cap. XXV.

1 הידין תתדמא מלכותא דשמיא לעסר בתולן הנין דנסבי למפידיהין ונפקי לאורע חתנא וכלתא:

Tunc assimilabitur regnum cælorum decẽ virginibus, quæ acceperunt lampades suas, & exierũt in occursum sponso & sponsæ.

2 חמש דין מנהין חכימן הוי וחמש סכלן:

Quinque autem ex eis prudentes erant, & quinque fatuæ.

3 והנין סכלתא נסבי למפידיהין ולא נסבי עמהין משחא:

Et, quæ fatuæ erant, acceperunt lãpades suas, & non acceperunt secum oleum.

4 הנין דין חכימתא נסבי משחא במאנא עם למפידיהין:

Illæ verò prudẽtes assumpserunt oleũ in vasis cum lampadibus suis.

5 כד [h]אוחר דין חתנא [i]נמי כלהין ודמכי:

[h] אחר [i] נום ונמה

Quum differret autẽ sponsus, dormitauerunt omnes, & dormierunt.

6 ובפלגה דליליא הות [k]קעתא הא חתנא אתא [l]פוקו לאורעה:

[k] קעא [l] נפק

Et media nocte factus est clamor, Ecce, sponsus venit: exite ad occurrendum ei.

7 הידין [m]קמי כלהין בתולתא ותקני למפדיהין:

[m] קום

Tunc surrexerunt omnes virgines, et apparauerunt lampades suas.

8 אמרין דין הנין סכלתא לחכימתא [n]הבין לן מן משחכין דהא דעכו להון למפדין:

[n] יהב

Dixerunt autem fatuæ illæ prudentibus, Date nobis de oleo vestro, quia ecce extinguũtur lampades nostræ.

9 עני הנין חכימתא ואמרין למא לא יספק לן ולכין אלא [o]זלין לות אילין דמזבנין וזבנין לכין:

[o] אזל

Responderunt prudentes illæ, et dixerunt, [i] Ne nõ sufficiat nobis & vobis. Sed ite ad vẽdẽtes, et emite vobis

[i] Concisa oratio: subauditur enim, Nolumus dare, ne non, &c.

Ἀπερχομένων δὲ αὐτῶν ἀγοράσαι, ἦλθεν ὁ νυμφίος· καὶ αἱ ἕτοιμοι εἰσῆλθον μετ' αὐτοῦ εἰς τοὺς γάμους, καὶ ἐκλείσθη ἡ θύρα. 10

Ὕστερον δὲ ἔρχονται καὶ αἱ λοιπαὶ παρθένοι, λέγουσαι, Κύριε, κύριε, ἄνοιξον ἡμῖν. 11

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. 12

Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. 13

Ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἐκάλεσε τοὺς ἰδίους δούλους, καὶ παρέδωκεν αὐτοῖς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ· 14

Καὶ ᾧ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, ᾧ δὲ δύο, ᾧ δὲ ἕν· ἑκάστῳ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν· καὶ ἀπεδήμησεν εὐθέως. 15

Πορευθεὶς δὲ ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν, εἰργάσατο ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐποίησεν ἄλλα πέντε τάλαντα. 16

Ὡσαύτως καὶ ὁ τὰ δύο, ἐκέρδησε καὶ αὐτὸς ἄλλα δύο. 17

Ὁ δὲ τὸ ἓν λαβὼν, ἀπελθὼν ὤρυξεν ἐν τῇ γῇ, καὶ ἀπέκρυψε τὸ ἀργύριον τοῦ κυρίου αὐτοῦ. 18

Μετὰ δὲ χρόνον πολὺν ἔρχεται ὁ κύριος τῶν δούλων ἐκείνων, καὶ συναίρει μετ' αὐτῶν λόγον. 19

Καὶ προσελθὼν ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν, προσήνεγκεν ἄλλα πέντε τάλαντα, λέγων, Κύριε, πέντε τάλαντά μοι παρέδωκας· ἴδε, ἄλλα πέντε τάλαντα ἐκέρδησα ἐπ' αὐτοῖς. 20

Ἔφη δὲ αὐτῷ ὁ κύριος αὐτοῦ, Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ· ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου. 21

Προσελθὼν δὲ καὶ ὁ τὰ δύο τάλαντα λαβὼν, εἶπε, Κύριε, δύο τάλαντά μοι παρέδωκας· ἴδε, ἄλλα δύο τάλαντα ἐκέρδησα ἐπ' αὐτοῖς. 22

Εφη

Quũ autẽ irẽt ẽptũ, venit spõs: & quæ paratæ erãt introierũt cũ eo ad nuptias: clausáq; est ia nua.

Postea verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, domine, aperi nobis.

Ipse verò respondens ait, Amen dico vobis, non noui vos.

Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam qua Filius hominis veniet.

‖Ita enim *est* vt *quum* quispiam peregre proficiscens vocauit seruos suos, & tradidit eis bona sua:

Et huic quidẽ dedit quinq; talenta, alii autẽ duo, alii verò vnũ: vnicuiq; secũdũ ipsius facultatẽ: & peregre profectus est statim.

Profectus autẽ qui quinq; talẽta acceperat, negotiatus est ex iis & fecit altera quinque talenta.

Itidem & qui duo *acceperat*, lucratus est & ipse altera duo.

Qui autem vnum acceperat, abiẽs defodit *illud* in terrã, & abscondit pecuniam domini sui.

Post multum verò tempus venit dominus seruorum illorum, & confert rationem cum eis.

Tunc accedẽs is qui quinq; talẽta acceperat, attulit altera quinq; talẽta, dicens, Domine, quinq; talẽta tradidisti mihi: ecce, altera quinq; talẽta lucratus sum ex eis.

Dixit autẽ ei dominus eius, Bene *habet* serue bone & fidelis: in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam: ingredere in gaudium domini tui.

Accedens autem & qui duo talẽta acceperat, ait, Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce, alia duo lucratus sum supra ea.

Ait

Suprà, 24.43 marc. 13.33

Christus testatur magnum quidem fore internallũ inter suũ ad Patrem discessum & reditum ad nos, sed se nihilominus eo die subductuꝛum rationes accepti & expensi non modò cum rebellibus, sed etiam cum suis domesticis qui acceptis donis præ ignauia vsi non fuerint.

10 וכד אזלי למזבן אתא חתנא ואילין דמטיבן [a]הוי [b]עלי עמה [c]לבית חלולא [d]ואתתחד תרעא :

10 *Et quũ irent ad emendum, venit sponsus: & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo in domum nuptiarũ, & clausa est ianua.*

11 בחרתא דין אתי אף הנין בתולתא אחרניתא ואמרין מרן מרן פתח לן :

11 [2]*Tandem autem etiam venerũt aliæ illæ virgines, & dixerũt, Domine noster, domine noster, aperi nobis.*

12 הו דין ענא ואמר להין אמין אמר אנא לכין דלא ידע אנא לכין :

12 *Ille autem respondit & dixit illis, Ammin dico vobis quòd non noui vos.*

13 [e]אתתעירו הכיל דלא ידעין אנתון ליומא הו ולא לשעתא :

13 *Vigilate itaque, quia nescitis diẽ illum neque horam.*

14 איך גברא גיר [f]דחזק קרא לעבדוהי ואשלם להון קנינה :

14 *Sicut enim homo qui peregre profectus est, vocauit seruos suos, et tradidit illis possessionem suam.*

15 אית דיהב לה חמש כברין ואית דתרתין ואית דחדא אנש אנש איך חילה וחזק מחדא :

15 [3]*Est cui quinque* [4]*talenta, et est cui duo, & est cui vnum,* [5]*vnicuiq; iuxta facultatem suam: & peregre profectus est statim.*

16 אזל דין הו דנסב חמש כברין [g]אתתגר בהין [h]ויתר חמש אחרנין :

16 *Abiit autem ille qui acceperat quinque talenta, et negotiatus est per ea, et lucratus est quinque alia.*

17 והכות הו דתרתין אתתגר תרתין אחרנין :

17 *Et similiter ille qui duo, negotiatione acquisiuit alia duo.*

18 הו דין דנסב חדא אזל חפר בארעא [i]וטשי כספא דמרה :

18 *Is verò qui acceperat vnum, abiens fodit in terram, & abscondit argentum domini sui.*

19 בתר דין זבנא סגיאא אתא מרהון דעבדא הנון ונסב מנהון חושבנא :

19 *Post tempus verò multum venit dominus illorum seruorum, et accepit ab illis rationem.*

20 וקרב הו דנסב הוא חמש כברין וקרב חמש אחרנין ואמר מרי חמש כברין יהבת לי הא חמש אחרנין אתתגרת עליהין :

20 *Accessitque is qui acceperat quinque talẽta, et obtulit quinque alia, & dixit, Domine mi, quinque talenta dederas mihi: ecce quinque alia lucratus sum præter ea.*

21 אמר לה מרה איו עבדא טבא [k]ומהימנא על קליל מהימן [l]הוית על סגי [m]אקימך עול [n]לחדותה דמרך :

21 *Dixit ei dominus eius, Euge serue bone et fidelis, in modico fidelis fuisti, super multum te constituam: intra in gaudium domini tui.*

22 וקרב הו דתרתין כברוהי ואמר מרי תרתין כברין יהבת לי הא תרתין אחרנין אתתגרת עליהין :

22 *Et accessit ille cui duo erant talẽta, et ait, Domine mi, duo talenta dederas mihi, ecce, duo alia lucratus sum præter ea.*

[a] הוא [b] עול [c] בית הלולא הוא המקום שהבתולות מ. וללת ומרקדות בו : [d] אחד טעמו סגר:
[e] עור
[f] חזק טעמו הלך לו חוץ ממדינתו:
[g] תגר [h] יתר
[i] טשא
[k] אמן [l] חוא [m] קום [n] חדא

2 Ad verb. In fine. Hebraismus.

3 Id est, Alicui duo, alicui quinque. vt antè obseruatum est.
4 De valore tãlẽti vide annotatã suprà, cap. 18. 24.
5 Ad verb. Viro viro. Hebraismus.

Ἔφη αὐτῷ ὁ κύριος αὐτοῦ, Εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ· ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου.

23 Ait ei dominus eius, Bene *habet*, serue bone & fidelis: in paucis fuisti fidelis, super multa te cõsti tuã. ingredere in gaudium domini tui.

Προσελθὼν δὲ καὶ ὁ τὸ ἓν τάλαντον εἰληφώς, εἶπε, Κύριε, ἔγνων σε ὅτι σκληρὸς εἶ ἄνθρωπος, θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας, καὶ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπισας·

24 Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait, Domine, nouerã te hominem durum esse, qui metas vbi non seminasti, & inde cogas vbi non sparsisti.

Καὶ φοβηθείς, ἀπελθὼν ἔκρυψα τὸ τάλαντόν σου ἐν τῇ γῇ. ἴδε, ἔχεις τὸ σόν.

25 Itaque timens abii & occultaui talentum tuum in terra. ecce, habes quod tuum est.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ κύριος αὐτοῦ εἶπεν αὐτῷ, Πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρέ, ᾔδεις ὅτι θερίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα, καὶ συνάγω ὅθεν οὐ διεσκόρπισα·

26 Respondens autem dominus eius dixit ei, Serue male & cũctator, sciebas me metere vbi nõ seminaui, & inde cogere vbi nõ sparsi:

Ἔδει οὖν σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις· καὶ ἐλθὼν ἐγὼ ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ.

27 Oportuit ergo te committere pecuniam meam mensariis: & veniẽs ego recepissẽ meũ cũ fœnore.

Ἄρατε οὖν ἀπ᾽ αὐτοῦ τὸ τάλαντον, καὶ δότε τῷ ἔχοντι τὰ δέκα τάλαντα.

28 Tollite ergo ab eo talentũ, & date ei qui habet decem talenta.

Suprà, 13.12 marc. 4.25 luc. 8.18, & 91.26

(Τῷ γὰρ ἔχοντι παντὶ δοθήσεται, καὶ περισσευθήσεται· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ᾽ αὐτοῦ.)

29 (‖Omni enim habenti dabitur, & augebitur: qui verò non habet, etiam quod habet, tolletur ab eo.)

Suprà, 8.18, & 22.13

Καὶ τὸν ἀχρεῖον δοῦλον ἐκβάλλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

30 Et inutilẽ seruum eiicite‖in tenebras extimas: illic erit fletus & stridor dentium.

Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ᾽ αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ.

31 Quum autem venerit Filius hominis cum gloria sua, & omnes sancti Angeli cum eo, tunc sedebit super thronum gloriæ suæ.

Futuri æterni iudicii graphica descriptio.

Καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ᾽ ἀλλήλων, ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων·

32 Et cogentur coram eo omnes gentes: & separabit eos alteros ab alteris, vt pastor separat oues ab hœdis:

Καὶ στήσει, τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων.

33 Et statuet oues quidem ad dextrã suam, hœdos autẽ ad sinistrã.

Τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε - - -

34 Tunc dicet rex iis qui ad dextram ipsius *erunt*, Venite benedicti Patris mei, possidete - - -

τὴν ἡτοι-

regnum

23 אמר לה מרה איו עבדא טבא ומהימנא על קליל [a]מהימן [b]הוית על סגי [c]אקימך עול לחדותה דמרך׃

Dixit ei dominus eius, Euge serue bone & fidelis, in modico fidelis fuisti, super multum constituam te: intra in gaudium domini tui.

24 קרב דין אף הו דנסב חדא ככרא ואמר מרי ידע הוית לך דגברא אנת קשיא וחצד אנת איכא דלא זרעת ומכנש אנת מן איכא דלא בדרת׃

Accessit autem etiam is qui acceperat vnum talẽtum, et ait, Domine mi, noueram te quòd homo sis durus, & metas vbi non seminaueris, et colligas inde vbi non sparseris.

25 ודחלת ואזלת [d]טשיתה ככרך בארעא הא אית לך דילך׃

Et territus sum, & abiens abscõdi ipsum talentum tuum in terra. [6]Ecce, habes quod tuum est.

26 ענא מרה ואמר לה עבדא בישא [e]וחבננא ידע [f]הוית לי דחצד אנא איכא דלא זרעת ומכנש אנא מן איכא דלא [g]בדרת׃

Respondit dominus eius, et dixit ei, Serue male et piger, noueras me quòd metam vbi nõ seminauerim, et colligam inde vbi non sparserim:

27 [h]ולא הוא לך [i]דתרמא כספי על פתורא ואתא הוית אנא ותבע הוית דילי עם [k]רביתה׃

[7]Oportuisset te vt [8]proiecisses argentum meum super mensam: et venissem, & exegissem quod meum est cum vsura eius.

28 [l]סבו הכיל מנה ככרא [m]והבוה להו דאית לה עסר ככרין׃

Auferte igitur ab eo talentum, et date illud ei cui sunt decem talenta.

29 למן גיר דאית לה יתיהב לה [n]ויתתוסף לה הו דין דלית לה ואף הו דאית לה [o]ישתקל מנה׃

Illi enim cui est, dabitur, & augebitur ei: cui verò nõ est, etiã id quod non est auferetur ab eo.

30 ולעבדא בטילא [p]אפקוהי לחשוכא בריא תמן נהוא בכיא וחורק שנא׃

Seruum autem otiosum eiicite in tenebras exteriores: ibi erit ploratus & stridor dentium.

31 מא דאתא דין ברה דאנשא בשובחה וכלהון מלאכוהי קדישא עמה הידין נתב על תרונוס דשובחה׃

Quum venerit autem Filius hominis in gloria sua, et omnes Angeli sancti eius cum eo, tunc sedebit super thronum gloriæ suæ.

32 ונתכנשון קדמוהי כלהון עממא ונפרש אנון חד מן חד איך [q]רעיא דמפרש ערבא מן גדיא׃

Et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos [9]vnum ab altero, sicut pastor qui separat oues ab hœdis.

33 [r]ונקים ערבא מן ימינה וגדיא מן סמלה׃

Et statuet oues à dextra sua, et hœdos à sinistra sua.

34 הידין נאמר מלכא להנון דמן ימינה [s]תו ברכוהי דאבי [t]ירתו מלכותא

Tunc dicet rex iis qui [erunt] à dextra sua, Venite benedicti Patris mei, possidete regnum

Marginal notes (Hebrew): a אמן; b הוא; c קום; d טשא; e חנן; f הוא; g בדר; h ולא; i רמא; k רבה; l נסב; m יהב; n יסף; o שקל; p נפק; q רעה; r קום; s אתא; t ירת

6 Ad verb. Est tibi quod tuum est.

7 Ad verb. Opus fuisset tibi, id est, Debuisses.

8 Pro Exposuisses. Exprimit morem eorum qui numularíis locant pecuniam suam.

9 Ad verb. Vnum ab vno. Hebraismus.

τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

regnum paratum vobis à iactis fundamentis mundi.

[Esa.58.7. ezech.18.7]

35 Ἐπείνασα γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με· ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με·

‖Esuriui enim, & dedistis mihi quo vescerer: sitiui, & dedistis mihi potum: hospes eram, & collegistis me:

36 Γυμνός, καὶ περιεβάλετέ με· ἠσθένησα, καὶ ἐπεσκέψασθέ με· ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ἤλθετε πρός με.

[Eccli.7.39]

Nudus, & amiciuistis me: ‖ægrotaui, & inuisistis me: in carcere eram, & venistis ad me.

37 Τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δίκαιοι, λέγοντες, Κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα, καὶ ἐθρέψαμεν; ἢ διψῶντα, καὶ ἐποτίσαμεν;

Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & aluimus? aut sitientem, & dedimus tibi potũ?

38 Πότε δέ σε εἴδομεν ξένον, καὶ συνηγάγομεν; ἢ γυμνόν, καὶ περιεβάλομεν;

Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus? aut nudum, & amiciuimus?

39 Πότε δέ σε εἴδομεν ἀσθενῆ, ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθομεν πρός σε;

Aut quãdo te vidimus ægrotũ, aut in carcere, & venimus ad te?

40 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ᾽ ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε.

Et respõdens rex dicet eis, Amen dico vobis, quatenus id fecistis vni ex istis fratribus meis minimis, mihi fecistis.

41 Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων, Πορεύεσθε ἀπ᾽ ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.

[Psal.6.9 suprà,7.23 luc.13.27]

Tunc dicet etiam iis qui ad sinistram *erũt*, ‖Maledicti, abite à me in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.

42 Ἐπείνασα γάρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με·

Esuriui enim, & non dedistis mihi *quo* vescerer: sitiui, & non dedistis mihi potum:

43 Ξένος ἤμην, καὶ οὐ συνηγάγετέ με· γυμνός, καὶ οὐ περιεβάλετέ με· ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με.

Hospes erã, & nõ collegistis me: nudus, & nõ amiciuistis me: ægrotus & in carcere *erã*, & nõ inuisistis me.

44 Τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ καὶ αὐτοί, λέγοντες, Κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα, ἢ διψῶντα, ἢ ξένον, ἢ γυμνόν, ἢ ἀσθενῆ, ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ διηκονήσαμέν σοι;

Tunc ipsi quoq; respõdebunt ei, dicẽtes, Domine, quãdo te vidimus esurientẽ, aut sitientẽ, aut hospitẽ, aut nudũ, aut ægrotũ, aut in carcere, & nõ ministrauim⁹ tibi?

45 Τότε ἀποκριθήσεται αὐτοῖς, λέγων, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ᾽ ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε.

Tunc respondebit eis, dicens, Amen dico vobis, quatenus *id* nõ fecistis vni ex istis minimis, nec mihi fecistis.

מלכותא דעתידא הורת לכון מן תרמיתה דעלמא :

regnum quod paratum fuerat vobis à constitutione mundi.

35 כפנת גיר ויהבתון לי למאכל [a]וצהית [b]ואשקיתונני אכסניא הוית וכנשתונני :

[a] צהא [b] שקה

Esuriui enim, et dedistis mihi ad edendum: et sitiui, & dedistis mihi potum: hospes fui, & collegistis me:

36 ערטליא הוית [c]וכסיתונני [d]כריה הוית וסערתונני ובית אסירא הוית [e]ואתיתון לותי :

[c] כסה [d] כרה [e] אתא

Nudus fui, et operuistis me: ægrotus fui, et visitastis me: & in domo vinctorum fui, & venistis ad me.

37 הידין יאמרון לה הנון זדיקא מרן אמתי [f]חזינך דכפן אנת [g]ותרסינך או [h]דצהא אנת [i]ואשקינך :

[f] חזא [g] תרס טעמו השביע [h] צהא [i] שקה

Tunc dicent ei illi iusti, Domine noster, quando vidimus te quòd esurires, et pauimus te? aut quòd sitires, & potum dedimus tibi?

38 ואמתי חזינך דאכסניא אנת וכנשנך או דערטלי אנת [k]וכסינך :

[k] כסה

Et quando vidimus te quòd hospes esses, & collegimus te? aut quòd nudus esses, et cooperuimus te?

39 ואמתי חזינך [l]כריהא או בית אסירא [m]ואתין לותך :

[l] כרה [m] אתא

Et quãdo vidimus te ægrotũ aut in domo vinctorũ, et venimus ad te?

40 וענא מלכא ואמר להון אמין אמר אנא לכון דכמא דעבדתון לחד מן הלין אחי זעורא לי הו עבדתון :

Et [10]respondebit rex, et dicet eis, Ammin dico vobis quòd sicut fecistis vni ex istis fratribus meis pusillis, mihi fecistis.

41 הידין יאמר אף להנון דמן סמלה [n]זלו לכון מני [o]ליטא לנורא דלעלם דמטיבא לאכל קרצא ולמלאכוהי :

[n] אזל [o] לוט

Tunc dicet etiam iis qui erunt à sinistra eius, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est illi [11]delatori & angelis eius.

42 כפנת גיר ולא יהבתון לי למאכל [p]וצהית ולא [q]אשקיתונני :

[p] צהא [q] שקה

Esuriui enim, & non dedistis mihi ad comedendum: & sitiui, et non dedistis mihi potum:

43 ואכסניא הוית ולא כנשתונני וערטליא הוית ולא [r]כסיתונני [s]וכריהא הוית ובית אסירא הוית ולא סערתונני :

[r] כסה [s] כרה

Et hospes fui, & nõ collegistis me: & nudus fui, & non operuistis me: et ægrotus fui, atque in domo vinctorum fui, et non visitastis me.

44 הידין יענון ואף הנון ויאמרון מרן אמתי חזינך כפנא או [t]צהיא או אכסניא או ערטליא או [u]כריהא או בית אסירא ולא שמשנך :

[t] צהא [u] כרה

Tunc respondebunt etiam illi, et dicent, Domine noster, quãdo vidimus te esurientem, aut sitiẽtem, aut hospitem, aut nudum, aut ægrotum, aut in domo vinctorum, & non ministrauimus tibi?

45 הידין יענא ויאמר להון אמין אמר אנא לכון דכמא דלא עבדתון לחד מן הלין זעורא אף לא לי עבדתון :

Tũc respõdebit et dicet illis, Ammin dico vobis quòd sicut nõ fecistis vni ex his pusillis, etiã mihi nõ fecistis.

ויאזלון

10 Adverb. Respõdit, & dixit, &c. Sed coniunctio copulatiua præterito præfixa Hebræorũ more ipsum mutat in futurũ, quod alioqui rarò in lingua Syra fit.

11 לאכל קרצא. Vide quæ notata sũt in cap. 4. Sumitur pro diabolo.

Dan.11.2 ioh.5.29

46 Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον.

‖Et abibunt isti in supplicium æternum, iusti verò in vitam æternam.

Κεφάλαιον κϛ

Cap. XXVI.

Marc.14.1 luc.22.1

1 ΚΑΙ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς πάντας τοὺς λόγους τούτους, εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ,

ET‖ factũ est quum finisset Iesus omnes istos sermones, dixit discipulis suis,

Christus ad mortem vltrò properans, testatur se obedientia sua voluntaria, Adami transgressionem expiaturum.

2 Οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ πάσχα γίνεται, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι.

Scitis intra duos dies pascha fore, & Filium hominis tradendum vt crucifigatur.

Iohan.11.47

3 Τότε συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως τοῦ λεγομένου Καϊάφα.

‖Tunc coacti sunt principes sacerdotum & Scribæ & seniores populi in aulam Pontificis maximi, qui diceba tur Caiapha.

Non homines sed ipse Deus decreuit quo tempore crucifigẽdus esset Christus.

4 Καὶ συνεβουλεύσαντο ἵνα τὸν Ἰησοῦν κρατήσωσι δόλῳ, καὶ ἀποκτείνωσιν.

Et simul consultarunt vt Iesum dolo prehenderent, & trucidarẽt.

5 Ἔλεγον δὲ, Μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, ἵνα μὴ θόρυβος γένηται ἐν τῷ λαῷ.

Dicebãt autem, Non in festo, ne tumultus fiat in populo.

Marc.14.3 iohan.12.2

6 Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γενομένου ἐν Βηθανίᾳ ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ,

‖Quum autẽ Iesus esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi,

Christus inexpectato facto peccatricis mulieris, conuiuas admonet vicinæ suæ mortis ac sepulturæ, cuius odor, viuificus esset omnibus peccatoribus ad ipsum confugientibus. Iudas autem ex hoc ipso arripit exequendi sui nefarii consilii occasionem.

7 Προσῆλθεν αὐτῷ γυνὴ ἀλάβαστρον μύρου ἔχουσα βαρυτίμου, καὶ κατέχεεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀνακειμένου.

Venerat ad eũ mulier habẽs alabastrũ vnguẽti grauis p̃tii, & effuderat sup̱ caput ipsi⁹ accũbentis.

8 Ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἠγανάκτησαν, λέγοντες, Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη;

Videntes autem discipuli eius indignati sunt, dicẽtes, Quorsum perditio hæc?

9 Ἠδύνατο γὰρ τοῦτο τὸ μύρον πραθῆναι πολλοῦ, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς.

Potuit enim istud vnguẽtũ venũdari magno, & dari pauperib⁹.

10 Γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί; ἔργον γὰρ καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ.

Quum autem *hoc* cognouisset Iesus, ait eis, Quid molestiã exhibetis isti mulieri? opus enim bonum operata est erga me.

Non temere damnandum quod extra ordinem agitur.

Deut.15.11

11 Πάντοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ᾽ ἑαυτῶν· ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε.

‖Sẽper enim pauperes habebitis vobiscũ: me verò nõ sẽp̱ habebitis

Christus in seipso semel vnctus, semper est in pauperibus vngendus.

12 Βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν.

Quòd enim hæc vnguentum hoc iniecit corpori meo, ad sepeliendum me fecit.

23 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη, εἰς μνημόσυνον αὐτῆς.

Amẽ dico vobis, Vbicunq; prædicatũ fuerit hoc Euangeliũ in toto mundo, etiam quod hæc fecit, dicetur ad memoriam ipsius.

Τότε

Tunc

46 וְיֵאזֻלוּן הָלֵין [a] לְתַשְׁנִיקָא דַלְעָלַם וְזַדִּיקֵא לְחַיֵּא דַלְעָלַם ׃

[a] שנק

46 Et abibunt hi in suppliciũ æternum, et iusti in vitam æternam.

קֵפָלֵאוֹן כ״ו

Cap. XXVI.

1 וַהֲוָא דְכַד שַׁלֵם יֵשׁוּעַ כֻּלְהֵין [b] מֶלֵּא הָלֵין אֲמַר לְתַלְמִידַוְהִי׃

[b] מלל

1 ET factum est vt quum consummasset Ieschua omnes sermones hos, diceret discipulis suis,

2 יָדְעִין אַנְתּוּן דְּבָתַר תְּרֵין יַוְמִין הָוֵא פֶּצְחָא וּבְרֵה דְאֶנָשָׁא מֶשְׁתְּלֵם [c] דְּיֶזְדְּקֵף ׃

[c] זקף

2 Scitis quòd post biduum Petscha fit, & Filius hominis traditur vt in crucem agatur.

3 הָיְדֵין אֶתְכַּנַשׁוּ רַבֵּי כָהֲנֵא וְסָפְרֵא וְקַשִׁישֵׁא דְעַמָּא [d] לְדַרְתֵּה דְרַב כָּהֲנֵא דְמֶתְקְרָא קַיָּפָא ׃

[d] דרת טעמו חצר:

3 Tunc congregati sunt principes Sacerdotũ, & Legisperiti, et seniores populi in atrium principis Sacerdotum, qui vocabatur Caiapha.

4 וֶאתְמַלְכוּ עַל יֵשׁוּעַ דַבְנִכְלָא [e] נֵאחְדוּנַיְהִי וְנֶקְטְלוּנַיְהִי ׃

[e] אחד

4 Et consilium inierunt de Ieschua, vt dolo caperent eũ, et occideret eũ.

5 וָאמְרִין הֲווּ לָא [f] בְּעַדְעָאדָא דְלָא נֶהֱוֵא [g] שְׁגוּשְׁיָא בְעַמָּא ׃

[f] ערעאדא טעמו חג אן מועד:
[g] שגש

5 Et dicebant, Non in die festo, ne sit tumultus in populo.

6 וְכַד הֲוָא יֵשׁוּעַ בְּבֵית־עַנְיָא בְּבַיְתֵה דְשֶׁמְעוּן גַּרְבָא ׃

6 Quúmque esset Jeschua in Bethaniah in domo Schemeun leprosi,

7 קֶרְבַת לֵה אַנְתְּתָא דְאִית עַלַיְהָ שְׁטִיפְתָא דְמֶשְׁחָא דְבֶסְמָא סַגִּי דְמַיָּא [h] וַאשְׁפַּעְתֵּה עַל רֵשֵׁה דְיֵשׁוּעַ כַּד סָמִיךְ׃

[h] שפע

7 Accessit ad eũ mulier, super quam erat [1] alabastrum vnguenti aromatici, magni pretii: & effudit illud super caput Ieschua recumbentis.

[1] שטיפתא Sic in Marci, cap. 14.

8 חֲזַו דֵין תַלְמִידַוְהִי [i] וֶאתְבְּאֵשׁ לְהוֹן וָאמְרוּ לְמָנָא אַבְדָנָא הָנָא ׃

[i] באש

8 Viderũt autẽ discipuli eius, & [2] indignati sunt, & dixerunt, Ad quid perditio hæc?

[2] Ad verb. Indignatio fuit eis. Hebraismus.

9 מֶשְׁכַּח הֲוָא גֵיר [k] דְּנֶזְדַּבַּן הָנָא בְּסַגִּי וְנֶתְיְהֵב לְמֶסְכְּנֵא ׃

[k] זבן

9 Poterat enim vendi illud [vnguẽtum] magno: et daretur pauperibus.

10 יֵשׁוּעַ דֵין יַדַע וֶאמַר לְהוֹן מָנָא [l] מַלְאִין אַנְתּוּן לָהּ לְאַנְתְּתָא עֲבָדָא שַׁפִּירָא עֶבְדַת לְוָתִי ׃

[l] לאא

10 Ieschua autem cognouit, & dixit illis, Quid molesti estis mulieri isti? opus bonum operata est erga me.

11 בְּכֻל־זְבַן גֵּיר מֶסְכְּנֵא אִית לְכוֹן עַמְכוֹן לִי דֵין לָא בְּכֻל־זְבַן אִית לְכוֹן׃

11 Omni enim tempore pauperes vobis sunt vobiscum; [3] ego autem non omni tempore sum vobis.

[3] Syra verba ita sonant. Me autem apud vos esse non omni tẽpore est, id est, Nõ est futurũ perpetuum vt apud vos sim.

12 הָדָא דֵין [m] דַאֲרְמִיַת בַּסְמָא הָנָא עַל גּוּשְׁמִי אַיְךְ דַלְמֶקְבְּרָנִי עֶבְדַת ׃

[m] רמא

12 Hoc autem, quòd misit aromaticum hoc in corpus meum, tanquam ad sepeliendum me fecit.

13 וַאמִין אָמַר אֶנָא לְכוֹן דַאיְכָא דְּתֶתְכְּרֶז סְבַרְתִּי הָדָא בְּכֻלֵּה עָלְמָא נֶתְמַלַּל אַף מֵדֶם דְעֶבְדַת הָדָא לְדוּכְרָנָהּ ׃

13 Et ammin dico vobis quòd vbi prædicabitur Euangelium hoc meum in toto mundo, dicetur etiam id quod fecit hæc, in memoriam eius.

Marc.14.12
luc.22,7

Τότε πορευθεὶς εἷς τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Ἰούδας Ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, 14

Εἶπε, Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. 15

Καὶ ἀπὸ τότε ἐζήτει εὐκαιρίαν ἵνα αὐτὸν παραδῷ. 16

Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζύμων προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ, λέγοντες αὐτῷ, Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ πάσχα; 17

Ὁ δὲ εἶπεν, Ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὸν δεῖνα, καὶ εἴπατε αὐτῷ, Ὁ διδάσκαλος λέγει, Ὁ καιρός μου ἐγγύς ἐστι· πρὸς σὲ ποιῶ τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου. 18

Καὶ ἐποίησαν οἱ μαθηταὶ ὡς συνέταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα. 19

Ὀψίας δὲ γενομένης ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα. 20

Marc.14.18
luc.22.14
iohan.13.21

Καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν εἶπεν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. 21

Καὶ λυπούμενοι σφόδρα, ἤρξαντο λέγειν αὐτῷ ἕκαστος αὐτῶν, Μήτι ἐγώ εἰμι, κύριε; 22

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρυβλίῳ τὴν χεῖρα, οὗτός με παραδώσει. 23

Ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει, καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ· οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. 24

Ἀποκριθεὶς δὲ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, εἶπε, Μήτι ἐγώ εἰμι, ῥαββί; Λέγει αὐτῷ, Σὺ εἶπας. 25

1.Cor.11.14

Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν, λαβὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον, καὶ εὐλογήσας, ἔκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς· καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. 26

Καὶ

‖Tunc profectus vnus ex duodecim, qui dicebatur Iudas Iſcariotes, ad principes ſacerdotum,

Ait eis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradã? Ipſi verò appenderunt ei triginta argenteos numos.

Et ex eo tempore quærebat opportunitatem vt eum proderet.

‖Primo autem *die* Azymorum venerunt diſcipuli ad Ieſum dicentes ei, Vbi vis paremus tibi ad veſcendum paſcha?

Christus verè nos in patriam mox introducturus, ac proinde legalem typum abrogaturus, Legi tamen ſatiſfacit, neglecta cõtraria traditione & conſuetudine Iudæorum: ſimúlque oſtendit ſic omnia mox eſſe euentura hominũ miniſterio, vt arcanũ Dei decretum ea gubernauerit.

Ipſe verò dixit, Abite in vrbem ad quêdam, & dicite ei, Magiſter dicit, Tempus meum propè eſt, apud te faciam paſcha cum diſcipulis meis.

Et fecerũt diſcipuli ſicut præceperat eis Ieſꝰ: & parauerũt paſcha.

Quum autem ſerum diei eſſet, recubuit cum duodecim.

‖Et edentibus ipſis dixit, Amen dico vobis, vnus veſtrũ me ꝓdet.

‖Tunc contriſtati vehementer, cœperunt dicere ſinguli eorum ei, Num ego ſum, domine?

Ipſe verò reſpondens ait, Qui intingit mecum manum in catino, iſte me proditurus eſt.

Filius quidẽ hominis abit, ſicut ſcriptum eſt de eo: væ autem homini illi per quem Filius hominis proditur. bonum erat homini illi ſi natus non fuiſſet.

Reſpondens autẽ Iudas qui prodebat eum, dixit, Num ego ſum, rabbi? Dicit ei, Tu dixiſti.

‖Edẽtibus autẽ eis, accepit Ieſus panẽ: & quũ benedixiſſet, fregit, dedítq; diſcipulis, & ait, Accipite comedite: hoc eſt corpus meum.

Christus veteris fœderis promiſſiones et ipſe mox impleturus, nouum fœdus nouis quoque myſteriis ſancit.

Et

14 הָיְדֵין אֲזַל חַד מֶן תְּרֵ־עֲסַר דְּמֶתְקְרָא יְהוּדָא סְכַרְיוּטָא לְוָת רַבַּי כָהֲנֵא :

15 וָאמַר לְהוֹן מָנָא [a]צָבֵין אַנְתּוּן [b]לְמֶתַל לִי וָאנָא מַשְׁלֵם אֲנָא לֵה לְכוֹן הֵנוּן דֵּין [c]אֲקִימוּ לֵה תְּלָתִין דְּכֶסְפָּא:

16 וּמֶן הָיְדֵין בְּעָא הֲוָא לֵה [d]פֶּלְעָא דְּיַשְׁלְמִיוּהִי :

17 בְּיוֹמָא דֵּין קַדְמָיָא דְּפַטִּירֵא קְרֵבוּ תַלְמִידֵא לְוָת יֵשׁוּעַ וֵאמַרוּ לֵה אֵיכָא צָבֵא אַנְתְּ דַּנְטַיֵּב לָךְ דְּתֶלְעַס פֶּצְחָא:

18 הוּ דֵּין אֲמַר לְהוֹן [e]זֵלוּ לַמְדִינְתָא לְוָת [f]פְּלָן וֵאמַרוּ לֵה רַבַּן אָמַר זַבְנִי מְטָא לֵה לְוָתָךְ עָבֵד אֲנָא פֶּצְחָא עַם תַּלְמִידַי :

19 וְתַלְמִידוֹהִי עֲבַדוּ אֵיכַנָא דְּפַקֵּד לְהוֹן יֵשׁוּעַ וְטַיֵּבוּ פֶּצְחָא :

20 וְכַד הֲוָא רַמְשָׁא סְמִיךְ הֲוָא עַם תְּרֵ־עֲסַר תַּלְמִידוֹהִי :

21 וְכַד לָעֲסִין אֲמַר אַמִּין אָמַר אֲנָא לְכוֹן דְּחַד מֶנְכוֹן מַשְׁלֵם לִי :

22 [g]וְכְּרִית לְהוֹן טָב [h]וְשַׁרִיו לְמֵאמַר לֵה חַד חַד מֶנְהוֹן לְמָא אֲנָא מָרִי :

23 הוּ דֵּין עֲנָא וֵאמַר מַן דְּצָבַע אִידֵה עַמִּי בְּלַגְתָא הוּ יַשְׁלְמַנִי :

24 וּבְרֵה דְּאֶנָשָׁא אָזֵל אֵיכַנָא דַּכְתִיב עֲלוֹהִי וָי לֵה דֵּין לְגַבְרָא הוּ דְּבְאִידֵה בְּרֵה דְּאֶנָשָׁא מֶשְׁתְּלֵם פַּקַּח הֲוָא לֵה לְגַבְרָא הוּ אִלּוּ לָא אֶתִילֵד :

25 עֲנָא יְהוּדָא מַשְׁלְמָנָא וֵאמַר דַּלְמָא אֲנָא הוּ רַבִּי אֲמַר לֵה יֵשׁוּעַ אַנְתְּ אֲמַרְתְּ :

26 כַּד דֵּין לָעֲסִין שְׁקַל יֵשׁוּעַ לַחְמָא וּבַרֵךְ וַקְצָא וְיַהֵב לְתַלְמִידוֹהִי וָאמַר [i]סַבוּ אֲכוּלוּ הָנוּ פַּגְרִי : וּשְׁקַל

[a] צבא
[b] נתל כמו פתן
[c] קום
[d] פלעא הוא הזמן ההגון:
[e] אזל
[f] פלן כמו פלוני:
[g] כרה
[h] שרא
[i] נסב

14 *Tunc abiit unus è duodecim, qui vocabatur Iihuda Sechareiuta, ad principes sacerdotum.*

15 *Et dixit illis, Quid vultis dare mihi, & ego eũ trado vobis? Illi autẽ constituerunt ei triginta[4] argenteos.*

16 *[5] Et ex eo tempore quærebat [6] sibi opportunitatem ut traderet eum.*

17 *In die autem primo azymorum accesserunt discipuli ad Ieschua, et dixerunt ei, Ubi vis ut paremus tibi ut comedas Petscha?*

18 *Ipse autem dixit illis, Ite in ciuitatem ad quendam, et dicite ei, Præceptor noster dicit, Tempus meum appropinquat, apud te facio Petscha cũ discipulis meis.*

19 *Et discipuli eius fecerunt sicut præceperat illis Ieschua, & parauerunt Petscha.*

20 *Et quum esset vesper, [7] discumbebat cum discipulis suis.*

21 *Et quum comederent dixit, Ammin dico vobis quòd unus ex vobis prodit me.*

22 *[8] Et contristati sunt valde, & cœperunt dicere [9] unusquisque ex eis, Nunquid ego domine mi?*

23 *At ipse respõdit, et dixit, Qui intingit manum suam mecum in catino, hic prodet me.*

24 *Et Filius hominis vadit, sicut scriptũ est de eo: væ aũt homini illi cui[9] manu Fili[9] hominis proditur. tolerabili[9] fuisset homini illi si nõ esset natus.*

25 *Respondit Iihuda proditor, & dixit, Nunquid ego sum domine mi? Dixit illi Ieschua, Tu dixisti.*

26 *Quum autem ederent, accepit Ieschua panẽ, & benedixit, ac fregit, et dedit discipulis suis, et ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum.*

4 Obseruant Hebræi, vbicunque in Scripturis argẽteorum fit mentio, nõ expressa numismatis argentei specie, intelligi siclũ sanctuarii æquiualentem quatuor denariis, de quorum valore suprà cap. 18. 28 scripsimus. Atque huic Hebræorum sententiæ patrocinãtur Chaldæi paraphrastæ Onkelos & Ionathan, qui in suis paraphrasibus addunt explicationis causa nomen, סלע, id est, Sicli sanctuarii. Vide passim in ipsorum paraphrasib[9]: præsertim verò Onkelon in Gen. cap. 20. 16. & Ionathan 2. Reg. 6. 25.

5 Ad verbum, Ex tunc. Hebraismus.

6 פלעא, Opportunitas, & in Marc. 14. & in Luc. 22.

7 Christum discubuisse memorant Euangelistæ in cœna qua pascha comedit. quod prima fronte videtur cum diuino instituto pugnare: præcipitur enim Exod. 12. 3, vt edẽtes pascha, lumbos accinctos, pedes calceatos, ac baculum teneant manu, & vt citò comedant: quæ fieri nequeunt à discumbentibus. Sed sciẽdum est ibi præcipi qua ratione exituri ex Ægypto, prima illa vice comedãt pascha, paulo antè quàm exeant ex Ægypto, & iter ingrediãtur: quia ita exigebat illius temporis necessitas. Sed in Lege deinde, vbi præcipitur vt cerimonia illa agni paschalis quotannis renouetur, ea non adduntur. Quapropter omnes Hebr. doctores, tum antiqui, tum recentes summo cõsẽsu dicunt mandatum illud de aspergendis sanguine postibus, de induendis calceis, ac cingendis lumbis atque sumendis baculis, & cum festinatione comedendo agno, nõ se extendisse ad generationes sequuturas, sed tantùm fuisse illius noctis qua egressuri erant ex Ægypto. Imò antiquissima fuit apud eos traditio (quod in Talmud, tractatu De paschate commemoratur) vt manducaturi pascha, in signum libertatis adeptæ discumberent. Nihil igitur contra diuinũ institutum in cœna Christi factum est: quia sequutus est Christus illam paschatis institutionem quam Deus voluit in suo populo tunc seruari.

8 Ad verbum, Et tristitia fuit eis.

9 Ad verbum. Vnus, vnus ex eis.

27 Καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, καὶ εὐχαριστήσας, ἔδωκεν αὐτοῖς, λέγων, Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες.

Et accepto poculo, ac gratiis actis, dedit eis, dicens, Bibite ex eo omnes.

28 Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Hoc est enim sanguis meus Noui testamēti, qui pro multis effūditur in remissionē peccatorū.

29 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρός μου.

Dico autem vobis, Non bibam ab hoc tēpore ex hoc fructu vitis vsque ad diē illum quum ipsum bibā vobiscum nouum in regno Patris mei.

30 Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν.

Et quum hymnum cecinissent, abierunt in montem Olearum.

Marc.14.27 iohan.16.32 & 18.8

31 Τότε λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ· γέγραπται γάρ, Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης.

Zach.13.7

‖Tūc dicit eis Iesus, Omnes vos ista nocte offendemini in me. scriptum est enim, ‖Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis.

Christus solicitus de suis potius quàm de seipso, prædicit ipsorum fugam: monet, vt mox speret meliora.

Marc.14.28, & 16.7

32 Μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναί με, προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Postquam autē surrexero, ‖præibo vobis in Galilæam.

33 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ, Εἰ καὶ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι.

Respondens verò Petrus dixit ei, Etiamsi omnes offendantur in te, ego nunquam offendar.

Iohan.13.38.

34 Ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτί, πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με.

Dixit ei Iesus, ‖Amen dico tibi, ista nocte antequam gallus vocem mittat, ter me abnegabis.

35 Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος, Κἂν δέῃ με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι. Ὁμοίως καὶ πάντες οἱ μαθηταὶ εἶπον.

Dicit ei Petrus, Etiāsi oportuerit me mori tecū, nō te abnegabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

Marc.14.32 luc.22.39

36 Τότε ἔρχεται μετ' αὐτῶν ὁ Ἰησοῦς εἰς χωρίον λεγόμενον Γεθσημανῆ· καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς, Καθίσατε αὐτοῦ, ἕως οὗ ἀπελθὼν προσεύξωμαι ἐκεῖ.

‖Tunc venit Iesus cum eis in locum qui dicitur Gethsemane, & dicit discipulis, Sedete hîc, vsquequo abiēs, precatus fuero illic.

Christus discipulorū infirmitati consulēs, aliis in tuto relictis, tres tantum assumit suæ angustiæ testes futuros: & in loco proditioni destinatum, vltrò progreditur.

37 Καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ τοὺς δύο υἱοὺς Ζεβεδαίου, ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν.

Et assumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari, & grauissimè angi.

38 Τότε λέγει αὐτοῖς, Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου· μείνατε ὧδε, καὶ γρηγορεῖτε μετ' ἐμοῦ.

Tunc dicit eis Iesus, Vndiquaq; tristis est anima mea vsq; ad mortē: manete hîc, & vigilate mecū.

Christus, verus homo, pœnas nobis Dei desertoribus debitas luiturus, à suis deseritur. luctatur terribiliter cū maledictionis Dei horrore: ex quo tandē victor euadens efficit vt mors non sit amplius nobis formidabilis.

39 Καὶ προελθὼν μικρόν, ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, - - - προσ-

Et progressus paululū, procidit in faciem suam, - - - pre-

וּשְׁקַל כָּסָא [a]וְאוֹדִי וִיהַב לְהוֹן
וְאָמַר סַבוּ [b]אֶשְׁתַּו מֶנֵּהּ כֻּלְּכוֹן :

27 *Et accepit poculum, & gratias egit, & dedit illis, et dixit, Accipite, bibite ex eo omnes.*

הָנַו דְּמִי דְּדִיתִיקָא [c]חֲדַתָא
דַּחֲלָף סַגִּיאֵא [d]מֶתְאשֵׁד לְשׁוּבְקָנָא
דַּחֲטָהָא :

28 *Hic est sanguis meus Testamenti noui, qui propter multos effunditur in remissionem peccatorum.*

אָמַר אֶנָא לְכוֹן דֵּין דְּלָא אֶשְׁתֵּא
מֶן הָשָׁא מֶן הָנָא יַלְדָא [e]דַגְפֶּתָא עַד־
מָא לְיוֹמָא דְּבֵהּ [f]אֶשְׁתֵּיוּהִי עַמְּכוֹן
[g]חַדְתָא בְּמַלְכוּתֵהּ דַּאלָהָא :

29 *Dico autem vobis quòd non bibam* [10] *ex hoc tempore de hoc producto vitis, vsque in diem in quo bibã illud vobiscum nouum in regno Dei.*

וְשַׁבַּחוּ וּנְפַקוּ לְטוּר זַיְתֵא :

30 *Et laudes dixerunt, & exierunt in montem Oliuarum.*

הָיְדֵין אָמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ אַנְתּוֹן
כֻּלְכוֹן תֶּתְכַּשְׁלוּן כִּי בְּהָנָא [h]לֵלְיָא
כְּתִיב גֵּיר דֵּאמְחֵא לְרָעְיָא וְיִתְבַּדְּרוּן
עֶרְבֵא [i]דְּעָנֵהּ :

31 *Tunc dixit illis Ieschua, Vos omnes offendemini in me hac nocte. Scriptum est enim, Percutiã pastorem, & dispergentur oues gregis.*

מֶן בָּתַר [k]דְּקָאֵם אֶנָא דֵּין קָדֶם
אֶנָא לְכוֹן לַגְלִילָא :

32 *Postquam autem surrexero præcedam vos in Galilæam.*

עֲנָא כֵּאפָא וֶאמַר לֵהּ [l]אָפֵן כָּל
נָשׁ יֶתְכַּשַּׁל בָּךְ אֶנָא מֶמְתּוֹם לָא
אֶתְכַּשַּׁל בָּךְ :

35 *Respondit Cipha, & dixit illi, Etiamsi omnis homo offensus fuerit in te, ego nunquam offendar in te.*

אֲמַר לֵהּ יֵשׁוּעַ אַמִּין אָמַר אֶנָא
לָךְ דִּבְהָנָא [m]לֵלְיָא קְדָם דְּנֶקְרֵא
תַּרְנַגְלָא תְּלָת זַבְנִין תֶּכְפּוּר בִּי :

34 *Ait illi Ieschua, Ammin dico tibi quòd hac nocte, antequam canet gallus, tribus vicibus abnegabis me.*

אֲמַר לֵהּ כֵּאפָא אֶן נֶהְוֵא לִי
[n]לְמָמָת עַמָּךְ לָא אֶכְפּוּר בָּךְ וְהָכְוָת
אַף כֻּלְהוֹן תַּלְמִידֵא אֲמַרוּ :

35 *Dixit ei Cipha, Si fuerit mihi moriendum tecum, non negabo te. Et similiter etiam omnes discipuli dixerunt.*

הָיְדֵין אֶתָא עַמְּהוֹן יֵשׁוּעַ לְדוּכְתָא
דְּמֶתְקַרְיָא גֵּד־סִימָן וֶאמַר לְתַלְמִידַוְהִי
[o]תִּבוּ הָרְכָא עַד [p]אֵזֵל [q]אֶצַלֵּא :

36 *Tunc venit cum illis Ieschua in locum qui vocatur Ged-Siman, et dixit discipulis suis, Sedete hîc donec abiens orem.*

וְדַבַּר לְכֵאפָא וְלַתְרֵיהוֹן בְּנַי זַבְדַי
וְשַׁרִי [r]לְמֶתְכַּמָּרוּ [s]וְלַמֶתְעָקוּ :

37 *Et accepit Cipha, et duos filios Zabedai, et cœpit mœstus esse, et tristitia affici.*

וֶאמַר לְהוֹן [t]כְּרִיָא הִי לָהּ לְנַפְשִׁי
עַד־מָא לְמוֹתָא [u]קַוּוּ לִי הָרְכָא
וְשַׁהַרוּ עַמִּי :

38 *Et ait,* [11] *Tristis est anima mea vsque ad mortem. expectate me hîc, et vigilate mecum.*

וּפְרַק קַלִיל וּנְפַל עַל [x]אַפּוּהִי
ומצלא

39 *Et abiit paululum, & procidit in faciẽ suã-*

O.iiij.

Marginal glosses: a ידה; b שתא; c חדת; d אשד; e גפן ונפל הנון:; f שתה; g חדת; h ליל; i ען; k קם; l מורכב מן אף אן:; m ליל; n כפר; o יתב; p אזל; q צלא; r כמר; s עקא; t כרה; u קוה; x אנף.

10 Ad verb. Ex nũc. Hebraismus.

11 Ad verb. Tristitia est animæ meæ.

προσευχόμενος, καὶ λέγων, Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο. πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ.

precans, & dicens, Pater mi, si possibile est, abeat à me poculum istud. veruntamen non vt ego volo, sed vt tu.

Καὶ ἔρχεται πρὸς τοὺς μαθητὰς, καὶ εὑρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας· καὶ λέγει τῷ Πέτρῳ, Οὕτως οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥραν γρηγορῆσαι μετ' ἐμοῦ; 40

Tunc venit ad discipulos, & reperit eos dormientes: & dicit Petro, Itáne non potuistis vnam horam vigilare mecum?

Imago humanæ securitatis.

Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. 41

Vigilate & orate, ne introeatis in tentationem. spiritus quidem promptus, sed caro infirma *est*.

Πάλιν ἐκ δευτέρου ἀπελθὼν προσηύξατο, λέγων, Πάτερ μου, εἰ οὐ δύναται τοῦτο τὸ ποτήριον παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ ἐὰν μὴ αὐτὸ πίω, γενηθήτω τὸ θέλημά σου. 42

Rursum secundò abiit, & precatus est, dicens, Pater mi, si non potest hoc poculum abire à me quin bibã ipsũ, fiat volũtas tua.

Καὶ ἐλθὼν εὑρίσκει αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας. ἦσαν γὰρ αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ βεβαρημένοι. 43

Et quũ venisset reperit eos rursum dormientes. erant enim oculi eorum grauati.

Καὶ ἀφεὶς αὐτοὺς, ἀπελθὼν πάλιν, προσηύξατο ἐκ τρίτου, τὸν αὐτὸν λόγον εἰπών. 44

Et relictis eis, rursum abiit: & precatus est tertiò, eundẽ sermonem dicens.

Τότε ἔρχεται πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς, Καθεύδετε τὸ λοιπὸν, καὶ ἀναπαύεσθε. ἰδοὺ, ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν. 45

Tunc venit ad discipulos suos, & dicit eis, Dormite quod superest, & requiescite. ecce, appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.

Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν· ἰδοὺ, ἤγγικεν ὁ παραδιδούς με. 46

Surgite, eamus: ecce, appropinquauit qui me prodit.

Marc.14.43
luc.22.47
iohan.18.3

Καὶ ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ, Ἰούδας εἷς τῶν δώδεκα, ἦλθε, καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων, ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ. 47

¶Et adhuc eo loquente, ecce, Iudas, vnus ex duodecim, venit, et cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, à principibus sacerdotum & senioribus populi.

Christus vltrò capiendũ se præbet, & volũtaria obedientia voluntariam Adami defectionem luat.

Ὁ δὲ παραδιδοὺς αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον, λέγων, Ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστι· κρατήσατε αὐτόν. 48

Is verò qui prodebat eũ, dederat eis signũ, dicens, Quẽcunq; osculatus fuero, is est: prehendite eũ.

Καὶ εὐθέως προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ, εἶπε, Χαῖρε ῥαββί. Καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. 49

Itaque statim quum venisset ad Iesum, dixit, Aue rabbi. Et deosculatus est eum.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἑταῖρε ἐφ' ᾧ πάρει; Τότε προσελθόντες ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν. 50

Καὶ

At Iesus dixit ei, Amice, quorsum ades? Tunc accesserũt, & manus iniecerunt in Iesum, & prehenderunt eum.

Et

ומצלא הוא ואמר אבי אן משכחא יעברני כסא הנא ברם לא איך דאנא צבא אנא אלא איך דאנת :

et orabat, ac dicebat, Pater mi, si possibile est, transeat à me poculum hoc: veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu.

40 ואתא לות תלמידוהי ואשכח אנון כד דמכין ואמר לכאפא הכנא לא אשכחתון חדא שעא דתשהרון עמי :

40 *Et venit ad discipulos suos, et inuenit eos dormientes, et ait Cipha, Sic non potuistis vt vna hora vigilaretis mecum?*

41 [a]אתתעירו [b]וצלו דלא [c]תעלון [d]לנסיונא רוחא [e]מטיבא פגרא דין [f]כריה :

41 *Vigilate et orate, vt non intretis in tentationem. Spiritus promptus est, corpus autem est infirmum.*

[a] עיר [b] צלא [c] עול [d] נסה [e] טיב [f] כרה

42 תוב אזל דתרתין זבנין [g]צלי ואמר אבי אנלא משכח הנא כסא דיעבר אלא אן [h]אשתיתה יהוא צבינך :

42 *Rursum abiens secunda vice orauit, & dixit, Pater mi, si non potest [fieri] vt hoc poculum transeat nisi bibam illud, fiat voluntas tua.*

[g] צלא [h] שתה

43 ואתא תוב אשכח אנון כד דמכין עיניהון גיר יקירן [i]הוי :

43 *Et veniens, iterum inuenit illos dormientes: oculi enim eorum grauati erant.*

[i] הוא

44 ושבק אנון ואזל תוב צלי דתלת זבנין ולה [k]למלתא אמר:

44 *Et reliquit eos, & abiens iterum, orauit tertia vice, & eundem sermonem dixit.*

[k] מלל

45 הידין אתא לות תלמידוהי ואמר להון דמכו מכיל [l]ואתתניחו הא מטת שעתא וברה דאנשא משתלם באידיהון דחטיא :

45 *Tunc venit ad discipulos suos, et ait illis, Dormite quod superest, et requiescite. ecce, appropinquat hora, et Filius hominis traditur in manus peccatorũ.*

[l] נוח

46 קומו [m]נאזל הא מטא הו דמשלם לי

46 *Surgite, eamus. ecce, appropinquat is qui prodit me.*

[m] אזל

47 ועד הו ממלל הא יהודא משלמנא חד מן תרעסרתא אתא וכנשא עמה סגיאא עם ספסרא וחוטרא מן לות רבי כהנא וקשישא דעמא :

47 *Et dũ ipse loqueretur, ecce, Iihuda proditor, vnꝰ è duodecim, venit, & turba cum eo multa, cum gladiis & fustibus, à principibus Sacerdotũ et senioribus populi.*

48 ויהב הוא להון אתא יהודא משלמנא ואמר להו דנשק אנא הויו לה אחודו :

48 *Et dedit illis signũ Iihuda proditor, et dixit, Ille quẽ osculatus fuero, ipse est: eum apprehendite.*

49 ומחדא קרב לות ישוע ואמר שלם רבי ונשקה :

49 *Et cõfestim accessit ad Ieschua, & ait, [12] Pax domine mi. Et osculatus est eum.*

50 הו דין ישוע אמר לה על הי [n]דאתית חברי הידין אתקרבו [o]וארמיו אידיהון על ישוע [p]ואחדוהי :

50 *Ipse autẽ Ieschua dixit illi, [13] Ob idne est quòd venisti, socie mi? Tũc accesserunt, et iniecerunt manus suas in Ieschua, & ceperunt eum.*

[n] אתא [o] רמה [p] אחד

[12] Id est, Saluus sis domine mi. Hebraica & Syriaca salutatio.

[13] Sic enim sonãt verba על הי דאתית חברי: quasi dicat, Hocne illud est propter quod venisti?

51 Καὶ ἰδού, εἷς τῶν μετὰ Ἰησοῦ, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἀπέσπασε τὴν μάχαιραν αὐτοῦ, καὶ πατάξας τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον.

52 Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀπόστρεψόν σου τὴν μάχαιραν εἰς τὸν τόπον αὐτῆς. πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν, ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται.

Gen.9.6 apoc.13.10

53 Ἢ δοκεῖς ὅτι οὐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι τὸν πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι πλείους ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων;

54 Πῶς οὖν πληρωθῶσιν αἱ γραφαί, ὅτι οὕτω δεῖ γενέσθαι;

Esa.53.10

55 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τοῖς ὄχλοις, Ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με· καθ' ἡμέραν πρὸς ὑμᾶς ἐκαθεζόμην διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με.

56 Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ τῶν προφητῶν. Τότε οἱ μαθηταὶ πάντες ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον.

Suprà,14.51

57 Οἱ δὲ κρατήσαντες τὸν Ἰησοῦν ἀπήγαγον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα, ὅπου οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι συνήχθησαν.

Marc.14.53 luc.22.54 ioh.8.14

58 Ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μακρόθεν ἕως τῆς αὐλῆς τοῦ ἀρχιερέως· καὶ εἰσελθὼν ἔσω, ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, ἰδεῖν τὸ τέλος.

59 Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ τὸ συνέδριον ὅλον ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν θανατώσωσι·

Marc.14.55

60 Καὶ οὐχ εὗρον· καὶ πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων, οὐχ εὗρον. ὕστερον δὲ προσελθόντες δύο ψευδομάρτυρες,

61 Εἶπον, Οὗτος ἔφη, Δύναμαι καταλῦσαι τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομῆσαι αὐτόν.

Iohan.2.19

Καὶ

Et ecce, vnus ex iis qui *erãt* cum Iesu, extensa manu exeruit gladiũ suum, & percusso seruo Põtificis maximi, abstulit auriculam eius.

Tunc ait ei Iesus, Conuerte gladium tuum in locum suum.‖ quicũque enim acceperint gladium, gladio peribunt.

Vocationem oportet esse zeli regulam.

An putas me nõ posse nunc precari Patrem meum, qui huc sistat mihi plures quàm duodecim legiones Angelorum?

Christus ideo captus quia capi voluit.

Quomodo ergo implerẽtur ‖ Scripturæ, *quæ dicũt* sic oportere fieri?

In illa hora dixit Iesus turbæ, Vt aduersus latronẽ exiuistis cũ gladiis & fustibꝰ, vt cõprehẽderetis me: quotidie apud vos sedebã docens in tẽplo, nec prehẽdistis me.

‖Hoc autẽ totũ factũ est vt implerẽtur Scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt.

‖Illi verò prehensum Iesum abduxerunt ad Caiapham Pontificẽ maximum, vbi Scribæ & seniores coacti erant.

Christus innocẽs damnatur a Põtifice eius impietatis cuius nos rei sumus.

Petrus autem sequebatur eum procul vsque in aulam Pontificis maximi, & ingressus intrò sedebat cũ ministris, vt videret finẽ.

‖Principes autem sacerdotum & seniores & totus consessus quærebant falsum testimonium contra Iesum, vt eum morte multarent.

Et non inuenerunt: etiã quum multi falsi testes accessissent, non inuenerunt. Postremò verò aduenientes duo falsi testes,

Dixerunt, Iste dixit, ‖Possum dissoluere templum Dei, & triduò ipsum ædificare.

Et

51 והא חד מן הנון דעם ישוע [a]אושט אידה ושמט ספסרא [b]ומחיהי לעבדה דרב כהנא שקלה אדנה :

51 *Et ecce, vnus ex iis qui erant cũ Ieschua, extendit manũ suã, & exemit gladiũ, & percussit seruũ sũmi sacerdotis, et abstulit auriculã eius.*

52 הידין אמר לה ישוע אהפך ספסרא לדוכתה כלהון גיר הנון [c]דנסבו סיפא בסיפא ימותון :

52 *Tunc dixit ei Ieschua, Conuerte gladium in locum suum. omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.*

53 או סבר אנת דלא משכח אנא דאבעא מן אבי [d]ויקים לי השא יתיר תרת־עסרא לגיונין דמלאכא :

53 *An putas tu quòd non sum potens vt petam à Patre meo, et cõstituat mihi nũc plusquam duodecim legiones Angelorum?*

54 איכנא הכיל [e]יתמלון כתבא דהכנא ולא דיהוא :

54 *Quomodo ergo implebuntur Scripturæ, quòd sic oportet vt fiat?*

55 בהי שעתא אמר ישוע לכנשא אין דעל גיסא נפקתון בספסרא ובחוטרא [f]דתאחדונני כל יום לותכון בהיכלא יתב הוית [g]ומלף ולא אחדתונני :

55 *In illa hora dixit Ieschua turbis, Tanquã contra grassatorem exiuistis in gladiis & fustibus, vt apprehẽderetis me: quotidie apud vos in tẽplo sedens fui et docens, et non apprehendistis me.*

56 הדא דין דהות [h]דיתמלון כתבא דנביא הידין תלמידא כלהון שבקוהי וערקו :

56 *Hoc autem quod factum est, vt implerentur scripta Prophetarum. Tunc discipuli omnes deseruerunt eum, et fugerunt.*

57 והנון דאחדוהי לישוע [i]אובלוהי לות קיפא רב כהנא איכא דספרא וקשישא כנישין הוו :

57 *Et illi qui ceperunt Ieschua, daxerunt eum ad Caiapha principẽ sacerdotum, vbi legisperiti & seniores congregati erant.*

58 שמעון דין כאפא אזל הוא בתרה מן רוחקא עד־מא [k]לדרתה דרב כהנא ועל יתב לגו עם [l]דחשא דיחזא חרתא :

58 *Schemeun autẽ Cipha [14]ibat post eum à longè vsque ad atrium summi Sacerdotis, & ingressus sedit intus cum ministris, vt videret finem.*

59 רבי כהנא דין וקשישא וכנושתא כלה בעין הוו על ישוע סהדא [m]דימיתוניהי :

59 *Princeps autem sacerdotum, & seniores, & congregatio tota quærebant contra Ieschua testes, vt traderent eum morti.*

60 ולא אשכחו [n]ואתו סגיאא סהדא דשוקרא אחרית דין קרבו תרין :

60 *Et non inuenerunt. Et venerunt testes mendaces. postremò autem accesserunt duo,*

61 ואמרין הנא אמר דמשכח אנא דאשרא היכלא דאלהא ולתלת יומים [o]אבניוהי :

61 *Et dicebãt, [15]Hic dixit, Potẽs sum ego vt dissoluam templum Dei, & in tri bus diebus ædificem illud.*

[a] ישט
[b] מחא
[c] נסב
[d] קום
[e] מלא
[f] אחד
[g] אלף
[h] מלא
[i] יבל
[k] דרת
[l] דחש הוא המשמש לשוטרים
[m] מות
[n] אתא
[o] בנה

14 Id est, Sequebatur eum, Hebraismus.

15 Id est, Loquutus est, Hebraismus.

62 Καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ, Οὐδὲν ἀποκρίνῃ; τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσιν;

Et surgens Pontifex maximus dixit ei, Nihil respõdes? q̃d *illud est quod* isti aduersũ te testificãtur?

63 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐσιώπα. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ, Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ἵνα ἡμῖν εἴπῃς εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Iesus autẽ silebat. Et respondẽs Pontifex maximus dixit ei, Adiuro te per Deũ viuẽtẽ vt dicas nobis an tu sis Christus ille Filiꝰ Dei.

Suprà,16.17
rom.14.10
1.thes.4.14

64 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Σὺ εἶπας· πλὴν λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ.

Dicit ei Iesus, Tu dixisti: quinetiam dico vobis, ab hoc tempore videbitis ‖Filium hominis sedẽtem ad dextram potentiæ *Dei*, & venientem in nubibus cæli.

65 Τότε ὁ ἀρχιερεὺς διέῤῥηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, λέγων ὅτι, Ἐβλασφήμησε. τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; ἴδε, νῦν ἠκούσατε τὴν βλασφημίαν αὐτοῦ.

Tunc Pontifex maximus dirupit vestimenta sua, dicẽs, Blasphemauit. quid amplius egemus testibus? ecce, nũc audistis blasphemiam eius.

66 Τί ὑμῖν δοκεῖ; Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον, Ἔνοχος θανάτου ἐστί.

Quid vobis videtur? Ipsi verò respondentes dixerunt, Tenetur mortis pœna.

Esa.50.6

67 Τότε ἐνέπτυσαν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἐκολάφισαν αὐτόν· οἱ δὲ ἐῤῥάπισαν,

‖Tunc inspuerunt in faciẽ eius, & colaphos ei inflixerunt: alii verò bacillis eum ceciderunt,

68 Λέγοντες, Προφήτευσον ἡμῖν Χριστὲ, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε.

Dicẽtes, Vaticinare nobis Christe, quis sit qui te percussit.

Marc.14.66.
luc.22.55
iohan.18.25

69 Ὁ δὲ Πέτρος ἔξω ἐκάθητο ἐν τῇ αὐλῇ· καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μία παιδίσκη, λέγουσα, Καὶ σὺ ἦσθα μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Γαλιλαίου.

‖Petrus autem sedebat extrà in aula: & accessit ad eum quædam ancillula, dicens, Et tu cum Iesu Galilæo eras.

Petrus mirabili Dei prouidentia horum omniũ futurus testis, ad singularis constantiæ exemplum suæ incredulitatis experiẽtia præparatur.

70 Ὁ δὲ ἠρνήσατο ἔμπροσθεν πάντων, λέγων, Οὐκ οἶδα τί λέγεις.

Ipse verò negauit coram omnibus, dicens, Nescio quid dicas.

71 Ἐξελθόντα δὲ αὐτὸν εἰς τὸν πυλῶνα, εἶδεν αὐτὸν ἄλλη· καὶ λέγει τοῖς ἐκεῖ, Καὶ οὗτος ἦν μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου.

Eum autem egredientem in vestibulum vidit alia *ancilla*: & dicit iis qui *erant* illic, Et iste erat cum Iesu Nazareno.

72 Καὶ πάλιν ἠρνήσατο μεθ' ὅρκου, Ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον.

Tunc rursus negauit cum iureiurando, Non noui hominem.

73 Μετὰ μικρὸν δὲ προσελθόντες οἱ ἑστῶτες εἶπον τῷ Πέτρῳ, Ἀληθῶς καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ· καὶ γὰρ ἡ λαλιά σου δῆλόν σε ποιεῖ.

Paulo pòst autem accesserunt qui adstabant, & dixerunt Petro, Verè & tu ex ipsis es: nã & loquutio tua te manifestum facit.

Τότε

Tunc

62 וקם רב כהנא ואמר לה לא מדם מפנא אנת פתגמא מנא מסהדין עליך הלין :

62 *Et surrexit princeps sacerdotum, & dixit ei, Nullum respondes tu responsum? Quid testantur isti contra te?*

63 ישוע דין שתיק הוא וענא רב כהנא ואמר לה [a]מומא אנא לך באלהא חיא דתאמר לן אן אנת הו משיחא ברה דאלהא :

[a] ימא

63 *Ieschua autem tacebat. Et respōdit princeps sacerdotum, & ait illi, Adiuro ego te per Deum viuum vt dicas nobis si tu es Christus Filius Dei.*

64 אמר לה ישוע אנת אמרת אמר אנא לכון דין דמן השא תחזוניהי לברה דאנשא דיתב מן ימינא דחילא ואתא על ענני שמיא :

64 *Ait illi Ieschua, Tu dixisti. Dico autem vobis quòd [16] ex hoc tempore videbitis Filium hominis sedentem à dextera virtutis, & venientem in nubibus cæli.*

16 Ad verb. Ex nunc.

65 הידין רב כהנא [b]צרי [c]מאנוהי ואמר הא גדף מנא מכיל מתבעין לן סהדא הא השא שמעתון גודפה:

[b] צרא
[c] מאן

65 *Tunc princeps sacerdotū lacerauit vestimēta sua, et ait, Ecce, blasphemauit. Quid deinceps nobis necessarii testes? Ecce, iam audistis blasphemiam eius.*

66 מנא צבין אנתון [d]ענו ואמרין חיב הו מותא :

[d] ענה

66 *Quid vultis vos? Responderunt, & dixerunt, Reus est mortis.*

67 הידין [e]רקו [f]באפוהי ומקפחין הוו לה אחרנא דין [g]מחין הוו לה :

[e] רקק
[f] אנף
[g] מחא

67 *Tūc expuerūt in faciē eius, et percutiebāt eum. Alii autē cædebāt eū.*

68 ואמרין אתנבא לן משיחא מנו הו דמחך :

68 *Et dicebāt, Vaticinare nobis Christe, Quis est qui percussit te?*

69 כאפא דין יתב הוא לבר בדרתא וקרבת לותה אמתא חדא ואמרא לה אף אנת עם ישוע הוית נצריא :

69 *Cipha autem sedebat foris in atrio: et accessit ad eū ancillā [17] quædam, et dixit ei, Etiam tu cum Ieschua eras Natseraia.*

17 Ad verbum, Vna.

70 הו דין כפר קדם כלהון ואמר לא ידע אנא מנא אמרא אנתי :

70 *Ille verò negauit coram omnibus eis, et dixit, Nō noui ego ꝙ tu dicas.*

71 וכד נפק [h]לספא חזתה אחרתא ואמרא להון דתמן הוא אף הנא עם ישוע נצריא :

[h] ספא כמו סף השער

71 *Quúmque exiuisset in vestibulū, vidit eum alia, & dixit [18] illis, Ibi fuit etiam hic cum Ieschua Natseraia.*

18 Id est, ministris ad ignem cum Petro se calefacientibus.

72 ותוב כפר [i]במומתא דלא ידע אנא לה לגברא :

[i] ימא

72 *Et iterum negauit cum iureiurādo, Non noui ego ipsum hominem.*

73 מן בתר קליל דין קרבו הנון [k]דקימין ואמרו לכאפא [l]שריראית אף אנת מנהון אנת אף ממללך גיר [m]מודע לך :

[k] קום
[l] שריראית טעמו באמת:
[m] ידע

73 *Post paululum autem accesserunt illi qui stabāt, et dixerūt Cipha, Verè etiam tu ex illis es. nam etiam sermo tuus notum facit te.*

Τότε ἤρξατο καταναθεματίζειν, καὶ ὀμνύειν, Ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. Καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησε. 74

Καὶ ἐμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥήματος τοῦ Ἰησοῦ, εἰρηκότος αὐτῷ, Ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. Καὶ ἐξελθὼν ἔξω, ἔκλαυσε πικρῶς. 75

Κεφάλαιον κζ.

Marc.15.1 luc.22.66 iohan.18.28

Πρωίας δὲ γενομένης, συμβούλιον ἔλαβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὥστε θανατῶσαι αὐτόν. 1

Καὶ δήσαντες αὐτὸν ἀπήγαγον, καὶ παρέδωκαν αὐτὸν Ποντίῳ Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι. 2

Τότε ἰδὼν Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτόν, ὅτι κατεκρίθη, μεταμεληθεὶς ἀπέστρεψε τὰ τριάκοντα ἀργύρια τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, 3

Λέγων, Ἥμαρτον, παραδοὺς αἷμα ἀθῷον. Οἱ δὲ εἶπον, Τί πρὸς ἡμᾶς; σὺ ὄψει. 4

Καὶ ῥίψας τὰ ἀργύρια ἐν τῷ ναῷ, ἀνεχώρησε· καὶ ἀπελθὼν ἀπήγξατο. 5

Act.1.18

Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς λαβόντες τὰ ἀργύρια εἶπον, Οὐκ ἔξεστι βαλεῖν αὐτὰ εἰς τὸν κορβανᾶν· ἐπεὶ τιμὴ αἵματός ἐστι. 6

Συμβούλιον δὲ λαβόντες, ἠγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις. 7

Διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος, ἀγρὸς αἵματος, ἕως τῆς σήμερον. 8

Act.1.19

(Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ· 9

Zach.11.13

Καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος) 10

Tunc cœpit ſeipſum deuouere, & iurare, *dicens,* Non noui hominẽ.Et ſtatim gallus miſit vocẽ.

Tunc meminit Petrus verborũ Ieſu,qui dixerat ei, Priuſquã gallus vocẽ mittat , ter me abnegabis.Et egreſſ⁹ extrà,fleuit amaré.

Cap. XXVII.

Manè autem quum eſſet,cõſiliũ ceperunt omnes principes ſacerdotum & ſeniores populi aduerſus Ieſum, vt eum morte multarent.

Et vinctũ eum abduxerunt,ac tradiderũt Pontio Pilato præſidi.

Tunc Iudas qui eum prodiderat, videns eum damnatum eſſe, pœnitens,retulit triginta argenteos *numos* ad principes ſacerdotũ & ſeniores,

Exemplum horrendi iudicii Dei in eos tũ qui Christum vendunt,tum qui Christum emunt.

Dicens,Peccaui,prodito ſanguine innoxio.At illi dixerũt, Quid ad nos?tu videris.

Et *ipſe* abiectis illis *numis* argẽteis in templum,ſeceſſit: & abiẽs ‖ſtrangulauit *ſeſe*.

Principes autem ſacerdotũ,acceptis *numis* illis argenteis,dixerũt,Nõ licet eos mittere in corbanan: quoniã pretiũ ſanguinis eſt.

Conſilio autem capto,emerunt ex eis agrum illum figuli , ad ſepulturam hoſpitum.

Quapropter vocat⁹ eſt ager ille, ‖ager ſãguinis,vſq;ĩ hodiernũ diẽ

(Tunc impletum eſt quod dictũ eſt per Ieremiam Prophetam, dicentem, ‖Et acceperunt triginta *numos* argenteos, pretiũ æſtimati,qui æſtimatus fuit à filiis Iſrael:

Et dederunt eos ad *emendum* agrum figuli,ſicut conſtituit mihi Dominus)

Ὁ δὲ Ieſus

[a] שרא [b] ימא

הָידֵין [a] שַׁרִי לְמַחְרָמוּ [b] וַלְמֵאמָא דְלָא יָדַע אֶנָא לֵה לְגַבְרָא וּבָה בְּשָׁעְתָא קְרָא תַרְנָגְלָא ׃

74 *Tunc cœpit execrari & iurare, Non noui istum hominem. Et in illa hora cantauit gallus.*

[c] מלל

וֶאתְדְּכַר כֵּאפָא [c] מֶלְתֵה דְּיֵשׁוּע דְּאמַר הֲוָא לֵה דַּקְדָם דְּנֶקְרָא תַרְנָגְלָא תְּלָת זַבְנִין תֶּכְפּוּר בִּי וַנְפַק לְבַר בְּכָא מַרִירָאִית ׃

75 *Et recordatus est Cipha sermonis Ieschua quem dixerat ei, Antequã cantet gallus, tribus vicibus negabis me. Et egressus foras fleuit amaré.*

קְפָלָאוֹן כ״ז

Cap. XXVII.

כַּד דֵּין הֲוָא צַפְרָא מֶלְכָּא נְסַבוּ עַל יֵשׁוּע רַבַּי כָּהֲנָא וְקַשִּׁישֵׁא דְּעַמָּא אַיךְ [d] דַּנְמִיתוּנָיְהִי ׃

[d] מות

1 *QVum autem manè esset, consiliũ ceperunt contra Ieschua principes sacerdotum et seniores populi, quomodo morti traderet eum.*

[e] יבל

וֶאסַרוּהִי [e] וֶאוֹבְלוּהִי וֶאשְׁלְמוּהִי לְפִילָטוֹס הִגְמוֹנָא ׃

2 *Et vinxerunt eum, et duxerunt eum ac tradiderũt eũ Pilato præsidi.*

[f] חוא

הָידֵין יהוּדָא מַשְׁלְמָנָא כַּד חֲזָא דֶּאתְחַיַּב יֵשׁוּע [f] אֶתְתְּוִי וֶאזַל אַהֶפֵךְ הָלֵין תְּלָתִין דְּכֶסְפָּא לְרַבַּי כָּהֲנָא וַלְקַשִּׁישֵׁי ׃

3 *Tunc Iihuda proditor quũ vidisset quòd damnatus esset Ieschua, pœnituit eum, & abiẽs reddidit ipsos triginta argẽteos principibus sacerdotum et senioribus.*

וֶאמַר חֲטִית דֶּאשְׁלְמֵת דְּמָא זַכָּיָא הֶנּוּן דֵּין אֶמַרוּ לֵה לַן מָא לַן אַנְתְּ יָדַע אַנְתְּ ׃

4 *Et dixit, Peccaui quòd tradidi sanguinẽ innoxiũ. Illi autem dixerunt ei, [1] Quid ad nos? tu noueris.*

[1] Ad verb. Nos quid ad nos?

[g] שדא [h] שנא

[g] וְשַׁדְיֵהִי כֶּסְפָּא בְּהַיכְלָא [h] וְשַׁנִּי וֶאזַל חֲנַק נַפְשֵׁה ׃

5 *Et proiecit argentũ illud in tẽplo, et recessit, et abiẽs strãgulauit seipsũ.*

[i] רמא

רַבַּי כָּהֲנָא דֵּין שַׁקְלוּהִי לְכֶסְפָּא וֶאמַרוּ לָא שַׁלִּיט [i] דְּנַרְמְיוּהִי בֵּית קוּרְבָּנָא מֶטוּל דְּטִימַי דְּמָא הוּ ׃

6 *Principes autẽ sacerdotũ acceperũt ipsum argẽtũ, & dixerunt, Non licet nobis vt mittamus ipsũ in locũ oblationũ, quia pretiũ sanguinis est.*

[k] אגורס טעמו שדה ונשאל מלשון יון ׃

וּנְסַבוּ מֶלְכָּא וַזְבַנוּ בֵּה [k] אֲגוּרְסָה דְּפַחָרָא לְבֵית קְבוּרָא דֶּאכְסְנָיָא ׃

7 *Et ceperũt cõsiliũ, et emerũt illo agrũ figuli pro loco sepulturæ peregrinorum.*

מֶטוּל הָנָא אֶתְקְרִי אֲגוּרְסָא הַו קְרִיתָא דַּדְמָא עַד־מָא לְיַוְמָנָא ׃

8 *Propter hoc vocat' fuit ager ille Villa sanguinis, vsq; in præsentẽ diem.*

[l] מלא

הָידֵין [l] אֶתְמַלִּי מֶדֶם דֶּאתֶּאמַר בְּיַד נְבִיָא דְּאמַר דַּנְסַבֵת תְּלָתִין דְּכֶסְפָּא דְּמַוְהִי דְּיַקִּירָא [m] דְּקַצוּ מֶן בְּנַי יִסְרָיֵל ׃

[m] קוץ או קצץ

9 *Tunc impletũ fuit id quod dictũ fuerat [2] per Prophetã qui dixit, Triginta argẽteos pretiũ pretiosi, quem [3] spreuerunt ii qui sunt è filiis Israel.*

[2] Ad verb. Per manum Prophetæ.

[3] Videtur Syrus interpres in Græco textu, ἐτιμάσαντο pro ἐτιμήσαντο legisse. & fortasse in exẽplaribus quibus vsus est, ita scriptum erat.

וִיהַבֵת אֶנּוּן לַאֲגוּרְסָה דְּפַחָרָא אַיךְ דַּפְקַד לִי מָרְיָא ׃

10 *Et dedi ipsos in agrum figuli, sicut præcepit mihi Dominus.*

Marc.15.3 luc.23.3 ioh.18.33

11 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος· καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμών, λέγων, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔφη αὐτῷ, Σὺ λέγεις.

‖Iesus autem stetit coram præside: & interrogauit eum præses, dicens, Tú*ne* es rex ille Iudæorũ? Dixit autem ei Iesus, Tu dicis.

12 Καὶ ἐν τῷ κατηγορεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, οὐδὲν ἀπεκρίνατο.

Et quũ ipse accusaretur à principibus sacerdotũ & senioribus, nihil respondit.

Christus tacet accusatus, vt non accusemur: nostrum reatũ agnoscens, simul suã innocentiam silentio probans.

13 Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος, Οὐκ ἀκούεις πόσα σου καταμαρτυροῦσι;

Tũc dicit ei Pilatus, Non audis quã multa aduersũ te testificẽtur?

14 Καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ πρὸς οὐδὲ ἓν ῥῆμα· ὥστε θαυμάζειν τὸν ἡγεμόνα λίαν.

Et non respondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur præses valde.

15 Κατὰ δὲ ἑορτὴν εἰώθει ὁ ἡγεμὼν ἀπολύειν ἕνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον.

Præses autem in festo consueuerat turbæ dimittere vnum vinctum, quem voluissent.

Christus ab eodem iudice prius absoluitur quàm damnetur, vt eum constet iustum pro iniustis mori.

16 Εἶχον δὲ τότε δέσμιον ἐπίσημον λεγόμενον Βαραββᾶν.

Habebant verò tunc vinctum insignẽ, qui dicebatur Barabbas.

17 Συνηγμένων οὖν αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Τίνα θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν; Βαραββᾶν, ἢ Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν;

Ipsis igitur coactis, dixit ei Pilatus, Vtrum vultis dimittam vobis? Barabban, an Iesum qui dicitur Christus?

18 Ἤδει γὰρ ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐτόν.

Sciebat enim quòd per inuidiã tradidissent eum.

19 Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βήματος, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν ἡ γυνὴ αὐτοῦ, λέγουσα, Μηδέν σοι καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ· πολλὰ γὰρ ἔπαθον σήμερον κατ᾽ ὄναρ δι᾽ αὐτόν.

Sedente autẽ eo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicẽs, Nihil tibi *rei sit* cum iusto illo: multa enim passa sum hodie in somniis propter eum.

Marc.15.11 luc.23.18 ioh.18.40 act.3.14

20 Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεισαν τοὺς ὄχλους ἵνα αἰτήσωνται τὸν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσιν.

‖Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt turbæ vt peteret Barabbã, Iesum verò perderet.

21 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἡγεμὼν εἶπεν αὐτοῖς, Τίνα θέλετε ἀπὸ τῶν δύο ἀπολύσω ὑμῖν; Οἱ δὲ εἶπον, Βαραββᾶν.

Respõdẽs aũt p̃ses dixit eis, Vtrũ è duob' illis vultis vt vobis dimittã? Ipsi verò dixerũt, Barabban.

22 Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν; Λέγουσιν αὐτῷ πάντες, Σταυρωθήτω.

Dixit eis Pilatus, Quid igitur faciam Iesu qui dicitur Christus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur.

23 Ὁ δὲ ἡγεμὼν ἔφη, Τί γὰρ κακὸν ἐποίη-

Præses autẽ ait, Enimuero quid mali - - -

fecit

11 הו דין ישוע קם קדם הגמונא ושאלה הגמונא ואמר לה אנת הו מלכא דיהודיא אמר לה ישוע אנת אמרת :

11 *Ipse autem Ieschua stabat coram præside: et interrogauit eum præses, et dixit ei, Tu es rex Iudæorum? Dixit ei Ieschua, Tu dixisti.*

12 וכד אכלין הוו קרצוהי רבי כהנא וקשישא מדם פתגמא הו לא פני :

12 *Et quum accusarent eum principes sacerdotum et seniores, nullum responsum ille respondit.*

13 הידין אמר לה פילטוס לא שמע אנת כמא מסהדין עליך :

13 *Tūc dixit ei Pilatus, Nō audis tu quàm multa testificentur cōtra te?*

14 ולא יהב לה פתגמא אף לא בחדא [a]מלא ועל הדא [b]אתדמר טב :

14 *Et non dedit ei responsum, ne vno quidem verbo: & propterea admiratus est [Pilatus] valdè.*

15 בכל [c]עאדא דין [d]מער הוא הגמונא [e]דישרא אסירא חד לעמא אינא דהנון צבין הוו :

15 *Quolibet autem festo solitus erat præses vt solueret vinctum vnum populo, illum quem ipsi vellent.*

16 אסיר הוא להון דין אסירא ידיעא דמתקרא בר־אבא :

16 *Vinctus autē erat illis vinct⁹ [quidā] insignis, q̄ vocaretur Bar-Abba.*

17 וכד כנישין אמר להון פילטוס למן צבין אנתון דאשרא לכון לבר־אבא או לישוע דמתקרא משיחא :

17 *Quúmque essent cōgregati, dixit illis Pilatus, Quem vultis vos vt soluam vobis? Bar-Abbam, an Ieschua qui vocatur Christus?*

18 ידע הוא גיר פילטוס דמן חסמא אשלמוהי :

18 *Sciebat enim Pilatus quòd ex inuidia tradidissent eum.*

19 כד יתב דין הגמונא על בים די לה שלחת לה אנתתה ואמרא לה לא לך ולהו זדיקא סגי גיר [f]חשרת בחלמי יומנא מטלתה :

19 *Quum sederet autem præses super solium suum, misit ad eum vxor eius, & dixit ei,[4] Nihil sit tibi & illi iusto: multum enim passa sum in somnio meo hodie propter eum.*

20 רבי כהנא דין וקשישא [g]אפיסו לכנשא דישרא להון לבר־אבא לישוע דין [h]דיובדון :

20 *Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt turbis [petere] vt solueret eis Bar-Abbā,[5] Ieschua autem perderent.*

21 וענא הגמונא ואמר להון למן צבין אנתון דאשרא לכון מן תריהון הנון דין אמרו לבר־אבא :

21 *[6]Et respondit præses, et ait illis, Quē vultis vos vt soluam vobis è duobus illis? Ipsi verò dixerunt, Bar-Abba.*

22 אמר להון פילטוס ולישוע דמתקרא משיחא מנא אעבד לה אמרין כלהון [i]יזדקף :

22 *Dixit eis Pilatus, At Ieschua qui vocatur Christus quid faciam? Dixerunt omnes, Crucifigatur.*

23 אמר להון פילטוס מנא גיר דביש

23 *Ait illis Pilatus, Quid autem quod malum sit,*

עבד

[a] מלל
[b] דמר כמו חמה
[c] עאדא כמו חג או מועד:
[d] מער טעמו רגיל:
[e] שרא
[f] חשש
[g] פיס
[h] אבד
[i] זקף

4 Ad verb. Non tibi & illi iusto. Hebraismus, quem sequuntur & Chaldæus & Syrus frequēte. Vult dicere, Absiste ab eo: quia innoxius est. Noli cōdemnare iustū, nec quicquam rei' tibi sit cum eo.

5 Id est, Peterent vt perderetur.

6 Id est, Loquutus est. Hebraismus admodum frequens.

ἐποίησεν; Οἱ δὲ περισσῶς ἔκραζον, λέγοντες, Σταυρωθήτω.

fecit? At illi amplius clamabant, dicentes, Crucifigatur.

24 Ἰδὼν δὲ ὁ Πιλάτος ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνεται, λαβὼν ὕδωρ ἀπενίψατο τὰς χεῖρας ἀπέναντι τοῦ ὄχλου, λέγων, Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου· ὑμεῖς ὄψεσθε.

Videns autem Pilatus se nihil proficere, sed maiorẽ tumultũ fieri, accepta aqua abluit manus corã turba, dicẽs, Innoxiꝰ ego sum à sãguine huius iusti: vos videritis.

Christus iudicis testimonio absolutus, damnatur tamen ab eodem iudice, vt coram Deo absoluamur.

25 Καὶ ἀποκριθεὶς πᾶς ὁ λαὸς εἶπε, Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν.

Et respondens vniuersus populus dixit, Sanguis eius super nos & super filios nostros.

26 Τότε ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν Βαραββᾶν· τὸν δὲ Ἰησοῦν φραγελλώσας παρέδωκεν ἵνα σταυρωθῇ.

Tunc dimisit eis Barabban: Iesum autem flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

Christus ignominiam subit peccatis nostris debitam. Interim tamen occulta Dei prouidentia ab iis ipsis rex designatur à quibus afficitur contumelia.

Marc. 15. 16
ioh. 19. 1

27 Τότε οἱ στρατιῶται τοῦ ἡγεμόνος παραλαβόντες τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ πραιτώριον, συνήγαγον ἐπ' αὐτὸν ὅλην τὴν σπεῖραν.

‖Tũc milites præsidis, quũ abduxissẽt Iesũ in prætoriũ, coegerunt ad eum vniuersam cohortẽ.

28 Καὶ ἐκδύσαντες αὐτόν, περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην·

Et quũ exuissẽt eũ, circũposuerunt ei chlamydem coccinam:

29 Καὶ πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέθηκαν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ κάλαμον ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ· καὶ γονυπετήσαντες ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἐνέπαιζον αὐτῷ, λέγοντες, Χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων.

Et coronam è spinis contextã imposuerunt eius capiti, & arundinem in dextram eius: & genu ante eum summisso, illudebant ei, dicentes, Aue rex Iudæorum.

30 Καὶ ἐμπτύσαντες εἰς αὐτόν, ἔλαβον τὸν κάλαμον, καὶ ἔτυπτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

Et quum inspuissent in eum, ceperunt arundinem illam, & verberabant caput eius.

31 Καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν χλαμύδα, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ σταυρῶσαι.

Et quum illusissent ei, exuerunt eum chlamyde, induerũntque vestimentis suis, & abduxerunt eũ vt crucifigerent.

Educitur extra vrbẽ, vt in cœleste regnum introducamur.

Marc. 15. 22
luc. 13. 26

32 Ἐξερχόμενοι δὲ εὗρον ἄνθρωπον Κυρηναῖον ὀνόματι Σίμωνα· τοῦτον ἠγγάρευσαν ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ.

‖Exeuntes autem inuenerunt quẽdam Cyrenæum, nomine Simonem: hunc angariauerunt vt portaret crucem eius.

Christus nullũ vsquã solamen inuenit, vt omni cõsolatione in eo repleamur.

Marc. 15. 22
luc. 23. 33
iohan. 19. 16

33 Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Γολγοθᾶ (ὅς ἐστι λεγόμενος κρανίου τόπος)

‖Et quum venissent in locũ qui dicitur Golgotha, (quod est Caluariæ locus)

34 Ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον· καὶ γευσάμενος οὐκ ἤθελε πιεῖν.

Dederunt ei acetum bibendũ cum felle mixtum: & quum gustasset, noluit bibere.

Marc. 15. 24

Psal. 22. 19

35 Σταυρώσαντες δὲ αὐτόν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον. ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου, Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον.

Postquã autẽ crucifixerunt eum, partiti sũt eius vestimẽta, sortẽ iaciẽtes. vt impleretur quod dictũ est à Propheta, ‖Partiti sunt sibi vestimenta mea, & super vestem meã iecerũt sortẽ.

Fit maledictio vt in ipso benedicamur, nudatus suis etiam vestibus vt ipsius nuditate ditemur.

Καὶ   Et

עבד הנון דין יתיראית [a]קעו ואמרו יזדקף :

fecit? Illi verò amplius clamauerũt, & dixerunt, Crucifigatur.

24 פילטוס דין כד חזא דמדם לא [b]מותר אלא יתיראית [c]רובא הוא שקל מיא [d]אשיג אידוהי לעין כנשא ואמר [e]מחסי אנא מן דמה דהנא זדיקא אנתון תדעון :

24 *Pilatus autẽ quum videret quòd quicquam non proficeret, sed magis vociferatio fieret, accepit aquas, abluit manus suas in conspectu congregationis, et dixit, Innoxius sum à sanguine huius iusti: vos cognoscetis.*

25 וענו כלה עמא ואמרו דמה עלין ועל בנין :

25 *Et responderunt vniuersus populus, et dixerunt, Sanguis eius super nos, & super filios nostros.*

26 הידין שרא להון לבר־אבא ונגד בפרגלא לישוע ואשלמה דיזדקף :

26 *Tunc soluit illis Bar-Abba. Et verberauit flagellis Ieschua, et tradidit illis eum vt crucifigeretur.*

27 הידין אסטרטיוטא דהגמונא דברוהי לישוע לפרטורין וכנשו עלוהי כלה אספיר :

27 *Tunc milites præsidis duxerunt Ieschua in prætoriũ, et congregauerunt apud eum vniuersam cohortẽ.*

28 ואשלחוהי ואלבשוהי כלמיס דזחוריתא :

28 *Et exuerunt eum, ac induerunt eum chlamyde coccinea.*

29 וגדלו כלילא [f]דעוזניא וסמו ברישה וקניא בימינה וברכו על בורכיהון קדמוהי [g]ומבזחין הוו בה ואמרין שלם מלכא דיהודיא :

29 *Et intorserunt coronam spinarũ, & imposuerunt capiti eius, & arundinem in dextra eius. Et incuruabant se super genua sua ante eum: et illudebant eum, & dicebant, Pax sit ô rex Iudæorum.*

30 [h]ורקו בפרצופה ושקלו קניא [i]ומחין הוו לה על רשה :

30 *Et conspuebant in faciem eius, ac accipiebántque arundinem, & percutiebant eum in capite eius.*

31 וכד [k]בזחו בה אשלחוהי כלמיס ואלבשוהי נחתוהי [l]ואובלוהי [m]דיזדקף :

31 *Quúmque illusissent, spoliarunt eũ chlamyde, & induerũt eũ vestimẽtis suis, et duxerũt eũ vt crucifigeretur.*

32 וכד נפקין אשכחו גברא קורניא דשמה שמעון להנא שחרו דישקול זקיפה :

32 *Et quum exirent inuenerunt virum Kurinæum, cuius nomen erat Schemeun: hunc adegerunt vt ferrẽt crucem eius.*

33 [n]ואתו לדוכתא דמתקריא גגולתא הי דמתפשקא [o]קרקפתא :

33 *Et venerũt in locũ q dicitur Gagultha, quod interpretatur craniũ.*

34 ויהבו לה דישתא [p]חלא דחליט במררתא וטעם ולא צבא למשתא :

34 *Dederúntque ei vt biberet acetũ quod mixtum erat cum [7] absinthio: Et gustauit, et noluit bibere.*

35 וכד זקפוהי פלגו נחתוהי [q]בפסא :

35 *Et [8] quum crucifixissent eũ, dispertiuerunt vestimenta eius sorte.*

P.iiij.

ויתבין

[a] קעא
[b] יתר
[c] רוב
[d] שוג
[e] מחסי טעמו נקי :
[f] עוזניא הם קוצים :
[g] בזח כמו בזא :
[h] רקק
[i] מחא
[k] בזח כמו בזא :
[l] יבל
[m] זקק
[n] אתא
[o] קרקף טעמו גלגולת
[p] חל הוא חומץ :
[q] פיס הוא הגורל :

7 Vel, Cum felle. Nam eadem vox vtrũque significat, propter insignem in vtroque amaritudinẽ. Cõmemorat autẽ Rabbi Dauid Kimhi in lib. R. ad morte plectẽdis morẽ solitũ fuisse potionem præberi ex succo absinthii accelerandæ mortis causa.

8 Quod reliquum est versiculi trigesimiquinti in Græco textu, Syri ne in manuscriptis quidem exemplaribus habẽt: quæ ita scriberẽtur ד׳יתמלא מדם דאתאמר ביד נביא דפלגו נחתי בינתהון ועל לבושי ארמיו פסא. Vt impleretur id quod dictũ est per manum prophetæ, Partiti sunt vestimenta mea inter sese, & super vestẽ meam iecerunt sortem.

36 Καὶ καθήμενοι ἐτήρουν αὐτὸν ἐκεῖ.

Et sedentes seruabāt eum illic.

37 Καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην, ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ ΙΗΣΟΥΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

Et imposuerunt super caput eius crimen ipsius scriptū, HIC EST IESVS REX ILLE IVDÆORVM.

Pronuntiatur verus Messias ab iis ipsis à quibus reiicitur.

38 Τότε σταυροῦνται σὺν αὐτῷ δύο λῃσταὶ, εἷς ἐκ δεξιῶν, καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων.

Tunc crucifigūtur cum eo duo latrones: vnus ad dextram, & alter ad sinistram.

pendens medius inter latrones Christus iudicatus, iam tum incipit mundum iudicare.

39 Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν, κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν,

Qui verò præteribant conuitiabantur ei, mouentes capita sua,

Christus vt plenè pro nobis satisfaceret, non tantum corporis, sed etiam animi summos cruciatus sustinuit & vicit.

Ioh.2.19

40 Καὶ λέγοντες, Ὁ καταλύων τὸν ναὸν καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σῶσον σεαυτόν· εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ.

Et dicentes, ‖Tu qui destruis templum, & triduò ædificas, serua temetipsum: si Filius Dei es, descende è cruce.

41 Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, ἐμπαίζοντες μετὰ τῶν Γραμματέων καὶ πρεσβυτέρων, ἔλεγον,

Similiter autem etiam principes sacerdotum illudentes cum Scribis & senioribus, dicebant,

42 Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. εἰ βασιλεὺς Ἰσραήλ ἐστι, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ.

Alios seruauit, seipsum nō potest seruare. si rex Israel est, descēdat nunc è cruce, & credemus ei.

Psal.22.9
sap.2.18

43 Πέποιθεν ἐπὶ τὸν Θεόν· ῥυσάσθω νῦν αὐτὸν, εἰ θέλει αὐτόν. εἶπε γὰρ, Ὅτι Θεοῦ εἰμι υἱός.

‖Cōfidit in Deo: liberet eū nūc, si vult eū. dixit.n. Filius Dei sum.

44 Τὸ δ' αὐτὸ καὶ οἱ λῃσταὶ οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ, ὠνείδιζον αὐτῷ.

Idipsū autē etiā latrones q̃ crucifixi erāt cū eo, exprobrabāt ei.

45 Ἀπὸ δὲ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ἕως ὥρας ἐννάτης.

A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super vniuersam regionem, vsque ad horam nonam.

Cælum ipsum præ horrore obtenebratur, & Iesus in inferorū gurgitem' immersus eiulat: & interea irridetur.

Psal.22.2

46 Περὶ δὲ τὴν ἐννάτην ὥραν ἀνεβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, λέγων, Ἠλὶ, Ἠλὶ, λαμὰ σαβαχθανί; τοῦτ' ἔστι, Θεέ μου, Θεέ μου, ἱνατί με ἐγκατέλιπες;

Circiter verò horā nonā exclamauit Iesus voce magna, dicens, ‖Eli, Eli, lama sabachthani? Hoc est, Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me?

47 Τινὲς δὲ τῶν ἐκεῖ ἑστώτων ἀκούσαντες ἔλεγον, Ὅτι Ἠλίαν φωνεῖ οὗτος.

Quidam autem ex iis qui illic stabāt, quum *hoc* audissent, dicebant, Eliam vocat iste.

Psal.69.22

48 Καὶ εὐθέως δραμὼν εἷς ἐξ αὐτῶν, καὶ λαβὼν σπόγγον, πλήσας τε ὄξους, καὶ περιθεὶς καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτόν.

Et statim currēs quidam ex eis, ‖quum acceptā spongiam impleuisset aceto & circumposuisset calamo, dedit ei vt biberet.

49 Οἱ δὲ λοιποὶ ἔλεγον, Ἄφες ἴδωμεν εἰ ἔρχεται Ἠλίας σώσων αὐτόν.

Reliqui verò dicebāt, Sine videam⁹ an veniat Elias seruatur⁹ eū.

50 Ὁ δὲ Ἰησοῦς πάλιν κράξας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα.

Iesus autē quū rursum clamasset voce magna, emisit spiritum.

Christus superatis cæteris hostibus, tandem etiam mortem ipsam lacessit.

Καὶ Et

36 ויתבין הוו ונטרין לה תמן :

Et ſedebant & ſeruabant eũ illic.

37 וסמו לעל מן רשה [a]עלתא דמותה בכתבא הנו ישוע מלכא דיהודיא :

Et poſuerunt ſupra caput eius cauſã mortis ipſius in ſcripto, HIC EST IESCHVA REX IVDAEORVM.

38 [b]ואזדקפו עמה תרין לסטיא חד מן ימינה וחד מן סמלה:

Et crucifixi ſunt cũ eo duo latrones, vnus à dextra eius, & vnus à ſiniſtra eius.

39 אילין דין דעברין הוו מגדפין הוו עלוהי ומנידין רשיהון :

Illi autẽ qui tranſibant, conuitiabantur ei, et mouebant capita ſua,

40 ואמרין סתר היכלא ובנא לה לתלתא יומין פצא נפשך אן ברה אנת דאלהא [c]וחות מן זקיפא :

Et dicebant, Qui deſtruis templum, & ædificas ipſum tribus diebus, libera [9]animam tuam, ſi filius es Dei, & deſcende de cruce.

41 הכות אף רבי כהנא [d]מבזחין הוו עם ספרא וקשישא ופרישא ואמרין:

Similiter etiã principes ſacerdotũ illudebãt cum Legiſperitis & ſenioribus et Phariſæis, ac dicebant,

42 לאחרנא [e]אחי נפשה לא משכח למחיו אן מלכה הו דיסריל [f]יחות השא מן זקיפא ונחזא [g]ונהימן בה :

Alios ſeruauit, ſeipſum ſeruare nõ poteſt. Si Rex Iſraelis eſt, deſcendat nunc à cruce, vt videamus, et credamus in eum.

43 תכיל על אלהא יפרקיוהי השא אן צבא בה אמר גיר דברה אנא דאלהא :

Spem habet in Deo, liberet eum nunc, [10]ſi vult eum. dixit enim Filius ſum Dei.

44 הכות אף גיסא הנון דאזדקפו עמה מחסדין הוו לה :

Similiter et iã graſſatores illi qui crucifixi erãt cũ eo, exprobrabãt ei.

45 מן שת שעין דין הוא חשוכא על כלה ארעא עדמא לשעא תשע :

A ſexta autẽ hora factæ ſunt tenebræ ſuper vniuerſam terram vſque ad horam nonam.

46 ולאפי תשע שעין קעא ישוע בקלא רמא ואמר איל איל למנא שבקתני:

Et circa horam nonam clamauit Ieſchua voce alta, et ait, Deus, Deus, ad quid dereliquiſti me?

47 אנשין דין מן הנון דקימין הוו תמן כד שמעו אמרין הוו הנא לאליא קרא :

Quidam autem ex iis qui ſtabãt illic, quum audiuiſſent, dicebãt, Iſte Iliah vocat.

48 ובה בשעתא רהט חד מנהון ושקל אספוגא [h]ומלה [i]חלא [k]וסמה בקניא ומשקא הוא לה :

Et in illa hora accurrit vnus ex eis, & accepit ſpongiam, ac impleuit eam aceto, et poſuit eam in arundinem, & potum præbebat ei.

49 שרכא דין אמרין הוו שבוקו נחזא אן אתא אליא למפרקה :

Reliqui autẽ dicebant illi, [11]Sinite videamus, num veniat Iliah ad liberandum eum.

50 הו דין ישוע תוב קעא בקלא רמא ושבק רוחה :

Ipſe autem Ieſchua iterum clamauit voce elata, & emiſit ſpiritum ſuum.

ומחדא Et

[a] עלל
[b] זקף
[c] נחת
[d] בזח כמו בזא
[e] חיה
[f] נחת
[g] אמן
[h] מלא
[i] חלטעמו חומץ
[k] סים

9 Id eſt, Teipſum.

10 Id eſt, Si delectatur eo. Hebraicè אם חפץ בו.

11 Syrus paraphraſtes habebat נחזא שבוקו: quaſi prius verbum eſſet plurale. Sed exiſtimarem literam Vau, quæ ſecundo verbo נחזא præfigi debuit, priori verbo שבוק fuiſſe affixã, atque ita perperã ex ſingulari verbo plurale factũ eſſe, niſi manuſcriptus codex Heidelbergenſis idem haberet.

1.Par.3.14

Καὶ ἰδοὺ, τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω· καὶ ἡ γῆ ἐσείσθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν. 51

Et ecce, aulæum templi fissum est in duas partes à summo vsque ad imum: & terra mota est, & petræ fissæ sunt.

Christus etiam mortuus, se Deū omnipotentem esse, vel ipsis hostib. confitentibus demonstrat.

Καὶ τὰ μνημεῖα ἀνεῴχθησαν· καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθη. 52

Et monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorũ qui dormierant, surrexerunt.

Καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς. 53

Qui egressi è monumentis post resurrectionem eius, introierunt in sanctam vrbem, & apparuerũt multis.

Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες τὸν σεισμὸν καὶ τὰ γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, λέγοντες, Ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος. 54

Centurio verò & qui cum eo erant seruantes Iesum, viso terræmotu & iis quæ facta fuerant, timuerunt vehementer, dicentes, Verè Filius Dei erat iste.

Ἦσαν δὲ ἐκεῖ γυναῖκες πολλαὶ ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι, αἵτινες ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, διακονοῦσαι αὐτῷ. 55

Erant autem illic mulieres multæ procul spectantes, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa, ministrantes ei.

Ἐν αἷς ἦν Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ μήτηρ, καὶ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου. 56

Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Iose mater, & mater filiorum Zebedæi.

Marc.15.42
luc.23.50
iohan.19.39

Ὀψίας δὲ γενομένης ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσιος ἀπὸ Ἀριμαθαίας, τοὔνομα Ἰωσὴφ, ὃς καὶ αὐτὸς ἐμαθήτευσε τῷ Ἰησοῦ. 57

Quum autem serum diei esset, venit homo diues ab *vrbe* Arimathæa, nomine Ioseph, qui & ipse discipulus fuerat Iesu.

Christus non clā, sed præsides consensu, ab homine celebri, loco non procul sito, in monumento nouo sepelitur, vt de vera ipsius morte ambigi non possit.

Οὗτος προσελθὼν τῷ Πιλάτῳ, ᾐτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Τότε ὁ Πιλάτος ἐκέλευσεν ἀποδοθῆναι τὸ σῶμα. 58

Is adiit Pilatũ, & petiit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.

Καὶ λαβὼν τὸ σῶμα ὁ Ἰωσὴφ, ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι καθαρᾷ. 59

Et Ioseph quum accepisset corpus, inuoluit illud sindone pura.

Καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ, ὃ ἐλατόμησεν ἐν τῇ πέτρᾳ· καὶ προσκυλίσας λίθον μέγαν τῇ θύρᾳ τοῦ μνημείου, ἀπῆλθεν. 60

Posuítque in monumento suo nouo quod exciderat in petra: & aduoluto saxo magno ad ostium monumenti, abiit.

Ἦν δὲ ἐκεῖ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, καθήμεναι ἀπέναντι τοῦ τάφου. 61

Erat autem illic Maria Magdalene & altera Maria, sedentes cõtra sepulchrum.

Τῇ

Postero

51 ומחדא אפי תרעא דהיכלא [a]אצטרי לתרין מן לעל עד־מא לתחת וארעא [b]אתתזיעת וכאפא [c]אצטרי :

a צרא b זוע c צרא

51 *Et illico [12]facies portæ templi fiſſa eſt [13]in duo, à ſummo ipſo vſque ad imum: & terra mota eſt, et petræ fiſſæ ſunt.*

52 ובית קבורא אתפתחו ופגרא סגיאא דקדישא דשכיבין הוו קמו :

52 *Et ſepulchra aperta ſunt, & corpora multa ſanctorũ qui obdormierant, ſurrexerunt.*

53 ונפקו ובתר [d]קימתה [e]עלו למדינתא קדישתא [f]ואתחזיו לסגיאא :

d קום e עול f חזא

53 *Et egreßi ſunt, et poſt reſurrectionem eius ingreßi ſunt in vrbem ſanctam, & conſpecti ſunt multis.*

54 קנטרונא ודעמה דנטרין הוו לישוע כד חזו זועא ואילין דהוי דחלו טב ואמרו שריראית הנא ברה הוא דאלהא :

54 *Centurio autem et qui cum eo erant, qui ſeruabant Ieſchua, quum vidiſſent motionẽ [terræ] et illa quæ fiebant, metuerunt valde, & dixerunt, Verè iſte erat Filius Dei.*

55 אית הוי דין תמן נשא סגיאתא דחזין הוי מן רוחקא הלין [g]דאתי הוי בתרה דישוע מן גלילא ומשמשין הוי לה :

g אתא

55 *Erant autem mulieres multæ quæ ſpectabant è longinquo, quæ [14]venerant poſt Jeſchua à Galilæa, & miniſtrabant ei.*

56 דחדא מנהין מרים מגדליתא ומרים אמה דיעקוב ודיוסא ואמהון דבני זבדי :

56 *Quarum vna erat Mariã Magdalitha, & Mariam mater Iaakub & Jauſe, et mater filiorum Zabbedai.*

57 כד הוא דין רמשא אתא גברא עתירא מן רמתא דשמה יוסף דאף הו אתתלמד הוא לישוע :

57 *Quum eſſet autẽ veſpera, venit vir diues à Ramatha, cuius nomen erat Jauſeph, qui etiam ipſe diſcipulus fuerat factus Ieſchua:*

58 הנא קרב לות פילטוס ושאל פגרה דישוע ופקד פילטוס דיתיהב לה פגרא :

58 *Iſte acceßit ad Pilatum, & petiit corpus Ieſchua, & præcepit Pilatus vt daretur ei corpus.*

59 ושקלה יוסף לפגרא וכרכה בחיצא דכתנא נקדא :

59 *Et accepit Iauſeph corpus ipſũ, et inuoluit ipſũ in [15]ſindone lineamũda.*

60 [h]וסמה בבית קבורא [i]חדתא די לה דנקיר בכאפא ועגלו כאפא רבתא [k]ארמיו על תרעא דבית קבורא ואזלו :

h סים i חדת k רמא

60 *Poſuitque ipſum in ſepulchro nouo quod erat ei, quod effoſſum erat in petra: ac deuoluto lapide magno obiecerũt oſtio ſepulchri, et abierunt.*

61 אית הוי דין תמן מרים מגדליתא ומרים אחריתא דיתבין הוי לקובלה דקברא :

61 *Erant autem ibi Mariam Magdalitha, et Mariam altera, quæ ſedebant è regione ſepulchri.*

12 Quod in Græco textu dicitur καταπέτασμα, & exponitur à quibuſdam velum, ab aliis verò aulæum. Syriacus textus pluribus circumſcribit, & vocat Faciẽ portæ templi, idque cõſtanter, vbicunque habetur in Nouo teſtamento. Appellatur autem facies portæ templi, quia ingredientibus frontis inſtar in oculos incurreret, atque partem portæ anteriorem cõtegeret. Hoc modo per ſynecdochen templum deſignabit partem eius ſacratiorem, id eſt, Sanctũ ſanctorum. Facies portæ templi, id eſt Sacrarii.

13 Id eſt, In duas partes.

14 Id eſt, Sequutæ fuerant.

15 Eandem vocẽ חיצא in eadem ſignificatione legeſ infrà, Luc. 23. 53

ליומא Die

Τῇ δὲ ἐπαύριον, ἥτις ἐστὶ μετὰ τὴν παρασκευήν, συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς Πιλάτον, 62

Λέγοντες, Κύριε, ἐμνήσθημεν ὅτι ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν, ἔτι ζῶν, Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι. 63

Κέλευσον οὖν ἀσφαλισθῆναι τὸν τάφον ἕως τῆς τρίτης ἡμέρας· μήποτε ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς κλέψωσιν αὐτόν, καὶ εἴπωσι τῷ λαῷ, Ηγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν. καὶ ἔσται ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώτης. 64

Εφη δὲ αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Εχετε κουστωδίαν· ὑπάγετε, ἀσφαλίσασθε ὡς οἴδατε. 65

Οἱ δὲ πορευθέντες ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, σφραγίσαντες τὸν λίθον, μετὰ τῆς κουστωδίας. 66

Κεφάλαιον κη

Marc.16.6 ioh.10.11

Οψὲ δὲ σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, θεωρῆσαι τὸν τάφον. 1

Καὶ ἰδοὺ, σεισμὸς ἐγένετο μέγας. ἄγγελος γὰρ Κυρίου καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ, προσελθὼν ἀπεκύλισε τὸν λίθον ἀπὸ τῆς θύρας, καὶ ἐκάθητο ἐπάνω αὐτοῦ. 2

Ην δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπὴ, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιών. 3

Απὸ δὲ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἐσείσθησαν οἱ τηροῦντες, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ νεκροί. 4

Αποκριθεὶς δὲ ὁ ἄγγελος εἶπε ταῖς γυναιξὶ, Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς· οἶδα γὰρ ὅτι Ιησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον ζητεῖτε. 5

Οὐκ ἔστιν ὧδε· ἠγέρθη γὰρ, καθὼς εἶπε. δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος. 6

Καὶ ταχὺ πορευθεῖσαι εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ --- 7

ὅτι

Postero autē die quæ sequitur Parasceuen, coacti sunt principes Sacerdotū & Pharisæi ad Pilatū,

Ipsius Christi interfectoribus sepulchri custodia committitur, quo minus possit de eius resurrectione dubitari.

Dicētes, Domine, meminimus planū illū dixisse quū adhuc viueret, Tertio pòst die surgam.

Iube ergo muniri sepulchrum vsque in diem tertium: nequando veniāt discipuli eius nocte, & furentur eum, dicántque populo, Surrexit à mortuis. & erit vltimus error peior priore.

Dixit eis Pilatus, Habetis custodiam: abite, munite sicut scitis.

Ipsi autem profecti munierunt sepulchrum, obsignato lapide, cū custodia.

Cap. XXVIII.

Christus, profligata in ipso sepulchro morte, sua vi resurgit: quod mox Angelus testificatur.

EXtremo autē Sabbatho, quū lucesceret in primū *diē* hebdomadis, venit Maria Magdalene & altera Maria vt spectarent sepulchrum.

Et ecce, terræmotus factus est magnus. Angelus enim Domini quū descendisset è cælo, & accessisset, deuoluit lapidem ab ostio, sedebátque super eum.

Erat autem visus eius vt fulgur, & vestimētū eius albū sicut nix.

Custodes aūt cōcussi sūt p ipsius timore, & facti sūt sicut mortui.

Respōdēs aūt Angelus dixit mulierib⁹, Vos *verò* ne timete: scio enim vos Iesū crucifixū quærere.

Nō est hîc. surrexit enim, prout dixit. Venite, videte locum vbi iacebat Dominus.

Et citò profectæ dicite discipulis eius, ---

eum

[a] אית ליומא דין דמחר [a]דאיתוהי בתר ערובתא אתכנשו רבי כהנא ופרישא לות פילטוס :

62 *Die verò crastina quæ est post parasceuen, congregarunt se principes sacerdotum & pharisæi ad Pilatum,*

[b] טעה [c] קום
63 ואמרין לה מרן אתדכרן דהו [b]מטעינא אמר הוא כד חי דמן בתר תלתא יומין [c]קאם אנא :

63 *Et dicunt ei, Domine noster, memores sumus quòd ille impostor dicebat quum viueret, Post tres dies ego resurgam.*

[d] זהר [e] אתא
64 פקוד הכיל [d]מזדהרין בקברא עד־מא לתלתא יומין דלמא [e]יאתון תלמידוהי יגנבוניהי בלליא ויאמרון לעמא דמן בית מיתא קם ותהוא טועי אחריתא בישא מן קדמיתא :

64 *Præcipe igitur diligentes [esse] circa sepulchrum vsque ad diem tertiũ, ne veniant discipuli eius [et] furentur eum nocte, et dicant populo quòd [16] ex mortuis resurrexit: et sit error posterior peior quàm prior.*

16 Ad verb. Ab inter mortuos. Gallicè bene exprimiturSyra phrasis, *D'entre lesmorts.*

[f] אזל [g] זהר
65 אמר להון פילטוס אית לכון קסטונרא [f]זלו [g]אזדהרו איכנא דידעין אנתון :

65 *Dixit illis Pilatus, Sunt vobis custodes: abite, diligentes sitis sicut vos nostis.*

66 הנון דין אזלו אזדהרו בקברא וחתמו כאפא הי עם קסטונרא :

66 *Ipsi autem profecti, diligentes fuerunt circa sepulchrum, [17] et obsignarunt lapidẽ ipsum cũ [18] custodibus.*

17 Id est, Duplici ratione muniuerũt sepulchrum, a ppo-nẽdo scilicet sigillũ ad ostium eius, & collocando militũ custodiam.

18 קסטונרא quasi custodia, voce à Latinis mutuata, sicut & in Græco contextu.

קפלאון כ״ח

Cap. XXVIII.

1 ברמשא דין בשבתא דנגה חד בשבא אתת מרים מגדליתא ומרים אחרתא דיחזין קברא :

1 *V[1]Espere autẽ[2] in sabbatho, cuius [vesperæ] lux prima est in septimana, venit Mariã Magdalitha & Mariam altera, vt spectarẽt sepulchrum.*

1 Vespera sæpe totum noctis tempus designat: licet propriè significet principium noctis. Atque hoc loco significat noctis partem auroræ proximam, sicut in Marc. cap. vltimo expressius sumitur.

2 Ad verb. In sabbatho. Sed lingua Syra & Talmudica ac etiam Hebraica, septimana dicitur sabbathum, & dies singuli in ea denominantur ab ordine, prima sabbathi, secunda sabbathi &c. A sabbatho enim tota septimana ob eximiam dignitatem denominatur. Hoc sensu pharisæus ille apud Luc. 18, iactabat inter reliqua sua benefacta, quòd bis in sabbatho ieiunaret, id est, Bis in septimana.

2 והא זועא רבא הוא מלאכא גיר דמריא נחת מן שמיא וקרב עגל כאפא מן תרעא ויתב הוא עליה :

2 *Et ecce, magnus motus factus est: Angelus enim Domini descendit de cælo, & quũ accessisset, deuoluit petram ab ostio, & sedebat super illud.*

3 איתוהי הוא דין חזוה איך ברקא ולבושה חור הוא איך תלגא :

3 *Erat autem aspectus eius tanquã fulgur, et indumentum eius album erat sicut nix.*

[h] זוע
4 ומן דחלתה [h]אתתזיעו אילין דנטרין הוו והוו איך מיתא :

4 *Et præ timore eius cõcussi sunt illi q custodiebãt, et facti sũt sicut mortui.*

[i] בעא
5 ענא דין מלאכא ואמר לנשא אנתין לא תדחלן ידע אנא גיר דלישוע דאזדקף [i]בעין אנתין :

5 *Respondit autem Angelus, & dixit mulieribus, Vos ne timeatis: scio enim ego quòd Ieschua qui crucifixus fuit, vos quæritis.*

[k] אתא
6 לא הוא תנן קם לה גיר איכנא דאמר [k]תאין חזיין דוכתא דסים הוא בה מרן :

6 *Nõ est hic: surrexit enim sicut dixit. Venite, spectate locum in quo positus erat Dominus noster.*

[l] אזל
7 [l]וזלין בעגל ואמרין לתלמידוהי

7 *Et abite [3] celeriter, dicite discipulis eius, --*

3 Ad verb. In celeritate. Hebr.

ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν. καὶ ἰδού, προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε. ἰδού, εἶπον ὑμῖν.

eũ surrexisse à mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam: illic eũ videbitis. Ecce, dixi vobis.

8 Καὶ ἐξελθοῦσαι ταχὺ ἀπὸ τοῦ μνημείου μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς μεγάλης, ἔδραμον ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.

Tunc egressæ citò à monumẽto cũ timore & gaudio magno, currebãt vt renũtiarẽt discipulis eiꝰ.

9 Ὡς δὲ ἐπορεύοντο ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ὁ Ἰησοῦς ἀπήντησεν αὐταῖς, λέγων, Χαίρετε. Αἱ δὲ προσελθοῦσαι ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ.

Quũ autẽ proficiscerẽtur vt renuntiarẽt discipulis eius, ecce, Iesus occurrit eis, dicens, Auete. Illæ autem accesserunt, & prehenderũt pedes eiꝰ, & adorauerũt eũ.

Christus ipse post resurrectionem apparet, & missis ad discipulos mulieribus, ostendit se curam eorũ abiecisse.

10 Τότε λέγει αὐταῖς ὁ Ἰησοῦς, Μὴ φοβεῖσθε· ὑπάγετε, ἀπαγγείλατε τοῖς ἀδελφοῖς μου ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· κἀκεῖ με ὄψονται.

Tũc ait eis Iesus, Ne timete: abite, annuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam: & illic me videbunt.

11 Πορευομένων δὲ αὐτῶν, ἰδού, τινὲς τῆς κουστωδίας ἐλθόντες εἰς τὴν πόλιν ἀπήγγειλαν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα.

Proficiscentibus autẽ ipsis, ecce, quidã ex custodia venerũt in vrbẽ & annũtiauerũt principibꝰ Sacerdotum omnia quæ facta fuerant.

Quo magis sol lucet, eo magis excæcantur impii.

12 Καὶ συναχθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, συμβούλιόν τε λαβόντες, ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις·

Tunc coacti cum senioribus, consilio capto, pecuniam multã dederunt militibus:

13 Λέγοντες, Εἴπατε, Ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες ἔκλεψαν αὐτὸν ἡμῶν κοιμωμένων.

Dicentes, Dicite, Discipuli eius nocte venerunt, & eũ furati sunt nobis dormienti bus.

14 Καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος, ἡμεῖς πείσομεν αὐτόν, καὶ ὑμᾶς ἀμερίμνους ποιήσομεν.

Quòd si hoc auditum fuerit apud præsidẽ, nos persuadebimus ei, & securos vos præstabimus.

15 Οἱ δὲ λαβόντες τὰ ἀργύρια, ἐποίησαν ὡς ἐδιδάχθησαν. καὶ διεφημίσθη ὁ λόγος οὗτος παρὰ Ἰουδαίοις μέχρι τῆς σήμερον.

Ipsi verò accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti: & diuulgatus est iste sermo apud Iudæos vsque ad hodiernum diem.

16 Οἱ δὲ ἕνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὸ ὄρος οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.

Vndecim autem discipuli profecti sunt in Galilæam in montẽ vbi constituerat eis Iesus.

Discipulis quoque apparet Christus, quos etiam Apostolos designat.

16 Καὶ ἰδόντες αὐτόν, προσεκύνησαν αὐτῷ· οἱ δὲ ἐδίστασαν.

Et quũ vidissent eum, adorauerũt eum: quidã autẽ dubitauerũt.

18 Καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησεν αὐτοῖς, λέγων, Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. (Heb.1.2)

Et accedens Iesus loquutus est eis, dicens, ‖Data est mihi omnis autoritas in cælo & in terra.

Κεφάλαια apostolatus, doctrinæ à Christo traditæ per orbẽ terrarum promulgatio, & sacramentorum administratio. quarum rerum efficacia non à ministris sed à Domino pẽdet.

19 Πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· (Marc.16.15)

Profecti ergo docete omnes gẽtes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti:

דקם מן בית מיתא והא קדם לכון
לגלילא תמן [a]תחזוניהי הא אמרת לכון׃

quòd surrexit à [4] mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam: illic videbitis eum. Ecce, ego dixi vobis.

8 ואזלין עגל מן קברא בדחלתא
ובחדותא רבתא ורהטן דיאמרן
לתלמידוהי׃

8 Et abierunt celeriter à sepulchro cum timore & gaudio magno, et cucurrerunt vt renuntiarent discipulis eius.

9 והא ישוע פגע בהין ואמר להין
שלם לכין הנין דין קרבי אחדי
רגלוהי וסגדי לה׃

9 Et ecce, Ieschua occurrit eis, et dixit eis, Pax vobis. Illæ autem accesserunt [ac] apprehenderunt pedes eius, & adorauerunt eum.

10 הידין אמר להין ישוע לא תדחלן
אלא [b]זלין אמרין לאחי דיאזלון
לגלילא ותמן יחזונני׃

10 Tunc dixit eis Ieschua, Ne timeatis: sed abite, renuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam: & illic visuri sunt me.

11 כד אזלין דין [c]אתו אנשא מן
קסטונרא הנון למדינתא ואמרו
לרבי כהנא כל מדם דהוא׃

11 Quũ autẽ abirent, venerunt quidã è custodibus illis in vrbẽ, ac renũtiarunt principibus sacerdotũ quicquid factum fuerat.

12 ואתכנשו עם קשישא ונסבו מלכא
ויהבו כספא לא זעור לקסטונרא׃

12 Et cõgregati sunt cum senioribus, & ceperunt consilium: dederúntque argenti non modicum custodibus,

13 ואמרין להון אמרו דתלמידוהי
אתו גנבוהי בליליא כד דמכינן׃

13 Et dixerunt eis, Dicite, Discipuli eius venientes furati sunt eum nocte quum dormiremus,

14 ואן אשתמעת הדא קדם הגמונא
חנן [d]מפיסינן לה ולכון דלא [e]צפתא
עבדינן׃

14 Et, si auditum fuerit hoc apud præsidẽ, nos persuadebimus ei: vos autẽ sine solicitudine esse [5] iubemus.

15 הנון דין כד נסבו כספא עבדו
איך דאלפו אנון ונפקרת [f]מלתא
הדא בית יהודיא עד־מא ליומנא׃

15 Illi autẽ quũ accepissent argentũ, fecerunt sicut docuerant eos: & diuulgatus est sermo iste inter Iudæos vsque in hodiernum diem.

16 תלמידא דין חד־עסר אזלו לגלילא
לטורא איכא [g]דועד אנון ישוע׃

16 Discipuli autem vndecim profecti sunt in Galilæam, in montẽ vbi constituerat eis Ieschua.

17 וכד חזאוהי סגדו לה מנהון דין
אתפלגו [h]הוו׃

17 Et quũ vidissẽt eũ adorauerũt eũ: [quidã] autem ex eis dubitauerant.

18 וקרב ישוע מלל עמהון ואמר
להון אתיהב לי כל שולטן בשמיא
ובארעא ואיכנא דשדרני אבי אף
אנא משדר אנא לכון׃

18 Accedens Ieschua loquutus est cũ eis, et dixit eis, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.[6] Et sicut me misit Pater meus, etiam ego mitto vos.

19 [i]זלו הכיל ולמדו כלהון עממא
ואעמדו אנון בשם אבא וברא
ורוחא דקודשא׃ ואלפו

19 Ite ergo, docete omnes populos, & baptizate eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti: Q.ij.

[a] חזא
[b] אזל
[c] אתא
[d] פיס
[e] יצף
[f] מלל
[g] יעד
[h] הוא
[i] אזל

4 Ad verbum, De intermortuos Gallicè D'entre les morts.

5 Id est, Facimus. Id est, Securos reddimus, & solicitudine liberamus.

6 Hæc in Syriaco habentur: quæ in Matthæo non leguntur in Græcis & Latinis exemplaribus.

Διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν. καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν.

20 Docentes eos seruare omnia quæ mandaui vobis. & ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Amen.

Τὸ κατὰ Μάρκον εὐαγγέλιον.

Euangeliũ secundũ Marcum.

Κεφάλαιον α.

Cap. I.

1 ΑΡΧΗ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ·

Principiũ Euangelii Iesu Christi Filii Dei:

2 Ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου.

Vt scriptũ est in Prophetis, ‖Ecce, ego mitto nuntiũ meũ ante faciẽ tuã, qui parabit viã tuã coram te.

Malach. 3. 1

Iohannes præit Christo, sicut prædictũ est à Prophetis.

3 Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.

‖Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.

Esa. 40. 3 luc. 3. 4 iohan. 1. 15

4 Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

‖Baptizabat Iohannes in deserto, & prædicabat baptismũ resipiscentiæ ad remissionẽ peccatorũ.

Matth. 3. 4

Summa doctrinæ Iohannis, aut potius Christi, remissio peccatorum & emendatio vitæ.

5 Καὶ ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ Ἰουδαία χώρα, καὶ οἱ Ἱεροσολυμῖται· καὶ ἐβαπτίζοντο πάντες ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ ὑπ' αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

‖Et exibat ad eum tota Iudææ regio, ac Ierosolymitæ: & baptizabantur omnes ab eo in Iordane flumine, confitentes peccata sua.

Matth. 3. 5

6 Ἦν δὲ Ἰωάννης ἐνδεδυμένος τρίχας καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ· καὶ ἐσθίων ἀκρίδας καὶ μέλι ἄγριον.

Induebatur autem Iohannes pilis camelorum, & zona pellicea circa lumbos suos:‖ & edebat locustas & mel syluestre.

Leuit. 11. 22

7 Καὶ ἐκήρυσσε, λέγων, Ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ.

‖Et prædicabat, dicens, Venit ponè me qui validior me est, cuius non sum dignus qui incuruatus soluam corrigiam solearum.

Matth. 3. 12 luc. 3. 16 ioh. 1. 27

Iohannes & omnes ministri in Christum Dominum respiciunt.

8 Ἐγὼ μὲν ἐβάπτισα ὑμᾶς ἐν ὕδατι· αὐτὸς δὲ βαπτίσει ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

‖Ego quidem baptizaui vos aqua: ipse verò baptizabit vos Spiritu sancto.

Act. 1. 5, & 2. 4, & 11. 16, & 19. 4

Καὶ

Et

20 וַאֲלִפוּ אֱנוּן [a]דְיִטְרוּן כֹּל מָא דְפַקֶּדְתְּכוּן וְהָא אֲנָא עַמְכוּן אֲנָא כֻּלְהוֹן יַוְמָתָא עַד־מָא לְשׁוּלָמֵה דְעָלְמָא אַמִּין׃

[a] נטר

20 Et docete eos vt cuſtodiant quicquid mandaui vobis. Et ecce, ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. Amen.

שְׁלֵם אֶוַנְגֶּלִיוֹן קַדִּישָׁא כְּרוּזוּתָא דְמַתַּי דְאַכְרֵז עֶבְרָאִית בַּאַרְעָא דְפַלֶּסְטִינֵי׃

Finis Euangelii ſancti prædicationis Mattai, quod prædicauit Hebraicè in regione Palæſtinæ.

אֶוַנְגֶּלִיוֹן קַדִּישָׁא סַבְרְתָא דְמַרְקוֹס מְסַבְרָנָא׃

Euãgelium ſanctum annũtiationis Marci Euãgeliſtæ.

קֵפָלֵאוֹן א׳

Cap. I.

1 הֵישָׁא דְאַוַנְגֶּלִיוֹן דְיֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא בְּרֵהּ דַאֲלָהָא׃

2 אֵיךְ דַכְתִיב בְּאֵשַׁעְיָא נְבִיָא דְהָא מְשַׁדַּר אֲנָא מַלְאָכִי קֳדָם פַּרְצוּפָךְ דְיִתַקֵּן אוּרְחָךְ׃

3 קָלָא דְקָרָא בְּמַדְבְּרָא טַיְבוּ אוּרְחֵהּ דְמָרְיָא [b]וְאַשְׁווּ שְׁבִילְוָהִי׃

4 הֲוָא יוֹחָנָן בְּמַדְבְּרָא מַעֲמֵד וּמַכְרֵז מַעֲמוֹדִיתָא [c]דְתְיָבוּתָא לְשׁוּבְקָנָא דְחַטָהָא׃

5 וְנַפְקָא הֲוָת לְוָתֵהּ כֻּלָּהּ [d]כּוּר דִיהוּד וְכֻלְהוֹן בְּנַי אוּרְשְׁלֵם וּמַעֲמֵד הֲוָא לְהוֹן בְּיוּרְדְנָן נַהֲרָא כַּד [e]מוֹדִין בְּחַטָהַיְהוֹן׃

6 הוּ דֵין יוֹחָנָן לְבִישׁ הֲוָא לְבוּשָׁא דְסַעֲרָא דְגַמְלֵא וְאָסִיר הֲוָא עַרְקְתָא דְמֶשְׁכָא [f]בְּחַצְוְהִי וּמָאכוּלְתֵהּ [g]אִיתַיָהּ הֲוָת קַמְצֵא וְדִבְשָׁא דְבַרָא׃

7 וּמַכְרֵז הֲוָא וְאָמַר הָא אָתֵא בָּתְרִי [h]דְחַיְלְתָן מֶנִי הוּ דְלָא שָׁוֵא אֲנָא [i]דְאֶתְגְהֵן [k]אַשְׁרֵא עַרְקָא [l]דְמְסָנַוְהִי׃

8 אֲנָא אַעֲמֵדְתְּכוּן בְּמַיָא הוּ דֵין יַעֲמְדְכוּן בְּרוּחָא דְקוּדְשָׁא׃

[b] שוא
[c] תוב
[d] כור, טעמו חכל וכא מלשון יון:
[e] ידה
[f] חצן, טעמו במתניו או בחלציו:
[g] אית
[h] חיל
[i] גהן טעמו כרע:
[k] שרא
[l] מסן

1 *Principium Euangelii Jeſchua Chriſti, Filii Dei.*

2 *Sicut ſcriptũ eſt in Iſaia Propheta, [nẽpe], Ecce, ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam.*

3 *Vox clamãtis in deſerto, Parate viã Domini, et exæquate ſemitas eius.*

4 *Erat Iuchannan in deſerto baptizans, & prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum.*

5 *Et exibat ad eũ vniuerſa regio Iudææ, & omnes [1] filii Vriſchelem, & baptizabat eos in Iordane flumine, quum confiterentur peccata ſua.*

6 *Ipſe autem Juchannan indutus erat veſtimento pili camelorum, et cinctus erat zona pellicea in lumbis ſuis: & cibus eius erat locuſtæ et mellis ſylueſtris.*

7 *Et prædicabat, ac dicebat, [2] Ecce, poſt me venit qui validior eſt me, is cui nõ ſum dignus vt me incuruans ſoluã corrigias calceamentorũ eius.*

8 *Ego baptizaui vos aqua, ipſe verò baptizabit vos Spiritu ſancto.*

1 Id eſt, Ciues Vriſchelem. Hebraiſmus.

2 Id eſt, Sequitur me. Hebraiſmus.

Matth.3.14 luc.3.22 Ioh.1.33

9 Καὶ ἐγένετο ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, ἦλθεν Ἰησοῦς ἀπὸ Ναζαρὲθ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ Ἰωάννου εἰς τὸν Ἰορδάνην.

‖Et factum est diebus illis, venit Iesus à Nazareth *urbe* Galilææ, & baptizatus est in Iordane à Iohanne.

Christus Baptismum nostrum in sese consecrat.

10 Καὶ εὐθέως ἀναβαίνων ἀπὸ τοῦ ὕδατος, εἶδε σχιζομένους τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡσεὶ περιστερὰν, καταβαῖνον ἐπ᾽ αὐτόν.

Et statim ascẽdẽs ex aqua, vidit findi cælos, & Spiritum tanquam columbam descendere super eũ.

Vocatio Christi è cælis ut capitis Ecclesiæ.

11 Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῶν οὐρανῶν, Σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα.

Et vox extitit è cælis, Tu es Filius ille meus dilectus, in quo acquiesco.

Matth.4.1 luc.4.1

12 Καὶ εὐθὺς τὸ Πνεῦμα αὐτὸν ἐκβάλλει εἰς τὴν ἔρημον.

‖Statímque Spiritus eum expellit in desertum.

Christus tẽtatus vincit.

13 Καὶ ἦν ἐκεῖ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡμέρας τεσσαράκοντα, πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων· καὶ οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ.

Et fuit illic in deserto dies quadraginta, tentante eum Satana. erátque cum feris: & Angeli ministrabant ei.

Matth.4.12 luc.4.14 iohan.4.43

14 Μετὰ δὲ τὸ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ·

‖Postquam autem traditus fuit Iohannes in custodiam, venit Iesus in Galilæam, prædicans Euangelium regni Dei:

Iohanne capto plenè se prodit Christus.

15 Καὶ λέγων, Ὅτι πεπλήρωται ὁ καιρὸς, καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· μετανοεῖτε, καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

Et dicẽs, Impletũ est tẽpus, & appropinquauit regnũ Dei: resipiscite, & credite Euangelio.

Math.4.18 luc.5.2

16 Περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, εἶδε Σίμωνα καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον ἐν τῇ θαλάσσῃ, (ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς)

‖Ambulans autem ad mare Galilææ, vidit Simonem & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare, (erant enim piscatores)

Vocatio Simonis & Andreæ.

17 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

Et dixit eis Iesus, Sequimini me, & faciam ut sitis piscatores hominum.

18 Καὶ εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ.

Et *ipsi* statim omissis retibus suis sequuti sunt eum.

19 Καὶ προβὰς ἐκεῖθεν ὀλίγον, εἶδεν Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ αὐτοὺς ἐν τῷ πλοίῳ καταρτίζοντας τὰ δίκτυα.

Tunc progressus illinc paululũ, vidit Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrẽ eius, qui & ipsi in nauigio sarciebant retia.

Vocatio Iacobi & Iohannis.

20 Καὶ εὐθέως ἐκάλεσεν αὐτούς· καὶ ἀφέντες τὸν πατέρα αὐτῶν Ζεβεδαῖον ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ τῶν μισθωτῶν, ἀπῆλθον ὀπίσω αὐτοῦ.

Statímque vocauit eos & : *ipsi* omisso patre suo Zebedæo, in nauigio cum mercenariis, sequuti sunt eum.

Matth.4.13 luc.4.31

21 Καὶ εἰσπορεύονται εἰς Καπερναούμ· καὶ εὐθέως τοῖς σάββασιν εἰσελθὼν εἰς συναγωγὴν, ἐδίδασκε. Καὶ

‖Et ingrediũtur Capernaũ: statímq; sabbatho ingressus Iesus in synagogam, docebat. Et

Annuntiat doctrinã qua sola expellitur Satan è mũdo: quod etiam miraculo confirmat.

9 והוא ביומתא הנון אתא ישוע מן נצרת דגלילא ואתעמד ביורדנן מן יוחנן :

9 *Et factum est in diebus illis: venit Ieschua à Natserath Galilææ, & baptizatus est in Iurdanã à Iuchãnan.*

10 ומחדא דסלק מן מיא חזא [a]דאסתדקו שמיא ורוחא איך יונא דנחתת עלוהי :

10 *Et statim quum ascendisset ex aqua, vidit quòd diuisi sunt cæli, & Spiritum tanquam columbam, qui descendit super eum.*

11 וקלא הות מן שמיא אנת הו ברי חביבא בך [b]אצטבית :

11 *Et vox facta est de cælo, Tu es Filius meus dilectus, in te complacitũ est mihi.*

12 ומחדא [c]אפקתה רוחא למדברא :

12 *Et statĩ deduxit eũ Spirit' in desertũ.*

13 והוא תמן במדברא יומתא ארבעין כד מתנסא מן סטנא ואיתוהי הוא עם [d]חיותא ומשמשין הוו לה מלאכא :

13 *Et fuit ibi in deserto diebus quadraginta, tentatus Satanah: erátque cum feris, & ministrabant ei Angeli.*

14 בתר דאשתלם דין יוחנן אתא לה ישוע לגלילא ומכרז הוא סברתא דמלכותה דאלהא :

14 *Postquam autem traditus esset Iuchannan, venit Ieschua in Galilæam, et prædicabat Euangelium regni Dei,*

15 ואמר שלם לה זבנא [e]ומטרת מלכותא דאלהא תובו [f]והימנו בסברתא :

15 *Et dicebat, Impletum est tempus, et appropinquat regnum Dei. Conuertimini, & credite Euangelio.*

16 וכד מהלך חדרי ימא דגלילא חזא לשמעון ולאנדראוס אחוהי [g]דרמין [h]מצידתא בימא [i]איתיהון הוו גיר צידא :

16 *Quúmque ambularet circumvicina loca maris Galilææ, vidit Schemeun et Andreã fratrem eius, qui iaciebant retia in mare, (erant enim piscatores)*

17 ואמר להון ישוע [k]תו בתרי ואעבדכון צידא דבני נשא :

17 *Et dixit eis Ieschua,* [3] *Venite post me, & faciam vos piscatores filiorum hominum.*

18 ומחדא שבקו מצידתהון ואזלו בתרה :

18 *Et illico reliquerunt retia sua, et* [4]*iuerunt post eum.*

19 וכד עבר קליל חזא ליעקוב בר זבדי וליוחנן אחוהי ואף להון ב בספינתא דמתקנין מצידתהון :

19 *Et quum progressus esset paululũ, vidit Iaakub filium Zabedai et Iuchannan fratrem eius, ipsos quoque in nauigia, qui reficiebant retia sua.*

20 וקרא אנון ומחדא שבקו לזבדי אבוהון עם אגירא ואזלו בתרה :

20 *Et vocauit eos: et illico reliquerunt Zabedai patrẽ suum, cũ mercenariis,* [5] *et venerunt post eum.*

21 וכד עלו לכפר־נחום מחדא [l]מלף הוא [m]בשבא בכנושתהון :

21 *Et, quum ingrederetur Cephar-Nachũ, statim docebat in sabbathis in synagogis illorũ.*

ותמיהין

Q.iiij.

[a] סרק
[b] צבא
[c] נפק
[d] חיא
[e] מטא
[f] אמ
[g] רמא
[h] ציד
[i] אית
[k] אתא
[l] אלף
[m] בשבא טעמו בשבתות:

3 Id est, Sequimini me. Hebraism⁹.

4 Id est, Sequuti sunt eum. Hebraismus.

5 Id est, Sequuti sunt eum. Hebraismus.

Matth.7.28

22 Καὶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ Γραμματεῖς.

‖Et percellebantur super doctrina eius. docebat enim eos vt autoritatem habens, & non vt Scribæ.

Luc.4.32

23 Καὶ ἦν ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ· καὶ ἀνέκραξε,

‖Erat autem in synagoga eorũ quidam in quo erat spiritus impurus: qui exclamauit,

24 Λέγων, Ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοὶ Ἰησοῦ Ναζαρηνέ; ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδά σε τίς εἶ· ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ.

Dicens, Ah, quid nobis tecũ Iesu Nazarene? venisti vt perderes nos? noui te quis sis: *nimirum* Sanctus ille Dei.

25 Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Φιμώθητι, καὶ ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ.

Et obiurgauit eum Iesus, dicẽs, Obmutesce, & exi ab eo.

26 Καὶ σπαράξαν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, καὶ κράξαν φωνῇ μεγάλῃ, ἐξῆλθεν ἐξ αὐτοῦ.

Tunc, quum discerpsisset eum spiritus impurus, & clamasset voce magna, exiit ab eo.

27 Καὶ ἐθαμβήθησαν πάντες, ὥστε συζητεῖν πρὸς αὐτοὺς, λέγοντας, Τί ἐστι τοῦτο; τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη, ὅτι κατ᾽ ἐξουσίαν καὶ τοῖς πνεύμασι τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτάσσει, καὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ;

Et expauerunt omnes, ita vt mutuo quærerẽt inter se, dicẽtes, Quid est hoc? quæ doctrina noua hæc, vt per potestatem imperet etiam spiritibus impuris, & auscultent ei?

28 Ἐξῆλθε δὲ ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθὺς εἰς ὅλην τὴν περίχωρον τῆς Γαλιλαίας.

Peruenit autem fama eius statim in totam regionem circumiacentem Galilææ.

Matth.8.14
luc.4.32

29 Καὶ εὐθέως ἐκ τῆς συναγωγῆς ἐξελθόντες, ἦλθον εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος καὶ Ἀνδρέου, μετὰ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου.

‖Et statim è synagoga egressi, venerunt domũ Simonis & Andreæ, cum Iacobo & Iohanne.

Variis sanatis morbis, demonstrat se ueram uitam in mundum attulisse.

30 Ἡ δὲ πενθερὰ Σίμωνος κατέκειτο πυρέσσουσα· καὶ εὐθέως λέγουσιν αὐτῷ περὶ αὐτῆς.

Socrus autem Simonis decumbebat febricitans: & statim dicũt ei de illa.

31 Καὶ προσελθὼν ἤγειρεν αὐτὴν, κρατήσας τῆς χειρὸς αὐτῆς· καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετὸς εὐθέως· καὶ διηκόνει αὐτοῖς.

Tunc accedens erexit eam, prehensa manu eius: & dimisit eam febris statim, & ministrauit eis.

32 Ὀψίας δὲ γενομένης, ὅτε ἔδυ ὁ ἥλιος, ἔφερον πρὸς αὐτὸν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, καὶ τοὺς δαιμονιζομένους.

Quum autẽ serũ *diei* esset, occidẽte sole, adducebãt ad eũ omnes malè affectos & dæmoniacos.

33 Καὶ ἡ πόλις ὅλη ἐπισυνηγμένη ἦν πρὸς τὴν θύραν.

Et vrbs tota coacta erat ad ostium.

34 Καὶ ἐθεράπευσε πολλοὺς κακῶς ἔχοντας ποικίλαις νόσοις· καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλε, καὶ οὐκ ἤφιε λαλεῖν τὰ δαιμόνια ὅτι ᾔδεισαν αὐτόν.

Et sanauit multos malè affectos variis morbis: & dæmonia multa eiecit: & non sinebat loqui dæmonia quòd ipsum nossent.

Καὶ Et

22 וְתַמִּיהִין הֲווּ [a]בְּיוּלְפָּנֵהּ מַלֵּף הֲוָא לְהוֹן גֵּיר אַיךְ מְשַׁלְטָנָא וְלָא אַיךְ סָפְרַיְהוֹן ׃

[a] אלף

22 *Et mirabantur in doctrina eius. docebat enim eos tãquam potestatẽ habens, et non sicut Legisperiti eorum.*

23 וְאִית הֲוָא בַּכְנוּשְׁתְּהוֹן גַּבְרָא דְּאִית הֲוָא בֵּהּ רוּחָא טַמָּאתָא וַקְעָא ׃

23 *Et erat in synagoga eorum vir in quo erat spiritus immundus: et exclamauit,*

24 וֵאמַר מָא לַן וְלָךְ יֵשׁוּעַ נָצְרָיָא אֲתַיְתְּ [b]לְמַוְבָּדוּתַן יָדַע אֶנָא לָךְ מַן אַנְתְּ קַדִּישָׁא דַּאלָהָא ׃

[b] אבד

24 *Et dixit, Quid nobis et tibi Jeschua Nazareno? Venisti ad perdendum nos? Noui ego te qui sis: [nempe] sanctus ille Dei.*

25 וַכְאָא בֵּהּ יֵשׁוּעַ וֵאמַר סְכוּר פּוּמָךְ [c]וּפוּק מֶנֵּהּ ׃

[c] נפק

25 *Et cohibuit eum Ieschua, et dixit, Occlude os tuum, & exi ab eo.*

26 [d]וַשְׁדָּתֵהּ רוּחָא טַנְפְּתָא [e]וַקְעָת בְּקָלָא רָמָא וְנֶפְקַת מֶנֵּהּ ׃

[d] שרא [e] קעא

26 *Et deiecit eũ spiritus impurus, et clamauit voce alta, ac exiit ab eo.*

27 [f]וֶאתְדַּמַּרוּ כֻּלְּהוֹן וּבָעֵין הֲווּ חַד עַם חַד וָאמְרִין דְּמָנָא הִי הָדָא וּמָנָא הוּ הָנָא יוּלְפָּנָא חַדְתָּא דַּבְשׁוּלְטָנָא וָאף לְרוּחֵא טַנְפָּתֵא פָּקֵד וּמֶשְׁתַּמְעִין לֵהּ ׃

[f] דמר טעמו תמה

27 *Et admirati sunt omnes: et quærebant[6] vnus cum altero, et dicebãt, Quid est hoc? Quæ est hæc doctrina noua, quòd per potestatem etiam spiritibus impuris præcipit, & obediunt ei?*

6 Ad verb. Vnus cum vno. Hebraismus.

28 וּמֵחֲדָא נְפַק [g]טֵבֵהּ בְּכֻלֵּהּ אַתְרָא דַּגְלִילָא ׃

[g] טבא טעמו דיבה ושמע:

28 *Et statim egressa est fama eius in omnem locum Galilææ.*

29 וּנְפַקוּ מַן כְּנוּשְׁתָּא [h]וֶאתוּ לְבַיְתֵהּ דְּשֶׁמְעוֹן וְדַאנְדְּרֶאוֹס עַם יַעֲקוֹב וְיוּחַנָּן ׃

[h] אתא

29 *Et egressi sunt è synagoga, et venerunt in domum Schemeun & Andreæ, cum Iaakub & Iuchannan.*

30 וַחֲמָתֵהּ דְּשֶׁמְעוֹן [i]רַמְיָא הֲוָת [k]בְּאֶשָּׁתָא וֵאמַרוּ לֵהּ עֲלַיְהָ ׃

[i] רמא [k] אשתא הטעם קדחת:

30 *Et socrus Schemeun decumbebat in[7] ardore febris, & loquuti sunt ei de illa.*

7 Ad verb. In igne, id est, In ignita febre.

31 וּקְרֶב [l]אַחְדָהּ בְּאִידָהּ [m]וַאקִימָהּ וּמֵחֲדָא שְׁבַקְתָּהּ אֶשָּׁתָא וַמְשַׁמְּשָׁא הֲוָת לְהוֹן ׃

[l] אחד [m] קום

31 *Et accedens apprehendit eam manu eius, et erexit eam: et statim reliquit eam [8] ardor febris, & ministrabat eis.*

8 Ad verb. Ignis.

32 בְּרַמְשָׁא דֵּין בְּמַעְרְבֵי שֶׁמְשָׁא אַיְתִיו לְוָתֵהּ כֻּלְּהוֹן אִילֵין דְּבִישָׁאִית עֲבִידִין וְדַיְוָנֵא ׃

32 *Vespere autem in occasu solis adduxerunt ad eum omnes illos qui malè afficiebantur, & dæmoniacos.*

33 וּמְדִינְתָּא כֻּלָּהּ כְּנִישָׁא הֲוָת עַל תַּרְעָא

33 *Et ciuitas vniuersa congregata erat ad ostium.*

34 [n]וָאסִי לְסַגִּיאָא דְּבִישָׁאִית עֲבִידִין הֲווּ בְּכוּרְהָנֵא מְשַׁחְלְפֵא וְדַיְוֵא סַגִּיאֵא [o]אַפֵּק וְלָא שָׁבֵק הֲוָא לְהוֹן לְדַיְוֵא דִּנְמַלְּלוּן מֶטֻּל דְּיָדְעִין הֲווּ לֵהּ ׃

[n] אסא [o] נפק

34 *Et sanauit multos qui malè afficiebãtur morbis diuersis, et dæmonia multa eiecit: & nõ sinebat ipsa dæmonia vt loquerentur eo quòd nouissent eum.* Et

35 Καὶ πρωῒ ἔννυχον λίαν ἀναστὰς ἐξῆλθε, καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἔρημον τόπον, κἀκεῖ προσηύχετο.

Et manè valde multa nocte quũ surrexisset exiit, & abiit in desertum locum, & illic precabatur.

36 Καὶ κατεδίωξαν αὐτὸν ὁ Σίμων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ.

Et prosequuti sunt eum Simon & qui cum ipso erant.

37 Καὶ εὑρόντες αὐτὸν, λέγουσιν αὐτῷ, Ὅτι πάντες ζητοῦσί σε.

Et quũ inuenissent eum, dicũt ei, Omnes te quærunt.

38 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἄγωμεν εἰς τὰς ἐχομένας κωμοπόλεις, ἵνα κἀκεῖ κηρύξω. εἰς τοῦτο γὰρ ἐξελήλυθα.

Tunc dicit eis, Eamus in cõtigua oppidula, vt & illic prædicẽ: ad hoc enim sum egressus.

39 Καὶ ἦν κηρύσσων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, εἰς ὅλην τὴν Γαλιλαίαν, καὶ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων.

Et prædicabat in synagogis eorum, in tota Galilæa, & dæmonia eiiciebat.

Matth. 8. 2 / luc. 5. 12

40 Καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτὸν λεπρὸς, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ γονυπετῶν αὐτὸν, καὶ λέγων αὐτῷ, Ὅτι ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι.

‖Venítque ad eum leprosus, precans eum, eíque ad genua accidens, ac dicens ei, Si velis, potes me purgare.

Curato leproso ostendit se idcirco venisse vt mundi sordes suo contactu eluat.

41 Ὁ δὲ Ἰησοῦς σπλαγχνισθεὶς, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἥψατο αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτῷ, Θέλω, καθαρίσθητι.

Iesus autem misericordia commotus, extẽsa manu, tetigit eum, & dixit ei, Volo, purgator.

42 Καὶ εἰπόντος αὐτοῦ, εὐθέως ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπρα, καὶ ἐκαθαρίσθη.

Et quũ *hæc* dixisset, statim abiit ab eo lepra, & purgatus fuit.

43 Καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ, εὐθέως ἐξέβαλεν αὐτόν·

Et grauiter interminatus ei *Iesus*, statim ablegauit eum:

Testatur se non ambitione sed solius Patris gloriæ & amoris in miseros peccatores studio duci.

44 Καὶ λέγει αὐτῷ, Ὅρα μηδενὶ μηδὲν εἴπῃς· ἀλλ' ὕπαγε, σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου ἃ προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

Leuit. 14. 4

Dixitq; ei, Vide *vt* nemini quicquã dicas: sed abi, ostẽde teipsum sacerdoti, & offer pro purgatione tui quæ ‖imperauit Moses, vt hoc sit eis testimonio.

Luc. 5. 18

45 Ὁ δὲ ἐξελθὼν ἤρξατο κηρύσσειν πολλὰ, καὶ διαφημίζειν τὸν λόγον, ὥστε μηκέτι αὐτὸν δύνασθαι φανερῶς εἰς πόλιν εἰσελθεῖν· ἀλλ' ἔξω ἐν ἐρήμοις τόποις ἦν, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν πανταχόθεν.

‖Ille verò egressus cœpit prædicare multa, & rẽ diuulgare, ita vt iã nõ posset Iesus manifestè introire in ciuitatẽ: sed foris in desertis locis erat, & veniebant ad eum vndique.

Κεφάλαιον β.

Cap. II.

Matth. 9. 1

1 ΚΑΙ πάλιν εἰσῆλθεν εἰς Καπερναοὺμ δι' ἡμερῶν, καὶ ἠκούσθη ὅτι εἰς οἶκόν ἐστι.

ET ‖rursus intrauit Capernaũ interiectis *aliquot* diebus, & auditum est eum domi esse.

Christus sanato paralytico, demonstrat homines amissas omnes vires in se vno per fidẽ recuperare.

2 Καὶ εὐθέως συνήχθησαν πολλοὶ ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν, καὶ ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον.

Statímque coacti sunt multi, *adeo* vt iam nõ caperent *eos* ne ea quidem *loca* quæ *erãt* ad ostiũ: & loquebatur eis sermonẽ *Euãgelij*.

Καὶ

35 ובצפרא קדם קם טב ואזל לאתרא חורבא ותמן מצלא הוא ׃

Et in aurora anteuertẽs surgere [9] valde manè, abiit in locum desertum, et orabat ibi.

36 ובעין הוו לה שמעון ודעמה ׃

Et quærebant eum Schemeun & qui cum eo erant.

37 וכד אשכחוהי אמרין לה כלהון אנשא בעין לך ׃

Quumque inuenissent eum, dixerunt ei, Omnes homines quærunt te.

38 אמר להון הלכו לקוריא ולמדינתא דקריבן דאף תמן אכרז להדא גיר אתית ׃

Dixit eis, Ite in oppida, et in vrbes propinquas: quia etiam illic prædicabo. ad hoc enim veni.

39 ומכרז הוא בכלהין כנושתהון בכלה גלילא [a]ומפק שאדא ׃

[a] נפק

Et prædicabat in omnibus synagogis eorum in tota Galilæa, & eiiciebat dæmonia.

40 ואתא לותה גרבא ונפל על רגלוהי ובעא הוא מנה ואמר לה אן צבא אנת משכח אנת [b]למדכיותי ׃

[b] רכה

Et venit ad eum leprosus, & procidit ad pedes eius. et petebat ab eo, dixitque illi, Si tu vis, tu potes me mundare.

41 הו דין ישוע אתרחם עלוהי ופשט אידה קרב לה ואמר צבא אנא אתדכא ׃

Ipse autem Ieschua ipsius misertus est, et extendens manum suam, tetigit eum, & dixit, Ego volo: esto mundus.

42 ובה בשעתא אזל מנה גרבה ואתדכי ׃

Et in illa hora abiit ab illo illius lepra, & mundatus est.

43 וכאא בה [c]ואפקה ׃

[c] נפק

Et prohibuit ei, & subduxit eum:

44 ואמר לה חזי למא לאנש אמר אנת אלא [d]זל חוא נפשך לכהנא וקרב קורבנא חלף [e]תדכיתך איכנא דפקד מושא לסהדותהון ׃

[d] אזל [e] רכה

Ac dixit ei, Vide [10]ne cuiquam [hoc] dicas: sed abi, ostẽde teipsum sacerdotibus: & offer sacrificium pro purgatione tui, sicut præcepit Musche, in testimonium illorum.

[10] Ad verb. Ne homini hoc dicas. Hebraismus.

45 הו דין כד נפק שרי הוא מכרז סגי [f]ואטבה [g]למלתא איכנא דלא ישכח הוא ישוע גליאית [h]דיעול למדינתא אלא לבר הוא באתרא חורבא ואתין הוו לותה מן כל דוכא ׃

[f] טבא טעמו השמיע : [g] מלל [h] עול

Ille autẽ quum egressus esset, incipiebat prædicare multũ: & diuulgauit sermonẽ illum, ita vt nõ posset Ieschua manifestè ingredi in ciuitatem. Sed foris erat in loco deserto, & veniebant ad eum ex omni loco.

קפלאון ב

Cap. II.

1 [i]ועל תוב ישוע לכפר־נחום ליומתא וכד שמעו דבביתא הו ׃

[i] עול

ET ingressus est rursus Ieschua Kephar-Nachũ post [aliquot] dies: & quũ audiuisset ꝙ domi esset,

2 אתכנשו סגיאא איכנא דלא אשכח [k]אחד אנון אף לא קדם תרעא וממלל הוא עמהון מלתא ׃

[k] אחד

Congregati sunt multi, adeò vt nõ posset capere eos [1] ne [locus] quidem ante portam: et loquebatur cum eis sermonem.

[1] Id est, Ne vestibulum quidẽ domus.

ואתו

Et

3 Καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν, παραλυτικὸν φέροντες, αἰρόμενον ὑπὸ τεσσάρων.

Tunc veniūt ad eum ferentes paralyticū, q. à quatuor portabatur.

4 Καὶ μὴ δυνάμενοι προσεγγίσαι αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον, ἀπεστέγασαν τὴν στέγην ὅπου ἦν· καὶ ἐξορύξαντες χαλῶσι τὸν κράββατον ἐφ᾽ ᾧ ὁ παραλυτικὸς κατέκειτο.

Et quum nō posset ei appropinquare propter turbā, detexerunt tectū *ædium* in quibus erat, eóque perfosso, *funibus* demiserūt grabatum in quo paralyticus iacebat.

5 Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν, λέγει τῷ παραλυτικῷ, Τέκνον, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.

Quum autem vidisset Iesus fidem eorum, dixit paralytico, Fili, remissa sunt tibi peccata tua.

6 Ἦσαν δέ τινες τῶν γραμματέων ἐκεῖ καθήμενοι, καὶ διαλογιζόμενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν,

Erant autem illic quidam ex Scribis sedentes, & ratiocinantes in cordibus suis,

Iohan.14.4
esa.43.15

7 Τί οὗτος οὕτως λαλεῖ βλασφημίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός;

Quid iste ita loquitur blasphemias?‖quis potest remittere peccata, nisi solus Deus?

8 Καὶ εὐθέως ἐπιγνοὺς ὁ Ἰησοῦς τῷ πνεύματι αὐτοῦ ὅτι οὕτως διαλογίζονται ἐν ἑαυτοῖς, εἶπεν αὐτοῖς, Τί ταῦτα διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;

Et quū statim cognouisset Iesus spiritu suo eos ita ratiocinari apud se, dixit eis, Quid ista ratiocinamini in cordibus vestris?

9 Τί ἐστιν εὐκοπώτερον; εἰπεῖν τῷ παραλυτικῷ, Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι· ἢ εἰπεῖν, Ἔγειραι, καὶ ἆρόν σου τὸν κράββατον, καὶ περιπάτει;

Vtrum est facilius? dicere paralytico, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge, & tolle grabatū tuum, & ambula?

10 Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτίας (λέγει τῷ παραλυτικῷ)

Vt autem sciatis Filium hominis præditum esse autoritate remittendi peccata in terra, (ait paralytico)

11 Σοὶ λέγω, ἔγειραι, καὶ ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου.

Tibi dico, surge ac tolle grabatū tuum, & abi domum tuam.

12 Καὶ ἠγέρθη εὐθέως, καὶ ἄρας τὸν κράββατον ἐξῆλθεν ἐναντίον πάντων· ὥστε ἐξίστασθαι πάντας, καὶ δοξάζειν τὸν Θεὸν, λέγοντας, Ὅτι οὐδέποτε οὕτως εἴδομεν.

Tūc *ille* statim surrexit: sublatóq; grabato egressus est corā omnibꝰ: adeo vt obstupescerent omnes, & glorificarēt Deum, dicētes, Nunquam tale quicquam vidimus.

Matth.9.9
luc 5.27

13 Καὶ ἐξῆλθε πάλιν παρὰ τὴν θάλασσαν· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἤρχετο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐδίδασκεν αὐτούς.

‖Et egressus est rursus ad mare: totáque turba veniebat ad eum, ac docebat eos.

Euangelium superbos offendit, humiles seruat.

14 Καὶ παράγων εἶδε Λευῒν τὸν τοῦ Ἀλφαίου καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον· καὶ λέγει αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι. Καὶ ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ,

Et quum prætergrederetur, vidit Leuin Alphæi *filium*, sedentē ad telonium: dixítque ei, Sequere me. Et *is* surgens sequutus est eū.

Καὶ

Et

[a] אתא [b] שרא	וְאתו לְוָתֵהּ [a] וְאיְתִיו לֵהּ [b] מְשַׁרְיָא כַּד שְׁקִיל בֵּית אַרבְּעָא :	3	*Et venerunt ad eum, & adduxerunt ad eum paralyticum*[2] *latum inter quatuor.*	[a] Id est, Qui à quatuor ferebatur
[c] רום [d] טלל [e] שבוה טעמו הורידוה :	וְדְלָא אֶשְׁכַּחו לְמֶתְקַרבו לְוָתֵהּ מֶטֻל כֶּנְשָׁא סְלֵקו לְהון לְאֶגָרָא [c] וְארִימו [d] תַּטְלִילָא דְאַתַר דְאִיתַוְהִי הֲוָא יֵשׁוּע [e] וְשַׁבוהָ לְעַרסָא דְרָמֵא הֲוָא בָּהּ מְשַׁרְיָא :	4	*Et quia non potuerunt accedere ad eum propter turbam, ascenderunt ad tectum, et abstulerunt operimentum loci vbi erat Ieschua, & dimiserunt lectum in quo iacebat paralyticus.*	
[f] אמן	כַּד חֲזָא דֵין יֵשׁוּע [f] הַימָנוּתְהוֹן אֶמַר לְהו מְשַׁרְיָא בְּרִי שְׁבִיקִין לָךְ חֲטָהַיךְ :	5	*Quum vidisset autem Ieschua fidem eorũ, ait paralytico illi, Fili mi, remissa sunt tibi peccata tua.*	
[g] הוא [h] רעה	אִית [g] הֲוו דֵין תַּמָן מֶן סָפְרֵא וּפְרִישֵׁא דְיָתְבִין [h] וּמֶתְרַעִין הֲוו בְּלֶבְהוֹן :	7	*Erant autem ibi [quidam] ex Legisperitis & Pharisæis qui sedebant & ratiocinabantur in corde suo,*	
	דְמָנָא הָנָא מְמַלֵל גוּדָפָא מַנוּ מֶשְׁכַּח לְמֶשְׁבַּק חֲטָהֵא אֶלָא אֶן חַד אַלָהָא :	7	*Quidnam iste loquitur blasphemiam? Quisnam potest remittere peccata, nisi vnus Deus?*	
[i] רעה	יֵשׁוּע דֵין יָדַע בְּרוּחֵהּ דְהָלֵין [i] מֶתְרַעִין בְּנַפְשְׁהוֹן וְאֶמַר לְהוֹן מָנָא מֶתְרַעִין אַנְתּוּן הָלֵין בְּלֶבְּכוֹן :	8	*Ieschua autem cognouit spiritu suo quid illi ratiocinarẽtur apud seipsos, et dixit eis, Quid vos ratiocinamini hæc in corde vestro?*	
	אֵידָא פְשִׁיקָא לְמֵאמַר לַמְשַׁרְיָא דַשְׁבִיקִין לָךְ חֲטָהַיךְ אוֹ לְמֵאמַר דְקוּם שְׁקוּל עַרסָךְ וְהַלֵךְ :	9	*Quódnam facilius est dicere paralytico? Remittũtur tibi peccata tua an dicere, Surge, accipe grabattum tuum, et ambula?*	
	דְתֶדְעוּן דֵין דְשַׁלִיט הוּ בְּרֵהּ דְאַנָשָׁא בַּארעָא לְמֶשְׁבּוֹק חֲטָהֵא אֶמַר לַמְשַׁרְיָא :	10	*Vt sciatis autem quòd potens est Filius hominis in terra remittere peccata, (ait paralytico)*	
[k] אזל	לָךְ אָמַר אֶנָא קוּם שְׁקוּל עַרסָךְ [k] וְזֶל לְבַיתָךְ :	11	*Tibi dico ego, Surge, accipe lectum tuum, & abi in domum tuam.*	
[l] דמר טעמו תמה :	וְקָם בַּר שָׁעְתֵהּ וַשְׁקַל עַרסֵהּ וַנְפַק לְעֵין כֻּלְהוֹן אַיכַּנָא [l] דְנֶתְדַמְרוּן כֻּלְהוֹן וַנְשַׁבְּחוּן לַאלָהָא כַּד אָמְרִין דְלָא מֶמְתוּם חֲזַין הָכַנָא :	12	*Et surrexit eadem hora, et accepit lectum suum, & egressus est in cõspectu omnium eorum: adeo vt mirarẽtur omnes et laudarẽt Deũ, dicẽtes, Nunquam vidimus huiusmodi.*	
[m] אלף	וּנְפַק תוּב לְוָת יַמָא וְכֻלֵהּ כֶּנְשָׁא אָתֵין הֲוו לְוָתֵהּ [m] וּמַלֵף הֲוָא לְהוֹן :	13	*Et egressus est rursus ad mare, et tota illa turba veniebant ad eum, et docebat eos.*	
[n] אתא	וְכַד עָבַר חֲזָא לְלֵוִי בַּר חַלְפַי דְיָתֵב בֵּית מַכְסָא וְאֶמַר לֵהּ [n] תָּא בָּתַרי וְקָם אֶזַל בָּתַרֵהּ :	14	*Et quum transiret, vidit Leui filiũ Calephai, qui sedebat*[3] *ad telonium, dixitque ei,* [4] *Veni post me. Et surgens*[5] *profectus est post eum.*	[3] Ad verb. In loco vectigalis. [4] Id est, Sequere me. [5] Id est, Sequutus est eum.

15 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακεῖσθαι αὐτὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ συνανέκειντο τῷ Ἰησοῦ, καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· ἦσαν γὰρ πολλοί, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ.

16 Καὶ οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἰδόντες αὐτὸν ἐσθίοντα μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Τί ὅτι μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει καὶ πίνει;

17 Καὶ ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

1.Tim.1.13

18 Καὶ ἦσαν οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων νηστεύοντες· καὶ ἔρχονται, καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Διατί οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων νηστεύουσιν, οἱ δὲ σοὶ μαθηταὶ οὐ νηστεύουσι;

Matth.9.14 luc.5.33

19 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστι, νηστεύειν; ὅσον χρόνον μεθ' ἑαυτῶν ἔχουσι τὸν νυμφίον, οὐ δύνανται νηστεύειν.

20 Ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.

21 Καὶ οὐδεὶς ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπιρράπτει ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· εἰ δὲ μή, αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ τὸ καινὸν τοῦ παλαιοῦ, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται.

22 Καὶ οὐδεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς· εἰ δὲ μή, ῥήσσει ὁ οἶνος ὁ νέος τοὺς ἀσκούς, καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται· ἀλλὰ οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινοὺς βλητέον.

Matth.12.1 luc.6.1

23 Καὶ ἐγένετο παραπορεύεσθαι αὐτὸν ἐν τοῖς σάββασι διὰ τῶν σπορίμων· καὶ ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν τίλλοντες τοὺς στάχυας.

Καὶ

15 Et factū est quū Iesus accūberet in domo illius, multi etiā publicani & peccatores simul discūbebāt cū Iesu & discipulis eius: erant enim multi, & sequuti fuerāt eum.

16 Quúmq; Scribæ ac Pharisæi vidissent eū edētē cū publicanis & peccatoribus, dixerūt discipulis eius, Quid *est* quòd cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit?

17 Et quum *hoc* audisset Iesus, dicit eis, Iis qui valēt nō opus est medico, sed iis qui malè affecti sūt. ‖nō veni vt vocarē iustos, sed peccatores ad resipiscentiam.

18 Discipuli autē Iohānis ac Pharisæorū ieiunabant: veniunt igitur, & dicunt ei, Quare discipuli Iohannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant?

Superstitiosi & hypocritæ in rebus mediis temere pietatis summam collocant: quæ triplici ratione reprehenduntur: Primum, quia non spectantes quid ferant cuiusque vires, temere quasuis leges de his rebus statuunt.

19 ‖Tūc ait eis Iesus, Num possunt filii thalami quo *tēpore* cum ipsis est sponsus, ieiunare? quandiu habent secum sponsum, nō possunt ieiunare.

20 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt illis diebus.

21 Sed nemo panniculū impexum insuit vestimēto veteri: alioquin illud ipsius supplemētum nouum detrahit *aliquid* ex vetere *vestimento*, & fit peior fissura.

22 Et nemo iniicit vinum nouū in vtres veteres: alioquin vinum nouū disrūpit vtres, & vinū effūditur, & vtres pereūt: sed vinū nouū in vtres recentes iniiciendum est.

23 ‖Factum est autem vt ipse præteriret sabbatho per sata: & cœperunt discipuli eius iter faciendo vellere spicas.

Secundò, quòd inter leges à Deo positas, & leges de rebus per se illicitis sancitas, nullū discrimen constituunt.

Tunc

15 והוא דכד סמיך בביתה סגיאא
מכסא וחטיא סמיכין הוו עם ישוע
ועם תלמידוהי איתיהון הוו גיר
סגיאא דאתו בתרה :

15 *Et factum est ut quum accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores accumberēt cum Ieschua & cum discipulis eius. Erant enim multi qui [6] venerant post eum.*

16 וספרא ופרישא כד חזאוהי דלעס
עם מכסא ועם חטיא אמרו
לתלמידוהי מנו עם מכסא וחטיא
לעס ושתא :

16 *Et Legisperiti ac Pharisæi, quum viderent eum quòd comederet cū publicanis & cū peccatoribus, dixerūt discipulis eius, Quid ille cum publicanis et peccatoribus comedit et bibit?*

17 כד שמע דין ישוע אמר להון לא
[a]סניקין חלימא על [b]אסיא אלא
אילין דביש ביש עבידין לא אתית
דאקרא לזדיקא אלא לחטיא :

17 *Quum audiuisset autem Ieschua dixit eis, Non opus habent sani medico, sed isti qui [7] pessimè affecti sunt. Non veni ut vocarē iustos, sed peccatores.*

18 תלמידוהי דין דיוחנן ודפרישא
[c]צימין הוו [d]ואתו ואמרין לה למנא
תלמידוהי דיוחנן ודפרישא צימין
ותלמידיך דילך לא צימין :

18 *Discipuli autē Iuchannan et Pharisæorū ieiunabant, et venerūt ac dixerūt ei, Quare discipuli Iuchānan et Pharisæorū ieiunant, discipuli verò tui [8] quos habēs, non ieiunant?*

19 אמר להון ישוע למא משכחין
בנוהי [e]דגנונא כמא דחתנא עמהון
הו דיצומון לא :

19 *Ait illis Ieschua, Nunquid possūt [9] filii thalami, dum sponsus cum eis est, ieiunare? Nequaquam.*

20 יאתון דין יומתא דמא [f]דאשתקל
חתנא מנהון הידין יצומון בהו
יומא :

20 *Venient autem dies quum postquam ablatus fuerit sponsus ab eis, tunc ieiunabunt in illo die.*

21 לא אנש רמא [g]ארקעתא חדתא
[h]וחאט על [i]מאנא [k]בליא דלא נסבא
[l]מליתה הי חדתא מן בליא והוא
סדקא יתירא :

21 *Nemo immittit assumentum panni nouum, & insuit in vestimentum vetus, ne plenitudo illa eius de veteri detrahat, & fiat scissura maior.*

22 ולא אנש רמא חמרא חדתא
[m]בזקא בליתא דלא חמרא מצרא
לזקא וזקא אבדין וחמרא [n]מתאשד
אלא [o]רמין חמרא חדתא בזקא
חדתתא :

22 *Neque quisquam immittit vinū nouum in vtres veteres: ne vinū disrūpat vtres, & vtres pereāt, ac vinum effundatur, sed immittunt vinum nouum in vtres nouos.*

23 והוא דכד אזל ישוע בשבתא
בית זרעא תלמידוהי מהליכין הוו
[p]ומלגין שבלא :

23 *Et factum est ut quum ambularet Ieschua in sabbatho [10] in loco seminum, discipuli eius ibant, & vellebant spicas.*

[a] סנק טעמו צריך:
[b] אסא
[c] צום
[d] אתא
[e] גנן טעמו חופה:
[f] שקל
[g] מן רקע טעמו כמו מרקע רוצה לומר חתיכת בגד:
[h] חטט שרשו ובא במשקל חוט וטעמו תפר:
[i] מאן
[k] כלה
[l] מלא
[m] זיק
[n] אשד
[o] רמא
[p] מלג

6 Id est, Sequuti erant.

7 Ad verb. Malè malè. Vocis ingeminatio valet ad auxesin.

8 Ad verbum, Qui tibi sunt.

9 Vide in Matth. cap. 9.15

10 Id est, In agro sato.

24 Καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἔλεγον αὐτῷ, Ἴδε, τί ποιοῦσιν ἐν τοῖς σάββασιν ὃ οὐκ ἔξεστι;

Tūc Phariſæi dixerūt ei, Ecce, cur faciunt ſabbatho quod non licet?

25 Καὶ αὐτὸς ἔλεγεν αὐτοῖς, Οὐδέποτε ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαβὶδ ὅτε χρείαν ἔσχε, καὶ ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ;

1 Reg.21.6

Et ipſe dixit eis, Nunquā legiſtis ‖quid fecerit Dauid quum egeret, & eſuriret ipſe & qui cū eo *erant?*

26 Πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ Ἀβιάθαρ τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἔξεστι φαγεῖν εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι, καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ οὖσι;

Exo.29.33 leuit. 8.31, & 24.9

Quomodo ingreſſus ſit domū Dei ſub Abiathar Pōtifice maximo, & panes propoſitionis ederit, quos non licet edere ‖niſi ſacerdotibus, & dederit etiam iis qui ſecum erant?

27 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον.

Dixit etiam eis, Sabbathū propter hominem factum eſt, non homo propter ſabbathum.

28 Ὥστε κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου.

Itaque filius hominis eſt etiam ſabbathi dominus.

Κεφάλαιον γ.

Cap. III.

Matth.12.9 luc.6.6

1 ΚΑΙ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν συναγωγήν· καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρωπος ἐξηραμμένην ἔχων τὴν χεῖρα·

ET ‖introiuit rurſus in ſynagogam: erátque illic quidam arefactam manum habens:

Tertiò, quòd ceremonialem legem (moralis appendicem) morali præferebant: quū è contrario ex iſta petere oportuerit verum ceremonialis vſum.

2 Καὶ παρετήρουν αὐτὸν εἰ τοῖς σάββασι θεραπεύσει αὐτόν· ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ.

Et obſeruabant an ſabbathis ſanaturus eſſet eum, vt ipſum accuſarent.

3 Καὶ λέγει τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ἐξηραμμένην ἔχοντι τὴν χεῖρα, Ἔγειραι εἰς τὸ μέσον.

Tunc ait homini habenti manum arefactam, Surge in medium.

4 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἔξεστι τοῖς σάββασιν ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀποκτεῖναι; Οἱ δὲ ἐσιώπων.

Eis autem dixit, Licet ſabbathis benefacere, an malefacere *cuipiā?* hominem ſeruare, an trucidare? Ipſi verò ſilebant.

5 Καὶ περιβλεψάμενος αὐτοὺς μετ᾽ ὀργῆς, συλλυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας αὐτῶν, λέγει τῷ ἀνθρώπῳ, Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. Καὶ ἐξέτεινε· καὶ ἀποκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη.

Et quū circūſpexiſſet eos cū ira, cōdoleſcēs quòd occalluiſſet cor eorū, dicit homini, Extēde manū tuam. Et *is* extendit: reſtitutáque eſt manus eius ſana vt altera.

6 Καὶ ἐξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι, εὐθέως μετὰ τῶν Ἡρωδιανῶν συμβούλιον ἐποίουν κατ᾽ αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι.

Tunc egreſſi Phariſæi, ſtatim cū Herodianis conſiliū inierunt aduerſus eum, vt eum perderent.

Quo magis premitur veritas, eo magis emergit.

7 Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν· καὶ πολὺ πλῆθος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἠκολούθησαν αὐτῷ, καὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας,

Sed Ieſus cum diſcipulis ſuis ſeceſſit ad mare: & magna multitudo ſequuta eſt eum à Galilæa, & à Iudæa,

Καὶ

Et

24 ואמרין לה פרישא [a]חזי מנא עבדין בשבתא מדם דלא שליט :

25 אמר להון ישוע לא ממתום קריתון מנא עבד דויד כד [b]אסתנק וכפן הו ודעמה :

26 איכנא על לביתה דאלהא כד אביתר רב כהנא ולחמא דפתורה דמריא אכל הו דלא שליט למאכל אלא אן לכהנא ויהב אף לאילין דעמה הוו :

27 ואמר להון דשבתא מטול בר נשא [c]אתברית ולא הוא בר נשא מטול שבתא :

28 מרה הו הכיל ואף דשבתא ברה דאנשא :

קפלאון ג׳

1 [d]ועל תוב ישוע לכנושתא ואית הוא תמן גברא חד [e]דיבישא [f]אידה :

2 ונטרין הוו לה דאן [g]מאסא לה בשבתא יקטרגוניהי :

3 ואמר להו גברא דיבישא אידה קום [h]במצעיתא :

4 אמר דין אף להון שליט בשבתא למעבד דטב או דביש נפשא [i]למחיו או [k]למובדו הנון דין שתיקין הוו :

5 [l]וחר בהון בחמתא כד [m]כריא לה על קשיות לבהון ואמר להו גברא פשוט אידך ופשט ותקנת אידה :

6 ונפקו פרישא בר שעתה עם דבית הרודס ומלכא נסבו עלוהי איכנא [n]דיובדוניהי :

7 וישוע עם תלמידוהי אזל לה לות ימא ועמא סגיאא מן גלילא נקפה ומן יהוד :

[a] חזא
[b] כנק ושעבו הצירך :
[c] ברא
[d] עול
[e] יבש
[f] יד
[g] אסא
[h] מצע
[i] חיה
[k] אבד
[l] חור
[m] כרה
[n] אבד

24 *Et dixerũt ei Pharisæi, Vide quid faciunt in sabbatho, aliquid quod non liceat.*

25 *Dixit eis Ieschua, Nũquámne legistis quid fecerit Dauid quum in necesitate esset, & esuriret ipse et qui cum eo erant?*

26 *Quomodo ingressus est in domũ Dei, quum Abiathar esset princeps sacerdotum, & panẽ mensæ Domini comedit ipse, quem non licebat comedere nisi sacerdotibus, & dedit etiam iis qui secum erant?*

27 *Et dixit eis, Sabbathum*[ii] *propter filium hominis creatum est, nõ autẽ filius hominis propter sabbathum.*

28 *Igitur dominus est, vel etiam sabbathi filius hominis.*

Cap. III.

1 *ET ingressus est rursus Ieschua in synagogam: & erat illic vir quidam cuius manus arida erat:*

2 *Et obseruabant eum vt si sanaret eum in sabbatho, accusarent eum.*

3 *Et dixit illi viro cuius manus erat arida, Surge in medium.*

4 *Dixit autem illis, Licet in sabbatho facere quod bonum est, an quod malum est? Animam* [i] *seruare an perdere? Ipsi autem silebant.*

5 *Et intuitus est eos cum ira quũ doleret ei propter duritiẽ cordis eorũ, & dixit illi viro, Extẽde manum tuam. Et extẽdit, et restituta est manus eius.*

6 *Et egressi sunt Pharisæi ea ipsa hora cum domesticis Hiraudis, et consilium ceperunt contra eum quomodo perderent eum.*

7 *Et Ieschua cum discipulis suis profectus est ad mare. Et populus multus ex Galilæa premebat eum, et ex Iudæa,*

[ii] Saniorũ quoque Hebræorũ sententia hac in parte Christi doctrinæ cõsentit. Nam licet externam sabbathi obseruationem superstitiose exigant, vbi tamen periculum mortis interuenit, etiamsi non sit vsqueadeo euidens, sabbathũ violari posse aiunt: & eum maiori laude dignũ putãt qui alios in eo violando anteuerterit. Hæc passim in Talmud leguntur tractatu De sabbatho: & aliqua repetuntur ea de re quoque in tractatu De circuncisione, vbi hæc verba sæpe repetũtur videlicet. סכנת נפשות דוחה את השבת : & פקוח נפש דוחה את השבת: Id est, Periculum animarũ pellit sabbathũ. &, Periculum animæ [id est vitæ] pellit sabbathum. Idem pluribus verbis affirmat etiam Maimoni, post Talmudicos, summæ autoritatis scriptor apud Hebræos, in tractatu De sabbatho, præsertim cap. 1. &c. & tractatu De circuncisione, cap. 1. Ac plurima subiũgit diuersa exempla ad hanc doctrinam illustrandam.

[i] Ad verb. Viuificare.

ומן

Καὶ ἀπὸ Ἱεροσολύμων, καὶ ἀπὸ τῆς Ἰδουμαίας, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου· καὶ οἱ περὶ Τύρον καὶ Σιδῶνα, πλῆθος πολὺ, ἀκούσαντες ὅσα ἐποίει, ἦλθον πρὸς αὐτόν.

8 Et ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & *regione quæ est* trãs Iordanẽ: & q. circa Tyrũ ac Sidonẽ habitabãt, magna multitudine, quũ audissẽt quãta faceret, venerũt ad eũ.

Καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα πλοιάριον προσκαρτερῇ αὐτῷ, διὰ τὸν ὄχλον, ἵνα μὴ θλίβωσιν αὐτόν.

9 Ipse autẽ dixit discipulis suis vt nauigiolũ sibi sẽper adesset, propter turbã, ne ipsum opprimerẽt.

Πολλοὺς γὰρ ἐθεράπευσεν, ὥστε ἐπιπίπτειν αὐτῷ ἵνα αὐτοῦ ἅψωνται ὅσοι εἶχον μάστιγας.

10 Multos enim sanauerat, adeo vt ruerent in eum vt ipsum tangerẽt quotquot tenebantur flagellis.

Καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα ὅταν αὐτὸν ἐθεώρει, προσέπιπτεν αὐτῷ, καὶ ἔκραζε, λέγοντα, Ὅτι σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

11 Et spiritus impuri, quũ eũ cõspexerãt, accidebãt ei *ad pedes*, & clamabãt, dicẽtes, Tu es Fili' ille Dei.

Καὶ πολλὰ ἐπετίμα αὐτοῖς ἵνα μὴ αὐτὸν φανερὸν ποιήσωσι.

12 Ipse verò multũ interminabatur eis ne ipsum palàm facerent.

Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος, καὶ προσκαλεῖται οὓς ἤθελεν αὐτός· καὶ ἀπῆλθον πρὸς αὐτόν.

13 ‖Tunc ascendit in montem, & aduocauit ad se quos ipse voluit: & venerunt ad eum.

Infrà, 6.7 matth. 10.1 luc. 9.1.

Duodecim discipuli segregantur ad futuri Apostolatus tyrocinium.

Καὶ ἐποίησε δώδεκα, ἵνα ὦσι μετ' αὐτοῦ, καὶ ἵνα ἀποστέλλῃ αὐτοὺς κηρύσσειν·

14 Et constituit duodecim qui secum essent, & quos mitteret vt prædicarent:

Καὶ ἔχειν ἐξουσίαν θεραπεύειν τὰς νόσους, καὶ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια.

15 Haberéntq; potestatẽ sanandi morbos, & eiiciendi dæmonia.

Καὶ ἐπέθηκε τῷ Σίμωνι ὄνομα Πέτρον·

16 Primum, Simonem, (cui imposuit nomen Petrum:)

Καὶ Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἰακώβου, (καὶ ἐπέθηκεν αὐτοῖς ὀνόματα Βοανεργὲς, ὅ ἐστιν υἱοὶ βροντῆς)

17 Et Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem Iacobi, (& imposuit eis nomina Boanerges, quod est filii tonitrui)

Καὶ Ἀνδρέαν, καὶ Φίλιππον, καὶ Βαρθολομαῖον, καὶ Ματθαῖον, καὶ Θωμᾶν, καὶ Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ἀλφαίου, καὶ Θαδδαῖον, καὶ Σίμωνα τὸν Κανανίτην·

18 Et Andreã, & Philippũ, & Bartholomæũ, & Matthæũ, & Thomã, & Iacobum Alphæi *filium*, & Thaddæũ, & Simonem Cananitẽ:

Καὶ Ἰούδαν Ἰσκαριώτην, ὃς καὶ παρέδωκεν αὐτόν. καὶ ἔρχονται εἰς οἶκον.

19 Et Iudam Iscariotẽ, qui & prodidit eum. Venerúntq; domum.

Καὶ συνέρχεται πάλιν ὄχλος, ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μήτε ἄρτον φαγεῖν.

20 Conuenit autem rursum turba, adeo vt ne capere quidem cibum possent.

Καὶ ἀκούσαντες οἱ παρ' αὐτοῦ, ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτόν· ἔλεγον γὰρ, Ὅτι ἐξέστη.

21 Et quũ *hæc* audissent ipsius propinqui, venerũt vt prehẽderẽt eũ: dicebant enim eũ apud se nõ esse.

Nulli infensiores Euangelio hostes quàm quos minimè oportuit.

Καὶ οἱ Γραμματεῖς οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβάντες ἔλεγον, Ὅτι Βεελζεβοὺλ ἔχει, καὶ ὅτι ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια.

22 Scribæ verò qui Hierosolymis descenderant, dicebant eum habere Beelzebul, ‖& per principem dæmoniorum eiicere dæmonia.

Matth. 9.34 & 11.24 luc. 11.14

8 ומן אורשלם ומן אדום ומן עברא דיורדנן ומן צור ומן צידן כנשא סגיאא דשמעו הוו כל דעבד [a]אתו לותה׃

[a] אתא

8 *Et ex Vrischelem, & ex Edom, et [2]ex altera ripa Iurdanã, et è Tzur, & è Tzaidan turbæ multæ, quæ audiuerant quicquid fecisset, venerunt ad eum.*

9 ואמר לתלמידוהי דיקרבון לה ספינתא מטול כנשא דלא [b]יחבצוניהי׃

[b] חבץ

9 *Et dixit discipulis suis vt admouerent ad se nauigium, propter turbas, ne se opprimerent.*

10 סגיאא גיר [c]מאסא הוא עד־מא דיהוון נפלין עלוהי מטול דיתקרבון לה׃

[c] אסא

10 *Multos enim sanauerat, ita vt irruerent in eum quò tangerent eum.*

11 ואילין דאית הוי להון מחותא דרוחא טנפתא מא דחזאוהי נפלין הוו וקעין ואמרין אנת הו ברה דאלהא׃

11 *Et ii quibus erant [3]plagæ spirituũ immundorũ, ex quò vidissent eum, procidebant, et clamabant, ac dicebant, Tu es Filius Dei.*

12 וסגי כאא הוא בהון דלא [d]נגלוניהי׃

[d] גלה

12 *Et multũ cohibebat eos ne se manifestum facerent.*

13 וסלק לטורא וקרא לאילין דצבא ואתו לותה׃

13 *Et ascẽdit in montẽ, et aduocauit eos quos voluit: et venerunt ad eũ.*

14 וגבא תרעסר דיהוון עמה ודישדר אנון דיכרזון׃

14 *Et elegit duodecim vt esset secum, & vt mitteret eos vt prædicarent.*

15 ודיהוון שליטין [e]דיאסון [f]כריהא [g]ויפקון דיוא׃

[e] אסא [f] כרה [g] נפק

15 *Atque vt esset potestatẽ habẽtes vt sanarẽt morbo affectos, et eiicerent dæmonia.*

16 ושמי לשמעון שמא כאפא׃

16 *Et indidit Schemeũ nomẽ Kipha:*

17 וליעקוב בר זבדי וליוחנן אחוהי דיעקוב סם להון שמא בני־רגשי דאיתוהי בני־רעמא׃

17 *Et Iaakub filio Zabedai, et Iuchannan fratri Iaakub indidit nomen Benai-Regeschi, quod est filii fragoris.*

18 ואנדראוס ופיליפוס ובר־תולמי ומתי ותאומא ויעקוב בר חלפי ותדי ושמעון קנניא׃

18 *Andream quoque [elegit,] & Philippum et Bar-Thulemai, et Mattai, & Thauma, et Iaakub filiũ Chalephai, et Taddi, et Schemeũ Zelotẽ,*

19 ויהודא סכריוטא הו דאשלמה ואתו לביתא׃

16 *Et Ihuda[4] Sechariutha, illũ q̃ prodidit eum. & venerunt in domum.*

20 ואתכנשו כנשא תוב איכנא דלא ישכחון הוו לחמא למאכל׃

20 *Et congregatæ sunt turbæ rursum adeo vt non possent[5] panẽ comedere.*

21 ושמעו אחינוהי ונפקו [h]למאחדה אמרין הוו גיר דמן הונה נפק׃

[h] אחד

21 *Et audierũt[6] propinqui eius, et egressi sunt ad apprehẽdendũ eũ. Dicebãt enim [7]quòd à sese discessisset.*

22 וספרא אילין דמן אורשלם נחתו אמרין הוו בעל־זבוב אית בה וברישא דדיוא [i]מפק דיוא׃

[i] נפק

22 *Et Legisperiti illi qui ex Vrischelẽ descẽderãt, dicebãt, [8]Baal-Zebub est in eo, & per principẽ dæmoniorũ eiicit dæmonia.*

וקרא

R.iiij.

2 Ad verb. Et ex transitu Iordanis. Hebraismus

3 Id est, Qui correpti erant spiritibus immundis.

4 De hoc cognomine annotatũ est Matth. 10.4

5 Id est, Cibum. Heb. tritus.

6 Id est, Sanguine ei coniuncti.

7 Ad verb. Egressus esset extra se, Insaniret, & apud se non esset.

8 Vide de Baalzebub Matth. 10.25

Soli extra ſpem ſalutis qui cognitum Christum malitioſe oppugnant.

23 Καὶ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, ἐν παραβολαῖς ἔλεγεν αὐτοῖς, Πῶς δύναται Σατανᾶς Σατανᾶν ἐκβάλλειν;

Quũ autẽ eos aduocaſſet, dixit eis per parabolas, Quomodo poteſt Satanas Satanam eiicere?

24 Καὶ ἐὰν βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν μερισθῇ, οὐ δύναται σταθῆναι ἡ βασιλεία ἐκείνη·

Neq; ſi regnum aduerſus ſeſe diſſideat,poteſt ſtare regnũ illud:

25 Καὶ ἐὰν οἰκία ἐφ' ἑαυτὴν μερισθῇ, οὐ δύναται σταθῆναι ἡ οἰκία ἐκείνη.

Neq; ſi domus cõtra ſemetipſã diſſideat, poteſt ſtare domus illa.

26 Καὶ εἰ ὁ Σατανᾶς ἀνέστη ἐφ' ἑαυτὸν καὶ μεμέρισται, οὐ δύναται σταθῆναι, ἀλλὰ τέλος ἔχει.

Sic quoq;, ſi Satanas inſurrexit & diſſidet aduerſus ſemetipſum, ſtare non poteſt, ſed finem habet.

27 Οὐ δύναται οὐδεὶς τὰ σκεύη τοῦ ἰσχυροῦ, εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον τὸν ἰσχυρὸν δήσῃ· καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει.

Non poteſt quiſquã validi *alicuius* vaſa, ingreſſus domum eius, diripere,niſi primò validum illũ vinxerit:& tũc domũ ei⁹ diripiet.

Matth. 12.38 luc.12.10 1.ioh.5.16

28 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι πάντα ἀφεθήσεται τὰ ἁμαρτήματα τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, καὶ βλασφημίαι ὅσας ἂν βλασφημήσωσιν·

‖Amen dico vobis,Quæuis peccata remittentur filiis hominum, &blaſphemiæ quibuſcunque blaſphemarint:

29 Ὃς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου κρίσεως.

Sed quicũq; blaſphemarit in Spiritũ ſanctũ,nõ habet remiſſionẽ in æternũ,ſed tenetur æterno iudicio

30 Ὅτι ἔλεγον, Πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει.

Dicebãt enim,Spiritum impurum habet.

Matth.12.46 luc.8.19

Diuerſa eſt prorſus ſpiritualis & carnalis cognationis ratio.

31 Ἔρχονται οὖν οἱ ἀδελφοὶ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ· καὶ ἔξω ἑστῶτες, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν, φωνοῦντες αὐτόν.

‖Veniunt igitur fratres & mater eius: & foris ſtantes, miſerunt ad eum,& eum vocarunt.

32 Καὶ ἐκάθητο ὄχλος περὶ αὐτόν. εἶπον δὲ αὐτῷ, Ἰδοὺ, ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ζητοῦσί σε.

Sedebat autẽ circa eũ turba. *illi* verò dixerunt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris quærunt te.

33 Καὶ ἀπεκρίθη αὐτοῖς, λέγων, Τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου, ἢ οἱ ἀδελφοί μου;

Tunc reſpondit eis,dicens, Quæ eſt mater mea, aut fratres mei?

34 Καὶ περιβλεψάμενος κύκλῳ τοὺς περὶ αὐτὸν καθημένους, λέγει, Ἴδε ἡ μήτηρ μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου.

Et quũ circunſpexiſſet in circuitu circũ ſe diſcipulos ſedẽtes, ait, Ecce mater mea & fratres mei.

35 Ὃς γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἀδελφός μου καὶ ἀδελφή μου καὶ μήτηρ ἐστί. Κεφάλαιον δ.

Quicunque enim fecerit quod Deus vult, is eſt frater meus, & ſoror mea,& mater.

Cap. IIII.

Matth.13.1 luc.8.4

1 ΚΑΙ πάλιν ἤρξατο διδάσκειν παρὰ τὴν θάλασσαν· καὶ συνήχθη πρὸς αὐτὸν ὄχλος πολὺς, ὥστε αὐτὸν ἐμβάντα εἰς τὸ πλοῖον, καθῆσθαι ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος πρὸς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἦν.

ET ‖rurſus cœpit docere iuxta mare:& coacta eſt ad eũ turba multa, adeo vt ipſe nauigium ingreſſus,ſederet in mari: tota autẽ turba iuxta mare in terra erat.

וּקְרָא אִנּוּן יֵשׁוּעַ וּבְמַתְלָא אֲמַר לְהוֹן אֵיכַנָא מְשְׁכַּח סָטָנָא לְסָטָנָא לְמַפָּקוּ:

23 *Et vocauit eos Ieschua, & per parabolas dixit eis, Quomodo potest Satanas Satanam eiicere?*

אִן מַלְכוּתָא גֵּיר עַל נַפְשָׁהּ תִּתְפַּלַּג לָא מֶשְׁכְּחָא לְמָקָם מַלְכוּתָא הָי:

24 *Si enim regnũ cõtra seipsum diuidatur, nõ potest stare regnum illud:*

וְאִן בַּיְתָא עַל נַפְשֵׁהּ יִתְפַּלַּג לָא מֶשְׁכַּח בַּיְתָא הַו לְמָקָם:

25 *Et, si domus contra seipsam diuidatur, non potest domus illa stare.*

וְאִן הוּ דְּסָטָנָא קָם עַל נַפְשֵׁהּ וְאִתְפַּלַּג לָא מֶשְׁכַּח לַמְקָם אֶלָּא חַרְתֵה הָי:

26 *Et, si id est quòd Satanas surgit cõtra seipsum et diuisus est, non potest stare, sed diuisus est.*

לָא אֱנָשׁ מֶשְׁכַּח דְּיֵעוֹל לְבֵית חַסִּינָא וְיֶחְטוֹף מָאנַוְהִי אֶלָּא אִן לוּקְדַם לְחַסִּינָא יֶאסוֹר וְהָיְדֵין בַּיְתֵהּ יֶבוֹז:

27 *Nemo potest intrare in domũ potentis et diripere⁹ vasa eius, nisi prius potentem ipsum vinciat: & tunc domum eius diripiet.*

אַמִּין אָמַר אֶנָא לְכוֹן דְּכֻלְּהוֹן חַטָהֵא וְגוּדְפֵא דְּנִגַדְּפוּן בְּנַי נָשָׁא יֶשְׁתַּבְקוּן לְהוֹן:

28 *Ammin dico ego vobis quòd omnia peccata et blasphemiæ quibus blasphemabunt filii hominum, remittentur eis:*

מַן דֵּין דְּנֶגַדֵּף בְּרוּחָא דְקוּדְשָׁא לַיְת לֵהּ שׁוּבְקָנָא לְעָלַם אֶלָּא מְחַיַּב הוּ לְדִינָא דַּלְעָלַם:

29 *Qui autem blasphemauerit cõtra Spiritum sanctum, non est ei remissio in æternũ, sed reus est iudicii quod est in æternum.*

מְטוּל דְּאָמְרִין הֲווּ דְרוּחָא טַנְפְתָא אִית בֵּהּ:

30 *Eo quòd dicerent quòd spiritus impurus esset in eo.*

וְאֶתוּ אֵמֵהּ וְאַחוּהִי קָיְמִין לְבַר וְשַׁדַּרוּ דְּנֶקְרוּנָיְהִי לְהוֹן:

31 *Et venerunt mater eius et fratres eius, stantes foris: et miserunt vt vocarent eum ad se.*

יָתֵב הֲוָא דֵּין חֲדָרַוְהִי כֶּנְשָׁא וְאָמְרוּ לֵהּ הָא אֵמָךְ וְאַחָיךְ לְבַר בָּעֵין לָךְ:

32 *Sedebat autem circa eum turba, & dixerunt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris quærunt te.*

וַעֲנָא וְאָמַר לְהוֹן מַן הִי אֵמִי וּמַן אִנּוּן אַחַי:

33 *Et respondit & dixit eis, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?*

וְחַר בְּאִילֵין דְּיָתְבִין לְוָתֵהּ וְאָמַר הָא אֵמִי וְהָא אַחַי:

34 *Et intuitus est eos qui sedebant iuxta se, et ait, Ecce mater mea, et ecce fratres mei.*

מַן גֵּיר דְּנַעֲבֵד צֶבְיָנֵהּ דַּאלָהָא הָוֵיו אָחִי וְחָתִי וְאֵמִי:

35 *Qui enim fecerit voluntatẽ Dei, ipse est frater meus, & soror mea, & mater mea.*

קֶפַלְאוֹן ד׳ — Cap. IIII.

תּוּב דֵּין שָׁרִי הֲוָא מַלֵּף עַל יַד יַמָּא וְאִתְכַּנַּשׁוּ לְוָתֵהּ כֶּנְשָׁא סַגִּיָּאָא אַיךְ דְּנֶסַק יָתֵב לֵהּ בִּסְפִינְתָּא בְּיַמָּא וְכֻלֵּהּ כֶּנְשָׁא קָאֵם הֲוָא עַל אַרְעָא עַל יַד יַמָּא:

1 *Rursus autẽ[1] inceperat docere iuxta maris littus, & congregatæ sunt ad eũ turbæ multæ: adeò vt conscendens sederet in nauigio in mari: & vniuersa turba stabat in terra iuxta maris littus.*

Notæ margin.: [a] נפק [b] קום [c] חרתה טעמו אחריתו: [d] על [e] בוז [f] אתא [g] קום [h] קרא [i] חור [k] חתי תהת אחותי: [l] שרא [m] אלף [n] נסק [o] קום

9 Id est, Arma & vtensilia domus.

1 Ad verb. Incipiebat docens. Hebr.

2 Καὶ ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν παραβολαῖς πολλά, καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ,

3 Ἀκούετε, Ἰδού, ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι·

4 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ σπείρειν, ὃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν, καὶ ἦλθε τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγεν αὐτό.

5 Ἄλλο δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὸ πετρῶδες, ὅπου οὐκ εἶχε γῆν πολλήν· καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε, διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς·

6 Ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος ἐκαυματίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν, ἐξηράνθη.

7 Καὶ ἄλλο ἔπεσεν εἰς τὰς ἀκάνθας· καὶ ἀνέβησαν αἱ ἄκανθαι, καὶ συνέπνιξαν αὐτό, καὶ καρπὸν οὐκ ἔδωκε.

8 Καὶ ἄλλο ἔπεσεν εἰς τὴν γῆν τὴν καλήν. καὶ ἐδίδου καρπὸν ἀναβαίνοντα καὶ αὐξάνοντα· καὶ ἔφερεν ἓν τριάκοντα, καὶ ἓν ἑξήκοντα, καὶ ἓν ἑκατόν.

9 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

10 Ὅτε δὲ ἐγένετο καταμόνας, ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ περὶ αὐτὸν σὺν τοῖς δώδεκα τὴν παραβολήν.

11 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὸ μυστήριον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ· ἐκείνοις δὲ τοῖς ἔξω ἐν παραβολαῖς τὰ πάντα γίνεται·

Esa.6.9 matth.13.14 luc.8.10 ioh.12.40 act.28.26 rom.11.8

12 Ἵνα βλέποντες βλέπωσι, καὶ μὴ ἴδωσι· καὶ ἀκούοντες ἀκούωσι, καὶ μὴ συνιῶσι· μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ ἀφεθῇ αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα.

13 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Οὐκ οἴδατε τὴν παραβολὴν ταύτην; καὶ πῶς πάσας τὰς παραβολὰς γνώσεσθε;

14 Ὁ σπείρων, τὸν λόγον σπείρει.

15 Οὗτοι δέ εἰσιν οἱ παρὰ τὴν ὁδόν, ὅπου σπείρεται ὁ λόγος· καὶ ὅταν ἀκούσωσιν, εὐθέως ἔρχεται ὁ σατανᾶς, καὶ αἴρει τὸν λόγον τὸν ἐσπαρμένον ἐν ταῖς καρδίαις.

Et docebat eos ꝑ parabolas multa, dicebátq; eis in doctrina sua,

Audite, Ecce, *quidam* qui seminabat, exiit ad seminandum:

Eadem quidem Euãgelii doctrina vbique seritur, sed non pari successu: hominũ quidem vitio, sed occulto Dei iudicio.

Et factum est in seminando aliud quidem cecidit iuxta viam: venerúntq; volucres cæli, & deuorauerunt illud.

Aliud verò cecidit in petrosa, vbi non habebat terram multã: & statim exortũ est, propterea quòd non habebat profundam terram:

Sole autem exorto torrefactum est, & propterea quòd non habebat radicem, exaruit.

Et aliud cecidit in spinas: & assurrexerunt spinæ, ac suffocarunt illud, & fructum non dedit.

Et aliud cecidit in terram bonã, dedítque fructum assurgẽtem ac crescẽtem: & tulit aliud tricena, & aliud sexagena, & aliud cẽtena.

Tunc dixit eis, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

Quum autem esset solus, interrogarunt eum qui circa eum erãt cum duodecim, de parabola.

Et dixit eis, Vobis datũ est nosse mysterium regni Dei: iis autem qui foris sunt, per parabolas omnia *ista* fiunt:

‖Vt videntes videant, & nõ cernant: & audientes audiant, & nõ intelligant: nequando conuertãtur, & remittantur eis peccata.

Præterea dixit eis, Nescitis parabolam istam? & quomodo omnes parabolas cognoscetis?

Seminator ille, sermonẽ seminat.

Isti autẽ sũt qui iuxta viã *semen excipiũt*, in quibus *videlicet* seminatur sermo: sed postquã audierũt statim venit Satanas, & tollit sermonẽ seminatũ in cordibus eorũ.

Et

2 [a] וּמַלֵּף הֲוָא לְהוֹן בְּמֶתְלָא סַגִּי
וְאָמַר הֲוָא בְּיוּלְפָנֵהּ :
3 שְׁמַעוּ הָא נְפַק זָרוֹעָא לְמֶזְרַע :
4 וְכַד זָרַע אִית דַּנְפַל עַל יַד אוּרְחָא
[b] וֶאתָת פָּרַחְתָא וֶאכַלְתֵּהּ :
5 אַחֲרִנָא דֵּין נְפַל עַל שׁוּעָא אֵיכָא
דְּלֵית הֲוָא אַרְעָא סַגִּי וּבַר שָׁעְתֵהּ
בְּלַץ מֶטוּל דְּלֵית הֲוָא עוּמְקָא דַּארְעָא :
6 כַּד דְּנַח דֵּין שֶׁמְשָׁא חֲמָא וּמֶטוּל
הֲוָא לֵהּ עֶקְרָא יְבֵשׁ :
7 וַאֲחְרִנָא נְפַל בֵּית כּוּבֵא וַסְלַקוּ
כּוּבֵא וְחַנְקוּהִי [c] וּפֵארֵא לָא יַהֵב :
8 אַחֲרִנָא דֵּין נְפַל עַל אַרְעָא טָבְתָא
וַסְלַק וַרְבָא וִיהֵב פֵּארֵא אִית דַּתְלָתִין
וְאִית דְּשִׁתִּין וְאִית [d] דַּמָאא :
9 וָאמַר הֲוָא מַן דְּאִית לֵהּ אֶדְנָא
דְּיִשְׁמַע יִשְׁמַע :
10 כַּד הֲווּ דֵּין בַּלְחוּדְהוֹן שַׁאֲלוּהִי
הָנוּן דְּעַמֵּהּ עַם תְּרֵ־־עֲסַרְתֵּהּ
מַתְלָא הוּ :
11 וֶאמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ לְכוֹן יְהִיב [e] לְמֵדַע
[f] אֲרָזָא דְּמַלְכוּתֵהּ דַּאלָהָא לְבַרָיֵא
דֵּין כֹּל מֵדֶם בְּמַתְלֵא הֲוָא :
12 דְּכַד חָזֵין יֶחֱזוּן וְלָא יֶחֱזוּן וְכַד
שָׁמְעִין יֶשְׁמְעוּן וְלָא [g] יֶסְתַּכְלוּן דַּלְמָא
[h] יֶתְפְּנוּן וְיֶשְׁתַּבְקוּן לְהוֹן חֲטָהַיְהוֹן :
13 וֶאמַר לְהוֹן לָא יָדְעִין אַנְתּוּן לֵהּ
לְמַתְלָא הָנָא וַאֵיכַנָא כֻּלְהוֹן מַתְלֵא
תֵּדְעוּן :
14 זָרוֹעָא דַּזְרַע [i] מֶלְתָא זְרַע :
15 הָלֵין דֵּין דְּעַל יַד אוּרְחָא הָלֵין
אֶנּוּן [k] דְּמֶזְדַּרְעָא בְּהוֹן [l] מֶלְתָא וּמָא
דַּשְׁמַעוּ מֶחְדָא אָתֵא סָטָנָא וְשָׁקֵל
לָהּ לְמֶלְתָא דַּזְרִיעָא בְּלֶבְהוֹן :

והגון

[a] אלף
[b] אתא
[c] פארא טעטו פרות:
[d] מאא כמו מאה
[e] ידע
[f] רז שטעמו סוד:
[g] סכל
[h] פנה
[i] מלל
[k] זרע
[l] מלל

2 *Et docebat eos per parabolas multùm: dicebát que in doctrina sua,*
3 *Audite, Ecce egressus est seminator ad seminandum:*
4 *Et, quum seminaret,[2] fuit quod caderet iuxta viam, & venit auis, & comedit ipsum.*
5 *Aliud autẽ cecidit super petrã, ita vt nõ esset terra multa: et statim[3] exortum est, eo quòd non esset profunditas terræ.*
6 *Quum autem oriretur sol, exustum est, et propterea quòd non esset ei radix, exaruit.*
7 *Et aliud cecidit[4] [in] locum spinarum: et ascẽderunt spinæ, ac suffocauerunt illud, & fructum non edidit.*
8 *Aliud autẽ cecidit super terrã bonã et ascẽdit, et creuit, et edidit fructus [5] aliquod triginta, et aliquod sexaginta, & aliquod centum.*
9 *Et dicebat, Is cui sunt aures vt audiat, audiat.*
10 *Quum essent autẽ ipsi soli, interrogauerunt eum ii qui cum eo erant, cum suis duodecim, de parabola ista.*
11 *Et dixit eis Ieschua, Vobis datum est nosse secretum regni Dei, extraneis verò omnia in parabolis fiunt:*
12 *Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, et non intelligant: ne conuertantur, & remittantur peccata eis.*
13 *Et dixit eis, Ignoratis vos parabolam hanc? Et quomodo parabolas omnes cognoscetis?*
14 *Seminator qui seminauit, sermonem seminauit.*
15 *Ii autem qui sunt iuxta viam, illi sunt in quibus seminatus est sermo, et ex quo audiuerunt, illico venit Satanas, & aufert sermonem qui seminatus est in corde eorum.*

Et

2 Id est, Quoddã.
3 Vox Syriaca est בלץ, quam puto respondere Chaldaicæ בלט (id est, Creuit, eminuit, ortus est) permutatione literæ ט in ץ.
4 Præpositionẽ hanc quæ litera ב notatur, omittere sæpe solent Hebræi, Chaldæi, Syri, præsertim autẽ quũ dictio cui præfigenda esset incipiat à ב ne concursu literarum κακοφωνία nascatur.
5 Ad verb. Est quod triginta, & est quod centum.

16 Καὶ οὗτοί εἰσιν ὁμοίως οἱ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπειρόμενοι, οἳ ὅταν ἀκούσωσι τὸν λόγον, εὐθέως μετὰ χαρᾶς λαμβάνουσιν αὐτόν.

Et isti sunt similiter qui in petrosa semen excipiunt: qui *videlicet*, quum audierint sermonẽ, statim cum gaudio accipiunt eum.

17 Καὶ οὐκ ἔχουσι ῥίζαν ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ πρόσκαιροί εἰσιν· εἶτα γενομένης θλίψεως ἢ διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον, εὐθέως σκανδαλίζονται.

Et non habent radicẽ in se, sed tẽporarii sunt: deinde orta oppressione aut persequutione propter sermonem, statim offenduntur.

18 Καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ εἰς τὰς ἀκάνθας σπειρόμενοι, οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον ἀκούοντες·

Hi sunt autem qui in spinas semen excipiunt, hi sunt, *inquã*, qui sermonem audiunt:

1.Tim.6.17

19 Καὶ αἱ μέριμναι τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου, καὶ αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἐπιθυμίαι εἰσπορευόμεναι συμπνίγουσι τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται.

Sed solicitudines seculi huius, & fallacia ‖ diuitiarum, & cupiditates quæ in cæteris rebus *versantur*, introeuntes suffocant sermonẽ, ísque redditur infructuosus.

20 Καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρέντες, οἵτινες ἀκούουσι τὸν λόγον, καὶ παραδέχονται· καὶ καρποφοροῦσιν, ἐν τριάκοντα, καὶ ἐν ἑξήκοντα, καὶ ἐν ἑκατόν.

Hi sunt verò qui in terram bonam semen exceperunt, qui *videlicet* audiunt sermonem, & accipiunt: & fructum ferunt, aliud tricena, aliud sexagena, aliud centena.

Matth.5.15 luc.8,16, & 11.33

21 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Μήτι ὁ λύχνος ἔρχεται ἵνα ὑπὸ τὸν μόδιον τεθῇ, ἢ ὑπὸ τὴν κλίνην; οὐχ ἵνα ἐπὶ τὴν λυχνίαν ἐπιτεθῇ;

Dixit etiam eis, ‖ Num lucerna venit vt subter modium ponatur, aut subter lectum? nónne vt candelabro imponatur?

Etiamsi lucem Euangelii respuat mũdus, tamen est accendenda, vel ob hanc vnã causam vt eius scelera patefiant.

Matth.10.26, luc.8.17 & 12.2

22 Οὐ γάρ ἐστί τι κρυπτὸν ὃ ἐὰν μὴ φανερωθῇ, οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ.

‖ Non est enim quicquam occultum quod non manifestãdum sit, vel quod abscondatur: sed *oportet* vt palàm proferatur.

23 Εἴ τις ἔχει ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

Siquis habet aures ad audiendũ, audiat.

Matth.7.2 luc.6.38

24 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Βλέπετε τί ἀκούετε· ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν, καὶ προστεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιν.

Præterea dixit eis, Videte quid audiatis: ‖ Qua mensura metimini, alii vobis metientur, & adiicietur vobis qui auditis.

Quo liberalius communicamus à Deo accepta, eo fit ipse erga nos liberalior.

Matth 13.12 & 15.29 luc.8.18, & 19.16

25 Ὃς γὰρ ἂν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ· καὶ ὃς οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.

‖ Qui enim habet, dabitur ei: & qui non habet, etiam quod habet tolletur ab eo.

26 Καὶ ἔλεγεν, Οὕτως ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὡς ἐὰν ἄνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον ἐπὶ τῆς γῆς.

Item dicebat, Ita est regnũ Dei vt si quispiam iaciat semen in terram.

Dominus serit & metit ratione quadam hominibus prorsus ignota.

וְהָנוּן דְעַל שׁוּעָא אֶזְדְרַעוּ הָלֵין
אִנוּן דְמָא דַשְׁמַעוּ מֶלְתָא מֶחְדָא
[a]בַּחֲדוּתָא מְקַבְּלִין לָהּ ׃

16 *Et ii qui super petram seminati sunt, illi sunt qui ex quo audiuerūt sermonem, statim cum gaudio accipiunt eum.*

וְלֵית לְהוּן עַקָרָא בְנַפְשְׁהוּן אֶלָּא
דְזַבְנָא אִנוּן וּמָא דַהֲוָא אוּלְצָנָא
אַו רְדוּפְיָא מֶטוּל מֶלְתָא עֲגַל
מֶתְכַּשְׁלִין ׃

17 *Et non est eis radix in seipsis, sed [6]temporarii sunt, et ex quo facta est tribulatio aut persequutio propter sermonem, statim offenduntur.*

וְהָנוּן דְבֵית כּוּבֵא מֶזְדַרְעִין הָלֵין
אִנוּן אִילֵין דַשְׁמַעוּ מֶלְתָא ׃

18 *Ii autē qui inter spinas seminātur, illi sunt ii qui audiuerunt sermonē:*

[b]וְרֶנְיָא דְעָלְמָא הָנָא וְטוּעַי
דְעוּתְרָא וְשַׁרְכָא דַרְגִיגָתָא אַחְרָנָיָתָא
[c]עָאֲלִין חָנְקִין לָהּ לְמֶלְתָא וַדְלָא
פֵאְרָא הָוְיָא ׃

19 *Et curæ seculi huius, & seductio diuitiarum, & reliquiæ cupiditatum aliarum ingrediētes suffocāt ipsum sermonem, & infructuosus fit.*

וְהָנוּן דְבַארְעָא טַבְתָא אֶזְדְרַעוּ
הָלֵין אִנוּן דַשָׁמְעִין מֶלְתָא וּמְקַבְּלִין
וְיָהֲבִין פֵאְרָא בַתְלָתִין וּבְשִׁתִּין
וּבַמְאָא ׃

20 *Et ii qui in terra bona seminati sunt, illi sunt qui audiunt sermonem, & accipiunt, et edunt fructus[7] cum triginta, et cum sexaginta, & cum centum.*

וְאָמַר לְהוּן דַלְמָא אָתֵא שְׁרָגָא
דַתְחֵית סָאתָא [d]יֶתְתְּסִים אַו תְּחֵית
עַרְסָא לָא הֲוָא דְעַל מְנָרְתָא
יֶתְתְּסִים ׃

21 *Et dixit eis, [8] Num venit lucerna vt subter modium ponatur, aut subter lectum? Nónne fit vt super candelabrum ponatur?*

לֵית גֵּיר מֶדֵם [e]דַטְשָׁא דְלָא יֶתְגְלֵא
וְלָא הֲוָא [f]בְטוּשְׁיָא וְלָא מֶתְגְלֵא ׃

22 *Nō enim est quicquā quod occultū sit, quod nō sit reuelādū: neque fit [quicq̄] in absc̄odito, & nō reueletur.*

אִן אֶנָשׁ אִית לֵהּ אֶדְנָא דְיֶשְׁמַע
יֶשְׁמַע ׃

23 *Sicui sunt aures quibus audiat, audiat.*

וְאָמַר לְהוּן חֲזוּ מָנָא שָׁמְעִין אַנְתּוּן
בְּהָי כַּיְלְתָא [g]דַמְכִילִין אַנְתּוּן מֶתְתְּכִיל
לְכוּן [h]וּמֶתְתּוֹסַף לְכוּן לְאִילֵין דְשָׁמְעִין׃

24 *Et dixit eis, Videte quid audiatis. In ea mensura qua vos metimini, remetietur vobis, et adiicietur vobis ipsis qui auditis.*

מַן דְאִית לֵהּ גֵּיר יֶתְיְהֵב לֵהּ וּמַן
דְלַיְת לֵהּ אַף הוּ דְאִית לֵהּ [i]יֶשְׁתְּקֵל
מֶנֵּהּ ׃

25 *Ei enim cui est, eidem dabitur: & ei cui non est, etiam id quod est sibi, auferetur ab eo.*

וְאָמַר הֲוָא הָכַנָא הִי מַלְכוּתָא
דַאלָהָא אֵיךְ אֶנָשׁ [k]דְיִרְמֵא זַרְעָא
בַּארְעָא ׃

26 *Et dicebat, Ita est regnum Dei vt [9]homo qui iaciat semen in terrā:*

[a] חרא
[b] רנא[כמו רנן וטעמו השתדלות:
[c] עול
[d] סים
[e] טשא
[f] טשא
[g] כול
[h] יסף
[i] שקל
[k] רמא

[6] Ad verb. Temporis. Hebraismus quo substantiuum rectum in adiectiui locum succedit.

[7] Id est, Trigecuplū, sexagecuplū.

[8] Hebraica phrasis & Syriaca, pro Nū solet poni lucerna &c quæ in Græco textu seruatur.

[9] Ad verb. Vir. Hebraismus.

Καὶ καθεύδῃ, καὶ ἐγείρηται νύκτα καὶ ἡμέραν· καὶ ὁ σπόρος βλαστάνῃ, καὶ μηκύνηται ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός. 27

Et dormiat,& exurgat nocte ac die:& semē germinet,& assurgat quomodo ipse nescit.

Αὐτομάτη γὰρ ἡ γῆ καρποφορεῖ· πρῶτον χόρτον, εἶτα στάχυν, εἶτα πλήρη σῖτον ἐν τῷ στάχυϊ. 28

Sponte enim terra fructum fert: primùm herbam , deindé spicam, deinde plenum frumētū in spica.

Ὅταν δὲ παραδῷ ὁ καρπὸς, εὐθέως ἀποστέλλει τὸ δρέπανον, ὅτι παρέστηκεν ὁ θερισμός. 29

Quum autē prodiderit *sese* fructus,statim mittit falcem: quoniā adest messis.

Matth.13.31 luc.13.19

Καὶ ἔλεγε, Τίνι ὁμοιώσωμεν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ; ἢ ἐν ποίᾳ παραβολῇ παραβάλωμεν αὐτήν; 30

‖Dicebat etiam,Cui *rei* assimilabimus regnum Dei?aut qua collatione conferemus illud?

Deus, contrà quàm soleant homines, à minimis auspicatus, in maxima desinit.

Ὡς κόκκῳ σινάπεως· ὃς ὅταν σπαρῇ ἐπὶ τῆς γῆς, μικρότερος πάντων τῶν σπερμάτων ἐστὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· 31

Velut grano sinapis : quod quū seminatur in terra,minimū est omnium seminū quæ in terra sunt.

Καὶ ὅταν σπαρῇ, ἀναβαίνει, καὶ γίνεται πάντων τῶν λαχάνων μείζων· καὶ ποιεῖ κλάδους μεγάλους, ὥστε δύνασθαι ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνοῦν. 32

Sed quum seminatum fuerit, assurgit,& fit maximum omnium olerum:edítq; ramos magnos, ita vt possint sub eius vmbra volucres cæli nidulari.

Matth. 13.34

Καὶ τοιαύταις παραβολαῖς πολλαῖς ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον, καθὼς ἠδύναντο ἀκούειν. 33

‖Et talibus multis parabolis loquebatur eis sermonem,prout poterant audire.

Χωρὶς δὲ παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς· κατ᾽ ἰδίαν δὲ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐπέλυε πάντα. 34

Absque parabola verò nō loquebatur eis:priuatim autem discipulis suis explicabat omnia.

Matth.8.23 luc.8.22

Καὶ λέγει αὐτοῖς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὀψίας γενομένης, Διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν. 35

‖Dixit autem eis die illo , quum serum *diei* esset, Trāseamus in vlteriorem *ripam*.

Qui cum Christo nauigant , etiamsi videatur ille periclitātibus suis stertere, tamen in tempore ab ipso expergefacto seruantur.

Καὶ ἀφέντες τὸν ὄχλον παραλαμβάνουσιν αὐτὸν ὡς ἦν ἐν τῷ πλοίῳ· καὶ ἄλλα δὲ πλοιάρια ἦν μετ᾽ αὐτοῦ. 36

Dimissa igitur turba acceperūt eum vt erat in nauigio:sed & alia nauigiola erant cum eo.

Καὶ γίνεται λαῖλαψ ἀνέμου μεγάλη· τὰ δὲ κύματα ἐπέβαλλεν εἰς τὸ πλοῖον, ὥστε αὐτὸ ἤδη γεμίζεσθαι. 37

Tūc oritur turbo venti magnus: fluctúsque irruebant in nauigiū, ita vt iam impleretur.

Καὶ ἦν αὐτὸς ἐπὶ τῇ πρύμνῃ ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον καθεύδων· καὶ διεγείρουσιν αὐτὸν, καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Διδάσκαλε, οὐ μέλει σοι ὅτι ἀπολλύμεθα; 38

Erat autem ipse in puppi,ceruicali indormiens:tunc expergefaciunt eum, dicúntque ei , Magister,non est tibi curæ quòd perimus?

27 וידמך ויקום בליליא [a]ובאימממא וזרעא [b]ירבא [c]ויארך כד הו לא ידע:

[a] יום [b] רבא [c] ארך

27 [10] *Et dormiat,* [11] *& surgat nocte et die, & semen crescet & longum fiet, quum ipse nesciat.*

28 ארעא גיר [d]מיתיא לה לפארא ולוקדם הוא עסבא ובתרה שבלא אחרית דין [e]חטתא [f]משמליתא בשבלא:

[d] אתא [e] חנט [f] מלא

28 *Terra enim producit ei fructum, et primùm fit herba,* [12] *et deinde spica, postremò autem triticum impletur in spica.*

29 מא דשמן דין פארא מחדא [g]אתיא [h]מגלא [i]דמטי חצדא:

[g] אתא [h] מגל [i] מטה

29 *Postquam autē impinguatus fuerit fructus,* [13] *statim venit falx, quia adest messis.*

30 ואמר למנא [k]נדמיה למלכותא דאלהא ובאינא מתלא [l]נמתליה:

[k] דמה [l] מתל

30 *Et dicebat, Cui assimilabimus regnum Dei? Et quánam cōparatione comparabimus illud?*

31 איך פרדתא הי דחרדלא חי דמא [m]דאזדרעת בארעא זעוריאהי מן כלהון זרעונא דעל ארעא:

[m] זרע

31 *Velut granū est* [14] *sinapi, quod quū seminatū est in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt super terrā:*

32 ומא דאזדרעת סלקא והויא רבא מן כלהון [n]ירקונא ועבדא [o]סובא [p]רורבתא איך דתשכח דבטלליה פרחתא תשכן:

[n] ירק [o] סוך [p] רורבתא כא מן רברב והבית הראשונה נפלה:

32 *Et, ex quo seminatum est, assurgit et fit maius omnibus oleribus: & facit ramos magnos, ita vt possit in vmbra eius habitare auis.*

33 במתלא דאיך הלין ממלל הוא עמהון ישוע מתלא איך דמשכחין הוו למשמע:

33 *Parabolis* [15] *quæ sunt sicut hæ, loquebatur cum eis Ieschua, parabolis [inquam] prout poterant audire.*

34 ודלא מתלא לא ממלל הוא עמהון לתלמידוהי דין [q]בינוהי ולהון מפשק הוא כל מדם:

[q] בין

34 *Et absque parabolis non loquebatur cum eis: discipulis verò suis, inter se et illos, interpretabatur omnia.*

35 ואמר להון בהו יומא ברמשא נעבר לן לעברא:

35 *Et ait eis in illo die vespere, Transeamus* [16] *in littus oppositum.*

36 ושבקו לכנשא ודברוהי כד בספינתא הו וספינא אחרניתא אית הוי עמהון:

36 *Et dimiserunt turbas, et deduxerunt eum quum in nauigio esset, & nauigia alia erant cum eis.*

37 והות עלעלא רבתא ורוחא וגללא נפלין הוו בספינתא וקריבא הות דתתמלא:

37 *Et factus est turbo magnus, & vētus ac fluctus irruebant in nauigiū,* [17] *& proximum erat vt impleretur.*

38 הו דין ישוע על [r]בסדיא דמיך הוא [s]בחרתה דספינתא [t]ואתו [u]אקימוהי ואמרין לה רבנא לא בטיל לך דאבדינן

[r] סיר או סרא טעמו המראשות: [s] בחרתה תחת באחריתה [t] אתא [u] קום

38 *Ipse autem Ieschua super ceruical dormiebat* [18] *in posteriore parte nauigii: et venientes excitauerunt eum, & dixerunt ei, Domine noster, nō est cura tibi quòd perimus?*

זקם

S.ij.

[10] Et pro Quod, ex vsu etiam Hebræorum.

[11] Hæc & sequētia verba, futura sint in Syro textu: quia futuro tempore consuetudo exprimitur apud eos, vt etiam apud Hebræos: nos autem in versione, Latinorū morem sequuti sumus, qui id faciunt per præsens.

[12] Ad verb. Post illud.

[13] Subaudi, à messore immissa. Hebraismus.

[14] Vide de sinapi annotata in Matt. cap. 13. 32

[15] Id est, His similib⁹, Hebraicè כאלה.

[16] Ad verb. In transitum illum, quasi digito ostendat aduersum maris eius littus. Hebraismus.

[17] Id est, Parum aberat quin impleretur.

[18] Id est, In puppi.

39 Καὶ διεγερθεὶς ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ, καὶ εἶπε τῇ θαλάσσῃ, Σιώπα, πεφίμωσο. Καὶ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη.

Experrectus igitur obiurgauit ventũ, dixítque mari, Sile, obmuteſce. Tum quieuit ventus, factáque eſt tranquillitas magna.

40 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τί δειλοί ἐστε οὕτω; πῶς οὐκ ἔχετε πίστιν;

Dixit autem eis, Quid ita timidi eſtis? quomodo fidẽ nõ habetis?

41 Καὶ ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν, καὶ ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, Τίς ἄρα οὗτός ἐστιν, ὅτι καὶ ὁ ἄνεμος καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ;

Et timuerunt timore magno, dicebántque alius ad alium, Quíſnã iſte eſt vt etiam ventus & mare auſcultent ei?

Κεφάλαιον ε.

Cap. V.

Matth. 8.28 luc. 8.26

Christi virtutem mirantur multi, qui tamen vel leuiſſimæ rei iacturare dempta nolint.

1 ΚΑΙ ἦλθον εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν.

ET venerunt in vlteriorem *ripam* maris, in regionem Gadarenorum.

2 Καὶ ἐξελθόντι αὐτῷ ἐκ τοῦ πλοίου, εὐθέως ἀπήντησεν αὐτῷ ἐκ τῶν μνημείων ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ·

Egreſſóque ei è nauigio, ſtatim occurrit è monumentis homo in quo erat ſpiritus impurus:

3 Ὃς τὴν κατοίκησιν εἶχεν ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ οὔτε ἁλύσεσιν οὐδεὶς ἠδύνατο αὐτὸν δῆσαι·

Qui domiciliũ habebat in monumentis, & ne catenis quidem quiſquam poterat eum vincire.

4 Διὰ τὸ αὐτὸν πολλάκις πέδαις καὶ ἁλύσεσι δεδέσθαι, καὶ διεσπᾶσθαι ὑπ᾽ αὐτοῦ τὰς ἁλύσεις, καὶ τὰς πέδας συντετρῖφθαι· καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἴσχυε δαμάσαι.

Propterea quòd ſæpe pedicis & catenis vinctus fuerat, ſed diſcerptæ fuerant ab eo catenæ, & pedicæ contritæ: neque quiſquam potuerat eum domare.

5 Καὶ διαπαντὸς νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ ἐν τοῖς μνήμασιν ἦν κράζων, καὶ κατακόπτων ἑαυτὸν λίθοις.

Et per omne *tẽpus* die ac nocte in mõtibus & in monumẽtis erat clamãs, & cõcidẽs ſeipſũ lapidibꝰ.

6 Ἰδὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ μακρόθεν, ἔδραμε, καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ·

Quum vidiſſet autem Ieſum procul, cucurrit, & adorauit eum.

7 Καὶ κράξας φωνῇ μεγάλῃ, εἶπε, Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου; ὁρκίζω σε τὸν Θεὸν μή με βασανίσῃς.

Et clamans voce magna, dixit, Quid mihi tecũ Ieſu, fili Dei altiſſimi? adiuro te *per* Deum ne me torqueas.

8 (Ἔλεγε γὰρ αὐτῷ, Ἔξελθε τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον ἐκ τοῦ ἀνθρώπου)

(Dicebat enim ei, Exi ſpiritus impure ex iſto homine)

9 Καὶ ἐπηρώτα αὐτόν, Τί σοι ὄνομα; Καὶ ἀπεκρίθη λέγων, Λεγεὼν ὄνομά μοι· ὅτι πολλοί ἐσμεν.

Tunc interrogauit eũ, Quod tibi nomẽ *eſt?* Et reſpõdit dicẽs, Legio mihi nomẽ *eſt*, q̃a multi ſumꝰ.

10 Καὶ παρεκάλει αὐτὸν πολλὰ ἵνα μὴ αὐτοὺς ἀποστείλῃ ἔξω τῆς χώρας.

Et multum precabatur eum ne mitteretur extra illam regionem.

Ἦν δὲ

Erat

39 וְקָם וַכְּאָא בְּרוּחָא וַאֲמַר לְיַמָּא [a]שְׁלִי [b]זְגִיר אַנְתְּ [c]וְשְׁלִית רוּחָא וַהֲוָא נַוְחָא רַבָּא ׃

[a] שלה [b] זגיר טעמו שתוק: [c] שלה

Et surrexit, & repreßit ventum, & ait mari, Desine, obmutesce tu. Et desiit ventus, & facta est tranquillitas magna.

40 וַאֲמַר לְהוֹן לְמָנָא [d]דַּחוּלְתָּנִין אַנְתּוּן וַלְמָנָא לַית בְּכוֹן [e]הַיְמָנוּתָא׃

[d] דחל [e] אמן

Et dixit eis, Quare timidi fuistis? et quare non est in vobis fides?

41 וַדְחֵלוּ דְּחַלְתָּא רַבְּתָא וָאמְרִין הֲווּ חַד לְחַד [f]מַנוּ כַּי הָנָא דְּרוּחָא וְיַמָּא מֶשְׁתַּמְעִין לֵהּ ׃

[f] כי בא לסימן השאלה.

Et timuerunt timore magno: ac dicebant[19] alius ad alium, Quisnam iste est, cui venti & mare auscultant?

19 Ad verb. Vnus vni. Hebraismus

קֶפָלֶאוֹן ה

Cap. V.

1 [g]וַאתַו לְעֶבְרָא דְּיַמָּא לַאתְרָא דְּגָדְרָיֵא ׃

[g] אתא

ET venerunt [1]in oppositum littus maris in locum Gadaræorum.

1 Ad verb. In trāsitum. Hebraism.

2 וְכַד נְפַק מֶן סְפִינְתָּא פְּגַע בֵּהּ מֶן בֵּית קְבוּרֵא גַּבְרָא דְּאִית בֵּהּ רוּחָא טַנְפְתָּא ׃

Et quum egressus esset è nauigio, occurrit ei è loco sepulchrorum vir in quo erat spiritus impurus:

3 [h]וְעָמַר הֲוָא בֵּית קְבוּרֵא [i]וַבְשֵׁשְׁלָתָא אֱנָשׁ לָא מֶשְׁכַּח הֲוָא [k]לְמֵאסְרֵהּ ׃

[h] עמר טעמו שכן: [i] וששלתא טעמו טלשלאות ונפל הלמד הראשונה:

Et habitabat [in] loco sepulchrorū, et catenis nemo poterat vincire eū.

4 מֶטוּל דְּכֻל אֶמָתַי [l]דַּבְסוּטְמֵא וַבְשֵׁשְׁלָתָא מֶתְאסַר הֲוָא שֵׁשְׁלָתָא [m]מְתַבַּר הֲוָא וְסוּטְמֵא מְפַסֵּק הֲוָא וְלָא אֱנָשׁ מֶשְׁכַּח הֲוָא לְמֶכְבְּשֵׁהּ ׃

[k] אסר [l] סוטם טעמו כבל [m] תבר

Quia[2] quoties compedibus & catenis vinciebatur, catenas frāgebat & compedes rumpebat, & nemo poterat domare eum.

2 Ad verb. Omni quando: subaudi, tempore.

5 וּבְכֻל זְבַן בְּלֶלְיָא וּבְאִימָמָא בְּבֵית קְבוּרֵא וַבְטוּרֵא [n]אִיתַוְהִי הֲוָא וְקָעֵא הֲוָא וּמְצַלֵּף נַפְשֵׁהּ בְּכֵאפֵא ׃

[n] אית

Et omni tempore, nocte et die in loco sepulchrorum & in montibus erat, & vociferabatur, et collidebat seipsum in lapides.

6 כַּד חֲזָא דֵּין לְיֵשׁוּעַ מֶן רוּחְקָא רְהֵט סְגֶד לֵהּ ׃

Quum vidisset autem Ieschua eminus, currens adorauit eum:

7 וַקְעָא בְּקָלָא רָמָא וַאֲמַר מָא לִי וְלָךְ יֵשׁוּעַ בְּרֵהּ דַּאלָהָא [o]מְרַמְיָא [p]מוֹמֵא אֲנָא לָךְ בַּאלָהָא דְּלָא [q]תְשַׁנְקַנִי ׃

[o] רמא [p] ימא [q] שנק

Et exclamauit voce elata, ac dixit, Quid mihi et tibi Ieschua Fili Dei excelsi? Adiuro ego te per Deū vt non torqueas me.

8 אָמַר הֲוָא לֵהּ גֵּיר [r]פּוּק מֶן בַּרנָשָׁא רוּחָא טַנְפָא ׃

[r] נפק

(Dicebat enim ei, Exi à filio hominis spiritus impure)

9 וְשַׁאֲלֵהּ אֵיכַנָא שְׁמָךְ אֲמַר לֵהּ לְגִיוֹן שְׁמַן מֶטוּל דְּסַגִּיאֵא חֲנַן ׃

Et interrogauit eum, Quomodo est nomen tuum? Dixit ei, Legio est nomen nostrum, eo quòd multi sumus.

3 Id est, Quódnam est tibi nomē quo modo vocaris?

10 וּבָעֵא הֲוָא סַגִּי דְּלָא [s]יְשַׁדְּרִיוּהִי לְבַר מֶן אַתְרָא ׃

[s] שדר

Et petebat ab eo valde ne emitteret se extra illum locum.

11 Ἦν δὲ ἐκεῖ πρὸς τὰ ὄρη ἀγέλη χοίρων μεγάλη βοσκομένη.

12 Καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν πάντες οἱ δαίμονες, λέγοντες, Πέμψον ἡμᾶς εἰς τοὺς χοίρους, ἵνα εἰς αὐτοὺς εἰσέλθωμεν.

13 Καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς εὐθέως ὁ Ἰησοῦς. Καὶ ἐξελθόντα τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα εἰσῆλθον εἰς τοὺς χοίρους· καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, (ἦσαν δὲ ὡς δισχίλιοι) καὶ ἐπνίγοντο ἐν τῇ θαλάσσῃ.

14 Οἱ δὲ βόσκοντες τοὺς χοίρους ἔφυγον, καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς. Καὶ ἐξῆλθον ἰδεῖν τί ἐστι τὸ γεγονός.

15 Καὶ ἔρχονται πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ θεωροῦσι τὸν δαιμονιζόμενον καθήμενον καὶ ἱματισμένον, καὶ σωφρονοῦντα, τὸν ἐσχηκότα τὸν λεγεῶνα· καὶ ἐφοβήθησαν.

16 Καὶ διηγήσαντο αὐτοῖς οἱ ἰδόντες, πῶς ἐγένετο τῷ δαιμονιζομένῳ, καὶ περὶ τῶν χοίρων.

17 Καὶ ἤρξαντο παρακαλεῖν αὐτὸν ἀπελθεῖν ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν.

18 Καὶ ἐμβάντος αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον, παρεκάλει αὐτὸν ὁ δαιμονισθεὶς ἵνα ᾖ μετ' αὐτοῦ.

19 Ὁ δὲ Ἰησοῦς οὐκ ἀφῆκεν αὐτόν, ἀλλὰ λέγει αὐτῷ, Ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου πρὸς τοὺς σούς, καὶ ἀνάγγειλον αὐτοῖς ὅσα σοι ὁ Κύριος ἐποίησε, καὶ ἠλέησέ σε.

20 Καὶ ἀπῆλθε, καὶ ἤρξατο κηρύσσειν ἐν τῇ Δεκαπόλει ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· καὶ πάντες ἐθαύμαζον.

21 Καὶ διαπεράσαντος τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ πλοίῳ πάλιν εἰς τὸ πέραν, συνήχθη ὄχλος πολὺς ἐπ' αὐτόν· καὶ ἦν παρὰ τὴν θάλασσαν.

Matth.9.18
luc.8.41

22 Καὶ ἰδού, ἔρχεται εἷς τῶν ἀρχισυναγώγων, ὀνόματι Ἰάειρος· καὶ ἰδὼν αὐτόν, πίπτει πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Καὶ

Erat autem illic ad montes grex porcorum magnus pascens.

Et precati sunt eum omnes *illi* dæmones, dicentes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus.

Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spiritus illi impuri introierunt in porcos: & ruit ille grex è præcipitio in mare, (erant autem quasi bis mille) & suffocati sunt in mari.

Qui verò pascebant porcos, fugerūt, & renuntiarūt in vrbē & in agros. Et *illi* egressi sunt vt viderēt q̄d illud esset quod factū fuerat.

Veniūt igitur ad Iesū, & cōspiciūt eū q̄ fuerat dæmoniacus, sedētē ac vestitū, & sanæ mētis, eū *inq̄* q̄ habuerat legionē: & timuerūt.

Et qui *id* viderant, narrauerunt eis quomodo actum esset cum dæmoniaco, & de porcis.

Tunc *illi* cœperunt eum rogare vt abiret ex finibus ipsorum.

Ipso verò ingresso in nauigium, rogabat eum ille qui fuerat dæmoniacus vt esset cum ipso.

Iesus autē nō permisit ei, sed ei dixit, Abi domū tuam ad tuos, & eis renūtia quanta tibi Dominus præstiterit, & *quātopere* misertus sit tui.

Abiit igitur *ille*, & cœpit prædicare in Decapoli quanta ipsi fecisset Iesus: & omnes mirabantur.

Et quum Iesus rursum traiecisset nauigio in vlteriorē *ripam*, coacta est turba multa ad eum: eratque apud mare.

‖Et ecce, venit vnus ex principibus synagogæ, nomine Iairus: & quum vidisset eum, accidit ad pedes eius.

Et

איתהוא דין תמן לות טורא בקרא רבתא דחזירא דרעיא :

11 *Erat autem illic ad montem grex magnus porcorum qui pascebat.*

ובעין הוו מנה הנון שאדא ואמרין שדר לן על הנון חזירא דבהון [a]נעול :

12 *Et petebant ab eo dæmones illi, et dicebant, Mitte nos in hos porcos, vt in eos introeamus.*

[a] עול

[b]ואפס להון ונפקו רוחא הלין טנפתא [c]ועלו בחזירא ורהטת הי בקרא לשקיפא ונפלת בימא ואתחנקו במיא :

13 *Et permisit eis, & egreßi sunt spiritus illi impuri, & introierũt in porcos. Et cucurrit grex ille in rupem, et corruit in mare, et suffocati sunt [porci] in aquis.*

[b] פיס [c] עול

והנון [d]דרעין הוו להון ערקו ואמרו במדינתא ואף בקוריא ונפקו למחזא מדם דהוא :

14 *Et, qui pascebant eos, fugerunt, et renuntiauerunt in ciuitatem, & etiam[4] in agros. Et egreßi sunt ad videndum id quod factum fuerat.*

[d] רעה

4 Vel, In pagos.

ואתו לות ישוע וחזאוהי להו [e]דשאדוהי כד לביש [f]ומנכף ויתב הו דאית הוא בה לגיון ודחלו :

15 *Veneruntque ad Ieschua, & viderut illũ [5] cuius fuerãt dæmonia, vestitũ & modestũ, & sedẽtẽ, illũ [inquã] in quo fuerat legio, & timuerunt.*

[e] דשאדוהי הטעם שהיו בו השידים: [f] מנכף הוא שיש לו מדות הגונות

5 Id est, Qui obsessus fuerat à dæmonibus.

[g]ואשתעיו להון הנון דחזו דאיכנא הוא להו דשאדוהי ואף על הנון חזירא :

16 *Et narrauerunt eis ii qui viderãt, quomodo factũ esset ei cuius erant dæmonia, & etiam de illis porcis.*

[g] שעא

[h]ושריו [i]בעין מנה דיאזל לה מן תחומהון :

17 *Et cœperunt petere ab eo vt abiret à limitibus ipsorum.*

[h] שרא [i] בעא

וכד סלק לספינתא בעא הוא מנה הו דשאדוהי דעמה יהוא :

18 *Et quum ascendisset in nauigium, petebat ab eo is cuius fuerant dæmonia, vt cum ipso esset.*

ולא שבקה אלא אמר לה [k]זל לביתך לות אנשיך [l]ואשתעא להון מדם דעבד לך מריא ודאתרחם עליך :

19 *Et non permisit ei, sed dixit ei, Abi in domum tuam ad viros tuos, & renuntia eis id quod fecit tibi Dominus, & quòd misertus est tui.*

[k] אזל [l] שעא

ואזל [m]ושרי מכרז בעסרת־מדינתא מדם דעבד לה ישוע וכלהון תמיהין הוו :

20 *Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli id quod fecisset sibi Deus. Et omnes mirabantur.*

[m] שרא

וכד עבר ישוע בספינתא להו עברא תוב אתכנשו עלוהי כנשא סגיאא כד [n]איתוהי על יד ימא :

21 *Quúmque transiuisset Ieschua nauigio in ipsum [6] littus oppositum, cõgregatæ sunt ad eum turbæ multæ, quum esset iuxta mare.*

[n] אית

6 Ad verb. Transitum. Heb. antè notatus.

ואתא חד דשמה יוארש מן רבי כנושתא וכד [o]חזיהי נפל לות רגלוהי :

22 *Et venit quidã cuius nomẽ [erat] Iuarasch, ex principibus synagogæ: quúmque vidisset eum, procidit ad pedes eius:*

[o] חזא

23 Καὶ παρεκάλει αὐτὸν πολλά, λέγων, Οτι τὸ θυγάτριόν μου ἐσχάτως ἔχει· ἵνα ἐλθὼν ἐπιθῇς αὐτῇ τὰς χεῖρας, ὅπως σωθῇ· καὶ ζήσεται.

Et multum precabatur eum, dicens, Filiola mea in extremũ adducta eſt, *rogo* vt venias & imponas ei manus, vt ſeruetur: & viuet.

24 Καὶ ἀπῆλθε μετ' αὐτοῦ· καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολύς, καὶ συνέθλιβον αὐτόν.

Abiit igitur *Ieſus* cum eo: & ſequebatur eum turba multa, & cõprimebant eum.

25 (Καὶ γυνή τις οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἔτη δώδεκα,

(Tũc mulier quædã quæ erat in fluxione ſanguinis ab annis duodecim,

Vera fide quanuis imbecilla vel leuißimo attactus Ieſu, virtute ſua nos ſanat.

26 Καὶ πολλὰ παθοῦσα ὑπὸ πολλῶν ἰατρῶν, καὶ δαπανήσασα τὰ παρ' ἑαυτῆς πάντα, καὶ μηδὲν ὠφεληθεῖσα, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ χεῖρον ἐλθοῦσα·

Fuerátq; multa perpeſſa à multis medicis, & expenderat omnia ſua, & nihil adiuta fuerat, ſed potius in deterius venerat:

27 Ακούσασα περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἐλθοῦσα ἐν τῷ ὄχλῳ ὄπισθεν, ἥψατο τοῦ ἱματίου αὐτοῦ·

Quum audiſſet de Ieſu, venit in turba à tergo, & tetigit veſtimẽtum eius:

28 Ελεγε γάρ, Οτι κἂν τῶν ἱματίων αὐτοῦ ἅψωμαι, σωθήσομαι.

Dicebat enim, Si vel veſtimẽta eius tetigero, ſeruabor.

29 Καὶ εὐθέως ἐξηράνθη ἡ πηγὴ τοῦ αἵματος αὐτῆς· καὶ ἔγνω τῷ σώματι ὅτι ἴαται ἀπὸ τῆς μάστιγος.

Et ſtatim exaruit fons ſanguinis eius: & ſenſit corpore ſe ſanatã eſſe ex eo flagello.

30 Καὶ εὐθέως ὁ Ἰησοῦς ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἐξελθοῦσαν, ἐπιστραφεὶς ἐν τῷ ὄχλῳ, ἔλεγε, Τίς μου ἥψατο τῶν ἱματίων;

Statim autem Ieſus quum apud ſe cognouiſſet vim quæ ex ipſo exierat, conuerſus in turba, dixit, Quis tetigit veſtimenta mea?

31 Καὶ ἔλεγον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Βλέπεις τὸν ὄχλον συνθλίβοντά σε, καὶ λέγεις, Τίς μου ἥψατο;

Et dixerunt ei diſcipuli ipſius, Vides turbam te opprimentem, & dicis, Quis me tetigit?

32 Καὶ περιεβλέπετο ἰδεῖν τὴν τοῦτο ποιήσασαν.

Ipſe verò circunſpiciebat vt videret eam quæ hoc fecerat.

33 Η δὲ γυνή, φοβηθεῖσα καὶ τρέμουσα, εἰδυῖα ὃ γέγονεν ἐπ' αὐτῇ, ἦλθε καὶ προσέπεσεν αὐτῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.

Mulier autem, timens & tremẽs, quum ſciret quod in ſe factũ fuerat, venit & accidit ei *ad pedes*, dixítque ei omnem veritatem.

34 Ο δὲ εἶπεν αὐτῇ, Θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. ὕπαγε εἰς εἰρήνην, καὶ ἴσθι ὑγιὴς ἀπὸ τῆς μάστιγός σου)

Ille autẽ dixit ei, Filia, fides tua te ſeruauit: abi in pace, & eſto ſana ex flagello tuo)

35 Ετι αὐτοῦ λαλοῦντος ἔρχονται ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου, λέγοντες, Οτι ἡ θυγάτηρ σου ἀπέθανε· τί ἔτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον;

Adhuc eo loquẽte veniunt *quidam* à principe ſynagogæ, dicentes, Filia tua mortua eſt: quid amplius vexas magiſtrum?

Ο δὲ

Ieſus

23 וּבָעֵא הֲוָא מֶנֵּה סַגִּי וֶאמַר לֵה
בְּרַתִי בִּישָׁאִית עֲבִידָא [a] תָּא סִים אִידָךְ
עֲלַיהָ וְתֶתְחַלְמִי [b] וְתִחֵא :

[a] אתא [b] חיה

Et petebat ab eo valde, et dicebat, Filia mea malè affecta est: veni, pone manum tuam super eam, & sanabitur: ac viuet.

24 וֶאזַל עַמֵּה יֵשׁוּעַ וְדָבִיק הֲוָא לֵה
כֶּנְשָׁא סַגִּיאָא וְחָבְצִין הֲווּ לֵה :

Et abiit cum eo Ieschua. Et adhærebat ei turba multa, premebántque eum.

25 אַנְתְּתָא דֵּין חֲדָא [c] דְּאִיתַיְהָ הֲוָת
[d] בְּמַרְדִּיתָא דַּדְמָא שְׁנִין תַּרְתַּעְסְרֵא:

[c] אית [d] רדא

(Mulier autem quædā, quæ fuerat in fluxu sanguinis annis duodecim:

26 אִידָא דְּסַגִּי סֶבְלַת מֶן [e] אָסַוָתָא
סַגִּיָאֵא [f] וֶאפְּקַת כֹּל מֶדֶם דְּאִית לָה
וּמֶדֶם לָא אֶתְעַדְּרַת אֶלָּא אַף
יַתִּירָאִית אֶתְאַלְצַת :

[e] אסא [f] נפק

Quæ multùm perpessa fuerat à medicis multis, & insumpserat quicquid erat sibi, et nihil fuerat adiuta, sed etiam magis affligebatur:

27 כַּד שֶׁמְעַת עַל יֵשׁוּעַ [g] אֲתָת
בְּחֶבְצָא דְּכֶנְשָׁא [h] מֶן בֶּסְתְּרָה וְקֶרְבַת
לַלְבוּשֵׁה :

[g] אתא [h] מן בסתרה כמו מאחריו:

Quum audisset de Ieschua, venit in densitate turbæ à tergo eius, et tetigit vestimentum eius.

28 אָמְרָא הֲוָת גֵּיר [i] דְּאֶפִּין לַלְבוּשֵׁה
קָרְבָא אֲנָא חָיָא אֲנָא :

[i] מורכב מן דאף אן:

Dicebat enim, Si modò vestimentum eius tangam, [7] salua sum.

[7] Ad verb. Viua sum. Hebraismus;

29 וּמֶחֲדָא יִבְשַׁת מַעְיָנָא דַּדְמָה
וַארְגֶשַׁת בְּפַגְרָה [k] דְּאֶתְאַסְיַת מֶן
[l] מְחוּתָה :

[k] אסא [l] מחא

Et ilico aruit fons sanguinis eius, et sensit in corpore suo quòd sanata esset à flagello suo.

30 יֵשׁוּעַ דֵּין מֶחֲדָא יַדַע בְּנַפְשֵׁה
דְּחַיְלָא נְפַק מֶנֵּה [m] וֶאתְפְּנִי לְוָת
כֶּנְשָׁא וֶאמַר מַנוּ קְרַב [n] לְמָאנַי :

[m] פנה [n] מאן

Ieschua autem statim cognouit in seipso quòd à se vis exiuisset: et cōuersus est ad turbam, et ait, Quis tetigit vestimenta mea?

31 אָמְרִין לֵה תַּלְמִידַוְהִי חָזֵא אַנְתְּ
לְכֶנְשָׁא דְּחָבְצִין לָךְ וָאמַר אַנְתְּ מַנוּ
קְרַב לִי :

Dicunt ei discipuli eius, Vides turbas quæ opprimunt te, & dicis, Quis tetigit me?

32 [o] וְחָאֵר הֲוָא דְּיֶחֱזֵא מַנוּ הָדָא עֲבַד:

[o] חור

Et circunspiciebat vt videret quísnam hoc fecisset.

33 הָי דֵּין אַנְתְּתָא כַּד דַּחִילָא וְרָתִיתָא
דִּיְדַעַת מָא דַּהֲוָא לָה אֶתָת נֶפְלַת
קֶדָמַוְהִי וֶאמְרַת לֵה כֻּלֵּה שְׁרָרָא :

Mulier autem ipsa timens et tremens, quæ sciebat id quod factum esset sibi, veniens procidit ante faciem eius, et dixit ei omnem veritatem.

34 הוּ דֵּין אֲמַר לָה בְּרַתִי [p] הַימָנוּתְכִי
[q] אַחִיתְכִי [r] זֵלִי בִּשְׁלָמָא וַהֲוַיתִי חֲלִימָא
מֶן [s] מְחוּתֶכִי :

[p] אמן [q] חיה [r] אזל [s] מחא

Ille autem dixit ei, Filia mea, fides tua [8] seruauit te. Abi in pace, & esto sanata à flagello tuo.

[8] Ad verb. Viuificauit te. Heb;

35 וְעַד הוּ מְמַלֵּל [t] אֲתוֹ מֶן דְּבֵית רַב
כְּנוּשְׁתָּא וֶאמְרִין דְּבְרַתָךְ מִיתַת לְמָנָא
מְכִיל מַעְמֵל אַנְתְּ [u] לְמַלְפָּנָא :

[t] אתא [u] אלף

Et, adhuc eo loquente, venerūt ex domesticis principis synagogæ et dixerūt, Filia tua mortua est: ad quid igitur fatigas magistrum?

36 Ὁ δὲ Ἰησοῦς, εὐθέως ἀκούσας τὸν λόγον λαλούμενον, λέγει τῷ ἀρχισυναγώγῳ, Μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευε.

37 Καὶ οὐκ ἀφῆκεν οὐδένα αὐτῷ συνακολουθῆσαι, εἰ μὴ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν Ἰακώβου.

38 Καὶ ἔρχεται εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχισυναγώγου, καὶ θεωρεῖ θόρυβον, κλαίοντας καὶ ἀλαλάζοντας πολλά.

39 Καὶ εἰσελθὼν λέγει αὐτοῖς, Τί θορυβεῖσθε καὶ κλαίετε; τὸ παιδίον οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει.

40 Καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. Ὁ δὲ, ἐκβαλὼν ἅπαντας, παραλαμβάνει τὸν πατέρα τοῦ παιδίου καὶ τὴν μητέρα, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, καὶ εἰσπορεύεται ὅπου ἦν τὸ παιδίον ἀνακείμενον.

41 Καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς τοῦ παιδίου, λέγει αὐτῇ, Ταλιθὰ κοῦμι· ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, Τὸ κοράσιον (σοὶ λέγω) ἔγειραι.

42 Καὶ εὐθέως ἀνέστη τὸ κοράσιον, καὶ περιεπάτει· ἦν γὰρ ἐτῶν δώδεκα. καὶ ἐξέστησαν ἐκστάσει μεγάλῃ.

43 Καὶ διεστείλατο αὐτοῖς πολλὰ ἵνα μηδεὶς γνῷ τοῦτο· καὶ εἶπε δοθῆναι αὐτῇ φαγεῖν.

Κεφάλαιον ϛʹ

Matth.13.54
Luc.4.16

1 ΚΑΙ ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ· καὶ ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

2 Καὶ γενομένου σαββάτου ἤρξατο ἐν τῇ συναγωγῇ διδάσκειν· καὶ πολλοὶ ἀκούοντες ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες, Πόθεν τούτῳ ταῦτα; καὶ τίς ἡ σοφία ἡ δοθεῖσα αὐτῷ, ὅτι καὶ δυνάμεις τοιαῦται διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ γίνονται;

3 Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς Μαρίας, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ καὶ Ἰούδα καὶ Σίμωνος; καὶ οὐκ εἰσὶν αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ὧδε πρὸς ἡμᾶς; Καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ.

Ἔλεγε

Ieſus autẽ, ſtatim vt audiit hũc ſermonẽ qui dicebatur, dicit præfecto ſynagogæ, Ne metue: ſolũmodo crede.

Patres ſuis etiam literis promiſsiones vitæ per fidem apprehendunt.

Neq; permiſit vt quiſquã ipſum conſequeretur, niſi Petrus & Iacobus, & Iohannes frater Iacobi.

Tunc venit domũ præfecti ſynagogæ, & tumultum conſpicit, flentes & eiulantes multum.

Et ingreſſus dicit eis, Quid tumultuamini & fletis? puella nõ eſt mortua, ſed dormit.

Et deridebant eum. Ipſe verò eiectis omnibus, accipit patrem & matrem puellæ, & eos qui ſecũ erant, & ingreditur *eò* vbi puella erat iacens.

Indigni ſunt Chriſti irriſores qui fiant ipſius bonitatis teſtes.

Prehenſáq; manu puellæ, dicit ei, Talitha cumi: quod eſt, ſi interpreteris, Puella (tibi dico) ſurge.

Et ſtatim ſurrexit puella, & ambulabat: erat.n. annorũ duodecim. Et obſtupuerunt ſtupore magno.

Ipſe verò multum imperauit eis nequis id reſciret: dixítq; vt daretur puellæ quo veſceretur.

Cap. VI.

ET egreſſus eſt illinc, venítque in patriã ſuam: & ſequuti ſunt eum diſcipuli eius.

Mundus incredulus nihil quidem de Chriſti virtute detrahit, ſed oblata eius efficacia ſeipſum priuat ſciens ac prudens.

Cúmq; aduenisset ſabbathum, cœpit in ſynagoga docere: multíque audientes percellebãtur, dicentes, Vnde huic iſta? & quæ eſt hæc ſapientia quæ data eſt ei, vt etiam virtutes tales per manus eius edantur?

Nónne iſte eſt faber ille, filius Mariæ, frater Iacobi & Ioſe & Iudæ & Simonis? Nónne & ſorores eius hîc ſunt apud nos? Et offendebantur in ipſo.

Dicebat

36 ישוע דין שמע [a]למלתא דאמרו ואמר להו רב כנושתא לא תדחל בלחוד [b]הימן :

Ieschua autem audiuit sermonem quem dixerunt: et dixit illi principi synagogæ, Ne metuas: solùmodo crede.

37 ולא שבק לאנש דיאזל עמה אלא לשמעון כאפא וליעקוב וליוחנן אחוהי דיעקוב :

Neque permisit cuiquã vt abiret secum, nisi Schemeun Cipha, & Iaakub, ac Iuchannan, fratri Iaakub.

38 [c]ואתו לביתא דהו רב כנושתא וחזא דרהיבין ובכין ומיללין :

Et venerunt in domũ illius principis synagogæ, et vidit quòd tumultuarentur, et flerent, & eiularent.

39 [d]ועל ואמר להון מנא רהיבין אנתון ובכין טליתא לא מיתת אלא דמכא הי :

Ingressúsque est, & dixit eis, Cur tumultuamini et fletis? puella non est mortua, sed dormit.

40 וגחכין הוו עלוהי הו דין ישוע [e]אפק לכלהון ודבר לאבוה דטליתא ולאמה ולהנון דעמה [f]ועל לאיכא [g]דרמיא הות טליתא :

Et deridebant eum. Ipse autem Ieschua exire fecit omnes eos, et accepit patrem puellæ et matrẽ eius et eos qui secum erant, & intrauit illuc vbi iacebat puella.

41 ואחד [h]באידה דטליתא ואמר לה טליתא קומי :

Et apprehendit manum puellæ, et dixit ei, Puella surge.

42 ובר שעתה קמת טליתא ומהלכא הות [i]איתיה הות גיר ברת שנין תרתעסרא [k]ומתדמרין הוו דומרא רבא :

Et in illa hora surrexit puella, & ambulabat. Erat enim filia annorũ duodecim, & admirabantur admiratione magna.

9 Id est, Nata duodecim annos: Hebraismus.

43 ופקד אנון סגי דלא אנש ידע הדא ואמר [l]דיתלון לה למלעס :

Et præcepit eis multum nequis cognosceret illud, dixítque vt darent ei ad comedendum.

[a] מלל [b] אמן [c] אתא [d] עול [e] נפק [f] עול [g] רמא [h] יד [i] אית [k] תמר וטעמן תמה: [l] נתל כמו נתן

קפלאון ו

Cap. VI.

1 ונפק מן תמן ישוע ואתא למדינתה ודביקין הוו לה תלמידוהי :

ET egressus est illinc Ieschua, ac venit in ciuitatem suam: & adhærebant ei discipuli eius.

2 וכד הות שבתא [m]שרי [n]למלפו בכנושתא וסגיאא דשמעו אתדמרו ואמרין הוו אימכא לה הלין לחנא ואידא הי חכמתא דאתיהברת לה דחילא דאיך הלין באידוהי יהוון :

Quúmque esset sabbathũ, cœpit docere in synagoga: & multi qui audierunt, mirati sunt, et dicebant, Vnde huic ista? Et quæ est sapiẽtia quæ data est ei, vt virtutes huiusmodi per manus eius fiant?

3 לא הוא הנא נגרא ברה דמרים ואחוהי דיעקוב ודיוסא ודיהודא ודשמעון ולא הא אחותה תנן לותן ומתכשלין הוו בה :

Nónne erat iste faber, filius Mariam, et frater Iaakub, & Iusi, et Iihuda, et Schemeun? Et nónne sorores eius hic sunt apud nos? Et offẽdebantur in ipso.

[m] שרא [n] אלף

ואמר

Dixit-

Ἔλεγε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι οὐκ ἔστι προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. 4

Dicebat autem eis Iesus, ‖Non est Propheta inhonoratus nisi in patria sua, & inter cognatos, & in domo sua.

Καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι, εἰ μὴ ὀλίγοις ἀρρώστοις ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας, ἐθεράπευσε. 5

Neque potuit illic virtutẽ vllã edere: sed quũ paucis ægrotis imposuisset manus, sanauit *eos*.

Matth.9.33
luc.12.22

Καὶ ἐθαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· καὶ περιῆγε τὰς κώμας κύκλῳ, διδάσκων. 6

‖Mirabatúrque propter incredulitatem eorum: & circuibat vicos in orbem, docens.

Peculiari legatione præparantur discipuli ad generalem illũ apostolatum.

Matth.19.11
luc.9.1
suprà,3.14

Καὶ προσκαλεῖται τοὺς δώδεκα, καὶ ἤρξατο αὐτοὺς ἀποστέλλειν δύο δύο· καὶ ἐδίδου αὐτοῖς ἐξουσίαν τῶν πνευμάτων τῶν ἀκαθάρτων. 7

‖Tunc aduocauit duodecim illos, cœpítque eos mittere binos: dedítque eis potestatem *aduersus* spiritus impuros.

Καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς ἵνα μηδὲν αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον· μὴ πήραν, μὴ ἄρτον, μὴ εἰς τὴν ζώνην χαλκόν· 8

Et præcepit eis vt nihil sumerẽt ad iter, nisi virgam tantùm: non peram, non panem, non æs in zona:

Fidis pastoribus ne de rebus quidem alioqui ad hanc vitã necessariis cogitandũ, si vel tantillũ eos remorentur.

Act.12.8

Ἀλλ᾽ ὑποδεδεμένους σανδάλια· καὶ μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας. 9

Sed *vt* calcearentur ‖sandaliis: & ne induerentur binis tunicis.

Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὅπου ἐὰν εἰσέλθητε εἰς οἰκίαν, ἐκεῖ μένετε ἕως ἂν ἐξέλθητε ἐκεῖθεν. 10

Et dicebat eis, Vbicunque intro ieritis domũ, illic manete vsquedum exeatis illinc.

Matth.10.14
luc.9.5
Act.13.51
& 18.6

Καὶ ὅσοι ἂν μὴ δέξωνται ὑμᾶς, μηδὲ ἀκούσωσιν ὑμῶν, ἐκπορευόμενοι ἐκεῖθεν ἐκτινάξατε τὸν χοῦν τὸν ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται Σοδόμοις ἢ Γομόῤῥοις ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ. 11

‖Et quicunq; nõ receperint vos, neq; audierint vos, egressi illinc, ‖excutite puluerẽ qui subest pedibꝰ vestris, *vt hoc sit* testimonio aduersus eos. Amẽ dico vobis, tolerabilior erit Sodomorũ cõditio siue Gomorrhorũ in die iudicii, quàm vrbis illius.

Dominus seruorum suorum seuerissimus vindex.

Καὶ ἐξελθόντες ἐκήρυσσον ἵνα μετανοήσωσι. 12

Egressi igitur *illi* prædicabant vt resipiscerent *homines*.

Iac.5.14

Καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλλον· καὶ ἤλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους, καὶ ἐθεράπευον. 13

Et dæmonia multa eiiciebant: ‖vngebántque oleo multos ægrotos, & sanabant *eos*.

Matth.14.1
luc.9.7

Καὶ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης, (φανερὸν γὰρ ἐγένετο τὸ ὄνομα αὐτοῦ) καὶ ἔλεγεν, Ὅτι Ἰωάννης ὁ βαπτίζων ἐκ νεκρῶν ἠγέρθη, καὶ διὰ τοῦτο ἐνεργοῦσιν αἱ δυνάμεις ἐν αὐτῷ. 14

‖Audiuit autẽ *hæc* rex Herodes, (clarũ enim factũ erat nomẽ eius) dixítque, Iohannes ille qui baptizabat, surrexit à mortuis, & propterea virtutes agunt in eo.

Euangelium pios cõfirmat, impios perturbat.

4 ואמר להון ישוע לית נביא דצעיר אלא אן במדינתה ובית אחינוהי ובביתה :

4 *Dixitque eis Ieschua, Non est propheta*[1] *qui sit paruus, nisi in regione sua & loco fratrum suorum, & in domo sua.*

5 ולא משכח הוא דיעבד תמן אף לא חד חילא אלא אן דעל [a]כריהא קליל סם [b]אידה [c]ואסי :

5 *Neque poterat facere illic ne vnam quidem virtutem, nisi quòd ægrotis paucis imposuit manum suam, et sanauit [eos.]*

6 [d]ומתדמר הוא בחסרות [e]הימנותהון ומתכרך הוא בכוריא כד [f]מלף :

6 *Et mirabatur ob defectum fidei eorum. Et circuibat*[2] *per agros docens.*

7 וקרא לתר עסרתה [g]ושרי דישדר אנון תרין תרין ויהב להון שולטנא על רוחא טנפתא [h]דיפקון :

7 *Et vocauit suos duodecim, cœpítque mittere eos*[3] *duos duos: et dedit eis potestatem aduersus spiritus impuros, vt eiicerent eos.*

8 ופקד אנון דלא ישקלון מדם לאורחא אלא אן שבטא בלחוד לא תרמלא ולא לחמא ולא נחשא בכיסיהון :

8 *Et præcepit eis vt non acciperent quicquam ad iter, nisi virgam tantùm: non viatorium saccum, neque panem, neque æs in crumenis suis.*

9 אלא [i]יסאנון טלרא ולא ילבשון תרתין כותינין :

9 *Sed calcearent soleas, neque induerent duas tunicas.*

10 ואמר להון לאיבא ביתא [k]דעאלין אנתון תמן הוו עד מא דנפקין אנתון מן תמן :

10 *Et dixit eis, In quam domum ingressi fueritis, illic estote vsquedum exiueritis illinc.*

11 וכל מן דלא יקבלונכון ולא ישמעונכון מא דנפקין אנתון מן תמן [l]פצו חלא דבתחתיא דרגליכון לסהדותהון ואמין אמר אנא לכון דיהוא נית לסדום ולעמורא ביומא [m]או למדינתא הי :

11 *Et quicunque non receperint vos, et non audierint vos, quum egrediemini inde, excutite puluerem qui est sub pedibus vestris in testimonium illorũ. Et ammin dico vobis quòd erit tolerabilius Sedum & Amurra in die iudicii quàm vrbi illi.*

12 ונפקו הוו ואכרזו דיתובון :

12 *Et egressi sunt, et prædicauerunt vt conuerterentur.*

13 ושאדא סגיאא [n]מפקין הוו ומשחין הוו במשחא [o]כריהא סגיאא [p]ומאסין הוו :

13 *Et dæmonia multa eiiciebant: ac vngebant oleo ægrotos multos; et sanabant.*

14 ושמע הרודס מלכא על ישוע אתידע הוא לה גיר שמה ואמר הואיוחנן [q]מעמדנא קם מן בית מיתא מטול הנא חילא [r]מסתערין בה :

14 *Et audiuit Hiraudis rex de Ieschua (innotuerat enim ei nomẽ eius) & dicebat, Iuchannan Baptista surrexit*[4] *à mortuis: propter hoc virtutes fiunt*[5] *per eum.*

Marginal glosses: [a] כרה [b] יד [c] אסא [d] דמר ושעמו חמה: [e] אמן [f] אלף [g] שרא [h] נפק [i] סאן ומסן ב' שרשים וענין שניהם נעל ומנעל: [k] עול [l] נפץ [m] או טעמו יותר מן: [n] נפק [o] כרה [p] אסא [q] עמד כמו טבל: [r] סער

1 Id est, Qui parui fiat, & despectui habeatur.

2 Vel, Per pagos.

3 Id est, Binos. Gallicè *Deux à deux.* Hebraismus.

4 תרמלא propriè significat saccum quo vtuntur qui iter faciunt ad imponendum cibum necessarium ad iter, vt apparet in paraphrasi Chald. in Ruth, cap. 2. 17

4 Ad verb. Ab inter mortuos: cui respondet Gallica phrasis. *D'entre les morts*: vt antè obseruatum.

5 Vel, In eo.

Luc.3.19

Leuit.8.7

Matth.22.26

15 Ἄλλοι ἔλεγον, Ὅτι Ἠλίας ἐστίν. ἄλλοι δὲ ἔλεγον, Ὅτι προφήτης ἐστίν, ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν.

Alii dicebant, Elias est. Alii verò dicebant, Propheta est, vel vnus ex Prophetis illis.

16 Ἀκούσας δὲ ὁ Ἡρώδης εἶπεν, Ὅτι ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, οὗτός ἐστιν, αὐτὸς ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν.

‖Quũ igitur *hæc* audisset Herodes, ait, Hic est Iohannes quẽ ego decollaui, ipse surrexit à mortuis.

Vide annot. apud Matth.

17 Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἡρώδης, ἀποστείλας ἐκράτησε τὸν Ἰωάννην, καὶ ἔδησεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ διὰ Ἡρωδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὴν ἐγάμησεν.

Ipse enim Herodes missis *satellitibus* prehenderat Iohannem, & vinxerat eum in carcere, propter Herodiadem vxorẽ Philippi fratris sui, quia duxerat eã vxorem.

18 Ἔλεγε γὰρ ὁ Ἰωάννης τῷ Ἡρώδῃ, Ὅτι οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου.

Dicebat enim Iohannes Herodi, ‖Nõ licet tibi habere vxorem fratris tui.

19 Ἡ δὲ Ἡρωδιὰς ἐνεῖχεν αὐτῷ, καὶ ἤθελεν αὐτὸν ἀποκτεῖναι· καὶ οὐκ ἠδύνατο.

Herodias autẽ imminebat ei, & cupiebat eũ trucidare: nec poterat

20 Ὁ γὰρ Ἡρώδης ἐφοβεῖτο τὸν Ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, καὶ συνετήρει αὐτόν· καὶ ἀκούσας αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουε.

Herodes enim metuebat Iohannẽ, sciens eũ *esse*‖ virũ iustũ ac sanctũ, & obseruabat eũ: auditóq; eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.

21 Καὶ γενομένης ἡμέρας εὐκαίρου, ὅτε Ἡρώδης τοῖς γενεσίοις αὐτοῦ δεῖπνον ἐποίει τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ καὶ τοῖς χιλιάρχοις καὶ τοῖς πρώτοις τῆς Γαλιλαίας·

Quum igitur dies opportunus adesset, quo tempore Herodes in natalitiis suis cœnã faciebat proceribus suis ac chiliarchis & primariis Galilææ:

22 Καὶ εἰσελθούσης τῆς θυγατρὸς αὐτῆς τῆς Ἡρωδιάδος, καὶ ὀρχησαμένης, καὶ ἀρεσάσης τῷ Ἡρώδῃ καὶ τοῖς συνανακειμένοις, εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ κορασίῳ, Αἴτησόν με ὃ ἐὰν θέλῃς, καὶ δώσω σοί.

Et introisset filia ipsius Herodiadis, ac saltasset, placuissétq; Herodi & simul accumbentibus, rex ait puellæ, Pete à me quodcunque volueris, & dabo tibi.

23 Καὶ ὤμοσεν αὐτῇ, Ὅτι ὃ ἐάν με αἰτήσῃς δώσω σοι, ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου.

Iurauítque ei, Quodcunque à me petieris, dabo tibi, vsque ad dimidium regni mei.

24 Ἡ δὲ ἐξελθοῦσα εἶπε τῇ μητρὶ αὐτῆς, Τί αἰτήσομαι; Ἡ δὲ εἶπε, Τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.

At illa egressa dixit matri suæ, Quid petam? Illa verò dixit, Caput Iohannis Baptistæ.

25 Καὶ εἰσελθοῦσα εὐθέως μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν βασιλέα, ᾐτήσατο, λέγουσα, Θέλω ἵνα μοι δῷς ἐξ αὐτῆς ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.

Puella igitur cupidè statim ad regem ingressa, *id* petiit, dicens, Velim vt iam nũc des mihi in patina caput Iohannis Baptistæ.

Rex

15 אחרנא אמרין הוו דאליא הו ואחרנא דנביא הו איך חד מן נביא:

15 *Alii dicebant, Iliah est: & alii, Propheta est sicut vnus ex prophetis.*

16 כד שמע דין הרודס אמר יוחנן הו דאנא פסקת רישה הו קם מן בית מיתא :

16 *Quumque audiuisset Hiraudis, dicit, Iuchannan est, cuius ego amputaui caput: ipse surrexit [6] à mortuis.*

17 הו גיר הרודס שדר הוא אחדה ליוחנן [a]וארמיה בית אסירא מטול הרודיא אנתת פיליפוס אחוהי הי דנסב :

17 *Ipse enim Hiraudis miserat [ac] apprehenderat Iuchannan, ac cõiecerat in locum vinctorum, propter Hiraudiah vxorem fratris sui Philippi quam acceperat.*

18 אמר הוא גיר יוחנן להרודס דלא שליט [b]דתסב אנתת אחוך :

18 *Dicebat enim Iuchannan Hiraudi, Non licet tibi vt accipias vxorẽ fratris tui.*

19 הי דין הרודיא לחימא הות לה [c]וצביא הות למקטלה ולא משכחא הות :

19 *Ipsa autem Hiraudiah [7] impugnabat eum, & volebat interficere eum: nec poterat.*

20 הרודס גיר דחל הוא מן יוחנן על דידע הוא דגברא הו זדיקא וקדישא ומנטר הוא לה וסגיאתא שמע הוא לה ועבד [d]ובסימאית שמע הוא לה:

20 *Hiraudis enim metuebat à Juchannan, eo quod sciebat quod vir esset iustus et sanctus: & obseruabat eum, et [8] multa audiebat ab eo, et faciebat, et libenter audiebat eũ.*

21 והוא יומא ידיעא כד הרודס בבית ילדה [e]חשמיתא עבד הוא [f]לרורבנוהי [g]ולכיליךכא ולרישא דגלילא :

21 *Et factum est certo quodam die, quum Hiraudis [9] in domo natiuitatis suæ cœnam fecisset proceribus suis & chiliarchis, & primoribus Galilææ:*

22 [h]ועלת ברתה דהרודיא רקדת ושפרת לה להרודס ולאילין דסמיכין עמה ואמר מלכא לטליתא שאלי מני מדם דצביא אנתי [i]ואתל לכי :

22 *Et ingressa esset filia Hiraudiah: saltaret placerẽtque ipsi Hiraudi & iis qui discumbebãt cum eo: et dixit rex puellæ, Pete à me id quod volueris, et dabo tibi.*

23 [k]וימא לה דמדם דתשאליני [l]אתל לכי עד־מא לפלגה דמלכותי :

23 *Et iurauit ei, Quicquid petieris à me, dabo tibi, vsque ad dimidium regni mei.*

24 הידין נפקת ואמרת לאמה מנא אשאליוהי אמרא לה רישה דיוחנן [m]מעמדנא :

24 *Tunc egressa est, & dixit matri suæ, Quid petam ab eo? Dixit ei, Caput Iuchannan Baptistæ.*

25 ומחדא [n]עלת [o]בבטילותא לות מלכא ואמרא לה צביא אנא בהדא שעתא [p]דתתל לי על פינכא רישה דיוחנן מעמדנא :

25 *Et illico ingressa est cum solicitudine ad regem, et dixit ei, Volo hac hora vt des mihi in patina caput Iuchannan Baptistæ.*

[a] רמא
[b] נסב
[c] צבא
[d] בסם
[e] חשמיתא היא סעודת הלילה:
[f] רורבנוהי תחת רברבנוהי כי הבית הראשונה כפלה:
[g] כיליארכא הם שרי האלפים מן לשון יון
[h] עול
[i] נתל כמו נתן:
[k] ימא
[l] נתל
[m] מעמדנא כמו הטובל:
[n] עול
[o] בבטילותא טעמו בהשתדלות:
[p] נתל כמו נתן:

6 Ad verb. Ad inter mortuos, vt paulo antè.

7 Subaudi Verbis: hoc est, Acriter minitabatur ei. Hoc enim sensu idẽ verbum sæpe legitur, Act. 4 & epist. pet. cap. 2.

8 Id est, Eius hortatu & cõsilio multa faciebat.

9 Id est, In domo vbi celebrabat epulum natalitiorum suorum.

Καὶ περίλυπος γενόμενος ὁ βασι- 26
λεὺς, διὰ τοὺς ὅρκους καὶ τοὺς συνανακει-
μένοις οὐκ ἠθέλησεν αὐτὴν ἀθετῆσαι.

Rex autē valde tristis factus, no
luit *tamē*, ꝑpter iusiurādū & eos
qui simul accumbebāt, eā reiicere.

Καὶ εὐθέως ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς 27
σπεκουλάτωρα, ἐπέταξεν ἐνεχθῆναι
τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

Et statim rex, misso spiculato-
re, imperauit vt adferretur caput
eius.

Ὁ δὲ ἀπελθὼν ἀπεκεφάλισεν αὐ- 28
τὸν ἐν τῇ φυλακῇ· καὶ ἤνεγκε τὴν κεφα
λὴν αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν
τῷ κορασίῳ, καὶ τὸ κοράσιον ἔδωκεν αὐ-
τὴν τῇ μητρὶ αὐτῆς.

Ille verò abiit ac decollauit eū
in carcere: attulítque caput eius
in patina, & dedit illud puellæ, &
puella dedit illud matri suæ.

Καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἦλ 29
θον καὶ ἦραν τὸ πτῶμα αὐτοῦ, καὶ ἔθη-
καν αὐτὸ ἐν μνημείῳ.

Quúmq; *hoc* audissent discipuli
eius, venerūt & sustulerūt cadauer
eius, & posuerūt in monumento.

Luc.9.10

Καὶ συνάγονται οἱ ἀπόστολοι πρὸς 30
τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα καὶ
ὅσα ἐποίησαν καὶ ὅσα ἐδίδαξαν.

‖Coacti sunt autē Apostoli ad
Iesum, & annūtiauerūt ei omnia
& quæ egerant & quæ docuerāt.

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Δεῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ 31
κατ' ἰδίαν εἰς ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύ-
εσθε ὀλίγον. Ἦσαν γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑ-
πάγοντες πολλοί, καὶ οὐδὲ φαγεῖν ηὐκαίρουν.

Et dixit eis, Venite vos priuatim
in desertū locū, & requiescite pau
lulum. Erāt enim multi venientes
& abeuntes, & ne cibum quidem
capere ipsis vacabat.

Christum vel per ipsa deserta sectantibus nō modò nihil deerit, sed etiam multum supererit. Et quam turpe ab eo qui vitam æternam donat, hāc caducam non expectare?

Matth.14.13
luc.9.10

Καὶ ἀπῆλθον εἰς ἔρημον τόπον τῷ 32
πλοίῳ κατ' ἰδίαν.

‖Abierunt igitur in desertum lo-
cum nauigio seorsim.

Καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας οἱ ὄ- 33
χλοι· καὶ ἐπέγνωσαν αὐτὸν πολλοί· καὶ
πεζῇ ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων συνέδρα-
μον ἐκεῖ, καὶ προῆλθον αὐτούς, καὶ συνῆλ
θον πρὸς αὐτόν.

Vidit autem eos abeuntes tur-
ba, & agnouerunt eum multi: &
pedibus ex omnibus ciuitatibus
concurrerunt illuc, præuenerúnt-
que eos, & conuenerunt ad eum.

Matth 9.36
& 14.14
luc.9.11
Matth.14.15

Καὶ ἐξελθὼν εἶδεν ὁ Ἰησοῦς πολὺν 34
ὄχλον, καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι
ἦσαν ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμέ-
να· καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς πολλά.

‖Tunc egressus vidit turbā mul
tā Iesus, & misericordia cōmotus
est super eis, quoniam erant vt o-
ues non habentes pastorem: cœ-
pítque eos docere multa.

Καὶ ἤδη ὥρας πολλῆς γενομένης, 35
προσελθόντες αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ
λέγουσιν, Ὅτι ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ
ἤδη ὥρα πολλή·

‖Quum autem iam multus dies
esset, adierunt eum discipuli eius,
dicentes, Desertus est locus, & iā
multus dies est:

Ἀπόλυσον αὐτούς, ἵνα ἀπελθόντες εἰς 36
τοὺς κύκλῳ ἀγροὺς καὶ κώμας, ἀγο-
ράσωσιν ἑαυτοῖς ἄρτους· τί γὰρ φάγω-
σιν οὐκ ἔχουσι.

Dimitte eos, vt profecti in cir-
cumiacentes agros ac vicos, emāt
sibi panes. nam quo vescantur nō
habent.

Ὁ δὲ At

[a] כרה [b] ימה [c] סמך

26 [a]וּכְרִית לֵהּ סַגִּי לְמַלְכָּא מֶטוּל דֵּין[b] מוּמָתָא וּמֶטוּל[c] סָמִיכֵא לָא צְבָא דְּנֶגְלְזִיהּ׃

Et tristitia fuit multa regi: propter autem iuramentum & propter accumbentes noluit fraudare eam.

[d] אתא

27 אֶלָּא מֵחָדָא שַׁדַּר מַלְכָּא סְפוּקְלָטְרָא וּפְקַד[d] דְּנַיְתֵא רִישֵׁה דְיוֹחָנָן וֶאזַל פַּסְקֵהּ רִישֵׁה דְּיוֹחָנָן בֵּית אֲסִירֵא׃

Sed illico misit rex spiculatorem, et præcepit vt adferret caput Iuchannan. Et abiit, et amputauit caput Iuchannan in loco vinctorum.

[e] אתא

28 [e]וְאַיְתִי בְּפִינְכָּא וִיהַב לְטַלְיְתָא וְהִי טַלְיְתָא יֶהְבַת לְאֶמָּהּ׃

Et adduxit in patina, ac dedit puellæ: & ipsa puella dedit matri suæ.

[f] שליד שטמו הגוף:

29 וּשְׁמַעוּ תַּלְמִידַוְהִי וֶאתוּ שְׁקַלוּ [f]שְׁלָדֵהּ וְסָמוּהּ בְּבֵית קְבוּרָא׃

Et audiuerunt discipuli eius, et venientes acceperunt cadauer eius, et posuerunt in loco sepulchri.

30 וֶאתְכַּנְשׁוּ שְׁלִיחֵא לְוָת יֵשׁוּע וֶאמַרוּ לֵהּ כֻּל מָא דַּעֲבַדוּ וְכֻל מָא דַּאלַפוּ׃

Et congregati sunt Apostoli ad Ieschua, et retulerunt ei quicquid fecissent, et quicquid docuissent.

[g] אתא [h] דברא כמו מדבר: [i] אתתניחו מן נוח:

31 וֶאמַר לְהוֹן[g] תַּוּ לְכוֹן נֵאזַל[h] לְדַבְרָא בַּלְחוֹדַיִן [i]וֶאתְתְּנִיחוּ קַלִּיל אִית הֲווּ גֵּיר סַגִּיאֵא דְּאָזְלִין וָאתֵין וְלַיְת הֲוָא לְהוֹן אַתְרָא אָף לָא לְמֵאכַל׃

Et ait eis, Venite, abeamus in desertum seorsim, & quiescite paululũ. Erant enim multi qui abibant et veniebãt: nec erat eis opportunitas ne ad comedendum quidem.

32 וֶאזַלוּ לְאַתְרָא חוּרְבָּא בִּסְפִינְתָּא בַּלְחוֹדַיְהוֹן׃

Et abierunt in locum desertum nauigio seorsim.

[k] ידע

33 וַחֲזוֹ אֶנוּן סַגִּיאֵא כַּד אָזְלִין [k]וֶאשְׁתַּודַּעוּ אֶנוּן וּבִיבְשָׁא רְהַטוּ מֶן כֻּלְהֵין מְדִינָתָא קַדְמוּהִי לְתַמָּן׃

Et viderunt eos multi abeũtes, & agnouerunt eos, et in arida occurrerũt ex omnibus ciuitatibus, & anteuerterunt eum illuc.

[l] שרא [m] אלף

34 וּנְפַק יֵשׁוּע חֲזָא כֶּנְשָׁא סַגִּיאָא וֶאתְרַחַם עֲלַיְהוֹן דְּדָמֵין לְעֶרְבֵא דְּלַיְת לְהוֹן רָעְיָא [l]וְשָׁרִי הֲוָא [m]לְמַלָּפוּ אֶנוּן סַגִּיאָתָא׃

Et egressus est Ieschua: vidit turbas multas, et misertus est super eis, quòd similes essent ouibus quibus nõ est pastor. Et incipiebat docere eos multa.

35 וְכַד הֲוָא עִדָּנָא סַגִּיאָא קַרְבוּ לְוָתֵהּ תַּלְמִידַוְהִי וֶאמְרִין לֵהּ הָנָא אַתְרָא חוּרְבָּא הוּ וְעִדָּנָא סַגִּי׃

[10] Quúmque esset tẽpus multũ, accesserunt ad eum discipuli eius, & dixerũt ei, Hic locus desertus est, & tẽpus multum est [progressum.]

10 Id est, Eius sermones protracti fuissent in multũ tempus: & serum esset.

[n] שרא [o] אגורסא הם השדות

36 [n]שְׁרִי אֶנוּן דְּנֵאזְלוּן [o]לַאגוּרְסָא דַּחְדָרַיְהוֹן וְלַקוּרְיָא וְנֶזְבְּנוּן לְהוֹן לַחְמָא לַיְת לְהוֹן גֵּיר מֶדֶּם לְמֵאכַל׃

Dimitte eos vt abeant in agros qui circumiacent eis, & in pagos, & emant sibi panem. Non enim est eis aliquid ad comedendum.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. Καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Ἀπελθόντες ἀγοράσωμεν διακοσίων δηναρίων ἄρτους, καὶ δῶμεν αὐτοῖς φαγεῖν;

37 At ille respondens dixit eis, Date vos ipsis quo vescantur. Tunc dicunt ei, *Num vt* profecti emamus ducentis denariis panes, & demus eis quo vescantur?

Ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς, Πόσους ἄρτους ἔχετε; ὑπάγετε καὶ ἴδετε. Καὶ γνόντες, λέγουσι, Πέντε, καὶ δύο ἰχθύας.

Matth.14.17
luc.9.13
ioh.6.9

38 Ipse verò dicit eis, Quot panes habetis? abite & videte. ‖Et *illi* re cognita, dixerũt, Quinq;, & duos pisces.

Καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνακλῖναι πάντας συμπόσια συμπόσια ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ.

39 Tunc iussit eos facere vt accumberent omnes per conuiuia super viridi gramine.

Καὶ ἀνέπεσον πρασιαὶ πρασιαί, ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πεντήκοντα.

40 Accubuerunt igitur sigillatim per areolas, *partim* centeni & *partim* quinquageni.

Καὶ λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, εὐλόγησε, καὶ κατέκλασε τοὺς ἄρτους· καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα παραθῶσιν αὐτοῖς· καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισε πᾶσι.

41 Et acceptis quinq; illis panibus ac duobus illis piscibus, suspiciẽs in cælũ, benedixit, ac fregit panes deditq; discipulis suis vt illis apponerent: & duos pisces partitus est omnibus.

Καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν.

42 Comederúntque omnes, & saturati sunt.

Καὶ ἦραν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις, καὶ ἀπὸ τῶν ἰχθύων.

43 Et sustulerũt fragmẽtorũ duodecĩ cophinos plenos, & ex piscib9.

Καὶ ἦσαν οἱ φαγόντες τοὺς ἄρτους, ὡσεὶ πεντακισχίλιοι ἄνδρες.

44 Erant autem qui comederant, quasi quinquies mille viri.

Καὶ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν πρὸς Βηθσαϊδάν, ἕως αὐτὸς ἀπολύσῃ τὸν ὄχλον.

45 Et statim coegit discipulos suos inscendere in nauigiũ, & præire Bethsaidam in vlteriorem *ripam*, dum ipse dimitteret turbam.

Fidos seruos Dei post leues labores manet grauissima tempestas, quam absens corpore Christus, virtute præsens, sic moderatur, vt quo tempore & qua ratione minimè expectant, ipsi licitatis portum prouehantur. Vera Ecclesiæ in hoc mundo fluctuantis imago.

Καὶ ἀποταξάμενος αὐτοῖς, ἀπῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι.

46 Et quum amandasset eos, abiit in montem ad precandum.

Καὶ ὀψίας γενομένης ἦν τὸ πλοῖον ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης, καὶ αὐτὸς μόνος ἐπὶ τῆς γῆς.

Matth.14.23
ioh.6.16

47 ‖Quum autem serum *diei* adesset, erat nauigium in medio mari, & ipse solus in terra.

Καὶ εἶδεν αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν· (ἦν γὰρ ὁ ἄνεμος ἐναντίος αὐτοῖς) καὶ περὶ τετάρτην φυλακὴν τῆς νυκτὸς ἔρχεται πρὸς αὐτούς, περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης· καὶ ἤθελε παρελθεῖν αὐτούς.

48 Viditq; eos vexatos in *nauigio* prouehẽdo: (erat enim ventus eis cõtrarius) & circa quartã vigiliã noctis venit ad eos, ambulãs super mare: volebátq; eos præterire.

Οἱ δέ, ἰδόντες αὐτὸν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἔδοξαν φάντασμα εἶναι· καὶ ἀνέκραξαν· (Πάντες

46 Illi verò viso eo ambulante super mare, putarunt spectrum esse: & exclamauerunt: (Omnes

[a] יהב

הו דין אמר להון הבו להון אנתון למלעס אמרין לה נאזל נזבן דמאתין דינרין לחמא [b] ונתל להון לעסין :

37 *Ille autem dixit eis, Date ipsis vos ad edendum. Dicũt ei, Ibimus, ememus ducentorum denariorum panẽ, & dabimus eis [vt] edant?*

[b] נתל כמו נתן

[c] אזל [d] חזא

הו דין אמר להון [c] זלו [d] חזו כמא לחמין אית לכון הרכא וכד חזו אמרין לה חמשא לחמין ותרין נונין :

38 *Ille autem dixit eis, Abite, videte quot panes sunt vobis hic. Et quum vidissent, dicunt ei, Quinque panes, et duo pisces [sunt nobis.]*

ופקד להון דיסמכון לכל נש סמכין סמכין על עסבא :

39 *Et præcepit eis vt discumbere facerent vnumquenque, discumbentes discumbentes super herbam.*

[e] סמך

[e] ואסתמכו סמכין סמכין דמאא מאא ודחמשין חמשין :

40 *Et discubuerunt [11] [per] discubitus discubitus, qui [erãt] cẽteni centeni, et quinquageni quinquageni.*

11 Id est, Diuersos ordines. quò interordiniũ aliquod esset inter discumbentium series, ad apponẽdos & colligendos panes.

[f] חור

ונסב הנון חמשא לחמין ותרין נונין [f] וחר בשמיא וברך וקצא לחמא ויהב לתלמידוהי דיסימון להון והנון תרין נונין פלגו לכלהון :

41 *Et accepit quinque illos panes, & duos pisces, & suspexit in cælũ, et benedixit ac fregit panẽ: deditq; discipulis suis vt apponerẽt illis. Illos quoq; duos pisces partiti sũt illis omnib⁹.*

ואכלו כלהון וסבעו :

42 *Et comederũt omnes, et saturati sũt.*

ושקלו קצירא תרעסר קופינין כד מלין ומן נונא :

43 *Et sustulerunt fragmentorũ duodecim cophinos plenos, & de piscibus.*

[g] אית

[g] איתיהון הוו דין דאכלו לחמא חמשא אלפין גברין :

44 *Erant autem qui comederãt panem, quinque millia virorum.*

[h] נסק

ומחדא אלץ לתלמידוהי [h] דיסקון לספינתא ויאזלון קדמוהי לעברא לבית צידא עד שרא הו לכנשא :

45 *Et statim coegit discipulos suos vt ascẽderent in nauigiũ, & abirent ante se [12] in aduersum littus Beth-Tzaida, dum dimitteret ille turbas.*

12 Ad verbum, In transitũ, Hebraismusantè notatus.

[i] צלא

וכד שרא אנון אזל לטורא [i] למצליו :

46 *Et quum dimisisset eas, abiit in montem ad orandum.*

[k] אית [l] מצע

כד הוא דין רמשא ספינתא [k] איתיה הות [l] מצעת ימא והו בלחודוהי על ארעא :

47 *Quum autem esset vespera, nauigium erat in medio mari, et ipse solus super terram.*

[m] שנק [n] רדא [o] נטר

וחזא אנון [m] דמשתנקין כד [n] רדין רוחא גיר לוקבלהון הות [o] ובמטרתא רביעיתא דלליא אתא לותהון ישוע כד מהלך על מיא וצבא הוא דיעבר אנון :

48 *Et vidit eos quòd seipsos [13] vexarẽt remigantes: (ventus enim eis cõtrarius erat) & in custodia quarta noctis venit ad eos Ieschua ambulãs super aquas, et volebat præterire eos.*

13 Vox Syriaca est רדין, quæ propriè significat Aratas: sed per metaphoram ab agricolis adnautas transfertur, vt etiã apud Latinos poetas, qui dicunt Sulcare æquor.

[p] חזא [q] דגל [r] קעא

הנון דין חזאוהי דמהלך על מיא וסברו להון [p] דחזוא הו [q] דגלא [r] וקעו :

49 *Illi autẽ viderũt eum quòd ambularet super aquas, & putauerunt [14] quod visio esset falsa, et clamauerũt.*

14 Spectri periphrasis est & inanis visionis.

Græce	Latine
50 (Πάντες γὰρ αὐτὸν εἶδον, καὶ ἐταράχθησαν) καὶ εὐθέως ἐλάλησε μετ' αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς, Θαρσεῖτε· ἐγώ εἰμι· μὴ φοβεῖσθε.	(Omnes enim viderant eum, & turbati sunt) sed statim loquutus est cum eis, & eis dixit, Confidite: ego sum: ne timete.
51 Καὶ ἀνέβη πρὸς αὐτοὺς εἰς τὸ πλοῖον· καὶ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος· καὶ λίαν ἐκ περισσοῦ ἐν ἑαυτοῖς ἐξίσταντο, καὶ ἐθαύμαζον.	Tunc ascendit ad eos in nauigium, quieuítque ventus: & *ipsi* multo magis apud sese obstupescebãt, & mirabantur.
52 Οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις· ἦν γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν πεπωρωμένη.	Non enim intellexerant *quod factum fuerat* illis panibus: quoniam cor eorum occalluerat.
53 Καὶ διαπεράσαντες ἦλθον ἐπὶ τὴν γῆν Γεννησαρέτ· καὶ προσωρμίσθησαν.	Et quum traiecissent venerunt in terrã Genezaret: & appulerunt.
54 Καὶ ἐξελθόντων αὐτῶν ἐκ τοῦ πλοίου, εὐθέως ἐπιγνόντες αὐτὸν,	Tunc ipsis egressis è nauigio, statim agnito eo,
55 Περιδραμόντες ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην, ἤρξαντο ἐπὶ τοῖς κραβάττοις τοὺς κακῶς ἔχοντας περιφέρειν ὅπου ἤκουον ὅτι ἐκεῖ ἐστι.	Quum percurrissent totam illã circumiacentem regionem, cœperunt in grabatis malè affectos circumferre vbi audiebant eum esse.
56 Καὶ ὅπου ἂν εἰσεπορεύετο εἰς κώμας, ἢ πόλεις, ἢ ἀγροὺς, ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐτίθουν τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα κἂν τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ ἅψωνται· καὶ ὅσοι ἂν ἥπτοντο αὐτοῦ, ἐσώζοντο.	Et quocunque introisset in vicos, aut vrbes, aut agros, in foris ponebant ægrotos, & precabãtur eum vt vel fimbriam pallii ipsius tangerent: & quotquot tangebãt eum, seruabantur.

Christus in patria reiectus, ex improuiso ad eos appellens à quibus minimè expectabatur, recipitur magno ipsorum bono.

Κεφάλαιον ζ. — Cap. VII.

Matth. 15, 2

Græce	Latine
1 ΚΑΙ συνάγονται πρὸς αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι, καί τινες τῶν γραμματέων, ἐλθόντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων·	TVnc cogũtur ad eũ Pharisæi, & quidam ex Scribis, qui venerant Hierosolymis:
2 Καὶ ἰδόντες τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κοιναῖς χερσὶ (τοῦτ' ἔστιν ἀνίπτοις) ἐσθίοντας ἄρτους, ἐμέμψαντο.	Et quũ vidissent quosdã ex discipulis eius pollutis manib' (id est illotis) edere panẽ, cõquesti sunt.
3 Οἱ γὰρ Φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων.	Nam Pharisæi & omnes Iudæi, nisi pugno lauerint manus, non edunt, tenẽtes traditionem seniorum.
4 Καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσι. καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν ἃ παρέλαβον κρατεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων, καὶ ξεστῶν, καὶ χαλκίων, καὶ κλινῶν.	Et à foro *venientes*, nisi loti fuerint, nõ edunt. Et alia multa sunt quæ acceperunt tenenda, nempe lotiones poculorum, & sextariorum, & æramentorum & lectorũ.

Nulli magis resistunt sapientiæ Dei quàm quos oportuit omniũ esse sapientissimos: idque suarum traditionum zelo, quoniã nulla in re sibi magis quàm in superstitionẽ (id est comentitio Dei cultu) homines placẽt.

Ἔπειτα — Deinde

50 כלהון גיר חזאוהי ודחלו וכר שעתה מלל עמהון ואמר להון [a]אתלבבו אנא אנא לא תדחלון :

Omnes enim viderunt eum, & timuerũt. Et eadem hora loquutus est cum eis, & dixit eis, [15] Bono animo estote: ego sum: ne timeatis.

[a] לבב טעמו יאמץ לבבכם:

[15] Id est, Corda estote.

51 וסלק לותהון לספינתא [b]ושלית רוחא וטב [c]מתדמרים הוו [d]ותהירין בנפשהון :

Et ascendit ad eos in nauigium, et desiit ventus: & valde admirabantur, et stupescebant apud seipsos.

[b] שלא

[c] דמר כמו תמה:

[d] התר כמו השתומם:

52 לא גיר [e]אסתכלו הוו מן לחמא הו מטול דלבהון [f]מעבי הוא :

Nõ enim intellexerũt de pane illo, propterea quòd cor eorũ [16] crassũ erat.

[e] סכל

[f] עבה

[16] Id est, Stupidũ.

53 וכד עברו עברא [g]אתו לארעא דגנסר :

Et quum transiuißet [17] oppositum littus, venerunt in terrã [18] Genesar.

[g] אתא

[17] Ad verbum, Transitum. Hebr.

[18] De Genesar vide Matth. 14.34

54 וכד נפקו מן ספינתא כר שעתה אסתכלוהי אנשי אתרא :

Et quum egreßi essent è nauigio, eadem hora conspicati sunt eum homines eius loci.

55 ורהטו בכלה ארעא הי [h]ושריו [i]למיתיו לאילין דביש ביש עבידין כד שקילין להון בערסתא לאיכא דשמעין הוו [k]דאיתוהי :

Et cucurrerunt per totam illam regionem, & cœperunt adducere eos [19] qui peßimè affecti erant, ferentes eos in grabatis eò vbi audiebant quòd ille esset.

[h] שרא

[i] אתא

[k] אית

[19] Ad verb. Malè malé. Vox gemi nata loco superlatiui, vt antè notatum.

56 ואיכא [l]דעאל הוא לקוריא ולמדינתא בשוקא [m]סימין הוו [n]כריהא ובעין הוו מנה [o]דאפן לכנפא דלבושה יקרבון וכלהון אילין דקרבין הוו לה [p]מתאסין הוו :

Et quocunque introiuisset in pagos et in ciuitates, in foris ponebant infirmos, et petebant ab eo vt saltem fimbriam vestimenti eius tangerent. Et omnes qui tangebant eum, sanabantur.

[l] עול

[m] סים

[n] כרה

[o] מורכב מן דאף אן

[p] אסא

קפלאון ז

Cap. VII.

1 וכנשו לותה פרישא וספרא דאתו מן אורשלם :

ET congregati sunt ad eum Pharisæi & Legisperiti, qui venerãt ex Vrischelem.

2 וחזו אנשין מן תלמידוהי דאכלין לחמא כד לא [q]משגין אידיהון ואתעדלו :

Et viderunt quosdam ex discipulis eius qui comedebant panem non lauãtes manus suas, et cõquesti sunt.

[q] שוג

3 כלהון גיר יהודיא ופרישא אן הו [r]דבטילאית לא משיגי אידיהון לא לעסין מטול דאחידין משלמנותא דקשישא :

(Omnes enim Iudæi et Pharisæi, nisi diligenter lauerint manus suas, nõ edunt, [1] quia retinent traditiones seniorum.

[r] בטילאית טעמו בהשתדלות:

[1] Videntur hinc etiam nomen obtinuisse פרישים, id est Pharisæorum, à פרש, quod est Explicauit, Exposuit: quòd, nõ vt Tsadulzæi [illegible] insisterent, sed quæ in comentariis doctores tradidissent, amplecterentur.

4 ומן שוקא אן לא [s]עמדין לא לעסין וסגיאתא אחרניתא אית אילין דקבלו [t]דיטרון מעמודיתא דכסא ודקסטא ודמאני נחשא ודערסתא :

Et è foro [venientes] nisi abluãt se, non edunt. Et multa alia sunt quæ acceperũt vt obseruẽt, [nempe] lotiones poculorum, & lagenarum, et vasorum æris, et lectorum)

[s] עמדין טעמו רוחצים

[t] נטר

5 Ἔπειτα ἐπερωτῶσιν αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ Γραμματεῖς, Διατί οἱ μαθηταί σου οὐ περιπατοῦσι κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλὰ ἀνίπτοις χερσὶν ἐσθίουσι τὸν ἄρτον;

Deinde interrogarunt eum Pharisæi & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulant secundum traditionem seniorum, sed illotis manibus edunt panem?

6 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτι καλῶς προεφήτευσεν Ἡσαΐας περὶ ὑμῶν τῶν ὑποκριτῶν· ὡς γέγραπται, Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόῤῥω ἀπέχει ἀπ᾽ ἐμοῦ.

Ille verò respõdens dixit eis, Enimuero bene prophetauit Esaias de vobis hypocritis: vt scriptũest, ‖Populus iste labiis me honorat, cor autẽ eorũ procul abest à me.

Hypocrisis perpetua superstitionis comes.

Quo magis satagunt superstitiosi, eo magis delirant, dum sibi promittunt se Deum demereri.

Esa. 29. 13

7 Μάτην δὲ σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων.

Frustra verò me colunt, docentes doctrinas *quæ sunt* mãdata hominum.

Superstitiosorum cõmenta Legem Dei non modò non perficiunt (ut ipsi non sine blasphemia vulgo persuadent) sed etiam penitus tollunt.

Vera religio superstitioni ex diametro repugnans, in spirituali cultu consistit: & omnes veræ religionis hostes, quantumuis altè radices egisse videantur, euellentur.

8 Ἀφέντες γὰρ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, κρατεῖτε τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, βαπτισμοὺς ξεστῶν καὶ ποτηρίων· καὶ ἄλλα παρόμοια τοιαῦτα πολλὰ ποιεῖτε.

Nam omisso mandato Dei, tenetis traditionem hominum, lotiones sextariorum & poculorũ: aliáq; similia eiusmodi multa facitis.

9 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Καλῶς ἀθετεῖτε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὴν παράδοσιν ὑμῶν τηρήσητε.

Præterea dixit eis, *Sanè* bene abrogatis mandatum Dei, vt traditionem vestram seruetis.

Exo. 20. 12
deut. 5. 16.
ephes. 6. 2

Exo. 21. 17
leuit. 20. 9
prou. 20. 20

10 Μωσῆς γὰρ εἶπε, Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου· καὶ, Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω.

Moses enim dixit, ‖Honora patrẽ tuũ & matrẽ tuã: &, ‖Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.

11 Ὑμεῖς δὲ λέγετε, Ἐὰν εἴπῃ ἄνθρωπος τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ, Κορβᾶν (ὅ ἐστι, δῶρον) ὃς ἐὰν ἐξ ἐμοῦ, ὠφεληθῇς.

Vos autẽ dicitis, Si dixerit quispiam patri vel matri, Corban (id est munus) quodcunq; ex me *erit*, *tibi* proderit: *insons erit*.

12 Καὶ οὐκέτι ἀφίετε αὐτὸν οὐδὲν ποιῆσαι τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἢ τῇ μητρὶ αὐτοῦ·

Nec permittitis amplius eum quicquam præstare patri suo aut matri suæ:

13 Ἀκυροῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τῇ παραδόσει ὑμῶν ᾗ παρεδώκατε· καὶ παρόμοια τοιαῦτα πολλὰ ποιεῖτε.

Abrogantes sermonẽ Dei traditione vestra quã tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.

Matth. 15. 10

14 Καὶ προσκαλεσάμενος πάντα τὸν ὄχλον, ἔλεγεν αὐτοῖς, Ἀκούετέ μου πάντες, καὶ συνίετε.

‖Præterea aduocata tota turba, dixit eis, Audite me omnes, & intelligite.

15 Οὐδέν ἐστιν ἔξωθεν τοῦ ἀνθρώπου εἰσπορευόμενον εἰς αὐτὸν, ὃ δύναται αὐτὸν κοινῶσαι· ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα ἀπ᾽ αὐτοῦ, ἐκεῖνά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον.

Nihil est extra hominem quod ingrediens in eum, possit eum polluere: sed quæ egrediuntur ex eo, illa sunt quæ polluunt hominem.

16 Εἴτις ἔχει ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

Si quis habet aures ad audiendum, audiat.

Καὶ

Et

5 ושאלוהי ספרא ופרישא למנא תלמידיך לא מהלכין איך משלמנותא דקשישא אלא כד לא [a]מסיגין אידיהון אכלין לחמא:

Et interrogauerunt eum Legisperiti & Pharisæi, Quare discipuli tui [2]non ambulant secundum traditiones seniorum, sed quum non lauent manus suas, comedunt [3]panem?

6 הו דין אמר להון שפיר אתנבי עליכון אשעיא נביא נסבי[b] באפא איך דכתיב דעמא הנא בספותה הו מיקר לי לבהון דין סגי רחיק מני:

Ille autem dixit eis, Bene de vobis vaticinatus est Jsaiah propheta, [4]hypocritæ, sicut scriptum est, Populus iste labiis suis honorat me, cor autem eorum valde remotum est à me.

7 וסריקאית דחילין לי כד מלפין יולפנא דפוקדנא דבני-נשא:

Et frustra reuerentiam exhibent mihi, docẽtes doctrinas mãdatorum filiorum hominis.

8 כד שבקתון גיר פוקדנא דאלהא ואחידין אנתון משלמנותא דבני-נשא מעמודיתא דכסא ודקסטא וסגיאתא אילין דלהלין דמין:

Dereliquistis enim mandata Dei, & retinetis traditiones filiorum hominis, [nempe] lotiones poculorum & lagenarum, et multa quæ his similia sunt.

9 אמר להון שפיר טלמין אנתון פוקדנא דאלהא [c]דתקימון מ משלמנותכון:

Dixit [etiam] eis, Egregiè reiicitis mandata Dei, vt stabiliatis traditiones vestras.

10 מושא גיר אמר יקר לאבוך ולאמך ומן דמצחא לאבא או לאמא מותא ימות:

Musche enim dixit, Honora patrẽ tuum & matrem tuam, et, Qui maledicit patrem aut matrem, [5] morte moriatur.

11 אנתון דין אמרין אנתון אן יאמר גברא לאבוהי או לאמה קורבני מדם דמני [d]תאתר:

Vos autem dicitis, Si dixerit quispiam patri suo aut matri suæ, [6]Oblatione mea quæ est à me iuuaberis.

12 ולא שבקין אנתון לה דיעבד מדם לאבוהי או לאמה:

Et non sinitis eum vt faciat aliquid patri suo aut matri suæ.

13 [e]ומסלין אנתון מלתא דאלהא מטול משלמנותא דאשלמתון ודדמין להלין סגיאתא עבדין אנתון:

Et reiicitis sermonem Dei propter traditionem quam tradidistis: et similia his multa facitis.

14 וקרא ישוע לכנשא כלה ואמר להון שומעוני כלכון ואסתכלו:

Et vocauit Ieschua turbam vniuersam, et ait eis, Audite me vos omnes, & intelligite.

15 לית מדם דלבר מן בר-נשא הו [f]ועאל לה דמשכח [g]מסיב לה אלא מדם דנפק הו הו מסיב לבר-נשא:

Non est quicquam quod extra filium hominis est, et ingreditur in eũ, quod possit polluere eum: sed id quod egreditur ab eo, id est quod polluit filium hominis.

15 מן דאית לה אדנא דישמע ישמע:

Is cui sũt aures vt audiat, audiat.

כד

Quum

[a] שוג
[b] אנף
[c] קום
[d] יתר
[e] סלה
[f] עול
[g] סאב

2 Id est, Non viuunt. Hebraismus admodũ frequẽs.
3 Id est, Cibum.
4 Ad verb. Assumẽtes vultum, vt sæpe notatum est.
5 Id est, Omnino moriatur. Hebr.
6 Oratio est cõcisa: & supplenda aliqua sunt, hoc modo videlicet, Persuadetis filiis quòd satisfaciant parentibus, siquid ex suis facultatib[us] Deo sponte offerant, eo quòd oblatione illa fauorẽ Dei concilient parentibus: præposita vestra doctrina filios auertitis à pietate erga parẽtes.

Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τῆς παραβολῆς. 17 Et quum introisset domum *digressus* à turba, interrogarũt eum discipuli eius de parabola.

Καὶ λέγει αὐτοῖς, Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε; καὶ οὐ νοεῖτε ὅτι πᾶν τὸ ἔξωθεν εἰσπορευόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὐ δύναται αὐτὸν κοινῶσαι; 18 Tunc dicit eis, Itáne & vos desipitis? nõ intelligitis, quicquid extrinsecus ingreditur in hominẽ, non posse eum polluere?

Ὅτι οὐκ εἰσπορεύεται αὐτοῦ εἰς τὴν καρδίαν, ἀλλ᾽ εἰς τὴν κοιλίαν· καὶ εἰς τὸν ἀφεδρῶνα ἐκπορεύεται, καθαρίζον πάντα τὰ βρώματα. 19 Non enim ingreditur in cor eius, sed in ventrem: & in latrinam abit, purgans omnes escas.

Ἔλεγε δὲ ὅτι τὸ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἐκπορευόμενον, ἐκεῖνο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. 20 Dicebat autem, quod ex homine egreditur, illud polluere hominem.

Gen. 6.5 & 8.21

Ἔσωθεν γὰρ ἐκ τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων οἱ διαλογισμοὶ οἱ κακοὶ ἐκπορεύονται, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, φόνοι, 21 ‖Intus enim ex corde hominum malæ cogitationes egrediuntur, adulteria, scortationes, cædes,

Κλοπαὶ, πλεονεξίαι, πονηρίαι, δόλος, ἀσέλγεια, ὀφθαλμὸς πονηρὸς, βλασφημία, ὑπερηφανία, ἀφροσύνη. 22 Furta, auaritiæ, scelera, dolus, proteruia, oculus malus, obtrectatio, superbia, amentia.

Πάντα ταῦτα τὰ πονηρὰ ἔσωθεν ἐκπορεύεται, καὶ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. 23 Omnia hæc scelera intus exeũt, & polluunt hominem.

Matth. 15.21

Καὶ ἐκεῖθεν ἀναστὰς ἀπῆλθεν εἰς τὰ μεθόρια Τύρου καὶ Σιδῶνος· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν, οὐδένα ἤθελε γνῶναι· καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν. 24 ‖Et illinc surgens abiit in confinia Tyri ac Sidonis: & ingressus domum, neminem volebat *hoc* scire: sed non potuit latere.

Quod oblatum repudiant superbi, hoc velut extorquent modesti & humiles peccatores.

Ἀκούσασα γὰρ γυνὴ περὶ αὐτοῦ, ἧς εἶχε τὸ θυγάτριον αὐτῆς πνεῦμα ἀκάθαρτον, ἐλθοῦσα προσέπεσε πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ. 25 Quũ enim de hoc audisset mulier cuius filiola habebat spiritum impurum, venit & accidit ad pedes eius.

(Ἦν δὲ ἡ γυνὴ Ἑλληνίς, Συροφοίνισσα τῷ γένει) καὶ ἠρώτα αὐτὸν ἵνα τὸ δαιμόνιον ἐκβάλλῃ ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς. 26 (Erat autem mulier Græca, Syrophœnissa genere) & rogauit eũ vt dæmoniũ eiiceret ex filia sua.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, Ἄφες πρῶτον χορτασθῆναι τὰ τέκνα· οὐ γάρ καλόν ἐστι λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις. 27 Iesus autem dixit ei, Sine prius saturentur liberi: non est enim bonum accipere panem liberorum, & obiicere catellis.

Ἡ δὲ ἀπεκρίθη, καὶ λέγει αὐτῷ, Ναὶ Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ὑποκάτω τῆς τραπέζης ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν παιδίων. 28 Ipsa verò respondit, & dixit ei, Etiam Domine: etenim catelli edũt sub mensa ex micis puerorũ.

Καὶ

Tunc

כַּד דֵּין עַל יֵשׁוּעַ לְבַיְתָא מֶן כֶּנְשָׁא שַׁאֲלוּהִי תַּלְמִידַוְהִי עַל מַתְלָא הַו׃

17 *Quum autẽ introiſſet Ieſchua in domũ à turba, interrogauerunt eum diſcipuli eius de parabola iſta.*

אֲמַר לְהוֹן הָכַנָא אַף אַנְתּוּן עַטְלִין אַנְתּוּן לָא יָדְעִין אַנְתּוּן׃ דְּכֻל מֶדֶם דְּמֶן לְבַר [a]עָאֵל לְבַר־נָשָׁא לָא מֶשְׁכַּח [b]מְסַיֵּב לֵהּ׃

18 *Dixit eis, Sic etiam vos hebetes eſtis? Ignoratis vos quòd quicquid extrinſecus ingreditur in filium hominis, non poteſt polluere eum?*

דְּלָא הֲוָא לְלֶבֵּהּ [c]עָאֵל אֶלָּא לְכֶרְסֵהּ [d]וּמֶשְׁתְּדֵא [e]בְּתַדְּרְכִיתָא דַּמְדַכְּיָא כֻּלָּהּ מֵאכוּלְתָא׃

19 *Quia in cor eius non introiit, ſed in ventrem eius: et eiicitur in ſeceſſum, qui purgat omnem eſcam.*

מֶדֶם דֵּין דְּנָפֵק מֶן בַּר־נָשָׁא הַו הוּ מְסַיֵּב לְבַר־נָשָׁא׃

20 *Id autem quod egreditur à filio hominis, illud polluit filium hominis.*

מֶן לְגַו גֵּיר מֶן לֶבָּא דַּבְנַי־נָשָׁא נָפְקִין מַחְשְׁבָתָא בִּישָׁתָא [f]גַּוְרָא זַנְיוּתָא גַּנְבוּתָא קֶטְלָא׃

21 *E medio enim, [hoc eſt] è corde filiorum hominis, exeunt cogitationes malæ, adulterium, ſcortatio, furtum, cædes,*

[g]עָלוּבוּתָא בִּישׁוּתָא נֶכְלָא צַחֲנוּתָא עַיְנָא בִּישָׁתָא גּוּדָפָא שַׁבְהָרְנוּתָא שַׁטְיוּתָא׃

22 *Auaritia, malitia, fraus, [7] fœtor, oculus malus, maledicentia, ſuperbia, amentia.*

7 Ab effectu deſignat ebrietatem, quæ hominẽ fœtidum reddit. Eodẽ ſẽſu accipitur Pet. 4.3

הָלֵין כֻּלְּהֵין בִּישָׁתָא מֶן לְגַו הוּ נָפְקִין [h]וּמְסַיְּבָן לֵהּ לְבַר־נָשָׁא׃

23 *Hæc omnia mala ab interno exeũt, & polluunt filium hominis.*

מֶן תַּמָּן קָם יֵשׁוּעַ וֶאתָא לַתְחוּמָא דְּצוּר וַדְצַיְדָן וְעַל לְבַיְתָא חַד וְלָא צָבֵא הֲוָא דְּאֶנָשׁ יֵדַע בֵּהּ וְלָא אֶשְׁכַּח [i]דְּנֶטְשֵׁא׃

24 *Inde ſurrexit Ieſchua, et venit in cõfinium Tzur et Tzaidan, et ingreſſus eſt in domum quandam: nec volebat vt quiſquam hoc ſciret: & non potuit latere.*

מֶחְדָא גֵּיר שֶׁמְעַת אַנְתְּתָא חֲדָא מֶטוּלָתֵהּ דְּאִית לְבַרְתָּהּ רוּחָא טַנְפְּתָא וֶאתַת נֶפְלַת קְדָם רַגְלַוְהִי׃

25 *Illico enim audiuit mulier quædã de eo, cuius filiæ ſpiritus erat impurus, & veniens procidit ante pedes eius,*

הָי דֵּין אַנְתְּתָא [k]אִיתַיְהּ הֲוָת חַנַפְתָּא מֶן פּוּנִיקִי דְּסוּרִיָא [l]וּבָעְיָא הֲוָת מֶנֵּהּ [m]דְּנַפֵּק לְדַיְוָא מֶן בְּרַתָּהּ׃

26 *(Illa autem mulier profana erat ex Phœnice Syriæ) & petebat ab eo vt eiiceret dæmonium ex filia ſua.*

וֶאמַר לָהּ יֵשׁוּעַ שְׁבוּקִי לְוּקְדַם יֶסְבְּעוּן בְּנַיָּא לָא הֲוָא גֵּיר שַׁפִּירָא [n]דְּנֶסַּב לַחְמָא דַּבְנַיָּא [o]וְנַרְמֵא לְכַלְבֵּא׃

27 *Et dixit ei Ieſchua, Sine [vt] prius ſaturentur filii. Nõ enim bonum eſt vt accipiamus panem filiorũ, & proiiciamus canibus.*

הָי דֵּין עֲנַת וֶאמְרָא לֵהּ אִין מָרִי אַף כַּלְבֵּא מֶן תְּחֵית פָּתוּרָא אָכְלִין פַּרְתּוּתָא דַּבְנַיָּא׃

28 *Ipſa autem reſpondit, & dixit ei, Etiam Domine mi, etiam canes ſub menſa comedunt micas filiorum.*

[a] עול [b] סאב [c] עול [d] שדה [e] דכא [f] גור טעמו נאף [g] עלב [h] סאב [i] טשא [k] אית [l] בעא [m] נפק [n] נסב [o] רמא

Καὶ εἶπεν αὐτῇ, Διὰ τοῦτον τὸν λόγον ὕπαγε· ἐξελήλυθε τὸ δαιμόνιον ἐκ τῆς θυγατρός σου. 29

Καὶ ἀπελθοῦσα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, εὗρε τὸ δαιμόνιον ἐξεληλυθὸς, καὶ τὴν θυγατέρα βεβλημένην ἐπὶ τῆς κλίνης. 30

Καὶ πάλιν ἐξελθὼν ἐκ τῶν ὁρίων Τύρου καὶ Σιδῶνος, ἦλθε πρὸς τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, ἀνὰ μέσον τῶν ὁρίων Δεκαπόλεως. 31

Καὶ φέρουσιν αὐτῷ κωφὸν μογιλάλον· καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν ἵνα ἐπιθῇ αὐτῷ τὴν χεῖρα. 32

Καὶ ἀπολαβόμενος αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὄχλου κατ' ἰδίαν, ἔβαλε τοὺς δακτύλους αὐτοῦ εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ· καὶ πτύσας ἥψατο τῆς γλώσσης αὐτοῦ. 33

Καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐστέναξε, καὶ λέγει αὐτῷ, Εφφαθὰ, ὅ ἐστι Διανοίχθητι. 34

Καὶ εὐθέως διηνοίχθησαν αὐτοῦ αἱ ἀκοαί· καὶ ἐλύθη ὁ δεσμὸς τῆς γλώσσης αὐτοῦ, καὶ ἐλάλει ὀρθῶς. 35

Καὶ διεστείλατο αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν. ὅσον δὲ αὐτὸς αὐτοῖς διεστέλλετο, μᾶλλον περισσότερον ἐκήρυσσον. 36

Καὶ ὑπερπερισσῶς ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες, Καλῶς πάντα πεποίηκε· καὶ τοὺς κωφοὺς ποιεῖ ἀκούειν, καὶ τοὺς ἀλάλους λαλεῖν. 37

Κεφάλαιον η

Matth.15.32

ΕΝ ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, παμπόλλου ὄχλου ὄντος, καὶ μὴ ἐχόντων τί φάγωσι, προσκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγει αὐτοῖς, 1

Σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον· ὅτι ἤδη ἡμέρας τρεῖς προσμένουσί μου, καὶ οὐκ ἔχουσι τί φάγωσι. 2

Καὶ ἐὰν ἀπολύσω αὐτοὺς νήστεις εἰς οἶκον αὐτῶν, ἐκλυθήσονται ἐν τῇ ὁδῷ. τινὲς γὰρ αὐτῶν μακρόθεν ἥκουσι. 3

Καὶ

Tunc dixit ei, Propter istū sermonem abi: exiit dæmonium ex filia tua.

Quū autē *illa* abiisset domū suam, inuenit dæmonium exiisse, & filiam proiectam super lectum.

Tunc egressus è finibus Tyri ac Sidonis, venit ad mare Galilææ, per medios fines Decapolis.

Sicut nos initio Pater in vno Filio ad hanc vitam condidit, ita etiam in eodem vno ad futuram vitā instaurat.

Et offerunt ei surdum difficulter loquentem: & precantur eum vt imponat ei manum.

Ipse verò quum abduxisset eum è turba priuatim, misit digitos suos in auriculas eius: & quū spuisset, tetigit linguam eius.

Ac suspiciens in cælum, ingemuit, dixítque eis, Ephphatha, quod est Adaperitor.

Et statim adapertæ sunt eius aures: & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.

Et interdixit eis necui diceret. sed quatūcunq; ipse eis interdixisset, multo magis *hoc* prædicabant.

Et supramodū percellebantur, dicētes, Bene omnia fecit: facit vt & surdi audiāt, & muti loquātur.

Cap. VIII.

DIebus illis, quum multa omnino turba esset, nec haberent quo vescerentur, aduocauit Iesus discipulos suos, dixítq; eis,

Vide annot. apud Matth. 15.32

Misericordia cōmoueor erga turbā: quia iam triduū manent apud me, nec habent quo vescantur.

Quòd si dimisero eos ieiunos domum suam, deficient in via. quidam enim ex eis procul venerūt.

Respon-

29 אמר לה ישוע [a]זלי מטול הדא מלתא נפק לה שאדא מן ברתכי :

[a אזל]

Dixit ei Ieschua. Abi: propter istũ sermonem exiit dæmon à filia tua.

30 ואזלת לביתה ואשכחת ברתה כד [b]רמיא בערסא ונפיק מנה שאדה :

[b רמא]

Et abiit domum suam, et inuenit filiam suam iacentem in lecto: & exiuerat ab ea dæmonium eius.

31 תוב נפק ישוע מן תחומא דצור ודצידן ואתא לימא דגלילא לתחומא דעסרת־מדינתא :

Rursus egressus est Ieschua è cõfinio Tzur & Tzaidan, et venit ad mare Galilææ in confinium Decapolis.

32 [c]ואיתיו לה חרשא חד [d]פאקא ובעין הוו מנה דיסים עלוהי אידא :

[c אתא] [d פקק]

Et adduxerunt ad eum surdum quendã balbutientẽ, & petebant ab eo vt poneret super eum manum.

33 ונגדה מן כנשא בלחודוהי [e]וארמי [f]צבעתה באדנוהי [g]ורק וקרב ללשנה :

[e רמא] [f צבע] [g רקק]

Et extraxit eum à turba seorsim, & iniecit digitos suos in aures eius, et spuit, ac tetigit linguam eius.

34 [h]וחר בשמיא [i]ואתתנח ואמר לה אתפתח :

[h חור] [i אנח]

Et suspexit in cælum, et ingemuit, dixitque ei, Adaperitor.

35 ובה בשעתא אתפתחו אדנוהי [k]ואשתרי אסרא דלשנה ומלל פשיקאית :

[k שרא]

Et eadem hora adapertæ sunt aures eius, & solutum est vinculũ linguæ eius, et loquutus est planè.

36 וזהר אנון דהדא לאנש לא יאמרון ובמא דהו מזהר הוא להון הנון יתיר מכרזין הוו :

Et admonuit eos vt hoc nemini dicerent: et quo ipse admonebat eos, illi magis prædicabant.

37 ויתיראית [l]מתדמרין הוו ואמרין דכל מדם שפיר עבד לחרשא עבד דישמעון ולדלא ממללין דימללון :

[l דמר טעמו תמה:]

Et vehementer mirabátur, & dicebant, Omnia bene facit, surdos facit vt audiant, & qui non loquuntur, vt loquantur.

קפלאון ח

Cap. VIII.

1 בהנון דין יומתא כד כנשא סגיאא אית הוא ולא אית הוא [m]מדם דיאכלון קרא לתלמידוהי ואמר להון :

[m מדם כפו מדעם:]

IN illis autem diebus, quum turba multa esset, nec esset aliquid quod comederent, aduocauit discipulos suos, et dixit eis,

2 מתרחם אנא על כנשא הנא דהא תלתא יומין [n]קוו לותי ולית להון מנא יאכלון :

[n קוה]

Miseret me turbæ huius, quia ecce tribus diebus manserũt apud me, nec est eis quod comedant.

3 ואן הו דשרא אנא להון כד [o]צימין לבתיהון עיפין באורחא אנשא דין מנהון מן רוחקא אתיאין :

[o צום]

Et si [1]eueniat vt dimittam eos ieiunos in domos suas, lassi [fiet] in via. Aliqui enim ex eis è longinquo venerunt.

[1] Syrè Fiat, Vel, Fit.

4 Καὶ ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Πόθεν τούτους δυνήσεταί τις ὧδε χορτάσαι ἄρτων ἐπ' ἐρημίας;

Reſponderunt autem ei diſcipuli eius, Vnde iſtos quiſpiam poſſit hîc ſatiare panibus in deſerto?

5 Καὶ ἐπηρώτα αὐτούς, Πόσους ἔχετε ἄρτους; Οἱ δὲ εἶπον, Ἑπτά.

Interrogauit aũt eos, Quot panes habetis? Ipſi verò dixerũt, Septẽ.

6 Καὶ παρήγγειλε τῷ ὄχλῳ ἀναπεσεῖν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ λαβὼν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους, εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα παραθῶσι· καὶ παρέθηκαν τῷ ὄχλῳ.

Tunc præcepit turbæ vt diſcũberet humi: & acceptis ſeptem illis panibus, quum gratias egiſſet, fregit, dedítque diſcipulis ſuis vt apponerent: & appoſuerũt turbæ.

7 Καὶ εἶχον ἰχθύδια ὀλίγα· καὶ εὐλογήσας εἶπε παραθεῖναι καὶ αὐτά.

Habebãt autem piſciculos paucos: & quum benedixiſſet, dixit vt hos etiam apponerent.

8 Ἔφαγον δέ, καὶ ἐχορτάσθησαν· καὶ ἦραν περισσεύματα κλασμάτων, ἑπτὰ σπυρίδας.

Comederunt autem, & ſaturati ſunt: & ſuſtulerunt fragmentorũ quæ ſuperfuerãt, ſeptem ſportas.

9 Ἦσαν δὲ οἱ φαγόντες, ὡς τετρακισχίλιοι· καὶ ἀπέλυσεν αὐτούς.

Erant autẽ qui comederãt, quaſi quater mille: dimiſit que eos.

Matth. 15. 39

10 Καὶ εὐθέως ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθά.

‖Et ſtatim ingreſſus in nauigiũ cum diſcipulis ſuis, venit in partes Dalmanutha.

Matth. 16. 1

11 Καὶ ἐξῆλθον οἱ Φαρισαῖοι, καὶ ἤρξαντο συζητεῖν αὐτῷ, ζητοῦντες παρ' αὐτοῦ σημεῖον ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, πειράζοντες αὐτόν.

‖Et venerũt Phariſæi, cœperũntque altercari cum eo, quærentes ab eo ſignum è cælo, tentantes eum.

Obſtinati doctrinæ Euangelicæ hoſtes, tot iampridem editis miraculis non credentes, noua requirunt: Chriſtus autem iratus eos planè deſerit.

12 Καὶ ἀναστενάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ, λέγει, Τί ἡ γενεὰ αὕτη σημεῖον ἐπιζητεῖ; ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰ δοθήσεται τῇ γενεᾷ ταύτῃ σημεῖον.

Ipſe verò, quũ altè ingemuiſſet ſpiritu ſuo, dixit, Cur natio iſta ſignum requirit? amen dico vobis, ſi dabitur nationi iſti ſignum.

Matth. 16. 4

13 Καὶ ἀφεὶς αὐτούς, ἐμβὰς πάλιν εἰς τὸ πλοῖον, ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν.

‖Et eis relictis, ingreſſus rurſus nauigiũ abiit in vlteriorem *ripã*.

Matth. 16. 5

14 Καὶ ἐπελάθοντο λαβεῖν ἄρτους, καὶ εἰ μὴ ἕνα ἄρτον οὐκ εἶχον μεθ' ἑαυτῶν ἐν τῷ πλοίῳ.

‖Fuerant autem obliti diſcipuli ſumere panes, & panem nõ habebant niſi vnũ ſecum in nauigio.

Matth. 16. 6

15 Καὶ διεστέλλετο αὐτοῖς, λέγων, Ὁρᾶτε, βλέπετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ τῆς ζύμης Ἡρῴδου.

Tunc interdixit eis, dicens, ‖Videte, cauete à fermento Phariſæorum & fermento Herodis.

Cauendum potiſsimũ ab iis qui Verbũ Dei adulterant, quocunque gradu, ſiue in Eccleſia ſiue in ciuili politia, polleant.

16 Καὶ διελογίζοντο πρὸς ἀλλήλους λέγοντες, Ὅτι ἄρτους οὐκ ἔχομεν.

Diſceptabant igitur alii aduerſus alios, dicentes, Panes non habemus.

Terrenis addicti, ad cœleſtia quantumuis manifeſtè propoſita, prorſus caligant.

Καὶ

Id

[a] אימכא טעמו אימהאן מאין:

אָמְרִין לֵהּ תַּלְמִידוֹהִי [a] אִימְכָא מְשַׁכַּח אֱנָשׁ הָרְכָא בְּחוּרְבָא דְּנִסְבַּע לַחְמָא לְהָלֵין כֻּלְּהוֹן׃

4 Dicunt ei discipuli eius, Vndénã potest quis hic in solitudine saturare pane hos omnes?

וּשְׁאַל אֶנּוּן הוּ כְּמָא לַחְמִין אִית לְכוֹן אָמְרִין לֵהּ שַׁבְעָא׃

5 Et interrogauit eos ipse, Quot panes sunt vobis? Dicunt ei, Septem.

[b] סמך

וּפַקֵּד לְכֶנְשָׁא [b] דְּנִסְתַּמְכוּן עַל אַרְעָא וּנְסַב הָנוּן שַׁבְעָא לַחְמִין וּבָרֵךְ וּקְצָא וִיהַב לְתַלְמִידוֹהִי דְּנִסִּימוּן וְסָמוּ לְכֶנְשָׁא׃

6 Et præcepit turbis vt discumberent super terram: & accepit septem illos panes, & benedixit, & fregit, ac dedit discipulis suis vt apponerent: et apposuerunt turbis.

וְאִית הֲווּ נוּנָא קַלִיל וְאָף עֲלַיְהוֹן בָּרֵךְ וֶאֱמַר דְּנִסִּימוּן אֶנּוּן׃

7 Et erant pisces pauci, et etiam super eis benedixit: & iussit vt apponerent eos.

[c] יתר [d] קצא [e] אספרידין שם כלי מושאל מלשון יון: [f] אית

וֶאֱכַלוּ וְסִבְעוּ וּשְׁקַלוּ [c] תּוּתָרָא [d] דִּקְצָיָא שַׁבְעָא [e] אֶסְפְּרִידִין׃

8 Et comederunt, et saturati sunt, et sustulerunt reliquias fragmentorũ sportas septem.

[f] אִיתַיְהוֹן הֲווּ דֵּין אֱנָשָׁא דֶּאֱכַלוּ אַיְךְ אַרְבְּעָא אַלְפִּין׃

9 Erant autem homines qui comederant, quasi quatuor millia.

וּשְׁרָא אֶנּוּן וּסְלֵק מֶחְדָא לִסְפִינְתָא עַם תַּלְמִידוֹהִי וֶאֱתָא לְאַתְרָא דְּדַלְמָנוּתָא׃

10 Et dimisit eos, & ascendit statim in nauigium cum discipulis suis, et venit in locum Dalmanutha.

[g] שרא [h] נסה

וּנְפַקוּ פְּרִישֵׁא [g] וּשְׁרִיו לְמֶבְעָא עַמֵּהּ וְשָׁאֲלִין הֲווּ לֵהּ אָתָא מֶן שְׁמַיָּא כַּד [h] מְנַסֵּין לֵהּ׃

11 Et egressi sunt Pharisæi, & cœperũt disputare cum eo, et petebant ab eo signum è cælo, tentantes eum.

[i] אנח

[i] וְאֶתְתַּנַּח בְּרוּחֵהּ וֶאֱמַר מָנָא בָּעְיָא אָתָא שַׁרְבְּתָא הָדָא אַמִּין אָמַר אֶנָא לְכוֹן דְּלָא תֶּתְיְהֵב לָהּ אָתָא לְשַׁרְבְּתָא הָדָא׃

12 Et ingemuit spiritu suo, & dixit, Quid quærit signum generatio hæc? ammin dico vobis quòd non dabitur signum generationi huic.

וּשְׁבַק אֶנּוּן וּסְלֵק לִסְפִינְתָא וֶאֱזַלוּ לְהָו עֶבְרָא׃

13 Et reliquit eos: & ascendit in nauigium, & abierunt [2] in illud littus.

[2] Ad verbum, Ad illum transitũ, Id est, Oppositum littus illi vnde soluerant.

[k] טעא [l] נסב

[k] וּטְעוּ [l] דְּנִסְּבוּן עַמְּהוֹן לַחְמָא וְאֶן לָא חֲדָא גְּרִיצְתָּא לַיְת הֲוָא עַמְּהוֹן בִּסְפִינְתָא׃

14 Et [3] obliti fuerant vt acciperent secum panem: & nisi vna placenta erat cum eis in nauigio.

[3] Syrè, Errauerant. Sensus autem est, Per errorem obliuioni tradiderant. Idem verbum legitur eodem sensu ad Hebr. 7.

[m] זהר

וּפַקֵּד אֶנּוּן וֶאֱמַר לְהוֹן חֲזוּ [m] אֶזְדַּהֲרוּ מֶן חֲמִירָא דִּפְרִישֵׁא וּמֶן חֲמִירָא דְּהֵרוֹדֵס׃

15 Et præcepit eis, dixítque eis, Videte, cauete à fermento Pharisæorum et à fermento Hiraudis.

וּמֶתְחַשְּׁבִין הֲווּ חַד עַם חַד וְאָמְרִין דְּלַחְמָא לַיְת לַן׃

16 Et [4] disceptabãt vnus cũ altero, ac dicebant, Quia panis non est nobis.

[4] Id est, Collatis cogitationibus disputabant.

Καὶ γνοὺς ὁ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, Τί διαλογίζεσθε ὅτι ἄρτους οὐκ ἔχετε; οὔπω νοεῖτε, οὐδὲ συνίετε; ἔτι πεπωρωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν;

17 *Id* autẽ quũ noſſet Ieſus, dixit eis, Quid diſceptatis quòd panes nõ habetis? nondũ animũ aduertitis, nec intelligẽtia ꝑditi eſtis? adhuc ſtupidũ habetis cor veſtrũ?

Ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε; καὶ ὦτα ἔχοντες οὐκ ἀκούετε; καὶ οὐ μνημονεύετε;

18 Quum oculos habeatis, non cernitis? & quum aures habeatis, non auditis? nec meminiſtis?

Ioh.6.11

Ὅτε τοὺς πέντε ἄρτους ἔκλασα εἰς τοὺς πεντακισχιλίους, πόσους κοφίνους πλήρεις κλασμάτων ἤρατε; Λέγουσιν αὐτῷ, Δώδεκα.

19 ‖Quũ quinque illos panes fregi in *homines* quinquies mille, quot cophinos fragmẽtis plenos ſuſtuliſtis? Dicunt ei, Duodecim.

Ὅτε δὲ τοὺς ἑπτὰ εἰς τοὺς τετρακισχιλίους, πόσων σπυρίδων πληρώματα κλασμάτων ἤρατε; Οἱ δὲ εἶπον, Ἑπτά.

20 Quum autem ſeptem illos *hominibus* quater mille, quot ſportas fragmentis plenas ſuſtuliſtis? Illi verò dixerunt, Septem.

Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Πῶς οὐ συνίετε;

21 Tunc dixit eis, Quomodo *hæc* non intelligitis?

Vera imago noſtræ regenerationis, quæ in nobis à mundo ſegregatis, paulatim à Christo perficitur.

Καὶ ἔρχεται εἰς Βηθσαϊδάν· καὶ φέρουσιν αὐτῷ τυφλόν, καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν ἵνα αὐτοῦ ἅψηται.

22 Venit autem Bethſaidan, & obtulerũt ei cæcum, & precati ſunt eum vt ipſum tangeret.

Καὶ ἐπιλαβόμενος τῆς χειρὸς τοῦ τυφλοῦ, ἐξήγαγεν αὐτὸν ἔξω τῆς κώμης· καὶ πτύσας εἰς τὰ ὄμματα αὐτοῦ, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἐπηρώτα αὐτὸν εἴ τι βλέπει.

23 Tũc prehẽſa manu cæci, eduxit eũ extra vicum: & quum inſpuiſſet in oculos eius, impoſuiſſẽt*que* ei manus, interrogauit eum ecquid videret.

Καὶ ἀναβλέψας ἔλεγε, Βλέπω τοὺς ἀνθρώπους· ὅτι ὡς δένδρα ὁρῶ περιπατοῦντας.

24 Qui quum oculos ſuſtuliſſet, dixit, Video homines: nam cerno inſtar arborum ambulantes.

Εἶτα πάλιν ἐπέθηκε τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ ἐποίησεν αὐτὸν ἀναβλέψαι· καὶ ἀποκατεστάθη, καὶ ἐνέβλεψε τηλαυγῶς ἅπαντας.

25 Deinde rurſum impoſuit manus oculis eius, fecítq; vt *denuò* oculos attolleret: & reſtitutus eſt, vidítque procul & dilucidè omnes.

Καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, λέγων, Μηδὲ εἰς τὴν κώμην εἰσέλθῃς, μηδὲ εἴπῃς τινὶ ἐν τῇ κώμῃ.

26 Tũc *Ieſus* miſit eũ domũ ſuã, dicens, Neq; in vicum illũ ingreditor, neq; *hæc* dicito cuiquã in vico.

Miracula Chriſtus non vult à doctrina ſeparari.

Matth.16.13 luc.9.19

Καὶ ἐξῆλθεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὰς κώμας Καισαρείας τῆς Φιλίππου· καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ἐπηρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων αὐτοῖς, Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι;

27 ‖Ingreſſus eſt autem Ieſus ac diſcipuli eius in vicos Cæſareæ *quæ cognominatur* Philippi: & in via interrogauit diſcipulos ſuos, dicens eis, Quem me dicũt homines eſſe?

Multi Chriſtum laudant qui tamen eum ſua laude ſpoliant.

Οἱ δὲ ἀπεκρίθησαν, Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν· καὶ ἄλλοι Ἠλίαν· ἄλλοι δὲ ἕνα τῶν προφητῶν.

28 Illi verò reſponderunt, Iohannem Baptiſtam: & alii Eliam: alii verò vnum ex Prophetis.

Tunc

17 יֵשׁוּעַ דֵּין יִדַע וֶאמַר לְהוֹן מָנָא מֶתְחַשְׁבִין אַנְתּוּן דְּלַחְמָא לַית לְכוֹן לָא עַד־מָא לְהָשָׁא יָדְעִין אַנְתּוּן וְלָא [a]מֶסְתַּכְּלִין אַנְתּוּן עַד כִּיל לֵבָא קַשְׁיָא אִית לְכוֹן׃

Ieſchua autẽ [id] cognouit, & dixit eis, Quid diſceptatis vos quòd panis non ſit vobis? [5] Non vſque nunc intelligitis vos, & non conſideratis vos? Quouſque cor durum erit vobis?

18 וְעַיְנֵא אִית לְכוֹן וְלָא חָזֵין אַנְתּוּן [b]וֶאדְנֵא אִית לְכוֹן וְלָא שָׁמְעִין אַנְתּוּן וְלָא [c]עָהֲדִין אַנְתּוּן׃

Et oculi ſunt vobis, & non videtis? et aures ſunt vobis, et non auditis? neque memores eſtis?

19 כַּד הָלֵין חַמְשָׁא לַחְמִין [d]קַצִּירֵת לְחַמְשָׁא אַלְפִין כְּמָא [e]קֻופִינִין דִּקְצָיֵא כַּד מְלִין שְׁקַלְתּוּן אָמְרִין לֵהּ תְּרֵי־עֲסַר׃

[6] Quum illos quinque panes frangerem quinque millibus, quot cophinos fragmentorum plenos ſuſtuliſtis? Dicunt ei, Duodecim.

20 אֲמַר לְהוֹן וְכַד שַׁבְעָא לְאַרְבְּעָא אַלְפִין כְּמָא [f]אַסְפַּרִידִין דִּקְצָיֵא כַּד [g]מְלִין שְׁקַלְתּוּן אָמְרִין שַׁבְעָא׃

Dixit eis, Et quum ſeptem quatuor millibus, quot ſportas fragmentorum plenas ſuſtuliſtis? Dicunt ei, Septem.

21 אֲמַר לְהוֹן אֵיכַו לָא עַד מָא לְהָשָׁא [h]מֶסְתַּכְּלִין אַנְתּוּן׃

Dixit eis, Quomodo [7] non vſque nunc conſideratis?

22 [i]וְאֶתָא לְבֵית־צַיְדָא [k]וַאיְתִיו לֵהּ [l]סַמְיָא [m]וּבָעֵין הֲווּ מֶנֵּהּ דְּיִקְרוּב לֵהּ׃

Et venit Beth-Tſaida, & adduxerunt ad eum cæcum, petebántque ab eo vt eum tangeret.

23 [n]וֶאחַד [o]בְּאִידֵהּ דְּסַמְיָא [p]וַאפְּקֵהּ לְבַר מֶן קְרִיתָא [q]וְרַק בְּעַיְנַוְהִי וְסָם אִידֵהּ וְשַׁאֲלֵהּ דְּמָנָא חָזֵא׃

Et apprehendit manũ cæci, et eduxit eũ extra pagũ, & ſpuit in oculos eius, ac impoſuit manũ ſuam, & interrogauit eum quidnam videret.

24 [r]וְחָר וֶאמַר חָזֵא אֲנָא בְּנַי־נָשָׁא אֵיךְ אִילָנֵא דִּמְהַלְּכִין׃

Et aſpexit, et ait, [8] Video filios hominis ſicut arbores, qui ambulant.

25 תּוּב סָם אִידֵהּ עַל עַיְנַוְהִי וְתִקֵּן וְחָזֵא הֲוָא כֹּל מֶדֶם נְהִירָאִית׃

Iterum poſuit manum ſuam ſuper oculos eius: et reſtitutus eſt, et videbat omnia dilucidé.

26 וְשַׁדְרֵהּ לְבַיְתֵהּ וֶאמַר אַף לָא לַקְרִיתָא תֵּעוּל וְלָא תֵאמַר לְאֱנָשׁ בַּקְרִיתָא׃

Et dimiſit eum domum ſuam, & dixit, Neque in pagum iſtum ingredieris, neque dices cuiquam in pago.

27 וּנְפַק יֵשׁוּעַ וְתַלְמִידַוְהִי לְקוּרַיָא דְּקֵסַרְיָא דְּפִילִיפּוֹס וּמְשַׁאֵל הֲוָא לְתַלְמִידַוְהִי בְּאוּרְחָא וֶאמַר לְהוֹן מַנוּ אָמְרִין עֲלַי אֱנָשָׁא דְּאִיתַי׃

Et egreſſus eſt Ieſchua & diſcipuli eius in pagos Cæſareæ Philippi: et interrogabat diſcipulos ſuos in via, ac dicebat eis, Quid dicunt homines de me quòd ſim?

28 הֶנּוּן דֵּין אֲמַרוּ דְּיוּחַנָּן מַעֲמְדָנָא וְאַחְרָנֵא דְּאֵלִיָּא וְאַחְרָנֵא חַד מֶן נְבִיֵא׃

Illi autem dixerunt, Quòd [es] Iuchannã Baptiſta: & alii, quòd [es] Iliah: & alii, vnus ex Prophetis.

Marginal notes (Hebrew):

a סכל
b אדן
c עהד כמו זכר
d קצץ
e קופין שם כלי מושאל מלשון יון׃
f אספרידא שם כלי מושאל מן לשן יון׃
g מלא
h סכל
i אתא
k אתא
l סמא
m בעא
n אחד
o יד
p נפק
q רקק
r חור

Marginal notes (Latin):

5 Id eſt, Nondũ. Hebraiſmus.

6 Aliter diſtinguitur in Græco.

7 Id eſt, Nondũ. Hebraiſmus.

8 Video homines eſſe, quia ambulãt: & ſimiles eſſe arboribus, quia erecta ſunt ſtatura.

Καὶ αὐτὸς λέγει αὐτοῖς, Υμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; Αποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ Χριστός. 29

Tunc ipse dixit eis, Vos autem quē me dicitis esse? Respōdēs verò Petrus dicit ei, Tu es ille Christ⁹.

Καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ. 30

Tunc interminatus est vt nulli *id* dicerent de se.

Christus sua momenta prædicationi Euangelii præfixit.

Καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι· καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι. 31

Et cœpit eos docere quòd oporteret Filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus, principibúsque sacerdotum ac Scribis, & trucidari: & tribus pòst diebus resurgere.

Christus nec inuitus neque ex insperato, sed præscius & volens nostri causa passus est quicquid est passus.

Καὶ παρρησίᾳ τὸν λόγον ἐλάλει. Καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ Πέτρος ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ. 32

Et apertè eum sermonem loquebatur. Tunc prehēdit eum Petrus, cœpítque obiurgare.

Nulli magis insaniut quàm qui extra verbum Dei sapiunt.

Ο δὲ ἐπιστραφεὶς καὶ ἰδὼν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ, λέγων, Υπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. 33

Ipse verò conuersus, & intuitus discipulos suos, obiurgauit Petrū, dicens, Abscede à me Satana: nam non sapis quæ Dei *sunt*, sed quæ *sunt* hominum.

Καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς, Οστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι. 34

Matth.10.38 & 16.24 luc.9.23 & 17.34

Et quum aduocasset turbā cum discipulis suis, dixit eis, ‖ Quicūq; vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.

Discipulos Christi oportet, domitis carnis affectibus, quicquid oneris imponit Dominus, fortiter sustinere.

Ος γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, οὗτος σώσει αὐτήν. 35

Matth.10.39 16.25 luc.9.24 & 17.33 ioh.12.25

‖Nam quisquis voluerit animā suā seruare, perdet eā: quisquis autē perdiderit animā suā causa mea & Euangelii, is seruabit eam.

Omnium hominum stultissimi sunt qui huius vitæ vsuram æternæ felicitatis iactura redimunt.

Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπον ἐὰν κερδήσῃ τὸν κόσμον ὅλον, καὶ ζημιωθῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ; 36

Quid enim profuerit cuipiam si lucratus fuerit mundum totum, & anima sua mulctetur?

Η τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; 37

Aut quam dabit quispiam compensationem animæ suæ?

Ος γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ μοιχαλίδι καὶ ἁμαρτωλῷ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων. 38

Matth.10.33 luc.10.26 & 12.8

‖Nam quemcunq; puduerit mei ac meorum sermonum in natione ista adultera & peccatrice, Filium etiam hominis pudebit eius, quādo venerit cum gloria Patris sui cum Angelis illis sanctis.

Κεφά-

Cap.

29 אמר להון ישוע אנתון דין מנו אמרין אנתון עלי דאיתי ענא שמעון כאפא ואמר לה אנת הו משיחא ברה דאלהא חיא :

Dixit eis Ieschua, Vos autẽ quid dicitis de me quòd sim? Respondit Schemeun Cipha, & dixit ei, Tu es Christus filius Dei viuentis.

30 וכאא בהון דלאנש לא יאמרון עלוהי :

Et interdixit eis necui [hoc] dicerent de se.

31 [a]ושרי הוא [b]למלפו אנון דעתיד הו ברה דאנשא [c]דיחש סגי [d]ודיסתלא מן קשישא ומן רבי כהנא ומן ספרא ויתקטל וליומא דתלתא יקום :

Et incipiebat docere eos quòd futurũ esset vt Filius hominis pateretur multùm, & vt reprobaretur à senioribus et à principibus sacerdotũ & à Legisperitis, et occideretur, et tertio die resurgeret.

32 ועין בגלא מלתא ממלל הוא [e]ודברה כאפא [f]ושרי [g]למכאא בה :

Et apertè eum sermonem loquebatur. Et accepit eum Cipha, et cœpit increpare eum.

33 הו דין [h]אתפני [i]וחר בתלמידוהי וכאא בשמעון ואמר [k]זל לך לבסתרי סטנא דלא [l]רנא אנת דאלהא אלא דבני־נשא :

Ille verò conuersus est, & intuitus est discipulos suos, ac reprehẽdit Schemeun, et ait, Abi post me Satana: quia nõ cogitas quod diuinum [est,] sed quod [est] filiorum hominis.

34 וקרא ישוע לכנשא עם תלמידוהי ואמר להון מן דצבא דיאתא בתרי יכפור בנפשה וישקול זקיפה ויאתא בתרי :

Et vocauit Ieschua turbas cum discipulis suis, et dixit eis, Qui vult [9]venire post me, abneget seipsum, et tollat crucem suam, et [10]veniat post me.

35 כל מן גיר דצבא [m]דיחא נפשה [n]יובדיה וכל דיובד נפשה מטולתי ומטול סברתי [o]יחיה :

Quicunque enim voluerit [11]seruare animã suam, perdet eã: & quicũq; perdiderit animã suã propter me et Euangelium meum, [12]seruabit eã.

36 מנא גיר [p]מתעדר בר־נשא אן עלמא כלה [q]יאתר ונפשה יחסר :

Quo enim iuuatur filius hominis si mundum vniuersum lucretur, & animæ suæ iacturam faciat?

37 או מנא [r]יתל בר־נשא תחלופא דנפשה :

Aut quam dabit filius hominis compensationem animæ suæ?

38 כל גיר [s]דיבהרת בי [t]ובמלי בשרבתא הדא חטיתא [u]וגירתא ואף ברה דאנשא יבהרת בה מא דאתא בשובחא דאבוהי עם מלאכוהי קדישא :

Quisquis enim erubuerit me, & sermones meos in generatione hac peccatrice et adultera, Filius quoque hominis erubescet eum quum venerit in gloriã patris sui cum Angelis eius sanctis.

Marginal roots: a שרא; b אלף; c חשש; d סלא; e רבר; f שרא; g כאא; h פנא; i חור; k אזל; l רנא; m חיא; n אבד; o חיה; p עדר; q יתר; r נתל; s בהת; t מלל; u גור

9 Id est, Me sequi. Hebraism[9]: vt paulo post.
10 Id est, Sequatur.
11 Ad verbum, Viuificare.
12 Ad verbum, Viuificabit eum.

Cap.

קפלאון

Κεφάλαιον θʹ

Cap. IX.

Matth.16.28 luc.9.27

1 ΚΑΙ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων, οἵτινες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει.

PRæterea dixit eis, Amen dico vobis, sunt quidam ex iis qui hîc adstant qui nequaquam gustabunt mortẽ, vsquedũ viderint regnum Dei venisse cum potentia.

Matth.17.1 luc.9.28

2 Καὶ μεθ' ἡμέρας ἓξ παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἰάκωβον καὶ τὸν Ἰωάννην, καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν μόνους· καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν.

Sexto verò pòst die accepit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem, & subduxit eos solos in mõtem sublimem priuatim: & transformatus fuit coram eis.

Christi mox in cruce exinaniendi cælestis gloria, visibilibus symbolis, Eliæ & Mosis præsentia & colloquio, ipsiúsque adeo Patris voce, coram tribus discipulis, testibus omni exceptione maioribus, asseritur.

3 Καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο στίλβοντα, λευκὰ λίαν ὡς χιών, οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκᾶναι.

Et vestimẽta eius facta sũt coruscãtia, cãdida valde vt nix, qualia nõ potest fullo in terra dealbare.

4 Καὶ ὤφθη αὐτοῖς Ἠλίας σὺν Μωσεῖ· καὶ ἦσαν συλλαλοῦντες τῷ Ἰησοῦ.

Et visus est eis Elias cum Mose, qui colloquebantur cum Iesu.

5 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ἰησοῦ, Ῥαββί, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· καὶ ποιήσωμεν σκηνὰς τρεῖς, σοὶ μίαν, καὶ Μωσεῖ μίαν, καὶ Ἠλίᾳ μίαν.

Tunc respondens Petrus dicit Iesu, Rabbi, bonum est nos hîc esse: faciamus igitur tabernacula tria, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.

6 Οὐ γὰρ ᾔδει τί λαλήσῃ· ἦσαν γὰρ ἔκφοβοι.

Nec enim sciebat quid loqueretur: erant enim exterriti.

7 Καὶ ἐγένετο νεφέλη ἐπισκιάζουσα αὐτοῖς· καὶ ἦλθε φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης, λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε.

Et extitit nubes quæ inumbrauit eos: venítque vox è nube, dicens, Hic est filius ille meus dilectus, ipsum audite.

8 Καὶ ἐξάπινα περιβλεψάμενοι, οὐκέτι οὐδένα εἶδον, ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον μεθ' ἑαυτῶν.

Et repentè quum circunspexissent, non amplius viderunt quenquam, sed solum Iesum secum.

Matth.17.9

9 Καταβαινόντων δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους, διεστείλατο αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ διηγήσωνται ἃ εἶδον, εἰ μὴ ὅταν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ.

Quum verò descenderẽt è mõte, interdixit eis necui narrarent quæ viderant, nisi quum Filius hominis à mortuis resurrexisset.

Dominus sua tempora Euangelii promulgationi definiuit.

10 Καὶ τὸν λόγον ἐκράτησαν πρὸς ἑαυτούς, συζητοῦντες τί ἐστι τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι.

Ipsi igitur id continuerunt apud se, mutuò quærentes quid illud esset à mortuis resurgere.

11 Καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Ὅτι λέγουσιν οἱ Γραμματεῖς ὅτι Ἠλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον;

Malach.4.5

Et interrogarunt eum, dicẽtes, Cur Scribæ dicunt oportere vt Elias prius veniat?

Stulta rabbinorũ opinio de Elia aduentu refellitur.

קפלאון ט׳

Cap. IX.

1 ואמר הוא להון אמין אמר אנא לכון דאית אנשא[a]דקימין תנן דלא יטעמון [b]מותא עד מא דיחזון מלכותא דאלהא דאתת בחילא:

ET dicebat eis, Ammin dico vobis quòd sunt quidã qui hic stãt, qui non gustabunt mortem donec viderint regnum Dei venisse cum potestate.

2 ובתר שתא יומין דבר ישוע לכאפא וליעקוב וליוחנן [c] ואסק אנון לטורא רמא בלחודיהון ואשתחלף לעיניהון:

Et post sex dies accepit Ieschua Cipham & Iaakub & Iuchannan, & subduxit eos in montem excelsum seorsim, & transformatus est ante oculos eorum.

3 ומזהר הוא לבושה ומחור טב איך תלגא איכנא דבני נשא למחורו בארעא לא משכחין:

Et resplendebat vestimentũ eius, candidúmque erat valde, sicut nix: sicut filii hominis candidum facere in terra non poßunt.

4 ואתחזיו להון מושא ואליא כד ממללין עם ישוע:

Et conspecti sunt illis Musche & Iliah loquentes cum Ieschua.

5 ואמר לה כאפא רבי שפיר הו לן דהרכא נהוא ונעבד תלת מטללין לך הדא ולמושא חדא ולאליא חדא:

Et dixit ei Cipha, Domine mi, bonum est nobis vt hic simus, et faciamus tria tabernacula, tibi vnum, et Musche vnum, et Iliah vnum.

6 לא דין ידע הוא מנא אמר [d]איתיהון הוו גיר בדחלתא:

Non autem sciebat quid diceret: erant enim in pauore.

7 והות ענגא ומטללא הות עליהון וקלא הות מן ענגא דאמר הנו ברי חביבא לה שמעו:

Et facta est nubes, et obumbrabat eos. et vox facta est è nube, quæ dixit, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.

8 ומן שליא כד [e]חרו תלמידא לאנש לא חזו אלא אן לישוע בלחודוהי עמהון:

Et repentè, quum aspicerent discipuli, neminem viderunt nisi Ieschua solum secum.

9 וכד נחתין מן טורא מפקד הוא להון דלאנש לא יאמרון מדם [f]דחזו אלא אן מא דקם ברה דאנשא מן [g]מיתא:

Et quum descenderent de monte, præcipiebat eis vt nemini dicerent id quod viderant, nisi postquam resurrexißet Filius hominis [13] à mortuis.

10 [h]ואחדוה [i]למלתא בנפשהון ובעין הוו דמנא הי הדא מלתא דבא דקם מן בית מיתא:

Et continuerunt sermonem istum apud sese, et quærebant quisnam esset hic sermo [nempe] postquã resurrexisset à [14] mortuis.

11 ומשאלין הוו לה ואמרין מנא הכיל אמרין ספרא דאליא [k]ולא דיאתא לוקדם:

Et interrogabant eum, & dicebãt, Quid igitur dicunt Legisperiti quòd Iliah oportet vt veniat prius?

אמר

[a] קום
[b] מות
[c] נסק
[d] אית
[e] חור
[f] חזא
[g] מות
[h] אחד
[i] מלל
[k] ולא טעמו צריך:

13 Ad verb. Ab inter mortuos. Gallicè, D'entre les morts.

14 Ad verb. Ab inter mortuos, vt suprà.

12 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ἠλίας μὲν ἐλθὼν πρῶτον, ἀποκαθιστᾷ πάντα· καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πολλὰ πάθῃ, καὶ ἐξουδενωθῇ.

Esa.53.4.

13 Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθε, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, καθὼς γέγραπται ἐπ᾽ αὐτόν.

Matth.17.14 luc.9.38

14 Καὶ ἐλθὼν πρὸς τοὺς μαθητὰς, εἶδεν ὄχλον πολὺν περὶ αὐτοὺς, καὶ γραμματεῖς συζητοῦντας αὐτοῖς.

15 Καὶ εὐθέως πᾶς ὁ ὄχλος ἰδὼν αὐτὸν ἐξεθαμβήθη, καὶ προστρέχοντες ἠσπάζοντο αὐτόν.

16 Καὶ ἐπηρώτησε τοὺς γραμματεῖς, Τί συζητεῖτε πρὸς αὐτούς;

17 Καὶ ἀποκριθεὶς εἷς ἐκ τοῦ ὄχλου εἶπε, Διδάσκαλε, ἤνεγκα τὸν υἱόν μου πρός σε, ἔχοντα πνεῦμα ἄλαλον·

18 Καὶ ὅπου ἂν αὐτὸν καταλάβῃ, ῥήσσει αὐτόν· καὶ ἀφρίζει, καὶ τρίζει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ, καὶ ξηραίνεται. καὶ εἶπον τοῖς μαθηταῖς σου ἵνα αὐτὸ ἐκβάλωσι, καὶ οὐκ ἴσχυσαν.

19 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ λέγει, Ὦ γενεὰ ἄπιστος, ἕως πότε πρὸς ὑμᾶς ἔσομαι; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέρετε αὐτὸν πρός με.

20 Καὶ ἤνεγκαν αὐτὸν πρὸς αὐτόν· καὶ ἰδὼν αὐτὸν, εὐθέως τὸ πνεῦμα ἐσπάραξεν αὐτόν· καὶ πεσὼν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκυλίετο ἀφρίζων.

21 Καὶ ἐπηρώτησε τὸν πατέρα αὐτοῦ, Πόσος χρόνος ἐστὶν ὡς τοῦτο γέγονεν αὐτῷ; Ὁ δὲ εἶπε, Παιδιόθεν.

22 Καὶ πολλάκις αὐτὸν καὶ εἰς πῦρ ἔβαλε καὶ εἰς ὕδατα, ἵνα ἀπολέσῃ αὐτόν· ἀλλ᾽ εἴ τι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν, σπλαγχνισθεὶς ἐφ᾽ ἡμᾶς.

23 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Τὸ εἰ δύνασαι πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι.

Καὶ

12 Ipse verò respondens dixit eis, Elias quidem prius veniens, restituet omnia: &, ‖vt scriptum est de Filio hominis, *oportet* vt multa patiatur, & pro nihilo habeatur.

13 Sed dico vobis & Eliam venisse, & *istos* ei fecisse quæcunque voluerunt, sicut scriptum est de eo.

14 ‖Et quum venisset ad discipulos *suos*, vidit turbã multã circa eos, & Scribas cum eis altercantes.

Christus miraculo cõfirmat etiam indignis se venisse et Satanæ rabiẽ cohibeat.

15 Et statim tota turba viso eo expauit: & accurrẽtes salutauerunt eum.

16 Tũc interrogauit Scribas, Quid altercamini inter vos?

17 Et respondens quidam è turba, dixit, Magister, adduxi filiũ meũ ad te, habentem spiritum mutum:

18 Qui vbicunque eum corripuerit, lacerat eum: *ipse* verò spumat, & stridet dentibus suis, & exarescit. & dixi discipulis tuis vt eiicerent, sed non potuerunt.

19 Ipse verò respõdẽs ei dixit, O natio incredula, quousq; tandẽ apud vos ero? quousque tandem tolerabo vos? adducite eũ ad me.

20 Illũ igitur adduxerunt ad eum. Quũ autẽ eũ vidisset, cõtinuò spiritus discerpsit eũ: & *ille* quũ cecidisset in terrã, voluebatur spumãs.

21 Tunc interrogauit *Jesus* patrẽ eius, Quantũ temporis est quòd hoc accidit ei? Ipse verò ait, Ab infante.

22 Et sæpe eum in ignem abiecit & in aquas, vt perderet eum. Sed siquid potes, succurre nobis, misericordia commotus erga uos.

23 Iesus autẽ dixit ei, Si potes hoc credere, omnia fieri possunt credenti.

Pater

12 אמר להון אליא אתא לוקדם דכל מדם יתקין ואיכנא כתיב על ברה דאנשא דסגי [a]יחש [b]ויסתלא:

Dixit eis, Iliah venturus est prius vt omnia restituat: & sicut scriptum est de Filio hominis, [oportet] vt multùm patiatur & contemnatur.

[a] חשש [b] סלא

13 אלא אמר אנא לכון דאף אליא אתא ועבדו בה כל מא [c]דצבו איכנא דכתיב עלוהי:

Sed dico vobis quòd etiam Iliah venit, et fecerunt aduersus eũ quicquid voluerunt, sicut scriptum est de eo.

[c] צבא

14 וכד אתא לות תלמידוהי חזא לותהון כנשא סגיאא וספרא כד בעין עמהון:

Et quũ venisset ad discipulos suos, vidit apud eos turbam multam, & Legisperitos disputantes cum eis.

15 ובר שעתה כלה כנשא חזאוהי [d]ותוהו ורהטו שאלו בשלמה:

Et eadem hora vniuersa turba viderunt eum, et stupuerunt, et accurrentes [15] salutauerunt eum.

[d] תוה כמו המה

15 Ad verb. Rogauerunt de pace eius. Hebraismus

16 ומשאל הוא לספרא מנא דרשין אנתון עמהון:

Et interrogauit Legisperitos, Quid altercamini cum eis?

17 וענא חד מן כנשא ואמר [e]מלפנא [f]איתית ברי לותך דאית לה רוחא דלא ממללא:

Et respõdit vnus è turba, et dixit, Magister, adduxi filiũ meum ad te, cui est spiritus qui non loquitur:

[e] אלף [f] אתא

18 ואיכא [g]דמדרכא לה חבטא לה [h]ומרעת ומחרק [i]שנוהי ויבש ואמרת לתלמידיך [k]דיפקוניהי ולא אשכחו:

Et quũ apprehendit eum, prosternit eum & lacerat, et stridet dẽtibus suis, et arescit. dixíque discipulis tuis vt eiicerent illũ, & non potuerunt.

[g] דרך וטעמו אחז [h] רעע [i] שנן [k] נפק

19 ענא ישוע ואמר לה און שרבתא דלא [l]מהימנא עד מא לאמתי אהוא עמכון ועד מא לאמתי [m]אסיברכון [n]איתאוהי לותי:

Respondit Ieschua, & dixit ei, O generatio incredula: vsquequo ero vobiscum? & vsquequo tolerabo vos? Adducite illum ad me.

[l] אמן [m] סבר [n] אתא

16 Ad verb. Quæ non est fidelis.

20 ואיתיוהי לותה וכד חזתה רוחא בר שעתה חבטתה ונפל על ארעא [o]ומתכעק הוא [p]ומרעת:

Et adduxerunt illũ ad eũ. Quúmque vidisset eum spiritus, eadem hora prostrauit eum, et cecidit super terram, et voluebat se, et lacerabat.

[o] בעק טעמו מתגלגל: [p] רעע

21 ושאל ישוע לאבוהי דכמא לה זבנא הוא מן דהכנא הו אמר לה הא מן טליותה:

Et interrogauit Ieschua patrem eius, [17] quantum ei tempus esset ex quo sic maneret. Dixit ei, Ecce, ab infantia sua.

17 Id est, Quantum temporis elapsum esset ex quo cœpisset sic affligi

22 וזבנין סגיאא [q]ארמיתה בנורא ובמיא [r]דתובדיוהי אלא [s]מדם דמשכח אנת עדרני ואתרחם עלי:

Et temporibus multis abiicit eum in ignem & aquas, vt perdat eum: sed, quod possis, iuua me, & miserere mei.

[q] רמא [r] אבד [s] מדם כמו מדעם:

23 אמר לה ישוע אן משכח אנת [t]דתהימן כל מדם משכח דיהוא למן דמהימן:

Dixit ei Ieschua, Si potes tu credere, omnis res potest fieri ei qui credit.

[t] אמן

24 ובר שעתה קעא אבוהי דטליא כד [u]בכא ואמר [x]מהימן אנא עדר לחסירות הימנותי:

Et eadem hora exclamauit pater pueri flens, & dixit, Ego credo: succurre defectui fidei meæ.

[u] בכה [x] אמן

כד

X.i.

24 Καὶ εὐθέως κράξας ὁ πατὴρ τοῦ παιδίου, μετὰ δακρύων ἔλεγε, Πιστεύω Κύριε· βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ.

Pater verò pueri ſtatim clamãs, cum lacrymis dixit, Credo Domine: ſuccurre incredulitati meæ.

25 Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐπισυντρέχει ὄχλος, ἐπετίμησε τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ, λέγων αὐτῷ, Τὸ πνεῦμα τὸ ἄλαλον καὶ κωφὸν, ἐγώ σοι ἐπιτάσσω, Ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ, καὶ μηκέτι εἰσέλθῃς εἰς αὐτόν.

Quum vidiſſet autem Ieſus turbam ſimul accurrere, obiurgauit ſpiritum illum impurum, dicens ei, *Tu* ſpiritus mute & ſurde, ego tibi impero, Exi ab eo, & ne amplius ingreditor in eum.

26 Καὶ κράξαν, καὶ πολλὰ σπαράξαν αὐτὸν, ἐξῆλθε· καὶ ἐγένετο ὡσεὶ νεκρὸς, ὥστε πολλοὺς λέγειν ὅτι ἀπέθανεν.

Et quũ clamaſſet *ſpiritus*, multúmq; diſcerpſiſſet eum, exiuit: & *ille* factus eſt quaſi mortuus, adeo vt multi dicerent mortuum eſſe.

Quo Christi virtus propior, eo impotentius furit Satan.

27 Ὁ δὲ Ἰησοῦς κρατήσας αὐτὸν τῆς χειρὸς, ἤγειρεν αὐτόν· καὶ ἀνέστη.

Ieſus verò prehenſa manu ei us erexit eum: & *ille* ſurrexit.

28 Καὶ εἰσελθόντα αὐτὸν εἰς οἶκον, οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπηρώτων αὐτὸν κατ᾽ ἰδίαν, Ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό;

Et quum eſſet ingreſſus domũ, diſcipuli eius interrogarunt eum priuatim, Cur nos non potuimus *ſpiritum* illum eiicere?

Fide ac proinde precibus & ieiunio opus eſt ad Satanam ex vetere poſſeſsione deiiciendum.

29 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτο τὸ γένος ἐν οὐδενὶ δύναται ἐξελθεῖν εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.

Ipſe verò dixit eis, Hoc genus *dæmoniorum* nulla re poteſt exire niſi per precationem & ieiunium.

Matth.17.22 luc.9.22

39 Καὶ ἐκεῖθεν ἐξελθόντες παρεπορεύοντο διὰ τῆς Γαλιλαίας· καὶ οὐκ ἤθελεν ἵνα τις γνῷ.

‖Et illinc egreſſi, vnà iter faciebant per Galilæam: nec volebat vt quiſquam *id* ſciret.

30 Ἐδίδασκε γὰρ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν· καὶ ἀποκτανθεὶς, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται.

Docebat enim diſcipulos ſuos, & dicebat eis, Filius hominis traditur in manus hominum, qui trucidabunt eum: ſed trucidatus, tertio die reſurget.

Sedulò quidem nos præmonet Christus, ne improuiſis malis opprimamur, ſed incredibilis eſt hominũ ſocordia.

32 Οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα, καὶ ἐφοβοῦντο αὐτὸν ἐπερωτῆσαι.

Ipſi verò ignorabant hoc dictũ, & timebant eum interrogare.

Matth.18.1 luc.9.45

33 Καὶ ἦλθεν εἰς Καπερναούμ· καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος ἐπηρώτα αὐτοὺς, Τί ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς ἑαυτοὺς διελογίζεσθε;

‖Venit igitur Capernaũ: & quũ veniſſet domũ, interrogauit eos, Quid in via inter vos diſceptabatis?

Sola humilitas attollit.

34 Οἱ δὲ ἐσιώπων· πρὸς ἀλλήλους γὰρ διελέχθησαν ἐν τῇ ὁδῷ, τίς μείζων.

Ipſi verò ſiluerunt: nam alii aduerſus alios diſſeruerãt in via quis *eſſet* cæteris maior.

Καὶ　　Et

25 כד חזא דין ישוע דרהט עמא ומתכנש לותה כאא בהי רוחא טנפתא ואמר לה רוחא חרשתא דלא ממללא אנא פקד אנא לכי [a]פוקי מנה ותוב לא [b]תעליני לה :

[a] נפק [b] עול

25 *Quū vidisset autē Ieschua quòd accurreret populus qui congregaretur ad se, obiurgauit illum spiritū impurum, et dixit ei, Spiritus surde, qui non loqueris, ego præcipio tibi, egredere ab eo, & rursus ne ingrediaris in eum.*

26 וקעא שארא הו סגי ושחקה ונפק והוא איך מיתא איך דסגיאא יאמרון דמית לה :

26 *Et clamauit dæmoniū illud multum, & contriuit eum, et exiuit: factúsque est tanquam mortuus, adeo ut multi dicerent, Mortuus est.*

27 הו דין ישוע אחדה באידה ואקימה :

27 *Ipse verò Ieschua*[18] *apprehendit eum manu eius, & erexit eum.*

18 Vno verbo exprimit, quod duobus Græcus cōtextus exponit. Nā אקים significat prius iacentem erigere & erectum stabilire.

28 כד [c]על דין ישוע לביתא שאלוהי תלמידוהי בלחודיהון למנא חנן לא אשכחן [d]למפקותה :

[c] עול [d] נפק

28 *Quum ingressus autem esset Ieschua domum, interrogauerunt eum discipuli eius seorsim, Quare nos non potuimus eiicere illum?*

29 אמר להון הנא גנסא במדם לא משכח [e]למפק אלא [f]בצומא [g]ובצלותא :

[e] נפק [f] צום [g] צלא

29 *Et dixit eis, Hoc genus ulla re exire non potest, nisi ieiunio & oratione.*

30 וכד נפק מן תמן עברין הוו בגלילא ולא צבא הוא דאנש ידע בה :

30 *Et quum egressus esset inde, transibant per Galilæam: & nolebat ut quisquam hoc sciret de se.*

31 [h]מלף הוא גיר לתלמידוהי ואמר להון דברה דאנשא [i]משתלם באידי בני נשא ויקטלוניהי ומא דאתקטל ביומא דתלתא יקום :

[h] אלף [i] שלם

31 *Docebat enim discipulos suos, & dicebat eis, Filius hominis traditur in manus filiorum hominis, & interficient eum, et quum interfectus fuerit, die tertio resurget.*

32 הנון דין לא ידעין הוו לה למלתא ודחלין הוו דישאלוניהי :

32 *Illi autē nesciebāt eum sermonem, et timebant ut interrogarent eum.*

33 [k]ואתו לכפר־נחום וכד [l]עלו לביתא משאל הוא להון דמנא מתחשבין הויתון באורחא [m]בינתכון :

[k] אתא [l] עול [m] בין

33 *Et venerunt in Kephar-Nachū: et quum intrassent in domum, interrogabat eos, Quidnam disputabatis in via inter vos?*

34 הנון דין שתיקין הוו [n]אתחריו הוו גיר באורחא חד עם חד דמנו רב בהון :

[n] חרר או חרה:

34 *Ipsi verò silebant: contenderant enim in via*[19] *vnus cum altero, quis*[20] *maximus esset inter eos.*

19 Ad verb. Vnus cum vno.
20 Ad verb. Magn⁹. Positiuus pro superlatiuo ex Hebræorum idiotismo, Chaldæisque & Syris communi.

35 Καὶ καθίσας ἐφώνησε τοὺς δώδεκα, καὶ λέγει αὐτοῖς, Εἴ τις θέλει πρῶτος εἶναι, ἔσται πάντων ἔσχατος, καὶ πάντων διάκονος.

36 Καὶ λαβὼν παιδίον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν· καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτὸ, εἶπεν αὐτοῖς,

37 Ὃς ἐὰν ἓν τῶν τοιούτων παιδίων δέξηται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με.

Luc. 9.49

38 Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης, λέγων, Διδάσκαλε, εἴδομέν τινα ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐκβάλλοντα δαιμόνια, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν· καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτὸν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν.

1.Cor 12.3

39 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε, Μὴ κωλύετε αὐτόν· οὐδεὶς γάρ ἐστιν ὃς ποιήσει δύναμιν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, καὶ δυνήσεται ταχὺ κακολογῆσαί με.

40 Ὃς γὰρ οὐκ ἔστι καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν.

Matth.10.42

41 Ὃς γὰρ ἂν ποτίσῃ ὑμᾶς ποτήριον ὕδατος ἐν τῷ ὀνόματί μου, ὅτι Χριστοῦ ἐστε, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

Matth.18.6
luc.17.1

42 Καὶ ὃς ἂν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τῶν πιστευόντων εἰς ἐμὲ, καλόν ἐστιν αὐτῷ μᾶλλον εἰ περίκειται λίθος μυλικὸς περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ βέβληται εἰς τὴν θάλασσαν.

Matth.5.29
& 18.8

43 Καὶ ἐὰν σκανδαλίζῃ σε ἡ χείρ σου, ἀπόκοψον αὐτήν. καλόν σοι ἐστὶ κυλλὸν εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ τὰς δύο χεῖρας ἔχοντα, ἀπελθεῖν εἰς τὴν γέενναν εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον·

Esa.66.24

44 Ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται.

45 Καὶ ἐὰν ὁ πούς σου σκανδαλίζῃ σε, ἀπόκοψον αὐτόν. καλόν ἐστί σοι εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλὸν, ἢ τοὺς δύο πόδας ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον·

Ὅπου

Et quũ consedisset, vocauit duodecim illos, & dixit eis, Si quis vult primus esse, erit omniũ vltimus, & omnium minister.

Et acceptum puerulum statuit in medio eorum: eóq; in vlnas recepto, dixit eis,

Quisquis vnũ ex talibus puerulis exceperit nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, nõ me excipit, sed eũ q̃ misit me.

Deus ordinariæ vocationis autor agit extra ordinem quoties libet. Probatur autem extraordinaria vocatio à doctrina & effectis.

‖Respõdit autẽ ei Iohãnes, dicẽs, Magister, vidimus quendã per nomen tuum eiicientẽ dæmonia, qui non sequitur nos: & prohibuimus eum, quia non sequitur nos.

Iesus autem ait, Ne illum prohibete:‖ nullus enim est qui edat virtutem per nomen meum, & possit citò maledicere mihi.

Nam qui non est cõtra nos, pro nobis est.

‖Quisquis enim potũ dederit vobis poculũ aquæ in nomine meo, *id est* quòd sitis Christi, amen dico vobis, nequaquam perdiderit mercedem suam.

Deus adeo seuerus est offendiculorum vltor vt quoduis damnum faciendum sit potius quàm vel omnino cuipiam obiiciendũ offendiculum.

‖Et quisquis offenderit vnum ex paruis istis qui credunt in me, bonum esset ei potius si circumponeretur saxum molare circa collũ eius, & proiiceretur in mare.

‖Quòd si manus tua facit vt tu offendas, abscinde eã. bonũ est tibi ad vitã ingredi mãcũ, *potius* quàm duas manus habẽtẽ abire in gehennam, in ignem inextinguibilem.

‖Vbi vermis eorum non interit, & ignis non extinguitur.

Et si pes tuus facit vt tu offendas, abscinde eum. bonum est tibi ingredi in vitam claudum, *potius* quàm duos pedes habentem proiici in gehennam, in ignem inextinguibilem.

וִיתֵב יֵשׁוּעַ וַקְרָא לַתְרֵ־עֲסַר וֶאמַר לְהוֹן מַן דְּצָבֵא דְיֶהֱוֵא קַדְמָיָא יֶהֱוֵא אַחֲרָיָא דְּכֻל נָשׁ וַמְשַׁמְשָׁנָא דְּכֻל נָשׁ׃

35 *Et sedit Ieschua, vocauitque duodecim, et dixit eis, Is qui vult esse primus, vt sit postremus [21] cuiusque, et minister cuiusque.*

וּנְסַב טַלְיָא חַד וַאקִימֵה בְּמֶצַעְתָא וַשְׁקַלֵה עַל דְּרָעַוְהִי וֶאמַר לְהוֹן׃

36 *Et accepit puerum vnum, et statuit eum in medio, tulitque eum in vlnas suas, & dixit eis,*

כֻּל מַן דַּמְקַבֵּל אַיְךְ הָנָא טַלְיָא בַּשְׁמִי לִי הוּ מְקַבֵּל וּמַן דְּלִי מְקַבֵּל לָא הֲוָא לִי מְקַבֵּל אֶלָּא לְמַן דְּשַׁדְּרָנִי׃

37 *Quisquis excipit [aliquē qui sit] sicut hic puer, in nomine meo, me excipit: & is qui me excipit, nequaquā me excipit: sed eum qui me misit.*

אֲמַר לֵהּ יוֹחַנָן רַבִּי חֲזַין אֱנָשׁ דְּמַפֵּק שֵׁאדֵא בַּשְׁמָךְ וַכְלִינָיְהִי עַל דְּלָא נָקֵף לַן׃

38 *Dixit ei Iuchannan, Domine mi, vidimus quendam qui eiicit dæmonia per nomē tuum, & prohibuimus eū propterea quòd nō adhæreat nobis.*

אֲמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ לָא תֶּכְלוּנָיְהִי לֵית גֵּיר אֱנָשׁ דְּעָבֵד חַיְלֵא בַּשְׁמִי וּמֶשְׁכַּח עֲגַל אָמַר עָלַי דְּבִישׁ׃

39 *Dixit eis Ieschua, Ne prohibeatis eū. Nō est enim quisquā qui faciat virtutes per nomen meū, & possit citò dicere aduersū me id quod malū est.*

מַן דְּלָא הֲוָא הָכִיל לוּקְבַלְכוֹן חֲלָפַיְכוֹן הוּ׃

40 *Qui non est igitur contra vos, pro vobis est.*

כֻּל גֵּיר דְּנַשְׁקֵיכוֹן כָּסָא דְמַיָּא בַּלְחוּד בַּשְׁמָא דַּמְשִׁיחָא אַנְתּוּן אַמִּין אָמַר אֶנָא לְכוֹן דְּלָא יֵאבַד אַגְרֵהּ׃

41 *Quisquis enim bibendum præbuerit vobis poculum aquæ duntaxat eo nomine ꝙ Christi estis, ammin dico vobis quòd nō perdet mercedē suā.*

וְכֻל מַן דְּנַכְשֵׁל לְחַד מֵן הָלֵין זְעוֹרֵא דַּמְהַיְמְנִין בִּי פַּקַח הֲוָא לֵהּ אִלּוּ רַמְיָא הֲוַת רַחְיָא דַּחֲמָרָא בְּצַוְּרֵהּ וַשְׁדֵא בְּיַמָּא׃

42 *Et quisquis offenderit vnum ex istis paruulis qui credunt in me, tolerabilius esset ei si iniecta esset mola asinaria ad collum eius, et proiiceretur in marę.*

אֵן דֵּין מַכְשְׁלָא לָךְ אִידָךְ פְּסוּקַיְהָ פַּקַח הוּ לָךְ פְּשִׁינָא דְתֵעוּל לְחַיָּא אָו כַּד אִית לָךְ תַּרְתֵּין אִידֵין תֵּאזַל לְגֵהַנָּא

43 *Si autem offendiculo est tibi manus tua, abscinde eam: tolerabilius est tibi mutilo, vt ingrediaris in vitā, quàm dum sunt tibi ambæ manus, abeas in Gibennah:*

אֵיכָא דְּתַוְלַעְהוֹן לָא מָיְתָא וְנוּרְהוֹן לָא דָעֲכָא׃

44 *Vbi vermis eorum non moritur, et ignis eorum non extinguitur.*

וְאֵן רַגְלָךְ מַכְשְׁלָא לָךְ פְּסוּקֵיהַ פַּקַח הוּ לָךְ דְּתֵעוּל לְחַיָּא חֲגִיסָא אָו כַּד אִית לָךְ תַּרְתֵּין רַגְלִין תֶּפֵּל בְּגֵהַנָּא׃

45 *Et, si pes tuus offēdiculo est tibi, abscinde eū: tolerabilius est tibi vt ingrediaris ad vitā claudus, quàm, dum sūt tibi ambo pedes, ruas in gihānah.*

Marginal notes: [a] יתב [b] מצע [c] דרע [d] חזא [e] נפק [f] כלה [g] נקף טטמו דבק: [h] כלה [i] שקה [k] אמן [l] רמא [m] שרא [n] יד [o] פסק [p] עול [q] חגס כמו חגר: [r] נפל

21 Ad verb. Omnis hominis. Hebraismus, vt statim post.

Ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται. 46

Καὶ ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζῃ σε, ἔκβαλε αὐτόν. καλόν σοι ἐστὶ μονόφθαλμον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἢ δύο ὀφθαλμοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός· 47

Ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται. 48

Πᾶς γὰρ πυρὶ ἁλισθήσεται, καὶ πᾶσα θυσία ἁλὶ ἁλισθήσεται. 49

Καλὸν τὸ ἅλας· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας ἄναλον γένηται, ἐν τίνι αὐτὸ ἀρτύσετε; ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἅλας, καὶ εἰρηνεύετε ἐν ἀλλήλοις. 50

Κεφάλαιον ι.

Κἀκεῖθεν ἀναστὰς ἔρχεται εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας διὰ τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου· καὶ συμπορεύονται πάλιν ὄχλοι πρὸς αὐτόν· καὶ, ὡς εἰώθει, πάλιν ἐδίδασκεν αὐτούς. 1

Καὶ προσελθόντες οἱ Φαρισαῖοι ἐπηρώτησαν αὐτὸν εἰ ἔξεστιν ἀνδρὶ γυναῖκα ἀπολῦσαι· πειράζοντες αὐτόν. 2

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Τί ὑμῖν ἐνετείλατο Μωσῆς; 3

Οἱ δὲ εἶπον, Μωσῆς ἐπέτρεψε βιβλίον ἀποστασίου γράψαι, καὶ ἀπολῦσαι. 4

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν ὑμῖν τὴν ἐντολὴν ταύτην· 5

Ἀπὸ δὲ ἀρχῆς κτίσεως ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς ὁ Θεός. 6

Ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· 7

Καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. ὥστε οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ μία σάρξ. 8

Ὃ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. 9

Vbi vermis eorum non interit, & ignis non extinguitur.

Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum. bonum est tibi introire in regnum Dei luscũ, *potius* quàm duos oculos habentem proiici in gehennam ignis:

Vbi vermis eorum non obit, & ignis non extinguitur.

Leuit.2.13

Nam omnis *homo* igne salietur: ‖& omnis oblatio sale salietur.

Oportet nos à Deo veluti sale macerari, tum vt simus victima ipsi grata, tum vt mutuò coniuncti, alii alios saliamus.

Matth.5.13 luc.14.34

‖Bonus est sal: si verò sal insulsus fuerit, quónam ipsum condietis? habete in vobisipsis salem, & pacem habete inter vos mutuó.

Cap. X.

Matth.19.1

ET ‖ quum illinc surrexisset, venit in fines Iudææ per *regionẽ quæ est* trans Iordanem: & conueni trursum turba ad eum: &, vt cõsueuerat, rursum docebat eos.

Tunc accedẽtes Pharisæi interrogarunt eum an liceret viro vxorem dimittere: tentantes eum.

Ipse verò respõdens dixit, Quid vobis mandauit Moses?

Deut.24.2

Ipsi autem dixerunt, ‖Moses permisit libellum abscessionis scribere, & dimittere *vxorem*.

Tunc respondens Iesus dixit eis, Pro duritia cordis vestri scripsit vobis mandatum istud.

Repudia quæ Lex tolerauit, Deus tamẽ nunquam probauit.

A principio verò creationis, ‖masculum & fœminã fecit Deus. ‖Propterea relinquet homo patrẽ suum & matrem, & agglutinabitur vxori suæ:

Gen.1.27 matth.19.4 Gen.2.24 1.cor.6.16 ephes.5.31

Et qui duo *fuerant*, erunt caro vna. Itaque nõ sunt amplius duo, sed vna caro.

1.Cor.7.10

‖Quod ergo Deus coniunxit, homo ne seiungat.

46 אֵיכָא דְּתוּלַעְהוֹן לָא מָיְתָא וְנוּרְהוֹן לָא דָעְכָא ׃

Vbi vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur.

47 וְאִן עַיְנָךְ מַכְשְׁלָא לָךְ [a]חֲצִיהָ פַּקַח הוּ לָךְ דְּבַחֲדָא עַיְנָא [b]תְּעוּל לְמַלְכוּתֵהּ דַּאלָהָא אוֹ כַּד אִית לָךְ תַּרְתֵּין עַיְנִין [c]תֶּפֵּל בְּגֶהֶנָּא דְנוּרָא ׃

Et, ſi oculus tuus offẽdiculo eſt tibi, erue eũ: tolerabilius eſt tibi vt vno oculo ingrediaris in regnum Dei, quàm, dum ſunt tibi duo oculi, ruas in gihannah ignis.

[a] חצה כמו חצץ וטעמו נקר: [b] עול [c] נפל

48 אֵיכָא דְּתוּלַעְהוֹן לָא מָיְתָא וְנוּרְהוֹן לָא דָעְכָא ׃

[22] *Vbi vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur.*

[22] Hortatur ad vitam incorruptã, ſumpta à ſacrificiis ſimilitudine, quæ partim ſale, partim igne à corruptione purgabãtur. Eſt autẽ impropria loquutio Igni ſaliri, ſed qua commodè, quid ignis & ſal commune habeant, explicat, nempe quòd à putredine cõſeruent.

49 כֹּל גֵּיר בְּנוּרָא מֶתְמְלַח וְכָל דִּבְחְתָא בְּמֶלְחָא תֶּתְמְלַח ׃

Omnis enim [res] igne ſalitur, & omnis victima ſale ſalietur.

50 שַׁפִּירָא הִי מֶלְחָא אִן דֵּין מֶלְחָא [d]תֶּפְכַּה בְּמָנָא תֶּתְמְלַח תֶּהֱוֵא בְּכוֹן מֶלְחָא [e]וּבְשַׁיְנָא הֲווּ חַד עַם חַד ׃

Bonum eſt ſal: ſi autem ſal infatuatus fuerit, quónam ſalietur? Sit in vobis ſal, et in tranquillitate ſitis vnus cum altero.

[d] פכה טעמו כמו ה[illegible] בהיפוך האותיות: [e] שינא טעמו שלום אולי הוא משורש שאן:

קַפָּלְאוֹן י׳

Cap. X.

1 וְקָם מֶן תַּמָּן וְאֵתָא לַתְחוּמָא דִיהוּד לְעֶבְרָא דְיוּרְדְנָן וְאֵזַלוּ לְתַמָּן לְוָתֵהּ כֶּנְשֵׁא סַגִּיָּאֵא [f]וּמַלֵּף הֲוָא לְהוֹן תּוּב אֵיךְ [g]דַּמְעַד הֲוָא ׃

ET ſurrexit inde, et venit in confinium Iudææ [1]in aduerſam ripã Iurdanan. Et venerunt illuc ad eũ turbæ multæ: docebátque eos rurſum ſicut conſueius erat.

[1] Ad verbum, In trãſitum: Hebraiſmus.

[f] אלף [g] מעד טעמו רגיל:

2 וַקְרֶבוּ פְּרִישֵׁא [h]מְנַסִּין לֵהּ וַמְשַׁאֲלִין דְּאִן שַׁלִּיט לְגַבְרָא דְּיֶשְׁבּוּק אַנְתְּתֵהּ׃

Et acceſſerunt Phariſæi tentantes eum, & interrogauerunt, Num licet viro vt dimittat vxorem ſuam?

[h] נסה

3 אֲמַר לְהוֹן מָנָא פַּקֶּדְכוֹן מוּשֵׁא׃

Dixit eis, Quid præcepit vobis Muſche?

4 הָנוּן דֵּין אָמְרִין מוּשֵׁא [i]אַפֵּס לַן דְּנֶכְתּוּב כְּתָבָא דְשׁוּבְקָנָא [k]וְנֶשְׁרֵא׃

Ipſi autem dixerunt, Muſche permiſit nobis vt ſcribamus [2] ſcriptum dimiſsionis, & dimittamus.

[2] Id eſt, Libellũ repudii.

[i] פיס׳ [k] שרא

5 עֲנָא יֵשׁוּעַ וֵאמַר לְהוֹן לוּקְבַל קַשְׁיוּת לֶבְּכוֹן כְּתַב לְכוֹן פּוּקְדָנָא הָנָא ׃

Reſpondit Ieſchua, et dixit eis, Cõtra duritiem cordis veſtri ſcripſit vobis mandatum iſtud.

6 מֶן בְּרִישִׁית דֵּין דַּכְרָא וְנֶקְבְתָא עֲבַד אֶנּוּן אֱלָהָא ׃

A principio autem maſculum et fœminam fecit eos Deus.

7 מֶטוּל הָנָא יֶשְׁבּוּק גַּבְרָא לַאבוּהִי וַלְאמֵּהּ [l]וְיֵקַּף לַאנְתְּתֵהּ ׃

Propter hoc deſeret vir patrem ſuũ & matrẽ ſuã, et adhærebit vxori ſuæ.

[l] נקף טעמו דבק

8 וְיֶהֱוּוֹן תַּרְיְהוֹן חַד בְּסַר [m]מֵכִּיל לָא הֲווּ תְּרֵין אֶלָּא חַד בְּסַר ׃

Erúntque ambo vna caro. Igitur non ſunt duo, ſed vna caro.

[m] מכיל כמו לכן:

9 [n]מֵדֶם דַּאלָהָא הֲכִיל זַוַּג בַּר־נָשָׁא לָא יְפַרֵשׁ ׃

Quod itaque Deus coniunxit, filius hominis ne ſeparet.

[n] מדם כמו מדעם

X.iiij.

וּשְׁאֵלוּהִי

10 Καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ πάλιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπηρώτησαν αὐτόν.

Et domi rursum discipuli eius eadem de re interrogarunt eum.

Matth.5.32 & 19.9 luc.16.18 1.cor.7.10

11 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ὃς ἐὰν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται ἐπ' αὐτήν.

Ipse verò dixit eis, ‖Quicunque dimiserit vxorē suam, & duxerit aliam, mœchatur aduersus eam.

12 Καὶ ἐὰν γυνὴ ἀπολύσῃ τὸν ἄνδρα αὐτῆς, καὶ γαμηθῇ ἄλλῳ, μοιχᾶται.

Et si mulier dimiserit virū suum, & nupserit alteri, mœchatur.

Matth.19.13 luc.18.15

13 Καὶ προσέφερον αὐτῷ παιδία, ἵνα ἅψηται αὐτῶν· οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμων τοῖς προσφέρουσιν.

‖Tunc obtulerunt ei puerulos vt tāgeret eos: discipuli verò obiurgabant eos qui offerebant.

Deus pro sua bonitate non tātum patres, sed etiam eorum liberos in fœdere comprehendit, ac proinde ipsis benedicit.

14 Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ἠγανάκτησε, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Quod quū vidisset Iesus, indignatus est, & dixit eis, Sinite puerulos venire ad me, & ne prohibete eos: talium enim est regnū Dei.

15 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν.

Amen dico vobis, quicunq; nō exceperit regnū Dei vt puerulus, nequaquam in id ingredietur.

Malitia pueros fieri oportet vt ingrediamur in regnum cælorum.

16 Καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτά, τιθεὶς τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτά, ηὐλόγει αὐτά.

Et quum accepisset eos in vlnas, impositis in eos manibus benedixit eis.

Matth.19.16 luc.18.18

17 Καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ εἰς ὁδὸν, προσδραμὼν εἷς καὶ γονυπετήσας αὐτὸν, ἐπηρώτα αὐτὸν, Διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ποιήσω ἵνα ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω;

Et egrediente eo *vt sedaret* in viam, ‖quidā quum occurrisset, & accidisset ei ad genua, interrogauit eum, Magister bone, quid faciam vt vitam æternam possideam?

Duo in primis fugienda æternam vitam seriò quærentibus, opinio videlicet de suis meritis, quæ ex vera Legis consideratione intelligitur & refellitur: diuitiarum amor, qui multos alacriter etiam currentes è medio cursu remouеat.

18 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός.

Iesus autem dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus est bonus nisi vnus, *nempe* Deus.

Exo.20.13

19 Τὰς ἐντολὰς οἶδας, Μὴ μοιχεύσῃς, Μὴ φονεύσῃς, Μὴ κλέψῃς, Μὴ ψευδομαρτυρήσῃς, Μὴ ἀποστερήσῃς, Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα.

Mādata nosti, ‖Ne mœchare, Ne occidito, Ne furare, Ne falsū testimoniū dicito, Ne damno afficito *quenquam*, Honora patrē tuū & matrem.

20 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ, Διδάσκαλε, ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου.

Ille verò respondens dixit ei, Magister, hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.

21 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ, ἠγάπησεν αὐτὸν, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἕν σοι ὑστερεῖ· ὕπαγε, ὅσα ἔχεις πώλησον, καὶ δὸς τοῖς πτωχοῖς· καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ. καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι, ἄρας τὸν σταυρόν.

Iesus autē eum intuitus, dilexit eum, & dixit ei, Vnum te deficit: abi, quæcunq; habes vende, & da pauperibus: & habebis thesaurū in cælo. & veni, sequere me, sublata *in humeros* cruce.

Ὁ δὲ

Ille

וְשַׁאֲלוּהִי תּוּב תַּלְמִידַוְהִי בְּבַיְתָא עַל הָדָא׃

10 *Et interrogauerunt eum rursus discipuli eius in domo super hoc.*

וַאֲמַר לְהוֹן כֹּל מַן דְּיִשְׁרֵא אַנְתְּתֵה [a]וְיִסַּב אַחֲרִתָא [b]גָאַר׃

a נסב b גור

11 *Et dixit eis, Quisquis reliquerit vxorem suam, & acceperit aliam, adulterium commisit.*

וְאֶן אַנְתְּתָא תִּשְׁרֵא בַּעְלָהּ וְתֶהֱוֵא לְאַחְרִנָא [c]גָּיְרָא׃

c גור

12 *Et si mulier reliquerit maritũ suũ, et facta fuerit alterius, cõmittit adulterium.*

וּמְקַרְבִין הֲווּ לֵהּ טַלְיֵא דְּנִקְרוֹב לְהוֹן תַּלְמִידַוְהִי דֵּין [d]כָּאאִין הֲווּ בְּהָלֵין דִּמְקַרְבִין לְהוֹן׃

d כאה

13 *Et offerebant ei infantulos vt tangeret eos: discipuli autẽ eius reprimebant eos qui offerebant illos.*

יֵשׁוּעַ דֵּין כַּד חֲזָא [e]אֶתְבְּאֵשׁ לֵהּ וַאֲמַר לְהוֹן שְׁבוֹקוּ טַלְיֵא אָתִין לְוָתִי וְלָא [f]תְּכַלוּן אֶנּוּן דְּאִילֵין דְּאַיךְ הָלֵין אֶנּוּן [g]אִיתֵיהּ מַלְכוּתָא דַּאלָהָא׃

e באש f כלה g אית

14 *Ieschua autẽ quum vidisset, indignatus est, & dixit eis, Sinite paruulos vt veniant ad me, & ne prohibeatis eos: illorum enim quisicut isti sunt, est regnum Dei.*

אַמִּין אָמַר אֲנָא לְכוֹן דְּכֹל דְּלָא יְקַבֵּל מַלְכוּתָא דַּאלָהָא אֵיךְ טַלְיָא לָא [h]נֵעוֹל לָהּ׃

h עול

15 *Ammin dico vobis quòd quisquis nõ acceperit regnum Dei sicut paruulus, non ingredietur in illud.*

וּשְׁקַל אֶנּוּן עַל [i]דְּרָעַוְהִי וְסָם [k]אִידֵהּ עֲלַיְהוֹן וּבָרֵךְ אֶנּוּן׃

i דרע k יד

16 *Et sustulit eos in vlnas suas, & posuit manum suam super eos, & benedixit eis.*

וְכַד רָדֵא בְּאוּרְחָא רְהֵט חַד נְפַל עַל בּוּרְכַוְהִי וּמְשַׁאֵל הֲוָא לֵהּ וַאֲמַר [l]מַלְפָנָא טָבָא מָנָא אֶעְבֵּד [m]דְּאֵרַת [n]חַיֵּא דַּלְעָלַם׃

l אלף m ירת n חיה

17 *Et quum descendisset in viam, accurrit quidam: procidit super genua sua, & petebat ab eo, et dixit, Præceptor bone, quid faciam vt hæres sim vitæ æternæ?*

אֲמַר לֵהּ יֵשׁוּעַ מָנָא קָרֵא אַנְתְּ לִי טָבָא לַיְת טָבָא אֶלָּא אֶן חַד אֱלָהָא׃

18 *Dixit ei Ieschua, Quid vocas tu me bonum? non est bonus nisi vnus Deus.*

פּוּקְדָנָא יָדַע אַנְתְּ לָא [o]תְּגוּר לָא תֶּגְנוֹב לָא תִקְטוֹל וְלָא תִּסְהַד סָהֲדוּתָא [p]דְּגַלְתָּא לָא תֶּטְלוֹם יַקִּיר לַאבוּךְ וַלְאמָּךְ׃

o גור p דגל

19 *Mandata nosti, Nõ adulterium committas, Ne fureris, Ne occidas, Et ne proferas testimonium falsum, Ne iniquè agas, Honora patrem tuum & matrem tuam.*

הוּ דֵּין עֲנָא וַאֲמַר לֵהּ [q]מַלְפָנָא הָלֵין כֻּלְהֵין נִטְרֵת מִן טַלְיוּתִי׃

q אלף

20 *Ille autẽ respõdit, et dixit ei, Præceptor, hæc omnia custodiui à pueritia mea.*

יֵשׁוּעַ דֵּין [r]חַר בֵּהּ [s]וְאַחְבְּהּ וַאֲמַר לֵהּ חֲדָא חַסִּירָא לָךְ [t]זֶל זַבֵּן כֹּל [u]מֶדֶם דְּאִית לָךְ [x]וְהַב לְמֶסְכֵּנֵא וְתֶהֱוֵא לָךְ סִימְתָא בַּשְׁמַיָּא [y]וְסַב צְלִיבָךְ וְתָא בָּתְרַי׃

r חור s אחב כמו אחב: t אזל u מדם כמו מדעם: x יהב y נסב

21 *Ieschua autẽ intuitus est eũ, et dilexit eum, & dixit ei, Unum deest tibi: abi, vende quicquid est tibi, & da pauperibus: & erit tibi thesaurus in cælo, et accipe crucem tuam,[3] et veni post me.*

[3] Id est, Sequere me. Hebraismus.

הו *Ille*

22 Ὁ δὲ στυγνάσας ἐπὶ τῷ λόγῳ, ἀπῆλθε λυπούμενος· ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά.

22 Ille verò mœſtus factus propter hunc ſermonẽ, abiit contriſtatus: habebat enim bona multa.

23 Καὶ περιβλεψάμενος ὁ Ἰησοῦς λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελεύσονται.

23 Et quum circunſpexiſſet Ieſus, dicit diſcipulis ſuis, Quàm difficilè qui opes habent, in regnum Dei introibunt!

24 Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐθαμβοῦντο ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἰησοῦς πάλιν ἀποκριθεὶς λέγει αὐτοῖς, Τέκνα, πῶς δύσκολόν ἐστι τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τοῖς χρήμασιν, εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν.

24 Diſcipuli verò expauerunt ad hos ſermones ipſius. Ieſus autem rurſum reſpondens dixit eis, Filii, quàm difficile eſt vt qui confidunt opibus, in regnum Dei ingrediantur!

25 Εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τῆς τρυμαλιᾶς τῆς ῥαφίδος διελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν.

25 Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire quàm diuitem in regnum Dei ingredi.

26 Οἱ δὲ περισσῶς ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες πρὸς ἑαυτούς, Καὶ τίς δύναται σωθῆναι;

26 Illi verò amplius percellebantur, dicentes inter ſe, Et quis poteſt ſeruari?

27 Ἐμβλέψας δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγει, Παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον, ἀλλ᾽ οὐ παρὰ τῷ Θεῷ. πάντα γὰρ δυνατά ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ.

27 Intuitus autem eos Ieſus dicit, Apud homines *hoc eſt* impoſſibile, ſed non apud Deum. nam omnia poſſibilia ſunt apud Deum.

Matth. 19. 27
luc. 18. 28

28 Καὶ ἤρξατο ὁ Πέτρος λέγειν αὐτῷ, Ἰδού, ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι.

28 ‖Tunc Petrus cœpit ei dicere, Ecce, nos reliquimus omnia, & ſequuti ſumus te.

Pro Chriſto omnia negligere certum eſt ad vitam æternam iter, modò nequis in via deficiat.

29 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐδείς ἐστιν ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγρούς, ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου,

29 Reſpondens autẽ Ieſus ait, Amẽ dico vobis, nullus eſt qui reliquerit domum, aut fratres aut ſorores, aut patrem aut matrem, aut vxorẽ, aut liberos, aut agros, mea cauſa & Euangelii,

30 Ἐὰν μὴ λάβῃ ἑκατονταπλασίονα νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, οἰκίας, καὶ ἀδελφούς, καὶ ἀδελφάς, καὶ μητέρας, καὶ τέκνα, καὶ ἀγρούς, μετὰ διωγμῶν, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον.

30 Quin accipiat centuplicia nũc iſto tempore, domos, & fratres & ſorores, & matres, & liberos, & agros, cum perſequutionibus, & in ſeculo venturo vitam æternam.

Matth. 19. 30
luc. 13. 30

31 Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι, καὶ οἱ ἔσχατοι, πρῶτοι.

31 ‖Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi, primi.

Ἦσαν ‖Erant

22 הו דין אתכמר במלתא הדא ואזל כד עיקא לה אית הוא לה גיר נכסא סגיאא :

22 *Ille verò mœſtus factus eſt in hoc ſermone, & abiit[4] afflictus : erant enim ei diuitiæ multæ.*

4 Ad verb. Quã eſſet afflictio ei.

23 [a]חר דין ישוע בתלמידוהי ואמר להון כמא עטלא לאילין דאית להון נכסא דיעלון למלכותא דאלהא ;

a חור

23 *Intuitus eſt autem Ieſchua diſcipulos ſuos, et ait eis, Quàm difficile eſt illis quibus ſunt diuitiæ, vt ingrediantur in regnum Dei!*

24 תלמידא דין [b]מתדמרין הוו על מלוהי וענא תוב ישוע ואמר להון בני כמא עטלא לאילין דתכילין על נכסיהון דיעלון למלכותא דאלהא:

b דמר כמו תמה:

24 *Diſcipuli autẽ mirabantur ad ſermones ipſius. Et reſpondit rurſus Ieſchua, et dixit eis, Filii mei, quàm difficile eſt eis qui cõfidũt in diuitiis ſuis, vt ingrediantur in regnũ Dei!*

25 פשיק הו לגמלא דיעול [c]בחרורא [d]דמחטא או עתירא למלכותא דאלהא [e]למעל :

c חרורא טעמו נקב:
d חטט
e עול

25 *Facilius eſt camelo vt ingrediatur in foramen acus, quàm diuitem ingredi in regnum Dei.*

26 הנון דין יתיראית [f]מתדמרין הוו ואמרין ביניהון מנו משכח [g]למחא :

f דמר כמו תמה
g חיה

26 *Illi verò amplius admirabãtur, & dicebãt inter ſeſe, Quis poteſt ſaluus eſſe?*

27 [h]חר דין בהון ישוע ואמר להון לות בני נשא הדא לא משכחא אלא לות אלהא כל [i]מדם גיר משכחא לות אלהא :

h חור
i מדם כמו מרעם:

27 *Intuitus eſt autem eos Ieſchua, et ait eis, Apud filios hominis hoc non eſt poßibile, ſed apud Deum. cuncta enim poßibilia ſunt apud Deum.*

28 [k]ושרי כאפא למאמר הא חנן שבקן כל מדם [l]ונקפנך :

k שרא
l נקף טעמו דבק:

28 *Et cœpit Cipha dicere, Ecce, nos reliquimus omnia, et adhæſimus tibi.*

29 ענא ישוע ואמר אמין אמר אנא לכון דלית אנש דשבק בתא או אחא או אחותא או אבא או אמא או אנתתא או בניא או קוריא מטלתי ומטול סברתי :

29 *Reſpõdit Ieſchua, et dixit, Ammin dico vobis, nemo eſt qui reliquerit domos, aut fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros, propter me, & propter Euangelium meum,*

30 ולא יקבל חד במאא השא [m]בזבנא הנא בתא ואחא ואחותא ואמהתא ובניא וקוריא עם רדופיא ובעלמא דאתא חיא דלעלם :

m זבן כמו זמן:

30 *Quin accipiat[5] vnũ in centũ nunc in tẽpore hoc, domos, & fratres & ſorores, et matres, & liberos, & agros, cum perſequutionibus, et in ſeculo venturo vitam quæ eſt in æternum.*

5 Id eſt, Vnum auctum in cẽtum. Hebraiſmus. Vide annot. in Matth. 19.29

31 סגיאא דין קדמיא דיהון אחריא ואחריא קדמיא :

31 *Multi autem primi, erunt poſtremi: et poſtremi, primi.*

כד

Quum

Matth. 20. 17
luc. 18. 31

32 Ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἀναβαίνοντες εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ ἦν προάγων αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐθαμβοῦντο, καὶ ἀκολουθοῦντες ἐφοβοῦντο. Καὶ παραλαβὼν πάλιν τοὺς δώδεκα, ἤρξατο αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν.

‖Erant autem in via ascēdentes Hierosolyma:& præibat eis Iesus, & expauescebant, & sequētes timebant. Et ipse, assumptis rursum duodecim, cœpit eis dicere quæ sibi erant euentura.

Rursus discipuli ad inuictam patientiā præparantur, mortis imminētis & simul certò sequuturæ vitæ denuntiatione.

33 Ὅτι ἰδού, ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς γραμματεῦσι, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ, καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσι·

Dicens, Ecce ascendimus Hierosolyma, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotū & Scribis: & condemnabunt eum morte, tradéntque eum Gentibus:

34 Καὶ ἐμπαίξουσιν αὐτῷ, καὶ μαστιγώσουσιν αὐτὸν, καὶ ἐμπτύσουσιν αὐτῷ, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν· καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται.

Quæ illudent ei, & flagellabūt eum, & inspuent in eum, & trucidabunt eū: sed tertia die resurget.

Matth. 20. 20

35 Καὶ προσπορεύονται αὐτῷ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης οἱ υἱοὶ Ζεβεδαίου, λέγοντες, Διδάσκαλε, θέλομεν ἵνα ὃ ἐὰν αἰτήσωμεν, ποιήσῃς ἡμῖν.

‖Tunc accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filii Zebedæi, dicētes, Magister, volumus vt quidquid petierimus, præstes nobis.

Omnino prius certādū est quàm triumphandum.

36 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Τί θέλετε ποιῆσαί με ὑμῖν;

Ipse verò dixit eis, Quid me vultis vobis præstare?

37 Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Δὸς ἡμῖν ἵνα εἷς ἐκ δεξιῶν σου καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων σου καθίσωμεν ἐν τῇ δόξῃ σου.

Illi autē dixerunt ei, Da nobis vt vnus ad dextrā tuā & alter ad sinistrā tuā sedeamus in gloria tua.

38 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθῆναι;

Iesus autem dixit eis, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculum quod ego bibo, & baptismō quo ego baptizor, baptizari?

39 Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Δυνάμεθα. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Τὸ μὲν ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω, πίεσθε· καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε·

Ipsi verò dixerūt ei, Possumus. Iesus autem dixit eis, Poculū quidem quod ego bibo, bibetis: & baptismate quo ego baptizor, baptizabimini:

40 Τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ ἐξ εὐωνύμων μου, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ᾽ οἷς ἡτοίμασται.

Sed sedere ad dextrā meā & ad sinistram meā, non est meum dare sed *dabitur* quibus paratum est.

41 Καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἤρξαντο ἀγανακτεῖν περὶ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου.

Et quum *hæc* audissent *alii* decē cœperunt indignari de Iacobo & Iohanne.

Luc. 22. 25

42 Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, λέγει αὐτοῖς, Οἴδατε ὅτι οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, κατακυριεύουσιν αὐτῶν· καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν, κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν.

Iesus autē quū eos aduocasset, dixit eis, ‖Scitis, eos quibus placet imperare Gentibus, dominari in eas: qui magni sunt inter eas, licētia in eas vti.

Magistratus secundum Deum suos subiectos imperant: pastores autem non ad dominandum sed ad seruiendum vocati sunt, præeunte ipso Dei Filio, quatenus & ipse fuit voluntatis Patris minister

Οὐχ

Ve-

32 כד סלקין הוו דין באורחא לאורשלם הו ישוע קדים הוא להון [a]ומתדמרין הוו ואזלין בתרה כד דחילין ודבר לתר עסרתה [b]ושרי דיאמר להון [c]מדם דעתיד דיהוא לה:

Quum ascenderent autem in via versus Vrischelē, Ieschua ipse antecedebat eos. & mirabātur, &[6] ibant post eum timentes. Et accepit duodecim suos, et cœpit dicere eis id quod futurum erat vt eueniret sibi.

33 דהא סלקין חנן לאורשלם וברה דאנשא משתלם לרבי כהנא ולספרא ויחיבונהי למותא ו וישלמונהי לעממא:

Nempe, Ecce ascendimus Vrischelem, et Filius hominis traditur principibus sacerdotum & Legisperitis: & condemnabunt eum ad mortē, & tradēnt eum Gentibus.

34 [d]ויבזחון בה ויגדפונהי [e]ויורקון [f]באפוהי ויקטלונהי וביומא דתלתא יקום:

Et illudent eum, et flagellābunt eum, & conspuent in faciem eius, & occident eum: & in die tertio resurget.

35 וקרבו לותה יעקוב ויוחנן בני זבדי ואמרין לה [g]מלפנא [h]צבין חנן דכל דנשאל תעבד לן:

Et accesserunt ad eum Iaakub et Iuchānan filii Zabedai, & dixerūt ei, Præceptor, volumus vt quicquid petierimus facias nobis.

36 אמר להון מנא צבין אנתון אעבד לכון:

Dixit eis, Quid cupitis [vt] faciam vobis?

37 אמרין לה [i]הב לן דחד [k]יתב מן ימינך וחד מן סמלך בשובחך:

Dicunt ei, Da nobis vt vnus sedeat à dextra tua, [7] & alter à sinistra tua in gloria tua.

38 הו דין אמר להון לא ידעין אנתון מנא שאלין אנתון משכחין אנתון [l]דתשתון כסא דאנא שתא אנא [m]ומעמודיתא דאנא עמד אנא תעמדון

Ipse autem dixit eis, Nescitis quid petatis. potestis vos bibere poculum quod ego bibo, & baptismo quo ego baptizor, baptizari?

39 אמרין לה משכחינן אמר להון ישוע כסא דשתא אנא תשתון ומעמודיתא דאנא עמד אנא תעמדון:

Dicunt ei, Possumus. Dixit eis Ieschua, Poculū quod ego bibo, bibetis: et baptismo quo ego baptizor, baptizabimini.

40 [n]דתתבון דין מן ימיני ומן סמלי לא הוא דילי [o]למתל אלא לאילין דמטיבא:

Vt autem sedeatis à dextra mea & à sinistra mea, non est meum dare nisi illis quibus paratum est.

41 וכד שמעו עסרא [p]שריו [q]רטנין על יעקוב ויוחנן:

Et quum audiuissent decem [8] cœperūt murmurare aduersus Iaakub & Iuchannan.

42 וקרא אנון ישוע ואמר להון ידעין אנתון דאילין [r]דמסתברין רישא דעממא מריהון אנון [f]ורורבניהון שליטין עליהון:

Et vocauit eos Ieschua, & dixit eis, Scitis quòd ii qui reputantur capita Gentiū, domini earū sint, et magnates earum dominētur super eas.

[a] רמר כמו תמה:
[b] שרא
[c] מרם כמו טרעם:
[d] בזח כמו בוח
[e] רקק
[f] א·ף
[g] אלף
[h] צ־א
[i] יהב
[k] יתב
[l] שתא
[m] עמד כמו טבל:
[n] יתב
[o] נתל כמו נתן:
[p] שרא
[q] רטן
[r] סבר
[f] רורב כמו רבב:

6 Id est, Sequebātur.
7 Ad verb. Vnus.
8 Ad verb Cœperunt murmurātes, Syra phrasis.

43 Οὐχ οὕτω δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ὃς ἐὰν θέλῃ γενέσθαι μέγας ἐν ὑμῖν, ἔσται διάκονος ὑμῶν·

Verùm nō ita erit inter vos: sed quicunque voluerit fieri magnus inter vos, erit minister vester.

44 Καὶ ὃς ἂν θέλῃ ὑμῶν γενέσθαι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος.

Et quicunq; voluerit ex vobis fieri primus, erit omnium seruus.

45 Καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν.

Nam & Filius hominis nō venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, & daret animam suam redēptionis pretium pro multis.

Matth. 19.29 luc.18.35

Christus vnus fide inuocatus cæcitatē nostram sanat.

46 Καὶ ἔρχονται εἰς Ἱεριχώ· καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἀπὸ Ἱεριχὼ, καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ ὄχλου ἱκανοῦ, υἱὸς Τιμαίου Βαρτίμαιος ὁ τυφλὸς ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδὸν προσαιτῶν·

Tūc veniūt Hiericho: ‖eóq; egrediēte ab Hiericho, ac discipulis eius, & turba multa, Filius Timæi Bartimæus cæcus sedebat iuxta viam mendicans:

47 Καὶ ἀκούσας ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖός ἐστιν, ἤρξατο κράζειν, καὶ λέγειν, Ὁ υἱὸς Δαβὶδ Ἰησοῦ ἐλέησόν με.

Et quū audisset ipsū esse Iesū illū Nazarenū, cœpit clamare & dicere, Fili Dauid Iesu miserere mei.

48 Καὶ ἐπετίμων αὐτῷ πολλοὶ ἵνα σιωπήσῃ· ὁ δὲ πολλῷ μᾶλλον ἔκραζεν, Υἱὲ Δαβὶδ, ἐλέησόν με.

Et obiurgabant eum multi vt sileret: ille verò multo magis clamabat, Fili Dauid, miserere mei.

49 Καὶ στὰς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτὸν φωνηθῆναι· καὶ φωνοῦσι τὸν τυφλὸν, λέγοντες αὐτῷ, Θάρσει, ἔγειραι, φωνεῖ σε.

Tunc Iesus quum substitisset, iussit eū vocari. Vocāt igitur cæcū, dicentes ei, Confide, surge: vocat te.

50 Ὁ δὲ ἀποβαλὼν τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, ἀναστὰς ἦλθε πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

Ipse verò abiecto pallio suo quū surrexisset, venit ad Iesum.

51 Καὶ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Τί θέλεις ποιήσω σοι; Ὁ δὲ τυφλὸς εἶπεν αὐτῷ, Ραββονὶ, ἵνα ἀναβλέψω.

Et respōdēs dixit ei Iesus, Quid vis tibi præstem? Cæcus autem ait ei, Rabboni, vt visum recipiam.

52 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ὕπαγε· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Καὶ εὐθέως ἀνέβλεψε, καὶ ἠκολούθει τῷ Ἰησοῦ ἐν τῇ ὁδῷ.

Iesus autem dixit ei, Abi: fides tua te seruauit. Statim igitur recepit visum, & sequebatur Iesum per viam.

Κεφάλαιον ια.

Cap. XI.

Matth.21.1 luc.19.29

Vina spiritualis in terris regni Christi imago.

1 ΚΑΙ ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς Ἱερουσαλὴμ εἰς Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

QVum autem appropinquarent Hierosolymis, Bethphage & Bethaniæ ad montem Olearum, misit duos è discipulis suis.

Καὶ

Et

43 לא דין הכנא יהוא [a]בינתכון אלא מן דצבא בכון דיהוא רבא יהוא לכון משמשנא :

43 *Non autem sic erit inter vos: sed qui vult in vobis [9] fieri magnus, erit vobis minister.*

44 ואינא מנכון דצבא דיהוא קדמיא יהוא עבדא דכל-נש :

44 *Et qui ex vobis vult esse primus, erit seruus omnis hominis.*

45 ואף ברה גיר דאנשא לא אתא דישתמש אלא דישמש [b]ודיתל נפשה פורקנא חלף סגיאא :

45 *Etenim Filius quoque hominis non venit vt ministraretur sibi, sed vt ministraret, et daret animam suam redemptionem pro multis.*

46 [c]ואתו לאיריחו וכד נפק ישוע מן איריחו הו ותלמידוהי וכנשא סגיאא טימיבר טימי סמיא יתב הוא על יד אורחא [d]וחדר :

46 *Et venerunt Irichu. Et quum egressus esset Ieschua ab Irichu, ipse et discipuli eius & turba multa, Timai filius Timai, cæcus, sedebat iuxta viam, et mendicabat.*

47 ושמע דישוע הו נצריא [e]ושרי [f]למקעא ולמאמר ברה דדויד אתרחם עלי :

47 *Et audiuit quòd Iesus esset Nazarenus, et cœpit clamare, & dicere, Fili Dauid, miserere mei.*

48 וכאין הוו בה סגיאא דישתוק הו דין יתיראית קעא הוא ואמר ברה דדויד אתרחם עלי :

48 *Et reprimebant eum multi vt sileret. Ille autem magis clamabat, et dicebat, Fili Dauid, miserere mei.*

49 וקם ישוע ופקד [g]דיקרוניהי וקראוהי לסמיא ואמרין לה [h]אתלבב קום קרא לך :

49 *Et stetit Ieschua, & præcepit vt vocarent eum. Et vocarunt cæcum, et dicunt ei, [10] Bono sis animo: vocat te.*

50 הו דין סמיא [i]שדא לבשה וקם אתא לות ישוע :

50 *Ipse autem cæcus abiecit vestimenta sua: & surgens venit ad Ieschua.*

51 אמר לה ישוע מנא צבא אנת אעבד לך הו דין סמיא אמר לה רבי דאחזא :

51 *Et dixit ei Ieschua, Quid vis vt faciam tibi? Ipse autem cæcus dixit, Domine mi, vt videam.*

52 וישוע אמר לה חזי [k]הימנותך [l]אחיתך ומחדא אתחזי לה ואזל הוא באורחא :

52 *Et Ieschua dixit ei, Videto: fides tua [11] seruauit te. Et statim visus restitutus est ei: et abibat per viam.*

[a] כין
[b] נתל כמו נתן
[c] אתא
[d] חדר טעמו חוזר מפתח לפתח לשאל צדקה:
[e] שרא
[f] קעא
[g] קרא
[h] אתלבב טעמו יתאמץ לבבך :
[i] שרא
[k] אמן
[l] חיה

[9] Pro Maximus. positiuus pro superlatiuo, vt antè notatus

[10] Ad verb. Cordatus esto.

[11] Ad verb. Viuificauit te, Hebr.

קפלאון יא

Cap. XI.

1 וכד קרב לאורשלם על גיב בית-פאגא ובית-עניא לות טורא דזיתא שדר תרין מן תלמידוהי :

1 *ET quũ appropinquaret Vrischelẽ iuxta Beth-Page & Beth-Aniah ad montem Oliuarum, misit duos ex discipulis suis.*

Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ὑπάγετε εἰς τὴν κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν· καὶ εὐθέως εἰσπορευόμενοι εἰς αὐτὴν, εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον, ἐφ᾽ ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων κεκάθικε. λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε. 2

Et dicit eis, Abite in vicũ qui vobis eſt ex aduerſo: & ſtatim vt ingredieminiin eũ, inuenietis pullũ ligatũ, ſupra quẽ nullus hominũ ſedit: ſoluite eum & adducite.

Καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, Τί ποιεῖτε τοῦτο; εἴπατε ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει· καὶ εὐθέως αὐτὸν ἀποστελεῖ ὧδε. 3

Quòd ſiquis vobis dixerit, Cur hoc facitis? dicite Dominum eo opus habere: & eum ſtatim huc mittet.

Ἀπῆλθον δὲ καὶ εὗρον τὸν πῶλον δεδεμένον πρὸς τὴν θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου· καὶ λύουσιν αὐτόν. 4

Abierunt autem & inuenerunt pullum ligatum apud oſtium foris in biuio: & ſoluerunt eum.

Καὶ τινες τῶν ἐκεῖ ἑστηκότων ἔλεγον αὐτοῖς, Τί ποιεῖτε λύοντες τὸν πῶλον; 5

Tunc quidã eorum qui illic adſtabant, dixerunt eis, Quid facitis qui ſoluitis pullum?

Οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς καθὼς ἐνετείλατο ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἀφῆκαν αὐτούς. 6

Ipſi verò dixerunt eis prout mãdarat Ieſus: & *illi* dimiſerunt eos.

Ioh.12.14

Καὶ ἤγαγον τὸν πῶλον πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐπέβαλον αὐτῷ τὰ ἱμάτια αὐτῶν· καὶ ἐκάθισεν ἐπ᾽ αὐτῷ. 7

‖Adduxerunt igitur pullum ad Ieſum, & iniecerunt ei pallia ſua: ſedítque ſuper eum.

Πολλοὶ δὲ τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἔστρωσαν εἰς τὴν ὁδόν· ἄλλοι δὲ στοιβάδας ἔκοπτον ἐκ τῶν δένδρων, καὶ ἐστρώννυον εἰς τὴν ὁδόν. 8

Multi verò pallia ſua ſtrauerunt per viam: alii autem frondes cædebant ex arboribus, & ſternebant in viam.

Καὶ οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον, λέγοντες, Ὡσαννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. 9

Et qui præibant quíque ſequebantur, clamabant dicentes, Hoſãna, benedictus qui venit in nomine Domini.

Εὐλογημένη ἡ ἐρχομένη βασιλεία ἐν ὀνόματι Κυρίου, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβίδ· ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. 10

Benedictum regnũ patris noſtri Dauid, quod venit in nomine Domini: hoſanna ô *qui es* in *cælis* altiſſimis.

Matth.21.10 luc.19.45

Καὶ εἰσῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἰς τὸ ἱερόν· καὶ περιβλεψάμενος πάντα, ὀψίας ἤδη οὔσης τῆς ὥρας, ἐξῆλθεν εἰς Βηθανίαν μετὰ τῶν δώδεκα. 11

‖Et ingreſſus eſt Hieroſolymam Dominus, & in tẽplũ: quúmq; circũſpexiſſet omnia, & veſpera iam hora eſſet, venit Bethaniam cum duodecim.

Matth.21.19

Καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξελθόντων αὐτῶν ἀπὸ Βηθανίας, ἐπείνασε· 12

‖Et poſtero die quum exiſſent Bethania, eſuriit:

Exemplum ultionis quæ hypocritas manet.

Καὶ ἰδὼν συκῆν μακρόθεν, ἔχουσαν φύλλα, ἦλθεν εἰ ἄρα εὑρήσει τι ἐν αὐτῇ. καὶ ἐλθὼν ἐπ᾽ αὐτὴν, οὐδὲν εὗρεν εἰ μὴ φύλλα· οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων. 13

Quúmq; procul vidiſſet ficũ habentẽ folia, venit *viſurus* videlicet nũ inueniret aliquid in ea: & quũ veniſſet ad eã, nihil inuenit niſi folia. non enim erat tempus ficuum.

Καὶ

2 ואמר להון [a]זלו לקריתא דלקובלן וכד שעתה [b]דעאלין אנתון לה משכחין אנתון עילא דאסיר דאנש מן בני אנשא לא רכבה [c]שרו [d]איתאוהי ׃

2 *Et dixit eis, Ite in pagum illũ qui contra nos est: et statim eadem hora qua ingrediemini in eum, inuenietis pullum qui alligatus est, cui nemo ex filiis hominis insedit: soluite, adducite eum.*

3 ואן אנש יאמר לכון מנא עבדין אנתון הדא אמרו לה דלמרן מתבעא ומחדא משדר לה לכא ׃

3 *Et si quis dixerit vobis, Cur facitis hoc? Dicite ei, Quia pro Domino nostro petitur. & statim mittet eũ huc.*

4 ואזלו אשכחו עילא דאסיר על תרעא לבר בשוקא וכד [e]שרין הוו ׃

4 *Et abeuntes, inuenerũt pullum qui vinctus erat ad ianuam foris in platea. Et quum soluerent,*

5 אנשין מן אילין [f]דקימין אמרו להון מנא עבדין אנתון דשרין אנתון עילא ׃

5 *Quidam ex eis qui adstabant, dixerunt eis, Quid facitis quòd soluitis pullum?*

6 הנון דין אמרו להון איך דפקד אנון ישוע ושבקו אנון ׃

6 *Ipsi verò dixerũt ei sicut mãdauerat eis Ieschua: et illi dimiserũt eos.*

7 [g]ואיתיוהי לעילא לות ישוע וארמיו עלוהי [h]מאניהון ורכב עלוהי ישוע ׃

7 *Et adduxerunt pullũ ad Ieschua: et iniecerunt super eum vestimenta sua, & sedit super eum Ieschua.*

8 סגיאא דין [i]משוין הוו נחתיהון באורחא ואחרנא פסקין הוו [k]סוכא מן אילנא ומשוין באורחא ׃

8 *Multi autem ponebant vestimẽta sua in via: et alii cædebant ramos ex arboribus, & ponebant in via.*

9 והנון דקדמוהי והנון דבתרה קעין הוו ואמרין [l]אושענא בריך הו דאתא בשמה דמריא ׃

9 *Et qui ante eum et qui post eum erãt clamabant, et dicebant, [l]Huschaanah, benedictus est qui venit in nomine Domini.*

10 ובריכא הי מלכותא דאתיא דאבון דויד אושענא במרומא ׃

10 *Et benedictũ sit regnũ quod venit patris nostri David: Huschaanah.*

11 [m]ועל ישוע לאורשלם להיכלא וחזא כל [n]מדם כד הוא דין [o]עדנא דרמשא נפק לבית־עניא עם תר־עסר׃

11 *Et ingressus est Ieschua in Vrischelẽ in tẽplum, & considerauit omnia: Quum esset autem tempus vesperti num, ingressus est in Beth-Aniah cũ duodecim.*

12 וליומא אחרנא כד נפק מן בית־עניא כפן ׃

12 *Et die postero quum egrederetur ex Beth-Aniah, esuriit.*

13 וחזא [p]תתא חדא מן רוחקא דאית בה טרפא ואתא לותה [q]דאן ישכח בה מדם וכד אתא לא אשכח בה אלא אן טרפא [r]זבנא גיר לא הוא דתאנא ׃

13 *Et vidit ficum vnam è longinquo, in qua erant folia, & venit ad eam vt [videret] si inueniret in ea aliquid: et quum venisset, non inuenit in ea nisi folia. Tempus enim non erat ficuum.*

[a] אזל
[b] עול
[c] שרא
[d] אתא
[e] שרא
[f] קום
[g] אתא
[h] מאן
[i] שוא
[k] סוך
[l] אושענא כמו הושענא:
[l] Vide Matth. Cap. 21. 9
[m] עול
[n] מדם טעמו מדעם:
[o] ערנא כמו עידן:
[p] התא כמו תאנה:
[q] דאן מורכב מן ד׳ ומן אן וטעמו אולי:
[r] זבנא טעמו ומן כחילוף ט׳ כב׳ כי שתיהן אותיות שפתים:

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, 14 Μηκέτι ἐκ σοῦ εἰς τὸν αἰῶνα οὐδεὶς καρπὸν φάγοι. Καὶ ἤκουον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Καὶ ἔρχονται εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ 15 εἰσελθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστερὰς κατέστρεψε.

Καὶ οὐκ ἤφιεν ἵνα τις διενέγκῃ σκεῦος 16 διὰ τοῦ ἱεροῦ.

Καὶ ἐδίδασκε λέγων αὐτοῖς, Οὐ γέ- 17 γραπται, Ὅτι ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν; ὑμεῖς δὲ ἐποιήσατε αὐτὸν σπήλαιον λῃστῶν.

Καὶ ἤκουσαν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ ἀρ- 18 χιερεῖς, καὶ ἐζήτουν πῶς αὐτὸν ἀπολέσουσι· ἐφοβοῦντο γὰρ αὐτὸν, ὅτι πᾶς ὁ ὄχλος ἐξεπλήσσετο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ.

Καὶ ὅτε ὀψὲ ἐγένετο, ἐξεπορεύετο ἔ- 19 ξω τῆς πόλεως.

Καὶ πρωῒ παραπορευόμενοι εἶδον 20 τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν.

Καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐ- 21 τῷ, Ῥαββὶ, ἴδε, ἡ συκῆ ἣν κατηράσω, ἐξήρανται.

Καὶ ἀποκριθεὶς Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, 22 Ἔχετε πίστιν Θεοῦ.

Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ 23 τῷ ὄρει τούτῳ, Ἄρθητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ ὅτι ἃ λέγει γίνεται, ἔσται αὐτῷ ὃ ἐὰν εἴπῃ.

Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, πάντα ὅσα ἂν 24 προσευχόμενοι αἰτεῖσθε, πιστεύετε ὅτι λαμβάνετε· καὶ ἔσται ὑμῖν.

Καὶ ὅταν στήκητε προσευχόμενοι, ἀ- 25 φίετε εἴ τι ἔχετε κατά τινος· ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφῇ ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν.

Εἰ δὲ

Tunc respondens Iesus dixit fi- cui, Ne amplius ex te in seculum quisquam fructũ comedat. Et *hoc* audierunt discipuli eius.

Veniunt igitur Hierosolymam. Et ingressus Iesus in tẽplum, cœpit eiicere eos qui vendebãt & emebant in templo: & mensas numulariorum, & cathedras vendentium columbas subuertit.

Nec sinebat vt quisquam deportaret vas per templum.

Et docebat dicens eis, Nónne scriptum est ‖ Domum meam, domum precationis vocatum iri ab omnibus Gentibus? ‖ vos autem eam fecistis speluncam latronum.

Et *hoc* audierunt Scribæ & principes sacerdotum, & quærebant quomodo eum perderẽt. timebãt enim eum, quia tota turba percellebatur super doctrina ipsius.

Quum verò vespera esset, egressus est Iesus ex vrbe.

‖ Et manè adambulantes ficui, viderunt eam ex aruisse radicitus.

Tunc recordatus Petrus dixit ei, Rabbi, ecce, ficus illa cui imprecatus es, exaruit.

Et respondens Iesus dixit eis, Habete fidem Dei.

Amẽ enim dico vobis, quicũq; dixerit mõti huic, tollitor & proiicitor in mare, nec hæsitauerit in corde suo, sed crediderit futura quæ dicit, erit ei quicquid dixerit.

‖ Propterea dico vobis, quæcunque precantes petatis, credite vos accepturos: & erunt vobis.

‖ Et quum adstiteritis precantes, remittite siquid habetis aduersus aliquem: vt & pater ille vester qui in cælis *est*, remittat vobis offensas vestras.

Nam

Esa.56.7

Iere.7.11

Matth.21.9

Matth.7.7 luc.11.9

Matth.6.14

Christus re ipsa ostẽdit se verè esse regem illum ac Pontificem, ac proinde tẽpli diuini cultus vindicem.

Fidei vis longè maxima: cohæret autẽ cum fide charitas.

14 ואמר לה [a]מכיל ולעלם אנש מנכי פארא לא יאכול ושמעו תלמידוהי ואתו לאורשלם :

14 *Et dixit illi, Deinceps & in perpetuũ nemo ex te fructus comedat. Et audiuerunt discipuli eius, & venerunt in Vrischelem.*

15 [b]ועל ישוע להיכלא דאלהא [c]ושרי [d]דיפק לאילין דזבנין ומזבנין בהיכלא והפך פתורא [e]דמערפנא וכורסותא דהנון דמזבנין יונא :

15 *Ac ingressus est Ieschua in templũ Dei, et cœpit eiicere eos qui emebãt & vendebant in tẽplo:* [2] *& euertit mensas numulariorum, & cathedras eorum qui vendebant columbas.*

16 ולא שבק הוא דאנש יעבר מאנא בגו היכלא :

16 *Neque sinebat vt quisquam deportaret vasa per templum Dei.*

17 [f]ומלף הוא ואמר להון לא כתיב דביתי בית צלותא יתקרא לכלהון עממא אנתון דין עבדתוניהי מערתא דלסטיא :

17 *Et docebat, & dicebat eis, Nónne scriptum est, Domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gentibus? vos autem fecistis eam speluncam latronum.*

18 ושמעו רבי כהנא וספרא ובעין הוו דאיכנא [g]יובדוניהי דחלין הוו גיר מנה מטול דכלה עמא תמיהין הוו ביולפנה :

18 *Et audiuerunt principes sacerdotum & Legisperiti, & quærebant quomodo perderent eum. Timebant enim ab eo, quia vniuersus populus mirabantur in doctrina eius.*

19 וכד הוא רמשא נפקו לבר מן מדינתא :

19 *Et quum serum esset, egreßi sunt extra vrbem.*

20 ובצפרא כד עברין חזו [h]תתא הי כד יבישא מן עקרה :

20 *Et manè quum transirent, viderunt ficum illam aridã à radice sua.*

21 ואתדכר שמעון ואמר לה רבי הא תתא הי [i]דלטת יבשת :

21 *Et recordatus est Schemeun, et dixit ei, Domine mi, Ecce, ficus illa quam execratus es, aruit.*

22 וענא ישוע ואמר להון תהוא בכון [k]הימנותא דאלהא :

22 *Et respondit Ieschua, & dixit eis, Sit in vobis fides Dei.*

23 אמין אמר אנא לכון דמן דיאמר לטורא הנא [l]אשתקל [m]ופל בימא ולא יתפלג בלבה אלא יהימן דהוא הו [n]מדם דאמר יהוא לה מדם דאמר :

23 *Ammin dico vobis quòd is qui dixerit monti huic, Tolle te, et cade in mare, nec hæsitauerit in corde suo, sed crediderit quòd fiet id quod dixit, fiet ei quod dixerit.*

24 מטול הנא אמר אנא לכון דכל מדם דמצלין אנתון ושאלין אנתון [o]הימנו דנסבין אנתון ויהוא לכון :

24 *Propter hoc dico vobis quòd quicquid oratis & petitis, credite quòd accipitis: & fiet vobis.*

25 ומא [p]דקימין אנתון [q]למצליו שבוקו [r]מדם דאית לכון על אנש דאף אבוכון דבשמיא ישבוק לכון סכלותכון :

25 *Et quum statis ad orandum, remittite id quod est vobis aduersus aliquẽ: vt etiã Pater vester qui est in cælo, remittet vobis delicta vestra.*

[a] מכיל כמו מעתה;
[b] עול
[c] שרא
[d] נפק
[e] מערפנא הם מחליפי מעות כל מי שירצה:
[f] אלף
[g] אבד
[h] תתא כמו תאנה
[i] לוט
[k] אמן
[l] שקל
[m] נפל
[n] מדם טעמו כל:
[o] אמר
[p] קום
[q] צלא
[r] מדם טעמו כל:

[2] Vide de hoc, annot. in Matth. cap. 2, 12

Εἰ δὲ ὑμεῖς οὐκ ἀφίετε, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν. 26

Nam si vos non remiseritis, nec Pater ille vester qui in cælis *est*, remittet offensas vestras.

Matth. 21. 14 luc. 20. 1

Καὶ ἔρχονται πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ ἐν τῷ ἱερῷ περιπατοῦντος αὐτοῦ, ἔρχονται πρὸς αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι· 27

‖Tunc veniunt rursus Hierosolyma: & quum ipse ambularet in templo, veniunt ad eum principes Sacerdotum, & Scribæ, & seniores:

Ordinariæ successionis obtentu iam pridē oppugnatum Euangelium.

Καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἔδωκεν ἵνα ταῦτα ποιῇς; 28

Et dicunt ei, Qua autoritate ista facis? & quis tibi dedit autoritatē istam vt hæc facias?

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ἐπερωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ ἕνα λόγον· καὶ ἀποκρίθητέ μοι, καὶ ἐρῶ ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. 29

Iesus autē respondens dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quādā. Respondete igitur mihi, & dicā vobis qua autoritate hæc faciā.

Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἐξ οὐρανοῦ ἦν, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; ἀποκρίθητέ μοι. 30

Baptisma Iohānis è cælo erat, an ex hominibus? Respondete mihi.

Καὶ ἐλογίζοντο πρὸς ἑαυτούς, λέγοντες, Ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ, Διατί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ; 31

Ratiocinabantur autē apud se, dicentes, Si dixerimus, E cælo, dicet, Quare ergo nō credidistis ei?

Ἀλλ' ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων· ἐφοβοῦντο τὸν λαόν· ἅπαντες γὰρ εἶχον τὸν Ἰωάννην ὅτι ὄντως προφήτης ἦν. 32

Sed si dicamus, Ex hominibus: timemus populum. omnes enim sentiebant de Iohanne, eum verè Prophetam fuisse.

Merces malæ conscientiæ, timere eos quibus timori esse licuit.

Καὶ ἀποκριθέντες λέγουσι τῷ Ἰησοῦ, Οὐκ οἴδαμεν. Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς λέγει αὐτοῖς, Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. 33

Tunc respondentes dicunt Iesu, Nescimus. Et Iesus respondens dicit eis, Nec ego dicam vobis qua autoritate hæc faciam.

Κεφάλαιον ιβ.

Cap. XII.

Matth. 21. 33 luc. 20. 9 esa. 5. 1 iere. 2. 21

ΚΑΙ ἤρξατο αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς λέγειν, Ἀμπελῶνα ἐφύτευσεν ἄνθρωπος, καὶ περιέθηκε φραγμόν, καὶ ὤρυξεν ὑπολήνιον, καὶ ᾠκοδόμησε πύργον, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησε. 1

E‖T cœpit eis per parabolas dicere, Vineam plātauit quidā, & circūposuit sepem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & elocauit eā agricolis: ac peregrè profectus est.

Dei vocatio nec locis nec personis nec temporibus certis est sine exceptione adstricta.

Καὶ ἀπέστειλε πρὸς τοὺς γεωργοὺς τῷ καιρῷ δοῦλον, ἵνα παρὰ τῶν γεωργῶν λάβῃ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ἀμπελῶνος. 2

Misitque seruum ad agricolas suo tempore, vt ab agricolis acciperet ex fructu vineæ.

Οἱ δέ, λαβόντες αὐτὸν ἔδειραν, καὶ ἀπέστειλαν κενόν. 3

Illi verò captum eum ceciderunt, ac remiserunt inanem.

Καὶ Et

אִן דֵּין אַנְתּוּן לָא שָׁבְקִין אַנְתּוּן אָף לָא אֲבוּכוּן דְּבַשְׁמַיָּא נֶשְׁבּוֹק לְכוּן סַכְלוּתְכוּן׃

26 Si verò vos non remittitis, nec et iã Pater veſter qui eſt in cælo, remittet vobis delicta veſtra.

וְאֶתוֹ תּוּב לְאוּרִשְׁלֶם וְכַד מְהַלֵּךְ[a] הֲוָא בְּהַיְכְּלָא אֶתוֹ לְוָתֵהּ רַבֵּי כָּהֲנֵא וְסָפְרֵא וְקַשִּׁישֵׁא׃

27 Et venerunt rurſus Vriſchelem. et quum ambularet in templo, venerunt ad eum principes ſacerdotum, Legiſperiti, & ſeniores.

וְאָמְרִין לֵהּ בְּאֵינָא שׁוּלְטָנָא הָלֵין עָבֵד אַנְתְּ וּמַנּוּ יַהֵב לָךְ שׁוּלְטָנָא הָנָא דְּהָלֵין תֶּעְבֵּד׃

28 Et dicunt ei, In qua poteſtate hæc facis? & quiſnam dedit tibi poteſtatem hanc vt hæc facias?

הוּ דֵּין יֵשׁוּע אֲמַר לְהוּן אֶשְׁאַלְכוּן אָף אֶנָא מֶלְּתָא חֲדָא דְּתֵאמְרוּן לִי וְאֶנָא אָמַר אֶנָא לְכוּן בְּאֵינָא שׁוּלְטָנָא הָלֵין עָבֵד אֶנָא׃

29 Ipſe autem Ieſchua dixit eis, Interrogabo ego vos quoque ſermonem vnum vt dicatis mihi, & ego dicam vobis in qua poteſtate hæc facio.

מַעֲמוֹדִיתֵהּ[b] דְּיוּחַנָן מֶן אֵימְכָא הִי מֶן שְׁמַיָּא אוֹ מֶן בְּנֵי נָשָׁא אֱמַרוּ לִי׃

30 Baptiſmus Iuchannan vndénã eſt? E cælo, an ex filiis hominis? dicite mihi.

וְאֶתְחַשַּׁבוּ בְּנַפְשְׁהוּן וְאָמְרוּ דְּאֶן נֵאמַר לֵהּ דְּמֶן שְׁמַיָּא אָמַר לַן וְלְמָנָא לָא הַיְמֶנְתּוּנָיְהִי[c]׃

31 Et ratiocinabantur in ſeipſis, & dicebant, Si dixerimus ei quòd eſt è cælo, dicet nobis, Et quare non crediſtis ei?

וְאֶן נֵאמַר דְּמֶן בְּנֵי אֲנָשָׁא דְּחַלְתָּא הִי מֶן עַמָּא כֻּלְּהוּן גֵּיר אַחִידִין הֲווּ לֵהּ לְיוּחַנָן דְּשַׁרִירָאִית נְבִיָּא הוּ׃

32 Et ſi dixerimus quòd eſt è filiis hominis, metus eſt à populo. Omnes enim[3] tenebãt ipſum Iuchannan quòd verè propheta eſſet.

וְעָנוּ וְאָמְרִין לֵהּ לְיֵשׁוּע לָא יָדְעִינַן אָמַר לְהוּן וְאָפְלָא אֶנָא אָמַר אֶנָא לְכוּן בְּאֵינָא שׁוּלְטָנָא הָלֵין עָבֵד אֶנָא׃

33 Et reſponderunt, et dixerunt Ieſchua, Neſcimus. Dixit eis, Ego quoque non dico vobis in qua poteſtate hæc facio.

קֶפַלְאוֹן יב

Cap. XII.

וְשַׁרִי[d] דְּנְמַלֵּל עַמְּהוּן בְּמַתְלֵא גַּבְרָא חַד נְצַב כַּרְמָא[e] וְאַחְדְּרֵהּ סְיָגָא וַחְפַר בֵּהּ מַעֲצַרְתָּא וּבְנָא בֵּהּ מַגְדְּלָא וְאוֹחְדֵהּ[f] לְפַלָּחֵא וַחְזַק[g]׃

1 ET cœpit loqui cum eis per parabolas. Vir quidam plantauit vineam, et circũdedit eam ſepe, et fodit in ea torcular, & extruxit in ea turrim, et poßidendam eam tradidit agricolis, & peregrè profectus eſt.

וְשַׁדַּר לְוָת פַּלָּחֵא עַבְדֵהּ בְּזַבְנָא[h] דְּמֶן פֵּארֵא דְּכַרְמָא נֶסַּב[i]׃

2 Et miſit ad agricolas ſeruũ ſuũ in tẽpore, vt de fructib' vineæ acciperet.

הֶנוּן דֵּין מְחַאוּהִי וְשַׁדְּרוּהִי כַּד סְפִיק[k]׃

3 Illi autem percuſſerunt eum, & dimiſerunt eum vacuum.

[a] אתא
[b] עמד טעמו טבל:
[c] אמן
[d] שרא
[e] אחדרה טעמו סבבו:
[f] אוחדה טעמו נתנו לאחוזה:
[g] חזק טעמו הלך לו חוץ למדינה:
[h] זבנא כמו זמן:
[i] נסב
[k] ספיק טעמו ריק:

[3] Id eſt, Habebãt. Galli Syram phraſin aptè exprimũt, Ils tenoient Iehã pour un vrai prophete. Etiam Germani Sie hieltenn Iohannẽ fur ein prophetẽ.

4 Καὶ πάλιν ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς ἄλλον δοῦλον· κἀκεῖνον λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, καὶ ἀπέστειλαν ἠτιμωμένον.

Et rursum misit ad eos aliũ seruum: *et illi* huic quoque lapidato caput vulnerarunt, & remiserunt dedecoratum.

5 Καὶ πάλιν ἄλλον ἀπέστειλε, κἀκεῖνον ἀπέκτειναν· καὶ πολλοὺς ἄλλοις, τοὺς μὲν δέροντες, τοὺς δὲ ἀποκτείνοντες.

Et rursũ aliũ misit, & illũ trucidarunt: multósq; alios, hos quidẽ cædentes, illos verò trucidantes.

6 Ἔτι οὖν ἕνα υἱὸν ἔχων ἀγαπητὸν αὐτοῦ, ἀπέστειλε καὶ αὐτὸν πρὸς αὐτοὺς ἔσχατον, λέγων, Ὅτι ἐντραπήσονται τὸν υἱόν μου.

Quum ergo vnum adhuc haberet filium suum dilectum, misit etiam illum vltimum ad eos, dicẽs, Reuerebuntur filium meum.

7 Ἐκεῖνοι δὲ οἱ γεωργοὶ εἶπον πρὸς ἑαυτοὺς, Ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ ἡμῶν ἔσται ἡ κληρονομία.

Illi verò agricolæ dixerunt inter se, Iste est hæres, venite, trucidemus eum, & nostra erit hæreditas.

8 Καὶ λαβόντες αὐτὸν ἀπέκτειναν, καὶ ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος.

Et captum eum trucidarunt, & eiecerunt extra vineam.

9 Τί οὖν ποιήσει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος; ἐλεύσεται καὶ ἀπολέσει τοὺς γεωργοὺς, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλλοις.

Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet illos agricolas, & dabit vineam aliis.

Psal.118.22 esa.28.18 matth.21.42 act.4.11 rom.9.33 1.pet.2.8

10 Οὐδὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε; Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας·

Ne hanc quidem Scripturam legistis? ‖Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli:

11 Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη· καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν;

A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

12 Καὶ ἐζήτουν αὐτὸν κρατῆσαι· καὶ ἐφοβήθησαν τὸν ὄχλον. ἔγνωσαν γὰρ ὅτι πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν εἶπε· καὶ ἀφέντες αὐτὸν ἀπῆλθον.

Studebant igitur eum prehendere: sed timuerunt turbam. norant enim eum aduersus ipsos illam parabolam dixisse: itaque omisso eo abierunt.

Matth.22.15 luc.20.20

13 Καὶ ἀποστέλλουσι πρὸς αὐτόν τινας τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Ἡρωδιανῶν, ἵνα αὐτὸν ἀγρεύσωσι λόγῳ.

‖Et miserunt ad eum quosdam è Pharisæis & Herodianis, vt eum captarent sermone.

Euangelium magistratus imperium cũ Dei cultu coniungit.

14 Οἱ δὲ ἐλθόντες λέγουσιν αὐτῷ, Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ διδάσκεις· Ἔξεστι κῆνσον Καίσαρι δοῦναι, ἢ οὔ; δῶμεν, ἢ μὴ δῶμεν;

Illi verò, quum venissent, dicũt ei, Magister, scimus te veracem esse, neque curare quenquã. non enim respicis in personam hominum, sed in veritate viam Dei doces: Licet censum Cæsari dare, an non? demus, an non demus?

Ὁ δὲ, Ipse

4 ושדר תוב לותהון עבדא אחרנא ואף להו רגמוהי וצלפוהי ושדרוהי בצערא׃

Et misit rursum ad eos seruũ alium: & etiam illum lapidauerunt et contuderunt, et remiserunt cũ ignominia.

5 ושדר תוב אחרנא ואף להו קטלוהי ולסגיאא עבדא אחרנא שדר ומנהון [a]מחו מנהון דין קטלו׃

Et misit rursum alium, et etiã illum occiderũt: & multos seruos alios misit, et [aliquos] ex eis percusserũt, [aliquos] autem ex eis occiderunt.

6 [b]לחרתא דין חד ברא חביבא אית הוא לה ושדרה לותהון [c]אחרית אמר גיר כבר יבהתון מן ברי׃

In fine autem vnus filius dilectus erat ei, et misit eum ad illos tandem. dicebat enim, Iam [1] erubescent à filio meo.

7 הנון דין פלחא אמרו בנפשהון הנו ירתא [d]תו נקטליוהי ותהוא דילן [e]ירתותא׃

Illi verò agricolæ dixerũt apud seipsos, Hic est hæres: venite, occidamus eum, & erit nostra hæreditas.

8 ונסבו קטלוהי [f]ואפקוהי לבר מן כרמא׃

Et accipientes occiderunt eum, et eiecerunt extra vineam.

9 מנו הכיל יעבד מרא כרמא [g]יאתא [h]יובד להנון פלחא [i]ויתליוהי כרמא לאחרנא׃

Quid igitur faciet dominus vineæ? Veniens perdet illos agricolas, & dabit ipsam vineam aliis.

10 ואף לא כתבא הנא [k]קריתון דכאפא [l]דאסליו בניא הי הות לרישא דזויתא׃

Atque ne Scripturam quidẽ hanc legistis? Lapis quem reprobauerunt ædificantes, factus est in caput anguli:

11 מן לות מריא הות הדא [m]ואיתיה [n]תדמורתא בעינין׃

A Domino actum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

12 ובעין הוו למאחדה ודחלו מן עמא ידעו גיר דעליהון אמר מתלא הנא ושבקוהי ואזלו׃

Et quærebant prehendere eum, ac timebãt à populo. norãt enim quòd aduersus ipsos dixisset parabolam hãc. & reliquerũt eum, et abierunt.

13 ושדרו לותה אנשא מן ספרא ומן דבית הרודס דיצודוניהי במלתא׃

Et miserunt ad eum [2] quosdam ex Legisperitis, et ex domesticis Hiraudis, [3] vt illaquearent eum in sermone.

14 הנון דין אתו ושאלוהי [o]מלפנא ידעינן [p]דשריר אנת ולא שקיל אנת צפתא לאנש לא גיר [q]חאר אנת בפרצופא דבני נשא אלא [r]בשררא אורחא דאלהא [s]מלף אנת שליט [t]למתל כסף רישא לקסר או לא נתל או לא נתל׃

Illi autem venerunt: et interrogauerunt eum, Magister, scimus quòd verax es, neque suscipis curã cuiusquam. non enim respicis vultus filiorum hominis, sed in veritate viam Dei doces. Licet dare argentum capitationis Cæsari, an non? demus, an non demus?

Syriac margin notes:

[a] מחא
[b] חרתא כמו אחרית׃
[c] אחרית טעמו לסוף׃
[d] אתא
[e] ירת
[f] נפק
[g] אתא
[h] אבד
[i] נתל
[k] קרא
[l] סלא
[m] אית
[n] דמר כמו תמה׃
[o] אלף
[p] שריר טעמו נאמן׃
[q] חור
[r] שררא טעמו אמת׃
[s] אלף
[t] נתל כמו נתן׃

Latin margin notes:

1 Id est, Filiũ meũ verecundè reuerebuntur.

2 Ad verb. Viros. Hebraismus.

3 Verbum Syriacum Venari significat. Vult ergo dicere Venatorum more insidiabantur ei vt ipsum in sermone caperet. Vide Matth. 22. 15 in textu.

	Greek		Latin	
	Ὁ δὲ, εἰδὼς αὐτῶν τὴν ὑπόκρισιν, εἶπεν αὐτοῖς, Τί με πειράζετε; φέρετέ μοι δηνάριον, ἵνα ἴδω.	15	Ipse verò, quũ sciret eorũ hypocrisin, dixit eis, Quid me tentatis? ꝓferte mihi denariũ, vt videam.	
	Οἱ δὲ ἤνεγκαν. Καὶ λέγει αὐτοῖς, Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Καίσαρος.	16	Illi verò protulerunt. Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio? Illi verò dixerunt ei, Cæsaris.	
Rom.13.7	Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος, Καίσαρι· καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ. Καὶ ἐθαύμασαν ἐπ᾽ αὐτῷ.	17	Et respondens Iesus dixit eis, ‖Reddite quæ *sūt* Cæsaris, Cæsari: & quæ Dei *sunt*, Deo. Et admirati sunt super eo.	
Matth.22.23 luc.20.27	Καὶ ἔρχονται Σαδδουκαῖοι πρὸς αὐτὸν, οἵτινες λέγουσιν ἀνάστασιν μὴ εἶναι· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες,	18	‖Tunc veniūt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionē: & interrogarunt eum, dicentes,	*Carnis resurrectio aduersus Sadducæorum inscitiam asseritur.*
Deut.25.5	Διδάσκαλε, Μωσῆς ἔγραψεν ἡμῖν ὅτι ἐάν τινος ἀδελφὸς ἀποθάνῃ, καὶ καταλίπῃ γυναῖκα, καὶ τέκνα μὴ ἀφῇ, ἵνα λάβῃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἐξαναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.	19	Magister, ‖Moses scripsit nobis vt si cuius frater mortuus sit, ac reliquerit vxorē, & filios nō reliquerit, accipiat ipsius frater vxorē eius, & excitet semen fratri suo.	
	Ἑπτὰ οὖν ἀδελφοὶ ἦσαν· καὶ ὁ πρῶτος ἔλαβε γυναῖκα, καὶ ἀποθνήσκων οὐκ ἀφῆκε σπέρμα.	20	Septem ergo fratres fuerunt: ac primus accepit vxorem, & moriens non reliquit semen.	
	Καὶ ὁ δεύτερος ἔλαβεν αὐτὴν, καὶ ἀπέθανε, καὶ οὐδὲ αὐτὸς ἀφῆκε σπέρμα· καὶ ὁ τρίτος ὡσαύτως.	21	Et secūdus accepit eam, & mortuus est, & ne ipse quidem reliquit semen: & tertius itidem.	
	Καὶ ἔλαβον αὐτὴν οἱ ἑπτὰ, καὶ οὐκ ἀφῆκαν σπέρμα· ἐσχάτη πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή.	22	Et acceperunt eam septē illi, neque reliquerunt semen: vltima omnium mortua est & mulier.	
	Ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει, ὅταν ἀναστῶσι, τίνος αὐτῶν ἔσται γυνή; οἱ γὰρ ἑπτὰ ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα.	23	In resurrectione ergo, quum resurrexerint, cuius eorū erit vxor? nam septē habuerunt eam vxorē.	
	Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ διὰ τοῦτο πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ;	24	Tunc respondēs Iesus dixit eis, Nónne propterea erratis quòd nesciatis Scripturas, neque potentiam Dei?	
	Ὅταν γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀναστῶσιν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται· ἀλλ᾽ εἰσὶν ὡς ἄγγελοι οἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.	25	Postquam enim à mortuis resurrexerint, neq; vxores ducunt, neque nuptum dantur: sed sunt vt Angeli qui in cælis *sunt*.	
Exo.3.6 matth.22.32	Περὶ δὲ τῶν νεκρῶν, ὅτι ἐγείρονται, οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῇ βίβλῳ Μωσέως, ἐπὶ τῆς βάτου ὡς εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, λέγων, Ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ;	26	De mortuis verò, quòd suscitādi sint, nō legistis in libro Mosis, quomodo in rubo loquutus sit ei Deus, dicēs, ‖Ego *sum* Deus Abrahā, & Deus Isaac, & Deus Iacob?	

15 הו דין ידע נכלהון ואמר להון
מנא מנסין אנתון לי [a]איתו לי דינרא
אחזא :
16 [b]ואיתיו לה אמר להון דמנו צלמא
הנא וכתבא הנון דין אמרו דקסר :
17 אמר להון ישוע דקסר [c]הבו לקסר
ודאלהא לאלהא ותמהו הוו בה :
18 ואתו זדוקיא לותה הנון דאמרין
[d]דקימתא ליתה ומשאלין הוו לה
ואמרין :
19 [e]מלפנא מושא כתב לן דאן
[f]מאת אחוהי דאנש ושבק אנתתא
ובניא לא שבק [g]יסב אחוהי אנתתה
ויקים זרעא לאחוהי :
20 שבעא אחין אית הוו קדמיא נסב
אנתתא ומית ולא שבק זרעא :
21 ודתרין נסבה ומית כד אף לא
הו שבק זרעא ודתלתא הכות :
22 ושבעתיהון נסבוה ולא שבקו
זרעא אחרית כלהון מיתת אף הי
אנתתא :
23 בקימתא הכיל דאינא מנהון תהוא
אנתתא שבעתיהון גיר נסבוה :
24 אמר להון ישוע לא הוא מטול
הדא טעין אנתון דלא ידעין אנתון
כתבא ולא חילה דאלהא :
25 מא גיר דקמו מן [h]מיתא לא נסבין
נשא אף לא נשא הוין לגברא אלא
איך מלאכא דבשמיא [i]איתיהון :
26 על [k]מיתא דין דקימין לא
[l]קריתון בכתבא דמושא איכנא מן
סניא אמר לה אלהא אנא אנא
אלהה דאברהם ואלהה דאיסחק
ואלהה דיעקוב :

a אתא
b אתא
c יהב
d קום
e אלף
f כות
g נסב
h מות
i אית
k מות
l קרא

ולא

15 *Ipse autem nouit dolum eorum, & dixit eis, Quid tentatis me? Adferte mihi denarium: videam.*

16 *Et attulerunt ei. Dixit eis, Cuius est imago hæc, & inscriptio? Illi autē dixerunt, Cæsaris.*

17 *Dixit eis Ieschua, Quæ [sunt] Cæsaris, Cæsari date, et [quæ] Dei, Deo. Et admirati sunt de eo.*

18 *Et venerunt* [4] *Zaddukæi ad eum, qui dicunt quòd resurrectio mortuorum non est. Et interrogauerunt eū, et dixerunt,*

19 *Præceptor, Musche scripsit nobis, Quòd si moriatur frater alicuius, et relinquat vxorem, et filios nō relinquat, accipiat frater eius vxorem eius, et exsuscitet semen fratri suo.*

20 *Septem fratres erant: primus accepit vxorem, & mortuus est, et non reliquit semen.*

21 *Et secundus accepit eam & mortuus est, neque ipse relinquens semē: et tertius similiter.*

22 [5] *Et septem illi acceperūt eam, neque reliquerunt semē. vltima omniū mortua est etiam ipsa mulier.*

23 *In resurrectione ergo cuius ex eis erit vxor? Ipsi enim septē acceperūt eā*

24 *Dixit eis Ieschua, Nónne propterea erratis vos qui non cognoscitis Scripturas, neque virtutem Dei?*

25 *Quū enim surrexerint à mortuis, non accipient vxores,* [6] *neque vxores etiam erunt viris, sed sicut Angeli qui sunt in cælo, ipsi sunt.*

26 *De mortuis verò quòd resurgant, nónne legistis in libro Musche quomodo de rubo dixerit ei Deus, Ego sū Deus Abrahami, et Deus Ischak & Deus Jaakub.*

4 Vide de Zaddukæis Mat. 22. 23

5 Id est, Omnes singuli ex septem fratribus.

6 Id est, Non nubent. Hebraismus

Z i.

27 Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ Θεὸς ζώντων· ὑμεῖς οὖν πολὺ πλανᾶσθε.

Nō est Deus mortuorū, sed Deus viuētiū: vos ergo multū erratis.

28 Καὶ προσελθὼν εἷς τῶν γραμματέων, ἀκούσας αὐτῶν συζητούντων, εἰδὼς ὅτι καλῶς αὐτοῖς ἀπεκρίθη, ἐπηρώτησεν αὐτόν, Ποία ἐστὶ πρώτη πασῶν ἐντολή;

‖Et quum accessisset quidam è Scribis qui audierat eos disceptātes, & sciebat eum bene illis respondisse, interrogauit eum quod esset primum omnium mandatū.

Matth.22.35

Sacrificia siue externi cultus nunquam placuerunt Deo, nisi praeeuntibus necessariis officiis.

29 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίθη αὐτῷ, Ὅτι πρώτη πασῶν τῶν ἐντολῶν, Ἄκουε Ἰσραήλ, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, Κύριος εἷς ἐστι.

Iesus autem respondit ei, Primū omnium mandatorum *est*, ‖Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est.

Deut.6.4

30 Καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. αὕτη πρώτη ἐντολή.

Diliges igitur Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua, & ex totis viribus tuis. hoc *est* primum mandatum.

31 Καὶ δευτέρα ὁμοία, αὕτη, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. μείζων τούτων ἄλλη ἐντολὴ οὐκ ἔστι.

Et secundum *illi* simile, hoc *est*, ‖Diliges proximū tuū vt teipsum. maius istis aliud mandatū nō est.

Leuit.19.18
matth.22.39
rom.13.9
gal.5.14
iac.2.8

32 Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ γραμματεύς, Καλῶς, διδάσκαλε, ἐπ' ἀληθείας εἶπας, ὅτι εἷς ἐστι Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ.

Tunc dixit ei Scriba ille, Bene, magister, in veritate dixisti. nam vnus est Deus, nec alius est præter eum:

33 Καὶ τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς συνέσεως, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος, καὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν, πλεῖόν ἐστι πάντων τῶν ὁλοκαυτωμάτων καὶ τῶν θυσιῶν.

Et diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis viribus, ac diligere proximum vt seipsum, plus est quàm omnia holocautomata & sacrificia.

34 Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν αὐτὸν ὅτι νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ, Οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐδεὶς οὐκέτι ἐτόλμα αὐτὸν ἐπερωτῆσαι.

Tum Iesus quum vidisset eum cordatè respondisse, dixit ei, Non lōgè es à regno Dei. Et nemo amplius audebat eum interrogare.

35 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἔλεγε, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, Πῶς λέγουσιν οἱ γραμματεῖς ὅτι ὁ Χριστὸς υἱός ἐστι Δαβίδ;

‖Et respondens Iesus dicebat, docens in tēplo, Quomodo dicunt Scribæ Christū esse filiū Dauid?

Matth.22.42
luc.20.41

Christus ex ipso Dauide vnde ortus erat secundum carnem, deitatem suam probat.

36 Αὐτὸς γὰρ Δαβὶδ εἶπεν ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Nam ipse Dauid dixit per Spiritum sanctū, ‖Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meā vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Psal.1.9.1

Αὐτὸς

Ipse

ולא הוא אלהא דמיתא אלא דחיא אנתון [a]הכיל סגי טעין אנתון :

27 *Neque est Deus mortuorum, sed viuẽtium. vos igitur multũ erratis.*

[a] הכיל טעמו לכן :

וקרב חד מן ספרא ושמע אנון דדרשין וחזא דשפיר [b]אתיב להון פתגמא ושאלה אינו פוקדנא קדמיא דכלהון :

28 *Et accessit quidam ex Legisperitis, et audiuit eos quòd disputarent, & vidit quòd bene reddidisset eis responsum. Et interrogauit eũ, Quódnam est mãdatum primum omniũ?*

[b] תוב

אמר לה ישוע קדמי מן כלהון פוקדנא שמע ישראל מריא אלהן מריא חד הו :

29 *Dixit ei Ieschua, Primũ ex omnibus mandatis [est,] Audi Israel; Dominus Deus noster, Dominus vnus est.*

ודתרחם למריא אלהך מן כלה לבך ומן כלה נפשך ומן כלה רעינך ומן כלה חילך הנו פוקדנא קדמיא :

30 *Et, Diligas Dominũ Deũ tuũ ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota cogitatione tua , et ex tota virtute tua: hoc est mandatũ primũ.*

ודתרין דדמא לה [c]דתחב לקריבך איך נפשך פוקדנא אחרנא דרב מן הלין [d]לית :

31 *Et secundum quod simile est ei, Diliges proximũ tuum sicut teipsũ. Mandatũ aliud quod maius sit istis non est.*

[c] אחב כמו אהב:

[d] לית כמו לית :

אמר לה הו ספרא שפיר רבי ושררא אמרת דחד הו ולית אחרין לבר מנה :

32 *Dixit ei ille Legisperitus, Pulchrè Domine mi, & veritatẽ dixisti quòd [7]vnus est, & non alius præter eum.*

[7] Subaudi Deus.

ודירחמיוהי אנש מן כלה לבא ומן כלה רעינא ומן כלה נפשא ומן כלה חילא ודירחם קריבה איך נפשה יתירא הי מן כלהון יקרא ודבחא :

33 *Et quòd diliget eum homo ex toto corde, et ex tota cogitatione, et ex tota anima, et ex tota virtute: et [quòd] vt diligat proximum suum sicut seipsum, maius sit quàm omnia holocausta et victima.*

ישוע דין חזיהי דחכימאית מפנא פתגמא וענא ואמר לה לא חוירת רחיק מן מלכותא דאלהא ולא אנש [e]אמרח תוב דישאליוהי :

34 *Ieschua autem vidit eum quòd sapienter redderet responsum: et respondit, et dixit ei, Non es procul à regno Dei. Et nemo ausus est vt rursus interrogaret eum.*

[e] אמרח טעמו נשאו לבו :

ענא ישוע ואמר כד [f]מלף בהיכלא איכנא אמרין ספרא דמשיחא ברה הו דדויד :

35 *Et respondit Ieschua, & dixit docens in templo, Quomodo dicunt Legisperiti quòd Christus filius est Dauidis?*

[f] אלף

הו גיר דויד אמר ברוחא דקודשא דאמר מריא למרי [g]תב לך מן ימיני עד מא דאסים בעלדבביך כובשא תחית רגליך :

36 *Ipse enim Dauid dixit per Spiritũ sanctum, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextra mea vsquedum posuero inimicos tuos scabellum sub pedibus tuis.*

[g] יתב

37 Αὐτὸς οὖν Δαβὶδ λέγει αὐτὸν Κύριον· καὶ πόθεν υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; Καὶ ὁ πολὺς ὄχλος ἤκουεν αὐτοῦ ἡδέως.

Ipſe ergo Dauid dicit eũ Dominum: vnde igitur filius eius eſt? Et multa turba audiebat eũ libẽter.

Matth.23.6 luc.11.43 & 20.45

38 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, Βλέπετε ἀπὸ τῶν γραμματέων τῶν θελόντων ἐν στολαῖς περιπατεῖν, καὶ ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς·

‖*Ipſe* autẽ dicebat eis in doctrina ſua, Cauete à Scribis, qui volunt ſtolati ambulare, & *amant* ſalutationes in foris:

Non temere paſtorũ mores pro exemplo ſunt ſequendi.

39 Καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις.

Primóſq; conſeſſus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis.

Matth.23.14 luc.20.47

40 Οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι· οὗτοι λήψονται περισσότερον κρίμα.

‖Qui deuorant domos viduarũ, & in ſpeciem vtuntur lõgis precibus: iſti auferent grauius iudiciũ.

Luc.21.1

41 Καὶ καθίσας ὁ Ἰησοῦς κατέναντι τοῦ γαζοφυλακίου, ἐθεώρει πῶς ὁ ὄχλος βάλλει χαλκὸν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον. καὶ πολλοὶ πλούσιοι ἔβαλλον πολλά·

‖Et quũ ſediſſet Ieſus ex aduerſo gazophylacii, ſpectabat quomodo turba mitteret æs in gazophylacium. multi igitur diuites mittebant multa.

Officia ſecundũ Deũ præſtita non expretio externo ſed ex cordis affectu æſtimantur.

42 Καὶ ἐλθοῦσα μία χήρα πτωχὴ ἔβαλε λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης.

Et quum veniſſet quædã vidua pauper, miſit minuta duo, quod eſt quadrans.

43 Καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγει αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἡ χήρα αὕτη ἡ πτωχὴ πλεῖον πάντων βέβληκε τῶν βαλόντων εἰς τὸ γαζοφυλάκιον.

Tunc *ille* quum aduocaſſet diſcipulos ſuos, dicit eis, Amẽ dico vobis, vidua hæc pauper plus miſit quàm omnes qui miſerunt in gazophylacium.

44 Πάντες γὰρ ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον· αὕτη δὲ ἐκ τῆς ὑστερήσεως αὐτῆς πάντα ὅσα εἶχεν ἔβαλεν, ὅλον τὸν βίον αὐτῆς.

Nam omnes ex eo quod ipſis redundat miſerunt: hæc verò è penuria ſua miſit omnia quæ habebat, totum, *inquam*, victum ſuum.

Κεφάλαιον ιγ.

Cap. XIII.

Matth.24.1 luc.21.5

1 ΚΑΙ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ, λέγει αὐτῷ εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Διδάσκαλε, ἴδε ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί.

ET‖ quum egrederetur è tẽplo, dixit ei quidam è diſcipulis eius, Magiſter, vide quales lapides, & qualia *iſta ſint* ædificia.

Prædicitur templi, Vrbis, atque adeo totius gentis excidiũ, et Eccleſiæ iactatio: additur tamen conſolatio multiplex, & tandem futura mundi conſummatio deſcribitur.

Luc.19.44

2 Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ, Βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλας οἰκοδομάς; οὐ μὴ ἀφεθῇ λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ.

Tunc Ieſus reſpõdens dixit ei, Vides iſta magna ædificia? ‖nõ relinquetur lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur.

3 Καὶ καθημένου αὐτοῦ εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν κατέναντι τοῦ ἱεροῦ, ἐπηρώτων αὐτὸν κατ' ἰδίαν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀνδρέας,

Et quum ſederet in monte Olearum ex aduerſo templi, interrogarunt eum priuatim Petrus & Iacobus, & Iohannes & Andreas,

37 חו הכיל דויד קרא לה מרי ואיכנא ברה איתוהי וכלה כנשא שמע הוא לה [a]בסימאית :

37 *Ipse igitur Dauid vocat eum Dominum meū: & quomodo filius eius est? Et vniuersa turba audiebat eū libenter.*

38 [b]וביולפנה אמר הוא להון [c]אזדהרו מן ספרא דצבין [d]דבאסטלא יהלכון ורחמין שלמא בשוקא :

38 *Et in doctrina sua dicebat eis, Cauete à Legisperitis, qui affectant [8] in stolis ambulare, [9] & amant pacem in plateis:*

39 וריש [e]מותבא בכנושתא :

39 *Et primos consessus in synagogis.*

40 הנון דאכלין בתא דארמלתא [f]בעלתא [g]דמורכין צלותיהון הנון יקבלון דינא יתירא :

40 *Qui comedunt domos viduarum propterea quòd prolixas faciunt precationes suas: qui accipiunt [10] iudicium maius.*

41 וכד יתב ישוע לוקבל בית גזא [h]חאר הוא איכנא כנשא [i]רמין [k]עורפנא בית גזא וסגיאא עתירא רמין הוו סגי :

41 *Et quum sederet Ieschua è regione [11] gazophylacii, spectabat quomodo turba iniiceret nummos in gazophylacium. Et multi diuites iniiciebant multum.*

42 ואתת ארמלתא חדא מסכנתא [l]ארמית תרין [m]מנין [n]דאיתיהון [o]שמונא

42 *Et venit vidua quædam pauper: iniecit duo [12] manin [astires,] quæ sunt octauæ.*

43 וקרא ישוע לתלמידוהי ואמר להון אמין אמר אנא לכון דהדא ארמלתא מסכנתא יתיר מן כלהון אנשא דרמין [p]ארמית בית גזא :

43 *Et vocauit Ieschua discipulos suos, & dixit eis, Ammin dico vobis quòd hæc vidua pauper plus quàm omnes homines qui iniiciunt, iniecit in gazophylacium.*

44 כלהון גיר מן מדם דיתיר להון ארמיו הדא דין מן חסירותה כל מדם דאית הוא לה ארמית כלה קנינה :

44 *Omnes enim ex eo quod superest eis iniecerunt: hæc verò ex penuria sua quicquid erat ei, iniecit totam substantiam suam.*

קפלאון יג

Cap. XIII.

1 וכד נפק ישוע מן היכלא אמר לה חד מן תלמידוהי [q]מלפנא הא חזי אילין כאפא ואילין בנינא :

1 *ET quum egrederetur Ieschua è templo, dixit eis vnus ex discipulis suis, Præceptor ecce, vide hos lapides, et [8] hæc ædificia.*

2 ישוע דין אמר לה חזא אנת הלין בנינא [r]רורבא לא משתבקא הרכא כאף על כאף דלא [s]מסתתרא :

2 *Ieschua autē dixit ei, Vides tu hæc ædificia magna? non relinquetur hîc lapis super lapidē qui nō diruatur.*

3 וכד יתב ישוע בטורא דזיתא לוקבל היכלא שאלוהי כאפא ויעקוב ויוחנן ואנדראוס בלחודיהון:

3 *Et quum sederet Ieschua in mōte Oliuarum è regione templi, interrogauerunt eum Cipha & Iaakub et Iuchannan et Andreas seorsim.*

[a] כסם
[b] אלף
[c] זהר
[d] אסטלא היא אדרת מלבוש הנביאים:
[e] יתב
[f] עלל
[g] ארך
[h] חור
[i] רמא
[k] עורפנא מעות על שם צורת המלך שעליהן חקוקה עד העורף:
[l] רמא
[m] מנין הם פרוטות:
[n] א ית
[o] שמונא הפרוטות השמונה שוות אסתירא:
[p] רמא
[q] אלף
[r] רורבא כמו רברבא:
[s] סתר

8 Id est, Longis vestibus, grauitatis & modestiæ opinionem apud vulgus aucupātur, vt in honore habeantur.
9 Id est, Ambitiosè captant salutationes. vide Matth. cap. 23.7
10 Id est, Cōdemnationem maiorem. Hebraismus.
11 Id est, Domus thesauri, vt paulo infrà.
12 Dum percurro omniū numismatum Hebræorū nomina, & singulorum valorem expendo, nullum inuenio quòd præcise 8 minora numismata cōtineat præter astir, (cuius Lucas meminit 12, & Matth. 10) & valet quartam partem drachmæ, id est, tantum argenti quātum est pondus quatuor granorum hordei. Distributum autē in 8 partes, constituit minutulos nūmos quos vocant perutoth: quorū quisque si ex argēto esset, non plus pōderis habet quā dimidium granū hordei. sed propter eius paruitatem solebat fieri ex ære. Quum ergo tantū astir inter antiqua illa Iudæorum numismata octo numulos, qui dicuntur perutoth, (id est minimi & indiuidui) cōtineret, videtur Euangelista, quum dicit mulierem duo manin iniecisse, (quæ sunt octauæ numismatis cuius nomen reticet) necessariò intelligere astir, quod nomen expressi perspicuitatis gratia.

אמר

4 Εἰπὲ ἡμῖν πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ πάντα ταῦτα συντελεῖσθαι.

Dic nobis quando hæc erũt, & quod signũ *erit* quando futurum est vt omnia hæc consummẽtur.

5 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς αὐτοῖς, ἤρξατο λέγειν, Βλέπετε μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ.

Ephes.5.6
2.thes.2.3

Iesus autẽ eis respõdẽs cœpit dicere, ‖Videte nequis vos seducat.

6 Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, Ὅτι ἐγώ εἰμι· καὶ πολλοὺς πλανήσουσιν.

Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum *Christus*: multósque seducent.

7 Ὅταν δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων, μὴ θροεῖσθε· δεῖ γὰρ γενέσθαι. ἀλλ' οὔπω τὸ τέλος.

Quum autem audieritis bella & rumores bellorum, ne turbamini: oportet enim *ista* fieri. at nondum *erit* finis.

8 Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν· καὶ ἔσονται σεισμοὶ κατὰ τόπους, καὶ ἔσονται λιμοὶ καὶ ταραχαί.

Surget enim gens in gentem, & regnum in regnum: eruntque terræ motus singulis locis, & erunt fames ac turbæ.

9 Ἀρχαὶ ὠδίνων ταῦτα. βλέπετε δὲ ὑμεῖς ἑαυτούς· παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια καὶ εἰς συναγωγάς· δαρήσεσθε, καὶ ἐπὶ ἡγεμόνων καὶ βασιλέων σταθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

Principia dolorũ ista. sed cauete vos vobisipsis: tradent enim vos in consessus & synagogas: cædemini, & coram præsidibus ac regibus sistemini mea causa, *vt hoc sit* testimonio aduersus eos.

10 Καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη δεῖ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον.

Et apud omnes gentes oportet primùm prædicari Euangelium.

11 Ὅταν δὲ ἀγάγωσιν ὑμᾶς παραδιδόντες, μὴ προμεριμνᾶτε τί λαλήσητε, μηδὲ μελετᾶτε· ἀλλ' ὃ ἐὰν δοθῇ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, τοῦτο λαλεῖτε. οὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Matth.10.19
luc.12.11
& 21.14

‖Quum autẽ vos traditos duxerint, ne antè soliciti estote quid dicturi sitis, neque meditamini: sed quicquid datum fuerit vobis illo momento, id loquimini. nõ enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus sanctus.

12 Παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον· καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς, καὶ θανατώσουσιν αὐτούς.

Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium: & insurgent liberi aduersus parentes, & eos curabunt morte mulctandos.

13 Καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.

Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: sed qui perseuerauerit ad finẽ vsque, is seruabitur.

14 Ὅταν δὲ ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὼς ὅπου οὐ δεῖ, (ὁ ἀναγινώσκων νοείτω) τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη.

Matth 14.15
luc.31.20
Dan.9.15

‖Quum autẽ videritis abominationẽ illã vastatricẽ, quæ dicta est à ‖Daniele Propheta, positã vbi nõ oportet, (qui legit, animaduertat) tunc qui *fuerint* in Iudæa, fugiant in montes.

Ὁ δὲ

4 אמר לן אמתי הלין יהוין ומנא הי אתא מא דקריבן הלין כלהין [a]למשתלמו :

Dic nobis quando hæc fiēt, & quod est signum quum appropinquauerin thæc omnia vt consummentur.

5 הו דין ישוע [b]שרי למאמר להון חזו דלמא אנש יטעיכון :

Ipse autem Ieschua cœpit dicere eis, Videte ne quis fallat vos.

6 סגיאא גיר יאתון בשמי ויאמרון דאנא אנא ולסגיאא יטעון :

Multi enim veniēt in nomine meo et dicēt, Ego sum: et multos fallent.

7 מא דין דשמעתון קרבא וטבא דקרבא לא תדחלון עתיד הו גיר דיהוא אלא לא [c]עדכיל [d]חרתא :

Quum autē audieritis bella, & rumores bellorum, ne timeatis: futurū enim est vt id fiat. sed nōdum finis.

8 יקום גיר עמא על עמא ומלכו על מלכו ויהוון זועא בדוכא דוכא ויהוון כפנא ושגושיא הלין רישא אנין דחבלא :

Surget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erunt [terræ] motus [1] in singulis locis, & erunt fames & tumultus. Hæc sunt principia dolorum.

9 חזו דין אנתון נפשכון ישלמונכון גיר לדינא ובכנושתהון תתנגדון וקדם מלכא והגמונא תקומון מטולתי לסהדותהון :

Respicite autem vos [2] animam vestram: tradent enim vos in iudiciis, et in synagogis eorū flagellabimini, et ante reges et præsides stabitis propter me in testimonium illorum.

10 לוקדם דין עתידא דתתכרז סברתי בכלהון עממא :

Antè autem futurum est vt promulgetur Euangelium in omnibus Gentibus.

11 אמתי דמקרבין לכון דין דישלמונכון לא תקדמון [e]תאצפון מנא תמללון ולא [f]תרנון אלא הו מדם דמתיהב לכון בהי שעתא הנא מללו לא הוא גיר אנתון ממללין אלא רוחא דקודשא :

Quum adduxerint autem vos vt tradant vos, ne præuenientes soliciti sitis quid loquuturi sitis, neque meditemini: sed id quod datū fuerit vobis in illa hora, ipsū loquimini. nō enim vos estis loquētes, sed Spiritus sāctus.

12 ישלם דין אחא לאחוהי למותא ואבא לברה ויקומון בניא על אבהיהון וימיתון אנון :

Tradet autem frater fratrē suum in mortem, et pater filium suum: et insurgent filii aduersus parētes suos, et morte afficient eos.

13 ותהוון סניאין מן כל נש מטול שמי מן דין [g]דיסיבר עד מא לחרתא [h]הו יחא :

Et eritis exosi ab omni homine propter nomē meū: qui autē perseuerauerit vsque in finem, ipse [3] saluus erit.

14 מא דין דחזיתון אתא טנפתא דחורבא הי דאמירא בדניאיל נביא דקימא איכא דלא [i]ולא הו דקרא יסתכל הידין אילין דביהוד אנון יערקון לטורא : ומן

Quū autē videritis aduenietē abominationē desolationis, eā quæ dicta est in Daniil propheta, stātē vbi nō oportet, (qui legit animaduertat) tunc qui in Iudæa erunt, fugiant in montem.

[a] שלם

[b] שרא

[c] ערכיל טעמו ערין:

[d] חרתא טעמו אחרית:

[e] יצף

[f] רנא

[g] סבר

[h] חיא

[i] ולא טעמו צריך או ראוי:

1 Ad verb. In loco, loco. Hebr.

2 Idest, Vosipsos, Anima enim alicuius pro seipso, non tantùm Hebraicè, sed etiam Chaldaicè & Syrè dicitur, quod perpetuò in Nouo Testamento obserua relicet: nec opus est vbicunque recurrit id repetere.

3 Id est, Viuet, Hebraismus.

Ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβάτω εἰς τὴν οἰκίαν, μηδὲ εἰσελθέτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ. 15

Qui verò *fuerit* ſupra domũ, ne deſcendat domũ, nec ingrediatur vt quicquam ſumat è domo ſua.

Καὶ ὁ εἰς τὸν ἀγρὸν ὤν, μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω, ἆραι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ. 16

Et qui fuerit in agro, ne reuertatur retrò vt ſumat pallium ſuum.

Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. 17 Προσεύχεσθε δὲ ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος. 18

Væ autem ventrem ferentibus & lactantibus per illos dies.

Orate verò ne fiat fuga veſtra hyeme.

Ἔσονται γὰρ αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι θλίψις οἵα οὐ γέγονε τοιαύτη ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως ἧς ἔκτισεν ὁ Θεός, ἕως τοῦ νῦν, καὶ οὐ μὴ γένηται. 19

Erunt enim dies illi *talis* oppreſſio qualis non fuit à principio rerum conditarum quas cõdidit Deus, vſque ad hoc tempus, nec erit.

Καὶ εἰ μὴ Κύριος ἐκολόβωσε τὰς ἡμέρας, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ· ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς οὓς ἐξελέξατο, ἐκολόβωσε τὰς ἡμέρας. 20

Et niſi Dominus contraxiſſet dies illos, omnis caro periret: ſed propter electos quos elegit, contraxit dies illos.

Matth.24.29 luc.21.8

Καὶ τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, Ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστός, ἢ ἰδοὺ ἐκεῖ· μὴ πιστεύσητε. 21

¶Ac tum ſiquis vobis dixerit, Ecce hîc Chriſtus, vel, Ecce illic: ne credite.

Ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται· καὶ δώσουσι σημεῖα καὶ τέρατα, πρὸς τὸ ἀποπλανᾷν (εἰ δυνατὸν) καὶ τοὺς ἐκλεκτούς. 22

Surgent enim pſeudochriſti & pſeudoprophetæ: & edent ſigna ac miracula, ad ſeducendum (ſi fieri poſſit) etiam electos.

Ὑμεῖς δὲ βλέπετε. Ἰδοὺ, προείρηκα ὑμῖν πάντα. 23

Vos autem cauete. Ecce, prædixi vobis omnia.

Ezech.32.7 eſa.13.10 ioel.2 1031 & 3.15

Ἀλλ' ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, μετὰ τὴν θλίψιν ἐκείνην, ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. 24

¶Cæterùm per illos dies, poſt oppreſſionem illam, ſol obſcurabitur, nec dabit luna ſplendorem ſuum.

Καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔσονται ἐκπίπτοντες, καὶ αἱ δυνάμεις αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς σαλευθήσονται. 25

Et ſtellæ cæli excident, & poteſtates quæ in cælis *ſunt* concutientur.

Καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν νεφέλαις μετὰ δυνάμεως πολλῆς καὶ δόξης. 26

Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potentia multa & gloria.

Καὶ τότε ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ ἐπισυνάξει τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἄκρου γῆς ἕως ἄκρου οὐρανοῦ. 27

Ipſe verò tunc mittet Angelos ſuos, & ſuos electos coget à quatuor ventis, ab extremo terræ vſque ad extremum cæli.

ומן [a]דבאגרא הו לא [b]יחות ולא [c]יעול למשקל [d]מדם מן ביתה :

15 *Et qui in tecto est, nō descēdat nec ingrediatur ad tollendum aliquid è domo sua.*

ומן דבחקלא הו לא יתהפך לבסתרה דישקול לבשה :

16 *Et is qui in agro est, non conuertat se post tergū suū vt tollat vestē suā.*

וי דין לבטנתא ולאילין דמינקן בהנון יומתא :

17 *Væ autem in vtero habentibus, et eis quæ lactant in illis diebus.*

צלו דין דלא יהוא ערוקכון בסתוא :

18 *Orate autem ne sit fuga vestra in hyeme.*

יהוא גיר ביומתא הנון אולצנא דלא הוא אכותה מן ריש בריתא דברא אלהא ועד מא להשא ולא יהוא :

19 *Erit enim in diebus illis afflictio qualis non fuit à principio creationis [rerum] quas creauit, Deus et vsque nunc, neque erit.*

ואלו לא מריא [e]דכרי יומתא הנון לא חיא הוא כל בסר אלא מטול [f]גביא דגבא כרי יומתא הנון :

20 *Et nisi Dominus esset qui decurtauit dies illos,*[4] *non viueret vlla caro: sed propter electos quos elegit, decurtauit dies illos.*

הידין אן אנש יאמר לכון דהא הרכא הו משיחא והא הר־תמן לא [g]תהימנון :

21 *Tunc si quis dixerit vobis, Ecce, istic est Christus, et ecce illic: ne credatis.*

יקומון גיר משיחא דדגלותא ונביא דכדבותא [h]ויתלון [i]אתותא ותדמרתא ויטעון אן משכחא אף לגביא :

22 *Surgent enim christi falsi & prophetæ mendaces: ac dabunt signa & prodigia, et in errorem inducent (si possibile esset) etiam electos.*

אנתון דין אזדהרו הא קדמת אמרת לכון כל מדם :

23 *Vos autem cauete. Ecce, antea dixi vobis omnia.*

בהנון דין יומתא בתר אולצנא הו שמשא יחשך וסהרא לא [l]יתל נוהרה :

24 *In illis autem diebus post afflictionem illam sol obscurabitur, & luna non dabit splendorem suum.*

וכוכבא [m]יפלון מן שמיא וחילותא דשמיא [n]יתתזיעון :

25 *Et stellæ cadent de cælo, et virtutes cæli commouebuntur.*

והידין יחזוניהי לברה דאנשא כד אתא בעננא עם חילא רבא ועם שובחא :

26 *Et tunc videbunt Filium hominis venientē in nube cum potestate magna & gloria.*

והידין ישדר מלאכוהי ויכנש לגבוהי מן ארבעתיהין רוחא מן רישה דארעא ועד־מא לרישה דשמיא :

27 *Et tunc mittet Angelos suos, & congregabit electos suos à quatuor ventis, à*[5] *capite terræ, et vsque ad caput cæli.*

מן

Marginal notes (Hebrew): [a] אגר [b] נחת [c] עול [d] מדם כמו דבר : [e] כרה שטעמו קצר : [f] גבא [g] אמן [h] נתל כמו נתן [i] אית [k] דמר כמו תמה : [l] נתל כמו נתן : [m] נפל [n] זוע

4 Id est, Salua fieret. Hebraismus.

5 Caput vtrobique pro extremitate accipit.

28 Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν. ὅταν αὐτῆς ἤδη ὁ κλάδος ἁπαλὸς γένηται, καὶ ἐκφύῃ τὰ φύλλα, γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν·

A ficu verò discite parabolam. Quum ramus eius iam tener fit,& germinat folia, nostis propè esse æstatem:

29 Οὕτω καὶ ὑμεῖς ὅταν ταῦτα ἴδητε γινόμενα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἐπὶ θύραις.

Ita & vos, quum hæc videritis fieri,agnoscite propè esse & ad fores *regnum Dei*.

30 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη μέχρις οὗ πάντα ταῦτα γένηται.

Amen dico vobis, nequaquam præterierit hæc ætas vsquedum facta sint hæc omnia.

31 Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.

Cælum & terra præteribunt, sermones autem mei nequaquam præteribunt.

32 Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν οὐρανῷ· οὐδὲ ὁ υἱός, εἰ μὴ ὁ πατήρ.

Sed de die illo ac hora nemo scit,ne Angeli quidem qui in cælo sunt: nec ipse Filius, sed *solus* Pater.

Non est curiose vltimus ille dies inquirendus, quem solus Pater nouit: sed cauendũ potius ne nos imparatos opprimat.

Matth.24.13

33 Βλέπετε, ἀγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε· οὐκ οἴδατε γὰρ πότε ὁ καιρός ἐστιν.

‖Cauete,vigilate & orate: nescitis enim quando tempus illud sit futurum.

34 Ὡς ἄνθρωπος ἀπόδημος ἀφεὶς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, καὶ δοὺς τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἑκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ· καὶ τῷ θυρωρῷ ἐνετείλατο ἵνα γρηγορῇ.

Nã Filius hominis ita est vt quispiam qui peregrè agens relicta domo sua,datáque seruis suis potestate, ac suo cuique opere, ianitori mandauit vt vigilaret.

35 Γρηγορεῖτε οὖν, (οὐκ οἴδατε γὰρ πότε ὁ κύριος τῆς οἰκίας ἔρχεται, ὀψέ, ἢ μεσονυκτίου, ἢ ἀλεκτοροφωνίας, ἢ πρωΐ)

Vigilate igitur, (nescitis enim quando dominus domus veniet, vespere,an media nocte, an in gallicinio,an manè.)

36 Μὴ ἐλθὼν ἐξαίφνης, εὕρῃ ὑμᾶς καθεύδοντας.

Ne quum repentè venerit,inueniat vos dormientes.

37 Ἃ δὲ ὑμῖν λέγω, πᾶσι λέγω, γρηγορεῖτε.

Quæ autem dico vobis,omnibus dico,vigilate.

Κεφάλαιον ιδ.

Cap. XIIII.

Matth.26.1
luc.22.1

1 Ἦν δὲ τὸ πάσχα καὶ τὰ ἄζυμα μετὰ δύο ἡμέρας· καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς πῶς αὐτὸν ἐν δόλῳ κρατήσαντες ἀποκτείνωσιν.

E‖Rat autem pascha & azyma duobus pòst diebus:& quærebant principes sacerdotũ & Scribæ quomodo eum dolo prehensum trucidarent.

Dei voluntate contra hominum consilium accidit vt Christus captus die paschæ solẽni immolaretur, vt figuræ responderet veritas omni ex parte.

2 Ἔλεγον δέ, Μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, μήποτε θόρυβος ἔσται τοῦ λαοῦ.

Dicebant autem, Non in festo, ne tumultus sit populi.

Καὶ

[a] תתא טעמו תאנה : [b] אלף [c] סוך

מן [a]תתא דין [b]ילפו פלאתא דמא דרך [c]סוכיה ופרעו טרפיה ידעין אנתון דמטא קיטא :

28 *A ficu autem discite ænigmata. quia quum tener est ramis suis, & manifestantur folia eius, cognoscitis quòd appropinquat æstas.*

הכנא אף אנתון מא דחזיתון הלין דהוין דעו דקריבא הי על תרעא :

29 *Sic etiam vos quum videritis hæc quòd fiant, scitote [6] quòd propè est ad portam.*

6 Id est, In foribus.

אמין אמר אנא לכון דלא תעבר שרבתא הדא עד מא דהלין כלהין יהוין :

30 *Ammin dico vobis quòd non præteribit generatio hæc vsquequo omnia fiant.*

שמיא וארעא יעברון ומלי לא יעברון :

31 *Cælum & terra præteribũt, & verba mea non præteribunt.*

על דין יומא הו ועל שעתא הי אנש לא ידע אף לא מלאכא דשמיא ולא ברא אלא אן אבא :

32 *De die autem illo et de hora illa nemo nouit, nec etiam Angeli cælorũ, neque Filius: nisi Pater.*

[d] עור [e] צלא [f] זבנא כמו זמן:

חזו [d]אתתעירו [e]וצלו לא גיר ידעין אנתון אמתי הו [f]זבנא :

33 *Videte, vigilate, et orate: non enim nostis quando sit tempus.*

[g] חזק טעמו הלך דרך רחוקה חוץ ממדינתו: [h] תרעא הוא השוער:

איך גברא הו גיר [g]דחזק ושבק ביתה ויהב שולטנא לעבדוהי ולאנש אנש עבדה [h]ולתרעא פקד דיהוא גיר :

34 *Est enim sicut vir [7] qui peregrè profectus, et reliquit domũ suã, deditq; potestatẽ seruis, [8] & vnicuique opus suum, & ianitori præcepit vt esset vigilans.*

7 Vide Matth. 21.33

8 Ad verb. Viro, viro, Hebraismus.

[i] עור [k] במקרא הטעם בעת שקורא:

[i]אתתעירו הכיל דלא ידעין אנתון אמתי אתא מרה דביתא ברמשא או בפלגה דליליא או [k]במקרא תרנגלא או בצפרא:

35 *Vigilate igitur, quia ignoratis quando venit Dominus domus, serò an medio noctis, an in gallicinio, an mané.*

דלמא יאתא מן שליא וישכחכון כד דמכין אנתון :

36 *Ne veniat repentè, & inueniat vos dormientes.*

[l] עור

מדם דלכון דין אמר אנא לכלכון הו אמר אנא הויתון [l]עירין :

37 *Id autem quod vobis dico, omnibus vobis dico, Estote vigilantes.*

קפלאון יד

Cap. XIIII.

[m] פצחא כמו פסחא: [n] אחד

בתר דין תרין יומין הוא הוא [m]פצחא דפטירא ובעין הוו רבי כהנא וספרא איכנא בנכלא [n]יאחדוניהי ויקטלוניהי :

1 *POst duos autẽ dies futurũ erat Petscha azymorum: & quærebant principes Sacerdotum & Legis periti quomodo dolo prehenderent eum, & occiderent eum.*

[o] עדעד הוא החג:

ואמרין הוו לא [o]בעדעדא דלמא יהוא שגושיא בעמא :

2 *Ac dicebant, Non in festo die, ne tumultus sit in populo.*

Καὶ ὄντος αὐτοῦ ἐν Βηθανίᾳ ἐν τῇ 3 οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, κατακειμένου αὐτοῦ ἦλθε γυνὴ ἔχουσα ἀλάβαστρον μύρου, νάρδου πιστικῆς πολυτελοῦς· καὶ συντρίψασα τὸ ἀλάβαστρον, κατέχεεν αὐτοῦ κατὰ τῆς κεφαλῆς.

Quum autem *Iesus* esset Bethaniæ, in domo Simonis Leprosi, accumbente eo venerat mulier habens alabastrum vnguenti nardi liquidæ multi pretii: & confracto alabastro, effuderat ei in caput.

Ἦσαν δέ τινες ἀγανακτοῦντες πρὸς 4 ἑαυτούς, καὶ λέγοντες, Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη τοῦ μύρου γέγονεν;

Quidam autem indignabantur apud sese, & dicebant, Quorsum profusio ista vnguenti facta est?

Temeraria iudicia coram Deo irrita.

Ἠδύνατο γὰρ τοῦτο πραθῆναι ἐ- 5 πάνω τριακοσίων δηναρίων, καὶ δοθῆναι τοῖς πτωχοῖς. Καὶ ἐνεβριμῶντο αὐτῇ.

Nam poterat hoc vendi amplius quàm trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eam.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἄφετε αὐτήν· τί 6 αὐτῇ κόπους παρέχετε; καλὸν ἔργον εἰργάσατο εἰς ἐμέ.

Iesus autem ait, Omittite eam: quid ei molestiã exhibetis? bonũ opus operata est erga me.

Πάντοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε 7 μεθ' ἑαυτῶν, καὶ ὅταν θέλητε, δύνασθε αὐτοὺς εὖ ποιῆσαι· ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε.

Semper enim pauperes habebitis vobiscum, & quandocunque volueritis, potestis eis benefacere: me verò non semper habebitis.

Christus semel atque iterum in se vngi sustinuit certã ob causã: vult autẽ in pauperibus quotidi e vngi.

Ὃ εἶχεν αὕτη, ἐποίησε. προέλαβε 8 μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν.

Hæc quod potuit fecit: occupauit enim vngere meum corpus ad sepulturam.

Occulto spiritus instinctu mulier Christũ vngens proximã eius mortem ac sepulturã omnibus ponit ob oculos.

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἂν κηρυ- 9 χθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο εἰς ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη, λαληθήσεται εἰς μνημόσυνον αὐτῆς.

Amen dico vobis, vbicunq; prædicatũ fuerit Euangeliũ hoc in toto mũdo, etiam id quod ista fecit, dicetur in memoriã ipsius.

Matth.26.14 luc.22.4

Καὶ ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, εἷς τῶν 10 δώδεκα, ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἵνα παραδῷ αὐτὸν αὐτοῖς.

Tunc Iudas Iscariotes, vnus ex duodecim, venit ad principes sacerdotum, vt eum ipsis proderet.

Auaritia zelo charitatis tecta, prodendi ac crucifigẽdi Christi occasio.

Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐχάρησαν· καὶ 11 ἐπηγγείλαντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι. καὶ ἐζήτει πῶς εὐκαίρως αὐτὸν παραδῷ.

Illi verò eo audito gauisi sunt: & polliciti sunt se pecuniam ei daturos. Quærebat igitur quomodo opportunè eum proderet.

Matth.26.17 luc.22.7

Καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύ- 12 μων, ὅτε τὸ πάσχα ἔθυον, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Ποῦ θέλεις ἀπελθόντες ἑτοιμάσωμεν ἵνα φάγῃς τὸ πάσχα;

¶ Ac primo die azymorum, quã do pascha mactabant, dicunt ei discipuli ipsius, Vbi vis vt profecti paremus vt edas pascha?

Christus factus sub Lege pro nobis, pascha celebrat ex Legis præscripto: & simul edito miraculo declarat sese mox in carne passurum, nihilominus Deum esse.

Καὶ Tunc

3 וכד הוא איתוהי הוא בבית עניא [a] בביתה דשמעון גרבא כד סמיך אנתתא דאית עליה [b] שטיפתא דבסמא דנרדין רישיא סני [c] דמיא ופתחתה [d] ואשפעתה על רישה דישוע :

4 אית הוו דין אנשא מן תלמידוהי דאתכאש להון בנפשהון ואמרו דלמנא הוא אבדנא דהנא בסמא :

5 משכח הוא גיר [e] למזדבנו יתיר מן תלת מאא דינרין [f] ולמתיהבו למסכנא [g] ומזדעפין הוו בה :

6 הו דין ישוע אמר שובקוה מנא [h] מהרין אנתון לה עבדא שפירא עבדת לותי :

7 בכל [i] זבן גיר מסכנא אית לכון עמכון ואמתי דצבין אנתון משכחין אנתון דתעבדון להון דשפיר אנא דין לא בכל זבן איתי לותכון :

8 הו דאית הוא לה להדא עבדת וקדמת איך דלקבורתא בסמת גושמי :

9 ואמין אמר אנא לכון דכל איכא דתתכרז סברתי הדא בכלה עלמא ואף מדם דעבדת הדא יתמלל לדוכרנה :

10 יהודא דין סכריוטא חד מן תרעסר אזל לות רבי כהנא איך דישלמיוהי להון לישוע :

11 הנון דין כד שמעו [k] חדיו [l] ואשתודיו כספא [m] דיתלון לה ובעא הוא לה [n] פלעא דישלמיוהי :

12 וביומא קדמיא דפטירא דבה דבחין יהודיא פצחא אמרין לה תלמידוהי איכא צבא אנת דנאזל נטיב לך דתאכול פצחא :

[a] אית
[b] שטיפתא הוא כלי שלשיש לנטור בו השמן הטוב:
[c] דמים שטעמו סחיר:
[d] שפע
[e] זבן
[f] יהב
[g] זעף
[h] מחרין כמו מלאין:
[i] זבן כמו זמן:
[k] חדא
[l] ידה
[m] נתל כמו נתן:
[n] פלעא טעמו זמן הגון:

3 *Et quum ipſe eſſet in Beth-Ania, in domo Schemeũ Leproſi, quũ accũberet, venit ad eũ mulier ſuper quã erat alabaſtrũ vnguenti nardi præſtantis, magni pretii, & illa aperuit ipſum, & effudit ipſum ſuper caput Ieſchuæ.*

4 *Erant autem quidam ex diſcipulis eius, quibus diſplicuit apud ſeſe: ac dixerunt, Ad quid facta eſt perditio huius vnguenti?*

5 *Poterat enim vendi plus quàm trecẽtis [1] denariis, et dari pauperibus. Et iraſcebantur aduerſus eam.*

6 *Ipſe autem Ieſchua dixit, Sinite eam: cur moleſti eſtis ei? Opus bonũ operata eſt erga me.*

7 *Omni tempore enim pauperes ſunt vobis vobiſcum, et quando vultis, poteſtis benefacere eis: ego autem nõ omni tempore ſum vobiſcum.*

8 *[2] Id quod erat huic, operata eſt. Et anteuertit, adeo [3] vt ad ſepulturam aromate condiret corpus meum.*

9 *Et ammin dico vobis, quòd vbicũque prædicabitur Euangelium meũ hoc in vniuerſo mundo, id quoque quod operata eſt hæc, dicetur in memoriam ipſius.*

10 *Iihuda autem Scariuta, vnus ex duodecim, venit ad principes ſacerdotum vt proderet eis Ieſchua.*

11 *Illi verò quum audiuiſſent gauiſi ſunt, et polliciti ſunt argentum quod daturi eſſent ei: et quærebat ſibi opportunitatem vt proderet eum.*

12 *Et die primo azymorum, in quo immolant Iudæi petſcha, dicunt ei diſcipuli eius, Vbi vis vt abeuntes præparemus tibi ad comedendũ petſcha?*

1 De denario. Vide Matth. 18. 28.

2 Id ſt, Quod erat in eius facultate vt faceret, id ipſum fecit.

3 Quum hîc & in pleriſque aliis locis vtriuſque Teſtamenti mentio fiat vnctionis mortuorum, lotionis ſudarii veſtiũ quibus mortui inuoluebantur, & quorundam aliorum ſepeliendi rituum qui à noſtris diuerſi ſunt, nõ erit inutile eos hîc, vt deſcribuntur à Rabbi Moſche, filio Maimon, volumine ſecundo ſui operis, cuius titulus eſt Maimoni in tractatu De luctu cap 4. adſcribere. Hæc verborũ eius eſt ſententia: Mos eſt in Iſraelẽ circa mortuos & eorum ſepulturã, vt quum quis mortuus eſt, eius oculos occludant, & ſi os habuerit apertum, claudatur: faſcia maxillis circũ ligata, ne iterum aperiatur. Obturãtur etiã locus per quem excrementa eiiciuntur, ſed hoc poſtquam corpus fuerit lotum. Vnguentis deinde ex diuerſis aromatum generibus cõfectis vngitur, & detonſo capite, cõuoluitur corpus albis veſtibus lineis ad hoc ipſum paratis, & quæ nõ ſint magni pretii, vt poſſita qualitas ſeruari inter diuites & pauperes. Tegitur quoque facies mortui priuſquam imponatur pheretro, ſudariolo, cuius pretium non excedat quartam partem ſicli. Pheretro deinde impoſitum, humeris hominum geſtatur vſque ad ſepulturam: & ibi antequam corpus tradatur ſepulturæ, quædam recitãtur à maioribus eorũ ad hoc conſcripta, quibus diuina iuſtitia commendatur, & hominum peccata exaggerantur quibus mortem commeriti ſunt, ac oratur Deus vt ita iuſtitiam ſuam exerceat, vt ſe miſericordem quoque eſſe obliuiſci nolit. Poſtea cadauer ſimul cum pheretro, in quo ſupinum iacet, in fouea poſitum tegitur. Denique ad lugẽtes itur, & quædam apud eos recitantur ad eos conſolandum. Quibus peractis abeunt quiſque ad ſua negotia: nec vllũ diſcrimẽ apparet inter diuites & pauperes, inter nobiles & ignobiles, nec in ſepultura mortuorum, nec in conſolatione viuentium.

13 Καὶ ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς, Υπάγετε εἰς τὴν πόλιν· καὶ ἀπαντήσει ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων· ἀκολουθήσατε αὐτῷ.

Tunc mittit duos è discipulis suis, & dicit eis, Abite in vrbem: & occurret vobis quidã portans amphoram aquæ: sequimini eum.

14 Καὶ ὅπου ἐὰν εἰσέλθῃ, εἴπατε τῷ οἰκοδεσπότῃ, Οτι ὁ διδάσκαλος λέγει, Ποῦ ἐστι τὸ κατάλυμα ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω;

Et quocunque introierit, dicite patrifamiliâs, Magister dicit, Vbi est diuersorium vbi pascha cũ discipulis meis edam?

15 Καὶ αὐτὸς ὑμῖν δείξει ἀνώγεον μέγα ἐστρωμένον, ἕτοιμον· ἐκεῖ ἑτοιμάσατε ἡμῖν.

Tunc ipse vobis indicabit cœnaculum magnum stratum, paratũ: illic parate nobis *pascha*.

16 Καὶ ἐξῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἦλθον εἰς τὴν πόλιν, καὶ εὗρον καθὼς εἶπεν αὐτοῖς· καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.

Abierunt igitur discipuli eius, venerúntque in ciuitatem, & inuenerunt *omnia* prout dixerat eis: & parauerunt pascha.

17 Καὶ ὀψίας γενομένης ἔρχεται μετὰ τῶν δώδεκα.

Et quum serum *diei* esset, venit cum duodecim.

Matth.26.20 luc.22.14 ioh.13.21.

18 Καὶ ἀνακειμένων αὐτῶν καὶ ἐσθιόντων, εἶπεν ὁ Ιησοῦς, Αμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, ὁ ἐσθίων μετ' ἐμοῦ.

¶Quúmque accubuissent, & ederent, ait Iesus, Amẽ dico vobis, vnus ex vobis prodet me, qui edit mecum.

Abrogatur typus legalis mox re ipsa implendus, & in eius locum substituitur ἀντίτυπα noui fœderis, ad consummationem vsque mũdi duratura.

19 Οἱ δὲ ἤρξαντο λυπεῖσθαι, καὶ λέγειν αὐτῷ εἷς καθ' εἷς, Μήτι ἐγώ; Καὶ ἄλλος, Μήτι ἐγώ;

Ipsi verò cœperunt contristari, & ei dicere sigillatim, Num ego? & alius, Num ego?

20 Ο δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Εἷς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ τρυβλίον.

Ipse autem respondẽs dixit eis, Vnus ex duodecim, qui *manũ* intingit mecũ in catinũ, *me prodet.*

21 Ο μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ· οὐαὶ δὲ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος.

Filius quidẽ hominis abit prout scriptum est de eo: sed væ homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat homini illi si natus non fuisset.

Matth.26.26 1.cor.11.24

22 Καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν, λαβὼν ὁ Ιησοῦς ἄρτον, εὐλογήσας ἔκλασε· καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.

¶Et edentibus ipsis, quum accepisset Iesus panem, & benedixisset, fregit: dedítque eis, & ait, Accipite, edite: hoc est corpus meũ.

23 Καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς· καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ πάντες.

Et accepto poculo, quũ gratias egisset, dedit eis: & biberunt ex eo omnes.

24 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον.

Et dixit eis, Hoc est sanguis meus Noui illius testamenti, qui pro multis effunditur.

וְשַׁדַּר תְּרֵין מֶן תַּלְמִידַוְהִי וְאָמַר לְהוֹן [a]זִלוּ לַמְדִינְתָּא וְהָא פָּגַע בְּכוֹן גַּבְרָא דַּשְׁקִיל מָאנָא דְּמַיָּא זִלוּ בָּתְרֵהּ׃

[a] אזל

13 *Et misit duos è discipulis suis, & dixit eis, Abite in ciuitatem: & ecce, occurret vobis homo qui baiulat vas aquæ.*[4] *Abite post eum.*

4 Id est, Sequamini eum. Hebr.

וְלַאיכָּא [b]דְּעָאֶל אֶמַרוּ לְמָרֵא בַּיְתָא רַבַּן אָמַר אַיכַו בֵּית [c]מַשְׁרָיָא אֵיכַנָא דֶּאכוּל עַם תַּלְמִידַי פֶּצְחָא׃

[b] עול
[c] שרא

14 *Et quò ingressus fuerit, dicite domino domus, Dominus noster dicit, Vbi est domus conuiuii vbi comedã cum discipulis meis petscha?*

וְהָא מַחוֵא לְכוֹן עֶלִּיתָא רַבְּתָא [d]דְּמַשְׁוְיָא [e]וּמְטַבְיָא תַּמָּן תַּקְנוּ לַן׃

[d] שוא
[e] טיב שטעמו תקן:

15 *Et ecce, indicabit vobis cœnaculũ magnum quod stratum est, & paratum: ibi præparate nobis.*

וּנְפַקוּ תַּלְמִידַוְהִי [f]וְאֶתוּ לַמְדִינְתָּא וְאֶשְׁכַּחוּ אַיכַנָא דְּאָמַר לְהוֹן וְטַיִּבוּ פֶּצְחָא׃

[f] אתא

17 *Et egressi sunt discipuli eius, & venerunt in ciuitatẽ, et inuenerũt sicut dixerat eis, & parauerunt petscha.*

וְכַד הֲוָא רַמְשָׁא אֶתָא עַם תְּרֵ־עֶסְרְתֵהּ׃

17 *Et quum esset serum, venit cum duodecim suis.*

וְכַד סְמִיכִין וְלָעֲסִין אֱמַר יֵשׁוּעַ אַמִּין אָמַר אֶנָא לְכוֹן דְּחַד מֶנְכוֹן דָּאֶכַל עַמִּי הוּ יַשְׁלְמַנִי׃

18 *Quúmque accumberent, & ederent, ait Ieschua, Ammin dico vobis, quòd vnus qui comedit mecum, ipse proditurus est me.*

הֶנוּן דֵּין [g]שָׁרִיו [h]מֶתְתְּעִיקִין וְאָמְרִין לֵהּ חַד חַד לְמָא אֶנָא׃

[g] שרא
[h] עקא

19 *Ipsi verò cœperunt tristitia affici, et dixerũt ei*[5] *quisque sigillatim, Nunquid ego?*

5 Ad verb. Vnus vnus. Hebraismus Gallicè diceretur *Vn d'un* id est, Vnus post alium.

הוּ דֵּין אֱמַר לְהוֹן חַד מֶן תְּרֵ־עֶסַר דְּצָבַע עַמִּי בְּלַגְתָּא׃

20 *Ipse autẽ dixit eis, Vnus ex duodecim qui intingit mecum in catino.*

וּבְרֵהּ דְּאֶנָשָׁא אָזֶל אַיכַנָא דַּכְתִיב עֲלַוְהִי וַי דֵּין לְגַבְרָא הָו דְּבְאִידֵהּ מֶשְׁתְּלֵם בְּרֵהּ דְּאֶנָשָׁא פַּקַּח הֲוָא לֵהּ לְגַבְרָא הָו אֶלּוּ לָא אֶתְיְלֶד׃

21 *Et Filius hominis abit, sicut scriptũ est de eo: væ autem homini illi per cuius manũ proditur Filius hominis. tolerabilius fuisset illi homini si non fuisset natus.*

וְכַד הֶנוּן לָעֲסִין נְסַב יֵשׁוּעַ לַחְמָא וּבָרֵךְ וּקְצָא וִיהַב לְהוֹן וֶאֱמַר לְהוֹן [i]סַבוּ הָנָא [k]אִיתוֹהִי פַּגְרִי׃

[i] נסב
[k] אית

22 *Et quum ipsi ederent, accepit Jeschua panem, & benedixit ac fregit, ac dedit eis: dixítque eis, Accipite: hoc est corpus meum.*

וּנְסַב כָּסָא [l]וְאוֹדִי וּבָרֵךְ וִיהַב לְהוֹן [m]וְאֶשְׁתִּיו מֶנֵּהּ כֻּלְהוֹן׃

[l] ידה
[m] שתה

23 *Et accepit poculum, & gratias egit, ac benedixit, ac dedit eis. Et biberunt ex eo omnes.*

וֶאֱמַר לְהוֹן הָנַו דְּמִי [n]דְּדִיָּתֵקָא חַדַּתָא דַּחֲלָף סַגִּיאֵא [o]מֶתְאֶשֵׁד׃

[n] דיתיקא הוא הברית ונשאל מלשון יון:
[o] אשר

24 *Et ait eis, Hic est sanguis meus Testamenti noui, qui pro multis effunditur.*

אמין

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ πίω ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὅταν αὐτὸ πίνω καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. 25

Amen dico vobis, nō bibā amplius ex fructu vitis vsque ad diē illum quum ipsum bibam nouum in regno Dei.

Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. 26

Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem olearum.

Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι πάντες σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ. ὅτι γέγραπται, Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβατα. 27

Ioh.16.32 Zach.13.7

‖Tunc dicit eis Iesus, Omnes offendemini in me nocte ista, Nam scriptum est, ‖Percutiam pastorē, & dispergentur oues.

Christus prædicit se mox à suis deserendum, eos tamen minimè deserturum.

Infrà, 16.7

Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐγερθῆναί με, προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. 28

‖Sed postquam surrexero, præibo vobis in Galilæam.

Ὁ δὲ Πέτρος ἔφη αὐτῷ, Καὶ εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται, ἀλλ᾽ οὐκ ἐγώ. 29

Petrus autem dixit ei, Etiamsi omnes offendantur, at non ego.

Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω σοι ὅτι σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. 30

Tunc dicit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie nocte ista, priusquam bis gallus vocem miserit, ter abnegabis me.

Humanæ temeritatis & imbecillitatis tristissimum in præstantissimo homine exemplum proponitur.

Ὁ δὲ ἐκ περισσοῦ ἔλεγε μᾶλλον, Ἐάν με δέῃ συναποθανεῖν σοι, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι. Ὡσαύτως δὲ καὶ πάντες ἔλεγον. 31

At ille multo magis dicebat, Si me oportuerit cōmori tibi, haudquaquam te abnegabo. Itidem autem etiam omnes dicebant.

Matth.26.30 luc.22.19

Καὶ ἔρχονται εἰς χωρίον οὗ τὸ ὄνομα Γεθσημανῆ· καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Καθίσατε ὧδε ἕως προσεύξωμαι. 32

‖Veniunt igitur in locum cuius nomen *est* Gethsemane. Tunc dicit discipulis suis, Sedete hîc vsquedum precatus fuero.

Christus in carne pro nobis assumpta horrificos illos maledictionis Dei terrores subiens, calicem ex Patris manu accipit, quem mox ipse iustus pro iniustis exhauriat.

Καὶ παραλαμβάνει τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην μεθ᾽ ἑαυτοῦ· καὶ ἤρξατο ἐκθαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. 33

Et assumit Petrum & Iacobum & Iohannem secum: cœpítq; expauescere & grauissimè angi.

Καὶ λέγει αὐτοῖς, Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου· μείνατε ὧδε, καὶ γρηγορεῖτε. 34

Et dixit eis, Vndiquaque tristis est anima mea vsque ad mortem: manete hîc, & vigilate.

Καὶ προελθὼν μικρὸν, ἔπεσεν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ προσηύχετο ἵνα, εἰ δυνατόν ἐστι, παρέλθῃ ἀπ᾽ αὐτοῦ ἡ ὥρα. 35

Progressúsq; paululū, procidit in terram: & orauit vt, si possibile esset, abiret ab ipso hora illa.

Καὶ ἔλεγεν, Ἀββᾶ ὁ πατὴρ, πάντα δυνατά σοι· παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ᾽ ἐμοῦ τοῦτο. ἀλλ᾽ οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ. 36

Dixítq;, Abba Pater, omnia possibilia sunt tibi, trāsfer à me istud poculum. verùm non quid ego velim, sed quid tu.

25 אַמִּין אָמַר אֲנָא לְכוּן דְּתוּב לָא אֶשְׁתֵּא מִן יַלְדָּא [a] דַגְּפֵּתָא עַד מָא לְיוֹמָא הָו דְּבֵה [b] אֶשְׁתְּיוְהִי [c] חֲדְתָּאִית בְּמַלְכוּתָא דַּאלָהָא ׃

Ammin dico vobis quòd rursus nō bibam [6] ex producto à vite usque ad diem illum in quo bibam ipsum de nouo in regno Dei.

26 וְשַׁבַּחוּ וְנִפַּקוּ לְטוּר זַיְתֵא ׃

Et laudes dixerūt, ac egreßi sunt in montem Oliuarum.

27 וַאֲמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ כֻּלְּכוּן תֶּתְכַּשְׁלוּן בִּי בְּהָנָא לֶלְיָא כְּתִיב גֵּיר דְּאֶמְחֵא לְרָעְיָא וְיֶתְבַּדְּרוּן אַמְּרָוְהִי ׃

Et ait eis Ieschua, Vos omnes offē-demini in me hac nocte. scriptum est enim, Percutiam pastorem, et disper-gentur oues eius.

28 אֶלָּא מָא [d] דְּקָמֶת קָדַם אֱנָא לְכוּן לַגְלִילָא ׃

Sed quum surrexero, præcedā vos in Galilæam.

29 אֲמַר לֵהּ כִּאפָא אֶן כֻּלְּהוֹן יֶתְכַּשְׁלוּן אֶלָּא לָא אֱנָא ׃

Dixit ei Cipha, Si omnes offensi fuerint, at non ego.

30 אֲמַר לֵהּ יֵשׁוּעַ אַמִּין אָמַר אֱנָא לָךְ דַּאנְתְּ יַוְמָנָא בְּלֶלְיָא הָנָא קֳדַם דְּיֶקְרָא תַּרְנְגָלָא תַּרְתֵּין זַבְנִין תְּלַת תֶּכְפּוּר בִּי ׃

Dixit ei Jeschua, Ammin dico tibi quòd tu hodie in nocte hac, ante-quam cantet gallus duabus vicibus, tribus negabis me.

31 הָו דֵּין יַתִּירָאִית אָמַר הֲוָא דְּאֶן יֶהֱוֵא לִי לַמְמָת עַמָּךְ לָא אֶכְפּוּר בָּךְ מָרִי וַאכְוָתֵהּ אַף כֻּלְּהוֹן תַּלְמִידֵא אֲמַרוּ ׃

Ille autem amplius dicebat, Si fue rit mihi moriendum tecum, nō nega-bo te, Domine mi. Et sicut ipse, etiam omnes discipuli dixerunt.

32 וַאתַו לְדוּכְתָּא אֵידָא דְּמֶתְקְרְיָא גַּד־סִמָּן וַאֲמַר לְתַלְמִידַוְהִי [e] תִּבוּ הָרְכָא עַד מְצַלֵּא אֱנָא ׃

Et venerunt in locum qui voca-tur Gad-Siman, et dixit discipulis suis, Sedete hic donec ego orem.

33 וְדַבַּר עַמֵּהּ לְכִאפָא וְלְיַעֲקוּב וְלְיוּחַנָּן [f] וְשַׁרִי [g] לְמֶתְכַּמָּרוּ [h] וְלְמֶתְעָקוּ ׃

Et accepit secū Cipha et Iaakub & Iuchannan, & cœpit mœstus esse & affici tristitia.

34 וַאֲמַר לְהוֹן [i] כַּרְיָא הִי לָהּ נַפְשִׁי עַד־מָא לְמַוְתָא [k] קַוּו לִי הָרְכָא [l] וְאֶתְתְּעִירוּ ׃

Et dixit eis, Tristis est anima mea vsque ad mortem. Expectate me hic, et vigilate.

35 וַקְרֵב קַלִּיל וְנִפַל עַל אַרְעָא וּמְצַלֵּא הֲוָא דְּאֶן מֶשְׁכַּח תֶּעְבַּר מֶנֵּהּ שָׁעְתָא ׃

[7] Et accesßit paululum, et procidit in terram, et orabat vt, si posset, trās-ir et à se hora illa.

36 וַאֲמַר אַבָּא אֲבִי כֹּל מֵדֶם מֶשְׁכַּח אַנְתְּ אַעֲבַר מֶנִּי כָּסָא הָנָא אֶלָּא לָא [m] צֶבְיָנִי דִּילִי אֶלָּא דִּילָךְ ׃

Et dixit, Pater, mi Pater, omnia potes tu, transire fac à me poculum hoc. non voluntas mea [fiat,] sed tua.

Marginal glosses: [a] גפתא כמו גפן ׃ [b] שתא [c] חדת [d] קום [e] יתב [f] שרא [g] כמר [h] עקא [i] כרה [k] קוח [l] עור

6 Ad verb. Ex partu, siue fœtu, vitis. vel Agenito vitis.

7 In Matthæo est, Et abiit paululū, subaudi, à discipulis suis. Hic verò dicitur accessisse, subaudi ad locum quem nominauit nēpe ad Gad-Siman.

8 Hæc amabilis Dei appellatio pluribus locis recurret, Rom. 8. 15. Galat. 4. 6. Porrò ingeminatio non solùm in Hebræa lingua, sed in quibusvis etiam linguis vehementiā notat. sicut etiam quòd ea simplex nō est, sed aliquid additur, vt hîc, Pater, Pater mi, [vel noster.] quo melius fiducia declaretur.

37 Καὶ ἔρχεται, καὶ εὑρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας· καὶ λέγει τῷ Πέτρῳ, Σίμων, καθεύδεις; οὐκ ἴσχυσας μίαν ὥραν γρηγορῆσαι;

Tũc venit & inuenit eos dormiẽtes: dicítq; Petro, Simon dormis? nõ potuisti vnam horam vigilare?

Horrendum humanæ secordiæ exemplum in ipsis à Christo electis discipulis.

38 Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. τὸ μὲν πνεῦμα, πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής.

Vigilate & precamini, ne introeatis in tentationẽ. spiritus quidem promptus *est*, sed caro infirma.

39 Καὶ πάλιν ἀπελθὼν προσηύξατο, τὸν αὐτὸν λόγον εἰπών.

Et quũ rursus abiisset, precatus est, & eundem sermonem dixit.

40 Καὶ ὑποστρέψας εὗρεν αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας, (ἦσαν γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν βεβαρημένοι) καὶ οὐκ ᾔδεισαν τί αὐτῷ ἀποκριθῶσι.

Et reuersus inuenit eos rursum dormientes, (erant enim oculi eorum grauati) neq; sciebant quid ei responderent.

41 Καὶ ἔρχεται τὸ τρίτον, καὶ λέγει αὐτοῖς, Καθεύδετε τὸ λοιπὸν, καὶ ἀναπαύεσθε. ἀπέχει· ἦλθεν ἡ ὥρα· ἰδοὺ, παραδίδοται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἁμαρτωλῶν.

Et venit tertiò, dicítq; eis, Dormite quod superest, & requiescite. sufficit: venit hora: ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.

42 Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν· ἰδοὺ, ὁ παραδιδούς με ἤγγικε.

Surgite, eamus: ecce, qui prodit me, appropinquauit.

Matth.26.47
luc.22.47
ioh.18.3

43 Καὶ εὐθέως ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, παραγίνεται Ἰούδας, εἷς ὢν τῶν δώδεκα· καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων, παρὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων.

‖Et statim, adhuc eo loquente, adest Iudas qui erat vnus è duodecim: & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, à principibus sacerdotũ & Scribis & senioribus.

Sicut homines Deũ conditorẽ suum desertum ac proditum scientes & volentes sua laude spoliarũt: ita Christus volens pro iniustis satisfacturus, à suis desertus, proditione familiaris sui capitur tãquam latro, vt pœna peccato respondeat, & nos verè proditores, desertores ac sacrilegi ex diaboli laqueo eximamur.

44 Δεδώκει δὲ ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν σύσσημον αὐτοῖς, λέγων, Ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστι· κρατήσατε αὐτὸν, καὶ ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς.

Dederat autẽ eis iste qui eũ prodebat, cõmune signũ, dicẽs, Quẽcunq; osculatus fuero, is est: comprehẽdite eum, & abducite tutó.

45 Καὶ ἐλθὼν, εὐθέως προσελθὼν αὐτῷ, λέγει, Ραββὶ, ῥαββί· καὶ κατεφίλησεν αὐτόν.

Quum igitur venisset, statim accedit ad eum, dicítque ei, Rabbi, rabbi: ac deosculatus est eum.

46 Οἱ δὲ ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν.

Illi verò iniecerunt in eum manus, & ceperunt eum.

47 Εἷς δέ τις τῶν παρεστηκότων σπασάμενος τὴν μάχαιραν, ἔπαισε τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον.

Quidã autẽ adstãtiũ exerto gladio percussit seruũ Põtificis maximi, & abstulit eius auriculam.

48 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με;

Et respõdẽs Iesus dixit eis, Vt aduersus latronẽ existis cũ gladiis & fustibus ad cõprehẽdendum me?

49 Καθ' ἡμέραν ἤμην πρὸς ὑμᾶς ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με· ἀλλ' ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαί.

Quotidie eram apud vos in tẽplo docens, nec cepistis me. Sed *oportet* vt impleantur Scripturæ.

Καὶ Tunc

וְאֶתָא אַשְׁכַּח אֶנּוּן כַּד דָּמְכִין וְאֶמַר לְכִאפָא שְׁמְעוּן דָּמֶכְתְּ לָךְ דְּלָא אֶשְׁכַּחְתְּ חֲדָא שָׁעָא [a]לְמֶתְתְּעָרוּ׃

37 *Et veniens inuenit eos dormiētes: et ait Ciphæ, Schemeū dormis? Nō potuisti vna hora vigilare?*

אֶתְתְּעִירוּ [b]וְצַלּוּ דְּלָא [c]תֶּעֱלוּן [d]לְנֶסְיוֹנָא רוּחָא [e]צָבְיָא [f]וּמְטַיְבָא אֶלָּא פַּגְרָא כְּרִיהּ׃

38 *Vigilate & orate vt non intretis in tentationem. spiritus volūtarius et promptus est, sed corpus infirmum.*

וְאֶזַל תּוּב צַלִּי וְהִי מֶלְתָא אֶמַר׃

39 *Et abiens rursus, orauit, & eundē sermonem dixit.*

וַהְפַךְ תּוּב אֶתָא אַשְׁכַּח אֶנּוּן כַּד דָּמְכִין מֶטּוּל דְּעַיְנֵיהוֹן יַקִּירָן הֲוַי וְלָא יָדְעִין הֲוו מָנָא יֵאמְרוּן לֵהּ׃

40 *Et reuersus est rursum: veniēs inuenit eos dormiētes, quia oculi eorū grauati erant, neque sciebant quid dicerent ei.*

וְאֶתָא [g]דִּתְלָת זַבְנִין וֶאמַר לְהוֹן דְּמַכוּ [h]מֶכִּיל [i]וְאֶתְתְּנִיחוּ [k]מְטָת [l]חַרְתָא וְאֶתַת שָׁעְתָא וְהָא מֶשְׁתְּלֵם בְּרֵהּ דְּאֶנָשָׁא בְּאִידַיְהוֹן דְּחַטָּיָא׃

41 *Et venit tertia vice, & dixit eis, Dormite quod superest, & requiesci te. appropinquat finis, et venit hora. ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.*

קוּמוּ נֵאזַל הָא קְרֶב הָו דְּמַשְׁלֵם לִי׃

42 *Surgite abeamus: ecce, appropinquat is qui prodit me.*

וְעַד הוּ מְמַלֵּל אֶתָא יְהוּדָא סְכַרְיוֹטָא חַד מֶן תְּרֵעֲסַר וְעַמֵּהּ סַגִּיאָא עַם סַפְסְרֵא וְחוּטְרֵא מֶן לְוָת רַבַּי כָּהֲנֵא וְסָפְרֵא וְקַשִּׁישֵׁא׃

43 *Et dū ipse loqueretur, venit Iihuda Sechariuta, vnus ex duodecim, & populus multus cum gladiis et fustibus à principibus sacerdotum et Legisperitis et senioribus.*

וְיַהֵב לְהוֹן אֶתָא מַשְׁלְמָנָא הָו דְּמַשְׁלֵם וֶאמַר הָו דְּנָשֶׁק אֶנָא [m]הוּיוּ אוּחְדוּהִי זְהִירָאִית [n]וְאוֹבְלוּהִי׃

44 *Et dedit eis signum proditor ille qui prodebat, ac dixit, Ille quē osculor, is est: apprehendite eum circunspectè, et abducite eum.*

וּבַר שָׁעְתֵהּ קְרֶב וֶאמַר לֵהּ רַבִּי רַבִּי וְנַשְּׁקֵהּ׃

45 *Et eadē hora accessit, et dixit ei, Domine mi, Domine mi, et osculatus est eum.*

הָנוּן דֵּין [o]אַרְמִיו עֲלַוְהִי אִידַיָּא [p]וְאַחְדוּהִי׃

46 *Illi verò iniecerunt in eum manus, et apprehenderunt eum.*

חַד דֵּין מֶן הָנוּן [q]דְּקָיְמִין שְׁמַט סַיְפָא וּמַחְיֵהּ לְעַבְדֵּהּ דְּרַב כָּהֲנֵא וְשַׁקְלָהּ אֶדְנֵהּ׃

47 *Vnus autem ex illis qui adstabāt, exemit gladium, & percussit seruum principis sacerdotis, et abstulit auriculam eius.*

הוּ דֵּין יֵשׁוּעַ עְנָא וֶאמַר לְהוֹן אַיְךְ דְּעַל גַּיָּסָא נְפַקְתּוּן עֲלַי בְּסַיְפֵא וּבְחוּטְרֵא דְּתֶאחְדוּנָנִי׃

48 *Ipse autem Jeschua respondit, & dixit illis, Sicut contra grassatorem egreßi estis contra me cum gladiis & fustibus vt apprehenderetis me.*

כֻּל־יוֹם לְוָתְכוֹן הֲוִית כַּד [r]מַלֵּף אֶנָא בְּהַיְכְלָא וְלָא אֲחַדְתּוּנָנִי אֶלָּא דְּנֶשְׁתַּלְמוּן כְּתָבֵא הֲוָת הָדָא׃

49 *Quotidie apud vos fui quum docerem in templo, et non apprehendistis me. Sed vt complerentur Scriptura, factum est hoc.*

Aa.iiij.

[a] עור
[b] אלא
[c] עול
[d] נסה
[e] צבא
[f] טיב
[g] דתלה זבנין הפעם השלישית:
[h] סכיל כמו מעתה:
[i] נוח
[k] מטא
[l] חרתא כמו האחרית:
[m] הויו כמו הו אהוא:
[n] יבל
[o] רמא
[p] אחד
[q] קום
[r] אלף

50 Καὶ ἀφέντες αὐτὸν πάντες ἔφυγον.

51 Καὶ εἷς τις νεανίσκος ἠκολούθει αὐτῷ, περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ· καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι.

52 Ὁ δὲ καταλιπὼν τὴν σινδόνα, γυμνὸς ἔφυγεν ἀπ' αὐτῶν.

Matth.26.57 luc.22.54 Ioh.18,24

53 Καὶ ἀπήγαγον τὸν Ἰησοῦν πρὸς τὸν ἀρχιερέα· καὶ συνέρχονται αὐτῷ πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ γραμματεῖς.

54 Καὶ ὁ Πέτρος ἀπὸ μακρόθεν ἠκολούθησεν αὐτῷ ἕως ἔσω εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως· καὶ ἦν συγκαθήμενος μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, καὶ θερμαινόμενος πρὸς τὸ φῶς.

Matth.26.59

55 Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ ὅλον τὸ συνέδριον ἐζήτουν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρίαν, εἰς τὸ θανατῶσαι αὐτόν· καὶ οὐχ εὕρισκον.

56 Πολλοὶ γὰρ ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ· καὶ ἴσαι αἱ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν.

57 Καί τινες ἀναστάντες ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ, λέγοντες,

Ioh.2.19

58 Ὅτι ἡμεῖς ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος, Ὅτι ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον τὸν χειροποίητον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω.

59 Καὶ οὐδὲ οὕτως ἴση ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν.

60 Καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ μέσον, ἐπηρώτησε τὸν Ἰησοῦν, λέγων, Οὐκ ἀποκρίνῃ οὐδέν; τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσι;

61 Ὁ δὲ ἐσιώπα, καὶ οὐδὲν ἀπεκρίνατο. Πάλιν ὁ ἀρχιερεὺς ἐπηρώτα αὐτόν, καὶ λέγει αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ εὐλογητοῦ;

Matth. 24.30

62 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐγώ εἰμι· καὶ ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ.

Ὁ δὲ

Tunc relicto eo omnes fugerūt.

Quidā autē iuuenis sequebatūr eū, amictꝰ sindone super nudū *corpus*: & prehenderūt eum iuuenes.

Omnia pietatis prætextu licēt in Christū grassantibus.

Ipse verò derelicta sindone, nudus effugit ab illis.

‖Tunc abduxerunt Iesum ad Pōtificem maximum: & conuenerūt cum eo omnes principes sacerdotum, & seniores, & Scribæ.

Petrus autem procul sequutus est eum intrò vsque in aulam Pontificis maximi: & erat considens cum ministris, & calefaciens *sese* ad ignem.

‖Principes autem sacerdotum & totus consessus quærebāt testimoniū aduersus Iesum, vt eum morte multarent: nec inueniebant.

Christus adeo innocens vt ne falsis quidem testibus opprimi potuerit, tandē Deū Patrem confessus, damnatur impietatis coram pontifice vt nos qui Deum abnegauimus, verè impii, coram Deo absoluamur.

Nam multi falsum testimoniū dicebāt aduersus eum, sed nō erāt paria ipsorum testimonia.

Tūc quidā surrexerūt, & falsa testati sunt aduersus eū, dicentes,

Nos audiuimus eum dicentem, ‖Ego destruam tēplum hoc quod est manibus factū, & triduo aliud absque manibus factū ædificabo.

Sed ne sic quidem par erat testimonium eorum.

Tum Pontifex maximus quūm assurrexisset in medium, interrogauit Iesum, dicens, Non respondes quicquam? quid *illud est quod* isti aduersum te testificantur?

Ipse verò silebat, & nihil respondit. Rursum Pōtifex maximus eū interrogauit, & dixit ei, Tú*ne* es ille Christꝰ Filius *Dei* benedicti?

Iesus autem dixit, Ego sum: ‖& videbitis Filium hominis sedentē ad dextram potentiæ *Dei*, & venientem cum nubibus cæli.

Pontifex

50 היידין שבקוהי תלמידוהי וערקו :

Tunc deseruerunt eum discipuli eius: et fugerunt.

51 ועלימא חד אתא הוא בתרה ועטיף הוא סדונא ערטל [a] ואחדוהי :

Et adolescens quidam veniebat post eum, et amictus erat [9] sindone nudus. Et apprehenderunt eum.

52 הו דין שבק סדונא וערק ערטל :

Ipse verò reliquit sindonem, et effugit nudus.

53 [b] ואובלוהי לישוע לות קיפא רב כהנא ואתכנשו לותה כלהון רבי כהנא וספרא וקשישא :

Et adduxerunt eũ ad Kaiapha principem sacerdotum: et congregati sunt ad eum omnes principes sacerdotum, & Legisperiti, et seniores.

54 שמעון דין מן רוחקא אתא הוא בתרה עד־מא לגו דרתה דרב כהנא ויתב הוא עם משמשנא [c] ושחן לוקבל נורא :

Schemeun autẽ è longinquo [10] veniebat post eum, vsque in medium atrii principis sacerdotum, et sedebat cum ministris, et calefaciebat se è regione ignis.

55 רבי כהנא דין וכלה כנשהון בעין הוו על ישוע סהדותא [d] דימיתוניהי ולא אשכחו :

Principes autem sacerdotũ, & tota congregatio eorum, quærebant cõtra Jeschua testimonium vt morti traderent eum: & non inuenerunt.

56 כד סגיאא גיר מסהדין עלוהי לא [e] שוין הוי סהדותהון :

Quũ enim multi testarẽtur cõtra eũ, nõ erant paria testimonia eorum.

57 אנשין דין קמו עלוהי סהדא דשוקרא ואמרו :

Quidã autem surrexerunt cõtra eum testes mendaces, & dixerunt,

58 דחנן שמעניהי דאמר דאנא שרא היכלא הנא דעביד באידיא ולתלתא יומין בנא אנא אחרנא דלא עביד באידיא :

Nos audiuimus eũ quòd dixerit, Ego dissoluturus sum templum hoc quod est factum manibus, & in tribus diebus ædificaturus sum aliud quod non erit factum manibus.

59 ואפלא הכנא שויא סהדותהון :

Neque etiam sic par erat testimonium eorum.

60 וקם רב כהנא במצעתא ושאלה לישוע ואמר לא מפנא אנת פתגמא מנא מסהדין עליך הלין :

Et surrexit princeps sacerdotũ in medium, et interrogauit Ieschua, ac dixit, Nõ reddis tu respõsum? Quid testantur contra te isti?

61 הו דין ישוע שתיק הוא ומדם לא עניהי ותוב שאלה רב כהנא ואמר אנת הו משיחא ברה דמברכא :

Ipse verò Ieschua tacebat, & nihil respondebat ei. Et rursus interrogauit eũ princeps sacerdotũ. ac dixit, Es tu Christus filius illius [11] Benedicti?

62 הו דין ישוע אמר לה אנא אנא ותחזון לברה דאנשא דיתב מן ימינא דחילא ואתא על ענני שמיא :

Ipse autem Ieschua dixit ei, Ego sum: et videbitis Filium hominis sedentem à dextra virtutis [Dei,] et venientem in nubibus cæli.

Prin-

רב

---

[a] אחד

[b] יבל

[c] שחן שטעמו חמם

[d] מות

[e] שוא

9 Id est, Nudus erat, nullásque alias habuit vestes præter sindonem qua amictus erat.

10 Id est, Sequebatur eum.

11 Filius Benedicti, id est Dei. Sic enim in communi sermone, & in scribendo, Iudæi epitheton pro nomine Dei proprio יהוה vsurpant, ne si hoc familiarius vtãtur, prophanẽt. Quæ etiã ratio est vt השם, id est nomen illud, loco ipsius, vsurpent ac scribant ידוד, אלהים, pro אלדים, יהוה, & in notandis numeris (quod sanè superstitioni affine est) ponunt ט"ו, pro י"ה quò omni ex parte ab ineffabili nomine abstineant.

Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς, διαῤῥήξας τοὺς χιτῶνας αὐτοῦ, λέγει, Τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; 63

Pōtifex maximus verò diruptis vestibus suis, dixit, Quid adhuc nobis opus est testibus?

Ἠκούσατε τῆς βλασφημίας· τί ὑμῖν φαίνεται; Οἱ δὲ πάντες κατέκριναν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανάτου. 64

Audistis blasphemiã: quid vobis videtur? Illi verò omnes cõtra eũ iudicarunt, ipsum teneri mortis pœna.

Καὶ ἤρξαντό τινες ἐμπτύειν αὐτῷ, καὶ περικαλύπτειν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ κολαφίζειν αὐτὸν, καὶ λέγειν αὐτῷ, Προφήτευσον. καὶ οἱ ὑπηρέται ῥαπίσμασιν αὐτὸν ἔβαλλον. 65

Et cœperunt quidam cõspuere in eum, & obtegere faciẽ eius, & colaphos ei infligere, & dicere ei, Vaticinare. Ministri verò bacillorum ictibus eum cædebant.

Christus omne contumeliarum genus nostro nomine sustinens, æternum decus in se credituris acquirit.

Matth. 26.69
luc. 22.55
ioh. 18.25

Καὶ ὄντος τοῦ Πέτρου ἐν τῇ αὐλῇ κάτω, ἔρχεται μία τῶν παιδισκῶν τοῦ ἀρχιερέως· 66

‖Quum verò Petrus esset in aula inferius, venit quædam ex ancillis Pontificis maximi:

Triste exemplum tũ humanæ imbecillitatis, tum diuinæ misericordiæ, spiritum pœnitentiæ & fidei suis electis donãtis.

Καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον θερμαινόμενον, ἐμβλέψασα αὐτῷ, λέγει, Καὶ σὺ μετὰ τοῦ Ναζαρηνοῦ Ἰησοῦ ἦσθα. 67

Et viso Petro qui *se* calefaciebat, intuita in eum, dixit, Et tu cũ Nazareno Iesu eras.

Ὁ δὲ ἠρνήσατο, λέγων, Οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐπίσταμαι τί σὺ λέγεις. Καὶ ἐξῆλθεν ἔξω εἰς τὸ προαύλιον· καὶ ἀλέκτωρ ἐφώνησε. 68

Ipse verò negauit, dicens, Non noui, neque scio quid tu dicas. Et exiuit extrà in vestibulũ: & gallus vocem misit.

Matth. 27.71
luc. 22.56
ioh. 18.25

Καὶ ἡ παιδίσκη ἰδοῦσα αὐτὸν πάλιν, ἤρξατο λέγειν τοῖς παρεστηκόσιν, Ὅτι οὗτος ἐξ αὐτῶν ἐστιν. 69

‖Tunc ancilla quum rursus vidisset eũ, cœpit dicere iis qui adstabant, Hic est *vnus* ex ipsis.

Ὁ δὲ πάλιν ἠρνεῖτο. Καὶ μετὰ μικρὸν πάλιν οἱ παρεστῶτες ἔλεγον τῷ Πέτρῳ, Ἀληθῶς ἐξ αὐτῶν εἶ· καὶ γὰρ Γαλιλαῖος εἶ, καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει. 70

Ipse verò rursũ negauit. Et rursus paulo pòst q adstabãt dixerũt Petro. Verè ex ipsis es, etenim Galilæus es, & loquutio tua similis est.

Ὁ δὲ ἤρξατο ἀναθεματίζειν καὶ ὀμνύειν, Ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ὃν λέγετε. 71

Ipse autem cœpit execrari & iurare, *dicens*, Non noui hominem istum quem dicitis.

Matth 26.57
ioh. 13.38

Καὶ ἐκ δευτέρου ἀλέκτωρ ἐφώνησε. Καὶ ἀνεμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥήματος οὗ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι δὶς, ἀπαρνήσῃ με τρίς. Καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε. 72

‖Tunc secundò gallus vocẽ misit. & recordatus est Petrus verborum quæ dixerat ei Iesus, Priusquã gallus vocẽ bis miserit, ter me abnegabis. Et quum se proripuisset, fleuit.

Κεφάλαιον ιε

Cap. X V.

Matth. 27.1
luc. 22.66

ΚΑΙ εὐθέως ἐπὶ τὸ πρωῒ συμβούλιον ποιήσαντες οἱ ἀρχιερεῖς μετὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ γραμματέων, 1

καὶ

S‖Tatim autem diluculo, consilio inito, summi sacerdotes cũ senioribus & Scribis - - -

ac

1 Christus vinctus apud iudicis terreni tribunal publicè, nõ suorum (vt ex ipsius iudicis ore constitit) sed nostrorum omniũ peccatorum reus ad crucẽ damnatur: vt nos nocẽtissimi à nostrorum peccatorum noxa liberati, coram Dei ipsius solio, in publico ipsorũ quoque Angelorum consessu absoluamur.

רב כהנא דין צרא כותינה ואמר מנא [a]מכיל מתבעין לן סהדא :

[a] מכיל כמו מעתה :

63 *Princeps verò sacerdotum lacerauit tunicā suam, et dixit, Quid deinceps nobis necessarii sunt testes?*

הא מן פומה שמעתון גודפא מנא מתחזא לכון הנון דין כלהון דנו דחיב הו מותא :

64 *Ecce, ex ore eius audiuistis blasphemiā. Quid videtur vobis? Illi verò omnes iudicauerunt quòd reus esset mortis.*

[b]ושריו אנשין רקין בפרצופה [c]ומחפין[d]אפוהי ומקפחין לה ואמרין אתנבא [e]ודחשא מחין הוו לה על [f]פכוהי :

[b] שרא
[c] חפף
[d] אנף
[e] דחשא הם עברי השוטרים
[f] פכוהי טעמו לחייו:

65 *Et cœperunt quidam[12] expuere in faciem eius: et obtegebant vultū eius, & percutiebāt eum, dicebántque, Vaticinare. Et ministri cædebant eum super maxillas eius.*

[12] Ad verb. Expuentes. Hebr. antè sæpe obseruatus.

וכד שמעון לתחת בדרתא אתת חדא עלימתא דרב כהנא :

66 *Et quum Schemeū [esset] inferius in atrio, venit vna puella Principis sacerdotum:*

חזתה[g]דשחין[h]וחרת בה ואמרא לה ואף אנת עם ישוע הוית נצריא :

[g] שחן טעמו חמם:
[h] חור

67 *Vidit eum quòd calefaceret se, & intuita est eum, & dixit ei, Tu quoque cum Ieschua eras Natzaraia.*

הו דין כפר ואמר לא ידע אנא מנא אמרא אנתי ונפק לבר [i]לספא וקרא תרנגלא :

[i] ספא כמו סף:

68 *Ipse verò negauit, & dixit, Non noui quid tu dicas. Et exiuit foras ad vestibulum: & cantauit gallus.*

וחזתה תוב עלימתא הי [k]ושרית דתאמר לאילין דקימין דאף הנא מנהון הו :

[k] שרא

69 *Et vidit eū rursus puella illa, & cœpit dicere illis qui adstabant quòd etiam iste ex ipsis esset.*

הו דין תוב כפר ובתר קליל תוב אילין דקימין אמרו לכאפא [l]שרירא'ית מנהון אנת אף גיר גליליא אנת וממללך דמא :

[l] שרירא'ית ר"ל באמת :

70 *Ipse verò rursum negauit. Et post paululum ii qui adstabant dixerūt Ciphæ, Verè ex ipsis es: es enim quoque Galilæus, & sermo tuus est similis.*

הו דין [m]שרי הוא מחרם [n]וימא דלא ידע אנא לה לגברא הנא דאמרין אנתון :

[m] שרא
[n] ימא

71 *Ipse autem incipiebat execrari et iurare, Non noui ego hominem hūc quem vos dicitis.*

ובה בשעתא קרא תרנגלא דתרתין זבנין ואתדכר שמעון מלתא דישוע דאמר הוא לה דקדם דיקרא תרנגלא תרתין זבנין תלת תכפור בי [o]ושרי דיבכא :

[o] שרא

72 *Et eadem hora cantauit gallus secunda vice. et recordatus est Schemeun sermonis Ieschua quem dixerat ei: nempe, Antequam cātet gallus duabus vicibus, tribus negabis me. [13]Et incepit vt fleret.*

[13] Id est, Et incepit flere.

קפלאון יה

Cap. XV.

ומחדא בצפרא עבדו [p]מלכא רבי כהנא עם קשישא ועם ספרא

[p] מלכא טעמו עצה:

1 *ET statim manè inierunt consiliū principes sacerdotum, cum senioribus ac Legisperitis, - - -*

ועם

et cum

καὶ ὅλον τὸ συνέδριον, δήσαντες τὸν Ἰησοῦν ἀπήνεγκαν καὶ παρέδωκαν τῷ Πιλάτῳ.

Καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ, Σὺ λέγεις. 2

Καὶ κατηγόρουν αὐτοῦ οἱ ἀρχιερεῖς πολλά. 3

Matth.27.11 luc.23.3 ioh.18.3

Ὁ δὲ Πιλάτος πάλιν ἐπηρώτησεν αὐτὸν, λέγων, Οὐκ ἀποκρίνῃ οὐδέν; ἴδε πόσα σου καταμαρτυροῦσιν. 4

Ὁ δὲ Ἰησοῦς οὐκέτι οὐδὲν ἀπεκρίθη, ὥστε θαυμάζειν τὸν Πιλάτον. 5

Κατὰ δὲ ἑορτὴν ἀπέλυεν αὐτοῖς ἕνα δέσμιον, ὅνπερ ᾐτοῦντο. 6

Ἦν δὲ ὁ λεγόμενος Βαραββᾶς μετὰ τῶν συστασιαστῶν δεδεμένος, οἵτινες ἐν τῇ στάσει φόνον πεποιήκεισαν. 7

Καὶ ἀναβοήσας ὁ ὄχλος ἤρξατο αἰτεῖσθαι καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς. 8

Ὁ δὲ Πιλάτος ἀπεκρίθη αὐτοῖς λέγων, Θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων; 9

(Ἐγίνωσκε γὰρ ὅτι διὰ φθόνον παραδεδώκεισαν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς) 10

Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀνέσεισαν τὸν ὄχλον ἵνα μᾶλλον τὸν Βαραββᾶν ἀπολύσῃ αὐτοῖς. 11

Ὁ δὲ Πιλάτος ἀποκριθεὶς, πάλιν εἶπεν αὐτοῖς, Τί οὖν θέλετε ποιήσω ὃν λέγετε βασιλέα τῶν Ἰουδαίων; 12

Οἱ δὲ πάλιν ἔκραξαν, Σταύρωσον αὐτόν. 13

Ὁ δὲ Πιλάτος ἔλεγεν αὐτοῖς, Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν; Οἱ δὲ περισσοτέρως ἔκραξαν, Σταύρωσον αὐτόν. 14

Ὁ δὲ Πιλάτος βουλόμενος τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι, ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν Βαραββᾶν, καὶ παρέδωκε τὸν Ἰησοῦν φραγελλώσας ἵνα σταυρωθῇ. 15

Οἱ δὲ

ac toto consessu, vinctum Iesum abduxerunt, tradiderúntque Pilato.

Tunc interrogauit eum Pilatus, Tú*ne* es ille rex Iudæorũ? Ipse verò respondens dixit ei, Tu dicis.

Et multũ accusabant eum principes sacerdotum.

‖Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens, Non respõdes quicquam? ecce quàm multa aduersus te testificantur.

Iesus autẽ nihil amplius respondit, adeo vt miraretur Pilatus.

In festo autẽ dimittebat eis vnũ ex vinctis, quẽcunq; postulassent.

Erat verò quidã qui dicebatur Barabbas, vinctus cũ seditionis sociis, qui cædem per seditionem fecerant.

Et vociferans turba cœpit petere *vt faceret* prout semper ipsis fecerat.

Pilatus autem respondit eis, dicens, Vultis dimittam vobis regẽ illum Iudæorum?

(Nouerat .n. eũ per inuidiã traditũ fuisse à principibꝰ sacerdotũ)

Principes verò sacerdotũ concitarunt turbam vt potius Barabbam ipsis dimitteret.

Tum Pilatus respondens, rursũ dixit eis, Quid ergo vultis faciam isto quẽ dicitis regem Iudæorum?

Ipsi verò rursum clamauerunt, Crucifige eum.

Pilatus autem dicebat eis, Nam quid mali fecit? Illi autẽ amplius clamauerunt, Crucifige eum.

Pilatus autem volens turbæ satisfacere, dimisit eis Barabbam, & Iesum flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

Milites

ועם כלה כנושתא ואסרו לישוע [a]ואובלוהי ואשלמוהי לפילטוס הגמונא׃

et cũ tota cõgregatione: & vinxerũt Ieschua, & adduxerunt eum ac tradiderunt eum Pilato præsidi.

2 ושאלה פילטוס אנת הו מלכא דיהודיא הו דין ענא ואמר לה אנת אמרת׃

Et interrogauit eum Pilatus, Tú ne es rex Iudæorum? Ipse verò respõdit ac dixit ei, Tu dixisti.

3 ואכלין הוו קרצוהי רבי כהנא בסגיאתא׃

Et accusabant eum principes sacerdotum in multis.

4 הו דין פילטוס תוב שאלה ואמר לה לא מפנא אנת פתגמא חזי כמא כסהדין עליך׃

Ipse autem Pilatus rursus interrogauit eum, et dixit ei, Non reddis tu responsum? Vide quàm multa testificentur contra te.

5 הו דין ישוע מדם פתגמא לא יהב איכנא [b]דיתדמר פילטוס׃

Ipse verò Ieschua [t]aliquod respõsũ non dedit, ita vt miraretur Pilatus.

6 [c]מעד הוא דין בכל [d]עאדא [e]למשרא לחון אסירא חד אינא דשאלין׃

Solitus erat autẽ omni festo soluere illis vinctũ vnum quem postularet.

7 ואית הוא חד דמתקרא בר־אבא דאסיר הוא עם [f]עבדי אסטסין הנון דקטלא באסטסין עבדו׃

Et erat quidam qui vocabatur Bar-Abba, qui vinctus erat cum seditiosis illis qui cædem in seditione perpetrauerant.

8 [g]וקעו עמא [h]ושריו למשאל איך [i]דמעד הוא עבד להון׃

Et clamauerunt populus, & cœperũt petere sicut solitus erat facere eis.

9 הו דין פילטוס ענא ואמר להון צבין אנתון אשרא לכון מלכא דיהודיא׃

Ipse verò Pilatus respondit, et dixit eis, Vultis dimittam vobis regem Iudæorum?

10 ידע הוא גיר פילטוס דמן [k]חסמא אשלמוהי רבי כהנא׃

Nouerat enim Pilatus quòd ex inuidia tradidissent eum principes sacerdotum.

11 רבי כהנא דין יתיראית [l]חפטו לכנשא דלבר־אבא ישרא להון׃

Principes verò sacerdotũ amplius solicitauerunt turbas [petere] Bar-Abbam solueret eis.

12 הו דין פילטוס אמר להון מנא הכיל צבין אנתון אעבד להנא דקרא אנתון מלכא דיהודיא׃

Ipse autẽ Pilatus dixit eis, Quid igitur vultis vt faciam ei quem vocatis regem Iudæorum?

13 הנון דין תוב [m]קעו [n]זקופיהי׃

Ipsi verò rursus clamauerunt, Crucifige eum.

14 הו דין פילטוס אמר להון מנא גיר דביש עבד והנון יתיראית קעין הוו זקופיהי׃

Ipse verò Pilatus dixit eis, Quid enim quod malũ sit, fecit? Et illi amplius clamabant, Crucifige eum.

15 פילטוס דין צבא דיעבד צבינא לכנשא ושרא להון לבר־אבא ואשלם להון לישוע כד מנגד דיזדקף׃

Pilatus verò voluit facere volũtatẽ turbarũ, et soluit eis Bar-Abbam. Et tradidit eis Ieschua flagellatum vt crucifigeretur.

[a] יבל

[b] דמר כמו תמה׃

[c] מער טעמו רגיל׃

[d] עאדא ר״ל חג׃

[e] שרא

[f] עבדי אסטסין הם המריבים והוא שם מושאל מלשון יון׃

[g] קעא

[h] שרא

[i] דמער שרגיל׃

[k] חסמא היא הקנאה הבאה על ידי שנאה׃

[l] חפטו לכנשא ר״ל התרלו אצל ההמון׃

[m] קעא

[n] זקף

[t] Id est, Nullum responsum dedit. Hebraismus.

16 Οἱ δὲ στρατιῶται ἀπήγαγον αὐτὸν ἔσω τῆς αὐλῆς, ὅ ἐστι πραιτώριον, καὶ συγκαλοῦσιν ὅλην τὴν σπεῖραν.

Milites verò abduxerunt eum intra aulam, id est prætorium, & conuocarunt totam cohortem.

17 Καὶ ἐνδύουσιν αὐτὸν πορφύραν, καὶ περιτιθέασιν αὐτῷ πλέξαντες ἀκάνθινον στέφανον.

Et induerunt eum purpura, & circumposuerunt ei contextam coronam spineam.

18 Καὶ ἤρξαντο ἀσπάζεσθαι αὐτὸν, Χαῖρε βασιλεῦ τῶν Ἰουδαίων·

Et cœperunt eum salutare, *dicẽtes*, Aue rex Iudæorum.

19 Καὶ ἔτυπτον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καλάμῳ, καὶ ἐνέπτυον αὐτῷ, καὶ τιθέντες τὰ γόνατα προσεκύνουν αὐτῷ.

Et verberabant eius caput calamo, & inspuebant in eum, ac summissis genibus adorabant eum.

20 Καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν πορφύραν, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια τὰ ἴδια· καὶ ἐξάγουσιν αὐτὸν ἵνα σταυρώσωσιν αὐτόν.

Quum autẽ illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt eum vestimentis ipsius: eduxerúntque vt crucifigerent eum.

Matth.27.32
luc.23.26

21 Καὶ ἀγγαρεύουσι παράγοντά τινα Σίμωνα Κυρηναῖον (ἐρχόμενον ἀπ᾽ ἀγροῦ, τὸν πατέρα Ἀλεξάνδρου καὶ Ῥούφου) ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ.

‖Præterea angariarunt prætereũtem quendam Simonem Cyrenæũ (venientem rure, patrem Alexandri & Rufi) vt portaret crucẽ eius.

Impiorũ rabiei nullus modus. Interea verò vel ipsa Christi sub crucis pondere laborantis imbecillitas, arguit agnum ad sacrificium duci.

Matth 27.33
luc.23.33
ioh.19.23

22 Καὶ φέρουσιν αὐτὸν ἐπὶ Γολγοθᾶ τόπον· ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, κρανίου τόπος.

‖Duxerúntque eum in locum Golgotha, quod est, si interpreteris, Caluariæ locus.

Christus extra terrenæ Ierusalem septa educitur in locũ morticiniis pollutũ, non in sese quidem sed in nobis cõtaminatissimus, propter imposita ipsi nostra peccata: vt nos sanguine eius expiati, in celeste sacrariũ introducamur.

23 Καὶ ἐδίδουν αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρνισμένον οἶνον· ὁ δὲ οὐκ ἔλαβε.

Et dederunt ei bibendũ myrrhatum vinum: ipse verò nõ sumpsit.

Matth.27.35
luc.23.33
ioh.19.23

24 Καὶ σταυρώσαντες αὐτὸν, διεμέριζον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον ἐπ᾽ αὐτὰ, τίς τί ἄρῃ.

‖Quúmq; crucifixissent eũ, partiti sunt vestimenta eius, iacta sorte super ea, quis quid tolleret.

Christus nudus in crucem attollitur, et tanquam sceleratorum sceleratissimus omnibus contumeliis afficitur, vt eius iustitia induti, & maledictione benedicti, & vna oblatione sanctificati, in cælum vsque attolamur.

25 Ἦν δὲ ὥρα τρίτη, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

Erat autem hora tertia quando crucifixerunt eum.

26 Καὶ ἦν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ ἐπιγεγραμμένη, Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

Erátq; inscriptio criminis ipsius inscripta *his verbis*, REX ILLE IVDÆORVM.

27 Καὶ σὺν αὐτῷ σταυροῦσι δύο λῃστάς· ἕνα ἐκ δεξιῶν, καὶ ἕνα ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ.

Crucifixerunt etiã cum eo duos latrones: vnum ad dextram, & alterum ad eius sinistram.

28 Καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα, Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη.

Et impleta est Scriptura quæ dicit, ‖Et cũ sceleratis numerat⁹ est.

Esa.53.12
ioh.2.19

29 Καὶ οἱ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν, κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ λέγοντες, Οὐὰ, ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν,

Et qui præteribant, conuitiabãtur ei, mouẽtes capita sua, ac dicẽtes, Vah, ‖*Tu* qui destruis templũ, & triduò ædificas,

Σῶσον

Serua

[a]אסטרטיוטא דין [b]אובלוהי לגו דרתא דאיתיה פרטורין וקרו לכלה [c]אספיר :

16 *Milites autem abduxerunt eum intra atrium quod erat prætorium. Et vocauerunt vniuersam cohortẽ.*

ואלבשוהי ארגונא וגדלו סמו לה כלילא [d]דכובא :

17 *Et induerũt eũ purpura, & intorsam imposuerunt ei coronã spinarũ.*

ושריו למשאל בשלמה שלם מלכא דיהודיא :

18 *Et cœperunt [z]salutare eum, Pax [sit] ô rex Iudæorum.*

ומחין הוו לה על רישה בקניא [e]ורקין הוו [f]באפוהי וברכין הוו על בורכיהון וסגדין לה :

19 *Et percutiebant eum in capite eius arundine, et expuebant in faciẽ eius, & incuruabant se super genua sua, & adorabant eum.*

וכד [g]בזחו בה אשלחוהי ארגונא ואלבשוהי מאנוהי [h]ואפקוהי ד דיזקפוניהי :

20 *Et quum illusissent ei, spoliarunt eum purpura, et induerunt eum vestimentis suis, & duxerunt eum vt crucifigerent eum.*

[i]ושחרו חד דעבר הוא שמעון קוריניא דאתא הוא מן קריתא אבוהי דאלכסנדרוס ודרופוס ד דישקול זקיפה :

21 *Et adegerunt quendam qui trãsibat, Schemeun Kurinaiensem, qui veniebat ex agro, patrem Alechsandri & Ruffi, vt ferret crucem eius.*

ואיתיוהי לגגולתא דוכתא דמתפשקא קרקפתא :

22 *Et adduxerunt eum in Gagultha locum, qui interpretatur Cranium.*

ויהבו לה למשתא חמרא דחליט בה מורא הו דין לא נסב :

23 *Et dederunt ei ad bibendum vinũ in quo erat mixta myrrha: ipse verò non accepit.*

וכד זקפוהי פלגו מאנוהי [k]וארמיו עליהון [l]פסא מנו מנא נסב :

24 *Et quum crucifigerent eum, dispertiuerũt vestimẽta eius, et proiecerũt super ea sortem, quis quid acciperet.*

אית הוא דין שעא תלת כד זקפוהי :

25 *Erat autem hora tertia quum crucifigerent eum.*

וכתיבא הות [m]עלתא דמותה בכתבא **הנו מלכא דיהודיא :**

26 *Et scripta erat causa mortis eius in scripto,* HIC EST REX IVDAEORVM.

וזקפו עמה תרין לסטיא חד מן ימינה וחד מן סמלה :

27 *Et crucifixerũt duos latrones, vnũ à dextera eius, et vnũ à sinistra eius*

ושלם כתבא דאמר דעם עולא אתחשב :

28 *Ac impleta est scriptura quæ dicit, Cum iniquis reputatus est.*

ואף אילין דין דעברין הוו מגדפין הוו עלוהי [n]ומנידין רישיהון ואמרין און שרא היכלא ובנא לה לתלתא יומין :

29 *Sed & illi qui transibãt, cõuitiabãtur ei: et mouebant capita sua, ac dicebant, Vah qui soluis templum, et ædificas illud in tribus diebus.*

פצא

Bb.ij.

[a] אסטרטיוטא הם אנשי מלחמה והוא שם יון:
[b] יבל
[c] אספיר הוא גדוד אנשי מלחמה מלשון יון הוא כא:
[d] כוב טעמו קוץ :
[e] רקק
[f] אנף
[g] בזח כמו בזה:
[h] נפק
[i] שחרו כנגד רצנו הזקיקו:
[k] רמא
[l] פיס הוא הגורל:
[m] עלל
[n] נוד

[z] Ad verb. Rogare de pace eius. Hebraismus jam sæpius annotatus.

Σῶσον σεαυτὸν, καὶ κατάβα ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. 30

Serua teipſum, & deſcende è cruce.

Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἐμπαίζοντες πρὸς ἀλλήλους μετὰ τῶν γραμματέων ἔλεγον, Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. 31

Similiter autem & principes ſacerdotum illudentes dicebant alii ad alios cum Scribis, Alios ſeruauit, ſeipſum ſeruare nõ poteſt.

Ὁ Χριστὸς ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν. Καὶ οἱ συνεσταυρωμένοι αὐτῷ ὠνείδιζον αὐτόν. 34

Chriſtus ille rex Iſrael deſcẽdat nunc è cruce, vt videamus, & credamus. Et qui crucifixi erant cum eo, probris afficiebant eum.

Γενομένης δὲ ὥρας ἕκτης σκότος ἐγένετο ἐφ᾽ ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐννάτης. 33

Quum verò aduenisset hora ſexta, tenebræ factæ ſunt ſuper totã regionem vſq; ad horam nonam.

Καὶ τῇ ὥρᾳ τῇ ἐννάτῃ ἐβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, λέγων, Ἐλωῒ, Ἐλωῒ, λαμμᾶ σαβαχθανί; ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, Ὁ Θεός μου, ὁ Θεός μου, εἰς τί με ἐγκατέλιπες; 34

Et hora nona clamauit Ieſus voce magna, dicens, ‖Eloi, Eloi, lãma ſabachthani? quod eſt, ſiquis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur me deſeruiſti?

Psal.22.1 matth.27.46

Καί τινες τῶν παρεστηκότων ἀκούσαντες, ἔλεγον, Ἰδοὺ, Ἠλίαν φωνεῖ. 35

Et quidam adſtantium quũ audiſſent, dicebant, Ecce, Eliã vocat.

Δραμὼν δὲ εἷς, καὶ γεμίσας σπόγγον ὄξους, περιθείς τε καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτὸν, λέγων, Ἄφετε· ἴδωμεν εἰ ἔρχεται Ἠλίας καθελεῖν αὐτόν. 36

Cucurrit autem quidam, ‖& impleta ſpongia aceto, & circumpoſita calamo, dedit ei potum, dicẽs, Sinite: videamus an veniat Elias ad detrahendum eum.

Psal.69.22

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀφεὶς φωνὴν μεγάλην, ἐξέπνευσε. 37

Ieſus autem emiſſa voce magna, expirauit.

Καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο, ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω. 38

Et aulæum tẽpli fiſſum eſt in duas partes, à ſummo vſq; ad imum.

Ἰδὼν δὲ ὁ κεντυρίων ὁ παρεστηκὼς ἐξ ἐναντίας αὐτοῦ, ὅτι οὕτως κράξας ἐξέπνευσεν, εἶπεν, Ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος οὗτος υἱὸς ἦν Θεοῦ. 39

Quum vidiſſet autem Centurio qui adſtabat ipſi ex aduerſo, eum ita emiſſo clamore expiraſſe, dixit Verè homo iſte Filius erat Dei.

Ἦσαν δὲ καὶ γυναῖκες ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι· ἐν αἷς ἦν καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ μικροῦ καὶ Ἰωσῆ μήτηρ, καὶ Σαλώμη· 40

Erant autẽ etiam mulieres procul ſpectantes: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi parui & Ioſe mater, & Salome:

Αἳ καὶ ὅτε ἦν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, ἠκολούθουν αὐτῷ, καὶ διηκόνουν αὐτῷ· καὶ ἄλλαι πολλαὶ αἱ συναναβᾶσαι αὐτῷ εἰς Ἱεροσόλυμα. 41

Quæ, etiã quũ eſſet in Galilæa, ‖ſequutæ fuerãt eũ, & miniſtrauerãt ei: aliæq; multæ quæ ſimul cum eo aſcenderãt Hieroſolyma.

Luc.8.2

Καὶ ἤδη ὀψίας γενομένης (ἐπεὶ ἦν παρασκευὴ, ὅ ἐστι προσάββατον) Ἠλ- 42

‖Quum autem ſerũ *diei* iã eſſet, (quoniam erat paraſceue, hoc eſt, anteſabbathum)

Matth.27.57 luc.25.50 ioh.19.38

Ira Dei peccata noſtra in Filio ſponſore noſtro vindicantis, tenebrarum horrore ſancitur.

Chriſtus cũ Satana, cum peccatis, cũ morte denique, horrenda illa maledictione Dei armatis, potenter luctans, corpore pendẽs in cruce, ſummis doloribus oppreſſo, animo in inferorum gurgitib. demerſo, emergit tamen vociferãs: & quanuis accepto à morte vulnere, ad tempus vita priuatus, ſumma & ima concutiens, velo templi fiſſo, extortòque à ſuis carnificibus teſtimonio, victorem ſeſe ac dominum omniũ mox declaratum iri, reliquis adhuc obſtinatis & irridentibus hoſtibus denuntiat.

Chriſtus magno cũ virorum pudore, qui dominũ deſeruerãt, teſtes etiam mulieres ſibi delegit, vt quæ fuerint omnium iſtarum rerum ſpectatrices.

פַּצָא נַפְשָׁךְ [a]וְחוּת מֵן זְקִיפָא ׃

30 *Libera teipsũ, & descẽde de cruce.*

[a] נחת

וְהָכַנָא אַף רַבֵּי כָּהֲנֵא גָחֲכִין הֲווּ חַד עַם חַד וְסָפְרֵא וְאָמְרִין אַחֲרָנֵא [b]אַחִי נַפְשֵׁה לָא מֶשְׁכַּח לְמַחָיוּ ׃

31 *Et sic etiam principes sacerdotum ridebant [3] vnus cum alio, & Legisperiti, ac dicebant, Alios [4] seruauit: seipsum non potest seruare.*

[b] חית

[3] Ad verb. Vnus cum vno. Hebr.
[4] Ad verb. Viuificauit. vt paulo post Viuificare.

מְשִׁיחָא מַלְכֵּה דִיסְרָיֵל [c]יֵחוּת הָשָׁא מֵן זְקִיפָא דְנֶחְזֵא [d]וְנַהֵימֵן בֵּה וְאַף הָנוּן דֵּין דַזְקִיפִין הֲווּ עַמֵּה מְחַסְדִין הֲווּ לֵה ׃

32 *Christus rex Israiel descendat nũc de cruce, et videbimus, ac credemus in eũ. Quin et illi qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.*

[c] נחת
[d] אמן

וְכַד הֲוַי שֵׁת שָׁעִין הֲוָא חֶשׁוּכָא עַל כֻּלָּה אַרְעָא עַד מָא לְשָׁעֵא תְשַׁע ׃

33 *Quúmque esset hora sexta, factæ sunt tenebræ super vniuersam terrã, vsque ad horamnonam.*

וּבַתְשַׁע שָׁעִין קְעָא יֵשׁוּעַ בְּקָלָא רָמָא וְאֵמַר אִיל אִיל לְמָנָא שְׁבַקְתָּנִי דְאִיתַיְהָ אֱלָהִי אֱלָהִי לְמָנָא שְׁבַקְתָּנִי ׃

34 *Et hora nona clamauit Ieschua voce elata, et ait, Il, Il, Lemana Scheuaktani. quod est, Deus meus, Deus meus, ad quid deseruisti me?*

וְאֶנָשִׁין דַשְׁמַעוּ מֵן הָנוּן דְקָיְמִין אָמְרִין הֲוַו לְאֵלִיָּא קְרָא ׃

35 *Et quidam qui audierunt ex iis qui adstabãt, dicebãt, Iliah vocauit.*

רַהֵט דֵּין חַד וַמְלָא אַסְפּוּגָא [e]חַלָּא וְאַסַר בְּקַנְיָא [f]דְנַשְׁקְיוְהִי וְאַמְרוּ שְׁבוּקוּ נֶחְזֵא אִן אָתֵא אֵלִיָּא [g]מַחֵת לֵה ׃

36 *Cucurrit autẽ quidã, & impleuit spongiam aceto, & alligauit arundini, vt potum præberet ei. Et dixerunt, Sinite, videamus an veniat Iliah depositurus eum.*

[e] חלא הוא חומץ:
[f] שקה
[g] נחת

הוּ דֵּין יֵשׁוּעַ קְעָא בְּקָלָא רָמָא וַשְׁלֵם ׃

37 *Ipse verò Ieschua clamauit voce elata, & reddidit [spiritum.]*

[h]וְאַפֵּי תַרְעָא דְהַיְכְלָא [i]אֶצְטְרִי לַתְרֵין מֵן לְעֵל עַד־מָא לְתַחַת ׃

38 [5] *Et facies portæ templi fissa est in duo à summo vsque ad imum.*

[h] אנף
[i] צרא

[5] Vide annotata in Matth. 27. 51

כַּד חֲזָא דֵּין [k]קֶנְטְרוּנָא הוּ [l]דְקָאֵם הֲוָא לְוָתֵה דְהָכַנָא קְעָא וַשְׁלֵם אֲמַר [m]שַׁרִירָאִית הָנָא גַבְרָא בְּרֵה הֲוָא דַאלָהָא ׃

39 *Quum vidisset autem Centurio ille qui stabat iuxta eum, quòd sic clamasset, et reddidisset [spiritũ,] dixit, Verè iste homo Filius erat Dei.*

[k] קנטרונא הוא שר המאה מלשון יון :
[l] קום
[m] שריראית ר׳ל׳ באמת :

אִית הֲוַי דֵּין נֵשָׁא מֵן רוּחְקָא דְחָזְיָן הֲוַי מַרְיַם מַגְדְלָיְתָא וּמַרְיַם אֶמֵּה דְיַעֲקוֹב זְעוּרָא וַדְיוֹסֵא וְשָׁלוֹם ׃

40 *Erant autem mulieres procul quæ spectabãt, Mariam Magdelaitha, & Mariam mater Iaakub parui ac Iusse, & Schalum.*

הָנֵין דְכַד הוּ בַגְלִילָא [n]נָקִיפָן הֲוַי לֵה וּמְשַׁמְשָׁן לֵה וְאַחֲרָנְיָתָא סַגִּיאָתָא דַסְלֵקִי הֲוַי עַמֵּה לְאוּרְשְׁלֵם ׃

41 *Quæ quum essent in Galilæa, adhærebant ei, et ministrabant ei, et aliæ multæ quæ ascenderant cum eo in Vrischelem.*

[n] נקיפן טעמו דבקות :

וְכַד הֲוָא רַמְשָׁא דַעֲרוּבְתָא דְאִיתַיְהָ קְדָם שַׁבְּתָא ׃

42 *Quúmque esset serum Parasceues quæ est ante sabbathum,*

43 Ἦλθεν Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, εὐσχήμων βουλευτής, ὃς καὶ αὐτὸς ἦν προσδεχόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· τολμήσας εἰσῆλθε πρὸς Πιλάτον, καὶ ᾐτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

44 Ὁ δὲ Πιλάτος ἐθαύμαζεν εἰ ἤδη τέθνηκε· καὶ προσκαλεσάμενος τὸν κεντυρίωνα, ἐπηρώτησεν αὐτὸν εἰ πάλαι ἀπέθανε.

45 Καὶ γνοὺς ἀπὸ τοῦ κεντυρίωνος, ἐδωρήσατο τὸ σῶμα τῷ Ἰωσήφ.

46 Καὶ ἀγοράσας σινδόνα, καὶ καθελὼν αὐτόν, ἐνείλησε τῇ σινδόνι· καὶ κατέθηκεν αὐτὸν ἐν μνημείῳ ὃ ἦν λελατομημένον ἐκ πέτρας· καὶ προσεκύλισε λίθον ἐπὶ τὴν θύραν τοῦ μνημείου.

47 Ἡ δὲ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία Ἰωσῆ ἐθεώρουν ποῦ τίθεται.

Κεφάλαιον ιϛ.

Luc.24.1 ioh.20.1

1 ΚΑΙ διαγενομένου τοῦ σαββάτου, Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου καὶ Σαλώμη ἠγόρασαν ἀρώματα, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτόν.

2 Καὶ λίαν πρωῒ τῆς μιᾶς σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου.

3 Καὶ ἔλεγον πρὸς ἑαυτάς, Τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου;

4 Καὶ ἀναβλέψασαι θεωροῦσιν ὅτι ἀποκεκύλισται ὁ λίθος· ἦν γὰρ μέγας σφόδρα.

Matth.228.1 ioh.20.12

5 Καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς, περιβεβλημένον στολὴν λευκήν· καὶ ἐξεθαμβήθησαν.

6 Ὁ δὲ λέγει αὐταῖς, Μὴ ἐκθαμβεῖσθε· Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρηνὸν τὸν ἐσταυρωμένον· ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε· ἴδε ὁ τόπος ὅπου ἔθηκαν αὐτόν.

Suprà,14.28 matth.26.32

7 Ἀλλ' ὑπάγετε, εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, καθὼς εἶπεν ὑμῖν.

Καὶ

43 Veniens Ioseph *ortus* ex Arimathæa, honestus senator, qui & ipse expectabat regnum Dei, fidenti animo introiit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu.

44 Pilatus autem miratus est si iã mortuus esset: & aduocato centurione, interrogauit eum an iamdudum mortuus fuisset.

45 Et *re* cognita ex centurione, donauit corpus ipsi Ioseph.

46 Is autem emit sindonem, & detractũ eum inuoluit sindone: deposuítq; in monumento quod erat excisum è petra, & aduoluit saxum ad ostium monumenti.

47 Maria Magdalene verò & Maria Iose *mater* spectabant vbi poneretur.

Cap. XVI.

Angeli resurrectionis Domini testes.

1 ET ‖ quũ exactũ esset Sabbathũ, Maria Magdalene & Maria Iacobi *mater* & Salome emerũt aromata, vt venientes vngerẽt eum.

2 Itaq; valde manè, primo die hebdomadis, veniunt ad monumentum, exorto sole.

3 Dicebántq; inter sese, Quis deuoluet nobis lapidẽ ab ostio monumenti?

4 Et intuitæ, cõspiciũt lapidẽ esse deuolutũ: nã erat magnus valde.

5 ‖ Ingressæ igitur in monumentũ, viderunt iuuenem sedentem ad dextram, amictum stola candida: & expauerunt.

6 Ipse verò dixit eis, Ne expauescite: Iesum illum quæritis Nazarenum qui fuit crucifixus: resurrexit, non est hîc. ecce locus vbi posuerant eum.

7 Sed abite, dicite discipulis eius & Petro, *ipsum* præire vobis in Galilæam: illic eum videbitis, ‖ prout dixit vobis.

Tunc

43 אתא יוסף הו דמן רמתא מיקרא [a]בולוטא אינא דאף הו מסכא הוא למלכותא דאלהא [b]ואמרח [c]ועל לות פילטוס ושאל פגרה דישוע :

Venit Iauſeph ille qui erat à Rametha, honorabilis ſenator, qui etiã ipſe expectabat regnũ Dei: & cõfidentiam ſumpſit, ac ingreſſus eſt ad Pilatum, petiitque corpus Ieſchua.

44 פילטוס דין תמה דאן מן כדו מית וקרא לקנטרונא ושאלה דאן מן קדם [d]עדנא מית :

Pilatus autem miratus eſt ſi iã mortuus eſſet: & vocauit centurionẽ illũ, ac interrogauit eum num ante aliquod tempus mortuus eſſet.

45 וכד [e]ילף יהב פגרה ליוסף :

Et quum didiciſſet, dedit corpus illius Iauſepho.

46 וזבן יוסף כתנא [f]ואחתה וכרכה בה [g]וסמה בקברא דנקיר הוא בשועא ועגל כאפא על תרעה דקברא :

Et emit Iauſeph lineum pãnum: et depoſuit illum ac inuoluit illum in eo, poſuitque illum in ſepulchro quod erat effoſſum in rupe, et deuolui lapidem ſuper oſtium ſepulchri.

47 מרים דין מגדליתא ומרים הי דיוסא חזי איכא [h]דאתתסים :

Mariam verò Magdelaitha et Mariam illa quæ erat Iuſſe viderunt vbi poſitus eſſet.

קפלאון יו

Cap. XVI.

1 וכד עברת שבתא מרים מגדליתא ומרים דיעקוב ושלום זבני [i]חרומא דיאתין ימשחניהי :

Et quum trãſiuiſſet ſabbathum, Mariã Magdelaitha, & Mariam Iaakub, et Schalum, [1] emerãt aromata, vt venientes vngerent eũ.

2 בשפרא דין בחד בשבא אתי לבית קבורא כד דנח שמשא :

In aurora autem in prima [die] [2] in ſabbatho, venerunt ad locum ſepulchri, quum oriretur ſol.

3 ואמרן הוי בנפשהין מן דין עגל לן כאפא מן תרעא דבית קבורא :

Et dicebãt apud ſeipſas, Quis verò deuoluit nobis lapidẽ ab oſtio loci ſepulchri?

4 [k]וחרי חזי דמעגלא הי כאפא רבא הות גיר טב :

Et intuitæ viderũt quòd deuolutus eſſet ille lapis: magnus. n. erat valde.

5 [l]ועלין לבית קבורא [m]וחזי עלימא דיתב מן ימינא ועטיף [n]אסטלא חורתא ותמהי :

Et ingreſſæ ſunt in locum ſepulchri, ac viderunt adoleſcentem qui ſedebat à dextera, et amictus erat ſtola candida: et abſterritæ fuerunt.

6 הו דין אמר להין לא תדחלן לישוע נצריא בעין אנתין הו דאזדקף קם לא הוא תנן הא דוכתא איכא דסים הוא :

Ipſe verò dixit eis, Ne timeatis: Ieſchua Natzrai quæritis qui crucifixus eſt: ſurrexit, non eſt hic. ecce locus vbi poſitus erat.

7 אלא [o]זלין אמרין לתלמידוהי ולכאפא דהא קדם לכון לגלילא תמן תחזוניהי איכנא דאמר לכון :

Sed abite, dicite diſcipulis eius et Ciphæ quòd ecce præcedit vos in Galilæam: illic videbitis eum ſicut dixit vobis.

וכד

[a] בולוטי טעמו יועץ :
[b] מרח טעמו ונשאו לבו :
[c] עול
[d] עדנא טעמו העת ההיא :
[e] אלף
[f] נחת
[g] סום
[h] סום
[i] הרומא ר״ל בשמים :
[k] חור
[l] עול
[m] חזא
[n] אסטלא מעיל או אדרת :
[o] זקף

1 Præteritũ perfectum per plusquam perfectum conuerti, quò clarius appareret cõſenſus inter hunc Euangeliſtam & Lucam, qui diſertè narrat aromata coẽpta fuiſſe pridie quàm ad vngendũ Chriſtum mulieres exirent. Quòd ſi reddidiſſem, Et quum trãſiiſſet ſabbathum emerunt &c. videretur Marcus dicere mulieres exacto ſabbatho & aromata emiſſe, & ad ſepulchrũ profectas eſſe: quod minimè conuenit cum verbis Lucæ. Sciũt autẽ omnes qui Hebræam linguam attigerunt, omnes præteritorũ ſpecies ſub vna contineri.

2 Sabbathũ pro ſeptimana ſumitur, vt initio Matth. 28. annotauimus.

8 Καὶ ἐξελθοῦσαι ταχὺ, ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου· εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις. καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον· ἐφοβοῦντο γάρ.

Tunc abeuntes citò, fugerunt à monumẽto. tenebat enim eas tremor & stupor. neque cuiquam dicebãt: timebant enim.

Ioh.20.16 · Luc.8.2

9 Ἀναστὰς δὲ πρωῒ πρώτῃ σαββάτου, ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια.

Quũ autẽ resurrexisset Iesus, manè primo die hebdomadis ‖apparuit primùm Mariæ Magdalenæ, ‖ex qua eiecerat septem dæmonia.

Christus ipse Mariæ Magdalenæ apparet discipulorum incredulitatẽ exprobrãs.

10 Ἐκείνη πορευθεῖσα ἀπήγγειλε τοῖς μετ' αὐτοῦ γενομένοις, πενθοῦσι καὶ κλαίουσι.

Illa profecta annuntiauit iis qui cum ipso fuerant, lugentibus ac flentibus.

11 Κἀκεῖνοι ἀκούσαντες ὅτι ζῇ, καὶ ἐθεάθη ὑπ' αὐτῆς, ἠπίστησαν.

Illi verò quũ audissent eum viuere & conspectum fuisse ab ea, non crediderunt.

Luc.24.13

12 Μετὰ δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, πορευομένοις εἰς ἀγρόν.

Posteà autẽ ‖duobus ex ipsis ambulantibus apparuit alia forma, quum rus proficiscerentur.

Christus duobus aliis discipulis apparet, et tandẽ etiam ipsis vndecim Apostolis.

13 Κἀκεῖνοι ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν τοῖς λοιποῖς· οὐδὲ ἐκείνοις ἐπίστευσαν.

Et illi abierũt, & annũtiauerũt reliquis: *qui* ne illis q̃dẽ crediderũt.

Luc.24.36 · ioh.20.19

14 Ὕστερον, ἀνακειμένοις αὐτοῖς τοῖς ἕνδεκα ἐφανερώθη, καὶ ὠνείδισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν· ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγηγερμένον οὐκ ἐπίστευσαν.

‖Postremò, vnà sedentibus ipsis vndecim exhibuit sese, & exprobrauit incredulitatem eorũ, & cordis duritiẽ, quòd iis qui ipsũ conspexerãt excitatũ nõ credidissent.

Matth.27.19

15 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει.

Et dixit eis, ‖Profecti in mũdum vniuersum, prædicate Euangeliũ omni creaturæ.

Designãtur Apostoli definito ipsorum munere, docendi videlicet quæ audierant, & sacramenta instituta administrandi: addita edendi miracula potestate.

Ioh.11.48

16 Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς, σωθήσεται· ὁ δὲ ἀπιστήσας, κατακριθήσεται.

Qui crediderit & baptizatus fuerit, seruabitur: ‖qui verò non crediderit, condemnabitur.

Act.16.18 · Act.2.4 & 10.46

17 Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι, ταῦτα παρακολουθήσει, Ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι· γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς·

Signa autem eos qui crediderint hæc subsequentur, ‖Per nomẽ meũ dæmonia eiicient: ‖linguis loquẽtur nouis:

Act.28.5 · Act.28.8

18 Ὄφεις ἀροῦσι· κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψει· ἐπὶ ἀρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσι, καὶ καλῶς ἕξουσιν.

‖Serpentes tollẽt: & siquid lethale biberint, nequaquam nocebit eis: ‖ægrotis manus imponent, & bene habebunt.

Luc.24.5

19 Ὁ μὲν οὖν Κύριος μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς, ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ.

‖Dominus igitur postquam loquutus fuisset eis, sursũ receptus est in cælũ, & sedit ad dextrã Dei.

Christus in terris suo munere defunctus, in cælum ascendit, inde Ecclesiam suam Apostolica doctrina variis signis confirmata, ad fines vsque seculorũ gubernaturus.

Ἐκεῖνοι

Illi

8 וְכַד שְׁמַעֵי עֲרַקֵי וַנְפַקֵי מֶן קַבְרָא אֲחִיד הֲוָא לְהֵין גֵּיר תֵּהָרָא וַרְתִיתָא וַלְאנָשׁ מֶדֶם לָא אֲמַרֵין דַּחִילָן הֲוַי גֵּיר ׃

8 *Et quum audiuiſſet, fugerunt, & egreſſæ ſunt à ſepulchro. apprehenderat enim eas ſtupor et tremor: & nemini quicquam dicebant: timebant enim.*

9 בְּשַׁפְרָא דֵּין בְּחַד בְּשַׁבָּא קָם וַאתְחְזִי לוּקְדַם לְמַרְיַם מַגְדְּלָיְתָא הָי דְשַׁבְעָא שֵׁאדִין [a]אַפֵּק הֲוָא מֶנָּה ׃

9 *In aurora autem, in primo [die] [3] in ſabbatho, ſurrexit, & conſpectus eſt primùm Mariam Magdelaitha illi ex qua ſeptem dæmonia eiecerat.*

10 וְהִי אֶזַלַת סַבְרַת לְהָנוּן דְעַמֵּה הֲווֹ [b]דַאבִילִין הֲוַו וּבָכִין ׃

10 *Et illa profecta nũtiauit iis qui cũ ipſo fuerant qui lugebant & flebãt.*

11 וְהָנוּן כַּד שְׁמַעוּ דָאמְרֵן דְּחַי וַאתְחְזִי לְהֵין לָא [c]הַימֵנוּ אנֵין ׃

11 *Et illi quum audirent quod dicerẽt [mulieres] quòd viueret, & cõſpectus eſſet ſibi, non crediderunt eis.*

12 בָּתַר הָלֵין אֶתְחְזִי לַתְרֵין מֶנְהוֹן בַּדְמוּתָא אֲחרִתָא כַּד מְהַלְכִין וָאזְלִין לַקְרִיתָא ׃

12 *Poſt hæc conſpectus eſt duobus ex ipſis in ſimilitudine alia, quũ ambularent, et irent in pagum.*

13 וְהָנוּן אֲזַלוּ אֲמַרוּ לְשַׁרְכָא אַף לָא לְהָנוּן [d]הַימֵנוּ ׃

13 *Et illi abeuntes dixerunt reliquis: neque illis crediderunt.*

14 אַחֲרָית דֵּין אֶתְחְזִי לַתְרֵי־עֲסַר כַּד סְמִיכִין וְחַסֵד לַזְעוּרוּת הַימָנוּתְהוֹן וַלְקַשְׁיוּת לֵבְּהוֹן דַּלְהָנוּן דַּחֲזָאוּהִי דְּקָם לָא הַימֵנוּ ׃

14 *Poſtremò autẽ conſpectus eſt [4] duodecim accũbentibus, & exprobrauit paruitatẽ fidei eorũ, et duritatẽ cordis eorũ, quòd illis qui vidiſſet ipſum quòd ſurrexiſſet, non credidiſſent.*

15 וַאמַר לְהוֹן [e]זֵלוּ לְעָלְמָא כֻּלֵּה וַאכְרֵזוּ סְבַרְתִּי בְּכֻלָּה בְּרִיתָא ׃

15 *Et ait eis, Abite in mundum vniuerſum, & prædicate Euangelium inter omnes creaturas.*

16 אֵינָא דַּמְהַימֵן [f]וְעָמֵד חָיֵא וַאֵינָא דְּלָא מְהַימֵן מֶתְחַיַּב ׃

16 *Is q credidit, & baptizatur, [5] ſeruatur: et is q nõ credidit, cõdemnatur.*

17 אַתְוָתָא דֵּין לְאִילֵין דַּמְהַימְנִין הָלֵין [g]יְקַפַּן בַּשְׁמִי שֵׁאדֵא [h]יַפְּקוּן וַבְלֶשָׁנֵא חֲדֵתֵא יְמַלְּלוּן ׃

17 *Signa autem eos qui credunt, hæc ſequentur, In nomine meo dæmonia eiicient: et linguis nouis loquentur:*

18 וַחֲוָתָא יֶשְׁקְלוּן וְאֶן סַמָּא דְמַוְתָא יֶשְׁתּוּן לָא [k]יַהֵר אֶנוּן וְאִידַיְהוֹן יְסִימוּן עַל כְּרִיהֵא וְיֶתְחַלְמוּן ׃

18 *Et ſerpentes tollent: & , ſi venenum mortis biberint, nõ moleſtum erit eis: & manus ſuas imponent ſuper infirmos, ac ſanabuntur.*

19 יֵשׁוּעַ דֵּין מָרַן מֶן בָּתַר דְּמַלֵּל עַמְּהוֹן לַשְׁמַיָּא סַלֵּק וִיתֵב מֶן יַמִּינָא דַּאלָהָא ׃

19 *Ieſchua autem Dominus noſter, poſtquam loquutus eſt cum eis, in cælũ aſcendit, et ſedet à dextra Dei.*

[a] נפק
[b] אבל
[c] אמן
[d] אמן
[e] אזל
[f] עמד טעמו טבל:
[g] נקף
[h] נפק
[k] הרה טעמו לאה או הזיק:

3 Id eſt, In ſeptimana.

4 Certũ eſt Iudã proditorem non amplius fuiſſe in illorum conſortio, atque ideo vndecim tantùm erant: ſed tamen in Syriaco textu dicũtur duodecim, non quòd plenus tunc eſſet numerus. ſed ex vſu ſcripturæ maxima pars totius nomẽ retinet. Subtilius etiam dici poſſet reſpici dei ordinationem quæ integra adhuc manebat.

5 Ad verb. Viuit.

Ἐκεῖνοι δὲ ἐξελθόντες ἐκήρυξαν πανταχοῦ, τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος, καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦντος διὰ τῶν ἐπακολουθούντων σημείων.

20 Illi verò egressi prædicarunt vbiq;, ‖Domino vnà operante, & sermonem confirmante per signa subsequentia.

Τὸ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγέλιον.

Euangeliũ secundum Lucam.

Κεφάλαιον α.

Cap. I.

ΕΠΕΙΔΗΠΕΡ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων,

QVoniam multi aggressi sunt componere narrationẽ earum rerum quarum plena fides nobis facta est,

Lucas huius historiæ testes oculatos laudat.

Καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου·

2 Prout tradiderunt nobis qui à principio spectatores ipsi & ministri fuerunt sermonis:

Ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς, καθεξῆς σοι γράψαι, κράτιστε Θεόφιλε·

3 Visum est etiam mihi, omnia altè *repetita* penitus consequuto, ordine *de eis* ad te scribere, præstãtissime Theophile:

Ἵνα ἐπιγνῷς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν.

4 Vt agnoscas earum rerum veritatem quas auditione accepisti.

Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρῴδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἱερεύς τις ὀνόματι Ζαχαρίας, ἐξ ἐφημερίας Ἀβιά· καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρὼν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Ἐλισάβετ.

5 FVit diebus Herodis illius regis Iudææ, sacerdos quidam nomine Zacharias,‖ex vice Abia: vxor verò ipsius *erat* ex filiabus Aaron, & nomen eius Elisabet.

1. Paral. 24. 1

Iohãnes, alter Elias, futurus Christi apparitor, ex stirpe Aaronis, vtroque celebri & inculpato parente, præter ordinẽ naturæ, adhibito duplici miraculo concipitur: vt homines tempestiuè ad audiendũ eius præconium secũdum Prophetarum prædictiones, excitentur.

Ἦσαν δὲ δίκαιοι ἀμφότεροι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Κυρίου ἄμεμπτοι.

6 Erant autem iusti ambo in conspectu Dei, incedẽtes in omnibus mandatis & constitutionibus Domini inculpatè.

Καὶ οὐκ ἦν αὐτοῖς τέκνον, καθότι ἡ Ἐλισάβετ ἦν στεῖρα, καὶ ἀμφότεροι προβεβηκότες ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν ἦσαν.

7 Nec erat ipsis proles, eò quòd esset Elisabet sterilis, & ambo prouecti iam essent ætate.

Factũ

Ἐγένετο

20 חנון דין נפקו ואכרזו בכל דוכא ומרן מעדר הוא להון[a] ומשר מליהון באתותא דעבדין הוו :

[a] שרר טעמו קים:

Illi verò egreßi sunt, et prædicaue rūt in omni loco: Dominúsque auxi lio erat eis, et confirmabat sermonē eorum per signa quæ faciebant.

שלם אונגליון קדישא סברתא דמרקוס דמלל וסבר רהומאית ברהומא:

Finitum est Euangelium sanctū prædicationis Marci, qui loquutus est ac prædicauit Latinè Romæ.

אונגליון קדישא סברתא דלוקוס מסברנא דמלל וסבר יונאית באלכסנדריא רבתא:

Euãgelium sanctum

prædicationis Lucæ Euangelistæ, qui loquutus est & prædicauit Græcè in Alechsandria magna.

קפלאון א

Cap. I.

מטול דסגיאא צבו[b] דיכתבון תשעיתא[c] דסוערנא אילין דחנן מפסינן[d] בחון:

[b] צבא
[c] שעה
[d] פיס

QVoniam multi voluerunt scribere narrationes rerū gestarum illarum de quibus nos persuasi sumus,

2 איך מדם דאשלמו לן הנון דמן קדים הוו חזיא[e] ומשמשנא דילה דמלתא :

[e] חזה

Prout tradiderunt nobis ii qui à principio fuerunt spectatores & ministri ipsius sermonis:

3 אתחזי אף לי מטול דקריב הוית יציפאית[f] לכלהון דכל מדם בטכסה[g] אכתוב לך נציחא תאופילא :

[f] יצף
[g] טכס טעמו סדר:

Visum est etiam mihi, propterea quòd proximus fui accuratè omnibus, vt omnia ordine suo scribam tibi excellens Theauphile:

4 דתדע שררא דמלא[h] אילין דאתתלמדת[i] להין :

[h] מלל
[i] מן למד בא תלמיד ומן תלמיד בא אתתלמד שהוא התפעל:

Vt agnoscas veritatem sermonū eorum in quibus edoctus fuisti.

5 הוא ביומתה דהרודס מלכא דיהודא כהנא חד דשמה הוא זכריא מן תשמשתא דבית אביא ואנתתה מן בנתה דאהרון שמה הוא אלישבע:

FVit in diebus Hiraudis Regis Ihuda sacerdos [1] quidam, cui nomē erat Zachariah, ex ministerio familiæ Abia: et vxor eius ex filiabus Aharun, cuius nomen erat Elischeuah.

[1] Ad verb. Vnus.

6 תריהון דין זדיקין הוו קדם אלהא ומהלכין בכלהון פוקדנוהי ו ובכאנותה[k] דמריא דלא עדלי[l] :

[k] כאן טעמו תום ויושר:
[l] עדלי טעמו תוכחה:

Ambo autem iusti erant coram deo, et incedentes in omnibus mandatis eius, et in rectitudine Domini, sine reprehensione.

7 ברא דין לית הוא להון מטול דאלישבע עקרתא הות ותריהון סגיאי ביומתהון הוו :

Filius autem non erat eis, propterea quòd Elischeuah sterilis esset, & ambo prouecti in diebus suis essent.

הוא

Factum

8 Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἱερατεύειν αὐτὸν ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας αὐτοῦ ἔναντι τοῦ Θεοῦ,

Factum est autẽ quum is sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum,

9 Κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἱερατείας, ἔλαχε τοῦ θυμιᾶσαι, εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου.

Secundum ritum functionis sacerdotalis, sortitus est *munus* suffimenti faciendi, postquam ingressus esset in templum Domini.

Exo.30.7 leuit.16.17

10 Καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦν προσευχόμενον ἔξω τῇ ὥρᾳ τοῦ θυμιάματος.

‖Et tota multitudo populi foris precabatur tempore suffitus.

11 Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἑστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος.

Visus autem est ei Angelus Domini, stans ad dextram altaris suffitus.

12 Καὶ ἐταράχθη Ζαχαρίας ἰδών, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ᾽ αὐτόν.

Et Zacharias *eo* viso turbatus est, & pauor incidit in eum.

13 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος, Μὴ φοβοῦ Ζαχαρία. διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἡ γυνή σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην.

Dixit autem ei Angelus, Ne time Zacharia. nam exaudita est deprecatio tua: vxórque tua Elisabet gignet tibi filium, & vocabis nomen eius Iohannem.

14 Καὶ ἔσται χαρά σοι καὶ ἀγαλλίασις, καὶ πολλοὶ ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ χαρήσονται.

Et erit tibi gaudio & exultationi, multíque super eius natiuitate gaudebunt.

15 Ἔσται γὰρ μέγας ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, καὶ οἶνον καὶ σίκερα οὐ μὴ πίῃ· καὶ Πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ.

Erit enim magnus in cõspectu Domini, & vinum sicerámq; non bibet: & spiritu Sãcto implebitur etiam ab vtero matris suæ:

Malach.4.5 matth

16 Καὶ πολλοὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπιστρέψει ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν.

‖Multósq; filiorũ Israel conuertet ad Dominum Deũ ipsorum.

17 Καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων· ἑτοιμάσαι Κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον.

Nam ipse præcedet in cõspectu eius, cũ spiritu & virtute Eliæ, vt cõuertat corda patrũ in filios, & rebelles ad prudentiã iustorũ: vt paret Domino populum instructũ.

18 Καὶ εἶπε Ζαχαρίας πρὸς τὸν ἄγγελον, Κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο; ἐγὼ γάρ εἰμι πρεσβύτης, καὶ ἡ γυνή μου προβεβηκυῖα ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς.

Tunc dixit Zacharias Angelo, Quo *argumento* istud noscam? ego enim sum senex, & vxor mea prouecta est æstate.

19 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ, Ἐγώ εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπεστάλην λαλῆσαι πρὸς σέ, καὶ εὐαγγελίσασθαί σοι ταῦτα.

Et respondens Angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui adsto in cõspectu Dei: missúsque sum vt te alloquar, & hæc tibi læta nuntiẽ.

Καὶ Et

8 הָוָא הָוָא דֵּין כַּד מְכַהֵן הֲוָא [a]בְּטֶכְסָא דְּתֶשְׁמֶשְׁתֵּהּ קֳדָם אֱלָהָא ׃

8 *Factum eſt autem quum ſacerdotio fungeretur in ordine miniſterii ſui coram Deo,*

9 [b]בַּעְיָדָא דְּכָהֲנוּתָא [c]מְטָיְהִי דַּיְסִים בֶּסְמֵא וְעַל לְהַיְכְלֵהּ דְּמָרְיָא ׃

9 *Secundũ cõſuetudinẽ ſacerdotii, euenit ei vt [1] poneret aromata. Et ingreſſus eſt in templum Domini.*

10 וְכֻלֵּהּ כֶּנְשָׁא דְּעַמָּא מְצַלֵּא הֲוָא לְבַר [d]בְּעֶדְנָא דְּבֶסְמֵא ׃

10 *Omnis autẽ congregatio populi orans erat foris tẽpore [3] aromatum.*

11 וְאֶתְחְזִי לֵהּ לַזְכַרְיָא מַלְאַכָא דְּמָרְיָא [e]דְּקָאֵם מֶן יַמִּינָא דְּמַדְבְּחָא דְּבֶסְמֵא ׃

11 *Et conſpectus eſt Zachariah Angelus Domini ſtans à dextra [4] altaris aromatum.*

12 [f]וְאֶשְׁתְּגַשׁ זְכַרְיָא כַּד חֲזָיְהִי וּדְחַלְתָא נֶפְלַת עֲלַוְהִי ׃

12 *Et cõturbatus eſt Zachariah quũ videret eũ, & timor incidit ſuper eũ.*

13 וְאֶמַר לֵהּ מַלְאַכָא לָא תֶּדְחַל זְכַרְיָא מֶטוּל דְּאֶשְׁתַּמְעַת צְלוּתָךְ וְאַנְתְּתָךְ אֱלִישֶׁבַע [g]תֵּאלְדִי לָךְ בְּרָא וְתֶקְרָא שְׁמֵהּ יוּחַנָּן ׃

13 *Et dixit ei Angelus, Ne timeas Zachariah, quia exaudita eſt oratio tua, et vxor tua Eliſcheuah pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Iuchannan.*

14 וְתֶהֱוֵא לָךְ [h]חַדוּתָא [i]וַרְוָזָא וְסַגִּיָּאֵא נֶחֱדוּן [k]בְּמַוְלָדֵהּ ׃

14 *Eritque tibi gaudium et exultatio: et multi gaudebũt de eius natiuitate.*

15 נֶהֱוֵא גֵּיר רַב קֳדָם מָרְיָא וְחַמְרָא וְשַׁכְרָא לָא נֶשְׁתֵּא וְרוּחָא דְּקוּדְשָׁא נֶתְמְלֵא עַד הוּ בְּכַרְסָא דְּאֶמֵּהּ ׃

15 *Erit enim magnus corã Domino, & vinũ & ſiceram nõ bibet: et Spiritu ſancto implebitur adhuc exiſtens in ventre matris ſuæ.*

16 וְסַגִּיָּאֵא מֶן בְּנַי יִסְרָיֵל נַפְנֵא אֶנּוּן לְוָת מָרְיָא אֱלָהָהוּן ׃

16 *Et multos ex filiis Iiſraiel conuertet ad Dominum Deum ipſorum.*

17 וְהוּ נֵאזַל קֳדָמַוְהִי בְּרוּחָא וּבְחַיְלָא דְּאֵלִיָּא נְבִיָּא דְּנַפְנֵא לֶבָּא דַּאבְהֵא עַל בְּנַיָּא וַלְאַילֵין דְּלָא [l]מֶתְטַפְּסִין לְיַדַּעְתָּא [m]דְּכָאנֵא [n]וְנַטֵּיב לְמָרְיָא עַמָּא גְּמִירָא ׃

17 *Et ipſe [5] præcedet eum in Spiritu, et in virtute Iliah prophetæ: vt cõuertat cor patrum ſuper filios, et eos qui ſunt [6] contumaces, ad cognitionem rectorum: et præparabit Domino populum perfectum.*

18 וְאֶמַר זְכַרְיָא לְמַלְאַכָא אַיכַנָא אֵדַע הָדָא אֶנָא גֵּיר אִיתַי סָבָא וְאַנְתְּתִי סְגִיאַת בְּיַוְמָתָהּ הָי ׃

18 *Et dixit Zachariah ad Angelum, Quomodo noſcam iſtud? Ego enim ſum ſenex, & vxor mea prouecta in diebus ſuis eſt.*

19 וַעְנָא מַלְאַכָא וְאֶמַר לֵהּ אֶנָא אֶנָא גַּבְרִיאֵיל [o]דְּקָאֵם אֶנָא קֳדָם אֱלָהָא [p]וְאֶשְׁתַּלְחֵת דְּאֶמַלֵּל עַמָּךְ וְאֶסַבְּרָךְ הָלֵין ׃

19 *Et reſpondit Angelus, & dixit ei, Ego ſum [7] Gabriil, qui aſto coram Deo, et miſſus ſum vt loquar tecũ, et nuntiem tibi hæc.*

a טכסא טעסר סדר׃
b עידא טעמו מנהג׃
c מטא
d בעדנא דבסמא בעת הקטורת׃
e קום
f שגש
g ילד
h חדא
i רוז
k ילד
l טפס
m כאן טעמו תם וישר׃
n טיב
o קום
p שלח

1 Hebraiſmus eſt, Vt ſuffitum faceret, hoc eſt, Vt offerret ſuffitum.

3 Id eſt Suffitus.

4 Id eſt, Altaris quod dicebatur thymiamatis.

5 Ad verb, Ibit ante eum.

6 Ad verb. Qui non perſuadẽtur, vel Qui nõ acqnieſcunt: ſubaudi veritati.

7 Nuſquam in veteri Teſtamento in libris antè captiuitatem Babylonicã ſcriptis, propria Angelorũ nomina exprimũtur: imò interrogati de ſuo nomine leguntur recuſaſſe id indicare. At poſt transmigrationem in Babylonem, & in veteri & in nouo Teſtamento eorum nomina expreſſa ponuntur. Vnde illud R. Simonis filii Lalziſch in Talmud Ieroſolymitano in volumine De principio anni, cap. 1. Patres noſtri nomina Angelorũ ſecũ adduxerunt ex Babylone.

20 Καὶ ἰδού, ἔσῃ σιωπῶν καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι, ἄχρι ἧς ἡμέρας γένηται ταῦτα· ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπίστευσας τοῖς λόγοις μου, οἵτινες πληρωθήσονται εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν.

Et ecce, silebis, nec loqui poteris *ad eum* vsq; diem quo hæc fiãt: eo quòd non credidisti sermonibus meis, qui implebuntur tempore suo.

21 Καὶ ἦν ὁ λαὸς προσδοκῶν τὸν Ζαχαρίαν· καὶ ἐθαύμαζον ἐν τῷ χρονίζειν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ.

Erat autem populus expectans Zachariam: & mirabantur quòd is tardaret in templo.

22 Ἐξελθὼν δὲ οὐκ ἠδύνατο λαλῆσαι αὐτοῖς· καὶ ἐπέγνωσαν ὅτι ὀπτασίαν ἑώρακεν ἐν τῷ ναῷ· καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς, καὶ διέμενε κωφός.

Ille verò egressus nõ poterat eis loqui: & cognouerunt eum visionem vidisse in templo. Nam ipse innuebat eis: permansitq; mutus.

23 Καὶ ἐγένετο, ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Et factum est, vt impleti sunt dies ministerii ipsius, abiit domum suam.

24 Μετὰ δὲ ταύτας τὰς ἡμέρας συνέλαβεν Ἐλισάβετ ἡ γυνὴ αὐτοῦ· καὶ περιέκρυβεν ἑαυτὴν μῆνας πέντε, λέγουσα,

Post illos autem dies concepit Elisabet vxor eius: & occultauit se mensibus quinque, dicens,

25 Ὅτι οὕτω μοι πεποίηκεν ὁ Κύριος ἐν ἡμέραις αἷς ἐπεῖδεν ἀφελεῖν τὸ ὄνειδός μου ἐν ἀνθρώποις.

Nempe ita mihi fecit Dominus diebus quibus *me* intuitus est *vt* auferret probrum illud meum inter homines.

26 Ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας ᾗ ὄνομα Ναζαρέθ,

Mense autem sexto missus est Angelus Gabriel à Deo in vrbem Galilææ cui nomen Nazareth,

Angelus nascituro Domino inseruiens, ad virginem Mariã mittitur, in qua Filius Altissimi Dauidi promissus, virtute Spiritus sancti cõcipitur.

Matth. 1.18

27 Πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ, ἐξ οἴκου Δαβίδ· καὶ τὸ ὄνομα τῆς παρθένου, Μαριάμ.

‖Ad virginẽ despõsam viro cui nomẽ erat Ioseph, ex domo Dauid: nomen autẽ virginis *erat* Maria.

28 Καὶ εἰσελθὼν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτήν, εἶπε, Χαῖρε κεχαριτωμένη· ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν.

Ingressus igitur Angelus ad eã, dixit, Aue gratis dilecta: Dominus tecum *est*: benedicta tu inter mulieres.

29 Ἡ δὲ ἰδοῦσα διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ· καὶ διελογίζετο ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος.

Illa verò quũ *eũ* vidisset, perturbata est super eius sermone: & cogitabat qualis esset salutatio ista.

30 Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος αὐτῇ, Μὴ φοβοῦ Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ.

Tunc dixit ei Angelus, Ne time Maria: *es* enim in gratia apud Deum.

Esa. 7.14

Infrà, 2.21 matth. 1.21

31 Καὶ ἰδού, συλλήψῃ ἐν γαστρί, καὶ τέξῃ υἱόν· καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν.

‖Et ecce, concipies in vtero, & paries filium: ‖& vocabis nomen eius Iesum.

Οὗτος Hic

[a] מכיל תהוא שתיק ולא תשכח למללו עד מא ליומא דהלין יהוין על דלא [b] הימנת למלי הלין [c] דמתמלין [d] בזבנהין :

20 *Deinceps eris tacitus, neque poteris loqui usque in diem quo hæc fiet, eo quòd non credidisti sermonibus meis, qui implebuntur tempore suo.*

[a] מכיל טעמו מעתה : [b] אמן [c] מלא [d] זבן כמו זמן : [e] קום [f] סכא [g] תוחרתה ר״ל האחרון :

עמא דין [e] קאם הוא [f] ומסכא לזכריא ותמיהין הוו על [g] תוחרתה דבהיכלא :

21 *Populus autem stabat, et expectabat Zachariah, & mirabantur de mora eius [8] quæ [fieret] in templo.*

8 Id est, Quòd tādiu maneret in tēplo, hoc est, in sacratiori parte templi.

כד נפק דין זכריא לא משכח הוא דנמלל עמהון ואסתכלו דחזוא חזא בהיכלא והו מרמז רמז הוא להון [h] וקוי כד חרש :

22 *Quum egressus autem esset Zachariah, nō poterat loqui cum eis: et intellexerūt quòd visionem vidisset in templo. & ipse innuebat nutu eis, et mansit quasi mutus.*

[h] קוה

וכד אתמליו יומתא דתשמשתה אתא לביתה :

23 *Et quum impleti essent dies ministerii eius, iuit in domum suam.*

והוא מן בתר יומתא הנון [i] בטנת אלישבע אנתתה [k] ומטשיא הורת נפשה ירחא חמשא ואמרא הות :

24 *Et factum est post dies eos in vtero concepit Elischeua vxor eius: & occultabat se ipsam mensibus quinque, ac dicebat,*

[i] בטן טעמו הרה : [k] טשא

דהלין עבד לי מריא ביומתא [l] דחר בי [m] למסק חסדי [n] דבית בני נשא :

25 *Nempe hæc fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit me, ad auferendum [9] opprobrium meum quod est inter filios hominis.*

9 Id est, Quo afficior ab hominib[us] ob sterilitatē meā.

[l] חור [m] נסק [n] בית תחת בין : [o] דאשתא ר״ל הששי :

בירחא דין [o] דאשתא אשתלח גבריאיל מלאכא מן לות אלהא לגלילא למדינתא דשמה נצרת :

26 *In mense autē sexto missus est Gabriil Angelus à Deo in Galilæā in ciuitatē cuius nomen Natzrath,*

לות בתולתא [p] דמכירא לגברא דשמה יוסף מן ביתה דדויד ושמה דבתולתא מרים :

27 *Ad virginem quæ despōsata erat viro cuius nomen erat Iauseph, de domo Dauid: & nomen virgini erat Mariam.*

[p] מכירא ר״ל מאורשה :

[q] ועל לותה מלאכא ואמר לה שלם לכי מלית טיבותא מרן עמכי בריכת בנשא :

28 *Et ingressus est ad eam Angelus, et dixit ei, Pax tibi, plena gratia: Dominus noster tecum: benedicta inter mulieres.*

[q] עול

הי דין כד חזת [r] אתרהבת במלתה ומתחשבא הות דמנו שלמא הנא :

29 *Illa verò quum vidisset, cōturbata est in sermone eius, & cogitabat cuiúsnam esset [10] pax ista.*

[r] אתרהבת טעמו נבהלה :

10 Id est Salutatio. Nā quæ hactenus Angelus protulit, in Syriaco verba sunt salutātis, & bene precātis.

ואמר לה מלאכא לא תדחלין מרים אשכחתי גיר טיבותא לות אלהא :

30 *Et dixit ei Angelus, Ne timeas Mariam: inuenisti enim gratiam apud Deum.*

הא גיר תקבלין בטנא [s] ותאלדין ברא ותקרין שמה ישוע :

31 *Ecce enim, [11] concipies in vtero, & paries filium: et vocabis nomen eius Jeschua.*

[s] ילד

11 Ad verb. Accipies vterum, Syra phrasis.

32 Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται· καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ·

Dan.7.14.27
mich.4.7

33 Καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος.

34 Εἶπε δὲ Μαριὰμ πρὸς τὸν ἄγγελον, Πῶς ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;

35 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῇ, Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, κληθήσεται υἱὸς Θεοῦ.

36 Καὶ ἰδοὺ, Ἐλισάβετ ἡ συγγενής σου, καὶ αὐτὴ συνειληφυῖα υἱὸν ἐν γήρᾳ αὐτῆς· καὶ οὗτος μὴν ἕκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρᾳ.

37 Ὅτι οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ῥῆμα.

38 Εἶπε δὲ Μαριὰμ, Ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου· γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἄγγελος.

39 Ἀναστᾶσα δὲ Μαριὰμ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, ἐπορεύθη εἰς τὴν ὀρεινὴν μετὰ σπουδῆς εἰς πόλιν Ἰούδα.

40 Καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον Ζαχαρίου, καὶ ἠσπάσατο τὴν Ἐλισάβετ.

41 Καὶ ἐγένετο ὡς ἤκουσεν ἡ Ἐλισάβετ τὸν ἀσπασμὸν τῆς Μαρίας, ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς· καὶ ἐπλήσθη πνεύματος ἁγίου ἡ Ἐλισάβετ·

42 Καὶ ἀνεφώνησε φωνῇ μεγάλῃ, καὶ εἶπεν, Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου.

43 Καὶ πόθεν μοι τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου μου πρὸς με;

44 Ἰδοὺ γὰρ, ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἀσπασμοῦ σου εἰς τὰ ὦτά μου, ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ μου.

Καὶ

Hic erit magnus, & Filius Altiſſimi vocabitur: dabítque ei Dominus Deus ſedẽ Dauid patris ipſius.

‖Regnabítque ſuper domum Iacob in æternum; & regni eius nõ erit finis.

Dixit autẽ Maria ad Angelum, Quomodo erit iſtud, quandoquidẽ virum non ſum cognitura?

Et reſpõdens Angelus dixit ei, Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus Altiſſimi inumbrabit te. Propterea *id* etiã quod naſcetur ex te ſanctũ, vocabitur Filius Dei.

Et ecce, Eliſabet cognata tua, & ipſa concepit filium in ſenectute ſua: & hic mẽſis eſt ſextus ipſi quæ vocabatur ſterilis.

Quia apud Deum non erit impoſſibile vllum verbum.

Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini: fiat mihi ſecundũ verbũ tuum. Et abiit ab ea Angelus.

Quum autem ſurrexiſſet Maria per eos dies, profecta eſt in montanam *regionem* cum feſtinatione in vrbem Iuda.

Eliſabet Iohannem & Maria Chriſtum in vtero geſtans ſancto Spiritu afflate, mutuo ſibi gratulantur.

Et ingreſſa eſt domum Zachariæ, & ſalutauit Eliſabet.

Et factum eſt vt audiuit Eliſabet ſalutationem Mariæ, ſaliit fœtus in vtero eius: & repleta eſt Spiritu ſancto Eliſabet:

Exclamauítq; voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, quia benedictus fructus vteri tui.

Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?

Ecce enim, vt peruenit vox ſalutationis tuæ ad aures meas, ſaliit fœtus exultans in vtero meo.

Et

32 הנא יהוא רב וברה [a]דעליא יתקרא [b]ויתל לה מריא אלהא כורסיה דדויד אבוהי :

Hic erit magnus, & filius Excelſi vocabitur: & dabit ei Dominus Deus ſolium Dauid patris ipſius.

33 וימלך על ביתה דיעקוב לעלם ולמלכותה סוף לא יהוא :

Et regnabit ſuper domũ Iaakub in æternũ, et regno eius finis non erit.

34 אמרא מרים למלאכא איכנא יהוא הדא דגברא לא [c]חכים לי :

Dixit Mariam ad Angelũ, Quomodo fiet iſtud, quia vir non eſt cognitus mihi?

35 ענא מלאכא ואמר לה רוחא דקודשא [d]תאתא וחילה [e]דעליא [f]יגן עליכי מטול הנא הו דמתילד מנכי קדישא הו וברה דאלהא יתקרא :

Reſpondit Angelus, & dixt ei, Spiritus ſãctus veniet, & virtus Excelſi obteget te. Propter hoc is qui naſcitur ex te, ſanctus eſt, et Filius Dei vocabitur.

36 והא אלישבע [g]אחינתכי אף הי [h]בטנא ברא [i]בסיבותה והנא ירחא [k]דאשתא לה להי דמתקריא עקרתא :

Et ecce, Eliſcheua cognata tua, etiã ipſa in vtero concepit filiũ in ſenectute ſuã, & hic menſis ſextus eſt ipſi quæ vocatur ſterilis.

37 מטול דלא [l]עטל לאלהא [m]מדם :

Quia non eſt difficile Deo quicqu .

38 אמרא מרים הא אנא אמתה דמריא יהוא לי איך מלתך ואזל מלאכא מן לותה :

Dixit Mariam, Ecce ego ſum ancilla Domini: fiat mihi iuxta ſermonem tuum. Et abiit Angelus ab eã.

39 קמת דין מרים בהון ביומתא הנון ואזלת [n]בטילאיתא לטורא למדינתא דיהוד :

Surrexit autem Mariam in diebus illis, & profecta eſt ſedulò in mõtem, in ciuitatem Iudææ.

40 [o]ועלת לביתה דזכריא ושאלת שלמה דאלישבע :

Et ingreſſa eſt in domum Zachariah, [12] et ſalutauit Eliſcheua.

41 והוא דכד שמעת אלישבע שלמה דמרים [p]דץ [q]עולא בכרסה ואתמלית רוחא דקודשא :

Et factum eſt quum audiret Eliſcheua [13] ſalutationem Mariam, exultauit infans in vẽtre eius, et impleta eſt Spiritu ſancto.

42 [r]וקעת בקלא רמא ואמרת למרים מברכתא אנתי בנשא ומברך הו [s]פארא דבכרסכי :

Et clamauit voce elata, ac dixit ipſi Mariã, Benedicta tu inter mulieres, et benedictus eſt fructus ventris tui.

43 [t]איכא לי הדא דאמה דמרי [u]תאתא לותי :

Unde mihi hoc vt mater Domini mei veniat ad me?

44 הא גיר כד נפל קלא דשלמכי [x]באדני [y]בחדותא רבתא [z]דץ [aa]עולא בכרסי :

Ecce enim, quum incidit vox [14] ſalutationis tuæ in aures meas, cũ gaudio magno exultauit infans in ventre meo.

Marginal glosses:

[a] עליא ר״ל עליון:
[b] נתל כמו נתן:
[c] לא חכים לי ר״ל לא נודע לי:
[d] אתא
[e] עליא ר״ל עליון:
[f] גנן
[g] אחינתכי ר״ל קרובתך:
[h] כטנא ר״ל הרתה:
[i] סיבותה ר״ל בשיבתה:
[k] דאשתא טעמו חש שי:
[l] עטל טעמו קשה לעשות:
[m] מדם כמו מדעם:
[n] בטילאית טעמו בהשתדלו:
[o] עול
[p] דוץ
[q] עולא הוא הילד:
[r] קעא
[s] פארא כמו פרי:
[t] איכא כמו אי מזה:
[u] אתא
[x] ארן
[y] חדא
[z] דוץ
[aa] עול ר״ל ילד:

12 Ad verb. Interrogauit de pace. Hebraiſmus paulo antè obſeruatus & qui frequẽtiſſimè recurrit.
13 Ad verb. Pace: vt prius.
14 Ad verb. Paces.

וטוביה

Καὶ μακαρία ἡ πιστεύσασα· ὅτι ἔσται τελείωσις τοῖς λελαλημένοις αὐτῇ παρὰ Κυ.

45 Et beata quæ credidit: nam perficiẽtur ea quæ dicta sũt ei à Domino.

Καὶ εἶπε Μαριάμ, Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον·

46 Tunc ait Maria, Magnificat anima mea Dominum:

Καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτῆρί μου.

47 Et exultat spiritus meus super Deo seruatore meo:

Ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ. ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί·

48 Quia respexit humilem ancillã suã. ecce enim, ex hoc *tẽpore* beatã me prædicabũt omnes ætates:

Ὅτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατός, καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

49 Quia magnificè mecũ egit potens ille, cuius sanctum *est* nomẽ:

Καὶ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰς γενεῶν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

50 Et cuius misericordia in omnes ætates *parata est* timentibus ipsũ.

Esa.51,9

Ἐποίησε κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ· διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν.

Psal.33.10 esa.29,15

51 ‖Forte facinus fecit brachio suo: ‖dissipauit superbos cogitatione cordis ipsorum.

Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινούς.

52 Detraxit potentes è thronis, & extulit humiles.

1.Reg.2.6 psal.34.11

Πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς.

53 ‖Famelicos impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes.

Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ, μνησθῆναι ἐλέους

54 ‖ Suscepit Israel puerum suum, vt memor esset misericordiæ

Esa.30.18. & 41.8. & 54.5 ierem.31.3.20 Gen.17.19 & 22.15 psal.132.11

(Καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραάμ, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ) εἰς τὸν αἰῶνα.

55 (‖Prout loquutus est patribus nostris, *nimirum* Abrahamo, & semini eius) in æternum.

Ἔμεινε δὲ Μαριὰμ σὺν αὐτῇ ὡσεὶ μῆνας τρεῖς, καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς.

56 Mansit autẽ Maria cum illa quasi menses tres: & *postea* reuertit domum suam.

Τῇ δὲ Ἐλισάβετ ἐπλήσθη ὁ χρόνος τοῦ τεκεῖν αὐτήν· καὶ ἐγέννησεν υἱόν.

57 Elisabetæ verò impletũ est tẽpus pariendi: & peperit filium.

Καὶ ἤκουσαν οἱ περίοικοι καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῆς ὅτι ἐμεγάλυνε Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ μετ' αὐτῆς· καὶ συνέχαιρον αὐτῇ.

Suprà,14

58 Et audierunt accolæ & cognati eius Dominum magnifica misericordia sua vsum esse erga eam: ‖& ei gratulabantur.

Καὶ ἐγένετο, ἐν τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ ἦλθον περιτεμεῖν τὸ παιδίον· καὶ ἐκάλουν αὐτὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, Ζαχαρίαν.

59 Et factum est, die octauo venerunt vt circunciderẽt puerulum: & vocabant eum ex nomine patris ipsius, Zachariam.

Καὶ ἀποκριθεῖσα ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἶπεν, Οὐχί· ἀλλὰ κληθήσεται Ἰωάννης.

60 Sed respõdẽs mater eius ait, Nequaquã: sed vocabitur Iohannes.

Καὶ εἶπον πρὸς αὐτήν, Ὅτι οὐδείς ἐστιν ἐν τῇ συγγενείᾳ σου ὃς καλεῖται τῷ ὀνόματι τούτῳ. Ἐνένευον

61 Et dixerunt ad eam, Nemo est in cognatione tua qui vocetur isto nomine. Innue-

Christus afflictorum redemptor, superborum vltor, Patribus promissus, respsa tandem exhibitus.

Iohannis natiuitas nouis miraculis illustratur.

45 וטוביה לאידא [a]דהימנת דהוא שולמא לאילין דאתמלל עמה מן לות מריא :

[a] אמן

45 *Et beata ea quæ credidit, quia cõplementum fit illis quæ dicta sunt illi à Domino.*

46 ואמרת מרים [b]מורבא נפשי למריא :

[b] מורבא טעמו מגדילה ונראה ששרשו ירב :

46 *Et ait Mariã, Magnificat anima mea Dominum:*

47 [c]וחדית רוחי באלהא [d]מחיני :

[c] חדא [d] חיה

47 *Et lætatur spiritus meus in Deo [15] seruatore meo.*

15 Ad verb. Viuificante me.

48 [e]דחר במוככא דאמתה הא גיר מן השא טובא [f]יתלן לי [g]שרבתא כלהין :

[e] חור [f] נתל כמו נתן : [g] שרבתא טעמו המשפחות :

48 *Quia respexit humilitatẽ ancillæ suæ. Ecce enim deinceps beatitudinẽ tribuent mihi generationes omnes.*

49 דעבד לותי [h]רורבתא הו דחילתן וקדיש שמה :

[h] רורבתא כמו רברבתא:

49 *Quia fecit mihi magna is qui potens est, & sanctum nomen eius.*

50 וחננה [i]לדרא [k]ושרבתא על אילין דדחלין לה :

[i] דור [k] שרבתא ר״ל המשפחות :

50 *Et gratia eius in progenies et generationes erga eos qui timent ipsum.*

51 עבד [l]זכותא בדרעה ובדר [m]חתירי [n]בתרעיתא דלבהון :

[l] זכותא ענין ניצוח : [m] חתירי ענין זידים וגאים: [n] רעא

51 *Fecit victoriã brachio suo, & dispersit superbos in cogitatione cordis ipsorum.*

52 סחף תקיפא מן כורסותא וארים מכיכא :

52 *Detraxit potẽtes è thronis, & exaltauit humiles.*

53 כפנא סבע טבתא ועתירא [o]שרא [p]ספיקאית :

[o] שרא [p] ספיקאית ר״ל ריקם :

53 *Esurientes saturauit bonis, & diuites dimisit vacué.*

54 עדר ליסריל עבדה ואתדכר חננה :

54 *Audiuit Iisraiel seruum suum, et recordatus est gratiæ suæ.*

55 איך דמלל עם אבהין עם אברהם ועם זרעה לעלם :

55 *Sicut loquutus est cũ patribus, cum Abrahã, et cũ semine eius in æternũ*

56 [q]קוית דין מרים לות אלישבע איך ירחא תלתא והפכת לביתה :

[q] קוה

56 *Mansit autem Mariam apud Elischeua quasi menses tres, & reuersa est in domum suam.*

57 אלישבע דין הוא הוא לה [r]זבנא [s]דתאלדי וילדת ברא :

[r] זבנא ר״ל הזמן : [s] ילד

57 *Erat autem ipsi Elischeua tẽpus vt pareret, et peperit filium.*

58 ושמעו [t]שבביה ובני [u]טוהמה דאסגי אלהא חננה לותה [x]וחדין הוו עמה :

[t] שבביה ר״ל שכניה : [u] טוהמה ענין משפחתה: [x] חדא

58 *Et audiuerunt vicini eius, et [16] filii cognationis eius, quòd magnificasset Deus gratiã suam erga eam: et gaudebant cum ea.*

16 Id est, Cõsanguinei, nati ex eodem genere, sanguine, & coniuncti. Hebraismus.

59 והוא ליומא דתמניא [y]ואתו למגזרה לטליא וקרין הוו לה בשמא דאבוהי זכריא :

[y] אתא

59 *Et factum est in die octaua, et venerunt ad circuncidendum puerum: & vocabant eum nomine patris sui Zachariah.*

60 וענת אמה ואמרא להון לא הכנא אלא יתקרא יוחנן :

60 *Et respõdit mater illius, et dixit eis, Nõ sic, sed vocabitur Iuchannã.*

61 ואמרו לה דלית אנש דמתקרא [z]בשרבתבי בשמא הנא :

[z] בשרבתבי ר״ל במשפחתך :

61 *Et dixerunt ad eam, Nõ est quisquã qui vocetur in genere tuo nomine hoc.*

Ενένευον δὲ τῷ πατρὶ αὐτοῦ, τὸ τί ἂν θέλοι καλεῖσθαι αὐτόν.

62 Innuebant autẽ patri eius quid vellet eum vocari.

Καὶ αἰτήσας πινακίδιον, ἔγραψε, λέγων, Ιωάννης ἐστὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ ἐθαύμασαν πάντες.

Suprà,13

63 Isq; postulatis tabellis scripsit, dicens, ‖Iohannes est nomen eius. Et mirati sunt omnes.

Ανεῴχθη δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ παραχρῆμα, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, καὶ ἐλάλει εὐλογῶν τὸν Θεόν.

64 Apertum est autem os eius illico,& lingua eius: & loquebatur benedicens Deo.

Καὶ ἐγένετο ἐπὶ πάντας φόβος τοὺς περιοικοῦντας αὐτούς· καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ὀρεινῇ τῆς Ιουδαίας διελαλεῖτο πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα.

65 Ortus est igitur timor omnibus accolis eorum:& in tota montana regione Iudææ diuulgata sunt omnia verba ista.

Καὶ ἔθεντο πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, λέγοντες, Τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται; Καὶ χεὶρ Κυρίου ἦν μετ' αὐτοῦ.

66 Et omnes qui audierunt, reposuerunt *ea* in corde suo,dicentes, Quísnã puerulus hic erit? Manus autem Domini erat cum eo.

Καὶ Ζαχαρίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐπλήσθη Πνεύματος ἁγίου· καὶ προεφήτευσε, λέγων,

67 Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto: prophetauítque,dicens,

Iohannes Vix dũ natus,autoritate Spiritus sancti, muneri suo initiatur.

Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ισραήλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ·

Infrà,2.30
matth.1.22

68 ‖Benedictus Dominus Deus Israel quòd inuiserit & redemerit populum suum,

Καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ Δαβὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ·

Psal.132.17

69 ‖Et erexerit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui.

Καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ.

Psal.132.18
ierem.23.6
&30.10

70 ‖Prout loquutus est per os sanctorum,qui à seculo fuerunt,Prophetarum suorum,

Σωτηρίαν ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν, καὶ ἐκ χειρὸς πάντων τῶν μισούντων ἡμᾶς·

71 *Fore vt nos* seruaret ex inimicis nostris,& è manu omnium qui oderunt nos:

Ποιῆσαι ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ μνησθῆναι διαθήκης ἁγίας αὐτοῦ·

72 Vt vteretur misericordia erga patres nostros,ac memor esset Testamenti sui sancti:

Ορκον ὃν ὤμοσε πρὸς Αβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν, τοῦ δοῦναι ἡμῖν,

Gene.21.16
ierem.31 33
heb.6.13.17

73 Et‖iurisiurãdi quod iurauit Abrahamo patri nostro, *nimirum se* daturum nobis,

Αφόβως, ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας, λατρεύειν αὐτῷ,

74 Vt sine metu,è manu inimicorũ nostrorũ liberati,seruiremus ipsi,

Εν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν.

1.Pet.1.15

75 ‖Cũ sãctitate & iustitia in ipsius cõspectu,cũctos dies vitæ nostræ.

Καὶ σὺ παιδίον, προφήτης ὑψίστου κληθήσῃ. προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου Κυρίου, ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ.

76 Tu verò puerule,Propheta Altissimi vocaberis:præibis enim ante faciẽ Domini,vt pares vias ei⁹,

62 ורמזו לאבוהי דאיכנא צבא [a]דישמיוהי :

62 Et innuerunt patri eius quomodo vellet vt nominarent eum.

63 ושאל [b]פנקיתא וכתב ואמר יוחנן הו שמה [c]ואתדמר כל־נש :

63 Et petiit tabellas, & scripsit, ac dixit, Iuchannan est nomen eius. Et miratus est quisque.

64 ומחדא אתפתח פומה ולשנה ומלל וברך לאלהא :

64 Et illico apertũ est os eius, et lingua eius: & loquutus est, ac benedixit Deo.

65 והות דחלתא על כלהון [d]שבביהון ובכלה טורא דיהוד הלין מתמללין הוי :

65 Et factus est timor super omnes vicinos eorum, & in vniuerso monte Iudaæ ista dicebantur.

66 וכלהון דשמעו מתחשבין הוו בלבהון ואמרין [e]מנא־כי יהוא טליא הנא [f]ואידה דמריא אית הורת עמה :

66 Et omnes qui audiuerunt cogitabant in cordibus suis, & dicebant, Quidnam erit puer iste? Et manus Domini erat cum eo.

67 [g]ואתמלי זכריא אבוהי רוחא דקודשא ואתנבי ואמר :

67 Et impletus est Zachariah pater eius Spiritu sancto, prophetauítque, ac dixit,

68 מברך הו מריא אלהא דיסריל דסער עמה ועבד לה פורקנא :

68 Benedictus sit Dominus Deus Israiel, qui visitauit populũ suum, et fecit ei salutem.

69 [h]ואקים לן קרנא דפורקנא בביתה דדויד עבדה :

69 Et erexit nobis cornu salutis in domo Dauid serui sui.

70 איך דמלל בפומא דנביוהי קדישא דמן עלם :

70 Sicut loquutus est per os prophetarũ suorũ sanctorũ, qui [fuerũt] à seculo:

71 [i]דיפרקן מן בעל־דבבן ומן [k]אידא דכלהון סנאין :

71 Quòd redempturus esset nos ab inimicis nostris, & de manu omnium inimicorum nostrorum.

72 ועבד חננה עם אבהין [l]ועהד [m]לדיתיקוהי קדישתא :

72 Et exercuit gratiam suam cũ patribus nostris, et recordatus est pactorum suorum sanctorum,

73 [n]ומומתא דימא לאברהם אבון [o]דיתל לן :

73 Et iuramẽti quod iurauit Abrahæ patri nostro, quòd datur esset nobis,

74 דנתפרק מן אידא דבעל־דבבן ודלא דחלא נפלוח קדמוהי :

74 Vt seruaremur de manu hostium nostrorum, & quòd sine timore seruiremus coram eo,

75 כלהון יומתן [p]בכאנותא :

75 Omnibus diebus nostris in rectitudine.

76 ואנת טליא נביה דעליא תתקרא תאזל גיר קדם פרצופה דמריא [q]דתטיב אורחה ;

76 Et tu puer, Propheta excelsi vocaberis: ibis enim ante faciẽ Domini, vt præpares vias eius.

[a] שמה וטעמו שיקראו שמו :
[b] פנקיתא כמו פנקס בלשון יון :
[c] דמר כמו תמה :
[d] שבביהון ר״ל שכניהם :
[e] כי בא לסימן השאלה :
[f] יד
[g] מלא
[h] קום
[i] פרק
[k] יד
[l] עהד טעמו זכר :
[m] דיתיקוהי ר״ל בריתו מלשון יון :
[n] ימא
[o] נתל כמו נתן :
[p] בכאנותא ר״ל ביושר :
[q] טיב

77 Τοῦ δοῦναι γνῶσιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν αὐτῶν·

78 Διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους·

Suprà,17 zach.3.9 & 4.12 malach.4.2

79 Ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, τοῦ κατευθῦναι τοὺς πόδας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης.

80 Τὸ δὲ παιδίον ηὔξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι· καὶ ἦν ἐν ταῖς ἐρήμοις ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰσραήλ.

Κεφάλαιον β.

1 Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

2 (Αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου)

3 Καὶ ἐπορεύοντο πάντες ἀπογράφεσθαι, ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν.

Iohan.7.41

4 Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσὴφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐκ πόλεως Ναζαρὲθ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἰς πόλιν Δαβὶδ ἥτις καλεῖται Βηθλεέμ, (διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβίδ.)

5 Ἀπογράψασθαι σὺν Μαριὰμ τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικί, οὔσῃ ἐγκύῳ.

6 Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν.

7 Καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ· διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι·

8 Καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν·

Καὶ

Et des cognitionem salutis populo eius, per remissionem peccatorum ipsorum.

Propter viscera misericordiæ Dei nostri, quibus inuisit nos ‖ germen ex alto:

Vt appareat iis qui in tenebris & vmbra mortis positi sūt, ad dirigēdos pedes nostros in viā pacis.

Ipse autem puerulus crescebat & corroborabatur Spiritu: fuítq; in desertis ad eum vsq; diem quo se ostenderet apud Israelem.

Cap. II.

Factum est autem diebus illis, prodiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur tota terra.

Filius Dei forma serui accepta exinanitus, in stabulo pauper nascitur. Idem tamē per Augustum regē huius mundi maximum (quanuis nihil tale cogitantem) sibi cunas præparat in Bethlehem, vt Prophetæ prædixerant.

(Hæc descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrenio)

Ibant igitur omnes vt describerentur, in suam quisque vrbem.

Ascendit autem etiam Ioseph à Galilæa, ex vrbe Nazareth, in Iudæam, ‖ in vrbem Dauid quæ vocatur Beth-lehem (propterea quòd esset ex domo & familia Dauid.)

Vt describeretur cum Maria desponsa sibi vxore, quæ erat prægnans.

Factum est autem quum essent illic, completi sunt dies quibus ipsa pareret.

Peperit igitur filium suum primogenitum: & fasciis eum inuoluit, reclinauítque eum in præsepi: eo quòd nō erat eis locus in diuersorio.

Erant autem pastores in eadem regione excubantes, & agentes vigilias noctis super gregem suum:

Pueruli in præsepi iacentis deitatē & officium Angeli ipsi pastoribus declarāt, neglecto potētū fastu

Et

[a] נתלכנו נתן: [b] ידע

77 [a]דְּיִתֵּל [b]מַדְּעָא דְּחַיֵּא לְעַמֵּה בְּשׁוּבְקָנָא דַּחְטָהַיְהוּן ׃

Vt det sciētiam vitæ populo suo, in remissionem peccatorum suorum:

[c] רנה

78 בְּרַחֲמֵא דַּחְנָנָא דַּאלָהָן דַּבְהוֹן יַסְעֲרַן [c]דְּנַחָא מֶן רַוְמָא ׃

Per viscera gratiæ Dei nostri, quibus visitauit nos oriens ex alto:

[d] תרץ

79 לְמַנְהָרוּ לְאִילֵין דַּבְחֶשׁוּכָא וּבְטֶלָלָא דְּמוּתָא יָתְבִין [d]דְּנֶתְרוּץ רֶגְלַין בְּאוּרְחָא דַּשְׁלָמָא ׃

Ad lucendum iis qui in tenebris & in vmbris mortis sedent, vt dirigeret pedes nostros in viam pacis.

[e] אית [f] חוה

80 טַלְיָא דֵּין רָבֵא הֲוָא וּמֶתְחַיַּל בְּרוּחָא וּבְחוּרְבָא [e]אִיתַוְהִי הֲוָא עְדַמָּא לְיַוְמָא [f]דְּתֶחְוִיתֵה דַּלְוָת יִסְרָיֵל ׃

Puer autem crescebat & corroborabatur Spiritu: & in deserto erat vsque in diem ostensionis eius apud Israiel.

קֶפָלָאוֹן ב

Cap. II.

1 הֲוָא דֵּין בְּיַוְמָתָא הָנוּן וּנְפַק פוּקְדָנָא מֶן אַגוּסְטוֹס קֶסַר דְּנֶתְכְּתֵב כֻּלֵּה עַמָּא [g]דְּאוּחְדָנֵה ׃

[g] דאוחדנה ר"ל אחוזתו מן אחד:

Factum est autem in diebus illis, et exiit edictum ab Augusto Cæsare, vt describeretur vniuersus populus [i]possessionis eius.

[i] Id est, Ditionis, siue dominii quod ipse obtinebat.

2 הָדָא מַכְתְּבָנוּתָא קַדְמָיְתָא הֲוָת בְּהֶגְמוֹנוּתָא דְּקוּרִינָס בְּסוּרִיָא ׃

(Hæc descriptio prima fuit in præfectura Kyrini in Syria)

3 וְאָזֶל הֲוָא כֻּל נָשׁ דְּנֶתְכְּתֵב בִּמְדִינְתֵה ׃

Et ibat quisque vt describeretur, in vrbem suam.

4 סְלֶק הֲוָא דֵּין וָאף יַוְסֵף מֶן נָצְרַת דְּגָלִילָא לִיהוּד לַמְדִינְתֵּה דְּדַוִיד דְּמֶתְקַרְיָא בֵּית לֶחֶם מֶטוּל דְּאִיתַוְהִי הֲוָא מֶן בַּיְתֵה וּמֶן [h]שַׁרְבְתֵה דְּדַוִיד ׃

[h] שרבתה ר"ל משפחה: [i] מכירתה שעמו המאורשת לו: [k] כטנא ר"ל הרה:

Ascēderat autē Iauseph quoque à Natzrath Galilææ, in Iudæam, in ciuitatem Dauid quæ vocatur Bethlechem (quia erat ex domo et ex genere Dauid)

5 עַם מַרְיַם [i]מְכִירְתֵּה כַּד [k]בַּטְנָא דְּתַמָּן נֶתְכְּתֵב ׃

Cum Mariam sponsa sua, quum in ventre haberet: vt ibi describeretur.

[l] מלא [m] ילד

6 וַהֲוָא דְּכַד תַּמָּן אְנוּן [l]אֶתְמַלְיו יַוְמָתָה [m]דְּתֵאלַד ׃

Et factū est vt quum essent illic, complerentur dies eius vt pareret.

[n] עזורורא הם המטפחות שכורכים בן התינוקות: [o] רמה [p] שרא

7 וִילְדַתּ בְּרָה בּוּכְרָא וַכְרַכְתֵּה [n]בְּעַזְרוּרֵא [o]וַארְמִיתֵה בְּאוּרְיָא מֶטוּל דְּלַיְתּ הֲוָא לְהוֹן דּוּכְתָּא אֶיכָא [p]דְּשָׁרֵין הֲווּ ׃

Et peperit filium suum primogenitum: ac inuoluit eum linteolis, et posuit eum in præsepi: quia non erat eis locus vbi habitabant.

[q] מן רעה ושעמו רועים: [r] נטר רעה

8 [q]רָעַוָתָא דֵּין אִית הֲווּ בָּהּ בְּאַתְרָא דְּשָׁרֵין הֲווּ תַּמָּן וְנָטְרִין הֲווּ [r]מַטַּרְתָא דְּלֵלְיָא עַל מַרְעִיתְהוֹן ׃

Pastores autem erant in eo loco, qui habitabant ibi, & custodiebant custodias noctis pro gregibus suis.

Καὶ ἰδοὺ, ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη αὐτοῖς, καὶ δόξα Κυρίου περιέλαμψεν αὐτοῖς· καὶ ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν.

9 Et ecce, Angelus Domini ſuperuenit ipſis, & gloria Domini circumfulſit eos: & timuerunt timore magno.

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος, Μὴ φοβεῖσθε· ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ·

10 Tunc dixit eis Angelus, Ne timete: ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit toti populo:

Ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ, (ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος) ἐν πόλει Δαβίδ.

11 *Nempe* natum eſſe vobis hodie Seruatorem (qui eſt Chriſtus Dominus) in vrbe Dauid.

Καὶ τοῦτο ὑμῖν τὸ σημεῖον, Εὑρήσετε βρέφος ἐσπαργανωμένον, κείμενον ἐν τῇ φάτνῃ.

12 Hoc autem vobis ſignũ *erit*, Inuenietis infãtem faſciis inuolutũ, iacentem in præſepi.

Καὶ ἐξαίφνης ἐγένετο σὺν τῷ ἀγγέλῳ πλῆθος στρατιᾶς οὐρανίου, αἰνούντων τὸν Θεὸν, καὶ λεγόντων,

13 Et repẽtè adfuit cũ Angelo multitudo exercituum cæleſtiũ, laudantium Deum, & dicentium,

Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

14 Gloria in *cælis* altiſſimis Deo, & in terra pax, in homines beneuolentia.

Καὶ ἐγένετο, ὡς ἀπῆλθον ἀπ' αὐτῶν εἰς τὸν οὐρανὸν οἱ ἄγγελοι, καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ ποιμένες εἶπον πρὸς ἀλλήλους, Διέλθωμεν δὴ ἕως Βηθλεὲμ, καὶ ἴδωμεν τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ γεγονὸς, ὃ ὁ Κύριος ἐγνώρισεν ἡμῖν.

15 Et factum eſt, vt diſceſſerunt ab eis Angeli in cælum, tum paſtores illi dixerunt alii ad alios, Eamus ſanè Beth-lehem vſque, & videamus factum iſtud quod Dominus notum fecit nobis.

Καὶ ἦλθον σπεύσαντες, καὶ ἀνεῦρον τήν τε Μαριὰμ καὶ τὸν Ἰωσὴφ, καὶ τὸ βρέφος κείμενον ἐν τῇ φάτνῃ.

16 Venerunt igitur feſtinantes, & inuenerunt Mariam & Ioſeph, & infantem iacentem in præſepi.

Ἰδόντες δὲ διεγνώρισαν περὶ τοῦ ῥήματος τοῦ λαληθέντος αὐτοῖς περὶ τοῦ παιδίου τούτου.

17 Quum vidiſſent autem, diuulgauerunt id quod dictũ fuerat ipſis de puerulo illo.

Καὶ πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐθαύμασαν περὶ τῶν λαληθέντων ὑπὸ τῶν ποιμένων πρὸς αὐτούς.

18 Et omnes qui audierunt, mirati ſunt ea quæ ipſis dicta fuerant à paſtoribus.

Ἡ δὲ Μαριὰμ πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς.

19 Maria verò iſta omnia conſeruabat, conferens *ea* in corde ſuo.

Καὶ ἐπέστρεψαν οἱ ποιμένες, δοξάζοντες καὶ αἰνοῦντες τὸν Θεὸν ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἤκουσαν καὶ εἶδον, καθὼς ἐλαλήθη πρὸς αὐτούς.

20 Reuerſi ſunt autem paſtores glorificantes & laudantes Deum ſuper omnibus quæ audierant & viderant, prout ipſis dictum fuerat.

Καὶ Et

9 והא מלאכא דאלהא אתא לותהון ותשבוחתה דמריא אנהרת עליהון ודחלו דחלתא רבתא :

9 *Et ecce, Angelus Dei venit ad eos; & gloria Domini resplenduit super eos; & timuerunt timore magno.*

10 ואמר להון מלאכא לא תדחלון הא גיר מסבר אנא לכון [a]חדותא רבתא דתהוא לכלה עלמא :

10 *Et dixit eis Angelus, Ne timeatis: ecce enim annuntio vobis gaudium magnum, quod erit vniuerso mundo.*

11 אתילד לכון גיר יומנא [b]פרוקא [c]דאיתוהי מריא משיחא במדינתה דדויד :

11 *Natus est enim vobis hodie Seruator, qui est Dominus Christus, in ciuitate Dauid.*

12 והדא לכון אתא משכחין אנתון [d]עולא דכריך [e]בעזורא וסים באוריא :

12 *Et hoc vobis signũ: Inuenietis puerum inuolutum linteolis, et positum in præsepi.*

13 ומן שלי אתחזי עם מלאכא חילותא סגיאא דשמיא כד משבחין לאלהא ואמרין :

13 *Et repentè conspecti sunt cum Angelo exercitus multi cælorum laudãtes Deum, & dicentes,*

14 תשבוחתא לאלהא במרומא ועל ארעא שלמא [f]וסברא טבא לבני נשא :

14 *Gloria Deo in excelsis, & super terram pax, et [1] nuntium bonum erga filios hominis.*

15 והוא דכד אזלו מן לותהון מלאכא לשמיא מללו רעותא חד עם חד ואמרין נרדא עדמא לבית לחם ונחזא למלתא הדא דהות איך דמריא [g]אודע לן :

15 *Et factum est vt quum abiuissent ab eis Angeli in cælum, loquerentur pastores [3]vnus cum alio, & dicerent, Descendamus vsque in Beth-lechẽ, & videamus verbũ hoc quod factum est; quemadmodum Dominus ostendit nobis.*

16 [h]ואתו [i]מסרהבאית ואשכחו למרים וליוסף ולעולא דסים באוריא :

16 *Et venerunt festinanter, et inuenerunt Mariam & Iauseph, & puerum qui positus erat in præsepi.*

17 וכד חזו [k]אודעו למלתא דאתמללת עמהון עלוהי על טליא :

17 *Et quum vidissent, manifestauerunt sermonem qui dictus fuerat eis de illo puero.*

18 וכלהון דשמעו [l]אתדמרו על אילין דאתמלל מן רעותא :

18 *Et omnes qui audiuerũt mirati sũt de his quæ dicebãtur sibi à pastoribus.*

19 מרים דין נטרא הוא כלהין מלא הלין [m]ומפחמא בלבה :

19 *Mariã verò conseruabat omnia verba hæc, et cõferebat in corde suo.*

20 והפכו רעותא הנון כד משבחין ומהללין לאלהא על כל דחזו ושמעו איכנא דאתמלל עמהון :

20 *Et reuersi sunt pastores illi glorificantes et laudantes Deum super omnibus quæ viderant & audierant, sicut dictum fuerat eis.*

[a] חדא
[b] פרוקא טעמו מושיע מן פרק:
[c] אית
[d] עול
[e] עזורא המטפחות שכורכים בהם התינוקות:
[f] סברא כמו בשורה כהיפוך האותיות:
[g] ירע
[h] אתא
[i] סרהב וטעם מסרהבאית במהירות:
[k] ירע
[l] אתדמרו ר״ל תמהו:
[m] פחם כמו קבץ:

[1] Græcum nomẽ εὐδοκία duob⁹ verbis declarat paraphrastes, atque exprimit quomodo beneuolentiæ Dei quæ in nato Messia patefacta est, fructus & efficacia hominibus possit applicari, nempe prædicatione. Aut certè distinguit interpretando, Dei beneuolentiã qua res à se conditas, & in primis humanum genus complectitur, à particulari illa & eximia quam erga electos in Euãgelio manifestauit. Siquis tamen malit vocem absque metathesi simpliciter accipere pro interno animi sensu & cogitatione, idẽ prorsus declarabit quod vox Græca εὐδοκία, Voluntas bona.

[3] Ad ver. Vnus cum vno, Hebr.

Gene.17.18 leuit.12.3 Suprà,1.31 matth.1.21 ioh.7.22

Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτὼ τοῦ περιτεμεῖν τὸ παιδίον, καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦς, τὸ κληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου πρὸ τοῦ συλληφθῆναι αὐτὸν ἐν τῇ κοιλίᾳ.

21 ‖Et quũ aduenisset dies octauus vt circunciderẽt puerulum, ‖tunc vocatũ est nomẽ eius Iesus, quod vocatum fuerat ab Angelo priusquam ipse in vtero conciperetur.

Christus Ecclesiæ caput, sub Lege factus vt nos (quod & ipsũ Iesu nomen indicat) à maledictione Legis liberaret, circuncisus, obsignat in suiipsius carne Patrum circuncisionem.

Leuit.12.6

Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῆς κατὰ τὸν νόμον Μωσέως, ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα, παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ,

22 Et quũ impleti fuissent dies purgationis Mariæ‖secundum legem Mosis, adduxerunt eum Hierosolymam, vt sisterent eum Domino.

Christus cui imposita erant omnia nostra peccata, Deo secundum Legem oblatus, & Mariam & nos omnes in sese purificat.

Exo.13.21 nume.8.6

(Καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου, Ὅτι πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν, ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται)

23 (Prout scriptum est in Lege Domini, ‖Omnis masculus primogenitus, sanctus Domino erit)

Leuit.12.6

Καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου, ζεῦγος τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν.

24 Et vt darent oblationẽ, ‖secundum *id* quod dictum est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

Καὶ ἰδού, ἦν ἄνθρωπος ἐν Ἱερουσαλὴμ ᾧ ὄνομα Συμεών· καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβής, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ· καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐπ' αὐτόν.

25 Et ecce, qui dã erat in Hierusalẽ cui nomen Simeon: *erátque* homo iste iustus ac religiosus, expectans consolationem Israel: & Spiritus sanctus erat super eum.

Simeon publicè in tẽplo, Messiæ aduẽtum Israelis magna ex parte reiectionem, & Gentium vocationem surdis prædicit.

Καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, μὴ ἰδεῖν θάνατον πρὶν ἢ ἴδῃ τὸν Χριστὸν Κυρίου.

26 Fuerátque ipsi diuinitus nuntiatum à Spiritu sancto, *ipsum* nõ visurum mortem priusquam vidisset Christum illum Domini.

Καὶ ἦλθεν ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν· καὶ ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν τοῦ ποιῆσαι αὐτοὺς κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ,

27 Is igitur venit impulsore Spiritu in tẽplum: & quũ introducerẽt puerulũ Iesũ parẽtes, vt eius causa facerẽt quod ex Lege cõsueuerãt:

Καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησε τὸν Θεόν, καὶ εἶπε,

28 Tunc ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deo, ac dixit,

Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ·

29 Nunc dimittis seruũ tuum Domine, secundũ verbũ tuũ, in pace:

Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου,

30 Quia viderunt oculi mei salutem tuam,

Ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν·

31 Quam parasti in oculis omnium populorum:

Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ.

32 Lumen patefaciendum Gentibus, & gloriam populi tui Israel.

Καὶ ἦν Ἰωσὴφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις περὶ αὐτοῦ.

33 Pater autem & mater eius mirabantur super iis quæ dicebantur de eo.

Καὶ

Et

21 וכד מלו תמניא יומין דיתגזר טליא אתקרי שמה ישוע דאתקרי מן מלאכא קדם דיתבטן בכרסא ׃

21 *Et [4] quum implerētur octo dies vt circũcideretur puer, vocatũ est nomē eius Ieschua, quod vocatũ fuerat ab Angelo priusquã cõciperetur in vētre*

22 וכד אתמליו יומתא [a] דתדכיתהון איך [b] נמוסא דמושא [c] אסקוהי לאורשלם [d] דיקימוניהי קדם מריא ׃

22 *Et quũ impleti essēt dies [5] purificationis eorũ secundum legē Musche, adduxerũt eum in Vrischelem, vt sisterent eum coram Domino.*

23 איך דכתיב בנמוסא דמריא דכל דכרא פתח [e] מרבעא קדישא דמריא יתקרא ׃

23 *Sicut scriptum est in lege Domini quod omnis masculus adaperiens vuluam sanctus Domini vocabitur.*

24 [f] ודיתלון דבחתא איכנא דאמיר בנמוסא דמריא [g] זונא דשופניא או תרין [h] פרונא דיונא ׃

24 *Et vt darent victimam, secundũ id quod dictum est in lege Domini, [6] par turturum, aut duos pullos columbæ.*

25 גברא דין חד אית הוא באורשלם שמה הוא שמעון וגברא הנא [i] כאין הוא וזדיק ומסכא הוא [k] לכויאה דיסריל ורוחא דקודשא אית הות עלוהי ׃

25 *Vir autem quidam erat in Vrischelem cuius nomen erat Schemeũ, & vir iste erat rectus & iustus, et expectabat consolationem Iisraiel, et Spiritus sanctus erat super eum.*

26 ואמיר הוא לה מן רוחא דקודשא דלא יחזא מותא עד מא דיחזא למשיחה דמריא ׃

26 *Et dictum fuerat ei à Spiritu sancto quod non visurus esset mortē vsquedum videret Christum illum Domini.*

27 הו הנא אתא הוא ברוחא להיכלא וכד [l] מעלין לה אבהוהי לישוע טליא דיעבדון חלפוהי איכנא דפקיד בנמוסא ׃

27 *Hic ipse veniebat per Spiritum in templum: et quum adducerent parentes ipsum Jeschua puerum vt facerent pro eo sicut mandatum est in Lege,*

28 קבלה על [m] דרעוהי וברך לאלהא ואמר ׃

28 *Accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deo, ac dixit,*

29 [n] מכיל שרי אנת לה לעבדך מרי איך מלתך בשלמא ׃

29 *Deinceps dimitte seruum tuum, Domine mi, iuxta sermonem tuum, in pace.*

30 דהא חזי עיני חננך ׃

30 *Quia ecce viderunt oculi mei gratiosum tuum,*

31 הו דטיבת בפרצופא דכלהין [o] אמותא ׃

31 *Quem parasti ante faciem omniũ gentium.*

32 נוהרא לגליגא דעממא ושובחא לעמך יסריל ׃

32 *Lumen ad reuelationē populorũ, & gloriam populo Iisraiel.*

33 יוסף דין ואמה תמיהין הוו על אילין דמתמללין הוי עלוהי ׃

33 *Iauseph autē et mater eius mirabãtur super iis quæ dicebantur de eo.*

[a] רכא
[b] נמוסא כמו תורה מלשון יון׃
[c] נסק
[d] קום
[e] מרבעא ר״ל רחם׃
[f] נתל כמו נתן׃
[g] זוג
[h] פרוגא טעמו גוזל׃
[i] כאן ר״ל ישר׃
[k] כויא ר״ל נחמה׃
[l] עול
[m] דרע וטעמו זרועותיו׃
[n] מכיל ר״ל מעתה׃
[o] אמותא הם האומות׃

4 Id est, Quum octauus dies iam aduenisset, quo ex Lege pueri circũciderentur. Impleti enim non significat prorsus expleri & eximi, vt iam præterierit dies octauus, sed impletur quum incipit. Circuncisio enim octauo die fieri debuit præcisé. Atque ita frequenter verbũ implendi in Scriptura sumitur, vt Gen. 25. 24

5 Aut est synecdoche Hebræis familiaris (vt Iudicum 12. 7, & Zachariæ 9. 9) aut innuit & matrē præteritis quadraginta diebus ritu purificationis defunctam, & simul masculum filium primogenitum iam mense natum, ex Legis præscripto in sanctuario repræsentasse, & constitutam redemptionem persoluisse. Devtroque habes Leuit. 12. Num. 18

6 Hæc fuit pauperum oblatio, Leuit. 12. vers. vltimo. Nulla verò fit mentio pretii redemptionis, quia vnum idémque constitutum erat omnibus sine discrimine tam pauperibus quàm diuitibus.

34 Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς Συμεών, καὶ εἶπε πρὸς Μαριὰμ τὴν μητέρα αὐτοῦ, Ἰδού, οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραήλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον·

Et benedixit eis Simeon, dixítque Mariæ matri eius, ‖Ecce, positus est iste in casum & resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicatur:

Esa.8.14 rom.9.32 1.pet.2.8

35 (Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία) ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί.

(Quin & tuam ipsius animã traiiciet gladius) vt detegantur ex multis cordibus cogitationes.

36 Καὶ ἦν Ἄννα προφῆτις θυγάτηρ Φανουήλ, ἐκ φυλῆς Ἀσήρ· αὕτη προβεβηκυῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς, ζήσασα ἔτη μετὰ ἀνδρὸς ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς.

Erat etiam *quædam* Anna prophetissa, filia Phanuel, ex tribu Aser: hæc processerat in multam ætatem, postquam vixisset cum viro annis septem à virginitate sua.

Additur Simeoni altera testis, & quidẽ omni exceptione maior, omnes ad excipien dum exhibitum Messiam inuitans.

37 Καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, ἣ οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν.

Et *quũ esset* vidua quasi annorũ octogintaquatuor, nõ abscedebat à tẽplo, ieiuniis ac deprecationibus seruiens *Deo* noctem ac diem.

38 Καὶ αὕτη αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιστᾶσα ἀνθωμολογεῖτο τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν Ἱερουσαλήμ.

Hæc igitur eo ipso momẽto quũ superuenisset, vicissim confitebatur Domino, & loquebatur de eo omnibus qui expectabant redemptionem in Hierusalem.

39 Καὶ ὡς ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὸν νόμον Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν Ναζαρέθ.

At *illi* vt perfecerũt omnia secũdũ Legem Domini, reuersi sunt in Galilæam, in vrbẽ suam Nazareth.

40 Τὸ δὲ παιδίον ηὔξανε, καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι, πληρούμενον σοφίας· καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό.

Puerulus autẽ crescebat, & corroborabatur spiritu, implebatúrque sapientia: & Dei gratia ipsi inerat.

41 Καὶ ἐπορεύοντο οἱ γονεῖς αὐτοῦ κατ' ἔτος εἰς Ἱερουσαλὴμ τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα.

Ibãt verò parẽtes eius quotannis Hierosolymam ‖in festo Paschæ.

Deut.26.1

Extraordinario facto Scribæ & Pharisæi ad audiendam suo tempore Christi sapientiã excitãtur.

42 Καὶ ὅτε ἐγένετο ἐτῶν δώδεκα, ἀναβάντων αὐτῶν εἰς Ἱεροσόλυμα κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἑορτῆς.

Quũ igitur factus esset annorũ duodecim, ascenderunt ipsi Hierosolymam secũdum ritum festi.

43 Καὶ τελειωσάντων τὰς ἡμέρας, ἐν τῷ ὑποστρέφειν αὐτούς, ὑπέμεινεν Ἰησοῦς ὁ παῖς ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ οὐκ ἔγνω Ἰωσὴφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ.

Peractísque *eius* diebus, quũ reuerterentur illi, remansit puer Iesus in Hierusalem: quod nesciuit Ioseph, nec mater eius.

44 Νομίσαντες δὲ αὐτὸν ἐν τῇ συνοδίᾳ εἶναι, ἦλθον ἡμέρας ὁδόν· καὶ ἀνεζήτουν αὐτὸν ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς.

Existimãtes autem eum esse in comitatu, ierunt viam *vnius* diei: & requirebant eum inter cognatos & inter notos.

Καὶ

Et

34 וברִיך אנון שמעון ואמר למרים אמה הא הנא סים [a]למפולתא ולקימא דסגיאא ביסריל ולאתא [b]דחרינא :

[a] נפל
[b] אחר

34 *Et benedixit eis Schemeun, ac dixit Mariam matri eius, Ecce, hic positus est in casum & erectionem multorum in Iisraiel, & in signum contradictionis.*

35 ובנפשכי דין דילכי תעבר רומחא איך דיתגלין מחשבתא [c]דלבותא דסגיאא :

[c] דלבותא ר״ל לבות :

35 *In animam autem tuam pertransibit lancea, vt reuelentur cogitationes cordium multorum.*

36 וחנא דין נביתא ברתה דפנואיל מן שבטא דאשיר אף הי קשישת ביומתה הות ושבע שנין עם בעלה חית מן בתולותה :

36 *Hanna autem prophetissa, filia Penuil, ex tribu Aschir, ipsa quoque senior in diebus suis erat, & septem annis cum viro suo vixerat à virginitate sua.*

37 והות ארמלתא איך שנין תמנאין וארבע ולא פרקא הות מן היכלא ובצומא ובצלותא פלחא הות באיממא ובליליא :

37 *Et erat vidua quasi annorum octoginta & quatuor. Et non abscedebat à templo: et in ieiunio et in oratione seruiebat die & nocte.*

38 ואף הי קמת בה בשעתא [d]ואודית למריא וממללא הות עלוהי עם כל נש דמסכא הוא לפורקנה דאורשלם :

[d] ידה

38 *Et ipsa quoque astitit eadem hora, & gratias egit Domino: & loquebatur de illo cũ omni homine qui expectabat liberationem Vrischelem.*

39 וכד שלמו כל [e]מדם איך דבנמוסא דמריא הפכו לגלילא לנצרת מדינתהון :

[e] מדם כמו מדעם:

39 *Et quum perfecissent omnia prout est in lege Domini, reuersi sunt in Galilaam, in Natzrath ciuitatem suam.*

40 טליא דין רבא הוא ומתחיל ברוחא ומתמלא חכמתא וטיבותא דאלהא אית הות עלוהי :

40 *Puer autem crescebat, & corroborabatur spiritu, ac implebatur sapientia, et gratia Dei erat super eum.*

41 ואנשוהי בכל שנא אזלין הוו לאורשלם [f]בעדעדא דפצחא :

[f] בעדעדא ר״ל בחג :

41 *Et homines* [7] *illius quolibet anno ibant in Vrischelem in festo Petscha.*

42 וכד הוא בר שנין תרת־עסרא סלקו איכנא [g]דמעדין הוו לעדעדא :

[g] מעד טעמו רגיל:

42 *Quúmque esset* [8] *filius annorum duodecim, ascenderunt sicut soliti erant ad festum.*

43 וכד שלמו יומתא הפכו להון ישוע דין טליא [h]פש לה באורשלם ויוסף ואמה לא ידעו :

[h] פוש טעמו עמד :

43 *Et quum cõpleti essent dies, reuersi sunt. Ieschua autem puer remansit in Vrischelem. & Iauseph et mater eius nesciebant.*

44 סברין הוו גיר דעם בני [i]לויתהון הוו וכד אתו [k]מרדא יומא חד בעאוהי לות אנשיהון ולות מן דידע להון :

[i] לוה
[k] רדא טעמו דרך:

44 *Existimabãt enim quòd cum* [9] *comitibus eorũ esset: et quũ iuisset itinere diei vnius, quærebãt eũ apud homines suos, et apud quemcunque qui notus esset eis.*

7 Nempe loci Natzareth. Hebraismus. hoc est, Ciues Natzareth.

8 Id est, Natus duodecim annos. Hebraismus.

9 Adverb. Cum filiis comitatus eorum. Hebraismus.

Καὶ μὴ εὑρόντες αὐτὸν, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ζητοῦντες αὐτόν. 45 Et quũ eũ nõ inuenissẽt, reuersi sũt in Hierusalẽ, quærentes eum.

Καὶ ἐγένετο, μεθ' ἡμέρας τρεῖς εὗρον αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ καθεζόμενον ἐν μέσῳ τῶν διδασκάλων, καὶ ἀκούοντα αὐτῶν καὶ ἐπερωτῶντα αὐτούς. 46 Et factum est, triduo pòst inuenerunt eum in tẽplo, sedentem in medio magistrorũ, & audientem eos & eos interrogantem.

Ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ συνέσει καὶ ταῖς ἀποκρίσεσιν αὐτοῦ. 47 Obstupescebant autem omnes qui eum audiebant, super intelligentia & responsis eius.

Καὶ ἰδόντες αὐτὸν ἐξεπλάγησαν· καὶ πρὸς αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἶπε, Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; ἰδοὺ, ὁ πατήρ σου κἀγὼ ὀδυνώμενοι ἐζητοῦμέν σε. 48 Et eo viso fuerunt attoniti: & dixit ei mater eius, Fili, cur ita fecisti nobis? ecce, pater tuus & ego cruciati quærebamus te.

Minimè quidem negligenda, sed tamen Dei gloriæ secundũ vocationem nostram postponẽda sunt quæcunque hominibus officia debemus.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Τί ὅτι ἐζητεῖτέ με; οὐκ ᾔδειτε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με; 49 Tũc dixit ad eos, Quid est quòd quærebatis me? *an* nesciebatis quòd in iis quæ Patris mei sunt, oportet me esse?

Καὶ αὐτοὶ οὐ συνῆκαν τὸ ῥῆμα ὃ ἐλάλησεν αὐτοῖς. 50 At ipsi non intellexerunt verba quæ ipsis loquutus erat.

Καὶ κατέβη μετ' αὐτῶν, καὶ ἦλθεν εἰς Ναζαρέθ· καὶ ἦν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς. Καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ διετήρει πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς. 51 Descendit autem cum eis, venítque Nazareth: & erat eis subiectus. Et mater eius cõseruabat omnia hæc in corde suo.

Christus, verus homo per omnia nobis similis factus excepto peccato.

Καὶ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ, καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. 52 Iesus autem proficiebat sapientia & statura, ac gratia apud Deũ & homines.

Κεφάλαιον γ. — Cap. III.

Ἐν ἔτει δὲ πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἡγεμονίας Τιβερίου Καίσαρος, ἡγεμονεύοντος Ποντίου Πιλάτου τῆς Ἰουδαίας, καὶ τετραρχοῦντος τῆς Γαλιλαίας Ἡρώδου, Φιλίππου δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τετραρχοῦντος τῆς Ἰτουραίας καὶ Τραχωνίτιδος χώρας, καὶ Λυσανίου τῆς Ἀβιληνῆς τετραρχοῦντος, 1 Anno verò decimoquinto imperii Tiberii Cæsaris, Põtio Pilato præside Iudææ, & tetrarcha Galilææ Herode, Philippo autem ipsius fratre tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenes tetrarcha,

Iohannes tempore à prophetis prædicto prodiẽs, iacit exhibiti Euangelii fundamenta, vera Legis obseruatione & gratuita in Christo ponè ipsum aduentante misericordia proposita: addito etiam Baptismo, efficaci tum regenerationis, tum remissionis peccatorum symbolo.

Act. 4. 6

Ἐπ' ἀρχιερέων Ἄννα καὶ Καϊάφα, ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν τοῦ Ζαχαρίου υἱὸν, ἐν τῇ ἐρήμῳ. 2 Sub Pontificibus maximis Anna & Caiapha, factum est verbum Domini ad Iohannem Zachariæ filium, in deserto.

Καὶ Veni-

45 ולא אשכחוהי והפכו להון תוב לאורשלם ובעין הוו לה :

45 *Et non inuenerunt eum: & reuersi sunt iterum in Vrischelem, & quærebant eum.*

46 ומן בתר תלתא יומין אשכחוהי בהיכלא כד יתב מצעת [a]מלפנא ושמע מנהון ומשאל להון :

46 *Et post tres dies inuenerunt eum in templo sedentem in medio doctorum, & audientem ab eis, et interrogantem eos.*

47 ותמיהין הוו כלהון אילין דשמעין הוו לה בחכמתה ובפתגמוהי :

47 *Et mirabantur omnes qui audiebant eum, super sapientia eius, & super responsis ipsius.*

48 וכד חזאוהי תמהו ואמרת לה אמה ברי למנא עבדת לן הכנא דהא אנא ואבוך בטורפא סגיאא בעין הוין לך :

48 *Quumque vidissent eum, mirati sunt: et dixit ei mater eius, Fili mi, quare fecisti nobis sic? nam ecce, ego & pater tuus cum anxietate multa quærebamus te.*

49 אמר להון מנא בעין הויתון לי לא ידעין אנתון דבית אבי [b]ולא לי דאהוא :

49 *Dixit eis, Quid quærebatis me? nesciebatis vos quod in domo Patris mei oportet me esse?*

50 הנון דין לא [c]אשתודעו למלתא דאמר להון :

50 *Ipsi autem non intellexerunt sermonem quem dixerat eis.*

51 ונחרת עמהון ואתא לנצרת ומשתעבד הוא להון אמה דין נטרא הות כלהין מלא בלבה :

51 *Et descendit cum eis, ac venit in Natzrath: & erat subiectus eis. Mater autem conseruabat omnes sermones in corde suo.*

52 ישוע דין רבא הוא [d]בקומתה ובחכמתה ובטיבותא לות אלהא ובני־נשא :

52 *Jeschua autem crescebat statura sua & sapientia sua, ac gratia apud Deum et filios hominis.*

[a] אלף

[b] ולא שעמו ראוי :

[c] ידע

[d] מן קום והטעם בקומתו :

קפלאון ג

Cap. III.

1 בשנת חמש־עסרא דין דמלכותה דטבריוס קסר בהגמנותא דפנטיוס פילטוס ביהוד כד רישא רביעיא הרודס בגלילא ופיליפוס אחוהי רישא רביעיא באיטוריא ובאתרא דטרכונא ולוסניא רישא רביעיא דאבילנא :

1 *ANno autem quintodecimo imperii Tiberii Cæsaris, in præfectura Pontii Pilati in Iudæa, quum [1]tetrarcha [esset] Hiraudis in Galilæa; & Philippus frater eius tetrarcha in Ituria, et in regione Trachauna, ac Lusania tetrarcha Abilenes;*

[1] Duabus vocibus Syrus Græcũ nomen exprimit, quum pro tetrarcha ponit רישא רביעיא, Id est, principe quartæ partis

2 ברבות כהנותא דחנן ודקיפא הורת מלתא דאלהא על יוחנן בר זכריא בחורבא :

2 *In principatu sacerdotii Channã, et Caiaphæ, factus est sermo Dei ad Juchannan filium Zachariah in deserto.*

Matth.3.1 mar.1.4

3 Καὶ ἦλθεν εἰς πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου, κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν·

‖Venit igitur in omnem regionem circumiacētem Iordani, prædicans baptismum resipiscentiæ in remissionem peccatorum:

Esa.40.3 iohan.1.23

4 Ὡς γέγραπται ἐν βίβλῳ λόγων Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.

Vt est scriptū in libro sermonū Esaiæ prophetæ, dicētis, ‖Vox clamantis in deserto, Parate viā Domini, complanate semitas eius.

5 Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται· καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν, καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας.

Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis deprimetur: & quæ curua sunt, fient *via* recta, & asperæ viæ *fient* planæ.

6 Καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ.

Videbitque omnis caro salutem Dei.

Matth.3.7

7 Ἔλεγεν οὖν τοῖς ἐκπορευομένοις ὄχλοις βαπτισθῆναι ὑπ᾽ αὐτοῦ, Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς;

Dicebat igitur turbæ venienti vt baptizaretur ab ipso, ‖Progenies viperarum quis præmonstrauit vobis vt futurā irā effugeretis?

8 Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας· καὶ μὴ ἄρξησθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ.

Ferte igitur fructus dignos iis qui resipuerint, & ne cœperitis dicere apud svoipsos, Patrē habemus Abrahā. Dico enim vobis, posse Deū *etiam* ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.

9 Ἤδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται· πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται.

Iam verò securis etiā ad radicē arborū posita est: omnis igitur arbor non edens fructum bonum, exciditur, & in ignem abiicitur.

10 Καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ ὄχλοι, λέγοντες, Τί οὖν ποιήσομεν;

Tunc interrogauit eum turba, dicens, Quid igitur faciemus?

Iacob.2.15 1.iohan.3.17

11 Ἀποκριθεὶς δὲ λέγει αὐτοῖς, Ὁ ἔχων δύο χιτῶνας, μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι· καὶ ὁ ἔχων βρώματα, ὁμοίως ποιείτω.

Respondēs autem dixit eis, ‖Qui habet duas tunicas, impertiat nō habenti: & qui habet escas, similiter faciat.

12 Ἦλθον δὲ καὶ τελῶναι βαπτισθῆναι· καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν, Διδάσκαλε, τί ποιήσομεν;

Venerunt autem & publicani vt baptizarentur: & dixerunt ei, Magister, quid faciemus?

13 Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Μηδὲν πλέον παρὰ τὸ διατεταγμένον ὑμῖν πράσσετε.

Ipse verò dixit eis, Nihil amplius quàm quod cōstitutum est vobis, exigite.

14 Ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν καὶ στρατευόμενοι, λέγοντες, Καὶ ἡμεῖς τί ποιήσομεν; Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, - - -

Interrogauerunt autem eū etiam milites, dicētes, Et nos quid faciemus? Et ait eis, - - -

Μηδέ-

3 ואתא בכלה אתרא [a]דחדרי יורדנן כד מכרז [b]מעמודיתא דתיבותא לשובקנא דחטהא :

Et venit in vniuersam regionem quæ est circa Iurdanan, prædicans baptismum conuersionis in remissionem peccatorum.

4 איכנא דכתיב בכתבא [c]דמלא דאשעיא נביא דאמר קלא דקרא בחורבא טיבו אורחה דמריא [d]ותרוצו [e]בפקעתא שבילא לאלהן :

Sicut scriptum est in libro sermonũ Jsaiah prophetæ, qui dixit, Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, et dirigite [2] in planitie semitas Deo nostro.

5 כלהון נחלא יתמלון וכלהון טורא ורמתא יתמככון ויהוא [f]ערמא [g]לשפיא ואתרא [h]עסקא לפקעתא :

Omnes valles implebuntur, et omnes montes et colles deprimentur: et erit tumulus in humilem [locum,] & locus asper in planitiem.

6 ויחזא כל בסר [i]חיא דאלהא :

Et videbit omnis caro [3] salutẽ Dei.

7 ואמר הוא לכנשא אילין דאתין הוו לותה למעמד ילדא [k]דאכדנא מנו [l]חויכון למערק מן רוגזא דעתיד :

Et dicebat ad turbas eorum qui veniebant ad se vt baptizarentur, Progenies viperarum quis ostendit vobis fugere ab ira futura?

8 עבדו הכיל פארא דשוין לתיבותא ולא [m]תשרון למאמר בנפשכון דאבא אית לן אברהם אמר אנא לכון גיר דמן הלין כאפא משכח אלהא [n]למקמו בניא לאברהם :

Facite igitur fructus qui digni sint conuersione. Et ne cœperitis dicere apud vosipsos, Pater est nobis Abrahã. Dico enim vobis quòd ex istis lapidibus potest Deus suscitare filios Abrahamo.

9 הא דין [o]נרגא סים על עקרא דאילנא כל אילנא הכיל דפארא לא עבד [p]מתפסק ובנורא נפל :

Ecce autem, securis posita est super radices arborum. Omnis igitur arbor quæ fructus bonos non facit, excinditur, et in ignem ruit.

10 ומשאלין הוו לה כנשא ואמרין מנא הכיל נעבד :

Et interrogabat eum turbæ, ac dicebant, Quid igitur faciemus?

11 ענא ואמר להון מן דאית לה תרתין כותינין [q]יתל למן דלית לה ומן דאית לה [r]סיברתא הכנא יעבד :

Respondit ac dixit eis, Is cui sunt duæ tunicæ, det illi cui non est: & is cui est cibus, similiter faciat.

12 ואתו אף מכסא [s]למעמד ואמרין לה [t]מלפנא מנא נעבד :

Et venerunt etiam publicani vt baptizarentur, & dicunt ei, Magister, quid faciemus?

13 הו דין אמר להון לא [u]תתבעון מדם יתיר על מא דפקיד לכון למתבע :

Ipse verò dixit eis, Ne quæratis aliquid amplius quàm illud quod mandatum est vobis quærere.

14 ומשאלין הוו לה [x]פלחי אסטרטיא ואמרין מנא נעבד אף חנן אמר להון לא

Et interrogabant eum exercentes militiam, & dicebant, Quid faciemus etiam nos? Dicit eis, ---

Ne

[a] רחדרי ר״ל שסביבות :
[b] מטמודיתא ר״ל טבילה :
[c] מלל
[d] הרץ
[e] פקעא כמו בקעה בהפוך הב׳ בפ׳ :
[f] ערמא הוא תל עפר :
[g] מן שפא וטעמו מישור :
[h] עסקא מקום מלא בבנונים שהה״לכים בו יש להם עסק :
[i] חיא תחת תשועות :
[k] אכדנא הם פתנים מושאל הוא מלשון יון :
[l] חיא
[m] שרא
[n] קום
[o] נרגא הוא הגרזן :
[p] פסק כמוכרת :
[q] נתל כמו נתן :
[r] סיברתא טעמו שבר ר״ל מאכל :
[s] למעמד כמו לרחוץ :
[t] אלף
[u] תבע
[x] פלחי אסטרטיא כמו עברי קרב ואסטרטיא בא מלשון יון :

2 In planitie, additum est in Syriaco textu, quod nõ est in Græco aũt in Latinis versionibus: quia non verba Prophetæ singula, sed sententiam eius referũt paraphrastes autẽ noster prophetã verbum ẽ verbo exprimit.
3 Ad verb. Vitã. Hebraismus.

Μηδένα διασείσητε, μηδὲ συκοφαντήσητε· καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν.

Neminē cōcutite, neq; calumniamini: & contenti estote stipendiis vestris.

15 Προσδοκῶντος δὲ τοῦ λαοῦ, καὶ διαλογιζομένων πάντων ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν περὶ τοῦ Ἰωάννου, μή ποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός,

Expectante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Iohanne, númnam ipse esset Christus ille,

Vt ritè & eum fructu sacramēta percipiamus, neque in signis hærendum, neque in eo qui signa administrat, sed ad Christum sacramentorum autorem, & res ipsius per sacramenta adumbrate exhibitorem, assurgēdum est.

16 Ἀπεκρίνατο ὁ Ἰωάννης ἅπασι, λέγων, Ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς· ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί.

Matth.3.11 marc.1.8 iohan.1.26 act.1.5. & 8.4 & 11.16 & 19 4

Respondit Iohannes, dicens omnibus, ‖Ego quidē baptizo vos aqua: sed venit qui validior me est cuius nō sum dignus qui soluam solearum corrigiam: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

17 Οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ· καὶ συνάξει τὸν σῖτον εἰς τὴν ἀποθήκην αὐτοῦ, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ.

Cuius ventilabrum in manu ipsius, & perpurgabit areā suam: cogétque triticum in horreū suū, paleam autem exuret igni inextinguibili.

Euangelium est mūdi totius cribrum.

18 Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἕτερα παρακαλῶν εὐηγγελίζετο τὸν λαόν.

Multa igitur etiā alia exhortans euangelizabat populo.

19 Ὁ δὲ Ἡρώδης ὁ τετράρχης, ἐλεγχόμενος ὑπ' αὐτοῦ περὶ Ἡρωδιάδος τῆς γυναικὸς Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ πάντων ὧν ἐποίησε πονηρῶν ὁ Ἡρώδης,

Matth.14.3 marc.6.17

‖Herodes autem tetrarcha, quū argueretur ab eo de Herodiade vxore Philippi fratris eius, déque omnibus sceleribus quæ ipse fecerat,

Iohannis præconii morte ipsius sanciri oportuit.

20 Προσέθηκε καὶ τοῦτο ἐπὶ πᾶσι, καὶ κατέκλεισε τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ.

Adiecit & hoc supra omnia, quòd inclusit Iohannē in carcere.

21 Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαόν, καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος καὶ προσευχομένου, ἀνεῳχθῆναι τὸν οὐρανόν·

Matth.3.13 marc.1.9 ioh.1.32

‖Factum est autem quū baptizaretur omnis populus, & Iesus baptizatus esset, & precaretur, vt apertum sit cælum:

Baptismus noster in capite Ecclesiæ sanctificatur, simulque ipsius Patris voce, Christus æternus Rex noster, Sacerdos & Propheta declaratur.

22 Καὶ καταβῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῷ εἴδει, ὡσεὶ περιστερὰν, ἐπ' αὐτόν· καὶ φωνὴν ἐξ οὐρανοῦ γενέσθαι, λέγουσαν, Σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ ηὐδόκησα.

Ac descenderit Spiritus sanctus corporea specie tanquam columba, supra eum: & vox de cælo extiterit, dicēs, Tu es Filius ille meus dilectus, in te acquiesco.

23 Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος, ὢν (ὡς ἐνομίζετο) υἱὸς Ἰωσήφ, τοῦ Ἡλί,

Ipse autem Iesus incipiebat esse quasi annorum triginta, filius (vt existimabatur) Ioseph, qui fuit *filius* Heli,

Christi secundū carnem genus ad Adamum et inde ad Deū vsque deducitur: vt eum esse constet quē vnum Deus Abrahamo & Dauidi promissum, ab æterno Ecclesiæ sua ex omni hominum genere colligenda destinauit.

24 Τοῦ Ματθάτ, τοῦ Λευΐ, τοῦ Μελχί, τοῦ Ἰαννά, τοῦ Ἰωσήφ,

Qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, qui fuit Ioseph,

Τοῦ Qui

לא באנש [a]תתטגרון ולאנש לא תעשקון ויספקן לכון [b]אפסניתכון :

Ne contra quenquam insolescātis, et ne quenquam opprimatis, et sufficiant vobis [4]stipendia vestra.

15 כד דין מסבר הוא עמא על יוחנן וכלהון מתחשבין הוו בלבהון ד דדלמא [c]הויו משיחא :

15 *Quum autem spem collocaret populus in Juchannan, et omnes cogitarēt in cordibus suis quòd fortè ipse esset Christus.*

16 ענא יוחנן ואמר להון אנא הא מעמד אנא לכון במיא אתא דין בתרי הו דחילתן מני הו דלא שוא אנא [d]דאשרא ערקא [e]דמסנוהי הו [f]יעמדכון ברוחא דקודשא ובנורא:

16 *Respondit Iuchannan, & dixit eis, Ecce, ego baptizo vos aquis: venit autem post me is qui validior est me, cuius non sum dignus vt soluā corrigias calceamentorum: ipse baptizabit vos Spiritu sancto & igni.*

17 הו [g]דאחיד [h]רפשא באידה ומדכא [i]אדרוהי [k]וחטא כנש לאוצרוהי [l]ותבנא [m]יוקד בנורא דלא דעכא:

17 *Qui tenet ventilabrum in manu sua, et purgat areas suas: & triticum congregat in horrea sua, et paleam comburet igni qui non extinguitur.*

18 אף אחרניתא דין סגיאתא [n]מלף הוא ומסבר לעמא :

18 *Multa autem etiam docebat alia et euangelizabat populo.*

19 הרודס דין [o]טטררכא מטול [p]דמתכסס הוא מן יוחנן על הרודיא אנתת פיליפוס אחוהי ועל כלהין בישתא דעבד הוא :

19 *Hiraudis autem tetrarcha, quia arguebatur à Juchannan propter Hiraudiah vxorem Philippi, fratris sui, & propter omnia mala quæ faciebat,*

20 [q]אוסף אף הדא על כלהין וחבשה ליוחנן בית אסירא :

20 *Adiecit etiam hoc super omnia illa, & conclusit Iuchannan in domo vinctorum.*

21 הוא דין כד [r]עמד כלה עמא ואף ישוע עמד וכד מצלא אתפתח שמיא :

21 *Factum est autem quum baptizaretur vniuersus populus, vt Jeschua quoque baptizaretur. Et quum oraret apertum est cælum.*

22 ונחתת רוחא דקודשא עלוהי בדמות גושמא דיונא וקלא הוא מן שמיא דאמר אנת הו ברי חביבא בך [s]אצטבית :

22 *Et descendit Spiritus sanctus super eum in similitudine corporea columbæ: et vox facta est de cælo quæ dixit, Tu es filius meus dilectus, in te complacitum est mihi.*

23 הו דין ישוע [t]איתוהי הוא איך בר שנין תלתין [u]ומסתבר הוא בר יוסף בר הלי :

23 *Ipse autem Jeschua erat quasi natus annos triginta: & putabatur filius Jauseph, filii Heli,*

24 בר מטתת בר לוי בר מלכי בר יאני בר יוסף :

24 *Filii Mattath, filii Leui, filii Malki, filii Iani, filii Jauseph,*

[a] טגר כמו תגר שטעמו הריב:
[b] אפסניא הוא שכר אנשי החיל כא מלשון יון:
[c] הויו ר״ל הוא עצמו:
[d] שרא
[e] מסן
[f] יעמדכון ר״ל ירחצכם:
[g] אחד
[h] רפשא הוא המזרה:
[i] אדרא הוא הגורן:
[k] חנט:
[l] תבן
[m] יקד
[n] אלף
[o] טטררכא ר״ל שר רביעית המדינה מלשון יון:
[p] מן כס וטעמו מתוכח:
[q] יסף
[r] עמד ר״ל רחץ או טבל:
[s] צבא
[t] אית
[u] סבר

4 Syrum nomē à Græco ὀψώνιον deflexū est, quod declarat militum quæuis stipendia, præsertim verò quæ in annona posita erant.

Τοῦ Ματταθίου, τοῦ Ἀμώς, τοῦ Ναούμ, τοῦ Ἐσλί, τοῦ Ναγγαί, 25	Qui fuit Mattathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Esli, qui fuit Naggæ,
Τοῦ Μαάθ, τοῦ Ματταθίου, τοῦ Σεμεΐ, τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ Ἰούδα, 26	Qui fuit Maath, qui fuit Mattathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda,
Τοῦ Ἰωαννᾶ, τοῦ Ῥησά, τοῦ Ζοροβάβελ, τοῦ Σαλαθιήλ, τοῦ Νηρί, 27	Qui fuit Iohanna, qui fuit Rhesa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,
Τοῦ Μελχί, τοῦ Ἀδδί, τοῦ Κωσάμ, τοῦ Ἐλμωδάμ, τοῦ Ἤρ, 28	Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmodã, qui fuit Er,
Τοῦ Ἰωσῆ, τοῦ Ἐλιέζερ, τοῦ Ἰωρείμ, τοῦ Ματθάτ, τοῦ Λευΐ, 29	Qui fuit Iose, q. fuit Eliezer, q. fuit Iorã, q. fuit Matthat, q. fuit Leui,
30 Τοῦ Συμεών, τοῦ Ἰούδα, τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ Ἰωνάν, τοῦ Ἐλιακείμ,	Qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionan, qui fuit Eliacim,
Τοῦ Μελεᾶ, τοῦ Μαϊνάν, τοῦ Ματταθά, τοῦ Ναθάν, τοῦ Δαβίδ, 31	Qui fuit Melea, qui fuit Mainã, qui fuit Mattatha, qui fuit Nathã, qui fuit Dauid,
Τοῦ Ἰεσσαί, τοῦ Ὠβήδ, τοῦ Βοόζ, τοῦ Σαλμών, τοῦ Ναασσών, 32	Qui fuit Iessæ, q. fuit Obed, q. fuit Boos, q. fuit Salmõ, q. fuit Naasson,
Τοῦ Ἀμιναδάβ, τοῦ Ἀράμ, τοῦ Ἐσρών, τοῦ Φαρές, τοῦ Ἰούδα, 33	Qui fuit Aminadab, qui fuit Arã, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ,
Τοῦ Ἰακώβ, τοῦ Ἰσαάκ, τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Θάρα, τοῦ Ναχώρ, 34	Qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahã, qui fuit Thara, qui fuit Nachor,
Τοῦ Σαρούχ, τοῦ Ῥαγαῦ, τοῦ Φαλέκ, τοῦ Ἐβέρ, τοῦ Σαλά, 35	Qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale,
Τοῦ Καϊνάν, τοῦ Ἀρφαξάδ, τοῦ Σήμ, τοῦ Νῶε, τοῦ Λάμεχ,	Qui fuit Caĩnan, q. f. Arphaxad, q. fuit Sẽ, qui fuit Noe, q. f. Lamech,
Τοῦ Μαθουσάλα, τοῦ Ἐνώχ, τοῦ Ἰαρέδ, τοῦ Μαλελεήλ, τοῦ Καϊνάν, 36	Qui fuit Mathusala, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Mahalaheel, qui fuit Cainan.
Τοῦ Ἐνώς, τοῦ Σήθ, τοῦ Ἀδάμ, τοῦ Θεοῦ. 37	Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei. 38

Κεφάλαιον δ.

Cap. IIII.

Ἰησοῦς δὲ Πνεύματος ἁγίου πλήρης ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου· καὶ ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον, 1

Ἡμέρας τεσσαράκοντα πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ διαβόλου· καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις· καὶ συντελεσθεισῶν αὐτῶν, ὕστερον ἐπείνασε. 2

Καὶ

Matth. 4. 1
marc. 1. 12

IEsus autem plenus Spiritu sancto reuertit à Iordane, & actus est ab *eodem* Spiritu in desertum: Dies quadraginta tẽtãte *eũ* diabolo. Neq; comedit quicquã p illos dies, sed iis exactis, postea esuriit.

Christus in desertũ quasi extra mundũ abreptus, post quadragintadierum ieiunium. Satana ter superato, veluti e celo repente victor prodiens, munus suum aggreditur.

בַּר מַתְּתָא בַּר עַמּוּץ בַּר נַחוּם בַּר חֶסְלִי בַּר נַגִּי ׃

25 *Filii Mattetha, filii Ammutz, filii Nachũ, filii Chesli, filii Naggi,*

בַּר מָאת בַּר מַטַּת בַּר שַׁמְעִי בַּר יַוְסֵף בַּר יְהוּדָא ׃

26 *Filii Math, filii Mattath, filii Schamei, filii Iauseph, filii Iihuda,*

בַּר יוֹחַנָן בַּר רָסָא בַּר זוּרְבָּבֶל בַּר שְׁלַתְּאִיל בַּר נֵרִי ׃

27 *Filii Juchãnã, filii Rasa, filii Zurbabel, filii Schelattheil, filii Niri,*

בַּר מַלְכִּי בַּר אֲדִי בַּר כּוֹסַם בַּר אֶלְמוּדָד בַּר עִיר ׃

28 *Filii Malchi, filii Adai, filii Cusam, filii Elmudad, filii Ir,*

בַּר יוֹסִא בַּר אֱלִיעֶזֶר בַּר יוֹרַם בַּר מַתִּיתָא בַּר לְוִי ׃

29 *Filii Iusi, filii Eliazar, filii Iuram, filii Mattitha, filii Leui,*

בַּר שֶׁמְעוֹן בַּר יְהוּדָא בַּר יַוְסֵף בַּר יוֹנָם בַּר אֶלְיָקִים ׃

30 *Filii Schemeũ, filii Iihuda, filii Iauseph, filii Iunam, filii Eliiakim,*

בַּר מַלְיָא בַּר מַאנִי בַּר מַטְתָא בַּר נָתָן בַּר דַּוִיד ׃

31 *Filii Malia, filii Mani, filii Mathetha, filii Nathan, filii Dauid,*

בַּר אִישַׁי בַּר עוֹבִיד בַּר בָּעָז בַּר שַׁלְמוּן בַּר נַחְשׁוֹן ׃

32 *Filii Ischai, filii Vbid, filii Baaz, filii Schalmun, filii Nacheschun,*

בַּר עַמִּינָדָב בַּר אָרָם בַּר חֶצְרוֹן בַּר פֶּרֶץ בַּר יְהוּדָא ׃

33 *Filii Amminadab, filii Arã, filii Chetzrun, filii Paretz, filii Iihuda,*

בַּר יַעֲקוֹב בַּר אִיסְחַק בַּר אַבְרָהָם בַּר תַּרַח בַּר נָחוֹר ׃

34 *Filii Iaakub, filii Ischak, filii Abraham, filii Tarach, filii Nachur,*

בַּר סָרוּג בַּר אַרְעוּ בַּר פָּלַג בַּר עָבָר בַּר שָׁלַח ׃

35 *Filii Sarug, filii Aru, filii Palag, filii Abar, filii Schalach,*

בַּר קָיְנָן בַּר אַרְפַּכְשַׁד בַּר שִׁים בַּר נוּחַ בַּר לַמֶךְ ׃

36 *Filii Kainan, filii Arpachschad, filii Schĩ, filii Nuach, filii Lamech,*

בַּר מַתוּשְׁלַח בַּר חֲנוּךְ בַּר יָרֶד בַּר מַהֲלַלְאֵיל בַּר קָיְנָן ׃

37 *Filii Mattuschelach, filii Chanuch, filii Iared, filii Mahelaleil, filii Kainan,*

בַּר אֲנוּשׁ בַּר שִׁית בַּר אָדָם דְּמֵן אֱלָהָא קַפָּלֵאוֹן ד׳

38 *Filii Anusch, filii Schith, filii Adã qui [fuit] à Deo.*

Cap. IIII.

יֵשׁוּעַ דֵּין כַּד מַלֵא רוּחָא דְקוּדְשָׁא הֲפַךְ מֵן יוֹרְדְנָן וַדְבַרְתֵּהּ רוּחָא לְחוּרְבָא ׃

1 *IEschua autem plenus Spiritu sancto reuersus est à Iurdanan: et duxit eum Spiritus in desertum,*

יַוְמָתָא אַרְבְּעִין דְּיֶתְנַסֵּא מֵן אָכַל־קַרְצָא וְלָא לְעֵס מֵדֵם בְּהֲנוּן יַוְמָתָא וְכַד שַׁלֵם אֶנוּן [a]לְחַרְתָא כְּפֵן ׃

2 *Diebus quadraginta, vt tentaretur ab[1] accusatore. Et non edit quicquam per illos dies. & quum compleuisset eos, postea esuriit.*

[a] לחרתא כמו לבסוף שרשו אחר ׃

[1] Vide quæ de hac voce notauimus Matth. 4. 3

Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβολος, Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπὲ τῷ λίθῳ τούτῳ ἵνα γένηται ἄρτος. 3

Καὶ ἀπεκρίθη Ἰησοῦς πρὸς αὐτὸν, λέγων, Γέγραπται ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι Θεοῦ. 4

Deut. 8.3 matth.4.4

Καὶ ἀναγαγὼν αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν, ἔδειξεν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰκουμένης ἐν στιγμῇ χρόνου. 5

Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβολος, Σοὶ δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν· ὅτι ἐμοὶ παραδέδοται, καὶ ᾧ ἐὰν θέλω, δίδωμι αὐτήν. 6

Σὺ οὖν ἐὰν προσκυνήσῃς ἐνώπιόν μου, ἔσται σου πάντα. 7

Καὶ ἀποκριθεὶς αὐτῷ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ· γέγραπται γὰρ, Προσκυνήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. 8

Deut 6.16 & 10.20

Καὶ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἔστησεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ· καὶ εἶπεν αὐτῷ, Εἰ ὁ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν ἐντεῦθεν κάτω. 9

Γέγραπται γὰρ, Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε. 10

Psal.91.12

Καὶ ὅτι ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. 11

Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι εἴρηται, Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. 12

Deut.6.16

Καὶ συντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ἄχρι καιροῦ. 13

Καὶ ὑπέστρεψεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν Γαλιλαίαν· καὶ φήμη ἐξῆλθε καθ' ὅλης τῆς περιχώρου περὶ αὐτοῦ. 14

Καὶ αὐτὸς ἐδίδασκεν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, δοξαζόμενος ὑπὸ πάντων. 15

Καὶ

Tunc dixit ei diabolus, Si Filius es Dei, dic isti lapidi vt fiat panis.

Et respondit ei Iesus, dicẽs, Scriptum est, ‖ nõ pane solo victurum hominem, sed omni verbo Dei.

Tunc quũ subduxisset eũ diabolus in montem sublimẽ, ostẽdit ei omnia regna terræ pũcto tẽporis.

Et ait ei diabolus, Tibi dabo potestatẽ hãc vniuersã, & gloriã illorum *regnorum*. nam mihi tradita est, & cuicunq; voluero, do eam.

Itaque si tu adoraueris me, erũt tua omnia.

Respondens autem Iesus dixit ei, Abscede à me Satana: scriptum est enim, ‖ Adorabis Dominũ Deũ tuum, & ei soli seruies.

Tum duxit eum in Hierusalem, & eum statuit supra pinnas templi: & dixit ei, Si Filius Dei es, iace teipsum hinc deorsum.

Scriptum est enim, ‖ Angelis suis mandabit de te, vt custodiant te.

Et in manus tollent te, nequãdo offendas ad lapidem pedem tuũ.

Respondens autem Iesus dixit ei, Dictum est, ‖ Non tentabis Dominum Deum tuum.

Et finita omni tentatione, diabolus abscessit ab eo ad tempus. ⌐

Reuersus est autem Iesus cum virtute Spiritus in Galilæam: & fama de eo exiit in totã circumiacentem regionem.

Et ipse docebat in synagogis eorũ, omnibus ipsum glorificãtibꝰ.

Venit

3 ואמר לה אכל־קרצא אן ברה אנת דאלהא אמר לכאפא הדא דתהוא לחמא ׃

Et dixit ei accusator, Si filius es Dei, dic lapidi huic vt fiat panis.

4 ענא ישוע ואמר לה כתיב הו דלא הוא בלחמא בלחוד חיא בר־נשא אלא בכל פתגם דאלהא ׃

Respondit Ieschua, & dixit ei, Scriptum est quòd nequaquam pane solo viuit filius hominis, sed omni verbo Dei.

5 [a]ואסקה סטנא לטורא רמא [b]וחויה כלהין מלכותא דארעא [c]בעדנא זעורא ׃

Et subduxit eum Satanah in mōtem sublimem, & ostendit ei omnia regna terræ in tempore exiguo.

6 ואמר לה אכל־קרצא לך [d]אתל שולטנא הנא כלה ושובחה דלי משלם ולמן דאצבא יהב אנא לה ׃

Et dixit ei accusator, Tibi dabo potestatem hanc vniuersam & gloriam eius: nam mihi tradita [est,] et cui voluero do eam.

7 אן הכיל תסגוד קדמי דילך יהוא כלה ׃

Si igitur adoraueris coram me, tua erit vniuersa.

8 ענא דין ישוע ואמר לה כתיב הו דלמריא אלהך תסגוד ולה בלחודוהי תפלוח ׃

Respondit autem Jeschua & dixit ei, Scriptum est, Dominum Deū adorabis, & illi soli seruies.

9 [e]ואיתיה לאורשלם [f]ואקימה על כנפא דהיכלא ואמר לה אן ברה אנת דאלהא [g]ארמא נפשך [h]מכא לתחת ׃

Et adduxit eum in Vrischelem, & statuit eum super pinnaculū templi, & dixit ei, Si filius es Dei, proiice teipsum hinc deorsum.

10 כתיב גיר דלמלאכוהי יפקד עליך דינטרונך ׃

Scriptum est enim, Angelis suis mandabit de te vt custodiant te:

11 ועל [i]דרעיהון ישקלונך דלא [k]תתקל רגלך בכאפא ׃

Et in brachiis suis tollant te: ne impingat pes tuus in lapidem.

12 ענא דין ישוע ואמר לה אמיר הו דלא תנסא למריא אלהך ׃

Respondit autem Ieschua et dixit ei, Dictum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.

13 וכד שלם אכל־קרצא כלהון נסיונוהי פרק מן לותה עד [l]זבנא ׃

Et quum compleuisset accusator omnes tentationes suas, recessit ab eo vsque ad tempus.

14 והפך ישוע בחילא דרוחא לגלילא ונפק עלוהי טבא בכלה אתרא [m]דחדריהון ׃

Et reuersus est Jeschua in virtute Spiritus in Galilæam. Et egressa est de eo fama in omnem locum qui circa eos [erat.]

15 והו [n]מלף הוא בכנושתהון ומשתבח הוא מן כל אנש

Et ipse docebat in synagogis eorū: et glorificabatur ab vnoquoque.

[a] נסק
[b] חוה
[c] בעדנא טעמו כזמן ׃
[d] נהל כמו נתן ׃
[e] אתא
[f] קום
[g] רמה
[h] מכא כמו מכה ׃
[i] דרע כמו זרוע ׃
[k] תקל
[l] זבנא כמו זמן ׃
[m] חדריהון ר״ל סביבותיהם ׃
[n] אלף

Matth.13.54
marc.6.1
ioh.4.43

16 Καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ναζαρὲθ, οὗ ἦν τεθραμμένος· καὶ εἰσῆλθε κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, εἰς τὴν συναγωγὴν· καὶ ἀνέστη ἀναγνῶναι.

17 Καὶ ἐπεδόθη αὐτῷ βιβλίον Ἠσαΐου τοῦ προφήτου· καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον εὗρε τὸν τόπον οὗ ἦν γεγραμμένον,

Esa.61.

18 Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίζεσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει.

19 Κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν.

20 Καὶ πτύξας τὸ βιβλίον, ἀποδοὺς τῷ ὑπηρέτῃ, ἐκάθισε. καὶ πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀτενίζοντες αὐτῷ.

21 Ἤρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτοὺς, Ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν.

22 Καὶ πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, καὶ ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ· καὶ ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰωσήφ;

23 Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Πάντως ἐρεῖτέ μοι τὴν παραβολὴν ταύτην, Ἰατρὲ θεράπευσον σεαυτόν· ὅσα ἠκούσαμεν γενόμενα ἐν τῇ Καπερναοὺμ, ποίησον καὶ ὧδε ἐν τῇ πατρίδι σου.

Ioh.4.44

24 Εἶπε δὲ, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς προφήτης δεκτός ἐστιν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ.

1.Reg.17.9
iac.5.17

25 Ἐπ' ἀληθείας δὲ λέγω ὑμῖν, πολλαὶ χῆραι ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἠλίου ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ὅτε ἐκλείσθη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ ἔτη τρία καὶ μῆνας ἕξ, ὡς ἐγένετο λιμὸς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν·

26 Καὶ πρὸς οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπέμφθη Ἠλίας εἰ μὴ εἰς Σάρεπτα τῆς Σιδῶνος, πρὸς γυναῖκα χήραν.

Καὶ

‖Venit igitur Nazareth, vbi fuerat nutritus: & intrauit, vt consueuerat, die Sabbathi, in synagogã: & surrexit vt legeret.

Christus, quò sit & quorsum venerit, ex Esaia propheta palam suis demonstrat.

Tũc datus est ei liber Esaiæ Prophetæ: quúmq; explicuisset librũ, inuenit locũ *in* quo scriptũ erat,

‖Spiritus Domini super me, propterea quòd vnxit me: vt euangelizem pauperibus misit me, vt sanem contritos corde, vt prædicẽ captiuis dimissionem, & cæcis visus recuperationem, & cõfractos emittam in libertatem.

Vt p̄dicẽ annũ Domini acceptũ.

Et complicatum librum quum reddidisset ministro, sedit. & omnium in synagoga oculi erant intenti in eum.

Cœpit autem eis dicere, Hodie impleta est hæc Scriptura audientibus vobis.

Et omnes testimoniũ ei dabant, ac mirabantur super sermonibus *plenis* gratia, qui procedebant ex ore ipsius: dicebántq;, Nónne iste est filius Ioseph?

Familiaritas contemptum etiã Christi gignit, qui propterea desertis suis sæpe ad extraneos migrat.

Et dixit ad eos, Omnino dicetis mihi hoc prouerbium, Medice cura teipsum: quæcunq; audiuimus facta fuisse in Capernaum, fac etiã hîc in patria tua.

Dixit autem, Amen dico vobis, ‖Nemo Propheta acceptus est in patria sua.

Sed in veritate dico vobis, ‖Multæ viduæ erãt dieb' Eliæ in Israel, quãdo clausum est cælũ ad annos tres & sex menses, *adeo* vt fuerit fames magna per totã regionem:

Sed ad nullã illarum missus est Elias nisi Sareptam *vrbem* Sidoniæ, ad mulierem viduam.

[a] ואתא לנצרת איכא [b] דאתרבי [c] ועל איכנא [d] דמעד הוא לכנושתא ביומא דשבתא וקם למקרא :

16 *Et venit in Natzerath, vbi educatus fuerat: et ingressus est, sicut solitus erat, in synagogam die sabbathi: et surrexit ad legendum.*

[a] אתא [b] רבה [c] עול [d] מער טעמו רגיל:

ואתיהב לה ספרא דאשעיא נביא ופתח ישוע ספרא ואשכח דוכתא איכא דכתיב :

17 *Et aperuit Ieschua librum, et inuenit locum vbi scriptum erat,*

רוחה דמריא עלי ומטול הנא משחני למסברו למסכנא ושלחני [e] למאסיו לתבירי לבא ולמכרזו [f] לשביא שובקנא ולעוירא חזיא ולמשדרו לתבירא בשובקנא :

18 *Spiritus Domini super me, & propterea vnxit me ad euangelizandũ pauperibus: et misit me ad sanandũ cõtritos corde, et ad prædicãdum captiuis dimißionẽ, et cæcis [2] visus recuperationem, & ad dimittendum confractos in libertatem.*

[e] אסא [f] שבה

[2] Ad verb. Ad visum.

ולמכרזו שנתא מקבלתא למריא:

19 *Et ad prædicandum annum acceptum Domino.*

וכרך ספרא ויהבה למשמשנא ואזל יתב כלהון דין דבכנושתא עיניהון [g] חירן הוי בה :

20 *Et conuoluit librum, deditque eũ ministro: & abiens sedit. Omnes autem qui in synagoga erãt, oculis suis intuebantur eum.*

[g] חור

[h] ושרי למאמר לותהון דיומנא אשתלם כתבא הנא [i] דבאדניכון :

21 *Et cœpit dicere ad eos, Hodie completa est scriptura hæc [3] quæ est in auribus vestris.*

[h] שרא [i] דבאדניכון ר"ל שבאזניכם:

[3] Id est, Quam audistis. Hebrais.

וסהדין הוו לה כלהון [k] ומתדמרין הוו במלא דטיבותא דנפקן הוי מן פומה ואמרין הוו לא הוא הנא בר יוסף :

22 *Et testimonium dabant ei omnes: & mirabantur propter sermones gratiæ qui procedebant ex ore eius, ac dicebãt, Nonne fuit hic fili' Iauseph?*

[k] ומתדמרין טעמו ותמהים:

אמר להון ישוע כבר תאמרון לי מתלא הנא [l] אסיא אסא נפשך וכל דשמען דעבדת בכפר־נחום עבד אף הרכא במדינתך :

23 *Dixit eis Ieschua, Iã dicetis mihi prouerbiũ hoc, Medice sana teipsum: et omnia quæ audiuimus quæ fecisti in Kephar-Nachum, fac etiam hic in ciuitate tua.*

[l] אסא

הו דין אמר אמין אמר אנא לכון דלית נביא דמתקבל במדינתה :

24 *Ipse autem dixit, Ammin dico vobis, quòd nõ est propheta qui acceptus sit in ciuitate sua.*

[m] שררא גיר אמר אנא לכון דסגי ארמלתא אית הוי בבית יסריל ביומי אליא נביא כד [n] אתתחדו שמיא שנין תלת וירחא שתא והוא כפנא רבא בכלה ארעא :

25 *Veritatem enim dico vobis, quòd multæ viduæ erãt in domo Isfraiel in diebus Iliah prophetæ, quando clausi sunt cæli annos tres & menses sex, et facta est fames magna in vniuersa terra:*

[m] שרר טעמו אמת:

[n] אתתחדו ר"ל נעצרו ושרשו אחר:

ולות חדא מנהין לא אשתדר אליא אלא לצרפת דצידן לות אנתתא ארמלתא :

26 *Et ad nullam earũ missus est Iliah nisi ad Tzarephat h Tzaidan, ad mulierem viduam.*

וסגיאא

2.Reg.5.14

27 Καὶ πολλοὶ λεπροὶ ἦσαν ἐπὶ Ἐλισσαίου τοῦ προφήτου ἐν τῷ Ἰσραήλ· καὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἐκαθαρίσθη εἰ μὴ Νεεμὰν ὁ Σύρος.

‖Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo propheta: sed nemo eorum purgatus est nisi Naaman Syrus.

28 Καὶ ἐπλήσθησαν πάντες θυμοῦ ἐν τῇ συναγωγῇ, ἀκούοντες ταῦτα.

Tũc repleti sũt omnes excãdescẽtia in synagoga, hæc audiẽtes.

Mundus quo asperius reprehenditur, eo apertius furit: sed piorum vita non est impiorum libidini sine exceptione exposita.

29 Καὶ ἀναστάντες ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως· καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἕως τῆς ὀφρύος τοῦ ὄρους ἐφ' οὗ ἡ πόλις αὐτῶν ᾠκοδόμητο, εἰς τὸ κατακρημνίσαι αὐτόν.

Et quum surrexissent, eiecerũt eum extra vrbem: & duxerunt eũ vsq; ad supercilium montis super quem vrbs ipsorum erat ædificata, vt præcipitarent eum.

30 Αὐτὸς δὲ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, ἐπορεύετο.

Ipse verò quum transisset per medium eorum, profectus est.

31 Καὶ κατῆλθεν εἰς Καπερναοὺμ πόλιν τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἦν διδάσκων αὐτοὺς ἐν τοῖς σάββασι.

Matth.4.13 mar.1.21

Et descendit in Capernaum vrbẽ Galilææ, ‖ibique docebat eos sabbathis.

32 Καὶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ ἦν ὁ λόγος αὐτοῦ.

Matth.7.29 marc.1.22

‖Et percellebantur super doctrina eius. erat enim sermo ipsius cũ autoritate.

33 Καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ ἦν ἄνθρωπος ἔχων πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου, καὶ ἀνέκραξε φωνῇ μεγάλῃ,

Marc.1.23

‖Erat autem in synagoga quidã habens spiritũ dæmoniacũ impurũ, qui exclamauit voce magna,

34 Λέγων, Ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοί Ἰησοῦ Ναζαρηνέ; ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδά σε τίς εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ.

Dicẽs, Ah, quid nobis tecũ Iesu Nazarene? venisti vt perderes nos? noui te quis sis, *nimirũ* Sãctus ille Dei.

Christus non tantum homines, quantumuis stupidos, sed ipsa etiam dæmonia, velint nolint percellit.

35 Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Φιμώθητι, καὶ ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ. Καὶ ῥίψαν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον εἰς τὸ μέσον, ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ, μηδὲν βλάψαν αὐτόν.

Et obiurgauit eum Iesus, dicẽs, Obmutesce, & exi ab eo. Tũc dæmoniũ, abiecto illo in mediũ, exiit ab eo, nihilque ei nocuit.

36 Καὶ ἐγένετο θάμβος ἐπὶ πάντας. καὶ συνελάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες, Τίς ὁ λόγος οὗτος, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐπιτάσσει τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ ἐξέρχονται;

Et obortus est pauor in omnibus, & colloquebantur alii cum aliis dicentes, Quid hoc rei est, quòd cum autoritate ac potestate imperat impuris spiritibus, & exeunt?

37 Καὶ ἐξεπορεύετο ἦχος περὶ αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον τῆς περιχώρου.

Et peruenit rumor de eo in omnẽ locũ circumiacẽtis regionis.

38 Ἀναστὰς δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς, εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος· ἡ πενθερὰ δὲ τοῦ Σίμωνος ἦν συνεχομένη πυρετῷ μεγάλῳ· καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν περὶ αὐτῆς.

Matth.8.14 marc.1.30

‖Quum surrexisset autem Iesus è synagoga, introiuit domum Simonis: socrus autem Simonis detinebatur febri magna: & rogauerunt eum pro illa.

Christus sanando solo verbo corporis morbos, confirmat se Dei esse omnipotentem, salutis hominum causa missum.

Καὶ

Tunc

27 וסגיאא גרבא אית הוו בית יסריל ביומי אלישע נביא וחד מנהון לא [a]אתדכי אלא אן נעמן ארמיא :

Et multi leprosi erant in domo Iisraiel in diebus Elischah prophetæ: & nullus eorum mundatus est nisi Naaman Syrus.

28 וכד שמעו הוו הלין הנון דבכנושתא [b]אתמליו חמתא כלהון:

Quúmq; audirẽt hæc ii qui in synagoga erãt, repleti sunt ira omnes.

29 וקמו [c]אפקוהי לבר מן מדינתא [d]ואיתיוהי עד־מא [e]לגבינא דטורא הו דמדינתהון בניא הורת עלוהי [f]דישדוניהי מן שקיפא :

Et surgentes eiecerunt eum extra ciuitatẽ, et duxerunt eum vsque ad cacumen montis eius super quem ciuitas eorum ædificata erat, vt eiicerent eum de petra.

30 הו דין עבר [g]בינתהון ואזל :

Ipse verò transiuit per medium eorum, & abiit.

31 ונחת לכפר־נחום מדינתא דגלילא [h]ומלף הוא להון [i]בשבא :

Et descendit in Kephar-Nachũ ciuitatem Galilææ, et docebat eos in sabbathis.

32 ותמיהין הוו [k]ביולפנה דמשלטא הות מלתה :

Et mirabãtur in doctrina eius. quia potestate præditus erat sermo eius.

33 ואית הוא בכנושתא גברא דאית הוא בה רוחא דשאדא טנפא וזעק בקלא רמא :

Et erat in synagoga quidã in quo erat spiritus dæmoniacus impurus, & clamauit voce elata,

34 ואמר שבוקיני מא לן ולך ישוע נצריא אתית [l]למובדותן ידע אנא לך מן אנת קדישה דאלהא :

Ac dixit, Sine me. Quid nobis & tibi Ieschua Natzarene? Venisti ad perdendum nos? Noui ego te quis sis, Sanctus Dei.

35 וכאא בה ישוע ואמר סכור פומך [m]ופוק מנה [n]ושדיהי שאדא במצעתא ונפק מנה כד לא סרח בה מדם :

Et obiurgauit eum Ieschua, ac dixit, Occlude os tuum, et exi ab eo. Et deiecit eum dæmon in medium, & exiuit ab eo, quum non nocuißet ei quicquam.

36 ותמהא אחד לכל־נש וממללין הוו [o]עם חדדא ואמרין מנא הי־[p]כי מלתא הדא דבשולטנא ובחילא פקדא לרוחא טנפתא ונפקן :

Et admiratio apprehendit vnumquenque, & loquebãtur secum inuicem, ac dicebant, Quisnam est sermo iste qui cum virtute et potestate præcipit spiritib[9] impuris, et exeũt?

37 ונפק עלוהי [q]טבא בכלה אתרא [r]דחדריהון :

Et egressa est de eo fama in omni loco qui erat circa eos.

38 וכד נפק ישוע מן כנושתא על לביתה דשמעון וחמתה דשמעון אליצא הות [s]באשתא רבתא [t]ובעו מנה מטולתה :

Et quum egressus esset Ieschua è synagoga, intrauit in domum Schemeun, & socrus Schemeun affligebatur [4] febre magna, & rogauerunt eum pro illa.

[a] דכא
[b] מלא
[c] נפק
[d] אתא
[e] גבינא דטורא הוא ראש ההר מטעם גבן וגבנונים:
[f] שדא
[g] בין
[h] אלף
[i] בשבא כמו בשבתות:
[k] אלף
[l] אבר
[m] נפק
[n] שדא
[o] עם חדדא ר"ל חד עם חד:
[p] כי כאלסימן השאלה:
[q] טבא טעמו ריבה ושמע:
[r] דחדריהון ר"ל שסביבותיהם:
[s] אשתא היא הקדחת:
[t] בעא:

4 Ad verb. Igni magno, id est, Ardenti febre. Hebraismus.

וקס

Καὶ ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς, ἐπετίμησε τῷ πυρετῷ· καὶ ἀφῆκεν αὐτήν. παραχρῆμα δὲ ἀναστᾶσα διηκόνει αὐτοῖς. 39

Δύνοντος δὲ τοῦ ἡλίου, πάντες ὅσοι εἶχον ἀσθενοῦντας νόσοις ποικίλαις, ἤγαγον αὐτοὺς πρὸς αὐτόν. ὁ δὲ ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν τὰς χεῖρας ἐπιθεὶς, ἐθεράπευσεν αὐτούς. 40

Marc.1.35

Ἐξήρχετο δὲ καὶ δαιμόνια ἀπὸ πολλῶν, κράζοντα καὶ λέγοντα, Ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπιτιμῶν, οὐκ εἴα αὐτὰ λαλεῖν, ὅτι ᾔδεισαν τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι. 41

Γενομένης δὲ ἡμέρας ἐξελθὼν ἐπορεύθη εἰς ἔρημον τόπον, καὶ οἱ ὄχλοι ἐζήτουν αὐτὸν, καὶ ἦλθον ἕως αὐτοῦ· καὶ κατεῖχον αὐτὸν τοῦ μὴ πορεύεσθαι ἀπ' αὐτῶν. 42

Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Ὅτι καὶ ταῖς ἑτέραις πόλεσιν εὐαγγελίσασθαί με δεῖ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· ὅτι εἰς τοῦτο ἀπέσταλμαι. 43

Καὶ ἦν κηρύσσων ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῆς Γαλιλαίας. 44

Κεφάλαιον ε.

Matth.4.18
marc.1.16

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν ὄχλον ἐπικεῖσθαι αὐτῷ τοῦ ἀκούειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸς ἦν ἑστὼς παρὰ τὴν λίμνην Γεννησαρέτ· 1

Καὶ εἶδε δύο πλοῖα ἑστῶτα παρὰ τὴν λίμνην· οἱ δὲ ἁλιεῖς ἀποβάντες ἀπ' αὐτῶν ἀπέπλυναν τὰ δίκτυα. 2

Ἐμβὰς δὲ εἰς ἓν τῶν πλοίων ὃ ἦν τοῦ Σίμωνος, ἠρώτησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον· καὶ καθίσας ἐδίδασκεν ἐκ τοῦ πλοίου τοὺς ὄχλους. 3

Ὡς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν, εἶπε πρὸς τὸν Σίμωνα, Ἐπανάγαγε εἰς τὸ βάθος, καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄγραν. 4

Καὶ

39 Tunc *ipse* adstās supra eam, obiurgauit febrim : & *febris* eam dimisit. *illa* verò quum illico surrexisset, ministrauit eis.

40 Occidente autem sole, omnes qui habebant ægrotantes morbis variis, ducebant ipsos ad eum : ille verò vnicuiq; ipsorum impositis manibus, sanauit eos.

41 ‖Exibant autē etiā dæmonia ex multis, clamātia ac dicētia, Tu es Christus ille Filius Dei. Sed *ipse* obiurgans, non sinebat ea loqui, quòd scirent ipsum esse Christū.

Satan perpetuus veritatis hostis, ne tū quidem audiendus quum veritatem dicit.

42 Orto autem die egressus profectus est in desertum locum: & turba quærebat eum, veneruntq; vsque ad ipsum : & retinebant eum ne ab ipsis discederet.

Nulla ne Veli quidē specie debemus invocationis nostræ cursu retardari.

43 Ille verò dixit eis, Certè etiam aliis vrbibus oportet me euangelizare regnum Dei : nam ad hoc missus sum.

44 Et prædicabat in synagogis Galilææ.

Cap. V.

1 F‖Actum est autem, quum turba immineret ei audiendi verbi Dei causa, ipse stabat apud stagnū Genezaret.

Christus quatuor ascitos discipulos admonet Apostolicæ functionis tandem illis committendæ.

2 Viditq; duo nauigia quæ ad stagnū erant : piscatores verò quum ex iis descēdissent, abluebāt retia.

3 Ingressus autem in vnum istorū nauigiorum quod erat Simonis, rogauit eū vt à terra proueheret paululum: quúmq; consedisset, docebat turbam ex nauigio.

4 Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Prouehito in altum, & dimittite retia vestra ad capturā.

Tum

39 וקם לעל מנה וכאא כאשתה ושבקתה ומחדא קמת ומשמשא הות להון :

39 *Et ste tit super eam, & obiurgauit febrem: et reliquit illã. & illico surrexit, & ministrabat eis.*

40 במערבי שמשא דין כלהון אילין דאית הוו להון [a]כריהא דכריהין בכורהנא [b]משחלפא [c]איתיו אנון לותהו דין על חד חד מנהון [d]אידה [e]סאם הוא [f]ומאסא הוא להון :

40 *In occasu autem solis, omnes quibus essent ægroti qui ægrotarent ægritudinibus variis, adduxerunt eos ad ipsum. Ille verò super [5] vnumquenque ex ipsis manum suam ponebat, et sanabat eos.*

41 ונפקין הוו אף שאדא מן סגיאא כד מזעקין ואמרין דאנת הו משיחא ברה דאלהא וכאא הוא בהון ולא שבק הוא להון דיאמרון דידעין [g]דהויו משיחא :

41 *Et exibant etiam dæmonia à multis clamãtia, et dicentia, Tu es Christus Filius Dei. Et increpabat ea, & non permittebat eis vt loquerentur, quòd scirent quòd esset Christus.*

42 ולצפרה דיומא נפק אזל לה לאתרא חורבא וכנשא בעין הוו לה ואתו עדמא לותה ואחדוהי דלא יאזל לה מן לותהון :

42 *Et in aurora diei egressus abiit in locum desertum: et turbæ quærebant eum; venerúntque vsque ad ipsum: et apprehendebant eum ne discederet ab eis.*

43 הו דין ישוע אמר להון דאף למדינתא אחרניתא [h]ולא לי למסברו מלכותה דאלהא דעל הדא הו אשתדרת :

43 *Ipse autem Ieschua dixit eis, Etiam ciuitatibus aliis oportet me euangelizare regnum Dei: quia propter hoc ipsum missus sum.*

44 והו מכרז הוא בכנושתא דגלילא:

44 *Et ipse prædicabat in synagogis Galilææ.*

קפלאון ה

Cap. V.

1 הוא דין כד כנש עלוהי כנשא למשמע מלתא דאלהא והו [i]קאם הוא על יד ימא דגנסר :

1 *FActum est autẽ quum cõgregaretur ad eũ turba, ad audiendum sermonem Dei, et ipse stabat iuxta littus maris [1]Ginesar.*

2 וחזא ספינא תרתין [k]דקימן על גיב ימתא וצידא דסלקו מנהין [l]ומשיגין מצידתהון :

2 *Et vidit nauigia duo stãtia iuxta ipsum mare: et piscatores qui ascenderant ex eis, et lauabant retia sua.*

3 וחדא מנהין דשמעון הות כאפא וסלק ישוע יתב בה ואמר דידברונה קליל מן יבשא למיא ויתב הוא [m]ומלף מן ספינתא לכנשא :

3 *Et vnum ex illis [2] Schemeun erat Ciphæ. Et ingressus Ieschua sedit in eo, dixitque vt ducerent ipsum paululum ab arida in aquas: et sedebat ac docebat è nauigio turbam.*

4 וכד שתק מן ממללה אמר לשמעון דברו לעומקא [o]וארמו מצידתכון לצידא:

4 *Et quũ [3] siluißet à sermone suo, dixit Schemeun, Ducite in profundũ, et proiicite rete vestrum ad capturam.*

Respondit

[a] כרה
[b] חלף
[c] אתא
[d] יד
[e] סים
[f] אסא
[g] דהויו טעמו שהוא עצמו:
[h] ולא טעמו צריך :
[i] קום
[k] קום
[l] אשיג שן שיג טעמו רחץ:
[m] אלף
[n] רמא

5 Ad verb. Super vnum, vnum. Hebraismus.

1 Vide de eo annot. in fine Math. 14

2 Id est, Erat Schemeun Ciphæ.

3 Id est, Quum finem dicendi fecisset. Hebraismus

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Σίμων εἶπεν αὐτῷ, Ἐπιστάτα, δι᾽ ὅλης τῆς νυκτὸς κοπιάσαντες, οὐδὲν ἐλάβομεν· ἐπὶ δὲ τῷ ῥήματί σου χαλάσω τὸ δίκτυον. 5

Tum respondens Simon ait ei, Magister, quum per totam noctē nos fatigauerimus, nihil cepimus: tamē ex tuo iussu demit tam rete.

Καὶ τοῦτο ποιήσαντες, συνέκλεισαν ἰχθύων πλῆθος πολύ· διεῤῥήγνυτο δὲ τὸ δίκτυον αὐτῶν. 6

Et quum hoc fecissent, cōcluserunt piscium multitudinem magnā: dirumpebatur autē rete eorū.

Καὶ κατένευσαν τοῖς μετόχοις τοῖς ἐν τῷ ἑτέρῳ πλοίῳ, τοῦ ἐλθόντας συλλαβέσθαι αὐτοῖς· καὶ ἦλθον, καὶ ἔπλησαν ἀμφότερα τὰ πλοῖα, ὥστε βυθίζεσθαι αὐτά. 7

Et innuerunt sociis qui *erant* in altero nauigio vt venirent, & ipsis opitularentur. Venerunt igitur, & impleuerunt ambas naues, ita vt mergerentur.

Ἰδὼν δὲ Σίμων Πέτρος προσέπεσε τοῖς γόνασι τοῦ Ἰησοῦ, λέγων, Ἔξελθε ἀπ᾽ ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλός εἰμι, Κύριε. 8

Quum autem *hæc* vidisset Simō Petrus, accidit ad genua Iesu, dicēs, Discede à me. nam homo peccator sum, Domine.

Θάμβος γὰρ περιέσχεν αὐτὸν καὶ πάντας τοὺς σὺν αὐτῷ, ἐπὶ τῇ ἄγρᾳ τῶν ἰχθύων ᾗ συνέλαβον· 9

Pauor enim occuparat eum & omnes qui cum eo *erant*, super captura pisciū quā comprehēderāt:

Ὁμοίως δὲ καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, υἱοὺς Ζεβεδαίου, οἳ ἦσαν κοινωνοὶ τῷ Σίμωνι. Καὶ εἶπε πρὸς τὸν Σίμωνα ὁ Ἰησοῦς, Μὴ φοβοῦ. ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. 10

Similiter autem & Iacobum & Iohannem filios Zebedæi, qui erāt socii Simoni. Tunc ait ad Simonē Iesus, Ne metue. ab hoc *tempore* homines viuos capies.

Καὶ καταγαγόντες τὰ πλοῖα ἐπὶ τὴν γῆν, ἀφέντες ἅπαντα, ἠκολούθησαν αὐτῷ. 11

Illi autem quum subduxissent in terram nauigia, relictis omnibus sequuti sunt eum.

Matth.8.a
marc.1.40

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν μιᾷ τῶν πόλεων, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ πλήρης λέπρας, καὶ ἰδὼν τὸν Ἰησοῦν, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, ἐδεήθη αὐτοῦ, λέγων, Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι. 12

Et factū est, quum esset in quadā vrbe, tum ecce *adfuit* quidam plenus lepra: ac viso Iesu procidēs in faciem, rogauit eum, dicēs, Domine, si velis, potes me purgare.

Christus leprosū sui attactu mūdato, & ad sacerdotes remisso, restatur se eum esse quo per fidem apprehenso, nos omnes secundum Legē immundi, testimonio ipsius Dei, mundi ac puri pronunciemur.

Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἥψατο αὐτοῦ, εἰπὼν, Θέλω, καθαρίσθητι. Καὶ εὐθέως ἡ λέπρα ἀπῆλθεν ἀπ᾽ αὐτοῦ. 13

Iesus autem extensa manu tetigit eum, dicēs, Volo, purgator. Et statim lepra abiit ab eo.

Καὶ αὐτὸς παρήγγειλεν αὐτῷ μηδενὶ εἰπεῖν· ἀλλ᾽ ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου, καθὼς προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. 14

Ipse verò præcepit ei vt nulli *hoc* diceret: sed vade, *inquit*, ostendē teipsum sacerdoti, & offer pro purgatione tui, ‖prout præcepit Moses, *vt hoc sit* eis testimonio.

Leuit.14.4

Διήρχετο

Dima-

5 עֲנָא שֶׁמְעוּן וֵאמַר לֵהּ רַבִּי לֶלְיָא כֻּלֵּהּ [a]לְאֵין וּמֵדֵם לָא אֲחַדֵן עַל מֶלְּתָךְ דֵּין רָמֵא אֲנָא מְצִידְתָּא ׃

5 *Reſpondit Schemeun ac dixit ei, Domine mi, nocte tota laborauimus, et nihil cepimus: in ſermone autem tuo iacio rete.*

6 וְכַד הָדָא עֲבַדוּ חֲבַשׁוּ [b]נוּנֵא סַגִּיאֵא דְּטָב [c]וּמְצַטְרְיָא הֲוָת מְצִידָתְהוּן ׃

6 *Et quum hoc feciſſent, incluſerunt piſces multos admodum: & diſrumpebatur rete eorum.*

7 וּרְמַזוּ לְחַבְרַיְהוּן דִּבְסְפִינְתָּא אַחֲרִתָּא דְּנֵאתוּן נְעַדְרוּן אֶנוּן וְכַד [d]אֲתַו [e]מְלַו אֶנֵין סְפִינָא תַּרְתֵּיהֵין אֵיךְ דְּקַרִיבַן הֲוַי לְמֶטְבַּע ׃

7 *Et innuerunt ſociis ſuis qui erant in nauigio altero, vt venientes adiuuarent eos. Quúmque veniſſent, impleuerunt illa nauigia ambo, ita vt in proximo eſſent vt mergerentur.*

8 כַּד חֲזָא דֵּין שֶׁמְעוּן כֵּאפָא נְפַל קֳדָם רַגְלַוְהִי דְּיֵשׁוּעַ וֵאמַר לֵהּ בָּעֵא אֲנָא מֶנָּךְ מָרִי פְּרוּק לָךְ מֶנִּי דְּגַבְרָא אֲנָא חַטָּיָא ׃

8 *Quum vidiſſet Schemeun Cipha, procidit ante pedes Ieſchua, & dixit ei, Peto abs te Domine mi, diſcede à me, quoniam homo ſum peccator.*

9 תֶּמְהָא גֵּיר אֲחַדְתֵּהּ הֲוָת וְלְכֻלְּהוּן דְּעַמֵּהּ עַל צַיְדָא הוּ דְנוּנֵא דְצָדוּ ׃

9 *Terror enim apprehenderat eũ & omnes qui cũ eo erant, propter capturam illam piſcium quos ceperant.*

10 הָכְוָת דֵּין אַף לְיַעֲקוּב וְלְיוּחַנָּן בְּנַי זַבְדַי [f]דְּאִיתַיְהוּן הֲווּ שַׁוְתָּפֵא דְשֶׁמְעוּן אֲמַר דֵּין יֵשׁוּעַ לָא תֶּדְחַל מִן הָשָׁא בְּנַי אֶנָשָׁא תֶּהֱוֵא [g]צָאֵד לְחַיֵּא ׃

10 *Similiter autem etiam Iaakub et Iuchannan, filios Zabbedai, qui erãt participes Schemeun. Dixit autem Ieſchua, Ne timeas: deinceps filios hominis capies ad vitam.*

11 וְקַרְבוּ אֶנֵין סְפִינָא לַאַרְעָא וַשְׁבַקוּ כֻּל מֵדֵם [h]וֵאתַו בָּתְרֵהּ ׃

11 *Et ſubduxerunt illa nauigia in terram, et reliquerunt omnia, & [4] iuerunt poſt eum.*

12 וְכַד הֲוָא יֵשׁוּעַ בְּחֲדָא מֶן מְדִינָתָא אֲתָא גַבְרָא חַד דַּמְלָא כֻּלֵּהּ גַּרְבָּא חֲזָא לְיֵשׁוּעַ וְנְפַל עַל [i]אַפַּוְהִי וּבָעֵא הֲוָא מֶנֵּהּ וֵאמַר לֵהּ מָרִי אֵן צָבֵא אַנְתְּ מֶשְׁכַּח אַנְתְּ [k]לַמְדַכָּיוּתִי ׃

12 *Et quum eſſet Ieſchua [5] in vna ex ciuitatibus, venit vir quidã qui plenus erat totus lepra: vidit Ieſchua, & procidit ſuper faciem ſuam: & petebat ab eo, et dicebat ei, Domine mi, ſi velis, potes mundare me.*

13 וַפְשַׁט [l]אִידֵהּ יֵשׁוּעַ קְרֵב לֵהּ וֵאמַר לֵהּ צָבֵא אֲנָא אֶתְדַּכָּא וּבַר שָׁעְתֵהּ אֲזַל מֶנֵּהּ גַּרְבֵּהּ ׃

13 *Et extendẽs manũ ſuam Ieſchua tetigit eum, et dixit ei, Volo, mũdus eſto. Et eadem hora abiit ab eo lepra eius.*

14 וּפַקְדֵהּ דְּלֵאנָשׁ לָא תֵּאמַר אֶלָּא [m]זֵל [n]חַוֵּא נַפְשָׁךְ לְכָהֲנֵא וְקַרֵב קוּבְּרָנָא חֲלָף [o]תַּדְכִּיתָךְ אֵיכַנָּא דְּפַקֵד מוּשֵׁא לְסַהֲדוּתְהוּן ׃

14 *Et præcepit ei, Nemini dixeris: ſed vade, oſtende teipſum ſacerdotibus, & offer oblationem pro mundatione tua, ſicut præcepit Muſche in teſtimonium eorum.*

[a] לאה
[b] נונא ר״ל דגים:
[c] צרא
[d] אתא
[e] מלא
[f] אית
[g] צוד
[h] אתא
[i] אנף
[k] רכא
[l] יד
[m] אזל
[n] חוא
[o] דכה

4 Id eſt, Sequuti ſunt eum. Hebraiſmus.

5 Id eſt, In quadam ciuitate. Hebraiſmus.

15 Διήρχετο δὲ μᾶλλον ὁ λόγος περὶ αὐτοῦ· καὶ συνήρχοντο ὄχλοι πολλοὶ ἀκούειν, καὶ θεραπεύεσθαι ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν.

16 Αὐτὸς δὲ ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις, καὶ προσευχόμενος.

17 Καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἦν διδάσκων· καὶ ἦσαν καθήμενοι Φαρισαῖοι καὶ νομοδιδάσκαλοι, οἳ ἦσαν ἐληλυθότες ἐκ πάσης κώμης τῆς Γαλιλαίας καὶ Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλήμ· καὶ δύναμις Κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς.

Matth.9.2
marc.1.3

18 Καὶ ἰδοὺ ἄνδρες φέροντες ἐπὶ κλίνης ἄνθρωπον ὃς ἦν παραλελυμένος· καὶ ἐζήτουν αὐτὸν εἰσενεγκεῖν, καὶ θεῖναι ἐνώπιον αὐτοῦ.

19 Καὶ μὴ εὑρόντες διὰ ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτόν, διὰ τὸν ὄχλον, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ εἰς τὸ μέσον, ἔμπροσθεν τοῦ Ἰησοῦ.

20 Καὶ ἰδὼν τὴν πίστιν αὐτῶν, εἶπεν αὐτῷ, Ἄνθρωπε, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.

21 Καὶ ἤρξαντο διαλογίζεσθαι οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι, λέγοντες, Τίς ἐστιν οὗτος ὃς λαλεῖ βλασφημίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός;

22 Ἐπιγνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, ἀποκριθεὶς εἶπε πρὸς αὐτούς, Τί διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;

23 Τί ἐστιν εὐκοπώτερον; εἰπεῖν, Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, ἢ εἰπεῖν, Ἔγειραι καὶ περιπάτει;

24 Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, (εἶπε τῷ παραλελυμένῳ) Σοὶ λέγω, ἔγειραι, καὶ ἄρας τὸ κλινίδιόν σου, πορεύου εἰς τὸν οἶκόν σου.

25 Καὶ παραχρῆμα ἀναστὰς ἐνώπιον αὐτῶν, ἄρας ἐφ' ᾧ κατέκειτο, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, δοξάζων τὸν Θεόν. Καὶ

---

15 Dimanabāt autem eo magis ſermones de eo:& conueniebat turba multa vt audirent, & per eum ſanarentur à morbis ſuis.

16 Ipſe autem ſecedens,erat in deſertis,& precabatur.

17 Et factū eſt quodā die,quū ipſe doceret,eſſentq; Phariſæi ſedētes ac Legis doctores, qui venerāt ex omnibus vicis Galilææ & Iudææ & ex Hieruſalem:& potentia Domini adeſſet *ei* ad ſanandum illos:

18 ‖Tunc ecce *adfuerunt* quidam ferentes in lecto hominē qui erat paralyticus:& ſtudebant eum inferre,& ponere in ipſius cōſpectu.

19 Et quū non inueniſſent qua *parte* eum inferrent, propter turbam, aſcenderunt ſupra domum,& per tegulas demiſerunt eum cum lectulo in medium,ante Ieſum.

20 Qui fide eorū viſa, dixit,Heus tu,remiſſa ſunt tibi peccata tua.

21 Tūc cœperūt ratiocinari Scribæ & Phariſæi,dicētes, Quis eſt iſte qui loquitur blaſphemias? Quis poteſt remittere peccata niſi ſolus Deus?

22 Ieſus autē quum noſſet eorū ratiocinationes, reſpōdēs dixit eis, Quid ratiocinamini in cordibus veſtris?

23 Vtrum eſt facilius?dicere,Remiſſa ſunt tibi peccata,an dicere, Surge & ambula?

24 Vt autē ſciatis Filium hominis præditū eſſe autoritate in terra remittendi peccata,(ait paralytico) Tibi dico,ſurge,& ſublato lectulo tuo,proficiſcere domum tuam.

25 Is autē illico quū ſurrexiſſet in conſpectu eorū,ſublato eo in quo iacuerat abiit domū ſuam, glorificans Deum. Et

---

Chriſtus mauult doctrina quàm miraculis inclareſcere, ideóque ab iis diſcedit qui ipſum vt corporum medicum, nō vt ſalutis autorem quærunt.

Chriſtus ſanato paralytico, malorum omnium cauſam & remedium oſtendit.

15 ונפק עלוהי [a]טבא יתיראית ומתכנש הוא עמא סגיאא למשמע מנה [b]ולמתאסיו מן [c]כורהניהון :

15 *Et prodiit de eo fama eo magis: & congregabatur populus multus ad audiendum ab eo, et vt sanarentur ab infirmitatibus suis.*

16 הו דין משנא הוא לדברא ומצלא:

16 *Ipse autem secedebat in desertum, & orabat.*

17 והוא בחד מן יומתא כד [d]מלף הוא ישוע יתבין הוו פרישא [e]ומלפי נמוסא דאתו הוו מן כל קוריא דגלילא ודיהוד ודאורשלם וחילא דמריא איתוהי הוא [f]למאסיותהון :

17 *Et factum est [10]in vno ex diebus quum doceret Ieschua, sedebant Pharisæi et doctores Legis qui venerant ex omnibus pagis Galilææ & Iudææ & Vrischelem. Et virtus Domini erat ad sanandum eos.*

18 ואנשא [g]איתיו בערסא גברא חד [h]משריא ובעין הוו [i]דיעלון וסימוניהי קדמוהי :

18 *Et quidam adduxerunt in lecto hominem quendam [11]paralyticum, et quærebant vt ingredientes ponerent ipsum ante eum.*

19 וכד לא אשכחו דאיכנא [k]יעלוניהי מטול סוגאא דעמא סלקו להון [l]לאגרא [m]ושבוהי עם ערסה מן [n]תטלילא למצעתא קדמוהי דישוע:

19 *Et quum non possent ita inferre eũ propter multitudinem populi, ascenderunt in tectum, & demiserunt eũ cum lecto suo è tecto in medium ante Ieschua.*

20 כד חזא דין ישוע [o]הימנותהון אמר להו משריא גברא שביקין לך חטהיך :

20 *Quum vidisset autem Ieschua fidem eorum, ait illi paralytico, Homo remissa sunt tibi peccata tua.*

21 [p]ושריו ספרא ופרישא מתחשבין ואמרין מנו הנא דממלל גודפא מנו משכח למשבק חטהא אלא אן אלהא בלחוד :

21 *Et cœperunt Pharisæi [12] & Legisperiti cogitare, & dicere, Quis hic est qui loquitur blasphemiam? Quis potest remittere peccata nisi Deus solus?*

22 ישוע דין ידע מחשבתהון ואמר להון מנא מתחשבין אנתון בלבכון:

22 *Ieschua autẽ cognouit cogitationes eorũ, & dixit eis, Quid cogitatis in cordibus vestris?*

23 [q]אידא פשיקא למאמר דשביקין לך חטהיך או למאמר דקום הלך :

23 *Quid facilius est dicere? Remittũtur tibi peccata tua: an dicere, Surge [et] ambula?*

24 דתדעון דין דשליט הו ברה דאנשא בארעא דישבוק חטהא אמר למשריא לך אמר אנא קום שקול ערסך [r]וזל לביתך :

24 *Vt cognoscatis autem quòd potẽs est Filius hominis in terra vt remittat peccata (dixit paralytico) Tibi dico, Surge, accipe lectũ tuum, et abi in domum tuam.*

25 ומחדא קם לעיניהון ושקל ערסה ואזל לביתה כד משבח לאלהא :

25 *Et illico surrexit in conspectu eorum, et accepit lectũ suum, & abiit in domum suam glorificans Deum.*

[a] טכא טעמו רכה:
[b] אסא
[c] כרה
[d] אלף
[e] אלף
[f] אסא
[g] אתא
[h] זרא
[i] עול
[k] עול
[l] אגרא הוא הגג:
[m] שבוהי טעמו חורידוהו סן שאב שטעמו העלה והוריד:
[n] תטלילא ר"ל הגג:
[o] אמן
[p] שרא
[q] אירא כמו אי זו:
[r] אזל

10 Id est, Quodam die. Hebraismus.

11 Vnde dicatur paralyticus, vide finẽ Matth. cap. 4

12 Hi sunt quos versu 17 vocauit doctores Legis. Vide quæ de eis scripta sũt Matth. 2.4

26 Καὶ ἔκστασις ἔλαβεν ἅπαντας, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεόν· καὶ ἐπλήσθησαν φόβου, λέγοντες, Ὅτι εἴδομεν παράδοξα σήμερον.

Et stupor cepit omnes, & glorificabant Deum: & repleti sunt timore, dicentes, Certè vidimus inopinata hodie.

Matth.9.9 marc.2.14

27 Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆλθε, καὶ ἐθεάσατο τελώνην ὀνόματι Λευῒν, καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι.

‖Post hæc verò exiit, & conspexit publicanum nomine Leui, sedentem ad telonium: & dixit ei, Sequere me.

Ecclesia, est peccatorum Christi beneficio resipiscentium multitudo, cum eo conuiuans, magno cum superbis & inuidis mūdi offendiculo.

28 Καὶ καταλιπὼν ἅπαντα, ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ.

Et *ille* relictis omnibus surrexit, & sequutus est eum.

29 Καὶ ἐποίησε δοχὴν μεγάλην ὁ Λευῒς αὐτῷ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ· καὶ ἦν ὄχλος τελωνῶν πολὺς, καὶ ἄλλων οἳ ἦσαν μετ' αὐτῶν κατακείμενοι.

Et fecit ei Leui epulum magnū domi suæ: erátq; turba multa publicanorum, & aliorum qui cum ipsis accumbebant.

30 Καὶ ἐγόγγυζον οἱ γραμματεῖς αὐτῶν καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγοντες, Διατί μετὰ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίετε καὶ πίνετε;

Qui autem ex iis erant Scribæ ac Pharisæi, murmurabant aduersus discipulos eius, dicētes, Quare cū publicanis & peccatoribus editis & bibitis?

31 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες.

Et respondens Iesus dixit eis, Non opus est iis qui sani sunt, medico: sed iis qui malè affecti sunt.

1.Tim.1.15

32 Οὐκ ἐλήλυθα καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

‖Non veni vt vocarē iustos, sed peccatores, ad resipiscentiam.

Matth.9.14 marc.2.18

33 Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτὸν, Διατί οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου νηστεύουσι πυκνὰ, καὶ δεήσεις ποιοῦνται, ὁμοίως καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων· οἱ δὲ σοὶ ἐσθίουσι καὶ πίνουσι;

‖Ipsi verò dixerunt ei, Quare discipuli Iohannis ieiunant crebrò, & deprecationes faciunt, similiter & discipuli Pharisæorum: tui verò edunt & bibunt?

Hypocritarum & imperitorum hominū est pietatem in ieiunio & rebus mediis collocare.

34 Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Μὴ δύνασθε τοὺς υἱοὺς τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστι, ποιῆσαι νηστεύειν;

Ipse autem dixit eis, Num potestis facere vt filii thalami, quo *tempore* cū ipsis est sponsus, ieiunent?

Leges de ieiunio & aliis eiusmodi rebus promiscuè & absque circunstantiarū discrimine positæ, non modò sunt tyrannicæ, sed etiam summè perniciosæ in Ecclesia.

35 Ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι καὶ ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.

Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, tunc ieiunabūt illis diebus.

36 Ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν πρὸς αὐτοὺς, Ὅτι οὐδεὶς ἐπίβλημα ἱματίου καινοῦ ἐπιβάλλει ἐπὶ ἱμάτιον παλαιόν· εἰ δὲ μήγε, καὶ τὸ καινὸν σχίζει, καὶ τῷ παλαιῷ οὐ συμφωνεῖ ἐπίβλημα τὸ ἀπὸ τοῦ καινοῦ.

Dicebat autem etiam per parabolam, Nemo panniculū noui vestimenti immittit in vestimentū vetus: alioqui & illud nouum findit *vetus*, & veteri non conuenit panniculus *sumptus* ex nouo.

Καὶ Et

26 ותמהא אחד לכל־נש ומשבחין הוו לאלהא [a]ואתמליו דחלתא ואמרין [b]דחזין יומנא [c]תדמרתא ׃

Et admiratio apprehẽdit vnumquẽque: ac laudabãt Deum: & impleti ſunt timore, ac dixerunt, Vidimus hodie prodigia.

27 בתר הלין נפק ישוע וחזא מכסא דשמה לוי דיתב בית מכסא ואמר לה [d]תא בתרי ׃

Poſt hæc egreſſus eſt Ieſchua, & vidit publicanum, cuius nomẽ Leui, qui ſedebat ad [6] telonium, et dixit ei, [7] Veni poſt me.

28 ושבק כל מדם וקם אזל בתרה ׃

Et reliquit omnia, et ſurgens abiit poſt eum.

29 ועבד לה לוי בביתה [e]קובלא רבא ואירת הוא כנשא סגיאא דמכסא ודאחרנא דסמיכין הוו עמהון ׃

Et fecit ei Leui in domo ſua [8] cõuiuium magnũ. & erat turba multa publicanorum et aliorum qui accumbebant cum eis.

30 ורטנין הוו ספרא ופרישא ואמרין לתלמידוהי למנא עם מכסא וחטיא אכלין אנתון ושתין ׃

Et murmurabant Legiſperiti & Phariſæi, ac dixerunt diſcipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus comeditis & bibitis?

31 וענא ישוע ואמר להון לא מתבעא [f]אסיא לחלימא אלא לאילין דביש ביש עבידין ׃

Et reſpondit Ieſchua, & dixit eis, Non requiritur medicus ſanis, ſed iis qui [9] peſſimè afficiuntur.

32 לא אתית דאקרא לזדיקא אלא לחטיא לתיבותא ׃

Non veni vt vocarem iuſtos, ſed peccatores ad conuerſionem.

33 הנון דין אמרין לה למנא תלמידוהי דיוחנן צימין [g]אמינאית ומצלין אף דפרישא דילך דין אכלין ושתין ׃

Illi verò dixerunt ei, Quare diſcipuli Iuchannan ieiunant ſedulò & orant, etiã Phariſæorum: tui autem comedunt et bibunt?

34 הו דין אמר להון לא משכחין אנתון לבנוהי [h]דגנונא [i]כמא דחתנא עמהון תעבדון דיצומון ׃

Ipſe autem dixit eis, Non poteſtis apud [10] filios thalami quum ſponſus eſt cum eis, facere vt ieiunent.

35 יאתון דין יומתא כד [k]יתתרים חתנא כדין הידין יצומון בהנון יומתא ׃

Venient autem dies quum auferetur ſponſus ab eis, tunc ieiunabunt in illis diebus.

36 ואמר להון מתלא דלא אנש [l]קאד [m]אורקעתא מן מאנא חדתא ורמא על מאנא בליא דלא לחדתא קאד ולבליא לא שלמא אורקעתא דמן חדתא ׃

Et dixit eis parabolã, Nemo abſcindit aſſumentum ex veſtimento nouo, & immittit in veſtimentum vetus, ne nouum ſcindat, & vetus non impleat aſſumentum quod eſt ex nouo.

ולא

[a] מלא

[b] חזא

[c] תדמרתא טעמו נפלאות׃

[d] אתא

[e] קובלא ר״ל משתה׃

[f] אסא

[g] אמינאית ר״ל הרבה׃

[h] גנונא ר״ל החופה׃

[i] כמא ר״ל כאשר׃

[k] רום

[l] קוד טעמו כרת׃

[m] אורקעתא כמו מרקע׃

6 Ad verb. In loco vectigalis. Hebraiſmus.

7 Id eſt, Sequere. Hebraiſmus, vt paulo pòſt etiã.

8 קוכלא, qua voce vtitur infrà quoque cap. 14. 13 Quod ideo notare libuit, quia aliis in locis adid ſignificandũ aliis vtitur vocibus quæ hac ſunt vſitatiores.

9 Ad verbum, Malè malè. Poſitiuus geminatus pro ſuperlatiuo, ex Hebraiſmo. quod etiam antè obſeruauimus.

10 Id eſt, Familiares ſponſi, quos etiam in thalamũ ſuum admittit. Eandem phraſin vide Matth. 9. 15 Marci 2. 19

Καὶ οὐδεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς· εἰ δὲ μήγε, ῥήξει ὁ νέος οἶνος τοὺς ἀσκούς, καὶ αὐτὸς ἐκχυθήσεται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται. 37

Et nemo iniicit vinum nouum in vtres veteres: alioqui disrũpet vinum nouum vtres, & ipsum effundetur, & vtres peribunt.

Ἀλλὰ οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινοὺς βλητέον· καὶ ἀμφότεροι συντηροῦνται. 38

Sed vinum nouum in vtres recẽtes iniiciendum est: & vtraq; cõseruantur.

Καὶ οὐδεὶς πιὼν παλαιὸν, εὐθέως θέλει νέον· λέγει γάρ, Ὁ παλαιὸς χρηστότερός ἐστιν. 39

Et nemo qui biberit vetus, statim vult nouum: dicit enim, Vetus vtilius est.

Κεφάλαιον ϛʹ

Cap. VI.

Matth.12.5
marc.3.1

Ἐγένετο δὲ ἐν σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ διαπορεύεσθαι αὐτὸν διὰ τῶν σπορίμων· καὶ ἔτιλλον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τοὺς στάχυας, καὶ ἤσθιον, ψώχοντες ταῖς χερσί. 1

Factum est verò vt sabbatho altero primo pertransiret per sata: vellebant autem eius discipuli spicas, edebántque, confricantes manibus.

Christus aduersus superstitiosos in minutissimis quibusque hærentes, ostendit ne sabbathi quidem legem sine omni exceptione latam fuisse, nedum vt in externa eius obseruatione posita esset hominum salus.

Τινὲς δὲ τῶν Φαρισαίων εἶπον αὐτοῖς, Τί ποιεῖτε ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν τοῖς σάββασι; 2

Quidam autem Pharisæorum dixerunt eis, Cur facitis quod nõ licet facere sabbathis?

1.Reg.21.6

Καὶ ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτοὺς εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε ὃ ἐποίησε Δαβὶδ ὁπότε ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ ὄντες; 3

Tunc respondens Iesus dixit eis, ‖Ne hoc quidem legistis quod fecit Dauid quum esuriret, ipse & qui cum eo erant?

Ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔλαβε, καὶ ἔφαγε, καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς μετ᾽ αὐτοῦ· οὓς οὐκ ἔξεστι φαγεῖν εἰ μὴ μόνους τοὺς ἱερεῖς; 4

Exo.19.33
leuit.8.32
& 24.9

Quomodo introierit domum Dei, & panes propositionis sumpserit, ederítque, ac dederit etiam iis qui secum *erant*: quos *panes* nõ licet edere‖nisi solis sacerdotibus?

Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὅτι κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου. 5

Et dicebat eis, Filius hominis dominus est etiam Sabbathi.

Matth.12.5
marc.3.1

Ἐγένετο δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ σαββάτῳ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ διδάσκειν· καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρωπος, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρά. 6

‖Factum est verò etiam alio sabbatho vt ipse ingrederetur in synagogam, ac doceret. Erat autem ibi quidam cuius manus dextera erat arida.

Charitas, omnium ceremoniarum regula.

Παρετήρουν δὲ αὐτὸν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι εἰ ἐν τῷ σαββάτῳ θεραπεύσει· ἵνα εὕρωσι κατηγορίαν αὐτοῦ. 7

Obseruabant autem eum Scribæ ac Pharisæi an sabbatho sanaturus esset *illum*, vt inuenirent accusationem *aduersus* eum.

37 ולא אנש רמא חמרא חדתא לזקא[a] בליתא ואן דין לא מבזע חמרא חדתא לזקא והו חמרא [b]מתאשד וזקא אבדין :

[a] זקא ר"ל נאדות :
[b] אשד

37 *Et nemo immittit vinum nouum in vtres veteres: sin autem minus, rumpit vinum nouum vtres, et vinum effunditur, ac vtres pereunt.*

38 אלא חמרא חדתא בזקא חדתתא רמין ותריהון מתנטרין :

38 *Sed vinũ nouum in vtres nouos immittunt, et vtraque conseruantur.*

39 ולא אנש שתא חמרא עתיקא ומחדא בעא חדתא אמר גיר עתיקא בסים :

39 *Neque quisquam bibit vinum vetus, et statim quærit nouum. Dicit enim, Vetus[18] suaue est.*

18 Pro Suauius est. Positiuus pro comparatiuo. Hebraismus.

קפלאון ו

Cap. VI.

1 הוא דין בשבתא כד מהלך ישוע בירת זרעא ותלמידוהי מלגין הוו שבלא ופרכין הוו באידיהון ואכלין :

1 *FActum est autem in sabbatho, quum ambularet Ieschua[1] in loco seminum, & discipuli eius vellebãt spicas, et cõfricabant manibus suis, ac edebant.*

1 Id est, In agro sato. Hebraismus.

2 אנשין דין מן פרישא אמרין להון מנא עבדין אנתון מדם דלא שליט בשבתא למעבד :

2 *Quidam autem ex Pharisæis dixerunt eis, Cur facitis id quod non licet in sabbatho facere?*

3 ענא ישוע ואמר להון ולא הדא [c]קריתון [d]מדם דעבד דויד כד כפן הו ואילין דעמה :

[c] קרא
[d] מדם ר"ל מה:

3 *Respondit Jeschua, et dixit eis, Neque hoc legistis quod fecit David quum esuriret ipse & qui cum eo erant?*

4 [e]דעל לביתה דאלהא ולחמא דפתורה דמריא נסב אכל ויהב לאילין דעמה הו דלא שליט הוא למאכל אלא לכהנא בלחוד :

[e] עול

4 *Quòd ingressus est in domum Dei, et panem mensæ Domini accipiens comedit, et dedit iis qui secum erãt, quem non licebat edere nisi sacerdotibus tantum?*

5 ואמר להון דמרה הו דשבתא ברה דאנשא :

5 *Et dixit eis, [2] Dominus est sabbathi Filius hominis.*

2 Vide quæ Marci 2. annotauim' in fine.

6 הוא דין לשבתא אחרתא [f]על לכנושתא [g]ומלף הוא ואית הוא תמן גברא [h]דאידה דימינא יבישא הות :

[f] עול
[g] אלף
[h] יד

6 *Factum est autem in sabbatho alio, ingressus est in synagogam, & docebat. Erat autẽ ibi quidam cuius manus dextera erat arida.*

7 וספרא ופרישא נטרין הוו לה אן הו [i]דמאסא בשבתא דישכחון יאכלון קרצוהי :

[i] אסא

7 *Et Legisperiti & Pharisæi obseruabant eum, num id [foret] vt sanaret in sabbatho, quò inuenirẽt [vt] accusarent eum.*

8 Αὐτὸς δὲ ᾔδει τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν· καὶ εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ξηρὰν ἔχοντι τὴν χεῖρα, Ἔγειραι, καὶ στῆθι εἰς τὸ μέσον. Ὁ δὲ ἀναστὰς ἔστη.

At ipse norat cogitationes eorũ: & dixit homini qui habebat manum aridam, Surge, & sta in medio. Ille verò surgens stetit.

9 Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτούς, Ἐπερωτήσω ὑμᾶς τί, Ἔξεστι τοῖς σάββασιν ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι;

Dixit igitur eis Iesus, Interrogabo vos quiddam, Licet sabbathis benefacere, an malefacere *cuipiã?* hominem seruare, an perdere?

10 Καὶ περιβλεψάμενος πάντας αὐτούς, εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ, Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. Ὁ δὲ ἐποίησεν οὕτω· καὶ ἀποκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη.

Et quum eos omnes circunspexisset, ait homini, Extende manũ tuam. Ille autẽ ita fecit: & restituta est manus eius sana sicut altera.

11 Αὐτοὶ δὲ ἐπλήσθησαν ἀνοίας· καὶ διελάλουν πρὸς ἀλλήλους τί ἂν ποιήσειαν τῷ Ἰησοῦ.

Ipsi autem repleti sunt amentia: & colloquebantur alii cum aliis, quídnam facerent Iesu.

12 Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι· καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ.

Factum est autem illis diebus, abiit in montem ad precandum: & pernoctauit *illic* precans Deum.

Christus non absque feruentibus & longis precibus, duodecim contubernales, Apostolos futuros, deligens, ostendit quanta religione in Ecclesiasticis electionibus sit opus.

Infrà.9.1
matth.10.1
marc.3.13
& 6.7

13 Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ· καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ᾽ αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασε,

¶Et quum dies ortus esset, aduocauit discipulos suos: & quum ex ipsis elegisset duodecim, quos & Apostolos nominauit,

14 (Σίμωνα, ὃν καὶ ὠνόμασε Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, Φίλιππον καὶ Βαρθολομαῖον,

(*Nempe* Simonem, quem etiam nominauit Petrũ, & Andreã fratrem eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum,

15 Ματθαῖον καὶ Θωμᾶν, Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ἀλφαίου, καὶ Σίμωνα τὸν καλούμενον Ζηλωτήν,

Matthæũ & Thomam, Iacobũ Alphæi *filium*, & Simonẽ qui vocatur Zelotes,

16 Ἰούδαν Ἰακώβου, καὶ Ἰούδαν Ἰσκαριώτην, ὃς καὶ ἐγένετο προδότης)

Iudam Iacobi *fratrem*, & Iudam Iscarioten, qui etiã fuit proditor)

17 Καὶ καταβὰς μετ᾽ αὐτῶν, ἔστη ἐπὶ τόπου πεδινοῦ· καὶ ὄχλος μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ πλῆθος πολὺ τοῦ λαοῦ ἀπὸ πάσης τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ τῆς παραλίου Τύρου καὶ Σιδῶνος, οἳ ἦλθον ἀκοῦσαι αὐτοῦ, καὶ ἰαθῆναι ἀπὸ τῶν νόσων αὐτῶν·

Descendit cũ eis, stetítq; in loco cãpestri: turbáq; discipulorũ eius, & multitudo magna plebis ex tota Iudæa & Hierusalẽ, & à maritima *regione* Tyri & Sidonis, qui venerant vt audirent eum, & sanarentur à morbis suis:

Christus aduersus omnes philosophos, ac præsertim Epicureos docet summum: bonum nusquam hic in terris, sed in cælo esse repositum: afflictiones verò propter iustitiã, iter illud esse quo ad id peruenitur.

18 Καὶ οἱ ὀχλούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων· καὶ ἐθεραπεύοντο.

Et qui torquebãtur à spiritibus impuris: & sanabantur.

Καὶ Et

8 הו דין דידע הוא מחשבתהון אמר להו גברא דיבישא אידה קום [a]תא לך למצערת כנושתא וכד אתא וקם :

[a] אתא

8 *Ipse verò qui sciebat cogitationes eorum, dixit illi homini cuius arida erat manus, Surge, veni in medium turbæ. Et quum venisset, et staret,*

9 אמר להון ישוע אשאלכון מנא שליט בשבתא למעבד דטב או דביש נפשא [b]למחיו או [c]למובדו :

[b] חיה
[c] אבד

9 *Dixit eis Ieschua, Interrogabo vos, Quid licet in sabbatho facere? quod bonum est, an quod malum est? animam [3]seruare, an perdere?*

3 Ad verb. Viuificare. Hebraism.

10 [d]וחר בהון בכלהון ואמר לה פשוט [e]אידך ופשט ותקנת אידה איך חברתה :

[d] חור
[e] יד

10 *Et intuitus est in eos omnes, dixitque illi, Extende manum tuam. Et extendit, et restituta est manus eius [4]sicut socia eius.*

4 Id est, Sicut altera manus. Hebraismus.

11 הנון דין [f]אתמליו [g]חסמא וממללין הוו חד עם חד דמנא יעבדון לה לישוע :

[f] מלא
[g] חסמא טעמו קנאה:

11 *Ipsi autem impleti sunt æmulatione: et loquebatur [5] vnus cum alio, quidnam facerent Ieschua.*

5 Ad verb. Vnus cum vno. Hebraismus.

12 הוא דין ביומתא הנון נפק ישוע לטורא [h]למצליו ותמן [i]אנא הוא בצלותה דאלהא :

[h] צלא
[i] אנא טעמו לן:

12 *Factum est etiam in diebus illis, egressus est Ieschua in montem ad orãdum: & illic pernoctabat in oratione Dei.*

13 וכד נגהרת קרא לתלמידוהי וגבא מנהון תרעסר הנון דשליחא [k]שמי אנון :

[k] שמי ר׳ל׳קרא:

13 *Et quum illucesceret, vocauit discipulos suos, & elegit ex eis duodecim, quos Apostolos nominauit,*

14 שמעון הו דשמי כאפא ואנדראוס אחוהי ויעקוב ויוחנן ופיליפוס ובר־תולמי :

14 *(Schemeun, quem nominauit Cipha, et Andream fratrem eius, et Iaakub et Iuchannan, et Philippum & Bar-Tulemai:*

15 ומתי ותאומא ויעקוב בר חלפי ושמעון דמתקרא טננא :

15 *Et Mattai & Thauma, et Iaakub filium Chalphai, & Schemeun qui vocatur Zelotes:*

16 ויהודא בר יעקוב ויהודא סכריוטא הו דהוא משלמנא :

16 *Et Jihuda filiũ Iaakub, & Iihuda Sechariuta qui fuit proditor.)*

17 ונחת עמהון ישוע וקם [l]בפקעתא וכנשא סגיאא דתלמידוהי וסוגאא דכנשא דעמא מן כלה יהוד ומן אורשלם ומן ספר ימא דצור ודצידן [m]דאתו דישמעון מלתה [n]ודיתאסון מן [o]כורהניהון :

[l] פקעתא כמו בקעה כיהכ׳ חוסרה כפ׳:
[m] אתא
[n] אסא
[o] כרה

17 *Et descendit cum eis Jeschua, & stetit in planitie: & turba multa discipulorũ eius, & multitudo turbæ populi ex omni Iudæa et ex Vrischelẽ, & ex tractu maris Tzur et Tzaidan, qui venerant vt audirent sermonem eius, & vt sanarentur ab infirmitatibus suis:*

18 ואילין דמתאלצין מן רוחא טנפתא ומתאסין הוו :

18 *Et ii qui affligebantur à spiritibus impuris: & sanabantur.*

Καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐζήτει ἅπτεσθαι αὐτοῦ· ὅτι δύναμις παρ' αὐτοῦ ἐξήρχετο, καὶ ἰᾶτο πάντας. 19

Et tota turba studebat eum tangere: quia virtus ab eo exibat, & sanabat omnes.

Matth.5.1

Καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἔλεγε, Μακάριοι οἱ πτωχοί· ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. 20

‖Ipse verò sublatis oculis suis in discipulos, dicebat, Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei.

Esa.65.13
Esa.61 3.7

Μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν· ὅτι χορτασθήσεσθε. Μακάριοι οἱ κλαίοντες νῦν, ὅτι γελάσετε. 21

‖Beati qui nunc esuritis: quia saturabimini.‖Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.

Matth.5.11

Μακάριοί ἐστε ὅταν μισήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅταν ἀφορίσωσιν ὑμᾶς, καὶ ὀνειδίσωσι, καὶ ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρὸν, ἕνεκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. 22

‖Beati eritis quum vos oderint homines, & separauerint vos, & conuitiati fuerint *vobis*, & nomen vestrum vt malum eiecerint, propter Filium hominis.

Χαίρετε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ σκιρτήσατε· ἰδοὺ γὰρ, ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τῷ οὐρανῷ. κατὰ ταῦτα γὰρ ἐποίουν τοῖς προφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν. 23

Gaudete illo die & salite: ecce enim, merces vestra multa *est* in cælis. nam itidem faciebant Prophetis patres eorum.

Amo.5.6
eccli.31.8

Πλὴν οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. 24

‖Sed væ vobis diuitibus: nā reportatis consolationem vestram.

Esa.65.13

Οὐαὶ ὑμῖν οἱ ἐμπεπλησμένοι· ὅτι πεινάσετε. Οὐαὶ ὑμῖν οἱ γελῶντες νῦν· ὅτι πενθήσετε καὶ κλαύσετε. 25

‖Væ vobis qui impleti estis: nam esurietis. Væ vobis qui ridetis nūc: nam lugebitis & flebitis.

Οὐαὶ ὑμῖν ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι· κατὰ ταῦτα γὰρ ἐποίουν τοῖς ψευδοπροφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν. 26

Væ vobis quū bene vobis dixerint omnes homines: nam itidem faciebant pseudoprophetis patres eorum.

Matth.5 44

Ἀλλ' ὑμῖν λέγω τοῖς ἀκούουσιν, Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς. 27

‖Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui vos oderunt:

Charitas Christiana plurimum à mundana dissidens, non modo non vindicat iniurias, sed etiam hostes vel acerbissimos cōplectitur, idque propter Patrem cælestem, nedum vt suam in benefaciendo vtilitatem quærat.

Εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμῖν, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς. 28

Benedicite iis qui deuouēt vos, & precamini pro iis qui infestant vos.

Matth.5.39
1.Cor.6.7

Τῷ τύπτοντί σε ἐπὶ τὴν σιαγόνα, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην· καὶ ἀπὸ τοῦ αἴροντός σου τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κωλύσῃς. 29

‖Et qui tibi verberauerit maxillam, præbe & alterā:‖& ab eo qui tollit tibi pallium, etiam tunicam ne prohibeto.

Παντὶ δὲ τῷ αἰτοῦντί σε, δίδου· καὶ ἀπὸ τοῦ αἴροντος τὰ σὰ, μὴ ἀπαίτει. 30

Cuiuis autē petēti abs te, da: & ab eo q̃ tollit *res* tuas, ne repetito.

Καὶ

Nam

19 וכלה כנשא בעין הוו למתקרבו לה חילא גיר נפק הוא מנה ולכלהון מאסא הוא ׃

Et vniuersa turba quærebant vt tangerent eum: virtus enim exibat ab eo, & omnes eos sanabat.

20 [a]וארים עינוהי על תלמידוהי ואמר טוביכון מסכנא דדילכון הי מלכותא דאלהא ׃

Et sustulit oculos suos in discipulos suos, et dixit, Beati estis pauperes: quia vestrum est regnum Dei.

21 טוביכון לאילין דכפנין השא דתסבעון טוביכון לדבכין השא דתגחכון ׃

Beati estis qui esuritis nunc: quia saturabimini. Beati estis qui fletis nunc, quia ridebitis.

22 טוביכון מא [b]דסנין לכון בני־נשא ומפרשין לכון ומחסדין לכון [c]ומפקין שמכון איך בישא חלף ברה דאנשא ׃

Beati estis quum odio prosequuntur vos filii hominis, et separant vos & conuitiantur vobis, [6]& exire faciunt nomen vestrum tanquam malorum, propter Filium hominis.

6 Id est, Infamãt nomen vestrum tanquam sceleratum.

23 [d]חדו בהו יומא ודוצו [e]דאגרכון סגי בשמיא הכנא גיר עבדין הוו אבהתהון לנביא ׃

Gaudete in illo die et exultate: quia merces vestra multa est in cælo. Sic enim faciebant patres eorum prophetis.

24 ברם וי לכון עתירא דקבלתון [f]בויאכון ׃

Veruntamen væ vobis diuitibus: quia accepistis cõsolationem vestrã.

25 וי לכון סבעא דתכפנון וי לכון לדגחכין השא דתבכון ותתאבלון ׃

Væ vobis saturis: quia esurietis. Væ vobis ridentibus nunc: quia flebitis & lugebitis.

26 וי לכון כד יהוון אמרין עליכון בני־נשא דשפיר הכנא גיר עבדין לנביא דדגלותא אבהתהון ׃

Væ vobis quum dixerint de vobis filii hominis quod bonũ est. Sic enim faciebant prophetis mendacibus patres eorum.

27 לכון דין אמר אנא לדשמעין [g]אחבו לבעל־דבביכון ועבדו דשפיר לאילין דסנין לכון ׃

Vobis autem dico qui auditis, Diligite inimicos vestros, et facite quod bonum est, iis qui odio habent vos.

28 וברכו לאילין [h]דליטין לכון [i]וצלו על אילין דדברין לכון [k]בקטירא ׃

Et benedicite, iis qui maledicunt vobis, et orate pro iis qui ducunt vos in vincula.

39 ולדמחא לך על [l]פכך קרב לה אחרנא ומן מן דשקל מרטוטך לא [m]תכלא אף כותינך ׃

Et ei qui percutit te super maxillam tuam, præbe ei alteram. Et ab eo qui tollit pallium tuum, ne prohibeas etiam tunicam tuam.

30 לכל דשאל לך [n]הב לה ומן מן דשקל [o]דילך לא תתבע ׃

Omni petenti abs te, da: & ab eo qui aufert quod tuum est, ne petas.

a רום
b סנא
c נפק
d חדה
e אגר
f בויאכון טעמו נחמתכם׃
g אחב כמו אהב׃
h לוט
i צלא
k בקטירא כמו בקשורים כי קטר כמו קשר׃
l פכך כמו להייך
m כלא
n יהב
o תתבע מטעם גבה חוב או נקם׃

Et

ואיבנא

Matth.7.12
iob 4.16

31 Καὶ καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως.

‖Et prout vultis vt faciāt vobis homines, vos etiam facite eis similiter.

Matth.5.46

32 Καὶ εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοὺς ἀγαπῶσι.

‖Nam si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis erit gratia? nam peccatores etiam diligunt eos à quibus diliguntur.

33 Καὶ ἐὰν ἀγαθοποιῆτε τοὺς ἀγαθοποιοῦντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὸ αὐτὸ ποιοῦσι.

Et, si benefeceritis iis qui vobis benefaciūt, quæ vobis erit gratia? nam peccatores *etiam* idem faciunt.

Matth.5.42
deut.15.8

34 Καὶ ἐὰν δανείζητε παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἁμαρτωλοῖς δανείζουσιν, ἵνα ἀπολάβωσι τὰ ἴσα.

‖Et, si mutuū dederitis *iis* à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nam *et* peccatores peccatoribus dāt mutuum, vt recipiant paria.

Matth.5.45

35 Πλὴν ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ ἀγαθοποιεῖτε, καὶ δανείζετε, μηδὲν ἀπελπίζοντες· καὶ ἔσται ὁ μισθὸς ὑμῶν πολύς, καὶ ἔσεσθε υἱοὶ τοῦ ὑψίστου· ὅτι αὐτὸς χρηστός ἐστιν ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους καὶ πονηρούς.

Itaque diligite inimicos vestros, & benefacite, & mutuum date, nihil indesperantes: & erit merces vestra multa, ‖ac filii eritis‖ illius Altissimi: nam ipse benignus est erga ingratos & malos.

36 Γίνεσθε οὖν οἰκτίρμονες, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί.

Estote ergo misericordes, prout & Pater vester misericors est.

Matth.7.1

37 Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε· μὴ καταδικάζετε, καὶ οὐ μὴ καταδικασθῆτε· ἀπολύετε, καὶ ἀπολυθήσεσθε·

‖Ne iudicate, & non iudicabimini: ne condemnate, & non condemnabimini: absoluite, & absoluemini:

Fraternas reprehensiones nec curiosas, nec morosas, nec malignas, sed iustas, moderatas & amicas esse oportet.

Matth.7.2
marc.4.24

38 Δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· μέτρον καλὸν, πεπιεσμένον καὶ σεσαλευμένον καὶ ὑπερεκχυνόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. τῷ γὰρ αὐτῷ μέτρῳ ᾧ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν.

Date, & dabitur vobis: ‖mensuram, *inquam*, bonam, pressam, agitatam, & superfluentem dabunt in sinum vestrum. Eadē enim mensura qua metimini, vicissim metiētur vobis *alii*.

Matth.15.14

39 Εἶπε δὲ παραβολὴν αὐτοῖς, Μήτι δύναται τυφλὸς τυφλὸν ὁδηγεῖν; οὐχὶ ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται;

Dicebat autem eis parabolam, ‖Num potest cæcus cæco præire? nonne ambo in foueam cadent?

Imperiti reprehensores, & se & alios perdunt: quia qualis magister, talis & discipulus.

Matth.10.24
ioh.13.16
& 15.10

40 Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ· κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ.

‖Non est discipulus supra magistrum suum: sed quisquis *erit* perfectus *discipulus* erit vt magister.

Matth.7.8

41 Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ δοκὸν τὴν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς;

‖Quid autem aspicis festucā quæ *est* in oculo fratris tui, trabem autē quæ est in oculo proprio, nō animaduertis?

Hypocritæ, seuerissimi aliorum reprehensores, in aliis perspicacissimi, in seipsis cæci.

Ἢ πῶς

Aut

31 ואיכנא דצבין אנתון דיעבדון לכון בני-נשא הכות עבדו להון אף אנתון :

31 *Et sicut vultis vt faciant vobis filii hominis, similiter facite eis etiã vos.*

32 אין גיר [a]מחבין אנתון לאילין דמחבין לכון [b]אידא הי טיבותכון אף גיר חטיא לאילין דמחבין להון רחמין :

32 *Si enim diligitis eos qui diligunt vos, quæ est gratia vestra? Etenim etiam peccatores, diligentes se diligunt.*

33 ואן עבדין אנתון דטב לאילין [c]דמטאבין לכון אידא הי טיבותכון אף חטיא גיר הכנא עבדין :

33 *Et, si facitis quod bonũ est iis qui benefaciunt vobis, quæ est gratia vestra? etenim etiam peccatores sic faciunt.*

34 ואן [d]מוזפין אנתון למן דסברין אנתון דתתפרעון מנה אידא הי טיבותכון אף חטיא גיר לחטיא מוזפין דהכות יתפרעון :

34 *Et, si commodatò datis ei àquo speratis quòd reddetur vobis, quæ est gratia vestra? Etenim etiam peccatores peccatoribus mutuò dant vt similiter retribuatur eis.*

35 ברם אחבו לבעל-דבביכון ואטאבו להון ואוזפו ולא תפסקון סברא דאנש ויהוא סגי אגרכון ותהוון בנוהי דרמא דהו בסים הו על בישא ועל [e]כפורא :

35 *Veruntamen diligite inimicos vestros, et benefacite eis: & mutuò date,[7] & ne præscindatis spem hominis. Et erit multa merces vestra, eritisque filii Excelsi, qui bonus est erga malos et erga [8]ingratos.*

36 הוו הכיל מרחמנא איכנא דאף אבוכון מרחמנא הו :

36 *[9] Estote ergo misericordes, sicut etiam Pater vester misericors est.*

37 לא תדונון ולא מתתדינין אנתון לא תחיבון ולא מתחיבין אנתון שרו [f]ותשתרון :

37 *Ne iudicetis, et non iudicabimini: ne condemnetis, et non condemnabimini: absoluite, et absoluemini.*

38 הבו ומתיהב לכון [g]בכילתא טבתא [h]ורקעתא ומשפעתא [i]ירמון [k]בעוביכון בהי גיר כילתא דמכילין אנתון מתתכיל לכון :

38 *Date, et dabitur vobis: mensura bona et spatiosa et redundãte proiicient in sinum vestrum. Qua enim mensura metimini, mẽsuratur vobis.*

39 ואמר הוא להון מתלא למא משכח סמיא לסמיא למדברו לא תריהון בגומצא נפלין :

39 *Et dicebat eis parabolam, Nunquid potest cæcus cæcũ ducere? nunquid ambo in foueam cadunt?*

40 לית תלמידא דיתיר מן רבה כל-נש גיר דגמיר יהוא איך רבה :

40 *Non est discipulus qui sit maior quàm dominus eius. quisquis autem est perfectus, erit sicut dominus suus.*

41 מנא גיר חזא אנת [l]גלא דבעינה דאחוך [m]קריתא דין דבעינך לא מתחזיא לך :

41 *Quid enim aspicis festucã quæ est in oculo fratris tui, trabs autẽ quæ est in oculo tuo, non conspicitur tibi?*

או

Aut

[a] חבה כמו חבב כי אות הכפל הומרה בה׳ וכן פעסין בלשון הקודש:
[b] אידא ר״ל איזו :
[c] דמטאבין ר״ל שמטיבים:
[d] יזף
[e] כפורא הם הכופרים בטובה שקבלו:
[f] שרא
[g] כילטעמו מידה:
[h] רקעא טעמו רחבה:
[i] רמה
[k] עוכה ר״ל חיק :
[l] גלא הוא קש:
[m] קריתא היא הקורה :

7 Tam actiuè quã passiuè exponi potest: Vel, Ne, de remuneratione desperantes, benefaciendi studiũ abiiciatis. Vel, Ne miseros vestra crudelitate in desperationem abiiciatis.

8 Ad verb. Negãtesqua ratione ingratos vocãt Galli *mescognoissans*. Cæterùm solent Hebræi hoc nomine notare impios & ἀθέους.

9 Videtur hæc γνώμη sumpta ex Talmud Ierosolymitano in ברכות idest, Tractatu De benedictionibus, cap. 5. vbi sic scribitur, כמא דאנא רחמן בשמיא כן תהוון רחמנין בארעא: Id est, Sicut misericors sum in cælis, sic misericordes estote in terra.

Ἢ πῶς δύνασαι λέγειν τῷ ἀδελφῷ σου, Ἀδελφὲ, ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου· αὐτὸς τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου δοκὸν οὐ βλέπων; Ὑποκριτὰ, ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου· καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου. 42

Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eiiciam festucã quæ in oculo tuo est: quum ipse trabem quæ est in oculo tuo, non respicias? Hypocrita, eiice primùm trabẽ illã ex oculo tuo: & tũ dispicies vt eiicias festucam quæ est in oculo fratris tui.

Matth.7.17

Οὐ γάρ ἐστι δένδρον καλὸν, ποιοῦν καρπὸν σαπρόν· οὐδὲ δένδρον σαπρὸν, ποιοῦν καρπὸν καλόν. 43

‖Non est enim arbor bona quæ ferat fructum putrem: neq; arbor putris quæ ferat fructum bonum.

Bonus est non quisquis nouit alios carpere, sed qui integritatem tum verbis tum factis probat.

Matth. 6.16 & 12.33

Ἕκαστον γὰρ δένδρον ἐκ τοῦ ἰδίου καρποῦ γινώσκεται. οὐ γὰρ ἐξ ἀκανθῶν συλλέγουσι σῦκα, οὐδὲ ἐκ βάτου τρυγῶσι σταφυλήν. 44

‖Vnaquæque enim arbor ex fructu proprio cognoscitur. Neque enim è spinis colligunt ficus, neq; è rubo vindemiant vuam.

Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν· καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ πονηρόν. ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας λαλεῖ τὸ στόμα αὐτοῦ. 45

Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo ex malo thesaurocordis sui profert malum. ex abundantia enim cordis loquitur os eius.

Matth.7.21 rom 2.13 iacob.1.22

Τί δέ με καλεῖτε Κύριε, Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω; 46

‖Quid autẽ vocatis me Domine, Domine: & nõ facitis q̃ dico?

Verã pietatem à ficta tandem discernit tentatio.

Πᾶς ὁ ἐρχόμενος πρός με, καὶ ἀκούων μου τῶν λόγων, καὶ ποιῶν αὐτοὺς, ὑποδείξω ὑμῖν τίνι ἐστὶν ὅμοιος. 47

Quisquis venit ad me, & audit sermones meos, & eos præstat, indicabo vobis cui similis sit.

Ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδομοῦντι οἰκίαν, ὃς ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε, καὶ ἔθηκε θεμέλιον ἐπὶ τὴν πέτραν· πλημμύρας δὲ γενομένης, προσέρρηξεν ὁ ποταμὸς τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἴσχυσε σαλεῦσαι αὐτήν· τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. 48

Similis est cuipiam ædificãti domum, qui fodit & excauauit, posuítque fundamentum super petram: vbi autem venit inundatio, illisum est flumen domui illi, sed non potuit eam quatere: fundata enim erat super petram.

Ὁ δὲ ἀκούσας καὶ μὴ ποιήσας, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδομήσαντι οἰκίαν ἐπὶ τὴν γῆν χωρὶς θεμελίου· ᾗ προσέρρηξεν ὁ ποταμός· καὶ εὐθέως ἔπεσε, καὶ ἐγένετο τὸ ῥῆγμα τῆς οἰκίας ἐκείνης μέγα. 49

Qui autem *eos* audiuit, nec præstitit, similis est cuipiam qui ædificauit domum suam super solũ absque fundamento: cui illisum est flumen: itaque statim cecidit, fuitq; ruina domus illius magna.

Κεφάλαιον

Cap.

או איכנא משכח אנת למאמר לאחוך אחי שבוק [a]אפק גלא מן עינך דהא קריתא דבעינך דילך לא מתחזיא לך [b]נסב באפא [c]אפק לוקדם קריתא מן עינך והידין יתחזא לך [d]למפקו [e]גלא מן עינה דאחוך :

42 *Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater mi, sine eii ciam festucã ab oculo tuo, quum ecce, trabs quæ est in oculo tuo, nõ cõspicitur tibi?* [10] *Accipiens vultum, eiice prius trabem ab oculo tuo, et tunc conspicietur à te ad eiiciendum festucam ab oculo fratris tui.*

לא אית אילנא טבא דעבד פארא בישא אף לא אילנא בישא דעבד פארא טבא :

43 *Nõ est arbor bona quæ faciat fructus malos, neque arbor mala quæ faciat fructus bonos.*

כל אילנא גיר מן פארוהי הו מתידע למא גיר לקטין מן [f]כובא תאנא ואף לא מן סניא קטפין ענבא :

44 *Omnis enim arbor à fructibus suis cognoscitur. Nunquid enim colligunt ex spinis ficus? Neque etiam ex rubo vindemiant vuas.*

גברא טבא מן סימתא טבא דבלבה [g]מפק טבתא וגברא בישא מן סימתא בישתא דבלבה מפק בישתא מן [h]תותרי לבא גיר ממללן ספותא :

45 *Homo bonus ex thesauris bonis qui sunt in corde suo, profert bona: et homo malus ex thesauris malis qui sunt in corde suo, profert mala. ex abundãtiis enim cordis loquuntur labia.*

מנא קרין אנתון לי מרי מרי ומדם דאמר אנא לא עבדין אנתון :

46 *Quid vocatis me Domine mi, Domine mi: et id quod dico, non facitis?*

כל אנש דאתא לותי ושמע מלי ועבד להין [i]אחויכון למנא דמא :

47 *Omnis homo qui venit ad me, & audit sermones meos, et facit eos, ostẽdam vobis cui similis sit.*

דמא לגברא דבנא ביתא וחפר ועמק וסם [k]שתאסא על שועא כד הוא דין מלאא [l]אתטרי מלאא בביתא הו ולא [m]אשכח דיזיעיוהי סימא הות גיר [n]שתאסתה על שועא :

48 *Similis est homini qui ædificauit domum, & fodit, & profunde excauauit, et posuit fundamenta super rupem: quum autem facta est* [11] *plenitudo [aquarũ,] illisa est plenitudo [aquarum] domui illi, et nõ potuit commouere eam: positum enim erat fundamentum eius super rupem.*

והו דשמע ולא עבד דמא לגברא דבנא ביתה על עפרא דלא שתאסתא וכד [o]אתטרי בה נהרא בר שעתה נפל והות [p]מפולתה רבא דביתא הו :

49 *Et is qui audit, et non facit, similis est homini qui ædificauit domum suam super puluerem absque fundamento: et quum illideretur ei flumẽ, eadem hora cecidit, & facta est ruina eius domus magna.*

---

[a] נפק

[b] נסב באפא הוא שמראה עצמו טוב ולבו רע :

[c] נפק

[d] נפק

[e] גלה טעמו הקש :

[f] כוב ר״ל קוץ :

[g] נפק

[h] יתר

[i] חוה

[k] שתאסא ר״ל היסודות :

[l] טרא כמו ניפץ :

[m] זוע

[n] שתאסתה ר״ל יסודתו :

[o] טרא כמו ניפץ :

[p] נפל

[10] Id est, Hypocrita. Vide de hac voce annotationes in Matth. 6. 2

[11] Id est, Inundatio. Hebraismus.

Matth.8.5

Κεφάλαιον ζ.

Ἐπεὶ δὲ ἐπλήρωσε πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ λαοῦ, εἰσῆλθεν εἰς Καπερναούμ. 1

Ἑκατοντάρχου δέ τινος δοῦλος κακῶς ἔχων, ἤμελλε τελευτᾷν, ὃς ἦν αὐτῷ ἔντιμος. 2

Ἀκούσας δὲ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων, ἐρωτῶν αὐτὸν ὅπως ἐλθὼν διασώσῃ τὸν δοῦλον αὐτοῦ. 3

Οἱ δὲ παραγενόμενοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, παρεκάλουν αὐτὸν σπουδαίως, λέγοντες, ὅτι ἄξιός ἐστιν ᾧ παρέξει τοῦτο. 4

Ἀγαπᾷ γὰρ τὸ ἔθνος ἡμῶν, καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτὸς ᾠκοδόμησεν ἡμῖν. 5

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπορεύετο σὺν αὐτοῖς. 6 ἤδη δὲ αὐτοῦ οὐ μακρὰν ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν ὁ ἑκατόνταρχος φίλους, λέγων αὐτῷ, Κύριε, μὴ σκύλλου. οὐ γάρ εἰμι ἱκανὸς ἵνα ὑπὸ τὴν στέγην μου εἰσέλθῃς.

Διὸ οὐδὲ ἐμαυτὸν ἠξίωσα πρός σε 7 ἐλθεῖν· ἀλλὰ εἰπὲ λόγῳ, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου.

Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ 8 ἐξουσίαν τασσόμενος, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας, καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύθητι, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἔρχου, καὶ ἔρχεται· καὶ τῷ δούλῳ μου, Ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ.

Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Ἰησοῦς, ἐθαύ- 9 μασεν αὐτόν· καὶ στραφεὶς, τῷ ἀκολουθοῦντι αὐτῷ ὄχλῳ εἶπε, Λέγω ὑμῖν, οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον.

Καὶ ὑποστρέψαντες οἱ πεμφθέντες, 10 εἰς τὸν οἶκον, εὗρον τὸν ἀσθενοῦντα δοῦλον ὑγιαίνοντα.

Καὶ

Cap. VII.

Admonet Iudæos Christus proposito Cẽturionis exemplo, ſe contumacia ipſorũ offenſum, parare trãſitum ad Gentes.

QVum autem finiſſet omnia verba ſua audiente populo, ingreſſus eſt Capernaum.

Centurionis autem cuiuſdam ſeruus malè affectus, moribundus erat: qui erat ipſi pretioſus.

Is verò quum audiſſet de Ieſu, miſit ad eum ſeniores Iudæorum, rogans eum vt veniret & ſeruaret ſeruum ſuum.

Iſti autem quum veniſſent ad Ieſum, precati ſunt eum ſtudioſè, dicẽtes dignũ eſſe cui hoc præberet.

Diligit enim, *aiebãt*, gentẽ noſtrã, & ſynagogam ædificauit nobis.

Ieſus ergo proficiſcebatur cum eis. Et quum iam non longè abeſſet domo, miſit ad eum Centurio ille amicos, dicens ei, Domine, ne vexare: neque enim ſum dignus vt tectum meum ſubeas.

Ideo ne meipſũ quidẽ ſum dignũ arbitratus qui venirẽ ad te: ſed dic verbo, & ſanabitur puer meus.

Etenim ego homo ſum ſub poteſtate cõſtitutus, habẽs ſub me milites: & dico huic, Proficiſcere, & proficiſcitur: & alteri, Veni, ac venit: & ſeruo meo, Fac hoc, ac facit.

Auditis autem his, Ieſus admiratus eſt eum: & conuerſus dixit turbæ quæ ipſum ſequebatur, Dico vobis, ne in Iſrael quidem tantam fidem inueni.

Et domum reuerſi qui miſſi fuerant, ſanum inuenerunt ſeruũ qui ægrotus fuerat.

Et

קפלאון ז׳

Cap. VII.

1 וכד שלם [a]מלא כלהין למשמעתה דעמא על ישוע לכפר־נחום :

[a] מלל

1 ET quum compleuisset sermones omnes ad auditum populi, ingressus est Ieschua in Kephar-Nachum.

2 עבדה דין [b]דקנטרונא חד עביד הוא בישאית אינא דיקיר הוא עלוהי וקריב הוא לממת :

[b] קנטרונא הוא שר מאת איש מלשון יון :

2 Seruus autem Centurionis cuiusdã afficiebatur malè, qui charus erat ei, et [1] propinquus erat ad moriendum.

[1] Hebraicè קרוב למות, id est, Proximus morti.

3 ושמע על ישוע ושדר לותה קשישא דיהודיא ובעא הוא מנה אין דיאתא [c]יחא לעבדה :

[c] חיה שרשו והוא כמו יחיה :

3 Et audiuit de Ieschua: misitque ad eum seniores Iudæorum, et petebat ab eo vt veniẽs [2] seruaret seruum suum.

[2] Viuificaret. Hebraismus.

4 הנון דין כד אתו לות ישוע בעין הוו מנה [d]בטילאית ואמרין שוא הו דתעבד לה הדא :

[d] בטילאית ר״ל בהשתדלות גדולה :

4 Illi autem quum venissent ad Ieschua, petebant ab eo solicitè, & dicebant, Dignus est vt facias ei hoc.

5 רחם גיר לעמן ואף בית כנושתא הו בנא לן :

5 Diligit enim populum nostrũ, & etiã domũ synagogæ ipse ædificauit nobis.

6 ישוע דין אזל הוא עמהון כד דין לא סגי רחיק מן ביתה שדר לותה קנטרונא רחמוהי ואמר לה מרי לא תעמל לא גיר שוא אנא דתעול תחית [e]מטללי :

[e] מטללי טעמו גגי ושרשו טלל :

6 Ieschua autem ibat cum eis. Quũ verò non multùm longinquus esset à domo eius, misit ad eum cẽturio amicos suos, et dixit ei, Domine mi, ne fatigeris: non enim dignus sum vt ingrediaris sub tectum meum.

7 מטול הו אנא לא [f]שוית דלותך [g]אתא אלא אמר במלתא [h]ויתאסא טליו :

[f] שוא
[g] אתא
[h] אסא

7 Propterea [3] non dignus fui vt ad te venirem: sed dic verbo, et sanabitur puer meus.

[3] Id est, Nõ sum arbitratus me dignum esse.

8 אף אנא גיר גברא אנא דמשעבד אנא תחית שולטנא ואית תחירת אידי אסטרטיוטא ואמר אנא להנא [i]דזל ואזל ולאחרנא [k]דתא ואתא ולעבדי דעבד הדא ועבד :

[i] אזל
[k] אתא

8 Etenim ego quoque homo sum qui subiectus sum sub potestate: suntque sub manibus meis milites, et dico huic Proficiscere: & proficiscitur. et alteri, Veni: & venit. et seruo meo, Fac hoc: & facit.

9 כד שמע דין ישוע הלין [l]אתדמר בה ואתפני ואמר לכנשא [m]דאתא בתרה אמר אנא לכון דאף לא בירת יסריל אשכחת איך הדא [n]הימנותא :

[l] אתדמר ר״ל תמה :
[m] אתא
[n] אמן

9 Quum audiuisset autem Ieschua hæc, miratus est eum: et cõuersus est, et dixit turbæ quæ [4] veniebat post se, Dico vobis quòd ne in domo Israel quidem inueni fidem sicut hæc.

[4] Id est, Sequebatur eum. Hebraismus.

10 והפכו הנון דאשתדרו לביתא ואשכחו לעבדא הו דכריה הוא כד חלים :

10 Et reuersi sunt ii qui missi fuerant in domum, & inuenerunt seruũ illum qui ægrotus fuerat, sanum.

והוא

Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ ἑξῆς· ἐπορεύετο εἰς πόλιν καλουμένην Ναΐν· καὶ συνεπορεύοντο αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἱκανοὶ, καὶ ὄχλος πολύς.

Ὡς δὲ ἤγγισε τῇ πύλῃ τῆς πόλεως, καὶ ἰδοὺ ἐξεκομίζετο τεθνηκὼς, υἱὸς μονογενὴς τῇ μητρὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὴ χήρα· καὶ ὄχλος τῆς πόλεως ἱκανὸς ἦν σὺν αὐτῇ.

Καὶ ἰδὼν αὐτὴν ὁ Κύριος, ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτῇ, καὶ εἶπεν αὐτῇ, Μὴ κλαῖε.

Καὶ προσελθὼν ἥψατο τῆς σοροῦ· (οἱ δὲ βαστάζοντες ἔστησαν) καὶ εἶπε, Νεανίσκε, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι.

Καὶ ἀνεκάθισεν ὁ νεκρὸς, καὶ ἤρξατο λαλεῖν· καὶ ἔδωκεν αὐτὸν τῇ μητρὶ αὐτοῦ.

Ἔλαβε δὲ φόβος ἅπαντας, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν, λέγοντες, Ὅτι προφήτης μέγας ἐγήγερται ἐν ἡμῖν, καὶ ὅτι ἐπεσκέψατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ.

Καὶ ἐξῆλθεν ὁ λόγος οὗτος ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ.

Matth.11.2

Καὶ ἀπήγγειλαν Ἰωάννῃ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ πάντων τούτων. Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης,

Ἔπεμψε πρὸς τὸν Ἰησοῦν, λέγων, Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλλον προσδοκῶμεν;

Παραγενόμενοι δὲ πρὸς αὐτὸν οἱ ἄνδρες, εἶπον, Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς ἀπέσταλκεν ἡμᾶς πρὸς σε, λέγων, Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλλον προσδοκῶμεν;

Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ὥρᾳ ἐθεράπευσε πολλοὺς ἀπὸ νόσων καὶ μαστίγων καὶ πνευμάτων πονηρῶν· καὶ τυφλοῖς πολλοῖς ἐχαρίσατο τὸ βλέπειν.

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες ἀπαγγείλατε Ἰωάννῃ ἃ εἴδετε καὶ ἠκούσατε· ὅτι τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, χωλοὶ περιπατοῦσι, λεπροὶ κατα-

11 Et factum est *die* sequenti: proficiscebatur in ciuitatẽ quæ vocatur Nain: & ꝓficiscebãtur cũ eo discipuli eius multi, turbáq; multa.

Christus palàm suam in mortem imperium asserit.

12 Vt autem appropinquauit portæ ciuitatis, ecce, defunctus efferebatur, *qui* vnigenitus *erat* matri suæ, & ipsi *quidem* viduæ: turbáq; ciuitatis multa erat cum ea.

13 Et Dominus eam intuitus, misericordia commotus est super ea, & dixit, Ne fleto.

14 Quúmq; accessisset tetigit loculũ: (ii verò q portabãt, substiterũt) & dixit, Adolescẽs tibi dico, surge.

15 Tũc resedit q fuerat mortu⁹, & cœpit loq: & *ille* dedit eũ matri suæ.

16 Cepit autẽ omnes timor: & glorificabãt Deũ, dicẽtes, Certè Propheta magnus surrexit inter nos, & certè Deus respexit populũ suũ.

17 Peruenítq; iste de eo sermo in totam Iudæam, & in totam regionem circumiacentem.

18 ‖Et annuntiaru nt Iohanni discipuli ipsius de his omnibus: qui cõuocatos duos quosdam è discipulis suis,

Iohannes è carcere incredulos suos discipulos ad Christum ipsum confirmandos ablegat.

19 Misit ad Iesum, dicens, Tú*ne* is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

20 Quum igitur venissent ad eum viri illi, dixerunt, Iohannes Baptista misit nos ad te, dicens, Tú*ne* is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

21 Eadem autem hora multos sanauit à morbis & flagellis & spiritibus malis: & cæcis multis visum gratificatus est.

22 Et respondens Iesus dixit eis, Profecti annũtiate Iohãni quæ vidistis & audistis: cæcos visum recipere, claudos ambulare, leprosos

11 והוא ליומא דבתרה אזל הוא למדינתא דשמה נאין ותלמידוהי עמה וכנשא סגיאא :

Et factum est [5] die qui est post eum, proficiscebatur in ciuitatem cuius nomen est Nain: et discipuli eius cũ eo, ac turba multa.

12 וכד קרב לתרעא דמדינתא חזא כד מלוין מיתא דיחידיא הוא לאמה והי אמה ארמלתא הות וכנשא סגיאא דבני מדינתא עמה :

Et quum appropinquasset ad portã ciuitatis, vidit deducẽtes mortuũ qui vnicus erat matri suæ: & ipsa mater eius, vidua erat. & turba multa [6] filiorum ciuitatis cum ea.

13 חזה דין ישוע ואתרחם עליה ואמר לה לא תבכין :

Vidit autem eam Ieschua, & misertus est eius, ac dixit ei, Ne fleas.

14 ואזל קרב לערסא והנון דשקילין הוו לה קמו ואמר עלימא לך אמר אנא קום :

Et accedens tetigit lectum: (& ii qui ferebant eum, steterunt) & dixit, Adolescens tibi dico, surge.

15 ויתב הו מיתא [a] ושרי למללו ויהבה לאמה :

Et sedit ille mortuus, ac cœpit loqui: deditque eum matri eius.

16 ואחדת דחלתא לאנשא כלהון ומשבחין הוו לאלהא ואמרין דנביא רבא קם בן וסער אלהא לעמה :

Et apprehendit timor homines illos omnes: ac glorificabãt Deũ, ac dicebãt, Propheta magnus surrexit inter nos, [7] & visitauit Deus populũ suum.

17 ונפקת עלוהי מלתא הדא בכלה יהוד ובכלה אתרא [b] דחדריהון :

Et egressus est de eo sermo iste in vniuersam Iudæam, & in omnem locum qui erat circa eos.

18 [c] ואשתעיו ליוחנן תלמידוהי הלין כלהין :

Et narrauerunt Iuchannan discipuli eius hæc omnia.

19 וקרא יוחנן לתרין מן תלמידוהי ושדר אנון לות ישוע ואמר אנת הו הו דאתא או לאחרין הו [d] מסכינן :

Et vocauit Iuchannan duos è discipulis suis, misitque eos ad Ieschua, et dixit, Es tu ille qui venit, an aliũ expectemus?

20 [e] ואתו לות ישוע ואמרין לה יוחנן [f] מעמדנא שדרן לותך ואמר אנת הו הו דאתא או לאחרין מסכינן :

Et venerunt ad Ieschua, et dicunt ei, Iuchannan Baptista misit nos ad te, & dicit, Es tu ille qui venit, an alium expectemus?

21 בה דין בהי שעתא סגיאא [g] אסי מן כורהנא ומן מחותא ומן רוחא בישתא ולסגיאא [h] סמיא יהב הוא למחזא :

In ea autem ipsa hora multos sanauit ab infirmitatibus, & à flagellis, et à spiritibus malis: et multis cæcis dabat vt viderent.

22 וענא ישוע ואמר להון [i] זלו אמרו ליוחנן כל מדם דחזיתון ושמעתון דסמיא חזין וחגירא מהלכין וגרבא

Et respondit Ieschua, et dixit eis, Ite, dicite Iuchannan quicquid vidistis & audiuistis: quòd cæci vidẽt, & claudi ambulant, et leprosi --

מתדכין

Gg.iij.

Marginal notes (right):

5 Syriacè ל"מא דבתרה. Sic & Chaldæi Pro postero die.

6 Id est, Ciuium Hebraismus.

7 Hebraica phrasis admodum frequens. Id est, Deus præstitit populo suo quod pollicitus ei fuerat.

Marginal notes (left):

a שרא

b דחדריהון ר"ל אשר סביבותיהם :

c שעה שטעטו ספר:

d סכא

e אתא

f מעמדנא ר"ל השוכל:

g אסא

h סמא

i אזל

καθαρίζονται, κωφοὶ ἀκούουσι, νεκροὶ ἐγείρονται, πτωχοὶ εὐαγγελίζονται.

purgari, surdos audire, mortuos excitari, pauperibus euangelizari.

Καὶ μακάριός ἐστιν ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί. 23

Et beatus est quicunque nõ fuerit offensus in me.

Ἀπελθόντων δὲ τῶν ἀγγέλων Ἰωάννου, 24 ἤρξατο λέγειν πρὸς τοὺς ὄχλους περὶ Ἰωάννου, Τί ἐξεληλύθατε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον;

Quũ autẽ abiissẽt nũtii Iohãnis, cœpit de Iohãne dicere ad turbã, Quid existis in desertũ vt spectaretis? arundinẽ quæ vẽto agitetur?

Quod procul ostenderunt Prophetæ, proximum indicauit Iohannes: ipse autem Christus quotidie in Euãgelio exhibet, idque plerunque frustra, plurimis vel prorsus futilia vel inanem splendorem quærentibus.

Ἀλλὰ τί ἐξεληλύθατε ἰδεῖν; ἄνθρωπον 25 ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; ἰδοὺ, οἱ ἐν ἱματισμῷ ἐνδόξῳ καὶ τρυφῇ ὑπάρχοντες, ἐν τοῖς βασιλείοις εἰσίν.

Sed quid existis vt videretis? hominẽ mollibus vestimentis amictũ? ecce, qui vestitu honorifico & luxu vtũtur, sunt in palatiis regũ.

Ἀλλὰ τί ἐξεληλύθατε ἰδεῖν; προ- 26 φήτην; ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου.

Sed quid existis vt videretis? Prophetam? certè dico vobis, etiã amplius quàm Prophetam.

Malach. 3. 1

Οὗτός ἐστι περὶ οὗ γέγραπται, Ἰδοὺ, 27 ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου.

Hic est de quo scriptũ est, Ecce mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coram te.

Λέγω γὰρ ὑμῖν, μείζων ἐν γεννητοῖς 28 γυναικῶν προφήτης Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ οὐδείς ἐστιν· ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, μείζων αὐτοῦ ἐστι.

Nam dico vobis, inter eos qui gignũtur è mulieribus, nemo est maior Propheta Iohãne Baptista: sed qui minimus est in regno Dei, maior est eo.

Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀκούσας καὶ οἱ τελῶναι 29 ἐδικαίωσαν τὸν Θεὸν, βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ἰωάννου.

Et *his* auditis, totus populus & publicani iustificarũt Deũ, qui baptizati fuerant baptismo Iohannis.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ νομικοὶ τὴν βου- 30 λὴν τοῦ Θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτοὺς, μὴ βαπτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ.

Pharisæi autẽ & Legis interpretes cõsiliũ Dei reiecerũt aduersus semetipsos, non baptizati ab eo.

Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Τίνι οὖν ὁμοιώ- 31 σω τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ταύτης; καὶ τίνι εἰσὶν ὅμοιοι;

Matth. 11. 16

Dixit autẽ Dominus, Cui ergo assimilabo homines nationis istius? & cui *rei* similes sunt?

Quamcunque rationem Deus offerendo nobis Euangelio sequatur, plerique homines sibiipsis offendicula obiiciunt: sed nihilominus aliqua colligitur ecclesia.

Ὅμοιοί εἰσι παιδίοις τοῖς ἐν ἀγορᾷ κα- 32 θημένοις, καὶ προσφωνοῦσιν ἀλλήλοις, καὶ λέγουσιν, Ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε· ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκλαύσατε.

Similes sunt puerulis sedentibus in foro, & qui acclamant alii aliis, & dicunt, Cecinimus vobis tibiis, & non saltastis: lamentati sumus vobis, & non fleuistis.

Ἐλήλυθε γὰρ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς 33 μήτε ἄρτον ἐσθίων, μήτε οἶνον πίνων· καὶ λέγετε, Δαιμόνιον ἔχει.

Venit enim Iohannes Baptista neq; edens panem, neq; bibẽs vinũ: & dicitis, Dæmonium habet.

Ἐλή-

	Aramaic	Latin
	[a]מתדכין וחרשא שמעין ומיתא [b]קימין ומסכנא [c]מסתברין :	mūdātur, et surdi audiūt, et mortui surgunt, et pauperes euāgelizātur.
23	וטובוהי למן דלא יתכשל בי :	Et beatus ille qui non scandalizabitur in me.
24	כד דין אזלו תלמידוהי דיוחנן [d]שרי ישוע למאמר לכנשא על יוחנן מנא נפקתון לחורבא למחזא קניא דמן רוחא [e]מתזיע :	Quum autem abiuissent discipuli Iuchānan, cœpit Ieschua dicere turbis de Iuchannan, Quid exiuistis in desertum ad videndum? Arundinem quæ à vento agitatur?
25	ואן לא מנא נפקתון למחזא גברא דנחתא רכיכא לביש הא אילין דבלבושא משבחא ו[f]בפונקא איתיהון בית מלכא אנון :	Et si non, quid exiuistis ad videndū? hominē qui mollibus vestibus vestitur? ecce, qui in vestibus laudabilibus & in deliciis sunt, in domo regum sunt.
26	ואן לא מנא נפקתון למחזא אין אמר אנא לכון ויתיר מן נביא :	Et si non, quid exiuistis ad vidēdū? Prophetā? etiā dico vobis, excellentiorem quoque quàm Prophetā.
27	הנו דעלוהי כתיב דהא משדר אנא מלאכי קדם פרצופך דיתקן אורחא קדמך :	Ipse est de quo scriptū est, Ecce, ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui diriget viam ante te.
28	אמר אנא לכון דלית נביא בילידי נשא דרב מן יוחנן [g]מעמדנא זעורא דין במלכותא דאלהא רב הו מנה :	Dico vobis quòd non est Propheta inter natos mulierum, qui maior sit quàm Iuchannan Baptista: minor autem in regno Dei, maior est eo.
29	וכלה עמא דשמעו אף מכסא זדקו לאלהא [h]דעמדו מעמודיתה דיוחנן :	Et vniuersus populus qui audiuerunt, etiam publicani, iustificauerūt Deum, qui baptizati fuerant baptismo Iuchannan.
30	פרישא דין וספרא טלמו בנפשהון צבינא דאלהא דלא אתעמדו מנה :	Pharisæi autem et Legisperiti reiecerunt contra seipsos voluntatem Dei, qui non baptizati sunt ab eo.
31	למן הכיל אדמא לאנשא [i]דשרבתא הדא ולמן דמין :	Cui assimilabo igitur homines huius generationis? Et cui similes sunt?
32	דמין לטליא דיתבין בשוקא וקעין לחבריהון ואמרין זמרן לכון ולא רקדתון [k]ואלין לכון ולא בכיתון :	Similes sunt pueris qui sedēt in foro, & acclamāt sodalibus suis, ac dicūt, Cecinimus vobis, et nō saltastis: vlulauimus vobis, et non fleuistis.
33	אתא גיר יוחנן [l]מעמדנא לא אכל לחמא ולא שתא חמרא ואמרין אנתון שאדא אית בה :	Venit enim Iuchannan Baptista non comedens panem neque bibens vinum, et dicitis, Dæmonium est in eo.

Marginal notes:

[a]	דכא
[b]	קום
[c]	סבר
[d]	שרא
[e]	זוע
[f]	פונקא טעמו תענוגים:
[g]	מעמדנא ר״ל הטובל:
[h]	דעמדו מעמודיתה טעמו שטבלו בטבילת:
[i]	שרבתא ר״ל משפחה:
[k]	אלא טעמו קונן:
[l]	מעמדנא ר״ל הטובל:

Ἐλήλυθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων· καὶ λέγετε, Ἰδοὺ, ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν.

34 Venit Filius hominis edẽs ac bibens: & dicitis, Ecce homo edax & vinipotor, amicus publicanorũ ac peccatorum.

Καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς πάντων.

35 Sed iustificata est sapientia à filiis suis omnibus.

Ἠρώτα δέ τις αὐτὸν τῶν Φαρισαίων ἵνα φάγῃ μετ᾽ αὐτοῦ· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου ἀνεκλίθη.

36 Rogauit autẽ eũ quidã ex Pharisæis vt cũ ipso vesceretur: itaq; ingress⁹ domũ Pharisæi discubuit.

Præsẽtes atque adeo vel domi suæ excepti Christi beneficiis homines superbi sese priuant, quibus fruũtur humiles & abiecti.

Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ ἐν τῇ πόλει ἥτις ἦν ἁμαρτωλὸς, ἐπιγνοῦσα ὅτι ἀνάκειται ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φαρισαίου, κομίσασα ἀλάβαστρον μύρου,

37 Et ecce, mulier quæ fuerat in vrbe peccatrix, quum cognouisset eum accubuisse in domo Pharisæi, allato alabastro vnguenti,

Marc. 15. 40
Ioh. 20. 11

Καὶ στᾶσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὀπίσω, κλαίουσα ἤρξατο βρέχειν τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι· καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμασσε, καὶ κατεφίλει τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἤλειφε τῷ μύρῳ.

38 Et stans apud pedes eius retrò, flens cœpit lacrymis rigare pedes eius: & capillis capitis sui extergebat, & deosculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.

Ἰδὼν δὲ ὁ Φαρισαῖος ὁ καλέσας αὐτὸν, εἶπεν ἐν ἑαυτῷ, λέγων, Οὗτος, εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ ἥτις ἅπτεται αὐτοῦ· ὅτι ἁμαρτωλός ἐστι.

39 Quum autem *id* vidisset Pharisæus qui vocauerat eũ, dixit apud se, Hic, si esset Propheta, nosset quæ & qualis sit ea mulier quæ tãgit ipsum: nam est peccatrix.

Temeritas superbiæ comes.

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτὸν, Σίμων, ἔχω σοί τι εἰπεῖν. Ὁ δὲ φησί, Διδάσκαλε, εἰπέ.

40 Tunc respondens Iesus dixit ei, Simon, habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magister dic.

Δύο χρεωφειλέται ἦσαν δανειστῇ τινι. ὁ εἷς ὤφειλε δηνάρια πεντακόσια, ὁ δὲ ἕτερος πεντήκοντα.

41 Duo debitores, *inquit Iesus*, erãt cuidam creditori: vnus debebat denarios quingentos, alter verò quinquaginta.

Μὴ ἐχόντων δὲ αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο. τίς οὖν αὐτῶν, εἰπὲ, πλεῖον αὐτὸν ἀγαπήσει;

42 Quũ autẽ illi nõ essent soluẽdo, gratificatus est vtrisq;. Horũ igitur, dic, vter eum plus diliget?

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπεν, Ὑπολαμβάνω ὅτι ᾧ τὸ πλεῖον ἐχαρίσατο. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Ὀρθῶς ἔκρινας.

43 Respõdens verò Simõ dixit, Existimo eũ cui plus gratificatus est. At ille dixit ei, Rectè iudicasti.

Καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα, τῷ Σίμωνι ἔφη, Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα; εἰσῆλθόν σου εἰς τὴν οἰκίαν, ὕδωρ ἐπὶ τοὺς πόδας μου οὐκ ἔδωκας· αὕτη δὲ τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξέ μου τοὺς πόδας, καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμαξε.

44 Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni, Vides hãc mulierem? ingressus sum domum tuam, aquã pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit.

Φίλημά

Oscu-

אתא ברה דאנשא אכל ושתא ואמרין אנתון הא גברא אכולא ושתא חמרא ורחמא דמכסא ודחטיא :

34 *Venit Filius hominis comedens & bibens, & dicitis, Ecce homo edax & potor vini, & amicus publicanorum et peccatorum.*

[a]ואזדדקת חכמתא מן כלהון בניה :

35 [8] *Et iustificata est sapientia à filiis suis.*

אתא דין בעא מנה חד מן פרישא דילעס עמה [b]ועל לביתה דפרישא הו אסתמך :

36 *Veniens autem rogauit eum quidã ex Pharisæis vt vesceretur cum ipso. Et ingressus in domũ Pharisæi illius accubuit.*

ואנתתא חטיתא אית הות במדינתא הי וכד ידעת דבביתה דפרישא הו סמיך נסבת [c]שטיפתא דבסמא :

37 *Et mulier peccatrix erat in ciuitate illa, & quum nouisset quòd in domo Pharisæi accumberet, accepit alabastrum vnguenti.*

וקמת [d]בסתרה לות רגלוהי ובכיא הות [e]ושרית בדמעיה מצבעא רגלוהי ובסערא דרישה [f]משויא להין ומנשקא הות רגלוהי ומשחא בסמא :

38 *Et stetit post eum ad pedes eius, et flebat: & cœpit lacrymis suis lauare pedes eius, & crinibus capitis sui extergebat eos: & osculabatur pedes eius, & vngebat vnguento.*

כד חזא דין פרישא הו [g]דקריהי אתחשב בנפשה ואמר הנא אלו נביא הוא ידע הוא מן הי ומא [h]טבה דחטיתא הי אנתתא הי דקרבת לה :

39 *Quum vidisset autẽ Pharisæus ille q inuitauerat eũ, cogitauit apud se, et dixit, Hic, si Propheta esset, nosset quæ sit hæc, & quæ fama eius: nã peccatrix est mulier hæc quæ tãgit eũ.*

ענא דין ישוע ואמר לה שמעון מדם אית לי דאמר לך אמר לה אמר רבי אמר לה ישוע :

40 *Respondit autem Ieschua, et dixit ei, Schemeũ, aliquid est mihi quod dicam tibi. Ait illi, Dic Domine mi. Dixit ei Ieschua,*

תרין חיבא אית הוו לחד [i]מרא חובא חד חיב הוא לה דינרא חמש מאא ואחרנא דינרא חמשין :

41 *Duo debitores erant* [9] *cuidam domino debiti: vnus debebat ei* [10] *denarios quingẽtos, et alter denarios quinquaginta:*

ודלית הוא להון למפרע לתריהון שבק אינא הכיל מנהון יתיר [k]יחביוהי :

42 *Et quia non erat eis ad restituẽdũ, vtrisque remisit. Quis igitur ex eis plus diliget eum?*

ענא שמעון ואמר סבר אנא דהו דאשתבק לה סגי אמר לה ישוע תריצאית דנת :

43 *Respondit Schemeun, & dixit, Existimo quòd is cui remissum est multũ. Dixit ei Ieschua, Rectè iudicasti.*

ואתפני לות הי אנתתא ואמר לשמעון חזא אנת אנתתא הדא לביתך [l]עלת מיא לרגלי לא יהבת הדא דין בדמעיה רגלי צבעת ובסערה [m]שוית אנין :

44 *Et conuersus est ad illam mulierem: & dixit Schemeun, Vides mulierem hanc? in domũ tuam ingressus sum: aquas pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis suis pedes meos lauit, et capillis suis detersit eos.*

אנת | *Tu*

[a] זדק
[b] עול
[c] שטיפתא הו כלי שיש הגון לנטור בו השמן הטוב :
[d] בסתרה ר״ל מאחוריו :
[e] שרא
[f] שוא וטעמו מקנחה :
[g] קרא
[h] טבה ר״ל דבתה :
[i] מרא חובא ר״ל בעל חוב :
[k] חבה טעמו אהב :
[l] עול
[m] שוית ר״ל קנחה מן שוא :

8 Id est, A suis cultoribus, vt in Syriaco Testamẽto exprimitur Matth. 11. 19: vbi vide quæ annotata sunt.

9 Id est, Creditori, cuius est debitum.

10 De valore denarii vide annota in Matth. 18. 28

Φίλημά μοι οὐκ ἔδωκας· αὕτη δὲ, ἀφ' ἧς εἰσῆλθον, οὐ διέλιπε καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας.

45 Oſculum mihi non dediſti: hæc autē, ex quo intraui, non intermiſit deoſculari pedes meos.

Ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν μου οὐκ ἤλειψας· αὕτη δὲ μύρῳ ἤλειψέ μου τοὺς πόδας.

46 Oleo caput meum nō vnxiſti: hæc autē vnguento vnxit pedes meos.

Οὗ χάριν, λέγω σοι, ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαί· ὅτι ἠγάπησε πολύ. ᾧ δὲ ὀλίγον ἀφίεται, ὀλίγον ἀγαπᾷ.

47 Cuius rei gratia, dico tibi remiſſa eſſe peccata eius multa. nam dilexit multum. cui autem paululū remittitur, paululum diligit.

Diligere Christum certum eſt ac perpetuum remiſſionis peccatorum teſtimonium.

Εἶπε δὲ αὐτῇ, Ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι.

48 Dixit autem ei, Remiſſa ſunt tibi peccata.

Καὶ ἤρξαντο οἱ συνανακείμενοι λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· Τίς οὗτός ἐστιν ὃς καὶ ἁμαρτίας ἀφίησιν;

49 Et cœperunt qui ſimul accumbebāt, dicere inter ſe, Quis eſt hic qui etiam peccata remittit?

Εἶπε δὲ πρὸς τὴν γυναῖκα, Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· πορεύου εἰς εἰρήνην.

50 Dixit autem ad mulierem, Fides tua te ſeruauit: vade in pace.

Κεφάλαιον η.

Cap. VIII.

ΚΑΙ ἐγένετο ἐν τῷ καθεξῆς, καὶ αὐτὸς διώδευε κατὰ πόλιν καὶ κώμην, κηρύσσων καὶ εὐαγγελιζόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· καὶ οἱ δώδεκα σὺν αὐτῷ.

1 ET factum eſt deinceps: ipſe iter faciebat per ſingulas vrbes & vicos, prædicans & euangelizans regnum Dei: & duodecim illi *erāt* cum eo:

Idem Euangelium vbiuis ſeritur, at nō pars fructū: idque ſolo hominum vitio.

Καὶ γυναῖκές τινες αἳ ἦσαν τεθεραπευμέναι ἀπὸ πνευμάτων πονηρῶν καὶ ἀσθενειῶν, Μαρία ἡ καλουμένη Μαγδαληνὴ, ἀφ' ἧς δαιμόνια ἑπτὰ ἐξεληλύθει,

Matth.16.9

2 Et quædā mulieres quas ſanauerat à ſpiritibus malis & morbis, Maria quæ vocabatur Magdalene, ‖ex qua ſeptem dæmonia exierāt,

Καὶ Ἰωάννα γυνὴ Χουζᾶ ἐπιτρόπου Ἡρώδου, καὶ Σουσάννα, καὶ ἕτεραι πολλαὶ, αἵτινες διηκόνουν αὐτῷ ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων αὐταῖς.

3 Et Iohanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Suſanna, & aliæ multæ quæ miniſtrabant ei ex facultatibus ſuis.

Matth.13.3

Συνιόντος δὲ ὄχλου πολλοῦ, καὶ τῶν κατὰ πόλιν ἐπιπορευομένων πρὸς αὐτὸν, εἶπε διὰ παραβολῆς,

4 ‖Quum autem multa turba conueniret, & qui in ſingulis vrbibus erant, proficiſcerentur ad eum, dixit per parabolam,

Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι τὸν σπόρον αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ σπείρειν αὐτὸν, ὃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν, καὶ κατεπατήθη, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγεν αὐτό.

5 Quidam qui ſeminabat exiit ad ſeminandum ſemen ſuum: & in ſeminando aliud cecidit in viam, & conculcatum eſt, & volucres cæli deuorarunt illud.

Καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ φυὲν ἐξηράνθη, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἰκμάδα·

6 Et aliud cecidit ſuper petram, & enatum exaruit, quia nō habebat humorem:

Καὶ Et

45 אנת לא נשקתני הדא דין הא מן [a]דעלת לא [b]שלית רגלי למנשקו :

[a] עול [b] שלה

45 *Tu nō osculatus es me: hæc autem, ecce, ex quo ingressa est, non desijt pedes meos osculari.*

46 אנת משחא לרישי לא משחת הדא דין במשחא דבסמא רגלי משחת :

46 *Tu oleo caput meū nō vnxisti: hæc aūt oleo aromatico pedes meos vnxit.*

47 חלף הדא אמר אנא לך דשביקין לה חטהיה סגיאא מטול [c]דאחבת סגי הו דין דקליל משתבק לה קליל [d]מחב :

[c] אחב כמו אהב : [d] מהב מן אחב והוא תחת מאחב :

47 *Propter hoc dico tibi, Remissa sunt ei peccata eius multa: quia dilexit multum. Is autem cui paululum remissum est, paululum dilexit.*

48 ואמר להי אנתתא שביקין לכי חטהיכי :

48 *Et dixit illi mulieri, Remissa sunt tibi peccata tua.*

49 [e]שריו דין הנון דסמיכין אמרין בנפשהון מנו הנא דאף חטהא שבק:

[e] שרא

49 *Cœperunt autem ii qui accumbebant, dicere apud se, Quis hic est qui etiam peccata remittit?*

50 ישוע דין אמר להי אנתתא [f]הימנותכי [g]אחיתכי [h]זלי בשלמא :

[f] אמן [g] חיה [h] אזל

50 *Ieschua autē dixit illi mulieri, Fides tua [12]seruauit te: abi in pace.*

[12] Ad verb. Viuificauit te. Hebraismus.

קפלאון ח

Cap. VIII.

1 והוא מן בתר הלין מתכרך הוא ישוע במדינתא ובקוריא ומכרז הוא ומסבר מלכותא דאלהא ותרעסרתה עמה :

1 *ET factum est post hæc: circuibat Ieschua per ciuitates & pagos, et prædicabat ac euangelizabat regnū Dei: et duodecim eius cum eo:*

2 ונשא הנין [i]דאתאסי מן כורהנא ומן רוחא בישתא מרים דמתקריא מגדליתא הי דשבעא שאדין נפקו מנה :

[i] אסא

2 *Et mulieres illæ quæ sanatæ fuerant ab infirmitatibus et à spiritibus malis, Mariam Magdalitha, ea à qua septem dæmonia exierant:*

3 ויוחן אנתת כוזא רב ביתה דהרודס ושושן ואחרניתא סגיאתא אילין דמשמשן הוי להון מן קניניהין :

3 *Et Juchā vxor Kuzæ curatoris familiæ Hiraudis, & Schuschan, & aliæ multæ quæ ministrabāt eis de facultatibus suis.*

4 וכד כנשא סגיאא כנש הוא ומן כל מדינן אתין הוו לותה אמר במתלא :

4 *Et quum multa turba congregata esset, et ex omnibus ciuitatibus venirent ad eum, dixit per parabolas,*

5 נפק זרועא למזרע זרעה וכד זרע אית דנפל על יד אורחא [k]ואתתדיש ואכלתה פרחתא :

[k] רוש

5 *Egressus est seminator ad seminandum semen suum: et quum seminaret, fuit quod caderet iuxta viam, et cōculcatū est, & comederūt ipsū aues.*

6 ואחרנא נפל על שועא ובר שעתה [l]יעא ודלית הוא לה [m]תלילותא יבש:

[l] יעא טעמו צמח: [m] תלילותא טעמו לחות:

6 *Et aliud cecidit super petram, & protinus creuit: et quia non erat ei humor, exaruit.*

ואחרנא

Καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, καὶ συμφυεῖσαι αἱ ἄκανθαι ἀπέπνιξαν αὐτό· 7

Καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ φυὲν ἐποίησε καρπὸν ἑκατονταπλασίονα. ταῦτα λέγων ἐφώνει, Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. 8

Ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες τίς εἴη ἡ παραβολὴ αὕτη. 9

Ὁ δὲ εἶπεν, Ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ· τοῖς δὲ λοιποῖς ἐν παραβολαῖς, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσιν. 10

Ἔστι δὲ αὕτη ἡ παραβολή. Ὁ σπόρος, ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. 11

Οἱ δὲ παρὰ τὴν ὁδὸν, εἰσὶν οἱ ἀκούοντες· εἶτα ἔρχεται ὁ διάβολος, καὶ αἴρει τὸν λόγον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν, ἵνα μὴ πιστεύσαντες σωθῶσιν. 12

Οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας, οἳ ὅταν ἀκούσωσι, μετὰ χαρᾶς δέχονται τὸν λόγον· καὶ οὗτοι ῥίζαν οὐκ ἔχουσιν, οἳ πρὸς καιρὸν πιστεύουσι, καὶ ἐν καιρῷ πειρασμοῦ ἀφίστανται. 13

Τὸ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας πεσὸν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκούσαντες· καὶ ὑπὸ μεριμνῶν καὶ πλούτου καὶ ἡδονῶν τοῦ βίου πορευόμενοι συμπνίγονται, καὶ οὐ τελεσφοροῦσι. 14

Τὸ δὲ ἐν τῇ καλῇ γῇ, οὗτοί εἰσιν οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ, ἀκούσαντες τὸν λόγον, κατέχουσι, καὶ καρποφοροῦσιν ἐν ὑπομονῇ. 15

Οὐδεὶς δὲ λύχνον ἅψας, καλύπτει αὐτὸν σκεύει, ἢ ὑποκάτω κλίνης τίθησιν· ἀλλ᾽ ἐπὶ λυχνίας ἐπιτίθησιν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι βλέπωσι τὸ φῶς. 16

Ou

Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocarunt illud:

Et aliud cecidit in terram bonã, & quum enatum esset, edidit fructum centuplũ. Hæc dicens clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

Interrogabant autem eum discipuli eius, dicentes quæ esset ista parabola.

Ipse verò dixit *eis*, Vobis datum est nosse mysteria regni Dei: reliquis autem per parabolas *loquor*, vt ‖videntes non videant, & audientes non intelligant.

Esa.6.9 matth.13.14 marc.4.12 ioh.12.40 act.28.26 rom.11.8

‖Est autem hæc parabola: Semen est sermo Dei.

Matth.13.18 marc.4.15

Qui autem in viam, ii sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit sermonem è corde eorũ, ne, quum crediderint, seruentur.

Qui verò super petrã, *ii sunt* qui quum audierint, cum gaudio excipiunt sermonẽ: sed isti radices nõ habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis abscedunt.

Quod autem in spinas cecidit, ii sunt qui audierunt: sed profecti, à solicitudinibus & diuitiis ac voluptatibus vitæ suffocãtur, nec fructum perferunt.

Quod autem in bonam terram *cecidit*, ii sunt qui in corde honesto ac bono auditum sermonem retinent, & fructum adferunt per patientiam.

Nemo porro lucernã accensam operit vase, aut subter lectum ponit: sed candelabro imponit, vt qui ingrediuntur videant lumen.

Matth.5.15 marc.4.21 infrà,11.33

Quod quisque priuatim accipit, tenetur in communẽ vsum depromere.

Non

7 ואחרנא נפל בית [a]כובא [b]ויעו עמה כובא וחנקוהי :

Et aliud cecidit in locum spinarum: & creuerunt cum eo spinæ, & suffocauerunt illud.

[a] כבו [b] יעא כמו צמח :

8 ואחרנא נפל בארעא טבתא ושפירתא ויעא ועבד פארא [1]חד במאא הלין כד אמר קעא הוא דמן דאית לה [c]אדנא דישמע ישמע :

Et aliud cecidit in terram bonam et fœcundam: et creuit, & fecit fructum [1]vnum in centum. Hæc quũ diceret, clamabat vt is cui essent aures ad audiendum, audiret.

[c] ארן

[1] Id est, Vnum auctum in centũ. vide in fine Matth. 19.

9 ושאלוהי תלמידוהי דמנו מתלא הנא :

Et interrogauerunt eum discipuli eius quænam esset parabola hæc.

10 הו דין אמר להון לכון הו גיר יהיב למדע ארזא דמלכותה דאלהא להנון דין דשרכא בפלאתא מתאמר דכד חזין לא יחזון וכד שמעין לא יסתכלון :

Ipse verò dixit eis, Vobis enim datum est nosse mysterium regni Dei: his autem qui reliqui sunt, per ænigmata dicitur, vt videntes non videant, et audientes non intelligant.

11 [d]הנו דין מתלא זרעא [e]איתוהי מלתא דאלהא :

Hæc autem est parabola: Semen est sermo Dei.

[d] הנו ר״ל זהו : [e] אית

12 הנון דין דעל יד אורחא איתיהון הנון דשמעין מלתא ואתא בעל־דבבא שקל מלתא מן לבהון דלא [f]יהימנון [g]ויחון :

Ii autem qui iuxta viam, sunt ii qui audiunt sermonem: & veniens inimicus, aufert sermonem è corde eorum, vt non credant, [2]& seruentur.

[f] אמן [g] חיה

[2] Ad verb. Et viuãt. Hebraismus.

13 והלין דין דעל שועא הלין אנון דמא דשמעו [h]בחדותא מקבלין לה למלתא ועקרא לית להון אלא [i]דזבנא הי [k]הימנותהון [l]ובזבן [m]נסיונא מתכשלין :

Qui autem super petram, ii sunt qui quum audierunt, cũ gaudio excipiunt ipsum sermonem, & radix nõ est eis, sed temporaria est fides eorũ, & in tempore tentationis scandalizantur.

[h] חדא [i] זבנא ר״ל זמן: [k] אמן [l] זבן ר״ל זמן : [m] נסה

14 הו דין דנפל [n]בית [o]כובא הלין אנון אילין דשמעין מלתא [p]ובצפתא ובעותרא וברגיגתה דעלמא מתחנקין ופארא לא יהבין :

Illud verò quod cecidit in loco spinarum, ii sunt qui audiunt sermonẽ: et per solicitudinem, & per diuitias, et concupiscentias huius seculi, suffocantur, et fructus non reddunt.

[n] בית כמו בין: [o] כוב [p] יצף

15 הו דין דבארעא טבתא הלין אנון אילין דבלבא [q]שפיא וטבא שמעין מלתא ואחדין ויהבין פארא [r]במסיברנותא :

Id autem quod in terram bonam, ii sũt qui corde demisso et bono audiunt sermonem, & retinent: et dant fructus per patientiam.

[q] שפא [r] סבר שטעמו נשא או סבל :

16 לא אנש מנהר שרגא ומחפא לה במאנא או [s]סאם לה תחית ערסא אלא סאם לה לעל מן מנרתא דכל [t]דעאל יחזא נוהרה :

Nemo lucere facit lucernã, et operit eã vase, aut ponit eã subter lectũ: sed ponit eam super candelabrum, vt omnis qui ingreditur, videat lumen eius.

[s] סים [t] עול

Matth.10.26 marc.4.22 infra,12.2

17 Οὐ γάρ ἐστι κρυπτὸν ὃ οὐ φανερὸν γενήσεται· οὐδὲ ἀπόκρυφον ὃ οὐ γνωσθήσεται, καὶ εἰς φανερὸν ἔλθῃ.

‖Nõ eſt enim *quicquã* occultum quod nõ ſit futurũ manifeſtũ: nec abſconditum, quod nõ ſit cognoſcendum, & venturum in apertũ.

Matth.13.12 & 25.29 marc.4.25 infrà,19.26

18 Βλέπετε οὖν πῶς ἀκούετε. ὃς γὰρ ἂν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ· καὶ ὃς ἂν μὴ ἔχῃ, καὶ ὃ δοκεῖ ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.

Videte ergo quomodo audiatis. ‖quiſquis enim habet, dabitur ei: & quicunq; nõ habet, etiam quod videtur habere, tolletur ab eo.

Cœleſtia bona parſimonia amittuntur, liberalitate creſcũt.

Matth.12.46 marc.3.31

19 Παρεγένοντο δὲ πρὸς αὐτὸν ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον.

‖Venerunt autem ad eum mater & fratres eius, & nõ poterãt eum conuenire propter turbam.

Nulla eſt tam arcta ſanguinis inter homines cõiunctio quàm eſt Chriſti & eorum qui vera fide eũ amplectuntur.

20 Καὶ ἀπηγγέλη αὐτῷ, λεγόντων, Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἑστήκασιν ἔξω, ἰδεῖν σε θέλοντες.

Et annuntiatum eſt ei, dicẽtibus *nonnullis*, Mater tua & fratres tui ſtant foris, cupientes te videre.

21 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε πρὸς αὐτούς, Μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί μου, οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀκούοντες, καὶ ποιοῦντες αὐτόν.

Ipſe verò reſpondens dixit eis, Mater mea & fratres mei, iſti ſunt qui ſermonem Dei audiunt, & eũ præſtant.

Matth.8.23 marc.4.36

22 Καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἐνέβη εἰς πλοῖον, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς, Διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν τῆς λίμνης. Καὶ ἀνήχθησαν.

‖Factũ eſt autẽ quodã die, ipſe ingreſſus eſt in nauigiũ, ac diſcipuli eius: & dixit eis, Trãſeamus in vlteriorẽ ripã ſtagni. Et prouecti ſunt.

Expedit interdũ nos veluti à Chriſto neglectos, in extrema diſcrimina venire, vt & ipſius potentiæ & noſtræ imbecillitatis eo certius experimentũ habeamus.

23 Πλεόντων δὲ αὐτῶν ἀφύπνωσε· καὶ κατέβη λαῖλαψ ἀνέμου εἰς τὴν λίμνην· καὶ συνεπληροῦντο, καὶ ἐκινδύνευον.

Nauigãtibus autẽ eis ſopitus eſt: & deſcẽdit turbo venti in ſtagnũ: & complebãtur, ac periclitabãtur.

24 Προσελθόντες δὲ διήγειραν αὐτόν, λέγοντες, Ἐπιστάτα, ἐπιστάτα, ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ ἐγερθεὶς ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ καὶ τῷ κλύδωνι τοῦ ὕδατος· καὶ ἐπαύσαντο, καὶ ἐγένετο γαλήνη.

Accedentes autem expergefecerunt eum, dicentes, Magiſter, magiſter, perimus. Ipſe verò experrectus obiurgauit ventũ ac fluctuationem aquæ: & ceſſauerunt, factáque eſt tranquillitas.

25 Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ποῦ ἐστιν ἡ πίστις ὑμῶν; Φοβηθέντες δὲ ἐθαύμασαν, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους, Τίς ἄρα οὗτός ἐστιν, ὅτι καὶ τοῖς ἀνέμοις ἐπιτάσσει καὶ τῷ ὕδατι, καὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ;

Dixit autem eis, Vbi eſt fides veſtra? Timentes autem mirati ſunt, dicẽtes alii ad alios, Quíſnam iſte eſt, vt ventis quoq; & aquæ imperet, & auſcultent ei?

Matth.8.28 marc.5.1

26 Καὶ κατέπλευσαν εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν, ἥτις ἐστὶν ἀντιπέραν τῆς Γαλιλαίας.

‖Et nauigarunt in regionem Gadarenorũ quæ eſt in oppoſita ripa Galilææ.

Chriſtus ſolo verbo profligãs dæmonum legiones, diuinam ſuam virtutem oſtendit hominibus à diaboli ſeruitute liberandis deſtinatã: ſed tantum hanc vltrò oblatam gratiam ſtolidi homines plerique ne leuiſſima quidem rerum ſuarum iactura redemerint.

27 Ἐξελθόντι δὲ αὐτῷ ἐπὶ τὴν γῆν, ὑπήντησεν αὐτῷ ἀνήρ τις ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν· καὶ ἱμάτιον οὐκ ἐνεδιδύσκετο, καὶ ἐν οἰκίᾳ οὐκ ἔμενεν, ἀλλ' ἐν τοῖς μνήμασιν.

Ipſi autem egreſſo in terram occurrit ex vrbe vir quidam qui habebat dæmonia à temporibus multis: & veſtimento non induebatur, neque in *vlla* domo manebat, ſed in monumentis.

Ἰδὼν *Is*

17 ליתגיר [a]מדם דכסא דלא יתגלא ולא [b]דמטשי דלא יתידע [c]ויאתא לגליא :

17 *Non est enim quicquam quod occultum est, quod non sit manifestandum: neque [quicquam est] quod sit in abscondito, quod non cognoscendũ sit, et venturum in manifestum.*

18 [d]חזו איכנא שמעתון מן דאית לה גיר יתיהב לה ומן דלית לה אף הו דסבר דאית לה [e]ישתקל מנה :

18 *Videte quid audiat is. ei enim cui est, dabitur: & ab eo cui nõ est, etiã id quod putat quod est sibi, auferetur.*

19 [f]אתו דין לותה אמה ואחוהי ולא משכחין הוו דימללון עמה מטול כנשא :

19 *Venerunt autem ad eum mater eius & fratres eius, neque poterant loqui cum eo propter turbam.*

20 ואמרו לה אמך ואחיך [g]קימין לבר [h]וצבין [i]למחזיך :

20 *Et dixerunt ei, Mater tua et fratres tui stãt foris, et cupiũt videre te.*

21 הו דין ענא ואמר להון הלין אנון אמי ואחי אילין דשמעין מלתא דאלהא ועבדין לה :

21 *Ipse verò respondit, & dixit eis, Hi sunt mater & fratres mei, qui audiunt sermonem Dei, & faciunt eum.*

22 הוא דין בחד מן יומתא סלק ישוע יתב בספינתא הו ותלמידוהי ואמר להון נעבר להו עברא דימתא :

22 *Factum est autẽ [3] in vno ex diebus, ascendẽs Ieschua sedit in nauigio ipse et discipuli eius, et dixit eis, Transeamus [4] in illud littus oppositum maris.*

23 וכד [k]רדין דמך לה ישוע והורת [l]עלעלא דרוחא בימתא וקריבא הוא ספינתא למטבע :

23 *Et quum remigarent, obdormiuit Ieschua: & facta est procella venti in mare, et proximum erat nauigiũ vt mergeretur.*

24 וקרבו [m]אעירוהי ואמרין לה רבן רבן אבדינן הו דין קם וכאא ברוחא [n]ובמחשולא דמיא ונחו והוא [o]שליא :

24 *Et accedẽtes excitauerũt eũ, & dixerũt ei, Domine noster, Domine noster, perimus. Ipse verò surrexit, & repressit vẽtos et tẽpestates aquarum, et quieuerũt, et facta est trãquillitas.*

25 ואמר להון איכא הי [p]הימנותכון הנון דין כד דחילין מתדמרין הוו ואמרין חד לחד מנו [q]כי הנא דאף לרוחא פקד [r]ולמחשולא ולימא ומשתמעין לה :

25 *Et ait eis, Vbi est fides vestra? Ipsi autẽ timentes mirabantur, et dicebãt [5] vnus alteri, Quisnam est iste qui etiam ventis imperat et tempestatibus & mari, & obediunt ei?*

26 [s]ורדו [t]ואתו לאתרא דגדריא דאיתוהי בעברא לוקבל גלילא :

26 *Et remigauerũt, & venerũt in locũ Gadaræorũ, qui est in opposito littore è regione Galilææ.*

27 וכד נפק לארעא פגע בה גברא חד מן מדינתא דאית הוא בה [u]דיוא מן זבנא סגיאא [x]ומאנא לא לבש הוא ובביתא לא [y]עמר הוא אלא בבית קבורא :

27 *Et quũ esset egressus in terrã, occurrit ei homo quidã ex vrbe, in quo erat dæmoniũ à tẽpore multo: et vestimẽtis non erat indutus, & in domo non habitabat, sed in loco sepulchrorum.*

a מרם טעמו מדעם:
b טשא
c אתא
d חזא
e שקל
f אתא
g קום
h צבא
i חזא
k רדא
l עלעלא מן עלל וטעמו סערה:
m עור
n מחשולא כמו נחשול ר״ל סערה:
o שלה
p אמן
q כי בא לאות השאלה:
r מחשולא כמו נחשולי ר״ל סערות:
s רדא
t אתא
u דיוא ר״ל רוח רעה:
x זבנא ר״ל זמן: מאנא ר״ל בגדים:
y עמר טעמו שכן:

3 Id est, Quodã die. Hebraismus.

4 Ad verb. Ad illum transitum. Hebraismus.

5 Ad verb. Vnus ad vnum. Hebraismus.

28 Ἰδὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀνακράξας, προσέπεσεν αὐτῷ, καὶ φωνῇ μεγάλῃ εἶπε, Τί ἐμοὶ καὶ σοι, Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου; δέομαί σου μή με βασανίσῃς.

29 Παρήγγειλε γὰρ τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ ἐξελθεῖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου· πολλοῖς γὰρ χρόνοις συνηρπάκει αὐτόν. καὶ ἐδεσμεῖτο ἁλύσεσι καὶ πέδαις φυλασσόμενος· καὶ διαρρήσσων τὰ δεσμὰ, ἠλαύνετο ὑπὸ τοῦ δαίμονος εἰς τὰς ἐρήμους.

30 Ἐπηρώτησε δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Τί σοι ἐστὶν ὄνομα; Ὁ δὲ εἶπε, Λεγεών. ὅτι δαιμόνια πολλὰ εἰσῆλθεν εἰς αὐτόν.

31 Καὶ παρεκάλει αὐτὸν ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν.

32 Ἦν δὲ ἐκεῖ ἀγέλη χοίρων ἱκανῶν βοσκομένων ἐν τῷ ὄρει· καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς εἰς ἐκείνους εἰσελθεῖν. Καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς.

33 Ἐξελθόντα δὲ τὰ δαιμόνια ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, εἰσῆλθεν εἰς τοὺς χοίρους· καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν λίμνην, καὶ ἀπεπνίγη.

34 Ἰδόντες δὲ οἱ βόσκοντες τὸ γεγενημένον, ἔφυγον· καὶ ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς.

35 Ἐξῆλθον δὲ ἰδεῖν τὸ γεγονός· καὶ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ εὗρον καθήμενον τὸν ἄνθρωπον ἀφ᾽ οὗ τὰ δαιμόνια ἐξεληλύθει, ἱματισμένον καὶ σωφρονοῦντα, παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐφοβήθησαν.

36 Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτοῖς, καὶ οἱ ἰδόντες, πῶς ἐσώθη ὁ δαιμονισθείς.

37 Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν ἅπαν τὸ πλῆθος τῆς περιχώρου τῶν Γαδαρηνῶν, ἀπελθεῖν ἀπ᾽ αὐτῶν, ὅτι φόβῳ μεγάλῳ συνείχοντο. αὐτὸς δὲ ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον, ὑπέστρεψεν.

Ἐδέετο

Is ergo quum vidisset Iesum, & exclamasset, accidit ei *ad pedes*, & voce magna dixit, Quid mihi tecũ Iesu Fili Dei altissimi? rogo te ne me torqueas.

Præcipiebat enim spiritui impuro vt exiret ab eo homine: nam à multo tẽpore corripuerat eum. ita que vinctus *ille* catenis & pedicis custodiebatur: sed diruptis vinculis agitabatur à dæmone in deserta.

Interrogauit autem eum Iesus, dicens, Quod tibi nomen est? Ipse verò dixit, Legio. Nam dæmonia multa ingressa erant in eum.

Et rogabant eum ne imperaret ipsis vt abirent in abyssum.

Erat autẽ ibi grex porcorũ multorũ pascentiũ in monte: & rogabant eum *dæmonia* vt permitteret ipsis in illos ingredi. Et ꝑmisit eis.

Egressa autẽ dæmonia ex eo homine, ingressa sunt in porcos: & grex ruit è præcipitio in stagnum, & suffocatus est.

Quũ autẽ pastores vidissẽt quod factũ fuerat, fugerunt: & profecti annuntiarunt in vrbẽ & in agros.

Exierunt igitur vt viderẽt quod factum erat: venerúntq; ad Iesum, & inuenerunt hominem illum à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sanæ mentis, sedentem ad pedes Iesu: & timuerunt.

Annuntiauerunt autem ipsis etiã ii qui viderant, quomodo liberatus fuissetq fuerat dæmoniacus.

Et rogauit eum tota multitudo circumiacentis regionis Gadarenorum vt discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur. ipse autem ingressus nauigium, reuersus est.

Rogauit

28 כד חזא דין לישוע קעא ונפל
קדמוהי ובקלא רמא אמר מא לן
ולך ישוע ברה דאלהא [a]מרימא בעא
אנא מנך לא תשנקני :

Quum vidisset autē Ieschua, exclamauit, & procidit ante eum, & voce elata dixit, Quid nobis et tibi Ieschua fili Dei excelsi? peto ego abs te ne torqueas me.

29 פקד הוא לה גיר ישוע לרוחא
טנפא [b]למפק מן בר נשא סגי הוא
לה גיר הוא מן [c]דשבא הוא לה
[d]ומתאסר הוא [e]בששלתא ובכבלא
מתנטר הוא ומפסק הוא אסורוהי
ומתדבר הוא מן שאדא לחורבא :

Præcipiebat enim illi spiritui impuro Jeschua vt exiret à filio hominis. multum enim fuerat illi tempus inde ex quo captiuum habebat eum: & vinciebatur catenis, ac compedibus custodiebatur: rumpebátque vincula sua, et ducebatur à dæmone in desertum.

30 שאלה דין ישוע מן שמך אמר
לה לגיון מטול [f]דדיוא סגיאא עלילין
הוו בה :

Interrogauit autem illum Ieschua, Quod est nomen tuum? Dixit ei, Legio. quia dæmonia multa ingressa fuerant in eum.

31 ובעין הוו מנה דלא יפקוד להון
למאזל לתהומא :

Et petebant ab eo ne imperaret eis abire in abyssum.

32 אית הוא דין תמן בקרא דחזירא
סגיאא דרעיא בטורא ובעין הוו
מנה [g]דיפס להון דבחזירא יעלון
ואפס להון :

Erat autem ibi grex porcorũ multorum qui pascebant in monte: & petebant ab eo vt permitteret ipsis vt in porcos ingrederentur. Et permisit eis.

33 ונפקו שאדא מן גברא ועלו
בחזירא ותרצת בקרא הי כלה
לשקיפא ונפלו בימתא ואתחנקו :

Et egressa sunt dæmonia ab homine, ingressáq; sũt in porcos. Et direxit se grex ille vniuersus ad rupē, & corruerunt in mare, et suffocati sunt.

34 כד חזו דין [h]רעותא מדם דהוא
ערקו [i]ואשתעיו במדינתא ובקוריא :

Quũ vidisset autē pastores id quod factũ erat, fugerũt: et renũtiauerunt in ciuitates et in agros.

35 ונפקו אנשא דיחזון מדם דהוא
[k]ואתו לות ישוע ואשכחוהי לגברא
הו דנפקו שאדוהי כד לביש [l]ומנכף
ויתב לות רגלוהי דישוע ודחלו :

Et exiuerunt homines vt viderent quid factum fuerat: & venerunt ad Ieschua, & inuenerunt hominem illum cuius dæmonia exierant, vestitum & mœstum, ac sedentē ad pedes Ieschua: & timuerunt.

36 [m]ואשתעיו להון אילין דחזו איכנא
[n]אתאסי גברא הו דיונא :

Et renuntiauerunt ipsis ii qui viderant, quomodo sanatus esset homo ille dæmoniacus.

37 ובעין הוו מנה כלה כנשא דגדריא
דיאזל להון מנלותהון מטול דדחלתא
רבתא אחדת אנון הו דין ישוע סלק
לספינתא והפך מן לותהון :

Et petebat ab eo vniuersa turba Gadaræorũ vt abiret ab ipsis: quia timor magnus apprehēderat eos. Ipse autem Ieschua ascēdit in nauigium, et diuertit ab eis.

[a] רום
[b] נפק
[c] שבא
[d] אסר
[e] ששלתא כמו שלשלאות :
[f] דיוא ר"ל רוחות רעות :
[g] נראה שורש דיפס פסס או נפס וטעמו התיר :
[h] רעותא ר"ל הרועים :
[i] שעה ר"ל סיפר :
[k] אתא
[l] מנכף טעמו צנוע :
[m] שעה
[n] אסא

38 Ἐδέετο δὲ αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ ἀφ' οὗ ἐξεληλύθει τὰ δαιμόνια, εἶναι σὺν αὐτῷ· ἀπέλυσε δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, λέγων,

Rogauit autē eum vir ille à quo dæmonia exierāt, vt eſſet cum eo: ſed dimiſit eum Ieſus, dicens,

39 Ὑπόστρεφε εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ διηγοῦ ὅσα ἐποίησέ σοι ὁ Θεός. Καὶ ἀπῆλθε καθ' ὅλην τὴν πόλιν κηρύσσων ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς.

Reuertere domum tuā, & narra quāta tibi præſtiterit Deus. Abiit igitur prædicans per totam vrbem quanta ipſi præſtitiſſet Ieſus.

40 Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ὑποστρέψαι τὸν Ἰησοῦν, ἀπεδέξατο αὐτὸν ὁ ὄχλος. ἦσαν γὰρ πάντες προσδοκῶντες αὐτόν.

Factum eſt autem quum reuertiſſet Ieſus, excepit eum turba. nā omnes expectabant eum.

Matth. 9. 18
marc. 5. 22

41 Καὶ ἰδοὺ, ἦλθεν ἀνὴρ ᾧ ὄνομα Ἰάειρος, καὶ αὐτὸς ἄρχων τῆς συναγωγῆς ὑπῆρχε· καὶ πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, παρεκάλει αὐτὸν εἰσελθεῖν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ·

‖Et ecce, venit quidam cui nomē Iairus, qui erat præfectus ſynagogæ: quúmque accidiſſet ad pedes Ieſu, rogabat eum vt ingrederetur domum ipſius:

Chriſtus duplici miraculo ſeſe & vitæ & mortis dominum eſſe teſtatur.

42 Ὅτι θυγάτηρ μονογενὴς ἦν αὐτῷ ὡς ἐτῶν δώδεκα, καὶ αὕτη ἀπέθνησκεν. (Ἐν δὲ τῷ ὑπάγειν αὐτὸν, οἱ ὄχλοι συνέπνιγον αὐτόν·

Quoniam erat ei vnigenita filia quaſi annorum duodecim, eáque moriebatur. (Inter eundum verò turba coarctabat eum:

43 Καὶ γυνὴ οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα, ἥτις εἰς ἰατροὺς προσαναλώσασα ὅλον τὸν βίον, οὐκ ἴσχυσεν ὑπ' οὐδενὸς θεραπευθῆναι,

Et mulier quæ erat in fluxione ſanguinis ab annis duodecim, & in medicos impenderat totum victum, nec ab vllo potuerat curari,

44 Προσελθοῦσα ὄπισθεν, ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ· καὶ παραχρῆμα ἔστη ἡ ῥύσις τοῦ αἵματος αὐτῆς.

Quum acceſſiſſet à tergo, tetigit fimbriam pallii ipſius: & illico ſubſtitit fluxio ſanguinis eius.

43 Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Τίς ὁ ἁψάμενός μου; Ἀρνουμένων δὲ πάντων, εἶπεν ὁ Πέτρος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, Ἐπιστάτα, οἱ ὄχλοι συνέχουσί σε καὶ ἀποθλίβουσι, καὶ λέγεις, Τίς ὁ ἁψάμενός μου;

Tunc ait Ieſus, Quis *eſt* qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum eo erant, Magiſter, turba te cōſtringit & opprimit, & dicis, Quis *eſt* qui me tetigit?

46 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἥψατό μού τις· ἐγὼ γὰρ ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ·

Ieſus autem ait, Tetigit me aliquis. nam ego cognoui virtutem à me exiiſſe.

47 Ἰδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ ὅτι οὐκ ἔλαθε, τρέμουσα ἦλθε, καὶ προσπεσοῦσα αὐτῷ, δι' ἣν αἰτίαν ἥψατο αὐτοῦ ἀπήγγειλεν αὐτῷ ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς ἰάθη παραχρῆμα.

Quum autem mulier illa vidiſſet ſe non latuiſſe, tremēs venit, & accidens ei *ad pedes*, declarauit ei in conſpectu totius populi quam ob cauſam tetigiſſet eum, & quomodo ſanata fuiſſet illico.

38 הו דין גברא דנפקו מנה שאדא בעא הוא מנה דלותה יהוא [a]ושריהי ישוע ואמר לה :

[a] שרא

Ille autem homo à quo egreſſa fuerant dæmonia, petebat ab eo vt apud eum eſſet: et dimiſit eum Ieſchua, & dixit ei,

39 הפוך לביתך [b]ואשתעא מדם דעבד לך אלהא ואזל ומכרז הוא בכלה מדינתא מדם דעבד לה ישוע :

[b] שעה

Reuertere indomum tuam, et renuntia id quod fecit tibi Deus. Et abiit: ac prædicabat per totam ciuitatem id quod feciſſet ſibi Ieſchua.

40 כד הפך דין ישוע קבלה כנשא סגיאא כלהון גיר לה [c]חירין הוו :

[c] חור

Quum reuerſus autẽ eſſet Ieſchua, excepit eum turba multa. Omnes enim [6] in eum intenti fuerant.

41 וגברא חד דשמה יוארש ריש כנושתא נפל קדם רגלוהי דישוע ובעא הוא מנה דיעול לביתה :

Et homo quidam, cuius nomẽ erat Iuaraſch, princeps ſynagogæ, procidit ante pedes Ieſchua: & petebat ab eo vt ingrederetur domum ſuam:

42 ברתא גיר יחידיתא אית הות לה איך ברת שנין תרת־עסרא וקריבא הות לממת וכד אזל עמה הו ישוע כנשא סגיאא חבץ הוא לה :

Filia enim vnica erat ei quaſi annos nata duodecim, et proxima erat vt moreretur. (Et quũ abiret cum eo ipſe Jeſchua, turba multa premebat eum.

43 אנתתא דין חדא [d]דתריע הוא דמה שנין תרת־עסרא הי דבירת [e]אסותא כלה קנינה [f]אפקרת ולא אשכחת דמן אנש תתאסא :

[d] תרע כמו פרץ:
[e] אסא
[f] נפק

Mulier autẽ quædam [7] cuius eruperat ſanguis annos duodecim, quæ [8] in medicos vniuerſam ſubſtantiam ſuam impenderat, [9] neque potuit à quoquam ſanari:

44 אתקרבת מן [g]בסתרה וקרבת לכנפא דמאנה ומחדא קמרת [h]מרדיתא דדמה :

[g] סתר
[h] רדא

Acceſsit à tergo eius, & tetigit fimbriã veſtimẽti eius: et confeſtim cõſtitit fluxus ſanguinis eius.

45 ואמר ישוע מנו קרב לי וכד כלהון כפרין אמר לה שמעון כאפא ודעמה רבן כנשא אלצין לך וחבצין ואמר אנת מנו קרב לי :

Et dixit Ieſchua, Quis tetigit me? Et quũ omnes negarẽt, dixit ei Schemeũ Cipha, & qui cum eo erant, Domine noſter, turbæ coarctãt te, et premunt, et dicis tu, Quis tetigit me.

46 הו דין אמר אנש קרב לי אנא גיר ידעת [i]דחילא נפק מני :

[i] חיל

Ipſe verò dixit, Aliquis tetigit me, ego enim cognoui quòd virtus exiuit à me.

47 הי דין אנתתא כד [k]חזרת דלא [l]טעתה [m]אתת כד רתיתא ונפלת סגדת לה ואמרת לעין עמא כלה מטול [n]אידא [o]עלתא קרבת ואיכנא מחדא [p]אתאסית :

[k] חזא
[l] טעא
[m] אתא
[n] אידא כמו איזו :
[o] עלל
[p] אסא

Illa autem mulier quum vidiſſet quòd non feſelliſset eum, venit tremens: & procidens adorauit eum, ac dixit in conſpectu populi totius propter quam cauſam tetigiſset, & quomodo illico ſanata eſſet.

[6] Id eſt, Summo deſiderio expectauerant eum.

[7] Nam תריע, quo hîc vtitur paraphraſtes, ſolet ab Onlzelo & Ionathan in ſuis paraphraſibus in vetus Teſtamẽtum, poni loco פרץ verbi Hebræi ſignificãtis Erupit. Vnde etiam portam תרעא vocãt à ruptura. Quod ideo notaui, quia facit ad amplificationem morbi, atq; adeo etiam miraculi.

[8] Ad verb. In domo medicorum: committendo ſcilicet ſe ipſorum curationi. Vel, Frequẽtando domos medicorum, vt eorum conſiliis vteretur.

[9] Ad verb. Non potuit vt à quoquam ſanaretur. Syraphraſis, cuius ſimiles aliquot ſunt antè obſeruatæ.

הו

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ, Θάρσει θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· πορεύου εἰς εἰρήνην. 48 Ipſe verò dixit ei, Confide filia, fides tua te ſeruauit: vade cũ pace)

Ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἔρχεταί τις παρὰ τοῦ ἀρχισυναγώγου, λέγων αὐτῷ, Ὅτι τέθνηκεν ἡ θυγάτηρ σου· μὴ σκύλλε τὸν διδάσκαλον. 49 Adhuc eo loquente, venit quidam à præfecto ſynagogæ, dicens ei, Mortua eſt filia tua: ne vexa magiſtrum.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας ἀπεκρίθη αὐτῷ, λέγων, Μὴ φοβοῦ· μόνον πίστευε, καὶ σωθήσεται. 50 Ieſus autem *hoc* audito, reſpõdit ei, Ne metue: crede ſolummodo, et ſeruabitur.

Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, οὐκ ἀφῆκεν εἰσελθεῖν οὐδένα, εἰ μὴ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, καὶ τὸν πατέρα τῆς παιδὸς καὶ τὴν μητέρα. 51 Ingreſſus verò domum, non permiſit ingredi quenquam niſi Petrum & Iacobum & Iohannem, & patrem ac matrem puellæ.

Ἔκλαιον δὲ πάντες καὶ ἐκόπτοντο αὐτήν. Ὁ δὲ εἶπε, Μὴ κλαίετε· οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει. 52 Flebant autem omnes, & plangebant eam. ipſe verò dixit, Ne flete: nõ eſt mortua, ſed dormit.

Καὶ κατεγέλων αὐτοῦ, εἰδότες ὅτι ἀπέθανεν. 53 Et deridebant eum, quòd ſcirent eſſe mortuam.

Αὐτὸς δὲ, ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς αὐτῆς, ἐφώνησε, λέγων, Ἡ παῖς, ἐγείρου. 54 Ipſe verò, eiectis foras omnibus, & prehenſa manu eius, clamauit, dicens, Puella, ſurge.

Καὶ ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα αὐτῆς, καὶ ἀνέστη παραχρῆμα· καὶ διέταξεν αὐτῇ δοθῆναι φαγεῖν. 55 Et reuerſus eſt ſpiritus eius, ac ſurrexit illico: & *ipſe* præcepit vt ei daretur cibus.

Καὶ ἐξέστησαν οἱ γονεῖς αὐτῆς· ὁ δὲ παρήγγειλεν αὐτοῖς μηδενὶ εἰπεῖν τὸ γεγονός. 56 Et obſtupuerũt parẽtes eius: ipſe verò præcepit eis vt nulli dicerent quod factum fuerat.

Κεφάλαιον θʹ — Cap. IX.

Matth.10.1 marc.3.13 & 6.7

Συγκαλεσάμενος δὲ τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ πάντα τὰ δαιμόνια, καὶ νόσους θεραπεύειν. 1 Conuocatis autem *Ieſus* duodecim diſcipulis ſuis, dedit eis vim ac poteſtatem in omnia dæmonia, & morbos ſanandi.

Duodecim Apoſtoli ſolo Christi mandato & Spiritus potentia inſtructi mittuntur, tũ vt nullus Iſraelita poſſit ignorantiam prætexere, tum etiam vt paulatim ad vniuerſalem illã legationem præparẽtur.

Matth.10.7

Καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύσσειν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἰᾶσθαι τοὺς ἀσθενοῦντας. 2 Miſitque eos vt prædicarent regnum Dei, & ſanarent ægrotos.

Matth.10.9 marc.6.8

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς, Μηδὲν αἴρετε εἰς τὴν ὁδόν, μήτε ῥάβδους, μήτε πήραν, μήτε ἄρτον, μήτε ἀργύριον· μήτε ἀνὰ δύο χιτῶνας ἔχειν. 3 Et dixit eis, Nihil ſumite ad iter, neque virgas, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neq; binas tunicas habete.

Καὶ εἰς ἣν ἂν οἰκίαν εἰσέλθητε, ἐκεῖ μένετε, καὶ ἐκεῖθεν ἐξέρχεσθε. 4 Et in quamcunque domũ intraueritis, illic manete, & illinc exite.

Καὶ Et

48 הו דין ישוע אמר לה אתלבבי ברתי [a]הימנותכי [b]אחיתכי [c]זלי בשלמא :

49 ועד הו ממלל אתא אנש מן דבית רב כנושתא ואמר לה [d]מיתת לה [e]ברתך לא תעמל [f]למלפנא :

50 ישוע דין שמע ואמר לאבוה [g]דטליתא לא תדחל בלחוד [h]הימין וחיא :

51 [i]אתא דין ישוע לביתא ולא שבק לאנש [k]דיעול עמה אלא לשמעון וליעקוב וליוחנן ולאבוהי דטליתא ולאמה :

52 כלהון דין [l]בכין [m]הוו [n]ומרקדין עליה ישוע דין אמר לא [o]תבכון לא גיר [p]מיתת אלא דמכא הי :

53 וגחכין הוו עלוהי דידעין דמיתת לה :

54 הו דין [q]אפק לכל נש לבר [r]ואחדה באידה [ſ]וקרה ואמר טליתא [t]קומי :

55 והפכת רוחה ומחדא קמת ופקד [u]דיתלון לה [x]למאכל :

56 ותמהו [y]אבהיה הו דין זהר אנון דלאנש לא [z]יאמרון מדם דהוא :

קפלאון ט

1 וקרא ישוע לתרעסרתה ויהב להון חילא ושולטנא על כלהון [aa]שאדא [bb]וכורהנא [cc]למאסיו :

2 ושדר אנון למכרזו מלכותה דאלהא [dd]ולמאסיו [ee]כריהא :

3 ואמר להון מדם לא תשקלון לאורחא לא שבטא ולא תרמלא ולא לחמא ולא כספא ולא תרתין כותינין [ff]יהוין לכון :

4 ולאינא ביתא [gg]דעאלין אנתון לה תמן הוו ומן תמן [hh]פוקו :

ולמן

[a] אמן [b] חיא [c] אזל [d] מות [e] בר [f] אלף [g] טלא או טול או טלל: [h] אמן [i] אתא [k] עול [l] בכא [m] הוא [n] רקד. טעמו ספר: [o] בכא [p] מות [q] נפק [r] אחד [ſ] קרא [t] קום [u] נתל כמו נתן: [x] אכל [y] אבה [z] אמר [aa] שיר [bb] כרה [cc] אסא [dd] אסא [ee] כרה [ff] הוא [gg] עול [hh] נפק

48 *Ipſe verò Ieſchua dixit ei, [10] Bono ſis animo, filia mea, fides tua [11] ſeruauit te: abi in pace.*

49 *Et adhuc ipſo loquente, venit quidam [12] ex domeſticis principis ſynagogæ, et dixit ei, Mortua eſt filia tua: ne fatiges præceptorem.*

50 *Ieſchua autem audiuit, et dixit patri puellæ, Ne metuas: tantùm crede, [13] & ſalua eſt.*

51 *Venit autem Ieſchua in domum, neque permiſit cuiquam vt ingrederetur ſecum, niſi Schemeū & Iaakub & Iuchannan, & patri puellæ ac matri eius.*

52 *Omnes verò flebant et plangebant propter eam. Ieſchua autē dixit, Ne fleatis: nō enim mortua eſt, ſed dormit*

53 *Et deridebant eum, quòd ſcirent quòd mortua eſſet.*

54 *Ipſe autem eiecit [14] vnumquenque foras: & apprehendit manū eius, et vocauit eā, ac dixit, Puella ſurge.*

55 *Et reuerſus eſt ſpiritus eius, et illico ſurrexit: & præcepit vt darent ei ad comedendum.*

56 *Et mirati ſunt parentes eius: ipſe verò admonuit eos ne cuiquam dicerent id quod factum fuerat.*

Cap. IX.

1 *ET vocauit Ieſchua duodecim ſuos, & dedit eis virtutem & poteſtatem aduerſus omnia dæmonia, & infirmitates ſanandi.*

2 *Et miſit eos ad prædicandum regnū Dei, et ad ſanandum infirmos.*

3 *Et ait eis, Nihil tuleritis ad iter, non virgam, [1] neque viatorium ſaccum, neque panem, neque argentum: nec duæ tunicæ ſint vobis.*

4 *Et in quam domum ingreſſi fueritis, illic eſtote, et illinc exite.*

Et

[10] Ad verb. Cordata eſto: vel, Cor recipe.
[11] Ad verb. Viuificauit te. Hebraiſmus aliquoties notatus.
[12] Ad verb. Ex iis qui ſunt domus principis &c. Subſtātiuum rectum pro adiectiuo. Tritus Hebraiſmus.
[13] Ad verb. Et viuit. Hebraiſm⁹.
[14] Ad verb. Omnē hominem. Hebraiſmus.

Infrà,10.11 matth.10.14 marc.6.11 act.13.51

Καὶ ὅσοι ἂν μὴ δέξωνται ὑμᾶς, ἐξερχόμενοι ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης, καὶ τὸν κονιορτὸν ἀπὸ τῶν ποδῶν ὑμῶν ἀποτινάξατε, εἰς μαρτύριον ἐπ' αὐτούς. 5

¶Et quicunque non receperint vos, exeuntes ex vrbe illa, etiã pulucrem à pedibus vestris excutite, *vt sit* testimonio aduersus eos.

Ἐξερχόμενοι δὲ διήρχοντο κατὰ τὰς κώμας, εὐαγγελιζόμενοι καὶ θεραπεύοντες πανταχοῦ. 6

Exeuntes igitur obibant singulos vicos, euangelizantes & sanantes vbique.

Matth.14.1 marc.6.14

Ἤκουσε δὲ Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὰ γινόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντα· καὶ διηπόρει, διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπό τινων ὅτι Ἰωάννης ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν· 7

¶Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebãt ab eo: & hæsitabat, propterea quòd dicebatur à quibusdam Iohannem excitatũ esse à mortuis:

Ad Euangelii nuntium mundus in varias opiniones scinditur, tyranni autem in primis trepidant.

Ὑπό τινων δὲ, ὅτι Ἡλίας ἐφάνη· ἄλλων δὲ, ὅτι προφήτης εἷς τῶν ἀρχαίων ἀνέστη. 8

A quibusdam verò, Eliã apparuisse: *ab* aliis autem, Prophetam quẽpiam ex antiquis resurrexisse.

Καὶ εἶπεν ὁ Ἡρώδης, Ἰωάννην ἐγὼ ἀπεκεφάλισα· τίς δέ ἐστιν οὗτος περὶ οὗ ἐγὼ ἀκούω τοιαῦτα; Καὶ ἐζήτει ἰδεῖν αὐτόν. 9

Tunc ait Herodes, Iohãnem ego decollaui: quis est autẽ iste de quo ego talia audio? Et studebat eum videre.

Marc.6.30

Matth.14.13 marc.6.32

Καὶ ὑποστρέψαντες οἱ ἀπόστολοι διηγήσαντο αὐτῷ ὅσα ἐποίησαν. καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ὑπεχώρησε κατ' ἰδίαν εἰς τόπον ἔρημον πόλεως καλουμένης Βηθσαϊδά. 10

¶Reuersi autem Apostoli narrauerunt ei quæcunq; fecerant. ¶Et *ipse* assumptis illis, secessit priuatim in locum desertum vrbis quæ vocatur Bethsaida.

Nihil ne in desertis quidem deerit Christum sectantibus.

Οἱ δὲ ὄχλοι γνόντες ἠκολούθησαν αὐτῷ· καὶ δεξάμενος αὐτοὺς, ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ· καὶ τοὺς χρείαν ἔχοντας θεραπείας ἰᾶτο. 11

Quod quum cognouisset turba, sequuta est eum: *ipse* autem excepit eos, & loquebatur eis de regno Dei: & eos quibus sanatione opus erat, sanabat.

Matth.14.16 marc.6.35 iohan.6.5

Ἡ δὲ ἡμέρα ἤρξατο κλίνειν· προσελθόντες δὲ οἱ δώδεκα εἶπον αὐτῷ, Ἀπόλυσον τὸν ὄχλον, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κύκλῳ κώμας καὶ τοὺς ἀγροὺς καταλύσωσι, καὶ εὕρωσιν ἐπισιτισμόν· ὅτι ὧδε ἐν ἐρήμῳ τόπῳ ἐσμέν. 12

¶Dies autem cœperat inclinare: & accedentes duodecim dixerunt ei, Dimitte turbam, vt abeuntes in circumiacẽtes vicos & agros, *illuc* diuertant, & inueniant cibaria: nã hîc in loco deserto sumus.

Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. Οἱ δὲ εἶπον, Οὐκ εἰσὶν ἡμῖν πλεῖον ἢ πέντε ἄρτοι καὶ δύο ἰχθύες· εἰ μή τι πορευθέντες ἡμεῖς ἀγοράσωμεν εἰς πάντα τὸν λαὸν τοῦτον βρώματα. 13

Ipse verò dixit eis, Date ipsis vos quo vescantur. Ipsi verò dixerunt, Non sunt nobis plus quàm quinq; panes & duo pisces: nisi nos profecti emamus toti huic populo escas.

5 ולמן דלא מקבלין לכון מא דנפקין אנתון מן מדינתא הי אף [a]חלא מן רגליכון [b]פצו עליהון לסהדותא :

Et aduersus eos qui non exceperint vos, quum egrediemini ex ciuitate illa, etiam puluerem à pedibus vestris excutite aduersus eos in testimonium.

[a] חול [b] פצא formæ, radicis verò נפץ:

6 ונפקו שליחא ומתכרכין הוו בקוריא ובמדינתא ומסברין הוו [c]ומאסין בכל [d]דוך :

Et egreßi sunt discipuli, et circuibant per pagos et per ciuitates, ac euãgelizabant et sanabant in omni loco.

[c] אסא [d] דוך ר״ל מקום:

7 שמע דין הרודס [e]טטררכא כלהין [f]דהוין הוי באידה [g]ומתדמר מטול דאמרין הוו אנשין דיוחנן קם מן [h]בית [i]מיתא :

Audiuit autem Hiraudis tetrarcha omnia quæ fiebant per manum eius, & mirabatur: quia dicebãt quidam quòd Iuchannan surrexisset [2]à mortuis:

[e] שר רביעית המדינה מלשון יון: [f] הוא [g] דמר וטעמו תמה: [h] בית כמו בין: [i] מית

[2] Ad verb. Ab inter mortuos. Hebraismus quẽ Gallicè exprimunt, D'etre les morts quod sæpe antè obseruatum est.

8 אחרנא דין אמרין הוו דאליא [k]אתחזי ואחרנא דנביא מן נביא קדמיא [l]קם :

Alii verò dicebant quòd Iliah apparuisset: & alii, quòd Propheta ex Prophetis antiquis surrexisset.

[k] חזא [l] קום

9 ואמר הרודס רישה דיוחנן אנא פסקת מנו דין הנא דהלין שמע אנא עלוהי [m]וצבא הוא [n]דיחזיוהי :

Et dixit Hiraudis, Caput Iuchãnan ego amputaui: quis est autem iste de quo hæc audio? Et cupiebat videre eum.

[m] צבא [n] חזא

10 וכד הפכו שליחא [o]אשתעיו לישוע כל מדם דעבדו ודבר אנון בלחודיהון לאתרא חורבא דבית צידא :

Et quum reuersi essent Apostoli, narrauerunt Ieschua quæcunque fecerant. Et duxit eos in locum seorsim desertum Beth-Tsaiada.

[o] שעה

11 כנשא דין כד [p]ידעו [q]אזלו בתרה וקבל אנון ומלל הוא עמהון על מלכותא דאלהא ולאילין [r]דסניקין הוו אסיותא [s]מאסא הוא :

Turbæ autem quum cognouissent, [3]iuerunt post eum: et excepit eas, ac loquebatur cum eis de regno Dei: & eos qui opus habebant sanatione, sanabat.

[p] ידע [q] אזל [r] סניק ר״ל צריך: [s] אסא

[3] Id est, Sequuti sunt. Hebraismus vsitatissimus.

12 כד דין [t]שרי יומא [u]למצלא קרבו תלמידוהי ואמרין לה [x]שרי לכנשא [y]דיאזלון לקוריא [z]דחדרין [aa]ולכפרונא [bb]דישרון בהון וישכחון להון [cc]סיברתא מטול דבאתרא חורבא [dd]איתין :

Quum autem cœpisset dies inclinare, accesserunt discipuli eius, et dicunt ei, Dimitte turbas, vt abeãt in agros qui circa nos sunt & in pagos, vt diuertant in eis, et inueniant sibi escam: quia in loco deserto sumus.

[t] שרא [u] צלא [x] שרא [y] אזל [z] דחדרין ר״ל אשר סביבותינו [aa] בפרונא חס הכפרים: [bb] שרא [c] סבר ר״ל אוכל: [dd] אית

13 אמר לחון ישוע [ee]הבו להון אנתון [ff]למאכל הנון דין אמרין לית לן יתיר מן חמשא לחמין ותרין [gg]נונין אלא אן אזלינן וזבנן [hh]סיברתא להנא כלה עמא :

Dixit eis Ieschua, Date illis vos ad manducandum. Ipsi verò dicũt, Nõ est nobis plus quàm quinque panes et duo pisces: nisi abeamus, et emamus escam huic toti populo.

[ee] יהב [ff] אכל [gg] נון טעמו דג: [hh] סבר ר״ל שבר או מאכל:

הוין Erant

Ἦσαν γὰρ ὡσεὶ ἄνδρες πεντακισχίλιοι. εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, Κατακλίνατε αὐτοὺς κλισίας ἀνὰ πεντήκοντα. 14

Aderãt enim quasi viri quinquies mille. Ait autẽ discipulis suis, Facite vt discumbant per singulos quosque discubitus quinquageni.

Καὶ ἐποίησαν οὕτω, καὶ ἀνέκλιναν ἅπαντας. 15

Ipsi igitur ita fecerunt, & discubuerunt *illi* omnes.

Λαβὼν δὲ τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εὐλόγησεν αὐτούς· καὶ κατέκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς, παραθεῖναι τῷ ὄχλῳ. 16

Ipse verò, acceptis quinq; illis panib⁹, & duobus piscib⁹, suspiciẽs in cælũ, benedixit eis, & fregit: dedítq; discipulis vt apponerẽt turbæ.

Καὶ ἔφαγον, καὶ ἐχορτάσθησαν πάντες· καὶ ἤρθη τὸ περισσεῦσαν αὐτοῖς κλασμάτων, κόφινοι δώδεκα. 17

Comederunt igitur omnes illi, & saturati sunt: & sublatum est quod superfuit ipsis fragmentorũ, cophini duodecim.

Matth 16.13
marc.8.27

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον καταμόνας, συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταί. καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς λέγων, Τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι εἶναι; 18

‖Et factum est quum ipse solus precaretur, erant cum eo discipuli: interrogauítque eos, dicẽs, Quẽ me dicit esse turba?

Quamuis mundus inter varios errores fluctuet, non est tamẽ fastidienda, sed eo diligentius cognoscenda, & eo constantius confitenda veritas.

Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον, Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν· ἄλλοι δὲ Ἠλίαν· ἄλλοι δὲ ὅτι προφήτης τις τῶν ἀρχαίων ἀνέστη. 19

Ipsi autẽ respondentes dixerunt, Iohãnem Baptistã: alii autem, Eliam: alii verò, Prophetam quempiã ex antiquis resurrexisse.

Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπε, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ. 20

Dixit autem eis, Vos verò quem me esse dicitis? Respõdens autem Petrus dixit, Christum illum Dei.

Ὁ δὲ ἐπιτιμήσας αὐτοῖς, παρήγγειλε μηδενὶ εἰπεῖν τοῦτο· 21

Ipse verò interminatus eis, præcepit vt nulli hoc dicerent:

Matth.17.22
marc.8.31

Εἰπὼν, Ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι. 22

Dicens, ‖Oportet Filiũ hominis multa pati, & reprobari à senioribus & principibus Sacerdotum & Scribis, & trucidari, & tertia die excitari.

Per crucem & inuictam patientiam ad cælestem gloriã Christus ipse peruenit.

Infrà, 14.27
matth.10.38
& 16.24
marc.8.34

Ἔλεγε δὲ πρὸς πάντας, Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν, καὶ ἀκολουθείτω μοι. 23

‖Dicebat autem omnibus, Siquis vult me sequi, abneget semetipsũ, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me.

Infrà 17.33
matth.10.39
& 16.25
marc.8.35
iohan.12.25

Ὃς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, οὗτος σώσει αὐτήν. 24

‖Quisquis enim voluerit animã suam seruare, perdet eam: quisquis verò perdiderit animã suam mea causa, is seruabit eam.

Matth.16.26
marc.9.36

Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος κερδήσας τὸν κόσμον ὅλον, ἑαυτὸν δὲ ἀπολέσας, ἢ ζημιωθείς; 25

‖Quid enim prodest cuipiam si lucretur vniuersum mundum, seipsum autẽ perdat, siue *seipso* mulctetur?

Ὃς γὰρ

Quem

[a]הוין הוו גיר איך חמשא אלפין גברין אמר להון ישוע [b]אסמכו אנון סמכא סמכא חמשין בסמכא :

14 *Erant enim quasi quinque millia hominum. Dixit ei Ieschua,* [4] *Discũbere facite eos [per] discubitus, quinquaginta viros in [vno] discubitu.*

ועבדו הכורת תלמידא ואסמכו לכלהון :

15 *Et fecerunt ita discipuli, ac discũbere fecerunt omnes.*

ונסב ישוע הנון חמשא לחמין ותרין [c]נונין [d]וחר בשמיא וברך [e]וקצא ויהב לתלמידוהי [f]דיסימון לכנשא :

16 *Et accepit Ieschua illos quinque panes & duos pisces. Et intuitus est in cælũ, & benedixit, ac fregit, et dedit discipulis suis vt apponerent turbis.*

ואכלו כלהון וסבעו ושקלו [g]קציא מדם [h]דיתרו תרעסר [i]קופינין :

17 *Et comederunt omnes, & saturati sunt: et sustulerunt fragmenta quæ superfuerant duodecim cophinos.*

וכד [k]מצלא בלחודוהי ותלמידוהי עמה [l]שאל אנון ואמר מנו אמרין עלי כנשא [m]דאיתי :

18 *Et quum oraret solus et discipuli eius cum eo, interrogauit eos, et dixit, Quidnã dicũt turbæ de me quòd sim?*

[n]ענו ואמרין לה יוחנן [o]מעמדנא ואחרנא דאליא ואחרנא דין דנביא חד מן נביא קדמיא [p]קם :

19 *Responderunt, et dixerunt ei, Iuchannan Baptista: & alii, quòd Iliah: alii autem, quòd Propheta vnus ex Prophetis antiquis surrexit.*

אמר להון אנתון דין מנו אמרין אנתון [q]דאיתי ענא שמעון ואמר משיחה דאלהא

20 *Dixit eis, Vos autem quid dicitis quòd sim? Respondit Schemeun, & dixit, Christus Dei.*

הו דין [r]כאא בהון וזהר אנון דהדא לאנש לא יאמרון :

21 *Ipse autem repressit eos, et interdixit eis vt nemini hoc dicerent.*

ואמר להון דעתיד הו ברה דאנשא דסגיאתא [s]יחש [t]ויסתלא מן קשישא ורבי כהנא וספרא [u]ויקטלוניהי [x]ולימא דתלתא [y]יקום :

22 *Et dixit eis, Futurum est vt Filius hominis multa patiatur, et reprobetur à senioribus et principibus sacerdotũ & Legisperitis, & occidant eum: & die tertia resurget.*

ואמר הוא קדם כל-נש מן דצבא [z]דיאתא בתרי יכפור בנפשה וישקול זקיפה כל-יום [aa]ויאתא בתרי :

23 *Et dicebat* [5] *corã omni homine, Qui vult* [6] *venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, et veniat post me.*

מן גיר [bb]דצבא דנפשה [cc]יחיא מובד לה מן דין [dd]דיובד נפשה מטולתי הנא [ee]מחא לה :

24 *Qui enim* [7] *vult animam suam seruare, perdit eam: qui autem perdiderit animam suam propter me,* [8] *hic seruat eam.*

מנא גיר מתעדר בר-נשא [ff]דיאתר עלמא כלה נפשה דין [gg]ינבד או יחסר :

25 *Quo enim iuuatur filius hominis quum lucratus fuerit mundũ vniuersum, animam autem suam perdiderit, aut [eius] iacturam fecerit?*

Marginal glosses: a הוא; b סמך; c נון; d חור; e קצא; f סים; g קצא; h יתר; i קופין שם כלי מושאל מלשון יון :; k צלא; l שאל; m אית; n ענא; o עמד ר"ל טבל :; p קום; q אית; r כאא; s חשש; t סלא; u קטל; x יום; y קום; z אתא; aa אתא; bb צבא; cc חיה; dd אבר; ee חיה; ff יתר; gg אבר.

4 Vide annotata de discubitu, Marc. 6.40

5 Id est, Omnibus præsentibus & palàm. Hebraism.

6 Id est, Sequi me. Hebraismus. vt paulo pòst etiã

7 Ad verb. Viuificare. Hebraismus

8 Ad verb. Viuificat eam. Hebraismus.

Infrà,12.9 matth.10.33 marc.8.38 2.tim.2.12

26 Ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτον ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς, καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων.

Quē .n. puduerit mei ac meorū sermonū, eius pudebit Filiū hominis, quādo venerit cū gloria sua & Patris, sanctorúmq; Angelorum.

Matth.16.28 marc.9.1

27 Λέγω δὲ ὑμῖν ἀληθῶς, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων οἳ οὐ μὴ γεύσονται θανάτου ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Dico autē vobis verè, sunt quidam ex iis qui hîc adstant, qui nequaquam gustabunt mortem vsquedum viderint regnum Dei.

Matth.17.2 marc.9.2

28 Ἐγένετο δὲ μετὰ τοὺς λόγους τούτους ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτὼ, καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι.

Factū est autē, post hæc verba quasi dies octo *intercesserant*, quum assumptis Petro & Iohāne & Iacobo, ascēdit in montē vt precaretur.

Christus, ne discipulos offenderet ipsius in carne exinanitio voluntariam eam esse docet, cælestis suæ gloriæ splendorē aliquatenus ad momentum ostenso.

29 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον, καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἐξαστράπτων.

Et facta est inter precandū species vultus eius alia, & vestitus eius albus *ac* emicans.

30 Καὶ ἰδοὺ, ἄνδρες δύο συνελάλουν αὐτῷ, οἵτινες ἦσαν Μωσῆς καὶ Ἡλίας.

Et ecce, duo viri colloquebātur cum eo, qui erant Moses & Elias:

31 Οἳ ὀφθέντες ἐν δόξῃ, ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἔμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ.

Qui visi cum gloria, dicebant ipsius exitum, quo futurum erat vt defungeretur in Hierusalem.

32 Ὁ δὲ Πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἦσαν βεβαρημένοι ὕπνῳ· διαγρηγορήσαντες δὲ εἶδον τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ τοὺς δύο ἄνδρας τοὺς συνεστῶτας αὐτῷ.

Petrus verò & qui cū ipso erant, grauati erāt somno: quū autē euigilassent, viderunt gloriā eius, & duos illos viros qui stabant cū eo.

33 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαχωρίζεσθαι αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, εἶπεν ὁ Πέτρος πρὸς τὸν Ἰησοῦν, Ἐπιστάτα, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· καὶ ποιήσωμεν σκηνὰς τρεῖς, μίαν σοὶ, καὶ Μωσεῖ μίαν, καὶ μίαν Ἡλίᾳ· μὴ εἰδὼς ὃ λέγει.

Et factum est quum illi discederēt ab eo, dixit Petrus ad Iesum, Magister, bonum est nos hîc esse: atque *adeo* faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Mosi, & vnum Eliæ: nesciens quid diceret.

34 Ταῦτα δὲ αὐτοῦ λέγοντος, ἐγένετο νεφέλη, καὶ ἐπεσκίασεν αὐτούς· ἐφοβήθησαν δὲ ἐν τῷ ἐκείνους εἰσελθεῖν εἰς τὴν νεφέλην.

Hæc autem ipso dicente, extitit nubes quæ inūbrauit eos: timuerūt autē dum ingrederentur in nubē.

35 Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῆς νεφέλης, λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, αὐτοῦ ἀκούετε.

Et vox extitit è nube, dicens, Hic est filius ille meus dilectus, ipsum audite.

36 Καὶ ἐν τῷ γενέσθαι τὴν φωνὴν, εὑρέθη ὁ Ἰησοῦς μόνος· καὶ αὐτοὶ ἐσίγησαν, καὶ οὐδενὶ ἀπήγγειλαν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις οὐδὲν ὧν ἑωράκασιν.

Et postquam vox illa extitisset, inuentus est Iesus solus: ipsi autem siluerunt, & nulli declararūt per id tempus quicquam eorum quæ viderant.

Ἐγένετο

Factum

26 מן [a]דיבהת בי דין [b]ובמלי יבהת בה ברה דאנשא מא [c]דאתא בשובחא דאבוהי עם מלאכוהי קדישא :

[a] בהת [b] מלל [c] אתא

Qui autem erubuerit me et sermones meos, erubescet eũ Filius hominis quum venerit in gloriã Patris sui, cum Angelis suis sanctis.

27 שררא אמר אנא לכון [d]דאית אנשא [e]דקימין הרכא דלא יטעמון [f]מותא עד־מא [g]דיחזון מלכותא דאלהא :

[d] אית [e] קום [f] מות [g] חזא

Vere dico vobis quòd sunt quidam qui stant hic qui non gustabunt mortem donec venerit regnum Dei.

28 הוא דין בתר [h]מלא הלין איך תמניא יומין דבר ישוע לשמעון וליעקוב וליוחנן וסלק לטורא [i]למצליו :

[h] מלל [i] צלא

Factũ est autem post sermones hos, quasi octo diebus, accepit Ieschua Schemeun et Jaakub & Iuchannã, & ascendit in montem ad orandum.

29 וכד הו [k]מצלא [l]אשתחלף [m]חזוא [n]דאפוהי [o]ונחתוהי [p]חורו ומברקין הוו :

[k] צלא [l] שחלף או חלף: [m] חזא [n] אנף [o] נחתוהי ר״ל כרגיו: [p] חור

Et quum oraret, transformatus est aspectus vultus eius, & vestimenta eius candida facta sunt, et refulgebant.

30 והא תרין גברין ממללין הוו עמה [q]דאיתיהון מושא ואליא :

[q] אית

Et ecce, duo viri loquebantur cum eo qui erant Musche et Iliah.

31 [r]דאתחזיו בתשבוחתא אמרין [s]הוו דין על [t]מפקנה דעתיד הוא [u]דישתלם באורשלם :

[r] חזא [s] הוא [t] נפק [u] שלם

Qui conspecti sunt in gloria. Loquebantur autem de exitu ipsius qui futurum erat vt compleretur in Vrischelem.

32 [x]ויקרו הוו להון [y]בשנתא שמעון והנון דעמה ולמחסן [z]אתתעירו [aa]וחזו שובחה ולהנון תרין אנשין [bb]דקימין הוו לותה :

[x] יקר [y] ישן [z] עור [aa] חזא [bb] קום

Et grauati erant somno Schemeun et ii qui cum ipso erant: & vix excitati sunt, et viderunt gloriam eius, et illos duos viros qui stabant iuxta eum.

33 וכד [cc]שריו [dd]למפרעו מנה אמר שמעון לישוע רבי שפיר הו לן דהרכא [ee]נהוא ונעבד תלת [ff]מטללין לך חדא ולמושא חדא ולאליא חדא ולא ידע הוא מנא אמר :

[cc] פרע ר״ל הלך: [dd] שרא [ee] הוא [ff] מטללין ר״ל סוכות מן טלל:

Et quum cœpissent discedere ab eo, dixit Schemeũ Ieschua, Domine mi, bonum est nobis vt hic simus, & faciamus tria tabernacula, tibi vnum, et Musche vnum, & Iliah vnum. Et nesciebat quid diceret.

34 וכד אמר הלין [gg]הורת עננא [hh]ואטלת עליהון ודחלו כד [ii]חזו למושא ולאליא [kk]דעלו בעננא :

[gg] הוא [hh] טלל [ii] חזא [kk] עול

Et quum diceret hæc, facta est nubes, & obumbrauit eos: & timuerunt quũ viderent Musche & Iliah quòd ingrederentur in nubem.

35 וקלא הוא מן עננא דאמר הנו ברי חביבא לה שמעו :

Et vox facta est ex nube quæ dixit, Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite.

36 וכד הוא קלא [ll]אשתכח ישוע בלחודוהי והנון שתקו ולאנש לא אמרו בהנון יומתא [mm]מדם [nn]דחזו :

[ll] שכח [mm] מדם כמו מדעם: [nn] חזא

Et quum fuisset illa vox, inuentus est Ieschua solus, & ipsi siluerunt, & nemini dixerũt in illis diebus id quod viderant.

Matth.17.14 marc.19.17

37 Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ, κατελθόντων αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους, συνήντησεν αὐτῷ ὄχλος πολύς.

‖Factum eſt autem ſequenti die, quum ipſi deſcẽdiſſent de monte, occurrit ei turba multa.

Nulla re magis offenditur Christus quam incredulitate, quanuis eam ad tempus toleret.

38 Καὶ ἰδοὺ, ἀνὴρ ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἀνεβόησε, λέγων, Διδάσκαλε, δέομαί σου, ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸν υἱόν μου· ὅτι μονογενής ἐστί μοι.

Et ecce, quidam è turba exclamauit, dicens, Magiſter, rogo te, reſpice ad filium meum: nam vnigenitus eſt mihi.

39 Καὶ ἰδοὺ, πνεῦμα λαμβάνει αὐτὸν, καὶ ἐξαίφνης κράζει, καὶ σπαράσσει αὐτὸν μετὰ ἀφροῦ, καὶ μόγις ἀποχωρεῖ ἀπ' αὐτοῦ, συντρῖβον αὐτόν.

Et ecce, ſpiritus arripit eum, & repentè clamat, & diſcerpit eum cum ſpuma, & vix diſcedit ab eo, conterens eum.

40 Καὶ ἐδεήθην τῶν μαθητῶν σου ἵνα ἐκβάλλωσιν αὐτὸ, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν.

Et rogaui diſcipulos tuos vt ipſum eiicerent: ſed non potuerũt.

41 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἀνέξομαι ὑμῶν; Προσάγαγε ὧδε τὸν υἱόν σου.

Reſpondens autem Ieſus ait, O natio incredula & peruerſa, quouſq; tandem ero apud vos, & tolerabo vos? Adduc filium tuum huc.

42 Ἔτι δὲ προσερχομένου αὐτοῦ, ἔρρηξεν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον, καὶ συνεσπάραξεν. ἐπετίμησε δὲ ὁ Ἰησοῦς τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ, καὶ ἰάσατο τὸν παῖδα· καὶ ἀπέδωκεν αὐτὸν τῷ πατρὶ αὐτοῦ.

Quum autem adhuc accederet, lacerauit eum dæmonium, & diſcerpſit. Obiurgauit autem Ieſus ſpiritum impurum, & ſanauit puerum: & reddidit eum patri ſuo.

43 Ἐξεπλήσσοντο δὲ πάντες ἐπὶ τῇ μεγαλειότητι τοῦ Θεοῦ. πάντων δὲ θαυμαζόντων ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, εἶπε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ,

Percellebantur igitur omnes ſuper magnifica Dei virtute. Omnibus verò mirãtibus ſuper omnib⁹ quæ faciebat, dixit diſcipulis ſuis,

Marc.17.22 marc.9.31

44 Θέσθε ὑμεῖς εἰς τὰ ὦτα ὑμῶν τοὺς λόγους τούτους· ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων.

‖Reponite vos in aures veſtras ſermones iſtos: futurum eſt enim vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

Non eſt quòd nobis tranquillitatem in hoc mundo polliceamur: quum ii ipſi qui Chriſto applaudere videntur, paulo pòſt eum crucifigant.

45 Οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ ἦν παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ αἴσθωνται αὐτό· καὶ ἐφοβοῦντο ἐρωτῆσαι αὐτὸν περὶ τοῦ ῥήματος τούτου.

Ipſi verò ignorabant dictũ iſtud, erátque ipſis occultum, adeo vt illud non ſentirent: & timebãt eum interrogare de hoc dicto.

Matth.18.1 marc.9.35

46 Εἰσῆλθε δὲ διαλογισμὸς ἐν αὐτοῖς, τὸ, τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν.

‖Incidit autẽ diſceptatio inter eos, quis eſſet eorum maximus.

Ambitionis exitus, ignominia: modeſtiæ autem ſubiectionis, gloria.

47 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἰδὼν τὸν διαλογισμὸν τῆς καρδίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενος παιδίου, ἔστησεν αὐτὸ παρ' ἑαυτῷ·

Ieſus autem viſa cogitatione cordis ipſorum, acceptum puerulum ſtatuit apud ſe:

37 והוא ליומא דבתרה כד[a] נחתין מן טורא פגעו בהון כנשא[b] סגיאא :

37 *Et factum est[9] die postero quum descenderent de monte, occurrerunt eis turba multa.*

38 וגברא חד מן כנשא הו[c] בעא ואמר[d] מלפנא בעא אנא מנך[e] אתפני עלי ברי דיחידיא הו לי :

38 *Et homo quidam è turba illa clamabat, et dicebat, Præceptor, peto abs te,[10] conuertere ad me: filius meus [hic est] qui vnicus est mihi:*

39 ורוחא[f] עדיא עלוהי ומן[g] שליא קעא ומחרק[h] שנוהי[i] ומרעת[k] ולמחסן פרקא מנה[l] מא דשחקתה :

39 *Et spiritus transit super eum, et repentè clamat, & stridet dentibus suis, et[11] lacerat, & vix discedit ab eo postquam contriuit eum.*

40 [m] ובעית מן תלמידיך[n] דיפקוניהי ולא[o] אשכחו :

40 *Et petii à discipulis tuis vt eiicerent eum, et non potuerunt.*

41 ענא דין ישוע ואמר און[p] שרבתא דלא[q] מהימנא[r] ומעקמתא עד־מא לאמתי אהוא לותכון[s] ואסיברכון קרביהי לכא לברך :

41 *Respondit autem Ieschua & dixit,[12] O generatio incredula & peruersa vsque quo ero apud vos, & tolerabo vos? Adducito huc filium tuum.*

42 וכד מקרב לה[t] ארמיה[u] דיוא הו[x] ומעסה[y] וכאא ישוע ברוחא הי טנפתא[z] ואסיה[aa] לטליא[bb] ויהבה לאבוהי :

42 *Et quum adduceret eum, deiecit eum dæmonium illud, & frendere fecit eum: et repressit Ieschua spiritum illum impurum, ac sanauit puerum, ac dedit eum patri eius.*

43 [cc] ואתדמרו כלהון[dd] ברבותה דאלהא וכד כל־נש[ee] מתדמר[ff] הוא על כל[gg] דעבד ישוע אמר[hh] לתלמידוהי :

43 *Et mirati sunt omnes propter magnificentiam Dei. Et quum omnis homo miraretur super omnibus quæ fecerat Ieschua, dixit discipulis suis,*

44 [ii] סימו אנתון[kk] מלא הלין[ll] באדניכון ברה גיר דאנשא עתיד[mm] דישתלם[nn] באידי בני־נשא :

44 *Ponite vos sermones istos in auribus vestris. Filius enim hominis futurum est vt tradatur in manus filiorum hominis.*

45 הנון דין לא[oo] אשתודעוה[pp] למלתא הדא מטול[qq] דמכסיא[rr] הות מנהון דלא[ss] ידעונה ודחלין[tt] הוו[uu] דישאלוניהי עליה על[xx] מלתא הדא :

45 *Ipsi verò non intellexerunt sermonem hunc, quia occultus erat ab ipsis, vt non cognoscerent ipsum: et timebant interrogare eum de sermone hoc.*

46 [yy] ועלת בהון מחשבתא דמנו[zz] כי רב בהון :

46 *Et intrauit in eos cogitatio, quisnam[13] magnus esset inter eos.*

47 ישוע דין ידע מחשבתא דלבהון ונסב[a] טליא[b] ואקימה לותה :

47 *Ieschua autẽ cognouit cogitationẽ cordis eorum, & accepit puerum, & statuit eum iuxta se.*

Hebrew marginal glosses: [a] נחת [b] סגא [c] בעא [d] אלף [e] פנא [f] עדא [g] שלה ור״ל פתאום : [h] שנן: [i] רעא: [k] למחסן טעמו כמעט ש: [l] מא טעמו אחרי: [m] בעא [n] נפק [o] שכח [p] שרב ושעמו משפחה : [q] אמן [r] עקם [s] אסיברכון ר״ל אסבול אתכם שרשו סבר : [t] רמא [u] דיוא ר״ל רוח רעה : [x] עסא [y] כאא [z] אסא [aa] טלא [bb] יהב [cc] דמר במו תמה : [dd] רבא [ee] דמר [ff] הוא [gg] עבד [hh] למד [ii] סים [kk] מלל [ll] אדן [mm] שלם [nn] יד [oo] ידע [pp] מלל [qq] כסא [rr] הוא [ss] ידע [tt] הוא [uu] שאל [xx] מלל [yy] עול [zz] כי כאלסימן השאלה: [a] טלא [b] קום

[9] Ad verbum, Die qui est post eum. Syra phrasis, vt prius annotatum est.

[10] Vel, Respice in me.

[11] Rarum admodum verbum: sed tamen quo vtitur etiã in Marc. 9.18 eodem sensu. Intelligit spiritum illũ impurum lacerare filium suum, quũ eum inuadit.

[12] Ad verb. Quæ nõ est fidelis.

[13] Positiuus pro superlatiuo. Hebraismus tritus.

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὃς ἐὰν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτος ἔσται μέγας.

Matth.9.38

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰωάννης εἶπεν, Ἐπιστάτα, εἴδομέν τινα ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου ἐκβάλλοντα τὰ δαιμόνια· καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτόν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ μεθ' ἡμῶν.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, Μὴ κωλύετε. ὃς γὰρ οὐκ ἔστι καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξε τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ.

Καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸ προσώπου αὐτοῦ· καὶ πορευθέντες εἰσῆλθον εἰς κώμην Σαμαρειτῶν, ὥστε ἑτοιμάσαι αὐτῷ.

4.Reg.8.10 11

Καὶ οὐκ ἐδέξαντο αὐτόν, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον εἰς Ἱερουσαλήμ.

Ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, εἶπον, Κύριε, θέλεις εἴπωμεν πῦρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀναλῶσαι αὐτούς, ὡς καὶ Ἠλίας ἐποίησε;

Στραφεὶς δὲ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, καὶ εἶπεν Οὐκ οἴδατε οἵου πνεύματός ἐστε ὑμεῖς.

Matth.8.19

Ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε ψυχὰς ἀνθρώπων ἀπολέσαι, ἀλλὰ σῶσαι. Καὶ ἐπορεύθησαν εἰς ἑτέραν κώμην.

Ἐγένετο δὲ πορευομένων αὐτῶν, ἐν τῇ ὁδῷ εἶπέ τις πρὸς αὐτόν, Ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἂν ἀπέρχῃ, Κύριε.

Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, κατασκηνώσεις· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ.

Matth.8.21

Εἶπε δὲ πρὸς ἕτερον, Ἀκολούθει μοι. Ὁ δὲ εἶπε, Κύριε, ἐπίτρεψόν μοι ἀπελθόντι πρῶτον θάψαι τὸν πατέρα μου.

Εἶπε

48 Et dixit eis, Quicunq; exceperit puerulum hunc nomine meo, me excipit: & quicunq; me exceperit, excipit eum qui me misit. nam qui minimus est inter vos omnes, is erit magnus.

49 ‖Respōdēs autē Iohānes ait, Magister, vidim⁹ quendā sub nomine tuo eiiciētē dæmonia: & ꝓhibuimus eū, q̃a *te* nō sequitur nobiscū.

Extraordinaria temere nec probanda nec damnanda.

50 Et dixit ei Iesus, Ne prohibete *illum*: qui enim nō est aduersum nos, pro nobis est.

Christus vltrò ad mortem properat.

51 Factum est autem quum implerentur tēpus quo sursum reciperetur, tum ipse sese obfirmauit vt proficisceretur in Hierusalem.

52 Misitq; nūtios ante faciem suam: qui profecti ingressi sūt in vicū Samaritanorū, vt pararēt ei *hospitium*.

Cauendum à zeli intemperie & stulta imitatione, in optima etiam causa: vt omnia ad Dei gloriā & commodum proximi referantur.

53 ‖Sed *illi* non receperunt eū, quòd habitum præferret proficiscentis in Hierusalem.

54 Quum autem hoc vidissent discipuli eius Iacobus & Iohannes, dixerunt, Domine, vis dicamus vt ignis descendat è cælo, & consumat eos, vt etiam Elias fecit?

55 Sed conuersus Iesus obiurgauit eos, dicens, Nescitis cuius spiritus vos sitis.

56 ‖Filius autē hominis nō venit vt ꝑderet animas hominū, sed vt seruaret. Abierūt igitur in aliū vicū.

57 Factum est autem proficiscentibus ipsis, quidam in via dixit ei, Sequar te quocunq; ieris, Domine.

Oportet Christum secuturos, ad quæuis incōmoda subeunda sese comparare.

58 Dixit autem ei Iesus, Vulpes lustra habent, & volucres cæli, nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput inclinet.

59 ‖Ait autem ad alium *quendam*, Sequere me. Ille verò dixit, Domine, permitte mihi vt prius abeam ac sepeliam patrem meum.

וְאֶמַר לְהוֹן כֻּל מַן דַּמְקַבֵּל [a]טַלְיָא
אַיְךְ הָנָא [b]בַּשְׁמִי לִי הוּ מְקַבֵּל וּמַן
דְּלִי מְקַבֵּל מְקַבֵּל לְמַן דְּשַׁדְּרַנִי אֵינָא
גֵּיר דַּזְעוּר בְּכֻלְּכוֹן הָנָא [c]יְהֶוֵא רַב ׃
וְעָנָא יוֹחַנָּן וְאֶמַר רַבַּן [d]חֲזַין אֱנָשׁ
[e]דְּמַפֵּק [f]שֵׁאדֵא בַּשְׁמָךְ [g]כְּלֵינָיהִי עַל
דְּלָא אָתֵא עַמַּן בָּתְרָךְ ׃
אֶמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ לָא [h]תֶכְלוֹן מַן גֵּיר
דְּלָא הֲוָא [i]לוּקְבַלְכוֹן [k]חֲלָפַיְכוֹן הוּ ׃
וַהֲוָא דְּכַד [l]מֶתְמַלִּין יוֹמָתָא [m]דְּסוּלָקֵה
[n]אַתְקֵן פַּרְצוּפֵה [o]דְּיֵאזַל לְאוּרִשְׁלֶם ׃
וְשַׁדַּר מַלְאֲכָא קְדָם פַּרְצוּפֵה
[p]וְאֶזַלוּ [q]עַלוּ לַקְרִיתָא דְּשָׁמְרָיֵא אַיְךְ
[r]דְּיַתְקְנוּן לֵה ׃
וְלָא קַבְּלוּהִי מֶטוּל דְּפַרְצוּפֵה
לְאוּרִשְׁלֶם [s]סִים הֲוָא [t]לְמֵאזַל ׃
וְכַד [u]חֲזוֹ יַעְקוּב וְיוֹחַנָּן תַּלְמִידוֹהִי
אֶמְרִין לֵה מָרַן צָבֵא אַנְתְּ דְּנֵאמַר
[x]דְּתֵחוֹת נוּרָא מַן שְׁמַיָּא [y]וַתְסַיֵּף אֶנּוּן
אַיְךְ דְּאָף אֵלִיָּא עֲבַד ׃
[z]וְאֶתְפְּנִי [aa]וְכָאָא בְּהוֹן וְאֶמַר לָא
יָדְעִין אַנְתּוּן דְּאֵידָא אַנְתּוּן רוּחָא ׃
בְּרֵה גֵּיר דְּאֶנָשָׁא לָא אֶתָא
[bb]לְמוֹבָדוּ נַפְשָׁתָא אֶלָּא [cc]לְמַחָיוּ
וְאֶזַלוּ לְהוֹן לַקְרִיתָא אַחֲרִתָא ׃
וְכַד [dd]אָזְלִין בְּאוּרְחָא אֶמַר לֵה אֱנָשׁ
[ee]אָתֵא בָּתְרָךְ לְאַתַר [ff]דְּאָזֵל אַנְתְּ מָרִי ׃
אֶמַר לֵה יֵשׁוּעַ [gg]לְתַעְלָא נֵקְעָא אִית
לְהוֹן וְלַפְרַחְתָא דַּשְׁמַיָּא [hh]מַטְלְלָא
לְבְרֵה דֵּין דְּאֶנָשָׁא לַית לֵה אַיְכָא
דְּיִסְמוֹךְ רֵישֵׁה ׃
וְאֶמַר לְאַחֲרְנָא [ii]תָא בָּתְרַי הוּ
דֵּין אֶמַר לֵה מָרִי [kk]אַפֶּס לִי לוּקְדַם
[ll]אֵיזַל אֶקְבּוֹר אָבִי ׃

a טלא · b שם · c הוא · d חזא · e נפק · f שיד · g כלא · h כלא · i קבל · k חלף · l מלא · m סלק · n תקן · o אזל · p אזל · q עול · r תקן · s סים · t אזל · u חזא · x נחת · y סוף · z פנא · aa כאא · bb אבד · cc חיה · dd אזל · ee אתא · ff אזל · gg תעלא חם שועלים: · hh מן טלל וטעמו קנים: · ii אתא · kk פיס טעמו חנה: · ll אזל

48 *Et dixit eis, Quicunque recipit puerũ sicut iste [est] in nomine meo, me recipit: et qui me recipit, recipiit eũ qui misit me. [14] Qui enim paruus est inter vos omnes, hic erit magnus.*

49 *Et respondit Iuchannan, & dixit, Domine noster vidimus [15] quendam qui eiecit dæmonia in nomine tuo, & et prohibuimus eum, eo quòd nõ [16] venit nobiscum post te.*

50 *Dixit eis Ieschua, Ne prohibeatis: q̃ enim nõ est aduersus vos, pro vobis est.*

51 *Et factum est quum [17] implerẽtur dies assumptionis eius, direxit faciẽ suam vt proficisceretur Vrischelem.*

52 *Et misit nuntios ante faciem suam: et profecti ingressi sunt in pagum Samaritanorũ vt pararent ei [hospitiũ]*

53 *Et non receperunt eum, quia faciẽ suam versus Vrischelem ponebat vt proficisceretur.*

54 *Et quum vidissent Iaakub & Iuchannan discipuli eius, dicunt ei, Domine noster, vis tu vt dicamus vt descendat ignis de cælo, & consumat eos, sicut etiam Iliah fecit?*

55 *Et cõuersus est, & increpauit eos, ac dixit, Nescitis vos cuius estis spiritus*

56 *Filius enim hominis non venit ad perdendum [18] animas, sed [19] ad seruandum. Et abierunt in pagum alium.*

57 *Quúmque proficiscerentur in via, dixit ei quidam, [20] Ibo post te in locum quo proficisceris Domine mi.*

58 *Dixit ei Ieschua, Vulpibus foueæ sunt, et volucribus cæli, [21] nidi, Filio autem hominis non est vbi fulciat caput suum.*

59 *Et dixit ad alium, Veni post me. Ille autem respondit ei, Domine mi, permitte mihi [vt] prius abiens sepeliam patrem meum.*

14 Positiua pro superlatiuis, vt paulo antè notatũ est: pro, Qui minimus est &c. hic erit maximus.

15 Ad verbum, Hominem. Hebraismus.

16 Id est, Sequitur te nobiscum, Hebraismus.

17 Id est, Quum tẽpus assumptionis eius instaret. Nam impleri dicitur aliquid (ex Hebrææ linguæ proprietate & Sacrarum literarum more loquendi) non tantùm quũ prorsus expletum est, sed etiam quũ impleri incipit aut quum implendũ iam est. Vide quæ de eo annotauimus Luc.2.21

18 Id est, Homines. Synecdoche vsitatissima in Bibliis.

19 Ad verbum, Ad viuificandum. Hebraismus.

20 Id est, Sequar te. Hebraismus, vt paulo pòst, semel atque iterum.

21 Vide de hac voce, annotata in Matth.8

Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς· σὺ δὲ ἀπελθὼν διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. 60

Εἶπε δὲ καὶ ἕτερος, Ἀκολουθήσω σοι Κύριε· πρῶτον δὲ ἐπίτρεψόν μοι ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου. 61

Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, Οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. 62

Dixit autem ei Iesus, Sine vt mortui sepeliant mortuos suos: tu verò profectus annuntia regnum Dei.

Dixit autẽ etiã alius, Sequar te Domine: sed permitte mihi prius vt valedicã iis qui sũt domi meæ.

Ait autem ei Iesus, Nemo qui manu sua admota aratro, respexerit ad ea quæ retrò *sunt*, appositus est ad regnum Dei.

Dei vocatio quibuscunque in homines officiis, sine vlla exceptione, anteponẽda.

Oportet Christum sequuturos, mundi solicitudinibus semel renuntiare.

Κεφάλαιον ι.

Cap. X.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέδειξεν ὁ Κύριος καὶ ἑτέρους ἑβδομήκοντα, καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς ἀνὰ δύο πρὸ προσώπου αὐτοῦ, εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ τόπον οὗ ἔμελλεν αὐτὸς ἔρχεσθαι. 1

Matth.9.39 — Ἔλεγεν οὖν πρὸς αὐτούς, Ὁ μὲν θερισμὸς πολύς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι· δεήθητε οὖν τοῦ Κυρίου τοῦ θερισμοῦ ὅπως ἐκβάλλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θερισμὸν αὐτοῦ. 2

Matth.10.16 — Ὑπάγετε· ἰδού, ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς ἄρνας ἐν μέσῳ λύκων. 3

2.Reg 4.26 — Μὴ βαστάζετε βαλάντιον, μὴ πήραν, μηδὲ ὑποδήματα· καὶ μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε. 4

Matth.10.12 marc.6.10 — Εἰς ἣν δ' ἂν οἰκίαν εἰσέρχησθε, πρῶτον λέγετε, Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ. 5

Καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἐκεῖ ὁ υἱὸς εἰρήνης, ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἡ εἰρήνη ὑμῶν· εἰ δὲ μή γε, ἐφ' ὑμᾶς ἀνακάμψει. 6

Deut.24.14 matth.10.10 1.tim.5.18 — Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ οἰκίᾳ μένετε, ἐσθίοντες καὶ πίνοντες τὰ παρ' αὐτῶν· ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ἐστι. Μὴ μεταβαίνετε ἐξ οἰκίας εἰς οἰκίαν. 7

Matth.10.11 — Καὶ εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέχωνται ὑμᾶς, ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν· 8

Καὶ

POst hæc autem designauit Dominus etiam alios septuaginta misitque eos binos ante faciem suam in omnem vrbem & locũ quò futurum erat vt ipse veniret.

Aduẽtus Christi mittuntur septuaginta secundi prænuncii.

Dicebat ergo eis, Messis quidem multa, sed operarii pauci: rogate ergo dominum messis vt emittat operarios in messem suam.

‖Abite: ecce, ego mitto vos vt agnos in medium luporum.

Fidi ministri verbi sunt in mundo velut agni inter lupos: sed modo in hoc vnum sint intenti vt officiũ faciant, qui eos misit idem etiam seruat.

Ne portate crumenam, neq; peram, neque calceamenta:‖ & neminem in via salutaueritis.

‖In quãcunq; domũ ingrediamini, primùm dicite, Pax huic domui.

Quòd si fuerit illic quispiã filius pacis, requiescet super eũ pax vestra: sin minus, ad vos reuertetur.

Manete autem in ea ipsa domo, edentes & bibẽtes quæ ab ipsis *apposita fuerint*.‖ dignus enim est operarius mercede sua. Ne transite è domo in domum.

‖Sed & in quancunq; vrbem ingressi fueritis, & exceperint vos, edite quæ apponuntur vobis:

Et

אמר לה ישוע שבוק [a]מיתא קברין מיתיהון ואנת [b]זל [c]סבר מלכותה דאלהא :

60 *Dixit ei Jeschua, Sine mortuos sepelientes mortuos suos : & tu abi, euangeliza regnum Dei.*

[a] מות [b] אזל [c] סבר ר״ל בשר כי בא כהיפוך האותיות :

אמר לה אחרנא [d]אתא בתרך מרי לוקדם דין [e]אפס לי [f]אזל [g]אשלם לבני ביתי [h]ואתא :

61 *Dixit ei alius,*[22] *Ibo post te, Domine mi. Prius autē permitte mihi [vt] abiens salutem dicā domesticis meis, et veniam.*

[d] אתא [e] פיס [f] אזל [g] אשלם ר״ל אתן שלום : [h] אתא

22 Id est, Sequar te. Hebraismus.

אמר לה ישוע לא אנש [i]רמא [k]אידה על [l]חרבא דפדנא [m]וחאר לבסתרה [n]וחשח למלכותה דאלהא :

62 *Dixit ei Ieschua, Nemo admouet manū suam ad aratrum paris boū, et respicit retro se, & vtilis est ad regnum Dei.*

[i] רמא [k] יד [l] הרבא היא המחרישה : [m] חור [n] חשח טעמו מועיל :

קפלאון י

Cap. X.

1 בתר הלין פרש ישוע מן תלמידוהי אחרנא שבעין ושדר אנון תרין תרין קדם פרצופה לכל אתר ומדינא דעתיד הוא [o]למאזל :

POst hæc separauit Ieschua ex discipulis suis alios septuaginta, & misit [1] *eos binos ante faciem suam in in omnem locum et ciuitatem* [2] *quò iturus erat.*

[o] אזל

1 Ad verbum; Duos duos. Hebraismus.
2 Ad verb. Quò futurus erat venire, modus loquendi quo vtuntur etiam Græci. Est igitur phrasis Syra ex Hellenismo petita.

2 ואמר להון חצדא סגי ופעלא זעורין [p]בעו הכיל מן מרא חצדא [q]דיפק פעלא לחצדה :

Et dixit eis, Meßis multa, et operarii pauci: petite igitur à domino meßis vt emittat operarios ad meßem suam.

[p] בעא [q] נפק

3 [r]זלו הא אנא משדר אנא לכון איך [s]אמרא ביני [t]דאבא :

Abite: ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.

[r] אזל [s] אמרא ר״ל כבשים : [t] דאב כמו זאב :

4 לא תשקלון לכון [u]כיסא ולא תרמלא ולא [x]מסנא ובשלמא דאנש באורחא לא [y]תשאלון :

Ne portaueritis crumenas, neque saccos viatorios, neque calceamenta: et neminem in via [3] *salutaueritis.*

[u] כיס [x] מסן [y] שאל

3 Ad verb. De pace cuiusquam in via ne rogaueritis

5 ולאינא ביתא [z]דעאלין אנתון לוקדם אמרו שלמא לביתא :

Et in quam domum intratis, prius dicite, Pax huic domui.

[z] עול

6 ואן [aa]אית תמן בר שלמא [bb]יתתניח עלוהי שלמכון ואן דין לא שלמכון עליכון יהפוך :

Et [4] *si sit ibi filius pacis, collocabitur super eum pax vestra : sin minus autem,* [5] *pax vestra ad vos reuertetur.*

[aa] אית [bb] נוח

4 Id est, Dignus à me factus vt particeps fiat illius veræ pacis quam ei optabitis & prædicabitis. Est ergo filius pacis, dignus pace, sicut filius mortis dicitur in veteri Testamēto, dignus morte, & filius perditionis in Euangelio, dignus perditione.
5 Id est, Nullum fructum percipiet ex vestra salutatione & prædicatione, qui totus in vos conferetur.

7 בה דין בביתא [cc]הוו כד [dd]לעסין אנתון [ee]ושתין מן דילהון [ff]שוא הו גיר פעלא אגרה ולא [gg]תשנון מן ביתא לביתא :

In ea autem domo estote edentes et bibentes ex eo quod est illorum. dign⁹ est enim operari us mercede sua Neque secedatis à domo in domum.

[cc] הוא [dd] לעס [ee] שתא [ff] שוא [gg] שנה

8 ולאידא מדינתא [hh]דעאלין אנתון ומקבלין לכון [ii]לעסו מדם ד [kk]דמתתסים לכון :

Et in quam ciuitatem ingredimini, et suscipiunt vos, edite id quod apponitur vobis.

[hh] עול [ii] לעס [kk] סים

Καὶ θεραπεύετε τοὺς ἐν αὐτῇ ἀσθενεῖς, καὶ λέγετε αὐτοῖς, Ἤγγικεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. 9

Et ſanate ægrotos qui in ea fuerint, & dicite eis, Appropinquauit ad vos regnum Dei.

Εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ μὴ δέχωνται ὑμᾶς, ἐξελθόντες εἰς τὰς πλατείας αὐτῆς, εἴπατε, 10

In quamcunq; autem vrbem ingreſſi fueritis, & non exceperint vos, egreſſi in plateas eius, dicite,

Deus Euangelici ministerii ſeuerißimus vindex.

Suprà, 9.5 act. 13.51 & 18.16

Καὶ τὸν κονιορτὸν τὸν κολληθέντα ἡμῖν ἐκ τῆς πόλεως ὑμῶν, ἀπομασσόμεθα ὑμῖν· πλὴν τοῦτο γινώσκετε, ὅτι ἤγγικεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. 11

¶Etiam puluerem qui adhæſit nobis ex vrbe veſtra, vobis abſtergimus: tamen hoc ſcitote, appropinquaſſe ad vos regnum Dei.

Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι Σοδόμοις ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀνεκτότερον ἔσται ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ. 12

Dico autem vobis, Sodomorum conditionem die illo tolerabiliorem fore quàm vrbis illius.

Matth. 11.21

Οὐαί σοι Χοραζίν, οὐαί σοι Βηθσαϊδά· ὅτι εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ καθήμεναι μετενόησαν. 13

¶Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethſaida. nam ſi in Tyro & Sidone editæ fuiſſent virtutes quæ editæ ſunt apud vos, olim cum ſacco & cinere ſedentes reſipuiſſent.

Πλὴν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται ἐν τῇ κρίσει ἢ ὑμῖν. 14

Ideo Tyri & Sidonis tolerabilior erit cōditio in iudicio q̃ veſtra.

Καὶ σὺ Καπερναοὺμ ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ. 15

Et tu Capernaum quæ vſque ad cælum ſublata es, vſque ad inferos depriméris.

Matth. 10.40 iohan. 13.20

Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει· καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς, ἐμὲ ἀθετεῖ· ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν, ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με. 16

¶Qui vos audit, me audit: & qui vos reiicit, me reiicit. qui verò me reiicit, reiicit eum qui miſit me.

Ὑπέστρεψαν δὲ οἱ ἑβδομήκοντα μετὰ χαρᾶς, λέγοντες, Κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ἡμῖν ἐν τῷ ὀνόματί σου. 17

Reuerſi ſūt autē illi ſeptuaginta cum gaudio, dicentes, Domine, etiam dæmonia ſubiiciuntur nobis per nomen tuum.

Neque donum miraculorū, neque aliud eiuſmodi quantumuis excellens, ſed ſola electio æterna ſolidi gaudii materia præbet. Eſt autem ſola Euangelii promulgatio, Satanæ ruina.

Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ἐθεώρουν τὸν σατανᾶν, ὡς ἀστραπὴν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα. 18

Ipſe autem dixit eis, Spectabam Satanam, vt fulgur, è cælo cadentem.

Ἰδοὺ, δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· καὶ οὐδὲν ὑμᾶς οὐ μὴ ἀδικήσει. 19

Ecce, do vobis poteſtatem calcādi ſerpentes & ſcorpiones, & ſupra omnem vim inimici: & nihil vos lædet.

Πλὴν ἐν τούτῳ μὴ χαίρετε ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῖν ὑποτάσσεται· χαίρετε δὲ μᾶλλον ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς. 20

Sed de eo ne gaudete quòd ſpiritus vobis ſubiiciantur: gaudete verò potius quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis.

[a] ואסו לאילין [b] דכריהין בה ואמרו להון קרבת עליכון מלכותה דאלהא:

[a] אסא [b] כרת

9 *Et sanate illos qui infirmi sunt in ea, ac dicite illis, Appropinquauit ad vos regnum Dei.*

לאידא דין מדינתא [c] דעאלין אנתון ולא יקבלונכון [d] פוקו לכון בשוקא ואמרו:

[c] עול [d] נפק

10 *In quam verò ciuitatem ingreßi fueritis, et non susceperint vos, egredimini in plateam, et dicite,*

ואף [e] חלא [f] דדבק לן ברגלין מן מדינתכון [g] נפצינן לכון ברם הדא [h] דעו [i] דקרבת לה עליכון מלכותה דאלהא:

[e] חול [f] דבק [g] נפץ [h] ידע [i] קרב

11 *Puluerem quoque qui adhæret nobis pedibus nostris ex ciuitate vestra, spargimus in vos: veruntamen hoc scitote quòd appropinquauit regnum Dei.*

אמר אנא לכון דלסדום [k] יהוא [l] ניח ביומא הו או למדינתא הי:

[k] הוא [l] נוח

12 *Dico vobis quòd Sedum erit tolerabilius in die illo quàm ciuitati illi.*

וי לכי כורזין וי לכי בית-צידא [m] דאלו בצור ובצידן הוו חילא [n] דהוו בכין כבר דין בסקא ובקטמא [o] תבו:

[m] דאלו ר״ל שאילו: [n] הוא [o] תוב

13 *Væ tibi Caurazin, væ tibi Beth-Tzaida. nam si in Tzur et Tzaidan factæ fuissent virtutes quæ factæ fuerunt in vobis, iam olim in saccis et in cinere conuersi fuissent.*

ברם לצור ולצידן [p] יהוא [q] ניח ביומא דדינא או לכין:

[p] הוא [q] נוח

14 *Veruntamen Tzur & Tzaidan erit tolerabilius in die iudicii quàm vobis.*

ואנתי כפר-נחום הי דעד-מא לשמיא [r] אתתרימתי עד-מא [s] לשיול [t] תתחתין:

[r] רום [s] שאל [t] תתחתין מן תחת וטעמו תורדי:

15 *Et tu Kephar-Nachum illa quæ vsque ad cælū eleuata fuisti, vsque ad infernum deprimeris.*

מן דלכון שמע לי שמע ומן דלכון [u] טלם לי הו טלם ומן דלי טלם טלם למן דשלחני:

[u] טלם טעמו מאס:

16 *Qui vos audit, me audit, & qui vos reiicit, is me reiicit: et qui me reiicit, reiicit eum qui misit me.*

והפכו הנון שבעין דשדר [x] בחדותא רבתא ואמרין לה מרן אף [y] שאדא [z] משתעבדין לן בשמך:

[x] חדא [y] שיד [z] מן עבד בא שעבד:

17 *Et reuersi sunt septuaginta quos miserat, cum gaudio magno, et dicūt ei, Domine noster, etiā dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo.*

הו דין אמר להון [aa] חזא [bb] הוית לה לסטנא דנפל איך ברקא מן שמיא:

[aa] חזא [bb] הוא

18 *Ipse autē dixit eis, Videbam ipsum Satanah quòd caderet tanquam fulgur de cælo.*

הא [cc] יהב אנא לכון שולטנא [dd] דהויתון [ee] דישין [ff] חותא [gg] ועקרבא וכלה חילה דבעל-דבבא ומדם לא [hh] יהרכון:

[cc] יהב [dd] הוא [ee] דוש [ff] חוה [gg] עקרב [hh] טעם יהרכון הוא ילאכם:

19 *Ecce do vobis potestatem vt sitis calcantes serpentes, & scorpiones, & vniuersum robur inimici: et nihil molestum erit vobis.*

ברם בהדא לא [ii] תחדון [kk] דשאדא [ll] משתעבדין לכון אלא [mm] חדו דשמהיכון אתכתבו בשמיא

[ii] חדא [kk] שיד [ll] עבד [mm] חדא

20 *Veruntamen in hoc ne gaudeatis quòd dæmonia subiiciuntur vobis: sed gaudete quòd nomina vestra scripta sunt in cælo.*

Matth.11.25

Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν, Ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις· ναὶ ὁ πατὴρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου. 21

‖Eo ipſo momento exultauit Ieſus ſpiritu, & dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quòd hæc abſconderis à ſapientibus & intelligētibus, & detexeris ea infantibus: etiam Pater, quia ita placuit tibi.

Contemptibilis quidem est Eccleſia ſi externam eius ſpeciem conſideres, ſed nulla in re æquè admirabilis Dei ſapientia.

Πάντα παρεδόθη μοι ὑπὸ τοῦ πατρός μου· καὶ οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ· καὶ τίς ἐστιν ὁ πατὴρ, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι. 22

Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo: & nemo nouit quis ſit Filius niſi Pater: & quis ſit Pater, niſi Filius, & cuicunq; voluerit Filius detegere.

Aberrat à via quiſquis Patrem, quærit extra Filium.

Καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς, κατ᾽ ἰδίαν εἶπε, Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε. 23

Tunc conuerſus ad diſcipulos, ſeorſim dixit, ‖Beati oculi qui vident quæ vos videtis.

Noui fœderis & veteris diſcrimē in reuelationis menſura.

Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἠθέλησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. 24

Dico enim vobis, multos Prophetas & reges cupiuiſſe videre quæ vos videtis, nec vidiſſe: & audire quæ auditis, nec audiuiſſe.

Matth.22.35. marc.12.28

Καὶ ἰδοὺ, νομικός τις ἀνέστη, ἐκπειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων, Διδάσκαλε, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; 25

‖Tum ecce, quidam Legis interpres ſurrexit, tentans eum, & dicēs, Magiſter, quid faciendo vitam æternam poſſidebo?

Fides non tollit ſed ſtabilit Legis doctrinam.

Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις; 26

At ille dixit ei, In Lege quid ſcriptum eſt? quomodo legis?

Deut.6.5

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. 27

Leuit.19.18

Ille verò reſpondens dixit, ‖Diliges Dominū Deum tuum ex toto corde tuo, & tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota cogitatione tua: ‖& proximum tuum vt teipſum.

Εἶπε δὲ αὐτῷ, Ὀρθῶς ἀπεκρίθης· τοῦτο ποίει, καὶ ζήσῃ. 28

Tunc *ipſe* dixit ei, Rectè reſpondiſti: hoc fac, & viues.

Ὁ δὲ, θέλων δικαιοῦν ἑαυτὸν, εἶπε πρὸς τὸν Ἰησοῦν, Καὶ τίς ἐστί μου πλησίον; 29

Ille autem volens iuſtificare ſeipſum, dixit Ieſu, Et quis eſt meus proximus?

Proximi nomine intelliguntur in Lege, quoſcunque poſſumus iuuare.

Ὑπολαβὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἄνθρωπός τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὼ, καὶ λῃσταῖς περιέπεσεν· οἳ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, καὶ πληγὰς ἐπιθέντες, ἀπῆλθον, ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. 30

Excipiens autē Ieſus dixit, Quidam deſcēdebat ab Hieruſalem in Iericho, & incidit in latrones, qui expoliato eo, & plagis impoſitis abierunt, *eo* ſeminece relicto.

21 כה בשעתא [a]רוז ישוע ברוחא דקודשא ואמר [b]מודא אנא לך אבי מרא דשמיא ודארעא [c]דכסירת הלין מן חכימא וסכולתנא [d]וגלית אנין [e]לילודא אין אבי דהכנא הוא [f]צבינא קדמך :

[a] רוז [b] ירא [c] כסא [d] גלא [e] ילד [f] צבא

21 *In illa hora exultauit Ieschua in Spiritu sancto, & dixit, Gratias ago tibi Pater mi, Domine cæli & terræ, quòd absconderis hæc à sapientibus & intelligentibus, & reuelaueris ea infantibus. Etiam Pater mi, quia sic fuit beneplacitum coram te.*

22 [g]ואתפני לות תלמידוהי ואמר להון כל מדם [h]אשתלם לי מן אבי ולא אנש ידע מנו ברא אלא אן אבא ומנו אבא אלא אן ברא ולמן דאן [i]יצבא ברא דיגלא :

[g] פנא [h] שלם [i] צבא

22 *Et conuersus est ad discipulos suos, et dixit eis, Omnia tradita sunt mihi à Patre meo: et nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater: et quis sit Pater, nisi Filius, & is cui si voluerit Filius reuelare, [reuelabit.]*

23 ואתפני לות תלמידוהי בלחודיהון ואמר טוביהין לעינא [k]דחזין מדם דאנתון [l]חזין :

[k] חזא [l] חזא

23 *Et conuersus est ad discipulos suos seorsim, & dixit, Beati oculi qui vident id quod vos videtis.*

24 אמר אנא לכון גיר דנביא סגיאא ומלכא [m]צבו דיחזון מדם דחזין אנתון ולא [n]חזו ולמשמע מדם דאנתון שמעין ולא שמעו :

[m] צבא [n] חזא

24 *Dico enim vobis quòd Prophetæ multi et reges voluerunt videre id quod videtis, & non viderunt: & audire id quod auditis, et non audiuerunt.*

25 והא ספרא חד [o]קם [p]דינסיוהי ואמר [q]מלפנא מנא אעבד [r]דארת חיא דלעלם :

[o] קום [p] נסת [q] אלף [r] ירת

25 *Et ecce, Legisperitus quidam surrexit vt tentaret eum, & dixit, Præceptor, quid faciam vt possideam vitam quæ est in perpetuum?*

26 הו דין ישוע אמר לה [s]בנמוסא איכנא כתיב איכנא [t]קרא אנת :

[s] נמוסא והיא התורה מלשון יון: [t] קרא

26 *Ipse autē Ieschua dixit ei, In Lege quomodo scriptū est? quomodo legis tu?*

27 ענא ואמר לה [u]דתרחם למריא אלהך מן כלה לבך ומן כלה נפשך ומן כלה חילך ומן כלה [x]רעינך ולקריבך איך נפשך :

[u] רחם [x] רעה

27 *Respondit, et dixit ei, Diliges Dominum Deū tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota virtute tua, et ex tota cogitatione tua, & proximum tuum sicut teipsum.*

28 אמר לה ישוע [y]תריצאית אמרת הדא עבד [z]ותחא :

[y] טעם תריצאית הוא כיושר : [z] חיה

28 *Dixit ei Jeschua, Rectè dixisti: hoc fac, & viues.*

29 הו דין כד צבא [aa]למזדקו נפשה אמר לה ומנו קריבי :

[aa] זדק

29 *Ille autē volēs iustificare seipsū, dixit ei, Et quis est proximus meus?*

30 אמר לה ישוע גברא חד [bb]נחת הוא מן אורשלם לאיריחו ונפלו עלוהי לסטיא ושלחוהי [cc]ומחאוהי ושבקוהי כד קליל [dd]קימא בה נפשה [ee]ואזלו :

[bb] נחת [cc] מחא [dd] קוץ [ee] אזל

30 *Dixit ei Ieschua, Homo quidā descēdebat ab Vrischelē in Irichu, et irruerunt in eū latrones, et spoliauerūt eum ac percusserūt eum, reliquerúntque eum quum vix viueret in eo anima eius, et abierunt.*

31 Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεύς τις κατέβαινεν ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ· καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἀντιπαρῆλθεν.

32 Ὁμοίως δὲ καὶ λευίτης, γενόμενος κατὰ τὸν τόπον, ἐλθὼν καὶ ἰδὼν, ἀντιπαρῆλθεν.

33 Σαμαρείτης δέ τις ὁδεύων, ἦλθε κατ' αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγχνίσθη.

34 Καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον· ἐπιβιβάσας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτῆνος, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ.

35 Καὶ ἐπὶ τὴν αὔριον ἐξελθὼν, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἐπιμελήθητι αὐτοῦ· καὶ ὅ,τι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαί με, ἀποδώσω σοι.

37 Τίς οὖν τούτων τῶν τριῶν δοκεῖ σοι πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς;

37 Ὁ δὲ εἶπεν, Ὁ ποιήσας τὸ ἔλεος μετ' αὐτοῦ. Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Πορεύου, καὶ σὺ ποίει ὁμοίως.

38 Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτοὺς, καὶ αὐτὸς εἰσῆλθεν εἰς κώμην τινά· γυνὴ δέ τις ὀνόματι Μάρθα ὑπεδέξατο αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς.

39 Καὶ τῇδε ἦν ἀδελφὴ καλουμένη Μαρία, ἣ καὶ παρακαθίσασα παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, ἤκουε τὸν λόγον αὐτοῦ.

40 Ἡ δὲ Μάρθα περιεσπᾶτο περὶ πολλὴν διακονίαν· ἐπιστᾶσα δὲ εἶπε, Κύριε, οὐ μέλει σοι ὅτι ἡ ἀδελφή μου μόνην με κατέλιπε διακονεῖν; εἰπὲ οὖν αὐτῇ ἵνα μοι συναντιλάβηται.

41 Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπεν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Μάρθα, Μάρθα, μεριμνᾷς, καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά·

Ἑνὸς

Forte autem sacerdos quidam descendit per eandem viam: qui viso eo, ex aduerso præteriit.

Similiter & Leuita, quum venisset ad eum locũ, & illum vidisset, præteriit ex aduerso.

Samaritanus autem quidam iter faciens, venit ad eum, & eo viso, misericordia commotus est.

Et accedens obligauit eius vulnera, infundens oleum ac vinum: & ipsum impositum suo iumento, duxit in diuersorium, & eius curã egit.

Postero autem die abiens, prolatos duos denarios dedit hospiti, & dixit ei, Curã ipsius age: & quodcunque præterea insumpseris, ego quum rediero, reddam tibi.

Quis igitur horũ trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones?

Ille autẽ dixit, Is qui vsus est misericordia erga eum. Ait igitur ei Iesus, Abi, & tu fac similiter.

Factum est verò inter eundum, ipse ingressus est in quendam vicum: mulier autem quædam Martha nomine excepit eũ domũ suã.

Christus non lautè tractari, sed attentè vult (cæteris postpositis rebus) audiri.

Et huic erat soror quæ vocabatur Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu, audiebat ipsius sermonem.

Martha verò distrahebatur circa frequens ministerium: superueniens igitur ait, Domine, nõ est tibi curæ quòd soror mea reliquit me vt sola ministrem? dic ergo ei vt mihi vicissim opituletur.

Respondens autem dixit ei Iesus, Martha, Martha, solicita es, & satagis de multis:

Atqui

[a] גרש טעמו קרה: [b] הזא	[a]וגדש כהנא חד נחת הוא באורחא הי [b]וחזיהי ועבר:	31 *Et contigit vt sacerdos quidã descenderet per viam illam: et vidit eum, & transiuit.*
[c] חזא	והכנא אף לויא אתא מטא לחי דוכתא [c]וחזיהי ועבר:	32 *Et similiter Leuita veniẽs appropinquauit ad illum locũ: & vidit eum, et transiuit.*
[d] רדא [e] אית [f] הזא	אנש דין שמריא כד [d]רדא הוא אתא איכא [e]דאיתוהי הוא [f]וחזיהי ואתרחם עלוהי:	33 *Quidã autẽ Samaritanus, quum iter faceret, venit eò vbi erat, & vidit eum, & misertus est eius.*
[g] עצב טעמו חבש: [h] מחא [i] נצל כמו נזל ר"ל הטיף: [k] סים [l] אתא [m] פותקא אהו המלון:	ואתקרב [g]ועצב [h]מחותה [i]ונצל עליהין חמרא ומשחא [k]וסמה על חמרה [l]ואיתיה [m]לפותקא ואתבטל לה עלוהי:	34 *Et accessit, et obligauit plagas eius, et instillauit in eas vinum, et oleum: & imposuit eum super asinum suum, & adduxit eum in hospitium, & curam habuit eius.*
[n] נפק [o] יהב [p] פותקיא הוא בעל המלון: [q] יצף [r] נפק	ולצפרה דיומא [n]אפק תרין דינרין [o]יהב [p]לפותקיא ואמר לה [q]יצף דילה ואן מדם יתיר [r]תפק מא דהפך אנא יהב אנא לך:	35 *Mane autẽ diei [sequentis] deprõptos duos denarios dedit hospiti: et dixit ei, Solicitudinem habe eius, et siquid amplius impenderis, quum reuertar dabo tibi.*
[s] חזא [t] יד	מנו הכיל מן הלין תלתא [s]מתחזא לך דהוא קריבא להו דנפל [t]באידי גיסא:	36 *Quis igitur ex his tribus videtur tibi quòd fuerit proximus ei qui incidit in manus grassatorum?*
[u] אזל [x] הוא	הו דין אמר הו דאתרחם עלוהי אמר לה ישוע [u]זל אף אנת הכנא [x]הוית עבד:	37 *Ille autem dixit ei, Is qui misertus est eius. Dixit ei Ieschua, Abi, etiam tu ita esto faciens.*
[y] רדא [z] עול	והוא דכד הנון [y]רדין באורחא [z]על לקריתא חדא ואנתתא דשמה מרתא קבלתה בביתה:	38 *Et factum est quum ipsi iter facerent, in via ingressus est in pagũ quendam, et mulier cuius nomen Martha, excepit eum in domum suam.*
[aa] אתא [bb] מלל	ואית הות לה חתא דשמה מרים [aa]ואתת יתבת לה לות רגלוהי דמרן ושמעא הות [bb]מלוהי:	39 *Et erat ei soror cuius nomen Mariam, & veniens sedit ad pedes Domini nostri, ac audiebat sermones eius.*
[cc] ענה [dd] שמש [ee] סגי [ff] אתא [gg] חתי כמו אחותי: [hh] עדר כמו עזר:	מרתא דין [cc]עניא הות [dd]בתשמשתא [ee]סגיאתא [ff]ואתת אמרא לה מרי לא בטיל לך [gg]דחתי שבקתני בלחודי למשמשו אמר לה ם [hh]מעדרא לי:	40 *Martha autem ᵍafflicta erat in ministerio multo. Et venit, et dixit ei, Domine mi non est curæ tibi quòd soror mea reliquit me solam ad ministrandum? dic ei [vt] adiuuet me.*
[ii] יצף [kk] רהב	ענא ישוע ואמר לה מרתא מרתא [ii]יצפתי [kk]ורהיבתי על סגיאתא:	41 *Respõdit Ieschua, ac dixit ei, Martha, Martha, solicita es, & conturbaris circa multa.*

[g] Id est, Admodum anxia erat, & laborabat in apparando conuiuio.

הדא

Ἑνὸς δέ ἐστι χρεία. Μαρία δὲ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς. 42

Atqui vna re opus est. Maria verò bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

Κεφάλαιον ια.

Cap. XI.

Veræ precationũ formula.

ΚΑΙ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ προσευχόμενον, ὡς ἐπαύσατο, εἶπέ τις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν, Κύριε, δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. 1

ET factum est quum ipse precaretur quodam in loco, vt cessauit, dixit ei quidam ex eius discipulis, Domine, doce nos precari, prout & Iohannes docuit discipulos suos.

Matth.6.4

Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ὅταν προσεύχησθε, λέγετε, ΠΑΤΕΡ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. 2

‖Dixit autem eis, Quum precamini, dicite, PATER noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuũ: veniat regnum tuum: fiat volũtas tua, sicut in cælo, etiam in terra.

Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν. 3

Panem nostrum quotidianum da nobis in diem.

Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίεμεν παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν. καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμὸν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. 4

Et remitte nobis peccata nostra: etenim ipsi remittimus omnibus qui nobis debẽt. Et ne nos inducas in tẽtationẽ, sed libera nos à malo.

Precandum est cum fide.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Τίς ἐξ ὑμῶν ἕξει φίλον, καὶ πορεύσεται πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου, καὶ εἴπῃ αὐτῷ, Φίλε, χρῆσόν μοι τρεῖς ἄρτους· 5

Dixit etiam eis, Quis vestrũ habebit amicum, & proficiscetur ad eum media nocte, & dicet ei, Amice, da mihi mutuò tres panes:

Ἐπειδὴ φίλος μου παρεγένετο ἐξ ὁδοῦ πρός με, καὶ οὐκ ἔχω ὃ παραθήσω αὐτῷ. 6

Quoniã amicus meus venit devia ad me, & nõ habeo quod apponã ei

Κἀκεῖνος ἔσωθεν ἀποκριθεὶς εἴπῃ, Μή μοι κόπους πάρεχε· ἤδη ἡ θύρα κέκλεισται, καὶ τὰ παιδία μου μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν κοίτην εἰσίν· οὐ δύναμαι ἀναστὰς δοῦναί σοι. 7

Ei ille intus respõdens dicat, Ne mihi molestiam exhibe: iam ostiũ clausum est, & pueruli mei mecum sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi.

Λέγω ὑμῖν, εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ ἀναστὰς, διὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ φίλον· διά γε τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ ἐγερθεὶς δώσει αὐτῷ ὅσων χρῄζει. 8

Dico vobis, etiamsi nõ dederit ei surgens, eo quòd amicus eius sit: at certè propter importunitatem eius surget, ac dabit ei quotquot sunt ei opus.

Matth.7.7 & 21.22 marc.11.24 iohan.14.13 & 16.23. iacob.1.10

Κἀγὼ ὑμῖν λέγω, Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ εὑρήσετε· κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν. 9

‖Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

Matth.7.7

Πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει· καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει· καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. 10

‖Quisquis .n. petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsati apietur.

42 חדא הי דין [a] דמתבעיא מרים דין מנתא טבתא [b] גבת לה הי דלא [c] תתנסב מנה :

קפלאון יא

1 והוא דכד [d] מצלא בדוכתא חדא כד שלם אמר לה חד מן תלמידוהי מרן [e] אלפין למצליו איכנא דאף יוחנן אלף לתלמידוהי :

2 אמר להון ישוע אמתי [f] דמצלין אנתון הכנא [g] הויתון אמרין אבון דבשמיא יתקדש שמך [h] תאתא מלכותך [i] יהוא [k] צבינך איך דבשמיא אף בארעא :

3 [l] הב לן לחמא [m] דסונקנן כל־יום :

4 ושבוקלן [n] חטהין אף חנן גיר שבקן לכל [o] דחיבין לן ולא [p] תעלין [q] לנסיונא אלא פרוקין מן בישא :

5 ואמר להון מנו מגכון [r] דאית לה רחמא [s] ויאזל לותה [t] בפנלות ליליא ויאמר לה רחמי [u] אשאליני תלת גריצן :

6 מטול דרחמא אתא לותי מן אורחא ולית לי [x] מדם [y] דאסים לה :

7 והו רחמה מן לגו [z] יענא ויאמר לה לא [aa] תהריני דהא תרעא [bb] אחיד ובני עמי בערסא לא משכח אנא [cc] דאקום [dd] ואתל לך :

8 אמר אנא לכון דאן מטול רחמותא לא [ee] יתל לה מטול [ff] יציפותא יקום ויתל כמא [gg] דמתבעא לה :

9 אף אנא אמר אנא לכון [hh] שאלו [ii] ויתיהב לכון [kk] בעו ותשכחון [ll] קושו ותתפתח לכון :

10 כל גיר דשאל נסב ודבעא משכח ודנקש מתפתח לה : אנא

[a] בעא
[b] גבא
[c] נסב
[d] צלא
[e] אלף
[f] צלא
[g] הוא
[h] אתא
[i] הוא
[k] צבא
[l] יהב
[m] סנק כמו צריך :
[n] חטא
[o] חיב
[p] עול
[q] נסה
[r] אית
[s] אזל
[t] פנל כמו פלג:
[u] טעם אשאליני כמו הלויני :
[x] מדם ר״ל דבר:
[y] סים
[z] ענא
[aa] תהריני ר״ל תלאיני :
[bb] אחיד ר״ל סגור :
[cc] קום
[dd] נתל כמו נתן:
[ee] נתל כמו נתן :
[ff] יצף
[gg] בעא
[hh] שאל
[ii] יהב
[kk] בעא
[ll] נקש

42 *Vnum est autem quod requiritur. Mariam verò partem bonam elegit sibi, quæ non auferetur ab ea.*

Cap. XI.

1 *Et factum est vt quum oraret in loco quodam, quum absoluisset, dixerit ei vnus ex discipulis eius, Domine noster, doce nos orare, sicut etiã Juchannan docuit discipulos suos.*

2 *Dixit eis Jeschua, Quũ oratis vos, sic estote dicentes, PATER noster qui es in cælis, sanctificetur nomẽ tuũ, veniat regnum tuum, fiat voluntas tua, vt in cælis etiam in terra.*

3 *Da nobis panem [x] quo opus habemus quotidie.*

4 *Et remitte nobis peccata nostra: nã etiam nos remittimus omnibus debẽtibus nobis. Et ne inducas nos in tentationem, sed serua nos à malo.*

5 *Et dixit eis, Quis est ex vobis cui sit amicus, & proficiscatur ad eum in medio noctis, & dicat ei, Amice mi, accommoda mihi tres placentas:*

6 *Quia amicus venit ad me de via, et non est mihi aliquid quod apponã ei.*

7 *Et ille amicus intus respondeat, et dicat ei, Ne molestus sis mihi: quia ecce, ostium clausum est, et filii mei mecum sunt in lecto: non possum surgere, et dare tibi.*

8 *Dico vobis quòd si propter amicitiam non dederit ei, propter instantiã surget, et dabit quantum opus est ei.*

9 *Etiam dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, et inuenietis: pulsate, et aperietur vobis.*

10 *Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & qui pulsat, aperitur ei.*

x Rationem cur ita vertimus vide Matth. 6. 11

Matth.9.32 & 12.22 marc.3.20

11 Τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; εἰ καὶ ἰχθὺν, μὴ ἀντὶ ἰχθύος ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ;

‖Ecquis autem ex vobis pater, si filius *ab eo* petierit panẽ, nũ lapidẽ ei dabit? aut si piscem, num pro pisce dabit ei serpentem?

12 Η καὶ ἐὰν αἰτήσῃ ᾠὸν, μὴ ἐπιδώσει αὐτῷ σκορπίον;

Aut si petierit ouum, num dabit ei scorpium?

13 Εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὑπάρχοντες, οἴδατε ἀγαθὰ δόματα διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ δώσει Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν;

Si vos igitur quum sitis mali, nostis bona dona dare liberis vestris, quanto magis Pater vester cælestis dabit Spiritum sanctum iis qui ab eo petierint?

Matth.9.33 & 12.22 marc.3.10

14 Καὶ ἦν ἐκβάλλων δαιμόνιον, καὶ αὐτὸ ἦν κωφόν. ἐγένετο δὲ τοῦ δαιμονίου ἐξελθόντος, ἐλάλησεν ὁ κωφός· καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι.

‖Eiecit etiam dæmonium quod erat mutum. factum est autem, egresso dæmonio, loquutus est mutus: & mirata est turba.

Exemplum horrendæ & insanabilis excæcationis, quum mala conscientia & destinata malitia virtus Dei blasphematur.

Matth.9.34 marc.3.22

15 Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπον, Ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια.

Quidam verò ex iis dixerunt, ‖Per Beelzebul principem dæmoniorum eiicit dæmonia.

16 Ετεροι δὲ πειράζοντες, σημεῖον παρ' αὐτοῦ ἐζήτουν ἐξ οὐρανοῦ.

Et alii tentantes, signum è cælo petebant ab eo.

Matth.12.25 marc.3.24

17 Αὐτὸς δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὰ διανοήματα, εἶπεν αὐτοῖς, Πᾶσα βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν διαμερισθεῖσα ἐρημοῦται, καὶ οἶκος ἐπὶ οἶκον, πίπτει.

Ipse verò quum sciret cogitationes eorum, dixit eis, ‖Omne regnũ dissidens aduersus sese, vastatur: & domus aduersus sese *dißidens*, cadit.

Dignoscendi veri Christi à falso hæc vera ratio est, quòd verus Christus cum Satana nulla prorsus cõditione paciscitur.

18 Εἰ δὲ καὶ ὁ σατανᾶς ἐφ' ἑαυτὸν διεμερίσθη, πῶς σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; ὅτι λέγετε, ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν με τὰ δαιμόνια.

Quòd si etiam Satanas aduersus seipsum dissidet, quomodo stabit regnum eius? Nam dicitis, per Beelzebul eiicere me dæmonia.

19 Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; διὰ τοῦτο κριταὶ ὑμῶν αὐτοὶ ἔσονται.

Quòd si ego per Beelzebul eiicio dæmonia, filii vestri per quem eiiciunt? propterea ipsi erunt vestri iudices.

20 Εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Sin autem digito Dei eiicio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

21 Οταν ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισμένος φυλάσσῃ τὴν ἑαυτοῦ αὐλὴν, ἐν εἰρήνῃ ἐστὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ.

Quum validus quispiam armatus custodit aulam suam, in pace sunt ea quæ habet.

Ἐπὰν Post-

אֵינָא גֵּיר מֶנְכוֹן אַבָּא [a]דְּיִשְׁאֲלִיוּהִי
בְּרֵהּ לַחְמָא לְמָא כְּאפָּא [b]מַוְשֵׁט לֵהּ
וְאֶן נוּנָא [c]יְשְׁאֲלִיוּהִי לְמָא חֲלָף נוּנָא
[d]חֶוְיָא [e]מַוְשֵׁט לֵהּ ׃

[a] שאל [b] ישט [c] שאל [d] חוה [e] ישט

11 *Quis enim ex vobis [est] pater, à quo petit filius panem, nunquid lapidem porrigit ei? et si piscē petierit ab eo, nunquid pro pisce serpentem porrigit ei?*

וְאֶן [f]כַּרְתָּא יִשְׁאֲלִיוּהִי לְמָא הָו
עֶקַרְבָּא מַוְשֵׁט לֵהּ ׃

[f] כרתא טעמו בצה ׃

12 *Et, si ouum petierit ab eo, nunquid ipse scorpionem porriget ei?*

וְאֶן אַנְתּוּן דְּבִישָׁא אַנְתּוּן יָדְעִין
אַנְתּוּן [g]מַוְהֲבָתָא [h]טָבְתָא [i]לְמֶתַּל
לַבְנַיְכוֹן כְּמָא יַתִּיר אֲבוּכוֹן מַן
שְׁמַיָּא יֶתֵּל רוּחָא דְקוּדְשָׁא לְאִילֵין
דְּשָׁאֲלִין לֵהּ ׃

[g] יהב [h] טוב [i] נתל כמו נתן ׃

13 *Et, si vos qui mali estis, nostis dona bona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester è cælis dabit Spiritum sanctum iis qui petunt à se?*

וְכַד [k]מַפֵּק [l]שֵׁאדָא [m]דְּאִיתַוְהִי
חַרְשָׁא הֲוָא דְּכַד נְפַק הָו שֵׁאדָא
מַלֵּל הָו חַרְשָׁא [n]וְאֶתְדַּמַּרו כֶּנְשֵׁא ׃

[k] נפק [l] שיד [m] אית [n] דמר כמו תמה ׃

14 *Et quum eiiceret dæmonium quod erat mutū, factū est vt quum egressum esset illud dæmonium, loqueretur ipse mutus: et miratæ sunt turbæ.*

אֱנָשָׁא דֵּין מֶנְהוֹן אֲמַרו בַּבְעֶל־
זְבוּב רִישָׁא [o]דְּדַיְוֵא [p]מַפֵּק הָנָא
דַיְוֵא ׃

[o] דיוא רוחות הם רעות ׃ [p] נפק

15 *Quidam autem ex iis dixerūt, Per Beel-Zebub principem dæmoniorum eiicit dæmonia.*

אַחֲרָנֵא דֵּין כַּד [q]מְנַסִּין לֵהּ אָתָא
מֶן שְׁמַיָּא שָׁאֲלִין הֲווּ לֵהּ ׃

[q] נסה

16 *Alii verò tentantes eum, signum è cælo petebant ab eo.*

יֵשׁוּעַ דֵּין דְּיָדַע הֲוָא מַחְשְׁבָתְהוֹן
אֲמַר לְהוֹן כָּל מַלְכוּ דְּתֶתְפַּלַּג עַל
נַפְשָׁהּ תֶּחֱרַב וּבַיְתָא דְּעַל [r]קְיוּמֵהּ
מֶתְפַּלַּג נָפֵל ׃

[r] קום

17 *Ieschua autem, qui sciebat cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum quod diuidetur contra seipsum, desertum reddetur: & domus quæ contra seipsam diuiditur, cadit.*

וְאֶן סָטָנָא עַל נַפְשֵׁהּ אֶתְפַּלַּג
אֵיכַנָא תְּקוּם מַלְכוּתֵהּ דְּאָמְרִין אַנְתּוּן
דְּבַבְעֶל־זְבוּב [s]מַפֵּק אֶנָא דַיְוֵא ׃

[s] נפק

18 *Et si Satanah contra seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? quia dicitis quòd per Beel-Zebub eiicio dæmonia.*

וְאֶן אֶנָא בַּבְעֶל־זְבוּב מַפֵּק אֶנָא
דַיְוֵא בְּנַיְכוֹן בְּמָנָא [t]מַפְּקִין מֶטוּל הָנָא
הָנוּן יֶהֱוּוּן לְכוֹן דַּיָּנֵא ׃

[t] נפק

19 *Et, si ego per Beel-Zebub eiicio dæmonia, filii vestri per quem eiiciunt? propter hoc erunt vobis iudices.*

אֶן דֵּין [u]בְּצֶבְעָא דַאלָהָא [x]מַפֵּק אֶנָא
דַיְוֵא קֶרְבַת לָהּ עֲלַיְכוֹן מַלְכוּתֵהּ
דַאלָהָא ׃

[u] צבעא כמו אצבע ׃ [x] נפק

20 *Si autem per digitum Dei eiicio dæmonia, appropinquauit ad vos regnum Dei.*

אֶמָתַי דְּחַסִּינָא כַּד [y]מְזַיַּן נָטַר
[z]דָּרְתֵהּ [aa]בְּשַׁיְנָא הָו [bb]קֶנְיָנֵהּ ׃

[y] זין [z] דרתה טעמו חצרו ׃ [aa] שאן [bb] קנה

21 *Quum fortis armatus custodit atriū suū, in tranquillitate est possessio eius:*

Ἐπὰν δὲ ὁ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐπελθὼν νικήσῃ αὐτὸν, τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ αἴρει ἐφ' ᾗ ἐπεποίθει, καὶ τὰ σκῦλα αὐτοῦ διαδίδωσιν.

22 Postquam verò quispiam eo validior inuadens vicerit eum, totã armaturam eius aufert qua confidebat, & spolia eius distribuit.

Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστι· καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει.

23 Qui non est mecum, contra me est: & qui non cogit mecum, spargit.

Aduersus mediatores qui Christi cum Satana saltem ad tẽpus conciliandi rationem quærunt.

Matth.12.43

Ὅταν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι' ἀνύδρων τόπων, ζητοῦν ἀνάπαυσιν· καὶ μὴ εὑρίσκον, λέγει, Ὑποστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου ὅθεν ἐξῆλθον.

24 ‖Quum impurus spiritus exierit à quopiam, transit per arida loca, quærens requiem: & nõ inueniẽs, dicit, Reuertar domum meam vnde exiui.

Qui non perseuerat peiore est conditione quàm quum nunquam cœpit.

Καὶ ἐλθὸν εὑρίσκει σεσαρωμένον καὶ κεκοσμημένον.

25 Veniens igitur inuenit eam versam & ornatam.

Τότε πορεύεται καὶ παραλαμβάνει ἑπτὰ ἕτερα πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ· καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ· καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου χείρονα τῶν πρώτων.

Heb.6.4
2.pet.2.20

26 Tunc proficiscitur & accipit septem alios spiritus peiores quàm sit ipse: & ingressi habitãt illic: ‖fítque v ltima conditio hominis illius deterior priore.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ λέγειν αὐτὸν ταῦτα, ἐπάρασά τις γυνὴ φωνὴν ἐκ τοῦ ὄχλου, εἶπεν αὐτῷ, Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μαστοὶ οὓς ἐθήλασας.

27 Factum est autem quũ hæc diceret, attollens vocem quædam mulier è turba, dixit ei, Beatus vterus q̃ te portauit, & vbera quæ suxisti.

Christus non captat laudem in sese, sed in nostra salute.

Αὐτὸς δὲ εἶπε, Μενοῦνγε μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσοντες αὐτόν.

28 Ipse autem dixit, Imò verò beati qui audiunt sermonem Dei, & eum obseruant.

Matth.12.38

Τῶν δὲ ὄχλων ἐπαθροιζομένων ἤρξατο λέγειν, Ἡ γενεὰ αὕτη πονηρά ἐστι· σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου.

29 ‖Quum autem turba cõgregaretur apud eum, cœpit dicere, Natio hæc scelerata est: signum requirit: sed signum non dabitur ei, ‖nisi signum illud Ionæ Prophetæ.

Præposteri miraculorũ flagitatores, pro miraculis pœnas auferent.

Καθὼς γὰρ ἐγένετο Ἰωνᾶς σημεῖον τοῖς Νινευΐταις, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τῇ γενεᾷ ταύτῃ.

30 Nam prout fuit Ionas signum Niniuitis, ita etiam erit Filius hominis nationi isti.

1.Reg.10.8
2.paral 9.1

Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῶν ἀνδρῶν τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινεῖ αὐτούς· ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος, καὶ ἰδού, πλεῖον Σολομῶντος ὧδε.

31 ‖Regina Austri surget in iudicio cum viris nationis huius, & condemnabit eos: quòd venerit à terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis, & ecce, plus quàm Solomon *est* hoc in loco.

Ἄνδρες

Viri

אן דין [a]אתא מן דחסין מנה [b]יזכיוהי כלה זינה שקל הו [c]דתכיל הוא עלוהי [d]ובזתה מפלג׃

22 *Si verò veniens is qui fortior est eo, vicerit eum, vniuersam armaturam eius tollit in qua confidebat, & prædã eius diuidit.*

מן דלא הוא עמי לוקבלי הו ומן דלא כנש עמי מבדרו מבדר׃

23 *Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum,* [2] *dispergẽdo dispergit.*

רוחא טנפתא מא דנפקת מן בר־נשא [e]אזלא [f]מתכרכא [g]באתרותא דמיא לית בהון דתבעא לה [h]ניחא ומא דלא [i]אשכחת אמרא אהפוך לביתי [k]אימכא דנפקת׃

24 *Spiritus impurus quum egressus est à filio hominis, abiens circumit loca in quibus aquæ non sunt, vt quærat sibi requiem: et quum nõ inuenit, dicit, Reuertar in domum meam vnde exiui.*

ואן [l]אתת אשכחתה [m]דחמים [n]ומצבת׃

25 *Et si veniat, inuenit eam quòd est decens & parata.*

הידין אזלא דברא שבע רוחין אחרנין דבישין מנה [o]ועאלין [p]ועמרין תמן והויא [q]חרתה דבר־נשא הו בישא מן קדמיתה׃

26 *Tunc abiens ducit septem spiritus alios qui peiores sunt quàm ipse, & ingrediuntur, & habitant illic: et fit finis filii hominis illius peior quàm principium eius.*

וכד הלין ממלל הוא [r]ארימת אנתתא חדא קלה מן כנשא ואמרת לה [s]טוביה לכרסא [t]דטענתך [u]ולתדיא [x]דאיניקוך׃

27 *Et quum hæc loqueretur, sustulit mulier quædã vocem suam è turba, & dixit ei,* [3] *Beatus venter qui portauit te et vbera quæ lactauerunt te.*

אמר לה הו [y]טוביהון לאילין דשמעו [z]מלתה דאלהא ונטרין לה׃

28 *Dixit ei ipse, Beati illi qui audierũt sermonem Dei, et custodierunt eum.*

וכד מתכנשין כנשא [aa]שרי [bb]למאמר [cc]שרבתא הדא בישתא אתא [dd]בעיא ואתא לא תתיהב לה אלא אתה דיונן נביא׃

29 *Et quum congregatæ essent turbæ, cœpit dicere, Generatio hæc mala signum quærit: et signum non dabitur ei, nisi signum Iaunan Prophetæ.*

איכנא גיר דהוא יונן אתא לנינויא הכנא יהוא אף ברה דאנשא [ee]לשרבתא הדא׃

30 *Sicut enim fuit Iaunan signum Niniuitis, sic erit etiam Filius hominis generationi huic.*

מלכתא [ff]דתימנא [gg]תקומי בדינא עם אנשא דשרבתא הדא [hh]ותחיבי אנון [ii]דאתת מן [kk]עבריה דארעא דתשמעי חכמתה דשלימון והא דיתיר מן שלימון הרכא׃

31 *Regina Austri surget in iudicio cũ viris generationis huius, et condemnabit eos, quòd venerit à limitibus terræ vt audiret sapientiam Schelimun, et ecce excellentior quàm Schelimun, hîc.*

Homi-

גברא

[a] אתא [b] זכה כטעמו נצח: [c] תכל כמו בטח: [d] בזז [e] אזל [f] כרך [g] אתר [h] ניחא כמו מנוחה: [i] שכח [k] אימכא כמו אי מזה: [l] אתא [m] חמים נראה שבא מן חמם ושעמו ראויה לישב בה: [n] מצבת ר"ל מיופפה מן צבא: [o] עול [p] עמר כמו שכן: [q] חרתה ר"ל אחריתו: [r] רום [s] טוב [t] טען [u] הדה [x] ינק [y] טוב [z] מלל [aa] שרא [bb] אמר [cc] שרבתא ר"ל משפחה: [dd] בעא [ee] שרבתא ר"ל משפחה: [ff] תימן [gg] קום [hh] חוב [ii] אתא [kk] עבר

2 Hebraica anadiplosis plena emphasi, pro Omnino disperget.

3 Sic quid ã Rabbi Iuchannan filius Zaccai, quum vellet vnũ ex discipulis suis laudare, his verbis vsus, dixit, אשרי יולדתו, Felicẽ illam quæ te genuit vide in tractatu Talmudico פרקי אבות

32 Ἄνδρες Νινευῒ ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτήν· ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ· καὶ ἰδοὺ, πλεῖον Ἰωνᾶ ὧδε.

Viri Niniuitæ resurgent in iudicio cum hac natione,& condemnabunt eam:‖quòd ad præconium Ionæ resipuerint: & ecce,plus quàm Ionas *est* hoc in loco.

Ionæ,3.5

33 Οὐδεὶς δὲ λύχνον ἅψας, εἰς κρυπτὸν τίθησιν, οὐδὲ ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ᾽ ἐπὶ τὴν λυχνίαν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι, τὸ φέγγος βλέπωσιν.

‖Nullus verò lucernā accēsam in occulto ponit,neq; subter modiū: sed in candelabrum, vt qu i ingrediuntur,splendorem videant.

Suprà,8.16 matth.5.15 marc.4.21

Ideo accēduntur mētes cognitione Dei vt alii aliis præluceamus: ac proinde laborandum in primis de vera illa luce petēda.

34 Ὁ λύχνος τοῦ σώματός, ἐστιν ὁ ὀφθαλμός. ὅταν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ, καὶ ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινόν ἐστι· ἐπὰν δὲ πονηρὸς ᾖ, καὶ τὸ σῶμά σου σκοτεινόν.

‖Lucerna corporis est oculus.Quū igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoque corpus tuum lucidum erit:quum verò malus fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit.

Matth.16.12

35 Σκόπει οὖν μὴ τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ, σκότος ἐστίν.

Considera ergo num lumē quod in te est,tenebræ sint.

36 Εἰ οὖν τὸ σῶμά σου ὅλον φωτεινὸν, μὴ ἔχον τι μέρος σκοτεινὸν, ἔσται φωτεινὸν ὅλον, ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε.

Itaq; si corpus tuū totum lucidū *fuerit*,nō habens aliquā partem tenebrosam: *sic* erit lucidum totum, vt quū lucernafulgore te illustrat.

37 Ἐν δὲ τῷ λαλῆσαι, ἠρώτα αὐτὸν Φαρισαῖός τις ὅπως ἀριστήσῃ παρ᾽ αὐτῷ. εἰσελθὼν δὲ ἀνέπεσεν.

Postquā autē loquutus esset,rogauit eū quidāPharisæus vt prāderet apud se.Ingressus igitur discubuit.

Cultus Dei nō in externa munditie & excogitatis ritibus, sed in spirituali cordis iustitia & charitate positus est.

38 Ὁ δὲ Φαρισαῖος ἰδὼν ἐθαύμασεν ὅτι οὐ πρῶτον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου.

Pharisæus autem quum *hoc* vidisset,admiratus est eum nō prius ablutum fuisse ante prandium.

39 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν, Νῦν ὑμεῖς οἱ Φαρισαῖοι τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τοῦ πίνακος καθαρίζετε· τὸ δὲ ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἁρπαγῆς καὶ πονηρίας.

Dixit autem Dominus ei, ‖Vos quidemPharisæi exteriorem poculi patinæque partem purgatis: sed quod intra vos est,plenum est rapina & scelere.

Matth.23.25

40 Ἄφρονες, οὐχ ὁ ποιήσας τὸ ἔξωθεν, καὶ τὸ ἔσωθεν ἐποίησε;

Demētes,nónne qui fecit quod foris est, etiā id quod intus est fecit?

41 Πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην· καὶ ἰδοὺ, πάντα καθαρὰ ὑμῖν ἐστιν.

Immo,ea quæ adsūt date *in* eleemosynam:& ecce,omnia erunt vobis pura.

42 Ἀλλ᾽ οὐαὶ ὑμῖν τοῖς Φαρισαίοις, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον, καὶ τὸ πήγανον καὶ πᾶν λάχανον, καὶ παρέρχεσθε τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ· ταῦτα ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι.

Sed væ vobis Pharisæis,quoniā decimatis mentham & rutam & quoduis olus, sed præteritis iudiciū & charitatē Dei. Hæc autē oportuit facere, & illa nō omittere.

Hypocritarū est minuta persequi, præcipua omittere.

32 גברא נינויא [a]יקומון בדינא עם שרבתא הדא [b]ויחיבונה [c]דתבו [d]בכרזותה דיונן והא דיתיר מן יונן הרכא :

[a] קום [b] חוב [c] תוב [d] כרז

Homines Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, et condemnabunt eã, qui cõuersi sunt per prædicationem Iaunan: et ecce, excellentior quàm Jaunan hîc.

33 לא אנש מנהר שרגא [e]וסאם לה [f]בכסיא או תחית [g]סאתא אלא לעל מן מנרתא דאילין [h]דעאלין [i]יחזון נוהרה:

[e] סים [f] כסה [g] סאה [h] עול [i] חזא

Nemo lucere facit lucernam, et ponit eam in abscondito aut subter modium, sed supra candelabrum: vt ii qui ingrediuntur, videant lumen eius.

34 שרגה דפגרך [k]איתיה [l]עינך אמתי הכיל דעינך פשיטא אף כלה פגרך יהוא נהיר אן דין תהוא בישא ואף פגרך יהוא חשוך :

[k] אית [l] עין

Lucerna corporis tui est oculus tuus. Quũ igitur oculus tuus simplex [fuerit,] etiam totum corpus tuũ erit lucidum: si autem fuerit malus, corpus quoque tuum erit tenebrosum.

35 [m]אזדהר הכיל דלמא נוהרא דבך חשוכא הו :

[m] זהר

Caue igitur ne lumen quod in te est, tenebræ sint.

36 אן דין כלה פגרך נהיר הו ולית בה [n]מנתא מדם חשוכא יהוא [o]מנהר כלה איך דשרגא בדלקה מנהר לך:

[n] מנה שטעמו חלק: [o] נהר

Si autẽ totũ corpus tuum lucidum sit, & nõ sit in eo pars aliqua tenebrosa, erit lucidum totum, quemadmodũ lucerna, quũ ardet, illuminat te.

37 כד דין [p]ממלל בעא פרישא חד [q]דנשתרא לותה [r]ועל [ſ]אסתמך :

[p] מלל [q] שרא [r] עול [ſ] סמך

Quum autem loqueretur, petiit ab eo Pharisæus quidam vt cõuiuaretur apud se: & ingressus accubuit.

38 הו דין פרישא כד [t]חזיהי [u]אתדמר דלא לוקדם [x]עמד מן קדם [y]שרותה :

[t] חזא [u] אתדמר כמו תמה: [x] עמד טעמו טבל או רחץ ידיו: [y] שרותה מן שרה והוא משתהו:

Ille autem Pharisæus quum vidisset eum, miratus est quòd non prius lauisset ante refectionem suam.

39 אמר לה דין ישוע השא אנתון פרישא [z]ברה דכסא [aa]ודפנכא [bb]מדכין אנתון לגו מנכון דין מלא חטופיא ובישתא :

[z] ברה ר״ל החוץ: [aa] פינכא ר״ל קערה גדולה מלשון יון: [bb] דכא

Dixit autẽ ei Ieschua, Nunc vos Pharisæi quod externum est poculi et patinæ mundatis internum autem vestrũ plenum est rapina et malitia.

40 חסירי רעינא לא הוא מן דעבד דלבר ודלגו הו עבד :

Carẽtes mẽte, nõne q̃ fecit id quod est foris, etiã id quod intus est fecit?

41 ברם מדם דאית [cc]הבוהי [dd]בזדקתא והא כל מדם דכא הו לכון :

[cc] יהב [dd] זדקתא כמו צדקה:

Veruntamen id quod adest, date in eleemosynam: & ecce, omnia munda sunt vobis.

42 אלא וי לכון פרישא [ee]דמעסרין אנתון נבעא ופגנא וכל יורק ועברין אנתון על [ff]דינא ועל חובא דאלהא הלין דין [gg]ולא הוא דתעבדון והלין לא תשבקון :

[ee] עסר [ff] דין [gg] טעם ולא הוא צריך:

Sed væ vobis Pharisæis qui decimatis menthã & rutam et omne olus, & pertransitis iudicium et amorẽ Dei. Hæc autem oportebat vt faceretis, et illa non omitteretis.

ווי

Væ

Infrà.20.46 matth.23.6 marc.12.38

43 Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς Φαρισαίοις, ὅτι ἀγαπᾶτε τὴν πρωτοκαθεδρίαν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς.

‖Væ vobis Phariſæis, quoniam diligitis primum conſeſſum in cōuentibus, & ſalutationes in foris.

Hypocriſis & ambitio plerunque coniuncta.

Matth.23.27

44 Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἐστὲ ὡς τὰ μνημεῖα τὰ ἄδηλα, καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ περιπατοῦντες ἐπάνω οὐκ οἴδασιν.

‖Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: quoniam eſtis vt monumenta quæ non apparent, & quæ neſciunt ii qui ſuper *ea* ambu lant.

Hypocritæ externo aſpectu fallunt.

45 Ἀποκριθεὶς δέ τις τῶν νομικῶν λέγει αὐτῷ, Διδάσκαλε, ταῦτα λέγων καὶ ἡμᾶς ὑβρίζεις.

Reſpōdens autē quidā ex Legis interpretibus, ait ei, Magiſter, quū hæc dicis, etiam nos afficis iniuria.

Hypocritæ in alios ſeuerißimi, omnia ſibi indulgent.

Matth.23.4 act.15.10

46 Ὁ δὲ εἶπε, Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαί, ὅτι φορτίζετε τοὺς ἀνθρώπους φορτία δυσβάστακτα, καὶ αὐτοὶ ἑνὶ τῶν δακτύλων ὑμῶν οὐ προσψαύετε τοῖς φορτίοις.

Ipſe autem ait, ‖Væ vobis quoq; Legis interpretibus, quoniam oneratis homines oneribus difficilibus portatu, ſed ipſi vno ex digitis veſtris non attingitis onera.

Matth.23.29

47 Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν προφητῶν, οἱ δὲ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς.

Væ vobis, quoniam ædificatis monumenta Prophetarum, patres autem veſtri trucidarunt eos.

Hypocritæ ſanctos mortuos honore proſequuntur, quos viuos crudeliſsimè perſequuntur.

48 Ἄρα μαρτυρεῖτε καὶ συνευδοκεῖτε τοῖς ἔργοις τῶν πατέρων ὑμῶν· ὅτι αὐτοὶ μὲν ἀπέκτειναν αὐτούς, ὑμεῖς δὲ οἰκοδομεῖτε αὐτῶν τὰ μνημεῖα.

Nempe teſtimonio veſtro comprobatis facta patrum veſtrorum: quoniam illi quidem eos trucidarunt, vos autem ædificatis eorum monumenta.

49 Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπεν, Ἀποστελῶ εἰς αὐτοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενοῦσι καὶ ἐκδιώξουσιν·

Propterea etiam ſapientia Dei dixit, Mittam ad eos Prophetas & Apoſtolos, & ex ipſis *quoſdam* trucidabunt, & *quoſdam* expellent:

50 Ἵνα ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα πάντων τῶν προφητῶν, τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης.

Vt à natione iſta requiratur ſanguis omnium Prophetarum, effuſus à iactis fundamentis mundi:

Gene.4.8 2.Paral.24.21

51 Ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου, τοῦ ἀπολομένου μεταξὺ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ τοῦ οἴκου· ναὶ λέγω ὑμῖν, ἐκζητηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης.

‖A ſanguine Abel vſque ad ſanguinem ‖Zachariæ, qui periit inter altare & ædem: etiam dico vobis, requiretur ab hac natione.

52 Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· αὐτοὶ οὐκ εἰσήλθετε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε.

Væ vobis Legis interpretibus, quoniam ſuſtuliſtis clauem cognitionis: ipſi nō introiſtis, & eos qui introibāt prohibuiſtis.

Iampridem ii præcipuè arcent populum ab aditu cognitionis Dei, quos oportuit eſſe. Eccleſiæ ianitores.

Λέγοντος

Quum

43 וי לכון פרישא דרחמין אנתון ריש [a] מותבא בכנושתא ושלמא [b] בשוקא :

43 *Væ vobis Pharisæis qui amatis præcipuum consessum in synagogis* [4] *et salutationem in plateis.*

44 וי לכון ספרא ופרישא [c] נסבי [d] באפא [e] דאיתיכון איך קברא דלא [f] ידיעין ובני־נשא מהלכין עליהון ולא ידעין :

44 *Væ vobis Legisperitis et Pharisæis hypocritæ, qui estis sicut sepulchra quæ non sunt nota, et filii hominis ambulant super ea, et ignorant.*

45 ועגא חד מן ספרא ואמר לה [g] מלפנא כד הלין אמר אנת ואף לן מצער אנת :

45 *Et respondit vnus ex Legisperitis, et dixit ei, Præceptor, quum hæc dicis, etiam nos ignominia afficis.*

46 הו דין אמר אף לכון ספרא וי [h] דמטענין אנתון לבני־נשא [i] מובלא יקירתא ואנתון בחדא מן צבעתכון לא קרבין אנתון להין למובלא :

46 *Ipse autem dixit, Etiam vobis Legisperitis væ, qui oneratis filios hominis sarcinis grauibus, & vno ex digitis vestris non attingitis illas sarcinas.*

47 וילכון [k] דבנין אנתון קברא דנביא דאבהיכון קטלו אנון :

47 *Væ vobis q ædificatis sepulchra prophetarũ quos patres vestri occiderũt.*

48 סהדין אנתון הכיל [l] וגבין אנתון בעבדא דאבהיכון דהנון קטלו אנון ואנתון [m] בנין אנתון קבריהון :

48 *Testamini igitur* [5] *quòd eligitis opera patrum vestrorum: quoniam illi interfecerũt eos, & vos ædificatis sepulchra eorum.*

49 מטול הנא אף חכמתא אמרת דהא אנא אשדר להון נביא [n] ושליחא מנהון ירדפון ויקטלון :

49 *Propter hoc etiam sapientia dixit, Ecce, ego mittam ad eos prophetas et legatos: ex ipsis persequentur et interficient:*

50 [o] דיתתבע דמא דכלהון נביא [p] דאתאשד מן [q] דאתברי עלמא מן [r] שרבתא הדא :

50 *Ut requiratur sanguis omniũ prophetarũ qui effusus fuit ex quo creatus est mundus, à generatione ista:*

51 מן דמה דהביל עד־מא לדמה דזכריא הו דאתקטל [s] בינו היכלא למדבחא אין אמר אנא לכון [t] דמתתבע מן שרבתא הדא :

51 *A sanguine Habil vsque ad sanguinem Zachariæ illius qui interfectus fuit inter tẽplum et altare: etiã dico vobis quòd requiretur à generatione ista.*

52 וי לכון ספרא דשקלתון [u] קלידא [x] דידעתא אנתון לא [y] עלתון ולאילין [z] דעאלין [aa] כליתון :

52 *Væ vobis Legisperitis, qui sustulistis claues scientiæ: ipsi non ingressi estis, et eos qui ingrediebãtur prohibuistis.*

53 וכד הלין אמר הוא להון [bb] שריו ספרא ופרישא [cc] מתבאש להון [dd] ומתחמתין הוו [ee] ומתכסין מלוהי :

53 *Et quum hæc diceret eis, cœperunt Legisperiti & Pharisæi indignari: et irascebantur, et* [6] *aucupabantur sermones eius:*

[a] יתב
[b] שוק
[c] נסב
[d] אנף
[e] אית
[f] ידע
[g] אלף
[h] טען
[i] יבל
[k] בנא
[l] גבא
[m] בנא
[n] שלח
[o] טעם תבע כמו דרש :
[p] אשד או שרא :
[q] ברא
[r] שרבתא משפחה או דור
[s] בין
[t] תבע
[u] קלידא ר״ל מפתח מלשון יון :
[x] ידע
[y] עול
[z] עול
[aa] כלא
[bb] שרא
[cc] באש
[dd] טעם מתחמתין גמלאים חמה :
[ee] טעם מתכסין משפשפין והרצון דבריו היולהם כשבט מכוסה ברבק שצדים בו העיפות כן היו צדים אותו על ידי דבריו :

[4] Ad verbum, Pacem: vt etiam notatum. Hebraismus.

[5] Id est, Approbatis opera patrũ vestrorum.

[6] Syra vox està ככוס deducta: quod vocabulum Rabbi Salomo, Hebræus interpres, exponit per vocẽ שפשף Visco auibus insidiari.

Λέγοντος δὲ αὐτοῦ ταῦτα πρὸς αὐτούς, ἤρξαντο οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι δεινῶς ἐνέχειν, καὶ ἀποστοματίζειν αὐτὸν περὶ πλειόνων· 53

Quum autẽ hæc eis diceret, cœperunt Scribæ & Pharisæi vehemẽter *ipsi* imminere, & eum allicere ad loquendum de multis:

Euadit quidem mũdus eo deterior quo magis reprehẽditur, sed nihilominus minimè prodenda veritas.

Ἐνεδρεύοντες αὐτὸν, καὶ ζητοῦντες θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ. 54

Insidiantes ei, & cupidè venantes aliquid ex ipsius ore, vt eũ accusarent.

Κεφάλαιον ιβ΄

Cap. XII.

Matth.16.6
marc.8.41

ἘΝ οἷς ἐπισυναχθεισῶν τῶν μυριάδων τοῦ ὄχλου, ὥστε καταπατεῖν ἀλλήλους, ἤρξατο λέγειν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, Πρῶτον προσέχετε ἑαυτοῖς ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων, ἥτις ἐστὶν ὑπόκρισις. 1

INterea quum coacta esset permulta turba, adeo vt alii alios conculcarent, cœpit dicere discipulis suis, In primis cauete vobis à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.

Fidelibus doctoribus constitutis, cauendi sunt in primis qui puritatem doctrinæ speciosis commentis inficiunt: deinde dãda opera vt palàm & intrepidè, auxilio Dei freti, sinceram doctrinam proponãt.

Suprà.8.17
matth.10.26
marc.4.22

Οὐδὲν δὲ συγκεκαλυμμένον ἐστὶν ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται· καὶ κρυπτὸν, ὃ οὐ γνωσθήσεται. 2

Nihil enim opertum est quod non sit detegendum: neq; occultũ quod non sit cognoscendum.

Ἀνθ' ὧν ὅσα ἐν τῇ σκοτίᾳ εἴπατε, ἐν τῷ φωτὶ ἀκουσθήσεται· καὶ ὃ πρὸς τὸ οὖς ἐλαλήσατε ἐν τοῖς ταμιείοις, κηρυχθήσεται ἐπὶ τῶν δωμάτων. 3

Propterea quæ in tenebris dixistis, in luce audientur: & quod in aurem loquuti estis in cõclauibus, prædicabitur supra domos.

Matth.10.28

Λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς φίλοις μου, Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, καὶ μετὰ ταῦτα μὴ ἐχόντων περισσότερόν τι ποιῆσαι. 4

Dico autem vobis amicis meis, Ne timete *vobis* ab iis qui trucidãt corpus, & postea nõ habent quod amplius faciant.

Etiamsi hypocritæ habeãt principes suæ crudelitatis ministros, nulla tamen causa est cur vel tãtillum trepidemus: quũ illi nihil possint nisi quod Deus volet, nec vnquam velit Deus quod repugnet suorum saluti.

Ὑποδείξω δὲ ὑμῖν τίνα φοβηθῆτε· φοβήθητε τὸν μετὰ τὸ ἀποκτεῖναι, ἐξουσίαν ἔχοντα ἐμβαλεῖν εἰς τὴν γέενναν· ναὶ λέγω ὑμῖν, τοῦτον φοβήθητε. 5

Præmonstrabo autem vobis quẽ timeatis: timete eum qui postquã trucidarit, præditus est autoritate iniiciendi in gehennam: etiam dico vobis, hunc timete.

Matth.10.29

Οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἐπιλελησμένον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ; 6

Nonne quinq; passerculi væneunt assariis duobus, & vnus ex iis non est in obliuione apud Deum?

1.Sam.14.45
act.27.34

Ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ὑμῶν πᾶσαι ἠρίθμηνται. μὴ οὖν φοβεῖσθε· πολλῶν στρουθίων διαφέρετε. 7

Quin etiã capilli capitis vestri omnes numerati sunt. ne igitur timete: multis passerculis præstatis.

Suprà.9.26
matth.10.32
2.tim.2.12

Λέγω δὲ ὑμῖν, Πᾶς ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁμολογήσει ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ· 8

Dico autem vobis, Quisquis me cõfessus fuerit coram hominibus, Filius quoque hominis confitebitur eum coram Angelis Dei:

Ingens constantis cõfessionis merces: horrenda abnegationis pœna, atque adeo irreuocabilis pœna, si dedita opera ore & animo blasphemetur cognita veritas.

Ὁ δὲ ἀρνησάμενός με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. 9

Qui verò negauerit me in conspectu hominum, abnegabitur in conspectu Angelorum Dei.

Καὶ

54 [a]ונכלין לה [b]בסגיאתא כד [c]בעין [d]למאחד [e]מדם מן פומה דישכחון יאכלון קרצוהי ׃

Et inſidioſè agebant cum eo in multis, quærentes carpere aliquid ex ore eius, vt poſſent accuſare eum.

קפלאון יב

Cap. XII.

1 וכד אתכנשו רבותא דכנשא סגיאא איכנא [f]דידישון חד לחד [g]שרי ישוע למאמר לתלמידוהי לוקדם [h]אזדהרו בנפשכון מן [i]חמירא דפרישא [k]דאיתוהי [l]מסב [m]באפא ׃

ET quum congregatæ eſſent multitudines turbarum magnæ, adeo vt conculcarent [1] alius alium, cœpit Ieſchua dicere diſcipulis ſuis, Primũ cauete vobis ipſis à fermẽto Phariſæorum, quod eſt [2] hypocriſis.

2 לית דין מדם [n]דכסא דלא [o]יתגלא ולא [p]דמטשי דלא יתידע ׃

Non eſt autem quicquam quod latet, quod nõ ſit reuelandum: neque occultum, quod nõ ſit cognoſcendum.

3 כל גיר דבחשוכא אמרתון בנהירא ישתמע ומדם [q]דבתונא [r]באדנא [s]לחשתון על [t]אגרא [u]יתכרז ׃

Quicquid enim in tenebris dixiſtis, in luce audietur, et quod in cubiculis in aurem muſsitaſtis, ſuper tecta prædicabitur.

4 אמר אנא לכון דין לרחמי לא תדחלון מן אילין דקטלין פגרא ומן בתר־כן לית להון מדם יתיר למעבד ׃

Dico autẽ vobis amicis meis, Ne timeatis ab iis qui occidũt corpus: et poſtea nõ eſt eis aliquid amplius ad faciendum.

5 [x]אחויכון דין מן מן תדחלון מן הו דמן בתר דקטל שליט [y]למרמיו בגהנא אין אמר אנא לכון דמן הנא דחלו ׃

Oſtendam autem vobis à quo timeatis. abe o qui poſtquam interfecerit, poteſtatem habet iniiciendi in gihannah: etiam dico vobis vt ab hoc timeatis.

6 לא חמש צפרין [z]מזדבנן בתרין [aa]אסרין וחדא מנהון לא [bb]טעיא קדם אלהא ׃

Nonne quinque paſſeres emuntur duobus [3] aſsir, & vnus ex illis [4] non fallit conſpectum Dei?

7 דילכון דין אף [cc]מנא דסערא דרישכון כלהין [dd]מנין אנין לא הכיל תדחלון דמן [ee]סוגאא דצפרא [ff]מיתרין אנתון ׃

Veſtrum autem etiam capilli cæſariei capitis veſtri omnes numerati ſunt. Ne igitur timueritis: nam multitudine paſſerum præſtantiores eſtis vos.

8 אמר אנא לכון דין דכל [gg]דיודא בי קדם בני־נשא אף ברה דאנשא [hh]יודא בה קדם מלאכוהי דאלהא ׃

Dico autem vobis quòd omnis qui confeſſus fuerit me coram filiis hominis, etiam Filius hominis confitebitur eum coram Angelis Dei.

9 אינא דין דכפר בי קדם בני־נשא יתכפר בה קדם מלאכוהי דאלהא ׃

Qui autem negauerit me coram filiis hominis, negabitur coram Angelis Dei.

---

[a] נכל
[b] סגי
[c] בעא
[d] אחד
[e] מדם כמו מדעם או דבר
[f] דוש
[g] שרא
[h] זהר
[i] חמירא הוא החמץ ׃
[k] אית
[l] נסב
[m] אנף
[n] כסא
[o] גלא
[p] טשא
[q] טעם תוך חדר ׃
[r] אדן
[s] לחש
[t] טעם אגר גג ׃
[u] כרז
[x] חוא
[y] רמא
[z] זבן
[aa] אסר כמו איסר מטבע קטן הוא ׃
[bb] טעה
[cc] הטעם שערת צמת ראשכם ׃
[dd] מנה
[ee] סגא,
[ff] יתר
[gg] ידה
[hh] ידה

1 Ad verb. Vnus vnũ. Hebraiſmus

2 Ad verb. Acceptio vultus. Hebraiſmus.

3 De valore aſsir, vide annotationem quæ eſt in fine Marci, 12

4 Id eſt, Deum latere non poteſt

Matth.12.31
marc.3.18
1.ioh.5.10

10 Καὶ πᾶς ὃς ἐρεῖ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· τῷ δὲ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται.

‖Et quisquis dicet quidpiam in Filium hominis, ei remittetur: ei verò qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur.

Matth.10.19
marc.13.11

11 Ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, μὴ μεριμνᾶτε πῶς ἢ τί ἀπολογήσησθε, ἢ τί εἴπητε·

‖Quum autem adduxerint vos ad synagogas & ad magistratus ac potestates, ne soliciti estote quomodo aut quid pro defensione allaturi, aut quid dicturi sitis.

Magnum est confessionis certamen, sed vel infirmissimis certantibus non deerit suo tempore qui omnia potest.

12 Τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἃ δεῖ εἰπεῖν.

Spiritus.n. sanctus docebit vos eo ipso momēto, quæ oporteat dicere

13 Εἶπε δέ τις αὐτῷ ἐκ τοῦ ὄχλου, Διδάσκαλε, εἰπὲ τῷ ἀδελφῷ μου μερίσασθαι μετ' ἐμοῦ τὴν κληρονομίαν.

Dixit autem ei quidam è turba, Magister, dic fratri meo vt partiatur mecum hæreditatem.

Christus tribus de causis recusat esse familiæ herciscundæ iudex: primò, ne carnalem Iudæorum de Messiæ regno opinionem foueat: secundò, vt politicum imperiū ab Ecclesiastico ministerio distinguat: tertiò, vt iis occurrendū doceat qui Euangelii prætextu, atque adeo ministrorum nomine ad priuata sua commoda abutūtur.

14 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Ἄνθρωπε, τίς με κατέστησε δικαστὴν ἢ μεριστὴν ἐφ' ὑμᾶς;

Ipse verò dixit ei, Heus tu, q̄s me vobis iudicē aut partitorē p̄fecit?

15 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς, Ὁρᾶτε, καὶ φυλάσσεσθε ἀπὸ τῆς πλεονεξίας· ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ.

Dixit igitur eis, Videte, & cauete ab auaritia. neque enim quum *bona* cuipiam redundant, vita ipsi constat ex bonis suis.

Eccl.11.19

16 Εἶπε δὲ παραβολὴν πρὸς αὐτούς, λέγων, Ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν ἡ χώρα·

Dixit autem eis parabolam in hæc verba, ‖Hominis cuiusdam diuitis exuberarat regio:

Nulli dementiores quàm diuites qui ab opibus suis pendent.

17 Καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ, λέγων, Τί ποιήσω; ὅτι οὐκ ἔχω ποῦ συνάξω τοὺς καρπούς μου.

Itaque ratiocinabatur apud se, dicens, Quid faciam? nec enim habeo vbi cogam fructus meos.

18 Καὶ εἶπε, Τοῦτο ποιήσω· καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μείζονας οἰκοδομήσω· καὶ συνάξω ἐκεῖ πάντα τὰ γεννήματά μου, καὶ τὰ ἀγαθά μου·

Et dixit, Hoc faciam: destruam horrea mea, & maiora ædificabo: & illic cogam omnes fructus meos, & bona mea:

19 Καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου, Ψυχή, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλά· ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου.

Et dicam animæ meæ, Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe, oblectare.

20 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεός, Ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας, τίνι ἔσται;

Dixit autē ei Deus, Demēs, hac nocte animā tuam repetūt abs te: quæ verò parasti, cuius erunt?

21 Οὕτως ὁ θησαυρίζων ἑαυτῷ, καὶ μὴ εἰς Θεὸν πλουτῶν.

Ita *est* qui thesaurum cōgerit sibi, nec est in Deo diues.

Matth.6.25
1.pet.5.7
psal.54.23

22 Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, Διὰ τοῦτο ὑμῖν λέγω, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε· μηδὲ τῷ σώματι, τί ἐνδύσησθε.

Dixit autē discipulis suis, ‖Propterea dico vobis, ne soliciti estote de anima vestra, quid esuri sitis: neq; de corpore quare sitis induēdi

Seria cogitatio de prouidentia Dei, remedium præbet aduersus stultissimas et maximè anxias hominum de hac vita solicitudines.

Ἡ ψυ

10 וכל דיאמר [a]מלתא על ברה דאנשא [b]ישתבק לה מן דעל רוחא דין דקודשא ינדף לא ישתבק לה׃

Et omnis qui dixerit sermonem cō tra Filium hominis, remittetur ei: qui autem contra Spiritum sanctū blasphemauerit, non remittetur ei.

11 מא דמקרבין לכון דין לכנושתא קדם [c]רישא ושליטנא לא [d]תאצפון איכנא [e]תפקון רוחא אומנא תאמרון׃

Quum autē obtulerint vos in synagogis coram principibus & potestatē habentibus, ne soliciti sitis [5]quomodo proferatis defensionem, aut quid dicturi sitis.

12 רוחא גיר דקודשא [f]ילפכון בהי שעתא מדם [g]דולא דתאמרון׃

Spiritus enim sanctus docebit vos in illa hora id quod oportet vt dicatis.

13 אמר לה דין אנש מן הו כנשא [h]מלפנא אמר לאחי פלג עמי [i]ירתותא׃

Dixit autem ei quidā ex ea turba, Præceptor, dic fratri meo [vt] diuidat mecum hæreditatem.

14 ישוע דין אמר לה גברא מנו [k]אקימני עליכון דינא ומפלגנא׃

Ieschua autē dixit ei, Homo, quis cōstituit me sup vos iudicē et diuisorē?

15 ואמר לתלמידוהי [l]אזדהרו מן כלה [m]יענותא מטול דלא ביתירותא דנכסא אית חיא׃

Et dixit discipulis suis, Cauete ab omni auaritia. quia nequaquam in abundantia facultatum est vita.

16 ואמר [n]מתלא לותהון גברא חד עתירא [o]אעלת לה ארעה [p]עללתא סגיאתא׃

Et dixit parabolam ad eos, Homini cuidam diuiti produxerat eius solum prouentus multos.

17 ומתחשב הוא בנפשה ואמר מנא אעבד דלית לי איכא [q]דאחמול עללתי׃

Et cogitabat apud se, & dicebat, Quid faciam, quum non sit mihi vbi coaceruem prouentum meum?

18 ואמר הדא אעבד אסתור בית [r]קפסי [s]ואבנא [t]ואורב אנון [u]ואחמול תמן כלה עבורי [x]וטבתי׃

Et dicebat, Hoc faciā, destruā [6]repositoria mea, et ædificabo ac faciā maiora ea, & coaceruabo illic omne frumentum meum & bona mea:

19 ואמר לנפשי נפשי אית לכי טבתא סגיאתא [y]דסימן לשניא סגיאתא [z]אתתניחי [aa]אכולי [bb]אשתי אתבסמי׃

Et dicam animæ meæ, Anima mea sunt tibi bona multa, quæ reposita sūt in annos multos: requiesce, comede, bibe, exulta.

20 אמר לה דין אלהא חסיר רעינא בהנא ליליא נפשך [cc]תבעין לה מנך והלין דטיבת למן [dd]יהוין׃

Dixit autē ei Deus, O carens mente, hac nocte animā tuam quærent abs te: & hæc quæ parasti cui erunt?

21 הכנא הו מן דסאם לה [ee]סימתא ובאלהא לא עתיר׃

Sic est is qui thesaurizat sibi thesauros, et in Deo non est diues.

22 ואמר לתלמידוהי מטול הנא לכון אמר אנא לא [ff]תאצפון לנפשכון מנא תאכלון ולא לפגרכון מנא תלבשון׃

Et dixit discipulis suis, Propter hoc vobis dico, ne soliciti sitis animæ vestræ quid comedetis, neque corpori vestro quid induetis.

[a] מלל
[b] שבק
[c] ראש
[d] יצף
[e] נפק
[f] אלף
[g] טעם ולא צריך:
[h] אלף
[i] ירת
[k] קום
[l] זהר
[m] יענותא היא חמדת הממון:
[n] מתל
[o] עול
[p] עללתא מן עלל טעמו תבואות:
[q] טעם חמל צבר:
[r] בית קפסי ר״ל אוצרותי:
[s] בנא
[t] ירב כמו רבה:
[u] חמל כמו צבר:
[x] טוב
[y] סים
[z] נוח
[aa] אכל
[bb] שתא
[cc] תבע כמו דרש:
[dd] הוא
[ee] סים
[ff] יצף

5 Ad verb. Quomodo proferatis dilatationē, siue respirationē, hoc est rationes quibus vos ab oppressione calumniatorum subleuetis.

6 Ad verbum, Locum capsarum mearū. Vox קפס propriè significat arcam in qua reconduntur vestes vel aliæ res pretiosæ: & alludit ad capsam, Latinam vocem, à qua fortassis desumpta est: sed dilatatur eius significatio, vt latius hic pateat quàm apud Latinos, quum etiam ad prouenturum repositoria accōmodetur.

Η ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα, τοῦ ἐνδύματος. 23 Anima plus est quàm alimentũ, & corpus quàm vestitus.

Κατανοήσατε τοὺς κόρακας, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν, οἷς οὐκ ἔστι ταμεῖον, οὐδὲ ἀποθήκη· καὶ ὁ Θεὸς τρέφει αὐτούς· πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς διαφέρετε τῶν πετεινῶν; 24 Cõsiderate coruos: nec enim seminant, neq; metunt, quibus non est cella neq; horreum: & *tamen* Deus alit eos: quanto vos præstatis volucribus?

Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; 25 Quis autem ex vobis solicitè cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

Εἰ οὖν οὔτε ἐλάχιστον δύνασθε, τί περὶ τῶν λοιπῶν μεριμνᾶτε; 26 Itaq; si ne id q̃d e quod minimũ est potestis, q̃d de cæteris soliciti estis?

Κατανοήσατε τὰ κρίνα, πῶς αὐξάνει. οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει· λέγω δὲ ὑμῖν, οὐδὲ Σολομῶν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων. 27 Considerate lilia, quomodo crescant. non fatigantur, neq; nent: dico autem vobis, ne Solomonẽ quidem cum omni gloria sua amictũ fuisse vt vnum ex his.

Εἰ δὲ τὸν χόρτον ἐν τῷ ἀγρῷ σήμερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσι, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι; 28 Quòd si herbã quæ hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circumuestit, quanto magis vos ô exigua fide præditi?

Καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε τί φάγητε, ἢ τί πίητε· καὶ μὴ μετεωρίζεσθε. 29 Vos igitur ne quærite quid esuri sitis, aut quid bibituri: & ne suspenso animo estote.

Ταῦτα γὰρ πάντα, τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἐπιζητεῖ· ὑμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν ὅτι χρῄζετε τούτων. 30 Hæc enim omnia gentes mundi requirunt: Pater autem vester nouit vos istis indigere.

Πλὴν ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. 31 Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adiicientur vobis.

De regno Dei solicitis nihil decrit.

Μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν ποίμνιον· ὅτι εὐδόκησεν ὁ πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν. 32 Ne time, ô parue grex: nam visum est Patri vestro dare vobis regnum.

Stultum est ab eo minima non sperare qui maxima vltro largiatur.

Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην. Ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅπου κλέπτης οὐκ ἐγγίζει, οὐδὲ σὴς διαφθείρει. 33 Vẽdite bona vestra, & date eleemosynam. Parate vobis crumenas quæ non veterascunt, thesaurum in cælis qui nũquam deficiat: quò fur non appropinquat, *& vbi* tinea non corrumpit.

Matth. 6.20

Sancta prodigalitas certum ad veras opes parandas cõpẽdium.

Ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν ἔσται. 34 Vbi enim thesaurus vester est, illic & cor vestrum erit.

Ἔστωσαν Sint

נפשא גיר יתירא מן [a]סיברתא
ופגרא מן לבושא :

23 *Anima enim præſtantior eſt quàm eſca,& corpus [præſtantius] quàm veſtimentum.*

[b]אתבקו [c]בנעבא דלא זרעין ולא
חצדין ולית להון [d]תונא [e]ובית קפסא
ואלהא [f]מתרסא להון כמא הכיל
אנתון [g]יתירין אנתון מן פרחתא :

24 *Conſiderate coruos, qui non ſerunt neque metunt, neque ſunt eis cubicula & repoſitoria, & Deus nutrit eos. Quanto igitur vos præſtantiores eſtis volucribus?*

אינא דין מנכון כד [h]יצף משכח
[i]למוספו על [k]קומתה אמתא חדא :

25 *Quis autem ex vobis, quum ſollicitus eſt, poteſt addere ad ſtaturã ſuam cubitum vnum?*

אן דין אף לא זעורתא משכחין
אנתון מנא על [l]שרכא [m]יצפין אנתון:

26 *Si verò etiam minimum non poteſtis, quid pro reliquo ſoliciti eſtis?*

[n]אתבקו [o]בשושנא איכנא [p]רבין
דלא [q]לאין ולא עזלן אמר אנא לכון
דין דאף לא שלימון בכלה שובחה
[r]אתכסי איך חדא מן הלין :

27 *Conſiderate lilia quomodo creſcũt: et non laborant, neque nent: dico autem vobis quòd ne Schelimun quidẽ in omni ſua gloria amictus fuit ſicut vnum ex illis.*

אן דין לעמירא [s]דיומנא [t]איתוהי
בחקלא ומחר נפל [u]בתנורא אלהא
הכנא מלבש כמא [x]יתיר לכון זעורי
[y]הימנותא :

28 *Si autem gramen quod hodie eſt in agro, et cras ruit in clibanum, Deus ſic veſtit, quanto magis vos puſilli fide?*

ואנתון לא [z]תבעון מנא [aa]תאכלון
ומנא [bb]תשתון ולא [cc]יפהא רעינכון
בהלין :

29 *Et vos ne quæratis quidnam comedetis, & quid bibetis: neque diſtrahatur cogitatio veſtra in iſtis.*

הלין גיר כלהין עממא הו דעלמא
[dd]בעין אף לכון דין אבוכון ידע
[ee]דמתבעין לכון הלין :

30 *Hæc enim omnia populi huius mundi quærunt: vobis autem quoque Pater veſter nouit quòd neceſſaria ſunt hæc.*

ברם [ff]בעו מלכותה דאלהא
והלין כלהין [gg]מתתוספן לכון :

31 *Quin potius quærite regnum Dei, et hæc omnia adiicientur vobis.*

לא תדחל גזרא זעורא [hh]דצבא
אבוכון [ii]דיתל לכון מלכותא :

32 *Ne timeas[7] grex puſille, quia vult Pater vobis dare regnum.*

זבנו [kk]קנינכון [ll]והבו [mm]זדקתא
עבדו לכון [nn]כיסא דלא [oo]בלין
[pp]וסימתא דלא [qq]גיזא בשמיא איכא
דגנבא לא קרב [rr]וססא לא מחבל :

33 *Vendite poſſeſsionem veſtrã, et date[8] eleemoſynam. Facite vobis crumenas quæ nõ veteraſcunt, et theſaurũ qui[9] non tranſit, in cælo quò fur nõ accedit, et tinea non corrumpit.*

איכא גיר [ss]דאיתיה [tt]סימתכון
תמן יהוא אף לבכון :

34 *Vbi enim eſt theſaurus veſter, ibi etiam erit cor veſtrum.*

[a] טעם סיברתא מאכל מן סבר :
[b] בקא
[c] נעבא הם העורבים:
[d] טעםתון חדר:
[e] בית קפסא הם האוצרות :
[f] טעם תרס השביע :
[g] יתר
[h] יצף
[i] יסף
[k] קום
[l] שרכא ר"ל השאר :
[m] יצף
[n] בקא
[o] ששן
[p] רבא
[q] לאה
[r] כסא
[s] יום
[t] אית
[u] תנור
[x] יתר
[y] אמן
[z] בעא
[aa] אבל
[bb] שתא
[cc] טעם יפהא כמו יתפרד :
[dd] בעא
[ee] בעא
[ff] בעא
[gg] יסף
[hh] צבא
[ii] נתל כמו נתן :
[kk] קנא
[ll] יהב
[mm] זרק
[nn] כיס
[oo] בלא
[pp] סים
[qq] גוז
[rr] סס
[ss] אית
[tt] סים

7 Legitur quoque גזרי pro puſillo grege, in paraphraſte Chaldæo 1.Reg. 20.27

8 Obſeruatione dignum quòd Hebræis, Chaldæis & Syris צרקה & צרקתא id eſt Iuſtitia dicatur eleemoſyna, quo docent munificẽtiam erga inopes, eſſe iuſtitiæ non poſtremam partem: quæ etiã Lege diſtrictè præcipitur Deut. 15, Remanſit autẽ eiuſdem nominis vſus in Nouo quoq; teſtamẽto 2. Cor. 9 & in Euangelio pluribus locis occurrit.

9 Nam עבר idẽ ſignificat quod

יהוון

1.Pet.1.13

35 Εστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι, καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι.

‖Sint lumbi vestri præcincti, & *vestræ* lucernæ accensæ.

Fidelium seruorum Dei vita in hoc mundo, est peruigil quædam peregrinatio, præeunte Verbi lucerna.

36 Καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν, πότε ἀναλύσει ἐκ τῶν γάμων· ἵνα ἐλθόντος καὶ κρούσαντος, εὐθέως ἀνοίξωσιν αὐτῷ.

Et vos similes *estote* iis qui expectant quando dominus suus reuersus sit à nuptiis: vt quum venerit ac pulsauerit, statim aperiãt ei.

37 Μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι οὓς ἐλθὼν ὁ κύριος εὑρήσει γρηγοροῦντας. ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι περιζώσεται, καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς, καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς.

Beati serui illi, quos, quum venerit dominus, inueniet vigilantes. amẽ dico vobis, præcinctus faciet vt discumbant, & prodiens ministrabit eis.

38 Καὶ ἐὰν ἔλθῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ φυλακῇ, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ φυλακῇ ἔλθῃ, καὶ εὕρῃ οὕτω, μακάριοί εἰσιν οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι.

Et si venerit secunda vigilia, & si tertia vigilia venerit, atque ita inuenerit, beati sunt serui illi.

Matth.24.43
apoc.16.15

39 Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἂν, καὶ οὐκ ἂν ἀφῆκε διορυγῆναι τὸν οἶκον αὐτοῦ.

‖Hoc autem scitote, si sciret pater familiâs qua hora fur venturus sit, vigilaret, nec sineret perfodi domum suam.

40 Καὶ ὑμεῖς οὖν γίνεσθε ἕτοιμοι· ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.

Et vos igitur estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.

Nullis maior incumbit vigilandi necessitas quàm iis qui aliquem honoris gradum in Dei familia sunt adepti.

41 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Πέτρος, Κύριε, πρὸς ἡμᾶς τὴν παραβολὴν ταύτην λέγεις, ἢ καὶ πρὸς πάντας;

Dixit autem ei Petrus, Domine, nobis dicis istam parabolam, an etiam omnibus?

42 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ φρόνιμος, ὃν καταστήσει ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ, τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον;

Dixit autem Dominus, Quisnã est fidus dispensator ac prudens, quẽ dominus præficiet famulitio suo, vt in tempore det demẽsum?

43 Μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ εὑρήσει ποιοῦντα οὕτως.

Beatus seruus ille quem dominus, quum venerit, inuenerit ita facientem.

44 Αληθῶς λέγω ὑμῖν ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν.

Verè dico vobis, omnibus suis bonis præficiet eum.

45 Εὰν δὲ εἴπῃ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, Χρονίζει ὁ κύριός μου ἔρχεσθαι· καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς παῖδας καὶ τὰς παιδίσκας, ἐσθίειν τε καὶ πίνειν καὶ μεθύσκεσθαι·

Quòd si dixerit seruus ille in corde suo, Tardat dominus meus aduentum: cœperítque verberare seruos & ancillas, & edere & bibere & inebriari:

35 יהוון אסירין חציכון [a] ומנהרין שרגיכון :

35 *Sint accincti lumbi vestri, & lucẽtes lucernæ vestræ.*

[a] מן חרץ ונפל הריש :

36 והוו [b] דמין לאנשא [c] דמסכין למרהון דאמתי [d] יפנא מן בית [e] משתותא דמא [f] דאתא ונקש מחדא יפתחון לה :

36 *Et estote similes hominibus qui expectant dominum suum, quando reuertetur à domo conuiuii, vt quum venerit et pulsauerit, ilico aperiãt ei.*

[b] דמה [c] סכא [d] פנא [e] שתא [f] אתא

37 [g] טוביהון לעבדא הנון אילין [h] דיאתא מרהון וישכח אנון כד [i] עירין אמין אמר אנא לכון [k] דיאסור [l] חצוהי ויסמך אנון ויעבר ישמש אנון :

37 *Beati sunt serui illi quos quum venerit dominus eorum, inuenerit quoque vigilantes. Ammin dico vobis quòd accinget lumbos suos, & accũbere faciet eos, et trãsiẽs ministrabit eis.*

[g] טוב [h] אתא [i] עור [k] אסר [l] חרץ ונפל הריש:

38 ואן [m] במטרתא דתרתין או דתלת [n] יאתא וישכח הכנא טוביהון לעבדא הנון :

38 *Et si in custodia secunda aut tertia venerit, & inuenerit ita, beati sunt serui illi.*

[m] נטר [n] אתא

39 הדא דין [o] דעו [p] דאלו ידע הוא מרא ביתא באידא [q] מטרתא [r] אתא גנבא [s] מתתעיר הוא ולא שבק הוא דיתפלש ביתה :

39 *Hoc autem scitote, quòd si sciuisset dominus domus in qua custodia venturus erat fur, vigilasset, neque siuisset vt aperiretur domus sua.*

[o] ידע [p] דאלו כמו דאילו: [q] נטר [r] אתא [s] עור

40 אף אנתון הכיל [t] הוו [u] מטיבא דבהי שעתא דלא סברין אנתון אתא ברה דאנשא :

40 *Etiam vos igitur estote parati, quia ea hora qua non putatis veniet Filius hominis.*

[t] הוא [u] טיב

41 אמר לה שמעון כאפא מרן לותן אמר אנת לה למתלא הנא או אף לות כל-נש :

41 *Dixit ei Schemeun Cipha, Domine noster, ad nos dicis tu parabolam hanc, an etiam ad omnem hominem?*

42 אמר לה ישוע מנו- [x] כי [y] איתוהי רב ביתא [z] מהימנא וחכימא [aa] דיקימוהי מרה על תשמשתה [bb] דיתל פרסא [cc] בזבנה :

42 *Dixit ei Jeschua, Quisnam est* [10] *dispensator fidelis & prudens, quẽ constituit dominus eius super famulitium suum, vt det portionem [cibi] in tempore suo?*

[x] כי בא לאות השאלה: [y] אית [z] אמן [aa] קום [bb] נתל כמו נתן: [cc] זבן כמו זמן:

10 Ad verbum, Qui nutrit familiã, vel nutritius familiæ. Elegãs periphrasis dispensatoris, ab eius munere.

43 טובוהי להו עבדא [dd] דיאתא ישכחיוהי דעבד הכנא :

43 *Beatus est seruus ille quẽ veniens domin⁹ eius inuenerit quòd faciat ita*

[dd] אתא

44 [ee] שריראית אמר אנא לכון [ff] דיקימיוהי על כלה קנינה :

44 *Verè dico vobis quòd constituet eũ super vniuersam possessionem suam.*

[ee] שריראית טעמו כאמת מן שרר: [ff] קום

45 אן דין יאמר עבדא הו בלבה דמרי [gg] מוחר [hh] למאתא [ii] וישרא [kk] למחא לעבדא [ll] ולאמהתא דמרה [mm] וישרא [nn] למלעס ולמשתא [oo] ולמרוא :

45 *Si verò dixerit seruus ille in corde suo, Dominus meus tardat venire: & inceperit percutere seruos & ancillas domini sui, et inceperit edere & bibere, et inebriari:*

[gg] אחר [hh] אתא [ii] שרא [kk] מחא [ll] אמה [mm] שרא [nn] שתא [oo] רוא

יאתא

Ve-

Ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει· καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει. 46

46 Veniet dominus serui illius die quo non expectat, & qua hora nō nouit: & separabit eum, partémque cum infidis ei assignabit.

Ἐκεῖνος δὲ ὁ δοῦλος ὁ γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ, καὶ μὴ ἑτοιμάσας, μηδὲ ποιήσας πρὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ, δαρήσεται πολλάς· 47

47 Ille autem seruus qui nouit voluntatem domini sui, nec *se* comparauit, nec fecit ex voluntate eius, cædetur multis *plagis:*

Ὁ δὲ μὴ γνοὺς, ποιήσας δὲ ἄξια πληγῶν, δαρήσεται ὀλίγας. παντὶ δὲ ᾧ ἐδόθη πολὺ, πολὺ ζητηθήσεται παρ᾽ αὐτοῦ· καὶ ᾧ παρέθεντο πολὺ, περισσότερον αἰτήσουσιν αὐτόν. 48

48 Qui verò non nouit, & fecit digna plagis, cædetur *plagis* paucis. Porro cuicunque multum datum est, multū repetetur ab eo: & apud quem deposuerunt multa, amplius reposcent ab eo.

Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; 49

49 Ignem veni missurus in terrā, & quid volo si iam accensus est?

Euangelium sicut est vnica veræ pacis causa inter pios, ita est inter impios summæ perturbationis occasio.

Βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι ἕως οὗ τελεσθῇ; 50

50 Sed baptismo oportet me baptizari: & quomodo constringor vsquequo *hoc* perficiatur?

Δοκεῖτε ὅτι εἰρήνην παρεγενόμην δοῦναι ἐν τῇ γῇ; οὐχὶ, λέγω ὑμῖν, ἀλλ᾽ ἢ διαμερισμόν. 51

51 Putatis me aduenisse pacē daturum in terra? non, dico vobis, imò dissidium.

Ἔσονται γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν πέντε ἐν οἴκῳ ἑνὶ διαμεμερισμένοι, τρεῖς ἐπὶ δυσὶ, καὶ δύο ἐπὶ τρισί. 52

52 Erunt enim ex hoc *tempore* quinque in vna domo dissidentes, tres aduersus duos, & duo aduersus tres.

Διαμερισθήσεται πατὴρ ἐφ᾽ υἱῷ, καὶ υἱὸς ἐπὶ πατρί· μήτηρ ἐπὶ θυγατρί, καὶ θυγάτηρ ἐπὶ μητρί· πενθερὰ ἐπὶ τὴν νύμφην αὐτῆς, καὶ νύμφη ἐπὶ τὴν πενθερὰν αὐτῆς. 53

53 Dissidebit pater aduersus filium & filius aduersus patrem: mater aduersus filiam, & filia aduersus matrem: socerus aduersus nurū suam, & nurus aduersus socrum suam.

Matth. 16. 2

Ἔλεγε δὲ καὶ τοῖς ὄχλοις, Ὅταν ἴδητε τὴν νεφέλην ἀνατέλλουσαν ἀπὸ δυσμῶν, εὐθέως λέγετε, Ὄμβρος ἔρχεται· καὶ γίνεται οὕτω· 54

54 Dicebat autem etiam turbæ, Quum videritis nubem exorientem ab occasu, statim dicitis, Imber venit: & ita fit.

Homines, in terrenis rebus acutissimi, spōtanea malitia in iis quæ ad cælestem vitā spectant, penè cæcutiunt.

Καὶ ὅταν νότον πνέοντα, λέγετε, Ὅτι καύσων ἔσται· καὶ γίνεται. 55

55 Et quum austrum flantem, dicitis, Æstus erit: & fit *æstus*.

Ὑποκριταὶ, τὸ πρόσωπον τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ οἴδατε δοκιμάζειν· τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον πῶς οὐ δοκιμάζετε; 56

56 Hypocritæ faciem cæli & terræ nostis probare: hoc autem tēpus quî fit vt non probetis?

Τί δὲ

Cur

Margin	Syriac (Hebrew letters)		Latin	Notes
[a] אתא [b] פלג [c] סים [d] מנתה ר׳ל חלקו : [e] אמן	[a] ויאתא מרה דעבדא הו ביומא דלא סכר ובשעתא דלא ידע [b] ויפלגיוהי [c] ויסים [d] מנתה עם הנון דלא [e] מהימנין :	46	*Veniet dominus serui illius in die qua non putauit, et in hora qua non nouit:& [11] diuidet eum, et [12] ponet partem eius cum eis qui non sunt fideles.*	11 Id est, Remouebit,&auellet eũ à familiæ administratione. 12 Id est, Mercedẽ repẽdet quam merentur serui in fidi.
[f] צבא [g] טיב [h] צבא [i] סגא	עבדא דין אינא דידע [f] צבינא דמרה ולא [g] טיב לה איך [h] צבינה יבלע [i] סגיאתא :	47	*Seruus autem qui nouit voluntatem domini sui, neque parat se secundum voluntatem eius, [13] patietur multa.*	13 Ad verbum, Deuorabit: vt paulo pòst etiam.
[k] שוא [l] מחא [m] יהב [n] תבע ר׳ל דרש : [o] נעלטעמו פקד : [p] תבע כמו דרש :	הו דין דלא ידע ועבד מדם [k] דשוא [l] למחותא יבלע מחותא זעוריתא כל גיר [m] דאתיהב לה סגי סגי [n] יתתבע מנה ולהו [o] דאתגעל לה סגי יתריאית [p] יתבעון באידה :	48	*Qui verò nõ nouit,& fecit id quod dignum est plagis, patietur plagas paucas. Cuicũq; enim datũ est multũ, multum quæretur ab eo:& apud quẽ depositum est multum, amplius quærent in manu eius.*	
[q] רמא [r] אלו מן כרו רל׳ הלואי ועתה:	נורא אתית [q] דארמא בארעא וצבא אנא [r] אלו מן כדו [ſ] ייקת :	49	*Ignem veni vt mittã in terram, et cupio vtinam iam accensus sit.*	
[ſ] יקת כמו יקד : [t] סגא [u] אלץ [x] מלא	ומעמודיתא אית לי דאעמד [t] וסגי [u] אליץ אנא עד־מא [x] דתשתמלא :	50	*Et baptismus est mihi vt [eo] baptizer, et multum premor vsque dum perficiatur.*	
[y] שאן [z] אתא [aa] רמא	סברין אנתון [y] דשינא [z] אתית [aa] דארמא בארעא אמר אנא לכון דלא אלא פלגותא :	51	*Putatis vos quòd venerim vt trãquillitatem immittam in terram? Dico vobis quòd [14] non, sed diuisionem.*	14 Id est, Minimè.
[bb] הוא	מן השא גיר [bb] יהוון חמשא בביתא חד דפליגין תלתא על תרין ותרין על תלתא :	52	*[15] Deinceps enim erunt quinque in domo vna qui diuisi erũt, tres aduersus duos,& duo aduersus tres.*	15 Ad verbum, Ex nunc. Hebraismus.
	יתפלג גיר אבא על ברה וברא על אבוהי ואמא על ברתה וברתא על אמה חמתא על כלתה וכלתא על חמתה :	53	*Diuidetur enim pater aduersus filium suum, et filius aduersus patrẽ suum: et mater aduersus filiam suam et filia aduersus matrẽ suam: socrus aduersus nurum suam,& nurus aduersus socrum suam.*	
[cc] חזא [dd] דנח	ואמר לכנשא מא [cc] דחזיתון ענגא [dd] דדנחא מן מערבא מחדא אמרין אנתון מטרא אתא והוא הכנא :	54	*Et dicebat turbis, Quum videritis nubem quæ oriatur ab occidente, statim dicitis, Pluuia venit:& est ita.*	
[ee] נשב [ff] תימן [gg] חום	ומא [ee] דנשבא [ff] תימנא אמרין אנתון [gg] דחומא הוא והוא :	55	*Et quum flat auster, dicitis quòd æstus fiet: et fit.*	
[hh] נסב [ii] אנף [kk] פרצף [ll] פרש [mm] זבן פמו זמן :	[hh] נסבי [ii] באפא [kk] פרצופא דשמיא ודארעא ידעין אנתון [ll] דתפרשון [mm] זבנא דין הנא איכנא לא פרשין אנתון :	56	*[16] Hypocritæ faciem cæli et terræ nostis discernere, tempus autem hoc quomodo non discernitis?*	16 Ad verbum, Assumẽtes vultũ. vide Matth. 6. quæ de hac voce annotauimus.

למנא

Cur

57 Τί δὲ καὶ ἀφ᾽ ἑαυτῶν οὐ κρίνετε τὸ δίκαιον;

Cur autem & per vos ipſos non iudicatis quod iuſtum eſt?

Homines amore ſui cæci, ac proinde rixoſi ac pertinaces, præmium ſuæ ſtultitiæ ferent.

Matth.5.25

58 Ὡς γὰρ ὑπάγεις μετὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ᾽ ἄρχοντα, ἐν τῇ ὁδῷ δὸς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἀπ᾽ αὐτοῦ· μήποτε κατασύρῃ σε πρὸς τὸν κριτήν, καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ πράκτορι, καὶ ὁ πράκτωρ σε βάλλῃ εἰς φυλακήν.

‖Enimuero dum abis cum aduerſario tuo ad magiſtratum, da operā in via vt libereris ab eo: ne pertrahat te ad iudicem, & iudex te tradat exactori, & exactor cõiiciat te in carcerem.

59 Λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν, ἕως οὗ καὶ τὸ ἔσχατον λεπτὸν ἀποδῷς.

Dico tibi, nō exibis illinc vſquequo vlt imū etiā minutū reddideris

Κεφάλαιον ιε

Cap. XIII.

1 Παρῆσαν δέ τινες ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ ἀπαγγέλλοντες αὐτῷ περὶ τῶν Γαλιλαίων, ὧν τὸ αἷμα Πιλάτος ἔμιξε μετὰ τῶν θυσιῶν αὐτῶν.

ADfuerunt autem eo ipſo tēpore quidā annūtiātes ei de Galilæis, quorū ſanguinē Pilatus miſcuerat cū ipſorum ſacrificiis.

Iſtis aliorum panis non oportet nos inſultare, ſed iis potius ad reſipiſcentiam terudere.

2 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Δοκεῖτε ὅτι οἱ Γαλιλαῖοι οὗτοι ἁμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς Γαλιλαίους ἐγένοντο, ὅτι τοιαῦτα πεπόνθασιν;

Et reſpondens Ieſus dixit eis, Putatis hos Galilæos præ omnibus Galilæis peccatores fuiſſe, quoniā talia paſſi ſunt?

3 Οὐχί, λέγω ὑμῖν· ἀλλ᾽ ἐὰν μὴ μετανοῆτε, πάντες ὡσαύτως ἀπολεῖσθε.

Non, dico vobis: imò, niſi reſipiſcatis, omnes itidem peribitis.

4 Ἢ ἐκεῖνοι οἱ δέκα καὶ ὀκτώ, ἐφ᾽ οὓς ἔπεσεν ὁ πύργος ἐν τῷ Σιλωάμ, καὶ ἀπέκτεινεν αὐτούς, δοκεῖτε ὅτι οὗτοι ὀφειλέται ἐγένοντο παρὰ πάντας ἀνθρώπους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἱερουσαλήμ;

Aut illos decem & octo ſupra quos cecidit turris in Siloā, & trucidauit eos, putatis debitores fuiſſe præ omnibus hominibus qui habitant in Hieruſalem?

5 Οὐχί, λέγω ὑμῖν· ἀλλ᾽ ἐὰν μὴ μετανοῆτε, πάντες ὁμοίως ἀπολεῖσθε.

Non, dico vobis: imò, niſi reſipiſcatis, omnes itidem peribitis.

6 Ἔλεγε δὲ ταύτην τὴν παραβολήν, Συκῆν εἶχέ τις ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ πεφυτευμένην· καὶ ἦλθε καρπὸν ζητῶν ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ εὗρεν.

Dixit autem hanc parabolam, Ficum habebat quidam plātatam in vinea ſua: & venit quærens fructum in ea, neque inuenit:

Longa quidem eſt Dei patientia, ſed ita tamen vt tandē iudicium exerceat.

7 Εἶπε δὲ πρὸς τὸν ἀμπελουργόν, Ἰδού, τρία ἔτη ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ ταύτῃ, καὶ οὐχ εὑρίσκω· ἔκκοψον αὐτήν· ἱνατί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ;

Dixit autem vinitori, Ecce, anni tres ſunt ex quo venio quærens fructum in ficu iſta, & nō inuenio: excinde eam: quorſum etiam terram inutilem reddit?

8 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ, Κύριε, ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, ἕως ὅτου σκάψω περὶ αὐτήν, καὶ βάλω κοπρίαν·

Ille verò reſpondēs dixit ei, Domine, dimitte eam etiam hoc anno vſquequo fodero circum eam, & miſero ſtercus:

Κἂν

57 לְמָנָא דֵין מֵן נַפְשְׁכוֹן לָא [a]דָיְנִין אַנְתּוּן [b]קוּשְׁתָא ׃

58 מָא גֵיר [c]דָאזֵל אַנְתְּ עִם בַּעַל־דִינָךְ לְוָת [d]אַרְכוֹנָא עַד בְּאוּרְחָא אַנְתְּ [e]הַב [f]תַּאגוּרְתָא [g]וְתֶתְפַּרַק מֶנֵּהּ דַלְמָא [h]יְוֻבְלָךְ לְוָרת דַיָּנָא וְדַיָּנָא [i]יַשְׁלְמָךְ [k]לְגַבָּיָא וְגַבָּיָא [l]יַרְמְיָךְ בֵּית אֲסִירֵא ׃

59 וַאמִין אָמַר אֲנָא לָךְ דְּלָא [m]תֶּפּוּק מֵן תַּמָּן עַד מָא [n]דְתֶתֵּל [o]שָׁמוּנָא אַחֲרָיָא ׃

קֶפָלָאוֹן י״ג

1 כְּחָו דֵין [p]זַבְנָא [q]אֲתוֹ אֲנָשִׁין אֲמַרוּ עַל גְלִילָיֵא הָנוּן דְפִילָטוֹס חֲלַט דְמְהוֹן עַם [r]דַבְחַיְהוֹן ׃

2 וַעֲנָא יֵשׁוּעַ וֵאמַר לְהוֹן סָבְרִין אַנְתּוּן דְהָנוּן גְלִילָיֵא [s]חַטָּיִין [t]הֲוַו יַתִּיר מֵן כֻּלְּהוֹן גְלִילָיֵא דְהָכַנָא הֲוָא אֶנּוּן ׃

3 לָא אָמַר אֲנָא לְכוֹן דֵין דְאַף כֻּלְּכוֹן אֶן לָא [u]תְתוּבוּן הָכַנָא [x]תֵאבְדוּן ׃

4 אַו הָנוּן תְּמָנְתָא עֲסַר דַנְפַל עֲלַיְהוֹן מַגְדְּלָא בְּשִׁילוּחָא וְקַטֵל אֶנּוּן סָבְרִין אַנְתּוּן [y]דְחַטָּיִין הֲוַו יַתִּיר מֵן כֻּלְּהוֹן בְּנַי־נָשָׁא [z]דְעָמְרִין בְּאוּרְשְׁלֵם ׃

5 לָא אָמַר אֲנָא לְכוֹן דֵין דְאֶן לָא [aa]תְתוּבוּן כֻּלְּכוֹן [bb]אַכְוָתְהוֹן [cc]תֵאבְדוּן ׃

6 וֵאמַר מַתְלָא הָנָא [dd]תְּאתָא אִית הֲוָת לְאְנָשׁ דַנְצִיבָא בְּכַרְמֵהּ [ee]וֶאתָא [ff]בְּעָא בָהּ פֵּארֵא וְלָא אֶשְׁכַּח ׃

7 וֵאמַר לְפַלָּחָא הָא תְּלָת [gg]שְׁנִין אָתֵא אֲנָא בָּעֵא אֲנָא פֵּארֵא [hh]בְּתְאתָא הָדָא וְלָא מֶשְׁכַּח אֲנָא פְּסוּקֵיהָ לְמָנָא [ii]מְבַטְלָא אַרְעָא ׃

8 אֲמַר לֵהּ פַּלָּחָא מָרִי שְׁבוּקֵיהָ אַף הָדָא שַׁנְתָא עַד אֶפְלַחִיהָ [kk]וְאַזְבְּלִיהָ ׃

ואן

[a] דין
[b] קשׁ״ת כמו קשט ר״ל אמת׃
[c] אזל
[d] ארכונא הוא השר כלשון יון׃
[e] יהב
[f] אגר
[g] פרק
[h] יבל
[i] שלם
[k] גבא
[l] רמא
[m] נפק
[n] טעם נתל כמו נתן ׃
[o] שמונא ושומן מעא אחת היא ובפרק קמא דקידושין בגמרא כתוב ב׳ פרוטה לשומן ׃
[p] זבנא ר״ל זמן ׃
[q] אתא
[r] דבח
[s] חטא
[t] הוא
[u] תוב
[x] אבד
[y] חטא
[z] עמר טעמו שכן ׃
[aa] תוב
[bb] אכותהון ר״ל כמותם ׃
[cc] אבד
[dd] תאן ונפל הנון ׃
[ee] אתא
[ff] בעא
[gg] שנה
[hh] תאן ונפל הנון ׃
[ii] בטל
[kk] שרש אזבליה זבל וטעמו אשליך זבל סביב לעקרה ׃

57 *Cùr autem à vobis ipsis non iudicatis veritatem?*

58 *Quùm enim abis cùm aduersario tuo ad principem, dum in via es da [17] mercedem, et liberaberis ab eo: ne ducat te ad iudicem, et iudex tradat te exactori, & exactor conÿciat te in domum vinctorum.*

59 *Et ammin dico tibi quòd non exibis inde donec dederis [18] octauum vltimum.*

Cap. XIII.

1 *Eodem autem tempore venientes quidam dixerunt ei de Galilæis istis, quorum Pilatus miscuit sanguinem sacrificiis ipsorum:*

2 *Et respōdit Ieschua, ac dixit eis, Putatis vos quòd illi Galilæi peccatores fuerint plus quàm omnes [alii] Galilæi, quia sic factum est eis?*

3 *Non: dico autem vobis quòd etiā omnes vos, si non conuersi fueritis, similiter peribitis.*

4 *Aut illi octodecim super quos cecidit turris in Schilucha, & interfecit eos, putatis vos quòd peccatores erāt magis quàm omnes filii hominis qui habitant in Vrischelem?*

5 *Nequaquam: dico autem vobis, quòd si nō conuersi fueritis, omnes vos sicut illi peribitis.*

6 *Et dixit parabolā hāc, Ficus erat cuidā quæ plātata erat in vinea eius: & venies quæsiuit in ea fructus, et nō inuenit.*

7 *Et dixit cultori, Ecce, tribus annis veniens quæro fructus in ficu hac, & non inuenio. abscinde eam: quare otiosam reddit terram?*

8 *Et dixit ei cultor, Dimitte eam etiā hoc anno, donec coluero eam, et stercorauero eam.* Mm.i.

[17] Paraphrastes vocem Græcam ἐργασίαν (id est operam) pro operis mercede accepit: quo sensu etiam apud Latinos interdum accipitur.

[18] Vide annota. Marc. 12. 42.

9 Κἂν μὲν ποιήσῃ καρπόν· εἰ δὲ μήγε, εἰς τὸ μέλλον ἐκκόψεις αὐτήν.

Et siquidē tulerit fructū, *dimittes:* sin minus, in futurum excindes eā.

10 Ην δὲ διδάσκων ἐν μιᾷ τῶν συναγωγῶν ἐν τοῖς σάββασι.

Docebat autem in quadam synagoga Sabbatho.

Christus idcirco venit vt nos a Satanæ vinculis liberaret.

11 Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ ἦν πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας ἔτη δέκα καὶ ὀκτώ· καὶ ἦν συγκύπτουσα, καὶ μὴ δυναμένη ἀνακύψαι εἰς τὸ παντελές.

Et ecce, mulier adfuit habens spiritum inualetudinis *ab* annis decē & octo: erátque incurua, nec prorsus *sese* poterat recuruare.

12 Ιδὼν δὲ αὐτὴν ὁ Ιησοῦς, προσεφώνησε, καὶ εἶπεν αὐτῇ, Γύναι, ἀπολέλυσαι τῆς ἀσθενείας σου.

Ipsam autem quum vidisset Iesus aduocauit, & dixit ei, Mulier absoluta es ab inualetudine tua.

13 Καὶ ἐπέθηκεν αὐτῇ τὰς χεῖρας· καὶ παραχρῆμα ἀνωρθώθη, καὶ ἐδόξαζε τὸν Θεόν.

Et imposuit ei manus: & illico surrecta est, & glorificabat Deum.

14 Αποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος, ἀγανακτῶν ὅτι τῷ σαββάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ Ιησοῦς, ἔλεγε τῷ ὄχλῳ, Εξ ἡμέραι εἰσὶν ἐν αἷς δεῖ ἐργάζεσθαι· ἐν ταύταις οὖν ἐρχόμενοι θεραπεύεσθε, καὶ μὴ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου.

Respondens autē præfectus synagogæ, indignans quòd Sabbatho sanasset Iesus, dixit turbæ, Sex dies sunt quibus oportet operari: his ergo *diebus* venite & sanamini, & non die Sabbathi.

Viua hypocrisis imago, & eiusdē merces.

15 Απεκρίθη οὖν αὐτῷ ὁ Κύριος, καὶ εἶπεν, Υποκριτὰ, ἕκαστος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βοῦν αὐτοῦ ἢ τὸν ὄνον ἀπὸ τῆς φάτνης, καὶ ἀπαγαγὼν ποτίζει;

Respondit ergo ei Dominus, & dixit, Hypocrita, vnusquisq; vestrū Sabbatho nónne soluit bouem suum aut asinam à præsepi, & ducit aquatum?

16 Ταύτην δὲ, θυγατέρα Αβραὰμ οὖσαν, ἣν ἔδησεν ὁ σατανᾶς ἰδοὺ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;

Hanc autem filiam Abrahæ, quā vinxerat Satanas ecce decem & octo annos, non oportuit à vinculo isto solui die Sabbathi?

17 Καὶ ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ, κατῃσχύνοντο πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἔχαιρεν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐνδόξοις τοῖς γινομένοις ὑπ' αὐτοῦ.

Et quum hæc diceret, pudore afficiebātur omnes qui se opponebant ei: sed tota turba gaudebat super omnibus gloriosis rebus quæ fiebant ab eo.

Matth. 13. 31
marc. 4. 31

18 Ελεγε δὲ, Τίνι ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; καὶ τίνι ὁμοιώσω αὐτήν;

¶Dixit autē *Iesus*, Cui rei similē est regnum Dei? & cui illud assimilabo.

Dominus regnum suum à tenuibus principiis inchoat, vt insperati progressus potentiam eius melius illustrent.

19 Ομοία ἐστὶ κόκκῳ σινάπεως, ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔβαλεν εἰς κῆπον ἑαυτοῦ· καὶ ηὔξησε, καὶ ἐγένετο εἰς δένδρον μέγα, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατεσκήνωσεν ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ.

Simile est grano sinapis, quod acceptum quispiam misit in hortum suum: & creuit, & euasit in arborē magnam, & volucres cæli nidulati sunt in eius ramis.

9 ואן עבדת פארא ואן לא למא חי תפסקיה :

Et si fecerit fructus[relinques:] et si non,cur viueret ? abscindes eam.

10 כד דין [a]מלף ישוע בשבתא בחדא מן כנושתא :

Quum autem doceret Ieschua in sabbatho in vna ex synagogis,

11 אית הות תמן אנתתא דאית הות לה רוחא [b]דכורהנא שנין תמנ־עסרא [c]וכפיפא הות ולא משכחא הות [d]דתתפשטי [e]לגמר :

Erat ibi mulier cui fuerat spiritus infirmitatis annis duodecim, & curua erat, nec poterat sese extendere prorsus.

12 [f]חזה דין ישוע [g]וקרה ואמר לה אנתתא [h]שריתי מן [i]כורהנכי :

Vidit autem eam Ieschua, et vocauit eam, ac dixit ei, Mulier, soluta sis ab infirmitate tua.

13 [k]וסם [l]אידה עלידה ומחדא אתפשטת ושבחת לאלהא :

Et posuit manũ suam super eã: & cõfestim extendit sese, et glorificauit Deum.

14 ענא דין רב כנושתא כד [m]מתחמת על [n]דאסי בשבתא ישוע ואמר לכנשא שתא אנון יומין דבהון [o]ולא למפלח בהון [p]הויתון [q]אתין [r]מתאסין ולא ביומא דשבתא :

Respondit autem princeps synagogæ, quum irasceretur eo quòd sanaret in sabbatho Ieschua: & dixit turbis, Sex dies in quibus oportet operari: in eis venientes sanemini, non autem in die sabbathi.

15 ישוע דין ענא ואמר לה נסב [s]באפא חד חד מנכון בשבתא לא [t]שרא [u]תורה או חמרה מן [x]אוריא [y]ואזל [z]משקא :

Ieschua autẽ respõdit, et dixit ei, [1] Assumẽs vultũ, [2] vnusquisque vestrũ in sabbatho nonne soluit bouẽ suum, aut asinum suum à præsepi, & abiens præbet potum[ei?]

16 הדא דין דברתה הי דאברהם ואסרה אכל־קרצא הא תמנ־עסרא [aa]שנין לא [bb]ולא חוא [cc]דתשתרא מן הנא אסוריא ביומא דשבתא :

Hæc autem quæ filia est Abrahami, et ligauerat eam [3] accusator, ecce, octodecim annos, non oportebat solui ab hoc vinculo in die sabbathi?

17 וכד הלין אמר הוא [dd]בהתין הוו כלהון אילין [ee]דקימין הוו לקובלה וכלה עמא [ff]חדא הוא בכלהין [gg]תמיהתא דהוין הוי [hh]באידה :

Et quum hæc diceret, erubescebant omnes qui stabant contra eum. Et totus populus lætabatur in omnibus mirabilibus quæ fiebant per [4] manum eius.

18 אמר הוא דין ישוע למנא [ii]דמיא מלכותא דאלהא ולמנא אדמיה :

Dicebat autẽ Ieschua, Cui simile est regnum Dei, & cui aßimilabo illud?

19 דמיא [kk]לפרדתא [ll]דחרדלא הי דנסב גברא [mm]ארמיה [nn]בגנתה [oo]ורבת והות [pp]אילנא רבא ופרחתא דשמיא [qq]אקנת [rr]בסוכיה :

Simile est [5] grano sinapis quod quũ accepisset homo iecit ipsum in hortum suum: et creuit, et factum est arbor magna, et volucres cæli nidificatæ sunt in ramis eius.

a אלף
b כרה
c כפף
d פשט
e לגמר כמו לגמרי :
f חזא
g קרא
h שרא
i כרה
k סים
l יד
m חמת מן חמא טעמו יתמלא חמה
n אסא
o ולא כמו ראוי או צריך :
p הוא
q אתא
r אסא
s אנף
t שרא
u תור
x ארת
y אזל
z שקא
aa שנה :
bb ולא כמו ראוי או צריך :
cc שרא
dd בהת
ee קום
ff חדא
gg תמה
hh יד
ii דמה
kk פרד
ll חרדל
mm רמה
nn גנן
oo רבא
pp אילן
qq קנן
rr סוך טעמו ענף :

1 Vide Matth. 6 in principio.
2 Ad verb. Vnus vnus. Hebraism.
3 Vide Matth. 4 in principio.
4 Pro, Per eum, Hebraismus.
5 Vide de magnitudine sinapis quod crescebat in Iudæa, Matth. 13.32

תוב

Matth.13.33

Καὶ πάλιν εἶπε, Τίνι ὁμοιώσω τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ; 20

Ὁμοία ἐστὶ ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἐνέκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως οὗ ἐζυμώθη ὅλον. 21

Matth.9.35 marc.6.6

Καὶ διεπορεύετο κατὰ πόλεις καὶ κώμας διδάσκων, καὶ πορείαν ποιούμενος εἰς Ἱερουσαλήμ. 22

Εἶπε δέ τις αὐτῷ, Κύριε, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι; Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς, 23

Matth.7.13

Ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς πύλης· ὅτι πολλοί, λέγω ὑμῖν, ζητήσουσιν εἰσελθεῖν, καὶ οὐκ ἰσχύσουσιν. 24

Ἀφ' οὗ ἂν ἐγερθῇ ὁ οἰκοδεσπότης, καὶ ἀποκλείσῃ τὴν θύραν, καὶ ἄρξησθε ἔξω ἑστάναι, καὶ κρούειν τὴν θύραν, λέγοντες, Κύριε, Κύριε, ἄνοιξον ἡμῖν· καὶ ἀποκριθεὶς ἐρεῖ ὑμῖν, Οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ. 25

Τότε ἄρξεσθε λέγειν, Ἐφάγομεν ἐνώπιόν σου, καὶ ἐπίομεν, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ἡμῶν ἐδίδαξας. 26

Matth.7.23 & 25.41 Psal.3.13

Καὶ ἐρεῖ, Λέγω ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ· ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ πάντες οἱ ἐργάται τῆς ἀδικίας. 27

Ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ὅταν ὄψησθε Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ πάντας τοὺς προφήτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω. 28

Καὶ ἥξουσιν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου· καὶ ἀνακλιθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. 29

Matth.19.30 & 20.16 marc.10.31

Καὶ ἰδού, εἰσὶν ἔσχατοι οἳ ἔσονται πρῶτοι, καί εἰσι πρῶτοι οἳ ἔσονται ἔσχατοι. 30

Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθόν τινες Φαρισαῖοι, λέγοντες αὐτῷ, Ἔξελθε, καὶ πορεύου ἐντεῦθεν· ὅτι Ἡρώδης θέλει σε ἀποκτεῖναι. 31

Καὶ

‖Et rursum dixit, Cui rei assimilabo regnum Dei?

‖Simile est fermēto quod acceptū mulier condidit in farinæ satis tribus, vsquequo fermētaretur tota.

‖Transibat igitur singulas vrbes & vicos, docens, & iter faciēs Hierosolymam.

Dixit autē ei quidā, Domine, nū pauci sunt qui seruentur? Ipse verò dixit eis,

‖Cōtendite intrare per angustam portā: quia multi, dico vobis, studebunt intrare, & non poterunt:

In eos qui dum malunt cum multis errare quàm cū paucis rectè incedere, tādem tarditate sua à regno Dei excluduntur.

Ex quo *videlicet* surrexerit pater familiâs, & occluserit ostium, & cœperitis foris stare, & pulsare ostium, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis. qui respondens dicet vobis, Nescio vnde vos sitis.

Tunc incipietis dicere, Edimus in tuo conspectu, & bibimus, & in plateis nostris docuisti.

Frustra est in Ecclesia qui non est ex Ecclesia, quod vita puritas ostendit.

‖Et dicet, Dico vobis, nescio vnde vos sitis: ‖abscedite à me omnes qui facitis quod iniustum est.

Illic erit fletus & stridor dentiū, quum videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.

Reiectio Iudæorum & Gentium vocatio prædicitur.

Tunc venient *multi* ab oriente & occidente, & borea & austro: & discumbent in regno Dei.

‖Et ecce, sunt vltimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt vltimi.

Eo ipso die accesserunt quidam Pharisæorum, dicentes ei, Exi, & abi hinc: nam Herodes vult te trucidare.

Pergendum in vocationis cursu, per medios seu veros seu fictos terrores.

Tunc

a רמה	תוב אמר ישוע למנא [a]אדמיה למלכותא דאלהא :	20	*Rursus dixit Ieschua, Cui aßimilabo regnum Dei?*	
b דמה c סאה d חמע כפו המץ :	[b]דמיא לחמירא הו דנסברת אנתתא טמרת בקמחא דתלת [c]סאין עד־מא דכלה [d]חמע :	21	*Simile est fermento, quod quũ accepisset mulier recondidit in farina trium satorum, donec totum fermentaretur.*	
e רדא f אלף אלף g אזל	[e]ורדא הוא בקוריא ובמדינתא כד [f]מלף [g]ואזל לאורשלם :	22	*Et iter faciebat per pagos & per ciuitates docẽs: et abiit Vrischelem.*	
h שאל i חיא	[h]שאלה דין אנש דאן זעורין אנון אילין [i]דחאין :	23	*Interrogauit autem eum quidam, num pauci sint [6] qui seruentur.*	6 Ad verbum, Qui viuant.
k כתש l עול m אלץ n סגא o בעא p עול	ישוע דין אמר להון [k]אתכתשו [l]למעל בתרעא [m]אליצא אמר אנא לכון גיר [n]דסגיאא [o]יבעון [p]למעל ולא ישכחון :	24	*Ieschua autem dixit eis, Cõtendite intrare per angustam portã. Dico enim vobis quòd multi quærẽt intrare, & non inuenient.*	
q קום r אחד s הוא t קום u נקש x שרא y אמר	מן שעתא [q]דיקום מרא ביתא [r]ויאחוד תרעא [s]ותהוון [t]קימין לבר [u]ונקשין בתרעא [x]ותשרון [y]למאמר מרן מרן פתח לן ויענא הו ויאמר אמר אנא לכון דלא ידע אנא [z]אימכא אנתון :	25	*Et ex ea hora qua surget dominus domus, & claudet portã, & eritis stãtes foris, et pulsantes ad portã, et incipietis dicere, Domine noster, Domine noster, aperi nobis: & respõdebit ipse, & dicet, Dico vobis quòd nõ noui vos vnde sitis.*	
z אימכא ר״ל אי מוה : aa שרא bb אכל cc שתא dd שוק ee אלף	[aa]ותשרון למאמר קדמך [bb]אכלן [cc]ואשתין [dd]ובשיקין [ee]אלפת :	26	*Et incipietis dicere, Coram te comedimus et bibimus, & in plateis nostris docuisti.*	
	ויאמר לכון לא ידע אנא לכון אימכא אנתון פרוקו לכון מני פלחי שוקרא :	27	*Et dicet vobis, Non noui vos vnde sitis: discedite à me operarii mendacii.*	
ff בכא gg שין hh חזא	תמן יהוא [ff]בכיא וחורק [gg]שנא כד [hh]תחזון לאברהם ולאיסחק וליעקוב ולכלהון נביא במלכותא דאלהא אנתון דין תהוון [ii]מפקין לבר :	28	*Ibi erit fletus et stridor dentium, quum videritis Abraham, Ischack & Iaakub, et omnes Prophetas in rẽgno Dei, vos autem eritis eiecti foras.*	
ii נפק kk אתא ll דנח mm ערב nn תימן oo גרביא כמו גרביתא שטעס צפון: pp סמך	[kk]ויאתון מן [ll]מדינחא ומן [mm]מערבא ומן [nn]תימנא ומן [oo]גרביא [pp]ויסתמכון במלכותא דאלהא :	29	*Et venient ab oriente & ab occidente, & ab austro, & [7] ab aquilone & discumbent in regno Dei.*	7 גרביא rara vox, sedquæ tamẽ repetiatur in Prouerb. 25. 23 paulo mutata nominis forma pro aquilone. In paraphraste Chaldæo רוחא גרבישא ventus aquilonis &c.
	והא אית אחריא דיהוון קדמיא ואית קדמיא דיהוון אחריא :	30	*Et ecce sunt vltimi qui erunt primi, et sunt primi qui erunt vltimi.*	
qq נפק rr אזל ss סכא כמו סכה : tt צבא u קטל	בה בחו יומא קרבו אנשא מן פרישא ואמרין לה [qq]פוק [rr]זל לך [ss]מכא מטול דהרודס [tt]צבא [u]למקטלך :	31	*In eo ipso die accesserunt quidã ex Pharisæis, & dixerũt ei, Exi, abi hinc, quoniã Hiraudis vult interficere te.*	

32 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ, Ἰδού, ἐκβάλλω δαιμόνια, καὶ ἰάσεις ἐπιτελῶ σήμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι.

33 Πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι· ὅτι οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἱερουσαλήμ.

Matth. 23. 37

34 Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις τὴν ἑαυτῆς νοσσιὰν ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε;

35 Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. ἀμὴν δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ μή με ἴδητε, ἕως ἂν ἥξῃ ὅτε εἴπητε, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

Κεφάλαιον ιδ

1 ΚΑΙ ἐγένετο ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς οἶκόν τινος τῶν ἀρχόντων τῶν Φαρισαίων σαββάτῳ φαγεῖν ἄρτον, καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατηρούμενοι αὐτόν.

2 Καὶ ἰδού, ἄνθρωπός τις ἦν ὑδρωπικὸς ἔμπροσθεν αὐτοῦ.

3 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς τοὺς νομικοὺς καὶ Φαρισαίους, λέγων, Εἰ ἔξεστι τῷ σαββάτῳ θεραπεύειν;

4 Οἱ δὲ ἡσύχασαν. Καὶ ἐπιλαβόμενος ἰάσατο αὐτόν, καὶ ἀπέλυσε.

5 Καὶ ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτούς, εἶπε, Τίνος ὑμῶν ὄνος ἢ βοῦς εἰς φρέαρ ἐμπεσεῖται, καὶ οὐκ εὐθέως ἀνασπάσει αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;

6 Καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἀνταποκριθῆναι αὐτῷ πρὸς ταῦτα.

7 Ἔλεγε δὲ πρὸς τοὺς κεκλημένους παραβολήν, ἐπέχων πῶς τὰς πρωτοκλισίας ἐξελέγοντο· λέγων πρὸς αὐτούς,

Ὅταν

Tunc ait eis, Profecti dicite vulpi illi, Ecce, eiiciam dæmonia, & sanationes peragam hodie & cras, & tertia die consummabor.

Veruntamen oportet me hodie & cras & perendie iter facere: quia fieri non potest vt Propheta pereat extra Hierusalem.

Nusquam crudeliores piorum hostes quàm qui versantur intra ipsum Ecclesiæ sacrarium: sed Deus videt, & suo tempore requiret.

Hierusalem, Hierusalē, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui cogere liberos tuos, quemadmodum gallina pulliciē suam sub alas, & noluistis?

Ecce, relinquitur vobis domus vestra deserta. Amen autem dico vobis, non videbitis me vsquedum venerit *tempus* quū dicatis, Benedict⁹ qui venit in nomine Domini.

Cap. XIIII.

ET factum est, quū venisset domum cuiusdam ex primoribus Pharisæis Sabbatho ad capiēdum cibum, ipsi obseruabant eum.

Ne Sabbathi quidē lex officia charitatis debuit impedire.

Et ecce, quidam hydropicus erat coram eo.

Tum respondens Iesus dixit Legis interpretib⁹ & Pharisæis in hæc verba, Licétne sanare Sabbatho?

Ipsi verò tacuerunt. Tum ipse prehēsum eum sanauit, & dimisit.

Et respondens eis, dixit, Quis vestrûm, *si ipsius* asinus aut bos in puteum incidat, non statim extrahet eum die Sabbathi?

Et non poterant ei ex aduerso ad ista respondere.

Dixit autem parabolā iis qui vocati fuerant, attendens quomodo primos accubitus eligerent: dicēs eis,

Arrogantiæ merces, ignominia: vere autem modestiæ, gloria

Quum

32 אמר להון ישוע זלו אמרו [b]לתעלא
הנא דהא [c]מפק אנא [d]שדא [e]ואסותא
עבד אנא יומנא ומחר וליומא ד
דתלתא [f]משתמלא אנא ׃

[a] אזל [b] תעל [c] נפק [d] שיד [e] אסא [f] מלא

32 *Dixit ei Ieschua, Abite, dicite vulpi illi, Ecce, eiicio dæmonia, et sanationes facio hodie & cras, & die tertio compleor.*

33 ברם [g]ולא לי דיומנא ומחר [h]אסעור
וליומא אחרנא [i]איזל מטול דלא
משכחא דנביא [k]יאבד לבר מן
אורשלם ׃

[g] ולא כמו צריך: [h] סער ר"ל פעל: [i] אזל [k] אבד

33 *Veruntamen oportet me hodie et cras operari, & die alio ibo: quia non potest fieri vt Propheta pereat extra Vrischelem.*

34 אורשלם אורשלם קטלת נביא
ורגמת לאילין דשליחין לותה כמא
[l]זבנין [m]צבית למכנשו בניכי איך
תרנגולתא דכנשא [n]פרוגיה תחית
גפיה ולא צביתון ׃

[l] זבן כמו זמן: [m] צבא [n] פרוגיה ר"ל גווליה בן פרג:

34 *Vrischelem, Vrischelẽ, interfectrix Prophetarum, et lapidatrix eorum qui missi sunt ad se, quoties volui cõgregare filios tuos, quemadmodũ gallina quæ cõgregat pullos suos sub alas suas, & noluistis?*

35 הא [o]משתבק לכון ביתכון חרבא
אמר אנא לכון גיר דלא [p]תחזונני
עדמא דתאמרון בריך הו דאתא
בשמה דמריא ׃

[o] שבק [p] חזא

35 *Ecce, relinquitur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis quòd nõ videbitis me, donec dicatis, Benedictus est qui venit in nomine Domini.*

קפלאון יד

Cap. XIIII.

1 והוא דכד [q]על לביתא דחד מן
[r]רישא דפרישא דיאכול לחמא ביומא
דשבתא והנון נטרין הוו לה ׃

[q] עול [r] ראש

1 *ET factum est quum ingrederetur in domum cuiusdam ex principibus Pharisæorum in die sabbathi: & ipsi obseruabant eum.*

2 והא גברא חד [s]דכניש הוא מיא
אית הוא קדמוהי ׃

[s] כניש מיא הוא שקורין בלעז הדרופכוס:

2 *Et ecce, homo quidam [1] hydropicus erat ante eum.*

3 וענא ישוע ואמר לספרא ולפרישא
דאן שליט בשבתא [t]למאסיו ׃

[t] אסא

3 *Et [2] respõdit Ieschua, et dixit Legisperitis ac Pharisæis, Num licet in sabbatho sanare?*

4 הנון דין שתקו [u]ואחדה הו [x]ואסיה
[y]ושריהי ׃

[u] אחד [x] אסא [y] שרא

4 *Ipsi verò tacuerũt. Et apprehẽdit eũ ipse, & sanauit eum: ac dimisit eum.*

5 ואמר להון מנו מנכון [z]דיפל ברה
או [aa]תורה [bb]בברא ביומא דשבתא ולא
מחדא [cc]דלא [dd]מסק לה ׃

[z] נפל [aa] תור [bb] בור [cc] דלא [dd] נסק

5 *Et dixit eis, Quis ex vobis, cuius ceciderit filius aut bos in puteum in die sabbathi, et non statim hauriens extrahit eum?*

6 ולא אשכחו [ee]למתל לה פתגמא
על הדא ׃

[ee] בתל כמו נתן:

6 *Et non potuerunt ei dare responsum ad hoc.*

7 ואמר הוא מתלא לות הנון
דמזמנין תמן על דחזא הוא להון
[ff]דמגבין דוכיתא דריש סמכא ׃

[ff] גבא

7 *Et dicebat parabolã ad eos qui inuitati erant illic, eo quòd videbat eos quòd deligerent loca primi accubitus.*

1 Ad verbum, Qui congregauerat aquas. Ita describitur qui hydrope laborat. Nã solet eo morbo laboranti aqua inter cutem nasci, qua turget eius corpus: vnde morbus iste à Latinis dicitur intercus.

2 Respõdere, pro Loqui accipitur: vt sæpissimè in Veteri testamento.

Ὅταν κληθῇς ὑπό τινος εἰς γάμους, 8 μὴ κατακλιθῇς εἰς τὴν πρωτοκλισίαν· μήποτε ἐντιμότερός σου ᾖ κεκλημένος ὑπ' αὐτοῦ·

Quum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbito primo loco: ne fortè honoratiòr te sit vocatus ab eo:

Καὶ ἐλθὼν ὁ σὲ καὶ αὐτὸν καλέσας, 9 ἐρεῖ σοι, Δὸς τούτῳ τόπον· καὶ τότε ἄρξῃ μετ' αἰσχύνης τὸν ἔσχατον τόπον κατέχειν.

Et is qui te & illum vocauit, veniens dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum pudore vltimũ locum obtinere.

Prou.25.7

Ἀλλ' ὅταν κληθῇς, πορευθεὶς ἀνάπεσον εἰς τὸν ἔσχατον τόπον· ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὁ 10 κεκληκώς σε, εἴπῃ σοι, Φίλε, προσανάβηθι ἀνώτερον. τότε ἔσται σοι δόξα ἐνώπιον τῶν συνανακειμένων σοί.

‖Sed quum vocatus fueris, vade discubitum in vltimum locum, vt quum venerit qui te vocauit, dicat tibi, Amice, ascende superius. Tũc erit tibi gloria in cõspectu eorum qui tecum discumbunt.

Infrà, 18.14 matth. 13.12

Ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθή- 11 σεται· καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.

‖Nam omnis qui se extollit, deprimetur: & qui se depresserit, extolletur.

Tob.4.7 prouer.3.9

Ἔλεγε δὲ καὶ τῷ κεκληκότι αὐτὸν, 12 Ὅταν ποιῇς ἄριστον ἢ δεῖπνον, μὴ φώνει τοὺς φίλους σου, μηδὲ τοὺς ἀδελφούς σου, μηδὲ τοὺς συγγενεῖς σου, μηδὲ γείτονας πλουσίους· μήποτε καὶ αὐτοί σε ἀντικαλέσωσι, καὶ γένηταί σοι ἀνταπόδομα.

Dicebat autẽ etiam ei qui ipsum vocauerat, ‖Quum facis prãdium aut cœnam, ne vocato amicos tuos, neque fratres tuos, neq; cognatos tuos, neque vicinos diuites: nequando & ipsi te vicissim vocent, ac retribuatur tibi gratia.

In eos qui sua vel ambitiosè vel compẽsationis spe profundunt, quum charitas Christiana in Dei tantùm gloriam, & vsum proximi respiciat.

Ἀλλ' ὅταν ποιῇς δοχὴν, κάλει πτω- 13 χοὺς, ἀναπήρους, χωλοὺς, τυφλούς.

Sed quum facis epulũ, voca pauperes, mancos, claudos, cæcos.

Καὶ μακάριος ἔσῃ· ὅτι οὐκ ἔχουσιν 14 ἀνταποδοῦναί σοι· ἀνταποδοθήσεται γάρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων.

Et beatus eris: quia non possunt *gratiã* retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorũ.

Ἀκούσας δέ τις τῶν συνανακειμέ- 15 νων ταῦτα, εἶπεν αὐτῷ, μακάριος ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ.

Hæc autem quum audisset quidam ex iis qui simul accumbebant, dixit ei, Beatus qui comedet panem in regno Dei.

Adeo insanit maxima etiam eorũ pars quibus Deus seipsũ patefecit, vt quæ à Deo nacti sunt adiumenta, in impedimẽta sponte conuertãt.

Matth.22.2 apoc.19.9

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Ἄνθρωπός τις ἐ- 16 ποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ ἐκάλεσε πολλούς·

Ipse autem dixit ei, ‖Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos:

Καὶ ἀπέστειλε τὸν δοῦλον αὐτοῦ 17 τῇ ὥρᾳ τοῦ δείπνου εἰπεῖν τοῖς κεκλημένοις, Ἔρχεσθε, ὅτι ἤδη ἕτοιμά ἐστι πάντα.

Misitque seruum suum hora cœnæ vt diceret vocatis, Venite, quia iam parata sunt omnia.

Καὶ ἤρξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖ- 18 σθαι πάντες. Ὁ πρῶτος εἶπεν - - - αὐτῷ,

Et omnes cœperunt vno *ore se* excusare. Primus dixit - - - ei,

8 אמתי [a]דמזדמן אנת מן אנש לבית [b]משתותא לא [c]תאזל [d]תסתמך לך בריש סמכא דלמא יהוא מזמן תמן אנש [e]דמיקר מנך :

Quum inuitaris ab aliquo in domo conuiuii, ne abiens accumbas in primo accubitu. ne sit inuitatus ibi aliquis qui honoratior sit quàm tu:

[a] זמן [b] שתא [c] אזל [d] סמך [e] יקר

9 [f]ויאתא הו מן דלך ולה קרא ויאמר לך [g]דהב דוכתא להנא [h]ותבהת כד [i]קאם אנת [k]ואחד אנת דוכתא אחריתא :

Et veniat is qui te & illum vocauit, ac dicat tibi, Da locum huic: & erubescas dum surgis, et capis locum alium.

[f] אתא [g] יהב [h] בהת [i] קום [k] אחד

10 אלא מא [l]דאזדמנת [m]זל [n]אסתמך לך בחרתא דמא [o]דאתא הו [p]דקרך יאמר לך רחמי [q]אתעלא לעל [r]ואסתמך ותהוא לך תשבוחתא קדם כלהון דסמיכין עמך :

Sed quum inuitatus es, vade, & accumbe in vltimo, vt quum venerit is q. vocauit te, dicat tibi, Amice mi, ascende superius, & accumbe. Et erit tibi gloria coram omnibus qui accūbunt tecum.

[l] זמן [m] אזל [n] סמך [o] אתא [p] קרא [q] עלא [r] סמך

11 מטול דכל [s]דירים נפשה [t]יתמכך וכל [u]דימך נפשה [x]יתתרים :

[3] Quia omnis qui extulerit seipsum, deprimetur: et omnis qui depresserit seipsum extolletur.

[s] רום [t] מכך [u] מכך [x] רום

12 אמר דין להו [y]דקריהי מא דעבד אנת [z]שרותא או [aa]חשמיתא לא תהוא קרא רחמיך אף לא אחיך או [bb]אחיניך ולא [cc]שבביך עתירא דלמא אף הנון [dd]יקרונך ויהוא לך פורענא הנא :

Dixit verò ei qui vocauerat se, Quū facis conuiuium aut cœnam, ne vocaueris amicos, nec etiā fratres tuos, aut cognatos tuos, neque vicinos tuos diuites: ne etiam ipsi vocent te, et sit tibi retributio hæc.

[y] קרא [z] שרא [aa] חשמיתא הוא משתת הלילה : [bb] אחיניך הם הקרובים : [cc] שבביך ר״ל שכניך : [dd] קרא

13 אלא מא דעבד אנת [ee]קובלא [ff]קרי [gg]למסכנא [hh]סגיפא [ii]חגיסא [kk]סמיא :

Sed quum facis [4] conuiuium, voca pauperes, afflictos, claudos, cæcos.

[ee] קובלא ר״ל משתה : [ff] קרא [gg] סכן [hh] סגף [ii] חגס [kk] סמא

14 [ll]וטוביך דלית להון [mm]דיפרעונך יהוא גיר פורענך [nn]בקימא דזדיקא :

Et beatus eris: quia nō est eis quod retribuant tibi: erit enim retributio tua in resurrectione iustorum.

[ll] טוב [mm] פרע [nn] קום

15 כד שמע דין חד מן הנון דסמיכין הלין אמר לה [oo]טובוהי למן [pp]דיאכול לחמא במלכותה דאלהא :

Quum audiuisset autem hæc quidā ex eis qui accumbebant, dixit ei, Beatus is qui comederit panem in regno Dei.

[oo] טוב [pp] אכל

16 אמר לה ישוע גברא חד עבד [qq]חשמיתא רבתא [rr]וקרא [ss]לסגיאא :

Dixit ei Ieschua, Homo quidā fecit cœnā magnam, et vocauit multos:

[qq] חשמיתא הוא משתה הלילה : [rr] קרא [ss] סגא

17 ושדר עבדה בעדנא דחשמיתא דיאמר לאילין [tt]דקרין הא כל [uu]מדם [xx]מטיב לכון [yy]תו :

Et misit seruum in tempore cœnæ, vt diceret iis qui vocati erant, Ecce, omnia parata sunt vobis, venite.

[tt] קרא [uu] מדם כמו מרעם : [xx] טיב [yy] אתא

18 [zz]ושריו מן חד כלהון [a]למשתאלו אמר

Et cœperunt [5] ab vno omnes excusare, ei

[zz] שרא [a] שאל

3 Moralis est sententia sæpe ab antiquis Hebræis doctoribus repetita. In Talmud in volumine סוטא, id est De suspecta vxore cap. המקנא (id est zelotypus) his verbis legitur, כל אדם שיש בו גסות רוח לסוף מתמעט Id est, Omnis homo in quo est tumor spiritus, in fine diminuitur.

4 קובלא quo vsus est quoque suprà cap. 5. 29 quod ideo notare volui, quia vox rara est.

5 Pro A primo. Hebr. frequens Vnus pro Primo.

αὐτῷ, Ἀγρὸν ἠγόρασα, καὶ ἔχω ἀνάγκην ἐξελθεῖν καὶ ἰδεῖν αὐτόν· ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρῃτημένον.

19 Καὶ ἕτερος εἶπε, Ζεύγη βοῶν ἠγόρασα πέντε, καὶ πορεύομαι δοκιμάσαι αὐτά· ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρῃτημένον.

20 Καὶ ἕτερος εἶπε, Γυναῖκα ἔγημα, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναμαι ἐλθεῖν.

21 Καὶ παραγενόμενος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἀπήγγειλε τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ταῦτα. τότε ὀργισθεὶς ὁ οἰκοδεσπότης εἶπε τῷ δούλῳ αὐτοῦ, Ἔξελθε ταχέως εἰς τὰς πλατείας καὶ ῥύμας τῆς πόλεως, καὶ τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀναπήρους καὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς εἰσάγαγε ὧδε.

22 Καὶ εἶπεν ὁ δοῦλος, Κύριε, γέγονεν ὡς ἐπέταξας, καὶ ἔτι τόπος ἐστί.

23 Καὶ εἶπεν ὁ κύριος πρὸς τὸν δοῦλον, Ἔξελθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμούς, καὶ ἀνάγκασον εἰσελθεῖν, ἵνα γεμισθῇ ὁ οἶκός μου.

24 Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων γεύσεταί μου τοῦ δείπνου.

25 Συνεπορεύοντο δὲ αὐτῷ ὄχλοι πολλοί· καὶ στραφεὶς εἶπε πρὸς αὐτούς,

Suprà, 9, 23 matth. 10, 37 & 16. 24

26 Εἴ τις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὰς ἀδελφάς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, οὐ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι.

Matth. 10. 38 & 16. 24 marc. 8. 34

27 Καὶ ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής.

28 Τίς γὰρ ἐξ ὑμῶν, θέλων πύργον οἰκοδομῆσαι, οὐχὶ πρῶτον καθίσας ψηφίζει τὴν δαπάνην, εἰ ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτισμόν;

Ινα

ei, Agrum emi, & necesse habeo exire & eum inspicere: rogo te, habe me excusatum.

19 Et alter dixit, Iuga boum emi quinque, & proficiscor ad probãdũ ea: rogo te, habe me excusatũ.

20 Et alius dixit, Vxorem duxi, & propterea non possum venire.

21 Quum igitur seruus aduenisset, annuntiauit ista domino suo. Tũc iratus paterfamiliâs dixit seruo suo, Abi citò in plateas & vicos vrbis, & pauperes ac mancos, claudósque & cæcos huc introducito.

22 Et ait seruus, Domine, factũ est vt imperasti, & adhuc locus est.

23 Tunc ait dominus seruo, Abi in vias & sepes, & coge ingredi, vt impleatur domus mea.

24 Dico enim vobis neminem virorum illorum qui vocati fuerant, gustaturum cœnam meam.

25 Ibat autem turba multa cum eo: & conuersus dixit eis,

26 ‖Siquis venit ad me, & non odit patrem suum & matrem, & vxorem & liberos, & fratres & sorores, atque adeo etiam animam suã, non potest meus esse discipulus.

Affectus etiam per se laudabiles cogendi in ordinem, si pietas supereminet.

27 ‖Et quisquis non portat crucem suam, & *non* sequitur me, non potest meus esse discipulus.

28 Quis enim ex vobis, si velit turrim ædificare, non prius sedens cõputat sumptus, an habeat quæ ad perfectionem *operis requiruntur?*

Christi veros sectatores oportet ædificare simulac pugnare: ac proinde ad quasuis ærumnas perferendas tempestiuè esse compositos.

Ne

אמר לה קדמיא קריתא [a]זבנת [b]ואליץ אנא [c]דאפוק [d]אחזיה [e]בעא אנא מנך שבוקיני [f]דמשתאל אנא :

Dixit ei primus, Agrum emi, & cogor vt exiẽs videam eum: peto abs te, permitte mihi vt sim excusatus.

[a] זבן [b] אלץ [c] נפק [d] חזא [e] בעא [f] טעם משתאל כמו מתנצל :

19 אחרנא אמר חמשא [g]זוגין [h]תורא [i]זבנת [k]ואזל אנא [l]דאבקא אנון בעא אנא מנך שבוקיני [m]דמשתאל אנא :

Alius dixit, Quinque iuga boum emi, & abeo vt probem ea: peto abs te, permitte mihi vt excusatus sim.

[g] זוג [h] תור [i] זבן [k] אזל [l] טעם בקא כמו בחן: [m] משתאל ר"ל מתנצל :

20 אחרנא אמר אנתתא [n]נסבת ומטול הדא לא משכח אנא [o]דאתא :

Alius dixit, Vxorem duxi, et propter hoc non possum venire.

[n] נסב [o] אתא

21 [p]ואתא הו עבדא ואמר למרה הלין הידין רגז מרא ביתא ואמר לעבדה [q]פוק בעגל [r]לשוקא ולקריתא דמדינתא [s]ואעל לכא [t]למסכנא [u]ולמכאבא [x]ולמחגרא [y]ולעוירא :

Et venit ille seruus, & dixit domino suo hæc. Tunc iratus est dominus, et dixit seruo suo, Exi cũ festinatione in plateas, & in pagos ciuitatis, & introducito huc pauperes et dolore affectos, claudos et cæcos.

[p] אתא [q] נפק [r] שוק [s] עול [t] סכן [u] מכך [x] חגר [y] עור

22 ואמר עבדא מרי הוא איך דפקדת [z]ותוב אית אתרא :

Et dixit seruus, Domine mi, factũ est sicut præcepisti, et adhuc est locus.

[z] תוב

23 ואמר מרא לעבדה [aa]פוק לאורחתא ולבירת [bb]סיגא [cc]ואלוץ [dd]דיעלון [ee]ויתמלא ביתי :

Et dixit dominus seruus suo, Egredere in vias, et in locum sepium, et coge vt ingrediantur, quò impleatur domus mea.

[aa] נפק [bb] סיג [cc] אלץ [dd] עול [ee] מלא

24 אמר אנא לכון גיר דחד מן חנון אנשא [ff]דקרין הוו לא יטעמון מן [gg]חשמיתי :

Dico enim vobis quòd [6] vnus ex illis hominibus qui vocati fuerant, nõ gustabunt de cœna mea.

[ff] קרא [gg] חשמית הוא משתה הלילה:

6 Id est, Ne vnus quidem eorũ gustabit. Hebraiſ.

25 וכד אזלין הוו עמה כנשא סגיאא [hh]אתפני ואמר להון :

Et quum irent cum eo turbæ multæ conuersus est, & dixit eis,

[hh] פנא

26 מן דאתא לותי ולא סנא לאבוהי ולאמה ולאחוהי ולאחותה ו ולאנתתה ולבנוהי ואף לנפשה תלמידא לא משכח דיהוא לי :

Qui venit ad me, et non odit patrẽ suum et matrem suam, & fratres suos et sorores suas, et vxorem suam & filios suos, et etiam animã suam, discipulus non potest esse mihi.

27 ומן דלא שקל צליבה [ii]ואתא בתרי תלמידא לא משכח ד דיהוא לי :

Et is qui non tollit crucem suam, et [7] venit post me, discipulus non potest esse mihi.

[ii] אתא

7 Id est, Sequitur me. Hebraiſ.

28 מנו גיר מנכון [kk]דצבא [ll]דיבנא מגדלא ולא לוקדם [mm]יתב חשב [nn]נפקתה אן אית לה [oo]למשלמותה :

Quis enim ex vobis qui velit ædificare turrim, & non prius sedens cõputet sumptum suum, num sit ei ad perficiendum ipsam?

[kk] צבא [ll] בנא [mm] יתב [nn] נפק [oo] שלם

דלא

Ne

29 Ἵνα μήποτε θέντος αὐτοῦ θεμέλιον, καὶ μὴ ἰσχύοντος ἐκτελέσαι, πάντες οἱ θεωροῦντες ἄρξωνται ἐμπαίζειν αὐτῷ,

29 Ne, poſtquã poſuerit fundamẽtũ, & nõ potuerit perficere, omnes qui ſpectarint, incipiant ei illudere,

30 Λέγοντες, Ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἤρξατο οἰκοδομεῖν, καὶ οὐκ ἴσχυσεν ἐκτελέσαι.

30 Dicẽtes, Homo iſte cœpit ædificare, & nõ potuit *ædificiũ* perficere.

31 Ἢ τίς βασιλεὺς πορευόμενος συμβαλεῖν ἑτέρῳ βασιλεῖ εἰς πόλεμον, οὐχὶ καθίσας πρῶτον βουλεύεται εἰ δυνατός ἐστιν ἐν δέκα χιλιάσιν ἀπαντῆσαι τῷ μετὰ εἴκοσι χιλιάδων ἐρχομένῳ ἐπ' αὐτόν;

31 Aut quis rex proficiſcens vt committat prælium aduerſus alterum regem, ſedens prius non conſultat an poſſit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit aduerſus ipſum?

32 Εἰ δὲ μήγε, ἔτι αὐτοῦ πόρρω ὄντος, πρεσβείαν ἀποστείλας, ἐρωτᾷ τὰ πρὸς εἰρήνην.

32 Alioquin, quum adhuc ille procul eſt, legatione miſſa, rogat ea quæ ad pacem *pertinent*.

33 Οὕτως οὖν, πᾶς ἐξ ὑμῶν ὃς οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής.

33 Sic ergo, quiſquis veſtrûm nõ valedicit omnibus bonis ſuis, non poteſt meus eſſe diſcipulus.

Matth. 5. 13 marc. 9. 50

34 Καλὸν τὸ ἅλας· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται;

34 ‖Bonus eſt ſal: ſi verò ſal infatuatus fuerit, quo condietur?

35 Οὔτε εἰς γῆν οὔτε εἰς κοπρίαν εὔθετόν ἐστιν· ἔξω βάλλουσιν αὐτό. Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

35 Neque ad terram neque ad ſterquilinium appoſitus eſt: foras eum abiiciunt. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

Diſcipulos Chriſti oportet & ſibi & alus ſapere, alioqui redduntur omnium maximè fatui.

Κεφάλαιον ιε

Cap. XV.

Non deſperandum de iis qui aberrarũt ſed potius de iis imprimis laborandum Chriſti exemplo.

1 Ἦσαν δὲ ἐγγίζοντες αὐτῷ πάντες οἱ τελῶναι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί, ἀκούειν αὐτοῦ.

1 Accedebant autem ad eum omnes publicani & peccatores, vt eum audirent.

2 Καὶ διεγόγγυζον οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, λέγοντες, Ὅτι οὗτος ἁμαρτωλοὺς προσδέχεται, καὶ συνεσθίει αὐτοῖς.

2 Et murmurabant Phariſæi & Scribæ, dicentes, Iſte peccatores recipit, & veſcitur cum eis.

3 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην, λέγων,

3 Ipſe verò loquutus eſt ad eos hãc parabolam, dicens,

Matth. 18. 12

4 Τίς ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα, καὶ ἀπολέσας ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐ καταλείπει τὰ ἐνενηκονταεννέα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλός, ἕως εὕρῃ αὐτό;

4 ‖Quis ex vobis, ſi habeat centum oues, & perdiderit vnã ex illis, nõ relinquit illas nonagintanouem in deſerto, & pergit ad eam quæ periit, vſquedum eam inueniat?

5 Καὶ εὑρὼν ἐπιτίθησιν ἐπὶ τοὺς ὤμους ἑαυτοῦ χαίρων;

5 Et inuentam imponit in humeros ſuos gaudens?

6 Καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν οἶκον, συγκαλεῖ τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας; λέγων αὐτοῖς, Συγχάρητέ μοι, ὅτι εὗρον τὸ πρόβατόν μου τὸ ἀπολωλός.

6 Veniénſque domum, conuocat amicos & vicinos? dicens eis, Gratulamini mihi: nam inueni ouem meam quæ perierat.

Λέγω

Dico

29 דְּלָא כַּד יְסִים שֶׁתְּאסְתָא וְלָא יֶשְׁכַּח לְמַשְׁלָמוּ כֻּל דְּחָזֵין יְהֶוֹן מְבַזְחִין בֵּהּ ׃

Ne, quum posuerit fundamenta, & nō poterit perficere, omnes qui viderint, illudant ei,

30 וְאָמְרִין דְּהָנָא גַּבְרָא שָׁרִי לְמִבְנָא וְלָא אֶשְׁכַּח לְמַשְׁלָמוּ ׃

Et dicat, Hic homo cœpit ædificare, et non potuit perficere.

31 אוֹ מַנּוּ מַלְכָּא דָּאזֵל לַקְרָבָא לְמֶתְכַּתָּשׁוּ עַם מַלְכָּא חַבְרֵהּ וְלָא לוּקְדָם מֶתְרַעֵא דְּאֶן מֶשְׁכַּח בְּעַסְרָא אַלְפִין לְמַארַע לְהוֹ דָּאתֵא עֲלוֹהִי בְּעֶסְרִין אַלְפִין ׃

Aut quis rex qui proficiscatur in bellum ad pugnandum cum [8] rege socio suo, & non prius cogitat num possit cum decem millibus occurrere ei qui venit contra se cum viginti millibus?

32 וְאֶן דֵּין לָא עַד הָוּ רַחִיק מֶנֵּהּ מְשַׁדֵּר אִזְגַּדָּא וּבָעֵא עַל שְׁלָמָא ׃

Sin autē minus, dū adhuc est procul à se, mittit nuntios, & petit pro pace.

33 הָכַנָא כֻּל אֱנָשׁ מֶנְכוֹן דְּלָא שָׁבֵק כֻּלֵּהּ קֶנְיָנֵהּ לָא מֶשְׁכַּח דְּנֶהְוֵא לִי תַּלְמִידָא

Sic vnusquisque vestrūm qui non relinquit vniuersam possessionem suam, non potest esse mihi discipulus.

34 שַׁפִּירָא הִי מַלְחָא אֶן דֵּין אַף מַלְחָא תֶּפְכַּח בְּמָנָא תֶּתְמְלַח ׃

Bonus est sal: si autem sal etiam infatuatus fuerit, qua re salietur?

35 לָא לַאַרְעָא וְלָא לְזֶבְלָא אָזְלָא לְבַר שָׁדְיִן לָהּ מַן דְּאִית לֵהּ אֶדְנָא דְּנֶשְׁמַע יִשְׁמַע ׃

Neque in terrā, neque in sterquilinium abit: foras abiiciunt ipsum. Is cui sunt aures vt audiat, audiat.

[8] Id est, Aduersus regem socium suum. Rex autem aduersarius, vocatur socius quòd sit eiusdem conditionis & dignitatis.

Marginal notes: [a] סום [b] טעם שתס יסד: [c] חזא [d] טעם בזח כטעם בזה: [e] שרא [f] בנא [g] כתש טעמו נלחם או הריב: [h] רעא טעמו רעיון: [i] ארע [k] אתא [l] קנה [m] פכה כמו הפך בתמורת סדר אותיות השורש וטעמו הפוך הדבר מטוב לרע: [n] שדא [o] ארן

קֶפַלְאוֹן יה

Cap. XV.

1 מֶתְקַרְבִין הֲווּ דֵּין לְוָתֵהּ מָכְסֵא וְחַטָּיֵא דְּנֶשְׁמְעוּנָיְהִי ׃

Accedebant autē ad eum publicani et peccatores vt audirent eum.

2 וְסָפְרֵא וּפְרִישֵׁא רָטְנִין הֲווּ וְאָמְרִין הָנָא לְחַטָּיֵא מְקַבֵּל וְאָכֵל עַמְּהוֹן ׃

Et Legisperiti ac Pharisæi murmurabant, ac dicebant, Hic peccatores recipit, & comedit cum eis.

3 וְאֶמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ מַתְלָא הָנָא ׃

Et dixit illis Ieschua parabolā hāc,

4 מַנּוּ מֶנְכוֹן גַּבְרָא דְּאִית לֵהּ מְאָא עֶרְבִין וְאֶן יֹאבַד חַד מֶנְהוֹן לָא שָׁבֵק תֶּשְׁעִין וְתֶשְׁעָא בְּמַדְבְּרָא וְאָזֵל בָּעֵא לְהוֹ דְּאָבַד עַד מָא דְּנֶשְׁכְּחִיוּהִי ׃

Quis ex vobis homo cui sunt centū oues, & si perdiderit vnam ex illis, nō relinquit nonaginta & nouem in deserto, et profectus quærit eam quæ periit, vsque dum inueniat eam?

5 וּמָא דְּאַשְׁכְּחֵהּ חָדֵא וְשָׁקֵל לֵהּ עַל כַּתְפָּתֵהּ ׃

Et quum inuenerit eam gaudet, & tollit eam super humeros suos:

6 וְאָתֵא לְבַיְתֵהּ וְקָרֵא לְרָחְמוּהִי וְלִשְׁבָבוּהִי וְאָמַר לְהוֹן חֲדוּ עַמִּי דְּאֶשְׁכְּחֵת עֶרְבִי דְּאָבִיד הֲוָא ׃

Et venit in domum suam, et vocat amicos suos et vicinos suos, ac dicit eis, Gaudete mecū, quia inueni ouem meā quæ perierat.

Marginal notes: [p] מכס [q] חטא [r] רטן [s] אכל [t] טעם ערבין צאן: [u] דברא כמו מדבר: [x] אזל [y] בעא [z] אבד [aa] שכח [bb] שכח [cc] חדא [dd] שקל [ee] אתא [ff] קרא [gg] רחם [hh] שבב כמו שכן: [ii] חדא [kk] ערבי ר״ל צאני: [ll] אבד

7 Λέγω ὑμῖν ὅτι οὕτω χαρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐννενηκονταεννέα δικαίοις, οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσι μετανοίας.

Dico vobis ita fore gaudium in cælo ſuper vno peccatore reſipiſcente, maius quàm ſuper nonaginta nouem iuſtis, quibus non opus eſt reſipiſcentia.

8 Ἢ τίς γυνὴ, δραχμὰς ἔχουσα δέκα, ἐὰν ἀπολέσῃ δραχμὴν μίαν, οὐχὶ ἅπτει λύχνον, καὶ σαροῖ τὴν οἰκίαν, καὶ ζητεῖ ἐπιμελῶς, ἕως ὅτου εὕρῃ·

Aut quæ mulier, ſi habeat drachmas decẽ, & perdiderit drachmã vnam, non accendit lucernam, & verrit domũ, quærítque accuratè vſquequo *eam* inueniat:

9 Καὶ εὑροῦσα συγκαλεῖται τὰς φίλας καὶ τὰς γείτονας; λέγουσα, Συγχάρητέ μοι, ὅτι εὗρον τὴν δραχμὴν ἣν ἀπώλεσα.

Et quum inuenerit, conuocat amicas ac vicinas? dicens, Gratulamini mihi: nam inueni drachmam quam perdideram.

10 Οὕτω, λέγω ὑμῖν, χαρὰ γίνεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι.

Ita, dico vobis, gaudium eſt apud Angelos Dei ſuper vno peccatore reſipiſcente.

11 Εἶπε δὲ, Ἄνθρωπός τις εἶχε δύο υἱούς·

Ait autem, Quidam habebat duos filios:

Homines, diſceßione vltrò à Deo facta, bonis acceptis ſpoliati à ſeipſis, in infinitas calamitates ſeſe præcipitarunt: Deus autem pro ſua ſingulari bonitate, vltrò iis occurrens quos illis calamitatibus domitos ad reſipiſcentiam inuitauit, non modò benignè eos admittit, ſed etiam amplioribus quàm vnquam antea donis ornatos, ſumma felicitate beat.

12 Καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρὶ, Πάτερ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας. Καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον.

Quorum iunior dixit patri, Pater, da mihi partem ſubſtantiæ *mihi* contingentem. *Ille* igitur diuiſit eis facultates.

13 Καὶ μετ᾽ οὐ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν ἅπαντα ὁ νεώτερος υἱὸς ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακράν· καὶ ἐκεῖ διεσκόρπισε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ζῶν ἀσώτως.

Poſt dies autem non multos, quũ omnia coegiſſet iunior ille filius, peregrè profectus eſt in regionem longinquã: & illic diſſipauit ſubſtantiam ſuam, profusè viuendo.

14 Δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα, ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὸς κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην· καὶ αὐτὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι.

Omnibus verò ab eo conſumptis, orta eſt fames valida in regione illa: & ipſe cœpit *victu* defici.

15 Καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη ἑνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης· καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους.

Abiit igitur & adhæſit vni ex ciuibus regionis illius, qui miſit eum in agros ſuos vt paſceret porcos.

16 Καὶ ἐπεθύμει γεμίσαι τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κερατίων ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι· καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ.

Et deſiderabat implere ventrem ſuum ſiliquis quas edebant porci: & nemo ei dabat.

7 אמר אנא לכון ד[a]הכנא תהוא [b]חדותא בשמיא על חד [c]חטיא [d]דתאב או על תשעין ותשעא [e]זדיקין דלא [f]מתבעיא להון [g]תיבותא :

7 *Dico vobis quòd sic erit gaudium in cælo super vno peccatore qui conuersus est, [magis] quàm super nonaginta nouem iustis, quibus necessaria non est conuersio.*

8 או אידא הי אנתתא [h]דאית לה עסרא [i]זוזין [k]ותובד חד מנהון ולא [l]מנהרא שרגא וחמא ביתא ו[m]ובעיא לה [n]בטילאית עד מא [o]דתשכחיוהי :

8 *Aut quæ est mulier cui sunt decem [1]zuz, et perdiderit vnum ex illis, & non accendat lucernam, & mundet domum, et quærat ipsum accuratè donec inuenerit ipsum:*

9 ומא דאשכחתה [p]קריא [q]לרחמתה [r]ולשבבתה ואמרא להין [s]חדיין עמי [t]דאשכחת [u]זוזי [x]דאביד הוא :

9 *Et quum inuenerit id, vocat amicas suas et vicinas suas? & dicit eis, Gaudete mecum, quia inueni zuz meum quod perierat.*

10 אמר אנא לכון דהכנא תהוא [y]חדותא קדם מלאכוהי דאלהא על חד [z]חטיא [aa]דתאב :

10 *Dico vobis quòd sic erit gaudium coram Angelis Dei super vno peccatore qui conuersus est.*

11 ואמר הוא להון תוב ישוע גברא חד אית הוא לה [bb]בניא תרין :

11 *Et dicebat eis rursum Ieschua, Homini cuidam erant filii duo:*

12 ואמר לה ברה זעורא אבי [cc]הב לי [dd]פלגותא [ee]דמטיא לי מן ביתך ופלג להון [ff]קניגה :

12 *Et dixit ei filius eius minor, Pater mi, da mihi portionem quæ redit ad me ex domo tua. Et diuisit eis possessionem suam.*

13 ומן בתר יומתא קליל כנש הו ברה זעורא כל מדם [gg]דמטיהי [hh]ואזל לאתרא רחיקא ותמן בדר [ii]קניגה כד [kk]חיא [ll]פרחאית :

13 *Et post dies paucos congregauit ille filius eius minor quicquid redierat ad se, et abiit in locum longinquum: & ibi dispersit possessionem suam viuens prodigè.*

14 וכד גמר כל מדם דאית הוא לה הוא [mm]כפנא רבא [nn]באתרא הו [oo]ושרי חסר לה :

14 *Et quum consumpsisset quicquid erat ei, facta est fames magna in loco illo, et cœpit penuria esse ei.*

15 [pp]ואזל [qq]נקף לה לחד מן בני מדינתא דאתרא הו והו שדרה לקריתא [rr]למרעא [ss]חזירא :

15 *Et abiens adhæsit [2] cuidam ex filiis ciuitatis loci illius, & ille misit eum in agrum ad pascendum porcos.*

16 [tt]ומתרגרג הוא [uu]לממלא [xx]כרסה מן [yy]חרובא הנון דאכלין הוו חזירא ולא אנש יהב הוא לה :

16 *Et desiderabat implere ventrem suum ex siliquis illis quas comedebāt porci: et nemo dabat ei.*

[a] הוא [b] חדא [c] חטא [d] תוב [e] זדק [f] בעא [g] תוב [h] אית [i] זוז [k] אבד [l] נהר [m] בעה [n] כהשתדלות הוא טעם בטילאית : [o] שכח [p] קרא [q] רחם [r] שבב כמו שכן: [s] חדא [t] שכח [u] זוז [x] אבד [y] חדא [z] חטא [aa] תוב [bb] בנא [cc] יהב [dd] פלג [ee] מטא [ff] קנא [gg] מטא [hh] אזל [ii] קנא [kk] חיא [ll] טעם פרחאית יותר מדי : [mm] כפן [nn] אתר [oo] שרא [pp] אזל [qq] טעם נקף דבק : [rr] רעא [ss] חזר [tt] רגג [uu] מלא [xx] כרס [yy] חרב

1 Id est, Denarii vt annotauimus Matth. 17. 24

2 Id est, Cuidam ex ciuibus. Hebraismus.

17 Εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν, εἶπε, Πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρός μου περισσεύουσιν ἄρτων, ἐγὼ δὲ λιμῷ ἀπόλλυμαι.

Quum autẽ ad se rediisset, dixit, Quot mercenarii patris mei abundãt panibus, ego verò fame pereo!

Initium resipiscẽtiæ, agnitio diuinæ misericordiæ, nos ad bene sperandum excitantis.

18 Ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου· καὶ ἐρῶ αὐτῷ, Πάτερ, ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου·

Surgẽs proficiscar ad patrẽ meum, & dicam ei, Pater, peccaui in cælum & aduersum te:

19 Καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου· ποίησόν με ὡς ἕνα τῶν μισθίων σου.

Neque amplius sum dignus vocari filius tuus: fac me vt vnum ex mercenariis tuis.

20 Καὶ ἀναστὰς ἦλθε πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ. Ἔτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος, εἶδεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἐσπλαγχνίσθη· καὶ δραμὼν ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν.

Surgẽs igitur venit ad patrẽ suũ. Quũ autem adhuc longè abesset, vidit eũ pater ipsius, ac misericordia motus est, & accurrẽs incidit in collum eius, & deosculatus est eũ.

21 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ υἱός, Πάτερ, ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου.

Dixit autem ei filius, Pater, peccaui in cælum & aduersum te, neq; amplius sum dignus vocari filius tuus.

In vera resipiscentia inest sensus peccati cum tristitia & pudore coniunctus: vnde nascitur confessio, quam sequitur absolutio.

22 Εἶπε δὲ ὁ πατὴρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ, Ἐξενέγκατε τὴν στολὴν τὴν πρώτην, καὶ ἐνδύσατε αὐτόν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας.

Dixit verò pater ad seruos suos, Promite stolam illam præcipuam, & induite eum, & date annulum in manum eius, & soleas in pedes.

23 Καὶ ἐνέγκαντες τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν θύσατε· καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν·

Et adductũ vitulũ illũ saginatum mactate: & vescẽtes oblectemur:

24 Ὅτι οὗτος ὁ υἱός μου νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησε· καὶ ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη. Καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι.

Quia filius iste meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuetus est. Cœperunt igitur oblectari.

25 Ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν ἀγρῷ, καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισε τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσε συμφωνίας καὶ χορῶν·

Erat autẽ filius eius senior in agro: qui vt veniens appropinquauit domui, audiuit concentum & choros:

Qui Deum verè amant, omnes optant habere corriuales.

26 Καὶ προσκαλεσάμενος ἕνα τῶν παίδων ἐπυνθάνετο τί εἴη ταῦτα.

Et vocatũ vnum ex pueris percontatus est quid istud esset.

27 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἥκει· καὶ ἔθυσεν ὁ πατήρ σου τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν, ὅτι ὑγιαίνοντα αὐτὸν ἀπέλαβεν.

Is verò dixit ei, Frater tuus venit, & mactauit pater tuus vitulum illum saginatum, quòd valentem illum receperit.

28 Ὠργίσθη δὲ, καὶ οὐκ ἤθελεν εἰσελθεῖν. ὁ οὖν πατὴρ αὐτοῦ ἐξελθὼν παρεκάλει αὐτόν.

Indignatus est autem *ille*, nec voluit introire. Pater ergo ipsius egressus hortatus est eum.

29 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε τῷ πατρί, Ἰδοὺ, τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι, καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον, ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ. Ὅτε

Ipse verò respondens dixit patri, Ecce, tot annos seruio tibi, nec vnquã mãdatũ tuum sum trãsgressus, nec vnquã dedisti mihi hœdũ vt cum amicis meis oblectarer.

וכד אתא לות נפשה אמר כמא השא [a]אגירא אית בית אבי [b]דיתיר להון לחמא ואנא הרכא [c]לכפני [d]אבד אנא:

a אגר b יתר c כפן d אבד

17 *Et[3] quum venisset ad seipsum, dixit, Quot iam mercenarii sunt in domo patris mei, quibus abũdat panis, et ego hic propter famem meam pereo!*

[e]אקום [f]אזל לות אבי ואמר לה אבי [g]חטית בשמיא וקדמיך:

e קום f אזל g חטא

18 *Surgam, proficiscar ad patrem meum, et dicam ei, Pater mi, peccaui in cælum & coram te.*

ולא [h]מכיל [i]שוא אנא דברך [k]אתקרא עבדיני איך חד מן אגיריך:

h מכיל ר"ל מעתה: i שוא k קרא

19 *Neque deinceps dignus sum vt filius tuus vocer: fac me sicut vnũ ex mercenariis tuis.*

[l]וקם אתא לות אבוהי ועד הו [m]רחיק [n]חזיהי אבוהי [o]ואתרחם עלוהי [p]ורהט [q]נפל על [r]צורה [s]ונשקה:

l קום m רחק n חזא o רחם p רהט q נפל r צור s נשק

20 *Et surgens venit ad patrẽ suũ. Et dũ esset procul, vidit eũ pater eius, & misertus est eius: et accurrẽs incidit super collũ eius, et osculatus est eum.*

ואמר לה ברה אבי [t]חטית בשמיא וקדמיך ולא [u]שוא אנא דברך [x]אתקרא:

t חטא u שוא x קרא

21 *Et dixit ei filius eius, Pater mi, peccaui in cælum et coram te, neque dignus sum vt filius tuus vocer.*

אמר דין אבוהי לעבדוהי [y]אפקו [z]אסטלא [aa]רישיתא [bb]אלבשוהי וסימו עזקתא [cc]באידה [dd]ואסאנוהי [ee]מסנא:

y נפק z אסטלא מעיל או אדרת מלבוש נכבד מלשון יון: aa ראש bb לבש cc יד dd סין ee מסן

22 *Dixit verò pater eius seruis suis, Proferte stolam præcipuã, induite eũ, et ponite annulum in manum eius, et calceate eum calceamentis.*

[ff]ואיתו קטולו [gg]תורא דפטמא [hh]ונאכול [ii]ונתבסם:

ff אתא gg תור hh אכל ii בסם

23 *Et adducẽtes interficite bouẽ saginatũ: et comedemus, et exultabimus*

דהנא ברי [kk]מיתא הוא [ll]וחיא [mm]ואבידא הוא [nn]ואשתכח [oo]ושריו [pp]למתבסמו:

kk מות ll חיא mm אבד nn שכח oo שרא pp בסם

24 *Quia hic filius meus mortuus erat, et reuixit: et perierat, et inuentus est. Et cœperunt exultare.*

הו דין ברה קשישא בקריתא הוא וכד אתא וקרב לות ביתא שמע [qq]קל זמרא [rr]דסגיאא:

qq קול rr סגא

25 *Ipse autem filius eius senior in agro erat, & quum venit et appropinquauit domui, audiuit vocem concentus multorum.*

[ss]וקרא לחד מן [tt]טליא ושאלה מנו הנא:

ss קרא tt טלה

26 *Et vocauit vnum ex pueris, & interrogauit quidnam istud [esset.]*

אמר לה אחוך אתא וקטל אבוך [uu]תורא דפטמא דכד [xx]חלים [y]אקבלה:

uu תור xx חלם y קבל

27 *Dixit ei, Frater tuus venit, & mactauit pater tuus bouem saginatum, quia sanum receperit illum.*

ורגז ולא [zz]צבא הוא [a]למעל ונפק אבוהי בעא מנה:

zz צבא a עול

28 *Et iratus est, et nolebat ingredi. Et egressus pater eius, [4]petiit ab eo.*

הו דין אמר לאבוהי הא כמא [b]שנין פלח אנא לך עבדותא ולא [c]מתום עברת פוקדנך ומן מתום [d]גדיא לא [e]יהבת לי [f]דאתבסם עם [g]רחמי:

b שנה c מתום ר"ל מעולם: d גדה e יהב f בסם g רחם

29 *Ipse verò dixit patri suo, Ecce, tot annis seruio tibi seruitutem, & nunquam trãsgressus sum mandatũ tuũ, nec vnquã hœdũ dedisti mihi vt exultarẽ cũ amicis meis:*

3 Id est, Quum rediisset ad mentem, & cœpisse de se seriò cogitare.

4 Id est, Rogauit & precibus cõcedit vt intraret.

Ὅτι δὲ ὁ υἱός σου οὗτος ὁ καταφαγών σου τὸν βίον μετὰ πορνῶν, ἦλθεν, ἔθυσας αὐτῷ τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν. 30

Sed quum filius iste tuus, qui deuorauit facultates tuas cum meretricibus, venit, mactasti ei vitulum illum saginatum.

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Τέκνον, σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμά, σά ἐστιν. 31

Ipse verò dixit ei, Fili, tu semper mecum es, & omnia mea, tua sunt.

Εὐφρανθῆναι δὲ καὶ χαρῆναι ἔδει, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησε· καὶ ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη. 32

Oblectari autem & gaudere *nos* oportebat, quòd frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: periératque, & inuentus est.

Κεφάλαιον ιϛ.

Cap. XVI.

Ἔλεγε δὲ καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, Ἄνθρωπός τις ἦν πλούσιος, ὃς εἶχεν οἰκονόμον· καὶ οὗτος διεβλήθη αὐτῷ ὡς διασκορπίζων τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ. 1

Dixit autem etiam discipulis suis, Fuit homo quidã diues, qui habebat dispensatorem: & is delatus est apud eum vt qui dissiparet ipsius bona.

Quum homines sæpe alienis etiam sumptibus amicitias sibi comparent, turpe nobis est liberali bonorum in eos vsus acceptorum dispensatione Domino non placere & proximis non demereri: quũ hac vna ratione diuitiæ (quæ fere sunt peccandi illecebræ) in contrarium finem vertantur.

Καὶ φωνήσας αὐτόν, εἶπεν αὐτῷ, Τί τοῦτο ἀκούω περὶ σοῦ; ἀπόδος τὸν λόγον τῆς οἰκονομίας σου. οὐ γὰρ δυνήσῃ ἔτι οἰκονομεῖν. 2

Vocauit eum igitur, & dixit ei, Quid hoc audio de te? redde rationẽ dispensationis tuæ. nõ enim poteris amplius esse dispensator.

Εἶπε δὲ ἐν ἑαυτῷ ὁ οἰκονόμος, Τί ποιήσω, ὅτι ὁ κύριός μου ἀφαιρεῖται τὴν οἰκονομίαν ἀπ' ἐμοῦ; σκάπτειν οὐκ ἰσχύω, ἐπαιτεῖν αἰσχύνομαι. 3

Dixit autẽ apud se dispensator, Quid faciam, quũ dominus meus auferat à me dispensationem? fodere non possum, mẽdicare pudet.

Ἔγνων τί ποιήσω, ἵνα ὅταν μετασταθῶ τῆς οἰκονομίας, δέξωνταί με εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν. 4

Noui quid sim facturus, vt quum amotus fuero à dispensatione, recipiant me *aliqui* domos suas.

Καὶ προσκαλεσάμενος ἕνα ἕκαστον τῶν χρεωφειλετῶν τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ, ἔλεγε τῷ πρώτῳ, Πόσον ὀφείλεις τῷ κυρίῳ μου; 5

Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantum debes domino meo?

Ὁ δὲ εἶπεν, Ἑκατὸν βάτους ἐλαίου. Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Δέξαι σου τὸ γράμμα, καὶ καθίσας ταχέως γράψον πεντήκοντα. 6

Is autem ait, Centum batos olei. Tum ille dixit ei, Accipe tabulas tuas, & sede citò, & scribe quinquaginta.

Ἔπειτα ἑτέρῳ εἶπε, Σὺ δὲ πόσον ὀφείλεις; Ὁ δὲ εἶπεν, Ἑκατὸν κόρους σίτου. Καὶ λέγει αὐτῷ, Δέξαι σου τὸ γράμμα, καὶ γράψον ὀγδοήκοντα. 7

Deinde alii dixit, Tu verò quantum debes? Is autem ait, Centum coros tritici. Tum ipse dixit ei, Accipe tabulas tuas, & scribe octoginta.

Καὶ Et

30 להנא דין ברך כד [a]פרח [b]קנינך עם [c]זניתא [d]ואתא [e]נכסת לה [f]תורא דפטמא :

31 אמר לה אבוהי אנת בכל־[g]זבן עמי אנת וכל־[h]מדם דילי דילך הו :

32 [i]למבסם דין [k]ולא הוא לן [l]ולמחדא דהנא אחוך [m]מיתא הוא [n]וחיא [o]ואבידא הוא [p]ואשתכח :

קפלאון יו

1 ואמר מתלא לות תלמידוהי גברא חד אית הוא לה רב־ביתא [q]ואתאכל לה קרצוהי [r]דקנינה [ſ]מפרח :

2 [t]וקריהי מרה ואמר לה מנו הנא דשמע אנא עליך [u]הב לי [x]חושבנא דרבת־ביתותך לא גיר [y]משכח אנת [z]מכיל רב־ביתא [aa]דתהוא לי :

3 אמר הו רב־ביתא בנפשה מנא [bb]אעבד דמרי [cc]שקל מני רבות־ביתותא [dd]דאחפור לא [ee]משכח אנא [ff]ולמחדר [gg]בהת אנא :

4 [hh]ידעת מנא [ii]אעבד דמא [kk]דנפקת מן רבת ביתותא [ll]יקבלונני בבתיהון :

5 [mm]וקרא לחד חד מן [nn]חיבא דמרה [oo]ואמר לקדמיא כמא חיב אנת למרי :

6 אמר לה מאא [pp]מתרין [qq]משחא אמר לה [rr]סב כתבך [ſſ]ותב בעגל [tt]כתוב חמשין מתרין :

9 ואמר לאחרנא אנת כמא חיב אנת למרי אמר מאא [uu]כורין [xx]חטא אמר לה קבל כתבך [yy]ותב כתוב תמאנין כורין :

ושבח

[a] פרח ר״ל הוציא בלי סיבה : [b] קנה [c] זנה [d] אתא [e] נכס [f] תור [g] זבן כמו זמן : [h] מדם כמו מדעם : [i] בסם [k] טעם ולא צריך : [l] חדא [m] מות [n] חיא [o] אבד [p] שכח [q] כלא [r] קנה [ſ] מפרח ר״ל מפזר בקלות בלי סיבה : [t] קרא [u] יהב [x] חשב [y] שכח [z] מכיל ר״ל מעתה : [aa] הוא [bb] עבד [cc] שקל [dd] חפר [ee] שכח [ff] למחדר ר״ל לחזור על הפתחים שאול צדקה : [gg] בהת [hh] ידע [ii] עבד [kk] נפק [ll] קבל [mm] קרא [nn] חוב [oo] אמר [pp] מתרין היא מדה : [qq] משח [rr] נסב [ſſ] יתב [tt] כתב [uu] כור [xx] חנט [yy] יתב

30 *Huic autem filio tuo, poſtquam prodegerit poſſeſsionem tuam cum meretricibus, & venit, iugulaſti ei bouem ſaginatum.*

31 *Dixit ei pater eius, Fili mi, tu omni tempore mecum es, & quicquid meum eſt, tuum eſt:*

32 *Exultare autem nos oportebat & lætari, quòd hic frater tuus mortuus erat, et reuixit: ac perierat, & inuentus eſt.*

Cap. XVI.

1 *Et dixit parabolam ad diſcipulos ſuos, Homo quidã erat diues, & erat ei [1]diſpenſator: & accuſatus fuit apud eum quòd poſſeſsionem eius [2]prodigeret.*

2 *Et vocauit eum dominus eius, ac dixit ei, Quid hoc eſt quod audio de te? redde mihi rationem diſpenſationis tuæ. non enim potes deinceps diſpenſator eſſe mihi.*

3 *Dixit ille diſpenſator apud ſeipſum, Quid faciam quòd dominus meus aufert à me diſpenſationem? vt fodiam non poſſum, & mendicare pudet me.*

4 *Noui quid faciam, vt quum egreſſus fuero ex diſpenſatione, recipiant me in domos ſuas.*

5 *Et vocauit [3]vnumquenque ex debitoribus domini ſui: et dixit priori, Quantum tu debes domino meo?*

6 *Dixit ei, Cẽtum [4]menſuras olei. Dixit ei, Accipe ſcriptum tuum, et ſede cum feſtinatione, ſcribe quinquaginta menſuras.*

7 *Et dixit alii, Tu quantum debes domino meo? Dixit ei, Centum [5]coros tritici. Dixit ei, Accipe ſcriptum tuum, & ſede, ſcribe octoginta coros.*

1 Videſuprà, 12.42

2 Hinc eſt illud aduerbiũ פרחאית deriuatum, quod legitur 15,13.

3 Ad verbum Vnum vnum. Hebraiſmus.

4 Vocem מתרין fortaſsis Syrus interpres (vt multas alias) à Græco eſt mutuatus, atque ſuæ linguæ accõmodauit, vt ſit pro Græca μετρητάς. quod menſuræ genus Hebræo bato qui in Græco codice exprimitur, omnino æquale eſt.

5 Eadem eſt mẽſura cũ חומר: chomer continet igitur decies epha.

Καὶ ἐπῄνεσεν ὁ κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας, ὅτι φρονίμως ἐποίησεν. ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτὸς εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν εἰσι. 8

Κἀγὼ ὑμῖν λέγω, Ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας· ἵνα ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς. 9

Ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστι· καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος, καὶ ἐν πολλῷ ἄδικός ἐστιν. 10

Εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει; 11

Καὶ εἰ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς ὑμῖν δώσει; 12

Matth.6,24

Οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ. 13

Ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα καὶ οἱ Φαρισαῖοι, φιλάργυροι ὑπάρχοντες· καὶ ἐξεμυκτήριζον αὐτόν. 14

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὑμεῖς ἐστε οἱ δικαιοῦντες ἑαυτοὺς ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων· ὁ δὲ Θεὸς γινώσκει τὰς καρδίας ὑμῶν. ὅτι τὸ ἐν ἀνθρώποις ὑψηλὸν, βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐστιν. 15

Matth.11.12

Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου· ἀπὸ τότε ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίζεται, καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται. 16

Matth.5.8

Εὐκοπώτερον δέ ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν, ἢ τοῦ νόμου μίαν κεραίαν πεσεῖν. 17

Matth.5.32 & 19.9 1.cor 7.11

Πᾶς ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ γαμῶν ἑτέραν, μοιχεύει· καὶ πᾶς ὁ ἀπολελυμένην ἀπὸ ἀνδρὸς γαμῶν, μοιχεύει. 18

Ἄνθρωπος

Et laudauit dominus dispensatorem iniustum, quòd prudenter fecisset. quamobrem filii huius seculi prudẽtiores sunt filiis lucis in suo genere.

Et ego vobis dico, Facite vobis amicos ex mamona iniusto, vt quũ defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.

Qui fidelis est in paucissimis, etiam in multis fidelis est: & qui in paucissimis iniustus est, etiam in multis est iniustus.

Timendum ne propter terrenæ dispensationis abusum cælestibus donis priuemur. Quomodo enim spiritualibus bene vtentur qui terrena malè administrant?

Si ergo in iniusto mamona fideles non fuistis, verum *mamona* quis credet vobis?

Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrũ est quis dabit vobis?

‖Nullus seruus potest duobus dominis seruire: aut .n. vnũ odio habebit, & alterũ diliget: aut vni adhærebit, & alterũ cõtẽnet. Nõ potestis Deo seruire & mamonæ.

Nemo simul potest Deum & opes amare.

Audiebant autem hæc omnia etiam Pharisæi, qui erant auari, & sannis eum excipiebant.

Tũc dixit eis, Vos estis qui iustificatis vosipsos in hominũ cõspectu: Deus autẽ nouit corda vestra. quia quod apud homines sublime est, abominationi est in conspectu Dei.

Deum non latent vitia quantumuis hominibus occulta, atque adeo iis ipsis quibus insunt.

‖Lex & Prophetæ vsq; ad Iohãnẽ: ab eo tẽpore regnũ Dei annuntiatur, & quiuis in illud vi irrũpit.

‖Facilius autẽ est cælum & terrã præterire, quàm Legis vnum apicẽ excidere.

Pharisæi noui fœderis præ vetere excellentiam contemnebant, exactam iustitiam Legis ignorantes: cuiusquam falsi essẽt interpretes Christus ex septimo præcepto docet.

‖Quisquis dimittit vxorem suã, & alterã ducit, mœchatur: & qui à viro dimissam ducit, mœchatur.

Cæterùm

8 ושבח מרן לרב ביתא [a]דעולא [b]דחכימאית עבד [c]בנוהי גיר דעלמא הנא חכימין אנון מן בנוהי [d]דנוהרה [e]בשרבתהון הדא :

Et laudauit Dominus noster dispe͂satorem qui iniquus erat, quòd prudenter egisset. filii enim seculi huius prudentiores sunt quàm filii lucis in sua hac generatione.

a עול · b חכם · c בנה · d נהר · e שרבא ר״ל משפחה :

9 ואף אנא אמר אנא לכון דעבדו לכון רחמא מן [f]ממונא הנא [g]דעולא דמא [h]דגמר [i]יקבלונכון [k]במטלליהון דלעלם :

Et etiam dico vobis, Facite vobis amicos ex mamuna hoc iniquitatis, vt quum defecerit, recipiant vos in tabernacula sua quæ sunt in æternum.

f ממן · g עול · h גמר · i קבל · k טלל

10 מן דבקליל [l]מהימן אף בסגי מהימן הוו ומן דבקליל [m]עול אף [n]בסגי עול הו :

Qui in modico fidelis est, etiã in multo fidelis est: & qui in modico iniquus est, etiam in multo iniquus est.

l אמן · m עול · n סגא

11 אן הכיל בממונא דעולא [o]מהימנא לא הויתון שררא לכון מנו מהימן :

Si igitur in mamuna iniquitatis fideles non fueritis, verum [mamuna] vobis quis credet?

o אמן

12 ואן בדלא דילכון לא [p]אשתכחתון [q]מהימנא דילכון מנו [r]יתל לכון :

Et si in eo quod vestrum non est, nõ estis fideles inuenti, quod vestrum est quis dabit vobis?

p שכח · q אמן · r נתל כמו נתן :

13 לית עבדא [s]דמשכח לתרין [t]מרון [u]למפלח או גיר לחד [x]יסנא ולאחרנא [y]ירחם או לחד [z]ייקר ולאחרנא [aa]ישוט לא [bb]משכחין אנתון [cc]למפלח לאלהא ולממונא :

Non est seruus qui possit duobus dominis seruire: vel enim vnũ odio habebit, & alterum diliget: vel vnum in honore habebit, et alterũ despectui habebit. Non potestis Deo seruire & mamuna.

s שכח · t מרא · u פלח · x סנא · y רחם · z יקר · aa שוט · bb שכח · cc פלח

14 פרישא דין כד שמעו הלין כלהין מטול [dd]דרחמין הוו כספא [ee]ממיקין הוו בה :

Pharisæi autem quum audiuisset hæc omnia, quia amabant argẽtum, deridebant eum.

dd רחם · ee מיק טעמו התל :

15 ישוע דין אמר להון אנתון אנון [ff]דמזדקין נפשהון קדם בני נשא אלהא דין ידע [gg]לבותכון [h]דמדם [ii]דרם בית בני נשא קדם אלהא [kk]נדיד הו :

Ieschua autẽ dixit eis, Vos estis illi qui iustificatis vosipsos corã filiis hominis: Deus autem nouit corda vestra. quia quod est sublime apud filios hominis, corã Deo abominabile est.

ff זדק · gg לבב · h מרם כמו מרעם : · ii רום · kk נדיד מן נדד וטעמו ראוי להרחיקו :

16 [ll]נמוסא [mm]ונביא עדמא ליוחנן מן הידין מלכותא דאלהא [nn]מסתברא וכל לה [oo]חבץ [pp]דיעול :

Lex & Prophetæ vsque ad Iuchãnan, deinde regnum Dei annuntiatur, et quisque ipsum premit vt ingrediatur.

ll נמס · mm נבא · nn סבר בהיפוך האותיות כמו בשר : · oo חבץ · pp עול

17 פשיק הו דין דשמיא וארעא יעברון או [qq]אתותא חדא מן נמוסא תעבר :

Facilius est autem vt cælum & terra prætereant quàm vt litera vna ex Lege prætereat.

qq אות

18 כל מן [rr]דשרא אנתתה ונסב אחרתא [ff]גאר וכל מן דנסב שביקתא גאר :

Quisquis dimittit vxorẽ suam, & ducit alteram, adulterium committit: et quisquis ducit dimissam, adulteriũ committit.

rr שרא · ff גור

גברא *Homo*

19 Ἄνθρωπος δέ τις ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον, εὐφραινόμενος καθ᾽ ἡμέραν λαμπρῶς.

Cæterùm quidam erat diues, & induebatur purpura & bysso, & se oblectabat quotidie splendidè.

Piorum paupertatẽ & miserias sempiterna felicitas, diuitum autem luxum & crudelem fastũ, æterna miseria, absque vlla misericordiæ spe, consequetur

20 Πτωχὸς δέ τις ἦν ὀνόματι Λάζαρος, ὃς ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἡλκωμένος·

Erat verò quidam mendicus nomine Lazarus, qui proiectus erat ad vestibulum eius vlcerosus:

21 Καὶ ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου. ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι ἀπέλειχον τὰ ἕλκη αὐτοῦ.

Et desiderans saturari micis quæ cadebant è mensa diuitis. sed & canes veniebant ac lingebant eius vlcera.

22 Ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχόν, καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραάμ. ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ἐτάφη.

Factũ est autẽ vt moreretur mendicus, & asportaretur ab Angelis in sinum Abrahæ: mortuus est verò etiam diues ille, ac sepultus est.

23 Καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὁρᾷ τὸν Ἀβραὰμ ἀπὸ μακρόθεν, καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ·

Et apud inferos sublatis oculis suis, quum esset in tormentis, vidit Abraham procul, & Lazarum in sinu eius:

24 Καὶ αὐτὸς φωνήσας εἶπε, Πάτερ Ἀβραάμ, ἐλέησόν με, καὶ πέμψον Λάζαρον, ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος, καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου· ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ.

Tum ipse clamans dixit, Pater Abraham miserere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremum digitum suum in aquam, & refrigeret linguam meam: quoniã crucior in ista flamma.

25 Εἶπε δὲ Ἀβραάμ, Τέκνον, μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες σὺ τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακά· νῦν δὲ ὅδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι.

Dixit autem Abraham, Fili memento te bona tua recepisse in vita tua, & Lazarum similiter mala: nũc autẽ hic solatio fruitur, tu verò cruciaris.

26 Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται, ὅπως οἱ θέλοντες διαβῆναι ἐντεῦθεν πρὸς ὑμᾶς, μὴ δύνωνται, μηδὲ οἱ ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς διαπερῶσιν.

Et ad hæc omnia, inter nos & vos hiatus ingens constitutus est, vt ii qui volunt hinc transire ad vos, nõ possint, neque istinc huc transire.

27 Εἶπε δέ, Ἐρωτῶ οὖν σε πάτερ, ἵνα πέμψῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου.

Dixit autem *ille*, Rogo ergo te pater vt eum mittas domum patris mei.

Quum certa viuendi regula nobis in verbo præscripta sit, aliæ reuelationes temere & frustra quæruntur.

28 Ἔχω γὰρ πέντε ἀδελφούς· ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἔλθωσιν εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς βασάνου.

Habeo enim quinque fratres: vt testificetur eis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormenti.

Λέγει

Dicit

19 גַּבְרָא דֵּין חַד עַתִּירָא אִית הֲוָא
וְלָבֵשׁ הֲוָא [a]בּוּצָא [b]וַארְגְּוָנָא וְכֻל־
יוֹם מֶתְבַּסַּם הֲוָא [c]גַּאיָאִית ׃

19 *Homo autem quidam diues erat, et induebatur bysso et purpura, & quotidie deliciis indulgebat [6]superbé.*

20 [d]וּמְסַכְּנָא חַד אִית הֲוָא [e]דַּשְׁמֵהּ
לָעָזָר [f]וּרְמֵא הֲוָא לְוָת תַּרְעֵהּ דְּהָו
עַתִּירָא כַּד [g]מְמַחָא [h]בְּשׁוּחְנָא ׃

20 *Et pauper quidam erat cuius nomen Laazar, & proiectus erat ad portam illius diuitis percusſus vlceribus.*

21 [i]וּמִתְיָאֵב הֲוָא [k]דְּנִמְלֵא [l]כַּרְסֵהּ מֶן
[m]פַּרְתּוּתָא דְּנָפְלִין מֶן [n]פָּתוּרֵהּ דְּהָו
עַתִּירָא אֶלָּא אַף [o]כַּלְבֵּא [p]אָתֵין הֲווֹ
[q]מְלַחֲכִין [r]שׁוּחְנוֹהִי ׃

21 *Et cupiebat implere vētrem suum ex micis quæ cadebant à mensa illius diuitis: sed etiam canes venientes lingebant vlcera eius.*

22 הֲוָא דֵּין [s]וּמִית הָו [t]מְסַכְּנָא
[u]וַאובְלוּהִי [x]מַלְאַכֵא [y]לְעוּבֵהּ דַּאבְרָהָם
אַף הָו דֵּין עַתִּירָא [z]מִית [aa]וְאֶתְקְבַר ׃

22 *Et factum est autem vt mortuus sit ille pauper, & portauerūt eum Angeli in sinum Abraham: mortuus est verò etiam ille diues, et sepultus est.*

23 וְכַד [bb]מֶשְׁתַּנַּק [cc]בִּשְׁיוֹל [dd]אֲרִים
[ee]עַיְנוֹהִי מֶן רוּחְקָא [ff]וַחֲזָא לַאבְרָהָם
וְלָעָזָר [gg]בְּעוּבֵהּ ׃

23 *Et quum torqueretur in inferno, sustulit oculos suos è longinquo, & vidit Abrahā et Laazar in sinu eius:*

24 [hh]וְקְרָא [ii]בְּקָלָא רָמָא [kk]וֶאֱמַר אָבִי
אַבְרָהָם [ll]אֶתְרַחַם עֲלַי [mm]וְשַׁדַּר
לָעָזָר [nn]דְּנִצְבּוֹע [oo]רִישׁ צֶבְעֵהּ בְּמַיָּא
[pp]וְנִרְטֵב לִי [qq]לְשָׁנִי דְּהָא [rr]מֶשְׁתַּנַּק
אֶנָא [ss]בְּשַׁלְהֶבִיתָא הָדָא ׃

24 *Et clamauit voce elata, ac dixit, Pater mi Abrahā, miserere mei, & mitte Laazar, vt intingat summitatem digiti sui in aquas, et humectet mihi linguam meam: quia ecce torqueor in flamma hac.*

25 אֶמַר לֵהּ אַבְרָהָם בְּרִי [tt]אֶתְדַּכַּר
דְּקַבֶּלְתְּ [uu]טָבָתָךְ [xx]בְּחַיָּיךְ וְלָעָזָר
[yy]בִּישָׁתֵהּ וְהָשָׁא הָא [zz]מֶתְתְּנִיח
הָרְכָא וְאַנְתְּ [a]מֶשְׁתַּנַּק ׃

25 *Dixit ei Abraham, Fili mi recordare quòd recepisti bona tua in vita tua, et Laazar mala sua: et nunc ecce quiescit hic, et tu torqueris.*

26 וְעַם הָלֵין כֻּלְּהֵין [b]הוּתָא רַבְּתָא [c]סִימָא
[d]בֵּינַין וַלְכוֹן דַּאיְלֵין [e]דְּצָבֵין מֶכָּא
[f]דְּנֶעְבְּרוּן לְוָתְכוֹן לָא [g]נֶשְׁכְּחוּן וְאָף־
לָא דְּמֶן תַּמָּן נֶעְבְּרוּן לְוָתַן ׃

26 *Et cum his omnibus, [7] hiatus magnus positus est inter vos & nos, vt ii qui volūt transire ad vos, nō poßint: neque etiam isthinc, transire ad nos.*

27 אֶמַר לֵהּ מָרִין [h]בָּעֵא אֶנָא מֶנָּךְ אָבִי
[i]דְּתֶשַׁדְּרִיוּהִי לְבֵית אָבִי ׃

27 *Dixit ei, Igitur peto abs te pater mi, vt mittas eū ad domū patris mei.*

28 חַמְשָׁא גַּיר [k]אַחִין אִית לִי [l]נֵאזַל
[m]נַסְהֶד אֶנּוּן דְּלָא אַף הֶנּוּן נֵאתוּן
לְדוּכְתָּא הָדָא [n]דְּתַשְׁנִיקָא ׃

28 *Quinque enim fratres sunt mihi: abeat, testificetur eis: ne etiam ipsi veniant in locum hunc tormenti.*

אמר

Dixit

Marginal roots: [a] בוץ [b] ארגון [c] גאה [d] סכן [e] שם [f] רמא [g] מחא [h] שחין [i] יאב [k] מלא [l] כרס [m] פרת [n] פתר [o] כלב [p] אתא [q] לחך [r] שחן [s] מות [t] סכן [u] יבל [x] לאך [y] עוב [z] מות [aa] קבר [bb] שנק [cc] שאל [dd] רום [ee] עין [ff] חזא [gg] עוב [hh] קרא [ii] קול [kk] רום [ll] רחם [mm] שדר [nn] צבע [oo] ראש [pp] רטב [qq] לשן [rr] שנק [ss] שלהב [tt] דכר [uu] טוב [xx] חיא [yy] ביש [zz] נוח [a] שנק [b] הות [c] סום [d] בין [e] צבא [f] עבר [g] שכח [h] בעא [i] שדר [k] אחא [l] אזל [m] סהד [n] שנק

6 Id est, Splendidè & magnificé.

7 Vocem הותא in hoc versu aliâs nō legi nō modò in nouo Testamēto Syro, sed neque in Chaldæis paraphrasibus veteris Testamēti, neque antiquis Hebræorum scriptis: & ita accedit ad Latinā vocem Hiatus, vt eadem esse, & Syræ linguæ accomodata videatur.

Λέγει αὐτῷ Ἀβραάμ, Ἔχουσι Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας· ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. 29

Dicit ei Abraham, Habent Mosen & Prophetas: audiant eos.

Ὁ δὲ εἶπεν, Οὐχί, πάτερ Ἀβραάμ· ἀλλ' ἐάν τις ἀπὸ νεκρῶν πορευθῇ πρὸς αὐτούς, μετανοήσουσιν. 30

Ille verò dixit, Non, pater Abraham: sed si quis ex mortuis abierit ad eos, resipiscent.

Εἶπε δὲ αὐτῷ, Εἰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ, πεισθήσονται. 31

Abraham autem dixit ei, Si Mosen & Prophetas non audiunt, ne si quidē quispiam ex mortuis excitetur, assentientur.

Κεφάλαιον ιζ

Cap. XVII.

Matth.18.7 marc.9.42

ΕΙπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς, Ἀνένδεκτόν ἐστι μὴ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα· οὐαὶ δὲ δι' οὗ ἔρχεται. 1

AIT autē discipulis, Fieri nō potest quin eueniāt scādala: sed væ illi per quem eueniunt.

Ecclesia scandalis necessariò obnoxia, sed quæ inulta non sinet Dominus, si vel minimus quispiam fuerit offensus.

Λυσιτελεῖ αὐτῷ εἰ μύλος ὀνικὸς περίκειται περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ ἔρριπται εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἵνα σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων. 2

Expedit ei si mola asinaria circūponatur collo eius, & abiectus fuerit in mare, *potius* quàm vt offendat vnum ex paruis istis.

Matth.18.2

Προσέχετε ἑαυτοῖς. Ἐὰν δὲ ἁμάρτῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἐπιτίμησον αὐτῷ· καὶ ἐὰν μετανοήσῃ, ἄφες αὐτῷ. 3

Cauete vobis. ‖Si peccauerit in te frater tuus, obiurga eum: & si resipuerit, remitte ei.

Reprehensiones & iustas esse & à charitate proficisci oportet.

Matth.18.21

Καὶ ἐὰν ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἁμάρτῃ εἰς σέ, καὶ ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἐπιστρέψῃ ἐπί σε, λέγων, Μετανοῶ, ἀφήσεις αὐτῷ. 4

‖Et, si septies in die peccauerit in te, & septies *vno* die reuertatur ad te, dicens, Resipui: remittes ei.

Καὶ εἶπον οἱ ἀπόστολοι τῷ Κυρίῳ, Πρόσθες ἡμῖν πίστιν. 5

Tunc dixerunt Apostoli Domino, Adde nobis fidem.

Deus quamuis imperfectè, verè tamen credentibus, nunquā deerit, in iis etiam difficultatibus quæ nulla humana ratione vinci possunt.

Matth.16.20

Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Εἰ εἴχετε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐλέγετε ἂν τῇ συκαμίνῳ ταύτῃ, Ἐκριζώθητι, καὶ φυτεύθητι ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ ὑπήκουσεν ἂν ὑμῖν. 6

Dixit autem Dominus, ‖Si haberetis fidem quantulum *est* granum sinapis, diceretis huic sycamino, Eradicator, & plantator in mari: & obediret vobis.

Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν δοῦλον ἔχων ἀροτριῶντα, ἢ ποιμαίνοντα, ὃς εἰσελθόντι ἐκ τοῦ ἀγροῦ ἐρεῖ εὐθέως, Παρελθὼν ἀνάπεσαι; 7

Quis autem vestrûm habet seruum arantem, aut pascentem, qui regresso ab agro dicat statim, Prodi, & discumbe?

Quum Deus suo iure nos nostraque omnia sibi vendicet, nihil nobis quantuuis strenuè ad mortem vsque laborantibus, debere potest.

Ἀλλ' οὐχὶ ἐρεῖ αὐτῷ, Ἑτοίμασον τί δειπνήσω, καὶ περιζωσάμενος διακόνει μοι, ἕως φάγω καὶ πίω· καὶ μετὰ ταῦτα φάγεσαι καὶ πίεσαι σύ; 8

Imò nónne dicet ei, Para quod cœnem, & præcinctus ministra mihi vsquedum edero ac bibero, & postea edito tu & bibito?

Μὴ

Num

29 אמר לה אברהם אית להון מושא ונביא ישמעון אנון ׃

Dixit ei Abraham, Est illis Musche et Prophetæ, audiant eos.

30 הו דין אמר לה לא אבי אברהם אלא אן אנש מן מיתא יאזל לותהון תיבין ׃

Ille verò dixit ei, Non, pater mi Abrahã: sed si quis ex mortuis abeat ad eos, conuertentur.

31 אמר לה אברהם אן למושא ולנביא לא שמעין אף לא אן אנש מן מיתא יקום מהימנין לה ׃

Dixit ei Abraham, Si Musche et Prophetas non audiunt, nec etiam, si quis ex mortuis resurrexerit, credent ei.

קפלאון יז

Cap. XVII.

1 ואמר הוא ישוע לתלמידוהי לא משכחא דלא יאתון מכשולא וי דין להו דבאידה יאתון ׃

ET dicebat Ieschua discipulis suis Fieri nõ potest vt non veniant offendicula, væ autẽ illi per cuius manum venient.

2 פקח הוא לה אלו רחיא דחמרא תליא בצורה ושדא בימא או דיכשל לחד מן הלין זעורא ׃

Tolerabilius esset ei si mola asinaria suspensa esset ad collum eius, & proiiceretur in mare, quàm vt offendat vnum ex istis paruis.

3 אזדהרו בנפשכון אן יחטא אחוך כאי בה ואן תאב שבוק לה ׃

Cauete vobis ipsis. Si peccauerit frater tuus, increpa eum, et, si conuertatur, remitte ei.

4 ואן שבע זבנין ביומא יסכל בך ושבע זבנין ביומא יתפנא לותך ויאמר דתאב אנא שבוק לה ׃

Quòd si [1]septem vicibus in die [2]peccauerit in te, et septem vicibus in die conuersus fuerit ad te, & dixerit, Resipisco: remitte ei.

5 ואמרו שליחא למרן אוסף לן הימנותא ׃

Et dixerunt Apostoli Domino nostro, Adauge nobis fidem.

6 אמר להון אן אית הוא לכון הימנותא איך פרדתא דחרדלא אמרין הויתון לתותא הנא דאתעקר ואתנצב בימא ומשתמע הוא לכון ׃

Dixit eis, Si esset vobis fides sicut granũ sinapis, diceretis ficui isti, Eradicator, & plantator in mari: & obediret vobis.

7 מנו מנכון דאית לה עבדא דדבר פדנא או דרעא ענא ואן יאתא מן חקלא אמר לה מחדא עבר אסתמך ׃

Quis est ex vobis cui sit seruus qui [3]ducit iugum, aut pascit oues, & si venerit ex agro, dicat ei, Statim transi, accumbe?

8 אלא אמר לה טיב לי מדם דאחשם ואסור חציך שמשיני עדמא דאלעס ואשתא ובתרכן אף אנת תלעס ותשתא ׃

Sed dicit ei, Præpara mihi aliquid vt cœnem: et accinctus lumbis tuis, ministra mihi vsquedũ edero, et bibero: & postmodum etiam tu edes & bibes.

1 Ad verbum, Septem temporibus, Hebraismus.
2 Syriacè est יסכל vide annotata in sextum Matth. 14
3 Descriptio est arantis, cuius aratrum iuga boum trahere solet.

9 Μὴ χάριν ἔχει τῷ δούλῳ ἐκείνῳ ὅτι ἐποίησε τὰ διαταχθέντα αὐτῷ; οὐ δοκῶ.

Num gratiam habet seruo illi quia fecit quæ ipsi præcepta fueran t? non puto.

10 Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, λέγετε, Ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν· ὅτι ὃ ὠφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν.

Ita & vos, quum feceritis omnia quæ præce pta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: nā quod debuimus facere, fecimus.

Legis obseruatio vel perfectissima, non est tamen vllius præmii meritoria.

11 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ αὐτὸς διήρχετο διὰ μέσου Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας.

Et factum est, inter eundum Hierosolymam, ipse transibat per mediam Samariam & Galilæam.

Christus ingratis etiam futuris benefacit: sed solis gratis prosunt ad salutem beneficia Dei.

12 Καὶ εἰσερχομένου αὐτοῦ εἴς τινα κώμην, ἀπήντησαν αὐτῷ δέκα λεπροὶ ἄνδρες, οἳ ἔστησαν πόῤῥωθεν·

Et quū ingrederetur in quendā vicum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt procul:

13 Καὶ αὐτοὶ ἦραν φωνὴν, λέγοντες, Ἰησοῦ ἐπιστάτα ἐλέησον ἡμᾶς.

Et extulerunt vocem, dicentes, Iesu magister miserere nostri.

14 Καὶ ἰδὼν εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσι. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ὑπάγειν αὐτοὺς, ἐκαθαρίσθησαν.

Leuit.14.2

Qui quum *eos* vidisset dixit eis, Profecti ‖ostendite vos Sacerdotibus. Et factum est vt inter eundum purgati sint.

15 Εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν, ἰδὼν ὅτι ἰάθη, ὑπέστρεψε μετὰ φωνῆς μεγάλης δοξάζων τὸν Θεόν.

Vnus autē ex ipsis, vt vidit se sanatū esse, reuertit, glorificans Deū voce magna.

16 Καὶ ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, εὐχαριστῶν αὐτῷ· καὶ αὐτὸς ἦν Σαμαρείτης.

Et procidit in faciem ad pedes eius, gratias ei agēs: erátque iste Samaritanus.

17 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Οὐχὶ οἱ δέκα ἐκαθαρίσθησαν; οἱ δὲ ἐννέα ποῦ;

Respondens autem Iesus dixit, Nónne decem illi purgati sunt? nouem autem illi vbi *sunt?*

18 Οὐχ εὑρέθησαν ὑποστρέψαντες δοῦναι δόξαν τῷ Θεῷ, εἰ μὴ ὁ ἀλλογενὴς οὗτος.

Non sunt reperti qui redierint vt tribuerent gloriam Deo, nisi alienigena iste.

19 Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἀναστὰς πορεύου· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε.

Et dixit ei, Surge *et* abi: fides tua te seruauit.

20 Ἐπερωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν Φαρισαίων πότε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀπεκρίθη αὐτοῖς, καὶ εἶπεν, Οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως·

Interrogatus autem à Pharisæis quando venturum esset regnum Dei: respondit eis, & dixit, Nō veniet regnum Dei ita vt obseruari possit:

Regnum Dei etiam præsentissimū, a multis non animaduertitur, quoniam illud falso existimant cū externo splendore coniunctum esse.

Οὐδὲ

Neque

9 לְמָא [a]טַיְבוּתֵהּ מְקַבֵּל דְּהוּ עַבְדָּא דַּעֲבַד מֵדֶם דְּאֶתְפְּקֵד לֵהּ לָא סָבַר אֶנָא ׃

[a] טיל

[4] *Num gratiam accipit illius serui, quia fecit id quod præceptum fuerat ei? Non puto ego.*

10 הָכַנָא אַף אַנְתּוּן מָא דַּעֲבַדְתּוּן כֻּלְהֵין אִילֵין דְּפַקִּידִין לְכוּן אֶמַרוּ דְּעַבְדֵא חֲנַן [b]בַּטִּילָא דְמֵדֶם [c]דְּחַיָּבִין הֲוֵין לְמֶעְבַד עֲבַדְן ׃

[b] בטל [c] חוב

Sic etiam vos quum feceritis omnia illa quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui sumus inutiles: quia quod debebamus facere, fecimus.

11 וַהֲוָא דְּכַד [d]אָזֶל יֵשׁוּעַ לְאוּרִשְׁלֵם עָבַר הֲוָא בֵּית שָׁמְרָיָא לַגְלִילָא ׃

[d] אזל

Et factum est vt quum proficisceretur Ieschua Vrischelem, transiret per Samaritanos in Galilæam:

12 וְכַד קָרִיב [e]לְמֵעַל לַקְרִתָא חֲדָא [f]אַרְעוּהִי עֶסְרָא אֶנָשִׁין גַּרְבֵא [g]וְקָמוּ מֶן רוּחְקָא ׃

[e] עול [f] ארע [g] קום

Et quũ appropinquaret vt ingrederetur in pagũ quendam, occurrerunt ei decem viri leprosi, et steterunt procul:

13 [h]וַאֲרִימוּ קָלְהוּן וְאָמְרִין רַבַּן יֵשׁוּעַ [i]אֶתְרַחַם עֲלַין ׃

[h] רום [i] רחם

Et extulerunt vocẽ suam, & dixerunt, Domine noster Ieschua miserere nostri.

14 וְכַד [k]חֲזָא אֶנוּן אֶמַר לְהוּן [l]זֶלוּ [m]חַוּו נַפְשְׁכוּן לְכָהֲנֵא וְכַד אָזְלִין [n]אֶתְדַּכִּיו ׃

[k] חזא [l] אזל [m] חוא [n] דכא

Et quum vidisset eos, dixit eis, Proficiscimini, ostendite vosipsos sacerdotibus. Et quum proficiscerentur, mundati sunt.

15 חַד דֵּין מֶנְהוּן כַּד [o]חֲזָא [p]דְּאֶתְדַּכִּי [q]הֲפַךְ לֵהּ [r]וּבְקָלָא [s]רָמָא [t]מְשַׁבַּח הֲוָא לַאלָהָא ׃

[o] חזא [p] דכא [q] הפך [r] קול [s] רום [t] שבח

Vnus autem ex ipsis, quum videret quòd mundatus esset, reuersus est, et voce magna glorificabat Deum.

16 וּנְפַל עַל [u]אַפּוּהִי קְדָם רֶגְלוּהִי דְּיֵשׁוּעַ כַּד [x]מוֹדֵא לֵהּ וְהָו הָנָא שָׁמְרָיָא הֲוָא

[u] אנף [x] ידא

Et procidit super faciẽ suam ante pedes Ieschua, gratias agẽs ei: & ipse erat Samaritanus.

17 [y]עֲנָא דֵּין יֵשׁוּעַ וְאֶמַר לָא הֲוָא עֶסְרָא [z]הֲוֵין הָלֵין [aa]דְּאֶתְדַּכִּיו אַיְכָא אֶנּוּן תֶּשְׁעָא ׃

[y] ענא [z] הוא [aa] דכא

Respondit autem Ieschua, et dixit, Nónne decem fuerunt illi qui mundati sunt? vbi sunt nouem?

18 לְמָא [bb]פְּרַשׁוּ [cc]דְּיאתוּן [dd]יֶתְּלוּן [ee]תֶּשְׁבּוּחְתָּא לַאלָהָא אֶלָּא הָנָא דְּמֶן עַמָּא הוּ נוּכְרָיָא ׃

[bb] פרש [cc] אתא [dd] נתל [ee] שבח

Nunquid discesserunt quo minus venientes darent gloriam Deo, præter hunc qui est ex populo alieno?

19 וְאֶמַר לֵהּ קוּם [ff]זֶל [gg]הַימָנוּתָךְ [hh]אַחִיתָךְ ׃

[ff] אזל [gg] אמן [hh] חיא

Et dixit ei, Surge, vade: fides tua [5] seruauit te.

20 וְכַד שַׁאֲלוּהִי לְיֵשׁוּעַ מֶן פְּרִישֵׁא אֶמַתַי [ii]אָתְיָא מַלְכוּתֵהּ דַּאלָהָא עֲנָא וְאֶמַר לְהוּן לָא אָתְיָא מַלְכוּתֵהּ דַּאלָהָא [kk]בְּנְטוּרְתָא ׃

[ii] אתא [kk] נטר

Et quum interrogassent Ieschua [quidam] ex Pharisæis quando venturum esset regnum Dei: respondit, & dixit eis, Non est venturum regnum Dei cum [6] obseruationibus.

[4] Id est, Num gratuiti beneficii loco obsequium serui sui ducit?

[5] Ad verbum, Viuificauit te. Hebraismus.

[6] Id est, Cũ splẽdore & apparatu, qualis conspicitur in iis qui regnum terrenum capescunt.

21 Οὐδὲ ἐροῦσιν, Ἰδοὺ ὧδε, ἤ, ἰδοὺ ἐκεῖ. ἰδοὺ γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν.

Neq; dicēt, Ecce hîc, aut, ecce illic. ecce .n. regnũ Dei intꝰ habetis.

22 Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς, Ἐλεύσονται ἡμέραι ὅτε ἐπιθυμήσετε μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἰδεῖν· καὶ οὐκ ὄψεσθε.

Dixit autem discipulis, Veniet tempus quum desiderabitis videre vnum ex diebus Filii hominis: nec videbitis.

Præsentia sæpe negligimus, quæ frustra requirimus amissa.

Matth.24.23 marc.13.21

23 Καὶ ἐροῦσιν ὑμῖν, ἰδοὺ ὧδε, ἤ, ἰδοὺ ἐκεῖ· μὴ ἀπέλθητε, μηδὲ διώξητε.

‖Et dicent vobis, Ecce hîc, aut, ecce illic: *sed* ne abite, neque prosequimini.

Christus prædicit venturos pseudochristos, suam verò gloriam subitò longè latéque per orbem terrarum propagatum iri, deleta crucis ignominia.

24 Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανόν, εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν λάμπει· οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ.

Nam sicut fulgur coruscans ex *vna* regione quæ sub cæloest, in *al terã* quæ sub cælo est splendet: ita erit & Filius hominis die suo.

25 Πρῶτον δὲ δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης.

Sed prius oportet eum multa pati, & reprobari à natione ista.

Gene.7.5 matth.24.38 1.pet.3.20

26 Καὶ καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Νῶε, οὕτως ἔσται καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

‖Et prout factum est in diebus Noe, ita erit etiam in diebus Filii hominis.

Mundus repentino Dei iudicio opprimetur: fideles autem oportet perpetuas excubias agere.

27 Ἤσθιον, ἔπινον, ἐγάμουν, ἐξεγαμίζοντο· ἄχρι ἧς ἡμέρας εἰσῆλθε Νῶε εἰς τὴν κιβωτόν, καὶ ἦλθεν ὁ κατακλυσμός, καὶ ἀπώλεσεν ἅπαντας.

Edebant, bibebant, vxores ducebant, & dabantur nuptum: ad eũ vsque diem quo introiuit Noe in arcam, venítque diluuium, & perdidit omnes.

28 Ὁμοίως καὶ ὡς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Λώτ· ἤσθιον, ἔπινον, ἠγόραζον, ἐπώλουν, ἐφύτευον, ᾠκοδόμουν·

Similiter etiã vt accidit in diebus Lot: edebãt, bibebãt, emebant, vẽdebant, plantabant, ædificabant:

Gene.19.24

29 Ἧ δὲ ἡμέρᾳ ἐξῆλθε Λὼτ ἀπὸ Σοδόμων, ἔβρεξε πῦρ καὶ θεῖον ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ ἀπώλεσεν ἅπαντας·

‖Quo autem die Lot exiit Sodomis, pluit igni & sulphure è cælo, & omnes perdidit.

30 Κατὰ ταῦτα ἔσται ᾗ ἡμέρᾳ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται.

Secundum hæc erit dies quo Filius hominis detegetur.

31 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὃς ἔσται ἐπὶ τοῦ δώματος, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ, μὴ καταβάτω ἆραι αὐτά· καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, ὁμοίως μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω.

In illo die *si* quis fuerit supra domum, & vasa eius in ipsa domo, ne descendat ad ea sumenda: & qui in agro, similiter non reuertatur retró.

Cauẽdum in primis ne vel diffidentia, vel huius vitæ illecebræ, vel vllius coniũctionis respectus nos vel tantillum remoretur.

Gene.19.26 Suprà.9.24 matth.10.39 marc.8.35 iohan.12.25

32 Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ.

‖Memineritis vxoris Lot.

33 Ὃς ἐὰν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὃς ἐὰν ἀπολέσῃ αὐτήν, ζωογονήσει αὐτήν.

‖Quicunq; quæsierit animã suam seruare, perdet eam: & quicunque eam perdiderit, viuificabit eam.

Matth.34.41

34 Λέγω ὑμῖν, ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς· ὁ εἷς παραληφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται.

‖Dico vobis, illa nocte erũt duo in lecto vno: vnus accipietur, & alter relinquetur.

Δύο Duæ

וְלָא אָמְרִין הָא הָרְכָא הִי וְהָא הַר־תַמָן הִי הָא גֵּיר מַלְכוּתֵה דַּאלָהָא לְגַו מֶנְכוּן הִי׃	21 *Neque dicent, Ecce hîc est, et ecce illic est. ecce enim regnum Dei* [7] *intra vos est.*
וֶאמַר לְתַלְמִידוֹהִי נֵאתוּן יַוְמָתָא דְּתֶתְרַגְרְגוּן לְמֶחזָא חַד מֶן יַוְמָתָא דַּבְרֵה דְּאֶנָשָׁא וְלָא תֶחזוּן׃	22 *Et dixit discipulis suis, Veniet dies quibus desiderabitis videre vnum ex diebus Filii hominis, & non videbitis.*
וְאֶן נֵאמְרוּן לְכוּן הָא הָרְכָא הוּ וְהָא הַר־תַמָן הוּ לָא תֵאזְלוּן׃	23 *Et si dixerint vobis, Ecce, hîc est, et ecce illic est, ne abeatis.*
אַיְכַנָא גֵּיר דְּבַרְקָא בָּרֵק מֶן שְׁמַיָא וְכֻלֵּה תְּחֵית שְׁמַיָא מַנְהַר הָכַנָא נֶהֱוָא בְּרֵה דְּאֶנָשָׁא בְּיַוְמֵה׃	24 *Sicut enim fulgur coruscat de cælo, & quicquid est sub cælo illuminat: sic erit Filius hominis in die suo.*
לוּקְדַם דֵּין עֲתִיד הוּ דְּנֶחַשׁ סַגִּיאָתָא וְנֶסתַּלָא מֶן שַׁרְבְּתָא הָדָא׃	25 *Prius autem futurum est vt patiatur multa, & reprobetur à generatione hac.*
וַאיְכַנָא דַּהְוָא בְּיַוְמָתֵה דְּנוּחַ הָכַנָא נֶהֱוָא בְּיַוְמָתֵה דַּבְרֵה דְּאֶנָשָׁא׃	26 *Et sicut factum est in diebus Nuach, sic erit in diebus Filii hominis.*
דְּאָכְלִין הֲווֹ וְשָׁתֵין וְנָסְבִין נֶשֵׁא וְיָהְבִין לְגַבְרֵא עַד־מָא דְּעַל נוּחַ לְכֵוִלָא וֶאתָא טוֹפָנָא וֶאוֹבֵד לְכֻל־נָשׁ׃	27 *Comedebant et bibebant, & ducebant vxores & dabant maritis, vsq; in diem quo ingressus est Nuach* [8] *in arcam, et venit diluuium, & perdidit omnem hominem.*
וַאיְכַנָא תּוּב דַּהֲוָא בְּיַוְמָתֵה דְּלוּט דְּאָכְלִין הֲווֹ וְשָׁתֵין וְזָבְנִין וּמְזַבְּנִין וְנָצְבִין הֲווֹ וּבָנֵין׃	28 *Et sicut rursus factum est in diebus Lut: comedebant & bibebant, et emebant ac vendebant, et plantabant ac ædificabant:*
בְּיַוְמָא דֵּין דַּנְפַק לוּט מֶן סְדוֹם אַמְטַר מָרְיָא נוּרָא וְכֶבְרִיתָא מֶן שְׁמַיָא וֶאוֹבֵד לְכֻלְּהוֹן׃	29 *In die autem quo egressus est Lut è Sedum, pluere fecit Dominus ignem et* [9] *sulphur è cælo, & perdidit omnes illos.*
הָכַנָא נֶהֱוָא בְּיַוְמָא דְּמֶתְגְּלֵא בְּרֵה דְּאֶנָשָׁא׃	30 *Sic erit in die quo reuelabitur Filius hominis.*
בְּהַו יַוְמָא מַן דְּבֶאגָּרָא הוּ וּמָאנַוְהִי בְּבַיְתָא לָא נֵחוּת דְּנֶשְׁקוּל אֶנּוּן וּמַן דַּבְחַקְלָא הוּ לָא נֶתְהְפֵךְ לְבֶסְתַרֵה׃	31 *In illo die qui in tecto fuerit, & vasa eius in domo, non descendat vt tollat ea: et qui in agro fuerit, nō reuertatur ad [ea quæ sunt] post se.*
אֶתְדַּכַּרוּ לְאַנְתְּתֵה דְּלוּט׃	32 *Memores estote vxoris Lut.*
מַן דְּצָבֵא דְּנַחֵא נַפְשֵׁה נוֹבְדִיה וּמַן דְּנוֹבֵד נַפְשֵׁה נַחִיה׃	33 *Qui vult* [10] *seruare animam suam, perdet eam: et qui perdiderit animā suam, seruabit eam.*
אָמַר אֶנָא לְכוּן דְּבְהָו לִלְיָא נֶהוֹן בַּחְדָא עַרְסָא חַד נֶתְדְּבַר וְאַחְרֵנָא נֶשְׁתְּבֵק׃	34 *Dico vobis quòd in illa nocte duo erunt in vno lecto, vnus accipietur, et alter relinquetur.*

Margin (roots): a אתא, b יום, c רגג, d חזא, e חזא, f אמר, g אזל, h ברק, i נהר, k חשש, l סלא, m שרב, n אכל, o שתא, p נסב, q יהב, r עול, s כול, t אתא, u טוף נסך, x אבד, y יום, z אכל, aa שתא, bb זבן, cc נצב, dd בנה, ee מטר, ff מרא, gg נור, hh כבר, ii אבד, kk גלא, ll אגר, mm מאן, nn בית, oo נחת, pp שקל, qq חקל, rr הפך, ss סתר, tt דכר, uu צבא, xx חיא, yy אבד, zz אבד, a חיא, b דבר, c אחר, d שבק

7 Ad verbum, In medio è vobis est. Syra phrasis, cui Gallica respōdet, *Il est au milieu de nous.*

8 Tantùm hîc legitur hæc vox, & Matth. 24. 28.

9 Syra vox כבריתא respondet Hebrææ גפרית mutatis literis ג in כ, & פ in ב, quod ad idem prolationis organum pertinēt: illæ quidem ad palatum, hæc verò ad labia.

10 Ad verbum, Viuificare. Hebraismus, vt paulo post etiam.

35 Δύο ἔσονται ἀλήθουσαι ἐπὶ τὸ αὐτό· ἡ μία παραληφθήσεται, καὶ ἡ ἑτέρα ἀφεθήσεται.

36 Δύο ἔσονται ἐν τῷ ἀγρῷ· ὁ εἷς παραληφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται.

37 Καὶ ἀποκριθέντες λέγουσιν αὐτῷ, Ποῦ Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί.

Matth.24.28

Κεφάλαιον ιη.

Eccl.18.22 rom.12.12 1.thess.5.17

1 Ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν αὐτοῖς πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι, καὶ μὴ ἐκκακεῖν·

2 Λέγων, Κριτής τις ἦν ἔν τινι πόλει τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντρεπόμενος·

3 Χήρα δέ τις ἦν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, καὶ ἤρχετο πρὸς αὐτὸν, λέγουσα, Ἐκδίκησόν με ἀπὸ τοῦ ἀντιδίκου μου.

4 Καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἐπὶ χρόνον· μετὰ δὲ ταῦτα εἶπεν ἐν ἑαυτῷ, Εἰ καὶ τὸν Θεὸν οὐ φοβοῦμαι, καὶ ἄνθρωπον οὐκ ἐντρέπομαι,

5 Διά γε τὸ παρέχειν μοι κόπον τὴν χήραν ταύτην, ἐκδικήσω αὐτήν· ἵνα μὴ εἰς τέλος ἐρχομένη ὑπωπιάζῃ με.

6 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Ἀκούσατε τί ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας λέγει·

7 Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μὴ ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς;

8 Λέγω ὑμῖν ὅτι ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν ἐν τάχει· πλὴν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν, ἆρα εὑρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς;

9 Εἶπε δὲ καὶ πρός τινας τοὺς πεποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς ὅτι εἰσὶ δίκαιοι, καὶ ἐξουθενοῦντας τοὺς λοιποὺς, τὴν παραβολὴν ταύτην·

Ἄνθρωποι

Duæ erunt molentes simul: vna accipietur, & altera relinquetur.

Duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

Tūc respōdentes dicunt ei, Vbi Domine? Ipse verò dixit eis, ‖Vbi corpus, illuc cogentur & aquilæ.

Vna perstandi ratio, Christo adhærere.

Cap. XVIII.

DIxit autem eis etiam parabolam *huc spectantem*, ‖quòd oporteret *ipsos* semper precari, nec segnescere:

Deus vult nos assiduitate precandi nō fatigare, sed exercere. Itaque sic luctandum cum impatientia vt longior mora precandi cursum nō abrumpat.

Dicens, Iudex quidā erat in quadam vrbe qui Deum non timebat, nec quenquam reuerebatur:

Erat autem in illa vrbe quædam vidua, quæ venit ad eum, dicens, Vindica me ab aduersario meo.

Ille autem noluit per *multum* tēpus: post hæc verò dixit apud se, Etsi Deum non timeo, nec quenquam reuereor,

Tamē quia molestiā mihi exhibet vidua ista, vindicabo eam, ne ad extremum veniens obtundat me.

Ait autē Dominus, Audite quid iudex ille iniustus dicat:

Deus autem non vindicabit electos suos, clamantes ad ipsum die ac nocte, etiamsi iram differat super ipsis?

Dico vobis, vindicabit eos citò. Veruntamē Filius hominis, quum venerit, num reperturus est fidem in terra?

Dixit autem etiam quibusdam qui sibi persuaserant se iustos esse, & pro nihilo habebant reliquos, parabolam istam:

Duo in primis multorum preces inanes reddunt, propriæ videlicet iustitiæ fiducia, & aliorum contēptus: quibus vitiis cor contritum ac humiliatum opponitur.

Duo

35 ותרתין יהוין טחנן כחדא חדא תתדבר ואחרתא תשתבק :

Et duæ erunt molentes simul: vna accipietur, & altera relinquetur.

36 תרין יהוון בחקלא חד יתדבר ואחרנא ישתבק :

Duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

37 ענו ואמרין לה לאיכא מרן אמר להון איכא דפגרא תמן יתכנשון נשרא :

Responderunt, et dixerunt ei, Vbi Domine noster? Dixit eis, [11] Vbi corpus illuc, congregabuntur aquilæ.

[11] Vide Matth. 24. 28.

קפלאון יח

Cap. XVIII.

1 אמר להון אף מתלא דבכל עדן יצלון ולא תאמן להון :

Dixit eis etiam parabolam vt omni tempore orarent, & non esset anxietas eis.

2 דינא חד אית הוא במדינתא חדא דמן אלהא לא דחל הוא ומן בני נשא לא מתכחד הוא :

Iudex quidā erat in ciuitate quadam [1] qui à Deo non timebat, et à filiis hominis non se abscondebat.

[1] Id est, Qui palàm iniquus erat, vt nec Dei nec hominum iudicium metueret.

3 ארמלתא דין חדא אית הות במדינתא הי ואתיא הות לותה ואמרא תבעיני מן בעל דיני :

Vidua autem quædam erat in ciuitate illa: et venit ad eum, et dixit, Vindica me ab aduersario meo.

4 ולא צבא הוא זבנא סגיאא בתר כן דין אמר בנפשה אן מן אלהא לא דחל אנא ומן בני נשא לא מתכחד אנא :

Et [2] non volebat tēpore multo postea verò dixit apud se, Si à Deo non timeo, & à filiis hominis non me abscondo:

[2] Id est, Diu eā à se repulit, & recusauit facere quod petebat.

5 אפן מטול דמלאיא לי הדא ארמלתא אתבעיה דלא בכל עדן תהוא אתיא מהרא לי :

Saltem quia molestiam exhibet mihi hæc vidua, vindicabo eam, ne omni tempore veniens molesta sit mihi.

6 ואמר מרן שמעו מנא אמר דינא דעולא :

Et dixit Dominus noster, Audite quid dixerit iudex iniquitatis:

7 אלהא דין לא יתיראית יעבד תבעתא לגבוהי דקרין לה באיממא ובליליא ומגר רוחה עליהון :

Deus autem non potius faciet vindictam pro electis suis qui clamant ad se die ac nocte, & [3] protrahet spiritum suum contra illos?

[3] Id est, Iram suā differet cōtra opprimentes eos.

8 אמר אנא לכון דיעבד תבעתהון בעגל ברם יאתא ברה דאנשא וישכח כי הימנותא על ארעא :

Dico vobis quòd faciet vindictam eorum citò: veruntamē veniet Filius hominis, et inuenturúsne est fidem super terram?

9 ואמר הוא מתלא הנא לוקבל אנשא אילין דתכילין על נפשהון דאיתיהון זדיקא ובסין על כל נש :

Et dicebat parabolam hanc cōtra quosdam qui cōfidebāt in se quòd essent iusti, et cōtemnebant omnem hominem.

Marginal roots: [a] טחן, [b] דבר, [c] אחר, [d] שבק, [e] נשר, [f] מתל, [g] עדן, [h] צלא, [i] אמן, [k] דין, [l] דחל, [m] כחד, [n] ארמל, [o] אתא, [p] אמר, [q] תבע, [r] צבא, [s] זבן, [t] סגא, [u] דחל, [x] כחד, [y] לאא, [z] תבע, [aa] אתא, [bb] הרהר או' הדר:, [cc] עול, [dd] יתר, [ee] תבע, [ff] גבא, [gg] קרא, [hh] יום, [ii] ליל, [kk] נגר, [ll] תבע, [mm] אתא, [nn] אמן, [oo] מתל, [pp] תכל, [qq] אית, [rr] בסא

10 Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι, ὁ εἷς Φαρισαῖος, καὶ ὁ ἕτερος, τελώνης·

Duo homines ascenderant in tẽplum vt precarentur, vnus Pharisæus, & alter publicanus:

11 Ὁ Φαρισαῖος σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσηύχετο, Ὁ Θεὸς εὐχαριστῶ σοι ὅτι οὐκ εἰμὶ ὥσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἅρπαγες, ἄδικοι, μοιχοί· ἢ καὶ ὡς οὗτος ὁ τελώνης.

Pharisæus stans hæc apud se precabatur, Deus, gratias ago tibi quòd non sim vt reliqui homines, rapaces, iniusti, mœchi: vel etiam vt iste publicanus.

Etiamsi, quicquid habemus nos à Deo habere fateamur, nihilominus vt arrogãtes despicimur à Deo si vel tantillum in nostris operibus fiducia coram: Deo habeamus.

12 Νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου, ἀποδεκατῶ πάντα ὅσα κτῶμαι.

Ieiuno bis hebdomade, decimo quæcunque possideo.

13 Καὶ ὁ τελώνης μακρόθεν ἑστὼς οὐκ ἤθελεν οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπᾶραι· ἀλλ᾽ ἔτυπτεν εἰς τὸ στῆθος αὐτοῦ, λέγων, Ὁ Θεὸς ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ.

Publicanus autem procul stans, nolebat vel oculos in cælum attollere: sed percutiebat pectus suum, dicens, Deus, propitius esto mihi peccatori.

Suprà,14.11 Matth.23.12

14 Λέγω ὑμῖν, κατέβη οὗτος δεδικαιωμένος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἢ ἐκεῖνος. ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.

Dico vobis, descendit iste iustificatus domum suam *potius* quàm ille.‖quia quicunque se extollit, deprimetur: & qui se deprimit, extolletur.

Matth.19.13 marc.10.13

15 Προσέφερον δὲ αὐτῷ καὶ τὰ βρέφη, ἵνα αὐτῶν ἅπτηται· ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐτοῖς.

Adferebant autem ad eum etiã infantes, vt eos tangeret: quum autem hoc vidissent discipuli, obiurgarunt eos.

Christum ex carnis suæ sensu æstimare, infinitarum corruptelarum causa.

16 Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτὰ εἶπεν, Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Iesus verò quum puerulos aduocasset, dixit, Sinite puerulos venire ad me, & eos non prohibete: talium est enim regnum Dei.

Etiam infãtes fidelium in gratuito fœdere cõprehendũtur.

17 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν.

Amen dico vobis, quicunque nõ acceperit regnum Dei tanquam puerulus, nequaquam introibit in illud.

Puerilis innocẽtia, Christianorum ornamentum.

Matth.19.16 marc.16.17

18 Καὶ ἐπηρώτησέ τις αὐτὸν ἄρχων, λέγων, Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω;

‖Tunc interrogauit eum quidã ex primoribus, dicens, Magister bone, quid faciendo vitam æternã possidebo?

Opum illecebra plurimos à recta via abducunt.

19 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός.

Dixit autem ei Iesus, Cur me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus, *nempe* Deus.

Τὰς

Man-

10 תרין גברין סלקו [a]להיכלא [b]למצליו חד פרישא ואחרנא [c]מכסא :

10 *Duo homines ascenderunt in templum ad orandum, vnus Pharisæus, et alter publicanus.*

11 והו פרישא [d]קאם הוא [e]בינוהי לנפשה והלין [f]מצלא הוא אלהא [g]מודא אנא לך דלא הוית איך שרכא דאנשא [h]חטופא [i]ועלובא [k]וגירא ולא איך הנא [l]מכסא :

11 *Et ipse Pharisæus stabat [4] solus, et hæc orabat, Deus, gratias ago tibi quòd non sum sicut reliqui homines, raptores, iniurii, & adulteri, neque sicut hic publicanus.*

12 אלא [m]צאם אנא תרין בשבתא [n]ומעסר אנא כל מדם [o]דקנא אנא :

12 *Sed ieiuno bis in [5] sabbatho, et decimo quicquid possideo.*

13 הו דין [p]מכסא [q]קאם הוא מן רוחקא ולא [r]צבא הוא אף לא [s]עינוהי [t]ירים לשמיא אלא [u]טרף הוא על [x]חדיה ואמר אלהא [y]חוניני לחטיא :

13 *Ipse verò publicanus stabat procul, & non volebat ne oculos quidem suos attollere in cælum, sed percutiebat super pectus suũ, et dicebat, Deus, gratiosus esto mihi peccatori.*

14 אמר אנא לכון [z]דנחת הנא [aa]מזדק לביתה יתיר מן הו פרישא כל נש גיר [bb]דירים נפשה יתמכך וכל מן [cc]דמכך נפשה [dd]יתתרים

14 *Dico vobis quòd descendit iste iustificatus in domũ suam potius quàm ille Pharisæus. Quisquis enim extulerit seipsum, deprimetur: & quisquis depresserit seipsum, extolletur.*

15 קרבו הוו לה דין ילודא דיקרוב להון [ee]וחזו אנון תלמידוהי [ff]וכאו בהון :

15 *Offerebãt autem ei infantes, vt tãgeret eos: & viderunt illos discipuli eius, et obiurgauerunt illos.*

16 הו דין ישוע [gg]קרא אנון ואמר להון שבוקו [hh]טליא [ii]אתין לותי ולא [kk]תכלון אנון דדאילין גיר דאיך הלין אנון דילהון הי מלכותא דשמיא :

16 *Ipse verò Ieschua vocauit eos, et dixit eis, Sinite paruulos venientes ad me, et ne prohibeatis eos: illorum enim qui sunt sicut ii, illorũ [inquam] est regnum cælorum.*

17 אמין אמר אנא לכון דמן דלא יקבל מלכותא דאלהא איך טליא לא יעול לה :

17 *Ammin dico vobis quòd qui non acceperit regnum Dei tãquam paruulus, non intrabit in illud.*

18 ושאלה חד מן [ll]רישנא ואמר לה [mm]מלפנא [nn]טבא מנא אעבד דארת חיא דלעלם :

18 *Et interrogauit eum quidã ex primoribus, & dixit ei, Præceptor bone, quid faciam vt hæreditatem consequar vitæ quæ est in perpetuum?*

19 אמר לה ישוע מנא [oo]קרא אנת לי [pp]טבא ולית טבא אלא אן חד אלהא :

19 *Dixit ei Ieschua, Quid vocas tu me bonum? & non est bonus nisi vnus Deus?*

a היכל; b צלא; c מכס; d קום; e בין; f צלא; g ידא; h חטף; i עלב; k גור; l מכס; m צום; n עסר; o קנא; p מכס; q קום; r צבא; s עין; t רום; u טרף; x חדה; y חנן והיוד תחת נון ע' הפועל; z נחת; aa זדק; bb רום; cc מכך; dd רום; ee חזא; ff כאת; gg קרא; hh טלה; ii אתא; kk כלא; ll ראש; mm אלף; nn טוב; oo קרא; pp טוב

4 Ad verbum, Inter se & animã suam. Hebraismus.

5 Vide Matth. 28.1.

פודקנא *Man-*

Exo.20.13

20 Τὰς ἐντολὰς οἶδας, Μὴ μοιχεύσῃς, Μὴ φονεύσῃς, Μὴ κλέψῃς, Μὴ ψευδομαρτυρήσῃς· Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου.

Mādata nosti,‖Ne mœchare, Ne occidito, Ne furare, Ne falsum testimonium dicito: Honora patrē tuum & matrem tuam.

21 Ὁ δὲ εἶπε, Ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου.

Ille autem dixit, Hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.

22 Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἔτι ἕν σοι λείπει· πάντα ὅσα ἔχεις πώλησον, καὶ διάδος πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ· καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι.

Iesus verò his auditis dixit ei, Adhuc vnum tibi deest: quæcunq; habes vende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

23 Ὁ δὲ ἀκούσας ταῦτα, περίλυπος ἐγένετο· ἦν γὰρ πλούσιος σφόδρα.

At ille, his auditis, valde tristis factus est: nam diues erat valde.

24 Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς περίλυπον γενόμενον, εἶπε, Πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Quum autem vidisset Iesus eū valde tristem factū, dixit, Quàm difficilè qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt.

Diuitem simul & pium esse singulare Dei donum est.

25 Εὐκοπώτερον γάρ ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ῥαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν.

Facilius est enim camelum per foramen acus introire, quàm diuitem introire in regnum Dei.

26 Εἶπον δὲ οἱ ἀκούσαντες, Καὶ τίς δύναται σωθῆναι;

Qui verò *hoc* audierant, dixerūt, Et quis potest saluus fieri?

27 Ὁ δὲ εἶπε, Τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις, δυνατά ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ.

Ipse autem dixit, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

Matth.21.27
marc.10.28

28 Εἶπε δὲ ὁ Πέτρος, Ἰδοὺ, ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι.

‖Dixit autem Petrus, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

Omnium euadunt ditissimi qui Christi causa pauperes fieri non recusant.

29 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδείς ἐστιν ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ γονεῖς, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἕνεκεν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ,

Ipse verò dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorē, aut liberos, regni Dei causa,

30 Ὃς οὐ μὴ ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον.

Qui non recepturus sit multiplicia hoc tēpore, & in seculo vēturo vitam æternam.

Matth.20.17
marc.10.32

31 Παραλαβὼν δὲ τοὺς δώδεκα, εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Ἰδοὺ, ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν, τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου.

‖Iesus autem, assumptis illis duodecim, dixit eis, Ecce, ascendimus Hierosolymam, & perficientur Filio hominis omnia quæ scripta sunt per Prophetas.

Certa quidē est crux, sed non minus certa est gloria quæ victores manet.

Παρα- Tradetur

20 פוקדנא ידע אנת לא [a]תקטול ולא [b]תגור ולא [c]תגנוב ולא [d]תסהד סהדותא דשוקרא [e]יקר לאבוך ולאמך׃

[a] קטל [b] גור [c] גנב [d] סהד [e] יקר

Mandata nosti, Non occides, & Nō cōmittes adulteriū, & Nō furaberis, et Nō testaberis testimoniū mēdacii: Honora patrē tuū et matrē tuā.

21 אמר לה הלין כלהין [f]נטרת אנין מן [g]טליותי׃

[f] נטר [g] טלה

Dixit ei, Hæc omnia seruaui a pueritia mea.

22 כד שמע דין ישוע אמר לה חדא [h]חסירא לך [i]זבן כל מדם [k]דאית לך [l]והב [m]למסכנא ותהוא לך [n]סימתא בשמיא [o]ותא בתרי׃

[h] חסר [i] זבן [k] אית [l] יהב [m] סכן [n] סים [o] אתא

Quum audiuisset autem Ieschua, dixit ei, Vnum deest tibi. abi, vende quicquid est tibi, & da pauperibus: et erit tibi thesaurus in cælo: et [6] veni post me.

6 Id est, Sequere me. Hebraismus.

23 הו דין כד שמע הלין [p]כרית לה [q]עתיר הוא גיר [r]טב׃

[p] כרה [q] עתר [r] טוב

Ille autem quum hæc audiuisset, mæstitia affectus est: diues enim erat valde.

24 וכד [s]חזא ישוע [t]דכרית לה אמר איכנא [u]עטלא לאילין [x]דאית להון [y]נכסא [z]דיעלון למלכותה דאלהא׃

[s] חזא [t] כרה [u] עטל [x] אית [y] נכס [z] עול

Et quum vidisset Ieschua quòd mæstitia affectus esset, ait, Quàm difficile est iis quibus sunt opes vt ingrediantur in regnum Dei.

25 [aa]דלילא הי לגמלא [bb]דבחרורא [cc]דמחטא יעול או עתירא למלכותה דאלהא׃

[aa] דלל [bb] חוראו הרר: [cc] מחטאו חוט:

[7] Facilius est camelo vt in foramē acus ingrediatur, quàm diues in regnum Dei.

7 Vide quæ de hac Syra voce scripsimus Matth. 19. 24

26 אמרין לה אילין דשמעו ומנו משכח [dd]למחא׃

[dd] חיא

Dicunt ei qui audierunt, Et quis potest seruari?

27 ישוע דין אמר אילין דלות בני נשא לא [ee]משכחן לות אלהא משכחן [ff]למהוא׃

[ee] שכח [ff] הוא

Ieschua autē dixit, Ea quæ apud filios hominis non possunt, apud Deū fieri possunt.

28 אמר לה שמעון כאפא הא חנן שבקן כל מדם [gg]ואתין בתרך׃

[gg] אתא

Dixit ei Schemeū Cipha, Ecce, nos reliquimus omnia, [8] et iuimus post te.

8 Id est, Sequuti sumus. Hebraismus.

29 אמר לה ישוע אמין אמר אנא לכון דלית אנש דשבק בתא או אבהא או אחא או אנתתא או בניא מטול מלכותא דאלהא׃

Dixit ei Ieschua, Ammin dico vobis quòd nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem aut filios, propter regnum Dei,

30 ולא יקבל [hh]באעפא [ii]סגיאא בהנא [kk]זבנא ובעלמא [ll]דאתא [mm]חיא דלעלם׃

[hh] עףאו עוף: [ii] סגא [kk] זבן [ll] אתא [mm] חיא

Et non recepturus sit [9] cum duplicationibus multis hoc tempore, et in seculo futuro vitam quæ est in æternum.

9 Id est, Duplū eius quod amiserit, innumeris vicibus multiplicatum.

31 ודבר ישוע לתרעסרתה ואמר להון הא [nn]סלקינן לאורשלם [oo]ומשתלמן כלהין דכתיבין בנביא על ברה דאנשא׃

[nn] סלק [oo] שלם

Et accepit Ieschua duodecim suos, et dixit eis, Ecce, ascendimus Vrischelem, & perficientur omnia quæ scripta sunt in Prophetis de Filio hominis.

ישתלם

Tra-

Παραδοθήσεται γὰρ τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐμπαιχθήσεται, καὶ ὑβρισθήσεται, καὶ ἐμπτυσθήσεται. 32

Καὶ μαστιγώσαντες ἀποκτενοῦσιν αὐτόν· καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσεται. 33

Καὶ αὐτοὶ οὐδὲν τούτων συνῆκαν· καὶ ἦν τὸ ῥῆμα τοῦτο κεκρυμμένον ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα. 34

Matth.20.29 marc.10.49

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν αὐτὸν εἰς Ἱεριχώ, τυφλός τις ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδὸν προσαιτῶν. 35

Ἀκούσας δὲ ὄχλου διαπορευομένου, ἐπυνθάνετο τί εἴη τοῦτο. 36

Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτῷ ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος παρέρχεται. 37

Καὶ ἐβόησε, λέγων, Ἰησοῦ υἱὲ Δαβὶδ ἐλέησόν με. 38

Καὶ οἱ προάγοντες ἐπετίμων αὐτῷ ἵνα σιωπήσῃ· αὐτὸς δὲ πολλῷ μᾶλλον ἔκραζεν, Υἱὲ Δαβὶδ ἐλέησόν με. 39

Σταθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀχθῆναι πρὸς αὐτόν· ἐγγίσαντος δὲ αὐτοῦ ἐπηρώτησεν αὐτόν, 40

Λέγων, Τί σοι θέλεις ποιήσω; Ὁ δὲ εἶπε, Κύριε, ἵνα ἀναβλέψω. 41

Καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἀνάβλεψον· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. 42

Καὶ παραχρῆμα ἀνέβλεψε, καὶ ἠκολούθει αὐτῷ δοξάζων τὸν Θεόν· καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἰδὼν, ἔδωκεν αἶνον τῷ Θεῷ. 43

Κεφάλαιον ιθʹ

ΚΑΙ εἰσελθὼν διήρχετο τὴν Ἱεριχώ. 1

Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι καλούμενος Ζακχαῖος· καὶ αὐτὸς ἦν ἀρχιτελώνης, καὶ οὗτος ἦν πλούσιος· 2

Καὶ ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν τίς ἐστι· καὶ οὐκ ἠδύνατο ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτι τῇ ἡλικίᾳ μικρὸς ἦν. 3

Καὶ

Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & contumeliis afficietur, & conspuetur.

Et postquam eum flagellauerint trucidabunt: sed die tertia resurget.

Ipsi verò nihil horum intellexerunt: eránque ista verba ipsis occulta, nec cognouerũt quæ dicebãtur

‖Factum est autem dum ipse appropinquaret Iericho, cæcus quidã sedebat iuxta viã, mendicans:

Christus se esse mundi lucem visibili miraculo confirmat.

Quum igitur *is* audisset turbam præteruntem, percõtabatur quid hoc esset.

Nuntiauerunt autem ei Iesum Nazarenum transire.

Tunc clamauit, dicens, Iesu fili Dauid miserere mei.

Et qui præibãt, obiurgabant eũ vt sileret: ipse verò multo magis clamabat, Fili Dauid miserere mei

Quo plures obices opponit Satan, etiam per eos qui Christi nomen profitentur, eo magis nobis est pergendum.

Iesus autem quum substitisset, iussit eum adduci ad se: & quum is appropinquasset, interrogauit eũ,

Dicẽs, Quid tibi vis faciam? Ille verò dixit, Domine, vt visum recipiam.

Et Iesus dixit ei, Recipito visum: fides tua te seruauit.

Illico igitur visum recepit, ac sequebatur eum, glorificans Deum: & totus populus quũ *hoc* vidisset, tribuit laudem Deo.

Cap. XIX.

IEsus autẽ ingressus Iericho, trãsibat:

Christi gratia eos potissimum præuenit qui maximè videbantur ab ea alieni.

Et ecce, quidam qui nomine vocabatur Zacchæus, magister publicanorum, & diues:

Studebátque videre quis esset Iesus: nec poterat præ turba, quòd statura paruus esset.

Præ-

32 ישתלם גיר לעממא ויבזחון בה [a]וירקון [b]באפוהי ׃

33 [c]וינגדוניהי [d]ויצערוניהי [e]ויקטלוניהי וליומא דתלתא [f]יקום ׃

34 הנון דין חדא מן הלין לא [g]אסתכלו אלא [h]מכסיא הות מנהון [i]מלתא הדא ולא ידעין הוו הלין דמתמללין עמהון ׃

35 וכד קריב לאריחו [k]סמיא חד [l]יתב הוא על יד אורחא [m]וחדר ׃

36 ושמע קל כנשא דעבר [n]ומשאל הוא דמנו הנא ׃

37 ואמרין לה ישוע נצריא עבר ׃

38 [o]וקעא ואמר ישוע ברה דדויד [p]אתרחם עלי ׃

39 ואילין [q]דאזלין הוו קדמוהי דישוע [r]כאין הוו בה [s]דישתוק הו דין יתיראירת [t]קעא הוא ברה דדויד [u]אתרחם עלי ׃

40 [x]וקם ישוע ופקד [y]דיקרוניהי לותה וכד קרב לותה שאלה ׃

41 ואמר לה מנא [z]צבא אנת אעבד לך הו דין אמר מרי [aa]דאחזא ׃

42 וישוע אמר לה [bb]חזי [cc]הימנותך אחיתך ׃

43 ובר שעתה חזא ואתא הוא בתרה ומשבח הוא לאלהא וכלה עמא דחזא יהב הוא שובחא לאלהא ׃

קפלאון י"ט

1 וכד על ישוע ועבר באיריחו ׃

2 גברא חד דשמה הוא זכי עתירא הוא ורב [dd]מכסא ׃

3 [ee]וצבא הוא [ff]דיחזא לישוע דמנו ולא משכח הוא מן כנשא מטול [gg]דבקומתה זעור הוא זכי ׃

[a] רקק [b] אנף [c] נגד [d] צער [e] קטל [f] קום [g] סכל [h] כסא [i] מלל [k] סמא [l] יתב [m] חדר [n] שאל [o] קצא [p] רחם [q] אזל [r] כאה [s] שתק [t] קעא [u] רחם [x] קום [y] קרא [z] צבא [aa] חזא [bb] חזא [cc] אמן [dd] מכס [ee] צבא [ff] חזא [gg] קום

32 *Tradetur enim Gẽtibus, & illudẽt ei, & ſpuent in faciem eius:*

33 *Et flagellabunt eum, et ignominia afficient eum, & occident eum: et die tertia reſurget.*

34 *Ipſi verò [10] vnum ex his nõ intellexerunt, ſed abſcondit um erat ab eis verbum hoc, nec cognoſcebãt ea quæ dicebantur eis.*

35 *Et quum appropinquaret Irichu, cæcus quidam ſedebat iuxta viam, et mendicabat.*

36 *Et audiuit vocem turbæ trãſeuntis, & interrogabat quiſnam hic eſſet.*

37 *Dicunt ei, Ieſchua Natzeraia tranſit.*

38 *Et clamauit, & dixit, Ieſchua fili Dauid, miſerere mei.*

39 *Et ii qui proficiſcebantur ante Ieſchua obiurgabant eum vt taceret: ipſe verò amplius clamabat, Fili Dauid miſerere mei.*

40 *Et ſtetit Ieſchua, et præcepit vt vocarent eum ad ſe. & quum acceßiſſet ad ſe, interrogauit eum,*

41 *Et dixit ei, Quid vis tu [vt] faciã tibi? Ille verò dixit, Domine mi, vt videam.*

42 *Et Ieſchua dixit ei, Videto. fides tua [11] ſeruauit te.*

43 *Et eadem hora vidit, [12] et veniebat poſt eum, & glorificabat Deum, et vniuerſus populus qui viderat dabat gloriam Deo.*

Cap. XIX.

1 *ET quum ingreſſus eſſet Ieſchua, ac tranſiret per Irichu,*

2 *Homo quidã cuius nomẽ erat Zaccai, diues erat, & maximus publicanorum:*

3 *Et volebat videre Ieſchua quiſnã eſſet: neq; poterat præ turba, quia ſtatura ſua puſillus eſſet Zaccai.*

10 Id eſt, Nullũ horum verborum intellexerunt. Hebraiſmus iam ſæpius obſeruatus.

11 Ad verbum, Viuificauit te. Hebraiſmus.

12 Id eſt, Sequebatur eum. Hebr.

Καὶ προδραμὼν ἔμπροσθεν, ἀνέβη ἐπὶ συκομορέαν, ἵνα ἴδῃ αὐτόν· ὅτι δι᾽ ἐκείνης ἤμελλε διέρχεσθαι. 4

Καὶ ὡς ἦλθεν ἐπὶ τὸν τόπον, ἀναβλέψας ὁ Ἰησοῦς εἶδεν αὐτόν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν, Ζακχαῖε, σπεύσας κατάβηθι· σήμερον γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι. 5

Καὶ σπεύσας κατέβη, καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν χαίρων. 6

Καὶ ἰδόντες ἅπαντες διεγόγγυζον, λέγοντες, Ὅτι παρὰ ἁμαρτωλῷ ἀνδρὶ εἰσῆλθε καταλῦσαι. 7

Σταθεὶς δὲ Ζακχαῖος εἶπε πρὸς τὸν Κύριον, Ἰδού, τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς· καὶ εἴ τινός τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν. 8

Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο, καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστιν. 9

Matth.18.11 Ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός. 10

Ἀκουόντων δὲ αὐτῶν ταῦτα, προσθεὶς εἶπε παραβολήν, διὰ τὸ ἐγγὺς αὐτὸν εἶναι Ἱερουσαλήμ, καὶ δοκεῖν αὐτοὺς ὅτι παραχρῆμα μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀναφαίνεσθαι. 11

Matth.25.14 Εἶπεν οὖν, Ἄνθρωπός τις εὐγενὴς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακράν, λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι. 12

Καλέσας δὲ δέκα δούλους ἑαυτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνᾶς, καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς, Πραγματεύσασθε ἕως ἔρχομαι. 13

Οἱ δὲ πολῖται αὐτοῦ ἐμίσουν αὐτόν, καὶ ἀπέστειλαν πρεσβείαν ὀπίσω αὐτοῦ, λέγοντες, Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεῦσαι ἐφ᾽ ἡμᾶς. 14

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐπανελθεῖν αὐτὸν λαβόντα τὴν βασιλείαν, καὶ εἶπε φωνηθῆναι αὐτῷ τοὺς δούλους τούτους οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον, ἵνα γνῷ τίς τί διεπραγματεύσατο. 15

Παρ-

Præcurrens aſcendit in ſycomorum, vt eum videret: quoniam futurum erat vt illac transiret.

Vt autem venit ad eum locum, ſuſpiciens Ieſus, eũ vidit, & dixit ei, Zacchæe, feſtinãs deſcende. hodie enim domi tuæ oportet me manere.

Tum is feſtinans deſcẽdit, & excepit eum gaudens.

Et omnes quũ hoc vidiſſent, murmurabant, dicẽtes eum ingreſſum eſſe ad hominem peccatorem, vt *ibi* diuerſaretur.

Mundus gratiã Dei repudians, iniquè tamen fert eam ad alios transferri.

Adſtans autem Zacchæus dixit Domino, Ecce, dimidium bonorũ meorum, Domine, do pauperibus: & ſiquid cuipiam per calumniam eripui, reddo quadruplum.

Exemplum veræ reſipiſcentiæ ex effectu intelligitur.

Dixit autem ei Ieſus, Hodie ſalus domui huic contigit, eo quòd ipſe quoque eſt filius Abraham.

Patienter expectandum Dei iudicium, quod ſuo demum tẽpore patefiet.

‖Venit enim Filius hominis vt quærat & ſeruet quod perierat.

Hæc autẽ ipſis audientibus, pergens, dixit parabolã, eo quòd eſſet prope Hieruſalẽ, & quòd putarẽt fore vt illico regnũ Dei appareret.

Dixit ergo, ‖Homo quidam nobilis profectus eſt in regionem lõginquam, vt acciperet ſibi regnũ, ac reuerteretur.

Vocatis autem decem ſeruis ſuis, dedit eis decem minas, & dixit eis, Negotiamini donec veniam.

Ciues autem eius oderant eum, miſeruntq; legationem poſt eum dicentes, Nolumus hunc regnare in nos.

Et factum eſt quum rediiſſet accepto regno, tum iuſſit vocari ſeruos illos ad ſe quibus dederat pecuniam: vt cognoſceret quis quid negotiatus eſſet.

Tria ſunt hominum genera in Eccleſia, vnum eorum qui à Chriſto quem nõ cernunt, deficiunt: alterum eorum qui pro ſua vocationis ratione, donis ab eo acceptis ad ipſius gloriã & proximorum cõmodum induſtriè et gnauiter vtuntur: tertium eorum qui præ ignauia torpent. Primos igitur illos ſuo tempore apparens Dominus iuſtis pœnis vlciſcetur: ſecundos gratis beabit pro laborum quos ſuſtinuerint ratione: ignauos autem, vt inutiles, etiam plectet.

4 ורהט קדמה לישוע וסלק לה [a]לתאתא [b]פכיהתא [c]דיחזיוהי מטול דהכות עתיד הוא דיעבר :

4 *Et accurrit ante Ieschua, & ascẽdit in ficum [1]syluestrem, vt videret eam: quia similiter futurum erat vt transiret.*

5 וכד [d]אתא להי דוכתא ישוע [e]חזיהי ואמר לה [f]אסתרהב [g]חות זכי יומנא גיר [h]ולא דבביתך אהוא :

5 *Quúmque venisset ad illum locum Ieschua, vidit eum, & dixit ei, Festina, descende Zaccai: hodie enim oportet vt in domo tua sim.*

6 [i]ואסתרהב [k]נחת וקבלה כד [l]חדא: כד חזו דין כלהון רטנין [m]הוו

6 *Et festinans descendit, et accepit eum gaudens.*

7 ואמרין דלות גברא חטיא [n]על שרא: קם דין זכי ואמר לישוע הא מרי

7 *Quum viderent autem omnes murmurabant, et dicebant, Ad hominem peccatorem ingressus diuertit.*

8 פלגות נכסי יהב אנא למסכנא ולכל־נש [o]מדם [p]דעלבת בארבעא פרע אנא: אמר לה ישוע יומנא הוו [q]חיא

8 *Stetit autẽ Zaccai, et dixit Ieschua, Ecce, domine mi, dimidium facultatũ mearũ do pauperibus, et cuique id ꝙ iniuria abstuli, [2]quadruplo restituo*

9 לביתא הנא מטול דאף הנא ברה הו דאברהם :

9 *Dixit ei Ieschua, Hodie facta est salus domui huic, eo quòd etiam hic filius est Abrahami.*

10 אתא גיר ברה דאנשא דיבעא [r]ויחא הו [s]מדם דאביד הוא :

10 *Venit enim Filius hominis vt quærat & seruet id quod perierat.*

11 וכד שמעין הוו הלין [t]אוסף למאמר מתלא מטול דקריב הוא לאורשלם וסברין הוו דבהי שעתא עתיד דתתגלא מלכותה דאלהא :

11 *Et quum audiuissent hæc, adiecit dicere [3]parabolam eo quòd propinquus esset Vrischelem, et putarent quòd eadem hora futurum esset vt manifestaretur regnum Dei.*

12 ואמר גברא חד [u]בר טוהמא רבא אזל לאתרא רחיקא [x]דיסב לה מלכותא [y]ויהפוך :

12 *Et dixit, Homo quidam [4]cognationis amplæ, profectus est in regionem lõginquam, vt acciperet sibi regnũ, et reuerteretur.*

13 וקרא עסרא עבדוהי ויהב להון עסרא [z]מנין ואמר להון [aa]אתתגרו עד אתא אנא :

13 *Et vocauit decem seruos suos, ac dedit eis decem [5]minas, ac dixit eis, Negotiemini donec veniam.*

14 בני מדינתה דין [bb]סנין הוו לה ושדרו איזגדא בתרה ואמרין לא [cc]צבינן דימלוך עלין הנא :

14 *[6]Filii autem ciuitatis eius oderant eum, et miserunt nuntios post eum, ac dixerunt, Nolumus vt regnet super nos iste.*

15 וכד נסב מלכותא [dd]וחפך אמר דיקרון לה הנון עבדוהי דיהב להון כספא דידע כל חד מנהון מנא [ee]אתתגר :

15 *Et quum accepisset regnum, et reuersus esset, dixit vt vocarent ad se illos seruos suos quibus dederat argẽtum, vt cognosceret quid quisque illorum negotiatus esset.*

[a] תאן [b] פכה [c] חזא [d] אתא [e] חזא [f] סרהב [g] נחת [h] ולא ר״ל׳ צריך: [i] ואסתרהב טעסו ויכהר: [k] נחת [l] חדא [m] הוא [n] עול: [o] מדם טעמו כלמה: [p] עלבת מן עלב וטעמו עשקתי: [q] חיה [r] יחא ר״ל׳ יחיחמן חיה: [s] מדם טעמו כלאשר: [t] יסף [u] בר טוהמא רבא ר״ל׳ ממשפחה גדולה וחשובה: [x] נסב [y] יהפוך ר״ל׳ ישוב: [z] המנין ס׳ שקל להם ככתוב ביחזקאל מ״ה׳: [aa] תגר [bb] סנא [cc] צבא [dd] והפך ר״ל׳ ושב: [ee] תגר

1 Syra vox פכיהתא significat degenerem & insipidam: vnde dicitur etiã de sale infatuato, & qui à pristina sua præstantia degenerauit: neque alibi quàm in hac paraphrasi facilẽ reperiatur.

2 Ad verbum, Cum quatuor, id est, Quadruplum vltra id quod abstulerim. Respicit ad pœnam in fures constitutam Exod. 21. in fine.

3 In textu erat מלתא id est Verbum. sed librarii incuria literæ trãspositæ fuerãt: quẽ errorem, licet inter animaduersos non commemoretur, restituere non dubitaui, ac scripsi מתלא.

4 Id est, Ortus genere claro, Praenobilis.

5 Minam Hebraicam docet Ezech. 45.12, continere sexaginta siclos. Atque vt sicli duo erant diuersi valoris, communis cõtinens duos denarios, & sanctuarii duplo maior, sic etiam mina duplex fuit, communis & sanctuarii. Mina ergo communis 60 communes siclos, hoc est 120 denarios continebat: mina verò maior 60 siclos sãctuarii, hoc est 240 denarios. De valore autem denarii vide quæ annotauimus Math. 18.

6 Id est, Ciues eius. Hebraismus.

16 Παρεγένετο δὲ ὁ πρῶτος, λέγων, Κύριε, ἡ μνᾶ σου προσειργάσατο δέκα μνᾶς.

Adfuit autem primus, dicens, Domine, mina tua decem minas lucrifecit.

17 Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Εὖ ἀγαθὲ δοῦλε· ὅτι ἐν ἐλαχίστῳ πιστὸς ἐγένου, ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων.

Ille autem ait ei, Bene habet serue bone: quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem vrbes.

18 Καὶ ἦλθεν ὁ δεύτερος, λέγων, Κύριε, ἡ μνᾶ σου ἐποίησε πέντε μνᾶς.

Et alter venit, dicens, Domine, mina tua confecit quinque minas.

19 Εἶπε δὲ καὶ τούτῳ, Καὶ σὺ γίνου ἐπάνω πέντε πόλεων.

Ille verò & isti dixit, Tu quoque præesto quinque vrbibus.

20 Καὶ ἕτερος ἦλθε, λέγων, Κύριε, ἰδοὺ ἡ μνᾶ σου ἣν εἶχον ἀποκειμένην ἐν σουδαρίῳ.

Et alius venit, dicens, Domine, ecce mina tua quam habui sepositam in sudario:

In eos qui ignauam vitam deliberando & contemplando consumunt.

21 Ἐφοβούμην γάρ σε, ὅτι ἄνθρωπος αὐστηρὸς εἶ· αἴρεις ὃ οὐκ ἔθηκας, καὶ θερίζεις ὃ οὐκ ἔσπειρας.

Timui enim te, quòd homo sis austerus: aufers quod non deposuisti, & metis quod non seminasti.

22 Λέγει δὲ αὐτῷ, Ἐκ τοῦ στόματός σου κρινῶ σε, πονηρὲ δοῦλε· ᾔδεις ὅτι ἐγὼ ἄνθρωπος αὐστηρός εἰμι, αἴρων ὃ οὐκ ἔθηκα, καὶ θερίζων ὃ οὐκ ἔσπειρα·

Tum *ille* dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo, serue male: sciebas me hominem austerum esse, qui auferam quod non deposui, & metam quod non seminaui:

23 Καὶ διατί οὐκ ἔδωκας τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τὴν τράπεζαν, καὶ ἐγὼ ἐλθὼν σὺν τόκῳ ἂν ἔπραξα αὐτό;

Quare igitur non dedisti pecuniam meam apud mensam, & ego veniẽs cum vsuris eam exegissem?

24 Καὶ τοῖς παρεστῶσιν εἶπεν, Ἄρατε ἀπ' αὐτοῦ τὴν μνᾶν, καὶ δότε τῷ τὰς δέκα μνᾶς ἔχοντι.

Et astantibus dixit, Tollite ab eo minam, & date ei qui decẽ minas habet.

25 Καὶ εἶπον αὐτῷ, Κύριε, ἔχει δέκα μνᾶς.

Illi verò dixerunt ei, Domine, habet decem minas.

Suprà, 8.18 matt.13.12 & 25.39 marc.4.25

26 Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι παντὶ τῷ ἔχοντι δοθήσεται· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.

At ille, Nam, *inquit*, dico vobis, Omni habenti dabitur: ei autem qui non habet, etiam quod habet adimetur.

27 Πλὴν τοὺς ἐχθρούς μου ἐκείνους, τοὺς μὴ θελήσαντάς με βασιλεῦσαι ἐπ' αὐτούς, ἀγάγετε ὧδε, καὶ κατασφάξατε ἔμπροσθέν μου.

Quinetiam meos illos inimicos qui noluerũt me regnare supra se, adducite huc, & iugulate coram me.

28 Καὶ εἰπὼν ταῦτα, ἐπορεύετο ἔμπροσθεν, ἀναβαίνων εἰς Ἱεροσόλυμα.

Et his dictis, antegrediebatur, ascendens Hierosolymam.

Καὶ Et

[a]ואתא קדמיא ואמר מרי מניך עסרא מנין [b]אותר :

16 *Et venit primus, ac dixit, Domine mi, mina tua decẽ minas lucrifecit.*

אמר לה [c]איו עבדא טבא דבקליל [d]אשתכחת [e]מהימן תהוא שליט על עסרא כרכין :

17 *Dixit ei, Euge serue bone: quia in modico inuentus es fidelis, eris potestatem habens super decem oppida.*

ואתא דתרין ואמר מרי מניך חמשא מנין עבד :

18 *Et venit secundus, ac dixit, Domine mi, Mina tua quinq; minas fecit.*

אמר אף להנא אף אנת תהוא שליט על חמשא כרכין :

19 *Dixit etiã huic, Etiam tu eris potestatem habens super quinque oppida.*

ואתא אחרנא ואמר מרי הא מנתך הו דאית הוא לותי כד סים [f]בסדונא :

20 *Et venit alius, ac dixit, Domine mi, ecce, mina tua illa quæ erat apud me, posita est in linteo.*

דחלת גיר מנך דגברא אנת [g]קשיא ושקל אנת מדם דלא [h]סמת וחצד אנת מדם דלא זרעת :

21 *Timui enim abs te, quòd homo sis durus, et tollas id quod nõ posuisti, ac metas id quod non seminasti.*

אמר לה מן פומך [i]אדונך עבדא בישא ידע [k]הוית לי דגברא אנא [l]קשיא ושקל אנא מדם דלא סמת וחצד אנא מדם דלא זרעת :

22 *Dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo, serue male. noueras me quòd homo sim durus, et tollam id quod non posui, et metam id quod non seminaui.*

למנא לא יהבת כספי [m]על פתורא ואנא אתא הוית ותבע לה עם [n]רביתה :

23 *Quare non dedisti argentum meũ ad mensam? & ego venissem, & exegissem eam cum vsuris suis.*

ולהנון [o]דקימין קדמוהי אמר [p]סבו מנה מניא [q]והבו להו [r]דאית לותה עסרא מנין :

24 *Et illis qui stabant ante se, dixit, Accipite ab eo minã, et date ei apud quem sunt decem minæ.*

אמרין לה מרן אית לותה עסרא מנין :

25 *Dicunt ei, Domine noster sunt penes eum decem minæ.*

אמר להון אמר אנא לכון דלכל מן דאית לה [s]יתיהב לה ומן הו דין דלית לה אף הו דאית לה יתנסב מנה :

26 *Dixit illis, Dico vobis quòd omni cui est, dabitur: ab eo autem cui non est etiam quod est ei, auferetur.*

ברם להנון בעלדבבי אילין דלא [t]צבו דאמלך עליהון [u]איתו אנון וקטלו אנון קדמי :

27 *Veruntamẽ illos inimicos meos qui noluerũt vt regnarem super eos, adducite, & interficite eos coram me.*

וכד אמר הלין ישוע נפק לקדמוהי דיאזל לאורשלם : וכד

28 *Et quum dixisset hæc Ieschua, progressus est vt proficisceretur Vrischelem.*

[a] אתא
[b] יתר
[c] אית היא צעקה לשחוק ולמשנה:
[d] שכח
[e] אמן
[f] סדונא כמו סדין:
[g] קשה
[h] סים
[i] דון
[k] הוא
[l] קשה
[m] הטעם מדוע לא נתת אותו לשולחני:
[n] רביתה ר"ל הריבית שלו:
[o] קום
[p] נסב
[q] יהב
[r] אית
[s] יהב
[t] צבא
[u] אתא

Matth.21.1
marc.11.1

29 Καὶ ἐγένετο ὡς ἤγγισεν εἰς Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν, πρὸς τὸ ὄρος τὸ καλούμενον ἐλαιῶν, ἀπέστειλε δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ,

30 Εἰπών, Ὑπάγετε εἰς τὴν κατέναντι κώμην· ἐν ᾗ εἰσπορευόμενοι εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον, ἐφ᾽ ὃν οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἐκάθισε· λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε.

31 Καὶ ἐάν τις ὑμᾶς ἐρωτᾷ, Διὰ τί λύετε; Οὕτως ἐρεῖτε αὐτῷ, Ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει.

32 Ἀπελθόντες δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι, εὗρον καθὼς εἶπεν αὐτοῖς.

33 Λυόντων δὲ αὐτῶν τὸν πῶλον, εἶπον οἱ κύριοι αὐτοῦ πρὸς αὐτούς, Τί λύετε τὸν πῶλον;

34 Οἱ δὲ εἶπον, Ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει.

Matth.21.7
iohan.12.14

35 Καὶ ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Καὶ ἐπιρρίψαντες ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐπὶ τὸν πῶλον, ἐπεβίβασαν τὸν Ἰησοῦν.

36 Πορευομένου δὲ αὐτοῦ, ὑπεστρώννυον τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ.

37 Ἐγγίζοντος δὲ αὐτοῦ ἤδη πρὸς τῇ καταβάσει τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν, ἤρξαντο ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν χαίροντες αἰνεῖν τὸν Θεὸν φωνῇ μεγάλῃ περὶ πασῶν ὧν εἶδον δυνάμεων·

38 Λέγοντες, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος βασιλεὺς ἐν ὀνόματι Κυρίου· εἰρήνη ἐν οὐρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις.

39 Καί τινες τῶν Φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπον πρὸς αὐτόν, Διδάσκαλε, ἐπιτίμησον τοῖς μαθηταῖς σου.

40 Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται.

41 Καὶ ὡς ἤγγισεν, ἰδὼν τὴν πόλιν, ἔκλαυσεν ἐπ᾽ αὐτῇ,

Λέγων,

¶Et factum est quum appropinquasset Bethphage & Bethaniæ, ad montem qui vocatur Olearum, misit duos ex discipulis suis,

Regnum suum non esse ex hoc mundo, Christus in semetipso ostendit.

Dicens, Abite in vicū qui est ex aduerso: in quem introeuntes, inuenietis pullum alligatum, cui nemo vnquam hominum insedit: solutum eum adducite.

Et siquis vos īterrogauerit, Quare soluitis? sic dicetis ei, Quoniam eo opus est Domino.

Profecti autem qui missi erant, inuenerunt prout eis dixerat.

Soluentibus autem ipsis pullum, dixerunt eis domini eius, Quare soluitis pullum?

Ipsi verò dixerunt, Quoniam eo opus est Domino.

¶Duxerunt igitur eum ad Iesum. Et palliis suis pullo iniectis, imposuerunt Iesum.

Eunte autem ipso, substernebāt pallia sua in via.

Et quum iam appropinquaret ad descensum montis Olearū, cœpit omnis multitudo discipulorū gaudentiū laudare Deum voce magna de omnibus quas viderant virtutibus,

Dicētes, Benedictus Rex ille qui venit in nomine Domini: pax in cælo, & gloria in *locis* altissimis.

Tum quidam Pharisæorum è turba dixerunt ei, Magister, obiurga discipulos tuos.

Cessantibus quos oportuit primos esse regni Christi praecones, Dominus alios inuitis illis extraordinem excitat.

Et ipse respondens dixit eis, Dico vobis, si siluerint isti, mox lapides clamaturos.

Et vt appropinquauit, visa vrbe, fleuit super ea,

Christus ne reproborum quidem exitio simpliciter delectatur.

Dicens

29 וכד [a]מטי לבית־פאגא ובית־עניא על גיב טורא דמתקרא דבית זיתא שדר תרין מן תלמידוהי :

[a] מטא

Et quum appropinquasset Beth-Phageh, & Beth-Aniah iuxta mõ-tem qui vocatur [mons] loci Oliuarũ, misit duos ex discipulis suis:

30 ואמר להון [b]זלו לקריתא הי דלקובלן וכד [c]עאלין אנתון הוא משכחין אנתון [d]עילא דאסיר דאנש [e]מן מתום לא רכב עלוהי [f]שרו [g]איתאוהי :

[b] אזל [c] עול [d] עיל [e] מן מתום ר"ל מעולם : [f] שרא [g] אתא

Ac dixit eis, Ite in pagum illum qui contra nos est: & quum intrabi-tis, ecce, inuenietis pullum qui alliga-tus est, super quem nunquam homo equitauit: soluentes adducite eum.

31 ואן אנש משאל לכון למנא שרין אנתון לה הכנא אמרו לה למרן [h]מתבעא :

[h] בעא

Et si quis interroget vos, Quare sol uitis illum, sic dicite ei, Domino no-stro necessarius est.

32 ואזלו הנון דאשתדרו ואשכחו איכנא דאמר להון :

Et abierunt ii qui missi sunt: et in-uenerunt sicut dixerat eis.

33 וכד [i]שרין לה [k]לעילא אמרין להון מרוהי מנא [l]שרין אנתון [m]עילא הו :

[i] שרא [k] עיל [l] שרא [m] עיל

Quúmque soluerent pullum, dixe-runt eis domini eius, Quid soluitis pullum istum?

34 ואמרו להון דלמרן [n]מתבעא :

[n] בעא

Et dixerunt eis Quia Domino no-stro necessarius est.

35 [o]ואיתיוהי לות ישוע [p]וארמיו על עילא [q]מאניהון וארכבוהי לישוע עלוהי :

[o] אתא [p] רמא [q] מאן טעמו מלבוש :

Et adduxerũt eum ad Ieschua, & iniecerunt super pullum vestimenta sua, et equitare fecerunt Ieschua su-per eum.

36 כד דין אזל [r]פרסין הוו מאניהון באורחא :

[r] פרס כמו פרש

Dum autem proficisceretur, expã-debant vestimenta sua in via.

37 וכד קרב [s]למחתתא דטורא דבית זיתא [t]שריו כלה כנשא דתלמידא [u]חדין ומשבחין לאלהא בקלא רמא על כל חילא דחזו :

[s] נחת שרשו וטעמו לירידה : [t] שרא [u] חדא

Et quum appropinquauit ad descẽ-sum montis loci Oliuarum, cœperunt vniuersa turba discipulorũ lætari, et glorificare Deum voce elata super omnibus virtutibus quas vidissent.

38 ואמרין הוו בריך הו מלכא [x]דאתא בשמה דמריא שלמא בשמיא ושובחא במרומא :

[x] אתא

Et dicebãt, Benedictus est Rex qui venit in nomine Domini: pax in cælo, & gloria in excelsis.

39 אנשא דין מן פרישא מן [y]ביני כנשא אמרין לה רבי [z]כאי בתלמידיך :

[y] ביני כמו בינ׳ : [z] כאה

Quidam autem ex Pharisæis è me dio turbarum dixerunt ei, Domine mi obiurga discipulos tuos.

40 אמר להון אמר אנא לכון דאן הלין ישתקון כאפא [aa]יקעון :

[aa] קעא

Dixit eis, Dico vobis quòd si ii ta-cuerint, lapides clamabunt.

41 וכד קרב וחזא למדינתא בכא עליה :

Et quum appropinquaret, & vide ret ipsam vrbem, fleuit super eam,

Infrà,21.6 matth 24.1 marc.13.1

Λέγων, Ὅτι εἰ ἔγνως καὶ σὺ, καί γε ἐν 42 τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τὰ πρὸς εἰρήνην σου· νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου.

Ὅτι ἥξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σὲ, καὶ περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά σοι, καὶ περικυκλώσουσί σε, καὶ συνέξουσί σε πάντοθεν· 43

Καὶ ἐδαφιοῦσί σε, καὶ τὰ τέκνα σου 44 ἐν σοί· καὶ οὐκ ἀφήσουσιν ἐν σοὶ λίθον ἐπὶ λίθῳ· ἀνθ᾽ ὧν οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου.

Matth.21.12 marc.11.11

Καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν, ἤρξατο 45 ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας ἐν αὐτῷ καὶ ἀγοράζοντας,

Esa.56.7 ierem.7.11

Λέγων αὐτοῖς, Γέγραπται, Ὁ οἶκός 46 μου, οἶκος προσευχῆς ἐστιν· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον λῃστῶν.

Matth.21.13 marc.11.17

Καὶ ἦν διδάσκων τὸ καθ᾽ ἡμέραν 47 ἐν τῷ ἱερῷ· οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἐζήτουν αὐτὸν ἀπολέσαι, καὶ οἱ πρῶτοι τοῦ λαοῦ·

Καὶ οὐχ εὕρισκον τὸ τί ποιήσωσιν· ὁ 48 λαὸς γὰρ ἅπας ἐξεκρέματο αὐτοῦ ἀκούων.

Κεφάλαιον κ.

Matth.21.23 marc.11.27

ΚΑΙ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, διδάσκοντος αὐτοῦ τὸν λαὸν 1 ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ εὐαγγελιζομένου, ἐπέστησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς σὺν τοῖς πρεσβυτέροις,

Καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν, λέγοντες, Εἰπὲ 2 ἡμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς, ἢ τίς ἐστιν ὁ δούς σοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην.

Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Ἐ- 3 ρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ ἕνα λόγον· καὶ εἴπατέ μοι,

Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἐξ οὐρανοῦ 4 ἦν ἢ ἐξ ἀνθρώπων;

Οἱ δὲ συνελογίσαντο πρὸς ἑαυτοὺς, λέ- 5 γοντες, Ὅτι ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ· ἐρεῖ, Διὰ τί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ;

Ἐὰν

Dicens, Nempe si vel tu nosses vel hoc saltem tuo die, ‖quæ ad pacem tuam *pertinent*. Sed *ea* nūc occulta sunt oculis tuis.

Nam veniet tēpus aduersum te, quo circuniicient tibi inimici tui vallum, & circuncingent te, & cōstringent vndique:

Teq; solo æquabūt, & filios tuos intus: neq; relinquent in te lapidē super lapidem: eo quòd nō noueris tēpus illud visitationis tuæ.

‖Et ingressus in templum, cœpit eiicere eos qui vendebāt in eo & emebant:

Christus Hierusalē ingressus visibili adiecto symbolo docet sibi à Patre mandatas purgandi templi partes.

Dicēs eis, Scriptum est, ‖Domus mea, domus precationis est: ‖vos autem reddidistis eam, speluncam latronum.

Et docebat quotidie in templo: ‖principes autem sacerdotum & Scribæ, & primores plebis studebant eum perdere.

Nec inueniebant quid facerent: totus enim populus pendebat ab ipso, quum eum audiret.

Cap. XX.

E‖T factum est quodam dierum illorum, quum ipse doceret populum in tēplo, & euangelizaret, superuenerunt principes sacerdotum & Scribæ, cum Senioribus,

Victi quod ad doctrinæ veritatem attinet Pharisæi, de vocatione externa controuersiam mouent: & propriæ conscientiæ testimonio conuincuntur.

Et dixerunt ei, Dic nobis qua autoritate ista facias, aut quis ille sit qui dedit tibi istam autoritatem.

Respondens autem dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandā: dicite igitur mihi,

Baptismus Iohannis è cælo erat, an ex hominibus?

At illi ratiocinati sunt apud se, dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidistis ei?

Sin

42 ואמר אלו [a]כי ידעתי אילין [b]דאיתיהין דשלמכי [c]אפן בהנא יומכי השא דין [d]אתכסי להין מן עיניכי :

Ac dixit, O si cognosceres hæc quæ sunt pacis tuæ, saltem in hoc die tuo: nunc autē abscondita sunt ab oculis tuis.

43 [e]ויאתון לכי דין יומתא [f]דיחדרונכי בעלי דבביכי [g]ויאלצונכי מן כל דוכא :

Venient autem tibi dies quibus circundabunt te inimici tui, et coarctabunt te vndique.

44 [h]ויסחפונכי ולבניכי בגוכי ולא ישבקון בכי כאף על כאף חלף דלא ידעתי [i]זבנא דסוערנכי :

Et subuertēt te & filios tuos in medio tui, neque relinquēt in te lapidē super lapidē, propterea quod nō noueris tempus visitationis tuæ.

45 וכד [k]על להיכלא [l]שרי [m]למפקו לאולין דזבנין בה ומזבנין :

Et quum ingressus esset in tēplum, cœpit ei icere eos qui vendebant in illo, et qui emebant.

46 ואמר להון כתיב דביתי בית צלותא [n]איתוהי אנתון דין עבדתוניהי מערתא דלסטיא :

Et dixit eis, Scriptum est, Domus mea, domus orationis est: vos autem fecistis eam speluncam latronum.

47 והו [o]מלף הוא כל-יום בהיכלא רבי כהנא דין וספרא וקשישא דעמא בעין הוו [p]למובדותה :

Et ipse docebat quotidie in templo: summi autem sacerdotes, et Legisperiti, & seniores populi quærebant perdere eum.

48 ולא משכחין הוו מנא יעבדון לה כלה גיר עמא תלא הוא בה למשמעה :

Et non inueniebant quid facerent ei: vniuersus enim populus appensus erat ei vt audiret eum.

קפלאון . כ

Cap. XX.

1 והוא בחד מן יומתא כד [q]מלף בהיכלא לעמא [r]ומסבר קמו עלוהי רבי כהנא וספרא עם קשישא :

Actúmque est [z] in vno ex diebus, quum doceret in tēplo, & euāgelizaret, surrexerūt aduersus eū summi sacerdotes et Legisperiti cum senioribus:

2 ואמרין לה אמר לן באינא שולטנא הלין עבד אנת ומנו הו דיהב לך שולטנא הנא :

Et dixerunt ei, Dic nobis in qua potestate hæc facis, & quis est qui dedit tibi potestatem hanc?

3 ענא ישוע ואמר להון אשאלכון ואף אנא מלתא ואמרו לי :

Respondit Ieschua, & dixit eis, Interrogabo vos ego quoque sermonem: et dicite mihi,

4 [s]מעמודיתה דיוחנן מן שמיא הות או מן בני אנשא :

Baptismus Iuchannan è cælo erat, an ex filiis hominis?

5 הנון דין מתחשבין הוו בנפשהון ואמרין דאן נאמר מן שמיא אמר לן ומטול מנא לא [t]הימנתוניהי :

Illi autē ratiocinabantur in seipsis, et dicebant, Si dixerimus, E cælo: dicet nobis, Et quare non credidistis ei?

אן

Si

[a] כי במקום הזה להרמת קול :
[b] אית
[c] אפן מרכב מן אפומן אין :
[d] כסה
[e] אתא
[f] מן הדר וטעמו שיסובכוך :
[g] אלץ
[h] סחף
[i] זבן כמו זמן :
[k] עול
[l] שרא
[m] נפק
[n] אית
[o] אלף
[p] אבד
[q] אלף
[r] סבר כמו בשר :
[s] מעמודיתה ר״ל טבילתו מן עמד :
[t] אמן

[z] Id est, Quodā die. Hebraismus.

Ἐὰν δὲ εἴπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων, 6 πᾶς ὁ λαὸς καταλιθάσει ἡμᾶς· πεπεισμένος γάρ ἐστιν Ἰωάννην προφήτην εἶναι.

Καὶ ἀπεκρίθησαν μὴ εἰδέναι πόθεν. 7

Καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐδὲ ἐγὼ 8 λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

Ἤρξατο δὲ πρὸς τὸν λαὸν λέγειν 9 τὴν παραβολὴν ταύτην, Ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς· καὶ ἀπεδήμησε χρόνους ἱκανούς.

•Esa.5.1 ierem.2.32 matth.21.33 marc.12.1

Καὶ ἐν καιρῷ ἀπέστειλε πρὸς τοὺς 10 γεωργοὺς δοῦλον, ἵνα ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ἀμπελῶνος δῶσιν αὐτῷ· οἱ δὲ γεωργοὶ δείραντες αὐτὸν ἐξαπέστειλαν κενόν.

Καὶ προσέθετο πέμψαι ἕτερον δοῦ- 11 λον· οἱ δὲ κἀκεῖνον δείραντες καὶ ἀτιμάσαντες ἐξαπέστειλαν κενόν.

Καὶ προσέθετο πέμψαι τρίτον· οἱ 12 δὲ καὶ τοῦτον τραυματίσαντες ἐξέβαλον.

Εἶπε δὲ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, 13 Τί ποιήσω; πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν· ἴσως τοῦτον ἰδόντες ἐντραπήσονται.

Ἰδόντες δὲ αὐτὸν οἱ γεωργοί, διελο- 14 γίζοντο πρὸς ἑαυτούς, λέγοντες, Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν, ἵνα ἡμῶν γένηται ἡ κληρονομία.

Καὶ ἐκβαλόντες αὐτὸν ἔξω τοῦ ἀμ- 15 πελῶνος, ἀπέκτειναν. Τί οὖν ποιήσει αὐτοῖς ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος;

Ἐλεύσεται καὶ ἀπολέσει τοὺς γεωρ- 16 γοὺς τούτους, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλλοις. Ἀκούσαντες δὲ εἶπον, Μὴ γένοιτο.

Ὁ δὲ ἐμβλέψας αὐτοῖς εἶπε, Τί οὖν 17 ἐστι τὸ γεγραμμένον τοῦτο, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας;

Psal.117.21 esa.28.16 act.4.11 rom.9.13 1.pet.2.8

Πᾶς

Sin autem dixerimus, Ex hominibus: tota plebs lapidabit nos: persuasum enim est ei Iohãnem Prophetam esse.

Responderunt igitur se nescire vnde *esset*.

Tũ Iesus dixit eis, Neq; ego dicã vobis qua autoritate hæc faciam.

Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, ‖Quidam plantauit vineam, & elocauit eam agricolis: & peregrè abfuit multum tempus. •

Minimè nouum est summos esse Christi & ipsius seruorum hostes qui in ipso Dei sacrario versantur sed hoc ipsi tandē impune non ferent.

Et in tempore misit seruum ad illos agricolas, vt darent ex fructu vineæ: qui cæsum illum ablegarunt inanem.

Ille verò perrexit alterum seruũ mittere: at ipsi hunc quoq; cæsum & contumelia affectum ablegarũt inanem.

Et perrexit mittere tertiũ: at illi & istum vulneratum eiecerunt.

Dixit igitur dominus vineæ, Quid faciam? mittam filium meũ dilectum: forsitan quum hunc viderint, reuerebuntur.

Viso autem eo agricolæ colloquuti sunt inter se, dicentes, Iste est hæres: venite, trucidemus eum, vt nostra fiat hæreditas:

Et eiectum eum extra vineam, trucidarunt. Quid ergo feciet eis dominus vineæ?

Veniet & perdet agricolas istos, & dabit vineam aliis. *Hoc* autem quum audissent, dixerunt, Absit.

Ille verò intuitus eos ait, Quid illud est ergo quod scriptum est, ‖Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli?

Quis-

6	אִן דֵּין נֵאמַר מֶן בְּנַי־נָשָׁא רָגֶם לַן עַמָּא כֻּלֵּה [a] מְפַסִּין גֵּיר דְּיוּחַנָן נְבִיָּא הוּ ׃	*Si verò dixerimus, Ex filiis hominis, lapidabit nos populus vniuersus: persuasi enim sunt quòd Iuchannan Propheta sit.*
7	וֶאֱמַרוּ לֵהּ לָא יָדְעִינַן מֶן [b] אֵימְכָא הָי ׃	*Et dixerunt ei, Non nouimus vnde sit.*
8	אֲמַר לְהוֹן יֵשׁוּע וְלָא אֶנָא אָמַר אֶנָא לְכוֹן בְּאֵינָא שׁוּלְטָנָא הָלֵין עָבֵד אֶנָא ׃	*Dixit eis Ieschua, Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio.*
9	[c] וְשַׁרִי דְּנֵאמַר לְעַמָּא מַתְלָא הָנָא גַּבְרָא חַד דְּנְצַב כַּרְמָא [d] וְאוֹחְדֵהּ לְפַלָּחֵא [e] וְאַבְעֶד [f] זַבְנָא סַגִּיאָא ׃	*Et cœpit dicere populo parabolam hãc, Homo quidã [erat] qui plãtauit vineã, et poßidẽdã tradidit eã agricolis, et [2] peregrinat⁹ est tẽpore multo.*
10	וּבְזַבְנָא שַׁדַּר עַבְדֵהּ לְוָת פַּלָּחֵא [g] דְּיִתְּלוּן לֵהּ מֶן פֵּארָא דְּכַרְמָא פַּלָּחֵא דֵּין [h] מְחַאוּהִי וְשַׁדְּרוּהִי כַּד [i] סְרִיק ׃	*Et in tempore misit seruum suum ad agricolas, vt darent ei de fructibus vineæ. Agricolæ autem percusserunt eum, & remiserunt eum inanem.*
11	[k] וְאוֹסֶף וְשַׁדַּר לְעַבְדֵהּ אַחְרָנָא הָנוֹן דֵּין אָף לְהָו [l] מְחַאוּהִי וְצַעְרוּהִי וְשַׁדְּרוּהִי כַּד סְרִיק ׃	*Et adiecit, & misit seruum suum alium: illi autem etiam ipsum percusserunt & ignominia affecerunt, & remiserunt eum inanem.*
12	[m] וְאוֹסֶף וְשַׁדַּר דַּתְלָתָא הָנוֹן דֵּין אָף לְהָו צַלְפוּהִי [n] וְאַפְּקוּהִי ׃	*Et adiecit, et misit tertium: illi autem etiam ipsum contuderunt, et eiecerunt eum.*
13	אֲמַר מָרֵא כַּרְמָא מָנָא אֶעְבֵּד אֶשַׁדַּר בְּרִי חַבִיבָא כְּבַר [o] יֶחְזוּנָיְהִי [p] וְיִתְכַּחְדְרוּן ׃	*Dixit dominus vineæ, Quid faciã? mittam filium meum dilectum: iam videbunt eum, et abscondent se.*
14	כַּד חַזַאוּהִי דֵּין פַּלָּחֵא מֶתְחַשְׁבִין הָווּ בְּנַפְשְׁהוֹן וְאָמְרִין הָנַו [q] יָרְתָא [r] תָו [s] נִקְטְלִיוהִי וְתֶהְוֵא [t] יָרְתוּתָא דִּילַן ׃	*Quum autem vidissent eum agricolæ, ratiocinabãtur apud semetipsos, & dicebant, Iste est hæres: venite, occidamus eũ: & erit hæreditas nostra.*
15	[u] וְאַפְּקוּהִי לְבַר מֶן כַּרְמָא וְקַטְלוּהִי מָנָא הָכִיל יֶעְבֵּד לְהוֹן מָרֵא כַּרְמָא ׃	*Et eiecerunt eum extra vineam, et occiderunt eum. Quid igitur illis faciet dominus vineæ?*
16	[x] נֵאתֵא [y] וְנוֹבֵד לְפַלָּחֵא הָנוֹן [z] וְנִתֵּל כַּרְמָא לְאַחְרָנֵא כַּד שְׁמַעוּ דֵּין אֶמַרוּ לָא תֶּהְוֵא הָדָא ׃	*Veniet, et perdet agricolas istos, et dabit vineam aliis. Quum autem audiuissent, dixerunt, [3] Ne sit hoc.*
17	הוּ דֵּין [aa] חַר בְּהוֹן וֶאֱמַר וּמָנָא הִי הָי דִּכְתִיבָא דְּכֵאפָא [bb] דְּאַסְלִיו בַּנָּיָא הִי הָוַת לְרִישׁ קַרְנָא דְּזָוִיתָא ׃	*Ipse autem intuitus est eos, & dixit, Et quid est quod scriptum est? Lapis quem reprobauerunt ædificãtes, is factus est [4] præcipuum cornu anguli.*

Marginal notes (Hebrew): [a] פיס [b] אימכא כמו אימזה כי מורכב הוא ׃ [c] שרא [d] אחד כמו אחז ר״ל נתן אחוזתו ׃ [e] אבעד ר״ל הלך לו חוץ למדינתו ׃ [f] זבן כמו זמן ׃ [g] נתל כמו נתן ׃ [h] מחה [i] סריק ר״ל ריקם ׃ [k] יסף [l] מחה [m] יסף [n] נפק [o] חזא [p] כחד [q] ירת כמו ירש ׃ [r] אתא [s] קטל [t] ירת כמו ירש ׃ [u] נפק [x] אתא [y] אבד [z] נתל כמו נתן ׃ [aa] חור [bb] סלא כמו מאס ׃

Marginal notes (Latin):
[2] Hoc Syrum verbum alibi me legisse nõ memini.
[3] Id est, Absit.
[4] Id est, Tanquã summus & præcipu⁹, qui eminet inter angulares lapides, vt cornu in capite animalis.

18 Πᾶς ὁ πεσὼν ἐπ' ἐκεῖνον τὸν λίθον, συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν.

Quisquis ceciderit super illum lapidem, cõquassabitur: super quẽ autem ceciderit, dissipabit eum.

19 Καὶ ἐζήτησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἐπιβαλεῖν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ· καὶ ἐφοβήθησαν τὸν λαόν. ἔγνωσαν γὰρ ὅτι πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην εἶπε.

Tum studuerunt principes Sacerdotum & Scribæ iniicere in eũ manus eo ipso momento: sed timuerunt plebem. cognouerunt enim *eum* aduersus ipsos dixisse similitudinem istam.

20 Καὶ παρατηρήσαντες ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους, ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι· ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγου, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος.

Itaque obseruantes *eum*, miserũt insidiatores, qui se iustos esse simularent: vt carperẽt eius sermonem, tradituri eum imperio & potestati Præsidis.

Vltimum pseudoprophetarum perfugiũ est ad veros prophetas perdendos, seditionis crimen eis impingere.

Matth. 22.16 marc. 12.13

21 Καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες, Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ὀρθῶς λέγεις καὶ διδάσκεις, καὶ οὐ λαμβάνεις πρόσωπον, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ διδάσκεις·

‖Qui interrogauerunt eum, dicẽtes, Magister, scimus te rectè dicere & docere, nec accipere personam, sed viam Dei in veritate docere:

22 Ἔξεστιν ἡμῖν Καίσαρι φόρον δοῦναι, ἢ οὔ;

Licet nobis censum dare Cæsari, an non?

23 Κατανοήσας δὲ αὐτῶν τὴν πανουργίαν, εἶπε πρὸς αὐτούς, Τί με πειράζετε;

Animaduersa autẽ eorum calliditate, dixit eis, Quid me tentatis?

24 Ἐπιδείξατέ μοι δηνάριον· τίνος ἔχει εἰκόνα καὶ ἐπιγραφήν; ἀποκριθέντες δὲ εἶπον, Καίσαρος.

Ostẽdite mihi denariũ: cuius habet imaginẽ & inscriptionẽ? Respondentes autẽ dixerũt, Cæsaris.

Rom. 13.7

25 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἀπόδοτε τοίνυν τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ.

Tunc dixit eis, ‖Reddite igitur quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari: & quæ *sunt* Dei, Deo.

26 Καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ ῥήματος ἐναντίον τοῦ λαοῦ· καὶ θαυμάσαντες ἐπὶ τῇ ἀποκρίσει αὐτοῦ, ἐσίγησαν.

Itaque nõ potuerunt verba eius carpere corã populo: & mirati super eius responso, siluerunt.

Matth. 22.23 marc. 12.18

27 Προσελθόντες δέ τινες τῶν Σαδδουκαίων (οἱ ἀντιλέγοντες ἀνάστασιν μὴ εἶναι) ἐπηρώτησαν αὐτὸν,

‖Accedentes autem quidã Sadducæorum (qui negant esse resurrectionem) interrogarunt eum,

Asseritur carnis resurrectio aduersus Saducaeos.

Deut. 25.5

28 Λέγοντες, Διδάσκαλε, Μωσῆς ἔγραψεν ἡμῖν, Ἐάν τινος ἀδελφὸς ἀποθάνῃ ἔχων γυναῖκα, καὶ οὗτος ἄτεκνος ἀποθάνῃ, ἵνα λάβῃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα, καὶ ἐξαναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

Dicentes, Magister, ‖Moses scripsit nobis, Si cuius frater mortuus fuerit habens vxorem, & sine liberis mortuus fuerit, vt eius frater accipiat vxorem illam, & excitet semen fratri suo.

18 וְכֻל מַן [a]דְּנִפֵּל עַל הָי כֵּאפָא [b]יִתְרַעַע וְכֻל מַן דְּהִי [c]תֶּפֵּל עֲלוֹהִי [d]תְּדַרְיוּהִי :

Et omnis qui ceciderit super ipsum lapidem, conteretur: & omnis super quem ille cadet, disperget eum.

19 [e]בְּעוֹ הָוּוּ דֵּין רַבַּי כָּהֲנָא וְסָפְרָא [f]דְּנִרְמוּן עֲלוֹהִי [g]אִידַיָּא בְּהָי שָׁעְתָא וְדַחֲלוּ מַן עַמָּא יָדְעוּ גֵּיר דַּעֲלַיְהוֹן אֲמַר מַתְלָא הָנָא :

Quærebant autem summi sacerdotes et Legisperiti vt iniicerent in eum manus eadem hora, & timuerunt à populo. cognouerunt enim quòd de eis loquutus esset parabolam hanc.

20 וְשַׁדַּרוּ לְוָתֵה [h]גְּשׁוּשֵׁא [i]דְּמִתְדַּמִּין בְּזַדִּיקֵא [k]דְּנֶאחְדוּנָיהִי בְּמֶלְּתָא וְנַשְׁלְמוּנָיהִי לְדִינָא וַלְשׁוּלְטָנֵה דְּהֶגְמוֹנָא :

Et miserunt ad eum exploratores simulantes se tanquam iustos, vt carperent eum in sermone, et traderent eum iudicio et potestati Præsidis.

21 וְשַׁאֲלוּהִי וְאָמְרִין לֵה [l]מַלְפָּנָא יָדְעִינַן [m]דַּבְתְרִיצָאִית מְמַלֵּל אַנְתְּ [n]וּמַלֵּף וְלָא נָסֵב אַנְתְּ [o]בֵּאפָא אֶלָּא [p]בְּקוּשְׁתָא אוּרְחָא דַּאלָהָא [q]מַלֵּף אַנְתְּ :

Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei, Præceptor, nouimus quòd rectè loqueris et doces, & non [5]assumis vultum, sed in veritate viã Dei doces:

22 שַׁלִּיט לַן [r]דְּנֶתֵּל כְּסַף רִישָׁא לְקֵסַר אַו לָא :

Licet nobis vt demus argentũ capitationis Cæsari, an non?

23 הוּ דֵּין [s]אֶסְתַּכַּל [t]חַרְעוּתְהוֹן וֶאֱמַר מָנָא [u]מְנַסִּין אַנְתּוּן לִי :

Ipse autem intellexit astutiã eorum: & dixit, Quid vos tentatis me?

24 [x]חַוּאוּנִי דִּינָרָא דְּמַן אִית בֵּה צַלְמָא וּכְתִיבְתָא הָנוּן דֵּין אָמְרִין דְּקֵסַר :

Ostendite mihi [6]denariũ, Cuius est in ea imago et descriptio? Illi autem dixerunt, Cæsaris.

25 אֲמַר לְהוֹן יֵשׁוּע [y]הַבוּ [z]הָכְבִיל דְּקֵסַר לְקֵסַר וּדַאלָהָא לַאלָהָא :

Dixit eis Ieschua, Date igitur [quæ sunt] Cæsaris, Cæsari, & [quæ] Dei, Deo.

26 וְלָא אֶשְׁכַּחוּ [aa]לְמֶאחַד מֶנֵּה מֶלְּתָא קְדָם עַמָּא [bb]וֶאתְדַּמַּרוּ עַל פֶּתְגָּמֵה וַשְׁתִקוּ:

Et nõ potuerunt carpere ex eo verbum coram populo: & mirati sunt super responso eius, et tacuerunt.

27 קְרֶבוּ דֵּין אֲנָשִׁין מַן זַדּוּקָיֵא הָנוּן דְּאָמְרִין [cc]דְּקִימְתָא לַיְת וְשַׁאֲלוּהִי :

Accesserunt autem quidã ex Zadducæis, qui dicunt quòd resurrectio nõ est: & interrogauerunt eum,

28 וְאָמְרִין לֵה [dd]מַלְפָּנָא מוּשֶׁא כְּתַב לַן דְּאֶן אֱנָשׁ יָמוּת אָחוּהִי דְּאִית לֵה אַנְתְּתָא דְּלָא בְּנַיָּא [ee]נְסַב אָחוּהִי אַנְתְּתֵה [ff]וְנָקִים זַרְעָא לַאחוּהִי :

Ac dixerunt ei, Præceptor, Musche scripsit nobis quòd si alicuius moriatur frater, cui sit uxor absque filiis, accipiat frater eius vxorem eius, et exsuscitet semen fratri suo.

[a] נפל
[b] רעע כטעם תרועם בשבט ברזל תלים ב:
[c] נ֗פ֗ל
[d] דרא כמו זרה
[e] בעא
[f] רמה
[g] יד
[h] גשושא הם מרגלים:
[i] דמתדמין בזדיקא שמראים עצמם כצדיקים:
[k] אחד כמו אחז:
[l] אלף
[m] תריצאית ר״ל ביושר:
[n] אלף
[o] אנף
[p] קושתא כתיו כמו קושטא בטית:
[q] אלף
[r] נתל כמו נתך
[s] סכל
[t] חרעותהון ר״ל ערמתם שרשו חרע:
[u] נסה
[x] חוה
[y] יהב
[z] הכיל כמו לכן:
[aa] אחד כמו אחז:
[bb] אתדמר כטעם תמה:
[cc] קום וקימתא ר״ל תקומת המתים:
[dd] אלף
[ee] נסב
[ff] קום

5 Id est, Non fingis aut dissimulas. Vide annotata in vocem hypocritæ, Matth. 6.

6 De valore denarii vide Matth. 18.28.

	Greek		Latin	
	Ἑπτὰ οὖν ἀδελφοὶ ἦσαν· καὶ ὁ πρῶτος, λαβὼν γυναῖκα, ἀπέθανεν ἄτεκνος.	29	Septem ergo fratres fuerunt: quorũ primus accepta vxore mortuus est sine liberis.	
	Καὶ ἔλαβεν ὁ δεύτερος τὴν γυναῖκα, καὶ οὗτος ἀπέθανεν ἄτεκνος.	30	Accepit igitur eam secũdus, *qui* & ipse mortuus est sine liberis.	
	Καὶ ὁ τρίτος ἔλαβεν αὐτήν· ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἑπτά, καὶ οὐ κατέλιπον τέκνα, καὶ ἀπέθανον.	31	Deinde tertius accepit eam: itidem autem & illi septem, nec reliquerunt liberos, & mortui sunt.	
	Ὕστερον δὲ πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή.	32	Post omnes autem mortua est & mulier.	
	Ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει, τίνος αὐτῶν γίνεται γυνή; οἱ γὰρ ἑπτὰ ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα.	33	In resurrectione ergo cuius eorum erit vxor? nam illi septem habuerunt eam vxorem.	
	Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γαμοῦσι καὶ ἐκγαμίσκονται·	34	Tum respondens dixit eis Iesus, Filii huius æui ducunt vxores, & nuptum dantur:	
	Οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίσκονται.	35	Qui verò digni habiti fuerint qui æuum illud cõsequantur & resurrectionem ex mortuis, neque ducunt vxores neq; nuptum dantur.	
	Οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται· ἰσάγγελοι γάρ εἰσι. καὶ υἱοί εἰσι τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες.	39	Neque enim mori possunt amplius: pares enim Angelis sunt. & filii sunt Dei, quum sint filii resurrectionis.	
Exo3.6	Ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροί, καὶ Μωσῆς ἐμήνυσεν ἐπὶ τῆς βάτου, ὡς λέγει Κύριον τὸν Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν Θεὸν Ἰσαάκ, καὶ τὸν Θεὸν Ἰακώβ.	37	Mortuos autẽ excitari, etiã ‖Moses indicauit apud rubum, quum dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob.	
	Θεὸς δὲ οὐκ ἔστι νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν.	38	Nam Deus non est mortuorum, sed viuorũ: omnes enim viuũt ei.	
	Ἀποκριθέντες δέ τινες τῶν γραμματέων εἶπον, Διδάσκαλε, καλῶς εἶπας.	39	Respondentes autem ei quidam ex Scribis dixerũt, Magister, bene dixisti.	
	Οὐκ ἔτι δὲ ἐτόλμων ἐπερωτᾷν αὐτὸν οὐδέν.	40	Nec amplius audebant eũquicquam interrogare.	
Matth.22.44 marc.12.35	Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς, Πῶς λέγουσι τὸν Χριστὸν υἱὸν Δαβὶδ εἶναι;	41	‖Dixit autem eis, Quomodo dicunt Christum filium esse Dauid:	*Christus sic est filius Dauidis secundum carnem, vt sit eiusdē dominus (vt pote æternus Dei filius) secundum Spiritum.*
Psal.109 1	Καὶ αὐτὸς Δαβὶδ λέγει ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου,	42	Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorum, ‖Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis,	

Ἕως — Vsque-

שַׁבְעָא דֵין אַחִין אִית הֲוו וְקַדְמָיָא נְסַב אַנְתְּתָא וּמִית דְּלָא בְּנַיָא׃

29 *Septẽ autẽ fratres erãt, & primus accepit vxorẽ, et mortuus est absque filiis.*

וְנַסְבָהּ דַּתְרֵין לְאַנְתְּתֵה וְהָנָא מִית דְּלָא בְּנַיָא׃

30 *Et accepit eã secũdus in vxorẽ suã, & ipse mortuus est absque filiis.*

וְדַתְלָתָא תּוּב נַסְבָהּ וְהָכְוָת וְאָף שַׁבְעָתֵיהוֹן וּמִיתוּ וְלָא שְׁבַקוּ בְּנַיָא׃

31 *Et tertius rursus accepit eam, et similiter quoque illi septem, et mortui sunt, neque reliquerunt filios.*

וּמִיתַת [a]בְּחַרְתָא וְאָף אַנְתְּתָא׃

32 *Et mortua est nouissimè etiã mulier.*

בְּקִימְתָא הָכִיל דְּאֵינָא מִנְהוֹן תֶּהֱוֵא אַנְתְּתָא שַׁבְעָתְהוֹן גֵּיר נַסְבוּהָ׃

33 *In resurrectione ergo, cuius ex eis erit vxor? ipsi enim septem acceperunt eam.*

אֲמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ בְּנַוְהִי דְעָלְמָא הָנָא נָסְבִין נְשֵׁא וּנְשֵׁא הָוְיָן לְגַבְרֵא׃

34 *Dixit eis Ieschua, Filii seculi huius accipiũt vxores, & vxores fiunt viris:*

הָנוּן דֵּין דַּלְהָו עָלְמָא [b]שָׁוו וְלִקְיָמְתָא דְמִן [c]בֵּית מִיתֵא לָא נָסְבִין נְשֵׁא וְאָף לָא נְשֵׁא הָוְיָן לְגַבְרֵא׃

35 *Illi verò qui illo seculo digni sunt, & resurrectione quæ est [7]à mortuis non accipiunt vxores, neque etiam [8]vxores fiunt maritis.*

7 Ad verbum, Deinter mortuos vt Gallicè D'entre les morts.
8 Id est, Nubũt. Hebraismus.

אָף לָא גֵּיר תּוּב [d]לְמָמָת מֶשְׁכְּחִין אֵיךְ מַלְאֲכֵא אִנּוּן גֵּיר וּבְנַיָא [e]אִיתַיְהוֹן דַּאלָהָא מֶטוּל דַּהֲווּ בְּנַיָא [f]דְקִיָמְתָא׃

36 *Neque enim rursus mori possunt. nam sicut Angeli sunt: et filii sunt Dei, quia fuerunt filii resurrectionis.*

[g]דְקָיְמִין דֵּין מִיתֵא אָף מוּשֶׁא [h]בַּדֵק [i]אַדְכַר גֵּיר [k]בְּסַנְיָא כַּד אֲמַר מָרְיָא אֱלָהֵה דְּאַבְרָהָם וֶאלָהֵה דְּאִסְחָק וֶאלָהֵה דְּיַעְקוֹב׃

37 *Quòd verò resurgant mortui, etiã Musche declarauit. Cõmemorauit enim in rubo, quũ diceret, Dominus Deus Abraham, & Deus Ischak, & Deus Jaakub.*

אֱלָהָא דֵין לָא הֲוָא [l]דְמִיתֵא אֶלָּא דְחַיֵא כֻּלְהוֹן גֵּיר [m]חַיִין אִנּוּן לֵהּ׃

38 *Deus autem non est mortuorum, sed viuentium: omnes enim viuẽt ei.*

[n]וְעָנוּ אֲנָשִׁין מִן סָפְרֵא וְאָמְרִין לֵהּ [o]מַלְפָנָא שַׁפִּיר אֲמַר אַנְתְּ׃

39 *Et responderũt quidã ex Legisperitis, et dixerunt ei, Præceptor, bene dixisti.*

וְלָא תּוּב [p]אַמְרַחוּ [q]לְמֶשְׁאֲלוּתֵהּ עַל [r]מֶדֶם׃

40 *Neque rursus ausi sunt interrogare eum de re aliqua.*

וַאֲמַר הֲוָא לְהוֹן אֵיכַנָא אָמְרִין סָפְרֵא עַל מְשִׁיחָא דַּבְרֵהּ הוּ דְּדָוִיד׃

41 *Et dicebat eis, Quomodo dicunt Legisperiti de Christo quòd filius est Dauidis?*

וְהוּ דָּוִיד אֲמַר בַּכְתָבָא דְּמַזְמוֹרֵא דְּאֲמַר מָרְיָא לְמָרִי [s]תֵּב לָךְ מִן יַמִּינִי׃

42 *Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorũ, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextra mea,*

Marginal notes:
a בחרתא כמו באחרית
b שוו וטעם שוו ראויים הם
c בית כמו כין
d מות
e אית
f קיומתא טעמו תקומת המתים
g קום
h בדק ר״ל דרש
i אדכר כמו הזכיר
k סניא הוא הסנה
l מות
m חיה
n ענה
o אלף
p אמרחו ר״ל נשאם לבם
q שאל
r מדם ר״ל דבר
s יתב

43 Ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου;

44 Δαβὶδ οὖν Κύριον αὐτὸν καλεῖ, καὶ πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστιν;

45 Ἀκούοντος δὲ παντὸς τοῦ λαοῦ, εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ,

46 Προσέχετε ἀπὸ τῶν γραμματέων τῶν θελόντων περιπατεῖν ἐν στολαῖς, καὶ φιλούντων ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις·

47 Οἳ κατεσθίουσι τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσεύχονται· οὗτοι λήψονται περισσότερον κρῖμα.

Vſquedum poſuero inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum?

Dauid ergo Dominum eum vocat,& quomodo filius eius eſt?

Audiēte verò toto populo,dixit diſcipulis ſuis,

‖Cauete à Scribis,qui volūt ambulare ſtolati, & amant ſalutationes in foris,ac primos conſeſſus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis:

Qui deuorant domos viduarum & in ſpeciem precibus longis vtūtur:iſti auferent grauius iudiciū.

Suprà,11.43 matth.23.6 marc.12.38

Vitandum ambitioſorum & auarorum paſtorum exēplum.

Κεφάλαιον κα΄.

Cap. XXI.

1 Ἀναβλέψας δὲ εἶδε τοὺς βάλλοντας τὰ δῶρα αὐτῶν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον πλουσίους·

2 Εἶδε δὲ καί τινα χήραν πενιχρὰν βάλλουσαν ἐκεῖ δύο λεπτά.

3 Καὶ εἶπεν, Ἀληθῶς λέγω ὑμῖν ὅτι ἡ χήρα ἡ πτωχὴ αὕτη πλεῖον πάντων ἔβαλεν.

4 Ἅπαντες γὰρ οὗτοι ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον εἰς τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ· αὕτη δὲ ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς ἅπαντα τὸν βίον ὃν εἶχεν ἔβαλε.

5 Καί τινων λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται, εἶπε,

6 Ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ καταλυθήσεται.

7 Ἐπηρώτησαν δὲ αὐτὸν, λέγοντες, Διδάσκαλε, πότε οὖν ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα γίνεσθαι;

‖Intuitus autē vidit diuites mittentes munera ſua in gazophylacium:

Vidit autem etiam quandam viduam pauperculam mittentem illuc minuta duo:

Et dixit, Verè dico vobis, vidua hæc pauper miſit amplius quàm omnes.

Nam omnes hi ex eo quod ipſis redundat miſerunt quod donarēt Deo: hæc autem miſit ex penuria ſua totum victum quem habebat.

‖Et quibuſdam dicentibus de tēplo, quòd pulchris lapidibus ac donariis ornatum eſſet,dixit,

Hæccine ſpectatis? venient dies quibus nō relinquetur lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur.

Interrogauerunt autem eum,dicentes, Magiſter, quādo hæc erūt, & quod ſignum quando futurum eſt vt iſta fiant?

Matth.12.41

Pauperibus licet ditiſſimos etiam quoſuis beneficentiæ ſtudio, Deo iudice,ſuperare.

Suprà,19.54 matth.24.1 marc.13.1

Prædicitur templi illius terreni excidiū, vt verum illud ſpirituale ædificium extruatur,cuius architectos oportet imprimis circūſpectos eſſe.

Ὁ δὲ

Ipſe

43 עד־מא [a]דאסים בעדל־דבבך תחית רגליך :

Vsque dum posuero inimicos tuos sub pedibus tuis?

44 אן דויד הכיל קרא לה מרי איכנא ברה הו :

Si igitur Dauid vocauit eũ Dominũ meum, quomodo filius eius est?

45 וכד כלה עמא שמע הוא אמר לתלמידוהי :

Et quum vniuersus populus audiret, dixit discipulis suis,

46 [b]אזדהרו מן ספרא [c]דצבין [d]למהלכו [e]באסטלא ורחמין שלמא [f]בשוקא וריש [g]מותבא בכנושתא וריש סמכא [h]בחשמיתא :

Cauete à Legisperitis, qui volunt ambulare in stolis, et amant [9]pacem in plateis, et primos consessuũ in synagogis, et primos accubituum in cœnis.

47 הנון דאכלין [i]בתא דארמלתא [k]בעלתא [l]דמורכין [m]צלותהון הנון יקבלון דינא יתירא :

Qui comedunt domos viduarum, prætextu quòd prolixas faciunt precationes suas. ipsi accipient [10] iudiciũ maius.

קפלאון כ״א

Cap. XXI.

1 [n]חר דין ישוע בעתירא אילין [o]דרמין הוו בית [p]גזא קורבניהון :

INtuitus est autem Ieschua diuites illos qui iniiciebant in [1]gazophylacium oblationes suas.

2 וחזא אף ארמלתא חדא מסכנתא [q]דארמית [r]שמונא תרין :

Et vidit etiã viduã vnã pauperem quæ iniecit [2]octauas [partes] duas:

3 ואמר [s]שררא אמר אנא לכון דהדא ארמלתא מסכנתא [t]ארמית יתיר מן כל־נש :

Et dixit, Verè dico vobis quòd hæc vidua pauper iniecit amplius quàm vllus.

4 כלחון גיר הלין מן מא דיתיר הוא להון [u]ארמיו בית קורבנא דאלהא הדא דין מן חסירותה כל [x]דקניא הות [y]ארמיתה :

Omnes enim hi ex eo quod super erat eis, iniecerunt in locum oblationis Dei: hæc verò ex penuria sua omne quod possidebat iniecit.

5 וכד אמרין הוו אנשין על היכלא דבכאפא שפירתא ובקורבנא [z]מצבת אמר להון ישוע :

Et quum dicerent quidam de tẽplo quòd lapidibus pulchris & oblationibus ornatum esset, dixit eis Jeschua,

6 הלין [aa]דחזין אנתון [bb]יאתון יומתא דבהון לא [cc]תשתבק כאף על כאף דלא [dd]תסתתר :

Hæc sunt quæ spectatis vos? venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non diruatur.

7 ומשאלין הוו לה ואמרין [ee]מלפנא אמתי הלין [ff]יהוין ומנא הי אתא מא דקרבין הלין דיהוין :

Et interrogabant, ac dicebãt, Præceptor, quando hæc fient? & quod est signum quòd appropinquant hæc vt fiant?

Marginal notes (Hebrew):
[a] סים
[b] זהר
[c] צבא
[d] הלך
[e] אסטלאר ל׳ מעיל או אדרת מלבוש חשוב:
[f] שוק
[g] יתב
[h] חשמיתא הם סעודות הלילה:
[i] בית
[k] עלל
[l] ארך
[m] צלא
[n] חור
[o] רמה
[p] גזא ר״ל אוצר:
[q] רמה
[r] שמונא כמו שמין מעא קטנה שוה ב׳ פרוטות:
[s] שררא ר״ל אמת:
[t] רמה
[u] רמה
[x] קנה
[y] רמה
[z] מצבת טעם מקושט:
[aa] חזא
[bb] אתא
[cc] שבק
[dd] תסתתר סתר וטעמו יהרס:
[ee] אלף
[ff] הוא

Marginal notes (Latin):
9 Id est salutationẽ. Hebraismus.
10 Id est, Cõdemnationẽ Hebraismus.
1 Ad verb. In domum vel locum gazæ.
2 Vide quæ de hoc genere numismatis annotauimus in finem Marci 12.

Ephes.5.6
2 thes.1.3

Ὁ δὲ εἶπε, Βλέπετε μὴ πλανηθῆτε. πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, Ὅτι ἐγώ εἰμι· καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε. μὴ οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. 8

‖Ipse verò dixit, Videte ne seducamini. multi enim venient in nomine meo, dicẽtes, Ego sum *Christus:* & tempus illud appropinquat. ne igitur sequimini eos.

Ὅταν δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκαταστασίας, μὴ πτοηθῆτε. δεῖ γὰρ ταῦτα γενέσθαι πρῶτον· ἀλλ' οὐκ εὐθέως τὸ τέλος. 9

Quum verò audieritis bella & seditiones, ne terremini. oportet enim ista primùm fieri: sed non statim *erit* finis.

Verum templi Domini, per medios tumultus incredibiles, & acerbissimas ærumnas, inuicta patientia extruitur, cuius non potest non esse felicissimus exitus.

Τότε ἔλεγεν αὐτοῖς, Ἐγερθήσεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν· 10

Tunc dixit eis, Insurget gens in gentem, & regnum in regnum:

Σεισμοί τε μεγάλοι κατὰ τόπους, καὶ λιμοὶ καὶ λοιμοὶ ἔσονται, φόβητρά τε καὶ σημεῖα ἀπ' οὐρανοῦ μεγάλα ἔσται. 11

Et magni terræmotus erunt singulis locis, & fames ac pestilẽtiæ, & terriculamenta, & signa è cælo magna erunt.

Matth.24.8
marc.13.9

Πρὸ δὲ τούτων ἁπάντων ἐπιβαλοῦσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ διώξουσι, παραδιδόντες εἰς συναγωγὰς καὶ φυλακάς, ἀγομένους ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου. 12

‖Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus, & *vos* persequentur, tradẽtes in synagogas & carceres, adductos ad reges ac præsides, nominis mei causa.

Ἀποβήσεται δὲ ὑμῖν εἰς μαρτύριον. 13

Hæc autem cedent vobis testimonio.

Suprà,12.11
matth.10.19
marc.13.11.

Θέσθε οὖν εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν μὴ προμελετᾶν ἀπολογηθῆναι. 14

‖Habete igitur fixũ in cordibus vestris, non esse præmeditandam defensionem.

Ἐγὼ γὰρ δώσω ὑμῖν στόμα, καὶ σοφίαν ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν οὐδὲ ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν. 15

Ego enim dabo vobis os, & sapiẽtiam cui non poterunt contradicere neque resistere omnes qui se vobis opponent.

Παραδοθήσεσθε δὲ καὶ ὑπὸ γονέων καὶ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν καὶ φίλων· καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν. 16

Prodemini autem etiam à parẽtibus & fratribus & cognatis & amicis: & morte mulctabũt *quosdam* ex vobis.

Καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· 17

Et eritis exosi omnibus propter nomen meum.

Matth.10.30

Καὶ θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται. 18

‖Sed pilus capitis vestri nõ peribit.

Matth.10.22

Ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν. 19

‖Per patientiam vestram possidete animas vestras.

Matth.24.15
marc.13.14
dan 9 17

Ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γνῶτε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς. 20

‖Quum autẽ videritis Ierusalem cingi ab exercitibus, tũc agnoscite appropinquare vastationem eius.

Prædicitur vrbis vltimum excidium.

Τότε

Tunc

8 הָו דֵין אֱמַר לְהוֹן ᵃחֲזוּ לְמָא תֶטְעוֹן סַגִיאֵא גֵיר ᵇנֵאתוּן בַּשְׁמִי וְנֵאמְרוּן דְאֶנָא אֶנָא מְשִׁיחָא ᶜוְזַבְנָא קְרֵב לָא דֵין תֵאזְלוּן בָּתְרְהוֹן׃

Ipſe verò dixit eis, Videte ne erretis. multi enim venient in nomine meo, & dicent, Ego ſum Chriſtus: et tempus appropinquat.[3] ne autem ieritis poſt eos.

9 וּמָא דְשָׁמְעִין אַנְתּוּן קְרָבָא ᵈוְשַׁגוּשְׁיָא לָא תֶדְחֲלוּן עֲתִידָן אֶנֵין גֵיר הָלֵין לְוּקְדָם לְמֶהְוָא אֶלָּא לָא ᵉעַד כִּיל ᶠמָטָת ᵍחַרְתָא׃

Et quum audiueritis bella et tumultus, ne timeatis: futurū eſt enim vt hæc prius fiant, ſed nondum appropinquauit finis.

10 נְקוּם גֵיר עַמָּא עַל עַמָּא וּמַלְכוּ עַל מַלְכוּ׃

Surget enim gens contra gentem & regnum contra regnum:

11 וְזַוְעָא ʰרַוְרְבָא נֶהְווֹן בְּדוּכָא דוּכָא וְכַפְנֵא ⁱוּמַוּתָנָא וְנֶהְוְיָן דַחֲלָתָא ᵏוְסוּרָדָא וְאָתְוָתָא ˡרַוְרְבָתָא מֵן שְׁמַיָא ᵐנֶתְחֲזוּן ⁿוְסַתְוָא רַוְרְבָא נֶהְווֹן׃

Et [terræ] motus magni erūt[4] in ſingulis locis, et fames, et mortes: & erūt terrores[5] & propulſationes, & ſigna magna conſpicientur de cælo, &[6] tempeſtates magnæ erunt.

12 קְדָם דֵין הָלֵין כֻּלְהֵין ᵒנֶרְמוּן עֲלַיְכוּן ᵖאִידַיְהוֹן וְנֶרְדְפוּנָכוּן וְנֶשַׁלְמוּנָכוּן לְכְנוּשָׁתָא וּלְבֵית אֲסִירָא וְנֶקַרְבוּנָכוּן קְדָם מַלְכֵא וְהֶגְמוֹנֵא מֶטוּל שְׁמִי׃

Ante omnia autē hæc iniicient vobis manus, & perſequentur vos, & tradent vos in ſynagogas, et in domū vinctorū, et præſentabūt vos ante reges & præſides propter nomen meū.

13 תֶהְוֵא לְכוּן דֵין לְסָהֲדוּתָא׃

Eſt autem vobis in teſtimonium.

14 סִימוּ דֵין בְּלֶבְּכוּן דְלָא תֶהְווֹן ᑫמֶתִילְפִין ʳלְמַפַּק רוּחָא׃

Ponite verò in corde veſtro vt nō ſitis inſtructi ad proferendū defēſionē.

15 אֶנָא גֵיר ˢאֶתֵל לְכוּן פּוּמָא וְחֶכְמְתָא אַיְדָא דְלָא נֶשְׁכְּחוּן ᵗלְמְקָם לְקוּבְלָהּ כֻּלְהוֹן בְּעֶלְדְבָבַיְכוּן׃

Ego enim dabo vobis os, et ſapientiam contra quam non poterunt conſiſtere omnes inimici veſtri.

16 נֶשַׁלְמוּנָכוּן דֵין אֲבָהַיְכוּן וְאַחַיְכוּן ᵘוְאַחְיָנַיְכוּן וְרָחֲמַיְכוּן וּנְמִיתוּן מֶנְכוּן׃

Tradent autē vos parētes veſtri & fratres veſtri & cognati veſtri, et amici veſtri, & morte afficiēt [aliquos] ex vobis.

17 וְתֶהְווֹן ˣסְנִיאִין מֵן כֻּל אֱנָשׁ מֶטוּל שְׁמִי׃

Et eritis exoſi ab omni homine propter nomen meum.

18 ʸוּמְנְתָא מֵן רֵישְׁכוּן לָא ᶻתֵאבַד׃

Et capillus ex capite veſtro non peribit.

19 ᵃᵃבְּמַסְיַבְּרָנוּתְכוּן ᵇᵇדֵין תֶקְנוּן נַפְשְׁכוּן׃

Per patientiam autem veſtrā poſſidebitis animam veſtram.

20 מָא דֵין דַחֲזֵיתוּן לְאוּרִישְׁלֵם ᶜᶜדַחֲדִיר לָהּ חַיְלָא הָיְדֵין ᵈᵈדְעוּ דְקִרֵב לָהּ חוּרְבָהּ׃

Quum autem videritis Vriſchelē quòd cingat eam exercitus, tunc ſcitote quòd appropinquat ei ruina eius

הידין

a חזוא
b אתא
c זבנא ר"ל הזמן:
d שגושיא ר"ל מחלוקות:
e עד כיל כמו עדין:
f מטא
g חרתא ר"ל אחרית:
h רורבא כמו רברביא:
i מות
k סורד מטעם גנן:
l רורבתא כוון כרברבתא בבית:
m חזוא
n סתוא סערות בכעת החורף:
o רמה
p יד
q אלף
r נפק וטעם למפק רוחא הוא להתנצל:
s נתל כמו נתן:
t קום
u אחין הוא הקרוב:
x סנא כמו שנא:
y מנתא ר"ל שער:
z אבד
aa סבר
bb קנה
cc חדר ר"ל סיבב:
dd ידע

3 Id eſt, Ne ſequamini eos. Hebraiſmus.

4 Ad verb. In loco, loco. Hebraiſ.

5 Hæc verſu Syrus interpres quæ paucioribus verbis in Græco codice ſcripta erant pluribus paraphraſticωs reddidit, vel Græco codice vſus eſt copioſiore noſtris.

6 Vox סתוא propriè ſignificat hyemem, transfertur deinde ad diras tempeſtates, quales ſunt hyeme ſæpe.

Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· καὶ οἱ ἐν μέσῳ αὐτῆς, ἐκχωρείτωσαν· καὶ οἱ ἐν ταῖς χώραις, μὴ εἰσερχέσθωσαν εἰς αὐτήν. 21

Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in mõtes: & qui in medio eius, excedant: & qui in agris, non ingrediantur in eam.

Ὅτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὗταί εἰσι, τοῦ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα. 22

Nã hi sunt dies vltionis, vt impleantur omnia quæ scripta sunt.

Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις· ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ. 23

Væ autem ventrẽ ferentibus & lactãtibus in illis diebus: erit enim necessitas magna in hac regione, & ira in populo isto.

Καὶ πεσοῦνται στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ Ἱερουσαλὴμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν. 24

Et cadent acie gladii, & captiui ducẽtur in omnes Gẽtes: & Hierusalẽ calcabitur à Gẽtibus vsquequo implebũtur tempora Gentium.

Esa.13.10 Ezech.32.7 matth 24.29 marc.13.24

Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις· καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου· 25

‖Tunc erunt signa in sole & luna & sideribus: & in terra angustia Gentium in consilii inopia, resonãte mari & salo.

Post varias illas tempestates Dominus tãdem Ecclesiam suã planè liberaturum apparebit.

Ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ. αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται. 26

Exanimatis hominibus præ timore & expectatione *malorum* inuadentiũ orbem terrarũ. nam potestates cælorum agitabuntur.

Καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. 27

Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potentia & gloria multa.

Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν, διότι ἐγγίζει ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν. 28

Rom.8.23

Quum autem hæc fieri incipiẽt, erigite & attollite capita vestra, ‖quoniam appropinquat redemptio vestra.

Καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς, Ἴδετε τὴν συκῆν καὶ πάντα τὰ δένδρα· 29

Dixit etiã eis *hanc* parabolam, Videte ficum & omnes arbores:

Oportet nos sobrios esse, & in Domini aduentum dies & noctes intentos, ne incauti opprimamur.

Ὅταν προβάλωσιν ἤδη, βλέποντες, ἀφ᾽ ἑαυτῶν γινώσκετε ὅτι ἤδη ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν· 30

Quũ iam emiserint *folia, vos eas* cernentes, per vos ipsos agnoscitis iam propè esse æstatem:

Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε ταῦτα γινόμενα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. 31

Ita & vos quum videritis hæc fieri, agnoscite propè esse regnum Dei.

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη ἕως ἂν πάντα γένηται. 32

Amen dico vobis, nequaquam præterierit hæc ætas quousq; *hæc* omnia facta fuerint.

Ὁ οὐρα- Cælum

21 הָיְדֵין אִילֵין דְּבִיהוּד אִנּוּן יֶעֶרְקוּן לְטוּרָא וְאִילֵין דְּבְגַוָּהּ אִנּוּן יֶעֶרְקוּן וְדִבְקוּרְיָא לָא [a]יֶעְלוּן לָהּ׃

21 *Tunc ii qui in Iudæa erunt, fugiẽt in montem: et qui in medio eius erũt, aufugient: & qui in agris, non ingredientur in eam.*

22 דְּיוֹמָתָא אִנּוּן הָלֵין [b]דְּתִתְבַּעְתָּא דְּיְשְׁלַם כֹּל מָא דִּכְתִיב׃

22 *Et dies ii, dies sunt vltionis, vt impleatur quicquid scriptum est.*

23 וָיְדֵין לְאִילֵין [c]דְּבִטְנָן וּלְאִילֵין [d]דְּמֵינְקָן בְּהָנוּן יוֹמָתָא יֶהְוֵא גֵּיר אוּלְצָנָא רַבָּא בְּאַרְעָא וְרוּגְזָא עַל עַמָּא הָנָא׃

23 *Væ autem iis quæ in vtero habent, et iis quæ lactant in illis diebus. erit enim angustia magna in terra, et ira super populum hunc.*

24 [e]וְיִפְּלוּן בְּפוּמָא דְּחַרְבָּא [f]וְיֶשְׁתְּבוּן לְכֻל אֲתַר וְאוּרִשְׁלֶם תֶּהְוֵא [g]מֶתְתְּדִישָׁא מֶן עַמְמֵא עַד־מָא דְּיֶשְׁלְמוּן [h]זַבְנָא דְּעַמְמֵא׃

24 *Et cadent [7]in ore gladii, & captiui ducentur in omnem locum. Et Vrischelem calcabitur à Gentibus, donec impleantur tempora Gentium.*

25 וְיֶהְוְיָן אַתְוָתָא בְּשֶׁמְשָׁא וּבְסַהֲרָא וּבְכַוְכְבֵא וּבְאַרְעָא אוּלְצָנָא דְּעַמְמֵא [i]וּפוּשָׁךְ אַיְדָיָא מֵן [k]תּוּהֲתָא דְּקָלָא דְּיַמָּא׃

25 *Et erunt signa in sole et in luna, et in stellis, & in terra angustia Gentium, & complosio manuum præ stupore sonitus maris.*

26 [l]וְזַוְעָא [m]דְּמַפֵּק נַפְשָׁתָא דִּבְנֵי נָשָׁא מֶן דְּחַלְתָּא [n]דְּמֵרַם דַּעֲתִיד [o]לְמֵאתָא עַל אַרְעָא [p]וְיֶתְתְּזִיעוּן חַיְלֵא דִּשְׁמַיָּא׃

26 *Et tremor [8]extrudens animas filiorum hominis, præ metu eius quod venturum est super terram: et commouebuntur virtutes cælorum.*

27 וְהָיְדֵין יֶחְזוּנָיְהִי לַבְרֵהּ דְּאֲנָשָׁא דְּאָתֵא בַּעֲנָנֵא עַם חַיְלָא סַגִּיאָא וְשׁוּבְחָא רַבָּא׃

27 *Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potestate multa et gloria magna.*

28 מָא דֵין [q]דְּשַׁרִי הָלֵין דְּיֶהְוְיָן [r]אֶתְלַבְּבוּ [s]וְאַרִימוּ רֵישַׁיְכוּן מֶטוּל דְּקְרֵב לֵהּ פּוּרְקָנְכוּן׃

28 *Quum autem incipient hæc fieri, bono animo estote, et attollite capita vestra: quia appropinquat liberatio vestra.*

29 וְאֵמַר הֲוָא לְהוּן מַתְלָא חֲזַו [t]לְתִאתָא וְלְכֻלְּהוּן אִילָנֵא׃

29 *Et dicebat eis parabolam, Videte ficum & omnes arbores:*

30 דְּמָא [u]דְּמַפְרְעִין מֵחֲדָא מֶנְהוּן מֶסְתַּכְּלִין אַנְתּוּן דַּקְרֵב לֵהּ קַיְטָא׃

30 *Quæ quum se [9]produnt, statim ex eis intelligitis quòd appropinquat æstas.*

31 הָכַנָּא אָף אַנְתּוּן מָא דַּחֲזַיְתּוּן הָלֵין דְּהָוְיָן דְּעוּ דְּקַרִיבָא הִי מַלְכוּתָא דַּאלָהָא׃

31 *Ita etiam vos quum videritis hæc fieri: scitote quòd propè sit regnum Dei.*

32 אַמִּין אָמַר אֲנָא לְכוּן דְּלָא תֶּעְבַּר [x]שַׁרְבְתָא הָדָא עַד־מָא דְּכֻלְּהֵין הָלֵין יֶהְוְיָן׃

32 *Ammin dico vobis quòd non præteribit generatio hæc donec omnia ista fiant.*

שמיא

Cælum

[a] עלה
[b] תבעתא ר״ל נקמה משרש תבע׃
[c] כטנן טעמו הרות׃
[d] ינק
[e] נפל
[f] שבה
[g] רוש
[h] זבנא ר״ל זמני׃
[i] פושך אידיא כמו סיפוק כפים בתמורת אותיות ס׳ וק׳ בש׳ וך׳ ובהיפוך הסדר׃
[k] תוה
[l] זוע
[m] נפק
[n] מרם ר״ל רבר׃
[o] אתא
[p] זוע
[q] שרא
[r] אתלבבו ר״ל חזקו ויאמץ לבבכם׃
[s] רים
[t] תאתא כמו תאנה׃
[u] מפרעין ר״ל נפתחות להוציא פגיהן׃
[x] שורבתא ר״ל הרור׃

7 Id est, In acie gladii. Hebraism.

8 Id est, Exanimans homines.

9 Elegans metaphora. Id est, Ineũte vere reuirescũt. Eodem verbo vtitur Matth. 24. 32.

Ο οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσον- 33 ται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.

Cælum & terra præteribunt, verba autem mea nequaquam præteribunt.

Rom.13.13

Προσέχετε δὲ ἑαυτοῖς μήποτε βα- 34 ρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ αἰφνίδιος ἐφ' ὑμᾶς ἐπιστῇ ἡ ἡμέρα ἐκείνη.

‖Cauete autem vobis nequando grauentur corda vestra crapula & ebrietate & curis huius vitæ: & repentè vobis superueniat dies ille.

Ως παγὶς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάν- 35 τας τοὺς καθημένους ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς.

Nam vt laqueus, inuadet in omnes qui habitant in superficie totius terræ.

Αγρυπνεῖτε οὖν, ἐν παντὶ καιρῷ δεό- 36 μενοι ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυγεῖν ταῦτα πάντα τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, καὶ σταθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Excubate igitur, omni tempore rogantes vt digni habeamini qui effugiatis ista omnia quæ futura sunt, & consistatis coram Filio hominis.

Ην δὲ τὰς ἡμέρας ἐν τῷ ἱερῷ δι- 37 δάσκων· τὰς δὲ νύκτας ἐξερχόμενος ηὐλίζετο εἰς τὸ ὄρος τὸ καλούμενον Ελαιῶν.

Docebat autem interdiu in templo, noctu verò exiens diuersabatur in monte qui vocatur Olearum.

Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ὤρθριζε πρὸς αὐ- 38 τὸν ἐν τῷ ἱερῷ ἀκούειν αὐτοῦ.

Et totus populus diluculo veniebat ad eum vt eũ audiret in tẽplo.

Κεφάλαιον κβ

Cap. XXII.

Matth.26.1 marc.14.1

Ηγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων, ἡ λε- 1 γομένη πάσχα.

A‖Ppropinquabat autẽ festũ azymorũ quod dicitur Pascha:

Christus Patris prouidentia potius quã hominum arbitrio, festo Pascha captus.

Καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμ 2 ματεῖς τὸ πῶς ἀνέλωσιν αὐτόν· ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαόν.

Et quærebãt principes Sacerdotũ & Scribæ quomodo eum tollerẽt *è medio*: timebant enim plebem.

Matth.26.14 marc.14.10

Εἰσῆλθε δὲ ὁ σατανᾶς εἰς Ιούδαν τὸν 3 ἐπικαλούμενον Ισκαριώτην, ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα.

‖Introiit autem Satanas in Iudã cognominatum Iscariotẽ, qui erat è numero duodecim:

Deus pro sua admirabili prouidentia ipsum exitii nostri autorem cogit nostræ salutis fieri ministrũ

Καὶ ἀπελθὼν συνελάλησε τοῖς ἀρ- 4 χιερεῦσι καὶ τοῖς στρατηγοῖς τὸ πῶς αὐτὸν παραδῷ αὐτοῖς.

Qui abiẽs colloquutus est cum principib⁹ Sacerdotũ ac præfectis *tẽplo*, quomodo ipsis eũ traderet.

Καὶ ἐχάρησαν, καὶ συνέθεντο αὐτῷ 5 ἀργύριον δοῦναι.

Qui gauisi sunt, ac pacti sunt *se* daturos ei pecuniam.

Καὶ ἐξωμολόγησε· καὶ ἐζήτει εὐκαι- 6 ρίαν τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν αὐτοῖς ἄτερ ὄχλου.

Et *ipse* spopondit: quærebátque opportunitatem vt traderet eum ipsis absque turba.

Ηλθε

Venit

33 שְׁמַיָא וַארְעָא יֶעְבְּרוּן וּמֶלַי לָא יֶעְבְּרוּן ׃

Cælum & terra præteribūt, & verba mea non præteribunt.

34 [a]אֶזְדַּהֲרוּ דֵין בְּנַפְשְׁכוּן דְּלָא [b]מֶמְתּוֹם [c]יאקְרוּן לְבַוָתְכוּן [d]בָּאסוּטוּתָא [e]וּבְרַוָיוּתָא [f]וּבְצָפְתָא דְעָלְמָא וּמֶן שְׁלָיָא יאתֵא עֲלֵיכוּן יַוְמָא הָו ׃

Cauete autem vobisipsis, ne vnquam grauētur corda vestra crapula & ebrietate & solicitudine seculi: et repentè veniat super vos dies ille.

35 אַיךְ [g]צַפְחָתָא גֵיר יֶצְפַּח עַל כֻּלְּהוּן אילֵין דְיָתְבִין עַל [h]אַפַּיָה דְכֻלָּה אַרְעָא ׃

Nam sicut laqueus venatoris illaqueabit omnes qui sedent super faciem vniuersæ terræ.

36 הֲוַו הָכִיל [i]שָׁהְרִין בְּכֻל [k]זְבַן [l]וּמְצַלִין [m]דְתֶשְׁוּוּן לְמֶעְרַק מֶן הָלֵין דַעֲתִידָן לְמֶהְוָא [n]וַתְקוּמוּן קְדָם בְּרֵהּ דְאנָשָׁא ׃

Estote ergo vigilantes omni tempore, et orantes vt digni sitis vt fugiatis abistis quæ futura sunt, et cōsistatis coram Filio hominis.

37 [o]בְּאִימָמָא דֵין [p]מַלֵף הֲוָא בְּהַיְכְּלָא וּבְלַלְיָא נָפֵק הֲוָא [q]בָּאֵרַת בְּטוּרָא דְמֶתְקְרֵא דְבֵית זַיְתֵא ׃

Interdiu autem docebat in templo, & noctu egrediebatur pernoctans in mōte qui vocatur [mons] loci Oliuarum.

38 וְכֻלֵּהּ עַמָּא מְקַדְמִין הֲוַו לְוָתֵהּ לְהַיְכְּלָא לְמֶשְׁמַע מֶלְּתֵהּ ׃

Et vniuersus populus præueniebat eum in templum ad audiendum sermonem eius.

קֶפָּלֶאוֹן כ״ב

Cap. XXII.

1 קַרִיב הֲוָא דֵין [r]עַדְעָדָא דְפַטִירֵא דְמֶתְקְרֵא [s]פֶּצְחָא ׃

PRopè autem erat festum azymorum quod vocatur Petscha.

2 וּבָעֵין הֲוַו רַבַּי כָהֲנֵא וְסָפְרֵא דְאיכַנָא יְקַטְלוּנָיְהִי דְחָלִין הֲוַו גֵיר מֶן עַמָּא ׃

Et quærebant summi sacerdotes & Legisperiti quomodo interficerent eum: timebant enim à populo.

3 עַל הֲוָא דֵין סָטָנָא בִּיהוּדָא דְמֶתְקְרֵא סְכַרְיוּטָא [t]דְאִיתַוְהִי הֲוָא מֶן מֶנְיָנָא דַתְרֵעֲסַר ׃

Intrauerat autem Satanah in Ihuda qui vocatur Sechariuta, qui erat è numero duodecim:

4 וֶאזַל מַלֵל עַם רַבַּי כָהֲנֵא וְסָפְרֵא וְרַבַּי חַיְלָא דְהַיְכְּלָא אַיךְ דְיַשְׁלְמִיוּהִי לְהוּן ׃

Et abiens loquutus est cum summis sacerdotibus & Legisperitis & principibus [1] exercitus templi quomodo traderet eum ipsis.

5 [u]וַחֲדִיו [x]וַאקִימוּ [y]דְיֶתְּלוּן לֵהּ כֶסְפָּא ׃ [z]וֶאשְׁתַוְדִי לְהוּן וּבָעֵא הֲוָא לֵהּ

Et gauisi sunt, & pacti sunt quòd daturi essent ei argentum.

6 [aa]פֶּלְעָא [bb]דְיַשְׁלְמִיוּהִי לְהוּן בְּלַעַד מֶן כֶּנְשָׁא ׃

Et pollicitus est eis et quærebat sibi opportunitatem vt traderet eum ipsis sine turba.

Glossae marginales: [a] זהר [b] מטתום ר״ל מעולם: [c] יקר וטעמו הוכבד: [d] אסוטותא ר״ל זוללות: [e] רויותא ר״ל שכרון מן רוה: [f] יצף [g] צפחתא טעמו יקוש: [h] אנף [i] שהרין כמו שוקדים: [k] זבן כמו זמן: [l] צלא [m] שוה כמו זכה: [n] קום [o] יום [p] אלף [q] באת ר״ל לן: [r] עדערא טעמו החג: [s] פצחא כמו פסח: [t] אית [u] חדא [x] קום [y] נתל כמו נתן: [z] ירה [aa] פלעא ר״ל הזמן ההגון: [bb] שלם

[1] Videtur esse seniorum in eo populo descriptio, qui eo anno magistratū in populo gerebant: à quibus, postquam sub imperium Romanum redacti sunt, magna ex parte politica gubernatio adempta est, & tātū illis relicta sunt iudicia circa cerimonias & obseruationes Legis: atque permissū vt ad cogēdos ciues ad officiū, numerum aliquem satellitum haberēt. ac ii sunt quos vocant Exercitū templi, quia se non extendebat eorū potestas) nisi ad res (vt ita dicam) ecclesiasticas. Ius relinquebatur eis hominem comprehendendi, in carcerem coniiciēdi, examinādi, excommunicandi, atque (quod summum erat eis supplicium permissum) virgis cædendi 40 ictibus, iuxta Legis præscriptum, Deut. 25. Si autem reum inuēnisset grauius supplicium meritū, ad magistratum supremum quem imperium Romanum eis præfecerat, res tota deuoluebatur. Ideo in Johanne, quum Pilatus Christum relinqueret Iudæis iudicandum, recusarunt illi, & taquā grauiore supplicio (videlicet morte) dignū, quã ipsi eum afficere non poterant, reliquerunt Pilato: respondētes, Non licet nobis interficere quenquam. Flagellationis aūt pœna tulit ab eis Paulus 2. Cor. 11. Quod verò de Stephano legitur, lapidatū ab eis fuisse, hoc non est factum nisi per tumultum, non autē ordinariè & iuxta potestatem Iudæis relictam.

Matth.26.17
marc.14.12

Ἦλθε δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα. 7

‖Venit autem dies azymorũ qua oportebat mactari pascha.

Christus manifesto miraculo discipulos suos docet se, qui mox esset crucifigendus, nihil latere, ac proin de vltro ad mortem proficisci.

Καὶ ἀπέστειλε Πέτρον καὶ Ἰωάννην, εἰπών, Πορευθέντες ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ πάσχα, ἵνα φάγωμεν. 8

Et misit Petrum & Iohannem, dicẽs, Profecti parate nobis pascha vt vescamur.

Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμεν; 9

Ipsi verò dixerunt ei, Vbi vis paremus *illud?*

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἰδού, εἰσελθόντων ὑμῶν εἰς τὴν πόλιν, συναντήσει ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων· ἀκολουθήσατε αὐτῷ εἰς τὴν οἰκίαν οὗ εἰσπορεύεται· 10

At ille dixit eis, Ecce, postquam introieritis in vrbẽ, occurret vobis quidã aquæ amphorã baiulãs: sequimini eum domum in quam ingredietur:

Καὶ ἐρεῖτε τῷ οἰκοδεσπότῃ τῆς οἰκίας, Λέγει σοι ὁ διδάσκαλος, Ποῦ ἐστι τὸ κατάλυμα ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω; 11

Et dicite patrifamiliãs ædium, Dicit tibi magister, Vbi est diuersorium vbi pascha cum discipulis meis edam?

Κἀκεῖνος ὑμῖν δείξει ἀνώγεον μέγα ἐστρωμένον· ἐκεῖ ἑτοιμάσατε. 12

Tunc ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum: illic parate *pascha.*

Ἀπελθόντες δὲ εὗρον καθὼς εἴρηκεν αὐτοῖς· καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα. 13

Profecti autẽ inuenerũt oĩa prout dixerat eis: & parauerunt pascha.

Matth.26.20
marc.14.18

Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, ἀνέπεσε, καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ. 14

‖Quum igitur adesset *cõstitutum* illud tempus, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo.

Christus pascha secũdum Legis ritum peracto, postremũ hoc (secundum huius vita modum ac necessitatem) suum cũ ipsis conuiuium fore prædicit.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς, Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν. 15

Et dixit eis, Desiderio desideraui hoc pascha vesci vobiscũ, antequam ego patiar.

Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ ἕως ὅτου πληρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. 16

Dico enim vobis me non amplius comesturum ex eo quousq; cõpleatur in regno Dei.

Καὶ δεξάμενος ποτήριον, εὐχαριστήσας εἶπε, Λάβετε τοῦτο, καὶ διαμερίσατε ἑαυτοῖς. 17

Et accepto poculo, quũ gratias egisset, dixit, Accipite hoc, & partimini vobis ipsis.

Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπὸ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ. 18

Dico enim vobis me non bibiturum ex fructu vitis vsquequo regnum Dei venerit.

Matth.26.26
marc.14.22
1.cor.11.24

Καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαριστήσας ἔκλασε· καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, λέγων, Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. 19

Et accepto pane, quũ gratias egisset, fregit: & dedit eis, dicens, Hoc est corpus meũ quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem.

Christus nouis symbolis nouum fœdus, simúlque adeo nobiscũ communicationem sancit.

Ὡσαύτως

Itidem

7 ומטי יומא דפטירא דבה אית הוא [a]עידא דיתנכס [b]פצחא ׃

Et aduenit dies azymorũ in quo erat cõsuetudo vt mactaretur petscha

8 ושדר ישוע לכאפא וליוחנן ואמר להון [c]זלו [d]טיבו לן פצחא דנלעס ׃

Et misit Ieschua Cipha & Iuchãnan: & dixit eis, Ite parate nobis petscha vt vescamur.

9 הנון דין אמרו לה איכא צבא אנת דנטיב ׃

Illi verò dixerunt ei, Vbi vis tu vt paremus?

10 אמר להון הא מא [e]דעאלין אנתון למדינתא פגע בכון גברא דשקיל [f]גרבא דמיא [g]זלו בתרה ׃

Dixit eis, Ecce, quum ingressi fueritis in ciuitatem, occurret vobis homo qui baiulat lagenam aquarum, [2] ite post eum.

11 ואיכא [h]דעאל אמרו למרה דביתא רבן אמר [i]איכו בית [k]משריא איכא דאכול פצחא עם תלמידי ׃

Et quò ingressus fuerit, dicite domino domus, Dominus noster dicit, Quæ est domus conuiuii vbi comedam petscha cum discipulis meis?

12 והא הו מחוא לכון [l]עליתא חדא רבתא [m]דמשויא תמן טיבו ׃

Et ecce, ipse indicabit vobis cœnaculum magnum quod stratum est: ibi parate.

13 ואזלו אשכחו איך דאמר להון וטיבו פצחא ׃

Et abeuntes inuenerunt sicut dixerat eis: et parauerunt petscha.

14 וכד הוא [n]עדנא אתא ישוע [o]אסתמך ותרעסר שליחא עמה ׃

Et quum esset tempus, veniens Ieschua accubuit, et duodecim Apostoli cum eo.

15 ואמר להון [p]רגתא רגתני דהנא פצחא אכול עמכון קדם [q]דאחש ׃

Et ait eis, Desiderio desideraui vt hoc petscha comederem vobiscum antequam paterer.

16 אמר אנא לכון גיר [r]דמכיל לא [s]אכליוהי עדמא דישלם במלכותה דאלהא ׃

Dico enim vobis, quòd deinceps nõ comedam illud quousque compleatur in regno Dei.

17 ונסב כסא [t]ואודי ואמר [u]סבו הנא ופלגו [x]בינתכון ׃

[3] Et accepit poculum, et gratias egit, ac dixit, Accipite hoc, et diuidite inter vos.

18 אמר אנא גיר לכון דלא אשתא מן ילדא [y]דגפתא עדמא דתאתא מלכותא דאלהא ׃

Dico enim vobis quòd non bibam ex producto vitis vsquedum venerit regnum Dei.

19 ונסב לחמא [z]ואודי וקצא ויהב להון ואמר [aa]הנו פגרי דעל [bb]אפיכון מתיהב הדא הויתון עבדין לדוכרני ׃

Et accepit panem, et gratias egit: et fregit, et dedit eis, ac dixit, Hoc est corpus meum quod pro vobis traditur: hoc estote facientes in memoriam mei.

[a] עידא ר״ל׳ החוק ׃ [b] פצחא ר׳ ל׳ הפסח׃ [c] אזל [d] טוב [e] עול [f] גרבא ר״ל׳ נבל או כד ׃ [g] אזל [h] עול [i] איכו ר״ל׳ איזהו׃ [k] משריא ר״ל׳ סעודה ׃ [l] עליתא טעמו עלייה׃ [m] שוא [n] עדנא ר׳ ל׳ הזמן ׃ [o] סמך [p] רגג [q] חשש [r] מכיל כמו מעתה ׃ [s] אכל [t] ידה [u] נסב [x] בינתכון ר״ל׳ בינותיכם׃ [y] גפתא טעמו גפן׃ [z] ידה [aa] הנו כמו זהן ׃ [bb] אנף׃

[2] Id est, Sequimini eum. Hebr.

[3] Obseruabit lector in Syriaco textu, omitti quicquid de priori poculo legitur in Græco textu, ab his verbis, Et accepit poculum, vsque ad illa verba, Dum venerit regnum Dei. Probabile autem est omissionis causam dedisse eadem verba in quæ desinit vers. 6 & 18. Nam procliue fuit vt antiquarius similitudine illorum verborum deceptus, à fine vers. 16 ad initiũ 16 trasiuerit. Similem errorem prius in Matthæo animaduertimus. Itaque non dubitaui ex annotationibus, quod hoc loco deerat, in contextũ trasferre: licet etiam in manuscripto Heydelbergensi codice antiquissimo omittatur.

20 Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων, Τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον.

Itidem etiam *dedit eis* poculum pòstquã cœnasset, dicens, Hoc poculum, *est* Nouum illud testamentum per sanguinẽ meum, qui pro vobis effunditur.

Matth.26.21 marc.14.19 iohan.13.18

21 Πλὴν ἰδοὺ, ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με, μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης.

‖Veruntamen ecce, manus eius qui me prodit, mecum *est* in mensa.

Christus rursum declarat se vltrò ad mortem ire, quamuis minimè ignoraret Iudæ proditionem.

Psal.40.11

22 Καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πορεύεται κατὰ τὸ ὡρισμένον· πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ παραδίδοται.

Et Filius quidẽ hominis‖prout definitum est, vadit: veruntamen væ homini illi per quem proditur.

Prouidentiæ decretum quamuis necessariò eueniat, non tamẽ excusat instrumentorum culpam.

23 Καὶ αὐτοὶ ἤρξαντο συζητεῖν πρὸς ἑαυτοὺς τὸ τίς ἄρα εἴη ἐξ αὐτῶν ὁ τοῦτο μέλλων πράσσειν.

Tunc ipsi cœperũt mutuò quærere inter se quisnam esset ex ipsis qui hoc facturus esset.

24 Ἐγένετο δὲ καὶ φιλονεικία ἐν αὐτοῖς τὸ τίς αὐτῶν δοκεῖ εἶναι μείζων.

Orta est autẽ etiã cõtentio inter eos q̃s eorũ videretur esse maior.

Matth.20.25 marc.10.42

25 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν κυριεύουσιν αὐτῶν· καὶ οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτῶν, εὐεργέται καλοῦνται.

Ipse verò dixit eis, ‖Reges Gentium dominantur eis: & qui potestatem haben t in eas, benefici vocantur.

26 Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλ' ὁ μείζων ἐν ὑμῖν, γενέσθω ὡς ὁ νεώτερος· καὶ ὁ ἡγούμενος, ὡς ὁ διακονῶν.

Vos autem non ita: sed qui maximus est inter vos, sit sicut qui minimus est: & qui princeps est, sicut qui ministrat.

Pastores non ad dominandum sed ad seruiendum vocati sunt.

27 Τίς γὰρ μείζων; ὁ ἀνακείμενος, ἢ ὁ διακονῶν; οὐχὶ ὁ ἀνακείμενος; ἐγὼ δέ εἰμι ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ὁ διακονῶν.

Nam vter maior est? qui accumbit, an qui ministrat? nónne qui accumbit? At ego sum in medio vestrûm vt qui ministrat.

28 Ὑμεῖς δέ ἐστε οἱ διαμεμενηκότες μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου.

Vos porro ii estis qui permãsistis mecum in tentationibus meis.

Consortes afflictionũ Christi, fient & regni ipsius participes.

29 Κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, καθὼς διέθετό μοι ὁ πατήρ μου, βασιλείαν·

Ego igitur paciscor vobis, prout pactus est mihi Pater meus, regnũ:

Matth.19.28

30 Ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου, καὶ καθίσησθε ἐπὶ θρόνων, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ.

Vt edatis & bibatis in mẽsa mea in regno meo, ‖ & sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus Israel.

1.Pet.5.8

31 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ, ὁ σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς, τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον·

Dixit etiam Dominus, Simon, Simon, ecce, ‖Satanas appetiit vos quos ventilaret sicut triticum:

Semper cogitandum de Satanæ insidiis.

32 Ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις σου· καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας, στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου.

Sed ego rogaui pro te ne deficiat fides tua: tu igitur aliquando conuersus, confirma fratres tuos.

Quòd electi nunquã penitus excidunt à fide, Christi precibus debent, itaque vt mutuò sese erigant.

20 והכורת אף על כסא מן בתר [a]דאחשמו אמר הנא כסא [b]דיתקא חדתא בדמי דחלפיכון [c]מתאשד : ברם הא [d]אידה דמשלמני על פתורא :

Et similiter etiam de poculo, postquam cœnati sunt, dixit, Hoc poculum [est] Testamentum nouum per sanguinem meum qui pro vobis effũditur.

21 *Veruntamen, ecce, manus prodentis me, est in mensa.*

22 וברה דאנשא אזל איכנא דאתפרש ברם וי להו גברא דבאידה משתלם :

Et Filius hominis abit sicut destinatum est: veruntamen væ illi homini [4]per cuius manum proditur.

23 [e]ושריו [f]דיעקבון בינתהון דמנו [g]כי מנהון הו דהדא עתיד [h]למסער :

Et cœperũt inuestigare inter se quisnã ex eis esset qui hoc esset facturus.

24 הוא דין אף [i]חרינא בינתהון דמן אית בהון רב :

Fuit autem etiam contentio inter eos quis esset inter eos [5] maximus.

25 הו דין ישוע אמר להון מלכיהון דעממא מריהון אנון ודשליטין עליהון עבדי טבתא [k]מתקרין :

Ipse autem Ieschua dixit eis, Reges Gentium domini earum sunt, & qui potestatem habent in eas, benefici vocantur:

26 אנתון דין לא הכנא אלא איכנא דרב בכון יהוא איך זעורא ואיכנא דרישא הו איך משמשנא :

Vos autem, non ita: sed qui maximus est inter vos, sit sicut minimus: et is qui præcipuus est, sicut minister.

27 מנו גיר רב הו דסמיך או הו דמשמש לא הוא הו דסמיך אנא דין [l]איתי בינתכון איך הו דמשמש :

Quis enim maximus? is qui accumbit, an is qui ministrat? nonne est is qui accumbit? Ego autem sum inter vos tanquam is qui ministrat.

28 אנתון אנון [m]דכתרתון לותי בנסיוני :

Vos estis qui mansistis apud me in tentationibus meis.

29 ואנא [n]משתודא אנא לכון איך [o]דאשתודי לי אבי מלכותא :

Et ego polliceor vobis sicut pollicitus est mihi Pater meus regnum.

30 דתאכלון ותשתון על פתורא דמלכותא דילי [p]ותתבון על כורסותא ותדונון תר־עסר שבטא דיסריל :

Vt comedatis et bibatis super mẽsam regni mei, et sedeatis super thronos, & iudicetis duodecim tribus Israiel.

31 ואמר ישוע לשמעון שמעון הא סטנא שאל דיערובכון איך [q]דלחטא :

Et dixit Ieschua Schemeun, Schemeun, ecce, Satanah petiit vt [6] ventilaret vos tanquam frumentum:

32 ואנא [r]בעית עליך דלא תחסר [s]הימנותך ואף אנת [t]בזבן אתפני [u]ושרר לאחיך :

Et ego oraui pro te vt non deficeret fides tua. Et etiã tu in tempore conuertere, et confirma fratres tuos.

Marginal notes (Hebrew):

[a] דאחשמו ר״ל שאכלו סעודת הלילה :
[b] דיתיקא ר״ל ברית מלשון יון :
[c] אשד
[d] יד
[e] שרא
[f] עקב טעמו חקר :
[g] כי לסימן חקירת הדבר שאינו נודע ערין :
[h] למסער ר״ל לעשות כי סער כמו עשה :
[i] הרינא טעמו מחלוקת :
[k] קרא
[l] אית
[m] כתר כמו המתין :
[n] ידה
[o] ידה
[p] יתב
[q] חטא כמו חיטים מן הנט׃
[r] בעא
[s] אמן
[t] בזבן ר״ל בעת :
[u] שרר החזק :

Marginal notes (Latin):

[4] Id est, Per quẽ: per cuius ministeriũ. Hebraismus.

[5] Ad verbum, Magnus. Enallage graduum quibus Hebræi destituuntur.

[6] Ad verb. Vt commisceret vos. Nam grana, dum cribrantur, commiscentur & confunduntur.

> *Fidem à vana securitate plurimum distare docet Christus proposito tristissimo Petri exemplo.*

33 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Κύριε, μετὰ σοῦ ἕτοιμός εἰμι καὶ εἰς φυλακὴν καὶ εἰς θάνατον πορεύεσθαι.

Ipse verò dixit ei, Domine tecũ paratus sum & in carcerem & ad mortem proficisci.

> Matth.26.34 marc.14.30 ioh.13.38

34 Ὁ δὲ εἶπε, Λέγω σοι Πέτρε, οὐ μὴ φωνήσει σήμερον ἀλέκτωρ πρὶν ἢ τρὶς ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναι με.

‖At ille dixit, Dico tibi Petre, nõ mittet vocem hodie gallus priusquam ter neges me tibi notũ esse.

> Matth.10.9

35 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου καὶ πήρας καὶ ὑποδημάτων, μή τινος ὑστερήσατε; Οἱ δὲ εἶπον, Οὐδενός.

Dixit etiam eis, ‖Quando misi vos absque crumena & pera & soleis, num quid defuit vobis? Ipsi verò dixerunt, Nihil.

36 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς, Ἀλλὰ νῦν, ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω, ὁμοίως καὶ πήραν· καὶ ὁ μὴ ἔχων, πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν.

Dixit ergo eis, At nunc qui crumenam habet, sumat *eam*, similiter & peram: & qui non habet, vendat pallium suum, & emat gladium.

> Esa.53.12

37 Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι ἔτι τοῦτο τὸ γεγραμμένον δεῖ τελεσθῆναι ἐν ἐμοί, τό, Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. Καὶ γὰρ τὰ περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει.

Dico enim vobis adhuc oportere in me perfici scriptũ illud, ‖Et cũ sceleratis numeratus est. Nã ea quæ *scripta sunt* de me, finẽ habẽt.

38 Οἱ δὲ εἶπον, Κύριε, ἰδού, μάχαιραι ὧδε δύο. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἱκανόν ἐστι.

At illi dixerunt, Domine, ecce duo gladii hîc. Ipse verò dixit eis, Satis est.

> Matth.26.36 marc.14.32 iohan.18.1

39 Καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν· ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

‖Et egressus, profectus est ex more in montem Oliuarum: sequuti sunt autẽ eum etiã discipuli eius.

> Matth.26.41 marc.14.38

> *Christus omnibus horroribus mortis cũ maledictione Dei coniunctæ, nostro nomine superatis, eam nobis reddit amabilem.*
> *Preces, certũ aduersus periculosissimos nostrorum hostium insultus subsidium.*

40 Γενόμενος δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου, εἶπεν αὐτοῖς, Προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν.

Quum verò peruenisset ad eum locum, dixit eis, ‖Precamini ne intretis in tentationem.

41 Καὶ αὐτὸς ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ λίθου βολήν, καὶ θεὶς τὰ γόνατα προσηύχετο,

Tum ipse auulsus est ab eis quasi ad iactum lapidis, positísque genibus precatus est,

42 Λέγων, Πάτερ, εἰ βούλει παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω.

Dicens, Pater, si vis transfer poculum hoc à me: veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat.

43 Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτόν.

Visus est autẽ ei Angelus è cælo corroborans eum.

44 Καὶ γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ, ἐκτενέστερον προσηύχετο. ἐγένετο δὲ ὁ ἱδρὼς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν.

Et *ipse* constitutus in angore, intentius orabat. Erat autem sudor eius quasi grumi sanguinis descendentes in terram.

33 שמעון דין אמר לה מרי עמך [a]מטיב אנא ולבית אסירא ולמותא :

33 *Schemeun autem dixit ei, Domine mi, Tecum paratus sum ego et ad locum vinctorum & ad mortem.*

34 אמר לה ישוע אמר אנא לך שמעון דלא יקרא תרנגלא יומנא עד־מא דתלת [b]זבנין תכפור דלא ידע אנת לי :

34 *Dixit ei Ieschua, Dico tibi Schemeun quòd non cantabit gallus hodie vsquedum tribus vicibus negaueris, quòd non noscas me.*

35 ואמר להון כד שדרתכון דלא [c]כיסא ולא תרמלא [d]ומסנא למא חסר לכון [e]מדם אמרין לה ולא מדם :

35 *Et dixit eis, Quũ misi vos absque crumenis et absque sacculis viatoriis et calceis, num defuit vobis aliquid? Dicunt ei, Nihil quicquam.*

36 אמר להון מן השא מן דאית לה כיסא [f]יסב והכנא אף תרמלא ומן דלית לה סיפא יזבן נחתה ויזבן לה סיפא :

36 *Dixit eis, Ex hoc tempore is cui est crumena, accipiat & similiter sacculum viatorium: et is cui non est gladius, vendat vestimentum suum, & emat sibi gladium.*

37 אמר אנא לכון גיר דאף הדא דכתיבא [g]ולא דתתמלא בי דעם עולא אתמנא [h]כלהון גיר דעלי אשתלם :

37 *Dico enim vobis quòd etiam hoc quod scriptum est, oportet vt impleatur in me, nempe, Cum iniquis numeratus est. Omnia enim quæ sunt de me, complementum accipient.*

38 והנון אמרין לה מרן הא חרבא אית תרין סיפין אמר להון [i]ספקין :

38 *Et illi dixerunt ei, Domine noster, ecce, hîc sunt duo gladii. Dixit eis, Sufficiunt.*

39 ונפק ואזל איך [k]דמעד הוא לטורא דבירת זיתא ואזלו בתרה ואף תלמידוהי :

39 *Et egressus est, ac abiit sicut solitus erat, in montem loci Oliuarum. Et [4]abierunt post eum etiam discipuli eius.*

40 וכד [l]מטי לדוכתא אמר להון [m]צלו דלא [n]תעלון [o]לנסיונא :

40 *Et quum peruenisset ad locũ, dixit eis, Orate ne intretis in tentationem.*

41 והו פרק מנהון איך [p]משדא כאפא [q]וסם בורכא ומצלא הוא :

41 *Et ipse secesit ab eis quasi [ad] iactũ lapidis. Et posuit genua, et orabat*

42 ואמר אבא אן צבא אנת יעברני כסא הנא כרם לא [r]צביני אלא דילך יהוא :

42 *Ac dicebat, Pater, si vis pertranseat me poculum istud: veruntamen non voluntas mea sed tua fiat.*

43 [s]ואתחזי לה מלאכא מן שמיא [t]דמחיל לה :

43 *Et conspectus est ei Angelus de cælo corroborans eum.*

44 וכד הוא בדחלתא [u]תכיבאירת מצלא הוא והות [x]דועתה איך [y]שלתא דדמא ונפל על ארעא :

44 *Et quum esset in timore, instanter orabat. Et factus est sudor eius tanquam demissiones sanguinis, et cecidit super terram.*

וקם

[a] טיב·
[b] זבנין כמו פעמים :
[c] כיס
[d] מסן
[e] מדם ר״ל׳ דבר :
[f] נסב
[g] ולא ר״ל׳ צריך:
[h] הטעם כל אשר כתוב עלי יתמלא :
[i] ספקין ר״ל׳ דים או די כהם :
[k] מעד טעמו רגיל :
[l] מטא
[m] צלא
[n] עלה
[o] נסה
[p] שדא
[q] סים
[r] צבא
[s] חזא
[t] מחי״ל טעמו מחזיק :
[u] תכיבאית מן תכב או כאב וטעמו כמכאוב:
[x] דועה כמו זיעה :
[y] טעם שלתא ירידות או דלפים והרצון רסיסי דם דולפים ונופלים על הארץ :

[4] Id est, Sequuti sunt eum. Hebr.

45 Καὶ ἀναστὰς ἀπὸ τῆς προσευχῆς, ἐλθὼν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εὗρεν αὐτοὺς κοιμωμένους ἀπὸ τῆς λύπης.

Et quũ surrexisset à precatione, venissétq; ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia.

Homines in maximis suis periculis penitus torpidi donec à Christo excitentur.

46 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τί καθεύδετε; ἀναστάντες προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν.

Et dixit eis, Quid dormitis? surgite, & precamini, ne introeatis in tentationem.

Matth.26.47 marc.14.43 iohan.18.3

47 Ἔτι δὲ αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ ὄχλος, καὶ ὁ λεγόμενος Ἰούδας, εἷς τῶν δώδεκα, προήρχετο αὐτῶν, καὶ ἤγγισε τῷ Ἰησοῦ φιλῆσαι αὐτόν.

‖Adhuc autem eo loquente, ecce turba, & is qui dicebatur Iudas, vnus è duodecim, præibat eis, & appropinquauit Iesu vt oscularetur eum.

Christus proditione capitur volẽs, vt nos proditæ Dei gloriæ reos sua obedientia liberet.

48 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἰούδα, φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως;

Iesus autem dixit ei, Iuda osculo Filium hominis prodis?

49 Ἰδόντες δὲ οἱ περὶ αὐτὸν τὸ ἐσόμενον, εἶπον αὐτῷ, Κύριε, εἰ πατάξομεν ἐν μαχαίρᾳ;

Vidẽtes autẽ ii qui circa ipsum *erant*, quod futurũ erat, dixerunt ei, Domine, ꝑcutiemúsne gladio?

Zelus extra vocationis nostræ limites nos abducens, Christo minimè gratus.

50 Καὶ ἐπάταξεν εἷς τις ἐξ αὐτῶν τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ οὖς τὸ δεξιόν.

Et quidam ex ipsis percussit seruum Pontificis maximi, & abstulit auriculam eius dextram.

51 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐᾶτε ἕως τούτου. Καὶ ἁψάμενος τοῦ ὠτίου αὐτοῦ, ἰάσατο αὐτόν.

Respondens autem Iesus dixit, Sinite hucusq;. Et tacta illius auricula, sanauit eum.

52 Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς παραγενομένους ἐπ᾽ αὐτὸν ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ, καὶ πρεσβυτέρους, Ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξεληλύθατε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων;

Dixit autẽ Iesus eis qui ad ipsum venerant, *nempe* principibus sacerdotum, & præfectis templo, & senioribus, Vt aduersus latronẽ exiistis cum gladiis ac fustibus?

Ipsa eorum qui Christum ceperunt trepidatio prodit partim malam ipsorum conscientiã, partim etiã omnia hæc gesta fuisse ex Dei prouidẽtia

53 Καθ᾽ ἡμέραν ὄντος μου μεθ᾽ ὑμῶν ἐν τῷ ἱερῷ, οὐκ ἐξετείνατε τὰς χεῖρας ἐπ᾽ ἐμέ· ἀλλ᾽ αὕτη ὑμῶν ἐστιν ἡ ὥρα, καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους.

Quum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me: sed hæc est hora illa vestra, & potestas tenebrarum.

Matth.26.57 marc.14.53 iohan.18.24

54 Συλλαβόντες δὲ αὐτὸν ἤγαγον, καὶ εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχιερέως. Ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει μακρόθεν.

‖Comprehensum autẽ eum duxerunt, & introduxerunt domum Pontificis maximi. Petrus verò sequebatur procul.

In Petro spectãdum proponitur tum humanæ imbecillitatis tum singularis in suos electos bonitatis Dei exemplum.

Matth.26.69 marc.14.66 iohan.18.26

55 Ἁψάντων δὲ πῦρ ἐν μέσῳ τῆς αὐλῆς, καὶ συγκαθισάντων αὐτῶν, ἐκάθητο ὁ Πέτρος ἐν μέσῳ αὐτῶν.

‖Quúmque accendissent ignem in medio aulæ, atque vnà cõsedissent, sedit & Petrus inter eos.

56 Ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν παιδίσκη τις καθήμενον πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἀτενίσασα αὐτῷ, εἶπε, Καὶ οὗτος σὺν αὐτῷ ἦν.

Quum verò eum vidisset ancilla quædam sedentem ad ignem, intentis in eum oculis dixit, Et iste cum eo erat.

Ὁ δὲ Ipse

45 וקם מן צלותה ואתא לות תלמידוהי ואשכח אנון כד דמכין מן [a]עקתא :

Et surrexit ab oratione sua, & venit ad discipulos suos, ac inuenit eos dormientes præ angustia.

46 ואמר להון מנא דמכין אנתון קומו [b]וצלו דלא [c]תעלון [d]לנסיונא :

Et ait eis, Quid dormitis? surgite, et orate vt non intretis in tentationẽ.

47 ועד הו ממלל הא כנשא והו דמתקרא יהודא חד מן תרעסר אתא קדמיהון וקרב לות ישוע ונשקה :

Et adhuc eo loquente, ecce turba, et is qui vocabatur Iihuda, vnus ex duodecim venit ante eos: et accessit ad Ieschua, & osculatus est eum.

הדא גיר אתא יהב הוא להון דאינא דנשק אנא [e]הויו :

([8]Hoc enim signum dederat eis, nẽpe, Quem osculatus fuero, ipse est.)

48 אמר לה ישוע יהודא בנושקתא משלם אנת לברה דאנשא :

Dixit ei Ieschua, Iihuda, osculo prodis tu Filium hominis?

49 כד [f]חזו דין אילין דעמה [g]מדם דהוא אמרין לה מרן [h]נמחא אנון [i]בסיפא:

Quum viderent autem qui cum ipso erãt id quod fiebat, dicunt ei, Domine noster, percutiemus eos gladio?

50 ומחא חד מנהון לעבדה דרב כהנא ונסבה [k]אדנה דימינא:

Et percussit quidam ex eis seruum summi Sacerdotis, & abstulit ei auriculam eius dexteram.

51 ענא ישוע ואמר [l]כדו עד מא להדא וקרב לאדנה דהו דבלע [m]ואסיה :

Respõdit Ieschua, et dixit, Satis est vsq; huc. Et tetigit auriculã eius qui passus fuerat, et sanauit eam.

52 ואמר ישוע להנון [n]דאתו עלוהי רבי כהנא וקשישיא ורבי חילא דהיכלא איך דעל לסטיא נפקתון עלי בסיפא ובחוטרא [o]דתחדונני :

Et dixit Ieschua eis qui venerãt cõtra se summis sacerdotibus, et senioribus, & [9]principibus exercitus templi, Tãquam contra latronem exiuistis contra me cum gladiis, et cum fustibus, vt apprehenderetis me.

53 כל יום עמכון הוית בהיכלא ולא [p]אושטתון עלי [q]אידיא אלא הדא הי שעתכון ושולטנא דחשוכא :

Quotidie vobiscũ fui in tẽplo, neque extẽdistis super me manus: sed hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum.

54 ואחדו [r]איתיוהי לביתה דרב כהנא ושמעון אתא הוא בתרה מן רוחקא:

Et apprehensum adduxerũt eum in domũ summi Sacerdotis. Et Schemeun[10] veniebat post eum è lõginquo

55 [s]אוחדו דין נורא [t]מצעת [u]דרתא ויתבין הוו [x]חדריה ויתב אף הו שמעון [y]בינתהון :

Accenderunt autẽ ignem in medio atrii, et sedebant circa eum: et sedebat etiam ipse Schemeun inter eos.

56 וחזתה [z]עלימתא חדא דיתב לות נורא [aa]וחרת בה ואמרא אף הנא עמה הוא :

Et vidit eũ puella quædã quòd sederet ad ignem, & intuita est eum, ac dixit, Etiam iste cum illo erat.

Marginal glosses: [a] עקא. [b] צלא. [c] עלה. [d] נסת. [e] הויו ר״ל והיו. [f] חזה. [g] מדם, ר״ל כל מה: [h] מחא. [i] סיף. [k] ארן כמו אזן: [l] כדו ר״ל די הוא: [m] אסא. [n] אתא. [o] אחד. [p] ישט. [q] יד. [r] אתא. [s] אחרו טעמו הדליקו מן אחד: [t] מצע. [u] דרת ר״ל חצר: [x] חדריה ר״ל סביבותיה כי חדר כמו חזר: [y] בינתהון ר״ל ביניהם: [z] עלימתא ר״ל עלמה: [aa] חור.

8 Græcus codex hæc tantùm legit in Matth. & Marc. vnde repetuntur etiam hoc loco à paraphraste.

9 Vide suprà quæ annotauimus initio capitis huius.

10 Id est, Sequebatur eum. Hebr.

57 Ὁ δὲ ἠρνήσατο αὐτὸν, λέγων, Γύναι, οὐκ οἶδα αὐτόν.

Ipſe autem abnegauit eum, dicens, Mulier non noui eum.

58 Καὶ μετὰ βραχὺ ἕτερος ἰδὼν αὐτὸν ἔφη, Καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ. Ὁ δὲ Πέτρος εἶπεν, Ἄνθρωπε, οὐκ εἰμί.

Et paulo pòſt alius videns eum, dixit, Et tu ex ipſis es. Petrus verò ait, Heus tu, non ſum.

59 Καὶ διαστάσης ὡσεὶ ὥρας μιᾶς ἄλλος τις διϊσχυρίζετο, λέγων, Ἐπ' ἀληθείας καὶ οὗτος μετ' αὐτοῦ ἦν· καὶ γὰρ Γαλιλαῖός ἐστιν.

Et interpoſita quaſi hora vna alius quidam affirmabat, dicẽs, Verè & iſte cum illo erat: etenim Galilæus eſt.

60 Εἶπε δὲ ὁ Πέτρος, Ἄνθρωπε, οὐκ οἶδα ὃ λέγεις. Καὶ παραχρῆμα ἔτι λαλοῦντος αὐτοῦ ἐφώνησεν ὁ ἀλέκτωρ.

Ait autem Petrus, Heus tu, neſcio quid dicas. Et illico adhuc ipſo loquẽte, vocem miſit gallus.

61 Καὶ στραφεὶς ὁ Κύριος ἐνέβλεψε τῷ Πέτρῳ· καὶ ὑπεμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ λόγου τοῦ Κυρίου, ὡς εἶπεν αὐτῷ, Ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπαρνήσῃ με τρίς.

Tum conuerſus Dominus intuitus eſt Petrũ: & recordatus eſt Petrus ſermonis Domini, quomodo *nimirũ* dixerat ipſi, ‖Priuſquam gallus vocem miſerit, ter me abnegabis.

Matth.26 34 iohan.13.31

62 Καὶ ἐξελθὼν ἔξω ὁ Πέτρος ἔκλαυσε πικρῶς.

Et egreſſ⁹ foras Petr⁹ fleuit amaré.

63 Καὶ οἱ ἄνδρες οἱ συνέχοντες τὸν Ἰησοῦν, ἐνέπαιζον αὐτῷ, δέροντες·

‖At ii qui vnà tenebant Ieſum, ei illudebant, cædentes *eum*:

Matth.26.67 marc.14.65

Chriſtus luit ignominiam noſtris peccatis debitam.

64 Καὶ περικαλύψαντες αὐτὸν, ἔτυπτον αὐτοῦ τὸ πρόσωπον· καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Προφήτευσον τίς ἐστιν ὁ παίσας σε.

Et quum eum obuoluiſſent, verberabant faciem eius: & interrogabant eum, dicẽtes, Vaticinare quis ſit qui te percuſſit.

65 Καὶ ἕτερα πολλὰ βλασφημοῦντες ἔλεγον εἰς αὐτόν.

Et alia multa conuitiantes dicebant in eum.

66 Καὶ ὡς ἐγένετο ἡμέρα, συνήχθη τὸ πρεσβυτέριον τοῦ λαοῦ, ἀρχιερεῖς τε καὶ γραμματεῖς, καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον ἑαυτῶν,

‖Et vt ortus eſt dies, conuenit ordo ſeniorum populi, & principes ſacerdotum & Scribæ, & adduxerunt eum in ſuum conſeſſum,

Matth.27.1 marc.15.1 iohan.18.28

Chriſtus immeritò damnatur blaſphemiæ apud pontificis tribunal, vt ab ea quam cõmeruimus blaſphemia coram Deo ipſo abſoluamur.

67 Λέγοντες, Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός; εἰπὲ ἡμῖν. Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ἐὰν ὑμῖν εἴπω, οὐ μὴ πιστεύσητε·

Dicentes, Nũ tu es ille Chriſtus? dic nobis. Dixit autem eis, Si vobis dixero, nequaquam credetis:

68 Ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι, ἢ ἀπολύσητε.

Quòd ſi etiã interrogauero, nequaquam reſpõdebitis mihi, neq; dimittetis.

69 Ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ.

Ab hoc tẽpore erit Filius hominis ſedẽs ad dextrã potentiæ Dei.

70 Εἶπον δὲ πάντες, Σὺ οὖν εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη, Ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐγώ εἰμι.

Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Ipſe verò dixit eis, Vos dicitis me eſſe.

הו דין כפר ואמר אנתתא לא ידע אנא לה׃

57 *Ipſe autem negauit, & dixit, Mulier, non noui eum.*

ובתר קליל חזיהי אחרנא ואמר לה אף אנת מנהון אנת כאפא דין אמר לא הוית׃

58 *Et poſt paululum vidit eum alius, et dixit ei, Etiã tu ex ipſis es. Cipha autem dixit, Non ſum.*

ובתר שעא חדא אחרנא [a]מתחרא הוא ואמר [b]שריראית אף הנא עמה הוא אף גליליא הו גיר׃

59 *Et poſt horam vnam alius contendebat, & dicebat, Verè etiam hic cum illo erat: nam etiam Galilæus eſt.*

אמר כאפא גברא לא ידע אנא מנא אמר אנת ומחדא כד הו ממלל קרא תרנגלא׃

60 *Ait Cipha, O homo, non noui quid dicas. Et confeſtim, eo loquente, cantauit gallus.*

ואתפני ישוע [c]וחר בכאפא [d]ואתדכר שמעון מלתה דמרן דאמר הוא לה דקדם דיקרא תרנגלא תכפור בי תלת [e]זבנין׃

61 *Et Ieſchua conuerſus eſt, & intuitus eſt Cipha: & recordatus eſt Schemeun ſermonis Domini quem dixerat ei, Priuſquam cantet gallus, negabis me tribus*[11] *vicibus.*

ונפק לבר שמעון בכא מריראית׃

62 *Et egreſſus foras Schemeun, fleuit amarè.*

וגברא דאחידין הוו לישוע [f]מבזחין הוו בה [g]ומחפין הוו לה׃

63 *Et homines qui apprehenderãt Ieſchua, illudebant ei, & tegebant eum.*

[h]ומחין הוו לה על [i]אפוהי ואמרין אתנבא מנו מחך׃

64 *Ac percutiebant eum ſuper faciẽ eius, et dicebãt, Vaticinare quis percuſsit te.*

ואחרניתא סגיאתא מגדפין הוו ואמרין עלוהי׃

65 *Et alia multa blaſphemabant ac dicebant contra eum.*

וכד נגהת אתכנשו קשישא ורבי כהנא וספרא [k]ואסקוהי לבית כנושתהון׃

66 *Et quum illuxiſſet, cõgregati ſunt ſeniores & ſummi ſacerdotes & Legiſperiti, & aſcendere fecerunt eum in locum congregationis eorum:*

ואמרין לה אן אנת הו משיחא אמר לן אמר להון אן אמר לכון לא [l]תהימנונני׃

67 *Et dixerunt ei, Num tu es Chriſtus? dic nobis. Dixit eis, Si dicam vobis, non credetis mihi:*

ואן אשאלכון לא [m]מפנין אנתון לי פתגמא או [n]שרין אנתון לי׃

68 *Ei ſi interrogauero vos, nõ reddetis mihi reſponſum, aut dimittetis me.*

מן השא יהוא ברה דאנשא יתב מן ימינא דחילא דאלהא׃

69 [12] *Ex hoc tẽpore erit Filius hominis ſedens à dextera virtutis Dei.*

אמרין דין כלהון אנת הו [o]הכיל ברה דאלהא אמר להון ישוע אנתון אמרין אנתון דאנא אנא׃

70 *Dicunt ei omnes, Tu es ergo filius Dei? Dixit eis Ieſchua, Vos dixiſtis quòd ego [is] ſum.*

Dicunt

[a] מתחרא טעמו מתגרה׃
[b] שריראית הטעם באמת׃
[c] חור
[d] דכר כמו זכר׃
[e] זבנין כמו זמנים׃
[f] בזח כמו בזה׃
[g] חפה
[h] מחה
[i] אנף
[k] נסק
[l] אמן
[m] מפנין ר״ל משיבים׃
[n] שרא
[o] הכיל כמו לכן או אם כן׃

11 Ad verb. Temporibus. Syra loquutio.

12 Ad verb Ex nũc. Hebraiſmus.

71 Οἱ δὲ εἶπον, Τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ γὰρ ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

At illi dixerunt, Quid amplius egemus testimonio? Ipsi enim audiuimus ex ore ipsius.

Κεφάλαιον κγ.

Cap. XXIII.

1 ΚΑὶ ἀναστὰν ἅπαν τὸ πλῆθος αὐτῶν ἤγαγεν αὐτὸν ἐπὶ τὸν Πιλάτον.

TVm surgens vniuersa multitudo eorum, duxit eũ ad Pilatũ.

Christus damnandus seditionis à nobis in mundo excitatæ, primum omnium pronuntiatur innocens, vt eum constet non suorũ (quæ nulla fuerunt) sed nostrorum scelerum pænã vltro subire.

2 Ἤρξαντο δὲ κατηγορεῖν αὐτοῦ, λέγοντες, Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοντα Καίσαρι φόρους διδόναι, λέγοντα ἑαυτὸν Χριστὸν βασιλέα εἶναι.

Matth.22.21 marc.12.17

Cœperunt autem eum accusare, dicentes, Comperimus istum peruertere gentem, ‖& vetare tributa dare Cæsari, quòd dicat se Christum *id est* regem esse.

3 Ὁ δὲ Πιλάτος ἐπηρώτησεν αὐτὸν λέγων, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ ἔφη, Σὺ λέγεις.

Matth.27.11 marc.15.2 ioh 18.33

‖Pilatus autẽ interrogauit eum, dicens, Tú*ne* es rex Iudæorũ? Ipse verò respondens ei dixit, Tu dicis.

4 Ὁ δὲ Πιλάτος εἶπε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ὄχλους, Οὐδὲν εὑρίσκω αἴτιον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ.

Ait verò Pilatus ad principes sacerdotum & turbam, Nullam inuenio noxam in hoc homine.

5 Οἱ δὲ ἐπίσχυον, λέγοντες, Ὅτι ἀνασείει τὸν λαὸν, διδάσκων καθ᾽ ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἕως ὧδε.

At illi inualescebant, dicẽtes, Cõcitat populum, docens per vniuersam Iudæã exorsus à Galilæa huc vsque.

6 Πιλάτος δὲ ἀκούσας Γαλιλαίαν, ἐπηρώτησεν εἰ ὁ ἄνθρωπος Γαλιλαῖός ἐστι.

Pilatus verò, audita Galilæa interrogauit num Galilæus esset.

Christus est principũ ludibrium, sed magno cum ipsorũ malo

7 Καὶ ἐπιγνοὺς ὅτι ἐκ τῆς ἐξουσίας Ἡρώδου ἐστὶν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν πρὸς Ἡρώδην, ὄντα καὶ αὐτὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις.

Et quũ cognouisset eum ad Herodis potestatem pertinere, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat per eos dies.

8 Ὁ δὲ Ἡρώδης, ἰδὼν τὸν Ἰησοῦν ἐχάρη λίαν· ἦν γὰρ θέλων ἐξ ἱκανοῦ ἰδεῖν αὐτὸν, διὰ τὸ ἀκούειν πολλὰ περὶ αὐτοῦ· καὶ ἤλπιζέ τι σημεῖον ἰδεῖν ὑπ᾽ αὐτοῦ γινόμενον.

Herodes autẽ viso Iesu gauisus est valde: cupiebat enim à multo *tẽpore* eum videre, eo quòd audiret multa de eo: & sperabat se signum aliquod visurum ab eo fieri.

9 Ἐπηρώτα δὲ αὐτὸν ἐν λόγοις ἱκανοῖς· αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀπεκρίνατο αὐτῷ.

Interrogauit autẽ eum multis sermonibus: sed ipse nihil ei respõdit

10 Εἱστήκεισαν δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς εὐτόνως κατηγοροῦντες αὐτοῦ.

Stabant autem principes sacerdotum & Scribæ magna contentione eum accusantes.

11 Ἐξουθενήσας δὲ αὐτὸν ὁ Ἡρώδης σὺν τοῖς στρατεύμασιν αὐτοῦ, καὶ ἐμπαίξας, περιβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν τῷ Πιλάτῳ.

Herodes autem cum militibus suis, quum eum pro nihilo habuisset, & illusisset *ei*, amictum veste splendida remisit ad Pilatum.

Ἐγένοντο

Et

71 אמרין מנא תוב [a]מתבעין לן סהדא חנן גיר שמען מן פומה :

Dicunt ei, Quid rursus necessarii sũt nobis testes? Nos enim audiuimus ex ore ipsius.

[a] בעא

קפלאון כ״ג

Cap. XXIII.

1 וקמו כלה כנושהון [b]ואיתיוהי לות פילטוס :

ET surrexerunt vniuersa congregatio eorum, et adduxerunt eum ad Pilatum.

[b] אתא

2 [c]ושריו אכלין קרצוהי ואמרין להנא אשכחן דמטעא עמן וכלא דכסף רישא לקסר לא [d]נתל ואמר על נפשה דמלכא הו משיחא :

Et [1]cœperunt accusare eum, & dicebant, Hunc inuenimus errare facientẽ gentem nostram, et prohibẽtẽ ne argẽtũ capitationis Cæsari demus: & dixit de se quòd rex sit Messias.

[c] שרה [d] נתל כמו נתן :

[1] Ad verb. Proclamantes accusationem eius. quæ phrasis exposita est Matth. 4

3 פילטוס דין שאלה ואמר לה אנת הו מלכא דיהודיא אמר לה אנת אמרת :

Pilatus autem interrogauit eum, ac dixit ei, Es tu Rex Iudæorum? Dixit ei, Tu dixisti.

4 ואמר פילטוס לרבי כהנא ולכנשא אנא [e]מדם [f]עלתא לא משכח אנא על גברא הנא:

Et dixit Pilatus summis sacerdotibus & senioribus, Ego aliquã causam non inuenio contra hominem hunc.

[e] מדם כמו שום : [f] עלתא כמו עלילה:

5 הנון דין מזעקין הוו ואמרין ד[g]דשגשה לעמן כד [h]מלף בכלה יהוד [i]ושרי מן גלילא ועד־מא להרכא :

Illi autem clamabant, et dicebant, Conturbat populum nostrum, docens in vniuersa Iudæa, & incepit à Galilæa vsque huc.

[g] שגשה לעמן ר״ל׳ מניע את עמנו להיות הומה ורוגש : [h] אלף [i] שרא

6 פילטוס דין כד שמע שמא דגלילא שאל דאן גברא הו גליליא :

Pilatus autem quum audiret nomen Galilææ, interrogauit num homo Galilæus esset.

7 וכד ידע דמן תחית שולטנא הו דהרודס שדרה לותה דהרודס מטול דבאורשלם הוא כהנון יומתא :

Et quum cognouisset quòd de subiectis potestati Hiraudis esset, misit eum ad Hiraudem: quia in Vrischelem erat in illis diebus.

8 הרודס דין כד [k]חזיהי לישוע [l]חדי טב צבא הוא גיר [m]למחזיה מן [n]זבנא סגיאא מטול דשמע הוא עלוהי סגיאתא ומסבר הוא [o]דמדם אתא יחזא מנה :

Hiraudis autem quum vidisset Ieschua, gauisus est valde: cupidus enim erat vidẽdi eum à tẽpore multo, quia audiuisset de eo multa, et sperabat quòd aliquod signũ visur⁹ esset ab eo.

[k] חזא [l] חדא [m] חזא [n] זבן כמו זמן [o] מדם ר״ל׳ שום:

9 ומלא סגיאתא משאל הוא לה ישוע דין מדם פתגמא לא [p]אתיבה:

Et sermonibus multis interrogabat eum: Ieschua autem aliquod responsum non reddidit ei.

[p] תוב

10 [q]קימין הוו דין רבי כהנא וספרא ועזיזאית אכלין הוו קרצוהי :

Stabant autem summi Sacerdotes & Legisperiti, et constanter accusabant eum.

[q] קום

11 הרודס דין [r]שטה הו ופלחוהי וכד [s]מבזח אלבשה [t]נחתא [u]דזחוריתא ושדרה לות פילטוס ובהו

Hiraudis verò contemptui habuit eum ipse & ministri eius. Et quum illusisset, induit eũ vestibus coccineis, & remisit eum ad Pilatum.

[r] שטה ר״ל׳ בזה אותו: [s] בזח כמו בזה: [t] נחתא ר״ל׳ מלבושים: [u] זחוריתא טעמו צבועים בתולעת שני :

12 Ἐγένοντο δὲ φίλοι ὅ,τε Πιλάτος καὶ ὁ Ἡρώδης ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ μετ᾽ ἀλλήλων· προϋπῆρχον γὰρ ἐν ἔχθρᾳ ὄντες πρὸς ἑαυτούς.

Et facti sunt amici iner sese Pilatus & Herodes eo ipso die: nam antea inimici erant inter se.

Pietatis odium impios inter se coniungit.

13 Πιλάτος δὲ, συγκαλεσάμενος τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν λαόν,

Pilatus verò, conuocatis principibus sacerdotum & magistratibus ac populo.

Secundò absoluitur Christus ob eo ipso à quo damnatus est, vt eum constet iustũ iniustos redemisse.

14 Εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Προσηνέγκατέ μοι τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ὡς ἀποστρέφοντα τὸν λαόν· καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ ἐνώπιον ὑμῶν ἀνακρίνας, οὐδὲν εὗρον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ αἴτιον ὧν κατηγορεῖτε κατ᾽ αὐτοῦ·

Matth. 27. 13 marc. 13. 14 iohan. 18. 38 & 19 4

¶Dixit eis, Obtulistis mihi hunc hominem vt qui auertat populum & ecce, ego in vestri cõspectu quæstione habita, nullam noxam inueni in homine isto, ex iis de quibus accusatis eum:

15 Ἀλλ᾽ οὐδὲ Ἡρώδης· ἀνέπεμψα γὰρ ὑμᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἰδοὺ, οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶ πεπραγμένον αὐτῷ.

Sed ne Herodes quidem: nam remisi vos ad illum, & ecce, nihil dignum morte factum est ab eo.

16 Παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω.

Castigatum ergo eum dimittã.

Carnis prudentia ex duobus malis minus eligit: sed his cõsiliis maledicit Dominus.

17 Ἀνάγκην δὲ εἶχεν ἀπολύειν αὐτοῖς κατὰ ἑορτὴν ἕνα·

Necesse autem habebat dimittere eis in festo vnum *quempiam*:

18 Ἀνέκραξαν δὲ παμπληθεὶ, λέγοντες, Αἶρε τοῦτον, ἀπόλυσον δὲ ἡμῖν τὸν Βαραββᾶν.

Exclamauit simul vniuersa turba, dicens, Tolle hunc, dimitte verò nobis Barabbam.

19 (Ὅστις ἦν διὰ στάσιν τινὰ γενομένην ἐν τῇ πόλει καὶ φόνον, βεβλημένος εἰς φυλακήν)

(Qui erat propter seditionem quandam & cædem factam in vrbe, coniectus in carcerem)

20 Πάλιν οὖν ὁ Πιλάτος προσεφώνησε, θέλων ἀπολῦσαι τὸν Ἰησοῦν.

Rursus ergo Pilatus alloquutus est *eos*, volens dimittere Iesum.

21 Οἱ δὲ ἐπεφώνουν, λέγοντες, Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν.

Ipsi verò reclamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.

22 Ὁ δὲ τρίτον εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν οὗτος; οὐδὲν αἴτιον θανάτου εὗρον ἐν αὐτῷ· παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω.

Ille autem tertiò dixit eis, Quid enim iste mali fecit? nullam noxã capitalem inueni in eo: castigatũ ergo eum dimittam.

Tertiò absoluitur Iesus antequam semel damnetur, vt pateat damnata in eo esse nostra peccata.

23 Οἱ δὲ ἐπέκειντο φωναῖς μεγάλαις, αἰτούμενοι αὐτὸν σταυρωθῆναι· καὶ κατίσχυον αἱ φωναὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων·

At illi instabant vocibus magnis petentes vt crucifigeretur: & inualescebant voces eorum ac principum sacerdotum.

24 Ὁ δὲ Πιλάτος ἐπέκρινε γενέσθαι τὸ αἴτημα αὐτῶν.

Tum Pilatus iudicauit vt fieret quod ipsi petebant.

12 ובהו יומא הוו רחמא פילטוס והרודס [a]עם חדדא בעל דבבותא הות גיר מן קדים בינתהון :

12 *Et in illo die facti sunt amici Pilatus et Hiraudis inter sese: inimicitiæ enim antea fuerant inter eos.*

13 קרא דין פילטוס לרבי כהנא ולארכונא דעמא :

13 *Vocauit verò Pilatus summos sacerdotes et magistratus populi:*

14 ואמר להון קרבתון לי גברא הנא איך מהפך עמכון והא אנא [b]עקבתה לעיניכון [c]ועלתא מדם לא אשכחת בגברא הנא מן כל [d]דמרשין אנתון בה :

14 *Et dixit eis, Obtulistis mihi hominem hunc tanquam subuertentē gentem vestram: et ecce, ego examinaui eū ante oculos vestros, & causam aliquam nō inueni in homine isto, ex omnibus de quibus vos accusatis eū.*

15 אלא אף לא הרודס שדרתה גיר לותה והא לא מדם דשוא למותא [e]סעיר לה :

15 *Sed neque Hiraudis: miserā enim eum ad illum. et ecce, nihil quod dignum sit morte actum est ei.*

16 [f]ארדיוהי הכיל ואשבקיוהי :

16 *Castigabo igitur eū, & dimittā eū.*

17 [g]עידא גיר אית הוא [h]דישרא להון חד [i]בעדעדא :

17 *(Necesse enim erat vt dimitteret eis vnum in festo.)*

18 [k]קעו דין כלה כנשא ואמרין שקוליהי להנא [l]ושרי לן לבר-אבא:

18 *Clamauerunt autem vniuersa turba, & dixerunt, Tolle hunc, et dimitte nobis Bar-Abba.*

19 הו אינא דמטול [m]אסטסים וקטלא דהוא במדינתא רמא הוא בית אסירא :

19 *Is erat qui propter seditionem & cædem quæ facta fuerat in ciuitate, coniectus fuerat in domum vinctorum.*

20 תוב דין מלל עמהון פילטוס כד צבא דישרא לישוע :

20 *Rursus verò loquutus est cum eis Pilatus cupiens dimittere Ieschua.*

21 הנון דין קעין הוו ואמרין [n]זקופיהי זקופיהי :

21 *Illi autem clamabant, ac dicebant, Crucifige eum, crucifige eum.*

22 הו דין דתלת [o]זבנין אמר להון מנא גיר דביש עבד הנא [p]מדם עלתא [q]דשויא למותא לא אשכחת בה [r]ארדיוהי הכיל ואשבקיוהי :

22 *Ille autē tertia vice dixit eis, Quid enim quod malum sit, hic fecit? Nullam causam quæ digna sit morte inueni in eo. Castigabo eum igitur; et dimittam eum.*

23 הנון דין תכבין הוו בקלא רמא ושאלין הוו לה [s]דיזקפוניהי [t]ועשן הוא קלהון דילהון ודרבי כהנא :

23 *Ipsi autem instabant voce elata, et petebāt ab eo vt crucifigerent eum: & ingens fiebat vox eorum, & summorum sacerdotum.*

24 פילטוס דין פקד דתהוא שאלתהון :

24 *Pilatus verò præcepit vt fieret petitio eorum.*

[a] עם חדדא טעמו זה עם זה ואיש את רעהו:
[b] עקבתה ר״ל חקרתיהו:
[c] ועלתא מדם ר״ל ושום סיבה:
[d] מרשין כמו מקטרגים:
[e] סער כמו פעל:
[f] ארדיוהי ר״ל אכהו מכת מרדות:
[g] עידא ר״ל הוק ומנהג:
[h] שרא:
[i] עדעדא ר״ל החג:
[k] קעא
[l] שרא
[m] אסטסים טעמו מחלוקת ומהומה מלשון יון:
[n] זקופהי ר״ל תלה אותו:
[o] זבנין ר״ל זמנים והטעם בפעם השלישית:
[p] מדם עלתא ר״ל שום עלילה:
[q] דשויא ר״ל שראויה מן שוה:
[r] ארדיוהי ר״ל אכהו מכת המרדות:
[s] דיזקפוניהי ר״ל שיתלו אותו:
[t] עשן כמו מתחזק:

25 Ἀπέλυσε δὲ αὐτοῖς τὸν διὰ στάσιν καὶ φόνον βεβλημένον εἰς τὴν φυλακήν, ὃν ἠτοῦντο· τὸν δὲ Ἰησοῦν παρέδωκε τῷ θελήματι αὐτῶν.

Dimisit autē eis illū qui propter seditionē & cædē cōiectus fuerat in carcerē, quem petierant: Iesum verò tradidit eorum cupiditati.

Matth. 27.32 marc. 15.21

26 Καὶ ὡς ἀπήγαγον αὐτόν, ἐπιλαβόμενοι Σίμωνός τινος Κυρηναίου τοῦ ἐρχομένου ἀπ' ἀγροῦ, ἐπέθηκαν αὐτῷ τὸν σταυρόν, φέρειν ὄπισθεν τοῦ Ἰησοῦ.

‖Quum igitur abducerent eum, prehenso Simone quodam Cyrenæo, qui veniebat rure, imposuerunt ei crucem ferendam ponè Iesum.

Militaris licentiæ exemplum.

27 Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ γυναικῶν· αἳ καὶ ἐκόπτοντο καὶ ἐθρήνουν αὐτόν.

Sequebatur autem eum magna multitudo populi & mulierū: quæ & plāgebāt & lamētabantur eum.

Impiorū triumphos excipit horribilis exitus.

28 Στραφεὶς δὲ πρὸς αὐτὰς ὁ Ἰησοῦς εἶπε, Θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμέ, πλὴν ἐφ' ἑαυτὰς κλαίετε καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν.

Conuersus autem ad eas Iesus dixit, Filiæ Hierusalem, ne flete super me, verùm super vobisipsis flete & super liberis vestris.

29 Ὅτι ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι ἐν αἷς ἐροῦσι, Μακάριαι αἱ στεῖραι, καὶ κοιλίαι αἳ οὐκ ἐγέννησαν, καὶ μαστοὶ οἳ οὐκ ἐθήλασαν.

Nam ecce, venient dies quibus dicent, Beatæ steriles, & vteri qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.

Esa. 2.19 osee. 10.8 apoc. 6.16

30 Τότε ἄρξονται λέγειν τοῖς ὄρεσι, Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς· καὶ τοῖς βουνοῖς, Καλύψατε ἡμᾶς.

Tum incipient dicere montibus, ‖Cadite super nos: & collibus, Operite nos.

1. Pet. 4.17

31 Ὅτι εἰ ἐν τῷ ὑγρῷ ξύλῳ ταῦτα ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γένηται;

‖Nam si in virente ligno ista faciunt, in arido quid fiet?

Matth. 27.38 marc. 15.27 ioh. 9.18

32 Ἤγοντο δὲ καὶ ἕτεροι δύο κακοῦργοι σὺν αὐτῷ ἀναιρεθῆναι.

‖Ducebantur autem etiam alii duo malefici vt cū eo necarentur.

33 Καὶ ὅτε ἀπῆλθον ἐπὶ τὸν τόπον τὸν καλούμενον Κρανίον, ἐκεῖ ἐσταύρωσαν αὐτόν, καὶ τοὺς κακούργους· ὃν μὲν ἐκ δεξιῶν, ὃν δὲ ἐξ ἀριστερῶν.

Quum igitur venissent in locum qui vocatur Caluaria, illic crucifixerunt eum, & maleficos: vnum ad dextram, alterum ad sinistram.

Christus fit pro nobis maledictio in cruce.

34 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔλεγε, Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι. Διαμεριζόμενοι δὲ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἔβαλον κλῆρον.

Iesus autē dicebat, Pater remitte eis: nesciunt enim quid faciant. Partientes verò vestimenta eius, iecerunt sortem.

Christus pro hostibus precans ostendit se et oblationem esse & pontificem.

35 Καὶ εἱστήκει ὁ λαὸς θεωρῶν. ἐξεμυκτήριζον δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες σὺν αὐτοῖς, λέγοντες, Ἄλλους ἔσωσε, σωσάτω ἑαυτόν, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ ἐκλεκτός.

Et stabat populus spectans. sannis autem excipiebant eum etiam primores cum eis, dicentes, Alios seruauit, seruet seipsum, si hic est ille Christus Dei electus.

Christus luit pœnam iis debitam qui voluerunt diis fieri.

Ἐνέπαιζον

Illude-

25 וַשְׁרָא לְהוֹן לְהָו דְמֶטוּל[a] אַסְטַסִים וְקֶטְלָא רָמֵא הֲוָא בֵּית אֲסִירֵא הָו דַשְׁאֵלוּ לְיֵשׁוּעַ דֵין אַשְׁלֵם [b]לְצֶבְיָנְהוֹן :

Et dimisit illis eum qui propter seditionem & cædem coniectus fuerat in domum vinctorum, quem petierant: Ieschua verò tradidit arbitrio eorum.

26 וְכַד [c]מַוְבְלִין לֵהּ [d]אֲחַדוּ לְשֶׁמְעוֹן קוּרִינָיָא דְאָתֵא מֵן קְרִיתָא וְסָמוּ עֲלַוְהִי זְקִיפָא דְיִטְעַן בָּתְרֵהּ דְיֵשׁוּעַ :

Et quum deduxerunt eum, apprehenderunt Schemeun Cyrinæum venientem ex agro, & imposuerunt ei crucem quam ferret post Ieschua.

27 וָאתֵא הֲוָא בָתְרֵהּ סוּגָאָא דְעַמָּא וַנְשֵׁא אִילֵין [e]דְמַרְקְדָן הֲוַי [f]וָאלְיָן עֲלַוְהִי :

Et [2]veniebat post eũ multitudo populi, et mulieres, quæ flebant & lamẽtabantur super eo.

28 וְאתְפְּנִי לְוָתְהֵין יֵשׁוּעַ וֶאמַר בְּנָת אוּרִשְׁלֵם לָא [g]תֶבְכְּיָן עֲלַי בְּרַם עַל נַפְשְׁכֵין בְּכֵיָן וְעַל בְּנַיְכֵין :

Et conuersus est Ieschua ad eas, ac dixit, Filiæ Vrischelẽ, ne fleatis super me: quin potius super vobisipsis flete, & super filiis vestris.

29 דְהָא אָתִין יַוְמָתָא דַבְהוֹן יֵאמְרוּן טוּבַיְהֵין לְעַקְרָתָא וַלְכָרְסָתָא דְלָא יִלְדוּ [h]וְלַתְדַיָא דְלָא [i]אַיְנֶקוּ :

Quia ecce, veniunt dies in quibus dicent, Beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.

30 הָיְדֵין [k]תְשַׁרוּן לְמֵאמַר לְטוּרֵא [l]דְפֵלוּ עֲלַין וַלְרָמָתָא [m]דְכַסָּיְנָן :

Tunc incipietis dicere motibus, Cadite super nos: et collibus, Operite nos.

31 דֵאן [n]בְקַיְסָא רַטִיבָא הָלֵין עָבְדִין בְיַבִּישָׁא מָנָא יֶהְוֵא :

Nam si in ligno humido ista faciunt quid in arido fiet?

32 וָאתִין הֲווּ עַמֵהּ תְרֵין אַחֲרָנִין עָבְדַי בִישָׁתָא דְיֶתְקַטְלוּן :

Et veniebant cum eo duo alii [3]malefici, vt occiderentur.

33 וְכַד [o]אֲתוֹ לְדוּכְתָא חֲדָא דְמֶתְקַרְיָא [p]קַרְקַפְתָא זַקְפוּהִי תַמָן וַלְהָנוּן עָבְדַי בִישָׁתָא חַד מֵן יַמִינֵהּ וְחַד מֵן סְמָלֵהּ :

Quum autem venissent ad locum quendam qui vocabatur Cranium, crucifixerunt eum ibi, et illos maleficos, vnum à dextra eius; & alterum à sinistra eius.

34 הָו דֵין יֵשׁוּעַ אָמַר הֲוָא אַבָא שְׁבוּק לְהוֹן לָא גֵיר יָדְעִין מָנָא עָבְדִין וּפַלְגוּ [q]נַחֲתַוְהִי [r]וַארְמִיו עֲלַיְהוֹן [s]פֵּסָא :

Ipse autem Ieschua dicebat, Pater remitte eis: non enim sciunt quid faciunt. Et diuiserunt vestimenta eius, et miserunt super ea sortem.

35 [t]קָאֵם הֲוָא דֵין עַמָּא וְחָזֵא [u]וַמְמַיְקִין הֲווּ בֵהּ אַף [x]אַרְכָוְנֵא וָאמְרִין אַחְרָנֵא [y]אַחִי [z]יַחֵא נַפְשֵׁהּ אֵן [aa]הָוְיוּ מְשִׁיחָא [bb]גַבְיֵהּ דַאלָהָא :

Stabat autem populus, & spectabat: & deridebant eum etiam magistratus, et dicebant, Alios seruauit: seruet seipsum si hic est Christus electus Dei.

[a] אסטסים ר״ל מחלוקת :
[b] צבא
[c] יבל
[d] אחד
[e] מרקדן ר״ל סופדות :
[f] אלין ר״ל מקוננות מן אלא :
[g] בכה
[h] תדיא ר״ל שדים כי תד כמו שד :
[i] אינקו ר״ל היניקו :
[k] שרה
[l] נפל
[m] כסה
[n] קיסא ר״ל עץ :
[o] אתא
[p] קרקפתא מטעם גלגולת
[q] נחתוהי טעמו בגדיו :
[r] רמה
[s] פסא הוא הגורל :
[t] קום
[u] ממיקין ר״ל מצחקים ומהתלים :
[x] ארכונא השרים מלשון יון :
[y] אחי החיה :
[z] יחא יחיה :
[aa] הויו ר״ל זה הוא :
[bb] גבא

[2] Id est, Sequebatur eum.

[3] Ad verb. Factores malorum.

Ἐνέπαιζον δὲ αὐτῷ καὶ οἱ στρατιῶται, προσερχόμενοι καὶ ὄξος προσφέροντες αὐτῷ· 36

Illudebant autem ei milites etiam, accedentes & acetum ei offerentes:

Καὶ λέγοντες, Εἰ σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, σῶσον σεαυτόν. 37

Dicentéſque, Si tu es Rex ille Iudæorum, ſerua temetipſum.

Ἦν δὲ καὶ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ γράμμασιν Ἑλληνικοῖς καὶ Ῥωμαϊκοῖς καὶ Ἑβραϊκοῖς, ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ. 38

Erat autem etiam inſcriptio ſcripta ſuper eum literis Græcis & Romanis & Hebraicis, HIC EST REX ILLE IVDÆORVM.

Pilatus imprudens fit æterni illius regni Christi præco.

Εἷς δὲ τῶν κρεμασθέντων κακούργων ἐβλασφήμει αὐτὸν, λέγων, Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, σῶσον σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς. 39

Vnus autem ex maleficis qui erant ſuſpenſi, conuitiabatur ei, dicens, Si tu es Christus ille, ſerua teipſum & nos.

Christus in media crucis exinanitione reipſa oſtendit ſeſe tum vitam ſeruãdis credentibus, tũ mortem vlciſcendis rebellibus in poteſtate ſua habere.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἕτερος ἐπετίμα αὐτῷ, λέγων, Οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν Θεὸν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ; 40

Reſpondens autem alter obiũrgauit eum, dicens, Ne Deum quidem times, quòd in eadem ſis damnatione?

Καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξε. 41

Et nos quidem iuſtè: nam digna factis recipimus: iſte verò nihil inſolens fecit.

Καὶ ἔλεγε τῷ Ἰησοῦ, Μνήσθητί μου Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. 42

Dixítque Ieſu, Domine, memento mei quum veneris in regnũ tuum.

Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. 43

Tum dixit ei Ieſus, Amen dico tibi, hodie mecũ eris in paradiſo.

Ἦν δὲ ὡσεὶ ὥρα ἕκτη, καὶ σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐννάτης. 44

Erat autem quaſi hora ſexta, & tenebræ factæ ſunt ſuper totam regionem vſq; ad horam nonam.

Christus etiam moribundus ſe omnipotentem Deum eſſe ipſis etiam cæcis oſtẽdit.

Καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος, καὶ ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ μέσον. 45

Et obſcuratus eſt ſol, & aulæum templi fiſſum eſt medium.

Christus confidenter ipſas mortis tenebras ingreditur, eam vide licet intra ipſiuſmet penetralia debellaturus.

Καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ Ἰησοῦς εἶπε, Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου. καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐξέπνευσεν. 46

Quúmque clamaſſet voce magna Ieſus, ait, Pater, in manus tuas depono ſpiritum meum. Et quum hæc dixiſſet expirauit.

Ἰδὼν δὲ ὁ ἑκατόνταρχος τὸ γενόμενον, ἐδόξασε τὸν Θεὸν, λέγων, Ὄντως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος ἦν. 47

Quum vidiſſet autem Cẽturio quod factum fuerat, glorificauit Deum, dicens, Verè hic homo iuſtus erat.

Christus ab ipſis etiã hoſtibus ſuis, quoties libuit, teſtimonium quam honorificentiſſimum extorquet.

Καὶ Et

36 [a]ומכזחין הוו בה אף אסטרטיוטא כד קרבין לותה ומקרבין לה [b]חלא :

Et illudebant ei etiam milites, accedētes ad eū, et offerētes ad eū acetū

37 ואמרין לה אן אנת הו מלכא דיהודיא [c]אחא נפשך :

Et dicebāt ei, Si tu ex Rex Iudæorum, serua teipsum.

38 אית הוא דין אף כתבא דכתיב לעל מנה יונאית ורהומאירת ועבראית

הנו מלכא דיהודיא :

Erat autem etiam inscriptio quæ scripta erat super eum, Græcè, Romanè & Hebraicè, HIC EST REX IVDAEORVM.

39 חד דין מן הנון עבדי בישתא דצליבין הוו עמה מגדף הוא עלוהי ואמר אן אנת הו משיחא [d]פצא נפשך ופצא אף לן :

Vnus autem ex illis maleficis qui suspensi erant cum eo, blasphemabat contra eum, ac dicebat, Si tu es Christus libera teipsum, & libera etiam nos.

40 וכאא בה חברה ואמר לה אף לא מן אלהא דחל אנת דאף אנת בה אנת בדינא :

Et obiurgauit eum socius eius, & dixit ei, Nec etiam à Deo times tu, qui etiam [4]in ipso es iudicio?

[4] Id est, In eadē es condemnatione Hebraismus.

41 וחנן [e]כאנאית איך דשוין הוין גיר ואיך דעבדן אתפרען הנא דין [f]מדם דסנא לא עביד לה :

Et nos iustè: nam sicut digni fuimus & sicut fecimus, retributionem accepimus: hic verò quod sit detestabile non fecit.

42 ואמר לישוע [g]אתדכריני מרי מא [h]דאתא אנת במלכותך :

Et dixit Ieschua, Memento mei Domine mi, quum veneris in regnū tuum.

43 אמר לה ישוע אמין אמר אנא לך דיומנא עמי תהוא [i]בפרדיסא :

Dixit ei Ieschua, Ammin dico tibi quòd hodie mecum eris in paradiso.

44 אית הוי דין איך שעא שת והוא חשוכא על כלה ארעא עד־מא לתשע שעין :

Erat autem quasi hora sexta: et factæ sunt tenebræ super totam terrā vsque ad horam nonam.

45 ושמשא חשך [k]ואצטרי [l]אפי תרעא דהיכלא מן [m]מצעתה :

Et sol obscuratus est, & fissa est [5]facies portæ templi à media parte sui.

[5] Id est, Velū vide Matth. 27. 51.

46 וקעא ישוע בקלא רמא ואמר אבי [n]באידיך [o]סאם אנא רוחי הדא אמר [p]ושלם :

Et clamauit Ieschua voce elata, ac dixit, Pater mi, in manus tuas depono spiritum meum. Hoc dixit, & reddidit [spiritum.]

47 כד חזא דין [q]קנטרונא [r]מדם דהוא שבח לאלהא ואמר [s]שרירא־ירת הנא גברא זדיקא הוא :

Quum videret autem Centurio id quod factum fuerat, glorificauit Deum, ac dixit, Verè hic homo iustus erat.

[a] כוח כמו כוה ;
[b] ד׳לא טעמו חומץ :
[c] אחא ר״ל׳ החיה מן חיה :
[d] פצא כמו פרה :
[e] כאנאית ר״ל׳ בצרק :
[f] מדם דסנא ר״ל׳דבר נתעב:
[g] אתדכריני ר״ל׳ זכרני מן דכר:
[h] אתא
[i] פרדיסא כמו גן ערן:
[k] אצטרי ר״ל׳ נבקע:
[l] אפי תרעא הוא המסך או הפרוכת:
[m] מצע
[n] יד
[o] סים
[p] שלם ר״ל׳ השיב רוחו לאל שנתנה:
[q] קנטרונא הוא שר מאה מלשון יון:
[r] מדם ר״ל׳ גלמה :
[s] שריר־ית ר״ל׳ באמת :

48 Καὶ πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον.

Et omnis turba quæ simul ad hoc spectandum accesserat, spectans quæ facta fuerant, verberans pectora sua reuertebatur.

49 Εἱστήκεισαν δὲ πάντες οἱ γνωστοὶ αὐτοῦ μακρόθεν, καὶ γυναῖκες αἱ συνακολουθήσασαι αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ὁρῶσαι ταῦτα.

Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ erant eum consequutæ à Galilæa, videntes ista.

Christus in medio carnificum colligit & tuetur suum pauperculum gregem.

Matth. 27. 57 marc. 15. 43 iohan. 19. 38

50 Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι Ἰωσήφ, βουλευτὴς ὑπάρχων, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος.

‖Tum ecce vir nomine Ioseph, senator, vir bonus ac iustus:

Christus celebri sepultura, tum mortis tum resurrectionis suæ fidē publico ipsius Pilati testimonio sancit.

51 (Οὗτος οὐκ ἦν συγκατατεθειμένος τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει αὐτῶν) ἀπὸ Ἀριμαθαίας πόλεως τῶν Ἰουδαίων· ὃς καὶ προσεδέχετο καὶ αὐτὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

(Qui non suffragatus fuerat cõsilio ac facto eorũ) ex Arimathæa ciuitate Iudæorum: qui etiam expectabat & ipse regnum Dei.

52 Οὗτος προσελθὼν τῷ Πιλάτῳ, ᾐτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

Hic, *inquam*, adiens Pilatum, petiit corpus Iesu.

53 Καὶ καθελὼν αὐτὸ ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι, καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν μνήματι λαξευτῷ, οὗ οὐκ ἦν οὐδέπω οὐδεὶς κείμενος.

Et detractum inuoluit sindone, posuitq; illud in monumẽto quod erat ex lapide excisum, in quo nõdum quisquam positus fuerat.

54 Καὶ ἡμέρα ἦν παρασκευή, καὶ σάββατον ἐπέφωσκε.

Porro dies erat Parasceues, & sabbathi dies succedebat.

55 Κατακολουθήσασαι δὲ καὶ γυναῖκες, αἵτινες ἦσαν συνεληλυθυῖαι αὐτῷ ἐκ τῆς Γαλιλαίας, ἐθεάσαντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ.

Subsequutæ etiã mulieres, quæ cum eo venerant ex Galilæa, spectarunt monumentum, & quomodo positũ esset corpus eius.

Christus à diabolo & cunctis ipsius organis oppugnatus, atque adeo in ipsis mortis faucibus versans, infirmas muliereculas in acies frõte collocat, de omnibus illis terribilibus mox sine vllo magno conatu trium phaturus.

56 Ὑποστρέψασαι δὲ ἡτοίμασαν ἀρώματα καὶ μύρα· καὶ τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν, κατὰ τὴν ἐντολήν.

Reuersæ verò parauerũt aromata & vnguenta: ac sabbatho quidem quieuerunt secundũ mãdatũ.

Κεφάλαιον κδ.

Cap. XXIIII.

Marc. 16. 1 iohan. 20. 1

1 Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων, ὄρθρου βαθέος ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα, φέρουσαι ἃ ἡτοίμασαν ἀρώματα· καί τινες σὺν αὐταῖς.

P‖Rimo autẽ *die* hebdomadis, profundo diluculo venerunt ad monumentũ, ferẽtes quæ parauerant aromata: & nonnullæ cum ipsis.

Mulierculæ deliguntur futuræ primæ testes resurrectionis, præter suam etiam expectationem, vt & fraudis & violẽtiæ absit omnis suspicio.

2 Εὗρον δὲ τὸν λίθον ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου·

Inuenerunt autem lapidem deuolutum à monumento:

3 Καὶ εἰσελθοῦσαι οὐχ εὗρον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Et ingressæ non inuenerunt corpus Domini Iesu.

Καὶ Et

48 [ו]כלהון כנשא אילין דכנישין הוו לחזתא הדא כד חזו מדם דהוא הפכו כד [a]טרפין על [b]חדייהון :

48 Et vniuersæ turbæ quæ cōgregatæ fuerant ad spectaculū hoc, quum viderent id quod factū fuerat, reuersi sunt percutiētes super pectora sua.

49 וקימים הוו מן רוחקא כלהון ידועוהי דישוע ונשא אילין [c]דאתי הוי עמה מן גלילא וחזין הוו הלין :

49 Et stabant in longinquo omnes noti Ieschua, et mulieres quæ venerunt cum eo ex Galilæa, & spectabāt ista.

50 גברא דין חד דשמה יוסף [d]בולוטי מן רמתא מדינתא דיהוד גברא הוא טבא וזדיקא :

50 Homo autem quidam cuius nomen Iauseph, senator ex Ramatha ciuitate Iudææ, homo erat bonus et iustus:

51 הנא לא שלם הוא [e]לצבינהון [f]ולסוערנהון [g]ומסכא הוא למלכותא דאלהא :

51 Qui nō consenserat voluntati eorum et facto eorum: & expectabat regnum Dei.

52 הנא קרב לות פילטוס ושאל פגרה דישוע :

52 Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Ieschua.

53 [h]ואחתה וכרכה [i]בחיצא [k]דכתנא וסמה בבירת קבורא נקירא הו דלא אנש [l]עד־כיל [m]אתתסים הוא בה :

53 Et deposuit ipsum, ac deuoluit in [6]sindone linea, ac posuit ipsum in loco sepulchri effossi, in quo nemo adhuc positus fuerat.

54 ויומא ערובתא הות ושבתא נגהת הות :

54 Et dies Parasceues erat, [7]et sabbathum illucescebat.

55 קריבן הוי דין נשא הלין [n]דאתי עמה מן גלילא [o]וחזייהי לקברא ואיכא [p]אתתסים פגרה :

55 Accesserunt autem mulieres quæ venerāt cum eo ex Galilæa, & inspexerunt sepulchrum, & vbi positum esset corpus eius.

56 [q]והפכי [r]טיבי בסמא [s]והרומא ובשבתא [t]שלי איך דפקיד :

56 Et reuersæ parauerūt vnguēta et aromata, et in sabbatho quieuerunt quemadmodum præceptum erat.

קפלאון כד

Cap. XXIIII.

1 בחד בשבא דין [u]בשפרא עד חשוך [x]אתי לבית קבורא [y]ואיתי הלין [z]הרומא [aa]דטיבי הוי ואית הוי עמהין נשא [bb]אחרניתא :

1 [1]IN primo autem [die] in septimana in aurora, dum adhuc essent tenebræ, venerūt ad locū sepulchri, & attulerunt illa aromata quæ parauerāt: erántque cum eis mulieres aliæ.

2 [cc]ואשכחי כאפא דמעגלא מן בית קבורא :

2 Et inuenerunt lapidem quòd deuolutus esset à loco sepulchri.

3 [dd]ועלין ולא אשכחיהי לפגרא דישוע :

3 Et ingressæ sunt, & non inuenerunt corpus Ieschua.

---

[a] טרפין טעמו מכים : [b] חדייהון טעמו חזותם : [c] אתא [d] בולוטי טעמו יועץ מלשון יון : [e] צבא [f] סוערנהון ר׳ל׳ פועלם : [g] סכה טעמו המתין או קוה : [h] נחת [i] חיצא ר׳ל׳ סדין : [k] כתנא ר׳ל׳ פשתן : [l] עד כיל ר׳ל׳ עדין : [m] סים [n] אתא [o] חזא [p] סים [q] הפכי כמו שבו : [r] טיב [s] הרומא הם דברים שריחם טוב : [t] שלי ר׳ל׳ שבתו מן שלה : [u] שפרא כמו שפרפרא ר׳ל׳ שחר : [x] אתא [y] ואיתי טעמו והביאו : [z] הרומא דברים שריחם טוב : [aa] טיב טעמו תקן : [bb] אחרניתא אחרות : [cc] ואשכחי ר׳ל׳ ותמצאנה : [dd] עלין מן עלה והטעם ותבאנה :

6 Syra vox חיצא, quam vertimus sindonē, rara admodum est: legitur tamen etiam Matth. 27. 59 in eodem sensu.

7 Sabbathum à vespera diei Veneris incipit, vt omnia reliqua Iudæorū festa. Quia autem orto sidere quod lucifer dicitur, eius obseruatio incipit, volens Euangelista ostendere nō longè abfuisse tēpus quo ex Lege sabbathū incipiebat, dicit, Sabbathum illucescebat. hoc est, parum supererat temporis ad ortum luciferi, quo illucescente incipiendum erat sabbathum.

1 Ad verbum, In prima autē in sabbatho. Sed sabbathum pro septimana accipitur. de quo vide in vltimo cap. Matthæi.

4 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτὰς περὶ τούτου, καὶ ἰδοὺ, δύο ἄνδρες ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις·

5 Ἐμφόβων δὲ γενομένων αὐτῶν, καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν, εἶπον πρὸς αὐτὰς, Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν;

6 Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη. μνήσθητε ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ·

Supra,9.22 matth.17.23 marc.9.31

7 Λέγων, Ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.

8 Καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ.

9 Καὶ ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ μνημείου ἀπήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἕνδεκα, καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς.

10 Ἦσαν δὲ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία καὶ Ἰωάννα καὶ Μαρία Ἰακώβου, καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς, αἳ ἔλεγον πρὸς τοὺς ἀποστόλους ταῦτα.

11 Καὶ ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστουν αὐταῖς.

Ioh.20.6

12 Ὁ δὲ Πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον· καὶ παρακύψας βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα· καὶ ἀπῆλθε, πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός.

Marc.16.12

13 Καὶ ἰδοὺ, δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμενοι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ εἰς κώμην ἀπέχουσαν σταδίους ἑξήκοντα ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, ᾗ ὄνομα Ἐμμαοῦς·

14 Καὶ αὐτοὶ ὡμίλουν πρὸς ἀλλήλους περὶ πάντων τῶν συμβεβηκότων τούτων.

15 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ὁμιλεῖν αὐτοὺς καὶ συζητεῖν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς.

16 Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκρατοῦντο τοῦ μὴ ἐπιγνῶναι αὐτόν.

Εἶπε

Et factum est dum consternatæ in ea re hæsitarent, ecce, duo viri superuenerunt eis, induti vestibus fulgurantibus.

Quum autem expauefactæ inclinarent faciem in terram, dixerunt eis, Quid inter mortuos quæritis eum qui viuit?

Non est hîc, sed surrexit. memẽtote vt‖loquutus sit vobis quũ adhuc in Galilæa esset:

Dicens, Oportet Filium hominis tradi in manus hominũ peccatorum, & crucifigi, & die tertio resurgere.

Recordatæ sunt igitur verborum illius.

Et reuersæ à monumento annũtiauerunt hæc omnia illis vndecim, & reliquis omnibus.

Animus plusquam muliebris à mulieribus plusquam virili animo per Dei misericordiam preditis, discipulis exprobratur, vt constet regnũ Dei in extraordinaria virtute esse positum.

Maria autem Magdalene & Iohanna, & Maria Iacobi *mater*, & reliquæ cum eis erant, quæ hæc dicebant Apostolis.

Sed visa sunt apud eos quasi deliramentum verba earum, neque crediderunt eis.

‖Petrus autem surgens cucurrit ad monumẽtũ: & quũ introspexisset videt lintea sola *illic* iacentia, abiitq;, apud semetipsum mirans hoc factum.

Christus discipulorũ incredulitate vtitur ad plenam resurrectionis suæ fidem faciendam, ne nimiũ credulè videantur quod postea toti mũdo annuntiarunt, sibi persuasisse.

‖Et ecce, duo ex iis ibant eo ipso die in vicum distantem stadiis sexaginta ab Hierusalem, cui *vico* nomẽ est Emmaus:

Probatur resurrectio à duobus aliis oculatis testibus, quos ad fabulam confingendam nullo modo fuisse cõparatos, omnes circunstantiæ ostendunt.

Et colloquebantur inter se de iis omnibus quæ euenerant.

Et factum est dum colloquerentur & se mutuò rogitarent, ipse Iesus accessit, & vnà iter faciebat cum ipsis.

Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent.

Dixit

4 והוא דכד הנין [a]תמיהן על הדא הא תרין גברין קמו לעל מנהין ומברק הוא לבושהון :

4 *Factúmq; est quũ essent* [z] *attonitæ propter hoc, ecce, duo homines steterũt iuxta eas, et fulgebat vestimentum eorum.*

5 והוי בדחלתא [b]וכפי [c]אפיהון בארעא ואמרין להין מנא [d]בעין אנתין [e]חיא עם מיתא :

5 *Et fuerunt in metu, & declinauerunt facies suas in terram : & [illi] dixerunt eis, Quid quæritis vos viuentem cum mortuis?*

6 [f]ליתוהי תנן קם לה [g]עהדין דמלל עמכון כד הו בגלילא :

6 *Non est hîc, surrexit. memineritis quòd loquutus sit vobiscum quum esset in Galilæa:*

7 ואמר הוא דעתיד הו ברה דאנשא [h]דישתלם באידי אנשא חטיא [i]ויצטלב ולתלתא יומין יקום :

7 *Et dixerit quòd futurũ esset [vt] Filius hominis traderetur in manus virorum peccatorum, et suspenderetur, et tertio die resurgeret.*

8 והנין אתדכרין [k]למלוהי :

8 *Et illæ recordatæ sunt sermonũ eius.*

9 [l]והפכי מן קברא ואמרין הלין כלהין לחד עסר [m]ולשרכא :

9 *Et reuersæ sunt à sepulchro. Et dixerũt hæc omnia vndecim & reliquis.*

10 איתיהין הוי דין מרים מגדליתא ויוחן ומרים אמה דיעקוב ושרכא דעמהין הלין [n]דאמרי הוי לשליחא :

10 *Erant autem, Mariã Magdalaitha, et Iuchan, et Mariam mater Iaakub, et reliquæ quæ cum eis erãt, quæ [hæc] dixerunt Apostolis.*

11 [o]ואתחזי בעיניהון [p]מלא הלין איך [q]שניתא ולא [r]הימנו אנין :

11 *Et visi sunt sermones hi in oculis eorum quasi deliramenta, neque crediderunt eis.*

12 שמעון דין קם ורהט לקברא [s]ואדיק חזא [t]כתנא דסימין בלחוד ואזל כד [u]מתדמר בנפשה על [x]מדם דהוא :

12 *Schemeun autem surrexit, & cucurrit ad sepulchrum, et prospiciens vidit lintea quæ posita erant seorsim, & abiit admirans apud semetipsum super eo quod factum erat.*

13 והא תרין מנהון בה ביומא אזלין הוו לקריתא דשמה עמאוס ופריקא מן אורשלם [y]אסטדותא שתין :

13 *Et ecce, duo ex eis eo ipso die ibant in pagum cuius nomen Emaus: et distabat ab Vrischelẽ stadiis sexaginta.*

14 והנון ממללין הוו חד עם חד על הלין כלהין [z]דגדשו :

14 *Et ipsi loquebantur vnus cum altero de iis omnibus quæ contigerant.*

15 וכד הנון ממללין הוו ובעין חד עם חד אתא הו ישוע [aa]ומטי אנון ומהלך הוא עמהון :

15 *Et quum hæc loquerentur ac disputarent vnus cum altero, venit ipse Jeschua, & accessit ad eos, ac ibat cum eis.*

16 ועיניהון [bb]אחידין הוי דלא [cc]יסתכלוניהי :

16 *Et oculi eorum clausi erant, vt non agnoscerent eum.*

ואמר

Et

---

[a] תמה
[b] כפה כמו כפף :
[c] אנף
[d] בעא
[e] החי עם המתים :
[f] ליתוהי ר״ל איננו :
[g] עהדין זכורנה:
[h] דישתלם ר״ל שימסר :
[i] צלב כמו תלה :
[k] מלל
[l] הפכי כמו שבו
[m] לשרכא טעמו ולשאר:
[n] אמר
[o] חזא
[p] מלל
[q] שניתא טעמו דברים ששנו את טעמן ונעשו שוטות:
[r] אמן
[s] אדיק טעמו השגיח נראה ששרשו דקק :
[t] כתנא בגדי פשתן :
[u] דמר כמו תמה :
[x] מדם כמו מדעם :
[y] אסטדותא הוא החלק השמיני מהמיל והם מאתים וחמישים אמה ונשאל מלשון יון :
[z] דגדשו טעמו אשר קרו כי גדש קרה :
[aa] מטא
[bb] אחד ר״ל סתם :
[cc] סכל

[z] Id est, Expauefactæ sunt, & metu perculsæ.

17 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς, Τίνες οἱ λόγοι οὗτοι οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦντες, καὶ ἐστὲ σκυθρωποί;

Dixit autē eis, Qui sūt hi sermones quos cōfertis inter vos ambulantes? & *quid* estis tetrico vultu?

18 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εἷς ᾧ ὄνομα Κλεόπας, εἶπε πρὸς αὐτόν, Σὺ μόνος παροικεῖς ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ οὐκ ἔγνως τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις;

Respondens autem alter cui nomen Cleopas, dixit ei, Tu solus cōmoraris in *vrbe* Hierusalem, & ignoras quæ in ea facta sunt his diebus?

19 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ποῖα; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Τὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃς ἐγένετο ἀνὴρ προφήτης, δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ.

Ipse verò dixit eis, Quæ? At illi dixerunt ei, Quæ *facta sunt* Iesu Nazareno, qui fuit Propheta, potēs operibus & sermonibus coram Deo & toto populo.

20 Ὅπως τε παρέδωκαν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες ἡμῶν εἰς κρίμα θανάτου, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

Et quomodo eum tradiderunt principes Sacerdotum & magistratus nostri vt morte damnaretur, & crucifixerunt eum.

21 Ἡμεῖς δὲ ἠλπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραήλ. ἀλλά γε σὺν πᾶσι τούτοις, τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον ἀφ' οὗ ταῦτα ἐγένετο.

Nos autem sperabamus illū esse qui redempturus esset Israel. atqui præter hæc omnia, tertium hunc diem agit hodie ex quo hæc facta sunt.

22 Ἀλλὰ καὶ γυναῖκές τινες ἐξ ἡμῶν ἐξέστησαν ἡμᾶς, γενόμεναι ὄρθριαι ἐπὶ τὸ μνημεῖον·

Sed & mulieres quædam ex nobis obstupefecerunt nos, quæ diluculo venerunt ad monumentum:

23 Καὶ μὴ εὑροῦσαι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἦλθον λέγουσαι καὶ ὀπτασίαν ἀγγέλων ἑωρακέναι, οἳ λέγουσιν αὐτὸν ζῆν.

Et non inuento eius corpore, venerunt, dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eū viuere.

24 Καὶ ἀπῆλθόν τινες τῶν σὺν ἡμῖν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ εὗρον οὕτω καθὼς καὶ αἱ γυναῖκες εἶπον· αὐτὸν δὲ οὐκ εἶδον.

Et abierunt quidam eorum qui erant nobiscum, ad monumētum, & ita inuenerunt prout mulieres dixerūt: ipsum verò non viderunt.

Vera & certa esse quæcunque de Christo scripserant Euangelistæ, ex Propheticarum prædictionū cōparatione liquet.

25 Καὶ αὐτὸς εἶπε πρὸς αὐτούς, Ὦ ἀνόητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύειν ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται,

Tum ipse dixit eis, O amētes & tardi corde ad credendum omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ,

26 Οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν τὸν Χριστόν, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ;

Nónne hæc oportuit pati Christum, & introire in gloriam suam?

27 Καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ Μωσέως καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφητῶν, διηρμήνευεν αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς τὰ περὶ αὐτοῦ.

Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso *scripta erant.*

Καὶ

Appro-

ואמר להון מנא אנין [a]מלא הלין דמתמללין אנתון חד עם חד כד מהלכין אנתון [b]וכמירין אנתון :

[a] מלל [b] כמירין כמו זועפים :

17 *Et dixit eis, Qui sunt sermones hi quos loquimini vnus cum altero euntes, et tristes estis?*

וענא חד מנהון דשמה קליופא ואמר לה אנת הו [c]כי בלחודיך גוכריא מן אורשלם דלא ידע אנת מדם דהוא בה בהנון יומתא :

[c] כי בא לאות התמיהה :

18 *Et respondit vnus ex illis cui nomẽ erat Kleiupha, ac dixit ei, Túne es solus extraneus ab Vrischelem qui nescias id quod factum est in ea in his diebus?*

אמר להון מנא אמרין לה על ישוע הו דמן נצרת גברא דהוא נביא [d]וחילתן הוא [e]במלתא ובעבדא קדם אלהא וקדם כלה עמא :

[d] חיל [e] מלל

19 *Dixit eis, Quid? Dicunt ei, De Ieschua illoq; [erat] ex Natzerath, homine qui erat Propheta, et potens erat in sermone et in opere corã Deo & coram toto populo.*

[f]ואשלמוהי רבי כהנא וקשישא לדינא דמותא [g]וזקפוהי :

[f] שלם כמו מסר : [g] זקף כמו צלב שטעמו תלה :

20 *Et tradiderunt eum summi sacerdotes et seniores in [3] iudicium mortis, & crucifixerunt eum.*

3 Id est, Condemnationẽ mortis. Hebraismus.

חנן דין סברין הוין [h]דהויו עתיד הוא [i]דיפרקיוהי ליסריל והא תלתא יומין מן דהלין כלהין הוי :

[h] הויו ר"ל זה הוא : [i] פרק כמו גאל :

21 *Nos autẽ sperabam⁹ quòd ille ipse liberaturus esset Isfraiel. Et ecce, tres dies [sũt] ex quo hæc omnia facta sũt.*

אלא אף נשא מנן [k]אתמהן [l]קדמי הוי לבית קבורא :

[k] תמה [l] קדמי ר"ל השכימו :

22 *Sed etiam mulieres ex nobis attonitos nos reddiderunt: diluculo surrexerunt, fuerunt apud locũ sepulchri:*

וכד לא אשכחו פגרה [m]אתי אמרן לן דמלאכא [n]חזין תמן ואמרין עלוהי דחי הו :

[m] אתא [n] חזא

23 *Et quum non inuenirent corpus eius, venientes dixerunt nobis, Angelos vidimus illic, et dicunt de eo quòd viuus sit.*

ואף אנשא מנן אזלו לבית קבורא ואשכחו הכנא איך מא דאמרי נשא לה דין לא חזו :

24 *Et etiam quidam ex nobis iuerũt ad locum sepulchri, & inuenerunt ita vt dixerant mulieres: ipsum verò non viderunt.*

הידין אמר להון ישוע או חסירי רעינא [o]ויקירי לבא [p]למהימנו בכלהין אילין דמללו נביא :

[o] יקירא לבא ר"ל כבדי לב : [p] אמן

25 *Tunc dixit eis Ieschua, [4] O carentes mente, et graues corde ad credendum in omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ,*

4 Id est, Dementes & socordes: vt suprà, 11.40.

לא הוא הלין עתיד הוא [q]דיסבר משיחא [r]ודיעול לתשבוחתה :

[q] דיסיבר ר"ל שיסבול מן סבר : [r] עול

26 *Nónne hæc futurum erat vt sustineret Christus, et vt ingrederetur in gloriam suam?*

[s]ושרי הוא מן מושא ומן כלהון נביא [t]ומפשק הוא להון על נפשה מן כלהון כתבא :

[s] שרה [t] פשק טעמו באר :

27 *Et incipiebat à Musche & ab omnibus Prophetis, et interpretabatur eis de seipso ex omnibus Scripturis.*

וקרבו *Et*

28 Καὶ ἤγγισαν εἰς τὴν κώμην οὗ ἐπορεύοντο· καὶ αὐτὸς προσεποιεῖτο πορρωτέρω πορεύεσθαι.

29 Καὶ παρεβιάσαντο αὐτόν, λέγοντες, Μεῖνον μεθ' ἡμῶν, ὅτι πρὸς ἑσπέραν ἐστὶ, καὶ κέκλικεν ἡ ἡμέρα. Καὶ εἰσῆλθε τοῦ μεῖναι σὺν αὐτοῖς.

30 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακλιθῆναι αὐτὸν μετ' αὐτῶν, λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησε, καὶ κλάσας ἐπεδίδου αὐτοῖς.

31 Αὐτῶν δὲ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτόν· καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν.

32 Καὶ εἶπον πρὸς ἀλλήλους, Οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς γραφάς;

33 Καὶ ἀναστάντες αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ εὗρον συνηθροισμένους τοὺς ἕνδεκα καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς·

34 Λέγοντας, Ὅτι ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι.

35 Καὶ αὐτοὶ ἐξηγοῦντο τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς ἐγνώσθη αὐτοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου.

36 Ταῦτα δὲ αὐτῶν λαλούντων, αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν.

Marc.16 14
iohan.20.19

37 Πτοηθέντες δὲ καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν.

38 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τί τεταραγμένοι ἐστὲ, καὶ διατί διαλογισμοὶ ἀναβαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;

39 Ἴδετε τὰς χεῖράς μου καὶ τοὺς πόδας μου· ὅτι αὐτὸς ἐγώ εἰμι· ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε· ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα.

40 Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐπέδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας.

Ἔτι

Appropinquarunt autem vico in quem proficiscebantur: & ipse fingebat se longius ire.

Sed *ipsi* adegerunt eum, dicētes, Mane nobiscum: quoniam aduesperascit, & inclinauit dies. Ingressus est igitur vt maneret cum eis.

Et factum est quum accubuisset cum eis, sumpto pane benedixit, & fractum dedit eis.

Adaperti sunt autem oculi eorũ, & agnouerunt eum: sed ipse ablatus est ex eorum conspectu.

Tum inter se dixerunt, Nónne cor nostrum ardebat in nobis dum loqueretur nobis in via, & quum adaperiret nobis Scripturas?

Et surgentes eo ipso momēto, reuersi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum ipsis erant:

Dicentes, Surrexit Dominus verè, & conspectus est Simoni.

Tum ipsi exposuerunt quæ *gesta erant* in via, & vt fuerat agnitus ab ipsis in fractione panis.

‖Hæc autem ipsis loquentibus, stetit ipse Iesus in medio eorum, & dixit eis, Pax vobis.

Sese verè resurrexisse, & quidem codẽ illo quod assumpserat corpore, demonstrat ipse Dominus ex certis & necessariis signis.

Territi verò illi & expauefacti putabant se spiritum conspicere.

Tum dixit eis, Quid turbati estis, & quare disceptationes subeunt corda vestra?

Videte manus meas & pedes meos: nã ego ipse sum. contrectate me, & videte: nam spiritus carnem & ossa non habet, prout me conspicitis habere.

Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac pedes.

Adhuc

וקרבו הוו לקריתא הי דאזלין הוו לה והו מסבר הוא להון דאיך דלדוכא רחיקא אזל הוא :

28 *Et appropinquabat pago illi ad quem proficiscebantur: & ipse faciebat eos putare quòd quasi ad locum longinquum proficisceretur.*

ואלצוהי ואמרין לה פוש לותן מטול דיומא השא רכין לה למחשך ועל דיקוא לותהון :

29 *Et coegerunt eum, ac dixerunt ei, Quiesce apud nos, quia dies nunc inclinat se vt tenebrescat. Et ingressus est vt maneret cum eis.*

והוא דכד אסתמך עמהון נסב לחמא וברך וקצא ויהב להון :

30 *Factúmque est vt quum accuberet cum eis, acceperit panem, & benedixerit ac fregerit, dederítque eis.*

ומחדא אתפתחי עיניהון ו ואשתודעוהי והו אשתקל לה מנהון

31 *Et illico aperti sunt oculi eorũ, & agnouerũt eũ: et ipse sublatus est ab eis.*

ואמרין הוו חד לחד לא הוא לבן יקיד הוא בגון כד ממלל עמן באורחא ומפשק לן כתבא :

32 *Et dicebat vnus ad alterũ, Nónne cor nostrũ accẽsum erat in medio nostri quum loqueretur nobiscũ in via, et interpretaretur nobis Scripturas?*

וקמו בה בשעתא והפכו לאורשלם ואשכחו לחד עסר דכנישין ולאילין דעמהון :

33 *Et surrexerunt eadem hora, et reuersi sunt in Vrischelem, ac inuenerunt duodecim cõgregatos, & eos qui cum eis erant:*

כד אמרין דשריראית קם מרן ואתחזי לשמעון :

34 *Dicentes, Verè surrexit Dominus noster, & conspectus est Schemeun.*

ואף הנון אשתעיו אילין דהוי באורחא ואיכנא אתידע להון כד קצא לחמא :

35 *Et ipsi quoque narrarunt ea quæ facta fuerant in via, & quomodo agnitus fuisset ipsis quum frangeret panem.*

וכד הלין ממללין הוו ישוע קם בינתהון ואמר להון שלמא עמכון אנא אנא לא תדחלון :

36 *Et quum hæc loquerentur, Ieschua stetit inter eos, & dixit eis, Pax vobiscum:* [5] *Ego sum, ne timeatis.*

והנון אתרהבו והוו בדחלתא סברין הוו גיר דרוחא חזין :

37 [6] *Et illi conturbati sunt & fuerũt in metu: putabant enim quòd spiritũ viderent.*

אמר להון ישוע מנא מתתזיעין אנתון ומנא סלקן מחשבתא על לבבתכון :

38 *Dixit eis Ieschua, Quid cõtremiscitis vos, et cur ascendunt cogitationes vestræ super cor vestrum?*

חזו אידי ורגלי דאנא אנא גושוני ודעו דלרוחא בסרא וגרמא לית לה איך דחזין אנתון דאית לי :

39 *Videte manus meas et pedes meos: nam ego sum. Palpate me & agnoscite: nam spiritui caro & ossa non sunt, sicut videtis quòd sunt mihi.*

וכד הלין אמר חוי אנון אידוהי ורגלוהי :

40 *Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus suas & pedes suos.*

Marginal notes (Hebrew):
a מסבר שעמו נתן סיבה לחשוב :
b אלץ כמו פצר :
c פוש כטעם נוח :
d רכן טעמו נטה :
e עול
f אשתודע מן ידע :
g שקל
h ומפשק ר"ל ומבאר :
i והפכו ר"ל ושבו :
k שריראית ר"ל באמת :
l שעה שטעמו ספר :
m ידע
n בינתהון ר"ל ביניהם :
o אתרהבו ר"ל נבהלו :
p חזא
q זוע
r גושוני ר"ל משושני :
s ידע
t חוה
u יד

5 Hæc addita leguntur in Syro codice: in Græco nõ sunt.

6 Id est, Metu perculsi sũt. Vide suprà in eodem cap.

Tt.i.

וכד

41 Ἔτι δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς, καὶ θαυμαζόντων, εἶπεν αὐτοῖς, Ἔχετέ τι βρώσιμον ἐνθάδε;

Ad huc autem ipsis non credentib⁹ præ gaudio, & mirãtibus, dixit eis, Habetis hîc esculẽtũ aliquid?

42 Οἱ δὲ ἐπέδωκαν αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσίου κηρίου.

Tum ipsi dederũt ei partẽ piscis assi, & aliquid ex fauo apiario.

43 Καὶ λαβὼν, ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγεν.

Quæ *ille* accepit, & in eorum cõspectu comedit.

44 Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Οὗτοι οἱ λόγοι οὓς ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς ἔτι ὢν σὺν ὑμῖν, ὅτι δεῖ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως, καὶ προφήταις, καὶ ψαλμοῖς, περὶ ἐμοῦ.

Dixítq; eis, Hi *sũt* sermones quos loquutus sum vobis quũ adhuc essem vobiscũ, oportere impleri omnia quæ scripta sũt in Lege Mosis, & Prophetis, & Psalmis de me.

Euangelii Prophetis promissi & suo tempore præstitis prædicatio Apostolis committitur, cuius summa, est resipiscentia & remissio peccatorum

45 Τότε διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν τοῦ συνιέναι τὰς γραφάς·

Tunc aperuit eorũ mentem, vt intelligerent Scripturas:

46 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτι οὕτω γέγραπται, καὶ οὕτως ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ·

Et dixit eis, Ita scriptum est, & ita oportuit Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die.

47 Καὶ κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἀρξάμενον ἀπὸ Ἱερουσαλήμ.

Et prædicari in eius nomine resipiscentiam ac remissionem peccatorum apud omnes Gentes, incipiendo ab Hierusalem.

48 Ὑμεῖς δέ ἐστε μάρτυρες τούτων.

Vos autem estis horum testes.

Iohan.15.26 act.1.4

49 Καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρός μου ἐφ' ὑμᾶς. ὑμεῖς δὲ καθίσατε ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλὴμ ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους.

‖Et ecce, ego mittam promissum Patris mei super vos: vos autẽ manete in vrbe Hierusalem vsquequo induamini virtute ex alto.

50 Ἐξήγαγε δὲ αὐτοὺς ἔξω ἕως εἰς Βηθανίαν· καὶ ἐπάρας τὰς χεῖρας αὐτοῦ, εὐλόγησεν αὐτούς.

Eduxit autem eos foras Bethaniam vsque: & sublatis manibus suis, benedixit eis.

Christus ascendit in cælum, corpore à discipulis absens, spiritu corda ipsorum replens.

Marc.10.19 act.1.9

51 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εὐλογεῖν αὐτὸν αὐτοὺς, διέστη ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν.

‖Et factum est dum ipse benediceret eis, disiunctus ab eis sursum ferebatur in cælum.

52 Καὶ αὐτοὶ προσκυνήσαντες αὐτὸν ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ μετὰ χαρᾶς μεγάλης.

Ipsi autẽ adorato eo reuersi sunt in Hierusalem cum gaudio magno.

53 Καὶ ἦσαν διαπαντὸς ἐν τῷ ἱερῷ, αἰνοῦντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν Θεόν. Ἀμήν.

Erántque semper in templo, laudantes & benedicentes Deum.

וכד עד־מא להשא לא[a] מהימנין הוו מן[b] חדותהון ומתתמהין הוו אמר להון אית לכון[c] מדם תנן למאכל :

הנון דין יהבו לה[d] מנתא מן נונא [e] דטויא ומן כבריתא דדבשא :

ונסב אכל לעיניהון :

ואמר להון הלין אנין [f] מלא דמללת עמכון כד לותכון הוית [g] דולא הוא [h] דנשתלם כל מדם דכתיב [i] בנמוסא דמושא ובנביא ובמזמורא עלי :

הידין פתח רעינהון [k] למסתכלו כתבא :

ואמר להון דהכנא כתיב והכנא זדק [l] דנחש משיחא ודנקום מן בית מיתא לתלתא יומין :

ודנתכרז בשמה תיבותא לשובקנא דחטהא בכלהון עממא [m] ושוריא נהוא מן אורישלם :

ואנתון אנון סהדא דהלין :

ואנא אשדר עליכון [n] מולכנא דאבי אנתון דין [o] קוו באורשלם מדינתא עד מא דתלבשון חילא מן [p] רומא :

[q] ואפק אנון עד־מא לבית־עניא [r] וארים [s] אידוהי וברך אנון :

והוא דכד מברך להון אתפרש מנהון וסלק לשמיא :

הנון דין סגדו לה [t] והפכו לאורשלם [u] בחדותא רבתא :

ובכל־[x] זבן איתיהון הוו בהיכלא כד משבחין ומברכין לאלהא אמין :

שלם אונגליון קדישא
דלוקס מסברנא :

[a] אמן
[b] חרא
[c] מדם כמו דבר :
[d] מנתא ר"ל חלק :
[e] טויא ר"ל צלי :
[f] מלל
[g] דולא ר"ל שצריך :
[h] ישתלם יתמלא :
[i] נמוסא ר"ל תורה מלשון יון :
[k] למסתכלו ר"ל להבין משרש סכל :
[l] חשש
[m] שרה
[n] מולכנא טעמו ההבטחה ומתנת השמים :
[o] קוה כמו המתין :
[p] רום
[q] נפק
[r] רום
[s] יד
[t] הפך כמו שב :
[u] חדא
[x] זבן כמו זמן :

41 *Quúmque hactenus non crederent præ gaudio suo, et attoniti essent, dixit eis, Estne vobis aliquid hîc ad comedendum?*

42 *Illi autem dederunt ei partem ex pisce assato, et ex fauo mellis.*

43 *Et accipiens comedit ante oculos eorum.*

44 *Et dixit eis, Hi sunt sermones quos loquutus sum vobiscum quum apud vos essem, quòd oportebat vt compleretur quicquid scriptum est in Lege Musche, & in Prophetis et in Psalmis, de me.*

45 *Tum aperuit mentem eorum ad intelligendum Scripturas:*

46 *Et dixit eis, Ita scriptum est, & ita [7] iustũ fuit vt pateretur Christus, et vt resurgeret [8] à mortuis tertio die.*

47 *Et vt prædicaretur in nomine eius cõuersio in remissionẽ peccatorum, in nationibus: et principium fieret ab Vrischelem.*

48 *Et vos estis testes horum.*

49 *Et ego mittam super vos promissũ Patris mei. vos autem manete in Vrischelem vrbe, donec induatis virtutẽ ex alto.*

50 *Et eduxit eos vsq; ad Beth-Aniah: et sustulit manus suas, & benedixit eis.*

51 *Et factum est vt quum benediceret eis, separaretur ab eis, & ascenderet ad cælum.*

52 *Ipsi autem adorauerunt eum, et reuersi sunt in Vrischelem cum gaudio magno.*

53 *Et in omni tẽpore erant in tẽplo glorificãtes et benedicẽtes Deũ. Ammin.*

Finitum est Euãgelium sanctum Lucæ Euangelistæ.

7 Vel, Cõuenit.
8 Ad verbum, Ab inter mortuos: vt aliquoties annotatum.

Τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον.

Euangeliũ secundũ Iohãnem.

Κεφάλαιον α΄ — Cap. I.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος.

IN principio erat Sermo ille, & Sermo ille erat apud Deum, erátque ille Sermo, Deus.

Filius Dei coæternalis & coessentialis Patri.

2 Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν.

Hic *Sermo* erat in principio apud Deum.

Coloss 1.16

3 Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν.

‖Omnia per hũc *Sermonem* facta sunt, & absque eo factum est nihil quod factum sit.

Manifestat Filius Dei æternam illam suam deitatem, ex omnium rerum cõditarum tum creatione, tum conseruatione: in primis autem ex præclaris illis dotibus rationis & intelligentiæ quibus hominem præ cæteris animantibus ornauit.

4 Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων.

In ipso vita erat, & vita erat Lux illa hominum.

5 Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν.

Et Lux ista in tenebris lucet, sed tenebræ eam nõ comprehenderũt.

5 Lux quidem hominum versa est in tenebras, sed ita vt satis supersit splendoris quod eos reddat inexcusabiles.

Matth.3.1 marc.1.28 luc.3.2

6 Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης·

‖Fuit quidam missus à Deo, cui nomen Iohannes:

6 Alia est manifestatio Filii Dei longè plenior, ad cuius considerationem homines tẽpestiuè excitati sunt Iohannis veluti apparitoris voce.

7 Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ.

Is venit ad *dandum* testimoniũ, *id est* vt testaretur de Luce, vt omnes per eum crederent.

8 Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

Non erat ille Lux illa, sed *missus* fuit vt testaretur de illa Luce.

9 Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

Hic erat Lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientẽ in mundum.

Filius Dei quũ videret sese in suis operibus ab hominibus quãuis intelligẽtia luce præditis (qua omnes eos donauit) non agnosci, ipsis corporeis oculis se conspiciendum præbuit populo suo: sed ne sic quidem ab eo est agnitus, imò ne admissus quidem.

Heb.11.4

10 Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω.

In mundo erat, & mundus ‖per eum factus est: sed mundus eum non agnouit.

11 Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.

Ad suos venit, & sui eum nõ acceperunt.

12 Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Quotquot autem eum acceperunt, dedit eis *hanc* dignitatem vt filii Dei fierent, *nempe* iis qui credunt in nomen eius:

Filius à suis plerisq; exclusus, à paucis quibusdam agnitus, eos visua regenitos in communem filiationis dignitatem adsciuit.

13 Οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν.

Qui non ex sanguine, neq; ex libidine carnis, neque ex libidine viri, sed ex Deo geniti sunt.

Καὶ — Et

אונגליון קדישא כרוזותא דיוחנן דמלל ואכרז יונאית באפסוס:

Euãgelium sanctum prædicationis Iuchannan quod protulit ac prædicauit Græcè in Epheso.

קפלאון א

Cap. I.

1 ברישית [a]איתוהי הוא [b]מלתא והו מלתא איתוהי הוא לות אלהא ואלהא איתוהי הות הו מלתא:

IN principio erat sermo, & ipse sermo erat apud Deum, et Deus erat ipse sermo.

2 הנא איתוהי הוא ברישית לות אלהא:

Hic erat in principio apud Deum.

3 כל [c]באידה הוא ובלעדוהי אף לא חדא הות [d]מדם דהוא:

Omnia per manum eius facta sunt, et sine eo ne vna quidem [res] fuit, quæ facta fuit.

4 בה [e]חיא הוא וחיא איתיהון נוהרא דבני־נשא:

In eo vita erat, & vita erat Lux filiorum hominis.

5 והו נוהרא בחשוכא מנהר וחשוכא לא [f]אדרכה:

Et ipsa Lux in tenebris lucet, & tenebræ non comprehenderunt eam.

6 הוא בר־נשא [g]דאשתדר מן אלהא שמה יוחנן:

Fuit filius hominis qui missus est à Deo, cuius nomen Iuchannan.

7 הנא אתא לסהדותא דיסהד על נוהרא דכל־נש [h]יחימן [i]באידה:

Hic venit in testimonium vt testaretur de Luce, [1]vt vnusquisque crederet [2]per manum eius.

8 לא הו הוא נוהרא אלא דיסהד על נוהרא:

Non ille erat Lux, sed vt testaretur de Luce.

9 איתוהי הוא גיר נוהרא [k]שררא דמנהר לכל־נש [l]דאתא לעלמא:

Erat enim [sermo] Lux vera quæ illuminat omnem hominem qui venit in mundum.

10 בעלמא הוא ועלמא [m]באידה הוא ועלמא לא ידעה:

In mundo erat, et mundus per manum eius factus est; et mundus non nouit eum.

11 לדילה אתא ודילה לא קבלוהי:

Ad suos venit, et sui nõ receperũt eũ.

12 אילין דין דקבלוהי יהב לחון שולטנא דבניא דאלהא יהוון לאילין [n]דמהימנין בשמה:

Iis autem qui acceperunt eum dedit potestatem vt filii Dei fierent, iis qui credunt in nomen eius:

13 אילין [o]דלו מן [p]דמא ולא מן [q]צבינא דבסרא ולא מן צבינא דגברא אלא מן אלהא [r]אתילדו:

Qui non sunt ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex volũtate viri, sed ex Deo geniti sunt.

[a] אית
[b] מלל
[c] יד
[d] מדם ר״ל כל מה:
[e] חיה
[f] אדרך כמו השיג מן דרך:
[g] שדר
[h] אמן
[i] יד
[k] שרירא ר״ל נאמן:
[l] אתא
[m] יד
[n] אמן
[o] לו כמו לא:
[p] דם
[q] צבא
[r] ילד

1 Ad verb. Omnis homo, Hebraismus.
2 Id est, Eius opera & ministerio, Hebraismus.

Matth.1.16
luc 2.7
Matth.17.2
2.pet.1.17

14 Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν (καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς) πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας.

‖Et sermo ille caro factus est: & commoratus est inter nos, (& ‖spectauimus gloriam eius, gloriam *inquã* vt vnigeniti *egreßi* à Patre) plenus gratiæ ac veritatis.

Filius ille, Deus æternus, assumpsit hominis naturam, vt idem & vnus sit Deus & homo. quod oculatis testibus constitit, inter quos versatus, certis argumẽtis vtranque naturã demonstrauit.

15 Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ κέκραγε, λέγων, Οὗτος ἦν ὃν εἶπον, Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν· ὅτι πρῶτός μου ἦν.

Iohãnes testatus est de eo, & clamauit, dicens, Hic est de quo dicebam, *Is* qui ponè me venit, prælatus est mihi: quia præstãtior me est.

Iohannes fidus excellentiæ Christi testis.

Coloss.1.19
& 2.9

16 Καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος.

‖Et ex plenitudine ipsius omnes accepimus, & gratiam pro gratia.

Christus, vberrimus fons omniũ bonorũ, sed qui tum demum plenè exundarit quũ sese reipsa mũdo exhibuit.

17 Ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο.

Nam Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Christum extitit.

1.Iohan.4.12
1.tim6.16

18 Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

‖Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus ille Filius qui est in sinu Patris, ille *nobis* exposuit.

Ex vno Christo manat vera Dei cognitio.

19 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου, ὅτε ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ Λευΐτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ;

Et hoc est testimonium Iohãnis quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & Leuitas vt interrogarent eum, Tu quis es?

Iohannes nec est Messias, nec aliorum Prophetarum similis, sed Messiæ iam præsentis apparitor.

20 Καὶ ὡμολόγησε, καὶ οὐκ ἠρνήσατο· καὶ ὡμολόγησεν, Ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός.

Et confessus est, neque negauit: confessus est *inquam* se non esse Christum illum.

21 Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, Τί οὖν; Ἠλίας εἶ σύ; Καὶ λέγει, Οὐκ εἰμί. Ὁ προφήτης εἶ σύ; Καὶ ἀπεκρίθη, Οὔ.

Tunc interrogauerunt eũ, Quid ergo *es? Tune* es Elias? *Ipse* verò dixit, Non sum. *Et illi*, Es-tu Propheta *ille*? Qui respondit, Non.

22 Εἶπον οὖν αὐτῷ, Τίς εἶ; ἵνα ἀπόκρισιν δῶμεν τοῖς πέμψασιν ἡμᾶς· τί λέγεις περὶ σεαυτοῦ;

Dixerunt ergo ei. Quis es? vt responsum demus iis qui miserunt nos: quid dicis de teipso?

Esa.40 3
matth.3.3
luc.3.4

23 Ἔφη, Ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Εὐθύνατε τὴν ὁδὸν Κυρίου· καθὼς εἶπεν Ἠσαΐας ὁ προφήτης.

Ait, Ego *sum* vox clamantis in deserto, ‖Complanate viam Domini, prout dixit Esaias Propheta.

24 Καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι, ἦσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων·

Porro qui missi fuerant, erãt ex Pharisæis:

Christus autor baptismi, nõ Iohannes: ac proinde eius efficacia non in Iohanne ministro sed in Christo Domino posita est tota.

25 Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, καὶ εἶπον αὐτῷ, Τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὔτε Ἠλίας, οὔτε ὁ προφήτης;

Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei, Cur ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neq; Propheta *ille*?

ᵃ מלל ᵇ אגן מן גנן וטעמו שכן או בחר להיות חופתו כנו : ᶜ הזא ᵈ טיב ᵉ קשת כמו קשט כי הוסרה הש' בת' : ᶠ קדמי ר"ל' קדמון ראשון : ᵍ מלא ʰ נמוסא ר"ל' התורה : ⁱ יהב ᵏ שרא טעמו אמת : ˡ מן מתוס ר"ל' מעולם : ᵐ עובא ר"ל' חיק : ⁿ שעה שטעמו ספר : ᵒ ידה ᵖ לו כמו לא : ᑫ הכיל כמו אם כן : ʳ נתל כמו נתן : ˢ אשוו כמו השוו מן שוה : ᵗ שדר ᵘ הכיל כמו אם כן : ˣ עמד כמו טבל :

14 ᵃוּמֶלְתָא בֶּסְרָא הֲוָא ᵇוַאגֵן בַּן ᶜוַחֲזַין שׁוּבְחֵה אַיךְ דִיחִידָיָא דְמֵן אַבָא דַמְלֵא ᵈטַיבוּתָא ᵉוְקוּשְׁתָא :

15 יוּחָנָן סָהֵד עֲלוֹהִי וְקָעָא וְאָמַר הָנוּ הוּ דְאֶמְרֵת דְּבָתְרַי אָתֵא וַהֲוָא לֵה קְדָמַי מֶטוּל ᶠדְּקַדְמַי הוּ מֶנִּי :

16 וּמֵן ᵍמַלְיוּתֵה חֲנַן כֻּלַּן נְסַבְן וְטַיבוּתָא חֲלָף טַיבוּתָא :

17 מֶטוּל ʰדְּנָמוּסָא בְּיַד מוּשֶׁא ⁱאֶתִיהֶב ᵏשְׁרָרָא דֵּין וְטַיבוּתָא בְּיַד יֵשׁוּע מְשִׁיחָא הֲוַת :

18 אֱלָהָא לָא חֲזָא אֱנָשׁ ˡמֶן מְתוֹם יְחִידָיָא אֱלָהָא הוּ דְאִיתוֹהִי ᵐבְּעוּבָא דְאָבוּהִי הוּ ⁿאֶשְׁתַּעִי :

19 וְהָדָא הִי סָהֲדוּתָא דְיוּחָנָן כַּד שַׁדַּרוּ לְוָתֵה יְהוּדָיֵא מֶן אוּרִשְׁלֶם כָּהֲנֵא וְלֵוָיֵא דְּנֶשְׁאֲלוּנָיְהי אַנְתְּ מַן אַנְתְּ :

20 ᵒוְאוֹדִי וְלָא כְּפַר וְאוֹדִי ᵖדְּלוּ אֶנָא אֶנָא מְשִׁיחָא :

21 וְשַׁאֲלוּהִי תוּב מָנָא ᑫהָכִיל אִלִיָּא אַנְתְּ וְאָמַר לָא אִיתַי נְבִיָּא אַנְתְּ וְאָמַר לָא :

22 וְאָמְרוּ לֵה וּמָנוּ אַנְתְּ ʳדְּנֶתֵּל פֶּתְגָּמָא לְאִילֵין דְּשַׁדְּרוּן מָנָא אָמַר אַנְתְּ עַל נַפְשָׁךְ :

23 אָמַר אֶנָא קָלָא דְּקָרֵא בְּמַדְבְּרָא ˢדְּאַשְׁווּ אוּרְחֵה דְּמָרְיָא אַיכְּנָא דְאָמַר אֶשַׁעְיָא נְבִיָּא :

24 הָנוּן דֵּין ᵗדְּאֶשְׁתַּדַּרוּ מֶן פְּרִישֵׁא הֲווּ :

25 וְשַׁאֲלוּהִי וְאָמְרוּ לֵה מָנָא ᵘהָכִיל ˣמַעְמֵד אַנְתְּ אֵן אַנְתְּ לָא אִיתָךְ מְשִׁיחָא וְלָא אִלִיָּא וְלָא נְבִיָּא :

14 *Et sermo caro factus est: & ³habitauit inter nos, (& vidimus gloriam eius, gloriã quasi vnigeniti qui [venit] à Patre) qui plenus est gratiæ & veritatis.*

15 *Iuchannan testatus est de eo, & clamauit, & dixit, Hic ipse est quẽ dixi, Qui post me venit, et fuit ante me: quia prior est quàm ego.*

16 *Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia.*

17 *Propterea quòd Lex per manum Musche data est: veritas autem & gratia per manum Ieschua Christi facta est.*

18 *Deum non vidit homo vnquam: vnigenitus Dei, is qui est in sinu Patris sui, ipse enarrauit.*

19 *Et hoc est testimonium Iuchannan quum misissent ad eum Iudæi ex Vrischelem sacerdotes & Leuitas, vt interrogarent eum, Tu quis es?*

20 *Et confessus est, & non negauit: & confessus est, nempe, Non sum ego Christus.*

21 *Et interrogauerunt eum rursum, Quid igitur? Iliah es? Et dixit, Nõ sum. Propheta es? Et dixit, Non.*

22 *Et dixerunt ei, Et quidnam es? vt demus responsum iis qui miserũt nos: quid dicis de te ipso?*

23 *Ait, Vox ego clamantis in deserto, Sternite viam Domini, sicut dixit Ischaaiah Propheta.*

24 *Illi autem qui missi fuerant, ex Pharisæis erant:*

25 *Et interrogauerunt, & dixerunt ei, Quid ergo baptizas tu, si tu non es Christus, neque Iliah, neque Propheta?*

³ Verbum Syriacum est ואגן, quòd à nomine גנונה significante thalamum, deductum est: vt possit exponi, Et thalamum habuit inter nos.

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰωάννης, λέγων, 26 Ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι, μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

Respondit eis Iohannes, dicens, Ego baptizo aqua, sed in medio ve strûm stat quem vos nescitis.

Matth.3.11 marc.1.7 luc.3.16 act.1.5, & 11.16 & 19.4

Αὐτός ἐστιν ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, 27 ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν. οὗ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος.

‖Hic ille est qui ponè me venit, qui prælatus est mihi, cuius solearum ego non sum dignus vt soluã corrigiam.

Ταῦτα ἐν Βηθαβαρᾷ ἐγένετο πέ- 28 ραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου ἦν Ἰωάννης βαπτίζων.

Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi Iohannes baptizabat.

Τῇ ἐπαύριον βλέπει ὁ Ἰωάννης τὸν 29 Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ λέγει, Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

Postero die videt Iohãnes Iesum venientem ad se, & ait, Ecce agnus ille Dei qui tollit peccatum mundi.

In Christo est corpus & veritas omnium Legalium sacrificiorum, ad expiandum mundum.

Οὗτός ἐστι περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον, Ὀπί- 30 σω μου ἔρχεται ἀνὴρ ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν· ὅτι πρῶτός μου ἦν.

Hic est de quo dicebã, Ponè me venit vir qui prælatus est mihi: quia præstantior me est.

Κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν· ἀλλ' ἵνα φα- 31 νερωθῇ τῷ Ἰσραήλ, διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ ὕδατι βαπτίζων.

Et ego non noueram eum: sed vt manifestus fiat Israeli, propterea veni ego baptizans aqua.

Matth.3.16 marc.1.10 luc.3.22

Καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης, λέγων, 32 Ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν.

Tum, *inquam*, testatus est Iohãnes, dicens, ‖Conspexi Spiritum descẽdentem quasi columbam de cælo, *qui* etiam mansit super eum.

Christus visibili Spiritus sancti descẽsu, ipsa Patris voce, Iohannis denique testimonio, Filius Dei cõprobatur.

Κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν· ἀλλ' ὁ πέμψας 33 με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

Et ego non nouerã eum: sed qui misit me vt baptizarem aqua, ille mihi dixerat, Super quem videris Spiritum descẽdentem, ac manentem super eũ, hic est qui baptizat Spiritu sancto.

Κἀγὼ ἑώρακα, καὶ μεμαρτύρηκα 34 ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Ego igitur vidi, & testor hunc esse Filium illum Dei.

Τῇ ἐπαύριον πάλιν εἱστήκει ὁ Ἰω- 35 άννης καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο·

Postero die iterũ stabat Iohãnes, & ex discipulis eius duo:

Iohannes nõ sibi sed Christo discipulos collegit.

Καὶ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ περιπα- 36 τοῦντι, λέγει, Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ.

Et intuitus Iesum ambulantem, dixit, Ecce agnus ille Dei.

36 Christus nõ vt inane spectrum, sed vt mediator noster, nobis sequendus proponitur.

Καὶ ἤκουσαν αὐτοῦ οἱ δύο μαθη- 37 ταὶ λαλοῦντος, καὶ ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ.

Audierunt autem eum duo illi discipuli loquentẽ, & sequuti sunt Iesum.

37 In hac prima discipulorũ collectione, ostenditur salutis initium esse à Deo, nos ad Filium suum (seruorũ ministerio) vocante: quem vicissim nobis occurrentem audire, & domũ vsque persequi nos oporteat, vt ab eo eruditi, aliis vicissim manum præbeamus.

Στραφεὶς

Con-

עֲנָא יוחַנָן וֶאמַר לְהוֹן אֶנָא מַעְמֵד אֶנָא בְּמַיָּא [a]בֵּינָתְכוֹן דֵּין [b]קָאֵם הָו דַּאנְתּוּן לָא יָדְעִין אֶנְתּוּן לֵהּ׃

26 *Respōdit Iuchannan, & dixit eis, Ego baptizo vos aquis: inter vos autem stat is quem vos nescitis.*

[a] ביניתכון ר״ל׳ ביניכם׃ [b] קום

הָנַו הָו דְּבָתַרי אָתֵא וַהֲוָא לֵהּ קְדָמַי הָו דֶּאנָא לָא [c]שָׁוֵא אֶנָא [d]דְּאֶשְׁרֵא עַרְקָא [e]דַּמְסָנוֹהִי׃

27 *Ipse est qui post me venit, et fuit ante me, cuius non sum dignus vt soluam corrigias calceamentorum.*

[c] שוא ר״ל׳ ראוי׃ [d] שרא [e] מסן

הָלֵין בְּבֵית־עַנְיָא הֲוַי בְּעֶבְרָא דְּיוּרְדְּנָן אַיְכָא [f]דְּמַעְמֵד הֲוָא יוחַנָן׃

28 *Hæc in Beth-Aniah facta sunt in transitu Iurdanan vbi baptizabat Iuchannan.*

[f] מעמד ר״ל׳ טובל׃

וַלְיוֹמָא דְּבָתְרֵהּ חָזָא יוחַנָן לְיֵשׁוּעַ דְּאָתֵא לְוָתֵהּ וֶאמַר הָא [g]אֶמְרֵהּ דַּאלָהָא הָו דְּשָׁקֵל [h]חֲטִיתֵהּ דְּעָלְמָא׃

29 *Et die [4] postero vidit Iuchannan Ieschua qui veniebat ad se, & ait, Ecce agnus Dei, ille qui tollit peccatum mundi.*

[g] אמר ר״ל׳ כבש׃ [h] חטא

4 Ad verb. Qui erat post eum. Syra phrasis.

הָנַו הָו דֶּאנָא אֶמְרֵת עָלַוְהִי דְּבָתְרַי אָתֵא גַּבְרָא וַהֲוָא לֵהּ קְדָמַי מֶטוּל [i]דְּקַדְמַי הוּ מֶנִּי׃

30 *Ipse est de quo ego dixi quòd post me venit vir, et fuit ante me: quia prior est quàm ego.*

[i] קדמי ר״ל׳ קדמון או ראשון׃

וֶאנָא לָא יָדַע הֲוִית לֵהּ אֶלָּא [k]דְּנִתִּידַע לִיסְרָיֵל מֶטוּל הָנָא [l]אֶתִית אֶנָא דְּבְמַיָּא [m]אַעְמֵד׃

31 *Et ego non noueram eum, sed vt innotesceret Israiel, propter hoc veni ego vt aquis baptizarem.*

[k] ידע [l] אתא [m] אעמד ר״ל׳ אטבול׃

וַאסְהֵד יוחַנָן וֶאמַר דַּחֲזִית לְרוּחָא [n]דְּנָחְתָא מֶן שְׁמַיָּא אַיְךְ יַוְנָא [o]וְקָוְיַת עָלַוְהִי׃

32 *Et testatus est Iuchannan, & dixit, Vidi Spiritum descendentem de cælo tanquam columbam, et mansit super eum.*

[n] נחת [o] קוה

וֶאנָא לָא יָדַע הֲוִית לֵהּ אֶלָּא מַן דְּשַׁדְּרַנִי [p]דְּאַעְמֵד בְּמַיָּא הָו אֶמַר לִי דְּאַיְנָא דְּחָזֵא אַנְתְּ דְּנָחְתָא רוּחָא [q]וּמְקַוְיָא עָלַוְהִי הָנַו [r]מַעְמֵד בְּרוּחָא דְּקוּדְשָׁא׃

33 *Et ego non noueram eum, sed is qui misit me vt baptizarem aqua, ipse dixit mihi, Ille super quē vides quòd descendit Spiritus, & manet, ipse baptizat Spiritu sancto.*

[p] אעמד ר״ל׳ אטבול׃ [q] קוה [r] מעמד ר״ל׳ טובל׃

וֶאנָא חֲזִית וַאסְהֲדֶת [s]דְּהָנַו בְּרֵהּ דַּאלָהָא׃

34 *Et ego vidi, et testatus sum quòd hic est Filius Dei.*

[s] הנו ר״ל׳ זה הוא׃

וַלְיוֹמָא אַחֲרִנָא [t]קָאֵם הֲוָא יוחַנָן וּתְרֵין מֶן תַּלְמִידוֹהִי׃

35 *Et die alio stabat Iuchannan, & duo ex discipulis eius.*

[t] קום

[u]וַחַר בְּיֵשׁוּעַ כַּד מְהַלֵּךְ וֶאמַר הָא [x]אֶמְרֵהּ דַּאלָהָא׃

36 *Et intuitus est Ieschua ambulantē, ac dixit, Ecce agnus Dei.*

[u] חור [x] אמר ר״ל׳ כבש׃

וּשְׁמַעוּ תְּרַיְהוֹן תַּלְמִידוֹהִי כַּד אֶמַר וֶאזַלוּ לְהוֹן בָּתְרֵהּ דְּיֵשׁוּעַ׃

37 *Et audiuerunt amb odiscipuli eius quum [hoc] diceret, [5] & abierunt post Ieschua:*

5 Id est, Sequuti sunt. Hebraismus.

38 Στραφεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, καὶ θεασάμενος αὐτοὺς ἀκολουθοῦντας, λέγει αὐτοῖς,

Conuersus verò Iesus,& conspicatus eos sequentes *se*, dicit eis,

39 Τί ζητεῖτε; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Ῥαββὶ (ὃ λέγεται, ἑρμηνευόμενον, Διδάσκαλε) ποῦ μένεις;

Quid quæritis? Illi verò dixerũt ei, Rabbi (quod dicitur, si interpreteris, Magister) vbi moraris?

40 Λέγει αὐτοῖς, Ἔρχεσθε καὶ ἴδετε. Ἦλθον καὶ εἶδον ποῦ μένει· καὶ παρ᾽ αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην. ὥρα δὲ ἦν ὡς δεκάτη.

Dicit eis, Venite & videte. Venerunt viderúntq; vbi moraretur: & apud eum manserunt die illo. hora enim erat quasi decima.

41 Ἦν Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου, εἷς ἐκ τῶν δύο τῶν ἀκουσάντων παρὰ Ἰωάννου, καὶ ἀκολουθησάντων αὐτῷ·

Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant *illa* ex Iohãne, & sequuti fuerãt eũ:

42 Εὑρίσκει οὗτος πρῶτος τὸν ἀδελφὸν τὸν ἴδιον Σίμωνα, καὶ λέγει αὐτῷ, Εὑρήκαμεν τὸν Μεσίαν, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον ὁ Χριστός.

Inuenit hic prior fratrem suum Simonem, & dixit ei, Inuenimus Messiam, quod est, si interpreteris, Christus.

43 Καὶ ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ἐμβλέψας δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς εἶπε, Σὺ εἶ Σίμων ὁ υἱὸς Ἰωνᾶ· σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος.

Matth.16.18

Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dixit, Tu es Simon filius Iona: ‖ tu vocaberis Cephas, quod declaratur Petra.

44 Τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐξελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· καὶ εὑρίσκει Φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι.

Postero die voluit Iesus abire in Galilæam: inuenit autem Philippum, & dixit ei, Sequere me.

45 Ἦν δὲ ὁ Φίλιππος ἀπὸ Βηθσαϊδά, ἐκ τῆς πόλεως Ἀνδρέου καὶ Πέτρου.

Erat verò Philippus ex Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri.

46 Εὑρίσκει Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ, καὶ λέγει αὐτῷ, Ὃν ἔγραψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ καὶ οἱ προφῆται, εὑρήκαμεν, Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσὴφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ.

Genes.49.10 deut.18.18 Esa.4.2,& 40.10, & 45.8 ierem.23.5. &33.14 ezech.34.23 & 37.24 dan 9.24

Inuenit Philippus Nathanaelẽ, & dicit ei, Inuenimus *illum* de quo scripsit ‖ Moses in Lege, & ‖ Prophetæ, *nempe* Iesum filium Ioseph illum Nazarenum.

Bonos indoctorum etiam conatus adeo probat Dominus vt eos etiam efficiat doctorum magistros

47 Καὶ εἶπεν αὐτῷ Ναθαναήλ, Ἐκ Ναζαρὲθ δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι; Λέγει αὐτῷ Φίλιππος, Ἔρχου καὶ ἴδε.

Tũ dixit ei Nathanael, A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus, Veni & vide.

Cauenda in primis falsa præiudicia quæ nobis accessum ad Christum præcludũt

48 Εἶδεν ὁ Ἰησοῦς τὸν Ναθαναὴλ ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ λέγει περὶ αὐτοῦ, Ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστι.

Vidit Iesus Nathanaelem veniẽtem ad se, & dixit de eo, Ecce verè Israelita in quo dolus non est.

Simplex integritas veros Israelitas à fictis discernit.

49 Λέγει αὐτῷ Ναθαναήλ, Πόθεν με γινώσκεις; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι, ὄντα ὑπὸ τὴν συκῆν εἶδόν σε.

Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti? Respõdit Iesus, & dixit ei, Priusquam te Philippus vocaret, quum esses sub ficu, videbam te.

Miraculorũ finis est nobis Christũ omnipotẽtẽ & simul vnicũ salutis nostræ autorẽ proponere, per fidem amplectendum.

Ἀπεκρίθη

Respondit

38 [a]ואתפני ישוע וחזא אנון [b]דאתין בתרה ואמר להון :

Et conuersus est Ieschua, et vidit eos venientes post se, & dixit eis,

39 מנא בעין אנתון אמרין לה רבן איכא [c]הוא אנת :

Quid quaritis vos? Dicunt ei, Domine noster, [6] vbi manes tu?

40 אמר להון [d]תו ותחזון הנון דין אתו וחזו איכא דהוא ולותה [e]הוו יומא הו ואית הוי איך שעא עסר :

Dixit eis, Venite, & videbitis. Illi autem venerunt, & viderunt [7] vbi maneret: & apud eum [8] manserunt die illo: eratque ferè hora decima.

41 חד דין מן הנון דשמעו מן יוחנן ואזלו בתרה דישוע [f]איתוהי הוא אנדראוס אחוהי דשמעון :

Vnus autem ex illis qui audierat à Iuchanan, et abierat post Ieschua, erat Andreas frater Schemeun.

42 הנא חזא לוקדם לשמעון אחוהי ואמר לה [g]אשכחניהי למשיחא :

Hic vidit prius Schemeun fratrẽ suum, et dixit ei, Inuenimus Messiam.

43 [h]ואיתיה לות ישוע [i]וחר בה ישוע ואמר אנת הו שמעון ברה דיונא אנת תתקרא [k]כאפא :

Et adduxerunt eum ad Jeschua. Et intuitus est eum Ieschua, ac dixit, Tu es Schemeun filius Iauna, tu vocaberis Cipha.

44 וליומא אחרנא צבא ישוע [l]למפק לגלילא ואשכח לפיליפוס ואמר לה [m]תא בתרי :

Et die alio voluit Jeschua exire in Galilæam, et inuenit Philippum, ac dixit ei, [9] Veni post me.

45 הו דין פיליפוס איתוהי הוא מן בית־צידא מן מדינתה דאנדראוס ודשמעון

Ipse autem Philippus erat ex Beth-Tzaidah, ex ciuitate Andreæ & Schemeun.

46 ופילפוס אשכח לנתניאיל ואמר לה הו דכתב עלוהי מושא [n]בנמוסא ובנביא אשכחניהי דישוע הו בר יוסף דמן נצרת :

Et Philippus inuenit Nethanail, & dixit ei, Eum de quo scribit Musche in Lege et in Prophetis, inuenimus, qui est Ieschua filius Iauseph qui est ex Natzerath.

47 אמר לה נתניאיל מן נצרת משכח [o]מדם דטב יהוא אמר לה פיליפוס [p]תא ותחזא :

Dixit ei Nathanail, A Natzerath potest aliquid quod bonũ sit, esse? Dixit ei Philippus, Veni, & videbis.

48 [q]וחזיהי ישוע לנתניאיל כד אתא לותה ואמר עלוהי הא [r]שריראית בר יסריל דנכלא לית בה :

Et vidit Ieschua Nathanail quũ veniret ad se, et dixit de eo, Ecce vere filius Isiraiel in quo dolus non est.

49 אמר לה נתניאיל מן [s]אימכא ידע אנת לי אמר לה ישוע עד לא [t]יקריך פיליפוס כד תחית [u]תתא אנת [x]חזיתך :

Dixit ei Nathanail, Vnde nosti tu me? Dixit ei Ieschua, Quum nondum vocaßet te Philippus, quando sub ficu eras, vidi te.

[a] פנה
[b] אתה
[c] הוא תחת שכן :
[d] אתא
[e] הוו כמו שכב ו :
[f] אית
[g] שכח שטעמו מצא :
[h] אתא
[i] חור
[k] כאפא טעמו אבן :
[l] נפק
[m] אתא
[n] נמוסא טעמו התורה :
[o] מדם כמו מדעם :
[p] אתא
[q] חזא
[r] שריראית ר"ל באמת :
[s] אימכא כמו אי מזה :
[t] קרא
[u] תתא ר"ל תאנה :
[x] חזא

6 Ad verbum, Vbi tu es. Hebr.

7 Ad verb. Vbi esset. Hebraismus.

8 Ad verb. Fuerunt. Hebraismus.

9 Id est, Sequere me. Hebraismus.

50 Ἀπεκρίθη Ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ, Ῥαββὶ, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ.

51 Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὅτι εἶπόν σοι, Εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς, πιστεύεις; μείζω τούτων ὄψει.

52 Καὶ λέγει αὐτῷ, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, Ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.

Respondit Nathanael,& dixit ei,Rabbi,tu es ille FiliusDei ,tu es ille Rex Israel.

Respōdit Iesus,& dixit ei,Quia dixi tibi , Vidi te sub ficu , credis? maiora his videbis.

Præterea dixit ei,Amen amē dico vobis,Deinceps videbitis cælū apertum,& angelos Dei ascendentes ac descēdentes superFilium hominis.

Κεφάλαιον β.

Cap. II.

1 ΚΑΙ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ γάμος ἐγένετο ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ.

2 Ἐκλήθη δὲ καὶ ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον.

3 Καὶ ὑστερήσαντος οἴνου, λέγει ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς αὐτὸν, Οἶνον οὐκ ἔχουσι.

4 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, γύναι; οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου.

5 Λέγει ἡ μήτηρ αὐτοῦ τοῖς διακόνοις, Ὅ, τι ἂν λέγῃ ὑμῖν, ποιήσατε.

6 Ἦσαν δὲ ἐκεῖ ὑδρίαι λίθιναι ἓξ κείμεναι κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν Ἰουδαίων, χωροῦσαι ἀνὰ μετρητὰς δύο ἢ τρεῖς·

7 Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Γεμίσατε τὰς ὑδρίας ὕδατος. Καὶ ἐγέμισαν αὐτὰς ἕως ἄνω.

8 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἀντλήσατε νῦν, καὶ φέρετε τῷ ἀρχιτρικλίνῳ. Καὶ ἤνεγκαν.

9 Ὡς δὲ ἐγεύσατο ὁ ἀρχιτρίκλινος τὸ ὕδωρ οἶνον γεγενημένον, (καὶ οὐκ ᾔδει πόθεν ἐστίν· οἱ δὲ διάκονοι ᾔδεισαν οἱ ἠντληκότες τὸ ὕδωρ) φωνεῖ τὸν νυμφίον ὁ ἀρχιτρίκλινος,

Καὶ

PORRO die tertio nuptiæ factæ sunt in Cana *oppido* Galilææ: erátque mater Iesu illic.

Christus, in publico cætu, insigni miraculo declarans sibi in ipsam etiam rerum naturam imperium esse ad corpora hominum pascenda omnium animos ad spiritualem & saluificā suam virtutē cognoscendam inuitat.

Vocatus est autem etiam Iesus ac discipuli eius ad nuptias:

Et quum defecisset vinum,mater Iesu dixit ei,Vinum non habent.

Dicit ei Iesus,Quid mihi tecum, mulier?nondum venit hora mea.

Christus satis superque per se de nostra salute solicitus, internuntiis non eget.

Dicit ei⁹ mater ministris,Quodcunque dixerit vobis ,facite.

Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum,capientes singulæ amphoras binas aut ternas:

Dicit eis Iesus , Implete has hydrias aqua.Impleuerunt eas igitur vsque ad summum.

Tunc dicit eis,Haurite nunc, & offerte architriclino . Obtulerunt igitur.

Vt autē gustauit architriclinus aquam illam quæ facta fuerat vinum,(nesciebat autem vnde esset: sed ministri sciebant, qui hauserāt aquam) vocat sponsum architriclinus,

Et

50 ענא נתניאיל ואמר לה רבי אנת הו ברה דאלהא אנת הו מלכה דיסריל :

Respõdit Nathanail, et dixit ei, Domine mi, Tu es Filius Dei, Tu es rex Iisraiel.

51 אמר לה ישוע על דאמרת לך דחזיתך תחית [a]תתא [b]מהימן אנת [c]דרורבן מן הלין תחזא :

Dixit ei Jeschua, Quia dixi tibi quòd vidi te sub ficu, credis: maiora his videbis.

52 אמר לה [d]אמין אמין אמר אנא לכון דמן השא תחזון שמיא דפתיחין ומלאכוהי דאלהא כד סלקין ונחתין לות ברה דאנשא :

Dixit ei, [10] Ammin ammin dico vobis, quòd ab hoc tempore videbitis cælos apertos, et Angelos Dei ascendentes et descendentes ad Filium hominis.

a תתא ר"ל האנה: b אמן c רורבן כמו רברבן ר"ל הרבה: d אמין אמין ר"ל באמת כשמקים המדבר את דברו:

10 De hoc loquẽdi modo, qui sæpissime in nouo Testamẽto recurrit, quid sentiam dicã. Vox Syra אמין, sicut Hebræa אמן à verbo אמן deriuatur, quod cõfirmãdi ac stabiliendi significationem habet: vnde eius deriuata, firmitatis & stabilimenti significationẽ continent. Nã אמונה fides dicitur à firmitate sua, quòd non sit fluxa & euanida res, sed cõstans & immutabilis: ita quoque נאמן Firmũ ac stabile significare vel illud Isaiæ probat cap. 22. 23. vbi dicit se infixurum seruũ suum Elialzim instar claui in loco נאמן, hoc est firmo: & in versu vltimo eadem vox repetitur. Dictio quoque אמת veritatem significãs, à firmitate significationem sua accepit, quòd nihil sit firmius veritate. Sic אמן quod in fine gratiarũ actionum, precationũ promissionũ &c. adeo frequenter legitur, nihil aliud denotat quã promissiones certas esse, & certa fide amplecti, precãtes constanti fide expectare quæ petũt & ita in reliquis. Inde quoque Syri aduerbium suum אמינאית id est Seriò, Sedulò, Constanter, traxerunt. Et vocẽ אמין, qua sæpe vtitur Christus nunc simplici, nũc geminata, ad eorum, quæ dicit, maiorem asseuerationem quæ perinde significat acsi diceret, Certè siue Constanter dico vobis: & vbi geminatur idẽ aduerbiũ, intelligendum est, sed insuperlatiuo, quasi dicatur, Certissimè, siue Constantissimè dico vobis. Vocum enim ingeminatio Hebræis, Chaldæis & Syris superlatiuum supplet.

קפלאון ב

Cap. II.

1 וליומא דתלתא הות משתותא בקטנא מדינתא דגלילא ואמה דישוע תמן הות :

Et die tertio factum est conuiuiũ in Catne ciuitate Galilææ. Et mater Ieschua erat ibi.

2 ואף הו ישוע ותלמידוהי [e]אתקרי לה למשתותא :

Et etiam Jeschua et discipuli eius vocatus fuit ad illud conuiuium.

e קרא

3 וחסר הוא חמרא ואמרא לה אמה לישוע חמרא לית להון :

Et deficiebat vinũ, & dixit ei mater Jeschua, Vinum non est eis.

4 אמר לה ישוע מא לי ולכי אנתתא לא [f]עד־כיל אתת שעתי :

Dixit illi Ieschua, Quid mihi et tibi mulier? nondum venit hora mea.

f עד כיל טעמו עדין

5 אמרא אמה למשמשנא [g]מדם דאמר לכון עבדו :

Dixit mater eius ministris, Id quod dixerit vobis, facite.

g מדם ר"ל כל

6 אית הוי דין תמן אגנא [h]דכאפא שת [i]סימין [k]לתדכיתא דיהודיא [l]דאחדין תרין תרין רבעין או תלתא :

Erant autẽ ibi hydriæ lapideæ sex positæ ad purificationem Iudæorum, quæ continebant [1] bina quadrantalia aut terna.

h דכאפא טעמו של אבן: i סים k דכא כמו זכה: l אחד כמו אחז: m מלא

7 אמר להון ישוע [m]מלו אנין מיא לאגנא ומלו אנין עד־מא לעל :

Dixit eis Ieschua, Implete aqua has hydrias. Et impleuerũt eas vsque ad summum.

8 אמר להון [n]זלועו [o]מכיל [p]ואיתו לריש סמכא ואיתיו :

Dixit eis, Haurite deinceps, & adducite ad architriclinũ: et adduxerũt.

n זלע כמו שאב: o מכיל ר"ל מעתה: p אתא

9 וכד טעם הו ריש סמכא מיא הנון דהוו חמרא ולא ידע הוא מן אימכא הוא משמשנא דין ידעין הוו דהנון [q]מלו אנון למיא קרא ריש סמכא לחתנא :

Et quum gustasset ipse architriclinus aquas quæ factæ fuerãt vinum & ignoraret vnde esset, (ministri verò sciebant qui ipsi impleuerãt aquis) vocauit architriclinus sponsum.

q מלא

1 Ad verbum, Duo duo. Hebraismus. Quadrãtalia autẽ posui potius quàm amphoras, aut μετρητὰς non quòd diuersæ sint capacitatis, sed quia expressius Syram vocem רבעין declarare studui, quæ ab ארבע, vt quadrantal à quatuor deriuatur: continétque quadrantal octauam partem cadi, siue modii.

Καὶ λέγει αὐτῷ, Πᾶς ἄνθρωπος πρῶτον τὸν καλὸν οἶνον τίθησι, καὶ ὅταν μεθυσθῶσι, τότε τὸν ἐλάσσω· σὺ τετήρηκας τὸν καλὸν οἶνον ἕως ἄρτι.

10 Et dicit ei, Omnes primo loco bonum vinum apponunt, & quum *conuiuæ* sitim expleuerint, tunc id quod deterius *est*: tu seruasti bonũ vinum vsque adhuc.

Ταύτην ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ὁ Ἰησοῦς ἐν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐφανέρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

11 Hoc initium signorum fecit Iesus in Cana *oppido* Galilææ, & manifestam fecit gloriã suam: & crediderunt in eum discipuli eius.

Μετὰ τοῦτο κατέβη εἰς Καπερναοὺμ, αὐτὸς καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· καὶ ἐκεῖ ἔμειναν οὐ πολλὰς ἡμέρας.

12 Postea descendit Capernaũ, ipse & mater, & fratres & discipuli eius: manseruntque illic non multos dies.

Christus sub Lege factus pro nobis, Legi paschæ satisfacit.

Καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς.

13 Nam propè erat pascha Iudæorũ. Ascendit igitur Iesus Ierosolymã.

Καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας καὶ πρόβατα καὶ περιστερὰς, καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους·

14 Et inuenit in templo venditores boum & ouium & columbarum, & numularios sedentes:

Christus repurgandæ Ecclesiæ destinatus, maximo cum zelo init sacerdotale & propheticum suum munus.

Καὶ ποιήσας φραγέλλιον ἐκ σχοινίων, πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τά τε πρόβατα καὶ τοὺς βόας· καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα, καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε.

15 Factóque flagello è funiculis, omnes eiecit è templo, & oues & boues: & argentariorum numulos effudit, mensásque subuertit.

Καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν, Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν· μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου, οἶκον ἐμπορίου.

16 Et columbarum venditoribus dixit, Tollite hinc ista: ne facite domũ Patris mei, domum mercatus.

Ἐμνήσθησαν δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι γεγραμμένον ἐστὶν, Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με.

Psal.68.10

17 Recordati sunt autem eius discipuli, scriptum esse, ‖Zelus domus tuæ deuorauit me.

Ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ, Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν ὅτι ταῦτα ποιεῖς;

18 Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis, vt ista facias?

In eos qui ordinariæ vocationi, qua ipsi turpissimè abutuntur, Deum sic alligãt vt extraordinariam, cuius virtutis (quam ipsi frustra extinctã volunt) Deus è cælo testimonium reddit, nonnisi externis & corporalibus miraculis obsignatam admittant.

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.

Matth.26.61 & 27.40 marc.14.58 & 15.29

19 Respondit Iesus, & dixit eis, ‖Destruite templum hoc, & tribus diebus erigam illud.

Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, Τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν;

20 Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis ædificatum est templum istud, & tu tribus diebus illud eriges?

Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ.

21 At ille loquebatur de tẽplo corporis sui.

10 ואמר לה כל־נש לוקדם חמרא טבא [a]מיתא ומא [b]דארויו [c]הידין אינא דבציר אנת דין [d]נטרתיהי לחמרא טבא עד מא להשא ׃

Et dixit ei, Omnis homo prius vinum bonum adducit, et postquā inebriati sunt, tunc id quod est tenue: tu verò seruasti vinum bonum vsque nunc.

[a] אתא [b] רוה [c] הידין כמו הרין ר׳ל׳ או׃ [d] נטר

11 הדא הי אתא [e]קדמיתא דעבד ישוע בקטנא דגלילא [f]ואודע שובחה [g]והימנו בה תלמידוהי ׃

Hoc est signum primum quod fecit Jeschua in Catne Galilææ, & manifestauit gloriam suam: et crediderūt in eum discipuli eius.

[e] קדמיתה ר׳ל׳ הראשונה׃ [f] ירע [g] אמן

12 בתר הדא נחת לכפר־נחום הו ואמה ואחוהי ותלמידוהי ותמן הוו קליל יומתא ׃

Post hoc descendit in Cephar-Nachū ipse et mater eius, & frater eius et discipuli ei us. & illic fuerunt pau cis diebus.

13 וקריב הוא [h]פצחא דיהודיא וסלק לאורשלם ישוע ׃

Et prope erat Petscha Iudæorum, ac ascendit in Vrischelem.

[h] פצחא ר׳ל׳ פסח׃

14 ואשכח להון דזבנין תורא [i]וערבא ויונא [k]ולמערפנא דיתבין׃

Et inuenit eos qui vendebant boues & oue & columbas, & numula rios sedentes.

[i] ערב ר׳ל׳ צאן׃ [k] מערפן הוא המחליף המעות או השולחני׃

15 ועבד לה [l]פרגלא מן חבלא ולכלהון [m]אפק מן היכלא [n]ולערבא ולתורא [o]ולמערפנא [p]ואשד [q]עורפנהון [r]ופתוריהון הפך ׃

Et fecit sibi flagellum è funiculis, et omnes eiecit è templo, & oues et boues, et numularios: & effudit numulos eorum, & mensas eorum euertit.

[l] פרגלא הוא השוט מלשון יון׃ [m] נפק [n] ערבא ר׳ל׳ צאן׃ [o] מערפן טעמו שולחני׃ [p] אשר [q] עורפן היא חמעא׃ [r] פתורא שולחן׃

16 ולהון דמזבנין יונא אמר שקולו חלין [s]מכא ולא תעבדונה לביתה דאבי בית [t]תאגורתא ׃

Et illis qui vendebant columbas dixit, Tollite ista hinc, et ne feceritis domum Patris mei domum negotiationis.

[s] מכא ר׳ל׳ סוה׃ [t] תאגורתא היא סחורה׃

17 ואתדכרו תלמידוהי דכתיב ד [u]דטננה דביתך אכלני ׃

Et recordati sunt discipuli eius quòd scriptum eßet; Zelus domus tuæ comedit me.

[u] טנן כמו קנא׃

18 [x]ענו דין יהודיא ואמרו לה מנא אתא מחוא אנת לן דהלין עבד אנת ׃

Responderunt autem Iudæi, ac dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis qui ista facis?

[x] ענא

19 ענא ישוע ואמר להון [y]סתורו היכלא הנא ולתלתא יומין אנא מקים אנא לה ׃

Respondit Ieschua, et dixit eis, Destruite templum hoc, & in tribus diebus ego erigam illud.

[y] סתר כמו הרס׃

20 אמרין לה יהודיא לארבעין ושת שנין אתבני היכלא הנא ואנת לתלתא יומין מקים אנת לה ׃

Dicūt ei Iudæi, Quadraginta et sex annis extructum fuit templum istud, et tu tribus diebus erecturus es illud?

21 הו דין אמר הוא על היכלא דפגרה ׃

Ille autem dicebat de templo corporis sui.

Ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι τοῦτο ἔλεγεν αὐτοῖς· καὶ ἐπίστευσαν τῇ γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς. 22

Quũ ergo surrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quòd hoc dixisset eis: & crediderũt Scripturæ, & sermoni quẽ Iesus dixerat.

Ὡς δὲ ἦν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ πάσχα ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει. 23

Quum autẽ esset Hierosolymis in pascha die festo, multi crediderunt in nomen eius, conspicientes signa quæ edebat.

Non satis tuta fides eorum qui miraculis nituntur.

Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν αὐτοῖς, διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντας· 24

Ipse autem Iesus non credebat eis semetipsum, eo quòd nosset omnes:

Καὶ ὅτι οὐ χρείαν εἶχεν ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. 25

Nec opus esset vt quisquam ei testaretur de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

Christus scrutator cordium, ac proinde verus Deus.

Κεφάλαιον γ

Cap. III.

Ἦν δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν Φαρισαίων, Νικόδημος ὄνομα αὐτῷ, ἄρχων τῶν Ἰουδαίων· 1

Erat autẽ quidam ex Pharisæis cui nomen *erat* Nicodemo, ex primoribus Iudæorum:

Nulli interdum doctoribus indoctiores, sed ab vno Christo tũ doctis tum indoctis petenda est sapientia

Οὗτος ἦλθε πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ῥαββὶ, οἴδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος· οὐδεὶς γὰρ ταῦτα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν ἃ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ᾖ ὁ Θεὸς μετ᾽ αὐτοῦ. 2

Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei, Rabbi, scimus te à Deo venisse magistrum: nemo enim potest hæc signa edere quæ tu edis, nisi Deus sit cum eo.

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. 3

Respondit Iesus & dixit ei, Amẽ amen, dico tibi, nisi quis fuerit genitus denuo, non potest videre regnum Dei.

Initiũ Christianismi positum est in eo vt sciamus nos nõ tantum aliquatenus esse corruptos, sed penitus in peccato mortuos: vt necesse sit naturã nostram, quod ad qualitates attinet, rursum & de integro creari: quod quidem nulla alia virtute effici potest quàm diuina illa à qua fuimus initiò cõditi.

Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Νικόδημος, Πῶς δύναται ἄνθρωπος γεννηθῆναι γέρων ὤν; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι; 4

Dixit ei Nicodemus, Quomodo potest homo gigni qui sit senex? num potest in vterum matris suæ secundò introire, ac gigni?

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. 5

Respõdit Iesus, Amen amen dico tibi, nisi quis fuerit genitus ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei.

Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σάρξ ἐστι· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος, πνεῦμά ἐστι. 6

Quod genitum est ex carne, caro est: & quod genitum est ex Spiritu, spiritus est.

[a] בית תחת כין [b] דכרכםו זכר: [c] אמן [d] מלל

22 כַּד קָם דֵּין מֶן[a] בֵּית מִיתֵא[b] אֶתְדְּכַרו תַּלְמִידוּהִי דְּהָדָא אֲמַר הֲוָא[c] וְהַימֶנוּ לִכְתָבָא[d] וַלְמֶלְּתָא דְּאֶמַר יֵשׁוּעַ׃

22 *Quum verò surrexisset* [z] *à mortuis recordati sũt discipuli eius quòd hoc dixisset: & crediderũt Scripturæ, & sermoni quem dixerat Ieschua.*

[z] Ad verb. De inter mortuos vt Gal. D'entre les morts.

[e] פצחא ר״ל פסח: [f] ערעדא ר״ל החג: [g] אמן [h] חזא [i] אמן

23 כַּד אִיתוּהִי הֲוָא יֵשׁוּעַ בְּאוּרִשְׁלֵם בְּפֶצְחָא[e] בְּעֶדְעָדָא[f] סַגִּיָּאֵא[g] הַימֶנוּ בֵּה[h] דְּחָזוּ אָתְוָתָא דְּעָבֵד׃

23 *Quum esset Ieschua in Vrischelem in petscha in festo, multi crediderũt in eum, qui videbant signa quæ faceret.*

24 הָו דֵּין יֵשׁוּעַ לָא[i] מְהַימֶן הֲוָא לְהוֹן נַפְשֵׁה מֶטוּל דְּהוּ יָדַע הֲוָא לְכֻל נָשׁ׃

24 *Ipse autem Ieschua non credebat eis seipsum: quia ipse nouerat omnẽ hominem:*

[k] סניק כמו צריך:

25 וְלָא[k] סְנִיק הֲוָא דְּאֶנָשׁ נֶסְהַד לֵה עַל כֻּל בַּר־נָשׁ הָו גֵּיר יָדַע הֲוָא מָנָא אִית בְּבַר־נָשָׁא׃

25 *Neque opus habebat vt quisquã testaretur ei de vllo filio hominis: ipse enim sciebat q̃d esset in filio hominis.*

קֶפַּלְאוֹן ג׳

Cap. III.

[l] ארכונא ר״ל שר מלשון יון:

1 אִית הֲוָא דֵּין תַּמָּן חַד מֶן פְּרִישֵׁא נִיקָדִימוֹס שְׁמֵה הֲוָא[l] אַרְכוֹנָא דִּיהוּדָיֵא׃

1 *ERat autem ibi quidam ex Pharisæis cuius nomen erat Nicadimus, princeps Iudæorum:*

[m] שדר [n] אלף

2 הָנָא אֶתָא לְוָת יֵשׁוּעַ בְּלֶלְיָא וֶאמַר לֵה רַבִּי יָדְעִינַן דְּמֶן אֱלָהָא[m] אֶשְׁתַּדַּרְתְּ[n] מַלְפָּנָא לָא גֵּיר אֶנָשׁ מֶשְׁכַּח הָלֵין אָתְוָתָא לְמֶעְבַּד דַּאנְתְּ עָבֵד אַנְתְּ אֶלָּא מַן דַּאלָהָא עַמֵּה׃

2 *Hic venit ad Ieschua nocte, et dixit ei, Domine mi, nouimus quòd à Deo missus fuisti præceptor. Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi is cum quo est Deus.*

[o] ר״ל באמת: [p] ילד

3 עֲנָא יֵשׁוּעַ וֶאמַר לֵה[o] אַמִּין אַמִּין אָמַר אֶנָא לָךְ דְּאֶן אֶנָשׁ לָא[p] מֶתִילֵד מֶן דְּרִישׁ לָא מֶשְׁכַּח דְּנֶחְזֵא מַלְכוּתֵה דַּאלָהָא׃

3 *Respõdit Ieschua, et dixit ei, Ammin ammin dico tibi, quòd si quis non sit natus denuo, non potest videre regnum Dei.*

[q] דתרתין וכנין ר״ל הפעם השנית: [r] עול [s] ילד

4 אֱמַר לֵה נִיקָדִימוֹס אַיְכַנָא מֶשְׁכַּח דְּנֶתִילֵד גַּבְרָא סָבָא דַּלְמָא מֶשְׁכַּח תּוּב לְכַרְסָא דְּאֶמֵּה[q] דְּתַרְתֵּין זַבְנִין[r] לְמֵעַל[s] וְנֶתִילֵד׃

4 *Dixit ei Nicadimus, Quomodo potest homo nasci senex? Nunquid potest iterum in ventrem matris suæ secunda vice ingredi, & nasci?*

[t] באמת [u] עול

5 עֲנָא יֵשׁוּעַ וֶאמַר לֵה[t] אַמִּין אַמִּין אָמַר אֶנָא לָךְ דְּאֶן אֶנָשׁ לָא מֶתִילֵד מֶן מַיָּא וְרוּחָא לָא מֶשְׁכַּח[u] דְּנֵעוּל לְמַלְכוּתָא דַּאלָהָא׃

5 *Respondit Ieschua, & dixit ei, Ammin ammin dico tibi, quòd si quis non nascatur ex aqua et Spiritu, non potest ingredi in regnum Dei.*

[x] מדם דיליד ר״ל כל הנולד:

6 [x] מֶדֶּם דְּיִלִיד מֶן בֶּסְרָא בֶּסְרָא הוּ וּמֶדֶּם דְּיִלִיד מֶן רוּחָא רוּחָא הוּ׃

6 *Quod natum est ex carne, caro est, & quod natum est ex Spiritu, spiritus est.*

7 Μὴ θαυμάσῃς ὅτι εἶπόν σοι, Δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν.

Ne mireris me dixisse tibi, Oportet vos gigni denuo.

8 Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ· καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ πνεύματος.

Ventus quò vult spirat: & sonũ eius audis, sed nescis vnde veniat, & quò vadat: ita est quisquis genitus est è Spiritu.

9 Ἀπεκρίθη Νικόδημος καὶ εἶπεν αὐτῷ, Πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι;

Respondit Nicodemus & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?

Arcanum nostræ regenerationis humano captui incõprehẽsibile, fide percipitur, sed nonnisi in Christo: quoniam is & Deus est in terris, & homo in cælis: id est, sic homo vt sit etiam Deus, ac proinde omnipotẽs: & sic Deus vt sit etiam homo, ac proinde eius potẽtia nobis pateat.

10 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραήλ, καὶ ταῦτα οὐ γινώσκεις;

Respondit Iesus & dixit ei, Tu es magister Israelis, & hæc non nosti?

11 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ὃ οἴδαμεν λαλοῦμεν, καὶ ὃ ἑωράκαμεν μαρτυροῦμεν· καὶ τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν οὐ λαμβάνετε.

Amen amen dico tibi, quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: sed testimonium nostrũ non recipitis.

12 Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἐὰν εἴπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πιστεύσετε;

Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo, si dixero vobis cælestia, credetis?

13 Καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ.

Nullus enim ascendit in cælum, nisi qui descendit è cælo, *nempe* Filius hominis qui est in cælo.

Infrà, 12.32 num. 21.9

14 Καὶ καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου·

‖Prout autem Moses extulit serpẽtem in deserto, ita extolli oportet Filium hominis:

Christus prædicit fore vt ipse per Euangelii prædicationem velut salutiferum signum, attollatur, ad quod totus mundus accurrat: quod olim serpentis erecta figura fuit in deserto adumbratum.

15 Ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.

Vt quisquis credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

1. Iohan. 4.9

16 Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.

‖Ita enim Deus dilexit mundum vt Filiũ suum vnigenitum dederit, vt quisquis credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternã.

Patris amor prorsus gratuitus, nostræ salutis est origo: Christus autem, is est in quo iustitia & salus nostra residet: fides verò, instrumentum quo apprehenditur: vita æterna, id quod apprehendendũ proponitur.

Infrà, 9.39 & 12.47

17 Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ.

‖Non enim misit Deus Filiũ suũ in mundum vt condemnet mundum, sed vt seruetur mundus per eum.

17 Christus nõ damnat, sed eius contẽptus.

18 Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

Qui credit in eum, non condemnatur: qui verò non credit, iã cõdemnatus est: quia non credidit in nomen vnigeniti Filii Dei.

7 לא [a]תתדמר דאמרת לך [b]דולא לכון [c]למתילדו מן דריש׃

Ne mireris quòd dixerim tibi quòd oportet vos nasci denuo.

8 רוחא [d]אתר [e]דצביא נשבא וקלה שמע אנת אלא לא ידע אנת [f]אימכא אתיא [g]ולאיכא אזלא הכנא איתוהי כל־נש דיליד מן רוחא׃

Spiritus quo loco vult spirat: et vocem eius audis, sed non nosti vnde veniat, & quò vadat. sic est quisquis natus est ex Spiritu.

[a] תתדמר ר״ל׳ תתמה׃ [b] ולא ר״ל׳ צריך׃ [c] למתילדו טעמו להתולד׃ [d] אתר ר״ל׳ במקום׃ [e] צבא [f] אימכא ר״ל׳ אי מזה׃ [g] לאיכא טעמו לאיזה מקום׃

9 ענא ניקדימוס ואמר לה איכנא משכחין הלין למהוא׃

Respondit Nicadimus, et dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?

10 ענא ישוע ואמר לה אנת הו [h]מלפנא דיסריל והלין לא ידע אנת׃

Respondit Ieschua, et dixit ei, Tu es magister Iisraiel, et hæc non nosti?

[h] אלף

11 [i]אמין אמן אמר אנא לך דמדם דידעינן ממללינן ומדם דחזין מסהדינן וסהדותן לא מקבלין אנתון׃

Ammin ammin dico tibi quòd id quod nouimus loquimur, & id quod videmus testamur: et testimonium nostrum non recipitis vos.

[i] באמת

12 אן דבארעא אמרת לכון ולא [k]מהימנין אנתון איכנא אן אמר לכון דבשמיא [l]תהימנונני׃

[1]Si terrena dixi vobis, et non credidis: quomodo, si dixero vobis cælestia credetis?

[k] אמן [l] אמן

1 Ad verb. Quæ in terra: & in opposito membro, Quæ in cælo. hoc est, Quæ ex terreno & communi sensu sumpta sunt (quale est illud de ventoſtā te) Si nõ creditis, quomodo credetis siqua è cælesti Spiritu proficiscantur, & humanum captũ superent?

13 ולא אנש סלק לשמיא אלא הו דנחת מן שמיא ברה דאנשא הו דאיתוהי בשמיא׃

Et nemo ascendit in cælum, nisi is qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo.

14 ואיכנא [m]דארים מושא [n]חויא במדברא הכנא עתיד [o]למתתרמו ברה דאנשא׃

Et sicut exaltauit Musche serpẽtem in deserto, sic futurum est vt exaltetur Filius hominis.

[m] רום [n] חויא טעמו נחש׃ [o] רום

15 דכל־נש [p]דמהימן בה לא יאבד אלא יהוון לה [q]חיא דלעלם׃

Vt quisquis credit in eum, non pereat, sed sit ei vita quæ est in æternũ.

[p] אמן [q] חיה

16 הכנא גיר [r]אחב אלהא לעלמא איכנא דלברה יחידיא [s]יתל דכל מן [t]דמהימן בה לא יאבד אלא יהוון לה [u]חיא דלעלם׃

Sic enim dilexit Deus mundũ vt Filium suum vnicum dederit, vt omnisqui credit in eum, nõ pereat, sed sit ei vita quæ est in æternum.

[r] אחב כמו אהב׃ [s] נתל כמו נתן׃ [t] [u] חיה

17 לא גיר שדר אלהא לברה לעלמא [x]דידוניוהי לעלמא אלא [y]דיחא עלמא [z]באידה׃

Non enim misit Deus Filium suũ in mundum vt iudicet ipsum mundum, sed vt [2] viuat mundus [3]per manum eius.

[x] דון [y] חיה [z] יד

2 Id est, Seruetur. Hebraismus.
3 Id est, Per eũ. Hebraismus plusquam tritus.

18 מן [aa]דמהימן בה לא [bb]מתתדין ומן דלא [cc]מהימן מן כדו [dd]דין הו דלא [ee]הימן בשמה דיחידיא ברה דאלהא׃

Qui credit in eum, non iudicatur: et qui non credit, iam [4]iudicatus est: quia non credidit in nomen vnici Filii Dei.

[aa] אמן [bb] דון [cc] אמן [dd] דון [ee] אמן

4 Id est Condẽnatus est. Hebraiſ.

Αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς· ἦν γὰρ πονηρὰ αὐτῶν τὰ ἔργα.

19 Hæc est autē cōdemnatio,‖quòd Lux venit in mundū,sed dilexerūt homines potius tenebras quàm Lucē: quia sunt eorū mala opera.

Sola prauitas in causa est cur homines oblatam lucem repudient.

Πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσσων, μισεῖ τὸ φῶς· καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

20 Quisquis enim peruersè agit, odit lucem:nec venit ad lucem,ne arguantur opera ipsius.

Ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα, ὅτι ἐν Θεῷ ἐστιν εἰργασμένα.

21 Qui verò sincerè agit, venit ad lucē,vt manifesta fiāt facta ipsius, quòd secundum Deum facta sint.

Μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰουδαίαν γῆν· καὶ ἐκεῖ διέτριβε μετ' αὐτῶν, καὶ ἐβάπτιζεν.

Infrà,4.1

22 Postea venit Iesus & discipuli eius in Iudææ territorium: & illic degebat cum eis,&‖baptizabat.

Ἦν δὲ καὶ Ἰωάννης βαπτίζων ἐν Αἰνὼν ἐγγὺς τοῦ Σαλείμ, ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ· καὶ παρεγίνοντο καὶ ἐβαπτίζοντο.

23 Baptizabat autem etiam Iohannes in Ænon prope Salim, quoniā aquæ multæ erant illic: & veniebant ac baptizabantur.

Οὔπω γὰρ ἦν βεβλημένος εἰς τὴν φυλακὴν ὁ Ἰωάννης.

24 Nondum enim cōiectus fuerat Iohannes in carcerem.

Ἐγένετο οὖν ζήτησις ἐκ τῶν μαθητῶν Ἰωάννου μετὰ Ἰουδαίων περὶ καθαρισμοῦ.

25 Orta est igitur quæstio quibusdam ex discipulis Iohannis cum Iudæis de purgatione.

Καὶ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰωάννην, καὶ εἶπον αὐτῷ, Ῥαββί, ὃς ἦν μετὰ σοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε, οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν.

Suprà,17.34

26 Venerúntq; ad Iohānem, & dixerunt ei, Rabbi, is qui tecum erat trans Iordanem,cui tu‖testimoniū dedisti,ecce baptizat,& omnes veniunt ad eum.

Satan discipulos Iohannis stulta præceptoris æmulatione incendit,vt Euangelii cursum impediat: Iohannes verò sui officii memor, non modò frangit eius conatus, sed etiam occasionem inde arripit reddendi Christo testimonii:in quo vno testatur vitam æternam à Patre cælesti proponi.

Ἀπεκρίθη Ἰωάννης καὶ εἶπεν, Οὐ δύναται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδὲν ἐὰν μὴ ᾖ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

27 Respondit Iohānes& dixit,Homo non potest recipere quicquam nisi fuerit ei datum è cælo.

Αὐτοὶ ὑμεῖς μοι μαρτυρεῖτε ὅτι εἶπον, Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου.

Suprà,1.20

28 Vos ipsi mihi testes estis me dixisse,‖Non sum ego Christus, sed missus sum *qui apparerem* coram eo.

Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου ὁ ἑστηκὼς καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρᾷ χαίρει διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου· αὕτη οὖν ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ πεπλήρωται.

29 Qui habet sponsam,sponsus est: amicus autem sponsi qui stat & audit eum,gaudio gaudet propter vocem sponsi. hoc ergo gaudium meum impletum est.

Ἐκεῖνον

Illum

19 הנו דין דינא דנוהרא אתא לעלמא [a]ואחבו בני-נשא לחשוכא יתיר מן דלנוהרא [b]איתיהון [c]הוו גיר עבדיהון בישא׃

Hoc autem est iudicium, quòd Lux venit in mundum, & dilexerunt filii hominis tenebras potius quàm Lucem: erant enim opera eorum mala.

20 כל גיר [d]דסניתא עבד סנא לנוהרא ולא אתא לות נוהרא דלא [e]יתכססון עבדוהי׃

Omnis enim qui detestabilia agit, odit lucem: et nō venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.

21 הו דין דעבד [f]שררא אתא לות נוהרא [g]דיתידעון עבדוהי דבאלהא עבידין׃

Is verò qui facit rectum, venit ad lucem, vt cognoscantur opera eius, quòd in Deo facta sunt.

22 בתר הלין אתא ישוע ותלמידוהי לארעא דיהוד ותמן [h]מתהפך הוא עמהון [i]ומעמד׃

Posthæc venit Jeschua et discipuli eius in terram Judææ: et illic versabatur cum eis, et baptizabat.

23 אף יוחנן דין מעמד הוא בעין-ין דעל גיב שלים מטול דמיא אית הוו תמן סגיאא ואתין הוו [k]ועמדין׃

Atque Iuchannan quoque baptizabat in Jn-Jaun, quod est iuxta Schalim, quia aquæ erant ibi multæ: & veniebant ac baptizabantur.

24 [l]לא גיר [m]עד-כיל נפל הוא יוחנן בית אסירא׃

Non enim adhuc coniectus fuerat Iuchannan in domum vinctorum.

25 [n]הות הות דין בעתא לחד מן תלמידוהי דיוחנן עם יהודיא חד על [o]תדכיתא׃

[5]Facta est autem quæstio cuidam ex discipulis Iuchannan cum quodā Judæo de purificatione.

26 [p]ואתו לות יוחנן ואמרו לה רבן הו דעמך הוא בעברא דיורדנן דאנת מסהד עלוהי הא אף הו [q]מעמד וסגיאא אתין לותה׃

Et venerunt ad Iuchānan, & dixerunt ei, Domine noster, ille qui tecum erat in transitu Iurdanan, de quo tu testatus es, ecce, ipse quoque baptizat, & multi veniunt ad eum.

27 ענא יוחנן ואמר להון לא משכח בר נשא [r]למסב מן [s]צבות נפשה [t]מדם אלא אן [u]אתיהב לה מן שמיא׃

Respondit Iuchannan, et dixit eis, Non potest filius hominis accipere ex voluntate suiipsius quicquam, nisi datum fuerit ei è cælo.

28 אנתון סהדין אנתון לי דאמרת דאנא לא הוית משיחא אלא שליחא אנא דקדמותי׃

Vos testes estis mihi quòd dixerim quòd ego non esse Christus, sed [6] legatus sum qui præcedo eum.

29 מן דאית לה כלתא חתנא הו וחמה דין דחתנא הו [x]דקאם [y]וצאת לה [z]חדותא דבתא חדא מטול קלה דחתנא הדא [aa]הכיל [bb]חדותא דילי הא [cc]ממליא׃

Is cui est sponsa, sponsus est: amicus autem sponsi est qui stat & attendit ei: gaudio magno gaudet propter vocem sponsi. hoc ergo gaudium meum ecce impletur.

[a] אחב כמו אהב׃
[b] אית
[c] הוא
[d] סניתא ר״ל׳ תועבה׃
[e] כסס טעמו הוכיח׃
[f] שררא אמת או ישר׃
[g] ידע
[h] מתהפך טעמו יוצא ובא׃
[i] מעמד ר״ל׳ טובל׃
[k] עמרין טובלים׃
[l] לא גיר ר״ל׳ כי לא׃
[m] עד כיל ר״ל׳ עדין׃
[n] הות הות בעתא ר״ל׳ התחילה להיות מחלוקת׃
[o] דכא כמו זכה ותדכיתא ענין טהרה׃
[p] אתא
[q] מעמד טובל׃
[r] נסב
[s] צבא
[t] מדם ר״ל׳ דבר׃
[u] יהב
[x] קום
[y] צאת ר״ל׳ מאזין שרשו צית׃
[z] חדא
[aa] הכיל ר״ל׳ לכן׃
[bb] חרא
[cc] מלא

[5] Ad verb. Fuit quæstio vni: id est Orta est. Incidit cuidam quæstio.

[6] Ad verb. Nuntius, vel Legatus sum corā ipso: id est, Qui coram ipso appaream.

Ipsum

Ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι. 30

Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν· ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστι, καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ· ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν· 31

Καὶ ὃ ἑώρακε καὶ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ· καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ οὐδεὶς λαμβάνει. 32

Ὁ λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθής ἐστιν. 33

Rom.3.4

Ὃν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ· οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα. 34

Matth.11.27

Ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. 35

Habac.2.4
1.iohan.5.10

Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψεται ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν. 36

Κεφάλαιον δ.

Supra.3.22

Ὡς οὖν ἔγνω ὁ Κύριος ὅτι ἤκουσαν οἱ Φαρισαῖοι ὅτι Ἰησοῦς πλείονας μαθητὰς ποιεῖ καὶ βαπτίζει ἢ Ἰωάννης· 1

(Καίτοιγε Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ) 2

Ἀφῆκε τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἀπῆλθε πάλιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. 3

Ἔδει δὲ αὐτὸν διέρχεσθαι διὰ τῆς Σαμαρείας. 4

Gene.33.19
& 48.22.
iosue,24.32

Ἔρχεται οὖν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας λεγομένην Σιχὰρ, πλησίον τοῦ χωρίου ὃ ἔδωκεν Ἰακὼβ Ἰωσὴφ τῷ υἱῷ αὐτοῦ. 5

Ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ· ὁ οὖν Ἰησοῦς κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ἐκαθέζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ. ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη. 6

Ἔρχεται

Illum oportet crescere, me verò minui.

Qui supernè venit, supra omnes est: qui è terra est, terrenus est, & terrena loquitur: qui è cælo venit, supra omnes est:

Et quod vidit & audiuit, hoc testatur: sed testimonium eius nemò recipit.

Qui recipit eius testimonium, is obsignauit‖quòd Deus verax sit.

Nam is quem misit Deus, verba Dei loquitur. nō enim *huic* admetitur Deus spiritum.

Pater diligit Filium, ‖& omnia dedit in manum eius.

‖Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui verò non credit Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

Cap. IIII.

VT ergo cognouit Dominus Pharisæos audisse ipsum plures discipulos facere‖& baptizare quàm Iohannem:

Seruandus hic modus in faciendo officio, vt neque metu terreamur quin pergamus, neque in accersendis periculis simus præcipites.

(Quanquam Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius.)

Reliquit Iudæam, & abiit rursum in Galilæam.

Oportebat autem eum transire per Samariam.

Venit ergo in vrbem Samariæ quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit ‖Iacob Iosepho filio suo.

Christus relictis Pharisæis fastuosis, cum muliercula peccatrice, & quidem extranea, thesauros æternæ vitæ communicat, refellens crassos Samaritanorum errores, & verum Dei cultum Iudæis traditum defendens: ita tamen vt vtrosque ad se vnum reuocet, in quem videlicet patres omnes ipsaque adeo Legales omnes ceremoniæ respexerint.

Erat autem ibi fons Iacob: Iesus ergo fatigatus ex itinere, ita sedit ad fontem. hora *enim* erat quasi sexta.

Venit

30 להו הו [a]ולא הוא למרבא ולי למבצר :

Ipsum oportebat crescere, et me minui.

31 הו גיר דמן לעל אתא לעל מן כל הו והו דמן ארעא מן ארעא הו ומן ארעא ממלל הו דמן שמיא אתא לעל מן כל הו :

Ipse enim qui è supernis venit, supra omnes est: et is qui è terra, è terra est, et è terra loquitur: is qui è cælo venit, supra omnes est.

32 [b]ומדם דחזא ושמע מסהד וסהדותה לא אנש מקבל :

Et id quod vidit & audiuit, testatur: & testimoniũ eius nemo accipit.

33 הו דין דקבל סהדותה חתם דאלהא [c]שרירא הו :

Qui autem accipit testimoniũ eius, obsignauit quòd Deus verax est.

34 אינא גיר דאלהא שדרה [d]מלא הו דאלהא ממלל לא הוא גיר [e]בכילא יהב אלהא רוחא :

Is enim quem Deus misit, sermones Dei loquitur: non enim in mensura dedit Deus spiritum.

35 אבא [f]מחב לברא וכל [g]מדם יהב [h]באידוהי :

Pater diligit Filium, & omnia dedit in manus eius.

36 מן [i]דמהימן בברא אית לה חיא דלעלם ומן דלא [k]מתטפיס לברא לא יחזא חיא אלא רוגזה דאלהא [l]יקוא עלוהי :

Qui credit in Filium, est ei vita quæ est in æternum: & is qui non acquiescit Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum.

קפלאון ד׳.

Cap. IIII.

1 ידע דין ישוע דשמעו פרישא דתלמידא סגיאא עבד [m]ומעמד יתיר מן יוחנן :

COgnouit autem Ieschua quòd audiuerunt Pharisæi quòd discipulos multos faceret, et baptizaret plus quàm Iuchannan.

2 כד לא הוא הו ישוע מעמד הוא אלא תלמידוהי :

Quum nequaquam ipse Jeschua baptizaret, sed discipuli eius.

3 ושבקה ליהוד [n]ואתא לה תוב לגלילא :

Et reliquit Judæam, & venit rursus in Galilæam.

4 מעברא הות לה דין דיאתא על [o]בית שמריא :

Opus autem erat ei vt veniens trãsiret per locum Samaritanorum.

5 ואתא למדינתא דשמריא דמתקריא שכר על גיב קריתא דיהב הוא יעקוב ליוסף ברה :

Et venit in ciuitatem Samaritanorum quæ vocatur Schachar, iuxta agrum quem dederat Jaakub Jauseph filio suo.

6 ואית הוא תמן מעינא דמיא דיעקוב הו דין ישוע לאא הוא מן עמלא דאורחא ויתב הוא לה על מעינא ואית הוי שת שעין : ואתת

Et erat ibi fons aquarum Jaakub. Ipse autem Jeschua fessus erat ex labore itineris, & sedebat super fontem: & erat hora sexta.

[a] ולא ר״ל ראוי:
[b] מדם כמו כל:
[c] שרירא ר״ל נאמן:
[d] מלל
[e] כיל טעמו מידה:
[f] אחב כמו אהב:
[g] מדם ר״ל דבר:
[h] יד
[i] אמן
[k] מתטפיס מן טפס וטעמו משכים דעתו:
[l] קוה
[m] מעמד ר״ל טובל:
[n] אתא
[o] בית טעמו מקום:

7 Ἔρχεται γυνὴ ἐκ τῆς Σαμαρείας ἀντλῆσαι ὕδωρ· λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Δός μοι πιεῖν.

Venit mulier Samaritana vt hauriret aquam: dicit ei Iesus, Da mihi potum.

8 Οἱ γὰρ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπεληλύθεισαν εἰς τὴν πόλιν ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσι.

Nam discipuli eius abierant in vrbem vt cibos emerent.

9 Λέγει οὖν αὐτῷ ἡ γυνὴ ἡ Σαμαρεῖτις, Πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὢν παρ' ἐμοῦ πιεῖν αἰτεῖς, οὔσης γυναικὸς Σαμαρείτιδος; οὐ γὰρ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις.

Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu, Iudæus quum sis, potum à me poscis quæ sum mulier Samaritana? non enim vtũtur Iudæi Samaritanis.

10 Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῇ, Εἰ ᾔδεις τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι, Δός μοι πιεῖν· σὺ ἂν ᾔτησας αὐτόν, καὶ ἔδωκεν ἄν σοι ὕδωρ ζῶν.

Respondit Iesus & dixit ei, Si scires donũ illud Dei, & quis sit qui dicit tibi, Da mihi potum: tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.

11 Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή, Κύριε, οὔτε ἄντλημα ἔχεις, καὶ τὸ φρέαρ ἐστὶ βαθύ· πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν;

Dicit ei mulier, Domine, neque quo haurias habes, & puteus profundus est: vnde ergo habes aquã illam viuam?

12 Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ;

Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis hũc puteũ, ex quo ipse bibit, & filii eius, & eius pecora?

13 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῇ, Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν·

Respondit Iesus & dixit ei, Quisquis bibit ex aqua ista, sitiet rursus:

14 Ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ὃ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Quisquis autem biberit ex aqua illa quam ego ei dabo, nõ sitiet in æternum: sed aqua illa quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

15 Λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνή, Κύριε, δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἔρχωμαι ἐνθάδε ἀντλεῖν.

Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam istam, vt nõ sitiam, neq; veniam huc ad hauriendum.

16 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ὕπαγε, φώνησον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε.

Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.

17 Ἀπεκρίθη ἡ γυνὴ καὶ εἶπεν, Οὐκ ἔχω ἄνδρα. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Καλῶς εἶπας, Ὅτι ἄνδρα οὐκ ἔχω.

Respondit mulier & dixit ei, Nõ habeo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, Non habeo virum.

Πέντε

Quin-

7 ואתת אנתתא מן שמרין דתמלא
מיא ואמר לה ישוע [a]הבי לי מיא
אשתא :

[a] יהב

Et venit mulier ex Samaria vt impleret [vas] aquis, et dixit ei Ieschua, Da mihi aquas [vt] bibam.

8 תלמידוהי דין [b]עלו הוו למדינתא
דיזבנון להון [c]סיברתא :

[b] עלה
[c] סיברתא ר'ל' אוכל כמו שבר

Discipuli autem eius ingreßi erāt ciuitatem vt emerent sibi cibum.

9 אמרא לה הי אנתתא שמריתא
איכנא אנת יהודיא אנת ומני שאל
אנת למשתא דאיתי אנתתא
שמריתא [d]לא גיר מתחשחין יהודיא
עם שמריא :

[d] לאגיר ר'ל' כי לא :

Dixit ei illa mulier Samaritana, Quomodo tu Iudæus es, & à me petis adbibendū, quæ sum mulier Samaritana? non enim commercium habēt Iudæi cum Samaritanis.

10 ענא ישוע ואמר לה אלו ידעא
[e]הויתי [f]מוהבתא דאלהא ומנו
הנא דאמר לכי [g]הב לי אשתא
אנתי שאלא [h]הויתי לה ויהב הוא
לכי מיא חיא :

[e] הויתי ר'ל' היית :
[f] יהב
[g] יהב
[h] הויתי ר'ל' היית:

Respondit Ieschua et dixit ei, Si scires donum Dei, & quis sit hic qui dicit tibi, Da mihi [vt] bibam, tu petiisses ab eo; et dedisset tibi aquas viuas.

11 אמרא לה אנתתא הי מרי לא
[i]דולא אית לך [k]וברא עמיקא [l]אימכא
לך מיא חיא :

[i] דולא ר'ל' דלי :
[k] ברא ר'ל' באר :
[l] אימכא ר'ל' מאין :

Dixit ei mulier illa, Domine mi, Situla non est tibi, & puteus est profundus: vnde tibi aquæ viuæ?

12 למא אנת רב אנת מן אבון יעקוב
הו דהו יהב לן ברא הדא והו מנה
[m]אשתי ובנוהי [n]ועניה :

[m] אשתי ר'ל' שתה :
[n] ענה כמו צאנו:

Num tu maior es quàm pater noster Iaakub qui dedit nobis puteum hunc, et ipse ex eo bibit, et filii eius et greges eius?

13 ענא ישוע ואמר לה כל דישתא
מן הלין מיא תוב [o]יצהא :

[o] יצהא כמו יצמא:

Respondit Ieschua, & dixit ei, Omnis qui biberit ex istis aquis, rursus sitiet.

14 כל דין דישתא מן מיא דאנא
[p]אתל לה לא [q]יצהא לעלם אלא מיא
הנון דיהב אנא לה יהוון בה מעינא
דמיא דנבעין לחיא דלעלם :

[p] נתל כמו נתן :
[q] צהא כמו צמא :

Omnis autem qui biberit ex aquis quas ego dabo ei, non sitiet in æternū: sed aquæ illæ quas dabo ei, fient in eo fons aquarum scaturientium in vitam æternam.

15 אמרא לה אנתתא הי מרי [r]הב לי
מן הלין מיא דלא תוב [s]אצהא ולא
הוית אתיא דליא מן הרכא :

[r] יהב
[s] צהא כצמא:

Dixit ei mulier illa, Domine mi, da mihi ex his aquis vt rursus non sitiam, neque veniens hauriam ex hoc loco.

16 אמר לה ישוע [t]זלי [u]קרי לבעלכי
[x]ותי להרכא :

[t] אזל
[u] קרא
[x] תי כמו בואי מן אתא:

Dixit ei Ieschua, Vade, voca maritum tuum, & veni huc.

17 אמרא לה לית לי בעלא אמר לה
ישוע [y]שפיר [z]אמרתי דלית לי בעלא :

[y] שפיר ר'ל' יפה:
[z] אמרתי כמו אמרת:

Dixit ei, Non est mihi maritus. Dixit ei Ieschua, Benè dixisti, nō est mihi maritus.

18 Πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες· καὶ νῦν ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἀνήρ. τοῦτο ἀληθὲς εἴρηκας.

Quinque enim viros habuisti: & nunc quem habes, non est tuus vir. hoc verè dixisti.

19 Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή, Κύριε, θεωρῶ ὅτι προφήτης εἶ σύ.

Dicit ei mulier, Domine, video te Prophetam esse.

20 Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τούτῳ τῷ ὄρει προσεκύνησαν· καὶ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ὅπου δεῖ προσκυνεῖν.

Deut.12.6

Patres nostri in hoc monte adorauerunt: & vos dicitis ‖ Hierosolymis esse locũ illum vbi oporteat adorare.

Duabus fere columnis, sed admodum infirmis, nititur omnis superstitiosorũ religio, Patrum videlicet detortis exemplis, & stulta de rebus externis opinione: quibus erroribus oponere opportet Dei verbum & naturã.

21 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Γύναι, πίστευσόν μοι ὅτι ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ πατρί.

Dicit ei Iesus, Mulier crede mihi, venit hora quando neq; in mõte hoc neque Hierosolymis adorabitis Patrem.

22 Ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε· ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ὃ οἴδαμεν· ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν.

4.Reg.17.29

‖Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.

23 Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ ὁ πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν.

Sed venit hora, & nunc est, quũ veri adoratores adorabunt Patrẽ spiritu ac veritate: etenim Pater tales quærit qui ipsum adorent.

24 Πνεῦμα ὁ Θεός· καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν.

1.Cor.3.17

‖Deus est spiritus: & qui adorant eum, oportet vt spiritu ac veritate adorent.

25 Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή, Οἶδα ὅτι Μεσσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριστός· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν πάντα.

Dicit ei mulier, Scio Messiã venturum, qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annuntiabit omnia.

26 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι, ὁ λαλῶν σοι.

Dicit ei Iesus, Ego *is* sum qui loquor tibi.

27 Καὶ ἐπὶ τούτῳ ἦλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἐθαύμασαν ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει. οὐδεὶς μέντοι εἶπε, Τί ζητεῖς; ἤ, Τί λαλεῖς μετ' αὐτῆς;

Interea autem venerunt eius discipuli, & mirati sunt quòd cum muliere loqueretur: nemo tamen dixit, Quid quæris? aut, Quid loqueris cum ea?

28 Ἀφῆκεν οὖν τὴν ὑδρίαν αὐτῆς ἡ γυνή, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ λέγει τοῖς ἀνθρώποις,

Reliquit ergo hydriã suam mulier, & abiit in vrbem, dixítq; eius loci hominibus,

29 Δεῦτε, ἴδετε ἄνθρωπον ὃς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα. μήτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός;

Venite, videte hominem qui dixit mihi quæcunque feci: num iste est Christus?

Ἐξῆλθον Exie-

18 חַמְשָׁא גֵּיר בַּעְלִין [a]הֲווּ לְכִי וְהָנָא דְּאִירת לְכִי הָשָׁא לָא הֲוָא בַּעְלְכִי הָדָא [b]שַׁרִירְתָא [c]אֲמַרְתִּי ׃

[a] הוו כמו היו ׃
[b] שרירתא טעמו אמת ׃
[c] אמרתי כמו אמרת ׃

Quinque enim mariti fuerunt tibi, & hic qui est tibi iam, non est maritus tuus. hoc verè dixisti.

19 אֲמַרָא לֵהּ הָי אַנְתְּתָא מָרִי חָזְיָא אֱנָא דִּנְבִיָּא אַנְתְּ ׃

Dixit ei illa mulier, Domine mi, video quòd Propheta es tu.

20 אֲבָהַין בְּהָנָא טוּרָא סְגֶדוּ וַאנְתּוּן אָמְרִין אַנְתּוּן דִּבְאוּרִשְׁלֵם הוּ אֲתַר [d]דְּוָלֵא הֲוָא לְמֶסְגַד ׃

[d] דולא שצריך׃

Patres nostri in hoc monte adorauerunt, et vos dicitis quòd in Vrischelem est locus vbi oportebat adorare.

21 אֲמַר לָהּ יֵשׁוּעַ אַנְתְּתָא [e]הַימְנִינִי [f]דְּאתְיָא שָׁעֲתָא דְּלָא בְּהָנָא טוּרָא אַף לָא בְּאוּרִשְׁלֵם תֶּסְגְדוּן לַאבָא ׃

[e] הימניני טעמו האמיני בי ׃
[f] אתא

Dixit ei Ieschua, Mulier, crede mihi quòd venit hora qua nec in hoc monte, nec etiam in Vrischelem adorabitis Patrem.

22 אַנְתּוּן סָגְדִין אַנְתּוּן [g]לְמֵדֶם דְּלָא יָדְעִין אַנְתּוּן חֲנַן דֵּין סָגְדִינַן לְמָא דְּיָדְעִינַן דְּחַיֵא מֶן יְהוּדָיֵא אִנּוּן ׃

[g] למדם כמדעם:

Vos adoratis id quod nescitis: nos autem adoramus quod scimus: quia [1]vita ex Judæis est.

[1] Id est, Salus. Hebraismus.

23 אֶלָּא אָתְיָא שָׁעֲתָא וְהָשָׁא אִיתַיְהָ אֱמתִי דְּסָגוּדָא [h]שַׁרִירָא יֶסְגְדוּן לַאבָא בְּרוּחָא [i]וּבַשְׁרָרָא אַף אַבָא גֵּיר דַּאֵיךְ הָלֵין הוּ סָגוּדָא בָּעֵא ׃

[h] שרירא טעמו הנאמנים ׃
[i] שררא ר״ל אמת ׃

Sed venit hora, et nunc est, quando adoratores veri adorabunt Patrẽ in spiritu & veritate: nam etiam Pater qui sunt huiusmodi adoratores requirit.

24 רוּחָא הוּ גֵּיר אֱלָהָא וַאִילֵין דְּסָגְדִין לֵהּ בְּרוּחָא וּבַשְׁרָרָא [k]וָלֵא דְּיִסְגְדוּן ׃

[k] ולא צריך:

Spiritus est enim Deus: & eos qui adorant eum, oportet in spiritu & veritate adorent.

25 אֲמַרָא לֵהּ אַנְתְּתָא הָי יָדְעָא אֱנָא דַּמְשִׁיחָא אָתֵא וּמָא דְּאתָא הָו [l]מַלֵף לַן כֹּל [m]מֵדֶם ׃

[l] אלף
[m] מדם כמו דבר:

Dixit ei mulier illa, Noui quòd Meßias venturus est: et quum venerit, docebit nos omnia.

26 אֲמַר לָהּ יֵשׁוּעַ אֱנָא אֱנָא דַּמְמַלֵל אֱנָא עַמֵּכִי ׃

Dixit ei Ieschua, Ego sum qui loquor tecum.

27 וְכַד מְמַלֵל אֶתוּ תַּלְמִידַוְהִי [n]וּמֶתְדַּמְרִין הֲווּ דְּעַם אַנְתְּתָא מְמַלֵל לָא דֵּין אֱנָשׁ אֲמַר בָּעֵא מָנָא אַנְתְּ אוֹ מָנָא מְמַלֵל אַנְתְּ עַמָּהּ ׃

[n] מתדמרין ר״ל תמהים:

Et dũ loqueretur, venerunt discipuli eius, & mirabantur quòd cum muliere loqueretur. Nemo autem dixit, Quid quæris tu? aut, Quid loqueris tu cum ea?

28 וְשֶׁבְקַת [o]קוּלְתָהּ אַנְתְּתָא וֶאזַלַת לַמְדִינְתָא וֶאמַרָא ׃

[o] קולת הוא הכד׃

Et reliquit hydriam suam mulier, et abiit in ciuitatem, ac dixit,

29 [p]תוּ חֲזוּ גַּבְרָא דְּאֲמַר לִי כֹּל [q]מֵדֶם דַּעֲבֶדֶת לְמָא [r]הֲוְיוּ מְשִׁיחָא ׃

[p] תו מן אתא וטעמו בואו ׃
[q] מדם ר״ל דבר׃
[r] הויו ר״ל זה הוא׃

Venite, videte hominem qui dixit mihi quicquid feci: nunquid ipse est Meßias?

Ἐξῆλθον οὖν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν. 30

Exierunt ergo ex vrbe, & venerunt ad eum.

Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἠρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταί, λέγοντες, Ῥαββί, φάγε. 31

Interim autem rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comede.

Curare quidem corpus fas est, sed ita vt oblatam amplificandi regni Dei occasionem vltrò & auidè quibuslibet huius vitæ vsibus etiam alioqui necessariis, preferamus.

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. 32

Ille autẽ dixit eis, Ego cibũ habeo quo vescar, quem vos nescitis.

Ἔλεγον οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους, Μή τις ἤνεγκεν αὐτῷ φαγεῖν; 33

Dicebãt ergo discipuli alii ad alios, Nũ q̃s attulit ei quo vescatur?

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐμὸν βρῶμά ἐστιν ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον. 34

Dicit eis Iesus, Esca mea est exequi voluntatem eius qui misit me, & perficere ipsius opus.

Οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἔτι τετράμηνόν ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; Ἰδού, λέγω ὑμῖν, ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη. 35

Matth.9.37 luc.10.2

Nónne vos dicitis, Adhuc quadrimestre *spatium* super est, & messis aderit? ‖Ecce, dico vobis, attollite oculos vestros, & spectate regiones: nam albæ iam sunt ad messem.

Matura spirituali fruge, nusquam tardandum, nisi à filiis huius seculi redargui volumus.

Καὶ ὁ θερίζων, μισθὸν λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἵνα καὶ ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ καὶ ὁ θερίζων. 36

Porro qui metit, mercedem accipit, & cogit fructum in vitã æternam: vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

Prophetarum doctrina instar sationis fuit: Euangelii verò instar messis, & optimè inter vtrãque & vtriusque ministros conuenit.

Ἐν γὰρ τούτῳ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ ἀληθινός, Ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων καὶ ἄλλος ὁ θερίζων. 37

Nam in hoc dictum illud verũ est, Alius est qui seminat, & alius qui metit.

Ἐγὼ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιάκατε· ἄλλοι κεκοπιάκασι, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε. 38

Ego misi vos ad *id* metendum in quo vos nõ laborastis: alii laborauerũt, & vos in labores eorum introistis.

Ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκείνης πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τῶν Σαμαρειτῶν, διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικός, μαρτυρούσης, Ὅτι εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα. 39

Ex vrbe autẽ illa multi Samaritanorum crediderũt in eum, propter sermonem mulieris, testantis eum ipsi dixisse quæcunq; ipsa fecerat.

Amplectuntur Samaritani cupidissimè quod Iudæi pertinacissimè repudiarant.

Ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ Σαμαρεῖται, ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς· καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας. 40

Quũ ergo venissent ad eum Samaritani, rogarũt eũ vt apud ipsos maneret: & mansit ibi duos dies.

Καὶ πολλῷ πλείους ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. 41

Ac multo plures crediderunt propter sermonem ipsius.

Τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον, Ὅτι οὐκέτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πιστεύομεν· αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν, καὶ οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὁ Χριστός. 42

Et mulieri dicebant, Non amplius propter tuos sermones credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus hunc esse verè Seruatorem illum mundi, Christum

Μετὰ

30 ונפקו אנשא מן מדינתא ואתין הוו לותה :

Et egreſsi ſunt viri ex vrbe, & veniebant ad eum.

31 [a] ובינרת הלין בעין הוו מנה תלמידוהי ואמרין לה רבן [b] לעס :

Et interea petebant ab eo diſcipuli eius: et dicebāt ei, Domine noſter ede.

[a] בינת כמו בין : [b] לעס כמו אכל :

32 הו דין אמר להון אית לי מאכולתא דאכול אידא דאנתון לא ידעין אנתון :

Ipſe autem dixit eis, Eſt mihi cibus quem comedam, quem vos neſcitis.

33 אמרין תלמידי [c] בינתהון למא אנש [d] איתי לה [e] מדם למאכל :

Dicunt diſcipuli eius inter ſeſe, Nū quiſpiam attulit ei ad comedendum?

[c] בינתהון כמו ביניהם : [d] איתי ר״ל הביא מן אתא : [e] מדם ר״ל דבר :

34 אמר להון ישוע מאכולתי דילי איתיה דאעבד צבינה דמן דשדרני [f] ואשלמיוהי לעבדה :

Dixit eis Ieſchua, Cibus meus eſt vt faciam voluntatem eius qui miſit me, et perficiam opus eius.

[f] אשלמיוהי טעמו אשלים אותו :

35 לא אנתון אמרין דבתר ארבעא ירחין אתא חצדא הא אמר אנא לכון [g] דארימו עיניכון וחזו ארעתא [h] דחורו [i] ומטיו לחצדא מן כדו :

Nónne vos dicitis quòd poſt quatuor menſes ventura ſit meſsis? Ecce, dico vobis, Attollite oculos veſtros, et ſpectate regiones, quòd albæ ſunt, & iam appropinquant ad meſſem.

[g] ארימו כמו הרימו : [h] חורו ר״ל הלבינו : [i] מטא

36 ואינא דחצד [k] אגרא נסב וכנש [l] פארא לחיא דלעלם וזרועא וחצודא [m] אכחדא [n] יחדון :

Et is qui metit, mercedem accipit, & colligit fructus in vitam quæ eſt in æternum: & ſeminator et meſſor pariter gaudebunt.

[k] אגרא ר״ל שכר : [l] פארא ר״ל פרות : [m] אכחדא טעמו כאחד : [n] חדא

37 בהדא גיר איתיה [o] מלתא [p] דשררא דאחרין הו זרע ואחרין חצד :

In hoc enim eſt ſermo veritatis, quòd alius eſt ſeminator, & alius meſſor.

[o] מלל [p] שררא ר״ל אמת :

38 אנא שדרתכון למחצד [q] מדם דלא הוא אנתון [r] לאיתון אחרנא גיר [ſ] לאיו ואנתון [t] עלתון על עמלהון דהנון :

Ego miſi vos ad metendum id in quo vos non laboraſtis. alii enim laborauerunt, & vos ingreſsi eſtis in laborem illorum.

[q] מדם ר״ל הדבר : [r] לאה [ſ] לאה [t] עול

39 מן הי מדינתא דין סגיאא [u] הימנו בה שמריא מטול מלתא דאנתתא הי דמסהדא הות דאמר לי כל מדם דעבדת ;

Ex illa autem ciuitate multi crediderunt in eum Samaritani, propter ſermonem mulieris illius quæ teſtabatur, Dixit mihi quicquid feci.

[u] הימנו ר״ל האמינו :

40 וכד [x] אתו לותה הנון שמריא [y] בעו מנה [z] דיהוא לותהון והוא לותהון תרין יומין :

Et quum veniſſent ad eum illi Samaritani, petierunt ab eo vt maneret apud ſe: et manſit apud eos duobus diebus.

[x] אתא [y] בעא [z] יהוא כמו יהיה :

41 וסגיאא [aa] הימנו בה מטול מלתה :

Et multi crediderunt in eum propter ſermonem eius.

[aa] הימנו האמינו :

42 ואמרין הוו לאנתתא הי [bb] דמכיל לא הוא [cc] במלתכי מהימנינן [dd] בה חנן גיר שמען וידען דהנא איתוהי [ee] שריראית משיחא [ff] מחינה דעלמא :

Et dicebant mulieri illi, Deinceps nequaquam propter ſermonem tuū credimus in eū: nos enim audiuimus, & ſcimus quòd hic eſt verè Meſsias ſeruator mundi.

[bb] מכיל מעתה [cc] מלל [dd] מהימנינן מאמינים אנחנו : [ee] שריראית ר״ל באמת : [ff] מחין ר״ל מחיה :

43 Μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Duobus autem pòst diebus exiit inde, & abiit in Galilæam.

Contemptores quidē Christi seipsos priuāt eius beneficio, sed nihilominus sibi præparat domicilium Christus.

Matth. 13. 58 marc. 6. 4 luc. 4. 2

44 Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει.

Ipse enim Iesus‖testatus fuerat, Prophetam in sua patria honorem non habere.

45 Ὅτε οὖν ἦλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐδέξαντο αὐτὸν οἱ Γαλιλαῖοι, πάντα ἑωρακότες ἃ ἐποίησεν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῇ ἑορτῇ· καὶ αὐτοὶ γὰρ ἦλθον εἰς τὴν ἑορτήν.

Quum ergo venisset in Galilæā, exceperunt eum Galilæi, quum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis die festo: nam & ipsi venerant ad diem festum.

Suprà, 2. 1, 12

46 Ἦλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πάλιν εἰς τὴν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, ὅπου ἐποίησε τὸ ὕδωρ οἶνον. Καὶ ἦν τις βασιλικὸς, οὗ ὁ υἱὸς ἠσθένει ἐν Καπερναούμ.

Venit igitur Iesus rursū‖Cana *oppidū* Galilææ, vbi fecerat ex aqua vinū. Erat autē in Capernaū regi⁹ quidam cuius filius ægrotabat:

Christus etiam corpore absens, verbo suo nihilominus efficaciter agit incredentibus.

47 Οὗτος ἀκούσας ὅτι Ἰησοῦς ἥκει ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἀπῆλθε πρὸς αὐτὸν, καὶ ἠρώτα αὐτὸν ἵνα καταβῇ καὶ ἰάσηται αὐτοῦ τὸν υἱόν· ἤμελλε γὰρ ἀποθνήσκειν.

Is quum audisset Iesum venisse ex Iudæa in Galilæam, abiit ad eū, & eum rogauit vt descenderet ac sanaret ipsius filium: erat enim moribundus.

48 Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτὸν, Ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε οὐ μὴ πιστεύσητε.

Dixit ergo Iesus ei, Nisi signa & miracula videritis, non credetis.

49 Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ βασιλικὸς, Κύριε κατάβηθι πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου.

Dicit ei regius ille, Domine, descende priusquam moriatur filius meus.

50 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Πορεύου· ὁ υἱός σου ζῇ. Καὶ ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἐπορεύετο.

Dicit ei Iesus, Vade: filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quē dixerat ei Iesus: & profectus est.

51 Ἤδη δὲ αὐτοῦ καταβαίνοντος, οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἀπήντησαν αὐτῷ, καὶ ἀπήγγειλαν, λέγοντες, Ὅτι ὁ παῖς σου ζῇ.

Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & annuntiauerūt, dicentes, Filius tuus viuit.

52 Ἐπύθετο οὖν παρ' αὐτῶν τὴν ὥραν ἐν ᾗ κομψότερον ἔσχε· καὶ εἶπον αὐτῷ, Ὅτι χθὲς ὥραν ἑβδόμην ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πυρετός.

Percontatus est ergo ab eis horā qua melius habuerat: & dixerunt ei, Heri *circiter* horam septimam dimisit eum febris.

53 Ἔγνω οὖν ὁ πατὴρ ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐν ᾗ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι ὁ υἱός σου ζῇ· καὶ ἐπίστευσεν αὐτὸς καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ ὅλη.

Agnouit ergo pater *id factum esse* illa ipsa hora qua dixerat ei Iesus, Filius tuus viuit: & credidit ipse ac domus eius tota.

54 Τοῦτο πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἐλθὼν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Hoc secundum signum rursus edidit Iesus, quum venisset ex Iudæa in Galilæam.

43 ובתר תרין יומין נפק ישוע מן תמן ואזל לגלילא :

43 *Et post duos dies egressus est Ieschua inde, et abiit in [2] Galilaeam.*

44 הו גיר ישוע סהד דנביא במדינתה לא מתיקר :

44 *Ipse enim Ieschua testabatur quòd Propheta in ciuitate sua non afficitur honore.*

45 כד דין אתא לגלילא קבלוהי גליליא דחזו אתותא כל דעבד באורשלם [a] בעדעדא אתו הוו גיר ואף הנון לעדעדא :

45 *Quum autem venisset in Galilaeã, exceperunt eum Galilaei, qui viderũt signa omnia quae fecit in Vrischelem in festo: venerant enim & ipsi ad festum.*

46 אתא דין תוב ישוע לקטנא דגלילא איכא דעבד מיא חמרא ואית הוא בכפר־נחום עבד מלכא חד דברה [b] כריה הוא :

46 *Venit autem rursus Ieschua in Catne Galilaea, vbi fecerat aquas vinũ. Et erat in Cephar-Nachum, quidam [3] gerens vices regis cuius filius infirmus erat.*

47 הנא שמע דאתא הוא ישוע מן יהוד לגלילא ואזל לותה ובעא הוא מנה [c] דיחות [d] ויאסא לברה קריב הוא גיר [e] לממת :

47 *Hic audiuit quòd venisset Ieschua ex Iudaea in Galilaeã, & abiit ad eũ, et petebat ab eo vt descenderet & sanaret filium suum: propinquus enim erat ad moriendum.*

48 אמר לה ישוע אן אתותא [f] ותדמרתא לא תחזון לא [g] תהימנון :

48 *Dixit ei Ieschua, Si signa et prodigia non videritis, non credetis.*

49 אמר לה הו עבד מלכא מרי [h] חות [i] עד לא [k] מאת לה טליא :

49 *Dixit ei ille gerens vices regis, Domine mi, descende priusquam moriatur puer meus.*

50 אמר לה ישוע [l] זל ברך חי הו [m] והימן הו גברא במלתא דאמר לה ישוע ואזל :

50 *Dixit ei Ieschua, Vade, filius tuus viuus est. Et credidit homo ille sermoni quem dixerat ei Ieschua: & abiit.*

51 כד דין נחרת הוא [n] ארעוהי עבדוהי [o] וסברוהי ואמרין לה ברך חיא :

51 *Quum autem descenderet, occurrerunt ei serui eius, & nuntiauerunt ei, ac dixerunt ei, Filius tuus [4] reuixit.*

52 ושאל אנון דבאינא [p] עדנא אתחלם אמרין לה [q] אתמלי בשבע שעין שבקתה [r] אשתא :

52 *Et interrogauit eos quónam tempore sanus factus esset. Dicunt ei, Heri septima hora reliquit eum febris.*

53 וידע אבוהי דבהי שעתא דבה אמר לה ישוע דברך חיא [s] והימן הו וביתה כלה :

53 *Et cognouit pater eius quòd in illa hora [id euenisset] in qua dixit ei Ieschua, Filius tuus viuit. Et credidit ipse et domus eius tota.*

54 הדא תוב אתא דתרתין עבד ישוע כד אתא מן יהוד לגלילא :

54 *Hoc rursus secundum signum fecit Ieschua quum venisset ex Iudaea in Galilaeam.*

Marginal glosses (Hebrew):

[a] עדעדא ר״ל החג :
[b] כריה טעמו חולה:
[c] נחת
[d] אסא
[e] לממת ר״ל למות :
[f] תדמרתא טעמו נפלאות:
[g] תהימנון תאמינו:
[h] נחת
[i] עד לא ר״ל בטרם:
[k] מות
[l] אזל
[m] הימן האמין:
[n] ארע
[o] סברוהי ר״ל בשרו לו:
[p] עדנא כמו עידן ר״ל עת:
[q] אתמלי כמו אתמול :
[r] אשתא ר״ל הקדחת :
[s] הימן ר״ל האמין:

Marginal notes (Latin):

2 Id est, In reliqua loca Galilaeae, declinata Nazareth vrbe sua, in qua contemptui habebatur.

3 Syriacè, עבד מלכא, qui vices regis gerebat, & regius erat minister

4 Verbum est, חיה Vixit: sed saepe Syri (vt etiam Hebraei) simplici verbo vtuntur pro composito.

Leuit.23.
deut.16.

Κεφάλαιον ε.

Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ τῶν Ιουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ Ιησοῦς εἰς Ιεροσόλυμα. 1

Εστι δὲ ἐν τοῖς Ιεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα, ἡ ἐπιλεγομένη Εβραϊστὶ Βηθεσδὰ, πέντε στοὰς ἔχουσα· 2

Εν ταύταις κατέκειτο πλῆθος πολὺ τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν, ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν. 3

Αγγελος γὰρ κατὰ καιρὸν κατέβαινεν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ· ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς μετὰ τὴν ταραχὴν τοῦ ὕδατος, ὑγιὴς ἐγίνετο ᾧ δήποτε κατείχετο νοσήματι. 4

Ην δέ τις ἄνθρωπος ἐκεῖ τριακονταοκτὼ ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ· 5

Τοῦτον ἰδὼν ὁ Ιησοῦς κατακείμενον, καὶ γνοὺς ὅτι πολὺν ἤδη χρόνον ἔχει, λέγει αὐτῷ, Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; 6

Απεκρίθη αὐτῷ ὁ ἀσθενῶν, Κύριε, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω ἵνα ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδωρ, βάλλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν· ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει. 7

Λέγει αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Εγειραι, ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει. 8

Καὶ εὐθέως ἐγένετο ὑγιὴς ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἦρε τὸν κράββατον αὐτοῦ, καὶ περιεπάτει. ἦν δὲ σάββατον ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. 9

Ieremi.17.

Ελεγον οὖν οἱ Ιουδαῖοι τῷ τεθεραπευμένῳ, Σάββατόν ἐστιν, οὐκ ἔξεστί σοι ἆραι τὸν κράββατον. 10

Απεκρίθη αὐτοῖς, Ο ποιήσας με ὑγιῆ, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Αρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει. 11

Ηρώτησαν

Cap. V.

POST hæc erat||dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolyma.

Est autem Hierosolymis ad *forum* pecuariũ, piscina quæ nominatur Hebraicè Beth-esda, quinq; porticus habens:

In his iacebat multitudo magna ægrotorum, cæcorũ, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

Angelus enim descendebat certo momento in piscinam, & turbabat aquam: itaque qui primus descendisset post aquæ turbationem, sanus fiebat à quocunque detineretur morbo.

Erat autem quidam illic tricesimum octauũ annũ agẽs in morbo:

Nullum est tam inueteratum malum cui non mederi possit Christus.

Hunc quum vidisset Iesus decũbentem, & cognouisset eum iam multum temporis egisse *in morbo*, dicit ei, Cupis sanus fieri?

Respondit ei ægrotus ille, Domine, nullum habeo qui, quum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinã: sed interim dum ego venio, alius ante me descendit.

Dicit ei Iesus, Surge, tolle grabatum tuum, & ambula.

Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem Sabbathũ die illo.

Iudæi ergo dicebant ei qui sanatus fuerat, Sabbathum est, ||non licet tibi tollere grabatum.

Vera religio nullius rei prætextu crudelius oppugnatur quã ipsius religionis.

Respondit eis, Qui me sanum fecit, is mihi dixit, Tolle grabatum tuum, & ambula.

Interro-

קפלאון ה

Cap. V.

1 בתר הלין הוא[a] עדעדא דיהודיא וסלק ישוע לאורשלם :

POst hæc erat festum Iudæorum, et ascendit Ieschua in Vrischelem.

2 אית הוא דין תמן באורשלם דוכתא חדא[b] דמעמודיתא דמתקריא עבראית בית־חסדא ואית הוא בה חמשא[c] אסטוין :

Erat autem ibi in Vrischelem locus quidã ablutionis qui vocabatur Hebraicè [1]Beth-Chesda: & erant in eo quinque porticus.

3 ובהלין[d] רמין הוו עמא סגיאא[e] דכריהא[f] וסמיא[g] וחגיסא[h] ויבישא[i] ומסכין הוו לזועא דמיא :

Et in his iacebat populus multus infirmorum et cæcorum & claudorum & aridorum, & expectabant motum aquarum.

4 מלאכא גיר[k] בזבן זבן נחת הוא לה[l] למעמודיתא ומזיע הוא להון למיא ואינא דקדמיא נחת הוא מן בתר זועא דמיא מתחלם הוא כל[m] כאבא אינא דאית הוא לה :

Angelus enim [2]per interualla tẽporis descendebat in lauacrum, & mouebat illas aquas: & is qui primus descẽdebat post motionem aquarum, sanabatur, quicunque morbus fuisset ei.

5 אית הוא דין תמן גברא חד דתלתין ותמנא שנין[n] איתוהי הוא[o] בכורהנא :

Erat autem ibi homoquidam qui triginta & octo annos fuerat in infirmitate sua:

6 להנא חזא ישוע[p] דרמא וידע[q] דזבנא סגיאא אית לה ואמר לה צבא אנת דתתחלם :

Hunc vidit Ieschua iacentem: & nouit quòd tempore multo fuisset ei [infirmitas eius,] & dixit ei, Vis tu sanus fieri?

7 ענא הו כריהא ואמר אין מרי לית לי דין אנש דמא[r] דאתתזיעו מיא[s] ירמיני[t] במעמודיתא אלא עד אנא אתא אנא אחרין מן קדמי נחת :

Respondit ille infirmus, et dixit, Etiam Domine mi. Nemo autem mihi est qui, quũ motæ fuerint aquæ, mittat me in lauacrum; sed priusquam veniam, alius ante me descendit.

8 אמר לה ישוע קום שקול ערסך והלך :

Dixit ei Jeschua, Surge, et tolle lectum tuum, et ambula.

9 ובר שעתה אתחלם גברא הו וקם שקל ערסה והלך והוא הו יומא שבתא הות:

Et eadem hora sanatus est homo ille. Et surgens tulit lectum suum, et ambulauit. Et ille ipse dies Sabbathi erat.

10 ואמרין לה יהודיא להו[u] דאתאסי שבתא הילא שליט לך דתשקול ערסך:

Et dixerunt Iudæi illi qui sanatus fuerat, Sabbathum est, non licet tibi vt tollas lectum tuum.

11 הו דין ענא ואמר להון הו דעבדני חלימא הו אמר לי דשקול ערסך והלך :

Ille autem respondit, et dixit eis, Is qui fecit me sanum, is dixit mihi, Tolle lectum tuum, & ambula.

ושאלוהי

Et

---

[a] עדעדא טעמו חג :
[b] מעמודיתא ר״ל מרחץ :
[c] אסטוא ר״ל אולם מלשון יון :
[d] רמה
[e] כרה כמו חלה :
[f] סמיא עיורים:
[g] חגים כמו חגיר :
[h] יביש נקרא מי שאחד מן אבריו יבש:
[i] סכה
[k] בזבן זבן ר״ל בזמן זמן טעמו מזמן לזמן :
[l] מעמודיתא ר״ל בית המרחץ :
[m] כאב :
[n] אית
[o] כרה
[p] רמה
[q] זבן כמו זמן :
[r] זוע
[s] רמה
[t] מעמודיתא בית המרחץ :
[u] אפא

1 Fatigant se alii in eruenda nominis huius ratione secundum literas quibus Græcè scribitur. In Syro contextu declarat locũ benignitatis, quòd in eo Deus benignè potentiã suam exereret in curandis quibusuis morbis populi sui.

2 Ad verb. In tempore tẽporis. i. Statis & certis temporibus. Hebraiſ.

Ἠρώτησαν οὖν αὐτὸν, Τίς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ὁ εἰπών σοι, Ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει; 12

Interrogauerunt eum ergo, Quis ille est qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum & ambula?

Ὁ δὲ ἰαθεὶς οὐκ ᾔδει τίς ἐστιν. ὁ γὰρ Ἰησοῦς ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ. 13

Is autem qui sanatus fuerat, nesciebat quis esset: Iesus enim euaserat ex turba quæ erat in illo loco.

Μετὰ ταῦτα εὑρίσκει αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἴδε, ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τι σοὶ γένηται. 14

Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit ei, Ecce, sanus factus es: ne pecca amplius, vt nequid deterius tibi contingat.

Ἀπῆλθεν ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἀνήγγειλε τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ ποιήσας αὐτὸν ὑγιῆ. 15

Abiit ille, & nuntiauit Iudæis Iesum esse qui sanum eum fecerat.

Καὶ διὰ τοῦτο ἐδίωκον τὸν Ἰησοῦν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ὅτι ταῦτα ἐποίει ἐν σαββάτῳ. 16

Ac propterea persequebãtur Iudæi Iesum, & studebant eum trucidare, quòd ista fecisset Sabbatho.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς, Ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. 17

Iesus autem respondit eis, Pater meus vsq; ad huc operatur, & ego operor.

Diuinum opus nunquam fuit Sabbathi violatio: Christi autẽ opera, Patris sunt opera, tum quod sint vnus Deus, tum etiã quia non nisi in Filio operatur Pater.

Infrà, 7. 19

Διὰ τοῦτο οὖν μᾶλλον ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. 18

‖Propterea ergo magis studebãt eum Iudæi trucidare, quia non solùm soluisset Sabbathũ, sed & Patrem suum dixisset Deum, parem se faciens Deo.

Ἀπεκρίνατο οὖν ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. 19

Respõdit ergo Iesus & dixit eis, Amen amen dico vobis, nõ potest Filius à semetipso operari, *id est* nisi viderit Patrem operantem. quæcunque enim ille facit, hæc etiam Filius pariter facit.

Ὁ γὰρ πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ ἃ αὐτὸς ποιεῖ· καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. 20

Pater enim diligit Filium, & omnia demõstrat ei quæ ipse facit: & opera istis maiora demõstrabit ei, vt vos miremini.

Ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ. 21

Sicut enim Pater excitat mortuos & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat.

Οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ· 22

Neque enim Pater iudicat quẽquam, sed omne iudicium dedit Filio:

Pater neminem facit æternæ vitæ participem nisi in Christo, in quo etiam vno ritè colitur.

12 וְשַׁאֲלוּהִי מַנּוּ גַּבְרָא הָנָא דְּאָמַר לָךְ דְּשְׁקוּל עַרְסָךְ וְהַלֵּךְ׃

Et interrogauerunt eum, Quis est homo iste qui dixit tibi, Tolle lectum tuum, & ambula?

13 הוּ דֵּין [a]דְּאֶתְאַסִּי לָא יָדַע הֲוָא מַנּוּ יֵשׁוּעַ גֵּיר [b]אֶתְגְּנִי הֲוָא לֵהּ בְּכֶנְשָׁא סַגִּיָּאָא דְּאִית הֲוָא בְּדוּכְתָּא הָי׃

Qui autem sanatus fuerat, nesciebat quis esset: Ieschua enim occultauerat se in turba multa, quæ erat in loco illo.

14 בָּתַר [c]זְבַן אַשְׁכְּחֵהּ יֵשׁוּעַ בְּהַיְכְלָא וֶאֱמַר לֵהּ הָא חֲלִים אַנְתְּ תּוּב לָא תֶּחְטֵא דַּלְמָא נֶהֱוֵא לָךְ [d]מֶדֶם דְּבִישׁ מִן קַדְמָיָא׃

Post tempus [aliquod] inuenit eum Ieschua in templo, & dixit ei, Ecce, sanatus es: rursus ne peccaueris, ne fiat tibi aliquid quod peius est quàm prius.

15 וֶאֱזַל הָו גַּבְרָא וֶאֱמַר לִיהוּדָיֵא דְּיֵשׁוּעַ הוּ הָו דְּאַחְלְמֵהּ׃

Et abiit ille homo, et dixit Judæis quòd Jeschua esset qui sanasset eum.

16 וּמֶטוּל הָדָא רָדְפִין הֲווּ יְהוּדָיֵא לְיֵשׁוּעַ וּבָעֵין הֲווּ לְמֶקְטְלֵהּ דְּהָלֵין עָבֵד הֲוָא בְּשַׁבְּתָא׃

Et propterea persequebantur Judæi Ieschua, et quærebant interficere eum, quòd ista fecisset in Sabbatho.

17 הָו דֵּין יֵשׁוּעַ אֱמַר לְהוּן אָבִי עַד־מָא לְהָשָׁא עָבֵד אַף אֶנָא עָבֵד אֶנָא׃

Ipse autem Jeschua dixit eis, Pater meus [3]vsque ad hoc tempus operatur, etiam ego operor.

18 וּמֶטוּל הָדָא יַתִּירָאִית בָּעֵין הֲווּ יְהוּדָיֵא לְמֶקְטְלֵהּ לָא בִּלְחוּד דְּשָׁרֵא הֲוָא שַׁבְּתָא אֶלָּא אַף דְּעַל אֱלָהָא אָבוּהִי [e]אִיתוֹהִי אֱמַר הֲוָא [f]וּמְשַׁוֵא הֲוָא נַפְשֵׁהּ עַם אֱלָהָא׃

Et propter hoc amplius quærebant Iudæi interficere eum, nō solùm quòd soluisset Sabbathum, sed etiam quòd de Deo, [4][quòd] Pater suus esset, dixisset: & æquasset seipsum cum Deo.

19 עֲנָא דֵּין יֵשׁוּעַ וֶאֱמַר לְהוּן [g]אַמִּין אַמִּין אָמַר אֶנָא לְכוּן דְּלָא מֶשְׁכַּח בְּרָא עָבֵד [h]מֶדֶם מִן [i]צְבוּת נַפְשֵׁהּ אֶלָּא מֶדֶם דְּחָזֵא לְאַבָא דְּעָבֵד אִילֵין גֵּיר דְּאַבָא עָבֵד הָלֵין אַף בְּרָא [k]אַכְוָתֵהּ עָבֵד׃

Respondit verò Ieschua, et dixit eis, Ammin ammin dico vobis quòd non potest facere Filius aliquid ex voluntate animæ suæ, sed id quod facientē Patrem videt. ea enim quæ Pater facit, ea etiam similiter Filius facit.

20 אַבָא גֵּיר רָחֵם לִבְרֵהּ וְכֻל מֶדֶם דְּעָבֵד מַחְוֵא לֵהּ וְדְיַתִּירִין מִן הָלֵין עֲבָדֵא מַחְוֵא לֵהּ דְּאַנְתּוּן [l]תֶּתְדַּמְּרוּן׃

Pater enim diligit Filium suum. & quicquid facit ostendit eis, [5]et quæ sunt maiora his opera ostendit ei vt vos miremini.

21 אַיְכַנָא גֵּיר דְּאַבָא מְקִים מִיתֵא [m]וּמַחֵא לְהוּן הָכַנָא אַף בְּרָא לְאִילֵין דְּצָבֵא [n]מַחֵא׃

Sicut enim Pater suscitat mortuos, et viuificat eos, ita etiam Filius quos vult viuificat.

22 לָא הֲוָא גֵּיר אַבָא [o]דָּאֵן לְאֱנָשׁ אֶלָּא כֻּלֵּהּ דִּינָא יַהְבֵהּ לִבְרָא׃

Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio.

דכל- Ut

[a] אסא
[b] אתגניהוא לה ר"ל' נטמן:
[c] זבן כמו זמן
[d] מדם ר"ל' דבר:
[e] אית
[f] שוה
[g] אמין אמין ר"ל' באמת
[h] מדםכמדעם:
[i] צבא
[k] אכותה ר"ל' כמוהו:
[l] דמר כמו תמה
[m] מחא כמו מהיה מן חיה:
[n] מחא כמהיה מן חיה:
[o] דין

[3] Ad verb. Vsque ad nunc. Hebraismus.

[4] Non est in Syro contextu coniūctio hæc expressa, nec in impresso, nec in manuscripto, quia tamē sequentia verba eā necessariò subaudiri ostendūt, nos in versione illam suppleuimus.

[5] In exemplari impresso deerant, Et quæ sunt maiora his opera ostendit ei: sed nos addidimus ex manuscripto antiquo codice bibliothecæ illustrissimi principis electoris Palatini.

23 Ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα. ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, οὐ τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν.

Vt omnes honorent Filium, prout honorant Patrem. qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui misit eum.

24 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων, καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν.

Amen amen dico vobis, qui sermonē meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in condemnationem non veniet: sed transiuit à morte in vitam.

Non colitur Pater nisi sermone Filii per fidē apprehenso, qui vna via est ad vitā æternam ducens.

25 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται.

Amen amen dico vobis, veniet tempus, & nunc est, quum mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint viuent.

Omnes sumus peccato mortui, nec alia ratione viuificari possumus quàm Christi sermone per fidē apprehenso.

26 Ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ.

Sicut enim Pater habet vitam in seipso, sic dedit & Filio habere vitam in seipso.

27 Καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί.

Et autoritatem dedit ei iudiciū etiam exercendi, quatenus Filius hominis est.

28 Μὴ θαυμάζετε τοῦτο· ὅτι ἔρχεται ὥρα ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ.

Ne hoc miramini: nā veniet hora qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius.

Omnes tandem ad tribunal Christi sistentur iudicandi.

Matth.25.41

29 Καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως.

‖Et prodibunt qui bona fecerūt in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem condemnationis.

Ex fructibus iudicabitur de fide & incredulitate.

30 Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν. καθὼς ἀκούω, κρίνω· καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν· ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός.

Non possum ego à meipso facere quicquam. prout audio iudico: & iudicium meum iustū est: quia nō quæro voluntatē meā sed volūtatē eius qui misit me, *id est* Patris.

Christus omnium quæ fecit Patrē autorem & approbatorē habet.

Infrà.,8.14

31 Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής.

‖Si ergo testor de meipso, testimonium meum non est idoneum.

Matth.3.17

32 Ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ, καὶ οἶδα ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία ἣν μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.

‖Alius est qui testatur de me, & scio verum esse testimonium quod testatur de me.

Suprà,1.27

33 Ὑμεῖς ἀπεστάλκατε πρὸς Ἰωάννην, καὶ μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ.

‖Vos misistis ad Iohannem, & *is* testimonium dedit veritati.

34 Ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω· ἀλλὰ ταῦτα λέγω ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε.

Ego autem ab homine testimoniū non capto: sed hæc dico vt vos seruemini.

Christus & Iohannis voce, & infinitis miraculis, & omniū Prophetarum testimoniis vnicus seruator declaratus est: mundus tamen interea, alioqui pseudo prophetis addictus, & videri volens religiosus, nihil istorum videt.

Ἐκεῖνος

Ille

23 דכל־נש ייקר לברא איך דמיקר לאבא הו דלא מיקר לברא לא מיקר לאבא דשדרה ׃

Vt vnusquisque honoret Filium sicut honorat Patrem. Is qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui misit eum.

24 [a]אמין אמין אמר אנא דמן דשמע [b]מלתי [c]ומהימן למן דשדרני אית לה חיא דלעלם ולדינא לא אתא אלא [d]שני לה מן מותא לחיא ׃

Ammin ammin dico vobis quòd qui audit sermones meos, & credit in eum qui misit me, est ei vita quæ est in æternum, & in [5] iudicium non venit, sed transit à morte in vitam.

25 [e]אמין אמין אמר אנא לכון [f]דאתיא שעתא אף השא [g]איתיה אמתי [h]דמיתא ישמעון קלה דברה דאלהא והנון דשמעין [i]יחון ׃

Ammin ammin dico vobis quòd venit hora, etiam nunc ea est, quando mortui audiēt vocem Filij Dei, et ij qui audient, viuent.

26 איכנא גיר דלאבא חיא [k]בקיומה הכנא יהב אף לברא דיהוון חיא בקיומה ׃

Sicut enim Patri est vita [6] in semetipso, ita dedit Filio vt esset ei vita in semetipso.

27 ואשלטה דיהוא עבד אף דינא ׃

Et potestatem dedit ei vt esset etiā faciens iudicium.

28 דברה הו דין דאנשא לא [l]תתדמרון בהדא [m]דאתיא שעתא אמתי דכלהון אילין דבקברא אנון ישמעון קלה ׃

[8] Quòd autem is [sit] Filius hominis, ne miremini propter hoc: nam venit hora quum omnes qui sunt in sepulchris, audient vocem eius.

29 [n]ויפקון אילין דעבדו טבתא [o]לקימתא דחיא ואילין דעבדו בישתא [p]לקימתא דדינא ׃

Et ingredientur qui fecerunt bona in resurrectionem vitæ, et ii qui fecerunt mala, in resurrectionē [9] iudicij.

30 לא משכח אנא מן [q]צבות נפשי [r]מדם למעבד אלא איכנא דשמע אנא [ſ]דאן אנא ודיני [t]כאין הו לא גיר בעא אנא צביני אלא צבינה דמן דשדרני ׃

Non possum ex voluntate animæ meæ aliquid facere, sed sicut audio, ego iudico, et iudicium meum iustum est: non enim quæro volūtatem meā, sed voluntatem eius qui misit me.

31 אן אנא מסהד אנא על נפשי סהדותי לא הות [u]שרירא ׃

Si ego testarer de meipso, testimonium meum non esset verum.

32 אחרין הו הו דמסהד עלי וידע אנא דשרירא הי סהדותה דמסהד עלי ׃

Alius est qui testatur de me: & scio quòd verum est testimonium eius quod testatur de me.

33 אנתון שדרתון לות יוחנן ואסהד על [x]שררא ׃

Vos misistis ad Iuchānan, & testatus est de veritate.

34 אנא דין לא הוא מן בר־נשא נסב אנא סהדותא אלא הלין אמר אנא דאנתון [y]תחון ׃

Ego verò nequaquam à filio hominis accipio testimonium, sed hæc dico vt vos viuatis.

[a] באמת
[b] מלל
[c] אמן
[d] שני ר״ל עובר מן שנה ׃
[e] באמת
[f] אתא
[g] אית
[h] מיתא ר״ל המתים׃
[i] יחון יחיו מן חיה׃
[k] קיום כמו עצם קיומה כמו עצמו׃
[l] דמר כמו תמה ׃
[m] אתא
[n] נפק
[o] לקימתא דחיא ר״ל לתחיה שהיא לחיי עולמים׃
[p] קימתא דדינא ר״ל לתחיה שהיא לדראון עולם ׃
[q] צבא
[r] מדם דבר׃
[ſ] דון
[t] כאין ר״ל ישר ׃
[u] שרירא ר״ל נאמנה׃
[x] שררא ר״ל האמת׃
[y] תחון ר״ל תהיו מן חיה׃

5 Id est, Condemnationem. Hebraismus.

6 בקיומה, In essentia sua.

7 Licet in Græco codice hæc verba, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί, præcedentibus cohæreant, ac in calce versiculi 27 collocentur, tamen quia Syrus ea accepit, tanquam sequentibus connexa (vt particula דין clarè ostendit) nos ea in principio versus 28 collocauimus.

8 Id est, Condemnationis. Hebraismus.

Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων· ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιαθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ.

35 Ille erat lucerna ardens & lucẽs: vos autem voluistis ad tempus exultare in luce eius.

Ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν μαρτυρίαν μείζω τοῦ Ἰωάννου· τὰ γὰρ ἔργα ἃ ἔδωκέ μοι ὁ πατὴρ ἵνα τελειώσω αὐτά, αὐτὰ τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκε.

36 At ego testimonium habeo maius *testimonio* Iohannis. opera enim quæ dedit mihi Pater vt ea perficerem, ipsa *inquã* opera quæ ego facio testantur de me quòd Pater miserit me.

Matth.3.17 & 17.5.

Καὶ ὁ πέμψας με πατήρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ. οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόατε πώποτε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε.

Deut.4.12

37 ‖Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me. Neque vocem eius vnquam audistis, ‖neque speciem eius vidistis.

Καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν· ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε.

38 Et sermonem eius non habetis in vobis manentem: quia quẽ misit ille, huic vos non creditis.

Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ.

39 Scrutamini Scripturas: nam vos videmini vobis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testificantur de me.

Καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρός με, ἵνα ζωὴν ἔχητε.

40 Nec vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

Δόξαν παρὰ ἀνθρώπων οὐ λαμβάνω·

41 Gloriam ab hominibus non capio:

Ἀλλ' ἔγνωκα ὑμᾶς ὅτι τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς.

42 Sed noui vos charitatem Dei non habere in vobis.

Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου καὶ οὐ λαμβάνετέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψεσθε.

43 Ego veni nomine Patris mei, nec recipitis me: si venerit alius nomine suo, illum recipietis.

Πῶς δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητεῖτε;

Infrà,12.43

44 Quomodo vos potestis credere, quum gloriam alii ab aliis captetis, & ‖gloriam quæ à solo Deo proficiscitur non quæratis?

Μὴ δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα· ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν, Μωσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε.

45 Ne putate me accusaturum vos apud Patrem: est qui accuset vos, Moses, in quo vos speratis.

Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν.

Gene.3.15. & 22.18, & 49 10. deut.18 15

46 Si enim crederetis Mosi, crederetis mihi: ‖de me enim ille scripsit.

הו שרגא הוא דדלק ומנהר ואנתון [a]צביתון [b]דתשתבהרון ד [c]דשעתא בנוהרה :

a צבא b שבהר c דשעתא טעמו שבהרא שלוסן קצר :

35 *Ille lucerna erat ardens & lucens, & vos voluistis gloriari [9] ad horam in luce eius.*

9 Id est. Ad exiguum tempus.

לי דין אית לי סהדותא דרבא מן דיוחנן עבדא גיר דיהב לי אבי דאשלם אנון הנון עבדא דעבד אנא סהדין עלי דאבא שלחני :

36 *Mihi verò est testimoniũ quod maius est quàm Iuchannã: opera enim quæ dedit mihi Pater me[9] vt perficiã ea, ipsa [inquã] opera quæ facio testãtur de me quòd Pater misit me.*

ואבא דשלחני הו סהד עלי לא קלה [d]מן מתום שמעתון ולא חזוה חזיתון :

d מן מתום ר״ל מעולם :

37 *Et Pater qui misit me, ipse testatur de me: nec vocem eius vnquam audistis, neque visionem eius vidistis.*

ומלתה לא [e]מקויא בכון מטול דבהו דהו שדר אנתון לא [f]מהימנין אנתון :

e מקויא ר״ל עומדת מן קוה: f אמן

38 *Et sermo eius non manet in vobis: propterea quòd in eum quem ipse misit, vos non creditis.*

[g]בצו כתבא דבהין [h]מסברין אנתון דחיא דלעלם אית לכון והנון סהדין עלי:

g בצא כמו חקר: h סבר כמו חשב:

39 *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos quòd vita quæ est in æternum, sit vobis: et illæ testantur de me.*

ולא [i]צבין אנתון [k]דתאתון לותי דחיא דלעלם נהוון לכון :

i צבא k אתא

40 *Et non vultis venire ad me vt vita quæ est in æternum sit vobis.*

שובחא מן בני נשא לא נסב אנא:

41 *Gloriã à filiis hominis non accipio.*

אלא [l]ידעתכון [m]דחובה דאלהא לית בכון :

l ידעתכון טעמו ידעתי אתכם : m חובה ר״ל חיבתו:

42 *Sed noui vos quòd charitas Dei non sit in vobis.*

אנא [n]אתית בשמה דאבי ולא מקבלין אנתון לי אן אחרין יאתא בשם נפשה להו תקבלון :

n אתא

43 *Ego veni in nòmine Patris mei, & non suscipitis me: si alius venerit in nomine suiipsius, illum suscipietis.*

איכנא משכחין אנתון [o]למהימנו דשובחא חד מן חד מקבלין אנתון ושובחא דמן חד אלהא לא בעין אנתון :

o למהימנו ר״ל להאמין:

44 *Quomodo potestis vos credere, qui gloriam vnus ab alio accipitis, et gloriam quæ est ab vno Deo non quæritis?*

למא [p]סברין אנתון דאנא מקטרג אנא לכון קדם אבא [q]איתוהי מן דמקטרג לכון מושא הו דבה [r]סברתון :

p סברין ר״ל חושבים : q אית r סברתון ר״ל קויתם :

45 *An putatis quòd ego accusaturus sim vos corã Patre? est qui accuset vos: Musche ipse, in quo sperastis.*

אלו גיר במושא [s]הימנתון אף בי מהימנין הויתון מושא גיר עלי כתב:

s הימנתן ר״ל האמנתם:

46 *Si enim in Musche credidissetis, etiam in me crederetis: Musche enim de me scripsit.*

Εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε; 47

Quòd si illius scriptis nō credi tis, quomodo verbis meis credetis?

Κεφάλαιον ϛ

Cap. VI.

Μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Γαλιλαίας τῆς Τιβεριάδος. 1

POST hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, *quod est* Tiberiadis.

Καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολὺς, ὅτι ἑώρων αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων. 2

Et sequebatur eum turba multa, quia videbant eius signa quæ edebat in ægrotis.

Ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐκεῖ ἐκάθητο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. 3

Subiit autem in montem Iesus, & ibi sedit cum discipulis suis.

Ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ πάσχα, ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων. 4

Propè autem erat Pascha‖festum Iudæorum.

Ἐπάρας οὖν ὁ Ἰησοῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θεασάμενος ὅτι πολὺς ὄχλος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, λέγει πρὸς τὸν Φίλιππον, Πόθεν ἀγοράσομεν ἄρτους, ἵνα φάγωσιν οὗτοι; 5

‖Quum ergo sustulisset oculos Iesus, & conspexisset multam turbã ad se venire, dicit Philippo, Vnde ememus panes, vt isti vescantur?

(Τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων αὐτόν· αὐτὸς γὰρ ᾔδει τί ἔμελλε ποιεῖν) 6

(Hoc autẽ dicebat tentãs eũ: ipse enim sciebat quid esset facturus)

Ἀπεκρίθη αὐτῷ Φίλιππος, Διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχύ τι λάβῃ. 7

Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis vt singuli eorum paululum quiddam accipiant.

Λέγει αὐτῷ εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου, 8

Dicit ei vnus ex discipulis ei⁹, *nẽpe* Andreas frater Simonis Petri,

Ἔστι παιδάριον ἓν ὧδε ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθίνους, καὶ δύο ὀψάρια· ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσούτους; 9

Est hîc puerulus quidã qui habet quinq; panes hordeaceos, & duos pisciculos: sed hæc quid sunt inter tam multos?

Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς, Ποιήσατε τοὺς ἀνθρώπους ἀναπεσεῖν. Ἦν δὲ χόρτος πολὺς ἐν τῷ τόπῳ. Ἀνέπεσον οὖν οἱ ἄνδρες τὸν ἀριθμὸν ὡσεὶ πεντακισχίλιοι. 10

Dixit autem Iesus, Facite vt isti discũbant. Erat autẽ gramẽ multũ in eo loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinquies mille.

Ἔλαβε δὲ τοὺς ἄρτους ὁ Ἰησοῦς, καὶ εὐχαριστήσας διέδωκε τοῖς μαθηταῖς, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀνακειμένοις· ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν ὀψαρίων ὅσον ἤθελον. 11

Accepit autẽ panes illos Iesus, & actis gratiis distribuit discipulis, discipuli verò accumbentibus: similiter etiam ex pisciculis illis quãtum volebant.

Ὡς δὲ ἐνεπλήσθησαν, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσματα, ἵνα μή τι ἀπόληται. 12

Vt autem expleti sunt, dixit *Iesus* discipulis suis, Cogite quæ superfuerunt fragmenta, nequid pereat.

Συνήγαγον

Leuit.23.7 deut.16.1

Matth.14.16 mar.9.38 luc.6.13

Esuriunt quidem interdum qui Christũ sequuntur, sed suo subsidio nunquam destituuntur.

47 ואן לכתבוהי דהו לא [a] מהימנין אנתון איכנא למלי דילי [b] תהימנון :

Et si scriptis ipsius nō creditis, quomodo sermonibus meis credetis?

[a] מהימנין ר״ל מאמינים : [b] תהימנון תאמינו :

קפלאון ו

Cap. VI.

1 בתר הלין אזל ישוע לעברא דימא דגלילא דטבריוס :

Post hæc abiit Ieschua [1] in oppositū littus maris Galilææ Tiberiadis.

1 Ad verb. In trāsitū, Hebrasmus.

2 ואזלו בתרה כנשא סגיאא מטול דחזין הוו אתותא דעבד [c] בכריהא :

Et [2] iuerunt post eum turba multa, eo quòd videbant signa quæ faciebat in infirmis.

[c] מן כרה וכריהא ר״ל החולים :

2 Id est, Sequebantur, Hebraismus.

3 וסלק ישוע לטורא ותמן יתב הוא עם תלמידוהי :

Et ascendit Ieschua in montem, & ibi sedebat cum discipulis suis.

4 קריב הוא דין [d] עדעדא [e] דפצחא דיהודיא :

Prope autem erat festum petschā Iudæorum.

[d] עדעירא טעמו החג : [e] פצחא ר״ל פסח :

5 [f] וארים ישוע עינוהי וחזא כנשא סגיאא דאתא לותה ואמר לפיליפוס [g] אימכא נזבן לחמא דיאכלון הלין :

Et sustulit Ieschua oculos suos, & vidit turbam magnā quæ veniebat ad se, ac dixit Philippo, Unde ememus panem vt comedant isti?

[f] רום [g] אימכא טעמו אי מזה :

6 הדא דין אמר כד מנסא לה הו גיר ידע הוא מנא עתיד למעבד :

(Hoc autē dixit tentans eum: ipse enim sciebat quid facturus esset.)

7 אמר לה פיליפוס דמאתין דינרין לחמא לא ספק להון כד קליל קליל חד חד מנהון נסב :

Dixit ei Philippus, Ducentorū [3] denariorum panis non sufficeret eis vt [4] minimum quid vnusquisque ex eis acciperet.

3 De denario vi de Matth. 18.

4 Ad verb. Parū parū, Vnus vnus: sed geminatio diminutionem adauget ex vsu Hebrææ linguæ. Itali *Vn pochettino.*

8 אמר לה חד מן תלמידוהי א אנדראוס אחוהי דשמעון כאפא :

Dixit ei vnus ex discipulis eius Andræas frater Schemeun Ciphah,

9 אית תנן טליא חד דאית עלוהי חמש [h] גריצן [i] דסערא ותרין נונין אלא הלין מנא אנין להלין כלחון :

Est hìc puer quidam super quem sunt quinque placentæ hordei & duo pisces: sed hæc quid sunt his omnibus?

[h] גריצן ר״ל חלות : [i] סערא שעורים :

10 אמר להון ישוע עבדו אנשא כלהון דיסתמכון עסבא דין סגי הוא בדוכתא הי ואסתמכו גברא במנינא חמשא אלפין :

Dixit eis Ieschua, Facite vt homines omnes discūbāt. Herba autē multa erat in loco illo: & discubuerūt homines in numero quinque millia.

11 ושקל ישוע לחמא וברך ופלג להנון דסמיכין והכנא אף מן נונא [k] דצבו :

Et tulit Ieschua panem, et benedixit, et diuisit illis qui discumbebant: et similiter etiam de piscibus quantū voluerunt.

[k] צבא

12 וכד סבעו אמר לתלמידוהי כנשו [l] קציא [m] דיתרו ולא [n] יאבד [o] מדם :

Et quum satiati essent, dixit discipulis suis, Colligite fragmenta quæ supersuerunt, ne pereat aliquid.

[l] קצא [m] יתר [n] אבד [o] מדם כמו דבר :

Συνήγαγον οὖν, καὶ ἐγέμισαν δώδεκα κοφίνοις κλασμάτων ἐκ τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, ἃ ἐπερίσσευσε τοῖς βεβρωκόσιν. 13

Coegerunt ergo, & impleuerũt duodecim cophinos fragmẽtis ex quinque illis panibus hordeaceis, quæ superfuerãt iis q. comederãt.

Οἱ οὖν ἄνθρωποι ἰδόντες ὃ ἐποίησε σημεῖον ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγον, Ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον. 14

Illi ergo quum vidissent signum quod Iesus ediderat, dicebãt, Hic est verè Propheta ille qui venturus erat in mundum.

Cultu præpostero nõ modò nõ delectatur, sed etiam summopere offenditur Christus.

Ἰησοῦς οὖν γνοὺς ὅτι μέλλουσιν ἔρχεσθαι, καὶ ἁρπάζειν αὐτὸν ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα, ἀνεχώρησε πάλιν εἰς τὸ ὄρος αὐτὸς μόνος. 15

Iesus ergo quum nosset futurum vt venirent, & ipsum correptum facerent regem, secessit rursus in montem solus.

Matth. 24. 15 marc. 6. 47

Ὡς δὲ ὀψία ἐγένετο, κατέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασσαν. 16

¶Vt autẽ serum *diei* factũ est, descenderunt discipuli eius ad mare.

Καὶ ἐμβάντες εἰς τὸ πλοῖον, ἤρχοντο πέραν τῆς θαλάσσης εἰς Καπερναούμ. καὶ σκοτία ἤδη ἐγεγόνει, καὶ οὐκ ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς. 17

Et ingressi nauigium, ibant trãs mare versus Capernaum. iam autẽ tenebræ erant, nec venerat ad eos Iesus.

Ἥ τε θάλασσα, ἀνέμου μεγάλου πνέοντος, διηγείρετο. 18

Et mare, vento magno flante, insurgebat.

Periclitamur quidẽ sed Christo in tempore per medias tempestates ad nos accedẽte, in portum perducimur.

Ἐληλακότες οὖν ὡς σταδίους εἰκοσιπέντε ἢ τριάκοντα, θεωροῦσι τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐγγὺς τοῦ πλοίου γινόμενον· καὶ ἐφοβήθησαν. 19

Quũ ergo prouecti fuissent quasi stadia vigintiquinq; aut triginta, cõspiciũt Iesum ambulantem super mare, & appropinquantem naui: & timuerunt.

Ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς, Ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε. 20

Ille verò dixit eis, Ego sum, ne timete.

Ἤθελον οὖν λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον· καὶ εὐθέως τὸ πλοῖον ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς εἰς ἣν ὑπῆγον. 21

Cupidè ergo receperunt eum in nauigium: & statim nauigium peruenit ad regionem in quam ibant.

Τῇ ἐπαύριον ὁ ὄχλος ὁ ἑστηκὼς πέραν τῆς θαλάσσης, ἰδὼν ὅτι πλοιάριον ἄλλο οὐκ ἦν ἐκεῖ εἰ μὴ ἓν ἐκεῖνο εἰς ὃ ἐνέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ συνεισῆλθε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ πλοιάριον, ἀλλὰ μόνοι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπῆλθον· 22

Postero die turba quæ stabat trãs mare, vt vidit illic non esse aliud nauigiolũ nisi vnum illud in quod ingressi fuerant discipuli eius, & Iesum non introisse cum discipulis suis in nauigium, sed solos eius discipulos abiisse:

Nihil quidem deest regnum Dei quærentibus. non est tamen Euangelium ventris sed animi pabulum.

Ἄλλα δὲ ἦλθε πλοιάρια ἐκ Τιβεριάδος ἐγγὺς τοῦ τόπου ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαριστήσαντος τοῦ Κυρίου· 23

Alia verò nauigiola Tiberiade venisse prope locum vbi comederant panem, posteaquam gratias egisset Dominus:

Ὅτε Quũ

[a] מלא [b] קופין כלי דומה לסל מלשון יון: [c] קצא [d] יתר [e] סערא שעורים: [f] חזא [g] הוא [h] שריראית ר'ל' באמת: [i] אתא

13 וכנשו [a] ומלו תר־עסר [b] קופינין [c] דקציא אילין [d] דיתרו להנון דאכלו מן חמשא לחמין [e] דסערא :

13 *Et collegerunt, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum quæ superfuerunt iis qui comederant ex quinque panibus hordei.*

14 הנון דין אנשא [f] דחזו אתא דעבד ישוע אמרין [g] הוו [h] שריראית הנו נביא [i] דאתא לעלמא :

14 *Illi verò homines qui viderunt signum quod fecit Ieschua, dicebant, Verè hic est Propheta qui venit in mundum.*

[k] אתא [l] שני כמו עבר:

15 ישוע דין ידע דעתידין [k] דיאתון יחטפוניהי ויעבדוניהי מלכא [l] ושני לה לטורא הו בלחודוהי :

15 *Ieschua autẽ cognouit quòd venturi raptũ essent eum, & facturi ipsum regem: & recessit in montem ipsum solus.*

16 וכד הוא רמשא נחתו תלמידוהי לימא :

16 *Et quum esset serum, descenderunt discipuli eius ad mare:*

[m] יתב [n] אתא

17 [m] ויתבו בספינתא [n] ואתין הוו לעברא לכפר־נחום וחשכת הות לה ולא אתי הוא לותהון ישוע :

17 *Et sederunt in nauigio, & veniebant [5] ad oppositum littus in Cephar-Nachum. Et tenebræ erãt, neque venerat ad eos Ieschua.*

[5] Ad verbum, Ad transitũ. Hebraism.

[o] זקף [p] נשב

18 ימא דין [o] אזדקף הוא עליהון מטול דרוחא רבתא [p] נשבת הות :

18 *Mare autem intumescebat aduersus eos, quia ventus magnus flabat.*

[q] דבר [r] אסטדוא הוא שיעור שמינית המיל והם מאה וחמישים אמה: [s] חזא

19 [q] ודברו איך [r] אסטדותא עסרין וחמשא או תלתין [s] וחזו לישוע כד מהלך על ימתא וכד קרב לות ספינתהון דחלו :

19 *Et duxerũt [nauim] quasi stadia viginti quinque aut triginta. Et viderunt Ieschua ambulantem super mare ipsum, et quũ appropinquasset ad nauigium eorum, timuerunt.*

20 הו דין ישוע אמר להון אנא אנא לא תדחלון :

20 *Ipse verò Ieschua dixit eis, Ego sum, ne timeatis.*

[t] צבא [u] הוא

21 [t] וצבו הוו דיקבלוניהי בספינתא ובה בשעתא ספינתא הי הות לות ארעא הי דאזלין [u] הוו לה :

21 *Et cupidi erant vt exciperent eum in nauigium, et in ea hora ipsum nauigium adfuit ad regionẽ ad quam proficiscebantur.*

[x] קוא [y] חזא [z] עול

22 וליומא דבתרה הו כנשא [x] דקאם הוא בעברא דימא [y] חזו דספינתא אחרתא לית הוא תמן אלא אן הי דסלקו לה תלמידא ודלא [z] על הוא עמהון ישוע עם תלמידוהי לספינתא

22 [6] *Et postridie eius diei, turba quæ stabat [7] in opposito littore maris, viderunt quòd nauigium aliud non esset ibi nisi illud in quod ascenderant discipuli, & quòd nõ ingressus esset Ieschua cũ discipulis suis in nauigium:*

6 Ad verbum, In die quæ erat post illũ. Syra phrasis.
7 Ad verb. In trãsitu. Hebraismus.

[aa] אתי הוי ר'ל' באות היו כי שרשם אתא הוא:

23 [aa] אתי הוי דין אלפא אחרניתא מן טבריוס על גיב דוכתא הי דאכלו בה לחמא כד ברך ישוע :

23 *Venerant verò nauigia alia à Tiberiade prope locum illum in quo comederant panem, quum benedixisset Ieschua:*

24 Ὅτε οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐνέβησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ πλοῖα, καὶ ἦλθον εἰς Καπερναοὺμ, ζητοῦντες τὸν Ἰησοῦν.

25 Καὶ εὑρόντες αὐτὸν πέραν τῆς θαλάσσης, εἶπον αὐτῷ, Ῥαββὶ, πότε ὧδε γέγονας;

26 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ζητεῖτέ με οὐχ ὅτι εἴδετε σημεῖα, ἀλλ' ὅτι ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων, καὶ ἐχορτάσθητε.

27 Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν βρῶσιν τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει. τοῦτον γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός.

Suprà,1.32 matth.3.17 & 17.5

28 Εἶπον οὖν πρὸς αὐτὸν, Τί ποιῶμεν ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ;

1.Iohan.3.23

29 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος.

30 Εἶπον οὖν αὐτῷ, Τί οὖν ποιεῖς σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμέν σοι; τί ἐργάζῃ;

31 Οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ· καθώς ἐστι γεγραμμένον, Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν.

Exod.16.14 num.11.7 psal.77.24 sapien.16.20

32 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὁ πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν.

33 Ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ.

34 Εἶπον οὖν πρὸς αὐτὸν, Κύριε, πάντοτε δὸς ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτον.

35 Εἶπε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. ὁ ἐρχόμενος πρός με, οὐ μὴ πεινάσῃ· καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε.

Eccles.24.19

ἈΛΛ'

Quum ergo vidiſſet turba Ieſum illic nō eſſe, neque diſcipulos eius, ingreſſi ſunt & ipſi in nauigia, & venerunt Capernaum, quærentes Ieſum.

Et eo inuento trans mare, dixerūt ei, Rabbi, quādo huc ꝑuenisti?

Reſpōdit eis Ieſus, & dixit, Amē amen dico vobis, quæritis me, non quia vidiſtis ſigna, ſed quia comediſtis panes illos, & ſaturati eſtis.

Operemini non cibo qui perit, ſed cibo illi qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis:‖ hunc enim Pater ſignauit, *id eſt* Deus.

Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus vt operemur opera Dei?

Fruſtra ſatagunt homines, quum ſtudēt placere Deo abſque fide.

Reſpōdit Ieſus & dixit eis,‖ Hoc illud eſt opus Dei, vt credatis in eū quem miſit ille.

Dixerunt ergo ei, Quod ergo tu ſignum edis, vt videamus & credamus tibi? quid operaris?

Chriſti vis ſpiritualis ſordet terrenorum miraculorum ſtudioſis.

Patres noſtri comederunt manna in deſerto: ſicut ſcriptum eſt,‖ Panē cæleſtem dedit eis vt veſcerentur.

Chriſtus, verus & vnus æternæ vitæ autor ac dator, manna ſymbolo patribus ſignificatus.

Dixit ergo eis Ieſus, Amen amē dico vobis, non dedit vobis Moſes panem illum cæleſtem: ſed Pater meus dat vobis panem illum verè cæleſtem.

Panis enim ille Dei, is eſt qui de cælo deſcendit, & dat vitam mundo.

Dixerūt ergo ei, Dominē, da nobis ſemper panem iſtum.

Dixit autem eis Ieſus, Ego ſum panis ille vitæ. qui venit ad me, nequaquam eſuriet:‖ & qui credit in me, non ſitiet vnquam.

Sed

24 וְכַד חֲזָא הָו כֶּנְשָׁא דְּלָא הֲוָא תַּמָּן יֵשׁוּע אַף לָא תַּלְמִידוֹהִי סְלִקוּ לְהָלֵין אַלְפָּא [a]וְאתוּ לִכְפַר־נַחוּם וּבָעֵין[b] הֲווּ לֵהּ לְיֵשׁוּע׃

[a] אתא [b] הוא

Et quum vidisset ipsa turba quòd nō esset ibi Ieschua, nec etiā discipuli eius, ascēderūt in hæc nauigia, et venerūt in Cephar-Nachum, & quærebant ipsum Jeschua.

25 וְכַד אַשְׁכְּחוּהִי בְּעֶבְרָא דְּיַמָּא אָמְרִין לֵהּ רַבַּן אֵמָתַי [c]אֲתַיְתְּ לְהָרְכָּא׃

[c] אתית ר"ל' באת׃

Quúmque inuenissent eum[8] in opposito littore maris, dicūt ei, Domine noster, quando venisti huc?

[8] Ad verbū, In transitu. Hebraismus.

26 עֲנָא יֵשׁוּע וְאָמַר לְהוֹן[d] אַמִּין אַמִּין אָמַר אֲנָא לְכוֹן דְּבָעֵין אַנְתּוּן לִי לָא מֶטוּל דַּחֲזֵיתוּן אָתְוָתָא אֶלָּא דְּאָכַלְתּוּן לַחְמָא וּסְבַעְתּוּן׃

[d] באמת

Respondit Jeschua, & dixit eis, Ammin ammin dico vobis, quòd quæritis me, nō fit propterea quòd vidistis signa, sed quia comedistis panem, & saturati estis.

27 לָא [e]תִפְלְחוּן מֵאכוּלְתָּא דְּאָבְדָא אֶלָּא מֵאכוּלְתָּא [f]דִּמְקַוְיָא לְחַיֵּא דַּלְעָלַם אַיְדָא דִּבְרֵהּ [g]דְּאֶנָשָׁא יִתֵּל לְכוֹן לְהָנָא גֵּיר אַבָּא חָתַם אֱלָהָא׃

[e] פלח כמו פעל׃ [f] מקויא ר"ל' העומד׃ [g] נתל כמו נתן׃

[9] Ne operemini cibum qui perit, sed cibum qui permanet in vitā quæ est in æternum, quem Filius hominis dabit vobis: hunc enim Pater[10] obsignauit Deus.

[9] Id est, Ne laboretis de cibo qui perit.

[10] Id est, Approbatum reddidit. Metaphora sumpta ab iis qui quos mittunt, eorū autoritatem obsignato diplomate sanciunt, & omnibus testatam faciunt.

28 אָמְרִין לֵהּ מָנָא נֶעְבֵּד [h]דְּנִפְלוֹח עֶבָדָא דַּאלָהָא׃

[h] פלח כמו פעל׃

Dicunt ei, Quid faciemus, vt operemur opera Dei?

29 עֲנָא יֵשׁוּע וְאָמַר לְהוֹן הָנוּ עֲבָדָא דַּאלָהָא [i]דְּתְהַיְמְנוּן בְּמַן דְּהוּ שַׁדַּר׃

[i] דתהימנון ר"ל' שתאמינו׃

Respondit Ieschua, & dixit eis, Hoc est opus Dei, vt credatis in eū quem ipse misit.

30 אָמְרִין לֵהּ מָנָא אָתָא עָבֵד אַנְתְּ דְּנֶחֱזֵא [k]וְנְהַימֵן בָּךְ מָנָא [l]סָעַר אַנְתְּ׃

[k] ונהימן ר"ל' ונאמין׃ [l] סער כמו עשה׃

Dicūt ei, Quod signū facis tu vt videamus et credamus in te? Quid operaris tu?

31 אֲבָהַין [m]מַנְנָא אֲכַלוּ בְּמַדְבְּרָא אַיְכַנָא דִּכְתִיב דְּלַחְמָא מֵן שְׁמַיָּא יְהַב לְהוֹן לְמֵאכַל׃

[m] מננא ר"ל' המן׃

Patres nostri comederunt manna in deserto, sicut scriptum est, Panem de cælo dedit eis comedendum.

32 אָמַר לְהוֹן יֵשׁוּע[n] אַמִּין אַמִּין אָמַר אֲנָא לְכוֹן דְּלָא הֲוָא מוּשֵׁא יְהַב לְכוֹן לַחְמָא מֵן שְׁמַיָּא אֶלָּא אָבִי יָהֵב לְכוֹן לַחְמָא [o]דְּקוּשְׁתָּא מֵן שְׁמַיָּא׃

[n] באמת [o] קושתא כתיב בקושטא כטית׃

Dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vobis quòd nequaquā Musche dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dat vobis verū panē de cælo.

33 לַחְמֵהּ גֵּיר דַּאלָהָא [p]אִיתוֹהִי הָו דִּנְחֵת מֵן שְׁמַיָּא וְיָהֵב חַיֵּא לְעָלְמָא׃

[p] אית

Panis enim Dei est is qui descēdit de cælo, et dat vitam mundo.

34 אָמְרִין לֵהּ מָרַן[q] בְּכֻל־זְבַן [r]הַב לַן לַחְמָא הָנָא׃

[q] בכל זבן ר"ל' בכל עת׃ [r] יהב

Dicunt ei, Domine noster, omni tēpore da nobis panem hunc.

35 אָמַר לְהוֹן יֵשׁוּע אֲנָא אֲנָא לַחְמָא דְּחַיֵּא מַן [s]דְּאָתֵא לְוָתִי לָא [t]יִכְפַּן וּמַן [u]דִּמְהַיְמֵן בִּי לָא [x]יִצְהֵא לְעָלַם׃

[s] אתא [t] כפן [u] דמהימן שמאמין׃ [x] צהא כמו צמא׃

Dixit eis Ieschua, Ego sum panis vitæ. is qui venit ad me, non esuriet: et is qui credit in me, non sitiet in æternum.

אלא *Sed*

36 Ἀλλ' εἶπον ὑμῖν ὅτι καὶ ἑωράκατέ με, καὶ οὐ πιστεύετε.

Sed dixi vobis, Etiam vidistis me, nec creditis.

37 Πᾶν ὃ δίδωσί μοι ὁ πατὴρ, πρὸς ἐμὲ ἥξει· καὶ τὸν ἐρχόμενον πρός με οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω.

Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, nõ eiiciam foras.

Ex gratuita Patris in Christo electione manat fidei donum, quam necessariò cõsequitur vita æterna. Est itaque fides in Christum certum electionis ac proinde futuræ nostræ glorificationis testimonium.

38 Ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με.

Quia descendi è cælo vt faciam non voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

39 Τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρὸς, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Hæc est autem voluntas eius qui misit me, *id est* Patris, vt quicquid mihi dederit, non perdã ex eo, sed suscitem illud in vltimo illo die.

40 Τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν, καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἀναστήσω αὐτὸν ἐγὼ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Hæc est autem volũtas eius qui misit me, vt omnis qui videt Filiũ, & credit in eum, habeat vitam æternam: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.

41 Ἐγόγγυζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ ὅτι εἶπεν, Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Murmurabant ergo Iudæi de eo, quia dixerat, Ego sum panis ille qui è cælo descendit.

Caro non potest spiritualia percipere, ac proinde initium salutis est à Deo, naturam nostram immutante, vt ab ipso afflati, in Christo erudiri & seruari sustineamus.

42 Καὶ ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσὴφ, οὗ ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα; πῶς οὖν λέγει οὗτος, Ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα;

Matth. 13. 55

Et dicebant, ‖ Nónne est hic Iesus, filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit iste, E cælo descendi?

43 Ἀπεκρίθη οὖν ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Μὴ γογγύζετε μετ' ἀλλήλων.

Respõdit ergo Iesus & dixit eis, Ne murmurate inter vos.

44 Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με ἐὰν ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με, ἑλκύσῃ αὐτόν· καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eũ: ego verò suscitabo eũ vltimo illo die.

45 Ἔστι γεγραμμένον ἐν τοῖς προφήταις, Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ. Πᾶς οὖν ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ μαθὼν, ἔρχεται πρός με.

Esa. 54. 13. Ierem. 32. 33

Est scriptum in Prophetis, ‖ Et erunt omnes docti à Deo. Quisquis ergo audiuit à Patre & didicit, venit ad me.

46 Οὐχ ὅτι τὸν πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ· οὗτος ἑώρακε τὸν πατέρα.

Matth. 11. 27

Non quòd Patrem viderit quisquam, ‖ nisi is qui est à Deo: hic vidit Patrem.

47 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον.

Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

48 Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς.

Ego sum panis ille vitæ.

Verus sacramentorũ vsus est, ab iis ad rẽ ipsam, id est ad Christum, assurgere: cuius vnius participatione æternam vitam consequimur.

49 Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἀπέθανον.

Exo. 16. 15.

Patres vestri comederunt ‖ manna in deserto, & mortui sunt.

Οὗτος Hic

36 אלא אמרת לכון [a]דחזיתונני ולא [b]מהימנין אנתון :

Sed dixi vobis quòd vidistis me, & non creditis.

37 כל דיהב לי אבי לותי יאתא ומן דלותי יאתא לא [c]אפקה לבר :

Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: et eum qui ad me veniet, nõ eiiciam foras.

38 [d]דנחתת מן שמיא לא הוא דאעבד צביני אלא צבינה דמן דשדרני :

Quia descendi de cælo nequaquam vt facerem voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

39 הנא דין צבינה דמן דשדרני דכל דיהב לי לא [e]אובד מנה אלא [f]אקימיוהי ביומא אחריא :

Hæc est autẽ volũtas eius qu imisit me, vt [11] quicquid dedit mihi, nõ perdã ex eo, sed suscitẽ illud in die vltima.

40 הנו גיר צבינה דאבי דכל דחזא לברא [g]ומהימן בה יהוון לה חיא דלעלם ואנא [h]אקימיוהי ביומא אחריא

Hæc enim est volũtas Patris mei, vt omnis qui videt Filiũ, & credit in eũ, sit ei vita quæ est in æternũ: & ego suscitabo eum in die vltima.

41 יהודיא דין רטנין הוו עלוהי [i]דאמר [k]דאנא אנא לחמא [l]דנחתת מן שמיא :

Judæi autem murmurabãt de eo quòd dixisset, Ego sum panis qui descendi de cælo.

42 ואמרין הוו לא הוא הנא ישוע בר יוסף הו דחנן ידעין לאבוהי ולאמה ואיכנא אמר הנא דמן שמיא נחתת:

Et dicebãt, Nónne hic est Ieschua filius Jauseph, is cuius nos nouimus patrem & matrem? & quomodo dicit hic, De cælo descendi?

43 ענא ישוע ואמר להון לא תרטנון חד עם חד :

Respõdit Ieschua & dixit eis, Ne murmuretis vnus cum altero.

44 לא אנש משכח [m]דיאתא לותי אלא אן [n]נגדה אבא דשדרני ואנא [o]אקימיוהי ביומא אחריא :

Nemo potest venire ad me nisi traxerit eum Pater qui misit me. & ego suscitabo eum in die vltimo.

45 כתיב גיר בנביא דיהוון כלהון [p]מלפא דאלהא כל מן דשמע [q]הכיל מן אבא [r]ויילף מנה אתא לותי :

Scriptum est enim in Prophetis, Erũt omnes [12] edocti diuinitus. Quisquis igitur audiuit à Patre & didicit ab eo, venit ad me.

46 לא הוא דחזא אנש לאבא אלא מן דמן אלהא איתוהי הו הו חזא לאבא :

Nequaquam quòd videat quis Patrem, nisi is qui à Deo est, is videt Patrem.

47 [s]אמין אמין אמר אנא לכון דמן [t]דמהימן בי אית לה חיא דלעלם :

Ammin ammin dico vobis quòd ei qui credit in me, est ei vita quæ est in æternum.

48 אנא אנא לחמא דחיא :

Ego sum panis vitæ.

49 אבהיכון אכלו [u]מננא במדברא ומיתו :

Patres vestri comederunt mãnah in deserto, et mortui sunt.

---

[a] חזיתונני ר״ל ראיתם אותי:
[b] מהימנין טעמו מאמינים:
[c] אפקה אוציא אותו מן נפק:
[d] נחתת ירדתי:
[e] אובד ר״ל אוביד:
[f] אקימיוהי ר״ל אחיה אותו מן קום:
[g] מהימן מאמין:
[h] אקימיוהי אחיה אותו מן קום:
[i] דאמר שאמר:
[k] דאנא שאני:
[l] נחתת ירדתי:
[m] דיאתא שיבוא:
[n] נגד ר״ל משך:
[o] אקימיוהי אחיה אותו:
[p] אלף וטעם מלפא לימודי:
[q] הכיל ר״ל לכן:
[r] ילף ר״ל לומד כי ילף ואלף אחד:
[s] באמת
[t] מהימן מאמין
[u] מננא ר״ל המן:

[11] Initium versiculi 39 Syrus textus nõ habebat, videlicet, Hæc est autem volũtas eius qui misit me. Quod ex manuscripto antiquissimo codice quẽ illustrissimus princeps elector Palatinus exhibuit (vt alia multa) restituimus.

[12] Ad verbum, Docti Dei. vt in Isaia לימורי יהוה

50 Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ, καὶ μὴ ἀποθάνῃ.

Hic eſt panis ille qui è cælo deſcendit, vt qui eo veſcitur, non moriatur.

Chriſtus à Deo Patre hoc ipſum nobis eſt ad vitam æternam conſequēdam ac retinendam, quod panis & caro, atque adeo cibus & potus ad caduca huius vitæ vſum.

51 Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μου ἐστίν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς.

Ego ſum panis viuificus qui è cælo deſcendi: ſiquis ederit ex hoc pane, viuet in æternum. & panis quē ego dabo, caro mea eſt, quam ego dabo pro mundi vita.

52 Ἐμάχοντο οὖν πρὸς ἀλλήλους οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες, Πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν;

Pugnabant ergo Iudæi alii aduerſus alios, dicentes, Quomodo poteſt hic nobis carnem *ſuam* dare qua veſcamur?

Caro inter carnalem manducationem, cuius inſtrumentū ſunt dentes, & ſpiritualē eſum qui in fide conſiſtit, diſtinguere non poteſt: ac proinde damnat quod non intelligit. ſed nihilominus inculcanda eſt veritas.

53 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς.

Dixit ergo eis Ieſus, Amen amen dico vobis, niſi ederitis carnem Filii hominis & biberitis eius ſanguinem, non habetis vitam in vobis.

1.Cor.11.27

54 Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Qui edit carnem meam, & bibit meum ſanguinem, habet vitā æternam: & ego excitabo eum in vltimo illo die.

55 Ἡ γὰρ σάρξ μου ἀληθῶς ἐστι βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῶς ἐστι πόσις.

Caro enim mea verè eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus.

56 Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ.

Qui edit meam carnem, & bibit meum ſanguinem, in me manet, & ego in eo.

57 Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν πατὴρ, κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν πατέρα· καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσεται δι' ἐμέ.

Sicut miſit me viuens ille Pater, & ego viuo per Patrē: ita etiā qui ederit me, viuet ipſe quoq; ꝑ me.

58 Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. οὐ καθὼς ἔφαγον οἱ πατέρες ὑμῶν τὸ μάννα, καὶ ἀπέθανον· ὁ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρτον, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

Hic eſt panis ille qui de cælo deſcēdit. non prout comederunt Patres veſtri manna, & mortui ſunt: qui ederit hunc panem, viuet in æternum.

59 Ταῦτα εἶπεν ἐν συναγωγῇ, διδάσκων ἐν Καπερναούμ.

Hæc dixit in ſynagoga, quum doceret in Capernaum.

60 Πολλοὶ οὖν ἀκούσαντες ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἶπον, Σκληρός ἐστιν οὗτος ὁ λόγος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν;

Multi ergo ex diſcipulis eius *his* auditis dixerunt, Durus eſt hic ſermo: quis poteſt eum audire?

Chriſti cum membris ſuis vnionem aſſequi non poteſt humana ratio: adoret igitur quod ipſa eſt excellentius.

Εἰδὼς

Sciens

הָנַו דֵין לַחְמָא דַנְחֵת מֶן שְׁמַיָּא דְּ[a]אכוּל אֱנָשׁ מֶנֵּה וְלָא יָמוּת ׃

50 *Hic est autem panis qui descendit de cælo, ut comedat homo ex eo, & nō moriatur.*

[a] הנו ר״ל וזה הוא ׃

אֶנָא אֶנָא לַחְמָא חַיָּא דְמֶן שְׁמַיָּא [b]נֶחְתֵת [c]וְאֶן אֱנָשׁ נֵאכוּל מֶן הָנָא לַחְמָא [d]נֵחֵא לְעָלַם וְלַחְמָא אֵינָא דְּאֶנָא [e]אֶתֵּל פַּגְרִי הוּ [f]דְּעַל אַפֵּי חַיּוּהִי דְּעָלְמָא יָהֵב אֶנָא ׃

51 *Ego sum panis viuus qui de cælo descendi: & siquis comederit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis quē ego dabo, corpus meum est quod pro vita mundi do.*

[b] נחתת ירדתי ׃ [c] ואן ואם ׃ [d] יחא יחיה ׃ [e] אתל אתן ׃ [f] על אפי בעבור ׃

[g]נֶצְיָן הֲווּ דֵין יְהוּדָיֵא חַד עַם חַד וְאָמְרִין אֵיכַנָא מֶשְׁכַּח הָנָא פַּגְרֵה [h]דְּנֶתֶּל לַן לְמֵאכַל ׃

52 *Contendebant autem Iudæi [13]vnus cum alio, et dicebant, Quomodo potest hic corpus suum nobis dare ad manducandum?*

[g] נצה ׃ [h] דיתל שיתן ׃

[13] Ad verbum, Vnus cum vno.

וֶאמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ [i]אַמִין אַמִין אָמַר אֶנָא לְכוֹן [k]דְּאֶן לָא תֵאכְלוּן פַּגְרֵה דַּבְרֵה דְּאֶנָשָׁא וְתֶשְׁתּוּן דְּמֵה לֵית לְכוֹן חַיֵּא [l]בַּקְיוּמְכוֹן ׃

53 *Et dixit eis Ieschua, Amen amen dico vobis, Quòd si non comederitis corpꝰ Filii hominis, et biberitis sanguinē eiꝰ, nō est vobis vita in [14]vobisipsis.*

[i] באמת ׃ [k] דאן שאם ׃ [l] בקיומכון בעצמכם מן קום ׃

[14] Ad verbum, In substantia vestra.

דְּאָכֵל דֵין מֶן פַּגְרִי וְשָׁתֵא מֶן דְּמִי אִית לֵה חַיֵּא דַּלְעָלַם [m]וְאֶנָא [n]אַקִימִיוּהִי בְּיוֹמָא אַחְרָיָא ׃

54 *Qui verò comedit ex corpore meo & bibit ex sanguine meo, est ei vita quæ est in æternum: et ego suscitabo eum in die vltimo.*

[m] ואנא ואני ׃ [n] אקימיוהי אחיה אותו מן קום ׃

פַּגְרִי גֵיר [o]שַׁרִירָאִית אִיתוֹהִי מֵאכוּלְתָּא וַדְמִי שַׁרִירָאִית אִיתוֹהִי מַשְׁתְּיָא ׃

55 *Corpus enim meum verè est cibus, et sanguis meus verè est potus.*

[o] שרירא׳ית באמת ׃

מַן דְּאָכֵל פַּגְרִי וְשָׁתֵא דְמִי בִּי מְקַוֵּא וְאֶנָא בֵּה ׃

56 *Qui comedit corpus meum et bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in ipso.*

אֵיכַנָא דְּשַׁדְּרַנִי אַבָּא חַיָּא וְאֶנָא חַי אֶנָא מֶטוּל אַבָּא וּמַן דְּנֵאכְלַנִי אַף הוּ [p]נֵחֵא לְעָלַם ׃

57 *Sicut misit me Pater viuens, & ego viuo propter Patrem: & qui comederit me, etiā ipse viuet in æternum.*

[p] יחא יחיה ׃

[q]הָנַו לַחְמָא דַנְחֵת מֶן שְׁמַיָּא לָא הֲוָא אַיך הָו דְּאֶכַלוּ אֲבָהַיכוֹן [r]מַנְנָא וּמִיתוּ מַן דְּאָכֵל מֶן הָנָא לַחְמָא [s]נֵחֵא לְעָלַם ׃

58 *Hic est panis qui descendit de cælo: nequaquam sicut illud quod comederunt patres vestri Mānah, et mortui sunt: qui comedit ex hoc pane, viuet [15]in æternum.*

[q] הנו זה הוא ׃ [r] מננא המן ׃ [s] יחא יחיה ׃

[15] Ita est in Syro textu, quū in Græco sit *εἰς ἐμέ*. Sed fortè hic quoque erratum est à scriptore Syro, quòd finē sequentis versus pro fine huius versiculi accepit. Nihil tamen mutare volui: quia in manuscripto codice ita etiam legitur.

הָלֵין אֶמַר בַּכְנוּשְׁתָּא כַּד [t]מַלֵּף בַּכְפַר־נַחוּם ׃

59 *Hæc dixit in synagoga, docens in Cephar-Nachum.*

[t] מלף מלמד מן אלף ׃

וְסַגִּיאֵא דַּשְׁמַעוּ מֶן תַּלְמִידוּהִי אָמְרִין קַשְׁיָא הִי מֶלְּתָא הָדָא מַנוּ מֶשְׁכַּח לְמֶשְׁמְעָהּ ׃

60 *Et multi qui audiuerunt ex discipulis eius, dicebant, Durus est sermo hic: quis potest audire eum?*

Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ ὅτι γογγύζουσι περὶ τούτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; 61

Sciēs autem Iesus apud se discipulos suos de hoc murmurare, dixit eis, Hoc vos offendit?

Ἐὰν οὖν θεωρῆτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα ὅπου ἦν τὸ πρότερον; 62

Suprà, 3. 13

Quid si igitur cōspiceretis Filiū hominis ascendentem eò ‖ vbi erat prius?

Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν· ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή ἐστιν. 63

Spiritus est qui viuificat: caro non prodest quicquam. verba quæ ego loquor vobis, spiritus sunt & vita sunt.

Ideo viuifica est nobis caro Christi, quia idem qui homo est, Deus est: quod mysterium sola fide (qua Dei donum est electis peculiare) comprehenditur.

Ἀλλ' εἰσὶν ἐξ ὑμῶν τινες οἳ οὐ πιστεύουσιν. ᾔδει γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἰησοῦς τίνες εἰσὶν οἱ μὴ πιστεύοντες, καὶ τίς ἐστιν ὁ παραδώσων αὐτόν. 64

Sed sunt quidā ex vobis qui nō credunt. nouerat enim à principio Iesus quinā essēt qui nō credebāt, & quis eum proditurus esset.

Καὶ ἔλεγε, Διὰ τοῦτο εἴρηκα ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με ἐὰν μὴ ᾖ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ πατρός μου. 65

Et dicebat, Propterea dixi vobis neminem posse venire ad me nisi fuerit ei datum à Patre meo.

Ἐκ τούτου πολλοὶ ἀπῆλθον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν. 66

Ex eo multi discipulorum eius pedem retulerunt, nec amplius cū eo versabantur.

Ea est hominū malitia, vt ex ipsa salutis doctrina (nisi si qui singulari Dei beneficio credant) occasionem exitii sui arripiant.

Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τοῖς δώδεκα, Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν; 67

Dixit ergo Iesus duodecim illis, Num & vos vultis abire?

Ἀπεκρίθη οὖν αὐτῷ Σίμων Πέτρος, Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις· 68

Respondit ergo ei Simon Petrus, Domine, ad quem abibimus? verba vitæ æternæ habes:

Καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. 69

Et nos credimus & cognouim⁹ te esse Christum illum Filium Dei viuentis.

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην, καὶ ἐξ ὑμῶν εἷς διάβολός ἐστιν; 70

Matth. 16. 16

Respondit eis Iesus, ‖ Nónne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis est diabolus?

Paruus est numerus Christum profitētium, & in iis rursus aliqui sunt hypocritæ, atque adeo omnium hominū deterrimi.

Ἔλεγε δὲ τὸν Ἰούδαν Σίμωνος Ἰσκαριώτην. οὗτος γὰρ ἤμελλεν αὐτὸν παραδιδόναι, εἷς ὢν ἐκ τῶν δώδεκα. 71

Loquebatur autem de Iuda Simonis *filio* Iscariote. futurū enim erat vt hic proderet eum, quum esset vnus ex illis duodecim.

Κεφάλαιον ζ.

Cap. VII.

1 ΚΑΙ περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς μετὰ ταῦτα ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ. οὐ γὰρ ἤθελεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν, ὅτι ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι.

VErsabatur autē Iesus post hæc in Galilæa. non enim volebat in Iudæa versari, quia studebāt eū Iudæi trucidare.

ישׁוּע דֵּין יָדַע בְּנַפְשֵׁהּ דְּרָטְנִין עַל הָדָא תַּלְמִידוֹהִי וְאָמַר לְהוֹן הָדָא מַכְשְׁלָא לְכוֹן׃

61 *Ieschua autem cognouit in seipso quòd murmurarent de hoc discipuli eius, et dixit eis, Hoc offendit vos?*

אֶן תֶּחְזוּן [a]הָכִיל לִבְרֵהּ דְּאֶנָשָׁא דְּסָלֵק לְאַתְרָא דְּאִיתַוְהִי הֲוָא מֶן קְדִים׃

62 *[Quid] si spectaueritis igitur Filium hominis ascendentem in locum vbi erat ab initio?*

[a] הכילכן:

רוּחָא הִי [b]דְּמַחְיָא פַּגְרָא לָא [c]מַהֲנֵא מֶדֶּם [d]מֶלֵּא דְּאֶנָא מַלֵּל עַמְּכוֹן רוּחָא אֶנֵּין [e]וְחַיֵּא אֶנֵּין׃

63 *Spiritus est qui viuificat: corpus nō prodest quicquam. Sermones quos ego loquutus sum vobiscum, spiritus sunt, & vita sunt.*

[b] מחיא מחיה:
[c] מהנא מועיל:
[d] מלא טעמו הדברים:
[e] חיא חיים:

אֶלָּא אִית אֶנָשָׁא מֶנְּכוֹן דְּלָא [f]מְהַימְנִין יָדַע הֲוָא גֵּיר יֵשׁוּע מֶן קְדִים מַן אֶנּוּן אֵילֵין דְּלָא מְהַימְנִין וּמַנּוּ הוּ [g]דְּמַשְׁלֶם לֵהּ׃

64 *Sed sunt quidam ex vobis qui nō credunt. nouerat enim Ieschua ab initio qui essent ii qui non credebant, et quis esset qui proderet eum.*

[f] מהימנין מאמינים:
[g] משלם לה מוסר אותו:

וְאָמַר הֲוָא לְהוֹן מֶטּוּל הָנָא אֶמְרֶת לְכוֹן דְּלָא אֶנָשׁ מֶשְׁכַּח [h]דְּנֵאתֵא לְוָתִי אֶן לָא יְהִיב לֵהּ מֶן אָבִי׃

65 *Et dicebat eis, Propter hoc dixi vobis quòd nemo potest venire ad me, nisi datum sit ei à Patre meo.*

[h] דיאתא שיבוא

מֶטּוּל הָדָא מֶלְּתָא סַגִּיאֵא מֶן תַּלְמִידוֹהִי אֶזַלוּ [i]לְבֶסְתַּרְהוֹן וְלָא מְהַלְּכִין הֲווּ עַמֵּהּ׃

66 *Propter hunc sermonem multi ex discipulis eius [16]retrocesserunt, neque ambulabant cum eo.*

[i] לבסתרהון טעמו לאחוריהם:

[19] Ad verbum, Abierūt adpost se. Id est, Terga Christo obuerterūt, & defecerunt ab eo,

וְאָמַר יֵשׁוּע לִתְרֵעְסַרְתֵּהּ לְמָא אַף אַנְתּוּן צָבֵין אַנְתּוּן לְמֵאזַל׃

67 *Et dixit Ieschua duodecim suis, Nunquid etiam vos vultis abire?*

עֲנָא שֶׁמְעוֹן כֵּאפָא וְאָמַר מָרִי לְוָת מַן נֵאזַל [k]מֶלֵּא דְּחַיֵּא דְּלְעָלַם אִית לָךְ׃

68 *Respōdit Schemeū Cipha, & dixit, Domine mi, ad quē ibim⁹? Sermones vitæ quæ est in æternū, sūt tibi.*

[k] מלא דברים:

וְחַנַן [l]הֵימֶנַן וִידַעַן דְּאַנְתְּ הוּ מְשִׁיחָא בְּרֵהּ דְּאַלָהָא חַיָּא׃

69 *Et nos credimus et nouimus quòd tu es Christus filius Dei viuentis.*

[l] הימנן האמננו:

אֶמַר לְהוֹן יֵשׁוּע לָא הֲוָא אֶנָא [m]גְבִיתְכוֹן לִתְרֵעֲסַר וּמֶנְּכוֹן חַד סָטָנָא הוּ׃

70 *Dixit eis Ieschua, Nónne ego elegi vos duodecim, & ex vobis vnus Satanah est?*

[m] מן גבה:

אֶמַר הֲוָא עַל יְהוּדָא בַּר שֶׁמְעוֹן סְכַרְיוּטָא הָו גֵּיר עֲתִיד הֲוָא [n]דְּנֵשַׁלְמִיוּהִי חַד מֶן תְּרֵעֲסַר׃

71 *Dicebat de Ihuda filio Schemeū Sechariuta: ipse enim proditurus erat eum, vnus ex duodecim.*

[n] דישלמיוהי ר״ל שימסור אותו:

קֶפַלְאוֹן ז

Cap. VII.

1 בָּתַר הָלֵין מְהַלֵּךְ הֲוָא יֵשׁוּע בְּגְלִילָא לָא גֵּיר צָבֵא הֲוָא [o]לְמְהַלְּכוּ בִּיהוּד מֶטּוּל דִּיהוּדָיֵא בָּעֵין [p]הֲווּ לְמֶקְטְלֵהּ׃

POST hæc ambulabat Ieschua in Galilæa. No enim volebat ambulare in Judæa, quia Judæi quærebāt interficere eum.

[o] למהלכו ללכת:
[p] הווהיו:

Ἦν δὲ ἐγγὺς ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων ἡ σκηνοπηγία. 2

Leuit.23.34.

Propè autem erat festum Iudæorum ‖scenopegia.

Εἶπον οὖν πρὸς αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν, καὶ ὕπαγε εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἵνα καὶ οἱ μαθηταί σου θεωρήσωσι τὰ ἔργα σου ἃ ποιεῖς. 3

Dixerunt igitur ad eum fratres eius, Digredere hinc, & vade in Iudæam, vt discipuli tui conspiciant opera tua quæ facis.

Οὐδεὶς γάρ ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖ, καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι. εἰ ταῦτα ποιεῖς, φανέρωσον σεαυτὸν τῷ κόσμῳ. 4

Nemo enim in occulto facit aliquid, & quærit ipse celebris esse. si hæc facis, patefacito teipsum mundo.

Οὐδὲ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐπίστευον εἰς αὐτόν. 5

Nam ne fratres quidem eius credebant in eum.

Dei gratia non est hæreditaria, sed aduentitium donum. Hinc fit vt sæpe filiis Dei plus molestiæ exhibeant propinqui quàm extranei.

Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πάρεστιν· ὁ δὲ καιρὸς ὁ ὑμέτερος πάντοτέ ἐστιν ἕτοιμος. 6

Dicit ergo eis Iesus, Tēpus meū nondum adest: tempus autem vestrum semper est paratum.

Οὐ δύναται ὁ κόσμος μισεῖν ὑμᾶς· ἐμὲ δὲ μισεῖ, ὅτι ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά ἐστιν. 7

Non potest mūdus vos odisse: me autem odit, quoniam ego testor de eo, opera eius mala esse.

Stultis suorum votis minimè obsequēdū.

Ὑμεῖς ἀνάβητε εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην· ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην, ὅτι ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πεπλήρωται. 8

Infrà, 8.20

Vos ascendite ad festum hoc: ego nondum ascendo ad hoc festum, ‖quia tempus meum nondum impletum est.

Ταῦτα δὲ εἰπὼν αὐτοῖς, ἔμεινεν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ. 9

Hæc autem quū eis dixisset, māsit in Galilæa.

Ὡς δὲ ἀνέβησαν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, τότε καὶ αὐτὸς ἀνέβη εἰς τὴν ἑορτὴν, οὐ φανερῶς, ἀλλ' ὡς ἐν κρυπτῷ. 10

Vt ascenderunt autem fratres eius, tunc & ipse ascēdit ad festum, nō manifestè, sed velut in occulto.

Exemplum horrendæ confusionis in ipso Ecclesiæ sinu. Pastores metu & terrore oppressum populū tenent: populus non apparentem Christū quærit, sese offerentē negligit. non desunt etiam qui cognitum temere condemnēt: pauci tantum clanculum rectè sentiūt.

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι ἐζήτουν αὐτὸν ἐν τῇ ἑορτῇ, καὶ ἔλεγον, Ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος; 11

Iudæi ergo quærebant eum in festo, & dicebant, Vbi est ille?

Καὶ γογγυσμὸς πολὺς περὶ αὐτοῦ ἦν ἐν τοῖς ὄχλοις. οἱ μὲν ἔλεγον, ὅτι ἀγαθός ἐστιν· ἄλλοι δὲ ἔλεγον, Οὔ· ἀλλὰ πλανᾷ τὸν ὄχλον. 12

Et murmur multum erat in turba de eo. alii quidem dicebant, *Vir bonus est*: alii autem dicebant, Nō: sed turbam seducit.

Οὐδεὶς μέντοι παῤῥησίᾳ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. 13

Nullus tamen palàm loquebatur de eo, propter metum Iudæorum.

Ἤδη δὲ τῆς ἑορτῆς μεσούσης ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε. 14

Festo autem iam medio ascendit Iesus in templum, ac docebat.

14 Christus bonitate certat cum mūdi perfidia: plerique interea ex eo ipso arripiunt offendiculi occasionem, quo oportuerat eos ad Christū amplectendum incitari.

Καὶ

Et

[a] ערעירא החג : [b] מטללא סוכות:

2 וקריב הוא [a]ערעדא [b]דמטללא דיהודיא :

Et propè erat festum tabernaculorum Iudæorum.

[c] שנא עבור: [d] מכא מזה: [e] אזל:

3 ואמרו לה אחוהי לישוע [c]שנא לך [d]מכא [e]זל ליהוד דיחזון תלמידיך עבדא דעבד אנת :

Et dixerunt fratres Ieschua ei, Transi hinc, & vade in Iudæam, vt videant discipuli tui opera quæ facis.

[f] טושיא סתר מן טשא:

4 לית גיר אנש דעבד מדם [f]בטושיא וצבא הו דבגליא יהוא אן הלין עבד אנת חוא נפשך לעלמא :

Nemo enim est qui facit aliquid in occulto, & ipse cupit vt in manifesto sit: si hæc facis, ostende teipsum mundo.

[g] הימנו האמינו:

5 אף לא גיר אחוהי [g]הימנו הוו בה בישוע :

Nam ne fratres quidem eius credebant in ipsum Ieschua.

[h] זבני זמני: [i] זבנכון זמנכם: [k] ערן כמו עידן: [l] מטיב נכון מן טיב:

6 אמר להון ישוע [h]זבני דילי עד מא להשא לא מטא [i]זבנכון דין דילכון בכל [k]עדן [l]מטיב:

Dixit eis Ieschua, Tempus meum vsque nunc non aduenit: tempus autem vestrum omni tempore paratum est.

[m] למסנכון לשנא אתכם מן סנא: [n] דנאשאני:

7 לא משכח עלמא [m]למסנכון לי דין סנא מטול [n]דאנא מסהד אנא עלוהי דעבדוהי בישין אנון :

Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testor de eo quòd opera eius mala sunt.

[o] סקו עלו מן נסק: [p] עדעידא חג: [q] זבנא הזמן: [r] עד כיל עדין:

8 אנתון [o]סקו [p]לעדעדא הנא אנא לא סלק אנא השא לעדעדא הנא מטול [q]דזבנא דילי לא [r]עד כיל שלם :

Vos ascendite ad festum hoc: ego non ascendam nunc ad festum hoc, quia tempus meum nõdum impletũ.

[s] פש עמד מן פוש :

9 הלין אמר [s]ופש לה בגלילא :

Hæc dixit, et remansit in Galilæa.

[t] ערעידא חג : [u] הידין כהידין ר״ל אז: [x] כטושיא בסתר מן טשא

10 כד דין סלקו אחוהי [t]לעדעדא [u]הידין אף הו סלק לא בגליא אלא איך [x]דבטושיא :

Quum autem ascendissent fratres eius ad festum, tunc etiam ipse ascendit non in manifesto, sed velut in occulto.

[y] איכו כמו איפה:

11 יהודיא דין בעין הוו לה בעדעדא ואמרין הוו [y]איכו הו :

Iudæi autem quærebant eum in festo, & dicebant, Vbi est ille?

12 ורטנא סגיאא מטולתה אית הוא בכנשא אית הוו גיר דאמרין דטב הו ואחרנא אמרין הוו לא אלא מטעא לעמא :

Et murmur multum propter eum erat in turba. Erant enim qui dicerent quòd bonus esset: et alii dicebãt, Non: sed decipit populum.

[z] גליאית טעמו בפרהסיא:

13 לא דין אנש [z]גליאית ממלל הוא עלוהי מטול דחלתא דיהודיא :

Nemo autem manifestè loquebatur de eo, propter metum Iudæorum.

[aa] ערעירא החג [bb] מלף מלמד מן אלף:

14 כד דין פלגו יומתא [aa]דעדעדא סלק ישוע להיכלא [bb]ומלף הוא :

Quum autem [1] medij essent dies festi ascendit Ieschua in festum: et docebat.

[1] Id est, Quum dies illius festi dimidia ex parte præteriissent.

ומתדמרין

Καὶ ἐθαύμαζον οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες, Πῶς οὗτος γράμματα οἶδε, μὴ μεμαθηκώς; 15

Et mirabantur Iudæi, dicentes, Quomodo iste literas nouit, quum non didicerit?

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν, Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμή, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. 16

Respōdit eis Iesus, & dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

Ideo pauci sunt quibus Euangelium sapiat quoniam rarū est pietatis studium.

Ἐάν τις θέλῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖν, γνώσεται περὶ τῆς διδαχῆς, πότερον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ. 17

Siquis voluerit eius voluntatem exequi, cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.

Ὁ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλῶν, τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ· ὁ δὲ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτόν, οὗτος ἀληθής ἐστι, καὶ ἀδικία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν. 18

Qui à semetipso loquitur, gloriā propriā quærit: q. autē quærit gloriā eius qui misit ipsum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.

Vera salutis doctrina à commentitia eo distinguitur, quod illa gloriam Dei illustrat, ista homines efferendo, Dei gloriam obscurat.

Exo. 24. 3

Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι; 19

Supra, 5. 18.

‖Nōnne Moses dedit vobis Legē, & *tamē* nemo ex vobis præstat Legē? ‖quid me studetis trucidare?

Nulli securius clamant se Legis Dei assertores esse quàm qui illam impudentissimè violant.

Ἀπεκρίθη ὁ ὄχλος καὶ εἶπε, Δαιμόνιον ἔχεις· τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι; 20

Respōdit turba & dixit, Dæmoniū habes: q.s te studet trucidare?

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἓν ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε. 21

Respondit Iesus & dixit eis, Vnū op⁹ edidi, & omnes miramini.

Sabbathū (quod hic nobis pro omnium ceremoniarum regula proponitur) non impediendis sed potius exercendis Dei operibus destinatum est: inter quæ charitas proximi præcipuum locum obtinet.

Leuit. 12. 3.

Διὰ τοῦτο Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομήν, (οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ Μωσέως ἐστίν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων) καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον. 22

Gene. 17. 10

Attamen ‖Moses dedit vobis circuncisionem, (non quòd ex Mose sit, ‖sed *quia* ex Patribus) & Sabbatho circunciditis hominem.

Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, ἐμοὶ χολᾶτε ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; 23

Si circuncisionem accipit homo Sabbatho vt non soluatur lex Mosis, mihi indignamini quòd totum hominem sanū fecerim Sabbatho?

Deut. 1. 18.

Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. 24

‖Ne iudicate secundum speciē, sed iusto iudicio iudicate.

Iudicandum ex rerū veritate, ne in medium prodeuntes personæ nos transuersos abripiant.

Ἔλεγον οὖν τινες ἐκ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὃν ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι; 25

Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nōnne hic est quem student trucidare?

Multi mirantur irritos fieri hostiū Dei conatus, nec tamen interea diuinam virtutem agnoscunt.

Καὶ ἴδε, παρρησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι. μήποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Χριστός; 26

At ecce, palàm loquitur, & nihil ei dicunt. num verè cognouerunt primores hunc verè esse Christum?

Ἀλλὰ

Sed

15 [a]ומתדמרין הוו יהודיא ואמרין איכנא ידע הנא ספרא כד לא [b]ילף :

Et mirabantur Iudæi, ac dicebant, Quomodo nouit hic librum, quum nō didicerit?

16 ענא ישוע ואמר [c]יולפני לא הוא דילי אלא דהו דשדרני:

Respondit Ieschua, & dixit, Doctrina mea non est mea, sed eius qui misit me.

17 מן דצבא דיעבד צבינה מסתכל יולפני אן מן אלהא הו או אנא מן [d]צבות נפשי ממלל אנא :

Qui vult facere voluntatem eius, intelligit doctrinā meā, nū ex Deo sit, an ego ex volūtate meiipsius loquar.

18 מן דמן צבות [e]רעינה ממלל שובחא לנפשה בעא הו דין דשובחא דמן דשדרה בעא [f]שריר הו ועולא [g]בלבה לא אית :

Is qui ex voluntate mētis suæ loquitur, gloriam sibiipsi quærit: is autē qui gloriam eius qui misit ipsum quærit, verax est, & iniquitas in corde eius non est.

19 לא הוא מושא יהב לכון [h]נמוסא ולא אנש מנכון נטר נמוסא מנא בעין אנתון [i]למקטלני :

Nōne Musche dedit vobis Legē, et nemo ex vobis seruat Legē? Quid quæritis interficere me?

20 ענא כנשא ואמרין [k]דיוא אית לך מנו בעא למקטלך :

Respondit turba, & dixerunt, Dæmonium est tibi: quis quærit interficere te?

21 ענא ישוע ואמר להון חד עבדא עבדת וכלכון [l]מתדמרין אנתון :

Respōdit Ieschua & dixit eis, Vnū opus operatus sum, et omnes vos miramini.

22 מטול הנא מושא יהב לכון [m]גזורתא לא הוא דמנה הי מן מושא אלא מן אבהתא הי ובשבתא [n]גזרין אנתון בר־נשא :

Propter hoc Musche dedit vobis circuncisionem (non quòd ex ipso Musche sit, sed ex Patribus est) et [2] Sabbatho circunciditis filium hominis.

23 ואן בר נשא [o]מתגזר ביומא דשבתא מטול דלא [p]ישתרא נמוסא דמושא עלי רטנין אנתון דכלה בר־נשא [q]אחלמת ביומא דשבתא :

Et si filius hominis circunciditur in die Sabbathi vt nō soluatur Lex Musche, contra me murmuratis, qui totū filium hominis sanauerim in die Sabbathi?

24 לא תהוון [r]דינין [s]במסב [t]באפא אלא דינא [u]כאנא דונו :

[3] Ne iudicetis cum acceptione vultus: sed iudicium iustum iudicate.

25 ואמרין הוו אנשא מן אורשלם [x]לו [y]הנו הו דבעין למקטל :

Et dicebant quidam ex Vrischelem, Nōnne hic est ille quem quærūt interficere?

26 והא [z]גליאית ממלל [aa]ומדם לא אמרין לה דלמא ידעו [bb]קשישין דהנו [cc]שריראית משיחא :

Et ecce, manifestè loquitur, & nihil dicunt ei. Nūquid nouerūt seniores nostri quòd hic est verè Christus?

[a] מתדמרין ר״ל׳ תמהים :
[b] ילף למד:
[c] יולפני לקחי מן ילף :
[d] צבא
[e] רעה
[f] שריר נאמן:
[g] כלבה כלבו:
[h] נמוסא התורה מלשון יון :
[i] למקטלני להרגני :
[k] דיוא רוח רעה :
[l] מתדמרין תמהים :
[m] גזורתא המילה:
[n] גזרין מלים:
[o] מתגזר נמל:
[p] ישתרא תופר תורת מושה :
[q] אחלמת החייתי מחליו:
[r] דינין דנים מן דון :
[s] נסב
[t] אנפ ומסב באפא ר״ל׳ נשיאות פנים :
[u] כאנא ישר:
[x] לו כמו הלא:
[y] הנו זה:
[z] גליאית כפרהסיא:
[aa] מדם דבר:
[bb] קשישין זקנינו :
[cc] שריראית באמת:

[2] A circuncisione quæ die festo peragebatur, docet non quoduis opus in Sabbatho esse prohibitum: sed tantùm quod cum sacra quiete apertè pugnaret.

[3] Quasi diceret, Factum per se expendite & iudicate, nullo habito personæ respectu.

אלא Sed

Αλλὰ τοῦτον οἴδαμεν πόθεν ἐστίν· ὁ δὲ Χριστὸς ὅταν ἔρχηται, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν. 27

Εκραξεν οὖν ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων ὁ Ιησοῦς, καὶ λέγων, Κἀμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμί· καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἔστιν ἀληθινὸς ὁ πέμψας με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. 28

Εγὼ δὲ οἶδα αὐτόν, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰμι, κἀκεῖνός με ἀπέστειλεν. 29

Εζήτουν οὖν αὐτὸν πιάσαι· καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὴν χεῖρα, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. 30

Πολλοὶ δὲ ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, καὶ ἔλεγον, Οτι ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, μήτι πλείονα σημεῖα τούτων ποιήσει ὧν οὗτος ἐποίησεν; 31

Ηκουσαν οἱ Φαρισαῖοι τοῦ ὄχλου γογγύζοντος περὶ αὐτοῦ ταῦτα. καὶ ἀπέστειλαν οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ὑπηρέτας, ἵνα πιάσωσιν αὐτόν. 32

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Ετι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με. 33

Infra,13.33

Ζητήσετέ με, καὶ οὐχ εὑρήσετε. καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγώ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. 34

Εἶπον οὖν οἱ Ιουδαῖοι πρὸς ἑαυτούς, Ποῦ οὗτος μέλλει πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐχ εὑρήσομεν αὐτόν; μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ελλήνων μέλλει πορεύεσθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς Ελληνας; 35

Τίς ἐστιν οὗτος ὁ λόγος ὃν εἶπε, Ζητήσετέ με, καὶ οὐχ εὑρήσετε· καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγώ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν; 36

Leuit.23.36

Εν δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς εἱστήκει ὁ Ιησοῦς, καὶ ἔκραξε, λέγων, Εάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω. 37

Ο πιστεύων εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. 38

(Τοῦτο

Sed nouimus vnde hic sit: quum autem venerit Christus, nemo cogniturus est vnde sit.

Homines adstruenda sibi obstacula ingeniosi.

Clamabat ergo Iesus in templo, docens ac dicens, Et me nostis, & vnde sim nostis: & à meipso nõ veni, sed est verax qui misit me, quẽ vos non nostis.

Christi veritas minimè pendet ex hominum iudiciis.

Ego verò noui eũ, quia ab ipso sum, & ille me misit.

Studebant ergo eum prehendere: sed nemo iniecit in eum manũ, quia nondum venerat hora eius.

Nõ licet malis quod lubet, sed id demum quod Deus decreuit.

Ex turba autem multi crediderunt in eum: & dicebant, Christus quum venerit, num signa plura edet iis quæ hic edidit?

Prout crescit regnũ Dei, crescit eius hostium rabies, donec tandem absentia bona frustra requirant quæ præsentia neglexerint.

Audierunt Pharisæi turbam ista murmurantem de eo, & miserunt Pharisæi ac principes sacerdotum ministros vt eum prehenderent.

Dixit ergo eis Iesus, Adhuc paulisper ero vobiscum, deinde abibo ad eum qui me misit.

‖Quæretis me, nec inuenietis: & vbi ego ero, eò vos non poteritis venire.

Dixerunt ergo Iudæi inter sese, Quò futurum est vt iste proficiscatur, vt nos non inueniamus eũ? nũ ad eos qui dispersi sunt inter Græcos iturus est, & Græcos docturus?

Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & nõ inuenietis: & vbi ego ero, vos nõ poteritis venire?

‖Vltimo autem die illo magno festi stetit Iesus & clamauit, dicẽs, Siquis sitit, veniat ad me, & bibat.

Duo sunt salutis nostræ capita: vnum, vt vero summæ nostræ inopiæ sensu serio tãgamur: alterum, vt in vno Christo per fidem apprehenso quæramus omnium bonorum copiam.

‖Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina aquæ viuæ fluent ex ventre eius.

(Hoc

27 אלא להנא ידעינן מן אימכא הו משיחא דין אמתי דאתא לא אנש ידע מן אימכא הו :

27 *Sed hunc nouimus vnde sit: Christum autem, quum venerit, nemo cognoscet vnde sit.*

28 [a]וארים ישוע קלה כד [b]מלף בהיכלא ואמר ולי ידעין אנתון ומן אימכא אנא ידעין אנתון ומן [c]צבות נפשי לא אתית אלא [d]שריר הו מן דשדרני הו דאנתון לא ידעין אנתון לה :

28 *Et sustulit Ieschua vocem suam, docens in templo, et dixit, Et me nostis, & vnde sim nostis: & ex voluntate meiipsius non veni, sed verax est qui misit me, is quem vos nos nostis.*

29 אנא דין ידע אנא לה דמן לותה אנא והו שדרני :

29 *Ego verò noui eum, quia ab ipso sum, & ipse misit me.*

30 [e]ובעו למאחדה ולא אנש [f]ארמי עלוהי [g]אידיא מטול דלא [h]עד-כיל אתת הות שעתה :

30 *Et quærebant apprehendere eum: sed nemo iniecit super eũ manus, quia nondum venerat hora eius.*

31 סגיאא דין מן כנשא [i]הימנו בה ואמרין משיחא מא דאתא למא דיתירן מן הלין אתותא דעבד הנא עבד :

31 *Multi autem è turba crediderunt in eum: et dicebant, Christus, quum venerit, num plura quàm hæc signa quæ facit hic, facturus est?*

32 ושמעו פרישא לכנשא דממללין עלוהי הלין ושדרו הנון ורבי כהנא [k]דחשא [l]דיאחדוניהי :

32 *Et audiuerunt Pharisæi turbas loquentes de eo hæc, & miserunt ipsi & summi sacerdotes ministros vt apprehenderent eum.*

33 ואמר ישוע קליל תוב [m]זבנא עמכון אנא ואזל אנא לות מן דשדרני :

33 *Et dixit Ieschua, Modicum adhuc tempus vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit.*

34 [n]ותבעונני ולא תשכחונני [o]ואיכא דאנא איתי לא משכחין אנתון [p]למאתא :

34 *Et quæretis me, & non inuenietis me: & vbi ego sum, non potestis vos venire.*

35 אמרין יהודיא בנפשהון לאיכא עתיד הנא למאזל דחנן לא משכחינן לה [q]למא כיל אתרותא דעממא עתיד דיאזל [r]ויאלף [s]לחנפא :

35 *Dicunt Iudæi inter sese, Quò abiturus est hic vt non inueniamus eum? Num ad loca Gentium abiturus est vt doceat [4]profanos?*

36 מנא היהדא [t]מלתא דאמר [u]דתבעונני ולא תשכחונני [x]ולאיכא דאנא איתי אנתון לא משכחין אנתון [y]למאתא :

36 *Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & non inuenietis me: et vbi ego sũ, vos nõ potestis venire?*

37 ביומא דין רבא דאיתוהי אחריא [z]דעדעדא [aa]קאם הוא ישוע וקעא ואמר אן אנש צהא [bb]יאתא לותי וישתא :

37 *[5]Die autem magno qui erat vltimus festi, stabat Ieschua et clamabat: & dicebat, Siquis sitit, veniat ad me, et bibat.*

38 כל מן [cc]דהימן בי איכנא דאמרו כתבא [dd]נהרותא דמיא חיא [ee]ירדון מן כרסה :

38 *Omnis qui credit in me, sicut dixerũt scripturæ, flumina aquarum descendent ex ventre eius.*

[a] רום [b] מלף מלמד מן אלף: [c] צבא [d] שריר נאמן: [e] בעא [f] רמה וטעם ארמי הושיט : [g] אידיא ידים : [h] עד כיל עדין: [i] הימנו האמינו [k] דחשא המשרתים: [l] דיאחדוניהי שיאחזו אותו: [m] זבנא זמן: [n] ותבעונני ר״ל ותבקשו אותי מן בעא: [o] איכא איפה: [p] למאתא לבוא [q] כי בא לאות השאלה: [r] יאלף ילמד: [s] חנפא הנכרים נקראו כן: [t] מלל [u] בעא [x] לאיכא איפה: [y] למאתא לבוא [z] עדעידא חג: [aa] קום [bb] יאתא יבוא: [cc] הימן מאמין [dd] נהרותא נהרות : [ee] ררא

4 Id est, Gentiles qui non pertinet ad populũ sanctũ.

5 Libet hoc loco referre quæ in Talmud, tractatu De festo tabernaculorũ, cap. חליל Chalil, sparsim scribũtur, ex quibus nõ solũ intelligatur cur dies postremus illius festi, magnus dicatur, sed etiam qua ratione, ritus illius occasionem Christo dederit sub aquarũ perẽniũ symbolo, populũ cũ clamore inuitãdi ad hauriẽdã ex se, tãquã ex vero fõte, cælestẽ sapiẽtiam, & alia Spiritus sãcti dona quæ ad regenerationẽ spectant. Hæc igitur sunt quæ illic tradũtur. Licet omnes festi dies à Deo præcepti, magni fuerint, præsertim verò illi in quibus cõuocatio sancta erat, vt primus & vltimus Paschatis dies Pẽtecostes, buccinarũ, expiationũ, ac primus & vltim⁹ tabernaculorũ: tamen tabernaculorũ vltimus singulari quadam ratione magn⁹ dicitur, & in eo præ reliquis diebus popul⁹ Dei lætari iubetur. Quũ enim Deus expressè Leuit.23.40, præcepisset vt in festo tabernaculorũ lætarentur Israelitæ quãdiu illud duraret, eorũ deinde antiquissimi doctores, imò ipsi Dei prophetæ Haggæus & Zacharias, Dei iussu, rationẽ præscribẽtes qua dies illi in lætitia traducẽdi essent, quãdam constituerũt vt vltimo die agerẽtur quæ summam lætitiã populi declararẽt. Lustrationẽ enim quãdam cũ supplicatione indixerũt, in qua quotidie semel durãte illo festo altare circuibant, palmas & ramos manu gestãtes ac agitãtes, subindeq; clamantes, Hoschan-na, id est Serua quæso. Vnde etiam factũ est vt dies illi singuli vocati sint Hoschã-næ (sicut Matth.21.11. notauimus) Vltimo verò die illius festi pro lætitiæ cumulo statuerũt Prophetæ illi ex ore Dei (vt in Talmud dicitur) vt septies lustrãdo circuiretur altare, (sicut olim sub Iosua, quũ per sex dies circumlustrassent mœnia Iericho quotidie semel, septimo die septies ea circumlustrare iussi sunt) & toties ingeminarent conceptas quasdã preces in quibus subinde voces illæ Hoschan-na & Hatzlichã-na, id est Salua quæso, Prosperari fac quæso, recurrebant. Vnde factum

est

Ioel,2.28 act.2.17

39 (Τοῦτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ πνεύματος οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη)

(Hoc autem dixit de ‖Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus)

40 Πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου ἀκούσαντες τὸν λόγον, ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης.

Multi ergo è turba quum audissent hunc sermonem, dicebant, ‖Verè hic est Propheta ille.

In ipsa Ecclesia de præcipuo capite religionis certatur: nec alij sunt crudeliores Christi hostes iis qui Veritatis sedē occupant. Non licet tamē eis quicquid libet.

41 Ἄλλοι ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός. ἄλλοι δὲ ἔλεγον, Μὴ γὰρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστὸς ἔρχεται;

Alii dicebant, Hic est Christus. Quidam autem dicebant, Num enim è Galilæa veniet Christus?

Deut.18.15 mich.5.2 matth.2.5

42 Οὐχὶ ἡ γραφὴ εἶπεν ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαβίδ, ὁ Χριστὸς ἔρχεται;

‖Nónne Scriptura dicit, ex semine Dauid, & ex vico Bethlehē, vbi erat Dauid, vēturū Christū?

43 Σχίσμα οὖν ἐν τῷ ὄχλῳ ἐγένετο δι' αὐτόν.

Dissidium ergo ortum est in turba propter eum.

44 Τινὲς δὲ ἤθελον ἐξ αὐτῶν πιάσαι αὐτόν· ἀλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας.

Quidam autem ex ipsis volebant eum prehendere: sed nemo iniecit in eum manus.

45 Ἦλθον οὖν οἱ ὑπηρέται πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ Φαρισαίους· καὶ εἶπον αὐτοῖς ἐκεῖνοι, Διὰ τί οὐκ ἠγάγετε αὐτόν;

Venerunt ergo ministri ad pontifices & Pharisæos: qui dixerunt eis, Quare non adduxistis eum?

Deus è cælis irridet Filii sui inimicos.

46 Ἀπεκρίθησαν οἱ ὑπηρέται, Οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος.

Responderunt ministri, Nunquam ita loquutus est homo vt homo iste.

47 Ἀπεκρίθησαν οὖν αὐτοῖς οἱ Φαρισαῖοι, Μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε;

Responderunt ergo eis Pharisæi, Num & vos seducti estis?

48 Μή τις ἐκ τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν, ἢ ἐκ τῶν Φαρισαίων;

Num quis ex primoribus credidit in eum, aut ex Pharisæis?

Falsi pastores adeo sunt stolidi vt ex multitudine & externo splendore Ecclesiam Dei æstiment.

49 Ἀλλ' ὁ ὄχλος οὗτος ὁ μὴ γινώσκων τὸν νόμον, ἐπικατάρατοί εἰσι.

Sed turba hæc quæ non nouit Legem, execrabilis est.

Suprà,3.2

50 Λέγει Νικόδημος πρὸς αὐτούς, ὁ ἐλθὼν νυκτὸς πρὸς αὐτόν, εἷς ὢν ἐξ αὐτῶν,

Dicit eis Nicodemus, ‖is qui venerat ad eum nocte, & vnus erat ex illis,

Deut. 17.8 & 19,15

51 Μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ πρότερον, καὶ γνῷ τί ποιεῖ;

Num Lex nostra cōdemnat quēpiā, nisi prius audierit ab ipso, ‖& cognouerit quid faciat?

52 Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; ἐρεύνησον καὶ ἴδε ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται.

Responderunt & dixerunt ei, Nónne & tu Galilæus es? scrutare & vide ex Galilæa Prophetam nō surrexisse.

Καὶ Et

הדא דין אמר על רוחא דעתידין הוו [a]למקבלו אילין [b]דמהימנין בה לא גיר [c]עד־כיל אתיהבת הות רוחא מטול דלא עד־כיל אשתבח הוא ישוע׃

39 (*Hoc autem dixit de Spiritu quē accepturi erant credentes in ipsum: nondum enim datus erat Spiritus, quia nondum glorificatus erat Ieschua*)

סגיאא דין מן כנשא דשמעו מלוהי אמרין הוו [d]הנו [e]שריראית נביא׃

40 *Multi autem ex turbis qui audierunt sermones eius, dicebant, Hic verè est Propheta.*

אחרנא אמרין הוו הנו משיחא אחרנא אמרין דלמא מן גלילא אתא משיחא׃

41 *Alii dicebant, Hic est Christus: alii dicebant, Nunquid ex Galilæa venturus est Christus?*

לא הוא כתבא אמר דמן זרעה דדויד ומן בית־לחם קריתא דילה דדויד אתא משיחא׃

42 *Nónne Scriptura dicit quòd ex semine Dauid et ex Beth-lechem oppido ipsius Dauid, venturus est Christus?*

והות הות [f]פלגותא מטולתה בכנשא׃

43 *Et factū est dissidium propter eum in turbis.*

ואית הוו אנשין מנהון דצבין הוו [g]דיאחדוניהי אלא לא אנש [h]ארמי עלוהי אידיא׃

44 *Et erant quidam ex eis qui volebant apprehendere eū: sed nemo iniecit super eum manus.*

[i]ואתו [k]דחשא הנון לות רבי כהנא ופרישא ואמרו לחון כהנא למנא [l]לא איתיתוניהי׃

45 *Et venerunt ministri illi ad summos sacerdotes & Pharisæos, & dixerunt eis Sacerdotes, Quare nō adduxistis eum?*

אמרין לחון [m]דחשא לא [n]ממתום הכנא מלל בר־נשא איך דממלל הנא גברא׃

46 *Dicunt eis ministri, Nunquā sic loquut' est filius hominis sicut loquitur hic homo.*

אמרין לחון פרישא למא אף אנתון טעתון׃

47 *Dicunt eis Pharisæi, Nunquid etiam vos errastis?*

למא אנש מן [o]רישא ומן פרישא [p]הימנו בה׃

48 *Num vlli ex principibus aut ex Pharisæis crediderunt in eum?*

אלא אן עמא הנא דלא ידע [q]בנמוסא [r]ליטין אנון׃

49 *Sed populus hic qui non nouit Legem, maledicti sunt.*

אמר לחון ניקדימוס חד מנהון הו דאתא הוא לות ישוע בליליא׃

50 *Dixit eis Nicadimus, vnus ex eis, is qui venerat ad Ieschua nocte:*

דלמא [s]נמוסא דילן מחיב לבר־נשא אלא אן ישמע מנה לוקדם וידע מנא עבד׃

51 *Nunquid Lex nostra condemnat filiū hominis, nisi audierit ab eo prius, & cognouerit quid fecerit?*

ענו ואמרין לה למא אף אנת מן גלילא אנת [t]בצי [u]וחזי דנביא מן גלילא לא [x]קאם׃

52 *Responderunt & dixerunt ei, Nū quid etiam tu ex Galilæa es? Scrutare, et vide quòd Propheta ex Galilæa non surrecturus sit.*

Cap.

[a] למקבלו לקבל: [b] מהימנין. מאמינים: [c] עד כיל עדין:

[d] הנו זה הוא: [e] שריראית באמת:

[f] פלגותא ר״ל מחלוקת:

[g] דיאחדוניהי לאחוז אותו: [h] ארמי הושיט מן רמא:

[i] אתא [k] דחשא משרתי העיר:

[l] איתיתוניהי הבאותם אותו מן אתא: [m] דחשא משרתי וקני העיר: [n] ממתום מעולם:

[o] רישא הראשים: [p] הימנו האמינו:

[q] נמוסא התורה: [r] ליטין ארורים:

[s] נמוסא התורה:

[t] בצי חקור מן בצא: [u] חזי ראה מן חזא: [x] קום

est vt dies hic vocaretur Hoschan-na rabba, id est Hoschan-na magnus. Quam appellationē Euāgelista hic, vt in populo suo vsitatā retinuit. Scribitur præterea eodē tractatu, ex institutione horū Prophetarū solitū fuisse populū eo die summa cū lætitia & pompa aquā haurire è fōte Schiloach ad radicem mōtis Tsion scaturiēte, & eā in tēplū afferre ad sacerdotes, quā super altare cū vino libaminis effundebāt. Et dū hauriretur, & afferretur ab haurietibus & astantibus, illud Isaiæ 12, 3 decantabatur, Haurietis aquam cum gaudio è fonte salutis. Quin etiam persuasi erāt Spiritū sanctū illo eorum gaudio, & vociferatione adeo delectari vt prouocaretur hac ratione ad ipsos gaudētes afflandū vt prophetarent. sicut Ionæ prophetæ cōtigisse affirmant, dū cum reliquis in festo tabernaculorū aquā illā exultans hauriret. Ex his quis non videt Iudæos spirituale gaudiū, quod Lex iubebat in solenni tabernaculorum festo agitare, in magicā circulationē conuertisse? atque, ad nō min' ineptā quàm profanā superstitionē stabiliendam, & autoritate & testimoniis prophetarum impiè abusos fuisse? vt insanam ipsorū vociferationem magno clamore à Christo Domino oportuerit coerceri, illósque à terrestrib' aquis ad cælestes & verè viuificas aquas reuocari, finémque & vsum illi' festi, sicut & reliquarum omniū ceremoniarū, ad ipsum Christū, tāquam vnicū scopum, referri?

53 Καὶ ἐπορεύθη ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Et profectus est vnusquisq; domum suam.

Non est consilium contra Dominum.

Κεφάλαιον η΄

Cap. VIII.

1 Ἰησοῦς δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν·

Iesus autem profectus est in mōtem Oliuarum.

Malis boni insidias nectentes, sibiipsis laqueum nectunt.

2 Ὄρθρου δὲ πάλιν παρεγένετο εἰς τὸ ἱερόν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἤρχετο πρὸς αὐτόν· καὶ καθίσας ἐδίδασκεν αὐτούς.

Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus populus venit ad eū: & sedens docebat eos.

3 Ἄγουσι δὲ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς αὐτὸν γυναῖκα ἐν μοιχείᾳ κατειλημμένην· καὶ στήσαντες αὐτὴν ἐν μέσῳ,

Adducunt autem ad eū Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam: & quum statuissent eam in medio,

4 Λέγουσιν αὐτῷ, Διδάσκαλε, αὕτη ἡ γυνὴ κατειλήφθη ἐπαυτοφώρῳ μοιχευομένη·

Dicunt ei, Magister, hæc mulier deprehensa est in ipso facto, quum mœcharetur:

Leuit. 20. 10

5 Ἐν δὲ τῷ νόμῳ Μωσῆς ἡμῖν ἐνετείλατο τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι· σὺ οὖν τί λέγεις;

In Lege autem Moses mandauit nobis vt tales lapidarentur: tu ergo quid dicis?

6 Τοῦτο δὲ ἔλεγον πειράζοντες αὐτόν, ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἰησοῦς κάτω κύψας, τῷ δακτύλῳ ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν.

Hoc autem dicebant tentantes eū, vt possent eum accusare. Iesus autem incuruatus deorsum, digito scribebat in terra.

7 Ὡς δὲ ἐπέμενον ἐρωτῶντες αὐτόν, ἀνακύψας εἶπε πρὸς αὐτούς, Ὁ ἀναμάρτητος ὑμῶν, πρῶτος τὸν λίθον ἐπ' αὐτῇ βαλέτω.

Deut. 17. 7

Quum autem perseueraret eum interrogare, erexit se, & dixit eis, Qui vestrûm immunis est à peccato, primus in eam iaciat lapidē.

In hypocritas, qui plusquam seueri aliorum censores, suis vitiis indulgent.

8 Καὶ πάλιν κάτω κύψας, ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν.

Et rursum incuruatus deorsum, scribebat in terra.

9 Οἱ δὲ ἀκούσαντες, καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι, ἐξήρχοντο εἷς καθ' εἷς, ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἕως τῶν ἐσχάτων· καὶ κατελείφθη μόνος ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἡ γυνὴ ἐν μέσῳ ἑστῶσα.

Auditis autem his, arguēte ipsos conscientia, singulatim alius post alium exibant, initio facto à senioribus vsque ad vltimos: & relictus est solus Iesus, & mulier in medio stans.

10 Ἀνακύψας δὲ ὁ Ἰησοῦς, καὶ μηδένα θεασάμενος πλὴν τῆς γυναικός, εἶπεν αὐτῇ, Ἡ γυνή, ποῦ εἰσιν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σου; οὐδείς σε κατέκρινεν;

Quū autē erexisset se Iesus, & neminē cōspiceret præter mulierē, dixit ei, Mulier, vbi sunt illi tui accusatores? nemo te condemnauit?

Christus noluit titulis magistratus partes ad se trahere, contentus ad fidem & resipiscentiam peccatores adducere.

11 Ἡ δὲ εἶπεν, Οὐδείς, Κύριε. Εἶπε δὲ αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Οὐδὲ ἐγώ σε κατακρίνω. πορεύου, καὶ μηκέτι ἁμάρτανε.

Ipsa verò dixit, Nemo Domine. Dixit autem ei Iesus, Nec ego te condemno: vade, & ne amplius pecces.

Rursum

Vacat hæc pagina quòd historia de adultera in interpret. Syriaca non extet.

Suprà,1.5 infrà,9.5

12 Πάλιν οὖν ὁ Ἰησοῦς αὐτοῖς ἐλάλησε, λέγων, Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ, οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς.

Rurſum ergo Ieſus loquutus eſt eis, dicens, ‖Ego ſum lux mundi: qui ſequitur me non ambulabit in tenebris, ſed habebit lumen vitæ.

Mundus natura cæcus nuſquam niſi in ſolo Chriſto fit lucis compos.

13 Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Φαρισαῖοι, Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής.

Phariſæi igitur dixerunt ei, Tu de teipſo teſtaris: teſtimonium tuũ non eſt idoneum.

Chriſtus teſtis eſt veritatis omni exceptione maior, vt qui ob hoc ipſum ſit à Patre miſſus, & ab eodem infinitis miraculis mundo approbatus.

Suprà,5.31

14 Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου· ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω· ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε πόθεν ἔρχομαι, καὶ ποῦ ὑπάγω.

Reſpondit Ieſus & dixit eis,‖ Etiamſi ego teſtor de meipſo, idoneum eſt teſtimonium meum: quia ſcio vnde venerim, & quò vadam: vos autem neſcitis vnde venerim & quò vadam.

15 Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα.

Vos ſecundum carnem iudicatis, ego non iudico quenquam.

16 Καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἀληθής ἐστιν· ὅτι μόνος οὐκ εἰμὶ, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ πέμψας με πατήρ.

Quòd ſi etiam iudicem ego, iudicium meum firmum eſt: quia ſolus non ſum, ſed ego & qui miſit me Pater.

Deut.17.6,& 19.15 matth.18.16 2.cor.13.1 hebr.10.28

17 Καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστιν.

Sed & in Lege veſtra ſcriptũ eſt, ‖duorum hominum teſtimonium idoneum eſſe.

18 Ἐγώ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ.

Ego *is* ſum qui teſtor de meipſo, & teſtatur de me qui miſit me Pater.

19 Ἔλεγον οὖν αὐτῷ, Ποῦ ἐστιν ὁ πατήρ σου; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα μου· εἰ ἐμὲ ᾔδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ᾔδειτε ἄν.

Dicebant ergo ei, Vbi eſt tuus ille Pater? Reſpõdit Ieſus, Neq; me noſtis, neq; Patrem meũ: ſi me noſſetis, Patrẽ quoque meum noſſetis.

Nemo Deum niſi in Chriſto noſſe poteſt.

20 Ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ οὐδεὶς ἐπίασεν αὐτόν, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ.

Hæc verba loquutus eſt Ieſus in gazophylacio, docens in templo: & nemo prehendit eum, quia nõdum venerat hora eius.

Dei non hominum arbitrio viuimus & morimur. Itaque illud vnum supereſt vt noſtro munere cõſtanter defungamur.

21 Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν.

Dixit ergo iterum eis Ieſus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato veſtro moriemini: quò ego vado, vos non poteſtis venire.

Quoniam homines natura à rebus cæleſtibus abhorrent, nemo eſt idoneus Chriſto diſcipulus, niſi quẽ Spiritus Dei formauit. Interea tamen mundo oblatam vitam repudianti, neceſſario pereundum erit.

Ἔλεγον

Dicebant

קפלאון ח

12 תוב דין מלל עמהון ישוע ואמר אנא אנא נוהרה דעלמא מן דבתרי אתא לא יהלך בחשוכא אלא ישכח לה נוהרא [a]דחיא :

13 אמרין לה פרישא אנת על נפשך מסהד אנת סהדותך לא הות [b]שרירא :

14 ענא ישוע ואמר להון [c]אפן אנא מסהד אנא על נפשי [d]שרירא הי סהדותי מטול דידע אנא מן אימכא אתית [e]ולאיכא אזל אנא אנתון דין לא ידעין אנתון מן אימכא אתית ולא לאיכא אזל אנא :

15 אנתון [f]פגרנאית דינין אנתון אנא לאנש לא [g]דאן אנא :

16 [h]ואן דאן דיני [i]שריר הו מטול דלא הוית בלחודי אלא אנא ואבי דשדרני :

17 [k]ובנמוסכון דין כתיב דסהדותא דתרין גברין [l]שרירא הי :

18 אנא אנא דסהד אנא על נפשי ואבי דשדרני סהד עלי :

19 אמרין לה [m]איכו אבוך ענא ישוע ואמר להון ולא לי ידעין אנתון ולא לאבי אלו לי ידעין הויתון אף לאבי ידעין הויתון :

20 הלין [n]מלא מלל [o]בית גזא כד [p]מלף בהיכלא ולא אנש [q]אחדה לא גיר [r]עד כיל אתת הות שעתה :

21 אמר להון תוב ישוע אנא אזל אנא [s]ותבעונני ותמותון בחטהיכון [t]ואיכא דאנא אזל אנא אנתון לא משכחין אנתון [u]למאתא :

אמרין

[a] דחיא החיים:
[b] שרירא נאמנא:
[c] אפן מורכב מן אף ואן:
[d] שרירא נאמנה:
[e] לאיכא אנה:
[f] פגרנאית ר״ל לפי הגוף:
[g] דון
[h] ואן ואם:
[i] שריר נאמן:
[k] בנמוסכון בתורתכם:
[l] שרירא נאמנה:
[m] איכו איפה הוא:
[n] מלא דברים:
[o] בית גזא בית האוצר ר״ל הלשכה:
[p] מלף מלמד:
[q] אחדה אחז אותו או לכד אותו:
[r] עד כיל עדין:
[s] תבעונני תבקשו אותי מן בעה:
[t] איכא איפה:
[u] למאתא לבוא מן אתא:

Cap. VIII.

12 *Rursus autem loquutus est cum eis Ieschua, & dixit, Ego sum lux mundi: [1]qui post me venit, non ambulabit in tenebris, sed inueniet sibi lumen vitæ.*

13 *Dixerunt ei Pharisæi, Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est verum.*

14 *Respōdit Ieschua, et dixit eis, Etiã si ego testor de meipso, verum est testimonium meum: quia scio unde venerim, et quò proficiscar: vos autem nō nouistis unde venerim, neq; quò proficiscar.*

15 *Vos corporaliter iudicatis: ego quēquam non iudico.*

16 *Etsi autem iudicem, iudiciū meū verum est: quia non sum solus, sed ego & Pater meus qui misit me.*

17 *Sed etiam in Lege vestra scriptum est quòd testimonium duorum hominum verum est.*

18 *Ego sum qui testor de meipso: et Pater meus qui misit me, testatur de me.*

19 *Dicūt ei, Ubi est Pater tuus? Respondit Jeschua, & dixit eis, Neque me nouistis neque Patrem meum. si me nossetis, etiam Patrem meum nossetis.*

20 *Hos sermones loquutus est in [2]gazophylacio, docens in templo. & nemo apprehendit eum: nondum enim venerat hora eius.*

21 *Dixit eis rursus Jeschua, Ego vado, et quæretis me: et moriemini in peccatis vestris. & quò ego vado, vos non potestis venire.*

1 Ad verbū, Qui sequitur me. Hebraismus.

2 Ad verbum, In domo vel loco gazæ. Id est thesauri, vt in Luc. 21.

22 Ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, Μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, ὅτι λέγει, Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν;

Dicebant ergo Iudæi, Num trucidabit ſeipſum, qui dicat, Quò ego vado, vos non poteſtis venire?

23 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστὲ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί· ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐστὲ, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

Tunc dixit eis, Vos ex inferis eſtis, ego ex ſupernis ſum: vos ex hoc mundo eſtis, ego non ſum ex hoc mundo.

24 Εἶπον οὖν ὑμῖν ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν· ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

Ideo vobis dixi vos morituros in peccatis veſtris. Nam niſi credideritis me *eum* eſſe, moriemini in peccatis veſtris.

25 Ἔλεγον οὖν αὐτῷ, Σὺ τίς εἶ; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Τὴν ἀρχὴν ὅ,τι καὶ λαλῶ ὑμῖν.

Dixerunt ergo ei, Tu quis es? Tũ dixit eis Ieſus, *Id* quod à principio dico vobis.

Is demum quis ſit Chriſtus cognoſcet qui attentè audiet quid loquatur.

26 Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν· ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι· κἀγὼ ἃ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον.

Multa habeo quæ de vobis loquar ac iudicem, ſed qui me miſit, verax eſt: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor mundo.

Deus contemptæ Chriſti doctrinæ uindex.

27 Οὐκ ἔγνωσαν ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγεν.

Non cognouerunt eum de Patre ipſis loqui.

28 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατήρ μου, ταῦτα λαλῶ.

Dixit ergo eis Ieſus, Quũ extuleritis Filiũ hominis, tunc agnoſcetis me *eum* eſſe, & ex meipſo nihil facere, ſed prout docuit me Pater, hæc loqui.

Ipſe quoque Chriſti contemptus cedit eius gloriæ: quod tandem eius hoſtes maximo ſuo malo ſentient.

29 Καὶ ὁ πέμψας με, μετ' ἐμοῦ ἐστιν. οὐκ ἀφῆκέ με μόνον ὁ πατὴρ, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε.

Nam qui me miſit, mecum eſt. nõ reliquit me ſolũ Pater, quia ego quæ placita ſunt ei facio ſẽper.

30 Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν.

Hæc loquente illo multi crediderunt in eum.

31 Ἔλεγεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους, Ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταί μου ἐστέ·

Dicebat ergo Ieſus iis Iudæis qui crediderant ipſi, Si vos manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eritis:

Veri diſcipuli Chriſti in eiuſdem ſermone perſeuerant, vt magis ac magis in cognitione veritatis proficiẽtes, à duriſſima peccati ſeruitute in verã libertatẽ iuſtitiæ & vitæ aſſerãtur.

32 Καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς.

Et cognoſcetis Veritatem, & Veritas vos in libertatem vindicabit.

33 Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε· πῶς σὺ λέγεις, Ὅτι ἐλεύθεροι γενήσεσθε;

Reſponderunt ei, Semen Abrahæ ſumus, neq; cuiquã ſeruiuimꝰ vnquam: quomodo tu dicis nos in libertatem vindicandos?

Ἀπεκρίθη

Reſpondit

22 אמרין יהודיא למא [a] כי נפשה קטל דאכר דאיכא דאנא אזל אנא אנתון לא משכחין אנתון [b] למאתא:

22 *Dicũt Iudæi, Nũquid seipsum interfectur[9] est, quia dixit, Quò ego vado, vos non potestis venire?*

23 ואמר להון אנתון מן דלתחת אנתון ואנא מן דלעל אנא אנתון מן הנא אנתון עלמא אנא לא הוית מן הנא עלמא:

23 *Et dixit eis, Vos [3] ex infernis estis, et ego ex supernis sum: vos ex hoc estis mundo, ego non sum ex hoc mundo.*

24 אמרת לכון דתמותון בחטהיכון אן לא גיר [c] תהימנון דאנא אנא תמותון בחטהיכון:

24 *Dixi vobis quòd moriemini in peccatis vestris. nisi enim credideritis quòd ego sum, moriemini in peccatis vestris.*

25 אמרין יהודיא אנת מן אנת אמר להון ישוע [d] אפן [e] דשרית דאמלל עמכון:

25 *Dicũt Iudæi, Tu quis es? Dixit eis Ieschua, [4] Etiam quẽ incepi vt loquerer vobiscum.*

26 סגי אית לי עליכון למאמר ולמדן אלא מן דשדרני [f] שריר הו ואנא אילין דשמעת מנה הלין הו ממלל אנא בעלמא:

26 *Multum est mihi de vobis dicendum & iudicandum: sed is qui misit me, verax est: & ego ea quæ audiui ab eo, hæc ipse loquor in mundo.*

27 ולא ידעו דעל אבא אמר להון:

27 *Et non cognouerunt quòd de Patrè loqueretur eis.*

28 אמר להון תוב ישוע אמתי [g] דתרימונה לברה דאנשא הידין תדעון דאנא אנא [h] ומדם [i] מן צבות נפשי לא עבד אנא אלא איכנא [k] דאלפני אבי [l] הכות הו ממלל אנא:

28 *Dixit eis rursus Ieschua, Quum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quòd ego sum, et aliquid voluntate propria non facio, sed sicut docuit me Pater meus, sic loquor.*

29 ומן דשדרני עמי איתוהי ולא שבקני בלחודי אפי מטול דאנא מדם דשפר לה עבד אנא בכל [m] זבן:

29 *Et qui misit me, mecum est: nec reliquit me solum Pater meus, quia id quod placet ei, facio omni tempore.*

30 וכד הלין ממלל הוא סגיאא [n] הימנו בה:

30 *Et quum hæc loqueretur, multi crediderunt in eum.*

31 ואמר ישוע להנון יהודיא דהימנו בה אן אנתון [o] תכתרון במלתי [p] שריראית תלמידי אנתון:

31 *Et dixit Ieschua illis Iudæis qui crediderunt in eum, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis.*

32 ותדעון [q] שררא והו שררא [r] יעדרכון:

32 *Et cognoscetis veritatem; & ipsa veritas liberos faciet vos.*

33 אמרין לה זרעה חנן דאברהם [s] ומן מתום עבדותא לאנש לא פליחא לן איכנא אמר אנת דתהוון [t] בני חארא:

33 *Dicunt ei, Semen sum[9] Abrahami, et nũquã seruitutem seruiuimus: quomodo dicis tu, Eritis[5] filii libertatis?*

[a] כי בא לאות השאלה:
[b] למאתא לבוא:
[c] תהימנון תאמינו:
[d] אפן מורכב מן אף ואן:
[e] שרית התחלתי או החילותי מן שרה:
[f] שריר נאמן:
[g] תרימונה תרימו אותו מן רום:
[h] מדם מדעם:
[i] צבא
[k] אלפני למדני:
[l] הכות כן:
[m] זבן זמן:
[n] הימנו האמינו:
[o] תכתרון תמתינו:
[p] שריראית באמת:
[q] שררא האמת:
[r] יעדרכון יעזרכם:
[s] מן מתום מעולם:
[t] בני הארא בני חורין:

3 Ad verbum, Ex eo quod infra (subaudi Est) estis.

4 Id est, Etiamnũ me eum esse duco quem ab initio apud vos me esse professus sum.

Rom.6.20
2.petr.2.19

34 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας.

Reſpondit eis Ieſus,Amen amen dico vobis, quiſquis committit peccatum,‖ſeruus eſt peccati.

35 Ὁ δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· ὁ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.

36 Ἐὰν οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε.

Itaque ſi vos Filius in libertatẽ vindicarit,verè liberi eritis.

37 Οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε. ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν.

Scio vos ſemen Abrahæ eſſe:ſed ſtudetis me trucidare, quia ſermo meus non habet locum apud vos.

Omnes natura planè diabolica præditos naſci declarant ſcelerati ipſorum mores. immutantur autem, & ſecundum fœdus cum Abrahamo ſancitum,in Dei familiam adſciſcuntur, in vno Chriſto per fidem apprehenſo: quæ quidem fides ex vere ſancta & honeſta vita dignoſcitur.

38 Ἐγὼ ὃ ἑώρακα παρὰ τῷ πατρί μου, λαλῶ· καὶ ὑμεῖς οὖν ὃ ἑωράκατε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν, ποιεῖτε.

Ego loquor quod vidi apud Patrem meũ,& vos facitis quod vidiſtis apud patrem veſtrum.

39 Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, Ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστι. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ἐποιεῖτε ἄν.

Reſponderunt & dixerunt ei,Pater noſter Abraham eſt. Dicit eis Ieſus, Si filii Abrahæ eſſetis, opera Abrahæ faceretis.

40 Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ. τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησεν.

Nunc autem ſtudetis me interficere,hominem q̃ veritatẽ vobis loquutus ſum quam audiui à Deo. hoc Abraham non fecit.

41 Ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν. Εἶπον οὖν αὐτῷ, Ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεγεννήμεθα. ἕνα πατέρα ἔχομεν, τὸν Θεόν.

Vos facitis opera patris veſtri. Itaque dixerunt ei, Nos ex ſcortatione non ſumus geniti:vnum patrem habemus,*nempe* Deum.

42 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Εἰ ὁ Θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ. ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον καὶ ἥκω. οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἐκεῖνός με ἀπέστειλε.

Dixit ergo eis Ieſus, Si Deus pater veſter eſſet,diligeretis me. ego enim à Deo profectus ſum & veni: neque enim à meipſo veni,ſed ille me miſit.

43 Διατί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν.

Quare loquutionem iſtam meã non agnoſcitis? quia non poteſtis audire ſermonem meum.

1.Iohann 3.8

44 Ὑμεῖς ἐκ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια

‖Vos ex patre diabolo eſtis, & cupiditates patris veſtri vultis explere. Ille fuit homicida à principio, & in veritate non perſtitit: non eſt enim veritas - -

34 אמר להון ישוע [a]אמין אמין אמר אנא לכון דכל מן דעבד חטיתא עבדא הו דחטיתא :

34 *Dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vobis quòd quisquis facit peccatum, seruus est peccati.*

35 ועבדא לא מקוא לעלם בביתא ברא דין לעלם מקוא :

35 *Et seruus nō manet in æternum in domo: filius autē in æternū manet.*

36 אן הו הכיל דברא [b]יעדרכון [c]שריראית תהוון [d]בני חארא :

36 *Si fiat igitur vt Filius liberos vos faciat, verè eritis [6]filij libertatis.*

37 ידע אנא דזרעה אנתון דאברהם אלא בעין אנתון [e]למקטלני מטול דלמלתי לא ספקין אנתון :

37 *Scio quòd semen estis Abrahami: sed quæritis interficere me, quia sermoni meo non acquiescitis.*

38 אנא מדם דחזית לות אבי ממלל אנא ואנתון מדם דחזיתון לות אבוכון עבדין אנתון :

38 *Ego id quod vidi apud Patrem, loquor: et vos id quod vidistis apud patrem vestrum, facitis.*

39 ענו ואמרין לה אבון דילן אברהם הו אמר להון ישוע אלו בנוהי הויתון דאברהם עבדוהי דאברהם עבדין הויתון :

39 *Responderunt, ac dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dixit eis Ieschua, Si filij essetis Abraham, opera Abrahami faceretis.*

40 השא דין הא בעין אנתון [f]למקטלני לגברא [g]דשרירתא מללת עמכון אידא דשמעת מן אלהא הדא אברהם לא עבד :

40 *Nunc autem, ecce, quæritis interficere me, hominem qui veritatem loquutus sum vobiscum, eam quam audiui à Deo. Hoc Abrahā non fecit.*

41 אנתון דין עבדין אנתון עבדא דאבוכון אמרין לה חנן מן זניותא לא הוין חד אבא אית לן אלהא :

41 *Vos autem facitis opera patris vestri. Dicunt ei, Nos ex scortatione non sumus. vnus Pater est nobis, Deus.*

42 אמר להון ישוע אלו אלהא הוא אבוכון [h]מחבין הויתון לי אנא גיר מן אלהא [i]נפקת ואתית ולא הוא מן [k]צבות נפשי אתית אלא הו שדרני :

42 *Dixit eis Ieschua, Si Deus esset Pater vester, amātes essetis mei: ego enim à Deo exiui et veni: & nequaquam ex voluntate propria veni, sed ipse misit me.*

43 מטול מנא מלתי לא משתודעין על דלא משכחין שמעין מלתי :

43 *Propter quid sermonem meum nō agnoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.*

44 אנתון מן אבא אכל קרצא [l]ורגתה דאבוכון צבין אנתון למעבד הו דמן ברישירת קטל אנשא הו [m]ובשררא לא קאם מטול דשררא לית

44 *Vos ex patre [7]accusatore illo estis, & desiderium patris vestri vultis facere, qui à principio homicida est, & in veritate nō stetit, quia veritas*

Aaa.iiij.

[a] באמת

[b] יעדרכון ר״ל יעזור אתכם:

[c] שריראית באמת:

[d] בני חארא בני הורין:

[e] למקטלני להרגני:

[f] למקטלני ר״ל להרגני:

[g] שרירתא האמת:

[h] מחבין מחבבים:

[i] נפקת יצאתי:

[k] צבא

[l] רגג

[m] כשררא באמת:

6 Id est, Libertate præditi, vt paulo ante.

7 Diabolum intelligit, quem sæpe Paraphrastes hoc epitheto notat. Vide Matth. 4. 1.

ἐν αὐτῷ. ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ.

in eo. Quotieſcunque loquitur mẽdacium, de ſuo loquitur: quia mendax eſt, & mendacii pater.

45 Ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετέ μοι.

Vos autem, quia ego veritatem dico, non creditis mihi.

46 Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; εἰ δὲ ἀλήθειαν λέγω, διατί ὑμεῖς οὐ πιστεύετέ μοι;

Quis ex vobis arguit me de peccato? quòd ſi veritatem dico, quare vos non creditis mihi?

Chriſtus munere ſibi commiſſo à Patre omni ex parte eſt perfunctus.

1.Iohan.4.6

47 Ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει. διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστέ.

Qui ex Deo eſt, verba Dei audit: propterea vos non auditis quia ex Deo non eſtis.

48 Ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπον αὐτῷ, Οὐ καλῶς λέγομεν ὑμεῖς ὅτι Σαμαρείτης εἶ σὺ καὶ δαιμόνιον ἔχεις;

Reſponderunt ergo Iudæi & dixerunt ei, Nónne bene dicimus te Samaritanum eſſe & dæmonium habere?

Chriſti hoſtes ad tempus quidem laſciuiunt, ſed Pater ſuo tempore apparebit, contumeliarum ſibi in Filij perſona illatarum vindex.

49 Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, Ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα μου· καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με.

Reſpondit Ieſus, Ego dæmoniũ non habeo, ſed honoro Patrem meũ, & vos cõtumelia afficitis me.

50 Ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου. ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων.

Ego verò non quæro gloriam meam: eſt qui quærat & iudicet.

51 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν λόγον τὸν ἐμὸν τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα.

Amen amen dico vobis, ſiquis ſermonem meum ſeruauerit, mortem non conſpiciet in æternum.

Sola Euangelij doctrinæ per fidem apprehenſa, certum eſt aduerſus mortem remedium.

52 Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, Νῦν ἐγνώκαμεν ὅτι δαιμόνιον ἔχεις. Ἀβραὰμ ἀπέθανε καὶ οἱ προφῆται, καὶ σὺ λέγεις, Ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσεται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα;

Dixerunt ergo ei Iudæi, Nunc cognouimus te dæmonium habere. Abraham mortuus eſt, & prophetæ: & tu dicis, Siquis ſermonẽ meum ſeruauerit, non guſtabit mortem in æternum?

In eos qui ſanctorũ ſplendore abutuntur vt chriſti gloriam obſcurent.

53 Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, ὅστις ἀπέθανε; καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον· τίνα σεαυτὸν σὺ ποιεῖς;

Num tu maior es patre illo noſtro Abraham, qui mortuus eſt? etiam Prophetæ mortui ſunt: quem tu teipſum facis?

54 Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, Ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτόν, ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν· ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με, ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι Θεὸς ὑμῶν ἐστι.

Reſpondit Ieſus, Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt: Pater ille meus, is eſt qui glorificat me, quẽ vos dicitis Deũ veſtrũ eſſe.

Chriſto nihil magis alienum ab omni ambitione, ſed eum ſupra omnia extulit Pater.

55 Καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν. ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν· καὶ ἐὰν εἴπω ὅτι οὐκ οἶδα αὐτόν, ἔσομαι

Neque noſtis eum: ego autem noui eũ: & ſi dixero me eũ non noſſe, ero

Nulla eſt Dei extra Chriſtum nec Chriſti extra ipſius verbum legitima cognitio.

דלית בה ואמתי דממלל כדבותא מן דילה הו ממלל מטול[a] דדגלא הו אף אבוה :

non est in eo: & quando loquitur mẽdacium, de suo loquitur: quia mẽdax est, etiam pater ipsius [mendacij.]

אנא דין[b] דשררא ממלל אנא לא [c] מהימנין אנתון לי :

45 *Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi.*

מנו מנכון [d] מכס לי על חטיתא ואן שררא ממלל אנא אנתון למנא לא[e] מהימנין אנתון לי :

46 *Quis ex vobis arguit me de peccato? Et si veritatem dico, vos quare nõ creditis mihi?*

מן דמן אלהא איתוהי[f] מלא דאלהא שמע מטול הנא אנתון לא שמעין אנתון מטול דלא הויתון מן אלהא :

47 *Qui ex Deo est, sermones Dei audit: propter hoc vos non auditis quia non estis ex Deo.*

ענו יהודיא ואמרין לה לא שפיר אמרינן [g] דשמריא אנת [h] ודיוא אית לך :

48 *Responderunt Iudæi, & dixerunt ei, Nõnne bene dicimus nos quòd Samaritanus es, & dæmonium est tibi?*

אמר להון ישוע לי דיוא לא אית אלא לאבי מיקר אנא ואנתון [i] מצערין לי :

49 *Dixit eis Ieschua, Mihi dæmoniũ non est, sed Patrem meum honoro, et vos ignominia afficitis me.*

אנא דין לא בעא אנא שובחי אית הו דבעא[k] ודאן :

50 *Ego autem non quæro gloriam meã: est ille qui quærit et iudicat.*

[l] אמין אמין אמר אנא לכון דמן דמלתי נטר מותא לא נחזא לעלם :

51 *Ammin ammin dico vobis quòd siquis sermones meos seruat, mortem [8] non videbit in æternum.*

אמרין לה יהודיא השא ידען [m] דדיוא אית לך אברהם מית ונביא ואנת אמר אנת דמן דמלתי נטר מותא לא נטעם לעלם :

52 *Dicunt ei Iudæi, Nunc nouimus quòd dæmonium sit tibi. Abraham mortuus est & Prophetæ, & tu dicis, Qui sermones meos seruat, mortem non gustabit in æternum.*

למא אנת רב אנת מן אבון אברהם דמית ומן נביא דמיתו ומנ עבד אנת נפשך :

53 *Nunquid tu maior es quàm pater noster Abraham, qui mortuus est? & quàm Prophetæ, qui mortui sunt? Quem facis tu teipsum?*

אמר להון ישוע אן אנא משבח אנא נפשי שובחי לא הוא מדם איתוהי אבי דמשבח לי הו דאמרין אנתון דאלהן הו :

54 *Dixit eis Ieschua, Si ego glorifico meipsum, gloria mea non est quicquam: est Pater meus qui glorificat me, ille de quo dicitis vos, Deus noster est.*

ולא[n] ידעתוניהי אנא דין ידע אנא לה[o] ואן אמר אנא דלא ידע אנא לה הוא

55 *Et non nouistis eum: ego autem nõui eum: et, si dicerem quod non noui eum,*

Marginal glosses:

[a] דגלא שקרן וכוזב :
[b] שררא האמת :
[c] מהימנין מאמינים :
[d] מכס מוכיח :
[e] מהימנין מאמינים :
[f] מלא דברי :
[g] שמריא שמרוני :
[h] דיוא רוח רעה :
[i] מצערין מקלים :
[k] דן :
[l] באמת
[m] דיוא רוח רעה :
[n] ידעתוניהי ידעתם אותו :
[o] ואן ואם :

8 Id est, Non experietur. Hebraismus. itidem significat quod paulo post sequitur. Mortem non gustabit in æternum.

ἔσομαι ὅμοιος ὑμῶν, ψεύστης. ἀλλ᾽ οἶδα αὐτὸν καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ.

ero similis vestri, *id est* mendax. sed eum noui, & sermonẽ eius seruo.

Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. 56

Abraham pater vester gestiuit vt videret diem istum meũ: & vidit ac gauisus est.

Christi virtus præcedentibus etiam omnibus seculis sese in Patribus exeruit, vt qui eum venturum, in promissionibus viderint, & summo cum gaudio viua fide apprehenderint.

Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς αὐτὸν, Πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ Ἀβραὰμ ἑώρακας; 57

Dixerunt ergo ei Iudæi, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?

Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. 58

Dixit eis Iesus, Amẽ amen dico vobis, priusquam Abraham fieret, ego sum.

Ἦραν οὖν λίθους ἵνα βάλωσιν ἐπ᾽ αὐτόν. Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν· καὶ παρῆγεν οὕτως. 59

Sustulerunt ergo lapides vt iacerent in eum. Iesus autem occultauit se, & exiuit è templo, transiẽs, per medium eorũ: & sic præteriit.

Zelus absque scẽtia tandem in apertam rabiem exit. nec tamen licet malis quicquid libet.

Κεφάλαιον θ.

Cap. IX.

ΚΑΙ παράγων, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς· 1

PRæteriens autem, vidit quendam cæcum à natiuitate:

Omnium quidem, etiam corporis, malorum prima est origo peccatum: nec tamen consequitur, semper à Deo respici peccata eorum quos durissimis etiam flagellis cædit.

Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Ῥαββὶ, τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; 2

Et interrogauerunt eum discipuli eius, dicentes, Rabbi, quis peccauit? hic an parentes eius, vt cæcus nasceretur?

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ᾽ ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. 3

Respondit Iesus, Neque iste peccauit, neq; parentes eius, *vt cæcus nasceretur*: sed *oportet* opera Dei manifesta fieri in eo.

Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, ἕως ἡμέρα ἐστίν· ἔρχεται νὺξ ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι. 4

Oportet me operari eius opera qui misit me, donec dies est: venit nox quum nemo potest operari.

Christi opera sunt instar lucis mundi tenebras illustrantis.

Ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ὦ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου. 5

Quandiu fuero in mundo, ‖ Lux sum mundi.

Suprà, 1.9, & 8.12. infrà, 12.35.46

Ταῦτα εἰπὼν, ἔπτυσε χαμαὶ, καὶ ἐποίησε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε τὸν πηλὸν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ· 6

Hoc quum dixisset, spuit humi, & fecit lutum ex sputo, & illeuit lutum oculis cæci:

6 Christus, adhibito luti ac deinde fontis Siloam, (id est Missi) symbolo, cæcum natũ sanans, declarat, sicut ipse initio hominẽ condidit, ita etiam se demũ eiusdem tũ corporis tum multo magis animæ instauratorem esse, & ita quidem vt vltro ad nos sanandos prior accurrat.

Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὕπαγε, νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ. (ὃ ἑρμηνεύεται ἀπεσταλμένος) Ἀπῆλθεν οὖν καὶ ἐνίψατο, καὶ ἦλθε βλέπων. 7

Dixitque ei, Vade, laua in piscina Siloam. (quod est si interpreteris, Missus) Abiit ergo & lauit, rediitque videns.

Οἱ οὖν γείτονες καὶ οἱ θεωροῦντες αὐτὸν 8

Vicini ergo, & qui prius viderãt eum

8 Vera imago omniũ hominum qui vt natura cæci sunt, oblatã sibi lucem nec admittunt ipsi nec in aliis ferunt, & tamen miris modis inter se tumultuantur.

הוא אנא לי [a] כדבא [b] אכותכון אלא ידע אנא לה ומלתה נטר אנא :

essem mendax, similis vobis: sed noui eum, & sermones eius seruo.

56 אברהם אבוכון [c] מסוי הוא דיחזא יומי וחזא [d] וחדי :

Abraham pater vester cupiebat videre diem meum: et vidit, et gauisus est.

57 אמרין לה יהודיא [e] עד כיל בר חמשין שנין לא הוית ולאברהם חזית :

Dicunt ei Iudæi, Hactenus [9] natus quinquaginta annos non es, & Abraham vidisti?

58 אמר להון ישוע [f] אמין אמין אמר אנא לכון [g] דעד לא יהוא אברהם אנא איתי :

Dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vobis quòd antequam fieret Abraham, ego sum.

59 ושקלו כאפא [h] דירגמוניהי וישוע [i] אתטשי ונפק מן היכלא ועבר בינתהון ואזל :

Et tulerunt lapides vt lapidarent eum. & Ieschua occultauit se, & egressus est è templo, & transiuit inter eos: et abiit.

[a] כדבא כוזב : [b] אכותכון כמוכם : [c] טעם סוא התאוה מסוי מתאוה : [d] חדי שמח : [e] עד כיל עדין : [f] באמת [g] עד לא בטרם : [h] דירגמוניהי ר״ל שירגמו אותו : [i] אתטשי הסתתר מן טשא :

[9] Ad verbum, Filius quinquaginta annorum. Hebraismus trit[9].

קפלאון ט

Cap. IX.

1 וכד עבר חזא גברא [k] סמיא דמן כרס אמה :

ET quum transiret, vidit hominē cæcum à ventre matris suæ.

2 ושאלוהי תלמידוהי ואמרין רבן מנו חטא הנא או אבהוהי דכד סמא [l] יתילד :

Et interrogauerunt discipuli eius, et dixerunt, Domine noster, quísnā peccauit, hic an parentes eius, vt cæcus nasceretur?

3 אמר להון ישוע לא הו חטא ולא אבהוהי אלא דיתחזון בה עבדוהי דאלהא :

Dixit eis Ieschua, Nec ipse peccauit, nec parentes eius: sed vt cōspicerentur in eo opera Dei.

4 לי [m] ולא למעבד עבדא דמן דשדרני עד [n] אימםא הו אתא ליליא דאנשא לא משכח [o] למפלח :

Me oportet operari opera eius qui misit me, dum dies est. vētura est nox qua quis non potest operari.

5 [p] כמא דבעלמא אנא נוהרה אנא דעלמא :

Quandiu in mundo sum, lux sum mundi.

6 וכד אמר הלין [q] רק על ארעא [r] וגבל טינא מן רוקה [s] וטש על עינוהי דהו סמיא :

Et quando dixisset hæc, spuit super terram, et subegit lutum [factum] ex sputo suo, & illeuit super oculos illius cæci.

7 ואמר לה [t] זל [u] אשיג [x] במעמודיתא דשילוחא ואזל [y] אשיג ואתא כד חזא :

Et dixit ei, Abi, [et] ablue in lauacra Schiloah. Et abiens lauit, & venit videns.

8 [z] שבבוהי דין ואילין דחזא הוא להון מן

Vicini autem eius & ii quibus visus fuerat- -

[k] סמיא עיור : [l] יתילד יתילד : [m] ולא צריך : [n] אימםא יום : [o] למפלח לפעול : [p] כמא בעוד : [q] רקק [r] גבל ערב ועשה כבצק החרש : [s] טוש [t] אזל [u] אשיג רחץ : [x] מעמודיתא מרחץ : [y] אשיג רחץ : [z] שבבוהי שכניו :

τὸν πρότερον ὅτι τυφλὸς ἦν, ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ καθήμενος καὶ προσαιτῶν;

eum cæcum esse, dicebant, Nónne hic est qui sedebat & mendicabat?

9 Ἄλλοι ἔλεγον, Ὅτι οὗτός ἐστιν· ἄλλοι δὲ, Ὅτι ὅμοιος αὐτῷ ἐστιν. Ἐκεῖνος ἔλεγεν, Ὅτι ἐγώ εἰμι.

Alii dicebant, Hic est: alii verò, Similis est ei. Ille *autē* dicebat, Ego *is* sum.

10 Ἔλεγον οὖν αὐτῷ, Πῶς ἀνεῴχθησάν σοι οἱ ὀφθαλμοί;

Dixerunt ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi?

11 Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος καὶ εἶπεν, Ἄνθρωπος λεγόμενος Ἰησοῦς, πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς· καὶ εἶπέ μοι, Ὕπαγε εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωὰμ, καὶ νίψαι. Ἀπελθὼν δὲ καὶ νιψάμενος, ἀνέβλεψα.

Respondit ille & dixit, Quidam qui dicitur Iesus, lutum fecit, & illeuit oculos meos: & dixit mihi, Vade ad piscinā Siloā, & laua. Vt autem abii ac laui, visum recepi.

12 Εἶπον οὖν αὐτῷ, Ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος; Λέγει, Οὐκ οἶδα.

Dixerūt ergo ei, Vbi est ille? Ait, Nescio.

13 Ἄγουσιν αὐτὸν πρὸς τοὺς Φαρισαίους, τόν ποτε τυφλόν.

Adducunt eum ad Pharisæos, eū *inquam* qui olim cæcus *fuerat*.

14 Ἦν δὲ σάββατον ὅτε τὸν πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀνέῳξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς.

Erat autem Sabbathum quum lutum faceret Iesus, & aperiret oculos eius.

15 Πάλιν οὖν ἠρώτων αὐτὸν καὶ οἱ Φαρισαῖοι πῶς ἀνέβλεψεν. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Πηλὸν ἐπέθηκεν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω.

Rursus ergo interrogarunt eum etiam Pharisæi quomodo visum recepisset. Ille autem dixit eis, Lutum imposuit oculis meis, & laui, & video.

16 Ἔλεγον οὖν ἐκ τῶν Φαρισαίων τινὲς, Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ σάββατον οὐ τηρεῖ. Ἄλλοι ἔλεγον, Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; Καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς.

Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, Homo iste non est à Deo: nā Sabbathum non seruat. Alii dicebant, Quomodo potest homo peccator talia signa edere? Et dissidiū erat inter eos.

Nullius rei prætextu acrius quàm religionis, oppugnatur religio: sed ea quo magis premitur, eo magis assurgit.

17 Λέγουσι τῷ τυφλῷ πάλιν, Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ὁ δὲ εἶπεν, Ὅτι προφήτης ἐστίν.

Rursus dicunt cæco, Tu quid dicis de illo, quòd aperuerit oculos tuos? Ille autē dixit, Propheta est.

18 Οὐκ ἐπίστευσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι τυφλὸς ἦν, καὶ ἀνέβλεψεν, ἕως ὅτου ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος·

Nō crediderūt ergo Iudæi de eo quòd cæc⁹ fuisset & visum recepisset, vsquequo vocarūt eius parentes, ei⁹ *inquā* qui visum recepisset:

19 Καὶ ἠρώτησαν αὐτοὺς, λέγοντες,

Et interrogauerunt eos, dicētes,

מן קדים [a]דחדר הוא אמרין הוו לא הוא הנו הו דיתב הוא וחדר :

prius quòd mendicus esset, dicebant, Nónne hic est ille qui sedebat, & mēdicabat?

9 אית דאמרין הוו [b]דהויו ואית דאמרין הוו לא אלא מדמא דמא לה הו דין אמר הוה דאנא אנא :

Erant qui dicebant, Is est. Et erant qui dicebant, Nō: sed [1]prorsus similis est ei. Ipse autem dicebat, Ego is sum.

10 אמרין לה איכנא אתפתחי עיניך :

Dicunt ei, Quomodo aperti sunt oculi tui?

11 ענא ואמר להון גברא דשמה ישוע עבד טינא [c]וטש על עיני ואמר לי [d]זל [e]אשיג במיא דשילוחא ואזלת [f]אשיגת ואתחזי לי :

Respondit, et dixit eis, Quidam cuius nomen est Ieschua, fecit lutum, & illeuit super oculos meos, et dixit mihi, Abi, ablue in aquis Schilucha. Et abiens ablui: & visus restitutus est mihi.

12 אמרין לה איכו אמר להון לא ידע אנא :

Dicunt ei, Vbi est ille? Dixit eis, Non noui.

13 ואיתיוהי להו דמן קדים סמיא הוא לות פרישא :

Et adduxerunt illum qui ab initio cæcus fuerat ad Pharisæos.

14 איתיה הות דין שבתא כד עבד טינא ישוע ופתח לה עינוהי :

Erat autem Sabbathum quum faceret lutum Ieschua, et aperiret ei oculos eius.

15 ותוב שאלוהי פרישא איכנא אתחזי לך הו דין אמר להון טינא סם על עיני ואשיגת ואתחזי לי :

Et rursus interrogauerunt eū Pharisæi, Quomodo visus restitutus est tibi? Ille autem dixit eis, Lutum posuit super oculos meos, & ablui: et visus restitutus est mihi.

16 ואמרין הוו אנשא מן פרישא הנא גברא לא הוא מן אלהא הו דשבתא לא נטר אחרנא דין אמרין הוו איכנא משכח גברא חטיא הלין אתותא למעבד [g]ופלגותא אית הות בינתהון :

Et dixerūt aliqui ex Pharisæis, Iste homo nequaquam ex Deo est, qui Sabbathū non seruat. Alij autem dicebāt, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et dissidium erat inter eos.

17 אמרין תוב להו סמיא אנת מנא אמר אנת עלוהי דפתח לך עיניך אמר להון אנא אמר אנא דנביא הו :

Dicūt rursus illi cæco, Tu quid dicis de eo, quòd aperuit tibi oculos tuos? Dixit eis, Dico quòd Propheta est.

18 לא דין [h]הימנו הוו עלוהי יהודיא דסמיא הוא וחזא עדמא [i]דקרו לאבהוהי דהו דחזא :

Non autem credebant de eo Iudæi quòd cæcus fuisset, & videret, vsquequo vocarūt parētes eiꝰ qui videbat:

19 ושאלו אנון אן [k]הנו ברכון הו דאנתון

Et interrogarunt eos, Num hic est filius vester

Bbb.i.

[a] חדר שואל צדקה :
[b] הויו זה הוא :
[c] טוש
[d] אזל
[e] אשיג רחץ :
[f] אשיגת רחצתי :
[g] פלגותא מחלוקת :
[h] הימנו האמינו :
[i] קרו קראו :
[k] הנו זה הוא :

[1] Ad verbū, Assimilando assimilatur ei geminatio emphatica ex Hebræo idiotismo.

Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; πῶς οὖν ἄρτι βλέπει;

Híccine est filius vester quem vos dicitis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt?

20 Ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς οἱ γονεῖς αὐτοῦ καὶ εἶπον, Οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη·

Responderunt eis parentes eius & dixerunt, Scimus hunc esse filiũ nostrum, & cæcum natum esse:

21 Πῶς δὲ νῦν βλέπει οὐκ οἴδαμεν, ἢ τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν· αὐτὸς ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε· αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λαλήσει.

Quomodo autem nunc videat nescimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ipse ætatem habet, ipsum interrogate: ipse de se loquetur.

22 Ταῦτα εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ὅτι ἐφοβοῦντο τοὺς Ἰουδαίους. ἤδη γὰρ συνετέθειντο οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται.

Hæc dixerunt parentes eius, quòd timerent Iudæos. iam enim constituerant Iudæi vt siquis eum confiteretur *esse* Christum, synagoga moueretur.

23 Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς αὐτοῦ εἶπον, Ὅτι ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε.

Propterea parentes eius dixerũt, Ætatẽ habet, ipsum interrogate.

24 Ἐφώνησαν οὖν ἐκ δευτέρου τὸν ἄνθρωπον ὃς ἦν τυφλὸς, καὶ εἶπον αὐτῷ, Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστιν.

Secundò ergo vocarunt hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, Tribue gloriam Deo: nos hunc hominem scimus peccatorem esse.

25 Ἀπεκρίθη οὖν ἐκεῖνος καὶ εἶπεν, Εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν· οὐκ οἶδα· ἓν οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὢν, ἄρτι βλέπω.

Respondit ergo ille & dixit, An peccator sit nescio: vnũ scio, me, quum cæcus fuerim, nunc videre.

26 Εἶπον δὲ αὐτῷ πάλιν, Τί ἐποίησέ σοι; πῶς ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς;

Dixerunt autem ei iterũ, Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos?

27 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς, Εἶπον ὑμῖν ἤδη, καὶ οὐκ ἠκούσατε· τί πάλιν θέλετε ἀκούειν; μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε αὐτοῦ μαθηταὶ γενέσθαι;

Respondit eis, Iam vobis dixi, & non audiuistis: cur iterum vultis audire? num & vos vultis discipuli eius fieri?

28 Ἐλοιδόρησαν οὖν αὐτὸν, καὶ εἶπον, Σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου· ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί.

Itaque conuitiati sunt ei, & dixerunt, Tu discipulus illius esto: nos autem Mosis discipuli sumus.

Necesse est tandem erumpat superba impietas: frustra sub pietatis zelo delitescit.

29 Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι Μωσῇ λελάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν.

Nos scimus Deum esse loquutũ Mosi: hic autem vnde sit nescimus.

30 Ἀπεκρίθη ὁ ἄνθρωπος καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἐν γὰρ τούτῳ θαυμαστόν ἐστιν ὅτι

Respondit ille & dixit eis, Enimuero in hoc mirum *quiddam* est, quòd --

דאנתון אמרין אנתון דכד סמא [a]אתילד איכנא השא חזא׃

20 ענו דין אבהוהי ואמרו ידעינן דהנו ברן ודכד סמא אתילד׃

21 איכנא דין השא חזא או מנו פתח לה עינוהי לא ידעינן אף הו [b]על לה[c]לשנוהי לה שאלו הו חלף נפשה ימלל׃

22 הלין אמרו אבהוהי מטול דדחלין הוו מן יהודיא [d]פסקו הוו גיר יהודיא דאן אנש [e]יודא בה דמשיחא הו [f]נפקוניהי מן כנושתא׃

23 מטול הנא אמרו אבהוהי [g]דעל לה לשנוהי לה שאלו׃

24 וקראוהי לגברא [h]דתרתין זבנין להו דאיתוהי הוא סמיא ואמרין לה שבח לאלהא חנן גיר ידעינן דהנא גברא חטיא הו׃

25 ענא הו ואמר להון אן חטיא הו לא ידע אנא חדא דין ידע אנא דסמיא [i]הוית והשא הא חזא אנא׃

26 אמרין לה תוב מנא עבד לך איכנא פתח לך עיניך׃

27 אמר להון אמרת לכון ולא שמעתון מנא צבין אנתון למשמע למא אף אנתון תלמידא צבין אנתון [k]למהוא לה׃

28 הנון דין [l]צחיוהי ואמרין לה אנת הו תלמידה דהי חנן גיר תלמידא חנן דמושא׃

29 וידעינן דעם מושא אלהא מלל להנא דין לא ידעינן מן איכא הו׃

30 ענא הו גברא ואמר להון בהדא הו [m]הכיל [n]למתדמרו דאנתון

לא

[a] אתילד התילד׃
[b] עול
[c] לשנוהי לשנותיו וטעם עללה לשניוהי בא לסנין שנותיו שיוכל להשיב על עצמו׃
[d] פסקו ר"ל גזרו׃
[e] יורא כמו יודה׃
[f] יפקוניהי יגרשו אותו מן נפק׃
[g] דעל לה לשנוהי שבא לסנין שנותיו׃
[h] דתרתין זבנין בפעם השנית׃
[i] חוית הייתי׃
[k] למהוא להיות׃
[l] צחיוהי קללו אותו׃
[m] הכיל לכן׃
[n] למתדמרו להתמה׃

quē vos dicitis quòd cæcus natus est? Quomodo iam videt?

20 *Responderunt autem parētes eius, & dixerunt, Nouimus quòd hic est filius noster, & quòd cæcus natus est:*

21 *Quomodo autem iam videat, aut quisnā aperuerit ei oculos eius, non nouimus. etiam ipse progressus est in annis suis, ipsum interrogate, ipse pro seipso loquetur.*

22 *Hæc dixerunt parentes eius, quia timebāt à Iudæis. Statuerant enim Iudæi quòd siquis confiteretur eum quòd Christus esset, eijcerent eum ex synagoga.*

23 *Propter hoc dixerunt parentes eius, Progressus est in annis suis, ipsum interrogate.*

24 *Et vocauerūt illum hominem secunda vice, illum [inquam] qui fuerat cæcus: et dixerūt ei, Da gloriam Deo. nos enim nouimus quòd hic homo peccator est.*

25 *Respondit ille, et dixit eis, An peccator sit nescio: vnum autē scio, quòd cæcus eram, et iam ecce, video.*

26 *Dicunt ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos tuos?*

27 *Dixit eis, Dixi vobis, & non audiuistis: quid vultis vos audire? Nunquid etiam vos discipuli vultis fieri ei?*

28 *Illi autem maledicta coniecerunt in eum, & dixerunt ei, Tu es discipulus illius: nos enim discipuli sumus Musche.*

29 *Et nouimus quòd cū Musche Deus loquutus est: hunc autem non nouimus vnde sit.*

30 *Respondit ille homo, et dixit eis, In hoc est ergo mirandum, quòd vos --*

ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστὶ, καὶ ἀνέῳξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς.

vos nesciatis vnde sit, & *tamen* aperuit meos oculos.

31 Οἴδαμεν δὲ ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει, ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, τούτου ἀκούει.

Scimus autem Deum peccatores non audire: sed siquis Dei cultor est, & voluntatem eius exequitur, hunc audit.

32 Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου.

Ab *omni* æuo non est auditum aliquem aperuisse oculos eius qui cæcus natus fuerit.

33 Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν.

Nisi esset hic à Deo, non posset quicquam facere.

34 Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, Ἐν ἁμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς; Καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω.

Responderunt & dixerũt ei, Tu in peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.

35 Ἤκουσεν ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω· καὶ εὑρὼν αὐτὸν, εἶπεν αὐτῷ, Σὺ πιστεύεις εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ;

Audiuit Iesus eum eiectum foras: & quum inuenisset eum, dixit ei, T*une* credis in Filium Dei?

Felicissima est eorũ conditio qui ab impiis (etiam nomine Ecclesiæ superbientibus) quamlongissimè extruduntur, vt Christus eo propius ad ipsos accedat.

36 Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος καὶ εἶπε, Τίς ἐστι, Κύριε, ἵνα πιστεύσω εἰς αὐτόν;

Respondit ille & dixit, Quis est Domine, vt credam in eum?

37 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Καὶ ἑώρακας αὐτὸν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν.

Dixit autem ei Iesus, Et vidisti eum, & qui loquitur tecũ, ille est.

38 Ὁ δὲ ἔφη, Πιστεύω, Κύριε· καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ.

At ille ait, Credo, Domine. Et adorauit eum.

Suprà, 3.17 infrà, 12.47

39 Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον· ἵνα οἱ μὴ βλέποντες, βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες, τυφλοὶ γένωνται.

Et dixit Iesus, ‖Ad iudiciũ *exercendum* ego in hunc mundum veni: vt qui non vident, videant, & qui vident cæci fiant.

Christus Euangelij prædicatione quosuis suarum tenebrarum sibi conscios verè illustrat, eos vero qui sibi videntur oculati, penitus excæcat: quales sunt etiam sæpe qui primum in Ecclesia locum obtinent.

40 Καὶ ἤκουσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων ταῦτα οἱ ὄντες μετ' αὐτοῦ, καὶ εἶπον αὐτῷ, Μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοί ἐσμεν;

Audierunt autem hæc quidam ex Pharisæis qui cum eo erant, & dixerunt ei, Nũ & nos cæci sum⁹?

41 Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν· νῦν δὲ λέγετε, Ὅτι βλέπομεν. ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει.

Dixit eis Iesus, Si cæci essetis, nõ haberetis peccatum: nunc verò dicitis, Videmus: itaque peccatum vestrum manet.

Κεφάλαιον ι.

Cap. X.

1 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, --

Amen amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in caulam ouium, --

Quum per vnum Christum pateat nobis ad Patrẽ aditus, nec alij vlli sunt veri pastores quàm qui ad Christum primi accedẽtes, alios eo etiã adducũt: nec aliud verum ouile cẽsendum quàm quod ad Christum aggregatur.

ἀλλὰ

sed

לא ידעין אנתון מן אימכא הו ועיני די לי פתח :

non nostis vnde sit, et oculos meos aperuit.

31 ידעינן דין דאלהא בקלא דחטיא לא שמע אלא למן דדחל מנה ועבד צביינה להו הו שמע :

31 *Nouimus autem quòd Deus vocē peccatoris nō exaudit: sed eū qui [2] reueretur se, et facit voluntatem eius, illum ipse exaudit.*

[2] Ad verbū, Qui timet ab eo. Hebraismus.

32 מן עלם לא אשתמעת דפתח אנש עינא דסמיא דאתילד :

32 *A seculo non fuit auditum quòd aperuerit quis oculos cæci nati.*

33 אלו לא מן אלהא הוא הנא לא משכח הוא הדא למעבד :

33 *Si ex Deo non esset hic, nō potuisset facere hæc.*

34 ענו ואמרין לה אנת כלך בחטהא [a]אתילדת ואנת [b]מלף אנת לן [c]ואפקוהי לבר :

34 *Responderunt & dixerunt ei, Tu totus in peccatis natus es, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.*

35 ושמע ישוע [d]דאפקוהי לבר ואשכחה ואמר לה אנת [e]מהימן אנת בברה דאלהא :

35 *Et audiuit Jeschua quòd eiecissent eū foras: et inuenit eum, ac dixit ei, Tu credis in Filium Dei?*

36 ענא הו [f]דאתאסי ואמר מנו מרי [g]דאהימן בה :

36 *Respondit ille qui sanatus est, & dixit, Quis est ille, Domine mi, vt credam in eum?*

37 אמר לה ישוע [h]חזיתיהי והו דממלל עמך [i]הויו :

37 *Dixit ei Jeschua, Vidisti eum: et is qui loquitur tecum, ipse est.*

38 הו דין אמר [k]מהימן אנא מרי ונפל סגד לה :

38 *Ille autem dixit, Credo Domine mi. Et procidens adorauit eum.*

39 ואמר ישוע לדינה דעלמא הנא [l]אתית דאילין דלא חזין יחזון ואילין דחזין [m]יסמון :

39 *Et dixit Jeschua, Ad iudiciū mūdi huius veni, vt ij qui non vident, videant: et qui vident, cæci fiant.*

40 ושמעו מן פרישא אילין דעמה הוו הלין ואמרו לה למא אף חנן סמיא חנן :

40 *Et audiuerunt [quidam] ex Pharisæis illis qui cum eo erant, ista: et dixerunt ei, Nunquid etiam nos cæci sumus?*

41 אמר להון ישוע אלו סמיא הויתון לית הות לכון חטיתא השא דין אמרין אנתון דחזינן מטול הנא חטיתכון [n]קימא הי :

41 *Dixit eis Ieschua, Si cæci essetis, nō esset vobis peccatum: nunc verò vos dicitis, Videmus: propter hoc peccatum vestrum firmum est.*

קפלאון י

Cap. X.

1 [o]אמין אמין אמר אנא לכון דמן דלא [p]עאל מן תרעא [q]לטירא דענא אלא

AMmin ammin dico vobis quòd qui nō ingreditur per ostium in caulam ouium,--

[a] אתילדת נולדת :
[b] מלף מלמד מן אלף :
[c] אפקוהי גרשו אותו מן נפק :
[d] דאפקוהי ר"ל שגרשו אותו :
[e] מהימן מאמין :
[f] דאתאסי שנרפא משורש אסא :
[g] דאהימן שאאמין :
[h] חזיתיהי ראית אותו מן חזא :
[i] הויו זה הוא :
[k] מהימן מאמין :
[l] אתית באתי :
[m] יסמון יעורו מן סמא :
[n] קימא עומדת :
[o] באמת
[p] עול
[q] לטירא דענא למכלת צאן :

ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ἐκεῖνος κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής.

sed ascendit aliunde, ille fur est & latro:

2 Ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ποιμήν ἐστι τῶν προβάτων.

Qui verò ingreditur per ostium, pastor est ouium.

3 Τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει, καὶ τὰ πρόβατα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούει· καὶ τὰ ἴδια πρόβατα καλεῖ κατ' ὄνομα, καὶ ἐξάγει αὐτά.

Huic aperit ianitor, & oues vocem eius audiunt: & suas oues vocat nominatim, & educit eas.

4 Καὶ ὅταν τὰ ἴδια πρόβατα ἐκβάλῃ, ἔμπροσθεν αὐτῶν πορεύεται. καὶ τὰ πρόβατα αὐτῷ ἀκολουθεῖ, ὅτι οἴδασι τὴν φωνὴν αὐτοῦ.

Quúmque suas oues emiserit, antegreditur eas: & oues eum sequuntur, quia norunt vocem eius.

5 Ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν, ἀλλὰ φεύξονται ἀπ' αὐτοῦ. ὅτι οὐκ οἴδασι τῶν ἀλλοτρίων τὴν φωνήν.

Alienum autem nequaquam sequentur, sed fugiēt ab eo: quia non norūt vocem alienorum.

6 Ταύτην τὴν παροιμίαν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔγνωσαν τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς.

Hanc parabolam dixit eis Iesus. Illi verò non cognouerunt quænā illa essent quæ loquebatur eis.

7 Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐγώ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων.

Iesus ergo rursum dixit eis, Amen amen dico vobis, ego sum ostium ouium.

8 Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λῃσταί· ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα.

Quotquot ante me venerunt, fures sunt & latrones, sed non auscultarunt eos oues.

Nihil refert quàm multi vel quàm pridem fuerint falsi doctores.

9 Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται· καὶ εἰσελεύσεται καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὑρήσει.

Ego sum ostiū: per me siqs introierit, seruabitur: & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.

Christus verè vnicus pastor est Ecclesiæ: & ea demum vera est Ecclesia quæ hunc vnū propriè pastorē agnoscit. Huic autem opponuntur fures, qui oues non pascunt, sed iugulant: itemque mercenarij, qui quū sui tantùm commodi spe vtcunque gregem pascant, in periculo eum deserunt.

10 Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ· ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσιν.

Fur non venit nisi vt furetur, & mactet ac perdat *oues*: ego veni vt vitam habeant, & abundent.

Esa.40.11 ezech.34.23

11 Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων·

¶Ego sum pastor ille bonus. bonꝰ pastor animam dat pro ouibus:

12 Ὁ μισθωτὸς δέ, καὶ οὐκ ὢν ποιμήν, οὗ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα, καὶ φεύγει· καὶ ὁ λύκος ἁρπάζει αὐτὰ καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα.

Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videns lupum venientem, relinquit oues, & fugit: lupus autem rapit & dissipat oues.

13 Ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτός ἐστι, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων.

Mercenarius autē fugit, quia mercenariꝰ est, & nō est illi cura ouiū.

14 Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· καὶ γινώσκω

Ego sum pastor ille bonus: & agnosco

אלא סלק מן דוכא אחרנא הו גנבא הו [a]וגיסא :

sed ascendit ex loco alio, ille fur est & latro.

2 הו דין [b]דעאל מן תרעא [c]רעיא הו [d]דענא :

Ille autem qui ingreditur per ostiũ, pastor est ouium.

3 ולהנא נטר תרעא פתח לה תרעא ועגא שמעא קלה [e]וערבוהי קרא בשמהיהון [f]ומפק להון :

Et huic custos ostij aperit ostium: & oues audiunt vocem eius, & oues suas vocat nominib⁹ suis, et exire facit eas.

4 ומא [g]דאפק ענה קדמיה אזל [h]וערבוהי דילה אזלין בתרה מטול דידעין קלה :

Et quum exire fecerit gregem suũ, ante eũ vadit: et oues eius [1]abeũt post eum, quia norunt vocem eius.

5 בתר נוכריא דין לא אזלא ענא אלא ערקא מנה דלא ידעא קלה דנוכריא :

Post alienum autem non abeunt oues sed, fugiunt ab eo: quia non norũt vocem alieni.

6 הדא [i]פלאתא אמר להון ישוע הנון דין לא ידעו מנא מלל עמהון :

Hanc parabolam dixit eis Ieschua. Ipsi autem non cognouerunt quid loqueretur cum ipsis.

7 אמר להון דין תוב ישוע [k]אמין אמין אמר אנא לכון דאנא אנא [l]תרעה דענא :

Dixit autem eis rursus Ieschua, Ammin ammin dico vobis quòd ego sum ostium ouium.

8 וכלהון אילין דאתו גנבא אנון [m]וגיסא אלא לא שמעת אנון ענא :

Et [2]omnes qui venerunt, fures sunt et latrones: sed non audit eos grex.

9 אנא אנא תרעא ובי אן אנש [n]יעול [o]יחא [p]ויעול ויפוק [q]ורעיא ישכח :

Ego sum ostium: et per me si quis ingrediatur, viuet, & ingredietur et egredietur, et pascua inueniet.

10 גנבא לא אתא אלא דיגנוב ודיקטול [r]ודיובד אנא אתית דחיא יהוון להון [s]ומדם דיתיר יהוא להון :

Fur non venit nisi vt furetur & occidat & perdat: ego veni vt vita sit eis, et id quod amplius est, fiat eis.

11 אנא אנא רעיא טבא ורעיא טבא נפשה סאם חלף ענה :

Ego sum pastor bonus: et pastor bonus [3]animã suã ponit pro ouibus suis.

12 [t]אגירא דין דלא הוא רעיא ולו דילה אנון [u]ערבא מא דחזא [x]דאבא דאתא שבק ענא וערק ואתא דאבא חטף [y]ומבדר לה לענא :

Mercenarius autem, quia non est pastor, neque eius sunt oues, quum videt lupum venientem, relinquit oues, & fugit: & veniẽs lupus rapit & dispergit gregem.

13 [z]אגירא דין ערק מטול דאגירא הו [aa]ולא בטיל לה על ענא :

Mercenarius autẽ fugit, quia mercenarius est, neque cura est ei de ouib⁹.

14 אנא אנא רעיא טבא וידע אנא לדילי

Ego sum pastor bonus, et cognosco meas,

[a] גיסא פריץ :
[b] דעאל חכא :
[c] רעיא רועה :
[d] ענא צאן :
[e] וערבוהי ומקנהו :
[f] מפק מוציא מן נפק :
[g] דאפק שהוציא מן נפק :
[h] וערבוהי ומקנהו :
[i] פלאתא ר״ל משל או חידה :
[k] באמת
[l] תרעה דענא שער הצאן :
[m] גיסא פריצים :
[n] יעול יבוא :
[o] יחא יחיה :
[p] יעול ויפוק יבוא ויצא :
[q] רעיא מרעה :
[r] יובד יאבד :
[s] מדם דיתיר דבר שהוא יותר :
[t] אגירא שכיר :
[u] ערבא המקנה :
[x] דאבא הזאב :
[y] מבדר מפזר :
[z] אגירא השכיר :
[aa] לא בטיל לה אין לו השתדלות :

[1] Id est Sequuntur eum. Hebraismus.

[2] Hic, sicut in plerisque etiã Græcis codicib⁹, deest particula, Ante me. Cæterũ ex cõtextu satis liquet Christum nõ excludere à legitima vocatione: nisi quos sibi opponit, tanquam fures & latrones, qui per ipsum in gregem non sunt ingressi, sed à Satana & propria ambitione impulsi, sese ingesserunt.

[3] Id est, Vitam suã. Hebraismus.

τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν.

gnosco oues meas, & agnoscor à meis.

15 Καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα· καὶ τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων.

Prout nouit me Pater, ita & ego noui Patrem: & animam meam pono pro ouibus.

16 Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν. καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν.

Alias etiam oues habeo quæ nō sunt ex hac caula: illas quoque oportet me adducere. nam vocem meam audient, fiétque vnum ouile, & vnus pastor.

Gentium vocatio.

Ezech.37.24

17 Διὰ τοῦτο ὁ πατήρ με ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχήν μου ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν.

Propterea Pater me diligit‖quia ego pono animam meam vt eā rursus assumam.

Christus ex Patris decreto, vnicus verus Ecclesiæ pastor, vt qui vltro vitam pro ouibus suis exposuerit, & ita quidem vt eadem sua virtute reuixerit.

18 Οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ πατρός μου.

Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso: potestatem habeo ponendi eam, & potestatē habeo rursus eam assumendi. ‖Hoc mandatum accepi à Patre meo.

Esa.53.7
act.4.28

19 Σχίσμα οὖν πάλιν ἐγένετο ἐν τοῖς Ἰουδαίοις διὰ τοὺς λόγους τούτους.

Dissidiū igitur rursum ortū est inter Iudæos ꝓpter istos sermones.

Euangelium detegit hypocrisin, ideoque necesse est mundum ad eius exortum tumultuari.

20 Ἔλεγον δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται. τί αὐτοῦ ἀκούετε;

Dicebant autem multi eorum, Dæmonium habet, & insanit. quid eum auditis?

21 Ἄλλοι ἔλεγον, Ταῦτα τὰ ῥήματα οὐκ ἔστι δαιμονιζομένου· μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν;

Alii dicebant, Hæc verba non sunt dæmoniaci: num dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

1.Macc.4.59

22 Ἐγένετο δὲ τὰ ἐγκαίνια ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, καὶ χειμὼν ἦν.

Facta sunt autem encænia Hierosolymis, & hyems erat:

Increduli & arrogantes homines tenebras in doctrinā Euangelij reijciunt quas in suis animis circumferunt.

Et ambu-

לדילי [a]ומתידע אנא מן דילי :

meas, et cognoscor à meis.

15 איכנא דידע לי אבי ואנא ידע אנא לאבי ונפשי סאם אנא חלף ענא :

15 *Sicut nouit me Pater meus, et ego noui Patrē meum: et animam meā pono pro ouibus.*

16 אית לי דין אף [b]ערבא אחרנא אילין דלא הוו מן [c] טירא הנא ואף להון [d]ולא לי [e] למיתיו אנון וישמעון קלי ותהוא ענא כלה חדא וחד רעיא :

16 *Sunt autem mihi etiam oues aliæ quæ non fuerunt ex caula hac: atque etiam eas oportet me adducere: & audient vocem meam, fiétque totus grex vnus, et vnus pastor.*

17 מטול הנא אבי רחם לי דאנא סאם אנא נפשי דתוב [f]אסביה :

17 *Propter hoc Pater meus diligit me, quia ego pono [4]animam meā vt rursus sumam eam.*

18 לא הוא אנש שקל לה מני אלא אנא סאם אנא לה מן צביני שליט אנא גיר [g]דאסימיה ושליט אנא דתוב [h]אסביה דהנא פוקדנא קבלת מן אבי :

18 *Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam ex voluntate mea. Potestatem enim habeo vt ponam eam, et potestatem habeo vt rursus sumam eā: quia hoc mandatum accepi à Patre meo.*

19 והות תוב [i]פלגותא ביני יהודיא מטול [k]מלא הלין :

19 *Et factum est rursus dissidium inter Iudæos propter sermones hos.*

20 ואמרין הוו סגיאא מנהון [l]דדיוא אית לה [m] ומשנא שנא מנא שמעין אנתון לה :

20 *Et dicebāt multi ex eis, Dæmoniū est ei, & omnino insanit: quid auditis eum?*

21 אחרנא דין אמרין הוו הלין [n]מלא לא הוי [o]דדיונא למא [p] דיוא משכח עינא דסמיא [q]למפתחו :

21 *Alii autem dicebant, Hi sermones non sunt dæmoniaci: num dæmoniū potest oculos cæci aperire?*

22 הוא הוא דין [r] עאדא [s] דחודתא באורשלם וסתוא הוא :

22 *[6]Fiebat autem festū dedicationis in Vrischelem, & hyems erat.*

[a] מתידע נודע:
[b] מקנה
[c] טירא ר"ל המכלאה:
[d] ולא צריך :
[e] למיתיו להביא מן אתא:
[f] אסביה אקחנה :
[g] דאסימיה שאשים אותה:
[h] אסביה אקחנה:
[i] פלגותא מחלוקת :
[k] מלא הדברים:
[l] דיוא רוח רעה :
[m] משנא שנא ר"ל השתגע חשתגע:
[n] מלא דברים מן מלל!
[o] דיונא מי שיש בו רוח רעה:
[p] דיוא רוח רעה:
[q] למפתחו לפתוח :
[r] עארא חג :
[s] חודתא חנוכה :

4 Id est, Vitam meā. Hebraismus, quem obseruaui antè.

5 Ad verbum, Insaniēdo insanit. Auxesis Hebraica passim obseruata.

6 Id est, Renouabatur memoria dedicationis templi quæ contigit sub Iuda Maccabæo, & cōmemoratur in 1 Macc. cap. 4. quod tum circunstātia temporis, tum etiam ipsa dedicationis institutio ostendit. Nā licet Scripturæ aliarū dedicationum mentionem faciant (videlicet dedicationis tabernaculi in deserto, Num. 7, & dedicationis templi Salomonis, 2 Paralip. 7) de neutra tamen legitur fuisse institutum vt eius memoria quotannis renouaretur. & præterea, neutra hyeme cōtigit: sed tabernaculi quidem ineūte vere, eo mense quo Pascha celebratur: templi verò, sub Salomone, ante hyemē, mēse septimo, ante festum tabernaculorum. At Maccabæorum dedicatio & contigit die 25 mensis noni respondentis partim Nouembri partim Decēbri, & vt eodem tempore recurrentibus annis in perpetuum ab ipso Iuda Maccabæo & suæ ætatis sapientibus per octiduum celebraretur, institutum fuisse scribitur in Talmud, tractatu מגלה וחנכה id est, De ritibus seruandis circa lectionem libelli Esther in die sortium, & De ritibus festi dedicationis: vbi etiam causa quoque instituti festi adscribitur, his verbis, בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטימאו הטהרות וצר להם לישראל מאוד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שרחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני השמונאי הכהנים הגדולים יהרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה המלכות לישראל יותר על מאתים שנים עד החרבן השני וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בכה בחודש כסליו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו שתחלתם חמשה ועשרים בכסליו ימי שמחה והלל ומדליקין בהם הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס וימים אלו הם הנקראין חנכה והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים והדלקת הנרות בהם מצוה מדברי סופרים כקריאת המגלה : quorum verborum sensum, vt linguæ Hebrææ ignaris cōsulerem, subiungere libuit. In domo secunda, quum Græci regnarent, statuerunt decreta contra Israelitas, & aboleuerunt legem eorum, nec permiserunt eos exerceri in Lege & in præceptis: Extenderunt quoque manum suam in facultates eorum & in filias eorum: & ingressi sunt in templum, & multas in eo fecerunt ruinas, ac polluerunt quæ munda erant: angustiáque maxima affecti sunt Israelitæ ab illis: & oppresserunt eos oppressione maxima: donec misereretur illorum Deus patrum ipsorum, & seruaret eos è manu illorū, ac eriperet eos: vt præualuerint Maccabæi sacerdotes magni, ac interfecerint illos, seruauerintque Israelitas è manu eorum, ac cōstituerint regem ex sacerdotibus illis, & restitutum sit regnum Israeli per spatium amplius quàm ducentorum annorum, vsque ad ruinam domus secundæ. Porrò quum præualerēt Israelitæ aduersus inimicos suos, & perderent eos, vigesima quinta dies erat mensis Kisleu, qua ingressi sunt in templum, & non inuenerunt oleum mundum in sanctuario, excepta lenticula quadam, in qua non plus erat olei quàm quod sufficeret ad lucernas templi accendendas vno tantùm die: ex quo oleo accenderūt ordine dispositas lucernas, quæ durarunt octo dies, donec contudissent oliuas, & mundum oleum expressissent. Et hanc ob causam statuerunt sapientes illius seculi vt recurrentibus annis, octo illi dies, quorum principiū est à 25 Kisleu, essent dies lætitiæ & laudum: accēderéntque in eis lucernas vespere in portis domorum singuli singulis noctibus durante illo octiduo, ad huius miraculi declarationem. Et hi sunt dies qui vocātur dedicationis: prohibitúmque est in eis lamentari & ieiunare, vt die sortium [quo scilicet renouatur memoria irriti consilii Haman, & liberationis Israelitarum sub Assuero.] Et lucernarum accensio in illo octiduo, res est præcepta disertis Legisperitorum verbis, sicut lectio voluminis Esther præcepta est. Hæc fusiùs scripsi, non vt tædio afficerem lectorem, sed tantùm vt ostenderem de quo festo Euangelista intelligat, & cuius causa illud institutum fuerit.

23 Καὶ περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Σολομῶντος·

Et ambulabat Iesus in templo in porticu Solomonis:

24 Ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον αὐτῷ, Ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν παῤῥησίᾳ.

Cinxerũt igitur eũ Iudæi, & dixerunt ei, Quousq; animã nostrã suspendis? si tu es Christus, dic nobis apertè.

25 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε. τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.

Respondit eis Iesus, Dixi vobis, nec creditis. opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.

Euangelii doctrina duplici testimonio cælitus confirmatur, ipsa videlicet doctrinæ puritate, & adiunctis miraculis.

26 Ἀλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε· οὐ γάρ ἐστε ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, καθὼς εἶπον ὑμῖν.

Sed vos non creditis: non enim estis ex ouibus meis, sicut dixi vobis.

Non mirum est paucos credere, quum omnes suapte natura sint indomitæ bestiæ. Habet tamen suos Dominus, quos in oues commutatos & Filio suo commissos, aduersus omnium ferarum truculentiam conseruat.

27 Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, κἀγὼ γινώσκω αὐτὰ, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι·

Oues meæ vocem meam audiũt, & ego eas agnosco, & sequuntur me:

28 Κἀγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς· καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐχ ἁρπάζει τις αὐτὰ ἐκ τῆς χειρός μου.

Et ego vitam æternam do eis: nec peribũt in æternum, neque rapiet eas quisquam è manu mea.

29 Ὁ πατήρ μου ὃς δέδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστί· καὶ οὐδεὶς δύναται ἁρπάζειν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πατρός μου.

Pater meus qui *eas* dedit mihi, maior omnibus est: neque quisquã potest eas rapere è manu Patris mei

30 Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν.

Ego & Pater vnum sumus.

31 Ἐβάστασαν οὖν πάλιν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν.

Suprà, 2.59

‖ Sustulerunt ergo rursum lapides Iudæi vt lapidarent eum.

32 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Πολλὰ καλὰ ἔργα ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ πατρός μου· διὰ ποῖον αὐτῶν ἔργον λιθάζετέ με;

Respondit eis Iesus, Multa præclara opera demonstraui vobis ex Patre meo: propter quod illorum operum me lapidatis?

Christus dignitatem suã ex operibus planè diuinis asserit.

33 Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες, Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν.

Responderunt Iudæi, dicentes, Ob bonum opus nõ lapidamus te, sed ob blasphemiam: id est, quia tu homo quum sis, facis teipsum Deũ.

34 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, Ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε;

Psal. 81.6

Respondit eis Iesus, Nónne scriptum est in Lege vestra, ‖ Ego dixi, dii estis?

35 Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ --

Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non --

δύναται

potest

וּמְהַלֵּךְ הֲוָא יֵשׁוּעַ בְּהַיְכְלָא [a]בְּאֶסְטְוָא דִשְׁלִימוּן׃

23 *Et ambulabat Ieschua in templo in [7]porticu Schelimun.*

[a] אסטוא אולם מלשון יון׃

7 Id est, Ædificata ad eius instar quā olim Salomō ædificauerat 1. Reg. 8. 3 & 2. Paralip. 3. 3

[b]וְחַדְרוּהִי יְהוּדָיֵא וְאָמְרִין לֵהּ עַדְמָא לְאֵמַתַי נָסֵב אַנְתְּ נַפְשָׁן אֶן אַנְתְּ הוּ מְשִׁיחָא אֱמַר לַן [c]גַלְיָאִית׃

24 *Et circundederant eum Iudæi, & dicunt ei, Usquequo tollis tu animam nostram? Si tu es Christus, dic nobis manifestè.*

[b] חדרוהי סבבו אותו׃

[c] גליאית בפרהסיא ובאר היטב׃

עֲנָא יֵשׁוּעַ וְאָמַר לְהוּן אֶמְרֵת לְכוּן וְלָא [d]מְהַימְנִין אַנְתּוּן וְעַבְדֵא דְאֶנָא עָבֵד אֶנָא בִשְׁמֵהּ דְאָבִי הָנוּן סָהֲדִין עָלַי׃

25 *Respondit Ieschua, & dixit eis, Dixi vobis, et non creditis: & opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.*

[d] מהימנין מאמינין׃

אֶלָּא אַנְתּוּן לָא [e]מְהַימְנִין אַנְתּוּן מְטוּל דְלָא הֲוֵיתוּן מֶן [f]עֶרְבֵי אַיְכַנָא דְאֶמְרֵת לְכוּן׃

26 *Sed vos non creditis: quia non estis ex ouibus meis, sicut dixi vobis.*

[e] מהימנין מאמינין׃

[f] ערבי מקני׃

[g]עֶרְבֵא דִילִי קָלִי שָׁמְעִין וְאֶנָא יָדַע אֶנָא לְהוּן וְהָנוּן [h]אָתֵין בָּתְרַי׃

27 *Oues meæ vocem meā audiunt, & ego noui eas: et ipsæ [8]veniunt post me:*

[g] ערבא דילי מקני׃

[h] אתין באות׃

8 Id est, Sequuntur me. Hebraismus.

וְאֶנָא יָהֵב אֶנָא לְהוּן חַיֵא דִלְעָלַם וְלָא יֵאבְדוּן לְעָלַם וְלָא אֱנָשׁ יַחְטוֹף אֶנוּן מֶן אִידַי׃

28 *Ac ego do eis vitam quæ est in æternum: neque peribunt in æternum, neque quisquam rapiet eas è manibus meis.*

אָבִי גֵיר דִיהַב לִי מֶן כֻּל רַב הוּ וְלָא אֱנָשׁ מֶשְׁכַּח דְמֶן אִידֵה דְאָבִי יַחְטוֹף׃

29 *Pater enim meus qui dedit [eas] mihi, omnibus maior est, neque quisquam potest [aliquid] è manibus Patris mei rapere.*

אֶנָא וְאָבִי חַד חְנַן׃

30 *Ego & Pater vnum sumus.*

וְשַׁקְלוּ תוּב יְהוּדָיֵא כֵּאפֵא [i]לְמֶרְגְמֵה׃

31 *Et tulerunt rursus Iudæi lapides vt lapidarent eum.*

[i] למרגמה לרגמו׃

אֱמַר לְהוּן יֵשׁוּעַ סַגִּיָאא עַבְדֵא שַׁפִּירֵא מֶן לְוָת אָבִי [k]חַוִּיתְכוּן מְטוּל אַינָא עַבְדָא מֶנְהוּן רָגְמִין אַנְתּוּן לִי׃

32 *Dixit eis Jeschua, Multa opera bona ex Patre meo ostēdi vobis: propter quod opus ex illis lapidatis me?*

[k] חוה כמו הודיע׃

אָמְרִין לֵהּ יְהוּדָיֵא לָא הֲוָא מְטוּל עַבְדָא שַׁפִּירָא רָגְמִינַן לָךְ אֶלָּא מְטוּל דִמְגַדֵּף אַנְתְּ וְכַד [l]אִיתָיךְ בַּר נָשָׁא עָבֵד אַנְתְּ נַפְשָׁךְ אֱלָהָא׃

33 *Dicunt ei Iudæi, Nequaquā propter opera bona lapidamus te: sed propterea quòd basphemas: et quum sis filius hominis, facis teipsum Deum.*

[l] אית

אֱמַר לְהוּן יֵשׁוּעַ לָא הֲוָא הָכַנָא כְּתִיב [m]בְנָמוֹסְכוּן דְאֶנָא אֶמְרֵת דַאלָהָא אַנְתּוּן׃

34 *Dixit eis Ieschua, Nonne ita scriptum est in Lege vestra, Ego dixi quòd dij estis?*

[m] בנמוסכון ר"ל בתורתכם׃

אֶן לְהָנוּן אֱמַר אֱלָהֵא מְטוּל דַלְוָתְהוּן הֲוָת מֶלְּתֵהּ דַאלָהָא וְלָא

35 *Si eos dixit deos, quia ad eos factus est sermo Dei, neque- -*

משכח

potest

λυθῆναι ἡ γραφή·

solui Scriptura:

36 Ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, Ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι;

Me quem Pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis blasphemare, quia dixi, Filius Dei sum.

37 Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι·

Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi:

38 Εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε· ἵνα γνῶτε καὶ πιστεύσητε ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ.

Sin verò facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite: vt cognoscatis & credatis Patrem in me esse, & me in eo.

39 Ἐζήτουν οὖν πάλιν αὐτὸν πιάσαι· καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν.

Rursus ergo studebat eum prehendere: sed exiuit ex eorũ manu.

Christus vitat periculum, non diffidentia, nec mortis metu, nec otium captans: sed vt alibi Ecclesiam colligat.

40 Καὶ ἀπῆλθε πάλιν πέραν τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὸν τόπον ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων· καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ.

Abiítque rursus trans Iordanẽ, in eum locum vbi primùm fuerat Iohãnes baptizans: mãsitque illic.

41 Καὶ πολλοὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔλεγον, Ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν· πάντα δὲ ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ τούτου, ἀληθῆ ἦν.

Multi autem veniebant ad eum, & dicebant, Iohannes quidem signum nullum edidit: quæcunque autem de isto dixit, vera erant.

42 Καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ ἐκεῖ εἰς αὐτόν.

Et multi illic crediderunt in eũm.

Κεφάλαιον ιαʹ

Cap. XI.

1 Ἦν δέ τις ἀσθενῶν Λάζαρος ἀπὸ Βηθανίας, ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς·

AEgrotabat autem quidã nômine Lazarus, à Bethania vico Mariæ & Marthæ sororis ipsius.

Christus putridum amici cadauer vitæ restituens, insigne tũ summæ potentiæ, tum maximæ in homines beneuolentiæ exemplum edit, quòd sit futuræ resurrectionis imago.

Matth.26.7 infrà,12.1

2 (Ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλείψασα τὸν Κύριον μύρῳ, καὶ ἐκμάξασα τοὺς πόδας αὐτοῦ ταῖς θριξὶν αὐτῆς· ἧς ὁ ἀδελφὸς Λάζαρος ἠσθένει)

(Maria autem ea erat quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus ægrotabat)

3 Ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ πρὸς αὐτὸν, λέγουσαι, Κύριε, ἴδε ὃν φιλεῖς ἀσθενεῖ.

Miserunt ergo sorores eius ad eũ, dicentes, Domine, ecce, *is* quem amas ægrotat.

4 Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς.

Iesus autem hoc audito, dixit, Morbus iste non est mortifer, sed *immissus* pro Dei gloria, vt pereum *morbum* glorificetur Filius Dei.

5 Ἠγάπα δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν Μάρθαν καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, καὶ τὸν Λάζαρον.

Diligebat autem Iesus Martham & sororem eius, & Lazarum.

6 Ὡς οὖν ἤκουσεν ὅτι ἀσθενεῖ, τότε μὲν

Vt ergo audiuit illum ægrotare, tum quidem -- mansit

Quod Deus interdũ videtur in nobis iuuandis cũctator, & suæ gloriæ & nostræ saluti consulit, vt rerum exitus probat.

מֶשְׁכַּח כְּתָבָא [a] דְּנֶשְׁתְּרֵא ׃

potest Scriptura solui:

36 לְאַיְנָא דְּאַבָא קַדְּשֵׁהּ וְשַׁדְּרֵהּ לְעָלְמָא אַנְתּוּן אָמְרִין אַנְתּוּן דַּמְגַדֵּף אַנְתְּ עַל דְּאֶמְרֵת לְכוֹן דִּבְרֵהּ אֶנָא דַּאֲלָהָא ׃

Ei quem Pater sanctificauit, et misit in mundum, vos dicitis, Tu blasphemas, propterea quòd dixi vobis, Filius sum Dei.

37 [b] וְאֶן לָא עָבֵד אֶנָא עֲבָדֵא דְּאָבִי לָא [c] תְּהַימְנוּנָנִי ׃

Et, si non facio opera Patris mei, nō credatis mihi:

38 אֶן דֵּין עָבֵד אֶנָא [d] אֶפֶן לִי לָא מְהַימְנִין אַנְתּוּן לְהוֹן לַעֲבָדֵא הַימֵנוּ דְּתֶדְעוּן וְתְהַימְנוּן דְּאָבִי בִּי [e] וְאֶנָא בְּאָבִי ׃

Si verò facio, etiāsi mihi non credatis, ipsis operibus credite: vt sciatis, & credatis quòd Pater meus est in me, & ego in Patre meo.

39 וּבְעוֹ הֲווֹ תּוּב [f] דְּנֵאחְדוּנָיְהִי וּנְפַק לֵהּ מֶן [g] בֵּית [h] אִידַיְהוֹן ׃

Et quærebant rursus vt apprehenderent eum: & exiuit [10] è medio manuum illorum.

40 וְאֶזַל לֵהּ לְעֶבְרָא דְּיוּרְדְּנָן לְדוּכְתָּא אַיְכָא דְּאִיתָוְהִי הֲוָא יוֹחַנָּן מֶן קְדִים כַּד [i] מְעַמֵּד הֲוָא וַהֲוָא תַּמָּן ׃

Et abijt in oppositam ripam Iurdanis, in locum vbi fuerat Iuchannan ab initio, quū baptizaret: & māsit ibi.

41 וְאֶתוֹ אֶנָשָׁא סַגִּיאֵא לְוָתֵהּ וְאָמְרִין הֲווֹ דְּיוֹחַנָּן אַף לָא חֲדָא אָתָא עֲבַד כֹּל [k] מֶדֶם דֵּין דְּאֶמַר יוֹחַנָּן עַל גַּבְרָא הָנָא [l] שָׁרִיר הוּ ׃

Et venerunt homines multi ad eū, et dicebant, Juchannan ne vnū quidem signum fecit: quicquid autem dixit Iuchannan de homine hoc, verum est.

42 וְסַגִּיאֵא [m] הַימֵנוּ בֵּהּ ׃

Et multi crediderunt in eum.

קֶפַלְאוֹן יא״

Cap. XI.

1 אִית הֲוָא דֵּין חַד [n] דַּכְּרִיהָ לָעָזָר מֶן בֵּית עַנְיָא קְרִיתָא אֲחוּהָ דְּמָרְיַם וְדְמַרְתָּא ׃

ERat autem quidam qui infirmus erat, Laazar ex Beth-Ania pago, frater Mariã et Marthæ.

2 מָרְיַם דֵּין הָדָא אִיתֶיהָ הָי דְּמֶשְׁחַת בְּבֶסְמָא רֶגְלַוְהִי דְּיֶשׁוּע [o] וְשַׁוְיַת בְּסַעְרָהּ אֲחוּהָ הֲוָא דְּהָדָא לָעָזָר [p] דַּכְּרִיהָ הֲוָא ׃

(Mariam autem, est illa quæ vnxit vnguento pedes Jeschua, & extersit capillis suis, frater [inquam] erat huius Laazar qui infirmabatur.)

3 וְשַׁדַּרִין [q] תַּרְתֵּיהֵין אַחְוָתֵהּ לְוָת יֶשׁוּע וְאָמְרָן מָרַן הָא הַו דְּרָחֵם אַנְתְּ כְּרִיהָ ׃

Et miserunt ambæ sorores eius ad Ieschua, et dicunt, Domine noster, ecce, is quem diligis, infirmatur.

4 יֶשׁוּע דֵּין אֶמַר הָנָא [r] כּוּרְהָנָא לָא הֲוָא דְּמַוְתָּא אֶלָּא חֲלָף תֶּשְׁבּוּחְתָּא דַּאֲלָהָא דְּנֶשְׁתַּבַּח בְּרֵהּ דַּאֲלָהָא מֶטּוּלָתֵהּ ׃

Ieschua autem dixit, Hæc infirmitas non est mortis, sed pro gloria Dei, vt glorificetur Filius Dei propter eā.

5 [s] מַחֵב הֲוָא דֵּין יֶשׁוּע הַו לְמַרְתָּא וּלְמָרְיַם וּלְלָעָזָר ׃

Diligebat autem ipse Ieschua Martham et Mariam et Laazar.

6 וְכַד שְׁמַע דַּכְּרִיהָ — —

Et quū audiuisset ꝙ infirmaretur,

a דישתרא שיופר ׃
b ואן ואם ׃
c תהימנונני תאמינו כי ׃
d אפן מורכב מן אף מן אן ׃
e ואנא ואני ׃
f דיאחדונ׳הי שילכדו אותו ׃
g בית כמיבין
h אידיהון ידיהם ׃
i מעמד טוב׳ל ׃
k מדם מדעם ׃
l שריר אמת ׃
m הימנו האמינו ׃
n דכריה שחלה מן כרה ׃
o שוית מקנחת מן שוח ׃
p כריה חולה ׃
q תרתיהין שתיהן ׃
r כורהנא חולי ׃
s מחב אוהב ׃

10 Ad verbum, De inter manus illorum, vt Galli *D'entre leurs mains.*
11 Ad verbum, In transitu Iordanis. Hebraismus.

כתר

ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπῳ δύο ἡμέρας.

mãsit duos dies in eo loco vbi erat.

7 Ἔπειτα μετὰ τοῦτο λέγει τοῖς μαθηταῖς, Ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάλιν.

Deinde postea dixit discipulis, Eamus in Iudæam rursus.

Hoc vnum est tutũ & rectũ in iter vitæ, Deum vocantem & nobis in huius mundi tenebris prælucentem, intrepidè sequi.

8 Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί, Ῥαββί, νῦν ἐζήτουν σε λιθάσαι οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ;

Dicunt ei discipuli, Rabbi, modò quærebant te Iudæi lapidare, & rursum illuc abis?

9 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Οὐχὶ δώδεκά εἰσιν ὧραι τῆς ἡμέρας; ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει· ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπει·

Respondit Iesus, Nónne duodecim sunt horæ diei? si quis ambulauerit interdiu, non offendit: quia lucem huius mundi videt:

10 Ἐὰν δέ τις περιπατῇ ἐν τῇ νυκτί, προσκόπτει· ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ.

Si quis autem ambulauerit nocte, offendit: quia lux ei non adest.

11 Ταῦτα εἶπε· καὶ μετὰ τοῦτο λέγει αὐτοῖς, Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται· ἀλλὰ πορεύομαι ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν.

Hæc ait: & postea dixit eis, Lazarus amicus noster dormit: sed proficiscor vt à somno excitem eum.

12 Εἶπον οὖν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Κύριε, εἰ κεκοίμηται, σωθήσεται.

Dixerũt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, seruabitur.

13 Εἰρήκει δὲ ὁ Ἰησοῦς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ἐκεῖνοι δὲ ἔδοξαν ὅτι περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ὕπνου λέγει.

Hoc autem dixerat Iesus de ipsius morte: at illi putarunt eum de dormitione somni dicere.

14 Τότε οὖν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς παρρησίᾳ, Λάζαρος ἀπέθανε·

Tunc ergo Iesus dixit eis apertè, Lazarus mortuus est:

15 Καὶ χαίρω δι' ὑμᾶς (ἵνα πιστεύσητε) ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ. ἀλλ' ἄγωμεν πρὸς αὐτόν.

Et gaudeo propter vos (vt credatis) me illic non fuisse. sed eamus ad eum.

16 Εἶπεν οὖν Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, τοῖς συμμαθηταῖς, Ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ.

Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, condiscipulis, Eamus & nos, vt moriamur cum eo.

17 Ἐλθὼν οὖν ὁ Ἰησοῦς εὗρεν αὐτὸν τέσσαρας ἡμέρας ἤδη ἔχοντα ἐν τῷ μνημείῳ.

Venit ergo Iesus, & inuenit eum quartum iam diem in monumento agere.

18 Ἦν δὲ ἡ Βηθανία ἐγγὺς τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε.

Erat autem Bethania prope Hierosolymã fere stadiis quindecim:

19 Καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐληλύθεισαν πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν, ἵνα παραμυθήσωνται αὐτὰς περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν.

Multíque ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam vt consolarẽtur eas de fratre suo.

Naturales affectus non dãnat Deus naturæ opifex, sed ad fidei regulam exigendos docet.

Ἡ οὖν

Martha

כַּתַר בְּדוּכְתָא דְּאִיתַוְהִי הֲוָא תְּרֵין יַוְמִין ׃

mãſit in loco vbi erat, duob⁹ diebus.

7 וּבָתַר־כֵּן אֲמַר לְתַלְמִידַוְהִי [a] תַּו נֵאזַל תּוּב לִיהוּד ׃

Et poſtea dixit diſcipulis ſuis, Venite, eamus rurſus in Iudæam.

8 אָמְרִין לֵהּ תַּלְמִידַוְהִי רַבַּן הָשָׁא יְהוּדָיֵא בָּעֵין הֲווּ לְמֶרְגְּמָךְ וְתוּב אָזֵל אַנְתְּ לְתַמָּן ׃

Dicunt ei diſcipuli eius, Dominẽ noſter, nunc Iudæi quærebant lapidare te, & rurſus abis tu illuc?

9 אֲמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ לָא תַּרְתַּ עֶסְרֵא שָׁעִין אִית בְּיַוְמָא וְאֵן אֱנָשׁ מְהַלֵּךְ [b] בַּאִימָמָא [c] לָא מֶתְתְּקֵל מֶטּוּל דְּחָזֵא נוּהֲרֵהּ דְּעָלְמָא הָנָא ׃

Dixit eis Ieſchua, Nónne duodecim horæ ſunt in die? Et ſiquis ambulat in die, non impingit: quia videt lucem mundi huius.

10 אֵן אֱנָשׁ דֵּין בְּלֶלְיָא יְהַלֵּךְ [d] מֶתְתְּקֵל מֶטּוּל דְּנַהִירָא לֵית בֵּהּ ׃

Siquis autem in nocte ambulauerit, impinget, eo quòd lux nō eſt in eo.

11 הָלֵין אֲמַר יֵשׁוּעַ וּבָתַר־כֵּן אֲמַר לְהוֹן לָעֲזַר רָחְמַן שְׁכֵב אֶלָּא אָזֵל אֶנָא [e] דַּאעִירִיוּהִי ׃

Hæc dixit Ieſchua: et poſtea dixit eis, Laazar amicus noſter dormit: ſed ibo vt expergeſaciam eum.

12 אָמְרִין לֵהּ תַּלְמִידַוְהִי מָרַן אֵן דְּמֵךְ [f] מֶתְחְלֵם ׃

Dicunt ei diſcipuli eius, Domine noſter, ſi dormit, ſanus fit.

13 הָו דֵּין יֵשׁוּעַ אֲמַר עַל מוּתֵהּ וְהָנוּן סְבַרוּ דְּעַל [g] מַדְמְכָא הוּ [h] דְּשֶׁנְתָא אֲמַר׃

Ipſe autem Ieſchua dixerat de morte eius: & illi putauerunt quòd de dormitione ipſa ſomni loqueretur.

14 הָידֵין אֲמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ [i] פְּשִׁיקָאִית לָעֲזַר מִית לֵהּ ׃

Tunc dixit eis Ieſchua expreſſe, Laazar mortuus eſt.

15 [k] וְחָדֵא אֶנָא דְּלָא הֲוִית תַּמָּן מֶטּוּלָתְכוֹן [l] דְּתְהַימְנוּן אֶלָּא הֲלֵכוּ לְתַמָּן ׃

Et gaudeo quòd nō fui illic, propter vos, vt credatis. ſed ambulate illuc.

16 אֲמַר תָּאוֹמָא דְּמֶתְאֲמַר [m] תָּאמָא לְתַלְמִידֵא חַבְרַוְהִי נֵאזַל אַף חֲנַן נְמוּת עַמֵּהּ ׃

Dixit Tauma qui dicitur Gemellus, diſcipulis ſocijs ſuis, Eamus etiã nos, moriamur cum eo.

17 וֵאתָא יֵשׁוּעַ לְבֵית־עַנְיָא וְאַשְׁכַּח דְּאַרְבְּעָא לֵהּ יַוְמִין דְּאִיתַוְהִי בְּבֵית קְבוּרָא ׃

Et venit Ieſchua in Beth-Aniam: et inuenit quòd quartus erat ei dies quo erat in loco ſepulchri.

18 אִיתַיְהָ הֲוָת דֵּין בֵּית־עַנְיָא עַל גֵּיב אוּרִשְׁלֵם כַּד [n] פַּרִיקָא מֶנָּהּ אֵיךְ [o] אַסְטְדְוָתָא חַמֶשְׁת־עֲסַר ׃

(Erat autem Beth-Ania iuxta Vriſchelẽ, diſſita ab ea quaſi ſtadijs quindecim)

19 וְסַגִּיאֵא מֶן יְהוּדָיֵא אַתִיאִין הֲווּלָוָת מַרְתָא וּמַרְיַם [p] דַּיְמַלּוּן בְּלֶבְהֵין מֶטּוּל אַחוּהֵין ׃

Et multi ex Iudæis venerant ad Martham et Mariam vt [1] loquerentur cum corde earum, propter fratrẽ earũ.

[a] תו בוא מן אתא ׃
[b] באימםא ביום ׃
[c] לא מתתקל איננו כושל ׃
[d] מתתקל כושל ׃
[e] אעיריוהי אקיץ אותו מן עור ׃
[f] מתחלם מתרפא ׃
[g] דמך
[h] ישן
[i] פשיקאית ר״ל בביאור ׃
[k] חרא שמח ׃
[l] דתהימנון שתאמינו ׃
[m] תאמא משורש תאם ומענין תאומים בבטנה ׃
[n] פריקא רחוקה ׃
[o] אסטרוא שמינית חמיל וחם מאתים וחמישים אמה ׃
[p] דימלון שידברו ׃

[1] Id eſt, Conſolarentur eas de morte fratris, & acerbitatem animi earũ delinirent. Phraſis eſt Hebræa, quam habes Hoſ. 2.14 & Iſaiæ 40.1

Ἡ οὖν Μάρθα ὡς ἤκουσεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἔρχεται, ὑπήντησεν αὐτῷ· Μαρία δὲ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθέζετο.

20 Martha ergo vt audiuit Ieſum venire, occurrit ei: Maria verò domi ſedebat.

Εἶπεν οὖν ἡ Μάρθα πρὸς τὸν Ἰησοῦν, Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει·

21 Dixit ergo Martha Ieſu, Domine, ſi fuiſſes hîc, frater meus non fuiſſet mortuus:

Ἀλλὰ καὶ νῦν οἶδα ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν Θεόν, δώσει σοι ὁ Θεός.

22 Sed & nunc ſcio fore vt quæcũque petieris à Deo, det tibi.

Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου.

23 Dicit ei Ieſus, Reſurget frater tuus.

Λέγει αὐτῷ Μάρθα, Οἶδα ὅτι ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

24 Dicit ei Martha, Scio reſurrecturum‖in reſurrectione vltimo illo die.

Suprà, 5.29 luc. 14.14

Εἶπεν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή. ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται·

25 Dixit ei Ieſus, Ego ſum reſurrectio & vita:‖qui credit in me, etiãſi mortuus fuerit, viuet:

Suprà, 6.35

Καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμέ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Πιστεύεις τοῦτο;

26 Et quiſquis viuit & credit in me, nõ morietur in æternũ. Credis hoc?

Λέγει αὐτῷ, Ναί Κύριε, ἐγὼ πεπίστευκα ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος.

27 Ait illi, Etiam Domine, ego credo te eſſe Chriſtum Filium Dei, qui in mundum venturus erat.

Καὶ ταῦτα εἰποῦσα, ἀπῆλθε, καὶ ἐφώνησε Μαρίαν τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς λάθρα, εἰποῦσα, Ὁ διδάσκαλος πάρεστι, καὶ φωνεῖ σε.

28 Et quum hæc dixiſſet, abiit, & clàm vocauit Mariam ſororem ſuã, dicens, Magiſter adeſt, & te vocat.

Ἐκείνη ὡς ἤκουσεν, ἐγείρεται ταχύ, καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτόν.

29 Illa vt audiuit, ſurgit citò, & venit ad eum.

(Οὔπω δὲ ἐληλύθει ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν κώμην· ἀλλ' ἦν ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ὑπήντησεν αὐτῷ ἡ Μάρθα)

30 (Nondum autem venerat Ieſus in vicum: ſed erat in eo loco vbi occurrerat ei Martha)

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι οἱ ὄντες μετ' αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ παραμυθούμενοι αὐτήν, ἰδόντες τὴν Μαρίαν ὅτι ταχέως ἀνέστη, καὶ ἐξῆλθεν, ἠκολούθησαν αὐτῇ, λέγοντες, Ὅτι ὑπάγει εἰς τὸ μνημεῖον ἵνα κλαύσῃ ἐκεῖ.

31 Iudæi ergo qui domi erant cum ea, & cõſolabantur eam, quum vidiſſent Mariam citò ſurrexiſſe, & exiiſſe, ſequuti ſunt eam, dicentes, Abiit ad monumentum vt illic fleat.

Ἡ οὖν Μαρία ὡς ἦλθεν ὅπου ἦν ὁ Ἰησοῦς, ἰδοῦσα αὐτόν, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, λέγουσα αὐτῷ, Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός.

32 Maria ergo quum veniſſet eò vbi erat Ieſus, viſo eo, accidit ad eius pedes, dicens ei, Domine, ſi fuiſſes hîc, nõ eſſet mortuus frater meus.

Ἰησοῦς

Ieſus

20 מרתא דין כד שמעת דישוע אתא [a]נפקת [b]לאורעה מרים דין בביתא יתבא הות:

Martha autem quum audiuisset quòd Ieschua veniret, exiuit in occursum eius: Mariã verò domi sedebat.

[a] נפקת יצאה: [b] לאורעה לקראתו:

21 ואמרת מרתא לישוע מרי אלו תנן [c]הוית לא [d]מאת הוא אחי:

Et dixit Martha Ieschua, Domine mi, si hîc fuisses, non fuisset mortuus frater meus.

[c] הווא [d] מות

22 אלא אף השא ידעא אנא דכמא דתשאל לאלהא יהב לך:

Sed etiam nunc scio quòd quantũ petieris à Deo, dabit tibi.

23 אמר לה ישוע [e]קאם אחוכי:

Dixit ei Ieschua, Surrecturus est frater tuus.

[e] קם

24 אמרא לה מרתא ידעא אנא דקאם בנוחמא ביומא אחריא:

Dixit ei Martha, Scio quòd surrecturus est in [2]cõsolatione, in die vltimo.

25 אמר לה ישוע אנא אנא נוחמא [f]וחיא ומן [g]דמהימן בי [h]אפן ימות [i]יחא:

Dixit ei Ieschua, Ego sum consolatio & vita: et is qui credit in me, etiã si mortuus fuerit, viuet.

[f] חיא חיים: [g] מהימן מאמין: [h] אפן מורכב מן אף ומן אן: [i] יחא יחיה:

26 וכל דחי ומהימן בי לעלם לא ימות מהימנא אנתי הדא:

Et omnis qui viuit, et credit in me in æternũ nõ morietur. Credis tu hoc?

27 אמרא לה אין מרי אנא מהימנא אנא דאנת הו משיחא ברה דאלהא דאתא לעלמא:

Dixit ei, Etiam Domine mi, ego credo quòd tu es Christus, Filius Dei, qui venturus erat in mundum.

28 וכד אמרת הלין אזלת למרים [k]חתה [l]בסיאית ואמרא לה רבן אתא וקרא לכי:

Et quum dixisset hæc, abiens vocauit Mariam sororem suam clàm: & dixit ei, Dominus noster venit, & vocat te.

[k] חתה אחותה: [l] בסיאית בלאט:

29 ומרים כד שמעת קמת עגל ואתיא הות לותה:

Et Mariam, quum audiuit, surrexit citò, et veniebat ad eum.

30 הו דין ישוע לא [m]עד כיל אתא הוא לקריתא אלא בה הוא בהי דוכתא [n]דארעתה מרתא:

Ipse autem Jeschua nondum venerat ad pagum, sed in eo ipso loco erat vbi occurrerat ei Martha.

[m] עד כיל עדין: [n] ארעתה באה לקראתו:

31 אף הנון דין יהודיא דאית הוו עמה בביתא [o]דמביאין הוו לה דחזו למרים דעגל קמת נפקת אזלו להון בתרה סברו להון גיר דלקברא אזלא [p]למבכא:

Porro illi etiam Iudæi qui erant cum ea in domo, qui consolabantur eam, quum viderunt Mariam quòd citò surgens egressa esset, [3]abiuerunt post eam. putabant enim quòd ad sepulchrum iret ad flendum.

[o] מביאין מנחמים: [p] למבכא לבכות:

32 הי דין מרים כד אתת איכא דאיתוהי הוא ישוע וחזתה נפלת על רגלוהי ואמרא לה אלו תנן [q]הוית מרי לא [r]מאת הוא אחי:

Ipsa verò Mariam, quum venisset eò vbi erat Ieschua, et videret eum, procidit ad pedes eius, & dixit ei, Si hîc fuisses Domine mi, non mortuus fuisset frater meus.

[q] הוית היית: [r] מות:

[2] Die resumptionis corporum & generalis resurrectionis, diem consolationis vocati quia complementum afferet gaudii electorum. Vide Luc.21.28, & Rom.11.12

[3] Id est, Sequuti sunt eam.

Ἰησοῦς οὖν ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν, καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν· 33

Iesus ergo vt vidit eam flentem, & Iudæos qui vnà venerant cum ea, flentes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum:

Christus vnà cum carne nostra, humanos etiam omnes affectus (absque peccato tamen) & quidē inprimis misericordiam assumpsit.

Καὶ εἶπε, Ποῦ τεθείκατε αὐτόν; Λέγουσιν αὐτῷ, Κύριε, ἔρχου καὶ ἴδε. 34

Et dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni & vide.

Ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς. 35

Lacrymatus est Iesus.

Ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, Ἴδε πῶς ἐφίλει αὐτόν. 36

Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum.

Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπον, Οὐκ ἠδύνατο οὗτος ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ποιῆσαι ἵνα καὶ οὗτος μὴ ἀποθάνῃ; 37

Suprà, 9.6

Quidam autem ex ipsis dixerūt, Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere vt & iste non moreretur?

Ἰησοῦς οὖν πάλιν ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ, ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον. Ἦν δὲ σπήλαιον, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ. 38

Iesus ergo rursum fremens apud semetipsum, venit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis erat ei impositus.

Λέγει ὁ Ἰησοῦς, Ἄρατε τὸν λίθον. Λέγει αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος Μάρθα, Κύριε, ἤδη ὄζει· τεταρταῖος γάρ ἐστι. 39

Ait Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat, Domine, iam olet: quatuor enim dierum est.

Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ εἶπόν σοι ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ; 40

Dicit ei Iesus, Nónne dixi tibi fore, si credideris, vt videas gloriā Dei?

Ἦραν οὖν τὸν λίθον οὗ ἦν ὁ τεθνηκὼς κείμενος. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε, Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς μου. 41

Sustulerūt ergo lapidē *è loco* vbi mortuus ille fuerat positus. Iesus autem attollens sursum oculos, dixit, Pater, gratias ago tibi quòd me audieris.

Ἐγὼ δὲ ᾔδειν ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις· ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα, εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σύ με ἀπέστειλας. 42

Ego verò sciebam me semper à te audiri: sed propter turbam circūstantem *hoc* dixi, vt credant me à te missum esse.

Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασε, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. 43

Et quum hæc dixisset, clamauit voce magna, Lazare, adesdū foras.

Καὶ ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκὼς, δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις· καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Λύσατε αὐτὸν, καὶ ἄφετε ὑπάγειν. 44

Tum qui fuerat mortuus, prodiit manus & pedes vinctus fasciis: facies autem eius, sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus, Soluite eū, & sinite abire.

Πολλοὶ

Multi

Glossae	Aramaice		Latine
[a] אתעזז סער מאוד ונגער:	ישוע דין כד חזה דבכיא וליהודיא הנון דאתו עמה דבכין [a]אתעזז ברוחה ואזיע נפשה:	33	Ieschua autem quum vidisset quòd fleret, et Iudæos illos qui venerunt cũ ea, quòd flerent, [4]vehemẽter cõmotus est in spiritu suo, et turbauit seipsum.
[b] סמתוניהי שמתם אותו: [c] תא כא מן אתא: [d] חזי ראה מן חזא:	ואמר איכא [b]סמתוניהי ואמרין לה מרן [c]תא [d]חזי:	34	Ac dixit, Vbi posuistis eum? Et dicunt ei, Domine noster veni, vide.
[e] ואתין ובאות מן אתא:	ואתין הוי דמעוהי דישוע:	35	Et veniebant lacrymæ Ieschua.
	ואמרין הוו יהודיא חזו כמא רחם הוא לה:	36	Et dicebant Iudæi, Videte quantũ diligebat eum.
	אנשין דין מנהון אמרו לא משכח הוא הנא דפתח עינוהי דהו סמיא דיעבד דאף הנא לא ימות:	37	Quidã autem ex eis dixerũt, Non poterat hic qui aperuit oculos illius cæci, facere vt etiã hic nõ moreretur?
[f] כאפא אבן:	ישוע דין כד מתעזז בינוהי ולה אתא לבית קבורא והו בית קבורא איתוהי הוא מערתא [f]וכאפא סימא הות על תרעה:	38	Ieschua autem, quum vehementer commotus esset intra seipsum, venit ad locum sepulchri. Et ille locus sepulchri erat spelũca: et lapis positus erat ad ostium eius.
[g] חתה אחותו: [h] סרי נסרח:	ואמר ישוע שקולו כאפא הדא אמרא לה מרתא [g]חתה דהו מיתא מרי מן כדו [h]סרי לה ארבעא לה גיר יומין:	39	Et dixit Ieschua, Tollite lapidem hunc. Dixit ei Martha soror illius mortui, Domine mi, iam fœtet: quatuor enim ei sunt dies.
[i] דאן שאם: [k] תהימנין תאמיני: [l] תחזין תראי:	אמר לה ישוע לא אמרת לכי [i]דאן [k]תהימנין [l]תחזין שובחה דאלהא:	40	Dixit ei Ieschua, Nónne dixi tibi quòd si credideris, visura sis gloriam Dei?
[m] מודא מודה:	ושקלו כאפא הי והו ישוע ארים עינוהי לעל ואמר אבא [m]מודא אנא לך דשמעתני:	41	Et tulerunt lapidem illum. Et ipse Ieschua sustulit oculos suos sursum, ac dixit, Pater, gratias ago tibi quòd exaudisti me:
[n] זבן זמן: [o] דקאם העומד: [p] דיהימנון שיאמינו:	ואנא ידע אנא דבכל [n]זבן שמע אנת לי אלא מטול כנשא הנא [o]דקאם אמר אנא הלין [p]דיהימנון דאנת שדרתני:	42	Et ego noui quòd omni tempore exaudis me: sed propter turbam hanc quæ adstat, dixi hæc, vt credãt quòd tu miseris me.
[q] תא לבר צא החוצה:	וכד אמר הלין קעא בקלא רמא לעזר [q]תא לבר:	43	Et quum dixisset hæc, clamauit voce elata, Laazar, veni foras.
[r] אידוהי ידיו: [s] פסקיתא קישורים: [t] אפוהי פניו מן אנף: [u] סודרא מסוה: [x] שראוהי התירו אותו מן שרא:	ונפק הו מיתא כד אסירן [r]אידוהי ורגלוהי [s]בפסקיתא [t]ואפוהי [u]בסודרא אמר להון ישוע [x]שראוהי ושבוקו אזל:	44	Et egressus est ille mortuus, quum essent ligatæ manus eius & pedes eius fascijs, & facies eius sudario. Dixit eis Ieschua, Soluite eum, & sinite abeat.

[4] אתעזז Eodẽ sensu legitur infrà 13. 21.

45 Πολλοὶ οὖν ἐκ τῶν Ἰουδαίων οἱ ἐλθόντες πρὸς τὴν Μαρίαν, καὶ θεασάμενοι ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν.

Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & conspexerant quæ fecerat Iesus, crediderunt in eum.

Ferrea contumacia hic est postremus exitus, vt apertum bellum Deo indicat, nec tamen desinat tum pietatis tum publici boni studium obtendere.

46 Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπῆλθον πρὸς τοὺς Φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐτοῖς ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς.

Quidam autem ex eis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecerat Iesus.

47 Συνήγαγον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι συνέδριον, καὶ ἔλεγον, Τί ποιοῦμεν; ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ.

Coegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, & dicebant, Quid faciemus? nā hic homo multa signa edit.

48 Ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτω, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν· καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος.

Si ita sinamus eum, omnes ei credent: veniéntque Romani, & delebunt tum locum nostrum, tum gentem.

49 Εἷς δέ τις ἐξ αὐτῶν Καϊάφας, ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, εἶπεν αὐτοῖς, Ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδέν·

Vnus autem ex ipsis Caiaphas, Pontifex maximus anni illius, dixit eis, Vos nihil scitis:

Insaniens falsæ ecclesiæ cœtus, statuit se saluum esse non posse nisi eo sublato per quem vnum Ecclesia subsistit. nec alitor etiam inhumanis negotiis iudicat carnis prudentia quæ à vertiginis spiritu regitur.

Infrà, 18.14

50 Οὐδὲ διαλογίζεσθε ὅτι συμφέρει ἡμῖν ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται.

‖ Nec cogitatis expedire nobis vt vnus homo moriatur pro populo, & tota gens non pereat.

51 Τοῦτο δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ εἶπεν· ἀλλὰ ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, προεφήτευσεν ὅτι ἔμελλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους·

Hoc autem ex semetipso non dixit: sed quum esset Pontifex maximus anni illius, prophetauit fore vt Iesus pro gente moreretur:

Christus impiorum etiam linguas sic interdum flectit vt maledicendo benedicāt.

52 Καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν.

Nec tantùm pro ea gente, sed vt etiam filios Dei dispersos cogeret in vnum.

53 Ἀπ' ἐκείνης οὖν τῆς ἡμέρας συνεβουλεύσαντο ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν.

Ab illo ergo die consultabant vnà vt trucidarent eum.

54 Ἰησοῦς οὖν οὐκ ἔτι παῤῥησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, εἰς Ἐφραὶμ λεγομένην πόλιν. κἀκεῖ διέτριβε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Iesus ergo palàm amplius non versabatur inter Iudæos: sed abiit illinc in regionem quæ est prope desertum, in vrbē quæ dicitur Ephraim: & illic agebat cum discipulis suis.

Cedendum quidem impiorū furori quū sic expedit, ita tamē vt à Dei vocatione minimè recedamus.

55 Ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων· καὶ ἀνέβησαν πολλοὶ εἰς Ἱεροσόλυμα ἐκ τῆς χώρας πρὸ τοῦ πάσχα, ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς.

Propè autem erat pascha Iudæorum: & ascenderunt multi Hierosolymam ex illa regione ante pascha, vt purificarent se.

Ἐζήτουν

Quærebant

45 וסגיאא מן יהודיא דאתו לות מרים כד חזו מדם דעבד ישוע [a]הימנו בה:

45 *Et multi ex Iudæis qui venerāt ad Mariam, quum vidiſſent id quod fecit Ieſchua, crediderunt in eum.*

46 ואנשין מנהון אזלו לות פרישא ואמרו להון כל מדם דעבד ישוע:

46 *Et quidā ex eis abierunt ad Phariſæos, & dixerunt eis quicquid feciſſet Jeſchua.*

47 ואתכנשו רבי כהנא ופרישא ואמרין הוו מנא נעבד דהנא גברא אתותא סגיאתא עבד:

47 *Et congregati ſunt ſummi ſacerdotes & Phariſæi, ac dicebant, Quid faciemus? quia hic homo ſigna multa facit.*

48 ואן שבקינן לה הכנא כלהון אנשא מהימנין בה ואתין [b]רהומיא שקלין אתרן ועמן:

48 *Et ſi ſinamus eū ita, omnes homines credituri ſunt in eum, et vēturi ſunt Romani ablaturi locū noſtrū & gentem noſtram.*

49 חד דין מנהון דשמה קיפא רב כהנא הוא דהי שנתא ואמר להון לא ידעין אנתון [c]מדם:

49 *Vnus autem ex eis cuius nomen Kaiapha, princeps ſacerdotum erat illius anni, & dixit eis, Vos neſcitis quicquam:*

50 ולא מתחשבין אנתון [d]דפקח לן דחד גברא ימות חלף עמא ולא כלה עמא יאבד:

50 *Neque cogitatis quòd expedit nobis vt vnus homo moriatur pro populo, & non vniuerſus populus pereat.*

51 הדא דין מן [e]צבות נפשה לא אמר אלא מטול דרב כהנא הוא דהי שנתא אתנבי דעתיד הוא ישוע דימות חלף עמא:

51 *Hoc autem ex voluntate ſuiipſius non dicebat, ſed quia princeps ſacerdotum erat illius anni, prophetauit quòd futurum eſſet vt Ieſchua moreretur pro populo:*

52 ולא בלחוד חלף עמא אלא [f]דאף בניא דאלהא [g]דמבדרין יכנש לחדא:

52 *Et non tantùm pro populo, ſed vt etiam filios Dei diſperſos congregaret in vnum.*

53 ומן הו יומא אתחשבו הוו [h]דיקטלוניהי:

53 *Et ab eo die cogitabant vt interficerent eum.*

54 הו דין ישוע לא מהלך הוא [i]גליאית [k]בית יהודיא אלא אזל לה מן תמן לאתרא דקריב לחורבא [l]לכרכא דמתקרא אפרים ותמן [m]מתהפך הוא עם תלמידוהי:

54 *Ipſe autē Ieſchua non ambulabat manifeſtè inter Iudæos: ſed abijt inde in locum qui eſt propinquus deſerto, in oppidum quod vocatur Ephrim: & illic verſabatur cum diſcipulis ſuis.*

55 קריב הוא דין [n]פצחא דיהודיא וסלקו סגיאא מן קוריא לאורשלם קדם [o]ערעדא דידכון נפשהון:

55 *Propinquum autem erat petſcha Iudæorum. Et aſcenderunt multi ex pagis ad Vriſchelem ante feſtum, vt purificarent ſeipſos.*

[a] הימנו האמינו:
[b] רהומיא הרומיים:
[c] מדם דבר:
[d] פקח מועיל:
[e] צבא
[f] דאף שגם:
[g] דמבדרין טעמו המפוזרים:
[h] ריקטלוניהי שיהרגו אותו:
[i] גליאית בגלוי:
[k] בית כמו בין:
[l] כרכא עיר:
[m] מתהפך יוצא ובא:
[n] פצחא פסח:
[o] ערעדא חחג:

56 Ἐζήτουν οὖν τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔλεγον μετ' ἀλλήλων ἐν τῷ ἱερῷ ἑστηκότες, Τί δοκεῖ ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν;

57 Δεδώκεισαν δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐντολήν, ἵνα ἐάν τις γνῷ ποῦ ἐστι, μηνύσῃ, ὅπως πιάσωσιν αὐτόν.

Κεφάλαιον ιβ΄.

Matth.26.6 marci,14.3

1 Ὁ οὖν Ἰησοῦς πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος ὁ τεθνηκώς, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.

2 Ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον ἐκεῖ, καὶ ἡ Μάρθα διηκόνει· ὁ δὲ Λάζαρος, εἷς ἦν τῶν συνανακειμένων αὐτῷ.

3 Ἡ οὖν Μαρία, λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου, ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν αὐτῆς τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἡ δὲ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου.

4 Λέγει οὖν εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ἰούδας Σίμωνος Ἰσκαριώτης, ὁ μέλλων αὐτὸν παραδιδόναι,

5 Διατί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηναρίων, καὶ ἐδόθη πτωχοῖς;

Infrà,13.29

6 Εἶπε δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν.

7 Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς, Ἄφες αὐτήν· εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τετήρηκεν αὐτό.

8 Τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε.

9 Ἔγνω οὖν ὄχλος πολὺς ἐκ τῶν Ἰουδαίων ὅτι ἐκεῖ ἐστι· καὶ ἦλθον οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωσιν ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.

Ἐβουλεύ-

Quærebãt ergo Iesum, & loquebãtur alii cum aliis in tẽplo stãtes, Quid videtur vobis? *an*, non venturum esse ad festum?

Dederant autem Pontifices & Pharisæi mandatum vt siquis nosset vbi esset, indicaret, vt prehenderent eum.

Cap. XII.

IEsus ergo sex ante Pascha diebus venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem excitauerat à mortuis.

Fecerunt igitur ei cœnam illic, & Martha ministrabat: Lazarus verò vnus erat ex iis qui simul accũbebant cum eo.

Maria ergo, accepta libra vnguẽti nardi liquidæ multi pretii, vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: domus autem impleta est odore vnguenti.

Dixit ergo quidam ex discipulis eius, nẽpe Iudas Simonis *filius* Iscariotes, qui erat eũ proditurus,

Exemplum horrendum in Iuda, animi auaritia excæcati, & tamen pietatem prætexentis.

Quare hoc vnguentum non væniit trecentis denariis, & datũ est pauperibus?

Dixit autem hoc, non quòd pauperum ipsi cura esset, sed quia fur erat, ‖ & marsupium habebat, & ea quæ *intrò* mittebantur portabat.

Dixit ergo Iesus, Sine eam: in diẽ sepulturæ meæ seruauit istud.

Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me verò nõ semper habebitis.

Cognouit ergo turba multa ex Iudæis eum illic esse: & venerunt non propter Iesum tantùm, sed etiam vt Lazarũ viderent quẽ excitarat à mortuis.

8 Extraordinariam vnctionem, vt symbolicam, sic probat Dominus vt testetur sese nec pompis externis nec sumptuoso cultu, sed eleemosynis colendum.

9 Luce Euãgelij sese patefaciente, alij curiosi, alij & quidem quos minimè oportuit, manifesti hostes deprehenduntur, alij impetu quodam correpti eum honorant à quo sunt paulò post defecturi, paucissimi qua decet reuerentia ipsum excipiunt. Christus interea regnum suum spirituale inter medios inimicos auspicatur.

56 ובעין הוו לה לישוע ואמרין הוו חד לחד בהיכלא מנא סברין אנתון דלא אתא [a] לערעדא :

56 *Et quærebant Jeschua, ac dicebãt vnus cum alio in templo, Quid putatis vos? quòd non sit venturus ad festum?*

57 רבי כהנא דין ופרישא פקדו הוו דאן אנש ידע [b] איכו [c] יבדק להון איך [d] דיאחדוניהי :

57 *Summi autem sacerdotes & Pharisæi præceperant vt siquis sciret vbi esset, declararet eis, vt apprehenderent eum.*

קפלאון יב

Cap. XII.

1 ישוע דין קדם שתא יומין [e] דפצחא אתא לבית עניא איכא דאיתוהי הוא לעזר הו דאקים מן בית מיתא הו ישוע:

1 *IEschua autem [1] sex dies Petschatis venit in Beth-Aniam, vbi erat Laazar illequẽ excitauerat [2] à mortuis ipse Ieschua.*

2 ועבדו לה תמן [f] חשמיתא ומרתא משמשא הות ולעזר חד מן [g] סמיכא הוא דעמה :

2 *Et fecerunt ei illic cœnam: et Martha ministrabat, et Laazar vnus ex accumbentibus erat qui erãt cũ eo.*

3 מרים דין [h] שקלת [i] שטיפתא דבסמא דנרדין [k] רישיא סגי [l] דמיא ומשחת רגלוהי דישוע [m] ושוית בסערה רגלוהי [n] ואתמלי ביתא מן ריחה דבסמא :

3 *Mariam autem tulit alabastrum vnguenti nardi præstantis multi pretij, et vnxit pedes Jeschua, et extersit crinibus suis pedes eius: & impleta est domus ex odore vnguenti illius.*

4 ואמר יהודא סכריוטא חד מן תלמידוהי הו דעתיד הוא [o] דישלמיוהי:

4 *Et dixit Iihuda Secariuta vnus ex discipulis eius, is qui proditurꝰ erat eũ,*

5 למנא לא אזדבן משחא הנא בתלת [p] מאא דינרין ואתיהב למסכנא :

5 *Quare non est venditũ vnguẽtũ hoc trecẽtis [3] denarijs, & datũ pauperibus?*

6 הדא דין אמר לא הוא מטול דעל מסכנא [q] בטיל הוא לה אלא מטול דגנבא הוא [r] וגלוסקמא לותה הוא ומדם דנפל הוא בה הו [s] טעין הוא :

6 *Hoc autem dixit, nequaquam propterea quòd propter pauperes solicitudo erat ei, sed eo quòd fur erat, et marsupiũ penes eum erat, et id quod [4] incidebat in ipsum, ipse portabat.*

7 אמר דין ישוע [t] שבוקיה ליומא דקבורי נטרתה :

7 *Dixit autem Ieschua, Sinite eam: in diem sepulturæ meæ seruauit illud.*

8 בכל [u] זבן גיר מסכנא אית לכון עמכון לי דין לא בכל זבן אית לכון:

8 *Omni enim tempore pauperes vobis erunt vobiscum: ego autem non omni tempore ero vobis.*

9 ושמעו כנשא סגיאא מן יהודיא דתמן הו ישוע [x] ואתו לא מטול ישוע בלחוד אלא אף דיחזון לעזר הו דאקים [y] מן בית מיתא :

9 *Et audiuerunt turbæ multæ ex Judæis quòd ibi esset Ieschua: & venerũt non propter Ieschua tantùm, sed etiã vt viderent Laazar illum quem excitauerat à mortuis.*

ואתרעיו

Et

---

[a] לערעדא לחג :
[b] איכו איפה הוא :
[c] יבדק יודיע :
[d] יאהדוניהי ר״ל ילכדו אותו :
[e] פצחא פסח :
[f] חשמיתא ר״ל סעודת הלילה:
[g] סמיכא ר״ל הסומכים :
[h] שקלת לקחה :
[i] שטיפתא כלי של אבן שיש לשמור בו השמן הטוב:
[k] רישיא הראשונים ר״ל הטובים:
[l] דמיא כמו דמים שטעמו מחיר :
[m] שוית מחתא או קנחה :
[n] אתמלי נמלא:
[o] ישלמיוהי ימסור אותו :
[p] מאא כמו מאה:
[q] בטילהוא לה השתדלות היתה לו :
[r] גלוסקמא כיס מלשון יון:
[s] טעין נושא:
[t] שבוקיה ר״ל הניחוה:
[u] זבן זמן :
[x] ואתו ויבואו :
[y] מן בית מיתא מבין המתים :

1 Id est, Sex diebus ante pascha. Syra phrasis.

2 Ad verbum, De inter mortuos Gallicè *D'entre les morts.*

3 Vide quæ de denari o annotata sunt Matth.18.28.

4 Id est, Quod mittebatur.

10 Ἐβουλεύσαντο δὲ οἱ ἀρχιερεῖς ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν·

Cōsultarūt autē principes sacerdotū vt Lazarum etiā trucidarēt:

11 Ὅτι πολλοὶ δι᾽ αὐτὸν ὑπῆγον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπίστευον εἰς τὸν Ἰησοῦν.

Quia multi ex Iudæis propter eū abibant,& credebant in Iesum.

Matth.21.8 mar.11.7. luc.19.35

12 Τῇ ἐπαύριον ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτήν, ἀκούσαντες ὅτι ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα,

‖Postero die turba multa quæ venerat ad festum, quum audissent Iesum venire Hierosolymam,

13 Ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων, καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν αὐτῷ, καὶ ἔκραζον, Ὡσαννά, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ.

Acceperunt ramos palmarum,& egressi sunt ei obuiam, & clamabant,Hosanna,Benedictus qui venit in nomine Domini Rex Israelis.

14 Εὑρὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ὀνάριον, ἐκάθισεν ἐπ᾽ αὐτό· καθώς ἐστι γεγραμμένον,

Nactus autem Iesus asellum,insedit ei:sicut scriptum est,

Zach.9.9

15 Μὴ φοβοῦ θύγατερ Σιών· ἰδού, ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται, καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου.

‖Ne time filia Sion:ecce,Rex ille tuus venit, sedens super pullum asinæ.

16 Ταῦτα δὲ οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρῶτον· ἀλλ᾽ ὅτε ἐδοξάσθη ὁ Ἰησοῦς, τότε ἐμνήσθησαν ὅτι ταῦτα ἦν ἐπ᾽ αὐτῷ γεγραμμένα, καὶ ταῦτα ἐποίησαν αὐτῷ.

Hæc autem non cognouerunt discipuli eius primò:sed quum glorificatus esset Iesus,tunc recordati sunt hæc esse scripta de eo, & sese illi hæc præstitisse.

17 Ἐμαρτύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὢν μετ᾽ αὐτοῦ, ὅτι τὸν Λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Testabatur autem turba quæ erat cum eo,quòd Lazarum vocasset è monumento, & excitasset eū à mortuis.

18 Διὰ τοῦτο καὶ ὑπήντησεν αὐτῷ ὁ ὄχλος, ὅτι ἤκουσε τοῦτο αὐτὸν πεποιηκέναι τὸ σημεῖον.

Propterea etiam obuiā venit ei turba, quia audierat eum edidisse hoc signum.

19 Οἱ οὖν Φαρισαῖοι εἶπον πρὸς ἑαυτούς, Θεωρεῖτε ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν; ἴδε, ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν.

Pharisæi ergo dixerunt inter se, Videtis vos nihil proficere? ecce, turba eum sequitur.

Et ipsi qui Christum conantur opprimere, fiunt ipsius gloriæ instrumenta.

20 Ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων ἵνα προσκυνήσωσιν ἐν τῇ ἑορτῇ·

Erant autem quidam Græci ex iis qui ascendere solebant vt adorarent in festo:

21 Οὗτοι οὖν προσῆλθον Φιλίππῳ τῷ ἀπὸ Βηθσαϊδὰ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἠρώτων αὐτόν, λέγοντες, Κύριε, θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν.

Isti ergo venerunt ad Philippum qui *erat* à Bethsaida Galilææ,& rogarūt eum,dicentes,Domine, vellemus Iesum videre.

Ἔρχεται

Venit

	Aramaic	Latin
10	[a]ואתרעיו רבי כהנא דאף ללעזר יקטלוניהי :	Et consultarũt summi sacerdotes vt etiam Laazar interficerent:
11	מטול דסגיאא מן יהודיא מטולתה אזלין הוו [b]ומהימנין בישוע :	Eo quòd multi ex Judæis propter eũ abibant, & credebant in Ieschua.
12	וליומא אחרנא כנשא סגיאא אינא דאתא הוא [c]לעדעדא כד שמעו דישוע אתא לאורשלם	Et die alio turba multa quæ venerat ad festum, quũ audiuissent quòd Ieschua veniret ad Vrischelem,
13	שקלו [d]סוכא דדקלא ונפקו [e]לאורעה וקעין הוו ואמרין אושענא בריך הו דאתא בשמה דמריא מלכא דיסריל :	Tulerunt ramos palmarum: et egressi sunt obuiam ei, et clamabant ac dicebant, [6] Auschan-na, Benedictus sit qui venit in nomine Domini, rex Jsraiel.
14	אשבח דין ישוע חמרא ויתב עלוהי איכנא דכתיב :	Inuenit autem Jeschua asinum, et sedit super eum: sicut scriptum est,
15	לא תדחלין ברת [f]צהיון הא מלככי אתא לכי ורכיב על [g]עילא בר אתנא:	Ne timeas filia Tzehiũ: ecce, rex tuus venit tibi, et insidet super pullum filium asinæ.
16	הלין דין לא ידעו תלמידוהי בהו [h]זבנא אלא כד אשתבח ישוע אתדכרו תלמידוהי דהלין כתיבן עלוהי והלין עבדו לה :	Hæc autẽ non cognouerũt discipuli eius eo tẽpore: sed, quũ glorificatus esset Jeschua, meminerũt discipuli eius quòd hæc scripta essent de eo, & hæc fecissent ei.
17	וסהד הוא כנשא הו דעמה הוא דקרא ללעזר מן קברא ואקימה [i]מן בית מיתא :	Et testabatur turba illa quæ cum eo erat, quòd vocasset Laazar è sepulchro, & excitasset eum [7] à mortuis.
18	ומטול הדא נפקו לקובלה כנשא סגיאא דשמעו דאתא הדא עבד :	Propter hoc egressæ sunt in occursum eius turbæ multæ, quòd audiuerunt quòd signum hoc fecisset.
19	פרישא דין אמרין הוו חד לחד חזין אנתון דלא [k]מותרין אנתון [l]מדם דהא עלמא כלה אזל לה בתרה :	Pharisæi autem dicebant [8] vnus ad alium, Videtis vos quòd nõ proficitis quicquam? nam ecce, mundus vniuersus [9] abyt post eum.
20	אית הוו דין אף מן עממא אנשא דסלקו למסגד [m]בעדעדא :	Erãt autẽ etiã ex Gẽtibus quidã q ascẽderunt ad adorandum in festo.
21	הלין [n]אתו קרבו לות פיליפוס הו דמן בית-צידת דגלילא ושאלוהי ואמרין לה מרי [o]צבינן דנחזא לישוע :	Hi venerunt, accesserũt ad Philippum qui erat ex Beth-tzaiada Galilææ, & rogauerunt eum, ac dixerũt ei, Domine mi, desiderium nostrũ est vt videamus Jeschua.

[a] אתרעיו נועצו או השבו :

[b] מהימנין מאמינים :

[c] עדעדא חג :

[d] סוכא ענפי :

[e] לאורעה לקראתו :

[f] צהיון ציון :

[g] עילא עיר :

[h] זבנא זמן :

[i] מן בית מיתא מבין המתים :

[k] מותרין מועילים מן יתר :

[l] מדם דבר :

[m] עדעדא חג :

[n] אתו באו :

[o] צבינן רוצים אנחנו :

[6] Vide de Hoschan-na Matth. 21.9

[7] Ad verbum, De inter mortuos Gallicè D'entre les morts.

[8] Ad verbum, Vnus ad vnum. Hebraismus.

[9] Id est, Sequutus est eum. Hebraismus.

ואתא

Ddd.i.

Ἔρχεται Φίλιππος καὶ λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ· καὶ πάλιν Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος λέγουσι τῷ Ἰησοῦ. 22

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς, λέγων, Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. 23

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. 24

Matth.10.39 & 16.25. mar.8.35 luc.9.24, & 17.33

Ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν. 25

Ἐὰν ἐμοὶ διακονῇ τις, ἐμοὶ ἀκολουθείτω· καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγώ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται. καὶ ἐάν τις ἐμοὶ διακονῇ, τιμήσει αὐτὸν ὁ πατήρ. 26

Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται· καὶ τί εἴπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης. ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. 27

Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ὄνομα. Ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. 28

Ὁ οὖν ὄχλος ὁ ἑστὼς καὶ ἀκούσας, ἔλεγε βροντὴν γεγονέναι. Ἄλλοι ἔλεγον, Ἄγγελος αὐτῷ λελάληκεν. 29

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν, Οὐ δι' ἐμὲ αὕτη ἡ φωνὴ γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. 30

Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω. 31

Κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. 32

(Τοῦτο δὲ ἔλεγε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν) 33

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ὄχλος, Ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου ὅτι ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ πῶς σὺ λέγεις ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; τίς ἐστιν οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; 34

Εἶπεν

Venit Philippus & dicit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu.

Iesus autem respondit eis, dicēs, Venit tempus quo glorificetur Filius hominis.

Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si verò mortuum fuerit, multū fructum adfert.

Mors christi instar sationis fuit, quæ dū videtur ad interitū tritici tendere, causa est longè vberioris prouentus. Nec vero alia est membrorum quàm capitis conditio.

‖Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam.

Siquis mihi ministrat, me sequatur: & vbi ego fuero, illic & minister meus erit. & siquis mihi ministrauerit, honorabit eum Pater.

Nunc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater, conserua me ab hac hora. sed propterea veni in horam hanc.

Christus omnes nostris peccatis debitas pœnas luiturus, hactenus vim suam nō exercēte diuinitate vt expiationi locum faceret, horrore maledictionis Dei perculsus, exclamat, ad preces confugit, petit liberationem: & tamen Patris voluntatem & gloriam, ipso Patre cælitus hanc obedientiam comprobante rebus omnibus anteponit.

Pater, glorifica nomē tuum. Venit ergo vox è cælo, *dicens*, Et glorificaui, & rursus glorificabo.

Turba ergo quæ adstabat & audierat, dicebat tonitru esse factū. Alii dicebāt, Angelus ei loquutꝰ est.

Respondit Iesus & dixit, Non propter me hæc vox extitit, sed ꝓpter vos.

Christus mortis suæ genus, diaboli & mūdi expugnationem, suum denique triūphum surdis prædicit.

Nūc dānatio adest mūdi huiꝰ: nūc princeps mūdi huiꝰ eiicietur foras.

Et ego si sublatus fuero è terra, omnes traham ad meipsum.

(Hoc autē dicebat significās qua morte futurum erat vt moreretur)

Respondit ei turba, Nos audiuimus ex Lege, ‖Christum manere in æternum: quomodo igitur tu dicis oportere tolli Filiū hominis? quis est iste Filius hominis?

22 ואתא הו פיליפוס ואמר לאנדראוס ואנדראוס ופיליפוס אמרו לישוע :

Et venit ipse Philippus, & dixit ipsi Andreæ: et Andreas & Philippus dixerunt Ieschua.

23 ישוע דין ענא ואמר להון אתת שעתא דישתבח ברה דאנשא :

Ieschua autem respondit, et dixit eis, Venit hora qua glorificetur Filius hominis.

24 [a]אמין אמין אמר אנא לכון [b]דפרדתא [c]דחטתא אן לא נפלא ומיתא בארעא בלחודיה [d]פישא אן דין מיתא [e]פארא סגיאא [f]מיתיא :

Ammin ammin dico vobis quòd granū frumenti, nisi ceciderit, & mortuum fuerit in terra, ipsum solum remanet: si verò mortuum fuerit, fructus multos affert.

25 מן דרחם נפשה [g]יובדיה ומן דסנא נפשה בעלמא הנא [h]יטריה לחיא דלעלם :

Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in mundo hoc, seruabit eam in vitam quæ est in æternum.

26 אן לי אנש משמש יאתא בתרי ואיכא דאנא איתי תמן יהוא אף משמשני מן דלי משמש [i]ייקריוהי אבא :

Si mihi quis ministrat, veniat post me, et vbi ego sum, illic erit etiam minister meus qui mihi ministrat: honorabit eum Pater.

27 השא נפשי הא [k]שגישא ומנא אמר אבי [l]פצני מן הדא שעתא אלא מטול הנא אתית להדא שעתא :

Nūc anima mea, ecce, turbata est: et quid dicam? Pater mi libera me ab hac hora: sed propterea veni in hāc horam.

28 אבא שבח שמך וקלא אשתמע מן שמיא שבחת ותוב משבח אנא :

Pater glorifica nomē tuū. Et vox audita est è cælo, Glorificaui, et rursus glorifico.

29 וכנשא [m]דקאם הוא שמעו ואמרין רעמא הוא אחרנא דין אמרין מלאכא מלל עמה :

Et turba quæ astabat, audiuerunt, & dixerunt, Tonitruum factum est. Alij autem dicebant, Angelus loquutus est cum eo.

30 ענא ישוע ואמר להון לא מטולתי הוא קלא אנא אלא מטלתכון :

Respondit Ieschua, & dixit eis, Nō propter me facta est vox hæc, sed propter vos.

31 השא דינה הו דעלמא הנא השא [n]ארכונא דעלמא הנא [o]משתדא לבר :

Nūc iudiciū est mūdi hui⁹: nūc princeps mundi huius eiicitur foras.

32 ואנא מא [p]דאתתרימת מן ארעא [q]אגר כל נש לותי :

Et ego quum sublatus fuero à terra, attraham omnem hominem ad me.

33 הדא דין אמר דיחוא באינא מותא מאת :

Hoc autem dixit vt ostenderet qua morte moriturus esset.

34 אמרין לה כנשא חנן שמען מן [r]נמוסא דמשיחא לעלם [s]מקוא איכנא אמר אנת דעתיד הו [t]דיתתרים ברה דאנשא מנו הנא ברה דאנשא :

Dicunt ei turbæ, Nos audiuimus ex Lege quòd Christus in æternū manet: quomodo dicis tu futurum esse vt sustolatur Filius hominis? Quis est iste Filius hominis?

[a] באמת [b] פרדתא גרגר : [c] חטתא חיטה : [d] פישא עומדת : [e] פארא פרות : [f] מיתיא מביאה : [g] יובדיה יאבד אותה : [h] יטריה ישמרנה מן נטר : [i] ויקריוהי יכבד אותו : [k] שגישא נבהלה : [l] פצני פדה אותי מן פצא : [m] קאם עומד : [n] ארכונא שר מלשון יון : [o] משתדא מגורש : [p] אתתריםת אורם משורש רום : [q] אגר אמשוך מן גרר : [r] נמוסא התורה : [s] מקוא עומד : [t] דיתתרים שיורם :

[10] Id est, Sequātur me. Hebraismus.

Supra, 1.9

35 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι. περιπατεῖτε ἕως τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. καὶ ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ, οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει.

Dixit igitur eis Iesus, Adhuc ad paruum tempus‖lux vobiscum est: ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ deprehendant. nam q̃ ambulat in tenebris, nescit quò vadat.

Immensa quidem Dei misericordia, sed cuius contemptum consequitur iudicium planè horrendum.

36 Ἕως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἀπελθὼν ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν.

Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filii lucis sitis. Hæc loquutus est Iesus:& quum abiisset, occultauit se ab eis.

37 Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν·

Quum autem tot signa corā eis edidisset, non credebant in eum:

Fides non est naturæ, sed gratiæ.

Esa.53.1 rom.10.16

38 Ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πληρωθῇ, ὃν εἶπε, Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη;

Vt sermo Esaiæ prophetæ impleretur, quē dixit,‖Domine, quis credidit sermoni nostro, & brachium Domini cui retectum est?

39 Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαΐας,

Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias,

Esa.6.9 matth.13.14 mar.4.12 luc.8.10 act.28.26 rom.11.8

40 Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν· ἵνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστραφῶσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς.

‖Excæcauit oculos eorū, & obdurauit corda eorum: ne videāt oculis, & intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.

41 Ταῦτα εἶπεν Ἡσαΐας ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ.

Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam ei9, & loquutus est de eo.

42 Ὅμως μέντοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· ἀλλὰ διὰ τοὺς Φαρισαίους οὐχ ὡμολόγουν, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται.

Veruntamen etiam ex primoribus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, ne synagoga mouerentur.

Non modo pauci credunt si cum incredulis comparentur, sed etiam ex iis paucis plerique (& quidem in primis maximi quique) homines magis verentur quàm Deum.

Suprà, 5.44

43 Ἠγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἤπερ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

‖Dilexerunt enim gloriam hominum potius quàm gloriam Dei.

44 Ἰησοῦς δὲ ἔκραξε καὶ εἶπεν, Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, οὐ πιστεύει εἰς ἐμέ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με.

Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me, nō credit in me, sed in eum qui misit me.

45 Καὶ ὁ θεωρῶν ἐμέ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με.

Et qui conspicit me, conspicit eum qui misit me.

Summa Euangelij, ac proinde salutis, hæc est, clamore ipsi9 Christi in media Hierusalem testata, fide in Christum, vt vnicum seruatorem nobis à Patre destinatum, recumbere.

Suprà, 3.19 & 9.39

46 Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ.

‖Ego lux in mūdum veni, vt nullus qui credit in me, in tenebris maneat.

47 Καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων, καὶ μὴ πιστεύσῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν. Οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον.

‖Et siquis audierit verba mea, & non crediderit, ego non cōdemno eum. Non enim veni vt condemnē mundum, sed vt seruem mundū.

Ὁ ἀθε- Qui

35 אמר להון ישוע קליל אחרין[a] זבנא נוהרא עמכון הו הלכו עד אית לכון נוהרא דלא חשוכא [b] ידרככון ומן דמהלך בחשוכא לא ידע לאיכא אזל :

35 *Dixit eis Jeschua, Paruum adhuc tempus lux vobiscum est: ambulate dum est vobis lux, vt non tenebræ apprehendant vos. Et qui ambulat in tenebris, non nouit quò vadat.*

36 עד אית לכון נוהרא[c] הימנו בנוהרא דבנוהי דנוהרא תהוון הלין מלל ישוע ואזל[d] אתטשי מנהון :

36 *Dum est vobis lux, credite in lucē, vt filii lucis sitis. Hæc loquutus est Ieschua: et abiens occultauit se ab eis.*

37 וכד הלין כלהין אתותא עבד קדמיהון לא[e] הימנו בה :

37 *Et, quum hæc omnia signa fecisset coram eis, non crediderunt in eum.*

38 דתתמלא מלתא דאשעיא נביא דאמר מרי מנו[f] הימנן לשמען ודרעה דמריא למן אתגלי :

38 *Vt impleretur sermo Isaiæ prophetæ, qui dixit, Domine mi, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui reuelatum est?*

39 מטול הנא לא משכחין הוו[g] דיהימנון מטול דתוב אמר אשעיא :

39 *Propter hoc non poterant credere, quia rursus dixit Isaias,*

40 דעורו עיניהון ואחשכו לבהון דלא יחזון בעיניהון ויסתכלון בלבהון ויתפנון[h] ואסא אנון :

40 [11] *Excæcauerunt oculos eorum, & obscurarunt cor eorum, vt non videant oculis suis, & intelligant corde suo: et conuertantur, ac sanem eos.*

41 הלין אמר אשעיא כד חזא שובחה ומלל עלוהי :

41 *Hæc dixit Isaias quum vidit gloriā eius, & loquutus est de eo.*

42 אף מן[i] רישא דין סגיאא[k] הימנו בה אלא מטול פרישא לא[l] מודין הוו דלא יהוון לבר מן כנושתא :

42 *Multi autem ex principibus quoque crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebātur,* [12] *ne essent extra synagogam.*

43 רחמו גיר שובחא דבני נשא יתיר מן שובחה דאלהא :

43 *Dilexerunt enim gloriam filiorum hominis potius quàm gloriam Dei.*

44 ישוע דין קעא ואמר מן[m] דמהימן בי לא הוא בי מהימן אלא במן דשדרני :

44 *Jeschua autem clamauit, ac dixit, Qui credit in me, nequaquam in me credit, sed in eum qui misit me.*

45 ומן דלי חזא חזא למן דשדרני :

45 *Et qui me videt, videt eum qui misit me.*

46 אנא נוהרא אתית לעלמא דכל מן[n] דמהימן בי לא[o] יקוא בחשוכא :

46 *Ego lux veni in mūdum, vt omnis q̄ credit in me, nō maneat in tenebris.*

47 ומן דשמע מלי ולא נטר להין אנא לא דאן אנא להלא גיר אתית[p] דאדון לעלמא אלא[q] דאחא לעלמא :

47 *Et is qui audierit sermones meos, et non seruauerit eos, ego non iudico eum: non enim veni vt iudicem mundum, sed vt seruem mundum.*

[a] זבנא זמן :
[b] ידרככון ישיג אתכם :
[c] הימנו האמינו :
[d] אתטשי נטמן :
[e] הימנו האמינו :
[f] הימנן האמין לנו :
[g] דיהימנון שיאמינו :
[h] אסא ארפה :
[i] רישא הראשים :
[k] הימנו האמינו :
[l] מודין מורים :
[m] מהימן מאמין :
[n] מהימן מאמין :
[o] יקוא יעמוד :
[p] דאדון שאהיה דן :
[q] דאחא שאחיה :

[11] Verba personalia absq; recto: qui tamen ex vsu Hebræorum in ipsis verbis continētur: vt sit plena oratio, Excæcarūt excæcātes, Obscurarunt obscurantes. Aut impersonaliter exponenda sunt & indefinitè. Gallicè, *On leur a aueuglé les yeulx*, &c. vide Luc. 12.

[12] Id est, Ne subirent iudicium excommunicationis, & eiicerentur è synagoga.

Mar.16.16

48 Ὁ ἀθετῶν ἐμὲ, καὶ μὴ λαμβάνων τὰ ῥήματά μου, ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν· ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Qui reiicit me, nec recipit verba mea, habet qui condẽnet ipsum: ‖sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum vltimo illo die.

49 Ὅτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα· ἀλλ᾽ ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω.

Quia ego ex meipso non sum loquutus: sed qui misit me Pater, ipse mihi mandauit quid dicã & quid loquar.

50 Καὶ οἶδα ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ζωὴ αἰώνιός ἐστιν. ἃ οὖν λαλῶ ἐγὼ, καθὼς εἴρηκέ μοι ὁ πατὴρ, οὕτω λαλῶ.

Et scio, mandatum eius, vitã æternã esse. quæ igitur ego loquor, prout dixit mihi Pater, ita loquor.

Κεφάλαιον ιγ

Cap. XIII.

Matth. 26.2 mar.14.1 luc.22.1

1 Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν πατέρα, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς.

A‖Nte festum autem Paschæ, sciens Iesus venisse horam ipsius vt transiret ex hoc mundo ad Patrem, quum dilexisset suos qui erant in mundo, vsq; ad finem dilexit eos.

Christus, non minus cert° victoriæ quam certaminis, adhibito ablutionis pedũ symbolo, partim quidem præbet summæ modestiæ exemplum, suamque in discipulos singularem beneuolentiam hoc insigni facto, mox ab iis discessurus, testatur: partim vero se vnum esse testatur qui suorũ sordes abluat, idque paulatim, & suis veluti momentis.

2 Καὶ δείπνου γενομένου (τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος, Ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῷ)

Et à cœna facta, (quum diabolus iam immisisset in cor Iudæ *filii* Simonis, Iscariotæ, vt proderet eum)

3 Εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγει·

Sciens Iesus Patrem omnia dedisse sibi in manus, & se à Deo prodiisse, & ad Deum abire:

4 Ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια· καὶ λαβὼν λέντιον, διέζωσεν ἑαυτόν.

Surgit à cœna, & deponit palliũ: & accepto linteo, præcinxit se.

5 Εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος.

Deinde misit aquã in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.

6 Ἔρχεται οὖν πρὸς Σίμωνα Πέτρον· καὶ λέγει αὐτῷ ἐκεῖνος, Κύριε, σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας;

Venit ergo ad Simonem Petrum: qui dixit ei, Domine, tu mihi lauas pedes?

7 Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὃ ἐγὼ ποιῶ, σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι, γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα.

Respõdit Iesus & dixit ei, Quod ego facio, tu nescis nũc, cognosces autem postea.

48 מן[a]דְטָלֵם לִי וְלָא מְקַבֵּל מֶלַּי אִית מַן דְדָאֵן לֵה מֶלְּתָא דְמַלְלֵת הַי דָיְנָא לֵה בְּיוֹמָא אַחֲרָיָא ׃

49 דְאֶנָא מִן נַפְשִׁי לָא מַלְלֵת אֶלָּא אַבָּא דְשַׁדְּרַנִי הוּ יְהַב לִי פוּקְדָנָא מָנָא אֵמַר וּמָנָא אֲמַלֵּל ׃

50 וְיָדַע אֶנָא דְפוּקְדָנֵהּ חַיֵּא אִנּוּן דְלְעָלַם אִילֵין הָכִיל דְמַמַלֵּל אֶנָא אֵיכַנָא דְאָמַר לִי אָבִי הָכַנָא מְמַלֵּל אֶנָא ׃

קֶפַלְאוֹן יג

1 קְדָם דֵּין[b]עְאַדָא[c]דְפֶצְחָא יָדַע הֲוָא יֵשׁוּעַ[d]דְמָטַת שָׁעְתָא[e]דְּנִשְׁנֵא מִן הָנָא עָלְמָא לְוָת אָבוּהִי[f]וְאַחֵב לְדִילֵהּ דִבְהָנָא עָלְמָא וְעַד מָטָא לְחַרְתָא[g][h]אַחֵב אִנּוּן ׃

2 וְכַד הֲוָת[i]חֲשָׁמִיתָא רְמֵא הֲוָא לֵהּ לְסָטָנָא בְּלִבֵּהּ דִיהוּדָא בַּר שֶׁמְעוּן סְכַר־יוּטָא[k]דְנַשְׁלְמִיוּהִי ׃

3 הוּ דֵּין יֵשׁוּעַ מֶטוּל דְיָדַע הֲוָא דְכֹל[l]מֶדֶם יְהַב אַבָּא בְּאִידוֹהִי וְדַמִן אֱלָהָא נְפַק וּלְוָת אֱלָהָא אָזֶל ׃

4 קָם מִן[m]חֲשָׁמִיתָא וְסָם[n]נַחְתוֹהִי וְשַׁקַל[o]סְדוּנָא[p]מְחָא[q]בְּחַצוֹהִי ׃

5 [r]וְארְמִי מַיָּא[s]בְּמַשְׁגְּתָא[t]וְשָׁרִי[u]לְמִשְׁגוֹ רַגְלֵא דְתַלְמִידוֹהִי[x]וּמְשַׁוֵּא הֲוָא בִּסְדוּנָא[y]דְמַחֵא[z]בְּחַצוֹהִי ׃

6 כַּד דֵּין אֶתָא לְוָת שֶׁמְעוּן כֵּאפָא אָמַר לֵהּ שֶׁמְעוּן אַנְתְּ מָרִי רַגְלַי[aa]מְשִׁיג אַנְתְּ לִי ׃

7 עֲנָא יֵשׁוּעַ וְאָמַר לֵהּ מֶדֶם דְעָבֵד אֶנָא אַנְתְּ לָא יָדַע אַנְתְּ הָשָׁא בָּתַר־כֵּן דֵּין תֵּדַע ׃

אמר

[a] טלם מואס ׃
[b] עאדא חג ׃
[c] פצחא פסח ׃
[d] מטא ׃
[e] דישנא שיעבור מן שנה ׃
[f] אחב כמו אחב ׃
[g] חרתא ר"ל אחרית ׃
[h] אחב כמו אחב ׃
[i] חשמיתא סעודת הלילה ׃
[k] ישלמיוהי ימסור אותו ׃
[l] מדם דבר ׃
[m] חשמיתא סעודת הלילה ׃
[n] נחתוהי בגדיו ׃
[o] סדונא סדין ׃
[p] מחא אזר או סגר ׃
[q] חצוהי חלציו ׃
[r] ארמי שפך ׃
[s] משגתא כלי לרחוץ בו מן שגא או שוג ר"ל רחץ ׃
[t] שרי החל ׃
[u] למשגו לרחוץ ׃
[x] משוא מקנח מן שוח ׃
[y] דמחא האזור ׃
[z] חצוהי חלציו ׃
[aa] משיג רוחץ ׃

48 *Qui reijcit me, & non accipit sermones meos, est qui iudicat eum: sermo quem loquutus sum, ipse iudicaturus est eum in die vltimo.*

49 *Nam ego ex meipso non sum loquutus: sed Pater qui misit me, ipse dedit mihi mãdatum quid dicam & quid loquar.*

50 *Et noui quòd mandatum eius, est vita quæ est in æternum. Hæc igitur quæ loquor, sicut dixit mihi Pater meus, ita loquor.*

Cap. XIII.

1 *ANTE festum autem Petschatis, sciebat Ieschua quòd aduenisset hora qua transiret ex hoc mundo ad Patrem suum: & dilexit suos qui erant in hoc mũdo, ac vsque in finem dilexit eos.*

2 *Et, quum peracta eßet cœna, iniecerat se Satanas in cor Iihuda, filii Schemeun, Sechar-iuta, vt proderet eum.*

3 *Ipse autem Ieschua, quia sciebat quòd omnia dedisset Pater in manus eius, & quòd à Deo exiuisset, & ad Deum abiret:*

4 *Surrexit à cœna, et posuit vestimẽta sua, et sublata syndone, cinxit ad lumbos suos.*

5 *Et [1] immisit aquam in pelluuium, et cœpit lauare pedes discipulorũ suorum: & tergebat syndone quam cinxerat ad lumbos suos.*

6 *Quum autẽ peruenit ad Schemeũ Cipha, dixit ei Schemeun, Tu Domine mi, pedes meos lauas mihi?*

7 *Respondit Ieschua, & dixit ei, Id quod facio ego, tu nescis nunc: postea autem scies.*

Dixit

Ddd.iiii.

1 Videri possẽt Christus sacrum otium Paschatis violasse, quũ post initium festi, pedes discipulis lauit & abstersit. Hæc enim seruilia opera videntur, atque ideo prohibitum. Sed sciendum est lotionem pedum, vt etiam manuũ & faciei, atque corporis quoque vnctionem, inter seruilia opera nõ fuisse commemorata, sicut docetur in Talmud, tractatu De quiete diei festi: quia hæc faciũt ad corporis quietem & voluptatẽ, cuius causa ex parte festos dies præceptos esse aiunt.

8 Λέγει αὐτῷ Πέτρος, Οὐ μὴ νίψῃς τοὺς πόδας μου εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ.

Dicit ei Petrus, Nō lauabis meos pedes in æternum. Respondit ei Iesus, Nisi lauero te, nihil mecum habebis commune.

9 Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος, Κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλήν.

Dicit ei Simon Petrus, Domine, non solùm pedes meos, sed & manus & caput.

10 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος. καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες.

Infrà,15.3

Dicit ei Iesus, Qui lotus est non opus habet nisi vt pedes lauet, sed est purus totus. ‖& vos puri estis, sed non omnes.

11 Ἤδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτόν· διὰ τοῦτο εἶπεν, Οὐχὶ πάντες καθαροί ἐστε.

Norat enim eum qui ipsum prodebat: propterea dixit, Non estis puri omnes.

12 Ὅτε οὖν ἔνιψε τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ ἔλαβε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπεσὼν πάλιν, εἶπεν αὐτοῖς, Γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν;

Postquam ergo lauisset pedes eorum, & pallium suum recepisset, rursum discumbens, dixit eis, Intelligitis quid fecerim vobis?

13 Ὑμεῖς φωνεῖτέ με, Ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ κύριος· καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ.

Vos me vocatis, magister ac domine: & rectè dicitis: sum enim.

14 Εἰ οὖν ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας.

Itaque si ego laui pedes vestros dominus & magister, vos quoque debetis alii aliorum pedes lauare.

15 Ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε.

Exemplum enim præbui vobis, vt prout ego feci vobis, *ita* & vos faciatis.

16 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν.

Infrà,15.20
matth. 10.24
luc.6.40.

‖Amen amen dico vobis, Seruus non est maior domino suo, neque legatus maior eo qui ipsum misit.

17 Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε ἐὰν ποιῆτε αὐτά.

Si hæc noueritis, beati eritis si ea feceritis.

18 Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω· ἐγὼ οἶδα οὓς ἐξελεξάμην· ἀλλ' ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, Ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὴν πτέρναν αὐτοῦ.

Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed *oportet* vt impleatur Scriptura, ‖Qui edit mecum panem, sustulit aduersum me calcem suum.

Christus non temere proditus est, sed Patre quidē ita nostræ salutis causa ordināte, vt in Filio nos sibi reconciliaret: Filio vero vltro & sponte Patri suo obsequente.

Ἀπ' Iam

8 אמר לה שמעון כאפא לעלם לא [a]משיג אנת לי רגלי אמר לה ישוע אן לא [b] משיג אנא לך לית לך עמי [c]מנתא :

Dixit ei Schemeũ Kipha, In æternũ non loturus es mihi pedes meos. Dixit ei Ieſchua, Si non lauem tibi, non eſt tibi mecum pars.

9 אמר לה שמעון כאפא [d]מדין מרי לא בלחוד רגלי [e] תשיג לי אלא אף אידי אף רישי :

Dixit ei Schemeun Kipha, Ergo Domine mi, nõ tantùm pedes meos lauabis mihi, ſed etiam manus meas, etiam caput meum.

10 אמר לה ישוע הו [f]דסחא לא [g]סניק אלא רגלוהי בלחוד [h] ישיג כלה גיר דכא הו אף אנתון כלכון [i]דכיא אנתון אלא לא כלכון :

Dixit ei Ieſchua, Is qui lotus eſt nõ habet opus niſi vt pedes ſuos tãtùm lauet: totus enim mũdus eſt. etiã vos toti mundi eſtis, ſed non omnes vos.

11 ידע הוא גיר ישוע להו [k] דמשלם לה מטול הנא אמר דלא הוא כלכון [l]דכיא אנתון :

Sciebat enim Ieſchua illum qui proditurus erat eum. propter hoc dixit, Nequaquam vos omnes mũdi eſtis.

12 כד דין [m]אשיג רגליהון שקל [n]נחתוהי ואסתמך ואמר לחון ידעין אנתון מנא עבדת לכון :

Quum autẽ lauiſſet pedes eorũ, ſuſtulit veſtimẽta ſua, et accubuit, ac dixit eis, Noſtis quid fecerim vobis?

13 אנתון קרין אנתון לי רבן ומרן ושפיר אמרין אנתון [o]איתי גיר :

Vos vocatis me [r]domin atorem noſtrum et dominum noſtrum: ac benè dicitis: ſum enim.

14 אן אנא הכיל מרכון ורבכון [p]אשיגת לכון רגליכון [q] כמא אנתון חיבין אנתון [r]דתשיגון רגלא חד דחד :

Si ergo dominus veſter et dominator veſter lauit vobis pedes veſtros, quãto magis vos debitores eſtis vt lauetis pedes vnus alterius?

15 הנא גיר [ſ] טופסא יהבת לכון דאיכנא דאנא עבדת לכון אף אנתון תעבדון :

Hoc enim exemplum dedi vobis vt quemadmodum ego feci, etiam vos faciatis.

16 [t]אמין אמין אמר אנא לכון דלית עבדא דרב מן מרה ולא שליחא דרב מן מן דשדרה :

Ammin ammin dico vobis quòd nõ eſt ſeruus maior quàm dominus eius, neque legatus, qui maior ſit quàm is qui miſit eum.

17 אן הלין תדעון [u]טובנא אנתון אן תעבדון אנון :

Si hæc noueritis, beati eſtis ſi feceritis ea.

18 לא הוא על כלכון אמר אנא ידע אנא גיר לאילין [x]דגבית אלא דכתבא ישלם דהו דאכל עמי לחמא [y] ארים עלי עקבה :

Nequaquam de vobis omnibus loquor: noui enim eos quos elegerim: ſed vt ſcriptura impleatur, Qui comedit mecum panem, ſuſtulit contra me calcaneum ſuum.

[a] משיג רוחץ :
[b] משיג רוחץ :
[c] מנתא חלק :
[d] מדין אם כן :
[e] תשיג תרחץ :
[f] דסחא שרחץ :
[g] סניק צריך :
[h] ישיג ירחץ :
[i] דכיא נקיים :
[k] משלם מוסר :
[l] דכיא נקיים :
[m] אשיג רחץ :
[n] נחתוהי בגדיו :
[o] איתי גיר ר״ל כי כן אני :
[p] אשיגת רחצתי :
[q] כמא אף כי או על אחד כמה וכמה :
[r] דתשיגון ר״ל שתרחצו :
[ſ] טופסא תבנית ודמיון :
[t] באמת :
[u] טובנא אנתון אשריכם :
[x] גבית בחרתי מן גבא :
[y] ארים הרים :

r Dūæ hæ voces מרן & רבן eiuſdem ſunt ſignificationis: ſed vna erat vſitatior Hebræis Hebraicè loquentibus, nempe רבן, alia verò Chaldaicè vel Syrè loquentibus.

19 Ἀπ' ἄρτι λέγω ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι.

Iam nunc dico vobis priuſquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis me eum eſſe.

20 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, Ὁ λαμβάνων ἐάν τινα πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει· ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων, λαμβάνει τὸν πέμψαντά με.

Amen amen dico vobis, quando aliquem miſi, quiſquis *eum* recipit, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui me miſit.

21 Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς, ἐταράχθη τῷ πνεύματι, καὶ ἐμαρτύρησε, καὶ εἶπεν, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με.

Quum hæc dixiſſet Ieſus, turbatus eſt ſpiritu, & teſtatus eſt, dixítque, Amen amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me.

Matth.26.21
marci,14.18
luc.22.21.

22 Ἔβλεπον οὖν εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταὶ, ἀπορούμενοι περὶ τίνος λέγει.

‖Diſcipuli ergo aſpiciebant alii ad alios, dubitãtes de quo diceret.

23 Ἦν δὲ ἀνακείμενος εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς.

Erat autem quidam ex diſcipulis Ieſu recumbens in ſinu ipſius, *nimirum* is quem diligebat Ieſus.

24 Νεύει οὖν τούτῳ Σίμων Πέτρος πυθέσθαι τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει.

Innuit ergo Simõ Petrus vt percõtaretur q̃ſnã eſſet de quo diceret.

25 Ἐπιπεσὼν δὲ ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Ἰησοῦ, λέγει αὐτῷ, Κύριε, τίς ἐστιν;

Ille verò incumbẽs pectori Ieſu, dicit ei, Domine quis eſt?

26 Ἀποκρίνεται ὁ Ἰησοῦς, ἐκεῖνός ἐστιν ᾧ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον ἐπιδώσω. Καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον, δίδωσιν Ἰούδᾳ Σίμωνος Ἰσκαριώτῃ.

Reſpondit Ieſus, Ille eſt cui ego intinctã offulam dedero. Et quum intinxiſſet offulam, dedit Iudæ *filio* Simonis Iſcariotæ.

27 Καὶ μετὰ τὸ ψωμίον τότε εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ Σατανᾶς. Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον.

Et poſt *ſumptam* offulam ingreſſus eſt in eum Satanas. Dicit igitur ei Ieſus, Quod facis, fac citó.

28 Τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνακειμένων πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ.

Hoc autem nemo accumbentiũ intelligebat quorſum ei dixiſſet.

29 Τινὲς γὰρ ἐδόκουν, ἐπεὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχεν ὁ Ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀγόρασον ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν· ἢ τοῖς πτωχοῖς ἵνα τι δῷ.

Quidam enim putabãt, quia marſupium habebat Iudas, Ieſum ei dixiſſe, Eme ea quibus opus eſt nobis ad feſtũ: aut egenis vt aliq̃d daret.

30 Λαβὼν οὖν τὸ ψωμίον ἐκεῖνος, εὐθέως ἐξῆλθεν. ἦν δὲ νύξ.

Ille ergo accepta offula ſtatim exiuit. erat autem nox.

31 Ὅτε οὖν ἐξῆλθε, λέγει ὁ Ἰησοῦς, Νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ.

Quum ergo exiuiſſet, dixit Ieſus, Nunc glorificatus eſt Filius hominis, & Deus glorificatus eſt in eo.

In Chriſti ignominia nobis conſideranda eſt ipſius glorificatio.

32 Εἰ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ Θεὸς δοξάσει αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ, καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόν.

Quòd ſi Deus glorificatus eſt in eo, Deus quoque glorificabit eum in ſeſe, & ſtatim glorificabit eum.

Τεκνία,

Filioli

19 מן השא אמר אנא לכון מן קדם דיהוא דמא דהוא [a]תהימנו דאנא אנא

Ex hoc tempore dico vobis antequã fiat, vt quũ factum fuerit, credatis quòd ego ſim.

20 [b]אמין אמין אמר אנא לכון דמן דמקבל למן דמשדר אנא לי מקבל ומן דלי מקבל מקבל דשדרני :

Ammin ammin dico vobis quòd q̃ recipit eũ quẽ mitto: me recipit: et q̃ me recipit, recipit eum qui miſit me.

21 הלין אמר ישוע [c]ואתעזז ברוחה ואסהד ואמר [d]אמין אמין אמר אנא לכון דחד מנכון [e]ישלמני :

Hæc dixit Ieſchua: et [3] vehementer commotus eſt in ſpiritu ſuo: & teſtatus eſt, ac dixit, Ammin ammin dico vobis quòd vnus ex vobis prodet me.

22 [f]חרו דין תלמידא חד בחד מטול דלא ידעין הוו דעל [g]מנו אמר :

Intuebantur autem diſcipuli eius vnus in alium, propterea quòd ignorabant de quo dixiſſet.

23 אית הוא דין מן תלמידוהי חד דסמיך הוא [h]בעובה הו דרחם הוא לה ישוע :

Erat autem ex diſcipulis eius vnus qui recumbebat in ſinu ipſius, is quẽ diligebat Ieſchua.

24 להנא רמז שמעון כאפא [i]דישאליוהי דמנו הו דאמר עלוהי :

Huic innuit Schemeun Kipha vt interrogaret eum quiſnam eſſet de quo dixiſſet.

25 ונפל הו תלמידא על [k]חדיה דישוע ואמר לה מרי [l]מנו הנא :

Et cecidit ille diſcipulus ſuper pectus Ieſchua, & dixit ei, Domine mi, quis eſt iſte?

26 ענא ישוע ואמר הו הו דצבע אנא לחמא יהב אנא לה וצבע ישוע לחמא ויהב ליהודא בר שמעון סכריוטא :

Reſpõdit Ieſchua, & dixit, Ille eſt cui intinctum panem ego do. Et intinxit Ieſchua panem, & dedit Jihudæ, filii Schemeun, Secariutæ.

27 ובתר לחמא [m]הידין [n]אתעלל בה סטנא ~ ואמר לה ישוע מדם דעבד אנת עבד בעגל :

Et poſt [ſumptũ] panẽ, tũc ingreſſus eſt in eũ Satanas: et dixit ei Ieſchua, Jd quod facturus es, fac citò.

28 הדא ~ דין לא אנש ידע מן הנון סמיכא דעל מנא אמר לה :

Hoc autẽ nemo nouerat ex illis diſcũbentibus propter quid dixiſſet ei.

29 אנשין גיר מנהון סברו מטול [o]דגלוסקמא [p]צארוהי הוא דיהודא [q]דמפקד פקד לה דיזבן מדם [r]דמתבעא [s]לעדעדא או [t]דיתל מדם למסכנא :

Quidã enim ex eis putabant, quia marſupiũ penes ipſum erat Iihuda, quòd præcipiẽdo præciperet ei vt emeret aliquid neceſſarium ad feſtũ: aut vt daret aliquid pauperibus.

30 הו דין יהודא נסב לחמא בר שעתה ונפק לבר ליליא הוא דין כד נפק :

Ipſe autẽ Iihuda accepit panem eadẽ hora, & egreſſus eſt foras. nox autẽ facta eſt quum egreſſus eſt.

31 ואמר ישוע השא אשתבח ברה דאנשא ואלהא אשתבח בה :

Et dixit Ieſchua, Nũc glorificatus eſt Filius hominis, et Deus glorificatus eſt in ipſo.

32 [u]ואן אלהא אשתבח בה ואף אלהא משבח לה בה ומחדא משבח לה :

Et ſi Deus glorificatꝰ eſt in eo, Deꝰ quoque glorificaturus eſt eũ in ſeipſo, et ſtatim glorificaturus eſt eum.

בני

[a] תהימנון תאמינו :
[b] באמת
[c] אתעזז סמר ונגער מאוד :
[d] באמת
[e] ישלמני ימסרני :
[f] חרו חיו מביטים :
[g] מנו מי :
[h] בעובה בחקו :
[i] ישאליוהי ישאל אותו :
[k] חדיה חזהו :
[l] מנו מי הוא :
[m] הידין אז :
[n] אתעלל בא :
[o] גלוסקמא כיס מלשון יון :
[p] צארוהי אצלו :
[q] מפקד פקד צוה צוה :
[r] מתבעא צריך ומבוקש :
[s] עדעדא חג :
[t] דיתל שיתן :
[u] ואן ואם :

3 Eodem ſenſu verbum hoc habetur ſuprà, 11.33

4 Id eſt, Inclinauit caput in ſinũ Domini, vt quem vellet familiarius, & occultiꝰ interrogare.

5 Ad verbum, Fuit vel Erat quũ egreſſus eſt.

Τεκνία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι· ζητήσετέ με, καὶ καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις, Ὅτι ὅπου ὑπάγω ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν· καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι. 33

Suprà,7.34

Filioli, adhuc paulisper vobiscũ sum. quæretis me, sed ‖sicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos non potestis venire: *ita* & vobis nunc dico.

Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. 34

Infrà,15.12 leu.19.18 matth.22.39 1.ioh.4.21

‖Mandatum nouum do vobis, vt alii alios diligatis: sicut *inquam* dilexi vos, vt etiã diligatis alii alios.

Gloria illa æterna paulatim à capite in membra defluet. Interea verò in primis curandum est vt mutua cum charitate huius vitæ cursum peragamus.

Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις. 35

Ex hoc omnes cognoscent vos esse discipulos meos, si charitatem habueritis alii in alios.

Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος, Κύριε ποῦ ὑπάγεις; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὅπου ὑπάγω, οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι. 36

Dicit ei Simon Petrus, Domine quò abis? Respondit ei Iesus, Quò ego abeo, non potes me nunc sequi: sequeris autem postea.

Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος, Κύριε, διατί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι; τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. 37

Matth. 26.24 mar.14.30 luc.22.34

‖Dicit ei Petrus, Domine, quare non possum te sequi nunc? animã meam pro te ponam.

Triste temerariæ fiduciæ exemplum.

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Τὴν ψυχήν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις; ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσει ἕως οὗ ἀπαρνήσῃ με τρεῖς. 38

Respondit ei Iesus, Animam tuã pro me pones? Amen amen dico tibi, non mittet vocem gallus vsquequo ter me abnegaueris.

Κεφάλαιον ιδʹ

Cap. XIIII.

ΜΗ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία· πιστεύετε εἰς τὸν Θεὸν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. 1

NE turbetur cor vestrum: credi tis in Deũ, etiã in me credite.

Is credit Deo qui Christo credit, nec alia estratio animi in summis difficultatibus confirmandi.

Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν· εἰ δὲ μή, εἶπον ἂν ὑμῖν, Πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν. 2

In domo Patris mei habitationes multæ sunt: alioqui dixissẽ vobis, Proficiscor paraturus vobis locũ.

Christus non discessit à nobis vt nos desereret, sed potius vt nos secum in cælos tandẽ attolleret.

Καὶ ἐὰν πορευθῶ, καὶ ἑτοιμάσω ὑμῖν τόπον, πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν· ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε. 3

Et quum profectus fuero, & parauero vobis locum, rursum veniam & assumam vos ad meipsum: vt vbi sum ego, & vos sitis.

Καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε. 4

Et quò ego abeam scitis, & viã scitis.

Vnicus Christus via est ad veram & perennem vitam: quoniam is demum est in quo se patefacit Pater.

Λέγει αὐτῷ Θωμᾶς, Κύριε, οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγεις. καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναι; 5

Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quò abeas: quomodo igitur possumus viam scire?

Hebraice		Latine	Notae
[a] תבעונני תבקשו אותי : [b] לאיכא אנא : [c] למאתא לבוא :	33 בְּנַי קְלִיל אַחְרִין עַמְּכוּן אֲנָא [a]וְתִבְעוּנַנִי וַאַיְכַנָּא דַּאֲמְרֵת לִיהוּדָיֵא [b]דַּלְאַיְכָא דְּאֶנָא אָזֵל אֲנָא אַנְתּוּן לָא מֶשְׁכְּחִין אַנְתּוּן [c]לְמֵאתָא אַף לְכוּן אָמַר אֲנָא הָשָׁא׃	*Filij mei, exiguum aliud [tẽpus] vobiscũ sum: et quæretis me: & sicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos nõ potestis venire, etiam vobis dico nunc.*	
[d] פוקדנא מצוה : [e] חדתא חדשה : [f] דהויתון שתהיו : [g] מחבין אוהבים : [h] אחב כמו אהב :	34 [d]פּוּקְדָנָא[e] חַדְתָּא יָהֵב אֲנָא לְכוּן [f]דַּהֲוֵיתוּן[g] מַחְבִין חַד לְחַד אַיְכַנָּא דְּאֶנָא [h]אַחְבְּתְכוּן אַף אַנְתּוּן תַּחְבוּן חַד לְחַד׃	*Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vnus alium: sicut ego dilexi vos, etiam vos diligatis vnus alium.*	
[i] תחבון תאהבון :	35 בְּהָדָא יָדַע כֻּל נָשׁ דְּתַלְמִידַי אַנְתּוּן אִן חוּבָּא [i]נֶהְוֵא בְּכוּן חַד לְוָת חַד׃	*In hoc cognoscet vnusquisque quòd discipuli mei estis, si dilectio fuerit in vobis vnius erga alium.*	
[k] לאיכא אנא :	36 אֲמַר לֵהּ שֶׁמְעוּן כֵּאפָא מָרַן [k]לְאַיְכָא אָזֵל אַנְתְּ עֲנָא יֵשׁוּעַ וֶאֱמַר לֵהּ לְאַיְכָא דְּאָזֵל אֲנָא לָא מֶשְׁכַּח אַנְתְּ הָשָׁא [l]דְּתֵאתֵא בַּתְרַי[m] לְחַרְתָּא דֵּין תֵּאתֵא׃	*Dixit ei Schemeun Kipha, Domine noster, quò vadis tu? Respondit Ieschua, et dixit ei, Quò vado ego, non potes iam[6] venire post me: in fine autẽ [7]venies.*	6 Id est, Sequi me Hebraismus. 7 Id est, Sequeris.
[l] דתאתא שתבוא : [m] לחרתא באחרית : [n] דאתא שאבוא :	39 אֲמַר לֵהּ שֶׁמְעוּן כֵּאפָא מָרִי לְמָנָא לָא מֶשְׁכַּח אֲנָא [n]דְּאֵתֵא בָּתְרָךְ הָשָׁא נַפְשִׁי חֲלָפָךְ סָאֵם אֲנָא׃	*Dixit ei Schemeun Kipha, Domine mi, quare non possum venire post te? nunc [8] animam meam pro te positurus sum.*	8 Id est, Vitam meam. Hebraism⁹
[o] באמת : [p] זבנין ר"ל פעמים :	38 אֲמַר לֵהּ יֵשׁוּעַ נַפְשָׁךְ חֲלָפַי סָאֵם אַנְתְּ [o]אַמִּין אַמִּין אָמַר אֲנָא לָךְ דְּלָא יִקְרֵא תַּרְנְגָלָא עַד מָא דְּתֶכְפּוּר בִּי תְּלָת[p] זַבְנִין׃	*Dixit ei Ieschua, Animam tuam pro me positurus es? Ammin ammin dico tibi, quòd non cantabit gallus donec abnegaueris me [9]tribus vicibus.*	9 Ad verbum, Tribus tẽporibus.

קְפָלָאוֹן יד

Cap. XIIII.

Hebraice		Latine	Notae
[q] יתדור יתעצב מן דור : [r] הימנו האמינו :	1 לָא [q]נֶתְדַּוַּר לֶבְּכוּן [r]הַיְמֵנוּ בַּאלָהָא וּבִי הַיְמֵנוּ׃	*NE prematur cor vestrum: credite in Deum, & in me credite.*	
[s] אונא מלונות : [t] ואן ואם : [u] אטיב אכין מן טיב :	2 סַגִּיאִין אִנּוּן [s]אֻוָנֵא בֵּית אָבִי [t]וְאֵן לָא אָמַר הֲוֵית לְכוּן דְּאָזֵל אֲנָא [u]דְּאַטִּיב לְכוּן אַתְרָא׃	*Multæ sunt mãsiones in domo Patris mei:[1] et si non, dixissem vobis, Nã vado vt parem vobis locum.*	1 Subaudi, Ita res haberet.
[x] אתא אבוא : [y] אדברכון אקחכם :	3 תּוּב [x]אָתֵא [y]וְאַדְבְּרְכוּן לְוָתִי דְּאַיְכָא דְּאֶנָא אִיתַי וְאַף אַנְתּוּן תֶּהְווּן׃	*Rursus venturus sum, & assumam vos ad me: vt vbi ego sum, vos quoque sitis.*	
	4 וּלְאַיְכָא דְּאָזֵל אֲנָא יָדְעִין אַנְתּוּן וְאוּרְחָא יָדְעִין אַנְתּוּן׃	*Et quò ego abeam, scitis, et viam scitis.*	
[z] משכחינן יכולים אנחנו : [aa] למדע לדעת :	5 אֲמַר לֵהּ תָּאוֹמָא מָרַן לָא יָדְעִינַן לְאַיְכָא אָזֵל אַנְתְּ וְאַיְכָא [z]מֶשְׁכְּחִינַן אוּרְחָא[aa] לְמֵדַע׃	*Dixit ei Tauma, Domine noster, nescimus quò abeas, et quomodo possumus viam scire?*	

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή. οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. 6

Dicit ei Iesus, Ego sum via, & veritas, & vita. nemo venit ad Patrē nisi per me.

Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν· καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτόν, καὶ ἑωράκατε αὐτόν. 7

Si nossetis me, Patrem etiam meū nossetis: & iam nunc cognoscitis eum, & vidistis eum.

Λέγει αὐτῷ Φίλιππος, Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. 8

Dicit ei Philippus, Domine, ostēde nobis Patrem, & sufficit nobis.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με; Φίλιππε, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα· καὶ πῶς σὺ λέγεις, Δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα; 9

Dicit ei Iesus, Tantum tempus vobiscum sum, & non cognouisti me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: quomodo igitur tu dicis, Ostende nobis Patrem?

Οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι; τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. 10

Non credis me in Patre, & Patrē in me esse? Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor: sed Pater q in me manet, ipse facit opera.

Dei maiestas in Christi tum doctrina tum factis se planè conspicuam præbet.

Πιστεύετέ μοι ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι. 11

Credite mihi me in Patre, & Patrē in me *esse*: sinminus, propter ipsa facta credite mihi.

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα μου πορεύομαι. 12

Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora iis faciet. Nam ego ad Patrem proficiscor:

Virtutis Christi approbatio non est in persona ipsius inclusa, sed per totum Ecclesiæ corpus diffusa.

Καὶ ὅ,τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω· ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. 13

Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio.

Infrà, 16.23 matth. 7.7 mar. 11.24 iac. 1.5

Ἐάν τι αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω. 14

‖Siquid petieritis in nomine meo, ego faciam.

Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε. 15

‖Si diligitis me, mandata mea seruate.

Καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένῃ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα· 16

Ego autem rogabo Patrem, & alium Cōsolatorem dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum:

Is demum rite Christum amat qui ipsius mādatis paret: quod quia cum infinitis ærumnis est coniunctum, ipse quamuis corpore absens, præsenti Spiritus sancti virtute suos solatur, quem incognitum aspernatur mundus.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, οὐδὲ γινώσκει αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸ, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει, καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. 17

Nempe Spiritum illum veritatis quem mundus non potest recipere, quia non videt eum, nec nouit eum: vos autem cognoscitis eū, quia apud vos manet, & in vobis erit.

Οὐκ

Non

6 אֲמַר לֵהּ יֵשׁוּעַ [a]אֱנָא אֱנָא אוּרְחָא [b]וּשְׁרָרָא [c]וְחַיָּא לָא אֱנָשׁ אָתֵא לְוָת אֲבִי אֶלָּא אִן בִּי׃

Dixit ei Jeschua, Ego sum via, et veritas, & vita. nemo venit ad Patrem meum nisi per me.

7 אִלּוּ לִי יָדְעִין הֲוֵיתוּן אַף לַאֲבִי יָדְעִין הֲוֵיתוּן וּמִן הָשָׁא יָדְעִין אַנְתּוּן לֵהּ [d]וַחֲזִיתוּנֵיהִי׃

Si me nossetis, etiam Patrem meum nossetis: & ex hoc tempore cognoscitis eum, et vidistis eum.

8 אֲמַר לֵהּ פִּילִיפּוֹס מָרַן [e]חַוַּן אַבָּא [f]וְכָדוּ לַן׃

Dixit ei Philippus, Domine noster, ostende nobis Patrem, et sat est nobis.

9 אֲמַר לֵהּ יֵשׁוּעַ הָנָא כֻּלֵּהּ [g]זַבְנָא עַמְּכוּן אֱנָא וְלָא יַדְעְתַּנִי פִּילִיפָּא מַן דְּלִי חָזֵא חָזֵא לַאֲבָא וְאֵיכַנָא אַנְתְּ אָמַר אַנְתְּ [h]חַוַּן אַבָּא׃

Dixit ei Jeschua, Hoc toto tempore vobiscum sum, et nō cognouisti me Philippe? Is qui me videt, videt Patrem: et quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem?

10 לָא [i]מְהֵימֵן אַנְתְּ דְּאֱנָא בְּאָבִי וְאָבִי בִּי [k]וּמֶלָּא אִילֵין דְּאֱנָא מְמַלֵּל אֱנָא מִן נַפְשִׁי לָא מְמַלֵּל אֱנָא אָבִי דֵּין דְּבִי [l]עָמַר הוּ עָבֵד עֲבָדֵא הָלֵין׃

Non credis tu quòd ego in Patre meo [sum,] & Pater meus in me? Et sermones quos ego loquor, ex meipso non loquor: Pater autem meus qui in me manet, ipse facit opera hæc.

11 [m]הַיְמְנוּ דְּאֱנָא בְּאָבִי וְאָבִי בִּי וְאֵן לָא [n]אָפֵן מְטוּל עֲבָדֵא הַיְמְנוּ׃

Credite quòd ego sum in Patre meo, & Pater meus in me: sinminus, saltē propter opera credite.

12 [o]אָמֵין אָמֵין אָמַר אֱנָא לְכוּן דְּמַן [p]דְּמְהַיְמֵן בִּי עֲבָדֵא אִילֵין דְּאֱנָא עָבֵד אֱנָא אַף הוּ יֶעְבֵד [q]וְדְיַתִּירִין מִן הָלֵין יֶעְבֵד דְּאֱנָא לְוָת אָבִי אָזֵל אֱנָא׃

Ammin ammin dico vobis quòd qui credit in me, opera ea quæ ego facio, etiam ipse faciet, & quæ sunt maiora quàm hæc, faciet: quia ego ad Patrem meum abeo.

13 [r]וּמֶדֶם דְּתֶשְׁאֲלוּן בִּשְׁמִי אֶעְבֵד לְכוּן דְּנֶשְׁתַּבַּח אַבָּא בִּבְרֵהּ׃

Et id quod petieritis in nomine meo, faciam vobis: vt glorificetur Pater in Filio suo.

14 [s]וְאֵן תֶּשְׁאֲלוּנָנִי בִּשְׁמִי אֱנָא עָבֵד אֱנָא׃

Et, si petieritis à me in nomine meo, ego faciam.

15 אֵן רָחְמִין אַנְתּוּן לִי [t]פּוּקְדָנַי [u]טַרוּ׃

Si diligitis me, mādata mea seruate.

16 וְאֱנָא אֶבְעֵא מִן אָבִי [x]וְאָחֲרָנָא [y]פַּרְקְלִיטָא [z]יָתֵל לְכוּן דְּנֶהְוֵא עַמְּכוּן לְעָלַם׃

Et ego petam à Patre meo, & aliū Paracletū dabit vobis, vt sit vobiscū in æternum:

17 רוּחָא [aa]דִּשְׁרָרָא הוּ דְּעָלְמָא לָא מֶשְׁכַּח [bb]לְמְקַבָּלוּתֵהּ מְטוּל דְּלָא [cc]חָזְיָהִי וְלָא יָדְעָהּ אַנְתּוּן דֵּין יָדְעִין אַנְתּוּן לֵהּ דַּלְוָתְכוּן [dd]עָמַר וּבְכוּן הוּ׃

[Nempe] Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, propterea quòd nō videt eum, neque nouit eum: vos autem nostis eum, quia apud vos manet, & in vobis est.

[a] אנא אנא אורחא אני הוא הדרך:
[b] שררא האמת:
[c] חיא החיים:
[d] חזיתוניהי ר"ל ראיתם אותי:
[e] חון הודע לנו מן חוא:
[f] כדו די:
[g] זבנא זמן:
[h] חון הודע לנו:
[i] מהימן מאמין:
[k] מלא הדברים:
[l] עמר שוכן:
[m] הימנו האמינו:
[n] אפן מורכב מאף ואן:
[o] באמת:
[p] מהימן מאמין
[q] יתירין גדולים:
[r] ומדם ומה:
[s] ואן ואם:
[t] פוקדני מצוותי:
[u] טרו שמרו מן נטר:
[x] אחרנא אחר:
[y] פרקליטא מנחם מלשון יון:
[z] יתל יתן:
[aa] שררא אמת:
[bb] למקבלותה לקבל אותה:
[cc] חזיהי ראה אותה:
[dd] עמר שוכן:

18 Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς.

Non relinquam vos orbos: redibo ad vos.

19 Ἔτι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος με οὐκ ἔτι θεωρεῖ· ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με· ὅτι ἐγὼ ζῶ, καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε.

Adhuc paululum, & mundus me non amplius conspiciet. vos autem conspicietis me: quia ego viuo, & vos viuetis.

20 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε ὑμεῖς ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί μου, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν.

In illo die vos cognoscetis me esse in Patre meo, & vos in me, & me in vobis.

21 Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου, καὶ τηρῶν αὐτὰς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρός μου. καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν, καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν.

Qui tenet præcepta mea, & seruat ea, is ille est qui diligit me: qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & conspicuum ei exhibebo meipsum.

22 Λέγει αὐτῷ Ἰούδας, οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης, Κύριε, τί γέγονεν ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ;

Dicit ei Iudas, non *ille* Iscariotes, Domine, quid est cur te sis nobis cõspicuũ exhibiturus, & nõ mũdo?

Minimè quærendũ est cur his potius quã illis patefiat Euangelium, sed curandum potius vt Christũ oblatum amplectentes, verè ipsum amemus, id est nos totos ipsi in obsequium addicamus.

23 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει· καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν.

Respõdit Iesus & dixit ei, Siquis diligit me, sermonẽ meũ seruabit: & Pater meus diliget eum, & ad eũ veniemus, & apud eũ manebimus.

24 Ὁ μὴ ἀγαπῶν με, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ· καὶ ὁ λόγος ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με πατρός.

Qui non diligit me, sermones meos non seruat. & sermo quem auditis, non est meus, sed eius qui misit me Patris.

25 Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων.

Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens.

Quod semel loquutus est Christus, idipsum suis momentis insculpere electorum animis, Spiritus sancti officium est.

26 Ὁ δὲ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν.

Infrà, 15.26

‖Consolator autem ille, *id est* Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæ dixi vobis.

27 Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν. μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω.

Pacem relinquo vobis, pacem illam meam do vobis: non prout mũdus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet.

Vera omnis felicitas in vno Christo nobis obtingit.

28 Ἠκούσατε ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, Ὑπάγω, καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἂν ὅτι εἶπον, Πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα· ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι.

Audiuistis me dixisse vobis, Abeo, & redibo ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique quòd dixerim, Proficiscor ad Patrem. nam Pater maior me est.

Tantum abest vt discessum Christi a nobis secundum carnẽ, ægre ferre debeamus vt è contrario de eo nos gaudere oporteat quũ ex capitis glorificatione pendeat omnis membrorum benedictio.

18 לא שבק אנא לכון יתמא אתא אנא גיר לותכון [a]קליל אחרין :

Non relicturus ſum vos orphanos: venturus enim ſum ad vos paulo pòſt.

19 ועלמא לא חזא לי אנתון דין תחזונני דאנא חי אנא אף אנתון [b]תחון :

Et mundus non viſurus eſt me: vos autem videbitis me: quia ego viuo, vos quoque viuetis.

20 בהו יומא תדעון דאנא באבי ואנתון בי אנתון ואנא בכון אנא :

In illo die cognoſcetis quòd ego in Patre meo, & vos in me eſtis, atque ego in vobis ſum.

21 מן דאית לותה פוקדני ונטר להון הו הו [c]מחב ליהו דין דרחם לי יתרחם מן אבי ואנא [d]ארחמיוהי [e]ואחויוהי נפשי :

Ille apud quem ſunt mãdata mea, et ſeruat ea, ipſe eſt amans mei. Ille autem qui amat me, amabitur à Patre meo: et ego amabo eum, et oſtendam ei meipſum.

22 אמר לה יהודא לא הוא סכריוטא מרי מנו לן אנת עתיד [f]למחויו נפשך ולא הוא לעלמא :

Dixit ei Iihuda, nequaquã Secariutha, Domine mi, quid eſt, nobis te oſtẽſurum eſſe teipſum, & nequaquã mundo?

23 ענא ישוע ואמר לה מן דרחם לי מלתי נטר ואבי ירחמיוהי ולותה [g]אתינן [h]ואונא לותה עבדינן :

Reſpõdit Ieſchua, et dixit ei, Is q̃ diligit me, ſermonẽ meũ ſeruat: et Pater meus diliget eũ, et ad eũ vẽturi ſum⁹, & mãſionẽ apud eũ facturi ſumus.

24 הו דין דלא רחם לי מלתי לא נטר ומלתא הדא דשמעין אנתון לא הות דילי אלא דאבא דשדרני :

Ille autem qui nõ diligit me, ſermonem meũ non ſeruat: et ſermo hic quẽ auditis, nequaquam eſt meus, ſed Patris qui miſit me.

25 הלין מללת עמכון כד לותכון איתי :

Hæc loquutus ſum vobiſcum, quum apud vos ſum.

26 הו דין [i]פרקליטא רוחא דקודשא הו דמשדר אבי בשמי הו [k]ילפכון כל מדם [l]ויעהדכון כל מא דאמר אנא לכון :

Ille autem paracletus Spiritus ſanctus quem miſſurus eſt Pater meus in nomine meo, ille docebit vos omnia, & commonefaciet vos omnium quæ dico vobis.

27 שלמא שבק אנא לכון שלמא דילי יהב אנא לכון לא הוא איכנא דיהב עלמא אנא יהב אנא לכון לא [m]יתדוד לבכון ולא ידחל :

Pacem relinquo vobis, pacem meã do vobis nequaquam ſicut dat mundus, ego do vobis. Ne turbetur cor veſtrum, neque formidet.

28 שמעתון דאנא אמרת לכון דאזל אנא ואתא אנא לותכון אלו רחמין הויתון לי [n]חדא הויתון דאזל אנא לות אבי דאבי רב הו מני :

Audiuiſtis quòd ego dixi vobis, Abeo, & rediturus ſum ad vos. Si diligeretis me, gaudẽtes eſſetis, quòd abiturus ſum ad Patrem meum: quia Pater meus maior eſt quàm ego.

[a] קליל אחרין עוד מעט :
[b] תחון תחיו :
[c] מחב אוהב
[d] ארחמיוהי אהב אותו :
[e] אחויוהי נפשי אראהו עצמי :
[f] למחויו להראות :
[g] אתינן באים אנחנו :
[h] אונא מלון :
[i] פרקליטא מנחם מלשון יון :
[k] ילפכון ילמדכם :
[l] יעהרכון יזכירכם :
[m] יתדוד יתעצב מן דוד :
[n] חדא שמחים :

29 Καὶ νῦν εἴρηκα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε.

30 Οὐκ ἔτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν. ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν.

31 Ἀλλ' ἵνα γνῷ ὁ κόσμος ὅτι ἀγαπῶ τὸν πατέρα, καὶ καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ πατήρ, οὕτω ποιῶ. ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν.

Κεφάλαιον ιε.

1 Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι.

Matth.15.13

2 Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπόν, αἴρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτό, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ.

Suprà,13.10

3 Ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε διὰ τὸν λόγον ὃν λελάληκα ὑμῖν.

4 Μείνατε ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε.

5 Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα. ὁ μένων ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν· ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν.

Col.1.23.

6 Ἐὰν μή τις μείνῃ ἐν ἐμοί, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράνθη. καὶ συνάγουσιν αὐτά, καὶ εἰς πῦρ βάλλουσι, καὶ καίεται.

1.Iohan.3.22.

7 Ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοί, καὶ τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, ὃ ἐὰν θέλητε αἰτήσεσθε, καὶ γενήσεται ὑμῖν.

8 Ἐν τούτῳ ἐδοξάσθη ὁ πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν φέρητε· καὶ γενήσεσθε ἐμοὶ μαθηταί.

9 Καθὼς ἠγάπησέ με ὁ πατήρ, κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς· μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ.

Ἐὰν

Et nunc dixi vobis priusquam fiat, vt quum factũ fuerit, credatis.

Non loquor amplius multa vobiscum: venit enim princeps mundi huius, & in me nõ habet quicq̃.

Christus non inuitus sed volens, non diabolo cedens, sed Patris decreto obediẽs, mortem subijt.

Sed *hæc fiunt* vt cognoscat mũdus me diligere Patrem. prout autem mandauit mihi Pater, ita facio. surgite, abeamus hinc.

Cap. XV.

EGo sum vitis illa vera, & Pater meus agricola est.

Natura penitus aridi, & flammis tantùm apti sumus. Itaque, vt viuamus & frugiferi simus, necesse est primum omniũ nos Patris manu Christo, veluti viti palmites, inseri: deinde insitos quotidiana meditatione Verbi & cruce putari. alioqui ne insitum quidẽ fuisse cuiquam proderit, nisi penitus viti adhærens succum inde hauserit.

‖Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, vt plus fructus adferat.

‖Iam vos puri estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.

Manete in me, & ego in vobis. sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, *id est* nisi manserit in vite: ita nec vos, nisi in me manseritis.

Ego sum vitis, vos palmites: is q̃ manet in me, & in quo ego *maneo*, hic fert fructum multum. nã absque me nihil potestis facere.

‖Nisi quis in me manserit, eiectus extra *vineam*, statim vt palmes arescet: deinde cogũtur isti *palmites*, & in ignem abiiciuntur, & ardent.

Si manseritis in me, & verba in vobis manserint, ‖quicquid volueritis petite, & fiet vobis.

Is demum in Christo manet qui in ipsius doctrina acquiescit, ac proinde veros fructus edit: Pater autẽ vicissim istiusmodi homini nihil prorsus denegabit.

In hoc glorificatus est Pater me[9], vt fructum multum adferatis: & eritis mei discipuli.

9 Charitas Patris in Filiũ, & Filij in nos, & nostra tũ in Deũ tum in proximũ, perpetuo inter se nexu cohærẽt: nec quicquã est ea suauius. Prodit autem sese charitas ex effectis, cuius perfectissimum exemplar Christus ipse nobis suppeditat.

Prout dilexit me Pater, *ita* & ego dilexi vos: manete in illa charitate mea.

Si

29 וְהָשָׁא הָא אַמְרֵת לְכוּן [a] עַד לָא יֶהְוֵא דְּמָא דַּהֲוָא [b] תְּהַימְנוּן :

Et nunc ecce dixi vobis priusquã fiat, vt quũ factum fuerit, credatis.

30 [c] מֵכִיל לָא אֲמַלֵּל עַמְכוּן סַגִּיאָתָא אָתָא גֵּיר [d] אַרְכוּנֵהּ דְּעָלְמָא וּבִי לֵית לֵהּ מֶדֶם :

Deinceps nõ loquar vobiscum multa: venit enim princeps mundi, et in me non est ei quicquam.

31 אֶלָּא דְּיִדַע עָלְמָא דְּרָחֵם אֶנָא לְאָבִי וַאיכַנָא דְּפַקְדַנִי אָבִי הָכְוָת עָבֵד אֶנָא קוּמוּ נֵאזַל [e] מֶכָּא :

Sed vt cognoscat mundus quòd ego diligo Patrem meum, et sicut mandauit mihi Pater meus, ita facio. Surgite, abeamus hinc.

[a] עד לא כטרם : [b] תהימנון תאמינו : [c] מכיל מעתה : [d] ארכונה שרו מלשון יון : [e] מכא מפה :

קֶפָלְאוֹן יה״

Cap. XV.

1 אֶנָא אֶנָא [f] גֶּפְתָא [g] דַּשְׁרָרָא וְאָבִי הוּ [h] פַּלְחָא :

EGo sum vitis vera, et Pater meᵒ est agricola.

2 כֻּל [i] שְׁבֶשְׁתָא דְּבִי [k] פֵּארֵא לָא יָהְבָא שָׁקֵל לָהּ וְאַיְדָא דְּיָהְבָא פֵּארֵא [l] מְדַכֵּא לָהּ דְּפֵארֵא סַגִּיָאֵא [m] תִּיתֵא :

Omnẽ palmitẽ qui in me fructus non reddit, tollit: & eũ qui reddit fructus, purgat, vt fructus plurimos afferat.

3 אַנְתּוּן מֵן כַּדוּ [n] דְּכֵין אַנְתּוּן מֶטוּל מֶלְתָא דְּמַלְלֵת עַמְכוּן :

Vos iam mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobiscum.

4 [o] קַווּ בִי וְאֶנָא בְּכוּן אֵיכַנָא [p] דַּשְׁבֶשְׁתָא לָא מֶשְׁכְּחָא [q] דְּתֶתֵל פֵּארֵא [r] מֵן נַפְשָׁהּ אֶן לָא [s] מְקַוְיָא [t] בְּגֶפְתָא הָכַנָא אַף לָא אַנְתּוּן אֶן לָא [u] תְּקַוּוּן בִּי :

Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes nõ potest dare fructus à semetipso, nisi maneat in vite: ita nec vos, nisi manseritis in me.

5 אֶנָא אֶנָא גֶּפְתָא וְאַנְתּוּן [x] שְׁבֶשָׁתֵא מַן דַּמְקַוֵּא בִּי וְאֶנָא בֵּהּ הָנָא [y] מַיְתֵא פֵּארֵא סַגִּיָאֵא מֶטוּל [z] דַּדְלָא אֶנָא לָא מֶשְׁכְּחִין אַנְתּוּן לְמֶעְבַד מֶדֶם :

Ego sum vitis, & vos palmites. Qui manet in me, et ego in eo, hic affert fructus plurimos: quia nisi ego sim, non potestis facere quicquam.

[f] גפתא הגפן : [g] שררא נאמן : [h] פלחא הכורם : [i] שבשתא שריג : [k] פארא פרות : [l] מדכה מזכה : [m] תיתא תביא : [n] דכין נקיים : [o] קוו עמדו : [p] שבשתא השריג : [q] תתלתתן : [r] מן נפשה ר״ל מעצמה : [s] מקויא עומדה : [t] גפתא הגפן : [u] תקוון תעמדו : [x] שבשתא השריגים : [y] מיתא מביא : [z] דלא אנא בלעדי :

6 אֶן לָא דֵּין אֶנָשׁ [aa] מְקַוֵּא בִּי [bb] מֶשְׁתְּדֵא לְבַר אַיךְ [cc] שְׁבֶשְׁתָא וְיָבְשָׁא וְלָקְטִין רָמִין לָהּ בְּנוּרָא [dd] דְּתֵאקַד :

Nisi autẽ quis maneat in me, eyicitur foras[1] sicut palmes qui aridᵒ est, & colligẽtes inyciunt eum in ignẽ, vt succendatur.

7 אֶן דֵּין תְּקַוּוּן בִּי [ee] וּמֶלַי נְקַוּוּן בְּכוּן כֻּל מָא דְּתֶצְבוּן לְמֶשְׁאַל נֶהְוֵא לְכוּן :

Si verò manseritis in me, et sermones mei manserint in vobis, quicquid volueritis petere, fiet vobis.

8 בְּהָדָא מֶשְׁתַּבַּח אַבָא דְּפֵארֵא סַגִּיָאֵא [ff] תֵּיתוּן וְתֶהְווּן תַּלְמִידַי :

In hoc glorificatur Pater vt fructus multos afferatis: & eritis discipuli mei.

9 אֵיכַנָא [gg] דְּאַחֲבַנִי אָבִי אַף אֶנָא [hh] אַחֶבְתְּכוּן קַווּ בְּרַחְמְתִי דִּילִי :

Sicut dilexit me Pater meus, ego quoque dilexi vos: manete in dilectione mea.

[aa] מקוא עומד : [bb] משתדא נגרש : [cc] שבשתא השריג : [dd] דתאקד שתוקד : [ee] מלי דברי : [ff] תיתון תביאו : [gg] אחבני ר״ל אהבני : [hh] אחבתכון אהבתי אתכם :

[1] Syriaca verborum collocatio diuersum sensum postulare videtur à Græco contextu, in quo dicitur palmes arefactᵒ, quia à radice sit separatus: quum hîc ē diuerso, exectus dicatur quòd priᵒ esset aridus. Verùm ita exponitur Græca veritas nequis putet palmitem amputari nisi sterilē.

Ἐὰν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου· καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολὰς τοῦ πατρός μου τετήρηκα, καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ. 10

Si mandata mea seruaueritis, manebitis in charitate mea: sicut & ego Patris mei mandata seruaui, & maneo in eius charitate.

Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν μείνῃ καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ. 11

Hæc loquutus sum vobis vt gaudium illud meum in vobis maneat & gaudium vestrum impleatur.

Suprà, 13.34
1 thess. 4.9

Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμή, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. 12

‖Hoc est præceptum meum, vt diligatis alii alios prout dilexi vos.

1. Iohan. 3.11.
& 4.21

Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. 13

‖Maiorem hac charitatem nemo habet, vt quis animam suam ponat pro amicis suis.

Ὑμεῖς φίλοι μου ἐστὲ ἐὰν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν. 14

Vos amici mei eritis si feceritis quæcunque ego mando vobis.

Οὐκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους· ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος· ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. 15

Non amplius dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.

Euangelij doctrina, sicut Christi voce prodita est, perfectissima est & absolutissima consilii Dei, quod ad salutem nostrã attinet, declaratio, Apostolis commissa.

Matth. 28.19

Οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ὑμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε, καὶ καρπὸν φέρητε, καὶ ὁ καρπὸς ὑμῶν μένῃ· ἵνα ὅ,τι ἂν αἰτήσετε τὸν πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δῷ ὑμῖν. 16

Nõ vos me elegistis, sed ego elegi vos, & cõstitui ‖vos vt abeũtes fructum adferatis, & fructus vester maneat: vt quicquid petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.

Christus autor est ac conseruator Euangelici ministerii, ad finem vsque mundi. est autem ministris in primis opus tum precibus tum charitate mutua.

Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. 17

Hæc mando vobis vt diligatis alii alios.

Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γινώσκετε ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκεν. 18

Si mũdus vos odit, scitis me prius quàm vos illis odio habitum.

Non modo non perterrefacere, sed etiã confirmare fidos Christi ministros debet, quod instar Domini sui sint mundo exosi.

Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει· ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστέ, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. 19

Si ex mundo fuissetis, mundus quod suum est amaret: quia verò ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.

Suprà, 13.16
matth. 10.24
Matth. 14.9

Μνημονεύετε τοῦ λόγου οὗ ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, Οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ. εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν· εἰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. 20

Mementote sermonis quem ego dixi vobis, ‖Non est seruus maior domino suo. ‖si me ꝑsequuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meũ seruauerũt, & vestrũ seruabũt

Infrà, 16.4.

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν διὰ τὸ ὄνομά μου, ὅτι οὐκ οἴδασι τὸν πέμψαντά με. 21

‖Sed hæc omnia facient vobis ꝓpter nomen meũ, quia nõ nouerũt eum qui misit me.

Odiũ mundi aduersus Christum, ex mẽtis stupore, sponte tamen cæcutientis, oritur, vt mundus nihil plane habeat quod culpæ suæ prætexat.

Εἰ μὴ

Si nõ

אן פוקדני[a] תטרון[b] תקוון בחובא דילי איכנא דאנא נטרת פוקדנוהי דאבי ומקוא אנא[c] בחובה :

10 *Si mãdata mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut ego seruaui mandata Patris mei, et maneo in dilectione eius.*

הלין מללת עמכון דחדותי תהוא בכון ותשתמלא[d] חדותכון :

11 *Hæc loquutus sum vobiscũ, vt gaudium meum maneat in vobis, & impleatur gaudium vestrum.*

הנו פוקדני דתחבון[e] חד לחד איכנא דאנא אחבתכון[f] :

12 *Hoc est mandatum meum vt diligatis vnus alium, sicut ego dilexi vos.*

חובא[g] דרב מן הנא לית דאנש נפשה יסים חלף רחמוהי :

13 *Dilectio quæ maior sit quàm hæc, nõ est, vt quis [z] animam suam ponat pro amicis.*

אנתון רחמי אנתון אן תעבדון כל דמפקד אנא לכון :

14 *Vos amici mei estis, si feceritis omnia quæ præcipio vobis.*

לא מכיל[h] קרא אנא לכון עבדא מטול דעבדא לא ידע מנא עבד מרה רחמי דין קריתכון מטול דכל דשמעת מן אבי אודעתכון[i] :

15 *Non amplius voco vos seruos: quia seruus nescit quid faciat Dominus suus. amicos autem meos vocaui vos: quia quicquid audiui à Patre meo, notum feci vobis.*

לא הוא אנתון גביתונני[k] אלא אנא הו גביתכון[l] וסמתכון[m] דאף אנתון תאזלון תיתון[n] פארא ופאריכון יקוון דכל דתשאלון לאבי בשמי יתל[o] לכון :

16 *Nequaquam vos elegistis me, sed ego ipse elegi vos, & posui vos vt etiã vos abeuntes afferretis fructus, et fructus vestri manerent: vt omnia quæ petieritis à Patre meo in nomine meo, daret vobis.*

הלין מפקד אנא לכון דתחבון[p] חד לחד :

17 *Hæc præcipio vobis, vt diligatis vnus alium.*

ואן עלמא סנא לכון דעו דקדמיכון לי סנא :

18 *Et si mundus odit vos, scitote quòd priusquam vos, me odit.*

ואלו מן עלמא הויתון עלמא לדילה רחם הוא אלא לא הויתון מן עלמא אנא גיר גביתכון[q] מן עלמא מטול הנא סנא לכון עלמא :

19 *Et si de mundo fuissetis, mundus quod suum est, diligeret. sed non fuistis de mũdo: ego enim elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.*

עהדו[r] מלתא דאנא אמרת לכון דלית עבדא דרב מן מרה אן לי רדפו אף לכון ירדפון ואן מלתי נטרו אף דילכון יטרון :

20 *Mementote sermonis quem ego dixi vobis, quòd non est seruus qui maior sit quàm dominus suus. Si me persequuti sunt, etiam vos persequentur: et si sermonem meum seruauerunt, etiam vestrum seruabunt.*

אלא הלין כלהין יעבדון בכון מטול שמי דילי דלא ידעין למן דשדרני :

21 *Sed hæc omnia facient in vos propter nomen meum: quia non nouerũt eum qui misit me.*

אלו

[a] תטרון תשמרו :
[b] חובא אהבה :
[c] חובה אהבתו :
[d] תשתמלא תתמלא :
[e] תחבון תאהבו :
[f] אחבתכון אהבתי אתכם :
[g] חובא אהבה :
[h] מכיל מעתה :
[i] אודעתכון הודעתי אתכם :
[k] גביתונני בחרתם בי :
[l] גביתכון בחרתי בכם :
[m] סמתכון שמתי אתכם :
[n] תיתון תביאו :
[o] יתל יתן :
[p] תחבון תאהבו :
[q] גביתכון בחרתי אתכם :
[r] עהדו זכרו :

[z] Id est, Vitã suã.

22 Εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Si non venissem & loquutus essem eis, peccatum non haberent: nunc autem non habēt quod prætexant peccato suo.

23 Ὁ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν πατέρα μου μισεῖ.

Qui me odit, *is* etiam Patrē meū odit.

24 Εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς ἃ οὐδεὶς ἄλλος πεποίηκεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ καὶ ἑωράκασι, καὶ μεμισήκασι καὶ ἐμὲ καὶ τὸν πατέρα μου.

Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatū non haberent: nunc autem & viderūt, & oderunt & me & Patrē meum.

Psal.34.19

25 Ἀλλ' ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν, Ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν.

Sed *oportet* vt impleatur sermo qui in Lege eorum scriptus est, ‖Oderunt me immeritò.

Suprà,14.26 luc.24.29

26 Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, (τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται), ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ.

Quum autem venerit Consolator ille‖quem ego mittam vobis à Patre (Spiritus *inquam* ille veritatis qui à Patre emanat) ille testabitur de me.

Aduersus impiorum rabiem interiore testimonio Spiritus sancti perstatur: sed non alia vox est Spiritus sancti quam quæ Apostolorum ore sonat.

27 Καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστε.

Sed & vos testamini, quia à principio mecum estis.

Κεφάλαιον ιϛ

Cap. XVI.

1 Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε.

HÆC loquut⁹ sum vobis vt ne offendamini.

Euangelij ministris non tantum ab apertis hostibus sed etiam ab iis ipsis qui domestici atque adeo colūnæ Ecclesiæ sibi videtur, quæuis probra sunt expectanda.

2 Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς, δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ.

Mouebunt vos synagogis: imò veniet tempus quum quisquis trucidabit vos, putabit *se* cultum præstare Deo.

3 Καὶ ταῦτα ποιήσουσιν ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὸν πατέρα, οὐδὲ ἐμέ.

Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me.

Suprà 15.21

4 Ἀλλὰ ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, μνημονεύητε αὐτῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον, ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην.

‖Sed hæc loquutus sum vobis, vt quum venerit tempus illud, memineritis eorum, quòd ego *hæc* dixerim vobis. hæc autem vobis à principio non dixi, quia vobiscum erā.

5 Νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με, Ποῦ ὑπάγεις;

Nunc autē abeo ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me quò abeam.

6 Ἀλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν.

Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.

7 Ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. ἐὰν γὰρ

Sed ego veritatem dico vobis, Expedit vobis vt ego abeā. nisi enī

Christi absentia secūdum carnē, Ecclesiæ vtilis, vt à spirituali ipsius virtute toti pēdeamus.

μὴ

22 אלו אנא לא אתית מללת עמהון לית הות להון חטיתא השא דין לית [a]עלתא על אפי חטהיהון :

22 *Si ego non venissem, nec loquutus fuissem cum eis, non esset eis peccatū: nunc autem non est excusatio de peccatis suis.*

23 מן דלי סנא אף לאבי סנא :

23 *Qui me odit, etiā Patrē meū odit.*

24 ואלו עבדא לא עבדת [b]לעיניהון אילין דאנש [c]אחרין לא עבד לית הות להון חטיתא השא דין וחזו וסנו אף לי ואף לאבי :

24 *Et si opera non fecissem ante oculos eorū quæ nemo alius fecit, nō esset peccatum: nunc autem & viderūt, & oderunt tum me, tum etiam Patrē meum:*

25 דתתמלא מלתא דכתיבא [d]בנמוסהון דסנאוני [e]מגן :

25 *Vt impleretur sermo qui scriptus est in Lege eorum: nempe, Oderūt me immeritò.*

26 מא דין דאתא [f]פרקליטא הו דאנא משדר אנא לכון מן לות אבי רוחא [g]דשררא הו דמן לות אבי נפק הו יסהד עלי :

26 *Quum autem venerit Paracletus ille quem ego missurus sum vobis à Patre meo, Spiritus veritatis ille qui à Patre meo procedit, ille testabitur de me.*

27 אף אנתון סהדין אנתון [h]דמן שוריא עמי אנתון :

27 *Etiā vos testes estis, quia à principio mecum estis.*

קפלאון יו״

Cap. XVI.

1 הלין מללת עמכון דלא תתכשלון :

1 *HAEC loquutus sum vobiscum, ne offenderemini.*

2 [i]יפקונכון גיר מן כנושתהון [k]ותאתא שעתא דכל דיקטול לכון [l]יסבר דקורבנא מקרב לאלהא :

2 *Eiicient enim vos ex synagogis suis: & veniet hora vt quisquis interfecerit vos, arbitretur quòd oblationem offerat Deo.*

3 והלין יעבדון מטול דלא ידעו ולא לאבי ולא לי :

3 *Et hæc facient quia non nouerunt nec Patrem nec me.*

4 הלין מללת עמכון דמא דאתא [m]עדנהין [n]תעהדון אנין דאנא אמרת לכון הלין דין מן קדים לא אמרת לכון דעמכון הוית :

4 *Hæc loquutus sum vobiscū, vt quū venerit tempus eorum, memores sitis eorum, quòd ego dixi vobis. Hæc autem ab initio non dixi vobis, quia vobiscum eram.*

5 השא דין אזל אנא לי לות מן דשדרני ולא אנש מנכון משאל לי לאיכא אזל אנת :

5 *Nunc autem abeo ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quò vadis?*

6 אמרת לכון גיר הלין ואתת [o]כריותא [p]ומלת לבותכון :

6 *Dixi enim vobis hæc: et venit tristitia ac impleuit corda vestra.*

7 אלא אנא [q]שררא אמר אנא לכון [r]דפקח לכון דאנא אזל אן גיר אנא לא

7 *Sed ego veritatē dico vobis, quòd expedit vobis vt ego abeā. Si enim ego non*

[a] עלתא עלילה להתנצל :
[b] עיניהון עיניהם :
[c] אחרין אחר :
[d] נמוסהון תורתם :
[e] מגן חינם :
[f] פרקליטא מנחם מלשון יון :
[g] שררא אמת :
[h] מן שוריא מראשית :
[i] יפקונכון יגרשו אתכם :
[k] תאתא תבוא :
[l] יסבר יחשוב :
[m] עדנהין עיתם :
[n] תעהדון תזכרו :
[o] כריותא ר״ל מכאוב או עצב :
[p] מלת מלאה :
[q] שררא אמת :
[r] פקח מועיל :

μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς.

abiero, Consolator ille non veniet ad vos: sin autem profectus fuero, mittam eum ad vos.

8 Καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας καὶ περὶ δικαιοσύνης καὶ περὶ κρίσεως.

Et quum venerit ille, arguet mũdum de peccato & de iustitia & de iudicio.

Spiritus Dei ita est in prædicatione Verbi efficax vt mundũ etiam inuitum, tandem cogat & suam iniustitiam, & Christi iustitiã ac omnipotentiam fateri.

9 Περὶ ἁμαρτίας μὲν, ὅτι οὐ πιστεύουσιν εἰς ἐμέ·

De peccato quidem, eo quòd nõ credunt in me:

10 Περὶ δικαιοσύνης δὲ, ὅτι πρὸς τὸν πατέρα μου ὑπάγω, καὶ οὐκ ἔτι θεωρεῖτέ με·

De iustitia verò, eo quòd ad Patrem abeam, & amplius non conspicietis me:

11 Περὶ δὲ κρίσεως, ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται.

De iudicio autem, eo quòd princeps huius mundi cõdemnatus sit.

12 Ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι.

Adhuc multa habeo quæ vobis dicã, sed nunc nõ potestis portare.

Apostolica doctrina à Spiritu sancto profecta est, & quidem omnibus suis numeris absoluta.

13 Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

Quum autem venerit ille, *id est* Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem. non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audierit, loquetur, & quæ ventura sunt renuntiabit vobis.

14 Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

Ille me glorificabit, quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis.

Spiritus sanctus nullam nouam doctrinam affert, sed Christi voce traditam docet, & animis insculpit.

15 Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi *illum* de meo accepturũ quod renũtiabit vobis.

Gratia Spiritus sancti viuum est speculum in quo verè conspicitur Christus, perspicacissimis videlicet fidei, non autem lusciosis illis carnis oculis: vnde perenne gaudium in mediis etiam doloribus sentitur.

16 Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με, ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα.

Paulisper, & non cõspicietis me: & rursum paulisper, & videbitis me, quia ego vado ad Patrem.

17 Εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους, Τί ἐστι τοῦτο ὃ λέγει ἡμῖν, Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με· καὶ Ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα;

Dixerunt ergo *quidam* ex discipulis ei⁹ alii ad alios, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper, & non cõspicietis me: & rursus paulisper, & videbitis me: &, Quia ego vado ad Patrem?

18 Ἔλεγον οὖν, Τοῦτό τί ἐστιν ὃ λέγει τὸ μικρόν; οὐκ οἴδαμεν τί λαλεῖ.

Dicebant ergo, Quid illud est quod dicit Paulisper? nescim⁹ quid loquatur.

19 Ἔγνω οὖν ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἤθελον αὐτὸν ἐρωτᾶν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Περὶ τούτου ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων ὅτι εἶπον, Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με;

Cognouit autem Iesus eos velle ipsum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos quòd dixi, Paulisper, & non videbitis me: & iterum paulisper, & videbitis me?

לא אזל אנא [a] פרקליטא לא אתא לותכון אן דין אזל [b] אשדריוהי לותכון :

non abeam, Paracletus non est ventu rus ad vos: si autem abeam, mittam eum ad vos.

8 ומא דאתא הו [c] יכסיוהי לעלמא על חטיתא ועל זדיקותא ועל דינא :

Et quum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, et de iudicio.

9 על חטיתא דלא [d] מהימנין בי :

De peccato, quia non credunt in me.

10 על זדיקותא דין דלות אבי אזל אנא ולא [e] תוב חזין אנתון לי :

De iustitia autem, quia ad Patrẽ meũ abeo, et nõ rursus visuri estis me.

11 על דינא דין [f] דארכונא דעלמא הנא [g] דין הו :

De iudicio verò, quia princeps mundi huius iudicatus est.

12 [h] תוב סגי אית לי למאמר לכון אלא לא משכחין אנתון [i] למאחד השא :

Rursus multum est mihi dicendũ vobis: sed non potestis comprehendere modò.

13 מא דאתא דין רוחא [k] דשררא הו [l] ידברכון בכלה שררא לא גיר ימלל מן רעין נפשה אלא כל דישמע הו ימלל ועתידתא [m] יודעכון :

Quum venerit autem Spiritus veritatis, ille inducet vos in omnem veritatem. Non enim loquetur ex mente suiipsi[9], sed quicquid audierit ipse loquetur, & futura nota faciet vobis.

14 הו ישבחני מטול דמן דילי נסב :

Ille glorificabit me, quia de meo accipiet.

15 כל מדם דאית לאבי דילי הו מטול הנא אמרת לכון דמן דילי נסב [n] ויחויכון :

Quicquid est Patri meo, meum est: propterea dixi vobis quòd de meo accipiet, et annuntiabit vobis.

16 קליל ולא תחזונני [o] ותוב קליל ותחזונני דאזל אנא לות אבא :

Paululum, & non videbitis me: & iterum paululũ, & videbitis me: quia abeo ad Patrem.

17 ואמרו הוו תלמידוהי חד לחד מנא הי הדא דאמר לן דקליל ולא תחזונני ותוב קליל ותחזונני ודאזל אנא לות אבי :

Et dicebant discipuli eius vnus ad alium, Quid est hoc quod dixit nobis, Paululum, & non videbitis me: et iterum paululum, & videbitis me: et Quia abeo ad Patrem meum?

18 ואמרין הוו מנא הי הדא קליל דאמר לא ידעינן מנא ממלל :

Et dicebant, Quid est hoc Paululũ quod dixit? Nescim[9] quid loquatur.

19 ישוע דין ידע דבעין הוו [p] למשאלותה ואמר להון על הדא בעין אנתון [q] עם חדדא דאמרת לכון דקליל ולא תחזונני ותוב קליל ותחזונני :

Ieschua autem cognouit quòd quærebant vt interrogarent eum, et dixit eis, De hoc quæritis mutuò[1] inter vos, quòd dixi vobis, Paululum, & nõ videbitis me: et iterum paululum, et videbitis me?

אמין

Fff.i.

[a] פרקליטא ר"ל הכנחם מלשון יון :
[b] אשדריוהי אשלחו.ו :
[c] יכסיוהי יוכיח :
[d] מהימנין מאמינים :
[e] תוב עוד :
[f] ארכונא שר מלשון יון :
[g] דין נדון :
[h] תוב עוד :
[i] למאחד לקבל ר"ל להבין :
[k] שררא אמת :
[l] ידברכון ינהג אתכם :
[m] יודעכון יודיע אתכם :
[n] יחויכון יגיד לכם :
[o] ותוב ועוד :
[p] ולשאלותה לשאול ממנו :
[q] עם הדדא איש עם הברו :

1 Ad verbum. Cum vno vnus. Hebraismus, id est Vnus cum altero.

20 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι κλαύσετε καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται· ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται.

Amen amen dico vobis, flebitis vos, & lamentabimini, mundus autem gaudebit: vos verò tristes eritis, sed tristitia vestra euadet in gaudium.

21 Ἡ γυνὴ ὅταν τίκτῃ, λύπην ἔχει, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς· ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον, οὐκ ἔτι μνημονεύει τῆς θλίψεως, διὰ τὴν χαρὰν ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον.

Mulier, quum parit, dolorem habet, quia venit hora eius: quum autem pepererit puerulum, iam non meminit oppressionis, quòd gaudeat hominem esse natũ in mũdo.

22 Καὶ ὑμεῖς οὖν λύπην μὲν νῦν ἔχετε· πάλιν δὲ ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει ἀφ' ὑμῶν.

Et vos igitur nunc quidem tristitia tenemini: sed rursum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudiũ vestrũ nemo tollet à vobis.

23 Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δώσει ὑμῖν.

Suprà, 14.13 matth. 7.7 & 21.22 marci 11.24 luc. 11.9 iac. 1.5

Et illo die me nõ interrogabitis quicquam.‖ Amen amen dico vobis, quæcunque petieritis à Patre meo in nomine meo, dabit vobis.

Spiritus sanctus ab ascensione Christi in Apostolos effusus, summa quæque mysteria & salutis nostræ arcana, tum ipsos tum etiam Ecclesiam per ipsos erudiit, & ad finem vsque seculorum erudiet.

24 Ἕως ἄρτι οὐκ ᾐτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου· αἰτεῖτε, καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη.

Vsque adhuc non petiistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.

25 Ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα ὅτε οὐκ ἔτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παρρησίᾳ περὶ τοῦ πατρὸς ἀναγγελῶ ὑμῖν.

Hæc loquut⁹ sum vobis per prouerbia: at veniet tempus quum iã nõ per prouerbia loquar vobis, sed apertè de Patre meo renuntiabo vobis.

26 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόματί μου αἰτήσεσθε. καὶ οὐ λέγω ὑμῖν ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα περὶ ὑμῶν·

Illo die in nomine meo petetis. & non dico vobis me rogaturũ Patrem pro vobis:

Summa cultus Dei, est inuocatio Patris in nomine Filii mediatoris qui iam exauditus est pro nobis, pro quibus & extinctus fuit, & nunc est glorificatus.

27 Αὐτὸς γὰρ ὁ πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε, καὶ πεπιστεύκατε ὅτι ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον.

Infrà, 17.8

Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, &‖credidistis me à Deo exiuisse.

28 Ἐξῆλθον παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον· πάλιν ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα.

Exiui à Patre, & veni in mundũ: iterum relinquo mundum, & proficiscor ad Patrem.

29 Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Ἴδε, νῦν παρρησίᾳ λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις.

Dicunt ei discipuli eius, Ecce, nunc apertè loqueris, nec prouerbium vllum dicis.

Fides & stolida securitas plurimum distant.

30 Νῦν οἴδαμεν ὅτι οἶδας πάντα, καὶ οὐ χρείαν ἔχεις ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ. ἐν τούτῳ πιστεύομεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθες.

Nunc scimus te scire omnia, nec opus est tibi vt quis te interroget. per hoc credim⁹ te à Deo exiuisse.

20 אמין אמין אמר אנא לכון דתבכון אנתון [a]ותאלון ועלמא [b]יחדא ולכון [c]תכרא אלא כריותכון לחדותא תהוא :

[a] תאלון תילילו : [b] יחדא ישמח : [c] תכרא יתעצב :

21 אנתתא מא דילדא [d]כריא לה [e]דמטא יומא [f]דמולדה מא דילדת דין ברא לא [g]עהדא אולצנה מטול [h]חדותא דאתילד בר־נשא בעלמא :

[d] כריא עצב : [e] מטא הגיע : [f] מולדה לרתה : [g] עהרא זוכרה : [h] חדותא השמחה :

22 אף אנתון השא [i]כריא לכון [k]תוב דין אחזיכון ויחדא לבכון וחדותכון לא אנש נסב מנכון :

[i] כריא עצב : [k] תוב עוד :

23 ובהו יומא לי לא תשאלון [l]מדם [m]אמין אמין אמר אנא לכון דכל מדם דתשאלון לאבי בשמי [n]יתל לכון :

[l] מדם דבר : [m] באמת : [n] יתל יתן :

24 עד מא להשא לא שאלתון מדם בשמי ולא מדם שאלו [o]ותסבון דתהוא חדותכון [p]משמליא :

[o] תסבון תקבלו מן נסב : [p] משמליא מלאה וגמורה :

25 הלין [q]בפלאתא מללת עמכון אתיא דין שעתא אמתי דלא אמלל עמכון בפלאתא אלא [r]עין בגלא [s]אבדק לכון על אבא :

[q] פלאתא חידות ומשלים : [r] עין בגלא ר״ל בגלוי וכפרהסיא : [s] אבדק אבאר :

26 בהו יומא דתשאלון בשמי ולא אמר אנא לכון דאנא אבעא מן אבא עליכון :

27 הו גיר אבא רחם לכון דאנתון רחמתונני [t]והימנתון דאנא מן לות אבא [u]נפקת :

[t] הימנתון האמנתם : [u] נפקת יצאתי :

28 נפקת מן לות אבא [x]ואתית לעלמא [y]ותוב שבק אנא לעלמא ואזל אנא לי לות אבא :

[x] אתית באתי : [y] תוב עוד :

29 אמרין לה תלמידוהי הא השא [z]גליאית ממלל אנת [aa]ופלאתא לא חדא אמר אנת :

[z] גליאית בביאור : [aa] פלאתא משל או חידה :

30 השא ידעינן דכל [bb]מדם ידע אנת ולא [cc]סניק אנת דאנש ישאלך בהדא [dd]מהימנין חנן דמן אלהא נפקת :

[bb] מדם דבר : [cc] סניק צריך : [dd] מהימנין מאמינים :

20 *Ammin ammin dico vobis quòd flebitis vos et lugebitis, & mũdus gaudebit: ac vobis tristitia erit, sed tristitia vestra in gaudium [2]erit.*

21 *Mulieri, quum parit, tristitia est ei, quia venit dies partus eius: quum autem peperit filium, nõ recordatur afflictionis suæ propter gaudium quòd natus sit filius hominis in mundo.*

22 *Etiam vos, nunc tristitia est vobis: rursus autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet à vobis.*

23 *Et in illo die me non interrogabitis quicquam. Ammin ammin dico vobis quòd quicquid rogaueritis Patrẽ meum in nomine meo, dabit vobis.*

24 *Vsque nunc non petiistis quicquam in nomine meo, [3]neque quicquã. Petite, & accipietis, vt sit gaudium vestrum plenum.*

25 *Hæc per parabolas loquutus sum vobiscum. Vetura est autẽ hora quãdo non loquar vobiscum per parabolas, sed apertè declarabo vobis de Patre,*

26 *In illo die quo petetis in nomine meo. Et nõ dico vobis quòd ego rogabo Patrem pro vobis.*

27 *Ipse enim Pater diligit vos, quia vos dilexistis me, & credidistis quòd ego à Patre exiuerim.*

28 *Egressus sum à Patre, et veni in mundum: & iterum relinquo mundũ, et vado ad Patrem.*

29 *Dicunt ei discipuli eius, Ecce iam manifestè loqueris, et parabolam ne vnam quidem dicis.*

30 *Nunc scimus quòd omnia scias, nec opus habes vt quis interroget te. in hoc credimus quòd à Deo exiueris.*

[2] Id est, Cõuertetur, Cedet.

[3] Ita habet ad verbum: sed videtur esse repetitio ad maiorem confirmationẽ, quasi dicat, Ita est vt dixi, nihil vos petiisse in nomine meo

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἄρτι πιστεύετε; 31

Matth.26.31 marci14.27

Ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε. καὶ οὐκ εἰμὶ μόνος, ὅτι ὁ πατὴρ μετ᾽ ἐμοῦ ἐστι. 32

Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε. ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἕξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. 33

Κεφάλαιον ιζ.

Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπῆρε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ εἶπε, Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν υἱὸν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε· 1

Matth.28.18

Καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκὸς, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. 2

Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. 3

Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω. 4

Καὶ νῦν δόξασόν με σὺ πάτερ παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ἧ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. 5

Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου. σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκας, καὶ τὸν λόγον σου τετηρήκασι. 6

Suprà,26,17

Νῦν ἔγνωκαν ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, παρὰ σοῦ ἐστιν. 7

Ὅτι τὰ ῥήματα ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· καὶ αὐτοὶ ἔλαβον, καὶ ἔγνωσαν ἀληθῶς ὅτι παρὰ σοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἐπίστευσαν ὅτι σύ με ἀπέστειλας. 8

Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ· οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι, ὅτι σοί εἰσι. 9

Καὶ

Respōdit eis Iesus, Nūc creditis?

‖Ecce, veniet tempus, & iam venit, quum dispergemini vnusquisque ad suos, mêque solum relinquetis. sed non sum solus: nam Pater mecum est.

Christi virtuti nihil detrahit, neque mundi improbitas, neque suorum imbecillitas.

Hæc loquutus sum vobis vt in me pacem habeatis. in mundo oppressionem habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

Ex vnius Christi victoria pendet Ecclesiæ firmitas.

Cap. XVII.

HÆC loquutus est Iesus, & sustulit oculos in cælum, dixítque, Pater, venit hora illa: glorifica Filium tuum, vt & Filius tuus glorificet te:

Iesus Christus æternus Pontifex, mox seipsum oblaturus, solennibus precibus seipsum, vt victimam, & nos vnà secum, Deo Patri consecrat. Itaque hæc precatio fuit à condito mundo, est & erit ad finē vsque seculorum, Ecclesiæ Dei fundamētum.

1 Præfatur sese, sicut in mundum venit, in quo per fidem apprehenso gloriam suam seruandis suis electis patefaceret Pater, ita huic vni res stadiusse, ac proinde petere vt absoluto suo opere benedicat Pater.

‖Sicut dedisti ei autoritatem *in* omnem carnem, vt quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.

Hæc est autem vita æterna, vt te solum cognoscāt *esse* Deum verū, & quem misisti Iesum Christum.

Ego te glorificaui in terra: opus consummaui quod dedisti mihi vt facerem.

Nunc igitur glorifica me tu Pater apud temetipsum ea gloria quā habui apud te prius quàm hic mūdus existeret.

Patefeci nomē tuum hominibus quos dedisti mihi *selectos* è mūdo. tui erant & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruarunt.

Primo loco precatur pro certis illis suis discipulis perquos erat reliquos collecturus, eosque (repudiata semel omni reproborū turba) Patri commēdat, quod ipse quidē eos ab illo sibi traditos in tutelam suam receperit, illi vero vicissim eius doctrinā amplexi, tot tantosque hostes sint habituri vt sola ipsius ope salui esse possint.

‖Nunc nouerunt, omnia quæ dedisti mihi, à te esse.

Quia verba quæ tradidisti mihi, tradidi eis, & ipsi acceperūt, & verè norunt me à te exiuisse, & crediderunt me à te missum esse.

Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro *ys* quos dedisti mihi, quia tui sunt.

Et

31 אֲמַר לְהוֹן יֵשׁוּעַ [a]הַימֵנוּ ׃

Dixit eis Jeschua, Credite

[a] הימנו האמינו ׃

32 דְּהָא אָתְיָא שָׁעְתָא וְהָשָׁא אֲתָת [b]דְּתֶתְבַּדְּרוּן אֱנָשׁ לְאַתְרֵהּ וְתֶשְׁבְּקוּנָנִי בַּלְחוּדַי וְלָא הֲוִית בַּלְחוּדַי דְּאַבָא עַמִּי הוּ ׃

Quòd ecce, ventura est hora, et iã venit, quòd dispergemini quisque in locum suum, et relinquetis me solum: et nõ sum solus, quia Pater mecũ est.

[b] תתבדרון תפזרו ׃

33 הָלֵין אַמְרֵת לְכוּן דְּבִי יֶהֱוֵא לְכוּן שְׁלָמָא בְּעָלְמָא הֲוָא לְכוּן אוּלְצָנָא אֶלָּא [c]אֶתְלַבְּבוּ אֱנָא [d]זְכִיתֵהּ לְעָלְמָא ׃

Hæc dixi vobis vt in me sit vobis pax. in mundo futura est vobis afflictio: [4]sed bono animo sitis, ego vici mundum.

[c] אתלבבו יאמץ לבבכם ׃
[d] זכיתה נצחתי אותו ׃

[4] Ad verbum, Recipite cor. Gallicè, Prenez courage.

קֶפָלְאוֹן י״ז

Cap. XVII.

הָלֵין מַלֵּל יֵשׁוּעַ וַארִים עַיְנוֹהִי לַשְׁמַיָּא וֶאֱמַר אָבִי אֲתָת שָׁעְתָא שַׁבַּח בְּרָךְ דַּבְּרָךְ יְשַׁבְּחָךְ ׃

HAEC loquutus est Jeschua, & sustulit oculos suos in cælum, ac dixit, Pater mi, venit hora: glorifica Filiũ tuũ, vt Filius tuus glorificet te.

2 אֵיכַנָא דִּיהַבְתְּ לֵהּ שׁוּלְטָנָא עַל כֻּל בְּסַר דְּכֻל מָא דִּיהַבְתְּ לֵהּ [e]יֶתֵּל לֵהּ חַיֵּא דַּלְעָלַם ׃

Sicut dedisti ei potestatem super omnem carnem, vt omni quod dedisti ei, det vitam quæ est in æternum.

[e] יתל יתן ׃

3 הָלֵין אִנּוּן דֵּין חַיֵּא דַּלְעָלַם דְּיֵדְעוּנָךְ דְּאַנְתְּ אַנְתְּ אֱלָהָא [f]דַּשְׁרָרָא בַּלְחוּדָיךְ וּמַן דְּשַׁדַּרְתְּ יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא ׃

Hæc est autẽ vita quæ est in æternũ, vt agnoscãt te q̃ es Deus verus solus, & eum quẽ misisti, Jeschua Christũ.

[f] דשררא הנאמן ׃

4 אֱנָא שַׁבַּחְתָּךְ בְּאַרְעָא עֲבָדָא הָו דִּיהַבְתְּ לִי דְּאֶעְבֵּד שַׁלֶּמְתֵּהּ ׃

Ego glorificaui te in terra: opus illud quod dedisti mihi vt facerẽ, perfeci.

5 וְהָשָׁא שַׁבַּחַיְנִי אַנְתְּ אָבִי לְוָתָךְ בְּהַו שׁוּבְחָא דְּאִית הֲוָא לִי לְוָתָךְ מֵן קֳדָם דְּנֶהֱוֵא עָלְמָא ׃

Et nunc glorifica me tu Pater mi apud te, ea gloria quæ erat mihi apud te antequam esset mundus.

6 [g]אַוְדַעֵת שְׁמָךְ לַבְנַי נָשָׁא הָנוּן דִּיהַבְתְּ לִי מֵן עָלְמָא דִּילָךְ הֲוַו וְלִי יַהַבְתְּ אִנּוּן וַנְטַרוּ מֶלְּתָךְ ׃

Notum feci nomen tuum filiis hominis, illis quos dedisti mihi de mũdo. Tui erant, & mihi dedisti eos, & seruauerunt sermonem tuum.

[g] אודעת הודעתי ׃

7 הָשָׁא יֶדְעֵת דְּכֻל מָא דִּיהַבְתְּ לִי מֵן לְוָתָךְ הוּ ׃

Nunc noui quòd omne quod dedisti mihi, abs te est.

8 [h]דְּמֶלְּא דִּיהַבְתְּ לִי יֶהְבֵת לְהוֹן וְהָנוּן קַבֵּלוּ וִידַעוּ [i]שַׁרִירָאִית דְּמֵן לְוָתָךְ [k]נֶפְקֵת [l]וְהַימֵנוּ דְּאַנְתְּ שַׁדַּרְתָּנִי ׃

Quia sermones quos dedisti mihi, dedi eis: et ipsi acceperunt, et cognouerunt verè quòd à te exiui, et crediderunt quòd tu misisti me.

[h] מלא הדברים ׃
[i] שריראית באמת ׃
[k] נפקת יצאת
[l] הימנו האמינו ׃

9 וֶאֱנָא עֲלַיְהוֹן בָּעֵא אֱנָא לָא הֲוָא עַל עָלְמָא בָּעֵא אֱנָא אֶלָּא עַל הָנוּן דִּיהַבְתְּ לִי דְּדִילָךְ אִנּוּן ׃

Et ego pro eis oro. nequaquam pro mundo oro, sed pro iis quos dedisti mihi, quia tui sunt.

Καὶ τὰ ἐμὰ πάντα, σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς.

10 Et mea omnia, tua ſunt, & tua, mea *ſunt*: & glorificatꝰ ſum in eis.

Καὶ οὐκ ἔτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσὶ, καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι. Πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, οὓς δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς.

11 Et non ſum amplius in mundo, ſed hi ſunt in mundo, & ego ad te venio. Pater ſancte, ſerua eos per nomen tuum, quos dediſti mihi, vt ſint vnum prout *et* nos.

Ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου. οὓς δέδωκάς μοι ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας· ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ.

12 Quum eſſem cum eis in mundo, ego ſeruabam eos in nomine tuo. quos dediſti mihi, ego cuſtodiui, & nemo ex eis periit niſi filius ille ꝑditionis:‖vt Scriptura impleretur

Pſal.108.8

Νῦν δὲ πρός σε ἔρχομαι, καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην ἐν αὐτοῖς.

13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum plenum apud ſe.

Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου· καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτοὺς, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου, καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου.

14 Ego tradidi eis ſermonem tuũ: & mundus eos odio habuit, quia non ſunt ex mundo, prout ego nõ ſum ex mundo.

Οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ.

15 Non rogo vt tollas eos è mundo, ſed vt ſerues eos à malo.

Modum liberationis hunc definit, non vt nulla pericula incurrant, ſed vt ex omnibus ſeruati, reipſa experiantur veram eſſe doctrinam ſalutis quã ex ore ipſius acceptàm, alijs erant tradituri.

Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσὶ, καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμί.

16 Ex mundo non ſunt, ſicut & ego non ſum ex mundo.

Ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστι.

17 Sanctifica eos tua veritate: ſermo tuus veritas eſt.

Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον.

18 Sicut me miſiſti in mundum, *ita* & ego miſi eos in mundum.

Addit, communem ſecum eſſe Apoſtolis vocationem, ac proinde illos oportere ea ipſa virtute fulciri, vt ſeſe totos Patri deuoueant, qua ipſe primus ſeipſum Patri conſecrat.

Καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτὸν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὦσιν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ.

19 Et pro eis ego ſanctifico meipſũ, vt ſint & ipſi ſanctificati ꝑ veritatẽ

Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευσόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ.

20 Non pro iis autem rogo tãtùm, ſed & pro iis qui per ſermonẽ eorum credituri ſunt in me:

Secundo loco offert Deo Patri ſuos omnes, id eſt quotcunque in ipſum per Apoſtolorum doctrinã credent: vt ſicut ipſe cum Patre cohæret, omnem inde plenitudinẽ accipiẽs, ita & illi cum ipſo coniuncti inde vitam hauriant, ac tandem in eo ipſo ſimul dilecti, vna etiam gloria cũ ipſo perfruantur.

Ἵνα πάντες ἓν ὦσι, καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοὶ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν· ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

21 Vt omnes vnum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint: vt credat mundus me à te miſſum eſſe.

Καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς ἡμεῖς ἕν ἐσμεν.

22 Et ego gloriam quam dediſti mihi, dedi eis: vt ſint vnum, ſicut & nos vnum ſumus.

10 וכל מדם דדילי הו דילך הו ודילך דילי הו ומשבח אנא בהון :

Et quicquid meum est, tuum est, et quod tuum [est,] meum est: & glorificor in eis.

11 [a]מכיל לא הוית בעלמא והלין בעלמא אנון ואנא לותך אתא אנא אבא קדישא [b]טר אנון בשמך הו דיהבת לי דיהוון חד איכנא דחנן :

Deinceps amplius non sum in mundo, & hi in mundo sunt, ac ego ad te venio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum illud quod dedisti mihi, vt sint vnum sicut nos.

[a] מכיל מעתה:
[b] טר שמור מן נטר :

12 כד עמהון הוית בעלמא אנא נטר הוית להון בשמך לאילין דיהבת לי נטרת ואנש מנהון לא אבד אלא ברה דאבדנא דיתמלא כתבא :

Quando cum eis eram in mundo, ego seruabam eos per nomen tuũ. eos quos dedisti mihi seruaui, & nemo ex eis periit nisi [1] filius perditionis, vt impleretur Scriptura.

[1] Id est, Addictus exitio. Hebraism⁹ iam sæpius indicatus.

13 השא דין לותך אתא אנא והלין ממלל אנא בעלמא דתהוא חדותי [c]משמליא בהון :

Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt sit gaudium meũ impletum in eis.

[c] משמליא גמורה ומלאה:

14 אנא יהבת להון מלתך ועלמא סנא אנון דלא הוו מן עלמא איכנא דאנא לא הוית מן עלמא :

Ego dedi eis sermonem tuum, et mũdus odit eos: quia non sunt ex mundo, sicut ego non sum ex mundo.

15 לא הוא דתשקול אנון מן עלמא בעא אנא אלא [d]דתטר אנון מן בישא :

Nequaquam vt tollas eos è mundo peto: sed vt serues eos ex malo.

[d] דתטר שתשמור מן נטר:

16 לא הוו גיר מן עלמא איכנא דאנא לא הוית מן עלמא :

Non enim sunt ex mundo, sicut ego non sum ex mundo.

17 אבא קדש אנון [e]בשררך דמלתך דילך [f]שררא הי :

Pater, sanctifica eos in veritate tua, quia sermo tuus veritas est.

[e] בשררך באמתך:
[f] שררא נאמנה:

18 איכנא דלי שדרת לעלמא אף אנא שדרת אנון לעלמא :

Sicut me misisti in mundum, etiam ego misi eos in mundum.

19 [g]ועל אפיהון אנא מקדש אנא נפשי דיהוון אף הנון מקדשין [h]בשררא :

Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint etiã ipsi sanctificati in veritate.

[g] על אפיהון בעבורם :
[h] בשררא באמת :

20 ולא חוא [i]על אפי הלין בעא אנא בלחוד אלא אף על אפי אילין [k]דמהימנין בי במלתהון :

Et nequaquam pro iis rogo tãtùm, sed etiam pro illis qui credunt in me per sermonem eorum.

[i] על אפי בעבור :
[k] מהימנין מאמינים :

21 דכלהון יהוון חד איכנא דאנת אבי בי ואנא בך דאף הנון בן חד יהוון [l]דיהימן עלמא דאנת שדרתני :

Vt omnes sint vnũ, sicut tu (Pater mi) in me, et ego in te: vt etiam ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus quòd tu miseris me.

[l] דיהימן שיאמין:

22 ואנא שובחא דיהבת לי יהבת להון דיהוון חד איכנא דחנן חד חנן :

Et ego gloriam quam dedisti mihi dedi eis, vt sint vnum, sicut nos vnum sumus.

Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί· ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν, καὶ ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ με ἀπέστειλας, καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. 23

23 Ego in eis & tu in me: vt sint perfecti in vnum, & vt cognoscat mũdus me à te missum esse, téque eos diligere sicut me dilexisti.

rã, 11.26

Πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγώ, κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ· ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν ἣν ἔδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. 24

24 ‖Pater, quos dedisti mihi, velim vt vbi sum ego, & illi sint mecum: vt conspiciãt gloriam illam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante iacta mundi fundamenta.

Cognitio Patris quæ est in Christo mediatore plenissima, paulatim ab eo suis communicatur, vt in ipso diligantur à Patre, eo ipso amore quo Filium complectitur.

Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω· ἐγὼ δέ σε ἔγνων, καὶ οὗτοι ἔγνωσαν ὅτι σύ με ἀπέστειλας. 25

25 Pater iuste, mundus te nõ nouit: ego autem te noui, & hi nouerunt me à te missum esse.

Καὶ ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου, καὶ γνωρίσω· ἵνα ἡ ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς ᾖ, κἀγὼ ἐν αὐτοῖς. 26

26 Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: vt charitas qua dilexisti me, sit in eis, & ego in eis.

Κεφάλαιον ιη.

Cap. XVIII.

Matth. 26.36
mar 14.32
luc. 22.39
rog. 15.23

Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς, ἐξῆλθε σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ πέραν τοῦ χειμάρρου τῶν Κέδρων, ὅπου ἦν κῆπος, εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. 1

1 HÆC ‖quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus in quem introiuit ipse & discipuli eius.

Christus in hortum proditori cognitum capiendus vltro ingreditur, vt peccatum quod per vnius hominis in horto rebellionem in mũdum ingressum est, sua obedientia tollat.

Ἤδει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, τὸν τόπον· ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. 2

2 Nouerat autem eum locum etiã Iudas qui prodebat eum: quia Iesus frequenter cum discipulis suis illuc conuenerat.

Matth. 26.47
mar. 14.43
luc. 22.47

Ὁ οὖν Ἰούδας λαβὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων καὶ ὅπλων. 3

3 ‖Iudas ergo quum accepisset cohortem, & à Pontificibus ac Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis & facibus & armis.

Christus innocens capitur velut sceleratus, vt nos scelerati tanquam innocentes dimittamur.

Ἰησοῦς οὖν εἰδὼς πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτόν, ἐξελθὼν εἶπεν αὐτοῖς, Τίνα ζητεῖτε; 4

4 Iesus itaque, sciens omnia quæ vẽtura erant in se, prodiens dixit eis, Quem quæritis?

Christi persona non viribus ab aduersarijs vincta est quando & sicut voluit.

Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι. Εἱστήκει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, μετ' αὐτῶν. 5

5 Responderunt ei, Iesum Nazarenũ. Dicit eis Iesus, Ego *is* sum. Stabat autem cum eis etiam Iudas qui prodebat eum.

Ὡς οὖν εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἔπεσον χαμαί. 6

6 Vt ergo dixit eis, Ego *is* sum, abierunt retrorsum, & ceciderũt humi.

23 אנא בהון ואנת בי דיהוון גמירין לחד ודידע עלמא דאנת שדרתני ודאחבת אנון איכנא דאף לי[a] אחבת׃

23 *Ego in eis, & tu in me: vt sint perfecti in vnũ, & vt cognoscat mundus quòd tu misisti me: & quòd dilexisti eos, sicut etiam me dilexisti.*

24 אבא הנון דיהבת לי צבא אנא [b]דאתר דאנא אף הנון יהוון עמי ויהוון [c]חזין שובחא דילי הו דיהבת לי [d]דאחבתני מן קדם [e]תרמיתה דעלמא׃

24 *Pater, eos quos dedisti mihi, volo vt in loco vbi sum, etiam ipsi sint mecũ, vt sint spectantes gloriam meam illã quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante fundationem mundi.*

25 אבי [f]כאנא ועלמא לא ידעך אנא דין ידעתך והנון ידעו דאנת שדרתני׃

25 *Mi Pater iuste, et mũdus non nouit te, ego autem noui te: & hi nouerunt quòd tu misisti me.*

26 [g]ואודעת אנון שמך [h]ומודע אנא [i]דחובא הו [k]דאחבתני יהוא בהון ואנא אהוא בהון׃

26 *Et notum feci eis nomen tuum, et notum facturus sum: vt dilectio ipsa qua dilexisti me, sit in eis, & ego sim in eis.*

a אחבת אהבת; b דאתר שבמקום: c חזין רואים: d אחבתני אהבתני: e תרמיתה יסודתו: f כינא צדיק: g אודעת הודעתי: h מודע מודיע: i חובא אהבה: k דאחבתני שאהבתני:

קפלאון יח

Cap. XVIII.

1 הלין אמר ישוע ונפק עם תלמידוהי לעברא [l]דרגלתא דקדרון [m]אתר דאית הורת גנתא איכא [n]דעל הו ותלמידוהי׃

1 *HAEC dixit Ieschua, et egressus est cum discipulis suis [1]ad vadum [2]Kedrun, vbi erat hortus, in quẽ ingressus est ipse et discipuli eius.*

2 ידע הוא דין אף יהודא [o]משלמנא לדוכתא הו מטול [p]דסגי זבנא כנש הוא תמן ישוע עם תלמידוהי׃

2 *Nouerat autem etiã Iihuda proditor locum illũ: quia [3]frequẽter cõgregatus erat ibi Ieschua cum discipulis suis.*

3 הו הכיל יהודא [q]דבר [r]אספיר ומן לות רבי כהנא ופרישא דבר [s]דחשא ואתא לתמן עם [t]נפטירא [u]ולמפידא [x]וזינא׃

3 *Ipse igitur Iihuda accepit cohortem, & à summis Sacerdotibus et Pharisæis accepit ministros, & venit illuc cum laternis & lampadibus et armis.*

4 ישוע דין דידע הוא [y]כל מדם דאתא עלוהי נפק ואמר להון למן בעין אנתון׃

4 *Ieschua autem qui sciebat omnia quæ ventura erant super se, egressus est, et dixit eis, Quem quæritis?*

5 אמרין לה לישוע נצריא אמר להון ישוע אנא אנא [z]קאם הוא דין אף יהודא [aa]משלמנא עמהון׃

5 *Dicunt ei, Ieschua Natzraia. Dixit eis Ieschua, Ego sum. Stabat autẽ etiã Iihuda proditor, cum illis.*

6 וכד אמר להון ישוע דאנא אנא אזלו [bb]לבסתרהון ונפלו על ארעא׃

6 *Et quum dixisset eis Ieschua, Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderũt super terram.*

l רגלתא מעברת: m אתר דאית הות מקום שהיה שם: n על בא מן עול: o משלמנא המוסר: p סגי זבנא פעמים הרבה: q דבר לקח: r אספיר גדוד מלשון יון: s דחשא משרתים: t נפטירהוא כלי ששמים בו הנר כדי שלא תשלוט בו הרוח לטרנה בלעז: u למפידא לפידים מלשון יון: x זינא כלי זין: y כל מדם כל דבר: z קאם עומד: aa משלמנא המוסר או מסגיר: bb לבסתרהון לאחוריהם:

1 Ad verbum, Ad transitum pedis. Periphrasis est vadi, id est loci torrentis minus profundi, vbi torrens pede pertransiri potest.
2 Nomen est tã vallis quàm torrẽtis qui per eã fluit inter Ierusalem & montem oliuarũ, sicut ex 2. Sam. 15 apparet.
3 Ad verbum, Multo tempore.

ותוב *Et*

7 Πάλιν οὖν αὐτοὺς ἐπηρώτησε, Τίνα ζητεῖτε; Οἱ δὲ εἶπον, Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον.

Iterum ergo rogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerũt, Iesum Nazarenum.

8 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Εἶπον ὑμῖν ὅτι ἐγώ εἰμι. εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν.

Respondit Iesus, Dixi vobis me eum esse. ergo si me quæritis, sinite hos abire.

Christus boni pastoris officium ne in extremis quidem sui periculis negligit.

9 Ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὃν εἶπεν, ὅτι Οὓς δέδωκάς μοι, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα.

Supra, 17.13

Vt impleretur sermo quẽ dixerat ‖Ex iis quos dedisti mihi, non perdidi quenquam.

10 Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων μάχαιραν, εἵλκυσεν αὐτὴν, καὶ ἔπαισε τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ ἀπέκοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν. ἦν δὲ ὄνομα τῷ δούλῳ Μάλχος.

Simon autem Petrus qui gladiũ habebat, eduxit eum, & percussit seruum Pontificis maximi, & abscidit auriculam eius dextram. erat autem nomen seruo Malchus.

Zelus Dei intra vocationis suæ limites est ab vnoquoque cõtinendus.

11 Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ, Βάλε τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην. τὸ ποτήριον ὃ δέδωκέ μοι ὁ πατὴρ, οὐ μὴ πίω αὐτό;

Dixit ergo Iesus Petro, Reconde gladium tuum in vaginam. ánnon bibam poculum quod dedit mihi Pater?

12 Ἡ οὖν σπεῖρα καὶ ὁ χιλίαρχος καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν αὐτόν.

Cohors igitur & tribunus & ministri Iudæorum comprehenderũt Iesum, & vinxerunt eum.

Christus nostrarum blasphemiarum reus ad terrenum Pontificem trahitur damnãdus, vt ab ipsomet æterno Pontifice absoluamur.

13 Καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν πρῶτον. ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου.

Luc. 3.2

Et adduxerunt primùm ‖ad Annam. (erat enim socer Caiaphæ, qui erat Põtifex maximus anni illius) is verò misit eum vinctum ad Caiapham Pontificem maximum.

14 Ἦν δὲ Καϊάφας ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον ἀπολέσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Supra, 11.50

Erat autem Caiaphas is ‖qui consuluerat Iudæis expedire vnum hominem mori pro populo.

15 Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητής. ὁ δὲ μαθητὴς ἐκεῖνος ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ συνεισῆλθε τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως.

Matth 26.58 marci 14.54 luc. 22.54

‖Sequebatur autem Iesum Simon Petrus & alius discipulus. discipulus verò ille notus erat Põtifici maximo, & simul introiit cum Iesu in aulam Pontificis maximi.

Viuum exemplum humanæ imbecillitatis, etiam in præstantissimis quibusque, simulatque sibi ipsis relinquuntur.

16 Ὁ δὲ Πέτρος εἱστήκει πρὸς τῇ θύρᾳ ἔξω. ἐξῆλθεν οὖν ὁ μαθητὴς ὁ ἄλλος ὃς ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ εἶπε τῇ θυρωρῷ, καὶ εἰσήγαγε τὸν Πέτρον.

Petrus autem stabat extra ad ostium. Exiuit ergo discipulus ille alter qui erat notus Pontifici maximo, & loquutus est ostiariæ, & introduxit Petrum.

17 Λέγει οὖν ἡ παιδίσκη ἡ θυρωρὸς τῷ Πέτρῳ, Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Λέγει ἐκεῖνος, Οὐκ εἰμί.

Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Nónne & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Nõ sum.

Εἱστήκεισαν

7 [a]ותוב שאל אנון ישוע למן בעין אנתון הנון דין אמרו לישוע נצריא :

8 אמר להון ישוע אמרת לכון דאנא אנא [b]ואן לי בעין אנתון שבוקו להלין אזלין :

9 דתשלם מלתא דאמר דאילין דיהבת לי לא [c]אובדת מנהון אף לא חד :

10 שמעון דין כאפא אית הוא עלוהי [d]ספסירא [e]ושמטה ומחהי לעבדה דרב כהנא [f]ושקלה אדנה דימינא שמה דין דעבדא מלך :

11 ואמר ישוע לכאפא סים [g]ספסירך [h]בחלתה [i]כסא דיהב לי אבי לא [k]אשתיוהי :

12 הידין [l]אספיר [m]וכיליארכא [n]ודחשא דיהודיא [o]אחדוהי לישוע ואסרוהי :

13 [p]ואיתיוהי לות חנן לוקדם מטול [q]דחמותה הוא דקיפא הו דאיתוהי הוא רב כהנא דשנתא הי :

14 איתוהי הוא דין קיפא הו [r]דמלך ליהודיא [s]דפקח דחד גברא ימות חלף עמא :

15 שמעון דין כאפא וחד מן תלמידא אחרנא [t]אתין הוו בתרה דישוע להו דין תלמידא ידע הוא לה רב כהנא ועל עם ישוע [u]לדרתא :

16 שמעון דין [x]קאם הוא לבר לות תרעא ונפק הו תלמידא אחרנא דידע הוא לה רב כהנא ואמר לנטרת תרעא [y]ואעלה לשמעון :

17 אמרת דין [z]עלימתא נטרת תרעא לשמעון למא אף אנת מן תלמידוהי אנת דהנא גברא אמר לה לא :

וקימין

[a] ותוב ועוד :
[b] ואן ואם :
[c] אובדת האבדתי :
[d] ספסירא חרב :
[e] שמטה שלפה :
[f] שקלה הסיר אותה :
[g] ספסיךך הרבך :
[h] בחלתה בנדנה :
[i] כסא הכוס :
[k] אשתיוהי אשתה אותו :
[l] אספיר הגדוד :
[m] כיליארכא שר האלף מלשון יון :
[n] דחשא המשרתים :
[o] אחדוהי לכדו אותו :
[p] איתיוהי הביאו אותו :
[q] חמותת חותנו :
[r] מלך נתן עצה :
[s] פקח מועיל :
[t] אתין באים :
[u] דרתא החצר
[x] קאם עומד :
[y] אעלה הביא אותו או הכניס :
[z] עלימתא נערה :

7 *Et rursum interrogauit eos Ieschua, Quem quæritis? Jlli autem dixerunt, Ieschua Natzraia.*

8 *Dixit eis Ieschua, Dixi vobis quòd ego sum. & si me quæritis, sinite hos vt abeant.*

9 *Vt compleretur sermo qui dicit, Quos dedisti mihi, non perdidi ex eis ne vnum quidem.*

10 [4]*Super Schemeun autem Cipham erat gladius: & eduxit eum, et percussit seruum principis Sacerdotum, & abstulit ei aurem dexteram. nomẽ autem serui [erat] Malech.*

11 *Et dixit Ieschua Ciphæ, Pone gladiũ tuũ in vaginam eius. Poculum quod dedit mihi Pater meus, non bibam?*

12 *Tum cohors & tribunus et ministri Judæorũ apprehenderũt Ieschua, & vincierunt eum:*

13 *Ac adduxerunt eum ad Hannan primùm: propterea quòd socer erat Kaiaphæ, eius qui erat princeps Sacerdotum anni illius.*

14 *Erat autem Kaiapha, is qui consilium dederat Judæis quòd expediret vt vn⁹ homo moreretur pro populo.*

15 *Schemeun autem Kipha & vnus ex discipulis aliis, [5]veniebant post Ieschua. Hũc autem ipsum discipulum nouerat princeps Sacerdotum: et ingressus est cum Ieschua in atrium.*

16 *Schemeun autem stabat foris ad ostium. et egressus est ille discipulus alius quem nouerat princeps Sacerdotum, et dixit [puellæ] custodienti ostiũ: & introduxit ipsum Schemeun.*

17 *Dixit autem puella custodiẽs ostiũ, Schemeun, Nõnne etiam tu ex discipulis es huius hominis? Dixit ei, Nõ.*

Et

[4] Hebraismus. hoc est, Schemeũ Kipha gladio accinctus erat. Galli imitantur, *Simon Pierre auoit une espee sur soy.*

[5] Id est, Sequebãtur Ieschua. Hebraismus.

18 Εἱστήκεισαν δὲ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ὑπηρέται ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, ὅτι ψῦχος ἦν, καὶ ἐθερμαίνοντο· ἦν δὲ μετ' αὐτῶν ὁ Πέτρος ἑστὼς καὶ θερμαινόμενος.

Stabant autem serui & ministri qui prunas congesserant, quia frigus erat, & calefaciebant se. erat autem cum eis etiam Petrus stans & calefaciens se.

19 Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς ἠρώτησε τὸν Ἰησοῦν περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς διδαχῆς αὐτοῦ.

Pontifex maximus ergo interrogauit Iesum de discipulis & de doctrina ipsius.

Christus parcè causā suam tuetur, non vt mortis se subducat, sed vt ipsum innocentē damnari constet.

20 Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγὼ παρρησίᾳ ἐλάλησα τῷ κόσμῳ· ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπου πάντοθεν οἱ Ἰουδαῖοι συνέρχονται· καὶ ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν.

Respondit ei Iesus, Ego palàm loquutus sum mūdo: ego semper docui in synagoga & in templo, quò vndique Iudæi conueniunt : & in occulto loquutus sum nihil.

21 Τί με ἐπερωτᾷς; ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκοότας, τί ἐλάλησα αὐτοῖς· ἴδε, οὗτοι οἴδασιν ἃ εἶπον ἐγώ.

Quid me interrogas? interroga eos q. audierūt, q.d sim ipsis loquutus: ecce, hi sciūt quæ dixerim ego.

22 Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, εἷς τῶν ὑπηρετῶν παρεστηκὼς, ἔδωκε ῥάπισμα τῷ Ἰησοῦ, εἰπὼν, Οὕτως ἀποκρίνῃ τῷ ἀρχιερεῖ;

Hæc autem quum ipse dixisset, vnus ex ministris qui adstabat, bacillo cecîdit Iesum, dicens, Itá*ne* respondes Pontifici maximo?

23 Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;

Respondit ei Iesus, Si malè loquutus sum, testare de malo: sin bene, cur me cædis?

Matth.26.57 mar.14.59 luc.22.54

24 Ἀπέστειλεν οὖν αὐτὸν ὁ Ἄννας δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα.

‖Miserat igitur eū Annas vinctū ad Caiaphā Pontificem maximū.

Matth.26.69 mar.14.59 luc.22.55

25 Ἦν δὲ Σίμων Πέτρος ἑστὼς καὶ θερμαινόμενος. εἶπον οὖν αὐτῷ, Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶ; Ἠρνήσατο ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν, Οὐκ εἰμί.

‖Stabat autem Simon Petrus, & calefaciebat se: dixerunt igitur ei, Nónne & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum.

Lapsi semel homines non modo nō possunt sese sui viribus erigere, sed etiam in deterius magis ac magis præcipites ruunt, donec noua Dei virtute surrigantur.

26 Λέγει εἷς ἐκ τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως, συγγενὴς ὢν οὗ ἀπέκοψε Πέτρος τὸ ὠτίον, Οὐκ ἐγώ σε εἶδον ἐν τῷ κήπῳ μετ' αὐτοῦ;

Dicit ei quidam ex seruis Pontificis maximi, cognatus eius cuius absciderat Petrus auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum eo?

27 Πάλιν οὖν ἠρνήσατο ὁ Πέτρος, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησεν.

Rursus ergo negauit Petrus. & statim gallus vocem misit.

Matth.27.2 mar 15.1 luc.23.1 act 10.28 & 11.13

28 Ἄγουσιν οὖν τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον. ἦν δὲ πρωΐα, καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα.

‖Ducunt ergo Iesum à Caiapha in prætorium. erat autem mane, & ipsi non introierunt in prætorium ne polluerentur, sed vt ederent Pascha.

Filius Dei sistitur ad mortalis & quidem profani hominis tribunal, ibique multo minus iniquitatis in profano homine quā in ipsis populi Dei principibus inuenitur. Viua imago iræ Dei aduersus peccatum, summæ eiusdem misericordiæ, seuerissimi denique iudicij in præfractos oblatæ eius gratiæ contemptores.

Ἐξῆλθεν Exiuit

18 [a]וקימין הוו עבדא [b]ודחשא וסימין הוו נורא [c]דישחנון מטול [d]דקריש הוא [e]קאם הוא דין אף שמעון עמהון [f]ושחן:

Et ſtabant ſerui, ac ponebant ignẽ vt calefacerent ſe, quia geluerat. Stabat autem etiam Schemeun cum eis, et calefaciebat ſe.

[a] קימין עומדים: [b] רחשא משרתים: [c] דישחנון שיתחממו: [d] קריש קור: [e] קאם עומד: [f] שחן מתחמם:

19 רב כהנא דין שאלה לישוע על תלמידוהי ועל יולפנה:

Princeps autẽ Sacerdotum interrogauit Ieſchua de diſcipulis ſuis, et de doctrina ſua.

20 ואמר לה ישוע אנא [g]עין בגלא מללת עם עמא ובכל [h]זבן [i]אלפת בכנושתא ובהיכלא איכא דכלהון יהודיא מתכנשין [k]ומדם [l]בטושיא לא מללת:

Et dixit ei Ieſchua, Ego apertè loquutus ſum cum populo, et omni tempore docui in ſynagoga et in templo, quò omnes Iudæi congregantur: et nihil in occulto loquutus ſum.

[g] עין בגלא בגלוי ובפרהסיה: [h] זבן עת וזמן: [i] אלפת לימדתי:

[k] מדם דבר: [l] בטושיא בסתר:

21 מנא [m]משאל אנת לי [n]שאל להנון דשמעו מנא מללת עמהון הא הנון ידעין כל מדם דאמרת:

Quid interrogas tu me? interroga eos qui audiuerũt quid loquutus ſum cũ ipſis: ecce, hi ſciunt quicquid dixi.

[m] משאל שואל: [n] שאל שאל:

22 וכד הלין אמר חד מן [o]דחשא דקאם הוא [p]מחיהי על [q]פכה לישוע ואמר לה הכנא יהב אנת פתגמא לרב כהנא:

Et quum hæc dixiſſet, vnus ex miniſtris qui aſtabat, percuſſit ipſum Ieſchua ſuper maxillam eius: et dixit ei, Sic reddis tu reſponſum principi Sacerdotum?

[o] רחשא המשרתים: [p] מחיהי הכה אותו: [q] פכה לחיו:

23 ענא ישוע ואמר לה אן [r]בישאית מללת אסהד על בישתא [s]ואן דין [t]שפיר למנא [u]מחיתני:

Reſpõdit Ieſchua, & dixit ei, Si malè loquutus ſum, teſtare de malo: ſin autem bene, quare percutis me?

[r] בישאית רע: [s] ואן ואם: [t] שפיר טוב: [u] מחיתני הכיתני:

24 חנן דין שדר לישוע כד אסיר לות קיפא רב כהנא:

(Hannan autem miſerat Ieſchua vinctum ad Kaiapha principem Sacerdotum.)

25 ושמעון כאפא קאם הוא [x]ושחן ואמרין לה למא אף אנת חד מן תלמידוהי אנת והו כפר ואמר לא הוית:

Et Schemeun Kipha ſtabat, & calefaciebat ſe: & dixerunt ei, Nũquid etiã tu ex diſcipulis ei⁹ es? Et ille negauit, ac dixit, Non ſum.

[x] שחן מתחמם:

26 אמר לה חד מן עבדא דרב כהנא [y]אחינה דהו [z]דפסק הוא שמעון אדנה לא אנא חזיתך עמה בגנתא:

Dixit ei vnus ex ſeruis principis Sacerdotum, cognatus eius cui amputauerat Schemeun auriculam, Non ego vidi te cum eo in horto?

[y] אחינה קרובו: [z] פסק כרת:

27 ותוב כפר שמעון ובה בשעתא קרא תרנגלא:

Et rurſus negauit Schemeun, & eadem hora cantauit gallus.

28 [aa]איתיוהי דין לישוע מן לות קיפא [bb]לפרטורין ואיתוהי הוא צפרא והנון לא [cc]עלו לפרטורין דלא [dd]נתטושון עד אכלין [ee]פצחא:

Deduxerunt autem Ieſchua à Kaiapha ad prætorium: & erat manè. et ipſi non introierũt in prætorium, ne polluerentur, donec comederẽt Petſcha.

[aa] איתיוהי הביאו אותו: [bb] פרטורין חבית ששר הצבא שוכן בו מלשון יון: [cc] עלו נכנסו: [dd] יתטושון יטמאו: [ee] פצחא פסח:

29 Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πιλάτος πρὸς αὐτούς, καὶ εἶπε, Τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου;

Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit, Quam accuſationem adfertis aduerſus hominem iſtum?

30 Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιός, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν.

Reſponderunt & dixerunt ei, Niſi iſte eſſet maleficus, non tradidiſſemus eum tibi.

31 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε αὐτόν. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα.

Dicit ergo eis Pilatus, Accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram condemnate eum. Itaque Iudæi dixerunt ei, Nobis nō licet occidere quenquam.

Matth.20.19

32 Ἵνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῇ, ὃν εἶπε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν.

Vt ſermo Ieſu impleretur, quem dixerat, ſignificans qua morte futurum erat vt moreretur.

Matth.27.11 mar.15.2 luc.23.3.

33 Εἰσῆλθεν οὖν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ Πιλάτος, καὶ ἐφώνησε τὸν Ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων;

Introiuit ergo rurſus in prætorium Pilatus, & vocauit Ieſum: dixítque ei, Tú*ne* es rex Iudæorum?

Christus regnum suū spirituale asserit, mūdanum detrectat.

34 Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀφ᾽ ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ;

Reſpondit ei Ieſus, A teipſo tu hoc dicis, ā alii dixerūt tibi de me?

35 Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος, Μήτι ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι; τὸ ἔθνος τὸ σὸν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί· τί ἐποίησας;

Reſpōdit Pilatus, Nū ego Iudæus ſum? gens tua & principes Sacerdotum tradiderunt te mihi: quid feciſti?

36 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμή, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις. νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν.

Reſpondit Ieſus, Regnum meū non eſt ex hoc mūdo: ſi ex hoc mūdo eſſet regnū meum, miniſtri mei certarent ne traderer Iudæis: nunc autem regnum meum nō eſt hinc.

37 Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος, Οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Σὺ λέγεις ὅτι βασιλεύς εἰμι ἐγώ. ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀκούει μου τῆς φωνῆς.

Dixit ergo ei Pilatus, Nū igitur rex es tu? Reſpōdit Ieſus, Tu dicis me regē eſſe. ego ad hoc natꝰ ſum, & ad hoc veni in mundum vt dem teſtimonium veritati. Quiſquis eſt ex veritate, audit vocem meam.

38 Λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος, Τί ἐστιν ἀλήθεια; Καὶ τοῦτο εἰπών, πάλιν ἐξῆλθε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω ἐν αὐτῷ.

Dicit ei Pilatus, Quid eſt veritas? Et quum hoc dixiſſet, rurſum venit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullum inuenio crimen in eo.

Christū oportuit quidem innocētem pronuntiari, sed tamen, quatenus nostram personam sustinet, nō modo vt sceleratum sed etiam vt sceleratorū sceleratissimum damnari.

Matth 27.11 marci 15.5 luc.23.17

39 Ἔστι δὲ συνήθεια ὑμῖν ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω ἐν τῷ πάσχα· βούλεσθε οὖν ὑμῖν ἀπολύσω τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων;

Eſt autem vobis conſuetudo vt vnum dimittam vobis in Paſcha: vultíſ*ne* ergo dimittā vobis regem Iudæorum?

Ἐκραύγασαν　Clama-

נפק דין פילטוס לברלותהון ואמר להון מנא [a]מאכל קרצא אית לכון על גברא הנא ׃

29 *Egressus autem est Pilatus foras, et dixit eis, Quæ accusatio est vobis cōtra hominem hunc?*

ענו ואמרין לה אלו לא עבד בישתא הוא אף לא לך [b]משלמין הוין לה ׃

30 *Responderunt, & dixerunt ei, Si nō malefactor eßet, neque tibi tradidissemus eum.*

אמר להון פילטוס [c]דוברוהי אנתון ודונוהי איך [d]נמוסכון אמרין לה יהודיא [e]לא שליט לן למקטל לאנש ׃

31 *Dixit eis Pilatus, Accipite eū vos, & iudicate eum secundum legem vestram. Dicunt ei Iudæi, Non licet nobis interficere quenquam.*

דתשלם מלתא דאמר ישוע כד [f]מודע באינא מותא עתיד דימות ׃

32 *Vt impleretur sermo quem dixit Ieschua, notum faciens qua morte futurum erat vt moreretur.*

[g]על דין פילטוס [h]לפרטורין וקרא לישוע ואמר לה אנת הו מלכהון דיהודיא ׃

33 *Ingressus autem est Pilatus in prætorium, et vocauit Ieschua, ac dixit ei, Tú[ne] es rex Judæorum?*

אמר לה ישוע מן נפשך אמרת הדא או אחרנא אמרו לך עלי ׃

34 *Dixit ei Ieschua, A teipso dixisti hoc, an alii dixerunt tibi de me?*

אמר לה פילטוס למא אנא יהודיא אנא בני עמך ורבי כהנא [i]אשלמוך לי מנא עבדת ׃

35 *Dixit ei Pilatus, Nunquid ego Iudæus sum? Filij [6]populi tui & summi Sacerdotes tradiderunt te mihi: quid fecisti?*

אמר לה ישוע מלכותי דילי לא הות מן הנא עלמא אלו מן עלמא הות הנא מלכותי [k]מתכתשין הוו משמשני דלא [l]אשתלם ליהודיא השא דין מלכותי דילי לא הות [m]מכא ׃

36 *Dixit ei Jeschua, Regnum meum non est de hoc mundo: si de mundo eßet hoc regnum meum, contendissent ministri mei vt non traderer Iudæis. Nūc autē regnū meum non est hinc.*

אמר לה פילטוס [n]מדין מלכא אנת אמר לה ישוע אנת אמרת דמלכא אנא להדא אנא [o]יליד אנא ולהדא אתית לעלמא דאסהד על [p]שררא כלמן [q]דאיתוהי מן [r]שררא שמע קלי ׃

37 *Dixit ei Pilatus, Ergo rex es tu? Dixit ei Ieschua, Tu dixisti quòd rex sum. ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum vt testarer de veritate. Omnis qui est ex veritate, audit vocē meam.*

אמר לה פילטוס מנו שררא וכד אמר הדא נפק לה תוב לות יהודיא ואמר להון אנא אף לא חדא [s]עלתא משכח אנא בה ׃

38 *Dixit ei Pilatus, Quid est veritas? Et quum dixisset hoc, egressus est rursus ad Iudæos, et dixit eis, Ego ne vnam quidem causam inuenio in eo.*

[t]עידא דין אית לכון דחד [u]אשרא לכון [x]בפצחא צבין אנתון הכיל אשרא לכון להנא מלכא דיהודיא ׃

39 *Consuetudo autem est vobis vt vnū soluam vobis in Paschate: vultis igitur [vt] soluam vobis hunc regem Iudæorum?*

[a] מאכל קרצא רכילות או דבר לדבר כנגדו ׃
[b] משלמין מסגירים ׃
[c] דוברוהי קחו ׃
[d] נמוסכון תורתכם ׃
[e] לא שליט לן אין לנו רשות ׃
[f] כד מודע מודיע ׃
[g] על נכנס ׃
[h] פרטורין בית שר הצבא ׃
[i] אשלמוך הסגירוך ׃
[k] מתכתשין חולקים ׃
[l] אשתלם אסגר ׃
[m] מכא מפה ׃
[n] מדין אם כן ׃
[o] יליד נולד ׃
[p] שררא האמת ׃
[q] דאיתוהי שהוא ׃
[r] שררא האמת ׃
[s] עלתא עלילה וסיבת מות ׃
[t] עידא מנהג וחוק ׃
[u] אשרא אתיר ׃
[x] פצחא פסח ׃

6 Id est, Populares. Hebraismus.

וקעו

Act.3.14

Ἐκραύγασαν οὖν πάλιν πάντες, λέγοντες, Μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν Βαραββᾶν. ἦν δὲ ὁ Βαραββᾶς λῃστής. 40

Κεφάλαιον ιθʹ

Matth.27.26
marci 15.18

1 Τότε οὖν ἔλαβεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐμαστίγωσε.

2 Καὶ οἱ στρατιῶται πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέθηκαν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ, καὶ ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτόν.

3 Καὶ ἔλεγον, Χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. καὶ ἐδίδουν αὐτῷ ῥαπίσματα.

4 Ἐξῆλθεν οὖν πάλιν ἔξω ὁ Πιλάτος, καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἴδε, ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γνῶτε ὅτι ἐν αὐτῷ οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω.

5 Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἔξω, φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον. Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἴδε ὁ ἄνθρωπος.

6 Ὅτε οὖν εἶδον αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ὑπηρέται, ἐκραύγασαν, λέγοντες, Σταύρωσον, σταύρωσον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ σταυρώσατε. ἐγὼ γὰρ οὐχ εὑρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν.

7 Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, Ἡμεῖς νόμον ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ὅτι ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐποίησεν.

8 Ὅτε οὖν ἤκουσεν ὁ Πιλάτος τοῦτον τὸν λόγον, μᾶλλον ἐφοβήθη.

9 Καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν, καὶ λέγει τῷ Ἰησοῦ, Πόθεν εἶ σύ; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπόκρισιν οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ.

10 Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος, Ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; οὐκ οἶδας ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολῦσαί σε;

11 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν· διὰ τοῦτο ὁ παραδιδούς μέ σοι, μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει.

‖Clamauerũt ergo rursũ omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabbã. Erat verò iste Barabbas latro.

Cap. XIX.

T‖Vnc ergo acceptum Iesum Pilatus flagellauit.

Et milites contextam coronam è spinis imposuerunt capiti eius, & pallio purpureo induerũt eum.

Et dicebant, Aue rex Iudæorum. & bacillis eum cædebant.

Exiuit ergo rursum Pilatus foras, & dixit eis, Ecce adduco vobis eũ foras, vt noueritis me nullum in eo crimen inuenire.

Exiuit ergo Iesus foras, ferẽs spineã coronã, & purpureũ palliũ. Tũ dicit eis *Pilatus*, Ecce homo.

Quum ergo vidissent eum principes Sacerdotum & ministri, clamarunt, dicentes, Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite. ego enim non inuenio in eo crimen.

Responderũt ei Iudæi, Nos Legẽ habemus, & secundum Legem nostram debet mori, quia Filium Dei se finxit.

Quũ ergo audiuisset Pilatus hũc sermonem magis timuit.

Et rursus ingressus est prætoriũ, & dixit Iesu, Vnde es tu? Iesus autẽ responsum ei non dedit.

Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? Nescis me potestatem habere crucifigendi te, & potestatem habere te absoluendi?

Respondit Iesus, Non haberes potestatẽ aduersum me vllã, nisi tibi datũ esset supernè: propterea, q. tradidit me tibi, mai⁹ peccatũ habet.

Prudentia carnis ex duobus malis minus eligit, Deus autem il le maledicit.

Christus rursum eodẽ illo ore absoluitur quo postea damnatus est.

Conscientia Pilati pro Christo, pugnat: sed mox succumbit, quoniam singulari Dei virtute non fulcitur.

40 [a]וקעו כלהון ואמרין לא להנא אלא לבר־אבא איתוהי הוא דין הנא בר־אבא [b]גיסא׃

Et clamauerũt omnes, ac dixerũt, Nõ hũc, sed Bar-Abbam. Erat autem hic Bar-Abba latro.

קפלאון יט״

Cap. XIX.

1 הידין פילטוס [c]נגדה לישוע׃

TVnc Pilatus flagellauit ipsum Ieschua.

2 [d]ואסטרטיוטא [e]גדלו [f]כלילא מן [g]כובא וסמו לה ברישה וכסיוהי [h]נחתא דארגונא׃

Et milites intorserunt coronam ex spinis, et imposuerũt ei in capite eius: & operuerunt eum vestibus purpureis.

3 ואמרין הוו שלם לך מלכא דיהודיא ומחין הוו לה על [i]פכוהי׃

Ac dicebant, Pax tibi rex Iudæorũ. et percutiebant eũ super maxillas eiꝰ.

4 ונפק פילטוס תוב לבר ואמר להון הא [k]מפק אנא לה לכון לבר דתדעון דלא משכח אנא בתרה אף לא חדא [l]עלתא׃

Et egressus est Pilatus rursus foras, et dixit eis, Ecce, educo eum ad vos foras, vt sciatis quòd non inuenio [1]in eo ne vnam quidem causam.

5 ונפק ישוע לבר כד אית עלוהי [m]כלילא [n]דכובא [o]ונחתא [p]דארגונא ואמר להון פילטוס הא גברא׃

Et exiuit Ieschua foras, quum esset super eum corona spinarum et vestimenta purpurea: et dixit eis Pilatus, Ecce homo.

6 כד דין חזאוהי רבי כהנא [q]ודחשא קעו ואמרין [r]צלוביהי צלוביהי אמר להון פילטוס [s]דברו אנתון [t]וזוקפוהי אנא גיר לא משכח אנא בה [u]עלתא׃

Quum autem vidissent eum summi Sacerdotes et ministri, clamauerunt, et dixerunt, Suspende eum, suspende eum. Dixit eis Pilatus, Accipite vos, et crucifigite eum. ego enim non inuenio in eo causam.

7 אמרין לה יהודיא לן [x]נמוסא [y]אית לן ואיך [z]דבנמוסן חיב הו מותא דעבד נפשה ברה דאלהא׃

Dicunt ei Iudæi, Nobis Lex est, & sicut est in Lege nostra, reus est mortis: quia fecit seipsum Filium Dei.

8 כד שמע דין פילטוס הדא מלתא [aa]יתיראית דחל׃

Quum audiuisset autem Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

9 [bb]ועל תוב [cc]לפרטורין ואמר לישוע אימכא אנת ישוע דין פתגמא לא יהב לה׃

Et ingressus est rursus in prætorium, & dixit Ieschua, Vnde es tu? Ieschua autem responsum non dedit ei.

10 אמר לה פילטוס עמי לא ממלל אנת לא ידע אנת דשליט אנא [dd]דאשריך ושליט אנא [ee]דאזקפך׃

Dixit ei Pilatus, Mecũ non loqueris tu? Nescis tu quòd potestatem habeo vt soluam te, & potestatem habeo vt crucifigam te?

11 אמר לה ישוע לית הוא לך עלי שולטנא אף לא חד אלו לא איהיב הוא לך מן לעל מטול הנא הו מן [ff]דאשלמני לך רבא היחטיתה מן דילך׃

Dixit ei Ieschua, Nõ esset tibi in me potestas vlla, nisi datum esset tibi è supernis. Propter hoc, eius qui tradidit me tibi, maius est peccatũ quàm tuũ.

[a] קעו זעקו מן קעא׃
[b] גיסא לסטים׃
[c] נגדה יסרו או אלקי אותו׃
[d] אסטרטיוטא אנשי מלחמה מלשון יון׃
[e] גדלו עבתו׃
[f] כלילא עטרה׃
[g] כובא קוצים׃
[h] נחתא דארגונא בגדי ארגמן׃
[i] פכוהי לחיו׃
[k] מפק מוציא מן נפק׃
[l] עלתא עלילה ר״ל סיבת מות׃
[m] כלילא עטרה׃
[n] דכובא קוצים׃
[o] נחתא בגדי׃
[p] דארגונא ארגמן׃
[q] דחשא המשרתים׃
[r] צלוביהי תלהו׃
[s] דברו קחו׃
[t] זוקפוהי הוקיעו אותו׃
[u] עלתא עלילה ר״ל סיבת מות׃
[x] נמוסא תורה׃
[y] אית יש׃
[z] נמוסן תורתנו׃
[aa] יתיראית עוד יותר׃
[bb] על נכנס׃
[cc] פרטורין הבית ששר הצבא שוכן שם׃
[dd] אשריך אתיר אותך׃
[ee] אזקפך אתלה אותך׃
[ff] אשלמני הסגירני׃

[1] Ad verbum, Post eũ: quasi dicat, Nullũ hæret in anteacta vita eius crimen, aut culpa damnatione digna.

12 Ἐκ τούτου ἐζήτει ὁ Πιλάτος ἀπολῦσαι αὐτόν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἔκραζον, λέγοντες, Ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος. πᾶς ὁ βασιλέα αὑτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι.

Ex eo ſtudebat Pilatus eum abſoluere: Iudæi verò clamabant, dicentes, Si hunc abſolueris, non es amicus Cæſaris. quicunque ſe regẽ facit, contradicit Cæſari.

13 Ὁ οὖν Πιλάτος ἀκούσας τοῦτον τὸν λόγον, ἤγαγεν ἔξω τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς τόπον λεγόμενον Λιθόστρωτον, Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ.

Pilatus ergo quũ audiſſet hũc ſermonẽ, adduxit foras Ieſum, ſeditq; pro tribunali, in loco qui dicitur Lithoſtrotos, Hebraicè autem Gabbatha.

Pilatus priusquam Chriſtum damnet, ſeipſum eodem ore cõdamnat.

14 Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη· καὶ λέγει τοῖς Ἰουδαίοις, Ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν.

Erat autem paraſceue Paſchæ, hora verò quaſi ſexta: tum dicit Iudæis, Ecce rex veſter.

15 Οἱ δὲ ἐκραύγασαν, Ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν. Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; Ἀπεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα.

Illi verò clamauerunt, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem veſtrum crucifigã? Reſponderunt principes Sacerdotum, Nõ habemus regem niſi Cæſarem.

16 Τότε οὖν παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς ἵνα σταυρωθῇ. παρέλαβον δὲ τὸν Ἰησοῦν καὶ ἀπήγαγον.

Matth. 27. 31 mar. 15. 15 luc. 23. 26

‖ Tunc ergo tradidit eum ipſis vt crucifigeretur. Acceperunt autem Ieſum & abduxerunt.

Chriſtus Satanam, peccatum, & mortẽ cruci affigit.

17 Καὶ βαστάζων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ ἐξῆλθεν εἰς τὸν λεγόμενον Κρανίου τόπον, ὃς λέγεται Ἑβραϊστὶ Γολγοθᾶ.

Et ipſe portans crucem ſuam venit in eum locum qui dicitur Caluariæ, Hebraicè autem Golgotha.

18 Ὅπου αὐτὸν ἐσταύρωσαν, καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλλους δύο, ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν, μέσον δὲ τὸν Ἰησοῦν.

Vbi crucifixerũt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Ieſum.

19 Ἔγραψε δὲ καὶ τίτλον ὁ Πιλάτος, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. ἦν δὲ γεγραμμένον, ΙΗΣΟΥΣ Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

Scripſit autem etiam titulum Pilatus, & impoſuit cruci. Erat verò ſcriptum, IESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM.

Chriſtus in ſolio crucis ſedens, palã Rex æternus omnium populorum, eius ipſius manu proſcribitur cuius ore fuerat vſurpati regni damnatus.

20 Τοῦτον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν Ἰουδαίων· ὅτι ἐγγὺς ἦν τῆς πόλεως ὁ τόπος ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς. καὶ ἦν γεγραμμένον Ἑβραϊστί, Ἑλληνιστί, Ῥωμαϊστί.

Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus erat Ieſus. & erat ſcriptum Hebraicè, *et* Græcè, *et* Latinè.

21 Ἔλεγον οὖν τῷ Πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων, Μὴ γράφε, Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων· ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, Βασιλεύς εἰμι τῶν Ἰουδαίων.

Dicebant ergo Pilato principes Sacerdotum Iudæorum, Ne ſcribito, Rex Iudæorum: ſed illum dixiſſe, Rex ſum Iudæorum.

Ἀπεκρίθη

Reſpondit

12 ומטול הדא צבא הוא פילטוס [a]דישריוהי יהודיא דין קעין הוו [b]דאן להנא [c]שרא אנת לא [d]הוית רחמה דקסר כל מן גיר דנפשה מלכא עבד [e]סקובלא הו דקסר :

12 *Et propter hoc volebat Pilatus soluere eum. Iudæi autem clamabant, Si hunc soluas, non es amicus Cæsaris: quisquis enim seipsum regem facit, contrarius est Cæsari.*

13 כד שמע דין פילטוס הדא מלתא [f]אפקה לישוע לבר ויתב על [g]בים בדוכתא דמתקריא [h]רציפתא דכאפא עבראית דין מתאמרא [i]גפיפתא :

13 *Quũ autem audiuisset Pilatus hũc sermonem, eduxit Ieschua foras, & sedit pro tribunali in loco qui vocatur pauimentum lapidum: Hebraicè autem dicitur [2]Gaphiphatha.*

14 [k]וערובתא הות דפצחא ואית הוי איך שעא שת ואמר ליהודיא הא מלככון :

14 *Et parasceue erat Paschatis, ac erat quasi hora sexta: & dixit Iudæis, Ecce rex vester.*

15 הנון דין קעין הוו [l]שקוליהי שקוליהי [m]צלוביהי צלוביהי אמר להון פילטוס למלככון [n]אזקוף אמרין לה רבי כהנא לית לן מלכא אלא אן קסר :

15 *Illi autem clamabant, Tolle eum, tolle eum: suspende eum, suspende eũ. Dixit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Dicunt ei summi Sacerdotes, Non est nobis rex nisi Cæsar.*

16 הידין [o]אשלמה להון [p]דיזקפוניהי [q]ודברוהי לישוע [r]ואפקוהי :

16 *Tum tradidit eum illis vt crucifigerent eum. Et acceperunt Ieschua, & eduxerunt eum,*

17 כד [s]שקיל [t]זקיפה לדוכתא דמתקריא קרקפתא עבראית דין מתאמרא [u]גגולתא :

17 *Ferentem crucem suam in locum qui vocatur Cranium, Hebræis autem dicitur Gagultha.*

18 [x]אתר [y]דזקפוהי ועמה תרין אחרנין חד מכא וחד מכא ולישוע במצעתא:

18 *In quo loco crucifixerunt eum, et cũ eo duos alios, vnum hinc et alium hinc, & Ieschua in medio.*

19 וכתב אף לוחא פילטוס וסם על [z]זקיפה כתיב הוא דין הכנא

הנא ישוע נצריא מלכא דיהודיא :

19 *Et scripsit etiam tabellam Pilatus, ac posuit super crucem eius, Scriptum autem erat ita,* HIC [est] IESCHVA NATZRAIA REX IVDAEORVM.

20 ולהנא [aa]דפא סגיאא מן יהודיא קראוהי מטול דקריבא הות למדינתא דוכתא [bb]דאזדקף בה ישוע וכתיב הוא עבראית ויונאית ורהומאית :

20 *Et hunc titulũ Iudæi multi legerũt: quia prope vrbem erat locus in quo crucifixus est Ieschua: et scriptus erat Hebraicè, et Græcè, & [3]Romané.*

21 ואמרו רבי כהנא לפילטוס לא תכתוב דמלכא הו דיהודיא אלא דהו אמר דמלכא אנא דיהודיא :

21 *Et dixerunt summi Sacerdotes Pilato, Ne scribas quòd rex sit Iudæorum, sed quòd ipse dixerit, Rex sum Iudæorum.*

[a] ישריוהי יתיר אותו :
[b] דאן שאם :
[c] שרא מתיר :
[d] הוית הייתה :
[e] סקובלא אויב :
[f] אפקה הוציא אותו :
[g] בים הכיסא מלשון יון :
[h] רציפתא הצעת אבנים :
[i] גפיפתא גדור וסגור :
[k] ערובתא דפצחא ערב פסח :
[l] שקוליהי הסירהו :
[m] צלוביהו תלהו :
[n] אזקוף אוקע :
[o] אשלמה הסגיר אותו :
[p] יזקפוניהי יתלו אותו :
[q] דברו לקחו :
[r] אפקוהי הוציאו אותו :
[s] שקיל נושא :
[t] זקיפה עצו מוכן לתלותו עליו :
[u] גגולתא גלגולת וכן קרקפתא :
[x] אתר כמקום :
[y] זקפוהי תלו אותו :
[z] זקיפה עצו :
[aa] דפא לוח :
[bb] אזדקף נתלה :

[2] Græci ex Hebræo γαββαθᾶ, quòd pauimento eleuatus esset locus: sed paraphrastes vocat צפיפתא quòd septus esset & clausus, Gallicè Parquet.

[3] Id est, Latinè.

Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος, Ὃ γέγραφα, γέγραφα. 22

Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.

Matth.27.35 marci 15.24 luc.23.33

Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ (καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος) καὶ τὸν χιτῶνα· ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄρραφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου. 23

‖Milites ergo, quũ crucifixissent Iesum, acceperunt eius vestimenta (& fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem) & tunicam: erat autem tunica insutilis, à summo contexta tota.

Christus vestiũ inter carnifices (excepta incõsutili tunica) distributione, significat fore vt mox suis opibus dispersis, ipsos etiam hostes suos per vniuersum orbem locupletet: ita tamen vt vnus & integer maneat Ecclesiæ thesaurus.

Εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους, Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνος ἔσται. ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ ἡ λέγουσα, Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῦτα ἐποίησαν. 24

Psal.22.19

Dixerunt ergo inter se, Ne findamus eam, sed sortiamur de illa cuius futura sit. Vt Scriptura impleretur, dicens, ‖Partiti sunt vestimẽta mea sibi, & super vestem meam iecerũt sortem. Milites igitur hæc fecerunt.

Εἱστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνή. 25

Stabant autem iuxta crucem Iesu, mater eius & soror matris eius, Maria Clopæ *vxor*, & Maria Magdalene.

Christus non in prioris modo sed & in posterioris Tabulæ obseruatione perfectum est omnis iustitiæ exemplar.

26 Ἰησοῦς οὖν ἰδὼν τὴν μητέρα, καὶ τὸν μαθητὴν παρεστῶτα ὃν ἠγάπα, λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ, Γύναι, ἰδοὺ ὁ υἱός σου.

Quum vidisset ergo Iesus matrẽ ac discipulum adstantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.

Εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ, Ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου. Καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἔλαβεν αὐτὴν ὁ μαθητὴς εἰς τὰ ἴδια. 27

Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora recepit eam discipulus domum suam.

Christus accepto aceto Spiritum exhalat, verè amarissimum & acidissimum iræ paternæ calicem nostro nomine penitus exhauriens.

Μετὰ τοῦτο εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα ἤδη τετέλεσται, ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφὴ, λέγει, Διψῶ. 28

Psal 68.22 matth.27.22

Postea quum sciret Iesus *reliqua* omnia iã perfecta esse, ‖vt perficeretur Scriptura, dixit, Sitio.

Σκεῦος οὖν ἔκειτο ὄξους μεστόν· οἱ δὲ, πλήσαντες σπόγγον ὄξους, καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες, προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. 29

Vas igitur *illic* erat positum aceto plenum. Illi verò impleuerunt spongiam aceto, & hyssopo circũpositam admouerunt ori eius.

Ὅτε οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ Ἰησοῦς εἶπε, Τετέλεσται· καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα. 30

Quum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est: & inclinato capite tradidit spiritum.

Christi corpus (ipso sic volẽte) ad tẽpus mortuum, sauciatur, at ne minimum quidẽ os confringitur: nec alia mystici ipsius corporis est conditio.

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ μείνῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ, ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν, (ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ σαββάτου) ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, καὶ ἀρθῶσιν. 31

Iudæi ergo, vt non manerent in cruce corpora Sabbatho, quoniam erat Parasceue, (erat enim magnus dies illius Sabbathi) rogarunt Pilatum vt confringerẽtur eorum crura, ac tollerentur.

Ἦλθον

אמר פילטוס [a]מדם דכתבת כתבת:

22 Dixit Pilat[9], Id quod fcripfi, fcripfi.

[a] מדם דכתבת אשר כתבתי:

[b]אסטרטיוטא דין כד [c]זקפוהי לישוע שקלו [d] נחתוהי ועבדו לארבע [e]מנון מנתא לחד מן אסטרטיוטא כותינה דין איתיה הות [f] דלא חיטא מן לעל [g]זקירתא כלה:

23 Milites autẽ, quũ crucifixiffent Iefchua, tulerũt veftimẽta ei[9], et fecerũt in quatuor partes, partem vnicuique ex militibus. tunica autem erat abfque futura, à fummo contexta tota.

[b] אסטרטיוטא אנשי המלחמה: [c] זקפוהי תלו אותו: [d] נחתוהי בגדיו: [e] מנון חלקים: [f] דלא חיטא בלי תפירה: [g] טעם זקירתא נארגת:

ואמרו חד לחד לא [h]נסדקיה אלא [i]נפס עליה מפס דמנו תהוא ושלם כתבא דאמר דפלגו [k]נחתי בינתהון ועל לבושי [l]ארמיו [m]פסא הלין עבדו אסטרטיוטא:

24 Et dixerũt vnus ad aliũ, Ne fcindamus eam, fed fortiamur forte de ea, cuiufnã futura fit. Et impleta eft Scriptura quæ dixit, Diuiferunt veftimẽta mea inter fefe, & fuper veftẽ meã iecerũt fortem. Hæc fecerunt milites.

[h] נסדקיה נקרע אותה: [i] נפס מפס נפיל גורל: [k] נחתי בגדי: [l] ארמיו הפילו: [m] פסא גורל:

[n]קימן הוי דין [o]לות זקיפה דישוע אמה [p] וחתה דאמה ומרים הי דקליופא ומרים מגדליתא:

25 Stabant autem iuxta crucem Iefchua, mater eius et foror matris eius, & Mariam illa quæ erat Cleiuphæ, & Mariam Magdalaitha.

[n] קימן עומדות: [o] לות זקיפה אצל עצו: [p] חתה אחותה:

ישוע דין חזה לאמה ולתלמידא הו דרחם הוא [q] דקאם ואמר לאמה אנתתא הא [r]ברכי:

26 Iefchua autem vidit matrem fuã et difcipulũ illum quem diligebat, qui adftabat: et dixit matri fuæ, Mulier, ecce filius tuus.

[q] דקאם שעומד היה: [r] ברכי בנך:

ואמר לתלמידא הו הא אמך ומן הי שעתא [s]דברה תלמידא הו [t]לותה:

27 Et dixit difcipulo illi, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam difcipulus ille apud fe.

[s] דברה לקחה: [t] לותה אליו:

בתר הלין ידע ישוע דכל [u]מדם [x]אשתלם ודיתמלא כתבא אמר [y]צהא אנא:

28 Poft hæc fciebat Iefchua quòd omnia completa effent: & vt impleretur Scriptura dixit, Sitio.

[u] מדם דבר: [x] אשתלם נשלם: [y] צהא צמא:

[z]ומאנא סים הוא דמלא [aa]חלא הנון דין [bb]מלי [cc] אספוגא מן [dd]חלא וסמו על [ee]זופא וקרבו לות פומה:

29 Et vas pofitum erat quod plenum erat aceto. Illi autem impleuerũt fpõgiam aceto, & pofuerunt fupra hyffopum & admouerunt ori eius.

[z] מאנא כלי: [aa] חלא חומץ: [bb] מלו מלאו: [cc] אספוגא ספוג מלשון יון: [dd] חלא חומץ: [ee] זופא אזוב:

כד דין שקל הו [ff]חלא ישוע אמר הא [gg]משלם [hh]וארכן רישה [ii]ואשלם רוחה:

30 Quum verò accepiffet illud acetũ Iefchua, dixit, Ecce, confummatũ eft. et inclinauit caput, et reddidit fpiritum fuum.

[ff] חלא חומץ: [gg] משלם נשלם: [hh] ארכן נטה: [ii] אשלם השיב:

יהודיא דין מטול [kk]דערובתא הות אמרין לא [ll]יבותון פגרא הלין על זקיפא מטול דשבתא נגהא יומא הוא גיר רבא יומא דשבתא הי ובעו מן פילטוס דיתברון [mm]שקיהון דהנון זקיפא [nn]ויחתון אנון:

31 Iudæi autem, quia parafceue erat, dixerunt, Ne maneant corpora hæc in cruce: quia [4] Sabbathum illucefcebat. Dies enim erat magnus dies Sabbathi illius. Et petierunt à Pilato vt frangerentur crura illorum cruci affixorum, & deponerent eos.

[kk] ערובתא ערב החג: [ll] טעם יבותון ילינו: [mm] שקיהון שוקיהם: [nn] טעם יחתון יורידו מן נחת:

4 Vide quæ de hac loquutione in fine cap. 23 Matth. annotauimus.

ואתו

Et

32 Ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται, καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατέαξαν τὰ σκέλη, καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ συσταυρωθέντος αὐτῷ.

Venerũt ergo milites, & prioris quidẽ *latronis* confregerunt crura, & alteri⁹ q. crucifixus fuerat cũ eo:

33 Ἐπὶ δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντες, ὡς εἶδον αὐτὸν ἤδη τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη.

Ad Iesum autem quum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, nõ confregerunt eius crura:

34 Ἀλλ' εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε, καὶ εὐθὺς ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ.

Sed quidam ex militibus lancea latus eius fodit. & statim exiuit sanguis & aqua.

Christum è cruce mortuus, duplici symbolo testificatur se vnum esse veram expiationem, & verum credẽtium lauacrum.

35 Καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, καὶ ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστιν ἡ μαρτυρία· κἀκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα ὑμεῖς πιστεύσητε.

Et qui vidit, testatur, & verũ est testimonium eius: ille *inquam* scit se vera dicere, vt & vos credatis.

36 Ἐγένετο γὰρ ταῦτα ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ.

Exo. 12.46 num. 9.12

Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleretur, ‖Non confringetur *vllum* os ipsius.

37 Καὶ πάλιν ἑτέρα γραφὴ λέγει, Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.

Zach. 12.2

Et rursus alia Scriptura dicit, ‖Videbunt quem transfixerunt.

38 Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησε τὸν Πιλάτον ὁ Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, (ὢν μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ, κεκρυμμένος δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων) ἵνα ἄρῃ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐπέτρεψεν ὁ Πιλάτος. ἦλθεν οὖν καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

Matth. 27.57 marci 15.42 luc. 23.50

‖Post hæc autem rogauit Pilatũ Ioseph Arimathæensis (qui erat discipulus Iesu, sed occultus propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu: quod permisit Pilatus. Venit ergo & sustulit corpus Iesu.

Sepelitur Christus palam & loco celebri, conscio & permittẽte Pilato, idque ab hominibus sic Christo fauentibus, vt tamen ante eum diem apertè non essent eum sequuti: vt neque de ipsius morte neque de resurrectione merito ambigi possit ex sepultura.

39 Ἦλθε δὲ καὶ Νικόδημος (ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς τὸ πρότερον) φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν.

Suprà 3.2

‖Venit autem & Nicodemus (is q. venerat ad Iesum nocte primùm) ferens misturæ myrrhæ & aloes libras quasi centum.

40 Ἔλαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν.

Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.

41 Ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ἐσταυρώθη, κῆπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον καινὸν ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη.

In eo autem loco vbi fuerat crucifixus, erat hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondũ quisquam positus fuerat:

42 Ἐκεῖ οὖν διὰ τὴν παρασκευὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τὸ μνημεῖον, ἔθηκαν τὸν Ἰησοῦν.

Ibi ergo, propter Parasceuen Iudæorum, quòd monumẽtum illud propè esset, posuerunt Iesum.

32 ואתו אסטרטיוטא [a] ותברו [b] שקוהי דקדמיא ודהו אחרנא דאזדקף עמה:

Et venerunt milites, et fregerunt crura prioris, et illius alterius qui crucifixus erat cum eo.

[a] תכרו שכרו: [b] שקוהי שוקיו:

33 וכד אתו לות ישוע חזו דמית להמן כדו ולא תברו [c] שקוהי:

Quúmque venissent ad Ieschua, viderunt quòd iam mortuus esset: et non fregerunt crura eius.

[c] שקוהי שוקיו:

34 אלא חד מן [d] אסטרטיוטא [e] מיחהי [f] בדפנה [g] בלוכיתא ומחדא נפק דמא ומיא:

Sed vnus ex militibus percussit eũ in latere eius lancea: & cõfestim exiuit sanguis & aqua.

[d] אסטרטיוטא אנשי החיל: [e] מחהי הכה אותו: [f] דפנה צלעו: [g] לוכיתא חנית:

35 ומן דחזא אסהד [h] ושרירא הי סהדותה והו ידע [i] דשררא אמר דאף אנתון [k] תהימנון:

Et is qui vidit, testatus est: & verũ est testimoniũ eius: & ipse nouit quòd verum dixit, vt etiam vos credatis.

[h] שרירא נאמנה: [i] שררא אמת: [k] ההימנון תאמינו:

36 הלין גיר הוי דיתמלא כתבא דאמר [l] דגרמא לא [m] יתתבר בה ותוב כתבא אחרנא דאמר [n] דיחורון במן דדקרו:

Hæc enim facta sunt vt impleretur Scriptura quæ dicit, Os nõ frangetur in eo. Et rursus Scriptura alia quæ dicit, Intuebuntur in eum quem confoderunt.

[l] גרמא עצם: [m] יתתבר ישבר: [n] יחורון יביטו:

37 בתר הלין יוסף הו דמן רמתא בעא מן פילטוס מטול דתלמידא הוא דישוע [o] ומטשא הוא מן דחלתא דיהודיא [p] דישקול פגרה דישוע [q] ואפס פילטוס ואתא ושקל פגרה דישוע:

Post hæc Iauseph ille qui erat ex Ramatha, petiit à Pilato (quia discipulus erat Ieschua, & occultus erat præ metu Iudæorum) vt tolleret corpus Ieschua. & permisit Pilatus: & venit ac sustulit corpus Ieschua.

[o] מטשא נעלם: [p] דישקול שיקח: [q] אפס הניח:

38 ואתא אף ניקדימוס הו דאתא הוא מן קדים לות ישוע בלליא [r] ואיתי עמה [s] חונטתא דמורא [t] ודעלוי איך מאא ליטרין:

Et venit etiam Nicadimus ille qui venerat pri⁹ ad Ieschua nocte, et attulit secum condimenti myrrhæ et aloes quasi centum libras.

[r] איתי הביא או נשא: [s] חונטתא מעשה סמים לחנוט המתים: [t] עלוי מין ממיני בשמים ונקרא בלעז אלווס:

39 ושקלוהי לפגרה דישוע [u] וכרכוהי [x] בכתנא ובבסמא איכנא דאירת [y] עידא ליהודיא דיקברון:

Et sustulerũt corpus Jeschua, & inuoluerunt illud linteis & aromatibus, sicut est mos Judæis vt sepeliant.

[u] כרכוהי גללו אותו: [x] כתנא בגדי פשתן: [y] עידא מנהג:

40 אית הות דין בהי דוכתא דאזדקף בה ישוע [z] גנתא ובה בגנתא בית קבורא [aa] חדתא דאנש עד־כיל לא [bb] אתתסים הוא בה:

Erat autẽ in eo loco in quo crucifixus fuerat Ieschua, hort⁹, et in ipso horto locus sepulturæ nouus, in quo nõdum quisquam positus fuerat.

[z] גנתא גנה: [aa] חדתא חדש: [bb] אתתסים הושם:

41 וסמוהי תמן לישוע מטול דשבתא [cc] עאלא הות ומטול דקריב הוא קבורא:

Et posuerunt ibi Jeschua, eo quòd Sabbathum intraret, et eo quòd propinquum esset sepulchrum.

[cc] עאלא באה:

Κεφάλαιον κ'

Marci 16.1. luc.24.1

Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔρχεται πρωῒ, σκοτίας ἔτι οὔσης, εἰς τὸ μνημεῖον· καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου. 1

Τρέχει οὖν καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν ὃν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς. καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἦραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἴδαμεν ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. 2

Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πέτρος καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον. 3

Ἔτρεχον δὲ οἱ δύο ὁμοῦ· καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς προέδραμε τάχιον τοῦ Πέτρου, καὶ ἦλθε πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον. 4

Καὶ παρακύψας βλέπει κείμενα τὰ ὀθόνια· οὐ μέντοι εἰσῆλθεν. 5

Ἔρχεται οὖν Σίμων Πέτρος ἀκολουθῶν αὐτῷ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ τὰ ὀθόνια κείμενα· 6

Καὶ τὸ σουδάριον ὃ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμενον, ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἕνα τόπον. 7

Τότε οὖν εἰσῆλθε καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ εἶδε, καὶ ἐπίστευσεν. 8

Οὐδέπω γὰρ ᾔδεισαν τὴν γραφὴν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι. 9

Ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς οἱ μαθηταί. 10

Matth.28.1 mar.16.5

Μαρία δὲ εἱστήκει πρὸς τὸ μνημεῖον κλαίουσα ἔξω. ὡς οὖν ἔκλαιε, παρέκυψεν εἰς τὸ μνημεῖον· 11

Καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖς, καθεζομένους, ἕνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσὶν, ὅπου ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. 12

Καὶ

Cap. XX.

Primo verò die hebdomadis Maria Magdalene venit manè, quum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: vidétque lapidē sublatum à monumento.

Maria Magdalene, Petrus & Iohannes, primi resurrectionis Domini testes: & ita quidem vt suspecta fides esse merito non possint, quum hoc ipsis illis persuaderi vix potuerit, nedum vt ex composito id sint commenti.

Currit ergo & venit ad Simonē Petrũ, & ad alterũ illum discipulũ quem amabat Iesus. & dicit eis, Sustulerunt Dominum è monumēto, & nescimus vbi posuerint eum.

Exiuit ergo Petrus, & alter ille discipul⁹, & venerũt ad monumētũ.

Currebant autem duo simul: sed alter ille discipulus præcurrit citi⁹ Petro, venítque prior ad monumētum.

Et incuruatus vidit posita lintea: non tamen introiuit.

Venit ergo Simon Petrus sequēs eum, & introiuit in monumentũ, & conspexit lintea *ibi* posita:

Et sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteis positũ, sed seorsum inuolutum in vnum locum.

Tũc ergo introiuit etiā alter ille discipulus, qui venerat prior ad monumentum, vidítque, & credidit.

Nondum enim nouerāt Scripturam, videlicet oportere eum à mortuis resurgere.

Redierũt ergo discipuli ad suos.

Maria autem flens stabat ad monumentum foris. Dum ergo fleret, incuruauit se in monumentum.

Et cōspexit duos Angelos albatos, sedētes, vnũ ad caput, & alterũ ad pedes, *illic* vbi iacuerat corpus Iesu.

Angeli quoque (& quidem bini) facti resurrectionis Domini testes.

Qui

קֵפָלֶאוֹן כ׳

1 בְּחַד בְּשַׁבָּא דֵּין אֶתַת מַרְיַם מַגְדְּלָיְתָא [a] בְּצַפְרָא [b] עַד חֲשׁוּךְ לְבֵית קְבוּרָא וַחֲזַת [c] לְכֵאפָא דַּשְׁקִיל מֵן קַבְרָא ׃

2 וְרֶהְטַת וְאֶתַת לְוָת שֶׁמְעוֹן כֵּאפָא וַלְוָת הָו תַלְמִידָא אַחֲרָנָא דְּרָחֵם הֲוָא יֵשׁוּעַ וְאֵמַרָא לְהוֹן [d] שַׁקְלוּהִי לְמָרַן מֵן הָו בֵּית קְבוּרָא וְלָא יָדְעָא אֶנָא [e] אֵיכָא סָמוּהִי ׃

3 וּנְפַק שֶׁמְעוֹן וְהָו תַלְמִידָא אַחֲרָנָא וָאתִין הֲוו לְבֵית קְבוּרָא ׃

4 וְרָהֲטִין הֲוו תְרַיְהוֹן [f] אַכְחֲדָא הָו דֵּין תַלְמִידָא רְהֵט קַדְמֵה לְשֶׁמְעוֹן וֶאתָא קַדְמָיָא לְבֵית קְבוּרָא ׃

5 [g] וַאדִיק חֲזָא [h] כְּתָנֵא כַּד סִימִין [i] מְעַל דֵּין לָא עַל ׃

6 אֲתָא דֵּין שֶׁמְעוֹן בָּתְרֵה [k] וְעַל לְבֵית קְבוּרָא וַחֲזָא [l] כְּתָנֵא כַּד סִימִין ׃

7 [m] וְסוּדָרָא הָו [n] דַּחֲזִיק הֲוָא בְּרִישֵׁה לָא עַם כְּתָנֵא אֶלָּא כַּד [o] כְּרִיךְ וְסִים [p] לַסְטַר בַּחֲדָא דוּכָא ׃

8 הָידֵין [q] עַל אַף הָו תַלְמִידָא דֶּאתָא קַדְמָיָא לְבֵית קְבוּרָא וַחֲזָא [r] וְהַימֵן ׃

9 לָא גֵּיר [s] עַד־כִּיל יָדְעִין הֲוו מֵן כְּתָבֵא דַּעֲתִיד הֲוָא [t] לַמְקָם מֵן מִיתֵא ׃

10 וֶאזַלוּ הָנוּן תַלְמִידֵא תּוּב לְדוּכַתְהוֹן ׃

11 מַרְיַם דֵּין [u] קָיְמָא הֲוָת לְוָת קַבְרָא וּבָכְיָא וְכַד בָּכְיָא [x] אֲדִיקַת בְּקַבְרָא ׃

12 וַחֲזָת תְּרֵין מַלְאַכֵא [y] בַּחֲוָרֵא דְּיָתְבִין חַד מֵן [z] אֲסָדְוָהִי וְחַד מֵן רֶגְלַוְהִי אֵיכָא דְּסִים הֲוָא פַּגְרֵה דְּיֵשׁוּעַ ׃

ואמרין

[a] צפרא בוקר ׃
[b] עד חשוך כעוד חושך ׃
[c] כאפא אבן ׃
[d] שקלוהי נשאוהו ׃
[e] איכא איפה ׃
[f] אכחדא יחדו ׃
[g] אדיק הביט ׃
[h] כתנא בגדי פשתן ׃
[i] מעל דין לא על ובוא לא בא ׃
[k] על בא ׃
[l] כתנא בגדי פשתן ׃
[m] סודרא מסוה ׃
[n] חזיק אסור ׃
[o] כריך לוט ׃
[p] לסטר לצד אחד ׃
[q] על בא ׃
[r] הימן האמין ׃
[s] עד כיל עדין ׃
[t] למקם לקום ׃
[u] קימא עומדה ׃
[x] אדיקת הביטה ׃
[y] בחורא כבגדים לבנים ׃
[z] מן אסדוהי מראשותיו ׃

Cap. XX.

1 *PRima verò [die] [1] in septimana venit Mariã Magdalaitha mane, dũ adhuc tenebræ essent, ad locum sepulchri: et vidit lapidẽ, quòd sublatus esset à sepulchro.*

2 *Et cucurrit, & venit ad Schemeun Kipham & ad illum discipulum alium quem diligebat Ieschua, et dixit eis, Sustulerunt Dominum nostrũ ex illo loco sepulchri, & nescio vbi posuerint eum.*

3 *Et exiuit Schemeun et ille discipulus aliꝰ, et veniebãt ad locũ sepulchri.*

4 *Accurrebant ambo simul: ille verò discipulus cucurrit ante Schemeũ, & venit prior ad locum sepulchri.*

5 *Et prospiciẽs vidit lintea posita: [2] ingrediendo autem non est ingressus.*

6 *Venit autem Schemeun post eum, et ingressus est in locum sepulchri, ac vidit lintea posita,*

7 *Et sudarium quod alligatum fuerat capiti eius, nõ cum linteis, sed inuolutum, & positũ seorsim in vnũ locum.*

8 *Tunc ingressus est etiam ille discipulus qui venerat prior ad locum sepulchri: et vidit, ac credidit.*

9 *Non enim adhuc nouerant ex Scripturis, quòd futurum erat vt surgeret à mortuis.*

10 *Et abierunt illi discipuli rursum ad locum suum.*

11 *Mariam autem stabat ad sepulchrum, ac flebat: et quũ fleret, prospexit in sepulchrum.*

12 *Et vidit duos angelos in albis [vestibus,] qui sedebant, vnum [3] à ceruicalibus eius, et vnum à pedibus eius, vbi positum fuerat corpus Ieschua.*

Hhh.i.

1 Ad verbum, In sabbatho. Vide annotata in principium capitis .8 Matth.

2 Ἀναδίπλωσις Hebræa. hoc est, Minimè ingressꝰ est.

3 Id est, Ab eo loco vbi poni solent ceruicalia: id est, A capite. Hebraicè diceretur, מראשותיו: sicut legitur Gen. 28.18. & 1. Sam. 26.6 quam vocẽ Chaldæus vtrobique reddit eodem nomine quo hic vtitur Syrus interpres.

13 Καὶ λέγουσιν αὐτῇ ἐκεῖνοι, Γύναι, τί κλαίεις; Λέγει αὐτοῖς, Ὅτι ἦραν τὸν κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν αὐτόν.

Qui etiam dixerunt ei, Mulier, quid fles? Dicit eis, Sustulerunt dominum meum, nec scio vbi posuerint eum.

14 Καὶ ταῦτα εἰποῦσα, ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἑστῶτα· καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐστι.

Et quum hæc dixisset, conuersa est retrorsum, conspexítque Iesum stantem: nec sciebat Iesum esse.

Iesus ipse præsens se testatur verè resurrexisse.

15 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Γύναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; Ἐκείνη, δοκοῦσα ὅτι ὁ κηπουρός ἐστι, λέγει αὐτῷ, Κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτόν, εἰπέ μοι ποῦ αὐτὸν ἔθηκας· κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ.

Dicit ei Iesus, Mulier, quid fles? quem quæris? Illa, putans hortulanum esse, dicit ei, Domine, si tu asportasti eũ, dicito mihi vbi posueris eum: & ego eum tollam.

16 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Μαρία. Στραφεῖσα ἐκείνη λέγει αὐτῷ, Ραββουνί. (ὃ λέγεται διδάσκαλε)

Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni. (quod dicitur Magister)

17 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Μή μου ἅπτου· οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου. πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς, Ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν.

Dicit ei Iesus, Ne me tãgito: nõdum enim ascendi ad Patrem meũ. sed proficiscere ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, & Deum meũ & Deum vestrum.

Christus qui resurrexit, non quærendus in hoc mundo secundum carnem, sed in cælis per fidem, quo ipse nobis præiuit.

18 Ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἀπαγγέλλουσα τοῖς μαθηταῖς ὅτι ἑώρακε τὸν Κύριον, καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ.

Venit Maria Magdalene annuntians discipulis se vidisse Dominũ, eáque sibi dixisse.

Mar.16.14 luc.24.36 1.cor.15.5

19 Οὔσης οὖν ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν.

‖Quum ergo vespera esset die illo primo hebdomadis, & fores essent clausæ *illic* vbi erant discipuli coacti propter metum Iudæorum, venit Iesus: stetítque in medio, & dixit eis, Pax vobis.

Christus ianuis clausis repentè vi diuina sese discipulis sistens, plenam eis fidem facit tum resurrectionis suæ, tum ipsorum Apostolatus, afflato illis sancto Spiritu, Euangelici ministerij directore.

20 Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν Κύριον.

Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac latus suũ. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.

Matt.28.18

21 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν, Εἰρήνη ὑμῖν· καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατήρ, κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς.

Dicit ergo eis iterum, Pax vobis: ‖sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos.

22 Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησε καὶ λέγει αὐτοῖς, Λάβετε πνεῦμα ἅγιον.

Et hæc quum dixisset, afflauit: & dixit eis, Accipite Spiritum sanctũ.

Ἄν τινων

Siquorum

13 ואמרין לה אנתתא מנא בכיא אנתי אמרא להון [a] דשקלוהי למרי ולא ידעא אנא איכא סמוהי :

13 *Et dicunt ei, Mulier, quid fles tu? Dixit eis, Quia ſuſtulerunt Dominum meum, & neſcio vbi poſuerint eum.*

14 הדא אמרת ואתפנית [b] לבסתרה וחזת לישוע [c] דקאם ולא ידעא הות דישוע הו :

14 *Hoc dixit: & vertit ſe retrorſum, ac vidit Ieſchua ſtantem. & neſciebat quòd Ieſchua eſſet.*

15 אמר לה ישוע אנתתא מנא בכיא אנתי ולמן בעיא אנתי הידין [d] סברת [e] דגננא הו ואמרא לה מרי אן אנת [f] שקלתיהי אמר לי איכא [g] סמתיהי אזל [h] אשקליוהי :

15 *Dixit ei Jeſchua, Mulier, quid fles tu? et quem quæris tu? Illa autē putauit quòd hortulanus eſſet: & dixit ei, Domine mi, ſi tu ſuſtuliſti eum, dic mihi vbi poſueris eum: abiens tollam eum.*

16 אמר לה ישוע מרים ואתפנית ואמרא לה עבראית [i] רבולי דמתאמר [k] מלפנא :

16 *Dixit ei Ieſchua, Mariam. Et cōuerſa eſt, et dixit ei Hebraicè,[4] Rabbuli, quod dicitur Præceptor.*

17 אמר לה ישוע לא תתקרבין לי לא גיר [l] עד־כיל [m] סלקת לות אבי [n] זלי דין לות אחי ואמרי להון סלק אנא לות אבי ואבוכון ואלהי ואלהכון :

17 *Dixit ei Ieſchua, Ne tangas me: nōdum enim aſcēdi ad Patrē meū. Abi autem ad fratres meos, et dic eis, Aſcendo ad Patrem meum, et Patrem veſtrum: & Deum meū, et Deū veſtrum.*

18 הידין אתת מרים מגדליתא [o] וסברת לתלמידא דחזת למרן והלין אמר לה :

18 *Tūc venit Mariā Magdalaitha, et nuntiauit diſcipulis quòd vidiſſet Dominum noſtrum, et quòd hæc dixiſſet ſibi.*

19 כד הוא דין רמשא דיומא הו דחד בשבא [p] ותרעא אחידין הוו דאיכא דאיתיהון הוו תלמידא מטול דחלתא דיהודיא אתא ישוע [q] קם בינתהון ואמר להון שלמא עמכון :

19 *Quum autem eſſet veſpera diei illius primi in ſeptimana, & portæ clauſæ eſſent loci vbi erāt diſcipuli propter metum Iudæorum: veniēs Ieſchua ſtetit inter eos, et dixit eis, Pax vobiſcū.*

20 הדא אמר [r] וחוי אנון [s] אידוהי [t] וסטרה [u] וחדיו תלמידא דחזו למרן :

20 *Hæc dixit, et oſtendit eis manus ſuas, et latus ſuum. Et gauiſi ſunt diſcipuli quòd vidiſſent Dominū noſtrū.*

21 אמר להון דין ישוע שלמא עמכון איכנא דשדרני אבי אף אנא משדר אנא לכון :

21 *Dixit autem eis Ieſchua, Pax vobiſcum. Sicut miſit me Pater meus, etiam ego mitto vos.*

22 וכד אמר הלין נפח בהון ואמר להון קבלו רוחא דקודשא :

22 *Et quum dixiſſet hæc, flauit in eos, & dixit eis, Accipite Spiritum ſanctū.*

[a] דשקלוהי שנשאו אותו :
[b] לבסתרה לאחוריה :
[c] קאם עומד :
[d] סברת חשבה :
[e] גננא עובד הגנות :
[f] שקלתיהי נשאת אותו :
[g] סמתיהי שמת אותו :
[h] אשקליוהי אשא אותו או אקח אותו :
[i] רבולי רבוני :
[k] מלפנא מלמד :
[l] עד כיל עדין :
[m] סלקת עליתי :
[n] זלי לכי :
[o] סברת בשרה :
[p] ותרעא אחידון והדלתות סגורות :
[q] קם עמד :
[r] חוי הראה :
[s] אידוהי ידיו :
[t] סטרה צלעו :
[u] חדיו שמחו :

4 In hac voce, vel litera ל *lamed*, poſita eſt pro נ *nū*: vt dicendum ſit Rabboni: vel eſt compoſitio nominis cum pronomine Rabbuli, pro Rabbon li: nec eſt propriè Hebraicū vocabulū ſed Chaldaicum ac Syriacum. Hebræū autem dicitur quòd tunc temporis Syriaca lingua Hebræis eſſet vulgaris: nam ſuæ linguæ vſum iam in ipſa captiuitate amiſerant, ac victorū idioma vicinarúmque regionum, (quod vel Chaldæū erat vel Syrum) didicerāt. Quod non tātùm hîc obſeruari debet, ſed in plerîſque aliis locis Noui teſtamenti, vbi quæ propriè ſunt Chaldæa vel Syra, dicūtur Hebraica.

23 Αν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται.

23 Siquorum remiseritis peccata, remittuntur eis: siquorum retinueritis, retenta sunt.

Promulgatio remissionis peccatorum per fidem in Christum, & irę Dei declaratio retinendis incredulorum peccatis, summa Euangelicę prædicationis.

24 Θωμᾶς δὲ, εἷς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ᾽ αὐτῶν ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς.

24 Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, nõ erat cum eis quando venerat Iesus.

Christus ex Thomę incredulitate certum resurrectionis suę testimonium elicit.

25 Ελεγον οὖν αὐτῷ οἱ ἄλλοι μαθηταὶ, Εωράκαμεν τὸν Κύριον. Ο δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Εὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω.

25 Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum. Ille verò dixit eis, Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & immisero digitum meũ vestigio clauorum, & immisero manum meã lateri eius, nequaquam credam.

26 Καὶ μεθ᾽ ἡμέρας ὀκτὼ πάλιν ἦσαν ἔσω οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ Θωμᾶς μετ᾽ αὐτῶν· ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ εἶπεν, Εἰρήνη ὑμῖν.

26 Octo igitur pòst diebus rursus erant discipuli eius intus, & Thomas cũ eis: venit Iesus foribus clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.

27 Εἶτα λέγει τῷ Θωμᾷ, Φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου· καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου. καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός.

27 Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas: & profer manum tuam, & immitte lateri meo. & ne esto incredulus, sed credens.

28 Καὶ ἀπεκρίθη ὁ Θωμᾶς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ο Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου.

28 Respondit autem Thomas, & dixit ei, Dominus meus, & Deus meus *es*.

29 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Οτι ἑώρακάς με Θωμᾶ, πεπίστευκας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες.

29 Dicit ei Iesus, Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.

Vera fides ab ore Dei non ab oculis carnis pendet.

Infra, 21.25

30 Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἃ οὐκ ἔστι γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ.

30 ‖Multa igitur etiam alia signa edidit Iesus in discipulorum suorũ conspectu, quæ non sunt scripta in hoc libro.

Fides in Christum Filium Dei & vnicũ nostrum seruatorem, Euãgelicæ doctrinę, ac præsertim historię resurrectionis scopus.

31 Ταῦτα δὲ γέγραπται ἵνα πιστεύσητε ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες, ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

31 Hæc autem scripta sunt vt credatis Iesum esse Christum Filiũ Dei, & vt credentes, vitam habeatis per nomen eius.

Κεφάλαιον κα.

Cap. XXI.

1 Μετὰ ταῦτα ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν πάλιν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος. ἐφανέρωσε δὲ οὕτως·

1 POstea patefecit se rursus Iesus discipulis ad mare Tiberiadis. patefecit autem sic:

Christus non tantum præsens sed etiam vnà cũ discipulis suis vescens, plenissimam suæ resurrectionis fidem facit.

Ησαν

Erant

23 אַן תֶּשְׁבְּקוּן חֲטָהֵא לֵאנָשׁ יֶשְׁתַּבְקוּן לֵהּ וְאַן תֵּאחֲדוּן דֵאנָשׁ אֲחִידִין :

Si remiseritis peccata alicui, remittentur ei: & si retinueritis [peccata] alicuius, retenta sunt.

24 תָּאוֹמָא דֵין חַד מִן תְּרֵי עֲסַרְתָּא הֲוָא דְמֶתְאמַר [a] תָּאמָא לָא הֲוָא תַמָּן הֲוָא עַמְּהוֹן כַּד אֲתָא יֵשׁוּעַ :

[a] תאמא מטעם תאמי צביה :

Thauma autẽ, vnus ex duodecim, is qui dicitur Gemellus, nequaquam ibi erat cum eis, quum venit Ieschua.

25 וָאמְרִין לֵהּ תַּלְמִידֵא [b] חֲזַין לְמָרַן הָוָא דֵין אֲמַר לְהוֹן אַן לָא חָזֵא אֲנָא בְּאִידַוְהִי דוּכְיָתָא [c] דְצֵצֵא וְרָמֵא אֲנָא בְּהֵין [d] צְבֵעָתִי [e] וּמַוְשֵׁט אֲנָא אִידַי [f] בְּדַפְנֵהּ לָא [g] מְהַיְמֵן אֲנָא :

[b] חזין ראינו : [c] צצא מסמרות : [d] צבעתי אצבעותי : [e] מושט מושיט : [f] דפנה צלעו : [g] מהימן מאמין :

Et dicunt ei discipuli, Vidimus Dominũ nostrũ. Ipse autẽ dixit eis, Nisi videã in manibus eius loca clauorũ, & immittã in ea digitos meos, et extẽdam manum meam in latus eius, non credo.

26 וּבָתַר תְּמָנְיָא יַוְמִין תּוּב לְגַו הֲוַו תַּלְמִידֵא וְתָאוֹמָא עַמְּהוֹן וֶאתָא יֵשׁוּעַ כַּד [h] אֲחִידִין תַּרְעֵא קָם בְּמְצַעְתָא וֶאמַר לְהוֹן שְׁלָמָא עַמְּכוֹן :

[h] אחידין תרעא סגורות הדלתות :

Et post octo dies rursus intus erant discipuli, & Thauma cum eis, & veniẽs Ieschua quũ clausæ essẽt portæ, stetit in medio, et dixit eis, Pax vobiscũ.

27 וֶאמַר לְתָאוֹמָא [i] אַיְתָא צֶבְעָךְ [k] לְהָרְכָא וַחֲזִי [l] אִידַי וְאַיְתָא אִידָךְ [m] וְאוֹשֵׁט [n] בְּגַבִּי וְלָא תֶהְוֵא [o] לָא מְהַיְמְנָא אֶלָּא מְהַיְמְנָא :

[i] איתא הבא : [k] הרכא חלום : [l] אידי ידי : [m] אושט הושט : [n] גבי צלעי : [o] לא מהימנא חסר אמונה :

Ac dixit Thaumæ, Infer digitum tuũ huc, & vide man[9] meas, & infer manum tuã, ac extende in latus meũ: & ne sis incredulus, sed credens.

28 וַעֲנָא תָאוֹמָא וֶאמַר לֵהּ מָרִי וַאלָהִי :

Et respondit Thauma, ac dixit ei, Dominus meus, et Deus meus.

29 אֲמַר לֵהּ יֵשׁוּעַ הָשָׁא דַחֲזָתָנִי [p] הַיְמֶנְתְּ [q] טוּבַיְהוֹן לְאִילֵין דְלָא חֲזָאוּנִי [r] וְהַיְמֵנוּ :

[p] הימנת האמנת : [q] טוביהון אשריהם : [r] הימנו האמינו :

Dixit ei Ieschua, Nunc quia vidisti me, credidisti: beati sunt ii qui non viderunt me, & crediderunt.

30 סַגִּיָאתָא דֵין אַתְוָתָא אַחֲרָנְיָתָא עֲבַד יֵשׁוּעַ קְדָם תַּלְמִידַוְהִי אִילֵין דְלָא כְּתִיבָן בְּכְתָבָא הָנָא :

Multa autem signa alia fecit Ieschua coram discipulis suis, quæ non sunt scripta in [s] scripto hoc.

[s] Vel Libro. Vide principiũ Matth.

31 אַף הָלֵין דֵין דִכְתִיבָן [f] דְתְהַיְמְנוּן דְיֵשׁוּעַ הוּ מְשִׁיחָא בְּרֵהּ דַאלָהָא [t] וּמָא דְהַיְמֶנְתּוּן יֶהְוֵן לְכוֹן בִּשְׁמֵהּ חַיֵּא דַלְעָלַם :

[f] תהימנון תאמינו : [t] מא דהימנתון כאשר תאמינו :

Quinetiã hæc quæ scripta sunt, [scripta sunt] vt credatis quòd Ieschua est Christus filius Dei: et quum credideritis, sit vobis per nomen eius vita quæ est in æternum.

קֶפָלְאוֹן כ״א

Cap. XXI.

1 בָּתַר הָלֵין [u] חַוִּי [x] תּוּב [y] נַפְשֵׁהּ יֵשׁוּעַ לְתַלְמִידַוְהִי עַל יַמָּא דְטֶבְרִיוּס חַוִּי דֵין [z] הָכַנָא :

[u] חוי הראה : [x] תוב עוד : [y] נפשה עצמו : [z] הכנא כן :

POST hæc ostendit rursus seipsũ Ieschua discipulis suis iuxta mare Tiberiadis. Ostendit autem sic:

Ἦσαν ὁμοῦ Σίμων Πέτρος καὶ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, καὶ Ναθαναὴλ ὁ ἀπὸ Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο. 2

Erant simul Simō Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat ex Cana Galilææ, & *filij* Zebedæi, aliíque ex discipulis eius duo.

Λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος, Ὑπάγω ἁλιεύειν. Λέγουσιν αὐτῷ, Ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοί. Ἐξῆλθον, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον εὐθύς· καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν. 3

Dicit eis Simon Petrus, Abeo piscatum. Dicūt ei, Imus & nos tecū. Profecti sunt, & ascenderūt in nauigium statim: & illa nocte nihil ceperunt.

Πρωΐας δὲ ἤδη γινομένης ἔστη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν αἰγιαλόν. οὐ μέντοι ᾔδεισαν οἱ μαθηταὶ ὅτι Ἰησοῦς ἐστι. 4

Mane autem iam exorto stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli Iesum esse.

Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Παιδία, μή τι προσφάγιον ἔχετε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, Οὔ. 5

Dicit ergo eis Iesus, Pueri, num quid opsonii habetis? Respōderūt ei, Non.

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὑρήσετε. Ἔβαλον οὖν, καὶ οὐκ ἔτι αὐτὸ ἑλκύσαι ἴσχυσαν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἰχθύων. 6

At ille dixit eis, Iacite rete in dexteram nauigii partem, & inuenietis. Iecerunt ergo, & non amplius poterant illud trahere præ multitudine piscium.

Λέγει οὖν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, τῷ Πέτρῳ, Ὁ Κύριός ἐστι. Σίμων οὖν Πέτρος, ἀκούσας ὅτι ὁ Κύριός ἐστι, τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο, (ἦν γὰρ γυμνὸς) καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν. 7

Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominꝰ est. Simon ergo Petrus quum audisset Dominum esse, amiculum succinxit, (erat enim nudus) & abiecit se in mare.

Οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον, (οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίων) σύροντες τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων. 8

Vel Libro. Vide principia Matth.

Alii autē discipuli nauigio venerunt, (non enim longè aberāt à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete *plenum* piscium.

Ὡς οὖν ἀπέβησαν εἰς τὴν γῆν, βλέπουσιν ἀνθρακιὰν κειμένην, καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον, καὶ ἄρτον. 9

Vt ergo descenderunt in terram, vidēt prunas positas, & piscem impositum, & panem.

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων ὧν ἐπιάσατε νῦν. 10

Dicit eis Iesus, Adferte ex piscibus quos modò cepistis.

Ἀνέβη Σίμων Πέτρος, καὶ εἵλκυσε τὸ δίκτυον ἐπὶ τῆς γῆς, μεστὸν ἰχθύων μεγάλων ἑκατὸν πεντηκοντατριῶν· καὶ τοσούτων ὄντων οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον. 11

Ascēdit Simon Petrus, & traxit rete in terrā, plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus: & quū tot essent, nō est fissum rete.

Λέγει

Dicit

2 איתיהון הוו [a]אכחדא שמעון כאפא ותאומא דמתאמר תאמא ונתנאיל הו דמן קטנא דגלילא ובני זבדי ותרין אחרנין מן תלמידא :

Erant ſimul Schemeun Kipha & Thauma q dicitur Gemellus, et Nathanail ille qui erat à Katna Galilææ, & filij Zabdai, ac duo alij ex diſcipulis.

3 אמר להון שמעון כאפא אזל אנא [b]לצוד נונא אמרין לה ואף חנן [c]אתינן עמך ונסקו וסלקו לספינתא ובהו ליליא [d]מדם לא [e]צדו :

Dixit eis Schemeun Kipha, Abeo ad capiendum piſces. Dicunt ei, Nos quoq; imus tecum. Et egreſſi ſunt, et aſcenderunt in nauigium, & in illa nocte nihil ceperunt.

4 כד דין הוא צפרא [f]קם ישוע על יד ימא ולא ידעו תלמידא דישוע הו :

Quum autem eſſet man[e], ſtetit Ieſchua iuxta littus maris: et non cognouerunt diſcipuli quòd Ieſchua eſſet.

5 ואמר להון ישוע [g]טליא למא אית לכון מדם [h]למלעס אמרין לה לא :

Et dixit eis Ieſchuae, Pueri, num eſt vobis aliquid ad edendum? Dicunt ei, Non.

6 אמר להון [i]ארמו מצידתכון מן גבא דימינא דספינתא ומשכחין אנתון [k]וארמיו ולא אשכחו [l]למגדה למצידתא מן סוגאא [m]דנונא [n]דאחדת :

Dixit eis, Jacite rete veſtrum à latere dextro nauigii, & inuẽturi eſtis. Et iecerunt: et non potuerunt trahere rete præ multitudine piſcium quos [rete] ceperat.

7 ואמר תלמידא הו דרחם הוא לה ישוע לכאפא הנא מרן הו שמעון דין כד שמע דמרן הו נסב [o]כותינה [p]מחא [q]בחצוהי מטול דערטיליא הוא [r]ושדא נפשה בימא [s]דיאתא לות ישוע :

Et ait diſcipulus ille quẽ diligebat Ieſchua, Kiphæ, Hic, Dominꝰ noſter eſt. Schemeun autem quũ audiuiſſet quòd Dominus noſter eſſet, accipiens veſtem ſuam, cinxit circa lũbos ſuos, (quia nudus erat) et iniecit ſeipſum in mare, vt veniret ad Jeſchua.

8 אחרנא דין תלמידא בספינתא אתו לא גיר רחיקין הוו סגי מן ארעא אלא איך מאתין אמין [t]ונגדין הוו לה למצידתא הי [u]דנונא :

Alii autẽ diſcipuli nauigio venerũt: (nõ enim remoti erant multum à terra, ſed quaſi ducẽtis cubitis) & trahebant rete illud piſcium.

9 כד דין סלקו לארעא חזו [x]גומרא כד סימין ונונא כד סים עליהון ולחמא :

Quum autem aſcendiſſent in terrã, viderunt prunas poſitas, et piſcem impoſitum eis, ac panem.

10 ואמר להון ישוע [y]איתו מן נונא [z]דצדתון השא :

Et dixit eis Jeſchua, Afferte ex piſcibus quos cepiſtis nunc.

11 וסלק שמעון כאפא [aa]ונגדה למצידתא לארעא כד [bb]מליא נונא רורבא מאא וחמשין ותלתא ובהנא כלה [cc]יוקרא לא [dd]אצטרית מצידתא הי :

Et aſcendit Schemeũ Kipha, & traxit rete in terram plenũ piſcibus magnis centũ quinquaginta et tribus: et in hoc toto pondere non eſt ſciſſũ rete illud.

[a] אכחדא יחדו : [b] לצוד נונא לדיג דגים או ללכוד דגים : [c] אתינן באים אנחנו : [d] מדם דבר : [e] צדו לכדו : [f] קם עמד : [g] טליא נערים : [h] למלעס לאכול : [i] ארמו השליכו : [k] ארמיו השליכו : [l] למגדה למשוך אותה : [m] נונא דגים : [n] אחדת לכדה : [o] כותינה כתנתו : [p] מחא אזר : [q] חצוהי מתניו : [r] שדא נפשה השליך עצמו : [s] דיאתא שיבוא : [t] נגדין מושכים : [u] נונא דגים : [x] גומרא רשפות וגחלים : [y] איתו הביאו : [z] צדתון לכדתם : [aa] נגדה משך אותה : [bb] מליא נונא רורבא מלאה דגים רבים : [cc] יוקרא משא : [dd] אצטרית נקרעה :

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Δεῦτε, ἀριστήσατε. Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἐξετάσαι αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ; εἰδότες ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν.

12 Dicit eis Iesus, Venite, prandete. Nullus autem discipulorum audebat eum interrogare, Tu quis es? quum scirent Dominum esse.

Ἔρχεται οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ λαμβάνει τὸν ἄρτον καὶ δίδωσιν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὀψάριον ὁμοίως.

13 Venit ergo Iesus, & accipit panẽ & dat eis, & piscem similiter.

Τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν.

14 Hac iã tertia vice patefactus est Iesus discipulis suis, quum resurrexisset à mortuis.

Ὅτε οὖν ἠρίστησαν, λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς, Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων; Λέγει αὐτῷ, Ναὶ Κύριε· σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ, Βόσκε τὰ ἀρνία μου.

15 Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon *fili* Ionæ, diligis me plus quàm hi? Dicit ei, Etiam Domine tu nosti quòd amẽ te. Dicit ei, Pasce agnos meos.

Petrus terna confessione in pristinũ gradum restituitur unde terna abnegatione exciderat: simúlque admonetur, cum demum esse pastorẽ, qui Christum diligẽs ipsius oues pascit.

Λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον, Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με; Λέγει αὐτῷ, Ναὶ Κύριε· σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ, Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου.

16 Dicit ei rursum secundò, Simon *fili* Ionæ, diligis me? Ait illi, Etiam Domine: tu nosti quòd amẽ te. Dicit ei, Pasce oues meas.

Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον, Σίμων Ἰωνᾶ, φιλεῖς με; Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον, Φιλεῖς με; καὶ εἶπεν αὐτῷ, Κύριε, σὺ πάντα οἶδας· σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Βόσκε τὰ πρόβατά μου.

17 Dicit ei tertiò, Simon *fili* Ionæ, amas me? Tristis fuit Petrus quòd tertiò dixisset ipsi, Amas me? Dixítque ei, Domine, tu omnia nosti, tu nosti quòd amem te. Dicit ei Iesus, Pasce oues meas.

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες· ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει, καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις.

18 Amen amẽ dico tibi, quum esses iunior, cingebas te, & ibas quò volebas: quum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & transferet quò noles.

Prædicitur mors Petri violenta.

Τοῦτο δὲ εἶπε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν. καὶ τοῦτο εἰπὼν, λέγει αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι.

19 Hoc autem dixit, significãs qua morte glorificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.

Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ Πέτρος βλέπει τὸν μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, ἀκολουθοῦντα, ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ, καὶ εἶπε, Κύριε, τίς ἐστιν ὁ παραδιδούς σε;

20 Conuersus Petrus videt illũ discipulum quẽ diligebat Iesus, sequentẽ, qui & recubuerat in cœna super pectus eius, & dixerat, Domine, quis est ille qui te prodit?

Cauendum ne, dum alios circunspicimus quod nobis iniunctũ est negligamus.

Τοῦτον

Hunc

12 ואמר להון ישוע [a]תו [b]אשתרו אנש דין מן תלמידא לא [c]ממרח הוא [d]דישאליוהי [e]דמנו דידעין הוו דמרן הו:

12 Et dixit eis Ieschua, Venite, vescimini. Nemo autem ex discipulis audebat interrogare eum quis esset. quia sciebant quòd Dominus noster esset.

13 קרב דין ישוע ושקל לחמא ונונא ויהב להון:

13 Accessit autem Ieschua, et sustulit panem & pisces, ac dedit eis.

14 הדא [f]דתלת זבנין אתחזי ישוע לתלמידוהי כד קם מן [g]בית מיתא:

14 Hac tertia vice cõspect⁹ est Ieschua discipulis suis, quum resurrexisset [1]à mortuis.

15 כד דין [h]אשתריו אמר ישוע לשמעון כאפא שמעון בר־יונא רחם אנת לי יתיר מן הלין אמר לה אין מרי אנת ידע אנת דרחם אנא לך אמר לה ישוע [i]רעי לי [k]אמרי:

15 Quum autẽ edissent, dixit Ieschua Schemeun Kipha, Schemeun fili Iuna, amas tu me plus quàm hi? Dixit ei, Etiam Domine mi, tu scis quòd amo te. Dixit ei Ieschua, Pasce mihi agnos meos.

16 אמר לה תוב [l]דתרתין זבנין שמעון בר יונא רחם אנת לי אמר לה אין מרי אנת ידע אנת דרחם אנא לך אמר לה ישוע [m]רעי לי [n]ערבי:

16 Dixit ei rursus [2]secũda vice, Schemeũ fili Iuna, amas tu me? Dixit ei, Etiã Domine mi, tu scis quòd amo te? Dixit ei Ieschua, Pasce mihi greges meos.

17 אמר לה ישוע תוב [o]דתלת זבנין שמעון בר יונא רחם אנת לי [p]וכרית לה לכאפא דאמר לה [q]דתלת זבנין דרחם אנת לי ואמר לה מרי כל מדם אנת [r]חכם אנת אנת ידע אנת דרחם אנא לך אמר לה ישוע [s]רעי לי [t]נקותי:

17 Dixit ei Jeschua rursum tertia vice, Schemeũ fili Iuna, amas tu me? Et tristitia fuit Kipha quòd dixisset ei [3]tribus vicibus, Amas tu me? Et dixit ei, Domine mi, omnia tu intelligis, tu nosti quòd amo te. Dixit ei Ieschua, Pasce mihi oues [4]meas.

18 [u]אמין אמין אמר אנא לך דכד טלא הוית אנת [x]לנפשך אסר הוית [y]חציך ומהלך הוית [z]לאיכא דצבא אנת מא דין [aa]דסאבת תפשוט [bb]אידיך ואחרין יאסור לך חציך [cc]ויובלך לאיכא דלא צבא אנת:

18 Ammin ammin dico tibi quòd quũ puer esses, tu tibi ipsi cingebas lumbos tuos, & ambulabas quò volebas: quũ autem senueris extendes manus tuas, & alius accinget tibi lumbos tuos, & ducet te quò non cupis.

19 הדא דין אמר [dd]דיחוא באינא מותא עתיד דישבח לאלהא וכד אמר הלין אמר לה [ee]תא בתרי:

19 Hoc autem dixit, vt ostẽderet qua morte futurum erat vt glorificaret Deum. Et quum dixisset hæc, dixit ei, [5]Veni post me.

20 ואתפני שמעון וחזא לתלמידא הו דרחם הוא ישוע דאתא בתרה הו דנפל הוא [ff]בחשמיתא על [gg]חדיה דישוע ואמר מרי מנו [hh]משלם לך:

20 Et conuersus est Schemeun, & vidit discipulum illum quem diligebat Ieschua, [6]venientẽ post se, illũ [inquã] qui ceciderat in cœna super pectus Jeschua et dixerat, Domine mi quis nã prodit te?

Hunc

[a] תו בואו: [b] אשתרו אכלו: [c] ממרח נשאו לבו: [d] ישאליוהי ישאל אותו: [e] מנו מי הוא: [f] תלת זבנין הפעם השלישית: [g] בית כין: [h] אשתריו אכלו: [i] רעי רעה: [k] אמרי כבשי: [l] תרתין זבנין הפעם השנית: [m] רעי רעה: [n] ערבי מקני: [o] תלת זבנין הפעם השלישית: [p] כרית התעצב: [q] תלת זבנין הפעם השלישית: [r] חכם יודע: [s] רעי רעה: [t] נקותי רחלי: [u] באמת: [x] נפשך עצמך: [y] חציך מתניך: [z] לאיכא אנא: [aa] סאבת זקנת: [bb] אידיך ידיך: [cc] יובלך יוליכך: [dd] יחוא יודע: [ee] תא בוא: [ff] חשמיתא סעודת: [gg] חדיה חזה: [hh] משלם מסגיר:

1 Ad verbum, De intermortuos: Gallicè, D'entre les morts.

2 Ad verbum, Secũdo tempore.

3 Ad verbum, Tribus tẽporibus.

4 Vocabulũ est נקותי quod respõdet Hebræo רחלי. Atque eo quoque vtitur noster paraphrastes Act.8. 32 significátque oues fœminas.

5 Id est, Sequere me. Hebraismus.

21 Τοῦτον ἰδὼν ὁ Πέτρος, λέγει τῷ Ἰησοῦ, Κύριε, οὗτος δὲ τί;

Hũc ergo quum vidiſſet Petrus, dicit Ieſu, Domine, hic autem quid?

22 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; σὺ ἀκολούθει μοι.

Dicit ei Ieſus, Si velim eum manere donec veniam, quid ad te? tu me ſequere.

23 Ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος οὗτος εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει. καὶ οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει· ἀλλ', Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ;

Exiit ergo ſermo iſte inter fratres, diſcipulũ illum nõ moriturũ. ſed non dixerat ei Ieſus, Non morietur: ſed, Si eũ velim manere donec veniam, quid ad te?

24 Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων, καὶ γράψας ταῦτα· καὶ οἴδαμεν ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

Hic eſt diſcipulus ille qui de his teſtatur, & hæc ſcripſit: & ſcimus verum eſſe teſtimonium eius.

Vera eſt Chriſti hiſtoria, nec hominum curioſitati ſed saluti, ſancto cum delectu perſcripta.

Suprà, 20.30

25 Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἕν, οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. Ἀμήν.

¶Sunt autem & alia multa quæ fecit Ieſus, quæ ſi ſcribantur ſigillatim, ne mundum quidem ipſum opinor capturum eos qui ſcriberentur libros. Amen.

21 לְהָנָא כַּד חֲזָא כֵּאפָא אֲמַר לְיֵשׁוּעַ מָרִי וְהָנָא מָנָא ׃

21 *Hunc quum vidisset Kipha, dixit Jeschua, Domine mi, et hic quid?*

22 אֲמַר לֵהּ יֵשׁוּעַ אִן צָבֵא אֲנָא [a] דַּיְקָוֵא הָנָא עַד־מָא דָאתֵא אֲנָא לָךְ מָא לָךְ אַנְתְּ [b] תָא בָתְרִי ׃

[a] יקוא יעמוד ׃

[b] תא בוא ׃

22 *Dixit ei Ieschua, Si volo vt maneat hic donec veniam, [7] quid ad te? Tu veni post me.*

7 Ad verbum, Ad te quid ad te? Emphaticōs, quasi diceret, Nihil quicquā ad te pertinet.

23 וְנֶפְקַת הָדָא מֶלְתָא בֵּית אַחֵא דְּהָו תַלְמִידָא לָא מָאֵת יֵשׁוּעַ דֵּין לָא הֲוָא דְּלָא מָאֵת אֲמַר אֶלָּא אִן צָבֵא אֲנָא דַּיְקָוֵא הָנָא עַד־מָא דָאתֵא אֲנָא לָךְ מָא לָךְ ׃

23 *Et exiuit hic sermo inter fratres, quòd ille discipulus non moriturus sit, Ieschua autē nequaquā quòd nō moriturus esset, dixit: sed, Si volo vt maneat hic donec veniam, quid ad te?*

4 הָנַו תַלְמִידָא דַּאסְהֵד עַל הָלֵין כֻּלְהֵין וְאַף כְּתַב הָלֵין וְיָדְעִינַן חֲנַן [c] דְּשַׁרִירָא הִי סָהֲדוּתֵהּ ׃

[c] שרירא נאמנה ׃

4 *Hic est discipulus qui testatur de his omnibus, & etiam scripsit hæc: & scimus nos quòd verum sit testimonium eius.*

25 אִית דֵּין אַף אַחֲרָנִיתָא סַגִּיָּאָא דַּעֲבַד יֵשׁוּעַ אִילֵין דְּאִלּוּ [d] חֲדָא חֲדָא מֶתְכַּתְבָן הֲוַי אַף לָא הָו עָלְמָא אֵיךְ דְּסָבַר אֲנָא סָפֵק הֲוָא לַכְתָבֵא דְּמֶתְכַּתְבִין הֲווֹ ׃

[d] חדא חדא כל אחת בפני עצמה ׃

25 *Sunt autem etiam alia multa quæ fecit Ieschua, quæ si [8] sigillatim scripta essent, etiam ipse mundus, (vt opinor ego) nō sufficeret libris qui scriberētur.*

8 Ad verbum, Vnum vnum. Respondet Gallica loquutio, Vn à un.

שְׁלַם אֶוַנְגֶּלִיּוֹן קַדִּישָׁא כְּרוּזוּתָא דְּיוּחַנָּן אֶוַנְגֶּלִיסְטָא דְּמַלֵּל יַוְנָאִית בְּאֶפְסוֹס ׃

Finitum est Euangelium sanctum prædicationis Juchannan Euangelistæ, quod loquutus est Græcè Ephesi.

N·TEST·SYRIAC·
ETC·TREM·
∴ TOM·1∴

כְּתָבָא דְּפְרַכְּסִיס דַשְׁלִיחֵא טֻוּבָנֵא הָנַו דֵין תַּשְׁעִיתְהוֹן׃

Scriptum actorum Apostolorum beatorũ, hoc autem est, Historiæ eorum.

Πράξεις τῶν ἁγίων Ἀποστόλων.

Acta ſanct. Apoſtolorum.

Κεφάλαιον α΄.	Cap. I.
1 ΤΟΝ μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν,	PRIMVM quidem librum confeci, Theophile, de omnib⁹ quæ cœpit Ieſus & facere docere,
2 Ἄχρι ἧς ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ πνεύματος ἁγίου, οὓς ἐξελέξατο, ἀνελήφθη.	Ad *eum* vſque diem quo quum mãdata dediſſet Apoſtolis per Spiritum ſanctum, quos elegerat, ſurſum receptus eſt.
3 Οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα, μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν, ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι᾽ ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.	Quibus etiam ſeipſum, poſtquã ipſe paſſus fuit, repræſentarat viuũ multis indubitatis ſignis, per dies quadraginta conſpectus ab eis, & dicens quæ ad regnum Dei *ſpectãt*.
4 Καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς, Ἣν ἠκούσατέ μου.	Et congregans *eos*, ‖denuntiauit eis ne abſcederent Hieroſolymis, ſed *vt* expectarent promiſſum Patris, Quod (*inquit*) audiſtis ex me.
5 Ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας.	Nam ‖Iohannes baptizauit quidẽ aqua, vos autẽ baptizabimini Spiritu ſancto iſtis nõ multis pòſt dieb⁹.
6 Οἱ μὲν οὖν συνελθόντες ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ;	Quum igitur illi cõueniſſent, interrogarunt eum, dicentes, Domine, num hoc tempore reſtitues regnum Iſraeli?
7 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ.	Dixit autem ad illos, Non eſt veſtrum noſſe tempora ſiue opportunitates quas Pater in ſua ipſius autoritate poſuit.
8 Ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ᾽ ὑμᾶς· καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν τε Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.	‖Sed recipietis virtutem Spiritus ſancti, poſtquã ſuperuenerit in vos: eritíſque mihi teſtes & in Hieruſalem, & in tota Iudæa, Samariáque, & vſque ad vltimas terras.
9 Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη, καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.	‖Et quum hæc dixiſſet, aſpicientibus ipſis eleuat⁹ eſt: & nubes ſuſceptum eũ abſtulit ab oculis eorũ.
Καὶ	Et

Marginal notes:

Luc. 24.49 ioh. 14.15 (v. 4)

Matth. 3.11 marci 1.8 luc. 3.16 ioh. 1.26. infrà, 2.2: & 11.16: & 19.4 (v. 5)

infrà, 2.2 (v. 8)

Luc. 24.51 (v. 9)

Tranſitio ab Euangelij (id eſt dictorum & factorum Chriſti) hiſtoria, ad Apoſtolorũ acta.

Ideo Chriſtus ſtatim à reſurrectione non aſcendit in cælum, vt ſuæ reſurrectionis plenam fidem faceret, & Apoſtolos in doctrina quã audierãt, præſens confirmaret.

Prius certãdũ quàm triumphandum: nec curioſe inueſtiganda quæ Deus non patefecit.

9 Chriſtus, promiſſa Spiritus ſancti plena virtute, qua corpore abſens Eccleſiam ſuã regat, corpus ſuum à nobis ſurſum in celeſtia tabernacula ſuſtulit, ibidem teſtibus Angelis ad extremũ vſque diẽ æterni iudicii permanſurum.

כתבא דפרכסיס דשליחא

קפלאון א

1 כתבא קדמיא כתבת או תאופילא על כלהין אילין[a] דשרי מרן ישוע משיחא למעבד [b]ולמלפו :

2 עד־מא ליומא הו דבה אסתלק מן בתר דפקד הוא אנון לשליחא אילין[c] דגבא ברוחא דקודשא :

3 הנון דאף[d] חוי להון[e] נפשה כד חי מן בתר [f] דחש באתותא סגיאתא ביומין ארבעין כד מתחזא הוא להון ואמר על מלכותא דאלהא :

4 וכד אכל עמהון לחמא פקד אנון דמן אורשלם לא[g] יפרקון אלא[h] יקוון [i]לשודיה דאבא הו דשמעתון מני :

5 דיוחנן[k] אעמד במיא ואנתון[l] תעמדון ברוחא דקודשא לא בתר יומתא סגיאא :

6 הנון דין כד כנישין שאלוהי ואמרין לה מרן אן[m] בהנא זבנא[n] מפנא אנת מלכותא ליסריל :

7 אמר להון הולא הות דילכון הדא [o]למדע [p]זבנא או[q] זבנא דאבא סם בשולטנא דנפשה :

8 אלא כד תאתא עליכון רוחא דקודשא תקבלון חילא ותהוון לי סהדא באורשלם ובכלה יהוד ואף [r]בית שמריא ועד־מא [s]לסופיה דארעא:

9 וכד הלין אמר כד חזין לה אסתלק ועננא קבלתה ואתכסי מן עיניהון :

וכד

[a] שרי התחיל מן שרה :
[b] למלפו ללמד מן אלף :
[c] דגבא שבחר:
[d] חוי הראה מן חוא :
[e] נפשה עצמו :
[f] חש סבל ונשא מן חשש:
[g] יפרקון יסורו :
[h] יקוון ימתינו מן קוה :
[i] שודיה הבטחתו מן ידה בא אשתורא הבטיח ומזה שודא :
[k] אעמד הטביל:
[l] תעמדון תטבלו :
[m] בהנא זבנא בזמן הזה :
[n] מפנא משיב מן פנה :
[o] למדע לדעת:
[p] זבנא זמן :
[q] זבנא זמנים:
[r] בית בין :
[s] סופיה אפסי כי מקובץ הוא וה חיד סוף :

Scriptum Actorum Apostolicorum.

Cap. I.

1 Scriptum prius scripsi ô Theophile, de omnibus quæ cœpit Dominus noster Ieschua Christus facere & docere,

2 Usque in diem illum in quo assumptus est, postquam mandata dedisset ipsis Apostolis quos elegit in Spiritu sancto:

3 Quibus etiam ostendit seipsum viuentem, postquam passus est, signis multis per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei.

4 Et quum comederet cum eis panẽ, præcepit eis vt ab Urischelem non discederent, sed expectarent promissionem Patris, quam [inquit] audiuistis à me.

5 Nam Iuchannan baptizauit aquis: et vos baptizabimini Spiritu sancto, non post dies multos.

6 Illi autem quum essent congregati, interrogauerunt eum, et dixerunt ei, Domine noster, num restituturus es regnum Israeli?

7 Dixit eis ipse, Nõ est vestrũ hoc, [nẽpe] scire tempus aut tempora quæ Pater posuit in potestate sui ipsius.

8 Sed quum venerit super vos Spiritus sanctus, accipietis virtutem, et eritis mihi testes in Urischelem, et in vniuersa Iudæa, & etiam inter Samaritanos, & vsque ad extrema terræ.

9 Et hæc dicens, quum viderent eum, assumptus est: & nubes accepit eũ, & occultatus est ab oculis eorum.

1 Vel, Librum priorem. Iam antè annotatum est in principio Euangelii Matth.

10 Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ, ἄνδρες δύο παρειστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῆτι λευκῇ·

Et quum essent intetis in cælum oculis eo proficiscente, ecce, viri duo astiterunt illis albo vestitu:

11 Οἳ καὶ εἶπον, Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ᾽ ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, οὕτως ἐλεύσεται ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.

Qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid statis intuentes in cælum? hic Iesus qui sursum receptus est à vobis in cælum, ita veniet quemadmodum conspexistis eum proficiscentem in cælum.

12 Τότε ὑπέστρεψαν εἰς Ἰερουσαλὴμ ἀπὸ ὄρους τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος, ὅ ἐστιν ἐγγὺς Ἰερουσαλὴμ, σαββάτου ἔχον ὁδόν.

Tunc reuersi sunt in Hierusalem à monte qui vocatur Olīueti, qui est propè Hierusalem, distans itinere Sabbathi.

13 Καὶ ὅτε εἰσῆλθον, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον, οὗ ἦσαν καταμένοντες ὅ, τε Πέτρος καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Ἀνδρέας, Φίλιππος καὶ Θωμᾶς, Βαρθολομαῖος καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου καὶ Σίμων ὁ Ζηλωτὴς, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου.

Et quum introiissent, ascenderūt in cœnaculum vbi cōmorabātur & Petrus *videlicet* & Iacobus, & Iohānes & Andræas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus *filius* Alphæi, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi *frater*.

Ecclesiastici cōuentus ad audiendum Verbum & communes preces concipiendas, autoribus Apostolis in domo priuata primum instituti & celebrati.

14 Οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, σὺν γυναιξὶ, καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.

Hi omnes perdurabant concorditer *in* oratione & deprecatione cum vxoribus, & Maria matre Iesu, & cum ipsius fratribus.

15 Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναστὰς Πέτρος ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν, εἶπεν, (ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὡς ἑκατὸν εἴκοσιν)

Et per eos dies assurgens Petrus in medio discipulorum, dixit, (erat autem turba capitum eodem *loci* quasi centum viginti)

Petrus vel ex arcana Spiritus reuelatione, vel expresso Ecclesiæ iudicio, Apostolici collegii antistes & interpres.

16 Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ταύτην ἣν προεῖπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος Δαβὶδ, περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν.

Psal.41.10
Ioh.13 18

Viri fratres, oportuit impleri Scripturam hanc quam prædixit Spiritus sanctus per os Dauid, de Iuda, qui fuit dux viæ iis qui comprehēderunt Iesum.

Occurrit Petrus Iudæ proditoris offendiculo, quod quæcunque ei acciderunt, à Deo fuerint prædicta.

17 Ὅτι κατηριθμημένος ἦν σὺν ἡμῖν, καὶ ἔλαχε τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης.

Quia annumerabatur nobiscum, & sortitus erat partem ministerii huius.

18 Οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας· καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ.

Matth.27.5

Is igitur acquisiuit agrum ex mercede iniustitiæ: ‖ & præcipitatus crepuit medius, & effusa sunt omnia viscera eius.

Καὶ Inno-

10 וכד [a]חירין הוו בשמיא כד הו אזל הוא [b]אשתכחו תרין גברין [c]קימין לותהון בלבושא [d]חורא :

Quumque intuerentur in cælũ dũ ipse abiret, inuenti sunt duo homines stantes iuxta eos in vestibus albis:

11 ואמרין להון גברא גליליא מנא [e]קימין אנתון [f]וחירין בשמיא הנא ישוע דאסתלק מנכון לשמיא [g]הכנא יאתא [h]איך מא [i]דחזיתוניהי דסלק לשמיא :

Et dicũt eis, Homines Galilæi, quid statis vos, & intuemini in cælũ? Hic Ieschua qui assumptus est à vobis in cælum, ita veniet quemadmodum vidistis eum quum ascenderet in cælũ.

12 ומן בתר כן [k]הפכו להון לאורשלם מן טורא דמתקרא [l]דבית זיתא [m]דאיתותי על גיב אורשלם [n]ופריק מנה איך שבעא [o]אסטדון :

Et postea reuersi sunt in Vrischelẽ, à monte qui vocatur [mons] loci oliuarum, qui est iuxta Vrischelem, & distat ab ea [2]ferè septem stadiis.

13 ומן בתר דעלו סלקו להון [p]לעליתא הי דהוין הוו בה פטרוס ויוחנן ויעקוב ואנדראוס ופיליפוס ותאומא ומתי ובר-תולמי ויעקוב בר חלפי ושמעון [q]טננא ויהודא בר יעקוב :

Et quũ ingressi essent, ascenderũt in cœnaculũ illud in quo manserũt Petr⁹ et Iuchanã, et Iaakub et Andreas, et Philippus & Thauma, et Matthai & Bar-tulmai, & Iaakub filius Chalphai, et Schemeun Zelotes, et Iihudah filius Iaakub.

14 הלין כלהון [r]אכחדא [s]אמינין הוו בצלותא בחדא נפש עם נשא ועם מרים אמה דישוע ועם אחוהי :

Hi omnes pariter seduli erant in oratione vna anima, cum mulieribus et cum Mariam matre Ieschua, & cum fratribus ipsius [Ieschua.]

15 ובהון ביומתא הנון קם שמעון כאפא [t]מצעת תלמידא אית הוא דין תמן כנשא דאנשא איך מאא ועסרין ואמר :

Et in illis ipsis diebus surrexit Schemeun Kipha in medio discipulorum, (erat autem ibi turba hominũ quasi centum & viginti) ac dixit,

16 גברא אחין [u]זדק הוא דיתמלא כתבא אינא דקדם אמר רוחא דקודשא בפומה דדויד על יהודא הו דהוא [x]מדברנא להנון [y]דאחדו לישוע :

Viri fratres, iustum erat vt impleretur Scriptura ea quã prædixit Spiritus sanctus per os Dauidis, de Iihudah illo qui fuit dux illis qui apprehẽderunt Ieschua.

17 מטול דמנא הוא עמן ואית הוא לה [z]פסא [aa]בתשמשתא הדא :

Quia connumerabatur nobiscum, et erat ei portio in ministerio hoc.

18 הנא הו דקנא להקריתא מן אגרא דחטיתא ונפל על אפוהי על ארעא [bb]ואתפרת [cc]מן מצעתה [dd]ואתאשד כלה [ee]גויה :

Hic est qui acquisiuit sibi agrum ex mercede peccati: et cecidit super faciem suam super terrã, et [3]diuisus est à medietate sui: & effusum est vniuersum corpus eius.

[a] חירין מביטים מן חור :
[b] אשתכחו נמצאו :
[c] קימין עומדים :
[d] חורא לבנים :
[e] קימין עומדים :
[f] חירין מביטים :
[g] הכנא כן :
[h] איך מא כמו :
[i] חזיתוניהי ראיתם אותו :
[k] הפכו שבו :
[l] בית זיתא מקום הזתים :
[m] דאיתותי שהוא :
[n] פריק רחוק :
[o] אסטדוא הוא שיעור מאתים וחמשים אמה מלשון יון והיא שמינית המיל :
[p] עליתא עליה :
[q] טננא מקנא כי כן כינויו :
[r] אכחדא כאחד :
[s] אמינין שוקדים :
[t] מצעת באמצע :
[u] זדק צדק :
[x] מדברנא ראש ונגיד מן דבר שטעמו נהג :
[y] דאחדו שלכדו :
[z] פסא גורל :
[aa] תשמשתא עבודה :
[bb] אתפרת נבקע מן פרת :
[cc] מן מצעתה מחציו :
[dd] אתאשד נשפך :
[ee] גויה תוכו או קרבו :

[2] Locus obseruatione dignus, ex quo manifestè colligitur, quæ sit apud Hebræos ratio itineris quod sabbatho emetiri ex veterum traditione concessum erat. Hìc enim definitur esse stadiorum circiter septem. Stadium autem sciũt omnes 125 passus continere, atque octauã milliaris Italici partem constituere. Disertè itaq; Syrus paraphrastes docet iter sabbathi vltra milliare vnũ nõ excedere: quam sententiam Hebræi clariùs etiam explicant atque confirmant in Talmud, in tractatu primo ערובין cap. 4, & Maimoni eodem tractatu & capite, atque autor כל בו cap. 34: vbi magno consensu tradunt spatiũ quod emetiri licebat die sabbathi, fuisse bis mille cubitorum. Cubitum autem metiũtur palmis minoribus, quos Græci vocãt παλαιστάς, quorũ quilibet continet quatuor pollices: sex autem simul, cubitum vnum efficiũt: cubitus passum minorẽ constituit, qui geometrici pars est media. Vnde necessariò colligitur sabbathi iter duobus quidem mille passibus definiri, sed minoribus, qui milliare vnũ dũtaxat conficiãt, non duo, vt perperam Latini ferè interpretes putarunt, qui non obseruarunt discrimen inter minores passus, qui totidẽ sunt cubiti, & maiores siue geometricos, qui illis duplo sunt lõgiores.

[3] Hoc est, Disruptus est medius & effusum proiectũque iacuit eius corpus.

Καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοι- 19
κοῦσιν Ἱερουσαλήμ· ὥστε κληθῆναι τὸ
χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν,
Ἀκελδαμά, τουτέστι χωρίον αἵματος.

Γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, 20
Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ
μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ. Καί, Τὴν
ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος.

Psal.69.26
Psal.109.8

Δεῖ οὖν, τῶν συνελθόντων ἡμῖν ἀν- 21
δρῶν ἐν παντὶ χρόνῳ, ἐν ᾧ εἰσῆλθε καὶ
ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς,

Ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος
Ἰωάννου ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἀνελήφθη 22
ἀφ' ἡμῶν, μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως
αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ἡμῖν ἕνα τούτων.

Καὶ ἔστησαν δύο, Ἰωσὴφ τὸν καλού- 23
μενον Βαρσαβᾶν, ὃς ἐπεκλήθη Ἰοῦστος,
καὶ Ματθίαν.

Καὶ προσευξάμενοι εἶπον, Σὺ Κύ- 24
ριε καρδιογνῶστα πάντων, ἀνάδειξον ἐκ
τούτων τῶν δύο ἕνα ὃν ἐξελέξω,

Λαβεῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας 25
ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἧς παρέβη Ἰού-
δας πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον.

Καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν· καὶ ἔπεσεν 26
ὁ κλῆρος ἐπὶ Ματθίαν, καὶ συγκατεψη-
φίσθη μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀποστόλων.

Κεφάλαιον β'.

ΚΑΙ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡ- 1
μέραν τῆς πεντηκοστῆς, ἦσαν ἅπαν-
τες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό.

Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος 2
ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλή-
ρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι.

Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμε- 3
ναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, ἐκάθισέ τε ἐφ'
ἕνα ἕκαστον αὐτῶν.

Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύμα- 4
τος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις
γλώσσαις, καθὼς τὸ πνεῦμα ἐδίδου
αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Ἦσαν

Innotuítq; omnibus habitātibus
Hierosolymæ: adeo vt vocetur ager
ille propria ipsorum lingua, Acel-
dama, hoc est Ager sanguinis.

Scriptum est enim in libro Psal-
morum, ‖Fiat commoratio eius de-
serta, & nō sit qui habitet in ea.‖Et,
Episcopatum eius accipiat alius.

Oportet igitur, ex iis viris qui no-
biscū cōuenerunt toto tēpore quo
Dominus Iesus munere suo funct9
est inter nos,

Apostoli nihil deliberāt nisi consulto Dei Verbo: deinde quod totius Ecclesiæ intererat, nonnisi conscia Ecclesia exequuutur.

Exorsus à Baptismo Iohānis, ad
eum vsque diem quo sursum rece-
ptus est à nobis, vnum fieri nobiscū
testem resurrectionis eius.

Statuerunt igitur duos, Ioseph
qui vocabatur Barsabas, qui cogno
minatus est Iustus, & Matthiam.

Apostolos oportuit immediatè à Deo ordinari, ideoque præeuntibus precibus eligitur Matthias sortitione, quæ instar diuinæ vocis esset.

Et precantes dixerunt, Tu Do-
mine, qui corda omniū nosti, osten
de vtrum elegeris ex his duobus,

Vt accipiat sortē ministerii huius
& Apostolatus, à quo aberrauit Iu
das, vt abiret in locum suum.

Iecerunt igitur sortes eorum: &
cecidit sors super Matthiam, qui
communibus calculis allectus est
cum vndecim Apostolis.

Cap. II.

QVum autem aduenisset dies
Pentecostes, erant omnes cō-
corditer eodem *loci*.

Apostoli, die maximè solenni, vt res esset toti mundo perspecta, vno in loco congregati, vt vnum omnium illorum munus, eundem spiritū, eandemque fidem esse constaret, adhibito duplici symbolo, cælitus designantur, & excellentissimis quibusque Spiritus sancti donis, ac in primis quidem linguarum, extraordinario & necessario dono, vnguntur.

Tum extitit repentè è cælo soni-
tus tanquam ruentis flatus violen
ti, qui repleuit totam domum vbi
erant sedentes.

Et visæ sunt eis dispertitæ linguæ
instar ignis, *qui* etiā sedit super v-
numquenque eorum.

Repleti sunt autem omnes Spiri-
tu sancto, cœperúntque loqui aliis
linguis, prout Spiritus ille dabat
eis eloqui.

19 והי הדא אתידעת לכלהון [a]דעמרין באורשלם [b]והכנא אתקרית [c]קריתא הי בלשנה דאתרא חקל דמא דאיתוהי תורגמה [d]קורית דם :

19 *Et hoc ipsum notum factum est omnibus iis qui habitant in Vrischelē: & ita vocatus est ager ille lingua regionis Chakel demah, cuius interpretatio est, Ager sanguinis.*

20 כתיב גיר בספרא [e]דמזמורא [f]דדירה תהוא חרבא [g]ועמור לא יהוא בה [h]ותשמשתה [i]יסב [k]אחרין :

20 *Scriptum enim est in libro Psalmorum, Habitatio eius sit deserta, & inhabitans nō sit in ea. Et, Ministerium eius accipiat alter.*

21 [l]וליא הי [m]הכיל לחד מן הלין גברא דהוו עמן בהנא [n]זבנא כלה דבה [o]על ונפק עלין מרן ישוע :

21 *Opus est igitur aliquo ex his viris qui fuerunt nobiscum in illo tempore toto in quo[4] ingressus est et egressus est inter nos Dominus noster Ieschua,*

22 [p]דאקף מן [q]מעמודיתה דיוחנן עד מא ליומא דאסתלק מן לותן דהו יהוא עמן סהדא [r]דקימתה :

22 *Qui incepit à Baptismo Iuchannā vsque in diem quo assumptus est à nobis, vt ipse sit nobiscum testis resurrectionis eius.*

23 [s]ואקימו תרין ליוסף דמתקרא בר־שבא [t]דאשתמי יוסטוס ולמתיא :

23 *Et statuerunt duos, Iauseph qui vocatur Bar-Schabbah, qui cognominatus est Iustus: et Mattiah.*

וכד צליו אמרו אנת מריא ידע

23 דכלבותא דכל [u]חוא חד [x]אינא [y]דגבא אנת מן הלין תריהון :

23 *Et quum orarent, dixerunt, Tu Domine: nosti quod est in cordib[9] omniū, ostende vnū quē eligis ex his duobus,*

25 דהו יקבל [z]פסא [aa]דתשמשתא ושליחותא דמנה [bb]פרק יהודא דיאזל לה לאתרה :

25 *Vt ipse accipiat portionem ministerii, & apostolatum à quo separauit se Ihudah, vt abiret in locum suum.*

26 [cc]וארמיו [dd]פסא [ee]וסלקת למתיא ואתמני עם חד־עסר שליחא :

26 *Et iecerunt sortes, et ascendit [sors] ad Mattiah: et connumeratus est cū vndecim Apostolis.*

קפלאון ב

Cap. II.

1 וכד [ff]אתמליו יומתא [gg]דפנטקוסטא כד כנישין הוו כלהון [hh]אכחדא :

1 *ET quum implerentur dies Pentecostes: quum essent congregati omnes simul,*

2 הוא [ii]מן שליא מן שמיא קלא איך דרוחא [kk]עזיזתא ואתמלי הוא מנה כלה ביתא הו דבה יתבין הוו :

2 *Factus est repentè è cælo sonus tanquā venti vehementis, & impleta est eo tota domus illa in qua sedētes erāt.*

3 [ll]ואתחזיו להון לשנא דמתפלגין הוו איך נורא ויתבו על [mm]חד חד מנהון :

3 *Et visæ sunt eis linguæ quæ dispertitæ erant tanquam ignis, & sederunt super vnumquenque ex eis.*

4 ואתמליו כלהון ברוחא דקודשא [nn]ואקפו הוו [oo]לממללו בלשן לשן [pp]איך מא דרוחא יהב הוא להון לממללו :

4 *Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et incipiebant loqui[1] diuersis linguis, prout Spiritus dabat eis eloqui.*

[a] עמרים יושבים או שוכנים :
[b] הכנא כן :
[c] קריתא השדה :
[d] קורית שדה :
[e] מזמורא מזמורים :
[f] דירה טירתו :
[g] עמור שוכן :
[h] תשמשתה עבודתו ו-קודתו :
[i] יסב יקח מן נסב :
[k] אחרין אחר :
[l] וליא צריך :
[m] הכיל לכן :
[n] זבנא זמן :
[o] על ונפק בא ויצא :
[p] אקף התחיל :
[q] מעמודיתה טבילתו :
[r] קימתה תקומתו :
[s] אקימו העמידו :
[t] אשתמי נקרא בשם :
[u] חוא הודע :
[x] אינא מי :
[y] גבא בוחר :
[z] פסא גורל :
[aa] תשמשתא פקודה או עבודה :
[bb] פרק סר :
[cc] ארמיו הפילו מן רמה :
[dd] פסא גורל :
[ee] סלקת עלה :
[ff] אתמליו נמלאו :
[gg] פנטקוסטא שבועות או חחמישים יום שבין פסח וחג הביכורים מלשון יון :
[hh] אכחדא כאחד :
[ii] מן שליא פתאום :
[kk] עזיזתא חזקה :
[ll] אתחזיו נראו :
[mm] חד חד כל אחד :
[nn] אקפו התחילו :
[oo] לממללו לדבר :
[pp] איך כמו :

4 Quasi dicat, Vitam egit, & assiduè cōuersatus est. Hebraismus frequens vt primo Samuelis decimooctauo, versu decimosexto: & vigesimonono, versu sexto.

1 Ad verbum, Lingua, lingua. Hebraismus.

Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐλαβεῖς, ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν. 5

Erant verò Hierosolymis commorantes Iudæi, viri religiosi, ex omni natione *eorũ* qui sub cælo *sunt*.

Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πλῆθος, καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. 6

Orto autem hoc rumore, conuenit multitudo, & confusa est, quòd audiret vnusquisque propria lingua sua eos loquentes.

Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ ἐθαύμαζον, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους, Οὐκ ἰδοὺ πάντες οὗτοί εἰσιν οἱ λαλοῦντες, Γαλιλαῖοι; 7

Obstupescebant autem omnes ac mirabantur, dicentes alii ad alios, Nónne ecce omnes isti qui loquũtur, Galilæi sunt?

Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν; 8

Quomodo igitur nos audimus *eos* sua q̃sque lingua in qua nati sumus?

Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἐλαμῖται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, 9

Parthi & Medi & Elamitæ, & q̃ incolimus Mesopotamiã, Iudæámque & Cappadociam, Pontum & Asiam,

Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον, καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοί τε καὶ προσήλυτοι, 10

Phrygiã & Pamphyliam, Ægyptum & partes Libyæ quæ est secũdum Cyrenen, & aduenæ Romani Iudæíque & proselyti,

Κρῆτες καὶ Ἄραβες, ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ. 11

Cretes & Arabes, audimus eos loquẽtes nostris linguis magnifica Dei *facta*.

Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ διηπόρουν, ἄλλος πρὸς ἄλλον λέγοντες, Τί ἂν θέλοι τοῦτο εἶναι; 12

Obstupescebant autem omnes, & hæsitabant, dicentes alius ad alium, Quid hoc *rei* esse possit?

Verbum Domini alios percellit, vt eos ad inquirendam veritatem adigat, alios vero sic redarguit vt suæ ipsorum impudẽtiæ testes esse cogat.

Ἕτεροι δὲ χλευάζοντες ἔλεγον, Ὅτι γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσί. 13

Alii verò cauillantes dicebant, Vino dulci pleni sunt *isti*.

Σταθεὶς δὲ Πέτρος σὺν τοῖς ἕνδεκα, ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἀπεφθέγξατο αὐτοῖς, Ἄνδρες Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ ἅπαντες, τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ ῥήματά μου. 14

Stans autem Petrus cũ vndecim, sustulit vocem suam, & loquutus est eis, dicens, Viri Iudæi, *vósque* omnes qui habitatis Hierosolymis, hoc vobis notum esto, & auribus percipite verba mea.

Οὐ γὰρ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι μεθύουσιν· ἔστι γὰρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας· 15

Non enim, vt vos existimatis, isti ebrii sunt, quũ sit hora diei tertia:

Ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωήλ, 16

Sed hoc illud est quod dictum est per prophetam Ioel,

Καὶ

5 אירת הוא דין גברא [a] דעמרין באורשלם דדחלין מן אלהא יהודיא מן כל עממא דתחית שמיא :

5 *Erant autem homines qui habitabant in Vrischelem,*[2] *qui timebant à Deo, Iudæi ab omnibus populis qui sunt sub cælo.*

6 וכד הוא קלא הו כנש כלה עמא [b] ואשתגש מטול דשמע הוא אנש אנש מנהון דממללין הוו בלשניהון:

6 *Et quando factus est sonus ille, congregatus est totus populus: & cõturbatus, eo quòd audiret*[3] *vnumquenque ex illis, quòd loquerẽtur linguis ipsorũ.*

7 [c] תהירין הוו כלהון [d] ומתדמרין כד אמרין חד לחד הלין כלהון דממללין לא הא גליליא אנון :

7 *Stupefacti [autem] erant omnes, et mirabantur, dicentes*[4] *vnus ad aliũ, Hi omnes qui loquuntur, nónne ecce Galilæi sunt?*

8 איכנא חנן שמעין חנן אנש אנש לשנה דבה ילידין חנן :

8 *Quomodo nos audimus*[5] *vnusquisque linguã suam in qua nati sumus?*

9 פרתויא ומדיא ואלניא ואילין [e] דעמרין [f] בית נהרין יהודיא וקפדוקיא ודמן אתרא דפנטוס ודאסיא :

9 *Parthi & Medi & Elanæi, et qui habitant*[6] *inter flumina, Iudæi & Cappadoces, & qui sunt regionis Ponti & Asiæ,*

10 ודמן אתרא דפרוגיא ודפמפוליא ודמצרין ודאתרותא דלובא דקריבין לקורינא ואילין דאתו מן רהומא יהודיא וגיורא :

10 *Et q̃ sunt regionis Phrygiæ, & Pãphyliæ, et AEgypti, & regionum Libyæ, qui sunt vicini Cyrenæ, & qui venerunt è Roma, Iudæi & proselyti,*

11 ודמן קריטא וערביא הא שמעין חנן דממללין בלשנין דילן [g] תדמרתה דאלהא :

11 *Et qui sunt ex Creta & Arabia: ecce, audimus quòd loquũtur linguis nostris mirabilia Dei.*

12 [h] מתדמרין הוו דין כלהון [i] ותוירין כד אמרין חד לחד דמנא הי הדא [k] צבותא:

12 *Mirabantur autem omnes, & hæsitabant, dicentes vnus ad aliũ,*[7] *Quæ est hæc voluntas?*

13 אחרנא דין [l] ממיקין הוו בהון כד אמרין הלין [m] מאריתא [n] אשתיו [o] ורויו :

13 *Alij autem deridebant eos, dicentes, Hi merum biberũt, & inebriati sunt.*

14 ובתר כן קם שמעון כאפא עם חד־עסר שליחין וארים קלה ואמר להון גברא יהודיא וכלהון [p] דעמרין באורשלם הדא תתידע לכון [q] וצותו [r] מלי :

14 *Et post hæc surrexit Schemeun Kipha cum vndecim Apostolis, et extulit vocem suam, ac dixit eis, Homines Iudæi, & omnes qui habitatis in Vrischelem, hoc notum sit vobis, & attendite sermones meos:*

15 לא גיר [s] איכנא דאנתון [t] סברין הלין [u] רוין דהא עד־מא להשא תלת אנין שעין :

15 *Non enim, sicut vos putatis, hi ebrij sunt: nam ecce, vsque nunc tertia est hora.*

16 אלא הדא הי דאמירא ביואיל נביא:

16 *Sed hoc est quod dictum est in Iuil propheta,*

יהוא

Erit

[a] עמרין יושבים :
[b] ואשתגש והמם :
[c] תהירין משתאים מן תהר :
[d] מתדמרין תמהים:
[e] עמרין יושבים :
[f] בית נהרין טעמו ארם נהרים:
[g] תדמרתא נפלאות :
[h] מתדמרין תמהים:
[i] תוירין משתוממים :
[k] צבותא חפץ מן צבא :
[l] ממיקין מהתלים ומתלוצצים מן מיק :
[m] מאריתא עסיס מן מרת :
[n] אשתיו שתו :
[o] ורויו וישכרו מן רוה :
[p] עמרין יושבים :
[q] צותו האזינו או הקשיבו מן צית :
[r] מלי דברי :
[s] איכנא כמו :
[t] סברין חושבים :
[u] רוין שיכורים מן רוה:

[2] Id est, Erant religiosi & timentes Deum.

[3] Ad verbum, Virum virum. Hebraismus.

[4] Ad verbum Vnus ad vnum. Hebraismus.

[5] Ad verbum, Homo homo. Hebraismus paulo ante obseruatus.

[6] Id est, In Mesopotamia, quæ sita est inter duo flumina, Euphratem & Tigrim. Hebræi addere solent ארם, ac vocant Syriam duorum fluminũ.

[7] Id est, Quid hoc sibi vult? Syra phrasis.

Ioel.2.28
eſa.44.3

17 Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, (λέγει ὁ Θεός) ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται.

‖Et erit vltimis temporibus, (dicit Deus) effundam ex ſpiritu meo in quanuis carnem: & prophetabũt filii veſtri & filiæ veſtræ, & iuuenes veſtri viſiones videbũt, & ſeniores veſtri ſomnia ſomniabunt.

Petrus calumniis hominum opponẽs Dei veritatem, docet in ſe & ſuis collegis impletum quod Ioel de plena Spiritus ſancti exhibitione nouiſſimis temporibus futura prædixerat: quæ gratia toti etiam Eccleſiæ offeratur, certo eorum exitio à quibus contemnetur.

18 Καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, καὶ προφητεύσουσι.

Et quidẽ ſuper ſeruos meos & ſuꝑ ancillas meas in diebus illis effũdam de Spiritu meo, & prophetabunt.

19 Καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ.

Et edã miracula in cælo ſurſum, & ſigna in terra deorſum, ſanguinẽ & ignem & vaporem fumi.

20 Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἢ ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ.

Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, priuſquam veniat dies ille Domini magnus & illuſtris.

21 Καὶ ἔσται, πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

Et futurum eſt vt quicunque inuocauerit nomẽ Domini, ſeruetur.

Vſus præcipuus omnium donorũ Spiritus ſancti, eſt homines ad ſalutẽ per fidem adducere.

22 Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις οἷς ἐποίησε δι᾽ αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἴδατε,

Viri Iſraelitæ, audite ſermones iſtos: Ieſum illum Nazarenũ, virũ à Deo approbatum apud vos præſtantibus factis & miraculis & ſignis quæ edidit per eum Deus in medio veſtri, ſicut & ipſi noſtis,

Chriſtus innocens à ſceleratis, ex Dei prouidentia, crucifixus.

23 Τοῦτον τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον λαβόντες, διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλετε·

Hunc *inquam* definito cõſilio & prouidẽtia Dei deditum, quum accepiſſetis, manibus ſceleratis *cruci* affixum interemiſtis.

24 Ὃν ὁ Θεὸς ἀνέστησε, λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ᾽ αὐτοῦ.

Quem Deus excitauit, ſolutis doloribus mortis, eo quòd impoſſibile erat ipſum ab ea retineri.

Chriſtus (ſicut prædixerat Dauid) nõ modo ſurrexit, ſed etiã in ipſo ſepulchro ab omni corruptione fuit immunis.

Pſal.16.8

25 Δαβὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτόν, Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός· ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ.

‖Dauid enĩ dicit de eo, Proſpiciebã Dominũ corã me ſemper: quoniã eſt mihi ad dextrã, ne cõcutiar.

26 Διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου· ἔτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ᾽ ἐλπίδι·

Propterea oblectatũ eſt cor meũ, & exultauit lingua mea: atq; adeo caro mea requieſcet in ſpe:

27 Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

Quoniã non derelinques animã meã apud inferos, nec ſines Sanctũ tuum ſentire corruptionem.

Ἐγνώρι-

17 יהוא ביומתא [a]חריא אמר אלהא [b]אשוד רוחי על כל בסר ויתנבון בניכון ובנתכון [c]וגדודיכון [d]חזונא יחזון וקשישיכון חלמא יחלמון :

17 *Erit in dieb⁹ postremis, (dicit Deus) effudā Spiritū meū super omnē carnē: et prophetabūt filij vestri et filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbunt, et seniores vestri somnia somniabunt.*

18 ועל עבדי ועל אמהתי [e]אשוד רוחי ביומתא הנון ויתנבון :

18 *Et super seruos meos & super ancillas meas effundam Spiritum meum in diebus illis, et prophetabunt.*

19 [f]ואתל אתותא בשמיא וגברותא על ארעא דמא ונורא [g]ועטרא [h]דתננא :

19 *Et dabo signa in cælo, & prodigia super terram, sanguinem & ignē, et vaporem fumi.*

20 שמשא יתחלק [i]בעמטנא וסהרא בדמא [k]עד לא יאתא יומה דמריא רבא ודחילא :

20 *Sol mutabitur in caliginem, & luna in sanguinē, priusquā veniat dies Domini magnus et formidabilis.*

21 ויהוא כל דיקרא שמה דמריא יחא :

21 *Et erit, omnis qui inuocauerit nomē Domini,[8] seruabitur.*

22 גברא בני יסריל שמעו מלא הלין ישוע נצריא גברא [l]דמן אלהא אתחזי לותכון בחילא ובגברותא אילין דאלהא עבד בינתכון [m]באידה איך דאנתון ידעין אנתון :

22 *Homines, filii Israiel, audite sermones hos: Ieschua Natzarenum, hominem[9] qui à Deo conspectus est apud vos virtutibus et prodigijs quæ Deus fecit in medio vestri [10]per manum eius, sicut vos nostis:*

23 להנא [n]דפריש הוא לה להדא [o]במקדמות ידעתה ובצביגה דאלהא [p]אשלמתוניהי באידי רשיעא [q]וזקפתון וקטלתון :

23 *Hunc [inquam,] qui segregatus erat ad hoc per prouidentiā et volūtatē Dei, tradidistis in manus improborum, et crucifixistis ac interfecistis.*

24 אלהא דין אקימה [r]ושרא [s]חבליה [t]דשיול מטול דלא משכחא הורת [u]דיתתחד בה בשיול :

24 *Deus autem excitauit eum, et soluit [11]dolores sepulchri: quia impossibile erat vt detineretur in ipso sepulchro*

25 דויד גיר אמר עלוהי מקדם הוית חזא למרי בכל [x]זבן דעל ימיני הו דלא אזוע :

25 *Dauid enim dixit de eo, Ab initio fui spectās Dominum meum in omni tempore: quoniam ad dexteram meā est vt non commouear.*

26 מטול הנא [y]אתבסם לבי [z]ורוזת תשבוחתי ואף פגרי [aa]יאגן על [bb]סברא :

26 *Propterea lætatum est cor meū et exultauit [12]gloria mea, & etiam corpus meum habitabit in spe.*

27 דלא שבק אנת לנפשי [cc]בשיול ולא יהב אנת [dd]לחסיך דיחזא חבלא :

27 *Quoniam non relicturus es animā meam in sepulchro, nec traditurus es benignū tuū vt [13]videat corruptionē.*

גלית

Mani-

[a] חריא האהרונים :
[b] אשוד אש[illegible]ק מן שוד שהוא כמו שרא :
[c] גדודיכון בחוריכם :
[d] חזונא חזיונות :
[e] אשוד אשפוך :
[f] אתל אתן כי נתל כנתן :
[g] עטרא קיטור :
[h] תננא עשן :
[i] עמטנא ערפל :
[k] עד לא בטרם :
[l] מן אלהא אתחזי מאת האל נראה :
[m] באידה בידו :
[n] פריש נאצל ונבדל :
[o] במקדמות ידעתה בהשגחתו :
[p] אשלמתוניהי הסגרתם אותו :
[q] זקפתון הוקעתם :
[r] ושרא ויתיר :
[s] חבליה חבליה :
[t] שיול שאול :
[u] יתתחד יתפש מן חוד שהוא בהיפוך סדר האותיות כמו אחד שטעמו אחז :
[x] זבן זמן :
[y] אתבסם שמח :
[z] ורוזת ותגל :
[aa] יאגן ישכן :
[bb] סברא לבטח :
[cc] בשיול בשאול :
[dd] הסיךמי שחסת עליו ועשית לו חסד :

8 Ad verbum, Viuet. Hebraism⁹.

9 Id est, Quem vos experientia didicistis virum esse à Deo vobis datū.

10 Id est, Opera eius. Tritus Hebraismus.

11 Puncta vocalia huius nominis in Syro textu hāc interpretationem postulat: quia paraphrastes bona fide Lucā reddidit. Cæterùm Græci, quos Lucas sequitur, diuersa pūcta quæ in Hebræo leguntur, non obseruarunt. Tūc enim vocē quæ 2. Sam. 22, & Psal. 18, 6 legitur, & ad quam Euangelista alludit, vertissent Vincula.

12 תשבוחתי Quæ vox respōdet Hebrææ כבודי, pro qua Græc⁹ habet ἡ γλῶσσά μου, id est Lingua mea: quia trāslationem nominis Hebraici כבור explicat ex Hebræorum etiam interpretum sensu. Vide Psal. 16.7

13 Id est, Obnoxius sit corruptioni. Hebraismus.

28 Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς· πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου.

28 Notas mihi fecisti vias vitæ: replebis me iucũditate in tui cõspectu.

29 Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παρρησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαβίδ, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ ἐστιν ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης.

1.Reg.2.10 infrà,13.36

29 Viri fratres, licet liberè dicere apud vos de patriarcha Dauid, ‖eum & obiisse & sepultum esse, & monimentum eius esse apud nos ad hunc vsque diem.

30 Προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς ὅτι ὅρκῳ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, τὸ κατὰ σάρκα, ἀναστήσειν τὸν Χριστὸν, καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ·

Psal.132.11

30 Propheta igitur quum esset, & sciret‖Deum iureiurando sibi iurasse, fore vt ex fructu lumbi ipsius, quod ad carnẽ attinet, Christũ excitaret, *quem* collocaret super eius throno:

31 Προϊδὼν ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὐ κατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ᾅδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν.

Psal.16.10 infrà,13.35

31 Præscius loquutus est de resurrectione Christi, ‖nõ derelictam esse apud inferos animam eius, neque carnem eius sensisse corruptionẽ.

32 Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεὸς, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες.

32 Hunc Iesum excitauit Deus: cuius *rei* omnes nos sumus testes.

Iesum Christum esse regem æternum designatũ testatur Petr⁹ & ex ipsis Spiritus sancti donis palam conuincit, addito Dauidis testimonio.

33 Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθεὶς, τήν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε.

33 Itaque dextera Dei euectus, & promissum Spiritum sanctum adeptus à Patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis.

34 Οὐ γὰρ Δαβὶδ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς· λέγει δὲ αὐτός, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου,

Psal.110.1

34 Neque enim Dauid ascendit in cælos: sed dicit ipse, ‖Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextrã meam,

35 Ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

35 Vsquedum ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

36 Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε.

36 Certò sciat ergo tota domus Israel, hunc esse factum à Deo Dominum & Christum: hunc *inquam* Iesum quem vos crucifixistis.

37 Ἀκούσαντες δὲ κατενύγησαν τῇ καρδίᾳ, εἶπόν τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, Τί ποιήσομεν ἄνδρες ἀδελφοί;

37 *His* autem auditis cõpuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum ac reliquos Apostolos, Quid faciem⁹ viri fratres?

38 Πέτρος δὲ ἔφη πρὸς αὐτούς, Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος.

38 Petrus autem ait ad eos, Resipiscite, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus sancti.

Resipiscentia & remissio peccatorum in Christo sunt duo Euãgelij, ac proinde nostræ salutis capita. Obtinentur autẽ ex promissionibus per fidem apprehensis: & per baptismũ, quicum est coniuncta Spiritus sancti virtus, in nobis obsignantur.

Vobis

28 [a] גלית לי אורחא [b] דחיא [c] תמליני [d] בסימותא עם פרצופך :

Manifeſtaſti mihi viã vitæ: replebis me iucunditate cum vultu tuo.

29 גברא אחין [e] מפס למאמר [f] עין בגלא לותכון על ריש אבהתא דויד דמית ואף אתקבר ובירת קבורה איתוהי לותן עד־מא [g] ליומנא :

Homines fratres, permittitur dicere apertè apud vos de patriarcha Dauid, quòd mortuus eſt, & etiam ſepultus eſt, et locus ſepulturæ eius eſt apud nos vſque in hunc diem.

30 נביא הוא גיר וידע הוא [h] דמומתא [i] ימא לה אלהא דמן פארא דכרסך [k] אותב על [l] כורסך :

Propheta enim erat, et ſciebat quòd iuramentum iuraßet ſibi Deus, De fructibus ventris tui ſedere faciam ſuper thronum tuum.

31 וקדם חזא ומלל על [m] קימתה דמשיחא דלא אשתבק [n] בשיול אף לא פגרה חזא חבלא :

Et [14] antè vidit, et loquutus eſt de reſurrectione Chriſti, quòd non ſit derelictus in ſepulchro, vt etiam corpus eius [15] viderit corruptionem.

32 להנא ישוע אקים אלהא וחנן כלן סהדוהי :

Hunc Ieſchua ſuſcitauit Deus, & nos omnes teſtes eius ſumus.

33 [o] והויו דבימינה דאלהא א [p] אתתרים ונסב מן אבא [q] שוודיא דעל רוחא דקודשא [r] ואשד [ſ] מוהבתא הדא דהא חזא אנתון ושמעין אנתון :

Et ipſe eſt qui per dexteram Dei exaltatus eſt, et accepit à Patre promißionẽ quæ [fuerat] de Spiritu ſancto, et effudit donum hoc quod, ecce, vos videtis et auditis.

34 לא הוא גיר דויד סלק לשמיא מטול דהו אמר דאמר מריא למרי [t] דתב לך מן ימיני:

Nequaquam enim Dauid aſcẽdit in cælum: nam ipſe dicit, Dixit Domin⁹ Domino meo, Sede à dextera mea,

35 עד־מא דאסים בעל דבבך [u] כובשא לרגליך :

Donec poſuero inimicos tuos ſcabellum pedibus tuis.

36 [x] שריראית הכיל ידע כלה בירת יסריל דמריא ומשיחא עבדה אלהא להנא ישוע דאנתון [y] זקפתון :

Verè igitur ſciat tota domus Iſraiel, quòd Dominum & Chriſtum fecerit eum Deus, hũc inquam Ieſchua, quẽ vos crucifixiſtis.

37 וכד שמעו הלין [z] אתגנחו בלבהון ואמרו לשמעון [aa] ולשרכא דשליחא מנא נעבד אחין :

Et quum audiuiſſent hæc, compuncti ſunt in corde ſuo: & dixerunt Schemeun & reliquis Apoſtolis, Quid faciemus fratres?

38 אמר להון שמעון תובו [bb] ועמדו אנש אנש מנכון לשובקן חטהא ותקבלון [cc] מוהבתא דרוחא ד דקודשא :

Dixit eis Schemeun, Conuertimini, et baptizemini [16] vnuſquiſque veſtrũ in remiſſionem peccatorum: et accipietis donum Spiritus ſancti.

[a] גלית גלית :
[b] חיא חיים :
[c] תמלליני תמלא אותי :
[d] בסימותא נועם :
[e] מפס מותר :
[f] עין בגלא בביאור :
[g] יומנא היום הזה :
[h] מומתא שבועה מן מום :
[i] ימא נשבע מן ימא :
[k] אותב אושיב :
[l] כורסך כסאך :
[m] קימתה תקומתו :
[n] שיול שאול :
[o] הויו זה הוא :
[p] אתתרים התנשא מן רום :
[q] שוודיא הבטחה מן התשודא שטעמו הכשיח ובא מן ידה :
[r] אשד הפך כי נהפך סדר האותיות ושרשו שדא :
[ſ] מוהבתא מתן מן יהב :
[t] תב שב מן יתב :
[u] כובשא הדום :
[x] שריראית באמת :
[y] זקפתון הוקעתם :
[z] אתגנחו נדקרו :
[aa] שרכא שאר :
[bb] עמדו רחצו
[cc] מוהבתא מתת :

14 Id eſt, Præcognouit.

15 Id eſt, Obnoxius corruptioni fuerit. Hebraiſm⁹ vt ſuprà.

16 Ad verbum, Homo homo ex vobis. Hebraiſm⁹.

39 Ὑμῖν γάρ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία, καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακράν, ὅσους ἂν προσκαλέσηται Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Vobis enim *facta est* promissio, & liberis vestris, & omnibus qui lõgè sunt, quoscunque videlicet aduocauerit Domin⁹ Deus noster.

40 Ἑτέροις τε λόγοις πλείοσι διεμαρτύρετο, καὶ παρεκάλει, λέγων, Σώθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης.

Aliísque sermonibus plurimis obtestabatur, & exhortabatur *eos*, dicens, Seruamini ex natione ista praua,

Is demum verè aggregatur Ecclesiæ qui sese ab impiis segregat.

41 Οἱ μὲν οὖν ἀσμένως ἀποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ, ἐβαπτίσθησαν· καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυχαὶ ὡσεὶ τρισχίλιαι.

Qui ergo libenter exceperũt sermonem eius, baptizati sunt: & addita sunt *Ecclesiæ* die illo capita quasi ter mille.

Insigne virtutis Spiritus sancti exemplum Nõ baptizantur autem adulti, nisi fidem professi.

42 Ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς.

Erántque perdurantes in doctrina Apostolorum & communicatione, & fractione panis, & precib⁹.

Veræ Ecclesiæ signa sunt, doctrina Apostolica, charitatis officia, Sacramentorum administratio pura, & vera inuocatio cõmunis.

43 Ἐγένετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόβος· πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο.

Obortus est autem omnibus timor: multáque miracula & signa per Apostolos edebantur.

Dominus quoties expedit extraneorum rabiem frænat, vt Ecclesia plãtari & recreari possit.

44 Πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες, ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά.

Omnes autem qui credebant, erant eodem *loci*, & habebãt omnia communia.

Charitas efficit omnia cõmunia, quod ad vsum quidem attinet, pro necessitatis ratione.

45 Καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον, καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι, καθότι ἄν τις χρείαν εἶχε.

Et possessiones ac facultates vendebant, & dispertiebant eas omnibus, prout cuique opus erat.

46 Καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας.

Et quotidie perdurantes concorditer in templo, ac frangentes domi panẽ, capiebãt cibum cum exultatione & simplicitate cordis:

Fideles initio non tãtum ad audiendum verbum, sed etiam ad capiendum cibũ magno cum fructu conueniebant.

47 Αἰνοῦντες τὸν Θεόν, καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. Ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Laudantes Deum, & habentes gratiam apud totum populum. Dominus autem addebat quotidie Ecclesiæ qui salui fierent.

Κεφάλαιον γ.

Cap. III.

1 ΕΠΙ τὸ αὐτὸ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐνάτην·

CÆterùm Petrus & Iohannes simul ascendebant in templũ sub horam precationis, *nẽpe* nonã:

Christus claudum quendam natum, hominem notum omnibus, loco & tempore celebri per manus Apostolorum sanans, partim eos qui crediderãt, partim alios credituros vocat.

2 Καί τις ἀνὴρ χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, - - - ἐβαστά-

Quidam autem vir claudus ab vtero matris suæ,

portabatur

39 לכון גיר הוא [a]שוודיא ולבניכון ולכלהון אילין דרחיקין אילין דהו אלהא יקרא אנון :

Vobis enim facta est promißio et filiis vestris, ac omnibus iis qui lõgè sũt, quos ipse Deus vocauerit.

40 [b]ובמלא [c]אחרניתא סגיאתא מסהד הוא להון ובעא הוא מנהון כד אמר [d]חיו מן [e]שרבתא הדא [f]מעקמתא :

Et sermonibus aliis pluribus [17] *testabatur eis, et petebat ab eis, quũ diceret, Seruate vos à generatione hac praua.*

41 ואנשין מנהון [g]עתידאית קבלו מלתה [h]והימנו [i]ועמדו [k]ואתתוספו בהו יומא איך תלתא אלפין נפשן :

Et quidam ex eis promptè acceperunt sermonem eius, ac crediderũt, baptizatique sunt: & additi sunt in illo die quasi tria millia animarum.

42 [l]ואמינין הוו ביולפנא דשליחא [m]ומשתותפין הוו בצלותא [n]ובקציא [o]דאוכרסטיא :

Et perseuerantes erant in doctrina Apostolorum, & communicabant in precatione, et in fractione eucharistiæ.

43 והויא הות דחלתא בכל נפש ואתותא סגיאתא וגברותא הוין הוי ביד שליחא :

Et factus est timor in omni anima. Et signa multa & prodigia fiebãt per manum Apostolorum in Urischelẽ.

44 וכלהון אילין [p]דהימנו הוו [q]אכחדא הוו וכל [r]מדם דאית הוא להון [f]דגוא הוא :

Et omnes qui crediderãt, simul erant: & quicquid erat eis, cõmunitatis erat.

45 ואילין דאית הוא להון קנינא מזבנין הוו לה ומפלגין הוו לאנש אנש איך [t]מדם [u]דסניק הוא :

Et illi quibus erat poßeßio [aliqua,] vendebant eam, & diuidebant [18] *vnicuique prout necessarium erat.*

46 וכל יום [x]אמינין הוו בהיכלא כחדא נפש ובביתא [y]קצין הוו פריסתא ומקבלין הוו [z]סיברתא כד [aa]רוזין [bb]ובבירורותא דלבהון :

Et quotidie perseuerabant in templo vna anima: et domi frangebant portionem, et capiebant cibum exultantes, et in puritate cordis sui

47 משבחין הוו לאלהא כד [cc]יהיבין ברחמא קדם כלה עמא ומרן [dd]מוסף הוא כל יום לאילין [e]דחאין הוו [f]בעדתא:

Laudantes Deum, traditi [19] *in fauorem coram vniuerso populo. Et Dominus noster addebat quotidie illis eos* [20] *qui salui fiebant in cœtu.*

קפלאון ג׳

Cap. III.

1 והוא דכד סלקין שמעון כאפא ויוחנן [gg]אכחדא להיכלא [hh]בעדנא דצלותא דתשע שעין:

ET factum est vt quum ascenderent Schemeun Kipha et Iuchãnan simul in templum in tempore precationis nonæ horæ,

2 והא גברא חד חגירא דמן כרס אמה שקילין הוו אנשא אילין [ii]דמעדין הוו

Et ecce, homo quidam claudus ex vtero matris suæ, quem ferebant viri illi qui soliti erant

מיתין

b.y.

---

[a] שודיא החבטחה מן השתודה מן ידה :
[b] מלא דברים :
[c] אחרניתא אחרים :
[d] חיו חיו וטעמו אם תרצו החיים סורו וגומר :
[e] שרבתא דור או משפחה :
[f] עקמתא עקשה :
[g] עתידאית בלי איחור :
[h] הימנו האמינו :
[i] עמדו רחצו :
[k] אתתוספו נוספו :
[l] אמינין מתמידים :
[m] משתותפין מחוברים :
[n] קציא ביצוע או פדיסה :
[o] אוכרסטיא הוא לחם קודש מלשין יון :
[p] הימנו האמינו :
[q] אכחרא כא״ד :
[r] מדם דבר :
[f] דגוא של ציבור :
[t] מדם מה :
[u] סניק צריך :
[x] אמינין תמידים :
[y] קצין בוצעים :
[z] סיברתא אוכל :
[aa] רוזין שמחים
[bb] ברירותא נקיות :
[cc] יהיבין ברחמא נתונים לרחמים :
[dd] מוסף מוסיף :
[ee] חאין חיים ר״ל נושעים :
[ff] עדתא עדה :
[gg] אכחדא כאחד :
[hh] בעדנא בעת :
[ii] מעדין רגילים :

17 Hortabatur eos, exponẽs quid ab eis requireretur vt facerent.

18 Ad verbum, Homini homini, Hebraismus.

19 Ad verbum, In intimos & viscerales, vt ita dicã, fauores. Hebraismus. Vide 1. Reg. 8. 50. Genes. 24. 30. Nehem. 1. 2. quasi dicat, Deum laudabant qui eis gratiam conciliasset apud vniuersum populum.

20 Ad verbum Qui viuificabantur. Hebraismus sæpe obseruatus.

ἐβαστάζετο· ὃν ἐτίθουν καθ᾽ ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην Ὡραίαν, τοῦ αἰτεῖν ἐλεημοσύνην παρὰ τῶν εἰσπορευομένων εἰς τὸ ἱερόν.

portabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicitur Speciosa, vt peteret eleemosynam ab iis qui ingrediebãtur in templũ.

3 Ὃς ἰδὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην μέλλοντας εἰσιέναι εἰς τὸ ἱερὸν, ἠρώτα ἐλεημοσύνην λαβεῖν.

Is quum vidisset Petrum ac Iohãnem ingressuros in templum, rogauit vt eleemosynam acciperet.

4 Ἀτενίσας δὲ Πέτρος εἰς αὐτὸν σὺν τῷ Ἰωάννῃ, εἶπε, Βλέψον εἰς ἡμᾶς.

Intentis autem in eum oculis Petrꝰ cũ Iohãne dixit, Aspice ad nos.

5 Ὁ δὲ ἐπεῖχεν αὐτοῖς, προσδοκῶν τι παρ᾽ αὐτῶν λαβεῖν.

Ille igitur attendebat eos, sperãs se aliquid ab eis accepturum.

6 Εἶπε δὲ Πέτρος, Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι· ὃ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι, Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου ἔγειραι καὶ περιπάτει.

Petrus autem dixit, Argẽtum & aurum non est mihi: quod autẽ habeo, hoc tibi do, In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula.

7 Καὶ πιάσας αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἤγειρε. παραχρῆμα δὲ ἐστερεώθησαν αὐτοῦ αἱ βάσεις καὶ τὰ σφυρά.

Et prehensa manu eius dextra, erexit eum: illico verò confirmati sunt pedes ipsius ac malleoli.

8 Καὶ ἐξαλλόμενος ἔστη, καὶ περιεπάτει· καὶ εἰσῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ ἱερὸν, περιπατῶν καὶ ἁλλόμενος, καὶ αἰνῶν τὸν Θεόν.

Et exiliens stetit, & ambulauit: & ingressus est cum eis in templum, ambulans & saliẽs, & laudãs Deũ.

9 Καὶ εἶδεν αὐτὸν πᾶς ὁ λαὸς περιπατοῦντα καὶ αἰνοῦντα τὸν Θεόν·

Viditque eum totus populus ambulantem & laudantem Deum.

10 Ἐπεγίνωσκόν τε αὐτὸν ὅτι οὗτος ἦν ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος ἐπὶ τῇ Ὡραίᾳ πύλῃ τοῦ ἱεροῦ· καὶ ἐπλήσθησαν θάμβους καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ.

Et agnouerunt eum esse qui ad *petendam* eleemosynam sedebat ad Speciosam portã templi: & impleti sunt pauore & stupore super eo quod ei contigerat.

11 Κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς αὐτοὺς πᾶς ὁ λαὸς ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλουμένῃ Σολομῶντος, ἔκθαμβοι.

Quum teneret autem qui sanatus fuerat claudus Petrum & Iohannẽ, cucurrit totus populus ad eos in porticum quæ appellatur Solomonis, expauefactus.

12 Ἰδὼν δὲ Πέτρος ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν λαὸν, Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, τί θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ, ἢ ἡμῖν τί ἀτενίζετε ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν;

Quo viso Petrus respondit populo, Viri Israelitæ, quid miramini super hoc? aut quid intẽtos oculos in nos habetis, quasi propria vi aut pietate effecerimus vt hic ambularet?

Miracula conuincendis incredulis destinata sunt, ac proinde pessimè iis abutũtur qui vel in ipsis miraculis, vel in organis quibus Deo vti placet, obstupescẽtes, ex eo quod ad veri cultus (id est Christianismi) notitiam à Deo institutum est, idololatriæ & superstitionis stabiliendæ occasionem arripiunt.

Ὁ Θεὸς

Deus

[a]מיתין וסימין לה בתרעא דהיכלא דמתקרא שפירא דיהוא שאל[b]זדקתא מן הנון דעאלין להיכלא :

afferētes & ponentes eum in porta tē pli quæ vocatur Speciosa, vt esset petēs [1]eleemosynā ab ys qui ingrediebātur templum.

[a] ביתין מביאים
[b] זדקתא צדקה

1 Cur eleemosyna dicatur iustitia declaratū est Lucæ 11.

3 הנא כד חזא לשמעון וליוחנן דעאלין להיכלא בעא הוא מנהון [c]דיתלון לה זדקתא :

Is quum vidisset Schemeun et Juchannan, quòd ingrederētur in tēplū, petebat ab eis vt darēt sibi eleemosynā.

[c] דיתלון שיתנו

4 [d]וחרו בה שמעון ויוחנן ואמרו לה [e]חור בן :

Et intuiti sunt eum Schemeun et Juchannan: ac dixerūt ei, Jntuere in nos.

[d] חרו הביטו מן חור :
[e] חור הבט :

5 הו דין [f]חר בהון כד [g]סבר הוא [h]למסב מנהון [i]מדם :

Ille autem intuitus est in eos, quum speraret accipere ab eis aliquid.

[f] חר הביט:
[g] סבר חושב:
[h] למסב לקחת מן נסב:
[i] מדם דבר:

6 אמר לה שמעון דהבא [k]וסאמא לית לי אלא[l]מדם דאית לי יהב אנא לך בשמה דמרן ישוע משיחא נצריא קום הלך :

Dixit ei Schemeun, Aurū & argentum non est mihi: sed id quod est mihi, do tibi. In nomine Domini nostri Jeschua Christi Natzaræi surge, ambula.

[k] סאמא כסף ;
[l] מדם מה ;

7 [m]ואחדה באידה דימינא ואקימה ובה בשעתא [n]שרו רגלוהי ועקבוהי:

Et apprehēdit eum manu sua dextera, & erexit eum: & eadē hora confirmati sunt pedes eius & calcanei eius.

[m] ואחדה ויאחזהו :
[n] שרו התאמצו מן שרר ;

8 [o]ושור קם והלך [p]ועל עמהון להיכלא כד מהלך [q]ומשור ומשבח לאלהא:

Et exiliens surrexit, & ambulauit: ac ingressus est cum eis in templū, ambulans & exiliens, & laudans Deū.

[o] שור דלג:
[p] על בא:
[q] משור דולג:

9 וחזאוהי כלה עמא כד מהלך ומשבח לאלהא :

Et vidit eum totus populus ambulantem, & laudantem Deum.

10 [r]אשתודעו דהויו הו [s]חדורא דיתב הוא כל יום ושאל הוא[t]זדקתא על תרעא דמתקרא שפירא [u]ואתמליו [x]תמהא[y]ודומרא על[z]מדם דהוא ;

[Et] agnouerunt quòd is esset ille mendicus qui sedebat quotidie, & petebat eleemosynam ad portā quæ vocatur Speciosa, & repleti sunt admiratione, et stupore super eo quod factū fuerat.

[r] אשתודעו הכירו:
[s] הדורא אביון:
[t] זדקתא צדקה :
[u] ואתמליו וימלאו:
[x] תמהא תימהון :
[y] דומרא שמח:
[z] מדם מה ;

11 וכד אחיד הוא לשמעון וליוחנן רהט כלה עמא כד [aa]תהיר לותהון [bb]לאסטוא דמתקרא דשלימון ;

Et quum teneret Schemeun & Juchannan, accurrit totus populus stupefactus ad eos ad porticum quæ vocatur Schelimun.

[aa] תהיר משתומם ;
[bb] אסטוא אולם מלשון יון:

12 וכד חזא שמעון ענא ואמר להון גברא בני יסריל מנא [cc]מתדמרין אנתון בהנא או בן מנא [dd]חירין אנתון איך הו דבחילא דילן או בשולטנן עבדן הדא דיהלך הנא ;

Quúmque videret Schemeun, respondit, & dixit eis, Homines, filii Israiel, quid miramini super hoc? Aut in nos quid intuemini, quasi quòd ipsum virtute nostra aut potestate nostra fecerimus vt ambularet hic?

[cc] מתדמרין תמהים :
[dd] חירין מביטים מן חר :

Infrà,5.30

13 Ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς παρεδώκατε, καὶ ἠρνήσασθε αὐτὸν κατὰ πρόσωπον Πιλάτου, κρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν.

‖Deus ille Abrahã & Iſaac & Iacob, Deus *inquam* Patrum noſtrorum, glorificauit Filium ſuũ Ieſum, quẽ vos prodidiſtis & abnegaſtis in conſpectu Pilati, quum ille iudicaſſet eſſe abſoluendum.

Matth.27.20

14 Ὑμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε, καὶ ᾐτήσασθε ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν·

‖Vos autem ſanctum illum & iuſtum abnegaſtis, & poſtulaſtis homicidam condonari vobis:

15 Τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε, ὃν Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· οὗ ἡμεῖς μάρτυρές ἐσμεν.

Principem autẽ vitæ trucidaſtis, quem Deus excitauit à mortuis: cuius *rei* nos teſtes ſumus.

16 Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· καὶ ἡ πίστις ἡ δι᾽ αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ὁλοκληρίαν ταύτην ἀπέναντι πάντων ὑμῶν.

Et per fidem in nomen ipſius, hũc quem conſpicitis ac noſtis, confirmauit nomen ipſius: fides inquam quæ per ipſum *eſt*, dedit iſti integritatem hanc coram omnibus vobis.

17 Καὶ νῦν, ἀδελφοὶ, οἶδα ὅτι κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν.

Sed nunc, fratres, ſcio vos per ignorantiam *iſta* feciſſe, ſicut & primores veſtros:

Optimum quidẽ eſt Chriſtum oblatũ ſtatim amplecti, ſed iis qui pro humana imbecillitate tantum beneficiũ neglexerint, ſupereſt reſipiſcentiæ remedium. Opponendum eſt autem crucis ignominiæ decretum Dei prædictum per prophetas de Chriſto prius in terris crucifigendo, deinde è cælis iudice & totius mundi inſtauratore apparituro, vt ſeruentur omnes credituri, & omnes increduli ſemel pereant.

18 Ὁ δὲ Θεὸς ἃ προκατήγγειλε διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ, παθεῖν τὸν Χριστὸν, ἐπλήρωσεν οὕτω.

Deus autem quæ prænũtiauerat per os omnium prophetarum ſuorũ Chriſtũ paſſurum, ita impleuit.

19 Μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπιστρέψατε, εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας· ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου,

Reſipiſcite igitur, & cõuertimini, vt deleãtur peccata veſtra: poſtquam venerint tempora refrigerationis à conſpectu Domini,

20 Καὶ ἀποστείλῃ τὸν προκεκηρυγμένον ὑμῖν Ἰησοῦν Χριστόν·

Et miſerit prænuntiatum vobis Ieſum Chriſtum:

21 Ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων ὧν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς, διὰ στόματος πάντων ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν ἀπ᾽ αἰῶνος.

Quem oportet quidem cælo capi, vſque ad tempora reſtitutionis omnium: quæ *tẽpora* prædixit De⁹ per os omnium ſanctorum ſuorum à ſeculo prophetarum.

Deut.18.15 infrà,7.37

22 Μωσῆς μὲν γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν, Ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς.

Moſes etenim ad Patres dixit, ‖Prophetã ſuſcitabit vobis Dominus Deus veſter ex fratrib⁹ veſtris ſicut me: audietis eum in omnibus quæ loquutus fuerit vobis.

13 אלהא הו דאברהם ודאיסחק ודיעקוב אלהא דאבהתן שבח לברה ישוע הו דאנתון [a]אשלמתון וכפרתון בה קדם אפוהי דפילטוס כד הו [b]זדק הוא [c]דישריוהי :

Deus ipse Abraham & Ischak et Iaakub, Deus patrum nostrorum, glorificauit Filium suum Ieschua, quem vos prodidistis, & abnegastis eum ante faciem Pilati, quum ille [2] iustificasset vt soluerent eum.

14 אנתון דין בקדישא וזדיקא כפרתון ושאלתון לכון לגברא קטולא [d]דיתיהב לכון :

Vos autem sanctum & iustū negastis, & petiistis hominem homicidā vt daretur vobis:

15 ולהו [e]רישא דחיא קטלתון דלה אקים אלהא מן [f]בית מיתא וחנן כלן סהדוהי :

Illum autem principem vitæ interfecistis, quē excitauit Deus [3] à mortuis: et nos omnes testes eius sumus.

16 [g]ובהימנותא דשמה להנא דחזין אנתון וידעין אנתון הו [h]אשר [i]ואסי והימנותא דבה יהבת לה הדא [k]חלימותא קדם כלכון :

Et per fidem nominis sui, hunc quē videtis & agnoscitis, ipse confirmauit et sanauit: & fides quæ est in eum, dedit illi hanc sanitatem coram omnibus vobis.

17 ברם השא אחי ידע אנא [l]דבטועה עבדתון הדא איך דעבדו רישיכון :

Sed nūc fratres mei, noui quòd per errorē fecistis hoc, sicut fecerunt principes vestri.

18 ואלהא איך [m]מדם דקדם אכרז בפום כלהון נביא [n]דיחש משיחה [o]מלי [p]הכנא :

Et Deus, secundum quod prius promulgauit per os omnium prophetarū, quòd passurus esset Christus eius, impleuit ita.

19 תובו הכיל [q]ואתפנו איכנא [r]דיתעטון חטהיכון :

Resipiscite igitur, et conuertimini, vt [4] deleantur peccata vestra:

20 ויאתון לכון [s]זבנא [t]דניחתא מן קדם פרצופה דמריא וישדר לכון לאינא [u]דמטיב הוא לכון לישוע משיחא :

Et eueniant vobis tempora trāquillitatis à conspectu faciei Domini, ac mittat vobis illū qui præparatus erat vobis, Ieschua Christum.

21 דלה [x]ולא לשמיא דיקבלון עד מא [y]למוליא דזבנא דכלהין אילין דמלל אלהא בפומא דנביוהי קדישא דמן עלם :

Quem oportet cælos excipere vsque ad complementum temporum omniū eorum quæ loquutus est Deus per os prophetarum sanctorum suorum qui à seculo [fuerunt.]

22 מושא גיר אמר דנביא יקים לכון מריא מן אחיכון [z]אכותי לה שמעו בכל מא דימלל עמכון :

Musche enim dixit, Prophetā excitabit vobis Dominus ex fratribus vestris sicut me: eū audite in omnib⁹ quæ loquetur vobiscum.

[a] אשלמתון הסגרתם :
[b] זדק מצריק :
[c] דישריוהי שיתירהו :
[d] יתיהב ינתן :
[e] רישא דחיא ראש או שר החיים :
[f] בית מיתא בין המתים :
[g] חימנותא אמונה :
[h] אשר האמיץ :
[i] אסי רפא מן אסא :
[k] חלימותא רפואה :
[l] טועה טעות :
[m] מדם מה :
[n] יחש יסבול מן חשש :
[o] מלי מלא :
[p] הכנא כן :
[q] אתפנו התחרטו :
[r] יתעטון ימחו :
[s] זבנא עיתי :
[t] ניחתא מנוחה :
[u] מטיב מוכן מן טיב :
[x] ולא צריך :
[y] מוליא דזבנא מילאת עת מן מלא :

[2] Id est, Iustum pronuntiasset.

[3] Ad verbum, De inter mortuos vt Gallicè, *D'entre les morts.*

[4] Sumptū verbum à rationariis qui dissoluta nomina inducto calamo expungunt.

23 Ἔσται δὲ, πᾶσα ψυχὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ.

24 Καὶ πάντες δὲ οἱ προφῆται ἀπὸ Σαμουὴλ καὶ τῶν καθεξῆς, ὅσοι ἐλάλησαν, καὶ προκατήγγειλαν τὰς ἡμέρας ταύτας.

25 Ὑμεῖς ἐστὲ υἱοὶ τῶν προφητῶν, καὶ τῆς διαθήκης ἧς διέθετο ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγων πρὸς Ἀβραάμ, Καὶ τῷ σπέρματί σου ἐνευλογηθήσονται πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῆς γῆς.

Gen.12.3 galat.3.8

26 Ὑμῖν πρῶτον ὁ Θεὸς ἀναστήσας τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἀπέστειλεν αὐτὸν εὐλογοῦντα ὑμᾶς, ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν.

Κεφάλαιον δʹ

1 Λαλούντων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν ἐπέστησαν αὐτοῖς οἱ ἱερεῖς καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ Σαδδουκαῖοι,

2 Διαπονούμενοι διὰ τὸ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν λαὸν, καὶ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν.

3 Καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ ἔθεντο εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον. ἦν γὰρ ἑσπέρα ἤδη.

4 Πολλοὶ δὲ τῶν ἀκουσάντων τὸν λόγον ἐπίστευσαν· καὶ ἐγενήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν ὡσεὶ χιλιάδες πέντε.

5 Ἐγένετο δὲ ἐπὶ τὴν αὔριον συναχθῆναι αὐτῶν τοὺς ἄρχοντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ γραμματεῖς εἰς Ἱερουσαλήμ.

6 Καὶ Ἄνναν τὸν ἀρχιερέα, καὶ Καϊάφαν καὶ Ἰωάννην καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ ὅσοι ἦσαν ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ.

7 Καὶ στήσαντες αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ, ἐπυνθάνοντο, Ἐν ποίᾳ δυνάμει ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς;

Τότε

Futurum est autem vt quisquis non auscultarit Prophetam illum, disperdatur è populo.

Sed & omnes Prophetæ à Samuele & iisqui deinceps *sequuti sunt*, quotquot loquuti sunt, etiam prænuntiarunt dies istos.

Vos estis filii Prophetarum, & pacti quod pepigit Deus erga patres nostros, dicens ad Abraham, ‖ Et in semine tuo benedictionem consequentur omnes familiæ terræ.

Iudæi credentes. primogeniti in regno Dei.

Vobis primùm Deus excitatum Filiũ suum Iesum misit, qui benediceret vobis, vnumquenq; auertendo ab ipsius sceleribus.

Cap. IIII.

Nulli sæpe vel diligẽtiores vel audaciores sunt Ecclesiæ hostes quàm qui se vocant eius architectos: sed quo isti vehementius insaniunt, eo constantius perseuerant fideles serui Dei.

LOquentibus autem ipsis ad populum, superuenerunt sacerdotes & præfect⁹ tẽplo & Sadducæi:

Molestè ferentes quòd docerent populum, & annuntiarent in nomine Iesu resurrectionẽ ex mortuis.

Et iniecerunt eis manus, posuerúntque *eos* in custodiam in posterum diem. nam erat iam vespera.

Multi verò eorum qui audierãt sermonem, crediderunt: & factus est numerus virorum quasi quinquies mille.

Factum est autem postero die vt cogerentur primores eorum & seniores & Scribæ in Ierusalem:

Et Annas Pontifex maximus, & Caiaphas & Iohannes & Alexander, & quotquot erant ex genere Pontificio.

In eos qui de successione personali (separata doctrina successione) gloriantes, veros Verbi ministros oppugnant.

Quum igitur statuissent eos in medio, percõtati sunt, Qua potestate aut quo nomine vos hoc fecistis?

Tunc

23 וְתֶהְוֵא כֹּל נַפְשָׁא דְּלָא תִשְׁמַעְ לִנְבִיָּא הָו תֵּאבַד נַפְשָׁא הָי מֶן עַמָּהּ׃

Et erit, omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, perdetur anima illa de populo suo.

24 וְנְבִיֵּא כֻּלְהוֹן דְּמֶן שְׁמוּאֵיל וְאִילֵין דְּמֶן בָּתְרֵהּ הֲוֹו מַלֶּלוּ וְאַכְרְזוּ עַל יָוְמָתָא הָנוֹן׃

Et Prophetæ omnes qui à tempore Schemuil, & ij qui post eum fuerunt, loquuti sunt, & annuntiarunt de diebus his.

25 אַנְתּוּן אֶנוּן בְּנַיְהוֹן דִּנְבִיֵּא וְדִיָּתֵקָא[a] אַיְדָא[b] דְּסָם אֱלָהָא לְאַבָהָתַן כַּד אֶמַר לְאַבְרָהָם דִּבְזַרְעָךְ נֶתְבָּרְכָן כֻּלְהֵין שַׁרְבָתָא[c] דְּאַרְעָא׃

Vos estis filii Prophetarum et pacti quod posuit Deus Patribus nostris, quum diceret Abrahamo, In semine tuo benedictionē consequentur omnes generationes terræ.

26 לְכוּן מֶן קְדִים אֲקִים וְשַׁדַּר אֱלָהָא לִבְרֵהּ כַּד מְבָרֵךְ לְכוּן אֶן תֶּתְפַּנוּן[d] וְתֶתוּבוּן מֶן בִּישָׁתְכוּן׃

Vobis prius suscitauit, et misit De⁹ Filium suum benedicentem vobis, si conuertamini [5] & resipiscatis à prauitatibus vestris.

קֶפַלְאוֹן ד׳

Cap. IIII.

1 וְכַד הָלֵין מֶלָּא[e] מְמַלְּלִין הֲוֹו לְעַמָּא קָמוּ עֲלַיְהוֹן כָּהֲנֵא וְזַדּוּקָיֵא[f] וְאַרְכוּנָא[g] דְּהַיְכְלָא׃

Et quum hos sermones loquerentur ad populum, surrexerunt contra eos Sacerdotes & Tzadukæi et magistratus templi:

2 כַּד מֶתְחַמְּתִין[h] הֲוֹו עֲלַיְהוֹן דִּמְלַפִין[i] לְעַמָּא וּמַכְרְזִין בִּמְשִׁיחָא עַל קִיָמְתָא[k] דְּמֶן בֵּית[l] מִיתֵא׃

Quū irati essent aduersus eos quòd docerent populū, & prædicarēt in Christo de resurrectione [1] à mortuis.

3 וְאַרְמִיו[m] עֲלַיְהוֹן אִידַיָא וְנַטְרוּ אֶנוּן לְיַוְמָא אַחְרָנָא מְטוּל דִּקְרֵב הֲוָא לֵהּ רַמְשָׁא׃

Et iniecerunt in eos manus, et seruauerunt eos in diem posterum, quia propè erat vespera.

4 וְסַגִּיאֵא דְּשַׁמְעוּ הֲוֹו מֶלְתָא הַיְמֶנוּ[n] הֲוֹו וְאִיתַיְהוֹן הֲוֹו בְּמֶנְיָנָא אַיְךְ חַמְשָׁא אַלְפִין גַּבְרִין׃

Et multi qui audiuerunt sermonē, crediderunt: & erant numero quasi quinque millia virorum.

5 וַלְיַוְמָא אַחְרָנָא אֶתְכַּנַּשׁוּ אַרְכוּנָא[o] וְקַשִּׁישֵׁא וְסָפְרֵא׃

Et die postero congregati sunt magistratus, et seniores et Legisperiti.

6 וְאָף חָנָן רַב כָּהֲנָא וְקַיָּפָא וְיוּחַנָן וַאלֶכְסַנְדְּרוֹס וְאִילֵין דְּאִיתַיְהוֹן הֲוֹו מֶן שַׁרְבְתָא[p] דְּרַבַּי כָּהֲנָא׃

Et etiam Channan princeps sacerdotum, & Kaiapha & Juchannan et Alexander, et ii qui erant ex genere summorum sacerdotum.

7 וְכַד אֲקִימוּ אֶנוּן בִּמְצַעְתָּא[q] מְשַׁאלִין הֲוֹו לְהוֹן דְּבַאֵינָא חַיִל אוֹ בַּאֵינָא שֵׁם עֲבַדְתּוּן הָדָא׃

Et quum statuissent eos in medio, interrogabant eos, Qua virtute aut quo nomine fecistis hoc?

הידין

[a] דיתיקא הברית מלשון יון:
[b] אידא ההיא:
[c] שרבתא משפחות:
[d] תתפנו תתחרטו:
[e] מלא הדברים:
[f] זדוקיא הצדוקים:
[g] ארכונא ראשי מלשון יון:
[h] מתחמתין מתקצפים:
[i] מלפין מלמדים מן אלף:
[k] קימתא התקומה:
[l] בית בין:
[m] וארמיו ושלחו:
[n] הימנו האמינו:
[o] ארכונא הראשים מלשון יון:
[p] שרבתא משפחת:
[q] מצעתא אמצע:

[5] Syrus textus impressus habebat ודתובון: sed certum est per errorem literam Daleth positam fuisse pro litera Tau. Errori occasionem dedit vtriusque literæ admodū affinis pronuntiatio. Nos igitur locum restituimus ex manuscripto codice Heyldebergensi.

[1] Ad verbum, De inter mortuos. Gallicè, D'entre les morts, vt in superiore capite annotauimus.

8 Τότε Πέτρος πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Ἄρχοντες τοῦ λαοῦ, καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ,

Tunc Petrus repletus Spiritu ſancto dixit eis, Primores populi & ſeniores Iſrael,

9 Εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὗτος σέσωσται·

Quandoquidem de nobis hodie quæſtio habetur ſuper beneficio in hominem ægrotum *collato*, quomodo *videlicet* iſte ſeruatus ſit:

Lupi verorum paſtorum ſucceſſores, nec Dei nec Eccleſiæ, ſed ſuam cauſam agunt.

10 Γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής.

Notum ſit omnibus vobis & toti populo Iſrael, per nomen Ieſu Chriſti Nazareni, quem vos crucifixiſtis, quē Deus excitauit à mortuis, per hoc *inquam* iſtum adſtare in veſtro conſpectu ſanum.

Is demum verus eſt paſtor qui oues docet ab vno Chriſto pendere, vt qui iam non ſit mortuus, ſed mortis victor omne imperiū obtineat.

11 Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξουθενηθεὶς ὑφ᾽ ὑμῶν τῶν οἰκοδομούντων, ὁ γενόμενος εἰς κεφαλὴν γωνίας.

Pſal.118.22
eſa.28.16
matth.21.42
mar.12.10
luc.20.17
rom.9.33
1.pet.2.7

‖Hic eſt lapis ille pro nihilo habitus à vobis ædificantibus, qui fact⁹ eſt caput anguli:

12 Καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἡ σωτηρία. οὔτε γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς.

Nec eſt in alio quoquam ſalus. nec enim aliud nomen eſt ſub cælo quod datum ſit inter homines, per quod oporteat nos ſeruari.

13 Θεωροῦντες δὲ τὴν τοῦ Πέτρου παρρησίαν καὶ Ἰωάννου, καὶ καταλαβόμενοι ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμματοί εἰσι καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον, ἐπεγίνωσκόν τε αὐτοὺς ὅτι σὺν τῷ Ἰησοῦ ἦσαν.

Conſpecta verò Petri in dicendo libertate & Iohannis, cōpertóque homines eſſe illiteratos & idiotas, admirabantur, & agnoſcebant eos cum Ieſu fuiſſe.

Hoc ſaltem obtinet ſeruorum Dei ingenua libertas, vt qui ſub zeli larua deliteſcebant, tādem apertè ſe impios prodant.

14 Τὸν δὲ ἄνθρωπον βλέποντες σὺν αὐτοῖς ἑστῶτα τὸν τεθεραπευμένον, οὐδὲν εἶχον ἀντειπεῖν.

Illum verò videntes ſtantem cū eis qui ſanatus fuerat, nihil poterāt contradicere.

15 Κελεύσαντες δὲ αὐτοὺς ἔξω τοῦ συνεδρίου ἀπελθεῖν, συνέβαλον πρὸς ἀλλήλους,

Iuſſis autem ipſis extra conciliū abire, conferebant inter ſe,

16 Λέγοντες, Τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; ὅτι μὲν γὰρ γνωστὸν σημεῖον γέγονε δι᾽ αὐτῶν, πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλὴμ φανερὸν, καὶ οὐ δυνάμεθα ἀρνήσασθαι.

Dicentes, Quid faciemus hominibus iſtis? nam conſpicuum ſignū editum eſſe per eos, manifeſtum eſt omnibus habitantibus in Hieruſalem, nec poſſumus negare.

Qui ſibi placet in ignorantia, tādem fit etiam apertè & contra conſcientiam malus.

17 Ἀλλ᾽ ἵνα μὴ ἐπὶ πλεῖον διανεμηθῇ εἰς τὸν λαὸν, ἀπειλῇ ἀπειλησώμεθα αὐτοῖς μηκέτι λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ μηδενὶ ἀνθρώπων.

Sed ne *id* amplius ſerpat in populum, minaciter interminemur eis ne poſthac vlli hominum loquantur in nomine iſto.

Καὶ

Itaque

8 הידין שמעון כאפא אתמלי רוחא דקודשא ואמר להון [a] ארכונוהי דעמא וקשישא דבית יסריל שמעו ׃

Schemeun Kipha repletus eſt Spiritu ſancto, et dixit eis, Magiſtratus populi & ſeniores domus Iſraiel, audite.

[a] ארכונוהי דעמא שרי העם ׃

9 אן חנן יומנא [b] מתתדינינן מנכון על [c] שפירתא דהות לבר נשא [d] כריהא דבמנא הנא [e] אתאסי ׃

Si nos hodie iudicamur à vobis pro bono quod factum filio hominis infirmo, nempe per quid hic ſanatus ſit,

[b] מתתדינינן נדונים מן דן ׃ [c] שפירתא הטובה ׃ [d] כריהא חולה מן כרה ׃ [e] אתאסי נרפא ׃

10 הדא תתידע לכון ולכלה עמא דיסריל דבשמה דישוע משיחא נצריא הו דאנתון [f] זקפתוניהי הו דאקים אלהא מן [g] בית [h] מיתא בה בהו הא [i] קאם הנא קדמיכון כד [k] חלים ׃

Hoc notum ſit vobis & toti populo Iſraiel, quòd in nomine Ieſchua Chriſti Natzaræi, quem vos crucifixiſtis, quem ſuſcitauit Deus [2] à mortuis, per hoc ipſum, ecce, ſtat coram vobis ſan[9].

[f] זקפתוניהי הוקעתם אותי ׃ [g] בית בין ׃ [h] מיתא המתים ׃ [i] קאם עומד ׃ [k] חלים מתרפא ׃

[2] Ad verbum, De inter mortuos vt Gallicè, D'entre les morts.

11 [l] הנו כאפא [m] דאסליתון אנתון בניא והו הוא לריש קרנא ׃

Hic eſt lapis quem reprobaſtis vos ædificantes, et ipſe factus eſt in caput anguli.

[l] הנו כאפא זה הוא האבן ׃ [m] אסליתון מאסתם מן סלא ׃

12 ולית באנש אחרין פורקנא לא גיר אית שמא אחרנא תחית שמיא דאתיהב לבני נשא דבה [n] ולא [o] למחא ׃

Nec eſt in homine alio ſalus. non enim eſt nomen aliud ſub cælo quod datum ſit filiis hominis per quod oporteat ſeruari.

[n] ולא ראוי ׃ [o] למחא להושעמן חית

13 וכד שמעו מלתה דשמעון ודיוחנן [p] דעין בגלא אמרוה אסתכלו דלא ידעין ספרא והדיוטא אנון [q] ותהרו בהון [r] ואשתודעו דעם ישוע [ſ] מתהפכין הוו ׃

Et quum audiuiſſent ſermonẽ Schemeun et Iuchannã, quòd liberè dixiſſent illum, conſiderauerunt quòd non noſſent libros, & idiotæ eſſent: & mirabantur propter eos, ac agnoſcebãt eos quòd cum Ieſchua verſati fuerant.

[p] עין בגלא בחופשה ׃ [q] תהרו תמהו ׃ [r] אשתודעו הכירו ׃ [ſ] מתהפכים הוו היו יוצאים ובאים ׃

14 וחזין הוו [t] דקאם הוא עמהון חגירא הו [u] דאתאסי ולא משכחין הוו [x] מדם למאמר לוקבלהון ׃

Et videbant quòd ſtaret cũ eis claudus ille qui ſanatus fuerat: nec poterant quicquam dicere contra eos.

[t] קאם עומד ׃ [u] אתאסי נרפא מן אסא ׃ [x] מדם דבר ׃

15 הידין פקדו [y] דיפקון אנון מן כנשהון ואמרין הוו חד לחד ׃

Tunc præceperunt vt ſecedere facerẽt eos à conuentu eorum. Et dicebãt [3] vnus ad alium,

[y] יפקון יוציאו מן נפק ׃

[3] Ad verbum, Vnus ad vnum.

16 מנא נעבד להון לגברא הלין הא גיר אתא גליתא דהורת באידיהון לכלהון [z] עמוריה דאורשלם אתידעת ולא משכחינן דנכפור ׃

Quid faciemus hominibus iſtis? Ecce enim, ſignum manifeſtum quod factum eſt per manus eorum, omnibus habitantibus in Vriſchelẽ innotuit, neque poſſumus negare.

[z] עמוריה יושביה ׃

17 אלא דלא יתיראית [aa] יפוק טבא הנא [bb] נתלחם להון [cc] דתוב לא ימללון בשמא הנא לאנש מן בני נשא ׃

Sed ne amplius exeat fama hæc, minemur illis ne rurſus loquantur de nomine hoc vlli ex filiis hominum.

[aa] יפוק טבא הנא יצא שמע זה ׃ [bb] נתלחם להון נעידה בם ׃ [cc] תוב עוד ׃

וקרואנון

Καὶ καλέσαντες αὐτοὺς, παρήγγειλαν αὐτοῖς τὸ καθόλου μὴ φθέγγεσθαι μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ. 18

Itaque vocatis ipsis, denuntiarūt ne omnino loquerentur vel docerent in nomine Iesu.

Ὁ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀποκριθέντες πρὸς αὐτοὺς εἶπον, Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον ἢ τοῦ Θεοῦ, κρίνατε. 19

Petrus autem & Iohannes respōdentes dixerunt eis, An apud Deū iustum sit vobis potius auscultare quàm Deo, iudicate.

Sic parendum hominibus quibus subiicimur, vt Deo in primis obsequamur.

Οὐ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς ἃ εἴδομεν καὶ ἠκούσαμεν, μὴ λαλεῖν. 20

Non enim possumus quæ vidimus & audiuimus, non loqui.

Οἱ δὲ προσαπειλησάμενοι ἀπέλυσαν αὐτοὺς, μηδὲν εὑρίσκοντες τὸ πῶς κολάσωνται αὐτοὺς, διὰ τὸν λαόν· ὅτι πάντες ἐδόξαζον τὸν Θεὸν ἐπὶ τῷ γεγονότι. 21

Illi verò, non inuenientes quomodo punirent eos, additis minis eos dimiserunt, propter populum: quia omnes glorificabant Deum super eo quod factum fuerat.

Tantum abest vt liceat impiis quicquid libet, vt Deus etiam eo quod illis vult licere, ad amplificandā suam gloriā vtatur.

Ἐτῶν γὰρ ἦν πλειόνων τεσσαράκοντα ὁ ἄνθρωπος ἐφ᾽ ὃν ἐγεγόνει τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἰάσεως. 22

Annorū enim erat amplius quadraginta homo ille in quo editum fuerat signum istud sanationis.

Ἀπολυθέντες δὲ ἦλθον πρὸς τοὺς ἰδίους, καὶ ἀπήγγειλαν ὅσα πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶπον. 23

Dimissi autē *illi* venerūt ad suos, & annuntiauerunt quæ principes Sacerdotū & seniores ipsis dixerāt

Apostoli sua pericula cum Ecclesiæ cætu cōmunicant.

Οἱ δὲ ἀκούσαντες, ὁμοθυμαδὸν ἦραν φωνὴν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ εἶπον, Δέσποτα, σὺ ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· 24

Isti verò, quum *hæc* audissent, cōcorditer sustulerunt vocē ad Deū, dixerúntque, Domine, tu es Deus ille qui fecisti cælum ac terram, mare, & omnia quæ in eis sunt:

Nec expauefieri nos oportet hostium minis nec eorum insultus stolidè ridere: sed tū potentiæ tum beneuolentiæ Dei feriam meditationem (sicut vtraque nobis in Christo spectanda proponitur) aduersariorū tum viribus tum maleuolentiæ opponēdo, ad Patris præsidium confugere.

Ὁ διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδός σου εἰπὼν, Ἱνατί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; 25

Psal. 2. 1

Qui per os Dauid pueri tui dixisti, ‖ Cur fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?

Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. 26

Adstiterunt reges terræ, & principes coacti sunt eodem *loci* aduersus Dominum & Christum eius.

Συνήχθησαν γὰρ ἐπ᾽ ἀληθείας ἐπὶ τὸν ἅγιον παῖδά σου Ἰησοῦν ὃν ἔχρισας, Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλάτος, σὺν ἔθνεσι καὶ λαοῖς Ἰσραὴλ, 27

Coacti sunt enim verè aduersus sanctum Filium tuum Iesum quem vnxisti, Herodes & Pōtius Pilatus cum gentibus & populis Israel,

Ποιῆσαι ὅσα ἡ χείρ σου καὶ ἡ βουλή σου προώρισε γενέσθαι. 28

Vt facerent quæcunque manus tua & consilium tuum prius definierat facienda.

Καὶ Nunc

18 וקרו אנון ופקדו אנון[a] דלגמר לא ימללון ולא[b] ילפון בשם ישוע :

Et vocauerunt eos, & præceperunt eis vt omnino non loquerentur neque docerent in nomine Ieschua.

19 ענו שמעון כאפא ויוחנן ואמרו להון אן [c] כאנא קדם אלהא דלכון נשמע יתיר מן אלהא[d] דונו :

Responderunt Schemeun Kipha & Juchannan, ac dixerunt eis, An iustum sit corā Deo vt vos audiamus potius quàm Deum, iudicate.

20 לא גיר[e] משכחינן דמא דחזין ושמען דלא[f] נמלליוהי :

Non enim possumus id quod vidimus & audiuimus, ipsum non loqui.

21 [g] ואתלחמו להון[h] ושרו אנון לא גיר [i] אשכחו להון [k] עלתא דיסימון [l] ברישהון מטול עמא כל־נש גיר משבח הוא לאלהא על[m] מדם דהוא:

Et minati sunt eis, et dimiserūt eos. non enim inuenerūt illis causamq uā ponerent in accusatione illorū, propter populum. Quisque enim glorificabat Deum propter id quod factū fuerat.

22 יתיר גיר מן בר ארבעין שנין איתוהי הוא גברא הו דהות בה הדא אתא [n] דאסיותא :

Natus enim amplius quàm quadraginta annos erat homo ille in quo factum fuerat signum sanationis.

23 וכד [o] אשתריו אתו לות אחיהון [p] ואשתעיו להון כל־מא דאמרו כהנא וקשישא :

Et quum dimissi essent, venerunt ad fratres suos, et narrauerūt eis quicquid dixerant sacerdotes et seniores.

24 והנון כד שמעו[q] אכחד[r] ארימו קלהון לות אלהא ואמרו מריא אנת הו אלהא דעבדת שמיא וארעא [s] וימא וכל דאית בהון :

Et illi quū audiuissent, simul sustulerunt vocem suam ad Deum, et dixerunt, Domine, tu es Deus qui fecisti cælum et terrā et maria, & quicquid est in eis.

25 ואנת הו דמללת ביד רוחא דקודשא בפום דויד עבדך למנא רגשו עממא [t] ואמותא[u] רני סריקותא :

Et tu es qui loquutus es per Spiritū sanctū per os Dauidis serui tui, Quare tumultuati sunt populi, & gentes meditatæ sunt inane?

26 קמו מלכא דארעא ושליטנא [x] ואתמלכו [y] אכחדא על מריא ועל משיחה :

Adstiterūt reges terræ et potestatē habentes, ac consilium inierunt simul aduersus Dominum et aduersus Christum eius.

27 אתכנשו גיר[z] שריראית במדינתא הדא על קדישא ברך ישוע אינא דאנת משחת הרודס ופילטוס עם עממא וכנשא דיסריל :

Congregati enim verè sunt in vrbe hac aduersus sanctum Filiū tuum Ieschua, quem vnxeras, Hiraudis & Pilatus cū gentibus et cœtu Jsraiel,

28 למעבד כל־מא דאידך וצבינך קדם [aa] רשם דיהוא :

Ad faciendū quicquid manus tua et volūtas tua prius definiuit vt fieret.

[a] לגמר לגמרי:
[b] ילפון ילמדו מן אלף:
[c] כאנא צדק:
[d] דונו שפטו:
[e] משכחינן יכולים אנחנו:
[f] נמלליוהי נאמר אותו:
[g] ואתלחמו להון ויעידו כם:
[h] ושרו וישלחו:
[i] אשכחו מצאו:
[k] עלתא סיבה מן עלל:
[l] ברישהון טעמו במלשינותם:
[m] מדם מה:
[n] אסיותא רפואה:
[o] אשתריו שלחו אותם מן שרא:
[p] אשתעיו ספרו:
[q] אכחד כאחד:
[r] ארימו נשאו:
[s] וימא והימים:
[t] אמותא האומות:
[u] רני סריקותא יהגו ריק מרגנן:
[x] אתמלכו נועצו:
[y] אכחדא יחד:
[z] שריראית באמת:
[aa] רשם חקק ר״ל יעץ ושם להוק שלא יעבור:

Καὶ τανῦν Κύριε ἔπιδε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παῤῥησίας πάσης λαλεῖν τὸν λόγον σου, 29

Nunc igitur Domine intuere in minas eorum, & da seruis tuis vt cum omni libertate loquantur sermonem tuum,

Ἐν τῷ τὴν χεῖρά σου ἐκτείνειν σε εἰς ἴασιν, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰησοῦ. 30

Manu tua à te extensa ad sanandum, *vtque* signa & miracula edantur per nomen sancti Filii tui Iesu.

Καὶ δεηθέντων αὐτῶν ἐσαλεύθη ὁ τόπος ἐν ᾧ ἦσαν συνηγμένοι. καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου, καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μετὰ παῤῥησίας. 31

Quum autem precati essent, commotus est locus in quo erāt coacti. & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquuti sunt sermonem Dei cum omni libertate.

Deus visibili symbolo testatur Ecclesiæ suæ se cum esse qui terrā & cælum concutiendo, sit eam confirmaturus.

Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία· καὶ οὐδ' εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ, ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά. 32

Multitudinis autem eorum qui crediderant, erat cor & anima vna: nec quisquam aliquid eorum quæ habebat, suum esse dicebat, sed erāt eis omnia communia.

Exemplum veræ Ecclesiæ in qua viget tū in doctrina tum in mutua charitate consensus: pastores autē veram doctrinā sincerè & constanter proponunt.

Καὶ μεγάλῃ δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ· χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς. 33

Et Apostoli magna vi edebāt testimonium resurrectionis Domini Iesu: & gratia magna erat super eos omnes.

Οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς. ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων· 34

Nullus enim erat egēs inter eos. quotquot enim erant possessores agrorū aut domorū, vēdentes afferebāt pretia eorū quæ vēdita fuerāt:

Vera charitas, etiam cum suo dispendio, subleuat pauperum inopiam, sed ita vt rītè & ordine omnia administrentur.

Καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. διεδίδοτο δὲ ἑκάστῳ καθότι ἄν τις χρείαν εἶχεν. 35

Et deponebant ad pedes Apostolorum. distribuebatur autē *hoc* singulis, prout cuique opus erat.

Ἰωσῆς δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, (ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, υἱὸς παρακλήσεως) Λευΐτης, Κύπριος τῷ γένει, 36

Ioses ergo qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est, si interpreteris, filius consolationis) Leuites, Cyprius genere,

Contrariis exemplis docet Lucas quantū sit malum hypocrisis, præsertim eorum qui sub falsa Zeli specie volunt in Ecclesia eminere.

Ὑπάρχοντος αὐτῷ ἀγροῦ, πωλήσας ἤνεγκε τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. 37

Quum haberet agrum, vendidit eum, & attulit pecuniam, deposuitque ad pedes Apostolorum.

Κεφάλαιον ε.

Cap. V.

Ἀνὴρ δέ τις Ἀνανίας ὀνόματι, σὺν Σαπφείρῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ ἐπώλησε κτῆμα· 1

VIR autem quidam nomine Ananias cū Sapphira vxore sua vendidit possessionem:

Καὶ

Et

29 ואף השתא מריא [a]חור וחזי [b]ללוחמיהון והב לעבדיך [c]דעין בגלא יהוון מכרזין מלתך :

[a] חור הכיש : [b] לוחמיהון דברי תוכחה שלהם : [c] עין בגלא בחופשה :

Et etiã nunc Domine intuere & vide minas eorũ, et da seruis tuis vt liberè prædicent sermonem tuum.

30 כד אידך [d]מושט אנת [e]לאסותא ולגברותא דיהוון בשמה דברך קדישא ישוע :

[d] מושט מושיט : [e] אסותא רפואות :

Te manum tuam extendente ad sanitates & ad prodigia quæ fient in nomine filÿ tui sancti Ieschua.

31 וכד בעו [f]ואתכשפו [g]אתתזיע אתרא דבה כנישין הוו ואתמליו כלהון ברוחא דקודשא וממללין הוו [h]עין בגלא מלתא דאלהא :

[f] אתכשפו התחננו : [g] אתתזיע נ״ע מן זוע : [h] עין בגלא בחופשא :

Et quum orassent et obsecrassent, cõmotus est locus in quo congregati erãt: & repleti sunt omnes Spiritu sancti, & loquebãtur liberè sermonẽ Dei.

32 אית הוא דין לכנשא דאנשא אילין [i]דהימנו הוו חדאנפש וחד רעין ולא אנש מנהון אמר הוא על [k]נכסא דקנא הוא דדילה אנון אלא כל [l]מדם דאית הוא להון [m]דגוא הוא :

[i] חימנו הוו האמינו : [k] נכסא הנכסים : [l] מדם דבר : [m] דגוא של ציבור ר״ל של כל אחד מהם :

Erat autem congregationi hominũ eorum qui crediderant vna anima & vna mens: et nemo ex eis dicebat de opibus quas possidebat, quòd suæ essent: sed quicquid erat eis, communitatis erat.

33 ובחילא רבא מסהדין הוו הנון שליחא על [n]קימתה דישוע משיחא וטיבותא רבתא אית הות עם כלהון :

[n] קימתה תקומתו :

Et virtute magna testabantur ipsi Apostoli de resurrectione Ieschua Christi: et gratia magna erat cum omnibus ipsis.

34 ואנש לית הוא בהון דצריך אילין גיר [o]דקנין הוו [p]קוריא [q]ובתא מזבנין הוו [r]ומיתין [s]דמיא דמדם [t]דמזדבן :

[o] קנין קונים : [p] קוריא שדות : [q] בתא בתים : [r] מיתין מביאים : [s] דמיא המחירים : [t] מזדבן נמכר :

Et nemo erat inter eos qui egenus esset. illi enim qui possidebant agros & domos, vendebãt, et afferebãt pretia rei quæ vendebatur:

35 וסימין הוו לות רגליהון דשליחא ומתיהב הוא לאנש אנש איך [u]מדם [x]דסניק הוא :

[u] מדם מה : [x] סניק צריך :

Ac ponebant ad pedes Apostolorũ: & dabatur [4] vnicuique secundum id quod opus habebat.

[4] Ad verbum, Homini homini.

36 יוסף דין הו דאתכני בר־נבא מן שליחא דמתתרגם ברא [y]דבויאא לויא מן אתרא דכופרוס :

[y] בויאא נחמה :

Iausepho autem illi qui cognominatus est Bar-nabba ab Apostolis (quod exponitur Filius consolationis) Leuitæ ex regione Cypro,

37 אית הוא לה [z]קריתא וזבנה [aa]ואיתי [bb]דמיה וסם קדם רגליהון דשליחא :

[z] קריתא שדה : [aa] איתי הביא : [bb] דמיה דמיו :

Erat ager: et vendidit eum, et attulit pretium eius, ac posuit ante pedes Apostolorum.

קפלאון ה

Cap. V.

1 וגברא חד דשמה הוא חנניא עם אנתתה דשמה הוא שפירא זבין הוא [cc]קריתה :

[cc] קריתה שדהו :

ET vir quidam, cuius nomen erat Chãnania, cum vxore sua cuius nomen erat Schaphira, vendidit agrũ suum.

Καὶ ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς τιμῆς, συνειδυίας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ· καὶ ἐνέγκας μέρος τι, παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων ἔθηκεν. 2

Et interuertit *aliquid* ex pretio, conscia etiam vxore sua: allatámq; partem aliquam, ad pedes Apostolorum deposuit.

Εἶπε δὲ Πέτρος, Ἀνανία, διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ νοσφίσασθαι ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου; 3

Dixit autem Petrus, Anania, cur impleuit Satanas cor tuum vt mētireris *in* Spiritum sanctum, & interuerteres ex pretio istius prædii?

Οὐχὶ μένον, σοὶ ἔμενε, καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. 4

Nónne, si seruasses, manebat tibi, & venūdatū in tua erat potestate? quid *erat* cur induceres in animū rem istam? non es mentitus hominibus, sed Deo.

Ἀκούων δὲ Ἀνανίας τοὺς λόγους τούτους, πεσὼν ἐξέψυξε· καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. 5

Audiens autem hos sermones, cecidit, & animam efflauit. Et obortus est timor magnus omnibus qui hæc audiebant.

Ἀναστάντες δὲ οἱ νεώτεροι συνέστειλαν αὐτὸν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν. 6

Surgentes autem iuuenes corripuerūt eū, elatúmque sepelierunt.

Ἐγένετο δὲ ὡς ὡρῶν τριῶν διάστημα, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἰδυῖα τὸ γεγονὸς, εἰσῆλθεν· 7

Intercessit autem ferme horarum trium interuallum, quū vxor quoque ipsius nesciens quod factum fuerat, ingressa est:

Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῇ ὁ Πέτρος, Εἰπέ μοι, εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; Ἡ δὲ εἶπε, Ναὶ, τοσούτου. 8

Dixit autem ei Petrus, Dic mihi, nū tanti prædium vendidistis? Ipsa verò dixit, Etiam, tanti.

Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτὴν, Τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι τὸ πνεῦμα Κυρίου; ἰδοὺ οἱ πόδες τῶν θαψάντων τὸν ἄνδρα σου, ἐπὶ τῇ θύρᾳ, καὶ ἐξοίσουσί σε. 9

Petrus autē dixit ei, Quid *est* cur conuenerit inter vos vt tentaretis Spiritum Domini? ecce, pedes eorū qui sepelierunt virum tuum, ad ostium *adsunt*, & efferent te.

Ἔπεσε δὲ παραχρῆμα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἐξέψυξεν. εἰσελθόντες δὲ οἱ νεανίσκοι εὗρον αὐτὴν νεκρὰν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς. 10

Illico verò cecidit ad pedes eius, & animam efflauit. ingressi autem iuuenes inuenerūt eam mortuam, & elatam sepelierunt iuxta virum suum.

Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐφ' ὅλην τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. 11

Et obortus est timor magnus toti Ecclesiæ, & omnibus qui hæc audiebant.

Dominus mirifica sua virtute alios cohibet ne Ecclesiæ noceant, alios in timore sui retinet, alios denique ad se allicit.

Διὰ δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλά· (καὶ ἦσαν ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος. 12

Per manus autem Apostolorum edebantur signa & miracula multa in populo: (& erant concorditer omnes in porticu Solomonis.

2 ו[a]שקל מן [b]טימיה [c]וטשי כד [d]רגישא הות אנתתה [e]ואיתי מנה מן כספא וסם קדם רגליהון דשליחא :

Et tulit de pretio eius, & abscondit consentiente uxore sua, et attulit ex illo argento, & posuit ante pedes Apostolorum.

3 ואמר לה שמעון חנניא מנו [f]דהכנא מלא סטנא בלבך [g]דתדגל ברוחא דקודשא [h]ותטשא מן כספא דדמיה [i]דקריתא :

Et dixit ei Schemeun, Channania, quid est quòd sic impleuit Satanah cor tuum, ut mentireris in Spiritum sanctum, & absconderes de argento pretii agri?

4 לא הוא דילך הות [k]עד לא תזדבן ומן דאזדבנת [l]תוב אנת שליט [m]הוית על דמיה למנא סמת בלבך דתעבד [n]צבותא הדא לא [o]דגלת בבני אנשא אלא באלהא :

Nónne erat tuus antequam venderetur? et quum venditus est, rursus tu potestatem habebas super pretium eius? Quare posuisti in corde tuo [1] ut faceres voluntatem hanc? Nō es mentitus in filios hominum, sed in Deum.

[1] Nempe, quod in animo constitutum habebas.

5 וכד שמע חנניא הלין [p]מלא נפל ומית והות דחלתא רבתא בכלהון הלין דשמעו :

Et quum audiret Channania hos sermones, cecidit, et mortuus est. Et factus est timor magnus in omnibus qui audiuerunt.

6 וקמו אילין [q]דעלימין בהון וכנשוהי [r]ואפקו קברוהי :

Et surrexerunt illi qui iuuenes erāt inter eos, et collegerunt eum, & eductum sepelierunt eum.

7 ומן בתר דהוי תלת שעין אף אנתתה [s]עלת כד לא ידעא מנא הוא :

Et posteaquam [2] essent tres horæ, etiam uxor eius ingressa est nesciens quid factum esset.

[2] Id est, Quum præteriissent tres horæ à morte Chananiæ.

8 אמר לה שמעון אמרי לי אן בהלין דמיא זבנתון קריתא הי דין אמרת אין בהלין דמיא :

Dixit ei Schemeun, Dic mihi, num hoc pretio vendidistis agrum? Jlla autem dixit, Etiam, hoc pretio.

9 אמר לה שמעון מטול [t]דאשתויתון [u]למנסיו רוחה דמריא הא רגליהון [x]דקבורוהי דבעלכי בתרעא והנון י [y]יפקונכי :

Dixit ei Schemeun, Quid pares facti estis in tētando Spiritum Domini? Ecce pedes sepelientiū maritum tuū ad ostium, et illi efferent te.

10 ובה בשעתא נפלת קדם רגליהון ומיתת ועלו [z]עלימא הנון ואשכחוה כד מיתא [aa]וקפסו [bb]אובלו קברוה על גיב בעלה :

Et eadem hora cecidit ante pedes eorum, & mortua est. & ingressi sunt iuuenes illi, ac inuenerūt eā mortuā: et impositam in capulum deferentes, sepelierunt eam iuxta maritum suū.

11 והות דחלתא רבתא בכלה עדתא ובכלהון הנון דשמעו :

Et factus est timor magn9 in toto cœtu, & in omnibus illis qui audierunt.

12 והוין הוי ביד שליחא אתותא וגברותא סגיאתא בעמא וכלהון כנישין הוו [cc]אכחדא [dd]באסטוא דשלימון :

Et fiebant per manum Apostolorū signa & prodigia multa in populo: omnésque congregabantur simul in porticu Schelimun.

[a] ושקל ויקח : [b] מן טימיה מן דמיו מלשון יון : [c] טשי טמן מן טשא : [d] רגישא הות רצתה : [e] איתי הביא : [f] דהכנא שכן : [g] תרגל תכזב : [h] תטשא תטמון : [i] קריתא שדה : [k] עד לא בטרם : [l] תוב עוד : [m] הוית היית : [n] צבותא החפץ : [o] דגלת כזבת : [p] מלא דברים : [q] עלימין בחורים : [r] אפקו הוציאו מן נפק : [s] עלת באה מן עול : [t] אשתויתון שוים הייתם : [u] למנסיו לנסות : [x] קבורוהי קוברים אותו : [y] יפקונכי יוציאו אותך מן נפק : [z] עלימא הבחורים : [aa] קפסו שמו אותה בארון : [bb] אובלו נשאו מן יבל : [cc] אכחדא כאחד : [dd] אסטוא אולם מלשון יון :

Τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐτοῖς· ἀλλ' ἐμεγάλυνεν αὐτοὺς ὁ λαός. 13

Reliquorum autem nemo audebat ipſis adhærere : ſed magnificabat eos populus.

Μᾶλλον δὲ προσετίθεντο πιστεύοντες τῷ Κυρίῳ, πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν) 14

Magis autem accreſcebat multitudo credentium in Domino virorum ſimul ac mulierum)

Ὥστε κατὰ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ τιθέναι ἐπὶ κλινῶν καὶ κραββάτων, ἵνα ἐρχομένου Πέτρου κἂν ἡ σκιὰ ἐπισκιάσῃ τινὶ αὐτῶν. 15

Adeovt in plateas efferrent ægrotos, & ponerent in lectis ac grabbatis, vt venientis Petri vel vmbra inumbraret aliquem eorum.

Συνήρχετο δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν πέριξ πόλεων εἰς Ἱερουσαλήμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ ὀχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων· οἵτινες ἐθεραπεύοντο ἅπαντες. 16

Conueniebat autem etiam vulgus vicinarum vrbium in Hieruſalem, adducens ægrotos ac vexatos à ſpiritibus impuris : qui ſanabantur omnes.

Ἀναστὰς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ (ἡ οὖσα αἵρεσις τῶν Σαδδουκαίων) ἐπλήσθησαν ζήλου. 17

Exurgens autem Pontifex maximus, & omnes qui cum eo erant (quæ eſt ſecta Sadducæorum) repleti ſunt inuidia:

Καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ. 18

Et iniecerunt manus in Apoſtolos, poſuerúntque eos in cuſtodia publica.

Quo magis creſcit Eccleſia, creſcit Satanæ furor, ac proinde ãnimis ad carcerem venitur.

Ἄγγελος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς· ἐξαγαγών τε αὐτοὺς εἶπε, 19

Sed angelus Domini per noctem aperuit fores carceris : eductíſque illis, dixit,

Angeli ſunt ſeruorũ Dei miniſtri.

Πορεύεσθε, καὶ σταθέντες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης. 20

Ite, & ſtantes loquimini populo in templo omnia verba vitæ huius.

Ideo liberat ſuos Dominus vt eo animoſius hoſtes laceſſant.

Ἀκούσαντες δὲ εἰσῆλθον ὑπὸ τὸν ὄρθρον εἰς τὸ ἱερόν, καὶ ἐδίδασκον. παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, συνεκάλεσαν τὸ συνέδριον καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν τῶν υἱῶν Ἰσραήλ· καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἀχθῆναι αὐτούς. 21

Illi verò quum *hæc* audiſſent, introierunt ſub diluculum in templum, & docebant. Adueniens autem Pontifex maximus, & qui cũ eo *erant*, conuocauerunt conciliũ & vniuerſum ſenatum filiorũ Iſrael: miſerúntque in carcerem *miniſtros* à quibus illi adducerentur.

Dominus ex alto videt hoſtium ſuorum conatus.

Οἱ δὲ ὑπηρέται παραγενόμενοι οὐχ εὗρον αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ· ἀναστρέψαντες δὲ ἀπήγγειλαν, 22

Quum autem veniſſent miniſtri nõ inuenerunt eos in carcere: *quod* reuerſi annuntiauerunt,

Λέγοντες

Dicen-

ומן אחרנא אנש [a]לא ממרח הוא דיתקרב לותהון אלא [b]מורב הוא להון עמא :

[a] לא ממרח הוא לא נשאו לבו : [b] מורב מגדיל :

13 *Et ex aliis nemo audebat ut appropinquaret ad eos, sed magnificabat eos populus.*

ויתיר [c]מתתוספין הוו אילין [d]דמהימנין הוו במריא כנשא דגברא ודנשא :

[c] מתתוספין נוספים ; [d] מהמנין מאמינים :

14 *Et magis adijciebantur illi qui credebant in Domino, turba virorum ac mulierum.*

איכנא דבשוקא [e]מפקין הוו [f]לכריהא כד [g]רמים הוו בערסתא דאמתי דיהוא אתא שמעון אפן [h]טלניתה [i]תגין עליהון :

[e] מפקין מוציאים מן נפק ; [f] כריהא חולים ; [g] רמים שוכבים מן רמה ; [h] טלניתה צילו ; [i] תגין יכסה ;

15 *Ita ut in plateas efferrent infirmos iacentes in lectis: ut quum veniret Schemeun, saltem umbra eius tegeret illos.*

אתין הוו דין סגיאא לותהון מן [k]מדינתא אחרניתא [l]דחדרי אורשלם כד [m]מיתין הוו [n]כריהא ואילין דהוין הוי להון רוחא טנפתא [o]ומתחלמין הוו כלהון :

[k] מדינתא הערים ; [l] חדרי סביבות ; [m] מיתין מביאים ; [n] כריהא חולים ; [o] מתחלמין נרפאים ;

16 *Veniebāt autē multi ad eos ex ciuitatibus aliis quæ sunt circa Vrischelē, afferentes infirmos & eos quibus erāt spiritus impuri: & sanabātur omnes.*

ואתמלי הוא [p]חסמא רב כהנא וכלהון דעמה דאיתיהון הוו מן יולפנא [q]דזדוקיא :

[p] חסמא קנאה ; [q] זדוקיא צדוקים ;

17 *Et repletus erat inuidia princeps Sacerdotum, & omnes qui erant cum eo, qui erant ex doctrina Tzadukæorum.*

[r]וארמיו אידיא על שליחא [s]ואחדו אסרו אנון בית אסירא :

[r] ארמיו שלחו מן רמה ; [s] אחדו לכדו ;

18 *Et iniecerūt manus in Apostolos, et apprehēsos incluserunt eos in carcere.*

הידין בליליא מלאכא דמריא פתח תרעא דבית אסירא [t]ואפק אנון ואמר להון :

[t] אפק הוציא מן נפק ;

19 *Tunc nocte Angelus Domini aperuit ianuam carceris, & eduxit eos: ac dixit eis,*

[u]זלו קומו בהיכלא ומללו לעמא כלהין [x]מלא הלין [y]דחיא :

[u] זלו קומו לכו עמדו ; [x] מלא הדברים ; [y] חיא חיים ;

20 *Abite, state in templo, & loquimini populo omnes sermones hos vitæ.*

ונפקו [z]עדן שפרא ועלו להיכלא [aa]ומלפין הוו רב כהנא דין ואילין דעמה קרו לחבריהון ולקשישא דיסריל ושדרו לבית אסירא [bb]דייתון אנון לשליחא :

[z] עדן שפרא לעת בוקר ; [aa] מלפין מלמדים ; [bb] ייתון יביאו מן אתא ;

21 *Et egreßi sunt tempore auroræ, ingreßique sunt in templū, ac docebāt. Princeps autem Sacerdotum, & qui cum eo erant, conuocauerunt collegas suos & seniores Israiel, et miserunt ad carcerem qui adducerent ipsos Apostolos.*

וכד אזלו אילין דאשתדרו מנהון לא אשכחו אנון בית אסירא [cc]והפכו אתו :

[cc] הפכו שבו ;

22 *Et quū eò iuissent, ii qui missi fuerant ab eis, non inuenerunt illos[3] in carcere: & reuersi venerunt.*

3 Ad verbum, In domo inclusorū. Hebraica periphrasis.

23 Λέγοντες, Ὅτι τὸ μὲν δεσμωτήριον εὕρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἔξω ἑστῶτας πρὸ τῶν θυρῶν· ἀνοίξαντες δὲ, ἔσω οὐδένα εὕρομεν.

24 Ὡς δὲ ἤκουσαν τοὺς λόγους τούτους ὅ,τε ἱερεὺς καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, διηπόρουν περὶ αὐτῶν τί ἂν γένοιτο τοῦτο.

25 Παραγενόμενος δέ τις ἀπήγγειλεν αὐτοῖς, λέγων, Ὅτι ἰδοὺ, οἱ ἄνδρες οὓς ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ, εἰσὶν ἐν τῷ ἱερῷ ἑστῶτες, καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν.

26 Τότε ἀπελθὼν ὁ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπηρέταις, ἤγαγεν αὐτοὺς, οὐ μετὰ βίας. (ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαὸν ἵνα μὴ λιθασθῶσιν)

27 Ἀγαγόντες δὲ αὐτοὺς ἔστησαν ἐν τῷ συνεδρίῳ· καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἀρχιερεὺς,

28 Λέγων, Οὐ παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν ὑμῖν μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ; καὶ ἰδοὺ, πεπληρώκατε τὴν Ἱερουσαλὴμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν, καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου.

29 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶπον, Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις.

30 Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγειρεν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς διεχειρίσασθε κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου.

31 Τοῦτον ὁ Θεὸς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα ὕψωσε τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, δοῦναι μετάνοιαν τῷ Ἰσραὴλ καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

32 Καὶ ἡμεῖς ἐσμεν αὐτοῦ μάρτυρες τῶν ῥημάτων τούτων· καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷ.

Οἱ

Dicētes, Carcerem quidem inuenimus clausum quamtutissimè, & custodes extrà stantes ante fores: quum aperuissemus autem, neminē intus inuenimus.

Vt verò audierunt hos sermones & Pontifex maximus & præfectus templo, principésque Sacerdotum, ambigebant de illis quónam hoc euasurum esset.

Adueniens autem quidam nuntiauit eis, Ecce, viri quos conieceratis in carcerem, stant in templo, & docent populum.

Quo apertius se prodit Christi virtus, eo magis crescit coniuratorum ipsius hostiū vesania.

Tunc præfectus abiens cū ministris, adduxit eos, nō *tamē* per vim. (timebant enim populum ne lapidarentur)

Tyranni Deum non metuentes, coguntur servos suos metuere.

Adductos autem statuerunt in concilio: & interrogauit eos Pontifex maximus,

Tyrannis proprium est mandata sua pro omni ratione obtrudere.

Dicens, Nónne etiam atque etiā denuntiauimus vobis ne doceretis in nomine isto? & ecce, repleuistis Hierusalem doctrina vestra, & vultis super nos inducere *effusum* sanguinem hominis istius.

Respondens autem Petrus & Apostoli dixerunt, Obedire oportet Deo potius quàm hominibus.

Nulli hominum nisi secundum Deum parendum est.

Deus autem Patrum nostrorum excitauit Iesum, quem vos interfecistis suspensum in ligno.

Christus inuitis suis hostibus, princeps & servator Ecclesiæ constitutus est ac reipsa declaratus.

Hunc *inquam* Deus dextera sua euectum *cōstituit* principē ac seruatorem, vt det resipiscentiam Israeli & remissionem peccatorum.

Et nos sumus ei testes horū quæ dicimus: atque etiam Spiritus sanctus, quem dedit Deus iis qui obediunt ipsi.

Nō satis est rectū esse finē, sed etiā pro vocationis ratione ad eum progrediendum est.

At

23 וְאָמְרִין אַשְׁכַּחַן בֵּית אֲסִירָא [a] דַאחִיד [b] בְזְהִירָאִית וְאָף לְנָטוֹרָא [c] דְקָיְמִין עַל תַּרְעָא וּפְתַחַן וְאֱנָשׁ לָא אַשְׁכַּחַן תַּמָן :

[a] אחיד סגור : [b] וזהיראית חיטב : [c] קימין עומדים :

Ac dixerunt, Inuenimus carcerem clausum diligenter, et etiam custodes stantes ad ianuam: & aperuimus, et neminem inuenimus ibi.

24 וְכַד שְׁמַעוּ הָלֵין [d] מֶלֵא רַבַּי כָּהֲנָא [e] וַארְכוּנָא דְהַיְכְלָא [f] תַוִירִין הֲווּ עֲלַיְהוֹן וּמֶתְחַשְׁבִין הֲווּ דְמָנָא הִי הָדָא :

[d] מלא הדברים : [e] ארכונא שרי מלשון יון : [f] תוירין שממים :

Et quum audirent hos sermones summi Sacerdotes & magistratus tēpli, hæsitabant de illis, et cogitabant quidnam esset hoc.

25 וְאָתָא אֱנָשׁ [g] אוֹדַע אֶנּוּן דְהָנוּן גַבְרָא [h] דַחֲבַשְׁתּוּן בֵּית אֲסִירָא הָא [i] קָיְמִין בְהַיְכְלָא [k] וּמַלְפִין לְעַמָא :

[g] אודע הודיע : [h] חבשתון אסרתם : [i] קימין עומדים [k] מלפין מלמדים :

Et veniens quidam notum fecit eis, Illi viri quos inclusistis in carcere, ecce, stant in templo, & docent populū.

26 הָידֵין אֶזַלוּ [l] אַרְכוּנָא עִם [m] דַחְשָׁא [n] דְנַיְתוּן אֶנּוּן לָא [o] בַקְטִירָא דְדָחֲלִין הֲווּ גֵיר דַלְמָא יֶרְגוּם אֶנּוּן עַמָא :

[l] ארכונא השרים : [m] דחשא המשרתים : [n] ייתון יביאו מן אתא : [o] בקטירא בחזקה :

Tunc profecti sunt magistratus cū ministris vt adducerent eos non coactè. (timebāt enim ne lapidaret ipsos populus)

27 וְכַד [p] אַיְתִיו אֶנּוּן [q] אֲקִימוּ אֶנּוּן קְדָם כֻּלֵּהּ כְּנוּשְׁא [r] וַאקֵף הֻוָא רַב כָּהֲנָא לְמֵאמַר לְהוֹן :

[p] איתיו הביאו : [q] אקימו העמידו : [r] אקף התחיל :

Et quum adduxissent eos, statuerunt eos coram tota congregatione: & incipiebat princeps Sacerdotum dicere eis,

28 לָא הֲוָא [s] מְפַקֵד פְּקַדְן לְכוֹן דַלְאֱנָשׁ לָא [t] תַלְפוּן בַשְׁמָא הָנָא אַנְתּוּן דֵין הָא [u] מְלִיתוּנָהּ לְאוּרִשְׁלֶם מֶן יוּלְפָנְכוֹן וְצָבֵין אַנְתּוּן [x] דְתַיְתוּן עֲלַין דְמֵהּ ד דְגַבְרָא הָנָא :

[s] מפקד פקדן צוה צוינו : [t] תלפון תלמדו מן אלף : [u] מליתונה מלאתם אותה : [x] דתיתון שתביאו :

Nonne [4] præcipiendo præcepimus vobis vt neminem doceretis in nomine hoc? Vos autem, ecce, repleuistis ipsam Vrischelem doctrina vestra, & vultis vos inducere super nos sanguinem hominis huius.

4 Id est, Seuerè præcepimus. Ita enim legitur cap. 4, quòd additis minis vetuerint ne amplius de Christo loquerentur. & illa vocum geminatio apud Hebræos, Chaldæos, & Syros ad auxesin facere solet.

29 עֲנָא שֶׁמְעוֹן עִם שְׁלִיחֵא וֶאֱמַר לְהוֹן דַלְאַלָהָא [y] וָלֵא [z] לְמֶתְטְפָסוּ יַתִּיר מֶן דַלְבְנַי נָשָׁא :

[y] ולא ראוי : [z] למתטפסו לשמוע :

Respondit Schemeun cum Apostolis, et dixit eis, Deo oportet obedire potius quàm filiis hominis.

30 אֱלָהָא דַאבָהָתַן אֲקִים לְיֵשׁוּעַ אַיְנָא דַאנְתּוּן קְטַלְתּוּן כַּד [aa] תְּלַיְתוּנָיְהִי עַל [bb] קַיְסָא :

[aa] תליתוניהי תליתם אותו : [bb] קיסא עץ :

Deus Patrū nostrorum suscitauit Ieschua, quem vos interfecistis, suspēdentes eum in ligno.

31 לֵהּ לְהָנָא אֲקִים אֱלָהָא רִישָׁא [cc] וּמַחְיָנָא [dd] וַארִימֵהּ בִּימִינֵהּ אַיְךְ [ee] דְיִתֵּל [ff] תְּיָבוּתָא וְשֻׁובְקָן חֲטָהֵא לְאִיסְרָיֵל :

[cc] ומחינא מושיע מן היחו [dd] ארימה הרים אותו : [ee] יתל יתן מן נתל כמו נתן : [ff] תיבותא תשובה :

Hunc ipsum statuit Deus principē et [5] seruatorem: et exaltauit eum dextera sua, vt daret conuersionem & remissionem peccatorum Israiel.

5 Ad verbum, Viuificatorem.

32 וְאַחְנַן סָהֲדֵא חְנַן [gg] דְמֶלֵא הָלֵין וְרוּחָא דְקוּדְשָׁא הוּ דְיַהֵב אֱלָהָא לְאַילֵין [hh] דַמְהַימְנִין בֵּהּ :

[gg] מלא דברים : [hh] מהימנין מאמינים :

Et nos testes sumus sermonū horū: ac Spiritus sanctus ipse quem dedit Deus iis qui credunt in se.

וחנן Et

33 Οἱ δὲ, ἀκούσαντες διεπρίοντο, καὶ ἐβουλεύοντο ἀνελεῖν αὐτούς.

34 Ἀναστὰς δέ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ Φαρισαῖος, ὀνόματι Γαμαλιὴλ, νομοδιδάσκαλος, τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, ἐκέλευσεν ἔξω βραχύ τι τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι·

35 Εἶπέ τε πρὸς αὐτούς, Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, τί μέλλετε πράσσειν.

36 Πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θευδᾶς, λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν, ᾧ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὡσεὶ τετρακοσίων· ὃς ἀνῃρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν.

37 Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἱκανὸν ὀπίσω αὐτοῦ· κἀκεῖνος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διεσκορπίσθησαν.

38 Καὶ τὰ νῦν λέγω ὑμῖν, ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ἐάσατε αὐτούς· ὅτι ἐὰν ᾖ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλὴ αὕτη ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται·

39 Εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστιν, οὐ δύνασθε καταλῦσαι αὐτό, μήποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε.

40 Ἐπείσθησαν δὲ αὐτῷ· καὶ προσκαλεσάμενοι τοὺς ἀποστόλους, δείραντες παρήγγειλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς.

41 Οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι.

Πᾶσαν

At illi *his* auditis frendebant, & consilium inibant eos interimẽdi.

Surgens autem in concilio quidam Pharisæus, nomine Gamaliel, Legis doctor, quem totus populus in pretio habebat, iussit vt paulisper abducerent foras Apostolos:

Christus in ipsa hostiũ turba, quoties ita expedit, inuenit causæ suæ patronos.

Et dixit illis, Viri Israelitæ, attendite vobis ipsis quod ad istos homines *attinet*, quid facturi sitis.

Cauendum in religionis negotio in primis nequid præter vocationem, zeli prætextu, audeamus.

Nam ante hæc tempora exortus est Theudas, dicẽs se aliquem esse, cui adhæsit numerus virorum circiter quadringentorum: qui interẽptus est, & omnes qui assensi sunt ei, dissoluti sunt, & ad nihilũ redacti.

Post hunc exortus est Iudas ille Galilæus temporibus descriptionis, & auertit populum multũ post se: periit & ille, & omnes qui assensi fuerant ei, dispersi sunt.

Et nũc dico vobis, abstinete ab hominibus istis, & sinite eos: quoniã si est ex hominibus consilium siue opus hoc, dissoluetur:

Sin ex Deo est, non poteritis dissoluere, *ac* nescio an etiam cũ Deo pugnare comperiamini.

Paruerunt autem ei: & quũ aduocassent Apostolos, cæsis denuntiarunt ne loquerentur in nomine Iesu: & dimiserunt eos.

Verbis ferendis assueti Apostoli, tandem ipsis verberibus assuefiunt, & ita quidem vt eo euadant fortiores.

Ipsi ergo gaudẽtes profecti sunt à conspectu cõcilii, quòd digni habiti essent qui pro nomine Iesu cõtumelia afficerentur.

Et

33 וכד שמעו הוו הלין [a]מלא [b]מתגוזלין הוו ברוגזא ומתחשבין הוו [c]למקטל אנון :

[a] מלא הדברים: [b] מתגוזלין ענין כריתא מן גזל או טעמו שהרוגז גולם כו: [c] למקטל להרוג:

33 *Et quum audiuissent hos sermones, dissecabantur ira, & cogitabant inter ficere eos.*

34 וקם הוא חד מן פרישא דשמה הוא גמליאיל [d]מלף נמוסא [e]ומיקר מן כלה עמא ופקד [f]דיפקון אנון לשליחא לבר [g]עדנא זעורא :

[d] מלף נמוסא מלמד התורה: [e] מיקר מכובד: [f] יפקון יוציאו; מן נפק: [g] עדנא זעורא זמן מעט:

34 *Et surrexit quidam ex Pharisæis cuius nomen erat Gammaliel, doctor Legis, & honoratus ab vniuerso populo: et iussit vt educerent Apostolos foras ad tempus exiguum.*

35 ואמר להון גברא בני יסריל אזדהרו בנפשכון וחזו מנא [h]ולא לכון למעבד על הלין אנשא :

[h] ולא צריך:

35 *Ac dixit illis, Homines filij Jsraiel attendite vobis ipsis, & videte quid oporteat vos facere de istis viris.*

36 מן קדם גיר [i]הנא זבנא קם הוא תודא ואמר על נפשה [k]דמדם הו רב ואזלו בתרה איך ארבע מאא גברין והו אתקטל ואילין דאזלין הוו בתרה [l]אתבדרו והוו [m]איך לא מדם :

[i] הנא זבנא הזמן הזה: [k] מדם הו רב דבר גדול הוא: [l] אתבדרו נפזרו: [m] איך לא מדם כאין:

36 *Nam ante hoc tēpus surrexit Tauda, & dixit de seipso quòd aliquid esset magni, et abierunt[6] post eum quasi quadringenti homines: & ipse interfectus est, & illi qui abibant post eum, dispersi sunt & facti sunt [7] tanquā nihil.*

37 וקם מן בתרה יהודא גליליא ביומתא דמתכתבין הוו אנשא [n]בכסף רישא [o]ואסטי עמא סגיאא בתרה והו מית וכלהון אילין דאזלין הוו בתרה [p]אתבדרו :

[n] בכסף רישא הוא המס שהיו נותנים על כל גלגולת: [o] אסטי הטה מן סטא: [p] אתבדרו נפזרו:

37 *Et surrexit post eum Iihuda Galilæus in diebus quibus describebantur homines argento capitationis, & auertit populum multum post se: et ille mortuus est, & omnes [8] qui abierant post eum, dispersi sunt.*

38 והשא אמר אנא לכון [q]פרוקו לכון מן הלין אנשא ושבוקו להון [r]דין הו דמן בני נשא [s]איתיה הדא מחשבתא והנא עבדא [t]משתרין ובטלין :

[q] פרוקו הרחקו: [r] דין שאם: [s] איתיה היא: [t] משתרין מתמוגגים מן שרא:

38 *Et nunc dico vobis, Abstinete ab istis hominibus, & sinite eos. nā si [ita] sit quòd à filiis hominis sit hæc cogitatio & hoc opus, dissoluentur et dissipabuntur:*

39 ואן דין מן אלהא הו [u]לא מטיא באידיכון דתבטלוניהי דלמא תשתכחון לכון דלוקבל אלהא קימין אנתון [x]ואתטפיסו לה :

[u] לא מטיא באידיכון אין לאל ידיכם: [x] אתטפיסו הקשיבו:

39 *Sin autem ex Deo est, non est facultas in manibus vestris vt dissipetis ipsum: ne reperiamini quòd aduersus Deum insurgatis. Et paruerunt ei:*

40 וקרו אנון לשליחא [y]ונגדו אנון ופקדו אנון דלא יהוון ממללין בשמא [9]דישוע [z]ושרו אנון :

[y] נגדו חבו בשבט ברצועה: [z] ושרו התירו:

40 *Et vocauerunt Apostolos, et verberauerunt eos: & præceperunt eis ne loquerentur in nomine Ieschua. ac dimiserunt eos.*

41 ונפקו מן קדמיהון כד [aa]חדין [bb]דשוו הוו מטול שמא [cc]דיצטערון :

[aa] חדין שמחים: [bb] דשוו הוו שראויים נעשו: [cc] יצטערון ישאו קלון:

41 *Et egreßi sunt è cōspectu eorū, gaudentes quòd digni facti essent vt propter nomen ignominia afficerentur.*

ולא

6 Id est, Sequuti sunt eum.

7 Id est, Redacti sunt in nihilum. Hebraismus.

8 Qui sequebantur eum.

9 Sic erat tum tū in textu Syro impresso tum in manuscripto codice Heydelbergensi. quòd si nō sit per errorem positū lo co שמה, hoc est Nomē eius, exponetur Propter Deū. nā השם Hebraicè & Syrè שמא, id est Nomen, apud Hebrææ & Syræ linguæ scriptores pro Deo frequenter ponitur.

Πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ 42 καὶ κατ' οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

Et quotidie in templo & domi non cessabant docere & euangelizare Iesum Christum.

Κεφάλαιον ϛʹ.

Cap. VI.

ΕΝ δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πλη- 1 θυνόντων τῶν μαθητῶν ἐγένετο γογγυσμὸς τῶν Ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὅτι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν.

CÆterùm per eos dies quũ multiplicarentur discipuli, ortum est murmur Græcorum aduersus Hebræos, quòd ipsorũ viduæ despicerentur in ministerio quotidiano.

Satan forìs frustra oppugnatam Ecclesiã, intestina dissensione adoritur: Apostoli vero ex eo ipso arripiũt optimam constituendæ Ecclesiæ occasionẽ.

Προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδε- 2 κα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, εἶπον, Οὐκ ἀρεστόν ἐστιν ἡμᾶς καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διακονεῖν τραπέζαις.

Itaque duodecim illi, aduocata multitudine discipulorum, dixerunt, Non est æquum nos, derelicto sermone Dei, ministrare mensis.

Diuersa sunt (autoribus Apostolis) nec temere coniungenda docẽdi Verbi & administrandi Ecclesiastici ærarii munera. Apostoli vero ne diaconos quidem vis̃ cõscia Ecclesia elegerũt.

Ἐπισκέψασθε οὖν, ἀδελφοί, ἄν- 3 δρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἑπτά, πλήρεις πνεύματος ἁγίου καὶ σοφίας, οὓς καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης·

Dispicite ergo, fratres, ex vobis viros septem, idoneo testimonio ornatos, plenos Spiritu sancto & sapientia, quos præficiamus huic negotio:

In diaconis, (nedum in pastoribus) eligendis præeat oportet tũ doctrinæ tum morũ examen.

Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δια- 4 κονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν.

Nos verò in precibus & administratione sermonis perdurabimus.

Καὶ ἤρεσεν ὁ λόγος ἐνώπιον παν- 5 τὸς τοῦ πλήθους· καὶ ἐξελέξαντο Στέφανον, ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ πνεύματος ἁγίου, καὶ Φίλιππον καὶ Πρόχορον καὶ Νικάνορα καὶ Τίμωνα καὶ Παρμενᾶν καὶ Νικόλαον προσήλυτον Ἀντιοχέα.

nfrà, 21.8

Placuit autẽ hæc oratio toti præsenti multitudini: & elegerunt Stephanum, virum plenum fide ac Spiritu sancto, ‖ & Philippum, & Prochorum, & Nicanorẽ, & Timonẽ, & Parmenã, & Nicolaum proselytum Antiochensem.

Οὓς ἔστησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων· 6 καὶ προσευξάμενοι ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας.

Quos statuerunt in cõspectu Apostolorum: qui quũ precati essent, imposuerunt eis manus.

Vetus Ecclesiæ ritè electos manuum impositione Deo veluti consecrauit.

Καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξανε, καὶ 7 ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ σφόδρα· πολύς τε ὄχλος τῶν ἱερέων ὑπήκουον τῇ πίστει.

Itaque sermo Dei crescebat, & valde multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem: multáque turba Sacerdotum auscultabat fidei.

Felix tentationis exitus.

Στέφανος δὲ πλήρης πίστεως καὶ δυνά- 8 μεως, ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ.

Stephanus verò plenus fide ac potẽtia, edebat miracula & signa magna in populo.

Ecclesiam suam Dominus verbis primũ, deinde carcere, ac demum etiam verberibus præparatam, tãdem ad sanguinem vsque & cædes cum Satana & mundo feliciter committit.

Ἀνέστησαν

Exorti

42 ולא [a]שלין הוו כל־יומם [b]למלפו בהיכלא ובביתא [c]ולמסברו על מרן ישוע משיחא :

Nec cessabant quotidie docere in templo & domi, & euangelizare de Domino nostro Ieschua Christo.

[a] שלין חדלים : [b] למלפו ללמד : [c] למסברו לבשר :

קפלאון ו

Cap. VI.

1 ובהון ביומתא הנון כד סגיו תלמידא רטנו הוו יוניא תלמידא על עבריא [d]דמתבסין הוי ארמלתהון [e]בתשמשתא דכל־יום :

ET in illis diebus, quum multiplicati essent discipuli, murmurabāt Græci discipuli aduersus Hebræos, quòd contemnerentur viduæ eorum in ministerio quotidiano.

[d] מתבסין נבזות היו מן בסה כמו בזה : [e] תשמשתא עבודה :

2 וקרו תר־עסר שליחא לכלה כנשא דתלמידא ואמרו להון לא שפיר דנשבוק מלתא דאלהא ונשמש פתורא :

Et vocauerunt duodecim Apostoli totam congregationem discipulorum, & dixerunt eis, Non est bonum vt relinquamus sermonem Dei, & ministremus mensis.

3 [f]בצו הכיל אחי [g]וגבו שבעא גברין מנכון דאית עליהון סהדותא ומלין רוחה דמריא וחכמתא ונקים אנון על הדא [h]צבותא :

Dispicite igitur fratres mei, et eligite septem viros ex vobis de quibus sit testimonium, & plenos Spiritu Domini ac sapientia: et constituemus eos super hoc munere.

[f] בצו בקשו מן בצא : [g] גבו בחרו מן גבא : [h] צבותא החפץ :

4 וחנן נהוא [i]אמינין בצלותא [k]ובתשמשתא דמלתא :

Et nos erimus seduli in oratione & ministerio sermonis.

[i] אמינין תמידים : [k] תשמשתא עבודת :

5 [l]ושפרת הדא מלתא קדם כלה עמא [m]וגבו לאסטפנוס גברא דמלא הוא [n]הימנותא ורוחא דקודשא ולפיליפוס ולפרוכורוס ולניקנור ו ולטימון ולפרמינא ולניקולאוס גיורא אנטיוכיא :

Et placuit hic sermo coram toto populo: et elegerunt Stephanum, virum qui plenus erat fide et Spiritu sancto, & Philippum, et Prochorū, et Nicanorem, et Timonem, et Parmenam, & Nicolaum proselytū Antiochæū.

[l] ושפרת הדא מלתא ויישר הדבר הזה : [m] וגבו ובחרו : [n] הימנותא אמונה :

6 הלין [o]קמו קדמיהון דשליחא וכד צליו סמו עליהון אידא :

Hi steterunt corā Apostolis: & quū orassent, posuerunt super eos manum.

[o] קמו קדמיהון עמדו לפניהם :

7 ומלתה דאלהא רביא הות וסגיא הוא מנינא דתלמידא באורשלם [p]טב ועמא סגיאא מן יהודיא [q]משתמע הוא [r]להימנותא :

Et sermo Dei crescebat, et augebatur numerus discipulorum in Vrischelem valde. & populus multus ex Iudæis obediebat fidei.

[p] טב מאד : [q] משתמע מקשיב : [r] להימנותא לאמונה :

8 אסטפנוס דין מלא הוא טיבותא וחילא ועבד הוא אתותא [s]ותדמרתא בעמא :

Stephanus autem plenus erat gratia & virtute, & faciebat signa & prodigia in populo.

[s] תדמרתא נפלאות :

Ἀνέστησαν δέ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς λεγομένης Λιβερτίνων καὶ Κυρηναίων, καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας καὶ Ἀσίας, συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ. 9

Exorti sunt autem quidã è synagoga quæ dicitur Libertinorum & Cyrenæorum, & Alexandrinorum, & eorum qui sunt ex Cilicia & Asia, altercantes cum Stephano.

Academiæ iam olim falsis pastoribus addictæ, fuerunt Satanæ flabella.

Καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ πνεύματι ᾧ ἐλάλει. 10

Sed non potuerunt resistere sapiẽtiæ & Spiritui per quẽ loquebatur.

Falsi doctores quia vinci nolunt, à disputationibus ad manifestas calumnias convertuntur.

Τότε ὑπέβαλον ἄνδρας λέγοντας ὅτι ἀκηκόαμεν αὐτοῦ λαλοῦντος ῥήματα βλάσφημα εἰς Μωσῆν καὶ τὸν Θεόν. 11

Tunc subiecerũt quosdam qui dicerent se audiuisse eum loquentẽ verba blasphema in Mosen & Deũ.

Συνεκίνησάν τε τὸν λαὸν καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς γραμματεῖς· καὶ ἐπιστάντες συνήρπασαν αὐτὸν, καὶ ἤγαγον εἰς τὸ συνέδριον. 12

Commouerũtq; plebem & seniores & Scribas: & eum adorti, correptum adduxerũt in conciliũ.

Prima Ecclesiæ Christianæ cruenta persequutio ex Sacerdotum concilio, suggerẽtibus academiarum doctoribus exorta.

Ἔστησάν τε μάρτυρας ψευδεῖς, λέγοντας, Ὁ ἄνθρωπος οὗτος οὐ παύεται ῥήματα βλάσφημα λαλῶν κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ νόμου. 13

Statuerũtque falsos testes qui dicerent, Homo iste non cessat loqui verba blasphema aduersus locum hunc sanctum & Legem.

Exemplum calumniatorum, ex iis quæ bene ac verè dicta sunt, falsas conclusiones colligentium.

Ἀκηκόαμεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθη ἃ παρέδωκεν ἡμῖν Μωϋσῆς. 14

Audiuimus eum quum diceret, Iesum istum Nazarenũ destructurum hunc locum, & mutaturum ritus quos tradidit nobis Moses.

Καὶ ἀτενίσαντες εἰς αὐτὸν ἅπαντες οἱ καθεζόμενοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου. 15

Tunc intentis in eũ oculis, omnes qui sedebant in concilio, viderunt faciem eius quasi faciem Angeli.

Κεφάλαιον ζ.

Cap. VII.

Εἶπε δὲ ὁ ἀρχιερεὺς, Εἰ ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει; 1

Dixit autem Põtifex maximus, Num hæc ita habent?

Admittitur quidem ad causam dicendã Stephanus, sed vt iuris obtentu damnetur.

Ὁ δὲ ἔφη, Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατε, Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν Ἀβραὰμ ὄντι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν Χαρράν· 2

Ipse verò dixit, Viri fratres & patres audite, Deus ille gloriæ visus est patri nostro Abrahæ quum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charran:

Testatur Stephanus se veros illos Patres & vnicum illum verum Deum agnoscere: simúlque docet illos esse tẽplo & omni illo legali cultu antiquiores, ac proinde aliud esse ponẽdum veræ religionis fundamentum, gratuitũ videlicet fœdus.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἄν σοι δείξω. 3

Et dixit ei, Exi è terra tua, & ex cognatione tua, & veni in terram quamcunque indicaro tibi.

Τότε

Tunc

9 וקמו הוו אנשא מן כנושתא דמתקריא דליברטינו קוריניא ואלכסנדריא ודמן קיליקיא ומן אסיא ודרשין הוו עם אסטפנוס :

9 *Et ſurrexerunt quidam è ſynagoga quæ vocatur Libertinu, Cyrenæi et Alexandrini, et ii [qui erant] ex Cilicia, & ex Aſia, & diſputabant cum Stephano.*

10 ולא משכחין הוו [a] למקם לוקבל חכמתא דרוחא דממללא הות בה :

10 *Et non poterant conſiſtere contra ſapientiam et Spiritum qui loquebatur in eo.*

11 הידין שדרו לגברא ואלפו אנון דיאמרון דחנן [b] שמעניהי דאמר [c] מלא דגודפא על מושא ועל אלהא :

11 *Tunc miſerunt homines, & inſtruxerunt eos vt dicerent, Nos audiuimus eum quòd dixerit ſermones blaſphemiæ contra Muſche et contra Deum.*

12 [d] ושגשו לעמא ולקשישא ולספרא ואתו וקמו עלוהי וחטפו [e] איתיוהי [f] למצעת כנשא :

12 *Et commouerunt populũ et ſeniores & Legiſperitos: ac venerunt et inſurrexerunt in eum, et raptum adduxerunt eum in medio congregationis.*

13 [g] ואקימו סהדא [h] דגלא דאמרין הנא גברא [i] לא שלא [k] לממללו מלא לוקבל [l] נמוסא ועל אתרא הנא קדישא :

13 *Et ſtatuerunt teſtes falſos, qui dicerent, Iſte homo non ceſſat loqui ſermones contra Legem & contra locum hunc ſanctum.*

14 חנן גיר שמעניהי דאמר דישוע הנא נצריא הו [m] ישריוהי לאתרא הנא ויחלף [n] עידא [o] דאשלם לכון מושא :

14 *Nos enim audiuimus eum quòd dixerit, quòd Ieſchua hic Natzaræus ſoluturus ſit locum hũc, et mutaturus conſuetudines quas tradidit vobis Muſche.*

15 [p] וחרו בה כלהון הנון דיתבין הוו בכנושתא וחזו פרצופה איך פרצופא דמלאכא :

15 *Et intuiti ſunt in eum omnes illi qui ſedebant in congregatione, & viderũt faciem eius tanquam faciẽ Angeli.*

קפלאון ז

Cap. VII.

1 ושאלה רב כהנא [q] דאן הו דהלין [r] הכנא אנין :

1 *ET interrogauit eum princeps Sacerdotum, Nũquid hæc ita ſunt?*

2 הו דין אמר גברא אחין ואבהתן שמעו אלהא דתשבוחתא אתחזי לאבון אברהם [s] כד איתוהי הוא בית נהרין [t] עד לא יאתא יעמר בחרן :

2 *Ipſe verò dixit, Homines fratres et patres noſtri, audite, Deus gloriæ viſus eſt patri noſtro Abraham, quum eſſet* [1] *in Meſopotamia, priuſquam veniens habitaret in Charran.*

3 ואמר הוא לה [u] דפוק מן ארעך ומן לות [x] בני טוהמך [y] ותא לארעא אידא [z] דאחויך :

3 *Et dixit ei, Egredere de terra tua et* [2] *à filiis cognationis tuæ, & veni in terram illam quam oſtendam tibi.*

[a] למקם לעמוד :

[b] שמעניהי . שמענו אותו :

[c] מלא דברי :

[d] ושגשו וניעו :

[e] איתיוהי הביאו אותו :

[f] למצעת כנשא בתוך העדה :

[g] אקימו העמידו :

[h] דגלא כזבים :

[i] לא שלא איננו חדל :

[k] מלא דברים :

[l] נמוסא התורה :

[m] ישריוהי יהרוס אותו מן שרא :

[n] עידא החוקים :

[o] דאשלם שמסר :

[p] חרו הביטו מן חור :

[q] דאן האם :

[r] הכנא כן :

[s] כד איתוהי הוא בהיותו :

[t] עד לא יאתא יעמר בטרם יבוא וישכון :

[u] פוק צא מן נפק :

[x] בני טוהמך בני משפחתך :

[y] תא בוא מן אתא :

[z] אחויך אראך :

[1] Ad verbum, Inter flumina. Vide annotata cap. 2.9

[2] Id eſt, A locis, vbi degunt ii qui tibi ſanguine coniuncti ſunt.

והידין

4 Τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων, κατῴκησεν ἐν Χαῤῥάν. κἀκεῖθεν, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ, μετῴκισεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε.

Tunc exiit è terra Chaldæorum, & habitauit in Charran. & illinc postquam mortuus est pater eius, transtulit eum in terram hanc in qua nunc vos habitatis.

5 Καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ, οὐδὲ βῆμα ποδός· καὶ ἐπηγγείλατο αὐτῷ δοῦναι εἰς κατάσχεσιν αὐτὴν, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτὸν, οὐκ ὄντος αὐτῷ τέκνου.

Nec dedit ei possessionem in ea, ne vestigium quidem pedis: quanuis pollicitus esset se illam daturũ ei obtinendam,& semini eius post eum,quum non haberet prolem.

Gen.15.13.16.

6 Ἐλάλησε δὲ οὕτως ὁ Θεὸς, Ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ καὶ κακώσουσιν ἔτη τετρακόσια.

Loquutus autem est ita Deus,‖Erit *inquit* semen tuum inquilinum in terra aliena, vbi seruituti subiicietur & malè accipietur annis quadringentis.

7 Καὶ τὸ ἔθνος ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι κρινῶ ἐγὼ, εἶπεν ὁ Θεός. καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται, καὶ λατρεύσουσί μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ.

Sed gentem cui seruierint puniã ego,dicit Deus. & post hæc exibunt, & *ipsi* seruient mihi in loco isto.

Genes.17.9 Genes.21.2 Genes.25.24 Genes.29.35 & 30.5, & 35.23.

8 Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διαθήκην περιτομῆς· καὶ οὕτως ἐγέννησε τὸν Ἰσαὰκ, καὶ περιέτεμεν αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ· καὶ ὁ Ἰσαὰκ τὸν Ἰακὼβ, καὶ ὁ Ἰακὼβ τοὺς δώδεκα πατριάρχας.

‖Dedítque ei pactum circuncisionis:‖& ita *Abraham* genuit Isaac, & circuncidit eũ die octauo:‖Isaac autem *genuit* Iacob,& ‖Iacob duodecim patriarchas.

Genes.37.28

9 Καὶ οἱ πατριάρχαι ζηλώσαντες, τὸν Ἰωσὴφ ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον. καὶ ἦν ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ.

Patriarchæ verò inuidia moti‖Iosephum vendiderunt *abducendum* in Ægyptum. sed erat Deus cũ eo:

Stephanus diligenter etiam commemorat Patrum quorundam horrenda scelera,vt Iudæos doceat non temere acquiescendum esse in Patrum autoritate & exemplis.

Genes.41.37

10 Καὶ ἐξείλετο αὐτὸν ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν ἐναντίον Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἡγούμενον ἐπ' Αἴγυπτον καὶ ὅλον τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Et eruit eum ex omnibus ipsius oppressionibus,‖dedítque ei gratiã & sapientiam coram Pharaone rege Ægypti,qui cõstituit eum præfectũ Ægypto & toti domui suæ.

11 Ἦλθε δὲ λιμὸς ἐφ' ὅλην τὴν γῆν Αἰγύπτου καὶ Χαναὰν, καὶ θλίψις μεγάλη· καὶ οὐχ εὕρισκον χορτάσματα οἱ πατέρες ἡμῶν.

Venit autem fames in vniuersam terram Ægypti & Chanaan, & oppressio magna:& non inueniebant cibos Patres nostri.

Genes.42.1.

12 Ἀκούσας δὲ Ἰακὼβ ὄντα σῖτα ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξαπέστειλε τοὺς πατέρας ἡμῶν πρῶτον.

‖Quum audisset autẽ Iacob esse triticum in Ægypto, misit Patres nostros primùm.

Καὶ Et

4 והידין נפק אברהם מן ארעא דכלדיא ואתא [a] עמר בחרן ומן תמן כד מירת אבוהי [b] שניה אלהא לארעא הדא דבה [c] עמרין אנתון יומנא :

[a] עמר ישב : [b] שניה הסיעו מן שנא : [c] עמרין יושבים :

Et egressus est tunc Abrahã è terra Chaldæorum, et veniens habitauit in Charan. Et inde quum mortuus esset pater eius, transtulit eum Deus in terrã hanc, in qua vos habitatis hodie.

5 ולא יהב לה [d] ירתותא בה אף-לא [e] דורכתא דרגלא [f] ואשתודי הוא [g] דיתליה לה איך [h] דלמארתה לה ולזרעה כד לירת הוא לה ברא :

[d] ירתותא ירושה מן ירת : [e] דורכתא מדרך מן דרך : [f] אשתודי נשבע מן ירה : [g] יתליה יתן אותה מן נהל : [h] למארתה לרשתה מן ירת :

Et non dedit ei hæreditatem in ea, ne longitudinis quidem pedis: & pollicitus erat quòd datur⁹ esset eam sibi, vt hæreditario possideret eam, et semini eius, quum non esset ei filius.

6 ומלל הוא עמה אלהא כד אמר לה דיהוא זרעך [i] תותבא בארעא נוכריתא וישעבדוניהי [k] ויבאשון לה ארבע-מאא שנין :

[i] תותבא תושב מן יתב : [k] יבאשון ירעו מן ביש :

Et loquutus est cum eo Deus, quum diceret ei, Erit semen tuum inquilinũ in terra aliena, & seruituti subiicient ipsum, ac malè afficient ipsum quadringentis annis.

7 ולעמא דיפלחון עבדותא [l] אדוניוהי אנא אמר אלהא ומן בתר הלין [m] יפקון ויפלחון לי באתרא הנא :

[l] אדוניוהי אדין אותו : [m] יפקון יצאו :

Et populum cui seruient seruitutẽ, [3] iudicabo ipsum ego, dicit Deus. & post hæc exibunt, et seruient mihi in loco isto.

[3] Id est, Puniam, Condemnabo, Hebraismus.

8 ויהב לה [n] דיתקא [o] דגזורתא והידין [p] אולד ליסחק [q] וגזרה ביומא תמיניא ואיסחק אולד ליעקוב ויעקוב אולד לתר-עסר אבהתן :

[n] דיתיקא ברית מלשון יון : [o] גזורתא המילה : [p] אולד הוליד : [q] גזרה מל אותו :

Et dedit ei pactum circuncisionis: & tunc genuit Ischak, et circuncidit eũ die octauo: & Ischak genuit Iaakub, & Iaakub genuit duodecim patres nostros.

9 והנון אבהתן [r] טנו ביוסף וזבנוהי למצרין ואלהא עמה הוא :

[r] טנו קנאו מן טנן :

Et ipsi patres nostri inuiderunt Iauseph, & vendiderunt eum AEgypto: et Deus cum eo erat:

10 [s] ופרקה הוא מן כלהון אלוצוהי ויהב לה [t] טיבותא וחכמתא קדם פרעון מלכא דמצרין ואקימה רישא על מצרין ועל כלה ביתה :

[s] פרקה הציל אותו : [t] טיבותא חן :

Et liberabat eum ab omnibus angustiis suis, ac dedit ei gratiam et sapiẽtiam coram Pareun rege AEgypti: et constituit eum principẽ super AEgyptum, & super totam domum suã.

11 והוא כפנא ואולצנא רבא בכלה מצרין ובארעא דכנען ולירת הוא להון [u] למסבע לאבהתן :

[u] למסבע לשבוע :

Et facta est fames et angustia magna in vniuersa AEgypto; et in terra Chanaan: & non erat patribus nostris quo saturarentur.

12 וכד שמע יעקוב דאירת עבורא במצרין שדר הוא לאבהתן לוקדם :

Quúmq; audiuisset Iaakub quòd esset frumentum in AEgypto, misit patres nostros primùm:

Geneſ.45.4.

Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ἀνεγνωρίσθη Ἰωσὴφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, καὶ φανερὸν ἐγένετο τῷ Φαραὼ τὸ γένος τοῦ Ἰωσήφ. 13

‖Et in ſecunda *profectione* agnitus eſt Ioſeph à fratribus ſuis, & innotuit Pharaoni genus Ioſeph.

Ἀποστείλας δὲ Ἰωσὴφ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακώβ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν αὐτοῦ, ἐν ψυχαῖς ἑβδομηκονταπέντε. 14

Miſſis autem *nũtiis* Ioſeph accerſiuit patrem ſuum Iacob, omnémque cognationem ſuam, capitum ſeptuaginta quinque.

Geneſ.46.6
Geneſ.49.33

Κατέβη δὲ Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον· καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν. 15

‖Deſcendit ergo Iacob in Ægyptũ:‖obiítque ipſe & patres noſtri.

Geneſ.23.16 & 33.19

Καὶ μετετέθησαν εἰς Συχέμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τοῦ Συχέμ. 16

Qui tranſlati ſunt in Sychem, & poſiti in ſepulchro ‖ quod emit Abraham pretio argenti à filiis Emmor *patris* Sychem.

Καθὼς δὲ ἤγγιζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπαγγελίας ἧς ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ηὔξησεν ὁ λαὸς καὶ ἐπληθύνθη ἐν Αἰγύπτῳ· 17

Quum autẽ appropinquaret tẽpus promiſſionis cuius *cauſa* Deus iurauerat Abrahæ, creuit populus & multiplicatus eſt in Ægypto:

Ἄχρις οὗ ἀνέστη βασιλεὺς ἕτερος ὃς οὐκ ᾔδει τὸν Ἰωσήφ. 18

Vſquequo exortus eſt alius rex qui non nouerat Ioſeph.

Οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν, ἐκάκωσε τοὺς πατέρας ἡμῶν, τοῦ ποιεῖν ἔκθετα τὰ βρέφη αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι. 19

Hic aduerſus genus noſtrum ingenioſus malè accepit patres noſtros, *adeo* vt exponerent infantes ſuos ne ſoboleſcerent.

Ἐν ᾧ καιρῷ ἐγεννήθη Μωσῆς, καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ Θεῷ, ὃς ἀνετράφη μῆνας τρεῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. 20

Quo tempore natus eſt Moſes, qui fuit diuinitus venuſtus, & nutritus fuit tribus menſibus in domo patris ſui.

Ἐκτεθέντα δὲ αὐτόν, ἀνείλετο αὐτὸν ἡ θυγάτηρ Φαραώ, καὶ ἀνεθρέψατο αὐτὸν ἑαυτῇ εἰς υἱόν. 21

Expoſitum autem illum ſuſtulit filia Pharaonis, & nutriuit eum ſibi pro filio.

Καὶ ἐπαιδεύθη Μωσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων. ἦν δὲ δυνατὸς ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις. 22

Et eruditus eſt Moſes omni ſapientia Ægyptiorum: erátque potens dictis & factis.

Ὡς δὲ ἐπληροῦτο αὐτῷ τεσσαρακονταετὴς χρόνος, ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ. 23

Vt verò expletum eſt ei quadraginta annorum tẽpus, ſubiit in cor eius vt inuiſeret fratres ſuos filios Iſrael.

Καὶ

13 וכד אזלו[a] דתרתין זבנין אודע יוסף נפשה לאחוהי [b] ואתידע לפרעון [c] טוהמה דיוסף :

Et quũ profecti essent secunda vice, notum fecit Iauseph seipsum fratribus suis: et innotuit Pareun cognatio Iauseph.

14 ושדר הוא יוסף [d] ואיתיה לאבוהי יעקוב ולכלה [e] טוהמה והוין הוו במנינא שבעין וחמש נפשן :

Et misit Iauseph, et venire fecit pa trem suum Iaakub omnémque cogna tionem suam: erántque numero septu aginta et quinque animæ.

15 [f] ונחת יעקוב למצרין ומית תמן הו ואבהתן :

Et descendit Jaakub in AEgyptũ: ac mortuꝰ est illic ipse et patres nostri.

16 [g] ואשתני לשכם [h] ואתתסים הוא בקברא דזבן הוא [i] אברהם בכספא מן בני חמור :

Et translatus est in Sechem, ac po situs est in sepulchro quod emerat Abraham argento[4] à filiis Chamur.

17 וכד [k] מטי הוא זבנא [l] דמדם [m] דאשתודי הוא [n] במומתא אלהא לאברהם סגי הוא עמא ותקף במצרין :

Et quum aduenirent tempus eius rei quã pollicitus fuerat iuramẽto Deus Abrahamo, creuit populus, & corrobo ratus est in AEgypto,

18 עד מא דקם מלכא אחרנא על מצרין אינא דלא ידע הוא לה ליוסף :

Donec surgeret rex aliꝰ super AEgyptum, qui non nouerat Iauseph.

19 [o] ואצטנע על טוהמן ואבאש לאבהתן ופקד דיהוון [p] משתדין [q] ילודיהון [r] דלא יחון :

Et composuit sese aduersus cognationem nostram, & malè affecit patres nostros, præcepítque vt abijcerentur nati eorum, ne viuerent.

20 [f] בה בזבנא הו אתילד מושא ורחים הוא לאלהא ואתרבי ירחא תלתא בית אבוהי :

Eodem tempore natus est Musche. & dilectus fuit Deo: & educatus est mensibus tribus in domo patris sui.

21 וכד [t] אשתדי מן עמה [u] אשכחתה ברת פרעון [x] ורביתה לה לברא :

Et quum abiectus esset à populo suo, inuenit eum filia Pareun, & educauit eum sibi in filium.

22 [y] ואתרדי מושא בכלה חכמתא דמצריא [z] ועתיר הוא [aa] במלוהי אף בעבדוהי :

Et eruditus est Musche in omni sapientia AEgyptiorum: erátque diues in sermonibus suis, etiã in factis suis.

23 וכד הוא בר ארבעין שנין סלק הוא על לבה דיסעור לאחוהי בני יסריל :

Quúmque natus[5] esset quadraginta annos, subiit in cor eius vt visitaret fratres suos filios Israel.

[a] דתרתין זבנין בפעם השנית : [b] ואתידע והתודע : [c] טוהמה משפחתו : [d] ואיתיה ויביאהו : [e] טוהמה משפחתו : [f] נחת ירד : [g] אשתני הובא מן שנא : [h] ואתתסים ויושם מן סים : [i] אברהם צריכים אנו לומר כי בכתב אברהם במקום יעקוב כי כן הכתוב אומר בפרשת וישלח : [k] מטי הוא מגיע מן מטא : [l] מדם מה : [m] אשתודי נשבע מן ידה : [n] מומתא שבועה : [o] אצטנע על טוהמן הכין עצמו כנגד משפחתנו : [p] משתדין מושלכים מן שדא : [q] ילודיהון ילדיהם : [r] דלא יחון שלא יחיו : [f] בה בזבנא בעת ההיא : [t] אשתדי הושלך מן שדא : [u] אשכחתה מצאה אותו : [x] ורביתה ותגדלהו מן רבה : [y] אתרדי מלומד היה : [z] עתיר עשיר ר״ל רב : [aa] במלוהי בדבריו :

4 Omittit quod in Græco adscribi tur τοῦ Συχέμ: quòd eam lectionem tã quam absurdam repudiet, quia cõstat ex historia, Chamur patrẽ fuisse Sechem, & non è conuerso. Sed quod in Græco le gitur, cõmodè po test exponi ex He braismo, vt subau diatur nomẽ Prin cipis, hoc modo, A filiis Chamur principis Sechem Sic enim Hebræi nonnũquam duo propria nomina construunt vt posterius à priore re gatur.

5 Ad verbum, Filius 40 annorũ. Hebraismus tritꝰ.

Exo.2.12

Καὶ ἰδών τινα ἀδικούμενον, ἠμύνατο, καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν τῷ καταπονουμένῳ, πατάξας τὸν Αἰγύπτιον. 24

‖Et quum vidisset quendam iniuria affici, tutatus est, & percusso Ægyptio, vindicauit eum qui opprimebatur.

Ἐνόμιζε δὲ συνιέναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ὅτι ὁ Θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν. οἱ δὲ οὐ συνῆκαν. 25

Existimabat autem fratres suos intelligere, Deum per manum ipsius dare eis salutem. at illi non intellexerunt.

Exod.2.13

Τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ὤφθη αὐτοῖς μαχομένοις, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην, εἰπών, Ἄνδρες, ἀδελφοί ἐστε ὑμεῖς· ἱνατί ἀδικεῖτε ἀλλήλους; 26

‖Porro sequenti die visus est ipsis pugnātibus, & compulit eos in pacē, dicēs, Viri, fratres estis vos: cur alii alios iniuria afficitis?

Ὁ δὲ ἀδικῶν τὸν πλησίον, ἀπώσατο αὐτόν, εἰπών, Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; 27

Is autem qui iniuria afficiebat proximū, repulit eum, dicens, Quis te cōstituit principem & iudicem super nos?

Μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες χθὲς τὸν Αἰγύπτιον; 28

Nū tu me vis interimere, quēadmodū interemisti heri Ægyptium?

Ἔφυγε δὲ Μωσῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ ἐγένετο πάροικος ἐν γῇ Μαδιάμ, οὗ ἐγέννησεν υἱοὺς δύο. 29

Ad hunc autem sermonem Moses fugit, & factus est aduena in terra Madiam, vbi genuit duos filios.

Exod.3.2

Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα ὤφθη αὐτῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ὄρους Σινᾶ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς βάτου. 30

Expletis verò annis quadraginta ‖visus est ei in deserto montis Sina Angelus Domini in flammeo igne rubi.

Ὁ δὲ Μωσῆς ἰδὼν ἐθαύμασε τὸ ὅραμα· προσερχομένου δὲ αὐτοῦ κατανοῆσαι, ἐγένετο φωνὴ Κυρίου πρὸς αὐτόν, 31

Moses autem vt conspexit, admiratus est visum: & quum accederet ad considerandum, extitit ad eum vox Domini *dicentis*,

Ἐγὼ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ἔντρομος δὲ γενόμενος Μωσῆς οὐκ ἐτόλμα κατανοῆσαι. 32

Ego *sum* Deus ille patrum tuorum, Deus Abrahā, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Tremefactus autē Moses non audebat considerare.

Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος, Λῦσον τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν. 33

Dixit autem ei Dominus, Solue soleas pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est.

וחזא לחד מן בני [a] שרבתה דמתדבר [b] בקטירא [c] ותבעה ועבד לה דינא וקטלה למצריא הו [d] דמסכל הוא בה׃

24 *Et vidit quendam ex filiis generis sui, qui ducebatur coactè: & vltus est eum, [6] & reddidit ei ius, ac interfecit AEgyptium illum qui iniuriam intulerat ei.*

[e] וסבר דמסתכלין אחוהי בני יסריל דאלהא באידה יהב להון פורקנא ולא [f] אסתכלו׃

25 *Et putabat quòd intelligerent filii Israiel, quòd Deus per manum ipsius daret liberationē, et nō intellexerunt.*

ולימא אחרנא אתחזי להון כד נצין הנון חד עם חד [g] ומפיס הוא להון [h] דישתינון כד אמר גברא אחא אנתון מטול מנא [i] מסכלין אנתון חד בחד׃

26 *Die autem alia visus est ipsis quū contenderent [7] vnus cum alio, et suadebat eis vt pacarentur, dicēs, Homines, fratres estis, propter quid iniuriā infertis [8] vnus alii?*

הו דין [k] דמסכל הוא בחברה [l] דחקה מן לותה ואמר לה מנו אקימך עלין רישא ודינא׃

27 *Jlle autem qui inferebat iniuriam socio suo, repulit eum à se, ac dixit ei, Quis constituit te super nos principem & iudicem?*

דלמא למקטלן בעא אנת איך דקטלת [m] אתמלי למצריא׃

28 *Nū interficere nos quaeris, sicut interfecisti heri AEgyptium?*

וערק מושא במלתא הדא והוא [n] תותבא בארעא דמדין והוו לה תרין בנין׃

29 *Et effugit Musche ad sermonem istum, & factus est aduena in terra Median: & fuerunt ei duo filii.*

וכד [o] מלי לה תמן ארבעין שנין אתחזי לה במדברא דטור סיני מלאכה דמריא בנורא דיקדא בסניא׃

30 *Et quum impleti essent ei illic quadraginta anni, visus est ei in deserto montis Sinai Angelus Domini in igne qui ardebat in rubo.*

וכד חזא מושא [p] אתדמר בחזוא וכד אתקרב לה דיחזיה אמר לה מריא בקלא׃

31 *Quúmque vidisset Musche, admiratus est visionem: et quū accederet ad eum vt videret, dixit ei Dominus in voce,*

אנא אנא אלהא דאבהיך אלהא דאברהם ודאיסחק ודיעקוב וכד [q] רתית הוא מושא לא [r] ממרח הוא [s] דיחור בחזוא׃

32 *Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Ischak & Iaakub. et tremefactus Musche, non audebat intueri in visionem.*

ואמר לה מריא [t] שרי [u] מסניך מן רגליך ארעא גיר [x] דקאם אנת בה קדישא הי׃

33 *Et dixit ei Dominus, Solue calceamenta tua ex pedibus tuis: terra enim in qua tu stas, sancta est.*

[a] שרבתה עמו או משפחתו׃
[b] בקטירא בחזקה׃
[c] תבעה נקם נקמתו׃
[d] מסכל אשם׃
[e] סבר חשב׃
[f] אסתכלו הבינו׃
[g] מפיס מזהיר׃
[h] ישתינון יהיו בשלום מן שאן׃
[i] מסכלין אשמים׃
[k] מסכל אשם׃
[l] דחקה הרחיקו מן דחק׃
[m] אתמלי אתמול׃
[n] תותבא תושב׃
[o] מלי מלאו׃
[p] אתדמר תמה׃
[q] רתית מרעיד׃
[r] ממרח הוא נשאו לבו׃
[s] יחור יביט׃
[t] שרי של או פתח מן שרא׃
[u] מסניך מנעליך׃
[x] קאם עומד׃

6 Ad verbum, Et fecit ei iudiciū Hebraismus.

7 Ad verbum, Vnus cum vno. Hebraismus.

8 Ad verbum, Vnus vni. Hebraismus.

מחזא   *Videndo*

Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα, καὶ κατέβην ἐξελέσθαι αὐτούς· καὶ νῦν δεῦρο, ἀποστελῶ σε εἰς Αἴγυπτον. 34

Vidi vidi vexationẽ populi mei qui *est* in Ægypto, & suspiria eorum audiui, & descendi vt eruam eos: nunc ergo veni, mittam te in Ægyptum.

Τοῦτον τὸν Μωϋσῆν ὃν ἠρνήσαντο, εἰπόντες, Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν; τοῦτον ὁ Θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ. 35

Hunc Mosen quem abnegauerãt, dicentes, Quis te constituit principẽ & iudicem? hunc *inquam* Deus principem & redemptorem misit, ductu Angeli qui visus fuerat ei in rubo.

Exod. 7.8.9.10.11.14

Οὗτος ἐξήγαγεν αὐτούς, ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν γῇ Αἰγύπτου, καὶ ἐν ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἔτη τεσσαράκοντα. 36

Exod.16.1

‖Hic eduxit illos, editis miraculis & signis in Ægypto, & in rubro mari, ‖& in deserto, annis quadraginta.

Deut.18.15 suprà, 3.22

Οὗτός ἐστιν ὁ Μωϋσῆς ὁ εἰπὼν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε. 37

Hic est Moses ille qui dixit filiis Israel, ‖Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester è fratribus vestris sicut me: eum audite.

Agnoscit Mosen pro legislatore, sed ita vt eius ipsius testimonio probet Legem in perfectius quippiam (nempe in propheticũ munus, quod in Christũ, prophetarum caput, ferebatur) respexisse.

Exod.19.2

Οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ, μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, καὶ τῶν πατέρων ἡμῶν· ὃς ἐδέξατο λόγια ζῶντα, δοῦναι ἡμῖν. 38

‖Hic ille est qui fuit in congregatione in deserto, cum Angelo qui loquebatur ei in monte Sina, & cũ patribus nostris: qui*que* excepit viua eloquia quæ nobis traderet.

Ὧ οὐκ ἠθέλησαν ὑπήκοοι γενέσθαι οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλ' ἀπώσαντο, καὶ ἐστράφησαν ταῖς καρδίαις αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον· 39

Cui noluerunt auscultare patres nostri, sed repulerunt *eum*, & auersi sunt corde suo in Ægyptum:

Exod 32,1

Εἰπόντες τῷ Ἀαρών, Ποίησον ἡμῖν θεοὺς οἳ προπορεύσονται ἡμῶν. ὁ γὰρ Μωσῆς οὗτος ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, οὐκ οἴδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ. 40

Dicẽtes Aaroni, ‖Fac nobis deos qui præeant nobis. Mosi enim isti qui eduxit nos è terra Ægypti, nescimus quid contigerit.

Καὶ ἐμοσχοποίησαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, καὶ εὐφραίνοντο ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν. 41

Et vitulum fecerũt per illos dies, obtulerúntque sacrificium idolo, & oblectarunt sese operibus manuum suarum.

Amos 5.25

Ἔστρεψε δὲ ὁ Θεός, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· καθὼς γέγραπται ἐν βίβλῳ τῶν προφητῶν, Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι ἔτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραήλ; 42

Auertit autem *se* Deus, & tradidit eos in seruitutem exercitus cæli: sicut scriptũ est in libro Prophetarum, ‖Num victimas & oblationes obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel?

Καὶ

34 [a]מחזא חזית אולצנה דעמי דבמצרין [b]ותנחתה שמעת [c]ונחתת [d]דאפרוק אנון והשא[e]תא אשדרך למצרין :

34 [9]Videndo vidi afflictionem populi mei qui est in AEgypto, & gemitus eius audiui, ac descendi vt liberē eos: & nunc veni, mittam te in AEgyptū.

35 להנא מושא דכפרו בה כד אמרין דמנו אקימך עלין רישא ודינא לה להנא אלהא רישא [f]ופרוקא שדר להון באידי מלאכא הו דאתחזי לה בסניא :

35 Hunc Musche quem negauerunt, dicentes, Quis constituit te super nos principē & iudicem? hūc ipsum Deus principem & liberatorem misit eis per manus Angeli illius qui visus fuerat ei in rubo.

36 הנו[g]דאפק אנון כד עבד אתותא [h]ותדמרתא וגברותא בארעא דמצרין ובימא דסוף ובמדברא שנין ארבעין :

36 Hic est qui eduxit illos faciēs signa & mirabilia ac prodigia in terra AEgypti, et in mari[10] Suph, & in deserto, annis quadraginta.

37 הנו מושא הו דאמר לבני יסריל דנביא יקים לכון מריא אלהא מן אחיכון[i]אכותי לה תשמעון :

37 Hic Musche est qui dixit filiis Israiel, Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus ex fratribus vestris sicut me: ipsum audietis.

38 הנו דהוא בכנושתא במדברא עם מלאכא הו דממלל הוא עמה ועם אבהתן בטורא דסיני [k]והויו דקבל [l]מלא חיתא דלן[m]יתל :

38 Hic est qui fuit in congregatione in deserto cum Angelo illo qui loquebatur cum eo, & cum patribus nostris in monte Sinai: & idem est qui accepit sermones vitæ vt nobis daret.

39 ולא[n]צבו[o]למתדניו לה אבהתן אלא שבקוהי ובלבותהון [p]הפכו להון למצרין :

39 Et noluerunt eum sufferre patres nostri, sed deseruerunt eum, & cordibus suis reuersi sunt in AEgyptum,

40 כד אמרין לאהרון עבד לן אלהא דיאזלון קדמין מטול דהנא מושא [q]דאפקן מן ארעא דמצרין לא ידעינן מנא[r]הויהי :

40 Quum dicerent Aharoni, Fac nobis deos qui eant ante nos: quia huic Musche qui eduxit nos è terra AEgypti, nescimus quid factum sit.

41 ועבד להון עגלא ביומתא הנון ודבחו [s]דבחא [t]לפתכרא [u]ומתבסמין הוו בעבד אידיהון :

41 Et fecit eis vitulum in diebus illis: et mactauerūt victimas idolis, et exultabant in opere manuum suarum.

42 [x]והפך אלהא[y]ואשלם אנון דיהוון פלחין[z]לחילותא דשמיא איך דכתיב בכתבא דנביא למא ארבעין שנין במדברא נכסתא או דבחתא קרבתון לי בני יסריל :

42 Et conuertit se Deus, et tradidit eos vt colerent exercitus cæli: sicut scriptum est [11] in scripto prophetarum, Nūquid quadraginta annis in deserto oblationem aut victimam obtulistis mihi filij Israiel?

[a] מחזא חזית ראה ראיתי :
[b] תנחתה אנחתו מן אנח:
[c] נחתת ירדתי מן נחת :
[d] אפרוק אציל מן פרק :
[e] תא בוא מן אתא :
[f] פרוקא מושיע :
[g] אפק הוציא מן נפק :
[h] תדמרתא נפלאות מן דמר :
[i] אכותי כמוני :
[k] הויו זה הוא :
[l] מלא חיתא דברי חיים :
[m] יתל יתן מן נתל :
[n] צבו רצו :
[o] למתדניו לסובלו מן דנא :
[p] הפכו שבו :
[q] אפקן הוציאנו מן נפק :
[r] הויהי היה לו :
[s] דבחא זבחים :
[t] לפתכרא לשעירים :
[u] מתבסמין מתערבים :
[x] והפך וישב :
[y] ואשלם ויתן מן שלם :
[z] חילותא צבאות :

9 Id est, Probè vidi, vel Dudum vidi, vel perspexi.

10 Quasi dicas, Iūcosum. Alii post Græcos vocant Rubrum.

11 Id est, In libro. vt iā pluribus locis obseruatū est.

43 Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφὰν, τοὺς τύπους οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς· καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος.

Imò baiulastis tabernaculũ Moloch, & sidus dei vestri Remphan, quas figuras fecistis vt eas adoraretis: itaque transferam vos trans Babylonem.

44 Ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρείου ἦν ἐν τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς διετάξατο ὁ λαλῶν τῷ Μωσῇ ποιῆσαι αὐτὴν κατὰ τὸν τύπον ὃν ἑωράκει.

Exod.25 40
heb.8 5

Tabernaculum testimonij fuit patribus nostris in deserto, prout præceperat ‖is qui dixerat Mosi vt faceret illud secundum exemplar quod viderat.

Fuit quidem erectũ tabernaculum à Mose, sed quod homines reuocaret ad illud exemplar quod viderat in monte.

Iosue 3.14

45 Ἣν καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ Ἰησοῦ ἐν τῇ κατασχέσει τῶν ἐθνῶν, ὧν ἐξῶσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν, ἕως τῶν ἡμερῶν Δαβίδ·

2.Reg.2.16
psal.13.3

‖Quod etiam acceptum introduxerunt patres nostri cũ Iesu in possessionem Gentium, quas expulit Deus à conspectu patrum nostrorum ‖vsque ad dies Dauid:

46 Ὃς εὗρε χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ᾐτήσατο εὑρεῖν σκήνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ.

Qui fuit in gratia apud Deum, petiítque vt inueniret tabernaculum Deo Iacob.

1.Reg.6.1
1.paral.17.12

47 Σολομῶν δὲ ᾠκοδόμησεν αὐτῷ οἶκον.

‖Solomõ autẽ ædificauit ei ædẽ.

Templum quidem à Solomone extructũ est, Dei mandato: at nõ ea cõditione vt maiestas Dei esset in eo inclusa.

Infrà,17.24

48 Ἀλλ' οὐχ ὁ ὕψιστος ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ· καθὼς ὁ προφήτης λέγει,

‖Sed excelsissimus ille in manufactis tẽplis non habitat: sicut Propheta dicit,

Esa.66.1

49 Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι; λέγει Κύριος· ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου;

‖Cælum mihi thronus est, terra autem, scabellum pedum meorum. Quam ædem ædificabitis mihi? dicit Dominus: aut quis est locus requietis meæ?

50 Οὐχὶ ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα;

Nónne manus mea fecit hæc omnia?

Ierem.9.26
ezech.44.9

51 Σκληροτράχηλοι, καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσὶν, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς.

‖Duri ceruice, & incircũcisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto obnitimini, sicut patres vestri, *ita* & vos.

Stephanus zelo Dei incensus, tandem etiam suos iudices iudicat.

52 Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες ὑμῶν; καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγείλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου, οὗ νῦν ὑμεῖς προδόται καὶ φονεῖς γεγένησθε.

Quem Prophetarũ non sunt persequuti patres vestri? trucidarunt inquam eos qui prænuntiarunt aduentum Iusti illius, cuius nunc vos proditores & occisores fuistis.

Exod.19.1

53 Οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε.

‖Qui accepistis Legem per dispositionem Angelorum, nec seruastis.

43 אלא שקלתון משכנה דמלכום וכוכבה דאלהא דרפן [a] דמותא דעבדתון דתהוון סגדין להין [b] אשניכון להל מן בבל׃

[a] רפן שם עבודה זרה הוא: [b] אשניכון אגלה אתכם:

43 *Sed ſuſtuliſtis tabernaculum Malcum, & ſidus dei Rephan, imagines quas feciſtis vt adoraretis eas: transferam vos vltra Babylonem.*

44 הא משכנא דסהדותא דאבהתן במדברא איתוהי הוא איך מא דפקד הו דמלל עם מושא למעבדה בדמותא [c] דחויה׃

[c] חויה הראה אותו:

44 *Ecce, tabernaculum teſtimonij Patrum noſtrorum in deſerto erat, ſicut mandauerat is qui loquutus eſt cum Muſche, vt faceret illud ſecundum ſimilitudinem quam oſtendit ei.*

45 ולה להנא משכנא אף [d] מעלו אעלוהי אבהתן עם ישוע לארעא דיהב להון אלהא [e] ירתנא מן עממא הנון [f] דשדא מן קדמיהון [g] ואתיבל עד מא ליומוהי דדויד׃

[d] מעלו אעלוהי נשא נשאוהו מן עול או עלה: [e] יורתנא ירושה: [f] שדא גרש: [g] ועמוס היה מן יבל:

45 *Et illud ipſum tabernaculum etiã [12] inducendo induxerũt Patres noſtri cum Ieſchua in terram quam dedit eis Deus hæreditate ex Gentibus illis quas expulit ex conſpectu eorum, & deportatũ eſt vſque ad dies Dauidis.*

[12] Id eſt, Omnino induxerunt.

46 הו דאשכח רחמא קדמוהי דאלהא ושאל דנשכח משכנא לאלהה דיעקוב׃

46 *[13] Qui inuenit miſericordiam in cõſpectu Dei, et petiit vt inueniret tabernaculum Deo Jaakub.*

[13] Id eſt, Conſequutus eſt miſericordiã à Deo. Hebraiſmus.

47 שלימון דין בנא ביתא׃

47 *Schelimun autẽ ædificauit domũ.*

48 [h] ומרימא לא [i] שרא בעבד אידיא איך דאמר נביא׃

[h] מרימא עליון מן רום: [i] שרא שוכן:

48 *Et excelſus non habitat [14] in opere manuum: ſicut dicit Propheta,*

[14] Id eſt, In templis manufactis.

49 דשמיא כורסי וארעא כובשא תחית רגלי [k] אינו ביתא דתבנון לי אמר מריא או אינו אתרא [l] דניחתי׃

[k] אינו איזה: [l] ניחתי מנוחתי מן נות:

49 *Cælum mihi thronus meus eſt, & terra ſcabellũ ſub pedib⁹ meis: quámnã ædẽ ædificabitis mihi? ait Domin⁹. aut quíſnam eſt locus requietis meæ?*

50 לא הא אידא דילי עבדת הלין כלהין׃

50 *Nónne, ecce, manus mea fecit hæc omnia?*

51 או קשיי [m] קדלא [n] ודלא גזירין בלבהון ובמשמעתהון אנתון [o] בכל־זבן לוקבל רוחא דקודשא [p] קימין אנתון איך אבהיכון אף אנתון׃

[m] קדלא עורף: [n] לא גזירין ערלים: [o] כל זבן כל עת: [p] קימין עומדים:

51 *O duri ceruice, & incircunciſi in cordibus ſuis & in auditu ſuo. vos omni tempore [15] contra Spiritum ſanctum ſtetiſtis, ſicut patres veſtri, etiam vos.*

[15] Spiritui ſancto obſtitiſtis.

52 לאינא גיר מן נביא דלא רדפו וקטלו אבהיכון לאילין דקדמו [q] כרזו על [r] מאתיתה דזדיקא הו דאנתון [s] אשלמתון [t] וקטלתוניהי׃

[q] כרזו דרשו: [r] מאתיתה בואו מן אתא: [s] אשלמתון הסגרתם: [t] קטלתוניהי הרגתם אותו:

52 *Quem enim ex Prophetis non ſunt perſequuti ac interfecerunt patres veſtri? Eos qui prius declarauerunt de aduentu Iuſti illius, quem vos prodidiſtis, & interfeciſtis eum.*

53 וקבלתון [u] נמוסא [x] ביד פוקדנא דמלאכא ולא [y] נטרתוניהי׃

[u] נמוסא התורה: [x] ביד פוקדנא על יד מצות המלאך: [y] נטרתוניהי שמרתם אותה:

53 *Et accepiſtis Legem [16] per mandatũ Angeli, & non ſeruaſtis eam.*

[16] Ad verbum, Per manum mandati Angeli. Hebraiſmus, Mediante mandato Angeli.

54 Ἀκούοντες δὲ ταῦτα, διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν.

Audientes autem hæc, frendebãt cordibus suis, & stridebant dentibus in eum.

Satan deprehensus, apertius furit.

55 Ὑπάρχων δὲ πλήρης πνεύματος ἁγίου, ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανόν, εἶδε δόξαν Θεοῦ, καὶ Ἰησοῦν ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ.

Quum autem esset plenus Spiritu sancto, intentis in cælum oculis vidit gloriam Dei, & Iesum adstantem ad dextram Dei.

Quo propius mortem accedunt martyres, eo propius Christum intuentes, in cælum assurgunt.

56 Καὶ εἶπεν, Ἰδού, θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεῳγμένους, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ Θεοῦ.

Et ait, Ecce cõspicio cælos apertos, & Filium hominis adstantem ad dextram Dei.

Zelus tum hypocritarũ tũ etiã superstitiosorũ tãdem in manifestam rabiem exit.

57 Κράξαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ ὥρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν.

Exclamantes autem *illi* voce magna, continuerunt aures suas, & irruerunt concorditer in eum.

58 Καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν· καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια αὐτῶν παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου.

Et eiectum eum ex vrbe lapidabant: testes autem depósuerunt pallia sua ad pedes adolescẽtis qui vocabatur Saulus.

59 Καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον, ἐπικαλούμενον, καὶ λέγοντα, Κύριε Ἰησοῦ δέξαι τὸ πνεῦμά μου.

Lapidarunt igitur Stephanũ, inuocantem & dicentem, Domine Iesu suscipe spiritum meum.

Fides & charitas veros Dei seruos ad extremum vsque halitum comitantur.

60 Θεὶς δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκοιμήθη.

Positis autem genibus, clamauit voce magna, Domine, ne statuas eis hoc peccatum. Et quum hoc dixisset obdormiuit.

Κεφάλαιον η'.

Cap. VIII.

1 Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις· πάντες τε διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων.

Saulus autem consenserat in necem eius. Orta est verò per id tẽpus persequutio magna aduersus ecclesiam quæ *erat* Hierosolymis: & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.

Christus hostium rabie ad propagandum regnum suum abutitur.

2 Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποιήσαντο κοπετὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ.

Extulerunt autem vnà Stephanũ viri religiosi, fecerúntque planctũ magnum super eum.

Stephanum mortuũ sancti lugent & sepeliunt, singulari fidei & charitatis exemplo: inuocat autem nemo.

3 Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνετο τὴν ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος· σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας, παρεδίδου εἰς φυλακήν.

Saulus verò vastabat ecclesiam, intrans in singulas domos: & trahens viros ac mulieres, tradebat *eos* carceri.

Fidelium dispersio, fit ecclesiarum vnio.

54 וכד שמעו הלין אתמליו חמתא בנפשהון ומחרקין הוו שניהון עלוהי :

Et quum audiuissent hæc, impleti sunt ira in semetipsis, & stridebant dentibus suis contra eum.

55 והו כד מלא הוא [a]הימנותא ורוחא דקודשא [b]חר בשמיא וחזא תשבוחתה דאלהא ולישוע כד [c]קאם מן ימינא דאלהא :

Et ipse quũ plenus esset fide & Spiritu sancto, intuitus est in cælũ, et vidit gloriam Dei, et Ieschua stantem à dextera Dei.

[a] הימנותא אמונה :
[b] חר הביט מן חור :
[c] קאם עומד :

56 ואמר הא חזא אנא שמיא כד פתיחין ולברה דאנשא כד קאם מן ימינא דאלהא :

Ac dixit, Ecce, video cælos apertos, et Filium hominis stãtem à dextera Dei.

57 [d]וקעו בקלא רמא [e]וסכרו [f]אדניהון [g]וגזמו עלוהי כלהון :

Et clamauerunt voce elata, ac obturauerunt aures suas, et irruerunt omnes in eum.

[d] קעו קראו מן קעא :
[e] סכרו סגרו או אטמו :
[f] אדניהון אזניהם :
[g] גזמו נפלו :

58 [h]ואחדו [i]אפקוהי לבר מן מדינתא ורגמין הוו לה ואילין דסהדו עלוהי סמו [k]נחתיהון לות רגלוהי דעלימא חד דמתקרא שאול :

Et apprehensum eiecerunt eum extra vrbem, ac lapidauerunt eum. & ij qui testati sunt in eum, [17]posuerunt vestimenta sua ad pedes adolescentis cuiusdam qui vocabatur Schaul.

[h] אחדו לכדו :
[i] אפקוהי הוציאו אותו מן נפק :
[k] נחתיהון בגדיהם :

17 Vt scilicet ad lapidationẽ se primos expedirẽt ex Legis præscripto. Deut. 17.7 Ita furor se in pium zelum transformat, & prætextum captat ex Legis iussione.

59 ורגמין הוו לה לאסטפנוס כד מצלא ואמר מרן ישוע קבל רוחי :

Et lapidabant ipsum Stephanum orantem & dicentem, Domine noster Jeschua accipe spiritum meum.

60 וכד סם בורכא קעא בקלא רמא ואמר מרן לא תקים להון הדא חטיתא וכד הדא אמר שכב :

Et quum posuisset genua, clamauit voce elata, & dixit, Domine noster, ne statuas eis hoc peccatum. Et quũ hoc dixisset, obdormiuit.

קפלאון ח

Cap. VIII.

1 שאול דין צבא הוא [l]ומשותף הוא בקטלה והוא הוא בהו יומא רדופיא רבא [m]לעדתא דבאורשלם [n]ואתבדרו כלהון [o]בקוריא דיהוד ואף [p]בית שמריא לבר מן שליחא בלחוד :

Schaul autem cupidus erat ac particeps mortis eius: et facta est in illo die persequutio magna aduersus ecclesiam quæ est in Urischelem: et dispersi sunt omnes per agros Iudææ, et etiam inter Samaritanos, præter Apostolos tantúm.

[l] ומשותף הוא בקטלה היה מחבר עם האחרים בהריגתו :
[m] לעדתא לקהל :
[n] אתבדרו נפזרו :
[o] קוריא שדות :
[p] בית שמריא בין השומרונים :

2 [q]וקפסו קברוהי לאסטפנוס גברא [r]מהימנא ואתאבלו עלוהי [s]רורבאית :

Et positum in capulũ sepelierũt Stephanum homines fideles: & luxerunt propter eum maximé.

[q] קפסו שמו בארון :
[r] מהימנא נאמנים :
[s] רורבאית הרבה כי רורב כרברב :

3 שאול דין רדף הוא לעדתה דאלהא כד [t]עאל הוא לביתא [u]ומגרגר לגברא ולנשא [x]ומשלם הוא לבית אסירא :

Schaul autem persequebatur Ecclesiam Dei, quum intraret in domos, et trahebat homines & mulieres, et tradebat in domum vinctorum.

[t] עאל הוא היה בא בבתים :
[u] מגרר מושך :
[x] משלם מסגיר :

Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες διῆλθον, 4 εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον.

Φίλιππος δὲ κατελθὼν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας, ἐκήρυσσεν αὐτοῖς τὸν 5 Χριστόν.

Προσεῖχόν τε οἱ ὄχλοι τοῖς λεγομέ- 6 νοις ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὁμοθυμαδὸν, ἐν τῷ ἀκούειν αὐτοὺς καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει.

Πολλῶν γὰρ τῶν ἐχόντων πνεύματα 7 ἀκάθαρτα, βοῶντα μεγάλῃ φωνῇ, ἐξήρχετο· πολλοὶ δὲ παραλελυμένοι καὶ χωλοὶ ἐθεραπεύθησαν.

Καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ 8 πόλει ἐκείνῃ.

Ανὴρ δέ τις ὀνόματι Σίμων προϋ- 9 πῆρχεν ἐν τῇ πόλει μαγεύων καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας, λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν μέγαν.

Ω προσεῖχον πάντες ἀπὸ μικροῦ ἕως 10 μεγάλου, λέγοντες, Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη.

Προσεῖχον δὲ αὐτῷ διὰ τὸ ἱκανῷ 11 χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξεστακέναι αὐτούς.

Οτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ Φιλίππῳ εὐ- 12 αγγελιζομένῳ τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ιησοῦ Χριστοῦ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες.

Ο δὲ Σίμων καὶ αὐτὸς ἐπίστευσε, καὶ 13 βαπτισθεὶς, ἦν προσκαρτερῶν τῷ Φιλίππῳ· θεωρῶν τε σημεῖα καὶ δυνάμεις μεγάλας γινομένας, ἐξίστατο.

Ακούσαντες δὲ οἱ ἐν Ιεροσολύμοις 14 ἀπόστολοι ὅτι δέδεκται ἡ Σαμάρεια τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν Πέτρον καὶ Ιωάννην.

Οἵτινες

Illi igitur disperſi peragrabant *regionem*, euangelizantes ſermonē *Dei*.

Philippus verò quum deueniſſet in vrbem Samariæ, prædicabat eis Chriſtum.

Philippus antea diaconus in Hieruſalem, fit à Deo extraordinem Euangeliſta.

Attendebant autem turbæ concorditer ea quæ à Philippo dicebā tur, audientes & vidētes ſigna quæ edebat.

Spiritus enim impuri ex multis qui *eis* tenebantur, exibant, clamantes voce magna: multi autem paralytici & claudi ſanati ſunt.

Et gaudium magnum fuit in illa vrbe.

Vir autem quidam nomine Simō antea in vrbe illa exercuerat artem magicam, & gentem Samariæ obſtupefecerat, dicens ſe eſſe quempiam magnum.

Chriſtus Satanā (quoties libuit) victum velut in triumphoducit, iis ipſis ſpectantibus quos faſcinauit.

Quem attendebant omnes à minimo vſque ad maximum, dicētes, Iſte eſt virtus illa Dei magna.

Attendebant autem eū propterea quòd multo tempore magicis artibus eos obſtupefecerat.

Quum verò crediſiſſent Philippo euangelizanti quæ ad regnum Dei & nomen Ieſu Chriſti *pertinēt*, baptizabantur tum viri tum mulieres.

Simon verò & ipſe credidit: & baptizatus perdurabat apud Philippum: & conſpiciens ſigna & virtū tes magnas edi, obſtupefiebat.

Impij quoque & reprobi interdum coguntur bonum Dei donū guſtare, ſed quod mox euomant.

Quū autem audiſſent Apoſtoli qui erant Hieroſolymis, Samariam recepiſſe ſermonem Dei, miſerunt ad eos Petrum ac Iohannem.

Petrus non iam primas ſed Apoſtolici collegij legatus, & quidem addito Iohāne collega, pro autoritate ſibi commiſſa, Eccleſias Samaritanas iactis à Philippo fundamentis ſuperſtruit.

Qui

4 והנון [a]דאתבדרו [b]מתכרכין הוו ומכרזין מלתא דאלהא :

4 *Et illi qui dispersi fuerant, circuibāt, & prædicabant sermonem Dei.*

5 פיליפוס דין נחת לה למדינתא דשמריא ומכרז הוא על משיחא :

5 *Philippus verò descendit in vrbem Samaritanorum, & prædicabat de Christo.*

6 וכד שמעין הוו מלתה בני־נשא דתמן [c]צייתין הוו לה [d]ומתטפיסין הוו לכל דאמר הוא דחזין הוו אתותא דעבד הוא :

6 *Et quum audirent sermonem eius filij hominis qui illic erant, attendebāt ei, et acquiescebant omnibus quæ dicebat, quia videbant signa quæ faciebat.*

7 סגיאא גיר [e]דאחידין הוי להון רוחא טנפתא קעין הוו בקלא רמא ונפקין הוי מנהון ואחרנא [f]משריא [g]ומחגרא [h]אתאסיו :

7 *Multi enim quos possidebant spiritus impuri, clamabant voce elata, et egrediebantur ab eis: et alij paralytici et claudi sanati sunt.*

8 [i]וחדותא רבתא הויא הות בהי מדינתא :

8 *Et gaudium magnum factum est in ea ciuitate.*

9 אית הוא דין תמן גברא חד דשמה סימון [k]דעמיר הוא לה בה במדינתא [l]זבנא סגיאא [m]בחרשוהי מתעא הוא לעמא דשמריא כד [n]מורב הוא נפשה ואמר דאנא אנא רבא :

9 *Erat autem illic homo quidam, cuius nomen erat Simun, qui habitauerat in ea ciuitate tempore multo: & suis magicis præstigiis seducebat populum Samaritanorum, quum magnifaceret seipsum, et diceret, Ego sum maximus.*

10 [o]וצלין הוו לותה כלהון [p]רורבא ודקדקא ואמרין הוו [q]הנו חילה רבא דאלהא :

10 *Et dediti erant ei omnes magni & tenues, & dicebant, Hic est virtus magna Dei.*

11 [r]ומתטפיסין הוו לה מטול [s]דזבנא סגיאא [t]בחרשוהי [u]אתמה הוא אנון :

11 *Et acquiescebant ei, quia tempore multo magicis præstigiis suis dementauerat eos.*

12 כד דין [x]הימנו לפיליפוס [y]דמסבר הוא מלכותא דאלהא בשמה דמרן ישוע משיחא [z]עמדין הוו גברא ונשא :

12 *Quum verò credidissent Philippo qui euangelizabat regnum Dei in nomine Domini nostri Ieschua Christi, baptizabantur viri et mulieres.*

13 ואף הו סימון [aa]הימן הוא [bb]ועמד [cc]ונקיף הוא לה לפיליפוס וכד חזא הוא אתותא וחילא [dd]רורבא דהוין הוי באידה תמה הוא [ee]ומתדמר :

13 *Et etiā ipse Simun credidit, ac baptizatus est, et adhærebat ipsi Philippo. Quúmque videret signa & virtutes maximas quæ fiebant per manum ei⁹, attonitus fiebat & mirabatur.*

14 וכד שמעו שליחא דבאורשלם דקבל עמא דשמריא מלתא דאלהא שדרו לותהון לשמעון כאפא וליוחנן :

14 *Et quum audiuissent Apostoli qui erāt in Vrischelem quòd recepisset populus Samaritanorum sermonē Dei, miserunt ad eos Schemeun Kipha et Iuchannan.*

[a] דאתבדרו אשר נפזרו :
[b] מתכרכין סובבים :
[c] צייתין מקשיבים :
[d] מתטפיסין הוו לכל שומעים היו אל כל וגו' מן טפס :
[e] אחידין היו להון רוחא טנפתא רוחות טמאות אוחזות אותם :
[f] משריא שיתרי אבריהם נפתחו מן שרא :
[g] מחגרא צולעים :
[h] אתאסיו נרפאו מן אסא :
[i] חדותא שמחה מן חדא :
[k] עמיר יושב :
[l] זבנא סגיאא זמן רב :
[m] חרשוהי כשפיו :
[n] מורב מגדיל :
[o] צלין הוו לותה נוטים היו אחריו מן צלא :
[p] רורבא הגדולים :
[q] הנו זה הוא :
[r] מתטפיסין רוצים היו בו :
[s] זבנא זמן :
[t] חרשוהי כשפיו :
[u] אתמה הוא אנון ר"ל מסיר היה דעתם מן תמה :
[x] הימנו האמינו :
[y] מסבר מבשר בהיפוך האתיות :
[z] עמדין רוחצים או טובלים :
[aa] הימן האמין :
[bb] עמד טבל :
[cc] נקיף דבק מן נקף :
[dd] רורבא גדולים או רבים :
[ee] מתדמר משתומם :

ונחתו

15 Οἵτινες καταβάντες προσηύξαντο περὶ αὐτῶν ὅπως λάβωσι πνεῦμα ἅγιον.

16 (Οὔπω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκός, μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ)

17 Τότε ἐπετίθουν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐλάμβανον πνεῦμα ἅγιον.

18 Θεασάμενος δὲ ὁ Σίμων ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδοται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα·

19 Λέγων, Δότε κἀμοὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα ᾧ ἐὰν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ πνεῦμα ἅγιον.

20 Πέτρος δὲ εἶπε πρὸς αὐτόν, Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι.

21 Οὐκ ἔστι σοι μερὶς οὐδὲ κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

22 Μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου.

23 Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα.

26 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπε, Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ ὧν εἰρήκατε.

25 Οἱ μὲν οὖν διαμαρτυράμενοι, καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, πολλάς τε κώμας τῶν Σαμαρειτῶν εὐηγγελίσαντο.

26 Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἐλάλησε πρὸς Φίλιππον, λέγων, Ἀνάστηθι, καὶ πορεύου κατὰ μεσημβρίαν, ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Γάζαν· αὕτη ἐστὶν ἔρημος.

Qui quum descendissent, precati sunt pro eis vt acciperent Spiritũ sanctum.

(Non dum enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantùm fuerant in nomine Iesu)

Deinde imposuerunt eis manus, & receperunt *illi* Spiritum sanctũ.

Quum autem conspexisset Simõ per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum sanctum, obtulit eis pecunias:

Dicens, Date etiam mihi potestatem istam, vt cuicunque imposuero manus, recipiat Spiritum sanctũ.

Petrus autem dixit ei, Argentũ tuum tecum pereat, qui donũ Dei existimaris pecuniis acquiri.

Nõ est tibi pars neque sors in hoc negotio: cor enim tuum non est rectum in Dei conspectu.

Resipisce igitur ab ista malitia tua, & roga Deum, si fortè remittatur tibi cogitatio cordis tui.

Video enim te in felle amarissimo & nexu iniustitiæ positum.

Respondens autem Simõ dixit, Precamini vos pro me apud Dominum, nequid me inuadat *istorum* quæ dixistis.

Illi igitur testificati, & loquuti sermonem Dei, reuersi sunt Hierosolymam, & multis vicis Samaritanorum euangelizarunt.

Angelus autem Domini loquutus est Philippo, dicẽs, Surge, & vade meridiem versus ad viã quæ ab Hierusalem descendit Gazam, quæ est deserta.

Ambitio & auaritia hypocritas tandẽ ex suis latebris eliciunt.

Simonis (nõ Petri, sed magi) sunt successores qui res sacras aut emunt aut vendunt.

Bene de summis etiam peccatoribus sperandum quoad eius fieri potest.

Christus gratis vocans quoscunque libuit, Philippo nihil tale cogitante, ad eunuchum imprudentem erudiendum & baptizandum vsque in AEthiopiam vsq; regni sui limites profert.

Καὶ

15 ונחתו [a]וצליו עליהון איך דנקבלון רוחא דקודשא׃

Et descenderunt, ac orauerunt pro eis vt acciperent Spiritum sanctum.

16 לית הוא גיר על חד מנהון [b]עדכיל בלחוד דין [c]עמדין הוו בשמה דמרן ישוע׃

[1]Non fuerat enim super vnum ex eis adhuc: sed tantùm baptizabantur in nomine Domini nostri Ieschua.

17 הידין סימין הוו עליהון אידא ומקבלין הוו רוחא דקודשא׃

Tunc imponebant super illos manũ, & accipiebant Spiritum sanctum.

18 וכד חזא סימון [d]דבסים אידא דשליחא מתיהבא רוחא דקודשא [e]קרב להון כספא׃

Et quum videret Simun quòd per impositionem manuum Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis argentum:

19 כד אמר [f]הבו ואף לי שולטנא הנא דאינא דאסים עלוהי אידא יהוא מקבל רוחא דקודשא׃

Dicens, Date mihi quoque potestatem hanc, vt ille super quem posuero manum, accipiat Spiritum sanctum.

20 אמר לה שמעון כאפא כספך עמך יאזל לאבדנא מטול דסברת דמוהבתה דאלהא בקנין עלמא מתקניא׃

Dixit ei Schemeun Kipha, Argentum tuum tecum abeat in perditionẽ, quia putasti quòd donum Dei [2]acquisitione mundi acquiratur.

21 לית לך מנתא אף לא [g]פסא [h]בהימנותא הדא מטול דלבך לא הוא [i]תריץ קדם אלהא׃

Non est tibi pars neque sors in fide hac: quia cor tuum non fuit rectum coram Deo.

22 ברם תוב מן בישותך הדא ובעי מן אלהא [k]דלמא ישתבק לך [l]נכלא דלבך׃

Veruntamen conuertere à malitia tua hac, & deprecare Deum, si fortè remittatur tibi dolus cordis tui.

23 בכבדא גיר מרירתא [m]ובקטרא דעולא חזא אנא דאיתך׃

[3]In felle enim amaro, et in vinculis iniquitatis video te esse.

24 ענא סימון ואמר בעו אנתון חלפי מן אלהא דלא יאתא עלי מדם מן הלין דאמרתון׃

Respondit Simun, ac dixit, Deprecamini vos pro me Deum, ne veniat super me aliquid ex his quæ dixistis.

25 שמעון דין ויוחנן כד סהדו אנון ואלפו [n]מלתא דאלהא [o]הפכו להון לאורשלם [p]ובקוריא סגיאתא דשמריא [q]סברו׃

Schemeun autem & Iuchannan, quũ testificati essent eis, & docuissent sermones Dei, reuersi sunt Vrischelẽ, & in pagis multis Samaritanorũ euangelizauerunt.

26 ומלל מלאכא דמריא עם פיליפוס ואמר לה קום [r]זל לתימנא באורחא [s]מדבריתא דנחתא מן אורשלם לגזא׃

Et loquutus est Angelus Domini cum Philippo, ac dixit ei, Surge, abi ad meridiem per viam desertam quæ descendit ab Vrischelem in Gaza.

[a] צליו התפללו מן צלא׃
[b] עדכיל עדיין׃
[c] עמדין טובלים׃
[d] בסים אידא בתשומת יד׃
[e] קרב הקריב׃
[f] הבו תנו׃
[g] פסא גורל׃
[h] הימנותא אמונה׃
[i] תריץ ישר׃
[k] דלמא אולי׃
[l] נכלא דלבך עקבת לבך׃
[m] קטרא קשורי׃
[n] מלתא דבר׃
[o] הפכו שבו׃
[p] קוריא כפרים׃
[q] סברו בשרו כינה״ך סדר האותות
[r] זל מן אזל׃
[s] מדבריתא תואר מן מדבר׃

1 Ad verbum, Non enim mansèrat super vnũ, &c. Hebraismus. Ne vel in vnum quidem eorum Spiritus illapsus fuerat. Exẽpla hui9 phrasis habes Num. 24.2, Iudic.3.10, & plerisque aliis in locis.

2 Id est, Pretio quo res huius mũdi corruptibiles acquiruntur.

3 Hebraismus. Vult dicere totũ immersum & defixum esse in felle siue veneno amarissimo. Quo metaphoricè significatur desperata impietas, lethale animi venenum.

27 Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη· καὶ ἰδού, ἀνὴρ Αἰθίοψ εὐνοῦχος, δυνάστης Κανδάκης τῆς βασιλίσσης Αἰθιόπων, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάζης αὐτῆς, ὃς ἐληλύθει προσκυνήσων εἰς Ἱερουσαλήμ·

Is igitur surgens profectus est: & ecce, quidam Æthiops eunuch⁹, dynastes Candaces reginæ Æthiopũ, qui præerat vniuersis illius opibus, venerátque adoraturus in Hierusalem:

28 Ἦν τε ὑποστρέφων, καὶ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἅρματος αὐτοῦ, καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν προφήτην Ἡσαΐαν.

Reuertebatur sedẽs in curru suo, legebátque Esaiam Prophetam.

29 Εἶπε δὲ τὸ πνεῦμα τῷ Φιλίππῳ, Πρόσελθε, καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ.

Dixit autem Spiritus Philippo, Accede, & adiunge te ad currum istum.

30 Προσδραμὼν δὲ ὁ Φίλιππος ἤκουσεν αὐτοῦ ἀναγινώσκοντος τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, καὶ εἶπεν, Ἆρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις;

Accurrens autem Philippus audiuit eum legentẽ Esaiam prophetam, & dixit, Nẽpe intelligis quæ legis?

31 Ὁ δὲ εἶπε, Πῶς γὰρ ἂν δυναίμην, ἐὰν μή τις ὁδηγήσῃ με; Παρεκάλεσέ τε τὸν Φίλιππον ἀναβάντα καθίσαι σὺν αὐτῷ.

At ille ait, Quî enim possim, nisi quis mihi præierit? Et precatus est Philippum vt ascenderet, sederétque secum.

32 Ἡ δὲ περιοχὴ τῆς γραφῆς ἣν ἀνεγίνωσκεν, ἦν αὕτη, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη· καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.

Esa.53.7

Locus autem Scripturæ quem legebat, hic erat, ‖Vt ouis ad mactationẽ ductus est: & vt agnus corã suo tonsore mutus, ita non aperuit os suum.

Arcana Dei prouidẽtia reguntur etiam quæ maximè videntur fortuita.

33 Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ.

In ipsius deiectione iudicium eius sublatum est: seculum autem eius quis enarrabit? quoniã tollitur è terra vita eius.

34 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εὐνοῦχος τῷ Φιλίππῳ, εἶπε, Δέομαί σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει τοῦτο; περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου τινός;

Respondens autẽ eunuchus Philippo, dixit, Rogo te, de quo propheta hoc dicit? de seipso, an de alio quopiam?

35 Ἀνοίξας δὲ ὁ Φίλιππος τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γραφῆς ταύτης, εὐηγγελίσατο αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν.

Tum Philippus aperto ore suo, & incipiens à scriptura ista, euangelizauit ei Iesum.

36 Ὡς δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδόν, ἦλθον ἐπί τι ὕδωρ· καί φησιν ὁ εὐνοῦχος, Ἰδοὺ ὕδωρ· τί κωλύει με βαπτισθῆναι;

Quum verò pergerẽt in via, venerunt ad quãdam aquam: tum ait eunuchus, En aquã: quid prohibet me baptizari?

Professio Dei in adultis baptizandis requiritur, ac proinde baptismo non tunc primùm in Christum inserimur, sed iã insiti confirmamur.

Εἶπε Dixit

27 וקם אזל וארעה [a] מהימנא חד דאתא הוא מן כוש שליטא דקנדק מלכתא דכושיא והו שליט הוא על כלה [b] גזה ואתא הוא דיסגוד באורשלם :

[a] מהימנא סריס : [b] גזא אוצרה :

27 *Et ſurgens abiyt, et occurrit ei[4] eunuchus quidã qui veniebat ex AEthiopia, præfectus Cãdacis reginæ AEthiopum: & ipſe præfectus erat ſuper vniuerſum theſaurum eius: et venerat vt adoraret in Vriſchelem.*

4 Vox eſt מהימנא quæ ſonat Fidelẽ. Hoc nomine à Syris vocantur eunuchi, vide in Matth. 19.12. Illud tamen addam, hac ratione illos declarare non tam nomine eunuchi vitium notari quàm deſignari officium.

28 וכד [c] הפך דיאזל יתב הוא על מרכבתא וקרא הוא באשעיא נביא :

[c] הפך שב :

28 *Quúmque reuerteretur vt abiret, ſedebat in curru, & legebat Iſaiah prophetam.*

29 ואמרת רוחא דקודשא לפיליפוס אתקרב [d] וקף למרכבתא :

[d] קף דבוק מן נקף :

29 *Et dixit Spiritus ſanctus Philippo, Accede, & adiunge te currui.*

30 וכד אתקרב שמע דקרא באשעיא נביא ואמר לה [e] דאן [f] מסתכל אנת מנא דקרא אנת :

[e] דאן האם : [f] מסתכל מבין :

30 *Quúmque acceßiſſet, audiuit quòd legeret in Iſaiah propheta, et dixit ei, Num intelligis tu quod legis?*

31 והו אמר איכנא משכח אנא דאסתכל אלא אן אנש [g] ירתיני ובעא מנה מן פיליפוס [h] דיסק וייתב עמה :

[g] ירתיני ידריכני מן רתא : [h] יסק יעלה מן נסק :

31 *Et ille ait, Quomodo poſſum intelligere, niſi quis direxerit me? Et petiit ab ipſo Philippo vt aſcẽderet et ſederet ſecum.*

32 פסוקא דין דכתבא דקרא הוא בה איתוהי הנא [i] איך אמרא [k] לנכסתא אתדבר [l] ואיך נקיא קדם [m] גזוזא שתיק הוא והכנא לא פתח פומה [n] במוככה :

[i] איך אמרא ככבש : [k] נכסתא טבח : [l] איך נקיא כרחל : [m] גזוזא גוזז : [n] מוככה ענותו מן מכך :

32 *Verſiculus autem Scripturæ in quo legebat, eſt hic, Tanquã agnus ad mactationem ductus eſt, & ſicut ouis coram tondente ſiluit, & ita non aperuit os ſuum [5] in depreßione ſua.*

5 In Syro textu, hæc, In depreßiõe ſua, cohærent præcedẽtibus. ideo ea poſui in calce verſiculi 32.

33 מן [o] חבושיא ומן דינא אתדבר ודרה מנו [p] ישתעא [q] דמשתקלין חיוהי מן ארעא :

[o] חבושיא עוצר : [p] ישתעא יספר : [q] משתקלין נלקחים :

33 *Ex anguſtia et ex iudicio ſublatus eſt. et ætatẽ eius quis enarrabit? quoniam tollitur vita eius à terra.*

34 ואמר הו [r] מהימנא לפיליפוס בעא אנא מנך על מנו אמרה הדא נביא על נפשה או על אנש אחרן :

[r] מהימנא הסריס :

34 *Et dicebat eunuchus ille Philippo, Oro te de quónã dixit hoc Propheta? de ſeipſo, an de quopiam alio?*

35 הידין פיליפוס פתח פומה [s] ושרי מנה מן הנא כתבא [t] מסבר לה על מרן ישוע :

[s] שרי החל מן שרה : [t] מסבר מבשר :

35 *Tum Philippus aperuit os ſuum, & incepit ab hac ipſa Scriptura, euangelizans ei de Domino noſtro Ieſchua.*

36 וכד הנון אזלין באורחא [u] מטיו הוו לדוכתא חדא דאית בה מיא ואמר [x] מהימנא הו הא מיא [y] מנא הי כליתא דאעמד :

[u] מטיו הגיעו מן מטא : [x] מהימנא הסריס : [y] מנא הי כליתא דאעמד מה הדכרה הכלא אותי שלא אטבול :

36 *Et quum pergerent in via, peruenerunt ad locum quendam in quo erant aquæ. Et ait eunuchus ille, Ecce aquæ: quod eſt obſtaculum quominus baptizer?*

ופקד

37 Εἶπε δὲ ὁ Φίλιππος, Εἰ πιστεύεις ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἔξεστιν. Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε, Πιστεύω τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

Dixit verò Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Respondens autem *ille* dixit, Credo Filiũ Dei esse Iesum Christum.

38 Καὶ ἐκέλευσε στῆναι τὸ ἅρμα· καὶ κατέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὕδωρ, ὅ, τε Φίλιππος καὶ ὁ εὐνοῦχος· καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν.

Iussitque sisti currum: ac descenderunt ambo in aquam, Philippus simul & eunuch⁹: & *ille* baptizauit eum.

39 Ὅτε δὲ ἀνέβησαν ἐκ τοῦ ὕδατος, πνεῦμα Κυρίου ἥρπασε τὸν Φίλιππον, καὶ οὐκ εἶδεν αὐτὸν οὐκέτι ὁ εὐνοῦχος· ἐπορεύετο γὰρ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ χαίρων.

Quum autem ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, nec amplius vidit eum eunuchus. pergebat enim in via sua, gaudens.

40 Φίλιππος δὲ εὑρέθη εἰς Ἄζωτον. καὶ διερχόμενος εὐηγγελίζετο τὰς πόλεις πάσας, ἕως τοῦ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς Καισάρειαν.

Philippus autem inuentus est Azoti: & præteriens euãgelizauit vrbibus, vsquedũ veniret Cæsareã.

Κεφάλαιον θ.

Cap. IX.

Rom.9.3 galat.1.13

1 Ὁ δὲ Σαῦλος ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, προσελθὼν τῷ ἀρχιερεῖ,

Saulus autem adhuc spirãs minas ac cædem aduersus discipulos Domini, adiit Pontificem maximum,

Saulus (qui & Paulus) Christum velut fugientem crudelissime persequens, in eundem victorem incidit: & singulari diuinæ bonitatis exemplo, pro sæuitiæ suæ cõmerita pœna, non modo in gratiam recipitur, sed etiam Apostolus voce ipsius Domini designatus, Ananiæ ministerio ac testimonio cõfirmatur.

2 Ἠτήσατο παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὰς συναγωγάς, ὅπως ἐάν τινας εὕρῃ τῆς ὁδοῦ ὄντας ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ.

Et petiit ab eo epistolas *perferẽdas* Damascũ ad synagogas: vt si quos inuenisset huius sectæ tum viros tũ mulieres, vinctos duceret Hierosolymam.

Infra,22.6

3 Ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι, ἐγένετο αὐτὸν ἐγγίζειν τῇ Δαμασκῷ· καὶ ἐξαίφνης περιέστραψεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ.

Quum autem iter faceret, factũ est vt appropinquaret Damasco: & repentè circumfulsit eum lux è cælo:

1.Cor.15.8 2.cor.12.2

4 Καὶ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ, Σαοὺλ, Σαούλ, τί με διώκεις;

Et quũ cecidiset in terram, audiuit vocem dicẽtem sibi, Saul, Saul, quid me persequeris?

5 Εἶπε δέ, Τίς εἶ Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπεν, Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις. σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν.

Dixit autẽ, Quis es Domine? Dominus autem dixit, Ego sum Iesus quem tu persequeris. durum est tibi contra stimulos calcitrare.

6 Τρέμων τε καὶ θαμβῶν εἶπε, Κύριε, τί με θέλεις ποιῆσαι; Καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν, Ἀνάστηθι καὶ εἴσελθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λαληθήσεταί σοι τί σε δεῖ ποιεῖν.

Is verò tremens & pauens dixit, Domine, quid me vis facere? Tum Dominus ad eum, Surge & ingredere vrbem, & dicetur tibi quid te oporteat facere.

Οἱ δὲ Viri

37 [6]

[6] Totus 37 verſus in Syro textu omittitur, nec vlla eius fit inter errata mentio. Quamobrē illum è meo ſenſu textui inſerere non ſum auſus, præſertim quū in aliquibus Græcis codicibus vetuſtis ſimiliter omittatur. Spatium tamen vacuum reliqui, numero tantùm verſiculi adſcripto, vt perturbatio vitaretur, & verſiculi Syri textus Græcis in numero reſponderent.

38 וּפְקַד הֲוָא[a] דְתְקוּם מַרְכַּבְתָּא וּנְחֵתוּ תְּרַיְהוֹן לְמַיָּא [b] וַאעַמְדֵהּ פִּילִיפּוֹס [c] לִמְהַיְמְנָא הָו ׃

Et præcepit vt conſiſteret currus: & deſcenderunt ambo ad aquas, & baptizauit Philippus eunuchum illum.

39 וְכַד סְלֵקוּ מִן מַיָּא רוּחֵהּ דְמָרְיָא חַטְפַרת לְפִילִיפּוֹס [d] וְתוּב לָא חַזְיֵהִי [e] מְהַיְמְנָא הָו אֶלָּא אָזֵל הֲוָא בְּאוּרְחֵהּ כַּד [f] חָדֵא ׃

Quúmque aſcenderent ab aquis, Spiritus Domini rapuit Philippum, et rurſus nō vidit eum eunuchus ille, ſed abibat per viam ſuam gaudens.

40 פִּילִיפּוֹס דֵין אֶשְׁתְּכַח[g] בְּאזָוֹטוֹס וּמִן תַּמָּן[h] מְתְכְּרֵךְ הֲוָא[i] וּמְסַבַּר[k] בְּמְדִינָתָא כֻּלְּהֵין עַד־מָא דְאָתָא לְקֵסְרִיַּא ׃

Philippus autem inuētus eſt in Azoto: et inde circuibat, & euangelizabat in ciuitatibus omnibus, vſque dum veniret Cæſaream.

קֶפָלְאוֹן ט

Cap. IX.

1 שָׁאוּל דֵין[l] עַדְכִּיל מְלֵא הֲוָא [m] לוּחָמָא וְחֵמְתָא דְקֶטְלָא עַל תַּלְמִידוֹהִי דְמָרַן ׃

SChaul autem adhuc plenus erat iniuriarum & [2]iræ cruentæ aduerſus diſcipulos Domini noſtri.

2 וַשְׁאֵל לֵהּ אִגַּרְתָּא מִן רַב כָּהֲנֵא [n] דְיִתֵּל לֵהּ [o] לְדַרְמַסוּק לַכְנוּשָׁתָא [p] דְאֵן הָו דְיֶשְׁכַּח דְרָדִין בְּהָדָא אוּרְחָא גַּבְרֵא אַו נְשֵׁא יֶאסוּר [q] וְיַיְתֵא אֶנּוּן לְאוּרִשְׁלֶם ׃

Et petiit ſibi literas à principe Sacerdotum, quas redderet in Damaſco congregationi, vt ſi ita eſſet vt inueniret [2] qui iter facerent per hanc viam, viros aut mulieres, vinciens adduceret eos in Vriſchelem.

3 וְכַד אָזֵל הֲוָא[r] וְשַׁרִי מְמַטֵא לְדַרְמַסוּק [s] מִן תְּחֵית שֶׁלְיָא [t] אַזֵלַג הֲוָא עֲלוֹהִי נוּהְרָא מִן שְׁמַיָּא ׃

Et quum proficiſceretur, ac inciperet peruenire Damaſcum, repentinò [3]defluxit ſuper eum lux de cælo:

4 וּנְפַל עַל אַרְעָא וּשְׁמַע קָלָא דָאמַר הֲוָא לֵהּ שָׁאוּל שָׁאוּל מָנָא רָדֵף אַנְתְּ לִי קַשְׁיָא הו לָךְ[u] לְמִבְעָטוּ[x] לְעוּקְסֵא ׃

Et cecidit in terram: & audiuit vocem quæ dicebat ſibi, Schaul, Schaul, quid perſequeris me? [4] durum eſt tibi calcitrare contra ſtimulos.

5 עֲנָא הָו וֶאמַר מַן אַנְתְּ מָרִי וּמָרַן אֲמַר אֶנָא יֵשׁוּעַ נָצְרָיָא הָו דְאַנְתְּ רָדֵף אַנְתְּ ׃

Reſpondit ille, & dixit, Quis es Domine mi? Et Dominus noſter dixit, Sum Ieſchua Natzaræus, quem tu perſequeris.

6 אֶלָּא קוּם [y] עוּל לַמְדִינְתָּא וְתַמָּן נֶתְמַלֵּל עַמָּךְ עַל מָא [z] דְוָלֵא הֲוָא לָךְ לְמֶעְבַּד ׃

Sed ſurge, ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi de eo quod oporteat te facere.

Marginal glosses:

[a] תקום תעמוד ׃
[b] אעמדה הטביל אותו ׃
[c] מהימנא סריס ׃
[d] תוב עוד ׃
[e] מהימנא הסרים ׃
[f] חדא שמח ׃
[g] אזוטוס היא אשדוד עיר פלשתים ׃
[h] מתכרך סובב ׃
[i] מסבר מבשר ׃
[k] מדינתא ערים ׃
[l] עדכיל עדיין ׃
[m] לוחמא רברים המיראים ׃
[n] יתל יתן ׃
[o] דרמסוק דמשק ׃
[p] דאן שאם ׃
[q] ייתא יביא ׃
[r] ושרי ממטא והחל מקריב ׃
[s] מן תחית שליא פתאום ׃
[t] אזלג השפיע ׃
[u] למבעטו לבעוט ׃
[x] עוקסא עקיצות ׃
[y] עול בוא ׃
[z] ולא צריך ׃

[2] Excandeſcentia cædis.

[2] Id eſt, Qui ſectarentur hanc doctrinam & hoc religionis inſtitutū. Notæ ſunt Ambulandi & Viæ metaphoræ vſitatiſſimæ apud Hebræos, vt non opus habeat explicatione.

[3] Tranſlatum verbū. Id eſt, Affulſit.

[4] In Syro codice huc tranſlatus legitur finis verſus ſubſequentis.

Et

וגברא

Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ, εἱστήκεισαν ἐνεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες.	7	Viri autem illi qui cum Saulo iter faciebant, steterunt attoniti, audientes quidem *eius* vocem, neminem autem videntes.
Ἠγέρθη δὲ ὁ Σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς· ἀνεῳγμένων δὲ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οὐδένα ἔβλεπε. χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸν εἰσήγαγον εἰς Δαμασκόν.	8	Surrexit autem Saulus è terra: apertísque oculis suis neminē videbat. itaque manu ducentes eum introduxerunt Damascum.
Καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων· καὶ οὐκ ἔφαγεν, οὐδὲ ἔπιεν.	9	Vbi fuit tribus diebus non videns: & non comedit, neque bibit.
Ἦν δέ τις μαθητὴς ἐν Δαμασκῷ ὀνόματι Ἀνανίας, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος ἐν ὁράματι, Ἀνανία. Ὁ δὲ εἶπεν, Ἰδοὺ, ἐγὼ Κύριε.	10	Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, ad quē dixit per visum Dominus, Anania. Et ille ait, Ecce, ego *adsum* Domine.
Ὁ δὲ Κύριος πρὸς αὐτόν, Ἀναστὰς πορεύθητι ἐπὶ τὴν ῥύμην τὴν καλουμένην εὐθεῖαν, καὶ ζήτησον ἐν οἰκίᾳ Ἰούδα Σαῦλον ὀνόματι, Ταρσέα. ἰδοὺ γὰρ προσεύχεται.	11	Tum Dominus ad eum, Surge, & proficiscere in vicum qui vocatur rectus, & quære in domo Iudæ Saulum *quendam* nomine, Tarsensem. ecce enim precatur.
(Καὶ εἶδεν ἐν ὁράματι ἄνδρα ὀνόματι Ἀνανίαν εἰσελθόντα, καὶ ἐπιθέντα αὐτῷ χεῖρα, ὅπως ἀναβλέψῃ)	12	(Et vidit per visum virum Ananiam nomine, introeuntem, & imponentem sibi manum vt visum reciperet)
Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Ἀνανίας, Κύριε, ἀκήκοα ἀπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλήμ.	13	Respondit autem Ananias, Domine, audiui ex multis de viro isto, quot malis affecerit sanctos tuos in Hierusalem.
Καὶ ὧδε ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων, δῆσαι πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου.	14	Quinetiam hoc loco habet potestatem à principibus Sacerdotum, vinciendi omnes qui inuocant nomen tuum.
Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος, Πορεύου, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοι ἐστὶν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν, καὶ βασιλέων, υἱῶν τε Ἰσραήλ.	15	Dixit autem ad eum Dominus, Proficiscere: nam instrumentum electum est mihi iste, vt perferat nomen meum in conspectu Gētium, & regum & filiorum Israel.
Ἐγὼ γὰρ ὑποδείξω αὐτῷ ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν.	16	Ego enim ostēdam ei quàm multa oporteat eum pro nomine meo pati.

7 וגברא דאזלין הוו עמה באורחא [a]קימין הוו כד תמיהין מטול דקלא בלחוד שמעין הוו אנש דין לא מתחזא הוא להון ׃

Et viri qui proficiſcebantur cum eo in via ſtabant attoniti: quia vocem tã tùm audiebant, nemo autem conſpiciebatur eis.

8 וקם שאול מן ארעא ולא מתחזא הוא לה מדם כד עינוהי פתיחן הוי וכד [b]אחידין באידוהי [c]אעלוהי לדרמסוק ׃

Et ſurrexit Schaul è terra, neque ei conſpiciebatur quicquam, quum oculi eius aperti eſſent. Et apprehendentes manus eius, introduxerunt eum Damaſcum.

9 ולא מתחזא הוא לה תלתא יומין ולא אכל ולא אשתי ׃

Et non conſpiciebatur ei [quicquã] tribus diebus: neque comedit neq; bibit

10 אית הוא דין בה בדרמסוק תלמידא חד דשמה הוא חנניא ומריא אמר לה בחזוא חנניא ואמר הא אנא מרי ׃

Erat autem Damaſci diſcipulus quidam, cuius nomen erat Channania: & Dominus dixit ei per viſionẽ, Chãnania. Et dixit, Ecce ego, Domine mi.

11 ומרן אמר לה קום [d]זל לשוקא דמתקרא [e]תריצא ובעי בביתא דיהודא לשאול [f]דאיתוהי מן טרסוס מדינתא ׃

Et Dominus dixit ei, Surge, proficiſcere in vicum qui vocatur rectus, & quære in domo Iihuda Schaulem qui eſt ex Tarſo ciuitate.

12 [g]הא גיר כד הו מצלא חזא בחזוא לגברא דשמה חנניא [h]דעל וסם עלוהי אידא איך דיתפתחן עינוהי ׃

[4]Ecce enim quum ipſe oraret, vidit per viſionem virum, cuius nomen eſt Channania, qui ingrederetur, & poneret ei manũ, vt aperirẽtur oculi eius.

13 ואמר חנניא מרי שמעת מן סגיאא על גברא הנא [i]דכמא בישתא [k]אסכל לקדישיך באורשלם ׃

Et dixit Chãnania, Domine mi, audiui ex multis de homine iſto, quot mala intulerit ſanctis tuis in Vriſchelem.

14 והא אף הרכא אית לה שולטנא מן רבי כהנא דיאסור לכלהון אילין דקרין שמך ׃

Et ecce, etiã hîc eſt poteſtas ei à ſummis Sacerdotibus vt vinciat omnes eos qui inuocant nomen tuum.

15 אמר לה מריא קום [l]זל מטול [m]דמאנא הו לי [n]גביא דישקול שמי בעממא [o]ובמלכא [p]ובית בני יסריל

Dixit ei Dominus, Surge, proficiſcere. quia vas eſt mihi electum vt proferat nomen meum ad Gentes, & ad regna, et inter filios Iſraiel.

16 אנא גיר [q]אחויוהי כמא עתיד [r]למחש מטול שמי ׃

Ego enim oſtendam ei quãta paſſurus ſit propter nomen meum.

[a] קימין עומדים ׃
[b] אחידין אוחזים ׃
[c] אעלוהי הביאו אותו ׃
[d] זל לך מן אזל ׃
[e] תריצא ישרה ׃
[f] דאיתוהי שהוא ׃
[g] הא גיר כי הנה ׃
[h] עלכא ׃
[i] דכמא בישתא שרעות רבות ׃
[k] אסכל הסכיל לעשות ׃
[l] זל לך מן אזל ׃
[m] מאנא כלי ׃
[n] גביא בחור ׃
[o] מלכא מלכויות ׃
[p] בית בין ׃
[q] אחויוהי אודיעהו ׃
[r] למחש לסבול מן חשש ׃

4 In Syro textu hæc tanquã Dei verba ad Channaniam legũtur, nec ſeparantur: & ideo in eodem verſu omnia collocaui, licet in Græco eorũ pars collocetur in calce vndecimi, & ex reliquis duodecimus verſus conſtituatur.

17 Ἀπῆλθε δὲ Ἀνανίας καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν· καὶ ἐπιθεὶς ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, εἶπε, Σαοὺλ ἀδελφὲ, ὁ Κύριος ἀπέσταλκέ με (Ἰησοῦς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῇ ὁδῷ ᾗ ἤρχου) ὅπως ἀναβλέψῃς, καὶ πλησθῇς πνεύματος ἁγίου.

Abiit igitur Ananias & introiuit domum illam: & impositis manibus, dixit, Saul frater, Dominus misit me (Iesus *inquam* qui apparuit tibi in via qua veniebas) vt visum recipias, & implearis Spiritu Sācto

18 Καὶ εὐθέως ἀπέπεσον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὡσεὶ λεπίδες, ἀνέβλεψέ τε παραχρῆμα· καὶ ἀναστὰς ἐβαπτίσθη.

Statim autem deciderunt ab oculis eius quasi squamæ, & visum recepit illico: ac surgēs baptizat⁹ est.

19 Καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν. ἐγένετο δὲ ὁ Σαῦλος μετὰ τῶν ἐν Δαμασκῷ μαθητῶν ἡμέρας τινάς.

Quúmque cepisset cibum, corroboratus est. Fuit autem Saulus cum discipulis qui erant Damasci, per dies aliquot.

20 Καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐκήρυσσε τὸν Χριστὸν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Et statim in synagogis prædicauit Christū, *nēpe* eū esse Filiū Dei.

Paulus, nullo à carne & sanguine petito consilio, statim ad munus sibi cōmissum aggreditur.

21 Ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες, καὶ ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ πορθήσας ἐν Ἱερουσαλὴμ τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομα τοῦτο; καὶ ὧδε εἰς τοῦτο ἐλήλυθε ἵνα δεδεμένους αὐτοὺς ἀγάγῃ ἐπὶ τοὺς ἀρχιερεῖς;

Obstupescebant autē omnes qui eum audiebant, & dicebāt, Nónne hic est qui populatus est in Hierusalem eos qui inuocabant nomē istud? & huc idcirco venit vt vinctos eos adduceret ad principes Sacerdotum?

22 Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο, καὶ συνέχυνε τοὺς Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Δαμασκῷ, συμβιβάζων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός.

Saulus autem magis inualescebat, & confundebat Iudæos qui habitabāt Damasci, collatis testimoniis demonstrans eum esse Christū.

Paulus non pugnat sola autoritate, sed adhibitis Prophetarum testimoniis.

23 Ὡς δὲ ἐπληροῦντο ἡμέραι ἱκαναὶ, συνεβουλεύσαντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν.

Expleto autem multo tēpore inierunt inter se Iudæi consilium illum interimendi.

Paulo ipsi tandem crux subeunda proponitur, sed ita vt procul tantum ostendatur.

24 Ἐγνώσθη δὲ τῷ Σαύλῳ ἡ ἐπιβουλὴ αὐτῶν· παρετήρουν τε τὰς πύλας ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, ὅπως αὐτὸν ἀνέλωσι.

Sed intellectæ sunt à Saulo insidiæ eorum. adseruabāt autem portas die ac nocte, vt eū interimerēt.

25 Λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθῆκαν διὰ τοῦ τείχους, χαλάσαντες ἐν σπυρίδι.

Acceptum igitur eum discipuli nocte, per murum demiserunt, fune summissum in sporta.

Hostium insidias & conatus, salua vocatione, vitare nihil prohibet.

26 Παραγενόμενος δὲ ὁ Σαῦλος εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἐπειρᾶτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς· καὶ πάντες ἐφοβοῦντο αὐτὸν, μὴ πιστεύοντες ὅτι ἐστὶ μαθητής.

Quum verò Saulus aduenisset Ierosolymam, tentabat se adiungere discipulis: sed omnes timebāt eū, non credentes eum esse discipulum.

Nō temerè olim quiuis ne inter oues quidem, nedum inter pastores admissus.

Βαρνάβας

Barnabas

17 הידין חנניא אזל לביתא לותה וסם עלוהי אידא ואמר לה שאול אחי מרן ישוע שדרני הו דאתחזי לך באורחא כד אתא אנת איך דיתפתחן עיניך ותתמלא רוחא דקודשא :

17 *Tunc Channania profectus est in domum ad illum, & imposuit ei manum, ac dixit ei, Schaul frater mi, Dominus noster Jeschua misit me (is qui conspectus est tibi in via quum venires) ut aperiantur oculi tui, et impleаris Spiritu sancto.*

18 [a]ובר שעתה נפל מן עינוהי[b]מדם דדמא [c]לקלפא ואתפתחי עינוהי וקם [d]עמד :

18 *Et eadem hora cecidit ab oculis eius aliquid quod simile erat squamæ, & aperti sunt oculi eius: et surgens baptizatus est.*

19 וקבל[e]סיברתא[f]ואתחיל והוא[g]יומתא לורת תלמידא הנון דאירת הוו בדרמסוק :

19 *Et accepit cibum, & corroboratus est: fuítque aliquot diebus apud discipulos illos qui erant Damasci.*

20 ובר שעתה מכרז הוא בכנושתא דיהודיא על ישוע [h]דהויו ברא דאלהא :

20 *Et eadem hora prædicabat in synagoga Iudæorum de Jeschua, quòd esset filius Dei.*

21 ותמיהין הוו כלהון אילין דשמעין הוו לה ואמרין הוו לא הוא הנו הו דרדף הוא לכלהון אילין דקרין הוו לשמא הנא באורשלם והא אף להרכא [i]עליה על הדא משדר הוא איך דיאסור[k]יובל אנון לרבי כהנא:

21 *Et stupebant omnes illi qui audiebant eum, ac dicebant, Nonne hic est qui persequebatur omnes eos qui inuocabant nomen istud in Vrischelem? et ecce, etiā huc propter hoc ipsum mittebatur ut vinciens adduceret eos ad summos sacerdotes.*

22 שאול דין יתיר[l]מתחיל הוא[m]ומזיע הוא להון ליהודיא הנון [n]דעמרין הוו בדרמסוק כד [o]מחוא הוא דהנא הו משיחא :

22 *Schaul autē supra modū corroborabatur, & cōturbabat illos Iudæos qui habitabāt Damasci, quum ostenderet quòd is esset Christus.*

23 וכד [p]סגיו לה תמן יומתא עבדו עלוהי[q]נכלא יהודיא[r]דיקטלוניהי :

23 *Et [5]quum multiplicati ei ibi essent dies, fecerunt contra eum insidias Iudæi, ut interficerent eum.*

24 [s]אתבדק לה דין לשאול[t]אפרסנא דבעין הוו למעבד לה ונטרין הוו תרעא דמדינתא איממא ולליא[u]דיקטלוניהי:

24 *Innotuerunt autem ipsi Schaul insidiæ quas quærebant facere ei: & custodiebant portas ciuitatis die ac nocte, ut interficerent eum.*

25 הידין סמוהי תלמידא[x]באספרידא [y]ושבוהי מן[z]שורא בלליא :

25 *Tunc posuerūt eum discipuli in sportā, et dimiserunt eum è muro nocte.*

26 ואזל לה לאורשלם וצבא הוא [aa]למתנקפו לתלמידא וכלהון דחלין הוו מנהולא[bb]מהימנין הוו דתלמידא הו :

26 *Et profectus est in Vrischelem, & volebat adiungere se discipulis: & omnes timebant ab eo, neque credebāt ei quòd discipulus esset.*

[a] כרשעתה באותו הרגע : [b] מדם דבר : [c] קלפא קשקשת : [d] עמד טבל :

[e] סיברתא מאכל מן סבר : [f] אתחיל התחזק : [g] יומתא כמה ימים :

[h] דהויו שהוא :

[i] עליה על הדא על הדבר הזה עצמו : [k] יובל יביא מן יבל : [l] מתחיל מתחזק : [m] מזיע מרעיד מן זוע : [n] עמרין יושבים : [o] מחוא מראה :

[p] סגיו הרבו :

[q] נכלא מארב : [r] יקטלוניהי יהרגו אותו : [s] אתבדק נודע : [t] אפרסנא צדיה :

[u] יקטלוניהי יהרגו אותו : [x] אספרידא שם כלי מושאל מלשון יון : [y] שבוהו הורידוהו : [z] שורא החומה : [aa] למתנקפו להתדבק : [bb] מהימנין מאמינים :

[5] Id est, Quum pluribus illic diebus egisset. Vide Genes. 38. 12. vbi similis est phrasis.

בר-

27 Βαρνάβας δὲ ἐπιλαβόμενος αὐτὸν, ἤγαγε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, καὶ διηγήσατο αὐτοῖς πῶς ἐν τῇ ὁδῷ εἶδε τὸν Κύριον, καὶ ὅτι ἐλάλησεν αὐτῷ, καὶ πῶς ἐν Δαμασκῷ ἐπαῤῥησιάσατο ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ.

Barnabas autem acceptum eum duxit ad Apoſtolos, & narrauit quomodo in via vidiſſet Dominũ, qui loquutus eſſet ei, & quomodo Damaſci liberè loquutus eſſet in nomine Ieſu.

28 Καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος καὶ ἐκπορευόμενος ἐν Ἱερουσαλήμ·

Verſabatur ergo cum eis in Hieruſalem:

Pericula ex periculis expectanda conſtantibus Dei ſeruis: ſed idem Deus pro ipſis excubat.

29 Καὶ παῤῥησιαζόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐλάλει τε καὶ συνεζήτει πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς· οἱ δὲ ἐπεχείρουν αὐτὸν ἀνελεῖν.

Et liberè in nomine Domini Ieſu loquebatur & diſceptabat aduerſus Græcos: illi verò conabantur eum interimere.

30 Ἐπιγνόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρειαν, καὶ ἐξαπέστειλαν αὐτὸν εἰς Ταρσόν.

Quod quum cognouiſſent fratres, deduxerunt eum Cæſaream, & emiſerunt Tarſum.

Licet, ex Eccleſiæ cõſilio, locum mutare Verbi miniſtris.

31 Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας καὶ Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας εἶχον εἰρήνην, οἰκοδομούμεναι, καὶ πορευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου, καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐπληθύνοντο.

Eccleſiæ igitur per totam Iudæã & Galilæam & Samariam habebãt pacem, & ædificabantur: & pergentes *in* timore Domini, *et* conſolatione ſancti Spiritus, multiplicabãtur.

Eccleſiarum ædificatio, perſequutionum exitus, modo patienter expectetur Dominus.

32 Ἐγένετο δὲ Πέτρον διερχόμενον διὰ πάντων, κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους τοὺς κατοικοῦντας Λύδδαν.

Factum eſt autem vt Petrus, dum *illas* omnes peragraret, aſcenderet etiã ad ſanctos q̃ habitabãt Lyddæ.

Apoſtolatus Petri ſanato paralytico, obſignatur.

33 Εὗρε δὲ ἐκεῖ ἄνθρωπόν τινα Αἰνέαν ὀνόματι, ἐξ ἐτῶν ὀκτὼ κατακείμενον ἐπὶ κραββάτῳ, ὃς ἦν παραλελυμένος.

Reperit autẽ illic quendã nomine Æneam, ab annis iam octo decumbentem in grabatto, qui erat paralyticus.

34 Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Πέτρος, Αἰνέα, ἰᾶταί σε Ἰησοῦς ὁ Χριστός· ἀνάστηθι, καὶ στρῶσον σεαυτῷ. Καὶ εὐθέως ἀνέστη.

Et dixit ei Petrus, Ænea, ſanat te Ieſus Chriſtus: ſurge, & ſterne tibi ipſi. *Is* autem ſtatim ſurrexit.

35 Καὶ εἶδον αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες Λύδδαν καὶ τὸν Σάρωνα, οἵτινες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν Κύριον.

Et viderunt eũ omnes qui incolebant Lyddam & Sarona, qui conuerſi ſunt ad Dominum.

36 Ἐν Ἰόππῃ δέ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι Ταβιθά, ἣ διερμηνευομένη λέγεται Δορκάς. αὕτη ἦν πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει.

Ioppæ autem fuit quædam diſcipula nomine Tabitha, quæ, ſi interpreteris, dicitur Caprea. Hæc erat diues operum bonorum & eleemoſynarum quas præſtabat.

Petrus ſuſcitato per Chriſti nomen cadauere, fidẽ facit omnibus ſeſe Euangelium vitæ annuntiare.

27 בר־נבא דין[a] אחדה[b] ואיתיה לות שליחא[c] ואשתעי להון איכנא באורחא חזא למריא[d] ודאיכנא מלל עמה ואיכנא בדרמסוק[e] עין בגליא מלל בשמה דישוע :

[a] אחדה אחז אותו : [b] איתיה הביא אותו : [c] אשתעי ספר : [d] איכנא איכה : [e] עין בגלא בביאור :

27 *Barnabba autem accepit eum, & adduxit eum ad Apoſtolos: & narrauit eis quomodo in via vidiſſet Dominum, et quòd ita loquutus eſſet in nomine Ieſchua.*

28 [f]ועאל הוא עמהון ונפק באורשלם וממלל הוא בשמה דישוע[g] עין בגלא [h]ודרש הוא עם יהודיא אילין דידעין הוו יונאית הנון דין צבין הוו [i]למקטלה :

[f] עאל ונפק יוצא ובא : [g] עין בגלא בביאור : [h] דרש מתוכח : [i] למקטלה להרגו :

28 *[6] Et ingrediebatur cum eis atque egrediebatur in Vriſchelem: ac loquebatur in nomine Ieſchua liberè, diſputabátque cum Iudæis illis qui nouerāt Græcè: illi verò volebant interficere eum.*

6 Hebraiſmus antè explicatus, Act. 1.

29 וכד ידעו אחא [k]איתיוהי בליליא לקסריא ומן תמן שדרוהי לתרסוס :

[k] איתיוהי הביאו אותו :

29 *Quúmque[id]agnouiſſent fratres, deduxerunt eum nocte Cæſaream, et inde miſerunt eum Tarſum.*

30 ברם דין[l] עדתא דבכלה יהוד ובגלילא ושמרין אית הוא בה שלמא כד מתבניא הות [m] ורדיא בדחלתא דאלהא [n] ובבויאא דרוחא דקודשא סגיא הות :

[l] עדתא העדה : [m] והולכה מן רדא : [n] בויאא נחמה :

30 *Cæterùm in eccleſia quæ erat in tota Iudæa et in Galilæa & Samaria, erat pax, quū ædificaretur[7] et incederet in timore Dei, et cōſolatione Spiritus ſancti multiplicabatur.*

7 Metaphora Hebræa. Id eſt, Verſaretur ac progrederetur.

31 והוא דכד [o] מתכרך הוא שמעון [p]במדינתא נחת אף לות קדישא [q]דעמרין בלוד מדינתא :

[o] מתכרך סובב : [p] מדינתא ערים : [q] עמרין יושבים :

31 *Et factum eſt, vt quū circuiret Schemeun per ciuitates, deſcenderet etiam ad ſanctos qui habitabant in [8] Lod ciuitate.*

8 Hebraicè ſic dicitur 1. Paral. 8.12. vbi narratur à quo dā Schemeun exſtructa in tribu Bēiamin.

32 ואשכח גברא חד דשמה אניס [r]דרמא הוא בערסא [ſ] ומשרי שנין תמנא :

[r] רמא שוכב : [ſ] משרימי שיתרי גופו גרפים נקרא משרימן שרא שטעמו רפה :

32 *Et inuenit hominem quendam cui[9] nomen Anias, qui decumbebat in lecto, & paralyticus erat annis octo.*

33 ואמר לה שמעון אניא[t] מאסא לך ישוע משיחא קום [u] ושוא ערסך [x]ובר שעתה קם :

[t] מאסא רופא מן אסא : [u] שוא הצע : [x] בר שעתה פתע :

33 *Et dixit ei Schemeun, Ania, ſanat te Ieſchua Chriſtus: ſurge, & ſterne lectum tuum. Et eadem hora ſurrexit.*

34 וחזאוהי כלהון [y] דעמרין בלוד ובסארונא[z] ואתפניו לות אלהא :

[y] עמרין יושבים : [z] אתפניו שבו מן פנה :

34 *Et viderunt eum vniuerſi qui habitabant in Lod, et in Saarona, et cōuerſi ſunt ad Deum.*

35 אית הוא דין תלמידתא חדא ביופא מדינתא דשמה טביתא הדא[aa] עתירא הות בעבדא טבא ובזדקתא דעבדא הות :

[aa] עתירה בעבדא טבא עשירה במעשים טובים :

35 *Erat autem diſcipula quædā in Iuppi ciuitate, cuius nomen Tebitha. hæc diues erat in operibus bonis, [9] et eleemoſynis quas faciebat.*

9 Ad verbum: Iuſtitiis. Sic perpetuò à paraphraſte exponitu

36 [bb]אתכרהת דין בהון בהנון יומתא ומיתת[cc] ואסיחוה וסמוה[dd] בעליתא :

[bb] אתכרהת חלתה : [cc] אסיחוה רחצו אוה מן סחא : [dd] עליתא עלייה :

36 *Infirmitate autem correpta fuerat in illis dieb⁹, & mortua eſt: [10] et lauerūt eā, ac poſuerunt eā in cœnaculo.*

10 Ritus Iudæorū circa mortuos habes ſuprà, Marc. 14.8

ושמעו

f.iii.

Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἀσθενήσασαν αὐτὴν ἀποθανεῖν· λούσαντες δὲ αὐτὴν ἔθηκαν ἐν ὑπερῴῳ.	37	Factum est autem per illos dies vt ex morbo moreretur: quam quū lauissent, posuerunt in cœnaculo.
Ἐγγὺς δὲ οὔσης Λύδδης τῇ Ἰόππῃ, οἱ μαθηταὶ ἀκούσαντες ὅτι Πέτρος ἐστὶν ἐν αὐτῇ, ἀπέστειλαν δύο ἄνδρας πρὸς αὐτὸν, παρακαλοῦντες μὴ ὀκνῆσαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν.	38	Quū autē Lydda esset prope Ioppē, discipuli, audito Petrum illic esse, duos viros miserunt ad eum, rogantes ne cunctaretur vsque ad ipsos progredi.
Ἀναστὰς δὲ Πέτρος συνῆλθεν αὐτοῖς· ὃν παραγενόμενον ἀνήγαγον εἰς τὸ ὑπερῷον· καὶ παρέστησαν αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι κλαίουσαι, καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμάτια ὅσα ἐποίει μετ᾽ αὐτῶν οὖσα ἡ Δορκάς.	39	Exurgens igitur Petrus venit cū eis: quem, vbi adfuit, duxerunt in cœnaculū: vbi adstiterūt ei omnes viduæ, flentes, & ostendentes tunicas & vestimenta quæ Dorcas faciebat quum vnà cum ipsis esset.
Ἐκβαλὼν δὲ ἔξω πάντας ὁ Πέτρος, θεὶς τὰ γόνατα προσηύξατο· καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε, Ταβιθά, ἀνάστηθι. Ἡ δὲ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον, ἀνεκάθισε.	40	Eiectis verò omnibus foras, Petrus positis genibus precatus est: & conuersus ad corpus, dixit, Tabitha, surge. Illa verò aperuit oculos suos, & viso Petro resedit.
Δοὺς δὲ αὐτῇ χεῖρα, ἀνέστησεν αὐτήν· φωνήσας δὲ τοὺς ἁγίους καὶ τὰς χήρας, παρέστησεν αὐτὴν ζῶσαν.	41	Data autem ei manu *Petrus* erexit eam: & vocatis sanctis ac viduis eam viuam repræsentauit.
Γνωστὸν δὲ ἐγένετο καθ᾽ ὅλης τῆς Ἰόππης· καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τὸν Κύριον.	42	Id autem innotuit per totā Ioppen, & multi crediderunt in Dominum.
Ἐγένετο δὲ ἡμέρας ἱκανὰς μεῖναι αὐτὸν ἐν Ἰόππῃ παρά τινι Σίμωνι βυρσεῖ.	43	Factum est autem vt dies multos maneret Ioppæ apud Simonem quendam coriarium.

Κεφάλαιον ι. — Cap. X.

Petrus, duplici miraculo interueniente, Gentium primitias Deo consecrat.

Ἀνὴρ δέ τις ἦν ἐν Καισαρείᾳ ὀνόματι Κορνήλιος, ἑκατοντάρχης ἐκ σπείρης τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς·	1	Porro quidam erat Cæsareæ, nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ dicitur Italica:
Εὐσεβὴς καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν, σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ, καὶ δεόμενος τοῦ Θεοῦ διαπαντός·	2	Pius ac timens Deum, cum tota domo sua, & præstās eleemosynas multas populo:

Εἶδεν — Qui

37 וַשְׁמַעוּ הֲווּ תַּלְמִידֵא דְּשֶׁמְעוּן בְּלוּד הוּ מְדִינְתָּא הָי [a] דְאִיתַיְהָ עַל גֵּיב יוּפָא וְשַׁדַּרוּ הֲווּ לְוָתֵהּ גַּבְרֵא תְּרֵין דְּנֶבְעוּן מֶנֵּהּ דְּלָא [b] תֵּאמַן לֵהּ דְּנֵאתֵא צְאיְדַיְהוּן ׃

[a] דאיתיה שהיא ׃
[b] תאמן לה יכבד עליו או יאחר ׃

Et audiuerunt discipuli quòd Schemeun in Lod esset, ciuitate quæ est iuxta Iuppin, ac miserunt ad eum viros duos qui peterēt ab eo ne cunctaretur vt veniret ad se.

38 וְקָם שֶׁמְעוּן וַאֲזַל עַמְּהוֹן וְכַד אֶתָא [c] אַסְקוּהִי [d] לְעֶלִיתָא [e] וַכְנַשִׁי הֲוַי לְהֵין [f] חֲדָרוּהִי כֻּלְּהֵין אַרְמְלָתָא כַּד בָּכְיָן [g] וַמְחַוְיָן הֲוַי לֵהּ [h] כּוּתִינְיָתָא [i] וּמַרְטוּטֵא הָלֵין דְּיַהֲבָא הֲוָת לְהֵין טְבִיתָא כַּד חַיָּא ׃

[c] אסקוהי העלוהו ׃
[d] לעליתא אל העלייה ׃
[e] כנשי הוי כנושות היו ׃
[f] הדרוהי סביביו ׃
[g] מחוין מראות מן חוא ׃
[h] כותיניתא כתנות ׃
[i] מרטוטא מעילים ׃

Et surrexit Schemeun, & abiit cū eis. Quúmque venisset, ascendere fecerunt eū in cœnaculū, et congregatæ adstabant illi circa eum omnes viduæ flentes: & ostendebant ei tunicas & vestes quas dederat eis Tebitha quū viueret.

39 שֶׁמְעוּן דֵּין [k] אַפֶּק לְכֻלְּהוֹן אֱנָשָׁא לְבַר [l] וַקְעַד עַל בּוּרְכַּוְהִי וְצַלִּי [m] וְאֶתְפְּנִי לְוָת [n] שַׁלְדָּא וֶאֱמַר טְבִיתָא קוּמִי הָי דֵּין פֶּתְחַת עַיְנַיְהָ וְכַד חֲזָתֵהּ לְשֶׁמְעוּן יֶתְבַת ׃

[k] אפק הוצא מן נפק ׃
[l] קעד כרע ׃
[m] אתפני פנה ׃
[n] שלדא פגר ׃

Schemeū autem eiecit omnes homines foras, & procidit super genua sua, & orauit: et cōuersus est ad cadauer, ac dixit, Tebitha, surge. Ipsa autē aperuit oculos suos, et quum vidisset Schemeun, resedit.

40 וְאוֹשֵׁט לָהּ אִידֵהּ וַאקִימָהּ וַקְרָא לְקַדִּישֵׁא וְלַאַרְמְלָתָא וִיַהְבָהּ לְהוֹן כַּד חַיָּא ׃

Et porrexit ei manum suam, et erexit eā: & vocauit sanctos et viduas, ac dedit illam eis viuentem.

41 וְאֶתִידַעַת הָדָא בְּכֻלָּהּ מְדִינְתָּא וְסַגִּיָּאֵא [o] הַימֵנוּ בְּמָרַן ׃

[o] הימנו האמינו ׃

Et innotuit hoc in tota ciuitate, et multi crediderunt in Dominū nostrū.

42 הֲוָא דֵּין בָּהּ בְּיוּפָא [p] יַוְמָתָא לָא זְעוּרִין כַּד [q] שְׁרֵי הֲוָא בְּבֵית שֶׁמְעוּן [r] בּוּרְסָיָא ׃

[p] יומתא לא זעורין ימים לא מעטים ׃
[q] שרי חונה או שוכן ׃
[r] בורסיא כמו בורסאי שטעמו מתקן העורות ׃

Mansit autē in ipsa [ciuitate] Iuppi diebus non paucis, habitans in domo Schemeun coriarii.

קֶפָלֵאוֹן י׳

Cap. X.

1 בְּקֶסַרְיָא דֵּין אִית הֲוָא גַּבְרָא חַד [s] קֶנְטְרוּנָא דַּשְׁמֵהּ הֲוָא קוּרְנִילִיוּס מֶן [t] סְפִירָא הָי דְּמֶתְקַרְיָא אִיטַלִיקָא ׃

[s] קנטרונא שר מאה מלשון יון ׃
[t] ספירא היא גדוד מלשון יון ׃

IN Cæsarea verò erat homo quidā Centurio, cuius nomen erat Curnilius, ex cohorte quæ vocatur Italica.

2 [u] וְזַדִּיק הֲוָא וְדָחֵל הֲוָא מֶן אֱלָהָא הָו וּבַיְתֵהּ כֻּלֵּהּ עָבֵד הֲוָא [x] זֶדְקָתָא סַגִּיאָתָא בְּעַמָּא וּבְכֻל [y] זְבַן [z] בָּעֵא הֲוָא מֶן אֱלָהָא ׃

[u] זדיק כמו צדיק ׃
[x] זדקתא צדקות ׃
[y] זבן זמן ׃
[z] בעא הוא מן אלהא מתפלל היה אל אל ׃

Et iustus erat, ac timebat à Deo, ipse et domus eius tota: faciebat eleemosynas multas in populo, [1] & omni tempore deprecabatur Deum.

[1] Quia in Syro textu hæc verba præcedētib⁹ cohærēt, inclusimus ea in versu secundo, ne sensu coniuncto diuellerentur.

3 Εἶδεν ἐν ὁράματι φανερῶς, ὡσεὶ ὥραν ἐννάτην τῆς ἡμέρας, ἄγγελον τοῦ Θεοῦ εἰσελθόντα πρὸς αὐτὸν καὶ εἰπόντα αὐτῷ, Κορνήλιε.

Qui quũ assiduè precaretur Deũ, vidit per visum manifestè quasi hora diei nona, Angelum Dei introeũtem, & dicentem ipsi, Corneli.

4 Ὁ δὲ ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἔμφοβος γενόμενος, εἶπε, Τί ἐστι Κύριε; Εἶπε δὲ αὐτῷ, Αἱ προσευχαί σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

At ille intentis oculis in eum, & expauefactus, dixit, Quid est Domine? Dixit autem ei, Preces tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt memoriæ causa in Dei conspectum.

5 Καὶ νῦν πέμψον εἰς Ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετάπεμψαι Σίμωνα ὃς ἐπικαλεῖται Πέτρος.

Nunc igitur mitte aliquos Ioppẽ, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus.

6 Οὗτος ξενίζεται παρά τινι Σίμωνι βυρσεῖ, ᾧ ἐστιν οἰκία παρὰ θάλασσαν· οὗτος λαλήσει σοι τί σε δεῖ ποιεῖν.

Hic diuersatur apud Simonem quendam coriarium cui est domus apud mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

7 Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν τῷ Κορνηλίῳ, φωνήσας δύο τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ, καὶ στρατιώτην εὐσεβῆ τῶν προσκαρτερούντων αὐτῷ·

Vt autem discessit Angelus qui loquebatur Cornelio, vocauit duos ex famulis suis, & militem piũ ex iis qui cum ipso assidui erant:

8 Καὶ ἐξηγησάμενος αὐτοῖς ἅπαντα, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἰόππην.

Et quum eis exposuisset omnia, misit eos Ioppen.

9 Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁδοιπορούντων ἐκείνων, καὶ τῇ πόλει ἐγγιζόντων, ἀνέβη Πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα προσεύξασθαι, περὶ ὥραν ἕκτην.

Postridie verò illis iter facientibus, & appropinquantibus vrbi, ascendit Petrus supra domum vt precaretur, circa horam sextam.

10 Ἐγένετο δὲ πρόσπεινος, καὶ ἤθελε γεύσασθαι· παρασκευαζόντων δὲ ἐκείνων, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις·

Factum est autem vt valde esuriret, voluítque capere cibum: parantibus autem illis, incidit in eum mẽtis excessus:

11 Καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον, καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς·

Cõspexítque cælum apertum, ac descendens ad se vas quoddam vt linteum magnum, quatuor extremis deuinctũ, quod demittebatur in terram:

12 Ἐν ᾧ ὑπῆρχε πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἑρπετά, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.

In quo erant quæuis quadrupedia terræ, & feræ, ac reptilia, & volucres cæli.

13 Καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτὸν, Ἀναστὰς Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε.

Et extitit vox ad eum, Surge Petre, macta & vescere.

3 הנא חזא מלאכא דאלהא בחזוא [a] גליאירת [b] לאפי תשע שעין באימסא [c] דעל לותה ואמר לה קורניליא :

[a] גליאית בביאור : [b] לאפי לפי : [c] עלבא :

3 *Hic vidit Angelum Dei pervisionē manifeſtè circa horam nonam in die, qui ingreſſus eſt ad eum, & dixit ei, Curnili.*

4 והו [d] חר בה ודחל ואמר מנא מרי ואמר לה מלאכא צלותך וזדקתך סלקי לדוכרנא קדם אלהא :

[d] חר הביט מן חור :

4 *Et ipſe intuitus eſt in eum, ac timuit, et dixit, Quid eſt Domine mi? Et dixit ei Angelus, Orationes tuæ et eleemoſynæ tuæ aſcenderunt in memoriam coram Deo.*

5 והשא שדר גברא ליופא מדינתא [e] ואיתא לשמעון דמתקרא כאפא :

[e] איתא הביא :

5 *Et nunc mitte aliquos in Iuppi ciuitatem, & accerſe Schemeun qui vocatur Kipha.*

6 הא [f] שרא בביתה דשמעון [g] בורסיא הו [h] דאיתוהי על יד ימא והו יאמר לך מנא [i] ולא לך למעבד :

[f] שרא שוכן : [g] בורסיא מתקן העורות : [h] דאיתוהי שהוא : [i] ולא ראוי אן צריך :

6 *Ecce, habitat in domo Schemeun coriarij, qui eſt iuxta mare:* [2] *et ille dicet tibi quid oporteat te facere.*

7 וכד אזל לה מלאכא דמלל עמה קרא תרין מן בני ביתה [k] ופלחא חד דדחל לאלהא אינא [l] דמתדנא הוא לה :

[k] פלחא איש מלחמה : [l] מתדנא מיקר :

7 *Et quum abiiſſet Angelus qui loquebatur cum eo, vocauit duos ex* [3] *domeſticis ſuis et militem vnū qui timebat Deū, eū quem in pretio habebat.*

[2] Licet hæc verba in Syro textu non inuenerim, nec inter errata hic locus commemoretur, tamen quia mihi viſa ſunt ſcriptorum incuria omiſſa fuiſſe, reſtituere ea placuit.

[3] Ad verbum, Ex filiis domus ſuæ. Hebraiſmus.

8 [m] ואשתעי להון [n] כל מדם דחזא ושדר אנון ליופא :

[m] אשתעי ספר : [n] כל מדם כל מה :

8 *Et narrauit eis quicquid vidit, ac miſit eos Juppi.*

9 וליומא אחרנא כד הנון [o] רדין באורחא וקריבין למדינתא סלק שמעון [p] לאגרא דיצלא בשת שעין :

[o] רדין הולכים : [p] לאגרא אל הגג :

9 *Et die poſtero, quum ipſi iter facerēt per viam, & appropinquarēt ciuitati, aſcendit Schemeun ad tectum vt oraret, ſexta hora.*

10 וכפן וצבא הוא [q] דילעס וכד הנון מתקנין לה נפל עלוהי תמהא :

[q] ילעס יאכל :

10 *Et eſuriebat ac cupiebat edere: quūque pararent ei [cibum] cecidit ſuper eum mentis exceſſus:*

11 וחזא שמיא כד פתיחין [r] ומאנא חד כד אסיר בארבע קרנן ודמא הוא [s] לכתנא רבא [t] ושאב הוא מן שמיא על ארעא :

[r] מאנא כלי : [s] כתנא בגד של פשתן : [t] שאב יורד :

11 *Et vidit cælos apertos, & vas quoddam deuinctum quatuor angulis: & ſimile erat linteo magno, ac demittebatur è cælo ſuper terram.*

12 ואית הוא בה כלהין חיותא דארבעת רגליה ורחשא דארעא ופרחתא דשמיא :

12 *Et erant in eo omnia viuentia, quadrupedia & reptilia terræ, et volucres cæli.*

13 וקלא אתא לה דאמר שמעון קום [u] כוס ואכול :

[u] כוס שחוט מן נכס :

13 *Et vox venit ad eū, & dixit, Schemeun, ſurge, macta, & manduca.*

ושמעון

Et

Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε, Μηδαμῶς Κύριε· ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. 14

Ait autem Petrus, Nequaquam Domine: nunquam enim edi quicquam commune seu impurum.

Petrum post acceptū etiam Spiritum sanctum oportuit quotidie in cognitione beneficii Christi proficere.

Καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτόν, Ἃ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου. 15

Tum vox rursus ad eum secundò, Quæ Deus purgauit, tu ne polluito.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς· καὶ πάλιν ἀνελήφθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανόν. 16

Hoc autem factum est ter: & rursum receptum est vas in cælum.

Ὡς δὲ ἐν ἑαυτῷ διηπόρει ὁ Πέτρος τί ἂν εἴη τὸ ὅραμα ὃ εἶδε, καὶ ἰδού, οἱ ἄνδρες οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου, διερωτήσαντες τὴν οἰκίαν Σίμωνος, ἐπέστησαν ἐπὶ τὸν πυλῶνα· 17

Quum autem apud sese ambigeret Petrus quódnam esset visum illud quod viderat, ecce, viri qui missi erant à Cornelio, percontati de domo Simonis, superuenerunt ad vestibulum:

Καὶ φωνήσαντες ἐπυνθάνοντο εἰ Σίμων ὁ ἐπικαλούμενος Πέτρος ἐνθάδε ξενίζεται. 18

Et euocato *quopiam*, percontati sunt an Simō qui cognominaretur Petrus, illic diuersaretur.

Τοῦ δὲ Πέτρου ἐνθυμουμένου περὶ τοῦ ὁράματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα, Ἰδού, ἄνδρες τρεῖς ζητοῦσί σε· 19

Petro verò cogitante de visione, dixit ei Spiritus, Ecce, tres viri quærunt te:

Ἀλλὰ ἀναστὰς κατάβηθι, καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενος· διότι ἐγὼ ἀπέσταλκα αὐτούς. 20

Surgens itaque descende, & nihil ambigens proficiscere cum eis: nam ego eos misi.

Καταβὰς δὲ Πέτρος πρὸς τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀπεσταλμένους ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου πρὸς αὐτόν, εἶπεν, Ἰδού, ἐγώ εἰμι ὃν ζητεῖτε. τίς ἡ αἰτία δι' ἣν πάρεστε; 21

Descendens ergo Petrus ad viros qui ad ipsum missi fuerant à Cornelio, dixit, Ecce, ego *is* sum quem quæritis. quæ causa est propter quā adestis?

Οἱ δὲ εἶπον, Κορνήλιος ἑκατοντάρχης, ἀνὴρ δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν, μαρτυρούμενός τε ὑπὸ ὅλου τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων, ἐχρηματίσθη ὑπὸ ἀγγέλου ἁγίου μεταπέμψασθαί σε εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ. 22

Ipsi verò dixerunt, Cornelius cēturio, vir iustus & timens Deum, & testimonio ornatus totius gentis Iudæorum, diuinitus admonitus est ab Angelo sancto vt accerseret te domum suam, & abs te quædam audiret.

Εἰσκαλεσάμενος οὖν αὐτοὺς ἐξένισε. τῇ δὲ ἐπαύριον ὁ Πέτρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καί τινες τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀπὸ τῆς Ἰόππης συνῆλθον αὐτῷ. 23

Intrò vocatos igitur eos accepit hospitio. Sequenti verò die Petrus abiit cum eis, & quidam ex fratribus Ioppensibus comitati sunt eū.

Καὶ

14 ושמעון אמר חס מרי [a]דממתום לא אכלת כל [b]דמסיב וטמא :

14 *Et Schemeun dixit, Absit Domine mi: nunquam comedi quicquam contaminatum & pollutum.*

15 ותוב [c]דתרתין זבנין קלא הוא לותה אילין דאלהא דכי אנת לא [d]תסיב :

15 *Et rursus secunda vice vox facta est ad eum, Quæ Deus purificauit, tu ne contamines.*

16 הדא דין הות תלת [e]זבנין [f]ואתעלי לה [g]מאנא לשמיא :

16 *Hoc autem factum est tribus vicibus: & sublatum est vas in cælum.*

17 וכד [h]מתדמר שמעון בנפשה דמנו חזוא דחזא [i]מטיו גברא הנון דאשתדרו הוו מן קורנליוס ושאלו על ביתא [k]דשרא בה שמעון [l]ואתו וקמו על תרעא [m]דדרתא :

17 *Et quum miraretur Schemeun apud seipsum quidnã esset visum quod vidisset, aduenerunt homines illi qui missi fuerant à Curnilio: et interrogabant de domo in qua habitaret Schemeun, & venerunt ac steterunt iuxta portam vestibuli.*

18 וקרין הוו תמן ומשאלין [n]דאן שמעון דמתקרא כאפא הרכא [o]שרא :

18 *Et vocabant ibi ac interrogabant, Nũquid Schemeun qui vocatur Kipha, hîc habitat?*

19 וכד שמעון [p]רנא הוא בחזוא אמר לה רוחא הא גברא תלתא בעין לך :

19 *Et quum Schemeun cogitaret de visione, dixit ei Spiritus, Ecce, viri tres quærunt te:*

20 קום [q]חות [r]וזל עמהון כד לא מתפלג רעינך מטול דאנא הו שדרת אנון :

20 *Surge, descende, et proficiscere cum eis, non hæsitante mente tua: quia ego ipse misi eos.*

21 הידין נחת שמעון לות גברא הנון ואמר להון אנא הו דבעין אנתון [s]אידא הי עלתא דמטלתה [t]אתיתון :

21 *Tunc descendit Schemeun ad viros illos, & dixit eis, Ego sum quem quæritis. quæ est causa propter quam venistis?*

22 אמרין לה גברא חד דשמה קורנליוס [u]קנטרונא דדחל מן אלהא ומסהד עלוהי כלה עמא דיהודיא אתאמר לה בחזוא מן מלאכא קדישא דישדר [x]יעלך לביתה וישמע מלתא מנך :

22 *Dicunt ei, Viro cuidam cuius nomen est Curnilius, Centurioni, qui timet à Deo, et testatur de eo vniuersus populus Iudæorum, dictum est in visione ab Angelo sancto vt mittens introduceret te in domum suam, & audiret sermonem abs te.*

23 [y]ואעל אנון שמעון וקבל אנון [z]כד דשרא הוא וקם לבתרה דיומא ונפק ואזל עמהון ואזל עמהון [aa]אנש אנש מן [bb]אחא דיופא :

23 *Et introduxit eos Schemeun, et excepit eos vbi habitabat: et surrexit postridie eius diei, et egressus est, ac abijt cum eis. abierunt quoque cum eis [4] aliquot viri ex fratribus Iuppensibus.*

[a] ממתום מעולם : [b] מסיב מגואל מן סאב : [c] דתרתין זבנין כפעם השנית : [d] תסיבתקרא מגואל מן סאב : [e] זבנין פעמים : [f] אתעלי הועלה : [g] מאנא הכלי : [h] מתדמר תמה : [i] מטיו הגיעו מן מטא : [k] שרא שוכן : [l] אתו באו מן אתא : [m] דרתא האילמה : [n] דאן האם : [o] שרא שוכן : [p] רנא חושב : [q] חות רד מן נחת : [r] זל לך מן אזל : [s] אידא הי עלתא איזו היא הסיבה : [t] אתיתון באתם מן אתא : [u] קנטרונא שר מאה מן לשון יון : [x] יעלך יביאך : [y] ואעל ויבא : [z] כד דשרא כאשר שוכן היה שם : [aa] אנש אנש ר״ל אנשים רבים : [bb] אחא האחים :

4 Ad verbum, Vir vir. Hebraismus.

וליומא

Et die

24 Καὶ τῇ ἐπαύριον εἰσῆλθον εἰς τὴν Καισάρειαν. ὁ δὲ Κορνήλιος ἦν προσδοκῶν αὐτούς, συγκαλεσάμενος τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀναγκαίους φίλους.

Postridie verò introierunt Cæsaream. Cornelius autem expectabat eos, cõuocatis cognatis suis & necessariis amicis.

25 Ὡς δὲ ἐγένετο εἰσελθεῖν τὸν Πέτρον, συναντήσας αὐτῷ ὁ Κορνήλιος, πεσὼν ἐπὶ τοὺς πόδας, προσεκύνησεν.

Vt autem factum est vt introiret Petrus, occurrens ei Cornelius, & accidens ad eius pedes, adorauit.

Adoratio religiosa vni Deo conuenit: similis autē & ipsa periculose ministris Verbi tribuitur.

26 Ὁ δὲ Πέτρος αὐτὸν ἤγειρε, λέγων, Ἀνάστηθι· κἀγὼ αὐτὸς ἄνθρωπός εἰμι.

Petrus verò erexit eum, dicens, Surge: & ego ipse, homo sum.

27 Καὶ συνομιλῶν αὐτῷ, εἰσῆλθε, καὶ εὑρίσκει συνεληλυθότας πολλούς.

Et colloquens cum eo, ingressus est, inuenítq; multos q̃ cõuenerãt.

28 Ἔφη τε πρὸς αὐτούς, Ὑμεῖς ἐπίστασθε ὡς ἀθέμιτόν ἐστιν ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ. καὶ ἐμοὶ ὁ Θεὸς ἔδειξε μηδένα κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον.

Dixítq; eis, Vos scitis Iudæo nefas esse cõiungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostẽdit Deus ne quem pollutũ aut impurũ hominem dicerem.

29 Διὸ καὶ ἀναντιρρήτως ἦλθον μεταπεμφθείς. πυνθάνομαι οὖν τίνι λόγῳ μετεπέμψασθέ με.

Quapropter etiã sine cõtradictione veni accersit⁹. Percõtor igitur quã ob causam me accersiueritis.

30 Καὶ ὁ Κορνήλιος ἔφη, Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἤμην νηστεύων, καὶ τὴν ἐννάτην ὥραν προσευχόμενος ἐν τῷ οἴκῳ μου· καὶ ἰδού, ἀνὴρ ἔστη ἐνώπιόν μου ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ.

Tum Cornelius ait, Nudiusquartus vsque ad hanc horam eram ieiunus, & hora nona precabar domi meæ: & ecce, quidam stetit coram me, veste splendida:

31 Καί φησι, Κορνήλιε, εἰσηκούσθη σου ἡ προσευχή, καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἐμνήσθησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Dixíque, Corneli, exauditæ sunt preces tuæ, & eleemosynæ tuæ cõmemoratæ sunt in conspectu Dei.

Fides Cornelij ex inuocatione & charitate sese patefecit.

32 Πέμψον οὖν εἰς Ἰόππην, καὶ μετακάλεσαι Σίμωνα ὃς ἐπικαλεῖται Πέτρος· οὗτος ξενίζεται ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος βυρσέως παρὰ θάλασσαν· ὃς παραγενόμενος λαλήσει σοι.

Mitte ergo Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus: hic diuersatur in ædib⁹ Simonis coriarii apud mare: qui quum adfuerit, loquetur tibi.

Sicut fides ex auditu nascitur, ita ex eodē nutritur & adolescit.

33 Ἐξαυτῆς οὖν ἔπεμψα πρός σε· σύ τε καλῶς ἐποίησας παραγενόμενος. νῦν οὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πάρεσμεν, ἀκοῦσαι πάντα τὰ προστεταγμένα σοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Eodem igitur *momẽto* misi ad te: & tu bene fecisti qui adueneris. Nũc ergo omnes nos in conspectu Dei adsumus, vt audiamus omnia quæ tibi præcepta sunt à Deo.

Tum

24 וליומא אחרנא עלו לקסריא קורנליוס דין [a]מקוא הוא להון כד מכנשין לה כלהון [b]בני טוהמה ואף רחמא וחביבא דאית הוו לה :

Et die poſtero ingreßi ſunt Cæſareã: Curnilius autem expectabat eos, congregatis ad ſe omnibus [5]filiis cognationis ſuæ, & amicis & neceſſariis qui erant ei.

25 וכד [c]עאל שמעון [d]ארעה קורנליוס ונפל סגד לרגלוהי :

Quúmque ingrederetur Schemeũ, occurrit ei Curnilius, et procidens adorauit ad pedes eius.

26 ושמעון אקימה ואמר לה קום לך ואף אנא בר־נשא אנא :

Et Schemeun erexit eum, ac dixit ei, Surge: [6]ego quoq; filiꝰ hominis ſum.

27 וכד ממלל עמה [e]על ואשכח סגיאא דאתו הוו לתמן :

Et quum loqueretur cũ eo, ingreſſus eſt, et inuenit multos qui venerãt illuc:

28 ואמר להון אנתון ידעין אנתון דלא [f]מפס לגברא יהודיא [g]דיקף לאנשא נוכריא דלא הוא [h]בר שרבתה ולי אלהא [i]חויני דלא אמר על אנש דטמא או [k]מסיב :

Dixítque eis, Vos ſcitis quòd nõ ſit permißum homini Iudæo vt ſe adiungat homini alienigenæ qui nõ ſit filius generis ſui: at mihi Deus oſtendit ne dicerem de vllo quòd pollutus ſit aut contaminatus.

29 מטול הנא [l]עתידאית אתית כד שדרתון בתרי ברם משאל אנא לכון מטול מנא שדרתון בתרי :

Propter hoc promptè veni quũ [7]miſißetis poſt me. Sed interrogo vos propter quod miſiſtis poſt me.

30 ואמר לה קורנליוס ארבעא יומין אית עד מא להשא הא מן דצאם אנא ובתשע שעין כד מצלא אנא בביתי קם גברא חד קדמי כד לביש [m]חורא :

Et dixit ei Curnilius, Quatuor dies ſunt vſque ad hoc tẽpus, ecce, quũ ieiuno: et hora nona dũ oro domi meæ adſtitit vir quidam coram me indutus albis.

31 ואמר לי קורנליא אשתמעת צלותך ולזדקתך דוכרנא הוא קדם אלהא :

Et dixit mihi, Curnili exaudita eſt oratio tua, & eleemoſynarum tuarũ mentio facta eſt coram Deo.

32 ברם שדר ליופא מדינתא [n]ואיתא לשמעון דמתקרא כאפא הא [o]שרא בביתה דשמעון [p]בורסיא דעל יד ימא והו [q]יאתא ימלל עמך :

Sed mitte in Iuppin ciuitatem, et accerſe Schemeun qui vocatur Kipha: ecce, habitat in domo Schemeun coriarii iuxta mare: & ipſe veniens loquetur tecum.

33 [r]ובר שעתה שדרת לותך ואנת שפיר עבדת [s]דאתית והא חנן כלן קדמיך [t]וצבינן דנשמע כל־מא דאתפקד לך מן לות אלהא :

Et eadem hora miſi ad te: túque bene feciſti quòd adueneris: & ecce, nos omnes coram te cupimus audire quicquid mandatum eſt tibi à Deo.

[a] מקוא מסתכן :
[b] בני טוהמה בני משפחתו :
[c] עאל בא :
[d] ארעה בא לקראתו :
[e] על בא :
[f] מפס מותר :
[g] דיקף שידבק מן נקף :
[h] בר שרבתה בן אומתו :
[i] חויני הראני מן חוא :
[k] מסיב מגואל מן סאב :
[l] עתידאית טעמו כלי איחור :
[m] חורא לבנים :
[n] איתא הבא :
[o] שרא שוכן :
[p] בורסיא מתקן העורות :
[q] יאתא יבוא :
[r] בר שעתה פתע :
[s] אתית באת :
[t] צבינן רוצים אנחנו :

5 Hebraiſmus Pro Cognatis ſuis.

6 Id eſt, Ex eodẽ genere natus.

7 Id eſt, Accerſiſſetis me. Sic Galli & Germani loquũtur, Vous auez enuoyé apres moy. &, hr habt noch mihr geſchickt.

פתח

34 Ἀνοίξας δὲ Πέτρος τὸ στόμα εἶπεν, Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός,

Tum ore aperto Petrus dixit, In veritate comperio‖Deum non accipere personam,

Deut.10.17 2.paral.19.7. iob 34.19 sap.6.8 eccli.35.16. rom.2.11 galat.2.6 ephes.6.9 coloss.3.25 1.pet.1.17

Sublatum est populorum discrimen aduentu Christi. Quis autē sit ei gratus, ex fide & iustitia intelligitur.

35 Ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι.

Sed in quauis gente acceptum ei esse quemuis qui eum timeat, & operetur iustitiam.

36 Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗτός ἐστι πάντων Κύριος.

Id quod significauit filiis Israel, annuntians pacem per Iesum Christum, qui est omnium Dominus.

37 Ὑμεῖς οἴδατε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης·

‖Vos nostis quod gestum est in tota Iudæa, initio facto à Galilæa, post baptisma quod prædicauit Iohānes

Luc 4.14

Summa euangelij, Christum promissum Patribus, & suo tempore exhibitum, summa cum Dei virtute (quam omnibus modis ostendit) ac tandē pro nostri reconciliatione crucifixum, resurrexisse tertio die: vt quisquis in eum credit, remissione peccatorum accepta seruetur, sicut supremo illo die, sedente eodē ipso viuorum ac mortuorum iudice, patefiet.

38 Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲθ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει· ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου· ὅτι ὁ Θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ.

Vt Iesum Nazarenum vnxerit Deus Spiritu sancto & potentia: qui obambulauit beneficiis afficiens & sanans omnes sub diaboli potestatem redactos: quoniam Deus erat cum eo.

39 Καὶ ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες πάντων ὧν ἐποίησεν ἔν τε τῇ χώρᾳ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ· ὃν ἀνεῖλον, κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου.

Quorum omnium quæ & in regione Iudæorum & in Hierusalē fecit, nos etiam testes sumus: quem interemerunt suspensum in ligno.

40 Τοῦτον ὁ Θεὸς ἤγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι·

Hunc Deus excitauit tertio die, fecítque vt conspicuus fieret:

41 Οὐ παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡμῖν, οἵτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Nō toti populo, sed testibus quos ipse prius designauerat, *nimirū* nobis, qui comedimus ac bibimus vnà cum eo posteaquam resurrexit à mortuis.

42 Καὶ παρήγγειλεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ λαῷ, καὶ διαμαρτύρασθαι ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὡρισμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν.

Præcepit autem nobis vt prædicaremus populo, ac testificaremur eum esse qui definitus sit à Deo iudex viuorum ac mortuorum.

43 Τούτῳ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν.

Huic omnes Prophetæ testimonium dant, ‖remissionem peccatorum accepturum per nomen eius quemuis qui crediderit in eum.

Iere.3.34 mich.7.18 infrà,15.9.

34 פתח דין שמעון פומה ואמר [a]בשררא [b]אדרכת דאלהא לא הוא [c]נסב באפא :

34 Aperuit autem Schemeun os suũ, & ait, Verè expertus sum quòd De⁹ non sit [8] accipiens vultum.

35 אלא בכלהון עממא אינא דדחל מנה [d] ופלח כאנותא מקבל הו לותה :

35 Sed in omnibus populis, is qui timet ab eo & operatur iustitiam, acceptus est ei.

36 מלתא גיר דשדר לבני יסריל[e]וסבר אנון שלמא[f]ושינא ביד ישוע משיחא הנו מריא דכל :

36 Sermo enim [est] quem [9] misit filiis Israiel, & euangelizauit eis pacem & tranquillitatem per Ieschua Christum qui est Dominus omnium.

37 ואף אנתון ידעין אנתון במלתא דהות בכלה יהוד דאקפת מן גלילא בתר[g]מעמודיתא דאכרז יוחנן :

37 Et etiam vos nostis sermonem qui factus est in vniuersa Iudæa, [et] qui incepit à Galilæa, post baptismum quẽ prædicauit Iuchannan.

38 על ישוע דמן נצרת דאלהא משחה ברוחא דקודשא ובחילא [h] והוין [i]דמתכרך הוא [k] ומאסא להנון [l]דאתנכיו מן בישא מטול דאלהא הוא עמה :

38 De Ieschua qui fuit à Natzareth, quem Deus vnxit Spiritu sancto, & virtute. et is est qui circuibat, et sanabat eos qui percussi erãt à malo: quia Deus erat cum eo.

39 וחנן סהדוהי על כל־מא דעבד בכלה ארעא דיהוד ודאורשלם :

39 Et nos testes eius sumus de omnibus quæ fecit in vniuersa regione Iudææ & Vrischelem.

40 לה להנא תלאוהי יהודיא על [m]קיסא וקטלוהי ולה אקים אלהא לתלתא יומין ויהבה דיתחזא [n] עין בגלא :

40 [10] Hunc ipsum suspenderunt Iudæi in ligno, & interfecerunt: & eum suscitauit Deus tertio die, et dedit eum vt consþiceretur apertè.

41 לא דין לכלה עמא אלא לן אילין דמן אלהא [o] אתגבין דנהוא לה סהדא דאכלן עמה ואשתין מן בתר[p]קימתה דמן[q]בית מיתא :

41 Non autẽ toti populo, sed nobis qui à Deo electi sumus vt simus ei testes, qui comedimus cum eo, et bibim⁹ post resurrectionem eius [11] à mortuis.

42 [r]ופקדן דנכרז ונסהד לעמא דהנא הו דאתפרש מן אלהא דינא דחיא ודמיתא :

42 Et præcepit nobis vt prædicaremus, & testaremur populo quòd ipse sit qui destinatus est à Deo iudex viuorum & mortuorum.

43 ועלוהי אסהדו כלהון נביא דכל מן [s]דמהימן בשמה יקבל שובקן חטהא :

43 Et de eo testati sunt omnes Prophetæ, quòd quisquis credit, per nomẽ eius accepturus sit remissionẽ peccatorum.

Et

[a] בשררא באמת :
[b] אדרכת ידעתי מן דרך :
[c] נסב באפא נושא פנים :
[d] פלח כאנותא עושה צדק :
[e] סבר בשר :
[f] שינא שלוא מן שאן :
[g] מעמודיתא רחיצה :
[h] והויו והוא :
[i] מתכרך סובב :
[k] מאסא רופא מן אסא :
[l] דאתנכיו שהיו מוכים מן נכה :
[m] קיסא עץ :
[n] עין בגלא כביאור :
[o] אתגבין נבחרנו מן גבא :
[p] קימתה תקומתו :
[q] בית בין :
[r] פקדן צוה לנו :
[s] מחימן מאמין :

8 Ad verbum, pro Acceptor personæ. Tritus Hebraismus.

9 Mittere verbũ, pro Significare, siue Madare interposito nuntio, accipitur, vt Isaiæ 9.8 Hebraismus.

10 Licet hæc verba Græco textu in versu præcedenti collocentur, nos coacti fuimus cũ sequentibus in versu 40 collocare, quia Syrus textus ea sensu coniũgit

11 Ad verbum, De inter mortuos vt Gallicè, D'entre les morts.

Ἔτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα ταῦτα, ἐπέπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον. 44

44 Adhuc loquente Petro verba ista, illapsus est Spiritus sanctus in omnes q. audiebant hunc sermonē

Quod loquitur Verbi minister ex Dei mandato, Spiritus sanctus in corde obsignat, sicut ex effectis apparet.

Καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ ὅσοι συνῆλθον τῷ Πέτρῳ, ὅτι καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκκέχυται. 45

45 Fideles autem qui *erant* ex circūcisione, & venerāt cum Petro, obstupuerunt quòd etiam in Gentes effusum esset donū Spiritus sancti.

Ἤκουον γὰρ αὐτῶν λαλούντων γλώσσαις, καὶ μεγαλυνόντων τὸν Θεόν. Τότε ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος, 46

46 Audiebant enim eos loquentes linguis, ac magnificantes Deū. Tūc respondit Petrus,

Μήτι τὸ ὕδωρ κωλῦσαι δύναταί τις τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους οἵτινες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβον καθὼς καὶ ἡμεῖς; 47

47 Num quis aquam prohibere potest quominus *videlicet* baptizētur isti qui Spiritum sanctum acceperunt sicut & nos?

Baptismus sanctos non facit, sed sanctificationem obsignat.

Προσέταξέ τε αὐτοὺς βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Τότε ἠρώτησαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς. 48

48 Iussitque eos baptizari in nomine Domini. Rogauerunt autem eū vt perseueraret ad dies aliquot.

Κεφάλαιον ια΄

Cap. XI.

Ἤκουσαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ οἱ ὄντες κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ὅτι καὶ τὰ ἔθνη ἐδέξαντο τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. 1

1 Audierunt autem Apostoli & fratres qui erant in Iudæa, Gētes etiam recepisse sermonem Dei.

Petrus immerito reprehensus ab imperitis, non obiicit, se à nemine iudicādum, sed palàm factis sui rationem reddit.

Καὶ ὅτε ἀνέβη Πέτρος εἰς Ἱεροσόλυμα, διεκρίνοντο πρὸς αὐτὸν οἱ ἐκ περιτομῆς, 2

2 Quum igitur ascendisset Petrus Hierosolymā, certarunt aduersus eum qui *erant* ex circuncisione,

Λέγοντες, Ὅτι πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίαν ἔχοντας εἰσῆλθες, καὶ συνέφαγες αὐτοῖς. 3

3 Dicentes, Ad viros præputiū habētes introisti, & vnà edisti cū eis.

Ἀρξάμενος δὲ ὁ Πέτρος, ἐξετίθετο αὐτοῖς καθεξῆς, λέγων, 4

4 Exorsus autem Petrus, *omnia* exposuit eis ordine, dicens,

Ἐγὼ ἤμην ἐν πόλει Ἰόππῃ προσευχόμενος· καὶ εἶδον ἐν ἐκστάσει ὅραμα, καταβαῖνον σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιεμένην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἦλθεν ἄχρις ἐμοῦ. 5

5 Ego erā in ciuitate Ioppe prædicans: & visum in mentis excessu vidi, *nempe* descendēs vas quoddam, ceu linteum magnum, quatuor extremis *deuinctum*, quod demittebatur è cælo, & ad me vsque venit.

Εἰς ἣν ἀτενίσας κατενόουν, καὶ εἶδον τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἑρπετά, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. 6

6 In quod quum intendissem oculos, animaduerti, & vidi quadrupedia terræ, & feras, & reptilia, & volucres cæli.

Ἤκουσα

Audiui

[a] מלא הדברים מן מלל: [b] אגנת צלחה או חפפה מן גנן:

44 וכד הו שמעון ממלל הוא הלין [a]מלא [b]אגנת רוחא דקודשא על כלהון דשמעין הוו מלתא :

44 *Et quum ipſe Schemeun loqueretur hos ſermones, obtexit Spiritus ſanctus omnes eos qui audiebāt ſermonē.*

[c] תהרו אשתוממו: [d] גזירא הנמולים: [e] אתו באו: [f] אשתפעת מן שפע:

45 ותמהו [c]ותהרו אחא [d]גזירא הנון [e]דאתו עמה דאף על עממא מוהבתא דרוחא דקודשא [f]אשתפעת :

45 *Et attoniti facti ſunt ac obſtupuerunt fratres circunciſi, qui venerant cum eo, quòd etiam ſuper gētes donū Spiritus ſancti effuſum eſſet.*

[g] מורבין מגדלים:

46 שמעין הוו להון גיר כד ממללין בלשן לשן [g]ומורבין הוו לאלהא :

46 *Audiebāt enim eos loquētes variis linguis, & magnificabant Deum.*

[h] יעמדון יטבלו:

47 ואמר הוא שמעון דלמא מיא משכח אנש כלא דלא [h]יעמדון הנון דהא קבלו רוחא דקודשא אכמא דחנן :

47 *Et dixit Schemeun, Nunquid aquas quis poteſt prohibere, vt non baptizentur hi qui (ecce) acceperunt Spiritum ſanctum, ſicut nos?*

[i] יעמדון יטבלו:

[k] יקוא ימתין או יעמוד:

48 הידין פקד להון [i]דיעמדון בשמה דמרן ישוע משיחא ובעו מנה איך [k]דיקוא לותהון יומתא :

48 *Tunc præcepit eis vt baptizarentur in nomine Domini noſtri Ieſchua Chriſti: & petierunt ab eo vt maneret apud eos aliquot dies.*

קפלאון יא׳׳

Cap. XI.

[l] אחא אחים:

1 ואשתמעת הות לשליחא [l]ולאחא דביהוד דאף עממא קבלו מלתא דאלהא :

1 *ET auditum fuit ab Apoſtolis et à fratrib⁹ qui erāt in Iudæa quòd etiam Gētes accepiſſent ſermonē Dei.*

[m] דינין מתוכחים: [n] הנון דמן גזורתא בני חמילה והם שהיו מזרע היהודים: [o] לעס אכל:

2 וכד סלק שמעון לאורשלם [m]דינין הוו עמה [n]הנון דמן גזורתא :

2 *Et quum aſcendiſſet Schemeun Vriſchelem, diſceptabant cum eo illi qui erant ex circunciſione:*

3 כד אמרין דלות אנשא עורלא על [o]ולעס עמהון :

3 *Dicentes quòd ad homines præputiū habentes egreſſus eſſet, & ediſſet cū eis.*

[p] אקף התחיל: [q] בתר בתר ר׳ל׳ בסדר זה אחר זה:

4 [p]ואקף הוא שמעון [q]בתר בתר למאמר להון :

4 *Et cœpit Schemeū[1] ordine dicere eis,*

[1] Ad verbum, Poſt poſt. Syra phraſis ſignificās ordine & ſerio ſingula vt geſta erāt exponere.

[r] מאנא כלי: [s] בתנא בגד פשתים: [t] שאב יורד:

5 דכד מצלא הוית ביופא חזית בחזוא דנחת הוא [r]מאנא חד איכא דדמא הוא [s]לכתנא ואסיר הוא בארבע קרנתה [t]ושאב הוא מן שמיא ואתא עדמא לותי :

5 *Quum orarē in Iuppi, vidi in viſione quòd deſcēderet vas quoddā quod ſimile erat linteo, et deuinctum erat quatuor angulis ſuis, demittebatúrq; è cælo, et venit vſque ad me.*

[u] חרת הבטתי מן חור:

6 [u]וחרת בה וחזא הוית דאית בה חיותא דארבעת רגליהין ורחשא דארעא ואף פרחתא דשמיא :

6 *Et intuitus ſum in illud, & videbā quòd eſſent in eo animalia quadrupedia, et reptilia terræ, & etiā volucres cæli.*

7 Ἤκουσα δὲ φωνῆς λεγούσης μοι, Ἀναστὰς Πέτρε θῦσον καὶ φάγε.

Audiui autẽ etiã vocẽ dicẽtẽ mihi, Surge Petre, macta & vescere.

8 Εἶπον δὲ, Μηδαμῶς Κύριε· ὅτι πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου.

Dixi verò, Nequaquam Domine: nam nihil commune aut impurum vnquam introiuit in os meum.

9 Ἀπεκρίθη δέ μοι φωνὴ ἐκ δευτέρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, Ἃ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου.

Respondit autem mihi vox secũdo è cælo, Quæ Deus purgauit, tu ne polluito.

10 Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς· καὶ πάλιν ἀνεσπάσθη ἅπαντα εἰς τὸν οὐρανόν.

Idque ter factum est: & rursus omnia sursum retracta sunt in cælũ.

11 Καὶ ἰδοὺ, ἐξαυτῆς τρεῖς ἄνδρες ἐπέστησαν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ ἤμην, ἀπεσταλμένοι ἀπὸ Καισαρείας πρός με.

Tum ecce, eodem momento tres viri superuenerunt in ædes in quibus eram, Cæsarea missi ad me.

12 Εἶπε δέ μοι τὸ πνεῦμα συνελθεῖν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενον. ἦλθον δὲ σὺν ἐμοὶ καὶ οἱ ἓξ ἀδελφοὶ οὗτοι, καὶ εἰσήλθομεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός.

Dixit verò mihi spiritus vt cõgrederer cum eis, nihil ambigẽs. Venerunt autẽ mecũ etiã sex isti fratres, & ingressi sumus domũ cuiusdam.

13 Ἀπήγγειλέ τε ἡμῖν πῶς εἶδε τὸν ἄγγελον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ σταθέντα καὶ εἰπόντα αὐτῷ, Ἀπόστειλον εἰς Ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετάπεμψαι Σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον·

Qui annuntiauit nobis quomodo vidisset Angelũ domi suæ, qui adstitisset ac dixisset ipsi, Mitte aliquos Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus:

14 Ὃς λαλήσει ῥήματα πρός σε ἐν οἷς σωθήσῃ σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου.

Qui tibi ea dicturus est per quæ serueris & tu & tota domus tua.

15 Ἐν δὲ τῷ ἄρξασθαί με λαλεῖν, ἐπέπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτοὺς, ὥσπερ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ.

Quum autem exorsus essem loqui, illapsus est Spiritus sanctus in eos, quemadmodũ & in nos in principio.

26 Ἐμνήσθην δὲ τοῦ ῥήματος Κυρίου, ὡς ἔλεγεν, Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

Matth.3.11 marci 1.8. luc.3.26 ioh.1.26 suprà,1.2 infrà,19.4

Memini autẽ illius dicti Domini, quum diceret, ‖ Iohannes quidẽ baptizauit aqua, vos verò baptizabimini Spiritu sancto.

17 Εἰ οὖν τὴν ἴσην δωρεὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ὡς καὶ ἡμῖν, πιστεύσασιν ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐγὼ δὲ τίς ἤμην δυνατὸς κωλῦσαι τὸν Θεόν;

Postquam igitur par donum dedit eis Deus vt & nobis, quũ credidissemus in Dominum Iesum Christum, ego porrò quis eram qui Deũ possem prohibere?

18 Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα ἡσύχασαν, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν, λέγοντες, Ἄρα γε καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν ἔδωκεν εἰς ζωήν.

His autem auditis quieuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes, Nempe etiam Gentibus Deus resipiscentiam dedit ad vitam.

De veritate incomperta quærentes, placide audiendi: sed vicissim eiusdem declarationi acquiescendum est.

Οἱ μὲν

7 וְשַׁמְעֵת הֲוִית קָלָא דְּאָמַר הֲוָא לִי שֶׁמְעוֹן קוּם ᵃכּוּס וַאֲכוּל׃

Et audiebam vocē quæ dicebat mihi, Schemeū, surge: macta ac mā duca.

8 וַאֲמְרֵת חַס מָרִי ᵇדְּמִמְּתוּם לָא ᶜעַל לְפוּמִי דְּטָמֵא ᵈוְדִמְסַיַב׃

Et dixi, Absit Domine mi. Nam nunquam ingressum est os meū quod pollutum & quod contaminatum est.

9 וְתוּב קָלָא אֲמַר לִי מֶן שְׁמַיָא ᵉדְּמֶדֶּם דְּאַלָהָא ᶠדַּכִּי אַנְתְּ לָא ᵍתְּסַיֵב׃

Et rursus vox dixit mihi è cælo, Id quod De⁹ purificauit, tu ne cōtamines.

10 הָדָא הֲוָת תְּלָת ʰזַבְנִין ⁱוְאֶסְתַּלַּק לֵהּ כָּל ᵏמֶדֶּם לִשְׁמַיָא׃

Hoc factum est [2] tribus vicibus: et sublata sunt omnia in cælum.

11 וּבָהּ בְּשָׁעְתָא תְּלָתָא גַּבְרִין דְּאֶשְׁתַּדַּרוּ לְוָתִי מֶן קוּרְנֵלְיוֹס מֶן קֶסַרְיָא אֶתוּ וְקָמוּ עַל תַּרְעָא ˡדְּדָרְתָא ᵐדְּשָׁרֵא הֲוִית בָּהּ׃

Et eadem hora tres viri qui missi fuerant ad me à Curnilio è Cæsarea, venerunt, et steterunt iuxta portam vestibuli [domus] in qua habitabam.

12 וַאֲמַר לִי רוּחָא ⁿדְּזֵל עַמְּהוֹן דְּלָא פּוּלָגָא וְאֶתוּ עַמִּי וְאַף הָלֵין שְׁתָּא אַחִין ᵒוְעַלְן לְבֵיתֵהּ דְּגַבְרָא׃

Et dixit mihi Spiritus, Abi cum eis absque hæsitatione. Et venerunt mecū isti quoque sex fratres: et ingressi sumus in domum eius viri.

13 ᵖוְאֶשְׁתַּעִי לַן אַיְכַנָא חֲזָא בְּבַיְתֵהּ מַלְאַכָא דְּקָם וַאֲמַר לֵהּ דְּשַׁדַּר לְיוּפָא מְדִינְתָּא וַאַיְתָא לְשֶׁמְעוֹן דְּמֶתְקְרָא כֵּאפָא׃

Et narrauit nobis quomodo vidisset domi suæ Angelū qui adstitisset, & dixisset sibi, Mitte in Iuppin ciuitatē, & accerse Schemeū qui vocatur Kipha.

14 וְהוּ יְמַלֵּל עַמָּךְ ᵠמֶלֵא דִּבְהֵין ʳתֵּחֵא אַנְתְּ וְכֻלֵּהּ בַּיְתָךְ׃

Et ipse loquetur sermones tecū per quos [3] seruaberis tu et tota domus tua.

15 וְכַד ˢאַקְפֵּת הֲוִית תַּמָּן לְמַמְלָלוּ ᵗאַגְנַת רוּחָא דְּקוּדְשָׁא עֲלַיְהוֹן אַיְךְ מָא דַּעֲלַן מֶן קְדִים׃

Et quum cepissem illic loqui, obtexit Spiritus sanctus eos, quemadmodum nos ab initio.

16 ᵘוְאֶתְדַּכְרֵת מֶלְּתָא דְּמָרַן דְּאָמַר הֲוָא דְּיוּחַנָן ˣאַעְמֶד בְּמַיָא אַנְתּוּן דֵּין ʸתֶּעְמְדוּן בְּרוּחָא דְּקוּדְשָׁא׃

Et recordatus sum sermonis Domini nostri, qui dicebat, Juchannan baptizauit aquis, vos autem baptizabimini Spiritu sancto.

17 אֶן הָכִיל אֱלָהָא ᶻשְׁוְיָאִית יַהְבָה ᵃᵃמוֹהַבְתָּא לְעַמְמֵא אַיְלֵין ᵇᵇדְּהַיְמְנוּ בְּמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא אַיְךְ לַן אֶנָא מֶן הֲוִית ᶜᶜדְּאֶסְפֵּק דְּאֶכְלֵא לַאלָהָא׃

Si igitur Deus æqualiter dedit donum gentibus quæ crediderūt in Dominū nostrū Ieschua Christū, sicut nobis, ego quis eram ad cohibedū Deū?

18 וְכַד הָלֵין ᵈᵈמֶלֵא שְׁמַעוּ ᵉᵉשְׁלִיו לְהוֹן וְשַׁבַּחוּ לַאלָהָא וַאֲמְרִין הֲווּ דְּבְכַר אַף לְעַמְמֵא אֱלָהָא יְהַב ᶠᶠתְּיָבוּתָא ᵍᵍלְחַיֵא׃

Et quum hos sermones audiuissent, desierunt: & glorificauerunt Deū, et dicebant, Quòd iā etiā gentibus De⁹ dedisset conuersionem ad [4] vitam.

הכון

g.iiij.

ᵃ כוס שחט מן נכס׃
ᵇ ממתום מעולם׃
ᶜ על בא׃
ᵈ מסיב מגואל מן סאב׃
ᵉ מדם מה׃
ᶠ דכיוכה׃
ᵍ תסיבתקרא מגואלמן סאב׃
ʰ זבנין פעמים׃
ⁱ אסתלק הועלה׃
ᵏ מדם דבר׃
ˡ דרתא אילכה׃
ᵐ שרא שוכן׃
ⁿ זלילך מן אזל׃
ᵒ ועלין ונבוא מן עלה׃
ᵖ אשתעי ספר׃
ᵠ מלא דברים מן מלל׃
ʳ תחא תחיה׃
ˢ אקפת הוית החילותי׃
ᵗ אגנת צלחת או חפפה׃
ᵘ אתדכרת זכרתי׃
ˣ אעמד טבל׃
ʸ תעמדון תטבלו׃
ᶻ שויאית בשוה׃
ᵃᵃ מוהבתא המתנה מן יהב׃
ᵇᵇ היכנו האמינו׃
ᶜᶜ דאספק שאהיה כדי׃
ᵈᵈ מלא הדברים׃
ᵉᵉ שליו להון היו כשלוה ושתקו׃
ᶠᶠ תיבותא תשובה׃
ᵍᵍ לחיא להיים׃

2 Ad verbum Tribus tēporibus Hebraismus.

3 Ad verbum, Viues. Hebraism⁹.

4 Id est, Ad salutem. Hebraismus.

Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ, διῆλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας, μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον εἰ μὴ μόνον Ἰουδαίοις.

19 *Illi* porro qui dispersi fuerant ex oppressione orta ob Stephanum, peruenerunt vsque in Phœniciam & Cyprum & Antiochiam, nemini loquentes sermonem *Dei* nisi solis Iudæis.

Dispersio Ecclesiæ Hierosolymitanæ, multarum aliarum collectionis causa.

Ἦσαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς Ἀντιόχειαν ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν.

20 Quidam autem ex iis Cyprii & Cyrenenses, quum introiissent Antiochiam, loquuti sunt Græcis, euãgelizantes Dominum Iesum.

Antiochenam Ecclesiam (id est nouã quãdam gentium Hierusalem) extraordinariæ vocationi debemus.

Καὶ ἦν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν· πολύς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύριον.

21 Fuit autem manus Domini cum eis: multúsque numerus credentiũ conuersus est ad Dominum.

Ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὦτα τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ αὐτῶν· καὶ ἐξαπέστειλαν Βαρνάβαν διελθεῖν ἕως Ἀντιοχείας.

22 Peruenit autem rumor ad aures Ecclesiæ quæ erat Ierosolymis: miserunt igitur Barnabam vt pergeret Antiochiam vsque.

Extraordinariam vocationem non temere damnant Apostoli, sed tamen ex effectis diiudicant.

Ὃς παραγενόμενος καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐχάρη, καὶ παρεκάλει πάντας τῇ προθέσει τῆς καρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ.

23 Qui quum aduenisset & vidisset gratiam Dei, gauisus est, & hortatus est omnes vt proposito cordis permanerent in Domino.

Ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης πνεύματος ἁγίου καὶ πίστεως· καὶ προσετέθη ὄχλος ἱκανὸς τῷ Κυρίῳ.

24 Nã erat vir bonus & plenus Spiritu sancto, & fide: & adiuncta est multa turba Domino.

Ἐξῆλθε δὲ εἰς Ταρσὸν ὁ Βαρνάβας ἀναζητῆσαι Σαῦλον· καὶ εὑρὼν αὐτὸν ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Ἀντιόχειαν.

25 Abiit autem Barnabas Tarsum, vt requireret Saulum: & eum inuẽtum duxit Antiochiam.

Nulla fuit inter Apostolos de vsurpandis aut retinendis sedibus ac gradibus contentio.

Ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάξαι ὄχλον ἱκανόν, χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς.

26 Factũ est autẽ vt annũ totũ conuenirent in Ecclesia, docerentque turbã multã, & discipuli nominarẽtur primùm Antiochiæ Christiani.

Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατῆλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων προφῆται εἰς Ἀντιόχειαν.

27 Per id tempus autem descenderunt Hierosolymis Prophetæ Antiochiam.

Dominus suis flagellis sic cum impiis inuoluit Ecclesiam vt tamen ei, quacũque ratione expedit, in tẽpore prospiciat.

Ἀναστὰς δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ὀνόματι Ἄγαβος ἐσήμανε διὰ τοῦ πνεύματος, λιμὸν μέγαν μέλλειν ἔσεσθαι ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην· ὅστις ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος.

28 Et vnus eorum surgens, nomine Agabus, significauit per Spiritum, famẽ magnam futuram in toto terrarum orbe: quæ etiã fuit sub Claudio Cæsare.

Τῶν

Singuli

19 הנון דין דאתבדרו הוו מן[a] אולצנא דהוא על אסטפנוס[b] מטיו הוו עד־מא לפוניקי אף לאתרא דכופרוס ו ולאנטיוכיא כד עם אנש לא ממללין הוו מלתא אלא בלחוד עם יהודיא :

Illi autem qui dispersi fuerant afflictione quæ fuerat propter Stephanũ, peruenerunt vsque Phœniciam, etiã ad regionem Cypri, et Antiochiam, quum nemini loquerentur sermonem nisi Iudæis tantùm.

20 אית הוו דין אנשא מנהון מן כופרוס ומן קורינא הלין[c] עלו הוו לאנטיוכי וממללין הוו עם יוניא[d] ומסברין הוו על מרן ישוע :

Erant autem quidam ex eis è Cypro & ex Cyrinia, qui ingressi fuerãt Antiochiam, et loquebantur cũ Græcis, ac euangelizabant de Domino nostro Jeschua.

21 ואית הות עמהון אידה דמריא וסגיאא[e] הימנו[f] ואתפניו לות מריא :

Erátque cũ eis manus Domini: et multi crediderunt, & conuersi sunt ad Deum.

22 ואשתמעת הי הדא[g] לאדניהון דבני עדתא דבאורשלם ושדרו לבר־נבא לאנטיוכי :

Et auditum est hoc ipsum in auribus [5] filiorum congregationis quæ erat in Vrischelem. Et miserunt Bar-nabbam Antiochiam.

5 Hebraismus, Id est fideliumqui ad Ecclesiam Vrischelem pertinebant.

23 וכד אתא לתמן וחזא[h] טיבותא דאלהא[i] חדי ובעא הוא מנהון דבכלה לבהון יהון[k] נקיפין למרן :

Quúmque venisset illuc, & vidisset gratiam Dei, gauisus est: et deprecabatur eos vt toto corde suo adhærerẽt Domino nostro.

24 מטול דגברא הוא טבא[l] ומשמלי הוא ברוחא דקודשא[m] ובהימנותא[n] ואתתוסף הוא עמא סגיאא למרן :

Nam vir erat bonus, et repletus erat Spiritu sancto & fide. & adiectus est populus multus ad Dominum nostrum.

25 והו נפק הוא לטרסוס למבעא לשאול :

Et ipse egressus est in Tarsum ad quærendum Schaulem.

26 וכד אשכחה[o] איתיה עמה לאנטיכיא ושנתא כלה[p] אכחדא כנישין הוו בעדתא ואלפו עמא סגיאא מן הידין קדמית אתקריו באנטיוכי תלמידא[q] כרסטינא :

Quúmque inuenisset eum, adduxit eũ secũ Antiochiam. Et annum totũ pariter [6] congregati erãt in cœtu [illo:] et docuerũt populum multum. Ab eo tempore primùm vocati sunt Antiochiæ discipuli, Christiani.

6 Id est Coniuncti viuebant in illa Ecclesia.

27 וביומתא הנון אתו מן אורשלם לתמן נביא :

Et in diebus illis venerunt ex Vrischelem illuc Prophetæ.

28 וקם הוא חד מנהון דשמה הוא אגבוס[r] ואודע אנון ברוחא דכפנא רבא הוא בכלה ארעא והוא כפנא הנא ביומי קלודיוס קסר :

Et surrexit quidam ex eis, cuius nomen erat Agabus, et notum fecit eis per Spiritum, quòd fames magna futura esset in tota terra: & facta est fames ista in diebus Claudii Cæsaris.

[a] אתבדרו נפזרו :
[b] מטיו הוו הגיעו מן מטא :
[c] עלו הוו באו :
[d] מסברין מבשרין :
[e] הימנו האמינו :
[f] אתפניו שבו מן פנה :
[g] לאדניהון לאזניהם :
[h] טיבותא חסד :
[i] חדי שמח :
[k] נקיפין דבקים :
[l] משמלי ממולא מן מלא :
[m] הימנותא אמונה :
[n] אתתוסף נוסף :
[o] איתיה הביא אותו :
[p] אכחדא כאחד :
[q] כרסטינא טעמו משיחיים מלשון יון :
[r] אודע הודיע :

Τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς ηὐπορεῖτό τις, ὥρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς. 29

Ὃ καὶ ἐποίησαν, ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλου. 30

Κεφάλαιον ιβ.

Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαί τινας τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. 1

Ἀνεῖλε δὲ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου, μαχαίρᾳ. 2

Καὶ ἰδὼν ὅτι ἀρεστόν ἐστι τοῖς Ἰουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον· (ἦσαν δὲ ἡμέραι τῶν ἀζύμων) 3

Ὃν καὶ πιάσας ἔθετο εἰς φυλακήν, παραδοὺς τέσσαρσι τετραδίοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτόν, βουλόμενος μετὰ τὸ πάσχα ἀναγαγεῖν αὐτὸν τῷ λαῷ. 4

Ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ· προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς γινομένη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ. 5

Ὅτε δὲ ἔμελλεν αὐτὸν προάγειν ὁ Ἡρώδης, τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο στρατιωτῶν, δεδεμένος ἁλύσεσι δυσί· φύλακές τε πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακήν. 6

Καὶ ἰδού, ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη, καὶ φῶς ἔλαμψεν ἐν τῷ οἰκήματι· πατάξας δὲ τὴν πλευρὰν τοῦ Πέτρου, ἤγειρεν αὐτόν, λέγων, Ἀνάστα ἐν τάχει. Καὶ ἐξέπεσον αὐτοῦ αἱ ἁλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν. 7

Εἶπέ τε ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτόν, Περίζωσαι, καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου. Ἐποίησε δὲ οὕτω. Καὶ λέγει αὐτῷ, Περιβαλοῦ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι. 8

Singuli autem discipulorũ, prout cuique suppetebat, decreuerunt subsidio mittere *aliquid* fratribus habitantibus in Iudæa.

Ecclesiæ omnes vnũ corpus constituunt.

Quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manum Barnabæ & Sauli.

Cap. XII.

CÆterùm per id tẽpus aggressus est Herodes rex malè accipere quosdam ex ecclesia.

Concedit quidem inductas Ecclesiæ suæ Dominus, sed ad tẽpus.

Interemit autem Iacobum fratrẽ Iohannis, gladio.

Et quum vidisset *hoc* gratum esse Iudæis, perrexit cõprehendere etiã Petrum (erant autẽ dies azymorũ)

Tyrannorum vetus mos est, piorum sanguine redimere impiorum gratiam.

Quem etiam prehensum coniecit in carcerem, traditũ quater quaternis militibus, vt eum seruarent: volens post pascha producere eum populo.

Tyranni sibiipsis crucem figunt tum quoque quum agunt ex animi sui sententia.

Petrus igitur seruabatur in custodia: preces autẽ assiduæ fiebant ab ecclesia ad Deum pro ipso.

Preces consilia tyrannorum euertunt. Angelos à Deo impetrãt, carcerem perfringũt, catenas dissoluunt, Satana denique profligato Ecclesiam seruant.

Quum verò esset producturus eũ Herodes, nocte illa dormiebat Petrus inter duos milites, vinctus catenis duab[us]: & custodes ante ostiũ obseruabant carcerem.

Et ecce, Angelus Domini superuenit, & lux splẽduit in carcere: & pulsato latere Petri, excitauit eum, dicens, Surge velociter. Et exciderunt ei catenæ ex manibus.

Dixítque ei Angelus, Præcingere, & subligas and alia tua. Fecit autem ita. Tum *ille* dixit ei, Indue pallium, & sequere me.

29 בְּרַם דֵּין תַּלְמִידֵא אַכְמָא דְּאִית הֲוָא לְאנָשׁ אֱנָשׁ מְנְהוֹן פְּרַשׁוּ דַּנְשַׁדְּרוּן לְתֶשְׁמֶשְׁתָּא דַּאחֵא אִילֵין דְּעָמְרִין בִּיהוּד :

Cæterùm discipuli, sicut erat [7] unicuique ex ipsis, decreuerunt quod mitterent in ministerium fratrum eorum qui habitant in Iudæa.

30 וְשַׁדַּרוּ בְּיַד בַּר־נַבָּא וְשָׁאוּל לְקַשִּׁישֵׁא דְּתַמָּן :

Et miserũt per manum Bar-nabbæ & Schauli ad seniores qui ibi erant.

קְפָלֵאוֹן יב

Cap. XII.

1 בְּהָו דֵּין זַבְנָא אַרְמִי הֲוָא אִידָיָא עַל אֱנָשִׁין דְּבְעִדְּתָא אַיְך דְּנִבְאַשׁ לְהוֹן הֵרוֹדֵס מַלְכָּא הָו דְּמֶתְכַּנֵא אַגְרִיפּוּס :

Eodem autem tempore iniecerat manus in quosdam qui erant in ecclesia, vt malè afficeret eos, Hiraudis rex, is q. cognominat9 est Agrippa.

2 וַקְטַל בְּסַיְפָא לְיַעְקוּב אַחוּהִי דְּיוּחַנָּן :

Et interfecit gladio Iaakub fratrem Iuchannan.

3 וְכַד חֲזָא דְּשָׁפְרַת הָדָא לִיהוּדָיֵא אוֹסֵף הֲוָא לְמֶאחַד אַף לְשֶׁמְעוֹן כֵּאפָא וְאִיתַיְהוֹן הֲווּ יוֹמָתָא דְּפַטִּירֵא :

Quúmq; videret quòd placeret hoc Iudæis, adiecit vt apprehenderet Schemeun Kipha: et erãt dies azymorũ.

4 וַאחֲדֵהּ וַארְמְיֵהּ בֵּית אֲסִירֵא וַאשְׁלֶם לֵהּ שְׁתַּתְעֶסַר אֶסְטַרְטִיוֹטִין דְּנִטְּרוּנֵהּ דְּמֶן בָּתַר פֶּצְחָא נַשְׁלְמוּהִי לְעַמָּא דִּיהוּדָיֵא :

Et apprehendit eum, & coniecit eũ in carcerem, ac tradidit ei sexdecim milites, qui seruarent eum, vt post pet scha traderet eum populo Iudæorum.

5 וְכַד הָו שֶׁמְעוֹן מֶתְנְטַר הֲוָא בֵּית אֲסִירֵא צְלוֹתָא אֲמִינָתָא מֶתְקַרְבָא הֲוָת מֶן עִדְּתָא חֲלָפוּהִי לַאלָהָא :

Et quum Schemeun seruaretur in domo vinctorum, oratio assidua offerebatur à cœtu pro ipso, Deo.

6 וּבֵהּ בְּהָו לַלְיָא דְּלְצַפְרָא עֲתִיד הֲוָא דְּנַשְׁלְמוּהִי כַּד דָּמֶךְ הֲוָא שֶׁמְעוֹן בֵּית תְּרֵין אֶסְטְרַטִיוֹטִין וַאסִיר הֲוָא בְּתַרְתֵּין שִׁשְׁלָן וַאחְרָנֵא נָטְרִין הֲווּ תַּרְעָא דְּבֵית אֲסִירֵא :

Et ea ipsa nocte in cuius diluculo futurum erat vt traderet eum, quũ dormiret Schemeun inter duos milites, & vinctus esset duabus catenis, et alij seruarent ostium carceris:

7 מַלְאַכָא דְּמָרְיָא קָם לְעַל מֶנֵּהּ וְנוּהְרָא אַזְלֶג בְּכֻלֵּהּ בַּיְתָא וְדַקְרֵהּ בְּגַבֵּהּ וַאקִימֵהּ וֶאמַר לֵהּ קוּם עֲגַל וְנַפַּלֵי שִׁשְׁלָתָא מֶן אִידַוְהִי :

Angelus Domini stetit supra eũ, & lux effulsit in tota ea domo: et pupugit eum in latere eius, ac excitauit eũ, & dixit ei, Surge velociter. Et ceciderunt catenæ è manibus eius.

8 וֶאמַר לֵהּ מַלְאַכָא אֱסוּר חַצָּיךְ וְסַאֵן טַלַרַיךְ וַעְבַד הָכַנָא וְתוּב אֱמַר לֵהּ אֶתְעַטַּף תַּכְסִיתָךְ וְתָא בָּתַרִי :

Et dixit ei Angelus, Accinge lũbos tuos, et calcea [1] calceamẽta tua. Et fecit ita. Et iterum dixit ei, Inuolue te operimento tuo, & [2] veni post me.

ונפק

---

a אכמא כאשר: b פרשו פסקו: c תשמשתא עבודת: d דאחא האחים: e עמרין יושבים:

f זבנא זמן: g ארמי הוא אידיא שלח ידיו: h יבאש ירע מן באש:

i שפרת טובה: k אוסף הוסיף: l למאחד ללכוד: m פטירא חמצות: n אחדה לכדו: o וארמיה ויתנהו רמה: p אסטרטיוטין אנשי מלחמה: q פצחא הפסח: r ישלמיוהי יסגיר אותו:

s אמינתא תמידת:

t ישלמיוהי יסגיר אותו: u בית בין: x אסטרטיוטין אנשי מלחמה: y ששלן שלשלאות:

z אזלג השפיע: aa עגל מהרה: bb ונפלו ותפולנה: cc ששלתא השלשלאות: dd חציך חלציך: ee סאן טלריך נעל נעליך: ff הכנא כן: gg תוב עוד: hh תכסיתך כסותך מן כסה: ii תא בוא מן אתא:

7 Ad verbum, Viro viro. Hebraismus.

1 Vox Syra est טלריך, quæ sonat Talaria tua: sic dicta à talis quibus alligabantur.

2 Sequere me, Hebraismus.

9 Καὶ ἐξελθὼν ἠκολούθει αὐτῷ, καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι ἀληθές ἐστι τὸ γινόμενον διὰ τοῦ ἀγγέλου· ἐδόκει δὲ ὅραμα βλέπειν.

Itaque egressus *Petrus* sequebatur eum, nec sciebat verũ esse quod fiebat per Angelum, sed putabat *se* visum videre.

10 Διελθόντες δὲ πρώτην φυλακὴν καὶ δευτέραν, ἦλθον ἐπὶ τὴν πύλην τὴν σιδηρᾶν, τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν· ἥτις αὐτομάτη ἠνοίχθη αὐτοῖς· καὶ ἐξελθόντες προῆλθον ῥύμην μίαν· καὶ εὐθέως ἀπέστη ὁ ἄγγελος ἀπ' αὐτοῦ.

Quum autem transissent primã ac secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit in ciuitatem: quæ sponte aperta est eis: & egressi, progressi sunt vicũ vnũ: & statim abscessit Angelus ab eo.

11 Καὶ ὁ Πέτρος γενόμενος ἐν ἑαυτῷ εἶπε, Νῦν οἶδα ἀληθῶς ὅτι ἐξαπέστειλε Κύριος τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετό με ἐκ χειρὸς Ἡρώδου, καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων.

Tum Petrus ad se reuersus dixit, Nunc verè agnosco Dominum misisse Angelum suum, & eruisse me è manu Herodis, & ex omni expectatione populi Iudæorum.

12 Συνιδών τε ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν Μαρίας τῆς μητρὸς Ἰωάννου, τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου, οὗ ἦσαν ἱκανοὶ συνηθροισμένοι καὶ προσευχόμενοι.

Et *re* considerata, venit domum Mariæ matris Iohannis, qui cognominabatur Marcus, vbi erant multi congregati & precantes.

Sacri nocturni conuẽtus tum virorum tũ mulierum (quum diurnus locus non datur) Apostolico exemplo comprobantur.

13 Κρούσαντος δὲ τοῦ Πέτρου τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος, προσῆλθε παιδίσκη ὑπακοῦσαι, ὀνόματι Ῥόδη.

Quum pulsasset autem Petrus ostiũ vestibuli, prodiit puella vt subauscultaret, nomine Rhode.

Plus etiam impetramus à Deo quam ausimus sperare.

14 Καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, ἀπὸ τῆς χαρᾶς οὐκ ἤνοιξε τὸν πυλῶνα, εἰσδραμοῦσα δὲ ἀπήγγειλεν ἑστάναι τὸν Πέτρον πρὸ τοῦ πυλῶνος.

Quæ agnita voce Petri præ gaudio nõ aperuit vestibulum, sed intrò currens annuntiauit adstare Petrum ante vestibulum.

15 Οἱ δὲ πρὸς αὐτὴν εἶπον, Μαίνῃ. Ἡ δὲ διϊσχυρίζετο οὕτως ἔχειν. Οἱ δ' ἔλεγον, Ὁ ἄγγελος αὐτοῦ ἐστιν.

Illi verò dixerunt ei, Insanis. Illa autem affirmabat ita se *rẽ* habere, At illi dicebant, Angelus eius est.

16 Ὁ δὲ Πέτρος ἐπέμενε κρούων· ἀνοίξαντες δὲ εἶδον αὐτὸν, καὶ ἐξέστησαν.

Petrus autem perseuerabat pulsare: quum igitur aperuissent, viderunt eum, & obstupuerunt.

17 Κατασείσας δὲ αὐτοῖς τῇ χειρὶ σιγᾷν, διηγήσατο αὐτοῖς πῶς ὁ Κύριος αὐτὸν ἐξήγαγεν ἐκ τῆς φυλακῆς· εἶπε δὲ, Ἀπαγγείλατε Ἰακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. Καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον.

Quum autẽ manu eis indixisset silentiũ, narrauit eis quomodo Dominus ipsum eduxisset è carcere: dixítque, Annuntiate ista Iacobo, & fratribus. Et egressus, profectus est in alium locum.

Cedendum quidem interdum furori, sed ita vt nihilo negligẽtius opus Domini fiat.

Γενομένης

Orto

9 ונפק ואזל הוא בתרה כד לא ידע הוא [a]דשרירא הות הי דהויא הות ביד מלאכא סבר הוא גיר דחזוא חזא הוא :

[a] שרירא אמת:

9 *Et egressus est,[3] ac abibat post eum, quum ignoraret quòd verũ esset quod fiebat per manum Angeli. putabat enim quòd visionem videret.*

3 Id est, Sequebatur eũ. Hebraismus, vt suprà.

10 וכד עברת [b]מטרתא קדמיתא ודתרתין אתו עדמא לתרעא דפרזלא ואתפתח להון [c]מן צבות נפשה וכד נפקו ועברו שוקא חד [d]פרק מן לותה מלאכא :

[b] מטרתא אשמורת:
[c] מן צבות נפשה מאליה:
[d] פרק סר:

10 *Et quum præterita fuisset custodia prima & secunda, venerũt vsque ad portam ferream, & aperta fuit eis[4] spõte. Quũmque egressi fuissent ac trãsiuissent vicum vnũ, discessit ab eo Angelus.*

4 Ad verbum, Ex voluntate sua. id est A seipsa, Absq vllius opera.

11 הידין [e]אשתודע שמעון ואמר השא ידעת [f]בקושתא דמריא שדר מלאכה ופלטני מן אידה דהרודס מלכא ומן [g]מדם דמתחשבין הוו עלי יהודיא :

[e] אשתודע ידע והכיר:
[f] בקושתא באמת:
[g] מדם מה:

11 *Tunc agnouit Schemeun, ac dixit, Nũc noui in veritate quòd Domin⁹ misit Angelum suum, & eripuit me è manu Hiraudis regis, & ab eo quod cogitabant aduersus me Iudæi.*

12 וכד אסתכל אתא לה לביתא דמרים אמה דיוחנן הו דאתכני מרקוס מטול דאחא סגיאא תמן כנישין הוו ומצלין :

12 *Et quum considerasset, venit in domũ Mariam matris Iuchannan qui cognominatus est Marc⁹: quia fratres multi illic congregati erant, & orabãt*

13 ונקש בתרעא [h]דדרתא ונפקת [i]דתעניוהי טליתא דשמה רודא :

[h] דרתא אילמה:
[i] דתעניוהי שתענה לו:

13 *Et pulsauit ostiũ vestibuli: & egressa est, vt respõderet ei puella cuius nomen erat Rauda.*

14 [k]ואשתודעת קלה דשמעון [l]ובחדותה לא פתחת לה תרעא אלא [m]הפכת [n]ברהטא ואמרא להון שמעון הא [o]קאם על תרעא [p]דדרתא :

[k] אשתודעת הכירה:
[l] חדותא שמחה:
[m] הפכת שבה:
[n] ברהטא במרוצה:
[o] קאם עומד:
[p] דרתא אילמה:

14 *Et agnouit vocem Schemeũ: ac præ gaudio non aperuit ei ostium: sed reuersa est cursu, & dixit eis, Schemeũ, ecce, stat ad ostium vestibuli.*

15 אמרין לה [q]מזועתי לכי והי [r]מתחריא הות דהדא [s]הכנא הי אמרין לה כבר מלאכה הו :

[q] מזע זעתי לכי התהולל התהוללת:
[r] מתחריא היתה ניצה:
[s] הכנא כן:

15 *Dicunt ei, Omnino [5] turbata es tibi. Et illa cõtendebat quòd hoc ita esset. Dicunt ei, Potius Angelus eius est.*

5 Ad verbum, Turbando perturbata es tibi. Emphatica reduplicatio.

16 ושמעון נקש הוא בתרעא ונפקו חזאוהי ותמהו להון :

16 *Et Schemeũ pulsabat ad ostiũ: et egressi viderũt eũ, & attoniti facti sunt*

17 ומניף הוא להון אידה איך דישתקון להון [t]ועל [u]ואשתעי להון [x]איכנא מריא [y]אפקה מן בית אסירא ואמר להון [z]אשתעו הלין ליעקוב ולאחין ונפק אזל לה לאתר אחרין :

[t] על בא:
[u] אשתעי ספר:
[x] איכנא איכה:
[y] אפקה הוציאו:
[z] אשתעו ספרו:

17 *[6] Et annuebat eis manu sua vt tacerent. & ingressus est, ac narrauit eis quomodo Dominus eduxisset eum è domo vinctorũ: dixitq; eis, Narrate hæc Iaakub et fratribus. Et egressus abiit in locum alium.*

6 Ad verbum, Mouebat ad eos manum suam, vt solent qui audientiam sibi parant.

וכד

h.i.

Γενομένης δὲ ἡμέρας ἦν τάραχος οὐκ ὀλίγος ἐν τοῖς στρατιώταις, τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο. 18

Orto autem die fuit tumultus nõ paruus inter milites, quidnam factum esset Petro.

Consilium malum tandem consultoribus pessimum.

Ἡρώδης δὲ ἐπιζητήσας αὐτὸν, καὶ μὴ εὑρὼν, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι· καὶ κατελθὼν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Καισάρειαν, διέτριβεν. 19

Herodes verò quum eum requisiuisset, & non inuenisset, quæstione de custodibꝰ habita, iussit *eos* ad suppliciũ rapi: & quũ descẽdisset è Iudæa Cæsaream, *ibi* cõmoratus est

Ἦν δὲ ὁ Ἡρώδης θυμομαχῶν Τυρίοις καὶ Σιδωνίοις· ὁμοθυμαδὸν δὲ παρῆσαν πρὸς αὐτὸν, καὶ πείσαντες Βλάστον τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος τοῦ βασιλέως, ᾐτοῦντο εἰρήνην· διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς. 20

Herodes autem infenso animo erat in Tyrios & Sidonios: at illi cõcorditer venerunt ad eũ, & illecto Blasto qui præerat cubiculo regis, petebant pacem: eo quòd aleretur regio ipsorum ex regis *agro*.

Ecclesiæ hostium tristis & pudendus exitus.

Τακτῇ δὲ ἡμέρᾳ ὁ Ἡρώδης ἐνδυσάμενος ἐσθῆτα βασιλικὴν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐδημηγόρει πρὸς αὐτούς· 21

Statuto autem die, Herodes indutus veste regia, & considens pro tribunali, concionabatur ad eos:

Ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνει, Θεοῦ φωνὴ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου. 22

Populus verò acclamabat, Vox Dei, & non hominis.

Popularis adulatio stultos infatuat.

Παραχρῆμα δὲ ἐπάταξεν αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου, ἀνθ' ὧν οὐκ ἔδωκε τὴν δόξαν τῷ Θεῷ· καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος ἐξέψυξεν. 23

Illico verò percussit eum Angelꝰ Domini, eo quòd nõ tribuisset gloriam Deo: & erosus à vermibus animam efflauit.

Superbis Deus resistit.

Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξανε καὶ ἐπληθύνετο. 24

Sermo autem Domini crescebat ac multiplicabatur.

Tyranni Ecclesiam diruendo ædificant.

Βαρνάβας δὲ καὶ Σαῦλος ὑπέστρεψαν ἐξ Ἱερουσαλὴμ, πληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμπαραλαβόντες καὶ Ἰωάννην τὸν ἐπικληθέντα Μάρκον. 25

Barnabas autem & Saulus reuersi sunt ex Hierusalem, expleto ministerio, simul assumpto etiã Iohãne qui cognominabatur Marcus.

Κεφάλαιον ιγ.

Cap. XIII.

Ἦσαν δέ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκαλοι, ὅ, τε Βαρνάβας καὶ Συμεὼν ὁ καλούμενος Νίγερ, καὶ Λούκιος ὁ Κυρηναῖος, Μαναήν τε Ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος, καὶ Σαῦλος. 1

Erant autem Antiochiæ in ecclesia quæ *illic* erat, quidam prophetæ & magistri, Barnabas, & Simeon qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenæus, & Manahẽ qui fuerat vnà cum Herode tetrarcha educatus, & Saulus.

Paulus adiuncto Barnabba, non ab homine nec per hominem, sed Spiritus sancti extraordinario mandato, Gentium Apostolus secundo designatus.

Λειτουργούντων

Quum

18 וְכַד הֲוָא צַפְרָא הֲוָא הֲוָא[a] רוּבָּא סַגִּיאָא[b] בֵּית[c] אֶסְטְרַטִיוֹטֵא עַל שֶׁמְעוּן דְּמָנָא הֲוָא לֵהּ׃

Et quum esset diluculum, facta est contẽtio magna inter milites de Schemeun,[7] quidnam factum esset ei.

19 הֵרוֹדֵס דֵּין כַּד בְּעָיְהִי וְלָא אֶשְׁכְּחֵהּ דָּן אֶנּוּן לְנָטוֹרֵא וּפְקַד דְּנֵמוּתוּן וּנְפַק לֵהּ מֶן יְהוּד וְאִיתַוְהִי הֲוָא בְּקֵסָרִיָא׃

Hiraudis verò quũ quæsiuißet eũ, & non inuenisset eum, condemnauit ipsos custodes, & præcepit vt[8] morerentur. Et egressus est è Iudæa, ac morabatur in Cæsarea.

20 וּמֶטוּל דְּרָגִיז הֲוָא עַל[d] צוּרָיֵא וְעַל[e] צֵידָנָיֵא אֶתְכַּנַּשׁוּ [f] וְאֶתוֹ לְוָתֵהּ[g] אַכְחֲדָא[h] וְאַפִּיסוּ לִבְלַסְטוֹס[i] קִיטוֹנְקָנֵה דְּמַלְכָּא וְשָׁאֵלוּ מֶנֵּהּ דְּנֶהְוֵא לְהוֹן[k] שַׁיְנָא מֶטוּל דְּפוּרְנָסָא דְּאַתְרְהוֹן מֶן מַלְכוּתֵהּ הֲוָא דְּהֵרוֹדֵס׃

Et quia iratus erat contra Tyros & Tzidonios, congregati sunt et venerũt ad eũ simul, & persuaserunt Blistao cubiculario regis, & petierunt ab eo vt esset sibi pax: quia alimonia regionis suæ ex regno erat Hiraudis.

21 בְּיוֹמָא דֵּין יְדִיעָא לְבֵשׁ הֲוָא הֵרוֹדֵס לְבוּשָׁא דְּמַלְכוּתָא וִיתֵב עַל[l] בֵּים וּמְמַלֵּל הֲוָא עַם כֶּנְשָׁא׃

Die autẽ certo indutus erat Hiraudis veste regia, & sedebat super thronũ, et loquebatur cum congregatione.

22 עַמָּא דֵּין כֻּלֵּהּ קָעֵא הֲוָא וְאָמַר הָלֵין[m] בְּנָת קָלָא דַּאלָהָא אֶנֵּין וְלָא הָוְיָ דִּבְנַי נָשָׁא׃

Populus verò totus clamabat ac dicebat, Hæ[1] filiæ vocum Dei sunt, et nõ sunt filiorum hominis.

23 וְחַלָף דְּלָא יַהֵב תֶּשְׁבּוּחְתָּא לַאלָהָא בָּהּ בְּשָׁעְתָא[n] מַחְיֵהִי מַלְאַכֵהּ דְּמָרְיָא[o] וּרְפַת בְּתוּלְעָא וּמִית׃

Et pro eo quòd non dedisset gloriam Deo, percussit eum Angelus Domini,[10] et ictus est vermib⁹, ac mortuus est.

24 [p] וְסַבְרְתָא דַּאלָהָא מֶתְכַּרְזָא הֲוָת[q] וְרָבְיָא׃

Et euangelium Dei prædicabatur, & incrementum accipiebat.

25 בַּר־נַבָּא דֵּין וְשָׁאוּל[r] פְּנַו מֶן אוּרִשְׁלֶם לְאַנְטִיּוֹכִי מֶן בָּתַר דְּשַׁלְמוּ[s] תֶשְׁמֶשְׁתְּהוֹן[t] וּדְבַרוּ עַמְהוֹן לְיוּחָנָן הַו דְּאֶתְכְּנִי מַרְקוֹס׃

Bar-nabba autem et Schaul reuersi sunt ab Vrischelem Antiochiã, postquam compleuissent ministerium suũ, et assumpserunt secum Iuchannan illum qui cognominatus est Marcus.

קֶפַלָאוֹן יג

Cap. XIII.

1 אִית הֲוָא דֵּין[u] בְּעִדְתָּא דְּאַנְטִיּוֹכִיָא נְבִיֵא[x] וּמַלְפָנֵא בַּר־נַבָּא וְשֶׁמְעוּן דְּמֶתְקְרֵא נִיגֶר וְלוּקְיוֹס דְּמֶן קוּרִינָא מְדִינְתָּא וּמְנָאִיל[y] בַּר מְרַבְּיָנוּתֵהּ דְּהֵרוֹדֵס[z] טֶטְרַכָא וְשָׁאוּל׃ וְכַד

ERant autem in ecclesia quæ erat Antiochiæ, prophetæ et doctores, Bar-nabba, et Schemeun qui vocabatur Niger, & Lucius qui erat ex Curini ciuitate, et [1]Manail[2] filius educationum Hiraudis tetrarchæ, & Schaul.

a רובא מחלוקת:
b בית בין:
c אסטרטיוטא אנשי המלחמה:
d צוריא אנשי צור:
e צידניא אנשי צידון:
f אתו באו מן אתא:
g אכחדא כאחד:
h ואפיסו ויתחננו:
i קיטונקנה עבדו העובד אותו בחדר משכבו:
k שינא שלום מן שאן:
l בים כסא:
m בנת קלא בנות קול:
n מחיהי הכהו:
o רפת נעשה דירה לתולעים או נגשה מאכלם:
p סברתא בשורת:
q רביא טעם רבים היו במספר ובדעה יום יום המאמינים בה:
r פני שבו:
s תשמשתהון פקודתם:
t דברו לקחו:
u עדתא קהל:
x מלפנא מלמדים:
y בר מרבינוהי שגדל עמו מנעוריו:
z טטרכא שר רביעית המדינה או המלכות מלשון יון:

7 Ad verbum Quid esset ei, חוא pro ערע vsitatum Hebræis, Chaldæis & Syris. vt Exod. 32.1.

8 Id est, Morte plecterentur.

9 Frequẽter inuenias in antiquis Hebræorum scriptis (vt in Talmud & in aliis) Filiam vocis pro Voce cælitus demissa qua mortales de volũtate Dei admonerentur. vide in tractatu De benedictionibus cap. 1, & in volumine De magistratibus cap. De pecuniariis iudiciis, & alibi. Vocatur autem huiusmodi vox Filia vocis, distincta & articulata, quæ Dei voluntatẽ disertè & perspicuè declaret, vt verba ipsa sint velut partus à voce efformati. Perinde ergo est ac si Tyrii & Sidonii verba Herodis prædicarent esse Dei oracula, & numen quoddam cæleste loquutum fuisse.

10 Syra vox רפת, verbum est præteriti temporis, vt puncta vocalia indicant: nec alibi in Syris, Chaldæis, aut Talmudicis scriptoribus, quos videre licuit, reperitur. Sed nomen רפת inuenitur interdum significare Panem, interdum verò Animalium stabulum. Si igitur ab his nominibus sit formatum verbũ (vt plura in memoratis linguis à nominibus formantur) vel significabit Stabulũ factus est cum vermibus, siue per vermes (hoc est, Stabuli instar sordibus & corruptione plenus) vel Factus est panis cũ vermibus id est, Vermibus oppletus factus est eorũ cibus. Quod propius accedit ad Græcæ vocis significationem. Tritũ enim est scripturæ phrasi Panẽ pro omni cibo accipi.

1 Μαναὴν primitiua, id est Hebræa lingua, מנחם, Syrè Manail, quod ad Immanuel accedit, atque hoc vsu compertum est, quòd qui vocantur hoc nomine מנחם inter Iudæos, ab exteris quibuscum commercia habent, vocantur Manuel. Quanquam difficile est præter vsum certam afferre rationem.

2 Phrasis Syra eum propriè significat qui à teneris cum aliquo enutritus & educatus est.

2 Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ νηστευόντων, εἶπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, Ἀφορίσατε δή μοι τόν τε Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς.

Quum igitur ii ministrarent Domino & ieiunarent, dixit Spiritus sanctus, Separate mihi Barnabam & Saulum operi ad quod eos aduocaui.

3 Τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι, καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς, ἀπέλυσαν.

Tunc *igitur* quum ieiunassent & precati essent, & imposuissent eis manus, dimiserunt *eos*.

Ieiunium & preces solennes manuum impositionem praecedebant.

4 Οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, κατῆλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν, ἐκεῖθέν τε ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Κύπρον.

Ipsi igitur emissi à Spiritu sancto, descenderunt Seleuciam, & illinc abnauigarunt Cyprum.

Paulus cum suis Cyprum primo impetu Christo subigit.

5 Καὶ γενόμενοι ἐν Σαλαμῖνι, κατήγγελλον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων· εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην.

Quúmq; peruenissent Salamina, annũtiabant sermonẽ Dei in synagogis Iudæorum: habebant autẽ etiam Iohannem ministrum.

6 Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου, εὗρόν τινα μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον, ᾧ ὄνομα Βαριησοῦς,

Peragrata verò insula Paphum vsque, inuenerunt quendam magum pseudoprophetã Iudæum cui nomen *erat* Bariesus,

7 Ὃς ἦν σὺν τῷ ἀνθυπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ, ἀνδρὶ συνετῷ. οὗτος προσκαλεσάμενος Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον, ἐπεζήτησεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Qui erat cũ procõsule Sergio Paulo, viro prudente. Hic, aduocatis Barnaba & Saulo, efflagitauit audire sermonem Dei.

8 Ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάγος, (οὕτω γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ) ζητῶν διαστρέψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πίστεως.

Obsistebat autẽ eis Elymas, *id est* magus, (ita enim explicatur nomẽ eius) quærens auertere proconsulem à fide.

Satan sese Christo opponens, eius victoriã illustrat.

9 Σαῦλος δὲ (ὁ καὶ Παῦλος) πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου, καὶ ἀτενίσας εἰς αὐτὸν,

Saulus autem (qui & Paulus) repletus Spiritu sancto, intentis in eum oculis,

10 Εἶπεν, Ὦ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ῥᾳδιουργίας, υἱὲ διαβόλου, ἐχθρὲ πάσης δικαιοσύνης, οὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας;

Dixit, O plene omni dolo & omni maleficẽtia, fili diaboli, hostis omnis iustitiæ, nõ cessabis inuertere vias Domini rectas?

Magum extra ordinẽ quidem, sed corporali tamen pœna à Paulo affectum, ordinariis magistratibus exemplum praebet in eos animaduertendi qui improbè & obstinate cursum Euangelij impediunt.

Nunc

Καὶ

2 וכד הנון צימין הוו [a] ומתכשפין לאלהא אמרת להון רוחא דקודשא [b] פרושו לי לשאול ולבר־נבא לעבדא אינא [c] דאנא [d] קרית אנון :

2 *Et quum hi ieiunaſſent, et obſecraſſent Deũ, dixit eis Spiritus ſanctus, Separate mihi Schaulũ & Bar-nabba ad opus illud ad quod vocaui eos.*

3 ובתר דצמו וצליו סמו עליהון אידא ושדרו אנון :

3 *Et poſtquam ieiunaſſent, & oraſſent, impoſuerunt eis manum, & dimiſerũt eos.*

4 והנון כד אשתלחו מן רוחא דקודשא נחתו להון לסלוקיא ומן תמן [e] רדו בימא עד מא לכופרוס :

4 *Et ipſi quum emiſſi eſſent à Spiritu ſancto, deſcenderunt Seleuciã: et inde iter fecerũt per mare vſque in Cyprũ.*

5 וכד [f] עלו לסלמנא מדינתא [g] מסברין הוו מלתה דמרן בכנושתא דיהודיא ויוחנן משמש הוא להון :

5 *Et quum ingreſſi eſſent Salamina ciuitatem, euangelizabãt ſermonem Domini noſtri in ſynagogis Iudæorũ. & Iuchannan miniſtrabat eis.*

6 וכד [h] אתכרכוה לכלה [i] גזרתא עד־מא לפפוס מדינתא [k] אשכחו גברא חד [l] חרשא יהודיא דאיתוהי הוא נביא [m] דגלא דשמה הוא בר־שומא :

6 *Et quum circũluſtraſſent totam inſulam vſque ad Paphum ciuitatem, inuenerunt hominem quendam magicam artem exercentem, Iudæum, qui erat propheta mendax, & eius nomẽ erat Bar-Schuma.*

7 הנא דביק הוא לגברא חכימא דאיתוהי הוא [n] אנתופטוס ומתקרא הוא סרגיאוס פולוס וקרא הוא אנתופטוס לשאול ולבר־נבא ובעא הוא דישמע מנהון מלתא דאלהא :

7 *Hic adhærebat viro ſapienti, qui erat proconſul, & vocabatur Sergius Paulus. & vocauit Proconſul Schaulum & Barnabba: & quærebat vt audiret ab eis ſermonem Dei.*

8 [o] קאם הוא דין לוקבלהון הו הנא [p] חרשא בר־שומא דמתתרגם שמה אלומוס מטול דצבא הוא [q] דיעקמיוהי לאנתופטוס מן [r] הימנותא :

8 [3] *Reſiſtebat autem eis iſte magicã artem exercens* [4] *Bar-Schuma, cuius nomen exponitur Elimaus. quia cupiebat auertere proconſulem à fide.*

9 שאול דין הו דאתקרי פולוס אתמלי הוא ברוחא דקודשא [s] וחר בה :

9 *Schaul autem qui vocatus eſt Paulus, repletus eſt Spiritu ſancto, et intuitus eſt in eum:*

10 ואמר או דמלא כל נכלין וכלהין בישתא ברה [t] דאכל קרצא ובעל־דבבא דכלה [u] כאנותא לא [x] שלא אנת [y] למעקמו אורחתה [z] תריצתא דמריא :

10 *Ac dixit ei, O plene omnibus dolis & omnibus malis, fili* [5] *accuſatoris, & hoſtis omnis iuſtitiæ, non ceſſas peruertere vias rectas Domini:*

[a] מתכשפין מתחננים :
[b] פרושו הבדילו :
[c] דאנא שאני :
[d] קרית קראתי :
[e] רדו הלכו מן רדא :
[f] עלו באו :
[g] מסברין מבשרים :
[h] אתכרכוה סבבוה :
[i] גזרתא האי :
[k] אשכחו מצאו :
[l] חרשא מכשף וקוסם :
[m] דגלא שקר :
[n] אנתופטוס הוא הממונה למנהיג על מדינה מלשון יון :
[o] קאם עומד :
[p] חרשא מכשף :
[q] יעקמיוהי יטה אותו :
[r] הימנותא האמונה :
[s] חר הביט מן חור :
[t] אכל קרצא כינוי לסטן :
[u] כאנותא ישר וצדק :
[x] שלא חדל :
[y] למעקמו להטות :
[z] תריצתא ישרה :

[3] Ad verbum, Stabat autem ex aduerſo eis. Hebraiſmus.

[4] Bar-Schuma, Latinè ſonat Filiũ nominis. ac Hebraiſmus eſt pro homine celebri, ſicut Geneſ. 6, dicuntur אנשי השם hoc eſt, Celebres; & ſicut בן Hebraicè, ita בר Syriacè ſæpe ſignificat Præditum, vt Deut. 3. 18 & Iud. 21. 10. 1. Sã. 14. 52 בן חיל id eſt Filius roboris accipitur pro Prædito robore, & Iob. 41. 25, בני שחץ Filii ſuperbiæ, pro Præditis ſuperbia: Ita hoc loco, Filius nominis Præditũ nomine ſignificabit, id eſt Hominẽ celebrem. Qua verò in re celebre fuerit eius nomen videtur oſtendere tum Hebraica eius appellatio בר ישוע, quam Græci retinuerunt, tũ eius interpretatio Elimas. Nã בר ישוע ſonat Præditum ſalute, & Elimas, quod Hebraicè ſcriberetur אלי מעץ ſonat Diuinum cõſilium. Salutem enim ei aſcribebãt qui eius arte dementati erant, eo quòd putarent eũ diuinorum conſiliorum participẽ eſſe. Sic ſolet Satan ſuas artes amplis titulis adornare & tegere: & ita apud Moſen & Danielẽ huic mago ſimiles malefici ſplendido nomine, nempe חכמים, id eſt Sapientes, vocati fuerunt.

[5] Id eſt Diaboli. vt annotatum eſt in 4. Matth.

Καὶ νῦν ἰδοὺ χεὶρ τοῦ Κυρίου ἐπὶ σέ· καὶ ἔσῃ τυφλὸς, μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ. Παραχρῆμα δὲ ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἀχλὺς καὶ σκότος· καὶ περιάγων ἐζήτει χειραγωγούς. 11

Nunc igitur ecce manus Domini aduersum te: erísque cæcus, non vidēs solem ad temp⁹. Illico verò incidit in eum caligo ac tenebræ: & circūiens quærebat qui ipsum manu duceret.

Τότε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονὸς, ἐπίστευσεν, ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου. 12

Tum procōsul quū vidisset quod factum fuerat, credidit, perculsus super doctrina Domini.

Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ τὸν Παῦλον, ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα. 13

Profecti autem Papho Paulus & qui cū eo erant, venerūt Pergē Pamphyliæ *vrbē*. Iohānes verò abscedēs ab eis, reuersus est Hierosolymam.

Exemplum in eodem cætu, tum singularis constantiæ, tum magnæ imbecillitatis.

Αὐτοὶ δὲ διελθόντες ἀπὸ τῆς Πέργης, παρεγένοντο εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας· καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, ἐκάθισαν. 14

At ipsi quum perrexissēt Perga, venerūt Antiochiam *vrbē* Pisidiæ: & ingressi synagogam die Sabbathi, sederunt.

In synagoga (ad cui⁹ exemplar institutos fuisse constat Ecclesiæ Christianæ cætus) primum habebatur sacrorum librorum lectio, deinde etiam iis qui doctrina pollere videbantur, fiebat ab archisynagogis loquēdi potestas.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἀπέστειλαν οἱ ἀρχισυνάγωγοι πρὸς αὐτοὺς, λέγοντες, Ἄνδρες ἀδελφοὶ, εἰ ἔστι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαὸν, λέγετε. 15

Post lectionem autē Legis & Prophetarum, miserunt præfecti synagogæ ad eos, dicentes, Viri fratres, siquis est in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite.

Ἀναστὰς δὲ Παῦλος καὶ κατασείσας τῇ χειρὶ, εἶπεν, Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, καὶ οἱ φοβούμενοι τὸν Θεὸν, ἀκούσατε. 16

Quum surrexisset igitur Paulus, manu silentio facto, ait, Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite.

Deus plurimis peculiaribus beneficiis electum Israelem affecit, sed illo in primis quod æternum liberatorē ei promisit.

Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου Ἰσραὴλ ἐξελέξατο τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ τὸν λαὸν ὕψωσεν ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν γῇ Αἰγύπτου, καὶ μετὰ βραχίονος ὑψηλοῦ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς. 17

Exod.1.1

Exod.13.14

Deus populi huius Israel elegit patres nostros, & populum extulit, quum essent incolæ ‖ in terra Ægypti, ‖ & ex ea eduxit eos elato brachio.

Exod.16.2

Καὶ ὡς τεσσαρακονταετῆ χρόνον ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ. 18

Et circiter ‖ quadraginta annorū tēpus mores eorū ꝑtulit in deserto

Καὶ καθελὼν ἔθνη ἑπτὰ ἐν γῇ Χαναὰν, κατεκληροδότησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν. 19

Iosue 14.1

Et quum deleuisset septem gentes in terra Chanaan, ‖ sorte distribuit eis terram earum.

Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα ἔδωκε κριτὰς, ἕως Σαμουὴλ τοῦ προφήτου. 20

Iudic.3.9

Et postea annis circiter quadringētis quinquaginta ‖ dedit iudices, vsque ad Samuelem Prophetam.

Κἀκεῖθεν ᾐτήσαντο βασιλέα, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς τὸν Σαοὺλ υἱὸν Κὶς, ἄνδρα ἐκ φυλῆς Βενιαμὶν, ἔτη τεσσαράκοντα. 21

1.Sam.8.5
1.Sam.9.15
& 10.1

Et exinde ‖ petierunt regē, ‖ dedítque eis Deus Saul filiū Cis, virū ex tribu Bēiamin, annis quadraginta.

Καὶ

Et

11 והשא אידה דמריא עליך ותהוא סמא ולא תחזא שמשא עד מא [a] לזבנא ובה בשעתא נפל עלוהי [b] עמטנא וחשוכא [c] ומתכרך הוא ובעא [d] דמנו יאחוד באידה :

11 *Et nunc manus Domini super te: et eris cæcus, & non videbis solem usque ad tempus. Et eadem hora cecidit super eum caligo & tenebræ: & circuibat ac quærebat quisnam apprehēderet manum suam.*

12 וכד חזא [e] אנתופטוס מדם דהוא [f] אתדמר [g] והימן ביולפנה דמריא :

12 *Et quum vidisset proconsul quod factum fuerat, miratus est: & credidit doctrinæ Domini.*

13 פולוס דין ובר־נבא [h] רדו בימא מן פפוס מדינתא [i] ואתו להון לפרגא מדינתא דפמפוליא [k] ופרש מנהון יוחנן ואזל לה לאורשלם :

13 *Paulus autem et Bar-nabba iter fecerunt per mare Papho ciuitate: & venerunt Pergen ciuitatem Pamphyliæ: et abscessit ab eis Juchannā, ac profectus est Vrischelem.*

14 הנון דין נפקו מן פרגא ואתו לאנטיוכיא מדינתא דפיסידיא [l] ועלו לכנושתא [m] ויתבו ביומא דשבתא :

14 *Ipsi verò egressi sunt Perga, & venerunt Antiochiam ciuitatē Pisidiæ, ac ingressi sunt synagogam, ac sederunt in die Sabbathi.*

15 ובתר דאתקרי [n] נמוסא ונביא שלחו להון קשישא דכנושתא ואמרו גברא אחין אן הו דאית לכון מלתא [o] דבויאא מללו עם עמא :

15 [5] *Et postquā lecta esset Lex & Prophetæ, miserunt ad eos seniores synagogæ, & dixerunt, Viri fratres, si ita est quòd vobis sit sermo exhortationis, loquimini cum populo.*

16 וקם פולוס ואניף אידה ואמר גברא בני יסריל ואילין דדחלין מן אלהא שמעו :

16 *Et surrexit Paulus, & annuit manu sua, ac dixit, Viri, filii Israiel, et qui timetis à Deo, audite.*

17 אלהה דעמא הנא [p] גבא לאבהתן וארים [q] ואורב אנון כד הוו [r] תתובא בארעא דמצרין [s] ובדרעא רמא [t] אפק אנון מנה :

17 *Deus populi huius elegit patres nostros, et extulit ac auxit eos quum essent incolæ in terra Ægypti: & brachio elato eduxit eos ex ea.*

18 [u] ותרסי אנון במדברא ארבעין שנין :

18 [6] *Et nutriuit eos in deserto quadraginta annis.*

19 [x] והגם שבעא עממין בארעא דכנען ויהב להון ארעהון [y] יורתנא :

19 *Et perdidit septē populos in terra Kenaā, & dedit eis terrā eorū hæreditate.*

20 וארבע מאא וחמשין שנין יהב להון דינא עד־מא לשמואיל נביא :

20 *Et quadringentis et quinquaginta annis dedit eis iudices, usque ad Schemuil Prophetam.*

21 והידין שאלו להון מלכא ויהב להון אלהא לשאול בר קיש גברא מן [z] שרבתא דבנימין שנין ארבעין :

21 *Et tunc petierunt sibi regem, et dedit eis Deus Schaulē filiū Kisch, hominem ex genere Biniamin annis quadraginta.*

[a] זבנא זמן : [b] עמטנא אפלה : [c] מתכרך סובב : [d] מנו יאחוד מי הוא שיאחז : [e] אנתופטוס הוא מנהיג המדינה : [f] אתדמר תמה : [g] הימן האמין [h] רדו הלכו : [i] ואתו ובאו : [k] ופרש מנהון וילך מאתם : [l] ועלו ובאו : [m] ויתבו וישבו : [n] נמוסא התורה : [o] בויאא נחמה : [p] גבא בחר : [q] אורב הרבה : [r] תתובא תושבים : [s] דרעא זרוע : [t] אפק הוציא מן נפק : [u] תרסי האכיל : [x] הגם השמיד : [y] יורתנא ירושה : [z] שרבתא שבט :

5 Morem recitādi Legem in synagogis diebus sabbathi introductū ab ipso Mose tradūt, & deinde post reditum à captiuitate, ab Ezra in vsum reuocatum, & amplificatum, adiuncta Prophetarum lectione. Legem diuidunt in sectiones totidem (quas vocāt פרשות) quot sunt in anno sabbatha, quo ita singulis annis tota Lex perlegatur, finiaturque in festo Tabernaculorum, rursumque sequenti sabbatho ab initio repetatur. Ex Prophetis autē capita quædam quæ appellant הפטרות lectionibus Legis tum numero tum doctrinæ consensu, quatenus fieri potest, correspondentia, selecta constitutáque sunt, quæ simul legantur eo ordine quo descripta sunt ad finem Bibliorum Venetiis excusorū. Peracta Legis & Prophetarum lectione, demum assurgebant, accepta prius venia à primario synagogæ, qui de Scripturis apud populum volebant disserere. Hæc fusius explicantur à Maimoni, primo volumine, in tractatu De benedictione sacerdotum, cap. 12, & sequentibus.

6 Ac si Græcè pro ἐτροποφόρησεν scriptum esset ἐτρόφησεν, Nutriuit: sed latum est inter vtrūque verbum discrimen, vt potius existimem sensum respexisse. Nam ea clara certáque fuit tolerantia Dei erga immorigerum populum, quòd non destitit eos paternè alere & sua cura prosequi, quod innuit noster paraphrastes.

1.Sam.16.15 Psal.89.21

Καὶ μεταστήσας αὐτὸν, ἤγειρεν αὐτοῖς τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλέα· ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρήσας, Εὗρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. 22

Et amoto illo,‖ excitauit eis Dauid regem: cui etiam testimonio dato dixit,‖Inueni Dauid *filium* Iesse, virum secundum cor meũ, qui exequetur omnes voluntates meas.

Esa.11.1

Τούτου ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγειρε τῷ Ἰσραὴλ σωτῆρα Ἰησοῦν· 23

Huius è semine Deus‖secundum promissionem excitauit Israeli seruatorem Iesum:

Iesum esse seruatorẽ illum ex Dauide exoriturum probat ex Iohannis testimonio

Malach.3.1 matth.3.1 & 11.10 mar.1.2 luc.3.3

Προκηρύξαντος Ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ βάπτισμα μετανοίας παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραήλ. 24

‖Quum antè prædicasset Iohannes coram eo iam aduentante, Baptismum resipiscentiæ Israeli.

Matth.3.11 mar.1.7 ioh.1.20.

Ὡς δὲ ἐπλήρου ὁ Ἰωάννης τὸν δρόμον, ἔλεγε, Τίνα με ὑπονοεῖτε εἶναι; οὐκ εἰμὶ ἐγώ, ἀλλ' ἰδοὺ, ἔρχεται μετ' ἐμὲ, οὗ οὐκ εἰμὶ ἄξιος τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν λῦσαι. 25

Quum autem expleret Iohannes cursum, dixit,‖ Quem me suspicamini esse? non *is* sum ego, sed ecce, venit post me, cuius pedum soleã non sum dignus qui soluam.

Ἄνδρες ἀδελφοὶ, υἱοὶ γένους Ἀβραὰμ, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεὸν, ὑμῖν ὁ λόγος τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη. 26

Viri fratres, filii generis Abrahæ, & qui inter vos timent Deum, vobis sermo salutis huius missus est.

Iudæis propriè promissus & missus Christus.

Οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκομένας, κρίναντες, ἐπλήρωσαν· 27

Qui enim habitabãt in Hierusalẽ, & primores eorum, quum ignorarẽt istum, &c, *eo* condemnato, voces Prophetarum quæ per omne Sabbathum leguntur, impleuerunt:

Iesu acciderunt quæcunque de Messia prædixerant Prophetæ: vt hinc quoque cõstet illũ esse verũ & vnicũ illũ seruatorẽ. nec tamen propterea excusantur qui eum non modo non receperunt, sed etiam crudelissimè (quanuis innocentem) sunt persequuti.

Matth.27.22 marci 15.13 luc.23.23 ioh.19.6

Καὶ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου εὑρόντες, ᾐτήσαντο Πιλάτον ἀναιρεθῆναι αὐτόν. 28

Et nulla causa mortis inuẽta,‖petierunt à Pilato vt necaretur.

Ὡς δὲ ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἔθηκαν εἰς μνημεῖον. 29

Quum verò perfecissent omnia quæ de eo scripta erant, detractum è ligno, posuerunt in monumento.

Matth.28.2 mar.16.6 luc.24.6 ioh.20.19

Ὁ δὲ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. 30

‖Deus autẽ excitauit eũ à mortuis

Opponenda est gloria resurrectionis, ignominiæ crucis & sepulturæ. Probatur autem resurrectio tum oculatis testibus, tum Prophetarum testimoniis.

Ὃς ὤφθη ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναναβᾶσιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσαλὴμ, οἵτινές εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν. 31

Qui visus est per dies multos iis qui simul ascenderant cum eo à Galilæa in Hierusalem, suntque testes eius apud populum.

Καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν, ἀναστήσας Ἰησοῦν· 32

Nos quoque vobis euangelizamus, eã promissionẽ quæ patribus facta est, Deũ expleuisse filiis illorum, *id est* nobis, excitato Iesu:

ונסבה ואקים להון לדויד מלכא ואסהד עלוהי ואמר [a]דאשכחת לדויד ברה דאישי גברא איך לבי הו יעבד כלהון [b]צביני :

22 *Et ſuſtulit eũ, et ſuſcitauit eis Dauidem regem: et teſtatus eſt de eo, et dixit, Inueni Dauidẽ filium Iiſchai, hominem ſecundum cor meũ: ipſe faciet omnes voluntates meas.*

[a] אשכחת מצאתי:
[b] צביני חפצי מן צבא:

מן זרעה דהנא אקים אלהא ליסריל איך מא [c]דאשתודי לישוע [d]פרוקא :

23 *E ſemine hui⁹ excitauit Deus Iſraieli, iuxta id quod pollicitus fuerat, Ieſchua liberatorem.*

[c] אשתודי הבטיח ונשבע:
[d] פרוקא הגואל:

ושדר ליוחנן דיכרז קדם [e]מאתיתה [f]מעמודיתא דתיבותא לכלה עמא דיסריל :

24 *Et miſit Iuchannan vt prædicaret ante aduentum eius, baptiſmum cõuerſionis toti populo Iſraiel.*

[e] מאתיתה בואו מן אתא:
[f] מעמודיתא טבילה:

וכד משלם הוא יוחנן [g]תשמשתה אמר הוא מנו סברין אנתון [h]דאיתי לא הוית אנא אלא הא אתא בתרי הו דלא שוא אנא דאשרא ערקא [i]דמסנוהי :

25 *Et quum expleret Iuchannan miniſterium ſuum, dicebat, Quem putatis vos me eſſe? non ſum ego. Sed ecce, venit poſt me is cui non ſum dignus vt ſoluam corrigias calceamentorũ eius.*

[g] תשמשתה פקודתו:
[h] ראיתי שאני הוא:
[i] מסנוהי נעליו:

גברא אחין בני [k]שרבתה דאברהם ואילין דדחלין עמכון לאלהא לכון הו אשתדרת [l]מלתא דחיא :

26 *Viri fratres, filij generis Abrahã, et qui vobiſcum ſunt timentes Deũ, vobis hic miſſus eſt ſermo ſalutis.*

[k] שרבתה משפחת:
[l] מלתא דחיא דבר חיים:

הלין גיר [m]עמורא דאורשלם [n]ורישניהון לא ארגשו בה אף לא בכתבא דנביא דמתקרין בכל שבא אלא דנוהי ושלמו כלהין דכתיבן :

27 *Qui enim habitant in Vriſchelem, & primores eorum, non⁷ ſenſerunt illũ [ſermonem,] nec etiam ſcripta Prophetarum quæ leguntur per omne ſabbathũ: ſed condemnauerunt eũ, et cõpleuerunt omnia quæ ſcripta ſunt.*

[m] עמורא יושבי:
[n] רישניהון ראשיהם:

וכד לא [o]אשכחו עלתא דמותא [p]מדם שאלו מן פילטוס [q]דיקטלוניהי :

28 *Et quum nullã inueniſſent cauſam mortis, petierunt à Pilato vt interficerent eum.*

[o] אשכחו מצאו:
[p] מדם שום:
[q] דיקטלוניהי שיהרגו אותו:

וכד שלמו כל מדם דכתיב עלוהי [r]אחתוהי מן [s]צליבא וסמוהי בית קבורא :

29 *Quúmq; perfeciſſet quicquid ſcriptum eſſet de eo, demiſerunt eũ de cruce, & poſuerunt eũ in loco ſepulchri.*

[r] אחתוהי הורידוהו מן נחת:
[s] צליבא העץ:

אלהא דין אקימה מן [t]בית מיתא :

30 *Deus autẽ excitauit eũ⁸ à mortuis.*

[t] בית בין:

ואתחזי יומתא סגיאא לאילין דסלקו עמה מן גלילא לאורשלם והנון אנון השא סהדוהי לות עמא :

31 *Et viſus eſt diebus multis iis qui aſcẽderũt cũ eo ex Galilæa in Vriſchelẽ: & illi ſunt nũc teſtes ei⁹ apud populũ.*

ואף חנן הא [u]מסברינן לכון [x]דשוודיא הו דהוא לות אבהתן הא [y]שמליה אלהא לן לבניהון דאקים לישוע :

32 *Et etiã nos, ecce, euãgelizamus vobis quòd promiſſionem illã quæ facta fuit patribus noſtris, cõpleuit Deus nobis filijs illorũ, qui excitauit Ieſchua:*

[u] מסברינן מבשרים אנחנו:
[x] שוודיא הבטחה מן ידה:
[y] שמליה מלא אותה והקימה מן מלא כי השין בו וכרומים לו נוסף:

איך

7 Sic apud Hebræos Intelligendi, & Sẽtiendi verba confunduntur vt Pſal. 58. 10

8 Ad verbum, De inter mortuos vt Gallicè, D'entre les morts.

33 Ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται, Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

Vt etiam in Psalmo secundo scriptum est, ‖Filius meus es tu, ego hodie genui te.

34 Ὅτι δὲ ἀνέστησεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν, οὕτως εἴρηκεν, Ὅτι δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά.

Quòd autem excitauerit eum à mortuis, non amplius reuersurum in sepulchrũ, ita dixit, ‖Dabo vobis firmas illas Dauidis beneficentias.

35 Διὸ καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει, Οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

Ideo & aliâs dicit, ‖Non sines sanctum tuum sentire corruptionem.

36 Δαβὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ, ἐκοιμήθη, καὶ προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, καὶ εἶδε διαφθοράν.

Nam Dauid quidem quum sua ætate inseruisset Dei consilio, ‖obdormiuit, & adiũctus est patribus suis, sensitque corruptionem:

37 Ὃν δὲ ὁ Θεὸς ἤγειρεν, οὐκ εἶδε διαφθοράν·

At is quem Deus excitauit, non sensit corruptionem.

38 Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ἄνδρες ἀδελφοί, ὅτι διὰ τούτου ὑμῖν ἄφεσις ἁμαρτιῶν καταγγέλλεται·

Notum igitur sit vobis, fratres, annuntiari vobis remissionem peccatorum per istum:

39 Καὶ ἀπὸ πάντων ὧν οὐκ ἠδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως δικαιωθῆναι, ἐν τούτῳ πᾶς ὁ πιστεύων δικαιοῦται.

Et ab omnibus à quibus per Legem Mosis absolui non potuistis, per hũc quẽuis qui credat, absolui.

40 Βλέπετε οὖν μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς προφήταις,

Videte ergo ne vos inuadat quod dictum est in Prophetis,

41 Ἴδετε οἱ καταφρονηταί, καὶ θαυμάσατε καὶ ἀφανίσθητε. ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ἔργον ᾧ οὐ μὴ πιστεύσητε ἐάν τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν.

‖Videte ô contemptores, & admiramini, & euanescite. quia opus operor ego diebus vestris, op⁹ quod nõ credetis si q̃s enarrauerit vobis.

42 Ἐξιόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥήματα ταῦτα.

Egressis autem *eis* è synagoga Iudæorũ, rogarunt Gentes vt in proximè sequens sabbathum loquerẽtur sibi hæc verba.

43 Λυθείσης δὲ τῆς συναγωγῆς, ἠκολούθησαν πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ· οἵτινες προσλαλοῦντες αὐτοῖς, ἔπειθον αὐτοὺς ἐπιμένειν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ.

Soluto autem conuentu, sequuti sunt multi ex Iudæis & religiosis proselytis Paulum ac Barnabbã: qui alloquentes eos, persuaserunt eis vt perseuerarent in gratia Dei.

44 Τῷ δὲ ἐρχομένῳ σαββάτῳ σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Sequente verò sabbatho vrbs propè tota coacta est ad audiendũ sermonem Dei.

Ἰδόντες Visa

Psal.2.7 hebr.1.5, & 5.5

Esa.55.3

Psal.16.10

1.Reg.2.1 supra,2.29

Habac.1.5

Si Christus mansisset in morte, non esset verus filius Dei, nec firmum esset fœdus cum Dauide sanctum.

Sic intrauit sepulchrũ Dominus vt ne corruptionem quidẽ sentiret.

Christus ideo promissus vt per Legem damnatos gratuita remissione peccatorum donet.

Beneficia Dei cedũt contemptoribus certo exitio.

Gentes præeunt Iudæis in regnum cælorum.

33 איך דכתיב במזמורא דתרין דברי אנת אנא יומנא ילדתך :

33 *Sicut ſcriptũ eſt in ſecundo Pſalmo, Filius meus es tu: ego hodie genui te.*

34 והכנא אקימה אלהא מן [a]בית מיתא [b]דתוב לא [c]יהפוך יחזא חבלא איך דאמר [d]דאתל לכון [e]טיבותה דדויד [f]מהימנתא :

34 *Et ſic excitauit eum Deus[9] à mortuis vt rurſus non ſit reuerſurus viſurus corruptionem: quemadmodum dicit, Dabo vobis beneficentiam Dauid fidelem.*

35 ותוב אמר בדוכתא אחרתא דלא יהבת לחסיך דיחזא חבלא :

35 *Et rurſus dixit in loco alio, Non dediſti benignum tuum[10] vt videret corruptionem.*

36 דויד גיר [g]בשרבתה שמש צבינה דאלהא ושכב [h]ואתתוסף על אבהוהי וחזא חבלא :

36 *Dauid enim in ætate ſua miniſtrauit volũtati Dei, et obdormiuit: adiũctúſq; eſt patribus ſuis, ac vidit corruptionẽ:*

37 הנא דין דאקים אלהא לא חזא חבלא :

37 *Hic verò quem excitauit Deus, nõ vidit corruptionem.*

38 דעו [i]הכיל אחין דבה בהנא מתכרז לכון שובקן חטהא :

38 *Scitote igitur, fratres, quòd ꝑhũc ipſũ prædicatur vobis remiſſio peccatorum:*

39 ומן כל דלא [k]אשתכחתון [l]בנמוסא דמושא [m]דתזדדקון בהנא כל [n]דמהימן מזדדק :

39 *Et ab omnibus à quibus non potuiſtis per Legẽ Muſche[11] iuſtificari, per hunc, quiſquis credit, iuſtificatur.*

40 אזדהרו הכיל דלמא יאתא עליכון מדם דכתיב בנביא :

40 *Cauete igitur ne veniat ſuper vos id quod ſcriptum eſt in Prophetis:*

41 דחזו [o]מבסרנא ותתמהון ותתחבלון דעבדא עבד אנא ביומיכון אינא דלא [p]תהימנון אן אנש [q]משתעא לכון :

41 *Videte contemptores, & admiremini, ac deuaſtemini. quia opus operor in diebus veſtris, quod non crederetis ſi quis narraret vobis.*

42 וכד נפקין הוו [r]מן צאדיהון בעו מנהון דלשבתא אחרתא ימללון עמהון מלא הלין :

42 *Et quum egrederentur[12] ab eis, petierunt ab ipſis vt ſabbatho alio loquerentur ſermones iſtos ſecum.*

43 ומן [s]דאשתרית כנושתא סגיאא יהודיא אזלו בתרהון ואף [t]גיורא דדחלין הוו מן אלהא והנון ממללין הוו [u]ומפיסין להון [x]דיהוון נקיפין [y]לטיבותה דאלהא :

43 *Et poſtquam dimiſſa eſſet congregatio, multi Iudæi[13] iuerunt poſt eos, et etiam proſelyti, qui timebant à Deo: & ipſi loquebantur et ſuadebant eis[14] vt adhærerent gratiæ Dei.*

44 ולשבתא אחרתא כנשת כלה מדינתא למשמע מלתה דאלהא :

44 *Et ſabbatho alio congregata eſt tota ciuitas ad audiẽdũ ſermonem Dei.*

וכד

Et

[a] בית כין :
[b] תוב עוד :
[c] יהפוך ישוב :
[d] אתל אתן :
[e] טיבותה חסדו :
[f] מהימנתא הנאמנה :
[g] בשרבתה בדורו :
[h] ואתתוסף ויאסף מן אסף :
[i] הכיל לכן :
[k] אשתכחתון יכלתם מן שכח :
[l] נמוסא תורה :
[m] תזדדקון תצדקו :
[n] מהימן מאמין :
[o] מבסרנא מנאצים :
[p] תהימנון תאמינו :
[q] משתעא מספר מן שעא :
[r] מן צאדיהון מאצלם :
[s] אשתרית נשלחה מן שרא :
[t] גיורא הם ששבו מן העמים לדת ישראל :
[u] מפיסין להון מעידים בם מן פיס :
[x] נקיפין דבקים :
[y] טיבותה חסדו :

9 Ad verbum, De inter mortuos. Gallicè, *D'entre les morts.*

10 Id eſt, Vt obnoxius eſſet corruptioni. vt infrà ſemel atque iterum ſequitur. Hebraiſmus.

11 Iuſtificari pro Abſolui in iudicio Exod. 27. 7. & Deut. 25. 1. & paſſim alibi in vtroq; Teſtamento.

12 Ad verbum, A latere eorum. Hebraiſmus.

13 Id eſt, Sequuti ſunt eum. Hebraiſmus.

14 Quaſi affixi & cõglutinati permanerẽt in gratia Dei. Hæc eſt vis verbi Syriaci.

Ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ὄχλους, ἐπλήσθησαν ζήλου, καὶ ἀντέλεγον τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις, ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες. 45

Visa autem turba Iudæi repleti sunt inuidia, & contradicebant iis quæ à Paulo dicebantur, contradicentes ac blasphemantes.

Euangelii eiusdē odor reprobis incredulis mortem spirat, electis autem credentibus, vitam.

Παρρησιασάμενοι δὲ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας εἶπον, Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ, στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. 46

Tunc libertate vsi Paulus ac Barnabas dixerunt, Vobis necesse fuit primùm exponi sermonē Dei: postquam autem repellitis illum, & indignos vos ipsos decernitis æterna vita, ecce, conuertimur ad Gentes.

Euāgelium expresso Dei mandato Gentibus promulgatum.

Esa.49.6

Οὕτω γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ Κύριος, Τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. 47

Sic enim nobis mandauit Dominus *dicens*, ‖Constitui te vt sis lux Gentium, vt sis saluti vsque ad vltimas terras.

Ἀκούοντα δὲ τὰ ἔθνη ἔχαιρον, καὶ ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. 48

Gentes autem hæc audientes, gauisæ sunt, & glorificabant sermonē Domini: & crediderunt quotquot erant ordinati ad vitam æternam.

Διεφέρετο δὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου δι' ὅλης τῆς χώρας. 49

Perferebatur autē sermo Domini per totam illam regionem.

Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παρώτρυναν τὰς σεβομένας γυναῖκας καὶ τὰς εὐσχήμονας, καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως, καὶ ἐπήγειραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν, καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν. 50

Iudæi verò extimularunt mulieres religiosas & honestas, & primos vrbis, & excitarunt persequutionē in Paulum ac Barnabam, eiecerúntque eos è finibus suis.

Ea est hostium Euangelij calliditas vt quorundam etiam, alioqui nō penitus malorum, simplicitate ad suam crudelitatem exercendam abutantur.

Infrà, 18.6 matth. 10.14 marci 6.11 luc. 9.5.

Οἱ δὲ ἐκτιναξάμενοι τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, ἦλθον εἰς Ἰκόνιον. 51

‖At illi excusso puluere pedū suorum in eos, venerunt Iconium.

Non obstat mundi perfidia quominus sibi Dominus Ecclesiam colligat, & collectam foueat.

Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ πνεύματος ἁγίου. 52

Discipuli verò replebantur gaudio & Spiritu sancto.

Κεφάλαιον ιδ´

Cap. XIIII.

Ἐγένετο δὲ ἐν Ἰκονίῳ κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ λαλῆσαι οὕτως ὥστε πιστεῦσαι Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος. 1

Factum est autē Iconii vt simul introirent synagogam Iudæorum, & loquerentur, ita vt crederet Iudæorum simul & Græcorum magna multitudo.

Non minus constantes esse nos oportet quam obstinata est malorū peruersitas.

Οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι ἐπήγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἐθνῶν κατὰ τῶν ἀδελφῶν. 2

Qui verò increduli fuerūt Iudæi incitarunt & malè affectos reddiderunt animos Gentium aduersus fratres.

Multum

45 וכד חזו יהודיא כנשא סגיאא אתמליו [a] חסמא [b] וקימין הוו לוקבל מלא דאמר הוא פולוס ומגדפין הוו:

45 *Et quum vidissent Iudæi turbã magnam, repleti sunt inuidia, [15] & obsistebant contra sermones quos loquebatur Paulus ac blasphemabant.*

46 אמר דין פולוס ובר־נבא [c] עין בגלא לכון [d] ולא הוא קדמית דתתאמר מלתה דאלהא אלא מטול [e] דדחין אנתון להמנכון [f] ופסקתון על נפשכון דלא [g] שוא אנתון לחיא דלעלם הא [h] מתפנינן לן לות עממא:

46 *Dixit autem Paulus & Bar-naba liberè, vobis oportebat primùm prædicari sermonem Dei, sed quia repellitis ipsum à vobis, et statuistis contra vos ipsos quòd non digni sitis vita quæ est in æternum, ecce, conuertimus nos ad Gentes.*

47 הכנא גיר פקדן מרן איך דכתיב דסמתך נוהרא לעממא דתהוא [i] לחיא עד מא [k] לסופיה דארעא:

47 *Sic enim præcepit nobis Dominus noster, sicut scriptum est, Posui te lucẽ Gentibus, vt sis in salutem vsque ad fines terræ.*

48 וכד שמעין הוו עממא [l] חדין הוו ומשבחין לאלהא [m] והימנו אילין דסימין הוו לחיא דלעלם:

48 *Quúmque audirent Gẽtes, gaudebant & glorificabant Deum: crediderúntque illi qui positi erant ad vitã quæ est in æternum.*

49 ומלתה דמריא מתמללא הות בכלה הו אתרא:

49 *Et sermo Domini prædicabatur in tota illa regione.*

50 יהודיא דין [n] גרגו לרישא דמדינתא ולנשא עתירתא אילין דדחלן הוי עמהון לאלהא ואקימו רדופיא על פולוס ועל בר־נבא [o] ואפקו אנון מן תחומיהון:

50 *Iudæi verò suscitauerunt principes ciuitatis, et mulieres diuites, quæ cum illis timebant Deum: et excitauerunt persequutionem contra Paulum & contra Bar-nabbam, & eiecerunt eos è limitibus suis.*

51 וכד נפקו נפצו עליהון [p] חלא דרגליהון ואתו להון לאיקנון מדינתא:

51 *Et quum egrederentur, excusserunt contra eos puluerem pedum suorum: et venerunt in Iconium ciuitatem.*

52 ותלמידא מתמלין הוו [q] חדותא ורוחא דקודשא:

52 *Et discipuli replebantur gaudio & Spiritu sancto.*

קפלאון יד״

Cap. XIIII.

1 ואתו [r] ועלו להון לכנושתא דיהודיא והכנא מללו עמהון איך [s] דיהימנון סגיאא מן יהודיא ומן יוניא:

1 *Et venerunt & ingressi sunt in synagogam Iudæorum, & ita loquuti sunt cum eis vt crederent multi ex Iudæis & ex Græcis.*

2 יהודיא מן אילין דלא [t] מתטפיסין הוו [u] גרגו לעממא [x] דיבאשון להון לאחא:

2 *Iudæi [verò] ex illis qui non obediebant, excitaueruntGẽtes vt malè afficerent fratres.*

[a] הסמא קנאה: [b] קימין עומדים: [c] עין בגלא בבירור: [d] ולא הוא צריך היה: [e] דחין משליכים מן דחה: [f] פסקתון הוצאתם גזר דין כנגדכם: [g] ראוי שתקרא שוין: [h] מתפנינן פונים: [i] לחיא לחיים: [k] לסופיה לאפסי מן סוף: [l] חדין שמחים מן חדא: [m] הימנו האמינו: [n] גרגו לרישא דמדינתא העירו ראשי העיר: [o] אפקו גרשו מן נפק: [p] חלא אבק: [q] חדותא שמחה: [r] ואתו ויבואו מן אתא: [s] יהימנון יאמינו: [t] מתטפיסין רוצים לשמוע מן טפס: [u] גרגו העירו והניעו: [x] יבאשון ירעו:

[15] Id est, Opponebant se, & repugnabant sermonibus Pauli.

3 Ἱκανὸν μὲν οὖν χρόνον διέτριψαν παρρησιαζόμενοι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ τῷ μαρτυροῦντι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, καὶ διδόντι σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν.

Multum igitur tempus *ibi* egerũt, liberè loquentes,freti Domino,qui testimonium dabat sermoni gratiæ suæ,dabátque vt signa & miracula ederentur per manus eorum.

Nõ cedẽdum mini , imo ne aperto quidẽ furori,nisi quum ita prorsus necesse est: id que non quietis captandæ causa,sed vt eo latius propagetur Euangelium.

4 Ἐσχίσθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως· καὶ οἱ μὲν ἦσαν σὺν τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ δὲ σὺν τοῖς ἀποστόλοις.

Diuisa est autem multitudo vrbis:& alii quidem erant à Iudæis,alii verò ab Apostolis.

5 Ὡς δὲ ἐγένετο ὁρμὴ τῶν ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων σὺν τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν, ὑβρίσαι καὶ λιθοβολῆσαι αὐτούς,

Quum verò factus esset impetus Gentiũ ac Iudæorum vnà cum suis primoribus, vt contumeliis afficerent & lapidarent eos,

6 Συνιδόντες κατέφυγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας, Λύστραν καὶ Δέρβην, καὶ τὴν περίχωρον·

Re considerata,perfugerunt in ciuitates Lycaoniæ,Lystram& Derben,&circumiacentem regionem:

7 Κἀκεῖ ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι.

Et illic prædicabant euangeliũ.

8 Καί τις ἀνὴρ ἐν Λύστροις ἀδύνατος τοῖς ποσὶν ἐκάθητο, χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, ὃς οὐδέποτε περιπεπατήκει.

Quidam autem vir Lystris impotens pedibus sedebat , claudus ab vtero matris suæ,qui nunquam ambulauerat.

9 Οὗτος ἤκουε τοῦ Παύλου λαλοῦντος· ὃς ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἰδὼν ὅτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι,

Hic audiuit Paulum loquentem: qui quum intendisset in eũ oculos, & vidisset quòd fidem haberet *se* seruatum iri,

10 Εἶπε μεγάλῃ τῇ φωνῇ, Ἀνάστηθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου ὀρθός. Καὶ ἥλλετο, καὶ περιεπάτει.

Dixit voce magna, Surge in pedes tuos rectus . Tum *ille* quum exiliisset,ambulauit.

11 Οἱ δὲ ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ Παῦλος, ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, Λυκαονιστὶ λέγοντες, Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς.

Turbæ verò quũ vidissent quod fecerat Paulus, sustulerunt vocem suam,Lycaonicè dicentes,Dii assimilati hominibus, descenderunt ad nos.

Vetus est diaboli astus efficere vt fideles serui Dei vel semel profligentur, vel pro idolis colãtur, idque præcipue arrepta ex miraculis occasione.

12 Ἐκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάβαν, Δία· τὸν δὲ Παῦλον, Ἑρμῆν· ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου.

Vocabántque Barnabam, Iouem: Paulum verò , Mercurium: quoniã is erat dux sermonis.

13 Ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ Διὸς τοῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς πυλῶνας ἐνέγκας, σὺν τοῖς ὄχλοις ἤθελε θύειν.

Sacerdos autem Iouis collocati ante illorum vrbem, quum tauros vittatos ad vestibula adduxisset, volebat cum turba sacrificare.

Ἀκούσαντες

Quod

	Syriaca (Hebraicis literis)		Latina
[a] זבנא זמן: [b] עין בגלא בברור:	והנון [a]זבנא סגיאא הוו תמן[b] ועין בגלא ממללין הוו על מריא והו מסהד הוא על מלתא [c]דטיבותה באתותא [d]ותדמרתא דעבד הוא באידיהון :	3	*Et ii tempus multum mãſerunt ibi, et liberè loquebantur de Domino: & ipſe teſtabatur de ſermone gratiæ ſuæ per ſigna & prodigia quæ faciebat per manus eorum.*
[c] טיבותה חסדו: [d] תדמרתא נפלאות:			
[e] נקיפין דבקים:	וכלה כנשא דמדינתא פליג הוא מנהון אית הוו עם יהודיא ומנהון [e]נקיפין הוו לשליחא :	4	*Et tota turba ciuitatis diuiſa erat: ex illis erãt cum Iudæis, et ex illis adhærebant Apoſtolis.*
[f] גזמא שאון: [g] רישניהון ראשיהם: [h] יצערון יכלימו: [i] כאפא אבנים:	הוא דין עליהון [f]גזמא מן עממא ומן יהודיא [g] ורישניהון [h] דיצערון אנון ויר‍גמון אנון [i]בכאפא :	5	*Factus eſt autẽ in hos impetus à Gẽtibus, et à Iudæis ac primoribus eorũ, vt contumeliis afficerent eos et obruerent eos lapidibus.*
[k] שניו המקו: [l] אתגוסו נסו: [m] קוריא כפרים: [n] חדריהין סביבותיהם:	וכד ידעו[k]שניו [l]ואתגוסו במדינתא דלוקניא ולוסטרא ודרבא [m] וקוריא [n]דחדריהין :	6	*Quúmque [hoc] cognoſcerent, diſceſſerunt, et confugerũt in ciuitates Lycaoniæ et Lyſtræ & Derbæ, & pagos qui ſunt circa eas:*
[o] מסברין מבשרים:	ותמן [o]מסברין הוו :	7	*Et ibi euangelizabant.*
[p] סגיף מעונה: [q] ממתום בעולם:	וגברא חד יתב הוא בלוסטרא מדינתא [p]דסגיף הוא ברגלוהי חגירא דמן כרס אמה [q]דממתום לא הלך הוא:	8	*Et homo quidam habitabat in Lyſtra ciuitate, qui affligebatur in pedibus ſuis, claudus à ventre matris ſuæ, qui nunquam ambulauerat.*
[r] אשתודע הכיר: [ſ] היםנותא אמונה: [t] דיחא שיושע:	הנא שמע לפולוס דממלל וכד חזיהי פולוס [r]ואשתודע דאית בה [ſ]הימנותא [t]דיחא :	9	*Hic audiuit Paulum loquentem. & quum vidiſſet eum Paulus, & agnoſceret quòd eſſet in eo fides quòd ſaluus futurus eſſet,*
[u] ושור ויקפץ:	אמר לה בקלא רמא לך אמר אנא בשמה דמרן ישוע משיחא קום על רגליך [u]ושור קם והלך :	10	*Dixit ei voce elata, Tibi dico, in nomine Domini noſtri Ieſchua Chriſti ſurge in pedes tuos. Et exiliẽs ſurrexit, ac ambulauit.*
[x] מדם דעבד את אשר עשה: [y] אלהא אלהים: [z] אתדמיו נעשו דומים:	וכנשא דעמא כד חזו[x]מדם דעבד פולוס ארימו קלהון בלשנא דאתרא ואמרין [y]אלהא [z]אתדמיו בבני אנשא ונחתו לותן :	11	*Et congregatio populi, quũ vidiſſent id quod fecerat Paulus, extulerũt vocem ſuam lingua regionis, & dicebãt, Dÿ aſimilati ſunt filiis hominis, & deſcenderunt ad nos.*
[aa] שמיו קראו: [bb] מרא אחד מאלהי העמים הנקרא יוויס בי אמרו שהוא מלך על האחרים: [cc] הרמים בלשון יון הוא הנקרא בלשון רומיים מרכוריוס והוא מרקוליס:	[aa]ושמיו הוו לבר־נבא [bb]מרא אלהא לפולוס [cc]הרמים מטול דהו [dd]משרא הוא במלתא :	12	*Et nominabant Bar-nabbam* [1] *dominum deorum, & Paulum, Mercurium, quia ipſe principatum habebat in ſermone.*
[dd] משרא מנצח מן שרא: [ee] איתי הביא: [ff] תורא פרים: [gg] דרתא אלכה:	וכומרא דמרא אלהא חו דאית הוא לבר מן מדינתא [ee]איתי [ff]תורא וכלילא לתרעא [gg]דדרתא אתר דשרין הוו וצבא הוא דנדבח להון :	13	*Et ſacerdos domini deorum, qui erat extra ciuitatem, adduxit tauros & coronas ad portam veſtibuli eius loci vbi habitabant, & volebat mactare illis.*

[1] Periphraſis eſt Iouis quem prophani poetæ appellant deorum regem.

i.y.

בר־

Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος, διαῤῥήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν εἰσεπήδησαν εἰς τὸν ὄχλον, κράζοντες, 14

Quod quum audissent Apostoli Barnabas & Paulus, diruptis palliis suis insilierunt in turbã, clamantes,

Καὶ λέγοντες, Ἄνδρες, τί ταῦτα ποιεῖτε; καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· 15

Genes.1.1 psal.146.6 apoc.14.7

Ac dicentes, Viri, cur ista facitis? nos quoque sumus homines iisdem quibus vos affectionibus obnoxii, annuntiantes vt à vanis istis rebus conuertamini ad Deum illum viuũ, ‖qui fecit cælum & terrã & mare, & omnia quæ in eis sunt:

Idololatria etiam dicitur quæ creaturis quantumuis sanctis & eximiis, quod vnius Dei est tribuit, nempe inuocationis cultum.

Ὃς ἐν ταῖς παρῳχημέναις γενεαῖς εἴασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. 16

Psal.81.13

Quiq; præteritis ætatibus ‖siuit omnes Gentes suis ipsarum viis incedere.

Consuetudo quantumlibet vetus non excusat idololatras.

Καίτοιγε οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν, ἀγαθοποιῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν ὑετοὺς διδοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ὑμῶν. 17

Quanquam non passus est se *esse* expertem testimonii, *nobis* benefaciendo, dans nobis cælitus pluuias ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra.

Καὶ ταῦτα λέγοντες, μόλις κατέπαυσαν τοὺς ὄχλους τοῦ μὴ θύειν αὐτοῖς. 18

Et hæc dicentes, vix compescuerunt turbam ne ipsis sacrificaret.

Ἐπῆλθον δὲ ἀπὸ Ἀντιοχείας καὶ Ἰκονίου Ἰουδαῖοι, καὶ πείσαντες τοὺς ὄχλους, καὶ λιθάσαντες τὸν Παῦλον, ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως, νομίσαντες αὐτὸν τεθνάναι. 19

2,Cor.11.25

Superuenerunt autem quidã Iudæi Antiochia & Iconio, qui illecta turba, ‖Paulum lapidatũ traxerunt extra vrbem, existimantes eũ mortuum esse.

Diabolus in extremũ redactus, tãdẽ apertè furit: sed frustra tũc quoque quum videretur esse superior.

Κυκλωσάντων δὲ αὐτὸν τῶν μαθητῶν, ἀναστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξῆλθε σὺν τῷ Βαρνάβᾳ εἰς Δέρβην. 20

Sed quum cinxissent eum discipuli, surrexit, & ingressus est vrbẽ: & postridie abiit Derben cum Barnaba.

Εὐαγγελισάμενοί τε τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ μαθητεύσαντες ἱκανούς, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Λύστραν καὶ Ἰκόνιον καὶ Ἀντιόχειαν· 21

Quúmque euangelizassent vrbi illi, & docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconium & Antiochiam:

Per medias mortes nihilominus in vocatione pergendum.

Ἐπιστηρίζοντες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, παρακαλοῦντες ἐμμένειν τῇ πίστει, 22

Confirmantes animos discipulorum, hortantes vt permanerent in fide

Ministrorum est non tantum docere, sed etiam iam doctos confirmare, & ad crucẽ præparare.

14 כר־נבא דין ופולוס כד שמעו [a]סרקו [b]נחתיהון [c]ושורו ונפקו להון לות [d]אכלוס וקעין הוו :

15 ואמרין גברא מנא עבדין אנתון אף חנן בני נשא חנן [e]חשושא אכותכון [f]דמסברינן דמן הלין [g]בטלתא תתפנון לות אלהא חיא הו דעבד שמיא וארעא וימא וכל דאית בהון :

16 הו [h]דבדרא קדמיא שבק הוא אנון לכלהון עממא דיאזלון באורחתא דנפשהון :

17 כד לא שבק נפשה [i]דלא סהדו כד עבד הוא להון טבתא מן שמיא [k]ומחת הוא מטרא ומרבא הוא פארא [l]בזבניהון ומלא הוא [m]תורסיא [n]ובסי מותא לבותהון :

18 וכד הלין אמרין הוו [o]מן מחסן כלו לעמא דאנש לא ידבח להון :

19 אתו דין לתמן יהודיא מן איקנון ומן אנטיכיא [p]ושגשו עליהון לעמא ורגמוהי לפולוס [q]וגרוהי לבר מן מדינתא מטול דסברין הוו דמית לה :

20 ובנשו עלוהי תלמידא וקם [r]על למדינתא וליומא אחרנא נפק לה מן תמן עם בר־נבא ואתו לדרבא מדינתא :

21 וכד [s]מסברין הוו לבני מדינתא הי תלמידו הוו לסגיאא והפכו אתו להון ללוסטרא מדינתא ולאיקנון ולאנטיכיא :

22 כד [t]משררין הוו נפשתהון ד דתלמידא ובעין הוו מנהון [u]דיקוון בהימנותא

[a] סרקו קרעו :
[b] נחתיהון בגדיהם :
[c] ושורו ויקפצו :
[d] אכלוס העם מלשון יון :
[e] חשושא תחת חלושת תולדת הארם :
[f] מסברינן מבשרים או מזהירים אנחנו :
[g] בטלתא דברים בלתי מועילים :
[h] בדרא קדמיא בדורות הראשונים :
[i] דלא סהדו בלי עדות :
[k] מחת מוריד :
[l] זבניהון זמניהם :
[m] תורסיא שובע :
[n] בסי מותא ששון :
[o] מן מחסן כלו כמעט שלא יכלו לכלות וגומר :
[p] שגשו הניעו :
[q] גרוהי משכו אותו :
[r] על בא :
[s] מסברין מבשרים :
[t] משררין מאמצים :
[u] יקוון יעמדו :

14 *Bar-nabba autem et Paulus, quũ audiuissent, sciderunt vestimẽta sua, & exilierunt: et egressi sunt ad cœlũ, et clamabant,*

15 *Ac dicebant, Viri, quid facitis? Etiam nos filij hominis sumus, paßionibus obnoxii sicut vos: et annuntiamus vobis vt ab istis inutilibus conuertamini ad Deum viuentem, qui fecit cælum & terrã & maria, et omnia quæ sunt in eis.*

16 *Qui in ætatibus priscis siuit omnes gentes vt ambularent per vias [2] proprias:*

17 *Non relinquens seipsum sine testimonio, quũ faceret eis bona è cælo, et demitteret pluuiam, et crescere faceret fructus temporibus suis, ac impleret saturitate & lætitia corda eorum.*

18 *Et quum hæc dicerent, vix cohibuerunt populum ne quis mactaret ipsis.*

19 *Venerunt autem Iudæi ex Iconia & Antiochia: et commouerunt cõtra eos populum: & lapidarunt Paulum, et traxerũt eum extra ciuitatẽ, quia putabant quòd mortuus eßet.*

20 *Et congregati sunt iuxta eum discipuli, & surgens ingreßus est in ciuitatem: et die postero egreßus est inde cũ Barnabba, ac venerunt in Derben ciuitatem.*

21 *Et quum euangelizaßent [3] filiis ciuitatis illius, discipulos fecerũt multos: et conuersi venerunt ad Lystram ciuitatẽ, & ad Iconiũ & ad Antiochiã.*

22 *Quum confirmarent animos discipulorum, et [4] hortarentur eos vt perseuerarent in*

2 Ad verbum, Animæ suæ, id est Propriæ voluntatis. Hebraismus.

3 Id est, Ciuibus natis in ea ciuitate. Hebraismus.

4 Ad verbum, Peterent ab eis.

πίστει, καὶ ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

fide, & *dicētes* oportere per multas oppressiones nos ingredi in regnū Dei.

23 Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν, προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν, παρέθεντο αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ εἰς ὃν πεπιστεύκεισαν.

Quúmq; ipsis per suffragia creassent per singulas ecclesias Presbyteros, precatíque essent cum ieiuniis, commendarunt eos Domino in quem crediderant.

Apostoli plantatas Ecclesias commiserūt propriis pastoribus, quos quidem nec temere sed præeuntibus precibus & ieiuniis, crearūt: nec pretio aut imperiosa potestate Ecclesiis obtruserunt, sed cœtus suffragiis comprobatos constituerunt.

24 Καὶ διελθόντες τὴν Πισιδίαν, ἦλθον εἰς Παμφυλίαν.

Peragratáque Pisidia, venerunt in Pamphyliam.

24 Paulus & Barnabas sua peregrinatione defuncti & Antiochiam reuersi, rationem itineris sui ecclesiæ exponunt.

25 Καὶ λαλήσαντες ἐν Πέργῃ τὸν λόγον, κατέβησαν εἰς Ἀττάλειαν.

Ac Pergæ loquuti *Dei* sermonē, descenderunt Attaliam.

26 Κἀκεῖθεν ἀπέπλευσαν εἰς Ἀντιόχειαν, ὅθεν ἦσαν παραδεδομένοι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἔργον ὃ ἐπλήρωσαν.

Suprà, 13.2

‖Et illinc abnauigarunt Antiochiā, vnde fuerant cōmendati gratiæ Dei ad opus quod expleuerāt.

27 Παραγενόμενοι δὲ καὶ συναγαγόντες τὴν ἐκκλησίαν, ἀνήγγειλαν ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι ἤνοιξε τοῖς ἔθνεσι θύραν πίστεως.

Quum autem venissent & coegissent ecclesiam, retulerunt quanta Deus per ipsos effecisset, eúmque aperuisse gentibus ostiū fidei.

28 Διέτριβον δὲ ἐκεῖ χρόνον οὐκ ὀλίγον σὺν τοῖς μαθηταῖς.

Et egerunt illic multum tempus cum discipulis.

Κεφάλαιον ιε.

Cap. XV.

1 ΚΑΙ τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφούς, Ὅτι ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ ἔθει Μωϋσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι.

PORRO quidam qui descenderāt à Iudæa, docebant fratres, *& dicebant*, Nisi circūcidamini ritu Mosis, non potestis seruari.

Ecclesia tandem etiā ciuili dissidio exercetur, orto à superbis & præfractis ingeniis malorum initio. Fuit autem prima contentio de Christi officio, solane ipsius iustitia per fidem apprehensa iustificati seruemur, an vero Legis etiam obseruatione sit opus.

2 Γενομένης οὖν στάσεως καὶ συζητήσεως οὐκ ὀλίγης τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ πρὸς αὐτούς, ἔταξαν ἀναβαίνειν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν καί τινας ἄλλους ἐξ αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἱερουσαλήμ, περὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Orta igitur seditione ac disceptatione non exigua Paulo ac Barnabæ aduersus illos, statuerunt vt ascēderent Paulus & Barnabas & quidā alii ex illis ad Apostolos ac Presbyteros Hierosolymam, *percōtaturi* de hac quæstione.

Ecclesiarum conuentus ad opprimendas hæreses instituti, ad quos communi nomine certi homines mittebantur.

3 Οἱ μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, διήρχοντο τὴν Φοινίκην καὶ Σαμάρειαν, ἐκδιηγούμενοι τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐθνῶν· καὶ ἐποίουν χαρὰν μεγάλην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς.

Illi ergo deducti ab ecclesia, peragrarunt Phœnicen & Samariam, narrantes conuersionem gentium: & adferebant gaudium magnum omnibus fratribus.

[a]בהימנותא ואמרין הוו להון ד
דבאולצנא סגיאא [b]ולא [c]למעל
למלכותה דאלהא :

23 ואקימו להון בכל[d]עדתא קשישא
כד צימין הוו עמהון ומצלין [e]ומגעלין
הוו להון למרן הו[f]דהימנו בה :

24 וכד [g]אתכרכו באתרא דפיסידיא
אתו להון לפמפוליא :

25 וכד מללו בפרגא מדינתא מלתא
דמריא נחתו להון לאטליא :

26 ומן תמן [h]רדו בימא ואתו להון
לאנטיכיא מטול דמן תמן [i]מגעלין
הוו [k]לטיבותה דמריא לעבדא הו
דשלמו :

27 וכד כנשו כלה עדתא [l]משתעין
הוו כל [m]מדם דעבד אלהא עמהון
ודפתח תרעא[n]דהימנותא לעממא :

28 [o]וזבנא סגיאא הוו תמן לות
תלמידא :

קפלאון יה

1 נחתו הוו דין אנשא מן יהוד
ומלפין הוו להון[p]לאחא[q]דאן הו דלא
[r]גזרין אנתון [s]בעידא [t]דנמוסא לא
משכחין אנתון[u]למחא :

2 והוא [x]שגושיא סגיאא[y]ובעתא
לפולוס ולבר־נבא עמהון והורת
[z]דיסקון פולוס ובר־נבא ואחרנא
עמהון לות שליחא וקשישא ד
דבאורשלם מטול הדא[aa]בעתא :

3 ולוית שדרת אנון עדתא[bb]ורדין הוו
בכלה פוניקא ואף[cc]בית שמריא כד
[dd]משתעין הוו על [ee]פוניא דעממא
ועבדין הוו [ff]חדותא רבתא לכלהון
[gg]אחא :

וכד

[a] היםנותא אמונה :
[b] ולא צריך :
[c] למעל לבוא :
[d] עדתא קהילה :
[e] מגעלין מפקידים :
[f] הימנו האמינו :
[g] אתכרכו סבבו :
[h] רדו הלכו :
[i] מגעלין מופקדים :
[k] טיבותה חסדו :
[l] משתעין מספרים :
[m] מדם מה :
[n] הימנותא האמונה :
[o] זבנא זמן :
[p] אחא אחים :
[q] דאן שאם :
[r] גזרין מלים :
[s] בעידא כמנהג :
[t] נמוסא התורה :
[u] למחא להושע :
[x] שגושיא שאון :
[y] בעתא מחלוקת :
[z] דיסקון שיעלו מן נסקו :
[aa] בעתא מחלוקת :
[bb] רדין עוברים או הולכים :
[cc] בית בין :
[dd] משתעין מספרים :
[ee] פוניא כמו תשובה מן פנה :
[ff] חדותא שמחה :
[gg] אחא האחים :

fide, ac dicebant eis quòd per oppressiones multas oporteat ingredi in regnū Dei.

23 *Et constituerunt eis in omni cœtu seniores, quum ieiunarent vnà cū eis, ac orarent, cōmendarentque eos Domino nostro in quem crediderant.*

24 *Et quum circuissent loca Pisidiæ, venerunt ad Pamphyliam.*

25 *Et quum loquuti essent in Perga ciuitate sermonem Domini, descenderunt [5]ad Attaliam.*

26 *Et inde iter fecerunt per mare, et venerunt Antiochiam: quia inde commendati fuerant gratiæ Domini ad opus illud quod expleuerunt.*

27 *Et quum congregassent totum cœtum, narrabāt quicquid fecisset De⁹ [6]cum eis, & quòd aperuisset ostium fidei gentibus.*

28 *Et tempore multo manserunt ibi apud discipulos.*

Cap. XV.

1 *DEscenderant autem quidam ex Iudæa, et docebant fratres, Si nō circuncisi sit is iuxta consuetudinē Legis, non potestis seruari.*

2 *Et facta est commotio magna & disputatio Paulo & Barnabæ contra eos. [1]& factum est vt ascenderent Paulus & Bar-nabba, et alii cum eis, ad Apostolos et seniores qui erant in Vrischelem, propter hanc quæstionem.*

3 *Et deducens dimisit eos ecclesia, et iter fecerunt per totam Phœnicen, & etiam inter Samaritanos, narrantes de conuersione gentium, [2]et fecerunt gaudium magnū omnibus fratribus.*

i.iiii.

5 Scriptum erat לאיטליא, Ad Italiā. sed perperam quare non dubitaui litera Iod sublata, restituere lectionē & scribere לאטליא, Ad Attaliam.

6 Hebraismus, pro Erga eos. Simile legitur Psal. 86. 17, & psal. 119. 124.

1 Pro Contigit vt ascenderēt. subaudi, Ex sententia fratrum. Hebraismus.

2 Id est, Ea narrādo affecerunt magno gaudio fratres. Hebraismus.

4 Παραγενόμενοι δὲ εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀπεδέχθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἀνήγγειλάν τε ὅσα ὁ Θεὸς ἐποίησε μετ' αὐτῶν.

Quum autem aduenissent in Hierusalem, excepti sunt ab Ecclesia & ab Apostolis ac presbyteris, & annuntiarunt quæcũque Deus per ipsos effecerat.

5 Ἐξανέστησαν δέ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν Φαρισαίων, πεπιστευκότες, λέγοντες, Ὅτι δεῖ περιτέμνειν αὐτούς, παραγγέλλειν τε τηρεῖν τὸν νόμον Μωϋσέως.

Sed (*aiebant*) quidam surrexerũt è secta Pharisæorum qui crediderunt, dicentes oportere circuncidere eos, & præcipere vt obseruent Legem Mosis.

6 Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου.

Congregati sunt igitur Apostoli & presbyteri vt dispicerẽt de hoc negotio.

Res prius in Apostolorum & presbyterorum conuentu, audita vtraque parte, disceptatur, deinde cũ plebe communicatur

7 Πολλῆς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτούς, Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπίστασθε ὅτι ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου, καὶ πιστεῦσαι.

Suprà, 10.30. & 11.13

Quum autem multa disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit eis, ‖Viri fratres, vos scitis Deum iampridem inter nos elegisse *me*, vt per os meum audirent Gentes verbum Euangelij, & crederent.

Deus ipse in vocatione gentium incircũcisarum, docuit fide absque legali cultu salutem constare.

8 Καὶ ὁ καρδιογνώστης Θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς, δοὺς αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ ἡμῖν·

Et Deus qui nouit corda, dedit eis testimonium, dato ipsis Spiritu sancto, sicut & nobis:

9 Καὶ οὐδὲν διέκρινε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν.

Suprà, 10.43 1.cor.1.2.

‖Nihílque discreuit inter nos & illos, fide purgatis cordibus eorũ.

10 Νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν Θεόν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν οὔτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν βαστάσαι;

Matth. 23.4

Nunc ergo quid tentatis Deum, ‖imposito iugo ceruici discipulorũ quod neque patres nostri neq; nos portare potuimus?

Petrus à ceremoniis ad Legem ipsam in genere transiens, docet, si petenda esset à Lege salus, non autẽ à sola gratia in Iesu Christo, nullum fore seruandum: quoniã Legem præstare nullus vnquam potuit, ne ex patriarchis quidem, aut ipsis Apostolis.

11 Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι, καθ' ὃν τρόπον κἀκεῖνοι.

Imò per gratiã Domini Iesu Christi credimus nos seruatum iri, quẽadmodum & illos.

12 Ἐσίγησε δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ ἤκουον Βαρνάβα καὶ Παύλου ἐξηγουμένων ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς ἔθνεσι δι' αὐτῶν.

Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam & Paulũ exponẽtes quãta Deus edidisset signa & miracula per ipsos inter Gentes.

Vna legitimi concilii effigies, vbi sola Dei Veritas regnat.

13 Μετὰ δὲ τὸ σιγῆσαι αὐτούς, ἀπεκρίθη Ἰάκωβος, λέγων, Ἄνδρες ἀδελφοί, ἀκούσατέ μου.

Postquam autem conticuissent, respondit Iacobus, dicens, Viri fratres audite me.

Συμεὼν

Symeon

4 וכד אתו לאורשלם אתקבלו מן עדתא ומן שליחא ומן קשישא [a]ואשתעיו להון כל־מא דעבד עמהון אלהא :

4 *Quúmque venissent in Vrischelē, excepti sunt ab ecclesia et ab Apostolis & à senioribus: & narrauerūt eis quicquid fecisset [3]cum eis Deus.*

5 קמו דין אנשא אילין[b]דהימנו הוו מן יולפנא דפרישא ואמרין[c]דולא הוא לכון [d]למגזר אנון ותפקדון אנון דיטרון[e]נמוסא דמושא :

5 *Surrexerūt autem homines qui crediderunt ex doctrina Pharisæorum, & dicebant, Necesse erat vobis circūcidere eos, et præcipere eis vt seruent Legem Musche.*

6 אתכנשו דין שליחא וקשישא דיחזון על מלתא הדא :

6 *Congregati verò sunt Apostoli & seniores vt disputarent de sermone hoc.*

7 וכד הות[f]בעתא סגיאתא קם שמעון ואמר להון גברא אחין אנתון ידעין אנתון דמן יומתא קדמיא מן פומי דילי [g]גבא אלהא דישמעון עממא מלתא[h]דסברתא[i]ויהימנון :

7 *Et quum fuisset disceptatio multa, surrexit Schemeun, & dixit eis, Viri fratres, vos scitis quòd à diebus prioribus ex ore meo elegit Deus vt audirent gentes sermonem euangelii, & crederent.*

8 ואלהא דידע דבלבותא אסהד עליהון ויהב להון רוחא דקודשא איך דלן :

8 *Et Deus qui nouit id quod est in cordibus, testatus est de eis, ac dedit eis Spiritum sanctum, sicut nobis.*

9 [k]ומדם לא[l]פרש[m]בינין ולהון מטול [n]דדכי[o]בהימנותא לבותהון :

9 *Et nihil discreuit inter nos & eos, quia purgauit fide corda eorum.*

10 והשא אנתון מנא מנסין אנתון לאלהא איך דתסימון [p]נירא על צוריהון דתלמידא אינא דאף לא אבהתן אף לא חנן [q]אשכחן [r]למטען :

10 *Et nunc vos quid tentatis Deum vt ponatis iugum super colla discipulorum, quod neque Patres nostri, neque nos potuimus ferre?*

11 אלא[s]בטיבותה דמרן ישוע משיחא [t]מהימנינן[u]דנחא[x]אכותהון :

11 *Sed per gratiam Domini nostri Ieschua Christi, credimus quòd [4]seruabimur sicut ipsi.*

12 ושתקו כלה כנשא ושמעין הוו לפולוס ולבר־נבא [y]דמשתעין הוו על מא דעבד אלהא באידיהון ואתותא וגברותא בעממא :

12 *Et tacuerunt vniuersus cœtus: ac audiebant Paulum & Barnabbam, qui narrabāt de eo quod fecisset Deus per manus eorum, signa & prodigia in gentibus.*

13 ובתר דשתקו קם יעקוב ואמר גברא אחין שמעוני :

13 *Et postquam conticuissent, surrexit Iaakub, ac dixit, Viri fratres, audite me.*

[a] אשתעיו ספרו :
[b] הימנו האמינו :
[c] ולא צריך :
[d] למגזר למול :
[e] נמוסא תורת :
[f] בעתא מחלוקת :
[g] גבא בחר :
[h] סברתא בשורה :
[i] יהימנון יאמינו :
[k] מדם דבר :
[l] פרש הבדיל :
[m] בינין ולהון בינינו ולהם :
[n] דכי זכה :
[o] הימנותא אמונה :
[p] נירא עול :
[q] אשכחן יכולנו :
[r] למטען לסבול :
[s] טיבות חסד :
[t] מהימנינן מאמינים אנחנו :
[u] דנחא שנושע :
[x] אכותהון כמוהם :
[y] משתעין מספרים :

3 Id est, Erga eos vt suprà.

4 Ad verbum, Viuemus. Hebraismus.

14 Συμεὼν ἐξηγήσατο καθὼς πρῶτον ὁ Θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

Symeon expoſuit quomodo primùm Deus reſpexerit *gentes*, vt ſumeret ex ipſis populũ nomini ſuo.

Gentium vocationẽ ex Dei Verbo confirmat Iacobus Petro aſſentiens.

15 Καὶ τούτῳ συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν· καθὼς γέγραπται,

Et huic *rei* conſonant verba Prophetarum: ſicut ſcriptum eſt,

Amos 9.11

16 Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω, καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτήν·

‖Poſt hæc reuertar, & reſtaurabo tabernaculum Dauid collapſum, & ruinas eius reſtaurabo, & rurſus erigam illud:

17 Ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς. λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα.

Vt requirant reliqui homines Dominũ, & omnes gentes ſuper quas inuocatum eſt nomen meum. dicit Dominus qui facit hæc omnia.

18 Γνωστὰ ἀπ' αἰῶνός ἐστι τῷ Θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Nota ſunt Deo ab *omni* æuo omnia opera ſua.

19 Διὸ ἐγὼ κρίνω μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν·

Quamobrem ego cenſeo nõ eſſe obturbandos eos ex Gentibus qui ad Deum conuertuntur:

In rebus mediis hactenus communicandum cum fratrum infirmitate, vt eis cõcedatur diſcendi ſpatium.

20 Ἀλλὰ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς πορνείας, καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος.

Sed ad eos ſcribendum vt abſtineant à pollutionibus idolorum, & ſcortatione, & ſuffocato, & ſanguine.

21 Μωσῆς γὰρ ἐκ γενεῶν ἀρχαίων κατὰ πόλιν τοὺς κηρύσσοντας αὐτὸν ἔχει, ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκόμενος.

Moſes enim ab ætatibus antiquis in ſingulis ciuitatibus habet qui ipſum prædicent, quum in ſynagogis per ſingula ſabbatha legatur.

22 Τότε ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἀντιόχειαν σὺν τῷ Παύλῳ καὶ Βαρνάβᾳ· Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Βαρσαβᾶν, καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς·

Tunc viſum eſt Apoſtolis & ſenioribus cũ tota eccleſia, delectos ex ſeſe viros mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba: *nempe* Iudã qui cognominabatur Barſabas, & Silã, viros primarios inter fratres:

In legitima ſynodo nec ii quibus permittitur iudicium, quicquã tyrãnicè ſtatuũt, nec communis cœtus tumultuoſe ſe opponit ſedentibus ex Dei Verbo iudicibus: nec diſſimilis ratio obſeruatur in ſignificandis & ſtabiliendis quæ ita fuerint decreta.

23 Γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε, Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοὶ, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν, χαίρειν.

Et iſta per manus eorum *mittenda* ſcribere, Apoſtoli & Presbyteri & fratres, iis qui ſunt Antiochiæ & in Syria & in Cilicia fratribus qui *ſunt* ex Gentibus, ſalutem.

Quoniam

14 שמעון [a]אשתעי לכון איכנא [b]שרי אלהא [c]למגבא מן עממא עמא לשמה:

Schemeun narrauit vobis quomodo cœperit Deus eligere ex Gentibus populum nomini suo.

[a] אשתעי ספר מן שעא: [b] שרי החל מן שרא: [c] למגבא לבחור:

15 ולהדא [d]שלמן מליהון דנביא איך מא דכתיב:

Et huic rei consentiunt sermones Prophetarum: sicut scriptum est,

[d] שלמן מליהון דנביא מסכימים דברי הנביאים:

16 דמן בתר הלין [e]אהפוך ואקים משכנה דדויד אינא דנפל ואבנא [f]מדם דנפל מנה [g]ואקימיוהי:

Post hæc reuertar & erigam tabernaculum David quod collapsum fuerat, & ædificabo quod corruerat ex eo, & erigam illud.

[e] אהפוך אשוב: [f] מדם דנפל את אשר נפל: [g] אקימיוהי אקים אותו:

17 איך דיבעון [h]שרכהון דבני-נשא למריא וכלהון עממא אילין דאתקרי שמי עליהון אמר מריא דעבד הלין כלהין:

Ut requirant reliquiæ filiorum hominum Dominum, et omnes Gentes super quas inuocatum est nomen meum: ait Dominus qui fecit hæc omnia.

[h] שרך שארית:

18 ידיען אנון מן עלם עבדוהי דאלהא:

Nota sunt à seculo opera Dei.

19 מטול הדא אנא אמר אנא דלא יהוון שחקין לאילין דמן עממא [i]מתפנין לות אלהא:

Propter hoc dico, [5]ne obtundant eos qui ex Gentibus conuertuntur ad Deum:

[5] Vel Conferant. Id est, Ne quis immensum Legis Mosaicæ onus conscientiis earum imponat, cuius mole & grauitate obterantur & comminuantur.

[i] מתפנין שבים:

20 אלא ישתלח להון דיהוון [k]פריקין מן טמאותא דדביחא ומן זניותא [l]ומן דחניקא ומן דמא:

Sed mittatur ad eos, ut discedant à pollutione victimarum, & à scortatione, & ab eo quod suffocatum est, & à sanguine.

[k] פריקין נבדלים: [l] מן דחניקא מלאכול מה שנחנק:

21 מושא גיר מן דרא קדמיא בכל מדינא אית הוא לה [m]כרוזא בכנושתא דבכל [n]שבין קרין לה:

Ipsi enim Musche ab ætatibus priscis in omni ciuitate fuerunt prædicatores in synagogis quæ omnibus sabbathis legunt eum.

[m] כרוזא כורזים ר״ל מלמדים אותו לעם: [n] שבין שבתות:

22 הידין שליחא וקשישא עם כלה עדתא [o]גבו גברא מנהון ושדרו לאנטיוכי עם פולוס ובר-נבא ליהודא דמתקרא בר-שבא ולשילא גברא [p]דרישא הוו בהון [q]באחא:

Tunc Apostoli & seniores cum tota ecclesia elegerunt viros ex sese, & miserunt Antiochiam cum Paulo et Bar-nabba, Iihudam qui vocatur Bar-Schabba, et Schilam, viros qui primarii erant inter fratres:

[o] גבו בחרו: [p] רישא ראשים: [q] באחא באחים:

23 וכתבו אגרתא באידיהון [r]הכנא שליחא וקשישא ואחא לאילין דאית באנטיוכי ובסוריא ובקיליקיא אחא דמן עממא שלם:

Et scripserunt epistolam [6] per manus eorum, ita, Apostoli & seniores et fratres, iis qui sunt Antiochiæ et Syriæ et Ciliciæ fratribus, qui sunt ex Gentibus, [7]salutem.

[r] הכנא כן:

6 Id est, Mittentes eos. Hebraismus.

7 Ad verbum, Pacem. Hebraismus sæpe obseruatus.

שמיע

Auditum

Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐξελθόντες ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις, ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνεσθαι, καὶ τηρεῖν τὸν νόμον· οἷς οὐ διεστειλάμεθα· 24

Quoniam quosdã è nobis egressos audiuimus vos turbasse verbis, labefactantes animas vestras, iubentes *vos* circuncidi, & seruare Legẽ: quibus *hoc* non præceperamus:

Concludit synodus Hierosolymitana, labefactari animas ab iis qui salutem aliunde quam ab vno Christo per fidem apprehẽso petendam docent, vndecunque sint profecti, & cuiuscunque autoritatem suæ vocationi prætexant.

Ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένοις ἄνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς, σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ, 25

Visum est nobis concorditer coactis, electos viros mittere ad vos cũ dilectis nostris Barnaba & Paulo,

Ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. 26

Hominibus qui exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi.

Ἀπεστάλκαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά. 27

Misimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi vobis eadem verbis renuntiabunt.

Ἔδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ὑμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος πλὴν τῶν ἐπάναγκες τούτων· 28

Visum est enim Spritui sancto ac nobis neq́d amplius imponeremus vobis oneris quàm hæc necessaria:

Ea demum est legitima synodus cui Spiritus sanctus præest.

Ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων καὶ αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς, εὖ πράξετε. Ἔρρωσθε. 29

Videlicet vt abstineatis ab iisquæ sunt immolata simulachris & sanguine, & suffocato, & scortatione: à quibus si cõseruaueritis vosipsos, bene agetis. Valete.

Charitas etiam in rebus per se mediis est necessaria.

Οἱ μὲν οὖν ἀπολυθέντες ἦλθον εἰς Ἀντιόχειαν· καὶ συναγαγόντες τὸ πλῆθος, ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολήν. 30

Illi igitur dimissi venerunt Antiochiã: & coacta multitudine, reddiderunt epistolam.

Omnium interest, quid tenendum sit, certo cognoscere, nedum vt Ecclesiam oporteat, nihil sciendo, pendere ex quorundam placitis.

Ἀναγνόντες δὲ, ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ παρακλήσει. 31

Quam quũ legissent, gauisi sunt super exhortatione.

Ἰούδας δὲ καὶ Σίλας, καὶ αὐτοὶ προφῆται ὄντες, διὰ λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ ἐπεστήριξαν. 32

Iudas quoque & Silas, quũ essent & ipsi Prophetæ, multo sermone adhortati sunt fratres, & confirmarunt.

Ποιήσαντες δὲ χρόνον, ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους. 33

Etquum egissent *illic* aliquandiu, dimissi sunt cum pace à fratribus ad Apostolos.

Ἔδοξε δὲ τῷ Σίλᾳ ἐπιμεῖναι αὐτοῦ. 34

Sed Silæ visum est ibi manere.

Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας διέτριβον ἐν Ἀντιοχείᾳ, διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι μετὰ καὶ ἑτέρων πολλῶν, τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. 35

Paulus autem & Barnabas quoque egerunt Antiochiæ, docentes & euangelizantes cum aliis etiam multis, sermonem Domini.

Μετὰ

Post

24 שמיע לן דאנשין מנן נפקו [a]ודלחכון [b]במלא ואהפכו נפשתכון כד אמרין דתהוון [c]גזירין ונטרין [d]נמוסא אילין דחנן לא [e]פקדן אנון :

24 *Auditum eſt à nobis quòd quidam è nobis egreſſi ſunt, et turbauerunt vos ſermonibus, & ſubuerterunt animas veſtras, dicentes vt circuncidamini, & ſeruetis Legem: quæ nos non mandauimus eis.*

25 מטול הנא אתחשבן כלן כד כנישינן [f]וגבין גברא ושדרן לותכון עם פולוס ובר־נבא חביבין :

25 *Propter hoc cogitauimus omnes nos ſimul congregati, et elegimus viros, miſimúſque eos ad vos cum Paulo & Bar-nabba dilectis noſtris:*

26 אנשא [g]דאשלמו נפשתהון חלף שמה דמרן ישוע משיחא :

26 *Hominibus qui tradiderunt animas ſuas pro nomine Domini noſtri Ieſchua Chriſti.*

27 ושדרן עמהון ליהודא ולשילא דהנון במלתא יאמרון לכון [h]הנין הלין :

27 *Et miſimus cum eis Iihudam & Schilam, qui ſermone exponent vobis hæc eadem.*

28 הוא גיר צבינא לרוחא דקודשא ואף לן דלא [i]יתתסים עליכון [k]יוקרא יתירא לבר מן הלין [l]דאליצן :

28 [8]*Placuit enim Spiritui ſancto, et etiam nobis, vt non imponatur vobis onus amplius præter hæc quæ neceſſaria ſunt.*

29 דתתרחקון מן דדביחא ומן דמא ומן חניקא ומן זניותא וכד תטרון נפשכון מן הלין שפיר תהוון הוו [m]שרירין במרן :

29 *[Videlicet] vt abſtineatis ab ijs quæ immolata ſunt [ſimulachris,] et à ſanguine, & à ſuffocato, et à ſcortatione. et quũ ſeruaueritis voſipſos ab illis,* [9]*bene eritis. Eſtote firmi in Domino noſtro*

30 הנון דין דאשתלחו אתו להון לאנטיכיא וכנשו כלה עמא ויהבו אגרתא :

30 *Illi autem qui miſſi fuerant, venerunt Antiochiam, & congregauerũt totum populũ, ac reddiderunt epiſtolã.*

31 וכד [n]קרו [o]חדיו [p]ואתביאו :

31 *Et quum [illi] legiſſent, gauiſi ſunt, et conſolationem acceperunt.*

32 ובמלתא [q]עתירתא [r]חילו לאחא וקימו [f]אנון דבית יהודא ושילא מטול דאף הנון נביא הוו :

32 *Sermone quoque copioſo corroborarunt fratres, & confirmauerũt* [99] *domeſticos, Iihuda et Schilas: nam etiam ipſi prophetæ erant.*

33 וכד הוו תמן [t]זבנא [u]שרו אנון אחא בשלמא לות שליחא :

33 *Quùmque manſiſſent ibi aliquot tẽpus, dimiſerunt eos fratres in pace ad Apoſtolos.*

34 ברם הוא צבינה דשילא [x]דיקוא תמן :

34 [10]*Sed fuit volũtas Schilæ vt maneret ibi.*

35 פולוס דין ובר־נבא [y]קויו הוו באנטיוכי ומלפין הוו [z]ומסברין עם אחרנא סגיאא מלתה דאלהא :

35 *Paulus autem et Bar-nabba manſerunt Antiochiæ et docebant, ac euãlizabãt cũ aliis multis Sermonẽ Dei.*

ובתר

k.i.

[a] דלהכון הפחידו אתכם:
[b] במלא בדברים:
[c] גזירין נמולים:
[d] נמוסא התורה:
[e] פקדן צוינו:
[f] גבין בחרנו:
[g] אשלמו מסרו:
[h] הנין הלין אלה הדברים עצמם:
[i] יתתסים יושם:
[k] יוקרא משא:
[l] אליצין מכריחים:
[m] שרירין קימים:
[n] קרו קראו:
[o] חדיו שמחו:
[p] אתביאו נחמו:
[q] עתירתא עשיר וטעמו הרבה:
[r] חילו הוסיפו חיל:
[f] אנון דבית הם המאמינים בני בית האלוהים ובני הערה:
[t] זבנא זמן מה:
[u] שרו שלחו:
[x] יקוא יעמוד:
[y] קויו עמדו:
[z] מסברין מבשרים:

8 Ad verbum, Fuit voluntas, Hebraiſmus.

9 Id eſt, Præclarè vobiſcum agetur. Sic Galli, *Vous ferez bien.*

99 Domeſticos appellat fideles ipſos qui in Eccleſiam Dei tanquã in eius familiam coaptati fuerant.

10 Sed fuit volũtas. Hic verſiculus in Syro textu non legitur, ac puto omiſſum fuiſſe per incuriam: quapropter eum reſtitui.

Μετὰ δέ τινας ἡμέρας εἶπε Παῦλος 36 πρὸς Βαρνάβαν, Επιστρέψαντες δὴ ἐπισκεψώμεθα τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν κατὰ πᾶσαν πόλιν, ἐν αἷς κατηγγείλαμεν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, πῶς ἔχουσι.

Βαρνάβας δὲ ἐβουλεύσατο συμ- 37 παραλαβεῖν τὸν Ιωάννην τὸν καλούμενον Μάρκον·

Παῦλος δὲ ἠξίου, τὸν ἀποστάντα ἀπ' 38 αὐτῶν ἀπὸ Παμφυλίας, καὶ μὴ συνελθόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν τοῦτον.

Supra, 13.13

Εγένετο οὖν παροξυσμὸς, ὥστε ἀπο- 39 χωρισθῆναι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων· τόν τε Βαρνάβαν παραλαβόντα τὸν Μάρκον, ἐκπλεῦσαι εἰς Κύπρον·

Παῦλος δὲ ἐπιλεξάμενος Σίλαν 40 ἐξῆλθε, παραδοθεὶς τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν.

Διήρχετο δὲ τὴν Συρίαν καὶ Κιλι- 41 κίαν, ἐπιστηρίζων τὰς ἐκκλησίας.

Κεφάλαιον ιϛ

Κατήντησε δὲ εἰς Δέρβην καὶ Λύ- 1 στραν· καὶ ἰδοὺ, μαθητής τις ἦν ἐκεῖ ὀνόματι Τιμόθεος, υἱὸς γυναικός τινος Ιουδαίας πιστῆς, πατρὸς δὲ Ελληνος.

Rom.16.21 philip.2.19 1.thess.3.2

Ος ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστροις 2 καὶ Ικονίῳ ἀδελφῶν.

Τοῦτον ἠθέλησεν ὁ Παῦλος σὺν αὐτῷ 3 ἐξελθεῖν· καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτὸν, διὰ τοὺς Ιουδαίους τοὺς ὄντας ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις· ᾔδεισαν γὰρ ἅπαντες τὸν πατέρα αὐτοῦ ὅτι Ελλην ὑπῆρχεν.

Ως δὲ διεπορεύοντο τὰς πόλεις, παρε- 4 δίδουν αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων τῶν ἐν Ιερουσαλήμ.

Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι ἐστερεοῦντο τῇ 5 πίστει, καὶ ἐπερίσσευον τῷ ἀριθμῷ καθ' ἡμέραν.

Διελθόντες

Post aliquot autẽ dies dixit Barnabæ Paulus, Reuersi inuisam⁹ fratres nostros per omnes ciuitates in quibus annuntiauimus sermonem Domini, *cognituri* quomodo habeant.

Ecclesiæ, nisi assiduè excolantur, facillimè degenerant, ideoque instituta fuerunt tũ synodi, tum etiam inspectiones.

Barnabas autem consuluit vt assumerent secum Iohannem qui vocabatur Marcus:

Triste fuit dissidij inter optimos & coniũctissimos viros exẽplum, non tamen de rebus profanis aut priuatis, neque de doctrina.

Paulus autem æquum censebat eum non assumere, ‖ qui abscessisset ab ipsis ex Pamphylia, nec eorum comes in illo opere fuisset.

Sic igitur sunt exacerbati vt alter ab altero discederet: & Barnabas assumpto Marco nauigaret Cyprum:

Deus quidem suorũ etiam delictis ad Ecclesiæ suæ ædificationem vtitur: sed tamẽ in optimis etiam causis cauendum ne vltra modum efferuescamus.

Paulus verò allecto Sila abiit, cõmendatus gratiæ Dei à fratribus.

Peragrauítq; Syriam ac Ciliciã, confirmans Ecclesias.

Cap. XVI.

Peruenit autem Derben & Lystram: & ecce, discipulus quidã erat illic nomine ‖ Timotheus, filius mulieris cuiusdam Iudææ fidelis, cæterùm patre Græco.

Timotheum ne Paulus quidem ipse, nisi idoneo testimonio probatum, ad ministerium assumpsit.

Huic dabant testimonium fratres qui Lystris erant & Iconii.

Eum *itaque* voluit Paulus secum proficisci: & assumptum eum circũcidit, propter Iudæos qui in illis locis erant: sciebãt enim omnes patrẽ eius Græcum esse.

Timotheus non absoluta necessitate, sed propter tẽporis circũstantiam ad lucrifaciendos Iudæos circũciditur.

Prout autem pertransibãt vrbes, tradebant eis seruãda instituta quæ decreta fuerãt ab Apostolis & Presbyteris qui Hierosolymis erant.

Seruanda in rebus medijs charitas, tum vt infirmis tum vt Ecclesiæ paci consulatur.

Itaque Ecclesiæ confirmabantur fide, & augebantur numero quotidie.

Phrygia

36 ובתר יומתא אמר פולוס לבר־נבא [a]נתפנא [b]ונסעור לאחא דבכל מדינא דכרזן בה מלתא דאלהא ונחזא מנא עבידין :

36 Et post [aliquot] dies dixit Paulus Bar-nabbæ, Reuertamur, & visitemus fratres qui sunt in omni ciuitate in qua prædicauimus sermonem Dei: et videamus quid faciant.

37 בר־נבא דין צבא הוא [c]דידבר ליוחנן הו דאתכני מרקוס :

37 Bar-nabba autẽ volebat assumere Iuchannan, illum qui cognominatus est Marcus.

38 פולוס דין לא צבא הוא [d]דידברה עמהון מטול דשבק הוא אנון כד הנון בפמפוליא ולא אזל עמהון :

38 Paulus verò nolebat assumere eũ secum, eo quòd reliquisset ipsos quum essent in Pamphylia, et non abiißet cum eis.

39 מטול [e]הנא [f]חרינא [g]פרשו חד מן חד ובר־נבא [h]דבר למרקוס [i]ורדו בימא ואזלו להון לקופרוס :

39 Propter hanc contentionem separati sunt [11] vnus ab alio. Et Bar-nabba aßumpsit Marcum, & iter fecerunt per mare, et profecti sunt in Cyprum.

40 פולוס דין [k]גבא לה לשילא ונפק כד [l]מנעל מן [m]אחא [n]לטיבותה דאלהא :

40 Paulus autem elegit sibi Schilam. et egreßus est, cõmendatus à fratribus gratiæ Dei.

41 [o]ורדא הוא בסוריא ובקיליקיא ומקים עדתא :

41 Et iter faciebat per Syriam & per Ciliciam, & confirmabat ecclesias.

קפלאון יו

Cap. XVI.

1 [p]ומטי הוא לדרבא מדינתא וללוסטרא אית הוא דין תמן תלמידא חד דשמה טימתאוס ברה דיהודיתא חדא [q]מהימנתא ואבוהי [r]ארמיא :

1 Ac peruenit in Derben ciuitatẽ et Lystram. Erat autem ibi discipulus quidam cuius nomen Timotheus, filius Iudææ cuiusdam fidelis, et pater eius Gentilis [erat.]

2 וכלהון תלמידא דמן לוסטרא ומן איקנון מסהדין הוו עלוהי :

2 Et omnes discipuli qui erant ex Lystra & ex Iconio, testabantur de eo.

3 להנא צבא הוא פולוס [s]דידבריוהי עמה ונסב [t]גזרה מטול יהודיא דאית הוו באתרא ידעין הוו גיר כלהון לאבוהי [u]דארמיא הוא :

3 Hũc volebat Paulus assumere secũ. & acceptum eum circuncidit, propter Iudæos qui erant in eo loco. nouerant enim omnes patrem eius quòd Gentilis esset.

4 וכד אזלין הוו במדינתא מכרזין הוו [x]ומלפין להון דיהוון נטרין פוקדנא אילין דכתבו שליחא וקשישא דבאורשלם :

4 Et quum proficiscerentur in ciuitates. prædicabant, ac docebãt eos, vt seruarent mandata quæ scripserant Apostoli et seniores qui erant in Vrischelem.

5 ברם עדתא מתקימן הוי [y]בהימנותא וסגין הוי במנינא כל יום :

5 Itaque Ecclesiæ confirmabantur in fide, et augebantur numero quotidie.

[a] נתפנא נשובה :
[b] נסעור נפקוד :
[c] ידבר יקח :
[d] ידברה יקח אותו :
[e] הנא זאת :
[f] חרינא מחלוקת :
[g] פרשו נבדלו :
[h] דבר לקח :
[i] רדו הלכו :
[k] גבא בחר :
[l] מנעל מופקד :
[m] אחי האחים :
[n] לטיבותה לחסדו :
[o] רדא עובר או הולך :
[p] ומטי ויבוא :
[q] מהימנתא נאמנה :
[r] ארמיא נכרי :
[s] דידבריוהי שיקח אותו :
[t] גזרה מל אותו :
[u] דארמיא שנכרי :
[x] מלפין מלמדים :
[y] הימנותא אמונה :

[11] Ad verbum, Vnus ab vno. Hebraismus frequẽs.

6 Διελθόντες δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν, κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ,

Phrygia autem peragrata & Galatica regione, prohibiti à Spiritu sancto loqui sermonem in Asia,

De sua momenta cõstituit patefacienda suæ veritatis, vt sit prorsus gratuita tum electio tum vocatio.

7 Ελθόντες κατὰ τὴν Μισίαν, ἐπείραζον κατὰ τὴν Βιθυνίαν πορεύεσθαι· καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ πνεῦμα.

Quum venissent in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: sed non siuit eos *ire* Spiritus.

8 Παρελθόντες δὲ τὴν Μισίαν, κατέβησαν εἰς Τρωάδα.

Præterita autem Mysia descenderunt Troada.

9 Καὶ ὅραμα διὰ τῆς νυκτὸς ὤφθη τῷ Παύλῳ· Ἀνήρ τις ἦν Μακεδὼν ἑστὼς, παρακαλῶν αὐτὸν, καὶ λέγων, Διαβὰς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν.

Et visum per noctem apparuit Paulo: Vir Macedo quidam aderat stans & rogans eum, & dicens, Traiice in Macedoniam, & succurre nobis.

Euangelii ministri, ii sunt per quos Dominus pereuntibus opitulatur.

10 Ὡς δὲ τὸ ὅραμα εἶδεν, εὐθέως ἐζητήσαμεν ἐξελθεῖν εἰς τὴν Μακεδονίαν, συμβιβάζοντες ὅτι προσκέκληται ἡμᾶς ὁ Κύριος εὐαγγελίσασθαι αὐτούς.

Vt autem visum vidit, statim studuimus abire in Macedoniam, collatis argumentis colligentes vocasse nos Dominũ vt eis euangelizaremus.

Sancti non temere visionibus quibusuis crediderunt.

11 Ἀναχθέντες οὖν ἀπὸ τῆς Τρωάδος, εὐθυδρομήσαμεν εἰς Σαμοθράκην, τῇ τε ἐπιούσῃ εἰς Νεάπολιν·

Prouecti igitur Troade, rectum cursum tenuimus Samothracen, & sequenti die Neapolin:

Deus à mulierculæ conuersione suum in Macedonia regnum auspicatus, ostendit nullam esse in Euangelio personarũ acceptionem.

12 Ἐκεῖθέν τε εἰς Φιλίππους, ἥτις ἐστὶ πρώτη τῆς μερίδος τῆς Μακεδονίας πόλις, κολώνια. ἦμεν δὲ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει διατρίβοντες ἡμέρας τινάς.

Et illinc Philippos, quæ est prima partis Macedoniæ vrbs, colonia. Egimus autẽ in ea vrbe aliquot dies.

13 Τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρὰ ποταμὸν, οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι· καὶ καθίσαντες ἐλαλοῦμεν ταῖς συνελθούσαις γυναιξί.

Et die sabbathi egressi sumus ex vrbe ad flumen, vbi solebat esse precatio: vbi quum consedissemus alloquuti sumus mulieres quæ conuenerant.

14 Καί τις γυνὴ ὀνόματι Λυδία, πορφυρόπωλις πόλεως Θυατείρων, σεβομένη τὸν Θεὸν, ἤκουεν. ἧς ὁ Κύριος διήνοιξε τὴν καρδίαν, προσέχειν τοῖς λαλουμένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου.

Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in vrbe Thyatirorum Deum colens, *nos* audiuit: cuius Dominus adaperuit cor vt attenderet ea quæ dicebantur à Paulo.

Dominus quidem vnus cor aperit, sed ad audiendum verbũ quod prædicatur.

15 Ὡς δὲ ἐβαπτίσθη, καὶ ὁ οἶκος αὐτῆς, παρεκάλεσε, λέγουσα, Εἰ κεκρίκατέ με

πιστὴν

Quum verò baptizata esset, & domus eius, rogauit *nos*, dicens, Si iudicastis me --

Exemplum sanctæ matrisfamilias.

6 הלכו דין בפרוגיא ובגלטיא אתרותא [a]וכלת אנון רוחא דקודשא דלא ימללון מלתא דאלהא באסיא :

Ambulauerunt autem per Phrygiā & per Galatiā, regiones, & prohibuit eos Spiritus ſanctus ne loquerentur ſermones Dei in Aſia.

7 וכד אתו למוסיא אתרא צבין הוו דיאזלון מן תמן לביתוניאולא [b]אפסת להון רוחה דישוע :

Et quū veniſſent in Myſiam regionē, volebāt proficiſci inde in Bithyniā, et non permiſit eis Spiritus Ieſchua.

8 וכד נפקו מן מוסיא אתו להון לטרואס אתרא :

Et quū exiuiſſent ex Myſia, venerunt in Troadem regionem.

9 ובחזוא דליליא אתחזי לפולוס איך גברא חד מקדוניא [c]דקאם ובעא מנה כד אמר [d]דתא למקדוניא [e]ועדריני :

Et per viſionem noctis viſus eſt Paulo quaſi vir quidam Macedo ſtans, & [1]deprecans, dicēs, Veni in Macedoniam, & adiuua me.

10 כד דין חזא פולוס הנא חזוא מחדא [f]צבין למפק למקדוניא מטול דאסתכלין דמרן קרן [g]דנסבר אנון :

Quum autem vidiſſet Paulus hāc viſionem, ſtatim voluimus exire in Macedoniam: quia intellexeramus quòd Dominus noſter vocaret nos vt euangelizaremus eis.

11 [h]ורדין מן טרואוס [i]ותרצן לסמותראקי ומן תמן ליומא אחרנא אתין לניאפולים מדינתא :

Et iter fecimus à Troade: ac rectà tetendimus in Samothraciā: inde die poſtero venimus Neapolin ciuitatem.

12 ומן תמן לפיליפוס דהי הי רישא דמקדוניא ואיתיה [k]קולוניא הוין דין בה בהדא מדינתא יומתא [l]ידיעא :

Et illinc Philippos, quæ eſt primaria Macedoniæ: & erat colonia. Manſimus autē in hac ciuitate certis diebus.

13 ונפקן ביומא דשבתא לבר מן תרעא דמדינתא על יד נהרא מטול דתמן מתחזא הוא בית צלותא וכד יתבן ממללין הוין עם נשא דכנישן הוי תמן :

Et egreſſi ſumus die ſabbathi extra portam vrbis iuxta ripā fluminis: quia ibi conſpiciebatur domus orationis. Quúmque ſederemus, loquebamur cū mulieribus quæ congregatæ erant ibi.

14 ואנתתא חדא מזבנת ארגונא דדחלא הות מן אלהא שמה הוא לודיא מן תאוטירא מדינתא דהדא פתח לבה מרן ושמעא הות מדם דאמר הוא פולוס :

Et mulier quædam [erat] vendens purpuram, quæ timebat à Deo, cuius nomen erat Lydia, ex Theutira ciuitate: huic aperuit cor Dominus noſter, & audiebat id quod dicebat Paulus.

15 [m]ועמדת הי ובני ביתה ובעיא הות מנן ואמרא [n]דאן הו [o]דשריראית

Ac baptizata eſt ipſa, & [2]filii domus eius. & [3]rogabat nos, ac dicebat, Si id eſt quòd verè - -

תכילין

k.iij.

[a] כלת מנעה :
[b] אפסת התירה :
[c] קאם עומד :
[d] תא בוא :
[e] עדריני עזרני :
[f] צבין למפק רצינו לצאת :
[g] נסבר נבשר :
[h] רדין הלכנו :
[i] ותרצן ונישר דרכנו :
[k] קולוניא שהדרים בה אינם נותנים שום מס כך פרשו בעל הערוך והוא מלשון יון :
[l] ידיעא ידועים :
[m] עמדת נטבלה :
[n] דאן שאם :
[o] שריראית באמת :

1 Ad verbum, Petens ab eo.

2 Domeſtici, Hebraiſmus.

3 Ad verbum, Petebat à nobis.

πιστὴν τῷ Κυρίῳ εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκόν μου, μείνατε. Καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς.

fidelem esse Domino, ingressi domum meam, manete. Et adegit nos

16 Ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχὴν, παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος, ἀπαντῆσαι ἡμῖν, ἥτις ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς, μαντευομένη.

Factum est autem proficiscentibus nobis ad precationem, vt ancillula quædam habens spiritũ Pythonis occurreret nobis, quæ quæstum magnum præbebat dominis suis, vaticinando.

Satan sese in Angelum lucis transformans, tentat per cuniculos irrepere, sed à Paulo palàm impeditus eiicitur.

17 Αὕτη κατακολουθήσασα τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν, ἔκραζε λέγουσα, Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσὶν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ὑμῖν ὁδὸν σωτηρίας.

Hæc subsequuta Paulum ac nos, clamabat dicens, Isti homines, serui sunt Dei illius summi, qui annũtiant vobis viam salutis.

18 Τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. διαπονηθεὶς δὲ ὁ Παῦλος, καὶ ἐπιστρέψας, τῷ πνεύματι εἶπε, Παραγγέλλω σοι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξελθεῖν ἀπ᾽ αὐτῆς. Καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ.

Hoc autem fecit ad multos dies. sed molestè ferens Paulus, & conuersus, Spiritui dixit, Præcipio tibi per nomen Iesu Christi vt exeas ab ea. Exiit igitur eodem illo momento.

19 Ἰδόντες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν, εἵλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας.

Videntes autem domini abiisse spem quæstus sui, prehensum Paulum & Silam traxerunt in forum ad magistratus.

Cupiditas quæstus, persequendæ veritatis occasio. Deus interea Timotheo parcens, Paulum & Silam, vt firmiores, ad certamen vocat.

20 Καὶ προσαγαγόντες αὐτοὺς τοῖς στρατηγοῖς, εἶπον, Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες·

Et offerentes eos præfectis, dixerunt, Homines isti conturbant ciuitatem nostram, quum sint Iudæi:

Auaritiæ prætexitur tum publicæ pacis, tũ etiam pietatis studiũ.

21 Καὶ καταγγέλλουσιν ἔθη ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι, οὐδὲ ποιεῖν, Ῥωμαίοις οὖσι.

Et annuntiant ritus quos non licet nobis suscipere, neque vsurpare, quum simus Romani.

Satanicum argumẽtum à maiorum autoritate, sine vllo discrimine.

22 Καὶ συνεπέστη ὁ ὄχλος κατ᾽ αὐτῶν, καὶ οἱ στρατηγοὶ περιρρήξαντες αὐτῶν τὰ ἱμάτια, ἐκέλευον ῥαβδίζειν.

Vnà autem insurrexit turba aduersus eos: & præfecti diruptis eorum vestibus iusserunt *eos* virgis cædi.

Iniquorum magistratuum exemplũ populi furori obsequẽtium.

23 Πολλάς τε ἐπιθέντες αὐτοῖς πληγὰς, ἔβαλον εἰς φυλακὴν, παραγγείλαντες τῷ δεσμοφύλακι ἀσφαλῶς τηρεῖν αὐτούς.

Quúmque multas plagas eis imposuissent, coniecerunt *eos* in carcerem, additis mandatis commentariensi vt tutò eos asseruaret.

Qui

תכילין אנתון[a] דהימנת במרן[b] תו[c] שרו לכון בביתי וסגי[d] אלצתן :

confiditis quòd crediderim in Dominum noſtrum, venite, habitate in domo mea. Et multùm coegit nos.

16 והוא דכד אזלינן לבית צלותא פגעת בן [e] עלימתא חדא דאית הות לה רוחא [f] דקצמא ועבדא הות למריה[g] תאגורתא סגיאתא [h] בקצמא דקצמא הות :

16 *Et factum eſt quũ proficiſceremur in domum orationis, vt occurreret nobis puella quædam cui erat ſpiritus [4] diuinationis: & faciebat dominis ſuis quæſtum magnũ diuinatione qua diuinabat.*

17 ואתיא הות בתר פולוס ובתרן וקעיא הות ואמרא הלין אנשא עבדוהי אנון דאלהא[i] מרימא [k] ומסברין לכון אורחא[l] דחיא :

17 *Et veniebat poſt Paulum & poſt nos, & clamabat ac dicebat, Hi homines ſerui ſunt Dei excelſi, & euangelizant vobis viam [5] ſalutis.*

18 [m] והכנא עבדא הות יומתא סגיאא [n] ואתתפיר פולוס ואמר לה לרוחא הי פקד אנא לכי בשמה דישוע משיחא [o] דתפקין מנה ובה בשעתא נפקת :

18 *Et ita faciebat diebus multis. et irritatus eſt Paulus, ac dixit ſpiritui illi, Ego præcipio tibi in nomine Ieſchua Chriſti vt abeas ab ea. Et eadẽ hora exiuit.*

19 וכד חזו מריה דנפק לה מנה [p] סברא דתאגורתהון [q] אחדוהי לפולוס ולשילא [r] ונגדו [ſ] איתיו אנון לשוקא :

19 *Et quũ vidiſſent domini eius quòd exiuiſſet ab ea ſpes quæſtus ipſorum, apprehenderunt Paulum et Schilã, et trahentes adduxerunt eos in forũ:*

20 וקרבו אנון[t] לאסטרטיגא[u] ולרישא דמדינתא ואמרין הוו דהלין אנשא [x] מדלחין לה למדינתן מטול דיהודיא אנון :

20 *Et obtulerunt eos ducibus ac principibus ciuitatis, ac dicebant, Iſti homines conturbant vrbem noſtram, quia Iudæi ſunt:*

21 ומכרזין לן[y] עידא אילין דלא[z] מפס לן[aa] למקבלו ולמעבד מטול דרהומיא חנן :

21 *Et prædicant nobis ritus eos quos nõ permiſſum eſt nobis ſuſcipere et exercere, quia Romani ſumus.*

22 וכנשא סגיאא אתכנש עליהון הידין[bb] אסטרטיגא [cc] סדקו[dd] נחתיהון ופקדו[ee] דינגדון אנון :

22 *Et turba multa congregata eſt contra eos. Tunc duces ſciderunt veſtimẽta [6] ſua, & præceperunt vt flagellarent eos.*

23 וכד נגדו אנון סגי [ff] ארמיו אנון בית אסירא ופקדו לנטר בית אסירא דיטר אנון[gg] זהיראית :

23 *Quúmque flagellaſſent eos multùm, coniecerunt eos in domum vinctorum, & præceperunt cuſtodi domus vinctorum vt cuſtodiret eos diligenter.*

[a] חימנת האמנתי : [b] תו בואו מן אתא : [c] שרו לונו מן שרא : [d] אלצתן פצרה בם : [e] עלימתא נערה : [f] קצם כמו קסם : [g] תאגורתא יתרון : [h] בקצמא דקצמא הות בקסם שקסמה היתה : [i] מרימא עליון מן רום : [k] מסברין מבשרים : [l] דחיא החיים : [m] הכנא כן : [n] ואתתפיר ויכעס : [o] דתפקין שתצאי : [p] סברא דתאגורתהון תקותתועלתם : [q] אחדוהי לכדו אותו : [r] נגדו משכו : [ſ] איתיו הביאו : [t] אסטרטיגא נציבים : [u] רישא ראשי : [x] מדלחין מחרידים : [y] עידא חוקים : [z] מפס מותר : [aa] למקבלו לקבל : [bb] אסטרטיגא הנציבים : [cc] קרעו וסדקו טעמם שוה : [dd] נחתיהון בגדיהם : [ee] ינגדון יכו אותם : [ff] ארמיו נתנו מן רמה : [gg] זהיראית בהשתדלות :

[4] Vox enim Syra קצמא reſpondet Hebrææ קסם, mutata litera ס in צ eiuſdem organi literam.

[5] Ad verbũ, Vitæ. Hebraiſmus.

[6] Pronomen Syriacum ferre etiã poteſt Eorũ. quæ lectio propius accedit ad verba & ſenſum Lucæ.

24 Ὃς παραγγελίαν τοιαύτην εἰληφώς, ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακήν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον.

Qui quum tale mandatum accepisset, coniecit eos in intimum carcerem, & pedes eorũ adstrinxit numella.

25 Κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον Παῦλος καὶ Σίλας προσευχόμενοι ὕμνουν τὸν Θεόν· ἐπηκροῶντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμιοι.

Media autem nocte precãtes Paulus & Silas hymnos canebant, & qui vincti erant exaudiebant eos.

Sanctorum preces cælum & terram concutiunt.

26 Ἄφνω δὲ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμωτηρίου· ἀνεῴχθησάν τε παραχρῆμα αἱ θύραι πᾶσαι, καὶ πάντων τὰ δεσμὰ ἀνέθη.

Repentè verò terræ motus magnus extitit, ita vt concuterentur fundamenta carceris: & illico apertæ sunt omnes fores, & omnia vincula laxata.

27 Ἔξυπνος δὲ γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ ἰδὼν ἀνεῳγμένας τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, σπασάμενος μάχαιραν ἔμελλεν ἑαυτὸν ἀναιρεῖν, νομίζων ἐκπεφευγέναι τοὺς δεσμίους.

Expergefactus autem cõmentariensis, quum videret fores carceris apertas, educto gladio erat seipsum interempturus, existimans vinctos effugisse.

Misericors Dominus, quoties libuit per mediam mortem ad vitam trahit, & pro suis pœnis summam clementiam impertitur.

28 Ἐφώνησε δὲ φωνῇ μεγάλῃ ὁ Παῦλος, λέγων, Μηδὲν πράξῃς σεαυτῷ κακόν· ἅπαντες γάρ ἐσμεν ἐνθάδε.

Clamauit autẽ Paulus voce magna, dicens, Ne quid feceris tibiipsi mali: omnes enim hîc sumus.

In mediis præsertim extraordinariis ne pes quidem nisi Deo præeunte mouendus.

29 Αἰτήσας δὲ φῶτα εἰσεπήδησε, καὶ ἔντρομος γενόμενος προσέπεσε τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ.

Is verò petito lumine irrupit, & tremefactus accidit Paulo & Silæ *ad pedes.*

30 Καὶ προαγαγὼν αὐτοὺς ἔξω, ἔφη, Κύριοι, τί με δεῖ ποιεῖν ἵνα σωθῶ;

Et productis ipsis foras, ait, Domini, quid me oportet facere vt seruer?

31 Οἱ δὲ εἶπον, Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου.

At illi dixerunt, Crede in Dominum Iesum Christum, & seruaberis tu ac domus tua.

32 Καὶ ἐλάλησαν αὐτῷ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ.

Et loquuti sunt ei sermonem Domini, & omnibus qui erant domi ipsius.

33 Καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τῆς νυκτὸς, ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν· καὶ ἐβαπτίσθη αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες παραχρῆμα.

Ipse verò illis assumptis ea ipsa hora noctis, lauit *eorum* plagas: & baptizatus est ipse & omnes *domestici* illius illico.

Deus eadem quum libuit manu vulnerat & sanat.

34 Ἀναγαγών τε αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, παρέθηκε τράπεζαν, καὶ ἠγαλλιάσατο πανοικὶ πεπιστευκὼς τῷ Θεῷ.

Quúmq; perduxisset eos domũ suam, apposuit eis mensam, & exultauit quòd cum vniuersa domo sua credidisset Deo.

[a] אעל הכניס: [b] חבש סגר: [c] גויא התיכון: [d] סדא כבל:

הָו דֵין כַּד קַבֵּל הָנָא פּוּקְדָנָא [a]עַאֵל [b]חֲבַשׁ אִנּוּן בְּבֵיתָא [c]גַוָּיָא דְבֵית אֲסִירֵא וַאסַר רַגְלַיְהוּן [d]בְּסַדָּא ׃

24 *Ille autem quum accepiſſet hoc mãdatum, introducens incluſit eos in locum interiorem domus vinctorum, et vinxit pedes eorum numella.*

[e] פלגה חציו:

[e]וּבְפֶלְגֵה דְלֵלְיָא פּוֹלוֹס וְשִׁילָא מְצַלֵּין הֲווֹ וּמְשַׁבְּחִין לַאלָהָא וְשָׁמְעִין הֲווֹ לְהוֹן אֲסִירֵא ׃

25 *Et* [7] *in medietate noctis Paulus & Schila orabant, ac glorificabant Deũ. & audiebant eos [reliqui] vincti.*

7 Id eſt, Media nocte. Hebraiſm⁹.

[f] מן שליא פתאום: [g] זועא רעש: [h] ואתתזיעו ו־רעדו מן זוע: [i] שתאסא יסודות: [k] אשתריו נפתחו:

[f]וּמֶן שֶׁלְיָא [g]זַוְעָא רַבָּא הֲוָא [h]וְאֶתְתְּזִיעוּ [i]שֶׁתְאֵסֵא דְבֵית אֲסִירֵא וְאֶתְפַּתַּחוּ מֶחְדָא תַּרְעֵא כֻּלְּהוֹן וַאסוּרַיְהוֹן דְכֻלְּהוֹן [k]אֶשְׁתְּרִיו ׃

26 *Et repentè [terræ] motus magnus factus eſt, & commota ſunt fundamenta domus vinctorum, & apertæ ſunt ſtatim portæ omnes, et vincula eorum omnium ſoluta ſunt.*

[l] אתתעיר התעורר מן עור: [m] ספסירא החרב: [n] נפשה עצמו: [o] סבר חושב:

וְכַד [l]אֶתְתְּעִיר נָטַר בֵּית אֲסִירֵא וַחֲזָא דַפְתִיחִין תַּרְעֵא דְבֵית אֲסִירֵא נְסַב [m]סַפְסִירָא וּבְעָא דְנֶקְטוּל [n]נַפְשֵׁהּ מֶטוּל [o]דְסָבַר הֲוָא דַעֲרַקוּ לְהוֹן אֲסִירֵא ׃

27 *Et quum expergefactus eſſet cuſtos domus vinctorũ, & vidiſſet quòd apertæ eſſent portæ domus vinctorum, accepit gladium, & quæſiuit vt interficeret ſeipſum, eo quòd putabat quòd aufugiſſent vincti.*

[p] קריהי קרא אותו: [q] מדם דבר:

[p]וַקְרָיְהִי פּוֹלוֹס בְּקָלָא רָמָא וֶאמַר לֵהּ לָא תֶעְבֵּד לְנַפְשָׁךְ [q]מֶדֶם דְבִישׁ מֶטוּל דְכֻלַּן הָרְכָא חֲנַן ׃

28 *Et vocauit eum Paulus voce elata, ac dixit ei, Ne facias tibiipſi aliquid mali, quia omnes nos hîc ſumus.*

[r] שור קפץ או דלג: [ſ] על בא: [t] ראת רעד מן רות תחת רתת:

וַאנְהַר לֵהּ שַׁרְגָא [r]וַשְׁוַר [ſ]וְעַל כַּד [t]רָאֵת וּנְפַל עַל רַגְלַיְהוֹן דְפוֹלוֹס וְדְשִׁילָא ׃

29 *Et iuſſit ſibi accendere lucernam: et exiliit, ac ingreſſus eſt tremens. et procidit ad pedes Pauli & Schilæ.*

[u] אפק הוציא מן נפק: [x] ולא צריך: [y] אחא אושע מן חיא:

[u]וַאפֵּק אִנּוּן לְבַר וֶאמַר הֲוָא לְהוֹן מָרַי מָנָא [x]וָלֵא לִי לְמֶעְבַּד אֵיךְ [y]דְאֵחֵא ׃

30 *Et deduxit eos foras, ac dicebat eis, Domini mei, quid oportet me facere* [8] *vt ſeruer?*

8 Ad verbum; Vt viuam. Hebraiſmus.

[z] הימן האמן: [aa] תחא תושע מן חיה:

וְהֶנּוּן אָמְרִין הֲווֹ לֵהּ [z]הַיְמֶן בְּמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא [aa]וְתֵחֵא אַנְתְּ וּבַיְתָךְ ׃

31 *Et dixerunt ei, Crede in Dominum noſtrum Jeſchua Chriſtum,* [9] *& ſeruaberis tu & domus tua.*

9 Ad verbum; Et viues. vt paulo antè.

וּמַלְּלוּ עַמֵּהּ מֶלְּתָא דְמָרְיָא וְעַם כֻּלְּהוֹן בְּנַי בַּיְתֵהּ ׃

32 *Et loquuti ſunt cum eo ſermonẽ Domini, et cũ omnibus* [10] *filiis domus ſuæ.*

10 Id eſt, Domeſticis ſuis. Hebraiſmus.

[bb] דבר לקח: [cc] אסחי רחץ מן סחא: [dd] נגרהון מכתם: [ee] עמד טבל: [ff] דבר לקח: [gg] אסק העלה מן נסק: [hh] פתורא השולחן: [ii] ורוז ועלז היה: [kk] הימנותא אמונה:

וּבָהּ בְּשָׁעְתָא בָּהּ בְּלֵלְיָא [bb]דְבַר [cc]אַסְחִי אִנּוּן מֶן [dd]נֶגְדְהוֹן וּבַר שָׁעְתֵהּ [ee]עֲמַד הָו וּבְנַי בַּיְתֵהּ כֻּלְּהוֹן ׃

33 *Et eadem hora in ipſa nocte accipiẽs lauit eos à plagis ſuis: & eadem hora baptizatus eſt ipſe* [11] *et filii domus eius omnes.*

11 Id eſt, Domeſtici: vt paulo antè.

[ff]וּדְבַר [gg]אַסֵּק אִנּוּן לְבַיְתֵהּ וְסָם לְהוֹן [hh]פָּתוּרָא [ii]וְרָוֵז הֲוָא הָו וּבְנַי בַּיְתֵהּ כֻּלְּהוֹן [kk]בְּהַיְמָנוּתָא דַאלָהָא ׃

34 *Et accipiens aſcendere fecit eos in domum ſuam, et appoſuit eis mẽſam. exultabátque ipſe,* [12] *& domeſtici eius omnes in fide Dei.*

12 Ad verbum, Filii dom⁹. vt paulo antè.

Ἡμέρας δὲ γενομένης ἀπέστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς ῥαβδούχους, λέγοντες, Ἀπόλυσον τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους. 35

Die autem exorto præfecti miserũt viatores qui dicerent, Dimitte homines illos.

Ignominiã, tandem iniquorum magistratuum merces.

Ἀπήγγειλε δὲ ὁ δεσμοφύλαξ τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν Παῦλον, Ὅτι ἀπεστάλκασιν οἱ στρατηγοὶ ἵνα ἀπολυθῆτε· νῦν οὖν ἐξελθόντες, πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ. 36

Annuntiauit autem commentariensis hos sermones Paulo, Miserunt, *inquit*, præfecti vt dimittamini: nunc igitur egressi, ite in pace.

Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς, Δείραντες ἡμᾶς δημοσίᾳ, ἀκατακρίτους, ἀνθρώπους Ῥωμαίους ὑπάρχοντας, ἔβαλον εἰς φυλακήν, καὶ νῦν λάθρᾳ ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν; Οὐ γάρ· ἀλλὰ ἐλθόντες αὐτοὶ ἡμᾶς ἐξαγαγέτωσαν. 37

Paulus autem dixit eis, Cæsos nos publicè, indicta causa, quum simus Romani, coniecerunt in carcerem, & nunc clàm nos eiiciunt? non profectò: sed veniãt ipsi, & nos educant.

Non sunt quidem retaliandæ iniuriæ, sed nihilominus vtendum est adminiculis à Deo porrectis, ad cohibendam impiorũ libidinem, ne saltem aliis similiter noceãt.

Ἀνήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ ῥαβδοῦχοι τὰ ῥήματα ταῦτα· καὶ ἐφοβήθησαν ἀκούσαντες ὅτι Ῥωμαῖοί εἰσι. 38

Renuntiarunt autem præfectis viatores verba ista: timuerúntque, audito eos Romanos esse.

Impij non Dei sed hominum metu mouentur: & Deus hac etiã ratione suis prospicit, quum ita opus est.

Καὶ ἐλθόντες παρεκάλεσαν αὐτούς, καὶ ἐξαγαγόντες ἠρώτων ἐξελθεῖν τῆς πόλεως. 39

Et venientes precati sunt eos, & eductos rogarunt vt egrederentur ex vrbe.

Ἐξελθόντες δὲ ἐκ τῆς φυλακῆς εἰσῆλθον εἰς τὴν Λυδίαν· καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελφούς, παρεκάλεσαν αὐτούς, καὶ ἐξῆλθον. 40

Egressi autem è carcere introierunt ad Lydiam: & visis fratribus, consolati sunt eos, & egressi sunt.

Sic vitanda pericula vt nunquam negligatur officium.

Κεφάλαιον ιζ´

Cap. XVII.

Διοδεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Ἀπολλωνίαν, ἦλθον εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἦν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων. 1

Qvum autem iter fecissent per Amphipolin & Apolloniam, venerunt Thessalonicam, vbi erat synagoga Iudæorum.

Pauli & Silæ eiectio multorum aliorum salus.

Κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ Παύλῳ εἰσῆλθε πρὸς αὐτούς, καὶ ἐπὶ σάββατα τρία διελέγετο αὐτοῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν, 2

Paulus autem, sicut consueuerat, introiuit ad eos, & per sabbatha tria disseruit *cum* eis ex Scripturis,

Διανοίγων καὶ παρατιθέμενος, ὅτι τὸν Χριστὸν ἔδει παθεῖν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν, καὶ ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς, ὃν ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. 3

Adaperiens, & proponens oportuisse Christum pati & resurgere à mortuis: & hunc esse Christum Iesum, Quem ego *inquit* annuntio vobis.

Christus ideo mediator, quia crucifixus resurrexit, nedum vt propter crucis ignominiam sit repudiandus.

Καὶ

35 וכד הוא צפרא שדרו [a]אסטרטיגא [b]לשקלי שבטא דיאמרון לרב בית אסירא [c]שרי להלין אנשא :

Et quum eſſet diluculum, miſerunt duces[13] geſtantes virgas, qui dicerent præfecto domus vinctorum, Dimitte hos homines.

36 וכד שמע רב בית אסירא [d]על אמר לה הי הדא מלתא לפולוס דשדרו אסטרטיגא איך [e]דתשתרון והשא [f]פוקו [g]זלו בשלמא :

Et quum audiuiſſet præfectus domus vinctorum, ingreſſus dixit hunc ipſum ſermonem Paulo: nempe, Miſerũt duces vt dimittamini: & nunc exeuntes abite in pace.

37 אמר לה פולוס [h]דלא סכלו נגדון [i]עין עלמא כלה לאנשא רהומיא [k]וארמיון בית אסירא והשא [l]מטשיאית [m]מפקין לן לא גיר אלא הנון [n]יאתון [o]יפקוננ :

Dixit ei Paulus, Inſontes flagellarunt [14]coram mundo toto, homines Romanos, & coniecerunt eos in domum vinctorum, et nunc clàm eiiciũt nos? Non profecto: ſed ipſi venientes educant nos.

38 ואזלו [p]שקלי שבטא ואמרו [q]לאסטרטיגן [r]מלא הלין [f]דאתאמרי להון וכד שמעו דרהומיא אנון דחלו :

Et abierunt qui geſtabant virgas, ac dixerũt ducibus ſermones illos qui dicti fuerant ſibi. Quúmque audiuiſſent quòd Romani eſſent, timuerunt.

39 ואתו לותהון ובעו מנהון [t]דיפקון [u]וישנון להון מן מדינתא :

Et venerunt ad eos, ac rogauerunt eos vt exirent ac diſcederent ab vrbe.

40 וכד נפקו מן בית אסירא [x]עלו לות לודיא וחזו תמן לאחא [y]וביאו אנון ונפקו :

Quúmque egreßi eſſent è domo vinctorum, introiuerunt ad Lydiam: ac viderunt ibi fratres, ac conſolati ſunt eos, et egreßi ſunt.

[a] אסטרטיגא הניצבים : [b] שקלי שבטא המשרתים שנושאים בירם שבט לאות על הרשות הנתונה להם מהניצבים : [c] שרי שלח מן שרא : [d] על בא : [e] תשתרון תשלחו מן שרא : [f] פוקו צאו מן נפק : [g] זלו לכו מן אזל : [h] דלא סכלו את אשר לא חטאו : [i] עין עלמא לפני העם : [k] ארמיון נתנו אותם מן רמה : [l] מטשיאית בסתר : [m] מפקין מוציאים : [n] יאתון יבואו מן אתא : [o] יפקונן יוציאו אותנו מן נפק : [p] שקלי שבטא נושאי המטות ר"ל משרתי הניצבים : [q] אסטרטיגין ניצבים : [r] מלא הדברים : [f] דאתאמרי שנאמרו : [t] יפקון יצאו מן נפק : [u] ישנון ילכו : [x] עלו באו : [y] ביאו נחמו :

[13] Periphraſis eſt apparitorum, qui virgas pro inſi gni gerunt.

[14] Id eſt Coram omnibus homini bus, & palam. Sic Galli dicunt, *Deuât tout le monde.*

קפלאון יז

Cap. XVII.

1 ועברו על אמפיפולים ואפלוניא מדינתא ואתו לתסלוניקא איכא דאית הוא כנושתא דיהודיא :

AC tranſiuerunt per Amphipolin et Apolloniam ciuitatem: veneruntque Theſſalonicam, vbi erat ſynagoga Iudæorum.

2 [z]ועל פולוס איכנא [aa]דמעד הוא לותהון [bb]ושבא תלת מלל עמהון מן כתבא :

Et ingreſſus eſt Paulus, ſicut ſolitus erat, ad eos: et ſabbathis tribus loquutus eſt cum eis de Scripturis,

3 כד [cc]מפשק הוא ומחוא דעתיד הו משיחא [dd]דיחש ודיקום מן [ee]בית מיתא [ff]והויו ישוע משיחא הנא [gg]דמסבר אנא לכון :

Explicans & oſtendens quòd oportuit vt Chriſtus pateretur, et reſurgeret [8]à mortuis. & hic eſt Ieſchua Chriſtus quem euangelizo vobis.

[z] ועל ויבוא : [aa] מעד רגיל : [bb] שבא שבתות : [cc] מפשק מבאר : [dd] דיחש שיסבול : [ee] בית בין : [ff] הויו זה הוא : [gg] מסבר מבשר :

[8] Ad verbum, De inter mortuos vt Gallicè, *D'entre morts.*

4 Καί τινες ἐξ αὐτῶν ἐπείσθησαν, καὶ προσεκληρώθησαν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ, τῶν τε σεβομένων Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος, γυναικῶν τε τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγαι.

Nõnulli igitur eorum assẽsi sunt, & consociati sunt Paulo & Silæ, & religiosorũ Græcorum multitudo magna, mulierésque primariæ non paucæ.

5 Ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι, καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων τινὰς ἄνδρας πονηρούς, καὶ ὀχλοποιήσαντες, ἐθορύβουν τὴν πόλιν· ἐπιστάντες τε τῇ οἰκίᾳ Ἰάσονος, ἐζήτουν αὐτοὺς ἀγαγεῖν εἰς τὸν δῆμον.

Sed inuidia commoti Iudæi qui increduli erãt, assumptis quibusdã circumforaneis viris sceleratis, ac turba coacta, perturbarunt vrbem: & adorti domum Iasonis, studebãt eos adducere ad populum.

Zelus incredulorum quantumlibet speciosus, tandem palam deprehenditur neque rectitudine neque vlla æquitate niti. Sed non licet malis quicquid libet, quũ inter eos etiã excitet Deus quorum opera ad suos liberandos vtatur.

6 Μὴ εὑρόντες δὲ αὐτοὺς, ἔσυρον τὸν Ἰάσονα καί τινας ἀδελφοὺς ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας, βοῶντες, Ὅτι οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες, οὗτοι, καὶ ἐνθάδε πάρεισιν.

Et quum non inuenissent eos, traxerunt Iasonem & quosdam fratres ad præfectos vrbis, clamando, Hi *sunt* qui orbis terrarum statum subuerterunt: & hîc adsunt.

7 Οὓς ὑποδέδεκται Ἰάσων· καὶ οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πράττουσι, βασιλέα λέγοντες ἕτερον εἶναι, Ἰησοῦν.

Quos excepit Iason: qui omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse, Iesum.

8 Ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα.

Concitarunt autem turbã & præfectos vrbis hæc audientes.

9 Καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπέλυσαν αὐτούς.

Qui tamẽ quum satis accepissent ab Iasone & cæteris, dimiserũt eos.

10 Οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ τῆς νυκτὸς ἐξέπεμψαν τόν τε Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς Βέροιαν· οἵτινες παραγενόμενοι, εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπῄεσαν.

Fratres verò statim per noctem emiserunt Paulum simul & Silam Berœam: quiquum aduenissent, ierunt in synagogam Iudæorum.

Ea demum est spiritus prudentia quæ Dei gloriam sibi proponit, pro scopo vt nũquam ab ea deflectat.

11 Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, οἵτινες ἐδέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθ᾽ ἡμέραν ἀνακρίνοντες τὰς γραφὰς, εἰ ἔχοι ταῦτα οὕτως.

Fuerunt autem isti generosiores iis *Iudæis* qui erant Thessalonicæ, vt qui receperint sermonem cum omni alacritate, quotidie scrutãtes Scripturas an hæc ita se haberent.

Dominus in eadem gente varia inscrutabilis suæ sapiẽtiæ exẽpla eodem pene momento proponit, vt timeatur.

12 Πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν, καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι.

Multi igitur crediderunt ex eis, & Græcæ mulieres honestæ, & viri non pauci.

4 ואנשין מנהון [a]הימנו [b]ונקפו לפולוס ולשילא וסגיאא מן יוניא אילין דדחלין הוו מן אלהא ואף נשא ידיעתא לא זעורין :

[a] הימנו האמינו : [b] נקפו דבקו :

Et quidam ex eis crediderunt, & adhæserunt Paulo & Schilæ, et multi ex Græcis qui timebant à Deo, ac etiam mulieres celebres non paucæ.

5 [c]וחסמו הוו יהודיא [d]ואקפו להון אנשא בישא מן שוקא דמדינתא ועבדו [e]אכלוס סגיאא [f]ודלחו הוו למדינתא [g]ואתו וקמו להון על ביתה דאיסון ובעין הוו [h]דיפקון אנון מן תמן [i]וישלמון אנון [k]לאכלוס :

[c] וחסמו הוו ומקנאים היו : [d] אקפו דבקו מן נקף : [e] אכלוס המון מלשון יון : [f] דלחו הניש : [g] אתו באו : [h] יפקון יוציאו מן נפק : [i] ישלמון יסגירו : [k] אכלוס המון :

Et inuidia moti sunt Iudæi, & adiũxerunt se illis viri mali è foro ciuitatis, feceruntque turbam magnam, et cõmouerunt ciuitatem: & venerunt, ac steterunt contra domum Iasonis, quærebántque vt educerent eos inde, & traderent eos turbæ.

6 וכד לא אשכחו אנון תמן [l]גרוהי הוו לאיסון [m]ולאחא דאית הוו תמן [n]ואיתיו אנון לות [o]רישא דמדינתא כד קעין הוו דהלין אנון דלכלה ארעא דלחו והא [p]תוב להרכא אתו :

[l] גרוהי משכו אותו : [m] אחא אחים : [n] ואיתיו ויביאו : [o] רישא ראשי : [p] תוב עוד :

Quúmque nõ inuenissent eos ibi, traxerunt Iasonem, & fratres qui erant ibi, et adduxerunt eos ad principes ciuitatis, clamantes, Hi sunt qui totam terram turbarunt: & ecce, rursus huc venerunt.

7 ומקבלנהון הנו איסון וכלהון הלין לוקבל פוקדנוהי דקסר [q]קימין כד אמרין דאית מלכא אחרנא ישוע :

[q] קימין עומדים :

Et qui excipit eos hic Iason, et omnes hi [z] contra mandata Cæsaris stant, dicentes quòd est rex alius, Ieschua.

[z] Id est, Opponunt sese, vel obsistunt. Hebraismus.

8 [r]אתדלחו דין רישא דמדינתא וכלה עמא כד שמעו הלין :

[r] אתדלחו הונעו :

Turbati autem sunt principes ciuitatis & vniuersus populus, quũ audiuissent hæc.

9 ונסבו ערבא מן איסון ואף מן אחא והידין [s]שרו אנון :

[s] שרו שלחו :

Et acceperunt fideiussores à Iasone et etiam à fratribus: et tunc dimiserunt eos.

10 אחא דין בר שעתה בה בליליא שרו לפולוס ולשילא לברואא מדינתא וכד אתו לתמן [t]עאלין הוו לכנושתא דיהודיא :

[t] עאלין באים :

Fratres verò eadem hora ac nocte dimiserunt Paulum et Schilam in Berœam ciuitatem. Quúmque venissent illuc, ingressi sunt in synagogam Iudæorum.

11 [u]חאראין הוו גיר הנון יהודיא דתמן מן יהודיא הנון דאית הוו בתסלוניקא ושמעין הוו מנהון מלתא כל־יום [x]חדיאית כד מפרשין הוו מן כתבא דאן הלין הכנא איתיהין :

[u] חאראין נדיכים וחשובים : [x] חדיאית בשמחה :

Nobiliores enim erant illi Iudæi qui illic erant quàm Iudæi illi qui erant Thessalonicæ, & audiebant ab eis sermonem quotidie alacriter: quum discernerent ex Scripturis num hæc ita essent.

12 וסגיאא מנהון [y]הימנו והכנא אף מן יוניא גברא סגיאא ונשא ידיעתא :

[y] הימנו האמינו :

Et multi ex eis crediderũt, et ita etiã ex Græcis viri multi & mulieres celebres.

13 Ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης Ἰουδαῖοι ὅτι καὶ ἐν τῇ Βεροίᾳ κατηγγέλη ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἦλθον κἀκεῖ, σαλεύοντες τοὺς ὄχλους.

Vt autem cognouerunt Thessalonicenses Iudæi Berœæ quoque annuntiatum esse à Paulo sermonem Dei, venerunt etiam illuc, concitãtes turbam.

Habet etiam suos Zelotas Satan, & eos quidem quos minimè oportuit.

14 Εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν· ὑπέμενον δὲ ὅ,τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος ἐκεῖ.

Sed statim Paulum emiserũt fratres, vt iret velut ad mare: Silas autem & Timotheus substiterunt illic.

Non est consilium nec rabies contra Dominum.

15 Οἱ δὲ καθιστῶντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον αὐτὸν ἕως Ἀθηνῶν· καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν Σίλαν καὶ Τιμόθεον ἵνα ὡς τάχιστα ἔλθωσι πρὸς αὐτόν, ἐξῄεσαν.

Qui verò Paulum susceperant tuto loco constituendum, deduxerũt eum Athenas vsque: & accepto mãdato ad Silam ac Timotheum, vt quamcitissimè ad ipsum venirent, abierunt.

Excubant vicissim oues Christianæ pro pastorum salute, sed in Domino.

16 Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐκδεχομένου αὐτοὺς τοῦ Παύλου, παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, θεωροῦντι κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν.

Paulo autem Athenis illos expectante, irritabatur spiritus eius in ipso, quum conspiceret vrbem idolis deditam.

In lucta sapientiæ diuinæ cum humana, homines irrident quod non intelligũt: Deus autem stultorũ curiositate vtitur & electos suos colligit.

17 Διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας.

Disserebat igitur in synagoga cũ Iudæis & religiosis, & in foro quotidie cum *quibusuis* obuiis.

18 Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ· καί τινες ἔλεγον, Τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; Οἱ δέ, Ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι· ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζετο.

Quidam autem ex Epicureis & Stoicis philosophis conflictabantur cum eo: & quidã dicebãt, Quid vult nugator iste dicere? Alii verò, Peregrinorum deorum videtur annuntiator esse: quia Iesum & resurrectionem annuntiabat eis.

Duæ præcipuæ philosophorum sectæ Christum oppugnant, vna eorum qui omnem religionem irrident: altera eorum qui de religionis capitibus pro suo arbitratu statuunt.

19 Ἐπιλαβόμενοί τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον ἤγαγον, λέγοντες, Δυνάμεθα γνῶναι τίς ἡ καινὴ αὕτη ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχή;

Et prehensum eum duxerunt in Areopagum, dicentes, Possumúsne scire quæ sit ista noua quæ à te dicitur doctrina?

20 Ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. βουλόμεθα οὖν γνῶναι τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι.

Peregrina enim quædam ingeris auribus nostris. volumus ergo scire quídnam ista sibi velint.

(Ἀθηναῖοι

(Cæterùm

13 וכד ידעו הנון יהודיא דמן תסלוניקא דמלתה דאלהא אתכרזת מן פולוס בברואא מדינתא אתו אף לתמן ולא [a]שליו [b]למזעו [c]ולמדלחו [d]לאנשותא :

13 Et quum cognouissent illi Iudæi qui erãt ex Thessalonica, quòd sermo Dei prædicaretur à Paulo in Berœa ciuitate, venerunt etiam illuc, neque desierunt commouere et turbare plebem.

14 ולפולוס [e]שראוהי אחא [f]דיחות לה לימא [g]וקוי הוא בה במדינתא הי שילא וטימותאוס :

14 Et Paulum emiserunt fratres, vt descenderet ad mare: & mansit in ea ciuitate Schilas & Timotheus.

15 והנון [h]דאתלויו לה לפולוס ואתו עמה עד־מא לאתינוס מדינתא וכד נפקין [i]מן צאידוהי קבלו מנה אגרתא לות שילא וטימתאוס דבעגל יאזלון לותה :

15 Et illi qui comites se præbuerũt Paulo, venerunt quoque cũ eo vsque Athenas ciuitatem. Et quum [3] discederent ab eo, acceperunt ab eo epistolam ad Schilam et Timotheum, vt citò proficiscerentur ad ipsum.

16 הו דין פולוס כד מקוא הוא באתינוס [k]מתמרמר הוא ברוחה חזא הוא דמדינתא כלה מליא [l]פתכרא :

16 Ipse autem Paulus quum expectaret Athenis [4] irritabatur in spiritu suo. Videbat [enim] ciuitatem plenam simulachris.

17 וממלל הוא בכנושתא עם יהודיא ועם אילין דדחלין מן אלהא ובשוקא עם אילין [m]דמסתקבלין הוו כל־יום :

17 Et loquebatur in synagoga cum Judæis, et cum iis qui timebant à Deo quotidie, et in foro cum iis qui [5] aduersi occurrebant quotidie.

18 ואף פילוסופא דמן יולפנה דאפיקורוס ואחרנא דמתקרין א אסטואיקו דרשין הוו עמה [n]ואנש אנש מנהון אמרין הוו מנא צבא הנא מלקט [o]מלא ואחרנא אמרין הוו לאלהא נוכריא מכרז מטול דלישוע [p]ולקימתה מכרז הוא להון :

18 Philosophi etiam qui ex doctrina erant Epicuri, & alii qui vocabantur Stoici, disputabant cum eo, & [6] multi ex eis dicebãt, Quid sibi vult hic collector sermonum? Et alii dicebãt, Deos peregrinos prædicat. quia Ieschua et resurrectionem eius prædicabat eis.

19 [q]ואחדוהי [r]ואיתיוהי לבית דינא דמתקרא אריוס־פגוס כד אמרין לה [s]משכחינן למדע מנו הנא יולפנא [t]חדתא דמכרז אנת :

19 Et apprehenderunt eum, ac deduxerunt eum in curiam quæ vocatur Ariaus-pagus, dicẽtes ei, Possumúsne cognoscere quæ sit hæc doctrina noua quam tu prædicas?

20 [u]מלא גיר נוכריתא זרע אנת במשמעתן וצבינן למדע [x]מנא אנין הלין :

20 Sermones enim peregrinos seminas in auditu nostro: et cupimus cognoscere quínam hi sint.

[a] שליו חדלו : [b] למזעו מן זוע וטעמו להרעיד : [c] למדלחו להניע : [d] אנשותא מרבית אנשים : [e] שראוהי שלחו אותו : [f] יחות ירד מן גחת : [g] קוי עמד או המתין : [h] אתלויו לוו אותו מן לוה : [i] מן צאידוהי מאצלו : [k] מתמרמר מתמרמר : [l] פתכרא אלילים : [m] מסתקבלין עומדים כנגדו : [n] אנש אנש רבים : [o] מלא דברים : [p] קימתה תקומתו : [q] ואחדוהי אחזו אותו : [r] איתיוהי הביאו אותו : [s] משכחינן יכולים אנחנו : [t] חדתא חדשה : [u] מלא גיר כי דברים : [x] מנא אנין הלין מה אלה הם :

[3] Ad verbum, Quum exirent à lateribus eorum. Hebraismus.

[4] Id est, Animo exacerbabatur.

[5] Vel Obuii.

[6] Ad verbum, Homo ex eis. Hebraismus.

21 (Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαίρουν ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον)

(Cæterùm Athenienſes & aduenæ hoſpites nulli alii rei vacabant niſi ad dicendum aut audiendum aliquid noui)

Sapientia hominis, vanitas.

22 Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου, ἔφη, Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέροις ὑμᾶς θεωρῶ.

Stans autem Paulus in medio Areopago, dixit, Viri Athenienſes, omnino conſpicio vos quaſi religioſiores.

Ipſi idololatræ firmiſſima ſuppeditant aduerſus ſuperſtitionē ſuam argumenta.

23 Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὗρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, Ἀγνώστῳ Θεῷ. Ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν.

Præteriens enim & cōtemplans ſacra veſtra, inueni etiam aram cui inſcriptum erat, Ignoto Deo. Quē ergo ignorantes colitis, hunc ego vobis annuntio.

24 Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ·

Supra.7.48

Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo ſunt, quū ſit cæli & terræ dominus, in manufactis templis non habitat:

Stultiſſimum eſt creatorem creaturæ cōparare, incomprehēſibilem circunſcribere, & cumputare donis conciliari à quo omnes omnia acceperunt. Ii ſunt autem idololatriæ fontes.

25 Οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται, προσδεόμενός τινος, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα.

Pſal.50 8

‖Nec manibus hominū colitur, alicuius rei egens, quum ipſe det omnibus vitam & halitū & omnia.

26 Ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὁρίσας προστεταγμένους καιροὺς, καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν·

Cōdidítque ex vno ſanguine omne genus hominum, vt habitarēt ſuper vniuerſam ſuperficiē terræ, definitis tēpeſtiuitatibus quas præſtituit, & poſitis terminis habitationis eorum:

Deus in operibus ſuis eſt mirificus, præſertim in hominis opificio, non vt in ipſis operibus obſtupeſcam⁹ ſed vt ad opificem aſſurgamus.

27 Ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὕροιεν· καίτοιγε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα.

Vt quærerent Deum, ſi fortè palpando eum inuenirent: quanquam profectò non longè abeſt ab vnoquoque noſtrûm.

28 Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν· ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.

Per ipſum enim viuimus, & mouemur, & ſumus: ſicut & quidam veſtratium poetar dixerunt, Nam huius progenies etiam ſumus.

29 Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον.

Eſa.40.23

‖Progenies ergo Dei quū ſimus, non debemus exiſtimare auro aut argēto, aut lapidi ſculptili artificii aut cōmentationis hominum, numen eſſe ſimile.

Τοὺς

Temporibus

21 אתניא דין כלהון ואילין דאתין לתמן נוכריא על מדם אחרין [a]לא בטיל להון אלא למאמר ולמשמע [b]מדם [c]חדת :

[a] לא בטיל להון לא משתדלים : [b] מדם דבר : [c] חדת חדש :

21 *Athenienses autē omnes, & illi qui veniebant illuc peregrini, de nulla alia re soliciti erant, nisi ad dicendum & audiendum aliquid noui.*

22 וכד [d]קם פולוס בארױס פגוס אמר גבריא אתניא חזא אנא לכון דבכלהין יתירין אנתון בדחלת [e]שאדא :

[d] קם עומד : [e] שאדא שדים :

22 *Et quum staret Paulus in Ariaupago, dixit, Viri Athenienses, video ego vos quòd in omnibus excellitis in religione dæmonum.*

23 כד מתכרך הוית וחזא הוית בית דחלתכון [f]אשכחת [g]עלתא חדא דכתיב הוא עליה דאלהא גניזא הו הכיל דכד לא ידעין אנתון דדחלין אנתון לה להנא אנא [h]מסבר אנא לכון :

[f] אשכחת מצאתי : [g] עלתא מזבח : [h] מסבר מבשר :

23 *Quum circuirem & viderem domum vestrarum religionum, inueni aram quandam cui inscriptum erat, Dei abditi. Eum igitur quem ignorātes vos colitis, hunc ipsum ego prædico vobis.*

24 אלהא גיר דעבד עלמא וכל־מא דאית בה והויו מרא דשמיא ודארעא בהיכלא דעבד אידיא לא [i]שרא :

[i] שרא שוכן :

24 *Deus enim qui fecit mundum & quicquid est in eo, & est Dominus cæli & terræ, in templis [7]manufactis non habitat:*

7 Ad verbum, Operis vel facturæ manuum.

25 ולא משתמש מן אידי בני נשא ועל מדם לא [k]סניק מטול דהו יהב לכל־נש [l]חיא ונפשא :

[k] סניק צריך : [l] חיא חיים :

25 *Neque colitur à manibus filiorum hominis, neque vllius rei necessitatem habet. quia ipse dat [8]vnicuique vitam & animam.*

8 Ad verbum, Omni homini. Hebraismus.

26 ומן חד דם עבד עלמא כלה דבני נשא דיהוון [m]עמרין על אפי ארעא כלה [n]ופרש [o]זבנא בפוקדנה וסם תחומא [p]דעומרא דבני־נשא :

[m] עמרין יושבים : [n] פרש גזר : [o] זבנא הזמנים : [p] עומרא מושב :

26 *Et [9]ex vno sanguine fecit [10]mundū totum filiorū hominis, vt habitarēt super faciem terræ vniuersæ: et definiuit tēpora mādato suo, posuítque limites habitationis filiorum hominis.*

9 Pro, Ex vno homine. Hebraismus
10 Id est, Humanum genus, quod per totum mundum diffusum est.

27 דיהוון בעין לאלהא [q]ומעקבין ומן בריתה משבחין לה מטול דאף לא הוא רחיק מן כל חד מנן :

[q] מעקבין חוקרים :

27 *Vt quærerent Deum, & peruestigarent, et ex creaturis eius inuenirent ipsum, eo quòd etiam non abest longè ab vno quoque ex nobis.*

28 [r]בה הו גיר חיינן [s]ומתתזיעינן ואיתין איך דאף אנשא מן חכימא דלכון אמר [t]דמנה הו טוהמן :

[r] בה הו גיר חיינן בי בו חיים אנו : [s] ומתתזיעינן ומתנועעים אנו : [t] מנה הו טוהמן ממנו היא משפחתנו :

28 *In eo enim ipso viuimus & mouemur et sumus: sicut etiamquidam ex sapientibus vestris dixit, Quòd ex eo est cognatio nostra.*

29 אנשא חכיל [u]דטוהמן מן אלהא הו [x]לא חיבינן למסבר דלדהבא או [y]לסאמא או לכאפא דגליפא באומנותא ובידעתא דבר־נשא [z]דמיא לאלהותא :

[u] טוהמן משפחתנו : [x] לא חיבינן למסבר לא ראוי לנו לחשוב : [y] סאמא כסף : [z] דמיא לאלהותא תתדמה אלהות האל :

29 *[Nos] igitur homines, quorum progenies ex Deo est, non debemus existimare quòd auro aut argento aut lapidi sculpto per artē et per scientiā filÿ hominis assimiletur diuinitas.*

Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας 30 ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς, τανῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν.

Temporibus igitur istius ignorãtiæ dissimulatis, Deus nunc denuntiat omnibus vbique hominibus vt resipiscant.

Vetus error errantes non excusat, sed Dei patientiam commendat: qui tamen futurus est iustus contemptorum iudex.

Διότι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρί- 31 νειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Eo quòd statuit diem quo iustè iudicaturus est orbẽ terrarũ, per eũ virũ quẽ definiit, fide palàm facta omnibus, illo à mortuis excitato.

Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ 32 μὲν ἐχλεύαζον· οἱ δὲ εἶπον, Ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου.

Quum audissent autem resurrectionem mortuorum, alii quidem cauillabantur: alii verò dicebãt, Audiemus te rursus de hac re.

Homines vt suam vanitatem manifestè prodant, vno eodémque Euangelio variè afficiuntur: quod tamen non desinit esse in electis efficax.

Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. 33

Et ita Paulus exiuit è medio eorũ.

Τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ, 34 ἐπίστευσαν· ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς.

Quidam verò ei adiuncti crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

Κεφάλαιον ιη΄

Cap. XVIII.

Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ὁ Παῦ- 1 λος ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ἦλθεν εἰς Κόρινθον.

POstea Paulus discedens Athenis, venit Corinthum.

Veri ministri adeo nõ quærũt quæ sua sunt, vt suo iuri vltro renũtient, potiusquam vel tantillum impediatur Euangelii progressus.

Καὶ εὑρών τινα Ἰουδαῖον ὀνόματι 2 Ἀκύλαν, Ποντικὸν τῷ γένει, προσφάτως ἐληλυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ Πρίσκιλλαν γυναῖκα αὐτοῦ, (διὰ τὸ διατεταχέναι Κλαύδιον χωρίζεσθαι πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τῆς Ῥώμης) προσῆλθεν αὐτοῖς·

Rom.16.3

Et reperto quodam Iudæo, nomine ‖Aquila, Põtico natione, qui nuper venerat ex Italia, & Priscilla vxore eius, (eo quòd edixisset Claudius vt omnes Iudæi Roma excederent) venit ad eos:

Καὶ διὰ τὸ ὁμότεχνον εἶναι, ἔμενε παρ' 3 αὐτοῖς, καὶ εἰργάζετο· ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην.

Et quia eiusdem erat artificii, mãsit apud eos, & operabatur: erat enim ars illorũ cõficere tabernacula

Διελέγετο δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ 4 πᾶν σάββατον, ἔπειθέ τε Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας.

Disserebat autem in synagoga omnibus sabbathis, & alliciebat tũ Iudæos tum Græcos.

Semper quidem afferenda est ingenue veritas, sed tamen temperanda est doctrina prout fert profectus occasio.

Ὡς δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς Μακε- 5 δονίας ὅ, τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος, συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ Παῦλος, διαμαρτυρόμενος τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν.

Vt venerunt autem è Macedonia Silas & Timotheus, constringebatur spiritu Paulus, testificãs Iudæis Christum Iesum.

Ἀντιτασσομένων

Illis

30 [a]זבנא גיר דטעיותא [b]אעבר אלהא
ובזבנא הנא מפקד לכלהון בני נשא
דכל אנש בכל דוכא יתוב :

31 מטול [c]דאקים יומא דבה עתיד דידון
ארעא כלה [d]בכאנותא ביד גברא
אינא דפרש [e]ואפני לכל אנש
[f]להימנותה כד אקימה מן [g]בית מיתא:

32 וכד שמעו [h]קימתא דמן בית מיתא
מנהון [i]ממיקין הוו ומנהון אמרין הוו
[k]בזבן [l]אחרין שמעינן לך על הדא :

33 והכנא נפק פולוס מן [m]בינתהון :

34 ואנשין מנהון [n]נקפוהי [o]והימנו חד
דין מנהון איתוהי דינוסיוס מן דינא
דאריוס פאגוס ואנתתא חדא דשמה
דמריס ואחרנא עמהון :

קפלאון יח

1 וכד נפק פולוס מן אתינוס אתא
לה לקורנתוס :

2 ואשכח תמן גברא חד יהודיא
דשמה הוא אקולאס דאיתוהי הוא
מן פונטוס אתרא ובה בהו [p]זבנא
אתא הוא מן אתרא דאיטליא הו
ופרסקילא אנתתה מטול דפקד הוא
קלודיוס קסר [q]דיפקון כלהון יהודיא
מן רהומא ואתקרב לותהון :

3 מטול דבר אומנותהון הוא שרא
לה לותהון [r]ופלח הוא עמהון
באומנותהון דין [s]לולרא הוו :

4 וממלל הוא בכנושתא בכל [t]שבא
[u]ומפיס הוא ליהודיא ולחנפא :

5 וכד אתו הוו מן מקדוניא שילא
וטימתאוס אליץ הוא במלתא הו
פולוס מטול [x]דקימין הוו לקובלה
יהודיא ומגדפין הוו כד מסהד הוא
להון דישוע הויו משיחא :

[a] זבנא עיתות : [b] אעבר העביר :
[c] אקים חקק וגזר :
[d] כאנותא צדק :
[e] אפני השיב :
[f] הימנותה אמונתו :
[g] בית כין :
[h] קימתא תקומה :
[i] ממיקין מלעיגים :
[k] זבן זמן :
[l] אחרין אחר :
[m] בינתהון ביניהם :
[n] נקפוהי דבקו בו :
[o] הימנו האמינו :
[p] זבנא זמן :
[q] יפקון יצאו מן נפק :
[r] ופלח ועושה אמנותו :
[s] לולרא הם עושי אוהלים :
[t] שבא שבת :
[u] מפיס בחנך :
[x] קימין עומדים :

30 *Tempora enim erroris præterire fecit Deus:& tempore hoc præcipit filiis hominis vt vnuſquiſque in omni loco reſipiſcat.*

31 *Quia ſtatuit diem in quo iudicaturus eſt vniuerſam terram in iuſtitia, [11]per virum quem definiuit:& conuer ti fecit omnem hominem ad fidẽ eius, quum excitauit eum à mortuis.*

32 *Quúmque audiuiſſent reſurrectionem quæ eſt à mortuis, quidam ex eis deridebant,& quidam ex eis dicebãt, Tempore alio audiemus te de hoc.*

33 *Et ita egreſſus eſt Paul⁹ è medio eorũ*

34 *Et quidam ex eis adhæſerunt ei, ac crediderũt.Vnus autem erat Dianauſius, ex iudicibus Ariau-pagi,& mulier quædam cuius nomen Damaris, & aly cum eis.*

Cap. XVIII.

1 *ET quum egreſſus eſſet Paulus Athenis, venit Corinthum:*

2 *Et inuenit ibi hominem quendam Iudæum, cuius nomen erat Aquilas, qui erat ex Ponto regione. Et eo ipſo tempore venerat è regione Italiæ, ipſe & Priſcilla vxor ei⁹, (eo quòd præcepiſſet Claudius Cæſar vt exirent omnes Iudæi Roma) et acceſſit ad eos.*

3 *Eo quòd [r]artificii eorum eſſet, manſit apud eos, ac operabatur cũ eis. Artificio autem ſuo conficientes tabernacula erant.*

4 *Et loquebatur in ſynagoga omni ſabbatho, et ſuadebat Iudæis & prophanis.*

5 *Quúmque veniſſent ex Macedonia Schilas & Timotheus, coarctabatur in [z]ſermone ipſe Paulus, eo quòd ſtarent contra ſe Iudæi,& blaſphemarent, quum teſtificaretur quòd Ieſchua eſſet Chriſtus.*

[11] Ad verbum, Per manum viri, id eſt, Opera & miniſterio. Hebraiſmus.

[r] Ad verbum, Filius artificii eorum. Syra phraſis. Pro, Peritus in artificio eorum.

[z] Paraphraſtes ſpiritum figurate exponit Sermonẽ, quo animi anguſtias amplificet: ac ſi dictum eſſet, animi dolore ita fuiſſe conſtrictum Paulum, vt ne loqui quidẽ poſſet.

Suprà,13.51. matth.10.14

6 Ἀντιτασσομένων δὲ αὐτῶν, καὶ βλασφημούντων, ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια, εἶπε πρὸς αὐτούς, Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν· καθαρὸς ἐγώ, ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι.

Illis autem ſeſe opponentibus, ac blaſphemãtibus, ‖excuſſis veſtibus dixit eis, Sanguis veſter ſuper caput veſtrum: purus ego, ab hoc tempore ad Gentes proficiſcar.

Omnibus fruſtra tentatis non deſiſtendũ ab opere, ſed cõtumacibus deſertis, ad morigeros tranſeundũ.

7 Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν, ἦλθεν εἰς οἰκίαν τινὸς ὀνόματι Ἰούστου, σεβομένου τὸν Θεόν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ.

Et digreſſus illinc, introiit domũ cuiuſdã nomine Iuſti, colentis Deũ, cuius domus erat confinis ſynagogæ.

1.Cor.1.14

8 Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσε τῷ Κυρίῳ σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· καὶ πολλοὶ τῶν Κορινθίων ἀκούοντες ἐπίστευον, καὶ ἐβαπτίζοντο.

‖Criſpus autem præfectus ſynagogæ credidit Domino cum tota domo ſua: multíque Corinthiorum audiẽtes credebãt & baptizabãtur.

9 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος δι' ὁράματος ἐν νυκτὶ τῷ Παύλῳ, Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς.

Dixit autem Dominus nocte per viſionem Paulo, Ne time, ſed loquere, & ne tacueris.

Dominus conſtantiæ ſeruorum ſuorũ vindex & aſſertor.

10 Διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεταί σοι τοῦ κακῶσαί σε· διότι λαός ἐστί μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Nam ego ſum tecum, & nemo te inuadet vt tibi malefaciat: quoniã populus eſt mihi mult9 in hac vrbe.

11 Ἐκάθισέ τε ἐνιαυτὸν καὶ μῆνας ἕξ, διδάσκων ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Commoratus eſt itaque *illic* annũ & ſex mẽſes, docens eos ſermonẽ Dei.

12 Γαλλίωνος δὲ ἀνθυπατεύοντος τῆς Ἀχαΐας, κατεπέστησαν ὁμοθυμαδὸν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Παύλῳ, καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸ βῆμα·

Quum autem Gallio eſſet Procõſul Achaiæ, inſurrexerunt concorditer Iudæi in Paulum & adduxerunt eum ad tribunal:

Impii male agendo non defatigãtur, ſed Dominus eorum conatus miris modis irridet.

13 Λέγοντες, Ὅτι παρὰ τὸν νόμον οὗτος ἀναπείθει τοὺς ἀνθρώπους σέβεσθαι τὸν Θεόν.

Dicentes, Iſte perſuadet hominibus colere Deum contra Legem.

14 Μέλλοντος δὲ τοῦ Παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα, εἶπεν ὁ Γαλλίων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, Εἰ μὲν οὖν ἦν ἀδίκημά τι ἢ ῥᾳδιούργημα πονηρόν, ὦ Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἠνεσχόμην ὑμῶν·

Paulo verò iam os aperturo, dixit Gallio Iudæis, Si qua iniuria eſſet, aut facinus malũ, ô Iudæi, quatenus æquum eſſet vos tolerarem:

15 Εἰ δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου καὶ ὀνομάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, ὄψεσθε αὐτοί· κριτὴς γὰρ ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι.

Sin verò quæſtio eſt de ſermone & nominibus & lege veſtra te, ipſi videritis: iudex enim ego iſtarũ rerum eſſe nolo.

Καὶ Et

[a]ונפץ [b]מאנוהי ואמר להון מן השא אנא דכא אנא אזל אנא לי לורת עממא :

[3]Et excuſſit veſtimenta ſua, ac dixit eis, Ab hoc tempore ego purus ſum: proficiſcor ad gentes.

7 ונפק מן תמן [c]ועל לביתה דגברא דשמה טטוס אינא דדחל הוא מן אלהא וביתה [d]נקיף הוא לכנושתא:

7 Et egreſſus eſt inde, ac introiuit in domum cuiuſdam viri cuius nomen Titus, qui timebat à Deo: & domus eius adhærebat ſynagogæ.

8 וקריספוס רב כנושתא [e]הימן הוא במרן הו ובני ביתה כלהון וסגיאא קורנתיא שמעין הוו [f]ומהימנין באלהא [g]ועמדין :

8 Et Criſpus præfectus ſynagogæ credidit in Dominum noſtrum, ipſe et [4]domeſtici eius omnes: ac multi Corinthii audiebant, et credebant in Deum, ac baptizabantur.

9 ואמר מריא בחזוא לפולוס לא תדחל אלא מלל ולא תשתוק :

9 Et dixit Dominus in viſione Paulo, Ne timeas, ſed loquere, et ne taceas:

11 מטול דאנא עמך אנא ואנש לא משכח [h]למהרותך ועמא סגיאא אית לי במדינתא הדא :

11 Quia ego tecum ſum, & nemo poteſt moleſtiam inferre tibi: et populus multus eſt mihi in vrbe hac.

11 יתב הוא דין שנתא וירחא שתא בקורנתוס [i]ומלף הוא להון מלתא דאלהא :

11 Manſit autem annum & menſes ſex Corinthi: & docebat eos ſermonem Dei.

12 וכד איתוהי הוא גאליון [k]אנתופטוס דאכאיא אתכנשו [l]אכחדא על פולוס [m]ואיתיוהי קדם [n]בים :

12 Et quum eſſet Galliun proconſul Achaiæ, congregati ſunt [Iudæi] pariter contra Paulũ, et adduxerunt eum ante tribunal,

13 ואמרין דהנא לבר מן נמוסא [o]מפיס לבני נשא דיהוון דחלין לאלהא :

13 Dicentes, Iſte [5]contra legem ſuadet filiis hominis vt colant Deum.

14 וכד בעא הוא פולוס דיפתח פומה וימלל אמר גאליון ליהודיא אלו על מדם דביש או דנכיל או דסניא מקטרגין הויתון או יהודיא [p]בוליתא מקבל הוית לכון :

14 Et quũ peteret Paulus vt aperiret os ſuum vt loqueretur, dixit Galliun Iudæis, Si de aliqua re mala aut fraudulenta aut re deteſtabili accuſaretis, ô Iudæi, conuenienter ſuſciperem vos:

15 אן דין [q]זאטמא אנון על מלתא ועל שמהא ועל נמוסא דילכון אנתון ידעין אנתון בינתכון אנא גיר לא צבא אנא דאהוא דינא דהלין [r]צבותא :

15 Sin autem quæſtiones ſunt de ſermone & de nominibus & de lege veſtra, ipſi noſtis inter vos: ego enim nolo eſſe iudex harum [6]voluntatum.

וטרד Et

---

a ונפץ וינער : b מאנוהי בגדיו :
c ועל ובא :
d נקיף רבק :
e הימן האמין :
f מהימנין מאמינים :
g עמדין טובלים :
h למהרותך להזיק לך:
i מלף מלמד :
k אנתופטוס נציב מלשון יון :
l אכחדא כאחד :
m איתיוהי הביאו אותו :
n בים הוא הכיסא :
o מפיס חונף :
p בוליתא לפי הצורך :
q זאטמא מחלוקות מלשון יון :
r צבותא החפצים :

3 In Syro contextu initium huius verſus cum præcedentis fine permixtum eſt. Sed illa prorſus deſiderantur. Sanguis veſter ſuper caput veſtrũ quæ his verbis exprimerẽtur, דמכון על רישכון.

4 Ad verbum, Filii domus eius. Hebraiſmus.

5 Id eſt, Aliter quàm Lex præſcribat.

6 Id eſt, Opinionũ quas quiſque ſibi proprio arbitrio confingit.

16 Καὶ ἀπήλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος.

Et abegit eos à tribunali.

17 Ἐπιλαβόμενοι δὲ πάντες οἱ Ἕλληνες Σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον, ἔτυπτον ἔμπροσθεν τοῦ βήματος· καὶ οὐδὲν τούτων τῷ Γαλλίωνι ἔμελεν.

Omnes autem Græci Sosthenē præfectum synagogæ apprehēsum verberabant ante tribunal: neque quicquam eorū Gallioni curæ erat.

18 Ὁ δὲ Παῦλος ἔτι προσμείνας ἡμέρας ἱκανάς, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει εἰς τὴν Συρίαν. καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας, κειράμενος τὴν κεφαλὴν ἐν Κεγχρεαῖς· εἶχε γὰρ εὐχήν.

Numer.6.18 infrà,21.24

Paulus verò quum adhuc *illic* per mansisset dies multos, vale dicto fratribus, enauigauit in Syriam: & cum eo Priscilla, & Aquila, quum totondisset caput Cenchreis:‖habebat enim votum.

Paulus factus omnibus omnia vt omnes Christo lucrifaceret.

19 Κατήντησε δὲ εἰς Ἔφεσον, κἀκείνους κατέλιπεν αὐτοῦ. αὐτὸς δὲ εἰσελθὼν εἰς τὴν συναγωγήν, διελέχθη τοῖς Ἰουδαίοις.

Peruenit autem Ephesum, & eos ibi reliquit: ipse verò ingressus synagogam disseruit cum Iudæis.

20 Ἐρωτώντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ πλείονα χρόνον μεῖναι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐπένευσεν·

Rogantibus autem ipsis vt diutius apud ipsos maneret, nō annuit:

Apostoli non hominũ arbitrio sed Spiritus sancti ductu fuerunt circumacti.

21 Ἀλλ' ἀπετάξατο αὐτοῖς, εἰπών, Δεῖ με πάντως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς Ἱεροσόλυμα· πάλιν δὲ ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς, τοῦ Θεοῦ θέλοντος. Καὶ ἀνήχθη ἀπὸ τῆς Ἐφέσου.

1.Cor.4.19 iac.4.15

Sed vale dixit eis, dicens, Oportet omnino me festum quod instat, agere Hierosolymis: sed iterum reuertar ad vos,‖Deo volente. Et profectus est Epheso.

22 Καὶ κατελθὼν εἰς Καισάρειαν, ἀναβὰς καὶ ἀσπασάμενος τὴν ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Ἀντιόχειαν.

Quúmque descēdisset Cæsareā, ascēdissétq; *Hierosolymā*, ac salutasset Ecclesiā, descendit Antiochiā.

23 Καὶ ποιήσας χρόνον τινά, ἐξῆλθε, διερχόμενος καθεξῆς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, ἐπιστηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς.

Et quum peregisset *illic* aliquantum temporis, abiit, peragrans ordine Galaticam regionem & Phrygiam, confirmās omnes discipulos.

24 Ἰουδαῖος δέ τις Ἀπολλῶς ὀνόματι, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος, κατήντησεν εἰς Ἔφεσον, δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς γραφαῖς.

1.Cor.1.12

Iudæus autē quidā‖Apollos nomine, Alexādrinus natione, vir eloquēs, peruenit Ephesum, potens in Scripturis.

Apollos, homo pius & doctus, tamen in vilis opificis atque adeo mulierculæ schola proficere non recusans, insignis in Ecclesia minister euadit.

25 Οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου· καὶ ζέων τῷ πνεύματι, ἐλάλει καὶ ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Κυρίου, ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου.

Hic erat initiatus via Domini: & feruens spiritu, loquebatur & docebat diligenter ea quæ sunt Domini, sciens tātùm baptisma Iohānis.

Cœpítque

Οὗτος

16 [a]וטרד אנון מן[b]בים דילה :

Et repulit eos à tribunali ſuo.

17 ואחדו הוו כלהון[c]חנפא לסוסתאניס קשישא דכנושתא [d]ומחין הוו לה קדם [e]בים וגאליון [f]מהמא הוא בהלין :

Et apprehenderunt omnes prophani Suſtenem ſeniorem ſynagogæ, & percutiebant eum ante tribunal: et Galliun negligebat iſta.

18 וכד הוא פולוס תמן יומתא סגיאא יהב שלמא לאחא[g]ורדא בימא דיאזל לסוריא ואתו עמה פריסקלא ואקלוס כד [h]ספר רישה בקנכראוס מטול דנדרא נדיר הוא לה :

Et quum manſiſſet Paulus illic dies multos,[7] dedit pacem fratribus, & iter fecit per mare vt proficiſceretur in Syriam. Et iuerunt cum eo Priſcilla & Aquilas, quum totondiſſet caput ſuũ Cenchreis: quia votum vouerat.

19 [i]ומטיו לאפסוס[k]ועל פולוס לכנושתא וממלל הוא עם יהודיא :

Et peruenerunt Epheſum. Et ingreſſus eſt Paulus in ſynagogam, & loquebatur cum Iudæis.

20 ובעין הוו מנה[l]דיגר לותהון ולא [m]אתטפים :

Et rogabãt eum vt habitaret apud eos: & non acquieuit,

21 כד אמר[n]דולא לי[o]אמינאית[p]דעאדא דאתא באורשלם [q]אעבדיוהי ואן אלהא יצבא[r]אתא[s]תוב לותכון :

Dicens, Oportet me ſedulò feſtum venturum in Vriſchelem facere: & ſi Deus voluerit, veniã rurſus ad vos.

22 ולאקלוס ולאפריסקלא שבק אנון באפסוס והו [t]רדא בימא ואתא לקסריא וסלק ושאל בשלמא דבני עדתא ואזל לה לאנטיוכי :

Et Aquilam ac Priſcillã reliquit Epheſi: et ipſe iter fecit per mare, ac venit Cæſaream, et aſcendit Vriſchelem: & [8] interrogauit de pace filiorum eccleſiæ, et abiit Antiochiam.

23 וכד הוא תמן יומתא [u]ידיעא נפק ואתכרך[x]כתר כתר באתרא דפרוגיא ודגלטיא כד מקים הוא לכלהון תלמידא :

Et quum manſiſſet ibi diebus certis, exiuit, et circuiuit [9] iuxta ordinẽ regionem Phrygiæ & Galatiæ, confirmans omnes diſcipulos.

24 וגברא חד דשמה הוא אפלו יהודיא דאיתוהי הוא[y]טוהמה מן אלכסנדריא [z]ורדא הוא במלתא [aa]ומדק הוא בכתבא אתא לאפסוס :

Et vir quidam cuius nomen erat Apollo, Iudæus, cuius cognatio erat ex Alexandria, & eruditus erat in ſermone, & argutus erat in ſcripturis, venit Epheſum.

25 הנא[bb]מתלמד הוא לאורחה דמריא [cc]ורתח הוא ברוח וממלל ומלף מליאית על ישוע כד מדם לא ידע הוא אלא אן[dd]מעמודיתא דיוחנן :

Hic doctus erat in via Domini, & feruens erat ſpiritu: ac loquebatur, ac docebat plenè de Jeſchua, quum nihil ſciret niſi baptiſmum Iuchannan.

ושרי Et

[a] טרד גרש: [b] בים הכיסא: [c] חנפא הגויים: [d] מחין מכים: [e] בים הכיסא: [f] מהמא סניח: [g] ורדא וילך: [h] ספר גלח: [i] ומטיו ניבואו ויגיעו: [k] ועל ויבוא: [l] יגר יגור: [m] אתטפים הקשיב: [n] ולא צריך: [o] אמינאית בהשתדלות: [p] עאדא חג: [q] אעבדיוהי אעשה אותו: [r] אתא אבוא: [s] תוב עוד: [t] רדא הלך: [u] ידיעא ידועים: [x] בתר בתר לפי הסדר: [y] טוהמה משפחתו: [z] רדא מלומד: [aa] מדק יודע ובקיא: [bb] מתלמד למוד: [cc] רתח כמו רותח: [dd] מעמודיתא טבילת:

7 Id eſt, Valedixit fratribus. Hebraiſmus.

8 Id eſt, Pacificis verbis ſalutauit eos qui de Eccleſia erant. Hebraiſmus.

9 Id eſt Poſt, poſt. vide ſuprà, Act. 11

Οὗτός τε ἤρξατο παῤῥησιάζεσθαι ἐν τῇ συναγωγῇ. Ἀκούσαντες δὲ αὐτοῦ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα προσελάβοντο αὐτὸν, καὶ ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν τοῦ Θεοῦ ὁδόν. 26

Rom.16.5

Βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοὶ ἔγραψαν τοῖς μαθηταῖς ἀποδέξασθαι αὐτόν. ὃς παραγενόμενος συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς χάριτος. 27

Εὐτόνως γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγχετο δημοσίᾳ, ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν γραφῶν εἶναι τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. 28

Κεφάλαιον ιθʹ

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Ἀπολλὼ εἶναι ἐν Κορίνθῳ, Παῦλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικὰ μέρη, ἐλθεῖν εἰς Ἔφεσον· καὶ εὑρών τινας μαθητὰς, 1

Εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτὸν, Ἀλλ' οὐδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιον ἔστιν ἠκούσαμεν. 2

Εἶπέ τε πρὸς αὐτοὺς, Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; Οἱ δὲ εἶπον, Εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα. 3

Εἶπε δὲ Παῦλος, Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας, τῷ λαῷ λέγων, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα πιστεύσωσι, τοῦτ' ἔστιν εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. 4

Suprà.1.5, & 2.1, & 11.16 matth.3.11 mar.1.8 luc.3.16 ioh.1.26

Ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. 5

Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἦλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς· ἐλάλουν τε γλώσσαις, καὶ προεφήτευον. 6

Ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἄνδρες ὡσεὶ δεκαδύο. 7

Εἰσελθὼν

Cœpítque liberè loqui in synagoga. Quem quum audissent ‖ Aquila & Priscilla assumpserunt eum, & exquisitius ei exposuerunt viam Dei.

Quum autē vellet transire in Achaiam, fratres *eum* adhortati scripserūt discipulis vt exciperent eū. qui quum aduenisset, multum contulit iis qui crediderant per gratiā.

Magna enim cōtentione Iudæos magis ac magis redarguebat publicè, ostendens per Scripturas Iesum esse Christum illum.

Cap. XIX.

Factum est autem interim dum Apollos esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum: vbi quū discipulos inuenisset,

Paulus Ephesiorum ruditate nihil offensus, ecclesiam ibidem instituit.

Dixit eis, Num Spiritum sanctū accepistis posteaquam credidistis? At illi dixerunt ei, Imò ne *hoc* quidē audiuimus, an sit Spiritus sanct⁹

Tunc dixit eis, In quid ergo baptizati estis? At illi dixerunt, In Iohānis baptisma.

Iohannes discipulos tantū inchoauit: quos Christus perficeret.

Dixit autem Paulus, ‖ Iohānes quidem baptizauit baptismo resipiscētiæ, dicens populo vt in eum quivēturus erat post ipsum, crederēt, hoc est in Christum Iesum.

Qui igitur audierant baptizati sunt in nomen Domini Iesu.

Et quum imposuisset eis manus Paulus, venit Spiritus sanctus in eos: & loquebātur linguis, & prophetabant.

Erant autem omnes isti viri circiter duodecim.

Ipse

a ושרי החל: b עין בגלא בביאור ולעין כל:	[a]וְשַׁרִי [b]עַיִן בְּגַלְאָ מְמַלֵל בְּכְנוּשְׁתָּא וְכַד שְׁמַעוּהִי אַקְלָוס וּפְרִסְקִילָא [c]אַיְתִּיוּהִי לְבֵיתְהוֹן וּמַלְיָאִית [d]חַוִּיוּהִי אוּרְחֵהּ דְּמָרְיָא׃	26	Et cœpit manifestè loqui in synagoga: quúmque audiuissent eum Aquilas & Priscilla, adduxerunt eum domum suam, et plenè ostenderunt ei viam Domini.
c איתיוהי הביאו אותו: d חויוהי הראוהו:			
e חטפוהי קדמו אותו:	וְכַד צְבָא דְּיֵאזַל לַאַכָיָא [e]חַטְפוּהִי אַחֵא וּכְתַבוּ לְתַלְמִידֵא דְּיִקַבְּלוּנֵיהִי וְכַד אֲזַל עֲדַר סַגִּי בְּיַד [f]טַיְבוּתָא לְכֻלְהוֹן [g]מְהַיְמְנָא׃	27	Quúmque vellet proficisci in Achaiam, anteuerterunt eum fratres, et scripserunt discipulis vt exciperent eũ. Et quum profectus esset, iuuit multùm [10] per gratiam omnes fideles.
f טיבותא החסד: g מהימנא מאמינים:			
h כד מחוא מודיע:	תְּקִיפָאִית גֵּיר דָּרֵשׁ הֲוָא לוּקְבַל יְהוּדָיֵא קְדָם כְּנְשָׁא כַּד [h]מְחַוֵּא הֲוָא מִן כְּתָבָא עַל יֵשׁוּעַ דַּמְשִׁיחָא הוּ׃	28	Fortiter enim disputabat contra Iudæos coram turbis, ostendẽs ex Scripturis de Ieschua, quòd Christus esset.

[10] Ad verbum, Per manum gratiæ Hebraismus.

קֶפַּלְאוֹן יט״

Cap. XIX.

i באתרותא במקומות: k עליא העליונות:	וְכַד אִיתַוְהִי הֲוָא אַפָּלוֹ בְּקוֹרִנְתּוֹס אֶתְכְּרֵךְ פּוּלָוס [i]בְּאַתְרָוָתָא [k]עֶלָיֵא לְאֶפְסָוס וּמְשַׁאֵל הֲוָא לְתַלְמִידֵא אִילֵין דְּאַשְׁכַּח תַּמָּן׃	1	Et quum esset Apollo Corinthi circuiuit Paulus regiones superiores [vsque] ad Ephesum: & interrogauit discipulos quos inuenit ibi,
l דאן האם: m מן דהימנתון אחר שהאמנתם:	[l]דְּאֶן קַבֶּלְתּוּן רוּחָא דְּקוּדְשָׁא [m]מִן דְּהַיְמֶנְתּוּן עֲנַו וְאָמְרִין לֵהּ וְאָף לָא אֶן אִית רוּחָא שְׁמִיעַ לַן׃	2	Num accepistis Spiritum sanctum ex quo credidistis? Responderunt, et dixerunt ei, Neque etiam si sit Spiritus auditum est à nobis.
n עמדתון טבלתם: o מעמודיתא טבילתו:	אֲמַר לְהוֹן וּבְמָנָא [n]עֲמַדְתּוּן אָמְרִין [o]בְּמַעֲמוּדִיתֵהּ דְּיוּחַנָן׃	3	Dixit eis, Et in quid baptizati fuistis? Dicunt, In baptisma Iuchannan.
p אעמד הטביל: q מעמודיתא טבולת: r יהימנון יאמינו: s דאיתוהי שהוא:	אֲמַר לְהוֹן פּוּלָוס יוּחַנָן [p]אַעְמֵד [q]מַעֲמוּדִיתָא דְּתְיָבוּתָא לְעַמָּא כַּד אֲמַר [r]דְּיְהַיְמְנוּן בְּאַיְנָא דְּאָתֵא בַּתְרֵהּ [s]דְּאִיתַוְהִי יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא׃	4	Dixit eis Paulus, Iuchannan baptizauit baptismo resipiscentiæ populos, quum diceret vt crederent in eum qui venturus erat post ipsum, qui est Ieschua Christus.
t עמדו טבלו:	וְכַד הָלֵין שְׁמַעוּ [t]עֲמַדוּ בַּשְׁמֵהּ דְּמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא׃	5	Et quum hæc audiuissent, baptizati sunt in nomen Domini nostri Ieschua Christi.
	וְסָם עֲלַיְהוֹן אִידָא פּוּלָוס וְאֶתָא רוּחָא דְּקוּדְשָׁא עֲלַיְהוֹן וּמְמַלְלִין הֲווֹ בְּלִשָּׁן לְשָׁן וּמְתַנַבִּין הֲווֹ׃	6	Et imposuit illis manum Paulus, ac venit Spiritus sanctus super eos, & loquebantur [i] variis linguis, ac prophetabant.
	הָוַין הֲווֹ כֻּלְהוֹן הָלֵין אַנְשָׁא תְּרֶעְסַר׃	7	Erant autẽ omnes illi viri duodecim.

[i] Ad verbum, Lingua lingua. Hebraismus.

Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν, 8 ἐπαῤῥησιάζετο, ἐπὶ μῆνας τρεῖς διαλεγόμενος καὶ πείθων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ὡς δέ τινες ἐσκληρύνοντο καὶ ἠ-9 πείθουν, κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους, ἀποστὰς ἀπ' αὐτῶν, ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, καθ' ἡμέραν διαλεγόμενος ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἔτη δύο· ὥστε 10 πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσίαν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας.

Δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχούσας ἐποίει 11 ὁ Θεὸς διὰ τῶν χειρῶν Παύλου·

Ὥστε καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐ-12 πιφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια ἢ σιμικίνθια, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι ἀπ' αὐτῶν τὰς νόσους, τά τε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐξέρχεσθαι ἀπ' αὐτῶν.

Ἐπεχείρησαν δέ τινες ἀπὸ τῶν περι-13 ερχομένων Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ, τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, λέγοντες, Ὁρκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν ὃν ὁ Παῦλος κηρύσσει.

(Ἦσαν δέ τινες υἱοὶ Σκευᾶ Ἰουδαίου 14 ἀρχιερέως ἑπτὰ, οἱ τοῦτο ποιοῦντες)

Ἀποκριθὲν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν 15 εἶπε, Τὸν Ἰησοῦν γινώσκω, καὶ τὸν Παῦλον ἐπίσταμαι· ὑμεῖς δὲ τίνες ἐστέ;

Καὶ ἐφαλόμενος ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἄν-16 θρωπος ἐν ᾧ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, καὶ κατακυριεύσας αὐτῶν, ἴσχυσε κατ' αὐτῶν, ὥστε γυμνοὺς καὶ τετραυματισμένους ἐκφυγεῖν ἐκ τοῦ οἴκου ἐκείνου.

Ipse porro ingressus synagogam, liberè loquebatur, ad tres mẽses disserens & suadens quæ ad regnum Dei *pertinent*.

Quum autẽ quidã indurarentur, & parere nollent, malè loquentes de via *Domini* apud multitudinem, abscedens ab illis, separauit discipulos, quotidie disserens in schola tyranni cuiusdam.

Hoc autem factum est per biennium: ita vt omnes qui habitabant in Asia tum Iudæi tum Græci, audirent sermonem Domini Iesu.

Virtutes autem non vulgares edebat Deus per manus Pauli:

Ita vt etiã ad ægrotos deferrẽtur à corpore eius sudaria seu semicinctia, & discederent ab eis morbi, & spiritus mali ab eis exirent.

Aggressi sunt verò quidam ex circulatoribus Iudæis exorcistis nominare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu: dicẽtes, Adiuramus vos per Iesum quem Paulus prædicat.

(Erãt autem quidam filii Sceuæ Iudæi principis Sacerdotum, septẽ, qui hoc faciebant)

Respondens verò spiritus malus, dixit, Iesum noui, & Paulum scio: vos autem qui estis?

Et insiliit in eos homo in quo erat spiritus malus, & superatis illis, inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent ex domo illa.

Separare sese & alios ab incredulis plane desperatis, non est scindere Ecclesiam, sed eam potius vnire

Satan cogitur aduersus seipsum testificari

Id

Τοῦτο

8 ועל הוא פולוס לכנושתא וממלל הוא[a] עין בגלא ירחא תלתא [b] ומפיס הוא על מלכותה דאלהא ׃

Et ingrediebatur Paulus in synagogã, ac loquebatur liberè menses tres, suadebátque de regno Dei.

9 ואנשין מנהון מתקשין הוו[c] ומתחרין [d] ומצחין לאורחא דאלהא קדם כנשא דעממא הידין ארחק פולוס ופרש מנהון לתלמידא וכל־יום ממלל הוא עמהון [e] באסכולא דגברא דשמה טורנוס ׃

Et quidam ex eis indurabantur et contendebant, ac maledicebant de via Dei coram turba populorũ. Tunc submouit Paulus, ac separauit ab eis discipulos: et quotidie loquebatur cum eis in schola cuiusdam cuius nomen erat Tyrannus.

10 והדא הות שנין תרתין עד־מא דשמעו מלתא דמריא כלהון[f] דעמרין באסיא יהודיא[g] וארמיא ׃

Et hoc factum est per annos duos, donec audiuissent sermonem Domini omnes qui habitabant in Asia, Iudæi & Gentiles.

11 [h] וחילא רורבא עבד הוא אלהא באידה דפולוס ׃

Et virtutes magnas edebat Deus per manum Pauli.

12 הכנא דאף מן[i] נחתא דעל[k] גושמה [l] סודרא או [m] רוקעא [n] מיתין הוו וסימין על [o] כריהא [p] ופרקין הוו מנהון [q] כורהנא ואף[r] שאדא נפקין הוו ׃

Ita vt etiam à vestimentis quæ erãt super corpus eius, sudaria aut frusta [panni] deferrent, & ponerẽt super infirmos: et discedebant ab eis infirmitates, et etiam dæmonia exibant.

13 צבו הוו דין אף אנשא יהודיא אילין דמתכרכין הוו [s] ומומין על [t] שאדא [u] דיומון בשמה דמרן ישוע על אילין דאיתוהי להון רוחא טנפתא כד אמרין הוו[x] מומינן לכון בשמה דישוע אינא דמכרז פולוס ׃

Volebant autem etiam homines Iudæi qui circumuagabantur, et adiurabant dæmones, adiurare in nomine Domini nostri Ieschua, eos quibus erãt spiritus impuri, dicẽtes, Adiuramus vos per nomen Ieschua quem prædicat Paulus.

14 אית הוא דין שבעא בנוהי דגברא חד יהודיא רב כהנא דשמה הוא סקוא דעבדין הוו הדא ׃

(Erant autem septem filii viri cuiusdam Iudæi, principis Sacerdotum, cuius nomen erat Skeua, qui faciebat hoc)

15 וענא[y] שאדא הו בישא ואמר להון לישוע [z] משתודע אנא ולפולוס ידע אנא אנתון דין מן אנתון ׃

Et respondit dæmonium illud malũ, ac dixit eis, Ieschua agnosco, & Paulum scio: vos autem qui estis?

16 [aa] ושור עליהון גברא הו דאית הוא בה רוחא בישתא [bb] ואתחיל עליהון [cc] ושפל אנון וכד שליחין [dd] ופעיעין ערקו מן ביתא הו ׃

Et insiliit in eos homo ille in quo erat spiritus malus, & inualuit cõtra eos, & deiecit eos, & nudati ac vulnerati effugerunt ex domo illa.

[a] עין כגלא לכטח ׃
[b] מפיס מדבר והונך ׃
[c] מתחרין מנצים ׃
[d] מצחין מקללים ׃
[e] אסכולא בית המדרש ׃
[f] עמרין יושבים ׃
[g] ארמיא הגויים ׃
[h] חילא רורבא גבורות רבות ׃
[i] נחתא הבגדים ׃
[k] גושמה גופו ׃
[l] סודרא מטפחות ׃
[m] רוקעא חלקי בגדים בלואים ׃
[n] מיתין מביאים ׃
[o] כריהא החולים ׃
[p] פרקין סרים ׃
[q] כורהנא החולאים ׃
[r] שארא שדים ׃
[s] מומין משביעים ׃
[t] שארא שדים ׃
[u] יומון ישביעו ׃
[x] מומינן משביעים אנחנו ׃
[y] שארא השד ׃
[z] משתודע מכיר ׃
[aa] ושור ודלג או רקד ׃
[bb] ואתחיל ויתגבר ׃
[cc] שפל השפיל והפיל ׃
[dd] פעיעין פצועים ׃

והדא

17 Τοῦτο δὲ ἐγένετο γνωστὸν πᾶσιν Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι τοῖς κατοικοῦσι τὴν Ἔφεσον· καὶ ἐπέπεσε φόβος ἐπὶ πάντας αὐτούς, καὶ ἐμεγαλύνετο τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Id verò innotuit omnibus tum Iudæis tum Græcis qui habitabant Ephesi: & incidit timor in eos omnes, & magnificabatur nomē Domini Iesu.

18 Πολλοί τε τῶν πεπιστευκότων ἤρχοντο, ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν.

Et multi eorum qui crediderant, veniebant confitentes & indicantes facta sua.

19 Ἱκανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πραξάντων, συνενέγκαντες τὰς βίβλους, κατέκαιον ἐνώπιον πάντων. καὶ συνεψήφισαν τὰς τιμὰς αὐτῶν, καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε.

Multi verò ex iis qui curiosas artes exercuerāt, comportatos libros exusserunt in omnium conspectu: quorum supputatis pretiis, repererūt denariorū quinquaginta millia

Magiæ publico testimonio & Apostolicæ autoritate dānata.

20 Οὕτω κατὰ κράτος ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ηὔξανε καὶ ἴσχυεν.

Ita fortiter crescebat sermo Domini & inualescebat.

21 Ὡς δὲ ἐπληρώθη ταῦτα, ἔθετο ὁ Παῦλος ἐν τῷ πνεύματι, διελθὼν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀχαΐαν, πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ· εἰπών, Ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι με ἐκεῖ, δεῖ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν.

His autē expletis proposuit Paulus per Spiritum, peragrata Macedonia & Achaia, proficisci in Hierusalem: dicens, Postquam fuero illic, oportet me etiā Romā videre.

Paulus indefatigabilis.

22 Ἀποστείλας δὲ εἰς τὴν Μακεδονίαν δύο τῶν διακονούντων αὐτῷ, Τιμόθεον καὶ Ἔραστον, αὐτὸς ἐπέσχε χρόνον εἰς τὴν Ἀσίαν.

Missis autem in Macedoniā duobus ex iis qui ipsi ministrabant, *videlicet* Timotheo & Erasto, ipse substitit ad tempus in Asia.

23 Ἐγένετο δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τάραχος οὐκ ὀλίγος περὶ τῆς ὁδοῦ.

Ortus est autem illo tempore tumultus nō paruus ob viam *Domini*.

Quæstus, accedente pietatis prætextu, vera tam pertinaciter defendendæ idololatriæ causa.

24 Δημήτριος γάρ τις ὀνόματι, ἀργυροκόπος, ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἀρτέμιδος, παρείχετο τοῖς τεχνίταις ἐργασίαν οὐκ ὀλίγην.

Nam quidā nomine Demetrius, signator argenti, qui faciebat templa Dianæ argentea, præbebat artificibus non paruum quæstum.

25 Οὓς συναθροίσας καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας, εἶπεν, Ἄνδρες, ἐπίστασθε ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῶν ἐστι·

Quibus congregatis, & iis qui similium rerum *erant* opifices, dixit, Viri, scitis ex hoc opificio nostras esse facultates:

26 Καὶ θεωρεῖτε καὶ ἀκούετε ὅτι οὐ μόνον Ἐφέσου, ἀλλὰ σχεδὸν πάσης τῆς Ἀσίας

Et spectatis & auditis Paulum non solùm Ephesinam, sed propè totius Asiæ - -

ὁ Παῦλος

multam

17 והדא אתידעת הות לכלהון יהודיא [a]וארמיא [b]דעמרין באפסוס ונפלת דחלתא על כלהון [c]ומתרמרם הוא שמה דמרן ישוע משיחא :

18 וסגיאא מן אילין [d]דהימנו אתין הוו [e]ומשתעין [f]סכלותהון [g]ומודין במדם דעבדין הוו :

19 סגיאא דין ואף [h]חרשא כנשו כתביהון [i]ואיתיו [k]אוקדו אנון קדם כל נש וחשבו [l]דמיהון וסלק [m]כספא רבותא חמש :

20 והכנא [n]בחילא רבא [o]תקפא הות וסגיא הות [p]הימנותא דאלהא :

21 כד דין [q]אשתלמו הלין סם פולוס ברעינה דיתכרך בכלה מקדוניא ובאכאיא ויאזל לאורשלם ואמר דמא דאזלת לתמן [r]ולא לי דאף רהומי אחזא :

22 ושדר הוא תרין אנשין מן הנון דמשמשין הוו לה למקדוניא ל לטמותאוס ולארסטוס הו דין [s]קוי [t]זבנא באסיא :

23 הוא הוא דין בהו זבנא [u]שגושיא סגיאא על אורחה דאלהא :

24 אית הוא דין תמן [x]עבד סאמא חד דשמה הוא דמטריוס דעבד הוא [y]נוסא [z]דסאמא [aa]לארטמיס ומותר הוא לבני אומנותה [bb]יותרנא רבא :

25 הנא כנש אנון לבני אומנותה כלהון ולאילין [cc]דפלחין עמהון ואמר להון גברא ידעין אנתון [dd]דתאגורתן כלה מן הנא הי [ee]פולחנא :

26 ואף אנתון שמעין אנתון וחזין אנתון דלא הוא בלחוד לבני אפסוס אלא אף לסוגאא דכלה אסיא [ff]אפיס

[a] ארמיא הגויים : [b] עמרים יושבים : [c] מתרמרם מתנשא : [d] הימנו האמינו : [e] משתעין מספרים : [f] סכלותהון חטואתם : [g] מודין מודים : [h] חרשא מכשפים וקוסמים : [i] איתיו הביאו : [k] אוקדו שרפו : [l] דמיהון דמיהם : [m] כספא רבותא חמש חמש ריבו כסף : [n] חילא גבורה : [o] תקפא מתאמצה : [p] הימנותא אמונת : [q] אשתלמו נשלמו : [r] ולא צריך : [s] קוי המתין : [t] זבנא זמן : [u] שגושיא מהומה : [x] עבד סאמא חרש כסף או צורף : [y] נוסא היכלות מלשון יון : [z] סאמא כסף : [aa] מותר מועיל : [bb] יותרנא תועלת : [cc] פלחין עובדים : [dd] תאגורתן סחורתנו : [ee] פולחנא עבודה : [ff] אפיס פתה :

17 *Et hoc innotuit omnibus Judæis et Gentilibus qui habitabant Ephesi. Et incidit timor super omnes eos: et exaltabatur nomen Domini nostri Ieschua Christi.*

18 *Et multi ex iis qui crediderunt, veniebant, et annuntiabāt delicta sua, ac confitebantur id quod fecerant.*

19 *Multi verò etiam magicam artē exercentes cōgregauerunt scripta sua: et adferentes exusserunt ea coram [2]omni homine, & supputauerūt pretia eorum, & [3]ascendit argentum myriadum quinque.*

20 *Et ita virtute magna corroborabatur & crescebat fides Dei.*

21 *Quum autē expleta essent hæc, proposuit Paulus [4]in mente sua ut circuiret totam Macedoniam & Achaiā, et proficisceretur ad Urischelem: ac dicebat, Postquam profectus fuero illuc, necesse est mihi ut etiam Romam videam.*

22 *Et misit duos viros ex iis qui ministrabant ei, in Macedoniam, Timotheum & Aristum. ipse verò mansit ad tempus in Asia.*

23 *Factus est autem in illo tempore tumultus magnus ob viam Dei.*

24 *Erat autem ibi faber argentarius quidam, cuius nomē erat Demitrius, qui faciebat templa argentea Dianæ, & [5]præbebat hominibus artis suæ lucrum magnum.*

25 *Hic congregauit [6]homines artificij sui omnes, & eos qui operabantur cum eis, ac dixit illis, Viri, nostis quòd negotiatio nostra tota est ex hoc opificio.*

26 *Et etiā vos auditis, et videtisquòd non tantum [7]ciuibus Ephesi, sed etiam multitudini totius Asiæ persuasit--*

m.iii.

2 Singulare pro plurali: quia nomē generis est. Hebr.
3 Id est, Summa pecuniæ ascendit ad myriades quinque.

4 Hebræi dicunt In corde suo. hoc est, Apud se cōstituit. Non quòd ex proprio sensu hoc consilium inierit, sed Spiritus sancti impulsu, ut constat ex sequenti cap.

5 Ad verbum, Lucrari faciebat filios artis suæ. lucrum magnum. Hebraismus.
6 Ad verbum, Filios artis suæ, ut paulo antè. Hebraismus.

7 Ad verbum, Filiis Ephesi. Hebraismus tritus.

ὁ Παῦλος οὗτος πείσας μετέστησεν ἱκανὸν ὄχλον, λέγων ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ οἱ διὰ χειρῶν γινόμενοι.

multam turbam perſuadendo auertiſſe, quòd dicat deos illos non eſſe qui manibus fiant.

Οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος ἱερὸν εἰς οὐδὲν λογισθῆναι, μέλλειν τε καὶ καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλειότητα αὐτῆς, ἣν ὅλη ἡ Ἀσία καὶ ἡ οἰκουμένη σέβεται. 27

Periculum eſt autem non ſolùm ne pars iſta nobis per ipſum confutata pereat, ſed etiã ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo putetur, futurúmque ſit vt etiam deſtruatur maieſtas eius quã tota Aſia & orbis colit.

Ἀκούσαντες δὲ, καὶ γενόμενοι πλήρεις θυμοῦ, ἔκραζον λέγοντες, Μεγάλη ἡ Ἄρτεμις Ἐφεσίων. 28

His autem auditis, pleni excandeſcentia, clamauerunt dicentes, Magna Diana Epheſiorum.

Καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις ὅλη συγχύσεως· ὥρμησάν τε ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ θέατρον, συναρπάσαντες Γάϊον καὶ Ἀρίσταρχον Μακεδόνας, συνεκδήμους τοῦ Παύλου. 29

Et impleta eſt ciuitas tota confuſione: & irruerunt concorditer in theatrum, correpto Gaio & Ariſtarcho Macedonibus, ſociis peregrinationis Pauli.

Τοῦ δὲ Παύλου βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, οὐκ εἴων αὐτὸν οἱ μαθηταί. 30

Paulo verò volente prodire ad populum, non ſiuerunt eum *prodire* diſcipuli.

Inuicta quidem cõſtantia opus eſt verbi præſertim miniſtris, ſed quæ tamen ſancta prudẽtia modeſtè ſe regi patiatur.

Τινὲς δὲ καὶ τῶν Ἀσιαρχῶν ὄντες αὐτῷ φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. 31

Sed & quidam ex Aſiæ primoribus quum eſſent ei amici, *nũtiis* ad eum miſſis, rogarunt ne ſe daret in theatrum.

Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλο τι ἔκραζον. ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυμένη, καὶ οἱ πλείους οὐκ ᾔδεισαν τίνος ἕνεκεν συνεληλύθεισαν. 32

Alij igitur aliud clamabant. erat enim concio confuſa, & plerique neſciebant cuius *rei* cauſa conueniſſent.

Ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου προεβίβασαν Ἀλέξανδρον, προβαλλόντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων. ὁ δὲ Ἀλέξανδρος κατασείσας τὴν χεῖρα, ἤθελεν ἀπολογεῖσθαι τῷ δήμῳ. 33

Ex turba verò *quidam* produxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander igitur quũ manu ſilẽtium feciſſet, volebat cauſam dicere apud populum.

Ἐπιγνόντων δὲ ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, φωνὴ ἐγένετο μία ἐκ πάντων, ὡς ἐπὶ ὥρας δύο κραζόντων, Μεγάλη ἡ Ἄρτεμις Ἐφεσίων. 34

Quem vt cognouerunt Iudæum eſſe, vox extitit vna omnium, quaſi ad horas duas clamantium, Magna Diana Epheſiorum.

Idololatris pro omni ratione ſufficiunt rabies & clamores.

Καταστείλας

Tum

חנא פולוס ואהפך כד אמר דלא אלהא אנון הנון דבאידי בני נשא מתעבדין ׃

hic Paulus, et peruertit [eam,] dicens quòd non dii sunt illi qui manibus filiorum hominis fiunt.

27 ולא הדא [a]צבותא בלחוד [b]מתפרסיא ובטלא אלא אף הו היכלא דארטמיס אלהתא רבתא מתחשב לה איך לא מדם ואף הי אלהתא דכלה אסיא דכלהון עממא סגדין לה [c]מתתשיטא ׃

Et non hæc res tantùm innotescit, et irrita fit, sed etiam ipsum templum Dianæ deæ magnæ, reputatur tanquã nihil: et etiam ipsa dea totius Asiæ, quam omnes gentes adorãt, despectui habetur.

28 וכד שמעו הלין אתמליו חמתא וקעין הוו ואמרין רבא הי ארטמיס דאפסיא ׃

Et quum audiuissent hæc, impleti sunt ira, & clamabant ac dicebant, Magna est Diana Ephesiorum.

29 [d]ואשתגשת כלה מדינתא ורהטו [e]אכחדא ואזלו [f]לתאוטרון וחטפו [g]אובלו עמהון לגאיוס ולארסטרכוס גברא מקדוניא [h]בני לויתה דפולוס ׃

Et tumultuata est vniuersa ciuitas, & accurrerunt pariter, et profecti sunt in theatrum. Et corripientes adduxerunt secum Gaiũ et Aristarchũ, viros Macedonios,[8] comites Pauli.

30 ופולוס צבא הוא דיעול לתאוטרון ובלאוהי תלמידא ׃

Et Paulus volebat intrare in theatrum, & prohibuerunt eũ discipuli.

31 ואף [i]רישא דאסיא מטול דרחמוהי הוו שדרו בעו מנה דלא [k]יתל נפשה דיעול לתאוטרון ׃

Et etiam primores Asiæ, quia amici eius erant, mittentes rogauerunt eũ ne exponeret seipsum vt ingrederetur in theatrum.

32 כנשא דין דאית הוו בתאוטרון [l]טב שגישין הוו ואחרנא אחרניתא קעין הוו סגיאא דין מנהון לא ידעין הוו מטול מנא אתכנשו ׃

Turbæ autem quæ erant in theatro, valde commotæ erant, et aliỹ alia clamabant: multi autem ex eis nesciebãt propter quod congregati essent.

33 עמא דין דיהודיא דאית הוו תמן [m]אקימו מנהון לגברא יהודיא דשמה הוא אלכסנדרוס וכד קם אניף אידה וצבא הוא [n]דיפוק רוחא לעמא ׃

Populus verò Iudæorum qui erat ibi, constituerunt ex se virum Iudæũ, cuius nomen erat Alexander: et quum staret,[9] annuit manu sua, & volebat [10] defensionem habere apud populum.

34 וכד ידעו דיהודיא הו קעו כלהון בחד קלא איך שעין תרתין דרבא הי ארטמיס דאפסיא ׃

Et quum cognouissent quòd Iudæus esset, clamauerunt omnes vna voce quasi horas duas, Magna est Diana Ephesiorum.

[a] צבותא החפץ ׃
[b] מתפרסיא נודע ׃
[c] מתתשיטא מתבזה ׃
[d] ואשתגשת והתנועעה ׃
[e] אכחדא כאחד ׃
[f] תאוטרון מקום כנשת ההמון מלשון יון ׃
[g] אובלו נשאו ׃
[h] בני לויתה בני לויתו ׃
[i] רישא ראשי ׃
[k] יתל יתן ׃
[l] טב מאד ׃
[m] אקימו העמידו ׃
[n] יפוק רוחא יתנצל ׃

8 Ad verbum, Filii comitatus Pauli. Hebraismus.

9 Ad verbum, Mouit manũ suã, Vide suprà cap. 12. 11.

10 Ad verbum, Proferre subleuationem. vide Luc. 11. 11

35 Καταστείλας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, φησίν, Ἄνδρες Ἐφέσιοι, τίς γάρ ἐστιν ἄνθρωπος ὃς οὐ γινώσκει τὴν Ἐφεσίων πόλιν νεωκόρον οὖσαν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος, καὶ τοῦ Διοπετοῦς;

Tum scriba quum repressisset turbam, dixit, Viri Ephesii, quis enim est hominũ qui nesciat Ephesiorũ vrbem ædituã esse magnæ deæ Dianæ, & à Ioue delapsi simulachri?

Hominis politici exẽplum mendacis pacem redimẽtis, quod nunquam fecisset Paulus.

36 Ἀναντιρρήτων οὖν ὄντων τούτων, δέον ἐστὶν ὑμᾶς κατεσταλμένους ὑπάρχειν, καὶ μηδὲν προπετὲς πράττειν.

Quum igitur istis non possit contradici, oportet vos sedatos esse, nec quicquam præceps facere.

37 Ἠγάγετε γὰρ τοὺς ἄνδρας τούτους, οὔτε ἱεροσύλους, οὔτε βλασφημοῦντας τὴν θεὰν ὑμῶν.

Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque contumeliosos in deam vestram.

38 Εἰ μὲν οὖν Δημήτριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τεχνῖται πρός τινα λόγον ἔχουσιν, ἀγοραῖοι ἄγονται, καὶ ἀνθύπατοί εἰσιν, ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλοις.

Quòd si Demetrius, & qui cum eo sunt artifices, negotium habent cum aliquo, agitur forum, & procõsules sunt, alii alios in ius vocent.

39 Εἰ δέ τι περὶ ἑτέρων ἐπιζητεῖτε, ἐν τῇ ἐννόμῳ ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθήσεται.

Siquid autem de rebus aliis requiritis, in legitima concione explicabitur.

40 Καὶ γὰρ κινδυνεύομεν ἐγκαλεῖσθαι στάσεως περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος περὶ οὗ δυνησόμεθα ἀποδοῦναι λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης. Καὶ ταῦτα εἰπών, ἀπέλυσε τὴν ἐκκλησίαν.

Nam periculum est ne postulemur seditionis propter *diem* hodiernum, quum nulla subsit causa ob quam possimus reddere rationem concursus istius. Et quum hæc dixisset, dimisit concionem.

Κεφάλαιον κ

Cap. XX.

1 Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον, προσκαλεσάμενος ὁ Παῦλος τοὺς μαθητὰς καὶ ἀσπασάμενος, ἐξῆλθε πορευθῆναι εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Postquam autẽ cessauit tumultus, quum aduocasset Paulus discipulos, & complexus esset, abiit profecturus in Macedoniam.

Paulus, non vt quietus futurus sed alibi laboraturus, ex Ecclesiæ consensu Epheso discedit.

2 Διελθὼν δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς λόγῳ πολλῷ, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Quum autem illas partes peragrasset, & hortatus illos fuisset multo sermone, venit in Græciam.

3 Ποιήσας τε μῆνας τρεῖς, γενομένης αὐτῷ ἐπιβουλῆς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν, ἐγένετο γνώμη τοῦ ὑποστρέφειν διὰ Μακεδονίας.

Et ibi peractis mensibus tribus, quum ei in Syriam prouehendo factæ fuissent à Iudæis insidiæ, censuit reuertendum per Macedoniã.

Præposterus Zelus, etiam homicidiorum magister. nihil autẽ vetat sancta prudentia malorum conatibus occurrere.

Συνείπετο

Comitabatur

34 [a]וְשַׁלִּי אֶנּוּן רִישָׁא דַמְדִינְתָּא כַּד אָמַר גַּבְרָא אֶפֶסָיֵא מַנּוּ גֵּיר מֶן בְּנַי נָשָׁא דְּלָא יָדַע לַמְדִינְתָּא דְאֶפֶסָיֵא דְּכוּמַרְתָּא הִי דַּאַרְטֶמִיס רַבְּתָא וַלְצַלְמָהּ דְּמֶן שְׁמַיָּא נְחֵת׃

Et sedauit eos primarius ciuitatis, dicẽs[1], Homines Ephesii, quis enim est ex filiis hominum qui ignoret ciuitatem Ephesiorum, quòd cultrix sit Dianæ magnæ: & imaginem eius quæ de cælo descendit?

35 מֶטוּל הָכִיל דְּלוּקְבַל הָדָא אֱנָשׁ לָא מֶשְׁכַּח לְמֵאמַר [b]וָלָא לְכוּן דְּתֶהְוּוּן [c]שַׁלְיָן וְלָא תֶעְבְּדוּן מֶדֶם [d]בְּסוּרְהָבָא׃

Quia igitur contra hoc nemo potest dicere, oportet vos esse sedatos, et non facere aliquid præcipitanter.

36 [e]אַיְתִיתוּן גֵּיר לְגַבְרָא הָלֵין כַּד לָא הַיְכְּלָא חַלְצוּ וְלָא[f]צַחִיו לַאלָהָתַן׃

[11] Adduxistis enim homines istos, quũ neque templa denudarint, neque maledixerint deæ nostræ.

37 אֶין דֵּין הָנָא דִּימֶטְרִיָאוּס וּבְנַי אוּמָנוּתֶהּ אִית לְהוֹן דִּינָא עַם אֱנָשׁ הָא [g]אַנְתּוּפַטּוּס בַּמְדִינְתָּא אוּמָנֵא אֶנּוּן יֶקְרְבוּן וְיִדוּנוּן חַד עַם חַד׃

Si autem huic Demitrio & hominibus artificii eius, sit disceptatio cum aliquo, ecce, procõsul est in ciuitate,[12] et fasti [dies] sunt, accedant, et discept ẽt vnus contra alium.

38 [h]וְאֶן הָו דְּמֶדֶם אַחְרִין בָּעֵין אַנְתּוּן בְּדוּכְתָּא דִּיהִיבָא מֶן נָמוּסָא לַכְנוּשְׁיָא [i]מֶשְׁתְּרָא׃

Et si ita sit quòd aliquid aliud requiratis, in loco qui datus est ex lege ad congregationem absoluendum est.

39 מֶטוּל דְּאַף הָשָׁא[k]בְּקִינְדוּנָוס[l]קָיְמִינַן [m]דְּנֶתְרְשֵׁא אַיךְ [n]שַׁגּוּשָׁא דְּלָא מֶשְׁכְּחִינַן [o]דְּנֶפּוּק רוּחָא עַל כֶּנְשָׁא דְּיַוְמָא הָנָא דְּאֶתְכַּנַּשְׁן [p]בַּטְלָאִית וְאֶשְׁתַּגַּשְׁן[q]דְּלָא עֶלְתָא וְכַד הָלֵין אֶמַר שְׁרָא לְכֶנְשָׁא׃

Eo quòd etiam in periculo [13] versamur quòd accusabimur tanquam seditiosi, quia non possumus defensionẽ habere pro congregatione diei huius qua congregati sumus frustra, & tumultuati sumus sine causa. Et quum hæc dixisset, dimisit turbam.

קֶפַלְאוֹן כ׳

Cap. XX.

1 וּבָתַר[r]דְּשְׁלִי[s]שַׁגּוּשְׁיָא קְרָא פַּוְלוֹס לְתַלְמִידֵא [t]וּבַיְּא אֶנּוּן וְנַשֵּׁק אֶנּוּן וַנְפַק אֲזַל לֵהּ לְמַקְדּוּנִיָא׃

Et postquam sedatus est tumultus, vocauit Paulus discipulos, et consolatus est eos: ac osculatus est eos, & egressus abiit in Macedoniam.

2 וְכַד[u]אֶתְכְּרֶךְ אֶנּוּן לַאתְרְוָתָא הָלֵין [x]וּבַיְּא אֶנּוּן בְּמֶלְּא סַגִּיאָתָא אֶתָא לֵהּ [y]לְהֶלַס אַתְרָא׃

Et quum circuisset regiones illas, et cõsolatus esset eos sermonibus multis, venit in Græciæ regionem.

3 וַהֲוָא תַּמָּן תְּלָתָא יַרְחִין עֲבַדוּ דֵּין עֲלַוְהִי [z]נֶכְלָא יְהוּדָיֵא כַּד עֲתִיד הֲוָא לְמֵאזַל לְסוּרִיָא וְאֶתְחַשַּׁב [aa]דְּנֶהְפּוּךְ לֵהּ לְמַקְדּוּנִיָא׃

Et mansit illic tribus mensibus. Fecerunt autem cõtra eum insidias Iudæi, quum futurum esset vt proficisceretur in Syriam. et cogitauit vt reuerteretur in Macedoniam.

[a] שלי השתיק מן שלא׃
[b] ולא צריך׃
[c] שלין נחים מן שלא׃
[d] סורחבא מהרה׃
[e] איתיתון הבאתם׃
[f] צחיו גדפו מן צחא׃
[g] אנתופטס נציב מלשון יון׃
[h] ואן ואם׃
[i] משתרא מן שרא שטעמו התיר׃
[k] קינדונוס סכנה מלשון יון׃
[l] קימינן עומדים אנחנו׃
[m] נתרשא תצא עלינו דיבה רעה מן רשא׃
[n] שגושא מניעי העם׃
[o] נפוק רוחא נתנצל׃
[p] בטלאית חינם או רקם׃
[q] דלא עלתא בלי סיבה׃
[r] שלי הניח׃
[s] שגושיא ההמון׃
[t] ביא נחם׃
[u] אתכרך סבב׃
[x] ביא נחם׃
[y] הלס אתרא ארץ יון׃
[z] נכלא מארב׃
[aa] יתהפוך ישוב׃

11 Adverbum, Filiis artificii eius, vt paulo antè. Hebraismus.

12 Syra vox videtur sonare Artificia sunt. id est, Exercẽtur artes. id est, Nõ sunt festi dies, quibus artes exercere & ius dicere prohibitum est. Conuenit cum Germanismo, *werck tage*.

13 Adverbum, Stamus.

ונפקו Et

Συνείπετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς Ἀσίας Σώπατρος Βεροιαῖος· Θεσσαλονικέων δὲ, Ἀρίσταρχος καὶ Σεκοῦνδος καὶ Γάϊος Δερβαῖος καὶ Τιμόθεος· Ἀσιανοὶ δὲ, Τυχικὸς καὶ Τρόφιμος. 4

Comitabatur autem eum vsque in Asiam Sopater Berœẽsis: Thessalonicenses verò, Aristarchus & Secundus, & Gaius Derbæus & Timotheus: Asiani verò, Tychicus & Trophimus.

Οὗτοι προσελθόντες ἔμενον ἡμᾶς ἐν Τρωάδι. 5

Qui quum præiuissent, expectarunt nos Troade.

Ἡμεῖς δὲ ἐξεπλεύσαμεν μετὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἀζύμων ἀπὸ Φιλίππων, καὶ ἤλθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν Τρωάδα ἄχρις ἡμερῶν πέντε, οὗ διετρίψαμεν ἡμέρας ἑπτά. 6

Nos verò enauigauimus Philippis post dies azymorum, & venimus ad eos Troadẽ intra dies quinque, vbi egimus dies septem.

Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, συνηγμένων τῶν μαθητῶν τοῦ κλάσαι ἄρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον· παρέτεινέ τε τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου. 7

Primo autem die hebdomadis, coactis discipulis ad frangendum panem, Paulus disserebat, abiturus postridie: produxítque sermonem vsque in mediam noctem.

Nocturni cœtus per se damnari nec possunt nec debent, quũ iusta eorũ causa subesse possit.

Ἦσαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ ὑπερῴῳ οὗ ἦσαν συνηγμένοι. 8

Erant porro lucernæ multæ in cœnaculo vbi erant congregati.

Καθήμενος δέ τις νεανίας ὀνόματι Εὔτυχος ἐπὶ τῆς θυρίδος, καταφερόμενος ὕπνῳ βαθεῖ διαλεγομένου τοῦ Παύλου ἐπὶ πλεῖον, κατενεχθεὶς ἀπὸ τοῦ ὕπνου, ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ τριστέγου κάτω· καὶ ἤρθη νεκρός. 9

Et sedens quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, deiiciẽte eũ somno profundo, quum diutius dissereret Paulus, præ somno ruens, decidit ex tertia contignatione deorsum: & sublatus est mortuus.

Diabolus meditans ingenti offendiculo ecclesiam turbare, Paulo suppeditat insignem confirmandę euangelii occasionẽ.

Καταβὰς δὲ ὁ Παῦλος ἐπέπεσεν αὐτῷ, καὶ συμπεριλαβὼν εἶπε, Μὴ θορυβεῖσθε. ἡ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν. 10

Quum descendisset autem Paulus, ruit in eum: & complexus dixit, Ne tumultuamini: anima enim eius in ipso est.

Ἀναβὰς δὲ, καὶ κλάσας ἄρτον καὶ γευσάμενος, ἐφ' ἱκανόν τε ὁμιλήσας ἄχρις αὐγῆς, οὕτως ἐξῆλθεν. 11

Quum igitur ascẽdisset, fregissétque panem ac gustasset, diu colloquutus vsque ad diluculum, ita *demum* profectus est.

Ἤγαγον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα, καὶ παρεκλήθησαν οὐ μετρίως. 12

Adduxerunt autem puerum viuũ, & recreati sunt nõ mediocriter

Ἡμεῖς Nos

4 ונפקו עמה עד־מא לאסיא סופטרוס דמן ברואא מדינתא וארסטרכוס וסקונדוס דמן תסלוניקא וגאיוס דמן דרבי מדינתא וטימותאוס דמן לוסטרא ומן אסיא טוכיקוס וטרופימוס :

Et egreſſi ſunt cum eo vſque in Aſiam, Supater qui erat ex Berrhœa ciuitate, & Ariſtarchus et Secundus, qui erant ex Theſſalonica, & Gaius qui erat ex Derbe ciuitate, & Timotheus qui erat ex Lyſtra: et ex Aſia, Tychicus et Trophimus.

5 הלין אזלו [a] קדמין [b] וקויו לן בטרואוס :

[a] קדמין לפנינו : [b] קויו המתינו :

Hi profecti ſunt ante nos, & expectauerunt nos Troade.

6 חנן דין נפקן מן פיליפוס מדינתא דמקדוניא בתר יומתא [c] דפטירא [d] ורדין בימא ואתין לטרואוס ליומתא חמשא והוין תמן יומתא שבעא :

[c] פטירא המצות : [d] רדין הלכנו :

Nos verò egreſſi ſumus Philippis ciuitate Macedoniæ poſt dies azymorum, & iter fecimus per mare, ac venimus Troadem diebus quinque, ac mãſimus ibi dies ſeptem.

7 וביומא דחד [e] בשבא כד כנישינן [f] דנקצא [g] אוכרסטיא ממלל הוא עמהון פולוס מטול דליומא אחרנא עתיד הוא [h] דיפוק לה [i] ואגר הוא [k] לממללו עד־מא לפלגה דליליא :

[e] בשבא בשבוע : [f] נקצא נשבר : [g] אוכרסטיא לחם קודש מלשון יון : [h] יפוק יצא מן נפק : [i] אגר מושך או מאריך : [k] לממללו לדבר :

Et in die primo ſeptimanæ quum cõgregati eſſemus vt frangeremus eucharistiam, loquebatur cum eis Paulus, eo quòd die poſtero futurum erat vt diſcederet: protrahebátque [ſermonẽ] loquẽdo vſque ad medium noctis.

8 ואית הוא תמן למפידא דנורא סגיאא [l] בעליתא הי דכנישין הוין בה :

[l] עליתא עלייה :

Et erant ibi lampades ignis multæ in cœnaculo illo in quo cõgregati erãt

9 ויתב הוא [m] עלימא חד דשמה הוא אוטיכוס [n] בכותא ושמע וטבע בשנתא [o] יקירתא כד [p] אגר הוא במלתא הו פולוס ובשנתה נפל הוא מן תלתא מדירין [q] ואשתקל כד מית :

[m] עלימא עלם : [n] כותא חלון : [o] יקירתא כבדה : [p] אגר מאריך : [q] ואשתקל וישאו אותו :

Et ſedebat adoleſcens quidã cuius nomẽ erat Eutych⁹, in feneſtra, ac audiebat: et merſus eſt ſomno graui, quũ protraheret ſermonem ipſe Paulus: & in ſomno ſuo decidit è tertia contignatione, & ſublatus eſt mortuus.

10 ונחת פולוס נפל לעל מנה [r] ועפקה ואמר לא [s] תתזיעון מטול דנפשה בה הי :

[r] עפקה חבק אותו : [s] תתזיעון תנועו :

Et quum deſcendiſſet Paulus, ruit ſuper eum, & [1] amplexatus eſt eum, ac dixit, Ne commoueamini: quia anima eius in eo eſt.

[1] Literarum quæ ad idem organum pronuntiationis pertinent, frequẽs eſt in Syra lingua permutatio: per quam etiam fit vt multas voces, alioquin Hebraicas, Syri proprias faciãt: quemadmodũ etiam interdum facere ſolent, permutato literarum ordine. de vtroque exempla multa habemus in hoc libro. Hic verò vocẽ Hebræã חבק, Amplexatus eſt propriam faciunt, mutato ח in ע & ב in פ id eſt gutturalẽ, in gutturalem aliam: & labialem, in aliam labialem. עפקה pro חבקה. quod annotare libuit vt intelligerent linguarũ ſtudioſi qua ratione vnius linguæ vocabula ad aliam tranſeant.

11 כד סלק דין [t] קצא לחמא וטעם והוא ממלל עד־מא דסלק צפרא והידין נפק דיאזל ביבשא :

[t] קצא שבר :

Quum verò aſcendiſſet, fregit panẽ & guſtauit, loquutúſque eſt vſque dum aſcendiſſet aurora: et tunc egreſſus eſt vt proficiſceretur per aridam.

12 [u] ודברוהי [x] לעלימא כד חי [y] וחדיו בה [z] רורבאית :

[u] ודברוהי ויוליכוהו : [x] עלימא עלם : [y] חדיו שמחו : [z] רורבאית הרבה :

Et adduxerunt adoleſcentem viuẽtem, gauiſique ſunt de eo plurimũ.

חנן

Nos

Ἡμεῖς δὲ προελθόντες ἐπὶ τὸ πλοῖον, 13 ἀνήχθημεν εἰς τὴν Ασον, ἐκεῖθεν μέλλοντες ἀναλαμβάνειν τὸν Παῦλον. οὕτω γὰρ ἦν διατεταγμένος, μέλλων αὐτὸς πεζεύειν.

Ὡς δὲ συνέβαλεν ἡμῖν εἰς τὴν Ασσον, 14 ἀναλαβόντες αὐτὸν ἤλθομεν εἰς Μιτυλήνην.

Κἀκεῖθεν ἀποπλεύσαντες, τῇ ἐπιούσῃ 15 κατηντήσαμεν ἀντικρὺ Χίου· τῇ δὲ ἑτέρᾳ παρεβάλομεν εἰς Σάμον. καὶ μείναντες ἐν Τρωγυλλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς Μίλητον.

Εκρινε γὰρ ὁ Παῦλος παραπλεῦσαι 16 τὴν Εφεσον, ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν τῇ Ασίᾳ. ἔσπευδε γὰρ, εἰ δυνατὸν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς γενέσθαι εἰς Ιεροσόλυμα.

Απὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Ε- 17 φεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας.

Ὡς δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν, εἶ- 18 πεν αὐτοῖς, Υμεῖς ἐπίστασθε, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἀφ᾽ ἧς ἐπέβην εἰς τὴν Ασίαν, πῶς μεθ᾽ ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον ἐγενόμην·

Δουλεύων τῷ Κυρίῳ μετὰ πάσης τα- 19 πεινοφροσύνης καὶ πολλῶν δακρύων καὶ πειρασμῶν, τῶν συμβάντων μοι ἐν ταῖς ἐπιβουλαῖς τῶν Ιουδαίων.

Ὡς οὐδὲν ὑπεστειλάμην τῶν συμφε- 20 ρόντων, τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν, καὶ διδάξαι ὑμᾶς δημοσίᾳ καὶ κατ᾽ οἴκους·

Διαμαρτυρόμενος Ιουδαίοις τε καὶ 21 Ελλησι τὴν εἰς τὸν Θεὸν μετάνοιαν καὶ πίστιν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ιησοῦν Χριστόν.

22 Καὶ νῦν ἰδοὺ, ἐγὼ δεδεμένος τῷ πνεύματι πορεύομαι εἰς Ιερουσαλὴμ, τὰ ἐν αὐτῇ συναντήσοντά μοι μὴ εἰδώς·

Πλὴν

Nos autem progressi ad nauem, prouecti sumus Asson, illinc recepturi Paulum. sic enim constituerat, pedibus ipse iter facturus.

Vt autem congressus est nobiscū ad Asson, recepto eo venimus Mitylenen.

Et quū illinc abnauigassemus, sequēti *die* peruenimus cōtra Chiū: postridie verò appulimus Samum: & quum diuersati essemus Trogylii, sequenti die venimus Miletum.

Decreuerat enim Paulus præternauigare Ephesum, ne ei contingeret tempus terere in Asia. Festinabat enim, si fieri posset, vt die Pētecostes esset Hierosolymis.

Missis autem Mileto *nuntiis* Ephesum, accersiuit Presbyteros Ecclesiæ.

Qui quum ad ipsum venissent, dixit eis, Vos scitis, à primo die quo ingressus sum Asiam, quomodo vobiscum per omne tempus fuerim:

Seruiens Domino cum omni modestia, & multis lacrymis ac tentationibus, quæ mihi euenerunt in Iudæorum insidiis.

Vt nihil subterfugerim eorum quæ vobis cōducerēt, quo minus *ea* vobis annuntiarem, & docerē vos publicè & per singulas domos:

Testificans Iudæis simul & Græcis conuersionem ad Deum, & fidē in Dominum nostrum Iesum.

Et nunc ecce, ego vinctus Spiritu, proficiscor in Hierusalem, ignorans quæ in ea mihi occurrent:

Nisi

Paulus Christi sedulus imitator, ad vincula perpetuo cursu properans, prius veluti testamentum cōdit, quo anteactæ vitæ rationem reddit, doctrinam à se propositam tuetur & Ecclesiæ pastores ad perseuerantiā hortatur. Veri pastoris viua imago.

Testificatur se ex Dei mandato, ad vincula proficisci.

13 חבן דין נחתן [a]לאלפא [b]ורדין [c]לועדא דתסוס מטול דמן תמן עתידין הוין [d]דנקבליוהי לפולוס הכנא גיר פקד הוא לן כד אזל הוא הו ביבשא :

13 *Nos autem deſcendimus in nauigium, & iter fecimus ad cœtum Theſus: quia illinc recepturi eramus Paulum. ita enim mandauerat, quū proficiſceretur ipſe per aridam.*

14 כד דין [e]קבלניהי מן תסוס [f]שקלניהי באלפא ואתין למיטולינא :

14 *Quum autem recepiſſemus eum ex Theſo, ſuſtulimus eum in nauigium, ac venimus Mitylenen.*

15 ומן תמן ליומא אחרנא [g]רדין לוקבל כיוס [h]גזרתא ותוב ליומא אחרנא אתין לסמוס [i]וקוין בטרוגליון וליומא אחרנא [k]אתין למיליטוס :

15 *Et inde die poſtero iter fecimus contra Chium inſulam, & rurſus die poſtero venimus Samum: & manſimus in Trogyllio, et die poſtero venimus Miletum.*

16 [l]פסיק הוא לה גיר לפולוס דיעבריה לאפסוס דלמא [m]ישתוחר לה תמן מטול [n]דמסרהב הוא דאן משכחא יומא [o]דפנטקוסטא באורשלם [p]יעבדיוהי :

16 *Statutum enim erat ipſi Paulo vt pertranſiret Epheſum, ne retardaretur ibi, eo quòd acceleraret vt (ſi fieri poſſet) diem Pentecoſtes in Vriſchelem celebraret.*

17 ומנה מן מיליטוס שדר [q]איתי לקשישא דעדתא דאפסוס :

17 *Et ab ipſo Mileto mittēs accerſiuit ſeniores eccleſiæ Epheſi.*

18 וכד אתו לותה אמר להון אנתון ידעין אנתון דמן יומא קדמיא [r]דעלת לאסיא איכנא הוית עמכון כלה זבנא :

18 *Quúmque veniſſent ad eum, dixit eis, Vos noſtis, à die primo quo ingreſſus ſum Aſiam, quomodo fui vobiſcū omni tempore,*

19 כד פלח אנא לאלהא במכיכותא סגיאתא ובדמעא ובנסיונא אילין [s]דעדין הוו עלי [t]בנכליהון דיהודיא :

19 *Colens Deum in depreſſione magna & in lacrymis, & in tentationibus quæ [s]tranſiuerunt ſuper me in inſidiis Iudæorum.*

20 ולא [u]בסית במדם [x]דפקח הוא לנפשתכון דאכרז לכון ואלף בשוקא ובבתא :

20 *Neq; aſpernatus ſum id quod expediens erat animabus veſtris, vt prædicarem vobis: & docui in vicis & in domibus.*

21 כד מסהד הוית ליהודיא [y]ולארמיא על [z]תיבותא דלות אלהא [aa]והימנותא דבמרן ישוע משיחא :

21 *Teſtificans Iudæis et Gentilibus de conuerſione quæ fit ad Deum, et fide quæ eſt in Dominum noſtrum Ieſchua Chriſtum.*

22 והשא אנא אסיר אנא ברוחא ואזל אנא לאורשלם ולא ידע אנא מנא [bb]ארע לי בה :

22 *Et nūc ego vinctus ſum in Spiritu, & proficiſcor ad Vriſchelem, et ignoro quid euenturum ſit mihi in ea.*

[a] אלפא ספינה:
[b] ורדין ונלך:
[c] ועדא קהל:
[d] נקבליוהי נקבל אותו:
[e] קבלניהי קבלנו אותו:
[f] שקלניהי לקחנו אותו:
[g] רדין הלכנו:
[h] גזרתא האי:
[i] קוין לננו מן קוה:
[k] אתין באנו:
[l] פסיק הוא לה דבר נגזר ונחרץ היה אצלו:
[m] ישתוחר יהיה אחור מן אחר:
[n] מסרהב ממהר:
[o] פנטקוסטא חג חשבועות כלשון יון וטעמו חמשים:
[p] יעבדיוהי יעשה אותו:
[q] איתי הביא מן אתא:
[r] עלת באתי:
[s] עדין עוברים:
[t] בנכליהון מארביהם:
[u] בסית בזיתי:
[x] פקח מועיל:
[y] ארמיא גויים:
[z] תיבותא:
[aa] הימנותא אמונה:
[bb] ארע יקרת:

[s] Id eſt, Quæ euenerunt mihi. Qui modus loquendi frequenter occurrit, vt Iob. 13. 13 & Num. 5. 4. Paralip. 19. 30 Pſal. 88. 17 Iſa. 45. 14 & Zach. 9. 8

23 Πλὴν ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεται, λέγον ὅτι δεσμά με καὶ θλίψεις μένουσιν.

24 Ἀλλ' οὐδενὸς λόγον ποιοῦμαι, οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ, ὡς τελειῶσαι τὸν δρόμον μου μετὰ χαρᾶς, καὶ τὴν διακονίαν ἣν ἔλαβον παρὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, διαμαρτύρασθαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

25 Καὶ νῦν ἰδοὺ, ἐγὼ οἶδα ὅτι οὐκέτι ὄψεσθε τὸ πρόσωπόν μου ὑμεῖς πάντες, ἐν οἷς διῆλθον κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

26 Διὸ μαρτύρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, ὅτι καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων.

27 Οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ.

28 Προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος.

29 Ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι εἰσελεύσονται μετὰ τὴν ἄφιξίν μου λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου·

30 Καὶ ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἀναστήσονται ἄνδρες λαλοῦντες διεστραμμένα, τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν.

31 Διὸ γρηγορεῖτε, μνημονεύοντες ὅτι τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ δακρύων νουθετῶν ἕνα ἕκαστον.

32 Καὶ τανῦν παρατίθεμαι ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, τῷ Θεῷ καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν.

Ἀργυρίου

Nisi quòd Spiritus sanctus per singulas vrbes testificatur, dicens vincula & afflictiones me manere.

Sed nullius rei habeo rationem, neque vita mea mihiipsi cara est, vt peragam cursum meum cũ gaudio, & ministerium quod accepi à Domino Iesu, ad testificandum euãgelium gratiæ Dei.

Et nunc ecce, ego scio non amplius visuros faciem meam vllos ex vobis omnibus, per quos transiui prædicans regnum Dei.

Ideo testor vobis hodierno die, me purum esse à sanguine omniũ.

Non enim subterfugi quominus annuntiarem vobis omne Dei consilium.

Doctrina Apostolica est omnibus modis absolutissima.

Attendite igitur vosipsos, & totum gregẽ in quo vos Spiritus sanctus constituit episcopos ad pascendam Ecclesiam Dei quam proprio illo sanguine acquisiuit.

Ego enim hoc noui, post discessum meum lupos graues, non parcentes gregi, ingressuros esse in vos:

Prophetia de pastoribus in lupos mox degeneraturis: aduersus eos qui de nuda personali successione gloriantur.

Et ex vobisipsis exorituros qui loquãtur peruersa, vt discipulos post se abstrahant.

Ideo vigilate, memores me per triennium nocte & die non cessasse cũ lacrymis monere vnumquẽque.

Et nunc quoque, fratres, commẽdo vos Deo & sermoni gratiæ ipsius: qui *quidẽ Deus* potest superstruere, & dare vobis quod hæreditatis iure possideatis cum sanctificatis omnibus,

Dei potentia & gratuitæ ipsius promissiones in Verbo patefactæ, sunt euangelici ministerii sustentacula.

Argentum

23 בְּרַם רוּחָא דְקוּדְשָׁא בְּכָל מְדִינָא מְסַהֵד לִי וָאמַר דַּאסוּרֵא וְאוּלְצָנֵא עֲתִידִין לָךְ ׃

Veruntamen Spiritus ſanctus in omni ciuitate teſtatur mihi, ac dicit, Vincula et afflictiones paratæ ſunt tibi

24 אֶלָּא לִי לָא חֲשִׁיבָא נַפְשִׁי מִדֵּם אֵיךְ דְּאַשְׁלֵם רַהֲטִי [a] וְתֶשְׁמֶשְׁתִּי דְּקַבְּלֵת מִן מָרַן יֵשׁוּעַ דְּאַסְהֵד עַל [b] סְבַרְתָּא [c] דְּטַיְבוּתֵהּ דַּאלָהָא ׃

Sed mihi nihili æſtimatur [3] anima mea, vt compleam curſum meum & miniſterium meum quod accepi à Domino noſtro Ieſchua, vt teſtificer de euangelio gratiæ Dei.

25 וְהָשָׁא אֲנָא יָדַע אֲנָא [d] דְּתוּב פַּרְצוּפִי לָא חָזֵין אַנְתּוּן כֻּלְּכוּן אִילֵין ד [e] דְּאֶתְכַּרְכֵת אַכְרְזֵת לְכוּן מַלְכוּתֵהּ דַּאלָהָא ׃

Et nunc ego noui quòd rurſus vultum meum non eſtis viſuri vos omnes quibus circumiens prædicaui regnum Dei.

26 מְסַהֵד אֲנָא לְכוּן יַוְמָא דְיוֹמָנָא דַּדְכֵא אֲנָא מִן דְּמָא דְכֻלְּכוּן ׃

Teſtor ego vobis hodierno die quòd purus ſum à ſanguine omniũ veſtrûm

27 לָא גֵיר [f] אֶשְׁתְּאֵלֵת [g] דַּאוְדַעְכוּן כֻּלֵּהּ צֶבְיָנֵהּ דַּאלָהָא ׃

Non enim ſubterfugi quominus oſtenderẽ vobis totam volũtatem Dei.

28 אֶזְדַּהֲרוּ הָכִיל בְּנַפְשְׁכוּן וּבְכֻלָּהּ מַרְעִיתָא הָי [h] דַּאקִימְכוּן בָּהּ רוּחָא דְקוּדְשָׁא [i] אֶפִּיסְקוּפֵא דְתֶרְעוּן [k] לְעִדְתֵּהּ דַּמְשִׁיחָא הָי דַּקְנָהּ בַּדְמֵהּ ׃

Attendite igitur vobiſipſis et toti gregi, in quo conſtituit vos Spiritus ſanctus epiſcopos, vt paſcatis eccleſiã Chriſti quam acquiſiuit ſanguine ſuo.

29 אֲנָא גֵיר יָדַע אֲנָא דְמֵן בָּתַר דָּאזֵל אֲנָא יֶעְלוּן עַמְּכוּן [l] דֵּאבֵא תַּקִּיפֵא דְּלָא חָיְסִין עַל מַרְעִיתָא ׃

Ego enim noui quòd poſtquam abiero, ingredientur vobiſcum lupi robuſti, qui non parcent gregi.

30 וָאף מֶנְּכוּן דִּילְכוּן יְקוּמוּן גַּבְרֵא מְמַלְּלֵי מְעַקְמָתָא אֵיךְ [m] דְּנְהַפְּכוּן לְתַלְמִידֵא דְּנֵאזְלוּן בָּתַרְהוֹן ׃

Et etiam ex vobiſipſis exurgent homines loquentes peruerſa, vt ſubuertãt diſcipulos, vt [4] abeant poſt eos.

31 מֶטּוּל הָנָא הֲוַיְתוּן עִירִין [n] וַעֲהִידִין דִּשְׁנַיָּא תְּלָתָא לָא [o] שְׁלִית בְּלִלְיָא וּבְאִימָמָא כַּד בַּדְמֵעָא [p] מַרְתֵּא אֲנָא לְאֱנָשׁ אֱנָשׁ מֶנְּכוּן ׃

Propter hoc eſtote vigilantes, et memores quòd annos tres non ceſſauerim nocte & die, quum lacrymis corrigerem vnumquenque ex vobis.

32 וְהָשָׁא [q] מַגְעֵל אֲנָא לְכוּן לַאלָהָא וְלַמֶּלְתָא [r] דְּטַיְבוּתֵהּ דְּהָי מֶשְׁכְּחָא [s] לְמִבְנָיא לְכוּן [t] וְנֶהְבָא לְכוּן [u] יוּרְתָּנָא עַם כֻּלְּהוֹן קַדִּישֵׁא ׃

Et nunc commendo vos Deo & ſermoni gratiæ ipſius, qui poteſt ædificare vos, et dare vobis hæreditatem cum omnibus ſanctis.

[a] תשמשתי עבודתי׃
[b] סברתא בשורת׃
[c] טיבותה חסדו׃
[d] תוב עוד׃
[e] אתכרכת סבבתי׃
[f] אשתאלת נבחרתי׃
[g] אודעכון אודיע אתכם׃
[h] אקימכון העמיד אתכם׃
[i] אפיסקופא צופים מלשון יון׃
[k] ערתה עדתו׃
[l] דאבא זאבים׃
[m] יהפכון יסיתו׃
[n] עהירין זוכרים׃
[o] שלית שלותי׃
[p] מרתא מוכיח׃
[q] מגעל מפקיד׃
[r] טיבותה חסדו׃
[s] בניא לבנות׃
[t] יהבא לתת׃
[u] ירתנא ירושה׃

[3] Id eſt, Vita mea. Hebraiſmus.

[4] Id eſt, Sequantur eos. Hebraiſm⁹.

1.Cor.4.12
1.thess.2.9
2.thess.3.8

33 Ἀργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα.

34 Αὐτοὶ δὲ γινώσκετε ὅτι ταῖς χρείαις μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὗται.

35 Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων, μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε, Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν.

36 Καὶ ταῦτα εἰπών, θεὶς τὰ γόνατα αὐτοῦ, σὺν πᾶσιν αὐτοῖς προσηύξατο.

37 Ἱκανὸς δὲ ἐγένετο κλαυθμὸς πάντων· καὶ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Παύλου, κατεφίλουν αὐτόν·

38 Ὀδυνώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἰρήκει, ὅτι οὐκέτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν. προέπεμπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον.

Κεφάλαιον κα΄

1 Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶν, τῇ δὲ ἑξῆς εἰς τὴν Ῥόδον, κἀκεῖθεν εἰς Πάταρα.

2 Καὶ εὑρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην, ἐπιβάντες ἀνήχθημεν.

3 Ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον, καὶ καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλέομεν εἰς Συρίαν, καὶ κατήχθημεν εἰς Τύρον. ἐκεῖσε γὰρ ἦν τὸ πλοῖον ἀποφορτιζόμενον τὸν γόμον.

4 Καὶ ἀνευρόντες τοὺς μαθητάς, ἐπεμείναμεν αὐτοῦ ἡμέρας ἑπτά· οἵτινες τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ πνεύματος, μὴ ἀναβαίνειν εἰς Ἱερουσαλήμ.

5 Ὅτε δὲ ἐγένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας, ἐξελθόντες ἐπορευόμεθα, προπεμπόντων ἡμᾶς πάντων --

σὺν

Argentum & aurum aut vestem nullius concupiui.

Auaritia in primis pastoribus vitanda.

Imo ipsi nostis ‖ vsibus meis, & iis qui mecum sunt, manus istas ministrasse.

In omnibus ostendi vobis oportere sic laborãdo suscipere infirmos, & meminisse verborũ Iesu, ipsum *videlicet* dixisse, Beatum est dare potius quàm accipere.

Et quum hæc dixisset, positis genibus suis, orauit cũ illis omnibus.

Magnus autem fletus omnium ortus est: & ruentes in collum Pauli, deosculabantur eum:

Cruciati maximè ob sermonem quem dixerat, ipsos nõ esse amplius faciem eius conspecturos: & deduxerunt eum ad nauim.

Euangelium non tollit sed verè regit naturales affectus.

Cap. XXI.

VT autem prouecti sumus, auulsi ab eis, recto cursu venimus Coum, & sequenti die Rhodum, & illinc Patara.

Vocationis cursum interdũ homines non tantum amici sed etiam Spiritu Dei prædditi conantur remorari: sed nostrum officium est, vbi nos vocari a Deo scimus, sine vlla prorsus exceptione pergere.

Et inuenta naui quæ traiiciebat in Phœnicen, *ea* conscensa, prouecti sumus.

Quum autẽ nobis cœpisset apparere Cyprus, ea ad sinistram relicta, nauigauimus in Syriam, & deuecti sumus Tyrum: illic enim nauis erat suum onus expositura.

Permansimus autem ibidem dies septem, inuentis discipulis: qui Paulo dicebant per Spiritum, ne ascenderet in Hierusalem.

Sed peractis illis diebus abiimus, omnibus deducentibus nos --

cum

22 כספא או דהבא או [a]נחתא לא [b]רגת :

Argentum aut aurum aut vestimẽta non concupiui.

23 ואנתון ידעין אנתון [c]לסניקותי ולאילין דאירת עמי [d]שמשי הלין אידי :

Et vos nostis, in necessitate mea et eorum qui mecum sunt ministri mei, [fuerunt] hæ manus meæ.

24 וכל מדם [e]חויתכון הכנא [f]ולא [g]למלאא [h]ולמאצף דאילין דכריהין [i]ולמעהדו מלוהי דמרן ישוע מטול דהו אמר דטובוהי לאינא דיהב יתיר מן אינא דנסב :

Et omnia ostendi vobis. ita oportet laborare & solicitum esse de illis qui infirmi sunt: & meminisse sermonum Domini nostri Ieschua, quia ipse dixit beatum esse eum qui dat: magis quàm [sit] is qui accipit.

25 וכד הלין אמר [k]קעד על בורכוהי וצלי וכלהון אנשא עמה :

Et quum hæc dixisset, procidit super genua sua, et orauit, et omnes [illi] homines cum eo.

26 והות בכתא רבתא בכלהון [l]ועפקוהי ומנשקין הוו לה :

Et factus est fletus magn⁹ in omnibus illis: & amplexati sunt eum, & osculabantur eum.

27 יתיראית דין [m]משתנקין הוו על הי מלתא דאמר דתוב לא עתידין דיחזון פרצופה [n]ולויוהי עד־מא [o]לאלפא :

Maximè autem torquebãtur propter illum sermonem quẽ dixerat, Rursus non estis visuri faciem meam. Et comitati sunt eum vsque ad nauigiũ.

קפלאון כ״א

Cap. XXI.

1 [p]ופרשן מנהון [q]ורדין [r]תריצאית [s]לקו גזרתא וליומא אחרנא אתין לרודוס ומן תמן לפאטרא :

ET discessimus ab eis, et iter fecim⁹ rectà Coũ insulã: et die postero venimus Rhodum, ac inde Pataram.

2 ואשכחן תמן אלפא דאזלא לפוניקא וסלקן לה [t]ורדין :

Et inuenimus illic nauim quæ proficiscebatur in Phœnicen, & conscendimus eam, ac iter fecimus:

3 [u]ומטין עד־מא לות קופרוס [x]גזרתא ושבקנה לסמלא [y]ואתין לסוריא ומן תמן [z]מטין לצור תמן גיר אית הוא לה [aa]לאלפא [bb]למנחו טענה :

Atque peruenimus vsque ad Cyprũ insulam, reliquimúsque eam ad sinistram, ac peruenimus in Syriã, & inde peruenimus Tyrũ. Illic enim erat naui exponendum onus suum.

4 וכד [cc]אשכחן תמן תלמידא [dd]קוין לותהון יומתא שבעא והלין אמרין הוו כל־יום לפולוס ברוח דלא יאזל לאורשלם :

Quũmque inuenissemus ibi discipulos, mansimus apud eos dies septem. & hi dicebant quotidie Paulo per Spiritũ, ne proficisceretur ad Vrischelem.

5 ומן בתר הלין יומתא נפקן דנאזל באורחה ומלוין הוו לן כלהון הנון ונשיהון

Et post illos dies egressi sumus vt pergeremus in itinere [nostro:] comitabantúrque nos omnes ipsi --

[a] נחתא בגדים :
[b] רגת התאויתי או חמדתי :
[c] סניקותי צרכי :
[d] שמשי עברי היו :
[e] חויתכון הודעתי אתכם :
[f] ולא צריך :
[g] למלאא לעמול :
[h] מאצף השתדל :
[i] מעהדו זכור :
[k] קעד כרע :
[l] עפקוהי חבקוהו :
[m] משתנקין הוו היו בצרה :
[n] לויוהי ליוו אותו :
[o] אלפא ספינה :
[p] ופרשן ונלך לנו :
[q] רדין הלכנו :
[r] תריצאית דרך ישרה :
[s] קו גזרתא האי הנקרא קו :
[t] ורדין והלכנו :
[u] מטין הגענו :
[x] גזרתא האי :
[y] ואתין ונבוא :
[z] מטין הגענו :
[aa] אלפא ספינא :
[bb] למנחו טענה להניח משאה :
[cc] אשכחן מצאנו :
[dd] קוין עמדנו :

σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἕως ἔξω τῆς πόλεως· καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν, προσηυξάμεθα.

cum vxoribus & liberis, donec vrbẽ exiuissemus : & positis genibus in littore, precati sumus.

6 Καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, ἐπέβημεν εἰς τὸ πλοῖον· ἐκεῖνοι δὲ ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια.

Et alii alios complexi, conscendimus nauim : illi autem reuersi sunt ad suos.

7 Ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύσαντες, ἀπὸ Τύρου κατηντήσαμεν εἰς Πτολεμαΐδα· καὶ ἀσπασάμενοι τοὺς ἀδελφοὺς ἐμείναμεν ἡμέραν μίαν παρ' αὐτοῖς.

Nos verò nauigatione perfecta, peruenimus Tyro Ptolemaida : & salutatis fratribus, mansimus diem vnum apud eos.

8 Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐξελθόντες οἱ περὶ τὸν Παῦλον ἦλθον εἰς Καισάρειαν· καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, (τοῦ ὄντος ἐκ τῶν ἑπτὰ) ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ.

Suprà, 6.5

Postridie verò egressi Paulus & nos qui cum eo eramus, venimus Cæsaream: & ingressi domum ‖Philippi Euangelistæ(qui erat vnus ex illis septem) mansimus apud eum.

9 Τούτῳ δὲ ἦσαν θυγατέρες παρθένοι τέσσαρες προφητεύουσαι.

Huic autem erant quatuor filiæ virgines prophetantes.

10 Ἐπιμενόντων δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, κατῆλθέ τις ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτης ὀνόματι Ἄγαβος·

Et quum *illic* permãsissemus dies complures, descẽdit ex Iudæa quidam propheta nomine Agabus:

11 Καὶ ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἄρας τὴν ζώνην τοῦ Παύλου, δήσας τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, εἶπε, Τάδε λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, Τὸν ἄνδρα οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτω δήσουσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖρας ἐθνῶν.

Qui quum venisset ad nos, sumpsit zonam Pauli, & vinctis sibi pedibus ac manibus, dixit, Hæc dicit Spiritus sanctus, Virũ cuius est hæc zona, ita vincient inHierusalem Iudæi, tradéntque in manus Gẽtium.

12 Ὡς δὲ ἠκούσαμεν ταῦτα, παρεκαλοῦμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι τοῦ μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ.

Vt verò ista audiuimus, rogabamus & nos & qui in eo loco erant, ne ascenderet in Hierusalem.

13 Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, Τί ποιεῖτε, κλαίοντες καὶ συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν; ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἑτοίμως ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Tũc respondit Paulus, Quid facitis flentes & cõminuẽtes cor meũ? Nam ego non solùm vinciri, sed & mori paratus sum in Hierusalem pro nomine Domini Iesu.

14 Μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ, ἡσυχάσαμεν, εἰπόντες, Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω.

Quum igitur nõ assentiretur, acquieuimus, dicentes, Fiat Domini voluntas.

Dei voluntas, omniũ affectuum frenum est in iis qui Dei gloriam serio quærunt.

Μετὰ

Porro

וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנַיְהוֹן עַד מָא לְבַר מֶן מְדִינְתָּא [a] וְקַעְדוּ עַל בּוּרְכַּיְהוֹן עַל יַד יַמָּא וְצַלִּיו :

[a] קעדו כרעו :

et uxores eorum usque extra ciuitatem: et prociderunt super genua sua iuxta mare, ac orarunt.

6 וּנְשַׁקְן [b] לַחְדָדָא וְסַלְקָן [c] לְאַלְפָא [d] וַהְפַכוּ הֶנוּן לְבֵיתַיְהוֹן :

[b] לחדדא איש את אחיו : [c] אלפא ספינה : [d] הפכו שבו :

Et osculati sumus inuicem, et ascendimus in nauim: reuersique sunt illi in domos suas.

7 חֲנַן דֵּין [e] רְדַין מֶן צוּר וְאַתִין לְעַכּוֹ מְדִינְתָּא וִיהַבְן שְׁלָמָא לְאַחֵא דְתַמָּן [f] וְשַׁרִין [g] צַאיְדַיְהוֹן יוֹמָא חַד :

[e] רדין הרכנו : [f] שרין לננו : [g] צאידיהון אצלם :

Nos verò iter fecimus ex Tyro, et venimus ad [1] Ngachum ciuitatem: & [2] dedimus pacem fratribus qui illic erant, ac mansimus apud eos diem unum.

8 וּלְיוֹמָא אַחֲרְנָא נִפְקַן וְאַתִין לְקֶסַרִיַא וְעַלְן [h] שְׁרִין בְּבַיְתֵה דְּפִילִיפּוֹס [i] מְסַבְּרָנָא אַיְנָא דְאִיתוֹהִי הֲוָא מֶן שַׁבְעָא :

[h] שרין לננו : [i] מסברנא המבשר :

Et die postero egressi sumus, ac venim⁹ Cæsareã: & ingressi mãsimus in domo Philippi euangelistæ qui erat ex septem:

9 דְאִית הֲוַי לֵה בְּנָתָא בְּתוּלָתָא אַרְבַּע דְּמֶתְנַבְּיַן הֲוַי :

Cui erant filiæ virgines quatuor, quæ vaticinabantur.

10 [k] וְכַד אִיתִין תַּמָּן יוֹמָתָא סַגִּיאָא נְחֵת הֲוָא מֶן יְהוּד נְבִיָא חַד דְּשְׁמֵה הֲוָא אַגַּבּוֹס :

[k] כד איתן תמן בהיותנו שם מן אית :

Et quum essemus ibi diebus multis, descenderat ex Judæa propheta quidam cuius nomen erat Agabus.

11 [l] וְעַל לְוָתַן וְשַׁקְל [m] עֶרְקְתָא דְחַצְוֹהִי דְּפָוְלוֹס וְאֵסַר רֶגְלֵא דְנַפְשֵׁה וְאִידְוְהִי וְאֵמַר הָכַנָא אָמַר רוּחָא דְקוּדְשָׁא דְגַבְרָא מָרֵה דְעֶרְקְתָא הָדָא הָכַנָא נְאֶסְרוּנֵה יְהוּדָיֵא בְּאוּרִשְׁלֶם ו [n] וְנַשְׁלְמוּנֵה בְּאִידֵי עַמְמֵא :

[l] ועל ויבוא : [m] ערקתא דחצוהי אזור מתניו : [n] ישלמונה יסגירו אותו :

Et ingressus est ad nos, sumpsitque zonam lumborum Pauli, & vinciuit pedes suiipsius et manus suas: ac dixit, Sic dicit Spiritus sanctus, Virum dominum zonæ huius ita vincient Iudæi in Vrischelem, et tradent eum in manus Gentium.

12 וְכַד הָלֵין [o] מֶלֵא שְׁמַעַן בְּעַיְן מֶנֵּה חֲנַן וּבְנַי אַתְרָא דְּלָא נֵאזַל לְאוּרִשְׁלֶם :

[o] מלא הדברים :

Et quũ hos sermones audiuissemus, rogauimus eũ nos [4] & filii loci [illius,] ne proficisceretur ad Vrischelem.

13 הָיְדֵין עֲנָא וְאֵמַר פָּוְלוֹס מָנָא עָבְדִין אַנְתּוֹן דְּבָכֵין אַנְתּוֹן וְשָׁחְקִין אַנְתּוֹן לֵה לְלֶבִּי אֶנָא גֵּיר לָא הֲוָא דְאֶתְאֱסַר בַּלְחוּד [p] מְטַיַּב אֶנָא אֶלָּא אַף דְּאָמוּת בְּאוּרִשְׁלֶם חֲלָף שְׁמֵה דְּמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא :

[p] מטיב מוכן :

Tunc respondit, & dixit Paulus, Quid facitis flentes, et comminuentes ipsum cor meum? ego enim non ut vinciar tantùm paratus sum, sed etiam ut moriar in Vrischelem pro nomine Domini nostri Ieschua Christi.

14 וְכַד לָא [q] אֶתְטְפִיסְלַן [r] בְּהָלֵין וְאֵמַרַן דְּצֶבְיָנֵה דְּמָרְיָא יְהוֵא :

[q] אתטפיס הקשיב : [r] בהלין חדלנו :

Et quum nõ acquieuißet nobis, destitimus, ac diximus, Voluntas Domini fiat.

n.iiij. Et

וכתר

---

1 עכו Ciuitas est, quæ tribui Ascher in hæreditatem cõtigit. Et Stephanus scribit ἀκὴν fuisse ab Hercule vocatã postquã ibi remediũ sensisset ex vulnere quod à serpẽte acceperat. Postea verò Πτολεμαΐς, vt cõmemorat Eusebius, vocata fuit. Retinet ergo Syriacus contextus antiquum nomẽ: Græcus verò & Latinæ versiones illud habent quod est recentius.

2 Id est, Vale diximus fratribus. Hebraismus.

3 Sensus est, Vnus erat ex illis septem diaconis, de quibus Act. 6

4 Id est, Habitatores & ciues loci illius. Hebraismus

15 Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀποσκευασάμενοι ἀνεβαίνομεν εἰς Ἱερουσαλήμ.

Porrò post dies istos collectis sarcinis ascendimus in Hierusalem.

16 Συνῆλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν, ἄγοντες παρ' ᾧ ξενισθῶμεν, Μνάσωνί τινι Κυπρίῳ, ἀρχαίῳ μαθητῇ.

Venerũt autẽ simul etiã *quidam* ex discipulis Cæsarea nobiscũ, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quendam, Cyprium, antiquum discipulum.

17 Γενομένων δὲ ἡμῶν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀσμένως ἐδέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί.

Quũ igitur peruenissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18 Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῄει ὁ Παῦλος σὺν ἡμῖν πρὸς Ἰάκωβον· πάντες τε παρεγένοντο οἱ πρεσβύτεροι.

Sequenti autem die introiit Paulus nobiscum ad Iacobũ: & omnes presbyteri adfuerunt.

19 Καὶ ἀσπασάμενος αὐτοὺς, ἐξηγεῖτο καθ' ἓν ἕκαστον ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ.

Quos complexus, exposuit sigillatim quæ Deus fecisset inter Gentes per ipsius ministerium.

Deus autor celebrandus omnium rectè dictorum & factorum

20 Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐδόξαζον τὸν Κύριον· εἶπόν τε αὐτῷ, Θεωρεῖς ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων· καὶ πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι.

At illi *his* auditis, glorificauerũt Dominum: & dixerunt ei, Conspicis frater, quot sunt millia Iudæorũ qui crediderũt: súntque omnes accensi zelo Legis.

In rebus mediis (quales erant non Pharisaicæ traditiones, sed legales ceremoniæ, tãtisper dũ plenius patefieret Iudæis Christiana libertas) præcipit charitas vt fratribus, non præfractè & malitiosè reluctantibus veritati, sed nõdum plenè institutis, quoad eius fieri potest (præsertim quum de tota aliqua multitudine agitur) nos ipsos vltro accommodemus.

21 Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωσέως τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, λέγων μὴ περιτέμνειν αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν.

Audierunt autem de te ex aliorũ sermone, te defectionẽ à Mose docere omnes qui inter Gentes sunt Iudæos, & dicere eos non debere circuncidere filios, neque secundũ ritus ambulare.

22 Τί οὖν ἐστι; πάντως δεῖ πλῆθος συνελθεῖν. ἀκούσονται γὰρ ὅτι ἐλήλυθας.

Quid est ergo? omnino oportet conuenire multitudinem. audient enim te venisse.

23 Τοῦτο οὖν ποίησον ὅ σοι λέγομεν· Εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες τέσσαρες εὐχὴν ἔχοντες ἐφ' ἑαυτῶν.

Hoc igitur fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor voto obnoxii:

24 Τούτους παραλαβὼν, ἁγνίσθητι σὺν αὐτοῖς, καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ξυρήσωνται τὴν κεφαλὴν· καὶ γνῶσι πάντες ὅτι ὧν κατήχηνται περὶ σοῦ οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτὸς τὸν νόμον φυλάσσων.

Suprà, 18.18 num. 6.18.

His assumptis sanctificator cum eis, & adde ad eorum sumptus, vt radant capita: & norint omnes nihil esse eorum quæ de te fama acceperunt, sed te quoque ita incedere vt Legem obserues.

Περὶ

15 ובתר יומתא הלין [a]אתטיבן וסלקן לן לאורשלם :

Et poſt dies iſtos præparauimus nos, & aſcendimus ad Vriſchelem.

16 ואתו הוו עמן אנשא תלמידא מן קסריא כד [b]דבירין עמהון אחא חד מן תלמידא קדמיא דשמה הוא מנסון ואיתוהי הוא מן קופרוס דיקבלן בביתה :

Et venerunt nobiſcum quidam diſcipuli ex Cæſarea, adducentes ſecum fratrem quendam ex diſcipulis antiquis(cuius nomen erat Mnaſon, erátque ex Cypro) vt exciperet nos domi ſuæ.

17 וכד אתין לאורשלם קבלון אחא [c]חדיאית :

Qvúmque veniſſemus ad Vriſchelem, exceperunt nos fratres alacriter.

18 וליומא אחרנא [d]עלן עם פולוס לות יעקוב כד אית הוא לותה כלהון קשישא :

Et die poſtero ingreſſi ſumus cum Paulo ad Iaakub, quum eſſent apud eum omnes ſeniores.

19 ויהבן להון שלמא [e]ומשתעא הוא להון פולוס [f]כתר כתר כל־מא דעבד אלהא בעממא [g]בתשמשתה :

Et [5]dedimus eis pacem. Et narrabat eis Paulus [6]iuxta ordinem quicquid feciſſet Deus inter Gẽtes per miniſterium ipſius.

20 וכד שמעו שבחו לאלהא ואמרו לה חזא אנת אחון כמא רבון אית ביהוד אילין [h]דהימנו וכלהון הלין [i]טננא אנון [k]דנמוסא :

Qvúmque audiuiſſent, glorificauerunt Deum, & dixerunt ei, Tu vides frater noſter, quot myriades ſint in Iudæa qui crediderunt, & omnes hi æmulatores ſunt Legis.

21 אתאמר דין עליך דמלף אנת דיפרקון מן מושא כלהון יהודיא דבעממא כד אמר אנת דלא יהוון [l]גזרין בניהון ולא [m]בעירא [n]דנמוסא יהוון מהלכין :

Dictum autẽ eſt de te quòd doceas vt diſcedant à Muſche omnes Iudæi qui ſunt inter Gentes: dum dicis ne circuncidant filios ſuos, neque in ritibus Legis ambulent.

22 מטול הכיל [o]דמשתמעא הי להון [p]דאתית [q]לכא :

Qvia igitur auditũ eſt ab eis quòd veneris huc,

23 עבד מדם דאמרינן לך אית לן גברא ארבעא דנדיר להון דיתדכון :

Fac id quod dicimus tibi: Sunt nobis viri quatuor quibus votum eſt vt purificentur:

24 [r]דבר אנון [s]וזל אתדכא עמהון [t]ואפק עליהון [u]נפקתא איך [x]דיגרעון רישיהון ומתידעא לכל־נש [y]דמדם דאתאמר עליך דגל הו ואנת [z]לנמוסא שלם אנת ונטר :

Aſſume eos, et vade, purificare cũ eis, et expone pro eis impenſas vt radant capita ſua: et innoteſcat vnicuique quòd id quod dictũ fuit de te, mẽdacium eſt, túque Legem perficias & ſerues.

[a] אתטיבן הכינו עצמנו:
[b] דבירין מביאים:
[c] חדיאית בשמחה:
[d] עלן באנו:
[e] משתעא מספר:
[f] כתר כתר על פי הסדר:
[g] בתשמשתה בעבודתו:
[h] דהימנו שהאמינו:
[i] טננא מקנאים:
[k] נמוסא תורה:
[l] גזרין מלים:
[m] עירא חקות:
[n] נמוסא תורה:
[o] משתמעא נשמע:
[p] אתית באת:
[q] לכא פה:
[r] דבר קח:
[s] זל לך:
[t] אפק הוצא:
[u] נפקתא ההוצאות:
[x] יגרעון יגלחו:
[y] מדם מה:
[z] נמוסא תורה:

[5] Id eſt, Salutauimus eos. Hebraiſmus.

[6] Ad verbum, Poſt poſt, Syra phraſis antè obſeruata. & ſignificat vnum poſt aliud narrare, quo ordine ſingula geſta ſunt.

25 Περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἐθνῶν ἡμεῖς ἐπεστείλαμεν, κρίναντες μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτοὺς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτοὺς τό, τε εἰδωλόθυτον, καὶ τὸ αἷμα, καὶ πνικτὸν, καὶ πορνείαν.

De iis autem qui crediderunt ex Gentibus nos ſcripſimus,& decreuimus nequidhuiuſmodi obſeruẽt, niſi vt caueant ab iis quæ ſunt immolata ſimulacris,& à ſanguine,& ſuffocatis,& ſcortatione.

26 Τότε ὁ Παῦλος παραλαβὼν τοὺς ἄνδρας, τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἁγνισθεὶς εἰσήει εἰς τὸ ἱερὸν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἁγνισμοῦ, ἕως οὗ προσηνέχθη ὑπὲρ ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν ἡ προσφορά.

Tum Paulus aſſumptis viris illis, ſequenti die cum eis ſanctificatus, ingreſſus eſt in templum, denũtiãs expletionem dierum ſanctificationis, vſquedum oblata fuit pro vnoquoque eorum oblatio.

Zelus præpoſterus, maxima confuſionis & magnorum ſcelerum cauſa.

27 Ως δὲ ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι, οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι θεασάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον, καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτόν·

Quum autem ſeptem illi dies iã eſſent explendi, quidam Iudæi ex Aſia, eum conſpicati in tẽplo, conturbarunt totam turbam,& iniecerunt manus in eum:

28 Κράζοντες, Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, βοηθεῖτε. οὗτός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου τούτου πάντας πανταχοῦ διδάσκων· ἔτι τε καὶ Ἕλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ κεκοίνωκε τὸν ἅγιον τόπον τοῦτον.

Clamãtes, Viri Iſraelitæ, ſuccurrite: hic eſt homo ille qui aduerſus populum & Legem & locum hũc omnes vbique docet: atque Græcos introduxit in templum, & polluit ſanctum locum iſtum.

29 (Ἦσαν γὰρ προεωρακότες Τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ, ὃν ἐνόμιζον ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ Παῦλος)

(Viderãt enim antea Trophimũ Epheſium in vrbe cum eo, quẽ exiſtimabant fuiſſe à Paulo introductum in templum.)

30 Ἐκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο συνδρομὴ τοῦ λαοῦ· καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ Παύλου, εἷλκον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ· καὶ εὐθέως ἐκλείσθησαν αἱ θύραι.

Commota eſt igitur vrbs tota,& factus eſt concurſus populi:& prehenſum Paulum trahebant è templo: ſtatímque clauſæ ſunt fores.

Dominus inter ipſos etiam profanos inuenit qui aliorum conatus impediant.

31 Ζητούντων δὲ αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἀνέβη φάσις τῷ χιλιάρχῳ τῆς σπείρης ὅτι ὅλη συγκέχυται Ἱερουσαλήμ.

Studentibus autem *ipſis* eum trucidare, peruenit fama ad tribunum cohortis, totam Hieruſalem conturbatam eſſe.

32 Ὃς ἐξαυτῆς παραλαβὼν στρατιώτας καὶ ἑκατοντάρχους, κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς. Οἱ δὲ ἰδόντες τὸν χιλίαρχον καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον.

Qui eo ipſo *momento* acceptis militibus ac centurionibus, decurrit ad illos. At illi quum vidiſſent tribunum & milites, ceſſarunt verberare Paulum.

Τότε

Tunc

25 על אילין [a] דהימנו מן עממא חנן כתבן דיהוון נטרין נפשהון מן דדביחא ומן זניותא ומן חניקא ומן דמא :

De iis qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus vt seruarent seipsos ab iis quæ immolata sũt, et à scortatione, & à suffocato & à sanguine.

26 הידין פולוס [b] דבר אנון לגברא הלין ליומא אחרנא ואתדכי עמהון ו [c] ועל אזל להיכלא כד [d] מודע לחון [e] מוליא דיומתא דתדכיתא עד־מא דאתקרב קורבנא דאנש אנש מנהון ;

Tunc Paulus assumpsit viros illos die postero, et purificatus est cum eis, et ingressus profectus est in templũ, notam faciens eis expletionem dierum purificationis, vsquedum oblata esset oblatio vniuscuiusque ex eis.

27 וכד [f] מטי יומא דשבעא יהודיא דמן אסיא חזאוהי בהיכלא [g] וגריו עלוהי עמא כלה [h] וארמיו עלוהי אידיא :

Quúmque peruenisset dies septim⁹, Iudæi qui erant ex Asia, viderunt eũ in templo, & incitauerunt contra eum populum totum: et iniecerunt in eum manus,

28 כד [i] מכגגין ואמרין גברא בני יסריל [k] עדרו הנא הו גברא דלוקבל עמא דילן [l] מלף בכל דוכא ולוקבל [m] נמוסא ולוקבל אתרא הנא ואף [n] לארמיא [o] אעל להיכלא [p] וסיבה לאתרא הנא קדישא :

Clamantes, ac dicentes, Viri, filii Israiel, succurrite. hic est ille homo qui contra populum nostrũ docet in omni loco, et contra Legem, & contra locũ hunc: et etiam Gentiles introduxit in templum, et polluit locũ hunc sanctũ.

29 [q] קדמו הוו גיר חזו עמה לטרופימוס אפסיא במדינתא וסברין הוו דעם פולוס [r] על בהיכלא :

Antè enim viderant cum eo Trophimum Ephesium in vrbe, et putabant quòd cum Paulo ingressus esset in templum.

30 [f] ואשתגשת כלה מדינתא ואתכנשו כלה עמא [t] ואחדוהי לפולוס [u] וגרוהי לבר מן היכלא ובר שעתה [x] אתתחדו תרעא :

Et commota est vniuersa vrbs, & congregati sunt omnis populus: et apprehenderunt Paulum, atque extraxerunt eum foras è templo. et eadem hora clausæ sunt ianuæ.

31 וכד בעא הוא כנשא [y] למקטלה אשתמעת [z] לכילירכא [aa] דאספיר דכלה מדינתא [bb] אתתזיעת לה :

Et quum quæreret turba occidere eũ, auditum est à tribuno cohortis quòd tota vrbs commota esset.

32 ובר שעתה [cc] דבר [dd] לקנטרונא [ee] ולאסטרטיגא סגיאא ורהטו עליהון וכד חזו לכילירכא [ff] ולאסטרטיוטא [gg] כהלו [hh] מן דמחין הוו לפולוס :

[7] Et eadem hora assumpsit centuriones et duces militum multos, et accurrerũt ad eos. quúmque vidissent tribunum & milites: [8] destiterunt percutere Paulum.

וקרב

[a] הימנו האמינו:
[b] דבר לקח:
[c] ועלו באו:
[d] מודע מודיע:
[e] מוליא מלואת:
[f] מטי הגיע מן מטא:
[g] גריו העירו מן גרא:
[h] וארמיו וישלחו מן רמה:
[i] מכגגין זועקים:
[k] עדרו עזרו:
[l] מלף מלמד מן אלף:
[m] נמוסא התורה:
[n] לארמיא לגויים:
[o] אעל הביא:
[p] סיבה טמא אותו מן סאב:
[q] קדמו הוו גיר חזו כי לפני זה ראו:
[r] על בא:
[f] ואשתגשת ותהום:
[t] ואחדוהי וילכדו אותו מן אחד:
[u] גרוהי משכו אותו מן גרר:
[x] אתתחדו נסגרו מן אחד:
[y] למקטלה להרגו:
[z] כילירכא שר אלפים מלשון יון:
[aa] אספיר גדוד מלשון יון:
[bb] אתתזיעת התנועעה:
[cc] דבר לקח:
[dd] קנטרונא שרי המאות מלשון יון:
[ee] אסטרטיגא אנשי חיל מלשון יון:
[ff] אסטרטיוטא אנשי חיל מלשון יון:
[gg] כהלו חדלו:
[hh] מן דמחין הוו ממה שמכים היו מן מחה:

7 Ad exprimendum tribunum, centurionem, milites, vtitur vocabulis Græcis.

8 Ad verbum, Destiterunt ab eo quòd percutiebãt Paulum.

Τότε ἐγγίσας ὁ χιλίαρχος ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἁλύσεσι δυσί· καὶ ἐπυνθάνετο τίς ἂν εἴη, καὶ τί ἐστι πεποιηκώς. 33

Tunc appropinquans tribunus prehendit eum, & iussit vinciri catenis duabus: & percõtatus est quis nam esset, & quid fecisset.

Ἄλλοι δὲ ἄλλο τι ἐβόων ἐν τῷ ὄχλῳ· 34 μὴ δυνάμενος δὲ γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς διὰ τὸν θόρυβον, ἐκέλευσεν ἄγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν.

Alii autem aliud clamabant in turba: & quum nõ posset certi *quic quam* cognoscere propter tumultum, iussit duci in castra.

Ὅτε δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμούς, 35 συνέβη βαστάζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διὰ τὴν βίαν τοῦ ὄχλου.

Quum igitur peruenisset ad gradus, euenit vt portaretur à militibus propter violentiam turbæ.

Ἠκολούθει γὰρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, 36 κράζον, Αἶρε αὐτόν.

Sequebatur enim multitudo populi, clamans, Tolle eum.

Μέλλων τε εἰσάγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν ὁ Παῦλος, λέγει τῷ χιλιάρχῳ, Εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν τι πρός σε; Ὁ δὲ ἔφη, Ἑλληνιστὶ γινώσκεις; 37

Et quum iam introducẽdus esset in castra Paulus, dicit tribuno, Licétne mihi aliquid tibi dicere? Qui dixit, Græcè nosti?

Οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος ὁ πρὸ 38 τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας καὶ ἐξαγαγὼν εἰς τὴν ἔρημον τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας τῶν σικαρίων;

Nónne tu es Ægyptius ille qui ante hos dies ad seditionem concitasti & eduxisti in desertum quatuor millia sicariorum?

Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος, Ἐγὼ ἄνθρωπος 39 μέν εἰμι Ἰουδαῖος Ταρσεύς, τῆς Κιλικίας οὐκ ἀσήμου πόλεως πολίτης· δέομαι δέ σου, ἐπίτρεψόν μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν λαόν.

Dixit autem Paulus, Ego quidẽ sum Iudæus Tarsensis, nõ obscuræ Cilicum vrbis ciuis: cæterùm rogo te, permitte mihi vt alloquar populum.

Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Παῦλος 40 ἑστὼς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν, κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ· πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης, προσεφώνησε τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ, λέγων,

Quũ igitur ille permisisset, Paulus stans in gradibus, manu silentiũ postulauit à plebe: & magno silentio facto, loquutus est lingua Hebræa, dicens,

Κεφάλαιον κβ´

Cap. XXII.

Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀ- 1 κούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νῦν ἀπολογίας.

VIRI fratres & patres audite meam, qua nunc apud vos vtor, defensionem.

(Ἀκούσαντες δὲ ὅτι τῇ Ἑβραΐδι 2 διαλέκτῳ προσεφώνει αὐτοῖς, μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν. καί φησιν,)

(Quum audiuissent autem eum Hebræa lingua ipsos alloqui, magis præbuerunt silẽtium. & dixit,)

Ἐγώ

33 וקרב לותה כילירכא [a]ואחדה ופקד דיאסרונה בתרתין [b]ששלן ומשאל הוא עלוהי דמנו ומנא עבד :

[a] ואחדה וילכדהו : [b] ששלן שלשלאות :

33 *Et appropinquauit ad eũ tribunus, & cepit eum, præcepítque vt vinciret eum duabus catenis: & interrogabat de eo quisnam esset, et quid fecisset.*

34 וקעין הוו עלוהי אנשא מן [c]אוכלוס [d]מרם מרם ומטול קעתהון לא משכח הוא למדע אידא הי [e]שריראית ופקד [f]דיובלונה [g]למשריתא :

[c] אוכלוס ההמון : [d] מרם מרם כל אחד דבר בפני עצמו : [e] שריראית באמת : [f] יובלונה יביאו אותו מן יבל : [g] משריתא מחנה מן שרא :

34 *Et clamabant aduersus eum homines è turba [9] quisque aliquid. et propter clamorem eorum non poterat cognoscere quæ esset veritas, præcepítque vt ducerent eum in castra.*

[9] Ad verbum, Aliquid aliquid. hoc est, Quisq; diuersum quid voci ferabatur aduersum Paulum, vt fit in tumultu.

35 וכד [h]מטי פולוס [i]לדרגא [k]טענוהי אסטרטיוטא מטול [l]קטירא דעמא :

[h] מטי הגיע : [i] דרגא מעלות : [k] טענוהי נשאו אותו : [l] קטירא חזקת או כוח :

35 *Et quum peruenisset Paulus ad gradus, portabat eum milites, propter violentiam populi.*

36 אתא הוא גיר בתרה עמא סגיאא וקעין הוו ואמרין [m]שקוליהי :

[m] שקוליהי הסירהו :

36 *[10] Veniebat enim post eum populus multus, & clamabant, & dicebant, Tolle eum.*

[10] Id est, Sequebatur eum. Hebraismus.

37 וכד מטי למעל [n]למשריתא הו פולוס אמר [o]לכילירכא אן [p]מפס אנת לי אמלל עמך הו דין אמר לה יונאית ידע אנת :

[n] משריתא מחנה מן שרא : [o] כילירכא שר האלפים : [p] מפס מתיר :

37 *Et quum appropinquaret vt introiret in castra ipse Paulus, dixit tribuno, Si permittis tu mihi, loquar tecũ. Ipse autem dixit ei, Græcè nosti?*

38 לא [q]הוית אנת הו מצריא דקדם יומתא חלין [r]אזיעת [s]ואפקת למדברא ארבעא אלפין גברין [t]עבדי בישתא :

[q] הוית היית : [r] אזיעת הניעות מן זוע : [s] אפקת הוצאת מן נפק : [t] עברי עושי :

38 *Non es tu ille AEgyptius qui ante dies hos turbam excitasti, et abduxisti in desertum quatuor millia [11] hominũ facinorosorum?*

[11] Adverbum, Facientium mala.

39 אמר לה פולוס אנא גברא אנא יהודיא מן טרסוס דקיליקיא מדינתא ידיעתא דבה יליד אנא בעא אנא מנך [u]אפס לי [x]לממללו לעמא :

[u] אפס הנח : [x] לממללו לדבר :

39 *Dixit ei Paulus, Ego homo sum Iudæus ex Tarso Ciliciæ ciuitate celebri, in qua natus sum: oro te, permitte mihi loqui ad populum.*

40 וכד [y]אפס לה [z]קם פולוס על [aa]דרגא [bb]ואזיע הוא להון אידה וכד [cc]בהלו מלל עמהון עבראית ואמר להון :

[y] אפס הניח : [z] קם עמד : [aa] דרגא המעלות : [bb] אזיע הניע : [cc] בהלו חרלו :

40 *Et quum permisisset ei, stetit Paulus super gradus, & [12] agitabat eis manum suam: & quum desiissent, loquutus est cum eis Hebraicè, ac dixit eis,*

[12] Gestus petentis audientiam.

קפלאון כב

Cap. XXII.

1 אחא ואבהתא שמעו [dd]מפק ברוח דלותכון :

[dd] מפק ברוח התנצלות ומפק מן נפק :

1 *FRatres ac patres, audite defensionem quæ est apud vos.*

2 וכד שמעו דעבראית ממלל הוא עמהון יתיראית [ee]בהלו ואמר להון :

[ee] בהלו חרלו :

2 *(Et quum audirent quòd Hebraicè loqueretur cum eis, magis desierunt: et dixit eis,)*

Ἐγὼ μέν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ, πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου, ζηλωτὴς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ, καθὼς πάντες ὑμεῖς ἐστε σήμερον· 3

Ego quidem sum Iudæus, natus Tarsi *vrbe* Ciliciæ, nutritus verò in hac ipsa vrbe ad pedes Gamalielis: institutus ad exquisitam formã patriæ Legis, zelo Dei accensus, sicut & vos omnes estis hodie:

Paulus breui anteactæ vitæ narratione suã tũ vocationem tũ doctrinam vi diuinã asserit.

Ὃς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἄχρι θανάτου, δεσμεύων καὶ παραδιδοὺς εἰς φυλακὰς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας. 4

Qui hoc vitæ genus persequutus sum vsque ad mortem, vinciens ac tradens in carceres tum viros tum mulieres.

Ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι, καὶ πᾶν τὸ πρεσβυτέριον· παρ' ὧν καὶ ἐπιστολὰς δεξάμενος πρὸς τοὺς ἀδελφούς, εἰς Δαμασκὸν ἐπορευόμην, ἄξων καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας, δεδεμένους εἰς Ἱερουσαλήμ, ἵνα τιμωρηθῶσιν. 5

Vt & Pontifex maximus mihi testis est, & totus seniorũ ordo: à quibus etiam, epistolis ad fratres acceptis, Damascum proficiscebar, adducturus etiam eos qui illic essent, vinctos in Hierusalẽ, vt punirẽtur.

Ἐγένετο δέ μοι πορευομένῳ καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν, ἐξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν περὶ ἐμέ· 6

Euenit autem mihi iter facienti, & appropinquanti Damasco circiter meridiem, vt repentè è cælo circumfulserit me lux multa:

Ἔπεσόν τε εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἤκουσα φωνῆς λεγούσης μοι, Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις; 7

Cecidíque in solum, & audiui vocem dicẽtem mihi, Saul, Saul, quid me persequeris?

Ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην, Τίς εἶ Κύριε; Εἶπέ τε πρός με, Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις. 8

Ego verò respondi, Quis es Domine? Dixítque mihi, Ego sum Iesus Nazarenus, quẽ tu persequeris.

Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. 9

Porro qui mecum erant, lucẽ quidem conspexerunt, & expauefacti sunt, vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum.

Εἶπον δέ, Τί ποιήσω Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρός με, Ἀναστὰς πορεύου εἰς Δαμασκόν· κἀκεῖ σοι λαληθήσεται περὶ πάντων ὧν τέτακταί σοι ποιῆσαι. 10

Dixi verò, Quid faciã Domine? Dominus autem dixit mihi, Surge, ac proficiscere Damascum: & illic tibi dicetur de omnibus quæ constituta sunt tibi vt facias.

Ὡς δὲ οὐκ ἐνέβλεπον ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μοι, ἦλθον εἰς Δαμασκόν. 11

Quum verò nõ viderem præ gloria lucis illius, manu deductus ab iis qui mecum erãt, veni Damascũ.

Ananias

Ἀνανίας

3 אנא גברא אנא יהודיא ויליד אנא בטרסוס דקיליקיא [a]אתרבית גיר בהדא מדינתא על גיב רגלוהי דגמליאיל [b]ואתרדית [c]גמיראירת בנמוסא דאבהתן ואיתי הוית [d]טננא דאלהא איך מא דאנתון כלכון [e]איתיכון :

Ego homo sum Iudæus, et natus sum in Tarso Ciliciæ, [1]nutritus verò sum in hac vrbe iuxta pedes Gamalielis: & eruditus fui perfectè in Lege patrũ nostrorum, et fui zelator Dei, ita vt etiam vos omnes estis.

4 ולהדא אורחא [f]רדפת עד־מא למותא כד אסר הוית ומשלם הוית לבית אסירא גברא ונשא :

Et hanc viam persequutus sum vsque ad mortem, quum vincirem & traderem in domum vinctorum viros et mulieres.

5 [g]אכמא דסהד עלי רב כהנא וכלהון קשישא דמנהון [h]קבלת אגרתא דאזל לות אחא דבדרמסוק דאף להנון דאית הוו תמן [i]איתא אנון לאורשלם כד אסירין ויקבלון [k]מסם ברישא :

Sicut testis est pro me princeps Sacerdotum & omnes seniores, à quibus acceperam literas vt proficiscerer ad fratres qui erant Damasci, vt etiam eos qui erant illic adducerem ad Vrischelem vinctos, et acciperent [2]constitutũ in caput.

6 וכד אזל הוית [l]ושרית [m]ממטא אנא לדרמסוק בפלגה דיומא [n]מן תחית שליא מן שמיא [o]אזלג עלי נוהרא סגיאא :

Et quum profectus essem, ac inciperem appropinquare Damasco, in meridie repentè è cælo effulsit super me lux magna.

7 ונפלת על ארעא ושמעת קלא דאמר הוא לי שאול שאול מנא רדף אנת לי:

Et cecidi super terrã, audiuique vocẽ quæ dicebat mihi, Schaule, Schaule, quid persequeris tu me?

8 אנא דין ענית ואמרת מן אנת מרי והו אמר לי אנא הו ישוע נצריא דאנת רדף אנת :

Ego autem respondi, ac dixi, Quis es Domine mi? Et ipse dixit mihi, Ego sum Ieschua Natzaræus, quem tu persequeris.

9 ואנשא דאית הוו עמי חזו נוהרא קלא דין לא שמעו דהו דממלל הוא עמי :

Et viri qui erant mecum, viderunt lumen, vocem autem non audiuerunt eius qui loquebatur mecum.

10 ואמרת מנא אעבד מרי ומרן אמר לי קום [p]זל לדרמסוק ותמן יתמלל עמך על כל מדם דמתפקד לך דתעבד :

Et dixi, Quid faciam Domine mi? Et Dominus noster dixit mihi, Surge, proficiscere Damascum: et illic tibi dicetur de omni eo quod mandatur tibi vt facias.

11 וכד לא מתחזא הוא לי מטול תשבוחתה דנוהרא הו אחדוני באידי הנון דעמי הוו [q]ועלית לדרמסוק :

Et quum nihil conspiceretur mihi propter gloriam lucis illius, [3]apprehenderunt me manibus meis ii qui mecũ erãt: et ingressus sum Damascum.

[a] אתרבית גדלתי מן רבה:
[b] אתרדית למדתי מן רדה:
[c] נמוסא תורה:
[d] טננא מקנא:
[e] איתיכון אתם מן אית:
[f] רדפת רדפתי:
[g] אכמא דסהד כמו שמעיד:
[h] קבלת קבלתי:
[i] איתא אביא:
[k] מסם ברישא ר"ל העונש שיושם על ראשיהם:
[l] שרית החילותי מן שרה:
[m] ממטא מגיע:
[n] מן תחית שליא פתאום:
[o] אזלג זרחה:
[p] זל לך מן אזל:
[q] עלית באתי:

1 Id est, Assiduus fui eius auditor. Mos est enim vt in inferiore loco sedentes discipuli magistros è suggestu docentes audiant. quod expressit Moses Deut. 33. 3. Hinc illa cohortatio ad studium sapientiæ, in פרקי אבות cap. 1. vt iuuenes se volutent in puluere pedum sapientum. Ita enim ibi scribunt, יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם Sit domus tua, domus cõuẽtꝰ sapiẽtum, & esto te volutãs in puluere pedum eorum, estóque bibens cũ siti verba eorum.

2 Id est, Mulctam impositam capiti ipsorum.

3 Deerant in impresso Syro testamento, אחדוני באידי הנון דעמי הוו Id est, Apprehenderunt me manibꝰ meis ii qui mecum erãt: quæ nos ex manuscripto codice Heidelbergensi restituimus.

12 Ανανίας δέ τις, ἀνὴρ εὐσεβὴς κατὰ τὸν νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων Ιουδαίων,

13 Ελθὼν πρός με, καὶ ἐπιστὰς εἶπέ μοι, Σαοὺλ ἀδελφὲ, ἀνάβλεψον. Κἀγὼ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλεψα εἰς αὐτόν.

14 Ο δὲ εἶπε, Ο Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν προεχειρίσατό σε γνῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸν δίκαιον, καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

15 Οτι ἔσῃ μάρτυς αὐτῷ πρὸς πάντας ἀνθρώπους ὧν ἑώρακας καὶ ἤκουσας.

16 Καὶ νῦν τί μέλλεις; ἀναστὰς βάπτισαι, καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου.

17 Εγένετο δέ μοι ὑποστρέψαντι εἰς Ιερουσαλὴμ, καὶ προσευχομένου μου ἐν τῷ ἱερῷ, γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει·

18 Καὶ ἰδεῖν αὐτὸν λέγοντά μοι, Σπεῦσον, καὶ ἔξελθε ἐν τάχει ἐξ Ιερουσαλήμ· διότι οὐ παραδέξονταί σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ.

19 Κἀγὼ εἶπον, Κύριε, αὐτοὶ ἐπίστανται ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων καὶ δέρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐπί σε·

20 Καὶ ὅτε ἐξεχεῖτο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστὼς, καὶ συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, καὶ φυλάσσων τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν.

21 Καὶ εἶπε πρός με, Πορεύου· ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε.

22 Ηκουον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τούτου τοῦ λόγου· καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, λέγοντες, Αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον. οὐ γὰρ καθῆκον αὐτὸν ζῆν.

Κραυγαζόντων

Ananias autem quidam, vir pius ſecundum Legem, teſtimonio ornatus omnium *illic* habitantium Iudæorum,

Veniẽs ad me, & adſtans, dixit mihi, Saul frater, recipe viſum. Et ego eodem illo momento ſum eum intuitus.

Ipſe autem dixit, Deus Patrum noſtrorum delegit te qui cognoſceres ipſius voluntatem, & videres Iuſtum illum, & audires vocem ex ore ipſius.

Nam eris ei teſtis apud omnes homines, *eorum* quæ vidiſti & audiſti.

Nunc igitur quid cunctaris? exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini.

Euenit autẽ mihi reuerſo in Hieruſalem, quum precarer in templo, vt raperer extra me:

Et viderem eum dicentem mihi, Feſtina, & exi citò ex Hieruſalem: quoniam non accipient teſtimoniũ tuum de me.

Et ego dixi, Domine, ipſi ſciunt me pertraxiſſe in carcerem, & cecidiſſe per ſingulas ſynagogas eos qui credebant in te:

Et quum funderetur ſanguis Stephani martyris tui, ego quoq; adſtabam, & aſſentiebar cædi illius, & cuſtodiebam pallia eorum qui interficiebant eum.

Tum *is* dixit mihi, Proficiſcere: nam ego te procul ad Gẽtes mittã.

Audiebant autem eum ad hunc vſque ſermonem: tum verò ſuſtulerunt vocem ſuam, dicentes, Tolle è terra *hominem* iſtiuſmodi: non enim conuenit eum viuere.

Peruicax ſuperbia, neque veritatẽ ipſa amplecti, neque vt ab aliis recipiatur pati poteſt.

Clamantibus

12 וגברא חד חנניא[a] כאנא[b] בנמוסא איך דסהדין עלוהי כלהון יהודיא דתמן אתא לותי:

Et homo quidam Channaniah, iustus in Lege, sicut testatur de eo omnes Iudæi qui illic [sunt,] venit ad me:

13 ואמר לי שאול אחי פתח עינך ובה בשעתא אתפתחי עיני [c] וחרת בה:

Dixítque mihi, Schaule frater mi, aperi oculos tuos. Et eadem hora aperti sunt oculi mei, & intuitus sum eum.

14 ואמר לי אלהא דאבהתן[d] אקימך [e] למדע צבינה ותחזא[f] לזדיקא ותשמע קלא מן פומה:

Et dixit mihi, Deus patrum nostrorum constituit te ad cognoscendam voluntatem eius, et [vt] videres iustum illum, ac audires vocem ex ore eius:

15 ותהוא לה סהדא לות כלהון בני־נשא על כל מא דחזית ושמעת:

Esséque ei testis apud omnes filios hominis de omnibus quæ vidisti et audiuisti.

16 והשא מנא [g] משתוחר אנת קום [h] עמד ואתדכא מן חטהיך כד קרא אנת שמה:

Et nunc quid cunctaris tu? Surge, baptizare, et mundare à peccatis tuis, inuocans nomen eius.

17 [i] והפכת אתת[k] לכא לאורשלם וצלית בהיכלא:

Et reuersus veni huc ad Vrischelē, et oraui in templo.

18 וחזיתה בחזוא כד אמר לי[l] אסתרהב [m] ופוק לך מן אורשלם מטול דלא מקבלין סהדותך דעלי:

Vidíque eum in visione dicentē mihi, Festina, et exi ab Vrischelem, quia non sunt accepturi tuum testimonium de me.

19 ואנא אמרת מרי אף הנון ידעין דאנא [n] משלם הוית לבית אסירא [o] ומחא הוית בכל כנושין לאילין [p] דמהימנין הוו בך:

Et ego dixi, Domine mi, etiam ipsi sciunt quòd ego tradebam in domum vinctorum, et percutiebā in omnibus synagogis eos qui credebant in te.

20 וכד[q] מתאשד הוא דמה דאסטפנוס סהדך ואף אנא עמהון [r] קאם הוית [s] ושלם הוית לצבינהון [t] דקטולוהי ונטר הוית [u] מאנא דאילין דרגמין הוו לה:

Et quum effunderetur sanguis Stephani martyris tui, ego quoque eram cum eis: stabam & complebam voluntatem eorum qui interfecerunt eum: & seruabam vestimenta eorum qui lapidabant eum.

21 ואמר לי[x] זל דאנא משדר אנא לך לרוחקא[y] למכרזו לעממא:

Et dixit mihi, Abi: nam ego mitto te procul ad prædicandum Gentibus.

22 וכד שמעוהי לפולוס עד מא להדא מלתא ארימו קלהון וקעו [z] ישתקל מן ארעא אינא דהכנא הו לא גיר [aa] ולא לה[bb] למחא:

Et quū audiuissent Paulum vsque ad hūc sermonem, sustulerūt vocē suā, & clamauerunt, Tollatur de terra is qui talis est: non enim conuenit ei vt viuat.

Margin notes:
- [a] כאנא צדיק:
- [b] נמוסא תורה:
- [c] חרת הבטתי:
- [d] אקימך העמידך:
- [e] למדע לדעת:
- [f] זדיקא הצדיק:
- [g] משתוחר מתאחר מן אחר:
- [h] עמר טבול:
- [i] הפכת שבתי:
- [k] לכא פה:
- [l] אסתרהב מהר מן סרהב:
- [m] פוק צא מן נפק:
- [n] משלם מוסר:
- [o] מחא מכה:
- [p] מהימנין מאמינים:
- [q] מתאשד נשפך מן אשד:
- [r] קאם עומד מן קום:
- [s] שלם מסכים:
- [t] קטולוהי הורגיו:
- [u] מאנא בגדים:
- [x] זל לך מן אזל:
- [y] למכרזו לבשר:
- [z] ישתקל ילקח:
- [aa] ולא ראוי:
- [bb] למחא לחיות:

Κραυγαζόντων δὲ αὐτῶν, καὶ ῥιπτούντων τὰ ἱμάτια, καὶ κονιορτὸν βαλλόντων εἰς τὸν ἀέρα, 23

Clamantibus autem eis, & proiicientibus pallia, & puluerē iactātibus in aerem,

Ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλίαρχος ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν, εἰπὼν μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτόν· ἵνα ἐπιγνῷ δι' ἣν αἰτίαν οὕτως ἐπεφώνουν αὐτῷ. 23

Iussit tribunus eum duci in castra, dixítque vt in eum verberibus inquireretur: vt resciret quam ob causam sic clamarēt aduersus eum.

Prudentia carnis non quid iustum sed quid vtile sit considerat, & ita quidem vt vtilitatem ex praesenti aspectu metiatur.

Ὡς δὲ προέτεινεν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσιν, εἶπε πρὸς τὸν ἑστῶτα ἑκατόνταρχον ὁ Παῦλος, Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν; 24

Quum autem adstrinxisset eum loris, dixit astanti centurioni Paulus, Num hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?

Nihil prohibet iustis adminiculis à Deo subministratis iniuriam repellere.

Ἀκούσας δὲ ὁ ἑκατόνταρχος, προσελθὼν ἀπήγγειλε τῷ χιλιάρχῳ, λέγων, Ὅρα τί μέλλεις ποιεῖν· ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος Ῥωμαῖός ἐστι. 26

Hoc verò quum audisset centurio, adiit tribunum, & annūtiauit ei, dicens, Vide quid facturus sis: homo enim iste, Romanus est.

Προσελθὼν δὲ ὁ χιλίαρχος εἶπεν αὐτῷ, Λέγε μοι, εἰ σὺ Ῥωμαῖος εἶ; Ὁ δὲ ἔφη, Ναί. 27

Accedens autem tribunus dixit ei, Dic mihi, num tu Romanus es? At ille dixit, Etiam.

Ἀπεκρίθη τε ὁ χιλίαρχος, Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη, Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. 28

Et respondit Tribunus, Ego multa summa ciuitatem istam acquisiui. Paulus autem ait, Ego verò etiā natus sum *ciuis*.

Εὐθέως οὖν ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀνετάζειν. καὶ ὁ χιλίαρχος δὲ ἐφοβήθη, ἐπιγνοὺς ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν δεδεκώς. 29

Statim igitur abscesserunt ab eo qui fuerant in eum inquisituri. sed & tribunus quoque timuit, cognito eum Romanum esse: quoniam eum vinxerat.

Τῇ δὲ ἐπαύριον βουλόμενος γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς, τὸ, τί κατηγορεῖται παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἔλυσεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν, καὶ ἐκέλευσεν ἐλθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ὅλον τὸ συνέδριον αὐτῶν· καὶ καταγαγὼν τὸν Παῦλον, ἔστησεν εἰς αὐτούς. 30

Postero autē die volens pro certo scire cuius *rei* accusaretur à Iudæis, soluit eum è vinculis, & iussit principes Sacerdotum venire, totúmque ipsorū consessum: ac deductum Paulum statuit coram eis.

Κεφάλαιον κγ

Cap. XXIII.

Ἀτενίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ, εἶπεν, Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ ἄχρι ταύτης τῆς ἡμέρας. 1

INtentis autē in consessum oculis Paulus, ait, Viri fratres, ego omni conscientia bona seruiui Deo ad hunc vsque diem.

Paulus bonam conscientiam omnium calumniis opponit, cuius testem citat totius vitae suae cursum.

Ὁ δὲ

Ananias

23 וכד [a]מבגגין הוו [b]ומשדין הוו [c]מאניהון [d]ומסקין הוו [e]חלא לשמיא :

24 פקד [f]כילירכא [g]דיעלונה [h]למשריתא ופקד [i]דבנגדא ישתאל איך דידע דמטול אידא [k]עלתא קעין הוו עלוהי :

25 וכד [l]מתחוהי [m]בערקא אמר הו פולוס [n]לקנטרונא [o]דקאם הוא עלוהי [p]מפס לכון לגברא רהומיא דלא [q]מחיב [r]דתנגדון :

26 וכד שמע [s]קנטרונא קרב לות [t]כילירכא ואמר לה מנא עבד אנת הנא גיר גברא רהומיא הו :

27 וקרב לותה כילירכא ואמר לה אמר לי אנת רהומיא אנת אמר לה אין :

28 וענא כילירכא ואמר לה אנא בכספא סגיאא קניתה [u]לרהומיותא אמר לה פולוס אנא דין אף בה אתילדת :

29 ומחדא [x]פרק להון מנה הנון דבעין הוו [y]למנגדותה ודחל כילירכא כד [z]ילף דרהומיא הו על [aa]דפכרה הוא :

30 וליומא אחרנא צבא הוא למדע שרירא־ית דמנא הי [bb]קטגרנותא [cc]דמיתין הוו עלוהי יהודיא [dd]ושריהי ופקד דיאתון רבי כהנא וכלה כנשא דרישיהון [ee]ודבר לפולוס [ff]ואחרת אקימה בינתהון :

קפלאון כ״ג

1 וכד [gg]חר פולוס בכנשהון אמר גברא אחי אנא בכל תארתא טבתא [hh]אתדברת קדם אלהא עד מא ליומנא :

[a] מבגגין זועקים : [b] משדין משליכים : [c] מאניהון בגדיהם : [d] מסקין מעליס מן נסק : [e] חלא אבק : [f] כילירכא שר האלף : [g] יעלונה יביאו אותו : [h] משריתא מחנה : [i] נגדא מכות : [k] עלתא סיבה : [l] מתחוהי מטים אותו : [m] ערקא רצועות : [n] קנטרונא שר המאה : [o] קאם עומד : [p] מפס מותר : [q] מחיב נענש : [r] תנגרון תכו : [s] קנטרונא שר המאה : [t] כילירכא שר האלף : [u] רהומיותא הרשות שאהיה כבני העיר רומי : [x] פרק כמו פרקו ר״ל סרו : [y] למנגדותה להכותו : [z] ילף הבין מן אלף : [aa] פכרה אוסר אותו : [bb] קטגרנותא חדיבה : [cc] מיתין מוציאים : [dd] שריהי התירו : [ee] דבר לקח : [ff] אחת הוריד מן נחת : [gg] חר הביט מן חור :

23 *Et quum clamarent, et abiicerent pallia sua, ac [4] excitarent puluerem in cælum,*

24 *Præcepit tribunus vt introducerent eum in castra: & mandauit vt verberibus interrogaretur, vt cognosceret propter quam causam clamarent contra eum.*

25 *Et quum extendissent eum loris, dixit ipse Paulus centurioni qui stabat iuxta se, Permittitur vobis vt hominem Romanum qui non sit condemnatus, flagelletis?*

26 *Et quum audiuisset centurio, accessit ad tribunũ, dixítque ei, Quid facis tu? hic enim homo Romanus est.*

27 *Et accessit ad eum tribunus, ac dixit ei, Dic mihi, Romanus es tu? Dixit ei, Etiam.*

28 *Et respondit tribunus, ac dixit ei, Ego argento multo acquisiui [5] ius ciuitatis Romanæ. Dixit ei Paulus, Ego verò etiam in ea natus sum.*

29 *[6] Et statim abscesserũt ab eo illi qui quærebant vt flagellarent eum. & metuit tribunus, quum didicisset quòd Romanus esset: eo quòd is qui eum vinciret, fuisset.*

30 *Et die postero volebat cognoscere verè quæ esset accusatio quam afferrent aduersus eum Iudæi: et soluit eũ, iussítque vt venirent summi sacerdotes & tota congregatio principum eorum: et assumpsit Paulum, & deducẽs statuit in medio eorum.*

Cap. XXIII.

1 *ET quum intuitus esset Paulus cõgregationem eorũ, dixit, Viri fratres mei, ego in omni conscientia bona versatus sum coram Deo vsque in diẽ hunc.*

[4] Ad verbum Ascendere facer: Hebraismus.

[5] Vnicum est in Syro textu nouũ substantiuum, à Roma formatũ, & sonans Romanitatem.

[6] In Syra voce omissum est Tau cum sua vocali in fine, ac scriptum פרק pro פרקו.

Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας ἐπέταξε 2 τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα.

Ananias autem Pontifex maximus imperauit iis qui ipsi adstabãt vt os eius cæderent.

Tandem coguntur hypocritæ sua ipsorũ intemperie sese prodere.

Τότε ὁ Παῦλος πρὸς αὐτὸν εἶπε, 3 Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖχε κεκονιαμένε. καὶ σὺ κάθῃ κρίνων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρανομῶν κελεύεις με τύπτεσθαι;

Tum Paulus dixit ei, Futurũ est vt percutiat te Deus, paries dealbate. & tu sedes iudicans me secundũ Legem, & Legem transgrediens iubes me cædi?

De iniuriis queri & impios ad Dei tribunal citare licet, modo id sine odio & sedato animo fiat.

Οἱ δὲ παρεστῶτες εἶπον, Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς; 4

Tum qui adstabant dixerunt, Põtifici maximo Dei conuitiaris?

Ἔφη τε ὁ Παῦλος, Οὐκ ᾔδειν, ἀδελφοί, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς. γέγραπται γάρ, Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. 5

Dixit autem Paulus, Nesciebam, fratres, Pontificem esse maximum. scriptum est enim, ‖ Principi populi tui non maledices.

Magistratibus ex animo deferendus honor, etiam tyrannis.

Γνοὺς δὲ ὁ Παῦλος ὅτι τὸ ἓν μέρος 6 ἐστὶ Σαδδουκαίων, τὸ δὲ ἕτερον Φαρισαίων, ἔκραξεν ἐν τῷ συνεδρίῳ, Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ Φαρισαῖός εἰμι, υἱὸς Φαρισαίου· περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι.

Infrà, 24.21
philip. 3.5

Quum verò nosset Paulus vnam quidem partem esse Sadducæorũ, alteram verò Pharisæorum, clamauit in cõsessu, Viri fratres, ‖ ego Pharisæus sum, filius Pharisæi: de spe & resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor.

Impios licet inter se interdum committere, vt ab oppugnatione desistant, modo id nulla veritatis iactura fiat.

Τοῦτο δὲ αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο 7 στάσις τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Σαδδουκαίων· καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος.

Quum autem hæc esset loquutus, orta est seditio inter Pharisæos ac Sadducæos: & diuisa est multitudo

Infirma est malorũ concordia, quantalibet ad opprimendã veritatem conspirẽt.

Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι μὴ 8 εἶναι ἀνάστασιν, μηδὲ ἄγγελον, μήτε πνεῦμα· Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα.

Nam Sadducæi quidem dicunt non esse resurrectionem, neque Angelum, neque spiritum: Pharisæi autem vtrunque confitentur.

Negare Angelorum & animarum hypostasin, & mortuorũ resurrectionem, vetus Sadducæorum hæresis.

Ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη· καὶ ἀναστάντες οἱ γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων, διεμάχοντο, λέγοντες, Οὐδὲν κακὸν εὑρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν. 9

Ortus est igitur clamor magnus: & quum surrexissent Scribæ ex partibus Pharisæorum, depugnabant, dicentes, Nihil mali inuenimus in homine isto: quòd si spiritus loquutus est ei, seu Angelus, ne repugnemus Deo.

Dominus inter ipsos hostes inuenit, quum libet, causæ suæ patronos.

Πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, εὐλαβηθεὶς ὁ χιλίαρχος μὴ διασπασθῇ ὁ Παῦλος ὑπ' αὐτῶν, ἐκέλευσε τὸ στράτευμα καταβὰν ἁρπάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου αὐτῶν, ἄγειν τε εἰς τὴν παρεμβολήν. 10

Et quum magna seditio esset, veritus tribunus ne Paulus ab ipsis discerperetur, iussit militum manũ descendere, & eũ rapere de medio eorum, ac ducere in castra.

Deus suos ad extremum non deserit.

Τῇ

Sequente

2 וחנניא כהנא פקד להנון [a]דקימין הוו [b]על גיבה [c]דימחונה לפולוס על פומה :

a קימין עומדין : b על גיבה אצלו : c ימחונה יכו אותו :

2 *Et Channaniah sacerdos præcepit ijs qui stabant iuxta eum vt percuterent Paulum super os eius.*

3 ופולוס אמר לה דעתיד הו אלהא [d]דימחיך [e]אסתא [f]מחורתא ואנת יתב אנת דאן אנת לי איך [g]דבנמוסא כד עבר אנת על נמוסא ופקד אנת [h]דימחונני :

d ימחיך יכה אותך : e אסתא חומה : f מחורתא נלבנה מן חור : g נמוסא תורה : h ימחונני יכו אותי :

3 *Et Paulus dixit ei, Futurum est vt Deus percutiat te, paries dealbate. et tu sedes: iudicas me secūdū id quod est in Lege, transgrediēs Legem, ac præcipis vt percutiant me.*

4 ואילין [i]דקימין הוו תמן אמרין לה לכהנא דאלהא [k]מצחא אנת :

i קימין עומדים : k מצחא מקלל :

4 *Et illi qui stabant ibi, dixerunt ei, Sacerdoti Dei maledicis tu?*

5 אמר להון פולוס לא ידע הוית אחי דכהנא הו כתיב הו גיר דלרישא דעמך לא תלוט :

5 *Dixit eis Paulus, Nesciebam, fratres mei, quòd Sacerdos esset. scriptum est enim, Principi populi tui ne maledixeris.*

6 וכד ידע פולוס [l]דמנה דעמא איתוהי דזדוקיא ומנה דפרישא קעא הוא בכנשא גברא אחי אנא פרישא אנא בר פרישא ועל [m]סברא [n]דקימתא דמיתא [o]מתתדין אנא :

l מנה חלקו : m סברא תקות : n קימתא דמיתא תחיית המתים : o מתתדין נדון :

6 *Et quum nosset Paulus quòd pars populi esset Tzaducæorum, et pars eius Pharisæorū, clamauit in congregatione, Viri fratres mei, ego Pharisæus sum, filius Pharisæi, et de spe resurrectionis mortuorum iudicor.*

7 וכד הדא אמר נפל חד בחד פרישא וזדוקיא ואתפלג עמא :

7 *Et quum hoc dixisset, ruit vnus in alium, Pharisæi et Tzadukæi, & diuisus est populus.*

8 זדוקיא גיר אמרין דלית [p]קימתא ולא מלאכא ולא רוחא פרישא דין [q]מודין בכלהין :

p קימתא תחייה : q מודין מודים מן ידה :

8 *Tzadukæi enim dicunt quòd non est resurrectio, neque Angelus, neque Spiritus: Pharisæi verò confitentur omnia hæc.*

9 והוא קלא רבא וקמו אנשא ספרא מן [r]גבא דפרישא ונצין הוו עמהון ואמרין לא משכחינן מדם דביש בהנא גברא אן דין רוחא או מלאכא מלל עמה מנא אית בה בהדא :

r גבא הנבחרים מן גבא :

9 *Et facta est vox magna: et surrexerunt quidam Legisperiti ex lectißimis Pharisæorum, et contendebant cum illis, ac dicebāt, Nō inuenimus quicquam mali in hoc homine: si autem Spiritus aut Angelus loquutus est cū eo, quid [mali] est in hoc?*

10 וכד הוא [s]שגושיא רבא בינתהון דחל הוא [t]כילירכא דלמא [u]נפשחונה לפולוס ושלח לרהומיא דיאתון נחטפונה מן מצעתהון [x]ויעלונה [y]למשריתא :

s שגושיא מהומה : t כילירכא שר האלף : u יפשחונה ישספו אותו : x ויעלונה יביאו אותו : y למשריתא אל המחנה :

10 *Et quū esset tumultus magnus inter eos, timebat tribunus ne discerperent Paulum: & misit ad Romanos vt venientes raperent eum è medio eorū, & introducerent eum in castra.*

וכד

Quúmque

11 Τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ Κύριος εἶπε, Θάρσει Παῦλε. ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ῥώμην μαρτυρῆσαι.

Sequente verò nocte adstans ei Dominus dixit, Confide Paule. vt enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet etiam Romæ testificari.

12 Γενομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντές τινες τῶν Ἰουδαίων συστροφὴν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς, λέγοντες μήτε φαγεῖν μήτε πιεῖν ἕως οὗ ἀποκτείνωσι τὸν Παῦλον.

Orto autem die, quidā ex Iudæis facta coitione deuouerunt sese, dicentes neque esuros se neque bibituros vsquequo trucidassent Paulum.

Stulto zelo correpti, mentiri & occidere, quiduis denique sibi licere arbitrantur.

13 Ἦσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα οἱ ταύτην τὴν συνωμοσίαν πεποιηκότες.

Erant autem plures quàm quadraginta *viri* qui hanc coniurationem fecerant.

14 Οἵτινες προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, εἶπον, Ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτοὺς, μηδενὸς γεύσασθαι ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν τὸν Παῦλον.

Qui adierunt principes Sacerdotum & seniores, & dixerunt, Deuotione deuouimus nosipsos, nihil gustaturos vsquequo trucidauerimus Paulum.

15 Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ σὺν τῷ συνεδρίῳ ὅπως αὔριον αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς ὑμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ, πρὸ τοῦ ἐγγίσαι αὐτὸν, ἕτοιμοί ἐσμεν τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν.

Nunc ergo vos indicate tribuno ex consessus voluntate vt eum cras ad vos deducat, veluti exquisitius percognituros de iis quæ ad eum *spectant*: nos verò, priusquam appropinquet, parati sumus ipsum interimere.

16 Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὴν ἐνέδραν, παραγενόμενος, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν παρεμβολὴν, ἀπήγγειλε τῷ Παύλῳ.

Quum autem filius sororis Pauli audisset insidias, venit, & ingressus in castra, annuntiauit Paulo.

17 Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Παῦλος ἕνα τῶν ἑκατοντάρχων, ἔφη, Τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον· ἔχει γάρ τι ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ.

Paulus autem aduocato quodam ex centurionibus, ait, Adolescentē hunc abduc ad tribunum: habet enim quod annuntiet ei.

Prudentiæ Spiritus cum simplicitate est coniungenda.

18 Ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτὸν ἤγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον, καί φησιν, Ὁ δέσμιος Παῦλος προσκαλεσάμενός με ἠρώτησε τοῦτον τὸν νεανίαν ἀγαγεῖν πρός σε, ἔχοντά τι λαλῆσαί σοι.

Ille igitur acceptum eum duxit ad tribunum, & dixit, Vinctus Paulus aduocatum me rogauit vt hūc adolescentem ducerem ad te, qui aliquid habeat quod tibi loquatur.

19 Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὁ χιλίαρχος, καὶ ἀναχωρήσας κατ' ἰδίαν, ἐπυνθάνετο, Τί ἐστιν ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαί μοι;

Tribunus verò prehensa eius manu, quum secessisset seorsum, percōtatus est, Quid est quod habes mihi annuntiandum?

Εἶπε

Ille

11 וכד הוא ללייא אתחזי לה מרן לפולוס ואמר לה [a]אתחיל מטול דאיך דאסהדת עלי באורשלם הכנא עתיד אנת דאף ברהומי תסהד :

11 *Quúmque facta esset nox, visus est Domin[9] noster Paulo:& dixit ei, Corroborare: quia quemadmodũ testificatus es de me in Vrischelem, ita futurũ est vt etiam Romæ testificeris.*

12 וכד הוא צפרא אתכנשו הוו אנשין מן יהודיא [b]ואחרמו עליהון דלא נאכלון ולא נשתון עד־מא [c]דנקטלוניהי לפולוס :

12 *Et quum factum esset diluculum, congregati sunt quidam ex Iudæis, et anathemate obstrinxerunt se, quòd nõ essent esuri neque bibituri donec interfecissent Paulum.*

13 הוין הוו דין הנון [d]דאקימו [e]במומתא הנא קימא יתיר מן ארבעין גברין :

13 *Erant autem illi qui pacti fuerant cũ iuramẽtis hoc pactum plures quàm quadraginta viri.*

14 ואתקרבו לות כהנא ולות קשישא ואמרין הוו דחרמא אחרמן עלין [f]דמדם לא נטעם עד־מא דנקטול לפולוס :

14 *Et accesserunt ad Sacerdotes & ad seniores, ac dixerunt,[1] Omnino anathemate deuouimus nos quòd nihil gustabimus donec interfecerimus Paulum.*

15 והשא בעו אנתון ורישא דכנושתא מן [g]כילירכא [h]דנייתיוהי לותכון איך בעין אנתון דתתבצון [i]שרירא[k]ית סוערנה וחנן [l]מטיבינן [m]דנקטליוהי עד לא נמטא לותכון :

15 *Et nunc petite vos et principes congregationis à tribuno vt adducat eũ ad vos, tanquam quærentes vt inquiratis verè factum eius:& nos param[9] nos vt interficiamus eum priusquam perueniet ad vos.*

16 ושמע הוא בר [n]חתה דפולוס [o]אפרסנא הנא [p]ועל [q]למשריתא [r]ובדק לפולוס :

16 *Et audiebat filius sororis Pauli insidias has:& ingressus est in castra, ac declarauit Paulo.*

17 ושדר פולוס קרא לחד מן [f]קנטרונא ואמר לה [t]אובל [u]לעלימא הנא לות [x]כילירכא אית לה גיר [y]מדם דנאמר לה :

17 *Ac mittens Paulus vocauit vnum ex centurionibus, & dixit ei, Adduc adolescentem hunc ad tribunum: est enim ei aliquid quod dicat illi.*

18 [z]ודברה קנטרונא לעלימא [aa]ואעלה לות כילירכא ואמר פולוס אסירא [bb]קרני ובעא מני דאיתי הנא עלימא לותך דאית לה מדם דנאמר לך :

18 *Et accepit centurio adolescentem, introduxítque eum ad tribunum, ac dixit, Paulus vinctus vocauit me, & petiit à me vt adducerem hunc adolescentem ad te, quia sit ei aliquid quod dicat tibi.*

19 [cc]ואחדה באידה כילירכא לעלימא [dd]ונגדה לחד [ee]גבא ומשאל הוא לה דמנא אית לך דתאמר לי :

19 *Et apprehendit manu sua tribunus adolescentẽ, et subduxit eum[2] ad vnũ latus:& interrogauit eum, Quid est tibi quod dicas mihi?*

ואמר

Et

[a] אתחיל התאמץ : [b] אחרמו החרימו : [c] יקטלוניהי יהרגו אותו : [d] אקימו קימא כרתו ברית : [e] מומתא שבועה מן ימה : [f] מדם דבר : [g] כילירכא שר האלף : [h] ייתיוהי יביאוהו : [i] שריראית באמת : [k] סוערנה מעשהו : [l] מטיבינן נכונים אנחנו : [m] נקטליוהי נהרוג אותו : [n] חתה אחותו : [o] אפרסנא מארב : [p] על בא : [q] משריתא מחנה : [r] בדק הגיד : [f] קנטרונא שרי המאות : [t] אובל העלה : [u] עלימא עלם או נער : [x] כילירכא שר האלף : [y] מדם דבר : [z] דברה לקחו : [aa] אעלה הביאו : [bb] קרני קרא אותי : [cc] ואחדה ויאחזהו : [dd] נגדה משכו : [ee] גבא צד :

[1] Ad verbum, Anathematizãdo anathematizauimus nos. Et verbi repetitione est auxesis, sicut alibi annotauimus.

[2] Id est, seorsim

Εἶπε δὲ, Ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ ἐρωτῆσαί σε ὅπως αὔριον εἰς τὸ συνέδριον καταγάγῃς τὸν Παῦλον, ὡς μέλλοντές τι ἀκριβέστερον πυνθάνεσθαι περὶ αὐτοῦ. 20

Ille autem dixit, Iudæi constituerunt te rogare vt cras Paulum deducas in consessum, quasi aliquid exquisitius percōtaturi sint de eo.

Σὺ οὖν μὴ πεισθῇς αὐτοῖς. ἐνεδρεύουσι γὰρ αὐτὸν ἐξ αὐτῶν ἄνδρες πλείους τεσσαράκοντα, οἵτινες ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς μήτε φαγεῖν μήτε πιεῖν ἕως οὗ ἀνέλωσιν αὐτόν· καὶ νῦν ἕτοιμοί εἰσι, προσδεχόμενοι τὴν ἀπὸ σοῦ ἐπαγγελίαν. 21

Tu verò ne ipsis assentitor. insidiantur enim ei ex istis viri plures quadraginta, qui seipsos deuouerūt neque esuros neque bibituros vsquequo interemerint eum: & nunc parati sunt, expectantes quid à te renuntietur.

Ὁ μὲν οὖν χιλίαρχος ἀπέλυσε τὸν νεανίαν, παραγγείλας μηδενὶ ἐκλαλῆσαι ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρός με. 22

Tribunus igitur dimisit adolescentem, quū ei præcepisset vt nulli effutiret se hæc ipsi indicasse.

Non est consilium cōtra Dominum & ipsius seruos.

Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν ἑκατοντάρχων, εἶπεν, Ἑτοιμάσατε στρατιώτας διακοσίους, ὅπως πορευθῶσιν ἕως Καισαρείας, καὶ ἱππεῖς ἑβδομήκοντα, καὶ δεξιολάβους διακοσίους, ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτός· 23

Et aduocatis duob⁹ quibusdā ex cēturionibus, iussit vt pararent milites ducentos qui proficiscerentur Cæsaream vsque, & equites septuaginta, & stipatores ducentos, à tertia hora noctis:

Κτήνη τε παραστῆσαι, ἵνα ἐπιβιβάσαντες τὸν Παῦλον διασώσωσι πρὸς Φήλικα τὸν ἡγεμόνα· 24

Et vt iumenta præberent, vt impositum Paulum saluum perducerent ad Felicem præsidem:

Γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον, 25

Scripta epistola quæ hanc summam contineret,

Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν. 26

Claudius Lysias præstantissimo præsidi Felici salutem.

Τὸν ἄνδρα τοῦτον συλληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀναιρεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἐπιστὰς σὺν τῷ στρατεύματι ἐξειλόμην αὐτὸν, μαθὼν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι. 27

Virum hūc comprehensum à Iudæis, quum iam esset ab eis interimendus, superueniens cum militū manu erui, quum cognouissem Romanum esse.

Lysias repentè factus à Domino Pauli patronus.

Βουλόμενος δὲ γνῶναι τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ, κατήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν. 28

Et volens scire causam cur eum criminarentur, deduxi eum in ipsorum consessum.

Ὃν εὗρον ἐγκαλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν, μηδὲν δὲ ἄξιον θανάτου ἢ δεσμῶν ἔγκλημα ἔχοντα. 29

Quem comperi accusari de quæstionibus Legis ipsorum, nullius criminis reum quod sit dignum morte aut vinculis.

20 ואמר לה עלימא יהודיא אתחשבו דיבעון מנך [a] דתאחת לפולוס מחר לכנשהון איך צבין מדם יתיר ד[b]דיאלפון מנה :

[a] תאחת תודיה: מן נחת; [b] יאלפון יבינו

Et dixit ei adolescens, Iudæi cõsultauerunt vt peterent abs te vt deduceres Paulum cras ad congregationem eorum, quasi cupientes vt aliquid amplius discant ab eo.

21 אנת הכיל לא [c]תתפיס להון הא גיר יתיר מן ארבעין גברין מנהון נטרין לה [d] בכמאנא ואחרמו על נפשהון דלא יאכלון ולא ישתהון עד־מא [e] דיקטלוניהי והא [f] מטיבין ומקוין[g]לשוודיך :

[c] תתפיס תקשיב : [d] כמאנא מארב : [e] יקטלוניהי יהרגו אותו : [f] מטיבין מוכנים : [g] שוודיך הכטחתך מן ידה :

Tu igitur ne acquiescas eis: ecce enim, plures quàm quadraginta viri ex eis obseruant eum in insidiis, & anathemate obstrinxerunt animas suas, quòd non comedent neque bibent donec interficiãt eũ. & ecce, parati sunt, & expectant promissionem tuam.

22 [h] ושריהי כילירכא לעלימא כד פקדה דאנש לא ידע דהלין [i] בדקת לי :

[h] שריהי שלח אותו : [i] בדקת הגדתה :

Et dimisit tribunus adolescentem, quũ præcepisset ei, Nequis cognoscat quòd hæc declaraueris mihi.

23 וקרא לתרין[k]קנטרונין ואמר להון [l]זלו עתדו רהומיא מאתין דיאזלון לקסריא [m] ופרשא שבעין [n] ושדיי בימינא מאתין דיפקון מן תלת שעין בלליא :

[k] קנטרונין שרי המאות : [l] זלו לכו מן אזל : [m] פרשא פרשים : [n] שדיי מורים מן שדא :

Et vocauit duos centuriones, et dixit eis, Ite, parate Romanos ducentos, qui proficiscantur Cæsareã, et equites septuaginta, et mittentes qui iaculantur dextera, ducentos, qui exeãt à tertia hora in nocte.

24 [o]טיבו דין אף בעירא איך דירכבונה לפולוס ויפלטוניהי לות פילכס ה הגמונא :

[o] טיבו הכינו :

Parate autem etiam iumenta, vt inequitare faciant Paulũ, et euadere faciant ad Felicem præsidem.

25 וכתב אגרתא ויהב להון דאית בה הכנא :

Et scripsit epistolam, ac dedit eis, in qua erat ita:

26 קלודיוס·לוסיאוס לפילכס הגמונא נציחא שלם :

Claudius Lysias Felici præsidi præstanti pacem.

27 לגברא הנא אחדו יהודיא איך [p]דיקטלוניהי וקמת אנא עם רהומיא ופרקתה כד [q]ילפת דרהומיא הו :

[p] יקטלוניהי יהרגו אותו : [q] ילפת הבינותי מן ילף :

Virum hunc ceperũt Iudæi vt interficerent eum, & surrexi ego cũ Romanis, et seruaui eum, quũ didicissem quòd Romanus esset.

28 וכד בעא הוית למדע [r] עלתא דמטולתה [s] רשין הוו לה אחתתה לכנשהון :

[r] עלתא הסיבה מן עלל : [s] רשין הוו לה מדברים היו כנגדו :

Quũmque inquirerem vt cognoscerem causam propter quã acccusabãt eum, deduxi eum in congregationem eorum.

29 ואשכחת דעל[t]זאטמא[u]דנמוסהון רשין הוו לה ועלתא[x]דשויא לאסורא או למותא לית הוא לותה :

[t] זאטמא מחלקות : [u] נמוסהון תורתם : [x] שויא ראויה :

Et inueni quòd de quæstionibus Legis eorum accusarent eum: et causa quæ digna sit vinculis aut morte, non erat apud eum.

Μηνυθείσης δέ μοι ἐπιβουλῆς εἰς τὸν ἄνδρα μέλλειν ἔσεσθαι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐξαυτῆς ἔπεμψα πρός σε· παραγγείλας καὶ τοῖς κατηγόροις λέγειν τὰ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ σοῦ. Ἔρρωσο. 30

Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται, κατὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς, ἀναλαβόντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον διὰ τῆς νυκτὸς εἰς τὴν Ἀντιπατρίδα. 31

Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐάσαντες τοὺς ἱππεῖς πορεύεσθαι σὺν αὐτῷ, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν παρεμβολήν. 32

Οἵτινες εἰσελθόντες εἰς τὴν Καισάρειαν, καὶ ἀναδόντες τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἡγεμόνι, παρέστησαν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ. 33

Ἀναγνοὺς δὲ ὁ ἡγεμὼν, καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποίας ἐπαρχίας ἐστὶ, καὶ πυθόμενος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας· 34

Διακούσομαί σου, ἔφη, ὅταν καὶ οἱ κατήγοροί σου παραγένωνται. Ἐκέλευσέ τε αὐτὸν ἐν τῷ πραιτωρίῳ τοῦ Ἡρώδου φυλάσσεσθαι. 35

Κεφάλαιον κδ.

Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας κατέβη ὁ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ῥήτορος Τερτύλλου τινὸς, οἵτινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου. 1

Κληθέντος δὲ αὐτοῦ, ἤρξατο κατηγορεῖν ὁ Τέρτυλλος, λέγων, 2

Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ, καὶ κατορθωμάτων γινομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας, πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε Φῆλιξ, μετὰ πάσης εὐχαριστίας. 3

Ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πλεῖόν σε ἐγκόπτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν συντόμως τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ. 4

Εὑρόντες

Quum autem mihi indicatum esset insidias huic viro factum iri à Iudæis, eo ipso momento misi *eum* ad te: & denũtiaui quoque accusatoribus vt quæ habent aduersus eum, dicant apud te. Vale.

Milites igitur, sicut ipsis præceptum erat, acceptum Paulum duxerũt nocte Antipatrida.

Postero autem die, relictis equitibus qui cum eo irent, reuersi sunt in castra.

Qui quum venissent Cæsaream, & reddidissent epistolam præsidi, stiterunt coram eo etiam Paulum.

Quũ legisset autẽ *literas* Præses, & interrogasset ex qua prouincia esset, ac cognouisset esse ex Cilicia:

Audiã te, inquit, quum accusatores quoque tui adfuerint. Iussítque in prætorio Herodis ipsũ custodiri.

Cap. XXIIII.

Hypocritæ quod nec vi nec fraude possunt, tandem iuris specie nituntur obtinere.

Qvinque autẽ pòst diebus descendit Pontifex maximus Ananias cum senioribus, & Tertullo quodam oratore: qui comparuerũt coram præside contra Paulum.

Citato igitur eo, cœpit accusare Tertullus, dicens,

Nos per te tuæque prudẽtiæ egregia in hac gẽte facinora multam pacẽ cõsequutos, & prorsus & vbiq; agnoscimus, præstantissime Felix, cum omni gratiarum actione.

Ne verò te diutius interpellem, rogo te vt audias nos paucis pro tua æquitate.

Comperimus

30 וכד [a] אתבדק לי [b] נכלא [c] בכמאנא דעבדו עלוהי יהודיא מחדא שדרתה לותך ופקדת [d] לקטגרנוהי דיאתון ויאמרון [e] עמה קדמיך [f] הוי חלים :

Quúmque declaratus eſſet mihi dolus circa inſidias quas fecerunt cōtra eum Iudæi, ſtatim miſi eum ad te, & præcepi accuſatoribus eius vt venirēt, & dicerent contra eum coram te. Eſto ſanus.

31 הידין רהומיא איך דאתפקדו [g] דברוהי לפולוס בלליא [h] ואיתיוהי לאנטיפטרוס מדינתא :

Tunc Romani, ſicut præceptum fuerat eis, acceperunt Paulum nocte, et adduxerunt eum in Antipatrida ciuitatem.

32 וליומא אחרנא [i] שרו פרשא לרגלא חבריהון [k] דיהפכון [l] למשריתא :

Et die poſtero equites dimiſerūt pedites, ſocios ſuos, vt reuerterētur in caſtra.

33 ואיתיוהי לקסריא ויהבו אגרתא להגמונא [m] ואקימוהי קדמוהי לפולוס :

Et adduxerunt eum Cæſaream, tradiderúntque epiſtolam præſidi, ac ſtiterunt coram eo Paulum.

34 וכד קרא אגרתא משאל הוא לה דמן אידא [n] הופרכיא איתוהי וכד ילף דמן קיליקיא :

Et quum legiſſet epiſtolam, interrogauit eū ex qua prouincia eſſet: quúmque didiciſſet quòd eſſet ex Cilicia,

35 אמר לה שמע אנא לך מא דאתו [o] קטרגניך ופקד דיטרונה [p] בפרטרין דהרודס :

Dixit ei, Auditurus ſum te quum venerint accuſatores tui. Et præcepit vt cuſtodirent eum in prætorio Hiraudis.

[a] אתבדק הוגדה : [b] נכלא המרמה : [c] כמאנא מארב : [d] קטגרנוהי הם שיש להם דברים כנגדו : [e] עמה עליו : [f] הוי חלים חזק : [g] דברוהי לקחוהו : [h] איתיוהי הביאו אותו : [i] שרו שלחו : [k] יהפכון ישובו : [l] משריתא מחנה : [m] אקימוהי העמידו אותו : [n] הופרכיא מדינה מלשון יון : [o] קטרגניך מי שיש להם דברים עליך : [p] פרטרין בית דין מלשון יון :

קפלאון כ״ד

Cap. XXIIII.

1 ומן בתר יומתא חמשא נחרת חנניא רב כהנא עם קשישא ועם טרטלוס [q] רהטרא ואודע להגמונא על פולוס :

ET poſt dies quinque deſcēdit Chananiah princeps Sacerdotum cum ſenioribus, et cum Tertullo oratore: et oſtendit [ſe] præſidi contra Paulum.

2 וכד אתקרי [r] אקף הוא טרטלוס מקטרג לה ואמר :

Quúmque citatus eſſet, incepit Tertullus accuſans eum, ac dixit,

3 בסוגאא [s] דשניא [t] עמרינן מטלתך ותקנתא סגיאתא הוי לעמא הנא [u] בשקל טענך וכלן בכל דוכא מקבלינן [x] טיבותך נציחא פילכס :

[1] In magnitudine tranquillitatis habitamus propter te, & [2] emendationes multæ fiunt [3] moderamine iudicij in populo hoc, et [4] omnes nos in omni loco accipimus gratiam tuam, præſtantiſſime Felix.

4 דלא דין נלאיך בסגיאתא בעא אנא מנך דתשמע למכיכותן [y] בפסיקתא

Ne autem fatigemus te multis, oro te vt audias demiſſionem noſtram cū breuitate.

[q] רהטרא נכון לחש מלשון יון : [r] אקף החל : [s] שניא שלוה : [t] עמרינן יושבים אנחנו : [u] שקל טענך שיקול דעתך : [x] טיבותך חסדך : [y] בפסיקתא בקוצר :

1 Id eſt, Tua cauſa ô præſes in ſumma tranquillitate agimus.

2 Ad verbum, Directiones multæ fiunt. hoc eſt, Multa quæ deprauata erant, per te corriguntur, & ad regulam rectitudinis reformantur.

3 Ad verbum, Per libramē rationis tuæ. Pulchra eſt prudētiæ, æquitatis & moderati iudicii periphraſis.

4 Id eſt, Tua in nos merita omnes omni loco pro ſingulari gratia agnoſcimus & prædicamus, atque in nos gratitudinis obligationem recipimus.

5 Εὑρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον λοιμὸν, καὶ κινοῦντα στάσιν πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε τῆς τῶν Ναζωραίων αἱρέσεως.

Comperimus enim virum hunc esse pestilentem, & qui moueat seditionem omnibus Iudæis per vniuersum orbem: & principem sectæ Nazarenorum.

6 Ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπείρασε βεβηλῶσαι· ὃν καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἠθελήσαμεν κρίνειν.

Qui templum quoque tentauit prophanare: quem etiam prehēsum voluimus secundum Legem nostrā iudicare:

7 Παρελθὼν δὲ Λισίας ὁ χιλίαρχος, μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγε·

Sed interueniens tribunus Lysias, cum magna vi abduxit eum è manibus nostris:

8 Κελεύσας τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπί σε· παρ᾽ οὗ δυνήσῃ αὐτὸς ἀνακρίνας, περὶ πάντων τούτων ἐπιγνῶναι ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ.

Iussis ipsius accusatoribus ad te venire: ex quo poteris ipse inquisitione habita, de omnibus istis cognoscere de quibus nos eum accusamus.

9 Συνέθεντο δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν.

Consenserūt autem etiam Iudæi, dicentes hæc ita se habere.

10 Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος λέγειν, Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν τῷ ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθυμότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι·

Respondit autem Paulus, quum innuisset ei præses vt loqueretur, Quia te à multis ānis isti gēti præfuisse scio, meliore animo in rebus meis defensione vtar:

Tertullus, ex diaboli rhetorica, incipiens ab adulatione, desinit in mēdacia: Paulus verò diuina eloquentia fretus, simplici exordio adhibito, vera inficiatione obiectum seditionis crimen à se reiicit.

11 Δυναμένου σου γνῶναι ὅτι οὐ πλείους εἰσί μοι ἡμέραι ἢ δεκαδύο, ἀφ᾽ ἧς ἀνέβην προσκυνήσων ἐν Ἱερουσαλήμ.

Quum tu possis nosse non plures *exactos* esse dies quàm duodecim, ex quo ascendi adoraturus in Hierusalem.

12 Καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ εὗρόν με πρός τινα διαλεγόμενον, ἢ ἐπισύστασιν ποιοῦντα ὄχλου, οὔτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὔτε κατὰ τὴν πόλιν.

Neque verò me in templo inuenerūt cum aliquo differentem, aut coitionem turbæ facientem, neque in synagogis, neque in vrbe:

13 Οὔτε παραστῆσαι δύνανταί περὶ ὧν νῦν κατηγοροῦσί μου.

Neq; probare possunt ea de quibus nunc me accusant.

14 Ὁμολογῶ δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὕτω λατρεύω τῷ πατρῴῳ Θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ ἐν τοῖς προφήταις γεγραμμένοις·

Hoc verò tibi confiteor, me secū dum viam illam quam sectam dicunt, ita seruire patrio Deo, vt qui credam omnibus quæ in Lege & in Prophetis scripta sunt:

In causa religionis Paulus à coniecturali ad qualitatis statum delabitur, obiectam sibi religionem non modò non negās, sed etiam vt veram, diuinā & omniū antiquissimam, defendens.

Ελπίδα

Et

5 אשכחן גיר לגברא הנא דאיתוהי משחטנא ומעיר שגושיא לכלהון יהודיא דבכלה ארעא [a]רישא הו גיר דיולפנא דנצריא :

[a] רישא ראש :

Inuenimus enim virum hunc quòd sit [5]sicarius, & excitet tumultum contra omnes Iudæos qui sunt in vniuersa terra. princeps enim est doctrinæ Natzaræorum.

5 Ad verbum, Iugulator siue mactator. hoc est, Nefandissimus.

6 ולהיכלן צבא [b]למסיבו וכד [c]אחדניהי בעין [d]דנדוניוהי איך [e]דבנמוסן :

Et templum nostrum voluit contaminare: et quum apprehēdissemus eum, quæsiuimus vt iudicaremus eum [6]sicut est [præscriptum] in Lege nostra.

6 Id est, Vt Lex nostra iubet.

7 אתא דין לוסיוס [f]כילירכא [g]ובקטירא סגיאא מן אידין [h]אעדיה ולך שדרה :

[b] למסיבו לטמא : [c] אחדניהי לכדנו אותו : [d] נדוניוהי נשפטהו : [e] נמוסן תורתנו : [f] כילירכא שר האלף : [g] בקטירא בחזקה : [h] אעדיה העבירו :

Venit autē Lysias tribunus, et violentia magna è manibus nostris abstulit eum, & ad te misit.

8 ופקד [i]לקטרגנוהי דיאתון לותך ומשכח אנת כד משאל אנת לה [k]דתאלף מנה על כלהין הלין דמקטרגנן לה :

[i] קטרגנוהי מי שיש להם לדבר עליו : [k] תאלף תבין :

Ac præcepit accusatoribus eius vt venirent ad te: & inuenturus es, interrogans eum vt discas ab eo de omnibus his de quibus nos accusamus eum.

9 [l]אריבו דין עלוהי אף הנון יהודיא כד אמרין דהלין הכבנא אנין :

[l] אריבו בקולהם הסכימו עמו :

[7]Acclamauerunt autem ei etiā ipsi Iudæi, dicentes quòd hæc ita haberent.

7 Intelligit illos Iudæos quorū orator erat Tertullus.

10 ורמז הגמונא לפולוס דימלל וענא פולוס ואמר מן שניא סגיאתא ידע אנא דאיתיך דינא דעמא הנא ומטול הנא [m]חדיאית [n]נפק אנא רוחא [o]על אפי נפשי :

[m] חדיאית בשמחה : [n] נפק אנא רוחא מדבר אני דברי התנצלות : [o] על אפי בעבור :

Et innuit præses Paulo vt loqueretur. et respondit Paulus, ac dixit, Ab annis multis noui te esse iudicem populi huius: & propter hoc lubētius defensione vtor pro meipso.

11 כד משכח אנת [p]למדע דלית לי יתיר מן תר־עסר יומין דסלקרת לאורשלם למסגד :

[p] למרע לרעת :

Quū possis tu nosse quòd non plures sint mihi quàm duodecim dies ex quo ascēderim Vrischelem ad adorandū.

12 ולא אשכחוני דממלל אנא עם אנש בהיכלא ואף לא כנשא דכנש אנא לא בכנושתהון ולא במדינתא :

Neque inuenerunt me quòd loquerer cum quoquam in tēplo, neque etiā quòd congregationem cōgregauerim, nec in synagoga eorū, neque in vrbe.

13 ולא דיחוון [q]מטיא באידיהון קדמך על מדם דהשא מקטרגין לי :

[q] מטיא באידיהון הגיעלידם או יש לאל ידם :

Neque facultas est in manibus eorum vt probent coram te id de quo nūc accusant me.

14 ברם דין הדא [r]מודא אנא דבה בהנא יולפנא דאמרין בה פלח אנא לאלהא דאבהי כד [s]מהימן אנא לכלהין דכתיבן [t]בנמוסא ובנביא :

[r] מורא מודה : [s] מהימן מאמין : [t] נמוסא התורה :

Cæterùm hoc fateor, quòd in ea ipsa doctrina de qua loquuntur, in ea colo Deum Patrum meorum: credēs omnibus quæ scripta sunt in Lege et in Prophetis.

Ἐλπίδα ἔχων εἰς τὸν θεὸν, ἣν καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλλειν ἔσεσθαι νεκρῶν, δικαίων τε καὶ ἀδίκων. 15

Et spem habeam in Deum, fore quam etiam ii ipsi expectant resurrectionem mortuorum, tum iustorum tum iniustorum.

Ἐν τούτῳ δὲ αὐτὸς ἀσκῶ, ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν πρὸς τὸν θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους διαπαντός. 16

In hoc igitur ipse *me* exerceo, vt conscientiam habeam sine offendiculo apud Deum & apud homines semper.

Rem gestam denique vere narrat Paulus quam Tertullus multis modis corruperat.

Δι᾽ ἐτῶν δὲ πλειόνων παρεγενόμην ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ προσφοράς· 17

Pluribus autem annis interiectis veni eleemosynas exhibiturus genti meæ & oblationes:

Ἐν οἷς εὗρόν με ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου, τινὲς ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι. 18

Quo tempore inuenerunt me sanctificatum in templo, non *tamẽ* cum turba, neque cũ tumultu, quidam ex Asia Iudæi.

Οὓς ἔδει ἐπὶ σοῦ παρεῖναι, καὶ κατηγορεῖν εἴ τι ἔχοιεν πρός με. 19

Quos oportuit apud te adesse, & accusare, siq̃d haberẽt aduersum me

Ἢ αὐτοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν εἴ τι εὗρον ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα, στάντος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου· 20

Aut hi ipsi dicant siquid inuenerint in me iniustè factum, quum ego starem in consessu:

Ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς, ἧς ἔκραξα ἑστὼς ἐν αὐτοῖς, ὅτι περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι σήμερον ὑφ᾽ ὑμῶν. 21

Nisi de hac vna voce qua clamaui quum inter eos starem, De resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor hodie à vobis.

Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Φῆλιξ ἀνεβάλετο αὐτούς· ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, (εἰπὼν) ὅταν Λισίας ὁ χιλίαρχος καταβῇ, διαγνώσομαι τὰ καθ᾽ ὑμᾶς. 22

Auditis autem his, Felix distulit eos: Postquam exquisitius pernouero quæ ad sectam istam pertinent, (inquiens) quũ tribunus Lysias descẽderit, pernoscã vestrũ negotiũ.

Index vt de re dubia amplius pronuntiat.

Διαταξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχῃ τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν, ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ. 23

Et præcepit centurioni vt seruaretur Paulus ac laxaretur, & neque prohiberet ex ipsius familiaribus *ei* ministrare, aut eum adire.

Fidus est suorum custos Dominus, & incredibilis quædã virtus veritatis, etiam inter homines aliqui profanos.

Μετὰ δὲ ἡμέρας τινὰς παραγενόμενος ὁ Φῆλιξ σὺν Δρυσίλλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ οὔσῃ Ἰουδαίᾳ, μετεπέμψατο τὸν Παῦλον, καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. 24

Aliquot autem pòst diebus quũ adesset Felix cum Drusilla vxore sua quæ erat Iudæa, accersiuit Paulum, & audiuit eum de fide quæ est in Christum.

Διαλεγομένου

Differente

15 וכד אית לי סברא על אלהא אינא דאף הנון הלין מסברין דעתידא דתהוא [a]קימתא דמן [b]בית מיתא [c]דכאנא ודעולא :

15 *Et est mihi spes in Deo, quam etiam ipsi sperant, futuram esse resurrectionem quæ erit*[8] *à mortuis, [resurrectionẽ inquam] iustorum et iniquorum.*

16 מטול הנא אף עמל אנא [d]דתארתא [e]דכיתא תהוא לי קדם אלהא וקדם בני נשא [f]אמינאית :

16 *Propter hoc quoque laboro vt conscientia pura sit mihi coram Deo & coram filiis hominis constanter.*

17 לשנין דין סגיאן אתית לות בני עמא דילי [g]דאתל [h]זדקתא ואקרב קורבנא :

17 *Post annos autem plures veni ad* [9]*filios populi mei, vt darẽ eleemosynã, et offerrem oblationem.*

18 ואשכחוני הלין בהיכלא כד [i]מדכי אנא לא עם כנשא ואפלא [k]בשגושיא אלא אן דשגשו אנין יהודיא דאתו מן אסיא :

18 *Et inuenerunt me isti in templo purgantem me, non cum turba, neque in tumultu. Nisi quòd tumultuati sunt illi Iudæi qui venerunt ex Asia.*

19 אילין [l]דולא הוא [m]דיקומון עמי קדמיך ויקטרגון מדם דאית להון :

19 *Quos oportebat vt starent mecum coram te, & accusando proferrent id quod esset eis.*

20 או הנון הלין יאמרון מנא אשכחו בי [n]סכלותא כד קמת קדם כנשהון :

20 *Aut hi ipsi dicant quid inuenerunt in me delicti, quum starem coram congregatione eorum.*

21 אלא אן חדא חדא [o]מלתא [p]דקעית כד [q]קאם אנא בינתחון דעל [r]קימתא דמיתא [s]מתתדין אנא יומנא קדמיכון :

21 *Nisi [sit] hoc vnum verbum quod clamaui, stãs in medio eorum, De resurrectione mortuorum ego iudicor hodie coram vobis.*

22 פילכס דין מטול דידע הוא לה לאורחא הדא [t]מליאית [u]תהי אנון כד אמר [x]דמא דאתא [y]כילירכא שמע אנא [z]בינתכון :

22 *Felix autem, quia nouerat viã hãc plenè, distulit eos: dicens, Quum venerit tribunus audiam* [10]*inter vos.*

23 ופקד [aa]לקנטרונא [bb]דיטריוהי לפולוס [cc]בניחא ודלא אנש מן ידעוהי יתכלא דיהוא משמש לה :

23 *Et præcepit centurio vt seruarent Paulum* [11]*cum quiete, & vt nemo ex notis eius prohiberetur, quominus ministraret ei.*

24 ומן בתר קליל יומתא שדר פילכס ודרוסילא אנתתה דאיתיה הורת יהודיתא וקרו לה לפולוס ושמעו מנה על [dd]הימנותא דמשיחא :

24 *Et post paucos dies misit Felix, et Drusilla vxor eius quæ erat Iudæa: et vocauerunt Paulum, et audiuerunt ab eo de fide Christi.*

וכד

p.iiij.

---

[a] קימתא תחייה :
[b] בית בין :
[c] כאנא צדיקים :
[d] תארתא לבב :
[e] רכיתא נקי :
[f] אמינאית תמיד :
[g] אתל אתן :
[h] זדקתא צדקה :
[i] מדכי מזכה עצמי :
[k] שגושיא המון :
[l] ולא ראוי :
[m] יקומון יעמדו :
[n] סכלותא חטא :
[o] מלתא דבר :
[p] קעית קראתי :
[q] קאם עומד :
[r] קימתא דמיתא תחיית המתים :
[s] מתתדין נשפט מן דין :
[t] מליאית מכל וכל מן מלא :
[u] תהי אחר :
[x] מא דאתא כאשר יבוא :
[y] כילירכא שר האלף :
[z] בינתכון בינכם :
[aa] קנטרונא שר המאה :
[bb] יטריוהו ינטרו אותו מן נטר :
[cc] בניחא בנחת מן נוח :
[dd] הימנותא אמונה :

8 Ad verbum, De inter mortuos vt Gallicè, D'entre les morts.

9 Id est, Gentiles meos. Hebraism[9].

10 Id est, De controuersia quæ est inter vos, &c. Vtrãque patrem audiã. Hebraismus, Deut, 1,16.

11 Id est, Ita vt Paulus quietè ageret, nequa ei vis aut iniuria à Iudæis afferretur. Gallicè, En asseurance.

25 Διαλεγομένου δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐγκρατείας καὶ τοῦ κρίματος τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ἔμφοβος γενόμενος ὁ Φῆλιξ ἀπεκρίθη, Τὸ νῦν ἔχον πορεύου· καιρὸν δὲ μεταλαβὼν μετακαλέσομαί σε.

Disserente autem ipso de iustitia & continentia, & iudicio futuro, expauefactus Felix respondit, Nūc quidem abi: cæterùm opportunitatem nactus accersam te.

26 Ἅμα δὲ καὶ ἐλπίζων ὅτι χρήματα δοθήσεται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου, ὅπως λύσῃ αὐτόν· διὸ καὶ πυκνότερον αὐτὸν μεταπεμπόμενος, ὡμίλει αὐτῷ.

Simul & illud sperans, fore vt pecunia ipsi daretur à Paulo, vt eum *vinculis* exolueret: quamobrem etiam frequentius eū accersens, colloquebatur cum eo.

27 Διετίας δὲ πληρωθείσης ἔλαβε διάδοχον ὁ Φῆλιξ Πόρκιον Φῆστον· θέλων τε χάριτας καταθέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Φῆλιξ, κατέλιπε τὸν Παῦλον δεδεμένον.

Biennio autem expleto accepit successorem Felix Porcium Festū: & volens gratiam inire à Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

In animo sibi malè conscio, etiam siqua interdum est æquitatis species, necesse tamen est mox deleri. Interea tamen patiētia opus est, eáque diuturna.

Κεφάλαιον κε.

Cap. XXV.

1 Φῆστος οὖν ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Καισαρείας.

Festus ergo ingressus prouinciā, triduo pòst ascendit Hierosolymam ab *vrbe* Cæsarea.

Diligentes ministri Satanæ in captandis omnibus occasionib⁹: sed excubans Dominus pro suis, omnia eorum consilia nullo negotio impedit.

2 Ἐνεφάνισαν δὲ αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, καὶ παρεκάλουν αὐτόν,

Indicarunt autem ei Pontifex maxim⁹ & primarii ex Iudæis de Paulo, & eum rogarunt.

3 Αἰτούμενοι χάριν κατ' αὐτοῦ, ὅπως μεταπέμψηται αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ. ἐνέδραν ποιοῦντες ἀνελεῖν αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδόν.

Petentes gratiam aduersus eum, vt accerseret eum in Hierusalem: factis insidiis vt eum in via interimerent.

4 Ὁ μὲν οὖν Φῆστος ἀπεκρίθη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον ἐν Καισαρείᾳ, ἑαυτὸν δὲ μέλλειν ἐν τάχει ἐκπορεύεσθαι.

Festus autem respondit seruari Paulum Cæsareæ, se verò citò *illuc* profecturum.

5 Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, φησί, συγκαταβάντες, εἴ τι ἐστὶν ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, κατηγορείτωσαν αὐτοῦ.

Qui ergo inter vos, inquit, possunt, vnà descendant, & siqua est in hoc viro improbitas, accusent eū.

6 Διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας πλείους ἢ δέκα, καταβὰς εἰς Καισάρειαν, τῇ ἐπαύριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσε τὸν Παῦλον ἀχθῆναι.

Et actis inter eos diebus non pluribus quàm decem, quum descendisset Cæsareā, postero die sedit pro tribunali, iussitque Paulū adduci.

7 Παραγενομένου δὲ αὐτοῦ, περιέστησαν οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβεβηκότες Ἰουδαῖοι, πολλὰ καὶ βαρέα αἰτιάματα φέροντες κατὰ τοῦ Παύλου, ἃ οὐκ ἴσχυον ἀποδεῖξαι.

Qui quum venisset, circunsteterunt *eum* qui Hierosolymis descenderant Iudæi, multas & graues criminationes adferētes aduersus Paulum, quas non poterāt demōstrare.

25 וכד ממלל הוא עמהון על [a]זדיקותא ועל [b]קדישותא ועל דינא דעתיד אתמלי דחלתא פילכס ואמר דהשא [c]זל ואמתי דיהוא לי אתרא אשדר בתרך :

[a] זדיקותא הצדק : [b] קדישותא הקדושה : [c] זל לך מן אזל :

25 *Et quum loqueretur cum eis de iustitia & de sanctitate, et de iudicio quod futurum est, repletus est pauore Felix, ac dixit, Nunc abi, & quũ fuerit mihi opportunitas, [12] mittã post te.*

[12] Id est, Accersam te. Syra phrasis prius explicata. Sic Gallicè dicitur, *I'enuoyray apres toy.*

26 סבר הוא גיר דשוחדא מתיהב הוא לה מן פולוס מטול הדא [d]אמינאית משדר הוא [e]מיתא לה וממלל הוא עמה :

[d] אמינאית בהשתדלות : [e] מיתא מביא בן אתא :

26 *Sperabat enim quòd munus daretur sibi à Paulo: propter hoc sedulò mittẽs venire faciebat eum, ac loquebatur cum eo.*

27 וכד [f]מלי לה תרתין שנין אחרנא הגמונא אתא הוא לדוכתה דמתקרא הוא פרכיוס פהסטוס פילכס דין איך דיעבד [g]טיבותא ביהודיא שבקה לפולוס כד אסיר :

[f] מלי מלאו : [g] טיבותא חסד :

27 *Et quum impleti essent ei duo anni, alius præses venit in locum eius, qui vocabatur Porcius Festus. Felix autẽ [13] vt faceret beneficentiã erga Iudæos, reliquit Paulum vinctum.*

[13] Id est, Vt rem gratam præstaret Iudæis.

קפלאון כ״ה

Cap. XXV.

1 וכד אתא פהסטוס לקסריא בתר תלתא יומין סלק לאורשלם :

1 *ET quum venißet Festus Cæsareã, post tres dies ascẽdit ad Vrischelẽ:*

2 [h]ואודעוהי רבי כהנא [i]ורישא דיהודיא על פולוס ובעין הוו מנה :

[h] ואודעוהי ויגידו לו מן ידע : [i] רישא ראשי :

2 *Et indicauerunt ei summi sacerdotes & primores Iudæorum de Paulo, & petierunt ab eo*

3 כד שאלין לה [k]הדא טיבותא דישדר [l]ייתיוהי לאורשלם כד עבדין הוו [m]כמאנא באורחא [n]דיקטלוניהי :

[k] הדא טיבותא זה החסד : [l] ייתיוהי יביאהו : [m] כמינא מארב : [n] יקטלוניהי יהרגוהו :

3 *(Rogantes eum) hanc gratiam, vt mittens accerseret eum ad Vrischelẽ: facientes insidias in via vt interficerent eum.*

4 ופהסטוס [o]פני פתגמא דפולוס מתנטר בקסריא ואנא [p]מסרהב אנא [q]דאחזוק :

[o] פני פתגמא השיב דבר : [p] מסרהב ממהר : [q] אחזוק אלך :

4 *Et Festus reddidit responsum, Paulus seruatur Cæsareæ, & ego [1] festino vt proficiscar.*

[1] Id est, Citò redibo.

5 אילין הכיל דאית בכון [r]דמטיא באידיכון [s]יחתון עמן ועל כל [t]סכלו דאית בה בגברא יקטרגון :

[r] דמטיא באידיכון שיש לאל ידיכם או הגיע לידיכם : [s] יחתון ירדו מן נחת : [t] סכלו חטא :

5 *Qui igitur sunt inter vos in quorũ manibus sit facultas, descendãt nobiscum: & de omni delicto quod est in eo homine, accusent.*

6 וכד הוא תמן יומתא תמניא או עסרא נחת לה לקסריא וליומא אחרנא יתב על [u]בים ופקד דנייתון לפולוס :

[u] בים כיסא המשפט מלשון יון :

6 *Et quum mansisset ibi diebus octo aut decẽ, descendit Cæsaream: et die postero sedit pro tribunali, et præcepit vt adducerent Paulum.*

7 וכד אתא [x]חדרוהי יהודיא דנחתו מן אורשלם [y]ורשינא סגיאא וקשיא [z]מיתין הוו בתרה אילין דלא משכחין הוו [aa]דיחוון :

[x] חדרוהי סבבוהו : [y] רשינא דברים כנגדו : [z] מיתין מביאים : [aa] יחוון יודיעו מן חוא :

7 *Et quum venisset, circundederunt eum Iudæi qui descenderant ab Vrischelem, et accusationes multas ac duras afferebant contra eum, quas non poterant demonstrare.*

וכד

Ἀπολογουμένου αὐτοῦ, Ὅτι οὔτε εἰς τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων, οὔτε εἰς τὸ ἱερὸν, οὔτε εἰς Καίσαρά τι ἥμαρτον. 8

Quum ipse exciperet *se* neque in legem Iudæorum, neq; in templũ, neque in Cæsarem quicquam peccasse.

Ὁ Φῆστος δὲ τοῖς Ἰουδαίοις θέλων χάριν καταθέσθαι, ἀποκριθεὶς τῷ Παύλῳ εἶπε, Θέλεις, εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβὰς, ἐκεῖ περὶ τούτων κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ; 9

Sed Festus volens gratiam inire à Iudæis, respondens Paulo, dixit, Vis Hierosolymam ascendere, & illic de his iudicari apud me?

Dominus malorum consilia non tantùm auertit, sed etiam in ipsorum caput retorquet.

Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος, Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρος ἑστώς εἰμι, οὗ με δεῖ κρίνεσθαι. Ἰουδαίοις οὐδὲν ἠδίκησα, ὡς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις. 10

Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, vbi me oportet iudicari. Iudæis nulla in re iniuriam feci, sicut & tu pulchrè nosti.

Εἰ μὲν γὰρ ἀδικῶ, καὶ ἄξιον θανάτου πέπραχά τι, οὐ παραιτοῦμαι τὸ ἀποθανεῖν· εἰ δὲ οὐδέν ἐστιν ὧν οὗτοι κατηγοροῦσί μου, οὐδείς με δύναται αὐτοῖς χαρίσασθαι. Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι. 11

Nam siquam iniuriam ac dignũ morte aliquid feci, non recuso mori: sin verò nihil est *eorum* quorum isti me accusant, nemo potest me illis condonare. Cæsarem appello.

Iniuriam non iniuria sed iure licet repellere.

Τότε ὁ Φῆστος συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη, Καίσαρα ἐπικέκλησαι; ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ. 12

Tunc Festus cum consilio colloquutus, respondit, Cæsarem appellasti? ad Cæsarem proficiscêris.

Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων τινῶν, Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη κατήντησαν εἰς Καισάρειαν, ἀσπασόμενοι τὸν Φῆστον. 13

Diebus autẽ aliquot exactis, Agrippa rex & Bernice venerũt Cæsaream salutaturi Festum.

Festus nihil tale cogitans, testibus etiam regibus, Iudæorum improbitatẽ, & Pauli innocentiam in apertum proferens, Ecclesiam Dei mirificè confirmat.

Ὡς δὲ πλείους ἡμέρας διέτριβον ἐκεῖ, ὁ Φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ κατὰ τὸν Παῦλον· λέγων. Ἀνήρ τις ἐστὶ καταλελειμμένος ὑπὸ Φήλικος δέσμιος· 14

Et quum dies complures illic versati fuissent, Festus regi exposuit quæ ad Paulum *spectabãt*: dicẽs, Vir quidã est relictus à Felice vinctus:

Περὶ οὗ, γενομένου μου εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐνεφάνισαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην. 15

De quo, quũ peruenissem Hierosolymam, indicarunt mihi principes Sacerdotum & seniores Iudæorum, petentes damnationem aduersus eum.

Πρὸς οὓς ἀπεκρίθην ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις, χαρίζεσθαί τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. 16

Quibus respõdi, non esse Romanis morem, quempiam perdendum dare, priusquam is qui accusatur, in conspectu habeat accusatores, & locum defensionis accipiat super criminatione.

Συνελθόντων

Quum

8 וכד פולוס[a] נפק הוא רוחא דלא [b] אסכל מדם לא [c] בנמוסא דיהודיא ולא בהיכלא ולא בקסר :

Quúmque Paulus defenſionem diceret, quòd nõ deliquiſſet quicquam neque in Legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæſarem:

9 פהסטוס דין מטול דצבא הוא [d] דירשא טיבותא ביהודיא אמר לה לפולוס צבא אנת [e] דתסק לאורשלם ותמן על הלין [f] תתדין קדמי :

Feſtus autẽ (quia volebat fœnerari beneficiũ Iudæis) diceret Paulo, Vis aſcendere ad Vriſchelem? & illic de his iudicaberis coram me:

10 ענא פולוס ואמר על [g] בים קסר [h] קאם אנא הרכא הו זדק לי [i] למתתדנו לא [k] מדם חטית ליהודיא איך דאף אנת ידע אנת :

Reſpondit Paulus, ac dixit, Ad tribunal Cæſaris ſto: hîc iuſtum eſt mihi iudicari. Nihil peccaui in Iudæos, ſicut etiam tu noſti.

11 [l] ואן [m] סכלותא עבידא לי או מדם [n] דשוא למותא לא [o] משתאל אנא מן מותא אן דין לית [p] צאידי מדם מן הלין דמקטרגין לי לא אנש יהב לי להון [q] מוהבת [r] בגנוהי דקסר קרא אנא :

Quòd ſi delictum cõmiſſum eſt à me, aut aliquid quod dignum ſit morte, nõ me ſubduco à morte: ſi autem non eſt apud me aliquid ex his quorum accuſant me, nemo daturus eſt me eis dono.[2] Protectiones Cæſaris appello.

12 הידין פהסטוס מלל עם [s] בני מלכה ואמר [t] בגין קסר [u] קרית לות קסר אזל אנת :

Tũc Feſtus loquutus eſt[3] cum conſiliariis ſuis, ac dixit, Protectionem Cæſaris appellaſti? ad Cæſarẽ iturus es.

13 וכד הוו יומתא נחת אגריפוס מלכא וברניקא לקסריא דישאלון שלמה דפהסטוס :

Et[4] quum fuiſſent aliquot dies, deſcendit Agrippa rex et Bernice Cæſaream [5] vt ſalutarent Feſtum.

14 וכד הוו לותה יומתא [x] אשתעי פהסטוס למלכא דינה דפולוס כד אמר גברא חד אסירא אשתבק מן אידי פילכס :

Et quum manerent apud eum aliquot diebus, narrauit Feſtus regi cauſam Pauli, dicens, Homo quidam vinctus relictus eſt à manibus Felicis:

15 וכד הוית באורשלם [y] אודעו לי עלוהי רבי כהנא וקשישא דיהודיא ובעו דאעבד להון דינא מנה :

Et quum eſſem in Vriſchelem, indicauerunt mihi de eo ſummi Sacerdotes & ſeniores Iudæorum, et petierunt vt [6] facerem eis iudicium de eo.

16 ואמרת להון דלית [z] עידא לרהומיא [aa] דיתלון בר נשא [bb] מוהבת לקטלא עד [cc] מא דיאתא בעל דינה [dd] ויכסיוהי באפוהי ויתיהב לה אתרא [ee] למפק ברוחא על מא [ff] דמתרשא :

Et dixi eis quòd non eſt mos Romanis, vt dẽt filium hominis donũ ad necem, priuſquã venerit [7] litigator eius, & arguat eum in facie eius, & detur ei locus ad dicendam defenſionem ſuper eo de quo accuſatur.

[a] נפק הוא רוחא מתנצל היה:
[b] אסכל חטא:
[c] נמוסא תורת:
[d] ירשא ילוה מן רשא:
[e] תסק תעלה מן נסק:
[f] תתדין תשפט מן דון:
[g] בים כיסא משפט:
[h] קאם עומד:
[i] מתתדנו השפט מן דון:
[k] מדם דבר:
[l] ואן ואם:
[m] סכלותא חטא:
[n] שוא ראוי:
[o] משתאל ממאן מן שאל:
[p] צאידי אצלי:
[q] מוהבת מתן:
[r] גנוהי משגבי או מחסימן גנן:
[s] בני מלכה בני עצתו:
[t] בגין במשגב ומחסה:
[u] קרית קראת:
[x] אשתעי ספר מן שעא:
[y] אודעו הגידו:
[z] עידא מנהג:
[aa] יתלון יתנו:
[bb] מוהבת מתן:
[cc] מא אשר:
[dd] יכסיוהי יוכיחהו כן כסא:
[ee] למפק ברוחא להתנצל:
[ff] דמתרשא שמדברים עליו:

[2] Syra phraſis. Id eſt, Imploro opem Cæſaris.
[3] Ad verbum, Cum filiis conſilii ſui. Hebraiſmus.
[4] Id eſt, Quum interceſſiſſent.
[5] Ad verbum, Vt pacem peterẽt Feſti. Id eſt, Vt ſalutarent Feſtum, pacem & tranquillitatem ei optantes.
[6] Id eſt, Vt condemnarem eum.
[7] Ad verbum, Dominus litis eius. Id eſt, qui litẽ mouit contra eũ. Hebraiſmus.

וכד

Et

17 Συνελθόντων οὖν αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποιησάμενος, τῇ ἑξῆς καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσα ἀχθῆναι τὸν ἄνδρα.

Quum ergo huc cõuenissent, absque vlla dilatione, consequenti die quum sedissem pro tribunali, iussi adduci hominem.

18 Περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατήγοροι οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον ὧν ὑπενόουν ἐγώ·

Cuius accusatores quum adstarent, nullum crimen obiiciebãt eorum quæ ego suspicatus eram:

19 Ζητήματα δέ τινα περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχον πρὸς αὐτὸν, καὶ περί τινος Ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἔφασκεν ὁ Παῦλος ζῆν.

Sed quæstiones quasdam de sua superstitione habebãt aduersus eũ, & de quodam Iesu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

Prophani ex intestinis rixis damnandæ veræ doctrinæ occasionem arripiunt: sed salua interim manet Veritas.

20 Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ εἰς τὴν περὶ τούτου ζήτησιν, ἔλεγον εἰ βούλοιτο πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, κἀκεῖ κρίνεσθαι περὶ τούτων.

Dubitans autem ego in eiusmodi quæstione, dixi num vellet proficisci in Ierusalem, & illic iudicari super istis.

21 Τοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου τηρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν, ἐκέλευσα τηρεῖσθαι αὐτὸν, ἕως οὗ πέμψω αὐτὸν πρὸς Καίσαρα.

Quum verò Paulus appellasset vt seruaretur Augusti cognitioni, iussi eum seruari quousq; mitterem eum ad Cæsarem.

22 Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Φῆστον ἔφη, Ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦσαι. Ὁ δὲ, Αὔριον, φησὶν, ἀκούσῃ αὐτοῦ.

Agrippa verò dixit Festo, Velim & ipse hominẽ audire. At ille, Cras, inquit, eum audies.

Impletur in Paulo quod de eo prædixerat Ananiæ Dominus, supra, 9.15

23 Τῇ οὖν ἐπαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερνίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας, καὶ εἰσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον σύν τε τοῖς χιλιάρχοις, καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὖσι τῆς πόλεως, καὶ κελεύσαντος τοῦ Φήστου, ἤχθη ὁ Παῦλος.

Postero igitur die quum venisset Agrippa & Bernice cum multa ostentatione, & introissent in auditorium cum tribunis & eminentibus eius vrbis ciuibus, iubẽte Festo adductus est Paulus.

24 Καί φησιν ὁ Φῆστος, Ἀγρίππα βασιλεῦ, καὶ πάντες οἱ συμπαρόντες ἡμῖν ἄνδρες, θεωρεῖτε τοῦτον περὶ οὗ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐνέτυχόν μοι ἔν τε Ἱεροσολύμοις καὶ ἐνθάδε, ἐπιβοῶντες μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέτι.

Tũ Festus, Agrippa rex, inquit, & omnes qui simul adestis nobiscum, conspicitis istũ de quo omnis multitudo Iudæorum compellauit me & Hierosolymis & hîc, vociferantes nõ oportere eum viuere amplius.

25 Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος μηδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πεπραχέναι, καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου τὸν Σεβαστὸν, ἔκρινα πέμπειν αὐτόν.

Ego verò quum comperissem nihil dignum morte eum fecisse, & is ipse appellasset Augustum, decreui eum mittere.

Περὶ

De quo

17 וכד אתית לכא דלא [a]תוהיא ליומא אחרנא יתבת על [b] בים ופקדרת [c]דייתוניהי לי לגברא ׃

17 *Et quum venissent huc absque dilatione, die postero sedi pro tribunali, & præcepi vt adducerent mihi hominem illum:*

18 [d]וקמו עמה קטרגנוהי ולא אשכחו מדם [e] רשינא בישא [f] דיחוון עלוהי איך מא דסבר הוית ׃

18 *Et steterũt cum eo accusatores eius, nec potuerunt vllam accusationẽ malam demonstrare contra eum, sicut suspicatus eram:*

19 [g]זאטמא דין [h]מדם מדם על דחלתהון אית הוא להון [i]לותה ועל ישוע אנש דמית הו דאמר הוא פולוס דחי הו ׃

19 *Quæstiones autem [8] quædam de religione eorum erant eis contra eum, & de Ieschua quodam qui mortuus est, quem dicebat Paulus quòd viuus sit.*

20 ומטול דלא [k]קאם הוית אנא על [l]בעתא דהלין אמרת הוית לפולוס [m]דאן בעא אנת דתאזל לאורשלם ותמן [n]תתדין על הלין ׃

20 *Et quia non erã firmus circa quæstionem rerũ harum, dicebã Paulo, Petisne tu vt proficiscaris ad Vrischelẽ, et illic iudiceris super istis?*

21 הו דין בעא דיתנטר לדינה דקסר ופקדת דיתנטר עד מא דאשדריוהי לות קסר ׃

21 *Ipse autem petiit vt seruaretur ad iudiciũ Cæsaris. Et præcepi vt seruaretur donec mitterem eum ad Cæsarem.*

22 ואמר אגריפוס צבא הוירת [o]דאשמעיוהי לגברא הנא ופהסטוס אמר דלמחר שמע אנת לה ׃

22 *Dixitque Agrippa, Cupiuissem audire hominẽ hunc. Et Festus ait, Cras auditurus es eum.*

23 ולי‍ומא אחרנא אתא אגריפוס וברניקא [p]בזוחא סגיאא [q]ועל לבית דינא עם [r]כילירכא [s]ורישא דמדינתא ופקד פהסטוס ואתא פולוס ׃

23 *Et die postero venit Agrippa et Bernice [9] cum fastu multo, et ingressus est [10] in domum iudicii cum tribunis & primoribus ciuitatis. et præcepit Festus: & venit Paulus.*

24 ואמר פהסטוס אגריפוס מלכא וכלהון גברא דאיתיכון עמן על הנא גברא דחזין אנתון כלה עמא דיהודיא קבלני באורשלם והרכא כד קעין דלא [t] תוב [u] ולא להנא [x]דיחא ׃

24 *Et dixit Festus, Agrippa rex, & omnes viri qui estis nobiscum, de hoc homine quem videtis, vniuersus populus Iudæorum interpellauit me in Vrischelem & hic, clamantes quòd non amplius conueniret huic vt viueret.*

25 אנא דין [y] אדרכת דמדם דשוא למותא [z] לא סעיר לה ומטול דהו בעא דיתנטר לדינה דקסר פקדת דישתדר ׃

25 *Ego autẽ comperi quòd nihil quod dignum sit morte actum sit ab eo: et quia ipse petiit vt seruaretur ad iudicium Cæsaris, præcepi vt mitteretur.*

[a] תוהיא איחור מן תהא ׃
[b] בים כיסא המשפט ׃
[c] ייתוניהי יביאו אותו כן אתא ׃
[d] קמו עמדו ׃
[e] רשינא דבר או מלשינות ׃
[f] יחוון יגידו ׃
[g] זאטמא מחלוקות מלשון יון ׃
[h] מדם מדם הרבה ׃
[i] לותה כנגדו ׃
[k] קאם קים ׃
[l] בעתא דהלין מחלוקת הדברים האלה ׃
[m] דאן האם ׃
[n] תתדין תשפט ׃
[o] אשמעיוהי אשמע אותו ׃
[p] זוחא זוהר ׃
[q] ועל ויבוא ׃
[r] כילירכא שרי האלפים ׃
[s] רישא ראשי ׃
[t] תוב עוד ׃
[u] ולא ראוי ׃
[x] יחא יחיה ׃
[y] אדרכת מצאתי ׃
[z] לא סעיר לה לא נעשה ממנו ׃

[8] Ad verbum, Aliquæ aliquæ. Syra phrasis.
[9] Id est, Magno apparatu regio.
[10] Id est, In auditoriũ in quod ad cognoscẽdum de causis conueniunt iudices.

26 Περὶ οὗ ἀσφαλές τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω. διὸ προήγαγον αὐτὸν ἐφ' ὑμῶν, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης σχῶ τι γράψαι.

De quo quid certi scribam domino, nō habeo. quapropter produxi eū ad vos, & maximè ad te, rex Agrippa, vt inquisitione habita, habeam quod scribam.

27 Ἄλογον γάρ μοι δοκεῖ, πέμποντα δέσμιον, μὴ καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ αἰτίας σημᾶναι.

Nam præter rationem mihi videtur, mittere vinctum, & crimina in eum *collata* non significare.

Κεφάλαιον κς΄

Cap. XXVI.

1 Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη, Ἐπιτρέπεταί σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ λέγειν. Τότε ὁ Παῦλος ἀπελογεῖτο, ἐκτείνας τὴν χεῖρα,

Agrippa verò Paulo dixit, Permittitur tibi pro teipso dicere. Tunc Paulus extenta manu, hac defensione vsus est,

2 Περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ἥγημαι ἐμαυτὸν μακάριον, μέλλων ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ σήμερον·

Super omnibus de quibus postulor à Iudæis, rex Agrippa, beatum me duco quòd sim hodie causam apud te dicturus:

Peritum iudicem nāctisci, magnum & rarum Dei beneficium.

3 Μάλιστα γνώστην ὄντα σε εἰδὼς πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἐθῶν τε καὶ ζητημάτων. διὸ δέομαί σου, μακροθύμως ἀκοῦσαί μου.

Maximè quòd te gnarum esse sciā omnium quæ apud Iudæos sunt & rituum & quæstionum. ideo rogo te vt patienter me audias.

4 Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος, τὴν ἀπ' ἀρχῆς γενομένην ἐν τῷ ἔθνει μου ἐν Ἱεροσολύμοις, ἴσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι·

Itaque vitam quidem meam actā à iuuentute, quæque à principio fuit in gente mea Hierosolymis, sciunt omnes Iudæi:

Paulus vitæ suæ narrationem in duo tempora distribuens, prioris testes citat ipsos aduersarios, posterioris vero, Patres & Prophetas.

5 Προγινώσκοντές με ἄνωθεν (ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν) ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ἔζησα Φαρισαῖος·

Vt qui antea nouerint me iam inde à maioribus (si velint testari) secundum exquisitissimam illam sectam nostræ religionis vixisse Pharisæum:

6 Καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἕστηκα κρινόμενος·

Nunc verò ob spem promissionis factæ patribus nostris à Deo sto in iudicium vocatus:

Tres sunt testes maximè idonei veræ doctrinæ, Deus, veri Patres, Ecclesiæ consensus.

7 Εἰς ἣν τὸ δωδεκάφυλον ἡμῶν ἐν ἐκτενείᾳ νύκτα καὶ ἡμέραν λατρεῦον ἐλπίζει καταντῆσαι. περὶ ἧς ἐλπίδος ἐγκαλοῦμαι, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων.

Ad quā duodecim tribus nostræ, *Deo* nocte & die perpetuò seruientes, sperant se peruenturas. de qua spe postulor, rex Agrippa, à Iudæis.

26 ולא ידע אנא מנא אכתוב עלוהי לקסר מטול הנא צבית [a] למיתיותה קדמיכון [b] ויתיראית קדמך מלכא אגריפא דמא [c] דאשתאל דינה [d] אשכח מנא אכתוב :

26 Et non noui quid scribam de eo Cæsari. propter hoc volui adducere eum coram vobis, et maximè coram te, rex Agrippa, vt quũ inquisita fuerit causa eius, inueniam quid scribam.

27 לא גיר [e] ולא דכד משדרינן גברא אסירא דלא נכתוב [f] סכלותה :

27 Non enim conuenit vt quum mittimus hominem vinctum, non scribamus delictum eius.

קפלאון כו

Cap. XXVI.

1 ואמר אגריפוס לפולוס [g] מפס לך לממללו [h] על אפי נפשך הידין פולוס פשט אידה [i] ונפק הוא רוחא ואמר :

1 ET dixit Agrippa Paulo, Permittitur tibi loqui pro teipso. Tũc Paulus extendit manum suam, et defendit se, ac dixit,

2 על כל מא [k] דמתרשא אנא מן יהודיא מלכא אגריפא סבר אנא על נפשי [l] דטובנא אנא דקדמיך יומנא [m] נפק אנא רוחא :

2 Super omnibus de quibus accusor à Iudæis, rex Agrippa, arbitror ego de meipso, quòd beatus sim, qui coram te hodie me defendo.

3 יתיראית דידע אנא [n] דמפס אנת בכלהון [o] זאטמא [p] ונמוסא דיהודיא מטול הנא בעא אנא מנך [q] דבמגרת רוחא תשמעני :

3 Maximè quia scio quòd edoctus sis in omnibus quæstionibus et legibus Iudæorum: idcirco peto abs te vt cum patientia audias me.

4 ידעין אנון גיר אף הנון יהודיא אן צבין דיסהדון [r] דוברי דמן [s] טליותי דהוו מן [t] שוריא בעמי ובאורשלם :

4 Norunt enim ipsi Iudæi (si volũt testari) conuersationes meas quæ à pueritia mea fuerunt mihi à principio in populo meo et in Vrischelem.

5 מטול דמן [u] נוגרא [x] מפסין בי וידעין דביולפנא [y] רישיא דפרישא הוית :

5 Quia à longo tempore edocti sunt de me, et norunt quòd in doctrina principali Pharisæorum vixerim.

6 והשא על [z] סברא [aa] דשווריא דהוא הוא לאבהתן מן אלהא [bb] קאם אנא [cc] ומתתדין אנא :

6 Et nunc ob spem promissionis quæ facta fuit Patribus nostris à Deo, sto & iudicor.

7 דעל הנא [dd] סברא תרת־עסרא [ee] שרבן [ff] מסברן [gg] דימנען בצלותא [hh] חפיטתא דאימממא ודליליא ועלוהי על הנא סברא [ii] מתרשא אנא [kk] מן אידי יהודיא מלכא אגריפא :

7 Ad quam spem duodecim tribus nostræ sperant quòd peruenient, precibus aßiduis diei & noctis: & propter hãc eandem spẽ accusor à Iudæis, rex Agrippa.

[a] למיתיותה להביאו :
[b] ויתיראית ויותר :
[c] אשתאל נחקר :
[d] אשכח אמצא :
[e] ולא ראוי :
[f] סכלותה חטאו :
[g] מפס מותר :
[h] על אפי בעבור :
[i] נפק הוא רוחא מתנצל :
[k] מתרשא אנא מדובר כנגדי :
[l] טובנא מאושר :
[m] נפק אנא רוחא מתנצל אני :
[n] מפס מלומד :
[o] זאטמא מחלוקות מלשון יון :
[p] נמוסא תורות :
[q] מגרת רוחא אריכות אפים :
[r] דוברי צאתי ובואי או הליכותי :
[s] טליותי ילדותי :
[t] שוריא ראשית מן שרא :
[u] נוגרא זמן ארוך :
[x] מפסין בי מלומדים עלי :
[y] רישיא הנכברת או ראשונה :
[z] סברא תקוות :
[aa] שווריא הבטחה מן ידה :
[bb] קאם עומד :
[cc] מתתדין נשפט :
[dd] סברא תקוה :
[ee] שרבן שבטים :
[ff] מסברן מקוים :
[gg] ימנען יגיעו :
[hh] חפיטתא הנעשות תמיד :
[ii] מתרשא אנא נדבר עלי :
[kk] מן אידי על ידי :

Τί; ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει; 8

Quid? incredibile iudicatur apud vos quòd Deus mortuos excitet?

Mortuos resurgere probat primum ex Dei potentia, deinde ex Christi resurrectione, cuius ipse sit testis idoneus.

Ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου δεῖν πολλὰ ἐναντία πρᾶξαι. 9

Equidem statueram mihi aduersus nomen Iesu Nazareni multa cõtraria facienda.

Suprà, 8.5

Ὃ καὶ ἐποίησα ἐν Ἱεροσολύμοις· καὶ πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐγὼ φυλακαῖς κατέκλεισα, τὴν παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἐξουσίαν λαβών· ἀναιρουμένων τε αὐτῶν κατήνεγκα ψῆφον. 10

‖Quod etiam feci Hierosolymis: & multos sanctorum ego carceribus inclusi, à principibus Sacerdotum potestate accepta: & quum *ab eis* interimerentur, tuli suffragium.

Καὶ κατὰ πάσας τὰς συναγωγὰς πολλάκις τιμωρῶν αὐτοὺς, ἠνάγκαζον βλασφημεῖν· περισσῶς τε ἐμμαινόμενος αὐτοῖς, ἐδίωκον ἕως καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις. 11

Ac per omnes synagogas sæpe ipsos puniens, coegi ad blasphemandum: & supramodum furens aduersus eos, persequutus sum in exteras vsque ciuitates.

Suprà, 9.2

Ἐν οἷς καὶ πορευόμενος εἰς τὴν Δαμασκὸν μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων, 12

Quo tempore etiam ‖ proficiscẽs Damascum cum potestate & procuratione principum Sacerdotum,

Ἡμέρας μέσης κατὰ τὴν ὁδὸν εἶδον, βασιλεῦ, οὐρανόθεν ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου, περιλάμψαν με φῶς καὶ τοὺς σὺν ἐμοὶ πορευομένους. 13

Die medio, rex, in via vidi cælitus lucem, quæ splendorem solis superabat, circumfulsisse me & eos qui mecum iter faciebant.

Πάντων δὲ καταπεσόντων ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκουσα φωνὴν λαλοῦσαν πρός με, καὶ λέγουσαν τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ, Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. 14

Quum autem omnes nos decidissemus in terram, audiui vocem alloquentem me, ac dicentem Hebraica lingua, Saul, Saul, quid me persequeris? durum *est* tibi contra stimulos calcitrare.

Ἐγὼ δὲ εἶπον, Τίς εἶ Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν, Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις. 15

Ego autẽ dixi, Quis es Domine? At ille dixit, Ego sum Iesus quem tu persequeris.

Ἀλλὰ ἀνάστηθι, καὶ στῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου· εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι, προχειρίσασθαί σε ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα ὧν τε εἶδες, ὧν τε ὀφθήσομαί σοι· 16

Sed exurge, & sta in pedes tuos: idcirco enim apparui tibi vt designarem te ministrum ac testem tũ eorum quæ vidisti, tũ eorum in quibus apparebo tibi:

Ἐξαιρούμενός

Eruens

8 מָנָא דָיְנִין אַנְתּוּן לָא[a] וְלָא[b] דְנְהַימַן דְּיָקִים אֱלָהָא[c] מִיתָא׃

Quid iudicatis vos? nonne oportet vt credamus quòd excitabit Deus mortuos?

9 אֲנָא גֵיר מִן קְדִים סָמֵת בְּרֶעְיָנִי[d] דְּסָקוּבְלָא סַגִּיָאא[e] אֶסְעוּר לוּקְבַל שְׁמֵה דְּיֵשׁוּעַ נָצְרָיָא׃

Ego enim à principio proposueram in mente mea, vt contraria multa facerem aduersus nomen Jeschua Natzaræi.

10 הָדָא דְּעֶבְדֵת אַף בְּאוּרִשְׁלֵם וְקַדִּישֵׁא סַגִּיָאא[f] אַרְמִית בֵּית אֲסִירֵא בְּשׁוּלְטָנָא דְּקַבְּלֵת מִן רַבַּי כָּהֲנָא וְכַד מֶתְקַטְלִין הֲווּ מֶנְהוֹן[g] אֶשְׁתַּוְּתְפֵת לַאִילֵין דְּחַיְּבוּ אֶנוּן׃

Id quod feci etiam in Vrischelem: et sanctos multos conieci in domum vinctorum, per potestatem quam acceperã à summis sacerdotibus: & quũ interficerentur ab eis, adiũxi me eis qui damnauerant eos.

11 וּבְכֻל כְּנוּשְׁיָא[h] מֶשְׁתַּגַּד הֲוִית בְּהוֹן כַּד אָלֶץ הֲוִית דְּיֶהְוּוּן מְגַדְּפִין בִּשְׁמֵה דְּיֵשׁוּעַ וּבְרוּגְזָא סַגִּיָאא דַּמְלֵא הֲוִית עֲלַיְהוֹן אַף לַמְדִינָתָא אַחְרָנְיָתָא נָפֵק הֲוִית לְמֶרְדַּף אֶנוּן׃

Et in omni synagoga agitabam eos, quum cogerem vt blasphemarent nomẽ Ieschua, & in ira magna qua repletus eram contra eos, etiam ad ciuitates alias egressus sum ad persequendum eos.

12 וְכַד אָזֶל הֲוִית מֶטּוּל הָדָא לְדַרְמְסוּק בְּשׁוּלְטָנָא[i] וּבַמְפַסְנוּתָא דְּרַבַּי כָּהֲנָא׃

Et quũ proficiscerer propter hoc Damascum cum potestate et permißione summorum Sacerdotum,

13 בְּפֶלְגֵה דְּיוֹמָא בְּאוּרְחָא חֲזִית מִן שְׁמַיָּא אוֹ מַלְכָּא[k] דְּאַזְלֶג עָלַי וְעַל כֻּל דְּעַמִּי הֲווּ נוּהְרָא[l] דְּמִיתַּר מִן שִׁמְשָׁא׃

In medio diei in via vidi è cælo, ô rex, quòd effulgeret super me et super omnes qui mecum erant, lux quæ excellentior erat quàm sol.

14 וּנְפַלְן כֻּלַן עַל אַרְעָא וְשֶׁמְעֵת קָלָא כַּד אָמַר לִי עֶבְרָאִית שָׁאוּל שָׁאוּל מָנָא רָדֵף אַנְתְּ לִי קְשֵׁא הוּ לָךְ לַמְבַעְטוּ[m] לְעוּקְסָא׃

Et cecidimus omnes super terram, ac audiui vocem dicentem mihi Hebraicè, Schaul, Schaul, quid persequeris tu me? Durum est tibi calcitrare contra stimulos.

15 וַאֲנָא אֶמְרֵת מַן אַנְתְּ מָרִי וּמָרַן אָמַר לִי אֲנָא הוּ יֵשׁוּעַ נָצְרָיָא דְּאַנְתְּ רָדֵף אַנְתְּ׃

Et ego dixi, Quis es Domine mi? Et Dominus noster dixit mihi, Ego sum Ieschua Natzaræus, quem tu persequeris.

16 וֶאֱמַר לִי קוּם עַל רַגְלָיךְ מֶטּוּל הָדָא הוּ גֵיר אֶתְחֲזִית לָךְ[n] דְּאַקִימָךְ[o] מְשַׁמְשָׁנָא וְסָהֲדָא[p] דְּמֶדֶם דַּחֲזִיתָנִי וְדַעְתִּיד אַנְתְּ[q] דְּתֶתְחֲזֵינִי׃

Dixitque mihi, Surge super pedes tuos: propter hoc ipsum enim apparui tibi vt constituerem te ministrum et testem eius quod vidisti à me, et quod futurum est vt videas à me.

[a] ולא צריך׃ [b] נהימן נאמין׃ [c] מיתא המתים׃ [d] סקובלא דברים כנגד׃ [e] אסעור אעשה׃ [f] ארמית שמתי׃ [g] אשתותפת נעשיתי שותף׃ [h] משתגד מניד׃ [i] מפסנותא רשיון׃ [k] אזלג זרח׃ [l] דמיתר שהוא גדול׃ [m] עוקסא עקיצות׃ [n] אקימך אעמיד אותך׃ [o] משמשנא משרת׃ [p] מדם כלום׃ [q] דתתחזני שתראה ממני׃

Ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς νῦν σε ἀποστέλλω, 17

Eruens te ex hoc populo, & Gentibus, ad quos nunc te mitto,

Ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν, τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ κλῆρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις, πίστει τῇ εἰς ἐμέ. 18

Vt aperias oculos eorum, vt se cõuertant à tenebris ad lucem, & *à* potestate Satanæ ad Deum, vt remissionem peccatorum & sortem inter sanctificatos accipiant, per fidem quæ est in me.

Euãgelii finis est, ad Christi cognitionem adductos, & in eo per fidem apprehenso iustificatos & sanctificatos seruare.

Ὅθεν, βασιλεῦ Ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπειθὴς τῇ οὐρανίῳ ὀπτασίᾳ· 19

Vnde, rex Agrippa, non fui rebellis cælesti visioni:

Paulus citat Apostolici sui muneris autorem Deum, testem autem, ipsius gratiam.

Suprà, 11 & 14

Ἀλλὰ τοῖς ἐν Δαμασκῷ πρῶτον καὶ Ἱεροσολύμοις, εἰς πᾶσάν τε τὴν χώραν τῆς Ἰουδαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπήγγελλον μετανοεῖν, καὶ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἄξια τῆς μετανοίας ἔργα πράσσοντας. 20

‖ Sed iis qui sunt Damasci primùm, & Hierosolymis, & per omnẽ regionẽ Iudææ, deinde & Gentibus annuntiaui vt resipiscerent & conuerterent se ad Deum, opera faciẽtes digna iis qui resipuissẽt.

Suprà, 21, 30

Ἕνεκα τούτων με οἱ Ἰουδαῖοι συλλαβόμενοι ἐν τῷ ἱερῷ, ἐπειρῶντο διαχειρίσασθαι· 21

Horum causa Iudæi ‖ me in templo comprehensum tẽtarunt interficere:

Ἐπικουρίας οὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἕστηκα, μαρτυρούμενος μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ, οὐδὲν ἐκτὸς λέγων ὧν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι, καὶ Μωσῆς· 22

Sed auxilium à Deo nactus persistiti in hunc vsque diem, testificans *ista* tum paruis tũ magnis, nec quicquam dicens extra ea quæ Prophetæ ac Moses futura prædixerunt:

Christus scopus Legũ ac Prophetarum.

Εἰ παθητὸς ὁ Χριστός, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι. 23

Nempe Christum esse passurum, ac primum ex resurrectione mortuorum, lucem annuntiaturũ huic populo & Gentibus.

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, ὁ Φῆστος μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἔφη, Μαίνῃ Παῦλε· τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει. 24

Hæc autem ipso pro se excipiente, Festus magna voce dixit, Insanis Paule: multæ literæ te ad insaniam adigunt.

Ὁ δέ, Οὐ μαίνομαι, φησί, κράτιστε Φῆστε, ἀλλ' ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα ἀποφθέγγομαι. 25

Tunc ille, Nõ insanio, inquit, præstantissime Feste, sed vera ac sobria verba eloquor.

Sapientia Dei est stultis insania, sed nihilominus constanter asserenda est Veritas.

17 [a]ואפציך מן עמא דיהודיא ומן עממא אחרנא דלותהון משדר אנא לך :

Et eripiam te à Gente Iudæorũ, et à Gentibus aliis ad quas ego mitto te,

18 דתפתח עיניהון איך [b]דיהפכון מן חשוכא לנהירא ומן שולטנה דסטנא לות אלהא דיקבלון שובקן חטהא [c]ופסא עם [d]קדישא [e]בהימנותא דבי :

Vt aperias oculos eorum, quò conuertantur à tenebris ad lucem, & à potestate Satanæ ad Deum, vt accipiant remiſsionem peccatorum, & ſortem cũ ſanctis per fidem quæ eſt in me.

19 מטול הנא מלכא אגריפא לא [f]קמת בחרינא [g]לוקבל חזוא [h]שמינא :

Quapropter, rex Agrippa, non reſtiti contumaciter contra viſionem cæleſtem:

20 אלא אכרזת מן לקודמין להנון דבדרמסוק ולהנון דבאורשלם ודבכלהין [i]קוריא דיהוד ואף לעממא אכרזת דיתובון ויתפנון לות אלהא ויעבדון עבדא [k]דשוין [l]לתיבותא :

Sed prædicaui primùm ijs qui erãt Damaſci, et iis qui erant in Vriſchelem, & qui in omnibus agris Iudææ: et etiam Gentibus prædicaui vt reſipiſcerent et conuerterentur ad Deum, & facerent opera quæ digna eſſent reſipiſcentia.

21 [m]ועל אפי הלין [n]אחדוני יהודיא בהיכלא וצבין הוו [o]למקטלני :

Et propter hæc comprehẽderunt me Iudæi in templo, & volebant interficere me.

22 [p]עדרני דין אלהא עד־מא ליומא הנא והא [q]קאם אנא ומסהד אנא לזעורא ולרבא כד מדם לבר מן מושא ונביא לא אמר אנא אלא אילין דהנון אמרו דעתידין דיהוון :

Adiuuit autem me Deus vſque in diem hunc, & ecce ſto, & teſtificor[2] paruis et magnis, nihil extra Muſche & Prophetas dicens, ſed ea quæ ipſi dixerunt quòd futura eſſent:

23 [r]דיחש משיחא ודיהוא [f]רישיתא דקימתא דמן [t]בית [u]מיתא ודעתיד דיכרז נוהרא [x]לעמא ולעממא :

[Nempe] quòd paſſurus eſſet Chriſtus, & quòd futurus eſſet principium reſurrectionis[3] à mortuis, & quòd prædicaturus eſſet lucem populo huic & Gentibus.

24 וכד הכנא [y]נפק הוא פולוס [z]רוחא קעא פהסטוס בקלא רמא [aa]שנית לך פולוס ספרא סגיאא [bb]עבדך [cc]דתשנא :

Et quum ita ſe defenderet Paulus, clamauit Feſtus voce elata, Inſaniiſti Paule: multa doctrina adegit te ad inſaniam.

25 אמר לה פולוס [dd]לא שנית נציחא פהסטוס אלא [ee]מלי שררא [ff]ותקנותא ממלל אנא :

Dixit ei Paulus, Nõ inſaniui præſtantiſsime Feſte: ſed ſermones veritatis et rectitudinis loquor.

[a] אפציך אצילך מן פצה:
[b] יהפכון ישובו:
[c] פסא גורל:
[d] קדישא הקדושים:
[e] הימנותא אמונה:
[f] קמת עמדתי:
[g] לוקבל כנגד:
[h] שמינא שמימיי ר״ל מן השמים:
[i] קוריא שדות:
[k] שוין ראויים:
[l] תיבותא תשובה:
[m] על אפי בעבור:
[n] אחדוני אחזו אותי:
[o] למקטלני להרגני:
[p] עדרני עזרני:
[q] קאם עומד:
[r] יחש יסבול מן חשש:
[f] רישיתא דקימתא ראשית התחייה:
[t] בית בין:
[u] מיתא מתים:
[x] לעמא ולעממא לעם הזה ולשאר העמים:
[y][z] נפק רוחא מתנצל:
[aa] שנית יצאת מדעתך:
[bb] עבדך עשה לך:
[cc] דתשנא שתצא מדעתך:
[dd] לא שנית לא יצאתי מדעתי:
[ee] מלי שררא דברי אמת:
[ff] תקנותא יושר:

2 Nomen Syriacum in impreſſo perperam erat cũ Lamed loco Ain, quod non dubito typographi incuria cõmiſſum fuiſſe, qui non ſati obſeruauit diſcrimen inter harum literarũ characteres, qui apud Syros non figura, ſed magnitudine ſola differunt. certè manuſcript⁹ habet ע.

3 Ad verbum, De inter mortuos. Gallicè, *D'entre les morts.*

ואף

26 Ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασιλεύς, πρὸς ὃν καὶ παῤῥησιαζόμενος λαλῶ. λανθάνειν γὰρ αὐτόν τι τούτων οὐ πείθομαι οὐδέν· οὐ γάρ ἐστιν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο.

Scit enim iſta rex, apud quem etiam liberè loquor. nã latêre eum quicquam horum non arbitror: neque enim id in angulo geſtum eſt.

27 Πιστεύεις βασιλεῦ Ἀγρίππα τοῖς προφήταις; οἶδα ὅτι πιστεύεις.

Credis rex Agrippa Prophetis? ſcio te credere.

Paulus veluti oblitus ſe captiuum cauſam dicere, Apoſtolici muneris non potuit obliuiſci.

28 Ὁ δὲ Ἀγρίππας πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη, Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι.

Agrippa autẽ dixit Paulo, Propemodum perſuades mihi vt fiam Chriſtianus.

29 Ὁ δὲ Παῦλος εἶπεν, Εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ μόνον σε, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντάς μου σήμερον, γενέσθαι τοιούτους ὁποῖος κἀγώ εἰμι, παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων.

Tũ Paulus dixit, Optarim à Deo vt & propemodum & admodum non tu modò, ſed omnes etiam qui me audiunt hodie, facti eſſetis tales qualis ego ſum, exceptis iſtis vinculis.

30 Καὶ ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, ἀνέστη ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἡγεμών, ἥ τε Βερνίκη, καὶ οἱ συγκαθήμενοι αὐτοῖς·

Quum autem hæc dixiſſet, ſurrexit rex ac præſes, & Bernice, & qui conſederant cum eis:

Paulus ſolenniter abſoluitur, nec tamẽ dimittitur.

31 Καὶ ἀναχωρήσαντες ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες, Ὅτι οὐδὲν θανάτου ἄξιον ἢ δεσμῶν πράσσει ὁ ἄνθρωπος οὗτος.

Et quum ſeceſſiſſent, loquebãtur alii ad alios, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignũ facit homo iſte.

32 Ἀγρίππας δὲ τῷ Φήστῳ ἔφη, Ἀπολελύσθαι ἐδύνατο ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἰ μὴ ἐπεκέκλητο Καίσαρα.

Agrippa verò Feſto dixit, Dimitti poterat homo iſte niſi appellaſſet Cæſarem.

Paulus inter vinctos quidem & per medias mortes, ſed multis tamen ſplendidis teſtimoniis ornatus, Romam tandem velut ipſius Dei manu deducitur.

Κεφάλαιον κζ

Cap. XXVII.

1 Ὡς δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν, παρεδίδουν τόν τε Παῦλον καί τινας ἑτέρους δεσμώτας ἑκατοντάρχῃ, ὀνόματι Ἰουλίῳ, σπείρης Σεβαστῆς.

VT autem decretum eſt nos nauigaturos in Italiam, tradiderunt tum Paulum, tum quoſdam alios vinctos centurioni, nomine Iulio, cohortis Auguſtæ.

2.Cor.11.25

2 Ἐπιβάντες δὲ πλοίῳ Ἀδραμυττηνῷ, μέλλοντες πλεῖν τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν τόπους, ἀνήχθημεν, ὄντος σὺν ἡμῖν Ἀριστάρχου Μακεδόνος Θεσσαλονικέως.

‖Conſcenſo igitur nauigio Adramytteno, nauigaturi ſecundum Aſiæ regiones, prouecti ſumus, & nobiſcum erat Ariſtarchus Macedo Theſſalonicenſis.

Τῇ

Altera

26 ואף מלכא אגריפוס [a]יתיראית ידע עליהון דהלין ומטול הנא [b]עין בגלא ממלל אנא קדמוהי מטול דחדא מן הלין [c]מלא לא סבר אנא [d]דטעין לה דלא הוא [e]בטושיא [f]סעירן :

[a] יתיראית מאד : [b] עין בגלא בביאור : [c] מלא הדברים : [d] טעין מכוסים מן טעה : [e] בטושיא בסתר : [f] סעירן נעשים :

Et etiam rex Agrippa valde nouit de his ipsis quòd ita habeant: et idcirco liberè loquor coram eo, quia ne vnum quidem ex his sermonibus arbitror ego quòd lateat eum. nequaquã enim in occulto [hæc] gesta sunt.

27 [g]מהימן אנת מלכא אגריפא לנביא ידע אנא דמהימן אנת :

[g] מהימן מאמין :

Credis tu rex Agrippa Prophetis? scio quòd credis.

28 אמר לה מלכא אגריפא [h]בקליל מדם [i]מפיס אנת לי דאהוא [k]כרסטינא :

[h] בקליל במעט : [i] מפיס מסית : [k] כרסטינא משיחיי ר״ל מתלמידי המשיח והוא מלשון יון :

Dixit ei rex Agrippa, [4] Propemodũ persuades mihi vt sim Christianus.

[4] Ad verbum, Paraphrastes vertit, In modico aliquo persuades, &c. & mox, Optarim à Deo in modico, & in multo. Hebraicè במעט ובהרבה

29 ופולוס אמר בעא הוית מן אלהא בקליל ובסגי לא הוא לך בלחוד אלא אף לכלהון דשמעין לי יומנא דיהוון [l]אכותי לבר מן אסורא הלין :

[l] אכותי כמוני :

Et Paulus dixit, Optarem à Deo propemodum et admodum, nequaquã tibi tantùm, sed etiam omnibus qui audiunt me hodie, vt essent sicut ego, exceptis vinculis istis.

30 וקם לה מלכא והגמונא וברניקא ואילין דיתבין הוו עמהון :

Et surrexit rex & præses, & Bernice, & qui sederant cum eis.

31 וכד [m]פרקו מן תמן ממללין הוו חד עם חד ואמרין [n]דמדם דשוא למותא ולאסורא לא עבד גברא הנא :

[m] פרקו סרו : [n] מדם דבר :

Et quum secessissent inde, loquebantur vnus cum alio, ac dicebant, Nihil quod dignum sit morte & vinculis, fecit homo iste.

32 ואמר אגריפוס לפהסטוס משכח הוא גברא הנא [o]דישתרא אלו [p]בגן קסר לא קרא :

[o] דישתרא להשלח חפשי : [p] בגן כמשגב ובמחסה :

Et dixit Agrippa Festo, Potuisset homo iste dimitti, nisi protectionem Cæsaris appellasset.

קפלאון כ״ז

Cap. XXVII.

1 ופקד עלוהי פהסטוס דישתדר לות קסר באיטליא [q]ואשלמה לפולוס ולאסירא אחרנא עמה לגברא חד [r]קנטרונא מן [f]אספיר סבסטא דשמה הוא יוליוס :

[q] ואשלמה וימסור אותו : [r] קנטרונא שר מאה : [f] אספיר גדוד מלשון יון :

ET præcepit de eo Festus, vt mitteretur ad Cæsarem in Italiam: ac tradidit Paulum et vinctos alios cum eo, viro cuidam cẽturioni ex cohorte Augusta, cuius nomen erat Iulius.

2 וכד הות [t]דנרדא [u]נחתן [x]לאלפא [y]דאיתיה מן אדרמנטוס מדינתא ואזלא הות לאתרא דאסיא [z]ועל הוא עמן [aa]לאלפא אריסטרכוס מקדוניא דמן תסלוניקא מדינתא :

[t] נרדא נלך בדרך מן רדא : [u] נחתן ירדנו : [x] אלפא ספינא : [y] דאיתיה שהיתה : [z] על בא : [aa] אלפא ספינה :

Et quum factum est vt iter faceremus, descendimus in nauim quæ erat ex Adramãto ciuitate, et proficiscebatur in regionem Asiæ: ingressúsque est nobiscum in nauem Aristarchus Macedo, qui erat ex Thessalonica ciuitate.

ולוימא

Et

Τῇ τε ἑτέρᾳ κατήχθημεν εἰς Σιδῶνα. φιλανθρώπως τε ὁ Ἰούλιος τῷ Παύλῳ χρησάμενος, ἐπέτρεψε πρὸς φίλους πορευθέντα ἐπιμελείας τυχεῖν. 3

Altera autem die deuecti sumus Sidonem. & Iulius, humaniter tractato Paulo, permisit vt ad amicos profectus, ab illis curaretur.

Κἀκεῖθεν ἀναχθέντες ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κύπρον, διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους εἶναι ἐναντίους. 4

Illinc verò prouecti sublegimus Cyprum, quòd vẽti essent aduersi.

Τό, τε πέλαγος τὸ κατὰ τὴν Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν διαπλεύσαντες, κατήλθομεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας. 5

Et pelagus quod est secundũ Ciliciam & Pamphyliam emensi, deuenimus Myra *vrbem* Lyciæ.

Κἀκεῖ εὑρὼν ὁ ἑκατόνταρχος πλοῖον Ἀλεξανδρῖνον πλέον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνεβίβασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό. 6

Et illic nactus centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, imposuit nos in eam.

Ἐν ἱκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κρήτην κατὰ Σαλμάνην. 7

Quúmque multis diebus tardè nauigaremus, víxque peruenissem⁹ secundũ Cnidum, non permittẽte nobis vẽto, sublegimus Cretam secundum Salmonem:

Μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτὴν, ἤλθομεν εἰς τόπον τινὰ καλούμενον Καλοὺς λιμένας, ᾧ ἐγγὺς ἦν πόλις Λασαία. 8

Et illam vix præterlegentes, peruenimus in locũ quẽdam quem vocãt Pulchros portus, cui propinqua erat ciuitas Lasæa.

Ἱκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοὸς, διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρῄνει ὁ Παῦλος· 9

Multo autem tempore peracto, & quum iam esset periculosa nauigatio, quòd iam etiam ieiunium præteriisset, admonebat *eos* Paulus:

Prouidentia, etiam quũ accessit extraordinaria euentus patefactio, causas medias non tollit, sed ordinat potius ac dispo nit rectum illarum vsum.

Λέγων αὐτοῖς, Ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρεως καὶ πολλῆς ζημίας οὐ μόνον τοῦ φόρτου καὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν. 10

Dicens eis, Viri, video cum iniuria multóque damno non solùm oneris & nauis, sed etiam capitũ nostrorum, futuram nauigationem.

Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ ναυκλήρῳ ἐπείθετο μᾶλλον ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις. 11

Centurio autem gubernatori & nauclero potius assẽtiebatur quàm iis quæ à Paulo dicebantur.

Homines sine potius prudentiæ quam Deo per os seruorum suorum loquenti obtemperantes, vltro sese mutuo in infinita pericula conijciunt.

Ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, οἱ πλείους 12

Et quũ appositus portus nõ esset ad hybernandum, plerique - -

ἔθεντο

ceperũt

3 וליומא אחרנא [a] מטין לצידן [b] ואתחשח [c] קנטרונא במרחמנותא לות פולוס [d] ואפס לה דיאזל לות רחמוהי [e] ויתתניח :

Et die postero peruenimus Tzaidū: et vsus est centurio beneuolentia erga Paulū, et permisit ei vt proficisceretur ad amicos suos, ac refocillaretur.

[a] מטין הגענו : [b] אתחשח התנהג : [c] קנטרונא שר המאה : [d] אפס הניח או נתן רשות : [e] יתתניח ינוח

4 ומן תמן [f] רדין ומטול דרוחא [g] סקובלן הוי [h] אתכרכן על קופרוס :

Et illinc iter fecimus, atque (quia vēti contrarii erant) circuiuimus iuxta Cyprum.

[f] רדין הלכנו : [g] סקובלן כנגדנו : [h] אתכרכן סבבנו :

5 ועברן ימא דקיליקיא ודפמפוליא [i] ומטין למורא מדינתא דלוקיא :

Et transiuimus mare Ciliciæ & Pāphyliæ, ac peruenimus in Myram ciuitatem Lyciæ.

[i] ומטין והגענו :

6 [k] ואשכח תמן [l] קנטרונא [m] אלפא מן אלכסנדריא דאזלא הות לאיטליא [n] ואותבן בה :

Et inuenit ibi cēturio nauim ex Alexandria, quæ proficiscebatur in Italiam: et collocauit nos in ea.

[k] ואשכח ומצא : [l] קנטרונא שר המאה : [m] אלפא ספינה : [n] ואותבן וישיבנו :

7 ומטול [o] דיקיראית [p] רדיא הות ליומתא סגיאא [q] למחסן מטין לוקבל קינדוס [r] גזרתא ומטול דלא שבקא הות רוחא דנאזל [s] תריצאירת [t] אתכרכן על קרטא לוקבל סלמונא מדינתא :

Et [1] quia grauiter iter faciebat diebus multis, vix peruenimus è regione [2] Kindi insulæ. Et quia non sinebat vētus vt proficisceremur rectà, circuiuimus iuxta Cretam, contra Salamaunam ciuitatem.

[o] יקיראית בכבדות : [p] רדיא הולכה : [q] למחסן כמעט שלא : [r] גזרתא האי : [s] תריצאית ביושר : [t] אתכרכן סבבנו :

1 Id est, Quia onusta erat nauis, nō multùm promouebat. Græcum cōtextum exponit.
2 Ita vocat Paraphrastes locū quē Græci dicunt Κνίδον, transpositis literis.

8 [u] ולמחסן כד [x] רדינן [y] חדריה מטין לדוכתא דמתקריא [z] למאנא שפירא וקריבא הות לה מדינתא דשמה לאסיא :

Et vix iter facientes circa eam, peruenimus ad locum qui vocatur Portus pulchri: & propinqua erat ei ciuitas cuius nomen Lasia.

[u] למחסן כמעט שלא : [x] רדינן הלכנו : [y] חדריה סבבותיה : [z] למאנא שפירא חופות נאות מלשון יון :

9 והוין תמן [aa] זבנא סגיאא עדמא ליומא דעבר אף יומא דצומא דיהודיא והוא לה [bb] קנטא דירדא אנש בימא [cc] ומלך הוא להון פולוס :

Et mansimus ibi tempore multo, vsque ad diem quo præterierat etiam [3] dies ieiunij Judæorū. & erat in eo [4] vitandum vnicuique quominus iter faceret mari & consulebat eis Paulus,

[aa] זבנא זמן : [bb] קנטא דירדא אנש לסור שילך איש : [cc] מלך יועץ :

3 Intelligit diem expiationum, qui incidit in decimū mensis septimi, respondentis bona ex parte nostro Septembri. Tunc enim ex lege, ieiunium mandatum erat, Leuit. 23. 27. vltra illum diem dicit Lucas nauem mansisse ad Lasiā.
4 Id est, Res erat periculosa, quæ meritò vitāda est.

10 ואמר גברא חזא אנא דבאולצנא ובחוסרנא סגיאא הויא [dd] מרדיתן לו בלחוד [ee] דמובלה דאלפן אלא אף דנפשתן דילן :

Ac dicebat, Viri video quòd cum molestia & cum iactura multa fuit nostra nauigatio, non tantùm oneris nauis nostræ, sed etiam [5] animarū nostrarum.

[dd] מרדיתן הליכתנו : [ee] מובלא משאת :

5 Id est, Vitæ nostræ.

11 [ff] קנטרונא דין [gg] לקוברניטא ולמרה דאלפא שמע הוא יתיר מן [hh] מלוהי דפולוס :

Centurio autē gubernatori & [6] domino nauis auscultabat potius quàm sermonibus Pauli.

[ff] קנטרונא שר המאה : [gg] קוברניטא מנהיג הספינה מלשון יון : [hh] מלוהי דבריו :

6 Id est, Nauclero

12 ומטול דלא [ii] עהן הוא תו [kk] למאנא [ll] למסתיו בה סתוא סגיאא מנן

Et quia non aptus erat ille portus ad hyemandum in eo hyeme, multi ex nobis --

[ii] עהן כדי : [kk] למאנא החוף : [ll] למסתיו לעמוד בו בעת הסתו :

צבין *cupiebant*

ἔθεντο βουλὴν ἀναχθῆναι κἀκεῖθεν, εἴπως δύναιντο καταντήσαντες εἰς Φοίνικα παραχειμάσαι, λιμένα τῆς Κρήτης βλέποντα κατὰ Λίβα καὶ κατὰ Χῶρον.

13 Ὑποπνεύσαντος δὲ νότου, δόξαντες τῆς προθέσεως κεκρατηκέναι, ἄραντες ἆσσον παρελέγοντο τὴν Κρήτην.

14 Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔβαλε κατ' αὐτῆς ἄνεμος τυφωνικὸς, ὁ καλούμενος εὐροκλύδων.

15 Συναρπασθέντος δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυναμένου ἀντοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιδόντες ἐφερόμεθα.

16 Νησίον δέ τι ὑποδραμόντες καλούμενον Κλαύδην, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης.

17 Ἣν ἄραντες, βοηθείαις ἐχρῶντο, ὑποζωννύντες τὸ πλοῖον. φοβούμενοί τε μὴ εἰς τὴν σύρτιν ἐκπέσωσι, χαλάσαντες τὸ σκεῦος, οὕτως ἐφέροντο.

18 Σφοδρῶς δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἑξῆς ἐκβολὴν ἐποιοῦντο·

19 Καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψαμεν.

20 Μήτε δὲ ἡλίου, μήτε ἄστρων ἐπιφαινόντων ἐπὶ πλείονας ἡμέρας, χειμῶνός τε οὐκ ὀλίγου ἐπικειμένου, λοιπὸν περιῃρεῖτο πᾶσα ἐλπὶς τοῦ σώζεσθαι ἡμᾶς.

21 Πολλῆς δὲ ἀσιτίας ὑπαρχούσης, τότε σταθεὶς ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν, εἶπεν, Ἔδει μὲν, ὦ ἄνδρες, πειθαρχήσαντάς μοι, μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης, κερδῆσαί τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν ζημίαν·

22 Καὶ τανῦν παραινῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν· ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδεμία ἔσται ἐξ ὑμῶν, πλὴν τοῦ πλοίου.

Παρέστη

ceperunt consilium soluẽdi etiam illinc, *experturi* siquo modo possent Phœnica peruenire, & illic hybernare: qui portus est Cretæ, spectans ad Africum & Chorum.

Quum autẽ aspirasset Notus, visi sibi propositi compotes, quum soluissent, propius præterlegebant Cretam.

Verùm haud multo pòst impegit in eam ventus turbulentus qui vocatur Euroclydon.

Quúmque abreptum esset nauigium, nec posset obniti vento, dato *nauigio flatibus*, ferebamur.

Et quum infra paruam quandam insulam quæ Clauda vocatur, cursu delati essemus, vix potuimus scaphæ compotes fieri.

Qua subducta, adiumentis vtebãtur, succincta naui: timentésque ne in syrtin inciderent, summissis velis, ita ferebantur.

Quum autẽ vehementi tempestate iactaremur, sequenti *die* iacturam fecerunt:

Exitus tandem ostendit nullos sibi potius consulere quam qui soli suæ prudentiæ sese regendos tradunt.

Ac tertio die ipsi nostris manibus armamenta nauis abiecimus.

Quum autẽ neque sol neque sidera apparuissent ad complures dies, & tempestas non parua incumberet, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ.

Et quũ multa iam fuisset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit, Oportebat quidem, ô viri, mihi obediendo, nõ prouehi à Creta, & vitare iniuriam hanc & damnũ:

Sed nunc admoneo vt bono animo sitis: iactura enim nulla erit cuiusquã ex vobis, sed tantùm nauis.

Deus parcit etiam impiis ad tẽpus, propter electos suos.

Adstitit

צבין הוו [a]דנרדא מן תמן [b]ואן־הו דמשכחין [c]דימנעון [d]ויסתון [e]בלמאנא חד דאיתוהי הוא בקריטא ומתקרא הוא פנכס [f]וחאר הוא לתימנא :

13 וכד נשבת רוחא דתימנא וסברו [g]דממטין איך צבינהון [h]רדין הוין [i]חדרי קריטא :

14 ומן בתר קליל נפק עלין [k]משבא דעלעלא דמתקרא טופוניסקו א אורקלידון :

15 [l]ואתחטפת אלפא ולא אשכחת [m]דתקומי לוקבל רוחא [n]ויהבן לאידא דהי :

16 וכד עברן [o]גזרתא חדא דמתקריא קורא [p]למחסן [q]אשכחן [r]אחדן [s]לקרקורא :

17 וכד שקלנה [t]מחיצין הוין ומתקנין לה לאלפא ומטול דדחלין הוין דדלמא נפל במחתתה דימא [u]אחתניהי [x]לארמנון והכות רדין הוין :

וכד קם לה עלין [y]כימונא קשיא 18 ליומא אחרנא [z]שדין [aa]מאנין בימא : וליומא דתלתא מאנא דילה דאלפא [bb]באידין שדין :

19 וכד אחד לה סתוא יומתא יתירא ולא שמשא מתחזא הוא ולא סהרא 20 ולא כוכבא [cc]סברא דחיין [dd]כל כלה [ee]אתפסק הוא לה :

וכד אנש [ff]מדם לא [gg]מסתיבר הוא 21 הידין קם פולוס בינתהון ואמר אלו [hh]אתטפיסתון לי גברא לא [ii]רדין הוין מן קריטא [kk]ומתחסכין הוין מן חוסרנא ומן אולצנא הנא :

22 והשא [ll]מלך אנא לכון דתהוון [mm]דלא עקא נפשא גיר חדא מנכון לא אבדא אלא אן [nn]אלפא :

cupiebant vt nauigaremus inde: &, si quidem possent, venire & hyemare in portu aliquo qui erat in Creta, & vocabatur Phœnix, & spectabat ad Austrum.

13 *Quúmque flaret ventus Austri, & putarent quòd peruenturi essent iuxta voluntatem suam, nauigabamus circa Cretam.*

14 *Et post paululum egressus est contra nos ventus tempestatis, qui vocatur* [7] *Typhonicus Euroclydon.*

15 *Et arrepta est nauis, neque potuit resistere contra ventum, et* [8] *dedimus in manum illius.*

16 *Et quum transiuissemus insulam quæ vocabatur* [9] *Kaura, vix potuimus apprehendere scapham.*

17 *Quúmque sustulissemus eam extrinsecus, succingebamus remedia, et muniebamus ipsam nauim. et quia metuebamus ne incideret in syrtin maris, submisimus antennam, et ita nauigabamus.*

18 *Quúmque flaret contra nos tempestas dura, die postero abiecimus* [10] *vasa nostra in mare.*

19 *Et die tertia* [11] *vasa ipsius nauis manibus nostris abiecimus.*

20 *Quúmque* [12] *duraret tempestas dies plurimos, neque sol cõspiceretur, neq; luna, neque stellæ, spes vitæ nostræ* [13] *prorsus abscissa erat.*

21 *Et quum nullus quicquam cibi sumpsisset, tunc stetit Paulus in medio eorum, ac dixit, Si acquieuissetis mihi, ô viri, non nauigassemus à Creta, et vitassemus damnum & angustiã hãc.*

22 *Et nunc consulo ego vobis vt sitis sine molestia:* [14] *anima enim vnius ex vobis non est peritura, præter nauem.*

[a] נרדא נלך: [b] ואן ואם: [c] ימנעון יגיעו: [d] יסתון יעמדו בעת החורף: [e] למאנא חוף מלשון יון: [f] חאר מביט: [g] ממטין באים: [h] רדין הולכים: [i] חדרי סביבות: [k] משבא רוח מן נשב: [l] ואתחטפת נחטפה מכות הרוח: [m] דתקומי שתעמוד: [n] ויהבן לאי״א דהי ונניח הספינה ביד הרוח ההיא: [o] גזרתא אי: [p] למחסן כמעט שלא: [q] אשכחן יכולנו: [r] אחדן שנאחז: [s] קרקורא היא הספינה הקטנה הקשורה מאחרי הגדולה ללכת בה אנשיה לעשות מה שצריך לה: [t] מחיצן הוין מתקנים היינו מבחוץ: [u] אחתניהי הורדנו אותו מן נחת: [x] ארמנון הוא העץ התלוי בתורן שקשור בו הבגד לקבל הרוח: [y] כימונא סופה: [z] שדין השלכנו: [aa] מאנין כלינו: [bb] באידין בידינו: [cc] סברא דחיין תקוות חיינו: [dd] כל כלה מכלוכל: [ee] אתפסק הוא היתה נכרתת: [ff] מדם דבר: [gg] מסתיבר הות אוכל מן סבר: [hh] אתטפיסתון הקשבתם: [ii] רדין הולכים: [kk] מתחסכין הוין נשמרים היינו: [ll] מלך יועץ: [mm] דלא עקא בלי דאבון: [nn] אלפא הספינה:

7 Paraphrastes Græca vocabula retinet. Nam & Hebræi & Syri huiusmodi rerum vocabulis carent, & coguntur ea à peregrinis linguis mutuari.

8 Id est, Permisimus nauem potestati venti. Per manum enim significat potestatem, vsitato scripturæ more.

9 Sic in Græcis quibusdam exemplaribus Καύδη dicitur: & Suidas videtur Καυδώ vocare. Vnde Syri mutato ω in α ex more, vocant Kauda. Neque enim mihi dubiũ est, errore siue librarii siue typographi scriptum esse Kaura, cum Resch, loco Kauda, cum Daleth: nam figuræ harum literarum apud Syros punctulis situ solo diuersis differunt, vt procliuis fuerit lapsus. In manu scripto codice vtraque lectio ponitur, fortassis quòd vtroque nomine vocaretur. Similia propria nomina etiam in textu Hebræo Bibliorum reperientur, si quis conferat 10 cap. Gen. cum principio 1 lib. Paralip.

10 Id est, Nauis armamenta.

11 Id est, Sarcinas & res priuatas singulorum qui in naui erant.

12 Ad verbum, Teneret se hyems.

13 Ad verbum, Tota tota ipsa. Syra phrasis.

14 Id est, Vita.

23 Παρέστη γάρ μοι τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ οὗ εἰμι, ᾧ καὶ λατρεύω·

Adſtitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cuius ſum quem etiam colo,

24 Λέγων, Μὴ φοβοῦ Παῦλε, Καίσαρί σε δεῖ παραστῆναι· καὶ ἰδού, κεχάρισταί σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετὰ σοῦ.

Dicens, Ne metue Paule, oportet te Cæſari ſiſti: & ecce, condonauit tibi Deus omnes qui tecum nauigant.

25 Διὸ εὐθυμεῖτε ἄνδρες. πιστεύω γὰρ τῷ Θεῷ ὅτι οὕτως ἔσται καθ᾽ ὃν τρόπον λελάληταί μοι.

Propterea bono animo eſtote viri: credo enim Deo, ita fore quemadmodum loquutus eſt mihi.

Promiſſio fit per fidē efficax.

26 Εἰς νῆσον δέ τινα δεῖ ἡμᾶς ἐκπεσεῖν.

In inſulam autem quandam incidere nos oportet.

27 Ὡς δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτη νὺξ ἐγένετο, διαφερομένων ἡμῶν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ, κατὰ μέσον τῆς νυκτὸς ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐτοῖς χώραν.

Cæterùm quum quartadecima nox adueniſſet, & ferremur in Adria, nautæ circa medium noctis ſuſpicati ſunt appropinquare ſibi aliquam regionem.

Ad promiſſam & certam ſalutem per medias tamen tempeſtates, atque adeo per ipſas mortes peruenitur.

28 Καὶ βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς εἴκοσι· βραχὺ δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς δεκαπέντε.

Et demiſſa bolide inuenerunt paſſus viginti: & paululū inde progreſſi, rurſum demiſſa bolide inuenerunt paſſus quindecim.

29 Φοβούμενοί τε μήπως εἰς τραχεῖς τόποις ἐκπέσωσιν, ἐκ πρύμνης ῥίψαντες ἀγκύρας τέσσαρας, ηὔχοντο ἡμέραν γενέσθαι.

Timentéſque nequo modo in aſpera loca inciderent, iactis è puppi anchoris quatuor, optabant diē oriri.

30 Τῶν δὲ ναυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προφάσει ὡς ἐκ πρώρας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν,

Nautis verò ſtudentibus fugere è naui, demiſſa ſcapha in mare, ſub obtentu velut è prora anchoras extenſuri,

Nullum eſt tam turpe factum ad quod diffidentia & mala conſcientia homines non impellant.

31 Εἶπεν ὁ Παῦλος τῷ ἑκατοντάρχῃ καὶ τοῖς στρατιώταις, Ἐὰν μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς σωθῆναι οὐ δύνασθε.

Dixit Paulus centurioni & militibus, Niſi iſti in naui māſerint, vos ſeruari non poteſtis.

Etſi promiſſionum Dei exitus à cauſis mediis ſimpliciter nō pendet, tamen Dei beneficētia indignos ſe reddunt qui oblata media vel temere vel diffidentia non amplectuntur.

32 Τότε οἱ στρατιῶται ἀπέκοψαν τὰ σχοινία τῆς σκάφης, καὶ εἴασαν αὐτὴν ἐκπεσεῖν.

Tunc abſciderunt milites funes ſcaphæ, & ſiuerunt eam excidere.

33 Ἄχρι δὲ οὗ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι, παρεκάλει ὁ Παῦλος ἅπαντας μεταλαβεῖν τροφῆς· λέγων, Τεσσαρεσκαιδεκάτην σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες, ἄσιτοι διατελεῖτε, μηδὲν προσλαβόμενοι·

Interim autem dū oriretur dies, hortabatur Paulus omnes vt caperent cibum: dicens, Dies hic eſt decimuſquartus ex quo expectantes ieiuni permanetis, nihil cibi ſumentes:

Trepidante mundo ſoli fideles non modo quieti manēt, ſed alios etiam ſuo exemplo confirmant.

23 אתחזי גיר בלליא הנא מלאכה דאלהא הו דדילה אנא ולה פלח אנא:

24 ואמר לי לא תדחל פולא עתיד הו לך [a]למקם קדם קסר והא יהב לך אלהא [b]מוהבתא לכל [c]דרדין עמך:

25 מטול הנא [d]אתלבבו גברא [e]מהימן אנא גיר באלהא דהכנא הוא [f]אכמא דאתמלל עמי:

26 ברם [g]לגזרתא חדא אית לן [h]דנשתדא:

27 ומן בתר ארבת־עסר יומין דטעין ואתטרפן בהדריוס ימא. בפלגה דלליא [i]סברו מלחא דלארעא מתקרבין הוו:

28 [k]וארמיו [l]אוקינוס ואשכחו [m]קומין עסרין ותוב קליל [n]רדו [o]ואשכחו [p]קומין חמשעסרא:

29 וכד דחילין הוין דדלמא נשתכח לן [q]בדוכיתא דאית בהין [r]שועא [s]ארמיו מן [t]חרתה דאלפא [u]אוקינוס ארבע ומצלין הוו דיהוא יומא:

30 [x]מלחא דין בעו למערק מנה מן אלפא [y]ואחתו מנה [z]לקרקורא לימא [aa]בעלתא דיאזלון בה ויאסרונה [bb]לאלפא בארעא:

31 וכד חזא פולוס אמר [cc]לקנטרונא [dd]ולאסטרטיוטא [ee]דאן הלין באלפא לא מכתרין אנתון לא משכחין [ff]דתחון:

32 הידין [gg]פסקו אסטרטיוטא לחבליה דקרקורא מן אלפא ושבקוה [hh]טעיא:

33 הו דין פולוס עד־מא דהוא צפרא [ii]מפיס הוא לכלהון דיקבלון [kk]סיברתא כד אמר להון [ll]יומנא הא ארבת־עסר יומין מן [mm]קנטא מדם לא [nn]טעים לכון:

מטול

23 *Conspectus est enim nocte hac [mihi] Angelus Dei illius cuius sum, & quẽ colo.*

24 *Ac dixit mihi, Ne timeas Paule. futurum est enim tibi vt stes coram Cæsare: & ecce, dedit tibi Deus dono omnes qui nauigant tecum.*

25 *Propter hoc [17] resumite cor, ô viri. Credo enim in Deum quòd ita futurũ est sicut dictum est mihi.*

26 *Cæterùm in insulam quandã [18] proiiciendi sumus.*

27 *Et post quatuordecim dies quibus errraueramus, & abrepti fueramus in Adriaticum mare, in medietate noctis, suspicati sunt nautæ quòd ad terram appropinquarent.*

28 *Et dimiserunt bolidem, ac inuenerunt vlnas viginti: et rursus paululum nauigauerunt, et inuenerunt vlnas quindecim.*

29 *Quúmque metueremus ne nos inueniremus [esse] in loco in quo essent saxa, iecerunt à posteriori parte nauis anchoras quatuor: & orabant vt fieret dies.*

30 *Nautæ autem tentauerunt fugere è naui, & demiserunt ex ea scapham in mare, per occasionem, quòd ituri essent in ea, & ligaturi nauim in terra.*

31 *Quúmque [id] vidisset Paulus, ait centurioni et militibus, Si isti in naui non maneant vos nõ potestis [19] seruari.*

32 *Tunc absciderunt milites funes scaphæ à naui, et siuerũt eam deerrantẽ.*

33 *Ipse verò Paulus vsquedum esset aurora suadebat omnibus vt caperẽt cibum, dicens eis, Hodie, ecce, decimus quartus est dies, [20] à concitatione nihil gustatum est à vobis.*

r.ii.

[a] למקם לעמוד:
[b] מוהבתא מתנה:
[c] רדין הולכים:
[d] אתלבבו יתחזק לבבכם:
[e] מהימן מאמין:
[f] אכמא כמו:
[g] גזרתא אי:
[h] נשתדא נהיה מושלכים מן שדא:
[i] סברו חשבו:
[k] וארמיו וישליחו:
[l] אוקינוס בדיל הוא התלוי מחוט ארוך לתור בו עומק המים:
[m] קומין פסיעות:
[n] רדו הלכו:
[o] אשכחו מצאו:
[p] קומין פסיעות:
[q] דוכיתא מקומות:
[r] שועא אבנים:
[s] ארמיו השליכו:
[t] חרתה אחריתה:
[u] אוקינוס היא הנקראת בדברי ר"ז"ל אנקורה ובן שמה בלעז:
[x] מלחא המלחים:
[y] אחתו הורידו מן נחת:
[z] קרקורא ספינה קטנה לצרכי הגדולה עשויה:
[aa] עלתא סיבה:
[bb] אלפא ספינה:
[cc] קנטרונא שר המאה:
[dd] אסטרטיוטא אנשי החיל:
[ee] דאן שאם:
[ff] דתחון שתחיו:
[gg] פסקו ברתו:
[hh] טעיא טועה:
[ii] מפיס יועץ:
[kk] סיברתא שבר שטעמו אוכל:
[ll] יומנא היום:
[mm] קנטא סערה:
[nn] טעים לכון נטעם מכם:

17 Id est, Bono estote animo.

18 Ad verbum, Est nobis vt eiiciamur. Id est, Futurũ est vt eiiciamur.

19 Ad verbum, Viuere.

20 Intelligit, Ex quo mare cœpit cõcitari. Id est cõmoueri.

Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς προσλαβεῖν τροφῆς· τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει. οὐδενὸς γὰρ ὑμῶν θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς πεσεῖται. 34

Ideo vos hortor vt sumatis cibũ: hoc enim ad salutem vestram spectat. nullius enim vestrûm capillus ex capite cadet.

Εἰπὼν δὲ ταῦτα, καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ ἐνώπιον πάντων, καὶ κλάσας ἤρξατο ἐσθίειν. 35

Et quum hæc dixisset, accepto pane gratias egit Deo in conspectu omniũ: & quũ fregisset, cœpit edere.

Εὔθυμοι δὲ γενόμενοι πάντες, καὶ αὐτοὶ προσελάβοντο τροφῆς. 36

Omnes verò quum iam bono animo facti essent, sumpserunt & ipsi cibum.

Ἦμεν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσαι ψυχαὶ, διακόσιαι ἑβδομηκονταέξ. 37

Eramus autem vniuersa capita in nauigio, ducenta septuagintasex.

Κορεσθέντες δὲ τροφῆς, ἐκούφιζον τὸ πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὴν θάλασσαν. 38

Cæterùm satiati cibo, alleuabant nauim, proiicientes frumentum in mare.

Ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον· κόλπον δέ τινα κατενόουν ἔχοντα αἰγιαλὸν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαντο, εἰ δύναιντο, ἐξῶσαι τὸ πλοῖον. 39

Quum autem dies ortus esset, terram non agnoscebant: sinum verò quendam animaduerterunt habentem littus, in quem consilium ceperant, si possent, expellere nauim.

Tum maximè expectandæ sunt tempestates quum proximus est portus.

Καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες εἴων εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα ἀνέντες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων· καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ, κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν. 40

Igitur anchoris sublatis, permiserunt *eam* mari, simul laxatis vinculis gubernaculorum: & sublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad littus.

Περιπεσόντες δὲ εἰς τόπον διθάλασσον, ἐπώκειλαν τὴν ναῦν· καὶ ἡ πρῷρα ἐρείσασα ἔμεινεν ἀσάλευτος, ἡ δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ τῆς βίας τῶν κυμάτων. 41

Sed quum incidissent in locum bimarem, illiserunt nauem: ac prora quidem infixa manebat immobilis, puppis verò soluebatur præ vndarum violentia.

Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο ἵνα τοὺς δεσμώτας ἀποκτείνωσι, μή τις ἐκκολυμβήσας διαφύγοι. 42

Militum autem consilium erat vt vinctos trucidarent, nequis, quũ enatasset, effugeret.

Incredulis nihil est perfidiosius, nec magis ingratum.

Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος, βουλόμενος διασῶσαι τὸν Παῦλον, ἐκώλυσεν αὐτοὺς τοῦ βουλήματος, ἐκέλευσέ τε τοὺς δυναμένους κολυμβᾶν, ἀπορρίψαντας πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξιέναι· 43

At centurio volens seruare Paulum, prohibuit eos ab hoc consilio: iussitque vt qui possent natare, abiicerent *se* primos, & in terram euaderent:

Deus inter suos etiã hostes inuenit quorũ opera suos conseruet.

Καὶ

Et

34 מטול הדא בעא אנא מנכון דתתקבלון מאכולתא [a]לקוימא דחייכון [b]מנתא גיר מן [c]רישא דחד מנכון לא אבדא ׃

34 *Idcirco peto à vobis vt capiatis cibum ad sustentationem vitæ vestræ: capillus enim è capite vllius ex vobis non est periturus.*

35 וכד הלין אמר נסב לחמא ושבח לאלהא קדם כלהון [d]וקצא [e]ואקף למאכל ׃

35 *Et quum hæc dixisset, accepit panem, & glorificauit Deum coram omnibus illis: & fregit, ac cœpit comedere.*

36 [f]ואתביאיו כלהון וקבלו [g]תורסיא ׃

36 *Et consolationem acceperũt omnes, & ceperunt alimentum.*

37 איתין הוין דין באלפא מאתין ושבעין ושת נפשן ׃

37 *Eramus autem in naui ducentæ & septuagintasex animæ.*

38 וכד סבעו מאכולתא [h]אקלו מן אלפא ושקלו [i]חטא [k]ושדו בימא ׃

38 *Quúmque saturati essent cibo, [21]exonerabant nauim, & sustulerunt triticum, ac proiecerunt in mare.*

39 וכד הוא יומא [l]ספנא אידא הי ארעא לא [m]אשתודעו אלא [n]חרו על גיב יבשא כנפא חדא דימא איכא [o]דרנין הוו דאן משכחא ידחונה לאלפא ׃

39 *Et quum factus esset dies, nautæ, quæ esset illa regio non agnouerunt: sed intuiti sunt iuxta aridam sinum quendam maris, quò meditabãtur vt, si possibile esset, impellerent ipsam nauim.*

40 [p]ופסקו [q]לאוקינוס מן אלפא [r]וארפיו אנין בימא ושרי רכבא [s]דסוכנא ותלו ארמנון זעורא לרוחא דנשבא [u]ורדין הוין לאפי יבשא ׃

40 *Et absciderũt anchoras à naui, et laxauerunt illas in mare. Et soluerũt iuncturas gubernaculorum, et suspenderunt [22]artemonem ad ventum qui flabat, & nauigabãt versus aridam.*

41 [x]וגשת אלפא בדוכתא דרמא בינת תרין עומקין דימא [y]ואתחרירת בה וקם עליה [z]גבה קדמיא ולא [aa]מתתזיע הוא גבה דין אחריא [bb]אשתרי מן [cc]קטירא דגללא ׃

41 *Et peruenit nauis ad locum qui situs est inter duas profunditates maris: et infixit se in eum [locum,] et consistebat super eum [23]prora ipsius, et non mouebatur: [24]puppis verò eius soluebatur à violentia fluctuum.*

42 וצבו הוו אסטרטיוטא דיקטלון אנון לאסירא דלא [dd]ירמון סחוא ויערקון להון מנהון ׃

42 *Et volebant milites interficere ipsos vinctos, ne iniicerent se natatu, et fugerent ab eis.*

43 [ee]וקנטרונא כאא אנון מן הדא מטול דצבא הוא [ff]דיחא לפולוס ולאילין דמשכחין הוו [gg]דירמון סחוא פקד להון דבקדמיא [hh]יסחון ויעברון לארעא ׃

43 *Et centurio prohibuit eos ab hac re, quia volebat seruare Paulum: et ijs qui poterant iniicere se natatu, præcepit vt primi natarent, & transirẽt ad terram.*

[a] לקוימא דחייכון לקיום חייכם׃
[b] מנתא שער׃
[c] רישא ראש׃
[d] קצא שבר׃
[e] אקף החל׃
[f] אתביאיו קבלו נחמה׃
[g] תורסיא אוכל׃
[h] אקלו הקלו׃
[i] חטא החיטה׃
[k] ושדו וישליכו׃
[l] ספנא אנשי הספינה׃
[m] אשתודעו הכירו׃
[n] חרו ראו׃
[o] רנין חושבים׃
[p] פסקו כרתו׃
[q] אוקינוס טעמו האנקורות׃
[r] ארפיו הניחו אותן שיפלו׃
[s] סוכנא הם העצים שאחרי הספינה שמישרים אותה כחם אל אשר ירצו׃
[t] ארמנון עץ שהכנגד קשור בו לקבל הרוח הנושבת׃
[u] רדין הולכים׃
[x] וגשת ותגש׃
[y] אתחרית נתקעה׃
[z] גבה צידה׃
[aa] מתתזיע מתנועע׃
[bb] אשתרי נרפה׃
[cc] קטירא חזקתאו כוח׃
[dd] ירמון סחוא ישליכו עצמם לשחות׃
[ee] קנטרונא שר המאה׃
[ff] יחא יחיה׃
[gg] ירמון סחוא ישליכו עצמם לשחות׃
[hh] יסחון ישחו׃

21 Id est, Auferebãt ab ea quæ grauem reddebant. Id est, Onus nauis.

22 Hic quoque Græcum nomen, sed mutilatũ, retinet Paraphrastes: ac ponit ארמנון, Armenon pro Artemon.

23 Ad verbum, Latus eius anterius. Latus pro parte & regione.

24 Ad verbum, Latus eius posterius. Lat⁹ pro parte & regione. Vtrobiq; periphrasis est, hic puppis, illic proræ.

ולשרכא

Καὶ τοὺς λοιποὺς, οὓς μὲν ἐπὶ σανίσιν, οὓς δὲ ἐπί τινων τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου. καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν. 44

44 Reliqui verò partim in tabulis, partim in quibusdã nauis *fragmentis*.& ita factum est vt omnes salui euaderent in terram.

Hominum malitiã vincit Dei bonitas.

Κεφάλαιον κη'.

ΚΑΙ διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαν ὅτι Μελίτη ἡ νῆσος καλεῖται. 1

Cap. XXVIII.

ET quum salui euasissent, tunc agnouerunt insulam vocari Melitam.

Οἱ δὲ βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν φιλανθρωπίαν ἡμῖν. ἀνάψαντες γὰρ πυρὰν, προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς, διὰ τὸν ὑετὸν τὸν ἐφεστῶτα, καὶ διὰ τὸ ψύχος. 2

Barbari verò præstabãt nobis nõ vulgarem humanitatem. accẽsa enim pyra acceperunt nos omnes, propter imbrẽ qui vrgebat,& propter frigus.

Συστρέψαντος δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων τι πλῆθος, καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυρὰν, ἔχιδνα ἐκ τῆς θέρμης ἐξελθοῦσα καθῆψε τῆς χειρὸς αὐτοῦ. 3

Quum igitur congregasset Paulus nonnihil sarmentorum, & imposuisset in pyram,vipera è calore prorepens inuasit eius manum.

Pios quidem pericula ex periculis manent,sed glorioso semper exitu.

Ὡς δὲ εἶδον οἱ βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, Πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης ἡ δίκη ζῆν οὐκ εἴασεν. 4

Vt verò barbari viderunt pendentem bestiam ex ipsius manu, alii aliis dicebãt, Omnino homicida est homo iste, quem seruatum è mari vltio non siuit viuere.

Etsi res aduersæ sunt peccatorum pœnæ, tamen quum Deus affligendis hominibus nõ semper respiciat peccata, temere iudicãt qui vel non expectãt exitum, vel ex rebus prosperis aut aduersis vnumquenque æstimant.

Ὁ μὲν οὖν ἀποτινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ, ἔπαθεν οὐδὲν κακόν. 5

At ille excussa bestia in ignem,nihil mali passus est:

Οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι, ἢ καταπίπτειν ἄφνω νεκρόν. Ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκώντων, καὶ θεωρούντων μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον, μεταβαλλόμενοι ἔλεγον θεὸν αὐτὸν εἶναι. 6

Illi verò expectabant dũ intumesceret,aut concideret repentè mortuus. Sed quum multum *tẽpus* expectassent,& viderent nihil incommodi illi contingere, mutati dicebant eum esse deum.

Hominibus veræ religionis ignaris nihil in vtranque partem instabilius.

Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι Ποπλίῳ· ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς, τρεῖς ἡμέρας φιλοφρόνως ἐξένισεν. 7

Cæterùm circa locum illum erãt prædia *cuidam* primario insulæ, nomine Publio: qui nos exceptos triduo peramicè in hospitio habuit.

Seruum Dei quamuis miserum & egẽtem excepisse, nullũ vnquam pœnituit.

Ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου πυρετοῖς καὶ δυσεντερίᾳ συνεχόμενον κατακεῖσθαι· πρὸς ὃν ὁ Παῦλος εἰσελθὼν, καὶ προσευξάμενος, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἰάσατο αὐτόν. 8

Factum est autem vt pater Publii febribus ac dysenteria detẽtus, decumberet: ad quem Paulus ingressus,quum precatus esset,impositis ei manibus,sanauit eum.

Captiuo Paulo, non fuit tamen captiua Dei virtus.

Τούτου

Hoc

44 [a]ולשרבא על [b]דפא ועל [c]קיסא אחרנא דאלפא [d]אעבר אנון והכנא כלהון [e]אשתוזבו לארעא ׃

קפלאון כח

1 ומן בתר־כן [f]ילפן דמיליטי מתקריא הי [g]גזרתא ׃

2 וברבריא [h]דעמרין הוו בה רחמא סגיאא [i]חויו לותן [k]ואוחדו נורא וקראוון לכלן [l]דנשחן מטול מטרא סגיאא [m]וקורשא דאית הוא ׃

3 ופולוס שקל סוגאא [n]דחכובא וסם על נורא ונפקת מנהון [o]אכדנא מן [p]רתחא דנורא [q]ונכתת באידה ׃

4 וכד חזאוה ברבריא דתליא באידה אמרין הוו [r]כבר הנא גברא [s]קטולא הו דכד [t]אשתוזב מן ימא [u]כאנותא לא שבקתה [x]דיחא ׃

5 הו דין פולוס אניף אידה [y]ואשדה [z]לאכדנא בנורא [aa]ומדם דסנא לא [bb]הויהי ׃

6 סברין הוו דין ברבריא דבר שעתה מתמסא ונפל כד מית על ארעא וכד עדנא סגיאא [cc]סכיו וחזו דמדם דסנא לא [dd]הויהי [ee]שחלפו [ff]מליהון ואמרו דאלהא הו ׃

7 אית הוא דין [gg]קוריא בה בהו אתרא לגברא חד דשמה הוא פופליוס דהו הוא [hh]רישה דגזרתא וקבלן בביתה תלתא יומין [ii]חדיאית ׃

8 אבוהי דין דפופליוס [kk]באשתא [ll]ובכאב מעיא [mm]כריה הוא ועלותה פולוס וצלי וסם עלוהי אידה [nn]ואחלמה ׃

וכד

[a] שרכא שאר ׃ [b] דפא הנסרים ׃ [c] קיסא עצים ׃ [d] אעבר העביר ׃ [e] אשתוזבו נמלטו ׃ [f] ילפן הבינונו ׃ [g] גזרתא האי ׃ [h] עמרין יושבים ׃ [i] חויו הראו ׃ [k] אוחדו הבעירו ׃ [l] נשחן נתחמם ׃ [m] קורשא קור ׃ [n] חכובא חוחים ׃ [o] אכדנא פתן מלשון יון ׃ [p] רתחא חום ׃ [q] נכתת נשכה ׃ [r] כבר אמנם ׃ [s] קטולא רוצח ׃ [t] אשתוזב נמלט ׃ [u] כאנותא צדק או דין האל ׃ [x] יחא יחיה ׃ [y] אשדה השליכה ׃ [z] אכדנא פתן ׃ [aa] מדם דסנא דבר רע ׃ [bb] הויהי היה לו ׃ [cc] סכיו המתינו ׃ [dd] הויהי היה לו ׃ [ee] שחלפו המירו ׃ [ff] מליהון דבריהם ׃ [gg] קוריא שדות ׃ [hh] רישא דגזרתא ראש האי ׃ [ii] חדיאית בשמחה ׃ [kk] אשתא קדחת ׃ [ll] כאב מעיא כאב המעים ׃ [mm] כריה חולה ׃ [nn] ואחלמה וירפא אותו ׃

Et reliquos ſuper tabulas & ſuper ligna alia nauis fecit tranſire: et ita omnes liberati ſunt in terram.

Cap. XXVIII.

ET poſt hæc [1]didicimus quòd Meliti vocaretur illa inſula.

Et barbari qui habitabant in ea, [2]beneuolentias multas oſtendebant erga nos: & accenderunt ignẽ, vocauerũt que nos omnes vt nos calefaceremus propter pluuiam magnam et gelu quod erat.

Et Paulus ſuſtulit multitudinem ramorum, & poſuit ſuper ignem, & egreſſa eſt ex eis vipera è calore ignis, et momordit manum eius.

Quúmque vidiſſent eam barbari, quòd penderet in manu eius, dicebãt, Omnino hic vir homicida eſt, quem ereptũ è mari iuſtitia non ſiuit viuere.

Ipſe verò Paulus extulit manum ſuam, & iniecit viperam in ignem: et nihil mali factum eſt ei.

Exiſtimabãt autem barbari quòd eadem hora conſumeretur, & caderet mortuus ſuper terram. Et quum tempus multum expectaſſent, & viderent quòd nihil mali factũ eſſe ei, mutauerunt verba ſua, et dixerunt quòd Deus eſſet.

Erant autem agri in eo loco viro cuidam cuius nomen erat Publius, qui quidem erat primarius ipſius inſulæ, & excepit nos domi ſuæ tribus diebus libenter.

Pater autem Publii febri et [3]dolore viſcerum infirmus erat: et ingreſſus eſt ad eum Paulus, ac orauit, & impoſuit ei manum ſuam, ac ſanauit eum.

1 Id eſt, Cognouimus & intelleximus.

2 Id eſt, Beneuolentiæ ſuæ varia teſtimonia oſtendebant erga nos.

3 Id eſt, Laborabat dolore viſcerum.

9 Τούτου οὖν γενομένου, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἔχοντες ἀσθενείας ἐν τῇ νήσῳ, προσήρχοντο καὶ ἐθεραπεύοντο.

Hoc igitur facto, reliqui etiam qui morbis tenebãtur in insula, accedebant & sanabantur.

Deus in suorum gratiam, exteris etiam benefacit.

10 Οἳ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς, καὶ ἀναγομένοις ἐπέθεντο τὰ πρὸς τὴν χρείαν.

Qui etiam multis honoribus nos honorarunt, & quũ proueheremur, imposuerunt quæ vsui *nobis* erant.

11 Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν ἐν πλοίῳ παρακεχειμακότι ἐν τῇ νήσῳ, Ἀλεξανδρίνῳ, παρασήμῳ Διοσκούροις.

Tribus itaque pòst mensibus deuecti sumus in naui Alexandrina, quæ in insula hyemauerat, cui erat insigne Castor & Pollux.

Idola sanctos nullo modo consentientes non polluunt.

12 Καὶ καταχθέντες εἰς Συρακούσας, ἐπεμείναμεν ἡμέρας τρεῖς.

Et deuecti Syracusas, *illic* mansimus triduum.

13 Ὅθεν περιελθόντες κατηντήσαμεν εἰς Ῥήγιον· καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἐπιγενομένου νότου, δευτεραῖοι ἤλθομεν εἰς Ποτιόλους.

Vnde circumlegentes deuenimus Rhegium: & altero pòst die quum superuenisset Auster, secundo die venimus Puteolos.

14 Οὗ εὑρόντες ἀδελφούς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτά. καὶ οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην ἤλθομεν.

Vbi repertis fratribus, rogati sumus manere apud eos dies septem. & ita contendimus Romam.

15 Κἀκεῖθεν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν ἄχρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν ταβερνῶν. οὓς ἰδὼν ὁ Παῦλος, εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἔλαβε θάρσος.

Vnde quum audissent fratres de rebus nostris, prodierunt nobis in occursum vsque ad Appii forum & Tres tabernas. quos quum vidisset Paul⁹, gratiis actis Deo, sumpsit fiduciam.

Deus nunquam patitur suos supra vires affligi.

16 Ὅτε δὲ ἤλθομεν εἰς Ῥώμην, ὁ ἑκατόνταρχος παρέδωκε τοὺς δεσμίους τῷ στρατοπεδάρχῃ· τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετράπη μένειν καθ' ἑαυτὸν, σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ.

Quum autem venissemus Romã centurio tradidit vinctos præfecto exercituum: sed permissum est Paulo vt habitaret seorsim, cum milite qui ipsum custodiret.

Profanorum etiam corda Dominus prout libet in ipsorũ gratiam inflectit.

17 Ἐγένετο δὲ μετὰ ἡμέρας τρεῖς συγκαλέσασθαι τὸν Παῦλον τοὺς ὄντας τῶν Ἰουδαίων πρώτους· συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἔλεγε πρὸς αὐτούς, Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ τοῖς ἔθεσι τοῖς πατρῴοις, δέσμιος ἐξ Ἱεροσολύμων παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων.

Factum est autem vt tertio pòst die conuocaret Paulus Iudæorum primos: qui vbi conuenissent, dixit eis, Ego, viri fratres, quum nihil fecerim aduersus populum aut ritus patrios, vinctus traditus sum Hierosolymis in manus Romanorum.

Paulus vbique se Apostolũ esse meminit.

18 Οἵτινες ἀνακρίναντές με ἐβούλοντο ἀπολῦσαι, διὰ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί.

Qui quæstione de me habita, volebant me dimittere, quòd nullum sit in me crimen capitale.

Ἀντιλεγόντων

Sed

9 וכד הות הדא ואף [a]שרכא אילין דאית הוו בה [b]בגזרתא [c]כריהא קרבין הוו לותה ומתאסין הוו :

Et quum factum esset hoc, reliqui quoque qui erant in ea insula infirmi, accedebant ad eum, et sanabantur.

10 [d]ואיקרא רורבא יקרון וכד נפקין הוין מן תמן [e]זודון :

Et honoribus magnis honorarunt nos: et quum egrederemur inde, viatico nos instruxerunt.

11 נפקן דין בתר ירחא תלתא [f]ורדין [g]באלפא [h]אלכסנדריתא [i]דאסתית בה [k]בגזרתא ואית הות עליה אתא [l]דתאמא :

Egressi autem sumus post mẽses tres: & iter fecimus in naui Alexãdrina, quæ hyemauerat in ea insula, et erat super eam signum [4] Gemellorum.

12 ואתין לסרקוסא מדינתא [m]וקוין תמן יומתא תלתא :

Et venimus in Syracusam vrbem, mansimúsque ibi dies tres.

13 ומן תמן [n]אתכרכן [o]ומטען לרגיון מדינתא ובתר יומא חד נשבת לן רוחא דתימנא ולתרין יומין אתין לפוטיאלוס מדינתא דאיטליא :

Et inde circuiuimus, et peruenimus ad Rhegium ciuitatem. Et post diem vnum flabat nobis ventus Australis, ac duobus diebus venimus Puteolos ciuitatem Italiæ.

14 ואשכחן תמן [p]אחא ובעו מנן והוין לותהון יומתא שבעא והידין אזלן לרהומא :

Et inuenimus ibi fratres, & rogauerunt nos, ac mãsimus apud eos dies septem. et tunc profecti sumus Romam.

15 וכד שמעו אחא דתמן נפקו [q]לאורען עדמא לשוקא דמתקרא אפיוס־פורוס ועדמא [r]לתלת־חנון וכד חזא אנון פולוס [s]אודי לאלהא [t]ואתחיל :

Et quum audiuerunt fratres qui illinc erant, egressi sunt in occursum nobis vsque in plateã quæ vocatur Appij forum, et vsque ad Tres tabernas. Et quum vidisset eos Paulus, gratias egit Deo, & seipsum corroborauit.

16 [u]ועלין לרהומא [x]ואפס [y]קנטרונא לפולוס [z]דישרא איכא דצבא עם [aa]אסטרטיוטא הו דנטר הוא לה :

Et ingressi sumus Romam: et permisit centurio Paulo vt habitaret vbi vellet cũ milite illo qui custodiebat eũ.

17 ומן בתר תלתא יומין שדר פולוס קרא [bb]לרישיהון דיהודיא וכד אתכנשו אמר לחון גברא אחי אנא כד [cc]במדם לא [dd]קמת לוקבל עמא [ee]ונמוסא דאבהי באסורא [ff]אשתלמת מן אורשלם באידא דרהומיא :

Et post tres dies mittens Paulus, vocauit primores Iudæorum: & quum cõgregati essẽt, dixit eis, Viri fratres, ego quum in nulla re steterim contra populum & legem patrum meorũ, in vinculis traditus sum ab Vrischelem in manum Romanorum.

18 והנון כד שאלוני צבו [gg]דישרונני מטול דלא אשכחו בתרי [hh]רשינא [ii]מדם [kk]דשוא למותא :

Et hi quum interrogassent me, voluerunt dimittere me, eo quòd non inuenirent [5] in me accusationem vllam quæ digna esset morte.

---

a שרכא השאר: b גזרתא אי: c כרייא חולים: d ואיקרא רורבא וכמיני כבוד רבים: e זודון נתנו לנו צידה לדרך: f רדין הלכנו: g אלפא ספינה: h אלכסנדריתא מן אלכסנדריה: i אסתית נחה בעת החורף: k גזרתא אי: l תאמא תאומים: m קוין ישבנו: n אתכרכן סבבנו: o ומטען ונגיע: p אחא האחים: q לאורען לקראתנו: r תלת חנון שם מקום קרוב לרומי: s אודי הודה מן ידה: t אתחיל התאמץ: u ועלין ונבוא: x אפס נתן רשות או הניח: y קנטרונא שר המאה: z ישרא יהנה: aa אסטרטיוטא איש מלחמה: bb רישיהון ראשיהם: cc מדם דבר: dd קמת עמדתי: ee נמוסא תורת: ff אשתלמת נמסרתי: gg דישרונני שיתירו אותי: hh רשינא דיבה: ii מדם שום: kk דשוא הראויה:

4 Ita vocat Castorem & Pollucẽ, quòd essent gemelli fratres.

5 Ad verbum, Post me. Syraphrasis alibi obseruata.

19 Ἀντιλεγόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων, ἠναγκάσθην ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα· οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τι κατηγορῆσαι.

20 Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν παρεκάλεσα ὑμᾶς ἰδεῖν καὶ προσλαλῆσαι. ἕνεκεν γὰρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἅλυσιν ταύτην περίκειμαι.

21 Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον, Ἡμεῖς οὔτε γράμματα περὶ σοῦ ἐδεξάμεθα ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας· οὔτε παραγενόμενός τις τῶν ἀδελφῶν ἀπήγγειλεν ἢ ἐλάλησέ τι περὶ σοῦ πονηρόν.

22 Ἀξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι ἃ φρονεῖς. περὶ μὲν γὰρ τῆς αἱρέσεως ταύτης γνωστόν ἐστιν ἡμῖν ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται.

23 Ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἧκον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ξενίαν πλείονες· οἷς ἐξετίθετο διαμαρτυρόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπό τε τοῦ νόμου Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν, ἀπὸ πρωῒ ἕως ἑσπέρας.

24 Καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίστουν.

25 Ἀσύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ἀπελύοντο· εἰπόντος τοῦ Παύλου ῥῆμα ἕν, ὅτι καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν,

26 Λέγον, ‖Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἰπέ, Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε.

Esa.6.9
matth.13.14
mar.4.12
luc.8.10
iohan.12.40
rom.11.8

27 Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν· μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς.

Γνωστὸν

Sed contradicentibus Iudæis, coactus sum appellare Cæsarem: non *tamen* quasi habeam de quo gentē meam accusem.

Vtendum quidem mediis à Deo oblatis, sed ita vt gloriam Dei non autem nosipsos quæramus.

Ob hanc igitur causam vos aduocaui, quos viderem & alloquerer. nam propter spem Israelis circundatus sum hac catena.

Illi verò dixerunt ei, Nos neque literas accepimus de te ex Iudæa: neque adueniens quisquam fratrū annuntiauit aut loquutus est aliquid de te mali.

Velimus autem ex te audire quæ sentias. nam de secta ista notum est nobis vbique, *ei* contradici.

Quum igitur constituissent ei diem, venerunt ad eum in hospitiū complures: quibus cum testificatione exponebat regnum Dei, studēs eis persuadere quæ de Iesu Christo sunt, ex Lege Mosis & Prophetis, à mane vsque ad vesperam.

Mutuus est Legis & Euāgelii consensus.

Et alii quidem assentiebantur iis quæ dicebantur, quidam verò non credebant.

Euangelium credentibus odor vitæ, contumacibus odor mortis.

Quum autem inter se discordes essent, discesserunt: quū Paulus hoc verbum dixisset, Rectè sanè Spiritus sanctus loquutus est per Esaiam prophetam Patribus nostris,

Dicēs, ‖Vade ad populum istum, & dic, Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis.

Increduli sponte quidem reluctantur veritati, non tamen fortuito.

Pinguefactum enim est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis suis conniuerūt: ne cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos.

Notum

19 וכד קימין הוו לוקבלי יהודיא [a]אתאלצת דאקעא [b]בגן קסר לא איך אית לי דאקטרג [c]במדם לבני עמי :

Et quum ſtarent contra me Iudæi, coactus ſum implorare protectionem Cæſaris: nō quaſi ſit mihi vt accuſem in aliqua re [6]filios populi mei.

20 מטול הנא בעית מנכון [d]דתאתון ואחזכון [e]ואשתעא לכון הלין מטול גיר [f]סברא דיסראיל אסיר אנא [g]בששלתא הדא :

Propter hoc rogaui vos vt veniretis, & viderem vos, et narrarem vobis iſta. nam propter ſpem Iſraielis vinctus ſum catena hac.

[a] אתאלצת נזקקתי או הוצרכתי: [b] בגן במשגב או מחסה: [c] במדם בשום דבר: [d] תאתון תבואו: [e] אשתעא אספר: [f] סברא תקוות: [g] ששלתא שלשלת:

6 Id eſt, Iudæos gentiles meos.

21 אמרין לה הנון חנן אגרתא עליך לא קבלן מן יהוד ולא אנש מן אחא דאתו מן אורשלם אמרו לן מדם דביש עליך :

Dicunt ei illi, Nos epiſtolā de te nō accepimus è Iudæa, neque vlli ex fratribus qui venerunt ab Vriſchelem, dixerunt aliquid quod malū ſit de te.

22 צבינן דין דנשמע מנך מדם [h]דמתרעא אנת מטול דיולפנא הנא ידעינן [i]דעל אנש לא מקבל :

Cupidi autem ſumus vt audiamus ex te [7]idquod cogitas. propterea quòd doctrinam hanc ſcimus, quòd à nemine recipiatur.

[h] מתרעא חושב מן רעה: [i] על תחת מן:

7 Id eſt, Sententiam tuam. Siue id quod ſentis.

23 ואקימו לה יומא וכנשו ואתו לותה סגיאא [k]כד דשרא הוא [l]וגלא להון על מלכותא דאלהא כד מסהד [m]ומפיס להון על ישוע מן [n]נמוסא דמושא ומן נביא מן צפרא ועדמא לרמשא :

Et conſtituerunt ei diem, ac congregati ſunt, venerúntque ad eum multi [eo] vbi habitabat. et expoſuit eis de regno Dei, teſtificans & perſuadens eis de Ieſchua, ex Lege Muſche, & ex prophetis, à mane vſque ad veſperam.

[k] כד דשרא הוא אל המקום שחונה היה שם: [l] גלא באר והודיע: [m] מפיס מוכיח: [n] נמוסא תורת:

24 ואנשין מנהון [o]מתטפיסין הוו למלוהי ואחרנא לא מתטפיסין הוו:

Et quidam ex eis acquieſcebāt ſermonibus eius, et alij nō acquieſcebāt.

[o] מתטפיסין מקשיבים:

25 [p]ואשתריו מן לותה כד לא [q]שלמין [r]לחדדא ואמר להון הו פולוס מלתא הדא שפיר מלל רוחא דקודשא בפום אשעיא לוקבל אבהתכון :

Et diſceſſerunt ab eo, quum nō eſſet conſentiētes inuicem. Et dixit eis Paulus hunc ſermonem, Bene loquutus eſt Spiritus ſanctus per os Iſaiæ contra patres veſtros,

[p] ואשתריו ויסורו: [q] שלמין מסכימים: [r] לחדדא איש עם אחיו:

26 כד אמר [s]דזל לות עמא הנא ואמר להון דשמעא תשמעון ולא תסתכלון ותחזון ולא תבחרון :

Dicens, Vade ad populum hunc, & dic eis, Auditu audietis, & non intelligetis: et videbitis, et non cernetis.

[s] זל לך:

27 אתעבי לה גיר לבה דעמא הנא ומשמעתהון [t]אוקרו ועיניהון [u]עמצו דלא יחזון בעיניהון וישמעון ב באדניהון ויסתכלון בלבהון ויתובון לותי ואשבוק להון :

Incraſſatum enim eſt cor populi huius, & auditum ſuum grauem reddiderunt, & oculos ſuos clauſerunt: ne viderent oculis ſuis, et audirent auribus ſuis, & intelligerent corde ſuo, et conuerterentur ad me, & remitterem eis.

[t] אוקרו הכבידו: [u] עמצו סגרו:

Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται. 28

Notũ ergo sit vobis missam esse Gentibus hãc Dei salutem, & ipsos audituros.

Incredulitas reproborum non potest irritam facere Dei fidẽ

Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι, πολλὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς συζήτησιν. 29

Quum ergo hæc dixisset, exierunt Iudæi, multam habentes inter se disceptationem.

Non Euangeliũ sed Euangelii contẽptus dissidiorum causa.

Ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι· καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτόν· 30

Mansit autem Paulus biennium totum in proprio conducto: & accipiebat omnes qui ad ipsum ingrediebantur:

Verbum Dei non potest vinciri.

Κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάσης παῤῥησίας, ἀκωλύτως. 31

Prædicans regnum Dei, ac docens quæ sunt de Domino Iesu Christo, cum omni libertate, nemine prohibente.

28 תֶּתְיַדַע לְכוֹן [a] הָכִיל הָדָא דַלְעַמְמֵא אֶשְׁתַּדַּר הָנָא פּוּרְקָנָא דַאלָהָא הָנוּן גֵיר וְאָף שָׁמְעִין לֵה ׃

[a] הכיל לכן ׃

28 *Notum ſit igitur vobis hoc, quòd ad Gentes eſt miſſa hæc redẽptio [7] Dei: ipſæ enim quoque auſcultant ei.*

29 [8]

30 [b] וַאגַר לֵה פַּוְלוֹס מֵן דִילֵה בַּיְתָא וַהְוָא בֵּה תַּרְתֵּין שְׁנִין וַמְקַבֵּל הֲוָא תַּמָן לְכֻלְּהוֹן אִילֵין דָאתֵין הֲווֹ ל לְוָתֵה ׃

[b] ואגר ושכור ׃

30 *Et mercede conduxit ſibi Paulus de ſuo domum: manſitque in ea duobus annis, & excipiebat ibi omnes qui veniebant ad ſe.*

31 וּמַכְרֵז הֲוָא עַל מַלְכוּתֵה דַאלָהָא וּמַלֵף הֲוָא [c] עַין בַּגְלֵא עַל מָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא [d] דְּלָא כֶּלְיָן ׃

[c] עין בגלא לבטח לעין כלם ׃
[d] דלא כלין בלתי מונעים ׃

31 *Ac prædicabat de regno Dei, docebátque liberè de Domino noſtro Ieſchua Chriſto [9] abſque prohibentibus.*

שְׁלַם פְּרַכְסִיס דַּשְׁלִיחֵא טוּבָנֵא
חָנַו דֵין תַּשְׁעִיתְהוֹן

Finita ſunt geſta Apoſtolorum beatorum: hoc eſt, Hiſtoria eorum.

7 In veteri manuſcripto codice bibliothecæ illuſtriſſimi principis electoris Palatini erat דאלהא, quod omittebatur in codice impreſſo.

8 Totus 29 verſiculus in contextu Syro non legitur. de quo quia dubito num incuria ſit omiſſus, an verò potius in vetuſtis manuſcriptis codicibus defuerit in contextu, adiicere non ſum auſus. Si eſſet Syris verbis mihi verſus exprimẽdus, ita dicerẽ, וכד הלין אמר נפקו יהודיא וסגי דרשין הוו בינתהון ׃ Id eſt, Et quum hæc dixiſſet, egreſſi ſunt Iudæi & diſceptabãt multum inter ſe.

9 Id eſt, Nullo prohibente.

אגרתא דפולוס
שליחא

*Epistolae Pauli
Apostoli.*

אִגַּרְתָּא דְּפַוְלוֹס שְׁלִיחָא

Epistolæ Pauli apostoli.

t.i.

Παύλου τοῦ Ἀποστόλου ἡ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολή.

Epistola Pauli Apostoli ad Romanos.

Κεφάλαιον α΄.

ΠΑΥΛΟΣ δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ, 1

Act. 13. 1

(Ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις) 2

Περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ (τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα· 3

Τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν) Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν· 4

(Δι᾽ οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ· 5

Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς, κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ) 6

Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ, ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. 7

Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. 8

Μάρτυς γάρ μου ἐστὶν ὁ Θεός, ᾧ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἀδιαλείπτως μνείαν ὑμῶν ποιοῦμαι· 9

Πάντοτε

Cap. I.

PAVLVS [1] [2] seruus Iesu Christi, *ex Dei* vocatione Apostolus,‖ separatus ad *prædicandũ* Euangelium Dei,

(Quod antè promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis)

[3] De Filio suo, (facto ex semine Dauidis, secundum carnem;

Declarato Filio Dei potenter secundum Spiritum sanctificationis, per resurrectionem à mortuis) *nempe* Iesu Christo Domino nostro:

(Per quem accepimus gratiam & apostolatum ad obedientiam fidei inter omnes Gentes, pro ipsius nomine:

Inter quas estis etiam vos, vocati à Iesu Christo)

Omnibus qui Romæ estis, dilectis Dei, vocatis sanctis: Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.

[4] In primis quidẽ gratias ago Deo meo per Iesum Christum, super omnibus vobis, quòd fides vestra annuntiatur in toto mundo.

Testis enim mihi est Deus, cui seruio spiritu meo in Euangelio Filii ipsius, quòd indesinenter meminerim vestri:

Semper

1 Prima pars epistolæ, vtilissimam præfationem continens, vsque ad versum 16.

2 Attentos reddit Romanos, significans sese non suo nomine, sed vt Dei ad Gentes legatum cum eis agere de re omnium maxima, iam olim plurimis idoneis testibus à Deo promissa, nunc demum autem re ipsa præstita.

3 Reddit Romanos dociles, explicata Euangelicæ doctrinæ summa. docet igitur, Christum (Euangelij materiam & argumentum) vnicũ esse non geminũ Dei Patris Filium, qui, quod ad naturam humanam attinet, ex Dauidis genere sit conditus: quod ad diuinã autem & spiritualẽ, qua seipsum sanctificauit, sit ex æterno Deo Patre genitus, sicut ex potenti ipsius resurrectione liquet.

4 Reddit eosdem beneuolos, veris eorũ laudibus commemoratis, & sua in eos verè Apostolica beneuolẽtia, adhibito Dei ipsius testimonio, confirmata.

אגרתא דפולוס שליחא דלות רהומיא

קפלאון א

1 פולוס עבדא דישוע משיחא [a]קריא ושליחא דאתפרש [b]לאונגליון דאלהא :

2 דמן קדים [c]מלך ביד נביוהי בכתבא קדישא :

3 על ברה הו דאתילד בבסר מן זרעא דבית דויד :

4 [d]ואתידע ברא דאלהא בחיל וברוח קדוש דקם מן [e]בית מיתא ישוע משיחא מרן :

5 דבה נסבן [f]טיבותא [g]ושליחותא בכלהון [h]עממא איך דישתמעון ל [i]להימנותא דשמה :

6 דאף אנתון מנהון אנתון [k]קריא בישוע משיחא :

7 לכלהון דברהומי חביבוהי דאלהא קריא וקדישא שלמא [l]וטיבותא עמכון מן אלהא אבון ומן מרן ישוע משיחא :

8 לוקדם [m]מודא אנא לאלהי בישוע משיחא [n]על אפי כלכון [o]דהימנותכון אשתמעת בכלה עלמא :

9 סהד הו לי גיר אלהא דלה משמש אנא ברוח [p]באונגליון דברה [q]דדלא שלוא [r]בכל זבן מתדכר אנא לכון בצלותי :

[a] קריא קרוי :
[b] אונגליון בשורה טובה מלשון יון :
[c] מלך הבטיח :
[d] אתידע נודע :
[e] בית בין :
[f] טיבותא חסד :
[g] שליחותא פקודת שליח :
[h] עממא הגויים :
[i] הימנותא אמונת :
[k] קריא קרואים :
[l] טיבותא חסד :
[m] מודא מודה ר"ל משבח :
[n] אל אפי בעבור :
[o] הימנותכון אמונתכם :
[p] אונגליון בשורה טובה :
[q] דלא בלי :
[r] כל זבן כל זמן :

Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

Cap. I.

1 *PAULUS seruus Ieschua Christi, vocatus & missus, qui segregatus est ad Euangelium Dei,*

2 *(Quod antè promiserat [1]per manum Prophetarum suorum in Scripturis sanctis)*

3 *De Filio suo (qui genitus est [2]in carne ex semine domus Dauid:*

4 *Et [3]cognitus est Filius Dei [4]per virtutem & per Spiritum sanctum, [5]qui resurrexit [6]à mortuis) [nempe] Ieschua Christus Dominus noster.*

5 *(Per quem accepimus gratiam et apostolatum inter omnes Gentes, vt [7]obediant fidei nominis eius.*

6 *Ex quibus [Gentibus] etiam vos vocati estis [8]in Ieschua Christo)*

7 *Omnibus qui Romæ sunt dilecti Dei, vocati [9]& sancti, [10]pax et gratia vobiscum à Deo Patre nostro et à Domino nostro Ieschua Christo.*

8 *Primùm gratias ago Deo meo per Ieschua Christum [11]super omnibus vobis, quòd fides vestra [12]audita est in vniuerso mundo.*

9 *Testis enim est mihi Deus cui seruio [13]in Spiritu in Euãgelio Filii ipsius, quòd [14]sine intermißione omni tempore memor sum vestri in precibus meis,*

1 Id est, Ministerio. Hebraismus frequens.
2 Hebraismus, Id est, In corpore, Synecdochicῶς: vt nomine Carnis siue corporis, totus homo intelligatur,
3 Hoc est, Claris & perspicuis testimoniis demonstrat⁹. vt, Notus in Iudæa Deus, Psal. 76.1 & alibi passim.
4 Id est, Præpotenti Spiritus virtute & efficacia.
5 Vel, Quia. Relatiuum causæ redditiuum,
6 Ad verbum, De inter mortuos Gallicè, *D'entre les morts*. Similiter Hebræi, מבין המתים, Obseruadum verò, Syros plerunq; vsurpare בית pro בין, intermutato Nun in Tau.
7 Ad verbum, Auscultēt. Fidem nominis Christi appellat veram tā de ipso quàm de ipsius officio persuasionem: aut certè μετωνυμικῶς designat doctrinã quæ vtrunque tradit, nempe Euangelium. Ἐμφατικῶς ergo dixit ex Hebraismo, Nominis eius, non simpliciter Ei⁹: ne Christũ à sua virtute separemus.
8 Paraphrastes addit præpositionem ב: cuius ea vis est, vt valeat, Autore Iesu Christo. nisi dicamus positũ ב pro ל, In Iesum Christum.
9 Inseritur copula, sed quæ vim habeat exegeticæ particulæ: ac si dictũ esset, Vocati, nimirum vt sancti sitis.
10 Verborum ordo inuersus, qui familiaris est Paraphrasti. Hoc verò loco quæsitus videtur ex communi salutandi more apud Hebræos.
11 Ad verbum, Propter facies omnium vestrûm. Redundat nomen אפי, sicut plerunque apud Hebræos, פני, id est, Facies.
12 Id est, Celebrata.
13 Hebraismus, Id est, Cum animi sincera promptitudine & alacritate.
14 Ad verbum, Sine quiete.

10 Πάντοτε ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου δεόμενος, εἴπως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

11 Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικὸν, εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς·

12 Τοῦτο δέ ἐστι, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ.

13 Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, (καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο) ἵνα καρπόν τινα σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν.

14 Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί.

15 Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελίσασθαι.

16 Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι.

17 Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν· καθὼς γέγραπται, Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

Abac.2.4

18 Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων·

19 Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε.

20 Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης· εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους·

Διότι

Semper in precibus meis rogans vt,siquo modo tandem aliquando prosperum iter mihi detur ex volũtate Dei,veniam ad vos.

Expeto enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum spirituale,vt vos stabiliamini:

Hoc est,ad communem exhortationem percipiendam apud vos,per mutuam fidem,vestrã simul & meã

Nolim autem vos ignorare, fratres,me sæpe proposuisse venire ad vos, (sed prohibitum fuisse vsque adhuc) vt fructum aliquem haberẽ inter vos quoque, sicut & inter reliquas Gentes.

Et Græcis & barbaris,tum sapiẽtibus tũ insipientibus debitor sum.

Itaque prompta est mea facultas vobis quoque qui Romæ estis euãgelizare.

Non enim me pudet Euangelii Christi. [5]potentia siquidem est Dei ad salutem cuiuis credenti, Iudæo in primis, tum etiam Græco.

[6]Iustitia enim Dei per illud retegitur ex fide in fidẽ: sicut scriptum est,‖Iustus autem ex fide viuet.

[8]Palàm enim est ira Dei è cælo aduersus omnem impietatẽ & iniustitiam hominum, vt qui veritatem iniustè detineant:

[9]Quoniam id quod de Deo cognosci potest, manifestum est in ipsis:Deus enim eis manifestũ fecit.

Ipsius enim inuisibilia, dũ ex rebus conditis intelliguntur, ex creatione mundi perspiciuntur, æterna *videlicet* eius tum potentia tum diuinitas:ad hoc vt sint ipsi inexcusabiles,

Propterea

5 Altera pars epistolæ vsque ad noui capitis initium. Est autem huius disputationis status, Vnam esse adipiscendæ salutis rationem, quæ in Euangelio, absque vllo populorum discrimine, à Deo proponatur, Iesum Christum videlicet per fidem apprehensum.

6 Confirmatio, In Euangelio docetur, nos coram Deo iustificari fide quotidie augescente: ergo & seruari.

7 Probatio tum antecedentis, tum consequẽtis, ex Abacuc, qui tum iustitiam coram Deo, tum vitam tribuat fidei.

8 Altera principalis illius quæstionis confirmatio, Omnes homines in sese siue extra Christum considerati, sunt rei tum impietatis, tum iniustitiæ, ac proinde damnationi obnoxii. Ergo aliunde quærant iustitiam oportet.

9 Impietatem probat ex eo quòd quum omnes homines habeant illustre & perspicuum speculum naturæ Dei æternæ ac omnipotẽtis in rebus creatis, tamen ab illis principiis ad absurdissima sua commenta in constituendo Dei cultu defecerint,

10 ומתחנן אנא דאן [a]מן כדו תתפתח לי אורחא בצבינה דאלהא [b]דאתא לותכון :

[a] מן כדו לבסוף : [b] דאתא שאבוא :

10 Et[15] precor (si tandem aperiatur mihi via per voluntatem Dei) vt veniã ad vos.

11 מטול [c]דטב [d]סוא אנא דאחזיכון [e]ואתל לכון [f]מוהבתא דרוח דבה [g]תשתררון :

[c] טב מאוד : [d] סוא מתאוה : [e] אתל אתן : [f] מוהבתא מתת : [g] תשתררון תתחזקו :

11 Quia[16] valde desidero[17] vt videam vos, vt[18] impertiar vobis donum Spiritus,[19] per quòd confirmemini.

12 [h]ואכחדא [i]נתביא [k]בהימנותא דילכון ודילי :

[h] אכחדא כאחד : [i] נתביא נקבל נחמה : [k] הימנותא אמונה :

12 Et pariter consolationem capiamus per fidem vestram & meam.

13 צבא אנא דין דתדעון אחי [l]דזבנין סגיאן צבית דאתא לותכון [m]ואתכלית [n]עד מא להשא דאף בכון יהוא לי [o]ארשא איך [p]דבשרכא דעממא :

[l] זבנין פעמים : [m] אתכלית נמנעתי : [n] עד מא לחשא עד עתה : [o] ארשא פרי : [p] שרכא שאר :

13 Volo autem vt sciatis, fratres mei, quòd[20] temporibus multis volui venire ad vos, et prohibitus sumvsque[21] ad hoc tempus, vt etiam in vobis esset mihi fructus, sicut in reliquis populis,

14 יוניא וברבריא חכימא וסכלא דלכל נש חיב אנא דאכרז :

14 Græcis et[22] barbaris, sapiẽtibus & stultis:[23] nam omni homini debitor sum vt prædicem.

15 והכנא [q]מתחפט אנא דאף לכון דברהומי [r]אסבר :

[q] מתחפט משתדל : [r] אסבר אבשר :

15 Et ideo solicitus sum vt etiam vobis qui Romæ estis, euangelizem.

16 לא גיר בהת אנא בה [s]באונגליון מטול [t]דחילא הו דאלהא לחיא דכל [u]דמהימנין בה אן מן יהודיא לוקדם ואן מן [x]ארמיא :

[s] אונגליון בשורה טובה : [t] חילא גבורת : [u] מהימנין מאמינים : [x] ארמיא הגוים :

16 Non enim[24] pudet me Euangelij, eo quòd virtus est Dei[25] in salutem omnium credentium in ipsum, siue ex Iudæis primùm,[26] siue deinde ex gentibus.

17 [y]כאנותה גיר דאלהא בה מתגליא מן [z]הימנותא להימנותא איך דכתיב [aa]דכאנא מן הימנותא [bb]יחא :

[y] כאנותה צרקתו : [z] הימנותא אמונה : [aa] כאנא צדיק : [bb] יחא יחיה :

17 [27] Iustitia enim ipsius Dei in eo reuelatur, ex fide in fidẽ: sicut scriptum est,[28] Iustus ex fide viuet.

18 מתגליא הו גיר רוגזה דאלהא מן שמיא על כלה עולהון ורושעהון דבני-נשא הנון [cc]דקושתא בעולא [dd]אחידין :

[cc] קושתא האמת : [dd] אחידין אוחזים :

18 Reuelatur enim ipsa ira Dei de cælo aduersus omnem iniquitatem & impietatem[29] filiorum hominis, qui veritatem in iniquitate detinent.

19 מטול דידיעותה דאלהא גליא הי בהון אלהא גיר גלה בהון :

19 Propterea quòd notitia Dei manifesta est in illis: Deus enim manifesta uit eam in illis.

20 [ee]כסיתה גיר דאלהא מן [ff]תרמיתה דעלמא לבריתה בסוכלא מתחזין וחילה ואלהותה דלעלם דיהון [gg]דלא מפק ברוח :

[ee] כסיתה סודותיו : [ff] תרמיתה יסודתו : [gg] דלא מפק ברוחא בלי התנצלות :

20 Occulta enim Dei à fundamentis mundi, in creaturis suis[30] per intellectum conspiciuntur, & virtus eius et diuinitas eius quæ [est] in æternum, vt sint[31] sine effugio.

15 Verbum Hebræum & Syrum significat Dei misericordiam implorare.

16 Ad verbum, Bene. Quomodo etiam loquuntur Latini & ferè aliæ linguæ.

17 Id est, Videre vos.

18 Syrè, Dem: tã quam scilicet administer Christi.

19 Vel, Per quem Spiritũ. Est enim anceps relatiuum apud Hebræos & Syros.

20 Chaldæa & Syra phrasis, pro פעמים רבות, id est, Vicibus multis.

21 Ad verbum, Vsque ad nũc. Hebraismus עד עתה.

22 Vocem Latinam vsurpat Paraphrastes, sicut Rabbini.

23 Distinctionẽ Græcam mutat, sensum tamẽ præclarè explicat.

24 Ad verbum Non enim erubesco propter Euangelium.

25 Syrè, In vitã, & sic passim nomẽ Salutis exponit Vitam.

26 Copula pro particula ordinis, & sic apud Hebræos vsurpatur pro אחרי, Pòst.

27 In impresso Syrò Test. nõ legitur particula rationalis גיר, Enim. quæ fortasse propter exiguitatem omissa est: nos verò ex manuscripto codice Heidelbergensi restituimus.

28 Ad verbum, Quòd iustus ex fide viuit. Sic solet Syrus literam ד (id est Quòd) præfigere testimoniis quæ aliunde citantur.

29 Hebraismus, id est hominum.

30 Vel, Intellectu. ב est præpositio instrumenti.

31 Ad verbum, Absque exitu in latitudinem. hoc est, Vt constricti conuictique teneantur propriæ damnationis. Elegãs periphrasis, & metaphora illustris.

מטול

t.iii.

21 Διότι γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ εὐχαρίστησαν· ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία.

Propterea quòd quum Deum cognouerint, *tamen* vt Deum non glorificauerunt, neque gratias *ei* egerunt: ſed vani facti ſunt in ratiocinationibus ſuis, & obtenebratum eſt deſipiens cor eorum.

22 Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν.

Quum ſe profiterentur eſſe ſapiẽtes, ſtulti facti ſunt.

23 Καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν.

Mutauerunt enim gloriam incorruptibilis Dei in efformatam imaginem mortalis hominis, & volucrium, & quadrupedum, & reptilium.

24 Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς·

[10] Quamobrem etiã tradidit eos Deus cupiditatibus cordium ipſorum ad impuritatem, vt fœdarent corpora ſua inter ſe:

> 10 *Iniuſtitiam hominum primum oſtẽdit in eo quod præter ipſius naturæ leges mutuis libidinibus ſeſe contaminent, iuſto Dei iudicio.*

25 Οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Vt qui Dei veritatem mutarint in mendacium, & coluerint ac ſeruierint rebus creatis, præterito Creatore, qui eſt benedictus in ſecula. Amen.

26 Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας. αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν·

Propterea, *inquam*, tradidit eos Deus fœdis affectibus. nam & fœminæ illorum mutarunt naturalem vſum in eum qui eſt præter naturã:

27 Ὁμοίως τε καὶ οἱ ἄρσενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.

Similitérque etiam maſculi, relicto naturali vſu fœminæ, exarſerũt ſua libidine alius in alium, maſculi in maſculos fœda perpetrantes, & compenſationem quam oportuit erroris ſui in ſeſe recipientes.

28 Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα·

[11] Et ſicut nõ viſum eſt eis Deum in notitia retinere, *ita* tradidit eos Deus in mentem omnis iudicii expertem, vt facerent quæ minimè conueniebat:

> 11 *Idem probat lõga multorum ſcelerũ enumeratione, à quibus ſi non omnibus, ſaltem pleriſque, nemo eſt prorſus immunis.*

29 Πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ· μεστοὺς φθόνου, φόνου, ἔριδος, δόλου, κακοηθείας·

Oppleti omni iniuſtitia, ſcortatione, improbitate, auaritia, malitia: pleni inuidia, cæde, cõtentione, dolo, malignitate:

Ψιθυριστάς, Suſurrones,

21 מטול דידעו לאלהא ולא איך דלאלהא שבחוהי [a] ואודיו לה אלא [b] אסתרקו במחשבתהון ואתחשך לבהון [c] דלא מסתכל :

21 *Propterea quòd nouerunt Deum, et non tanquam Deum [32] glorificauerunt eum, [33] nec gratias egerunt ei: sed [34] inanes facti sunt in cogitationibus suis, & obscuratum est cor eorum [35] insipiens.*

22 וכד סברין בנפשהון דחכימין אנון [d] שטו להון :

22 *Et quum putarent in seipsis quòd sapientes essent, stulti facti sunt [36] sibi.*

23 וחלפו תשבוחתה דאלהא דלא מתחבל בדמותא דצלמא דבר־נשא דמתחבל ובדמותא [e] דפרחתא ו ודארבעת רגליה [f] ודרחשא דארעא :

23 *Et mutauerunt gloriam Dei qui [37] non corrumpitur, [38] in similitudinem imaginis [39] filii hominis qui corrumpitur, et in similitudinem volatilium & [40] quadrupedum & reptiliũ [41] terræ.*

24 מטול הנא [g] אשלם אנון אלהא [h] לרגיגתא טמאתא דלבהון [i] דיצערון פגריהון בהון :

24 *Propter hoc tradidit eos Deus in concupiscentias immundas cordis eorum, vt afficiant ignominia corpora sua inter se.*

25 וחלפו [k] שררה דאלהא בכדבותא ודחלו ושמשו לבריתא [l] טב מן [m] דלברויהין דלה תשבחן ובורכן לעלם עלמין אמין :

25 *Et mutauerunt veritatem Dei in mendacium, et reueriti sunt & coluerunt creaturas multo magis quàm eum qui creauit illas, [42] cui sunt laudes & benedictiones in [43] seculum seculorum. [44] Ammin.*

26 מטול הנא [n] אשלם אנון אלהא [o] לכאבא דצערא נקבתהון גיר [p] חלפו [q] חשחתא [r] דכינהין ובמדם דלא [s] מכן [t] אתחשחי :

26 *Propter hoc tradidit illos Deus in [45] libidines [46] ignominiosas. fœminæ enim eorum mutauerunt vsum naturæ suæ, & re [47] quæ non est ex natura vsæ sunt:*

27 ותוב אף דכריהון הכנא שבקו [u] חשחתא [x] דכינא דנקבתא [y] ואשתרחו [z] ברגתא חד על חד ודכרא על דכרא [aa] בהתתא עבדו ופורענא [bb] דזדק הוא לטעיותהון [cc] בקיומהון קבלוהי :

27 *Et è conuerso etiam masculi eorum similiter reliquerunt vsum naturæ fœminarum, & exarserunt in concupiscẽtia, vnus erga alium, et masculus in masculum pudendum fecerunt: & vltionem quæ iusta erat, pro errore suo, in seipsis acceperunt.*

28 ואיך דלא דנו בנפשהון דידעון לאלהא [dd] אשלם אנון אלהא למדעא [ee] דסריקותא דיהוון עבדין [ff] מדם דלא [gg] ולא :

28 *Et sicut [48] non iudicauerunt in seipsis, vt cognoscerent Deum, tradidit illos Deus in mentem, [49] inanem, vt facerent id quod non oportet.*

29 כד מלין כל עולותא וזניותא ומרירותא ובישותא [hh] ועלובותא [ii] וחסמא וקטלא [kk] וחרינא ונכלא ומחשבתא בישתא :

29 *Oppleti omni iniquitate et scortatione, & [50] amaritudine et malitia, & auaritia, et inuidia, & cæde, & cõtẽtione, et dolo, et cogitationibus malis.*

[a] אודיו הודו : [b] אסתרקו נעשו סריקים ר״ל דקים : [c] דלא מסתכל בלתי מבין : [d] שטו להון השתגעו: [e] פרחתא העוף: [f] רחשא רמש : [g] אשלם מסר : [h] רגיגתא תאוות : [i] יצערון יכלימו: [k] שררה אמתו: [l] טב הרבה: [m] ברויהון בוראהם: [n] אשלם מסר: [o] כאבא דצערא תאוות כלימה : [p] חלפי חלפו : [q] חשחתא מנהג: [r] כינהין יושר תולדתן: [s] מכן מיושר התולדה : [t] אתחשחי התנהגו: [u] חשחתא מנהג: [x] כינא יושר התולדה: [y] ואשתרחו ויבערו או ויתלהבו : [z] רגתא תאוה : [aa] בהתתא בושת מן בחת : [bb] זדק צדק : [cc] קיומהון עצמם : [dd] אשלם מסר: [ee] סריקותא ריק: [ff] מדם דבר : [gg] ולא ראוי : [hh] עלובותא חמדת כסף: [ii] חסמא קנאה: [kk] חרינא מחלוקת או מדון :

[32] Id est, Laudauerũt. Celebrauerunt.
[33] Syrè, Et gratias egerunt. absque repetitione negãdi particulæ: quod Hebræis familiare est, vt negatio, initio versus posita, totum versũ neget. Exẽplum habes Psal. 9.19.
[34] Id est, Vacui lumine cælesti & vera Dei notitia, ac omni pietate.
[35] Syrè, Quod non [est] intelligens.
[36] Pronomen redundat, ex Hebraismo.
[37] Id est, Nõ est obnoxius corruptioni.
[39] ב Beth pro ל Lamed, sicut Psal. 106. 20. vnde hic locus desumptus est.
[39] Hebraismus antè obseruatus.
[40] Paraphrastes separatis nominib⁹ vtitur, Quatuor pedum: subauditq; חיות בהמות siue חיות, id est, Bestiarum siue animalium.
[41] Pro terrestrium, Hebraism⁹ זוחלי עפר, Deut. 32 24
[42] Hebraismus, Id est, Cui soli debẽtur laudes & benedictiones.
[43] Hebraismus, Id est, In perpetuũ.
[44] Id est, Veritas, Stabilitas. Clausula precum apud Hebræos. Plura de hac voce annotauimus in cap. 1 euangelii Iohannis.
[45] Ad verbum esset, Dolores siue morbos & ægritudines. Itaque generale nomen synecdochicῶs pro specie κατ᾽ ἐξοχὴν ponitur.
[46] Ad verbum, Ignominiæ. Substantiuum pro epitheto, Hebræis quoque in frequẽti vsu.
[47] Ratione quæ aliena est à natura ipsarum.
[48] Id est, Nõ cogitarunt vt cognoscerẽt Deum: Sensus autem est, Dei cognitionem spreuerunt.
[49] Syrè, Inanitatis. Genitiuus vice epitheti.
[50] Ea intelligit quæ recto iudicio non minus respuẽda sunt quàm palatũ respuit amara.

Ψιθυριστὰς, καταλάλους, θεοστυγεῖς, 30 ὑβριστὰς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας, ἐφευρετὰς κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς,

Susurrones, obtrectatores, Dei osores, contumeliosi, superbi, gloriosi, inuentores malorum, parentibus immorigeri,

Ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀ- 31 σπόνδους, ἀνελεήμονας.

Desipientes, fœdifragi, charitatis expertes, implacabiles, immisericordes.

Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπι- 32 γνόντες (ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν) οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι.

Qui post Dei iura cognita, (nẽpe eos qui talia faciũt, dignos esse morte) non solùm ea faciunt, sed etiam facientibus patrocinantur.

Κεφάλαιον β.

Cap. II.

Διὸ ἀναπολόγητος εἶ ὦ ἄνθρωπε 1 πᾶς ὁ κρίνων. ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις· τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων.

QVapropter inexcusabilis es ô [1]homo quisquis *alios* damnas. nam hoc ipso quòd damnas alterũ, teipsum condemnas: eadem enim facis *tu* qui *alios* damnas.

1 Conuincit eos qui ex cæterorum numero videntur eximendi, quoniam aliorum vitia redarguant. Istos igitur dicis, minimè omnium esse excusabiles, quoniam si propius & intus consideretur (quod omnino facit Deus) reperientur & ipsi iis esse obnoxii quæ in reliquis animaduertũt, vt planè in seipsos sententiam ferant, quum alios damnẽt.

Οἴδαμεν δὲ ὅτι τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ 2 ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας.

Scimus verò iudiciũ Dei esse secundum veritatem aduersus eos qui talia agunt.

Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε ὁ κρί- 3 νων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτὰ, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ;

Putas autem hoc, ô homo qui damnas eos qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugias iudiciũ Dei?

Ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ 4 καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει;

[2]An copiam benignitatis eius & tolerantiæ ac lenitatis contemnis, ignorans te benignitate Dei ad resipiscentiam deduci?

2 Grauis exclamatio in eos qui sibi placent quod sint aliis perspicaciores, quum nihilo sint meliores.

Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ 5 ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ·

Iac.5.3

Sed pro duritia tua & corde quod resipiscere nescit, ‖thesaurizas tibiipsi iram in diem iræ & patefactionis iusti iudicii Dei:

Psal.61.13
matth.16.27
apoc.22.12

Ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα 6 αὐτοῦ·

[3]‖Qui reddet vnicuique secundũ opera ipsius:

3 Firmamentum superioris disputationis, opus esse omnino iustitia tum Iudæis tum Græcis.

30 ורטנא [a] ומאכל קרצא וסניאין לאלהא [b] מצערנא [c] חתירא [d] שבהרנא משכחי בישתא [e] חסירי רעינא דלאבהיהון לא [f] מתטפיסין :

Et murmuratione et obtrectatione: & odio habentes Deum, contumeliosi, inflati, superbi, inuentores malorum, destituti mente, qui parentibus suis nõ obtemperant.

31 [g] ודקימא לית להון ולא [h] חובא ולא [i] שינא ולא רחמא אית בהון :

[51] Quibúsquenullum est pactum, neque dilectio, neque pax, neque misericordia est in illis.

32 אילין דכד ידעין דינה דאלהא דלאילין דאיך הלין [k] סערין למותא מחיב לא הוא בלחוד עבדין להין אלא אף [l] משתותפין לאילין דהלין עבדין :

Qui cognoscẽtes iudiciũ Dei, quòd eos qui talia faciunt, ad mortem condemnat, non tantùm faciunt illa, verumetiam associant se iis qui ea faciunt.

[a] מאכל קרצא מלשינות : [b] מצערנא מכלימים : [c] חתירא גסי רוח : [d] שבהרנא גאים : [e] חסירי רעינא חסרי דעת : [f] מתטפיסין מקשיבים : [g] קימא לית להון ברית אין להם ר״ל׳ אינם שומרים הברית : [h] חובא אהכה : [i] שינא שלום : [k] סערין עושים : [l] משתותפין מחברים עצמם ועושים עצמם שותפים :

51 Id est, Qui pacta non seruant.

קפלאון ב

Cap. II.

1 מטול הנא לית לך [m] מפק ברוחא או בר־נשא [n] דדאן חברה בהו גיר דדאן אנת חברך נפשך הו מחיב אנת ואף אנת גיר דדאן אנת בהין הו [o] מתהפך אנת :

Propter hoc non est tibi [1] effugium, ô fili hominis, qui iudicas proximũ [2] tuum, teipsum condemnas. nam tu quoque qui iudicas, in iisdẽ versaris.

2 וידעינן דאיתוהי דינה דאלהא [p] בקושתא על אילין דבהלין [q] מתהפכין :

Et scimus quòd est iudicium Dei [3] secundum veritatem, aduersus illos qui in his versantur.

3 מנא דין מתחשב אנת או בר־נשא [r] דדאן אנת לאילין דבהלין מתהפכין כד אף אנת בהין מתהפך אנת דאנת תערוק מן דינה דאלהא:

Quid autem cogitas tu, ô fili hominis, qui iudicas eos qui in his versantur, quum etiam tu in iisdẽ verseris, quòd fugies à iudicio Dei?

4 או על עותרא [s] דבסימותה ועל [t] מגרת רוחה ועל אתרא דיהב לך [u] ממרח אנת ולא ידע אנת דבסימותה דאלהא [x] לתיבותא הו [y] מיתיא לך :

Aut aduersus diuitias benignitatis eius, aut aduersus longanimitatem eius & [4] spatium quod dat tibi, audes? & non nosti quòd benignitas Dei ad resipiscentiam inducit te?

5 אלא מטול קשיות לבך דלא תאב סאם אנת לך [z] סימתא דרוגזא ליומא דרוגזא [aa] ולגלינא דדינא [bb] כאנא דאלהא :

Sed propter malitiam cordis tui [5] impœnitentis, reponis tibi thesaurum iræ in diem iræ et reuelationis iudicii iusti Dei,

6 הו דפרע לכל נש איך עבדוהי :

Qui rependit vnicuique secundum opera ipsius:

[m] מפק ברוחא התנצלות: [n] דדאן חרן או השופט: [o] מתהפך הולך: [p] בקושתא באמת : [q] מתהפכין הולכים: [r] דאן שופט : [s] בסימותה טובתו: [t] מגרת רוחא אריכות אפיו: [u] ממרח מתנשא : [x] תיבותא תשובה : [y] מיתיא מביאה: [z] סימתא אוצר: [aa] לגלינא לעת הגלות מן גלה: [bb] כאנא צדק:

1 Syrè, Exitus in latitudinem.

2 Syrè, Suum. Mutatio personæ Hebræa.

3 Ad verbum, In veritate.

4 Ad verbum, Locum, id est Opportunitatẽ (subaudi resipiscendi) quam dat tibi, audes tu?

5 Ad verbum, Quod nõ resipiscit.

לאילין Illis

Τοῖς μὲν καθ᾿ ὑπομονὴν, ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν, ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον· 7

Iis quidem qui perstant, boni operis gloriam & honorem & immortalitatem, *id est* iis qui quærunt vitam æternam:

Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργή. 8

Iis verò qui sunt contentiosi, & qui veritati quidem non obtemperant, sed obtemperant iniustitiæ, *reddetur* excandescentia & ira.

Θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, Ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ Ἕλληνος· 9

Oppressio & angustia aduersus omnem animam hominis perpetrãtis malum, tum Iudæi in primis, tũ etiam Græci:

Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι. 10

Gloria verò & honor & pax cuiuis operanti bonum, tum Iudæo in primis, tum & Græco.

Οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ. 11

Non enim est personarum acceptio apud Deum.

Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται, 12

[4]Quicunque enim sine Lege peccauerunt, sine Lege quoque peribunt: & quicũque in Lege peccauerunt, per Legem damnabuntur,

4 *Vniuersalem illam humani generũ accusationem sigillatim applicat tum Gẽtibus tum Iudæis.*

(Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ᾿ οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται. 13

([5]Non enim qui audiunt Legem, iusti sunt apud Deum, sed qui Legẽ præstant, iustificabuntur.

5 *Occupatio aduersus Iudæos, quos non excuset Lex illa, sed condemnet: quoniã non Legem audire, sed Legem custodire, iustificat.*

Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος· 14

[6]Nam quum Gentes quæ Legem non habent, natura quæ Legis sunt faciant, isti Legem non habentes, sibiipsis sunt lex:

6 *Occupatio aduersus Gentes, quæ etiãsi Legem Mosis non habuerint, non habent tamen quid suis sceleribus prætexant, quum habeant aliquid pro Lege cordibus inscriptũ, vt quædã vt mala prohibeant & puniant, quædam vt bona præcipiant & laude prosequantur.*

Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων) 15

Vt qui ostendant opus Legis scriptum in cordibus suis, vnà testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuò accusantibus, aut etiam excusantibus)

Ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. 16

[7]In die quo iudicabit Dominus de occultis hominum, ex Euãgelio meo, per Iesum Christum.

7 *Deus iudicia multa differt quæ tamen suo tempore exequetur per Iesum Christum, seuerissimo cum examine nõ tantùm dictorum & factorum, sed etiam cogitationum maximè arcanarum.*

Ἴδε, σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, 17

[8]Ecce, tu cognominaris Iudæus, & acquiescis in Lege, & gloriaris in Deo,

8 *Probatio ex Dauidis & aliorũ Prophetarum testimonio, Iudæos summis quidem beneficiis à Deo fuisse affectos, tradita eis Lege, sed esse omnium hominũ maximè ingratos.*

Καὶ

Et

7 לאילין [a] דבמסיברנותא [b] דעבדא טבא תשבוחתא ואיקרא ולא [c] מתחבלנותא בעין יהב להון חיא דלעלם :

Illis qui in perseuerantia operum bonorum, gloriam et honorem et incorruptibilitatem quærunt, dat[6] eis vitam quæ est in æternum:

8 אילין דין [d] דעצין ולא [e] מתטפיסין [f] לשררא אלא לעולא מתטפיסין יפרוע אנון רוגזא וחמתא :

Iis verò qui contentiosi sunt, et non acquiescunt veritati, sed iniquitati acquiescunt, rependet iram et indignationem.

9 ואולצנא [g] וטורפא לכל בר־נש דפלח בישתא ליהודיא לוקדם [h] ולארמיא :

Et afflictio et cõturbatio [erit] omni [7] homini qui operatur mala, Iudæis primùm, [8] deinde Gentilibus.

10 תשבוחתא דין ואיקרא ושלמא לכל דפלח טבתא ליהודיא לוקדם ולארמיא :

Gloria verò et honor & pax omni operanti bona, Iudæis primùm, [9] deinde Gentilibus.

11 לא גיר אית [i] מסב באפא לות אלהא :

Non enim est [10] acceptio facierum apud Deum.

12 אילין גיר דדלא נמוסא חטו אף דלא [k] נמוסא יאבדון ואילין דבנמוסא חטו מן נמוסא [l] יתתדינון :

Qui enim sine Lege peccauerunt, etiam sine Lege peribũt: & qui [11] in Lege peccauerunt, ex Lege iudicabũtur,

13 לא הוא גיר [m] שמועוהי דנמוסא [n] כאנין קדם אלהא אלא [o] עבודוהי דנמוסא [p] מזדדקין :

(Nequaquã enim auditores Legis iusti [sunt] coram Deo, sed factores Legis iustificantur.

14 אן גיר עממא דנמוסא לית להון מן [q] כינהון יעבדון נמוסא הנון דכד נמוסא לית הוא להון [r] לנפשהון הוו נמוסא :

Si enim Gentes quibus Lex non est, ex natura sua fecerint Legẽ, ipsæ, quæ, quum non esset eis Lex, sibiipsis factæ sunt lex:

15 והנון [s] מחוין עבדה דנמוסא כד כתיב על לבהון ומסהדא עליהון [t] תארתהון כד מחשבתהון [u] מכונן או [x] נפקן רוחא [y] לחדדא :

Et ipsæ ostendunt opus Legis tanquã scriptum super cor suum, et testatur de ipsis conscientia ipsarum, cogitationibus earum reprehendẽtibus, aut [12] excusantibus [13] inuicem)

16 ביומא דדאן אלהא [z] כסיתא דבני נשא איך [aa] אונגליון דילי ביד ישוע משיחא :

In die quo iudicabit Deus occulta filiorum hominis secundum Euãgeliũ meum [14] per manum Ieschua Christi.

17 אן אנת דין דיהודיא מתקרא אנת [bb] ומתתניח אנת על נמוסא [cc] ומשתבהר אנת באלהא :

Si autem tu qui Iudæus vocaris, et acquiescis in Lege, & gloriaris [15] de Deo,

Quòd

[a] מסיברנותא התמדת מן סבר :
[b] עבדא טבא מעשים טובים :
[c] מתחבלנותא חבלה :
[d] עצין כמו נצים :
[e] מתטפיסון מקשיבים :
[f] שררא אמת :
[g] טורפא בהולתא :
[h] ארמיא גוברים :
[i] מסב באפא משא פנים :
[k] נמוסא תורה :
[l] יתהדינון ישפטו :
[m] שמועוהי שומעיה :
[n] כאנין צדיקים :
[o] עבודוהי עושיה :
[p] מזדדקין מוצדקים :
[q] כינהון תולדתם :
[r] לנפשהון לעצמם :
[s] מחוין מראים :
[t] תארתהון לבבהם :
[u] מכונן מוכיחים :
[x] נפקן רוחא מדברים דברי התנצלות :
[y] לחדדא אשה אל אחותה :
[z] כסיתא נסתרי :
[aa] אונגליון בשורה טובה :
[bb] מתתניח נתמך :
[cc] משתבהר מתהלל :

6 Pleonasmus relatiuorum in Syra lingua frequẽtissimus.

7 Ad verbum, Filio hominis. Syra & Hebræa phrasis.

8 Ad verbum, Et Gentilibus. Sed est Vau ordinis, vt alibi obseruatum est.

9 Ad verbum, Et. Estque ordinis Vau, vt modò dictum est.

10 Vide quæ sunt annotata Matth. 6. 2.

11 Id est, Sub Lege, vt infrà, cap. 3. 19.

12 Ad verbum, Educentibus [in] latitudinem. Syra phrasis.

13 Ad verbum, In vnum vnum. Syra phrasis.

14 Id est, Opera Iesu Christi. Hebraismus tritus.

15 Pro. Hebraismus frequens.

Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου.

18 Et noſti *eius* voluntatem, & exploraſquæ diſcrepant, inſtitutus ex Lege.

Πέποιθάς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει,

19 Confidíſque te ducem eſſe cæcorum, lucem eorum qui *ſunt* in tenebris,

Παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ.

20 Eruditorem inſipientium, magiſtrum infantium, quòd habeas informationem cognitionis ac veritatis in Lege.

Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις;

21 Qui igitur doces alium, teipſum non doces? qui prædicas non furãdum, furaris?

Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς;

22 Qui dicis non mœchandũ, mœcharis? qui abominaris idola, ſacrilegium admittis?

Ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις;

23 Qui de Lege gloriaris, per Legis tranſgreſſionem Deum dedecoras?

Eſa.52.5
ezech.36.23

Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς γέγραπται.

24 Nam ‖ Dei nomen propter vos blaſphematur inter Gentes, ſicut ſcriptum eſt.

Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ ἐὰν νόμον πράσσῃς· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν.

25 [9]Nam circunciſio quidem prodeſt ſi Legem ſeruaris: quòd ſi trãſgreſſor Legis fueris, circũciſio tua facta eſt præputium.

9 Occupatio peculiaris aduerſus eos qui in circunciſione & externo legali cultu ſanctimoniam cõſtituebant. Docet igitur, circuncisionem externam, ſi ab interiore ſeparetur, non modò non iuſtificare, ſed etiam damnare circunciſos, à quibus nimirũ flagitet quod ipſa ſignificat, cordis videlicet ac totius vitæ puritatem ex Legis præſcripto: adeo quidem vt ſiquis corpore incircunciſus detur, qui corde ſit circunciſus, longe ſit quibuſuis ſolo corpore circunciſis Iudæis anteponendus.

Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσσῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται;

26 Itaque ſi præputium iura Legis ſeruauerit, nónne præputium illius pro circunciſione reputabitur?

Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου;

27 Et quod eſt ex natura præputiũ, ſi Legem ſeruet, damnabit te qui per literam & circunciſionẽ tranſgreſſor es Legis?

Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖός ἐστιν· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκὶ, περιτομή·

28 Non enim qui eſt in propatulo *Iudæus*, Iudæus *eſt*: nec ea quæ eſt in propatulo *circunciſio, id eſt* in carne, circunciſio *eſt*:

Ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι·

29 Sed qui in occulto Iudæus *eſt*, & circunciſio cordis, *id eſt* in ſpiritu, non - -

litera:

18 דידע אנת [a] צבינה [b] ופרש אנת [c] וליתא [d] דיליף אנת מן נמוסא :

18 *Quòd scias voluntatem eius, et discernas vtilia, quibus instructus es ex Lege.*

19 [e] ואתתכלת על נפשך [f] דמדברנא אנת [g] דעוירא ונוהרא דאילין ד דאיתיהון בחשוכא :

19 *Et confidis de teipso, quòd ductor sis cæcorum, & lumen eorum qui sunt in tenebris:*

20 [h] ורדויא דחסירי רעינא ומלפנא [i] דטליא ואית לך [k] דומיא דידעתא [l] ודשררא [m] בנמוסא :

20 *Et eruditor destitutorum mente, et præceptor infantium: & est tibi forma cognitionis & veritatis in Lege.*

21 אנת הכיל [n] דמלף אנת לאחרנא לנפשך לא מלף אנת ודמכרז אנת דלא יגנבון אנת גנב אנת :

21 [16] *Tu (inquã) qui doces alios, teipsum non doces: & qui prædicas vt non furētur, tu ipse furaris:*

22 ודאמר אנת דלא [o] יגורון אנת [p] גאר אנת ואנת [q] דשאט אנת [r] פתכרא [f] מחלץ אנת בית מקדשא :

22 *Et qui dicis ne adulterium committant, tu ipse adulterium committis: et tu qui contemptui habes simulachra, spolias ipse [17] domum sanctam.*

23 ואנת [t] דמשתבהר אנת [u] בנמוסא בהו דעבר אנת על נמוסא לאלהא הו [x] מצער אנת :

23 *Et tu qui gloriaris in Lege, in eo quòd transgrederis Legem, Deum ipsum ignominia afficis.*

24 שמה גיר דאלהא מטולתכון הו מתנדף [y] בית עממא איך דכתיב :

24 *Nomen enim Dei propter vos blasphematur [18] inter Gentes, sicut scriptum est.*

25 [z] גזורתא גיר [aa] מהניא אן נמוסא [bb] תגמור אן תעבר לך דין מן [cc] נמוסא [dd] גזורתך הות לה עורלותא :

25 *Circũcisio enim prodest si Legem perficias: si autem [19] resilias à Lege, circuncisio tua facta est præputium.*

26 אן הו דין דעורלותא [ee] תטר פוקדנה דנמוסא [f] לא הא עורלותא מתחשבא לה גזורתא :

26 *Si autem ita est quòd præputium obseruet mandatum Legis, [20] nónne præputium reputatur circuncisio?*

27 [gg] ותדון עורלותא דמן [hh] כינה [ii] גמרא נמוסא [kk] לך דבכתבא ובגזורתא עבר אנת על נמוסא :

27 *Et iudicabit præputium quod ex [21] natura sua perfecit Legem, te qui in scriptura et in circuncisione trãsgrederis Legem?*

28 לא הוא גיר מן [ll] דבגליא הו הו יהודיא אף לא אידא דמתחזיא [mm] בבסרא גזורתא :

28 *Non enim is qui in manifesto Judæus est, nec etiam ea quæ conspicitur in carne, circuncisio [est:]*

29 אלא [nn] הו הו יהודיא [oo] אינא [pp] דבכסיא הו וגזורתא אידא [qq] דדלבא הי ברוח ולא ב

29 *Sed is est Iudæus, qui in occulto est: et circuncisio, quæ cordis est, in spiritu, & non - -*

בכתבא   *u.i.*

---

[a] צבינה חפצו: [b] פרש מבדיל או בוחר: [c] וליתא הדברים המועילים: [d] יליף מלומד: [e] אתתכלת בטחת: [f] מדברנא מנהיג מן דבר: [g] עוירא עורים: [h] רדויא חונך מן רדה: [i] טליא נערים: [k] דומיא דמות: [l] שררא אמת: [m] נמוסא תורה: [n] מלף מלמד מן אלף: [o] יגורון ינאפו: [p] גאר נואף: [q] שאט מבזה מן שוט: [r] פתכרא האלילים: [f] מחלץ מפשיט: [t] משתבהר מתהלל מן שבהר: [u] נמוסא תורה: [x] מצער מבזה: [y] בית בין: [z] גזורתא המילה: [aa] מהניא מועילה מן הנא: [bb] תגמור תשמור מכל וכל: [cc] נמוסא תורה: [dd] גזורתך מילתך: [ee] תטר תנטור: [f] לא הא הלוא: [gg] תדון תשפוט: [hh] כינה תולדתה: [ii] גמרא כלאה: [kk] לך אותך: [ll] בגליא בגלוי: [mm] בסרא בשר: [nn] הו הוזה: [oo] אינא מי: [pp] בכסיא בסת שלא נראה ר״ל בלבמן כסה: [qq] דדלבא היא שהיא מילת הלב:

[16] Syrè ad verbum, vt Græci Tu igitur.

[17] Syrus, Domũ sanctuarii. Hebraismus. Periphrasis sacrilegii.

[18] בין pro בית gũ: tè obseruatum.

[19] Syrè adverbũ; Transgressus fueris tibi à Lege.

[20] הא præcedente לא, idem valet quod הלוא, Nõne: atque fortius affirmat.

[21] Videtur has voces opponere eis quas subiungit In scriptura & in circuncisione, vt Ex natura sua, idem sit quòd Sine lege & circuncisione.

γράμματι· οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ Θεοῦ.

Κεφάλαιον γ᾽.

Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; 1

Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. Πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. 2

Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει; 3

Μὴ γένοιτο· γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθὴς, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης· καθὼς γέγραπται, Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. 4

Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; (κατὰ ἄνθρωπον λέγω) 5

Μὴ γένοιτο· ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον; 6

Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι κἀγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; 7

Καὶ μὴ (καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθώς φασί τινες ἡμᾶς λέγειν) ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά; ὧν τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστι. 8

Τί οὖν; προεχόμεθα; οὐ πάντως· προῃτιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας πάντας ὑφ᾽ ἁμαρτίαν εἶναι. 9

Psal.14.3 & 53.3

Καθὼς γέγραπται, Ὅτι οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδὲ εἷς· 10

Οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. 11

Πάντες

litera: cuius *Iudæi* laus non *est* ex hominibus, sed ex Deo.

Cap. III.

QVÆ est igitur præstantia Iudæi? aut quæ vtilitas circuncisionis?

Multa per omnem modũ. Primarium enim *illud est* quòd eis credita sunt eloquia Dei.

Quid tum enim si quidam fuerũt increduli? num incredulitas eorũ, fidem Dei inanem reddet?

Absit: imò esto Deus verax, omnis autem homo mendax: sicut scriptum est, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas quando tu iudicas.

1 Occupatio prima aduersus Iudæorum obiectionem, An igitur Iudæi nihil habẽt amplius quàm Gentes? Habent (inquit Apostolus) Dei respectu, qui sui fœderis tabulas eis commisit, adeo vt non possit quorundam perfidia efficere vt tota illa gens sine exceptione à Deo veraci abiiciatur, vt qui eorum etiam indignitate ad commẽdandam suã bonitatem vtatur.

Quòd si iniustitia nostra Dei iustitiam commendat, quid dicemus? nũ iniustus Deus qui inferat pœnam? (humano more loquor)

Absit: alioquin quomodo iudex erit Deus mundi?

2 Altera occupatio ex priore responso promanans, sic commendari Dei iustitiam nostra iniustitia, vt propterea Deus non obliuiscatur se esse mundi iudicem, ac proinde seuerum iniustitiæ vltorem.

[3]Etenim si veritas Dei per meum mendacium redũdauit in gloriam ipsius, cur amplius ego vt peccator condemnor?

Ac non *potius dicitur* (sicut de nobis malè loquuntur, & sicut quidã aiũt nos dicere) Faciamus mala, vt veniant bona? quorum damnatio iusta est.

3 Tertia obiectio, aliquid addens superiori: Si peccata cedãt in Dei gloriam, non modo non esse puniẽda, sed etiam iis esse incumbendum: quã blasphemiam Paulus contentus execrari, iustam pœnam blasphemis denuntiat.

[4]Quid igitur? præcellimus? Nullo modo: nam antè criminati sumus Iudæos & Græcos esse sub peccato.

4 Altera ad primã illam obiectionem responsio, Iudæos, si in sese considerentur, iãpridem pronuntiatũ esse ore Prophetarũ, nihilo esse aliis meliores.

Sicut scriptum est, ‖ Non est iustus, ne vnus quidem:

Non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum.

Omnes

בכחבא אידא [a] דתשבוחתה לא הות מן בני אנשא אלא מן אלהא :

קפלאון ג

1 מנא הי הכיל [b] יתירותה דיהודיא או מנא [c] יותרנה [d] דגזורתא :

2 סגי בכל [e] מדם לוקדם [f] דאתהימנו [g] מלוהי דאלהא :

3 אן מנהון גיר לא [h] הימנו דלמא בדלא הימנו [i] הימנותה דאלהא בטלו :

4 חס איתוהי גיר אלהא [k] שרירא וכל בר נש [l] דגל איך דכתיב דתהוא [m] כאין במליך ותזכא [n] כד דינין לך :

5 אן דין [o] עולן [p] כאנותה דאלהא מקים מנא נאמר למא עול הו אלהא [q] דמיתא רוגזה איך בר נשא הו ממלל אנא :

6 חס ואן לא איכנא [r] ידון אלהא לעלמא :

7 אן גיר [f] שררה דאלהא אתיתר [t] בדגלותי לתשבוחתה דילה למנא הכיל אנא איך [u] חטיא [x] מתתדין אנא :

8 או דלמא איך דמגדפין עלין אנשא ואמרין דאמרינן דנעבד בישתא [y] דיאתין טבתא הנון דדינהון נטיר הו [z] לכאנותא :

9 מנא הכיל [aa] אחידינן [bb] יתירא דקדמן [cc] פסקן על יהודיא ועל [dd] ארמיא דתחית חטיתא אנון כלהון :

10 איך דכתיב דלית [ee] כאנא אף לא חד :

11 ולא [ff] דמסתכל ולא דבעא לאלהא : כלהון

[a] תשבוחתה תהלתה:
[b] יתירותה יתרונו:
[c] יותרנא תועלת:
[d] גזורתא מילה:
[e] מדם דבר:
[f] אתהימנו נאמנו:
[g] מלוהי דבריו:
[h] הימנו האמינו:
[i] הימנותה אמונתו:
[k] שרירא נאמן:
[l] דגל כוזב:
[m] כאין צדיק:
[n] כד דינין לך בשפטך:
[o] עולן עולתנו:
[p] כאנותה צדקתו:
[q] מיתא מביא מן אתא:
[r] ידון ישפוט:
[f] שררה אמתו:
[t] דגלותי כזבי:
[u] חטיא חוטא:
[x] מתתדין נשפט:
[y] דיאתין שיבואו:
[z] לכאנותא למשפט צדק:
[aa] אחידינן אוחזים אנחנו:
[bb] יתירא יתרון:
[cc] פסקן גזרנו או אמרנו:
[dd] ארמיא הנוכרים:
[ee] כאנא צדיק:
[ff] מסתכל משכיל:

in [22] *scripto: cuius laus non est à filiis hominis, sed à Deo.*

Cap. III.

QUAE est igitur excellentia Iudæi? aut quæ vtilitas circuncisionis?

Multa [1] *omnibus modis. Primum quòd fideles redditi sunt sermones Dei*

Si enim ex illis [quidam] non crediderunt, nunquid in eo quòd non crediderũt, fidem Dei irritam reddiderũt?

[2] *Absit. Est enim Deus verax, & omnis filius hominis mendax, sicut scriptũ est, Vt sis iustus in sermonibus tuis, et purus sis quum iudicauerint te.*

Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei stabilit, quid dicemus? nunquid iniquus est Deus, qui [3] *immittit iram suam? (tanquã filius hominis loquor.)*

[4] *Absit.* [5] *Alioquin quomodo iudicabit Deus mundum?*

Si enim veritas Dei abundauit per mẽdacium meũ, ad gloriam ipsius, cur [6] *amplius tanquam* [7] *peccator iudicor?*

Aut nunquid [ita est] quemadmodum blasphemant de nobis quidam, et dicũt quòd dicimus, Faciamus mala, vt eueniant bona. Quorum damnatio reseruatur iustitiæ.

Quid igitur obtinemus excellentiæ? Antè enim pronuntiauimus de Iudæis & de Gentilibus, quòd sub peccato sunt omnes.

Sicut scriptum est, Non est rectus, ne vnus quidem:

Neq; qui intelligit, neque qui quærat Deum,

22 Id est, Litera

1 Syrè, In omni re.

2 Syrè, Propitius sis, Parce. Subaudi Deus. Germanicè, Behut uns Gott.

3 Syrè, Venire facit.

4 Parce. vt modò dictum est.

5 Syrè, Et si non. Sic Itali quoque loquuntur.

6 Perperam scribitur הכיל, cum litera He, pro מכיל cum litera Mem.

7 In Syriaco textu legitur טליא, quod nũquam significat peccatorẽ, sed puerum vel infantem: quæ significatio nulla ratione huic loco accõmodari potest. Puto igitur erratum esse typographi, & positum esse pro חטיא, id est peccatore: licet inter errata non commemoretur in indice, nec corrigatur. certè manuscriptus codex ita habet vt nos restituimus.

12 Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός.

Omnes deflexerunt, simul inutiles facti sunt: nõ est qui faciat quod bonum est, non est vsque ad vnum.

Psal.5.10 — 13 Τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν· ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν· Psal.140.3. — ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν.

‖Sepulchrum apertum, guttur eorum: linguis suis ad dolum vsi sunt: ‖venenũ aspidum sub labiis eorum.

Psal.10.7 — 14 Ὧν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει·

‖Quorum os diris & amarulẽtia plenum est:

Esa.59.7 — 15 Ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα.

‖Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.

16 Σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν·

Contritio & calamitas in viis eorum:

17 Καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν.

Et viam pacis non cognouerunt.

Psal.36.2 — 18 Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

‖Non est timor Dei coram oculis eorum.

19 Οἴδαμεν δὲ ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ· ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ.

[5]Scimus autem, quæcunque Lex dicit, iis qui in Lege sunt dicere: [6]vt omne os obturetur, & obnoxi[9] fiat totus mũdus condemnationi Dei.

20 Διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ. διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας.

Propterea ex operibus Legis nulla caro iustificabitur in conspectu eius. per Legem enim agnitio peccati.

21 Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν.

[7]Nunc verò absque Lege iustitia Dei patefacta est, comprobata testimonio Legis ac Prophetarum.

22 Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας. οὐ γάρ ἐστι διαστολή.

[8]Iustitia, inquam, Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt. non enim est distinctio.

23 Πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.

Omnes enim peccauerunt, ac deficiuntur gloria Dei.

24 Δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

[9]Iustificantur autem gratis, *id est* eius gratia, per redemptionem factam Iesu Christo:

25 Ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων.

[10]Quem proposuit Deus *vt esset* placamentum per fidem, in sanguine ipsius, ad declarandam iustitiam suam, per remissionem præcedentium peccatorum.

5 Probat illam Dauidis & Esaiæ grauissimam accusationẽ Iudæos propriè respicere.

6 Conclusio totius superioris disputationis à versu 18 primi capitis. Ergo (inquit Apostolus) nõ est quòd quisquã ex vlla lege, seu illa vniuersali, seu Mosis particulari, speret se iustificandum, ac proinde seruãdum: quum (sicut probauimus) ex Legis & vitæ collatione probetur omnes esse peccatores, ac proinde condemnatione dignos in Dei conspectu.

7 Itaque (inquit Apostolus) ne perirẽt homines, Deus quod olim promisit nunc exhibet, rationem videlicet qua coram ipso absque Lege iustificati seruemur.

8 Huius iustitiæ veluti materia est Iesus Christus, fide apprehẽsus. & in hunc finem quibusuis populis oblatus, sicut extra eũ omnes populi à regno Dei excluduntur.

9 Hæc igitur iustitia, quod ad nos attinet, prorsus est gratuita, vt quæ nitatur iis quæ non ipsi fecimus, sed Christus nostri à peccatis redimendi causa pertulit.

10 Deus ergo autor est gratuitæ istius iustificationis, quia sic ei visum est: Christus verò, is in quo pœnas pro nostris peccatis perpesso, remissione peccatorum donamur: instrumentũ autem quo Christum apprehendimus est fides: finis denique, ipsa diuinæ benignitatis declaratio, vt sic constet eum esse verè clemẽtem, & in suis promissis cõstantem, vt qui credentes gratis iustificet.

Ex

Ἐν

12 כלהון [a]סטו [b]אכחדא [c]ואסתליו ולית דעבד טבתא אף לא חד :

Omnes declinauerunt pariter, et reprobi facti sunt : & non est qui faciat bonum, ne vnus quidem.

[a] סטו סרו מן סטא : [b] אכחדא כאחד או יחדו : [c] אסתליו נאלחו :

13 [d]קברא [e]פתיחא [f]גגרתהון ולשניהון [g]נכולתגין והמתא [h]דאספס תחית ספותהון :

Sepulchra patentia, guttura eorum, et linguæ eorum dolosæ, et venenum aspidis sub labiis eorum.

[d] קברא קברים : [e] פתיחא פתוחים : [f] גגרתהון גרונותם : [g] נכולתגין מרמות : [h] אספס פתן :

14 פומהון מלא לוטתא ומררתא :

Os eorum plenum est maledictione & amarulentia:

15 ורגליהון קלילן [i]למאשד דמא :

Et pedes eorum veloces ad effundendum sanguinem.

[i] למאשד דמא לשפוך דם :

16 שחקא [k]ודוונא באורחתהון :

Contritio & dolor in viis eorum.

[k] דוונא דאבון

17 ואורחא דשלמא לא ידעו :

Et viam pacis non cognouerunt.

18 ודחלתה דאלהא לית קדם עיניהון :

Et timor Dei non est ante oculos eorum.

19 ידעינן דין [l]דמדם דאמר נמוסא לאילין [m]דבנמוסא אנון אמר דכל פום [n]יסתכר ועלמא כלה יתחיב לאלהא :

Scimus autem quòd quicquid dicit Lex, iis qui sunt in Lege dicit, vt omne os obturetur, et mundus vniuersus obnoxius reddatur Deo.

[l] דמדם שמה : [m] נמוסא תורה : [n] יסתכר יסגר מן סכר :

20 מטול דמן עבדוהי דנמוסא לא [o]מזדדק כל בסר קדמוהי מן נמוסא גיר אתידעת חטיתא :

Quia ex operibus Legis non iustificatur vlla caro coram illo. ex Lege enim cognitum est peccatum.

[o] מזדדק מצטדק

21 השא דין [p]דלא נמוסא [q]כאנותה דאלהא אתגלית ומסהד עליה הו נמוסא ונביא :

Nunc verò sine Lege iustitia Dei manifestata est, et testatur de ea Lex & Prophetæ.

[p] דלא נמוסא בלי התורה : [q] כאנותה צדקתו :

22 כאנותה דין דאלהא [r]ביד הימנותא הי דישוע משיחא לכל נש אף על כל נש [s]דמהימן בה לית גיר פורשנא :

Iustitia autem Dei,[8] per manum fidei est Jeschua Christi, omni homini, etiam super omnem hominem qui credit in ipsum. non enim est discrimen.

[r] ביד הימנותא על יד האמונה : [s] מהימן מאמין :

[8] Id est, Per fidē, Hebræa, Syra & Chaldæa phrasis.

23 מטול דכלהון חטו [t]וחסירין מן תשבוחתה דאלהא :

Quia omnes peccauerunt, et destituuntur gloria Dei.

[t] חסירין צריכים :

24 [u]ומזדדקין [x]בטיבותא [y]מגן ובפורקנא [z]דאיתוהי בישוע משיחא :

Iustificantur autem per gratiam gratis, et per redemptionem quæ est in Ieschua Christo.

[u] מזדדקין נצדקים : [x] בטיבותא בחסד : [y] מגן חנם : [z] דאיתוהי שהיא :

25 הנא דקדם [aa]סמה אלהא [bb]חוסיא [cc]בהימנותא דדמה מטול חטהין דמן קדים חטין :

Quem proposuit Deus propitiatorē per fidem sanguinis sui, propter peccata quæ ab initio[9] peccauimus.

[aa] סמה שם אותו : [bb] חוסיא כפרה : [cc] בהימנותא דדמה באמונת דמו :

[9] Peccare peccatum. Hebraismus, pro, Committere peccatum, vel Peccare.

באתרא

uay. Per

Ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ, πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ· εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ. 26

Ex Dei tolerantia, ad declarandam iustitiam suam præsenti tempore: vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui *est* ex fide Iesu.

Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; ἐξεκλείσθη. 27 Διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; οὐχί· ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως.

[11] Vbi igitur gloriatio? exclusa est. Per quam legem? operum? non: imò per legem fidei.

Λογιζόμεθα οὖν πίστει δικαιοῦσθαι 28 ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου.

Colligimus igitur fide iustificari hominem absque operib⁹ Legis.

Ἡ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον; οὐχὶ δὲ 29 καὶ ἐθνῶν; ναὶ καὶ ἐθνῶν.

[12] An Iudæorum Deus solùm? an non & Gentium? certè & Gentium.

Ἐπείπερ εἷς ὁ Θεὸς, ὃς δικαιώσει 30 περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως.

Siquidem vnus Deus *est* qui iustificabit circuncisionem ex fide, & præputium per fidem.

Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς 31 πίστεως; μὴ γένοιτο· ἀλλὰ νόμον ἱστῶμεν.

[13] Legem igitur inanem reddimus per fidem? Absit: imò Legem stabilimus.

Κεφάλαιον δ.

Cap. IIII.

Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν πατέρα 1 ἡμῶν εὑρηκέναι κατὰ σάρκα;

QVid igitur dicemus Abrahã patrem nostrum adeptum esse secundum carnem?

Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, 2 ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν.

[2] Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud Deum.

Τί γὰρ ἡ γραφὴ λέγει; ἐπίστευσε δὲ 3 Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

[3] Quid enim Scriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei pro iustitia.

Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λο- 4 γίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὀφείλημα·

[4] Atqui ei qui operatur merces non imputatur ex gratia, sed ex debito:

Τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι 5 δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην.

Ei verò qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides sua pro iustitia.

Καθάπερ

Sicut

11 *Argumentum probandæ conclusionis, Nos fide absque operibus iustificari, à fine sumptum. Finis iustificationis est vnius Dei gloria. Iustificamur ergo fide absque operibus, quoniã siue per sola nostra opera, siue partim fide, partim operibus iustificaremur, gloria huius iustitiæ non tribueretur Deo in solidum.*

12 *Aliud argumẽtum ab absurdo: Si à Lege Mosis penderet iustificatio, Deus solis Iudæis esset seruator. Item si alia ratione Iudæos, alia Gẽtes seruaret, non esset vnus & sui similis. Vtrosque igitur vna & eadem ratione iustificabit, nempe fide. Est autem coniungendum hoc argumentũ cum proximè consequenti, vt planè sit firma eius conclusio.*

13 *Occupatio: Non tamen propterea tollitur Lex, sed potius stabilitur, sicut suo loco declarabitur.*

1 *Nouum argumẽtum maximi momenti, ab exemplo Abrahami patris credentium desumptum. Est autem huiusmodi propositio, Abrahamũ, si ex sese sine operibus cõsideretur, nihil promeritum esse de quo gloriari possit apud Deum.*

2 *Occupatio, merito quidem Abrahamum se posse extollere inter homines, at non apud Deum.*

3 *Confirmatio propositionis: Fidei imputatione iustificatus est Abrahamus: ergo gratis sine nullo operum ipsius respectu.*

4 *Probatio prima confirmationis, à contrariis sumpta: Ei qui suo labore quippiam promeritus est, persoluitur quod debetur: ei verò qui nihil egit, sed gratis promittenti credit, fides imputatur.*

באתרא דיהב לן אלהא [a]במגרת רוחה [b]לתחויתא [c]דכאנותה [d]דבזבנא הנא דהו יהוא [e]כאנא [f]ויזדק [g]בכאנותא למן דבהימנותא הו דמרן ישוע משיחא :

[a] מגרת רוחה ארך אפו : [b] לתחויתא להודעת : [c] כאנותה צדקתו : [d] ובזבנא זמן : [e] כאנא צדיק : [f] יזדק יצדיק : [g] בכאנותא צדקה :

26 *Per spatiũ quod dedit nobis Deus pro longanimitate sua, ad ostensionem iustitiæ suæ quæ [est] in tempore hoc, vt ipse sit rectus, & iustificet per rectitudinem illum qui est in fide Domini nostri Ieschua Christi.*

[h]איכו הכיל שובהרא אתבטל לה באינא [i]נמוסא [k]דעבדא לא אלא בנמוסא [l]דהימנותא :

[h] איכו איה הוא : [i] נמוסא תורה : [k] עבדא המעשים : [l] דהימנותא האמונה :

27 *Vbi igitur gloriatio? exclusa est. Per quam legem? operum? non: sed per legem fidei.*

[m]מתרעינן הכיל דבהימנותא הו [n]מזדדק בר-נשא ולא בעבדא דנמוסא :

[m] מתרעינן חושבים אנחנו : [n] מזדדק נצדק :

28 *Arbitramur igitur quòd per fidem iustificatur filius hominis, & non per opera Legis.*

למא גיר אלהא דיהודיא הו בלחוד ודעממא לא אין אף דעממא :

29 *Nunquid enim Deus Iudæorum est tantùm, et Gẽtium minimè? Imò etiam Gentium.*

מטול דחד הו אלהא דמזדק [o]גזורתא בהימנותא אף עורלותא בה בהימנותא :

[o] גזורתא המילה :

30 *Quia vnus est Deus qui iustificat circuncisionem per fidem, etiam præputium per eam ipsam fidem.*

למא הכיל [p]נמוסא הו מבטלינן [q]בהימנותא חס אלא נמוסא הי [r]מקימינן :

[p] נמוסא התורה : [q] הימנותא אמונה : [r] מקימינן מעמידים אנחנו :

31 *Nunquid igitur Legem ipsam irritam facimus per fidẽ?* [10] *Absit: sed Legem ipsam stabilimus.*

[10] Syrè. Parce, vt antea in eodẽ capite bis obseruatũ est.

קפלאון ד

Cap. IIII.

מנא הכיל אמרינן על אברהם רישא דאבהתא [s]דאשכח בבסר :

[s] דאשכח שמצא :

1 *Qvid igitur dicimus de Abrahã* [1] *patriarcha, quòd inuenit in carne?*

[1] Syrè, Principe patrũ. Hebraism?

אלו גיר אברהם מן [t]עבדא [u]אזדדק הוא אית הוא לה [x]שובהרא אלא לא לות אלהא :

[t] עבדא המעשים : [u] אזדדק נצדק : [x] שובהרא שבח :

2 *Si enim Abraham ex operibus iustificatus fuit, erat ei gloriatio: sed non apud Deum.*

מנא גיר אמר כתבא [y]דהימן אברהם לאלהא ואתחשבת לה [z]לזדיקו :

[y] הימן האמין : [z] וזדיקו צדקה :

3 *Quid enim dicit Scriptura? nempe, Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam.*

למן [aa]דפלח דין לא מתחשב לה [bb]אגרה איך [cc]דבטיבו אלא איך מן [dd]דמתתחיב לה :

[aa] דפלח שפועל : [bb] אגרה שכרו : [cc] דבטיבו שבחסד יתן לו : [dd] מתתחיב ר"ל חוב המחויב בעבור פעלו מן חוב :

4 *Ei autem qui operatur, non imputatur merces tanquam quod sit per gratiam, sed tãquam id quod debetur ei:*

להו דין דלא [ee]פלח אלא [ff]הימן בלחוד במן דמזדק לחטיא מתחשבא לה הימנותה [gg]לכאנו :

[ee] פלח פעל : [ff] הימן האמין : [gg] לכאנו לצדקה :

5 *Illi verò qui non operatus est, sed credidit modò in eum qui iustificat peccatores, imputatur illi fides sua ad iustitiam.*

Καθάπερ καὶ Δαβὶδ λέγει τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ᾧ ὁ Θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων· 6

Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι· 7

Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν. 8

Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; λέγομεν γὰρ ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραὰμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην. 9

Πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ; οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ. 10

Καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς, σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην· 11

Καὶ πατέρα περιτομῆς, τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ. 12

Οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραὰμ, ἢ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως. 13

Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου, κληρονόμοι, κεκένωται ἡ πίστις, καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία. 14

Ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται. οὗ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις. 15

Διὰ

[5]Sicut etiam Dauid pronuntiat beatum eum hominem cui Deus imputat iustitiam absq; operibus: *dicens,*

Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obtecta sunt peccata:

Beatus vir cui non imputarit Dominus peccatum.

[6]Ista igitur beatitatis prædicatio, in circuncisioné *solùm*, an & in præputium *cadit*? dicimus enim imputatam fuisse Abrahæ fidem pro iustitia.

[7]Quomodo ergo imputata est? quum esset in circuncisione, an *quũ esset* in præputio? nõ in circuncisione, sed in præputio.

[8]Et signum accepit circuncisionis, quod obsignaret iustitiam fidei quæ fuerat in præputio, [9] vt esset pater omnium credentium in præputio, vt imputetur etiam ipsis iustitia:

[10] Et pater circuncisionis, iis *videlicet* qui non solùm sunt ex circũcisione, sed qui etiam incedunt vestigiis fidei patris nostri Abrahami, quæ fuit in præputio.

[11]Non enim per Legem promissio *cessit* Abrahæ, aut semini eius, vt hæres esset mũdi, sed per iustitiã fidei.

[12]Etenim si ii qui ex Lege *sunt*, hæredes sunt, inanis facta est fides, & vana reddita est promissio.

[13]Nã Lex iram efficit. siquidẽ vbi non est lex, ibi nec transgressio *est*.

Propterea

5 Altera eiusdem confirmationis probatio. Dauid collocat beatitatem in gratuita condonatione peccatorum: ergo & iustificationem.

6 Noua propositio, istam iustificationis viam tum ad incircuncisos tum ad circuncisos credẽtes spectare, sicut in Abrahami persona demonstratur.

7 Ad incircuncisos id spectare (nã de circuncisis non dubitabatur) sic colligit, Abraham in præputio iustificatus est, ergo ad præputiatos etiam spectat hæc iustificatio. Imò ne ad circuncisos quidem pertinet ratione circuncisionis: tãtum abest vt propter præputium excludantur incircuncisi.

8 Occupatio, Cur igitur Abraham fuit circuncisus, si iam erat iustificatus? Vt (inquit) confirmaretur in eo donum iustitiæ.

9 Applicatio exẽpli Abrahæ ad incircuncisos credentes, quorum etiam Patrem constituit Abrahamum.

10 Applicatio eiusdem exẽpli ad circũcisos credentes, quorũ quidem sit pater Abraham, sed ex fide.

11 Ratio cur æstimandum sit Abrahæ semen ex fide: quia videlicet Abraham ipse credendo sit factus eius promissionis particeps qua factus est omnium gentium pater.

12 Duplex confirmatio illius rationis: vna, quòd promissio non possit apprehendi ex Lege, ac proinde esset irrita: altera, quòd conditio fidei frustra adiungeretur promissioni ex operibus apprehendendæ.

13 Ratio prioris cõfirmationis, cur promissio non possit ex Lege apprehẽdi: quia videlicet Lex, quum à nullo obseruetur, nõ conciliat nobis Deũ, sed iram eius potius nobis denuntiat.

6 אֵיכַנָא דָאַף דַוִיד אָמַר עַל טוּבֵה דְגַבְרָא אַיְנָא דַאלָהָא חָשֵׁבלֵה ז זַדִיקוּתָא[a] דְלָא עֲבָדֵא כַּד אָמַר׃

6 *Quemadmodum etiam Dauid dicit de beatitudine hominis cui Deus imputauit iustitiam sine operibus: quũ dicit,*

7 [b]דְטוּבַיְהוֹן לְאַילֵין דֶאשְׁתְּבֵק לְהוֹן עַוְלְהוֹן וְאֶתְכַּסִיו חֲטָהַיְהוֹן׃

7 *Beati illi quibus remissa est iniquitas eorum, et tecta sunt peccata eorũ.*

8 [c]וְטוּבַוְהִי לְגַבְרָא דְלָא נֶחְשׁוֹב לֵה אֱלָהָא חֲטִיתֵה׃

8 *Et beatus vir cui nõ imputabit Deus peccatum suum.*

9 הָנָא הָכִיל טוּבָא עַל [d] גְזוּרְתָּא הוּ אַו עַל עוּרְלוּתָא אָמְרִינַן גֵּיר דְאֶתְחַשְׁבַת לַאבְרָהָם [e] הַימָנוּתֵה [f] לְכִאנוּ׃

9 *Hæc igitur beatitudo, de circuncisione, an de præputio? dicimus enim quòd imputata est Abrahæ fides eius ad iustitiam.*

10 אֵיכַנָא הָכִיל אֶתְחַשְׁבַת לֵה [g] בַגְזוּרְתָּא אַו בְעוּרְלוּתָא לָא הֲוָא בַגְזוּרְתָּא אֶלָא בְעוּרְלוּתָא׃

10 *Quomodo ergo imputata est ei? in circuncisione, an in præputio? Nõ fuit in circuncisione, sed in præputio.*

11 [h] אָתָא הוּ גֵּיר [i] שְׁקַלָה לַגְזוּרְתָּא וְחָתְמָא [k] דְכִאנוּתָא דְהַימָנוּתֵה דַבְעוּרְלוּתָא דְנֶהְוֵא אַבָא לְכֻלְהוֹן אַילֵין [l] דְמְהַימְנִין מֶן עוּרְלוּתָא ד דְתֶתְחַשֵׁב אַף לְהוֹן [m] לְכִאנוּ׃

11 *Signum enim accepit ipsam circuncisionem, [z] & sigillum iustitiæ fidei suæ quæ fuerat in præputio, vt esset pater omnium illorum qui credunt ex præputio, quò imputaretur etiã eis ad iustitiã*

12 וַאבָא [n] לַגְזוּרְתָּא לָא הֲוָא לְאַילֵין דְמֶן גְזוּרְתָּא אֶנּוּן בַלְחוּד אֶלָא אַף לְאַילֵין [o] דְשָׁלְמִין לְעֶקְבָתָא [p] דְהַימָנוּתָא דְעוּרְלוּתָא דַאבוּן אַבְרָהָם׃

12 *Et pater circuncisionis, nequaquam illorum qui ex circuncisione sunt tantùm, sed etiam illorum qui incedunt per vestigia fidei præputij patris nostri Abraham.*

13 לָא הֲוָא גֵּיר [q] בְנָמוּסָא הֲוָא [r] מוּלְכָנָא לַאבְרָהָם וַלְזַרְעֵה דְנֶהְוֵא יָרְתָא לְעָלְמָא אֶלָא [f] בְכִאנוּתָא דְהַימָנוּתֵה׃

13 *Nequaquam enim per Legem facta fuit promissio Abrahæ, et semini eius, quòd futurus esset hæres mundi, sed per iustitiam fidei ipsius.*

14 אֵלוּ גֵּיר הָלֵין דְמֶן נָמוּסָא הֲווּ יָרְתָא סְרִיקָא הֲוָת הַימָנוּתָא [t] וַמְבַטַל הֲוָא מוּלְכָנָא׃

14 *Si enim ii qui ex Lege sunt, fuerũt hæredes, inanis facta est fides, et irrita facta est promissio.*

15 נָמוּסָא גֵּיר [u] מַעבְדָנָא הוּ דְרוּגְזָא [x] כַּד דְלַית גֵּיר נָמוּסָא אַף לָא [y] עָבַר נָמוּסָא׃

15 *Lex enim operatrix est iræ. Quũ enim non est lex, non est transgressio legis.*

Marginal notes:

[a] דלא בלהו׃
[b] טוביהון אשריהם׃
[c] טובוהי אשריו׃
[d] גזורתא מילה׃
[e] הימנותה אמונתו׃
[f] כאנו צדקה׃
[g] גזורתא מילה׃
[h] אתא אות׃
[i] שקלה לקחה׃
[k] כאנותא צדקה׃
[l] מהימנין מאמינים׃
[m] לכאנו לצדקה׃
[n] לגזורתא למילה ר״ל למולים׃
[o] שלמין לעקבתא הולכים בעקבות׃
[p] דהימנותא אמונת׃
[q] בנמוסא בתורה׃
[r] מולכנא ההבטחה׃
[f] בכאנותא בצדקת׃
[t] מבטל הוא נתבטלה׃
[u] מעבדנא עושת׃
[x] כד דלית באשר אין׃
[y] עבר נמוסא עברה׃

[z] Copula pro Hoc est.

מטול

Quapropter

16 Διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν· εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι, οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραάμ, ὅς ἐστι πατὴρ πάντων ἡμῶν.

17 (Καθὼς γέγραπται, Ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε) κατέναντι οὗ ἐπίστευσε, Θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκρούς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα.

18 Ὃς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν· κατὰ τὸ εἰρημένον, Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου.

19 Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, ἑκατονταέτης που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάῤῥας.

20 Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ· ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ·

21 Καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι.

22 Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

23 Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ·

24 Ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογίζεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν·

25 Ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν.

Κεφάλαιον ε.

1 Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·

[14] Propterea ex fide *est hæreditas*, vt *sit* per gratiam: vt firma sit promissio toti semini: [15] *id est* non solùm ei quod *est* ex Lege, verumetiam ei quod *est* ex fide Abraham, qui est pater omnium nostrûm.

(Sicut scriptum est, [16] Patrē multarum gentium constitui te) coram eo qui credidit, Deo *videlicet*, viuificante mortuos, & vocante quæ non sunt, tanquam sint.

[17] Qui *Abraham* contra spem sub spe credidit, vt fieret pater multarū gentium: secundum id quod *ei* dictum fuerat, Ita erit semen tuum.

Ac minimè imbecillis fide, non considerauit suum ipsius corpus iā emortuum, quum centum circiter natus esset annos, nec emortuam vuluam Saræ.

Aduersus promissionem autem Dei nō disceptauit infidelitate: sed robustus factus est fide, tributa gloria Deo:

Ac plenè persuasum habens, *eum* quod promiserat, posse etiā facere.

Quapropter etiam *hoc* imputatum est ei pro iustitia.

[18] Non scriptum est autem propter eum solum, quòd *hoc* imputatum fuerit ei:

Sed etiam propter nos, quibus futurum est vt imputetur, iis *nimirum* qui credunt in eum qui excitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis:

Traditū *in mortem* propter offensas nostras, & excitatum propter iustificationem nostri.

Cap. V.

[1] IVstificati igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum:

14 Conclusio huius argumenti: Ex fide apprehendente promissionem Abrahamo factam, & quā primus ipse Abrahā fide apprehendit, totius posteritatis Abrahami (id est Ecclesiæ ex omnibus populis collectæ) iustificationem ac salutem proficisci.

15 Id est, non tantum eorum qui credunt & simul ex Lege circuncisi sunt, sed etiam eorum qui absque circuncisione & solius fidei respectu, censentur in Abrahami filiis.

16 Spiritualis est ista paternitas, ex vnica Dei promittentis virtute pendens.

17 Descriptio veræ fidei in Dei potentia simul ac beneuolentia penitus acquiescētis, proposito Abrahami exemplo.

18 Vna est perpetua tum in Abrahamo tum in omnibus fidelibus iustificationis regula, fides videlicet in Deum, qui in Christo mediatore nostro expiatis nostris peccatis, eūdem à mortuis excitauit, vt & nos iustificati in eo seruemur.

1 Aliud argumentum ab effectis: Eo iustificamur quod conscientiam verè corā Deo pacat. Pacat autem conscientiam nō Lex, sed fides per Christum, vt antea probauit. Fide ergo non Lege iustificamur.

Δι'

מטול הנא[a] בהימנותא[b] דבטיבותא נזדדק דיהוא [c] שריר[d] מולכנא לכלה זרעה לא לאינא דמן נמוסא הו בלחוד אלא אף לאינא דמן . ה הימנותא הו דאברהם [e] דאיתוהי אבא דכלן :

16 *Quapropter per fidẽ [est hæreditas,] vt per gratiam iustificemur: quò sit firma promißio vniuerso semini eius, non illi quod ex Lege est tantùm, sed etiã illi quod ex fide est Abrahæ, qui est pater omnium nostrûm.*

איכנא דכתיב דסמתך אבא לסוגאא דעממא קדם אלהא הו [f] דהימנת בה [g] דמחא מיתא וקרא לאילין[h] דלא איתיהון[i] איך איתיהון :

17 *Sicut scriptum est, Constitui te patrem multitudinis Gentium coram Deo, in quem credidisti, qui viuificat mortuos, & vocat illa quæ non sunt, tanquam sint.*

[k] ודלא סברא[l] לסברא הימן דיהוא אבא לסוגאא דעממא איך דכתיב [m] דהכנא יהוא זרעך :

18 *Et absque spe in spem credidit quòd futurus esset pater multitudini Gentium: sicut scriptum est, Ita erit semen tuum.*

ולא [n] אתכרה בהימנותה כד [o] מתבקא בפגרה מיתא דהוא בר מאא שנין [p] ובמרבעא מיתא דסרא :

19 *Et nõ infirmatus est in fide sua, quũ consideraret corpus suum emortuum, (quia erat [3] natus cẽtum annos) et vuluam emortuam Saræ.*

ובמולכנא דאלהא לא אתפלג איך חסיר הימנותא אלא [q] אתחיל בהימנותא ויהב תשבוחתא לאלהא:

20 *Et contra promissionem Dei non hæsitauit tanquã destitutus fide, sed corroboratus est in fide, & dedit gloriam Deo:*

[r] ואשר [s] דמדם [t] דמלך לה אלהא [u] משכח [x] למגמר :

21 *Et firmiter credidit quòd quicquid promisit ei Deus, potens esset perficere.*

מטול הנא אתחשבת לה[y] לכאנו:

22 *Propter hoc imputatum est illi ad iustitiam.*

ולא הוא מטולתה בלחוד אתכתבת הדא דאתחשבת הימנותה לכאנו:

23 *Et nequaquam propter ipsum tantùm scriptum est hoc, quòd imputata sit fides eius ad iustitiam:*

אלא אף מטולתן דאף לן עתיד הו דיתחשוב אילין דהימנן במן[z] דאקים למרן ישוע משיחא מן בית מיתא :

24 *Sed etiam propter nos: quia etiam nobis [4] futurum est vt imputet, qui credidimus in eum qui excitauit Dominum nostrum Ieschua Christum [5] à mortuis.*

דהו[aa] אשתלם מטול[bb] חטהין וקם מטול[cc] דנזדדקן :

25 *Qui tradit⁹ fuit propter peccata nostra, et resurrexit vt iustificaret nos.*

קפלאון ה

Cap. V.

מטול[dd] דאזדדקן הכיל בהימנותא נהוא לן שלמא לות אלהא במרן ישוע משיחא :

1 *Quia igitur iustificati sumus per fidem, sit nobis pax erga Deum per Dominũ nostrũ Jeschua Christũ.*

Marginal notes (Hebrew):

[a] בהימנותא באמונה היא הישועה:
[b] דבטיבותא נזדדק כדי שבחסד נצדק:
[c] שריר קימת:
[d] מולכנא ההבטחה:
[e] דאיתוהי שהוא:
[f] דהימנת בה שהאמנת בו:
[g] מחא מחיה:
[h] דלא איתיהון שאינם:
[i] איך איתיהון כאלו הם:
[k] ודלא סברא בלי תקוה בעבור שנותיו ושנות אשתו:
[l] לסברא היימן להבטחת האל האמין:
[m] הכנא כה:
[n] אתכרה נחלש:
[o] מתבקא מתבונן:
[p] מרבעא רחם:
[q] אתחיל התאמץ:
[r] אשר קיים אמונתו:
[s] מדם כלמה:
[t] דמלך שהבטיח:
[u] משכח יכול:
[x] למגמר לשלם:
[y] לכאנו לצדקה:
[z] דאקים שהחיה:
[aa] אשתלם נמסר:
[bb] חטהין חטאתינו:
[cc] יזדקן יצדיק אותנו:
[dd] אזדדקן נצדקנו:

Marginal notes (Latin):

3 Syrè, Filius cẽtum annorum.

4 Id est, Futurus est vt imputet.

5 Ad verbum, De inter mortuos Gallicè, *D'entre les morts.*

Per

Ephes.2 13

Δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύτην ἐν ᾗ ἑστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. 2

Iac.1.3

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν· εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται· 3

Ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· 4

Ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν. 5

Ἔτι γὰρ Χριστὸς, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. 6

Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν. 7

Συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. 8

Hebr.9.15
1.pet.3.18

Πολλῷ οὖν μᾶλλον, δικαιωθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς. 9

Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. 10

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν. 11

Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος· καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. 12

Ἄχρι

[2]‖Per quem etiam fide habuimus hunc aditum in gratiam hanc per quam stam[9], [3]& gloriamur sub spe gloriæ Dei.

[4]Neque *id* solùm, sed etiam ‖ gloriamur in oppressionibus, [5]scientes quòd oppressio patientiam efficiat:

Patientia verò experientiam, experientia autem spem:

Porro spes non pudefacit, [6]quòd charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

[7]Christus enim, quum adhuc nullis viribus essemus, suo tẽpore pro impiis mortuus est.

[8]Enimuero vix pro iusto quisquã moriatur: nam pro eo qui sit *ipsi* vtilis, forsitan aliquis etiam mori sustineat.

Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quòd quum adhuc essemus peccatores, Christus ‖pro nobis mortuus sit.

Iustificati igitur eius sanguine, seruabimur nunc multo magis per eum ab ira.

Nam si quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem Filii eius, multo magis reconciliati seruabimur per vitam ipsius.

[9]Neque id solùm, verumetiã gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem assequuti sumus.

[10]Propterea sicut per vnum hominem peccatum in mũdum introiit, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors transiit, in quo omnes peccarunt.

2 Quod fidei tribuitur conscientiæ tranquillitas, ad Christũ referendum est, ipsius fidei datorem & in quo ipsa fides est efficax.

3 Occupatio, aduersus eos qui miserias & calamitates Ecclesiæ pene assiduas conspicientes, putant Christianos somniare, quum suam felicitatem iactant. quibus respondet Apostolus, eorum felicitatem alibi esse sub spe repositam: quæ quidẽ spes adeo sit certa vt de felicitate illa non minus exultent quam si ea fruerentur.

4 Ipsæ oppressiones multis modis suppeditant exultationis materiem, nedum vt nos reddant miseros.

5 Quia afflictiones patientiæ nos assuefaciunt. patientia verò bonitatem Dei nobis reddit exploratã: ista denique experiẽtia spẽ nostram alit, quæ quidem nunquã nos frustratur.

6 Fulcimen spei est certum conscientiæ testimonium, ex Spiritus sancti dono, nos à Deo diligi. hoc autem nihil aliud est quàm quod fidem vocamus: vnde sequitur, fide pacari conscientias.

7 Certa in aduersis consolatio, ne pacem nostram interturbẽt: quia qui prorsus infirmos atque adeo impios adeo dilexit vt pro eis etiam mortẽ subiret, qui posset etiam in ipso viuentes & sanctificatos negligere?

8 Amplificatio charitatis Dei erga nos, vt de ea non possimus ambigere, qui pro iniustis, & à quibus nihil boni possit captare, atque adeo pro suis hostibus Christum dederit in mortem. Quomodo igitur quos Christus moriẽs iustificat, & reconciliat, non seruaret ab exitio, iam viuus?

9 Transitio ad alterum caput iustificationis, quod positum est in gratuita obediẽtiæ Christi imputatione: vt ad remissionẽ peccatorum accedat etiam donum iustitiæ Christi per fidem imputatæ, quæ iniustitiam ab Adamo in nos propagatam omnésque eius fructus absorbeat: vt in Christo non modo desinamus esse iniusti, sed etiam iusti esse incipiamus.

10 Ab Adamo, in quo omnes peccarunt, reatus & mors (quæ est reorum pœna) in omnes peruasit.

2 דְּבֵה אֶתְקַרַבְן בְּהַימָנוּתָא [a] לְטַיבוּתָא חָדָא דְבָה [b] קָימִינַן [c] וּמֶשְׁתַּבְּהַרִינַן [d] בְּסַבְרָא דְתֶשְׁבּוּחְתֵה דַּאלָהָא׃

Per quem [1] *admißi sumus in fide ad gratiam hanc in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ Dei.*

3 וְלָא הָכַנָּא בִּלְחוּד אֶלָּא אַף [e] בְּאוּלְצָנַין מֶשְׁתַּבְּהַרִינַן דְּיָדְעִינַן ד דְּאוּלְצָנָא [f] מְסַיבְרָנוּתָא [g] גָּמַר כָּן׃

Et non ita tantùm, sed etiam in afflictionibus gloriamur, quia scimus quòd afflictio patiẽtiã perficit in nobis:

4 וַמְסַיבְרָנוּתָא [h] בּוּקְיָא וּבוּקְיָא [i] סַבְרָא׃

Et patientia probationem, et probatio spem.

5 סַבְרָא דֵּין [k] לָא מַבְהֵת מֶטוּל [l] דְּחוּבֵּה דַּאלָהָא מְשַׁפַּע עַל לֶבָּוָתַן בְּרוּחָא דְקוּדְשָׁא דְּאֶתְיְהֶבַת לַן׃

Spes autem non pudefacit: quia dilectio Dei effusa est super corda nostra per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

6 אֶן דֵּין מְשִׁיחָא מֶטוּל [m] כְּרִיהוּתַן [n] בְּזַבְנָא הָנָא חָלַף רַשִׁיעָא מִית׃

Si autem Christus propter infirmitatem nostram, in tempore hoc pro improbis mortuus est,

7 [o] לְמַחְסַן גֵּיר אֱנָשׁ [p] חָלַף רַשִׁיעָא מָאֵת חָלַף טָבָא גֵּיר [q] טָךְ [r] מַמְרַח אֱנָשׁ לְמְמָת׃

(Vix enim quis pro improbis moritur: pro bonis enim fortaßis quis audeat mori)

8 הָרְכָא [s] מַחְוֵא אֱלָהָא [t] חוּבֵּה דִּלְוָתַן דְּאֶן כַּד חַטָּיֵא [u] אִיתַין הֲוַין מְשִׁיחָא [x] חָלְפַין מִית׃

Hîc ostẽdit Deus charitatẽ suã quæ est erga nos. quia si quũ peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est,

9 כְּמָא הָכִיל יַתִּירָאִית נֶזְדַּדַּק הָשָׁא בִּדְמֵה וּבֵה נֶתְפַּצָּא מֶן רוּגְזָא׃

Quanto igitur magis iustificabimur nunc per sanguinẽ ipsius, & per ipsum eripiemur ab ira?

10 אֶן גֵּיר כַּד אִיתַין [y] בְּעֶל דְּבָבָא [z] אֶתְרְעִי עַמַּן אֱלָהָא בְּמַוְתָא דַּבְרֵה כְּמָא הָכִיל [aa] בְּתַרְעוּתֵה [bb] נֶחְאֶ בְחַיּוֹהִי׃

Si enim quum essemus inimici, reconciliatus est nobiscum Deus per mortem Filii sui, quãto igitur magis in reconciliatione eius [2] *viuemus per vitam ipsius?*

11 וְלָא הָכַנָּא בִּלְחוּד אֶלָּא אַף [cc] נֶשְׁתַּבְּהַר בַּאלָהָא בְּיַד מָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא דְבֵה הָו הָשָׁא קַבֶּלַן [dd] תַּרְעוּתָא׃

Et non ita tantùm, sed etiam gloriabimur in Deo [3] *per manũ Domini nostri Ieschua Christi, per quẽ nũc accepimus reconciliationem.*

12 אַיכַנָּא דַּבְיַד חַד בַּר־נָשָׁא [ee] עֶלַת חַטִּיתָא לְעָלְמָא וַבְיַד חַטִּיתָא מַוְתָא וְהָיכַנָּא בְּכֻלְהוֹן בְּנַי אֲנָשָׁא עֲבַר מַוְתָא [ff] בְּהַי דְּכֻלְהוֹן חַטַו׃

Sicut [4] *per manum vnius filij hominis intrauit peccatum in mundum, &* [5] *per manum peccati mors: et ita in omnes filios hominis transiit mors in eo quòd omnes peccauerunt.*

a טיבותא חסד:
b קימינן עומדים אנחנו:
c משתבהרינן מתהללים אנחנו:
d סכרא תקות:
e באולצנין בצרות:
f מסיברנותא היא חמידה הטובה שבה סובלים אנחנו הרעות בנחת רוח:
g גמר משלים:
h בוקיא בקיאות:
i סכרא תקוה:
k לא מבהת אינה מבישה:
l חובה אהבתו:
m כריהותן חלינו:
n זבנא זמן:
o למחסן גיר אנש וגו' כמעט שלא ימצא איש וגו':
p חלף רשיעא תחת הרשעים:
q טך אולי:
r ממרח אנש לממת ימסור איש עצמו למות:
s מחוא מוריע:
t חובה חיבתו:
u איתין הוין היינו:
x חלפין תחתנו:
y בעל דבבא אויבים:
z אתרעי נתרצה:
aa תרעותה התרצותו:
bb נחא נחיה:
cc נשתבהר נתהלל:
dd תרעותא רצון:
ee עלת באה:
ff בהי דכלהון במה שכלם:

1 Syrè, Facti sumus appropinquare.
2 Id est, Seruabimur. Hebraismus frequens.
3 Id est, Per Dominum nostrum, &c. Hebraismus sæpe obseruatus.
4 Id est, Opera. vt paulo antè obseruauimus
6 Id est, Per peccatum.

Ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ· ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου. 13

[11]Nam vſque ad Legem peccatũ erat in mundo: peccatum verò non imputatur quum nulla eſt lex.

Ἀλλ᾽ ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος. 14

[12]Regnauit autem mors ab Adã vſque ad Moſen, in eos quoque qui nõ peccauerãt ad ſimilitudinẽ trãſgreſſionis Adam, [13]qui eſt typus illius qui erat futurus.

Ἀλλ᾽ οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα. εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε. 15

[14]At non vt offenſa, ita etiam *eſt* quod *Deus* gratificatur. nam ſi illius vnius offẽſa multi mortui ſunt, multo magis gratia Dei, & donum per gratiam quæ *eſt* vnius hominis Ieſu Chriſti, in multos redundauit.

Καὶ οὐχ ὡς δι᾽ ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα. τὸ μὲν γὰρ κρῖμα, ἐξ ἑνὸς εἰς κατάκριμα· τὸ δὲ χάρισμα, ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα. 16

[15]Neque vt *illud quod introiit* per vnum qui peccauit, *ita eſt* beneficium. nam reatus quidẽ ex vna *offẽſa introiit* ad cõdemnationem: quod autem gratificatur *Deus, datur* ex multis offenſis ad iuſtificationem.

Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἑνός, πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες, ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ τοῦ ἑνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. 17

[16]Etenim ſi per vnam offenſam mors regnauit per vnum, multo magis *ii* qui redundantem illam gratiam & donum iuſtitiæ accipiunt, in vita regnabunt per vnum Ieſum Chriſtum.

Ἄρα οὖν ὡς δι᾽ ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους, εἰς κατάκριμα· οὕτω καὶ δι᾽ ἑνὸς δικαιώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους, εἰς δικαίωσιν ζωῆς. 18

[15]Nempe igitur ſicut per vnam offenſam *reatus venit* in omnes homines ad condemnationem; ita per vnam iuſtificationem *beneficium redũdauit* in omnes homines ad iuſtificationem vitæ.

Ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτω καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί. 19

[16]Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores conſtituti ſunt multi, ita per vnius inobedientiam iuſti cõſtituentur multi.

Νόμος δὲ παρεισῆλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις· 20

[17]Lex verò præterea introiit vt augeretur offenſa: ſed vbi auctum eſt peccatum, *ibi* ſuperabũdauit gratia:

11 Hoc ita eſſe, & reatum ac mortem non cepiſſe poſt Legem Moſi datam & violatam, illud manifeſtè docet, quòd mortui ſunt homines ante Legem illam poſitam. Nam quum mortui ſint, peccatũ quod eſt mortis cauſa, iam tum extabat, & ita quidem vt imputaretur. Vnde etiam efficitur aliquam iam tum fuiſſe Legem cuius tranſgreſſio eſſet mortis cauſa.

12 Iſtam autem Legem, non eſſe illã vniuerſalem, nec ab actuali aliquo ſingulorum peccato mortem illam fuiſſe profectam, illud declarat quòd ipſi infantes qui legem illam naturalem neque cognoſcere vnquam potuerũt nec trãſgredi, inſtar Adami tamẽ mortui ſint.

13 Reſpondet autẽ Adamus ille prior alteri poſteriori, nempe Chriſto, ſicut mox explicatur.

14 In eo quidem Adam & Chriſtus inter ſe comparantur quòd vterque quod ſuum eſt in ſuos propaget: in eo vero primum differunt, quod ille quidem natura ſuã offenſam in multorum exitium propagarit, iſtius vero obedientia in multos ex gratia redũdarit.

15 Altera diſparitas in eo poſita eſt, quòd illius quidem vna offenſa homines reos effecit: Chriſti autem iuſtitia gratis imputata, non ab illo tantum reatu, ſed etiam ab aliis omnibus abſoluat.

16 Tertium diſcrimen eſt, quòd potentior etiam ſit iuſtitia Chriſti gratis imputata ad vitam afferendam, quàm Adami offenſa ad ſuos poſteros morti addicendos.

15 Itaque in ſumma ſicut ex Adami offenſa contractus reatus omnes addicit morti, ita ex aduerſo iuſtitia Chriſti, quæ Dei beneficio imputatur omnibus credẽtibus, eos iuſtificat, vt vitæ æternæ fiant participes.

16 Totius iſtius cõparationis hoc eſt fundamentum, quòd duo iſti homines ſint conſtituti veluti duæ ſtipes, vt ex illo quidẽ peccatum per naturã, ex iſto autem iuſtitia per gratiam in alios promanet.

17 Occupatio: Cur igitur Lex Moſis ſuperuenit? Vt tanto magis rei conſtituerentur homines, & tanto illuſtrius eſſet Dei beneficium in Chriſto Ieſu.

Ἵνα

13 עַד־מָא גֵיר [a]לְנָמוּסָא חֲטִיתָא כַּד [b]אִיתִיהָ הֲוָת בְּעָלְמָא לָא חֲשִׁיבָא הֲוָת חֲטִיתָא מֶטוּל דְּלַיְת הֲוָא נָמוּסָא :

Usque enim ad Legem, peccatum quum esset in mundo, non reputabatur peccatum, propterea quòd non erat Lex.

14 אֶלָּא [c]אַמְלֵךְ מוֹתָא מִן אָדָם וְעַדְמָא לְמוּשֶׁא אַף עַל אִילֵין דְּלָא חֲטַו בְּדְמוּתָא [d]דַעֲבַר נָמוּסָא דָאדָם הָו דְאִיתַוְהִי דְמוּתָא דְּהָו דַעְתִיד :

Sed regnauit mors ab Adam, et usque ad Musche, etiam super eos qui non peccauerunt in similitudine qua trãsgressus est Legem Adam, qui est similitudo eius qui futurus erat.

15 אֶלָּא לָא הֲוָא אַיְךְ [e]שׁוּרְעְתָא הָכַנָא [f]מוֹהַבְתָא אֶן גֵיר מֶטוּל [g]שׁוּרְעְתֵה דְחַד סַגִיאֵא מִיתוּ [h]כְּמָא הָכִיל [i]יַתִּירָאִית [k]טַיְבוּתֵה דַאלָהָא וּמוֹהַבְתֵה מֶטוּל חַד בַּר־נָשָׁא יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא בְּסַגִיאֵא תֶּתְיַתַּר :

Sed nequaquam sicut [6]excessus, ita donum. Si enim propter excessum vnius multi mortui sunt, quanto igitur magis gratia Dei et donum eius, propter vnum Filiũ hominis Ieschua Christum in multos abundabit?

16 וְלָא אַיְךְ [l]סַכְלוּתָא דְחַד הָכַנָא מוֹהַבְתָא דִינָא גֵיר דַהֲוָא מִן חַד [m]לְחוּיָבָא הֲוָא מוֹהַבְתָא דֵין מִן חַטָהֵא סַגִיאֵא הֲוָת [n]לְכֵאנוּ :

[7]At non sicut delictum vnius, ita donum. Judicium enim quod fuit ex vno, in condemnationem fuit: donum autem ex peccatis multis, fuit ad iustitiam.

17 אֶן גֵיר מֶטוּל [o]סַכְלוּתָא דְחַד [p]אַמְלֵךְ מוֹתָא [q]יַתִּירָאִית אִילֵין דְנַסְבּוּ סוּגָאָא [r]דְטַיְבוּתָא וְדַמוֹהַבְתָא [s]וְדַכְאנוּתָא [t]בְּחַיֵא נַמְלְכוּן בְּיַד חַד יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא :

Si enim propter delictum vnius regnauit mors, [multo] magis qui acceperunt magnitudinem gratiæ et doni iustificationis, in vita regnabunt per manũ vnius Ieschua Christi.

18 אֵיכַנָא הָכִיל דְמֶטוּל סַכְלוּתָא דְחַד הֲוָא חוּיָבָא לְכֻלְהוֹן בְּנַי נָשָׁא הָכַנָא מֶטוּל כֵאנוּתָא דְחַד תֶּהְוֵא [u]זָכוּתָא לְחַיֵא לְכֻלְהוֹן בְּנַי נָשָׁא :

[8]Sicut igitur per delictum fuit condemnatio omnibus filiis hominis, ita per iustitiam vnius erit iustificatio ad vitam omnibus filiis hominis.

19 אֵיכַנָא גֵיר מֶטוּל [x]לָא מֶשְׁתַּמְעָנוּתֵה דְחַד בַּר־נָשָׁא חַטָיֵא סַגִיאֵא הֲוַו הָכַנָא אַף מֶטוּל [y]מֶשְׁתַּמְעָנוּתֵה דְחַד סַגִיאֵא [z]כֵאנֵא הָוֵין :

Quemadmodum enim propter inobedientiam vnius filii hominis peccatores multi fuerunt, ita etiam propter obedientiam vnius multi iusti fiunt.

20 [aa]מַעֲלְנָא דֵין דַהֲוָא לְנָמוּסָא דְתֶסְגֵא חֲטִיתָא [bb]וְכַד דְסֶגִית חֲטִיתָא תַּמָן אֶתְיַתְרַת [cc]טַיְבוּתָא :

Introitus autẽ qui fuit Legi, [fuit] ut augeret peccatum: & vbi auctum est peccatum, ibi exuberauit gratia.

[a] נמוסא תורה:
[b] אית הוות היתה:
[c] אמלך מלך:
[d] עבר נמוסא עברה:
[e] שורעתא עברה:
[f] מוהבתא מתנה:
[g] שורעתה דחד עברת אחד:
[h] כמא אף כי:
[i] יתיראית יותר:
[k] טיבותה חסדו:
[l] סכלותא האשם:
[m] חויבא עונש:
[n] כאנו צדקה:
[o] סכלותא חטא או אשם:
[p] אמלך מלך:
[q] יתיראית יותר:
[r] טיבותא החסד:
[s] כאנותא צדקה:
[t] חיא חיים:
[u] זכותא זכות:
[x] לא משתמענותא טעמו מה שלא הקשיב מן שמע:
[y] משתמענותה דחד מה שאחד הקשיב:
[z] כאנא צדיקים:
[aa] מעלנא מבוא:
[bb] כד דסגית במקום שרב:
[cc] טיבותא החסד:

6 Id est, Transgressio, qua scilicet Lex violatur, dũ non manetur intra limites quos ipsa præscribit.

7 Copula pro aduersatiua particula, ex Hebraismo.

8 Mutauimus quod perperã scriptum erat אִכְנָא (quod nihil significat) in אִיכְנָא, id est, Sicut. Admissus autem est error mutatione Iod in Zain, & transpositione, quanuis eodem modo legatur in manuscripto.

9 Sic vertendũ est כד sequente ד.

x.y.

דאיך

21 Ἵνα ὥσπερ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Κεφάλαιον ϛ'.

1 Τί οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ;

2 Μὴ γένοιτο. οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ;

Gal.7.17

3 Ἢ ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν;

Coloss.2.12

4 Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν.

1.Cor.6.14. ephes.4.23 coloss.3.8. 2.tim.2.11 heb.12.1 1.pet.1.1

5 Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα·

6 Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ.

7 Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας.

8 Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ·

9 Εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύει.

10 Ὃ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ· ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ.

11 Οὕτω καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Vt quemadmodum regnauerat peccatum in mortem, ita etiam gratia regnaret per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.

Cap. VI.

QVid igitur dicemus? permanebimus in peccato, vt gratia auctior fiat?

[2]Absit. qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

[3]An ignoratis, ‖nos quotquot baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius esse baptizatos?

‖Sepulti igitur sumus vnà cum eo per baptismum in mortẽ: vt sicut excitatus est Christus ex mortuis in gloriam Patris, ita & nos‖noua vita ambulemus.

[4]Nam si cum eo plantati coaluimus conformatione mortis eius, nimirum etiam resurrectionis *conformatione* coalescemus:

Illud scientes, veterem illum nostrum hominem cum eo crucifixũ esse, vt eneruetur corpus peccati, ne posthac nos seruiamus peccato.

[5]Etenim qui mortuus est, liber est à peccato.

Quòd si mortui sumus cum Christo, credimus fore vt etiam viuamus cum eo:

Vt qui sciamus, Christum excitatum ex mortuis, nõ amplius mori: mortem *inquam* ei non amplius dominari.

Nam quod mortuus est, peccato mortuus est semel: quod autem viuit, viuit Deo.

Ita etiam vos colligite, vos ipsos tum mortuos esse peccato, tum verò viuere Deo per Christum Iesum Dominum nostrum.

1 Transitio ad aliud Christi beneficium, quod sanctificatio dicitur, siue regeneratio.

2 Beneficium iustificationis & sanctificationis perpetuo vinculo cohærent, & vtrunque manat à Christo ex Dei gratia. Est autem sanctificatio, abolitio peccati, id est corruptionis nostræ natiuæ, in cuius locum succedat naturæ instauratæ puritas.

3 Huius sanctificationis tres sunt partes, nempe veteris hominis siue peccati mors & sepultura, & noui hominis resurrectio, à Christi mortis, sepulturæ, & resurrectionis virtute in nos promanãs, cuius beneficii pignus & sigillum est baptismus noster.

4 Mors peccati, & vita iustitiæ, siue coalitio cum Christo & in morte & in vita, nunquam possunt diuelli. ex quo cõsequitur neminẽ esse sanctificatum qui adhuc viuat peccato, ac proinde neminẽ qui non resipuerit, factũ esse per fidem, Christi participem: & quod ante dixerat, Legem non euerti, sed stabiliri per fidẽ.

5 Idem probat à mortis effectis, adhibita Christi capitis cũ suis membris collatione.

21 דאיך דאמלכת חטיתא במותא הכנא תמלך טיבותא בכאנותא לחיא דלעלם ביד מרן ישוע משיחא:

a אמלכת מלכה: b טיבותא החסד: c כאנותא צדקה:

Vt quemadmodum regnauit peccatum [10] in morte, ita regnaret gratia in iustitia, ad vitam quæ est in æternũ, per [11] manum Domini nostri Ieschua Christi.

10 Pro, In mortem. & sic mox, In iustitia, pro In iustitiam.
11 Id est, per Dominum, &c. vt antè obseruauimus in eodem capite.

קפלאון ו

Cap. VI.

1 מנא הכיל נאמר נקוא בה בחטיתא דטיבותא תתיתר:

d תתיתר יגדל:

Quid igitur dicemus? manebimus in peccato vt gratia abundet?

2 חס אילין גיר דמיתן לחטיתא איכנא נחא בה תוב:

e מיתן מתנו: f נחא נחיה:

[1] Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo viuemus in eo rursus?

1 Parce. vt sæpius dictum est.

3 או לא ידעין אנתון דאילין דעמדן בישוע משיחא במותה הו עמדן:

g עמדן נטבלנו: h מותה מותו:

An ignoratis quòd qui baptizati sumus in Ieschua Christo, in mortem eius baptizati sumus?

4 אתקברן גיר עמה במעמודיתא למותא דאיכנא דקם ישוע משיחא מן בית מיתא בתשבוחתא דאבוהי הכנא אף חנן בחיא חדתא נהלך:

i מעמודיתא טבילה: k מיתא המתים: l חיא חדתא חיים חדשים:

Sepulti enim sumus cum eo in baptismo in mortem, vt quemadmodũ surrexit Ieschua Christus [2] à mortuis in gloriam Patris sui, ita etiã nos in vita noua ambulemus.

2 Ad verbum, De inter mortuos Gallicè, D'entre les morts. Syra phrasis vbique obuia.

5 אן גיר אכחד אתנצבן עמה בדמותא דמותה הכנא אף בקימתה נהוא:

m אכחד יחדו: n אתנצבן ניטענו: o קימתה תחייתו:

Si enim vnà plantati sumus cum eo [3] in similitudine mortis ipsius, ita etiam [4] in resurrectione eius erimus.

3 Pro, In similitudinem. vt obseruauimus in fine præcedentis capitis.
4 Cōcisa loquutio. Id est, In similitudinem resurrectionis eius.

6 ידעינן גיר דבר נשן עתיקא אזדקף עמה דיתבטל פגרא דחטיתא דתוב לא נשמש לחטיתא:

p בר נשן עתיקא תולדתנו הישנה שמשכנו מן אדם הראשון: q אזדקף נתלה:

Scimus enim quòd filius hominis noster vetus crucifixus est cum eo, vt aboleretur corpus peccati, vt rursus nō seruiremus peccato.

7 אינא דמית גיר אתחרר לה מן חטיתא:

r התחרר לה יצא מידי החטא נעשה בן חורין מתחת ידיו:

Qui enim mortuus est, liberatus est à peccato.

8 אן הכיל מיתן עם משיחא נהימן דעמה עם משיחא נחא:

s מיתן מתנו: t נחיון נחיה:

Si igitur mortui sumus cum Christo, credamus quòd cum ipso Christo viuemus.

9 ידעינן גיר דמשיחא קם מן בית מיתא ותוב לא מאת ומותא לא משתלט בה:

Nouimus enim quòd Christus surrexit à [5] mortuis, et iterum non moritur, & mors non dominatur ei.

5 Vt suprà versu 4.

10 דמית גיר לחטיתא הו מית חדא זבן ודחי חי הו לאלהא:

u חדא זבן זמן אחד:

Quod enim mortuus est à peccato, ipse mortuus est [6] semel: et quod viuit, viuit ipse Deo.

6 Syrè, Vno tempore, pro Vna vice. Hebraismus.

11 הכנא אף אנתון חשובו נפשכון דמיתא אנתון לחטיתא וחיא אנתון לאלהא במרן ישוע משיחא:

x חיא חיים:

Ita etiã vos reputate vosipsos quòd mortui sitis peccato, & viuatis Deo p Dominum nostrum Ieschua Christũ.

12 Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ.

[6]Ne regnet igitur peccatū in mortali veſtro corpore, vt obediatis peccato in cupiditatibus corporis:

6 Adhortatio ad certandum cum corruptione & omnibus eius effectis.

13 Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ· ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ.

Neque ſiſtite mēbra veſtra, arma iniuſtitiæ peccato: ſed ſiſtite vos Deo vt ex mortuis viuos, & mēbra veſtr , arma iuſtitiæ Deo.

14 Ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν.

[7]Peccatum enim vobis non dominabitur. nō enim eſtis ſub Lege, ſed ſub gratia.

7 Fatetur ſic adhuc non eſſe mortuū in nobis peccatum vt penitus ſit extinctū: ſed victoriam fortiter certantibus promittit, quia gratia Dei donati ſumus, quæ efficit vt Lex iam non fiat peccati virtus & inſtrumētum in nobis.

15 Τί οὖν; ἁμαρτήσομεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; μὴ γένοιτο.

[8]Quid igitur? peccabimus, quòd non ſimus ſub Lege, ſed ſub gratia? abſit.

8 Sub Lege & ſub peccato eſſe, idem declarant, eorum reſpectu qui non ſunt ſanctificati: ſicut è contrario ſub gratia & ſub iuſtitia eſſe, regeneratis conueniunt. Sunt autem iſta contraria, vt vnum cum altero conſiſtere non poſſit. Expellat igitur peccatum iuſtitia.

Iohan.8.34
1.pet.2.19

16 Οὐκ οἴδατε ὅτι ᾧ παριστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοήν, δοῦλοί ἐστε ᾧ ὑπακούετε; ἤτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην;

‖An neſcitis quòd cui ſiſtitis vos ipſos ſeruos ad obediēdum, eius ſerui eſtis cui obeditis? vel peccati ad mortem, vel obediētiæ ad iuſtitiā?

17 Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ὅτι ἦτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς.

[9]Gratia autem *ſit* Deo quòd fuiſtis *quidē* ſerui peccati, ſed ex corde obediſtis ei formæ doctrinæ in quam eſtis traditi:

9 Natura ſerui peccati & liberi iuſtitiæ; gratia Dei ſimus iuſtitiæ ſerui ac proinde à peccato liberi.

18 Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ.

Et liberati à peccato, mancipati eſtis iuſtitiæ.

19 Ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. ὥσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν, οὕτω νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν.

Hominum more loquor, propter infirmitatem carnis veſtræ. Itaque ſicut ſtitiſtis membra veſtra ſerua impuritati & iniquitati ad *patrandam* iniquitatem, ita nunc ſiſtite mēbra veſtra ſerua iuſtitiæ ad ſanctimoniam.

20 Ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ.

Quum enim ſerui eſſetis peccati, liberi eratis iuſtitiæ.

21 Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος.

[10]Quem igitur fructum habebatis tunc ex *iis* de quibus nunc erubeſcitis? nam finis illorum mors *eſt*.

10 Adhortatio ad iuſtitiæ ſtudium & peccati odium. propoſitio vtriuſque contrario exitu.

Νυνὶ

Nunc

12 לָא הָכִיל [a]תַּמְלֵךְ חַטִּיתָא [b]בְּפַגְרְכוֹן מִיתָא אֵיךְ [c]דְּתֶשְׁתַּמְעוּן [d]לַרְגִּיגָתֵהּ ׃

12 *Ne igitur regnet peccatũ in corpore vestro mortali, vt obediatis concupiscentiis eius.*

13 וָאף לָא [e]תְּטַיְבוּן [f]הַדָּמַיְכוּן זַיְנָא דְּעַוְלָא לַחֲטִיתָא אֶלָּא [g]טַיְבוּ נַפְשְׁכוֹן לַאלָהָא אֵיךְ אֱנָשָׁא [h]דְּמֵן מִיתֵא חַיִּיתוּן וְהַדָּמַיְכוּן זַיְנָא יֶהְוֹן [i]לְכִאנוּתֵהּ דְּאַלָהָא ׃

13 *Et etiam ne accommodetis membra vestra arma iniquitatis ad peccatũ: sed accommodate vosipsos Deo, tanquã homines qui ex mortuis reuixistis: et mẽbra vestra arma sint iustitiæ [7] Dei.*

14 וַחֲטִיתָא [k]לָא מֶשְׁתַּלְטָא עֲלַיְכוֹן לָא גֵיר אִיתַיְכוֹן תְּחִית [l]נָמוּסָא אֶלָּא תְּחִית [m]טַיְבוּתָא ׃

14 *Et peccatum non regnet super vos. non enim estis sub Lege, sed sub gratia.*

15 מָנָא הָכִיל נֶחְטָא דְּלָא הֲוַין תְּחִית נָמוּסָא אֶלָּא תְּחִית טַיְבוּתָא חָס ׃

15 *Quid igitur? peccabimus, quia non sumus sub Lege, sed sub gratia? [8] absit.*

16 לָא יָדְעִין אַנְתּוּן דַּלְמַן [n]דַּמְטַיְבִין אַנְתּוּן נַפְשְׁכוֹן דְּתֶשְׁתַּמְעוּן לֵהּ ל לַעְבְדוּתָא דִּילֵהּ אַנְתּוּן [o]עַבְדֵא דְּהָו דְּמֶשְׁתַּמְעִין אַנְתּוּן לֵהּ אִן לַחֲטִיתָא וָאן [p]לְמַשְׁמַע אֶדְנָא [q]דְּכִאנוּתָא ׃

16 *Ignoratis vos quòd cui accommodatis vosipsos, vt obediatis ei ad seruitutẽ, eius ipsius estis serui cui obeditis, siue peccato, siue [9] auditui auris iustitiæ?*

17 [r]טַיְבוּ דֵּין לַאלָהָא דְּעַבְדֵא הֲוֵיתוּן דַּחֲטִיתָא וֶאשְׁתַּמַעְתוּן מֵן לֶבָּא לַדְמוּתָא דְּיוּלְפָנָא [s]דְּאֶשְׁתַּלְמְתוּן לֵהּ ׃

17 *Gratia autem Deo, quòd serui fuistis peccati, & obediuistis ex corde formæ doctrinæ cui traditi estis.*

18 וְכַד [t]אֶתְחַרַרְתּוּן מֵן חֲטִיתָא [u]אֶשְׁתַּעְבַּדְתּוּן לְכִאנוּתָא ׃

18 *Et quum liberi facti sitis à peccato, subiecistis vos iustitiæ.*

19 אֵיךְ דְּבֵית בְּנַי נָשָׁא אָמַר אֶנָא מֶטוּל [x]כְּרִיהוּתָא דְּבֶסְרְכוֹן דַּאיכַנָא [y]דְּטַיֶּבְתּוּן הַדָּמַיְכוּן לַעְבְדוּתָא ד [z]דְּטַנְפוּתָא וַדְּעַוְלָא הָכַנָא אַף הָשָׁא טַיְבוּ הַדָּמַיְכוּן לַעְבְדוּתָא דְּכִאנוּתָא וַדְּקַדִּישׁוּתָא ׃

19 *Tanquam [10] inter filios hominis loquor, propter infirmitatem carnis vestræ: vt quemadmodum accommodastis membra vestra seruituti impuritatis et iniquitatis, ita etiam nunc accõmodetis membra vestra seruituti iustitiæ et sanctificationis.*

20 כַּד עַבְדֵא הֲוֵיתוּן גֵּיר דַּחֲטִיתָא [aa]מְחַרְרֵא הֲוֵיתוּן לְכִאנוּתָא ׃

20 *Quum enim serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ.*

21 וּמָנָא [bb]אַדְשָׁא אִית הֲוָא לְכוֹן הָיְדֵין אִינָא דְּיוֹמָנָא בָּהֲתִין אַנְתּוּן בֵּהּ [cc]חַרְתֵהּ גֵּיר [dd]אִיתֵיהּ מוּתָא ׃

21 *Et quis fructus erat vobis tunc, [11] in quo hodie erubescitis? finis enim eius est mors.*

---

a תמלך חטיתא תמלוך הטאה : b פגרכון גופכם : c תשתמעון תקשיבו : d רגיגתה תאוותו : e תטיבון תכינו : f הדמיכן אבריכם : g טיבו הכינו : h מן מיתא מן המתים : i כאנותה צדקתו : k לא משתלטא אל ישלוט : l נמוסא התורה : m טיבותא החסד : n מטיבין מכינים ; o עבדא עבדים : p משמע ארנא השמעות און : q כאנותא צדקה : r טיבו לאלהא חסד האל : s אשתלמתון נמסרתם : t אתחררתון מן חטיתא יצאתם חפשים מתחת יד חטא : u אשתעבדתון מסרתם עצמכם לעבדים : x כריהותא חלשות : y טיבתון הכינותם : z טנפותא טומאה : aa מחררא הויתון יצאתם חפשים : bb אדשא פרי או תועלת : cc חרתה אחריתו : dd איתיה סותא היא המות :

7 Quæ scilicet Deo probatur.

8 Syrè, Parce. vt antea obseruatum est.

9 Vel, Obedientiæ auris iustitiæ, pro, Ad iustitiam.

10 Antè quoque obseruauimus בית pro בין sæpè vsurpari Syrè.

11 Id est, Cuius causa.

והשא

22 Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν· τὸ δὲ τέλος, ζωὴν αἰώνιον.

23 Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας, θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Nunc verò liberati à peccato, mancipati autem Deo, habetis fructum vestrum in sanctimoniam: finem autem, vitam æternam.

[11]Nam stipendia peccati, mors: donum autem Dei *est* vita æterna in Christo Iesu Domino nostro.

11 Mors est pœna peccato debita. sanctificamur autē gratis ad vitam æternam.

Κεφάλαιον ζʹ

1 Ἢ ἀγνοεῖτε ἀδελφοὶ (γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ) ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ;

1.Cor 7.33

2 Ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνήρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός.

3 Ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίσει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνήρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου· τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ.

4 Ὥστε ἀδελφοί μου, καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ· εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ.

5 Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκί, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ·

6 Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα· ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος.

7 Τί οὖν ἐροῦμεν; ὁ νόμος ἁμαρτία; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου· τήν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, Οὐκ ἐπιθυμήσεις·

Exo. 20.17 deut. 5.21

Cap. VII.

A'N ignoratis fratres (peritos enim Legis alloquor) legem *tantisper* dominari homini quoad *ipse* vixerit?

‖Nam viro subiecta mulier, viuēti viro deuincta est per legem: quòd si mortuus fuerit vir, liberata est à lege viri.

Proinde viuente viro mœcha vocabitur si fiat alterius viri: sin autē mortuus fuerit vir, libera est à lege illa, vt non sit mœcha si fiat alterius viri.

[2]Itaque, fratres mei, vos quoque mortificati estis Legi in corpore Christi: vt essetis alterius, eius *videlicet* qui ex mortuis excitatus est, vt fructum feramus Deo.

[3]Quum enim essemus in carne, affectiones peccatorum per Legem *existentes* vigebant in membris nostris, ad fructum ferendum morti:

Nūc autem liberi sumus à Lege, mortuo *eo* in quo detinebamur, vt seruiamus in nouitate spiritus, ac non *in* vetustate literæ.

[4]Quid ergo dicemus? Lex peccatum *est*? Absit. imò peccatum non cognoui nisi per Legem. nam etiā cupiditatem nō nossem, nisi Lex dixisset, ‖Non concupisces.

1 Proposita coniugii similitudine, statum hominis ante & post regenerationem inter se comparat. Lex (inquit) matrimonii hæc est, vt superstite marito cōstet matrimonium, & illo mortuo liceat mulieri alteras nuptias contrahere.

2 Accommodatio similitudinis: Ita (inquit) nobis contigit. Nunc enim sumus Spiritui quasi secundo marito copulati, ex quo nouam sobolē procreemus: mortui quidem respectu prioris mariti, posterioris autem respectu, veluti à mortuis excitati.

3 Explicatio prioris dicti. Nam (inquit) concupiscentiæ quas in nobis Lex ciebat, erant in nobis instar mariti cuiusdam, ex quo pariebamus verè mortiferam sobolem. Nunc autem mortuo illo marito, ac proinde illa vi Legis occidentis soluti, transiuimus sub Spiritus imperium, vt iam non illos putres & mortuos sed vitales fœtus edamus.

4 Obiectio, An igitur Lex & peccatū idem sunt, ac mutuo consentiunt? Imo (inquit) peccatum à Lege coarguitur ac damnatur. Peccatum autem quia redargui non sustinet, & quasi non sentiebatur donec irritaretur à Lege, occasionem inde arripit, magis ferociendi, nullo tamen Legis vitio.

22 וְהָשָׁא [a] דְּאֶתְחַרַרְתּוּן מֶן חֲטִיתָא וַהֲוִיתוּן עַבְדֵא לַאלָהָא אִית לְכוּן [b] פֵּארֵא קַדִּישֵׁא [c] דְּחַרְתְּהוּן חַיֵּא דַּלְעָלַם :

Et nunc, quum liberi facti sitis à peccato, et facti sitis serui Deo, sunt vobis fructus sancti, quorum finis est vita quæ est in æternum.

23 [d] תַּאֲגוּרְתָא דֵּין דַּחֲטִיתָא מַוְתָא הוּ [e] וּמַוְהַבְתֵה דַּאלָהָא חַיֵּא דַּלְעָלַם בְּמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא :

Stipendium enim peccati, mors est: et donum Dei, vita quæ est in æternũ, per Dominum nostrum Ieschua Christum.

קַפָּלֵאוֹן ז׳

Cap. VII.

1 [f] אוֹ לָא יָדְעִין אַנְתּוּן אַחַי לְיָדְעַי [g] נָמוּסָא גֵּיר מְמַלֵּל אֶנָא דְּנָמוּסָא [h] שַׁלִּיט הֲוָא עַל גַּבְרָא [i] כְּמָא דְּחַי :

AN ignoratis fratres mei (scientibus enim Legem loquor) quòd lex dominans est super hominem quãdiu viuit?

2 אֵיךְ אַנְתְּתָא [k] דַּאסִירָא הִי בְּבַעְלָהּ כְּמָא דְּחַי [l] בְּנָמוּסָא אֶן דֵּין מִית בַּעְלָהּ [m] אֶתְחַרְרַת מֶן נָמוּסָא דְּבַעְלָהּ :

Sicut mulier quæ alligata est marito suo quandiu ille viuit, per legem: si autem mortuus fuerit maritus eius, libera facta est à lege mariti sui.

3 אֶן דֵּין כַּד חַי בַּעְלָהּ [n] תֶּקְפִּי לַגְבַר אַחֲרִין הֲוָת לָהּ [o] גַּיָּרְתָא אֶן דֵּין יְמוּת בַּעְלָהּ אֶתְחַרְרַת מֶן נָמוּסָא [p] וְלָא אִיתֵיהּ [q] גַּיָּרְתָא אֶן תֶּהְוֵא לְגַבְרָא אַחֲרָנָא :

Si verò dum viuit maritus eius [1]copulata fuerit viro alii, facta est adultera: quòd si moriatur maritus eius, libera facta est à lege, & non est adultera si sit [2]viro alteri.

4 וְהָשָׁא אַחַי אַף אַנְתּוּן מִיתְתּוּן לְנָמוּסָא בְּפַגְרֵהּ דִּמְשִׁיחָא דְּתֶהְוּוּן [r] לַאחֲרִין אֵינָא דְּקָם מֶן בֵּית [s] מִיתֵא [t] דְּתֶתְּלוּן פֵּארָא לַאלָהָא :

Et [3]nunc fratres mei, etiam vos mortui estis Legi in corpore Christi, vt sitis alteri, [videlicet] ei qui surrexit à mortuis, vt reddatis fructus Deo.

5 כַּד בְּבֶסְרָא הֲוֵין גֵּיר [u] כֵּאבֵא דַּחֲטָהֵא דִּבְנָמוּסָא [x] מֶתְחַפְּטִין הֲווֹ [y] בְּהַדָּמַין דִּפְאָרֵא [z] נֶתֵּל לְמַוְתָא :

Quum enim in carne essemus, infirmitates peccatorum quæ sunt per Legem, efficaces erant in mẽbris nostris, vt fructum redderemus morti:

6 הָשָׁא דֵּין אֶתְבַּטַּלַן מֶן נָמוּסָא וּמִיתַן לְהָו [aa] דַּאחִיד הֲוָא לַן דְּנֶשַׁמֵּשׁ [bb] מֵכִּיל [cc] בְּחַדְתּוּתָא דְּרוּחָא וְלָא בְּעַתִּיקוּת כְּתָבָא :

Nunc autem [4]soluti sumus à Lege, et mortui sumus ei quæ detinebat nos, vt seruiamus posthac in nouitate Spiritus, et non in vetustate [5]scripturæ.

7 מָנָא [dd] הָכִיל אָמְרִינַן נָמוּסָא חֲטִיתָא הוּ חָס אֶלָּא לַחֲטִיתָא לָא [ee] יֶלְפֵת אֶלָּא בְּיַד נָמוּסָא לָא גֵּיר [ff] רֶגְתָא יָדַע הֲוִית [gg] אֶלּוּ לָא נָמוּסָא דְּאָמַר דְּלָא [hh] תֶּרַג :

Quid ergo dicimus? Lex peccatum est? absit. [6] Sed peccatum non didici nisi per manum Legis. non enim concupiscentiam sciebam nisi fuisset Lex quæ dicit, Ne concupiscas.

וּבְהָנָא

Et

---

[a] אתחררתון מן חטיתא יצאתם חפשים מתחת יד החטא:
[b] פארא פרות:
[c] חרתהון אחריתם:
[d] תאגורתא שכר:
[e] מוהבתא מתת:
[f] או לא הלא:
[g] נמוסא התורה:
[h] שליט הוא יש לה שולטנות:
[i] כמא דחי בעוד שהוא חי:
[k] אסירא קשורה:
[l] בנמוסא לפי התורה:
[m] אתחררת מן נמוסא דבעלה יצאה ידי תורת אישה:
[n] תקפי תדבק מן נקף:
[o] גירתא נואפת:
[p] לא איתוה איננה:
[q] גירתא נואפת:
[r] אחרין אחר:
[s] מיתא המתים:
[t] תתלון תתנו:
[u] כאבא מכאובי:
[x] מתחפטין מתאמצים:
[y] הדמין אברינו:
[z] נתל נתן:
[aa] אחיד הוא לן היה אוחז בנו:
[bb] מכיל מעתה:
[cc] חדתותא חידוש:
[dd] הכיל אם כן:
[ee] ילפת למדתי:
[ff] רגתא התאוה:
[gg] אלולא אלולי:
[hh] תרג תחמוד:

1 Vel, Adhæserit.
2 Hebraismus Si alteri nupserit.
3 Pro, Itaque. Sicut etiam Hebraicè ועתה pro eodem accipitur.
4 Syrè, Aboliti.
5 Pro Literæ.
6 Vel. Imo. vt 2. Corinth. 8.7 secũdum quosdam.

8 Ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία, διὰ τῆς ἐντολῆς κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν. χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά.

Sed peccatum, occasione sumpta, genuit in me omnem cupiditatem per illud mandatum. Nam absque Lege, peccatum *est* mortuum.

9 Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ· ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν,

[5]Ego enim viuus eram sine Lege quondam: mãdati autem illius aduentu peccatum reuixit,

10 Ἐγὼ δὲ ἀπέθανον· καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωήν, αὕτη εἰς θάνατον.

At ego mortuus sum: & repertũ est illud mandatum quod *institutum* erat ad vitam, mihi *cedere* ad mortem.

11 Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς, ἐξηπάτησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινεν.

Nam peccatum occasione accepta, seduxit me per illud mandatũ, & per illud occidit.

5 Proponit sese pro exẽplo, in quo omnes homines intueãtur, primò quidem quales sint natura, antequam de Lege Dei seriò cogitent, stupidi videlicet & sine vero sensu peccati ad malum procliues: deinde cuiusmodi euadant quum conscientia redarguitur Legis testimonio, peruicaces nimirum, & peccãdi libidine multo magis ardentes quàm vnquã antea.

1.Tim.1.8

12 Ὥστε ὁ μὲν νόμος, ἅγιος· καὶ ἡ ἐντολή, ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή.

‖[6]Itaque Lex ipsa quidem, sancta: & mandatum illud, sanctum, ac iustum & bonum.

13 Τὸ οὖν ἀγαθὸν, ἐμοὶ γέγονε θάνατος; Μὴ γένοιτο. ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία, ἵνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον· ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς.

[7]Ergo quod bonum *est*, mihi factum est mortiferũ? Absit. imò peccatum *mihi factum est mortiferum*: quum, vt proderetur *esse* peccatum, mihi per id quod bonum est, gigneret mortẽ, *id est* vt ipsum fieret summè peccans per illud mandatum.

6 Conclusio: Legem quidem per se sanctam esse, totam autem culpam in nobis esse, qui Lege abutamur.

7 Propositio, Legẽ non esse mortis materiam, sed corruptam naturam ab ea non tantùm detectam, verumetiam irritatam, inde occasionẽ rebellionis arripere, vt quæ eo ardentius res vetitas appetat, vnde mortis reatus.

14 Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν· ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν.

[8]Scimus enim Legem esse spiritualem: at ego carnalis sum, venditus vt subiicerer peccato.

15 Ὃ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω. οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ.

[9]Quod enim perpetro, [10]nõ agnosco. [11]non enim quod volo, hoc ago, sed quod odi, hoc facio.

16 Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός.

Si verò quod nolo, hoc facio, consentio Legi quòd bona *sit*.

17 Νυνὶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

Nunc itaque non amplius ego id perpetro, sed peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.

18 Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί (τουτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου) ἀγαθόν· τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν, οὐχ εὑρίσκω.

[12]Noui enim non habitare in me (id est in carne mea) bonum: nam velle adest mihi, sed vt quod bonũ est, perficiam, non assequor.

8 Causa huius rei hæc est, quòd Lex cælestem puritatem flagitet, homines autẽ quales nascũtur, sint corruptionis mancipia, cui sponte seruiũt.

9 Proponit seipsum vt regeneratum, pro exemplo, in quo dissidium illud spiritus & carnis, ac proinde Legis Dei & prauitatis nostræ, perspicuè appareat. Nam quia Lex in homine non regenerato tantum mortem parit, facilius in eo insimulari potest: in homine autem regenerato quum salutares etiã fructus edat, melius apparet vitiosas actiones non a Lege, sed à peccato (id est corrupta natura) oriri. Ac proinde simul docet Apostolus quis sit Legis vsus, redarguendo peccato in regeneratis, ad finẽ vsque capitis: sicut paulo ante, nempe à versu 7 vsque ad hunc 13, eiusdem vsum docuit in non regeneratis. *10 Non respondent (inquit) meæ vitæ actiones, imo repugnant voluntati meæ. Itaque ex voluntatis meæ consensu cum Lege, & repugnantia cum vitæ actionibus, satis apparet aliud suadere Legem & rectam voluntatem, aliud verò vitiositatem homini insidentem etiam regenerato.* *11 Obseruandum est eundem & vnum hominem dici velle & nolle, diuersis respectibus: velle videlicet quatenus est gratia regeneratus, nolle quatenus non est regeneratus, siue quatenus talis est qualis est natus. Sed quoniam pars regenerata tandem victrix euadit, ideo Paulus regeneratorum partem sustinens, perinde loquutur ac si vitiositas, quæ & ipsa volens peccat, esset aliquid extra ipsum: quamuis tamen postea fateatur hoc malum esse in carne sua, siue membris suis.*

Οὐ

[a] עלתא סיבה : [b] רגאתאוה : [c] בלעד בלעדי :

8 ובחנא פוקדנא אשכחת לה חטיתא [a]עלתא וגמרת בי כל [b] רגא [c] בלעד נמוסא גיר חטיתא מיתא הות :

8 *Et per hoc mandatum inuenit sibi peccatum occasionem, & perfecit in me omnem concupiscentiam. Absque Lege enim peccatum mortuum erat.*

[d] דלא בלי :

9 אנא דין חי הוית[d]דלא נמוסא מן קדים כד אתא דין פוקדנא חטיתא חית :

9 *Ego autem viuebam sine Lege ab initio: quum autem venit mandatū, peccatum reuixit.*

[e] מיתת מתי : [f] ואשתכח ונמצא : [g] דחיא החיים :

10 ואנא[e]מיתת[f]ואשתכח לי פוקדנא הו [g]דחיא למותא :

10 *Et ego mortuus sum, & repertum est mihi mandatum ipsum vitæ ad mortem.*

[h] בעלתא בסיבה : [i] אטעיתני הסיתני : [k] קטלתני הרגה אותי : [l] מדין אם כן : [m] כאין צדיק :

11 חטיתא גיר[h]בעלתא דאשכחת לה ביד פוקדנא[i]אטעיתני ובה[k]קטלתני :

12 נמוסא [l] מדין קדיש הו ופוקדנא קדיש הו[m]וכאין וטב :

11 *Peccatum enim per occasionem quā inuenit sibi*[7] *per manum mandati, decepit me, et per illud occidit me.*

12 *Lex ergo, sancta est: & mandatum, sanctum est, et iustum et bonum.*

7 Id est, Per mā datum.

[n] גמרת השלימה : [o] יתיראית יותר :

13 טבתא הכיל לי למותא הו הות חס אלא חטיתא דתתחזא דחטיתא הי דבטבתא [n] גמרת בי מותא [o] דיתיראית תתחיב חטיתא בפוקדנא :

13 *Bonum ergo ipsum mihi ad mortem factum est?* [8] *Absit.* [9] *Sed peccatum, vt conspiceretur quòd peccatum esset, [ipsum fuit]* [10] *quod per bonum perfecerit in me mortem, quo magis condemnaretur peccatum per mandatum.*

8 Syrè, Parce.
9 Vel, Imo. vt suprà.
10 Aut redundat ד Daleth in principio.

[p] מזבן נמכר :

14 ידעינן גיר דנמוסא דרוח הו אנא דין דבסר אנא [p] ומזבן אנא לחטיתא :

14 *Scimus enim quòd Lex* [11] *spiritualis est: ego autem carnalis sum, & veditus sum peccato.*

11 Ad verbum, Spiritus est, in genitiuo casu. Sed ex duobus substantiuis simul constructis, alterū (quod scilicet à priori regitur) tum in Hebræa, tum in Syriaca lingua, in adiectiui locum subit, vt paulo pòst, Ego autem carnis, pro Carnalis sum.

[q] סער פועל :

15 מדם[q]דסער אנא גיר לא ידע אנא ולא הוא מדם דצבא אנא עבד אנא אלא מדם דסנא אנא הו הו עבד אנא :

15 *Quod enim ago* [12] *non agnosco: et nequaquam id quod volo, facio, sed id quod odi, illud ipsum facio.*

12 Hoc est, Probo, vel Nō est id quod scio agendum.

16 ואן מדם דלא צבא אנא עבד אנא סהד אנא על נמוסא דשפיר הו :

16 [13] *Et si id quod nolo, facio, testor ego de Lege quòd* [14] *bona sit.*

13 Pro, Quòd si.
14 Syrè, Pulchra

[r] דעמרא השוכנת : [s] לא עמרא אינה שוכנת : [t] הנו זה הוא : [u] פשיק מוכן : [x] דאסעריה שאפעול אותה : [y] משכח יכול :

17 השא דין לא הוא אנא סער אנא הדא אלא חטיתא[r]דעמרא בי :

18 ידע אנא הו גיר[s]דלא עמרא בי [t]הנו דין בבסרי טבתא דאצבא גיר בטבתא[u]פשיק לי [x]דאסעריה דין לא [y]משכח אנא :

17 *Nunc autem nequaquam ego operor illud, sed peccatum quod habitat in me.*

18 *Noui enim illud, [videlicet] quòd non habitat in me (* [15] *hoc verò est in carne mea) bonum. Vt velim enim bonum, in promptu est mihi: vt operer autem ipsum, non possum.*

15 Redundans particula, sicut δὲ Græcum, cui respondet.

לא

Nequaquam

19 Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν· ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω.

Non enim facio bonum quod volo: sed malum quod nolo, hoc ago.

20 Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐγὼ τοῦτο ποιῶ, οὐκ ἔτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

Quòd si id facio quod ego nolo, non amplius ego id perpetro, sed peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.

21 Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται.

[13] Comperio igitur volenti mihi facere bonum hanc legem *impositam esse*, quòd mihi malũ adiaceat.

22 Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον·

Delector enim Lege Dei quod ad interiorem hominem:

23 Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου.

Sed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in mẽbris meis

24 Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;

[14] Miser ego homo: quis me eripiet ex isto corpore mortis?

25 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῒ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκί, νόμῳ ἁμαρτίας.

Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. Nempe igitur ipse ego mente quidem seruio Legi Dei, carne verò legi peccati.

Κεφάλαιον η.

Cap. VIII.

1 Οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

[1] NVlla igitur nunc *est* condemnatio iis qui *sunt* in Christo Iesu, [2] *id est qui* non secundum carnem incedunt, sed secundũ Spiritũ.

2 Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου.

[3] Nã Lex Spiritus vitæ *qui est* in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis.

3 Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί.

[4] Quũ enim Legis impotentia nihil posset in carne, Deus suo ipsius Filio misso conformato carni peccato obnoxiæ, ídque pro peccato, condemnauit peccatũ in carne.

13 Conclusio: Sicut Lèx Dei ad bonũ hortatur, ita legem peccati (id est corruptionem, in qua toti nati sumus) nos ad mala impellere: spiritum autem, id est animũ nostrum, quatenus est regeneratus, cum Lege Dei consentire: carnem vero, id est totum hominem, legi peccati esse mancipatum. In summa igitur, malũ & mors non sunt à Lege, sed a peccato, quod quidem regnat in non regeneratis, vt qui nec velint, nec faciant bonum, velint autem & faciant malum: in regeneratis autem certat aduersus spiritum siue legem mentis, adeo vt nec tam bene viuere nec tam à malo alieni esse possint quàm volunt.

14 Miserum quidem est, adhuc ex parte obnoxium esse peccato, quod sua natura nos reddit reos mortis, sed clamandum est ad Dominũ, qui nos per ipsam mortem aliquando victores reddet, vt qui iã simus in Christo victores.

1 Conclusio totius superioris disputationis à versu 16 primi capitis ad hunc vsque locum. Quum in Christo fide iustificati consequamur peccatorum remissionẽ & iustitiæ imputationem, atque adeo etiam sanctificemur, ex his efficitur, esse extra condemnationis metum qui per fidem sunt Christo insiti.

2 Fructus Spiritus siue sanctificationis in nobis inchoatæ effecta, nos quidem non inserunt Christo, sed nos ei insitos esse declarant.

3 Occupatio: Quũ adeo imbecilla sit vis Spiritus in nobis, quomodo inde possimus colligere nullã esse condemnationem in iis qui hac vi sint præditi? Quoniam (inquit) vis ista Spiritus viuificantis quæ tam imbecilla est in nobis, perfectissima & potentissima est in Christo, & nobis credentibus imputata facit vt perinde censeamur ac si nullæ prorsus reliquiæ corruptionis & mortis in nobis hærerent. Antea igitur disputauit Paulus de remissione peccatorum, & præstationis Legis imputatione, atque adeo de inchoata in nobis sanctificatione: nunc autem de perfecta humanæ naturæ Christi imputatione disserit, quæ pars ad plenè pacandam conscientiam requirebatur. Delentur enim nostra peccata Christi sanguine, & tegitur nostræ corruptionis reatus obediẽtiæ Christi imputatione: ipsa autem corruptio (quam Apostolus peccatum peccans appellat) sanctificationis quidem dono paulatim sanatur in nobis, sed alio præterea remedio eget, nempe ipsius Christi carnis perfectissima sanctificatione, quæ & ipsa nobis credentibus imputatur.

4 Non argumentatur, sed sanctificationis imputatæ mysterium explicat. Quoniam enim (inquit) Legis non ea erat virtus (idque propter naturæ nostræ corruptionem) vt hominem posset purum & integrum præstare, vtque morbum peccati potius accenderet quàm extingueret. Deus Filium suum induit carne huic nostræ peccatrici simili, in qua penitus aboleuit nostram vitiositatem, vt in eo per fidem apprehenso penitus integri & inculpati habiti, plenè comperiamur illam summã perfectionem habere quam Lex flagitat, ac proinde nulla sit in nobis condemnatio.

19 לא הוא גיר לטבתא דצבא אנא דאעבד עבד אנא אלא בישתא דלא צבא אנא דאעבד לה הו עבד אנא :

19 *Nequaquam enim bonum quod volo facere, facio: sed malum quod nolo facere, illud ipsum facio.*

20 ואן [a]מדם דלא צבא אנא עבד אנא לא הוא אנא עבד אנא אלא חטיתא [b]דעמרא בי :

20 *Et, si illud quod nolo facio, nequaquam ego facio, sed peccatum quod habitat in me.*

21 משכח אנא הכיל לנמוסא [c]דשלם לרעיני הו דצבא דיעבד טבתא מטול דבישתא קריבא הי לי :

21 *Inuenio igitur legem quæ consentit menti meæ, illi [quidem] quæ vult facere bonũ, [repugnare carni meæ:] propterea [16]quòd malum proximum est mihi.*

22 חדא אנא גיר בנמוסא דאלהא [d]בבר נשא דלגו :

22 *Gaudeo enim in Lege ipsa Dei in filio [17]hominis interno:*

23 חזא אנא דין נמוסא אחרנא בהדמי [e]דמקרב לוקבל נמוסא דרעיני ושבא לי לנמוסא דחטיתא דאירת בהדמי :

23 *Video verò legem aliam in membris meis, quæ bellum gerit contra legem mentis meæ, & captiuum me reddit legi peccati, quæ est in mẽbris meis.*

24 [f]דויא אנא בר נשא מנו [g]יפציני מן פגרא הנא דמותא :

24 *Miser ego filius hominis: quis liberabit me ex hoc corpore mortis?*

25 [h]מודא אנא לאלהא ביד מרן ישוע משיחא השא הכיל אנא ברעיני עבדא אנא דנמוסא דאלהא בבסרי דין איתי עבדא [i]דנמוסא דחטיתא :

25 *Gratias ago Deo meo [18]per Dominum nostrum Ieschua Christũ. Nunc igitur ego mente mea seruus sum legis Dei: carne autem mea seruus sum legis peccati.*

[a] מדם הדבר :
[b] דעמרא השוכנת :
[c] שלם מסכים :
[d] בר נשא דלגו ר"ל ברוח החדשה הנחדשה בקרבי על ידי רוח הקודש :
[e] מקרב גלחם :
[f] דויא דוה :
[g] יפציני יצילני :
[h] מודא מודה :
[i] נמוסא תורת :

16 Concisa oratio. nam in contrario membro oppositum comprehendit. Sic ergo implenda, Repugnantẽ carni meæ &c.

17 Ad verbum, Qui est intus. hoc est, Secũdum hominem renatum & spiritualem.

18 Ad verbum, Per manum Domini. Hebraismus.

קפלאון ח

Cap. VIII.

1 מכיל לית חיבותא לאילין דלא מהלכין בבסר בישוע משיחא :

1 *PRoinde non est condemnatio iis qui non ambulant [1]iuxta carnem in Jeschua Christo [2].*

2 נמוסא גיר דרוחא [k]דחיא דבישוע משיחא [l]חררך מן נמוסא דחטיתא ודמותא :

2 *Lex enim Spiritus vitæ qui est in Christo Ieschua, liberauit [3]te à lege peccati & mortis.*

3 מטול [m]דמחיל הוא גיר נמוסא ביד [n]כריהותה דבסרא שדר אלהא לברה בדמותא דבסרא דחטיתא מטולתה דחטיתא [o]דיחיביה לחטיתא בבסרה :

3 *Eo quòd enim viribus destituta erat Lex [4]per manum infirmitatis carnis, misit Deus Filiũ suum in similitudinem carnis peccati, propter ipsum peccatum, vt condemnaret peccatum in carne eius.*

[k] דחיא החיים :
[l] חררך מן הוציאך מיד :
[m] מחיל כליחיל אוחלש :
[n] כריהותה חלשותו :
[o] יחיביה יענש אותה :

1 Syrè, In carne. Hîc enim ב pro על siue passim vsurpat Paraphrastes.

2 Deest oppositum, Sed iuxta Spiritum. Sicut etiã in quibusdam Græcis codicibus.

3 Mutatio personæ. In Græco codice seruatur prima persona Me.

4 Id est, Ob infirmitatem carnis, Hebraismus.

4 Ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

5 Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες, τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν· οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα, τὰ τοῦ πνεύματος.

6 Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκός, θάνατος· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη·

7 Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκός, ἔχθρα εἰς Θεόν. τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται.

8 Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται.

9 Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ᾽ ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.

10 Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι᾽ ἁμαρτίαν· τὸ δὲ πνεῦμα, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην.

11 Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν.

12 Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, ὀφειλέται ἐσμὲν οὐ τῇ σαρκί, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν.

13 Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε.

14 Ὅσοι γὰρ πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ.

Οὐ

Vt illud ius Legis compleatur [5] in nobis, qui non secundum carnē incedimus, sed secūdum spiritum.

[6] Nam qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò *sunt* secundum spiritum, quæ Spiritus sunt.

[7] Nam intelligentia carnis, mors est: intelligentia verò spiritus, vita & pax:

[8] Propterea quòd intelligentia carnis, inimicitia *est* aduersus Deum. [9] Legi enim Dei non subiicitur: nā ne potest quidem.

[10] Ergo qui in carne sunt, Deo placere non possunt.

[11] Vos autem nō estis in carne, sed in spiritu: si quidem Spiritus Dei habitat in vobis. quòd si quis Spiritū Christi non habet, is non est eius.

[12] Porro si Christus in vobis *est*, corpus quidem mortuum *est* propter peccatum: spiritus autem, vita *est* propter iustitiam.

[13] Sed si Spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia corpora vestra per inhabitantem eius Spiritum in vobis.

[14] Nempe igitur, fratres, debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus, *sed Spiritui*.

[15] Nam si secundum carnem vixeritis, futurum est vt moriamini: sed si Spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

[16] Quotquot enim Spiritu Dei ducuntur, ii sunt filii Dei.

5 Redit ad id quod dixerat, sanctificationem in nobis inchoatam esse, nostræ in Christum insitionis certum testimonium: qui quidem est vberrimus sanctæ & honestæ vitæ fructus.

6 Probatio cur incedere secundum carnem non conueniat in Christum insitis, ambulare autem secundum Spiritū eis conueniat. Quia (inquit) carnales carnalia, spirituales spiritualia cogitant.

7 Probat consequutionem eo quòd quicquid sapit caro, mortiferum est: quicquid Spiritus, vitam ac felicitatem spectat.

8 Probatio cur intelligentia carnis sit mors, Quia (inquit) Dei est hostis.

9 Ratio cur caro sit Dei hostis: quoniā illi nec vult nec potest se subiicere. Carnem autem vocat hominem non regeneratum.

10 Conclusio, Ergo ambulantes secundū carnem, Deo non possunt placere. ex quo efficitur non esse Christo insitos.

11 Ad alteros accedit, eos videlicet qui secundum spiritum ambulant, de quibus contraria omnino superioribus intelligenda sunt. ac primum definit quid sit in spiritu siue sanctificatum esse, nempe habere Spiritum Dei incolam: deinde affirmat sanctificationem inseparabili nexu cum nostra in Christū insitione cohærere.

12 Confirmat fideles aduersus carnis & peccati reliquias: concedēs, adhuc quidem illos (sicut ex ea quæ superest in eis vitiositate intelligitur) altera sui parte (quā corpus vocat, i. massam) à terrenis sordibus nondum purificata, in morte esse: sed simul iubens de felici certaminis exitu securos esse, quoniam vel exigua Spiritus (i. gratiæ regenerationis) scintilla, quam iis inesse ex iustitiæ fructibus cōstet, sit vitæ semen.

13 Confirmatio superioris sententiæ: Eodem Spiritu præditi estis quo & Christus. Idem ergo in vobis atque in Christo tandem efficiet, quādo videlicet & vos deposita prorsus omni infirmitate, & superata morte, gloria cælesti induet.

14 Adhortatio ad carnem vi Spiritus regenerationis in dies magis ac magis opprimendam. Quia (inquit) debitores estis Deo, tot acceptis ab eo beneficiis.

15 Alia ratio ab vtili, Quia fortiter pugnantes, æterna vita manet.

16 Confirmatio huius rationis, Quia filii sunt Dei qui ipsius Spiritu reguntur. ergo vita æterna eos manet.

4 [a] דכאנותא דנמוסא כן תתמלא דלא הוא בבסר מהלכינן אלא ברוח׃

Quò iustificatio Legis in nobis impleretur, qui nequaquã in carne ambulamus, sed in spiritu.

[a] כאנותא צדקת׃

5 אילין גיר דבבסר אנון דבסר הו [b]מתרעין ואילין דדרוח אנון דרוח הו מתרעין׃

Illi enim qui in carne sunt, quod carnis est cogitant: & illi qui [5]spirituales sunt, quod est spiritus cogitant.

[b] מתרעין חושבים׃

6 [c]תרעיתא גיר דבסרא מותא הו ותרעיתא דרוחא [d]חיא ושלמא׃

Intellectus enim carnis, mors est: [6]et intellectus spiritus, vita & pax.

[c] תרעיתא מחשבת או תבונת׃
[d] חיא חיים׃

7 מטול דתרעיתא דבסרא [e]בעל דבבותא הי לות אלהא לנמוסא גיר דאלהא לא משתעבדא מטול דלא [f]משכחא׃

Propterea quòd intellectus carnis inimicitia est aduersus Deum. Legi enim Dei se non submittit: quia non potest.

[e] בעל דבבותא איבה או שנאה׃
[f] משכחא יכולה׃

8 ואילין דבבסר אנון [g]למשפר לאלהא לא משכחין׃

Et ij qui in carne sunt, [7]placere Deo non possunt.

[g] למשפר למצואת חן בעיני וגו׳׃

9 אנתון דין לא הויתון בבסר אלא ברוח אן [h]שריראית רוחה דאלהא [i]עמרא בכון אן דין אנש לית בה רוחה דמשיחא הנא לא הוא דילה׃

Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: si verè Spiritus Dei habitat in vobis. Si autem non sit in aliquo Spiritus Christi, hic nequaquam est eius.

[h] שריראית באמת׃
[i] עמרא שוכנת׃

10 ואן דין משיחא בכון פגרא מית הו מטול חטיתא רוחא דין חיא הי מטול כאנותא׃

Quòd [8]si autem Christus est in vobis, corpus mortuum est propter peccatum: spiritus autem viuens est propter iustitiam.

11 ואן רוחה דהו מן דאקים למרן ישוע משיחא מן בית מיתא [k]עמרא בכון הו מן דאקימה למרן ישוע משיחא מן בית [l]מיתא אף לפגריכון מיתא [m]יחא מטול רוחה [n]דעמרא בכון׃

Et si Spiritus eius qui excitauit Dominum nostrum Ieschua Christũ [9]à mortuis, habitat in vobis, ipse qui excitauit Dominum nostrum Jeschua Christũ à mortuis, etiã corpora vestra mortalia viuificabit propter Spiritum ipsius qui habitat in vobis.

[k] עמרא שוכנת׃
[l] מיתא חמתים׃
[m] יחא יחיה׃
[n] דעמרא השוכנת׃

12 השא אחי חיבינן לו לבסרא דבבסר נהלך׃

[10]Nunc, fratres mei, debitores sum[9] non carni, vt in carne ambulemus.

13 אין גיר בבסר [o]חאין אנתון עתידין אנתון הו לממת ואן ברוח [p]הופכי פגרא ממיתין אנתון חאין אנתון׃

Si enim in carne viuatis, futurum est vt moriamini: & si in spiritu cõuersationes corporis mortificetis, viuetis.

[o] חאין חיים׃
[p] הופכי דרכי׃

14 אילין גיר דברוחא דאלהא [q]מתדברין הלין בניא אנון דאלהא׃

Illi enim qui Spiritu Dei ducũtur, hi filij sunt Dei.

[q] מתדברין מתנהגים׃

לא

y.ii.

---

5 Ad verbum; Et spiritus, in genitiuo singulari, loco epitheti. Ponitur autẽ copula aduersatiuè. At qui spiritus sunt.
6 Et pro At.

7 Syrè, Pulchri esse & grati.

8 Expletiua particula, sicut apud Græcos, vnde sumpta est.

9 Syrè, De inter mortuos. Hebraismus.

10 Pro, Igitur. Hebraismus.

15 Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Αββᾶ ὁ πατήρ.

16 Αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ.

17 Εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ· εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν.

18 Λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.

19 Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως, τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται.

20 Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα·

21 Ἐπ' ἐλπίδι ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

22 Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει, καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν.

23 Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν.

Luc.11.22

24 Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν. ἐλπὶς δὲ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς. ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει;

25 Εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα.

26 Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν. τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα καθὸ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν· ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις.

Ὁ δὲ

[17]Non enim accepistis spiritum seruitutis rursus ad metum, sed accepistis Spiritum adoptionis, per quem clamamus Abba, *id est* Pater.

Qui ipse Spiritus testatur vnà cũ Spiritu nostro, nos esse Filios Dei.

[18]Quòd si filii, etiam hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: [19]si modò simul *cum eo* patimur, vt simul *cum eo* glorificemur.

[20]Nam statuo minimè *esse* paria quæ præsenti tempore perpetimur futuræ gloriæ in nobis retegendæ.

[21]Etenim res creatæ *quasi* exerto capite obseruantes, expectant reuelationem filiorum Dei.

Nam vanitati res creatæ subiectæ sunt, non sua sponte, sed propter eum qui subiecit *eas isti vanitati*:

Sub spe quòd & ipsæ vindicabuntur ex seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei.

Scimus enim omnes res creatas vnà suspirare & vnà parturire ad hoc vsque *tempus*.

Neque verò *illæ* solùm, sed & ipsi qui primitias Spiritus habemus, nosipsi, inquam, apud nosipsos suspiramus, adoptionem expectãtes, *id est* ‖redemptionẽ corporis nostri.

[22]Nam spe seruati sumus. Spes autẽ si cernatur, non est spes. quod enim quis cernit, cur speret?

Si verò quod non videmus speramus, *nempe* per patientiam expectamus.

Itidem autem & Spiritus vnà subleuat infirmitates nostras. quid enim precemur vt oportet, nõ nouimus: sed ipse Spiritus interpellat pro nobis suspiriis inenarrabilib⁹.

17 Obiter explicat duobus istis versiculis quo iure filiorum Dei appellatio credẽtib⁹ tribuatur. Quoniam (inquit) Euangelij gratiã accepiũt, in qua Deus sese nõ rursus formidabilẽ, sicut in Legis promulgatione, sed benignũ Patrem in Christo præbet: adeo vt eum magna cum fiducia Patrem inuocemus, Spiritu sancto videlicet hanc adoptionẽ in animis nostris per fidem obsignante.

18 Probatio consequutionis confirmationis: quia qui filius Dei est, cum Christo fruitur Deo.

19 Iam docet Paulus qua via filij Dei ad illam felicitatem perueniant per crucem videlicet sicut & ipse Christus. Simul autem aperit consolationis fontes, ac primum quidem quod Christũ ipsum habeamus afflictionum socium: secundò, quòd illi quoque simus in æterna illa gloria socij futuri.

20 Tertiò, quod hæc gloria quam expectamus, infinitis partibus superet afflictionum miseriam.

21 Quartò, nos certo esse liberandos docet ex ea confusione & horrenda totius mundi deformatione, quæ perpetua esse non possit, sicut ab initio non exstitit. Cæterùm sicut ea initium habet ex hominis peccato propter quem erat conditus, Deo sic ordinante: ita cum electis tandẽ instaurabitur.

22 Quinto, si expectat reliquus mundus instaurationem, veluti suspirans, idque non frustra, nos quoque non pigeat ingemiscere, & longè etiam certiores simus redemptionis nostræ futuræ, quum habeamus Spiritus primitias.

22 Sexto, Cum fide spes necessario cohæret, quum credamus quæ nõdum obtinuimus, & spes in rem præsentem non feratur. sperandum est igitur & patienter expectandũ quod futurum credimus.

23 Septimo, Non est quod fatiscamus sub afflictionum pondere, quum firmissimum præsidium suppeditent preces: quæ irritæ esse nõ possunt, quum à Spiritu Dei in nobis habitante proficiscantur.

15 לא גיר נסבתון רוחא דעבדותא תוב לדחלתא אלא נסבתון רוחא דסימת בניא דבה קרינן אבא אבון ׃

15 *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum ad timorem, sed accepistis Spiritum*[11] *adoptionis filiorum, per quē clamamus,* [12] *Pater, pater noster.*

16 והי רוחא מסהדא לרוחן דאיתין בניא דאלהא ׃

16 *Et ipse Spiritus testatur spiritui nostro, quòd sumus filii Dei.*

17 ואן בניא אף ירתא [a]ירתא דאלהא ובני [b] ירתותה דישוע משיחא דאן [c]נחש עמה אף עמה נשתבח ׃

17 [13] *Et si filii, etiam hæredes: hæredes Dei, et*[14] *consortes hæreditatis Ieschua Christi: ut si patiamur cum eo, etiam cum eo glorificemur.*

18 [d]מתרעא אנא גיר דלא שוין [e]חשוהי [f]דזבנא הנא לתשבוחתא אידא דעתידא דתתגלא בן ׃

18 *Arbitror enim ego quòd non sint pares paßiones temporis huius, gloriæ illi* [15] *quæ futurū est ut reueletur in nobis.*

19 כלה גיר [g]בריתא [h]מסברא [i]ומסכיא לגלינא דבנוהי דאלהא ׃

19 *Vniuersa enim creatura expectat, et* [16] *oculos intēdit in reuelationem filiorum Dei.*

20 בריתא גיר אשתעבדת [k]לסריקותא לא בצבינה אלא מטול מן דשעבדה׃

20 *Creatura enim subiacet vanitati,* [17] *non pro voluntate sua, sed propter eū qui subiecit eam.*

21 על [l]סברא דאף הי בריתא [m]תתחררי מן עבדותא [n] דחבלא [o] בחרורא דתשבוחתא דבניא דאלהא ׃

21 *In spe quòd etiam ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei.*

22 ידעינן גיר דכלהין [p]בריתא [q]מתתנחן [r]ומחבלן עד מא ליומנא ׃

22 *Scimus enim quòd omnes creaturæ congemiscunt, et parturiunt usque in diem hunc:*

23 ולא בלחוד הנין אלא אף חנן דאית בן רישיתא דרוחא [s]מתתנחינן בנפשן [t]ומסכינן לסימת בניא ל לפורקנא דפגרין ׃

23 *Et nō solùm ipsæ, sed etiā nos, in quibus sunt primitiæ Spiritus, cōgemiscimus in nobisipsis,* [18] *& intētis oculis expectamus,* [19] *adoptionem filiorum, in redēptionem corporum nostrorum.*

24 מטול דבסברא הו חיין סברא דין דמתחזא לא הוא סברא אן גיר חזינן לה מנא מסכינן לה ׃

24 *Eo quòd in spe est* [20] *salus nostra. Spes autem quæ conspicitur, nequaquam est spes. Si enim conspiceremus ipsam,* [21] *cur intentis oculis expectaremus eam?*

25 אן דין [u]למדם דלא מתחזא [x]מסברינן במסיברנותא מקוינן ׃

25 *Si verò id quod non conspicitur, speramus, per patientiam expectamus.*

26 הכנא אף הי רוחא [y] מעדרא [z]לכריהותן מנא גיר נצלא איך מא [aa]דולא לא ידעינן אלא הי רוחא מצליא חלפין [bb] בתנחתא דלא מתמללן ׃

26 *Similiter etiam ipse Spiritus auxiliatur infirmitati nostræ. quid enim oremus quemadmodum oportet, ignoramus: sed ipse Spiritus orat pro nobis gemitibus*[22] *qui verbis nō exprimūtur.*

Marginal notes (Hebrew):

[a] ירתא יורשים:
[b] ירתותה ירושתו:
[c] נחש נסבול מן חשש:
[d] מתרעא חושב:
[e] חשוהי צרותיו:
[f] זבנא זמן:
[g] בריתא הבריאה:
[h] מסברא קווה:
[i] מסכיא מצפה:
[k] סריקותא הבל:
[l] סברא תקוה:
[m] התחררי תצא לחרות:
[n] חבלא השחתה:
[o] חרורא חרות:
[p] בריתא הבריות:
[q] מתתנחן נאנחות:
[r] מחבלן מתעצבות כמו יולדה שיש לה חבלים בשעת לדתה:
[s] מתתנחינן נאנחים אנחנו:
[t] מסכינן מצפים אנחנו:
[u] למדם דבר:
[x] מסברינן קווים אנחנו:
[y] מעדרא עוזרת:
[z] כריהותן חלשותנו:
[aa] ולא צריך:
[bb] תנחתא אנחות:

Marginal notes (Latin):

11 Syrè, Constitutionis filiorum. siue Statuti.
12 Vide quæ de hac re scripsimus Marci 14, in Pater, pater mi.
13 Pro, Quòd si. Varius est particulæ Vau vsus apud Hebræos.
14 Adverbum, Filii hæreditatis, id est Hæredes. Hebraismus.
15 Hellenismus, quem Chaldæi familiariter vsurpāt
16 Syrè, Quasi in specula expectat.
17 Id est, Non spōte sua, aut pro voto suo. Gallicè, *Non pas de sa uolonté.*
18 Syrè, Quasi in specula expectamus.
19 Syrè, Constitutionem filiorum. Syrè, Vita. quod alibi notatum est.
21 Syrè, Quasi in specula expectarēmus.
22 Syrè, Qui nō dicuntur. id est Dici non possunt.

y.iii.

דמאש

27 Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος· ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων.

Qui verò ſcrutatur corda, nouit quis ſit ſenſus Spiritus: quia ſecundum Deum interpellat pro ſanctis.

28 Οἴδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν.

[24] Nouimus autem, iis qui diligunt Deum, omnia ſimul conferre ad bonum, iis *videlicet* qui ex propoſito *ipſius* vocati ſunt.

24 Octauo, Nec temere nec noſtro malo affligimur, ſed ex Dei prouidētia, ſummo noſtro bono: qui ſicut nos ab æterno elegit, ita etiam prædeſtinauit Filii ſui conformationi: ac proinde ſuo tempore vocatos & iuſtificatos, per crucem ad gloriam adducet.

29 Ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς.

Nam quos præſciuit, *eoſdem* & prædeſtinauit, *vt* conformes *fiant* imagini Filii ſui: vt is ſit primogenitus inter multos fratres.

30 Οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε· καὶ οὓς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν· οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε.

Quos verò prædeſtinauit, eos etiam vocauit: & quos vocauit, eos etiā iuſtificauit: quos autem iuſtificauit, eos etiam glorificauit.

31 Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν;

[25] Quid igitur dicemus ad hæc? ſi Deus pro nobis, quis contra nos?

25 Nono, Non eſt quòd metuamus ne quicquid nobis vtile eſt, non largiatur Dominus, quum ne Filio quidem ſuo pepercerit vt nos ſeruaret.

32 Ὅς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται;

Is quidem qui proprio Filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum, quî non etiam cum eo omnia nobis gratificabitur?

33 Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; Θεὸς ὁ δικαιῶν.

[26] Quis intētabit crimina aduerſus electos Dei? Deus, *is eſt* q. iuſtificat.

26 Magnificentiſſima concluſio totius ſecundæ partis huius epiſtolæ, id eſt, tractationis de iuſtificatione: Nobis nullos corā Deo metuendos eſſe accuſatores, quum Deus ipſe nos vt iuſtos abſoluat: damnationem vero nobis multo minus eſſe formidandam, quum Chriſti morte & reſurrectione, omnipotentia denique ac patrocinio nitamur. Quid igitur in hac vita tanti erit momenti vt nos perterrefaciat, quaſi à charitate qua Deus nos in Filio diligit exciderimus? Nihil profectò, quum illa ſit firmiſſima, tum in ſeſe, tum in nobis certa fide cōfirmatū.

34 Τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς ὁ ἀποθανὼν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθεὶς, ὃς καί ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν.

Quis eſt qui condemnet? Chriſtus, *is eſt* qui mortuus eſt, imo verò qui etiam excitatus eſt: qui etiam eſt ad dexteram Dei, qui etiam poſtulat pro nobis.

35 Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις; ἢ στενοχωρία; ἢ διωγμός; ἢ λιμός; ἢ γυμνότης; ἢ κίνδυνος; ἢ μάχαιρα;

Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? *num* oppreſſio? num anguſtia? num perſequutio? num fames? num nuditas? nū periculum? num gladius?

Pſal. 43. 24

36 (Καθὼς γέγραπται, Ὅτι ἕνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν· ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς)

(Sicut ſcriptū eſt, ‖ Cauſa tua occidimur totum diem: habiti ſumus velut oues deſtinatæ mactationi)

37 Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.

Imo in his omnibus pluſquam victores ſumus per eū qui dilexit nos

38 Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα,

[27] Nam mihi perſuaſum eſt neque mortem, neque vitam, neque Angelos, neque principatus, neque poteſtates, neque inſtātia, neque futura,

[a] ודמאש דין לבותא הו ידע מנא הי [b] תרעיתא דרוחא דאיך צבינה הו דאלהא מצליא חלף קדישא :

[a] מאש בוחן או חוקר : [b] תרעיתא מחשבת :

27 *Qui scrutatur autem corda, ipse nouit quis sit intellectus Spiritus: quia secundum voluntatem Dei orat pro sanctis.*

ידעינן דין דאילין [c] דמחבין לאלהא בכל מדם [d] מעדר להון לטבתא לאילין [e] דקדם סם דיהוון [f] קריא :

[c] מחבין אוהבים : [d] מעדר עוזר : [e] קדם סם גזר : [f] קריא קרויים :

28 *Scimus autem quòd iis qui diligũt Deũ, in omni re auxiliatur [Deus] eis ad bonum, iis [inquam] quos [23] prædestinauit vt essent vocati:*

[23] Ad verbum, Antè constituit.

ומן לוקדם ידע אנון [g] ורשם אנון בדמותא דצורתא דברה דהו יהוא בוכרא דאחא סגיאא :

[g] רשם התוה :

29 *Et [24] præsciuit eos, & obsignauit eos in similitudine figuræ filii sui, vt ipse sit primogenitus fratrum multorum.*

[24] Syrè, Et ab initio nouit eos.

לאילין דין דקדם רשם [h] להון קרא ולאילין דקרא להון [i] זדק ולאילין דזדק להון שבח :

[h] להון קרא קרא אותם : [i] זדק הצדיק :

30 *Eos autẽ quos prius obsignauit, eosdem vocauit: et eos quos vocauit, eosdem iustificauit: et eos quos iustificauit, eosdem glorificauit.*

מנא הכיל נאמר על הלין אן אלהא חלפין מנו דלקובלן :

31 *Quid igitur dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis est contra nos?*

ואן על ברה לא חס אלא חלף כלן [k] אשלמה איכנא לא כל מדם עמה [l] יתל לן :

[k] אשלמה מסר אותו : [l] יתל יתן :

32 *Et si Filio suo non pepercit, sed pro omnib⁹ nobis tradidit eum, quomodo non [25] omnia cum eo dabit nobis?*

[25] Syrè, Omnẽ rẽ. id est Quiduis.

מנו [m] יקבול על [n] גביא דאלהא אלהא [o] מזדק :

[m] יקבול יתווכח : [n] גביא בחירי : [o] מזדק מצדיק :

33 *Quis se opponet electis Dei? Deus iustificat.*

מנו מחיב משיחא מית וקם ואיתוהי על ימינא דאלהא ובעא חלפין :

34 *Quis cõdemnet? Christus mortuus est, & resurrexit, & est ad dextram Dei, & orat pro nobis.*

מנו [p] יפרשני מן [q] חובה דמשיחא אולצנא או [r] חבושיא או רדופיא או כפנא או ערטליותא או [s] קינדונוס או סיפא :

[p] יפרשני יבדילני : [q] חובה אהבתו : [r] חבושיא צוקה : [s] קינדונוס סכנה מן לשון יון :

35 *Quis separabit [26] me à dilectione Christi? Afflictio? aut angustia? aut persequutio? aut fames? aut nuditas? aut [27] periculum? aut gladius?*

[26] Mutatio numeri. Græcus retinet plurale Nos.

[27] Græcum nomen retinet Paraphrastes.

איך דכתיב דמטולתך כל יום [t] מיתינן ואתחשבן [u] איך אמרא [x] לנכסתא :

[t] מיתינן מתים אנחנו : [u] איך אמרא בכבשים : [x] לנכסתא לטבח :

36 *Quemadmodum scriptum est, Propter te quotidie morti tradimur, & reputati sumus tanquam oues [28] ad mactationem.*

[28] Id est, Destinatæ mactationi. Hebraismus.

אלא בהלין כלהון [y] זכיינן ביד מן [z] דאחבן :

[y] זכיינן מנצחים : [z] אחבן אהבנו :

37 *Sed [29] in his omnibus vincimus per manum eius qui dilexit nos.*

[aa] מפס אנא גיר דלא מותא ולא [bb] חיא לא מלאכא ולא שולטנא ולא חילא ולא [cc] דקימן ולא דעתידן : ולא

[aa] מפס מתפיים : [bb] חיא חיים : [cc] דקימן דברים שהם עתה :

38 *Persuasus enim sum quòd neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neq; quæ sunt præsentia, neq; quæ sunt futura,*

[39] Οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Neque sublimitatem, neque profunditatem, neque vllam rem aliam creatam posse nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

Κεφάλαιον θ.

Cap. IX.

[1] Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, (συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου ἐν πνεύματι ἁγίῳ)

[2] Ὅτι λύπη μοί ἐστι μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου.

[3] Ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα.

[4] Οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλῖται, ὧν ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ δόξα καὶ αἱ διαθῆκαι καὶ ἡ νομοθεσία καὶ ἡ λατρεία καὶ αἱ ἐπαγγελίαι·

Suprà.2.17
Ephes.2.12

[5] Ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

[6] Οὐχ οἷον δὲ ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραήλ, οὗτοι Ἰσραήλ·

Suprà,2.28

[7] Οὐδ᾽ ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα· ἀλλ᾽ ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα.

Gen.21.12
heb.11.5

[8] Τουτέστιν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα.

Gal.4.28

[9] Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος, Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός.

Gen.18.10

[10] Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν.

Gen.25.21

V[1]Eritatem dico per Christum, non mentior (attestante mihi simul conscientia mea per Spiritū sanctum)

Magnam mihi tristitiam esse, & perpetuum cruciatum cordi meo.

Optarim enim ego ipse anathema esse *separatum* à Christo, pro fratribus meis, cognatis *inquam* meis secundum carnem:

Qui sunt Israelitæ: quorum *est* adoptio, ‖ & gloria, ‖ & fœdera, & Legis constitutio, & cultus, & promissiones:

Quorum *sunt* Patres, & *ii* ex quibus Christus quod ad carnem attinet,[2] qui est supra omnes Deus laudandus in secula. Amen.

‖[3] Fieri tamen non potest vt exciderit sermo Dei. non enim omnes qui *sunt* ex *patre* Israele, *sunt* Israel.

Neque quia *sunt* semē Abrahæ, *ideo* omnes *sunt* filii: [4] sed ‖ in Isaac vocabitur tibi semen.

[5] Hoc est, non qui filii carnis, ii filii Dei: sed qui *sunt* ‖ filii promissionis, censentur in semine.

[6] Promissionis enim sermo hic est, ‖ Hoc ipso tempore veniam, & erit Saræ filius.

[7] Neq; *hic* solùm, ‖ sed & Rebecca, quum ex vno concepisset, *nempe* ex Isaac patre nostro, *hæc experta est*.

1 Tertia pars huius epistolæ vsque ad duodecimum caput, in qua Paulus ad fidei causas superiores ascendit: ac primùm quidem, quoniam de Iudæorum reiectione multa dicturus erat, insinuatione vtitur, incredibilem suam in eos beneuolentiam duplici aut etiam triplici iureiurando & insigni desiderii sui testificatione declarans, & omnes eorū prærogatiuas illis concedens.

2 Testimonium deitatis Christi manifestissimum.

3 Ingreditur tractationem prædestinationis per occupationis speciem: Qui fieri possit vt reiectus sit Israel, quum simul constituendum sit, irritum esse pactū Dei cum Abrahamo & eius semine sancitū. Respondet ergo, veritatem constare Dei verbo, etiamsi reiectus sit Israel: quoniā sic generalis est ac cōmunis Israelitici populi electio, vt tamen Deus arcano suo consilio deligat quos visum est. Propositio igitur & status huius tractationis hic est, Gratiam salutis sic vniuersaliter offerri, vt tamen ad solos electos pertineat eius efficacia.

4 Probatio prima ab exemplo familiæ ipsius Abrahami, in qua solus Isaac est filius habitus, idque ex Dei ordinatione: quāuis & ipse Ismael esset ex Abrahamo ortus, & circuncisus ante ipsum Isaacum.

5 Generalis applicatio probationis siue exempli superioris.

6 Ratio applicationis, Quoniam vi promissionis natus est Isaac, ac proinde non fuit electus, imo ne extitit quidem nisi ex gratuita Dei voluntate. Ex hoc autem cōsequitur, prædestinationis fontem esse promissionem, nō carnē: ex qua promissione manat electio particularis, siue electos nasci, non autem iā natos eligi, Dei quidem prædestinantis respectu.

7 Altera probatio vehementissima ab Esau & Iacobi exemplo, vtroque nato ex eodem Isaaco filio promissionis, eadem matre, eodémque partu non diuersis, sicut Ismael & Isaac: quum tamen Esau reiecto solus Iacob sit electus: idque antè ipsorum ortum, vt neque vlla Iacobi probitas, ipsius eligendi, nec vlla Esau improbitas, ipsius reiiciendi causa haberi possit.

39 ולא [a]רומא ולא עומקא ואף לא [b]בריתא אחרתא [c]תשכחי [d]תפרשני מן [f]חובה דאלהא דבמרן ישוע משיחא:

Neque altitudo, neque profunditas, neque etiam creatura alia poterit separare me à charitate Dei, quæ est in Domino nostro Ieschua Christo.

[a] רומא הגבהות: [b] בריתא בריה: [c] תשכחי תוכל: [d] תפרישני תבדיל אותי: [f] חובה אהבתנו:

קפלאון ט

Cap. IX.

1 [g]קושתא אמר אנא במשיחא ולא [h]מדגל אנא ורעיני מסהד עלי ברוחא דקודשא:

Veritatem dico in Christo, & non mentior: & mens mea testatur in me per Spiritum sanctum:

[g] קושתא אמת: [h] מדגל כוזב:

2 [i]דכריותא הי לי רבתא [k]וכאבא דמן לבי לא [l]שלא:

Quòd tristitia est mihi magna, et dolor qui ex corde meo non cessat,

[i] כריותא עצב: [k] כאבא כאב: [l] שלא חדל:

3 מצלא הוית גיר [m]דאנא קיומי חרמא אהוא מן משיחא חלף אחי [n]ואחיני דבבסר:

[1]Orabam enim vt ego ipse [2]anathema essem à Christo pro fratribus meis & cognatis meis qui sunt [3]secundum carnem:

[m] אנא קיומי אני עצמי: [n] אחיני קרובי:

1 Vel, Orarim. 2 Syrè, Excisio. 3 Syrè, In carne, Hebraismus.

4 [o]דאיתיהון בני יסראיל דדילהון הות סימת בניא ותשבוחתא [p]וקימא [q]ונמוסא [r]ותשמשתא [s]ומולכנא:

Qui sunt filij Israiel: quorum erat [4]adoptio filiorũ, & gloria, & fœdera, et Lex, et [5]ministeriũ, et promissiones,

[o] דאיתיהון שהם: [p] קימא השבועות: [q] נמוסה התורה: [r] תשמשתא עבודת האל: [s] מולכנא ההבטחות:

4 Syrè, Constitutio. 5 Id est, Cultus, subaudi diuinus.

5 [t]ואבהתא ומנהון אתחזי משיחא בבסר [u]דאיתוהי אלהא דעל כל דלה תשבחן ובורכן לעלם עלמין אמין:

Et Patres ex quibus apparuit Christus in carne, qui est Deus, qui est super omnia: [6]cuius sunt laudes et benedictiones in seculũ seculorũ. Ammin.

[t] אבהתא האבות: [u] דאיתוהי שהוא:

6 Hebraismus antè explicatus.

6 לא הוא גיר [x]מפל נפלת מלתה דאלהא ולא הוא גיר כלהון דמן יסריל [y]איתיהון יסריל:

Nequaquam [7]enim prorsus excidit sermo Dei. Nã neque omnes qui sunt ex Israiel, sunt Israiel.

[x] מפל נפלת נפול נפלה: [y] איתיהון הם:

7 Antè admonuimus ingeminationes ab Hebraismo fluere, & esse emphaticas.

7 ואף לא מטול דמן זרעה אנון דאברהם כלהון בניא מטול דאתאמר דבאיסחק יתקרא לך זרעא:

Nec etiam propterea quòd ex semine sunt Abrahæ, omnes sunt [8]filii: quia dictũ est, In Ischak vocabitur tibi semen.

8 Subaudi, Abrahæ.

8 [z]הנו דין לא הוא בניא דבסרא איתיהון בניא דאלהא אלא בניא [aa]דמולכנא מתחשבין לזרעא:

Hoc verò est, Nequaquam filii carnis, sunt filii Dei, sed filii promissionis reputantur [9]pro semine.

[z] הנו דין וזה הוא: [aa] דמולכנא ההבטחה:

9 Vel, In semẽ.

9 [bb]דמולכנא גיר [cc]איתיה מלתא הדא [dd]דבזבנא הנא אתא ויהוא ברא לסרא:

Promissionis nanque est sermo hic, nẽpe, In tempore hoc veniam, et erit filius Saræ.

[bb] דמולכנא שלהבטחה: [cc] איתיה מלתא הוא הדבר: [dd] בזבנא בעת:

10 ולו הדא בלחוד אלא אף [ee]רפקא כד עם חד אבון איסחק אית הוא לה [ff]שותפותא:

Neq; hoc tãtum, sed etiã Raphka, quum [10]fuisset illi consociatio cum vno patre nostro Ischak,

[ee] רפקא רבקה: [ff] שותפותא חיבור:

10 Id est, Habuisset. Syra phrasis.

עד

Μήπω γὰρ γεννηθέντων, μηδὲ πραξάντων τι ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ πρόθεσις μένῃ, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος, 11

Gen.25.23 Ἐρρήθη αὐτῇ, Ὅτι ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. 12

Malach.1.2 Καθὼς γέγραπται, Τὸν Ἰακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἐμίσησα. 13

Τί οὖν ἐροῦμεν; μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο. 14

Exod.33.19 Τῷ γὰρ Μωσῇ λέγει, Ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω. 15

Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. 16

Exo.9.16 Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ τῷ Φαραὼ, Ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. 17

Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει. 18

Ἐρεῖς οὖν μοι, Τί ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; 19

Esa.45.9 Μενοῦνγε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, Τί με ἐποίησας οὕτως; 20

Nondum enim natis *pueris*, quũ nihil fecissent boni vel mali, vt propositum Dei quod *est* secundum *ipsius* electionem, *id est* non ex operib(us), sed ex vocãte, *firmũ* [8]maneret,

[9]Dictũ est ei, ‖Maior seruiet minori.

Sicut scriptum est, ‖Iacob dilexi, Esau verò odio habui.

[10]Quid igitur dicemus? Nũ iniustitia *est* apud Deum? Absit.

[11]Nam Mosi dicit, ‖Miserebor cuius misertus fuero, & commiserabor quem commiseratus fuero.

[12]Nempe igitur *electio* non est eius qui velit, neque eius qui currat, sed miserentis Dei.

[13]Dicit enim Scriptura Pharaoni, ‖Ad hoc ipsum excitaui te[14]vt ostẽdam in te potestatem meam, & vt annuntietur nomen meum in tota terra.

[15]Itaque cuius vult miseretur, quem autem vult indurat.

[16]Dices ergo mihi, Quid adhuc succenset? nam volũtati illius quis restitit?

[17]Imò verò, ô homo, tu qui es q̃ ex aduerso respõsas Deo? ‖[18]nũ dicet figmentum fictori, Cur me talem fecisti?

8 *Non dicit Paulus, Fieret: sed Factũ permaneret. Falluntur ergo qui præscitam fidem, electionis, præscitum infidelitatem, reprobationis causam faciunt.*

9 *Reiectionem Esau probat ex eo quod addictus sit fratri in seruitutem, electionem autem Iacobi, ex eo quòd factus sit fratris & quidẽ primogeniti, dominus. Et nequis ad res externas hoc Dei dictũ traheret, declarat Apostolus ex Malachia optimo Mosis interprete, seruitutem Esau, cum Dei odio, dominationem Iacobi, cum Dei amore fuisse coniunctam.*

10 *Prima obiectio: Si Deus nulla dignitatis vel indignitatis habita ratione diligit vel odit, ergo iniustus est, vt qui indignos possit amare, & dignos possit odisse. Auersatur Apostolus hanc blasphemiã, & postea sigillatim respondet.*

11 *Respondet priore loco de electis ad salutem: in quibus eligendis negat Deũ iniustum videri posse, etiamsi nondum natos, nullius dignitatis respectu elegerit siue salutis prædestinarit: quoniam videlicet electos non adducit ad finem destinatum nisi interposita misericordia, quæ causa est prædestinationi subordinata. Præsupponit autem misericordia miseriam, & hæc rursus peccatum siue voluntariam corruptionem humani generis: corruptio autem creationem cum puritate & integritate. Deinde misericordia suis gradibus præstatur, nimirum vocatione, fide, iustificatione & sanctificatione, vt tandem ad glorificationem perueniatur, sicut postea docebit Apostolus. Ista autem omnia proposito Dei subordinata, omnino efficiunt vt nullo modo videri possit in diligendis & seruandis suis electis iniustus.*

12 *Conclusio responsionis, Ergo Deus non est iniustus, gratuita bonitate eligens & seruans quos ei videtur: sicut etiã respõdit Mosi pro toto populo deprecanti.*

13 *Iam respondet de reprobis, siue quos Deus odio habet nondum natos, & nullo indignitatis respectu exitio destinauit. Ac primo verum hoc esse docet, prolato testimonio ipsius Dei de Pharaone, quem in hunc finem excitarit vt eo indurato & iuste punito glorificaretur.*

14 *Secundo profert finem consilij diuini, vt doceat nullam in eo inesse iniustitiam. Est autem summus hic finis, non propriè & simpliciter ipsorum reproborum exitium, sed Dei gloria in eorum iusto supplicio elucens.*

15 *Conclusio responsionis integræ ad primam obiectionem, Ergo quum Deus gratis electos, quos videlicet voluit, non tamen seruet nisi gratia iustificatos & sanctificatos, non potest consilium de ipsis seruandis iniustum videri. Nec rursus vlla est iniustitia in consilio Dei æterno de iis quos libuit perdendis, quoniam prius indurat quàm perdat. Tertia igitur responsio ad asserendam Dei iustitiam in æterno reprobandi decreto, posita est in verbo indurandi: quod tamen subticuit in præcedente versiculo, quod satis nota sit Pharaonis historia. Est autem maximum eius pondus: siquidem induratio quæ misericordiæ opponitur, eadem atque illa præsupponit, nempe voluntariam corruptionem in qua indurantur reprobi & rursus corruptio integrum creationis statum. Est autem ista quoque induratio spontanea, quia sic indurat Dominus corruptione offensus, vt ipsa eorum voluntate quos indurat ad id iudicium exercendum vtatur. Sequuntur deinde indurationis fructus, nempe incredulitas & peccata, quæ verè sunt germanæ reproborum damnationis causæ. Cur igitur exitio destinat? quia vult. cur indurat? quia corrupti. cur damnat? quia peccatores. Vbi ergo iniustitia? Imo si omnes hoc modo perderet, cui faceret iniuriam?*

16 *Altera obiectio, sed pro reprobis tantùm, ex priore responsione nascens, Si Deus quos vult destinat exitio, & quod semel decreuit impediri non potest, quo iure damnat qui voluntate ipsius pereunt?*

17 *Non respondet Apostolus non esse hanc Dei voluntatem, siue Deum pro suo arbitrio non eligere nec reprobare, (quod importuni nonnulli vocant blasphemiam) imo concedit aduersario antecedens vtrunque, hanc nimirum esse Dei voluntatem, & quidem cuius euentus sit necessarius: sed Deum propterea negat iniustũ esse malorum vltorem. Quum enim Deum ita velle & facere constet ex manifestis testimoniis, quæ hæc audacia est, hominem (id est cinerem) Deo responsare, atque adeo in ius vocare? Quod siquis neget ita expeditum esse nodum, respondeo nullam esse vllis in rebus firmiorem demonstrationem, vt quæ nitatur certissimo isto principio, Dei voluntatem esse iustitiæ regulam.*

18 *Amplificatio superioris responsionis, à comparatis sumpta, ex qua etiam apparet decretum Dei statui à Paulo omnibus causis superius, ita vt non pendeat à secundarum causarum respectu, sed illas potius ordinet.*

11 עַד לָא יֶתִילְדוּן בְּנַיְהָ וְלָא [a]יְסַעְרוּן טָבְתָא אוֹ בִישְׁתָא קַדְמַת אֶתְיַדְעַת [b]גַּבְיוּתֵהּ דַּאלָהָא [c]דְּהִי תְקַוֵּא לָא בַּעְבָדֵא אֶלָּא בְּיַד מַן דַּקְרָא׃

11 *Quum nondum nati essent filii eius, neque fecissent bonum aut malum,* [11]*præcognita fuit*[12] *voluntas Dei, vt firma maneret non per opera, sed* [13]*per manum eius qui vocauit.*

12 אֶתְאמַר גֵּיר [d]דְּקַשִׁישָׁא יֶהְוֵא עַבְדָא [e]לַזְעוּרָא׃

12 *Dictum est enim quòd senior erit seruus minori.*

13 אֵיךְ דַּכְתִיב דַּלְיַעְקוּב [f]רַחְמֵת וַלְעִיסַו [g]סְנִית׃

13 *Sicut scriptum est, Iaakub dilexi, et Esau odio habui.*

14 מָנָא הָכִיל נֵאמַר [h]דַּלְמָא עַוְלָא אִית לְוָת אֱלָהָא חַס׃

14 *Quid igitur dicemus? nunquid iniquitas est apud Deum?*[14] *absit.*

15 הָא אַף לְמוּשֵׁא אָמַר אֲרַחֵם עַל אֵינָא דַּמְרַחֵם אֲנָא וְאחוּן לְאֵינָא [i]דְּחָאֵן אֲנָא׃

15 *Ecce etiam Musche dicit, Miserebor eius cuius misertus fuero, et gratiam præstabo illi cui gratiosus futurus sum.*

16 לָא הָכִיל בְּאִידַי מַן דְּצָבֵא וְלָא בְּאִידַי מַן דְּרָהֵט אֶלָּא בְּאִידַי אֱלָהָא מְרַחְמָנָא׃

16 *Non igitur* [15]*per manus eius qui vult, neque per manus eius qui currit, sed per manus Dei misericordis.*

17 אָמַר גֵּיר בַּכְתָבָא [k]לְפֶרְעוּן דְּלָהּ לְהָדָא אֲקִימְתָּךְ דַּאחַוֵא בָּךְ חַיְלִי וַדְיִתְכְּרֵז שְׁמִי בְּאַרְעָא כֻּלָּהּ׃

17 *Dicit enim in Scriptura*[16] *Phareuni, Ad hoc ipsum excitaui te vt ostēderem in te virtutem meā, et vt prædicetur nomē meum in terra vniuersa.*

18 [l]מָדֵין עַל מַן דְּצָבֵא הוּ מְרַחֵם וְעַל מַן דְּצָבֵא [m]מְקַשֵּׁא׃

18 *Itaque cuius vult, ipse miseretur, et quem vult indurat.*

19 וַכְבַר תֵּאמַר דְּעַל מָנָא [n]רָשֵׁא מַנּוּ גֵּיר דְּיִקוּם לוּקְבַל צֶבְיָנֵהּ׃

19 [17]*Et iā dices, De quo conqueritur? Quis enim est qui* [18]*resistat voluntati eius?*

20 אַנְתְּ הָכִיל מַן אַנְתְּ אָו בַּר־נָשָׁא [o]דְּפִתְגָּמָא לַאלָהָא יָהֵב אַנְתְּ דַּלְמָא אָמְרָא [p]גְּבִילְתָא [q]לְמַן דְּגַבְלָהּ דַּלְמָנָא הָכַנָא [r]גְּבַלְתַּנִי׃

20 *Tu igitur quis es, ô filihominis, vt respondeas Deo? Nunquid dicit massa ei qui fingit ipsam, Propter quid ita finxisti me?*

אוֹ

---

[a] יסערון יפעלו:
[b] גביותה בחירתו:
[c] דהי תקוא שתעמוד:
[d] קשישא רב:
[e] זעירא צעיר:
[f] רחמת אהבתי:
[g] סנית שנאתי:
[h] דלמא האם יש:
[i] חאן חונן:
[k] פרעון פרעה:
[l] מדין אם כן:
[m] מקשא מקשה:
[n] רשא מריב:
[o] פתגמא לאלהא יהב מתווכח אתה או מריב עמו:
[p] גבילתא חומר או בצק של חרש:
[q] למן דגבלה למי שמכינו:
[r] גבלתני הכינות אותי:

11 Syrè, Ante cognita fuit.
12 Ad verbum, Electio eius.
13 Id est, Per eū. Hebraismus frequens.
14 Syrè, Parce.
15 Syrè, Hoc est per eum, Hebraismus.
16 Syre, De Pharaone. ל pro על.
17 Et pro At.
18 Ad verbum, Stet ex aduerso volūtatis eius. Hebraismus.

Sapien.15.7 Iérem.18.6

Ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν; 21

Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν· 22

Καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ ἐπὶ σκεύη ἐλέους, ἃ προητοίμασεν εἰς δόξαν; 23

Οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν. 24

Osee 2.23 1.pet.2.3

Ὡς καὶ ἐν τῷ Ὡσηὲ λέγει, Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου· καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην. 25

Oseæ 1.10

Καὶ ἔσται, ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἐρρήθη αὐτοῖς, Οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος. 26

Esa.10 22

Ἡσαΐας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ, Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. 27

Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. 28

Esa 1.9

Καὶ καθὼς προείρηκεν Ἡσαΐας, Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὡμοιώθημεν. 29

Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην, κατέλαβε δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως· 30

Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασε. 31

Διατί;

‖[18]Annon habet potestatem figulus in lutum, vt ex eadem massa faciat [19] aliud quidem vas ad decus, aliud verò [20]ad dedecus?

[21] *Quid* si verò volens Deus ostẽdere irã, & notã facere potentiam suam, pertulit multa lenitate vasa iræ [22]coagmentata ad interitum:

Et vt notas faceret diuitias gloriæ suæ erga vasa misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam?

[23] Quos etiam vocauit, *nimirum* nos, non solùm ex Iudæis, verumetiam ex Gentibus.

[24]Vt etiam in Osee dicit, ‖Vocabo populum qui meus nõ *erat*, polum meum: & eam quæ dilecta nõ *erat*, dilectam.

Et erit, in loco vbi dictum fuerat eis, ‖Non populus meus vos, illic vocabuntur filii viuentis Dei.

[25]Esaias autem clamat super Israel, ‖*Etiamsi* fuerit numerus filiorum Israel vt arena maris, reliquiæ seruabuntur.

Rem enim conficiet & concîdet cum iustitia: quoniam rem concisam peraget Dominus in terra.

Et sicut prius dixit Esaias, ‖Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, facti fuissemus vt Sodoma, & Gomorrhæ similes facti fuissemus.

[26] Quid igitur dicemus? Gentes quæ non sectabantur iustitiã, apprehendisse iustitiam, iustitiam autem eam quæ *est* ex fide:

[27]Israelem verò qui sectabatur Legem iustitiæ, ad Legem iustitiæ nõ peruenisse.

18 Alludens ad Adami creationem, humanum genus nõdum conditum nisi in opificis mente, comparat massæ luti, ex qua Deus postea, prout ab æterno decreuerat, condiderit & quotidie condat tũ eligendos tum reprobandos, quod etiam declarat verbum faciendi.

19 Quum in obiectione facta tantùm sit mentio vasorum ad dedecus, tamen aliorum etiam in hac responsione meminit: quoniam vtrinque eiusdem opificis eandem iustitiã esse contẽdit, sicut etiam poscit contrariorum ratio.

20 Quum igitur dedecoris nomine, æternæ mortis ignominia notetur, cu Paulo loquuntur qui quosdam dicunt ad iustum exitium à Deo esse conditos, & qui hac formula offendũtur, inscitiam suam produnt.

21 Secunda responsio est, Deum, præterquam quòd iustè decernit quod pro suo iure decernit, in exequendis suis decretis ea vti moderatione quæ summam ipsius lenitatem in ipsis etiam reprobis declaret, quum eos diutissime toleret & multis insignibus beneficiis frui sinat, donec tãdẽ, iustis pœnis addicat: idque optimo fine: nempe vt se iniquitatis hostẽ & vltorẽ declaret, vt quæ sit ipsius potentia seueris istis iudiciis patefaciat, vt denique ex contrariorũ comparatione, quãta sit misericordiæ suæ in electos amplitudo, reipsa demonstret.

22 Iterum ergo liceat cum Paulo dicere quosdam homines, a Deo opifice cõditos esse ad interitũ.

23 Stabilita in vtranque partem doctrina de æterna Dei prædestinatione, iam ad vsum eius descendit, docens eius testimonium non esse petendum ex arcano Dei, sed ex vocatione quæ patefit in Ecclesia: proposito Iudæorum & Gentiũ exemplo, vt clarior sit doctrina.

24 Vocatio est gratuita, sicut & prædestinatio, ac proinde non est quòd indignitas nostra vel maiorũ nostrorum impediat quominus statuamus nos esse electos, si ab eo vocemur, ac proinde oblatã salutem fide amplectamur.

25 E contrario verò, neque externa vlla generalis vocatio, neque maiorum dignitas idoneum est electionis testimonium, nisi Deo vocanti fide respondeamus: quod in Iudæis accidit, sicut prædixerat Dominus.

26 Electionis declaratio vocatio est fide apprehensa, sicut in in Gentibus factum.

27 Vocationis contemptus causa est hominum superbia, vt damnationis culpa non aliunde quàm in ipsis hominibus quærenda sit.

21 או לא שליט [a]פחרא על [b]טינה דמנה מן [c]גבילתא יעבד [d]מאנא חד [e]לאיקרא וחד [f]לצערא :

21 *Aut non habet potestatem figulus in lutum suum, ut ex eadem massa faciat vasa, unum ad decus, & unum ad dedecus?*

22 אן דין צבא אלהא דיחוא רוגזה ויודע חילה איתי בסוגאא [g]דמגרת רוחה רוגזא על [h]מאנא דרוגזא [i]דגמירין לאבדנא :

22 *Si verò volens ostendere Deus irã suam, et notam facere potẽtiam suã, [19]induxit pro magna longanimitate sua iram super vasa iræ, quæ perfecta fuerunt ad interitum:*

23 ואשפע רחמוהי על מאנא דרחמא [k]דמטיבין הוו לאלהא לתשבוחתא :

23 *[20]Et effudit misericordias suas super vasa misericordiæ quæ parata fuerant Deo ad gloriam,*

24 [l]דאיתין חנן [m]קריא לא הוא בלחוד מן יהודיא אלא אף מן עממא :

24 *Qui sumus nos vocati [21]nõ tantùm ex Judæis, sed etiam ex Gentibus.*

25 איכנא דאף בהושע אמר דאקרא לאילין דלא הוו עמי עמא דילי ודלא אתרחמת אתרחמת :

25 *Quemadmodum etiam in Hosea dicit, Vocabo eos qui non fuerunt populus meus, populum meum: et nõ dilectam, dilectam.*

26 יהוא גיר [n]בדוכתא כד דמתקרין הוו לא עמי תמן יתקרון בניא לאלהא חיא :

26 *Erit enim in loco ubi vocabantur non populus meus, ibi vocabuntur filij Dei viuentis.*

27 אשעיא דין [o]אכרז על בני יסריל דאן יהוא מנינא דבני יסריל איך [p]חלא דבימא [q]שרכנא דמנהון [r]יחא :

27 *Isaiah autem prædicat de filiis Israiel, Quòd si fuerit numerus filiorũ Israiel tanquam arena quæ est in mari, residuũ quod erit ex eis, [22]seruabitur.*

28 מלתא [s]גזם ופסק [t]ויעבדיה מריא על ארעא :

28 *Sermonem decidit et pronuntiauit, & faciet eum Dominus super terrã.*

29 [u]ואיך מדם דקדם אמר הו אשעיא דאלולא מריא צבאות [x]אותר לן [y]סרידא איך סדום הוין הוין ולעמורא מתדמין הוין :

29 *Et secundum id quod prius dixit ipse Isaiah, Nisi Domin⁹ Tzebauth reliquisset nobis residuum, tanquam Sedum facti fuissemus, et Amuræ similes essemus.*

30 מנא הכיל נאמר דעממא דלא רהטין הוו בתר כאנותא [z]אדרכו כאנותא [aa]כאנותא דין אידא דמן [bb]הימנותא הי :

30 *Quid igitur dicemus? Quòd gentes [23]quæ non sectabantur iustitiam, assequutæ sunt iustitiam, iustitiam quidẽ eam quæ ex fide est:*

31 יסריל דין רהט הוא בתר [cc]נמוסא דכאנותא לנמוסא דכאנותא לא [dd]אדרך :

31 *Israiel autem [24]sectabatur legem iustitiæ, legem iustitiæ nõ est assequutus.*

מטול

Z.1.

[a] פחרא יוצר: [b] טינה חומרו: [c] גבילתא הבצק: [d] מאנא כלים: [e] לאיקרא לכבוד: [f] לצערא לקלון: [g] מגרת רוחה אריכות אפו: [h] מאנא כלי: [i] דגמירין שהחרמו: [k] מטיבין מוכנים: [l] דאיתין חנן שאנחנו הם מן אית: [m] קריא קרויים: [n] בדוכתא במקום: [o] אכרז הכריז: [p] חלא חול: [q] שרכנא השארית: [r] יחא יחיה: [s] גזם ופסק גזר וחרץ: [t] יעבדיה יעשה אותה: [u] איך מדם כמו: [x] אותר הותיר: [y] סרידא שריד: [z] אדרכו השיגו: [aa] כאנותא הצדקה: [bb] הימנותא האמונה: [cc] נמוסא תורת: [dd] אדרך השיג:

19 Hoc est, Postquam diu tolerasset ea.

20 Hic recedit à Græco textu: ita tamen vt non obscurè seruetur sensus.

21 Ad verbum, Non est tantùm,

22 Syrè, Viuet. Hebraismus.

23 Ad verbum, Quæ non currebant post iustitiã. Hebraismus.

24 Ad verbum, Currebat post. Hebraismus.

32 Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου. προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος.

Quare? Quia nõ ex fide, ſed velut ex operibus Legis. offenderunt enim ad lapidem offendiculi.

33 Καθὼς γέγραπται, Ἰδοὺ, τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται.

Quemadmodum ſcriptum eſt, Ecce, pono in Sion lapidem offendiculi & petram offenſionis: & quiſquis credit in eum non pudefiet.

Κεφάλαιον ι.

Cap. X.

1 Ἀδελφοὶ, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας, καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν Θεὸν, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ ἐστιν εἰς σωτηρίαν.

[1]FRatres, propenſa quidem volũtas cordis mei & deprecatio ad Deum, ſuper Iſrael eſt ad ſalutem.

1 Propoſiturus in Iudæis miræ pervicaciæ exemplum, inſinuatione vtitur.

2 Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν.

Teſtor enim de ipſis, eos zelum Dei habere, ſed non ex notitia.

3 Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν.

[2]Nam ignorantes Dei iuſtitiam, & propriam iuſtitiam ſtudentes cõſtituere, iuſtitiæ Dei non fuerunt ſubiecti.

2 Primus ad vocationem ingreſſus eſt, ſuæ iuſtitiæ renuntiare: alter, iuſtitiam à Deo in Euangelio gratis oblatam fide amplecti.

4 Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς, εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι.

[3]Nam finis Legis *eſt* Chriſtus, ad iuſtitiam cuiuis credenti.

3 Probatio, Quia Lex ipſa in Chriſtum reſpicit, vt in eum credentes ſeruentur. Itaque vocatio ad ſalutẽ ex Legis operibus, eſt fictitia & vana, Chriſtus autẽ ad ſalutem cuiuis credẽti offertur.

Leuit.18.5 ezech.20.11 galat.3.12

5 Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, Ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

[4]Moſes enim deſcribit iuſtitiam quæ eſt ex Lege, *his verbis*, ‖Quòd qui præſtiterit ea, viuet per illa.

4 Legem in Chriſtũ reſpicere, illud manifeſtè probat, quòd conditionẽ proponit quæ à ſolo Chriſto præſtita eſt, vt ea per fidem nobis imputata, pacificetur cõſciẽtia, nec iam quærat quis poterit in cælũ aſcẽdere, vel nos ex inferis eruere, quũ vtrunque à Chriſto præſtitum doceat Euangeliũ, idque in eorum gratiam qui vera fide eum vocantẽ amplectentur.

Deut.30.12

6 Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω λέγει, Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ' ἔστι Χριστὸν καταγαγεῖν.

At quæ ex fide eſt iuſtitia, ita dicit, ‖Ne dixeris in corde tuo, Quis aſcendet in cælum? hoc eſt Chriſtũ ex alto deducere.

7 Ἢ, Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τοῦτ' ἔστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν.

Aut, Quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt Chriſtum ex mortuis reducere.

Deut.30.14

8 Ἀλλὰ τί λέγει; Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα ἐστὶν ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. τοῦτ' ἔστι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν.

[5]Sed q̃d dicit? ‖Prope te verbũ eſt in ore tuo & in corde tuo. Hoc eſt verbũ illud fidei quod prædicam⁹.

5 Vocatio fit per Verbum prædicatum.

9 Ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ.

[6]*Nempe* quòd ſi confeſſus fueris ore tuo Dominum Ieſum, & credideris in corde tuo quòd Deus eum excitauit à mortuis, ſeruaberis.

6 Ea demum eſt vera fides quæ non tantùm in cerebro, ſed etiam in corde reſidet, quam externa etiam vita teſtamur, quæque in Chriſtũ fertur, vt vnicum ſeruatorẽ, qualem ſe in Verbo præfecit.

10 Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.

Corde enim creditur ad iuſtitiã, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.

Λέγει

Dicit

32 מֶטוּל מָנָא מֶטוּל דְּלָא הֲוָא מֶן [a]הַימָנוּתָא אֶלָּא מֶן עֲבָדוּהִי דְּנָמוּסָא [b]אֶתְתְּקִלוּ גֵּיר [c]בְּכִאפָא [d]דְּתוּקָלְתָּא׃

33 אַיךְ דַּכְתִּיב דְּהָא [e]סָאֶם אֶנָא [f]בְּצֶהיוּן כִּאפָא [g]דְּתוּקָלְתָּא וְכִאפָא דְּמַכְשׁוּלָא וּמַן דְּבֵהּ [h]יְהַימֶן לָא נֶבְהַת׃

קֶפָלֵאוֹן י׳

1 אַחַי צְבִינָא דְּלִבִּי וּבָעוּתִי דְּלְוָת אֱלָהָא חֲלָפֵיהוֹן [i]דְּנִיחוּן׃

2 מַסְהֶד אֶנָא גֵּיר עֲלַיְהוֹן [k]דְּטְנָנָא דַּאלָהָא אִית בְּהוֹן אֶלָּא לָא בִּידַעְתָּא׃

3 [l]כִּאנוּתֵהּ דֵּין דַּאלָהָא לָא יָדְעוּ אֶלָּא בְּעוֹ דְּכִאנוּתָא [m]דְּנַפְשְׁהוֹן נְקִימוּן וּמֶטוּל הָנָא לְכִאנוּתֵהּ דַּאלָהָא לָא אֶשְׁתַּעְבְּדוּ׃

4 [n]סָכֵהּ גֵּיר [o]דְּנָמוּסָא מְשִׁיחָא הוּ [p]לְכִאנוּתָא לְכֹל [q]דְּמְהַימֶן בֵּהּ׃

5 מוּשֶׁא גֵּיר הָכַנָא כְּתַב כִּאנוּתָא דִּבְנָמוּסָא דְּמַן דְּנֶעְבֵּד הָלֵין [r]נֶחֵא בְּהֵין׃

6 [s]כִּאנוּתָא דֵּין בְּהַימָנוּתָא הָכַנָא אָמְרָא דְּלָא תֵּאמַר בְּלִבָּךְ דְּמַנוּ סְלֶק לַשְׁמַיָּא [t]וְאַחֵת לַמְשִׁיחָא׃

7 וּמַנוּ נְחֵת לַתְהוֹמָא [u]דְּשְׁיוֹל [x]וְאַסֶּק לַמְשִׁיחָא מֶן בֵּית מִיתֵא׃

8 אֶלָּא מָנָא אָמַר קַרִיב הוּ לָךְ [y]פֶּתְגָּמָא לְפוּמָךְ וְלְלִבָּךְ הָדָא הִי מֶלְּתָא דְּהַימָנוּתָא [z]דְּמַכְרְזִינַן׃

9 [aa]וְאֶן תַּוְדֵא בְּפוּמָךְ בְּמָרַן יֵשׁוּעַ וְתְהַימֶן בְּלִבָּךְ דַּאלָהָא אֲקִימֵהּ מֶן בֵּית מִיתֵא [bb]תֵּאחֵא׃

10 לִבָּא גֵּיר דְּמְהַימֶן בֵּהּ [cc]מְזַדַּדַּק וּפוּמָא [dd]דְּמוֹדֵא בֵּהּ חָיֵא׃

[a] הימנותא אמונה:
[b] אתתקלו כשלו:
[c] כאפא אבן:
[d] תוקלתא מכשול:
[e] סאם שם:
[f] צהיון ציון:
[g] תוקלתא נגף:
[h] יהימן יאמין:
[i] ניחון שיחיו:
[k] טננא קנאת:
[l] כאנותא צדקת:
[m] נפשהון עצמם:
[n] סכה סופו:
[o] דנמוסא של תורה:
[p] לכאנותא לצדקה:
[q] מהימן מאמין:
[r] יחא יחיה:
[s] כאנותא הצדקה:
[t] אחת הוריד מן נחת:
[u] שיול שאול:
[x] אסק העלה מן נסק:
[y] פתגמא הדבר:
[z] דמכרזינן שמבשרים אנחנו:
[aa] ואן תודא ואם תודה:
[bb] תאחא תחיה:
[cc] מזדדק נצדק:
[dd] דמודא שמודה:

אמר

32 *Propter quid? Quia nequaquam erat ex fide, sed ex operibus Legis. Impegerunt enim in lapidem offensionis.*

33 *Sicut scriptum est, Ecce, pono in Tzehion lapidem offensionis & petram scandali, et is qui in eum crediderit non pudefiet.*

Cap. X.

1 *FRatres mei, voluntas cordis mei & obsecratio mea ad Deum pro illis est vt [1]seruentur.*

2 *Testor enim de ipsis quòd zelus Dei est in eis, sed non [2]in scientia.*

3 *Iustitiam enim Dei [3]ignorant, sed quærunt vt iustitiam suam ipsorum stabiliant: & ideo iustitiæ Dei non subiecerunt se.*

4 *Finis enim ipse Legis Christus est, ad iustitiam omni credenti in eum.*

5 *Musche enim ita describit iustitiam quæ est in Lege, nempe qui fecerit hæc, viuet in eis:*

6 *Iustitia autē [quæ est] per fidē, ita loquitur, Ne dixeris in corde tuo, [4]Quisnam ascendit in cælum, & deducet Christum?*

7 *Et quis descendet in abyssum sepulchri, & ascendere faciet Christum à mortuis.*

8 *Sed quid dicit? Propè est tibi verbū ori tuo & cordi tuo. Hic est sermo fidei quem prædicamus.*

9 *Et si confessus fueris ore tuo Dominum nostrum Ieschua, et credideris corde tuo quòd Deus excitauit eum à mortuis, [5]saluus eris.*

10 *Cor enim credens in eum iustificatur, & os quod confitetur eū, [6]seruatur.*

Z.ii.

1 Syrè, Viuant. Hebraismus.

2 Vel, Cum scientia.

3 Syrè, Ignorarunt, sed quæsierunt.

4 Syra verba possunt & aliam ferre translationē; Quisnam ascendit in cælum, & deduxit Christum? Et, Quis descendit in abyssū sepulchri, & ascendere fecit Christū à mortuis?

5 Syrè, Viues. Hebraismus.

6 Syrè, Viuit. Vt paulo pòst iterum Viuet.

Esa.28.16

11 Λέγει γὰρ ἡ γραφή, Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ καταισχυνθήσεται.

7Dicit enim Scriptura, ‖Quisquis credit in eum, non pudefiet.

12 Οὐ γάρ ἐστι διαστολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος. ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν.

Non enim est distinctio vel Iudæi vel Græci. nam idem Dominus omnium, est diues in quosuis à quibus inuocatur.

7 Alterampartem nunc probat, quam proposuerat versu 4, Christum videlicet quoscunque libuit, nullo discrimine vocare: quod duplici testimonio confirmat.

Ioel 1.32

13 Πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

‖8Quisquis enim inuocauerit nomen Domini seruabitur.

14 Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν οὗ οὐκ ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος;

Quomodo igitur inuocabũt eũ in quem non crediderint? 9quomodo autem credent *ei* de quo non audierint? quomodo autem audient absque prædicante?

8 Vera inuocatio est veræ fides testimonium: vera autem fides, veræ vocationis: vera autem vocatio veræ electionis.

9 Fides ea vera est quæ Deum quærit in Verbo, & quidem prædicato, prout in Ecclesia constituit Dominus.

Esa.52.7
nahum.1.15

15 Πῶς δὲ κηρύξουσιν ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; καθὼς γέγραπται, Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά.

Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint? sicut scriptum est, ‖Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantiũ bona.

Esa.53.1
ioh.12.38

16 Ἀλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ εὐαγγελίῳ. Ἠσαΐας γὰρ λέγει, Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;

10Sed nõ omnes auscultarũt Euangelio. Esaias enim dicit, ‖Domine, quis credidit sermoni nostro?

10 Vbi fides est, ibi est & Verbum: at nõ contrà, vbi Verbum, ibi & fides: quòd multi repudient sermonem.

17 Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοὴ, διὰ ῥήματος Θεοῦ.

11Ergo fides ex auditu est: auditus autem per verbum Dei.

11 Conclusio superioris gradationis, ex fide oportere ad vocationẽ ascendere, sicut ex vocatione ad electionis testimonium peruenitur.

Psal.19.5

18 Ἀλλὰ λέγω, μὴ οὐκ ἤκουσαν; μενοῦνγε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

12Sed (inquam *ego*) ánnon audierunt? ‖Imo verò in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum, verba eorum.

12 Obiectio, Si vocatio electionis testimonium est, ánnon vocati sunt Iudæi? Quidni (inquit Apostolus) hoc fatear, quũ nulla sit gens vocationis expers? nedum vt Iudæos vocatos fuisse negem.

Deut.32.21

19 Ἀλλὰ λέγω, Μὴ οὐκ ἔγνω Ἰσραήλ; πρῶτος Μωσῆς λέγει, Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ ὑμᾶς.

13Sed (inquam *ego*) nũquid Israel non cognouit *Deum*? Primus Moses dicit, ‖Ego ad æmulationẽ prouocabo vos per gentem quæ non est gens: per gentem intelligentiæ expertem, ad iram vos prouocabo.

13 Pergit quærere Iudæorum defensor, Annon etiam Deum vocantem cognouerũt Iudæi? Esaias (inquit Apostolus) hoc negat: & simul quod neglexerunt Iudæi, ad Gentes translatũ fuisse testatur. Sic autem docet Apostolus externam illam vocationem vniuersalem, (cuius præco est ipsum mũdi opificiũ) non sufficere ad Dei notitiam: particularem autem ex Dei verbo per se inefficacem esse: sed fide quidem apprehendi, ex Dei dono, incredulitate autem inutilem reddi, idque sola hominum culpa qui nõ possint ignorantiam prætexere.

Esa.65.1

20 Ἠσαΐας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει, Εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι.

Esaias autem vtitur audacia, dicítque, ‖Inuẽtus sum ab iis qui me non quærebant, conspicuus factus sum iis qui de me nõ interrogabãt.

Esa.62.2

21 Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ λέγει, Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα.

Aduersus Israelem autem dicit, ‖Toto die expandi manus meas ad populum rebellẽ & cõtradicentẽ.

Κεφάλαιον

Cap.

11 אָמַר גֵּיר כְּתָבָא דְּכֹל דַּמְהַיְמֶן בֵּהּ לָא יְבָהֵת׃

Dicit nãque Scriptura, Omnis qui credit in eum, non pudefiet.

12 וּבְהָדָא לָא[a] פָּרֵשׁ לָא לִיהוּדָיֵא וְלָא לַ[b]אֲרַמָיֵא חַד הוּ גֵּיר מָרְיָא דְּכֻלְּהוֹן דְּעַתִּיר בְּכֹל דְּקָרֵא לֵהּ׃

Et in hoc [7]non facit discrimen, nec Iudæorũ nec Gentilium: vnus est enim Dominus omnium illorum, qui est diues in quemque qui inuocat eũ.

13 כֻּל גֵּיר דְּנִקְרָא שְׁמֵהּ דְּמָרְיָא [c]יִחֵא׃

Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

14 אַיְכַנָא הָכִיל נִקְרוֹן לַאיְנָא דְּלָא [d]הֵימְנוּ אוֹ אַיְכַנָא נְהַיְמְנוּן לֵהּ דְּלָא שַׁמְעוּהִי אוֹ אַיְכַנָא נִשְׁמְעוּן [e]דְּלָא מַכְרְזָנָא׃

Quomodo igitur inuocabunt eum quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei quẽ non audierunt? aut quomodo audient sine prædicante?

15 אוֹ אַיְכַנָא [f]נִכְרְזוּן אֵן לָא נֶשְׁתַּדְּרוּן אַיְךְ דַּכְתִיב [g]דְּמָא יָאִין רֶגְלַיְהוֹן [h]דַּמְסַבְּרִי שְׁלָמָא וְדַמְסַבְּרִי טָבָתָא׃

Aut quomodo prædicabunt si non mittantur? sicut scriptum est, Quàm speciosi sunt pedes euangelizantium pacem, & euangelizantium bonum.

16 אֶלָּא לָא הֲוָא כֻּלְּהוֹן [i]אֶשְׁתַּמְעוּ [k]לַסְבַרְתָּא [l]דְּאֶוַנְגֶּלִיוֹן אֶשַׁעְיָא גֵּיר אָמַר מָרִי מַנּוּ הַיְמֶן [m]לְבַרַת קָלַן׃

Sed nequaquam omnes illi obediuerunt prædicationi Euãgely. Isaiah enim dicit, Domine mi, quisnam credidit [8]voci nostræ?

17 [n]מֶכִּיל [o]הַיְמָנוּתָא מֶן מַשְׁמַע אֶדְנָא הִי וּמַשְׁמַע אֶדְנָא מֶן מֶלְּתָא דַּאלָהָא׃

Proinde fides ex auditu auris est, et auditus auris ex sermone Dei.

18 אֶלָּא אָמַר אֶנָא [p]דַּלְמָא לָא שְׁמַעוּ וְהָא בְּכֻלָּהּ אַרְעָא [q]נֶפְקַת [r]בְּרַת קָלְהוֹן וּבְסוֹפֵיהּ דְּתֵבֵיל מֶלַּיְהוֹן׃

Sed dico, Nunquid non audierũt? [9]Et ecce, in vniuersam terram exiuit [10]vox eorum, et in fines [11]orbis terræ sermones eorum.

19 אֶלָּא אָמַר אֶנָא [s]דַּלְמָא לָא יִדַע יִסְרָיֵל קַדְמָיָא מוּשֵׁא הָכַנָא אָמַר אַטְנְכוּן בְּעַם דְּלָא עַם וּבְעַמָּא [t]דְּלָא מֶתְטַפְּיס אַרְגְּזְכוּן׃

Sed dico, Nunquid non nouit Israiel? primus Musche sic dicit, Ad æmulationem prouocabo vos per populum qui non est populus, et per populum [12]cõtumacem, ad iram cõmouebo vos.

20 אֶשַׁעְיָא דֵּין אַמְרַח וְאָמַר דְּאֶתְחֲזִית לַאיְלֵין דְּלָא [u]בְּעָאוּנִי [x]וְאֶשְׁתַּכְּחֵת לַאיְלֵין דְּעַלַי לָא שַׁאלוּ׃

Isaiah autem audet, et dicit, Conspectus sum iis qui nõ quæsierunt me, & inuentus sum iis qui de me non interrogauerunt.

21 לְאִיסְרָיֵל דֵּין אָמַר דְּפֶשְׁטֶת אִידַי יוֹמָא כֻּלֵּהּ לְוָת עַמָּא [y]דְּמַתְחַרֵא [z]וְלָא מֶתְטַפְּיס׃

[13]Ad Israiel autem dicit, Expandi manus meas toto die ad populum contentiosum & contumacem.

a פרש הבדיל; b ארמיא הנכרים; c יחא יחיה; d הימנו האמינו; e דלא מכרזנא בלי מבשר; f יכרזון יבשרו; g מא יאין מה נאוו; h מסברי מבשרי; i אשתמעו הקשיבו; k סברתא בשורת; l אונגליון כא מלשון יון והוא כולל הבטחות האל ומלואתן; m לברת קלן לשמועתנו; n מכיל אם כן; o היםנותא האמונה; p דלמא האם; q נפקת יצאה; r ברת קלהון שמועתם; s דלמא האם; t דלא מתטפיס בלתי מקשיב; u בעאוני בקשו אותי; x אשתכחת נמצאתי; y מתחרא מריב; z לא מתטפיס בלתי מקשיב

7 Syrè, Non distinguit.

8 Ad verbum, Filiæ vocis nostræ, id est Oracul is, quæ diuinitus accepta promulgamus.

9 Pro, Quum ecce.

10 Ad verbum, Filia vocis eorũ, id est Oracula. Oracularis prædicatio eorum.

11 Syrè vna voce תבל, Orbis habitabilis, vt in Psal. 19

12 Syrè, Qui nõ acquiescit. id est, Incredulum.

13 Pro, Aduersus Israelẽ. Est enim præpositionum enallage frequentissima in Hebræa Syra & Chaldæa lingua.

Κεφάλαιον ιά.

Λέγω οὖν, Μὴ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Μὴ γένοιτο. καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμί, ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, φυλῆς Βενιαμίν. 1

Οὐκ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω. Ἢ οὐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ γραφή; ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ἰσραήλ, λέγων, 2

1.Sam.19.10

Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν· κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου. 3

1.Sam.19.18

Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμός; Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. 4

Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν. 5

Εἰ δὲ χάριτι, οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων· ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκ ἔτι γίνεται χάρις. εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἐστὶ χάρις· ἐπεὶ τὸ ἔργον, οὐκ ἔτι ἐστὶν ἔργον. 6

Τί οὖν; ὃ ἐπιζητεῖ Ἰσραήλ, τούτου οὐκ ἐπέτυχεν· ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν, 7

Esa. 29.10. & 6.9 matth.13.14 iohan.12.40 act.28.26

(Καθὼς γέγραπται, Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν) ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας. 8

Psal.69,12

Καὶ Δαβὶδ λέγει, Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς θήραν, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς. 9

Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύγκαμψον. 10

Λέγω

Cap. XI.

NVm igitur (inquam *ego*) abiecit Deus populum ſuum? Abſit. [2]nam *et* ego Iſraelita ſum, ex ſemine Abrahæ, tribus Beniamin.

[3]Nõ abiecit Deus populum ſuũ quẽ præcognouit. [4]An neſcitis de Elia quid dicat Scriptura? quomodo colloquatur *cum* Deo, dicẽs aduerſus Iſraelem,

‖Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua ſuffoderunt: & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam.

Sed quid dicit ei diuinum reſpõſum? ‖Feci vt remãſerint mihi ſeptẽ millia virorum qui non flexerunt genu *imagini* Baal.

Ita igitur & hoc tempore reſeruatio ſecundum electionem gratuitam facta eſt.

[5]Quòd ſi per gratiam, non iam ex operibus: alioquin gratia iã non eſt gratia. Sin ex operibus, iã nõ eſt gratia: alioquin opus iã nõ eſt op[9].

Quid igitur? Quod requirit Iſrael, hoc non eſt aſſequutus: ſed electi aſſequuti ſunt, reliqui verò occalluerunt:

([8]Sicut ſcriptũ eſt, ‖Dedit eis De[9] ſpiritum ſoporis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant) vſque ad hodiernum diem.

Et Dauid dicit, ‖Fiat ipſis menſa eorum pro laqueo, & tendicula, & offendiculo, & talione.

Obtenebrentur oculi eorum, vt non cernant: & tergum ipſorũ ſemper incurua.

Num

1 Iam oſtendit Apoſtolus quomodo ſit alius applicanda hæc doctrina, permanens in propoſita hypotheſi. itaque docet Iudæorum ſingulos nõ eſſe reiectos, ac proinde non temere de ſingularibus perſonis pronuntiandũ eſſe, ſint nécne ex electorum numero.

2 Prima probatio, Sum Iudæus, & tamen electus. De noſtra ipſorum igitur electione ſtatuere certo poſſumus, ac debemus, vt prius dictum eſt: de aliena verò nõ ita certo, ſed noſtra efficere debet vt de aliis bene ſperemus.

3 Secunda probatio, Quia Deus ſibi conſtat in ſuo fœdere, etiamſi ſint homines perfidi. Sic ergo quũ dixerit Dominus ſe fore Deũ ſuorum in mille generationes, videndum ne ob aliquorum perfidiam, totam ſobolẽ reiectã putemus, ſed potius vt ob Dei fœdus de ſingulis Eccleſiæ mẽbris bene ſperemus.

4 Tertia probatio à reſponſo quod datũ eſt Eliæ, tunc quoque quum nullus electus palàm in mundo appareret, Deum tamẽ ſuos electos & quidem non paucos, noſſe. Hinc autẽ etiam illud efficitur, nõ temere de quoquam vt reprobo pronuntiãdum, quum eo etiam interdum redigatur Eccleſia vt velut extincta oculatiſſimis etiam paſtoribus videatur.

5 Etiamſi non omnes electi ſint, tamen qui electi ſunt, gratis ſe electos eſſe meminerint: qui verò gratiam pertinaciter repudiant, ſibi ipſis hoc imputent.

6 Non tamen accidit hæc induratio niſi interueniente iuſto Dei decreto ac iudicio: ſed abſque culpa, quum ingratos ſic puniat omni ſenſu eis adempto, & duplicatis eorum tenebris, vt oblata Dei beneficia cedant iuſto eorum exitio.

קפלאון יא

1 אלא אמר אנא [a] דלמא דחקה אלהא לעמה חס אף אנא גיר מן יסריל אנא מן זרעה דאברהם מן [b] שרבתא דבנימן :

2 לא דחק אלהא לעמה אינא דמן קדים ידיע הוא לה או לא ידעין אנתון בכתבא דאליא מנא אמר כד [c] קבל הוא לאלהא על יסריל ואמר :

3 מרי לנביך קטלו ולמדבחיך [d] סחפו ואנא הו בלחודי [e] אשתחרת ובעין לנפשי :

4 ואתאמר לה [f] בגליגא דהא שבקת [g] לנפשי שבעא אלפין גברין אילין דעל בורכיהון לא ברכו ולא סגדו לבעלא :

5 הכנא אף [h] בזבנא הנא [i] שרכנא הו [k] אשתחר [l] בגביתא [m] דטיבותא :

6 [n] אן דין [o] בטיבותא לא הוא מן [p] עבדא ואן לא טיבותא [q] לא איתיה טיבותא אן דין בעבדא לא הוא מן טיבותא ואן לא עבדא לא איתוהי עבדא :

7 מנא הכיל הי דבעא הוא יסריל לא אשכח [r] גביתא דין אשכחת [s] שרכהון דין אתעורו בלבהון :

8 איכנא דכתיב דיהב להון אלהא רוחא [t] מדערניתא ועינא דלא יבחרון בהין ואדנא דלא ישמעון עדמא [u] ליומא דיומנא :

9 ודויד תוב אמר יהוא [x] פתורהון קדמיהון לפחא ופורענהון לתוקלתא :

10 יחשכן עיניהון דלא יחזון [y] וחצהון [z] בכלזבן יהוא כפיף :

אמר

[a] דלמא דחקה המאס :
[b] שרבתא שבט או משפחת :
[c] קבלקורא :
[d] סחפו הרסו :
[e] אשתחרת נשארתי :
[f] בגלינא במחזה :
[g] לנפשי לעצמי :
[h] זבנא זמן :
[i] שרכנא השארית :
[k] אשתחר נשארה :
[l] גביתא בחירת :
[m] דטיבותא החסד :
[n] אן דין ואם :
[o] בטיבותא בחסד :
[p] עבדא המעשים :
[q] לא איתיה איננה :
[r] גביתא הבחירה :
[s] שרכהון שאריתם :
[t] מדערניתא זעזוע מן רערן :
[u] יומא דיומנא היום הזה :
[x] פתורהון שלחנם :
[y] חציהון מתניהם :
[z] כל זבן כל עת :

Cap. XI.

1 *Sed dico, Nunquid repulit Deus populū suū? [1] Absit. nam etiam ego ex Israiele sum, ex semine Abrahæ, ex genere Biniamin.*

2 *Non repulit Deus populum suum quem [2] ab initio cognouerat. Aut ignoratis vos in Scriptura, Eliæ quidnam dicat? quum clamaret ad Deum aduersus Israiel, et diceret,*

3 *Domine mi, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua subuerterunt: & ego solus relictus sum, & quærunt animam meam.*

4 *Et dictum est ei [3] in reuelatione, Ecce, reliqui mihi ipsi septem millia virorum qui in genua non procideruñt, neque adorauerunt Baala.*

5 *Sic etiam in tempore hoc, residuum relictum est secundū electionē gratiæ.*

6 *Si autem secundum gratiā, nequaquam ex operibus: [4] alioquin gratia non est gratia. si verò secundū opera, nequaquam ex gratia: alioquin opus non est opus.*

7 *Quid igitur? Id quod quærebat Israiel, non inuenit: electio autem inuenit, reliquiæ verò eorum excæcatæ sunt in cordibus suis,*

8 *(Sicut scriptum est, Dedit illis Deus spiritum commotionis, & oculos [5] quibus non discernant, et aures quæ non audiant) vsque [6] in diem hodiernum.*

9 *Et Dauid rursus dicit, Sit mēsa eorum coram ipsis in laqueum, & retributio eorum in offendiculum.*

10 *Obscurentur oculi eorum, vt non videant, et femur eorum omni tempore sit curuum.*

[1] Syrè, Parce.
[2] Id est, Ab æterno seruare constituerat.
[3] Vel, Per reuelationem.
[4] Syrè, Et si nō, & sic paulo pòst.
[5] Syrè, In quib', cum præpositione instrumentali.
[6] Syrè, In diem diei huius.

Λέγω οὖν, μὴ ἔπταισαν ἵνα πέσωσι; Μὴ γένοιτο. ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς. 11

[7] *Num* igitur (inquã *ego*) ideo impegerũt vt conciderent? Abſit. ſed per eorum ruinam ſalus *obtigit* Gentibus, vt eos ad æmulationem prouocaret.

Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν πλοῦτος κόσμου, καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν πλοῦτος ἐθνῶν, πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν; 12

Quòd ſi eorum ruina eſt opulentia mundi, & diminutio eorum opulentia Gentium, quanto magis plenitudo ipſorum?

Ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσιν, ἐφ᾽ ὅσον μὲν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω· 13

[8] Nam (quod vobis dico Gentibus, quatenus ego quidem ſum Apoſtolus Gentium) miniſteriũ meũ illuſtro:

Εἴπως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν. 14

Vt experiar ſiquo modo ad æmulationẽ prouocem conſanguineos meos, & ſeruem aliquos ex ipſis.

Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, καταλλαγὴ κόσμου, τίς ἡ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; 15

Nam ſi abiectio eorum, eſt reconciliatio mundi, quæ *erit* aſſumptio, niſi vita ex mortuis?

Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα· καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἁγία, καὶ οἱ κλάδοι. 16

[9] Quòd ſi primitiæ ſanctæ, *ſancta* etiam maſſa, & ſi radix ſancta *eſt*, etiam rami.

Ierem. 11.6

Εἰ δέ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ ἀγριέλαιος ὢν ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ συγκοινωνὸς τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος τῆς ἐλαίας ἐγένου, 17

‖[10] Quòd ſi nonnulli rami defracti ſunt, tu verò quum eſſes oleaſter, inſitus es pro ipſis, & particeps radicis ac pinguedinis oleæ factus es,

Μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων. εἰ δὲ κατακαυχᾶσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλ᾽ ἡ ῥίζα σέ. 18

Ne gloriare aduerſus ramos. quòd ſi gloriaris, non tu radicem portas, ſed radix te.

Ἐρεῖς οὖν, Ἐξεκλάσθησαν οἱ κλάδοι, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ. 19

Dices igitur, Defracti ſunt rami vt ego infererer.

Καλῶς· τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ τῇ πίστει ἕστηκας. μὴ ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ. 20

Rectè: per infidelitatem defracti ſunt, tu verò per fidẽ ſtas. Ne efferor animo, ſed time.

Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μήπως οὐδὲ σοῦ φείσηται. 21

Nam ſi Deus naturalibus ramis non pepercit, *vide* ne tibi quoque non parcat.

Ἴδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας, ἀποτομίαν, -- 22

[11] Vide igitur benignitatẽ ac ſeueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, ſeueritatem, - -

7 Iſtam gentis Iudæorum reiectionem Dominus ſubordinauit vt occaſionem vocationi Gentium præberet: & hanc rurſus vocationem Gentiũ conuertet in occaſionem reſtitutionis Iudæorum, vt videlicet accenſi Gentium æmulatione, tandem & ipſi Euangelium amplectantur. Hinc autem diſcendum eſt non minus ſubſeruire Dei gloriæ ſeueritatem ipſius quam miſericordiam, atq; adeo per ipſam ſeueritatem Deum ſibi ad miſericordiã aditum inuenire: vt timere non debeamus de quoquã deſperare, nec aliis inſultare, ſed eos potius ad ſanctam æmulationem prouocare, vt Deus in illis quoque glorificetur.

8 Teſtatur ſe ſuo exemplo cæteris hac in re præire.

9 Iudæorum gens in genere ipſo & eius radice (id eſt Abrahamo) conſiderata, ſancta eſt, etiamſi plerique eius rami ſint exciſi. Itaque in iudicandis fratribus, non hærendum in eorum indignitate, vt ſemel eos omnes abdicatos eſſe cenſeamus: ſed conſideranda fœderis radix, & retro potius ad eorum maiores fideles progrediendum, vt in illorũ poſteris aliquibus (quod & ipſi in nobis experimur) benedictionẽ fœderis ſciamus reſidere.

10 Nulla cauſa eſt cur Gentes miſericordiam conſequutæ, Iudæis gratiæ contemptoribus inſultẽt, quũ ipſis Iudæorum maioribus ſint inſitæ. Videant potius ne quod in Iudæis merito condemnauit Dominus, in ipſis quoque inueniatur. Eſt autẽ hinc quoque generalis doctrina eliciẽda, nobis eſſe ſtudendum Dei gloriæ, etiam proximorũ reſpectu: nedum vt de eo quod aliis ſingulari quadã gratia prælati ſimus, gloriemur.

11 Quum res ipſa oſtendat hæreditariã non eſſe electionem (quanuis quominus perpetua ſit Dei benedictio, culpa ſit in hominibus non in Deo) videndum etiam atque etiam ne quod in aliis culpamus, in nobis inueniatur. Nam firma quidem eſt electio, ſed verè electi & inſiti, non ſuperbiunt in ſeſe vel cũ aliorum contemptu, ſed cum Dei reuerentia & amore proximi, ad metam ſibi propoſitam currunt.

Glossa	Syriace		Latine	Notae
a אתתקלו: בשלו:	אמר אנא דין דלמא a אתתקלו איך דיפלון חס אלא בתוקלתהון דילהון הוו חיא לעממא לטננהון :	11	*Dico autem, nunquid impegerunt ita vt corruerent?* [7] *Absit. sed per lapsus eorum* [8] *salus fuit Gentibus,* [9] *ad prouocandum eos ad æmulationem.*	7 Syrè, Parce. 8 Syrè, Vita. 9 Id est, Vt ad æmulationem prouocarentur.
b שומליהון: מלאתם:	ואן תוקלתהון הות עותרא לעלמא וחיבותהון עותרא לעממא כמא הכיל b שומליהון :	12	*Et si lapsus eorum fuit diuitiæ mundo, et condemnatio eorum diuitiæ Gẽtibus, quanto igitur magis plenitudo eorum?*	
c תשמשתי: פקודתי:	לכון דין אמר אנא לעממא אנא דאיתי שליחא דעממא c לתשמשתי משבח אנא :	13	*Vobis autem dico Gentibus: ego qui sum Apostolus Gentium, ministeriũ meum glorifico:*	
d אטן אקנא מן טנן: e אחא אחיה:	דלמא d אטן לבני בסרי e ואחיא אנשין מנהון :	14	*Si fortè ad æmulationem prouocem* [10] *filios carnis meæ, &* [11] *saluos faciam aliquos ex eis.*	10 Id est, Gentiles meos Israelitas. Hebraismus. 11 Syrè, Viuificẽ. Hebraismus.
f מסתליונתהון מאוסם מן סלה: g תרעותא רצות מן רעה: h פוניהון תשובתם מן פנה: i בית בין:	אן גיר f מסתליונתהון g תרעותא לעלמא הות כמא הכיל h פוניהון אלא חיא דמן i בית מיתא :	15	*Si enim reiectio illorum, reconciliatio mundo fuit, quid igitur conuersio eorum, nisi vita quæ est* [12] *à mortuis?*	12 Syrè, De inter mortuos. Hebraismus.
k גבילתא הבצק: l סוכא הענפים:	אן דין רישיתא קדישא אף k גבילתא ואן עקרא קדיש הו אף l סוכא :	16	*Si autem* [13] *primitiæ sanctæ, etiam massa: et si radix sancta est, etiã rami.*	13 Alludit ad primitias nouæ conspersionis, quæ singulis annis offerẽdæ erant, vt in totum annum sanctæ essent. Vide Num. 15. 20.
m אתפשח נכרתו: n דברא היער: o אתטעמת הונחת: p ברוכיתהין מקומותם:	ואן מן סוכא m אתפשח ואנת דזיתא אנת n דברא o אתטעמת p ברוכיתהין והוית שותפא לעקרה ולשומנה דזיתא :	17	*Et si ex ramis* [14] *amputati sunt, & tu qui oliua es syluestris, insitus es in loca eorum, et factus es particeps radicis et pinguedinis ipsius oleæ:*	14 Syrè, Amputatum est. Impersonale.
	לא תשתבהר על סוכא אן דין משתבהר אנת לא הוא אנת שקיל לה לעקרא אלא הו עקרא שקיל לך :	18	*Ne glorieris aduersus ramos. quòd si glorieris, nequaquã tu portas ipsam radicem, sed ipsa radix portat te.*	
q אתפשח נכרתו: r אתטעם אונח:	ובכבר תאמר דסוכא q דאתפשח דאנא ברוכיתהין r אתטעם :	19	*Iam autẽ dices, Quòd rami amputati sunt vt ego in locũ eorũ inserar.*	
s תתרים תרים עצמך: t ברעינך במחשבתך:	שפיר הלין מטול דלא הימנו אתפשחו אנת דין בהימנותא קמת לא s תתרים t ברעינך אלא דחל :	20	[15] *Bene. Hi quia nõ crediderũt amputati sunt: tu autem fide constitisti. Ne extollaris in mente tua, sed time.*	15 Vel, Probè.
u כינהין תולדתם:	אן אלהא גיר על סוכא דמן u כינהין לא חס דלמא אף לא עליך יחוס :	21	*Si enim Deus ramis illis qui erant naturales, non pepercit, fortassis etiã tibi non parcet.*	
	חזי הכיל בסימותה וקשיותה דאלהא על אילין דנפלו קשיותא	22	*Vide igitur benignitatem et seueritatem Dei: contra eos qui ceciderũt seueritatem,*	

עליך

ἐπὶ δὲ σε, χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι· ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ.

in te verò benignitatem, si permanseris in benignitate: alioquin & tu exciderìs.

23 Καὶ ἐκεῖνοι δὲ, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται· δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτούς.

Sed & illi, si non permanserint in infidelitate, inserētur: potest enim Deus rursum eos inserere.

12 Multi ad tempus sunt excisi, id est extra radicem, qui suo tempore inseruntur: multi quoque aliquatenus & in speciem insiti, qui tamē sua culpa postea exciduntur & penitus abiiciuntur. quod præsertim in nationibus ac populis considerandum est, vt in Gentibus & Iudæis.

24 Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριελαίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρίσθης εἰς καλλιέλαιον, πόσῳ μᾶλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν, ἐγκεντρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ;

Etenim si tu ex naturali exectus es oleastro, & præter naturam insitus es in veram oleam: quanto magis ii qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ?

13 Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, τὸ μυστήριον τοῦτο, (ἵνα μὴ ἦτε παρ' ἑαυτοῖς φρόνιμοι) ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ.

Velim enim vos non ignorare, fratres, mysteriū hoc, (vt ne sitis apud vosmetipsos arrogātes) obdurationē *istam quæ* est ex parte, Israeli euenisse tantisper dum plenitudo Gentium introierit.

Esa.59.20

26 Καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, καθὼς γέγραπται, Ἥξει ἐκ Σιὼν ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ.

Et ita tot' Israel seruabitur: sicut scriptū est, ‖Veniet ex Sion ille liberator, & auertet impietates à Iacob.

Esa.27.9

27 Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Et hoc illis à me fœdus, ‖Quum abstulero peccata ipsorum.

28 Κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς· κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν, ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας.

[13]Itaque quod ad Euangeliū *attinet, sunt* inimici propter vos: quod ad electionem autem, diliguntur propter Patres.

29 Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ.

[14]Nam dona & vocatio Dei eiusmodi sunt vt eorum ipsum pœnitere non possit.

30 Ὥσπερ γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτε ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ, νῦν δὲ ἠλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ·

[15]Sicut enim & vos quondā non paruistis Deo, nunc autem estis misericordiam consequuti per istorum contumaciam:

31 Οὕτω καὶ οὗτοι νῦν ἠπείθησαν, τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσι.

Sic & isti nunc non paruerunt, vt per vestram misericordiam & ipsi misericordiam consequantur.

32 Συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ.

Conclusit enim Deus omnes in cōtumacia, vt omniū misereretur.

Ὦ βάθος

13 Iudæorum excæcatio nec ita est vniuersalis vt nullos in ea gente electos habeat Dominus, nec perpetua est futura, siquidē tempus erit quo & ipsi (sicut prædixerūt Prophetæ) efficaciter amplectātur quod nūc adeo pertinaciter magna ex parte repudiant.

13 Iterum vt Iudæos & Gentes in vnum veluti corpus in Christo coniungat, ac præsertim doceat quod sit Gentium in Iudæos officium, inculcat non penitus & sine certa spe abiectam esse Iudæorū gentem.

14 Probatio, Quia fœdus de vita æterna cum illa gente sancitum, non potest esse irritum.

15 Altera probatio, Quia quamuis indurati merito puniātur, tamen non propriè eius gentis odio accidit ista Iudæorum peruicacia, sed vt veluti locus introducēdis in Ecclesiā Gētibus pateret, & Iudæi postea misericordiæ Gētibus factæ æmulatione accēsi fierent & ipsi eiusdem beneficij participes, ac ita cōstaret & Gentes & Iudæos sola Dei gratia seruari. quod non ita esset manifestum si vel omnes simul initio in Ecclesiam introduxisset Deus, vel Iudæorum gentem absque ista velut interruptione seruasset.

עֲלַיךְ דֵין בַּסִימוּתָא אֶן תְּקוּא בָּה בְּבַסִימוּתָא וְאֶן לָא אַף אַנְתְּ [a]תֶּתְפְּשַׁח׃

erga te autē benignitatem, si permāseris in ipsa benignitate: [16]alioquin etiā tu amputaberis.

23 וְהָנוּן אֶן לָא נְקוּון בְּחַסִירוּת הַיְמָנוּתְהוּן אַף הָנוּן [b]נֶתְטַעְמוּן מֶשְׁכַּח גֵּיר אֱלָהָא דְּתוּב [c]נַטְעֵם אֶנוּן׃

Et illi, si non permanserint in defectu fidei suæ, etiam [17]ipsi inserentur. potens est enim Deus vt iterum inserat eos.

24 אֶן גֵּיר אַנְתְּ דְּמֶן זַיְתָא אַנְתְּ [d]דְּבַרָּא [e]הָו דְּבַכְיָנָךְ [f]אֶתְפְּשַׁחְתְּ [g]וּדְלָא בַּכְיָנָךְ [h]אֶתְטַעְמַתְּ בְּזַיְתָא טָבָא כְּמָא הָכִיל הָנוּן אֶן נֶתְטַעְמוּן בְּזַיְתָא דְּבַכְיָנְהוּן׃

Si enim tu qui es ex oliua syluestri, (quæ est secundū naturam tuā) amputatus fuisti, & præter naturā tuā insertus es in oleam bonam, quanto igitur magis hi, si inseruntur in oleam [18]naturæ suæ?

25 צָבֵא אֱנָא דֵין דְּתֵדְעוּן אַחַי [i]אֶרָזָא הָנָא דְּלָא תֶּהְווּן חַכִּימִין בְּרֶעְיָן נַפְשְׁכוּן דַּעֲוִירוּת לִבָּא מֶן אַתַר קַלִיל הֲוָת לְאִיסְרָיֵל עַד מָא דְּנֵעוֹל [k]מוּלָיָא דְּעַמְמֵא׃

Volo autem vt sciatis, fratres mei, mysteriū hoc (vt nō sitis sapiētes in cogitatione animæ vestræ) quòd cæcitas cordis ex [19]parte aliqua facta fuit Israieli, donec ingrediatur plenitudo Gentium.

26 וְהָידֵין כֻּלֵּה אִיסְרָיֵל [l]נֶחְא אַיְכַנָּא דַּכְתִיב דְּנֵאתָא מֶן [m]צֶהְיוּן [n]פָּרוֹקָא [o]וְנַהְפֵּךְ עַוְלָא מֶן יַעֲקוּב׃

Et tunc vniuersus Israiel [20]seruabitur: sicut scriptum est, Veniet ex Tzehion liberator, & auertet iniquitatem à Iaakub.

27 וְהָידֵין תֶּהְוֵא לְהוֹן [p]דְּיַתְּקָא הָי דְּמֶן לְוָתִי [q]מָא דְּשֶׁבְקֶת לְהוֹן חַטָהַיְהוֹן׃

Et tunc erit illis testamentum illud quod est ex me, quum remisero eis peccata ipsorum.

28 בְּאֶוַנְגֶלִיוֹן דֵּין [r]בְּעֶל דְּבָבָא אֶנוּן מֶטוּלָתְכוּן [s]וּבַגְבִיתָא חַבִּיבִין אֶנוּן מֶטוּל [t]אֲבָהָתָא׃

Secundum Euāgelium autem inimici sunt propter vos, et [21]secundum electionem dilecti sunt propter Patres.

29 לָא גֵּיר [u]הָפֵךְ אֱלָהָא [x]בְּמוֹהַבְתֵה [y]וּבַקְרִינֵה׃

Non enim mutatur Deus in dono suo & in vocatione sua.

30 אַיְכַנָּא גֵּיר דְּאַף אַנְתּוּן לָא [z]מֶתְטַפְסִין הֲוַיְתוּן לַאלָהָא מֶן קְדִים וְהָשָׁא אֶתְחַנַּנְתּוּן מֶטוּל [aa]לָא מֶתְטַפְּסָנוּתְהוֹן דְּהָנוּן׃

Quemadmodum enim vos quoque contumaces fuistis Deo ab initio, nūc autem gratiam consequuti estis propter contumaciam illorum:

31 הָכַנָּא אַף הָלֵין לָא [bb]אֶתְטַפִּיסוּ הָשָׁא לְרַחְמֵא דַּעֲלַיכוּן דְּאַף עֲלַיְהוֹן נֶהְווּן רַחְמֵא׃

Sic etiam illi contumaces sunt facti iam propter misericordiā quæ est erga vos, vt etiam ipsis fiat misericordia.

32 חֲבַשׁ גֵּיר אֱלָהָא לְכֻל נָשׁ בְּלָא מֶתְטַפְּסָנוּתָא דְּעַל כֻּל אֱנָשׁ נֶרַחֵם׃

Conclusit enim Deus omnem hominem in contumacia, vt omnis hominis misereretur.

אוֹ O

[a] תתפשח תכרת:
[b] יתטעמון יושתו:
[c] יטעם ישים:
[d] דברא היער או השדה:
[e] הו דבכינך שהיא כתולדתך:
[f] אתפשחת נכרת:
[g] דלא בכינך בלתי תולדתך:
[h] אתטעמת הושמת:
[i] ארזא סוד:
[k] מוליא מליאות:
[l] יחא יושע:
[m] צהיון ציון:
[n] פרוקא גואלך:
[o] יהפך יסיר:
[p] דיתיקא הברית מלשון יון:
[q] מא דשבקת כאשר אשא:
[r] בעל דבבא אויבים:
[s] גביתא בחירה:
[t] אבהתא האבות:
[u] הפך מסיר עצמו:
[x] מוהבתה מתנתו:
[y] קרינה קריאתו:
[z] מתטפיסין מקשיבים:
[aa] לא מתטפסנות היא קשות העורף כשהאיש נותן כתף ולא פנים לדברי תוכחה:
[bb] אתטפיסו הקשיבו:

16 Syrè, Si non.

17 Pleonasmus Hebræus relatiuorum.

18 Subaudi, Cōualescent.

19 Ad verbum, Ex loco exiguo.

20 Syrè, Viuet, Hebraismus.

21 Et, Pro At.

Ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. 33

Esa.40.13
iob 41.2
1.cor.2.11.

Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; 34

Ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; 35

Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. 36

Κεφάλαιον ιβ΄

Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν· 1

Ephes.5.17
1.thess.4.1

Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ· ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον. 2

1.Co.12.11
ephes.4.7

Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν· ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἑκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως. 3

Καθάπερ γὰρ ἐν ἑνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν· 4

Οὕτως οἱ πολλοὶ ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθ' εἷς, ἀλλήλων μέλη. 5

1.Pet.4.10

Ἔχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητείαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως· 6

Εἴτε διακονίαν, ἐν τῇ διακονίᾳ· εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ· 7

[16]O profundas diuitias tum sapiētiæ tum cognitionis Dei! quàm inscrutabilia sunt eius iudicia, & eius viæ imperuestigabiles!

[17]‖Quis enim cognouit mentem Domini? aut quis ei fuit à cōsilio?

Aut quis prior dedit ei, & reddetur ei?

Nam ex eo, & per eum, & in eum *sunt* omnia. Ipsi *sit* gloria in secula. Amen.

Cap. XII.

P'Recor [1]igitur vos, fratres, per miserationes Dei, vt sistatis corpora vestra hostiam viuam, sanctā, acceptā Deo, rationalem illum cultum vestrum:

[2]Et non configuremini seculo isti, sed transformemini per renouationem mentis vestræ, ad hoc ‖vt probetis quæ sit voluntas Dei, bona illa accepta ac perfecta.

[3]Enimuero per gratiam quæ mihi data est, edico cuiuis versanti inter vos, ne sapiat suprà quàm oportet sapere: sed sapiat ad sobrietatē, ‖prout cuique Deus partitus est mēsuram fidei.

[4]Quemadmodum enim in vno corpore membra multa habemus, membra verò omnia eandem non habent actionem:

Ita multi vnum corpus sumus in Christo, singulatim autem, alii aliorum membra.

[5]‖Habentes autem diuersa dona pro gratia quæ nobis data est, siue prophetiā *prophetemus* pro proportione fidei:

Siue ministerium, *versemur* in ministrando: tum is qui docet, in docendo:

16 Exclamat Apostolus, ista verè admirabili Dei sapientia perculsꝰ: quā etiā docet esse religiosè adorandā, nō autem curiosè & prophane scrutandā vltra reuelationis metas.

17 Sacrilegam hominum audaciam triplici fræno coercet: primùm quòd Deus sit sapientissimus, ac proinde absurdissimū sit ac planè impium ex nostra stultitia eum metiri: deinde quod nulli sit debitor, ac proinde nemo de iniuria sibi facta queri possit. Tertio, quòd eius gloriæ causa omnia sint condita, ideoque omnia sint ad gloriam eius a nobis referēda, nedum vt cum eo fas sit nobis contendere.

1 Quarta pars epistolæ, quæ absolutis Christianæ doctrinæ capitibus, versatur in vitæ Christianæ præceptis explicandis. Primo autem loco generalia & fundamētalia præcepta tradit: quorū hoc est præcipuum vt vnusquisque sese totum spirituali Dei cultui cōsecret, ac veluti sacrificet gratia Dei fretus.

2 Secundum præceptum est, ne pro vitæ regula, reliquorū hominum opiniones aut mores sumamus, sed huic seculo penitus renuntiātes, Dei nostri voluntatē, sicut est nobis in verbo ipsius patefacta, nobis pro scopo proponamꝰ.

3 Tertio loco monet etiam atque etiam vt quisque & intra suæ vocationis limites permaneat, & pro gratiæ suæ modulo sapiat.

4 Ratio huius præceptionis est duplex: vna, quoniam Deus non commisit quæuis quibusuis agenda, ac proinde præposterè agit, & non modo inutiliter, sed etiā cum aliorum incommodo se & alios fatigat, qui vocationis fines præterit: altera quod ista vocationum & donorum diuersitas & imparitas in nostrum cōmodum cedit, quū idcirco instituta sit vt alij aliis obstringantur: vnde cōsequitur neminē hoc ægrè ferre debere, quum priuatorum cuiusque donorum communis sit vsus.

5 Quod in genere dixerat, peculiariter sacris muneribus applicat in quibus periculosius peccatur. Ea verò distribuit in duo genera, Prophetarum videlicet & Diaconorum: & rursus Prophetas in Doctores & in Pastores diuidit. Diaconos autem triplices facit, nempe ærarii Ecclesiastici veluti quæstores: quos propriè vocant Diaconos: disciplinæ moderatores, qui & Seniores siue Presbyteri vocantur: & propius curandis ipsis pauperibus seruientes, cuiusmodi erat viduarum collegium.

33 או עומקא דעותרא וחכמתא ומדעא דאלהא דאנש[a] לא משדינוהי ו ואורחתה[b] לא מתעקבן :

O profunditas diuitiarum et sapiē tiæ & sciētiæ Dei, cuius iudicia nemo scrutatur, et cuius semitæ sunt imperuestigabiles.

34 מנו גיר ידע רעינה דמריא או מנו הוא לה [c]בעל מלכא :

Quis enim nouit mentem Domini? aut quis fuit ei [22]consiliarius?

35 ומנו קדם יהב לה וכן נסב מנה :

Aut quis prius dedit ei, & ita recipiat ab eo?

36 מטול דכל מנה וכל בה וכל באידה דלה תשבחן וכורכן לעלם עלמין אמין :

Propterea quòd omnia ab eo, et omnia in eo, et omnia [23]per manum eius, [24]cui sunt laudes et benedictiones in seculum seculorum. Ammin.

a לא משדינוהי לא יוכל לחקור משפטיו : b לא מתעקבן אינם יכולים להחקר : c בעלמלכא יועץ:

22 Syrè, Dominus consilii, vel autor. Hebraismus.
23 Id est Per eū. Hebraismus.
24 Id est Cui debentur laudes, &c. Hebraismus frequens.

קפלאון יב

Cap. XII.

1 בעינא הכיל מנכון אחי ברחמוהי דאלהא דתקימון פגריכון [d] דבחתא חיתא וקדישתא ומקבלתא לאלהא [e]בתשמשתא [f]מלילתא :

PEto igitur à vobis, fratres mei, per misericordias Dei, vt sistatis corpora vestra victimam viuam & sanctam, et acceptam Deo per ministerium [1]rationale.

2 ולא תתדמון לעלמא הנא אלא [g]אשתחלפו [h]בחודתא דרעיניכון והויתון [i] פרשין אינא הו צביניה דאלהא טבא ומקבלא וגמירא :

Et ne conformetis vos seculo huic, sed mutemini per renouationem mētium vestrarum, et discernite quæ sit voluntas Dei, bona et accepta. et perfecta.

3 אמר אנא דין [k]בטיבותא דאתיהבת לי לכלכון דלא תהוון [l]מתרעין לבר מן מא [m]דולא דתתרעון אלא תהוון מתרעין [n]בנכפותא כל נש איך דפלג לה אלהא [o]הימנותא [p]במשוחתא :

Dico autem per gratiam quæ data est mihi, omnibus vobis, ne [2]cogitetis præterquam quod conuenit vt cogitetis, sed cogitate [3]in sobrietate, vnusquisque sicut partitus est ei Deus fidem in mensura.

4 איכנא גיר דבחד פגרא [q] הדמא סגיאא אית לן וכלהון הדמא לא הוא חד [r]סוערנא אית להון :

Sicut enim in vno corpore membra multa sunt nobis, et omnibus membris nequaquam vna actio est:

5 [s]הכנא אף חנן דסגיאא חנן חד חנן פגר במשיחא [t] חד חד מנן דין הדמא חנן [u]דחדדא :

Sic etiam nos qui multi sumus, vnū sumus corpus in Christo: [4]singuli autē ex nobis membra sumus [5]inuicem.

6 אלא אית לן מוהבתא משחלפתא איך טיבותא דאתיהבת לן אית דנביותא [x]איך משוחתא [y]דהימנותה :

Sed sunt nobis dona diuersa iuxta gratiā quæ data est nobis. Est cui prophetia iuxta mensuram fidei suæ:

7 ואית דתשמשתא אית לה בתשמשתה ואית דמלפנא הו ב ביולפנה : ואית

Et est cui ministerium est in ministerio suo: & est [6]qui doctor est in doctrina sua.

d דבחתא חיתא זבח חי: e תשמשתא שימוש: f מלילתא חי מדבר: g אשתחלפו חלפו עצמכם: h חודתא חידוש: i פרשין בוחנים: k טיבותא החסד: l מתרעין חושבים: m ולא צריך: n נכפותא צניעות: o הימנותא האמונה: p משוחתא מידה: q הדמא אברים: r סוערנא פועל: s הכנא כן: t חד חד כל אחד: u דחדדא יחדו: x איך משוחתא כמידת: y הימנותה אמונתו:

1 Vel Verbale. Videtur vocari verbale ministerium, quia nō, vt in veteri cultu, bruta sermonis expertia offerebātur, sed homo ipse ratione & sermone præditus seipsū Deo offert. Aut voluit Paraphrastes Græca ad verbū exprimere. Itaque ex Græcis petenda interpretationis ratio est.
2 Cogitādi verbū Syris & Hebræis idem valet quod Græcis φρονεῖν.
3 Vel, Cum modestia.
4 Syrè, Vnus vnus. Hebraismus.
5 Syrè, Vnius vnius. Hebraismus
6 Id est, Qui singularem habet aptitudinē & dexteritatem in his muneribus exequendis.

Matth.6.1 2.cor.9.7

8 Εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει· ὁ μεταδιδοὺς, ἐν ἁπλότητι· ὁ προϊστάμενος, ἐν σπουδῇ· ὁ ἐλεῶν, ἐν ἱλαρότητι.

Tum qui exhortatur, in exhortatione:‖qui distribuit, cum simplicitate:qui præest,cum diligentia:qui miseretur,cum hilaritate.

Amos 5.15

9 Ἡ ἀγάπη, ἀνυπόκριτος. Ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ.

[6]Dilectio *esto* minimè simulata. *Estote*‖abhorrentes à malo, agglutinati bono.

6 *Iam ad secundæ tabulæ officia accedēs, ex charitate velut omnium eorum fonte, illa deriuat. Charitatem autem Christianam definit sinceritate, malarum rerum odio, bonarum autem studio, eoque propenso, & colendi proximi auido: cuius denique vltimus finis sit Dei gloria.*

Ephes.4.2 1.pet.2.17

10 Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι. Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι.

‖Fraterna charitate alii ad alios amãdos propensi.Honore alii aliis præeuntes.

1.Pet.5.8

11 Τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί. Τῷ πνεύματι ζέοντες. Τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες.

‖Studio minimè pigri.Spiritu feruentes.Domino seruientes.

Luc.18.1 1.co.16.1

12 Τῇ ἐλπίδι χαίροντες. Τῇ θλίψει ὑπομένοντες. Τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες.

[7]Spe gaudentes. In afflictione tolerantes.‖In oratione perdurantes.

7 *Commemorat alias virtutes varias cum suis effectis coniunctas, nempe spem, æquanimitatem, patientiam, iugem inuocationem, liberalitatem in sanctos, hospitalitatem, moderationem animi in tuendis etiam inimicis, sympathiam tum in prosperis tum in aduersis rebus, modestiam, honestatis & concordiæ, quoad eius fieri potest, cum quibusuis colendæ ardentissimum studiū, quod nullis etiam cuiusquam iniuriis extingui possit.*

Heb.13.2 1.pet.4.13

13 Ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες· τὴν φιλοξενίαν διώκοντες.

‖Vsibus sanctorum communicantes.Hospitalitatem sectantes.

Matth.5.44

14 Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε.

‖Benedicite iis qui vos insectantur:benedicite, *inquam*, & ne imprecamini.

15 Χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων.

Gaudete cum gaudentibus,&flete cum flentibus.

Prou.3.7 esa.5.21

16 Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες. Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς.

Eodem animo inter vos mutuò affecti. ‖Non elatè *de vobisipsis* sentientes,sed humilibus obsecundãtes.Ne estote prudentes apud vosmetipsos.

Prou.20.22 matth.5.39 2.cor.8.21 1.pet.3.9

17 Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες. Προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων.

‖Nemini malũ pro malo vicissim reddentes,Procurantes honesta coram omnibus hominibus.

Heb.12.14

18 Εἰ δυνατὸν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες.

‖Si fieri potest,quantum in vobis est,cum omnibus hominibus in pace viuentes.

Eccli.2.18 matth.5.39

Deut.32.35 hebr.10.30

19 Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοί· ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. γέγραπται γὰρ, Ἐμοὶ ἐκδίκησις· ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος.

‖Non vosmetipsos vlciscentes, dilecti:sed date locum iræ. scriptũ est enim, ‖Mihi est vltio:ego repẽdam,dicit Dominus.

Prou.25.22

20 Ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν· ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν. τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

‖Itaque si esurit inimicus tuus,ciba eum:si sitit,da ei potum. hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput eius.

8 ואית[a]דמביאנא הו[b]בבויאה ודיהב בפשיטותא[c]ודקאם[d]ברישא ב [e]בחפיטותא ודמרחם[f]בפציחותא :

9 ולא יהוא נכיל[g]חובכון אלא הויתון [h]סנין לבישתא[i]ומתנקפין לטבתא :

10 הויתון רחמין לאחיכון[k]ומחבין חד לחד הויתון מקדמין מיקרין חד לחד :

11 הויתון[l]חפיטין ולא[m]חבננין הויתון רתחין ברוח הויתון פלחין למרכון :

12 הויתון [n] חדין [o] בסברכון הויתון [p]מסיברין אולצניכון הויתון [q] אמינין בצלותא :

13 הויתון [r] משתותפין [s] לסניקותא דקדישא הויתון רחמין אכסניא :

14 ברכו לרדופיכון ברכו ולא תלוטון :

15 חדו עם דחדין ובכו עם דבכין :

16 ומדם[t]דמתרעין אנתון על נפשכון אף על אחיכון ולא תתרעון רעינא רמא אלא[u]קפו לאילין דמכיכין ולא הויתון חכימין ברעין נפשכון :

17 ולא תפרעון לאנש בישתא חלף בישתא אלא[x]יתבטל לכון דתעבדון טבתא קדם בני נשא כלהון :

18 ואן [y]משכחא איך דמן לותכון עם כל בר־נש שלמא עבדו :

19 ולא הויתון[z]תבעין נפשכון חביבי אלא הבו אתרא לרוגזא כתיב הו גיר דאן לא תעבד דינא לנפשך אנא אעבד דינך אמר אלהא :

20 ואן כפן בעל־דבבך[aa]אוכליהי ואן צהא [bb] אשקיהי ואן הלין תעבד לה [cc]גומרא דנורא[dd]תקבר על[ee]קרקפתה :

לא

[a] מכיאנא מנחם או מוכיח : [b] בויאה נחמתו או תוכחתו : [c] קאם עומד : [d] ברישא בראש : [e] חפיטותא השתדלות : [f] פציחותא שמחה : [g] חובכון אהבתכם : [h] סנין שונאים : [i] מתנקפין דבקים : [k] מחבין אוהבים : [l] חפיטין משתדלים : [m] חבננין עצלים : [n] חדין שמחים : [o] סברכון תקוותכם : [p] מסיברין סובלים : [q] אמינין מתמידים : [r] משתותפין מתחברים : [s] סניקותא צורך : [t] מתרעין חושבים : [u] קפו דבקו : [x] יתבטל לכון השתדלו : [y] משכחא יכול : [z] תבעין נוקמים : [aa] אוכליהי האכילהו : [bb] אשקיהי השקהו : [cc] גומרא גחלים : [dd] תקבר תצבור : [ee] קרקפתה קודקדו :

8 *Et est qui exhortator est, in exhortatione sua: et qui largitur, in simplicitate, et [7] qui praeest, in diligentia: et qui miseretur, in hilaritate.*

9 *[8] Et non sit fraudulenta dilectio vestra, sed sitis odio habentes mala, & adhaerentes bonis.*

10 *Diligite fratres vestros, [9] & diligite vnus alium. [10] Praeuenientes honore afficite alius alium.*

11 *Estote soliciti, & non pigri. Estote feruentes Spiritu. Estote seruiētes Domino vestro.*

12 *Estote gaudētes in spe vestra. Estote tolerantes afflictiones vestras. Estote perseuerantes in precatione.*

13 *Estote cōmunicantes necessitati sanctorum. estote amantes hospites.*

14 *Benedicite persequentibus vos, benedicite, & ne maledixeritis.*

15 *Gaudete cum iis qui gaudēt, & flete cum iis qui flent.*

16 *Et id quod cogitatis vos de vobisipsis, etiam de fratribus vestris [cogitate:] neque cogitetis cogitationes sublimes, sed adhaerete iis qui sunt depressi, neque sitis sapientes in cogitatione animae vestrae.*

17 *Neque rependatis vlli malum pro malo: sed cura sit vobis vt faciatis bonum coram filiis hominis vniuersis.*

18 *Et, si possibile sit, [11] quod ad vos spectat, cū omni filio hominis pacē [12] colite.*

19 *Neque sitis vlciscentes vosipsos dilecti mei: sed date locū irae. Scriptum est enim, Iudicādo ne iudicium facias tibiipsi: ego faciam iudicium tuū, ait Deus.*

20 *Et, si esurierit inimicus tuus, ciba eum: et si sitierit, da potum ei. & si haec feceris ei, carbones ignis congeres super verticem eius.*

7 Syrè, Qui stat in capite.

8 Vel, Porro.

9 Exegeticè accipitur, pro Id est.

10 Syrè, Praeuenientes [Anteuertentes] honore afficientes.

11 Ad verbum, Secundum quod [est] ex vobis. Accedit ad hanc phrasin Gallica loquutio, *Quant est de vostre costè.*

12 Ad verbum, Facite.

Μὴ νικῶ ὑπὸ κακοῦ· ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν. 21

Ne vincitor ab eo quod malum est, sed vince bonitate malitiam.

Κεφάλαιον ιγʹ.

Cap. XIII.

Sapien.6.1 tit.3.1 1.pet.2.13

Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. οὐ γάρ ἐστιν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ. αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν. 1

Ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν. οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρίμα λήψονται. 2

Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν, τὸ ἀγαθὸν ποίει, καὶ ἕξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς. 3

Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστί σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκῆ τὴν μάχαιραν φορεῖ. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. 4

Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. 5

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε. λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες. 6

Matth.22.11

Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς· τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον· τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος· τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον· τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν. 7

Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾷν ἀλλήλους. ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε. 8

Τὸ

O‖[1]Mnis anima [2]potestatibus supereminentibus subiecta esto. [3]non enim est potestas nisi à Deo: & quæ sunt potestates, sunt à Deo ordinatæ.

Itaque quisquis *se* opponit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi condemnationem auferent.

[4]Nam magistratus non sunt terrori bonis operibus, sed malis. [5]Vis autem non metuere potestatem, quod bonum est facito, & laudem ab ipsa obtinebis.

Dei enim minister est tuo bono. [6]Quòd si feceris quod malũ est, metue: non enim temere gladium gestat. nam Dei minister est, vltor ad iram ei qui quod malũ est fecerit.

[7]Quapropter necesse est subiici, non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam.

[8]Propter hoc enim etiam tributa soluitis: siquidem ministri Dei sunt in hoc ipsum incumbentes.

‖Reddite igitur omnibus quod debetis: cui tributum *debetur*, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

[9]Nemini quicquam debete, nisi *hoc* vt alij alios diligatis. [10]nam qui diligit alterum, Legem impleuit.

Siquidem

1 Iam seorsim ostendit quid subiecti debeant suis magistratibus, obedientiam videlicet: à qua declarat neminem esse liberum, & ita quidẽ vt non tantùm ipsi summo magistratui, sed etiam infimis quibusuis magistratibus potestate fungentibus debeatur.

2 Argumentum ab ipsa rei natura. Quorsum enim in superiore gradu sunt collocati, nisi vt inferiores eis subiiciãtur?

3 Aliud maximi ponderis argumentum, Quoniam huius ordinis autor est Deus, vt qui sunt rebelles sciant sese cum Deo ipso bellum gerere: vnde fieri non potest quin maximas calamitates sibi accersant.

4 Tertium argumentum ab vtilissimo fine, Quòd hac ratione Deus bonos conseruet, malos coerceat. qua sententia ipsi quoque magistratus admonẽtur quid subiectis debeant.

5 Optima ratio ferendi iugi istius non modo sine molestia, sed etiam maximo cum fructu.

6 Deus gladio etiã vltore magistratum armauit.

7 Conclusio, parendum esse magistratui, non modò pœnæ metu, sed multo magis quia etiamsi magistratus in conscientiam ius non habet, tamen quum Dei sit minister, bona conscientia ei resisti non potest.

8 Enumerat præcipua in quibus posita est subiectorum obedientia.

9 Ostendit quomodo futurũ sit vt quã paucissima iudicia exerceantur, nempe si vitam ita instituamus vt nemo quicquam merito possit à nobis flagitare præter id vnum quod ex charitatis lege alii aliis perpetua quadã obligatione debemus.

10 Commẽdat charitatem vt Legis epitomen.

21 לא תזכיכון בישתא אלא [a]זכאווה לבישתא בטבתא :

[a] זכאווה נצחו אותה:

Ne vincat vos malum, sed vincite malum bono.

קפלאון יג

Cap. XIII.

1 כל נפש לשולטנא דרבותא תשתעבדי לית גיר שולטנא דלא הוא מן אלהא הו ואילין שולטנא דאיתיהון מן אלהא הו פקידין :

OMnis anima [1]potestatibus dominatus subdita sit. Non enim est potestas quæ non à Deo sit: & quæ potestates sunt, à Deo sunt constitutæ.

1 Hebraismus. Id est Potestatib[9] dominantibus. Vtitur plurali, vt sit doctrina generalis.

2 מן [b]דקאם הכיל לוקבל שולטנא לוקבל פוקדנא דאלהא קאם והלין דקימין לוקבלהון דינא [c]יסבון :

[b] קאם עומד:
[c] יסבון דינא עון ישאו מן נסב:

[2]Qui insurgit igitur aduersus potestatem, [3]aduersus constitutionē Dei insurgit, et [4]hi qui insurgunt aduersus eas, [5]iudicium accipient.

2 Id est Qui igitur resistit potestati.
3 Id est Deo resistit.
4 Id est Resistūt eis.
5 Hebraismus. Id est Pœnam.

3 דינא גיר לא הוו דחלתא לעבדא טבא אלא לבישא צבא אנת הכיל דלא תדחל מן שולטנא עבד טבתא ותשבוחתא תהוא לך מנה :

Judices enim non sunt terrori, operi bus bonis, sed malis. Vis igitur non timere à potestate? fac bonum, & laus erit tibi ab ea.

4 [d]משמשנא הו גיר דאלהא אלא לך לטבתא ואן בישתא עבד אנת דחל לא הוא גיר [e]סריקאית אסיר לספסרא משמשנא הו גיר דאלהא [f]ותבועא דרוגזא לאילין דעבדין בישתא :

[d] משמשנא משרת:
[e] סריקאית חינם או ריקם:
[f] תבועא נוקם:

Minister enim est Dei: sed tibi ad bona. [6]& si malum facias, time. Nequaquam enim frustra accinctus est gladio: minister enim est Dei, et [7]vindex iræ illis qui faciunt mala.

6 Et pro At.
7 Exequutor iræ, id est Vindictæ. Hebraismus.

5 ומטול הנא [g]אלצא לן דנשתעבד לא מטול רוגזא בלחוד אלא אף מטול [h]תארתן :

[g] אלצא צריך:
[h] תארתן לבבנו או נשמתנו:

Et propter hoc [8]necesse est nobis vt subiecti simus, non propter iram tantùm, sed etiam propter conscientiam nostram.

8 Syrè, Constrictio est nobis.

6 מטול הנא אף [i]כסף רישא יהבין אנתון [k]משמשנא אנון גיר דאלהא דעליהין דהלין [l]קימין :

[i] כסף רישא הוא המס הנתן לפי מספר הגולגולות:
[k] משמשנא משרתים:
[l] קימין עומדים:

Propter hoc etiam [9]argentum capitationis datis vos: ministri enim sunt Dei, [10]in hæc ipsa incumbentes.

9 Syrè, Argentū [id est Tributum] capitis.
10 Ad verbum, Super hæc ipsa stātes. id est, Qui præfecti sunt custodes legum & publici status, totique in hoc incumbūt: vt iure inde victum petant & quæcunque necessaria sūt ad tam difficilis muneris administrationem.

7 [m]פרועו הכיל לכל נש איך [n]דמתתחיב לה למן דכסף רישא כסף רישא ולמן דמכסא מכסא ולמן דדחלתא דחלתא ולמן דאיקרא איקרא :

[m] פרועו שלמו:
[n] דמתתחיב המחויב:

Reddite igitur vnicuique prout debetur ei: cui argentum capitationis, argentum capitationis: & cui tributum, tributum: et cui timor, timorem, & cui honor, honorem.

8 ולאנש מדם לא תחובון אלא חד לחד [o]למאחבו מן [p]דמחב גיר לחברה [q]נמוסא [r]מלי :

[o] למחבו לאהוב:
[p] מחב אוהב:
[q] נמוסא התורה:
[r] מלי מלא:

Et nemini quicquā debeatis [11]quàm vt alter alterum diligat. Qui enim diligit socium suum, Legem impleuit.

11 Syrè, Nisi quòd alter &c.

Exo.20.14 deut.5.18

9 Τὸ γὰρ, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ φονεύσεις, Οὐ κλέψεις, Οὐ ψευδομαρτυρήσεις, Οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν.

Leuit.19.18 matth 22.39 marci 12.31 galat.5 14 iacobi 2.8

10 Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη.

1.Tim.1.1

11 Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν.

12 Ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός.

Luc 21.14

13 Ὡς ἐν ἡμέρᾳ, εὐσχημόνως περιπατήσωμεν· μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ·

Galat.5.16 1.pet.2.11

14 Ἀλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας.

Κεφάλαιον ιδ

1 Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει, προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν.

2 Ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει.

3 Ὁ ἐσθίων, τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω· ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο.

Iac.4.12

4 Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει. σταθήσεται δέ· δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς στῆσαι αὐτόν.

Ὃς

Siquidem illud,‖Non mœchaberis, Non occides, Non furaberis, Nō falsum testimonium dices, Nō concupisces, & si quod aliud *est* mādatum, in hoc sermone summatim comprehenditur, nempe, ‖Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Charitas proximum non afficit malo. ‖Itaque expletio Legis est charitas.

[10]Idq;, perspecta opportunitate, quòd *videlicet* tempestiuum iā *sit* nos à somno expergisci. Nūc enim propius nos est salus quàm quum credidimus.

Nox processit, dies autem propinquat. Abiiciamus igitur opera tenebrarum,¦& induamur habitu qui luci conueniat.

Vt interdiu, compositè ambulemus:‖non *in* comessationibus & ebrietatibus, non cubilibus ac proteruiis, non lite & inuidia:

Sed induimini Domino Iesu Christo, & carnis curam ne habete, ad *explendas* cupiditates.

Cap. XIIII.

EVm verò qui fide est infirmus, assumite, nō *tamen* ad certamina disputationum.

[2]Alius quidem credit vescendū esse quibusuis, alius autem *fide* infirmus edit olera.

[3]Qui edit, non edentem ne pro nihilo habeto: & qui non edit, edentem ne condemnato. [4]Deus enim eum assumpsit.

‖[5]Tu quis es qui condemnas alienum famulū? proprio domino stat aut cadit. stabilietur autem: potest enim Deus eum stabilire.

[6]Alius

9 Amplificatio à circunstantia temporis, (quod & ipsum nos per se officij admoneat) quum tenebris ignorantiæ & prauarum cupiditatum, diuinæ veritatis cognitione depulsis, superfit vt vitam ad certā illam omnis iustitiæ & honestatis normā virtute Spiritus Christi freti exigamus.

1 Iam tractat quomodo in rebus mediis nos gerere deceat cū fratribus, non malitia, nec damnanda superstitione, sed beneficij Christi ignorātia, in earum rerum vsu peccantibus. Docet autem, eos leniter & patienter erudiendos, & ita quidem vt eorum ignorantiæ, in eiusmodi quidem rebus, accommodare nos oporteat, ex charitatis lege.

2 Proponit pro exēplo, discrimen ciborū, quod nōnulli vt in Lege præscriptū (quam abrogatam esse nesciebant) penitus obseruandum putabant: quum è cōtrario, qui in euangelii cognitione profecerant, abolitam esse istam Legis pædagogiam rectè cēserent.

3 In huiusmodi facto (inquit Apostol⁹) neque qui libertatē suam norunt, fratrē ignorantem arroganter despiciant, neque indocti morose condemnent quod non intelligunt.

4 Prima ratio, quia quum & qui edit & qui non edit, sit nihilominus Christi membrum, nec cōtemni qui non edit, nec condemnari qui edit, merito potest. Explicatur autem antecedens ver.6

5 Alia ratio à superiore dependēs, currendes à peritioribus nō debeāt, vt extra spem salutis positi, damnari. Quia (inquit Apostolus) qui hodie rudis est, cras potest pleniore cognitione donari, vt ipse firmus cōsistat. Itaque Dei est non hominis sententiam illam damnatoriam ferre.

9 אַף הִי גֵּיר דָּאמַר דְּלָא תֶקְטוּל וְלָא תְגוּר וְלָא תֶגְנוּב וְלָא תֶרַג וְאֶן אִית פּוּקְדָנָא אַחֲרָנָא בְּהָדָא מֶלְתָא מֶשְׁתַּלַּם דַּתְרַחַם לַקְרִיבָךְ אַיךְ נַפְשָׁךְ׃

10 חוּבָא לַקְרִיבֵהּ בִּישְׁתָא לָא סָעַר מֶטוּל דְּחוּבָא מוּלָיֵהּ הוּ דְנָמוּסָא׃

11 וְאַף הָדָא דַּעוּ זַבְנָא הוּ וְשַׁעְתָא הִי מֶכִּיל דְּנֶתְתְּעִיר מֶן שֶׁנְתַן הָשָׁא הוּ גֵּיר אֶתְקַרְבוּ לַן חַיַּין יַתִּיר מֶן דְּכַד הַימֶנַן׃

12 לֶלְיָא מֶכִּיל עֲבַר וְאִימָמָא קְרֵב נֶנִּיחַ הָכִיל מֶנַּן עֲבָדָא דַּחֲשׁוּכָא וְנֶלְבַּשׁ זַינֵה דְנוּהֲרָא׃

13 וְאַיךְ דְּבְאִימָמָא בְּאַסְכֵמָא נְהַלֵּךְ בַּזְמָרָא וְלָא בְרַוָיוּתָא וְלָא בְמַדְמְכָא טַנְפָא וְלָא בַחְסָמָא וּבְחֶרְיָנָא׃

14 אֶלָּא לוּבְשׁוּהִי לְמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא וְלָא תֶאצְפוּן דְּבֶסְרְכוּן לַרְגִּיגָתָא׃

קֶפַלְאוֹן יד

1 לַאינָא דֵּין דַּכְרִיהּ בְּהַימָנוּתָא הַבוּ לֵהּ אִידָא וְלָא תֶהְווֹן מֶתְפַּלְגִין בְּמַחְשְׁבָתְכוּן׃

2 אִית גֵּיר דְּמַהֵימֶן דִּבְכֹל מֶדֶם נֵאכוּל וְדַכְרִיהּ יַרְקָא הוּ אָכֵל׃

3 הַו דֵּין דְּאָכֵל לְהַו מֶן דְּלָא אָכֵל לָא יְשׁוּט וְהַו מֶן דְּלָא אָכֵל לְהָו מֶן דְּאָכֵל לָא יְדוּן אֱלָהָא גֵּיר קַרְבֵהּ׃

4 אַנְתְּ מֶן אַנְתְּ דְּדָאֵן אַנְתְּ לְעַבְדָא דְּלָא דִּילָךְ דָּאֵן קָאֵם לְמָרֵהּ קָאֵם וְאֶן נָפֵל לְמָרֵהּ נָפֵל מְקָם הוּ דֵּין קָאֵם מָטֵא גֵּיר בְּאִידַי מָרֵהּ דְּנִקִימִיוּהִי׃

אית

Marginal glosses: [a] תגור תנאף׃ [b] תרג תחמוד מן רגג׃ [c] חובא האהבא׃ [d] סער פועלה׃ [e] מוליה מליאתה׃ [f] נמוסא תורה׃ [g] זבנא הזמן׃ [h] מכיל מעתה׃ [i] נתתעיר נעור מן עור׃ [k] הימנן האמננו׃ [l] מכיל מעתה׃ [m] נניח נעזוב׃ [n] אסכימא צניעות׃ [o] רויותא שיכרון׃ [p] מדמכא שנה׃ [q] חסמא קנאה׃ [r] חרינא מריבה׃ [s] תאצפון דבסרכון תשתדלו על בשרכם׃ [t] לאינא דין דכריה למי שהוא חלש׃ [u] היסנותא אמונה׃ [x] דמהימן שמאמין׃ [y] דכריה החלש׃ [z] ישוט יבוזה׃ [aa] דאן שאתה׃ [bb] קאם עומד׃ [cc] מקם הו דין קאם ועמוד הוא עומד׃ [dd] מטא באידי מרה יש לאל ידו של ארוניו׃ [ee] דיקימיוהי שיעמידהו׃

9 *Nã etiã illud quod dicit, Non occides, et, Nõ mœchaberis, et, Nõ furaberis,*[12] *&, Nõ cõcupisces, & si sit mã datũ aliud in hoc sermone completur, Diliges proximũ tuũ sicut teipsum.*

10 *Dilectio erga proximum suum, malum non operatur: quia dilectio expletio est Legis.*

11 *Et etiam hoc scitote quòd tempus est, et hora est deinceps vt excitemur à somno nostro. Nunc enim magis appropinquauit nobis*[13] *salus nostra quàm quum credidimus.*

12 *Nox de cætero præteriit, et dies appropinquauit. Missa faciamus igitur à nobis opera tenebrarum, et induamus arma lucis.*

13 *Et tanquam in die,*[14] *modestè ambulemus,*[15] *non in musica, neque in ebrietate, neque*[16] *in cubili immũdo, neque in inuidia et contentione:*

14 *Sed induite ipsum Dominum nostrum Ieschua Christũ: et ne curã habeatis carnis vestræ ad concupiscẽtias.*

Cap. XIIII.

1 *EI autẽ qui infirmatur in fide, porrigite manum, et ne sitis diuisi in cogitationibus vestris.*

2 *Est enim*[1] *qui credit quòd omnia comedamus,*[2] *et qui infirmus est [fide,] olus comedit.*

3 *Qui autẽ comedit, eum qui nõ comedit ne despiciat: et is qui non comedit, eum qui comedit, non iudicet. Deus enim assumpsit eum.*

4 *Tu quis es qui iudicas seruum qui nõ est tuus? Quòd si stat, Domino suo stat: et si cadit, Domino suo cadit.*[3] *vtique autem ille stat:*[4] *facultas enim est in manibus Domini eius vt stabiliat eum.*

12 Dum Syrus interpres hæc ad Mosis ordinẽ exigit, nonum Decalogi præceptum, quod in Paulo est, prætermittit.

13 Ad verbum, Vita. Hebraismus iam sæpe obseruatus.

14 Syrè, Cum modestia.

15 Videtur intelligere illa profusa conuiuia, de quibus legitur Amos 6, & Isaiæ 5: quæ præter exquisitos cibos coniunctam etiam habebant musicam & omne deliciarum genus. Synecdochicὸs itaque totum conuiuiorum luxum sub vna parte cõprehendit.

16 Syrè, In dormitorio immundo.

1 Id est, Nobis vescì liceat quibusuis vt Gen. 3. 3, De fructu arboris horti comedem9, id est Comedere licet. Ea enim est futuri verbi vis, apud Hebræos, Chaldæos & Syros, vt modi potentialis vim habeat.

2 Et pro At.

3 Ad verbum, Stando autẽ stat. Geminatur verbũ ad maiorem certitudinem. Est autẽ præsens pro futuro Stabit.

4 Syrè, Prope adest in manibus eius.

5 Ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω.

6 Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ· καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει· εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ Θεῷ. καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ.

7 Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει.

8 Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν· ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκομεν. ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν.

9 Εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη καὶ ἀνέζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ.

10 Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. (2.Cor.1.10)

11 Γέγραπται γάρ, Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. (Esa.45.23 philip.2.10)

12 Ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ.

13 Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν· ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον, τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ, ἢ σκάνδαλον.

14 Οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ· εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν.

Εἰ δὲ

[6]Alius quidem æstimat diem præ die, alius autem *peræquè* æstimat quenuis diem.[7]Vnusquisque in animo suo plenè certus esto.

[8]Qui curat diem,Domino curat: & qui non curat diem,Domino nō curat.Qui edit,Domino edit: [9]gratias enim agit Deo.& qui nō edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

[10] Nullus enim nostrûm sibiipsi viuit, & nullus sibiipsi moritur.

Nam siue viuimus,Domino viuimus:siue morimur,Domino morimur.Siue igitur viuamus,siue moriamur,Domini sumus.

Ad hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit & reuixit, vt & mortuis ac viuētib9 dominetur.

[11]‖Tu verò cur condemnas fratrē tuum?aut etiam tu cur pro nihilo habes fratrem tuum? Omnes enim sistemur apud tribunal Christi.

Scriptum est enim,‖Viuo ego,dicit Dominus:quoniam mihi *sese* flectet omne genu: & omnis lingua confitebitur Deo.

Nempe ergo vnusquisque nostrū de seipso rationem reddet Deo.

[12]Ne amplius igitur alius de alio iudicemus:sed hîc potius adhibete iudicium, vt ne offendiculum ponatis fratri,aut scandalum.

[13]Noui & persuasum habeo per Dominum Iesum,nihil esse impurum per se:sed ei qui existimat aliquid esse impurum,*id* ei impurum *esse*.

Verum

6 Aliud exemplū legalis discriminis dierum

7 Opponit isti contēptui & præcipitibus iudiciis assiduū proficiendi studium,vt firmis de sua libertate bene cōstet, quænam sit videlicet,& cuiusmodi eius vsus:& vicissim infirmi quotidie proficiant:ne vel illi abutantur Dei dono,vel isti in sua infirmitate sibi placeant.

8 Ratio petita ab ipsa rerum mediarū natura, quas bona conscientia & facere possit aliquis, & aliquis rursus non facere. Quum enim & dierum & ciborū discrimen à Deo statutum esset, qui Legis abrogationem nōdum intelligebant, & tamen alioqui Christum vt Seruatorem agnoscebāt,quomodo potuissent bona conscientia negligere quod à Deo præceptū sciebant? Contrà verò qui Christi beneficium hac etiam in parte norant,bona cōscientia nec dies nec cibos curabant. Itaque(dicet Apostolus ver.10) Firmi infirmos ob res istas ne damnate, quum infirmi fratres, nihilominus sint fratres. Iam verò siquis hanc doctrinam ad nostra hæc tempora trahere velit, sciat de rebus mediis agi,& quidē eiusmodi, vt qui eas non arbitrabātur medias, fundamentum haberent in Lege,& simplici ignorantia, non autem malitiosa(illis enim ne ad tempus quidem cessit Apostolus)nec superstitione,sed religioso Dei metu hallucinarentur.

9 Ita significat Apostolus sese de fidelibus tum infirmis tum firmis agere. Quid si verò cum infidelibus nobis sit negotium? nēpe hic nobis cauenda sunt duo, sicut in epistola ad Corinthios explicatur: vnum,ne superstitiones eorum inter res medias numeremus, vt qui in idoleo accumbebant; alterum,ne tum quoque quum res est media(vt idolothytum in macello emere, & domi aut in priuato conuiuio edere)fratrum infirmorum consciētiam vulneremus.

10 Nō hærendum(inquit)in ipso cibo,sed in vsu cibi,vt demum verè possit reprehendi qui sic viuit vt in Deum non respiciat. Illi enim & vita & mors nostra consecrata est,& idcirco mortuus est propriè Christus,non autem simpliciter vt vescamur aut non vescamur hoc vel illo cibo.

11 Conclusio,relinquendum esse ius suum Domino,ac proinde in rebus quæ prout conscientia affecta est,vel bonæ vel malæ sunt, non esse infirmos fratres à firmis despiciendos,nedum damnandos.Non valeret autem æque hæc consequutio in altero membro,nempe ne infirmi firmos iudicent: quoniam infirmis nō est perspectum,eos qui diem non curant, & edunt, Domino non curare, & Domino edere, sicut firmis notum esse potest infirmos eos qui diem curant, & non vescūtur, Domino diem curare, & Domino non vesci.

12 Vbi quid non faciendū sit conclusit,quid faciendū sit ostendit,nēpe cauendū ne fratrem nōdum firmū,præpostero vsu libertatis nostræ prorsus euertamus.

13 Occupatio,verum quidem esse,abrogatam esse illam pædagogiam Legis,beneficio Christi,iis qui hoc norunt:sed nihilominus oportere in huius libertatis vsu considerare quid expediat,vt fratri infirmo consulatur,quum idcirco non amittatur libertas.

5 אית דדאן יומא מן יומא ואית דדאן כלהון יומתא כל נש דין במדעא דנפשה [a]ישתרר ׃

Est qui diiudicat diem præ die, & est qui diiudicat omnes dies. Unusquisque autem in cognitione animæ suæ [5]certus esto.

6 מן [b]דמתרעא דיומא למרה מתרעא וכל דלא מתרעא דיומא למרה לא מתרעא ודאכל למרה אכל ולאלהא [c]מודא ודלא אכל למרה לא אכל ומודא לאלהא ׃

[6]Qui cogitat de die, Domino suo cogitat: & quisquis non cogitat de die, Domino suo non cogitat: & qui comedit, Domino suo comedit, et Deo gratias agit: & qui nõ comedit, Domino suo non comedit, & gratias agit Deo.

7 לית גיר אנש מנן דלנפשה חי ולית אנש דלנפשה מאת ׃

Nemo enim est ex nobis qui sibiipsi viuat: et nemo est qui sibiipsi moriatur.

8 מטול דאן [d]חאינן למרן הו חאינן ואן מיתינן למרן הו מיתינן ואן חיינן הכיל ואן מיתינן דמרן חנן ׃

Nã siue viuamus, Domino ipsi nostro viuimus: siue moriamur, Domino ipsi nostro morimur. Siue viuamus igitur, siue moriamur, Domini nostri sumus.

9 מטול הנא אף משיחא מית וחיא וקם דהו יהוא מריא למיתא ולחיא ׃

Propter hoc etiã Christus mortuus est, et reuixit, ac resurrexit vt ipse esset Dominus mortuis & viuentibus.

10 אנת דין מנא דאן אנת לאחוך או אף אנת למנא [e]שאט אנת לאחוך כלן גיר עתידינן למקם קדם [f]בים דמשיחא ׃

Tu verò cur iudicas fratrem tuũ? aut etiam tu ad quid despicis fratrẽ tuum? Omnes enim nos futurum est vt stemus ante tribunal Christi.

11 איך דכתיב דחי אנא אמר מריא דלי [g]תכוף כל ברוך ולי [h]יודא כל לשן ׃

Sicut scriptũ est, Viuo ego, dicit Dominus: mihi incuruabit se omne genu, et mihi confitebitur omnis lingua.

12 [i]מדין כל אנש מנן פתגמא חלף נפשה יהב לאלהא ׃

Ergo quisque nostrûm rationẽ [7]pro seipso reddet Deo.

13 לא [k]מכיל נדון חד לחד אלא הדא דונו יתיראית [l]דתוקלתא לאחוך לא תסים ׃

Ne deinceps iudicemus alter alterũ: sed hoc iudicate potius, vt offendiculum [8]fratri tuo non ponas.

14 ידע אנא גיר [m]ומפס אנא במריא ישוע דמדם [n]דמסיב מן לותה לית אלא לאינא [o]דרנא על מדם דטמא להו הו בלחוד טמא ׃

Noui enim, et persuasus sum per Dominum Jeschua, quòd nihil quicquam contaminatum ex se est, nisi ei qui cogitat de re aliqua, quòd polluta sit, ei [res] illa tantùm polluta est.

אן

---

[a] ישתרר יתקים ׃
[b] מתרעא דיומא חושב על יומו
[c] מודא מודה ׃
[d] חאינן חיים אנו ׃
[e] שאט מבזה ׃
[f] בים כיסא מלשון יון ׃
[g] תכוף תכרע ׃
[h] יודא יורה ׃
[i] מדין אם כן ׃
[k] מכיל מעתה ׃
[l] תוקלתא מכשול ׃
[m] מפס מבין ׃
[n] מסיב מגואל ׃
[o] רנא חושב ׃

5 Vel, Cõfirmetur.

6 Ad verbum, Qui cogitat diei: vt subaudiri oporteat Circunstantias. Cogitare autẽ circũstantias diei, idem est quod antea dixit, Diẽ præ die diiudicare.

7 Pro Anima sua, Hebraismus.

8 Mutatio numeri. Sic resoluito, ne quis vestrûm fratri suo &c.

15 Εἰ δὲ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκέτι κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς. μὴ τῷ βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλλυε ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε.

Verùm si propter escam frater tuus tristitia afficitur, non iam secundum charitatẽ ambulas. ‖[14]Ne esca tua illum perdito pro [15] quo Christus mortuus est.

14 A comparatis, Crudelis est animi pluris facere escam quàm fratris salutẽ. quod ii faciunt qui cum cuiusquam fratris offendiculo sustinent vesci, & ita ei præbent resiliendi ab Euangelio occasionẽ.

15 Aliud argumẽtum, Christi exemplum sequi nos oportet: ille verò nedũ vt propter escam infirmos perderet, pro iis vitam ipsam profudit.

16 Μὴ βλασφημείσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν.

[16]Ne vestrum igitur bonum blasphemator.

16 Aliud argumẽtum, Quia sic detrahitur de Euangelica libertate, quasi ad quiduis audendum, aditum aperiat.

17 Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη, καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

[17]Non enim est regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium per Spiritum sanctum.

17 Ratio generalis & cæterorũ argumẽtorũ fundamẽtu, Regnum Dei non esse in his rebus externis positum, sed in iustitiæ & pacis studio, & Spiritus consolatione

18 Ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ, εὐάρεστος τῷ Θεῷ καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις.

Nam qui per hæc seruit Christo, gratus est Deo & probatus hominibus.

18 Conclusio vniuersalis, vsum istius libertatis, atque adeo totam vitam nostrã ad mutuam ædificationem referri oportere: adeo quidem vt quod per se purum est & licitum, tamen propter offendiculum fratris, illicitum censeatur.

19 Ἄρα οὖν τὰ τῆς εἰρήνης διώκωμεν, καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους.

[18]Nempe igitur quæ ad pacem faciunt, sectemur, & quæ ad mutuã ædificationem.

20 Μὴ ἕνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. πάντα μὲν καθαρά· ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ διὰ προσκόμματος ἐσθίοντι.

Tit.1.15

Ne cibi causa destrue opus Dei. ‖Omnia quidem pura: sed malũ *est* homini qui edit cũ offendiculo.

21 Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πιεῖν οἶνον, μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει, ἢ σκανδαλίζεται, ἢ ἀσθενεῖ.

1.Cor.8.13

‖Bonum *est* non vesci carnibus, neque bibere vinũ, neque *quicquã* in quo frater tuus impingit, aut offenditur, aut infirmus est.

22 Σὺ πίστιν ἔχεις· κατὰ σαυτὸν ἔχε ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει.

[19]Tu fidem habes: apud temetipsum habe coram Deo. Beatus qui non cõdemnat seipsum in *eo* quod approbat.

19 Duplicem in his rebus cautionem addit: vnam ad firmos spectãtem, vt qui certam notitiam huius libertatis adeptus est, thesaurum illum conseruet, quo videlicet prudenter & vtiliter ita vti dictum est vtatur: alteram quæ infirmos respicit, ne temere solo aliorum exemplo incitati, titubante conscientia quicquam agãt, quoniam sine peccato fieri non potest quod ex Dei verbo non persuasi simus ipsi probari.

23 Ὁ δὲ διακρινόμενος ἐὰν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως· πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν.

Qui verò ambigit si ederit, condemnatus est, quoniam non *edit* ex fide: quicquid verò ex fide non *est*, peccatum est.

Κεφάλαιον ιε

Cap. XV.

1 Ὀφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν, καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν.

DEbemus autem nos qui firmi *sumus*, imbecillitates infirmorum portare, ac non indulgere nobisipsis.

1 Iam asserit generaliter Apostolus de imbecillis omni modo tolerãdis, quatenus tamen eorum bono id fieri potest.

2 Ἕκαστος γὰρ ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν, πρὸς οἰκοδομήν.

Itaque vnusquisque nostrûm proximo indulgeat in bonum, *id est* ad *eius* ædificationem.

3 Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν, ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε, ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ.

Psal.69.10

[2]Etenim Christus non indulsit sibiipsi, sed sicut scriptum est, ‖Conuitia eorum qui conuitiantur tibi, inciderunt in me.

2 Confirmatio ab exemplo Christi, qui nihil non pertulit, vt non infirmos modo, sed etiam crudelissimos hostes patientia victos ad Patrem adduceret.

Ὅσα

אִן דֵּין מֶטוּל מֵאכוּלְתָא מְעִיק אַנְתְּ לַאחוּךְ לָא הֲוָא [a]בְּחוּבָא מְהַלֵּךְ אַנְתְּ [b] לָא תּוֹבֵד בְּמֵאכוּלְתָךְ לְהָו דְּמֶטוּלָתֵה מִית מְשִׁיחָא׃

15 *Si autem propter cibum contristas fratrem tuum, nequaquam in charitate ambulas. Ne perdas per cibũ tuũ, illũ cuius causa mortuus est Christus.*

וְלָא תֶּתְגַּדַּף טָבְתַן׃

16 *Et ne blasphemetur bonum nostrũ.*

מַלְכוּתֵה גֵּיר דַּאלָהָא לָא הֲוָת מֵאכְלָא וּמַשְׁתְּיָא אֶלָּא [c] כֵּאנוּתָא וּשְׁלָמָא וְחַדוּתָא בְּרוּחָא דְּקוּדְשָׁא׃

17 *Regnum enim Dei non est cibus et potus, sed iustitia, et pax, & gaudium in Spiritu sancto.*

מַן דִּבְהָלֵין גֵּיר מְשַׁמֵּשׁ לַמְשִׁיחָא שַׁפַּר לַאלָהָא וְקֳדָם בְּנַי נָשָׁא בְּקֵא׃

18 *Qui enim in his seruit Christo, placet Deo, & corã filiis hominis est probatus.*

הָשָׁא בָּתַר שְׁלָמָא נֶרְהַט וּבָתַר בְּנְיָנָא דְּחַד דְּחַד׃

19 [10] *Iam* [11] *sectemur pacem & ædificationem vniuscuiusque.*

וְלָא מֶטוּל מֵאכוּלְתָא [d]נְשָׁרֵא עֲבָדָא דַּאלָהָא כֹּל מֵדֶּם גֵּיר דְּכֵא הוּ אֶלָּא בִּישׁ הוּ לְבַר נָשָׁא [e] דִּבְתוּקָלְתָא אָכֵל׃

20 *Et ne propter cibum dissoluamus opera Dei. vnaquæque enim res pura est, sed malum est homini qui cum offendiculo comedit.*

שַׁפִּיר הוּ דְּלָא נֵאכוּל בֶּסְרָא וְלָא נֶשְׁתֵּא חַמְרָא וְלָא מֵדֶּם [f] דְּמֶתְתְּקֵל בֵּה אָחוּן׃

21 *Bonum est vt non comedamus carnem, neque bibamus vinum, nec quicquã per quod offenditur frater noster.*

אַנְתְּ דְּאִית בָּךְ [g]הַיְמָנוּתָא בְּנַפְשָׁךְ [h]אַחוּדֵיהּ קֳדָם אֱלָהָא טוּבוֹהִי לְמַן דְּלָא דָּן נַפְשֵׁה בְּמֵדֶּם דְּפָרֵשׁ׃

22 *Tu in quo est fides, apud teipsum retine eam coram Deo. Beatus is qui* [12] *non iudicat seipsum in eo quod discernit.*

אֵינָא גֵּיר דְּמֶתְפַּלַּג וְאָכֵל [i]אֶתְחַיַּב לֵהּ מֶטוּל דְּלָו בְּהַיְמָנוּתָא כֹּל מֵדֶּם גֵּיר דְּלָא הֲוָא מַן הַיְמָנוּתָא חֲטִיתָא הוּ׃

23 *Qui enim* [13] *diuisus est, et comedit, condemnat sese: quia non [comedit] in fide. Quicquid enim non est ex fide, peccatum est.*

קֶפָּלֶאוֹן יה

Cap. XV.

חַיָּבִינַן הָכִיל חְנַן [k]חַיְלְתָנֵא [l]דְּכוּרְהָנָא [m]דַּמְחִילֵא [n]נֶשְׁקוּל וְלָא לְנַפְשַׁן נְשַׁפַּר׃

1 *Debitores igitur sum⁹ nos robusti vt infirmitatem imbecilliũ sustineamus, & nõ nobisipsis placeamus:*

אֶלָּא אֱנָשׁ מֶנַן לְקַרִיבֵהּ נְשַׁפַּר בְּטָבְתָא אַיְךְ דַּלְבְנְיָנָא׃

2 *Sed quisq; ex nobis proximo suo placeat in bonis [reb⁹]* [1] *vt ad ædificationẽ.*

מֶטוּל דְּאָף מְשִׁיחָא לָא הֲוָא לְנַפְשֵׁה שַׁפַּר אֶלָּא אַיְךְ דִּכְתִיב [o]דְּחֶסְדָא דַּמְחַסְדְּנַיךְ נְפַל עֲלַי׃

3 *Quoniam etiam Christus nequaquam sibiipsi placuit, sed sicut scriptũ est, Opprobrium opprobrãtium tibi cecidit super me.*

כֹּל *Quicquid*

[a] כחובא באהבה׃
[b] לא תובד אל תאבד׃
[c] כאנותא צדקה׃
[d] נשרא נפר׃
[e] בתוקלתא בכשול׃
[f] מתתקל מתכשל׃
[g] הימנותא אמונה׃
[h] אחודיה החזק אותה׃
[i] אתחיב לה נשפט מעצמו׃
[k] חילתנא החזקים׃
[l] כורהנא חלשות׃
[m] מחילא החלשים׃
[n] נשקול נשא׃
[o] חסדא דמחסדניך חרפת חורפיך׃

[10] Id est Itaque. vt paulo antè annotauimus frequẽter fieri in Hebræa, Chaldæa & Syra lingua.

[11] Ad verbum, Post pacem curramus, & post ædificationem vnius vnius, id est Cuiusque Hebraism⁹.

[12] Id est Non cõdemnat.

[13] Id est Qui anceps & dubius est.

[1] In Syro impresso textu est דלבני נשא, Filii hominis, sed apparet fuisse erratũ à typographo propter affinitatem vocum נשא & דלבנינא. רלבני. & in manuscripto Heidelbergensi erat דלבנינא, sicut nos restituimus. Sensus est, Vt par est ad ædificationem.

4 Ὅσα γὰρ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη· ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν.

5 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις, κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν·

1.Cor.1.10

6 Ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν Θεὸν καὶ πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

7 Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ἡμᾶς εἰς δόξαν Θεοῦ.

8 Λέγω δὲ Ἰησοῦν Χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων·

9 Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεόν. καθὼς γέγραπται, Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ.

Psal.18.50

10 Καὶ πάλιν λέγει, Εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

Deut.32.45

11 Καὶ πάλιν, Αἰνεῖτε τὸν Κύριον πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαινέσατε αὐτὸν πάντες οἱ λαοί.

Psal.117.1

12 Καὶ πάλιν Ἡσαΐας λέγει, Ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ᾽ αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν.

Esa.11.10

13 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης ἐν τῷ πιστεύειν, εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου.

14 Πέπεισμαι δέ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοί ἐστε ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἀλλήλους νουθετεῖν.

Τολμηρότερον

[3]Nam quæ antè ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt: vt per patientiam & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus.

[4]Deus autem patientiæ & conſolationis *autor*, ‖det vobis vt eodem animo inter vos mutuò affecti ſitis ſecundum Chriſtum Ieſum:

Vt concorditer vno ore glorificetis Deum ac Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Propterea aſſumite alii alios, ſicut & Chriſtus aſſumpſit nos in gloriam Dei.

[5]*Illud* autem dico, Ieſum Chriſtũ miniſtrum fuiſſe circũciſionis, pro Dei veritate, vt confirmaret promiſſiones Patrum:

[6]Et vt Gentes pro miſericordia glorificent Deum: ſicut ſcriptum eſt, ‖Propterea cõfitebor tibi inter Gentes, & nomini tuo pſallam.

Et rurſum dicit, ‖Gaudete Gentes cum populo eius.

Et rurſum, ‖Laudate Dominum omnes Gentes, & collaudate eum omnes populi.

Et rurſum Eſaias dicit, ‖Erit radix Ieſſe, & qui exurgat ad imperãdum Gentibus, in ipſo Gentes ſperabunt.

[7]Vtinam verò Deus ſpei impleat vos omni gaudio & pace credendo, vt ſpe abundetis per virtutem Spiritus ſancti.

[8]Perſuaſum autẽ habeo & ipſe ego de vobis, fratres mei, quòd ipſi per vos pleni ſitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui poſſitis etiam vos mutuò monere.

Audacius

3 Occupatio, Quæ citantur ex veterum exemplis, nobis ad imitandum proponi, vt Patrum exemplo, patientia & ſpe mutuo nos toleremus.

4 Petendum à Deo patiẽtiæ exemplum, vt mutuo conſenſu tum firmi tum infirmi Deo ſeruientes, alii alios ad Dei gloriam adſciſcamus, ſicut & Chriſtus nos omnes quantumuis indignos aſſumpſit.

5 Chriſti exempli applicatio ad Iudæos, quos quãtumuis indignos, tamẽ propter promiſſiones cum Patribus eorum ſancitas, honore dignatus eſt, vt etiam miniſtri officio ſit apud eos incredibili cum patientia defunctus. Multo minus igitur æquum eſſe vt à Gentibus propter varia vitia ſpernantur, quos tanti fecit Dei Filius.

6 Eiuſdem applicatio ad Gentes, quas & ipſe incomprehenſibili quadam bonitate Dominus reſpexerit, vt à Iudæis quaſi extraneæ deſpici nõ debeant.

7 Totam ſuperiorẽ tractationem precibus velut obſignat, petens eis tribui à Domino quicquid eis præceperat.

8 Peroratio Epiſtolæ, in qua primum ſe excuſat quòd pluribus ad eos ſcripſerit, vt eos commonefaceret potius quàm doceret: idque ex muneris ſui neceſſitate, quod eum peculiariter Gẽtibus obliget.

4 כלמדם גיר דמן קדים אתכתב ליולפנא הו דילן אתכתב ד [a]דבמסיברנותא [b]ובבויאא דכתבא [c]סברא יהוא לן :

4 *Quicquid enim ab initio scriptum est, ad doctrinam nostram scriptũ est; vt per patientiam & perconsolationem Scripturarum spes sit nobis.*

5 אלהא דין דמסיברנותא ודבויאא [d]יתל לכון [e]דשויותא תתחשבון חד על חד בישוע משיחא :

5 *Deus autem patientiæ & consolationis det vobis*[2] *vt pariter cogitetis vnus de alio in Ieschua Christo.*

6 ובחד רעין ובחד פום תשבחון לאלהא אבוהי דמרן ישוע משיחא :

6 *Vt vna mente & vno ore laudetis Deum Patrem Domini nostri Ieschua Christi.*

7 מטול הדא הוו מקרבין [f]וטענין לחדדא איכנא דאף משיחא קרבכון לתשבוחתה דאלהא :

7 *Propter hoc assumite, & ferte*[3] *inuicem, sicut etiã Christus assumpsit vos ad gloriam ipsius Dei.*

8 אמר אנא דין דישוע משיחא שמש [g]גזורתא חלף [h]שררה דאלהא איכנא [i]דישר [k]מולכנא דאבהתא :

8 *Dico autem quòd Ieschua Christus fuit minister circuncisionis pro veritate Dei, vt confirmaret promissionem Patrum.*

9 ועממא ישבחון לאלהא חלף רחמא דהוו עליהון איך דכתיב [l]דאודא לך בעממא ולשמך אזמר :

9 *[4]Et Gentes glorificent Deum pro misericordia quæ fuit super eas: sicut scriptum est, Confitebor tibi in Gentibus, & nomini tuo psallam.*

10 ותוב אמר אתבסמו עממא עם עמה :

10 *Et rursus dicit, Exultate Gentes cũ populo eius.*

11 ותוב אמר שבחו למריא כלכון עממא שבחיהי כלהין [m]אמותא :

11 *Et rursus dicit, Laudate Dominũ omnes vos Gentes, et glorificate eum omnes populi.*

12 ותוב אשעיא אמר דיהוא [n]עקרא לאישי ומן דיקום יהוא רישא לעממא ועלוהי [o]יסברון עממא :

12 *Et rursus Isaiah dicit, Erit radix Iessæ, et is qui exurget, erit princeps Gentibus, et in ipso sperabunt Gentes.*

13 אלהא דין [p]דסברא [q]ימליכון כלה [r]חדותא ושלמא בהימנותא ד דתתיתרון [s]בסברה [t]בחילא דרוחא דקודשא :

13 *Deus autem spei impleat vos omni gaudio et pace in fide, vt exuberetis in spe eius per virtutem Spiritus sancti.*

14 מפס אנא דין אף אנא עליכון אחי דאף אנתון [u]מלין אנתון הו טבתא [x]ומשמליתון בכלה ידעתא ומשכחין אנתון אף לאחרנא [y]למרתיו :

14 *Persuasum autem habeo ego quoque de vobis, fratres mei, quòd & ipsi pleni estis bonitate, & impleti estis omni cognitione, & potestis etiam alios erudire.*

[a] מסיברנותא אריכית רוח : [b] בויאא נחמה : [c] סברא תקוה : [d] יתל יתן : [e] שויותא דבר שוה : [f] טענין נושאים : [g] גזורתא חמילה : [h] שררה אמונתו : [i] ישר יקים מן שרר : [k] מולכנא הבטחת מן מלך : [l] דאודא שאודה : [m] אמותא האומים : [n] עקרא שרש : [o] יסברון יקוו : [p] דסברא התקוה : [q] ימליכון ימלא אתכם : [r] חדותא שמחה : [s] סברה תקותו : [t] חילא כוח : [u] מלין מלאים : [x] משמליתון נמלאתם : [y] למרתיו להדריך מן רתא :

[2] Syrè, Paritatē, Æqualitatem.

[3] Syrè, Ad inuicē.

[4] Pro Gentes au tem.

קליל

lib. i.

15 Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ,

Audacius verò scripsi vobis, fratres, aliqua ex parte, veluti commonefaciens vos, propter gratiã quæ data est mihi à Deo,

16 Εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος, ἡγιασμένη ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

Ad hoc vt sim minister Iesu Christi apud Gentes, operans Euangelio Dei, vt oblatio Gentiũ fiat accepta, sanctificata per Spiritum sanctum.

17 Ἔχω οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τὰ πρὸς Θεόν.

[9]Habeo igitur quod glorier per Christum Iesum, in iis quæ ad Deũ *pertinent*.

18 Οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι ὧν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι᾽ ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, λόγῳ καὶ ἔργῳ,

Non enim sustinuerim quicquã loqui quod non effecerit Christus per me, *adducendis* ad obediẽtiam Gentibus verbis & factis,

19 Ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει πνεύματος Θεοῦ· ὥστε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ, μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

Virtute signorum ac prodigiorũ, virtute Spiritus Dei: adeo vt ab Hierusalem & circumiacentibus *regionibus*, vsque ad Illyricum, impleuerim prædicandi Euangelii Christi munus.

20 Οὕτω δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὠνομάσθη Χριστός, ἵνα μὴ ἐπ᾽ ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ·

Ita porro ambiẽs prædicare Euangelium, nõ vbi nominatus esset Christus, vt ne super alienũ fundamentum ædificarem:

Esa. 52. 15

21 Ἀλλά, καθὼς γέγραπται, Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται, καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι.

Sed sicut scriptum est, ‖Quibus non est annuntiatum de eo, videbũt: & qui non audierũt, intelligẽt.

Suprà, 1. 11

22 Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς·

[10]‖Quapropter etiam impeditus sum sæpe *ne* venirem ad vos.

Suprà, 1. 13
1. Thess. 17

23 Νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐπιποθίαν δὲ ἔχων τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν·

Nunc verò quum non amplius habeam locum in his regionibus, ‖desiderium autem habeam veniẽdi ad vos à multis annis:

24 Ὡς ἐὰν πορεύωμαι εἰς τὴν Σπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ᾽ ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ· ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ.

Quandocũque proficiscar in Hispaniã, veniam ad vos. Spero enim fore vt *istac* præteriens, videã vos, & à vobis deducar illuc: si *tamen* vestra consuetudine prius ex parte expletus fuero.

25 Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, διακονῶν τοῖς ἁγίοις.

Nunc autem proficiscor Hierosolymam, ministrans sanctis.

Εὐδόκησαν

Placuit

[9] *Magnificè quidẽ apostolatum suum ab effectis asserit, sed ita vt præterquam quod vere omnia loquitur, totam gloriã Deo vt vnico autori tribuat: nec sese propriè spectet, sed huc potius respiciat, vt eo minus de doctrinæ à se propositæ veritate dubitetur.*

[10] *Suam in eos egregiam volũtatem, & suarum etiam rerum statum familiariter Romanis perscribit: ita tamen vt ab Apostolicæ doctrinæ scopo ne tantillũ quidem aberret. Nihil enim narrat nisi sanctum & ad suũ munus pertinens: & veluti digressiuncula quadam Macedonicarum Ecclesiarum beneficentiam commendans, eos ad sanctam æmulationem honestè prouocat.*

קליל דין מרחאית כתבת לכון אחי איכנא [a] דאעהדכון [b] בטיבותא דאתיהבת לי מן אלהא :

15 *Paulo enim audacius scripsi vobis, fratres mei, vt commonefacerem vos propter gratiam quæ data est mihi à Deo,*

דאהוא [c] משמשנא לישוע משיחא בעממא [d] ואפלוח לאונגליון דאלהא דיהוא קורבנא דעממא [e] מקבל [f] ומקדש ברוחא דקודשא :

16 *Vt sim minister Ieschua Christi inter Gentes, et subseruiam Euangelio Dei, vt fiat oblatio Gentium acceptabilis et sanctificata per Spiritum sanctum.*

אית לי הכיל שובהרא בישוע משיחא לות אלהא :

17 *Est igitur gloriatio mihi per Ieschua Christum erga Deum.*

לא גיר [g] ממרח אנא דאמר מדם דלא [h] סעיר באידי משיחא למשמעא דעממא [i] במלתא ובעבדא :

18 *Non enim ausim loqui quicquam quod non faciat [5] per manus meas Christus, ad obedientiam Gentium, in verbo et in operibus.*

[k] בחילא דאתותא [l] ודתדמרתא ובחילא דרוחה דאלהא איכנא דמן אורשלם [m] אתכרך עדמא לאלוריקון ואמלא [n] סברתה דמשיחא :

19 *Per virtutem signorum & miraculorum, & per virtutem Spiritus Dei, ita vt ab Vrischelem circuiuerim vsque ad Illyricum, et impleuerim [6] prædicationem Christi,*

כד [o] מתחפט אנא [p] דאסבר לא כד דאתקרי שמה דמשיחא דלא אכנא על [q] שתאסא נוכריתא :

20 *[7] Solicitè curans vt prædicarem nō [8] vbi inuocatum esset nomen Christi, ne ædificarem super fundamentum alienum:*

אלא איכנא דכתיב דאילין דלא אתאמר להון עלוהי נחזונה ואילין דלא שמעו [r] נתתפיסון :

21 *Sed sicut scriptū est, Quòd illi quibus nihil fuerat dictum de eo, videbūt eū: & qui non audierunt, [9] acquiescēt.*

מטול הנא [s] אתתכסת [t] זבנין סגיאן [u] דאתא לותכון :

22 *Propter hoc impeditus sum temporibus multis quominus venirē ad vos.*

השא דין מטול דדוכא לית לי בהלין אתרותא [x] וסוא הוית מן קדם שניא סגיאתא דאתא לותכון :

23 *Nunc autem quia locus non est mihi in his regionibus, & cupidus fui iā ante annos multos vt venirē ad vos:*

[y] מא דאזל אנא [z] לאספניא [aa] מסבר אנא דאתא ואחזיכון ואנתון [bb] תלונני לתמן [cc] מא דקליל מן סגי [dd] אתכבסת בחזתכון :

24 *Quum proficiscar in Hispaniam, spero quòd veniam & videbo vos: et vos deducetis me illuc, postquam [10] aliqua ex parte [11] suauitate perfusus fuero [12] in videndo vos.*

השא דין אזל אנא לאורשלם דאשמש לקדישא :

25 *Nunc autem proficiscor ad Vrischelem vt ministrem sanctis.*

Marginal notes (Hebrew):

a אעהדכון אזהיר אתכם: b טיבותא חסד: c משמשנא משרת: d אפלוח אעבוד: e מקבל מקובל: f מקדש מקודש: g ממרח אנא ליבי נושא אותי: h סעיר פועל: i במלתא ובעבדא בדבר ובמעשים: k בחילא דאתותא בכוח האותות: l תדמרתא נפלאות: m אתכרך סבבתי: n סברתה בשורתו: o מתחפט משתדל: p אסבר אבשר: q שתאסא חיסוד: r יתתפיסון יקשיבו: s אתתכסת נמנעתי: t זבנין פעמים: u דאתא מלבוא: x סוא תאווה: y מא דאזל אנא כאשר אלך: z אספניא ספרד: aa מסבר מקוה: bb תלונני תלוואותי: cc מא דקליל מן סגי כאשר מעט: dd אתכבסת אשיש:

Marginal notes (Latin):

5 Id est, Per me, Hebraismus.

6 Vel, Præconiū.

7 Quum solicitè curarem.

8 Scribebatur corruptè בדרם pro בדם, mutato punctulo, quo discernitur apud Syros Daleth à Resch.

9 Id est Persuadebuntur.

10 Ad verbum, Parum ex multo.

11 Syrè, Tanquā odore aromatum perfusus fuero.

12 Ad verbum, Propter vidisse me vos. Hebraismus.

1.Cor.6.11

26 Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ.

27 Εὐδόκησαν γάρ, καὶ ὀφειλέται αὐτῶν εἰσίν. εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς.

28 Τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον, ἀπελεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς τὴν Σπανίαν.

29 Οἶδα δὲ ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσομαι.

30 Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος, συναγωνίσασθαί μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Θεόν·

31 Ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ἵνα ἡ διακονία μου ἡ εἰς Ἱερουσαλὴμ εὐπρόσδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις·

32 Ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν.

33 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

26 Placuit enim Macedoniæ & Achaiæ cõferre aliquid in pauperes sanctos qui sunt Hierosolymis.

27 [11]‖Placuit enim *inquam*, & debitores illorum sunt. nam si spiritualia ipsorum *bona* Gentes participarunt, debent etiam *ipsa* in carnalibus eis ministrare.

28 Hoc igitur vbi perfecero, & eis consignauero hunc fructum, abibo istac in Hispaniam.

29 Scio verò me, quum veniam ad vos, cum plena benedictione Euangelii Christi venturum.

30 Precor autem vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Spiritus, vt mecum certetis *vestris* pro me apud Deum precibus:

31 Vt liberer ab iis qui rebelles sunt in Iudæa: vtque ministerium hoc meum erga Hierusalem, acceptum sit sanctis:

32 Vt cum gaudio veniã ad vos per voluntatem Dei, vnáque vobiscũ refociller.

33 Deus autem pacis *princeps*, sit cũ omnibus vobis. Amen.

11 *Voluntariæ quidē sunt eleemosynæ, sed quas tamen ex charitatis lege debeamus.*

12 *Pollicetur sese ad eos non venturũ vacuum, benedictione Dei fretus: sed precum officium ab eis postulans, ostendit qua re in quibusuis difficultatibus niti nos maximè oporteat.*

Κεφάλαιον ις.

1 Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, οὖσαν διάκονον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς·

2 Ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ἁγίων, καὶ παραστῆτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν χρῄζῃ πράγματι. καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ.

Act.18.3.26

3 Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Οἵτινες

Cap. XVI.

1 COmmẽdo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchreensis:

2 Vt eã excipiatis in Domino sicut dignum est sanctis, & adsitis ei quacunque in re *ipsi* vsus fuerit vobis. nam hæc tum multis hospitiũ præbuit, tum mihi etiam ipsi.

3 Salutate‖Priscillam & Aquilam, adiutores meos in Christo Iesu:

Qui

1 *Absoluta tota disputatione, iam ad familiares commendationes & salutationes descendit, idque in præcipuum scopũ respiciens, nempe vt norint Romani qui sint inter ipsos honore et pretio digni, atque adeo quos sibi imitandos debeant proponere. quamobrē etiam singulos egregiis aliquibus testimoniis exornat.*

26 צבו גיר הלין דבמקדוניא ובאכאיא דשותפותא תהוא להון עם מסכינא וקדישא דאית באורשלם :

Voluerũt enim hi qui sunt in Macedonia et in Achaia, vt communicatio esset sibi cum pauperibus & sanctis qui sunt in Vrischelem.

27 צבו מטול דאף חיבין להון אן גיר ברוח אשתותפו עמהון עממא חיבין אנון דאף בדבסר ישמשון אנון :

Voluerunt [inquam:] quinetiã debitores sunt illis. Si enim [13] in Spiritu cõmunicauerunt cum illis Gentes, debitores sunt vt etiam in iis quæ sunt carnis ministrent eis.

28 הדא הכיל מא דגמרת וחתמת להון [a] אדשא הנא עבר אנא עליכון לספניא :

Hoc igitur quum perfecero, & consignauero eis fructum hunc, transiturus sum per vos in Hispaniam.

29 ידע אנא גיר דאמתי דאתא אנא לותכון [b] במוליא הו דבורכתא דאונגליון דמשיחא אתא אנא :

Noui enim quòd quum venero ad vos, cũ plenitudine benedictionis Euangelii Christi veniam.

30 בעא אנא דין מנכון אחי במרן ישוע משיחא [c] ובחובא דרוחא דתעמלון עמי בצלותא דחלפי לות אלהא :

Peto autẽ à vobis, fratres mei, per Dominum nostrum Ieschua Christũ, & per dilectionem Spiritus, vt laboretis mecum in precatione quæ sit pro me erga Deum.

31 דאתפצא מן אילין דלא [d] מתטפיסין דביהוד ותשמשתא [e] דמובל אנא לקדישא דבאורשלם תתקבל שפיר :

Ut liberer ab illis qui sunt [14] contumaces, qui sunt in Iudæa, & ministerium [11] quod defero ad sanctos, qui sunt in Vrischelem, accipiatur bene:

32 ואתא לותכון [f] בחדותא בצביניה דאלהא [g] ואתתניח עמכון :

Et veniam ad vos cum gaudio, per volũtatẽ Dei, et refociller vobiscum.

33 אלהא דשלמא יהוא עם כלכון אמין :

Deus pacis sit cum omnibus vobis. Ammin.

קפלאון יו

Cap. XVI.

1 [h] מגעל אנא לכון דין לפובא [i] חתן דאיתיה [k] משמשניתא דעדתא דקנכראוס :

Commendo autem vobis Phœbẽ, sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchræensis:

2 דתקבלונה במרן איך [l] דזדק לקדישא ובכל [m] צבו דבעיא מנכון [n] תקומון לה מטול דאף הי [o] קיומתא הות לסגיאא אף לי :

Vt excipiatis eam in Domino nostro, sicut iustũ est sanctis, & omni re quã petierit à vobis, assistatis ei: propterea quòd etiam ipsa adstitit multis etiam mihi.

3 שאלו בשלמא דפריסקלא ודאקלוס [p] פלחא דעמי בישוע משיחא :

[1] Salutate Priscillam et Aquilam, [2] cooperatores meos in Jeschua Christo.

[a] אדשא חפרו:

[b] מוליא מליאות:

[c] חובא אהבת:

[d] מתטפיסין מקשיבים:

[e] מובל מביא מן יבל:

[f] חדותא ששון:

[g] אתתניח אנוח:

[h] מגעל מפקיד:

[i] חתן אחותנו:

[k] משמשנית משרתת:

[l] זדק ראוי:

[m] צבו דבר:

[n] תקומון תעמדו:

[o] קיומתא עמדה:

[p] פלחא משרתים:

13 Fortassis excidit librariis aut typographo ד Daleth in voce ברוח quum dicendum fuerit ברוח in iis quæ sunt Spiritus, sicut habent Græca, quanquam ne in manuscripto quidem codice aliter legatur.

14 Qui non acquiescunt, Increduli.

1 Ad verbum, Petite pro pace Priscillæ &c. id est Salutate. & sic in sequentibus. Hebraismus.

2 Syrè, Operantes qui mecũ sunt Hebraismus.

4 Οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν· οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν·

Qui pro anima mea ſuam ipſorũ ceruicem ſuppoſuerũt: quibus nõ ego ſolus gratias ago, ſed etiam omnes Eccleſiæ Gentium:

5 Καὶ τὴν κατ᾽ οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν. Ασπάσασθε Επαίνετον τὸν ἀγαπητόν μου, ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Αχαΐας εἰς Χριστόν.

Item Eccleſiã quæ in domo eorum eſt. Salutate Epænetum mihi dilectum, primitias Achaiæ in Chriſto.

6 Ασπάσασθε Μαριάμ, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς.

Salutate Mariam quæ multum laborauit erga nos.

7 Ασπάσασθε Ανδρόνικον καὶ Ιουνίαν, τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου, οἵτινες εἰσὶν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἳ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγόνασιν ἐν Χριστῷ.

Salutate Andronicum & Iuniã, cognatos meos, & concaptiuos meos, qui ſunt inſignes inter Apoſtolos, qui etiam ante me fuerunt in Chriſto.

8 Ασπάσασθε Αμπλίαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν Κυρίῳ.

Salutate Ampliam dilectum mihi in Domino.

9 Ασπάσασθε Οὐρβανὸν τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ, καὶ Στάχυν τὸν ἀγαπητόν μου.

Salutate Vrbanum, adiutorem noſtrum in Chriſto, & Stachyn mihi dilectum.

10 Ασπάσασθε Απελλῆν, τὸν δόκιμον ἐν Χριστῷ. Ασπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Αριστοβούλου·

Salutate Apellen, probatum in Chriſto. Salutate eos qui ſunt ex Ariſtobuli *familiaribus*.

11 Ασπάσασθε Ηροδίωνα τὸν συγγενῆ μου. Ασπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ναρκίσσου, τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ.

Salutate Herodionẽ cognatum meũ. Salutate eos qui *ſunt* ex Narciſſi *familiaribus*, eos *inquam* qui ſunt in Domino.

12 Ασπάσασθε Τρύφαιναν καὶ Τρυφῶσαν τὰς κοπιώσας ἐν Κυρίῳ. Ασπάσασθε Περσίδα τὴν ἀγαπητήν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν Κυρίῳ.

Salutate Tryphænam & Tryphoſam quæ laborant in Domino, Salutate Perſida dilectã, quæ multum laborauit in Domino.

13 Ασπάσασθε Ροῦφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ.

Salutate Rufum ſelectum in Domino, & matrem eius ac meam.

14 Ασπάσασθε Ασύγκριτον, Φλέγοντα, Ερμᾶν, Πατρόβαν, Ερμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς.

Salutate Aſyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum eis ſunt fratres.

15 Ασπάσασθε Φιλόλογον καὶ Ιουλίαν, Νηρέα καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ Ολυμπᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους.

Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & ſororem eius, & Olympam, & qui cum eis ſunt, omnes ſanctos.

Ασπάσασθε

Salutate

4 דְּהֵנוּן הָלֵין חֲלָף נַפְשִׁי צַוְרַיְהוּן יַהֲבוּ וְלָא הֲוָא אֶנָא בַּלְחוּדַי מַוְדֵא אֶנָא לְהוּן אֶלָּא אָף כֻּלְּהֵין עֵאדְתָא דְעַמְמֵא׃

Qui quidem pro anima mea ceruices suas tradiderunt: & nequaquam ego solus gratias ago illis, sed etiam omnes Ecclesiæ Gentium.

5 וְהַבוּ שְׁלָמָא לְעִדְּתָא דַבְבַיְתְהוּן שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דְאַפֶּנְטוֹס חֲבִיבִי אֵינָא דְאִיתַוְהִי רִישִׁיתָא דַאכָאיָא בִּמְשִׁיחָא׃

Et[3] salutate Ecclesiam quæ est domi eorum.[4] Salutate Epænetum dilectum meum, qui est primitiæ Achaiæ in Christo.

6 שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דְמַרְיָא אֵידָא דְסַגִּי לְאֵית בְּכוּן׃

[5] Salutate Mariam quæ multum laborauit erga vos.

7 שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דַאנְדְרוֹנִיקוֹס וְדִיוּנְיָא [a] אַחַיְנַי דַּהֲווֹ [b] שְׁבַיָא עַמִּי וִידִיעִין אֶנּוּן בַּשְׁלִיחֵא וּבַמְשִׁיחָא קַדְמַי הֲווֹ׃

Salutate Andronicum et Iuniam, cognatos meos qui fuerunt concaptiui mei, & noti sunt inter Apostolos, et in Christo ante me fuerunt.

8 שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דַאמְפְּלִיאוֹס חֲבִיבִי בְּמָרַן׃

Salutate Ampliam dilectũ meũ in Domino nostro.

9 שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דְאוּרְבָנוֹס פָלְחָא דְעַמַּן בַּמְשִׁיחָא וְדַאסְטַכוּס חֲבִיבִי׃

Salutate Vrbanum [6] cooperatorem nostrum in Christo, & Stachaum dilectum meum.

10 שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דַאפֶּלְא [c] גַּבְיָא בְּמָרַן שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דִבְנַי בַּיְתֵהּ דַארִסְטָובוּלוֹס׃

Salutate Appellen electum in Domino nostro. Salutate[7] domesticos Aristobuli.

11 שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דְהֵרוֹדִיוֹן אַחְיָנִי שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דִבְנַי בַּיְתֵהּ דְנַרְקִיסוֹס אִילֵין דְּאִיתַיְהוּן בְּמָרַן׃

Salutate Hiraudionem cognatum meũ. Salutate domesticos Narcissi, qui sunt in Domino nostro.

12 שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דְטְרוּפַנָא וְטְרוּפָסָא דְלָאיִין בְּמָרַן שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דְפֶרְסִס חֲבִיבְתִּי אֵידָא דְסַגִּי לְאֵית בְּמָרַן׃

Salutate Tryphænam & Tryphosam quæ laborant in Domino nostro. Salutate Persidem dilectam meam, quæ multum laborauit in Domino nostro.

13 שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דְרוּפוֹס גַּבְיָא בְּמָרַן וְדַאמֵּהּ דִּילֵהּ וְדִילִי׃

Salutate Rufum electum in Domino nostro, & matrem eius & meam.

14 שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דַאסוּנְקְרִטוֹס וְדִפְלֵגוֹן וְדַארְמָא וְדִפַטְרְבָא וְדַהֶרְמָא וְדַאחֵא דְעַמְּהוּן׃

Salutate Asyncritum & Phlegõtem et Hermã, et Patrobã, et Mercurium, & fratres qui sunt cum eis.

15 שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דְפִילָלְגוֹס וְדִיוּלִיָא וְדִנָארוֹס [d] וְדַחָתֵהּ וְדַלוּמְפָא וְדַכֻלְּהוּן קַדִּישֵׁא דְעַמְּהוּן׃

Salutate Philologum et Iuliã, & Nereum & sororem eius, & Lympam, & omnes sanctos qui sunt cum illis.

Marginal notes:

[a] אחיני קרובי׃ [b] שביא שבויים׃

[c] גביא הנבחר׃

[d] חתה אחותו׃

3 Ad verbum, Date pacem Ecclesiæ. Hebraismus.

4 Ad verbum, Petite pro pace Epæneti. Hebraismus.

5 Ad verbum, Petite pro pace Mariam. Hebraismus.

6 Ad verbum, Operatorem qui fuit nobiscum.

7 Syrè, Filios domus. Hebraismus, vt paulo pòst iterum.

*1.Cor.16.20 & 13.12 1.pet.5.14

16 Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ.

‖Salutate alii aliososculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.

17 Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα παρὰ τὴν διδαχὴν ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιοῦντας· καὶ ἐκκλίνατε ἀπ᾽ αὐτῶν.

2.Ioh.10

Precor autem vos, fratres, vt spe culemini dissidiorum & scandalorum autores, præter doctrinam quam vos didicistis: ‖ & declinetis ab eis.

2 *Sicut nominatim eos describens qui commendatione digni erāt, satis expressit quos audire ac sequi deberent, ita nunc falsos fratres eis depingit à quibus sibi caueant, non tamē nominatim, quoniam necessarium id non erat.*

18 Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ· καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων.

Nā qui eiusmodi *sunt*, Domino nostro Iesu Christo non seruiunt, sed suo ventri: & per blandiloquētiam & assentationem corda *hominum* minimè malorum seducunt.

19 Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο. Χαίρω οὖν τὸ ἐφ᾽ ὑμῖν· θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν.

[3]Vestra enim obedientia ad omnes peruenit. Gaudeo igitur quod ad vos *attinet*: sed volo vos sapiētes quidem esse in rebus bonis, innocentes verò in malis.

3 *Simplicitas condienda est prudētia.*

20 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν ἐν τάχει. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ᾽ ὑμῶν. Ἀμήν.

[4]Porro Deus pacis *princeps* conteret Satanā sub pedes vestros citó. Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscum. Amen.

4 *Pugnandum est certa spe victoriæ.*

Act.16.1 philip.2.19

21 Ἀσπάζονται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου καὶ Λούκιος καὶ Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου.

[5]Salutant vos ‖Timotheus adiutor meus & Lucius & Iason & Sosipater, cognati mei.

5 *Adscribit salutationes partim ad mutuam fouendam coniunctionem, partim vt totidem veluti subscriptoribus confirmata hac epistola, plus apud nos Romanos ponderis habeat*

22 Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν, ἐν Κυρίῳ.

Saluto vos in Domino ego Tertius, qui descripsi epistolam.

23 Ἀσπάζεται ὑμᾶς Γάϊος ὁ ξένος μου καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἔραστος ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός.

Salutat vos Gaius hospes meus & Ecclesiæ totius. Salutat vos Erastus procurator vrbis, & Quartus frater.

24 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

[6]Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum omnibus vobis. Amen.

6 *Iam tertio eis valedicens, id eis precatur à quo pendet totius superioris doctrinæ efficacia.*

Ephes.3.20

25 Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου·

Ephes.3.9 coloss.1.26 1.tim.1.7 tit.1.1

[7]‖Ei verò qui potest vos stabilire, secundum Euangelium meum, & præconium Iesu Christi‖ ex reuelatione mysterii quod à temporibus æternis tacitum fuit:

7 *Magnifica gratiarum actione prædicat Dei potentiam & sapientiam, quæ potissimum in Euangelio elucent: facta etiam mentione vocationis Gentium, vt Romanos in spe huius salutis cōfirmet.*

Φανερωθέντος

16 שאלו בשלמא חד דחד בנושקתא קדישתא שאלן בשלמכון כלהין עדתה דמשיחא :

16 *Salutate alter alterũ in osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.*

17 [a]בענא דין מנכון אחי דתזדהרון מן אילין [b]דפלגותא ומכשולא עבדין לבר מן יולפנא דאנתון [c]ילפתון דתתרחקון לכון מנהון :

17 *Peto autem à vobis, fratres mei, vt caueatis ab illis qui dissidia et scandala faciunt præter doctrinam quam edocti estis, vt longè discedatis ab eis.*

[a] בענא כמו בעא אנא :
[b] פלגותא מחלוקת :
[c] ילפתון נלמדתם :

18 אילין גיר דהכנא אנון לא משמשין למרן ישוע משיחא אלא [d]לכרסהון [e]ובמלא [f]בסימתא ו ובבורכתא מטעין לבותא דפשיטא :

18 *Qui enim tales sunt, non seruiunt Domino nostro Ieschua Christo, sed ventri suo: & per sermones dulces, & per benedictiones seducunt corda simplicium.*

[d] כרסהון בטנם :
[e] מלא דברים :
[f] בסימתא מתוקים :

19 משתמענותכון דין דילכון לכל בר נש אתידעת חדא אנא הכיל בכון וצבא אנא דתהוון חכימין לטבתא ותמימין לבישתא :

19 *Obedientia autem vestra [8] omni filio hominis innotuit. Gaudeo igitur in vobis: et volo vt sitis sapientes ad bona, & sinceri ad mala.*

8 Nomen generis, in voce singulari, vim habet pluralis.

20 אלהא דין דשלמא ישחקיוהי בעגל לסטנא תחית רגליכון [g]טיבותה דמרן ישוע משיחא תהוא עמכון :

20 *Deus autẽ pacis cõterat breui Satanã sub pedibus vestris. Gratia Domini nostri Ieschua Christi sit vobiscũ.*

[g] טיבותה חסדו :

21 שאלין בשלמכון טימתאוס פלחא דעמי ולוקיוס ואיסון וסוסי פטרוס [h]אחיני :

21 *Salutant vos Timotheus [9] cooperator meus, & Lucius & Iason et Susi-patraus, cognati mei.*

9 Ad verbum, Operator qui mecum est. Hebraismus.

[h] אחיני קרובי :

22 שאל אנא בשלמכון אנא טרטיוס דכתבת אגרתא במרן :

22 *Saluto vos ego Tertius qui descripsi epistolam [hãc,] in Domino nostro.*

23 שאל בשלמכון גאיוס מקבלני ודכלה עדתא שאל בשלמכון א ארסטוס רב ביתא דמדינתא ו וקוארטוס אחא :

23 *Salutat vos Gaius [10] susceptor meus et totius Ecclesiæ. Salutat vos Erastus qui est procurator ciuitatis, & Quartus frater.*

10 Id est, Qui me domi suæ excepit. id est Hospes me⁹.

24 [11]

11 Versus 24 in Syro textu tã manuscripto quàm impresso non habetur hoc loco, sed in calce epistolæ additur.

25 לאלהא דין הו דמשכח [i]דישררכון באונגליון דילי הו דאתכרז על ישוע משיחא בגליונא [k]דארזא דמן [l]זבנא עלמא [m]מכסי הוא :

25 *Deo autem ipsi, qui potest vos confirmare secundũ Euangeliũ meũ quod prædicatum est de Ieschua Christo, iuxta reuelationẽ mysterii quod tẽporibus seculorum absconditum fuerat,*

[i] דישררכון שיקים אתכם :
[k] ארזא סוד :
[l] זבנא עתי :
[m] מכסי בסוי :

אתגלי

26 Φανερωθέντος δὲ νῦν, διά τε γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος.

Nunc verò factum est manifestum, & per Scripturas propheticas, ex imperio æterni Dei, ad obedientiam fidei, omnibus Gentibus declaratum.

27 Μόνῳ σοφῷ Θεῷ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Soli, *inquam*, sapienti Deo gloria per Iesum Christum in secula. Amen.

Πρὸς Ῥωμαίους ἐγράφη ἀπὸ Κορίνθου διὰ Φοίβης τῆς διακόνου τῆς ἐν Κεγχρεαῖς ἐκκλησίας.

Ad Romanos scripta fuit Corintho, per Phœben ministram Cenchreensis Ecclesiæ.

Παύλου τοῦ Ἀποστόλου ἡ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ πρώτη.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios prior.

Κεφάλαιον α΄.

Cap. I.

1 ΠΑΥΛΟΣ κλητὸς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός,

PAVLVS vocatione [1] Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, [3]& Sosthenes frater,

2 Τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοῖς ἁγίοις, σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν.

Act.15.9
1.thess.4.7
Rom.1.7
ephes.1.1
coloss.1.12
2.tim.1.9
tit.2.11
2.Tim.1.22

[4]Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, [5]‖sanctificatis in Christo Iesu, ‖vocatis sanctis, cum omnibus‖ qui inuocãt nomẽ Domini nostri Iesu Christi in quouis loco, *Domini inquã*, tũ ipsorum, tum nostri.

3 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

[6]Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

4 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

[7]Gratias ago Deo meo semper de vobis, ob gratiam Dei quæ data est vobis in Christo Iesu.

1 *Inscriptio epistolæ, in qua præcipue captat Corinthiorum gratiam, ita tamen vt se Dei seruum esse non hominum vbique meminerit.*
2 *Si Apostolus, ergo audiẽdus, etiamsi acrius interdũ eos obiurgarit, quũ suã causam nõ agat, sed Christi mãdata perferat.*
3 *Sosthenem adiũgit, vt duobus testibus sanciatur hæc doctrina.*
4 *Ecclesia Dei est etiam quæ magnis vitiis laborat, modo admonẽtibus pareat.*
5 *Vera definitio Ecclesiæ catholicæ, quæ vna est.*
6 *Fundamentum & vita ipsius Ecclesiæ Christus à Patre datus.*
7 *Damnaturus multa vitia, incipit à vera virtutum prædicatione, ne odio aut maleuolentia impulsus postea videatur ad obiurgationes descendere: ita tamen vt omnia ad Deum autorem referat, idque in Christo, quo magis pudeat Corinthios sacra Dei dona profanare.*

Ὅτι

Quòd

26 אתגלי דין [a]בזבנא הנא ביד כתבא דנביא ובפוקדנה דאלהא דלעלם אתידע לכלהון עממא למשמעא דהימנותא :

[a] בזבנא בזמן:

26 *Manifestatum autem est in tempore hoc per scripturas Prophetarum, et per mandatũ Dei qui est in æternũ, innotuit omnibus Gentibus ad obediẽtiam fidei,*

27 [b]דהויו חכימא בלחודוהי שובחא ביד ישוע משיחא לעלם עלמין אמין:

[b] דהויו שהוא:

27 *Qui est sapiens solus, gloria[13] per Ieschua Christum in seculum seculorũ. Ammin.*

13 Ad verbum, Per manũ Ieschua Christi.

28 טיבותה דמרן ישוע משיחא על כלכון אמין :

28 *Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum omnibus vobis. Ammin.*

שלמת אגרתא דלות רהומיא דאתכתבת מן קורנתוס ואשתדרת באידי פובא משמשניתא מהימנתא

Finitur epistola ad Romanos quæ scripta fuit è Corintho, & missa fuit per manus Phœbæ ministræ fidelis.

אגרתא דפולוס לות קורינתיא קדמיתא ;

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios prima.

קפלאון א

Cap. I.

1 פולוס [c]קריא ושליחא דישוע משיחא בצבינה דאלהא וסוסטניס אחא:

[c] קריא קרוא:

1 *PAVLVS vocatus & legatus Jeschua Christi, per voluntatẽ Dei, & Sosthenes frater,*

2 לעדתא דאלהא דבקורינתוס [d]קריא וקדישא דבישוע משיחא [e]מקדשין ולכלהון אילין דקרין שמה דמרן ישוע משיחא בכל אתר דילהון ודילן :

[d] קריא קרואים:
[e] מקדשין מקודשים:

2 *Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, [nimirum] vocatis & sanctis qui in Ieschua Christo sunt sanctificati, et omnibus iis q̃ invocãt nomẽ Domini nostri Ieschua Christi, in omni loco ipsorum, & nostri.*

3 [f]טיבותא עמכון ושלמא מן אלהא אבון ומן מרן ישוע משיחא :

[f] טיבותא החסד:

3 *Gratia[1] vobiscũ et pax à Deo Patre nostro, et à Domino nostro Ieschua Christo.*

1 Id est Ergavos. Hebraismus.

4 מודא אנא לאלהי על טיבותא דאלהא דאתיהבת לכון בישוע משיחא :

4 *Gratias ago Deo meo omni tẽpore pro vobis ob gratiã Dei quæ data est vobis per Ieschua Christum.*

Ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει· 5

Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν. 6

Ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. 7

Tit.2.11
philip.3.20

Ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. 8

1.Theſſ.3.18 & 5.25

Πιστὸς ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. 9

1.Theſſ.5.34

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῒ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ. 10

Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσι. 11

Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει, Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλώ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. 12

Act.8.14

Μεμέρισται ὁ Χριστός; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; 13

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάϊον· 14

Ἵνα μή τις εἴπῃ ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. 15

Act.18.10

Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανᾶ οἶκον· λοιπὸν οὐκ οἶδα εἴ τινα ἄλλον ἐβάπτισα. 16

Οὐ

Quòd in omnibus ditati ſitis in ipſo [8]omni loquendi facultate, omníque notitia:

[9]Prout teſtimonium Chriſti confirmatum fuit in vobis.

Adeo vt nullo dono deficiamini, [10]‖expectantes dum reueletur Dominus noſter Ieſus Chriſtus.

[11]‖Qui Deus etiam confirmabit vos vſque ad finem inculpatos, in diem Domini noſtri Ieſu Chriſti.

‖Fidelis Deus, per quem vocati eſtis in communionem Filii ipſius Ieſu Chriſti Domini noſtri.

[12]Precor autẽ vos, fratres, per nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, [13]vt idem loquamini omnes, & nõ ſint inter vos diſſidia, ſed ſitis coagmentati eadem mente & ſententia.

Declaratum eſt enim mihi de vobis, fratres mei, à domeſticis Chloes, quòd lites ſint inter vos.

Hoc autem dico, vnumquenque veſtrûm dicere, ‖Ego quidem ſum Pauli, ego verò Apollo, ego verò Cephæ, ego verò Chriſti.

[15]*Nũ* diſptitus eſt Chriſtus? [16]nũ Paulus crucifixus eſt ꝑ vobis? [17]aut in nomen Pauli baptizati fuiſtis?

[18]Gratias ago Deo meo quòd neminem veſtrûm baptizauerim, niſi ‖Criſpum & Gaium:

Vt nequis dicat me in meum nomen baptizaſſe.

Baptizaui autem etiam Stephanæ familiam: cæterùm haud ſcio num quem alium baptizauerim.

8 Attingit illud nominatim quo præcipuè abutebantur.

9 Verùm iſtorum donorum vſum in eo poſitum oſtendit, vt ita illuſtretur Chriſti in ipſis potentia, vt poſtea magis liqueat quàm turpiter ad gloriam & ambitionẽ illis abutantur.

10 Obiter inquit cauſam non eſſe cur ſibi tantopere de receptis donis placeant, quũ hæc nihil ſint præ iis quæ ſunt expectãda.

11 Teſtatur ſe bene etiam in poſterum de ipſis ſperare, vt eo patiẽtius ferant ſe poſtea reprehendi: ſimul tamen oſtendit Dei vnius opus eſſe tum initium tum etiam complementum noſtræ ſalutis.

12 Abſoluta præfatione ad rẽ ipſam accedit, ab obteſtatione grauiſſima incipiens, quaſi Chriſtũ ipſum non Paulum loquẽtem ſint audituri.

13 Prima pars huius epiſtolæ, cuius ſcopus eſt, ad mutuam concordiam Corinthios, ſublatis omnibus diſcordiarũ cauſis, reuocare. Prima igitur hæc pars eſt de tollendis ſchiſmatibus. Eſt autẽ ſchiſma quum qui in doctrina alioqui cõſentiũt, tamen ſeſe ab aliis ſeiungunt.

14 Incipit obiurgationem ab occupatione, quoniam ex teſtibus idoneis intellexerit inter eos eſſe multas factiones. Simul autem aperit diſſidiorum cauſam, quòd alii ab aliis doctoribus penderent, nonnulli vero etiam ſibi ita eſſent addicti vt omnes doctores negligerent, ſolius Chriſti ſeſe diſcipulos, excluſis doctoribus, vocantes.

15 Prima ratio cur vitanda ſint ſchiſmata, quoniam ſic videtur diuidi ac planè lacerari Chriſtus, vt qui quũ vnus ſit, non poſſit eſſe duorũ ſeparatorum ac diſſidentium corporũ caput.

16 Altera ratio eſt, quòd non ſine ſacrilegij ſcelere ſic pendeãt ab hominibus vt à Chriſto: quod qui dem faciunt qui quicquid aliquis dixerit, propter perſonam probant: ſicut iſti quidem Euangelium ex vnius ore acceptum probabant, ex alterius autem ore faſtidiebant: adeo quidem vt factiones iſtæ ex doctorum nominibus appellarentur. Subſtituit autem ſuum ipſius nomen Paulus, non tantùm ne quẽquam grauet, ſed etiam vt oſtendat ſe cauſam ſuam non agere.

17 Tertia ratio à baptiſmi formula & fine deſumpta, qua nomen damus Chriſto inuocato cum Patre & Spiritu ſancto. Itaque etiam ſi quis à doctrina Chriſti non deficiat, tamen a certis doctoribus pendeat cum aliorum contemptu, ſit Chriſti deſertor: quoniam ſi Chriſtum vnum magiſtrum haberet, eum per quoſuis docentem audiret.

18 Profitetur ſe eo liberius de his rebus agere quòd Dei prouidentia factum ſit vt ſit extra omnem ſuſpicionem quaſi diſcipulos aliis ereptos velit ſibi vendicare. Ex quo intelligere licet non tantum diſcipulos, ſed etiam multo magis doctores ipſos hic reprehendi, qui ſuos greges ſibi ſeparatim cogebant.

5 דבכל מדם עתרתון בה בכל [a]מלא ובכל ידעתא :

Quod in omni re diuites facti estis per ipsum, [nẽpe] in omni sermone et in omni cognitione.

6 איך סהדותה דמשיחא [b]דאשתדרת בכון :

Secundum testimoniũ Christi quod confirmatum est in vobis.

7 דלא [c]אתכצרתון בחדא מן [d]מוהבתה אלא [e]מסכין אנתון לגליניה דמרן ישוע משיחא :

Quòd non destituti estis vllo ex donis eius, sed [2]expectatis reuelationem Domini nostri Jeschua Christi.

8 דהו [f]ישררכון עד־מא לאחריתא [g]דדלא רשין תהוון ביומה דמרן ישוע משיחא :

Qui confirmat vos vsque in finem, vt [3]irreprehensibiles sitis in die Domini nostri Ieschua Christi.

9 [h]מהימן הו אלהא דבאידה אתקריתון לשותפותא דברה ישוע משיחא מרן :

Fidelis est Deus [4]per quem vocati estis in communionẽ filij sui Jeschua Christi Domini nostri.

10 בעא אנא דין מנכון אחי בשמה דמרן ישוע משיחא דתהוא חדא מלתא לכלכון ולא יהוין בכון [i]פלגותא אלא דתהוון גמירין בחדא [k]תרעיתא ובחד [l]רעינא :

Peto autẽ à vobis, fratres mei, per nomen Domini nostri Jeschua Christi, vt sit vnus sermo omnibus vobis, & non sint inter vos dissentiones: sed vt sitis perfecti in vna mente & vna cogitatione.

11 שלחו לי גיר עליכון אחי מן בית כלאא [m]דחרינא אית בינתכון :

[5]Retulerũt enim mihi de vobis, fratres mei, [qui sũt] de domo Chloæ, quòd contentiones sunt inter vos.

12 הדא דין אמר אנא דאית מנכון דאמר אנא דפולוס אנא ואית דאמר אנא דאפלו אנא ואית דאמר אנא דכאפא אנא ואית דאמר אנא דמשיחא אנא :

Hoc autem dico, quòd est ex vobis qui dicat, Ego Pauli sum: & est qui dicat, Ego Apollo sum: & est qui dicat, Ego Ciphæ sum: & est qui dicat, Ego Christi sum.

13 דלמא [n]אתפלג לה משיחא או למא פולוס [o]אזדקף [p]על אפיכון או בשמה דפולוס [q]עמדתון :

Nunquid diuisus est Christus? aut nũquid Paulus crucifix[9] est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?

14 מודא אנא לאלהי דלאנש מנכון לא [r]אעמדת אלא לקריספוס ולגאיוס :

Gratias ago Deo meo, quòd neminem ex vobis baptizauerim nisi Crispum & Gaium.

15 דלא אנש יאמר דבשמי אעמדת :

Ne quis dicat quod [6]in nomine meo baptizauerim.

16 אעמדת דין לביתה דאסטפנא תוב דין לא ידע אנא אן לאנש [ſ]אחרין אעמדת :

Baptizaui autem familiam Stephanæ: rursus autem haud scio num quenquam alium baptizauerim.

---

[a] מלא דברים מן מלל :
[b] אשתדרת תתקימת :
[c] אתכצרתון חסרתם :
[d] מוהבתה מתנותיו מן יהב :
[e] מסכין מקווים מן סכא :
[f] ישררכון יקימכם :
[g] דלא רשין בלי תוכחה :
[h] מהימן נאמן :
[i] פלגותא מריבות :
[k] תרעיתא דעת :
[l] רעינא מחשבה :
[m] חרינא מריבות :
[n] אתפלג נחלק :
[o] אזדקף נתלה :
[p] על אפיכון בעבורכם :
[q] עמדתון נטבלתם :
[r] אעמדת טבלתי :
[ſ] אחרין אחר :

2 Tāquam ĩ spẽcula expectatis.

3 Syrè, Sine accusationibus.

4 Syrè, Per cuius manum.

5 Ad verbum, Miserunt. id est, Missis literis vel nuntiis significauerũt. Hebraism[9].

6 Vel, In nomen meum. hoc est, Abusus fuerim baptismo vt mihi discipulos addicerẽ, tanquam doctrinæ & baptismi autori: & schisma studuerim in ecclesiam inducere, cuius vnum est caput, Christus.

17 Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ.

18 Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστί, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστι.

19 Γέγραπται γάρ, Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω.

20 Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεύς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου;

21 Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας.

22 Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν·

23 Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν·

24 Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν.

25 Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί· καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ, ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί.

26 Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς.

27 Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ, καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά.

Infrà.2.14 galat.5.4 2.pet.1.16

Rom.1.16

Esa 19.14

Matth.12.38

[19]Nō enim misit me Christus vt baptizarem, sed vt euangelizarem: ‖[20]nō *tamen* cū dicēdi peritia, [21]ne inanis reddatur crux Christi.

Nam sermo ille de cruce, iis quidem qui pereunt, stultitia est: nobis autē qui seruamur, ‖potētia Dei est.

[22]Scriptum est enim, ‖Abolebo sapientiam sapientum, & intelligētiam intelligentium tollā è medio.

Vbi sapiens? vbi Scriba? vbi conquisitor seculi istius? nónne infatuauit Deus sapientiam mūdi huius?

[23]Nam postquam in Dei sapientia mundus non cognouit Deū ex *eius* sapiētia, [24]placuit Deo per stultā prædicationē seruare credētes:

[25]‖Quādoquidē & Iudæi signum petunt, & Græci sapientiā quærūt:

Nos autem prædicamus Christū crucifixum, Iudæis quidem offendiculum, Græcis verò stultitiam:

Ipsis autem vocatis, tum Iudæis, tum Græcis, Christum Dei potentiam ac Dei sapientiam.

Nam stultitia Dei sapientior est quàm homines: & infirmitas Dei validior est quàm homines.

[26]Videtis enim vocationē vestrā, fratres, *videlicet* nō esse multos sapientes secundum carnem, nō multos potentes, non multos nobiles.

Verùm quæ stulta *sunt* in mundo, elegit Deus vt pudefaciat sapiētes: & quæ *sunt* infirma in mundo, elegit Deus vt pudefaciat robusta.

19 Occupatio, se nō fuisse apud illos baptizandis multis intentum: minimè id tamē baptismi cōtemptu, sed quoniam in doctrina tradēda præcipuè occupatus, auditores assentientes cōmittebat aliis, quorum illi copia erat, baptizandos. Ita verò satis ostendebat quàm esset ab omni ambitione alienus: quum è contrario ii quos reprehendit, quasi sibi non Christo discipulos congregarent, de quamplurimis à se baptizādis ambitiosè laborarēt.
20 Iam se conuertit ad doctores ipsos sibi in splendida & ambitiosa facundia placentes, quo plures discipulos allicerent. Illis igitur non dissimulat se fuisse dissimilem, suum exemplum Apostolica grauitate opponens peruersis illorū iudiciis. Est ergo alter hic locus huius epistolæ de pia simplicitate in docendo Euangelio tum in sententiis tū in verbis obseruāda.
21 Ratio cur illa verborum pompa & orationis pigmentis non sit vsus, nempe quòd Deus ea demū ratione voluerit mūdum sibi subiicere, ex qua intelligerent homines quantumuis stupidi opus hoc peragi à Deo ipso absque hominum artificio. Itaque sicut proponitur in Euangelio salus per crucem Christi, qua nihil est neque contemptibilius, neque à vita remotius, ita etiam ipsam crucis prædicādæ rationem voluit Deus prorsus quàm diuersissimam esse ab iis quibus solent homines ab hominibus ad aliquid audiendum & credendum allici: ideóque quadā sapientissimæ stultitiæ specie voluit de mundana illa stultissima sapientia triūphare: sicut se facturum per Esaiam prædixerat. Hinc autem colligendum est, tum doctores illos ambitiosa eloquentia turgidos, tum etiam illorum admiratores, quamlongissimè à scopo suæ vocationis aberrasse.
22 Non modo probat Apostolus nouum hoc non debere videri, quum fuerit tanto antè tempore prædictum, sed etiam declarat Deum sic solere arrogantiam mundi punire, qui sibi placeat in sua patientia: ac proinde inane esse atque adeo euanidum, & à Deo tanquam inutile reiici, quod vnum isti tantopere curabant.
23 Ostendit dignam fuisse hominum arrogantiam quam Dominus ita traduceret, vt qui in sapientiæ mundi clarissimo speculo (i. mundi opificio) noluerint Deum contemplari sicut par erat.
24 Mira Dei bonitas sic mundi arrogantiam punientis vt eius saluti nihilominus consulat, docens videlicet homines stultescere vt Deo sapiant.
25 Explicatio eius quod dixerat, Prædicationem Euangelii stultam esse. Stulta est (inquit) hominibus quos Deus noua luce non donauit. (i. hominibus in sese cōsideratis.) Iudæi enim requirūt miracula, & Græci argumenta quæ ratione sua possint comprehendere: ideóque Euangelio non modò non credūt, sed etiam illud irrident. Nihilominus tamen in ista stulta prædicatione inest summa Dei virtus ac sapientia, sed quam soli vocati percipiant: Deo manifestè demonstrante, sese tum quoque quum illum planè stultum esse insani homines iudicant, ipsis esse longè sapientiorem: & quum infirmissima quædam adhibet, omne eorum robur superare, sicut in Euangelicæ prædicationis fructu apparuit.
26 Confirmatio ex iis ipsis petita quæ Corinthi euenerant, vbi Ecclesia ex ignobilibus & plebeiis magna ex parte constabat: vt Græciæ philosophos ad pudorem adigi necesse esset, quum viderent se sua sapientia & eloquentia nihil prorsus agere præ Apostolis, quos tamen idiotas & indoctos vocabant. Simul autem Apostolus hoc modo fastum eorū deiicit. Neque enim eos Deus prætulerat nobilibus & sapientibus illis vt superbirent, sed vt in Domino gloriari vel inuiti cogerentur, ex cuius misericordia & sapientiam istam & omnia ad salutem necessaria, ipsi omnium etiam abiectissimi, essent in Christo adepti.

17 לא גיר שדרני משיחא [a]למעמדו אלא[b]למסברו לא בחכמת[c]מלא דלא [d]יסתרק[e]זקיפה דמשיחא :

17 *Non enim misit me Christus ad baptizandum, sed ad euangelizādū, non per sapientiam sermonum, ne inanis reddatur crux Christi.*

18 מלתא גיר דזקיפא [f]לאבידא שטיותא הי לן דין לאילין [g]דחיינן [h]חילא הי דאלהא :

18 *Sermo enim crucis pereuntibus stultitia est: nobis verò qui[7] seruamur, virtus est Dei.*

19 כתיב גיר[i]דאוכד חכמתא דחכימא [k]ואגלוז תרעיתא[l]דסכולתנא :

19 *Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientum, et vanam reddam intelligentiam intelligentium.*

20 [m]איכא הו חכימא או איכא הו [n]ספרא או איכא הו[o]דרושא דעלמא הנא לא הא[p]אשטיה אלהא חכמתה דעלמא הנא :

20 *Vbi est sapiens? aut vbi est legisperitus? aut vbi est disputator seculi huius? nónne infatuauit Deus sapientiam mundi huius?*

21 מטול גיר דבחכמתה דאלהא לא ידע עלמא בחכמתא לאלהא צבא אלהא [q]דבשטיותא דכרוזותא [r]יחא לאילין[s]דמהימנין :

21 *Quia enim per sapientiam Dei nō cognouit mūdus per sapientiam Deū, voluit Deus vt per stultitiam prædicationis[9] saluos faceret eos qui credūt.*

22 מטול דיהודיא אתותא שאלין [t]וארמיא חכמתא בעין :

22 *Nam Iudæi signa quærunt, & Gentiles sapientiam petunt:*

23 חנן דין מכרזינן משיחא כד [u]זקיף תוקלתא ליהודיא [x]ולארמיא שטיותא הי :

23 *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, [qui] scandalum Iudæis, et Gentilibus stultitia est:*

24 להנון דין[y]דקרין יהודיא וארמיא משיחא חילא דאלהא וחכמתא דאלהא :

24 *Eis autem qui vocati sunt tum Iudæis tum Gentilibus, Christus virtus est Dei et sapientia Dei.*

25 מטול דשטיותה דאלהא חכימא הי מן בני נשא [z]וכריהותה דאלהא [aa]חילתנא הי מן בני אנשא :

25 *Quia stultitia ipsa Dei, sapientior est quàm filiorum hominis: & infirmitas Dei robustior est quàm [10] filiorum hominis.*

26 חזו גיר אף[bb]קריתכון אחי דלא סגיאין בכון חכימא בבסר ולא סגיאין בכון[cc]חילתנא ולא סגיאין בכון[dd]בני טוהמא רבא :

26 *Videte enim etiam vocationē vestram fratres mei, quòd non multi inter vos sunt sapientes secundum carnem, neque multi inter vos potentes, neque multi inter[11] vos nati genere illustri.*

27 אלא[ee]גבא אלהא[ff]לסכלוהי דעלמא דיבהת לחכימא וגבא [gg] כריהוהי דעלמא דיבהת לחילתנא :

27 *Sed elegit Deus stultos mundi, vt pudefaceret sapientes, & elegit infirmos mundi, vt pudefaceret potentes.*

[a] למעמדו לטבול:
[b] למסברו לבשר:
[c] מלא דברים מן מלל:
[d] יסתרק תתבטל:
[e] זקיפה תלייתו:
[f] לאבידא לאובדים:
[g] דחיינן הנושעים:
[h] חילא כוח:
[i] אוכד אוביד:
[k] אגלוז אהביל:
[l] סכולתנא הנבונים:
[m] איכא איה:
[n] ספרא סופר:
[o] דרושא יודע חכמת הדרוש:
[p] אשטיה השיבה לשטות:
[q] שטיותא שטות:
[r] יחא יחיה ר״ל יושיע:
[s] מהימנין מאמינים:
[t] ארמיא הנכרים:
[u] זקיף תלוי:
[x] לארמיא לנכרים:
[y] דקרין הקרויים:
[z] כריהותה מה שהוא חלש אצלו מן כרה:
[aa] חילתנא חזק:
[bb] קריתכון קריאתכם:
[cc] חילתנא חזקים:
[dd] בני טוהמא רבא בני משפחה גדולה:
[ee] גבא בחר:
[ff] סכלוהי אויליו:
[gg] כריהוהי חלשיו:

7 Syrè, Viuimus.

8 Nónne ecce. Nota interrogandi, vt הלא antè explicata.

9 Syrè, Viuificaret.

10 Subaudi Sapientia.

11 Ad verbum, Filii cognationis magnæ. Hebraismus.

28 Καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεός, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ.

29 Ὅπως μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ.

30 Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις.

Ierem.9.23

31 Ἵνα, καθὼς γέγραπται, Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω.

Κεφάλαιον β'.

Sapien.1.17

1 Κἀγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἦλθον οὐ καθ᾽ ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ.

2 Οὐ γὰρ ἔκρινα εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον.

Act.18.1.

3 Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς.

Suprà,1.17
2.pet.1.10

4 Καὶ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ᾽ ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως.

5 Ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ᾽ ἐν δυνάμει Θεοῦ.

6 Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων·

7 Ἀλλὰ λαλοῦμεν σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν·

8 Ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν. εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν.

Ἀλλὰ

Et quæ ignobilia sunt in mũdo, & pro nihilo habita, elegit Deus, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt, aboleat.

Vt ne glorietur vlla caro corã eo.

Sed ex ipso vos estis in Christo Iesu, [27]qui factus est nobis sapiẽtia à Deo, iustitiáque, & sanctificatio, & redemptio.

Vt, sicut scriptum est, ‖Qui gloriatur, in Domino glorietur.

Cap. II.

E[1]Go igitur quum venirẽ ad vos, fratres, ‖non veni cum eminentia facundiæ aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Dei.

Non enim decreueram quicquã scire inter vos nisi Iesum Christũ, eúmque crucifixum.

‖Et fui ego cum infirmitate & timore ac tremore multo apud vos.

Neque oratio mea & prædicatio mea *versata est* ‖in persuasoriis humanæ sapientiæ verbis, [2]sed in demõstratione spiritualis potẽtiæ.

[3]Ne fides vestra consistat in sapiẽtia hominum, sed in potentia Dei.

[4]Sapientiam verò loquimur inter perfectos: sapiẽtiam autem nõ seculi huius, neque principum seculi huius qui abolentur:

[5]Sed loquimur sapientiam Dei *latentem* in mysterio, *id est* occultã illam, [6]quã præfinierat Deus ante secula in gloriam nostram.

[7]Quam nemo principum seculi hui⁹ cognouit. nã si cognouissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent.

---

27 Euangelium minime omnium esse contemnendum docet, quum res omniũ maximas contineat, veram nimirum sapientiam, veram iustitiæ consequẽdæ rationem, veram sanctæ & honestæ vitæ viam, veram denique ab omnibus miseriis & calamitatibus liberationem.

1 Redit ad vers. 17 superioris capitis .i. ad sui ipsius exemplum: concedens se neque grandiloquẽtia neque humanæ sapientiæ argumentis apud eos vsum esse, imo vero maxima cum simplicitate sermonis, abiectum & humilem secundum carnem, vnum Christũ crucifixũ apud eos nosse & prædicasse.

2 Quod aduersariis concesserat, iam in sui ministerii commendationem retorquet, cuius virtus optime ipsis perspecta, tanto videlicet illustrior erat, quanto magis constabat nullum mundi adminiculum interuenisse.

3 Admonet Corinthios id ita factum esse magno ipsorum bono, vt qui hocmodo celeste esse Euangelium manifeste perspicere potuerint. Itaque tacite eos obiurgat quod ostentationem quærentes, maximo fidei adminiculo sese vltro priuarẽt.

4 Aliud argumentum sumptum à natura rei .i. Euangelij, quod sit vera sapientia, sed solis perfectionis studiosis cognita, ius vero nihil sapiat qui in mundo alioqui excellunt, sed vana & caduca excellentia.

5 Causam reddit cur hæc sapientia ab excellentibus illis mũdanis ingeniis non perspiciatur: quoniã videlicet revera tam sublimis est vt eo vsque penetrare nõ possint.

6 Occurit obiectioni, Si tam abstrusa, quando & quomodo tandem cognita? Deus (inquit) eã apud se ab æterno definiit, quã hoc tempore ex suis arcanis ad hominum salutem depromeret.

7 Alia occupatio, Quomodo igitur hæc sapientia à primariæ autoritatis hominibus ita repudiata est vt etiam Christum ipsum crucifixerint? Respondet Paulus, Quia Christum qualis erat non cognouerunt,

28 וגבא לאילין [a]דבציר טוהמהון בעלמא [b]ולמסליא ולאילין דלית אנון היבטל לאילין דאיתיהון :

28 Et elegit eos [12]quorum genus est tenue in mundo, & despectos, et eos qui non sunt, vt aboleret eos qui sunt:

29 דלא [c]ישתבהר כל בסר קדמוהי :

29 Vt non glorietur vlla caro corā eo.

30 אף אנתון דין מנה אנתון בישוע משיחא הו דהוא לן חכמתא מן אלהא וזדיקותא וקדישותא ופורקנא :

30 Vos autem quoque ex ipso estis in Ieschua Christo, qui factus fuit nobis sapientia à Deo & iustitia, & sanctificatio & redemptio.

31 איך דכתיב דמן דמשתבהר במריא נשתבהה :

31 Sicut scriptum est, Quòd is qui gloriatur, in Domino glorietur.

[a] דבציר טוהמהון שקטנה משפחתם ר"ל פחותה : [b] מסליא נבזים מן סלא : [c] ישתבהר יתהלל :

[11] Ad verbum, Quorum cognatio est parua.
[12] Hoc est Ita despectos vt nullius sint nominis aut numeri, ac si non essent.

קפלאון ב

Cap. II.

1 ואנא אחי כד אתית לותכון לא [d]בממללא [e]רורבא אף לא בחכמתא [f]סברתכון [g]ארזה דאלהא :

1 ET ego, fratres mei, quum venirē ad vos, non per [1]magniloquentiā, neque sapientiam prædicaui vobis mysterium Dei.

2 ולא דנת נפשי בינתכון איך דמדם ידע אנא אלא לישוע משיחא אף לה כד [h]זקיף :

2 Neque iudicaui meipsum inter vos, quasi aliquid scirē, nisi Ieschua Christum, [ac] etiam hunc crucifixum.

3 ואנא בדחלתא סגיאתא [i]וברתיתא הוית לותכון :

3 Et ego in timore magno & tremore fui apud vos.

4 ומלתי וכרוזותי לא הורת [k]במפיסנותא דמלא דחכמתא אלא [l]בתחויתא דרוחא ודחילא :

4 Et sermo meus & prædicatio mea nō erat in persuasione [2]sermonum sapientiæ, sed in demonstratione Spiritus et virtutis:

5 דלא תהוא [m]הימנותכון בחכמתא דבני נשא אלא [n]בחילא דאלהא :

5 Ne esset fides vestra per sapientiam filiorum hominis, sed per virtutē Dei.

6 חכמתא דין ממללינן [o]בגמירא חכמתא לא [p]דהנא עלמא אף לא דשליטנוהי דעלמא הנא דמתבטלין :

6 Sapientiam verò loquimur inter perfectos. Sapientiam [inquam] non mūdi huius, neque dominatorum mūdi huius qui abolentur:

7 אלא ממללינן חכמתה דאלהא [q]בארז הי דמכסיא הות וקדם הוא [r]פרשה אלהא מן קדם [s]עלמא לשובחא דילן :

7 Sed loquimur sapientiam Dei in mysterio, quæ recondita fuerat, & [3]prius segregauerat eam Deus ante secula ad gloriam nostram.

8 הי דחד מן שליטנא דעלמא הנא לא ידעה אלו גיר ידעוה לו למרה דתשבוחתא [t]זקפין הוו :

8 Quàm ne vnus quidem ex dominatoribus huius mundi cognouit. Si enim cognouissent eam, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent.

[d] ממללא דיבור או לחש : [e] רורבא כמו ורברבא ר"ל גדול : [f] סברתכון בשרתי אתכם : [g] ארזה סודו : [h] זקיף תלוי : [i] רתיתא חרדה : [k] מפיסנותא פיוס מן פיס : [l] תחויתא ראיה מן חוא : [m] הימנותכון אמונתכם : [n] חילא כוח : [o] גמירא שלמים : [p] דהנא זה : [q] בארז בסוד : [r] פרשה הבדילה : [s] עלמא עולמים : [t] זקפין תולים :

[1] Syrè, Sermonā magnificum.
[2] Hebraismus. Id est Quibus humana sapiētia sese ostentat ac venditat.
[3] Hoc est, Apud se tanquam pretiosum thesaurū sepo suerat ab æterno, suo demum tempore patefaciendā.

Esa 64.4

Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται, Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. 9

Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ· τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. 10

Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. 11

Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. 12

Supra 1.17
2. Pet.1.16

Ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. 13

Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γάρ αὐτῷ ἐστι, καὶ οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. 14

Prou.27.19

Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. 15

Esa.40.13
sapien.9.13
rom.11.34

Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. 16

Κεφάλαιον γ.

1 ΚΑΙ ἐγώ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ.

[8] Sed *prædicamus*, sicut scriptum est,‖Quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in mētem hominis venerunt, quæ parauit Deus iis qui ipsum diligunt.

[9] Nobis autē Deus *ea* reuelauit per Spiritum suū. Spiritus enim omnia scrutatur, etiā profunditates Dei.

[10] Quis enim hominum nouit ea quæ sunt hominis nisi spiritus hominis qui est in eo? ita etiā ea quæ sunt Dei, nemo nouit nisi Spiritus Dei,

Nos verò nō spiritum mundi accepim⁹, sed Spiritū qui *est* ex Deo: [11] vt sciamus quæ Deus est nobis gratificatus.

[12] ‖Quæ etiam loquimur, non sermonib us quos docet humana sapiētia, sed quos docet Spirit⁹ sanctus, spiritualia cum iis quæ spiritualia sunt coniungentes.

[13] Animalis autem homo non est capax eorū quæ sunt Spiritus Dei. sunt enim ei stultitia, nec potest *ea* cognoscere, quia spiritualiter diiudicantur.

[14] ‖At spiritualis diiudicat quidē omnia, ipse verò [15] à nemine diiudicatur.

[16] ‖Quis enim nouit mentem Domini, qui instructurus sit eum? nos autē mentem Christi habemus.

Cap. III.

EGo porro, fratres, non potui loqui vobis vt spiritualibus, sed loquutus sum vt carnalibus, *id est* vt infantibus in Christo.

8 Rursus obiicitur: Sed qui fieri potuit vt acuti illi homines istam sapientiam nō perspicerent? Respondet Paulus, Quia prædicamus quæ omnē humanum captum superat.

9 Quæstio, Si captū hominū superat, quo modo a quoquam homine intelligi, nedū à vobis declarari potest? Ex peculiari (inquit) per Spiritū Dei illuminatione: a quo quisquis afflat⁹ est, penetrat vsque ad illa Dei arcana.

10 Similitudine illustrat quod de afflatu Spiritus dixerat. Sicut vis humani ingenij res humanas peruestigat, sic mens nostra vi illa Spiritus diuini freta res diuinas intelligit.

11 Quod in genere dixerat, iam ad ea restringit quæ nobis Deus de salute nostra in Christo patefecit, nequis Spiritum Dei à prædicatione Verbi & Christi seiungat: vel fanaticos illos putet Spiritu Dei regi, qui extra verbum vagantes, suas speculationes pro Dei arcanis obtrudunt.

12 Iam ad institutum redit, & concludit argumentū quod cœperat vers. 6. est autem eiusmodi, Verba sunt rebus accommodanda, & res verbis conuenientibus explicanda: est autem ista sapientia spiritualis, non humana: spirituali igitur quodam dicendi genere tradenda est, non humanæ illius eloquentiæ sermonibus, vt simplex quidem illa, sed incredibilis Spiritus maiestas ibi eluceat.

13 Rursus occurrit offendiculo, qui fiat vt ista tam pauci approbent. Hoc vero mirum videri non debere respondet Apostolus, quum homines insiti (vt vocant) naturalibus, non sint præditi ea facultate qua res spirituales dignoscuntur (quæ facultas est aduentitia) ideoque sapientiam spiritualem habeant pro stultitia. Hoc autem perinde est ac si diceret, mirum non esse cæcos non iudicare de coloribus, quum oculorum luce careant, ac proinde lux sit illis pro tenebris.

14 Amplificatio à contrariis.

15 Carnis sapientia (inquit Paulus) nihil certi ne in suis quidem rebus constituit, ne dum vt aliena (i. spiritualia) discernat: Spiritus autem Dei quo præditi sunt spirituales, falli nullo modo potest, ac proinde à nullo redargui.

16 Ratio superioris dicti, Quia spiritualis dicitur qui ex vi Spiritus didicit quod Christus nos docuit. Iam verò si, quod ex illo magistro didicimus, posset ab alio redargui, eum oporteret esse ipso Deo sapientiorem Ex hoc autem consequitur non tantùm ineptos esse, sed etiam impietatis reos, qui putant se vel perfectius quippiam posse comminisci, vel meliore aliqua ratione docere posse sapientiam Dei quàm ii scierint aut docuerint quos certum est illo Spiritu Dei fuisse præditos.

1 Explicata sapientiæ diuinæ (i. Euangelicæ) dignitate, & damnata vniuersaliter humanæ mentis cæcitate, tandem hoc Corinthiis specialiter applicat, carnales eos appellans, i. in quibus adhuc caro Spiritui præualeret. Adfert autem duplex eius rei testimonium: vnū, quòd tales eos esset expertus, adeo vt cum eis non aliter quam cum rudibus & pene in pietatis doctrina infantibus egisset: alterum, quòd reipsa ostenderent ex istis factionibus, ignorantia virtutis Spiritus & diuinæ sapientiæ excitatis, sese parum admodum profecisse.

9 אלא איך דכתיב דעינא לא חזת ואדנא לא שמעת ועל לבא דבר נשא לא סלק מדם [a] דטיב אלהא לאילין דרחמין לה :

9 *Sed [prædicamus] sicut scriptum est, Quod oculus non vidit, & auris non audiuit, et super cor filij hominis non ascendit, quod [scilicet] præparauit Deus iis qui diligunt ipsum.*

10 לן דין גלא אלהא ברוחה רוחא גיר כל מדם [b] בציא אף עומקוהי דאלהא :

10 *Nobis autē illud reuelauit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiā profunda ipsius Dei.*

11 [c] אינא הו גיר בר נשא דידע דבבר נשא אלא אן רוחא דבר אנשא לא ידע אלא אן רוחה דאלהא :

11 *Quis est enim filius hominis qui sciat ea quæ sunt in filio hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo? Sic etiā quæ sunt in Deo nemo nouit nisi Spiritus Dei.*

12 חנן דין לא הוא רוחא דעלמא נסבן אלא רוחא דמן אלהא דנדע [d] דמוהבתא מן אלהא אתיהבי לן :

12 *Nos autem nequaquam spiritū mundi accepimus, sed Spiritum qui est ex Deo, vt sciamus[4] quod dona à Deo data sunt nobis.*

13 אילין דאף ממללינן לא הוא ביולפנא [e] דמלא דחכמתא דבני נשא אלא ביולפנא דרוחא [f] ולרוחנא [g] רוחניתא [h] מפחמינן :

13 *Quæ etiam loquimur, nequaquam per doctrinam sermonum sapientiæ filiorū hominis, sed per doctrinā Spirit[9]: & spiritualibus spiritualia cōparam[9].*

14 בר נשא גיר דבנפש הו לא מקבל [i] רוחניתא [k] שטיותא אנין גיר לה ולא משכח דנדע [l] דברוח [m] מתתדין :

14 *Filius enim hominis[5] qui in anima est, non percipit spiritualia. stultitia enim sunt ei, et non potest cognoscere quòd per Spiritum diiudicatur.*

15 [n] רוחנא דין [o] כל מדם דאן והו מן אנש לא מתתדין :

15 *Spiritualis autem omnia diiudicat, et ipse à nemine diiudicatur.*

16 מנו גיר ידע [p] רעינה דמריא דילפיוהי לן דין רעינא דמשיחא אית לן :

16 *Quis enim nouit mentem Domini, vt instruat eum? Nobis autem mens est Christi.*

קפלאון ג׳

Cap. III.

1 ואנא אחי לא [q] אשכחת דאמלל עמכון איך דעם רוחנא אלא איך דעם [r] פגרנא ואיך [s] דלילודא במשיחא :

1 *ET ego, fratres mei, non potui loqui vobiscū tanquam cum spiritualibus, sed tanquam cum [1] corporeis: & tanquam infantibus in Christo.*

[a] טיב הכין :
[b] בציא בוחנת מן בצא :
[c] אינא מי :
[d] מוהבתא מתנות :
[e] מלא דברים :
[f] רוחנא רוחניים :
[g] רוחניתא דברים רוחניים :
[h] מפחמינן עורכים אנחנו :
[i] רוחניתא דברי הרוח :
[k] שטיותא דברי שטות :
[l] דברוח מהשברוח :
[m] מתתדין נבחן :
[n] רוחנא הרוחני מי שיש בו רוח אלוהים :
[o] כלמדם דאן כל דבר בוחן :
[p] רעינה דעתו :
[q] אשכחת יכולתי :
[r] פגרנא גופניים בעלי גוף שאינם נתונים לדברי האל :
[s] ילודי ילדים :

4 Coniunctio Quod pro relatiuo Quæ.

5 Id est Animalis, qui tantùm ex proprio sensu & ingenio sapit.

1 Id est Carnalibus. Nam caro & corpus apud Hebræos confundūtur.

γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα. οὔπω γὰρ ἠδύνασθε· ἀλλ' οὔτε ἔτι νῦν δύνασθε. 2

Lactis potu vos alui, & non esca: nondũ enim poteratis *id ferre*: imò ne nunc quidem adhuc potestis.

Ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε. ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; 3

Nam adhuc carnales estis. quum enim in vobis *sint* liuor & contentio & dissidia, nónne carnales estis, & secundum hominem inceditis?

Ὅταν γὰρ λέγῃ τις, Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἕτερος δὲ, Ἐγὼ Ἀπολλῶ, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε; 4

Etenim quum dicit quidam, Ego quidem sum Pauli, alter verò, Ego *sum* Apollo, nónne carnales estis?

Τίς οὖν ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλὼς, ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε, καὶ ἑκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν; 5

[2]Quis igitur est Paulus, quis autem Apollos, nisi ministri per quos credidistis, & vt cuique Dominus dedit?

Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισεν· ἀλλ' ὁ Θεὸς ηὔξανεν. 6

[3]Ego plantaui, Apollos rigauit: sed Deus dedit incrementum.

Ὥστε οὔτε ὁ φυτεύων ἐστί τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός. 7

Itaque neque is qui plantat, est aliquid, neque qui rigat: sed Deus qui dat incrementum.

Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων ἕν εἰσιν· ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. 8

Psal.62.13 galat.6.5

Is autẽ qui plantat & is qui rigat, vnum sunt: ‖vnusquisque verò suã mercedem accipiet secundum suũ laborem.

Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί· Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομή ἐστε. 9

Etenim Dei sumus administri: Dei aruum, Dei ædificatio estis.

Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα· ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ. ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ. 10

Secundũ gratiam Dei quæ data est mihi, vt peritus architectus fundamentum posui: alius autem superædificat. [4]porrò quisque videat quomodo superædificet.

Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός. 11

[5]Nam fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positũ est, quod est Iesus Christus.

Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην· 12

[6]Quòd siquis superædificet super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam:

Ἑκάστου

2 Vbi satis multis rationibus tum ambitiosos doctores, tum stultos eorum admiratores reprehendit, iam quo loco habendi sint veri ministri Verbi ostendit, vt neque plus neque minus eis tribuatur quàm par sit. Docet igitur eos quidem esse per quos ad fidem & salutem adducamur, sed vt Dei ministros, et ita quidem vt per se nihil efficiãt, sed Deo in ipsis, prout visum est eos donis instruere, sic etiam operante. Non est igitur qui minister loquatur, sed quid dicatur attendendum: & ab eo vno pendere nos oportet qui per suos seruos loquitur.

3 Duplici similitudine illam sententiã illustrat: primum cõparans cœtum fideliũ aruo quod Deus seruorum opera satũ & rigatum fœcundet: deinde ædificio quod extruat quidẽ Dominus, sed suorũ operariorum manib', quorum aliis in faciendo fundamento, aliis in componendo ædificio vtatur. Vtraque autem similitudo huc spectat vt doceat vnius Dei autoritate & vi in solidũ omnia perfici, vt sit in eum vnum propriè respiciendum. Deinde quanuis Deus quibusdam in præstatiore aliqua operis parte vtatur, non tamen propterea alios esse præ aliis negligendos, ac multo minus esse disiungẽdos, (sicut à factiosis istis fiebat) quum omnes vni Domino operam nauent, & ita quidem vt vni & eidẽ operi perficiẽdo, quãuis dispari operandi ratione, inseruiant, adeo vt alter alteriꝰ ope & subsidio egeat.

8 Iam ipsos doctores alloquitur, suos in Ecclesia Corinthiaca successores, & in eorum persona omnes quicunque postea fuerunt, sunt vel erunt Ecclesiarum pastores, quum in laborẽ plãtatorum & architectorum Apostolorum successerint. Monet igitur primum ne putent sibi licere suo aliquo modo ædificare. i. aliquid vel reipsa, vel docendi genere diuersum ab architectis Apostolis, in Ecclesia proponere.

5 Deinde quod sit hoc fundamentum ostendit, nempe Iesum Christum, à quo illis non liceat vel tantillum deflectere in ædificij structura.

6 Tertio, Curandum ait vt fundamento respondeat superficies ædificij. i. vt admonitiones, exhortationes, & quicquid ad ædificationem gregis facit, solidæ Christi doctrinæ respondeat tum in materia, tũ in forma: cuiusmodi doctrina, auro, argẽto, & gẽmis cõparatur: ex qua etiã materia Esaias, & Iohãnes in Apocalypsi cælestem ciuitatem fabricant. Huic autem opponuntur ligna fœnum, stipulæ. i. curiosæ & futiles quæstiones vel ordinationes, itémque tota illa docendi ratio ad ostentationem comparata. Nam falsæ doctrinæ, de quibus hic non agit, non dicuntur propriè superstrui huic fundamento, nisi fortaßis specie tenus.

2 חלבא אשקיתכון ולא יהבת לכון מאכולתא לא גיר [a] עדכיל [b] משכחין הויתון אלא אף לא השא משכחין אנתון :

Lac præbui bibendum vobis, & non dedi vobis[2] cibum: non enim adhuc poteratis, sed nec etiam nunc [3]potestis:

[a] עדכיל ערין : [b] משכחין יכולים :

2 Ex oppositione lactis restringitur ad cibum solidiorem.
3 Hebraismus, cuius exemplum habes Ies. 1. 13. & aliis locis. Subauditur לנשא, Ferre.

3 עדכיל גיר בבסר אנתון [c] איכא גיר דאית בכון [d] חסמא [e] וחרינא [f] ופלגותא לא הא [g] פגרנא אנתון ובבסר מהלכין אנתון :

Adhuc enim in carne estis. Quum enim sit in vobis æmulatio, & contentiones & dissidia, [4]annon corporei estis, & secundum carnem ambulatis?

[c] איכא כאשר : [d] חסמא קנאה : [e] חרינא מריבה : [f] פלגותא מחלוקת : [g] פגרנא גופניים :

4 Syrè, Non ecce. Hebraismus.

4 [h] מא דאמר גיר אנש מנכון אנא דפולוס אנא [i] ואחרנא אמר אנא דאפולו אנא לא הא פגרנא אנתון :

Quum enim dicat vnusquisque ex vobis, Ego Pauli sum: et alius dicat, Ego Apollo sum, [5]nónne corporei estis?

[h] מא דאמר כאשר יאמר : [i] ואחרינא אחר :

5 Syrè, Non ecce: Hebraismus.

5 מנו גיר פולוס או מנו אפלו [k] אלא [l] משמשנא דבאידיהון הימנתון ואנש אנש איך דיהב לה מריא :

Quis enim est Paulus, aut quis est Apollo nisi ministri[6] per quorum manus credidistis? et vnusquisque prout ei dedit Dominus.

[k] אלא כי אם : [l] משמשנא משרתים :

6 Id est, Quorũ ministerio & opera. Hebraismus tritus.

6 אנא [m] נצבת ואפלו [n] אשקי אלא אלהא [o] רבי :

Ego plantaui, et Apollo rigauit, sed Deus crescere fecit.

[m] נצבת נטעתי : [n] אשקי השקה : [o] רבי הגדיל :

7 לא הכיל הו דנצב איתוהי מדם ולא הו דמשקא אלא אלהא דמרבא :

Non igitur is qui plãtat est aliquid, neque is qui rigat, sed Deus qui crescere facit.

8 מן דנצב דין ומן דמשקא חד אנון אנש [p] איך עמלה [q] אגרה מקבל :

Qui autem plantat, et qui rigat, vnum sunt: quisque secundum laborẽ suum mercedem suam accipit.

[p] איך עמלה לפי עמלו : [q] אגרה שכרו :

9 עם אלהא גיר [r] פלחינן [f] ופולחנא דאלהא ובנינא דאלהא אנתון אנון :

Cum Deo enim operamur; et opus Dei & ædificium Dei vos estis.

[r] פלחינן פועלים אנחנו : [f] פולחנא פעולת :

10 [t] ואיך טיבותא דאלהא דאתיהבת לי [u] סמת [x] שתאסתא איך [y] ארדכלא חכימא אחרנא דין עליה בנא כל־נש דין יחזא איכנא בנא עליה :

Et iuxta gratiam Dei quæ data est mihi, posui fundamentum tanquam architectus [7]sapiens: alius autẽ super ipsum ædificat. Quisque autẽ videat quomodo ædificet super illud.

[t] איך טיבותא לפי חסד : [u] סמת שמתי : [x] שתאסתא היסוד : [y] ארדכלא ראש הבונים :

7 Heb. pro perito.

11 שתאסתא גיר אחרתא סטר מן הדא דסימא אנש לא [z] משכח [aa] למסם דאיתיה ישוע משיחא :

Fundamentum enim aliud præter hoc quod positum est, nemo potest ponere, quod est Jeschua Christus.

[z] משכח יכול : [aa] למסם לשום :

12 ואן אנש דין בנא על הדא שתאסתא דהבא או [bb] סאמא או [cc] כאפא יקירתא או [dd] קיסא או [ee] עמירא או [ff] חבתא :

Siquis autẽ ædificat super hoc fundamentum aurum, [8]aut argentum, aut lapides pretiosos, aut ligna, aut fœnum, aut stipulam,

[bb] סאמא כסף : [cc] כאפא יקירתא אבנים יקרות : [dd] קיסא עצים : [ee] עמירא חציר : [ff] חבתא קש :

8 Aptè implet contextum Græcum addita distinguendi particula.

עבדא

13 Ἑκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει· ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει.

14 Εἴ τινος τὸ ἔργον μένει ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λήψεται·

15 Εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός.

Infrà,6.19 2.cor.6.18

16 Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;

17 Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός. ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς.

18 Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω· εἴ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός.

Iob.5.13

19 Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστι· γέγραπται γάρ, Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν.

Psal 94.11

20 Καὶ πάλιν, Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν ὅτι εἰσὶ μάταιοι.

21 Ὥστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις· πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστιν·

22 Εἴτε Παῦλος, εἴτε Ἀπολλώς, εἴτε Κηφᾶς, εἴτε κόσμος, εἴτε ζωή, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστῶτα, εἴτε μέλλοντα· πάντα ὑμῶν ἐστιν·

23 Ὑμεῖς δέ, Χριστοῦ· Χριστὸς δέ, Θεοῦ.

Κεφάλαιον δ'

1 ΟΥτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ.

Ὃ δ'

[7]Cuiuſque opus manifeſtum fiet: dies enim declarabit: nã per ignem retegetur: & cuiuſque opus quale ſit, ignis probabit.

Si cuius opus manebit quod ſuꝑædificauerit, mercedem accipiet:

Si cuius opus exuſtum fuerit, damnũ faciet: [8]ipſe verò ſeruabitur, ita tamen vt per ignem.

[9]‖An neſcitis vos eſſe templum Dei, & Spiritum Dei habitare in vobis?

Siquis templum Dei violat, hũc perdet Deus: nã templum Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos.

[10]Nullus ſeipſum ſeducat: ſiquis *ſibi* videtur eſſe ſapiens inter vos in hoc ſeculo, ſtultꝰ fiat, vt fiat ſapiẽs.

Sapiẽtia enim mundi huius, ſtultitia eſt apud Deum. ſcriptum eſt enim, ‖Carpit ſapientes cum verſutia ipſorum.

Et rurſum, ‖Dominus nouit cogitationes ſapientum eſſe vanas.

[11]Itaque nullus glorietur in hominibus: omnia nanque veſtra ſunt:

Siue Paulus, ſiue Apollo, ſiue Cephas, [12]ſiue mundus, ſiue vita, ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue futura: omnia, *inquam*, veſtra ſunt:

Vos autem, Chriſti: Chriſtus verò, Dei.

Cap. IIII.

SIC de nobis reputet homo vt de miniſtris Chriſti, & diſpenſatoribus myſteriorum Dei.

7 Teſtatur quod etiam res ipſa declarabat, nõ omnes eſſe probos ædificatores, ne eos quidem qui vero & vni illi fundamento inſiſtunt ſed hoc opus malorũ ædificatorum (inquit) vt ad tempus perſtet, tamen non ſemper fallet, quoniam lux veritatis tandẽ vt dies apparens, diſcuſsis tenebris, quale illud ſit aperiet. Sicut autem materiæ illæ igni explorantur, probæ ſint necne, ita etiam Dominus ſuo tempore, Spiritus & verbi ſui examine, ædificia omnia explorabit, ac proinde fiet vt quæ pura & ſolida inuenta fuerint, ita etiam perdurent cum opificis laude: quæ verò ſecus, conſumpta euaneſcant: ac proinde ſpe ſui laboris fruſtretur opifex qui ſibi in re nihili placebat.

8 Non adimit ſpẽ ſalutis imperitis & ineptis ædificatoribus qui fundamentũ retineãt: cuiuſmodi erãt iſti rhetores potiꝰ quàm paſtores Corinthij: ſed addit exceptionẽ, Oportere nihilominus ipſos pati iſtud operis ſui examen, atque adeo ferre inanium laborum ſuorum iacturam.

9 Perſtans in ædificij metaphora, docet non modo inanem eſſe iſtam ambitionẽ, ſed etiam cum ſacrilegio cõiunctam. Dicit enim Eccleſiam eſſe inſtar tẽpli Dei, quod ipſe videlicet ſibi ſuo Spiritu conſecrarit. Deinde ad iſtos ambitioſos ſeſe cõuertens, profanari docet ab eis Dei tẽplũ, quum inania illa artificia in quibus ſibi tantopere placebant, docet eſſe totidem ſacræ Dei doctrinæ & puritatis Eccleſiæ pollutiones: quod facinus non ſit futurum inultum.

10 A contrarijs colligit eos demum puram ſapientiam in templo Dei profiteri qui humana illa omnia repudiãt: quòd ſi à mundo rideãtur, ſatis illis eſſe debere quòd ex Dei ſententia ſapiant.

11 Redit ad propoſitionem verſ.2 priore loco auditores monens ne deinceps eos quos Deus conſtituit ſalutis ipſorum non dominos ſed miniſtros, pro dominis habeant quod ij faciunt, qui ab hominibus pendent, non à Domino per eos loquente.

12 A perſonis ad res ipſas tranſit, vt maius ſit pondus argumenti. Imo etiam à Chriſto ad Patrem vſque aſcendit, vt doceat in ipſo etiam Chriſto, quatenus homo eſt nos idcirco acquieſcere quia nos ad Patrem vſque ſubuehit: ſicut ipſemet Chriſtus vbique teſtatur ſe miſſum à Patre, vt hoc vinculo cum ipſo Deo vnà omnes deuinciamur.

1 Concluſio officii auditorum erga miniſtros, vt pro dominis eos non habeant: interea vero vt à Chriſto miſſos audiant, miſſos (inquam) vt eorum veluti manu theſaurum illum ſalutis ex arcanis Dei depromptum accipiant.

עבדא דכל נש מתגלא יומא גיר הו גלא לה מטול דבנורא מתגלא ועבדה דכל נש איכנא איתוהי נורא תפרשיוהי׃

13 *Opus vniuscuiusque manifestum fit: dies enim ipse manifestat illud: quia per ignem manifestatur. Et opus vniuscuiusq; sicut est, ignis discernet.*

ואינא דיקוא עבדה הו דבנא אגרה יקבל׃

14 *Et is cuius permanserit opus, ipse qui ædificat, mercedem suam accipiet:*

ואינא דעבדה יאקד יחסר הו דין ישתזב הכנא דין איך דמן נורא׃

15 *[9] Et cuius opus exustum fuerit, deficiet: ipse autem seruabitur. ita tamen vt qui ab igne [seruatur.]*

לא ידעין אנתון דהיכלה אנתון דאלהא ורוחה דאלהא עמרא בכון׃

16 *Ignoratis vos quòd templum estis Dei, et Spiritus Dei habitat in vobis*

מן דמחבל היכלה דאלהא מחבל לה אלהא היכלה גיר דאלהא קדיש הו דאנתון אנון׃

17 *Qui destruit templum Dei, destructurus est eum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.*

אנש לא יטעא נפשה מן דסבר בכון דחכים הו בעלמא הנא נהוא לה סכלא דנהוא חכימא׃

18 *Nemo decipiat seipsum. qui putat inter vos quòd sapiens sit in mundo hoc, fiat stultus, vt sit sapiens.*

חכמתא גיר דעלמא הנא ללותא הי לות אלהא כתיב הו גיר דאחד חכימא בחרעותהון׃

19 *Sapientia enim mundi huius, stultitia est apud Deum. Scriptum est enim, Quòd comprehendit sapientes in astutia ipsorum.*

ותוב מריא ידע מחשבתהון דחכימא דסריקן אנין׃

20 *Et rursus, Dominus nouit cogitationes sapientum, quòd vanæ sunt.*

מטול הנא לא אנש נשתבהר בבני נשא כל מדם גיר דילכון הו׃

21 *Propter hoc nequis glorietur in filiis hominis: cuncta enim vestra sunt,*

אן פולוס ואן אפלו ואן כאפא ואן עלמא ואן חיא ואן מותא ואן דקימן ואן דעתידן כל מדם דילכון הו׃

22 *Siue Paulus, siue Apollo, siue Cipha, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia [inquam] vestra sunt.*

ואנתון דמשיחא ומשיחא דאלהא׃

23 *Et vos, Christi: & Christus, Dei.*

קפלאון ד

Cap. IIII.

הכנא הוין חשיבין לכון איך משמשנא דמשיחא ורבי בתא דארזוהי דאלהא׃

1 *SIC simus reputati vobis vt ministri Christi & dispensatores mysteriorum Dei.*

[a] תפרשיוהי יבדיל אותו או יפריש: [b] יקוא יעמוד: [c] עבדה מעשהו: [d] אגרה שכרו: [e] ישתזב ינצל: [f] עמרא שוכנת: [g] דסבר שחושב: [h] ללותא שטות או אולת מן ללא: [i] דאחד אחד אותו: [k] חרעות ערמה: [l] סריקן הבל: [m] ישתבהר יתהלל: [n] חיא חיים: [o] דקימן הדברים שהם עתה: [p] משמשנא משרתי: [q] רבי בתא סוכני: [r] ארזוהי סודות:

[9] Et pro At.

הרכא *Cæterùm*

2 Ὃ δὲ λοιπόν, ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις ἵνα πιστός τις εὑρεθῇ.

3 Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω.

4 Οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι, ὁ δὲ ἀνακρίνων με, Κύριός ἐστιν.

Matth.7.1 rom.2.1

5 Ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος· ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν· καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἑκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

6 Ταῦτα δέ, ἀδελφοί, μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλὼ δι' ὑμᾶς· ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου.

7 Τίς γάρ σε διακρίνει; τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών;

8 Ἤδη κεκορεσμένοι ἐστέ, ἤδη ἐπλουτήσατε, χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε· καὶ ὄφελόν γε ἐβασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν.

9 Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ὑμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους, ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις.

10 Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ· ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί· ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι.

11 Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν·

Καὶ

[2]Quod supereſt autem, *illud* requiritur in diſpẽſatoribus vt fidus quiſque inueniatur.

[3]Mihi verò pro minimo eſt quòd à vobis diiudicer, [4]aut ab humano iudicio.[5]imò nec meipsũ diiudico. Nulli[9] enim rei mihi cõſciusſum: ſed non per hoc iuſtificatus ſum, ſedDominus is eſt q̃ me diiudicat.

[6]‖Proinde ne ante tempus quicquam iudicate, vſquedum venerit Dominus: qui & illuſtraturus eſt occulta tenebrarum, & manifeſta faciet conſilia cordium:ac tũc laus erit vnicuique à Deo.

[7]Hæc autem, fratres, figura quadam tranſtuli ad meipſum & Apollo,propter vos: vt in nobis diſcatis,ſupra id quod ſcriptum eſt non ſapere: vt ne alius pro alio inflemini aduerſus alium.

[8]Quis enim te diſcernit?quid autẽ habes quod non acceperis?quòd ſi etiam accepiſti,quid gloriaris vt qui non acceperis?

[9]Iam ſaturati eſtis, iam ditati eſtis: abſque nobis regnum adepti eſtis, atque vtinã ſanè regnetis,vt & nos ſimul vobiſcum regnemus.

Deus enim,puto,nos vltimos apoſtolos ſpectandos propoſuit,tanquã morti addictos. Nam ſpectaculum facti ſumus mundo & Angelis & hominibus.

Nos ſtulti propterChriſtum,vos autẽ prudentes in Chriſto: nos infirmi,vos autem validi:vos glorioſi,nos ignominioſi.

Ad hoc vſque tẽpus & eſurimus & ſitimus,& nudi ſumus, & colaphis cædimur, & incertis ſedibus erramus:

2 Poſteriore loco miniſtros monet vt viciſsim ipſi ſeſe non vt dominos ſed vt ſeruos, & quidem fidos, gerant, quum ſit eis coram Domino reddenda ſuæ diſpenſationis ratio.

3 Quoniam ſeſe propoſuerat pro exẽplo, cæteros reprehendens, vtitur occupatione: & grauitate Apoſtolica fretus,teſtatur ſe nihil morari contraria de ſe illorum iudicia a quibus vt homo abiectus habebatur, quod nihil externi illius ſplẽdoris haberet. Affert tamen rationes optimas cur nihil moueatur illorum de ſe iudiciis.

4 Primùm quia quod homines in his rebus iudicãt ex ſuo ſenſu,non maioris eſt momenti quàm quũ indocti de ſapientia iudicant.

5 Secundo inquit, Quomodo vos quãtus ſim vel non ſim iudicare poteſtis, quum ne ego quidem, qui mihi probabiliter melius ſum notus quàm vobis, atque adeo qui bona conſcientia in meo munere me verſatum eſſe auſim profiteri, tamen non auſim propterea mihi quicquam tribuere. Scio enim me nihilominus eſſe nõ irreprehenſibilem, nedũ vt mihi inſtar veſtri placeam.

6 Tertia ratio, vt concluſio ex præcedẽtibus rationibus naſcens, Dei eſt æſtimare vnumquẽque ſuo pretio, vt qui norit cordis latebras quæ ſæpiſsime homines fallunt. Veſtrum itaque hoc iudicium nõ eſt.

7 Reiecto illorum iudicio, rurſus ſe proponit pro ſingulari modeſtiæ exemplo, vt qui in hac ipſa epiſtola reticens illorum factioſorum doctorũ nomina, non dubitarit ſuum & Apollo nomen ſubſtituere ipſorum loco, & eorũ dedecus hoc modo velut in ſe recipere, nedum vt ſe cuiquam anteponeret.

8 Optimum remedium coercendæ arrogantiæ oſtendit: primum ſi cogites quo iure te eximas ex aliorũ numero, quum & ipſe homo ſis: deinde ſi conſideres, etiam ſiquid præter alios habeas, tamen hoc te non habere niſi ex Dei liberalitate. Quis autem ſanus de alieno glorietur, & quidem aduerſus Dominum?

9 Deſcendit ad grauiſſimam ironiam, vt ambitioſos illos ad ruborem vel inuitos cogat.

Notes	Hebrew-letter text	v.	Latin	Notes
a מתבעא מבוקש : b ברבי בתא בסוכנים : c כד מהימן נאמן : d ישתכח ימצא :	הרכא מכיל [a]מתבעא [b]ברבי בתא דאנש [c]כד מהימן [d]ישתכח :	2	*Cæterùm iam requiritur in dispensatoribus vt qsque fidelis inueniatur.*	
e בצירותא מעט : f אתתדין אהיה נדון :	לי דין הדא [e]בצירותא הי לי דמכנון [f]אתתדין או מן כל בר אנש אלא אף לא אנא נפשי דאן אנא :	3	*Mihi autem hoc minimũ est [1]mihi vt à vobis iudicer, aut ab vllo filio hominis. sed neque ego meipsum iudico;*	1 Pleonasmus relatiui Hebræus.
g חשיש מעוקץ : h אזדדקת צדקתי :	לא גיר מדם בנפשי [g]חשיש אנא אלא לו בהדא [h]אזדדקת דיני גיר מריא הו :	4	*Nulla enim re in anima mea compũgor. sed non per hoc iustificatus sum; iudex enim meus, Dominus est.*	
i זבנא תעת : k עד מא דאתא עד אשר יבוא : l מנהר מוציא לאור : m כסיתה דחשוכא הדברים הכסוים בחושך :	מטול הנא לא מן קדם [i]זבנא תהוון דינין [k]עד־מא דאתא מריא הו [l]דמנהר [m]כסיתה דחשוכא וגלא מחשבתהון דלבותא הידין יהוא שובחא לאנש אנש מן אלהא :	5	*Propter hoc ne ante tempus sitis iudices, vsque dum venerit Dominus ipse, qui illuminat occulta tenebrarũ, & reuelat cogitationes cordium: tunc erit laus vnicuique à Deo.*	
n סמת שמתי : o תתרעון תחשבו : p יתתרים יתגשא :	הלין דין אחי מטולתכון הו [n]סמת על פרצופא דילי ודאפלו דבכון תאלפון דלא [o]תתרעון יתיר מן מא דכתיב ואנש על חברה לא [p]יתתרים מטול אנש :	6	*Hæc autem, fratres mei, propter vos proposui sub exemplo meo, & Apollo, vt in nobis disceretis ne [2]cogitaretis plusquam quod scriptum est: et nequis aduersus socium suum extollatur propter [vllum] hominem.*	2 Subaudi de vobisipsis.
q בצך הקר אותך :	מנו גיר [q]בצך או מנא אית לך דלא נסבת ואן נסבת למנא משתבהר אנת איך הו דלא נסבת :	7	*Quis enim discernit te? Aut quid est tibi quod non accepisti? [3]et, si accepisti, cur gloriaris tanquam is qui non acceperis?*	3 Vel, Quòd si.
r מן כדו כמו עתה או כבר : s אמלכתון מלכתם : t אשתוף לו :	[r]מן כדו סבעתון לכון ועתרתון ובלעדין [s]אמלכתון [t]אשתוף דין אמלכתון דאף חנן נמלך עמכון :	8	*Jam saturati estis, et ditati estis, & absque nobis regnum adepti estis. vtinam autem regnum adepti sitis, vt etiam nos regnemus vobiscum.*	
u שליחא שליחים : x אחריא אחרונים : y תאטרון דבר שכלם מביטים מלשון יון :	סבר אנא דין דלן [u]לשליחא [x]אחריא הו סמן אלהא איך דלמותא דהוין [y]תאטרון לעלמא למלאכא ולבני נשא :	9	*Arbitror autem quòd nos Apostolos nouissimos posuit ipse Deus velut ad mortem; quia sumus spectaculum mundo, Angelis & filiis hominis;*	
z שטיא שוטים : aa כריהא חלשים : bb חילתנא חזקים : cc משתבהין משובחים : dd מצטערין נכלמים :	חנן [z]שטיא מטול משיחא אנתון דין חכימא במשיחא חנן [aa]כריהא ואנתון [bb]חילתנא אנתון [cc]משתבהין וחנן [dd]מצטערין :	10	*Nos stulti propter Christum, vos autem sapientes in Christo: nos infirmi, [4]& vos robusti: vos gloria afficimini, et nos ignominia afficimur.*	4 Et pro At.
ee כפנינן רעבים אנחנו : ff צהינן צמאים אנחנו : gg מתקפחינן מוכים אנחנו קללהינו : hh קימא עומד :	עד־מא להדא שעתא [ee]כפנינן [ff]וצהינן וערטליינן [gg]ומתקפחינן ובית [hh]קימא לית לן :	11	*Vsque ad hanc horam esurimus & sitimus, et nudi sumus, & colaphis cædimur, et habitatio firma nõ est nobis.*	

ולאינן

Act.20.34
1.thess.2.9
2.thess.3.8

12 Καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσί. λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα·

‖Et laboramus operãtes propriis manibus. cõuitiis affecti, bene precamur: persequutionem patientes, sustinemus:

Matth.5.44
luc.23.34
act.7.60

13 Βλασφημούμενοι, παρακαλοῦμεν. ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι.

‖Infamati, precamur. purgamenta mundi facti sumus, *vtque* omniũ sordes vsque adhuc.

14 Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νουθετῶ.

[10]Non vt vos pudore suffundam, hæc scribo, sed vt filios meos dilectos admoneo.

10 Ironia acrimoniam temperãs, monet vt meminerint à quo sint in Christo geniti, & eum pro exẽplo sequi non dubitẽt, quãtũuis in speciem præ aliis abiectum, at Spiritus Dei efficacia potentem, vt ipsi erant in sese experti.

15 Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας. ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα.

Nam etsi decem millia pædagogorum habueritis in Christo, at nõ multos patres *habetis*. in Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui.

16 Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε.

Precor vos igitur, imitatores mei estote.

17 Διὰ τοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὅς ἐστι τέκνον μου ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ, ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδούς μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ διδάσκω.

Propterea misi vobis Timotheũ, qui est filius meus dilectus & fidelis in Domino, qui vobis in memoriam reducet quæ sint viæ meæ in Christo, sicut vbique in omnibus ecclesiis doceo.

18 Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες.

[11]Cæterùm perinde quasi ego nõ sim venturus ad vos, inflati sunt quidam.

11 Postremò, ad apostolicas etiam minas descendit, sed vt pater filios obiurgãs, ne ad castigationem vsque venire cogatur eorum intẽperie.

Act.19.21
iac.4.15

19 Ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ, καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν.

Sed veniam breui ad vos, ‖si Dominus voluerit, & cognoscam non verba istorum qui inflati sunt, sed *spiritualem* virtutem.

20 Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει.

Non enim in verbis *situm est* regnũ Dei, sed in *Spiritus* virtute.

21 Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ, πνεύματί τε πρᾳότητος;

[12]Quid vultis? cum virga veniam ad vos, an cum charitate & spiritu lenitatis?

12 Trãsitio ad alterã partẽ huius epistolæ, in qua grauissimũ scelus seuerissime reprehendit, ostendens ecclesiasticæ correctionis vsum.

Κεφάλαιον ε΄.

Cap. V.

1 Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν.

OMnino auditur *esse* inter vos scortatio, & eiusmodi scortatio quæ ne inter Gẽtes quidem nominatur, adeo vt quis vxorem patris habeat.

1 Grauiter reprehẽdendi qui tolerandis sceleribus Ecclesiam Dei exponunt ipsorũ infidelium ludibriis.

Καὶ

Et

[a] לאינן עמלים: [b] מצערין מבזימים: [c] מסיברינן סובלים אנחנו: [d] מצחין מגדפים: [e] נפתא סוכי: [f] כופרא כופר: [g] עד מא להשא עד עתה:

12 [a]ולאינן כד פלחינן באידין[b]מצערין לן ומברכינן רדפין לן[c]ומסיברינן :

Et laboramus operãtes manibus nostris: ignominia afficiũt nos, et benedicimus: persequũtur nos, et sustinem⁹.

13 [d]מצחין לן ובעינן מנהון איך[e]נפתא דעלמא הוין[f]וכופרא דכל נש[g]עד מא להשא :

Conuitiantur nobis, & [6]supplices sumus eis tanquam reiectamenta huius mundi sumus, & piaculum omnis hominis vsque nunc.

6 Syrè, Petimus ab eis. subaudi Veniam.

[h] אבהתכון אוניש אתכם:

14 לא הוא איך [h]דאבהתכון כתב אנא הלין אלא איך דלבניא חביבא [i]מרתא אנא :

Nequaquam vt pudefaciam vos, scribo hæc, sed tanquam filios dilectos erudio.

[i] מרהא חונך:

[k] רבו ריבוא: [l] תרא חונכים:

15 אין גיר [k]רבו [l]תרא יהוון לכון במשיחא אלא לא סגיאא אבהא בישוע גיר משיחא אנא הו א [m]אולדתכון[n]בסברתא :

Quanuis enim myrias monitorum sit vobis in Christo, tamen nõ sunt multi patres: in Jeschua Christo enim ego genui vos per prædicationem.

[m] אולדתכון הולדתי אתכם: [n] בסברתא על ידי הבשורה: [o] הכיל לכן: [p] ביתתדמון תהיו דומים לי:

16 בעא אנא [o]הכיל מנכון[p]דבי תתדמון:

Peto igitur à vobis vt mei similes fiatis.

17 מטול הנא שדרת לותכון ל לטימתאוס דאיתוהי ברי חביבא ומהימנא במריא דהו [q]יעהדכון אורחתי דבמשיחא איך מדם דמלף אנא בכלהין[r]עדתא :

Propter hoc misi ad vos Timotheũ, q est filius meus dilect⁹ et fidelis in Domino, vt ipse in memoriã reducat vobis vias meas quæ sunt in Christo, iuxta id quod doceo in omnibus ecclesiis.

[q] יעהדכון, זכיר אתכם: [r] עדתא הקהילות:

[s] אתחתרו התגאו:

18 איך הו דין דלא אתא אנא לותכון [s]אתחתרו אנשא מנכון :

Quasi autem non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam ex vobis.

19 אלא אן מריא צבא בעגל אתא אנא לותכון ואדע לא מלתהון דהנון דמרימין נפשהון אלא[t]חילהון :

Sed si Dominus voluerit, citò venturus sum ad vos, & [7]cognoscam nõ sermonẽ eorum qui extollunt seipsos, sed virtutem eorum.

7 Pro, Experiar.

[t] חילהון כוחם:

20 מלכותה גיר דאלהא לא הות במלתא אלא בחילא :

Regnum enim Dei non est in sermone sed in virtute.

21 איכנא צבין אנתון בחוטרא אתא לותכון או [u]בחובא וברוחא מכיכתא :

Quomodo vultis? cum virga veniam ad vos, an cũ charitate & cum spiritu lenitatis?

[u] חובא אהבה:

קפלאון ה

Cap. V.

[x] סבא סוף דבר: [y] חנפא חנפים: [z] משתמהא נזכרת:

1 [x]סבא משתמעא בינתכון זניותא ודאיך הדא זניותא אידא דאף לא בית[y]חנפא[z]משתמהא עד מא דנסב ברא אנתת אבוהי :

[IN] summa auditur inter vos scortatio, & quæ est scortatio qualis etiam non inter profanos nominatur, adeo vt [1]acceperit filius vxorem patris sui.

1 Vt scilicet ea tanquam vxore vteretur.

ואנתון

dd.ii.

Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστὲ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας; 2

Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἀπὼν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς παρὼν τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον, 3

Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, 4

Παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. 5

Gal.5.9

Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν. οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ; 6

Ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθώς ἐστε ἄζυμοι. καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη, Χριστός. 7

Ὥστε ἑορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ᾽ ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας. 8

Ἔγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις. 9

Καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ ἅρπαξιν, ἢ εἰδωλολάτραις· ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν. 10

Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι, ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ᾖ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοίδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ· τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν. 11

[2]Et vos inflati eſtis, ac non potius luxiſtis, vt tolleretur è medio veſtri qui facinus hoc patrauit?

[3]Enimuero ego vt abſens corpore, præſens autem ſpiritu, iã vt præſens iudicaui vt is qui hoc ita perpetrauit,

Vobis & meo ſpiritu in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti congregatis, [4]cum poteſtate Domini noſtri Ieſu Chriſti,

[5]Eiuſmodi *inquam homo* tradatur Satanæ [6]ad interitum carnis, vt ſpiritus ſalu⁹ ſit die illo Domini Ieſu.

[7]Non eſt bona gloriatio veſtra. ‖An neſcitis paululo fermenti totã maſſam fermentari?

[8]Expurgate igitur vetus fermentum, vt ſitis noua maſſa, ſicut eſtis fermenti expertes. Etenim Paſcha noſtrũ pro nobis ſacrificatum eſt, *nempe* Chriſtus.

Itaque feſtum agitemus non fermento veteri, nec fermẽto malitiæ & nequitiæ, ſed non fermentatis *panibus* ſinceritatis & veritatis.

[9]Scripſi vobis in epiſtola, ne cõmiſceamini cum ſcortatoribus.

At non omnino cum ſcortatoribus mundi huius, aut cũ auaris, aut cum rapacibus, aut idololatris: alioquin debetis ſcilicet è mũdo exire.

Nunc autem ſcripſi vobis ne cõmiſceamini, *id eſt* ſiquis quũ frater nominetur, ſit ſcortator, aut auarus, aut idololatra, aut conuitiator, aut ebrioſus, aut rapax: cũ eiuſmodi, *inquam*, ne edatis quidem.

2 *Nulli magis ſuperbiunt quam qui ſeſe minus norunt.*

3 *Excommunicatio non eſt vnius poteſtati committenda, ſed ex cœtus autoritate, præeunte legitima cognitione, adminiſtranda.*

4 *Non dubium eſt quin ratum ſit in cælis eiuſmodi iudiciũ, in quo videlicet Chriſt⁹ ipſe iudex ſedeat.*

5 *Excommunicatus traditur Satanæ poteſtati, quum ex domo Dei eiiciatur.*

6 *Finis tamen excommunicationi propoſitus nõ eſt excõmunicati exitium, ſed ſalus: vt videlicet hoc remedio dometur ipſius caro, vt diſcat Spiritui viuere.*

7 *Alius finis excõmunicationis, ne contagio ad reliquos peruadat: quo fit vt neceſſario ſit in Eccleſia retinenda, ne alii aliorum contagione inficiantur.*

8 *Alluſione ad Paſchæ ceremoniam facta, hortatur vt impurum illum è ſuo cætu eiiciãt. Olim (inquit) Paſcha celebraturis non licebat fermentatis panibus veſci, adeo vt impurus haberetur & indignus qui Paſcha veſceretur, qui fermentum vel deguſtaſſet. Porro totam noſtram vitam eſſe oportet inſtar feſti illius azymorum, in quo participes facti mactati illius agni immaculati, omnem impuritatem tum ex nobis ipſis tum ex domibus cœtibuſque noſtris procul abeſſe iubeamus.*

9 *Generalius iam loquitur, & quod de illo inceſtuoſo dixerat, ad alios etiam palàm flagitioſos, & ſuis offendiculis eccleſiam turbantes, oſtendit pertinere: qui & ipſi ex eccleſiæ communione ſint ordine legitimo eiiciendi. Mentionem autem capiendi cibi faciens, vel agapas reſpicit in quibus cœna Domini celebrabatur, vel communem vitæ vſum & conſuetudinẽ notat. quod & ipſum dextre accipiendum eſt: ne quis putet excommunicatione vel matrimonia dirimi, vel officia quæ alij aliis, vt parẽtibus filii, magiſtratibus ſubiecti, dominis ſerui, proximi denique proximis lucrifaciendis debent, impediri.*

Τί

2 וְאַנְתּוּן [a] חֲתִירִין אַנְתּוּן וְלָא דֵּין יַתִּירָאִית יִתְּכַּרְתּוּן בְּאֶבְלָא דְּנֶשְׁתְּקֵל מִן בֵּינָתְכוֹן הָו מַן דְּהָנָא [b]סוּעֲרָנָא סְעַר׃

Et vos inflati estis, non autem potius sedistis in luctu, vt tolleretur de medio vestri is qui hoc opus operatus est?

3 אֶנָא גֵּיר כַּד רַחִיק אֶנָא מֶנְכוֹן בְּפַגַר וְקַרִיב אֶנָא לְכוֹן בְּרוּחַ [c] מֶן כַּדּוּ דָנֵת אַיְךְ קַרִיבָא לְהָו מַן דְּהָדָא [d]סְעַר׃

Ego enim longè dißitus à vobis corpore, & propinquus vobis spiritu, iam iudicaui, tanquam propinquus, illum qui hoc operatur:

4 דְּבַשְׁמֵה דְּמָרַן יֵשׁוּע מְשִׁיחָא תֶּתְכַּנְשׁוּן כֻּלְכוֹן וְאֶנָא עַמְכוֹן בְּרוּחַ עַם חַיְלֵה דְּמָרַן יֵשׁוּע מְשִׁיחָא׃

Vt in nomine Domini nostri Ieschua Christi cõgregemini vos omnes, & ego vobiscum spiritu, cum potestate Domini nostri Ieschua Christi,

5 [e] וְתַשְׁלְמוּנָיְהי לְהָנָא לְסָטָנָא לַאֲבָדָנָא דְּפַגְרֵה דְּבְרוּחַ [f] יִחְא בְּיוֹמֵה דְּמָרַן יֵשׁוּע מְשִׁיחָא׃

Et tradatis istum Satanæ, ad interitum corporis eius, vt in spiritu[2] saluus fiat in die Domini nostri Jeschua Christi:

6 לָא שַׁפִּיר שׁוּבְהָרְכוֹן אַחַי לָא יָדְעִין אַנְתּוּן [g]דַּחֲמִירָא קַלִיל כֻּלֵּה [h]גְבִילְתָא [i]מַחְמַע׃

Non est [3]bona gloriatio vestra, fratres mei. Ignoratis vos quòd fermenti modicum totam massam fermẽtat?

7 [k]דַּכּוּ מֶנְכוֹן חֲמִירָא עַתִּיקָא דְּתֶהְווֹן גְּבִילְתָא [l] חֲדַתָא אַיְכַנָא דְּאִיתַיְכוֹן [m]פַּטִּירָא [n]פֶּצְחָא גֵּיר דִּילַן מְשִׁיחָא הוּ [o]דְּאֶתְנְכֵס חֲלָפַין׃

Expurgate à vobis fermentum vetus, vt sitis massa noua, sicut estis azymi. Pascha enim nostrũ Christus est, qui immolatus est pro nobis.

8 מֶטוּל הָנָא נֶעְבֵּד [p] עֲדְעָאדָא לָא בַּחֲמִירָא עַתִּיקָא וְלָא בַּחֲמִירָא דְּבִישׁוּתָא [q]וְדַמְרִירוּתָא אֶלָּא בְּפַטִּירָא [r]דְּדַכְיוּתָא וְדְקַדִּישׁוּתָא׃

Propter hoc celebremus festum, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & amaritudinis: sed [4]in azymis puritatis et sanctitatis.

9 כֶּתְבֵת לְכוֹן בְּאֶגַּרְתָּא דְּלָא [t]תֶתְחַלְטוּן עַם [u]זַנְיָא׃

Scripsi vobis per epistolam vt ne commisceamini cum scortatoribus.

10 לָא דֵּין אָמַר אֶנָא עַם זַנְיָא דְּבְעָלְמָא הָנָא אוֹ עַל [x]עַלּוֹבָא אוֹ עַל [y]חָטוֹפָא אוֹ עַל פָּלְחַי [z] פַּתְכְּרָא וְאֶן לָא חַיָּבִין הֲוַיְתוּן אַף מֶן עָלְמָא [aa]לְמֶפַּק׃

Non autem dico, cum scortatoribus qui sunt in mundo isto, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut cum cultoribus simulachrorũ: alioquin debuissetis etiam è mundo exire.

11 הָדָא דֵּין דְּכֶתְבֵת לְכוֹן דְּלָא תֶתְחַלְטוּן וְאֶן אִית דְּמֶתְקְרֵא אַחָא וְאִיתַוְהי זַנְיָא אוֹ עַלּוֹבָא אוֹ [bb]פָּלַח פַּתְכְּרָא אוֹ [cc]מְצַעֲרָן אוֹ [dd]רַוֵּי אוֹ [ee]חָטוֹף עַם אַיְנָא דְּהָכַנָא הוּ אַף לָא לַחְמָא לְמֵאכַל׃

Hoc autem quod scripsi vobis, [eiusmodi est,] vt non cõmisceremini. [5]& siquis est qui vocetur frater, et est scortator, aut auar[9], aut cultor simulachrorum, aut cõuitiator, aut ebriosus, aut rapax, cum eo qui [6]sic est, ne cibus quidem comedendus.

[a] חתירין מתנשאים:
[b] סוערנא סער פועל פעל:
[c] מן כדו עתה או כבר:
[d] סער פעל:
[e] תשלמוניהי תמסרוהו:
[f] יחא יחיה:
[g] חמירא חמץ:
[h] גבילתא הבצק:
[i] מחמע מחמיץ:
[k] דכו זכו:
[l] חדתא חדש:
[m] פטירא מצות:
[n] פצחא פסח:
[o] אתנכס נזבח:
[p] עדעאדא החג:
[q] ודמרירותא ומרורים:
[r] פטירא מצות:
[r] דכיותא נקיות:
[t] תתחלטון תתערבו או תתחברו:
[u] זניא זונים:
[x] עלובא הכילים:
[y] חטופא גזלנים:
[z] פתכרא אלהים אחרים:
[aa] למפק לצאת מן נפק:
[bb] פלח פתכרא עובד לאלהים אחרים:
[cc] מצערן מגדף:
[dd] רוי שיכור:
[ee] חטוף גזלן:

2 Syrè, Viuat, Hebraismus.

3 Syrè, Pulchra.

4 In contextu Syriaco perperam scriptum erat בחמירא, In fermento, pro בפטירא, In azymis. quod ex contextu plusquã liquidum est.

5 Addit copulã, quæ exegetica est. Id est Siquis.

6 Hebraismus. Id est Talis.

Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε; 12

Τοὺς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς κρίνει. καὶ ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. 13

Κεφάλαιον ϛʹ

Τολμᾷ τις ὑμῶν πρᾶγμα ἔχων 1 πρὸς τὸν ἕτερον, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων;

Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινοῦσι; 2 καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων;

Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, 3 μήτιγε βιωτικά;

Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, 4 τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε.

Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. οὕτως οὐκ ἔστιν ἐν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ εἷς, ὃς δυ- 5 νήσεται διακρῖναι ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ;

Ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, 6 καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων;

Ἤδη μὲν οὖν ὅλως ἥττημα ἐν ὑμῖν 7 ἐστιν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ᾽ ἑαυτῶν. διατί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διατί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε;

Matth.5.39
luc.6.29
rom.12.19

Ἀλλὰ ὑμεῖς ἀδικεῖτε, καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς. 8

1.Thess.4.6

Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ἄδικοι βασιλείαν 9 Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι; μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται,

Οὔτε

[10]Quid enim mea *interest* etiã de extraneis iudicare?nónne de iisqui intus sunt,vos iudicatis?

De extraneis verò Deus iudicat. tollite igitur istum sceleratum ex vobisipsis.

Cap. VI.

S[1]Vstinet aliquis vestrũ negotiũ habens cũ altero, iudicio experiri sub iniustis,[2]ac non sub sanctis?

[3]An ignoratis sanctos mundum iudicaturos?quòd si per vos iudicabitur mundus, indigni estis minimis iudiciis?

An ignoratis fore vt Angelos iudicemus,nedum *vt* quæ ad huius vitæ vsum pertinent *nõ iudicemus*?

[4]Itaque si iudicia habeatis de iis quæ ad hui⁹ vitæ vsum ꝑtinẽt, eos q. minimi fiũt in ecclesia,eos*inquã* in subselliis collocate.

[5]Vt vos pudeat,vobis *hoc* dico. Itáne non est inter vos sapiens, ne vnus quidem qui possit diiudicare inter fratres suos?

Sed frater cum fratre iudicio experitur,ídque sub infidelibus?

[6]Iam igitur omnino impotẽtia in vobis est,quòd iudicia habetis inter vosmetipsos. ‖[7]quare nõ potius iniuriam patimini?cur non potius damnum accipitis?

‖At vos iniuriã facitis, & damno afficitis,ídque fratres.

An ignoratis iniustos nõ esse Dei hæreditatẽ possessuros?[8]Ne errate. neque scortatores,neq; idololatræ, neque mœchi, neque molles, neq; qui concumbunt cum masculis,

10 Eiiciendi falsi fratres ex cœtu: extranei iudicio Dei relinquendi.

1 Tertia quæstio de forẽsibus iudiciis: An liceat fideli fidelem ad infidelium tribunalia trahere. Respondet nõ licere, propter offendiculũ videlicet. Neque enim per se malũ est.

2 Addit,se nõ prohibere quominus,si ita opus est,iure agere liceat cum proximo, sed sanctis disceptatoribus.

3 A comparatis colligit non sine sanctorum iniuria iudices infideles à fidelibus quæri,quum sanctos Deus ipse iudicãdo mundo & diabolis sit Christo Filio velut assessores daturus,nedum vt leues istas controuersias quæ æquitate ac bona conscientia definiuntur, non possint diiudicare.

4 Conclusio,qua remedium huic malo præscribit, nempe si de priuatis negotiis coram delectis ex ecclesia arbitris inter se transigant: Cui muneri(inquit) vel infimus quisque vestrũ satisfecerit. Non damnat igitur iudicũ subsellia, sed quid propter circunstantiam temporis expediat ostendit, ídque sine vlla iuris magistrat⁹ imminutione. Nec enim agit de iudiciis quæ inter infideles & fideles exercentur,neque de publicis iudiciis,sed de controuersiis quas nihil prohibet domesticis etiam arbitris cõponi.

5 Thesin accommodat ad hypothesin,huc semper eos reuocans, vt falsam de sua ipsorum præstantia opinionem eis adimat, vnde omnia hæc mala oriebantur.

6 Nunc etiam longius progreditur, & quamuis arbitros ex fidelium cœtu eis cõcedens,simpliciter nõ damnet,sed stabiliat potius priuata iudicia,modò sine offendiculo exerceantur,tamen testatur si tales essent quales esse optãdum erat,futurũ fuisse vt ne hoc quidem remedio egerent.

7 Hoc maxima ex parte spectat ad alteram reprehensionis partem,nempe,quòd etiam apud infidelium iudicum subsellia litigarent: quod offendiculum debuerant potius quauis iactura redimere. Sed & illud in genere verum est,cedendum esse nobis de iure nostro potius quàm temere aut aliquo vindicandæ iniuriæ studio extremum iuris rigorem experiamur. Corinthiis autem neutrum erat curæ,quos ait oportere resipiscere,nisi malint Dei hæreditate priuari.

8 Transitum sibi parat ad quartum huius epistolæ tractatum de rebus mediis disserens. in primis quomodo viri mulieribus rite vti vel non vti possint: cuius quæstionis tres sunt loci, Scortatio, Matrimonium & Cælibatus. Ac scortationem quidem penitus damnat: matrimonium verò quibusdam præcipit vt remedium bonum ac necessarium,quibusdam liberum relinquit: quibusdam non vt illicitum,sed vt incommodum,non tamen sine exceptione, dissuadet: cælibatum autem(sub quo etiam virginitatem comprehendo)nemini præcipit: suadet tamen,at nec propter se,sed propter aliud,nec omnibus,nec sine exceptione. Dicturus autem in scortationem,incipit à generali reprehensione eorum vitiorum quibus opulenta & luxui dedita ciuitas præcipuè scatebat: seriò monens, resipiscentiã cũ peccatorũ remissione,siue sanctificationem cum iustificatione indiuiduo nexu cohærere.

12 מא לי גיר [a]למדן [b]לבריא אנתון דין [c]לדלגו דונו :

Quid enim ad me attinet iudicare extraneos? Vos autem eos qui intus sunt iudicate:

13 [d]לבריא דין אלהא [e]דאן [f]ושוקלוהי לבישא מן בינתכון :

Extraneos autem Deus iudicat.[7] et auferte malum è medio vestri.

קפלאון ו

Cap. VI.

1 [g]ממרח אנש מנכון כד אית לה [h]דינא עם אחוהי [i]דידון קדם [k]עולא ולא קדם קדישא :

AUdet aliquis ex vobis quum est ipsi lis cum fratre suo, litigare coram iniquis, et non coram sanctis?

2 [l]או לא ידעין אנתון דקדישא לעלמא [m]ידונון ואן עלמא [n]בכון [o]מתתדין לא [p]שוין אנתון למדן [q]דינא [r]דקדקא :

[1]An ignoratis vos quòd sancti mundum iudicabunt? Et, si mundus per vos iudicatur, non digni estis ad iudicandum lites[1] minutulas?

3 לא ידעין אנתון דלמלאכא [f]דיניכן חד כמא אילין דדעלמא אנין הנא :

Ignoratis vos quòd Angelos iudicaturi sumus? quãto magis ea quæ sunt mundi huius?

4 אלא אן אית לכון דינא [t]על דעלמא לאילין [u]דבסין בעדתא [x]אותבו לכון בדינא :

Sed si sit vobis lis de rebus mundi, eos qui sunt contemptibiles in ecclesia,[2] collocate vobis in iudicio.

5 [y]לכווארא הו דין אמר אנא לכון הכנא לית בכון אף לא חד חכימא [z]דישכח ישוא בית אחא לאחוהי :

Ad verecundiam autem [vestrã] hoc dico vobis. Ita nõ est in vobis ne vnus quidem sapiẽs, qui possit [3]ex æquo iudicare [4]inter fratrem & fratrẽ suũ?

6 אלא אחא עם אחוהי [aa]מתתדין ותוב קדם אילין דלא מהימנין :

Sed frater cum fratre suo litigat: & rursus coram eis qui sunt [5]infideles.

7 [bb]מן כדו הכיל [cc]קיומכון חבתון לכון דדינא חד עם חד אית לכון מטול מנא גיר לא [dd]מתעלבין אנתון ומטול מנא לא [ee]מתגלזין אנתון :

Iam igitur vos ipsi peccastis inter vos, quòd lis[6] vnius cum altero est inter vos. Propter quid enim non iniuriam patimini? & propter quid non sustinetis damnum?

8 אלא אנתון [ff]עלבין אנתון [gg]וגלזין אנתון אף לאחיכון :

Sed vos iniuriã afficitis, & damnũ infertis, etiam fratribus vestris.

9 [hh]או לא ידעין אנתון דעולא מלכותה דאלהא לא ירתין לא תטעון לא זניא ולא [ii]פלחי פתכרא ולא [kk]גיירא ולא [ll]מחבלא ולא [mm]שכבי עם [nn]דכרא :

An ignoratis quòd iniqui regnum Dei nõ hæreditariò consequũtur? Ne erretis: nec scortatores, nec cultores simulachrorũ, nec adulteri, nec molles, nec concubantes cum masculis,

ולא

---

[a] למדן לדין : [b] לבריא החיצונים : [c] לדלגו אשר הם בבית ר״ל שאינם חיצונים או נכריים : [d] לבריא דין והחיצונים : [e] דאן שופט : [f] ושוקלוהי לבישא מן בינתכון ובערתם הרע מקרבכם : [g] ממרח אנש מנכון יש מכם איש שנושאו לבו : [h] דינא ריב : [i] ידון יריב : [k] עולא הרשעים : [l] או לא הלוא : [m] ידונון ישפוטו : [n] בכון על ידיכם : [o] מתתדין נשפט : [p] שוין ראויים : [q] דינא מריבות : [r] דקדקא קטנות : [f] דינינן שופטים אנחנו : [t] על דעלמא על דברי העולם : [u] בסין נקלים : [x] אותבו הושיבו : [y] בווארא חרפה : [z] דישכח שיוכל : [aa] מתתדין מריב : [bb] מן כדו כבר : [cc] קיומכון עצמכם : [dd] מתעלבין סובלים חרפה או כלימה : [ee] מתגלזין סובלים נזק : [ff] עלבין מכלימים : [gg] גלזין מזיקים : [hh] או לא הלוא : [ii] פלחי פתכרא עובדים לאלהים אחרים : [kk] גירא נואפים : [ll] מחבלא עושים מעשה ער ואונן : [mm] שכבי שוכבים : [nn] דכרא הזכרים :

7 Pro inferendi particula. Auferte igitur.

1 Eadem vox דקדקא legitur eodem sensu Matth. 15. 34. deriuata autẽ à דקק, Minuit, Attenuauit. Vnde verbale דקדוק, Grammatica, venit: ità vocata, quòd quæ sunt in lingua minutula, (id est rudimenta) doceat.

2 Facite sedere. Hebraismus.

3 Vel Ius æquũ reddere.

4 בית pro בין, Inter, cum Nun.

5 Syrè, Qui non credunt.

6 Syrè, Vnius cũ vno. Hebraismus.

10 Οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε μέθυσοι, οὐ λοίδοροι, οὐχ ἅρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι.

11 Καὶ ταῦτά τινες ἦτε· ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

12 Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος.

13 Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι.

14 Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἤγειρε, καὶ ὑμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

15 Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν, μέλη Χριστοῦ ἐστιν; ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο.

16 Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἓν σῶμά ἐστιν; Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

17 Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἓν πνεῦμά ἐστι.

18 Φεύγετε τὴν πορνείαν. πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει.

19 Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν, ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν;

20 Ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς· δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ.

Κεφάλαιον

Neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque conuitiatores, neq; rapaces, regni Dei hæreditatē possidebunt.

‖Et hæc eratis nōnulli: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini Iesu, & per Spiritum Dei nostri.

[9]‖Omnia mihi licēt, ‖at nō omnia conducūt: omnia mihi licēt, at ego nō redigar sub vllius rei potestatē.

[10]Escæ vētri *destinatæ sūt*, & vēter escis: Deus autē & hunc & eas abolebit. corpus verò non scortationi, sed Domino, & Dominus corpori.

Deus autem & Dominum suscitauit, & ‖nos suscitabit potentia sua.

[11]An ignoratis corpora vestra esse membra Christi? *Num* igitur tollens membra Christi, faciam *vt sint* scorti membra? Absit.

[12]An ignoratis, eum qui agglutinatur scorto, vnum esse corpus *cū scorto*? Fient enim, inquit, qui ‖duo *erant*, caro vna.

Qui verò agglutinatur Domino, vnus spiritus est.

[13]Fugite scortationē. omne peccatū quod fecerit homo, extra corpus est: sed qui scortatur, in proprium corpus peccat.

[14]An ignoratis ‖corpus vestrum esse tēplum Spiritus sancti, *qui est* in vobis, quem habetis à Deo, [15]neque esse vestri iuris?

‖Nam empti estis pretio: glorificate igitur Deū in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.

Cap.

Tit.3.3

Infrà,10.28
Eccli.37.31

Rom 6.5

Gen.2.24
matth.19.5
mar.10.8
ephes.5.32

Suprà,1.37
2.cor.6.16

Infrà,7.23
1.pet.1.18

9 Secundo loco Corinthios præfatur in rebus mediis simpliciter peccare: primùm quod eis abuterētur, tum in eo quòd res medias sine discrimine vsurpabant, quū earum vsus ad charitatis regulam sit exigendus: nec etiā is rectè vtatur qui intemperanter eis abutens, sese illis tanquam dominis subiicit.

10 Secundò, quòd multa in rebus mediis recenserent quæ per se essent illicita, veluti scortationem, quam perinde ac esum & potum inter merè naturales ac licitas appetitiones numerabant. Subiicit autem Apostolus hæc planè esse dissimilia. Nam (inquit) ad necessarium huius vitæ vsum conditi sunt cibi, quæ non est perpetua. Nam & cibi & tota ista alimenti ratio breui spatio abolentur. at non idem sentiendum est de scortationis impuritate, cui conditum non esse corpus, sed è contrario puritati esse destinatū, vel illud ostēdit quòd Christo sit consecratū sicut & Christus nostris etiam corporibus, ea ipsa virtute, qua resurrexit, viuificandis datus nobis est à Patre.

11 Expositio superioris argumenti à contrariis, & eius applicatio.

12 Probatio eiusdē argumenti: Contrarii sunt ex diametro scortum & Christus, caro & Spiritus: ergo qui vnum est cum scorto, (quod quidem fit naturali illa corporum cōmixtione) vnum esse non potest cum Christo, quæ vnio est pura & spiritualis.

13 Aliud argumētum cur fugienda sit scortatio, quoniam peculiari quadā turpitudine corpus commaculat.

14 Tertium argumentum: Quòd scortator sit sacrilegus, quum corpora nostra sint Deo consecrata.

15 Quartum argumentum: Quòd non simus nostri iuris vt alteri cuipiam alii, nedū Satanæ & carni, nos possimus addicere: quum nos Deus ipse, & quidem maximo pretio, acquisierit, vt & corpore & animo suæ gloriæ inseruiremus.

10 ולא [a]עלובא ולא גנבא ולא [b]רויא ולא [c]מצערנא ולא [d]חטופא הלין מלכותה דאלהא לא ירתין :

Nec auari, nec fures, nec ebriosi, nec maledici, nec rapaces: hi, [inquã,] regni Dei hæreditatẽ nõ consequũtur.

11 והלין אית הוי באנש אנש מנכון אלא [e]סחיתון ואתקדשתון ואזדדקתון בשמה דמרן ישוע משיחא וברוחה דאלהן :

Et hæc fuerunt in vnoquoque ex vobis: sed abluti estis, et sanctificati estis, & iustificati estis per nomen Domini nostri Ieschua Christi, et per Spiritum Dei nostri.

12 [f]כל שליט לי אלא לא כל [g]פקח לי כל שליט לי אלא עלי אנש לא [h]ישתלט :

Omnium potestas est mihi, sed non omnia expediunt mihi: omnium potestas est mihi, at super me nemo potestatem habebit.

13 מאכולתא דכרסא וכרסא דמאכולתא אלהא דין לתרתיהין מבטל פגרא דין לא לזניותא אלא למרן ומרן לפגרא :

Cibus est ventris, & venter est cibi: Deus autem eos ambos aboliturus est. corpus verò non scortationi, sed Domino nostro: & Dominꝰ noster corpori.

14 אלהא דין ולמרן אקים ולן יקים [i]בחילה :

Deus autem et Dominum nostrũ suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam.

15 לא ידעין אנתון דפגריכון [k]הדמא אנון דמשיחא [l]נסב [m]הדמא דמשיחא [n]נעבדיוהי הדמא דזניתא חס :

Ignoratis vos quòd corpora vestra membra sunt Christi? tollentes membra Christi, faciemus ea membra scorti?[7] Absit.

16 או לא ידעין אנתון דמן [o]דנקיף לזניתא חד הו פגר אמיר גיר דיהוון תרויהון חד פגר :

An ignoratis vos, quòd is qui adhæret scorto, vnum est corpus [cũ scorto?] Dictũ est enim, Quòd erunt vtrique vnum corpus.

17 מן [p]דנקיף דין למרן הוא עמה חדא רוח :

Qui verò adhæret Domino nostro, fit cum eo vnus Spiritus.

18 ערוקו מן זניותא כל חטיתא גיר דיעבד בר נשא לבר מן פגרה הי מן דמזנא דין בפגרה הו חטא :

Fugite à scortatione. Omne enim peccatum quod fecerit filius hominis, intra corpus suũ est, qui autem scortatur, in corpus suum peccat.

19 [q]או לא ידעין אנתון דפגרכון היכלא הו דרוחא דקודשא [r]דעמרא בכון הו דקבלתון מן אלהא ולא הויתון דנפשכון :

An ignoratis vos quòd corpus vestrum templum est Spiritus sancti qui habitat in vobis, quẽ accepistis à Deo, & non estis vestri ipsorum?

20 [s]אזדבנתון גיר [t]בדמיא הויתון הכיל משבחין לאלהא בפגרכון וברוחכון הנון דאיתיהון דאלהא :

Empti enim estis pretio. Sitis igitur glorificantes Deum in corpore vestro & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.

קפלאון

Cap.

[a] עלובא הכיליים :
[b] רויא השיכורים :
[c] מצערנא המגדפים :
[d] חטופא הגזלנים :
[e] סחיתון רחצתם :
[f] כל שליט לי יש לי רשות על הכל או כל דבר מותר לי :
[g] פקח הגון או מועיל :
[h] ישתלט יהיה שולט :
[i] בחילה בכוחו :
[k] הדמא אברי :
[l] נסב נקח מן נסב :
[m] הדמא אבר :
[n] ועבדיוהי נעשה אותו :
[o] נקיף דובק :
[p] מן דנקיף הדבק :
[q] או לא הלוא :
[r] דעמרא השוכנת :
[s] אזדבנתון נקניתם :
[t] דמיא מחיר :

[7] Syrè, Parce.

Κεφάλαιον ζ.

Cap. VII.

Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι. 1

CÆterùm de quibus ſcripſiſtis ad me, bonum *fuerit* viro mulierem non attingere:

1 *De coniugio docet, quamuis cælibatus ſua etiam habeat commoda, quæ poſtea explicabit, tamen vitandæ fornicationis cauſa neceſſarium eſſe matrimonium, ſed ita vt neque vnꝰ maritus plures vxores nec vna vxor plures habeat maritos.*

Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος, τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἑκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω. 2

Sed propter fornicationes, ſuam quiſque vxorem habeat, & propriũ quæque virum habeat.

1.Pet.3.7

Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί. 3

[2]‖Vxori vir debitam beneuolentiam reddat, ſimiliter autem & vxor viro.

2 *Secundò, declarat ſumma partium beneuolentia colendum eſſe cõiugium.*

Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνήρ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή. 4

[3]Vxor proprium corpus non habet in poteſtate, ſed vir: ſimiliter autem & vir proprium corpus non habet in poteſtate, ſed vxor.

3 *Tertiò, monet alterum in alterius eſſe poteſtate, quod ad corpus attinet, vt mutuò ſe fraudare non poſſint.*

Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. 5

Ne fraudate alius alium, [4]niſi ſiquid ex conſenſu ad tempus, vt vacetis ieiunio & precibus: & rurſum ſimul conuenite, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam veſtram.

4 *Quartò, addit exceptionem, niſi alter ab altero abſtineat ex conſenſu mutuo, vt liberius vacẽt precibus. qua in re tamen monet vt quid expediat conſiderẽt, ne diuturniore iſta veluti coniugij interruptione ad incontinẽtiam ſolicitentur.*

Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν. 6

[5]Hoc autem dico ex conceſſione, non ex imperio.

Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτόν· ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως. 7

Nam velim omnes homines eſſe vt & ipſe *ſum*: ſed vnuſquiſq; proprium donum habet ex Deo, alius quidem ita, alius autem ita.

5 *Quintò, matrimonium docet non eſſe ſimpliciter omnibus neceſſarium, ſed iis demum qui donũ continentiæ non habent Eſt enim hoc donũ ex peculiari Dei gratia.*

Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστιν ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ. 8

‖[6]Dico autem cælibibus & viduis, bonum eis eſt ſi manſerint vt *maneo* ego.

Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. κρεῖσσον γάρ ἐστι γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι. 9

Quòd ſi ſe non continent, matrimonium contrahant: nã melius eſt matrimoniũ contrahere quàm vri.

6 *Sextò, de repetendo matrimonio idem monet, nempe cælibatum quidem probandum eſſe, ſed iis demum quibus datum eſt vt ſe poſſint continere: ſin minus, repetendas eſſe nuptias, vt conſcientiæ paci cõſulatur.*

Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. 10

Iis autem qui matrimonio iuncti ſunt, denuntio non ego ſed Dominus, ‖Vxor à viro ne diſcedito.

Matth.5.32 & 19.9 mar.10.11. luc.16.18

7 *Septimò prohibet diſſidia & repudiorum mũtationes, (de adulterii enim crimine non agit, quod tunc erat Romanis etiam legibus capitale) quibus diſſolui coniugii vinculum negat, Chriſto ipſo autore.*

Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω· καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι. 11

Quòd ſi etiã diſceſſerit, maneat innupta, aut viro reconciliator: & vir vxorem ne dimittito.

Τοῖς

Reliquis

קפלאון ז

1 ועל אילין דכתבתון לי דין שפיר הו לגברא דלאנתתא לא יתקרב :

2 אלא מטול זניותא אנש אנתתה [a]יאחוד ואנתתא לבעלה [b]תאחודי ;

3 וגברא לאנתתה [c]חובא [d]דמתתחיב [e]יפרוע הכנא אף הי אנתתא לבעלה ;

4 אנתתא לא שליטא על פגרה אלא בעלה הכנא אף גברא לא שליט על פגרה אלא אנתתה :

5 לא הכיל [f]תגלזון חד לחד אלא אמתי דתריכון [g]תשתוון [h]כזבן ד דתתענון לצומא ולצלותא ותוב לה לצבותא תתפנון דלא [i]ינסיכון סטנא מטול [k]רגתא דפגרכון :

6 הדא דין אמר אנא איך [l]דלמחילא לו מן פוקדנא :

7 אנא גיר צבא אנא דכלהון בני נשא [m]אכותי יהוון בדכיותא אלא כל נש מוהבתא יהיבא לה מן אלהא אית דהכנא ואית דהכנא :

8 אמר אנא דין לאילין דלית להון נשא [n]ולארמלתא [o]דפקח להון אן יקוון אכותי :

9 אן לא דין [p]מסיברין יזדוגון [q]פקח גיר למסב אנתתא [r]טב מן [s]דלמאקד ברגתא :

10 לאילין דין דאית להון נשא מפקד אנא לא אנא אלא מרי דאנתתא מן בעלה לא תפרושי :

11 ואן תפרושי [t]תקוא [u]דלא גברא או לבעלה [x]תתרעא וגברא לאנתתה לא ישבוק :

[a] יאחוד יאחז : [b] תאחודי תאחז : [c] חובא האהבה : [d] מתתחיב שהוא חייב לה : [e] יפרוע ישלם : [f] תגלזון תזיקו : [g] תשתוון תסכימו : [h] זבן זמן קבוע : [i] ינסיכון ינסה אתכם : [k] רגתא תאוות : [l] למחילא לחלשים : [m] אכותי כמוני : [n] ארמלתא אלמנות : [o] פקח מועיל : [p] מסיברין מתאפקים : [q] פקח מועיל : [r] טב יותר : [s] מאקד בער : [t] תקוא תעמוד : [u] דלא גברא בלי איש : [x] תתרעא תתרצה :

לשרכא

Cap. VII.

1 *De iis autem quæ scripsistis mihi, bonum est viro vt ad mulierem non appropinquet:*

2 *Sed propter fornicationem quisque vxorem suam habeat, & mulier virum suum habeat.*

3 *Et vir vxori suæ dilectionem quã debet, reddat: similiter etiam ipsa vxor marito suo.*

4 *Vxor non habet potestatem in corpus suum, sed maritus eius: ita etiam vir non habet potestatẽ in corpus suũ, sed vxor eius.*

5 *Ne igitur damno afficiatis alter alterum, nisi quum vos ambo consenseritis de tempore quo affligatis vos ieiunio & ad precationẽ: [1] & rursus ad eandem voluntatem conuertamini, vt nõ tentet vos Satanas propter concupiscẽtiam corporis vestri.*

6 *Hoc autem dico ego, tanquam infirmis, non autem ex mandato.*

7 *Ego enim vellẽ vt omnes filij hominis similes mei essent in puritate. sed omni homini donum datum est à Deo: [2] est qui ita, & est qui ita.*

8 *Dico autem iis quibus non sunt vxores, & viduis, quòd expedit eis si manserint vt ego.*

9 *Quòd si non continent, [3] iungantur matrimonio. expeditius enim lõgè est ducere vxorẽ quàm vri cõcupiscẽtia.*

10 *Iis autem quibus sunt vxores, præcipio, non ego sed Dominus meus, vt vxor à marito suo non separetur.*

11 *Et, si separata fuerit, maneat absq; viro, aut marito suo reconcilietur. & vir vxorem suam non dimittat.*

1 Ad idem libitum. Hoc est, Ad mutuam tori cõsuetudinem siue officium.

2 Hebraismus. Est qui hoc dono pollet, est qui alio.

3 Syrè, Coniungentur.

12 Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος, Εἴ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν.

[8]Reliquis autem ego dico, non Dominus, Siquis frater vxorem habet infidelem, quæ consentiat ad habitandum cum eo, ne eam dimittito:

13 Καὶ γυνὴ ἥτις ἔχει ἄνδρα ἄπιστον, καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω αὐτόν.

Et vxor quæ habet virum infidelem, qui consentiat ad habitandū cum ea, ne eum dimittito.

14 Ἡγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικὶ, καὶ ἡγίασται ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος ἐν τῷ ἀνδρί. ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστι· νῦν δὲ ἅγιά ἐστιν.

[9]Maritus enim infidelis sanctificatus est vxori, & vxor infidelis sanctificata est viro. alioqui certè liberi vestri impuri essent: nunc autem sancti sunt.

15 Εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωριζέσθω. οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ ἐν τοῖς τοιούτοις· ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός.

[10]At si incredulus discedit, discedat. non est seruituti subiectus frater aut soror in huiusmodi *rebus*: [11]sed ad pacem vocauit nos Deus.

16 Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; ἢ τί οἶδας ἄνερ εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις;

Ecquid enim nosti vxor an virū sis seruatura? aut ecquid nosti vir an vxorem sis seruaturu s?

17 Εἰ μὴ ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεὸς, ἕκαστον ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος, οὕτω περιπατείτω· καὶ οὕτως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πάσαις διατάσσομαι.

[12]Sed vt vnicuique *donum* partitus est Deus, vt vnumquenque vocauit Dominus, ita incedat: & ita in ecclesiis omnibus constituo.

18 Περιτετμημένος τις ἐκλήθη; μὴ ἐπισπάσθω; ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη; μὴ περιτεμνέσθω.

[13]Circūcisus aliquis vocatus est? ne attrahat *præputium*: in præputio aliquis vocatus est? ne circūcidatur

19 Ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ.

Circūcisio nihil est, & præputiū nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.

Ephes. 4. 1

20 Ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει ᾗ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω.

‖Vnusquisque in qua vocatione vocatus fuit, in ea maneat.

21 Δοῦλος ἐκλήθης; μή σοι μελέτω· ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι.

Seruus vocatus es? ne sit tibi curæ: sed si potes etiam liber fieri, potius *eo* vtere.

22 Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος, ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστίν· ὁμοίως καὶ ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς, δοῦλός ἐστι Χριστοῦ.

Etenim qui in Domino vocatus est seruus, libertus Domini est: similiter & qui liber vocatus est, seruus est Christi.

8 Octauò, Matrimonia inter infidelē alteram partem, alteram verò fidelem, iam contracta, rata esse confirmat, vt fidelis infidelem deserere non possit.

9 Respondet obiectioni, At fidelis polluitur societate infidelis. Hoc verò negat Apostolus, & fidelem posse bona conscientia vti infidelis coniugis vase, ex eo probat quòd liberi inde nati, sancti (id est in promissione) censeantur. Singulis enim fidelibus dicitur, Ero Deus tuus & seminis tui.

10 Respondet quæstioni, Quid si infidelis fidelem deserat? tum verò (inquit) liber est fidelis, quoniā ab infideli est desertus.

11 Nequis prætextu istius libertatis in fideli præbeat discedēdi occasionē, significat pacificè colendū esse matrimonium etiā cum infideli, vt, si fieri possit, lucrifiat.

12 Occasione ex eo arrepta quod de seruitute & libertate coniugis dixerat, digreditur ad generalem doctrinam de vitæ statu & conditione externa, vt circuncisione & præputio, seruitute & libertate, generaliter monēs vt quisque sua sorte contentus viuat in Domino, quoniam externa illa, vt circūcisum esse vel incircuncisum, seruum vel liberum, non sunt ex regni Dei (vt loquuntur) essentia.

13 Significat tamē in his exemplis non omnia esse necessaria, quoniam circuncisio per se non sit appetenda, libertatē verò seruos appetere nihil prohibeat. In eo igitur duntaxat paritas est quòd in istis nō sit positum regnum Dei, ac proinde ista non impediant quominus Deo pareamus.

Τιμῆς

12 [a]לשרכא דין אמר אנא אנא לא מרי אן אית אחא דאית לה אנתתא דלא מהימנא והי [b]צביא [c]דתעמרי עמה לא ישבקיה :

13 ואנתתא אידא דאית לה בעלא דלא מהימן והו [d]צבא [e]דיעמר עמה לא תשבוקי בעלה :

14 [f]מקדש הו גיר גברא אינא דלא מהימן באנתתא דמהימנא ומקדשא הי אנתתא אידא דלא מהימנא בגברא דמהימן [g]ואן לא בניהון טמאין אנון השא דין [h]דכין אנון :

15 אן דין הו דלא מהימן [i]פרש יפרוש לא משעבד אחא או [k]חתא בהלין לשלמא הו קרן אלהא :

16 מנא גיר ידעא אנתי אנתתא אן לבעלכי [l]תאחיני או אנת גברא ידע אנת אן לאנתתך [m]תאחא :

17 אלא אנש אנש איך דפלג לה מריא ואנש אנש איך דקריה אלהא איכנא יהלך ואף לכלהין [n]עדתא הכנא מפקד אנא :

18 אן [o]כד גזיר אנש אתקרי לא יהפוך לה לעורלותא ואן בעורלותא אתקרי לא יגזור :

19 [p]גזורתא גיר לא הות [q]מדם אף לא עורלותא אלא [r]נטורותא דפוקדנוהי דאלהא :

20 כל נש בקרינא דאתקרי בה [f]יקוא :

21 אן עבדא אתקרית [t]לא יתבטל לך אלא אפן משכח אנת [u]למתחררו גבי לך מן דתפלוח :

22 אינא גיר דעבדא אתקרי במרן [x]מחררא הו דאלהא הכנא אינא [y]דבר חארא אתקרי עבדא הו דמשיחא :

[a] לשרכא לש אר :
[b] צביא רוצה :
[c] דתעמרי שתשב :
[d] צבא רוצה :
[e] יעמר ישכן :
[f] מקדש מקודש :
[g] ואן לא ואם לא כן :
[h] דכין זכים :
[i] פרש פורש עצמו :
[k] חתא אחות :
[l] תאחיני תחיי :
[m] תאחא תחיה :
[n] עדתא העדות או קהילות :
[o] כד גזיר אחרי שנמול :
[p] גזורתא המילה :
[q] מדם דבר :
[r] נטורותא שמירות :
[f] יקוא יעמוד :
[t] לא יתבטל לך אל תשם את לבך לזה :
[u] למתחררו להיות בן חורין :
[x] מחררא נקרא מי שיצא מעבדות בן לחרות :
[y] בר חארא בן חורין :

12 *Reliquis autem dico ego, ego,[inquã]non Dominus meus: si sit frater cui sit vxor infidelis, & ipsa velit habitare cum eo,ne deserat eam.*

13 *Et vxor cui est maritus infidelis, et ipse vult habitare cum ea, ne deserat maritum suum:*

14 *Sanctificatus est enim vir qui est infidelis,[4]in vxore fideli: et sanctificata est mulier quæ est infidelis [5]in viro fideli. [6]alioqui filii eorũ polluti essent: nunc autem puri sunt.*

15 *Si verò is qui infidelis est,separat se, [7]separet se: non est seruituti addictus frater aut soror in istis. ad pacem ipsam vocauit nos Deus.*

16 *Quid enim nosti tu mulier an maritum tuum sis[8]seruatura? aut tu vir nosti tu num vxorem tuam seruaturus sis?*

17 *Sed vnusquisque,vt partitus est ipsi Dominus,& vnusquisque sicut vocauit eum Deus,ita ambulet:& etiã omnibus ecclesiis ita præcipio.*

18 *Si circuncisus aliquis vocatus sit, non reuertatur ad præputium, et si in præputio vocatus sit,ne circũcidatur.*

19 *Circũcisio enim non est quicquam, nec etiam præputium, sed obseruationes mandatorum Dei.*

20 *Vnusquisque in vocatione in qua vocatus est,maneat.*

21 *Si seruus vocatus fuisti, ne curæ sit tibi:sed etiam si potes liber fieri, elige tibi [9]potius quàm vt seruias.*

22 *Qui enim seruus vocatus est in Domino nostro,[10]libert⁹ est Dei: ita is qui liber vocatus est,seruus est Christi:*

ee.i.

4 Per vxorem. Hebraismus.

5 Per virum. Hebraismus.

6 Syrè,Et si non.

7 Hebraismus. hoc est, Suo dãno separet se,non fidelis,cuius culpa nulla est.

8 Syrè,Viuificatura.Hebraismus.

9 In Syriaco cõtextu nõ legitur particula מן Præ,Potiusquã.Sed contextus arguit, correctori,quum exemplar relegeret,excidisse.Neque enim vllus elici sensus potest nisi restituatur.

10 Ad verbum, Filius libertatis, qui scilicet seruitutem non est expertus.

Suprà,6,20
1.pet.1.18

Τιμῆς ἠγοράσθητε· μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων. 23

[14]‖Pretio empti estis: ne estote serui hominum.

Ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω παρὰ τῷ Θεῷ. 24

[15]Vnusquisque in quo vocatus fuit, fratres, in hoc maneat apud Deum.

Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. 25

[16]De virginibus autem præceptũ Domini non habeo: sed do *vobis* quod sentio, vt cui Dominus per misericordiam dederit fidum esse.

Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι. 26

Existimo igitur hoc bonum esse propter instãtem necessitatem, bonũ hoc *inquã* esse homini, ita esse.

Δέδεσαι γυναικί; μὴ ζήτει λύσιν· λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζήτει γυναῖκα. 27

Alligatus es vxori? ne quære dissolutionem: solutus es ab vxore? ne quære vxorem.

Ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες· καὶ ἐὰν γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτε. θλίψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι. ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι. 28

Quòd si etiam duxeris vxorem, non peccasti: &, si nupserit virgo, non peccauit. sed afflictionem in carne habituri sunt *qui sunt* huiusmodi. ego verò vobis parco.

Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν· ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι· 29

Hoc autem aio, fratres, quoniam tempus contractum est in posterũ: vt & qui habent vxores, sint vt nõ habentes:

Καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίοντες· καὶ οἱ χαίροντες, ὡς μὴ χαίροντες· καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες· 30

Et qui flent, vt nõ flentes: & qui gaudent, vt non gaudentes: & qui emunt, vt non obtinentes:

Καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχρώμενοι. παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. 31

Et qui vtuntur mundo hoc, vt nõ abutentes. præterit enim species huius mundi.

Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι. ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ· 32

Velim autem vos absque solicitudine esse. Qui cælebs est, curat ea quæ *sunt* Domini, quomodo placiturus sit Domino:

Ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. 33

At qui duxit vxorẽ, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placiturus sit vxori.

Μεμέρισται

Discretæ

14 Rationem dissimilitudinis ostẽdit: quoniam qui circuncisionem affectasset, sese iam non Deo sed humanæ traditioni subiiciebat. Est autẽ hoc multo magis de superstitionibus intelligendum, quas nonnulli inter res medias stultè numerãt.

15 Repetitio generalis doctrinæ.

16 Virginitatẽ nulli præcipit, suadet tamen & laudat propter aliud, nempe tũ propter præsentis tẽporis necessitatem (quum fidelibus vix liceret vno loco consistere, & præsentis vitæ commodis frui, ac proinde expeditiores essent qui familia nõ grauabantur) tum etiam propter huius vitæ curas, quas secum necessariò matrimoniũ trahit, vt illis animum distrahi sit necesse. quod in mulieribus præsertim locum habet.

[a]בְּדַמְיָא [b]אֶזְדַּבַּנְתּוּן לָא תֶהְווּן עַבְדֵא דַּבְנַי נָשָׁא :

23 *Pretio empti estis: ne fiatis serui filiorum hominis.*

[a] דמיא מחיר: [b] אזדבנתון נקניתם:

כֻּל נָשׁ בְּמֶדֶם דְּאֶתְקְרִי אַחַי בֵּהּ [c]יִקְוֵא לְוָת אֱלָהָא :

24 *Vnusquisque in eo in quo vocatus fuit, fratres mei, in eodem maneat apud Deum.*

[c] יקוא יעמוד:

עַל בְּתוּלוּתָא דֵּין פּוּקְדָנָא מֶן אֱלָהָא [d]לָא אֲחִיד אֲנָא [e]מַלְכָּא דֵּין יָהֵב אֲנָא אֵיךְ גַּבְרָא דְּאֶתְחַנְּנֵת מֶן אֱלָהָא דְּאֶהְוֵא מְהַיְמַן :

25 *De virginitate autem praeceptum à Deo non [11]habeo, consilium autem do, tanquam vir qui gratiam consequutus sum à Deo, vt sim fidelis.*

[d] לא אחיד אנא לא יש לי אחיד כמו אחז: [e] מלכא עצה:

11 Syrè, Teneo.

וְסָבַר אֲנָא דְּהָדָא שַׁפִּירָא מֶטּוּל [f]אֲנַנְקָא [g]דְּזַבְנָא [h]דְּפָקַח לֵהּ לְבַר נָשָׁא דְּהָכַנָא יֶהְוֵא :

26 *Et arbitror quòd hoc sit bonũ propter [12]necessitatem huius temporis: [arbitror inquam] quòd expediat filio hominis vt ita [13]sit.*

[f] אננקא צורך מלשון ון: [g] זבנא חזמן: [h] פקח טוב ומועיל:

12 Graecum vocabulum retinet ἀνάγκη.

13 Hebraismus, Id est Maneat.

[i]אֲסִיר אַנְתְּ בְּאַנְתְּתָא לָא תֶבְעֵא [k]שְׁרָיָא [l]שְׁרֵא אַנְתְּ מֶן אַנְתְּתָא לָא תֶבְעֵא אַנְתְּתָא :

27 *Alligatus es vxori? ne quaeras dissolutionẽ. solutus es ab vxore? ne quaeras vxorem.*

[i] אסיר נקשר: [k] שריא חתרה: [l] שרא מותר:

[m]וְאֶן [n]תֶּסַּב אַנְתְּתָא לָא חָטֵא אַנְתְּ וְאֶן בְּתוּלְתָא תֶהְוֵא לְגַבְרָא לָא חָטְיָא אוּלְצָנָא גֵּיר בַּפְגַר הָוָא לַאִילֵין דְּהָכַנָא אֶנּוּן אֲנָא דֵּין עֲלַיְכוּן חָאֵס אֲנָא :

28 *[14]Et, si acceperis vxorem, non peccas: et, si virgo [15]facta fuerit viro, nõ peccat afflictio verò in corpore erit illis qui ita [16]sunt. Ego autem vobis parco.*

[m] ואן ואם: [n] תסב תקח סן נסב:

14 Hebraismus, pro, Quòd si.

15 Hebraea phrasis, id est Nupserit, vt Ruth. 1. 12 & 13 & aliis locis.

16 Hebraismus, Id est Manent.

וְהָדָא אָמַר אֲנָא אַחַי [o]דְּזַבְנָא [p]מְכִיל [q]אֶזְדַּלְּלֵהּ דְּאִילֵין דְּאִית לְהוֹן נָשָׁא יֶהְוּוֹן אֵיךְ דְּלַיְת לְהוֹן :

29 *Et hoc dico, fratres mei, quòd tempus deinceps abbreuiatum est: vt illi quibus sunt vxores, sint tanquã quibus non sunt:*

[o] זבנא העת: [p] מכיל מעתה: [q] אזדלהו נקצר:

וְאִילֵין דְּבָכֵין אֵיךְ לָא בָּכֵין וְאִילֵין דְּחָדֵין אֵיךְ לָא חָדֵין וְאִילֵין [r]דְּזָבְנִין אֵיךְ לָא [s]מְקַנִין :

30 *Et illi qui flent, tanquam non flentes: & illi qui gaudent, tanquam non gaudentes: et illi qui emunt, tanquam non possidentes:*

[r] זבנין קונים: [s] מקנין אוחזים או נוהלים:

וְאִילֵין [t]דְּמֶתְחַשְׁחִין בְּעָלְמָא הָנָא לָא לְבַר מֶן [u]זֶדְקָא דַּחְשַׁחְתָּא עָבַר לֵהּ גֵּיר [x]אֶסְכִּימֵהּ דְּעָלְמָא הָנָא :

31 *Et illi qui vtuntur mundo hoc, non [17]praeter iustũ vsum. praeterit enim figura mundi huius.*

[t] מתחשחין מתהנים: [u] זדקא דחשחתא ההנאה שהיא בצדק: [x] אסכימה דמותו:

17 Ad verbum, Praeter iustitiam vsus, subaudi Vtatur. Hoc est, Non abutantur. periphrasis.

מֶטּוּל הָנָא צָבֵא אֲנָא [y]דְּדְלָא צֶפְתָּא תֶהְוּוֹן אֵינָא גֵּיר דְּלַיְת לֵהּ אַנְתְּתָא [z]רָנֵא [aa]בַּדְמָרֵהּ דְּאֵיכַנָא יֶשְׁפַּר לְמָרֵהּ :

32 *Propterea volo vt sine solicitudine sitis. Is enim cui non est vxor, curat quae sunt Domini sui, quomodo placeat Domino suo:*

[y] דלא צפתא בלי דאגה: [z] רנא מתעסק: [aa] בדמרה כדברי רבו:

וְאֵינָא דְּאִית לֵהּ אַנְתְּתָא [bb]יָצֵף דְּעָלְמָא דְּאֵיכַנָא יֶשְׁפַּר לְאַנְתְּתֵהּ :

33 *[18]Et is cui est vxor, solicitudine tenetur mũdi, quomodo placeat vxori suae.*

[bb] יצף משתדל:

18 Pro At is.

34 Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου ; ἵνα ᾖ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί.

Discretæ sunt ea quæ *est* vxor & ea quæ *est* virgo. quæ *est* innupta, curat ea quæ sunt Domini, vt sit sancta cũ corpore, tũ spiritu: quæ verò nupta est, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placitura sit viro.

35 Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω· οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως.

Hoc autem dico vestro cõmodo: nõ vt laqueum vobis iniiciam, sed vt decenter & aptè adhærescatis Domino absque vlla distractione.

36 Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι· ὃ θέλει ποιείτω, οὐχ ἁμαρτάνει· γαμείτωσαν.

[26]Cæterùm siquis aliquid nõ decens à se in virginem suam committi putat, si florem ætatis excedat, & ita debet fieri: quod vult faciat, nõ peccat: iungantur matrimonio.

37 Ὃς δὲ ἕστηκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τοῦ τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ.

Qui verò stat firmus in corde, nec adigitur necessitate, sed in potestate habet propriam voluntatẽ, & hoc decreuit in corde suo, vt seruet suam virginem, benefacit.

26 Iam ad parentes se cõuertit, in quorum potestate sint liberi, monens vt superiorem doctrinam sequuti, dispiciãt quid suis liberis cõueniat, ne vel necessario aduersus incontinentiã remedio ipsos priuẽt, vel ad matrimoniũ adigant, vbi neque voluntas eò inclinat, nec vlla vrget necessitas: & rursus virginitatem laudat, sed simpliciter neque in omnibus.

38 Ὥστε καὶ ὁ ἐκγαμίζων, καλῶς ποιεῖ· ὁ δὲ μὴ ἐκγαμίζων, κρεῖσσον ποιεῖ.

Itaque qui dat nuptum, bene facit: qui verò non dat nuptum, melius facit.

39 Γυνὴ δέδεται νόμῳ ἐφ᾽ ὅσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι· μόνον ἐν Κυρίῳ.

Rom.7.2

[27]‖Vxor alligata est lege quãdiu viuit vir ipsius: quòd si obdormierit vir ipsius, libera est ad cui velit nubendum: tantùm in Domino.

27 Quod de cælibe marito, de vxore quoque vidua pronuntiat, licere ipsi videlicet alias nuptias contrahere, modò id religiosissimè faciat: nec tamen dissimulat eã fore à multis curis liberã quæ cælebs permanserit.

40 Μακαριωτέρα δέ ἐστιν ἐὰν οὕτω μείνῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. δοκῶ δὲ κἀγὼ πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν.

1.Thess.4.8

Sed beatior est si ita maneat, secundum meam sententiam. ‖puto autem me quoque Spiritum Dei habere.

Κεφάλαιον η΄

Cap. VIII.

1 Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν. ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ.

C[1]Æterùm de iis quæ idolis immolãtur, scimus nos omnes sciẽtia esse præditos. Sciẽtia inflat, charitas verò ædificat.

1 Aggreditur aliã rerum mediarũ speciem, nempe idolothytorum, siue carnium immolatitiarum vsum. Remouet autẽ inprimis quæ Corinthij promiscuè idolothytis vtentes prætexebant. Primum igitur afferebatur, istud ciborum discrimen imperitorum hominum esse, sibi verò perspectum esse Christi beneficium, qui faceret vt omnia ista essent munda mundis. Esto (inquit Paulus) simus omnes abũdè instructi Christi notitia: dico tamen non esse in ista notitia simpliciter acquiescendum. Ratio est, quia nisi charitate notitia tẽperetur, non modò nõ iuuat, sed etiã plurimum nocet, quum sit fastus magistra: imo ne nomen quidẽ diuinæ notitiæ meretur, à Dei dilectione, ac proinde charitate proximi seiuncta.

2 Εἰ δέ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε καθὼς δεῖ γνῶναι.

Quòd siquis *sibi* videtur aliquid scire, nõdum quicquam nouit sicut oportet nosse.

Εἰ δὲ

Sed

34 [a]פורשנא דין אית בינת אנתתא לבתולתא אידא דלגברא לא הות [b]רניא במרה דתהוא קדישא בפגרה וברוחה ואידא דאית לה בעלא רניא בעלמא דאיכנא תשפרי לבעלה׃

35 הדא דין [c]לעודרנכון הו דילכון אמר אנא לא הוא [d]מחנוקיתא [e]רמא אנא לכון אלא דתהוון [f]אמינין לות מרכון [g]באסכמא שפירא כד לא [h]רנין אנתון בעלמא׃

36 אן אנש דין סבר [i]דמתכוח בבתולתה דעבר [k]זבנה ולא יהבה לגברא [l]וליא הי [m]דיתליה איך דצבא יעבד לא חטא תזדוג׃

37 [n]אינא דין [o]דשריראית [p]פסק [q]ברעינה [r]ולא אלצא לה צבותא ושליט על צבינה והכנא דן בלבה [f]דיטר בתולתה שפיר עבד׃

38 ואינא הכיל דיהב בתולתה שפיר עבד׃

39 אנתתא [t]כמא דחי בעלה אסירא הי [u]בנמוסא אן דין [x]ידמך בעלה [y]מחררא הי דתהוא למן דצביא בלחוד במרן׃

40 [z]טוביה דין אן הכנא [aa]תקוא איך רעיני דילי סבר אנא דין אף אנא דרוחא דאלהא אית בי׃

קפלאון ח

1 על דבחא דין [bb]דפתכרא ידעינן דבכלן אית ידעתא וידעתא [cc]מחתרא [dd]חובא דין בנא׃

2 אין אנש דין סבר דידע מדם לא [ee]עדכיל מדם ידע [ff]איך מא [gg]דולא לה למדע׃

אן

[a] פורשנא הפרש׃
[b] רניא מתעסקה׃
[c] לעודרנכון לעזרכם׃
[d] מחנוקיתא מוסר המחנק האדם כאשר משליכים אותו כצוארו׃
[e] רמא משליך׃
[f] אמינין זריזים׃
[g] אסכימא צניעות׃
[h] רנין חושבים׃
[i] מתכוח מתכזח כי כזח וכזח אחד׃
[k] זבנה עתה׃
[l] וליא ראויה׃
[m] יתליה יתננה כי נתל ונתן אחד׃
[n] אינא מי׃
[o] שריראית בקיום׃
[p] פסק גזר׃
[q] רעינה לבו׃
[r] לא אלצא לה צבותא אין דבר מכריח אותו׃
[f] דיטר שישמור מן נטר׃
[t] כמא כל עוד׃
[u] נמוסא תורה׃
[x] ידמך ישכב ר״ל ימות׃
[y] מחררא נעשתה מפשית׃
[z] טוביה אשריה׃
[aa] תקוא תעמוד׃
[bb] פתכרא אלהים אחרים׃
[cc] מחתרא מביאה לגסות רוח׃
[dd] חובא האהבה׃
[ee] עדכיל עד כיל עדין׃
[ff] איך מא באשר׃
[gg] ולא ראוי׃

Discrimē autē est inter mulierē et virginē:[19] quæ viro facta non est, cogitat de Domino suo, ut sit sancta in corpore suo & in spiritu suo:[20] et illa cui est maritus, cogitat[21] de mundo, quomodo placeat marito suo.

Hoc autem in vestrum ipsorum[22] cōmodum dico. nequaquam laqueum iniicio vobis, sed ut sitis seduli erga Dominum vestrum cū honestate decora, non cogitantes de mundo.

Siquis autem putat quòd despectus sit propter virginem suā, quòd præteriit tēpus eius, & nō tradiderit eam viro, conueniēs [verò] sit ut tradat eā: quēadmodum vult faciat: non peccat. coniungetur illa.

Qui verò firmiter statuit in mente sua, et non cogit eum [ulla] res, ac potis est voluntatis suæ, & ita iudicat in corde suo, ut seruet virginem suam bene facit.

[23]Ergo etiam qui tradit virginem suam, bene facit.

Mulier, quādiu viuit maritus eius, alligata est per legem: si autem obdormierit maritus eius, libera facta est,[24] ut sit cui vult, dummodo in Domino nostro.

Beata autem est si ita maneat, secūdum sententiam meam. Puto autem etiā ego quòd Spiritus Dei sit in me.

Cap. VIII.

De victimis autē [1]simulachrorū, scimus quòd in omnibus nobis est scientia:[2] et scientia inflat, charitas autem ædificat.

Siquis autem putat quòd sciat aliquid, nondum aliquid nouit, quemadmodum oportet eum nosse.

ee.iij.

19 Id est, Nupta nō est. Hebraism^9 modò obseruatus

20 Pro, At illa.

21 על pro ב.

22 Ad verbum, Adiumentum.

23 Alteram conclusionis partem præterit, quia satis in præcedenti proxima sentētia expressa est.

24 Id est, Vt nubat. vt antea notauimus

1 Id est, Oblatis simulachris.

2 Copula pro aduersatiua At.

3 Εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ.

4 Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος εἰ μὴ εἷς.

5 Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς· (ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοί, καὶ κύριοι πολλοί)

6 Ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.

Iohan.13.13
infrà,12.3

7 Ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις. τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδώλου ἕως ἄρτι, ὡς εἰδωλόθυτον ἐσθίουσι, καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενὴς οὖσα μολύνεται.

8 Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ. οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα.

9 Βλέπετε δὲ μήπως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενοῦσιν.

10 Ἐὰν γάρ τις ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γνῶσιν, ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν;

11 Καὶ ἀπολεῖται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφὸς ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν;

Rom.14.15

12 Οὕτω δὲ ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς, καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνετε.

13 Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω.

Rom.14.21

Sed siquis diligit Deum, hic edoctus fuit ab eo.

[2]De esu igitur eorum quæ idolis immolantur, scimus idolum nihil *esse* in mundo, & nullum *esse* Deum alium nisi vnum.

Nam etiamsi sint qui dicantur dij & in cælo & in terra: (sicut sunt dij multi, & domini multi)

Nobis tamen vnus *est* Deus Pater ille, à quo omnia, & nos in ipso: & ‖vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.

[3]Sed non in omnibus *est* ea scientia. [4]nonnulli enim *cum* conscientia idoli vsque ad hoc tempus, vt idolis immolatum edunt: & cōsciētia eorū infirma quū sit, polluitur.

[5]Cæterùm esca nos non cōmendat Deo. neque enim si vescamur, abundantiores sumus: neque, si nō vescamur, pauperiores reddimur.

Sed videte nequo modo potestas illa vestra offendiculo sit iis qui infirmi sunt.

[6]Etenim siquis viderit te qui sciētia præditus es, in idoleio accumbere, nónne conscientia ipsius qui infirmus est, instruetur ad edendum ea quæ sunt idolis mactata?

[7]‖Et tua ista sciētia frater qui infirmus est, propter quem Christus est mortuus, peribit?

[8]Ita autem peccantes in fratres, & vulnerantes ipsorum consciētiā infirmam, in Christum peccatis.

[9]‖Quapropter si esca facit vt offēdat frater meus, non vescar carnibus in æternum, nec faciam vt frater meus offendat.

2 *Applicatio eius responsi ad idolothyta. Concedo (inquit) idolum esse re vera inanem quandam imaginationem, & vnum esse Deum ac Dominum, ac proinde cibos non posse ab idolo vel sanctos vel impuros reddi: at nō inde conficitur, promiscuè illis vti, vt quibusuis cibis, licere.*

3 *Ratio cur id non consequatur, hæc est, quia quod vos scitis non desunt qui ignorent: externarum autem actionum iudicia non tantùm à vestra sed etiam à spectatorum cōscientia dependent, ac proinde vestræ actiones nō tantùm ad vestram scientiam sed etiam ad fratrum ignorantiam accommodari debent.*

4 *Applicatio rationis, Multi sunt qui non possunt nisi titubāte conscientia vesci idolothytis, quòd ea impura esse existiment: itaque si tuo exemplo aggrediātur quod intus arbitrantur Deo displicere, polluitur eorum conscientia hoc esu: cui malo occasionem præbuisti.*

5 *Occupatio, An verò propterea æquū fuerit nos iure nostro fraudari? Imo (inquit Apostol⁹) nihil, quod ad Christianismum attinet, vobis decedet, si abstinueritis in fratrum gratiam: sicut etiam sumptus cibus nihilo vos reddet sanctiores. Neque enim nostri commendatio coram Deo, posita est in cibis: sed cum fratris offendiculo vti libertate, id verò est libertate abuti: cuius è contrario legitimus vsus est, siquis ea sic vtatur vt fratris infirmi rationē habeat.*

6 *Altera clarior eiusdē rationis applicatio, proposito exēplo accubitus in idolorū templo: quod factum Corinthij malè inter res medias numerabant, quū simpliciter sit prohibitū ob loci circunstantiam, etiā cessante offendiculo, vt suo loco dicetur.*

7 *Amplificatio argumenti à comparatis simul & contrariis sumpta. Tu (inquit) homuncio de tua scientia tibi placens, quæ planè nulla est, (neque enim si vera scientia præditus esses, in idolorum templo accumberes) fratrémne pessundabis, tuo exemplo infirmam eius conscientiam ad malè agendum confirmans, pro quo seruando Christus ipse etiam mortem subijt?*

8 *Alia amplificatio, eiusmodi infirmi fratris offensionem in Christum ipsum redundare: ne putent isti sibi cum infirmis tantum fratribus esse negotium.*

9 *Conclusio, quam Paulus in sua ipsius persona concipit, ne videatur ab aliis exigere cui sese prior ipse non subiiciat. Malim quidem ego (inquit) in perpetuum vsque omni carnis genere abstinere quàm peccandi occasionem vlli fratri meo præbere, nedum vt certo loco vel tempore recusem in fratris gratiam immolatitijs carnibus non vesci.*

3 אן אנש דין [a] מחב לאלהא הנא אתידע לה מנה :

3 *Siquis autem diligit Deum, hic* [3] *cognitus est ab eo.*

4 על מאכולתא הכיל דדבחא [b] דפתכרא ידעינן דלא הוא מדם הו פתכרא בעלמא ודלית אלהא [c] אחרין אלא אן חד :

4 *De esu igitur eorum* [4] *quæ immolata sunt simulachris, nouimus quòd nequaquam aliquid est simulachrũ in mundo, & quòd non est Deus alius nisi vnus.*

5 אפן גיר אית דמתקרין אלהא או בשמיא או בארעא איכנא דאית אלהא סגיאא [d] ומרותא סגיאא :

5 *Nam etiamsi sunt qui vocantur dii siue in cælo siue in terra: (quemad modũ sunt dij multi & domini multi)*

6 אלא לן דילן חד הו אלהא אבא דכל מנה וחנן בה וחד מריא ישוע משיחא דכל באידה אף חנן באידה :

6 *Nobis tamen noster vnus est Deus Pater, à quo omnia, & nos per ipsum: & vnus Dominus Ieschua Christus,* [5] *per cuius manum omnia, etiam nos* [5] *per manum ipsius.*

7 אלא לא הוא בכל נש אית ידעתא אית גיר אנשא [e] דבתארתהון עד מא להשא דעל [f] פתכרא [g] איך דדביחא אכלין ומטול [h] דכריהא [i] תארתהון [k] מתטושא :

7 *Sed nequaquam in quolibet homine est scientia: sunt enim quidam* [6] *qui sunt in conscientia sua vsque nũc tanquã pro* [7] *simulachris immolata comedunt: & quia infirma est conscientia eorum, polluitur.*

8 מאכולתא דין לא מקרבא לן לאלהא לא גיר אן אכלינן מתיתרינן ולא אן לא נאכול מתבצרינן :

8 *Cibus autem nõ facit appropinquare nos Deo. non enim si comedamus, abũdantiores sumus: neque si non edamus, [aliqua re] destituimur.*

9 חזו דין דלמא שולטנכון הנא יהוא [l] תוקלתא [m] לכריהא :

9 *Videte autem ne potestas vestra hæc sit offendiculum infirmis.*

10 אן אנש גיר [n] יחזיך לך דאית בך ידעתא [o] דסמיך אנת בית פתכרא לא הא תארתה מטול דכריה הו משתררא למאכל דדביחא :

10 *Siquis enim videat te in quo est sciẽtia, quòd accubas in æde simulachrorũ, nónne conscientia eius, quia infirma est, confirmatur ad edendum id quod immolatum est?*

11 ואבד לה בידעתך דילך הו איגא [p] דמרע דמטולתה מית משיחא :

11 [8] *Et perit sibi per scientiam tuã is qui infirmus est, propter quem mortuus est Christus?*

12 ואן הכנא [q] מסכלין אנתון באחיכון [r] ומקפחין אנתון [s] תארתהון [t] מרעתא במשיחא הו מסכלין אנתון :

12 *Et si sic delinquentes estis in fratres vestros, & percutitis conscientias eorum infirmas, in Christum ipsum delinquitis.*

13 מטול הנא אן מאכולתא מכשלא לאחי לעלם בסרא לא אכול דלא אכשל לאחי :

13 *Quapropter si esca offendiculo est fratri meo, in æternum carnẽ nõ comedam, ne offendiculo sim fratri meo.*

Hebrew marginal notes:

[a] מחב אוהב:
[b] פתכרא אלהים אחרים:
[c] אחרין אחר:
[d] מרותא אדונים:
[e] תארתהון לבכם:
[f] פתכרא אלהים אחרים:
[g] איך דדביחא כמו דברים נזבחים:
[h] כריהא חלש וחולה:
[i] תארתהון לבכם:
[k] מתטושא מגואל הוא:
[l] תוקלתא מכשול:
[m] כריהא חלשים:
[n] יחזיך יראך:
[o] סמיך יושב לאכול:
[p] דמרע שהוא חולה או חלש:
[q] מסכלים חוטאים:
[r] מקפחין מכים:
[s] תארתהון לבכם:
[t] מרעתא חלשים:

Latin marginal notes:

3 Ad verbum, Factus cognoscere sibi ab eo. (redũdat prius pronomẽ) Vel, Cognitione donatus est ab eo.

4 Ad verbum, Immolatorum simulachrorum.

5 Id est, Perquẽ. Per ipsum. Hebraismus.

6 Ordo verborũ inuersus apud Paraphrasten, Qui pro idolis tanquã quæ immolata sunt comedunt.

7 Scilicet idolorum.

8 Hebraismus, Hoc est quod Galli dicerent, *Et ainsi il se pert.*

Κεφάλαιον θ.

Cap. IX.

Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ; 1

NOnne sum Apostolus? nónne sum liber? nónne Iesum Christum Dominum nostrum vidi? nónne opus meum, estis in Domino?

Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος, ἀλλά γε ὑμῖν εἰμι. ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ. 2

Si aliis non sum Apostolus, at certè vobis sum.[2] nam sigillum apostolatus mei vos estis in Domino.

Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν, αὕτη ἐστί. 3

[3]Mea responsio apud eos qui in me inquirunt, hæc est.

Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; 4

[4] Annon habemus potestatem vescendi ac bibendi?

Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ Κηφᾶς; 5

Annon habemus potestatem sororẽ vxorem circunducendi, vt & reliqui Apostoli, & fratres Domini, & Cephas?

Ἢ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; 6

An solus ego & Barnabas non habemus potestatem non operandi?

Τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; ἢ τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει; 7

[5]Quis militat propriis stipendiis vnquam? quis plantat vineã, & de fructu eius nõ edit? aut quis pascit gregẽ, & de lacte gregis nõ edit?

Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; 8

[6]Num secundum hominem hæc dico? nónne etiam Lex hæc dicit?

Ἐν γὰρ τῷ Μωσέως νόμῳ γέγραπται, Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; 9

Deut 15.4
1.tim.5.18

Nã in Mosis Lege scriptum est, ‖Nõ obligabis os boui trituranti. Num boues curæ sunt Deo?

Ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει; δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη, ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν· καὶ ὁ ἀλοῶν, τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν, ἐπ' ἐλπίδι. 10

An hoc propter nos omnino dicit? propter nos enim *hoc* scriptũ est, quòd sub spe debeat is qui arat, arare: & qui triturat sub spe, spei suæ particeps esse.

Rom.15.27

Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν; 11

[7]‖Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum *fuerit* si nos vestra carnalia messuerimus?

Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ μᾶλλον ἡμεῖς; ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ· ἀλλὰ πάντα στέγομεν, ἵνα μὴ ἐγκοπήν τινα δῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. 12

[8]Si alii *sui* in vos iuris participes sunt, *cur* non potius nos? atqui non vsi fuimus iure isto: sed omnia sustinemus, nequid remoremur Euangelium Christi.

Οὐκ

1 Antequam longius progrediatur in proposita hypothesi idolothytorum, voluit omnium istorum malorum causam ostendere, simul & tollere, nempe quòd de suo iure non putarent Corinthii se teneri decedere in cuiusquam gratiam. Proponit igitur sese pro exemplo, & quidem in re penè prorsus necessaria. Agit tamen de vtroque seorsim, ac primũ de persona. Si (inquit) causam, mi vos esse liberos, ac proinde velle vestra libertate vti, annon sum & ego liber, quum sim etiam Apostolus?

2 Apostolatum suũ probat ab effectis, quod ab ipso Iesu Christo fuerit designatus, & apud eos ipsos sui muneris autoritas fuerit ipsorum cõuersiõe magnificè obsignata. Proponit autem illis hæc omnia ob oculos, vt pudeat illos sese non aliquousque infirmorũ fratrum gratia demittere, quum ipse apostolus nihil non fecisset, vt eos penitus prophanos, Deo lucrifaceret.

3 Obiter hoc addit, ac si diceret, Tãtum abest vt possitis de meo apostolatu dubitare, vt etiam eos qui hoc reuocant in controuersiam, soleam, oppositis iis quæ apud vos per me egit Dominus, refellere.

4 Iam de re dicit. Quum & liber sim & verè Apostolus, cur mihi non liceat, non dico non vesci idolothytis, sed meis laboribus sustentari, atque adeo vxorem etiam alere: quod & reliqui Apostoli, ac nominatim Iohannes & Iacobus cognati Domini, & ipse Petrus iure faciunt?

5 Ne videretur Apostolos grauare, æquum esse quod facerent, ostẽdit à comparatis, quum & milites stipendiis acceptis & agricolæ suorum laborum fructibus, et pastores sui gregis prouentu viuant.

6 Secũdo loco profert etiam ordinationis diuinæ autoritatem, à comparatis.

7 Assumptio argumentorum cum amplificatione, quoniam ne sic quidem petitur ab illis merces quæ meritis respondeat.

8 Aliud argumentum maximi momenti: Alij apud vosmetipsos aluntur, ergo & mihi licuit, idque etiam potius quam cuiquam alij: & tamen recusans, & quidem adhuc potius male perpeti, nequid sit quod retardet Euangelium Christi.

קפלאון ט

1 למא לא הוית בר [a] חארא או לא הוית שליחא או לישוע משיחא מרן לא חזית או לא הויתון עבדי במרי :

2 ואן לאחרנא לא הוית שליחא אלא לכון איתי וחתמא דשליחותי אנתון אנון :

3 [b]ומפק ברוח לאילין דדינין לי הנו :

4 למא לא שליט לן למאכל ולמשתא :

5 או למא לא שליט לן [c]חתא אנתתא למכרכו עמן איך שרכא דשליחא ואיך אחוהי דמרן ואיך כאפא :

6 או אנא בלחוד וברנבא לית לן שולטנא דלא [d]נפלוח :

7 מנו דמפלח פלחותא [e] בנפקתא דנפשה או מנו דנצב כרמא ומן פארוהי לא אכל או מנו דרעא ענא ומן חלבא דמרעיתה לא אכל :

8 דלמא איך בר נשא הלין אמר אנא הא אף [f]נמוסא הלין אמר :

9 כתיב גיר בה בנמוסא דמושא דלא תבלום תורא [g]דמדרך למא על תורא [h]בטיל לה אלהא :

10 אלא ידיעא דמטול הו אמר ומטולתן גיר אתכתבת מטול דעל סברא ולא לה [i] לכרובא [k] דיכרוב ואינא דמדרך על סברא [l]דעללתא :

11 אן חנן דרוחא זרען בכון רבא הי אן חנן מנכון דפגרא נחצוד :

12 [m]ואן [n]לאחרנא אית להון שולטנא עליכון לא לן [o] ולא יתיראית אלא לא [p]אתחשחן בשולטנא הנא אלא כל מדם [q]מסיברינן דבמדם לא [r]נתכס [s]סברתה דמשיחא :

לא

[a] חארא חורין:
[b] מפק ברוח התנצלות:
[c] חתא אחות:
[d] נפלוח נעשה מלאכה:
[e] בנפקתא דנפשה בהוצאת עצמו:
[f] נמוסא תורה:
[g] דמדרך חרש:
[h] בטיל לה אלהא חושש האל:
[i] לכרובא ליאכר:
[k] דיכרוב שיעבור האדמה או לחורש שיחרוש:
[l] דעללתא התבואה:
[m] ואן ואם:
[n] אחרנא אחרים:
[o] ולא ראוי:
[p] אתחשחן נהגינו:
[q] מסיברינן סובלים אנחנו:
[r] נתכס נעכב:
[s] סברתה בשורתו:

Cap. IX.

1 *AN non sum* [1]*liber? ánnon sum Apostolus? nunquid Ieschua Christum Dominum non vidi? aut non facti estis opus meum in Domino meo?*

2 *Etsi aliis nõ fuerim Apostolus, attamen vobis sum: et sigillum Apostolatus mei vos estis.*

3 *Et* [2]*defensio erga eos qui iudicant me, hæc est.*

4 *Nunquid non est potestas nobis edendi & bibendi?*

5 *Aut nunquid non est potestas nobis sororem vxorem circunducendi nobiscum, sicut reliqui Apostoli, et sicut fratres Domini nostri, et sicut Cipha?*

6 *Aut mihi tantùm & Barnabæ nõ est potestas* [3]*vt non operemur?*

7 *Quísnam militat militiam impensis suiipsius? aut quísnam est qui plantat vineam, & de fructibus eius non edit? aut quísnam est qui pascit oues, & de lacte gregis sui non edit?*

8 *Nunquid tãquã filius hominis hæc dico? Ecce etiam Lex hæc dicit.*

9 *Scriptum est enim in ipsa Lege Musche, Non obturabis [os] bouis qui triturat. Nunquid de boue cura est Deo?*

10 *Sed notum est cuius causa id dicat. Etenim propter nos scriptũ est, eo quòd in spe oporteat vt arator aret, et qui triturat,* [4] *in spe prouentus.*

11 *An nos qui spiritum seminauimus in vobis, magnum est si à vobis quæ sunt corporis metamus?*

12 *Et, si aliis est potestas super vos, nónne nobis*[5] *conuenit potius? Sed non vsi sumus potestate hac: verùm omnia sustinemus, vt nulla re remoremur Euangelium Christi.*

1 Ad verbum, Filius libertatum, vt annotatum est suprà cap. 7

2 Syrè, Eductio in latitudinem, Hebraismus.

3 Id est, Vt aliũde viuamus quàm ex labore manuũ nostrarum.

4 Inspe, pro Sub spe. ꝯpro תחת, antè obseruatum.

5 Repete, Habere potestatem.

Deut.18.1

13 Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται;

[9]An neſcitis,‖eos qui ſacris operā tur, *ea quæ* ex ſacrario *ſunt* edere?& qui altari aſſident, cum altari parti cipare?

9 *Vltimo tandem loco, expreſſam de Leuitarum alimentis Legem profert, qua tamen iure vti noluerit.*

14 Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν.

Ita Dominus conſtituit iis qui Euangelium annuntiant, vt ex Euangelio viuant.

15 Ἐγὼ δὲ οὐδενὶ ἐχρησάμην τούτων. Οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί. καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ.

Ego tamen nullo iſtorum ſum vſus.[10]Neque verò hæc ſcripſi vt ita fiat in me. nam bonum eſt mihi mori potius quàm vt gloriationem meam aliquis inanem reddat.

10 *Obiter auertit ſuſpicionē, quòd hæc ſcripſiſſet quaſi mercedem non perſolutā repetens. Imò (inquit) mori malim quàm in hoc inſtituto gratis euangelizādi non perſeuerare. Nam teneor quidē omnino euangelizare, quum hoc munus ſit mihi à Domino commiſſum: ſed niſi vltro & ipſius Dei amore hoc fecero, nihil ſanè fecerim quod probetur. Quòd ſi mallem Euangelium male audire quàm mercedem non accipere, tum ſanè conſtaret me non Euangelii ſed mercedis cauſa labores iſtos ſubire. Hoc autem ego appello iure ſuo nō vti ſed abuti. Itaque non hac in re ſed in ceteris etiam (quantum fieri potuit) omnibus omnia ſum factus, vt eos lucrifacerem Chriſto, & vnà cum ipſis Chriſto lucrifierem.*

16 Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. οὐαὶ δέ μοι ἐστὶν ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι.

Etenim ſi euangelizem, non eſt quòd glorier: neceſſitas enim mihi incumbit. væ autē mihi eſt niſi euangelizem.

17 Εἰ γὰρ ἑκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι.

Nam ſi volens hoc faciam, mercedem habeo: ſin inuitus, diſpenſatio credita eſt mihi.

18 Τίς οὖν μοι ἐστὶν ὁ μισθός; ἵνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

Quæ igitur mihi eſt merces? vt quum euangelizem gratuitum cōſtituā Euangelium Chriſti, vt ne abutar iure meo in Euangelio.

19 Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω.

Nam quum liber ſim ab omnibus, omnibus meipſum ſeruum feci, vt plures lucrifaciam.

20 Καὶ ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω· τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω·

Et factus ſum Iudæis vt Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: iis qui ſub Lege ſunt, vt ſi *eſſem* ſub Lege, vt eos qui ſub Lege ſunt, lucrifaciam:

21 Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος (μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ, ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ) ἵνα κερδήσω ἀνόμους.

Exlegibus *vt* exlex, (*ita tamen* vt nō ſim exlex Deo, ſed ſublex Chriſto) vt lucrifaciam exleges.

22 Ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω· τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω.

Factus ſum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrifaciā: omnibus factus ſum omnia, vt omnino aliquos ſeruem.

Τοῦτο

13 לא ידעין אנתון דאילין דבבית קודשא פלחין מן בית קודשא מסתיברין ואילין דלמדבחא פלחין עם מדבחא פלגין :

Ignoratis vos quòd ii qui in domo sancta ministrant, ex domo sancta alantur? & ii qui altari seruiunt, cum altari partem capiant?

14 הכנא אף מרן פקד דאילין דסברתה מכרזין מן סברתה [a]יחון :

Ita enim Dominus noster mandauit, vt ii qui Euangelium ipsius prædicant, ex Euangelio eius viuant.

15 אנא דין לא [b]אתחשחת בחדא מן הלין ולו מטול הדא כתבת דהכנא יהוא לי [c]פקח לי גיר דממת אמות ולא דאנש שובהרי [d]יסרק :

Ego autem nō vsus sum vllo ex his, neque propter hoc scripsi vt ita fiat mihi. esset enim expeditiꝰ mihi vt [6] omnino morerer, et non vt quis gloriā meā inanem reddat.

16 אף [e]דמסבר אנא גיר לית לי שובהרא [f]קטירא גיר סים עלי וי לי דין [g]אלא אסבר :

Quanuis enim euangelizem, non est mihi gloriatio: necessitas enim imposita est mihi. væ autē mihi [8] nisi euangelizauero.

17 אן גיר בצביני הדא [h]סער אנא אגרא אית לי אין דין דלא בצביני [i]רבת ביתותא הו מהימן אנא :

Si enim [9] in voluntate mea hoc facio, merces est mihi: si autem præter voluntatem meam, [10] dispēsatio fidei meæ commissa est.

18 אינא הו הכיל אגרי דכד מסבר אנא דלא [k]נפקתא אעבדיה לסברתה דמשיחא ולא [l]אתחשח בשולטנא דיהב לי באונגליון

Quæ est igitur merces mea? vt quū euangelizo, [11] sine sumptibus efficiam prædicationem Christi, & nō vtar potestate quæ tradita est mihi in Euangelio.

19 כד [m]מחרר אנא גיר מן כלהין לכל נש שעבדת נפשי דלסגיאא [n]אתר :

Quum enim liber sim ab omnibus, omni homini subieci meipsum, vt plures lucrifaciam:

20 והוית עם יהודיא איך יהודיא דליהודיא אתר ועם דתחית נמוסא אנון הוית איך דתחית נמוסא דלאילין דתחית נמוסא אנון אתר :

Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifacerem: et cum iis qui sunt sub Lege, factus sum tanquam qui est sub Lege, vt eos qui sub Lege sunt lucrifacerem:

21 ולאילין דנמוסא לית להון הוית איך דלא נמוסא כד לא איתי לאלהא דלא נמוסא אלא בנמוסה דמשיחא דאף להנון דדלא נמוס אנון אתר :

Et illis quibus Lex nō est, factus sum tanquā exlex, (quū nō sim Deo exlex, sed [12] in Lege ipsius Christi) vt etiam illos qui exleges sunt lucrifacerem.

22 הוית עם [o]כריהא איך כריהא דלכריהא אתר לכל נש כל הוית דלכל נש [p]אחא :

Factus sum [13] cum infirmis tanquā infirmus, vt infirmos lucrifacerem. omni homini factus sum [14] omnia, vt omnem hominem [15] seruarem.

הדא

[a] יחון יחיו:
[b] אתחשחת נהניתי:
[c] פקח טוב:
[d] יסרק ישים לריק:
[e] דמסבר שמבשר:
[f] קטירא צורך:
[g] אלא אם לא:
[h] סער פועל:
[i] רבת ביתותא פרנסות:
[k] נפקתא הוצאה:
[l] אתחשח אהנה:
[m] מחרר חפשי:
[n] אתר אקנה:
[o] כריהא החלשים:
[p] אחא אחיה:

6 Ad verbum, Moriendo morerer. Emphatica reduplicatio. Luc. 11.
7 Id est, Potius quàm vt aliquis, &c. Sic passim Syri ex Hebraismo.
8 אלא Syriacè cōpositū est ex לא & אן, pro אם לא.
9 Hebraismus. Id est Voluntariè.
10 Ad verbum, Nutritio domus. Phrasis Syra.
11 Hoc est, Gratis prædicem Christū
12 Pro Sub Lege.
13 Vel, Erga infirmos.
14 In Syriaco cōtextu desideratur כל, id est Omnia: quod expressi vt clarior esset sentētia, aut potius aliquis sensus colligi posset. Et ita habuit manuscriptꝰ codex Heidelbergensis.
15 Ad verbum, Viuificarem. Hebraismus.

Τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα 23 συγκοινωνὸς αὐτοῦ γένωμαι.

Hoc autem facio propter Euangelium, vt vnà particeps eius fiam.

Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, 24 πάντες μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον; οὕτω τρέχετε ἵνα καταλάβητε.

[11]An ignoratis, eos qui in stadio currũt, omnes quidem currere, sed vnum accipere præmium? sic curri te vt comprehendatis.

Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγ- 25 κρατεύεται. ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν, ἡμεῖς δὲ, ἄφθαρτον.

Porro quisquis certat, in omnibus est continens. Illi quidem igitur vt perituram coronã accipiant, *sunt continentes*: nos autem, vt incorruptam.

Ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω ὡς οὐκ 26 ἀδήλως· οὕτω πυκτεύω ὡς οὐκ ἀέρα δέρων.

Ego igitur ita curro vt non in incertum: sic pugilem ago, vt aerẽ non cædens.

Ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δου 27 λαγωγῶ· μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.

Sed contundo corpus meum, & in seruitutẽ redigo: nequo modo, quum aliis prædicarim, ipse reprobus fiam.

Κεφάλαιον ι.

Cap. X.

Exo.13.21 num.9.18 Exo.14.22

ΟΥ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, 1 ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον·

N[1]Olim autem vos ignorare, fratres, ‖Patres nostros omnes sub illa nube fuisse, ‖& omnes per mare transiuisse:

Exo.16.18

Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβα- 2 πτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ·

‖[2]Et omnes in Mosen baptizatos esse nube & mari:

Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευ- 3 ματικὸν ἔφαγον·

Et omnes eandem escam spiritualem edisse:

Exo.17.6 num.20.10 21.16

Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευμα- 4 τικὸν ἔπιον. ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός.

‖Et omnes eundem potum spiritualem bibisse. Bibebant enim ex sequente spirituali Petra: Petra verò erat Christus.

Num.26.65

Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδό- 5 κησεν ὁ Θεός· κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Sed plerosque illorum non approbauit Deus. ‖prostrati sunt enim in deserto.

Num.11.4 & 26.64 psal.106.14

Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, 6 εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν.

[3]Hæc autem typi nostri fuerunt, vt ne cõcupiscamus res malas, ‖sicut illi concupierunt.

Μηδὲ

Ne

11 Aliam huius mali causam affert, nempe quod gulæ essent dediti. Erant enim solennes sacrificiorum epulæ: & plus satis celebratus semper fuit sacerdotũ luxus. Itaque durũ istis erat luxui assuetis, quum præsertim libertatem Euangelicam prætexerent, ab his conuiuiis arceri. Eos verò ex aduerso Apostolus tum iucunda similitudine, tum etiã suo exemplo ad sobrietatẽ, imo etiã ad carnis mortificationem vocat: negãs aptos esse ad cursum vel pugilationem (cuiusmodi certamina Isthmica erant) qui corpori indulgerent: ac proinde affirmãs nullum eos præmiũ manere nisi aliam vitæ rationẽ insisterẽt.

1 Illustrat quod dixerat, proposito horrẽdo iudicii et exemplo in eos qui & ipsi easdem re ipsa, id est eiusdem adoptionis & salutis tesseras atque nos habebant, & nihilominus quũ idolorum epulis sese dedissent, horrendis & multiplicibus pœnis affecti in deserto perierunt. Hæc autẽ præterquam quòd appositissimè dicuntur in eos qui idololatrarũ conuiuiis intererant, ideo etiam videtur referri quòd nonnulli, dummodo cœtus ecclesiasticos frequentarent & baptizati sacro conuiuio interessent, Christum confitentes, externa illa putabant tanti nõ esse vt Deus propterea ipsis succẽseret.

2 Re paria fuerunt veterum sacramenta cum nostris, vt quæ & ipsa in vnum Christum respicerẽt qui variis typis sese illis ingerebat.

3 Applicatio exempli, aduersus eos qui cupiditatib' suis abripiuntur extra metas à Deo propositas. Hæc enim est malorũ origo, cuiusmodi sunt idololatria, (cuius comes est gula) scortatio, insurrectio aduersus Christum, murmur, & similia. quæ grauissimis pœnis in populo veteri Dominus vindicauit: vt nos qui illis successimus, & multo pleniorem habemus diuinæ voluntatis declarationem, ita fiamus cautiores.

הדא דין עבד אנא מטול דאהוא [a]שותפא לסברתא :

23 *Hoc autem facio*[16] *ut sim particeps in Euangelio.*

לא ידעין אנתון דאילין[b]דבאסטדיון רהטין כלהון הו רהטין אלא חד הו נסב לה [c] זכותא הכנא [d] הרטו איך [e]דתדרכון :

24 *Ignoratis vos quòd ii qui in*[17] *stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit sibi victoriã? ita currite vt comprehendatis.*

כל אנש גיר[f]דאגונא עבד מן כל מדם [g] אחד רעינה והלין דרהטין דיסבון [h]כלילא דמתחבל חנן דין דלא מתחבל :

25 *Vnusquisque enim qui*[18] *certamen exercet, ab omni re*[19] *continet mentem suam. et ii qui currunt, vt accipiant coronam quæ corrumpitur, [currunt:] nos autem quæ non corrumpitur.*

אנא הכיל הכנא רהט אנא לא הוא איך דעל מדם דלא ידיע והכנא [i] מתכתש אנא לא הוא איך הו [k]דלאאר[l]כתש :

26 *Ego igitur ita curro, non vt propter aliquid quod ignotum sit: et ita contẽdo, nequaquam vt contra aerem contendam:*

אלא פגרי הו כבש אנא ומשעבד אנא דדלמא אנא לאחרנא אכרזת אנא[m]קומי[n]אסתלא לי :

27 *Sed corpus meũ subiicio & in seruitutem redigo, ne fortè ego, postquã aliis prædicauerim, ipsemet reprobus sim.*

קפלאון י

Cap. X.

צבא אנא דין דתדעון אחי דאבהין כלהון תחית ענגא הוו וכלהון בימא עברו :

1 *VOlo autẽ vt sciatis, fratres mei, quòd Patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt.*

וכלהון ביד מושא [o]עמדו בעננא ובימא :

2 *Et omnes*[1] *per Musche baptizati sunt in nube & in mari.*

וכלהון חדא מאכולתא דרוחא אכלו :

3 *Et omnes vnum*[2] *cibum spiritus comederunt.*

וכלהון חד משתיא דרוחא אשתיו שתין הוו גיר מן כאפא דרוחא דאתיא הות עמהון כאפא דין הי הו הוא משיחא :

4 *Et omnes vnum potum spiritus biberunt. Bibebant enim de petra*[3] *Spiritus quæ ibat cum eis. Petra autem illa, ipse erat Christus.*

אלא לא הוא בסוגאהון [p]אצטבי אלהא נפלו גיר במדברא :

5 *Sed nequaquam in multitudine eorum complacitum est Deo. ceciderũt enim in deserto.*

הלין דין[q]טופסא לן הו הוו דלא הוין[r]רגין בישתא איכנא דהנון [s]רגו :

6 *Hæc autem, figura nobis erant, ne simus cupidi malorum, sicut illi concupiuerunt.*

ff.i. ואף

[a] שותפא חבר :
[b] אסאדיון שמיגית המיל שהוא ק'כ'ה' פסיעות :
[c] זכותא שכר הניצחון :
[d] הרטו כמו רחטו בחיפוך אותיות :
[e] תדרכון תשיגו :
[f] אגונא קרב :
[g] אחד מתאפק :
[h] כלילא עטרה :
[i] מתכתש נלחם :
[k] אאר רוח :
[l] כתש נלחם :
[m] קומי עצמי :
[n] אסתלא אמאס :
[o] עמדו נטבלו :
[p] אצטבי חפץ :
[q] טופסא משל :
[r] רגין מתאוים :
[s] רגו התאוו :

16 Id est, Vt fructus Euangelii sim consors cũ iis quibus Euangeliũ prædicauerim.

17 Vocem Latinam & Græcã retinet, sed deflexã, Nam additur א ex more, nominibusquæ incipiunt à duabus consonãtibus.

18 אגונא ex Græcis mutuatur.

19 Id est Abstinet

1 Ad verbum, Per manum Musche.

2 Hebraismus. id est Spiritualem. & sic mox, Potum Spiritus, pro Spirituali.

3 Spirituali. Ita dictum.

Exo.32.6

7 Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθώς τινες αὐτῶν· ὡς γέγραπται, Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν.

Ne igitur idololatræ eſtote, ſicut quidam eorum, vt ſcriptū eſt, ‖Sedit populus ad edendum ac bibendum, & ſurrexerunt ad ludendū.

Num.25.9

8 Μηδὲ πορνεύωμεν, καθώς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες.

Neque ſcortemur, ‖ſicut quidam eorum ſcortati ſunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia.

Num.21.6 pſal.106.14

9 Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐπείρασαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄφεων ἀπώλοντο.

Neque tētemus Chriſtum, ‖ſicut quidam eorum tentarunt, & à ſerpentibus perierunt.

Num.14.37 iudic.8.24

10 Μηδὲ γογγύζετε, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ.

‖Neque murmurate, ſicut quidā eorum murmurarunt, & perierunt ab Exterminatore.

11 Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις· ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν.

Hæc autem omnia typicè eueniebant eis: ſcripta verò ſunt ad noſtri admonitionem, in quos fines ſeculorum occurrerunt.

12 Ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ.

[4]Itaque qui *ſibi* videtur ſtare, videat ne cadat.

13 Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν εἰ μὴ ἀνθρώπινος· πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν.

Tentatio vos non cepit niſi humana: fidelis autem *eſt* Deus, qui non ſinet vos tentari ſupra *id* quod poteſtis, ſed præſtabit vnà cum tētatione etiam euaſionem, vt poſſitis ſufferre.

14 Διόπερ, ἀγαπητοί μου, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας.

Quapropter dilecti mei fugite ab idololatria.

15 Ὡς φρονίμοις λέγω· κρίνατε ὑμεῖς ὅ φημι.

[5]Vt peritis loquor: iudicate vos quod aio.

16 Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστί; τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν;

Poculum benedictionis cui benedicimus, nónne communio ſanguinis Chriſti eſt? panis quem frangimus, nónne communio corporis Chriſti eſt?

17 Ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν.

Quoniam vnus panis, vnū corpus multi ſumus: nam omnes vnius panis ſimus participes.

18 Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα· οὐχὶ οἱ ἐσθίοντες τὰς θυσίας, κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσί;

Videte Iſraelem *qui eſt* ſecundū carnem: nónne qui edūt victimas, participes ſunt altaris?

4 Tandem ad Corinthios ipſos delabitur, monēs ne ſibi placeant, ſed vt potius Satanæ aſtutiis occurrant. Vtitur tamen inſinuatione, & eos etiam erigit, ne videri poſſit eos perditis illis idololatris & Chriſti contemptoribus qui in deſerto perierunt, penitus ſimiles facere.

5 Iam rediens ad illas idolorū epulas, ne quid tergiuerſari poſſint, præfatur ſeſe non aliis rationibus vſurum quàm quas ipſimet optimè norīt. Eſt autem inductio à ſimili: Sacra conuiuia Chriſtianorum ſunt pignora communionis ipſorum cum Chriſto in primis, deinde etiam inter ſe: Iſraelitæ quoque ſuis ſacrificiis mutuam in vna eadémque religione copulationem ſanciunt: Ita igitur etiam idololatræ cū ſuis idolis aut potius dæmoniis, (idola enim nihil ſunt) ſolennibus illis epulis copulantur. Ex quo efficitur menſam illam eſſe dæmoniorum mēſam: fugienda eſt igitur vobis. Neq; enim fieri poteſt vt cū Domino ſimul & cum dæmoniis quicquam habeatis cōmune, nedū vt huiuſmodi epulas in rebus mediis rectè numeretis. An igitur vultis cum Deo confligere? & ſi id feceritis, an vos putatis fore ſuperiores?

Τί Imo

7 ואף לא נהוא פלחי [a]פתכרא איכנא דאף מנהון פלחו איך דכתיב דיתב עמא למאכל ולמשתא וקמו ל [b]למשתעיו :

Neque simus cultores simulachrorum, sicuti etiam ex illis [quidam] coluerunt: quemadmodum scriptum est, Sedit populus ad edendum & ad bibẽdum, & surrexerunt ad ludendum.

8 אף לא נזנא איכנא דמנהון זניו ונפלו בחד יומא עסרין ותלתא אלפין:

Neque scortemur, sicut [quidam] ex eis scortati sunt, & ceciderunt vno die vigintitria millia.

9 ולא ננסא למשיחא איכנא דאף מנהון נסיו ואובדו אנון [c]חוותא :

Neque tentemus Christum, sicut etiam ex eis [quidam] tentauerunt, & perdiderunt illos serpentes.

10 אף לא תרטנון איכנא דמנהון רטנו ואבדו באידי מחבלנא :

Neque murmuretis, sicut [quidã[ex eis murmurauerunt, & perierunt [4]per manus exterminatoris.

11 הלין דין כלהין [d]דגדש להון [e]לטופסן הוי ואתכתבי מטול [f]מרדותא דילן דחרתהון דעלמא עלין [g]מטית :

Hæc omnia quæ contigerunt illis, in figuram nostri fuerunt, & scripta sunt propter correptionem nostram, ad quos finis sæculorum peruenit.

12 [h]מכיל מן דסבר דקם יזדהר דלא יפל :

De cætero, qui putat quòd stet, caueat ne cadat.

13 נסיונא לא [i]מטיכון אלא דבני נשא מהימן הו דין אלהא דלא ירפיכון דתתנסון יתיר מן מדם [k]דמצין אנתון אלא יעבד לנסיונכון [l]מפקנא איכנא דתשכחון [m]למסיברו :

Tentatio non pertingit vos, nisi filiorum hominis. Fidelis autem est Deus, qui non sinet [5]vos vt tentemini [6]plusquam id quod possitis, sed faciet tentationi vestræ exitum, vt possitis sustinere.

14 מטול הנא חביבי ערוקו מן פולחנא [n]דפתכרא :

Propter hoc, dilecti mei, fugite àcultu simulachrorum.

15 איך דלחכימא אמר אנא דונו אנתון מדם דאמר אנא :

Tanquam sapientibus loquor: iudicate vos id quod dico.

16 כסא הו [o]דתודיתא דמברכינן לא הוא שותפותא איתוהי דדמה דמשיחא ולחמא הו [p]דקצינן לא הוא שותפותא איתוהי דפגרה דמשיחא :

Poculum gratiarum actionis quod benedicimus, nónne est communio sanguinis Christi? & panis quẽ frangim⁹, nónne cõmunio est corporis Christi?

17 איכנא הכיל דחד הו לחמא הו הכנא כלן חד חנן פגר כלן גיר מן הו הו חד לחמא נסבינן:

Vt igitur vnus est panis ille, ita omnes nos vnum sumus corpus. omnes enim ex illo eodem pane accipimus.

18 חזו לישראיל דבבסר לא הוא אילין דאכלין דבחא הוין שותפא למדבחא:

Videte Israiel qui est secũdum carnem. nónne illi qui edunt victimas, sunt consortes altaris?

[a] פתכרא אלילים :
[b] משתעיו לצחק :
[c] חוותא הנחשים :
[d] דגדש שהיה :
[e] טופסן משל לנו :
[f] מרדותא מוסר :
[g] מטית מגיעה :
[h] מכיל מעתה :
[i] מטיכון מגיעה אליכם :
[k] מצין יכולים :
[l] מפקנא הוצאה :
[m] מסיברו נשוא :
[n] פתכרא אלילים :
[o] תודיתא תורה :
[p] קצינן שוברים אנחנו :

4 Id est, Ab exterminatore. Hebraismus.
5 Hoc est, Vos tentari.
6 Id est Supra vires.

מנא ff.ij.

19 Τί οὖν φημι; ὅτι εἴδωλον, τί ἐστιν, ἢ ὅτι εἰδωλόθυτον, τί ἐστιν;

Quid ergo dico? idolum aliquid esse, aut quod idolis immolatũ est, aliquid esse?

20 Ἀλλ' ὅτι ἃ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει, καὶ οὐ Θεῷ. οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι.

Imò *illud dico*, quæ immolant Gẽtes, dæmoniis immolare, & non Deo. nolim autem vos participes dæmoniorum esse.

21 Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων· οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμονίων.

Non potestis poculum Domini bibere & poculum dæmoniorum: non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.

22 Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμέν;

Nónne prouocamus ad iram Dominum? num validiores eo sumus?

Suprà, 6.12 eccli. 37.31

23 Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ.

[6]‖Omnia mihi licent, at nõ omnia conferunt: omnia mihi licent, sed non omnia ædificant.

24 Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητείτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος.

Nemo quod suũ est quærat, sed quisque quod alterius *est*.

25 Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.

[7]Quicquid in macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.

Psal. 24.1

26 Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

‖Domini enim est terra & plenitudo eius.

27 Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.

Quòd siquis infidelium vos vocat, & vultis ire, quicquid apponitur vobis edite, nihil interrogantes propter conscientiam.

28 Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ, Τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, δι' ἐκεῖνον τὸν μηνύσαντα, καὶ τὴν συνείδησιν. τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

At siquis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum est, ne edite, propter illum qui indicauit, & propter cõscientiam. Domini enim est terra & plenitudo eius.

29 Συνείδησιν δὲ λέγω οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου. ἱνατί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως;

Conscientiam autem dico non tuam, sed illius alterius. [8]cur enim libertas mea damnatur ab alia conscientia?

30 Εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ;

Et si ego per gratiam *cibum* participo, cur *ob id* impius iudicor pro quo ego gratias ago?

6 Accedens ad aliã idolothytorum speciẽ, repetit generalem illam regulam, in rerum mediarum vsu non nostri separatim sed etiam proximorũ habendam esse rationem, ac proinde multa per se licita esse, quæ propter proximi offensionem facere sit nefas.

7 Applicatio regulæ ad propositam hypothesin. Quicquid in macello venit, tãquã ex Domini manu promiscuè emere, & domi cum fidelibus, siue etiam domum ab infidelibus vocati, in priuato videlicet conuictu, edere potestis: sed addita exceptione, nisi quis infirmus adsit, cuius conscientia offendatur appositis immolatitiis carnibus. Tum enim vobis omnino habenda est illius infirmitatis ratio.

8 Ratio, quia nobis nõ est cõmittendũ vt libertas nostra malè audiat, & beneficiũ Dei quo vti debemus cum gratiarum actione, in crimen impietatis vertatur, idque nostra culpa, si infirmorum consciẽtiam malimus offendere quàm de nostro iure in re nihili decedere, atque ita occasionẽ infirmis præbere ita de nobis & libertate Christiana iudicandi. Transfert autem Apostolus ista in suã personam, vt tanto minus habeant Corinthi quod illi opponãt.

מנא הכיל אמר אנא דפתכרא
מדם איתוהי או דבחא דפתכרא
מדם הו לא :

19 *Quid igitur dico? Quòd simulachrum aliquid sit? aut [7] victima simulachri aliquid sit? Non.*

7 Quasi dicat, Oblata simulachro.

אלא הו מדם דדבחין [a]חנפא לשאדא
הו דבחין ולא לאלהא לא דין צבא
אנא דתהוון שותפא לשאדא :

a חנפא הנכרים :

20 *Sed id quod immolant prophani, dæmoniis immolant, & non Deo. non autem volo vt sitis consortes dæmoniorum.*

לא משכחין אנתון דתשתון כסא
דמרן וכסא דשאדא ולא משכחין
אנתון דתשתותפון בפתורא דמרן
ובפתורא דשאדא :

21 *Non potestis bibere poculum Domini nostri, et poculum dæmoniorum: neque potestis fieri participes in mensa Domini, & in mensa dæmoniorum.*

או דלמא [b]מטנו מטנינן למרן
דלמא חסינינן מנה :

b מטנו מטנינן הרגז מרגיזים אנחנו :

22 *Aut nunquid [8] prouocando ad zelotypiam prouocamus Dominum nostrum ad zelotypiam? nunquid potentiores sumus eo?*

8 Hoc est, Incedimus totum zelotypia. Ingeminatio emphatica.

כל מדם [c]שליט לי אלא לא כל
מדם [d]פקח כל מדם שליט לי אלא
לא כל מדם מבנא :

c שליט מותר :
d פקח מועיל :

23 *Cuiusque rei potestas est mihi, sed non qualibet res expedit: cuiusque rei potestas est mihi, sed non qualibet res ædificat.*

לא אנש דנפשה יהוא בעא אלא
כל נש אף דחברה :

24 *Nemo quod proprium est quærat, sed quisque etiã quæ sunt proximi sui.*

כל מדם דמזדבן [e]במקלון הויתון
אכלין דלא [f]עוקבא מטול [g]תארתא :

e מקלון בית הטביחה מלשון רומי ·
f עוקבא חיקור :
g תארתא הבונת הלב :

25 *Quicquid vẽditur in [9] macello, edite absque disquisitione propter cõsciẽtiã.*

9 Romanam vocem retinet.

דמריא הי גיר ארעא במלאה :

26 *Domini enim est terra cum plenitudine eius.*

אן אנש דין מן [h]חנפא קרא לכון
וצבין אנתון למאזל כל מדם ד
[i]דמתתסים קדמיכון אכולו דלא
[k]עוקבא מטול תארתא :

h חנפא הנכרים :
i מתתסים מושם :
k עוקבא חיקור :

27 *Siquis autem ex profanis [10] vocat vos, et vultis ire, quicquid ponitur ante vos, edite absque disquisitione propter conscientiam.*

10 Hebraismus, Vocat & inuitat ad epulas.

אן אנש דין יאמר לכון דהנא
דדביחא הו לא תאכלון מטול הו
דאמר לכון ומטול תארתא :

28 *Siquis autem dixerit vobis quòd hoc [11] victimæ sit, ne edatis, propter eũ qui dixit vobis, & propter cõscientiã.*

11 Id est, Pertineat ad idolothytũ.

תארתא דין אמר אנא לא הוא
דילכון אלא דהו דאמר למנא גיר
חארותי [l]מתתדינא מן תארתא
דאחרנא :

l מתתדינא נשפט :

29 *Conscientiam autem dico, nequaquam vestram, sed eius qui [id] dixit. Cur enim libertas mea [12] iudicatur à conscientia aliorum?*

12 Vel, Damnatur. Hebraismus.

אן אנא [m]בטיבותא [n]מתחשח אנא
מנא מתגדף אנא על מדם דאנא
[o]מודאנא :

m טיבותא חסד :
n מתחשח מהנה :
o מודאנא מודה אני ·

30 *Si ego per gratiam vtor, cur conuitiis afficior pro eo quòd gratias ago?*

Coloſſ.3.7

31 Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτέ τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.

32 Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ.

33 Καθὼς κἀγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι.

9‖Siue igitur editis, ſiue bibitis, ſiue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

Eſtote ſine offendiculo & Iudæis & Græcis & Eccleſiæ Dei.

Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipſius vtilitatẽ, ſed multorũ, vt ſeruẽtur.

Κεφάλαιον ια.

2.Theſſ.3.9.

1 Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ.

2 Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε.

Epheſ.5.23

3 Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς, ὁ ἀνήρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ, ὁ Θεός.

4 Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ·

5 Πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς· ἓν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ.

6 Εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνὴ, καὶ κειράσθω· εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλυπτέσθω.

Gen.1.26 27 & 5.1,& 9.6 coloſſ.3.10

7 Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν.

8 Οὐ γάρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός.

Cap. XI.

I‖Mitatores mei eſtote, ſicut ego Chriſti.

1Laudo verò vos, fratres, quòd omnia mea meminiſtis, & ſicut tradidi vobis, traditiones retinetis.

2Velim autem vos noſſe ‖Chriſtũ eſſe omnis viri caput: caput autem mulieris, virum: caput verò Chriſti, Deum.

3Omnis vir orans aut prophetans operto capite, dedecorat caput ſuũ.

4Omnis verò mulier orãs aut prophetans non operto capite, dedecorat caput ſuum; 5nam *id* vnum ac idem eſt acſi raſa eſſet.

Nam ſi non velatur mulier, etiã tõdeatur: quòd ſi turpe mulieri tõderi aut radi, veletur.

6Vir enim non debet velare caput, ‖quũ *is* imago ſit & gloria Dei. at mulier gloria viri eſt.

7Non enim eſt vir ex muliere, ſed mulier ex viro.

9 Concluſio, ita eſſe nobis inſtituendam vitam vt nos ipſos nõ quæramus ſed Dei gloriam, ac proinde quamplurimorum ſalutem. qua in re non dubitat ſeipſum Apoſtolus Corinthiis (ſuo videlicet gregi) ſeſe pro exemplo proponere, ſed ita vt eos ad ipſum archetypum (i. Chriſtũ) reuocet, quo & ipſe reſpiciat.

1 Quintus huius epiſtolæ tractatus, De publicorum cœtuum recta diſpoſitione, tria capita complectens, nempe de virorum & fœminarum decenti habitu, de cœna Domini ritu, & de recto donorum ſpiritualium vſu. Reprehenſurus autem nõnulla, incipit tamen ab eorum laude vniuerſali, traditiones appellans particulares de decore & honeſtate leges ad Eccleſiaſticam politiam ſpectantes, quas poſtea Canonas vocarunt.

2 Deum in Chriſto mediatore proponit non modò pro doctrinæ, ſed etiam pro Eccleſiaſtici decoris fine ac ſcopo. Deinde ad quæſtionem propoſitã de virorum & fœminarum habitu in publicis cœtibus decenti, illud accommodãs, declarat fœminam vno gradu inferiorẽ eſſe viro, ex Dei ordinatione, virum autẽ ſic ſubiectũ eſſe Chriſto, vt in eo oporteat gloriam Dei propter præeminentiam ſexus elucere.

3 Hinc colligit, viros, ſi operto capite (quod tũ habebatur ſubiectionis ſignum) publicis cœtibus ad audiendum Verbum & preces concipiendas coactis interſint, ſua veluti dignitate ſeipſos priuare contra Dei ordinationẽ.

4 Viciſſim etiam colligit, fœminas quæ ſubiectionis ſigno (id eſt velo) ſublato, in eccleſiaſticis cœtibus apparent, ſeipſas dedecorare.

5 Argumentum primum a ſenſu communi, quaſi dictante fœminis natura, turpe illis eſſe non velato capite prodire in publicum, quum tam denſis & prolixis comis eas donarit, quas etiam adeo ſtudioſè alant vt nullo modo radi ſuſtineant.

6 Occupatio, Nonne etiam comæ viris datæ ſunt? Concedo (inquit Apoſtolus) ſed aliud obſtat. nam conditus eſt vir vt in eius dominio eluceat Dei gloria: fœmina verò, vt ſuæ ſubiectionis profeſſione virum reddat auguſtiorem.

7 Inæqualitatem mulieris probat ex eo quòd vir ſit materiale fœminæ principium.

31 אן אכלין אנתון הכיל ואן שתין אנתון ואן מדם עבדין אנתון כל מדם לתשבוחתא דאלהא הויתון עבדין :

31 *Siue igitur edatis, siue bibatis, siue aliquid faciatis, omnia ad gloriam Dei facite.*

32 דלא [a]תוקלא הוו ליהודיא [b]ולארמיא ולעדתה דאלהא :

[a] תוקלא מכשול: [b] ארמיא אומות:

32 *Estote sine offendiculo Iudæis et Græcis,[13] et Ecclesiæ Dei.*

[13] Et pro Id est exegeticῶs.

33 איך דאף אנא בכל מדם לכל נש [c]שפר אנא ולא בעא אנא מדם דלי [d]פקח אלא מדם דלסגיאא פקח [e]דיחון :

[c] שפר ישר : [d] פקח מועיל: [e] ריחון שיחיו:

33 *Quemadmodum etiam ego in omni re omni homini placeo, nec quæro id quod mihi expedit, sed quod pluribus expedit,[14] vt salui fiant.*

[14] Syré, Vt viuant. Hebraismus.

קפלאון יא

Cap. XI.

1 אתדמו בי איכנא דאף אנא במשיחא :

1 *Imitatores mei estote, sicut etiam ego Christi.*

2 משבח אנא לכון דין אחי דבכל מדם [f]עהידין אנתון לי ואיכנא [g]דאשלמת לכון פוקדנא [h]אחידין אנתון :

[f] עהידין זוכרים: [g] אשלמת נתתי : [h] אחידין אוחזים:

2 *Laudo autem vos, fratres mei, quòd in omni re memores estis mei: et sicut tradidi vobis mandata, retinetis.*

3 צבא אנא דין דתדעון דכל גבר [i]רישה משיחא הו ורישה דאנתתא גברא הו ורישה דמשיחא אלהא הו:

[i] רישה ראשו :

3 *Volo autem vt sciatis quòd omnis viri caput est Christus: et caput mulieris vir est: & caput Christi Deus est.*

4 כל גברא דמצלא או מתנבא כד [k]מכסי רישה [l]מבהת רישה :

[k] מכסי מכוסה: [l] מבהת מכלים:

4 *Omnis vir qui orat aut prophetizat tecto capite suo, pudefacit caput suũ:*

5 וכל אנתתא דמצליא או מתנביא כד גלא רישה מבהתא רישה [m]שויא הי גיר עם הי [n]דגריע רישה :

[m] שויא נשתוה: [n] גריע גזוז :

5 *Et omnis mulier quæ orat aut prophetizat discooperto capite suo, pudefacit caput suum. æquiparatur enim cum ea cuius rasum est caput.*

6 אן גיר לא מתכסיא אנתתא אף [o]תסתפרי אן דין [p]משכרהו לאנתתא למסתפרו או למגרע תתכסא :

[o] תסתפרי תגלח : [p] משכר פתיות:

6 *Si enim non tegitur mulier, etiam radatur: si autem turpe est mulieri radi aut tonderi, tegatur.*

7 גברא גיר לא חיב דיכסא רישה מטול דדמותא הו ותשבוחתא דאלהא אנתתא גיר תשבוחתא הי דגברא :

7 *Vir enim nõ debet tegere caput suũ, quia imago est et gloria Dei: mulier verò gloria est viri.*

8 לא גיר איתוהי גברא מן אנתתא אלא אנתתא מן גברא :

8 *Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro.*

ff.iiij.

אף

Gen. 2. 23

9 Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα.

[8]‖Neque enim cõditus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum.

8 Secundò, ex eo quòd fœmina sit viri causa condita, nõ autem vir in fœminæ gratiam.

10 Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ τοὺς ἀγγέλους.

[9]Propter hoc debet mulier potestatem habere in capite[10]propter Angelos.

9 Conclusio, oportere velatas esse fœminas, vt subiectionem externo signo testentur.

10 Quid hoc sit, nõdum mihi liquet.

11 Πλὴν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός, οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός, ἐν Κυρίῳ.

[11]Attamen neque vir absque muliere: neque mulier absque viro, in Domino.

11 Digressio, quam adhibet Apostolus, ne quod de virorum eminentia & fœminarum gradu inferiore dictum erat politiæ ecclesiasticæ respectu, perinde accipiatur acsi nullus sit istius imparitatis modus. Viros ergo docet sic eminere vt interea solos viros non condiderit Dominus, sed etiam fœminas: & ita esse conditam fœminam ex viro, vt viri vicissim interuentu fœminæ gignãtur: quæ res admoneant ita vtrinque seruandum esse illum sexus gradum, vt mutua cõiunctio foueatur.

12 Ὥσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός· τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ.

Sicut enim mulier ex viro *est*, ita & vir per mulierem: omnia verò ex Deo.

13 Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε, πρέπον ἐστὶ γυναῖκα ἀκατακάλυπτον τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι;

[12]Apud vosipsos iudicate, *Num* decorum est mulierem non velatã Deum orare?

12 Inculcat argumentum à communi naturæ sensu sumptũ

14 Ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι·

An ne natura quidem ipsa hoc vos docet, quòd viro quidem, comatum esse dedecori sit:

15 Γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστιν; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ.

Contrà mulieri comatã esse, gloriæ sit? Nam coma pro velamine data est ei.

16 Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ.

[13]Quòd siquis videtur contentiosus esse, nos eiusmodi consuetudinẽ non habemus, neque ecclesiæ Dei.

13 Præfractè contentiosis ad vltimum opponendum est, ecclesias Dei alienas esse à contentionibus.

17 Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ᾽ εἰς τὸ ἧττον συνέρχεσθε.

[14]Hoc verò *ita* denuntio, vt vos non laudem, quòd *videlicet* non cũ emolumento sed cum detrimento conuenitis.

14 Transitio ad sequentem tractatum de recta Cœnæ Domini administratione. Vtitur autẽ hac asperiore præfatione Apostolus vt intelligant Corinthii, se quod in genere obseruabãt (id est Apostoli monita) in re tamen vel præcipua non sine magna culpa neglexisse.

18 Πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν· καὶ μέρος τι πιστεύω.

[15]Primùm enim quum conuenitis in Ecclesia, audio dissidia inter vos esse: & aliquam partem credo.

15 In Cœna Domini ritè celebranda requiritur vnio tum in doctrinæ veritate, tũ in affectibus, ne prophanetur.

19 Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν.

[16]Oportet enim etiã hæreses inter vos esse, vt qui probati sunt, manifesti fiant inter vos.

16 Schismata & hæreses etsi ex diabolo oriuntur & mala sunt, tamen temere non eueniunt, & electorum etiam commodo cedunt.

20 Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτό, οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν.

Itaque quum conuenitis in vnũ, *hoc* non est Dominicã cœnã edere.

21 Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει.

Nam vnusquisque propriam cœnam præoccupat in vescẽdo: & hic quidem esurit, ille verò ebrius est.

Μὴ

Enimuero

9 אף לא גיר גברא אתברי מטול אנתתא אלא אנתתא מטול גברא:

Neque enim vir creatus est propter mulierem, sed mulier propter virum.

10 מטול הנא חיבא אנתתא דשולטנא יהוא על רישה מטול מלאכא:

Propter hoc debitrix est mulier vt [1]potestas sit super caput eius, propter Angelos.

11 ברם דין לא גברא לבר מן אנתתא אף לא אנתתא לבר מן גברא במרן:

Veruntamen nō est vir absque muliere, neque mulier absque viro, in Domino nostro.

12 איכנא גיר דאנתתא מן גברא הכנא גברא ביד אנתתא כל מדם דין מן אלהא הו:

Quemadmodum enim mulier est ex viro, ita vir [2]per mulierem: omnis verò res ex Deo est.

13 דונו [a]ביניכון לנפשכון יאא לאנתתא דכד גלא רישה תצלא לאלהא:

Iudicate [3]inter vosipsos, [An] decet mulierem vt nudato capite suo oret Deum?

14 אף לא הו [b]כינא [c]מלף לכון דגברא מא דקאם סערה [d]צערא הו לה:

Nonne etiam ipsa natura docet vos, quòd viro ex quo creuit coma eius, ignominia est ipsi?

15 ואנתתא מא דמרבי סערה ת תשבוחתא הי לה מטול דסערה חלף [e]תכסיתא הו אתיהב לה:

Et mulieri, ex quo [4]creuit coma eius, gloria est ipsi? quia coma eius pro velamine data est ei.

16 אן אנש דין [f]מתחרא על הלין לן לית לן [g]עידא דאיך הנא ולא לעדתה דאלהא:

Siquis autem contendit de his, nobis non est consuetudo huiusmodi, neque Ecclesiæ Dei.

17 הדא דין דמפקד אנא לא איך משבח אנא לכון מטול דלא הוא לקדמיכון אתיתון אלא [h]לבצירותא הו [i]נחתתון:

Hoc autem quod præcepturus sum, non [dico] tanquam laudans vos, quia [5]non progreßi estis, sed ad id quod minus est, descendistis.

18 לוקדם גיר מא דמתכנשין אנתון בעדתא [k]פלגותא שמע אנא דאית בינתכון [l]ומדם מדם מהימן אנא:

Primùm enim quum congregamini in Ecclesia, dißidia audio quòd sint inter vos: et [6]aliqua ex parte credo.

19 עתידין אנון אף [m]חרינא דיהוון בינתכון דאילין [n]דבקין בכון יתידעון:

Oportet vt etiam contentiones sint inter vos, vt qui probati sunt inter vos, innotescant.

20 [o]מא הכיל דמתכנשין אנתון לו איך דזדק ליומה דמרן אכלין אנתון ושתין:

Quum igitur congregamini, non sicut iustum est [7]in die Domini nostri, comeditis & bibitis.

21 אלא אנש אנש [p]חשמיתה קדם אכל לה והוא חד כפן וחד רוא:

Sed vnusquisque cœnam suā prius edit sibi, & fit [vt] vnꝰ esuriat, et alius ebrius sit.

[a] ביניכון ביניכם:
[b] כינא התולדה:
[c] מלף מלמדת מן אלף:
[d] צערא חרפה:
[e] תכסיתא כסות:
[f] מתחרא מריב:
[g] עידא מנהג:
[h] בצירותא חסר:
[i] נחתתון ירדתם:
[k] פלגותא מחלוקות:
[l] מדם מדם שמץ מנהו:
[m] חרינא מריבות:
[n] בקין נבחנים:
[o] מא כאשר:
[p] חשמיתה סעודתו של לילה:

[1] Id est, Velamē. quod eius subiectionis, & alterius in eam potestatis est signum: ac ideo ipsum hîc vocat potestatem, tribuens signo nomen rei signatæ, metonymicōs.

[2] Ad verbum, Per manum mulieris. Hebraismus.

[3] Ad verbum, Inter vos & animā vestrā. Hebraismꝰ.

[4] Ad verbum, Crescit.

[5] Ad verbum, Non ad id quod est ante vos, iuistis.

[6] Syrè, Aliquid, aliquid.

[7] Id est, Die quo celebratur cœna à Domino nostro instituta.

דלמא

Nunquid

22 Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; Τί ὑμῖν εἴπω; ἐπαινέσω ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ.

[17]Enimuero num domos non habetis ad edendum & bibendū? aut Ecclesiam Dei contemnitis,& pudefacitis eosqui non habent?Quid vobis dicam? laudabo vos? in hoc non laudo.

17 Agapas quamuis diu & quidem laudabiliter autoribus ipsis Apostolis in Ecclesiis vsurpatas, tamen propter abusum tollendas censet Apostolus.

23 Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον·

[18]Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, Dominum Iesum *videlicet* ea nocte qua proditus est,accepisse panem:

18 Vera celebrandæ Cœnæ Domini forma ex ipsius institutione petenda est,cuius hæ partes sunt, quod ad pastores attinet, Annuntiare mortē Domini, prædicando ipsius verbū: benedicere panem & vinum, inuocato Dei nomine, & eius institutione cum precibus explicata: ac demum fractum panem, comedendum, & acceptum poculū, bibendum tradere, vnà cum gratiarum actione. Ex parte verò gregis, Probare seipsum.i. explorare tū notitiam,tum fidem, tum resipiscentiam suā,annuntiare mortem Domini.i. vera fide ipsius verbo & institutioni assentiri: ac demum acceptum ex ministri manu panem edere, & vinum bibere, & gratias Domino agere. Hæc fuit Pauli & Apostolorū liturgia.

Matth.26.26 mar.14.22 luc.22.17

24 Καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

‖Et gratiis actis fregisse,ac dixisse,Accipite,edite.hoc meū est corpus quod pro vobis frangitur: hoc facite ad mei recordationem.

25 Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων, Τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι. τοῦτο ποιεῖτε ὁσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

Itidem & poculum,postquā cœnasset,dicendo, Hoc poculum, est Nouum illud testamentū per meū sanguinem.hoc facite quotiescunque biberitis,ad mei recordationē.

26 Ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ.

Quotiescūque enim ederitis panem hunc,& poculum hoc biberitis, mortem Domini annuntiatis, vsquequo venerit.

Iohan.5.55

27 Ὥστε ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου.

‖[19]Itaque quisquis ederit panem hunc,aut biberit hoc poculum Domini indignè,reus tenebitur corporis & sanguinis Domini.

19 Qui sacra symbola contemnit (id est,minus rectè iis vtitur) non panis & vini,sed rei ipsius (id est Christi) contemptor habetur, & eius sceleris graues pœnas luet.

2.Cor.13.5

28 Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτόν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω.

‖[20]Probet autem quisq; seipsum, & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat.

20 Probatio suiipsius necessariò in cœna requiritur,ac proinde admitti ad illā non debēt qui seipsos probare non possunt, veluti infantes, furiosi ac mente capti, itémque homines Christianæ religionis vel nulla vel non satis plena cognitione imbuti, & siqui alii sūt huiusmodi.

29 Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου.

Nam qui edit & bibit indignè, damnationem sibiipsi edit &bibit, non discernens corpus Domini.

30 Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί.

[21]Propterea inter vos multi *sūt* debiles & inualidi,&dormiūt multi.

21 Profanatio corporis & sanguinis Domini in ipsius mysteriis seuerè ab ipso vindicatur, ac proinde tanto malo tempestiuè occurrendum, sese condemnando & corrigendo.

31 Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα.

Etenim si nosipsos diiudicaremus,non puniremur.

32 Κρινόμενοι δὲ, ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.

Sed quum punimur, à Domino erudimur, ne cum mundo condemnemur.

Ὥστε,

22 דַּלְמָא [a] בָּתֵּא לַית לְכוֹן דְּתֵאכְלוּן וְתֶשְׁתּוּן אוֹ בְּעִדְתֵּהּ דַּאלָהָא [b] בָּסִין אַנְתּוּן וּמַבְהֲתִין אַנְתּוּן לַאילֵין דְּלַית לְהוֹן מָנָא אֵמַר לְכוֹן אֲשַׁבַּחְכוֹן בְּהָדָא לָא מְשַׁבַּח אֶנָא׃

Nunquid domus non sunt vobis, vt comedatis et bibatis? An ecclesiam Dei contemnitis, et pudefacitis eos [8] quibus nihil est? Quid dicam vobis? laudabo vos? In hoc non laudo.

23 אֶנָא גֵּיר קַבְּלֵת מֶן מָרַן הָו מֶדֶּם [c] דַּאשְׁלְמֵת לְכוֹן דְּמָרַן יֵשׁוּעַ בְּהָו לֶלְיָא [d] דְּמֶשְׁתְּלֵם הֲוָא נְסַב הֲוָא לַחְמָא׃

Ego enim accepi à Domino nostro id quod tradidi vobis, quòd Dominus noster Ieschua ea nocte qua traditus fuit, accepit panem:

24 וּבַרֵךְ [e] וַקְצָא וֶאמַר סַבוּ אֱכוּלוּ הָנוּ פַּגְרִי דְּעַל אַפַּיכוֹן מֶתְקַצֵא הָכַנָא הֲוַיתוּן עָבְדִין לְדוּכְרָנִי׃

Et benedixit ac fregit, et dixit, Accipite, mãducate: hoc est corpus meũ quod pro vobis frãgitur. ita facite ad memoriam mei.

25 הָכַנָא מֶן בָּתַר [f] דַּאחֲשִׁמוּ אַף כָּסָא יַהֵב וֶאמַר הָנָא כָּסָא אִיתַוְהִי [g] דְּיַתִּיקָא חֲדַתָּא בַּדְמִי הָכַנָא הֲוַיתוּן עָבְדִין כֹּל אֵמַתִי דְּשָׁתִין אַנְתּוּן לְדוּכְרָנִי׃

Similiter postquã cœnati sunt, etiã poculum dedit, & dixit, Hoc poculum est Testamentum nouum in sanguine meo. ita facite quotiescunque bibitis, ad memoriam mei.

26 כֹּל אֵמַתִי גֵּיר דָּאכְלִין אַנְתּוּן לַחְמָא הָנָא וְשָׁתִין אַנְתּוּן כָּסָא הָנָא מַוְתֵּהּ הָו דְּמָרַן [h] מַעֲהֲדִין אַנְתּוּן עַד מָא [i] לְמֵתִיתֵהּ׃

Quotiescunque enim comeditis panem hunc, & bibitis poculum hoc, mortem Domini nostri commemoratis, vsque ad aduentum eius.

27 אֵינָא הָכִיל דָּאכֵל מֶן לַחְמֵהּ דְּמָרְיָא וְשָׁתֵא מֶן כָּסֵהּ וְלָא [k] שָׁוֵא לֵהּ [l] מְחַיַּב הוּ לַדְמֵהּ דְּמָרְיָא וַלְפַגְרֵהּ׃

Qui igitur edit de pane Domini, et bibit de poculo eius, & nõ est dignus eo, reus est sanguinis Domini & corporis eius.

28 מֶטוּל הָנָא יֶהֱוֵא אֶנָשׁ [m] בָּקֵא נַפְשֵׁהּ וְהָידֵין אָכֵל מֶן לַחְמָא הָנָא וְשָׁתֵא מֶן כָּסָא הָנָא׃

Propter hoc probet homo seipsum, et tunc comedat de pane hoc, et bibat de poculoh oc.

29 מַן דָּאכֵל גֵּיר וְשָׁתֵא מֶנֵּהּ כַּד לָא שָׁוֵא [n] חוּיָבָא הוּ לְנַפְשֵׁהּ אָכֵל וְשָׁתֵא דְּלָא פָּרֵשׁ פַּגְרֵהּ דְּמָרְיָא׃

Qui enim edit et bibit ex eo [9] indignus, condemnationem [10] sibiipsi edit et bibit, quia non discernit corpus Domini.

30 מֶטוּל הָנָא סַגִּיאִין בְּכוֹן [o] מַרְעֵא [p] וַכְרִיהֵא וְסַגִּיָאֵא [q] דְּדָמְכִין׃

Propter hoc multi inter vos ægroti & infirmi sunt, & multi q̃ obdormiũt.

31 אֶלוּ גֵּיר נַפְשַׁן דָּיְנִין הֲוַין לָא [r] מֶתְתְּדִינִין הֲוַין׃

Si enim nos ipsos diiudicaremus, nõ iudicaremur.

32 כַּד מֶתְתְּדִינִינַן דֵּין מֶן מָרַן [s] מֶתְרְדָיוּ מֶתְרְדִינַן דְּלָא עַם עָלְמָא נֶתְחַיַּב׃

Quum autem à Domino nostro iudicamur, [11] castigando castigamur, ne cum mundo condemnemur.

מכיל

Itaque

[a] בתא בתים׃
[b] בסין מואסים׃
[c] אשלמת נתתי׃
[d] משתלם נמסר׃
[e] קצא שבר׃
[f] אחשמו אכלו סעודתו לילה׃
[g] דיתיקא ברית מלשון יון׃
[h] מעהדין מזכירים׃
[i] מתיתה בואו׃
[k] שוא ראוי׃
[l] מחיב מחוּב׃
[m] בקא בוחן׃
[n] חויבא עונש׃
[o] מרעא חולים׃
[p] כריהא חלשים׃
[q] דמכין ישנים׃
[r] מתתדינין נדונים׃
[s] מתרדיו מתרדינן יסור מיוסרים אנחנו׃

8 Id est Inopes.

9 Syrè, Quum non est dignus.

10 Syrè, Animæ suæ. Hebraismus.

11 Id est, Seuerius erudimur.

Ὥστε, ἀδελφοί μου, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. 33

Εἰ δέ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω, ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε. Τὰ δὲ λοιπά, ὡς ἂν ἔλθω διατάξομαι. 34

Κεφάλαιον ιβʹ

Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν. 1

Οἴδατε ὅτι ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι. 2

Διὸ γνωρίζω ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς ἐν πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν, καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. 3

Mar.9.39

Suprà,8.6 ioh.13.13 philip.2.10

Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσί, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα· 4

Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος· 5

Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτός ἐστι Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. 6

Ἑκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. 7

Ὧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. 8

Ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι· ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι· 9

Ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν. 10

Πάντα

[22] Itaque, fratres mei, quum conuenitis ad vescendum, alius alium expectate.

[23] Quòd si quis esurit, domi edat: ne ad condemnationem conueniatis. [24] Reliqua verò, quum venero, constituam.

Cap. XII.

P'Orro de spiritualibus *donis*, fratres, nolim vos in ignorantia versari.

[2] Scitis vos Gentes fuisse qui ad idola illa muta, prout rapi contigisset, abripiebamini.

[3] Quapropter notum vobis facio, ‖nullum per spiritum Dei loquentẽ, dicere Iesum anathema, ‖& neminem posse dicere Iesum Dominum, nisi per Spiritum sanctum.

[4] Discrimina autẽ donorum sũt, sed idem Spiritus:

Et discrimina ministeriorũ sunt, sed idem Dominus:

Et discrimina facultatũ sunt, sed idem est Deus, efficiens eas omnes in quibusuis.

Vnicuique verò datur declaratio Spiritus ad vtilitatem.

[5] Nam huic quidem per Spiritum datur sermo sapiẽtiæ, alii verò sermo cognitionis, per eundem Spiritum:

Alii verò fides, per eundẽ Spiritum: alii verò dona sanationũ, per eundem Spiritum:

Alii verò facultates *edendarum* virtutum, alii verò prophetia, alii verò discretiones spirituũ, alii verò genera linguarum, alii verò interpretatio linguarum.

22 Cæna Domini est communis actus Ecclesiæ, ac proinde priuatis cœnis nullus locus relinquitur.

23 Non ad pascendum ventrem, sed ad animum communione Christi reficiendũ instituta est Cæna Domini, ac proinde à cõmunibus epulis separari debet.

24 Quæ ad ordinẽ spectant, vt locus, tẽpus, precum formulæ & cætera eiusmodi, pro ratione temporũ, locorum & personarum, disposuit Apostolus in ecclesiis.

1 Iam aggrediens tertium locum huius tractatus, id est de recto spiritualiũ donorum vsu, non obscurè significat, Corinthios illis fuisse abusos Nã qui excellebant, ambitiosè illa iactantes, Deum horum donorum autorem sua laude fraudabãt: & nulla fratrum habita ratione, illis ad inanem ostentationem abutebãtur, ac proinde Ecclesiam illorum donorum vsu priuabant. Abiectiores autem vicissim excellẽtioribus inuidentes, secessionem meditabantur, vt totũ illud corpus veluti disiectũ ac dissipatum esset. Istis ergo abusibus remedium allaturus. primùm eos iubet diligenter considerare se omnia hæc donaaliunde habere, nempe ex Dei gratia ac mera liberalitate, ad cuius gloriam sint referenda.

2 Hoc probat ex prioris eorum status collatione cum eo in quo tum erant excellentibus illis donis ornati.

3 Conclusio, Scitote igitur vos de Christo ne hiscere quidem in ipsius gloriam posse, nisi ex Spiritus sancti gratia.

4 Secundo loco iacit aliud fundamentum, nempe diuersa quidem esse hæc dona, sicut diuersæ sunt functiones, & diuersa earundem munera, sed vnum eundémque Spiritum, Dominum ac Deum esse omnium istorum datorem, & quidem in eundem finem, nempe ad communem vtilitatem.

5 Explicat illam multiplicem diuersitatem commemoratis præcipuis donis, inculcans quod antea dixerat, ab vno & eodem spiritu omnia hæc proficisci.

[a] מכיל אחי אמתי דמתכנשין אנתון למאכל הויתון מקוין חד לחד :

33 *Itaque, fratres mei, quum cõgregamini ad edendũ, expectate alter alterũ:*

מן דין דכפן בביתה [b] ילעס דלא לחיבותא תהוון מתכנשין על שרכא דין מא דאתית אפקדכון :

34 *Qui autem esurit, domi suæ cibum sumat, ne ad condemnationem congregemini. De reliquis autem, quum venero, mandabo vobis.*

קפלאון יב

Cap. XII.

על רוחניתא דין אחי צבא אנא דתדעון :

1 *DE spiritualibus autem, fratres mei, volo vt sciatis,*

[c] דחנפא הויתון [d] ולפתכרא ולאילין דלית להון קלא [e] דלא פורשן מת[f]מתדברין הויתון :

2 *Quòd prophani fuistis, & ad simulachra & ad ea quibus non est vox, sine discrimine ducebamini.*

מטול הנא מודע אנא לכון דלית אנש דברוחא דאלהא ממלל ואמר דחרם הו ישוע ואף לא אנש משכח למאמר דמריא הו ישוע אלא אן ברוחא דקודשא :

3 *Idcirco notum facio vobis, quòd nemo est qui per Spiritum Dei loquatur, & dicat quòd anathema est Ieschua: neque quisquã potest dicere quòd Dominus sit Ieschua, nisi per Spiritum sanctum.*

[g] פולגא דין דמוהבתא איתיהון אלא חדא הי רוחא :

4 *Discrimina autem donorum sunt, sed vnus est Spiritus:*

ופולגא [h] דתשמשתא איתיהון אלא חד הו מריא :

5 *Et discrimina ministeriorũ sunt, sed vnus est Dominus:*

ופולגא [i] דחילותא אית אלא חד הו אלהא דמעבד כל בכל נש :

6 *Et discrimina virtutum sunt, sed vnus est Deus qui operatur omnia in omni homine.*

לאנש אנש דין מתיהב לה [k] גליגא דרוחא איך [l] דעדרא לה :

7 *[1] Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus, sicut prodest ei.*

אית דיהיבא לה ברוחא מלתא דחכמתא לאחרנא דין מלתא דידעתא בה ברוחא :

8 *Est cui datur per Spiritum sermo sapientiæ: alii autem sermo scientiæ, per eundem Spiritum:*

לאחרנא הימנותא בה ברוחא לאחרנא מוהבתא [m] דאסיותא בה ברוחא :

9 *Alij fides per eundem Spiritum: alij dona sanationis, per eundem Spiritũ:*

לאחרנא דין חילא לאחרנא דין נביותא לאחרנא דין [n] פרושותא דרוחא לאחרנא דין [o] זניא דלשנא לאחרנא דין [p] פושקא דלשנא :

10 *Alii autem virtutes: alij autẽ prophetia: alii autem discretio spirituum: alii autem genera linguarum: alii autem interpretatio linguarum.*

Marginal notes (Hebrew):

[a] מכילו עתה : [b] ילעס יאכל : [c] חנפא נכרים : [d] פתכרא אלילים : [e] דלא פורשן בלי הפרש : [f] מתדברין מונהגים : [g] פולגא הפרשי : [h] תשמשתא עבודות : [i] חילותא כוחות : [k] גלינא גילוי : [l] עדרא עוזר : [m] אסיותא הרפואה : [n] פרושות הפרש : [o] זניא מיני : [p] פושקא ביאור :

[1] Ad verbum, Viro, viro. Hebraismus.

כלהין

Rom. 12. 13 / ephes. 4. 8

11 Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται.

‖ Sed omnia hæc efficit vnus ille & idem Spiritus, distribuens priuatim *illa* singulis [6] sicut vult.

12 Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἕν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνός, πολλὰ ὄντα, ἕν ἐστι σῶμα· οὕτω καὶ ὁ Χριστός.

[7] Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia verò membra corporis vnius, multa quum sint, vnum sunt corpus: [8] ita & Christus.

13 Καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι· καὶ πάντες εἰς ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν.

Etenim per vnum Spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi: & omnes vna potione potati sumus in vnum Spiritum.

14 Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος, ἀλλὰ πολλά.

[9] Etenim corpus non est vnum membrum, sed multa.

15 Ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς, Ὅτι οὐκ εἰμὶ χείρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος;

[10] Si dicat pes, Quia non sum manus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

16 Καὶ ἐὰν εἴπῃ τὸ οὖς, Ὅτι οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμός, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος;

Et si dicat auris, Quia non sum oculus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

17 Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός, ποῦ ἡ ἀκοή; εἰ ὅλον ἀκοή, ποῦ ἡ ὄσφρησις;

[11] Si totum corpus oculus, vbi auditus? si totũ auditus, vbi odoratus?

18 Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησεν.

Nunc autem Deus collocauit mẽbra singula sigillatim in corpore, sicut voluit.

19 Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἓν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα;

Quòd si essent omnia vnum mẽbrum, vbi corpus?

20 Νῦν δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἓν δὲ σῶμα.

Nunc verò multa quidem membra sunt, vnum verò corpus.

21 Οὐ δύναται δὲ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρί, Χρείαν σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσί, Χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω.

[12] Nõ potest autem oculus dicere manui, Non est mihi opus te: aut rursum caput pedibus, Non est mihi vobis opus.

22 Ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον, τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι.

Imo multo potius, quæ vidètur mẽbrá corporis infirmissima esse, necessaria sunt:

6 *Adiicit etiam aliquid amplius, nẽpe dona ista, quamuis imparia, sapientissimè tamen distribui, quoniã Spiritus Dei voluntas sit huius distributionis regula.*

7 *Illustratio superioris dicti, adhibita corporis similitudine. Hoc (inquit) apertè conspicitur in corpore, cuius diuersa quidem membra, sed ita coniuncta, vt vnum corpus constituant.*

8 *Applicatio similitudinis. Ita etiam (inquit) de Christo mystico constituendũ est. Nos enim omnes qui credimus siue Iudæi siue Græci, sumus eodẽ baptismo simul deuincti cum nostro capite, vt ita vnum corpus ex pluribus membris compactũ construatur: & ex eodem poculo eundẽ Spiritum hausimus, communem videlicet sensum ac motum spiritualem.*

9 *Amplificat quod ex illa similitudine consequebatur: acsi dicat, adeo non impediri corporis vnitatẽ hac diuersitate membrorum, vt non possit etiam esse corpus nisi pluribus & quidem diuersis membris constet.*

10 *Iam superstruit doctrinam, iactis illis fundamentis, primùmquidem manẽs in proposita similitudine, deinde etiam nudè & simpliciter. Compellat autem priore loco eos qui non ita excellentibus donis præditi, idcirco sese ab aliis segregabãt, quibus nimirum inuidebant. Hoc autem (inquit) perinde est ac si negaret pes se esse ex corpore, quoniam non est manus: vel auris, quia non est oculus. Oportet ergo potius omnia simul mutuis vsibus colligata, vnitatem corporis tueri.*

11 *Rursum eosdẽ compellans, docet fore vt si obtinerent quod petunt, nempe vt omnes inter se essent æquales, corporis totius, ac proinde ipsorummet destructio consequeretur: quoniam corpus non esset nisi ex pluribus & quidem diuersis inter se cohærentibus membris compositum. Ac nequis minus rectè distributam esse istam imparitatem causetur, addit Deum ipsum omnia illa simul compegisse. Oportet igitur omnia simul manere connexa, vt saluum corpus perduret.*

12 *Iam ex aduerso compellat excellentioribus donis ornatos, monens ne inferiores, tanquam inutiles aut nullius sint vsus, aspernentur. Deus enim (inquit) sic istam inæqualitatem temperauit, vt excellentiora & speciosiora membra aliis abiectioribus & pudendis carere nullo modo possint, ac de illis tegendis & curandis magis etiam laborent: vt hoc modo mutua necessitas totum corpus velut in pace & concordia contineat: vt quamuis impar sit singulorum seorsum consideratorum gradus ac conditio, tamen quia simul sunt copulata, communia habeant tum commoda tum incommoda.*

11 כלהין דין הלין חדא הי רוחא[a] סערא [b]ומפלגא לכל נש איך דהי צביא :

[a] סערא פועלת:
[b] מפלגא מבדילה:

12 איכנא גיר דפגרא חד הו ואית בה הדמא סגיאא כלהון דין [c] הדמא דפגרא כד סגיאא [d]איתיהון חד אנון פגר הכנא אף משיחא :

[c] הדמא אברי:
[d] איתיהון הם:

13 אף חנן גיר כלן בחדא רוח לחד פגר [e]עמדן אן יהודיא ואן [f] ארמיא ואן עבדא ואן [g] בני חארא וכלן חדא רוחא [h]אשתין :

[e] עמדן טבלנו:
[f] ארמיא גוים:
[g] בני חארא בני חורין:
[h] אשתין שתינו:

14 אף פגרא גיר לא הוא חד [i] הדם אלא סגיאא :

[i] הדם אבר:

15 אן תאמר גיר רגלא דמטול דלא הוית [k]אידא דלא הוית מנה מן פגרא [l]לו מטול הדא [m]ליתיה מנה מן פגרא:

[k] אידא יד:
[l] לו הלוא:
[m] ליתיה איננה:

16 ואן תאמר אדנא על דלא הוית עינא לא הוית מנה מן פגרא לו מטול הדא ליתיה מנה מן פגרא :

17 אלו גיר כלה פגרא עינא הוא [n]איכא הות משמעתא ואלו כלה משמעתא הוא איכנא מריח הוא :

[n] איכא איה:

18 השא דין אלהא סם כל חד חד מן [o]הדמא בפגרא איכנא דהו צבא :

[o] הדמא האברים:

19 אלו דין כלהון חד הוו הדמא איכא הוא פגרא :

20 השא דין הדמא איתיהון סגיאא חד הו דין פגרא :

21 לא משכחא עינא דתאמר לאידא דלא מתבעיא אנתי לי אף לא רישא משכח למאמר לרגלא דלא מתבעין אנתין לי :

22 אלא יתיראית אילין הדמא [p]דמסתברין [q]דמחילין עליהון [r]סונקנא: ואילין

[p] דמסתברין הנחשבים:
[q] מחילין חלשים:
[r] סונקנא הצורך:

---

11 *Omnia autem hæc vnus Spiritus facit, & diuidit* [2] *vnicuique prout ipse [Spiritus] vult.*

2 Ad verbum, Cuiuis homini. Hebraismus.

12 [3]*Sicut enim corpus vnum est, et sunt in eo membra multa: omnia autem mẽbra corporis, quanuis plura sint, vnum sunt corpus: ita etiam Christus.*

3 Idem error qui antè notatus est, איכנא pro איכנא. vide Rom. 5. 19.

13 *Etenim nos quoque omnes per vnũ Spiritum in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Gentiles, siue serui, siue* [4]*liberi: et omnes nos vnum Spiritum imbibimus.*

4 Ad verbum, Filii libertatum. Hebraismus.

14 *Nam etiam corpus non est vnum membrum, sed multa.*

15 *Si enim dicat pes, Propterea quòd nõ sum manus, non sum de corpore, num propter hoc non est de corpore?*

16 *Et si dicat auris, Quia nõ sum oculus, non sum de corpore: num propterea non est de corpore?*

17 *Si enim totũ corpus oculi essent, vbi esset auditus? & si totum ipsum auditus esset, quomodo olfaceret?*

18 *Nunc autem Deus posuit* [5]*vnumquodque ex membris in corpore sicut ipse voluit.*

5 Syrè. Vnum vnum. Hebraismus.

19 *Si autem omnia vnum essent membrum, vbi esset corpus?*

20 *Nunc autem membra sunt plura, vnum est autem corpus.*

21 *Non potest oculus dicere manui, Non necessaria es mihi: neque caput potest dicere pedibus, Nõ estis necessarii mihi.*

22 *Sed potius illa membra quæ existimantur esse infirma,* [6]*illa ipsa sunt necessaria.*

6 Ad verbum, Super eis est necessitas. Hebraismus.

Καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, τούτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθεμεν· καὶ τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν εὐσχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει. 23

23 Et quæ putamus *membra* corporis maximè esse inhonesta, iis honorem ampliorem circumponimus: & quæ sunt in nobis indecora, copiosiorem decorem habent.

Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν, οὐ χρείαν ἔχει· ἀλλ' ὁ Θεὸς συνεκέρασε τὸ σῶμα, τῷ ὑστεροῦντι περισσοτέραν δοὺς τιμήν. 24

24 Nam quæ sunt in nobis decora, *iis decore* non est opus: sed Deus simul temperauit corpus, ei cui deerat, copiosiore tributo honore:

Ἵνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη. 25

25 [13]Vt ne sit dissidiũ in corpore, sed membra idem curent alia pro aliis.

Καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἓν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη. 26

26 Itaque siue patitur vnum membrum, simul dolet omnia membra: siue honore afficitur vnum membrum, simul gaudet omnia mẽbra.

Ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. 27

27 Vos autem estis corpus Christi, & membra ex parte.

Ephes. 4. 11

Καὶ οὓς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. 28

28 Et alios quidem constituit Deus in Ecclesia, primùm Apostolos, deinde prophetas, tertiò doctores, deinde *constituit* potestates, deinde dona sanationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum.

Μὴ πάντες, ἀπόστολοι; μὴ πάντες, προφῆται; μὴ πάντες, διδάσκαλοι; μὴ πάντες, δυνάμεις; 29

29 Num omnes, Apostoli? num omnes, prophetæ? nũ omnes doctores? num omnes *sunt* potestates?

Μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν ἰαμάτων; μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσι; 30

30 Num omnes donum habent sanationum? num omnes linguis loquũtur? num omnes interpretantur?

Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. 31

31 [14]Sed ambite dona potiora. & porro iter ad excellentiam vobis indicabo.

Κεφάλαιον ιγ'.

Cap. XIII.

Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. 1

1 [1]SI linguis hominum loquar & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans, aut cymbalum tinniens.

Καὶ

Et

13 *Eandem doctrĩnam iam absque allegoria Corinthiis applicat, monens, quum reipsa perspiciant diuersas esse functiones & diuersa dona, superesse vt neque inuidia, neque ambitione peccent alii in alios, sed potius mutua charitate coniuncti, singuli quod acceperunt, pro ministerij sui ratione, in cõmunem vsum cõferant.*

14 *Ambitiosos & inuidos sanctã quandam ambitionem & inuidentiam, docet, puta si præstantissimis. i. Ecclesiæ vtilissimis quibusque donis studeant, ac proinde charitate, quæ cæteris lõgè præstat, alii alios contendãt superare.*

1 *De charitate primo loco disserit, cuius præstantiam primùm ex eo demonstrat, quòd, nisi ipsa interuenerit, reliqua omnia dona sint pro nihilo coram Deo quod partim inductione probat, partim etiam argumento à causa finali. Quorsũ enim illa dona nisi ad Dei gloriam & Ecclesiæ vtilitatem, vt ante probauit? Dona autẽ ista, nisi adsit charitas, nullum rectum vsum habẽt.*

23 ואילין דסברינן [a] דמצערין אנון בפגרא להלין [b] איקרא יתירא [c] מסגינן ואילין [d] דדנוכפא אנון [e] אסכמא יתירא [f] עבדינן להון :

Et quæ existimamus ignominiosa esse in corpore, honorem illis ampliorē adijcimus: et quæ [7] honestatis sunt, honestatem ampliorem exercemus circa ea.

24 אילין דין הדמא דאית בן דמיקרין לא מתבעא להון איקרא אלהא גיר מזגה לפגרא ויהב איקרא יתירא להדמא אינא דזעור :

Quæ autem membra sunt in nobis quæ sunt decora, nō est opus eis [extraneo] honore: Deus enim contemperat corpus, et dat honorem maiorem membro illi quod minutius est.

25 דלא תהוא פלגותא בפגרא אלא כלהון הדמא [g] שויאית חד על חד יהוון [h] יצפין :

Ne sit dissidium in corpore, sed omnia membra æquabiliter, vnū pro alio curam habeant:

26 דאמתי דחד הדם יהוא כאב כלהון יהוון [i] חשין ואן משתבח חד הדם כלהון הדמא יהוון משתבחין :

Et quando vnum membrum fuerit dolens, omnia compatiuntur: &, si glorificetur vnum membrum, omnia membra glorificentur.

27 אנתון דין פגרה אנתון דמשיחא והדמא [k] בדוכתכון :

Vos autem corpus estis Christi, & membra [8] in locis vestris.

28 סם גיר אלהא בעדתה לוקדם שליחא בתרהון נביא בתרהון מלפנא בתרהון [l] עבדי חילא בתרהון מוהבתא [m] דאסיותא [n] ומעדרנא [o] ומדברנא [p] וזניא דלשנא :

Posuit enim Deus in Ecclesia sua primùm Apostolos: post hos, prophetas: post hos, doctores: post hos, patrantes virtutes: post eos, dona sanitatis, & opitulatores, & gubernationes, et genera linguarum.

29 דלמא כלהון נביא למא כלהון מלפנא למא כלהון [q] סערא חילא :

Num omnes hi, prophetæ? num omnes hi, doctores? num omnes hi, patrātes virtutes?

30 למא לכלהון אית להון מוהבתא [r] דאסיותא למא כלהון בלשנא ממללין או למא כלהון [s] מפשקין :

Num omnibus his sunt dona sanitatis? num omnes hi linguis loquuntur? aut num omnes hi interpretantur?

31 אן דין [t] טנין אנתון [u] במוהבתא [x] רורבתא אנא תוב אחוכון אורחא דמיתרא :

Si autem [9] cum æmulatione affectis dona ampliora, ego rursus indicabo vobis viam excellentiorem.

קפלאון יג

Cap. XIII.

1 אן בכל לשן דבני נשא אמלל ובדמלאכא [y] וחובא לא יהוא בי הוית לי איך נחשא [z] דזאם או [aa] צצלא דיהב קלא :

SI quauis lingua filiorum hominis loquar, & [1] ea quæ est Angelorū, & charitas non sit in me, factus sum tanquam æs sonans, aut cymbalum edens sonum.

---

[a] מצעריך נכלמים :
[b] איקרא כבוד :
[c] מסגינן מרבים אנחנו :
[d] נוכפא צניעות :
[e] אסכמא מידה :
[f] עברינן נוהגים אנחנו עצמנו :
[g] שויאית בשיווי :
[h] יצפין משתדלים :
[i] חשין סובלים :
[k] דוכתכון מקומותיכם :
[l] עבדי חילא עושי גבורות :
[m] אסיותא רפואות :
[n] מעדרנא עוזרים :
[o] מדברנא מנהיגים :
[p] זניא מיני :
[q] סערא חילא עושי גבורות :
[r] אסיותא רפואה :
[s] מפשקין מתרגמים או מבארים :
[t] טנין מקנאים :
[u] מוהבתא מתנות :
[x] רורבתא גדולות :
[y] חובא אהבה :
[z] דאם מקשקש מן זום :
[aa] צצלא צלצל :

7 Geminatum continuò Daleth coarguit typographi errorem qui prætermisit post secundum Daleth negationem לא. Nisi quis vertat voces דדנוכפאאנון Quæ honestatis sunt. vt sit sensus, Quæ singularē honestatē requirūt. quā versionem ideo præ alia sequutus sum, quia etiā in manuscripto codice Heidelbergēsi ita scriptum reperi.

8 Id est Pro vt quisque diuersum in corpore locum obtinet & functionem, vt symmetria seruetur.

9 Vno verbo vtitur Paraphrastes, quod Latinè non satis cōmodè redditur à quibusdā Æmulemini.

1 Hyperbolica amplificatio.

2 Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν· καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδέν εἰμι.

Matth.17.

3 Καὶ ἐὰν ψωμίζω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι.

4 Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται,

5 Οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν,

6 Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ·

7 Πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει.

8 Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει· εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι, παύσονται, εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται.

9 Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν·

10 Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.

11 Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνήρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου.

12 Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην.

13 Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

Et si habeam prophetiam,& nouerim mysteria omnia omnémque scientiã:& si habeam totam fidem, adeo vt ‖montes transferam, charitatem autem nõ habeam,nihil sum.

Et si insumã alẽdis egenis omnes facultates meas, & si tradã corpus meum vt comburar,charitatẽ autẽ non habeam,*hoc* nihil mihi prodest.

[2]Charitas patiens est,comis est: charitas non inuidet, charitas non agit perperam, non inflatur,

Non agit indecorè,nõ quærit quæ sua sunt,non irritatur, non cogitat malum,

Non gaudet iniustitia,gratulatur autem veritati:

Omnia suffert,omnia credit,õnia sperat,omnia sustinet.

[3]Charitas nunquam excidit:sed& prophetiæ abolebuntur, & linguæ cessabunt, & cognitio abolebitur.

[4]Ex parte enim cognoscimus , & ex parte prophetamus:

Postquam autem aduenerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est,abolebitur.

[5]Quum essem infans,vt infans loquebar,vt infans cogitabam,vt infans sentiebã:postquã autem factus sum vir,aboleui quæ infantis erant.

[6]Cernimus enim nunc per speculum & per ænigma,tunc autem coràm *cernemus*:nũc cognosco ex parte,tunc verò cognoscam prout edoctus fuero.

[7]Nunc verò manet fides,spes,charitas,tria hæc:maxima autem harũ charitas.

2 Charitatis vim & naturam partim ex contrariorum cõparatione,partim ex suis effectis pulcherrimè describit:ex quibus etiam intelligãt Corinthij tum quam sit in Ecclesia non tantùm vtilis,sed etiam necessaria: tum etiã quantopere ab ea sint alieni,ac proinde quàm de nihilo superbiant.

3 Secundò,charitatis præstantiam commendat ex eo quod nunquam in sanctis abolebitur, reliquis autem illis donis, ad ædificationem Ecclesiæ tantisper dum hic viuimus necessariis, nullus erit in altero illo seculo locus.

4 Ratio, quia nũc eo statu sumus vt quotidie discere nos oporteat, ac proinde illis adminiculis,puta linguarum & rerum perceptione, ac proinde earum doctoribus egeamus.Tunc verò quum omnem Dei cognitionem adepti fuerimus, quorsũ illa quæ nonnisi imperfectis ac proinde gradatim ad perfectionem contendentibus adhibentur?

5 Illustrat quod dixerat,egregia similitudine, comparans hanc vitam infantiæ in qua balbutimus potius quàm loquimur,& nihil nisi puerile cogitamus ac sentimus, ideóque iis indigemus quæ & linguam & mentem forment: vbi autem adoleuimus, quorsum illam balbutiem,pueriles nenias,illa denique quibus sensim formata est nostra infantia,requireremus?

6 Accommodatio similitudinis:infantiæ quidem, ad præsentem vitam,in qua obscurè res diuinas, pro collatæ nobis lucis modulo,perceptis linguis,& auditis ecclesiasticis doctoribus intuemur: virilis autẽ & constantis ætatis ad illam cælestem & æternam vitam, in qua Deũ ipsum præsentem cernentes,& plena eius luce irradiati,quorsum hominum vocem,& mũdana illa imperfectissima requireremus? Tunc tamen longè feruentissimo amore sancti omnes cum Deo & inter se deuincientur, ac proinde non abolebitur charitas,sed perficietur,quãuis non iis officiis coletur quæ ad huius vitæ infirmitatem peculiariter spectant.

7 Conclusio,ac si dicat Apostolus.Ea igitur tum erit nostra conditio:nunc autem tria nobis adsunt,& firma permanent,si modo Christi sumus, vtpote sine quibus vera religio constare non potest,nempe fides,spes & charitas.Inter ista verò maxima est charitas,vtpote quæ in futura vita non aboleatur vt aliæ,sed perficiatur.Quum enim fides & spes in res promissas & futuras feratur,illas præsentes adepti,quorsum fidem & spem haberemus? At nos illic demum & Deum & nos mutuò verè & perfectè amabimus.

2 ואן תהוא בינביותא ואדע[a] ארזא כלהון וכלה ידעתא ואן תהוא בי כלה הימנותא איכנא דטורא[b] אשנא [c] וחובא לית בי לא הוית[d] מדם :

Et si fuerit in me prophetia, & cognouero mysteria omnia, et omnem scientiam: & si fuerit in me omnis fides, ita vt [2] mõtem transferam, & charitas non fuerit in me, nihil quicquã ero.

3 ואן[e] אוכל כל דאית לי[f] למסכינא ואן[g] אשלם פגרי [h] דיאקד [i] וחובא לא יהוא בי מדם לא יתר אנא :

Et si [3] comedendum distribuam quicquid est mihi pauperibus, & si tradã corpus meum vt ardeat, & charitas non sit in me, nihil proficio.

4 [k] חובא נגירא הי רוחה[l] ובסים חובא לא[m] חסם חובא לא[n] משתגש ולא [o] מתחתר :

Charitas [4] longanimis est et benigna: charitas non inuidet, charitas nõ [5] tumultuatur, neque inflatur,

5 ולא [p] סער [q] דבהתתא ולא בעא דילה לא [r] מתתפיר ולא [s] מתרעא דביש :

Neque agit quod pudendum est, neque quærit quæ sunt sua: non irritatur, neque cogitat quod malum est:

6 לא חדא בעולא אלא חדא [t] בקושתא :

Non gaudet de iniquitate, sed gaudet de veritate:

7 כל מדם[u] מסיבר כל מדם מהימן כל[x] מסבר וכל סבל :

Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, & omnia sustinet.

8 חובא מן מתום לא נפל[y] נביותא גיר יתבטלן ולשנא ישתתקון וידעתא תתבטלי :

Charitas nunquam excidit. prophetiæ enim abolebuntur et linguæ tacebunt, & scientia abolebitur.

9 קליל הו גיר מן סגי ידעינן וקליל מן סגי מתנבינן :

[6] Parum enim ex multo cognoscim[9], et parum ex multo prophetamus.

10 אמתי דין דתאתא גמירותא הידין יתבטל הו מדם דקליל הוא :

Quum autem venerit perfectio, tũc abolebitur id quod parum fuerat.

11 כד ילודא הוית איך ילודא ממלל הוית ואיך ילודא מתרעא הוית ואיך ילודא מתחשב הוית כד הוית דין גברא בטלת הלין דטליותא :

Quũ puer essem, tanquã puer loquebar, et tanquam puer intelligebam, et tanquam puer cogitabam: quum autẽ factus sum vir, aboleui ea quæ erant pueritiæ.

12 השא דין איך דבמחזיתא חזינן בפלאתא הידין דין אפין לוקבל אפין השא ידע אנא קליל מן סגי הידין דין אדע איך מא דאתידעת :

Nunc quidem tanquam per speculum cernimus in ænigmate, tunc verò [7] facie contra faciem. nunc [8] cognosco parum ex multo, tũc autem cognoscam quemadmodum [9] cognitus sum.

13 הלין אנין גיר תלת [z] דמכתרן [aa] הימנותא [bb] וסברא וחובא דרב דין מנהין חובא :

Hæc enim sunt tria quæ manent, fides & spes & charitas: ex eis autem quæ maxima est, charitas est.

קפלאון

gg.iiij.

[a] ארזא סודות :
[b] אשנא אעביר :
[c] חובא אהבה :
[d] מדם מרעם או דבר :
[e] אוכל אאכיל :
[f] מסכינא אביונים :
[g] אשלם אמסור :
[h] יאקד יבער :
[i] חובא אהבה :
[k] חובא נגירא הי רוחה לאהבה אריכות רוח :
[l] בסים נעימה :
[m] חסם מקנה :
[n] משתגש מרגשה :
[o] מתחתר מתגאה :
[p] סער פועלה :
[q] בהתתא בושת :
[r] מתתפיר בועסת :
[s] מתרעא חושבה :
[t] קושתא כמו קושטא ר״ל אמת :
[u] מסיבר נושאה :
[x] מסבר מקוה :
[y] נביותא הנבואות :
[z] מכתרן עומדות :
[aa] הימנותא האמונה :
[bb] סברא תקוה :

2 Singulare pro plurali. quia est nomen generis.

3 Syrè, Comedere faciam. Hebraismus.

4 Ad verbum, Differens spiritũ. id est iram. Hebraismus.

5 Vel, Turbas & motus ciet.

6 Id est Ex parte minima. Syra phrasis antè obseruata.

7 Respõdet huic phrasi Gallica, Face a face, aut Vis a vis. Et Hebraicè dicitur פנים אל פנים, aut פנים בפנים.

8 Id est, Cognosco ex parte minima, vt modò dictum est.

9 Vel, Factus fuero cognoscere nempe à Deo, qui inchoatam modò notitiam perficiet aperta visione.

Κεφάλαιον ιδʹ

Cap. XIIII.

Διώκετε τὴν ἀγάπην, ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά· μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. 1

Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. 2

Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν. 3

Ὁ λαλῶν γλώσσῃ, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ· ὁ δὲ προφητεύων, ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. 4

Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. μείζων γὰρ ὁ προφητεύων ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύῃ, ἵνα ἡ ἐκκλησία οἰκοδομὴν λάβῃ. 5

Νυνὶ δὲ, ἀδελφοὶ, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ; 6

Ὅμως τὰ ἄψυχα φωνὴν διδόντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν διαστολὴν τοῖς φθόγγοις μὴ δῷ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον; 7

Καὶ γὰρ ἐὰν ἄδηλον φωνὴν σάλπιγξ δῷ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; 8

Οὕτω καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὔσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. 9

Τοσαῦτα,

S[1]Ectamini charitatẽ, ambite autem spiritualia: magis tamen vt prophetetis.

[2]Nam qui loquitur lingua, nõ hominibus loquitur, sed Deo. nullus enim audit, spiritu verò loquitur mysteria.

Qui autem prophetat, hominib[9] loquitur ædificationem & exhortationem & consolationem.

Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: qui verò prophetat, Ecclesiã ædificat.

Velim autem omnes vos loqui linguis, magis tamẽ vt prophetetis. maior enim *est* qui prophetat quàm q loquitur linguis, nisi si interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat.

Nunc verò, fratres, si veniã ad vos linguis loquens, quid vos iuuabo, nisi vobis loquar aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per prophetiam, aut per doctrinam?

[3]Atqui in anima quæ sonum edunt, siue tibia *sit*, siue cithara, nisi distinctionem tonis dederint, quomodo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara?

Etenim si incertum sonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellũ?

Ita & vos nisi per linguam, bene significantem sermonem edideritis, quomodo intelligetur quod dicitur? eritis enim in aerẽ loquẽtes.

1 Illatio ex præcedentibus, Quum igitur sit præstantissima charitas, illam vobis in primis ducẽ proponite: ac proinde ea ducite excellentissima quæ quamplurimis prosunt (vt est prophetia, id est docendæ & applicandæ doctrinæ donum: quod quum sit excellentissimũ & plurimo in Ecclesia vsui, tamẽ cõtemnebatur præ aliis) non autẽ quæ in speciem magis possunt videri mirifica, vt est linguarum donũ, quum videlicet quispiam repẽte multarũ linguarum cognitione donabatur. quod homines in primis obstupefaciebat, nec tamen per se vllius erat vsus, nisi adesset interpres.

2 Taxat peruersũ de dono linguarum iudicium. Cur enim conferebatur? nempe vt eo pluribus populis patefierent Dei arcana Itaque cõstat prophetiam, cui seruire oportuit linguarum donum, esse isto præstantiorem: ac proinde non rectè iudicare Corinthios qui linguas pluris quã prophetiam faciebant, quoniam videlicet in linguarum dono plus inerat ostentationis. Hinc autẽ alter abusus illius doni linguarum consequebatur, quum Corinthii in publico cœtu linguis vterentur absque interprete: quod etsi fieri poterat cum aliquo fructu eius qui loquebatur, tamẽ verum vsum illius doni corrũpebat, quũ nulla inde vtilitas ad auditores rediret, & publici cœtus non ad priuatam alicuius sed ad communẽ omnium vtilitatem sint instituti.

3 Illustrat quod dixerat, sumpta à musicis instrumentis similitudine, quæ & ipsa quanuis articulatè non loquantur, tamẽ sonis suis distinguuntur, vt aliquis sit illorum vsus.

קפלאון יד

1 [a]הרטו בתר חובא[b]וטנו במוהבתא דרוחא יתיראית דין דתתנבון ׃

2 מן דממלל גיר בלשנא לא הוא לבני נשא ממלל אלא לאלהא לא גיר אנש שמע מדם דממלל אלא ברוח[c]ארזא ממלל ׃

3 אינא דין דמתנבא לבני נשא ממלל בנינא[d]ולובבא[e]ובויאא ׃

4 דממלל בלשנא נפשה הו בנא ודמתנבא עדתא בנא ׃

5 צבא אנא דין דכלכון תמללון בלשנא יתיראית דין דתתנבון רב הו גיר אינא דמתנבא מן הו דממלל בלשנא אן לא [f]מפשק אן דין מפשק עדתא בנא ׃

6 והשא אחי אן אתא לותכון ואמלל עמכון בלשנא מנא [g]מותר אנא לכון אלא אן אמלל עמכון או בגלינא או בידעתא או בנביותא או ביולפנא ׃

7 אף[h]צבותא גיר אילין דלית בהין נפשא ויהבן קלא אן [i]אבובא ואן [k]קיתרא ואן [l]פורשנא לא עבדן בית [m]קינתא לחברתה איכנא מתידע מדם דמזדמר או מדם דמתנקש ׃

8 ואן קרנא תקרא קלא דלא פריש מנו[n]יתטיב לקרבא ׃

9 הכנא אף אנתון אן תאמרון מלתא בלשנא ולא תהוא [o]מפשקא איכנא מתידע מדם דאמרין אנתון הויתון לכון איך הו דעם [p]אאר ממללין אנתון ׃

[a] הרטו כמו רהטו ר״ל רוצו ׃
[b] טנו קנאו ׃
[c] ארזא דבר נסתר ׃
[d] לובבא הזהרה ׃
[e] בויאא נחמה ׃
[f] מפשק מתרגם ר״ל מבאר ׃
[g] מותר מועיל ׃
[h] צבותא הדברים ׃
[i] אבובא חליל ׃
[k] קיתרא כינור ׃
[l] פורשנא הפרש ׃
[m] קינתא הקנה האחד ׃
[n] יתטיב יכין עצמו ׃
[o] מפשקא מתורגם ׃
[p] אאר האויר מלשון יון ׃

הא

Cap. XIIII.

1 *SEctamini charitatem, et [1] cum æmulatione appetite dona spiritus: magis autem vt prophetetis.*

2 *Qui enim loquitur lingua, nequaquam filiis hominis loquitur, sed Deo. Nemo enim [3] audit id quod loquitur, sed spiritu [4] mysterium loquitur.*

3 *Qui autem prophetat, filiis hominis loquitur ædificationem & [5] exhortationem & consolationem.*

4 *Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: & qui prophetat, Ecclesiam ædificat.*

5 *Velim autem vt vos omnes loquamini linguis, magis verò vt prophetetis. [6] Maior enim est is qui prophetat quàm is qui loquitur lingua, nisi interpretetur. si autem interpretetur, Ecclesiam ædificat.*

6 *Et nūc, fratres mei, si veniam ad vos, et loquar vobiscum linguis, quid prosim vobis, nisi loquar vobiscū aut per reuelationem, aut per cognitionē, aut per prophetiam, aut per doctrinā?*

7 *Etenim etiam res in quibus nō est anima, & edunt sonū, siue tibia, siue cithara, & si distinctionem non faciant inter fistulam & sociam eius, quomodo cognoscitur id [7] quo canitur, aut id quo pulsatur?*

8 *Et si buccina ediderit sonum indistinctum, quis præparabitur ad præliū?*

9 *Jta etiam vos, si dixeritis sermonē [8] in lingua, et non fuerit interpretatione expositus, quomodo cognoscetur id quod dicitis? eritis tanquam [9] in aerem loquentes.*

1 Ad verbum, Currite post charitatem. Hebraism.
2 Vide suprà in fine cap. 12.
3 Id est Intelligit Hebraismus.
4 Singulare pro plurali.
5 Ad verbum diceretur, Cordificationem. Gallicè Encouragement. Elegans nomen à לבב deductum.
6 Vel, Potior, Præstantior.
7 Alterum relatiuum cum præpositione instrumentali, subauditur more Hebraico plenum esset דבה Cum quo.
8 Hoc est, Dono linguarum prædi ti.
9 Ad verbum, Cum aere. Formā nominis Græci seruat.

Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστὶν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον. 10

[4]Tot, prout inciderit, genera vocum sunt in mũdo, & nihil est mutum.

4 Necessitatem interpretationis cũ linguarum dono coniungendæ ostendit ex idiomatum multiplici varietate, adeo vt sine interprete alius alii loquens, perinde faciat, acsi non loquatur.

Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος· καὶ ὁ λαλῶν, ἐν ἐμοὶ βάρβαρος. 11

Nisi igitur sciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus: & qui loquitur, apud me barbarus *fuerit*.

Οὕτως καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταί ἐστε πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε. 12

[5]Ita & vos, quandoquidem spiritus ambitis, ad ædificationẽ Ecclesiæ quærite vt excellatis.

5 Conclusio, Si volunt spiritualibus illis donis ita vt par est excellere, quærendam ipsis esse Ecclesiæ vtilitatem, ac proinde donum linguarũ non aliter vsurpandum quàm si accesserit peregrinæ linguæ interpretatio, siue ex eodem loquentis ore, siue ab alio interprete.

Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. 13

Quapropter qui loquitur lingua, precetur vt interpretetur.

Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι. 14

[6]Nam si precer lingua, spiritus meus precatur, sed intelligẽtia mea est infructuosa.

6 Ratio, quia non satis est nos sic loqui in Ecclesia, vt ipsi Deum colamus spiritu, id est pro ratione doni quod accepimus, sed etiam oportet nos à cœtu intelligi ne quod dicimus sit reliquis infructuosum.

Τί οὖν ἐστι; προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοΐ. 15

Quid est igitur? precabor spiritu, sed precabor etiam intelligentia: psallam spiritu, sed psallam etiam intelligentia.

Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ ἀμὴν ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδε. 16

[7]Quandoquidem si benedixeris spiritu, is qui implet locum idiotæ, quomodo dicturus est Amen ad tuam gratiarum actionem? nam quid dicas nescit.

7 Alia ratio, Quũ oporteat Ecclesiam loquenti assentiri, atque adeo hunc assensum testari, quomodo assentientur qui non intellexerunt quid dictum sit?

Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ᾽ ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. 17

Nam tu quidẽ bene gratias agis, sed alius non ædificatur.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν· 18

[8]Gratias ago Deo meo quòd magis quã vos omnes linguis loquar:

8 Seipsum proponit pro exemplo, tum vt pudeat illos stultæ ambitionis, tũ vt omnẽ inuidiæ suspicionem effugiat.

Ἀλλ᾽ ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ. 19

Sed in Ecclesia malim quinque verba ex intelligentia mea loqui, vt & alios instituam, quàm decem millia verborum lingua.

Matth.18.3

Ἀδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν· ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε. 20

[9]Fratres, ‖ne estote pueri intelligentia: sed malitia pueri, intelligẽtia verò adulti estote.

9 Liberè iam arguit eos puerilis inscitiæ, qui donum linguarum ad ædificationem Ecclesiarum collatum, non videãt in maledictionis instrumentum hac sua ambitione conuerti, quũ inter pœnas quibus populi sui duritiẽ vltus est Dominus, hæc etiam exprimatur, quòd eos inter peregrinos dispersit quorum linguam nõ intelligebant.

Esa.28.11

Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, Ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις, καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις, λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ᾽ οὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει Κύριος. 21

In Lege scriptum est, ‖Propterea per diuersæ linguæ *homines* & alia labra loquar populo huic, & ita quoque me non audient, dicit Dominus.

10 הָא גֵּיר [a]גֶּנְסָא דְּלֶשָׁנֵא סַגִּיָאא אִית בְּעָלְמָא וְלַית חַד מֶנְהוֹן [b]דְּלָא קָלָא :

11 וְאֶן לָא יָדַע אֶנָא [c]חַיְלֵה דְּקָלָא הָוֵא אֶנָא לִי [d]בַּרְבְּרָיָא לְהָו דַּמְמַלֵּל וְאַף הָו דַּמְמַלֵּל הָוֵא לֵה לִי בַּרְבְּרָיָא :

12 הָכַנָּא אַף אַנְתּוֹן מֶטוּל [e]דְּטַנְנֵא אַנְתּוֹן דְּמַוְהַבָתָא דְּרוּחָא לְבֶנְיָנָא דְּעִדְתָא בְּעַו דְּתֶתְיַתְּרוּן :

13 וְהָו דַּמְמַלֵּל בְּלֶשָׁנָא יְצַלֵּא [f]דְּנִפַּשֵׁק:

14 אֶן הָו גֵּיר דַּהֲוִית מְצַלֵּא בְּלֶשָׁנָא רוּחִי הוּ מְצַלְיָא מַדְּעִי דֵּין דְּלָא [g]פֵּארִין הוּ :

15 מָנָא הָכִיל אֶעְבֵּד אֶצַּלֵּא בְּרוּחִי וְאֶצַּלֵּא בְּמַדְּעִי וְאֶזַמַּר בְּרוּחִי וְאֶזַמַּר אַף בְּמַדְּעִי :

16 וְאֶן לָא אֶן מְבַרֵךְ אַנְתְּ בְּרוּחַ הָו דִּמְמַלֵּא דּוּכְתֵּה דְּהֶדְיוֹטָא אֵיכַנָּא נֵאמַר אַמִּין עַל [h]תַּוְדִּיתָךְ דִּילָךְ מֶטוּל דְּמָנָא אָמַר אַנְתְּ לָא יָדַע :

17 אַנְתְּ גֵּיר שַׁפִּיר מְבַרֵךְ אַנְתְּ אֶלָּא חַבְרָךְ לָא מֶתְבַּנֵא :

18 מַוְדֵּא אֶנָא לַאלָהָא דְּיַתִּיר מֶן כֻּלְּכוֹן מְמַלֵּל אֶנָא בְּלֶשָׁנֵא :

19 אֶלָּא בְּעִדְתָא צָבֵא אֶנָא דְּחַמֵּשׁ מֶלִּין בְּמַדְּעִי אֶמַלֵּל דְּאַף לַאחְרָנֵא [i]אַלֵּף יַתִּיר מֶן [k]רִבּוּ מֶלִּין בְּלֶשָׁנָא :

20 אַחַי לָא הֲוַיְתוּן [l]טְלַיִן בְּרֶעְיָנַיְכוּן אֶלָּא לְבִישָׁתָא הֲווּ יַלּוּדֵא וּבְרֶעְיָנַיְכוּן הֲווּ גְּמִירִין :

21 [m]בְּנָמוּסָא כְּתִיב דִּבְמַמְלְלָא נוּכְרָיָא וּבְלֶשָׁנָא [n]אַחְרָנָא אֶמַלֵּל עַמֵּה עַם עַמָּא הָנָא אַף לָא [o]הָכַנָּא יֶשְׁמְעוּנַנִי אָמַר מָרְיָא :

[a] גנסא מינו מלשון יון :
[b] דלא בלי :
[c] חילה כוחו :
[d] ברבריא דובר בלשון לא נודע מלשון יון :
[e] טננא מקנאים :
[f] יפשק יתרגם :
[g] פארין פרות :
[h] תודיתך הוראתך :
[i] אלף אלמד :
[k] רבו עשרת אלפים :
[l] טלין נערים :
[m] נמוסא תורה :
[n] אחרנא אחר :
[o] הכנא כן :

מדין

10 [11]*Ecce enim, genera linguarũ multa sunt in mundo, & non est vnum ex eis sine voce:*

11 *Et, si non intelligam vim vocis, sum [12]barbarus ei qui loquitur: & etiam is qui loquitur, est mihi barbarus.*

12 *Similiter etiam vos, quoniam cum æmulatione affectatores estis donorũ spiritus, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt excellatis.*

13 *Et is qui loquitur lingua, oret [13]vt interpretetur.*

14 *Si enim orem lingua, spiritus meus orat: [14]intellectus autem meus sine fructibus est.*

15 *Quid igitur faciam? orabo spiritu meo, et orabo intellectu meo: et [15]canam spiritu meo, & canam etiam intellectu meo.*

16 *[16]Alioquin si benedicas spiritu [tantùm,] is qui implet locũ idiotæ, quomodo dicet Ammin ad gratiarum actionem tuam? propterea quòd [18]quid dicas nesciat.*

17 *Tu enim [19]pulchrè dicis, sed socius tuus non ædificatur.*

18 *Gratias ago Deo quòd magis quàm vos omnes loquar linguis.*

19 *Sed in Ecclesia volo quinque verba intellectu meo loqui, vt etiam alios doceam, potius quàm [20]myriadẽ verborum lingua [non intellecta.]*

20 *Fratres mei, ne sitis pueri in mentibus vestris, sed in reb[9] malis estote infantes, et in mentibus vestris estote perfecti.*

21 *In [21]Lege scriptum est, Quoniam sermone peregrino & lingua aliena loquar cum populo isto: etiam minimè ita [22]audient me, dicit Dominus.*

Itaque

11 Id est, Ex tanta gentium varietate, nulla est quæ mentis conceptũ aliqua vocis distinctione non exprimat.
12 Græcum nomen.
13 Id est, Vt addatur à Deo donum interpretandi, à quo pendet doni linguarum præstãtia & vsus.
14 Id est Sententia precationis meæ, Ecclesiæ est infructuosa, quæ eam nõ intelligit.
15 Id est, Ita canã vt non audiar modò, sed etiam intelligar.
16 Ad verbum, Si nõ. Hebraismus
17 Id est, Qui partes idiotæ [id est priuati hominis] sustinet in sacro cœtu, neq; gradu vllo eminet.
18 ד in contextu prætermissum erat, quod nos adscripsimus.
19 Id est Rectè.
20 Myriadem posuit pro numero infinito, ex Hebraismo.
21 Id est In libris sacris, qui omnes interdum sub Legis nomine comprehenduntur.
22 Id est Intelligent. vt suprà dictũ est. Particula Etiam auget, sicut apud Hebræos. Sẽsus est, Hac ratiõe minus quàm prius intellecturos ac percepturos esse quæ dicturus sum illis.

22 Ὥστε αἱ γλῶσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις· ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν.

[10]Linguæ igitur ſunt ſignum, nõ iis qui credunt, ſed infidelibus: prophetia verò non infidelibus, ſed credentibus.

10 Concluſio, Linguarum igitur donũ puniendæ incredulitati ſeruit, niſi ad prophetiam (id eſt interpretationem Scripturæ) referatur, ac proinde ab audientibus percipiatur quod dicitur.

23 Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ πάντες γλώσσαις λαλῶσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἄπιστοι, οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε;

[11]Itaque ſi eódem cõuenerit tota Eccleſia, & omnes linguis loquantur, ingrediantur autẽ idiotæ vel infideles, nónne dicent vos furere?

11 Aliud argumẽtum, nõ modò inutile eſſe fidelibus linguarũ donũ abſque prophetia, ſed etiam tum iis, tum infidelibus quos oportuit in cœtu fidelium lucrifieri, plurimum nocere. Ita enim fieri vt videantur aliis furere fideles, nedum vt infideles ita erudiantur.

24 Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος, ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων·

Sed ſi omnes prophetent, ingrediatur autem infidelis quiſpiã aut idiota, arguitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus:

25 Καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται· καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστι.

Et ita occulta cordis eius manifeſta fiunt: atque ita procidens in faciem, adorabit Deum, renuntiãs Deum verè in vobis eſſe.

26 Τί οὖν ἐστιν, ἀδελφοί; ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω·

[12]Quid igitur eſt, fratres? quoties cõuenitis, quiſque veſtrûm canticum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant:

12 Concluſio, ædificationem Eccleſiæ eſſe regulam ac normam recti ſpiritualium donorum vſus.

27 Εἴτε γλώσσῃ τις λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος· καὶ εἷς διερμηνευέτω.

[13]Siue lingua quis loquitur, *fiat* per binos, aut ad plurimum ternos, & viciſſim: vnus autem interpretetur.

13 Forma vſus doni linguarum, Vni & alteri, aut ad ſummũ tribus, viciſsim in cõuentu (ſi modò adſit interpres aliquis) linguarum dono vti fas eſto: ſin abfuerit interpres qui eo dono præditus eſt, ſibi ſoli loquitor.

28 Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ διερμηνευτὴς, σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ, ἑαυτῷ δὲ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ.

Quòd ſi non ſit interpres, taceat in Eccleſia *qui loquitur lingua*, ſibiipſi verò loquatur & Deo.

29 Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν.

[14]Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & alii diiudicent.

14 Forma prophetiæ, Duo aut tres proponunto, reliqui diiudicãto quod propoſitum fuerit num ſit videlicet verbo Dei conſentaneum. Si in iſto examine aliquid ſuppeditarit Dominus cuipiam, loquendi partes ei cõceduntor. Quiuis, ſed ſuo ordine & ſigillatim, ad prophetandũ, quoad Eccleſiæ ædificatio feret, admittitor. Alii aliorum iudiciis ſe regi ſinunto.

30 Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω.

Quòd ſi *quid* alii patefactum fuerit aſſidenti, prior taceat.

31 Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται.

Poteſtis enim ſigillatim omnes prophetare, vt omnes diſcant, & omnes conſolationem accipiant.

Καὶ Et

22 [a]מדין לשנא [b]לאתא הו סימן לא למהימנא אלא לאילין דלא מהימנין נביותא דין לא הוא לאילין דלא מהימנין אלא לאילין דמהימנין :

Itaque linguæ in signum positæ sunt, non credentibus, sed iis qui non credũt: prophetiæ verò, nequaquam iis qui sunt increduli, sed iis qui credunt.

23 אן הו הכיל תתכנשי כלה עדתא וכלהון בלשנא ימללון ויעלון הדיוטא או אילין דלא מהימנין לא אמרין דהלין [c]שנו להון :

Si ergo congregetur tota Ecclesia, et omnes linguis loquantur, et ingrediantur idiotæ, aut ii qui non credũt, nónne dicent quòd hi insaniunt?

24 ואן כלכון תהוון מתנבין ויעול לותכון הדיוטא או מן דלא מהימן [d]מתבצא מן כלכון [e]ומתכון מן כלכון:

Et si omnes vos prophetetis, & ingrediatur ad vos idiota, aut is qui nõ credit, arguitur ab omnibus vobis, & corrigitur ab omnibus vobis.

25 [f]וכסיתא דלבה מתגלין והידין יפל על אפוהי ויסגוד לאלהא ויאמר [g]שריראית אלהא אית בכון :

Et occulta cordis eius manifesta fiunt: & tunc procidet super faciẽ suã, et adorabit Deũ, et dicet, Verè Deus est in [22]vobis.

26 אמר אנא [h]הכיל אחי דאמתי דמתכנשין אנתון לאינא מנכון דאית לה מזמורא יאמר ואינא דאית לה יולפנא ואינא דאית לה גלינא ואינא דאית לה לשנא ואינא דאית לה [i]פושקא כלהין לבנינא יהוין :

Dico itaque, fratres mei, quòd quũ congregamini, cuicunque ex vobis est psalmus, [23]loquatur: & ille cui est doctrina, et ille cui est reuelatio, et ille cui est lingua, et ille cui est interpretatio. omnia ad ædificationem fiant.

27 ואן בלשנא אנש ימלל תרין ימללון וכד סגי תלתא וחד חד ימללון וחד [k]יפשק :

Et si lingua quis loquatur, duo loquantur, & [24]ad summũ tres, & [25]sigillatim loquantur, & vnus interpretetur.

28 ואן לית דמפשק ישתוק לה בעדתא הו דממלל בלשנא ובינוהי לנפשה ולאלהא ימלל :

Et si nõ sit qui interpretetur, taceat in Ecclesia is qui loquitur lingua, & inter seipsum et Deum loquatur.

29 נביא דין תרין או תלתא ימללון [l]ושרכא [m]יפרשון :

Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & cæteri discernant.

30 ואן לאחרנא יתגלא כד יתב קדמיא ישתוק לה :

Et si [aliquid] alii reuelatum fuerit sedenti, prior taceat.

31 משכחין אנתון גיר כלכון דחד חד תתנבון דכל נש יאלף וכל [n]נש [n]יתביא :

Potestis enim omnes sigillatim prophetare, vt omnis homo discat, & omnis homo consolationem capiat.

a מדין לכן: b לאתא לאות: c שנו להון משוגעים הם: d מתבצא שומע תוכחה: e מתכון שומע מוסר: f כסיתא נסתרות: g שריראית באמת: h הכיל לכן: i פושקא תרגום: k יפשק יתרגם: l שרכא חשאר: m יפרשון יבחנו: n יתביא יתנחם:

22 Vel Inter vos. Videtur tamẽ magis emphaticum, In vobis. id est, Loquitur per vos.
23 Implet addito verbo contextum Græcum, quod in singulis membris sequentibus est repetendum.
24 Gallicè exprimas, *Et tout au plus, trois.*
25 Syrè, Vnus, vnus: sicut & Hebraicé.

hh.i.

רוחא

32 Καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται.

33 Οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ Θεὸς, ἀλλ' εἰρήνης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων.

1.Tim.2.11

34 Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν. οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει.

Gen.3.16

35 Εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν. αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναιξὶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν.

36 Ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν;

37 Εἴ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικὸς, ἐπιγινωσκέτω, ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι τοῦ Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί·

38 Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω.

39 Ὥστε, ἀδελφοὶ, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε.

40 Πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω.

Et spiritus prophetarum prophetis subiiciuntur.

Non enim est seditionis *autor* Deus, sed pacis, vt in omnibus Ecclesiis sanctorum.

[15] ‖Mulieres vestræ in conuentibus sileant: nec enim permissum est eis vt loquantur, sed *imperatur* vt subditæ sint, ‖sicut & Lex dicit.

Quòd siquid discere volunt, domi suos viros interrogent. nam turpe est mulieribus in cõuẽtu loqui.

[16] An à vobis sermo Dei profectꝰ est? an ad vos solos deuenit?

Siquis videtur propheta esse, aut spiritualis, agnoscat, quæ scribo vobis, esse Domini mandata:

[17] Qui verò ignarꝰ est, ignarꝰ esto.

[18] Itaque, fratres, hoc ambite, vt prophetetis, & loqui linguis ne prohibete.

Omnia verò decenter & ordine fiant.

15 Mulieribus silẽtium in publico cœtu imperatur, præcipitur verò vt domi ex viris suis percontentur.

16 Vniuersalis conclusio tractatus de donorũ spiritualium in cœtibus legitimo vsu: cum aspera obiurgatione, ne soli sapere Corinthii sibi videantur.

17 Pertinaciter ignaros, nec se doceri sustinentes, nihil debet curare Ecclesia, & nihilominus pergere in iis quæ recta sunt.

18 Prophetia in Ecclesiis omnino retinẽda, linguarum donũ non prohibẽdum: sed ordine facienda sunt omnia.

Κεφάλαιον ιε.

Galat.1.11

1 Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ εὐαγγέλιον ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε.

2 Δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε· ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε.

3 Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς γραφάς·

Esa.53.5.
Ion.2.1
1.pet.2.24

4 Καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς γραφάς·

Ioh.2.19

5 Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ, εἶτα τοῖς δώδεκα.

Ἔπειτα

Cap. XV.

E[1] ‖Cce porro vobis declaro, fratres, Euangelium quod euangelizaui vobis, quod & accepistis, in quo etiam statis.

Per quod etiã, si retinetis quo sermone vobis‖ euangelizauerim, seruamini: nisi si frustra credidistis.

Tradidi enim vobis in primis, quod & acceperam, Christum videlicet mortuum esse pro peccatis nostris, ‖secundum Scripturas:

‖Et sepultum fuisse, & excitatum tertio die, secundum Scripturas:

‖Et visum fuisse Cephæ, deinde duodecim illis.

Postea

1 Sextus huius epistolæ tractatus de resurrectione. Vtitur autem transitione, primùm ostendens se nihil noui afferre, vt Corinthij intelligerẽt se à recto cursu cœpisse deflectere: deinde non agi de re leuicula, sed de altero Euangelii capite, quo amisso, fidem eorum oporteat euanescere. Et ita demum ab ipsius Christi resurrectione hanc tractationem inchoat, nostræ videlicet fundamento, eámque primùm Scripturarum, deinde Apostolorum, & amplius quàm quingentorum fratrum, suo denique testimonio, confirmat.

32 רוחא גיר דנביא לנביא משתעבדא:

33 מטול דאלהא לא הוא [a]דשגושיא אלא דשלמא איך דבכלהין עדתא דקדישא :

34 נשיכון בעדתא יהוין שתיקן לא גיר [b]מפס להין דימללן אלא דישתעבדן איכנא דאף נמוסא אמר :

35 ואן מדם [c]צבין דיאלפן בבתיהין ישאלן לבעליהין [d]בהתתא הי גיר דנשא בעדתא ימללן :

36 או דלמא מנכון הו נפקת מלתה דאלהא או לותכון הו בלחוד [e]מטת:

37 אן אנש דין מנכון סבר דנביא הו או דרוחא הו ידע הלין דכתב אנא לכון דפוקדנא אנון דמרן :

38 אן אנש דין לא ידע לא ידא :

39 [f]טנו הכיל אחי למתנביו ולממללו בלשנא לא [g]תכלון :

40 כל מדם דין [h]באסכמא [i]ובטכסא יהוא :

קפלאון יה

1 מודע אנא לכון דין אחי [k]אונגליון [l]דסברתכון וקבלתוניהי [m]וקמתון בה:

2 ובה [n]חאין אנתון באידא מלתא [l]סברתכון [o]עהדין אנתון אן לא הוא [p]סריקאית הימנתון :

3 [q]אשלמת לכון גיר מן לוקדם איך מדם דקבלת דמשיחא מית [r]על אפי חטהין איכנא דכתיב :

4 ודאתקבר וקם לתלתא יומין איך דכתיב :

5 ואתחזי לכאפא ובתרה לתרעסר:

ובתר

[a] שגושיא רגש אומהומה:
[b] מפס מותר:
[c] צבין רוצות:
[d] בהתתא בושה:
[e] מטת הגיעה:
[f] טנו קנאו:
[g] תכלון תמנעו:
[h] אסכמא מידה:
[i] טכסא סדר:
[k] אונגליון הבשורה:
[l] סברתכון בשרתי אתכם:
[m] קמתון עמדתם:
[n] חאין חיים:
[o] עהדין זוכרים:
[p] סריקאית ריקם:
[q] אשלמת מסרתי:
[r] על אפי בעבור:

32 *Spiritus enim prophetarum prophetis subiicitur.*

33 *Quia Deus non est tumultus sed pacis, vt in omnibus* [26] *ecclesiis sanctorum.*

34 *Mulieres vestræ in ecclesia taceat: non enim permittitur eis vt loquantur, sed vt subiiciantur, sicutetiam Lex dicit.*

35 *Quòd siquid volunt discere, in domibus suis interrogent maritos suos:* [27] *pudor enim est vt mulieres in ecclesia loquantur.*

36 *Nunquid à vobis profectus est sermo Dei, aut ad vos tantùm peruenit?*

37 *Siquis autem ex vobis putat quòd propheta sit, aut spiritualis sit, agnoscat hæc quæ scribo vobis, quòd mandata sunt Domini nostri.*

38 *Siquis autem ignorat, ignoret.*

39 *Ergo cum æmulatione appetite, fratres mei, vt prophetetis: et loqui linguis ne vetueritis:*

40 *Omnia autem cum modestia & cum ordine fiant.*

Cap. XV.

1 *Notum autẽ facio vobis, fratres mei, euangelium quod prædicaui vobis, & accepistis illud, & stetistis in eo,*

2 *Et in eo* [1] *salui estis. Quibúsnã verbis prædicauerim vobis memores estis, nisi frustra credidistis.*

3 *Tradidi enim vobis à principio quẽadmodum acceperam, quòd Christus mortuus est pro peccatis nostris, sicut scriptum est:*

4 *Et quòd sepultus est, & resurrexit tertio die, quemadmodum scriptũ est.*

5 *Et visus est Ciphæ, & post eum* [2] *duodecim.*

26 Subaudi, Fieri decet. aut Fieri solitum est.

27 Hebræi nominibus substantiuis pro epithetis vtũtur ad auxesin, vt Abominatio Domini, pro re prorsus abominanda.

1 Syrè, Viuitis. Hebraismus.

2 Id est Apostolis. quãuis enim Iudas sublatus esset, à maiore tamẽ parte numerus, quasi integer, dicitur, vt initio Actorum dictũ est.

6 Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν.

Postea visus est amplius quàm quingētis fratribus semel: ex quib⁹ plerique manent vsque adhuc, quidam autem obdormierunt.

7 Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ, εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν.

Postea visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus.

Ephes.3.20

8 Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί.

[2]‖Vltimo verò omnium, velut abortiuo, visus est etiam mihi.

9 Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων· ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ.

Ego enim sum minimus Apostolorum: qui non sum dignus vocari Apostolus, propterea quòd persequutus sum Ecclesiam Dei.

2 Obiter autoritatem sui Apostolatus asserit, quam maximè intererat summā esse apud Corinthios, vt hæc epistola suum apud eos pondus obtineret. Interim autē diuino quodam artificio sese cum quibusuis ita comparat vt se infra omnes deiiciat.

10 Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὅ εἰμι· καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγενήθη, ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα· οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί.

Sed gratia Dei sum id quod sum: & gratia eius erga me non fuit inanis, sed amplius quàm illi omnes laboraui: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum *est*.

11 Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε.

Et ego igitur & illi ita prædicamus, & ita credidistis.

12 Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν;

[3]Quòd si Christus prædicatur ex mortuis excitatus esse, quomodo dicunt quidam inter vos, non esse resurrectionem mortuorum?

3 Primum argumentum, esse resurrectionem à mortuis: Christus resurrexit, ergo resurgunt mortui.

13 Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται.

[4]Nam si resurrectio mortuorū nō est, Christus quoq; nō est excitat⁹.

4 Secūdum ab absurdo, Si non est resurrectio mortuorum, Christus non resurrexit.

14 Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν.

[5]Quòd si Christus non est excitatus, inanis videlicet *est* prædicatio nostra, inanis autem *est* etiam fides vestra.

5 Probatio illius absurdi ab aliis absurdis, Si Christus nō resurrexit, inanis est prædicatio Euangelij, & vana est fides quā ei habuistis, & nos mendaces sumus.

15 Εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ· ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν· ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται.

Reperimur autem etiam falsi testes Dei: quoniam de Deo testificati sumus, eum excitasse Christum: quē non excitauit, si videlicet mortui non excitantur.

5 Repetit idem argumentum ab absurdo, explicaturus quomodo inanis sit fides, sublata Christi resurrectione.

16 Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται.

[5]Nam si mortui non excitantur, Christus quoque nō est excitatus.

17 Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν, ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

Quòd si Christus non est excitatus, inanis *est* fides vestra, [6]adhuc estis in peccatis vestris.

6 Primò, Quū mors sit peccatorum pœna, frustra crederemus remissa esse nobis peccata, quæ maneant: manent autem peccata si Christi mortem non excepit eiusdem resurrectio.

18 Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ, ἀπώλοντο.

[7]Nempe & qui obdormierunt in Christo, perierunt.

7 Secundo, Quia nisi Christi resurrectio statuatur, perierint omnes in Christo mortui. Quis ergo fuerit fidei fructus?

6 ובתר כן אתחזי ליתיר מן חמש [a] מאא אחין [b] אכחדא דסגיאא מנהון קימין אנון עד מא להשא ומנהון דמכו :

Et postea visus est pluribus quàm quingentis fratribus vnà, ex quibus plures superstites sunt vsque nunc, [3] et ex eis [quidam] obdormierunt.

7 ומן בתר הלין אתחזי ליעקוב ובתרה לשליחא כלהון :

Et posthæc visus est Iaakubo, et post eum omnibus Apostolis.

8 [c] לחרתא דין דכלהון איך דליחטא אתחזי אף לי :

Postremo autem omnium, tanquã abortiuo, visus est etiam mihi.

9 אנא אנא זעורהון דשליחא ולא שוא אנא דאתקרא שליחא מטול דרדפת עדתה דאלהא :

Ego sum minimus Apostolorum: neque dignus sum vt vocer Apostolus, propterea quòd persequutus sum Ecclesiam Dei.

10 [d] בטיבותה דין דאלהא איתי מדם דאיתי וטיבותה דבי לא הות [e] סריקא אלא יתיר מן כלהון [f] לאית לא אנא אלא טיבותה דעמי :

Per gratiã autem Dei sum id quod sum: & gratia eius [4] quæ in me est, non fuit inanis, sed amplius quàm omnes illi laboraui, non ego sed gratia eius[5] quæ est mecum.

11 אן אנא הכיל ואן הנון [g] הכנא מכרזינן והכנא הימנתון :

Siue ego igitur, siue illi, ita prædicamus, et ita credidistis.

12 אן דין משיחא מתכרז דקם מן בית מיתא איכנא אית בכון אנשא דאמרין דלית [h] חית [i] מיתא :

Si autem Christus prædicatur quòd surrexit [6] à mortuis, quomodo sunt inter vos quidam qui dicunt quòd non est resurrectio mortuorum?

13 ואן חית מיתא לית אף לא משיחא קם :

[7] Et si resurrectio mortuorum nõ est, neque Christus resurrexit.

14 ואן משיחא לא קם [k] סריקא הי כרוזותן סריקא ואף הימנותכון :

Et, si Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis quoque fides vestra.

15 [l] ומשתכחין חנן דין אף סהדא [m] דגלא דאלהא דאסהדין על אלהא דאקים למשיחא כד לא אקים :

Reperimur[8] autem nos quoque falsi testes Dei: quia testamur de Deo quòd excitauit Christum, quum non excitauerit.

16 אן מיתא גיר לא קימין אף לא משיחא קם :

Si enim mortui non resurgũt, neque Christus resurrexit.

17 ואן משיחא לא קם בטלא הי הימנותכון [n] ועדכיל בחטהיכון אנתון :

Et si Christus non resurrexit, superuacanea est fides vestra, & hactenus in peccatis vestris estis.

18 וכבר אף אילין דדמכו במשיחא אבדו להון :

Et iam etiam ii qui obdormierunt in Christo, perierunt.

[a] מאאמאת׃ [b] אכחדא יחד׃ [c] לחרתא לאחרית׃ [d] טיבותה חסדו׃ [e] סריקא לריק׃ [f] לאית עמלתי׃ [g] הכנא כן׃ [h] חית תחיית׃ [i] מיתא המתים׃ [k] סריקא לריק׃ [l] משתכחין נמצאים׃ [m] דגלא כוזבים׃ [n] עדכיל עדין׃

3 Copula pro Quanuis, ex Hebraismo.

4 Aptè Græca exponit.

5 Id est Erga me. pri⁹ dixerat, In me.

6 Syrè, De inter mortuos.

7 Vel, Quòd si. & sic mox.

8 דין, vt apud Græcos expletiua est particula.

Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν. 19

[8]Si in hac ſolùm vita ſperamus in Chriſtum, miſerrimi omnium hominum ſumus.

Νυνὶ δὲ, Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν· ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο. 20

Coloſſ. 1.18 apoc. 1.5

[9]Nũc autem, Chriſtus excitatus eſt ex mortuis:‖[10] *et* primitiæ eorũ qui obdormierunt factus eſt.

Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. 21

[11]Quia enim per hominem mors, per hominem quoque reſurrectio mortuorum.

Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται. 22

Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur.

Ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι· ἀπαρχὴ Χριστὸς, ἔπειτα οἱ Χριστοῦ, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. 23

1. Theſſ. 4.15

[12]‖Vnuſquiſque autem ſuo ordine: primitiæ Chriſtus, poſtea qui ſunt Chriſti, in aduentu ipſius.

Εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ πατρί· ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. 24

[13]Deinde *erit* finis, quum tradiderit regnum Deo ac Patri: quum aboleuerit omne imperium, & omnẽ potentiam & virtutem.

Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. 25

Pſal. 110.1 act. 2.34 heb. 1.13 & 10.13

Nam oportet eũ regnare‖vſquequo omnes inimicos ſubiecerit pedibus eius.

Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. 26

Vltimus autẽ hoſtis abolетur mors.

Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. 27

Pſal. 8.7 heb. 2.8

‖Nam omnia ſubiecit ſub pedes eius. Quum autem dicit omnia eſſe *ei* ſubiecta, palàm eſt *hoc dici* excepto eo qui ſubiecit ei omnia.

Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι. 28

Poſtquam verò ſubiecta fuerint ei omnia, tunc & ipſe Filius ſubiicietur ei qui ſubiecit ipſi omnia, vt Deus ſit omnia in omnibus.

Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; 29

[14]Alioqui quid facient qui baptizantur pro mortuis, ſi omnino mortui non excitantur? & cur baptizãtur pro mortuis?

8 Tertium argumẽtum, quod & ipſum ab abſurdo petitum eſt, Quia niſi altera vita ſtatuatur, in qua beati ſint qui in Chriſtum ſperant, nobileſſet illis miſerius, vt qui in hac vita ſint calamitoſiſſimi.

9 Concluſio ſuperiorum argumẽtorum, Chriſtus ergo reſurrexit.

10 Eandem concluſionem ſtatuit pro enthymematis ſequentis antecedente: Chriſtus reſurrexit, ergo & nos fideles (de his enim agit) reſurgemus. Additur prima huius conſequutionis ratio, Quia Chriſtus nobis non vt priuatus aliquis ſigillatim & per ſe conſiderandus proponitur, ſed vt primitiæ. Aſſumit autem quod omnibus notum erat, totũ videlicet cumulum in primitiis ſanctificari.

11 Altera eiuſdem conſequutionis probatio, Quia Chriſtus conſiderãdus eſt velut Adamo oppoſitus, vt ſicut ex vno homine Adamo propagata mors eſt, ſic etiam ex vno homine Chriſto propagetur vita: id eſt, vt omnes fideles, ſicut, quia natura ex Adamo orti ſunt, moriuntur, ſic, quia in Chriſto filii Dei facti ſunt ex gratia, ab eo viuificentur.

12 Duo ſimul agit. Declarat enim ſic cõmunem eſſe Chriſto cum ſuis omnibus reſurrectionẽ, vt tamẽ ipſe & tempore (primus enim iam reſurrexit) & dignitate emineat: quoniam ab eo & in eo eſt noſtrum omnium vita ac gloria. Deinde hac occaſione ad proximum argumentum tranſit.

13 Quartum argumentum (quo etiam cõfirmãtur reliqua) nititur validiſſimo fundamento, quod videlicet oporteat Deũ regnare. hæc autem ſit huius regni ratio, vt velit Pater in Filio ſuo homine facto Rex demonſtrari, cui omnia præter ipſum promittentem ſubiiciantur, vt ipſe Pater poſtea in Filio victore triumphet. Huius autem dominationis Filii in qua poſita eſt Patris gloria, duas partes facit, nempe hoſtium debellationem (quorum alios oporteat omni poteſtate priuari, vt Satanam & impios omnes quantumuis potentes & ſuperbos: alios verò prorſus aboleri, vt mortẽ) & piorum plenam ac integram ab omnibus hoſtibus aſſertionem: vt hoc modo Deus plenè in Eccleſiæ corpore vnà cum Chriſto capite ſuo cohærente, regnum ac gloriam ſuam, veluti Rex in ſubditis ſuis, patefaciat. Huius porro regni primum gradum in Filii capitis reſurrectione ponit: complementum verò in integra membrorum cum capite coniunctione, vltimo illo die futura. Omnia porro iſta huc pertinent vt doceat, niſi reſurgant mortui, nec Patrem, ſummum Regem, nec Chriſtum omnium dominum haberi poſſe. Nec enim domita eſſet Satanæ & mortis poteſtas, nec plena Dei in Filio ſuo & Filii ipſius in ſuis membris gloria.

14 Quintum argumentum, à fine baptiſmi, quod nimirum qui baptizantur, pro mortuis baptizentur: id eſt, vt aduerſus mortem remedium habeant, quem baptiſmus ſit regenerationis ſymbolum.

[a] ואנ בהלין הו חיא בלחוד [b] מסברינן במשיחא [c] דוינן הו מן כלהון בני נשא :

[a] ואן כהלין הו חיא ואם בחיים האלה: [b] מסברינן קווים אנחנו: [c] דוינן דוים אנחנו:

19 *Et, si in hac vita tantùm speramus in Christũ, miserabiliores sumus omnibus filiis hominis.*

השא דין משיחא קם מן בית מיתא והוא רישיתא [d] דדמכא :

[d] דדמכא השוכבים:

20 *Nunc autem Christus surrexit* [9] *à mortuis, et factus est primitiæ obdormientium.*

9 Syrè, De inter mortuos.

ואיכנא דביד בר נשא הוא מותא הכנא אף ביד בר נשא הויא חית מיתא :

21 *Et quemadmodum* [10] *per manum filii hominis extitit mors, ita etiam per manum filii hominis est resurrectio mortuorum.*

10 Id est Per hominem. Hebraismus.

איכנא גיר דבאדם כלהון בני נשא מיתין הכנא אף במשיחא כלהון חאין :

22 *Sicut enim per Adamum omnes filii hominis moriuntur, ita etiam per Christum omnes viuificantur.*

אנש אנש [e] בטכסה רישיתא הוא משיחא בתר כן אילין דדמשיחא אנון [f] במתיתה :

[e] בטכסה בסדרו: [f] מתיתה בואו:

23 *Vnusquisque ordine suo. principiũ est Christus, deinde illi qui Christi sunt, in aduentu ipsius.*

והידין תהוא [g] חרתא [h] מא דמשלם מלכותא לאלהא אבא מא דבטל כל [i] ריש וכל שולטן וכל [k] חילין :

[g] חרתא אחרית: [h] מא דמשלם כאשר ימסור: [i] ריש ראש: [k] חילין גבורים:

24 *Et tunc erit finis, quum tradiderit regnum Deo Patri: quum aboleuerit omnem principem et omnem dominatorem & omnes potentes.*

עתיד הו גיר דימלך עדמא דיסים בעל דבבוהי כלהון תחית רגלוהי :

25 *Futurum enim est vt regnet quousque posuerit inimicos suos omnes sub pedes suos.*

[l] ואחריא בעל דבבא מתבטל מותא :

[l] אחריא האחרון:

26 *Et vltimus hostis* [11] *abolebitur mors.*

11 Abolitus. Subaudi Erit, Syrè.

כל גיר שעבד תחית רגלוהי מא דאמר דין דכל מדם משתעבד לה ידיעא הי דסטר מן הו דשעבד לה כל :

27 *Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Quum autem dicit quòd omnia subiecta sunt illi, notũ est* [12] *quòd is excipitur qui subiecit ei omnia.*

12 Ad verbum, Quòd præter eum qui subiecit, &c. id est Eum excipi (siue eximi) qui subiecit illi omnia

ומא דאשתעבד לה כל הידין הו ברא ישתעבד להו דשעבד לה כל דיהוא אלהא כל בכל :

28 *Et quum subiecta fuerint ei omnia, tunc ipse Filius subiicietur ei qui subiecit ipsi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.*

ואלא מנא יעבדון הנון [m] דעמדין חלף מיתא אן מיתא לא קימין מנא [n] עמדין חלף [o] מיתא :

[m] דעמדין שטובלים: [n] עמדין טובלים: [o] מיתא חמתים:

29 *Alioquin quid facient ii qui baptizantur pro mortuis? si mortui non resurgũt, cur baptizãtur pro mortuis?*

ולמנא

Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν; 30

[15]Et cur nos periclitamur omni momento?

Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. 31

In dies morior, per gloriationem vestram, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.

15 Sextum argumentum, Nisi sit resurrectio mortuorum, quorsum Apostoli tot mortib' sese quotidie obiicerent?

Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. 32

Esa.22.13
sapien.2.6

[16]Si secundum hominem aduersus bestias pugnaui Ephesi, quæ mihi vtilitas, si mortui non excitantur? [17]Edamus & bibamus: cras enim morimur.

Μὴ πλανᾶσθε. Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. 33

[18]Ne errate. Mores bonos commercia corrumpunt mala.

16 Occupatio, At tu Paule, ambitiosè fecisti vt homines solent, quum Ephesi cũ bestiis certares. Scilicet: (inquit Paulus) quod enim commodum inde ad me redire potuit, præter gloriam vitæ æternæ quam spero?

17 Septimum argumentum à proximo dependens, Si nulla mortuorum resurrectio, cur alii cuipiã rei quàm ventri & luxus fuerit studendum?

Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. ἀγνωσίαν γὰρ Θεοῦ τινὲς ἔχουσι. πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. 34

Euigilate iustè, & ne peccate. quidam enim Deum non norunt. ad pudorẽ vobis *incutiendũ* loquor.

18 Conclusio, cum graui exhortatione, vt sibi à praua quorundam consuetudine caueant, vnde hoc malum ortum fuisse non dissimulat, monens vt sobriè sapiãt iustitiæ.

Ἀλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; 35

[19]At dicet aliquis, Quomodo suscitantur mortui? quali autem corpore prodeunt?

Ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. 36

[20]Demens, quod tu seminas non viuiscit, nisi mortuum fuerit.

19 Probata resurrectione, iam patefacit eorum stuporem qui non sine subsannatione quærebant quomodo fieri posset vt mortui resurgerent, &, si fortè resurgebant, quærebant ridẽtes qualia essent ista corpora futura. Istos igitur qui sibi acutissimi videbãtur, Paulus ad rudes agricolas amandat, à quibus erudiantur.

Καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἤ τινος τῶν λοιπῶν. 37

Et quod seminas, non corpus oriturum seminas, sed nudum granũ, prout inciderit, tritici aut alicuius ex reliquis *granis*.

Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. 38

[21]Sed Deus ei dat corp' vt voluit, & singulis seminibus suum corpus.

20 Potuisti, inquit Apostolus, ex quotidiano vsu discere vtrũque: siquidem semina seruntur & putrescunt, & tamen tantum abest vt propterea pereant, vt cõtrà longè ornatiora prodeant, atque adeo quum nuda & arida serantur, incipiũt demum à morte viuere, Dei videlicet virtute: & tibi incredibile videbitur corpora nostra ex putredine resurgere, & quidem multo excellentiore qualitate prædita?

Οὐ πᾶσα σὰρξ, ἡ αὐτὴ σάρξ· ἀλλὰ ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν. 39

Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorum, alia verò piscium, alia verò volucrium.

Καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων. 40

Et *sunt* corpora cælestia, & *sunt* corpora terrestria: sed alia quidem cælestium gloria, alia verò terrestrium.

21 Diuersitatem cernimus tũ in vna & eadẽre, quæ modo hac, modo illa forma donatur, sua tamen retenta specie: vt in grano apparet, quod nudũ seritur, & longè aliud exurgit: tum in diuersis eiusdem generis speciebus, vt inter animalia: tum inter res alterius generis, vt corpora cælestia, & corpora terrestria. quæ singula rursus magno discrimine inter se variantur. Non est igitur quòd, vt rem impoßibilem & inusitatam, repudiemus corporum non tantùm resurrectionem sed etiam mutationem in melius.

Ἄλλη

30 ולמנא אף חנן בכל שעא [a]בקינדונוס [b]קימינן :

30 *Et propter quid nos quoque qualibet hora in [13]periculo manemus?*

31 [c]ימא אנא בשובהרכון אחי דאית לי במרן ישוע משיחא דכל יום [d]מאת אנא :

31 *Juro per gloriationem vestram, fratres mei, quæ est mihi in Domino nostro Jeschua Christo, quòd quotidie morior.*

32 אן איך דבית בני נשא [e]אשתדית לחיותא באפסוס מנא [f]אתהנית אן מיתא לא [g]קימין נאכול ונשתא מחר גיר [h]מיתינן :

32 *Si [14]quemadmodum inter filios hominis proiectus sum ad feras, Ephesi, quæ est vtilitas si mortui non resurgunt? Comedamus & bibamus: cras enim morituri sumus.*

33 לא תטעון [i]מחבלן גיר רעינא בסימא [k]שועיתא בישתא :

33 *Ne erretis. Corrumpunt enim [15]mentes suaues [16]narrationes malæ.*

34 [l]אעירו לבכון [m]זדיקאית ולא תחטון אית גיר אנשא דידעתא דאלהא לית בהון [n]לבהתתכון חו אמר אנא :

34 *Excitate corda vestra [17]iustè, et ne peccetis: sunt enim aliqui in quibus cognitio Dei non est. Ad pudorem vestrum id dico.*

35 יאמר אנש מנכון דאיכנא קימין מיתא [o]ובאינא פגרא אתין :

35 *Dicet aliquis ex vobis, Quomodo [18]resurgunt mortui? et quali corpore veniunt?*

36 סכלא זרעא דזרע אנת אן לא מאת לא חיא :

36 *Stulte, semen quod tu seminas, si nõ moriatur, non reuiuiscit.*

37 והו מדם דזרע אנת לא הוא הו פגרא דעתיד למהוא זרע אנת אלא [p]פרדתא [q]ערטליתא [r]דחטא או [s]דסערא או [t]שרכא דזרעונא :

37 *Et id quod seminas, nequaquam ipsum corpus quod futurum est seminas, sed grana nuda [19]tritici aut hordei aut reliquorum seminum.*

38 אלהא דין יהב לה פגרא איכנא דצבא ולחד חד מן זרעונא פגרא [u]דכינה :

38 *Deus autẽ dat ei corpus quemadmodum vult: & vnicuique ex seminibus corpus [20]naturæ suæ.*

39 לא הוא גיר כל פגר שוא [x]אחרין הו גיר פגרא דבר אנשא ואחרין דבעירא ואחרין דפרחתא ואחרין [y]דנונא :

39 *Nequaquam enim omne corpus [est] æquale: aliud enim est corpus [21]filii hominis, aliud verò [22]bestiarum, & aliud volatilium, et aliud piscium.*

40 ואית פגרא [z]שמינא ואית פגרא [aa]ארעניא אלא אחרין הו שובחא דשמינא ואחרין דארעניא :

40 *Et sunt [23]corpora cælestia, & sunt corpora terrestria. Sed alia est gloria cælestium, & alia terrestrium.*

ואחרין

Et

---

[a] קינדונוס סכנה מלשון יון :
[b] קימינן עומדים אנחנו :
[c] ימא נשבע :
[d] מאת מת :
[e] אשתדית נשלכתי מן שדה :
[f] אתהנית הועיללי :
[g] קימין קמים :
[h] מיתינן מתים אנחנו :
[i] מחבלן משחיתים :
[k] שועיתא הסיפורים :
[l] אעירו העירו :
[m] זדיקאית בצדק :
[n] כהתתכון בושתכם :
[o] ובאינא פגרא ובאיזה גוף :
[p] פרדתא גרגרים :
[q] ערטליתא ספוצלים :
[r] חטא חטים :
[s] סערא שעורים :
[t] שרכא שאר :
[u] כינה תולדתו :
[x] אחרין אחר ומשונה :
[y] נונא דגים :
[z] שמינא שמימיים :
[aa] ארעניא ארציים :

13 Verbum Græcum vsurpat.

14 Aliquid subaudiendum: quẽadmodum etiam distinctio ostẽdit. Sensus est, Sicut mos est, & fieri solet inter homines, More inter homines recepto.

15 Id est, Ingenuas & probæ indolis.

16 Siue Colloquia.

17 Id est, Ad iustitiæ & veritatis studium.

18 Participia præsentis tẽporis pro futuro, Resurrecturi, Venturi.

19 Ad verbum, Triticorum, Hordeorum, vt in Hebræo.

20 Id est Quod naturæ suæ conuenit, Hebraismus.

21 Id est Hominis, Hebraismus.

22 In hoc nomine erratum fuerat, atque Daleth pro Resch positum.

23 Subaudi Alia &c. & sic in sequenti membro.

Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. 41

Alia gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum. stella enim à stella differt in gloria.

Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. 42

[22]Ita & resurrectio mortuorum. Seminatur *corpus* corruptioni obnoxium, excitatur incorruptum.

Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. 43

Seminatur ignominiosum, excitatur gloriosum. seminatur infirmum, excitatur potens.

Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. 44

[23]Seminatur corpus animale, excitatur corpus spirituale: est corpus animale, & est corpus spirituale.

Gen.2.7

Οὕτω καὶ γέγραπται, Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. 45

[24]‖Ita etiam scriptum est, Factus est prior homo Adam animal viuens: posterior *autem* Adam *factus est* spiritus viuificus.

Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικὸν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. 46

[25]At spirituale non est prius, sed animale, deinde spirituale.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς, χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. 47

Primus homo è terra, terrenus: secundus homo, ipse Dominus è cælo.

Οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί· καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. 48

[26]Qualis terrenus ille, tales & qui terreni sunt: & qualis ille cælestis, tales & qui cælestes sunt.

Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. 49

Et sicut gestauimus imaginem terreni, gestabimus etiam imaginẽ cælestis.

Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύνανται, οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. 50

[27]Hoc autem dico, fratres, carnẽ & sanguinem non posse regni Dei hæreditatem consequi: neque corruptionem consequi incorruptæ naturæ hæreditatem.

Ἰδοὺ, μυστήριον ὑμῖν λέγω, πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα· 51

[28]Ecce, mysterium vobis dico, Nõ omnes quidem obdormiemus, sed omnes mutabimur:

Matth.24.31
1.thess.4.16

Ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι· (σαλπίσει γάρ) καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα. 52

Momento & iactu oculi,‖ ad vltimam tubam: (canet enim tuba) & mortui suscitabuntur incorrupti, & nos mutabimur.

22 *Corporum excitatorum ex mortuis triplicem qualitatẽ ponit, Incorruptionẽ, quia nimirum erunt firmißima & prorsus incorrupta natura: Gloriam, quoniã splendore & decore inenarrabili, exornabuntur: Potentiam, quoniam videlicet absque cibo, potu, & alijs adminiculis, quibus caduca hæc vita ne conseruare quidẽ sese ab interitu potest, perennia permanebunt.*

23 *Vno verbo absoluit istam qualitatis corporis mutationem ex resurrectione, quum dicit fore vt ex animali fiat spirituale: quas duas qualitates planè diuersas mox diligenter explicat.*

24 *Animale corpus dicitur quod sola anima vegetatur, cuiusmodi fuit Adam, ex quo & nos orimur animales: spirituale verò vocatur quod vnà cum anima, longè excellentiore virtute viuificatum est, (Dei videlicet Spiritu) quæ ex altero Adamo, nempe Christo, in nos deriuatur.*

25 *Iubet secundo loco considerari ordinem istius duplicis status siue qualitatis, quòd animale præcesserit condito Adamo, idque ex terræ limo: spirituale verò superuenerit, quũ Dominus videlicet è cælo missus carnem nostram sibi adaptatã, plenitudine deitatis informaret.*

26 *Applicat tum Adami (vt ita loquar) terrenam animalitatem corporibus nostris, quandiu in terris animaliter versantur, in hac vita videlicet & in sepulchro: tum Christi spiritualitatem iisdẽ nostris corporibus, postquam & ipsa resurrexerint: & illa quidem ait præcedere, hanc verò sequuturam.*

27 *Conclusio, non posse nos gloriæ Dei fieri participes quin totam illam corporũ crassam, fæculentam, & corruptioni obnoxiam naturam deponamus, vt idem corpus gloria incorruptibili ornetur.*

28 *Pergit vlterius, declarans fore vt qui superstites vltimo illo die deprehendentur in hac vita, non descendant in illam sepulchri putrefactionem, sed subitanea immutatione renouentur, quæ immutatio sit prorsus necessaria: & in vltimum illud tempus differatur certa beneficii & victoriæ Christi fruitio.*

41 ואחרין הו שובחא דשמשא ואחרין הו שובחא [a] דסהרא ואחרין שובחא דכוכבא וכוכבא מן כוכבא מיתר הו בשובחא :

[a] סהרא ירח:

41 *Et alia est gloria solis, & alia est gloria lunæ, & alia gloria stellarum: & stella excellẽtior est stella in gloria.*

42 הכנא אף חית מיתא מזדרעין בחבלא קימין דלא חבלא :

42 *Ita etiam* [24] *resurrectio mortuorum. seminantur in corruptione, surgunt incorrupta:*

[24] Collectiuè, sicut apud Hebræos pro corporibus quæ resurgunt.

43 מזדרעין [b] בצערא קימין בשובחא מזדרעין [c] בכריהותא קימין בחילא :

[b] צערא כלימה:
[c] כריהותא חלשות:

43 *Seminantur in ignominia, resurgunt in gloria: seminantur in infirmitate, resurgunt in robore.*

44 מזדרע פגרא [d] נפשניא קאם פגרא [e] רוחניא אית גיר פגרא דנפש ואית פגרא דרוח :

[d] נפשניא נפשיי:
[e] רוחניא רוחיי:

44 *Seminatur corpus animale, resurgit corpus spirituale. est enim* [25] *corpus animale, & est corpus spirituale.*

[25] Ad verbum, Corpus animæ. Corpus spiritus, ex Hebraismo.

45 הכנא אף כתיב הוא אדם בר נשא קדמיא לנפש חיא ואדם [f] חריא לרוחא [g] מחיניתא :

[f] חריא האחרון:
[g] מחיניתא המחיה:

45 *Ita etiam scriptum est, Factus est Adã filius hominis primus in animã viuentem: et Adam posterior, in spiritum viuificantem.*

46 אלא לא הוא לוקדם רוחניא אלא נפשניא והידין רוחניא :

46 *At nequaquã pri⁹ spirituale [fuit,] sed animale, et deinde spirituale.*

47 בר נשא קדמיא [h] עפרנא דמן ארעא בר נשא [i] דתרין מריא מן שמיא :

[h] עפרנא מן עפר עפרי:
[i] דתרין השני:

47 *Filius hominis primus* [26] *terrenus, quia è terra: filius hominis secundus, Dominus* [27] *è cælo.*

[26] E terra. Hebraismus.

[27] Id est Cælestis Hebraismus.

48 איכנא דאיתוהי הו עפרנא הכנא אף עפרנא ואיכנא דאיתוהי הו דמן שמיא הכנא אף [k] שמינא :

[k] שמינא השמימיים:

48 *Qualis est ipse terrenus, tales etiã terreni: & qualis est ille qui est è cælo, tales etiam cælestes.*

49 ואיך דלבשן דמותא דהו דמן עפרא הכנא נלבש דמותא דהו דמן שמיא :

49 *Et quemadmodum induimus imaginem illius qui erat è terra, ita induemus imaginem illius qui est è cælo.*

50 הדא דין אמר אנא אחי דבסרא ודמא מלכותא דשמיא [l] למארת לא משכחין ולא חבלא ירת לא מתחבלנותא :

[l] למארת לרשת:

50 *Hoc autem dico, fratres mei, quòd caro & sanguis regnum cælorum cõsequi non possunt: neque corruptio consequetur hæreditate incorruptionem.*

51 הא אמר אנא לכון [m] ארזא לו כלן נדמך כלן דין נתחלף :

[m] ארזא סוד:

51 *Ecce, dico vobis mysterium, Non omnes nos obdormiemus, omnes autem nos immutabimur.*

52 [n] חריפאית איך [o] רפף עינא [p] בקרנא [q] חריתא כד תקרא ויקומון מיתא דלא חבלא וחנן נתחלף :

[n] חריפאית במהרה או פתע פתאום:
[o] רפף הרף:
[p] קרנא שופר:
[q] חריתא האחרון:

52 *Celerrimè, quasi* [28] *iactu oculi,* [29] *in buccina vltima quum clanget. & resurgent mortui incorrupti, et nos immutabimur.*

[28] Vel, Quasi inclinatione oculi.

[29] Ad clangorẽ buccinæ.

עתיד

Oportet

53 Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν.

54 Ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος.

Oseæ 13.14
Hebr.2.14

55 Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου ᾅδη, τὸ νῖκος;

56 Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία· ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας, ὁ νόμος.

1Ioh.5.5

57 Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ διδόντι ἡμῖν τὸ νῖκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

58 Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ, ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε, εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ.

53 Oportet enim hoc corruptioni obnoxium induere incorruptam naturam, & mortale hoc induere immortalitatem.

54 Quum autem hoc corruptioni obnoxium induerit incorruptã naturam, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet illud quod scriptum est,‖ Absorpta est mors ad victoriam.

55 Vbi tuus ô mors, stimulus? vbi tua ô sepulchrum, victoria?

56 Stimulus verò mortis *est* peccatum: vis autem peccati, Lex.

57 ‖Sed Deo *sit* gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrũ Iesum Christum.

58 [29] Itaque, fratres mei dilecti, firmi estote, immoti, abundantes in opere Domini semper, quum sciatis laborem vestrum non esse inanem in Domino.

29 Exhortatio ab vtili sumpta, vt quũ intelligant alterius vitæ gloriam repositã esse fidis operariis, persistent in doctrinæ de resurrectione mortuorum veritate.

Κεφάλαιον ιϛ.

1 Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, ὥσπερ διέταξα ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε.

2 Κατὰ μίαν σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὅ, τι ἂν εὐοδῶται· ἵνα μὴ, ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται.

3 Ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμάσητε δι' ἐπιστολῶν, τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλήμ.

4 Ἐὰν δὲ ᾖ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται.

5 Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς ὅταν Μακεδονίαν διέλθω· (Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι)

Πρὸς

Cap. XVI.

1 [1] PORro de collecta in sanctos, quemadmodum constitui Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite.

1 Collectæ olim ex Apostoli instituto fiebant primo quoque die hebdomadis, quo nimirum iam tum mos erat conuenire.

2 Primo quoque *die* hebdomadis vnusquisque vestrûm apud se reponat, recondens quod pro Dei benignitate licuerit: ne, quum venero, tunc collectæ fiant.

3 Postquam autem accessero, quoscunque probaueritis per epistolas, hos mittam vt perferant beneficentiam vestram in Hierusalem.

4 [2] Quòd si res digna fuerit vt & ipse proficiscar, mecũ proficiscētur

2 Reliqua pars epistolæ scribendis rebus familiaribus consumitur, ita tamen vt omnia semper ad scopum propositum (id est Dei gloriam & Corinthiorum ædificationem) referãtur.

5 Veniam autem ad vos quum Macedoniam transiero. (Macedoniam enim pertransibo)

Apud

53 עתיד הו גיר הנא דמתחבל דילבש לא מתחבלנותא והכנא דמארת דילבש לא [a]מיותותא :

Oportet enim vt hoc quod obnoxium est corruptioni, induat incorruptionē: & similiter, vt mortale induat immortalitatem.

54 מא דלבש דין הנא דמתחבל לא מתחבלנותא והנא דמאת לא מיותותא הידין תהוא מלתא הי דכתיבא דאתבלע מותא [b]בזכותא :

Quum autē induerit hoc quod corrumpitur, incorruptionem, et hoc quod moritur, immortalitatem, tunc fiet sermo ille qui scriptus est, Absorpta est mors in victoriam.

55 [c]איכו [d]עוקסך מותא ואיכא הי [e]זכותכי [f]שיול :

Vbi est stimulus tuus, ô mors? et vbi est victoria tua, ô sepulchrum?

56 [g]עוקסה דין דמותא חטיתא הי [h]וחילא דחטיתא [i]נמוסא הו :

Stimulus autem mortis, peccatum est: & vis peccati, Lex est.

57 [k]טיבו דין לאלהא דיהב לן זכותא ביד מרן ישוע משיחא :

Gratia autem [sit] Deo, qui dedit nobis victoriam [30] per Dominum nostrum Jeschua Christum.

58 מכיל אחי וחביבי הוו [l]משררין ולא תהוון [m]מתתזיעין אלא הוו מתיתרין בכל [n]זבן [o]בעבדה דמריא כד ידעין אנתון [p]דעמלכון לא הוא [q]סריק במריא :

De catero, fratres mei et dilecti mei, estote firmi, et ne sitis vacillantes: sed estote abūdantes omni tempore in opere Domini: quum sciatis quòd labor vester non sit inanis in Domino.

קפלאון יו

Cap. XVI.

1 על מדם דין דמתכנש לקדישא איכנא דפקדת לעדתא דגלטיא הכנא אף אנתון עבדו :

De eo autem quod colligitur sanctis, quemadmodum præcepi ecclesiis Galatiæ, ita etiam vos facite.

2 בכל חד בשבא אנש אנש מנכון בביתה סאם ונטר הו מדם [r]דמטא באידוהי דלא [s]מא דאתית הידין יהוין [t]גביתא :

[1] Primo quoque [die] septimanæ quisque vestrum domi suæ seponat, & seruet [2] id quod venit in manus suas, ne quum venero, tunc fiant collectæ.

3 ומא דאתית לאילין [u]דגבין אנתון להון אשדר באגרתא דיובלון ט [x]טיבותכון לאורישלם :

Et quum venero, eos quos elegeritis vos, ipsos mittam cum epistola vt perferant beneficentiam vestram in Vrischelem.

4 אן דין שוא הו [y]סוערנא דאף אנא אזל אף עמי יאזלון :

Si autē [3] par fuerit opus vt ego quoque eam, etiam mecum proficiscētur,

5 אתא אנא דין לותכון מא דעברת מן מקדוניא עבר אנא לה גיר למ למקדוניא :

Venturus autem ad vos sum, quum pertransiero Macedoniam, (transiturus enim sum in Macedoniam)

ij.i.

וכבר

[a] מיותותא מיתה:
[b] זכותא ניצחון:
[c] איכו איכה:
[d] עוקסך עקיצתך:
[e] זכותכי נצחונך:
[f] שיול שאול:
[g] עוקסה עקיצתו:
[h] חילא כוח:
[i] נמוסא התורה:
[k] טיבו שבח:
[l] משררין חזקים:
[m] מתתזיעין מתנועעים:
[n] זבן זמן:
[o] עבדי מעשי:
[p] עמלכון עמלכם:
[q] סריק ריקם:
[r] דמטא חמגיע:
[s] מא דאתית כאשר אבוא:
[t] גביתא אסיפות:
[u] גבין בוחרים:
[x] טיבותכון חסדכם:
[y] סוערנא פועל:

30 Syrè, Per manum Domini nostri. Hebraismus.

1 Syrè, In omni vno [id est primo] die in sabbatho [id est, Septimana] Hebræa loquutio.

2 Hoc est, Ex eo quod ad manum habet.

3 Syra phrasis, Si ita res merebitur. Si ita par fuerit, & æquum.

6 Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω, ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὗ ἐὰν πορεύωμαι.

Apud vos autem fortasse permanebo, aut etiam hybernabo: vt vos me prosequamini quocunque proficiscar.

7 Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν· ἐλπίζω δὲ χρόνον τινὰ ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ.

Nolo enim vos nunc in transcursu videre, sed spero temporis aliquantum mansurum *me* apud vos, si Dominus permiserit.

8 Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς πεντηκοστῆς.

Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten.

9 Θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ ἐνεργής, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί.

Nam ostiũ mihi apertum est magnũ & efficax, & aduersarii multi.

10 Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἀφόβως γένηται πρὸς ὑμᾶς· τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται ὡς καὶ ἐγώ.

Quòd si venerit Timotheus, videte vt tutò sit apud vos: opus enim Domini operatur, vt & ego.

11 Μή τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ· προπέμψατε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρός με. ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν.

Nequis igitur illum pro nihilo habeat, sed prosequimini eum cũ pace, vt veniat ad me: expecto enim eum cum fratribus.

12 Περὶ δὲ Ἀπολλὼ τοῦ ἀδελφοῦ, πολλὰ παρεκάλεσα αὐτὸν ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν· καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα ἵνα νῦν ἔλθῃ· ἐλεύσεται δὲ ὅταν εὐκαιρήσῃ.

Porro de Apollo fratre, multùm precatus sum eum vt iret ad vos cũ fratribus: sed omnino non fuit *ei* voluntas nunc eundi: venturus est autem quum tempus opportunum habuerit.

13 Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε.

Vigilate, state in fide, viriliter agite, estote fortes.

14 Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω.

Omnia vestra cũ charitate fiant.

15 Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί· οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ, ὅτι ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς·

Precor autem vos, fratres: nostis familiam Stephanæ esse primitias Achaiæ, & sese in ministerium sanctis addixisse:

16 Ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις, καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι.

Vt & vos subiiciamini talibus, & omnibus operam suam conferẽtibus & laborantibus.

17 Χαίρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανᾶ καὶ Φουρτουνάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα οὗτοι ἀνεπλήρωσαν.

Gaudeo verò de aduẽtu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam absentiam vestram hi suppleuerunt.

Ἀνέπαυσαν

Refecerunt

6 וכבר אף לותכון [a]אקוא או [b]אסתא לותכון דאנתון תלוונני לאתר דאזל אנא :

7 לא צבא אנא דהשא איך עבר אורחא אחזיכון [c] מסבר אנא גיר [d]דאוחר [e]זבנא לותכון אן מרי [f]מפס לי :

8 מקוא אנא גיר באפסוס עד מא [g]לפנטיקוסטא :

9 תרעא גיר רבא אתפתח לי דמלא [h]סוערנא [i]וסקובלא סגיאין :

10 אן דין יאתא [k]צאידיכון טמתאוס חזו דדלא דחלא יהוא לותכון [l]עבדא גיר דמריא פלח [m]אכותי :

11 למא הכיל אנש [n]ישוטיוהי אלא לואוהי בשלמא דיאתא לותי מקוא אנא לה גיר עם אחא :

12 מן אפלון דין אחי סגי בעית מנה דיאתא לותכון עם אחא וכבר לא הוא צבינא דיאתא לותכון אמתי דין דיהוא לה אתרא אתא לותכון :

13 [o]אתתעירו וקומו בהימנותא אתגברו ואתחסנו :

14 כלהין [p]צבותכון [q]בחובא יהוין :

15 בעא אנא דין מנכון אחי על ביתא דאסטפנא מטול דידעין אנתון דהנון אנון [r]רישיתא דאכאיא וסמו נפשהון לתשמשתא דקדישא :

16 דאף אנתון תהוון [s]משתמעין לאילין דהכנא אנון ולכל נש דלאא עמן ומעדר :

17 חדא אנא דין [t]במאתיתה דאסטפנא ודפרטונטוס ודאכאיקוס דמדם [u]דבצרתון לותי הנון מליו :

אניחו

[a] אקוא אעמוד : [b] אסתא אהיה בסתו : [c] מסבר מקוה : [d] אוחר אאחר : [e] זבנא זמן : [f] מפס מניח : [g] פנטיקוסטא חג השבועות מלשון יון : [h] סוערנא מעשים : [i] סקובלא אויבים : [k] צאידיכון אצלכם : [l] עברא מעשה : [m] אכותי כמוני : [n] ישוטיוהי יבוזה אותו : [o] אתתעירו התעוררו : [p] צבותכון דבריכם : [q] חובא אהבה : [r] רישיתא ביכורי : [s] משתמעין מקשיבים : [t] מאתיתה בואה : [u] בצרתון חסרתם :

6 *Et tunc etiam apud vos manebo, vel hyemabo apud vos, vt vos deducatis me in locum quo sum profecturus.*

7 *Nolo nunc quasi transiens per viã videre vos: spero enim quòd manebo tempus aliquod apud vos, si Dominus meus permiserit mihi.*

8 *Permanebo enim Ephesi vsque ad [4] Pentecosten.*

9 *Ostium enim magnum apertum est mihi [5] plenum operibus: & aduersarii [sunt] multi.*

10 *Si autem venerit ad vos Timotheus, videte vt sine [6] timore sit apud vos: opus enim Domini operatur, sicut ego.*

11 *Ne quis igitur eũ despectui habeat, sed deducite eum [7] cũ pace, vt veniat ad me. expecto enim eum cũ fratribus.*

12 *De Apollo autem, fratres mei, [8] multùm petii ab eo vt proficisceretur ad vos cum fratribus: [9] & omnino nõ erat [ei] voluntas vt veniret ad vos: quũ autem erit ei [10] opportunitas, venturus est ad vos.*

13 *Vigilate, et state in fide, viriliter agite, & estote fortes.*

14 *Et omnes [11] res vestræ in charitate fiant.*

15 *Peto autem à vobis fratres mei, pro [12] familia Stephanæ (quia nostis quòd sunt primitiæ Achaiæ, & exposuerunt animas suas in ministeriũ sanctorũ)*

16 *Vt etiam vos sitis obtemperantes iis qui tales sunt, et omni homini qui laborat nobiscum, et adiuuat [nos.]*

17 *Gaudeo autem de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quia [13] quòd officio vestro deerat erga me, illi impleuerunt.*

4 Græcum nomen vsurpat.

5 Id est Operosum, quod magnos labores requirat.

6 Timor pro formidabili periculo & discrimine, siue afflictione & persequutione.

7 Id est Tutó, Hebraismus.

8 Quasi dicas, Multis verbis, Prolixè.

9 Et pro At aduersatiua.

10 Ad verbum, Locus. Hebraism⁹.

11 Ad verbum, Voluntates. Hebraismus.

12 Ad verbum, Domo. Hebraismus.

13 Ad verbum, In quo imminuti eratis.

Ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν. ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους. 18 Refecerunt enim spiritum meũ ac vestrum. Agnoscite itaque qui sunt huiusmodi.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας. Ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ. 19 Salutant vos ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multùm Aquila & Priscilla, cum ecclesia quæ est domi ipsorum.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. 20 Salutant vos fratres omnes. ‖Salutate alii alios osculo sancto.

Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. 21 Salutatio manu mea Pauli.

Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἤτω ἀνάθεμα, μαρὰν-ἀθά. 22 Siquis non amat Dominum Iesum Christum, sit anathema, maran-atha.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. 23 Gratia Domini Iesu Christi *sit* vobiscum.

Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν. 24 Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu. Amen.

Πρὸς Κορινθίους πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων διὰ Στεφανᾶ καὶ Φουρτουνάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ καὶ Τιμοθέου.

Ad Corinthios prior, missa fuit Philippis per Stephanam & Fortunatum & Achaicum & Timotheum.

Παύλου τοῦ Ἀποστόλου ἡ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ δευτέρα.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios posterior.

Κεφάλαιον α'

Cap. I.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ. 1 PAULUS Apostolus Iesu Christi per Dei voluntatem, & Timotheus frater, ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, vnà cum sanctis omnibus qui sunt in tota Achaia.

1 *Vide huiusmodi salutationum explicationem in superioribus epistolis.*

Χάρις

Gratia

18 אֲנִיחוּ גֵּיר רוּחִי דִילִי וְדִילְכוּן הֲוַיְתוּן הָכִיל [a] מֶשְׁתּוֹדְעִין לַאִילֵין דְּהָכַנָּא אִנּוּן ׃

19 שָׁאֲלִין בַּשְׁלָמְכוּן עִדָּתֵא כֻּלְהֵין דְּבַאסִיַא שָׁאֲלִין בַּשְׁלָמְכוּן סַגִּי בְּמָרַן אַקְלָוס וַפְרִיסְקִלָּא עַם עִדְתָא דַּבְבַיְתְהוּן ׃

20 שָׁאֲלִין בַּשְׁלָמְכוּן אַחַין כֻּלְהוּן שָׁאֲלוּ בַּשְׁלָמָא חַד וְחַד בְּנוּשְׁקְתָא קַדִּישְׁתָא ׃

21 שְׁלָמָא בַּכְתָבַת אִידַי דְּפָוְלוֹס ׃

22 מַן דְּלָא רָחֵם לְמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא נֶהֱוֵא חֵרֶם מָרַן אֲתָא ׃

23 [b] טַיְבוּתֵה דְּמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא עַמְּכוּן ׃

24 [c] וְחוּבֵּה עַם כֻּלְכוּן בַּמְשִׁיחָא יֵשׁוּעַ אַמִּין ׃

שְׁלַמַת אִגַּרְתָּא דַּלְוָת קוֹרִנְתָיֵא קַדְמָיְתָא דְּאֶתְכַּתְבַת מֵן אֶפְסָוס ׃

אִגַּרְתָּא דַּלְוָת קוֹרִנְתָיֵא דְּתַרְתֵּין

קֶפָלֵאוֹן א׳

1 פָּוְלוֹס שְׁלִיחָא דְּיֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא [d] בְּצֶבְיָנֵה דַּאלָהָא וְטִמָתֵאוֹס אַחָא [e] לְעִדְתָא דַּאלָהָא דְּאִית בְּקוֹרִנְתָוס וַלְכֻלְהוּן קַדִּישֵׁא דְּאִית בְּאַכַּאִיַא כֻּלָּה ׃

[a] משתודעין יודעים ׃

[b] טיבותה חסדו ׃

[c] חובה אהבתו ׃

[d] צבינה רצונו ׃

[e] ערתא עדת ׃

18 *Refocillarunt enim spiritum meum et vestrum. Estote igitur agnoscentes eos qui tales sunt.*

19 *[14] Salutant vos ecclesiæ omnesquæ sunt in Asia. Salutant vos multùm in Domino nostro Aquila & Priscilla cum ecclesia quæ est domi eorum.*

20 *Salutant vos fratres omnes. Salutate alter alterum in osculo sancto.*

21 *Salutatio per scripturam manus meæ, Pauli.*

22 *Qui non diligit Dominum nostrũ Ieschua Christũ, sit anathema: [15] Maran-atha.*

23 *Gratia Domini nostri Ieschua Christi vobiscum.*

24 *Et dilectio eius cum omnibus vobis per Christum Ieschua. Ammin.*

Finitur epistola ad Corinthios prior, quæ fuit scripta ex Epheso.

Epistola Pauli ad Corinthios secunda.

Cap. I.

1 *PAVLVS Apostolus Ieschua Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, et omnibus sanctis qui sunt in Achaia tota.*

14 Ad verbum; Petũt pro pace vestra. Et sic in sequẽtibus.

15 Ita diuisim in codice Syro scribitur: neque video cur fides librariorum quibusdam hac in parte suspecta sit. Nihil enim mihi occurrit hactenus magis consentaneum aut aptum, quàm vt his verbis extremi anathematis formula attingatur: quia extremæ Christi mundi iudicis cõdemnationi, absque spe veniæ, addicebatur peccator. Huc verò accõmodari vtcunque posset ratio nominis, quo eiusmodi anathema vocant Thalmudistæ, שמתא, quod ex duobus, propter frequentem eius vsum, videtur coaluisse, nempe ex שם & תא, quod idem est quod Domine veni. Quanquam non ignoro ab expositoribus Thalmud tribus modis aliter exponi.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. 2

Gratia sit vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Ephes.1.3
1.pet.1.3

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως. 3

[2]‖Benedictus Deus ac Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater, *inquam*, ille misericordiarũ, & Deus omnis consolationis *autor*.

2 Incipit suo more à gratiarum actione, quam tamen præter morem sibi applicat, epistolam inchoans à sui Apostolatus dignitate asserenda, coactus (vt apparet) eorum importunitate, qui ipsius despiciendi argumentum ex eius miseriis captabant. Ipse verò respondet, ita se affligi vt superent tamen consolationes: quarum etiam fontes ostendit, nempe Dei Patris misericordiam in Christo.

3 Ideo nos consolatur Dominus vt tanto certius possimus alios solari.

Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. 4

Consolans nos in omni oppressione nostra, [3]vt possimus positos in quauis oppressione consolari, ea ipsa cõsolatione qua nos ipsos Deus consolatur.

Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. 5

Nam sicut abundant perpessiones Christi in nobis, ita per Christum abundat etiam consolatio nostra.

Εἴτε δὲ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν· εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν· 6

[4]Siue autem premimur, *id fit* pro vestra consolatione ac salute, quæ efficitur in tolerantia earundẽ perpessionum quibus & nos afficimur: siue cõsolationem accipimus, *id fit* pro vestra consolatione ac salute: & spes nostra firma *est* de vobis:

4 Negat despici meritò posse tum ærumnas quibus premi solebat, tum consolationes quas à Domino percipiebat, quũ maximum ex vtrisque confirmationis argumentum capere possint ac debeant Corinthii.

Εἰδότες ὅτι ὥσπερ κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως. 7

Quòd sciamus vos, sicut socii estis perpessionum, ita etiam *socios fore* consolationis.

Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ᾽ ὑπερβολὴν ἐβαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. 8

[5]Non enim volumus vos ignorare, fratres, de oppressione nostra quæ nobis euenit in Asia, nos summè grauatos fuisse supra vires, adeo vt prorsus animi penderemus, etiam quod ad vitam.

5 Testatur adeo se non pudere illarum afflictionum, vt etiã cupiat earum magnitudinem ab omnibus intelligi, ac suam vicissim, quanuis nõ dũplenam, liberationem.

Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ᾽ ἑαυτοῖς, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς· 9

Sed ipsi apud nos decretum mortis habuimus, ne confideremus in nobisipsis, sed in Deo qui mortuos excitat:

Ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐρρύσατο ἡμᾶς, καὶ ῥύεται· εἰς ὃν ἠλπίκαμεν ὅτι καὶ ἔτι ῥύσεται· 10

Quique ex tãta morte liberauit nos, & liberat: in quo speramus adhuc etiam liberatum iri.

Rom.15.30

Συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει, ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. 11

[6]‖Vobis etiam vnà pro nobis operam conferentibus ad deprecandũ [7]vt donũ ex multis personis in nos *collatum*, per multos celebretur gratiarum actione pro nobis.

6 Ne seipsum videatur efferre, omnia tribuit Deo, & simul piorum precibus se plurimum tribuere profitetur.

7 Gloria Dei. finis afflictionum sanctorum, quas proinde pretiosas haberi oporteat.

2 [a]טיבותא עמכון ושלמא מן אלהא אבון ומן מרן ישוע משיחא :

3 מברך הו אלהא אבוהי דמרן ישוע משיחא אבא דרחמא ואלהא דכל [b]בויאא :

4 הו [c]דמביא לן בכלהון אולצנין דאף חנן [d]נשכח [e]נביאא לאילין דבכל אולצנין אנון בהו בויאא דחנן מת[f]מתביאינן מן אלהא :

5 איכנא גיר [g]דמתיתרין בן [h]חשוהי דמשיחא הכנא ביד משיחא מתיתר אף [i]בויאין :

6 [k]אפן דין מתאלצינן [l]על אפי [m]בויאכון הו ועל אפי [n]חייכון מתלצינן ואן [o]מתביאינן מטול דאנתון [p]תתביאון ותהוא בכון [q]חפיטותא [r]דתסיברון אנון [s]לחשא הנון דאף חנן [t]חשינן להון [u]וסברן דעליכון [x]שריר הו :

7 ידעינן גיר [y]דאן [z]שותפין אנתון בחשא שותפין אנתון אף [aa]בבויא :

8 [bb]צבינן דין דתדעון אחי על אולצנא דהוא לן באסיא [cc]דרורבאית [dd]אתאלצן יתיר מן [ee]חילן עד מא דקריבין הוו חיין [ff]למתטלקו :

9 ועל הלין [gg]פסקן מותא דלא יהוא לן [hh]תוכלנא על נפשן אלא על אלהא הו דמקים מיתא :

10 הו דמן [ii]מותא [kk]חסינא פרקן ותוב [ll]מסברינן דפרק לן :

11 [mm]במעדרנותא דבעותכון [nn]דעל אפין דתהוא [oo]מוהבתה דלותן ט [pp]טיבותא דעבידא [qq]באפי סגיאא וסגיאא יודון לה על אפין :

שובהרן

[a] טיבותא חסד:
[b] בויאא נחמה:
[c] מביא מנחם:
[d] נשכח נוכל:
[e] נביאא ננחם:
[f] מתביאינן אנחנו מקבלים נחמה:
[g] מתיתרין רבים:
[h] חשוהי צרותיו:
[i] בויאין נחמתנו:
[k] אפן גם אם כי הוא מורכב מן אף אן:
[l] על אפי בעבור:
[m] בויאכון נחמתכם:
[n] חייכון חייכם:
[o] מתביאינן אנחנו מקבלים נחמה:
[p] תתביאון תקבלו נחמה:
[q] חפיטותא מוח:
[r] תסיברון תסבלו:
[s] חשא צרות:
[t] חשינן מוצרין ר״ל סובלים צרות:
[u] סברן תקותנו:
[x] שריר קימת:
[y] דאן שאם מורכב מן ד שטעמו אשר ומן אן:
[z] שותפין חברים:
[aa] בויא נחמה:
[bb] צבינן רוצים אנחנו:
[cc] רורבאית הרבה:
[dd] אתאלצן סבלנו צרות:
[ee] חילן כוחנו:
[ff] למתטלקו שתושלך והוא מקור:
[gg] פסקן גזרנו:
[hh] תוכלנא בטחון:
[ii] מותא מיתות:
[kk] חסינא חזקות:
[ll] מסברינן קווים אנחנו:
[mm] מעדרנותא עזרת:
[nn] על אפין בעבורינו:
[oo] מוהבתה מתנתו:
[pp] טיבותא חסד:
[qq] באפי למען:

2 *Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, et à Domino nostro Ieschua Christo.*

3 *Benedictus sit Deus Pater Domini nostri Ieschua Christi, Pater misericordiarum, & Deus omnis cõsolationis.*

4 *Qui consolatur nos in omnibus tribulationibus nostris, vt etiam nos possimus consolari eos qui in omnibus tribulationibus sunt, per eam consolationem quam ipsi experimur à Deo.*

5 *Sicut enim abundant in nobis passiones Christi, ita per Christum etiam abundat consolatio nostra.*

6 *Siue autem affligimur, pro consolatione vestra & pro salute vestra affligimur: siue consolationem accipimus, vt vos consolationem accipiatis, et sit in vobis efficacia qua toleretis illas passiones, easdem quas etiam nos patimur: et spe s nostra quæde vobis est, firma est.*

7 *Scimus enim quòd si socij sitis in passionibus, socii futuri estis etiam in consolatione.*

8 *Volumus autẽ vt sciatis, fratres mei, de afflictione quæ [1]fuit nobis in Asia, quòd plurimum afflicti fuimus [2]plusquã nostræ vires [sint,] [3]adeo vt propinqua esset vita nostra vt proiiceretur.*

9 *Et de his [4]sententiã protulimus mortis, ne esset nobis confidentia in nobisipsis, sed in Deo: qui excitat mortuos:*

10 *Qui ex [5]mortibus duris eripuit nos, et iterum speramus quòd erepturus sit nos,*

11 *Per auxilium precum vestrarũ quæ [fiunt] pro nobis, vt sit donũ eius [6]quod est erga nos, [7]gratia facta pro multis, et multi gratias agant ei pro nobis.*

1 Id est, Euenit.
2 Id est, Supra vires nostras.
3 Id est, Spe vitæ præsentis amissa, propè abiicerem[9] omne consilium de quærendo effugio.
4 Id est, Ipsi indicauimus fore vt moreremur.
5 Mortes duras vocat summa pericula mortis.
6 Id est Nobis collatum.
7 Id est, Collata in gratiam multorum.

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστί, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ Θεοῦ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς. 12

[8] Nam gloriatio nostra hæc est, testimonium *videlicet* conscientiæ nostræ, quòd cũ simplicitate & sinceritate Dei, non cum sapiẽtia carnali, sed cum gratia Dei versati sumus in mundo, potissimùm autem apud vos.

8 Secundo loco aliam calumniam diluit, videlicet quòd homo leuis esset, & cui temere non esset credendum, quũ promisisset se ad eos ventu rũ, nec tamẽ venisset. Præfatur autẽ de animi sui simplicitate & sinceritate, quam ex ipsius præsentis voce cognouerint, & in absentis literis debeant recognoscere: & se porro alium nũquam futurum testatur.

Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε· ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε. 13

Non enim alia scribimus vobis quàm quæ legitis aut etiam agnoscitis: spero autem vos etiam ad extremum agnituros.

Καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους, ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. 14

Sicut & aliquatenus agnouistis nos, gloriationẽ vestram esse, quẽadmodum & vos nostra *estis*, in diẽ Domini Iesu.

Καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν πρότερον, ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε· 15

Itaque hac fiducia prius volui ad vos venire, vt secundam gratiam haberetis:

Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. 16

Et per vos transire in Macedoniam, & rursum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.

Τοῦτο οὖν βουλευόμενος, μήτι ἄρα τῇ ἐλαφρείᾳ ἐχρησάμην; ἢ ἃ βουλεύομαι, κατὰ σάρκα βουλεύομαι, ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ οὒ οὔ; 17

[9] Hoc igitur quum deliberarẽ, nũquid leuitate sum vsus? aut nũ quæ delibero, secundum carnem delibero, vt sit apud me Etiam & Nõ?

9 Inficiatione repellit calumniam, & illud quidem in primis quod nonnulli studebant Corinthiis persuadere, Paulum sibi in docendo Euangelio nõ constare. De hoc enim laborabat.

Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ. 18

[10] Imò fidelis Deus *nouit* sermonẽ nostrum apud vos non fuisse Etiã & Non.

10 Deum ipsum citat testem ac iudicẽ suæ in docendo vno & eodem Euangelio constantiæ.

Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ υἱὸς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθείς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν· 19

[11] Nam Dei Filius Iesus Christus qui inter vos per nos prædicatus est, *id est* per me & Syluanũ ac Timotheum, non fuit Etiam & Non, sed fuit Etiam in ipso:

11 Adiungit suos collegas testes, quibuscum summo consensu semper idem, id est vnum Christum, docuit.

(Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναί, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν) τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. 20

([12] Quotquot enim *sunt* promissiones Dei, in ipso *sunt* Etiam, & in ipso *sunt* Amen) ad Dei gloriam per nos.

12 Denique summam suæ doctrinæ explicat, omnes videlicet salutis promissiones in Christo esse firmas ac ratas.

Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστόν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεός· 21

[13] Porro qui nos confirmat vobiscum in Christũ, & qui vnxit nos, Deus *est*:

13 Huius constantiæ laudem vni gratiæ Dei per Spiritum sanctũ tribuit, simúlque concludit non posse de sua & collegarũ fide dubitari quin ipsi Dei Spiritui fiat iniuria, quum sint ipsi sibi optimè cõscii,

Ὁ καὶ

12 [a]שובהרן גיר [b]הנו סהדותא דרעינן [c]דבפשיטותא [d]ובדכיותא [e]ובטיבותא דאלהא [f]אתהפכן בעלמא ולא בחכמתא דפגרא [g]ויתיראית [h]לותכון דילכון :

Gloriatio enim nostra hæc est, testimonium mentis nostræ, quòd cum simplicitate & cum puritate, & cum gratia Dei conuersati sumus in mundo, & non sapientia corporis, & potißimũ erga vos.

[a] שובהרן תהלתנו : [b] הנו ש׳ה׳א : [c] פשיטותא תמימות : [d] דכיותא נקיות : [e] טיבותא חסד : [f] אתהפכן התהלכנו : [g] יתיראית יותר : [h] לותכון דילכון אצלכם :

13 לא הוא אחרנין כתבינן לכון אלא אילין דידעין אנתון אף משתודעין אנתון [i]תכיל אנא דין דעד מטא [k]לאחריתא תשתודעון :

Nequaquam alia scribimus vobis, sed ea quæ agnoscitis, etiam persuasa habetis: confido autem quòd vsque in finem persuasa habebitis.

[i] תכיל בוטח : [k] אחריתא אחרית :

14 [l]איכנא דאף אשתודעתון [m]קליל מן סגי דשובהרכון חנן איך דאף אנתון דילן ביומה דמרן ישוע משיחא :

Quemadmodũ etiã persuasũm habuistis[8] ex parte, quòd gloriatio vestra sumus, sicut etiam vos nostra, in diem Domini nostri Jeschua Christi.

[l] איכנא כמו : [m] קליל מן סגי מעט :

8 Ad verbum, Parum ex multo, vt 1. Corinth. 1.

15 ובהנא [n]תוכלנא צבא הוית [o]מן קדים [p]דאתא לותכון [q]דאעיפאית תקבלון [r]טיבותא :

Et in hac fiducia volebam prius venire ad vos, vt dupliciter reciperetis gratiam:

[n] תוכלנא ביטחון : [o] מן קדים לפנים : [p] דאתא שאבוא : [q] אעיפאית כפלים : [r] טיבותא חסד :

16 ואעבר עליכון למקדוניא ותוב מן מקדוניא לותכון אתא ואנתון תלוונני ליהוד :

Et transirem per vos in Macedoniam, & rursus à Macedonia ad vos venirem, & vos deduceretis me in Judæam.

17 הדא הכיל [s]דאתרעית למא איך [t]מסרהבא אתרעית או [u]דלמא דבסר אנין אילין דמתרעא אנא מטול [x]דולא הוא דיהוא בהין [y]אין אין ולא לא :

Hoc igitur quod cogitaui, nunquid tanquam leuis cogitaui? aut nunquid carnis sunt hæc quæ cogito, eo quòd oportuerit vt esset in eis Etiam Etiam, & Non Non?

[s] אתרעית חשבתי : [t] מסרהבא נחוץ : [u] דלמא האם : [x] ולא צריך : [y] אין כן :

18 [z]מהימן הו אלהא דלא הות מלתן דלותכון אין ולא :

Fidelis est Deus, quòd non fuit sermo noster erga vos, Etiam et Non.

[z] מהימן נאמן :

19 ברה גיר דאלהא ישוע משיחא הו דבאידן אתכרז לכון בי ובסלוגוס ובטמתאוס לא הוא אין ולא אלא אין הוא בה :

Filius enim Dei Jeschua Christus, qui[9] per nos prædicatus est vobis [nempe] per me & per Syluanum & per Timotheum, non fuit Etiam et Non, sed fuit Etiam in ipso [Deo].

9 Ad verbum, Per manus nostras. Id est Opera nostra. Hebraism.

20 כלהון גיר [aa]מולכנוהי דאלהא בה הו במשיחא אין הוו מטול הנא באידה [bb]יהבינן אמין לתשבוחתה דאלהא :

Omnes enim promißiones Dei in ipso Christo Etiam fuerunt. propter hoc [10] per ipsum [11] damus Ammin ad gloriam ipsius Dei.

[aa] מולכנוהי הבטחותיו : [bb] יהבינן משיבים אנחנו :

10 Ad verbum, Per manũ ipsius. Hebraismus.

11 Id est Responsemus. Subauditur enim vox פתגמא, significans Responsũ, quæ expressa legitur ad Rom. 9

21 אלהא הו דין [cc]דמשרר לן עמכון במשיחא הו דהו משחן :

Deus autem est confirmans nos vobiscum in Christum, idem qui vnxit nos.

[cc] משרר לן מקיים אותנו :

וחתמן

22 Ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.

Qui etiam obsignauit nos, dedítque arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.

23 Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχήν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν, οὐκ ἔτι ἦλθον εἰς Κόρινθον.

[14]Ego verò testem Deum inuoco in animam meam, me *idcirco* nōdum venisse Corinthum vt vobis parcam.

14 Iam ad rem accedens, iurat tantum abesse vt leuiter consilium de sua ad eos profectione mutarit, vt contrà idcirco non venerit ne præsens cogeretur durius quàm vellet cū ipsis agere.

24 Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν· τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε.

[15]Non quòd dominemur vestræ fidei, sed *quòd* administri simus gaudii vestri. nam fide statis.

15 Remouet omnē arrogantiæ suspicionem, testans sese non vt dominum sed vt seruum loqui, ipsis in Domino consolandis destinatum.

Κεφάλαιον β.

Cap. II.

1 Ἔκρινα δὲ ἐμαυτῷ τοῦτο, τὸ μὴ πάλιν ἐλθεῖν ἐν λύπῃ πρὸς ὑμᾶς.

HOC autem mihi faciendum iudicaui, ne rursus ad vos cū tristitia veniam.

2 Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ;

Nam si ego tristitia vos afficiam, quis est qui exhilaret me, nisi is ipse qui tristitia afficitur ex me?

3 Καὶ ἔγραψα ὑμῖν τοῦτο αὐτό, ἵνα μὴ ἐλθὼν λύπην ἔχω ἀφ᾽ ὧν ἔδει με χαίρειν· πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ, πάντων ὑμῶν ἐστιν.

Et hoc ipsum vobis scripsi, ne, quū venero, tristitiā capiam ex iis de quibus oportebat me gaudere: confisus de vobis omnibus, meum gaudiū, omniū vestrū *gaudiū* esse.

4 Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων, οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶτε ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.

Nam ex multa oppressione & anxietate cordis scripsi vobis per multas lacrymas: non vt tristitia afficiamini, sed vt cognoscatis charitatem quam habeo abundātissimam erga vos.

5 Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ᾽ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ, πάντας ὑμᾶς.

[1]Quòd si quis tristitiam attulit, nō mihi tristitiā attulit, sed quadātenus, ne illū aggrauē, vobis omnibus.

1 Transit ad alterum locum huius epistolæ, qui tamē vel utimseritur superioribus, ad quæ postea reuertitur. Agit autem de incestuosi illius absolutione, quoniam suam resipiscentiam satis testatus videbatur: verum excommunicationis vsum declarans, nempe nō vt ab odio sed à charitate incipiat, & in eandem desinat, ne, dum modum nullum tenemus, Satanæ seruiamus.

6 Ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων.

Sufficit istiusmodi *homini* ista obiurgatio à pluribus *profecta*.

7 Ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι, καὶ παρακαλέσαι, μήπως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος.

Vt è contrario potius vos *ei* condonetis, *eúmque* cōsolemini, nequo modo redundante tristitia absorbeatur *vir* huiusmodi.

8 Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην.

Quapropter precor vos vt ratam faciatis in illum charitatem.

Εἰς

Nam

22 וחתמן ויהב [a] רהבונא דרוחא בלבותן :

22 *Et obsignauit nos, et dedit arrhabonem Spiritus sui in cordibus nostris.*

23 אנא דין לאלהא מסהד אנא על נפשי דמטול [b] דחאס אנא עליכון לא אתית לקורינתוס :

23 [12] *Ego autem Deum testem inuoco in animam meam, quòd, quia parco vobis, non venerim Corinthum.*

12 Hinc videtur auspicandum esse secundum caput: & textus Syriacus hinc sectionis initium facit.

24 לא הוא מטול דמרי הימנותכון חנן אלא [c] מעדרנא חנן דחדותכון בהימנותא הו גיר קימין אנתון :

24 *Nequaquam quòd dominatores fidei vestræ simus: sed adiutores sumus gaudii vestri. fide enim statis.*

קפלאון ב

Cap. II.

1 דנת דין הדא בנפשי דלא תוב [d] בכריותא אתא לותכון :

1 *IVdicaui autē hoc apud meipsum, vt non rursus cum mœstitia venirē ad vos.*

2 אן אנא גיר [e] מכרא אנא לכון מנו [f] יחדיני אלא הו [g] דאנא [h] אכרית לה :

2 *Si enim ego mœstitia afficiam vos, quisnam exhilarabit me, nisi is quem ego mœstitia affeci?*

3 ודכתבת לכון [i] הי הדא דלא כד אתא [k] יכרון לי הנון אילין [l] דולא הוא להון דהנון [m] יחדונני [n] תכיל אנא דין עליכון דחדותי דכלכון הי :

3 *Et quod scripsi vobis, idipsum est, vt non, quum venirem, mœstitia afficerēt me illi ipsi quos oportebat vt ipsi me gaudio afficerent. Confido autem de vobis quòd gaudium meum vestrûm omnium sit.*

ומן אולצנא רבא ומן [o] נוסיא דלבא

4 כתבת לכון הלין [p] בדמעא סגיאתא לא מטול [q] דתכרא לכון אלא מטול דתדעון [r] חובא [s] יתירא דאירת לי לותכון :

4 *Et ex afflictione multa, & ex anxietate cordis scripseram vobis illa cum lacrymis multis: nō vt mœstitia esset vobis, sed vt cognosceretis charitatem eximiam quæ est mihi erga vos.*

5 אן דין אנש [t] אכריל הוא לי אכרי אלא [u] בציר קליל לכלכון דלא [x] תאקרי מלתא עליכון :

5 *Siquis autem mœstitia affecit me, nequaquam me affecit mœstitia, sed paululum vos omnes, ne grauis esset sermo contra vos.*

6 [y] כדו לה דין להנא [z] כאתא דמן סגיאא :

6 *Sufficit autem isti increpatio quæ fuit à pluribus.*

7 [aa] ומכיל [bb] אחרניאית [cc] ולא דתשבקון לה [dd] ותביאוניהי [ee] דלמא [ff] בכריותא [gg] יתירתא יתבלע לה הו מן [hh] דהכנא הו :

7 *Et deinceps è diuerso oportet vt condonetis ei, & consolemini eum: ne tristitia abūdanti absorbeatur is qui huiusmodi est.*

8 מטול הנא בעא אנא מנכון [ii] דתשררון בה [kk] חובכון :

8 *Quapropter peto à vobis vt confirmetis in eum charitatem vestram.*

מטול

Ideo

[a] רהבונא ערבון :
[b] חאס חס :
[c] מעדרנא עוזרי :
[d] כריותא מכאוב :
[e] מכרא מכאיב :
[f] יחדיני ישמחני :
[g] דאנא שאני :
[h] אכרית הכאבתי :
[i] הי הדא זאת היא :
[k] יכרון יכאיבו :
[l] ולא ראוי :
[m] יחדונני ישמחו אותי :
[n] תכיל בוטח :
[o] נוסיא דלבא עצבת לב :
[p] דמעא דמעות :
[q] תכרא יכאב :
[r] חובא האהבה :
[s] יתירא רבה :
[t] אכרי הכאיב :
[u] בציר קליל מעט מזער :
[x] תאקרי תכבד :
[y] כדו די :
[z] כאתא התוכחה :
[aa] מכיל מעתה :
[bb] אחרניאית להפך :
[cc] ולא ראוי :
[dd] תביאוניהי תנחמו אותו :
[ee] דלמא פן :
[ff] כריותא מכאוב :
[gg] יתירתא רבה :
[hh] הכנא כן :
[ii] תשררון תקיימו :
[kk] חובכון אהבתכם :

9 Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε.

Nam in hunc finem etiam scripsi vt cognoscerem probationem vestri, *id est* an ad omnia obedientes sitis.

10 Ὧ δέ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ· καὶ γὰρ ἐγὼ εἴ τι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι, δι᾽ ὑμᾶς, ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ.

Cui verò condonatis, & ego cōdo*no*: nā & ego siquid condonaui, cui condonaui, propter vos *id feci*, in cōspectu Christi, vt ne occupemur à Satana.

11 Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν.

Non enim illius machinationes ignoramus.

12 Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρῳάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου, τῷ μὴ εὑρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου·

[2]Porro quum venissem Troadem ad *prædicandum* Euangelium Christi, etiamsi ostium mihi apertū erat per Dominum, nō habui relaxationē *in* spiritu meo, eo quòd non inuenissem Titum fratrem meum:

2 Redit ad Apostolatus sui confirmationem, prolatis tum suorum laborum tum etiam Dei benedictionis testimoniis.

13 Ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς, ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν.

Sed quum illis valedixissem, abij in Macedoniam.

14 Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι᾽ ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ.

Deo autē gratia, qui facit vt semper triumphemus in Christo: & odorem notitiæ suæ manifestum facit per nos omni in loco.

15 Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις·

[3]Nam Christi bona fragrantia sumus Deo, in iis qui seruantur, & in iis qui pereunt:

3 Quoniam constabat eum non pari successu vbique recipi, imò verò longè plurimos eum despicere, atque adeo execrari, negat propterea de sui Apostolatus autoritate quicquam detrahendum: quum Christum doceat non tantùm vt credentiū seruatorem, sed etiā vt contemptorum iudicem.

16 Οἷς μὲν, ὀσμὴ θανάτου εἰς θάνατον· οἷς δὲ, ὀσμὴ ζωῆς εἰς ζωήν. καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός;

His quidem, odor mortis ad mortem: illis verò, odor vitæ ad vitam. [4]& ad hæc quis idoneus?

Infrà, 4.2

17 Οὐ γάρ ἐσμεν, ὡς οἱ πολλοὶ, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ᾽ ὡς ἐξ εἰλικρινείας, ἀλλ᾽ ὡς ἐκ Θεοῦ, κατενώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν.

‖Non enim, vt plerique, cauponamur sermonem Dei, sed vt ex sinceritate, sed vt ex Deo in conspectu Dei, de Christo loquimur.

4 Rursus remouet arrogantiæ crimen, omnia à se gesta tribuens Dei virtuti, cui sincerè & absque turpi vlla cupiditate inseruiat: cuius rei ipsosmet facit testes, vsque ad vers. 6 proximi capitis.

Κεφάλαιον γ΄.

Cap. III.

1 Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; εἰ μὴ χρῄζομεν, ὥς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν;

INcipimus rursus nosipsos commendare? nū egemus, vt nōnulli, commēdatitiis epistolis apud vos, aut à vobis commendatitiis?

Ἡ ἐπιστολὴ

Epistola

9 מטול הנא גיר כתבת אף דארע [a]בנסינא אן בכל מדם [b]משתמעין אנתון לי :

Ideo enim scripsi vt etiam cognoscerem per experientiam num omni in re sitis obedientes mihi.

10 למן דאנתון דין שבקין אנתון אף אנא אף אנא גיר [c]מדם [d]דשבקת מטולתכון הו שבקת [e]בפרצופה דמשיחא דלא [f]יעלבן סטנא :

Cui autem ignoscitis vos, ego quoque. Nam etiam ego quod cõdonaui, propter vos condonaui in conspectu Christi, ne occuparet nos Satanas.

11 ידעינן גיר מחשבתה :

Nouimus enim cogitationes eius.

12 כד אתית דין לטרואוס בסברתה דמשיחא ואתפתח לי תרעא במריא לא הוא לי [g]ניחא ברוחי דלא [h]אשכחת לטטוס אחי :

Quum venissem autem Troadem propter Euangelium Christi, & apertum mihi esset ostium per Dominum, nõ fuit mihi quies in spiritu meo, quòd non inuenissem Titum fratrẽ meum:

13 אלא [i]שרית אנון [k]ונפקת לי למקדוניא :

Sed dimisi eos, & abii in Macedoniam.

14 [l]טיבו דין לאלהא דבכל [m]זבן [n]חזתא עבד לן במשיחא וגלא בן [o]ריחא דידעתה בכל אתר :

Gratia autem Deo, qui omni tempore triumphum facit nobis in Christo, et manifestat per nos odorem cognitionis sui in omni loco.

15 ריחא חנן גיר [p]בסימא במשיחא לאלהא באילין [q]דחאין ובאילין דאבדין :

Odor enim suauis sumus Deo per Christum in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt:

16 לאילין דריחא דמותא למותא ולאילין דריחא דחיא לחיא ולהלין מנו [r]ישוא :

His odor mortis ad mortem, & illis odor vitæ ad vitam. & ad hæc quis par erit?

17 לא הוין גיר איך [s]שרכא [t]דממזגין מלוהי דאלהא אלא איך [u]דבשררא ואיך דמן אלהא קדם אלהא במשיחא ממללינן :

Non enim sumus sicut reliqui qui mixtura adulterãt sermones Dei, sed tanquã qui in veritate, et tanquã qui ex Deo corã Deo de Christo loquimur.

קפלאון ג׳

Cap. III.

1 [x]משרינן לן תוב [y]מן דריש דנחויכון מנא חנן או דלמא [z]סניקינן איך [aa]אחרנא דאגרתא דפוקדנא יתכתבן לכון עלין או דאנתון תכתבון ת תפקדון עלין :

INcipimus rursus à principio indicare vobis qui simus? aut nunq̃d opus habemus, sicut alii, vt literæ cõmẽdatitiæ scribãtur vobis de nobis, aut vt vos scribatis, ac commendetis nos?

[a] נסינא בחינה:
[b] משתמעין מקשיבים:
[c] מדם מה:
[d] שבקת נשאתי:
[e] בפרצופה לפניו:
[f] יעלבן יעשוק אותנו:
[g] ניחא מנוחה:
[h] אשכחת מצאתי:
[i] שרית עזבתי:
[k] נפקת יצאתי:
[l] טיבו שבח:
[m] זבן עת:
[n] חזתא ניצחון או נוראה:
[o] ריחא ריח:
[p] בסימא נעים:
[q] דחאין הנושעים:
[r] ישוא יהית שוה והגון:
[s] שרכא השאר:
[t] ממזגין מערבים:
[u] שררא אמת:
[x] משרינן מתחילים אנחנו:
[y] מן דריש מראשית:
[z] סניקינן צריכים אנחנו:
[aa] אחרנא האחרים:

2 Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων·

Epiſtola noſtra vos eſtis, inſcripta in cordibus noſtris, quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominibus:

3 Φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλὰ ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις.

Dum palàm fit vos eſſe epiſtolam Chriſti ſubminiſtratã à nobis, inſcriptam non atramento, ſed Spiritu Dei viui: [1]nõ in tabulis lapideis, ſed in carneis tabulis cordis.

1 Obiter alludit ad externi Leuitici miniſterij cum Euangelico ſiue Apoſtolico collatione, quã poſtea copioſè perſequetur.

4 Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν.

Fiduciam autem huiuſmodi habemus per Chriſtum apud Deum.

5 Οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαί τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ·

Non quòd idonei ſimus ex nobiſipſis ad cogitandum quicquã, velut ex nobiſipſis: ſed quòd idonei ſumus, *id* ex Deo *eſt*:

6 Ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος. τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ.

[2]Qui etiam fecit vt idonei eſſemus miniſtri noui Teſtamenti, nõ literæ, ſed Spiritus. nam litera occidit, Spiritus autem viuificat.

7 Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν, ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ὥστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τὴν καταργουμένην,

Quòd ſi mortis miniſterium literis informatum in ſaxis, fuit glorioſum, adeo, vt non poſſent intueri filii Iſrael in faciem Moſis, propter gloriam vultus eius, quæ abolenda erat,

8 Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;

Quî non potius miniſterium Spiritus erit glorioſum?

2 Amplificat ſuũ & ſuorum collegarũ miniſterium, i. Euangelicum, eius collatione cum miniſterio Legali: quod conſiderat in Moſis perſona, per quem videlicet Lex tradita eſt: cui opponitur Chriſtus Euangelij autor. Eſt autem collatio eiuſmodi, ab ipſa ſubſtantia miniſterii ſumpta. Lex eſt veluti ſcriptum quoddam per ſe mortuum & inefficax: Euangelium autem, ſiue nouum fœdus, eſt velut ipſa Dei virtus in innouandis, iuſtificandis, & ſeruandis hominibus. Lex proponit mortem, omnes iniuſtitiæ reos peragens: Euangelium offert & cõfert iuſtitiam & vitam: Legis œconomia fuit ad tempus ſubſeruiens promiſſioni: Euangelium manet ad finem ſeculorum. Itaque quis eſt illius ſplendor præ iſtius gloria?

9 Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως, δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ.

Nam ſi miniſteriũ condemnationis *fuit* glorioſum, multo magis miniſterium iuſtitiæ abundat gloria.

10 Καὶ γὰρ οὐδὲ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον, ἐν τούτῳ τῷ μέρει, εἵνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης.

Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidem fuit hac in parte, *id eſt* quod ad ſuperantẽ gloriam attinet.

11 Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον, διὰ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δόξῃ.

Nam ſi quod aboletur, *fuit* glorioſum, multo magis eſt glorioſum id quod manet.

12 Ἔχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ παρρησίᾳ χρώμεθα.

[3]Itaque quum eiuſmodi ſpem habeamus, multa in loquendo euidẽtia vtimur.

3 Oſtendit qua in re ſit poſita Euangelicæ prædicationis gloria, nempe in eo quod perſpicuè patefaciat id quod Lex obſcurè oſtendebat, vt quæ ad Chriſtum venturum ſanandos auditores amandaret, quos ipſa vulnerauerat.

Καὶ

2 אגרתן דין דילן אנתון אנון דכתיבא בלבן וידיעא ומתקריא מן כל נש :

2 *Epistola autem nostra vos estis, quæ scripta est in cordibus nostris, quæ intelligitur ac legitur à quolibet homine.*

3 ידעיתון גיר דאגרתה אנתון דמשיחא דאשתמשת מנן דכתיבא לא [a]בדיותא אלא ברוחא דאלהא חיא לא [b]בלוחא דכאפא אלא בלוחא דלבא דבסרא :

3 *Agnoscimini enim quòd epistola sitis Christi,[1] quæ subministrata est à nobis, quæ scripta est non atramēto, sed per Spiritū Dei viuentis: nō in tabulis lapidis, sed in tabulis cordis carnis.*

4 [c]תוכלנא דין הכנא אית לן במשיחא לות אלהא :

4 *Fiducia autem huiusmodi est nobis in Christo erga Deum.*

5 לו דחנן ספקינן [d]דנתרעא [e]מדם איך דמן נפשן אלא [f]חילן מן אלהא הו :

5 *Non quòd nos sufficientes simus vt cogitemus aliquid tanquam ex nobis ipsis, sed facultas nostra ex Deo est.*

6 הו [g]דאשוין דנהוא משמשנא [h]דדיתיקא חדתא לא בכתבא אלא ברוחא כתבא גיר קטל רוחא דין [i]מחיא :

6 *Qui idoneos fecit nos, vt simus ministri Testamenti noui, non [2]in scriptura, [3]sed in Spiritu. Scriptura enim occidit, Spiritus autem viuificat.*

7 אן דין תשמשתא דמותא בכתבא אתרשמת בכאפא והות בתשבוחתא איכנא דלא ישכחון בני יסריל [k]למחר בפרצופה דמושא מטול שובחא דפרצופה הו דאתבטל :

7 *Si autem ministeriū mortis in Scriptura [4]designatum fuit in lapidibus, fuitque[5] in gloria, ita vt non possent filij Israiel contemplari faciē Musche, propter gloriam faciei eius quæ abolita est:*

8 איכנא הכיל [l]תשמשתא דרוחא לא [m]יתיראית תהוא בשובחא :

8 *Quomodo igitur ministerium Spiritus non magis erit in gloria?*

9 אן גיר לתשמשתא [n]דחויבא הוא שובחא [o]חד כמא [p]תתיתרי תשמשתא [q]דזדיקותא בשובחא :

9 *Si enim ministerio condemnationis fuit gloria, quanto magis excellet ministerium iustitiæ in gloria?*

10 איך הו גיר דאף לא משבחא הי דאשתבחת [r]בפוחמא דהנא שובחא [s]מיתרא :

10 *Quandoquidem etiam glorificatū non fuit quod glorificatum est, in comparatione huius gloriæ excellentis.*

11 אן גיר מדם דאתבטל משובחא הוא [t]יתיראית אינא [u]דמקוא בשובחא יהוא :

11 *Si enim quod aboletur, in gloria fuit, excellētius, id quod manet in gloria, erit.*

12 מטול דאית לן הכיל [x]הנא [y]סברא יתיראית [z]בגלא עין [aa]מתדברינן :

12 *Itaque, quia est nobis hæc spes,[6] magis reuelato oculo nos gerimus:*

ולא

kk.ij.

---

[a] דיותא דיו :
[b] לוחא דכאפא לחות אבן :
[c] תוכלנא ביטחון :
[d] נתרעא נחשוב :
[e] מדם דבר :
[f] חילן כוחנו :
[g] אשוין עשה אותנו הגונים :
[h] דיתיקא בריה מלשון יון :
[i] מיחא מחית :
[k] למחר להביט :
[l] תשמשתא פקדת :
[m] יתיראית יותר :
[n] חויבא אשם :
[o] חד כמא אף כי :
[p] תתיתרי תהיה יתירה :
[q] זדיקותא צדקה :
[r] פוחמא ערך :
[s] מיתרא יתירה :
[t] יתיראית יותר :
[u] מקוא עומד :
[x] הנא זאת :
[y] סברא תקוה :
[z] בגלא עין ר"ל לבטח כי מי שאיננו פוחד הולך בפנים מגולים :
[aa] מתדברינן הולכים אנחנו :

1 Id est, Ad quā scribendam ministerium nostrum adhibuimus.

2 Id est, In Lege Mosis, secluso Euangelio.

3 Id est, Sed in Euangelio coniuncto cum Spiritu Christi.

4 Id est Insculptum & impressū.

5 Id est Gloriosū.

6 Id est, Maiori cū libertate. Syriaca enim phrasis est, in nouo Testamento frequēs בגלא עין, pro Liberè & apertè: vt Marci 8, Ioh. 16, Act. 2. & 4.

Exo.34.34

13 Καὶ οὐ καθάπερ Μωσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου.

[4]Nec *sumus* sicut Moses, *qui* imponebat velamen faciei suæ, ne intuerentur filii Israel in finem eius quod aboletur.

14 Ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅ,τι ἐν Χριστῷ καταργεῖται.

Itaque occalluerũt mentes illorum. nam vsque ad *diem* hodiernũ, in lectione veteris Testamenti manet non retectum velamen illud, quod per Christum tollitur.

15 Ἀλλ' ἕως σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται·

Sed ad hunc vsque diem, quum legitur Moses, velamen cordi eorum impositum est:

16 Ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα.

Postquam autem conuersum fuerit ad Dominum, tolletur velamẽ.

Ioh.4.14

17 Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία.

‖Dominus verò, Spiritus ille est: vbi autem Spiritus ille Domini, illic libertas.

18 Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου πνεύματος.

[5]Nos autem omnes retecta facie gloriam Domini vt in speculo intuentes, in eandem imaginem trãsformamur ex gloria in gloriã, sicut à Domini spiritu.

Κεφάλαιον δ.

Cap. IIII.

1 Διὰ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἠλεήθημεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν·

P[1]Ropterea quum ministerium hoc habeamus prout misericordiã cõsequuti sum⁹, nõ segnescim⁹:

2 Ἀλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Sed abdicauimus turpitudinis tegumenta, non incedentes cum calliditate, neque falsantes sermonem Dei, sed declaratione veritatis commendãtes nosipsos apud omnẽ cõscientiam hominum, in conspectu Dei.

3 Εἰ δὲ καί ἐστι κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον·

[2]Quòd si tectum est Euangelium nostrum, iis qui pereũt tectum est:

4 Ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.

In quibus deus huius seculi excæcauit mentes, *id est* infidelibus, ne irradiet eos lumen Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei.

Οὐ

Non

4 Obiter exponit allegoriam velaminis Mosis, quod fuit symbolum obscuritatis hominum, qui Legis fulgore hebetarentur potius quàm illustrarentur: quod velamen aduentu Christi corda illustrantis & ad Dominum conuertentis, sublatum sit, vt ab ista cæcitatis seruitute in lucis libertatẽ per Christi Spiritus virtutem asseramur.

5 Pergens in allegoria velaminis, comparat Euangeliũ speculo, quod etsi sit limpidissimum, tamen intuentium aciem non modò non perstringat, vt Lex, sed suis etiam radiis transformet, vt & ipsi sint eius gloriæ ac splẽdoris participes, alios videlicet illustrandis: sicut dicebat Christus suis, Vos estis lux mundi: quum ipse solus esset vera lux. Quin etiam alibi iubemur vt mundi faces cæteris prælucere, vt qui simus Spiritus Domini facti participes. Sed propriè hic agit Paulus de Euangelij ministris, vt ex præcedentibus & sequentibus liquet, idque proposito sui suorumque collegarum exemplo.

1 Iam manifestè testatur sese cũ collegis (sed per Dei misericordiam) integrè & sincerè vocatiõe sua, neglectis omnibus periculis, defungi.

2 Obiectio, multos audire Euangelium quo nihilo magis quã prædicatione legis illustrentur. Respondet, culpam esse in ipsis hominibus, quibus Satan in mundo dominans oculos eruit. Interea verò nihilominus clarissimã Euangelij lucẽ à se & suis collegis spectandam proponi, quum Christus, quẽ vnum prædicat, is sit in quo vno Deus cognosci ac veluti perspici possit.

13 ולא איך מושא דרמא הוא[a] תחפיתא על אפוהי דלא [b] יחורון בני יסריל [c]בשולמה דהו דמתבטל :

13 *Et non sicut Musche, super cuius faciem positum erat velamen, ne intuerentur filii Israiel [7] in finem eius quod aboletur.*

14 אלא אתעורו במדעיהון עד מא גיר ליומנא אמתי [d]דדיתקא עתיקתא מתקריא הי הי [e] תחפיתא [f] קימא עליהון ולא מתגליא דבמשיחא הו מתבטלא :

14 *Sed excæcati sunt in mentibus suis nam usque in hodiernũ diem, quando Testamentum vetus legitur, illud ipsum velamẽ manet super eos, neque discooperitur, quoniam per Christum aboletur.*

15 ועד מא ליומנא אמתי דמתקרא מושא תחפיתא על לבהון רמיא :

15 *Et usque in hodiernum diem, quũ legitur Musche, velamen super cor eorum positum est.*

16 ואמתי דאנש מנהון יתפנא לות מריא [g]משתקלא מנה תחפיתא :

16 *Et quum aliquis ex eis conuersus fuerit ad Dominum, auferetur ab eo velamen.*

17 מריא דין הויו רוחא [h]ואתר דרוחה דמריא [i]חארותא הי :

17 *Dominus autẽ, ipse est Spiritus: et vbi est Spiritus Domini, libertas est.*

18 חנן דין כלן באפא גליתא תשבוחתה דמריא איך [k] דבמחזיתא חזינן ולה לדמותא משתחלפינן מן שובחא לשובחא איך דמן מריא רוחא :

18 *Nos autem omnes facie reuelata gloriam Domini, tanquam in speculo videmus, et in eam imaginem trãsmutati sumus à gloria in gloriam, tãquam à dominatore spiritu.*

קפלאון ד׳

Cap. IIII.

1 מטול הנא [l]לא מאנא לן בתשמשתא הדא [m] דאחידינן איך רחמא דהוו עלין :

1 *PRopter hoc non est nobis molestia in ministerio hoc quod habemus iuxta misericordiam quæ facta est erga nos:*

2 אלא [n]אסלינן כסיתה [o]דבהתתא ולא מהלכינן [p] בחרעותא ולא [q] נכלינן מלתה דאלהא אלא בגליותא [r]דשררא [s]מחוינן נפשן לכלהון [t]רעינא דבני נשא קדם אלהא :

2 *Sed reiecimus occultamenta ipsa dedecoris, neque ambulamus per astutiam, neque dolosè tractamus sermonem Dei, sed in manifestatione veritatis ostendimus nosipsos apud omnes mentes filiorum hominis coram Deo.*

3 ואן דין [u] מכסי הו אונגליון דילן לאילין דאבדין הו מכסי :

3 *Quòd si autem opertum est Euangelium nostrum, iis qui pereunt opertum est:*

4 אילין [x]דאלהה דעלמא הנא עור מדעיהון על דלא [y]מהימנין דלא ידנח להון נוהרה דאונגליון דשובחה דמשיחא דהויו דמותה דאלהא :

4 *Illis, inquam, quorum Deus sæculi huius excæcauit mentes, eo quòd non credant, nec oriatur illis splendor Euãgelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.*

[a] תחפיתא מסוה :
[b] יחורון יביטו :
[c] שולמה סופו :
[d] דיתיקא הברית מלשון יון :
[e] תחפיתא מסוה :
[f] קימא עומד :
[g] משתקלא סר :
[h] ואתר דרוחה ובאשר רוחו :
[i] חארותא חפשת :
[k] מחזיתא מראה :
[l] לא מאנא לן לא נקוץ :
[m] אחידינן אוחזים אנחנו :
[n] אסלינן מאסנו :
[o] בהתתא בושת :
[p] חרעותא ערימות :
[q] נכלינן מלתה דאלהא נתנכל בדבר האל :
[r] שררא אמת :
[s] מחוינן מראים :
[t] רעינא מחשבות :
[u] מכסי כסוי :
[x] אלהה דעלמא הנא הוא השטן :
[y] מהימנין מאמינים :

[7] Id est, In imas vsque partes ministerii Mosis. siue, In scopum doctrinæ quam proponebat.

5 Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον· ἑαυτοὺς δὲ, δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν.

Gen.1.3

6 Ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

7 Ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν·

8 Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι·

9 Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι·

10 Πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ.

11 Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν.

12 Ὥστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν.

Psal.116.10

13 Ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα, καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν.

14 Εἰδότες ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν.

15 Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

16 Διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦται ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ.

Τὸ

[3]Non enim nosipsos prædicamus, sed Christum Iesum Dominũ: nos autẽ seruos vestros propter Iesum.

Quoniam Deus qui dixit vt ‖è tenebris lux splendesceret, *is est* qui splẽduit in cordibus nostris, ad *præbendum* lumen cognitionis in facie Iesu Christi.

[4]Habemus autem thesaurũ hunc in testaceis vasculis, [5]vt eius virtutis præstãtia sit Dei, & nõ ex nobis:

Dum in omnibus premimur, at non coarctamur: hæsitamus, at non prorsus hæremus:

Persequutionem patimur, sed in ea non deserimur: deiicimur, at nõ perimus:

[6]Quolibet mortificationem Domini Iesu in corpore circumferentes, vt etiam vita illa Iesu in corpore nostro manifesta fiat.

Semper enim nos qui viuimus, morti tradimur propter Iesum, vt etiã vita Iesu manifesta fiat in mortali carne nostra.

[7]Itaque mors quidẽ in nobis agit, vita verò in vobis.

[8]Et quia habemus eundem spiritum fidei, secundũ illud quod scriptum est, ‖Credidi, & ideo loquutus sum, nos quoque credimus, quamobrem etiam loquimur.

Scientes fore vt qui excitauit Dominum Iesum, nos quoque per Iesum excitet, & sistat vobiscum.

[9]Nam hæc omnia propter vos, vt gratia illa copiosissima, pluribus gratias agentibus redundet in gloriam Dei.

Propterea non segnescimus, [10]sed etiãsi externus homo noster corrumpitur, internus tamen renouatur quotidie.

3 Remouet suo more omnem ambitionis suspicionem, se quidem fideliter docere confirmans, sed vt seruum, & totam hanc lucem quam aliis cõferat cum suis collegis, a Domino te stans promanare.

4 Occurrit offendiculo quod apud plerosque offundebat tenebras Euangelici ministerij splendori: quoniam videlicet Apostoli erant omnium calamitosissimi. Respondet Paulus, se quidem & collegas suos esse veluti testacea vasa, sed in quibus situs sit pretiosissimus thesaurus.

5 Causas mirificas affert cur Dominus excellentissimos seruos suos ita velit affligi: vt (inquit) omnibus constet eos non humana sed diuina, eáque præstantissima virtute fretos consistere, quum millies moriantur, & nunquam pereant.

6 Amplificatio superioris sentetiæ qua suas afflictiones morti quotidianæ, virtutem autem Spiritus Dei in Christo, comparat vitæ quæ mortem ipsam opprimat.

7 Conclusio admodum artificiosa: ac si diceret, In summa igitur nos morimur vt morte nostra viuatis, quum videlicet Ecclesiarum ædificandarum causa omnia illa pericula subirẽt, & suæ patientiæ exẽplis non desinerent omnes fideles confirmare.

8 Declarat præcedentem sententiam, ostendens sese cum suis collegis mori quidem quodammodo vt aliis vitam compararẽt, sed se nihilominus esse eiusdem vitæ cum illis participes: quoniam quod aliis credendum proponant, ipsi quoque in primis credant, fore videlicet vt & ipsi cum eis in Christo tãdem seruentur.

9 Quomodo hæc cõstantia in ipsis foueatur ostendit: quoniã videlicet in Dei gloriam respiciunt & Ecclesiarum sibi commissarum salutem.

10 Adiicit veluti triumphale epiniciũ, sese quidem affligi exterius, sed interius proficere quotidie: & nihili esse omnibus modis quæcunque sunt in hac vita sustinendæ ærumnæ, præ constantissima illa & æterna gloria.

5 לא הוא גיר [a]נפשן מכרזינן אלא למשיחא ישוע מרן לנפשן דין [b]דעבדיכון חנן מטול ישוע :

Nequaquam enim nosipsos prædicamus, sed Christum Ieschua Dominum nostrum: nosipsos autem, quòd serui vestri simus propter Jeschua.

6 מטול דאלהא הו דאמר דמן חשוכא נוהרא ידנח הו דנח בלבותן דנתנהר בידעתא דשובחה דאלהא בפרצופה דישוע משיחא :

Quia Deus ille qui dixit vt è tenebris lux oriretur, ipse ortus est in cordibus nostris, vt resplenderemus per cognitionem gloriæ Dei, in facie Ieschua Christi.

7 אית לן דין [c]סימתא הדא [d]במאנא [e]דחצפא דרבותא דחילא מן אלהא תהוא ולא מנן :

Est autem nobis hîc thesaurus in vasis testaceis, vt magnitudo virtutis ex Deo sit, & non ex nobis.

8 בכל מדם דין מתאלצינן אלא לא מתחנקינן [f]מתטרפינן אלא לא [g]חיבינן

In omnibus autem affligimur, sed nō strangulamur: conquassamur, sed nō damnamur:

9 מתרדפינן אלא לא משתבקינן [h]מסתחפינן אלא לא אבדינן :

Persequutionē patimur, sed nō derelinquimur: repellimur, sed nō perim⁹

10 בכל [i]זבן גיר מיתותה דישוע בפגרן [k]שקילינן דאף חיוהי דישוע בפגרן יתגלון :

Omni enim tempore mortificationē Ieschua in corpore nostro portamus, vt etiam vita ipsius Jeschua in corpore nostro hoc manifestetur.

11 אן חנן גיר [l]חיא למותא [m]משתלמינן מטול ישוע הכנא אף חיוהי דישוע יתגלון בפגרן הנא [n]דמאת :

Si enim nos viuentes ad mortem tradimur propter Ieschua, similiter etiam vita ipsius Jeschua manifestabitur in corpore nostro hoc quod moritur.

12 השא מותא בן [o]מתחפט [p]וחיא בכון :

Itaque mors in nobis est efficax, & vita in vobis.

13 אף חנן הכיל דחדא הי רוחא דהימנותא אית לן איך דכתיב [q]דהימנת מטול הנא אף [r]מללת מהימנינן מטול הנא אף ממללינן :

Igitur etiam nos, quia vnus spiritus fidei est nobis, sicut scriptū est, Credidi, propter quod etiā loquutus sum, credimus, propter hoc etiam loquimur.

14 וידעינן דהו מן דאקים למרן ישוע אף לן ביד ישוע יקים ויקרבן עמכון לותה :

Et scimus quòd is qui excitauit Dominum nostrū Ieschua, etiam nos per manum Ieschua excitabit, & assumet nos vobiscum ad se.

15 כל מדם גיר מטולתכון הו דכבר מתיתרא [s]טיבותא ביד סגיאא תסגא [t]תודיתא לשובחה דאלהא :

Omnia enim propter vos sunt, vt abundante gratia per manum multorum augeatur gratiarum actio in gloriam ipsius Dei.

16 מטול הנא [u]לא מאנא לן אף אן בר נשן גיר [x]בריא מתחבל אלא [y]דמן לגו [z]מתחדת [aa]יום מן יום :

Hanc ob causam non est molestum nobis. quanuis enim filius hominis noster externus corrumpitur, attamē internus renouatur de die in diem.

[a] נפשן עצמנו:
[b] עבדיכון עבדיכם:
[c] סימתא אוצר:
[d] מאנא כלים:
[e] חצפא חרש:
[f] מתטרפינן נפעמים אנחנו:
[g] חיבינן נאשמים אנחנו:
[h] מסתחפינן מודחים אנחנו:
[i] זבן עת:
[k] שקילינן נושאים אנחנו:
[l] חיא חיים:
[m] משתלמינן נמסרים אנחנו:
[n] מאת הולך אל חסות:
[o] מתחפט מתאמץ:
[p] חיא החיים:
[q] הימנת האמנתי:
[r] מללת דברתי:
[s] טיבותא החסד:
[t] תודיתא תודה:
[u] לא מאנא לן לא קצנו:
[x] בריא החיצון:
[y] דמן לגו הפנימי:
[z] מתחדת מתחדש:
[aa] יום מן יום יום יום:

17 Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν·

Momentanea enim leuitas oppreſſionis noſtræ excellenter excellenter æternum pondus gloriæ cōficit nobis:

18 Μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια.

Dum non ſpectamus ea quæ cernuntur, ſed ea quæ non cernuntur. nam quæ cernūtur, tēporaria ſunt: at quæ non cernuntur, æterna.

Κεφάλαιον ε.

Cap. V.

1 Οἴδαμεν γὰρ ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

[1]Scimus enim nos, ſi terreſtris huius domus noſtræ tabernaculum diſſolutum fuerit, ædificiū ex Deo habituros, domicilium *videlicet* nō manufactū, æternū in cælis.

Apoc.16.15

2 Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες.

In hoc enim ſuſpiramus, ‖expetētes domicilio noſtro, quod è cælo eſt, ſuperindui.

3 Εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα.

[2]Si quidem etiam induti, non nudi reperiemur.

4 Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει στενάζομεν βαρούμενοι· ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.

Etenim qui ſumus in hoc tabernaculo, ſuſpiramus onerati: in quo non cupimus exui, ſed ſuperindui, vt abſorbeatur mortalitas à vita.

5 Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός, ὁ καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος.

Porro Deus *is eſt* qui nos ad hoc ipſum cōdidit, qui etiam dedit nobis arrhabonem Spiritus.

6 Θαῤῥοῦντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου·

[3]Confidentes igitur ſemper, & ſcientes nos aduenas eſſe in corpore, peregrè abſumus à Domino.

7 (Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους)

(Per fidem enim incedimus, non per aſpectum)

8 Θαῤῥοῦμεν δέ, καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον.

Cōfidimus autem, & probamus potius migrare è corpore, & ad Dominum ire habitatum.

9 Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι.

Quapropter etiam ambimus, & incolentes & migrantes, ei eſſe accepti.

Rom.14.10

10 Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν.

[4]‖Omnes enim nos comparere oportet coram tribunali Chriſti, vt vnuſquiſq; reportet quæ in corpore *fecerit* congruenter ad id quod fecerit, vel bonum, vel malum.

Εἰδότες

1 *Arrepta occaſione ex comparatione proximè præcedente, corpus iſtud, ita vt eſt in hac vita calamitoſum, comparat caduco & fragili tabernaculo: cui opponit cæleſte domicilium, ſic vocans firmam & perennem eiuſdem corporis in cælo glorificati conditionem: adeo quidē (inquit) vt nos non modò non ſimus iſti tabernaculo addicti, ſed potius domicilium illud cū ſuſpiriis & gemitibus expetamus. Eſt autem hic locus de futura gloria illustrationi de miniſterij dignitate inſertus, vt & ille alter de quo diximus initio capitis ſecundi.*

2 *Declaratio ſuperioris dicti, Non temere (inquit) deſideramus illo domicilio cæleſti (.i. illa gloria & æterna immortalitate) quaſi veſte operiri. Neque enim hinc migrantes manebimus nudi, ſemel amiſſo corporis tegumento, ſed alia veluti veſte inſuper induetur receptum corpus: ac proinde non huius vitæ tædio ſed præſtantioris deſiderio ſuſpiramus. Neque hoc deſiderium irritum eſt, quū ad hanc vitam conditi ſimus: cuius rei pignus Spiritum adoptionis habemus.*

3 *Illatio ex proximè præcedente ſententia naſcens, Itaque quum ex Spiritu ſciamus nos aduenas eſſe quandiu hic verſamur, cōſtanter hāc moram ferimus, (ſic enim cum Domino nūc ſumus vt illum non conſpiciamus, niſi fide, ac proinde ab ipſo nunc quidem abſimus) ita tamen vt ſemper ad illum aſpiremus. quamobrem etiam ita nos gerimus vt & hic viuentes & quum ad eum hinc diſcedemus, poſſimus ei eſſe accepti.*

4 *Ne quis vniuerſale eſſe putet quod de illo domicilio cæleſti dixerat, addit, vnicuique prius reddendam rationē ſuæ peregrinationis, poſtquam hinc migrarit.*

17 אולצנה גיר[a] דזבנא הנא כד[b] טב זעור וקליל שובחא[c] דלא סכא לעלם עלמין[d] מטיב לן :

18 דלא[e] חרינן בהלין דמתחזין דמתחזין דין[f] דזבנא אנין דלא מתחזין דין דלעלם אנין :

קפלאון ה

1 ידעינן גיר[g] דאן ביתן דבארעא הנא דפגרא[h] ישתרא אלא אית לן בנינא דמן אלהא ביתא דלא בעבד אידיא בשמיא לעלמא :

2 אף על הדא גיר[i] מתתנחינן[k] וסוינן דנלבש ביתן דמן שמיא :

3 [l] אלא אף מא דלבשן[m] נשתכח לן ערטל :

4 כד איתין גיר השא בהנא ביתא[n] מתתנחינן[o] מן יוקרה ולא צבינן[p] למשלחה אלא דנלבש לעל מנה דתתבלע[q] מיתותה[r] בחיא :

[s] ודמעתד לן לה להדא אלהא הו הו דיהב לן[t] רהבונא דרוחה :

6 מטול דידעינן הכיל[u] ומפסינן[x] דכמא דבפגרא[y] שרינן[z] ענידינן מן מרן :

7 בהימנותא הו גיר מהלכינן ולא בחזיא :

8 מטול הנא[aa] תכילינן[bb] ומסוחינן[cc] דנעגד מן פגרא ונהוא לות מרן :

9 [dd] מתחפטינן דאן[ee] ענודא חנן ואן[ff] עמודא לה הוין שפרין :

10 כלן גיר עתידינן[gg] למקם קדם[hh] בים דמשיחא דיתפרע אנש אנש בפגרה מדם[ii] דעביד לה אן דטב ואן דביש :

מטול

[a] זבנא הזמן : [b] טב זעור קטון מאד : [c] דלא סכא בלי סוף : [d] מטיב מכין : [e] חרינן ממשים אנחנו מן חור או חרינן שטחים אנחנו מן חרא : [f] דזבנא של זמן : [g] ראן שאם : [h] ישתרא יהרס : [i] מתתנחינן נאנחים אנחנו : [k] סוינן מתאווים אנחנו : [l] אלא אם לא : [m] נשתכח נימצא : [n] מתתנחינן נאנחים אנחנו : [o] מן יוקרה מפני כבדותו : [p] למשלחה לפשוט אותו : [q] מיתותה מיתתו : [r] בחיא בחיים : [s] מעתד מכין : [t] רהבונא ערבון : [u] מפסינן ידענו אל נכון : [x] כמא דבפגרא כל עוד שבגוף : [y] שרינן עומדים אנחנו : [z] ענידונן גרים אנחנו : [aa] תכילינן בוטחים אנחנו : [bb] מסוחינן מתאווים אנחנו : [cc] נעגד נגור : [dd] מתחפטינן משתדלים אנחנו : [ee] ענודא גרים : [ff] עמודא שוכנים : [gg] למקם לעמוד : [hh] בים כיסא מלשון יון : [ii] דעביד לה שנעשה ממנו :

Afflictio enim ipsa temporis huius, admodum [existēs] parua et exigua, gloriam quæ non finitur in secula seculorum præparat nobis:

[1] *Qui non spectamus ea quæ conspiciũtur. Quæ conspiciuntur enim, temporanea sunt: quæ autem non conspiciuntur, æterna sunt.*

Cap. V.

Scimus enim quòd si domicilium nostrum quod est in terra hac corporis dissoluatur, nihilominus est nobis ædificatio quæ à Deo est, domicilium [videlicet] quod non est factum manibus in cælo perpetuum.

Nam etiam propter hoc ingemiscimus, & concupiscimus vt induamus domicilium nostrum quod est è cælo:

Nisi etiam postquam induti fuerimus, inueniamur nudi.

Quum enim sumus iam in hoc domicilio, ingemiscimus à pondere eius, nec volumus abiicere ipsum, sed [1] indui supra ipsum, vt absorbeatur mortalitas eius à vita.

Et qui parat nos ad hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis arrhabonē Spiritus sui.

Quandoquidē igitur scimus, & persuasum habemus quòd quandiu in corpore manemus, peregrinamur à Domino nostro,

(Per fidem enim ambulamus, & non per visionem)

Idcirco confidimus & cōcupiscimus quòd peregrinaturi simus à corpore, & futuri simus apud Dominũ nostrũ:

Diligentiam adhibemus vt siue peregrinantes simus, siue inhabitantes, ei placeamus.

Omnes enim nos futurũ est vt stemus ante tribunal Christi, vt rependatur vnicuiq; in corpore suo id quod factum est in ipso, siue quod bonũ est, siue quod malum est.

[1] Quanuis inter errores à typographo animaduersos & correctos, hic non numeretur, certum tamen est errorem esse, in quo Daleth litera, quæ Syriacè punctum subiectũ habeat, scribitur pro litera Resch, quæ prorsus ei similis est, sed punctum habet in capite. Relicto autē Daleth, vt est in textu, vertedũ esset, Qui non gaudemus in iis quæ cōspiciuntur: quod Græco non respōderet.

[1] Id est, Superindui.

Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ἀνθρώποις πείθομεν, Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα· ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι. 11

[5]Scientes igitur terrorem illum Domini, homines ad fidem adducimus, Deo autē manifesti sumus: & spero *nos* etiam conscientiis vestris manifestos esse.

Οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν· ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρδία. 12

[6]Enimuero non iterum nosipsos commēdamus vobis, sed vobis occasionē præbemus gloriandi de nobis: vt habeatis *quod dicatis* aduersus eos qui ex facie gloriam captāt, at non ex corde.

Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν. 13

[7]Nam siue insanimus, Deo *insanimus*: siue sana mente sumus, vobis *sana mente sumus*.

Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς· 14

[8]Charitas enim illa Christi constringit nos:

Κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἰ εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· 15 καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι.

Vt qui hoc statuerimus, si vnus pro omnibus mortuus fuit, nēpe omnes fuisse mortuos: & *illum* pro omnib[9] mortuum esse, vt qui viuunt posthac, non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

Ὥστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα· εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκομεν. 16

[9]Itaque nos posthac neminē nouimus secūdū carnē: [10]quòd si etiā nouimus Christū secundū carnem, nunc tamen nō amplius nouimus.

Ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις. 17 τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδού, γέγονε καινὰ τὰ πάντα.

Esa.43.19 apoc.21.5

[11]Siquis igitur *est* in Christo, noua creatura *est*. vetera præterierūt, ecce, noua facta sunt omnia.

Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. 18

[12]Hæc autē omnia sunt ex Deo, qui recōciliauit nos sibi per Iesum Christum, dedítque ministeriū reconciliationis.

Ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν· καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς. 19

Nempe quia Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputando eis peccata ipsorū: posuítque in nobis sermonem hunc reconciliationis.

Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. 19

Itaque nomine Christi legatione fungimur, velut Deo *vos* precante per nos: oramus Christi nomine, reconciliamini Deo.

5 Iam per transitionem occasione ex proximè præcedente sententia arrepta, redit ad vers. 16 superioris capitis, suam & suorum collegarum sinceritatem confirmās.

6 Noua ratione remouet omnem superbiæ suspicionē, quòd non sua sed illorum intersit sincerum haberi ipsius Apostolatū contra vanam quorundam ostentationem.

7 Sensus est, Etiam quum (vt nonnulli censent) insanio, dū videor meipsum stultorum more venditare, vestro commodo id facio, non minus quàm quum simpliciter vobis euangelizo.

8 Pergit in depellēda omnis ambitionis & ostentationis suspicione. Nos enim (inquit) huc adigit amor Christi, vt quū ipse pro nobis omnibus, qui mortui eramus quum nobis viueremus (i. quum terrenis adhuc affectibus dediti essemus) mortuus sit, nos vicissim vitam quam ab eo accepimus (donati videlicet Spiritu sancto, vt nihil nisi cæleste meditemur) totā ipsi cōsecremus.

9 Declarat quid sit non sibi sed Christo viuere, nempe neminē secūdum carnem nosse. i. sic inter homines versari vt humana illa & carnalia non cures, vt qui genus, patriam, formā, gloriam, opes, cætera denique eiusmodi spectant, in quibus sese homines fatigant.

10 Amplificatio, Hoc (inquit) adeo verum est vt ne de Christo quidem ipso carnaliter nunc cogitemus, vt qui iam mundum reliquerit, ac proinde sit nobis spiritualiter considerād⁹.

11 Exhortatio, vt vnusquisque iā Christi spiritu innouatus, cælestia nō terrestria meditetur.

12 Commēdat ministerii Euangelici præstantiam tum ab ipsius Dei autoritate, vt qui sit ministerij istius autor: tum ab ipsa doctrinæ præstantia, vt quæ annuntiet reconciliationem cum Deo, gratuita in Christo nostrorum peccatorum remissione & iustificatione oblata, idque tā benignè & liberaliter vt Deus ipse quodammodo ministrorum ore homines obsecret vt suipsorum habeant rationem, nec tantum beneficium aspernentur. Hæc autem dicens, non obscurè carpit illos qui pastorum nomen mentiebantur.

11 מטול דידעינן הכיל דחלתה דמרן לבני נשא הו [a] מפיסינן לאלהא דין גלינן [b] סבר אנא דין דאף למדעיכון דילכון גלינן :

Quia igitur nouimus terrorem illũ Domini nostri, filiis hominum suademus, Deo autẽ manifesti sumus: cõfido verò ego quòd etiam manifesti simus mentibus vestris.

12 לא הוא תוב נפשן משבחינן לכון אלא [c] עלתא הו יהבינן לכון דהויתון [d] משתבהרין כן לות הנון דבאפא הו משתבהרין ולא בלבא :

Nequaquã rursus laudamus nosipsos vobis, sed occasionem damus vobis vt gloriemini in nobis erga illos qui in facie gloriãtur, et nõ in corde.

13 אן גיר [e] שטינן לאלהא ואן [f] תקנינן לכון :

Siue enim insanimus, [insanimus] Deo: et siue recti sumus, [recti sumus] vobis.

14 [g] חובה גיר דמשיחא אלץ לן :

Charitas enim Christi cõpellit nos.

15 [h] דרגינן הדא דחד חלף כל נש מית [i] מדין כל נש מית לה וחלף כל נש הו מית דאילין [k] דחאין לא לנפשהון [l] יחון אלא לאינא [m] דעל אפיהון מית וקם :

Qui cogitamus istud, quòd vnus pro omni homine mortuus sit. ergo omnis homo mortuus est: et pro omni homine ipse mortuus est, vt ii qui viuunt, non sibi viuant, sed ei qui pro illis mortuus est, & resurrexit.

16 [n] ומכיל חנן לאנש בפגר לא ידעינן ואן ידען בפגר למשיחא אלא מן השא לא ידעינן :

Itaque nos neminem secundum corpus nouimus: et si nouimus secundũ corpus Christum, attamen deinceps nõ cognoscimus.

17 כל מן דבמשיחא הו הכיל [o] בריתא הו חדתא עתיקתא עברי להין :

Quisquis igitur in Christo est, creatura est noua. vetera præterierunt:

18 וכל מדם הוא חדתא מן אלהא הו [p] דרעין לה במשיחא ויהב לן תשמשתא [q] דתרעותא :

Et omnia facta sunt noua à Deo qui recõciliauit nos sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis.

19 אלהא הו גיר במשיחא הו [r] דרעי לעלמא עם רבותה ולא חשב להון חטהיהון וסם בן דילן מלתא [s] דתרעותא :

Deus enim est in Christo, qui reconciliat mundum maiestati suæ, neque imputauit illis peccata eorũ: & posuit in nobis sermonem reconciliationis.

20 [t] איזגדא חנן הכיל חלף משיחא ואיך הו דאלהא בעא מנכון באידן חלף משיחא הכיל בעינן [u] אתרעו לאלהא :

Legati igitur sumus pro Christo, et, acsi ipse Deus peteret à vobis [z] per manum nostram: pro Christo igitur oramus, reconciliemini Deo.

[a] מפיסינן מסיתים אנחנו :
[b] סבר קוה :
[c] עלתא סיבה :
[d] משתבהרין מתהללים :
[e] שטינן שוטין אנחנו :
[f] תקנינן ישרים אנחנו :
[g] חובה אהבתו :
[h] רגינן חושבים אנחנו :
[i] מדין אם כן :
[k] חאין חיים :
[l] יחון יחיו :
[m] עלאפיהון בעבורם :
[n] ומכילולכן :
[o] בריתא בריה :
[p] רעין לה נרצה לנו אף השלים אותנו עמו :
[q] תרעותא רצון :
[r] רעי השלים :
[s] תרעותא רצון :
[t] איזגדא מלאכים :
[u] אתרעו תשלימו :

[z] Id est Per nos. Hebraismus.

הו

Eum

21 Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γινώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

Fecit enim *vt* qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum *esset*, vt nos efficeremur iustitia Dei in eo.

Κεφάλαιον ϛʹ.

Cap. VI.

1 Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς.

SED &, *vt* operam nostram ei [1] accommodantes, hortamur ne frustra gratiã Dei vos receperitis.

Esa. 49. 8

2 Λέγει γάρ, Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι· ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας.

[2] Dicit enim *Deus*, ‖ Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi: ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis.

3 Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία.

[3] Nullã vlla in re præbẽtes offensionem, ne vituperetur ministeriũ:

1. Corinth. 4. 1

4 Ἀλλ᾽ ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι, ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις,

Sed & in omnibus nos approbãtes, ‖ vt Dei ministri, [4] tolerãtia multa in oppressionibus, in necessitatibus, in angustiis,

5 Ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις,

In plagis, in carceribus, in tumultuationibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis,

6 Ἐν ἁγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ,

[5] Puritate, scientia, lenitate, bonitate, Spiritu sancto, charitate non simulata,

7 Ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν·

Sermone veritatis, virtute Dei, armis iustitiæ dextris ac sinistris:

8 Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας· ὡς πλάνοι, καὶ ἀληθεῖς·

Per gloriam & ignominiam, per conuitia & laudes: vt seductores, & *tamen* veraces:

9 Ὡς ἀγνοούμενοι, καὶ ἐπιγινωσκόμενοι· ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν· ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι.

Vt ignoti, & *tamen* noti: vt moriẽtes, & ecce viuimus: vt qui castigamur, nec *tamen* occidimur.

10 Ὡς λυπούμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες· ὡς πτωχοί, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες· ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες.

Vt dolentes, semper tamen gaudẽtes: vt pauperes, sed multos ditantes: vt nihil habentes, sed omnia obtinentes.

11 Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται.

[6] Os nostrum apertũ est erga vos, Corinthii, cor nostrum dilatatum est.

1 *Ministerio Euangelii non tantùm indigent homines ante gratiam acceptam, vt fiant eius participes, sed etiam accepta gratia, vt in ea perseuerent.*

2 *Quòd offertur gratia, ex gratia Dei est, qui sua constituit rebus omnibus momẽta, vt oblatam occasionem arripiamus.*

3 *Præbet Corinthijs veri pastoris exemplar in suo & Timothei ac Syluani exẽplo, nempe vt (sicut ab initio proposuerat) sibi & sui similibus autoritatem cõciliet.*

4 *Recenset priore loco quæ nec perpetuò nec sine exceptione ministris adsunt, nisi quod ad animi affectum attinet: patientia tamen excepta, quæ & ipsa vna est ex perpetuis boni ministri virtutibus.*

5 *Secundo loco perpetuas & necessarias virtutes recenset, & quibus armis omnia impedimenta superentur.*

6 *Obiurgaturus eos, præfatur se ingenuè & animo aperto cũ ipsis agere, & simul conqueritur illos in redamando patre paria non facere.*

Οὐ

21 הו גיר דלא ידע הוא חטיתא מטולתכון חטיתא עבדה דחנן נהוא בה זדיקותא דאלהא :

21 *Eum enim qui non nouerat peccatum, propter vos [3]peccatum fecit, vt nos essemus in eo iustitia Dei.*

[3] Id est, Victimā pro peccato, quæ in Bibliis passim vocatur חטאת, quo etiā nomine peccatum appellatur.

קפלאון ו

Cap. VI.

1 ואיך [a]מעדרנא בעינן מנכון דלא [b]תסתרקי בכון [c]טיבותא דאלהא דקבלתון :

1 *ET tanquam adiutores petimus à vobis vt non infructuosa sit in vobis gratia Dei quam accepistis.*

2 אמר גיר [d]דבזבנא [e]מקבלא עניתך וביומא דחיא עדרתך הא השא [f]זבנא מקבלא והא השא יומא דחיא :

2 *Dicit enim, In tempore accepto exaudiui te, & in die [1]salutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptum, & ecce nunc dies salutis.*

[1] Ad verbum, Vitæ. Hebraismus.

3 למא במדם [g]תתלון לאנש [h]עלתא [i]דתוקלתא דלא יהוא מומא בת [k]בתשמשתן :

3 *Ne vlla in re detis cuiquam occasionem offensionis, vt non sit macula in ministerio nostro.*

4 אלא בכל מדם נחוא נפשן [l]דמשמשנא חנן דאלהא [m]במסיברנותא סגיאתא באולצנא [n]באננקאוס [o]בחבושיא :

4 *Sed in omni re ostendamus nosipsos, quòd ministri simus Dei in tolerātia multa, in afflictione, in necessitate, in angustiis,*

5 [p]בנגדא באסורא [q]בשגושיא [r]בלאותא [ſ]בשהרא בצומא :

5 *In plagis, in vinculis, in seditionibus, in labore, in vigilia, in ieiunio,*

6 בדכיותא בידעתא [t]בנגירות רוחא [u]בבסימותא ברוחא דקודשא [x]בחובא דלא נכלא :

6 *In puritate, in scientia, in longanimitate, in benignitate, in Spiritu sancto, in charitate non dolosa,*

7 במלתא [y]דקושתא בחילא דאלהא בזינא דזדיקותא דבימינא ובסמלא :

7 *In sermone veritatis, in virtute Dei, per arma iustitiæ, quæ sunt ad dexteram et ad sinistram.*

8 בשובחא [z]ובצערא [aa]בקולסא [bb]ובגוגיא איך מטעינא [cc]ושרירא :

8 *Per gloriam & per ignominiam: per laudem et per vituperationē: quasi in errorē inducentes, & [tamē] veraces.*

איך לא [dd]ידיעא [ee]וידיעינן איך [ff]מיתינן והא [gg]חאינן איך [hh]דמתרדינן ולא מיתינן :

9 *Quasi incogniti, & [tamen] cogniti: quasi mortui, et ecce viuimus: quasi castigati, & non mortificati:*

10 ואיך [ii]דכריא לן ובכל [kk]זבן [ll]חדינן ואיך מסכנא ולסגיאא [mm]מעתרינן איך דמדם לית לן וכל מדם [nn]אחידינן :

10 *Et quasi dolore affecti, & omni tēpore gaudemus: & quasi mendici, et [tamē] multos ditamus: quasi vt quibus nihil sit, et [tamē] omnia possidem⁹*

11 פומן פתיח הו לותכון קורנתיא ולבן [oo]רויח :

11 *Os nostrum apertum est erga vos Corinthii, et cor nostrum dilatatum est.*

[a] מעדרנא עוזרים : [b] תסתרקי יהיה בלי פרי ולריק : [c] טיבותא חסד : [d] בזבנא בעת : [e] מקבלא רצון : [f] זבנא בעת : [g] תתלון תתנו : [h] עלתא סיבת : [i] תוקלתא מכשול : [k] תשמשתן פקודתנו : [l] משמשנא משרתים : [m] מסיברנותא התאפקות : [n] אננקאוס צורך מלשון יון : [o] חבושיא צרות : [p] נגדא מכות : [q] שגושיא מהומות : [r] לאותא עמל : [ſ] שהרא בלי שנה : [t] נגירות רוחא ארוכות רוח : [u] בסימותא נעימות : [x] חובא אהבה : [y] קושתא אמת : [z] בצערא כלימה : [aa] קולסא תהילה : [bb] גוניא גנות : [cc] שרירא נאמנים : [dd] ידיעא ידועים : [ee] ידיעינן ידועים אנחנו : [ff] מיתינן מתים אנחנו : [gg] חאינן חיים אנחנו : [hh] מתרדינן מיוסרים : [ii] כריא לן כואבים : [kk] זבן עת : [ll] חדינן שמחים : [mm] מעתרינן מעשירים אנחנו : [nn] אחידינן אוחזים אנחנו : [oo] רויח מרחב :

12 Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν.

13 Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω· πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς·

14 Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ; τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;

Eccli.13.22

15 Τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαλ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου;

16 Τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων; ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος· καθὼς εἶπεν ὁ Θεός, Ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω· καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός.

2.Cor.3.17, & 6.19
Leuit.26.12

17 Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος· καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε· κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς.

Esa.52.11

18 Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

Ierem.31.2

Κεφάλαιον ζ.

1 Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.

2 Χωρήσατε ἡμᾶς· οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν.

3 Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω. προείρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν.

4 Πολλή μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς, πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν· πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν.

Non habitatis anguſtè in nobis, ſed anguſti eſtis in viſcerib[9] veſtris.

Loquor autem vt filiis de pari cō penſatione: dilatamini & vos.

[7]Ne impari iugo copulemini cū infidelibus. ‖quod enim conſortiū iuſtitiæ cum iniuſtitia? & quæ cō-munio luci cum tenebris?

Et quæ concordia Chriſto cū Be lial? aut quæ pars fideli cū infideli?

Et quæ conſenſio templo Dei cū ſimulachris? ‖nam vos templum e-ſtis Dei viuentis: ſicut dixit Deus, ‖Habitabo in eis, & inābulabo: & ero illorum Deus, & ipſi erunt mi-hi populus.

‖Quapropter exite è medio eorū, & ſeparamini, dicit Dominus: & impurum ne attingite: tū ego exci piam vos.

‖Et ero vobis Pater & vos eritis mihi filii ac filiæ, dicit Dominus o-mnipotens.

Cap. VII.

HAS igitur promiſſiones quum habeamus, dilecti, purgemus noſipſos ab omni inquinamento carnis ac ſpiritus, perficiētes ſancti ficationem cum timore Dei.

[1]Accipite nos: nemini iniuriā fe-cimus, neminem corrupimus, nemi nem expilauimus.

Ad condemnationem *veſtri* non loquor: nam antè dixi vos in cordi bus noſtris eſſe, ad ſimul moriendū & ſimul viuendum.

Multa mihi loquendi libertas a-pud vos, multa mihi gloriatio de vobis: impletus ſum conſolatione, vehementer exundo gaudio in o-mni afflictione noſtra.

7 Iam liberè eos ob iurgat quòd ſe infide libus adiungerent ſo cios in externa idolo latria, quaſi re media & indifferente: qui quartus eſt huius epi ſtolæ locus: cuius con-cluſio eſt, oportere quos Dominus filio-rum nomine digna-tus eſt, puros ſeſe nō tantùm animo ſed e-tiam corpore præſta-re, vt toti ſint Deo ſa cri.

1 Rurſum ab illa admonitione ad per-ſonam ſuam redit, op ponens tum fidelita-tis ſuæ tum perpetuæ in eos beneuolentiæ teſtimonia.

Καὶ

12 לא אליציתון בן אליציתון דין ברחמיכון :

13 איך דלבניא דין אמר אנא [a]פורעוני [b]חובלי דלותכון [c]ורוחו חובכון לותי:

14 ולא תהוון בני זוגא לאילין דלא מהימנין אידא גיר שותפותא אית לזדיקותא עם עולא או אינא [d]חולטנא אית לנהירא עם חשוכא:

15 או אידא [e]שלמותא אית למשיחא עם סטנא או אידא [f]מנתא אית לדמהימן על דלא מהימן :

16 או אידא [g]אויותא אית להיכלה דאלהא עם [h]דשאדא אנתון גיר היכלה אנתון דאלהא חיא איכנא דאמיר [i]דאעמר בהון ואהלך בהון ואהוא אלההון והנון יהוון לי עמא :

17 מטול הנא [k]פוקו מן בינתהון ואתפרשו מנהון אמר מריא ולטמאא לא תתקרבון ואנא אקבלכון :

18 ואהוא לכון לאבא ואנתון תהוון לי לבניא ולבנתא אמר מריא דכל אחיד:

קפלאון ז

1 מטול דאית לן הכיל הלין [l]מולכנא חביבי כד נדכא נפשן מן כלה טמאותא דבסרא ודרוחא [m]ונפלוח קדישותא בדחלתא דאלהא :

2 [n]סיברון אחי באנש לא [o]אעולן לאנש לא חבלן לאנש לא [p]עלבן :

3 לא הוא למחיבותכון אמר אנא קדמת גיר אמרת דבלבן סימין אנתון [q]לממת אכחדא ולמחא :

4 [r]פרהסיא סגיאתא אית לי לותכון וסגי אית לי בכון שובהרא ומלא אנא [s]בויאא וסוגאא מתיתרא בי חדותא בכלהון אולצני :

[a] פורעוני שלמו לי:
[b] חובלי רביתי:
[c] רוחו הרחיבו:
[d] חולטנא עירוב:
[e] שלמותא שלום:
[f] מנתא חלק:
[g] אויותא הסכמה:
[h] דשארא שלשדים:
[i] אעמר אשכון:
[k] פוקו צאו:
[l] מולכנא הכשחות:
[m] נפלוח נעבד:
[n] סיברון סבלו אותנו:
[o] אעוילן עשינו עוול:
[p] עלבן הכלמנו או עשקנו:
[q] לממת אכחדא ולמחא למות יחד ולחיות:
[r] פרהסיא ביטחון מלשון יון:
[s] בויאא נחמ.

12 *Non estis angustia affecti in nobis: angustia autem affecti fuistis in visceribus vestris.*

13 *Tanquam filiis autem loquor: repẽdite mihi [2]fœnora mea erga vos, et dilatate charitatem vestram erga me.*

14 *Neque sitis [3]sub vno iugo cum iis qui non credũt, Quod enim consortiũ est iustitiæ cum iniquitate? aut quæ cõmixtio est luci cum tenebris?*

15 *Aut quæ concordia est Christo cum Satana? aut quæ pars est fideli cum eo qui non credit?*

16 *Aut quæ consensio est templo Dei cum dæmoniorum? vos enim templũ estis Dei viuentis, sicut dictũ est, Inhabitabo in eis, et inambulabo inter eos: & ero Deus illorum, et ipsi erunt mihi populus.*

17 *Quapropter exite è medio illorum, & separate vos ab eis, ait Dominus, & immunda ne tetigeritis: & ego suscipiam vos.*

18 *Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, ait Dominus qui omnia possidet.*

Cap. VII.

1 *Quia igitur sunt nobis hæ promissiones, dilecti mei, quum mũdauerimus nosipsos ab omni inquinamẽto carnis et spiritus, operemur quoque sanctificationem cum timore Dei.*

2 *Sustinete nos, fratres mei: cõtra neminem iniquè egimus, neminem corrupimus, neminem [1]occupauimus.*

3 *Nequaquam in condemnationem vestrã loquor. antea enim dixi quòd in corde nostro positi sitis, ad moriendum simul et ad viuendum.*

4 *Securitas multa est mihi apud vos, & multa est mihi in vobis gloriatio: & plenus sum consolatione, & magnũ abundat in me gaudium in omnibus afflictionibus meis.*

2 Id est Compensationem. hanc autẽ Syrus paraphrastes describit metaphora sumpta à fœneratoribus.

3 Ad verbum, Filii vnius iugi. Hebraismus.

1 Verbum est עלבן propriè significans auaritiæ impulsu, quæ sunt alterius, ad se trahebere & eo est vsus suprà quoque cap. 2, quanquam nonnihil à propria significatione deflexo.

5 Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδεμίαν ἔσχηκεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι· ἔξωθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι·

Etenim quum venissemus in Macedoniam, nullam habuit relaxationem caro nostra, sed in omnibus fuimus oppressi: foris pugnæ, intus terrores:

6 Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, ἐν τῇ παρουσίᾳ Τίτου.

Sed qui consolatur abiectos, consolatus est nos, Deus, aduentu Titi.

7 Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ᾗ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμὸν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ· ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι.

Non solùm autem aduentu illius, sed etiam consolatione quam ille accepit ex vobis, quum renũtiaret nobis vestrum vehemens desiderium, vestrum eiulatum, vestrum pro me zelum: adeo vt magis gauisus fuerim.

8 Ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην. βλέπω γὰρ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὥραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς.

[2] Nam etiamsi tristitia vos affeci per epistolã, non me pœnitet, etiãsi pœnituerit. video enim epistolam illam, tametsi ad tempus, tristitia vos affecisse.

2 Obiectio, At tu nos asperrimè tractasti. Respondet Apostolus se non sine dolore vsum hac asperitate. Addit deinde se tam etiã gaudere quòd illos ad eam tristitiã, quamuis minimè volẽs, impulerit, quætã illis fuerit fructuosa. Quandam enim esse non solùm laudabilẽ sed etiam necessariã tristitiam, ex qua videlicet suis gradibus oriatur resipiscentia, de qua magnificè ipsos laudat. Estque huius epistolæ quintus iste locus.

9 Νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεὸν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν.

Nunc gaudeo, non quòd tristitia affecti fueritis, sed quòd tristitia affecti fueritis ad resipiscentiam. nã tristitia affecti fuistis secũdũ Deũ, vt nulla in re detrimento sitis affecti per nos.

10 Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται.

Nam qui secũdum Deum est dolor, is resipiscentiam efficit ad salutem, cuius nunquam pœniteat: at mundi dolor mortem efficit.

11 Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην κατειργάσατο ὑμῖν σπουδήν; ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν. ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι ἐν τῷ πράγματι.

Ecce enim istuc ipsum, quòd secundum Deum tristitia affecti fuistis, quantum in vobis effecit studiũ? imò defensionẽ, imò indignationẽ. imò timorẽ, imò vehemẽs desiderium, imò zelum, imò vindicationem. per omnia testatum fecistis vos esse puros in hoc negotio.

12 Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ εἵνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ εἵνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' εἵνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Nempe etiamsi scripsi vobis, non *scripsi vobis* eius causa qui iniuriam fecerat, nec eius causa qui iniuria affectus fuerat, sed vt apud vos manifestũ fieret studium illud nostrũ pro vobis in conspectu Dei.

Διὰ

5 אף מן דאתין גיר למקדוניא אף [a]לא חד ניח הוא לפגרן אלא בכל מדם אתאלצן [b]מן לבר קרבא ומן לגו דחלתא :

6 אלא אלהא הו [c]דמביאא [d]למכיכא [e]ביאן [f]במתיתה דטטוס :

7 ולא בלחוד במאתיתה אלא אף [g]בניחה הו [h]דאתתניח בכון [i]סברן גיר על [k] חובכון דלותן ועל אבלכון [l]וטננכון [m] דעל אפין וכד שמערת חדותא סגיאתא הות לי :

8 דאפן [n]אכרית לכון באגרתא לא [o]תויא לי נפשי אפן תויא הות חזא אנא גיר דהי אגרתא [p] אפן דשעתא [q]אכרית לכון :

9 אלא חדותא עבדת לי לא על [r]דכרית לכון אלא מטול [ſ]דכריותכון לתיבותא הו [t]איתיתכון [u]כרית לכון גיר באלהא איכנא דבמדם לא תחסרון מנן :

10 [x]כריותא גיר דמטול אלהא [y]תות נפשא עבדא [z]דלא הפכא [aa] ומפניא לחיא כריותא דין דעלמא מותא הו עבדא :

11 הא גיר הי הדא [bb]דאתתעיקתון מטול אלהא כמא אעבדת בכון [cc]חפיטותא [dd] ומפק ברוחא ורוגזא ודחלתא [ee] וחובא וטננא ותבעתא ובכל מדם [ff] חויתון נפשכון דדכין אנתון בה [gg]בצבותא :

12 תהוא דין הדא דכתבת לכון דלא הוא מטול [hh]מסכלנא אף לא מטול הו מן דמסכל בה אלא מטול דתתידע קדם אלהא [ii]חפיטותכון דמטולתן : מטול

[a] לא חד ניח הוא לא היתה שום מנוחה: [b] מן לבר קרבא ומן לגו דחלתא מחוץ חרב ומחדרים אימה: [c] מביאא מנחם: [d] מכיכא עניים: [e] ביאן נחם אנהנו: [f] במתיתה בבואו: [g] ניחה הנחתו: [h] אתתניח נגפש: [i] סברן הגיד לנו: [k] חובכון אהבתכם: [l] טננכון קנאתכם: [m] על אפין בעבורנו: [n] אכרית הכאבתי: [o] תויא לי נפשי חרדא כאיש מתנחם על אשר עשה שנפשו חורדת עליו: [p] אפנגם כי: [q] אכרית הכאבתי: [r] כרית כאב: [ſ] כריותכון מכאובכם: [t] איתיתכון הביאה אתכם: [u] כרית כאב: [x] כריותא מכאוב: [y] תות חרדת: [z] דלא הפכא ר"ל שאינה מביאה לחתנחם עליה: [aa] מפניא מביטה: [bb] אתתעיקתון צר לכם: [cc] חפיטותא זריזות: [dd] מפק ברוחא התנצלות: [ee] חובא אהבה: [ff] חויתון הראיתם: [gg] צבותא חפץ או דבר: [hh] מסכלנא מי שהסכיל: [ii] חפיטותכון זריזותכם:

5 *Etenim ex quo venimus in Macedoniam nullaquies fuit corpori nostro, sed in omni re afflicti fuimus: extrinsecus bellum, & extrinsecus terror.*

6 *Sed Deus qui consolatur humiles, cõsolatus est nos per aduentum Titi.*

7 *Et non solùm per aduentum eius, sed etiam per refocillationem eius qua refocillatus fuit in vobis. Nuntiauit enim nobis de charitate vestra erga nos, & de luctu vestro, & zelo vestro qui est pro nobis: et quum audiuissem, gaudium magnum fuit mihi.*

8 *Nam etiamsi contristaui vos per epistolam,[2] non pœnitet me,[3] etiãsi pœnituerit. Video enim quòd illa epistola, etiamsi horæ[momēto] cõtristauit vos,*

9 *Attamen gaudium conciliauit mihi: non quòd contristauerim vos, sed quia contristatio vestra ad conuersionem adduxit vos. Tristitia enim fuit vobis in Deo, ita vt in nulla re detrimentum acceperitis à nobis.*

10 *Tristitia enim quæ est propter Deũ,[4] animi conuersionem operatur immutabilem & dirigentem ad salutem: dolor autẽ huius seculi mortẽ operatur.*

11 *Ecce enim ipsum quòd cõtristati fuistis propter Deum, quantum operatũ est in vobis studium, et defensionem, et indignationẽ, et timorem, et charitatem, & zelum, & vindictam? & in omni re ostendistis vosipsos, quòd puri sitis in eo negotio.*

12 *Esto autem vt hoc quod scripsi vobis, non fuerit propter iniuriam inferẽtem, neque propter eum cui iniuriam intulit, sed vt cognoscatur corã Deo sedulitas vestra quæ est nostri causa.*

2 Ad verbum, Nõ expauescit mihi animus meus, Periphrasis est pœnitentiæ quæ oritur ex metu futuri mali: qualẽ quidam putant fuisse in Isaaco, quum, postquam benedixisset Iacobo, putans esse alterum filium, adueniente Esau se deceptum esse intellexisset, atque ideo expauisset pauore magno, timens videlicet ne, quod fecerat, initium esset irrecõciliabilis odii inter fratres, Gen. 27. 33.

3 Ad verbum, Etiãsi expauisset.

4 Ad verbum, Pauorem animi,

13 Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν· περισσοτέρως δὲ μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν·

Propterea consolationem accepimus ex consolatione vestri: sed longè plurimùm gauisi fuimus ob gaudium Titi, quòd refocillatus sit spiritus eius ab omnibus vobis:

14 Ὅτι εἴ τι αὐτῷ ὑπὲρ ὑμῶν κεκαύχημαι, οὐ κατῃσχύνθην· ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτω καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἡ ἐπὶ Τίτου, ἀλήθεια ἐγενήθη·

Et siquid apud eum de vobis gloriatus sum, nō fuerim pudefactus: sed vt omnia verè loquuti sumus vobis, ita & gloriatio nostra *qua vsus eram* apud Titū, vera comperta sit:

15 Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς ἐστιν, ἀναμιμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοήν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν.

Et viscera eius amplius erga vos *affecta* sint, dum reminiscitur obedientiæ omnium vestrûm, vtque cum timore ac tremore ipsum exceperitis.

16 Χαίρω οὖν ὅτι ἐν παντὶ θαῤῥῶ ἐν ὑμῖν.

Gaudeo igitur quòd penitus cōfidam de vobis.

Κεφάλαιον η.

Cap. VIII.

1 Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας.

Porro notā facimus vobis, fratres, gratiam Dei præstitam ecclesiis Macedonum.

2 Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν, καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν.

Nam in multa probatione abundans gaudium ipsorum, & profunda eorum paupertas redundauit in copiosam benignitatem ipsorum.

3 Ὅτι κατὰ δύναμιν (μαρτυρῶ) καὶ ὑπὲρ δύναμιν αὐθαίρετοι,

Nam pro viribus (testor) & supra vires voluntarii *fuerunt*,

4 Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν, τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους δέξασθαι ἡμᾶς.

Multis cum precibus nos rogantes vt gratiam & societatem subministrationis quæ in sanctos *impenditur*, susciperemus.

5 Καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ·

[2] Ac non sicut sperabamus *ita fecerunt*, sed semetipsos dediderunt primùm Domino, *deinde* & nobis, per Dei voluntatem:

6 Εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς Τίτον, ἵνα καθὼς προενήρξατο, οὕτω καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην.

Vt adhortaremur Titum vt sicut antè cœpit, ita etiā absoluat apud vos hanc quoque gratiam.

7 Ἀλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει, καὶ λόγῳ, καὶ γνώσει, καὶ πάσῃ σπουδῇ, καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε.

Itaque sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & cognitione, & omni studio, & vestra in nos charitate, *videte vt* in hac quoque gratia abundetis.

1 Sextus locus huius epistolæ, continēs varias exhortationes Corinthiis ad beneficentiam inflammandis, qua Hierosolymitanæ Ecclesiæ inopia necessario tēpore sublevaretur. Proponit autem eis priore loco Macedonicarum ecclesiarū, alioqui multis ærumnis ad extremam penuriam redactarum, exemplum quod æmulentur.

2 Amplificat Macedonum alacritatē in eo quòd Paulum etiam rogarint vt Corinthios, Tito ad eos remisso, ad absoluendam eleemosynarum collationē incitaret.

Οὐ

13 מטול הנא [a] מתביאין ועם [b] בויאן יתיראית חדין בחדותה דטטוס ד [c] דאתתניחת רוחה עם כלכון :

13 *Propter hoc consolationem accepimus, et cum consolatione nostra abundanter gauisi sumus ob gaudiũ Titi, quòd refocillatus sit spiritus eius cum omnibus vobis.*

14 דבמדם דאשתבהרת לה על אפיכון לא בהתת אלא איך דבכל מדם [d] קושתא מללן עמכון הכנא אף שובהרן דלות טטוס בקושתא אשתבח :

14 *Quia in eo quòd gloriatus erã apud eum de vobis, nõ puduerit me, sed vt in omni re veritatem loquuti sumus vobiscũ, ita etiã gloriatio nostra quæ fuit apud Titum, in veritate reperta sit.*

15 ואף רחמוהי יתיראית סגיו עליכון כד מתדכר משתמענותא דכלכון דבדחלתא [e] וברתיתא קבלתוניהי :

15 *Et etiam [5] viscera eius abundanter creuerunt erga vos, quum recordatur obedientiæ omnium vestrûm, quòd cũ timore & tremore acceperitis eum.*

16 חדא אנא דבכל מדם [f] תכיל אנא עליכון :

16 *Gaudeo quòd in omni re confidam de vobis.*

קפלאון ח

Cap. VIII.

1 מודעינן לכון דין אחי [g] טיבותה דאלהא דאתיהבת בעדתא דמ דמקדוניא :

1 *Notam autem vobis facimus, fratres mei, gratiam Dei quæ data fuit in ecclesiis Macedoniæ:*

2 [h] דבבוקיא סגיאא דאולצנהון יתירותא הות לחדותהון ועומקא דמסכנותהון אתיתר בעותרא דפ [i] דפשיטותהון :

2 *Quòd in probatione multa afflictionũ eorũ, abũdantia fuit gaudio eorũ, et profunditas paupertatis eorũ redũdauit in diuitias simplicitatis ipsorũ.*

3 סהד אנא גיר [k] דאיך חילהון ויתיר מן חילהון :

3 *Testor enim quòd secundũ vires ipsorum, et plusquã [sit] facultas eorũ,*

4 בצבין נפשהון בעו מנן בבעותא סגיאתא [l] דישתותפון [m] בטיבותא דתשמשתא דקדישא :

4 *Cum voluntate animæ ipsorum petierunt à nobis cum obtestatione multa, vt consortes fierent [1] in beneficentia ministerii sanctorum.*

5 ולא איך מא [n] דסברין הוין אלא נפשהון [o] אשלמו לוקדם למרן ואף לן בצבינה דאלהא :

5 *Et nõ sicut sperauerámus, sed seipsos tradiderunt, primùm Domino nostro, deinde etiam nobis per volũtatẽ Dei.*

6 דחנן נבעא מן טטוס דאיך [p] דשרי הכנא ישלם בכון אף טיבותא הדא :

6 *Vt nos peteremus à Tito, vt quẽadmodum cœpisset, ita perficeret in vobis etiam beneficentiam hanc.*

7 אלא איכנא דבכל מדם מתיתרין אנתון בהימנותא ובמלתא ובידעתא ובכל [q] חפיטו ובחובכן דלותכון הכנא אף בהדא טיבותא תתיתרון :

7 *Sed quemadmodum in omni re abũdantes estis, in fide, et in sermone, et in cognitione, & in omni diligentia, & in charitate nostra erga vos, ita etiam in hac beneficentia abundabitis.* ll.iiij.

[a] מתביאין מקבלים אנחנו נחמה :
[b] בויאן נחמתנו :
[c] אתתניחת נגפש :
[d] קושתא אמת :
[e] רתיתא רעדה :
[f] תכיל בוטח :
[g] טיבותה חסדו :
[h] בוקיא בחינה :
[i] פשיטות תמימות :
[k] איך חילהון לפי כוחם :
[l] ישתותפון יתחברו :
[m] טיבותא חסד :
[n] סברין קווים :
[o] אשלמו מסרו :
[p] שרי החל :
[q] חפיטו זריזות :

5 *Id est, Amor eius erga vos auctus admodũ est.*

1 *Id est, In conferenda pecunia ad subleuandos sanctos.*

Οὐ κατ᾽ ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ 8 τῆς ἑτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων.

[3]Non ex imperio loquor, sed alio rum studio, vestræ quoque dilectionis sinceritatē reddens exploratā.

3 *Tertiò, monet & conatatam de se expectationē non fallant.*

Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου 9 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι᾽ ὑμᾶς ἐπτώχευσε, πλούσιος ὤν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε.

[4]Nostis enim beneficentiam Domini nostri Iesu Christi, eum *videlicet* propter vos pauperem factum esse, quum esset diues, vt vos illius paupertate ditesceretis.

4 *Quartum argumentum ab exemplo Christi.*

Καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι. τοῦτο 10 γὰρ ὑμῖν συμφέρει, οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξασθε ἀπὸ πέρυσι.

[5]Et sentētiam in ea re *meam* edo. nam hoc vobis conducit, qui non solùm facere, sed etiam velle antè cœpistis anno superiore.

5 *Diligenter cauet ne vt extorquere velle videatur, quod nisi sit voluntariū, Deo gratum esse nō possit.*

Νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέ- 11 σατε· ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν.

At nunc etiam illud ipsum facere absoluite: vt sicut *adfuit* promptū illud velle, ita etiā *adsit* ipsum perficere ex eo quod habetis.

Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, κα- 12 θὸ ἐὰν ἔχῃ τις, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει.

[6]Etenim si prius adsit promptus animus, aliquis acceptus est pro eo quod habet, non pro eo quod non habet.

6 *In eos qui tenuitatem solent excusare, quasi solis diuitibus proprium sit inopes iuuare.*

Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις· ἀλλ᾽ ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν και- 13 ρῷ τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα.

[7]Nō enim vt aliis relaxatio sit, vobis autem oppressio: sed pari conditione hoc tempore vestra abundantia *supplet* illorum defectum.

7 *Christiana beneficentia est mutua, vt ius analogum seruetur.*

Ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γέ- 14 νηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἰσότης.

Vt & illorum abundantia vestrū defectum suppleat, vt fiat æquabilitas.

Exo.16.18

Καθὼς γέγραπται, Ὁ τὸ πολύ, οὐκ 15 ἐπλεόνασε· καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἠλαττόνησε.

Sicut scriptum est, ‖Qui multum *collegit*, non habuit amplius: & qui paulum, non habuit minus.

Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ διδόντι τὴν 16 αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου,

[8]Gratia autem *sit* Deo qui cordi Titi indidit idem studiū pro vobis,

8 *Commendat Titum & duos eius collegas multis nominibus, tum vt minimè sit suspecta eorum fides, quasi eos summi ferit ad expilandas ecclesias, tum vt eo sint ad collationem promptiores.*

Ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, 17 σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς.

Quòd tum exhortationem illam gratam habuit, tum verò maiore studio vltrò ad vos abiit.

Συνεπέμψαμεν δὲ μετ᾽ αὐτοῦ τὸν ἀ- 18 δελφὸν οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν.

Misimus autem vnà cum eo fratrem illum cuius laus est in Euangelio per omnes ecclesias.

8 לא הוא מפקד פקד אנא לכון אלא [a]בחפיטותא דחבריכון [b]שררא [c]דחובכון מנסא אנא :

Nequaquã[2] *præcipiendo præcipio vobis, sed per studiũ sociorũ vestrorum veritatem dilectionis vestræ exploro.*

9 ידעין אנתון גיר טיבותה דמרן ישוע משיחא דמטולתכון אתמסכן כד איתוהי עתירא דאנתון במסכנותה תעתרון :

Nostis enim beneficentiam Domini nostri Ieschua Christi, quòd propter vos pauper factus sit, quũ esset diues, vt vos per eius paupertatẽ ditesceretis.

10 [d]ממלך דין מלך אנא לכון הדא [e]דמעדרא לכון מטול דמן [f]אשתקדי [g]שריתון לו למצבא בלחוד אלא אף למעבד :

[3]Consulendo autẽ consulo vobis hoc quod conducit vobis. Nam à præterito anno cœpistis non velle tantùm, sed etiam facere.

11 השא דין שלמו בעבדא הו מדם דצביתון דאיכנא דהוא לכון [h]סווחא למצבא הכנא בעבדא תשלמון מן מא דאית לכון :

Nunc autem complete opere illud quod voluistis: vt sicut fuit vobis animi promptitudo ad volendum, ita opere compleatis ex eo quod est vobis.

12 אן גיר צבינא איתוהי איך מא דאית לה הכות מתקבל לא הוא איך מא דלית לה :

Si enim voluntas adsit, prout est ei, ita accepta est, nequaquam secundum id quod non est ei.

13 לא הוא גיר דלאחרנא תהוא רוחתא ולכון אולצנא אלא בשויותא הוו [i]בזבנא הנא דיתירותכון דילכון תהוא לחסירותהון דהנון :

Nequaquam enim vt aliis sit relaxatio, et vobis angustia: sed in æquabilitate estote tempore hoc, vt abundãtia vestra sit pro penuria illorum:

14 דאף יתירותהון דהנון תהוא לחסירותכון דילכון דתהוא שויותא:

Vt etiam abũdantia illorum sit pro penuria vestra, quò sit æquabilitas.

15 איך דכתיב דהו [k]דאסגי שקל לא אתיתר לה והו [l]דקליל שקל לא אתבצר לה :

Sicut scriptum est, Qui multum accepit, non superfuit illi: & qui parum accepit, non defuit illi.

16 [m]טיבו דין דאלהא דיהבה [n]חפיטותא הדא חלפיכון בלבה דטטוס :

Gratia autem Deo, qui dedit studium hoc pro vobis in corde Titi.

17 בעותן גיר קבל ומטול [o]דטב בטיל לה מן צבינה נפק [p]צאידיכון :

[4]Precationem enim nostram suscepit: & quia valde solicitus est, ex voluntate propria profectus est ad vos.

18 שדרן דין עמה לאחון אינא דתשבוחתה באונגליון בכלהין עדתא :

Misimus autem cum eo fratrẽ nostrum, eum cuius laus est in Euangelio in omnibus ecclesiis.

[a] חפיטותא זריזות:
[b] שררא אמונת:
[c] חובכון אהבתכן:
[d] ממלך מלך יעוץ יועץ:
[e] מעדרא עוזרת:
[f] אשתקדי היא העת שעברה:
[g] שריתון התחלתם:
[h] סווחא נפש חפצה:
[i] וכנא זמן:
[k] המרבה לא העריף:
[l] הממעיט לא החסיר:
[m] טיבו שבח:
[n] חפיטותא זריזות:
[o] טב בטיל לה מאד משתדל היה:
[p] צאידיכון אצלכם:

2 Id est Imperiose præcipio.

3 Id est, Omnino autem consulo.

4 Id est, Prouinciam illam suscepit Titus, quamvis susciperet orabamus eum.

Quemadmodum

19 (Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν συνέκδημος ἡμῶν, σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν)

(Nec *id* solùm, ſed etiam ſuffragiis delectus eſt ab eccleſiis ſocius peregrinationis noſtræ, cum hac beneficentia quæ adminiſtratur à nobis ad ipſius Domini gloriam, & *comprobandum* promptum animũ veſtrum)

20 Στελλόμενοι τοῦτο, μή τις ἡμᾶς μωμήσηται ἐν τῇ ἁδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν·

Vitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac exuberantia quæ adminiſtratur à nobis:

Rom.12.17

21 Προνοούμενοι καλὰ οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων.

‖ Vt qui procuremus honeſta non ſolùm coram Domino, ſed etiam coram hominibus.

22 Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα· νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον, πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς.

Miſimus autem cum eis fratrem noſtrum, quem ſæpe in multis probauimus ſtudioſum: nũc autẽ multo ſtudioſiorem, ob multam fiduciam quam *habeo* in vobis.

23 Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός· εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν, ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ.

Siue de Tito *quæritur*, ſocius meꝰ *eſt* & apud vos adiutor: ſiue de fratribus noſtris, legati *ſunt* Eccleſiarum, & gloria Chriſti.

24 Τὴν οὖν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε, καὶ εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν.

Itaque demonſtrationem charitatis veſtræ, & noſtræ de vobis gloriationis edite in eos, in conſpectu eccleſiarum.

Κεφάλαιον θʹ

Cap. IX.

1 Περὶ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους περισσόν μοι ἐστὶ τὸ γράφειν ὑμῖν.

NAM de ſubminiſtratione quidem quæ fit in ſanctos, ſuperuacaneũ eſt mihi ſcribere vobis.

1 *Prudenter occurrit ſuſpicioni quam concipere poterant Corinthii, quaſi Apoſtolus adeo anxiè illos vrgens, de eorum voluntate dubitaret. Teſtatur ergo ſe non ideo id facere vt eos doceat ſubueniendũ eſſe ſanctis, quum ſeſe etiam pro iis ſponſorem apud Macedonas interpoſuerit, ſed tantum vt ſpõtè currentes incitet, quo ſint omnia tum parattiora, tum etiã copioſiora.*

2 Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσι· καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας.

Noui enim promptum animũ veſtrum, quem de vobis iacto apud Macedones, Achaiam videlicet paratam eſſe ab anno ſuperiore: & ex vobis *ortus* zelus prouocauit complures.

3 Ἔπεμψα δὲ τοὺς ἀδελφοὺς ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τούτῳ· ἵνα (καθὼς ἔλεγον) παρεσκευασμένοι ἦτε.

Miſi autem hos fratres ne gloriatio noſtra de vobis inanis fiat hac in parte: vt (ſicut dicebam) parati ſitis.

Μήπως Ne

19 הכנא דאף [a]מגבא גבא מן עדתא דיפוק עמן בטיבותא הדא דמשתמשא מנן לשובחה דילה דאלהא [b]וללובבן דילן :

[a] מגבא גבא בחור נבחר : [b] לובבן חפץ נפשנו :

19 *(Quemadmodū etiam [5]deligendo delectus est ab ecclesiis, vt proficiscatur nobiscum cū beneficentia hac quæ administratur à nobis, ad gloriam ipsius Dei, et ad animi nostri promptitudinem.)*

[5] Suffragiis delectus est.

20 [c]קניטינן דין בהדא דלא אנש יסים בן מומא בהדא רבותא דם דמשתמשא מנן :

[c] קניטינן נטינו :

20 *Euitauimus enim hoc, ne quis imponeret nobis maculam in hac abundantia quæ administratur à nobis.*

21 [d]יציפינן גיר דשפירתא לא קדם אלהא בלחוד אלא אף קדם בני נשא :

[d] יציפינן דשפירתא משתדלים אנחנו שיהיה השוב :

21 *Procuramus enim quæ bona sunt, non coram Deo tantùm, sed etiam coram filiis hominis.*

22 שדרן דין עמהון אף לאחון אינא דלן [e]בקא בכל [f]זבן בסגיאתא [g]דחפיטא הו השא דין יתיראית חפיט [h]בתוכלנא סגיאא דעליכון :

[e] בקא נבחן : [f] זבן זמן : [g] חפיטא זריז : [h] תוכלנא בטחון :

22 *Misimus autem cum eis etiam fratrem nostrum, qui nobis est probatus omni tempore in multis, quòd diligens sit: nunc autem magis diligens propter fiduciam magnam quæ est de vobis.*

23 אן הכיל טטוס שותפא הו דילי [i]ומעדרנא בכון ואן אחין אחרנא שליחא אנון דעדתא דשובחה ד דמשיחא :

[i] מעדרנא עוזר :

23 *Siue igitur Titus, socius meus est et adiutor erga vos: siue fratres alii, legati sunt ecclesiarum gloriæ Christi.*

24 מכיל [k]תחויתא [l]דחובכון ושובהרן דבכון בהון [m]חוו [n]בפרצוף עדתא כלהין :

[k] תחויתא אות או סימן : [l] חובכון אהבתכם : [m] חוו הראו : [n] בפרצוף לפני :

24 *Proinde indicium charitatis vestræ & gloriationis nostræ de vobis, in eos ostendite, in conspectu ecclesiarum omnium.*

קפלאון ט

Cap. IX.

1 על תשמשתא דין דקדישא יתירתא עבד אנא אן כתב אנא לכון :

1 *DE ministerio autem sanctorum, superfluum facio si scribo vobis.*

2 ידע אנא גיר [o]טויבה דרעינכון ומטול הנא אשתבהרת בכון למקדוניא דאכאיא עתידא הי מן [p]אשתקדי [q]וטננא דילכון לסגיאא [r]גרג :

[o] טויבה דרעינכון הכנת נפשכם : [p] אשתקרי העת שכבר עברה : [q] טננא קנאה : [r] גרג הניע לעשות כמוכם :

2 *Noui enim promptitudinem animi vestri, et propterea gloriatus sum de vobis apud Macedones, quòd Achaia parata sit à præterito anno, & æmulatio vestra multos prouocauit.*

3 שדרת דין לאחא דלא [s]יסתרק שובהרא דאשתבהרן בכון על הדא [t]צבותא דאיכנא דאמרת תהוון [u]מטיבין :

[s] יסתרק יתבטל : [t] צבותא ענין או דבר : [u] מטיבין מוכנים :

3 *Misi autem fratres, ne inanis fieret gloriatio qua gloriati sumus de vobis in hoc negotio, vt quemadmodū dixi illis, parati sitis.*

4 Μήπως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες, καὶ εὕρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστους, καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν ὑμεῖς) ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως.

Nequo modo, si mecũ venerint Macedones, & offenderint vos imparatos, non pudefiamus (vt ne vos dicã) in præfidente ista gloriatione

5 Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακαλέσαι τοὺς ἀδελφοὺς ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν, ταύτην ἑτοίμην εἶναι οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὥσπερ πλεονεξίαν.

Itaque necessarium putaui adhortari fratres vt prius eant ad vos, & prius absoluant antea indictam beneficentiam vestram, vt ea sit parata ita vt beneficentia, & non vt extortum aliquid.

6 Τοῦτο δὲ, ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει.

[2]Illud autem *dico*, Qui serit parcè, parcè etiam metet: & qui serit benignè, benignè etiam metet.

2 Eleemosyna nec tenaciter nec malignè præstari debet Voluntaria autem & liberalis comparatur sationi quam vberrima messis amplissimæ benedictionis cõsequitur.

Rom.12.8
Eccle.35.11

7 Ἕκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ· μὴ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης. ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός.

Quisque sicut præoptat corde, *ita* agat: ‖nõ ex tristitia aut necessitate. ‖nam hilarem datorẽ diligit Deus.

8 Δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς· ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν·

Potens est autem Deus efficere vt omnis gratia in vos redundet: vt in omnibus semper omnino quantum sufficiat penes vos habentes, abundetis ad omne opus bonum:

Psal.111.9

9 (Καθὼς γέγραπται, Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

(Sicut scriptum est, ‖Dispersit, dedit pauperibus: beneficentia eius manet in seculum.

10 Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν χορηγήσαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν)

Porro qui suppeditat semen serẽti, *is* quoque panem *vobis* ad escam suppeditet, & multiplicet sementem vestram, & augeat fructus beneficentiæ vestræ)

11 Ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ.

Vt inquam abundetis, in omnibus ditati ad omnem benignitatẽ, quæ per nos efficit vt gratiæ agantur Deo.

12 Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ·

Nam subministratio oblationis istius non solùm supplet sanctorũ inopiam, sed etiam redũdat in multas gratiarum actiones apud Deũ:

13 (Διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν--

(Dum per hãc istius subministrationis experientiam Deum glorificant de consentiente vestra subiectione

εἰς in

4 דַלְמָא יאתון עַמִי מַקְדוּנָיֵא וְיֶשְׁכְּחוּנָכוּן כַּד לָא עֲתִידִין אַנְתּוּן וְנֶבְהַרת חֲנַן דְּלָא נֵאמַר דַאנְתּוּן תְּבַהֲתוּן בְּשׁוּבְהָרָא הָו דֵאשְׁתַּבְהַרַן :

Ne fortè veniant mecũ Macedones, et inueniãt vos imparatos, & erubescamus nos (vt non dicamus quòd vos erubescetis) in gloriatione ista qua gloriati sumus.

5 מֶטוּל הָנָא[a] אֶתְכַּטַל לִי דֵאבְעֵא מֵן אַחַי הָלֵין דְיֵאתוּן קֳדָמַי לְוָתְכוּן וַיְעַתְּדוּן בּוּרְכְתָא הָי דְמֵן קְדִים אֶשְׁתְּמַעְתּוּן דְתֶהְוֵא[b] מְטַיְבָא הָכַנָא אַיְךְ בּוּרְכְתָא לָא הֲוָא אַיְךְ[c] יַעֲנוּתָא :

[a] אתכטל לי השתדלתי:
[b] מטיבא מוכנת:
[c] יענותא מירת הכילי או עין רעה:

Idcirco solicitudo mihi fuit vt peterẽ à fratribus meis his vt venirent ante me ad vos, et præpararent benedictionem illam de qua iampridem cõmonefacti estis, vt esset parata ita vt beneficentia, nequaquã vt [1] auaritia.

[1] Vel, Expilatio.

6 הָדָא דֵין מַן דְזָרַע[d] בְּחוּסָנָא אַף בְּחוּסָנָא חָצַד וּמַן דְזָרַע בְּבוּרְכְתָא אַף בְּבוּרְכְתָא יֶחְצוּד :

[d] חוסנא כמו הוסרנא:

Hoc autem [dico,] qui seminat [2] in defectu, etiam in defectu metet: et qui seminat [3] in benedictione, etiam in benedictione metet.

[2] Vel, Cum parcitate. id est Parcé, Hebraismus.
[3] Id est Liberaliter & copiosè, Hebraismus.

7 כֻל אֱנָשׁ אַיְךְ דְאִית בְּרֶעְיָנֵהּ לָא הֱוָא אַיְךְ דְמֵן[e] כַּרְיוּתָא אַו אַיְךְ דְמֵן[f] קְטִירָא[g] לַיְהוֹבָא הו גֵיר חַדְיָא רָחֵם מָרְיָא :

[e] כריותא מכאוב או עצב או דאבון:
[f] קטירא זיקוק או צורך:
[g] יהובא נותן:

Vnusquisque secundum id quod est in mẽte sua, nequaquã tanq̃ ex tristitia aut tãquam ex necessitate. Datorem enim hilarem diligit Dominus.

8 מַטְיָא הִי גֵיר בְּאִידַי אֱלָהָא כֻל[h] טַיְבוּ דַיְיתַר בְּכוּן דַבְכֻל[i] זְבַן בְּכֻל מֵדֵם הָו מָא דְסָפֵק לְכוּן נֶהְוֵא לְכוּן וְתֶתְיַתְּרוּן בְּכֻל עֲבַד טָב :

[h] טיבו חסד:
[i] זבן זמן:

Facultas enim est in manibus Dei, vt omnem gratiam abundare faciat in vobis, vt omni tempore in omni re id quod sufficit vobis, sit vobis, & abũdetis in omne opus bonum:

9 אַיְךְ דַכְתִיב[k] דְבַדַר וִיהַב לְמֶסְכֵּנֵא וְזַדִּיקוּתֵהּ קַיָמָא לְעָלַם :

[k] פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד:

Sicut scriptum est, Dispersit & dedit pauperibus, et iustitia eius manet in sæculum.

10 הָו דֵין דְיָהֵב זַרְעָא[l] לְזָרוּעָא וְלַחְמָא[m] לְמֵאכוּלְתָא הָו[n] יֶתֵל וְיַסְגֵא זַרְעְכוּן וְיַרְבֵא פֵארֵא דְזַדִּיקוּתְכוּן :

[l] זרועא זורע:
[m] מאכולתא מאכל:
[n] יתל יתן:

Is autem qui dat semen seminanti, et panem in cibum, ipse det et multiplicet sementem vestram, & augeat fructus iustitiæ vestræ:

11 דַבְכֻל מֵדֵם תֶּעְתְּרוּן בְּכֻלָהּ פ[o] פְשִׁיטוּתָא דְהָי גָמְרָא בְּאִידַן תַוְדִיתָא לַאלָהָא :

[o] פשיטותא תמימות:

Vt in qualibet re locupletemini in omnem simplicitatem quæ perficit [4] per nos gratiarum actionem Deo.

[4] Ad verbum, Per manum nostram, Hebraismus

12 מֶטוּל[p] דְפוּלְחָנָא[q] דְתֶשְׁמֶשְׁתָּא הָדָא לָא הֲוָא בַלְחוּד חַסִירוּתָא דְקַדִּישֵׁא מְמַלֵא אֶלָא אַף מְיַתַּר בְּתַוְדִיתָא סַגִיאָתָא לַאלָהָא :

[p] פולחנא פועל:
[q] תשמשתא פקודה:

Quoniam functio ministerii huius nequaquam tantùm penuriam sanctorum supplet, sed etiam exuberat per gratiarum actiones multas Deo.

13 מֶטוּל[r] בוּקְיָא גֵיר דְתֶשְׁמֶשְׁתָּא הָדָא לַאלָהָא מְשַׁבְּחִינַן דֵאשְׁתַּעְבַּדְתּוּן לתודיתא

[r] בוקיא בחינת:

Nam propter probationem ministerii huius Deum glorificamus, quòd obedientes præstitistis vos --

εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἁπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας)

Καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν, ἐπιποθούντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. 14

Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ. 15

Κεφάλαιον ι.

Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πρᾳότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ, ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. 1

Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει ᾗ λογίζομαι τολμῆσαι ἐπί τινας τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. 2

Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· 3

(Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων) 4

Λογισμοὺς καθαιροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ· 5

Καὶ ἐν ἑτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. 6

Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε; εἴ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς Χριστοῦ. 7

Ἐὰν

in Euangelium Christi, déque benigna in se &omnes cōmunicatione)

Et in illorum preces pro vobis, expetentium vos propter gratiam Dei in vobis exuberantem.

Gratia autem *sit* Deo super inenarrabili suo munere.

Cap. X.

C[1]ÆTerùm precor vos per clemētiam & æquitatem Christi, ego ipse Paulus qui coràm quidem humilis sum inter vos, absens verò, sum erga vos confidens.

Hoc autem rogo, ne, quum præsens adero, sim confidens ea fiducia qua cogito audax esse in quosdam qui nos æstimant vt si secundum carnem incederemus.

[2]Nam in carne incedentes, secundum carnem bellum non gerimus:

(Arma enim militiæ nostræ non carnalia sunt, sed diuinitus valida *et* ad subuersionem munitionum.

Dum ratiocinationes euertimus, omnémque sublimitatem quæ extollitur aduersus cognitionē Dei, [3]& captiuam ducimus omnem cogitationem ab obediendū Christo:

Et paratum habemus quo vindicemus omnē cōtumaciam, postquā impleta fuerit vestra obedientia.

[4]Quæ ob oculos sunt aspicitis? si quis apud se cōfidit se Christi esse, hoc vicissim cogitet ex sese, quemadmodum ipse Christi *est*, ita &nos Christi *esse*.

Nam

1 Redit ad illam Apostolatus sui defensionem, sed ita vt simul autoritate sua reipsa vtatur. Seriò enim & grauiter monet, additis etiam planè terribilibus minis, vt se dociles præbeāt. Refellit autem superbos quosdam qui quoniam in Paulo nihil hominum more splendidum viderant, & eum lenissimum experti fuerant, qui tamen absens seuerissimè ad eos scripsisset, de eo nō aliter quàm de thrasone quopiam iudicabant, qui soleret aduersus absentes ferocire. Primùm igitur sese clemētem & moderatū fuisse profitetur, sed Christi exēplo, cuius lenitatem si pergant aspernari, testatur se reipsa declaraturum quantopere illi hallucinentur qui de Apostolico munere vt de humanis functionibus iudicant, nimirum ex apparētia quam externam vocant.

2 Secundò, testatur se quantumuis alioqui cæterorum hominum similem, tamen iis viribus instructum prodire quibus nullæ hominum munitiones, siue fraude & astu, siue robore & potentia resistere valeant, ut pares esse possint quoniam diuinis armis certet.

3 Amplificatio spiritualis istius virtutis quæ hostes quantumuis callidos & potentes sic domet vt alios quidem resipiscētes ad Christum adducat, alios præfractè rebelles, ab iis qui regi se patiuntur separatos, pro meritis vlciscatur.

4 Inculcat eadem, sed maximo cum sententiarum & verborum pondere.

לתודיתא [a] דסברתה דמשיחא [b] ואשתותפתון [c] בפשיטותכון עמהון ועם כל נש :

in cõfeßione Euangelii Christi, et aßociastis vos in simplicitate vestra cum illis et cum omni homine.

14 וצלותא מקרבין חלפיכון [d] בחובא סגיאא מטול [e] סוגאא [f] דטיבותה ד דאלהא דעליכון :

Et orationem offerunt pro vobis in charitate magna, propter magnitudinem gatiæ Dei quæ est super vos.

15 [g] טיבו דין לאלהא על מוהבתה דלא מתמללא :

Gratia autem Deo super dono suo ineffabili.

קפלאון י

Cap. X.

1 אנא דין פולוס בעא אנא מנכון [h] בניחותה ובמכיכותה דמשיחא [i] דאפן באפין מכיך אנא לותכון אלא כד רחיק אנא [k] תכיל אנא עליכון :

EGo autem Paulus peto à vobis per lenitatem & demißionem Christi, qui etiam si [1] in facie demißus sum apud vos, attamen absens confido de vobis.

2 בעא אנא דין מנכון דלא מא דאתית אתאלץ [l] בתוכלנא דאית לי [m] דאשיח איך [n] דמתרעא אנא על אנשא אילין דחשבין לן דאיך דבבסר מהלכינן :

Peto autem à vobis ne quum venero, cogar per confidentiam quæ est mihi, [2] vt audeam ([3] sicut cogito) in homines qui arbitrantur nos, quòd tanquã qui in carne simus, ambulemus.

3 אפן בבסר גיר מהלכינן אלא לא הוא [o] דבסרא פלחינן :

[4] Etsi enim in carne ambulamus, atqui nequaquam carnis bellũ gerim⁹.

4 [p] זינא גיר דפלחותן לא הוא דבסרא אלא [q] דחילא דאלהא ובה כבשינן [r] חסנא [s] מרידא :

Arma enim militiæ nostræ, nequaquã sunt carnis, sed potẽtiæ Dei: et per eam subiugamus munitiones rebelles.

5 [t] וסתרינן מחשבתא וכל [u] רומא [x] דמתתרים לוקבל ידעתה דאלהא [y] ושבינן כל [z] תרעין למשמעתה דמ דמשיחא :

Et demolimur cogitationes & omnẽ altitudinem quæ sese extollit aduersus cognitionem Dei, et captiuas reddimus omnes ratiocinationes ad obedientiam Christi.

6 [aa] ומטיבינן למעבד [bb] תבעתא מן אילין דלא משתמעין מא דאתמלית משתמענותכון :

Et paratum habemus sumere vindictam de iis qui non obediunt, quum impleta fuerit obedientia vestra.

7 בפרצופא [cc] חירין אנתון אן אנש [dd] תכיל על נפשה דדמשיחא הו הנא ידע מן נפשה דאיך דהו דמשיחא הו הכנא אף חנן :

Faciem intuemini vos? Siquis confidit de seipso quòd Christi sit, hic sciat de seipso quòd quemadmodum Christi est, ita etiam nos.

[a] סברתה בשורתו :
[b] אשתותפתון התחברתם :
[c] פשיטותכון תמימותכם :
[d] חובא אהבה :
[e] סוגאא גודל :
[f] טיבותה חסדו :
[g] טיבו שבח :
[h] ניחותה שעיעותו :
[i] אפן גם כי :
[k] תכיל בוטח :
[l] תוכלנא בטחון :
[m] אשיח אעשה בלי פחד :
[n] מתרעא חושב :
[o] דבסרא פלחינן אנחנו עושי מלחמת הכשר :
[p] זינא דפלחותן כלי מלחמתנו :
[q] דחילא גבורת :
[r] חסנא מבצרי :
[s] מרידא המורדים :
[t] סתרינן מהרסים אנחנו :
[u] רומא רוממות :
[x] מתתרים מרימה עצמה :
[y] שבינן מוליכים אנחנו כשבי :
[z] תרעין מחשבות :
[aa] מטיבינן מוכנים אנחנו :
[bb] תבעתא נקמה :
[cc] חירין מביטים :
[dd] תכיל בוטח :

1 Id est Externa specie, vel Quum præsẽs sum. Hebraismus.

2 Id est Vti audacia.

3 Id est Sicuti statuo.

4 In versiculo tertio deerat primum hemistichium in impresso Syro: quod restituimus ex manuscripto codice Syro bibliothecæ illustrissimi principis electoris Palatini.

אן

8 Ἐάν τε γὰρ καὶ περισσότερόν τι καυχήσωμαι περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν, ἧς ἔδωκεν ὁ Κύριος ἡμῖν εἰς οἰκοδομήν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν ὑμῶν, οὐκ αἰσχυνθήσομαι·

Nam si amplius etiam quippiam glorier de potestate nostra quam dedit Dominus nobis ad ædificationem ac non ad subuersionem vestri, non pudefiam.

9 Ἵνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν.

Ne videar ceu perterrefacere vos per epistolas.

10 Ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ (φησὶ) βαρεῖαι καὶ ἰσχυραί· ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος, ἀσθενής, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος.

Nam epistolæ quidem (inquit) graues sunt & validæ: sed præsentia corporis infirma *est* & sermo nihili.

11 Τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἷοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες, τῷ ἔργῳ.

Hoc cogitet *qui* istiusmodi *est*, quales sumus verbo per epistolas, quum absumus, tales etiam *fore* re ipsa quum aderimus.

12 Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι ἑαυτούς τισι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων· ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς οὐ συνιοῦσιν.

[5]Non enim audemus nos inserere aut conferre cum quibusdã qui seipsos commendant: sed nõ intelligunt quòd ipsi sese seipsis metiũtur, & sese sibiipsis comparant.

5 Coactus refellere stultas quorundã ambitiosorum iactationes, testatur eos nihil proferre posse nisi quod ipsi sibi de seipsis falso persuaserint: se verò, etiãsi de maximis rebus glorietur, non tamen vltra metas eius mensuræ progressurum quam sit ei admensus Dominus, vt qui ad eos vsque peruenerit euangelizando, ac longius etiam se perrecturũ confidat, vbi & ipsi ita profecerint vt in iis erudiendis non sit necesse ipsum amplius occupari. Additur autem amplificatio, ex eo quòd in alienos labores nusquã successerit.

Ephes.4.7

13 Ἡμεῖς δὲ οὐχὶ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα· ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρου, ἐφικέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν.

At nos nõ gloriabimur de iis quæ mensuræ *nostræ* non sint, ‖sed secũdum dimensionem regularem eius mensuræ quam Deus nobis dispertitus est, *gloriabimur* nos peruenisse ad vos etiam vsque.

14 Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἐφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνομεν ἑαυτούς· ἄχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.

Nõ enim vt si nõ perueniremus vsque ad vos, extendimus nosipsos supra modum: nã vsq; ad vos etiã peruenimus in Euangelio Christi.

15 Οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, ἐλπίδα δὲ ἔχοντες, αὐξανομένης τῆς πίστεως ὑμῶν, ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσείαν·

Non de iis quæ mensuræ *nostræ* non sunt gloriantes, *id est* de alienis laboribus, sed sperantes, *nos*, augescẽte fide vestra, per vos admodum amplificatum iri in assignata nostra mensura:

16 Εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελίσασθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι εἰς τὰ ἕτοιμα καυχήσασθαι.

Vt in iis *regionibus* quæ vltra vos *sunt*, euãgelizemus, non vt in alteri assignata mensura, de præparatis gloriemur.

Ierem.9.24
1.cor.1.31

17 Ὁ δὲ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω.

‖[6]Cæterùm qui gloriatur, in Domino glorietur.

6 Emollit quod de se dixerat, simúlque Corinthios ad alia audienda præparat, testatus se nihil aliud quærere quàm vt Deo sese approbet, cuius vnius gloriæ studeat.

18 Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν, ἐκεῖνός ἐστι δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησιν.

Non enim qui seipsum commendat is probatus est, sed is quem Dominus commendat.

Κεφάλαιον

8 אן גיר אף מדם יתיר אשתבהר על שולטנא דיהב לי מרן לא בהת אנא מטול דלבנינכון הו דילכון יהב לן ולא [a]לסוחפכון :

8 *Si enim etiam aliquid amplius glorier de potestate quam dedit mihi Dominus noster, non pudet me: quia ad ædificationem vestram dedit nobis, et ad repulsionem vestri.*

9 [b]מהמא אנא דין דלא [c]אסתבר איך הו [d]דמדחלו מדחל אנא לכון באגרתי:

9 [5]*Dubito autem ne existimer tanquã is qui* [6]*perterrefaciendo perterrefaciã vos per epistolas.*

10 מטול דאית אנשא דאמרין דאגרתא [e]יקירן [f]וחסינן [g]מאתיה דין [h]דגושמא [i]כריה ומלתה [k]שיטא :

10 *Quia sunt quidam qui dicũt quòd epistolæ graues sunt et robustæ, aduẽtus autem corporis infirmus, & sermo eius contemptibilis.*

11 אלא הדא יתרעא מן דהכנא אמר דאיכנא דאיתין במלתא דאגרתן כד רחיקינן הכנא איתין אף מא דקריבינן בעבדא :

11 *Sed hoc cogitet qui eiusmodi dicit, quòd quales sumus per sermonẽ epistolæ nostræ, quum absentes sumus, tales sumus etiam quum propinqui sumus* [7]*facto.*

12 לא גיר [l]ממרחינן דנחשוב או [m]דנפחם נפשן עם הנון דמשבהרין נפשהון אלא מטול דהגון בהון להון מפחמין לא מסתכלין :

12 *Non enim audemus cogitare, aut comparare nosipsos cũ illis qui seipsos gloria extollunt, sed quia ipsi intra sese seipsos comparant, non intelligunt.*

13 חנן לא משתבהרינן יתיר מן [n]משוחתן אלא [o]במשוחתא דתחומא דפלג לן אלהא [p]דנמטא אף עד מא לותכון :

13 *Nos non gloriamur* [8]*vltra mensuram nostram, sed iuxta mensurã termini quam partitus est nobis Deus, vt pertingeremus etiam vsque ad vos.*

14 לא הוא גיר איך דלא [q]מתמטינן לותכון [r]מתחינן נפשן עד מא גיר לותכון [s]מטין [t]בסברתה דמשיחא :

14 *Nequaquam enim tanquam qui non pertingamus ad vos, extendimus nosipsos: vsque ad vos enim pertigimus in Euangelio Christi.*

15 ולא משתבהרינן [u]לבר מן משוחתן בעמלא דאחרנא אלא אית לן [x]סברא דכד רביא הימנותכון בכון [y]נתרורב איך [z]משוחתן :

15 *Neque gloriamur extra mensurã nostram in labore aliorum, sed est nobis spes vt crescente fide vestra in vobis, crescamus iuxta mensurã nostrã.*

16 [aa]ונתיתר אף להל מנכון [bb]למסברו לא במשוחתא דאחרנא באילין ד[cc]דמתקנן נשתבהר :

16 *Et redundemus etiã vltra vos ad euangelizandum, non in mensura aliorũ, in iis quæ parata sunt, gloriemur.*

17 הו דין דישתבהר במריא ישתבהר:

17 *Qui autem gloriatur, in Domino glorietur.*

18 לא הוא גיר מן דנפשה משבח הו הו [dd]בקא אלא מן דמריא ישבחיוהי :

18 *Nequaquam enim qui seipsum laudat, ille probatus est, sed is quem Deus laudauerit.*

mm.iij.

קפלאון

[a] סוחפכון דחיפתכם:
[b] מהמא פוחד:
[c] אסתבר אתחשב או אחשב מן אחרים:
[d] מדחלו מדחל הפחד מפחיד:
[e] יקירן כבדות:
[f] חסינן קשות:
[g] מאתיה בואו:
[h] גושמא גוף:
[i] כריה חלש:
[k] שיטא בזויה:
[l] ממרחינן לבנו נושא אותנו:
[m] נפחם נערוך:
[n] משוחתן מידתנו:
[o] משוחתא מידה:
[p] נמטא נגיע:
[q] מתמטינן עשינו עצמנו כמגיעים אליכם:
[r] מתחינן משכנו:
[s] מטין מגיעים אנחנו:
[t] סברתה בשורתו:
[u] לבר מן משוחתן חוץ ממידתנו:
[x] סברא תקוה:
[y] נתרורב נתגדל:
[z] משוחתן מידתנו:
[aa] נתיתר נשיק או נציף גם להלאה מכם:
[bb] למסברו לבשר:
[cc] מתקנן מתוקנים:
[dd] בקא נבחן:

[5] Hæc verba licet in Græcis exemplaribus non legantur, in Syriaco exemplari sunt.
[6] Id est, Vanum timorem vobis incutiam.
[7] Id est Reipsa.
[8] Ad verbum, Plusquam sit mensura nostra.

Κεφάλαιον ιαʹ

[1] Ὄφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου.

[2] Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλῳ· ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ (παρθένον ἁγνὴν) παραστῆσαι, τῷ Χριστῷ.

Gen.3.4

[3] Φοβοῦμαι δὲ μή πως, ὡς ὁ ὄφις Εὔαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν, ἀπὸ τῆς ἁπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν.

[4] Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἀνείχεσθε.

[5] Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων.

[6] Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ᾽ οὐ τῇ γνώσει· ἀλλ᾽ ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς.

[7] Ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα, ἐμαυτὸν ταπεινῶν ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε; ὅτι δωρεὰν τὸ τοῦ Θεοῦ εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν;

Infra,12.13

[8] Ἄλλας ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον, πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν· καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς, οὐ κατενάρκησα οὐδενός.

[9] Τὸ γὰρ ὑστέρημά μου προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας· καὶ ἐν παντὶ ἀβαρῆ ὑμῖν ἐμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω.

[10] Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοὶ, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ φραγήσεται εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας.

Διατί;

Cap. XI.

V[1]Tinam toleraretis paulisper insipientiam *meam:* imò etiã tolerate me.

Ambio enim vos Dei zelotypia. præparaui enim vos *quos* vni viro (*vt* virginem puram) sistam, *nempe* Christo.

Sed metuo nequo modo, sicut ‖ serpens ille Euam seduxit calliditate sua, ita corruptæ mentes vestræ *degenerent* à simplicitate quæ est in Christo.

[2]Enimuero si veniat qui alium Iesum prædicet quem non prædicauimus, aut *si* Spiritum alium accipiatis quem non accepistis, aut Euangelium aliud quod non accepistis, rectè *eum* toleraueritis.

Puto enim me nihilo inferiorem fuisse summis Apostolis.

[3]Quòd si rudis *sum* sermone, non tamen *sum rudis* cognitione: sed omnino manifesti facti sumus in omnibus apud vos.

[4]Num peccaui quum meipsum demitterem vt vos attolleremini? quód*que* gratuitò Euangeliũ Dei euangelizauerim vobis?

Alias ecclesias spoliaui, accepto ab eis stipendio, vt vobis inseruirẽ: & quũ apud vos essem & egerem, ‖ non obtorpui cum cuiusquam incommodo.

Inopiam enim meam suppleuerunt fratres qui venerant è Macedonia: & in omnibus me præstiti vobis minimè onerosum, [5]& præstabo.

Est veritas Christi in me, quòd hæc gloriatio nõ obstruetur cõtra me in regionibus Achaiæ.

Quapropter?

1 Agnoscit se quodammodo stultos imitari in rerum istarũ prædicatione, sed addit se inuitum hoc facere, ipsorum bono, quod eos à vanis quibusdam & astutis hominibus non sine Satanæ fraude deceptos videat.

2 Testatur eos falli si vel excellentius aliquod Euangelium vel præstantiora Spiritus dona se à quoquam accepturos somnient.

3 ‖ Refutat illorum thrasonũ calumnias. Sum, (inquit) fatcor, non ita facundus orator, sed illi certè mihi Euangelii notitiã non possunt adimere, sicut vos ipsi estis modis omnibus experti.

4 Alia calumnia, quòd videlicet homo esset vulgaris & manuum suarum labore victitans. Hic verò (inquit Apostolus) quid mihi possitis obiicere, nisi quod quid uis subire vestri causa sustinui, & quum egerem, partim manibus meis victũ quærere, partim etiam, quum vrsit inopia, aliunde viaticum petere malui quàm vobis vlli esse oneri, etiamsi vobis euangelizabam?

5 Amplificatio, adeo se istius facti non pudere vt etiam deinceps non aliter agere apud ipsos decreuerit, quo verè semper possit affirmare se gratis in Achaia docuisse: minimè id quidẽ quod Corinthios dedignetur, sed vt thrasones isti occasionem iampridem captatã, nusquam inueniant: ipse verò interea illis proponat quod æmulentur: vt verè tandẽ possint dicere se esse Pauli similes.

קפלאון יא

1 ^[a]אשתוף דין ^[b]מסיברין הויתון קליל דאמלל ^[c]פכיהאית אלא אף מסיברין אנתון הו לי :

2 ^[d]טאן אנא גיר בכון ^[e]בטננא דאלהא ^[f]מכרתכון גיר לגברא חד בתולתא דכיתא דאקרב למשיחא :

3 דחל אנא דין דלמא איך דאטעי ^[g]חויא לחוא בנכילותה הכנא יתחבלון רעיניכון מן ^[h]פשיטותא דלות משיחא :

4 אן גיר הו דאתא לותכון אחרנא ישוע אכרז לכון אינא דחנן לא אכרזן או רוחא אחרתא נסבתון אידא דלא נסבתון או ^[i]סברתא אחרתא אידא דלא קבלתון שפיר ^[k]מתטפיסין הויתון :

5 ^[l]רנא אנא גיר דמדם לא ^[m]בצרת מן שליחא אילין ^[n]דטב מיתרין :

6 אפן גיר ^[o]בורא אנא במלתי אלא לא בידעתי אלא בכל מדם אתגלין לותכון :

7 או דלמא מסכלו אסכלת דמככת נפשי דאנתון תתרימון ומגן אכרזת לכון סברתה דאלהא :

8 ועדתא אחרניתא חלצת ^[p]ונסבת ^[q]נפקתא לתשמשתא דילכון וכד אתית צאידיכון לא ^[r]יקרת על אנש מנכון :

9 ^[s]סניקותי גיר מליו אחא דאתו מן מקדוניא ובכל מדם נטרת נפשי ונטר אנא דלא ^[t]אקר עליכון :

10 איתוהי בי ^[u]שררה דמשיחא דהנא שובהרא לא יתבטל בי באתרותא דאכאיא : למנא

a אשתוף לו: b מסיברין סובלים: c פכיהאית בכסלות: d טאן קונא: e טננא קנאת: f מכרתכון ארשתי אתכם: g חויא הנחש: h פשיטותא תמימות: i סברתא בשורה: k מתטפיסין אוכים: l רנא חושב: m בצרת חסרתי: n טבמאד: o בורא בור ר״ל בלי חכמה: p נסבת לקחתי: q נפקתא הוצאות: r יקרת הכבדתי או הייתי למשא: s סניקותי צרכי: t אקר אכביד: u שררה אמיתו:

Cap. XI.

1 *VTinam autē tolerassetis me paulisper, ut loquerer insipienter: sed etiam toleratis me.*

2 *Zelotypus sum enim erga vos zelotypia Dei: despondi enim vos viro uni virginem puram ut exhiberē Christo.*

3 *Metuo autem ne, quemadmodum serpens seduxit Euam versutia sua, ita corrumpantur mētes vestræ à simplicitate quæ [erat] erga Christum.*

4 *Si enim is qui venit ad vos, alium Ieschua prædicarit vobis quem non prædicauimus, aut spiritum aliū acceperitis quem non accepistis, aut Euangelium aliud quod non accepistis, pulchrè acquiesceretis.*

5 *Puto enim quòd nihilo minor sum quàm Apostoli qui admodū excellūt.*

6 *Licet enim imperitus sim sermone meo, attamen non scientia mea: sed in omni re manifesti fuimus apud vos.*

7 *Nūquid [1]delinquēdo deliqui quòd humiliauerim meipsum ut vos exaltaremini, & gratis prædicauerim vobis Euangelium Dei?*

8 *Et ecclesias cæteras expoliauerim, et acceperim sumptus pro ministerio erga vos? & quum venissem ad vos, nō grauauerim quenquam ex vobis?*

9 *Necessitatem enim meam suppleuerunt fratres qui venerunt ex Macedonia et in omni re [2]seruaui meipsum, et seruo, ut non onerem vos.*

10 *Est in me veritas Christi, quòd hæc gloriatio non abolebitur in me in regionibus Achaiæ.*

1 Grauiter deliqui.

2 Id est, Abstinui, & abstineo.

Διατί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; ὁ Θεὸς οἶδεν. 11

Quapropter? *an* quòd non diligã vos? Deus nouit.

Ὃ δὲ ποιῶ, καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελόντων ἀφορμὴν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὑρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς. 12

Sed quod facio, etiam faciam, vt amputem occaſionem iis qui optãt occaſionem, vt in *eo de* quo glorian tur, reperiantur quales & nos.

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ. 13

[6]Nam iſtiuſmodi pſeudapoſtoli, operarii doloſi ſunt, transformati in Apoſtolos Chriſti.

6 *Apertè tandem iſtos ſuis coloribus depingit, prædicens fore vt quantumcunque zelum gloriæ Dei ſimulent, tandẽ ſeipſos prodant.*

Καὶ οὐ θαυμαστόν. αὐτὸς γὰρ ὁ σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. 14

Neque id mirum. ipſe enim Satanas transformatur in Angelũ lucis.

Οὐ μέγα οὖν εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης· ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. 15

Non magnum eſt igitur ſi transformentur vt miniſtri iuſtitiæ, etiã eius miniſtri: quorum finis erit ſecundum opera eorum.

Πάλιν λέγω, μή τις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι· εἰ δὲ μήγε, κἂν ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, ἵνα μικρόν τι κἀγὼ καυχήσωμαι. 16

[7]Rurſum dico, nequis me putet inſipientem eſſe: alioquin etiam vt inſipientem accipite me, vt paululum quiddam & ego glorier.

7 *Pergit aperta cũ fiducia, & grauiſſima quadam ironia vtens, petit ſibi veniam tribui ſi velut ad tempus apud ſapientes Corinthios deſipiens, cum ſummis illis hominibus de externis etiam illis rebus contendat, puta de genere, de maioribus, déque rebus fortiter geſtis.*

Ὃ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. 17

Quod dico, non dico ſecundum Dominũ, ſed vt inſipienter, in præfidente iſta gloriatione.

Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, κἀγὼ καυχήσομαι. 18

Quandoquidẽ multi gloriantur ſecundum carnẽ, & ego gloriabor.

Ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες. 19

Libenter enim toleratis inſipientes quum ſitis ſapientes.

Ἀνέχεσθε γὰρ εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ, εἴ τις κατεσθίει, εἴ τις λαμβάνει, εἴ τις ἐπαίρεται, εἴ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει. 20

[8]Toleratis enim ſiquis vos in ſeruitutem adigit, ſiquis exedit, ſiquis accipit, ſiquis attollit ſeſe, ſiquis vos in faciem cædit.

8 *Antequam ad rem accedat, perſtringit Corinthios, qui quum ſibi ſapientiſſimi viderentur interea non animaduertebant pſeudapoſtolos ad quæſtum abuti ipſorum ſimplicitate.*

Κατὰ ἀτιμίαν λέγω, ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήσαμεν. ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμᾷ, (ἐν ἀφροσύνῃ λέγω) τολμῶ κἀγώ. 21

Quantum ad cõtumeliam dico, nempe quia nos infirmi fuimus: imò in quocunque audacia vti velit aliquis, (inſipienter loquor) audacia velim vti & ego.

Ἑβραῖοι

Hebræi

11 לְמָנָא מֶטוּל דְּלָא [a] מַחֵב אֶנָא לְכוֹן אֱלָהָא הוּ יָדַע ׃

Quamobrem? Quòd non diligam vos? Deus ipse nouit.

12 אֶלָּא הָדָא דְּעָבֵד אֶנָא אַף אֶעְבֵּד [b] דְּאֶפְסוּק הוּ [c] עֶלַּתְהוֹן דַּאִילֵין דְּבָעֵין [d] עֶלְתָא דַּבְהוּ מֵדֶם דְּמֶשְׁתַּבְּהֲרִין [e] יֶשְׁתַּכְחוּן אַכְוָתָן ׃

Sed hoc quod facio, & iam faciam, vt amputem occasionem illorum qui quærunt occasionem, vt in ea re qua gloriantur, inueniantur sicut nos.

13 אִיתַיְהוֹן גֵּיר הָלֵין שְׁלִיחֵא [f] דְּגָלֵא וּפָעֲלֵא נְכִילָא וּמְדַמִּין נַפְשְׁהוֹן ל לַשְׁלִיחֵא דַּמְשִׁיחָא ׃

Sunt enim istiusmodi, pseudoapostoli et operarii dolosi, et aßimilant seipsos Apostolis Christi.

14 וְלַית [g] לְמֶתְדַּמָּרוּ בְּהָדָא אֶן הָו גֵּיר דְּסָטָנָא מֶתְדַּמֵּא בְּמַלְאַכָא דְּנוּהְרָא ׃

Neque est mirādum in hoc. Etenim si Satanas ipse transfigurat se in Angelum lucis,

15 לָא הֲוָת [h] רַבָּא צְבוּתָא אֶן אַף מְשַׁמְשָׁנַוְהִי מֶתְדַּמִּין בַּמְשַׁמְשָׁנֵא דְּזַדִּיקוּתָא הָנוֹן [i] דְּחַרְתְהוֹן תֶּהְוֵא אֵיךְ עֲבָדַיְהוֹן ׃

Nequaquam magnum est negotiū si etiam ministri eius transfigurant se in ministros iustitiæ: quorum finis erit secundum opera eorum.

16 תּוּב דֵּין אָמַר אֶנָא לְמָא אֶנָשׁ יִסְבַּר עֲלַי אֵיךְ דְּסַכְלָא אֶנָא וְאֶן לָא [k] אָפֵן אֵיךְ דַּלְסַכְלָא קַבְּלוּנִי דְּאַף אֶנָא קַלִּיל אֶשְׁתַּבְּהַר ׃

Rursus autem dico nequis reputet de me tanquam insipiēs sim: alioquin etiam vt insipientem accipite me, vt etiam ego modicum glorier.

17 מֵדֶם דַּמְמַלֵּל אֶנָא לָא הֲוָא בְּמָרַן מְמַלֵּל אֶנָא אֶלָּא אֵיךְ [l] דִּבְפַכִּיהוּתָא בְּהָדָא דּוּכְתָא דְּשׁוּבְהָרָא ׃

Quod loquor, secundum Dominum nostrum non loquor, sed tanquam per insipientiam in hoc loco gloriationis.

18 מֶטוּל דְּסַגִּיאֵא מֶשְׁתַּבְּהֲרִין בְּבֶסְרָא וְאַף אֶנָא אֶשְׁתַּבְּהַר ׃

Quandoquidem multi gloriantur in carne, etiam ego gloriabor.

19 [m] מְנָחִין אַנְתּוּן גֵּיר לְמֶשְׁתַּמָּעוּ לְחַסִּירַי רַעְיָנָא כַּד אַנְתּוּן חַכִּימֵא אַנְתּוּן ׃

Faciles enim estis ad audiendū destitutos mente, quum vos sapientes sitis:

20 [n] וּמֶתְדַּרְנִין אַנְתּוּן לְמַן דַּמְשַׁעְבֵּד לְכוֹן וַלְמַן דָּאכֵל לְכוֹן וַלְמַן דְּנָסֵב מֶנְכוֹן וַלְמַן דְּמֶתְתְּרִים עֲלַיְכוֹן וַלְמַן דְּמָחֵא לְכוֹן עַל אַפַּיְכוֹן ׃

Et[3] extollitis eum qui in seruitutem vos adigit, & eum qui deuorat vos, & eum qui accipit à vobis, & eum qui extollit se super vos, et eum qui percutit vos in faciem vestram.

21 אֵיךְ [o] דִּבְצַעֲרָא אָמַר אֶנָא אֵיךְ הָו דַּחְנַן [p] מְחִילִינַן הוּ בְּחַסִּירוּת רַעְיָנָא אָמַר אֶנָא דִּבְכֻל מֵדֶם [q] דְּמַמְרַח אֶנָשׁ אַף אֶנָא מַמְרַח אֶנָא ׃

Tanquā in ignominia loquor: quasi [ita] sit quòd infirmi fuerim⁹. (per defectum mentis loquor) quòd in quacūque re audet aliquis, etiam ego audeo.

Si

[a] מחבאוהב׃
[b] אפסוק אשבית או אכרות׃
[c] עלתהון סיבתם׃
[d] עלתא סיבה׃
[e] ישתכחון ימצאו׃
[f] דגלא כוזבים׃
[g] למתדמרו לתמוה׃
[h] רבא צבותא דבר גדול׃
[i] חרתהון אחריתם׃
[k] אפן וגם׃
[l] פכיהותא פתיות׃
[m] מנחין קלים׃
[n] מתדרנין מכבדים מן תרן׃
[o] צערא כלימה׃
[p] מחילינן חסרי כוח אנחנו׃
[q] ממרח מתגאה׃

3 Non significat simpliciter Ferre aut Tolerare, sed Efferre & euehere: quemadmodum constat ex altero loco Actorū 10:17

Philip.3.5

Ἑβραῖοί εἰσι; κἀγώ· Ἰσραηλῖταί εἰσι; κἀγώ· σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ· 22

‖ Hebræi sunt? *sum* & ego: Israelitæ sunt? *sum* & ego: semen Abrahæ sunt? *sum* & ego:

Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; (παραφρονῶν 23 λαλῶ) ὑπὲρ ἐγώ· ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις.

Ministri Christi sunt? (desipiens loquor) supero ego: in fatigationibus, amplius: in vulneribus, supra *illos*, in carceribus, amplius: in mortibus, sæpe.

Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα 24 παρὰ μίαν ἔλαβον.

A Iudæis quinquies accepi quadragenas *plagas*, vna minus.

Act.16.15
Act.14.19
Act.27.1

Τρὶς ἐρραβδίσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην, 25 τρὶς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα.

‖ Ter virgis cæsus fui, ‖ semel fui lapidatus, ‖ ter naufragium feci, noctem ac diem in profundo egi.

Ὁδοιπορίαις πολλάκις, κινδύνοις 26 ποταμῶν, κινδύνοις λῃστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις·

In itineribus sæpe *fui*, *in* periculis fluminum, periculis latronum, periculis à *meis* gentilibus, periculis in Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis inter falsos fratres:

Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις 27 πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι.

In fatigatione & ærumna, in vigiliis sæpe, in fame & siti, in ieiuniis sæpe, in frigore & nuditate.

Χωρὶς τῶν παρεκτὸς, ἡ ἐπισύστασίς 28 μου ἡ καθ' ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν.

[9] Absque iis quæ extrinsecus *eueniunt*, *vrget* agmen illud in me quotidie consurgens, *id est* solicitudo de omnibus ecclesiis.

9 Hoc tandem addit velut appendicē, vt Corinthios pudeat eum aspernari à cuius solicitudine omnes penè ecclesias pendere res ipsa testabatur

Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς 29 σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;

Quis affligitur quin ego affligar? quis offenditur quin ego vrar?

Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας 30 μου καυχήσομαι.

[10] Si gloriari oporteat, de iis quæ infirmitatis meæ *sunt* gloriabor.

10 Retorquet in aduersarios quod ab eis obiiciebatur: vt si dicat, Proferūt illi meas ærumnas vt mihi autoritatem detrahant: at ego si gloriari velim, non aliunde sumpserim argumentum: nec quicquam hic à me confingi Deus ipse est testis.

Ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν 31 Ἰησοῦ Χριστοῦ οἶδεν, ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι οὐ ψεύδομαι.

Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, laudandus in secula, nouit me non mentiri.

Εν

In

22 אן עבריא אנון ואף אנא ואן [a]איסרליא אנון אף אנא אן זרעה אנון דאברהם אף אנא :

Si Hebræi sunt, etiam ego: & si Israelitæ sunt, etiam ego: si semen sunt Abrahæ, etiam ego:

23 אן משמשנא אנון דמשיחא בחסירות רעינא אמר אנא דיתיר מנהון אנא [b]בלאותא יתיר מנהון [c]במחותא יתיר מנהון באסורא יתיר מנהון במותא [d]זבנין סגיאן :

Si ministri sunt Christi, per defectū mentis loquor quòd excellentior illis sum ego: in laboribus copiosior quàm illi, in vulneribus copiosior quàm illi, in vinculis copiosior quàm illi, in mortibus, [4] sæpius.

24 מן יהודיא חמש זבנין ארבעין ארבעין חסיר חדא בלעת :

A Iudæis [5] quinquies quadragenas [plagas,] minus vna, [6] deuoraui.

25 תלת זבנין בשבטא [e]אתנגדת חדא [f]זבן אתרגמת תלת זבנין הוית [g]בנווגא אימםא ולליא דלא ספינתא בימא הוית :

[7] Ter virgis [8] cæsus fui: [9] semel lapidatus fui: ter fui in naufragio die ac nocte, sine naui [inquam] in mari fui.

26 באורחתא סגיאתא [h]בקינדונוס דנהרותא בקינדונוס דגיסא בקינדונוס דמן [i]טוהמי בקינדונוס דמן עממא בקינדונוס הוית במדינתא בקינדונוס הוית בחורבא בקינדונוס בימא בקינדונוס דמן אחא [k]דגלא :

In itineribus multis, in [10] periculo fluminum, in periculo latronum, in periculo à genere meo, in periculo à Gentibus: in periculo fui in ciuitatibus, in periculo fui in solitudine, in periculo in mari, in periculo quod est à falsis fratribus.

27 בעמלא ובלאותא [l]בשהרא סגיאא בכפנא ובצהיא בצומא סגיאא בעריא ובערטליותא :

In labore et fatigatione, in vigiliis multis, in fame & siti, in ieiunio multo, in denudatione & nuditate.

28 סטר מן יתירתא וכנושיא דעלי דבכל יום [m]וצפתי דעל אפי כלהין עדתא :

Præter reliqua plurima, et congregationem quæ est quotidiana contra me, & curam meam quæ est pro omnibus ecclesiis.

29 מנו מתכרה ולא אנא [n]מתכרה אנא מנו [o]מתכשל ולא אנא [p]יקד אנא :

Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis offenditur, et ego nō vror?

30 אן למשתבהרו [q]ולא [r]בכורהני אשתבהר :

Si gloriari oporteat, in infirmitatibus meis gloriabor.

31 ידע הו אלהא אבוהי דמרן ישוע משיחא מברכא דלעלם עלמין דלא מכדב אנא :

Nouit Deus Pater Domini nostri Ieschua Christi, benedictus qui est in seculum seculorum, quòd non mētior.

[a] איסרליא ישראלים :
[b] לאותא עמל:
[c] מחותא מכות:
[d] זבנין זמנים :
[e] אתנגדת הוכתי:
[f] זבן זמן :
[g] נווגא סערה השוכרת האניות מלשון יון:
[h] קינדונוס סכנה מלשון יון :
[i] טוהמי משפחתי :
[k] דגלא כוזבים :
[l] בשהרא סגיאא בלי תת שנה לעיני פעמים רבות :
[m] צפתי השתדלותי :
[n] מתכרה חולה :
[o] מתכשל נגף :
[p] יקד בוער :
[q] ולא צריך :
[r] כורהני חלאי :

4 Ad verbum, Temporibus multis. Hebraismus.
5 Ad verbum, Quinque temporibus quadraginta, quadraginta.
6 Hoc est, Magno cum dolore tuli.
7 Ad verbum, Tribus temporibus. Hebraismus.
8 Ab aliis quàm à Iudæis.
9 Ad verbum, Vna vice. Hebraismus.
10 Græcam vocē seruat.

Act. 9. 24

32 Ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν, πιάσαι με θέλων·

33 Καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐχαλάσθην διὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτοῦ.

‖In vrbe Damaſci, gentis præfectus nomine Aretæ regis, præſidio tenebat Damaſcenorum vrbem, cupiens me prehendere:

Sed per feneſtram in ſportam demiſſus fui per mœnia, & eius manus effugi.

Κεφάλαιον ιβ΄

Cap. XII.

1 Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι. ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου.

2 Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων (εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν) ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ.

3 Καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον (εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν)

4 Ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι.

5 Ὑπὲρ τοῦ τοιούτου καυχήσομαι· ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι, εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου.

6 Ἐὰν γὰρ θελήσω καυχήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. φείδομαι δὲ μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ.

7 Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος Σατᾶν, ἵνα με κολαφίζῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι.

8 Ὑπὲρ τούτου τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσα, ἵνα ἀποστῇ ἀπ᾽ ἐμοῦ.

9 Καὶ εἴρηκέ μοι, Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχήσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ᾽ ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ.

Διὸ

G[1]Loriari ſanè non expedit mihi. veniam enim ad viſiones & reuelationes Domini.

Noui hominem in Chriſto ante annos quatuordecim, (an in corpore neſcio: an extra corpus, neſcio. Deus nouit) raptum in tertium vſque cælum.

Et noui huiuſmodi hominem (an in corpore, an extra corpus, neſcio: Deus nouit)

Raptum fuiſſe in Paradiſum, & audiſſe ineffabilia verba, quæ non liceat homini loqui.

[2]De eiuſmodi *re* gloriabor: de meipſo verò non gloriabor, niſi ex infirmitatibus meis.

Nã ſi voluero de his gloriari, nõ ero inſipiens: veritatem enim dicã. ſed parcè loquor, ne quis de me cogitet ſupra *id* quod videt *eſſe* me, aut *quod* audit ex me.

[3]Et ne excellentia reuelationum ſupra modum efferrer, datus eſt mihi ſurculus infixus carni, *et* angelus Satan, vt me colaphis cædat, ne ſupra modum efferar.

Super hoc ter Dominum rogaui vt abſcederet à me.

Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam potentia mea per infirmitatẽ perficitur. [4]Libentiſſimè igitur gloriabor potius de infirmitatibus meis, vt inhabitet in me potentia Chriſti.

1 Pergit in propoſito, & quoniam glorioſuli illi reuelationes iactabant, commemorat quæ ipſum ſupra communem hominum captum attollant, at non abſque præfatione & accurata etiam excuſatione.

2 Vt omnem ambitionis ſuſpicionem remoueat, teſtatur ſe illa vt extrinſeca nõ vt ſua iactare, quamuis nihil hic affingat, ne hac occaſione plus ei tribuatur ab aliis quam par ſit: ac proinde ſe velle potius in ſuis miſeriis gloriari.

3 Excellens doctrina, cur Dominus præſtantiſſimos etiam ſeruos ſuos à Satana vexari, & omni tentationum genere affligi velit: nempe ne nimium efferantur, atque adeo vt iugi illa exercitatione perficiãtur.

4 Concludit ſe pſeudapoſtolorum iactationibus ſolas ſuas ærumnas velle opponere: ſimúlque ſe excuſat quòd ipſorum importunitate de his rebus tam multa dicere ſit coactus, nempe quòd euerſo ipſius Apoſtolatu, neceſſe erat ipſius doctrinã ruere.

32 בדרמסוק רב חילא דארטוס מלכא נטר הוא מדינתא דדרמסוקיא למאחדני :

In Damaſco princeps exercitus Aretæ regis cuſtodiebat ciuitatẽ Damaſcenorum, ad comprehendendum me.

33 ומן [a]כותא [b]בסריגתא [c]שבוני מן [d]שורא ואתפלטת מן אידוהי :

Et ex feneſtra in ſporta demiſerunt me ex muro, & ereptus ſum è manibus eius.

[a] כותא חלון : [b] סריגתא כלי כמו סל שנעשה שתי וערב : [c] שבוני הורידוני : [d] שורא החומה :

קפלאון יא

Cap. XII.

1 למשתבהרו [e]ולא אלא [f]לא פקח אתא אנא לי גיר [g]לחזונא ולגליונוהי דמרן :

Gloriari oportet: ſed non expedit. venio enim ad viſiones et ad reuelationes Domini noſtri.

[e] ולא צריך : [f] פקח הועיל : [g] חזונא חזיונות :

2 ידענא גברא במשיחא מן קדם ארבע־עסרא שנין אן בפגר דין ואן דלא פגר לא ידע אנא אלהא הו ידע דאתחטף הו הנא עד־מא [h]לתולתא דשמיא :

Noui hominem in Chriſto ante quatuordecim annos, (num autem in corpore, an verò abſque corpore, nõ noui: Deus nouit) qui quidem raptus eſt vſque ad tertium cælorum.

[h] תולתא דשמיא שילוש השמים :

3 וידע אנא לה להנא בר־נשא אן בפגר דין ואן דלא פגר לא ידע אנא אלהא הו ידע :

Et ſcio hunc ipſum filium hominis (ſiue autem in corpore, ſiue abſque corpore, non noui: Deus nouit)

4 דאתחטף [i]לפרדיסא ושמע מלא דלא מתמללן אילין [k]דלא שליט לבר־נשא לממללו אנין :

Et raptus eſt in paradiſum, et audiuit ſermones ineffabiles, quos non licet filio hominis eloqui.

[i] פרדיסא פרדס : [k] לא שליט אין רשות :

5 על הנא אשתבהר על נפשי דין לא אשתבהר אלא אן [l]בכורהנא :

Pro hoc gloriabor: de me autem ipſo non gloriabor, niſi in infirmitatibus.

[l] כורהנא חולאים :

6 אן אצבא גיר דאשתבהר לא הוא אנא [m]שטיא [n]שררא הו גיר אמר אנא [o]חאסנא דין דלמא אנש יתרעא עלי יתיר מן מא דחזא לי ודשמע מני :

Si enim voluero gloriari, nequaquã ero inſipiẽs: veritatem enim dico. parco autem, ne quis cogitet de me pluſquam quod vidit in me, & quod audiuit ex me.

[m] שטיא חסר דעת : [n] שררא אמת : [o] חאסנא חס אני :

7 ודלא [p]אתתרים ביתירותא דגליונא אשתלם לי [q]שפיא לבסרי מלאכה דסטנא דיהוא [r]מקפח לי דלא אתתרים :

Et ne extollerer propter excellentiã reuelationum, traditus eſt mihi ſtimulus carni meæ, angelus Satanæ, vt colaphis cæderet me, ne extollerer.

[p] אתתרים אתנשא : [q] שפיא עוקץ או דרבן : [r] מקפח מכה :

8 על הנא תלת [s]זבנין בעית מן מרי [t]דיפרק מני :

Super hoc [1]ter petii à Domino vt remoueret à me.

[s] זבנין זמנים : [t] יפרק יעביר :

9 ואמר לי ספקא לך [u]טיבותי חילי גיר בכריהותא הו מתגמר [x]חדיאית [y]הכיל אשתבהר בכורהני [z]דיאגן עלי חילה דמשיחא :

Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: virtus enim mea in infirmitatibus perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt[2] protegat me virtus Chriſti.

[u] טיבותי חסדי : [x] חדיאית בשמחה : [y] הכיל לכן : [z] יאגן ישכון :

1 Ad verbum, Tribus vicibus. Hebraiſmus.

2 In verbo Græco ἐπισκηνώσῃ videtur autor huius paraphraſeos vſum tabernaculorũ reſpexiſſe, videlicet vt protegant à pluuia, ſole, vento, & aliis huiuſmodi incommodis: quæ deinde per metaphoram accõmodat virtuti Chriſti protegenti Paulũ contra ſtimulos Satanæ.

מטול nn.i.

10 Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ. ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι.

Propterea oblector in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persequutionibus, in angustiis pro Christo. quum enim impotens sum, tunc potens sum.

11 Γέγονα ἄφρων καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε· ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ᾽ ὑμῶν συνίστασθαι· οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων, εἰ καὶ οὐδέν εἰμι.

Fui insipiens in gloriãdo: vos me coegistis: [5]nam ego debueram à vobis commendari. nulla enim in re inferior fui summis Apostolis, tametsi nihil sum.

12 Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατειργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ, ἐν σημείοις καὶ τέρασι καὶ δυνάμεσι.

Indicia quidem Apostoli edita sunt apud vos per omnem tolerantiã, & signa & prodigia & virtutes.

13 Τί γάρ ἐστιν ὃ ἡττήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας, εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν; χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην.

Nam quid est in quo fueritis inferiores cæteris ecclesiis, nisi quòd ego ipse‖non obtorpui cum vestro incommodo? condonate mihi hanc iniuriam.

Suprà, 11.9

14 Ἰδοὺ, τρίτον ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν. οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ᾽ ὑμᾶς. οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ᾽ οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις.

Ecce, tertiò paratus sum venire ad vos, nec cum vestro incommodo obtorpescam. non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. non enim debent filii parentibus thesauros congerere, sed parentes filiis.

15 Ἐγὼ δὲ ἥδιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν· εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἧττον ἀγαπῶμαι.

Ego verò libentissimè impendã & expendar pro animabus vestris: etiamsi abundè vos diligens, minus diligar.

16 Ἔστω δὲ, ἐγὼ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς· ἀλλ᾽ ὑπάρχων πανοῦργος, δόλῳ ὑμᾶς ἔλαβον.

[6]Sed esto, ego vos non grauaui: sed quum sim callidus, dolo vos cepi.

17 Μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι᾽ αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς;

Num per quenquam eorumquos misi ad vos, expilaui vos?

18 Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν· μή τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσι;

Precatus sum Titum, & cum eo misi fratrem: nunquid vos expilauit Titus? nónne eodem spiritu incessimus? nonne iisdem vestigiis?

19 Πάλιν δοκεῖτε ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα; κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν.

[7]Rursum putatis quòd nos vobis excusemus? in conspectu Dei, in Christo loquimur

5 Testes rursum Corinthios facit eorum quibus suum apud eos apostolatum obsignarat Dominus & denuo quàm sit tum ab omni auaritia alienus, tum in eos propensus, certu argumẽtis declarat.

6 Aliam calumniã longè grauissimam à se depellit, nimirũ quòd astu & per alios quæstum faceret.

7 Concludit se hæc ad eos non scribere quasi defensione egeat, quum nullius sibi sit conscius, sed quòd eorum maxime intersit de eius fide minimè dubitare à quo fuerant instituti.

10 מטול הנא [a]צבא אנא בכורהנא בצערא באולצנא ברדופיא בחבושיא דעל אפי משיחא אמתי [b]דכריה אנא גיר הידין הו [c]חילתן אנא :

Hanc ob causam delector in infirmitatibus, in cōtumeliis, in afflictionibus, in persequutionibus, in angustiis quæ sunt pro Christo. quum enim infirmus sum, tunc potens sum.

11 הא הוית חסיר רעינא בשובחרי דאנתון אלצתונני [d]חיבין הויתון גיר דאנתון תסהדון עלי מטול דלא [e]בצרת מדם מן שליחא אילין [f]דטב מיתרין אפן לא הוית מדם :

Ecce, factus sum carēs mente in gloriatione mea: quia vos cœgistis me. Debitores enim eratis vt vos testaremini de me, propterea quòd nihilo fui inferior Apostolis illis qui admodum excellūt, tametsi non sim quicquam.

12 אתותא דשליחא עבדת בינתכון בכל [g]מסיברנו [h]ובגברותא ובתדמרתא [i] [k]ובחילא :

Indicia Apostolorum edidi inter vos, cum omni patientia, et cum potentiis, et cum prodigiis, et cum virtutibus.

13 במנא גיר [l]אתבצרתון מן עדתא אחרניתא אלא אן בהדא דאנא לא [m]יקרת עליכון שבוקו לי הדא סכלותא :

Nam qua in re inferiores fuistis ecclesiis aliis, nisi in hoc quòd ego non grauaui vos? Condonate mihi hoc delictum.

14 הא הדא דתלת הי [n]זבנין [o]דמטיב אנא דאתא לותכון ולא [p]אקר עליכון מטול דלא בעא אנא דילכון אלא לכון לא גיר חיבין בניא [q]למסם [r]סיכתא לאבהא אלא אבהא לבניהון :

Ecce [3]iam tertiò paratus sum vt veniam ad vos. neque grauabo vos: quia non quæro vestra, sed vos. Nō enim debitores sunt filii recondere thesauros parentibus, sed parētes filiis suis.

15 אנא דין [s]חדיאית [t]ונפקתא [u]אפק ואף [x]קיומי [y]אתל על אפי נפשתכון אף כד [z]יתיראית [aa]מחב אנא לכון אנתון [bb]בציראית מחבין אנתון לי :

Ego verò libenter & sumptus proferam, & etiam meipsum dabo pro animabus vestris: etiamsi, quum abūdè diligā vos, vos parcè diligatis me.

16 ובכר אנא לא [cc]יקרת עליכון אלא איך גברא [dd]חרעא בנכלא גנבתכון :

Sed esto, ego non grauaui vos, sed tanquam vir astutus per dolum furatus sum vos.

17 למא ביד אנש אחרין דשדרת לותכון [ee]אתיעת עליכון :

Nunquid [4]per virum alium quē misi ad vos, expilaui vos?

18 מן טטוס בעית ושדרת עמה לאחא למא דמדם [ff]אתיען עליכון טטוס לו בחדא רוחא הלכן ובהין בעקבתא :

A Tito petii, et misi cum eo fratres, nunquid aliqua in re expilauit vos Titus? Nōnne vno spiritu ambulauimus, & eisdem vestigiis?

19 למא תוב סברין אנתון דלכון [gg]נפקינן רוחא קדם אלהא במשיחא ממללינן

Nūquid rursum arbitramini quòd apud vos nos excusemus? Coram Deo per Christum

a צבא אנא יש לי חפץ:
b כריה חלש:
c חילתן גבור:
d חיבין הויתון ראוי היה לכם:
e בצרת חסרתי:
f טב מאד:
g מסיברנו התאפקות:
h גברותא גבורות:
i תדמרתא נפלאות:
k חילא נוראות:
l אתבצרתון קטנתם:
m יקרת הכברתי:
n זבנין פעמים:
o מטיב מוכן:
p אקר אכביד:
q למסם לאצור:
r סיכתא אוצרות:
s חדיאית בשמחה:
t נפקתא ההוצאות:
u אפק אוציא:
x קיומי עצמי:
y אתל אתן:
z יתיראית הרבה:
aa מחב אוהב:
bb בציראית מעט:
cc יקרת הכבדתי:
dd חרעא ערום:
ee התיענת עליכון עשיתי עצמי עושק אתכם:
ff אתיען נעשה עושק:
gg נפקינן רוחא כתנצלים אנחנו:

3 Ad verbum, Iam tertium tempus est quo me paro, &c.

4 Ad verbum, Per manum viri alterius. Hebraismus.

λαλοῦμεν· τὰ δὲ πάντα, ἀγαπητοί, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς.

loquimur: omnia tamẽ hæc, charissimi, pro vestri ædificatione.

20 Φοβοῦμαι γὰρ μή πως ἐλθὼν οὐχ οἵους θέλω εὕρω ὑμᾶς, κἀγὼ εὑρεθῶ ὑμῖν οἷον οὐ θέλετε· μή πως ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθεῖαι, καταλαλιαί, ψιθυρισμοί, φυσιώσεις, ἀκαταστασίαι.

[8]Nam metuo nequo modo, quũ venero, non quales velim, reperiam vos, & ego reperiar vobis qualem nolitis: nequo modo sint lites, æmulationes, iræ, contentiones, obtrectationes, susurri, tumores, tumultuationes.

8 Confirmata sua apud eos autoritate, acriter eos obiurgat, ac minas etiam addit planè Apostolicas, fore videlicet vt nisi resipuerint, ipsis deinceps non parcat, quũ tertiò iam eos admonuerit.

21 Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ ἀσελγείᾳ ᾗ ἔπραξαν.

Ne iterum, vbi venero, me deprimat Deus meus apud vos, & lugeã multos eorum qui antea peccarũt, nec resipuerunt super impuritate & scortatione & proteruia quam patrarunt.

Κεφάλαιον ιγ

Cap. XIII.

Deut.19.15 matth.18.16 iohan.8.17 heb.10.28

1 Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα.

Tertia hac vice venio ad vos. ‖Ex ore duorum testiũ aut triũ firmum erit omne verbum.

2 Προείρηκα καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω τοῖς προημαρτηκόσι καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι.

Prædixi & secundò prædico vt præsens, & absens nunc scribo iis qui antè peccarunt, & reliquis omnibus, fore vt, si denuo venero, non parcam.

3 Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ, ὃς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ ἐν ὑμῖν.

[1]Quandoquidem experimentum quæritis in me loquentis Christi, qui erga vos non est infirmus, sed potens est in vobis.

1 Grauissima increpatio, quòd dum Apostolicas admonitiones despiciunt, Christi ipsius patientiam tentent: atque adeo dum ipsum vt calamitosi aspernantur, nihil obiiciant quod non sit ipsi cum Christo commune.

4 Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς.

Nam etsi crucifixus fuit ex infirmitate, viuit tamẽ ex potentia Dei. nam & nos infirmi sumus cum eo, sed viuemus cũ eo, ex virtute Dei apud vos.

Cor.11.20

5 Ἑαυτοὺς πειράζετε εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε. ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτούς, ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν; εἰ μή τι ἀδόκιμοί ἐστε.

[2]‖Vosipsos tentate ánnon sitis in fide, vosipsos probate. ánnon agnoscitis vosmetipsos, *videlicet* Iesum Christum in vobis esse? nisi reprobi estis.

2 Confirmat quod de virtute Dei dixerat in suo ministerio elucente, colligitque ex mutua inter fidẽ populi & ministri prædicationem relatione, oportere vt vel Apostolatum eius reuereantur, in cuius doctrina fundata sit ipsorum fides, vel seipsos damnent infidelitatis, & se non esse ex Christi corpore fateãtur.

Ἐλπίζω

At

ממללינן וכלהין חביבי מטול בנינא הו דילכון :

loquimur: & omnia, dilecti mei, propter ædificationem vestram.

20 דחל אנא גיר דלמא אתא לותכון ולא אשכחכון איך דצבא אנא ואשתכח לכון אף אנא אכמא דלא צביתון דלמא [a]חרינא [b]וחסמא וחמתא [c]ועצינא [d]ומאכלקרצא [e]ורטנא [f]וחתירותא [g]ושגושיא :

Metuo enim ne veniam ad vos, & non inueniam vos sicut vellem: & inueniar vobis ego quoque qualẽ non velletis: ne cõtentio, & inuidia, & ira, & calumnia, & obtrectatio, & murmuratio, & elatio, et tumultus [sit in vobis.]

21 דלמא כד אתא לותכון ימככני אלהי ואתאבל על סגיאא אילין דחטו ולא תבו מן טנפותא ומן זניותא ומן פחזותא דעבדו :

Ne, quum venero ad vos, humiliet me Deus meus, & lugeam propter multos qui peccauerunt, et non resipuerunt ab impuritate, & à scortatione, & à lasciuia quã patrauerunt.

קפלאון יג

Cap. XIII.

1 הדא דתלת הי [h]זבנין [i]דמטיב אנא דאתא לותכון דעל פום תרין ותלתא סהדין תקומי כל מלא :

Iam tertiò paratus sum vt veniam ad vos, vt per os duorum triúmue testium stabile sit omne verbum.

2 מן קדים אמרת הוית לכון ותוב מקדם אנא אמר אנא לכון איך דאף [k]תרתין זבנין דהוית לותכון אמרת לכון אף השא כד רחיק אנא [l]כתבנא להלין דחטו ולשרכא דאחרנא דאן אתא תוב לא אחוס :

Antè dixerã vobis, & rursum prædico vobis, sicut etiam [2]secundò quum essem apud vos, dixi vobis, etiam nũc procul existens scribo illis qui peccauerunt, et residuo reliquorum, quòd si venero, denuo non parcam.

3 מטול [m]דבוקיא בעיתון דמשיחא דממלל בי הו דלא היא [n]מחיל בכון אלא [o]חילתן הו בכון :

Propterea quòd experimentũ quæritis Christi qui loquitur in me, qui nequaquam infirmus in vobis, sed potens est in vobis.

4 אפן אזדקף גיר [p]במחילותא אלא חי הו בחילא דאלהא אף חנן [q]מחילינן עמה אלא [r]חאינן עמה בחילא דאלהא דבכון :

Quamuis enim crucifixus sit in infirmitate, attamen viuit in virtute Dei. etiam nos infirmi sumus cum eo, attamen viuimus cum eodem in virtute Dei quæ est in vobis.

5 נפשכון [s]בקו אן בה בהימנותא [t]קימין אנתון נפשכון [u]אסו או לא משתודעיתון דישוע משיחא בכון הו ואן לא [x]מסליא אנתון :

Vosipsos probate num in fide firmi sitis: vosipsos tentate, ánnon agnoscitis vosipsos, [videlicet] quòd Ieschua Christus in vobis est? alioqui reprobi estis.

[a] חרינא מחלוקת:
[b] חסמא קנאה:
[c] עצינא גירוף:
[d] מאכל קרצא רכילות:
[e] רטנא תלונה:
[f] התירותא גאות:
[g] שגושיא מהומה:
[h] זבנין פעמים:
[i] מטיב מוכן:
[k] תרתין זבנין שנית:
[l] כתבנא כותב אני:
[m] בוקיא ניסיון:
[n] מחיל חלש:
[o] חילתן גבור:
[p] מחילותא חלשות:
[q] מחילינן חלשים אנחנו:
[r] חאינן חיים אנו:
[s] בקו בחנו:
[t] קימין חזקים:
[u] אסו נסו:
[x] מסליא נמאסים:

[1] Ad verbum, Hoc tertium est tẽp⁹ quòd paro, &c.

[2] Ad verbũ, Secũdo tempore, id est, Secunda vice.

מסבר

6 Ἐλπίζω δὲ ὅτι γνώσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι.

7 Εὔχομαι δὲ πρὸς τὸν Θεὸν μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν· οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν.

8 Οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας.

9 Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε. τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν.

10 Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὼν γράφω, ἵνα παρὼν μὴ ἀποτόμως χρήσωμαι, κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν.

11 Λοιπὸν, ἀδελφοί, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε· καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.

12 Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν ἁγίῳ φιλήματι· ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες.

13 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Πρὸς Κορινθίους δευτέρα ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων τῆς Μακεδονίας, διὰ Τίτου καὶ Λουκᾶ.

[3]At spero fore vt cognoscatis nos non esse reprobos.

Opto verò à Deo nequid mali faciatis: non vt nos probati comperiamur, sed vt quod honestũ est faciatis, nos verò velut reprobi simus.

Non enim possumus quicquam aduersus veritatẽ, sed pro veritate.

Gaudemus enim quum nos infirmi fuerimus, vos autem validi fueritis. hoc autem etiã optamus, vestram *videlicet* instaurationem.

Propterea hæc absens scribo, ne præsens seueritate vtar, ex potestate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, ac non ad destructionem.

[4]Quod superest, fratres, valete, instauramini, consolationem habete, idem sentite, in pace agite: & Deus charitatis ac pacis *autor* erit vobiscum.

[5]Salutate alii alios sancto osculo. Salutant vos sancti omnes.

Gratia Domini Iesu Christi, & charitas Dei & cõmunicatio Spiritus sancti *sit* cum omnibus vobis. Amen.

Ad Corinthios secunda fuit scripta Philippis vrbe *Macedoniæ, per Titum et Lucam.*

3 Mitigat illam asperitatem, sperans fore vt se dociles fideli Apostolo præbeant: illud etiam addens, se famam & existimationem suam nihil morari, dummodo seruat eorum saluti, quæ sit vnicus eius scopus.

4 Breuis exhortatio, sed quæ omnes Christianæ vitæ partes complectatur.

5 Familiariter eos salutat, ac tandem eis bene precatur.

6 [a]מסבר אנא דין דתדעון דחנן לא הוין [b]מסלין :

Spero autem quòd cognoſcetis quòd nos non fuimus reprobi.

7 בעא אנא דין מן אלהא דלא יהוא בכון מדם דביש איך [c]דבוקין דילן יתחזא אלא דאנתון תהוון [d]סערין טבתא וחנן נהוא איך [e]מסליא :

Opto autem à Deo ne ſit in vobis aliquid mali, [3]vt experientia noſtri cernatur: ſed vt vos faciatis bona, & nos ſimus tanquam reprobi.

8 לא גיר משכחינן דנעבד מדם לוקבל [f]קושתא אלא חלף קושתא :

Nõ enim poſſumus facere quicquã contra veritatem, ſed pro veritate.

9 חדינן דין מא דחנן [g]כריהין ואנתון [h]חילתנין הדא דין ואף מצלינן דאנתון תתגמרון :

Gaudemus autem quum nos infirmi, & vos validi [eſtis.] hoc autem oramus quoque vt vos perfecti reddamini.

10 מטול הנא כד רחיק אנא הלין כתב אנא דלא [i]מא דאתית [k]קשיאית [l]אסעור איך שולטנא דיהב לי מרי לבניגכון ולא [m]לסוחפכון :

Jdcirco, quum longè abſim, hæc ſcribo, ne, quum venero, duriter agam iuxta poteſtatem quam dedit mihi Dominus meus ad ædificationem, & non repulſionem veſtri.

11 מכיל אחי חדו ואתגמרו [n]ואתביאו [o]ואויותא [p]ושינא יהוא בכון ואלהא [q]דחובא ודשלמותא יהוא עמכון :

Proinde, fratres mei, gaudete, et perfecti eſtote, & conſolationem capite, & animi cõſenſus & pax ſit in vobis: et Deus charitatis ac pacis erit vobiſcum.

12 שאלו בשלמא חד דחד בנושקתא קדישתא שאלין בשלמכון כלהון קדישא :

Salutate alius alium in oſculo ſancto. Salutant vos omnes ſancti.

13 שלמה דמרן ישוע משיחא [r]וחובה דאלהא [s]ושותפותא דרוחא דקודשא עם כלכון אמין :

Pax Domini noſtri Ieſchua Chriſti, & charitas Dei, et cõmunicatio Spiritus ſancti, ſit cum omnibus vobis. Ammin.

[a] מסבר קווה :
[b] מסלין נמאסים :
[c] ביקין בחינתנו :
[d] סערין פועלי :
[e] מסליא נמאסים :
[f] קושתא אמת :
[g] כריהין חלשים :
[h] חילתנין גבורים :
[i] מא דאתית כאשר אבוא :
[k] קשיאות בקשות :
[l] אסעור אפעל :
[m] סותפכון חריפתכם :
[n] אתביאו קבלו נחמה :
[o] אויותא הסכמה :
[p] שינא שלום :
[q] חובא אהבה :
[r] חובה אהבתו :
[s] שותפותא חברת :

[3] Syrus textus tã in impreſſo quàm in manuſcripto codice Heydelbergẽ ſi non legit aduerbium negatiuum; quod in Græco textu, ſecundo loco in hoc verſu ponitur: & diſtinctiones huiuſmodi ſunt vt ſenſum efficiant quem nos in verſione noſtra expreſſimus.

שלמת אגרתא דלות קורנתיא דתרתין דאתכתבת מן פיליפוס דמקדוניא :

Finitur epiſtola ad Corinthios ſecunda, quæ ſcripta fuit è Philippis Macedoniæ.

Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή.

Κεφάλαιον α΄.

1 ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος (οὐκ ἀπ᾽ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι᾽ ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν)

Tit.1.3

2 Καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί, ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας·

3 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·

4 Τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ, κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν.

Luc.1.74

5 Ὧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

6 Θαυμάζω ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ, εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον·

7 Ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο· εἰ μή τινές εἰσιν οἱ ταράσσοντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

8 Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ᾽ ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω.

9 Ὡς προειρήκαμεν, καὶ ἄρτι πάλιν λέγω, εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ᾽ ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.

10 Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ τὸν Θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; εἰ γὰρ ἔτι--

ἀνθρώποις

Epistola Pauli Apostoli ad Galatas.

Cap. I.

[1]PAVLVS Apostolus (nõ ab hominibus neque per hominem, ‖sed per Iesum Christum ac Deum Patrẽ qui suscitauit eum ex mortuis)

Quíque mecum sunt omnes fratres, ecclesiis Galatiæ:

Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino nostro Iesu Christo:

[2]Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ‖vt eximeret nos ex præsenti seculo malo, secundũ voluntatem Dei & Patris nostri.

Cui *sit* gloria in secula seculorũ. Amen.

[3]Miror vos ita citò, deserto eo qui vocarat vos in gratiã Christi, transferri in aliud Euangelium:

[4]Quod non est aliud: sed nonnulli vos turbant, & volunt inuertere Euangelium Christi.

Sed etiamsi nos aut Angelus è cælo euãgelizet vobis præter *id* quod vobis euangelizauimus, anathema esto.

Vt antè diximus, etiam nunc iterum dico, Siquis vobis euangelizauerit præter *id* quod accepistis, anathema esto.

[5]Nunc enim *vtrum* homines an Deum suadeo? aut quæro hominibus placere? Enimuero si adhuc --

hominibus

1 Salutatio paucis complectens Apostolicæ doctrinæ summã, ac præterea, etiam statim ab initio, præferens Apostolicæ autoritatis grauitatem aduersus pseudapostolos mox asserendæ.

2 Veri Euangelii summa est, Christum sua vnius oblatione nos ex mundo selectos seruare, ex Dei Patris gratuita ordinatione.

3 Prima pars epistolæ, qua se Apostolũ esse testatur nihilo selectis illis Christi discipulis inferiorem, & prorsus cum eis consentientem, quorum nominibus pseudapostoli abutebantur. Inchoat autem ab obiurgatione, arguens eos leuitatis, quod tam citò aures iis præbuerint qui ipsos ad nouum euangelium traducebant.

4 Tempestiuè monet vt meminerint non esse multiplex Euangelium, ac proinde quicquid prætexant isti pseudapostoli, qui Legẽ, Mosem, Patres in ore habebant, totidem hæc esse veri Euangelii corruptelas, & seipsum, atque adeo Angelos etiam ipsos, (nedũ istos pseudapostolos) execrabiles esse oportere si vel tantillum velint in Euangelio quod ipsis antea tradiderat, innouare.

5 Confirmatio tum à natura ipsius doctrinæ sumpta, tum ab ea ratione quam erat in docendo sequutus. Nec enim (inquit) vel ea docui quæ hominibus arriderent, vt isti qui in rebus externis & operibus Legis salutis partem constituũt: neque cuiusquam gratiã captaui: ac proinde cælestẽ esse doctrinam quam vobis tradidi, res ipsa clamat.

אגרתא דלות גלטיא

קפלאון א

1 פולוס שליחא לא מן בני נשא ולא ביד בר נשא אלא ביד ישוע משיחא ואלהא אבוהי הו דאקימה מן[a] בית[b] מיתא :

2 וכלהון אחא דעמי לעדתא דאית בגלטיא :

3 [c] טיבותא עמכון ושלמא מן אלהא אבא ומן מרן ישוע משיחא :

4 הו דיהב נפשה חלף חטהין[d] דיפצין מן עלמא הנא בישא איך צבינה דאלהא אבון :

5 דלה שובחא לעלם עלמין אמין:

[e] מתדמר אנא איכנא בעגל

6 [f] מתהפכין אנתון מן משיחא הו דקרכון [g] בטיבותה [h] לסברתא [i] אחרתא :

7 אידא דלא איתיה אלא איך אנשא הו אית[k] דדלחין לכון וצבין[l] דישחלפון [m] סברתה דמשיחא :

8 אף אן חנן דין או מלאכא מן שמיא[n] יסברכון לבר מן מא[o] דסברנכון יהוא חרם :

9 איכנא דמן לוקדם אמרת והשא תוב אמר אנא דאן אנש מסבר לכון לבר מן מא דקבלתון יהוא חרם :

10 השא גיר לבני נשא הו[p] מפיס אנא או לאלהא או לבני נשא בעא אנא דאשפר אלו גיר עדמא להשא לבני נשא

[a] בית בין :
[b] מיתא המתים :
[c] טיבותא חסד:
[d] יפצין יצילנו:
[e] מתדמר תמה:
[f] מתהפכין אנתון נהפכתם :
[g] טיבותה חסדו :
[h] לסברתא לבשורה:
[i] אחרתא אחרת:
[k] רלחין מפחידים:
[l] ישחלפון יהפכו :
[m] סברתה בשורתו:
[n] יסברכון יבשר לכם:
[o] סברנכון בשרנו אתכם :
[p] מפיס מסית:

Epistola ad Galatas.

Cap. I.

PAULUS Apostolus (non à filiis hominis, [1] neque per filium hominis, sed per Ieschua Christum, et Deum Patrem eius qui suscitauit eum [2] à mortuis)

Et omnes fratres qui mecum sunt, ecclesiis quæ sunt Galatiæ.

Gratia vobiscũ et pax à Deo Patre, et à Domino nostro Ieschua Christo:

Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos à seculo isto malo, secundum voluntatem Dei Patris nostri:

Cui gloria in seculum seculorum. Ammin.

Miror quomodo celeriter auersi estis à Christo, qui vocauit vos per gratiam suam ad Euangelium aliud.

Quod nequaquam est, sed secundũ illos homines est qui conturbant vos, et volunt peruertere Euangeliũ Christi.

Etiamsi autem nos aut Angelus è cælo euangelizauerit vobis præterquã quod euangelizauimus vobis, sit anathema.

Quemadmodum antè dixi, & nunc rursus dico, quòd siquis euangelizet vobis præterquam quod accepistis, sit anathema.

Nunc enim filiis ne hominis suadeo, an Deo? aut filiis hominis quæro ut placeam? Si enim hactenus filiis hominis

1 Ad verbum, Neque per manũ filii hominis, sed per manũ Ieschua Christi.

2 Ad verbum, De inter mortuos Hebraismus.

ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην.

.Cor.1 1

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον. 11

Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτό, οὔτε ἐδιδάχθην· ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. 12

Act.9.1

Ἠκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφήν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν. 13

Καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων. 14

Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ, 15

Ephes.3.8

Ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι· 16

Οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους· ἀλλ' ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν, καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν. 17

Ἔπειτα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι Πέτρον· καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. 18

Ἕτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου. 19

Ἃ δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. 20

Ἔπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας. 21

Ἤμην δὲ ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν Χριστῷ. 22

Μόνον

hominibus placerem, Christi seruus non essem.

6‖Notum autem vobis facio, fratres, Euãgelium prædicatum à me, non esse secundum hominem.

Neque enim ego ab homine id accepi, neque edoctus sum, sed patefaciente *mihi* Iesu Christo.

7‖Audistis enim quomodo versatus sim olim in Iudaismo, me *videlicet* summè persequutum esse Ecclesiam Dei, & eam vastasse.

Et profecisse in Iudaismo super multos æquales meos in genere meo, quum vehemẽtiore studio tenerer traditionum quas à patribus meis acceperam.

Sed quando placuit Deo, qui separauit me ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam,

Retegere Filium suum in me,‖vt euangelizarẽ ipsum inter Gentes, non statim contuli cum carne & sanguine:

Neque redii Hierosolymam ad eos qui ante me *fuerant* Apostoli: sed abii in Arabiã, ac denuo reuersus sum Damascum.

Deinde tribus pòst annis redii Hierosolymam, vt viserẽ Petrum: & mansi apud eũ dies quindecim.

Alium autẽ ex Apostolis non vidi quenquã, nisi Iacobum fratrem Domini.

In iis porro quæ scribo vobis, ecce, coram Deo, non mentior.

Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

Eram autem ignotus facie Ecclesiis Iudææ quæ *erãt* in Christo.

Sed solùm

6 Secundum argumentum, prorsus diuinam esse suam doctrinam, vtpote quã è cælis, ex ipso Iesu Christo, absque hominum adminiculo, hauserit: qua in re vel illis ipsis sit quodammodo superior quos Christus hominum more in terris erudiit.

7 Probat se à Christo ipso extra ordinẽ fuisse edoctum, ex antea acta sua vita historia, satis vel ipsis Galatis perspecta. Nam (inquit) in qua schola fuerim a puero institutus, notum est: nempe apud capitales Euangelii hostes. Et nequis calumnietur me nomine non re discipulum Pharisæorum fuisse, nemo nescit me in Pharisaismo etiam excelluisse, & repentè Apostolum Gentiũ ex Pharisæo factum, adeo vt nullum spatium intercesserit quo potuerim ab hominibus institui.

8 Quoniam obiici poterat, fuisse quidẽ ipsum in via vocatũ à Christo, sed postea ab Apostolis & aliis eruditum, quorum (vt antè dixi) nominibus ad destruendũ ipsius Apostolatum, pseudapostoli abutebantur, quasi aliud traderet quam veri Apostoli, nec esset ipse ex eorum numero quibus sine exceptione credendum esset: idcirco respondet Paulus se statim à vocatione cœpisse Damasci, & in Arabia euangelizare, nec ab eo tẽpore Hierosolymis nisi quindecim diebus fuisse, vbi duntaxat Petrum & Iacobum viderit: inde verò cœpisse in Syria & Cilicia docere, approbantibus Iudææ ecclesiis, quibus ex fama tantum notus esset, nedum vt ibi fuerit ab hominibus institutus.

נשא שפר הוית עבדא למשיחא לא הוא הוית :

hominis placuissem, seruus Christi nequaquam fuissem.

11 מודע אנא לכון דין אחי [a]דסברתא דאסתברת מני לא הות מן בר נשא:

Notum autem vobis facio, fratres mei, quòd prædicatio quæ prædicata fuit à me, non fuit à filio hominis.

12 אף לא אנא גיר מן בר נשא קבלתה [b]וילפתה אלא בגליונא דישוע משיחא :

Neque enim à filio hominis accepi illam et didici illam, sed per reuelationem Jeschua Christi.

13 שמעתון גיר [c]הופכי דמן קדים דביהודיותא דיתיראית רדף הוית עדתה דאלהא וחרב הוית לה :

Audistis enim conuersationes meas quæ fuerunt antè in Judaismo, quòd summè persequebar ecclesiam Dei, et destruebam eam.

14 ומתיתר הוית ביהודיותא [d]טב מן סגיאא בני שני דאית הוו [e]בטוהמי ויתיראית [f]טאן הוית בי ולפנא דאבהי :

Et excellentior eram multò in Iudaismo quàm plurimi [3]coætanei mei, qui erāt in genere meo, et excellētius æmulator eram doctrinæ patrū meorū.

15 כד צבא דין הו מן דפרשני מן [g]כרסי אמי וקרני [h]בטיבותה :

Quum autem voluit is qui segregauit me ab vtero matris meæ, & vocauit me per gratiam suam,

16 דיגלא ברה בי [i]דאסבריוהי בעממא בר שעתה לא גלית לבסרא ולדמא:

Vt reuelaret Filium suum per me, quem prædicarem in Gentibus, eadem hora non reuelaui [4]carni et sanguini.

17 ולא אזלת לאורשלם לות [k]שליחא דמן קדמי אלא אזלת [l]לארביא ותוב [m]הפכת לדרמסוק :

Neque profectus sum ad Vrischelē ad Apostolos qui erāt ante me, sed profectus sum in Arabiam, et rursus reuersus sum Damascum.

18 ומן בתר תלת שנין אזלת לאורשלם דאחזא לכאפא וקוית לותה יומתא חמשת־עסר :

Et post tres annos profectus sum ad Vrischelem vt viderem Kipham: & mansi apud eum dies quindecim.

19 לאחרין דין מן שליחא לא חזית אלא אן ליעקוב אחוהי דמרן :

Alium autem ex Apostolis non vidi, nisi Iaakub fratrem Domini nostri.

20 הלין דין דכתב אנא לכון הא קדם אלהא דלא מכדב אנא :

Hæc autem quæ scribo vobis, ecce, coram Deo quòd non mentior.

21 ומן בתר הלין אתית לאתרותא [n]דסוריא [o]ודקיליקיא :

Et post hæc veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

22 ולא ידעין הוי לי באפין עדתא דביהוד הלין דבמשיחא :

Neque agnoscebant me iuxta faciem Ecclesiæ quæ erant in Iudæa, quæ erant in Christo.

אלא *Sed*

---

[a] סברתא הבשורה:
[b] ילפתה למדתי אותה:
[c] הופכי דרכי:
[d] טב הרבה:
[e] טוהמי משפחתי:
[f] טאן מקנא:
[g] כרסי רחם:
[h] טיבותה חסדו:
[i] אסבריוהי אבשר אותו:
[k] שליחא השליחים:
[l] ארביא ארץ הערב:
[m] הפכת פניתי:
[n] סוריא ארם:
[o] קליקיא ארץ תרשיש:

3 Ad verbum, Filii annorum meorū. Hebraismus.

4 Id est, Viri hominum. Hebraismus.

23 Μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, Ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν ἥν ποτε ἐπόρθει.

24 Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν.

Κεφάλαιον β.

1 Ἔπειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν πάλιν ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβα, συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον.

2 Ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν, καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι· κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι, μή πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον.

3 Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοί, Ἕλλην ὤν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι.

4 Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται.

5 Οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς.

6 Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, ὁποῖοί ποτε ἦσαν, οὐδέν μοι διαφέρει. πρόσωπον Θεὸς ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει· ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες, οὐδὲν προσανέθεντο.

7 Ἀλλὰ τοὐναντίον, ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς Πέτρος τῆς περιτομῆς·

8 (Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη)

9 Καὶ γνόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες --

στῦλοι

Deut.10.17 2.chron.19.7 iob.34.19 sapien.6.8 eccli.35.16 act.10.34 rom.2.11 ephes.6.9 coloss.3.26 1.pet.1.17

23 Sed solùm audierant *qui dicerent*, Qui persequebatur nos aliquando, nunc annuntiat fidem quam olim vastabat.

24 Et glorificabant Deum de me.

Cap. II.

1 DEinde interiectis annis quatuordecim, rursum ascendi Hierosolymam vnà cum Barnaba, assumpto simul & Tito.

2 Ascendi autem ex reuelatione, & exposui eis Euangelium quod prædico inter Gentes: sed priuatim cũ eis qui sunt in pretio, nequo modo frustra currerem, aut cucurrissem.

3 Sed neque Titus qui mecũ erat, quum esset Græcus, coactus fuit circuncidi.

4 Nempe propter emissarios falsos fratres, qui irrepserant ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem adigerent.

5 Quibus ne ad momentum quidẽ cessimus per subiectionem, vt veritas Euãgelii permaneret apud vos.

6 Ab iis autem qui putantur esse aliquid, qualescunque fuerint, nihil mihi discrepat. ‖ personam hominis Deus non accipit. Nam qui sunt in pretio, nihil mecum præterea contulerunt.

7 Imò è contrario, quum vidissent mihi concreditum fuisse Euangelium præputii, sicut Petro circuncisionis:

8 (Nam qui efficax fuit per Petrũ ad apostolatum circũcisionis, efficax fuit etiam per me erga Gẽtes)

9 Quùmque cognouissent gratiam mihi datam Iacobus & Cephas & Iohannes, qui putabantur --

columnæ

1 Iam ostendit quàm sibi cum Apostolis conueniat, quibuscum se fatetur de Euangelio quod inter Gentes docuerat, decimoquarto demũ à sua conuersione anno contulisse, quod quidẽ ita sit illis probatum vt neque coegerint Titum suum comitem circuncidi, frustra ringentibus qui ipsum insidiose obseruabant: neque vel tantillum ad eam doctrinam quã prædicarat adiecerint: imò etiam datis dextris ipsum & Barnabam vt Apostolos à Domino Gentibus destinatos agnouerint.

23 אלא הדא בלחוד שמעין הוו דהו דמן קדים רדף הוא לן השא הא [a]מסבר הימנותא הי דמן קדם [b]זבנא [c]מסחף הוא :

23 *Sed hoc tantùm audiuerant, quòd is qui antè persequebatur nos, nunc ecce, prædicat fidem illam quam priore tempore subuertebat.*

24 ומשבחין הוו בי לאלהא :

24 *Et glorificabant in me Deum.*

קפלאון ב

Cap. II.

1 תוב דין מן קדם ארבעסרא שנין [d]סלקת לאורשלם עם בר־נבא [e]ודברת עמי לטטוס :

1 *RVrsus autem post quatuordecim annos ascendi ad Vrischelem cũ Bar-Nabba, & assumpsi mecum Titum.*

2 סלקת דין [f]בגלינא וגלית להון [g]סברתא דמכרז אנא בעממא [h]וחויתה לאילין [i]דמסתברין הוו דמדם איתיהון [k]ביני ולהון [l]דם [m]סריקאית רהטת או רהט אנא :

2 *Ascendi autem per reuelationem, et exposui eis Euangelium quod prædico in Gentibus: & ostendi ipsum illis qui reputabantur aliquid esse [1]inter me & eos, [2]ne frustra cucurrissem aut currerem.*

3 אף טטוס דעמי [n]דארמיא הוא לא [o]אתאנס [p]דיגזור :

3 *Etiam Titus qui mecum erat, qui Gentilis erat, non fuit coactus vt circumcideretur.*

4 מטול דין אחא [q]דגלא דעלו עלין [r]דיגשון [f]חארותא דאית לן בישוע משיחא איכנא דישעבדונני :

4 *Propter fratres autem falsos qui ingreßi sunt ad nos, vt explorarẽt libertatem quæ est nobis in Ieschua Christo, quo in seruitutem adigerent me,*

5 אף־לא [t]מלא שעא אתרמין לשועבדהון [u]דשררה [x]דסברתא יקוא לותכון :

5 *Ne minuto quidem horæ abiecimus nos vt seruituti eorũ subiiceremur, vt veritas Euangelii maneret apud vos.*

6 הנון דין [y]דמסתברין דאיתיהון מדם מן דין איתיהון לא [z]בטיל לי אלהא גיר באפי בני־נשא לא נסב הנון דין הלין מדם לא [aa]אוספו לי :

6 *Illi autem qui reputabantur quòd essent aliquid (quid verò fuerint [3]mea non refert. Deus enim faciem filiorũ hominis non accipit) illi inquam ipsi nihil quicquam addiderunt mihi.*

7 אלא [bb]אחרניאית חזו גיר דא [cc]דאתהימנת [dd]סברתא דעורלותא איך דאתהימן כאפא בגזורתא :

7 *Sed è contrario: viderunt enim quòd concreditum esset mihi Euangelium præputii, sicut concreditum erat Kiphæ in circuncisione.*

8 הו גיר [ee]דחפט לכאפא בשליחותא דגזורתא חפט אף לי בשליחותא דעממא :

8 *(Ille enim qui efficax fuit erga Kipham in apostolatu circuncisionis efficax fuit etiam erga me in apostolatu Gentium.)*

9 וכד ידעו [ff]טיבותא דאתיהבת לי יעקוב וכאפא ויוחנן הנון [gg]דמסתברין הוו

9 *Et quum cognouissent gratiam quæ data est mihi Iaakub & Kipha & Iuchannan, ipsi qui reputabantur --*

[a] מסבר מבשר: [b] זבנא זמן: [c] מסחף מדיח: [d] סלקת עליתי: [e] דברת לקחתי: [f] בגלינא במחזה: [g] סברתא הבשורה: [h] חויתה הודעתי אותה: [i] מסתברין נחשבים: [k] ביני ביני: [l] דם שלא או שמא: [m] סריקאית לריק: [n] ארמיא נכרי: [o] אתאנס נאלץ או נזקק: [p] דיגזור שימול: [q] דגלא כזבים: [r] דיגשון שירגלו: [f] חארותא החפשה: [t] מלא שעא רגע: [u] שררא אמת: [x] סברתא הבשורה: [y] מסתברין נחשבים: [z] לא בטיל לי אינני חושש: [aa] אוספו הוסיפו: [bb] אחרניאית להפך: [cc] אתהימנת תחת יד אמונתי נפקדה: [dd] סברתא בשורת: [ee] חפט הצליח: [ff] טיבותא חסד: [gg] מסתברין חשובים:

1 Id est Priuatim.

2 Particula דם apud Syros idem significat quod דלא id est Ne.

3 Ad verbum, Cura non est mihi.

στῦλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας· ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν.

columnæ esse, dextras dederunt mihi ac Barnabæ societatis: vt nos inter Gentes, ipsi verò inter circuncisos, *Apostolatu fungeremur*.

10 Μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν. ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.

Solùm *monuerunt* vt pauperum meminissemus: quod & ipsum studui facere.

11 Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν.

Quum autem venisset Petrus Antiochiam, in os ei restiti, eo quòd condemnandus esset.

12 Πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν τινας ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστελλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτόν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς.

[2]Nam antequã venissent quidã à Iacobo, vnà cum Gentibus edebat: quum autem venissent, subduxit sese ac separauit ab eis, metuẽs eos qui erant ex circuncisione.

13 Καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι· ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει.

Ac simulabãt vnà cum eo reliqui etiam Iudæi: itaque etiã Barnabas simul abreptus fuit in illorum simulationem.

14 Ἀλλ' ὅτε εἶδον ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων, Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῇς, καὶ οὐκ ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις ἰουδαΐζειν;

Sed quum vidissem eos nõ recto pede incedere, vt veritati Euangelij congruebat, dixi Petro coram omnibus, Si tu quum sis Iudæus, gẽtiliter viuis, ac non iudaicè, cur Gẽtes cogis iudaizare?

15 Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί·

[3]Nos natura Iudæi, & non ex Gẽtibus peccatores.

16 Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου· διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σάρξ.

Scientes non iustificari hominẽ ex operibus Legis, sed per fidem Iesu Christi: etiã nos *inquam* in Christum Iesum credidimus, vt iustificaremur ex fide Christi, & non ex operibus Legis: propterea quòd nõ iustificabitur ex operibus Legis vlla caro.

Rom.3.19

17 Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, εὑρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοί, ἆρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος; Μὴ γένοιτο.

[4]‖Quòd si, dum quærimus iustificari per Christum, reperimur & ipsi peccatores, num Christus peccati minister est? Absit.

Εἰ

Nam

2 Alia vehementissima sui apostolatus, atque adeo eius quã tradiderat doctrinæ de gratuita per vnã fidem iustificatione, probatio, quòd ob hoc ipsum palàm Antiochiæ Petrum reprehẽderit, in eo peccantẽ quòd in Iudæorum quorundam Hierosolymitanorum gratiã iudaizans, Gentes quæ crediderãt offendisset.

3 Secunda pars huius epistolæ, cuius status est, Nos fide in Iesum Christum absque operibus Legis iustificari Quod quidem sic proponit vt primùm occurrat obiectioni, (Sum enim, inquit, & ego Iudæus nequis possit obiicere me esse Legis hostẽ) deinde verò id confirmet expresso Dauidis testimonio.

4. Antequam longius progrediatur, occurrit eorum obiectioni, qui ab hac gratuite per fidem iustificationis doctrina eo nomine abhorrent quòd sic dicant homines à bonorum operum studio abduci. Obiectio autem est huiusmodi, Si peccatores iustificarẽtur fide per Christum absque Lege, Christus peccantes approbaret, atque adeo suo ministerio velut ad peccandum hortaretur. Respondet Paulus hanc consequutionem falsissimam esse, quoniam Christus in credentibus peccatũ destruit. Ita enim (inquit) Legis terroribus homines ad Christum confugiunt, per quẽ à Legis maledictione soluti & iustificati seruentur, vt simul Christus vim illam suam peccati peremptricẽ insinuet. vt vetere homine per crucifixi Christi efficaciam abolito, Christus in ipsis viuat, & ipsi sese Deo consecrent. Itaque siquis accepto Euangelio sese peccatis dedat, accuset non Christum, non Euangelium, sed seipsum, vt qui opus Dei in sese destruat.

הֲוַו דְּאִיתַיְהוֹן [a]עַמּוּדֵא יַמִּנָא דְשׁ
דְּשַׁוְתָּפוּתָא יַהֲבוּ לִי וַלְבַר־נַבָּא דַּחֲנַן
בְּעַמְמֵא וְהֶנוּן בַּגְזוּרְתָא ׃

quòd essent columnæ, dextrã societatis dederunt mihi et Bar-Nabbæ, vt nos in Gentibus, & ipsi in circuncisione [Apostolatu fungerentur.]

10 בַּלְחוּד דַּלְמֶסְכֵּנֵא [b]הֲוֵין עֲהִדִין
[c]וְאֶתְבַּטֵּל לִי דְּהִי הָדָא אַעַבְדִיהָ ׃

10 *Tantũmodo vt pauperum eßemus memores: et solicitudo incubuit mihi vt illud ipsum facerem.*

11 כַּד אֲתָא דֵּין כִּאפָא לַאנְטִיּוֹכִי
בְּאַפּוֹהִי [d]אַכְּסְתֵּה מֶטוּל [e]דְּמֶתְתַּקְלִין
הֲווֹ בֵּהּ ׃

11 *Quum venißet autem Kipha Antiochiam, in faciem eius redargui eũ, propterea quòd offenderentur in eo.*

12 דְּעַד־לָא יֵאתוֹן אֲנָשֵׁא מֵן לְוָת
יַעֲקוֹב עַם עַמְמֵא אָכֵל הֲוָא כַּד אֲתַו
דֵּין [f]נָגֵד הֲוָא נַפְשֵׁהּ וַפְרַשׁ מֶטוּל
דְּדָחֵל הֲוָא מֵן הָנוּן דְּמֵן גְּזוּרְתָא ׃

12 *Nam priusquam venirent quidã [4]à Iaakub, cum Gẽtibus comedebat: quum autem venissent, subducebat seipsum, & separabat, quia timebat ab illis qui erant ex circuncisione.*

13 [g]וְאֶתְרְמִיו הֲווֹ עַמֵּהּ לְהָדָא אַף שַׁרְכָּא
דִּיהוּדָיֵא הָכַנָא דְּאַף בַּר־נַבָּא אֶתְדְּבַר
הֲוָא [h]לְמֶסַּב בְּאַפַּיְהוֹן ׃

13 *Et sese proiecerant cum eo hac in re etiam cæteri Iudæi: adeo vt etiã Bar-Nabba adduceretur [5]ad accipiendũ faciem eorum.*

14 וְכַד חֲזִית דְּלָא אָזְלִין [i]תְּרִיצָאִית
[k]בַּשְׁרָרֵהּ דְּאַונְגֶלִיאוֹן אֶמְרֵת לְכִאפָא
לְעֵין כֻּלְּהוֹן אֵן אַנְתְּ יְהוּדָיָא אַנְתְּ
[l]אַרְמָאִית חָיֵא אַנְתְּ וְלָא יְהוּדָאִית
אֵיכַנָא אָלֵץ אַנְתְּ לְעַמְמֵא דִּיהוּדָאִית
[m]יְחוֹן ׃

14 *Quúmque vidissem quòd non ambularent rectè in veritate Euangelii, dixi Kiphæ [6]coram omnibus illis, Si tu Iudæus existens gentiliter viuis, & nõ Iudaicè, quomodo cogis Gentes vt Iudaicè viuant?*

15 אֵן חֲנַן גֵּיר דְּמֵן [n]כְּיָנַן יְהוּדָיֵא חֲנַן
וְלָא הֲוַין מֵן עַמְמֵא חַטָּיֵא ׃

15 *Si enim nos qui natura nostra Iudæi sumus, et non ex Gentibus [7]peccatores,*

16 מֶטוּל דְּיָדְעִינַן דְּלָא מֶזְדַּדַּק בַּר נָשָׁא
מֵן עֲבָדֵא [o]דְּנָמוּסָא אֶלָּא בְּהַיְמָנוּתָא
דְּיֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא אַף חֲנַן בֵּהּ בְּיֵשׁוּעַ
מְשִׁיחָא [p]הַיְמֵנַן דְּמֵן הַיְמָנוּתֵהּ דַּמְשִׁיחָא
נֶזְדַּדַּק וְלָא מֵן עֲבָדֵא דְּנָמוּסָא מֶטוּל
דְּמֵן עֲבָדֵא דְּנָמוּסָא לָא מֶזְדַּדַּק כָּל
בְּסַר ׃

16 *(Propterea quòd nouimus quòd nõ iustificatur filius hominis ex operibus Legis, sed per fidem Jeschua Christi) etiam nos in ipsum Jeschua Christum credimus quòd ex fide Christi iustificabimur, et non ex operibus Legis: quia ex operibus Legis non iustificatur vlla [8]caro.*

17 וְאֵן דֵּין כַּד בָּעֵינַן דְּנֶזְדַּדַּק בַּמְשִׁיחָא
[q]אֶשְׁתְּכַחַן לַן אַף חֲנַן חַטָּיֵא [r]מָדֵין
יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא מְשַׁמְשָׁנָא הוּ דַּחֲטִיתָא
חָס ׃

17 *Et si autem dum quærimus vt iustificemur per Christum, reperimur etiã nos peccatores, ergo Ieschua Christus minister est peccati? Absit.*

oo.ij.

אן

[a] עמודא העמודים ׃
[b] הוין עהדין נזכור ׃
[c] אתבטללי חושש הייתי ׃
[d] אכסתה הוכחתיאותו ׃
[e] מתתקלין נכשלים ׃
[f] נגד משה או כסיר ׃
[g] אתרמיו מושלכים ׃
[h] למסב באפיהון לחנופתם ׃
[i] תריצאית ביושר ׃
[k] שררה אמונתו ׃
[l] ארמאית כמנהג הנכרים ׃
[m] יחון יחיו ׃
[n] כינן תולדתנו ׃
[o] נמוסא התורה ׃
[p] הימנן האמננו ׃
[q] אשתכחן לן נמצאנו ׃
[r] מדין אם כן ׃

[4] Ad verbum, A iuxta Iaalzubũ. Sensus autem est, A Ierusalem, vbi Iacobus manebat. Hebraicè diceretur מאת, vel מעם, vel מאצלי עקוב.

[5] Id est, Ad excusandum & defendendum eos.

[6] Ad verbum, Omnium illorũ.

[7] Id est, Prophani & à Deo abalienati, vt Gentiles erant.

[8] Videtur in Pauli ratione, iuxta mentem paraphrastis, subintelligenda esse alia pars argumenti, videlicet, Quanto magis Gentibus quæ natura alienæ sunt à Deo, conuenit vt sola fide in Christũ iustificentur, & nõ per opera Legis, quæ ne nos quidẽ Iudæos iustificare possunt?

18 Εἰ γὰρ ἃ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι.

19 Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, ἵνα Θεῷ ζήσω.

20 Χριστῷ συνεσταύρωμαι. ζῶ δὲ, οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ.

21 Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν.

Κεφάλαιον γ.

1 Ὦ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι· οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη, ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος;

2 Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;

3 Οὕτως ἀνόητοί ἐστε; ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε;

4 Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἴγε καὶ εἰκῆ.

5 Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;

Gen.15.6
rom.4.3
iac.1.23

6 Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

7 Γινώσκετε ἄρα ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ.

8 Προϊδοῦσα δὲ ἡ γραφὴ ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῖ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, - -

προευηγγελίσατο

Nam si quæ destruxi, ea rursum ædifico, transgressorem meipsum constituo.

Ego enim per Legem Legi mortuus sum, vt Deo viuerem.

Vnà cũ Christo crucifixus sum. Viuo autem, non amplius ego, sed viuit in me Christus. & vitam quã nunc viuo in carne, viuo per fidem Filii Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

[5] Non abrogo gratiam Dei. nam si per Legẽ est iustitia, igitur Christus sine causa mortuus est.

Cap. III.

A'Mentes Galatæ, quis vos fascinauit ne obsequeremini veritati: quibus ob oculos Iesus Christus prius fuerat depictus, inter vos crucifixus?

Hoc solùm cupio discere ex vobis, Ex operibus Legis Spiritũ accepistis, an ex fide per auditũ percepta?

[2] Adeo amẽtes estis? quum spiritu inceperitis, nunc carne perficimini?

[3] Tam multa passi estis frustra? si modò etiam frustra.

[4] Qui igitur subministrat vobis Spiritũ, & efficit virtutes in vobis, ex operibus Legis an ex fide per auditum percepta *subministrat?*

[5] Sicut ‖ Abraham credidit Deo, & imputatum est ei ad iustitiam.

[6] *Ita* nostis nempe, eos qui ex fide sunt, esse filios Abrahæ.

[7] Prouidens autem Scriptura Deũ ex fide iustificaturum Gentes, - -

5 Secundum argumentum ab absurdo, Si Lege iustificari possunt homines, ergo Christum necesse non fuit mori.

1 Tertium argumentum ab iis Spiritus sancti donis sumptum, quibus, audito & credito per Pauli ministerium Euangelio, cælitus fuerant donati: quæ quũ essent omnium oculis sic exposita vt veluti viuæ essent imagines in quibus Euangelicæ doctrinæ veritatem non aliter intueri possent quàm si oculis suis Christum ipsum crucifixum spectarent, in cuius vnius morte confiderent, miratur fieri potuisse vt à pseudapostolis dementarentur.

2 Quartum argumẽtum superiori insertum, & id quidẽ duplex. Si fidei adiicienda est Lex, hoc nõ erit progredi sed regredi, quum excellentiora sint dona illa spiritualia in vos collocata quàm quæcũque possunt à vobis proficisci. Deinde consequeretur, Legem præstantiorem esse Christo, quia perficeret quod Christus dũtaxat inchoaret.

3 Adhortatio per modum exprobrationis, ne tot certamina frustra subierint.

4 Tertium illud argumentum ab effectis sumptum repetit, quoniam quædam alia inseruerat.

5 Quintum argumentum maximi põderis, cuius triplex est antecedens. Primum, Abrahamum iustificatum esse fide, iustitia videlicet secũdum promissionem fide apprehensam gratis ei imputata: quod expressè testatur Moses.

6 Alterum, Ex fide æstimandos esse filios Abrahæ.

7 Tertium antecedens, omnes sine exceptione populos credentes comprehendi in benedictionis promissione.

18 אן גיר לאילין[a] דסתרת תוב להין בנא אנא [b] חוית על נפשי דעבר על פוקדנא אנא :

[a] סתרת הרכתי : [b] חוית הראתי :

18 *Si enim quæ destruxi, eadem rursus ædifico, ostēdo de me ipso, quòd trāsgressor mandati sim.*

19 אנא גיר בנמוסא לנמוסא מיתת דלאלהא[c] אחא :

[c] אחא אחית :

19 *Ego enim per Legē, Legi mortuus sum, vt Deo viuam:*

20 ועם משיחא[d] זקיף אנא ומכיל לא הוא אנא חי אנא אלא חי במשיחא והנא דהשא חי אנא בבסר בה בהימנותא הו דברה דאלהא חי אנא הו[e] דאחבני ויהב נפשה חלפי :

[d] זקיף תלוי : [e] אחבני אהבני :

20 *Et cum Christo crucifixus sum. & deinceps nequaquam ego viuo, sed viuit in me Christus: & hoc quod iam viuo in carne, per fidem filii Dei viuo, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me.*

21 לא[f] טלם אנא[g] טיבותה דאלהא אן גיר ביד נמוסא הי זדיקותא משיחא מגן מית :

[f] טלם מואס : [g] טיבותה חסרו :

21 *Non reiicio gratiam Dei:[9] si enim per Legē est iustitia, Christus frustra mortuus est.*

9 Ad verbum, Per manum Legis. id est Opera & ministerio Legis.

קפלאון ג

Cap. III.

1 או חסירי רעינא גלטיא מנו [h] חסם בכון דהא איך הו [i] דמצר ציר הוא קדם עיניכון ישוע משיחא כד [k] צליב :

[h] חסם קסם : [i] מצר ציר צייר מצוייר : [k] צליב תלוי :

1 *O Destituti mente Galatæ, quis fascinauit vos? Nā ecce quasi [1] figurando figuratus erat ante oculos vestros Jeschua Christus crucifixus.*

1 Id est Expressè repræsentatus, Hebraismus.

2 הדא בלחוד צבא אנא דאדע מנכון מן עבדא דנמוסא נסבתון רוחא או מן שמעא דהימנותא :

2 *Hoc solùm cupio vt cognoscam à vobis, Ex operibus Legis accepistis Spiritum, an ex auditu fidei?*

3 הכנא סכלין אנתון [l] דשריתון ברוחא והשא בבסר משלמין אנתון :

[l] שריתון החילותם :

3 *Ita stulti estis, qui incepistis spiritu, & nunc carne perficitis?*

4 והלין כלהין [m] איקא הו [n] סיברתון [o] ואשתופ דין איקא :

[m] איקא לריק : [n] סיברתון סבלתם : [o] אשתופ לו :

4 *Et hæc omnia frustra sustinuistis? vtinam autem frustra.*

5 הו הכיל דיהב בכון רוחא [p] וסער בכון [q] חילא מן עבדא דנמוסא או מן שמעא דהימנותא :

[p] סער פעל : [q] חילא גבורות :

5 *Is igitur qui dedit in vobis Spiritū, et operatus est in vobis virtutes, ex operibus Legis, an ex auditu fidei [id egit?]*

6 איכנא דהימן אברהם לאלהא ואתחשבת לה לזדיקו :

6 *Quemadmodū credidit Abraham Deo, & imputata est ei ad iustitiam.*

7 דעו הכיל דאילין דמן הימנותא אנון הנון אנון בניא דאברהם :

7 *Cognoscite igitur quòd illi qui ex fide sunt, illi sunt filii Abrahæ:*

8 מטול גיר דקדם ידע אלהא דבהימנותא הו מזדדקין עממא

8 *Nam quia præcognouit Deus quòd per fidem iustificantur Gentes, - -*

Gen.12.3 eccli.44.20 act.3.25

προευηγγελίσατο τῷ Ἀβραάμ, Ὅτι ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη.

9 Ὥστε οἱ ἐκ πίστεως, εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.

10 Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσίν, ὑπὸ κατάραν εἰσί. γέγραπται γὰρ, Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά.

Deut.27.26

11 Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ τῷ Θεῷ, δῆλον· ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

Abac.2.4 rom.1.17 heb.10.38

12 Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως· ἀλλ' Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

Leuit.18.5

13 Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. γέγραπται γὰρ, Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου.

Deut.21.23

14 Ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως.

15 Ἀδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω, ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται.

Hebr.9.17.

16 Τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐρρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, Καὶ τῷ σπέρματί σου· ὅς ἐστι Χριστός.

17 Τοῦτο δὲ λέγω· διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστὸν, ὁ μετὰ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονὼς νόμος οὐκ ἀκυροῖ, εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν.

antè euangelizauit Abrahæ,[8] ‖Benedicētur, *inquiens*, in te omnes gētes.

[9] Itaque qui ex fide *sunt*, benedicūtur cum fideli illo Abraham.

[10] Nam quotquot ex operibus Legis sunt, sub execratione sunt. [11] Scriptum est enim, ‖Execrabilis quisquis non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.

[12] Nullum autem per Legem iustificari apud Deum, manifestum *est*: siquidem ‖iustus ex fide viuet.

[13] Lex autem non est ex fide: sed ‖Qui fecerit ea homo, viuet in ipsis.

[14] *At* Christus nos redemit ab execratione Legis, dum pro nobis factus est execratio: [15] scriptum est enim, ‖Execrabilis quisquis pendet in ligno.

[16] Vt in Gētibus benedictio Abrahæ extet in Christo Iesu, & vt ꝓmissum illū Spiritū accipiamus ꝑ fidē.

[17] Fratres, humano more loquor, ‖hominis licet pactionem autoritate confirmatam nemo abrogat, aut *aliquid ei* superaddit.

Abrahæ verò dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, Et seminibus, vt de multis: sed vt de vno, Et semini tuo. [18] qui est Christꝰ.

[19] Hoc autem dico: pactionem antè confirmatam à Deo respectu Christi, Lex [20] quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritā, vt aboleat promissionē.

8 *Probatio secundi & tertii antecedentis, ex verbis Mosis.*
9 *Conclusio quinti argumenti, Ergo sicut Abraham fide est benedictus, ita & eius filii (i. omnes etiā ex Gentibus credentes) benedicuntur, i. gratis iustificantur.*
10 *Sextum argumentum, cuius etiā conclusio est in præcedente versiculo, à repugnantibus, Maledicuntur qui sunt ex operibus Legis, i. qui ex præstatione Legis æstimant iustitiam. Ergo benedictio eorū est qui sunt ex fide, i. qui ex fide iustitiam habent.*
11 *Probatio antecedentis: cuius syllogismi propositio est, Maledictus est quisquis non implet totā Legem.*
12 *Assumptio cum conclusione, Nemo autem Legem implet: nemo igitur Lege iustificatur, siue, omnes maledicuntur qui ex operibus Legis iustitiam quærunt. Additur autē simul ipsius assumptionis probatio eiusmodi, Iustitia & vita tribuitur fidei: nemo igitur Legem implet.*
13 *Ratio superioris consequutionis ostenditur: quia Lex vitam promittit omnibus qui ipsam præstant, ac proinde si præstaretur, iustificaret & viuificaret. Scriptura autem fidei iustitiam ac vitā tribuēs, Legi adimit: quum illa quidem ex imputatione iustificet, ista verò ex operis præstatione.*
14 *Occupatio, Quomodo igitur possunt benedici quos Lex pronuntiat execrandos? Quoniam Christus sustinuit maledictionem à Lege inflictam, vt nos eā effugeremus.*
15 *Probatio responsionis ex Mosis testimonio.*
16 *Conclusio omniū superiorum de quibus in quinti & sexti argumenti tractatione disseruit, nēpe & Gentes fieri in Christo gratuitæ benedictionis Abrahami participes, & Iudæos etiam ipsos quibus se accenset Apostolus, nonnisi per fidem consequi promissam illam Euangelii gratiam, quam Spiritum vocat. Distinctè verò Apostolus & his & illis conclusionem applicat, aditum sibi parans ad sequens argumentum: in quo explicat non aliter quàm fide in Christum posse coalescere semen illud vnicum Abrahæ ex omnibus populis conflatum.*

17 *Sequenti argumento, quod septimum est ordine, duo axiomata proponit: vnum, ritè pacta & conuenta inter homines, rescindere non licere, nec quicquam eis adiicere: alterū, sic pactū esse Deum cū Abrahamo vt eius sobolē quæ ex Iudæis & ex Gentibus composita est (sicut ex præcedentibus apparet) in vnum corpus colligeret, vt qui non dicat se Deum fore Abrahæ & seminibus eius, (quod tamē dicendum esset si plura haberet diuersa semina, nempe Gentes seorsim, & seorsim Iudæos) sed se Deum fore Abrahæ & ipsius semini, quasi vni.*

18 *Proponit septimi argumenti summam, nempe in vno Christo tum Gentes tum Iudæos, in vnum seminis Abrahæ corpus coalescere, vt omnes sint vnus Christus: sicut infrà explicatur v. 28.*

19 *Argumentum octauum à comparatis, Si authenticum hominis pactum firmum manet, multo magis Dei pactum. Ergo Lex non fuit lata vt abrogaret promissionem cum Abrahamo sancitam, quæ in Christum respiciebat, i. cuius exitus à Christo pendebant.*

20 *Amplificatio argumenti, Promissionem illam præterquam quòd per se firmissima est, longissimi etiam temporis præscriptione, nempe 430 annorum, fuisse confirmatam, vt infringi nullo pacto potuerit.*

קדם[a]סבר לאברהם איך דאמר כתבא קדישא דבך יתברכון כלהון עממא :

prius euangelizauit Abrahæ: sicut dicit Scriptura sancta, In te benedicētur omnes Gentes.

9 מדין מהימנא הו מתברכין באברהם מהימנא :

Itaque fideles benedicuntur in Abrahamo fideli.

10 אילין גיר דמן עבדא אנון דנמוסא תחית[b]לוטתא אנון כתיב גיר [c] דליט הו כל מן דלא יעבד כל דכתיב בנמוסא הנא :

Nā illi qui ex operibus sunt Legis, sub maledictione sunt. scriptū nanque est, Maledictus est quisquis nō fecerit omnia quæ scripta sunt in Lege hac.

11 דלא דין מזדדק אנש בנמוסא לות אלהא הדא[d]גליהי מטול דכתיב דזדיקא בהימנותא[e]יחא :

Quòd autem non iustificetur quisquam per Legem apud Deum, hoc palàm est, eo quòd scriptum est, Iustus per fidem viuet.

12 נמוסא דין לא הוא מן הימנותא אלא מן דיעבד אילין דכתיבן בה יחא בהין :

Lex autem nequaquam est ex fide: sed is qui fecerit ea quæ scripta sunt in illa viuet in ipsis.

13 לן דין משיחא [f]זבנן מן [g]לוטתא דנמוסא והו הוא חלפין לוטתא כתיב גיר דליט הו כל מן [h]דמתתלא [i]בקיסא :

Nos autē Christus redemit à maledictione Legis: et ipse est factus pro nobis maledictio. scriptū est enim, Maledictus est quisquis suspēditur in ligno.

14 דבעממא תהוא בורכתה דאברהם בישוע משיחא דחנן [k] נסב [l] שוודיא דרוחא בהימנותא :

Vt in Gentibus esset benedictio Abrahæ per Ieschua Christum: vt nos acciperemus promissionem Spiritus per fidem.

15 אחי איך [m] דבית בני נשא אמר אנא[n]דדיתקא דבר נשא[o]דאשתררת אנש לא [p] מסלא או משחלף בה מדם :

Fratres mei, vt qui inter filios hominis [loquūtur,] loquor. Pactio filij hominis, quòd confirmata est, nullus reiicit, aut mutat in eo quicquam.

16 לאברהם דין[q]אתמלך מולכנא ולזרעה ולא אמר לה [r] דלזרעך איך דלסגיאא אלא לזרעך איך דלחד הו דאיתוהי משיחא :

Abrahæ autem [z]promissa est promissio et semini eius. Neque dicit ei, Seminibus tuis, tāquā multis: sed semini tuo, tanquam vni, qui est Christus.

17 הדא דין אמר אנא[s]דדיתקא דמן קדים[t]אשתררת מן אלהא במשיחא נמוסא הו דהוא מן בתר ארבע מאא ותלתין שנין לא משכח [u] דיסליה ויבטל[x]מולכנא :

Hoc autem dico quòd pactio quæ antè confirmata fuit à Deo in Christo, Lex quæ fuit post quadringētos et triginta annos, non potest reiicere & irritam facere promissionem.

[a] סבר בשר:
[b] לוטתא קללה:
[c] ליט ארור:
[d] גליהי ידוע הוא:
[e] יחא יחיה:
[f] זבנן פדה אותנו:
[g] לוטתא קללת:
[h] מתתלא תלוי:
[i] קיסא עץ:
[k] נסב נקבל:
[l] שוודיא הבטחת:
[m] בית בין:
[n] דיתקא ברית מלשון יון:
[o] אשתררת התקימה:
[p] מסלא משליך:
[q] אתמלך מולכנא נשבעה שבועה:
[r] לזרעך לזרעיך:
[s] דיתקא הברית:
[t] אשתררת התקימה:
[u] יסלית ישליכנה:
[x] מולכנא הבטחה:

[z] Id est Edicta; Hebraismus.

אן

18 Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκ ἔτι ἐξ ἐπαγγελίας· τῷ δὲ Ἀβραὰμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός.

[21]Nam si ex Lege est hæreditas, non iam ex promissione: Abrahæ verò per promissionem gratificatus est Deus *hæreditatem*.

19 Τί οὖν ὁ νόμος; τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται· διαταγεὶς δι' ἀγγέλων, ἐν χειρὶ μεσίτου.

[22]Quid igitur Lex? Transgressionum gratia addita est, vsquequo venisset semen illud cui facta est promissio: [23]*Lex, inquam,* ordinata per Angelos, per manum internuntii.

20 Ὁ δὲ μεσίτης, ἑνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν.

Internuntius autem, vnius non est: [24]Deus verò vnus est.

21 Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; Μὴ γένοιτο· εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὄντως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη.

[25]*Nũ* igitur Lex *addita est* aduersus promissiones Dei? Absit. nam si data fuisset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege esset iustitia.

Rom 3.9

22 Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσι.

Sed ‖conclusit Scriptura omnia sub peccatum, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

23 Πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι.

[26]Antequam autẽ venisset fides, sub Legis præsidio tenebamur, cõclusi in eã fidẽ quæ erat reuelãda.

24 Ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν.

Itaque Lex pædagogus noster fuit in Christum *respiciens*, vt ex fide iustificaremur:

25 Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν.

At postquam venit fides, non amplius sub pædagogo sumus.

26 Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

[27]Omnes enim, filii Dei estis, per fidem in Christo Iesu.

27 Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε.

[28]Nam quicunque in Christo baptizati estis, Christum induistis.

28 Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην· οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος· οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ. πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus ac fœmina. omnes enim vos vnus estis in Christo Iesu.

29 Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ, ἄρα τοῦ Ἀβραὰμ σπέρμα ἐστὲ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι.

Quòd si vos *estis* Christi, nempe Abrahæ semen estis, & secundum promissionem hæredes.

21 Obiectio, Fatemur promissionem non abrogari Legis pacto, ideóque Legẽ cum promissione coniungimus. Imò (inquit Apostolus) stare hæc duo simul non possunt, nempe vt hæreditas ex Lege simul & promissione detur, quum promissio sit gratuita. Ex quo consequitur, Legem non esse datam iustificandi causa, quoniam ita infringeretur promissio.

22 Obiectio ex superiore responso nascens, Si non est ex Lege hæreditas, saltẽ aliqua ex parte: quorsum igitur data iampridem promissione, lata est Lex? Idcirco (inquit Apostolus) vt homines coargueret peccati, ac proinde doceret in Christum respicere, in quo tandem promissio illa omnium populorum simul seruandorum impleretur: nedum vt sit lata Lex hominibus iustificandis.

23 Confirmatio superioris responsionis ex ipsa ferẽdæ Legis ratione ac forma desumpta. Lata enim est, magnum omnibus terrorem incutiẽtibus Angelis, & interueniente Mose internuntio. Internuntio porro opus non est vni sed duobus minimùm, iisque dissidentibus. Lex ipsa igitur & internuntius, testimonia fuerunt iræ Dei, nedũ vt hoc modo vellet Deus homines sibi reconciliare, abolita promissione, aut Lege ad promissionem adiecta.

24 Occupatio, nequis obiiciat, interdum ex contrahentium voluntate aliquid adiici pactis, aut priora etiam pacta rescindi. Hoc (inquit Apostolus) in Deum non cadit, qui semper vnus est, id est idem ac sui similis.

25 Conclusio per interrogationem enũtiata, eadem quidem atque illa quæ expressa est suprà v. 17, sed ex alio antecedente nascẽs, vt nouum sit argumentum eiusmodi, Deus est sui semper similis: Lex igitur non est lata vt promissiones aboleat. Aboleret autem si iustificaret, quia sic iustificaret, ac proinde aboleret iustificationem illam Abrahæ & semini eius promissam ex fide. Imo potius lata est vt omnium reatum patefaceret, quo confugientes ad Christum promissum, omnes credentes gratis in eo iustificarentur. 26 *Iam subsequitur secundæ partis huius epistolæ altera tractatio, cuius status est, Etiamsi non iustificet Lex (id est tota illa Legalis œconomia) an propterea sit abolẽda, quũ Abrahã ipse circuncisus fuerit, & eius posteri Legis Mosaicæ vsum retinuerint. Affirmat autẽ Paulus abolẽdam fuisse, quoniam idcirco fuit instituta vt veluti custos ac pædagogus esset populi Dei, tantisper dum reipsa appareret promissio, id est Christus & Euangelium manifestè ac summa cum Spiritus efficacia promulgatum.* 27 *Quoniam ætas conditionem seruorum non mutat, addit nos conditione esse liberos, ac proinde ex pueritia egressis iam non opus esse custodia vel pædagogo.* 28 *Particula vniuersali vsus, ne viderentur saltem Iudæi obstringi Legis vinculo, pronuntiat Baptismum esse omnibus credentibus communem, quod sit nostræ in Christo liberationis pignus tum Iudæis, tum Græcis, vt verè hoc modo omnes sint vnus in Christo, id est semen illud Abrahæ promissum, ac vitæ æternæ hæres.*

אן דין מן ᵃנמוסא היᵇ ירתותא ᶜמכיל לא הות מן מולכנא לאברהם דין במולכנא הו יהב לה אלהא :

18 *Si verò ex Lege esset hæreditas, igitur non esset ex promißione: Abrahæ verò per promißionem eam tradidit Deus.*

מנא הכיל נמוסא מטול ᵈמסטינותא ᵉאתתוסף עדמא דיאתא זרעא הו דלה הוא ᶠשודיא ואתיהב הו נמוסא ביד מלאכא באידא ᵍדמצעיא :

19 *Quid igitur Lex? Propter trãsgreßionem addita fuit, donec veniret semen illud cui facta est promißio, & data est Lex per manum Angelorũ, per manum mediatoris.*

מצעיא דין לא הוא דחד אלהא דין חד הו :

20 *Mediator autem non est vnius: Deus verò vnus est.*

נמוסא הכיל ʰסקובלא הו ⁱדמולכנא דאלהא חס אלו גיר אתיהב הוא נמוסא איגא דמשכח הוא ᵏלמחיו ˡשרירא ית מן נמוסא הויא הות זדיקותא :

21 *Lex igitur contraria est promißioni Dei? Absit. si enim data fuisset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege fuisset iustitia.*

אלא ᵐחבש כתבא כל מדם תחית חטיתא ⁿדמולכנא בהימנותא דישוע משיחא נתיהב לאילין דמהימנין :

22 *Sed comprehendit Scriptura omnia sub peccatum, vt promißio per fidem Ieschua Christi, daretur illis q credũt*

עד לא ᵒדין תאתא הימנותא נמוסא נטר הוא לן כד ᵖחבישינן להימנותא דעתידא הות ᑫלמתגליו :

23 *Priusquam autẽ venisset fides, Lex custodiebat nos comprehensos ad illam fidem quæ erat reuelanda.*

נמוסא הכיל ʳתראא הוא לן לות משיחא דמן הימנותא נזדדק :

24 *Lex igitur pædagogus fuit nobis ad Christum vt ex fide iustificaremur.*

כד אתא דין הימנותא לא הוין תחית ˢתראא :

25 *Quum venit autem fides, nõ sumus sub pædagogo.*

כלכון גיר בניא אנתון דאלהא בהימנותא דישוע משיחא :

26 *[3]Omnes enim vos filii estis Dei per fidem Ieschua Christi.*

אילין גיר דבמשיחא ᵗעמדתון למשיחא לבשתון :

27 *Qui enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.*

לית יהודיא ולא ᵘארמיא לית עבדא ולא ˣבר חארא לית דכרא ולא נקבתא כלכון גיר חד אנתון בישוע משיחא :

28 *Nõ est Iudæus, neque Gentilis: non est seruus, [4]neque præditus libertate: nõ est masculus, neque fœmina: omnes enim vos vnũ estis in Ieschua Christo.*

ואן דדמשיחא אנתון מכיל זרעה אנתון דאברהם ʸוירתא ᶻדמולכנא :

29 *Et si Christi estis, ergo semen estis Abrahæ, et hæredes per promißionem.*

קפלאון Cap.

ᵃ נמוסא התורה : ᵇ ירתותא הירושה : ᶜ מכיל אם כן : ᵈ מסטינותא עברה : ᵉ אתתוסף נוספה : ᶠ שודיא שבועה : ᵍ מצעיא אמצעי : ʰ סקובלא להפך או כנגד : ⁱ מולכנא הבטחה : ᵏ למחיו לחיות : ˡ שרירא ית באמת : ᵐ חבש הסגיר : ⁿ מולכנא ההבטחה : ᵒ עד לא תאתא בטרם תבוא : ᵖ חבישין מוסגרים : ᑫ למתגליו להגלות : ʳ תראא הוא לן מורנו היתה : ˢ תראא מורה : ᵗ עמדתון נטבלתם : ᵘ ארמיא נכרי : ˣ בר חארא בן חורין : ʸ ירתא יורשי : ᶻ דמולכנא השבועה :

[3] In Syriaca voce hac significãte Omnes vos, prima litera typographi in curia omissa fuit. posuit enim זלכון pro כולכון.

[4] Ad verbum, Filius libertatum. Hebraismus.

Κεφάλαιον δ΄. | Cap. IIII.

Λέγω δέ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὤν· 1

Ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός. 2

Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι· 3

Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον· 4

Rom.8.15 Ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν. 5

Ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον, Ἀββᾶ, ὁ πατήρ. 6

Ὥστε οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος, ἀλλ' υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ. 7

Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεόν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς· 8

Νῦν δέ, γνόντες Θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; 9

Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιρούς, καὶ ἐνιαυτούς. 10

Φοβοῦμαι ὑμᾶς, μή πως εἰκῇ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς. 11

Γίνεσθε ὡς ἐγώ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς· ἀδελφοί, δέομαι ὑμῶν. οὐδέν με ἠδικήσατε. 12

Οἴδατε

HOc autem dico, Quandiu hæres est infans, nihil differt à seruo, quanuis sit dominus omnium:

Sed sub tutoribus & curatoribus est vsque ad tēpus quod pater præfinierit.

Ita & nos, quum essemus infantes, sub elementis mūdi eramus in seruitutem redacti:

[2]At postquam venit plenum tempus, emisit Deus Filium suum factum ex muliere, factum Legi obnoxium:

Vt eos qui Legi erant obnoxii, redimeret, ‖vt adoptionem acciperemus.

[3]Quoniam autem estis filii, emisit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba, *id est* Pater.

Itaque non amplius es seruus, sed filius: quòd si filius, etiā hæres Dei per Christum.

[4]Imò tū quidē ignorantes Deum, seruiebatis iis qui natura non sunt dii:

At nunc quum cognoscatis Deū, imò potius edocti sitis à Deo, quomodo conuertimini retrorsum ad impotentia & egena elementa, quibus retrorsus ab initio seruire vultis?

Dies obseruatis & menses, & tēpora & annos.

Metuo de vobis, ne frustra fatigatus sim apud vos.

[5]Estote quasi ego: nam ego *sum* quasi vos: fratres rogo vos. nihil mihi fecistis iniuriæ.

1 Declarat alia duplici similitudine quod de custode ac pædagogo paulo antè dixerat. Legem enim (i totam illam Legalem œconomiam) dicit fuisse instar tutoris siue curatoris ad certum tempus dati, tantisper dum finita illa temporaria tutela, iuris nostri fieremus, ac tandem vt filii non vt serui viueremus Sed & obiter Legale illud regimen velut alphabeti & rudimentorum instar fuisse docet, præ illa Euangelii doctrina.

2 Multa simul tradit, nempe suo tempore finitam fuisse tutelam, vt desinant curiosi homines quærere cur tam diuturna fuerit illa pædagogia: item nos non esse natura filios, sed ex adoptione: itaque in illo Dei Filio, qui carnē nostrā idcirco induerit vt fratres ipsius fieremus.

3 Ostendit sic nos esse liberos & nostri iuris factos vt interea nos Spiritu Christi gubernari oporteat qui in cordibus nostris regnans, verum Patris cultum nos doceat Sed hoc non est seruire, sed vera potius libertate frui, vt filios & hæredes decet.

4 Applicat superiorem doctrinā Galatis, peculiari cum reprehensione. Poterāt enim Iudæi præ illis aliquam excusationem prætexere, vtqui in illo Legali cultu fuerant nati & educati: Galatæ verò quum ex idololatria ad Christianam libertatem asciti fuissent, quo prætextu poterāt ad illa rudimēta regredi?

5 Temperat quæcunque poterat videri acerbius dixisse, miro atque adeo planè diuino artificio, sic declarans suam in illos beneuolentiam, vt necesse fuerit Galatas hæc legentes vel prorsus esse desperatos, vel cum lacrymis leuitatē suam agnoscere ac deprecari.

קֶפָּֽלְאוֹן ד׳

1 אָמַר אֲנָא דֵּין דַּכְמָא[a] זַבְנָא[b] דְּיָרְתָא טְלֵא[c] לָא פְּרַשׁ מֵן עַבְדָא[d] כַּד מָרֵא הוּ דְּכֻלְּהוֹן ׃

2 אֶלָּא תְּחִית [e] אֶפִּיטְרוֹפֵא אִיתַוְהִי [f] וְרַבַּי בַּיְתָא עַד מָא [g] לְזַבְנָא דְּסָם אֲבוּהִי ׃

3 הָכַנָא אַף חֲנַן כַּד יַלּוּדֵא הֲוַין תְּחִית [h] אַסְטוּכְּסַוְהִי דְּעָלְמָא מְשַׁעְבְּדִין הֲוַין ׃

4 כַּד [i] מְטָא דֵּין [k] שׁוּלָמֵהּ דְּזַבְנָא שַׁדַּר אֱלָהָא לַבְרֵהּ וַהֲוָא מֵן אֶנְתְּתָא וַהֲוָא תְּחִית נָמוּסָא ׃

5 דַּלְאִילֵין דַּתְחִית נָמוּסָא אִנּוּן [l] יֶזְבֵּן וְנְקַבֵּל סִימַת בְּנַיָּא ׃

6 וְדְאִיתַיְכוּן דֵּין בְּנַיָּא שַׁדַּר אֱלָהָא רוּחָא דַּבְרֵהּ לְלֶבְוָתְכוּן הָי דְּקָרְיָא אַבַּא אֲבוּן ׃

7 [m] מְכִיל לָא הֲוַיְתוּן עַבְדֵא אֶלָּא בְּנַיָּא וְאֵן בְּנַיָּא אַף יָרְתֵא דַּאלָהָא בְּיַד יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא ׃

8 הָיְדֵין גֵּיר כַּד לָא יָדְעִין הֲוַיְתוּן לַאלָהָא פְּלַחְתּוּן לְהָנוּן דְּמֵן [n] כְּיָנַיְהוּן לָא הֲווֹ אֱלָהָא ׃

9 הָשָׁא דֵּין דִּידַעְתּוּן לַאלָהָא וְיַתִּירָאִית דְּאִתִידַעְתּוּן מֵן אֱלָהָא תּוּב הֲפַכְתּוּן לְכוֹן עַל הָנוּן [o] אַסְטֻוכְסֵא [p] מַרְעֵא וּמֶסְכְּנֵא וּמֵן דְּרִישׁ צָבִיתוּן לַמְשַׁעֲבָדוּ לְהוֹן ׃

10 יַוְמֵא וְיַרְחֵא [q] וְזַבְנֵא וַשְׁנַיָּא נָטְרִיתוּן ׃

11 דָּחֵל אֲנָא דַּלְמָא [r] סְרִיקָאִית [s] לַאִית בְּכוֹן ׃

12 הֲווֹ אַכְוָתִי מֶטוּל דְּאַף אֲנָא אַכְוָתְכוּן הֲוִית אֲחַי בָּעֵא אֲנָא מֶנְכוּן לָא מֵדֵּם אַסְכֶּלְתּוּן בִּי ׃ ידעין

[a] זבנא עת׃ [b] ירתא היורש׃ [c] לא פרש איננו נבדל׃ [d] כד מרא הו בהיותו אדון׃ [e] אפיטרופא הם הפקידים מלשון יון׃ [f] רבי ביתא פרנסים או בעלי הבית׃ [g] זבנא עת׃ [h] אסטוכסוהי יסודותיו מלשון יון׃ [i] מטא הגיעה׃ [k] שולמה מליאותה׃ [l] יזבן יפדה׃ [m] מכיל לכן׃ [n] כיניהון תולדתם׃ [o] אסתוכסא יסודות׃ [p] מרעא חלשות׃ [q] זבנא עיתים׃ [r] סריקאית לריק׃ [s] לאית עמלתי׃

Cap. IIII.

1 *Dico autem quòd quanto tempore hæres puer est, nō differt à seruis, quum dominus sit omnium:*

2 *Sed sub tutoribus est et curatoribus vsque ad tempus quod cōstituit pater eius.*

3 *Ita etiam nos, quū paruuli essemus, sub elementis mūdi in seruitutem redacti eramus.*

4 *Quum autem aduenit complementum temporis, misit Deus Filium suū, et factus est ex muliere, & factus est sub Lege:*

5 *Vt eos qui sub Lege erāt redimeret, et reciperemus adoptionem filiorum.*

6 *Quoniam autē estis filii, misit Deus Spiritum Filij sui in corda vestra, qui vocat[1] Abba Patrem nostrum.*

7 *Itaque non estis serui, sed filii: & si filii, etiam hæredes Dei[2] per Jeschua Christum.*

8 *Tunc enim quum ignoraretis Deū, seruiebatis illis qui natura non erant dii:*

9 *Nunc autem quū cognoscatis Deū, & potius quum [3] cogniti sitis à Deo, denuo conuersi estis ad hæc elementa infirma et egena,[4] et ab integro vultis subiici illis.*

10 *Dies & menses & tempora & annos obseruatis.*

11 *Metuo ne frustra laborauerim erga vos.*

12 *Estote sicut ego, propterea quòd ego quoque sicut vos factus sum: fratres mei, peto à vobis. nihil deliquistis in me.* Nostis

1 Vide quæ Marci 14 annotauimus in Pater, Pater mi.

2 Ad verbum, Per manum Ieschua Christi. Hebraismus.

3 Vel, Cognitione donati sitis.

4 Ad verbum, Et ab eo quod est caput. proximè ad hanc phrasin accedit Gallica, Derechef.

Οἴδατε δὲ ὅτι δι᾽ ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον· 13

13 Nostis autem me per infirmitatẽ carnis vobis prius euangelizasse:

Καὶ τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ ἐξεπτύσατε, ἀλλ᾽ ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν. 14

14 Et experimentum mei quod *fiebat* in carne mea, non pro nihilo habuistis, neque respuistis: sed me vt Angelum Dei, vt Christum Iesum, excepistis.

Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν ὅτι, εἰ δυνατὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι. 15

15 Quæ igitur erat beatitatis vestræ prædicatio? testimonium enim reddo vobis, vos, si fieri potuisset, oculos vestros effossos daturos mihi fuisse.

Ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν; 16

16 Itaque *num* inimicus factus sum vobis dum vobis vera loquor?

Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλὰ ἐκκλεῖσαι ἡμᾶς θέλουσιν ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε. 17

17 Depereunt vos nõ benè, imò excludere nos volũt, vt se depereatis.

Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναί με πρὸς ὑμᾶς· 18

18 Sed præclarum est vehementer amare in re bona semper, & non solùm dum præsens sum apud vos:

Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. 19

19 Filioli mei, quos iterũ parturio vsquequo formetur Christ' in vobis.

Ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου· ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν. 20

20 Velim autem nunc adesse apud vos, & mutare vocem meam: quoniam hæsito in vobis.

Λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; 21

21 [5]Dicite mihi qui sub Lege vultis esse, Legem non auditis?

Γέγραπται γὰρ ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν· ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας. 22

22 Scriptum est enim, Abrahamum duos filios habuisse: vnum ex ancilla, & vnum ex libera.

Gen. 16. 15 — Gen. 21. 1

Ἀλλ᾽ ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγέννηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας, διὰ τῆς ἐπαγγελίας. 23

23 ‖Sed is qui ex ancilla *natus est*, secundũ carnem natus est: ‖ qui verò ex libera, per promissionem.

Ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα. αὗται γάρ εἰσιν αἱ δύο διαθῆκαι· μία μὲν ἀπὸ ὄρους Σινᾶ, εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν Ἄγαρ. 24

24 Per quæ aliud figuratur. Nã hæ sunt duæ illæ pactiones, vna quidẽ quæ est Agar, ex monte Sina, generans *prolem* ad seruitutem.

Τὸ γὰρ Ἄγαρ, Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλὴμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. 25

25 Sina enim mons est in Arabia, pari autem serie respondet ei Hierusalem quæ nunc *est*, seruítque cum filiis suis.

5 Quoniam pseudapostoli perpetuò vrgebant, nisi Gentes circumciderentur, Christum eis nihil profuturum, & istud dissidium eorum qui ex circuncisione crediderant, aduersus incircuncisos credentes, plenum erat offendiculi, Apostolus post varia argumẽta quibus illorum errorem refutauit, profert allegoriã in qua dicit Spiritum sanctum adumbrasse omnia hæc mysteria: fore videlicet vt duo filiorum genera Abrahamum cõmunem patrem haberent, sed planè diuerso exitu. Sicut enim Abraham ex Agar ancilla extranea genuit Ismaelem vi naturæ ordinaria: ex Sara verò ingenua sustulit Isaacũ vi promissionis & ex sola gratia: quorum ille non modò non fuit hæres, sed etiam hæredem est persequutus: ita duas esse pactiones, & velut duplices ex duabus illis pactionibus tanquam matribus nasci Abrahamo filios. Vnam igitur latam fuisse ex Sina extra terrã promissam, secundum quam pactionem geniti sint Abrahæ filij secundum carnem, Iudæi videlicet, ex illa pactione (i. ex Lege) quærẽtes iustitiã, at non hæredes, imò tandem ex domo eiiciendi, vt qui veros hæredes persequãtur. Alteram verò in illa sublimi Hierusalẽ, siue in Sione (ipsius videlicet Christi sacrificio sancitã) quæ filios promissionis gignat, virtute nimirũ Spiritus sancti credẽtes, & in promissione gratuita instar Abrahæ acquiescentes, qui soli, expulsis illis seruis, sint, filiorum iure, patriæ hæreditatis futuri participes.

Ἡ δὲ

Sublimis

13 ידעין אנתון גיר [a]דבכריהות בסרי [b]סברתכון הוית מן קדים ׃

Noſtis autem quòd per infirmitatē carnis meæ euangeliZator veſter fuerim à principio.

14 ונסיונא דבסרי לא [c]שטתון ולא [d]נדתון אלא איך דלמלאכא דאלהא קבלתונני ואיך דלישוע משיחא ׃

Et tentationem carnis meæ non ſpreuiſtis neque repuliſtis: ſed tanquā angelum Dei ſuſcepiſtis me, & ſicut Ieſchua Chriſtum.

15 איכו הכיל טובכון סהד אנא גיר עליכון דאלו משכחא הות עיניכון [e]חצין הויתון ויהבין לי ׃

Vbi igitur beatitas veſtra? Teſtor enim de vobis, quòd ſi poßibile fuiſſet, oculos veſtros effodiſſetis, & dediſſetis mihi.

16 [f]דלמא בעל־דבבא הוית לכון דאכרזת לכון [g]שררא ׃

Nunquid inimicus factus ſum vobis quòd prædicaui vobis veritatem?

17 [h]חסמין בכון לא הוא לשפירתא אלא [i]למחכשכון הו צבין דאנתון תהוון [k]חסמין בהון ׃

Zelotypia laborant erga vos, non in re bona, ſed includere vos volunt vt vos ſitis Zelotypia laborātes erga eos.

18 שפיר הו דין [l]דתתחסמון בשפירתא בכל [m]זבן ולא אמתי דלותכון אנא בלחוד ׃

Bonum eſt autem vt Zelotypia corripiamini in rebus bonis omni tempore, non autem quum ſum apud vos ſolummodo.

19 בני אילין [n]דמן דריש [o]מחבל אנא עדמא [p]דיתתציר בכון משיחא ׃

Filii mei, quos ab integro parturio donec formetur in vobis Chriſtus.

20 צבא הוית גיר דאהוא לותכון השא ואשחלף [q]ברת קלי מטול דתמיה אנא בכון ׃

Vellem autem eſſe apud vos. iam et mutarem [5] vocem meam: propterea quòd obſtupeſco propter vos.

21 אמרו לי אנתון אילין דצבין דיהוון תחית נמוסא להּ לנמוסא לא שמעין אנתון ׃

Dicite mihi vos [6] qui cupiunt vt ſint ſub Lege, Legem ipſam non auditis?

22 כתיב גיר דלאברהם תרין בנין הוו להּ חד מן אמתא וחד מן חארתא ׃

Scriptum eſt enim quòd Abrahæ duo filii erant, vnus ex ancilla et vnus ex libera.

23 אלא הו דמן אמתא בבסר אתיליד הו דין דמן חארתא [r]במולכנא הוא ׃

Sed is qui ex ancilla, ſecundum carnem natus eſt: is verò qui ex libera per promißionem fuit.

24 הלין דין דאתיהין [s]פלאתא דתרתין [t]דיתקוס חדא דמן טור סיני ילדא לעבדותא דאתיה הגר ׃

Hæc autem ſunt allegoriæ duarū pactionū, vna eſt quæ ex monte Sinai generat in ſeruitutem, quæ [7] eſt Hagar.

25 הגר גיר טורא הו דסיני [u]דבארביא [x]ושלמא להדא אורשלם [y]ופלחא עבדותא הי ובניה ׃

Hagar enim mons [7] eſt Sinai qui eſt in Arabia, et conſentit cum iſta Vriſchelē, et ſeruit ſeruitutem ipſa et filii ipſius.

[a] כריהות חלשות ׃
[b] סברתכון מבשרכם ׃
[c] שטתון געלתם ׃
[d] נדתון מאסתם ׃
[e] חצין מנקרים ׃
[f] דלמא האם ׃
[g] שררא האמת ׃
[h] חסמין מקנאים ׃
[i] למחכשכון לעצור אתכם ׃
[k] חסמין מקנאים ׃
[l] תתחסמון תהיו מקנאים ׃
[m] זבן עת ׃
[n] מן דריש מחדש ׃
[o] מחבל יולד כחבלו חיל ׃
[p] יתתציר יוצר ׃
[q] ברת קלי כמו קולי ר״ל דברי ׃
[r] מולכנא הבטחה ׃
[s] פלאתא משלים ׃
[t] דיתקוס בריתות ׃
[u] ארביא ארץ הערב ׃
[x] שלמא מסכימת ׃
[y] פלחא עבדותא עושה מעשי עבדות ׃

5 Ad verbum, Filiam vocis meæ. id eſt Orationem & verba mea nutricum more ad veſtrum captum accommodarem. De filia vocis vide quæ ſcripſimus Act.12.

6 A ſecunda ad tertiam perſonam tranſit: & exponi poteſt, Dicite (inquam) vos qui ex eorum numero eſtis qui delectantur Legi ſubiici.

7 Id eſt, Per allegoriam deſignat montem Sinai.

26 Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλὴμ, ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν.

Illa verò sublimis Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrûm.

Esa.54.1

27 Γέγραπται γὰρ, Εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα.

[6]Scriptum est enim,‖Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis: quoniam plures sunt liberi desertæ quàm eius quæ habet virum.

6 Ostendit se in hac allegoria sequutum Esaiæ prophetæ vestigia, qui prænuntiarit Ecclesiam constituendam ex filiis Saræ sterilis, id est ex iis qui merè spiritualiter per fidem fierent Abrahæ filii potius quàm ex Agare fœcunda: iam tum prædicens Iudæorum resectionem & Gentium vocationem.

Rom.9.8

28 Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοὶ, κατὰ Ἰσαὰκ, ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν.

‖ Nos igitur, fratres, secundum Isaac, promissionis filii sumus.

29 Ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτω καὶ νῦν.

Sed quemadmodum tunc is qui secundum carnem genitus fuerat, persequebatur eum qui natus erat secundum Spiritum, ita & nunc.

Gen.21.10

30 Ἀλλὰ τί λέγει ἡ γραφή; Ἔκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.

Sed quid dicit Scriptura? ‖Eiice ancillã & filium eius: nõ enim hæres erit fili' ancillæ cũ filio liberæ.

31 Ἄρα, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐσμὲν παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας.

[7]Nempe, fratres, nõ sumus ancillæ filii, sed liberæ.

7 Conclusio superioris allegoriæ, Nullo modo accersendã esse Legalem seruitutem, quum ancillæ filij non sint hæredes.

Κεφάλαιον ε.

Cap. V.

1 Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ᾗ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε.

IN libertate igitur qua Christus nos liberauit, perstate, & ne è cõtrario implicamini seruitutis iugo.

1 Altera obtestatio qua disertè testatur iustitiam operum & iustitiam ex fide nõ posse simul stare, quoniam nemo ex Lege iustificari potest, nisi qui plenè ac perfectè illam præstat. Arripit autem circuncisionis exẽplum, quoniam ea erat totius Legalis cultus, basis & præcipuè vrgebatur à pseudapostolis.

Act.15.1

2 Ἴδε, ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.

[1]‖Ecce, ego Paulus dico vobis, si circuncidamini, Christũ nihil vobis profuturum.

2 Tacitè comparat nouum populum cum vetere. Certum enim est hunc quoque in fide non in circuncisione spem omnem iustitiæ ac vitæ fundasse, sed ita vt eorum fides esset ceremonialı & externo cultu implicita: nostra autẽ fides nuda est ac spirituali cultu contenta.

3 Μαρτύρομαι δὲ πάλιν παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι.

Testor enim rursum omni homini qui circunciditur, eum esse debitorem totius Legis seruandæ.

1.Cor.1.17

4 Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε.

Facti estis inanes Christi‖quicunque per Legem iustificamini, *et* à gratia excidistis.

3 Ratio additur, Quia nunc circuncisio est abolita, Christo nobis exhibito, cum plena spiritualis circuncisionis vbertate.

5 Ἡμεῖς γὰρ πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα.

[2]Nos enim Spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.

4 Facit etiam præputii mentionem, ne sibi Gentes in eo placeant, vt Iudæi in circuncisione.

6 Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη.

Nam in Christo Iesu neque circuncisio quicquam valet, [4]neque præputium; [5]sed fides per charitatem agens.

5 Occupatio, Si abolitus est totus ille Legalis cultus, qua in re igitur nos exercebimus? In charitate, inquit Paul'. Neque enim fides de qua agitur, otiosa esse potest, imò assiduos charitatis fructus edit.

Ἐτρέχετε

Currebatis

26 היא דין אורשלם [a]עליתא [b]חארתא היא דאיתיה אמן :

[a] עליתא עליונה : [b] חארתא חפשית :

Ipsa verò Vrischelem superior, libera est, quæ est mater nostra.

27 כתיב גיר [c]דאתבסמי עקרתא הי דלא ילדא [d]ואתפצחי וגעי הי [e]דלא מחבלא מטול דסגיו בניה [f]דצדיתא יתיר מן בניה דבעילתא :

[c] אתבסמי רני : [d] אתפצחי וגעי פצחי רינה וצהלי : [e] דלא מחבלא לא חלה : [f] צדיתא שוממה :

Scriptum est enim, Exulta sterilis quæ non paris, & erumpe & clama quæ non parturis: propterea quòd multiplicati sunt filii deuastatæ magis quàm filii habentis virum.

28 חנן דין אחי איך איסחק בני [g]מולכנא חנן :

[g] מולכנא השבועה :

Nos autem, fratres mei, secundum Isaacum filii promissionis sumus.

29 ואיך דהידין הו דיליד הוא בבסרא רדף הוא לחו דברוחא הכנא אף השא :

Et sicut tunc is qui natus erat secũdum carnem, persequebatur eum qui secundum spiritum, ita etiam nunc.

30 אלא מנא אמר כתבא [h]אפקיה לאמתא ולברה מטול דלא [i]יארת ברה דאמתא עם ברה [k]דחארתא :

[h] אפקיה גרש אותה : [i] יארת יירש : [k] דחארתא החפשית :

Sed quid dicit Scriptura, Eiice ancillam et filium eius: eo quòd non erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ.

31 חנן הכיל אחי לא הוין בני אמתא אלא בני חארתא :

[8] Nos igitur, fratres mei, non sumus filii ancillæ, sed filii liberæ.

[8] Vltimus versus in impresso Syro codice omittebatur, sed nos ex manuscripto Heydelbergensi restituimus.

קפלאון ה

Cap. V.

1 קומו הכיל [l]בחארותא הי דמשיחא [m]חררן ולא [n]תתכדנון בנירא דע דעבדותא :

[l] חארותא חפשה : [m] חררן עשה אותנו חפשים : [n] תתכדנון תשתעבדו :

STate igitur in libertate ea qua Christus liberauit nos: neque subiiciatis vos iugo seruitutis.

2 הא אנא פולוס אמר אנא לכון דאן [o]תתגזרון משיחא מדם לא [p]מהנא לכון :

[o] תתגזרון תמולו : [p] מהנא מועיל :

Ecce ego Paulus dico vobis quòd si circuncidamini, Christus nihil prodest vobis.

3 מסהד אנא דין תוב לכל בר נש דמתגזר [q]דחיבו דכלה נמוסא ימלא :

[q] חיבו חיב הוא :

Contestor autem rursus omnem filiũ hominis qui circunciditur, quòd debitor est vt vniuersam Legẽ impleat.

4 אתבטלתון לכון מן משיחא אילין דבנמוסא מזדדקיתון ומן [r]טיבותא נפלתון :

[r] טיבותא החסד :

Exclusi estis à Christo qui in Lege iustificamini, et à gratia excidistis.

5 חנן גיר ברוחא דמן הימנותא [s]לסברא דזדיקותא [t]מקוינן :

[s] לסברא לתקוות : [t] מקוינן מצפים אנחנו :

Nos enim per spiritum qui est ex fide, spem iustitiæ expectamus.

6 במשיחא גיר ישוע לא גזורתא מדם איתיה ולא עורלותא אלא הימנותא דמתגמרא [u]בחובא :

[u] חובא אהבה :

In Christo enim Jeschua circuncisio non est quicquam, neque præputium, sed fides quæ perficitur dilectione.

Ετρέχετε καλῶς, τίς ὑμᾶς ἀνέκοψε 7 τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι;

[6]Currebatis pulchrè, quis vos interpellauit vt non obsequeremini veritati?

Η πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος 8 ὑμᾶς.

[7]Hæc persuasio non *est* ex eo qui vocat vos.

1. Cor. 5. 6

Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυ- 9 μοῖ.

[8]‖Paulum fermenti totã massam fermentat.

Εγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, 10 ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε· ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς βαστάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἂν ᾖ.

[9]Ego confido de vobis in Domino, vos nihil aliud esse sensuros: sed qui turbat vos, auferet condemnationem, quisquis fuerit.

Εγὼ δὲ, ἀδελφοὶ, εἰ περιτομὴν ἔτι 11 κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι; ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ.

[10]Ego autem, fratres, si circuncisionem etiam prædico, quid adhuc persequutionem patior? nempe abolitum est offendiculum crucis.

Οφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστα- 12 τοῦντες ὑμᾶς.

[11]Vtinam etiam abscindãtur qui vos inquietant.

Υμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, 13 ἀδελφοί· μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκὶ, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις.

[12]Vos enim ad libertatem vocati estis, fratres: tantùm ne libertatem *arripite vt datam* carni occasionẽ, sed ex charitate seruite alii aliis.

Leuit. 19. 18
matth. 22. 39
mar. 12. 31
rom. 13. 9
iac. 2. 8

Ο γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἑνὶ λόγῳ πλη- 14 ροῦται, ἐν τῷ, Αγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν.

[13]Nam tota Lex vno verbo completur, isto *videlicet*, ‖Diliges proximum tuum vt teipsum.

Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατ- 15 εσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε.

[14]Quòd si alii alios mordetis & deuoratis, videte ne vicissim alii ab aliis consumamini.

Rom. 13. 14
1. pet. 2. 11

Λέγω δὲ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ 16 ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε.

[15]*Hoc* autẽ dico, ‖spiritu incedite, & quod cõcupiscit caro ne ꝑficite.

Η γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύ- 17 ματος. τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός, ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε.

Nam caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autẽ aduersus carnem: hæc autem inter se opposita sunt, vt non quæcunque volueritis, eadem faciatis.

Εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ 18 νόμον.

Quòd si spiritu ducimini, non estis sub Lege.

Φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός· 19 ἅτινά ἐστι, μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια,

[16]Porrò manifesta sunt opera carnis: quæ sunt, adulteriũ, scortatio, impuritas, proteruia,

Εἰδωλολατρεία,

Idololatria,

6 *Iterum obiurgat Galatas, sed cum admiratione, & superioris etiam cursus laude: quo plus verecundiæ ipsis incutiat.*
7 *Agit ex Apostolica autoritate, negans posse ex Deo esse illam doctrinam suæ repugnantem.*
8 *Hoc addit, ne de re parui momenti videatur contendere, solicitè monens (similitudine à fermẽto sumpta, qua Christus etiam ipse vsus est) ne vel minimo vitio patiantur puritatem apostolicæ doctrinæ infici.*
9 *Mitigat superiorem increpationem, deriuans culpam in pseudapostolos, quibus horrendum iudicium Dei denuntiat.*
10 *Iubet eos considerare quàm hac in re suum commodum non quærat, quum ipsi liceat hominum odia vitare, si velit Iudaismum cum Christianismo coniũgere.*
11 *Exemplum veri pastoris, zelo gloriæ Dei & gregis sui charitate inflammati.*
12 *Tertia pars epistolæ, docens rectum Christianæ libertatis vsum in eo positum esse vt à peccati seu carnis seruitute manumissi, & Spiritui parentes, alii aliorũ saluti seruiamus, ex charitate.*
13 *Charitatem proximi proponit tanquam scopum adquẽ Christiani omnes actiones suas referant, citato Legis testimonio.*
14 *Exhortatio ad charitatis officia, ab vtili: quoniam nulli sibi peius consulant quam qui mutuò se oderunt.*
15 *Agnoscit maximam piorum imbecillitatem, quòd ex parte sint regenerati: sed monet vt meminerint se donatos esse Dei Spiritu qui eos à seruitute peccati, ac proinde à Lege, asseruerit, quatenus est peccati virtus, ne cupiditatibus sese dedant.*
16 *Quod in genere dixerat particulatim explicat, præcipua aliquot carnis effecta recensens, eaque Spiritus fructibus opponens, vt nemo possit ignorantiam prætexere.*

7 שפיר רהטין הויתון מנו [a]דודכון [b]דלשררא לא [c]תתטפיסון :

7 *Pulchrè currebatis: quis est qui turbauit vos vt veritati nō acquiesceretis?*

8 [d]פיסכון לא הוא מן הו דקרכון :

8 *Persuasio vestra non fuit ex eo qui vocauit vos.*

9 [e]חמירא קליל כלה גבילתא [f]מחמע:

9 *Fermenti modicum totam maßam fermentat.*

10 אנא [g]תכיל אנא עליכון במרן דמדם אחרין לא [h]מתרעיתון ואינא [i]דדלח לכון הו [k]יסיבריוהי לדינא [l]מן דאיתוהי :

10 *Ego fiduciam habeo de vobis in Domino nostro, quòd nihil aliud cogitatis: & is quis turbauit vos, ipse feret iudicium, quisquis ille sit.*

11 אנא דין אחי אלו [m]עד כיל בגזורתא מכרז הוית למנא מתרדף הוית [n]דלמא אתבטל לה [o]כשלה דזקיפא :

11 *Ego autem, fratres mei, si adhuc circūcisionem prædicarem, cur persequutionem paterer? Nūquid irritum factum est offendiculum crucis?*

12 [p]אשתוף דין אף [q]מפסק יפסקון הנון [r]דדלחין לכון :

12 *Vtinam autem etiam [1]abscindendo abscindantur illi qui conturbant vos.*

13 אנתון דין [s]לחארותא הו אתקריתון אחי בלחוד לא תהוא [t]חארותכון [u]לעלת בסרא אלא [x]בחובא הויתון משתעבדין חד לחד :

13 *Vos autem in libertatem vocati fuistis, fratres mei: tantummodo ne sit libertas vestra ad occasionē carnis, sed per dilectionē estote subiecti alius alij.*

14 כלה גיר נמוסא בחדא מלתא מתמלא בהי [y]דתחב לקריבך איך נפשך :

14 *Tota enim [2]Lex in vno verbo completur, in eo [videlicet,] Diliges proximum tuum sicut teipsum.*

15 אן דין חד לחד [z]מנכתיתון ואכליתון חזו דלמא חד מן חד תסופון :

15 *Si autem vnus alium [3]mordeatis et deuoretis, videte ne vnus ab alio consumamini.*

16 אמר אנא דין דברוחא הויתון מהלכין ורגתא דבסרא לא [aa]מן מתום תעבדון :

16 *Dico autem vt spiritu ambuletis, & [4]concupiscentiā carnis nunquam perficiatis.*

17 בסרא גיר [bb]ראג מדם [cc]דנכא לרוחא ורוחא [dd]רגא מדם דנכא לבסרא ותריהון [ee]סקובלא אנון חד דחד ולא מדם דצביתון תהוון עבדין :

17 *Nam caro concupiscit id quod oppositum est spiritui, & spiritus concupiscit id quod oppositum est carni: & ambo contraria sunt [5]inuicem, vt non id quod volueritis faciatis.*

18 אן דין ברוחא [ff]מתדברין אנתון לא הויתון תחית נמוסא :

18 *Si autem spiritu ducimini, non estis sub Lege.*

19 ידיעין אנון גיר עבדוהי דבסרא דאיתיהון זניותא [gg]טנפותא צח[hh]צחנותא :

19 *Nota sunt enim ipsa opera carnis: quæ sunt, scortatio, impuritas, [6]luxus.*

Marginal notes (Hebrew):

[a] דורכון בהל אתכם : [b] שררא אמת: [c] תתטפיסון תקשיבו : [d] פיסכון הסתתכם : [e] חמירא חמץ: [f] מחמע מחמיץ : [g] תכיל בוטח : [h] מתרעיתון חושבים אתם: [i] דלה הפחיד : [k] יסיבריוהי יסבול אותו : [l] מן דאיתוהי מי שהוא: [m] עד כיל עדיין : [n] דלמא האם: [o] כשלה דזקיפא מכשול הצליבה: [p] אשתוף לו: [q] מפסק יפסקון כרות יכרתו: [r] דלחין מפחידים : [s] חארותא חפשה : [t] חארותכון חפשתכם : [u] עלת סיבת : [x] חובא אהבה: [y] תחב תאהב: [z] מנכתין נושכים : [aa] מן מתום מעולם: [bb] ראג מתאווה: [cc] נכא כנגד או להפך : [dd] רגא מתאווה: [ee] סקובלא הפך: [ff] מתדברין מתהלכים: [gg] טנפותא טומאה: [hh] צחנותא סרחון מידות המגונות:

Marginal notes (Latin):

1 Id est, Prorsus abscindantur. Hebraismus.

2 Subaudi, Secūdæ tabulæ.

3 Syrum verbum ab Hebræo videtur mutuatus esse paraphrastes, transpositis literis, & ש mutato in ת: quæ mutatio ordinaria est in hac lingua vt in Chaldæa.

4 Ne perficiatis opere quod caro cōcupiscit: neque exequamini quod illa meditatur.

5 Ad verbum, Vnum alteri.

6 Ad verbum, Fœtor.

20 Εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις,

21 Φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις· ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν.

22 Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος, ἐστιν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πρᾳότης, ἐγκράτεια.

23 Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος.

24 Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις.

25 Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν.

26 Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες.

Κεφάλαιον ϛʹ

1 Ἀδελφοὶ, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πρᾳότητος· σκοπῶν σεαυτὸν μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς.

2 Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.

3 Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναί τι, μηδὲν ὢν, ἑαυτὸν φρεναπατᾷ.

4 Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος· καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἕξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον.

1.Cor.3.8

5 Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει.

1.Cor.9.7

6 Κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι, ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.

Μὴ

Idololatria, veneficium, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, contentiones, dissidia, hæreses,

Inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi: eos *videlicet* qui talia agunt, regni Dei non fore hæredes.

At fructus Spiritus, est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia.

[17] Aduersus eos qui sunt eiusmodi, non est lex.

Qui enim *sunt* Christi, carnē crucifixerunt cum affectibus & concupiscentiis.

Si viuimus spiritu, spiritu etiam incedamus.

[18] Ne simus inanis gloriæ cupidi, alii alios prouocantes, alii aliis inuidentes.

Cap. VI.

Fratres, etiamsi præoccupatus fuerit homo in aliqua offensa, vos spirituales instaurate huiusmodi hominem cum spiritu mãsuetudinis: [2] considerans temetipsum, ne & tu tenteris.

[3] Alii aliorum onera portate: & ita complete Legem Christi.

Nam siquis sibi videtur esse aliquid, quũ nihil sit, hunc suus ipsius animus fallit.

Opus autem suum probet vnusquisque: & tunc in semetipso gloriationem habebit, & non in alio.

[4] ‖ Nam vnusquisque suum onus portabit.

[5] ‖ Communicet autē qui instituitur in sermone, ei qui se instituit, omnia bona.

Ne

17 Nequis obiiceret, Paulum agere sophistam, vt qui Spiritum vrgendo, nihil aliud quàm quod Lex præcipit vrgeret: ostēdit se non literalē illã & externã, sed spiritualem obedientiã requirere, quæ non ex Lege promanet, sed ex Christi Spiritu nos regenerante, quē oporteat esse nostræ vitæ moderatorem.

18 Adiicit peculiares exhortationes, prout nouerat Galatas certis vitiis esse obnoxios: ac primùm quidem ambitionem cauēdam esse docet, quæ duas habet comites, obtrectationē & inuidiam, vnde infinitas cōtentiones & iniurias necesse sit exoriri.

1 Importunum rigorem damnat, quòd fratrum reprehensiones Spiritu mansuetudinis oporteat esse temperatas.

2 Attingit vlcus, quoniam ii ferè sunt rigidissimi censores qui suæ infirmitatis sunt immemores.

3 Finem hunc esse reprehensionum ostendit, vt fratrem collapsum erigamus, non autem superbè opprimamus. Vnumquenque igitur oportere non ex aliorum reprehensione, sed ex suiipsius approbatione laudabilem vitam sectari.

4 Ratio cur homines oporteat in sese potissimùm esse intētos, Quoniam videlicet vnusquisque nō ex comparatione cũ altero, sed ex suiipsi vita coram Deo censebitur.

5 AEquum est magistros pro facultatũ ratione à discipulis ali.

20 פולחנא[a] דפתכרא[b] חרשותא[c] בעל־דבבותא[d] חרינא טננא חמתא[e] עצינא[f] פלגותא[g] סדקא :

Cultus ſimulachrorum, veneficiũ, inimicitiæ, contentio, æmulatio, ira, calumniæ, diſsidia, ſchiſmata,

21 [h] חסמא קטלא[i] רויותא[k] זמרא וכל דלהלין דמין ואילין דהלין [l] סערין איך דמן לוקדם אמרת לכון אף השא אמר אנא דמלכותה דאלהא לא[m] ירתין :

Inuidiæ, cædes, ebrietas, comeſſatio, et omnia his ſimilia. Et illi qui hæc agũt, ſicut antè dixi vobis, etiam nũc dico, quòd regni Dei non erunt hæredes.

22 פארא דין דרוחא איתיהון[n] חובא[o] חדותא שלמא [p] מגרת רוחא[q] בסימותא[r] טיבותא הימנותא מכ מכיכותא[f] מסיברנותא :

Fructus autem Spiritus ſunt, dilectio, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, continentia.

23 על הלין נמוסא לא סים :

[7] Aduerſus hos lex non eſt poſita.

[7] Aduerſus eos qui huiuſmodi fructus edunt.

24 אילין דין דדמשיחא אנון בסרהון זקפו עם כלהון[t] כאבוהי[u] ורגיגתה :

Jlli autem qui Chriſti ſunt, carnẽ ſuam crucifixerunt cum omnibus morbis eius et concupiſcentiis eius.

25 [x] נחא הכיל ברוחא ולרוחא[y] נשלם:

Viuamus igitur ſpiritu, et ſpiritui conſentiamus.

26 ולא נהוא סריקא שובחא[z] דמקלין חד על חד[aa] וחסמין חד בחד :

Et ne ſimus vacui gloria, vt ignominia afficiamus vnus alium, et inuideamus vnus alii.

קפלאון ו

Cap. VI.

1 אחי אן אנש מנכון יתקדם ב[bb] בסכלותא אנתון אילין דברוח אנתון[cc] אתקנוהי ברוחא [dd] מכיכתא והויתון זהירין דדלמא אף אנתון תתנסון :

FRatres mei, ſiquis ex vobis præoccupetur in [aliquo] delicto, vos qui in ſpiritu eſtis, inſtaurate eũ per ſpiritum lenitatis: & eſtote cauti ne etiam vos tentemini.

2 וטענו [ee] יוקרא [ff] דחדדא דהכנא [gg] ממליתון נמוסא דמשיחא :

Et geſtate onus alter alterius, vt ita impleatis legem Chriſti.

3 אן אנש גיר[hh] סבר דאיתוהי מדם כד לא איתוהי נפשה מטעא :

Siquis enim exiſtimat ſe eſſe aliquid, quum non ſit, ſeipſum fallit.

4 אלא אנש עבדה יהוא[ii] בקא והידין בינוהי לנפשה יהוא שובהרה ולא באחרנא :

Sed quiſque opus ſuum probet, & tunc in [1] ſeipſo habebit gloriam ſuam, & non in aliis.

[1] Ad verbum, Inter ipſum & animam ſuã erit gloria eius, Hebraiſmus.

5 כל נש גיר[kk] מובלא דנפשה ישקול:

Vnuſquiſque enim ſarcinam ſuiipſius portabit.

6 [ll] ישתותף דין הו דשמע מלתא להו מן דמשמע לה בכלהין טבתא :

Communicet autem is qui audiuit verbum, ei qui audire facit eum, in omnibus bonis.

[a] פתכרא אלילים : [b] חרשותא כישוף : [c] בעל דבבותא שנאה : [d] חרינא מחלוקת: [e] עצינא גידוף : [f] פלגותא מריבות : [g] סדקא קריעות וטעמו על קריעת הדעות: [h] חסמא קנאות : [i] רויותא שיכרון : [k] זמרא זוללות : [l] סערין פועלים : [m] ירתין יורשים: [n] חובא אהבה: [o] חדותא שמחה: [p] מגרת רוחא אריכות רוח: [q] בסימותא נעימות: [r] טיבותא חסד : [f] מסיברנותא התאפקות : [t] כאבוהי חולאיו: [u] רגיגתה תאוותיו: [x] נחא נחיה: [y] נשלם נסכים: [z] מקלין מכלימים : [aa] חסמין מקנאים : [bb] סכלותא חטא או אשם: [cc] אתקנוהי תקנו או ישרו אותו : [dd] מכיכתא ענוה: [ee] יוקרא משאת : [ff] דחדרא של איש אחיו: [gg] ממליתון ממלאים אתם : [hh] סבר חושב [ii] בקא בוחן : [kk] מובלא משאת : [ll] ישתותף יתחבר :

7 Μὴ πλανᾶσθε· Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται· ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει.

8 Ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον.

2. Theſſ. 3, 13

9 Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν. καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν, μὴ ἐκλυόμενοι.

10 Ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως.

11 Ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί.

12 Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκὶ, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται.

13 Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσιν· ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχήσωνται.

14 Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ.

15 Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις.

16 Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ.

17 Τοῦ λοιποῦ, κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω.

18 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν.

Πρὸς Γαλάτας ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης.

[6]Ne fallimini: Deus non irridetur. quicquid enim ſeminauerit homo, hoc & metet.

Nã qui ſeminat carni ſuæ, ex carne metet interitum: qui verò ſeminat ſpiritui, ex ſpiritu metet vitam æternam.

[7]‖Porro ne benefaciẽdo ſegneſcamus. tempore enim ſuo metemus, ſi non elanguerimus.

[9]Nempe igitur dum tempus habemus, ſimus benefici erga omnes, maximè verò erga domeſticos fidei.

[8]Videtis quàm longis literis vobis ſcripſerim mea manu.

Quicũque volunt ſpecioſi apparere in carne, ii cogunt vos circuncidi, tantùm ne ob crucem Chriſti perſequutionem patiantur.

[9]Nam ne ipſi quidem qui circũcidũtur, Legem ſeruant: ſed volunt vos circuncidi, vt de veſtra carne glorientur.

[10]A me verò abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti: per quem mundus mihi crucifixus eſt, & ego mundo.

Nam in Chriſto Ieſu neque circũciſio quicquam valet, neque præputium, ſed noua creatio.

Et quicunque ſecundum hãc regulam incedent, pax *erit* ſuper eos, & miſericordia, & ſup Iſraelẽ Dei.

[11]De cætero nequis mihi moleſtias exhibeto: ego enim ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto.

[12]Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti *ſit* cum ſpiritu veſtro, fratres. Amen.

Ad Galatas ſcripta fuit Roma.

6 Beneficentiam in egenos commendat, primùm omniũ eos obiurgans, quos non pudet hoc vel illud prætexere quominus proximos iuuẽt, quaſi Deum poſſint fallere. deinde eleemoſynam comparans ſationi ſpirituali, quam conſequutura ſit ſpiritualis meſſis, vt nihil ſit ea lucroſius: auaram autẽ parſimoniam ſationi carnali, vnde nihil niſi caducum & mox periturũ colligatur.

7 In eos qui initio quidẽ ſunt benefici, ſed non perſeuerant, quod diutius videatur meſſis differri, perinde ac ſi vnum & idem eſſet ſationis ac meſſis momentum.

8 Domeſtici fidei (id eſt eadem religionis profeſſione nobiſcum coniuncti) cæteris quibuſcũque ſunt anteferendi, ita tamen vt in quoſuis nihilominus beneficentia noſtra redundet.

Quarta & vltima pars epiſtolæ, in qua redit ad præcipuum ſcopum, nempe ne Galatæ ſeſe à pſeudapoſtolis amplius ſinant extra viã abripi. Depingit autem illos pſeudapoſtolos ſuis coloribus, arguẽs illos ambitionis, vt qui ne Legis quidem ſtudio faciant quod faciunt, ſed idcircodũtaxat vt ex Galatarum circunciſione bonam gratiam ſuæ gẽtis aucupentur.

10 Comparationẽ ſui cum illis non dubitat inſtituere, teſtificans ſe ex aduerſo iis ærumnis gaudere quas Chriſti cauſa ſuſtineat, & ſicutà mũdo deſpiciatur, ſe viciſſim mundum pro nihilo habere: quæ ſit vera veri Iſraelis circunciſio.

11 Perſeuerans in eadem tranſlatione, ærumnas ſuas, atque adeo plagarum ſibi pro Chriſti nomine impoſitarum vibices, opponit externæ circunciſionis cicatrici, tanquam verum apoſtolatus ſui ſigillũ.

12 Valedicens precatur eis gratiam & Spiritum aduerſus pſeudapoſtolorũ fraudes, externa illa inculcantes.

7 לא תטעון אלהא לא [a]מתכזח מדם דזרע גיר בר אנשא הו הו חצד :

Ne erretis. Deus non illuditur. id enim quod seminauerit filius hominis, illud ipsum messurus est.

8 מן דבבסר זרע מן בסרא [b]חבלא הו חצד ומן דברוח זרע מן רוחא חיא דלעלם יחצוד :

Qui in carne seminauit, de carne corruptionem messurus est: qui in spiritu seminauit, de spiritu vitam quæ est in æternum metet.

9 וכד עבדינן דטב [c]לא הות מאנא לן יהוא גיר [d]זבנא דנחצוד [e]ולא תאמאן לן :

Et quum facimus quod bonum est, ne sit molestũ nobis: erit enim tẽpus quãdo metemus, & non erit molestũ nobis.

10 השא הכיל עד [f]זבנא איתלן [g]נפלוח טבתא לות כלנש ויתיראית לות בני ביתא דהימנותא :

Nũc igitur, dum tempus est nobis, operemur bona erga omnem hominẽ, et maximè erga domesticos fidei.

11 חזו אילין כתיבן כתבת לכון באידי:

Videte has literas: scripsi vobis manibus meis.

12 אילין דצבין דישתבהרון בבסרא הנון אלצין לכון דתתגזרון דבלחוד בזקיפה דמשיחא לא יתרדפון :

Qui volunt gloriari in carne, illi cogunt vos vt circuncidamini, tantũm vt propter crucem Christi non patiãtur persequutionem.

13 אף לא גיר הנון הלין דגזרין נטרין נמוסא אלא צבין דתתגזרון דבבסרכון דילכון ישתבהרון :

Etenim ne ipsi quidem qui circuncidunt, obseruant Legem: sed volunt vt circuncidamini, vt in carne vestra glorientur.

14 לידין [h]לא יהוא לי דאשתבהר אלא אן בזקיפה דמרן ישוע משיחא דבה עלמא זקיף לי ואנא זקיף אנא לעלמא :

Mihi autem non eueniat vt glorier nisi in cruce Domini nostri Ieschua Christi, per quem mundus crucifixus est mihi, & ego crucifixus sum mũdo.

15 לא גיר [i]גזורתא איתיה מדם ולא עורלותא אלא [k]בריתא [l]חדתא :

Non enim circũcisio est aliquid, neque præputium, sed creatura noua.

16 ואילין דלהנא שבילא [m]שלמין שלמא יהוא עליהון ורחמא ועל יסריל דאלהא :

Et qui iuxta hanc semitam incedũt, pax erit super eos, & misericordia, & super Israiel Dei.

17 מכיל לי אנש עמלא לא ירמא אנא גיר [n]כותמתה דמרן ישוע משיחא בפגרי שקיל אנא :

Deinceps mihi nequis [z]molestiã exhibeat: ego enim stigmata Domini nostri Ieschua Christi in corpore meo porto.

18 [o]טיבותה דמרן ישוע משיחא עם רוחכון אחי אמין :

Gratia Domini nostri IeschuaChristi cum spiritu vestro [sit,] fratres mei. Ammin.

שלמת אגרתא דלות גלטיא דאתכתבת מן רהומא :

Finitur epistola ad Galatas, quæ scripta fuit Roma.

[a] מתכזח הותל :
[b] חבלא משחת:
[c] לא חוא מאנא לן אל יקוץ לנו:
[d] זבנא עת:
[e] ולא תאמאן לן לא נקוץ:
[f] זבנא העת:
[g] נפלוח נפעול:
[h] לא יהוא לי חלילה לי:
[i] גזורתא חמילה:
[k] בריתא בריאה:
[l] חדתא חדשה:
[m] שלמין מסכימים:
[n] כותמתה רשמיו:
[o] טיבותה חסדו:

z Ad verbum, Laborem iniiciat.

Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολή.

Epistola Pauli Apostoli ad Ephesios.

Κεφάλαιον α'.

Cap. I.

1.Cor.1.1

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. 1

[1]PAVLVS Apostolus Iesu Christi per volũtatẽ Dei, ‖sanctis qui agunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu.

1.Cor.1.3
2.pet.1.2

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. 2

Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostrò, & Domino Iesu Christo.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ· 3

[2]‖Benedictus Deus [3]& Pater Domini nostri Iesu Christi, [4]qui benedixit nobis omni benedictione spirituali, in cælis [5]in Christo:

Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ. 4

[6]Sicut elegit nos in ipso antequã iacerentur fundamenta mundi, [7]vt simus sancti & inculpati coram eo per charitatem.

Προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, 5

[8]Qui prædestinauit nos quos adoptaret in filios per Iesum Christũ in sese, pro beneuolo affectu voluntatis suæ,

Εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ· 6

Ad laudem gloriosæ suæ gratiæ, [10]qua nos gratis effecit sibi gratos in illo dilecto:

Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων, κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ. 7

[11]In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem *inquam* peccatorum ex diui ipsius gratia.

Ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει· 8

[12]Qua redũdauit in nos omni sapientia & intelligentia:

Γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ, ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ. 9

Patefacto nobis mysterio volũtatis suæ, [13]secundum gratuitam suam beneuolentiam quam proposuerat in sese.

1 Inscriptio & salutatio, de quibus in aliis epistolis dictum est.

2 Prior pars epistolæ, in qua omnes salutis nostræ causas, proposito Ephesiorum exẽplo, & variis exhortationibus adhibitis, pertractat, inchoans suo more à gratiarũ actione.

3 Causa efficiens nostræ salutis est De' non vniuersaliter & confusè cõsideratus, sed vt Pater Domini nostri Iesu Christi.

4 Causa finalis proxima, & nostri respectu, est salus nostra, collatis omnibus ad salutem necessariis, quod benedictionis genus est cæleste et electorum proprium.

5 Materia nostræ salutis Christus: in quo vno, spirituali ac salutifica benedictione donamur.

6 Explicat causam efficientem, siue quomodo Deus Pater nos in Filio seruet. Quia, inquit, ab æterno elegit nos in Filio.

7 Explicat causam illam finalem proximam, quam duplicẽ facit, sanctificationẽ videlicet & iustificationem, de qua mox differet. Ex his autẽ duo sunt etiam notãda, nempe non posse vitæ sanctitatem à gratia electionis separari: deinde, quicquid in nobis est puritatis, esse beneficiũ Dei gratuitò nos eligentis.

8 Alia etiam dilucidior explicatio causæ efficientis, ipsiúsque adeo æternæ electionis, qua nos dicitur Deus in Christo elegisse, quoniam videlicet ei visum est apud se nos nondum natos destinare quos per Iesum Christum adoptaret in filios: vt nulla hic sit ratio electionis nisi in gratuita Dei beneuolentia quærenda, nec fides præuisa sit prædestinationis causa, sed effectum.

9 Causa finalis vltima ac præcipua, gloria Dei Patris, vt qui nos gratis seruat in Filio.

10 Altera finalis causa proxima, nostra iustificatio, dum nos in Filio suo gratis habet pro iustis.

11 Explicatio causæ materialis, quomodo in Christo simus facti Deo grati, quoniam is vnus est cuius sacrificium ex Dei misericordia nobis imputatur ad peccatorum nostrorum remissionem.

12 Nunc demum ad causam formalem, id est ad vocationem, siue prædicationem Euangelij, accedit, qua Deus consilium illud æternum gratuitæ nostræ in Christo reconciliationis ac salutis exequitur: Euangelii autem loco substituens omnem sapientiam & intelligentiam, quanta sit eius præstantia declarat.

13 Non tantùm electio sed etiam vocatio est à mera gratia.

אִגַּרְתָּא דַּלְוָת אֶפֶסָיֵא

קֵפָלֵאוֹן א׳

[1] פ֫וְלוֹס שְׁלִיחָא דְּיֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא בְּצֶבְיָנֵהּ דַּאלָהָא לַאילֵין דַּאיתַיְהוֹן בְּאֶפֶסוֹס קַדִּישֵׁא וַמְהַיְמְנֵא בְּיֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא׃

[2] שְׁלָמָא עַמְכוֹן [a]וְטַיְבוּתָא מֵן אֱלָהָא אֲבוּן וּמֵן מָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא׃

[3] מְבַרַךְ הוּ אֱלָהָא אֲבוּהִי דְּמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא הָו דְּבַרְכַן בְּכֻל בּוּרְכָן דְּרוּחַ בַּשְׁמַיָּא בַּמְשִׁיחָא׃

[4] אֵיכַנָּא דְּקַדֵּם [b]גְּבָן בֵּהּ מֵן קֳדָם [c]תַּרְמִיתֵהּ דְּעָלְמָא דְּנֶהְוֵא קַדִּישֵׁא וְדְלָא מוּם קֳדָמוֹהִי [d]וַבְחוּבָא׃

[5] קַדֵּם רַשְׁמַן לֵהּ וְסָמַן לַבְנַיָּא בְּיֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא אֵיךְ דַּשְׁפַר לְצֶבְיָנֵהּ׃

[6] דְּנֶשְׁתַּבַּח שׁוּבְחָא [e]דְּטַיְבוּתֵהּ הָו דַּאשְׁפַּע עֲלַין בְּיַד חַבִּיבֵהּ׃

[7] דְּבֵהּ אִית לַן פּוּרְקָנָא וּבַדְמֵהּ שׁוּבְקָנָא דַּחְטָהֵא [f]אֵיךְ עוּתְרָא דְטַיְבוּתֵהּ׃

[8] הָי [g]דְּאֶתְיַתְּרַת בַּן בְּכֻל חֶכְמָא וַבְכֻל [h]סוּכָל דְּרוּחַ׃

[9] [i]וַאוֹדַעַן [k]אֲרָזָא דְּצֶבְיָנֵהּ הָו דְּקַדֵּם הֲוָא סָם [l]דְּנֶסְעוּר בָּהּ׃

[a] טיבותא חסד׃
[b] גבן בחר בנו׃
[c] תרמיתה יסודתו׃
[d] חובא אהבה׃
[e] טיבותה חסדו׃
[f] איך לפי׃
[g] אתיתרת רבתה׃
[h] סוכל שכל׃
[i] אודען הוריע לנו׃
[k] ארזא סוד׃
[l] יסעור יפעול׃

למדברנותא

Epistola Pauli ad Ephesios.

Cap. I.

[1] *PAVLVS Apostolus Ieschua Christi per voluntatem Dei, illis qui sunt Ephesi, Sanctis et fidelibus in Ieschua Christo:*

[2] *Pax vobiscum & gratia à Deo Patre nostro, et à Domino nostro Ieschua Christo.*

[3] *Benedictus sit Deus Pater Domini nostri Ieschua Christi, qui benedixit nos in omnibus benedictionibus Spiritus in cælo in Christo.*

[4] *Quemadmodum prius elegit nos in ipso antè fundationes mundi, vt essemus sancti & sine macula coram eo,*

[5] *Et [2]per dilectionem prædestinauit nos sibi, & posuit nos in filios per Jeschua Christum, prout placuit volũtati eius.*

[6] *Vt laudetur gloria gratiæ eius quã effudit super nos [3]per dilectum suum.*

[7] *Per quem est nobis redemptio, et per sanguinem ipsius remissio peccatorũ, iuxta opulentiam gratiæ suæ.*

[8] *Quæ exuberauit in nos in omni sapientia & omni intelligentia spiritus:*

[9] *Et manifestauit nobis arcanum voluntatis suæ, quod antea proposuerat se facturum esse in se.*

In

2 In Syriaco textu Per dilectionẽ, non cohæret mẽbro superiori, vt in Græco, sed incipit membrum proximum, præposita coniunctione.

2 Verbum Syriacum propriè significat, Signauit & notam inussit. Estque metaphora sumpta ab iis qui ex rerum magna multitudine, certas quasdam deligunt, quas vt à reliquis dignoscant, nota aliqua insigniunt.

3 Ad verbum, Per manum dilecti sui.

10 Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς·

11 Ἐν αὐτῷ, ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν, προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ.

12 Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ.

13 Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς, ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν· ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ·

14 Ὅς ἐστιν ἀῤῥαβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ.

15 Διὰ τοῦτο κἀγὼ, ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους,

16 Οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου.

17 Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δώῃ ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ.

18 Πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις·

19 Καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ,

Col. 2.19 infra, 3.7

20 Ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις,

[14] *Nempe* vt in pleni tēporis dispensatione recolligeret omnia in Christo, tum quæ in cælis sunt, tū quæ in terra:

[15] In ipso, *inquam*, in quo etiam lecti sumus, quū essem⁹ prædestinati secundū propositū eius qui omnia efficit ex consilio voluntatis suæ.

Vt nos simus laudi gloriæ ipsius, q. priores sperauimus in Christo.

[16] In quo *sperastis* & vos, audito sermone veritatis, *id est* Euangelio salutis vestræ: in quo etiam posteaquā credidistis, obsignati estis Spiritu illo promissionis sancto:

Qui est arrhabo hæreditatis nostræ, dum in libertatē vindicemur, ad laudem gloriæ ipsius.

[17] Propterea etiam ego, quum audissem eam quæ in vobis est fidem in Domino Iesu, & charitatem in omnes sanctos,

Non desino gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in precibus meis:

[18] Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, Pater ille gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis per agnitionem ipsius:

Illuminatis oculis mentis vestræ: vt sciatis quæ sit spes illa vocationis ipsius, & quæ opes gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis:

[19] Et quæ sit excellens illa magnitudo potētiæ ipsius in nobis qui credimus, ‖ pro efficacitate fortis roboris ipsius,

[20] Quam exeruit in Christo, quū excitauit eum ex mortuis, & collocauit ad dextram suam in cælis,

14 Pater tum exhibuit mundo Christum omnium electorum caput, quum opportunum fuit, prout ab æterno omnia tempora sapiētißimè disposuit. Christus autem is est in quo omnes à condito mundo electi, palantes alioqui & à Deo separati, simul collecti sunt. quorum alii iam erant in cælis quum ipse in terras veniret (qui videlicet fide in eum venturum iam collecti fuerant) alij vero in terra reperti, ab eo collecti fuerunt, & quotidie colliguntur.

15 Vocationis beneficium seorsim applicat Iudæis credentibus, ad fontem vsque recurrēs, vt & ipsi neque sibi, nec generi suo, neque vlli alij rei quam vni Dei gratiæ ac misericordiæ salutem suam acceptam ferant, tū quia vocati, tū quia priores vocati.

16 Iam etiam exæquat Ephesios (aut potius Gētes omnes) Iudæis, quia etiamsi posteriores accesserūt, tamen eodem Euangelio vocati, fide sunt illud amplexi, & eodem Spiritu, quod est electionis pignus, tātisper dum ipsa cernatur hæreditas, fuerunt obsignati, vt & in ipsis emineat Dei gloria.

17 Redit ad superiorem gratulationē, duo simul concludens ex præcedentibus: primùm, omnia bona à Deo Patre in Christo & per Christum in nos proficisci, vt eorum nomine à nobis laudetur: secundùm, illa omnia quæ ad duo veluti capita reuocat, fidem videlicet & charitatem certis gradibus in nobis augeri, vt ab eiusdem gratia petendū sit incrementum à quo est initium, & à quo finis speratur.

18 Causæ fidei sunt Deus Pater sancto suo Spiritu mentes nostras illustrans, vt Christum in Euangelio sibi patefactum amplectantur ad vitam æternam obtinēdam, & ipsius Dei gloriam prædicādā.

19 Fidei excellentia declaratur ab effectis, quoniam in illa sese exerit potentissima Dei virtus.

20 Potentiam & gloriam illam Dei longè sublimißimam, cuius credentes omnes sunt participes, adhuc tamen in nobis (propter crucis ignominiam & carnis infirmitates) perobscurā, iubet nos Apostolus in Christo gloriosißimo, fidei oculis contemplari.

10 [a]למדברנותא [b]דמוליהון דזבנא דכל מדם מן דריש יתחדת במשיחא דבשמיא ובארעא :

[a] מדברנותא הנהגת : [b] מוליהון דזבנא מלאת העתים :

In dispẽsatione plenitudinis temporum, ut cuncta de integro renouarentur in Christo, quæ sunt in cælis et in terra:

11 ובה חנן [c]אתגבין איך דקדם רשמן וצבא הו דכל [d] סער איך [e] תרעיתא דצבינה :

[c] אתגבין גבחרנו : [d] סער פועל : [e] תרעיתא מחשבת :

Et in ipso nos electi sumus, quemadmodum prædestinauit nos, et vult ipse qui omnia efficit iuxta consilium voluntatis suæ.

12 דנהוא חנן אילין דקדמן [f] סברן במשיחא להדרא דתשבוחתה :

[f] סברן קוינו :

Ut simus nos qui priores sperauimus in Christo, ad honorem gloriæ ipsius.

13 דאף אנתון בה שמעתון מלתא [g]דקושתא דאיתיה [h]סברתא [i]דחייכון ובה הימנתון ואתחתמתון ברוחא דקודשא [k]דמליכא הות :

[g] קושתא אמת : [h] סברתא בשורת : [i] חייכון ישועתכם : [k] דמליכא הות שהיתה ההבטחה עליה :

In quo vos quoque audiuistis sermonem veritatis, qui est Euangelium salutis vestræ: et in eundẽ credidistis, et obsignati estis Spiritu sancto qui promissus erat.

14 הי דאיתיה [l] רהבונא [m] דירתותן לפורקנא דאילין [n] דחאין ולשובחא דאיקרה :

[l] רהבונא ערבון : [m] ירתותן ירושתנו : [n] חאין נושעים :

Qui est arrhabo hæreditatis nostræ in redemptionem eorum qui seruãtur, et in laudem gloriæ ipsius.

15 מטול הנא אף אנא הא מן דשמעת הימנותכון דבמרן ישוע משיחא [o]וחובכון דלות כלהון קדישא :

[o] חובכון אהבתכם :

Quapropter etiam ego, ecce, ex quo audiui fidem vestram quæ in Dominum nostrũ Jeschua Christũ, & charitatẽ vestrã quæ est erga omnes sanctos,

16 לא [p]משתלא אנא [q]למודיו על אפיכון [r]ולמעהדכון בצלותי :

[p] משתלא חדל : [q] למודיו להודות : [r] למעחדכן להזכיר אתכם :

Nõ desino gratias agere pro vobis, & memor esse vestri in precibus meis.

17 דאלהה דמרן ישוע משיחא אבא דתשבוחתא [s]יתל לכון רוחא דח דחכמתא ודגליגא בידעתה :

[s] יתליתן :

Ut Deus Domini nostri Ieschua Christi, Pater gloriæ, det vobis Spiritũ sapientiæ & reuelationis per agnitionem ipsius:

18 ויגהרן עינא דלבותכון דתדעון מנו [t] סברא [u] דקרינה ומנו עותרא דשובחא דירתותה בקדישא :

[t] סברא תקות : [u] קרינה קריאתו :

Et illuminentur oculi cordium vestrorum, ut sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ sit opulentia gloriæ hæreditatis eius in sanctis.

19 ומנא הי יתרותא דרבותא דחילה בן באילין דמהימנינן איך [x] מעבדנותא דתוקפא דחילה :

[x] מעבדנותא דתוקפא מאמצי כוח :

Et quæ sit excellẽtia magnitudinis virtutis eius in nobis qui credidimus, secundum efficacitatem roboris virtutis eius,

20 דעבד במשיחא ואקימה מן [y]בית מיתא [z]ואותבה מן ימינה בשמיא :

[y] בית בין : [z] אותבה הושיבו :

Quam operatus est in Christo, & suscitauit eum à mortuis, & sedere fecit eum à dextera sua in cælis.

Ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας 21 καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

Καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ, 22

Ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου. 23

Κεφάλαιον β.

Coloss. 2.13

ΚΑΙ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι καὶ ταῖς ἁμαρτίαις, 1

Ἐν αἷς ποτε περιεπατήσατε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. 2

Ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς πάντες ἀνεστράφημέν ποτε ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς ἡμῶν, ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν· καὶ ἦμεν τέκνα φύσει ὀργῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποί. 3

Ὁ δὲ Θεός, πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς, 4

Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ· χάριτί ἐστε σεσωσμένοι· 5

Καὶ συνήγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· 6

Ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. 7

Τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ τῆς πίστεως· καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν· Θεοῦ τὸ δῶρον. 8

Οὐκ ἐξ ἔργων· ἵνα μή τις καυχήσηται. 9

Αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεὸς ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν. 10

Longè supra omne imperium ac potestatem, & potentiam & dominium, & omne nomen quod nominatur non solùm in hoc seculo, verumetiam in futuro.

[21]Et omnia subiecit ei[9] pedibus, eúmque constituit caput super omnia ipsi Ecclesiæ,

Quæ est corpus ipsius, & complementum eius qui omnia implet in omnibus.

Cap. II.

ET[1] vos *vnà viuificauit*, quũ essetis mortui[2] in offẽsis & peccatis,

[3]In quibus olim versati estis, [4]vt est vita mũdi huius, secundũ principem cui potestas est aeris & spiritus [5]nunc agentis in hominibus cõtumacibus.

[6]Inter quos & nos omnes conuersati sumus olim in cupiditatibus carnis nostræ, facientes quæ carni ac cogitationibus libebãt: [7]eramúsque natura filii iræ, vt etiã reliqui.

[8]Sed Deus qui diues est misericordia, propter multam charitatẽ suam qua dilexit nos,

Etiam quum per offensas mortui essemus, vnà viuificauit nos ꝑ Christum, *cuius* gratia estis seruati:

Vnáque excitauit, vnáque collocauit in cælis in Christo Iesu:

Vt ostẽderet seculis succedẽtibus summas opes suæ gratiæ, *sua* erga nos benignitate in Christo Iesu.

Gratia enim estis seruati per fidẽ. ídque non ex vobis: Dei donum *est*.

[9]Nõ ex operibus: neq; glorietur.

Nam ipsius sumus opus conditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus vt in eis versaremur.

21 Ne summam illam Christi gloriam putemus aliquid à nobis alienum esse, testatur illum esse à Deo Patre constitutũ caput totius Ecclesiæ. oportere igitur corpus huic capiti coniũgi, quod alioqui absque membris mutilum quiddam esset: quod tamen necessitate non fit (quum Ecclesia potius vnius Christi virtute viuificetur & sustentetur, nedum vt eius suppleměto indigeat) sed immensa Dei voluntate, qui nos Filio dignatur adiungere.

1 Rursus magnitudinem diuinæ beneuolentiæ declarat, collatione miserrimi illius status in quo nati sumus, cum ea dignitate in quam à Deo Patre euehimur in Christo. Sic igitur eam conditionẽ describit vt dicat nos, quod ad spirituales motus attinet, non semimortuos sed planè ac prorsus mortuos nasci.

2 Causam mortis indicat, nempe peccata.

3 Omnes fuisse spiritualiter mortuos probat ab effectis.

4 Vniuersale esse hoc malum testatur, adeo vt omnes sint Satanæ mancipia.

5 Ideo homines mãcipati sunt Satanæ quòd Deo sint sponte rebelles.

6 Gentibus seorsim damnatis, Iudæos ipsos quibus seipsum aggregabat, fatetur nihilo esse per se meliores.

7 Conclusio, omnes homines nasci iræ & maledictioni Dei obnoxios.

8 Iam sequitur alterum collationis mẽbrum, nostram excellentiam declarans, quòd videlicet Christi virtute simus à morte illa liberati, et æternæ vitæ participes facti, vt tandem & ipsi cum eo regnemus. Inculcat autem multis modis, huius beneficii causam efficientem, esse gratuitam Dei misericordiam: materiam verò, Christum ipsum: instrumẽtum, fidem, quæ & ipsa sit gratuitum Dei donum: finem denique, Dei gloriam.

9 Expresse detrahit operibus nostris iustitiæ laudem, quũ ipsa bona opera sint gratiæ effecta in nobis.

21 לעל מן כלהין [a]ארכוס ושולטנא וחילא [b]ומרותא ולעל מן כל שם [c]דמשתמה לא בלחוד בעלמא הנא אלא אף בדעתיד ׃

Supra omnes principatus & potestates & virtutes, & dominationes, & supra omne nomen quod nominatur, non solùm in seculo hoc, sed etiam in futuro.

22 ושעבד כל מדם תחית רגלוהי ולה דאיתוהי לעל מן כל יהבה [d] רישא [e]לעדתא ׃

Subiecítque cuncta sub pedibus eius, et eum qui est supra omnia, dedit caput Ecclesiæ:

23 [f]דאיתיה גושמה [g]ושומליא דהו דכל בכל [h]משמלא ׃

Quæ est corpus et complementum eius qui omnia in omnibus adimplet.

קפלאון ב

Cap. II.

1 אף לכון דמיתין הויתון בחטהיכון [i]ובסכלותכון ׃

Vos quoque qui mortui eratis in peccatis vestris & in delictis vestris,

2 הלין דמן קדים הלכתון הויתון בהין איך עלמיותה דעלמא הנא ואיך צבינה דריש שולטנא [k] דאאר דרוחא הדא [l]דמתחפטא בבניא דלא [m]מתטפיסנותא ׃

In quibus antea ambulabatis iuxta [1]mundanitatem mūdi huius, et iuxta voluntatem præcipuæ potestatis aerei [2]spiritus qui sese præbet efficacem in filiis contumaciæ,

3 בהנון עבדא דאף חנן [n]אתהפכן בהון מן קדים [o]ברגינתא דבסרן ועבדין הוין צבינא דבסרן [p] ודתרעיתן ובניא הוין דרוגזא [q]מליאית איך [r]שרכא ׃

In illis operibus in quibus etiam nos versabamur antea in concupiscentiis carnis nostræ, & faciebamus voluntatē carnis nostræ et cognitionis nostræ, ac filii eramus iræ plenè, vt reliqui.

4 אלהא דין דעתיר ברחמוהי מטול [s]חובה סגיאא [t]דאחבן ׃

Deus autem qui diues est in misericordia sua, propter charitatem suam magnam qua dilexit nos,

5 כד מיתין הוין בחטהין [u]אחין עם משיחא [x]ובטיבותה [y]פרקן ׃

Quum mortui essemus per peccata, viuificauit nos cum Christo, et per gratiam suam redemit nos,

6 ואקימן עמה [z]ואותבן עמה בשמיא בישוע משיחא ׃

Et resuscitauit cum eo, sedeŕeque nos fecit cum eo in cælis per Ieschua Christum:

7 דיחוא [aa]לעלמא דאתין [bb]רבותא [cc]דעותרא [dd] דטיבותה [ee] ובסימותה דהות עלין בישוע משיחא ׃

Vt ostenderet seculis futuris magnitudinem opulentiæ gratiæ suæ, & benignitatem suam quæ fuit erga nos per Jeschua Christum.

8 [ff]בטיבותה הו גיר [gg] אתפרקן בהימנותא והדא לא הות מנכון אלא [hh]מוהבתא הי דאלהא ׃

Gratia enim eius redempti sumus per fidem: et hoc nequaquam fuit ex vobis, sed donum est Dei.

9 לא מן עבדא דלא אנש ישתבהר׃

Non ex operibus: nequis glorietur.

10 בריתא חנן גיר דילה דאתברין בישוע משיחא לעבדא טבא הנון דמן קדים [ii]טיב אלהא דבהון נהלך ׃

Creatura enim eius sumus, qui creati fuimus in Ieschua Christo ad opera bona quæ ab initio parauit Deus, vt in eis ambularemus. qq.y.

[a] ארכוס נגידות ׃ [b] מרותא ארנות ׃ [c] משתמה נקרא ׃ [d] רישא ראש ׃ [e] עדתא ערה ׃ [f] דאיתיה שהיא ׃ [g] שומליא רוח מליאותו ׃ [h] משמלא ממלא ׃ [i] סכלותכון אשמותיכם ׃ [k] אאר רוח מלשון יון ׃ [l] מתחפטא מתגברה ׃ [m] לא מתטפיסנותא סרי ׃ [n] אתהפכן היינו מתהלכים ׃ [o] רגיגתא תאות ׃ [p] תרעיתן מחשבתנו ׃ [q] מליאית מכל וכל ׃ [r] שרכא השאר ׃ [s] חובה אהבתו ׃ [t] דאחבן שאהבנו ׃ [u] אחין החיה אותנו ׃ [x] טיבותה חסדו ׃ [y] פרקן גאלנו ׃ [z] אותבן הושיב אותנו ׃ [aa] לעלמא דאתין לעולמים הבאים ׃ [bb] רבותא גודל ׃ [cc] עותרא עושר ׃ [dd] טיבותה חסדו ׃ [ee] בסימותה נעימותו ׃ [ff] טיבותה חסדו ׃ [gg] אתפרקן נגאלנו ׃ [hh] מוהבתא מתת ׃ [ii] טיב הכין ׃

[1] Vocabulum enim Syriacum עלמיותא, denominatiuū est ab עלם, quod significat mundum : éstque substantiuum fœmininū, vt ita vertendum fuerit ficta Latina voce. Ac videtur per mundanitatem intelligere vanitatem.

[2] Periphrasis est diaboli, cuius impulsu mundus cōtra Christum haud secus agitatur quàm aere commoto naues agitantur in mari.

11 Διὸ μνημονεύετε ὅτι ὑμεῖς ποτὲ τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ, χειροποιήτου·

[10] Propterea mementote vos quõdam Gentes in carne, qui dicebamini Præputium ab ea quæ vocatur Circũcisio in carne, & quæ manibus fit:

12 Ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ·

Rom. 9. 4

Vos, *inquam*, illo tempore fuisse absque Christo, alienos à republica Israelis, & ‖ extraneos à pactis promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo:

10 Superiorem doctrinam Gentibus applicans, ostendit eas non tantum natura, vt & ipsos Iudæos, sed peculiari etiam ratione fuisse à Deo alienissimas: quomagis oporteat ipsas tanti Dei beneficii memoriam conseruare.

13 Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὑμεῖς οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.

At nunc in Christo Iesu, vos qui olim eratis procul, propinqui facti estis, per sanguinẽ *inquã* Christi.

11 Christus vnicũ est Iudæorum & Gẽtium vinculum, quo cum Deo reconciliãtur.

14 Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας·

[12] Ipse enim est pax nostra, qui vtraque fecit vnum, & intergerini parietis septem soluit:

15 Τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγματι καταργήσας· ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην·

Col. 2. 14

‖ Inimicitiis, *id est* lege mãdatorũ *quæ* in ritibus *posita est*, per carnem suam abolitis: vt ex duobus illis cõderet in semetipso vnum nouum hominem, faciens pacem:

12 Sicut ceremoniis & legali cultu dirimebantur Iudæi à Gentibus, ita nunc Christus dirupto illo septo, vtrosque in seipso & inter se & cũ Deo copulat. Ex quo consequitur, eos qui ceremonias illas stabilire velint, Christi gratiam irritam facere.

16 Καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι, τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ.

Et vtrosque in vno corpore recõciliaret Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam.

17 Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς.

[13] Et veniens euangelizauit pacẽ vobis qui procul *eratis* & iis qui propè *erant*.

13 Huius gratiæ efficax est instrumentum Euangelii prædicatio, tum Iudæis tum Gentibus communis.

18 Ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφότεροι ἐν ἑνὶ πνεύματι πρὸς τὸν πατέρα.

Quoniam vtrique per ipsum habemus aditum per vnum Spiritum ad Patrem.

19 Ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων, καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ·

[14] Nempe igitur non amplius estis hospites & inquilini, sed conciues sanctorum, ac domestici Dei:

14 Conclusio, Gentes in consortium salutis esse ascitas. Describit autem Ecclesiæ præstantiam, eam vocans ciuitatem & donum Dei.

20 Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ·

[15] Superstructi super fundamentum Apostolorum ac Prophetarũ, cuius imus angularis *lapis* est ipse Iesus Christus:

21 Ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ.

In quo totum ædificium congruenter coagmentatum, crescit vt sit templum sanctum Domino.

15 Doctrinam salutis deposuit Dominus initiò penes Prophetas, deinde penes Apostolos: cuius scopus atque adeo veluti materia & substãtia est Christus. Itaque ea demum est Ecclesia vera & catholica quæ à Prophetis & Apostolis est Christo superstructa, tanquam templum spirituale Deo consecratum.

Ἐν In

11 מטול חדא הויתון [a]עהדין דאנתון עממא מן קדים דבכסר הויתון ומ ומתקרין הויתון עורלותא מן הי דמתקריא גזורתא ואיתיה עבד אידיא בבסרא :

11 *Quapropter estote memores quòd vos Gentes antea [3]carnales fuistis, & vocabamini præputium ab ea quæ vocatur circuncisio; et est opus manuum in carne.*

12 ואיתיכון הויתון בהו [b]זבנא דלא משיחא ונוכריין הויתון מן [c]דוברא דיסריל ואכסניא הויתון [d]לדיתקא [e]דמולכנא ודלא [f]סבר הויתון ודלא אלהא בעלמא :

12 *Et eratis in illo tempore sine Christo, et alieni eratis à conuersatione Israiel, et extranei eratis pactis [5]promissionis, & sine spe eratis, & sine Deo in mundo.*

13 השא דין בישוע משיחא אנתון דמן קדים רחיקין הויתון [g]קריבא הויתון בדמה דמשיחא :

13 *Nūc autē per Ieschua Christū, vos qui antè longinqui fuistis, propinqui facti estis per sanguinem Christi.*

14 הויו גיר [h]שינן הו דעבד תרתיהין חדא [i]ושרא [k]סיגא [l]דקאם הוא במ [m]במצעתא :

14 *Ipse enim est pax nostra, qui fecit ambos vnum, & dissoluit maceriem quæ erecta stabat in medio.*

15 ובעל דבבותא בבסרה ונמוסא דפוקדא בפוקדנוהי בטל דלתריהון יברא [n]בקיומה לחד בר נשא חדתא ועבד [o]שינא :

15 *Et inimicitias per carnem suam, & legem mandatorum [6]cum mandatis eius aboleuit, vt vtrosque conderet in semetipso in vnum filium hominis nouum: & fecit pacem,*

16 ורעי לתריהון בחד פגר עם אלהא ובזקפה קטל בעל־דבבותא :

16 *Et recōciliauit vtrosque in vno corpore cum Deo: et per crucem suam interemit inimicitias:*

17 ואתא [p]סבר שלמא לכון לרחיקא ולקריבא :

17 *Et veniens euangelizauit pacem vobis longinquis et propinquis.*

18 מטול דבה הו הוא לן [q]קורבא לתרין בחדא רוח לות אבא :

18 *Quoniā per ipsum facta est accessio nobis vtrisque in vno Spiritu ad Patrē.*

19 מכיל לא הויתון [r]אכסניא ולא תותבא אלא בני מדינתא דקדישא ובני ביתה דאלהא :

19 *Igitur nequaquam estis hospites, neque incolæ, sed [7]conciues sanctorum et [8]domestici Dei.*

20 ואתבניתון על [s]שתאסתא דשליחא ודנביא והו הוא [t]ריש קרנא דבנינא ישוע משיחא :

20 *Et ædificati estis super fundamentum Apostolorum et Prophetarū, et ipse factus est caput anguli ædificii: [nempe] Ieschua Christus.*

21 ובה מתרכב כלה בנינא ורבא להיכלא קדישא במריא :

21 *Et per eum coniungitur totum ædificium, & crescit in templum sanctum in Domino.*

[a] עהדין זוכרים:
[b] זבנא עת:
[c] דוברא דרכי:
[d] דיתקא בריתות:
[e] מולכנא הבטחה:
[f] סבר תקות:
[g] קריבא קרובים:
[h] שינן שלומנו:
[i] שרא הפר:
[k] סיגא הגדרה:
[l] קאם עומדת:
[m] במצעתא באמצע:
[n] בקיומה בעצמו:
[o] שינא שלום:
[p] סבר בשר:
[q] קורבא מבוא:
[r] אכסניא גרים:
[s] שתאסתא יסוד:
[t] ריש קרנא ראש פינת:

3 Adverbum, Carnis. Hebraism.

4 Vel Gubernatione. Id est quod ad spiritualia attinet, nihil vobis cū Israele commune erat: quia in promissionibus Dei nō eratis comprehensi.

5 Id est quod ad pacta & fœdera attinet, quibus Deus se Israelitarū Deū futurum promittebat.

6 Intelligit multitudinem illam cerimoniarum, quibus Israel à reliquis Gentibus discernebatur.

7 Ad verbum, Filii ciuitatis. Hebraismus. vt statim Filii domus.

22 Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι.

In quo & vos vnà ædificamini vt sitis habitaculũ Dei per Spiritum.

Κεφάλαιον γ.

Cap. III.

1 ΤΟύτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν.

HVius rei gratia ego Paulus [1] sũ captiuus ille Christi Iesu pro vobis Gentibus:

2 Εἴ γε ἠκούσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς.

Si quidẽ audistis dispẽsationẽ gratiæ Dei quæ data est mihi apud vos.

3 Ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνώρισέ μοι τὸ μυστήριον, (καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ·

Deum videlicet per reuelationem notum mihi fecisse mysterium illud, (sicut antè scripsi paucis:

4 Πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ)

Ex quo perlecto potestis intelligere quæ sit mea intelligẽtia in mysterio Christι)

5 Ὃ ἐν ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις ἐν πνεύματι·

Quod aliis ætatibus non innotuit filiis hominum, vt nunc retectum est sanctis eius Apostolis & prophetis per Spiritum:

6 Εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐν τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦ εὐαγγελίου.

Gẽtes *videlicet* esse cohæredes & concorpores consortésque promissionis eius in Christo per Euãgeliũ

7 Οὗ ἐγενόμην διάκονος κατὰ τὴν δωρεὰν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

Cuius factus sum minister ex dono gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum efficacitatem potentiæ ipsius.

8 Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων τῶν ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη, ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ,

Mihi *inquam*, longè minimo omniũ sanctorũ, data est hæc gratia, euangelizandi inter Gentes, imperuestigabiles opes Christi,

9 Καὶ φωτίσαι πάντας τίς ἡ κοινωνία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Et in lucem proferendi omnibus quæ *sit* cõmunio mysterii quod erat abscõditũ à seculis in Deo, qui omnia cõdidit per Iesum Christũ.

10 Ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τῆς ἐκκλησίας, ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ·

[2] Vt nota nunc fiat per Ecclesiã imperiis ac potestatibus *quæ* in cælis *sunt*, multiformis illa sapientia Dei:

11 Κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἣν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν·

Secundum propositum æternum quod constituit in Christo IesuDomino nostro:

1 Asserit Apostolatum suum aduersus offendiculum crucis, ex quo etiam sumit argumentum ad eũ confirmandum: affirmans se non modò designatum Apostolũ per Dei misericordiã, sed etiam peculiariter Gentibus vndiquaque ad salutem vocandis destinatũ, quoniam ab initio Deus ita decreuerat, quamuis diu distulerit eius consilij patefactionem.

2 Vocatio Gentiũ inopinata, ipsis etiã Angelis cælestibus est speculi instar, in quo magnificam Dei sapientiam intueantur.

22 כד אף אנתון בה מתבנין אנתון [a]למעמרא דאלהא ברוח :

Dum etiam vos in eo ædificamini in habitaculum Dei per Spiritum.

[a] מעמרא משכן :

קפלאון ג

Cap. III.

1 מטול הנא אנא פולוס אסירא אנא דישוע משיחא על אפיכון עממא :

Huius rei gratia ego Paulus vinctus sum Jeschua Christi pro vobis Gentibus:

2 אן שמעתון [b]מדברנותא [c]דטיבותה דאלהא דאתיהבת לי בכון :

Si audiuistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi in vos.

[b] מדברנותא הנהגת : [c] טיבותה חסדו :

3 דבגלינא אתידע לי [d]ארזא איכנא דכתבת לכון [e]בזעוריתא :

Quoniam per reuelationem notum factum est mihi mysterium, (quemadmodum scripsi vobis paucis :

[d] ארזא הסוד : [e] בזעוריתא בקוצר :

4 איך מא [f]דמשכחיתון כד קרין אנתון [g]למסתכלו ידעתי דבארזה דמשיחא :

Prout potestis, dum legitis, intelligere notitiam meam quæ est in mysterio Christi)

[f] משכחיתון יכולים אתם : [g] למסתכלו להכין :

5 הו דבדרא אחרנא לא אתידע לבני נשא איך דהשא אתגלי לשליחוהי קדישא ולנביוהי ברוח :

Quod ætatibus aliis non innotuit filiis hominis, quemadmodum nunc reuelatum est Apostolis eius sanctis & Prophetis eius per Spiritum:

6 דיהוון [h]עממא בני [i]ירתותה ושותפא דפגרה [k]ובמולכנא דאתיהב בה ביד אונגליון :

Vt sint Gẽtes [1] cohæredes eius, & participes corporis eius, ac in promissione quæ exhibita est in eo [2] per Euãgelium.

[h] עממא הגוים : [i] ירתותה ירושתו : [k] מולכנא שבועה :

[1] Ad verbum, Filii hæreditatis eius. id est, Participes hæreditatis eius.

[2] Ad verbum, Per manum Euangelii. Hebraismus vsitatissimus: vt paulo pòst Per manum Ecclesiæ. id est Opera Ecclesiæ.

7 הו דאנא הוית משמשנה איך [l]מוהבתא [m]דטיבותה דאלהא דא דאתיהבת לי מן [n]מעבדנותא דחילה :

Cuius ego factus sum minister, secũdum donum gratiæ Dei quæ data est mihi ab efficacitate virtutis eius.

[l] מוהבתא מתת : [m] טיבותה חסדו : [n] מעבדנותא כוח :

8 לי דזעורא אנא דכלהון קדישא אתיהבת טיבותא הדא [o]דאסבר בעממא עותרה דמשיחא הו [p]דלא מתעקב :

Mihi [inquam] qui minimus sum omnium sanctorum, data est gratia hæc vt euangelizem in Gentibus opulentiam Christi imperuestigabilem:

[o] אסבר אבשר : [p] דלא מתעקב שאין לו חקר :

9 ואנהר לכל נש אידא הי מד [q]מדברנותא [r]דארזא הו [s]דכסא הוא מן עלמא באלהא דכל ברא :

Et elucere faciam omni homini quæ sit dispensatio mysterii quod absconditum erat à seculis in Deo qui omnia condidit.

[q] מדברנותא גבורת : [r] ארזא הסוד : [s] כסא כסוי :

10 דביד עדתא תתידע חכמתה דאלהא [t]מלית [u]פורשנא לארכוס ולשולטנא דבשמיא :

Vt per Ecclesiam innotescat sapiẽtia [3] multiformis principatibus & potestatibus quæ sunt in cælis.

[t] מלית מלאת : [u] פורשנא שינויים :

[3] Ad verbum, Plena varietatib9.

11 הי דעתיד הוא מן עלמא ועבדה בישוע מרן :

Id quod præparatum fuerat à seculis: & fecit illud in Ieschua Domino nostro.

Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παῤῥησίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει, διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ. 12

In quo habemus libertatẽ & aditum cum fiducia, per fidem ipsius.

Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν. 13

Quapropter peto ne segnescatis ob afflictiones meas provobis, quæ est gloria vestra.

Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, 14

[3]Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi,

3 *Docet suo exemplo efficaciam doctrinæ à Dei gratia pendere, ac proinde preces cum prædicatione & auditione Verbi esse cõiungendas: quibus indigeant nõ modò qui sunt nouitii, sed ipsi quoque veterani, vt magis ac magis per fidem cum Christo coalescẽtes, omnibus spiritualibus donis confirmati, in cognitione eius immensæ charitatis qua nos Deus Pater in Filio complexus est, fundentur ac radices agant, quum tota familia (cuius pars iam in cælum recepta iam in cælum recepta est, pars adhuc in terris hæret) ab illa adoptione Patris cælestis in vnico Filio suo pendeat.*

(Ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται) 15

(Ex quo tota familia in cælis & in terra nominatur)

Ἵνα δώῃ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον· 16

Vt det vobis, pro diuite sua gloria, vt fortiter corroboremini per Spiritum suũ in interiore homine:

Κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν· 17

Vt inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris:

Ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος, 18

Vt in charitate radicati & fundati, valeatis assequi, cũ omnibus sanctis, quæ *sit* illa latitudo & longitudo, & profunditas & sublimitas,

Γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ· ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. 19

Et cognoscere charitatem illam Christi *omni* cognitione superiorẽ: vt impleamini ad omnẽ vsque plenitudinem illam Dei.

Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν, 20

[4]Ei verò qui infinita cum redũdantia potest omnia facere supra ea quæ petimus aut mẽte cõcipimus, pro vi illa agente in nobis,

4 *Erumpit in gratiarum actionem, qua confirmentur etiã Ephesii, vt quidnis ex Deo sperent.*

Αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. ἀμήν. 21

Sit gloria in Ecclesia per Christũ Iesum, in omnes ætates seculi seculorum. Amen.

Κεφάλαιον δʹ.

Cap. IIII.

Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε. 1

[1]PRecor itaq; vos ego captiuus in Domino, vt ambuletis ita vt dignum est vocatione qua vocati estis.

1 *Altera pars epistolæ præcepta vitæ Christianæ complectens: quorum summa est vt vnusquisque se gerat sicut tanta Dei gratia dignum est.*

Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πρᾳότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ· 2

[2]Cum omni modestia ac mansuetudine, cum animi lenitate, tolerantes alii alios per charitatem:

2 *Secundò animi mansuetudinem cõmendat quæ in sese mutuò tolerandis demonstretur.*

Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. 3

[3]Studentes seruare vnitatem Spiritus per vinculum pacis.

3 *Tertiò summam coniunctionẽ requirit, sed quæ Spiritus sancti vinculo denitatur.*

Ἐν

12 הו דבה אית לן [a]פרהסיא וקריבותא בתוכלנא דהימנותה :

12 *Per quem est nobis audacia & accessus cum fiducia [4]fidei ipsius.*

[a] פרהסיא ביטחון מלשון יון :

[4] Id est, Per fidē in ipsum.

13 מטול הנא שאל אנא דלא [b]תאמני לי באולצני דעל אפיכון דהדא הי תשבוחתכון :

13 *Quapropter peto vt non anxius sit mihi [spiritus] ob afflictiones meas quæ sunt pro vobis: nā hæc est gloria vestra.*

[b] תאמני תקוץ :

14 [c]וכאף אנא בורכי לות אבוהי דמרן ישוע משיחא :

14 *Et flecto genua mea ad Patrē Domini nostri Ieschua Christi.*

[c] כאף כורע :

15 הו דמנה [d]משתמהא כל אבהותא דבשמיא ובארעא :

15 *A quo nominatur tota cognatio quæ est in cælis & in terra.*

[d] משתמהא נקראה :

16 [e]דיתל לכון [f]איך עותרא דתשבוחתה דבחילא [g]תשתררון ברוחה :

16 *Vt det vobis iuxta opulentiam gloriæ suæ, vt in virtute corroboremini per Spiritum suum.*

[e] ריתל שיתן :
[f] איך לפי :
[g] תשתררון תתחזקו :

17 דבבר נשכון [h]דלגו [i]יעמר משיחא בהימנותא ובלבותכון :

17 *Quò in filio hominis vestro [5]interno inhabitet Christus per fidem et in cordibus vestris,*

[h] דלגו הפנימי :
[i] יעמר ישכון :

[5] Qui aliàs nouus homo dicitur: cui opponitur exterior homo & vetus: interdum etiā spiritus. quemadmodum vetus homo carnis & membrorum appellatione intelligitur. Cōferatur versiculus 22. cap. 7 ad Rom. & 9. ac 10 cap. 7 ad Colossenses, cum hoc loco.

18 [k]בחובא כד יהוא [l]שריר [m]עקרכון [n]ושתאסתכון ותשכחון [o]למדרכו עם כלהון קדישא מנו רומא ועומקא ואורכא [p]ופתיא :

18 *Per charitatem, existente firma radice vestra et fundamento vestro, vt possitis assequi cū omnibus sanctis quæ sit altitudo et profunditas, & longitudo & latitudo:*

[k] חובא אהבת:
[l] שריר חזק :
[m] עקרכון שרשכם :
[n] שתאסתכון יסורכם :
[o] למדרכו להשיג :
[p] פתיא רוחב :

19 ותדעון [q]רבותא [r]דחובה דמשיחא ותתמלון בכלה [s]מליא דאלהא :

19 *Et cognoscatis magnitudinem charitatis Christi, ac impleamini omni plenitudine Dei.*

[q] רבותא גודל :
[r] חובה אהבתו :
[s] מליא מלאת :

20 להו דין [t]דמצא בחילא יתיר מן כל למעבד לן ויתיר מן מא דשאלינן [u]ורנינן איך חילה [x]דמסתער בן :

20 *Ei autē qui potest virtute omni re excellentiore [id] facere nobis, & plus quàm petimus aut cogitamus, secundū virtutē suam quæ agit in nobis:*

[t] מצא יכול :
[u] רנינן חושבים אנחנו :
[x] מסתער פועל :

21 לה תשבוחתא בעדתה בישוע משיחא בכלהון דרא דעלמי עלמין אמין :

21 *Ei [inquam] sit gloria in Ecclesia eius per Ieschua Christum, in omnes ætates [6]multorum seculorum. Ammin.*

[6] Adverbum, Seculorum seculorum. Hebraismus.

קפלאון ד

Cap. IIII.

1 בעא אנא הכיל מנכון אנא אסירא במרן דתתהלכון איכנא דיאא לקרינא דאתקריתון :

1 *PEto igitur à vobis ego vinctus in Domino nostro, vt ambuletis quemadmodū conuenit vocationi qua vocati estis:*

2 בכלה מכיכות [y]רעינא [z]וניחותא [aa]ונגירות רוחא והויתון [bb]מסיברין חד לחד [cc]בחובא :

2 *Cum omni demissione mentis, et mā suetudine, & longanimitate: et sitis tolerantes alius alium in charitate.*

[y] רעינא דעת :
[z] ניחותא נחת רוח :
[aa] נגירות רוחא אריכות רוח :
[bb] מסיברין סובלים :
[cc] חובא אהבה :

3 והויתון [dd]חפיטין [ee]למטר [ff]אויותא ברוחא [gg]בחזקא דשלמא :

3 *Sitisque soliciti vt seruetis consensionem spiritus in vinculo pacis.*

[dd] חפיטין זהירים :
[ee] למטר לשמור :
[ff] אויותא הסכמת :
[gg] חזקא קשר :

ותהוון

Vt

Ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν· 4

Vnũ *est* corpus & vnus spiritus, sicut & vocati estis in vnam spem vocationis vestræ:

Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. 5

Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma.

Εἷς Θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν. 6

Vnus Deus & Pater omnium, qui *est* super omnia & per omnia & in omnibus vobis.

4 Argumentum maximi momenti ad mutuã charitatẽ maximo studio colẽdam, quòd ab vno Deo & Patre eodem spiritu in vnum veluti corpus conflati, vnum Dominum, vna fide colentes, & vno Baptismate ipsi consecrati, vnam eandémque gloriam, ad quam vocat: sumus, speremus. Omnia igitur ista discerpit qui charitatem violat.

Ἑνὶ δὲ ἑκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ. 7

[5]Sed vnicuique nostrûm data est gratia pro mensura doni Christi.

Διὸ λέγει, Ἀναβὰς εἰς ὕψος, ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. 8

Quapropter dicit, Quum ascendisset in sublime, captiuã duxit captiuitatẽ, & dedit dona hominib[9].

Τὸ δὲ ἀνέβη, τί ἐστιν εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς; 9

Cæterùm illud Ascẽdit, quid est nisi quòd etiam descenderat prius in infimas partes terræ?

Ὁ καταβὰς, αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. 10

Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit longè supra omnes cælos, vt impleret omnia.

5 Admonet, omnes quidem vnum esse corpus, & ab vno Christo, qui potenter domitis omnibus hostibus in cælis regnat (vnde Ecclesiam donis omnib[9] cumulet) omnia bona proficisci: sed interea varìè ac diuersè, dona ista pro eius arbitrio distribui, ac proinde vnũquẽque debere suo modulo contentum, id quod accepit, ad communem totius corporis vtilitatem referre.

Καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν, ἀποστόλους, τοὺς δὲ, προφήτας, τοὺς δὲ, εὐαγγελιστὰς, τοὺς δὲ, ποιμένας καὶ διδασκάλους. 11

[6]Dedit igitur ipse alios quidem Apostolos, alios verò, Prophetas: alios autem, Euãgelistas: alios autẽ, Pastores & doctores.

Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. 12

[7]Ad coagmẽtationem sanctorũ, ad opus ministerii, ad ædificationem *inquam*, corporis Christi.

Μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. 13

[8]Donec euadamus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, ad mensuram staturæ adulti Christi.

6 Priore loco functiones Ecclesiasticas partim extraordinarias & temporarias, vt Apostolos, Prophetas, Euangelistas: partim ordinarias & perpetuas, vt Pastores & Doctores, commemorat.

7 Finem Ecclesiasticarum functionũ ostendit, nempe vt hominum ministerio omnes sancti sic coalescant vt vnum Christi corpus mysticum constituant.

8 Huius ministerii vsus perpetuus est dũ in mundo versamur. i. vsque ad tempus illud quo carne exuti, penitus inter nos consentientes, capiti nostro Christo adhærebimus. Hoc autem fit crescente in nobis cognitione Filij Dei, ipsoque adeo paulatim in nobis adolescẽte, donec viri perfecti euadamus. quod quidem in altero fiet seculo, quum Deus erit omnia in omnibus.

Ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης· 14

[9]Vt ne simus ampliuspueri, [10]qui fluctuemus & circũferamur quouis vento doctrinæ, in hominum alea, veteratoria ad insidiosè fallendum versutia:

Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός· 15

[11]Sed veritatem sectantes cũ charitate, prorsus adolescamus in eum ꝑ omnia qui est caput, nẽpe Christ[9]:

9 Inter pueritiam (id est statum admodum imbecillũ, quũ videlicet adhuc penitus vacillamus) & perfectam ætatem, (quæ nobis in altero demum seculo obtinget) aliquid est medium, nempe adolescentia, & firmus ad perfectionem progressus.

10 Eos qui in verbum Dei non recumbunt, comparat nauiculis quæ doctrinis hominum tanquam ventis contrariis huc & illuc agitatæ fluctuent, & simul præmonet id accidere non tantùm humani ingenii leuitate, sed etiam quorundam versutiis, qui hanc velut artem faciant.

11 Veritatis & charitatis studio in Christo crescimus. Is enim sui verbi ministerio efficax, instar vitalis spiritus sic totum corpus vegetantis vt singulos artus pro eorum modulo nutriat, Ecclesiam suam diuersis functionibus quasi membris constantem, seruata vniuscuiusque proportione viuificat & fouet. Inde verò consequitur, neque extra Christum posse hoc corpus viuere, neque quenquam posse spiritualiter crescere, qui sese à cæteris membris seiungat.

4 ותהוון בחד פגרא ובחדא רוחא אכמא דאתקריתון בחד [a] סברא דקרינכון:

Ut sitis in vnum corpus et in vnũ spiritum, quemadmodum vocati estis in vnam spem vocationis vestræ.

5 חד הו גיר מריא וחדא הימנותא וחדא [b] מעמודיתא:

Vnus enim est Dominus, & vna fides, et vnum baptisma:

6 וחד אלהא אבא דכל ועל כל ובאיד כל ובכלן:

Et vnus Deus pater omnium, et super omnes, & [1] per manum omnium & in omnibus nobis.

7 לחד חד מנן דין אתיהבת [c] טיבותא [d] איך משוחתא [e] דמוהבתה דמשיחא:

Vnicuique autem ex nobis data est gratia iuxta mensuram donationis Christi.

8 מטול הנא אמיר [f] דסלק למרומא ושבא שביתא ויהב מוהבתא לבני נשא:

Propter hoc dictum est quòd Ascendit in altum, & captiuam duxit captiuitatem, et dedit dona filiis hominis.

9 דסלק דין מנא הי אלא אן דאף [g] נחת לוקדם לתחתיתה דארעא:

Quòd autem ascendit, quidnam est nisi quòd etiam descendit prius in inferiora terræ?

10 הו דנחת הויו הו דאף סלק לעל מן כלהון שמיא דישלם כל:

Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit supra omnes cœlos, vt compleret omnia.

11 והו יהב אית דשליחא ואית דנביא ואית [h] דמסברנא ואית דרעותא ואית דמלפנא:

Et ipse [2] dedit, sunt [3] quos [dedit] Apostolos, et sunt quos [dedit] prophetas, et sunt quos [dedit] euangelistas, & sunt quos [dedit] pastores, & sunt quos [dedit] doctores:

12 לגמרא דקדישא [i] לעבדא דתשמשתא לבנינא דמשיחא:

Ad perfectionem sanctorum, ad opus ministerii, ad ædificium Christi.

13 עדמא דנהוא כלן חד מדם בהימנותא ובידעתא דברה דאלהא וחד גברא גמירא [k] במשוחתא [l] דקומתא [m] דשומליא:

Donec fiamus omnes nos vna res per fidem, et per agnitionem filii Dei, & [fiamus] vnus homo perfectus in mensura staturæ plenitudinis illius:

14 ולא נהוה [n] ילודא [o] דמזדעזעין ומשתגין לכל רוח דיולפנא נכילא דבני נשא הנון [p] דבחרעותהון מ [q] מצטנעין דיטעון:

Et non simus pueri qui commouentur et variantur ad omnem ventum doctrinarum versutarum filiorum hominis, qui per astutiam suam sese componunt vt fallant:

15 אלא הוין [r] שרירין [f] בחובן דכל מדם דילן ירבא במשיחא דהויו [t] רישא:

Sed simus firmi in charitate nostra, vt quicquid est nobis, crescat in Christum qui est caput.

ומנה

[a] סברא תקוה:
[b] מעמודיתא טבילה:
[c] טיבותא חסד:
[d] איך משוחתא לפי מידת:
[e] מוהבתה מתנתו:
[f] סלק עלה:
[g] נחת ירד:
[h] מסברנא מבשרים:
[i] לעבדא דתשמשתא לאורך הפקודה:
[k] משוחתא מידה:
[l] קומתא קומה:
[m] שומליא מלאותו:
[n] ילודא ילדים:
[o] מזדעזעין מתגועעים:
[p] בחרעותהון בערמתם:
[q] מצטנעין מתחכמים:
[r] שרירין קימים:
[f] חובן אהבתנו:
[t] רישא הראש:

1 Id est, Per omnes. Hebraism.

2 Id est Cõstituit.
3 Id est, Alios prophetas, alios apostolos. Partitio Hebræorũ more.

Ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους, τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

16 Ex quo totum corpus congruenter coagmentatum & compactum per omnes ſuppeditatas commiſſuras, ex vi intus agente pro menſura vniuſcuiuſque mēbri, incrementū capit corpori cōueniēs, ad ſuiipſius extructionem per charitatem.

Τοῦτο οὖν λέγω, καὶ μαρτύρομαι ἐν Κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ ἐν ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτῶν,

Rom. 1. 21

17 [12]Hoc itaq; dico & obteſtor per Dominum, ne amplius verſemini ‖ſicut reliquæ Gentes verſantur in vanitate mentis ſuæ,

Ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ὄντες ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν.

18 Cogitationem habentes obſcuratam, & abalienatā à vita Dei, propter ignorantiam quæ eſt in ipſis, ex obduratione cordis eorum.

Οἵτινες ἀπηλγηκότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ, εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ.

19 Qui poſteaquā dedoluerunt, ſemetipſos dediderunt proteruiæ, ad certatim patrandam impuritatem omnem.

Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν·

20 [13]Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum.

Εἴγε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθώς ἐστιν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ·

21 Si modò eū audiſtis, & per eū edocti fuiſtis, ſicut eſt veritas in Ieſu:

Ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης·

22 *Nempe* deponere, quod ad priſtinam conuerſationem attinet, veterem illum hominem qui deceptricibus cupiditatibus corrumpitur:

Ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν,

23 Renouari verò ſpiritu mētis veſtræ,

Καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας.

24 Et induere nouum illum hominem qui ſecundum Deum cōditus eſt ad iuſtitiā & ſanctimoniā verā.

Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ· ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη.

25 [14]Quapropter depoſito mēdacio loquimini veritatem quiſque proximo ſuo, nam ſumus alii aliorum membra.

Ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν·

26 [15]Iraſcimini, & ne peccate: ſol ne occidat ſuper iracundiam veſtram:

Μήτε δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ.

27 Neque date locum diabolo.

Ὁ κλέπτων, μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιάτω, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσὶν, ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι.

28 [16]Qui furabatur, non amplius furetur: ſed potius laboret, operando manibus quod bonum ſit, vt poſſit impertiri cui opus fuerit.

12 *Deſcendens ad doctrinæ Chriſtianæ fructus, primùm diſſerit de morum & actionum principiis, grauiſſimam comparationem inſtituens filiorum Dei cum iis qui non ſunt regenerati. In iis enim omnes animi facultates eſſe corruptas, mēte vanitati dedita, ſenſibus denſiſſima caligine obſcuratis, affectibus autem ad malum paulatim ſic aſſuefactis vt eos tādem omni amiſſo iudicio oporteat ad turpiſſima quæuis præcipites ferri.*

13 *Sequitur antitheſis hominum vera ac viua Chriſti cognitione regeneratorū, qui longè alia habeāt actionum principia, deſideria videlicet ſancta & honeſta, et mentem prorſus diuini Spiritus virtute immutatam, vnde ſimiles quoque effectus naſcuntur, vita videlicet iuſta & verè ſancta.*

14 *Particulares aliquot Chriſtianas virtutes ſigillatim cōmendat, ac primùm quidem veritatē (id eſt ſinceros mores) exigit, damnata omni fraude & ſimulatione, quoniam alii aliorum cauſa nati ſumus.*

15 *Iram ſic cohibēdam docet vt quantumuis feruens, tamē foras non erumpat, et mox, atque adeo ante ſomnum extinguatur: ne Satan mali ſuggerendi conſilii occaſionem ex peſſimo illo conſultore arripiens, nos peſſundet.*

16 *A corde deſcendit ad manus, furta condemnans: & quoniam huic ſceleri deditі ſolent inopiam prætexere, docet laborē optimum eſſe aduerſus paupertatem remedium, cui ſic benedicat Dominus vt iis qui laborant, aliquid etiam ſuperſit vnde alios iuuent, nedum vt aliena cogantur ſurripere.*

Πᾶς

Nullus

	Syriaca (Hebraicis literis)		Latina
a מתקטר מתקשר: b שרין מקומות שהאברים סתהברים יחד: c משוחתא מידה: d הדם אבר: e חובא אהבה:	וּמֶנֵּה כֻּלֵּה פַּגְרָא מֶתְרַכַּב[a] וּמֶתְקַטַּר בְּכָל[b] שָׁרְיָן אַיְךְ מוֹהַבְתָא דְּמֶתְיַהְבָא[c] בְּמַשׁוּחְתָא לְכֻל[d] הַדָּם לְתַרְבִּיתָה דִילֵה דְּפַגְרָא[e] דְּבַחוּבָא נֶשְׁתַּלַּם בִּנְיָנֵה:	16	Et ab eo totum corpus componitur, & colligatur per omnes commissuras, secundum donum quod datum est in mensura vnicuique membro ad incremẽtum ipsius corporis, vt per charitatem perficiatur ædificium eius.
f סריקות הבל:	הָדָא דֵּין אָמַר אֶנָא וּמַסְהֵד אֶנָא בְּמָרְיָא דְּמֶן הָשָׁא לָא תֶּהְווֹן מְהַלְּכִין אַיְךְ שַׁרְכָא דְּעַמְמֵא דִּמְהַלְּכִין בַּס[f]בְּסְרִיקוּת רֶעְיָנְהוֹן:	17	Hoc autem dico, & testor per Dominum, vt deinceps nõ ambuletis sicut residuũ Gẽtium quæ ambulant in vanitate cognitionis suæ:
	וַחֲשִׁוכִין בְּמַדְּעֵיהוֹן וְנוּכְרָיִין אֶנּוּן מֶן חַיּוּהִי דַּאלָהָא וּמֶטּוּל דְּלַיְת בְּהוֹן יִדַעְתָא וּמֶטּוּל עַוִירוּת לֶבְּהוֹן:	18	Et tenebrosæ sunt in intellectibus suis, suntque alienæ à vita Dei propterea quòd nõ est in eis notitia, & propter cæcitatem cordis sui.
g פסקו כרתו: h סברהון תקותם: i אשלמו מסרו: k פולחנא פעולת: l יענות חמדת:	הָנוּן[g] דְּפַסְקוּ[h] סַבְרְהוֹן[i] וְאַשְׁלְמוּ נַפְשְׁהוֹן לְפַחֲזוּתָא[k] וְלְפוּלְחָנָא דְּכֻלָּה טַנְפוּתָא[l] בְּיַעֲנוּתְהוֹן:	19	Quæ absciderunt spem suam, & tradiderunt seipsas lasciuiæ, & ad perpetrationem omnis impuritatis in cupiditate sua.
m ילפתוניהי למדתם אותו:	אַנְתּוּן דֵּין לָא הָוָא הָכַנָא[m] ילֶפְתּוּנָיְהִי לִמְשִׁיחָא:	20	Vos autem nequaquam ita didicistis Christum:
n שרירא אית באמת: o קושתא אמת:	אֶן[n] שַׁרִירָאִית שְׁמַעְתּוּנָיְהִי וִילַפְתּוּן אַכְמָא דְּאִיתוּהִי[o] קוּשְׁתָא בְּיֵשׁוּעַ:	21	(Si verè audiuistis eum & didicistis, sicut est veritas in Jeschua)
p הופכיכון דרככם: q רגיגתא תאוות: r טועה טעות:	אֶלָּא דַּתְנַחוּן מֶנְכוֹן[p] הוּפָכַיְכוֹן קַדְמָיֵא לְבַר נָשָׁא הַו עַתִּיקָא דְּמֶתְחַבַּל[q] בְּרְגִינָתָא[r] דְּטוּעָה:	22	Sed [didicistis] vt deponatis à vobis conuersationes vestras priores, filium hominis illum veterem qui corrumpitur concupiscentiis erroris:
	וְתֶתְחַדְּתוּן בְּרוּחָא דְּמַדְּעֵיכוֹן:	23	Et renouemini in spiritu intellectuum vestrorum.
r קושתא אמת:	וְתֶלְבְּשׁוּן לְבַר נָשָׁא חַדְּתָא הַו דְּבַאלָהָא אֶתְבְּרִי בְּזַדִּיקוּתָא וּב וּבְחַסְיוּתָא[r] דְּקוּשְׁתָא:	24	Et induatis filium hominis nouum illum qui secundum Deũ creatus est in iustitia et [4] in sanctitate veritatis.
t הדמא אברים:	מֶטּוּל הָנָא אַנִּיחוּ מֶנְכוֹן כַּדָּבוּתָא וּמַלְּלוּ קוּשְׁתָא אֱנָשׁ עַם קָרִיבֵה[t] הַדָּמֵא חָנַן גֵּיר חַד דְּחַד:	25	Propterea deponite à vobis mendacium, et loquimini veritatem [5] vir cũ proximo suo: membra enim sumus vnus alterius.
	רְגַזוּ וְלָא תֶּחְטוּן וְשִׁמְשָׁא עַל רוּגְזְכוֹן לָא יֶערַב:	26	Irascimini, et ne peccetis: & sol super iracundiam vestram non occidat.
u תתלון תתנו:	וְלָא[u] תֶתְלוּן אַתְרָא לְאָכֶל־קַרְצָא:	27	Et ne detis locum calumniatori.
x יפלוח יפעל: y למתל לתת: z סניק צריך:	וְאַיְנָא דְּגָנֵב הֲוָא מֶכִּיל לָא יִגְנוֹב אֶלָּא יִלְאָא בְּאִידוּהִי[x] וְיִפְלוּחַ טַבְתָא דְּיֶהֱוָא לֵה[y] לְמֶתַל לְמַן[z] דְּסְנִיק:	28	Et qui furabatur, posthac non furetur, sed laboret manibus suis, & operetur bona, vt sit illi ad dandum ei qui necessitatem habet.

4 Vox Syriaca est חסיותא quæ nusquam legitur alibi hoc sensu quapropter legendũ puto חסידותא, vt sit nomẽ (quod vocant) abstractũ, significans sanctitatem, cuius concretum חסיר significat sanctum. & admodum typographo fuit facile errorem committere in vocibus inter quas tanta est similitudo: nihil tamen mutare volui, quia idẽ habebatur in manuscripto codice Heydelbergensi.

5 Id est Vnusquisque cum altero. Hebraismus.

Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος 29 ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω· ἀλλ' εἴτις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσι.

Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον 30 τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως.

Πᾶσα πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ ὀργὴ, 31 καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία, ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν, σὺν πάσῃ κακίᾳ.

Γίνεσθε δὲ εἰς ἀλλήλους χρηστοὶ, εὔ- 32 σπλαγχνοι, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ ἐχαρίσατο ὑμῖν.

[17]Nullus ſermo corruptus ex ore veſtro egreditor, ſed ſiquis eſt cõmodus ad ædificationis vſum, vt gratiam auditoribus adferat.

[18]Et ne triſtitia afficite Spiritum illum ſanctum Dei, per quem obſignati eſtis in diem redemptionis.

Omnis amaritudo, & excandeſcẽtia, & ira, & clamor, & maledicẽtia, tollatur ex vobis, cũ omni malitia.

Sed eſtote alii in alios benigni, miſericordes, condonantes vobis mutuò *offenſas*, [19]ſicut & Deus in Chriſto condonauit vobis.

17 Iniicit etiam frenum linguæ, ſic docens temperandum ſermonem vt nõ modo non deſtruantur auditorum animi, ſed etiam inſtruantur.

18 Generalis præceptio aduerſus omnes exuperantias affectuum poſitorum in facultate quam iraſcibilem vocant: quibus contrarias mediocritates opponit. Adhibet autem præfationẽ longè vehementiſſimam, cauẽdum eſſe ne Spiritum ſanctum in nobis ea lege habitantẽ vt noſtris omnibus affectibus moderetur, noſtra intemperie velut triſtitia afficiamus.

19 Argumentum ab exemplo Chriſti ſumptum, quo nullũ eſſe poteſt grauius, etiamſi hominibus inimiciſſimis condonandæ ſint iniuriæ, nedum ſi vel habenda ſit miſerorum ratio, vel de ſeruanda erga quoſuis moderatione, & morum ſuauitate, agatur.

Κεφάλαιον ε.

Cap. V.

Ioh.13.24 & 15.12 1.ioh.3.23

Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα 1 ἀγαπητά.

Καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς 2 καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας.

ESTote igitur imitatores Dei, vt filii dilecti.

Et verſamini cum charitate: ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem ac victimam Deo, in odorem bonæ fragrantiæ.

Suprà, 4.19 coloſſ.3.5 1.theſſ.2.17

Πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία ἢ 3 πλεονεξία μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις·

Καὶ αἰσχρότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐ- 4 τραπελία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα· ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία.

Τοῦτο γάρ ἐστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς 5 πόρνος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ.

Matth.14.4 mar.13.5 luc.11.8 2.theſſ.2.3

Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λό- 6 γοις. διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας.

Μὴ οὖν γίνεσθε συμμέτοχοι αὐτῶν. 7

Ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν 8 Κυρίῳ· --

[1]Scortatio verò, & omnis impuritas aut auaritia ne nominãtor quidem inter vos, ſicut decet ſanctos:

Et obſcœnitas, & ſtultiloquiũ, & dicacitas, quæ non conueniunt: ſed potius gratiarum actio.

[2]Nam hoc noſtis, nullum ſcortatorem, aut impurum, aut auarũ, qui eſt idololatra, habere hæreditatem in regno Chriſti & Dei.

Ne quiſquã vos ſeducat inanibus ſermonibus. propter hæc enim venit ira Dei in homines cõtumaces.

[3]Ne igitur eſtote conſortes eorũ. Eratis enim olim tenebræ, nũc autem lux in Domino:

1 Iam accedit ad alteram affectuum ſpeciem, poſitam in facultate quam concupiſcibilem appellãt: nominatim ſcortationem, auaritiam, & dicacitatem, & quidem grauiſſimè, reprehendens.

2 Quoniam hæc ſcelera ſunt ex eorũ numero quæplerique ne inter vitia quidẽ numerant, expergefacit pios vt tanto magis ſibi ab iis, vt nocentiſſimis peſtibus, caueant.

3 Quia nihil procliuius eſt quam mala exempla ſequi, idcirco monet ſanctos Apoſtolus vt aſſiduè meminerint cæteros eſſe veluti tenebras, ſeſe verò inſtar lucis. Illos igitur turpiſſima quæque (vt in tenebris fieri ſolet) patrare, ipſos verò oportere non modò nõ ſequi illorum exempla ſed etiam (quod proprium lucis munus eſt) eorũ tenebras coarguere, & præeunte Chriſto, vera illa luce, ſic incedere vt prudentes decet.

29 כל מלא [a]סניא מן פומכון לא [b]תפוקי אלא אידא דשפירא [c]וחשחא לבניגא [d]דתתלי [e]טיבותא לאילין דשמעין :

Omnis sermo detestabilis ex ore vestro non prodeat, sed is qui bonus est & vtilis ad ædificationem, vt cõferat gratiam iis qui audiunt.

30 ולא תהוון מעיקין לרוחא קדישא דאלהא דאתחתמתון בה ליומא [f]דפורקנא :

Et ne contristetis Spiritum sanctũ Dei, per quem obsignati estis in diem redemptionis.

31 כלה מרירותא וחמתא ורוגזא [g]ורובא וגודפא ישתקלן מנכון עם כלה בישותא :

Omnis amarulentia, & furor, & ira, et vociferatio, et conuitium, tollãtur ex vobis, vnà cum omni malitia.

32 והויתון [h]בסימין חד לות חד ומרחמנין והויתון שבקין חד לחד איכנא דאלהא במשיחא שבק לן :

Et estote benigni vnus erga alium, ac misericordes: condonatéque alius alii, sicut Deus condonauit vobis in Christo.

קפלאון ה

Cap. V.

1 הויתון הכיל מתדמין באלהא איך בניא חביבא :

Estote igitur imitatores Dei, tanquam filii dilecti:

2 והלכו [i]בחובא איך דאף משיחא [k]אחבן ואשלם נפשה על אפין קורבנא ודבחא לאלהא [l]לריחא בסימא :

Et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, & tradidit semet ipsum pro nobis oblationem & victimam Deo in odorem fragrantem.

3 זניותא דין וכלה טנפותא [m]ועלובותא אף [n]לא משתמהו תשתמה בינתכון איך דיאא לקדישא :

Scortatio autem et omnis impuritas et auaritia [1]ne etiam omnino nominetur inter vos, sicut decet sanctos.

4 ולא [o]צוחיתא ולא מלא [p]דשטיותא או [q]דבזחא או [r]דשעיא הלין דלא מתבעין אלא חלף הלין תודיתא :

Neque obscœnitas, neque sermones stultitiæ, aut lusus, aut fabulæ, quæ nõ sunt necessaria, sed pro his gratiarum actio.

5 הדא דין הויתון ידעין דכל נש דאיתוהי זניא או טנפא או [s]עלובא או [t]פלח פתכרא לית לה ירתותא במלכותא דמשיחא ודאלהא :

Hoc enim scitote quòd quisquis est scortator, aut impurus, aut auarus, aut cultor simulachrorũ, nõ est ei hæreditas in regno Christi & Dei.

6 דלמא אנש יטעיכון במלא [u]סריקתא מטול הלין הו גיר אתא רוגזה דאלהא על בניא [x]דלא מתתפיסנותא :

Ne quisquam decipiat vos in sermonibus inanibus: propter hæc enim venit ira Dei super [2]filios contumaciæ.

7 לא הכיל תהוון להון שותפא :

Ne igitur sitis illorum consortes.

8 איתיכון הויתון גיר מן לוקדם חשוכא השא דין נוהרא אנתון במרן איך

Eratis enim quondam tenebræ, nunc autem lux estis in Domino nostro:

[a] סניא נתעב:
[b] תפוקי תצא:
[c] חשחא מועיל:
[d] תתלי תתן:
[e] טיבותא חן:
[f] פורקנא גאולה:
[g] רובא זעקה:
[h] בסימין נעימים:
[i] חובא אהבה:
[k] אחבן אהבנו:
[l] בסימא ניחוח:
[m] עלובותא מידת הכילי:
[n] לא משתמהו תשתמה זכור לא תזכור בשמה:
[o] צוחיתא דברי נבלה וזנות:
[p] שטיותא אולת:
[q] בזחא צחוק:
[r] שעיא סיפורי הבל:
[s] עלובא כילי:
[t] פתכרא אלילים:
[u] סריקתא ריקים:
[x] דלא מתתפיסנותא המרי:

[1] Ad verbum, Ne nominando nominetur inter vos. Et infinitiuũ verbum eidẽ verbo in præterito vel futuro gerundii loco præpositum, æquiualet aduerbio augenti verbi significationem. Idque non tantùm in Syriaco Testamẽto, sed etiam in vniuersis bibliis. Ita quũ in principio Geneseos dicitur, Moriẽdo morieris. est sensus, Omnino morieris, & in fine Visitando visitabit vos Dominus. id est, Haud dubiè visitabit.

[2] Id est Homines contumaces. Hebraismus.

ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε·

vt filii lucis incedite:

9 (Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ)

(Nam fructus Spiritus situs est in omni bonitate & iustitia & veritate)

10 Δοκιμάζοντες τί ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ.

Probantes quid sit acceptum Domino.

11 Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους, μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε.

Et non commercium habete cum operibus illis infrugiferis tenebrarum, sed potius etiam arguite.

12 Τὰ γὰρ κρυφῆ γινόμενα ὑπ᾽ αὐτῶν, αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν.

Nam quæ occultè fiunt ab istis, turpe est vel dicere.

13 Τὰ δὲ πάντα, ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται. πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστι.

Sed omnia, dum arguuntur, à luce manifesta fiunt. lux enim illud est quod omnia facit manifesta.

14 Διὸ λέγει, Ἔγειραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.

Quapropter dicit, Excitare qui dormis, & surge à mortuis, & illucescet tibi Christus.

Coloss 4.5

15 Βλέπετε οὖν πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε· μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλ᾽ ὡς σοφοί·

[4] ‖Videte igitur quomodo accuratè incedatis, non vt insipientes, sed vt sapientes:

16 Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσι.

Redimentes occasionem quoniã dies mali sunt.

Rom. 12.2
1. thess. 4.3

17 Διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες, ἀλλὰ συνιέντες τί τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου.

‖Propterea ne estote imprudẽtes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.

18 Καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ, ἐν ᾧ ἐστιν ἀσωτία, ἀλλὰ πληροῦσθε ἐν πνεύματι.

[5] Et ne inebriamini vino, in quo luxus est, sed implemini Spiritu.

19 Λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς· ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ.

Loquentes inter vos mutuò per psalmos & hymnos & cãtiones spirituales: canentes & psallentes in corde vestro, Domino.

20 Εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ Θεῷ καὶ πατρί.

Gratias agentes semper de omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & Patri.

21 Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ.

[6] Subiecti alij aliis, cũ timore Dei.

Coloss. 3.18
tit. 2.5
1. pet. 3.1

22 Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ·

[7] ‖Vxores propriis viris subiectæ estote, [8] vt Domino.

1. Cor. 11.3

23 Ὅτι ὁ ἀνήρ ἐστι κεφαλὴ τῆς γυναικός, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας· καὶ αὐτός ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος.

[9] ‖Quoniam vir est caput vxoris, vt & Christus est caput Ecclesiæ: [10] & is est qui salutem dat corpori.

Ἀλλ᾽

Itaque

4 Quo corruptiores sunt huius seculi mores, eo magis in omnes occasiones intẽtos nos esse oportet, nec aliud nobisipsis quàm Domini volũtatem proponere.

5 Dissolutis infidelium conuiuiis sobrios & sanctos fidelium cœtus opponit, in quibus personent vnius Domini laudes, siue aduersis siue prosperis rebus.

6 Breuis repetitio scopi ad quẽ omnia referenda sint, vt propter Deum alii aliis seruiant.

7 Iam ad œconomiam descendit, singulas œconomices partes ordine distribuẽs. Vxorum autem officium in eo positum esse dicit vt viris subiiciantur.

8 Primum argumentum, Quoniam maritis rebelles esse non possint quin Deo ipsi huius subiectionis autori resistant.

9 Declaratio superioris dicti, Quia Deus in matrimonio præfecerit virum vxori, sicut Christus est Ecclesiæ suæ caput

10 Aliud argumẽtum, Quia vxoris salus à viro depẽdet, vt non tantùm iusta sed etiam vxori vtilissima sit ista subiectio: sicut etiam Ecclesiæ salus est à Christo, quamuis longè dissimili ratione.

איך בני נוהרא הכיל הכנא הלכו :

[3]vt filii lucis igitur ita ambulate.

9 פארוהי גיר דנוהרא בכלה אנון טבותא וזדיקותא[a]וקושתא :

(Fructus enim lucis in omni sunt bonitate & iustitia & veritate.)

10 והויתון[b]פרשין מנא שפיר קדם מרן :

Et discernite quid sit bonum coram Domino nostro.

11 ולא הויתון משתותפין לות עבדא דחשוכא דפארא לית בהון אלא הויתון[c]מכונין להון :

Neque sitis commercium habentes in operibus tenebrarum, in quibus fructus non sunt: sed corrigite illa.

12 מדם גיר[d]דבטושח עבדין[e]נדיד הו אף[f]למללותה :

Quod enim secretò faciunt, abominabile est etiam dicere illud.

13 כל מדם גיר[g]מתכון מן נוהרא ומתגלא וכל מדם דגלא נוהרא הו :

Omnis enim res corrigitur à luce, & manifesta fit: & omnis res quæ manifestat, lux est.

14 מטול הנא אמיר[h]דאתתעיר[i]דמכא וקום מן[k]בית[l]מיתא ונהר לך משיחא :

Propter hoc dictum est, Expergiscere qui dormis, et exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus.

חזו הכיל איכנא תהלכון[m]זהיאית לא איך סכלא אלא איך חכימא :

15 *Videte igitur quomodo ambuletis [4]circumspectè, non tanquam insipientes, sed tanquam sapientes,*

[n]דזבנין[o]קארסחון מטול דיומתא

16 בישא אנון :

Qui redimunt occasionem suam: quia dies mali sunt.

17 מטול הנא לא תהוון חסירי רעינא אלא אסתכלו מנו צבינה דאלהא :

Propterea ne sitis destituti mente, sed considerate quæ sit voluntas Dei.

18 ולא הויתון[p]רוין בחמרא דבה אית[q]אסוטותא אלא אתמלו ברוחא :

Et ne sitis ebrij vino in quo est temulentia: sed replemini Spiritu.

19 ומללו עם נפשכון במזמורא ובתשבחתא ובזמירתא דרוחא הויתון זמרין בלבותכון למריא :

Et loquimini apud vosipsos in psalmis et hymnis, & cantionibus spiritus canite in cordibus vestris Domino.

20 והויתון מודין בכל[r]זבן על אפי כל נש בשמה דמרן ישוע משיחא לאלהא אבא :

Et estote gratias agentes omni tempore pro omni homine in nomine Domini nostri Ieschua Christi, Deo Patri:

21 והויתון משתעבדין חד לחד[s]בחובה דמשיחא :

Et estote subiecti vnus alii in charitate Christi.

22 נשא הויתון משתעבדין לבעליכין איך דלמרן :

Vxores, estote subiectæ maritis vestris tanquam Domino nostro.

23 מטול דגברא[t]רישה הו דאנתתא איכנא דאף משיחא רישא הו דעדתא והויו[u]מיחנא דפגרא :

Quoniã vir caput est mulieris, sicut etiam Christus caput est Ecclesiæ, et est seruator corporis.

אלא

rr.iij.

---

[a] קושתא אמת :
[b] פרשין בוחנים :
[c] מכונין מוכיחים :
[d] טושח סתר :
[e] נדיד תועבה :
[f] לממללותה לדבר בו :
[g] מתכון סוכח :
[h] אתתעיר עורה :
[i] דמכא ישן :
[k] בית בין :
[l] מיתא המתים :
[m] זהיאית ברובעיון :
[n] זבנין דורשים :
[o] קארסחון זמנם :
[p] רוין שיכורים :
[q] אסוטותא המידה המגונה שבה האדם עובר גבול המידות הטובות בעשותו יותר מן הראוי ובא מלשון יון :
[r] זבן זמן :
[s] חובה אהבה :
[t] רישה ראשה :
[u] מיחנא מושיע :

3 Id est Luce præditi. Similis Hebraismus.

4 Quia vox Syra זהיאית alibi nõ legitur, nec in hoc nec in alio sensu, & tantùm differtà זהיראית, quòd literam ר non habet, puto eandem esse vocem cum syncope literæ ר, quódque me mouet vt id existimẽ, est quòd frequenter occurrit זהיראית in eodem sensu. Et errorem esse dicere non ausim, quũ non modò impressum, sed etiam manuscriptum Heydelbergense Testamẽtum idem habeat. Quinetiam Syri in dictionibus vnius literæ aut syllabæ syncope sæpius vtuntur, vt & infrà cap. 6.2, ששלתא, pro שלשלתא.

Ἀλλ' ὥσπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί. 24

Coloss.3.19

Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, 25

Ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ, καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι· 26

Ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον, τὴν ἐκκλησίαν μὴ ἔχουσαν σπίλον, ἢ ῥυτίδα, ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος. 27

Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ. 28

Οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν ἐκκλησίαν· 29

Ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. 30

Gen.2.24
matth.19.5
mar.10.7
1.cor.6.16

Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. 31

Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστόν, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. 32

Πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἕνα, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν· ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα. 33

Κεφάλαιον ϛ

Coloss.3.20

Τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ· τοῦτο γάρ ἐστι δίκαιον. 1

Exo.20.12
deut.5.16
eccli.3.10
matth.15.4
mar.7.10

Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα (ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ) 2

Ἵνα

[11] Itaque sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & vxores suis viris *subiecta sunto* in omnibus.

[12]‖Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiã, & semetipsum exposuit pro ea,

[13]Vt eã sanctificaret postquã eã purgasset lauacro aquæ per verbũ:

Vt sisteret eã sibi gloriosam, *id est* Ecclesiam non habentem maculã, aut rugam, aut quicquã eiusmodi, sed vt esset sancta & inculpata.

Ita debent viri diligere suas vxores vt sua ipsorum corpora. qui diligit suam vxorem, seipsum diligit.

[14]Nullus enim vnquã suã ipsius carnẽ odio habuit, imò enutrit ac fouet eã, sicut & Dominus Ecclesiã:

Quoniam membra sumus corporis eius, ex carne eius, & ex ossibus eius.

‖Propterea derelinquet homo patrem ac matrem, & agglutinabitur vxori suæ: & qui duo *erant*, fient vna caro.

[15]Mysterium hoc magnum est: loquor autem de Christo & de Ecclesia.

[16]Itaque & vos singuli *ita* facite: suam quisque vxorem ita diligat vt seipsum: vxor autem *videat* vt reuereatur virum.

Cap. VI.

L[1]‖Iberi auscultate [2] in Domino parentibus vestris: [3]id enim est iustum.

‖[4]Honora patrem tuum & matrẽ tuam: [5] (quod est præceptũ primũ cum promissione)

Vt

11 *Conclusio officii vxorum erga maritos.*

12 *Maritorum officium est vxores vt seipsos diligere: cuius dilectionis viuum est exemplar, Christi erga Ecclesiam charitas.*

13 *Quoniam multi solent vxorum infirmitates suæ duritiei & inhumanitatis prætexere, iubet nos contemplari Apostolus qualem Ecclesiã nactus sit Christus quum eam sibi adiũgeret, & quomodo omnes eius sordes adeo non sit dedignatus, vt sua etiam puritate omnes eluere non desinat, tãtisper dum illam penitus purificet.*

14 *Aliud argumentum, Vnusquisque naturæ sponte seipsũ amat: resistit ergo naturæ qui vxorem nõ amat. Consequutionẽ probat primum ex mutua Christi & Ecclesiæ coniũctione mystica, deinde ex Dei ordinatione, qui virum & vxorem pronuntiet esse instar singularis indiuidui.*

15 *Nequis naturalem Christi & Ecclesiæ coniunctionem somniet, qualis est viri & vxoris arcanã eam esse ostendit, spiritualem videlicet, et quæ à communi hominũ captu sit quàm remotissima: vtpote quæ spiritus non carnis virtute, fide non naturali aliquo connexu constet.*

16 *Conclusio officii tum viri in vxorem tum vxoris in virũ.*

1 *Accedit ad aliã œconomices partem: & liberorum erga parentes officium in eo positum esse docet vt parentibus obtemperent.*

2 *Primum argumentũ, Quia sic Deus sanciuit. Ex quo etiã consequitur, hactenus teneri liberos hac obedientia, vt tamen à Dei cultu non discedant.*

3 *Secundum argumentum, Quod iustissima sit hæc obedientia.*

4 *Probatio primi argumenti.*

5 *Tertium argumentum ab vtili, Quòd Dominus hoc præceptum inter cætera sit peculiari benedictione dignatus.*

24 אֶלָּא אֵיכַנָּא דְּעִדְתָּא מֶשְׁתַּעְבְּדָא לַמְשִׁיחָא הָכַנָּא אַף נְשֵׁא לְבַעֲלֵיהֵין בְּכֻל מֵדֶם ׃

24 *Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita etiam vxores maritis suis in omni re.*

25 גַּבְרֵא [a] אֲחֵבוּ נְשַׁיְכוּן אֵיךְ דְּאָף מְשִׁיחָא [b] אֲחֵב לְעִדְתֵּהּ וְנַפְשֵׁהּ [c] אַשְׁלֵם [d] עַל אַפַּיָהּ ׃

25 *Viri diligite vxores vestras, sicut etiam Christus dilexit Ecclesiam suã, et seipsum tradidit pro ea,*

26 דַּיְקַדְּשִׁיהָ וַיְדַכִּיהָ [e] בַּסְחָיָא דְמַיָּא וּבְמֶלְתָא ׃

26 *Vt sanctificaret eam et mũdaret eam lauacro aquarum & verbo:*

27 וַיְקִימִיהָ עִדְתָּא לְנַפְשֵׁהּ כַּד מְשַׁבְּחָא וְלַית בָּהּ [f] טוּלְשָׁא וְלָא קַמְטָא וְלָא מֵדֶם דַּלְהֵין דָּמֵא אֶלָּא תֶּהְוֵא קַדִּישָׁא דְּלָא מוּם ׃

27 *Vt constitueret eam Ecclesiam sibi ipsi gloriosam, et in qua non esset labes neque ruga, neque quicquam quod illis simile esset: sed esset sancta absque macula.*

28 הָכַנָּא [g] וָלֵא לְגַבְרֵא [h] דְּיִחְבוּן נְשַׁיְהוֹן אֵיךְ דַּלְפַגְרַיְהוֹן מַן דַּאנְתְּתֵהּ גֵּיר [i] מַחֵב נַפְשֵׁהּ הָו מַחֵב ׃

28 *Ita conuenit viris vt diligant vxores suas tanquam corpora sua. Qui enim vxorẽ suã diligit, seipsum diligit.*

29 לָא גֵּיר אֱנָשׁ [k] מֶמְתוּם סָנֵא פַגְרֵהּ אֶלָּא [l] מְתַרְסֵא לֵהּ [m] וְיָצֵף דִּילֵהּ אֵיכַנָּא דְּאָף מְשִׁיחָא דְּעִדְתָּא ׃

29 *Nullus enim vnquam corpus suũ odit, sed nutrit ipsum, & curat quæ sunt eius: sicut etiam Christus [curat] quæ sunt Ecclesiæ.*

30 מֶטוּל [n] דְּהַדָּמֵא חֲנַן דְּפַגְרֵהּ וּמֵן בֶּסְרֵהּ חֲנַן וּמֵן גַּרְמוֹהִי ׃

30 *Quoniã mẽbra sumus corporis eius, & ex carne eius sumus, & ossibus eius.*

31 מֶטוּל הָנָא יֶשְׁבּוּק גַּבְרָא לַאבוּהִי וְלֶאמֵּהּ [o] וְיֶקַּף לַאנְתְּתֵהּ וְיֶהְווּן תְּרַיְהוֹן חַד בְּסַר ׃

31 *Propter hoc relinquet vir patrẽ suũ & matrem suam, et adhærebit vxori suæ: et erunt ambo vna caro.*

32 הָנָא [p] אֲרָזָא רַב הוּ אֱנָא דֵּין אָמַר אֱנָא עַל מְשִׁיחָא וְעַל עִדְתֵּהּ ׃

32 *Hoc mysterium magnũ est: ego autẽ dico de Christo et de Ecclesia eius.*

33 בְּרַם אַף אַנְתּוּן כֻּל חַד חַד מֶנְכוּן הָכַנָּא יְרַחֵם אַנְתְּתֵהּ אֵיךְ דַּלְנַפְשֵׁהּ אַנְתְּתָא דֵּין תֶּהְוֵא דָּחְלָא מֵן בַּעֲלָהּ ׃

33 *Veruntamen etiam vos vnusquisque ex vobis ita amet vxorem suam sicut seipsum: vxor autem [s] reuereatur maritum suum.*

קֶפָלֵאוֹן ו

Cap. VI.

1 בְּנַיָּא [q] אֶשְׁתַּמְעוּ לַאבָהַיְכוּן בְּמָרַן הָדָא גֵּיר [r] כֵּאנָא ׃

1 *Liberi obedite parentibus vestris in Domino nostro. id enim iustũ est.*

2 וְהָנוּ פוּקְדָנָא קַדְמָיָא [ſ] דַּמְלִיךְ יַקַּר לַאבוּךְ וְלֶאמָּךְ ׃

2 *Et est mandatum primũ quod promittit, Honora patrem tuum & matrem tuam.*

[a] אחבו אהבו:
[b] אחב אהב:
[c] אשלם מסר:
[d] על אפיה: בעבורה:
[e] סחיא רחיצת:
[f] טולשא חברבורה:
[g] ולא ראוי:
[h] יחבון יאהבו:
[i] מחב אוהב:
[k] ממתום מעולם:
[l] מתרסא אומן:
[m] יצף דילה חושש עליו:
[n] הדמא אברים:
[o] יקף ידבק:
[p] ארזא סוד:
[q] אשתמעו הקשיבו:
[r] כאנא צדק:
[ſ] מליך מבטיח:

[s] Ad verbum, Sit timens à marito suo.

3 Ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς.

Vt bene tibi sit, & sis longæuus super terram.

4 Καὶ οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου.

[6]Et *vos* patres, ne prouocate ad irã liberos vestros, sed enutrite eos in doctrina & monitis Domini.

6 Patrum officiũ est moderatè & ad Dei gloriam iure patriæ potestatis vti.

Coloss.3.22 tit.2.9 1.pet.2.18

5 Οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἁπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ.

[7]‖Serui auscultate iis qui *vestri* domini sunt[8] secundum carnem, cum timore ac tremore, cum simplicitate cordis vestri, vt Christo:

7 Iam ad tertiam œconomices partem descendit, nempe ad mutua seruorum & dominorum officia. Seruorum autem officium in eo positum esse docet vt ex animo dominos suos ament & revereantur.

6 Μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς.

Non ad oculum seruiẽtes, vt qui hominibus placere student: sed vt serui Christi, [9]facientes ex animo quæ vult Deus.

8 Mitigat seruitutis asperitatẽ, quod nihilominus eis maneat intacta spiritualis libertas, quæ corporalem seruitutem nõ aboleat: adeo quidem vt Christi esse non possint nisi dominis suis fideliter & spõte inseruiãt, quatenus quidem salua conscientia id fieri potest.

7 Μετ' εὐνοίας δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις.

Cũ beneuolentia seruientes Domino, & non hominibus.

8 Εἰδότες ὅτι ὃ ἐάν τι ἕκαστος ποιήσῃ ἀγαθὸν, τοῦτο κομιεῖται παρὰ τοῦ Κυρίου, εἴτε δοῦλος, εἴτε ἐλεύθερος.

[10]Vt qui illud sciatis, singulos quicquid fecerint boni, hoc reportaturos à Domino, siue seruus fuerit, siue liber.

9 Vt quibusuis prætextibus occasionẽ præcidat, docet non sine Dei voluntate seruos nasci aut fieri: ac proinde in Dei voluntatem esse ipsis respiciendum, quantumlibet dura sit seruitus.

Deut.10.17 2.paral.19.7 iob.34.19 sap.6.8 eccli.35.16 act.10.34 rom.2.11 galat.2.6 coloss.3.25 1.pet.1.17

9 Καὶ οἱ κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτούς, ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν· εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωποληψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ.

[11]Et vos domini eadem facite erga illos, remissis minis: scientes vestrum etiam ipsorum Dominum esse in cælis, ‖nec personæ respectũ esse apud eum.

10 Etiamsi ingratis aut crudelibus dominis seruiatur, tamen seruorum non minus quàm liberorum obedientia Deo est accepta.

10 Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυρίῳ καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.

[12]Quod superest, fratres mei, corroboremini per Dominum, & forte ipsius robur.

11 Dominorum officium est, moderatè & sanctè vti suo in seruos imperio, quũ & ipsi alio respectu communẽ habeant Dominũ, qui in cælis est, & tum seruos tum liberos iudicabit.

11 Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου.

Induite vniuersam illam armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli.

12 Concludit alteram huius epistolæ partem graui exhortatione, vt omnes sint in procinctu, & spiritualibus armis freti constanter pugnent, donec hostes penitus profligentur. Monet autem primo loco vt arma ex Deo sumamus, quibus solis cõfici possit hostis.

Suprà, 2.1

12 Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

[13]Quoniã non est nobis lucta‖ aduersus sanguinem & carnẽ, sed aduersus imperia, aduersus potestates, aduersus mundi dominos, *rectores* tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales malitias *quæ sunt in* sublimi.

13 Secundo, præcipuos hostes, inuisibiles ac potẽtissimos esse declarat, ne putemus nobis cum hominibus præcipuè certandum.

13 Διὰ τοῦτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι.

[14]Propterea assumite vniuersam illam armaturã Dei, vt possitis resistere tempore aduerso, & omnibus confectis stare.

14 Sola Dei armatura profligari istos hostes declarat, nẽpe cõscientiæ integritate, pia & sancta vita, Euãgelii cognitione, fide, denique Dei Verbo, adhibitis precibus assiduis & feruẽtibus pro Ecclesiæ salute, ac præsertim pro verè piorum ac fortium Verbi ministrorum constantia.

3 דיהוא לך דשפיר ויארכון חייך על ארעא :

[1] *Vt sit tibi quod bonum est, & prolõgent vitam tuam super terram.*

4 אבהא לא תרגזון בניכון אלא [a]רבו אנון [b]במרדותא ובילפנא דמרן :

Parentes, ne irritetis filios vestros, sed educate eos in disciplina & in doctrina Domini nostri.

5 עבדא אשתמעו למריכון דבבסר בדחלתא [c]וברתיתא [d]ובפשיטות לבא איך דלמשיחא :

Serui obedite dominis vestris qui sunt [2] secundum carnem, cum timore et cum tremore, & cum simplicitate cordis, tanquam Christo:

6 לא במחזא עינא איך הו דלבני נשא שפרין אנתון אלא איך עבדא דמשיחא דעבדין צבינא דאלהא :

Non ad aspectum oculorum, quasi vt filiis hominis placeatis: sed tanquã serui Christi qui faciunt voluntatem Dei.

7 ושמשו אנון מן כלה נפשכון [e]בחובא איך דלמרן ולא איך דלבני נשא :

Et seruite eis ex toto animo vestro in charitate, tanquam Domino nostro, et non tanquam filiis hominis:

8 כד [f]ידעיתון דהו מדם דעבד אנש דשפיר הו הו מתפרע מן מרן אן עבדא הו ואן [g]בר חארא :

Scientes quòd illud quod facit homo quod bonum est, illud ipsum rependitur à Domino nostro, siue seruus sit ille, siue [3] liber.

9 אף אנתון מריא הכנא הויתון עבדין לעבדיכון הויתון שבקין להון [h]סכלותא מטול דידעין אנתון דאף מרכון דילכון איתוהי בשמיא [i]ומסב באפא לית לותה :

Etiam vos domini ita facite seruis: remittite illis delicta: quia nostis quòd Dominus quoque vester est in cælis, et [4] acceptio personarum non est apud eũ.

10 [k]מכיל אחי [l]אתחילו במרן ובתוקפא דחילה :

Quod superest, fratres mei, corroboramini in Domino nostro, & in potentia roboris eius:

11 ולבשו כלה זינא דאלהא איכנא דתשכחון [m]למקם לוקבל [n]צנעתה דאכלקרצא :

Et induite totam armaturam Dei, vt possitis consistere cõtra insultus calumniatoris.

12 מטול [o]דתכתושכון לא הוא עם בסרא ודמא אלא עם ארכוס ועם שליטנא ועם [p]אחידי עלמא הנא חשוכא ועם רוחא בישתא דתחית שמיא :

Quia colluctatio vestra non est aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, et aduersus potestates, et aduersus possessores mundi huius tenebrosi, & aduersus spiritus malos qui sunt sub cælis.

13 מטול הנא לבשו כלה זינא דאלהא דתשכחון [q]תארעון בישא וכד [r]מעתדין אנתון בכל מדם [s]תקומון :

Quapropter induite vniuersam armaturam Dei, vt possitis occurrere malo, & præparati existentes in omni re consistatis.

קומו

---

[a] רבו גדלו :
[b] מרדותא מוסר :
[c] רתיתא רעד :
[d] פשיטות תמימות :
[e] חובא אהבה :
[f] ידעיתון יודעים אתם :
[g] בר חארא בן חורים :
[h] סכלותא אשמות :
[i] מסב באפא משא פנים :
[k] מכיל מעתה :
[l] אתחילו התאמצו :
[m] למקם לעמוד :
[n] צנעתה התמרמרותו :
[o] תכתושכון מלחמתכם :
[p] אחידי אוחזי :
[q] תארעון תלכו לקראת או תעמדו כנגד :
[r] מעתדין מוכנים :
[s] תקומון תעמדו :

1 Retinet eadẽ verba quibus promissio facta est in Lege: atque prolõgationem vitæ filiorum parentib[us] attribuit, quia ab iis dependet: vide licet, si honore afficiantur sicut Lex præscribit.

2 Id est, Illis qui dominãtur vobis, quod ad corpus & res externas attinet.

3 Ad verbum, Filius libertatum. Hebraismus.

4 Ad verbum, Acceptio vultus. Vide annotata Matth. 6

14 Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης·

State igitur lumbis circũcinctis veritate, & induti thorace iustitiæ:

15 Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης.

Calceatis pedibus præparatione Euangelii pacis.

16 Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι.

Insuper assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula Mali illius ignita extinguere.

17 Καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ·

Galeam etiam salutarem accipite & gladium spiritualem, hoc est verbum Dei:

18 Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ ἐν πνεύματι, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει καὶ δεήσει περὶ πάντων τῶν ἁγίων·

Omni prece & supplicatione, precãtes omni tempore per Spiritum, & illi ipsi rei inuigilantes cũ omni perseuerantia & supplicatione pro omnibus sanctis:

19 Καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα μοι δοθείη λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου ἐν παρρησίᾳ, γνωρίσαι τὸ μυστήριον τοῦ εὐαγγελίου,

Et pro me, vt mihi detur sermo ad apertionem oris mei cum libertate, vt notum faciam mysterium Euangelij,

20 Ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, ἵνα ἐν αὐτῷ παρρησιάσωμαι, ὡς δεῖ με λαλῆσαι.

Cuius causa legatione fungor in catena, vt, *inquam*, de eo liberè loquar, sicut oportet me loqui.

21 Ἵνα δὲ εἰδῆτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ᾽ ἐμέ, τί πράσσω, πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικὸς, ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ·

[15] Vt autẽ sciatis & vos res meas, & quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus charus frater & fidus minister in Domino:

15 Familiaris & beneuolentiæ plenæ sui status declaratio vnà cum precatione solenni, qua consueuit Paulus epistolas suas claudere.

22 Ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν.

Quem misi ad vos ob id ipsum vt cognoscatis res nostras, & consoletur corda vestra.

23 Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Pax *sit vobis* fratribus & charitas cum fide à Deo Patre & Domino Iesu Christo.

24 Ἡ χάρις μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ἀμήν.

Gratia *sit* cum omnibus diligentibus Dominum nostrum Iesum Christũ ad immortalitatem. Amẽ.

Πρὸς Ἐφεσίους ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Τυχικοῦ.

Missa fuit Roma ad Ephesios per Tychicum.

14 [a]קומו הכיל [b]וחזוקו [c]חציכון [d]בקושתא ולבשו שרינא דזדיקותא :

15 [e]וסאנו ברגליכון [f]טויבה דאונגליון דשלמא :

16 ועם הלין [g]סבו לכון [h]סברא דהימנותא דבה תתמצון [i]חילא למדעכו כלהון [k]גארוהי [l]יקדא דבישא :

17 וסימו [m]סנורתא דפורקנא [n]ואחודו [o]סיפא דרוחא דאיתוהי מלתא דאלהא :

18 ובכל צלון ובכל בעון צלו בכל [p]זבן ברוח ובה בצלותא הויתון [q]שהרין בכל עדן כד [r]מצליתון [f]אמינאית [t]ומתכשפין על אפי כלהון קדישא :

19 אף עלי דתתיהב לי מלתא במפתח פומי [u]דעין בגלא אכרז [x]ארזא [y]דסברתא :

20 הו דאנא [z]איזגדה [aa]בששלתא דבפרהסיא אמלליוהי איך [bb]דולא לי לממללותה :

21 דתדעון דין אף אנתון מדם דלותי ומדם [cc]דסער אנא הא מודע לכון טוכיקוס אחא חביבא ומשמשנא מהימנא במרן :

22 דלה שדרת לותכון עליה על הדא דתדעון מא דלותי [dd]ויביא לבותכון :

23 שלמא עם אחין [ee]וחובא עם הימנותא מן אלהא אבא ומן מרן ישוע משיחא :

24 [ff]טיבותא עם כלהון אילין [gg]דמחבין למרן ישוע משיחא דלא חבל אמין :

שלמת אגרתא דלות אפסיא
דאתכתבת מן רהומא
ואשתדרת ביד
טוכיקוס :

[a] קומו עמדו : [b] חזוקו אסרו : [c] חציכון מתניכם : [d] קושתא אמת : [e] סאנו נעלו : [f] טויבה הכנתו : [g] סבו קחו : [h] סברא מגן : [i] חילא גיבורים : [k] גארוהי חציו : [l] יקדא בוערים : [m] סנורתא כובע : [n] אחודו אחזו : [o] סיפא חרב : [p] זבן עת : [q] שהרין ערים : [r] מצליתון מתפללים אתם : [f] אמינאית תמיד : [t] מתכשפין מתחננים : [u] עין בגלא לבטח : [x] ארזא סוד : [y] סברתא הבשורה : [z] איזגדה מלאכה : [aa] ששלתא שלשלאות : [bb] ולא ראוי : [cc] סער פועל : [dd] יביא ינחם : [ee] חובא אהבה : [ff] טיבותא חסד : [gg] מחבין אוהבים :

14 *State igitur, & cingite lumbos vestros per veritatem, & induite loricā iustitiæ:*

15 *Et [5] calceate in pedibus vestris præparationem Euangelii pacis.*

16 *Et ad hæc sumite vobis scutum fidei, per quam inueniamini validi ad extinguendum omnia iacula ignita illius Mali.*

17 *Et imponite galeam salutis, et apprehendite gladium spiritus, qui est sermo Dei.*

18 *Et in omnibus precationibus et in omnibus orationibus precamini omni tempore in spiritu: et in ipsa precatione estote vigilantes omni tēpore, precantes sedulò et obsecrantes pro omnibus sanctis:*

19 *Etiam pro me, vt detur mihi in apertione oris mei, quo liberè prædicem mysterium Euangelii:*

20 *Cuius ego sum nuntius in catenis: vt cum audacia eloquar illud, sicut cōuenit mihi vt eloquar illud.*

21 *Vt autem sciatis etiam vos id quod apud me [geritur,] et id quod ago, ecce, notum facturus est vobis Tychicus frater dilectus & minister fidelis in Domino nostro:*

22 *Quē misi ad vos propter hoc ipsum, vt cognosceretis quod apud me [geritur] & consolaretur corda vestra.*

23 *Pax cum fratribus nostris, & charitas cum fide, à Deo Patre, et à Domino nostro Ieschua Christo.*

24 *Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Ieschua Christū, quæ non corrumpitur. Ammin.*

Finitur epistola ad Ephesios quæ scripta fuit à Roma, & missa per manum Tychici.

[5] Id est, Tanquā calceis militarib⁹, pedes vestros munite præparatione pacis Euangelii. quasi dicat, Muniti & parati sitis ad hanc spiritualem pugnam cognitione Euāgelii pacis.

Παύλου τοῦ Ἀποστόλου ἡ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολή.

Κεφάλαιον α΄.

1 ΠΑΥΛΟΣ καὶ Τιμόθεος δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίπποις, σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις·

2 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

3 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν,

4 (Πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος)

5 Ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν·

6 Πεποιθὼς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελέσει ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ·

7 Καθώς ἐστι δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, ἔν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ βεβαιώσει τοῦ εὐαγγελίου, συγκοινωνούς μου τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας.

8 Μάρτυς γάρ μου ἐστὶν ὁ Θεὸς ὡς ἐπιποθῶ πάντας ὑμᾶς ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ.

9 Καὶ τοῦτο προσεύχομαι, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει·

10 Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα, ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ.

Πεπληρωμένοι

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Philippenſes.

Cap. I.

PAVLVS & Timotheus, ſerui Ieſu Chriſti, omnibus ſanctis in Chriſto Ieſu qui ſunt Philippis, vnà cum epiſcopis ac diaconis:

Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

[1]Gratias ago Deo meo cum ſumma memoria veſtri,

(Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum gaudio preces faciens)

Super veſtri in Euangelio participatione, à primo die vſque ad hoc tempus:

Perſuaſum habens hoc ipſum, fore vt qui cœpit in nobis opus bonum, perficiat vſque ad diem Ieſu Chriſti.

Sicut iuſtum eſt vt ego id ſentiã de omnibus vobis, propterea quòd animo teneam vos, & in vinculis meis & in defẽſione & cõfirmatione Euãgelii, vos, *inquã*, omnes vnà mecũ fuiſſe gratiæ meæ participes.

[2]Teſtis enim mihi eſt Deus quàm propenſè amem vos omnes in viſceribus Ieſu Chriſti:

[3]Et hoc precor, vt charitas veſtra adhuc magis ac magis redundet in cognitione & omni ſenſu:

Vt dignoſcatis quæ diſcrepant, vt ſitis ſinceri, & inoffenſo curſu pergatis ad diem vſque Chriſti.

Pleni

1 Scopus epiſtolæ eſt, Philippenſes modis omnibus confirmare, vt non modò non deficiant, ſed etiam proficiant. Ac primò quidem præterita laudat, & ad pergendum hortetur: quod ſe etiam omnino ſperare dicit, idque ex viuæ charitatis ipſorum teſtimonio, ſed interea ad vnius Dei gratiam omnia refert.

2 Addit ſuæ in eos beneuolentiæ declarationem, oſtendens ſimul qua re maximè poſſint confirmari, nẽpe precibus aſſiduis.

3 Quid præcipuè nobis ſit petendum oſtendit, primùm videlicet vt in vera notitia Dei (adeo vt diſcrepantia poſſimus dignoſcere) deinde in charitate creſcamus, vt ad extremum vſque ad gloriam Dei per Ieſum Chriſtum, verè bonis operibus incumbamus.

אגרתא דלות פיליפסיא

קפלאון א

1 פולוס וטמתאוס עבדא דישוע משיחא לכלהון [a]קדישא דבישוע משיחא דאית בפיליפוס עם [b]קשישא [c]ומשמשנא :

2 [d]טיבותא עמכון ושלמא מן אלהא אבון ומן מרן ישוע משיחא :

3 מודא אנא לאלהי על [e]עוהדנכון [f]אמינא :

4 דבכל בעותי דעל אפיכון וכד חדא אנא [g]מתכשף אנא :

5 על שותפותכון דבאונגליון מן יומא קדמיא ועד מא לחשא :

6 מטול [h]דתכיל אנא על הדא דהו מן [i]דשרי בכון עבדא טבא הו ישלם עד מא ליומה דמרן ישוע משיחא :

7 הכנא גיר זדק לי [k]למתרעיו על כלכון מטול דבלבי סימין אנתון ובאסורי [l]ובמפק ברוח דעל [m]שררה דאונגליון דשותפי אנתון [n]בטיבותא :

8 סהד הו לי גיר אלהא דאיכנא [o]מחב אנא לכון ברחמוהי דישוע משיחא :

9 והדא מצלא אנא דתוב [p]יסגא ויתיתר [q]חובכון בידעתא ובכל [r]סוכל דרוח :

10 דתהוון [s]פרשין אילין [t]דעהכן ותהוון דכין דלא תוקלא ביומה דמשיחא :

ומלין

[a] קדישא הקדושים:
[b] קשישא הזקנים:
[c] משמשנא המשרתים:
[d] טיבותא חסד:
[e] עוהדנכון זכרונכם:
[f] אמינא תמידי:
[g] מתכשף מתחנן:
[h] תכיל בוטח:
[i] שרי החל:
[k] למתרעיו לחשוב:
[l] מפק ברוח התנצלות:
[m] שררה אמתו:
[n] טיבותא החסד:
[o] מחב אוהב:
[p] יתיתר תותר:
[q] חובכון אהבתכם:
[r] סוכל שכל או בינה:
[s] פרשין בוחנים:
[t] עהכן מעולים:

Epistola ad Philippenses.

Cap. I.

1 *PAVLVS et Timotheus serui Jeschua Christi omnibus sanctis in Jeschua Christ qui sunt Philippis, cum senioribus et ministris.*

2 *Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, et à Domino nostro Ieschua Christo.*

3 *Gratias ago Deo meo in mentione vestri sedula,*

4 *Quæ fit in omnibus precationibus meis pro vobis: [et] gaudens obsecro*

5 *Propter communionem vestrã quæ est in Euangelio, à primo die vsque ad præsens tempus.*

6 *Quia confido in hoc, quòd is qui cœpit in vobis opera bona, ipse perficiet vsque ad diem Domini nostri Ieschua Christi.*

7 *Jta enim iustum est mihi sentire de omnibus vobis, eo quòd in corde meo positi sitis, & in vinculis meis, et in defensione quæ est de veritate Euangelii: quia consortes mei sitis in gratia.*

8 *Testis enim est mihi Deus quomodo diligam vos in visceribus Ieschua Christi.*

9 *Et hoc precor vt adhuc crescat & augeatur charitas vestra in agnitione et in omni intelligentia Spiritus.*

10 *Vt discernatis ea quæ sunt præstantia, & sitis mundi sine offendiculo in die Christi.*

11 Πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης τῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον Θεοῦ.

Pleni fructibus iustitiæ qui *insunt vobis* per Iesum Christum, ad gloriam & laudem Dei.

12 Γινώσκειν δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί, ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν·

[4]Velim autem vos scire, fratres, quæ mihi *acciderunt*, magis ad profectum Euangelij euenisse:

4 Occurrit crucis offendiculo, vnde nõnulli occasionem arripiebant deprimendi ipsius Apostolatus. Quibus respondet, Deum sic benedixisse suæ captiuitati, vt inde sit etiam factus illustrior, dignitate Euangelii, quanuis nõ simili omnium studio, tamen reipsa per istam occasionem magnopere amplificata.

13 Ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι·

Adeo vt vincula mea in Christo celebria sint in toto prætorio, ac reliquis omnibus *locis*:

14 Καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ, πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόβως τὸν λόγον λαλεῖν.

Et plerique ex fratribus in Domino, freti vinculis meis, magis audeant impauidè sermonem loqui.

15 Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν.

Ac nonnulli quidem per inuidiã & contentionem, nonnulli verò etiam propensa voluntate Christũ prædicant.

16 Οἱ μὲν, ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐχ ἁγνῶς, οἰόμενοι θλῖψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου·

Alii quidem, *inquam*, per contentionem Christum annuntiant non purè, existimantes sese afflictionẽ addere vinculis meis:

17 Οἱ δὲ, ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι.

Alii rursus ex charitate, scientes me ad defensionem Euangelii constitutum esse.

18 Τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται· καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι.

[5]Quid igitur? attamẽ quouis modo, siue in speciẽ, siue sincerè, Christus annuntiatur: de hoc quoque gaudeo, atque etiam gaudebo.

5 Suo proposito exẽplo docet verum gaudiũ esse nostrarũ afflictionũ exitũ, idque virtute Spiritus Christi quem petentibus largiatur.

19 Οἶδα γὰρ ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως, καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ,

Noui enim fore vt hoc mihi cedat saluti per vestras preces, & subministrationẽ Spiritus Iesu Christi,

20 Κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου, ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι, ἀλλ' ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ, ὡς πάντοτε, καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου.

[6]Secundum intẽtam expectationem & spem meam, quòd nulla in re pudefiam, sed cum omni libertate, vt semper *ita* nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortẽ.

6 Perseuerantia opus est ad extremum vsque, summa cum fiducia proposita nobis vna Christi gloria, siue viuendum sit, siue moriendum

21 Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν, Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος.

Mihi enim *est* Christus & *in* vita & *in* morte lucrum.

22 Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί αἱρήσομαι οὐ γνωρίζω.

[7]Vtrum verò viuere in carne mihi operæpretium *sit*, & quid eligã, ignoro.

7 Exemplum veri pastoris, suã quamuis felicitatem postponentis ouium suarũ vtilitati.

Συνέχομαι

11 ומלין פארא דזדיקותא דבישוע משיחא לשובחא ולאיקרא דאלהא:

11 *Et pleni fructibus iuſtitiæ qui ſunt per Jeſchua Chriſtum, ad laudem & gloriam Dei.*

12 צבא אנא דין דתדעון אחי [a]דסוערני דילי [b]יתיראית אתא לקדמוהי בא באונגליון:

12 *Volo autem vt ſciatis, fratres mei, quòd negotium meum excellēter progreſſum fecit in Euangelio:*

13 הכנא דאף אסורי אתגליו במשיחא [c]בפרטורין כלה ולשרכא דכל נש:

13 *Ita vt etiam vincula mea manifeſtata ſint in Chriſto, in prætorio toto, et [1]in reliquis omnibus hominibus.*

14 וסוגאא דאחא דבמרן [d]אתתכלו על אסורי [e]ואשיחו [f]יתיראית דלא דחלא לממללו מלתא דאלהא:

14 *Et multitudo fratrum qui ſunt in Domino noſtro, [2]freti ſint propter vincula mea, et auſi ſunt magis ſine timore loqui ſermonem Dei.*

15 ואנש אנש מן [g]חסמא וחרינא אנש אנש דין בצבינא טבא [h]ובחובא למשיחא מכרזין:

15 *Et aliqui ex inuidia & contentione, aliqui autem volūtate bona, et charitate Chriſtum prædicant.*

16 מטול דידעין [i]למפק ברוחא דאונגליון סים אנא:

16 *Quia norunt [quòd] in defenſionem Euangelii poſitus ſum.*

17 הנון דין [k]דבחרינא למשיחא מכרזין לא הוא [l]דכיאית אלא [m]דסברין דמוספין אולצנא לאסורי:

17 *Qui verò per contentionem Chriſtū prædicant, nequaquam [id faciūt] ſincerè, ſed quia exiſtimant quòd addūt afflictionem vinculis meis.*

18 ובהדא חדית וחדא אנא דבכל [n]פרוס אן [o]בעלתא ואן [p]בקושתא משיחא יתכרז:

18 *Et in hoc gauiſus ſum, et gaudeo, quòd quocunque modo, ſiue [3]obtētu ſiue in veritate, Chriſtus prædicatur.*

19 ידע אנא גיר דהלין [q]לחיא הו משתכחן לי בבעותכון ובמוהבתא דרוחא דישוע משיחא:

19 *Noui enim quòd hæc [4]ad ſalutem inueniuntur mihi per precationes veſtras, et donationem Spiritus Ieſchua Chriſti.*

20 איכנא דמסבר אנא [r]ומסכא אנא דבמדם לא אבהת אלא [s]בגליות אפא איך דבכל זבן אף השא [t]יתרורב משיחא בפגרי אן בחיא ואן במותא:

20 *Quemadmodū ſpero et cōfido quòd nulla in re pudefiam, ſed [5]reuelata facie, ſicut omni tempore, etiam nunc magnificabitur Chriſt[us] in corpore meo, ſiue per vitam ſiue per mortem.*

21 חיי גיר דילי משיחא הו ואן אמות [u]יותרנא הוא לי:

21 *Vita enim mea Chriſtus eſt: &, ſi moriar, lucrum eſt mihi.*

22 אן דין אף בהלין חיא דבסרא פארא אית לי בעבדי לא ידע אנא מנא [x]אגבא לי:

22 *Si autem etiam in iſtis vita ſit carnis, fructus ſunt mihi in operib[us] meis: ignoro quod optem mihi:*

[a] סוערנו פועלי:
[b] יתיראית מאד:
[c] פרטורין היכל שר הצבא מלשון יון:
[d] אתתכלו נעשו בטוחים:
[e] אשיחו היו בביטחון:
[f] יתיראית יותר:
[g] חסמא קנאה:
[h] חובא אהבה:
[i] מפק ברוחא התנצלות:
[k] חרינא מחלוקת או מריבה:
[l] דכיאית בנקיות:
[m] סברין חושבים:
[n] פרוס דרך:
[o] עלתא סיבה:
[p] קושתא אמת:
[q] לחיא לחיים או לישועה:
[r] מסכא קווה:
[s] גליות אפא גלות פנים ר״ל בלי בושת:
[t] יתרורב יתגדל:
[u] יותרנא תועלת:
[x] אגבא אבחר:

1 Ad verbum, Et apud reſiduum omnium hominū. Cui reſpondet Gallica loquutio, *Et au demeurant de tous les hommes.*

2 Vel, Fiduciam ſumpſerunt.

3 Vel, Prætextu

4 Id eſt, Eueniūt mihi vt mihi ſint ſalutaria.

5 Ad verbum, Cum reuelatione faciei. Syaphraſis.

ſſ.ij.

אלצן

23 Συνέχομαι γὰρ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. πολλῷ γὰρ μᾶλλον κρεῖσσον·

Coarctor enim vtrinque, desiderans migrare, & esse cum Christo. nam *id* longè optimum est:

24 Τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκὶ, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς.

Sed permanere in carne, magis necessarium *est* propter vos.

25 Καὶ τοῦτο πεποιθὼς οἶδα, ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως.

Et hoc confisus noui, me mansurum esse & vnà permansurum cũ vobis omnibus, ad vestrum profectum & gaudium fidei.

26 Ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοὶ, διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας πάλιν πρὸς ὑμᾶς.

Vt abundet gloriatio vestra in Christo Iesu de me, mea rursus apud vos præsentia.

27 Μόνον ἀξίως τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύεσθε, ἵνα εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἴτε ἀπὼν, ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν, ὅτι στήκετε ἐν ἑνὶ πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ εὐαγγελίου·

[8]Tantùm vt dignum est Euangelio Christi, vos gerite, vt siue venero & videro vos, siue absens fuero, audiam de rebus vestris, vos perstare in vno spiritu, vno pariter animo decertantes per fidẽ Euãgelii:

28 Καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν μηδενὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων· ἥτις αὐτοῖς μέν ἐστιν ἔνδειξις ἀπωλείας, ὑμῖν δὲ σωτηρίας, καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ.

[9]Nec vlla in re territos ab iis qui se opponunt: quod illis quidem est exitii indicium, vobis autem salutis, ídque à Deo,

29 Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν·

[10]Quia vobis datum est in Christi negotio, non solùm in eum credere, sed etiam pro eo affligi:

30 Τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες οἷον εἴδετε ἐν ἐμοὶ, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί.

[11]Idẽ certamẽ sustinẽdo quale vidistis in me, & nunc auditis de me.

8 Illis instar proœmiis præpositis, iam ad exhortationes descendit, primùm omnium monens vt eũ sensum in doctrina & in voluntatibus seu animis conseruẽt, deinde vt communibus illis vinculis coniuncti, persistent fidei robore freti omnia aduersa sic sustinere vt nihil Euangelica professione indignũ admittant.

9 Persequutiones ab Euangelij hostibus intentatæ nos nõ deiicere, sed erigere potius debent, quum certa sint à Deo ipso testimonia tum nostræ salutis tum impiorũ exitii.

10 Confirmatio eius quod dixerat, crucem esse nostræ salutis indicium: quoniã pati pro Christo donũ est Dei, quo suos, sicut & fide, dignatur.

11 Iam ostendit quo consilio suarum afflictionum meminerit.

Κεφάλαιον β'.

Cap. II.

1 Εἴ τις οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία πνεύματος, εἴ τινα σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί,

[1]SIqua igitur consolatio *est* in Christo, siquod solatium charitatis, siqua cõmunio spiritus, siquæ viscera ac miserationes,

2 Πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμψυχοι, τὸ ἓν φρονοῦντες.

Explete meum gaudium, vt itidẽ sitis affecti, eandem charitatẽ habẽtes, vnanimes, & sententiis vni.

1 Vehementissima obtestatio vt ea omnia repellant quibus illa summa consensio violari solet, nẽpe contentionem & superbiam, quibus fit vt alii ab aliis seiungantur.

Μηδὲν

Nihil

23 אלצן לי גיר תרתיהין [a] למפטר רגיג אנא דעם משיחא אהוא והדא [b] טב פקחא הות לי :

Coarctant enim me hæc ambo: liberari concupisco vt cum Christo sim, & hoc valde vtile esset mihi.

24 אלא אף [c] דאקוא בפגרי אלצא לי [d] צבותא מטולתכון :

Sed etiam vt maneam in corpore meo, coarctat me desideriũ propter vos

25 והדא [e] תכילאית ידע אנא [f] דפאש אנא ומקוא אנא לחדותא דילכון ולתרביתא דהימנותכון :

Et hoc indubitatò noui, quòd mãsurus sum & permãsurus ad gaudium vestrũ, & ad incrementũ fidei vestræ.

26 דכד אתא תוב לותכון יתיתר בי שובהרכון דבישוע משיחא :

Vt quum venero rursus ad vos, exuberet in me gloriatio vestra quæ est in Ieschua Christo.

27 בלחוד איכנא דיאא [g] לסברתה דמשיחא הויתון [h] מתדברין דאן אתא אחזיכון ואן [i] פריק אנא אשמע עליכון דקימין אנתון בחדא רוח ובחדא נפש [k] ומתנצחיתון אכחדא בהימנותא דאונגליון :

Tantùm, quemadmodum decet, in Euangelio Christi vos gerite, vt siue veniam, videam vos, et siue absens sim, audiam de vobis quòd persistatis in vno spiritu & vna anima, & decertetis simul per fidem Euangelii:

6 Tantùm, in Syro textu cohæret cũ præcedẽtibus.

28 ובמדם לא [l] מתתזיעין אנתון מן הנון דקימין לקובלן [m] לתחויתא דאבדנהון ולחיא דילכון והדא מן אלהא הו :

Et in nulla re terreamini ab iis qui stant contra nos in iudicium perditionis illorum & salutis vestræ: et hoc à Deo ipso

29 אתיהבת לכון דלא בלחוד [n] מהימנו תהימנון בה במשיחא אלא אף דעל אפוהי [o] תחשון :

[7] Datũ est vobis vt non tantùm [8] credendo credatis in Christum verumetiam vt pro eo patiamini:

7 Datum est vobis, cohæret cum præcedentibus.
8 Id est, Firmiter credatis.

30 [p] ותסיברון [q] אגונא איך הו דחזיתון בי והשא [r] שמעיתון עלי :

Et sustineatis certamen, sicut vidistis in me, & nunc auditis de me.

קפלאון ב׳

Cap. II.

1 אן אית לכון הכיל [s] בויאא במשיחא ואן [t] ממלא בלבא [u] בחובא ואן שותפותא דרוחא ואן [x] רוחפא ואן [y] רחמא :

SI vobis igitur est cõsolatio in Christo, et si est loquutio [1] super cor in dilectione, et si [est] cõmunio Spiritus, & si [sunt] viscera, et si miserationes,

1 Periphrasis est consolationis etiã Hebræis vsitata, vt Genes. 34, & Hosch. 2. & alibi. quòd qui aliquem consoletur, potissimùm verbis vtatur quæ eius cor & animũ afficere ac recreare queãt. Est autem syncope in voce ממלא de qua vide locũ 2. Thess. 2. 11.

2 שלמו חדותי דחד רעינא יהוא לכון וחד [z] חובא וחדא נפש וחדא [aa] תרעיתא :

Complete gaudium meum, vt vna cogitatio sit vobis, & vna dilectio, et vna anima, & vna mens.

a למפטר לכות:
b טב פקחא מועיל מאוד:
c אקוא אעמוד:
d צבותא החפץ:
e תכילאית בלי ספק:
f פאש עומד:
g סברתה בשורתו:
h מתדברין מתהלכים:
i פריק רחוק:
k מתנצחיתון גבורי חיל אתם:
l מתתזיעין מתגועעים:
m תחויתא הודעת:
n מהימנו תהימנון האמן תאמינו:
o תחשון תסבלו צרות:
p תסיברון תסבלו:
q אגונא קרב:
r שמעיתון שומעים אתם:
s בויאא נחמה:
t ממלא כמו מלל:
u חובא אהבה:
x רוחפא קרבים:
y רחמא רחמים:
z חובא אהבה:
aa תרעיתא מחשבה:

3 Μηδὲν κατ' ἐρίθειαν, ἢ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν.

4 Μὴ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος σκοπεῖτε, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρων ἕκαστος.

5 Τοῦτο γὰρ φρονείσθω ἐν ὑμῖν ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

6 Ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ·

7 Ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος·

8 Καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.

9 Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα·

10 Ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων·

11 Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ πατρός.

12 Ὥστε, ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε, μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ νῦν πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε.

13 Ὁ Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν, ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας.

14 Πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν καὶ διαλογισμῶν·

Matth 5.14
1.pet.4.9

15 Ἵνα γένησθε ἄμεμπτοι καὶ ἀκέραιοι, τέκνα Θεοῦ ἀμώμητα, ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης· ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ,

Λόγον

Nihil *gerite* per contẽtionem aut per inanem gloriam, ſed ex modeſtia alium quiſque ſe præſtantiorẽ exiſtimet.

Ne ſua quiſque ſpectetis, ſed vnuſquiſque etiam quæ ſunt aliorũ.

Itaque is ſit affectus in vobis qui fuit & in Chriſto Ieſu:

Qui quum eſſet in forma Dei, nõ duxit rapinam, parem eſſe cũ Deo:

Sed ipſe ſe exinaniuit, forma ſerui accepta, ſimilis hominibus factus:

Et habitu compertus vt homo, ipſe ſe ſummiſit, factus obediens vſque ad mortẽ, mortem autẽ crucis.

[3]Quapropter etiã Deus ipſum in ſummã extulit ſublimitatem, ac donauit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen:

Vt ad nomen Ieſu omne genu *ſe* flectat cæleſtium ac terreſtrium & ſubterraneorum:

Omníſque lingua cõfiteatur Dominum eſſe Ieſum Chriſtũ, ad gloriam Dei Patris.

[4]Proinde, dilecti mei, ſicut ſemper obediſtis, non vt in præſentia mea ſolùm, ſed nunc multo magis in abſentia mea, cum timore ac tremore veſtrã ipſorum ſalutem conficite.

[5]Deus enim is eſt qui efficit in vobis & vt velitis & vt efficiatis, pro gratuita *ſua* beneuolentia.

[6]Omnia facite abſque murmurationibus ac diſceptationibus:

[7]‖Vt ſitis irreprehenſi & ſinceri, filii *inquam* Dei, inculpati in medio nationis prauæ ac peruerſæ: inter quos *homines* ſplendetis vt luminaria in mundo,

Sermonem

2 Proponit perfectiſsimum omnis modeſtiæ & morum ſuauitatis exemplum, Ieſum Chriſtum, quem nos oporteat pro viribus imitari. Is autẽ, quanuis nihil ſit eo ſublimius, tamen noſtri cauſa eo vſque ſe abiecit vt ſerui formam (noſtram videlicet carnem) vltrò induerit, & quidem omnibus infirmitatibus ad mortem vſque crucis obnoxiã.

3 Summiſsionis Chriſti glorioſiſsimũ exitum oſtendit, vt modeſtiam doceat verum iter eſſe ad ſolidam laudem & gloriam.

4 Concluſio, oportere nos ſummiſſos & humiles per noſtræ vocationis viam ad ſalutem progredi.

5 Solidiſſimũ aduerſus arrogantiam argumentum, nihil nos habere laudabile niſi ex dono Dei gratuito, & quidem aduentitio: quoniam ne ad bene volẽdum quidem (nedum ad bene agendum) facultatem vllam aliunde quàm ex gratuita Dei miſericordia habemus.

6 Modeſtiam à cõtrariis ſuperbiæ effectis deſcribit, alienã eſſe docens tum ab omni maligna & occulta ſimultate, tum ab apertis contentionibus & rixis.

7 In ſumma requirit vitam inculpatã & integram, vt verbo Dei illuſtrati inter huius ſeculi tenebras ſplendeant.

3 ומדם[a] בחרינא או בשובחא סריקא
לא תעבדון אלא במכיכות רעינא כל
נש לחברה איך[b] דמיתר מנה יחשוב:
ולא אנש דנפשה[c] יאצף אלא כל-
4 נש אף דחברה:

Et nihil per contentionem aut per gloriam inanem faciatis, sed per lenitatem animi, vnusquisque proximum suum tanquam præstantiorem se, reputet.

Neque quisquam quæ sunt suiipsius curet, sed quisque etiam quæ sunt proximi sui.

והדא [d] אתרעו בנפשכון הי דאף
5 ישוע משיחא:

Et hoc sentite in vobisipsis quod etiã Jeschua Christus.

הו דכד איתוהי בדמותא דאלהא
6 לא הוא [e] חטופיא חשבה להדא
דאיתוהי [f] פחמא דאלהא:

Qui quum esset in similitudine Dei, nequaquam [per] rapinam æstimasset illud ipsum quòd esset æqualitas Dei:

7 אלא נפשה [g] סרק ודמותא דעבדא
נסב והוא בדמותא דבני-נשא:

Nihilominus seipsum exinaniuit, et formam serui accepit, factúsque est in forma filiorum hominis:

8 [h] ובאסכמא [i] אשתכח איך בר-נשא
ומכך נפשה [k] ואשתמע עד-מא למותא
מותא דין [l] דזקיפא:

Et similitudine inuentus vt filius hominis: atque demisit semetipsum, et obedientem se præstitit vsque ad mortem, mortem autem crucis.

9 מטול הנא אף אלהא [m] אסגי רמרמה
ויהב לה שמא דמיתר מן כל שמהין:

Propter hoc etiam Deus[1] multũ exaltauit eũ, & dedit ei nomen quod excellentius est omnibus nominibus.

דבשמה דישוע כל ברוך [n] תכוף
10 דבשמיא ובארעא ודלתחת מן ארעא:

Vt in nomine Jeschua omne genu flectatur eorum quæ sunt in cælo & in terra, & eorum quæ sunt sub terra.

וכל לשן יודא דמריא הו ישוע
11 משיחא לשובחא דאלהא אבוהי:

Et omnis lingua confitebitur quòd Dominus sit Ieschua Christus, ad gloriam Dei Patris eius.

מכיל חביבי איכנא דבכל [o] זבן
12 [p] אשתמעתון לא כד קריב אנא לכון
בלחוד אלא השא דרחיק אנא מנכון
[q] יתיראית בדחלתא [r] וברתיתא [s] פלוחו
פולחנא דחייכון:

Itaque, dilecti mei, sicut omni tempore obedientes vos præstitistis, non quũ propinquus essem vobis tãtùm, sed nũc quumlongè absim à vobis, magis in timore & in tremore operamini opus salutis vestræ.

אלהא הו גיר [t] מחפט בכון אף
13 [u] למצבא אף [x] למסער הו מדם דצבין
אנתון:

Deus enim efficit in vobis tum velle tum agere[3] id quod vultis.

14 כל-מדם הויתון עבדין דלא [y] רטנא
ודלא [z] פולג:

Omnia facite absque murmurationibus, et absque disceptatione.

15 דתהוון תמימא ודלא מום איך
בניא דכיא דאלהא [aa] דעמרין בדרא
[bb] עסקא [cc] ומעקמא ואתחזו בינתהון
איך נהירא בעלמא:

Vt sitis integri & sine macula, tanquam filii sinceri Dei, qui habitãt in generatione praua et peruersa: & cõspiciamini inter eos tanquam luminaria in mundo,

1 Ad verbum, Multiplicauit exaltationẽ eius. Id est Summè extulit eũ.

3 Autor huiuspa raphrasis Ædonias (cuius meminit Græcus textus, eã referẽs ad Deum) Philippensibus attribuit, dum vertit Id [supple bonũ] quod vultis.

[a] חרינא מדון:
[b] מיתר מנה גדול ממנו:
[c] יאצף ישתדל:
[d] אתרעו ססבו:
[e] חטופיא גזלה:
[f] פחמא דאלהא שוה לאל וכמוהו:
[g] סרק חמעיט:
[h] אסכמא רמות:
[i] אשתכח נמצא:
[k] אשתמע הקשיב:
[l] זקיפא צליבא:
[m] אסגי רמרמה הגדיל הרים אותו:
[n] תכוף יכרע:
[o] זבן זמן:
[p] אשתמעתון הקשבתם:
[q] יתיראית יותר:
[r] רתיתא רעד:
[s] פלוחו פולחנא פעלו פועל:
[t] מחפט בכון השם כוח בכם:
[u] למצבא לרצות:
[x] למסער לפעול:
[y] רטנא תלונה:
[z] פולג מחלוקת:
[aa] עמרין שוכנים:
[bb] עסקא עיקש:
[cc] מעקמא פתלתול:

16 Λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, εἰς καύχημα ἐμοὶ εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα.

Sermonem vitæ prætendētia, [8] vt gloriari possim in die Christi me non frustra cucurrisse, nec in vanū laborasse.

8 Rursus addit eis stimulos, proposita sua de ipsis vere Apostolica solicitudine: consolans etiam eos ne magnitudine afflictionum ipsius contristētur, ne si ipsum quidem mori oporteat, vt suo sanguine veluti libamento, oblationem eorū perficiat.

17 Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν.

Quinetiā si pro libamēto offerar sup hostia sacrificióq; fidei vestræ, gaudeo & gratulor omnibus vobis.

18 Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε, καὶ συγχαίρετέ μοι.

Itidem autem & vos gaudete, & gratulamini mihi.

19 Ἐλπίζω δὲ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, Τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, ἵνα κἀγὼ εὐψυχῶ, γνοὺς τὰ περὶ ὑμῶν.

Act. 16.1

[9] Spero autem in Domino Iesu, me ‖Timotheum breui missurū vobis, vt & ego bono sim animo, cognito statu vestro.

9 Confirmat etiā eorum mentes tum remisso Epaphrodito, cuius fidem erga eos & summum in se iuuando studium collaudat: tum etiam promittens fore vt breui Timotheum, ex cuius præsentia magnum fructum sint percepturi, ad eos mittat: atque adeo fore sperans vt (volente Deo) ipse cito ad eos veniat.

20 Οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει.

Neminem enim habeo pari animo præditum, qui germanè res vestras curaturus sit.

21 Οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

1. Cor. 10.24

‖Nam omnes quæ sua ipsorū sunt quærunt, non quæ Christi Iesu.

22 Τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκετε, ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον, σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν εἰς τὸ εὐαγγέλιον.

Porrò probationem eius nostis, quòd veluti cum patre filius, mecū seruierit in Euangelio.

23 Τοῦτον μὲν οὖν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀπίδω τὰ περὶ ἐμὲ ἐξαυτῆς.

Hunc igitur spero me missurum simulatque videro rerum mearum statum.

24 Πέποιθα δὲ ἐν Κυρίῳ ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσομαι.

Confido autem in Domino, me quoque citò venturum ad vos.

25 Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην, Ἐπαφρόδιτον τὸν ἀδελφὸν καὶ συνεργὸν καὶ συστρατιώτην μου, ὑμῶν δὲ ἀπόστολον, καὶ λειτουργὸν τῆς χρείας μου, πέμψαι πρὸς ὑμᾶς.

Sed necessarium duxi Epaphroditum fratrem & collegam ac commilitonem meum, vestrum autem legatum, quíque mihi subministrauit quibus mihi opus erat, ad vos mittere.

26 Ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς, καὶ ἀδημονῶν διότι ἠκούσατε ὅτι ἠσθένησε.

Quoniam expetebat omnes vos, & grauissimè angebatur propterea quòd audissetis eum ægrotasse.

27 Καὶ γὰρ ἠσθένησε παραπλήσιον θανάτῳ· ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἠλέησεν· οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμέ, ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ.

Et certè ægrotauit proximè mortem: sed Deus misertus est eius: nec eius solùm, sed & mei, ne dolorem haberem super dolorem.

28 Σπουδαιοτέρως οὖν ἔπεμψα αὐτόν, ἵνα ἰδόντες αὐτὸν πάλιν, χαρῆτε, κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ.

Eo studiosius itaque eum misi, vt quum videritis eum rursus, gaudeatis, & ego magis vacem dolore.

Προσδέχεσθε

Excipite

16 דאיתיכון להון [a] בדוכת חייא לשובהרי דילי ביומה דמשיחא דלא הוא [b] איקי רהטת ולא [c] סריקאית עמלת :

16 [4]*Vt sitis illis loco salutis ad gloriam meam in die Christi, ne frustra cucurrerim, néue in vanum laborauerim.*

17 אלא אפן [d] מתנקא אנא על דבחתא ותשמשתא דהימנותכון חדא אנא [e] ורוז אנא עם כלכון :

17 *Quinetiam si [5] libaminis instar offerar super victimam & ministeriũ fidei vestræ, gaudeo et exulto cum omnibus vobis,*

18 הכנא ואף אנתון חדו ורוזו עמי :

18 *Sicut etiam vos gaudete & exultate mecum.*

19 [f] מסבר אנא דין במרן ישוע דאשדר לותכון לטמתאוס בעגל דאף לי יהוא לי [g] ניחא כד אלף מטולתכון :

19 *Spero autem in Domino nostro Jeschua, quòd mittam ad vos Timotheũ breui, vt etiam mihi sit quies [6] quũ certior factus fuero de vobis.*

20 לית לי גיר אחרין הרכא דאיך נפשי הו [h] דאכיפאית [i] יצף דילכון :

20 *Nullus enim mihi alius est hîc qui sit vt anima mea, qui diligenter curet quæ vestra sunt.*

21 כלהון גיר דנפשהון הו בעין ולא דישוע משיחא :

21 *Omnes enim quæ sua ipsorum sunt, quærunt, & non quæ Ieschua Christi.*

22 [k] בוקיה דין דהנא ידעיתון דאיך ברא עם אבוהי הכנא [l] פלח עמי [m] בסברתא :

22 *Probationẽ autẽ eius nouistis, quòd tanquam filius cum patre suo, ita seruiuit mecum [7] in Euangelio.*

23 להנא [n] מסבר אנא דאשדר לותכון בעגל מא דחזית מא דלותי :

23 *Hunc spero quòd mittã ad vos breui, postquam videro quæ apud me [geruntur.]*

24 [o] ותכיל אנא על מרי דאף אנא בעגל אתא אנא לותכון :

24 *Et confido in Domino meo quòd ego quoque breui veniam ad vos.*

25 השא דין אלצתני [p] צבותא דאשדר לותכון לאפפרודיטוס אחא דאיתוהי [q] מעדרנא [r] ופלחא דעמי דילכון דין שליחא ומשמשנא [s] דחשחתי :

25 *Nunc autem coegit me res ipsa vt mitterem ad vos Epaphroditum fratrẽ, qui est adiutor et cooperator meus, vester autem legatus, et minister necessitatis meæ.*

26 מטול [t] דסוא הוא למחזא לכלכון ומעק הוא דידע דשמעתון [u] דאתכרה :

26 *Quia cupidus erat videndi vos omnes, et anxius erat, quia cognouerat quòd audiuissetis ꝙ infirmatus fuisset*

27 אף אתכרה עד־מא למותא אלא אלהא רחם עלוהי לא הוא דין עלוהי בלחוד אלא אף עלי דלא תהוא לי עקא על עקא :

27 *Etiã infirmus fuit vsque ad mortẽ: sed Deus misertus est eius: nequaquã autem eius tantùm, sed etiam mei, ne esset mihi afflictio super afflictionem.*

28 [x] חפיטאית הכיל שדרתה לותכון דכד תחזוניהי תוב תחדון ולי קליל יהוא נפאשא :

28 *Solicitè igitur misi eum ad vos, vt quum videritis eum, rursus gaudeatis, & mihi aliquantula sit respiratio.*

Excipite

קבלוהי

[a] בדוכת כמקום :
[b] איקי ריקם :
[c] סריקאית להבל :
[d] מתנקא אנא על דבחתא ינסך דמי כהסך נסך עלי זבח :
[e] רוז עלז :
[f] מסבר קווה :
[g] ניחא מנוחה
[h] אכיפאית בזריזות :
[i] יצף ישתדל :
[k] בוקיה בחינתו :
[l] פלח פעל :
[m] סברתא בשורה :
[n] מסבר קוה :
[o] תכיל בוטח :
[p] צבותא הדבר :
[q] מעדרנא עוזר :
[r] פלחא פועל :
[s] חשחתי צרכי :
[t] סוא חומד :
[u] אתכרה חלה :
[x] חפיטאית בזריזות :

4 Id est, Vt id præstetis mentibus illorum quod præstant cælestia luminaria corporibus mortalium, nempe salutem. Quem sensum cõmodissimè habere possunt verba quoque Græci textus, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, id est Verbum vitæ continẽtes. id est, Causam vitæ & salutis.

5 Alludit ad ritũ qui obseruabatur in oblationibus legalibus. victimis enim adiuncta erant libamina, vt describũtur passim in Leuitico. Comparat autem Philippenses regenitos fide, victimis, & sanguinis sui effusionem, libamini: in quo similiter vini & olei effusio requirebatur.

6 Ad verbum, Quum didicero de vobis. id est, Quum intellexero quo in statu res vestræ sint.

7 Id est, In prædicatione Euãgelii.

29 Προσδέχεσθε οὖν αὐτὸν ἐν Κυρίῳ μετὰ πάσης χαρᾶς· καὶ τοὺς τοιούτους ἐντίμους ἔχετε.

Excipite igitur eum in Domino cum omni gaudio: & tales in pretio habete.

30 Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτου ἤγγισε, παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ, ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα τῆς πρός με λειτουργίας.

Nam propter opus Christi accessit ad mortem vsque, nõ habita vitæ ratione, vt suppleret defectum vestri erga me officij.

Κεφάλαιον γ.

Cap. III.

1 Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, χαίρετε ἐν Κυρίῳ. τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές.

[1]Quod superest, fratres mei, gaudete in Domino. [2]Eadem scribere vobis, me quidem haud piget, vobis autem tutum est.

2 Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν.

Cauete canes, cauete malos operarios, cauete concisionem.

3 Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομὴ, οἱ πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες, καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες.

[3]Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, nec confidimus in carne.

4 Καίπερ ἐγὼ ἔχων πεποίθησιν καὶ ἐν σαρκί. εἴ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκὶ, ἐγὼ μᾶλλον·

[4]Quanquam ego habeo de quo confidam etiam in carne. Si quisquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego maximè *habeo*:

5 Περιτομῇ ὀκταήμερος, ἐκ γένους Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμὶν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος·

2.Cor.11.22

Circuncisus octauo die, ex gente Israelis, tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, ‖ religione Pharisæus:

6 Κατὰ ζῆλον διώκων τὴν ἐκκλησίαν· κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ, γενόμενος ἄμεμπτος·

Quod ad zelũ *attinet*, persequẽs Ecclesiam: quod ad iustitiam quæ est in Lege, irreprehensus.

7 Ἀλλ᾽ ἅτινα ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἥγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν.

Sed quæ mihi erant lucra, ea duxi propter Christum damnum *esse*.

8 Ἀλλὰ μενοῦνγε καὶ ἡγοῦμαι πάντα ζημίαν εἶναι, διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου μου· δι᾽ ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω.

Quinetiam certè duco omnia damnum esse propter eminentiam cognitionis Christi Iesu Domini mei: propter quem omnibus istis meipsum multaui, *eáque* duco pro stercoribus, vt Christum lucrifaciam.

9 Καὶ εὑρεθῶ ἐν αὐτῷ, μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, --

Et comperiar in eo, non habens meam iustitiam, *nempe* quæ est ex Lege, --

ἀλλὰ

1 Conclusio superiorum, vt pergant hilares in Domino.

2 Præfatio ad sequentem admonitionem vt à pseudapostolis sibi sedulò caueant, circuncisionẽ cum Christo, id est operum iustitiam cum gratuita per fidem iustificatione coniungẽtes, & ceremonialia abolita pro veris pietatis ac charitatis exercitiis inculcantes. Vocat autem eos canes, vt prophanos latratores: malos operarios, quòd vera opera negligerent, & verum eorum vsum nõ traderent. Denique vocat concisionem, quòd circuncisionem vrgentes, & sese & alios ab Ecclesia rescinderent.

3 Veram circuncisionem vsurpandam ostendit, eam nimirũ quæ sit animi, vt refectis per Christi virtutem omnibus prauis affectibus, puritate vitæ Deo seruiamus.

4 Peruersis Legis zelotis non dubitat seipsum etiam secundum carnẽ anteponere, vt omnes norint, se, quòd illa omnia externa nihil moretur, certo animi iudicio facere, quòd videlicet qui Christum habeat, nullo supplemento indigeat, imò non possit operum nostrorum fiducia cum gratuita per fidem in Christo iustificatione consistere.

29 קבלוהי הכיל במריא בכל חדוא ולאילין דהכנא אנון כאיקרא אחודו אנון :

29 *Excipite igitur eum in Domino cũ omni gaudio, et eos qui tales sunt, in honore habete eos.*

30 מטול עבדא גיר דמשיחא עד־מא למותא [a]מטי [b]וכסר על נפשה דימלא מדם [c] דבצרתון הויתון בתשמשתא דלותי :

30 *Propter opus enim Christi, usque ad mortẽ appropinquauit, & spreuit [8] animam suam ut impleret id, [9] quod defuerat vobis in ministerio quod est erga me.*

a מטי הגיע: b כסר בזה: c בצרתון הויתון חסרים הייתם:

8 Id est, Vitam suam. Hebraismus

9 Id est, Defectũ officii vestri erga me.

קפלאון ג

Cap. III.

1 מכיל אחי חדו במרן [d]הנין כד הנין דאכתוב לכון [e] לא מאנא לי מטול דלכון מזהרן :

1 *PRoinde fratres mei, gaudete in Domino nostro. [1] Eadem ut scribam vobis nõ est molestum mihi, propterea quòd vos admonent.*

d הנין כד הנין אלה כאלה: e מאנא לי קצתי:

1 Ad verbum, Hæc sicut hæc. id est, Quæ antè.

2 אזדהרו מן כלבא אזדהרו מן פעלא בישא אזדהרו מן [f]פסק בסרא :

2 *Cauete à canibus, cauete ab operariis malis, cauete à concisione carnis.*

f פסק כריתת:

3 [g]גזורתא גיר חנן איתין אילין דפלחינן לאלהא ברוחא ומשתבהרינן בישוע משיחא ולא [h]תכילינן על בסרא :

3 *Circuncisio enim nos sumus qui seruimus Deo in Spiritu, & gloriamur in Jeschua Christo, et non confidimus in carne.*

g גזורתא המילה: h תכילינן בוטחים אנחנו:

4 כד לי אית הוא לי [i]תוכלנא אף על בסרא אן גיר אנש סבר דתוכלנה בבסרא הו יתיר מנה אנא :

4 *Quanquam mihi fuerit confidentia etiam in carne. Si enim quisquam putat confidẽtiam suam esse in carne, ego magis quàm ipse:*

i תוכלנא בטחון:

5 גזירא כד תמניא יומין מן [k]טוהמא דיסריל מן שבטא דבנימן מן עבריא כד עבריא [l]בנמוסא [m]פרישיא :

5 *Circuncisus natus octo dies, ex genere Israelis, ex tribu Beniamin, Hebræus filius Hebræorum, iuxta Legem Pharisæus,*

k טוהמא משפחת: l בנמוסא בתורה: m פרישיא כת הפרישים:

6 [n]בטננא רדופא דעדתא ובזדיקותא דנמוסא דלא [o]רשין הוית :

6 *Iuxta æmulationem persequutor Ecclesiæ, et in iustitia Legis sine accusatione fui.*

n טננא קנאה: o רשין תוכחה:

7 אלא הלין דיותרנא הוי לי חוסרנא חשבת אנין מטול משיחא :

7 *Sed quæ lucro erant mihi, damnũ reputaui ea propter Christum:*

8 ואף חשב אנא להין כלהין חוסרנא מטול [p] רבותא דידעתה דישוע משיחא מרי הו דמטולתה כל מדם חסרת ואיך זבלא חשבת דלמשיחא [q]אתר :

8 *Et etiam reputo illa omnia damnũ propter dignitatẽ cognitionis Ieschua Christi Domini mei: propter quem omnis rei damnum sustinui, et tanquã fimũ reputaui, ut Christũ lucrifaciã:*

p רבותא גודל: q אתר אקנה לי:

9 ואשתכח בה כד לית זדיקותא דנפשי הי דמן [r]נמוסא – –

9 *Et reperiar in eo non habens iustitiam mei ipsius, quæ est ex Lege: – –*

r נמוסא התורה:

אלא

Sed

ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει·

sed eam quæ per fidem est Christi, *id est* iustitiã *quæ est* ex Deo per fidẽ:

10 Τοῦ γνῶναι αὐτὸν, καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ, συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ.

[5]Vt cognoscã eum, & vim resurrectionis ipsius, [6]& communionem perpessionum ipsius, dum conformis fio ipsius morti:

11 Εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν.

Experiens ecquo modo perueniã ad resurrectionem mortuorum.

12 Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον, ἢ ἤδη τετελείωμαι. διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

Nedum vt iam *metam* apprehenderim, aut iam perfectus sim: sed persequor, *experiens* an quoque apprehendam: cuius etiam rei causa apprehensus sum à Christo Iesu.

13 Ἀδελφοὶ, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὐ λογίζομαι κατειληφέναι.

Fratres, ego meipsum nondum arbitror *metam* apprehendisse.

14 Ἓν δὲ, τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Vnum autem *ago*, ea quidem quæ à tergo sunt obliuiscens, ad ea verò quæ à fronte sunt cõtendẽs, scopum versus feror ad palmã supernæ vocationis Dei in Christo Iesu.

15 Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν. καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει.

[7]Quotquot itaq; perfecti sumus, hoc sentiamus: quòd siquid aliter sentitis, hoc quoque vobis Deus reteget.

16 Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν·

Attamen *in eo* ad quod peruenimus, eadẽ incedamus regula, & itidem simus affecti.

17 Συμμιμηταί μου γίνεσθε, ἀδελφοί, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτω περιπατοῦντας καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς.

Estote simul imitatores mei, fratres, & eos considerate qui ita incedũt sicut habetis nos pro exẽplari.

18 Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν, οὓς πολλάκις ἔλεγον ὑμῖν, νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω, τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ·

Rom.16.17

[8]Nam complures incedunt, quos sæpe dixi vobis, nunc autem & flẽs dico, ‖hostes *esse* crucis Christi:

19 Ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες.

Quorum finis *est* exitium: quorũ deus *est* venter, & gloria cum confusione ipsorũ, qui terrestria curãt.

Ἡμῶν Nos

5 Finis iustitiæ ex fide hic est, quod ad nos attinet, vt virtute resurrectionis ipsius ex morte euadamus.

6 Iter ad æternam illam salutẽ est, Christi vestigiis insistere, per crucis ærumnas, donec ad Christum ipsum, vt metam nobis propositam, euadentes, palmam ad quam nos Deus in ipso vocat accipiamus. Hæc autem vera pietatis exercitia opponit Apostolus euanidis illis Legalibus ritibus in quibus pseudapostoli summam pietatis collocabant.

7 Conclusio huius exhortationis, tribus membris constans. Vnum, vt in huius doctrinæ veritate persistent quicunque in ea profecerunt. Alterum, vt siqui sunt adhuc rudes adeo vt ista nondum intelligant, & de Legis abolitione dubitẽt, turbas non moueant, & benignè tolerentur dum & ipsi erudiantur à Deo. Tertium, vt pseudapostolos ex fructibus æstiment: qua in re non dubitat sese pro exemplari proponere.

8 Pseudapostolos, nõ maleuolentia nec ambitione impulsus, sed dolens & non sine lacrymis, suis coloribus depingit: quod videlicet Euangelii Christi hostes (vt pote quòd cum cruce sit coniunctum) nihil aliud spectent quàm huius vitæ commoda id est vt pace, otio & rebus omnibus abundantes, cum magna apud homines existimatione viuant: quorum miserrimũ exitum fore prædicit.

אלא הי דמן הימנותא דמשיחא דאיתיה זדיקותא דמן אלהא׃

sed illam quæ est ex fide Christi, quæ iustitia est à Deo.

10 דבה אשתודע לישוע ולחילא [a]דקימתה [b]ואשתותף [c]בחשוהי וא ואתדמא במותה׃

Ut in ea cognoscã Ieschua et vim resurrectionis eius, et fiã particeps passionũ eius, & similis fiã in morte eius:

11 דלמא [d]אשכח [e]אמטא לקימתא דמן בית מיתא׃

Siquo modo possim peruenire ad resurrectionem quæ est ex mortuis.

12 לא הוא [f]מן כדו [g]נסבת או מן כדו אתגמרת אלא רהט אנא [h]דלמא [i]אדרך למדם דמטולתה [k]אדרכני ישוע משיחא׃

Nõ quòd iam acceperim, aut quòd iam perfect⁹ sim, sed curro, [experiẽs] siquo modo apprehẽdam id cuius causa apprehendit me Jeschua Christus.

13 אחי אנא על נפשי לא [l]רנא אנא [m]דאדרכת׃

Fratres mei, ego de meipso non iudico quòd apprehenderim.

14 חדא דין ידע אנא [n]דדבסתרי [o]טעא אנא ולקדמי [p]משתושט אנא ורהט אנא לוקבל [q]נישא [r]דאסב [s]זכותא דקרינא דלעל דאלהא בישוע משיחא׃

Vnum autem noui, quòd eorũ quæ sunt mihi ad latus, obliuiscor, & ad ea quæ ante me sunt, extendor: et curro contra metam, vt accipiam [2] victoriã vocationis supernæ Dei, per Jeschua Christum.

15 אילין דגמירין הכיל הלין [t]יתרעון ואן מדם [u]אחרניאית מתרעין אנתון אף הדא אלהא נגלא לכון׃

Qui igitur perfecti sunt [3] hoc sentiãt: & siquid aliter sentitis, etiã hoc Deus reuelabit vobis.

16 ברם להדא [x]דמטין בחד שבילא נשלם ובחדא [y]אויותא׃

Attamen ad id quod peruenimus, vna semita procedam⁹, et vno cõsensu:

17 אתדמו בי אחי והויתון [z]מתבקין באילין דהכנא מהלכין איך דמותא דבן חזיתון׃

Similes estote mei, fratres mei, et cõsiderate eos qui ita ambulant secundũ exemplum quod in nobis videtis.

18 אית גיר סגיאא [aa]דאחרניאית מהלכין הנון [bb]דזבנין סגיאן אמרת לכון עליהון השא דין כד בכא אנא אמר אנא הנון [cc]דבעלדבבא אנון [dd]דזקיפה דמשיחא׃

Sunt enim multi qui aliter ambulant, de quibus [4] sæpius dixi vobis, nũc autem flens dico, qui inimici sunt crucis Christi.

19 הנון [ee]דחרתהון אבדנא הי הנון דאלההון [ff]כרסהון ותשבוחתהון בהתתהון הנון [gg]דתרעיתהון בארעא הי׃

Quorum finis perditio est: quorum deus venter eorum est, et gloria eorũ cõfusio ipsorum: [5] quorum cogitatio in terra est.

[a] קימתה הקומתו: [b] אשתותף אתחבר: [c] חשוהי צרותי שסבל: [d] אשכח אוכל: [e] אמטא אגיע:

[f] מן כדו כבר: [g] נסבת קבלתי: [h] דלמא שמא: [i] אדרך אשיג: [k] אדרכני השיגני:

[l] רנא חושב: [m] אדרכת השגתי: [n] דבסתרי שמה שאחרי: [o] טעא שוכח: [p] משתושט מתפשט: [q] נישא מטרה: [r] אסב אקבל: [s] זכותא שכר הניצחון:

[t] יתרעון יחשבו: [u] אחרניאית בדרך אחרת: [x] מטין הגענו: [y] אויותא הסכמה: [z] מתבקין חרים או חוקרים:

[aa] אחרניאית דרך אחרת: [bb] זבנין פעמים: [cc] בעלדבבא שונאים: [dd] זקיפת צליבתו: [ee] חרתהון אחריתם: [ff] כרסהון בטנם: [gg] תרעיתהון מחשבתם:

[2] Id est, Præmiũ victoriæ.

[3] Id est, Hoc animo sint affecti.

[4] Ad verbum, Temporibus multis. Hebraismus.

[5] Id est, Quorum cogitatio circa res terrenas versatur.

20 Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν·

21 Ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα.

1.Cor.1.3 tit.2.13.

[9]Nos enim vt municipes cælorũ nos gerim[9]: vnde etiã Seruatorẽ expectamus Dominũ Iesum Christũ:

‖Qui trãsformabit corpus nostrũ humile, vt conforme fiat corpori suo glorioso, pro efficacitate qua potest etiam subiicere sibi omnia.

9 His opponit veros pastores, qui neglectis terrestribus, in calũ toti aspirent, vbi sciunt fore vt etiam in corpore suo æterna illa gloria per Dei virtutem induantur.

Κεφάλαιον δ´.

Cap. IIII.

1 Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτω στήκετε ἐν Κυρίῳ, ἀγαπητοί.

2 Εὐοδίαν παρακαλῶ καὶ Συντύχην παρακαλῶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ.

3 Καὶ ἐρωτῶ καὶ σε σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι, μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς.

Apoc.3.5 & 10.7 & 21.27

4 Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε· πάλιν ἐρῶ, χαίρετε.

5 Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις. ὁ Κύριος ἐγγύς.

6 Μηδὲν μεριμνᾶτε· ἀλλ' ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει μετὰ εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν Θεόν.

7 Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

8 Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνὰ, ὅσα δίκαια, ὅσα ἁγνὰ, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα, εἴ τις ἀρετὴ, καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε.

9 Ἃ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε, καὶ ἠκούσατε, καὶ εἴδετε ἐν ἐμοὶ, ταῦτα πράσσετε, καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.

Ἐχάρην

I[1]Taque, fratres mei chari & exoptati, gaudium & corona mea, ita state in Domino, dilecti.

[2]Euodiã precor & Syntychẽ precor vt sint itidẽ affecti in Domino.

Et rogo te quoque, socie germane, opitulare ipsis, vt quæ in Euangelio mecũ certarunt, vnà cum Clemente quoque & reliquis adiutoribus meis, ‖quorum nomina *sunt* in libro vitæ.

[3]Gaudete in Domino semper, rursus inquam, gaudete.

[4]Moderatio vestra nota sit omnibus hominib[9]. [5]Dominus ꝓpè est.

[6]De nulla re soliciti estote: sed omni in re precibus & supplicatione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deũ.

Et pax Dei, quæ superat omnem intellectum, præsidio erit cordibus vestris, & mentibus vestris in Christo Iesu.

[7]Quod reliquum est, fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque venerãda, quæcunque iusta, quæcunq; pura, quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis, siqua virtus, & siqua laus est, hæc cogitate.

Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc *inquã* facite, & Deus pacis *autor* erit vobiscum.

1. Conclusionis repetitio, vt ad victoriæ vsque adeptionẽ fortiter, Domini robore freti, perseuerent.

2 Quosdam etiam nominatim appellat, partim quòd peculiari exhortatione egerent, partim vt reliquos eò alacrius incitent.

3 Adiicit particulares exhortationes, quarum prima est vt Philippensium gaudium nullæ ab impiis illatæ afflictiones impediant.

4 Altera, vt omnia æquis bonis consulentes, moderatè se gerant cum omnibus.

5 Occupatio, non oportere vt impatientia tumultuemur, quum Deus sit nobis proximus, vt omnibus nostris malis suo tempore medeatur.

6 Tertia, ne anxiè simus vlla de re soliciti, sed certa cum fiducia Deo gratias agentes, ab eo petamus quibuscunque nobis est opus, vt pacata cõscientia nos et totos ex animo summittamus.

7 Conclusio vniuersalis, vt sicut tum verbis tum exemplis fuerunt edocti, vitam suam ad omnis sanctimoniæ & iustitiæ regulam exigant.

20 דילין דין [a]פולחנן בשמיא הו ומן תמן [b]מסכינן [c]למחינן למרן ישוע משיחא :

20 *Nostrum autem opus in cælis est, et inde expectamus Seruatorem nostrũ, [videlicet] Dominum nostrũ Ieschua Christum:*

21 דהו [d]יחלף פגרא דמוככן דיהוא בדמותא דפגרא דשובחה [e]איך חילה רבא הו דבה כל אשתעבד לה :

21 *Qui transmutabit [6]corpus humilitatis nostræ, ut sit in similitudine corporis gloriæ suæ, secũdum virtutem suã magnã, per quã omnia subiecit sibi:*

קפלאון ד

Cap. IIII.

1 מכיל אחי חביבא ורחימא חדותי [f]וכלילי הכנא קומו במרן חביבי :

1 *PRoinde, fratres mei dilecti & charißimi, gaudium meũ & corona mea, ita state in Domino nostro, dilecti mei.*

2 מן אוהדיא בעא אנא ומן סונטיכא דחד [g]רעינא יהוא להין במרן :

2 *Ab Euodia peto et à Suntycha vt vna mens sit eis in Domino nostro.*

3 אף מנך בעא אנא [h]בר זוגי [i]שרירא דתהוא [k]מעדר להין דהנין [l]לאי עמי באונגליון עם קלימיס ועם שרכא [m]דמעדרני הנון דשמהיהון כתיבין [n]בכתבא דחיא :

3 *Etiam abs te peto [1]collega mi vere, vt sis adiutor eis quæ sunt laborantes mecum in Euangelio, cum Clemẽte, et cũ reliquis coadiutoribus meis, quorum nomina scripta sunt in libro vitæ.*

4 חדו במרן בכל [o]זבן ותוב אמר אנא חדו :

4 *Gaudete in Domino nostro omni tẽpore: et rursum dico, gaudete.*

5 ומכיכותכון תתידע לות כל-נש מרן קריב הו :

5 *Et lenitas vestra nota fiat apud omnẽ hominem. Dominus noster propè est.*

6 דמדם לא [p]תאצפון אלא בכל זבן בצלותא ובבעותא שאלתכון יתידען קדם אלהא :

6 *De nulla re soliciti sitis, sed omni tẽpore per precationem et per obsecrationem petitiones vestræ innotescant coram Deo.*

7 ושלמה דאלהא הו דרב מן כל מדע ינטר לבותכון ומדעיכון בישוע משיחא :

7 *Et pax Dei quæ maior est omni intellectu, custodiet corda vestra et intellectus vestros in Jeschua Christo.*

8 מכיל אחי אילין [q]דשרירן ואילין [r]דנכפן ואילין [s]דכאנן ואילין [t]דדכין ואילין דרחימין ואילין דשביחן ואילין עבדא דשובחא [u]ודקולסא הלין [x]אתרעו :

8 *Proinde, fratres mei, ea quæ sunt vera, et quæ sunt honesta, & quæ sunt iusta, & quæ sunt pura, & quæ sunt amabilia, et quæ sunt laudabilia, [2]& quæ sunt opera laudis & laudationis, hæc cogitate.*

9 הלין דילפתון וקבלתון ושמעתון וחזיתון בי הלין [y]סעורו ואלהא דשלמא יהוא עמכון :

9 *Quæ didicistis & accepistis, & audiuistis & vidistis in me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiscum.*

[a] פולחנן פועלנו :
[b] מסכינן מקוים אנו :
[c] מחינן מושיענו :
[d] יחלף ישנה :
[e] איך לפי :
[f] כלילי עטרת ראשי :
[g] רעינא מחשבה :
[h] בר זוגי בן זוגי :
[i] שרירא נאמן :
[k] מעדר עוזר :
[l] לאי עומלות :
[m] מעדרני עוזרי :
[n] בכתבא בספר :
[o] זבן זמן :
[p] תאצפון תחושו :
[q] דשרירן שהם אמת :
[r] נכפן של צניעות :
[s] כאנן של צדק :
[t] דכין של נקיות :
[u] קולסא תהלה :
[x] אתרעו השבו :
[y] סעורו פעלו :

6 Id est, Corpus nostrum humile, vt postea Gloriosum. Hebraismus.

1 Ad verbum, Fili iugi mei. id est, Particeps eiusdem iugi mecum: qui mihi adiutor in eodem ministerio es. Sumpta metaphora à iumentis, quibus eidem iugo subiectis homo vtitur ad vnũ & idem ministerium. Dicitur etiã interdum de coniugibus, ita vt maritus dicatur esse vxori suæ בן זוגה, & vxor marito בת זוגו: sicut frequẽter in commentariis Rabbinorum legitur. Nec tantùm de hominibus dicitur, sed etiam de cæteris animalibus, in quibus coniugii quædam vmbra conspicitur, dum vni fœminæ mas adhæret, & contrà. Quanquam vt ita hoc loco accipiatur non sinit vox בר, quæ masculini generis est. Nã si de coniuge Pauli intelligeretur, scribẽdũ fuisset ברת, in fœminino genere. Præterea virum esse quẽ Paulus ita vocat, ostendunt adiectiuum שרירא, id est, Verè: & verbum תהוא, id est Sis. quod similiter masculinum est. Idem demonstrat participium מעדר, quod pro adiectiuo sumptum significat adiutorem, in genere masculino.

2 Periphrasis est virtutum quarum tantùm opera laude & honore sunt digna.

tt.ij.

רורבאית

Ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν· ἐφ᾽ ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε, ἠκαιρεῖσθε δέ.

10 [8] Gauiſus ſum autem in Domino magnopere quòd iam tandem reuiruiſtis in veſtra pro me cura:qua de re tamen ſoliciti eratis, ſed deſtituebamini opportunitate.

8 Gratam ſibi eſſe teſtatur eorum beneficentiã qua in ſumma rerum inopia fuerat ab eis ſubleuatus, ita tamen orationem temperans vt ab omni ſordium ſuſpicione ſe purum eſſe, atque adeo ſe animum habere tum ſecundarum tum etiam aduerſarum rerum capacem, ſe denique in ſola Dei voluntate acquieſcere teſtetur.

Οὐχ ὅτι καθ᾽ ὑστέρησιν λέγω· ἐγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμι, αὐτάρκης εἶναι.

11 Non quòd penuriæ *meæ* reſpectu loquar: nam egò didici, in quibus ſum,iis ipſis contentus eſſe.

Οἶδα δὲ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν· ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι, καὶ χορτάζεσθαι καὶ πεινᾶν, καὶ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι.

12 Noui autem deprimi,noui etiam abũdare:vbique & in omnibus initiatus ſum,& ad ſaturitatem & ad eſuritionem,*id eſt* tum ad abundãtiam,tum ad inopiam:

Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ.

13 Omnia valeo per Chriſtum qui me corroborat.

Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε, συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει.

14 Attamẽ rectè feciſtis quòdſimul communicaſtis meæ oppreſſioni.

Οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς, Φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι.

15 [11] Noſtis autem & vos, Philippenſes,quum initio Euangelii proficiſcerer è Macedonia,nullã mihi Eccleſiam communicaſſe in ratione dati & accepti,niſi vos ſolos.

11 Teſtatur ſe ſuperiorum quoque officiorum memoriam conſeruare: & rurſus ſiniſtram immodicæ cupiditatis ſuſpicionem repellit, quòd à nullis aliis quicquã acceperit.

Ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς εἰς τὴν χρείαν μοι ἐπέμψατε.

16 Nam etiam Theſſalonicã ſemel & iterum quod opus erat mihi miſiſtis.

Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ᾽ ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν.

17 [12] Nõ quòd requiram donum,ſed requiro fructum exuperantem,*qui* in rationem veſtram *inducatur*.

12 Rurſus teſtatur quòd eorum officiũ approbet, non tam id ſua quàm illorũ cauſa facere, vt qui non tam ipſi quàm Deo hoc veluti ſacrificiũ obtulerint, cuius non ſit Dominus ipſe futurus immemor.

Ἀπέχω δὲ πάντα, καὶ περισσεύω· πεπλήρωμαι, δεξάμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου τὰ παρ᾽ ὑμῶν, ὀσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτήν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ·

18 Accepi autem omnia, & abũdo: expletus ſum,*inquam*, acceptis ab Epaphrodito quæ à vobis *miſſa fuerant*,odore bonæ fragrantiæ,hoſtia Deo accepta *ac* grata.

Ὁ δὲ Θεός μου πληρώσει πᾶσαν χρείαν ὑμῶν κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ἐν δόξῃ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

19 Deus autem meus ſupplebitquicquid opus fueritvobis,ſecũdũ diuitias ſuas glorioſè in Chriſto Ieſu.

Τῷ δὲ Θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

20 Deo autem & Patri noſtro *ſit* gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

Ἀσπάσασθε πάντα ἅγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί.

21 Salutate omnes ſanctos in Chriſto Ieſu. Salutant vos qui mecum ſunt fratres.

10 [a]רורבאית דין חדית במרן [b]דאקפתון [c]למאצף דילי איכנא דאף [d]יצפין הויתון אלא לא ספקין הויתון :

10 *Magnopere autem gauisus sum in Domino nostro, quòd [denuo] cœpistis curam habere mei, sicut etiam curam habueratis:[3] verũ nõ sufficiẽtes eratis.*

11 לא הוא דין מטול דחסר לי אמר אנא אנא גיר [e]ילפת דיהוא ספק לי הו מדם דאית לי :

11 *Nequaquam autẽ propterea quòd defuerit mihi, dico: nam ego didici vt sufficiat mihi id quod est mihi.*

12 ידע אנא דאתמכך ידע אנא ואף דאתיתר בכל ובכל מדם [f]מדרש אנא אף בסבעא אף בכפנא [g]במשרתחותא ובחסירותא :

12 *[4] Ego noui vt deprimam me, noui quoque vt abũdẽ. In omni [loco et tẽpore,] et in omni re exercitatus sum, tũ in saturitate, tum in fame, in abundãtia et in penuria.*

13 דכל מדם מצא אנא חילא במשיחא [h]דמחיל לי :

13 *Ad omnem rem inuenio robur per Christum qui corroborat me.*

14 ברם שפיר עבדתון דאשתותפתון לאולצני :

14 *Attamen benefecistis quòd cõmunicastis afflictionibus meis.*

15 ידעין אנתון דין אף אנתון פיליפסיא [i]דבשוריא [k]דסברתא כד נפקת מן מקדוניא אף לא חדא מן עדתא [l]אשתותפי לי בחושבן [m]מסבא ומתלא אלא אנתון בלחוד :

15 *Nostis autem etiam vos, Philippenses, quòd in principio Euangelii quum proficiscerer à Macedonia, ne vna quidẽ ex ecclesiis cõmunicauerit mecum[5] in ratione accipiendi & dandi, nisi vos tantùm.*

16 דאף לתסלוניקי חדא [n]זבן ותרתין [o]חשחתי שדרתון :

16 *Quia etiam Thessalonicam[6] semel et iterum necessarium mihi misistis.*

17 לו דמוהבתא בעא אנא אלא בעא אנא דפארא יסגון לכון :

17 *Non quòd donum requiram, sed quæro vt fructus abundent in vobis.*

18 כל מדם קבלת ויתיר לי ומלא אנא ונסבת כל דשדרתון לי ביד אפפרודיטוס ריחא [p]בסימא ודבחא מקבלא דשפר לאלהא :

18 *Omnia accepi, et abundo: & plenus sum, accepique omnia quæ misistis mihi per manum Epaphroditi, odorẽ fragrantem, et victimam acceptabilem quæ placet Deo.*

19 ואלהי ימלא כלה [q]סניקותכון [r]איך עותרה בשובחא דישוע משיחא :

19 *Et Deus meus impleat necessitatẽ omnem vestram iuxta opulẽtiam suã, cum gloria Jeschua Christi.*

20 לאלהא דין אבון שובחא ואיקרא לעלם עלמין אמין :

20 *Deo autẽ Patri nostro laus & gloria in seculum seculorum. Ammin.*

21 שאלו בשלמא דכלהון קדישא דבישוע משיחא שאלין בשלמכון אחא דעמי :

21 *Salutate omnes sanctos qui sunt in Ieschua Christo. Salutant vos fratres qui mecum sunt.*

---

a רורבאית הרבה׳
b אקפתון החלותם:
c למאצף לחוש:
d יצפין חשים:
e ילפת למדתי:
f מדרש בקי:
g משרתחותא עורף:
h מחיל מאמיץ:
i שוריא ראשית:
k סברתא בשורה:
l אשתותפי התחברה:
m מסבא ומתלא משא ומתן:
n זבן פעם:
o חשחתי צרכי:
p בסימא ניחוח:
q סניקותכון צרככם:
r איך לפי:

3 Id est, Non erat vobis facultas faciendi id quod voluissetis.

4 Id est, Noui me deprimere & abundare.

5 Id est, In rebus pecuniariis, in quibus habetur dati & accepti ratio. Quæ phrasis etiã apud Rabbinos est frequens, exprimitur que vocibus משא ומתן, quæ significat acceptionẽ, & expositionem siue exhibitionem.

6 Ad verbum, Vno tempore & duobus.

tt.iij. שאלין

22 Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας.

23 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Salutant vos omnes sancti, maximè verò qui sunt ex Cæsaris domo.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Πρὸς Φιλιππησίους ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης δι' Ἐπαφροδίτου.

Ad Philippenses scripta est Roma per Epaphroditum.

Παύλου τοῦ Ἀποστόλου ἡ πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολή.

Κεφάλαιον α'.

Epistola Pauli Apostoli ad Colossenses.

Cap. I.

1 ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός,

2 Τοῖς ἐν Κολοσσαῖς ἁγίοις καὶ πιστοῖς ἀδελφοῖς ἐν Χριστῷ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

3 Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντοτε περὶ ὑμῶν προσευχόμενοι,

4 Ἀκούσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους·

5 Διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀποκειμένην ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἣν προηκούσατε ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τοῦ εὐαγγελίου·

6 Τοῦ παρόντος εἰς ὑμᾶς, καθὼς καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ· καὶ ἔστι καρποφορούμενον, καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσατε καὶ ἐπέγνωτε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ·

7 Καθὼς καὶ ἐμάθετε ἀπὸ Ἐπαφρᾶ τοῦ ἀγαπητοῦ συνδούλου ἡμῶν, ὅς ἐστι πιστὸς ὑπὲρ ὑμῶν διάκονος τοῦ Χριστοῦ·

Ὁ καὶ

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per volũtatem Dei, & Timotheus frater,

Iis qui sunt Colossis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo. Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

[1] Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis precantes,

1 *Commendat doctrinam ab Epaphra ipsis traditam, & eorum in ipsa excipienda alacritatem.*

Audita fide vestra in Christo Iesu, & charitate in omnes sanctos:

Propter spem sepositam vobis in cælis, quam prius audistis per sermonem veritatis, *id est* Euangelii:

Quod peruenit ad vos, sicut & in totum mundum: & fructũ profert, sicut apud vos quoque, ex quo die verè audiuistis & cognouistis Dei gratiam:

Sicut & didicistis ex Epaphra dilecto conseruo nostro, qui est fidus pro vobis minister Christi.

Qui

22 שאלין בשלמכון כלהון קדישא [a]יתיראית הלין דמן ביתה דקסר :

Salutant vos omnes sancti, maximè autem qui sunt familiæ Cæsaris.

[a] יתיראית יותר:

23 [b]טיבותה דמרן ישוע משיחא עם כלכון אמין :

Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum omnibus vobis. Ammin.

[b] טיבותה חסדו:

שלמת אגרתא דלות פיליפיסיא דאתכתבת מן רהומא :

Finitur epistola ad Philippenses quæ scripta est à Roma.

אגרתא דלות קולסיא

Epistola ad Colossenses.

קפלאון א׳

Cap. I.

1 פולוס שליחא דישוע משיחא בצבינה דאלהא וטמתאוס אחא :

PAVLVS legatus Ieschua Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater,

2 לאילין דאית בקולסוס אחא קדישא ומהימנא בישוע משיחא שלמא עמכון [c]וטיבותא מן אלהא אבון :

Iis qui sunt Colossis, fratribus sanctis & fidelibus in Jeschua Christo. Pax vobiscũ et gratia à Deo Patre nostro.

[c] טיבותא חסד:

3 [d]מודינן לאלהא אבוהי דמרן ישוע משיחא בכל [e]זבן ומצלינן עליכון :

Gratias agimus Deo Patri Domini nostri Ieschua Christi omni tempore, et oramus pro vobis:

[d] מודינן מודים אנחנו:

[e] זבן עת:

4 הא מן דשמען הימנותכון דבישוע משיחא [f]וחובכון דלות כלהון קדישא:

[1]Ex quo audiuimus fidẽ vestrã quæ est in Jeschua Christo, et dilectionem vestram quæ est erga omnes sanctos:

[1] Ad verbum Ecce ex quo.

[f] חובכון אהבתכם:

5 מטול [g]סברא הו [h]דנטיר לכון בשמיא הו דמן קדים שמעתון במלתא [i]דקושתא [k]דסברתא :

Propter spem quæ reseruatur vobis in cœlis: de qua antea audiuistis per sermonem veritatis Euangelii,

[g] סברא התקוה:

[h] נטיר שמורה:

[i] קושתא אמת:

[k] סברתא בשורה:

6 הי דאתכרזת לכון איך דאף לכלה עלמא [l]ורביא ויהבא פארא איכנא דאף בכון מן יומא דשמעתון ואשתודעתון [m]טיבותה דאלהא [n]בקושתא :

Quod prædicatũ fuit vobis, sicut etiã vniuerso mundo, & crescit, redditque fructus sicut etiam in vobis à die quo audiuistis & cognouistis gratiã Dei in veritate.

[l] רביא גדלה:

[m] טיבותה חסדו:

7 איך מא [n]דילפתון מן אפפרא [o]כנתן חביבא דהו איתוהי חלפיכון משמשנא מהימנא דמשיחא :

Quemadmodum didicistis ab Epaphra conseruo nostro dilecto, qui est pro vobis minister fidelis Christi.

[n] ילפתון למדתם:

[o] כנתן כגילנו ר״ל משרת כמונו:

Ὁ καὶ δηλώσας ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἀγάπην ἐν πνεύματι. 8

Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ἀφ' ἧς ἡμέρας 9 ἠκούσαμεν, οὐ παυόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι, καὶ αἰτούμενοι ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ·

Περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Κυρίου 10 εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν, ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καρποφοροῦντες, καὶ αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ.

Ἐν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι 11 κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ, εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν μετὰ χαρᾶς·

Εὐχαριστοῦντες τῷ πατρὶ τῷ ἱκανώ- 12 σαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί.

Matth.3.17 & 17.5 2.pet.1.7

Ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας 13 τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.

Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν 14 διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.

Heb.1.3

Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, 15 πρωτότοκος πάσης κτίσεως.

Iohan.1.3

Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν 16 τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται·

Καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ 17 πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε.

1.Cor.15.21 apoc.1.5

Καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώμα- 18 τος τῆς ἐκκλησίας, ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων.

Iohan.1.14 infrà,2.9

Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρω- 19 μα κατοικῆσαι·

[2]Qui & declarauit nobis vestrã per Spiritum charitatem.

Propterea & nos, ex quo die *id* audiuimus, non desinimus pro vobis orare, & petere vt impleamini omni agnitione voluntatis eius, cũ omni sapientia & intelligentia spirituali:

Vt incedatis sicut Domino dignũ est, vt per omnia placeatis, omni opere bono fructum proferentes, & crescentes in agnitionem Dei.

[3]Omni robore corroborati, secundũ gloriosam vim ipsius, ad omnẽ tolerantiam & animi lenitatem cũ gaudio:

[4]Gratias agentes [5]Patri, qui idoneos nos fecit ad participãdam sortem sanctorum in luce.

‖Qui *inquam* liberauit nos à potestate tenebrarum, ac transtulit in regnum Filii sibi dilecti.

[6]In quo habemus redemptionẽ per sanguinem ipsius, *id est* remissionem peccatorum.

[7]‖Qui est imago Dei inconspicui, primogenitus omnis rei creatæ.

‖Nam per eum condita sunt omnia quæ in cælis sunt & quæ in terra visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominia, siue imperia, siue potestates, omnia *inquam*, per eum & eius respectu condita sunt:

Estque ipse ante omnia, & omnia per eum consistunt.

[8]Estque caput corporis Ecclesiæ, principiũ‖ & primogenitus ex mortuis, vt in omnibus primas teneat.

‖Quoniam in eo placuit *Patri* vt omnis plenitudo inhabitaret:

2 Suam in eos beneuolentiam declarat, admonẽs minimè oportere ipsos in eodẽ gradu consistere, sed vlterius etiam progreditum in ipsa cognitione Euangelij tũ in vero ipsius vsu.

3 Perseuerantiæ donum à nobis non est, sed à Dei virtute, gratis nobiscum communicata.

4 Absoluto proœmio, rem ipsam aggreditur, id est totius Christianismi breuẽ quidem, sed excellentissimam descriptionem, quæ in tres tractatus commodè distribuitur. Primum enim veram doctrinã secundum ordinem causarum explicat, ab hoc versiculo ad 21. Inde verò incipit variis exhortationibus illam applicare Colossensibus, vsque ad capitis 2 vers. 6. Ac tertio demum loco, vsque ad caput tertium corruptelas veræ doctrinæ indicatas refutat.

5 Causa efficiens nostræ salutis est vna Dei Patris misericordia, qui nos aptos reddit ad participandã vitam æternam, à tenebris, in quibus nati sumus, in lucem cognitionis gloriæ Filii sui assertos.

6 Materia ipsa nostræ salutis est Filius Dei Christus, qui sui oblatione nobis peccatorum remissionem obtinuit.

7 Christi personæ graphica descriptio, ex qua intelligimus eum ipsum esse in quo vno sese Deus cõspicuum præbet: qui antequam quicquã conderetur (id est ab æterno) genitus est à Patre: per quem etiã omnia quæ facta sũt, facta sunt, sine vlla prorsus exceptione: per quem etiam consistunt, & cuius gloriæ subseruiunt.

8 Magnificentissimè declarata Christi personæ suprema dignitate, eius munus & officium describit, nempe vt sit ipsi Ecclesiæ quod caput est corpori, id est princeps eius & gubernator, ipsumque adeo veræ vitæ principium, vt qui primus resurgens vitæ æternæ sit autor, vt inter omnes emineat, in quo vno nimirum plenissima sita sit omnium bonorũ abundantia, quæ in Ecclesiam exundet.

Καὶ

8 והו אודען [a]חובכון דברוחא ׃

Et idem exposuit nobis dilectionem vestram quæ est in Spiritu.

[a] חובכון אהבתכם׃

9 מטול הנא אף חנן מן יומא דשמען לא [b]שלינן למצליו עליכון ולמשאל דתתמלון ידעתא דצבינה דאלהא בכל חכמא ובכל [c]סוכל דרוח ׃

Propterea et nos ex eo die quo audiuimus, non desiimus orare pro vobis, et petere vt impleamini cognitione voluntatis Dei, in omni sapientia & in omni prudentia Spiritus.

[b] שלינן חדלנו׃
[c] סוכל בינת׃

10 דתהלכון איך [d]דזדק ותשפרון לאלהא בכלהון עבדין טבין [e]ותתלון פארא ותרבון בידעתא דאלהא ׃

Vt ambuletis quemadmodum iustum est, & placeatis Deo in omnibus operibus bonis, reddatísque fructus & crescatis in agnitione Dei:

[d] זדק יאה׃
[e] תתלון תתנו׃

11 ובכל חיל [f]תתחילון [g]איך [h]רבותא דשובחה בכל [i]מסיברנו [k]ובמגרת רוח ובחדותא ׃

Ac corroboremini omni virtute iuxta magnitudinē gloriæ illius, in omni tolerantia et longanimitate: et cum gaudio

[f] תתחילון תתאמצו׃
[g] איך לפי׃
[h] רבותא גודל׃
[i] מסיברנו התאפקות׃
[k] מגרת רוח אריכות רוח׃

12 תודון לאלהא אבא [l]דאשוין [m]למנתא [n]דירתותא דקדישא בנוהרא ׃

Gratias agatis Deo Patri, qui idoneos nos fecit ad portionem hæreditatis sanctorum in luce:

[l] אשוין עשה אותנו הגונים׃
[m] מנתא חלק׃
[n] ירתותא ירושה׃

13 ופרקן מן שולטנה דחשובא [o]ואיתין למלכותא דברה חביבא ׃

Et redemit nos à potestate tenebrarum, et venire nos fecit in regnum filii sui dilecti.

[o] איתין הביאנו׃

14 הו דבה אית לן פורקנא ושובקנא דחטהא ׃

Per quem est nobis redemptio, & remissio peccatorum.

15 הו [p]דהויו דמותא דאלהא דלא מתחזא ובוכרא דכלהין בריתא ׃

Qui [quidē] est imago Dei inuisibilis, et primogenitus omniū creaturarū.

[p] דהויו שהוא׃

16 ובה אתברי כל מדם דבשמיא ובארעא כל דמתחזא וכל דלא מתחזא אן מותבא ואן מרותא ואן ארכוס ואן שולטנא כל מדם באידה ובה אתבריו ׃

Et per eum creatum est quicquid est in cælo et in terra, quicquid conspicitur & quicquid non conspicitur: siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per eū, et in eum creata sunt:

17 והויו דמן קדם כל וכל מדם בה [q]קאם ׃

Et is est qui fuit ante omnia, & omnia per eum consistunt.

[q] קאם עומד קים׃

18 והויו [r]רישא דפגרא דעדתא דאיתוהי רישא ובוכרא דמן בית מיתא דיהוא [s]קדמי בכל ׃

Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium & primogenitus ex mortuis, vt sit primarius in omnibus.

[r] רישא ראש׃
[s] קדמי ראשון׃

19 דבה הו צבא בלה [t]מוליא [u]למעמר ׃ ובאידה

Quia in eo ille [Pater] voluit omnē plenitudinem habitare.

[t] מוליא מלאה׃
[u] למעמר לשכון׃

Καὶ δι᾽ αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι᾽ αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

20 [9]Et pace per sanguinem crucis eius facta, per eum reconciliare omnia sibi, per eum, *inquam*, tũ quæ in terra, tum quæ in cælis.

Καὶ ὑμᾶς ποτὲ ὄντας ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἐχθροὺς, τῇ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν

21 [10]Itaque vos quondam abalienatos & hostes, mẽte e operibus malis *intenta*, nunc sanè reconciliauit

Ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, διὰ τοῦ θανάτου, παραστῆσαι ὑμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους καὶ ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ.

22 In corpore illo carnis suæ, per mortem, vt sisteret vos sanctos & irreprehensos & inculpatos corã se.

Εἴγε ἐπιμένετε τῇ πίστει τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι, καὶ μὴ μετακινούμενοι ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ εὐαγγελίου οὗ ἠκούσατε, τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ κτίσει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανόν· οὗ ἐγενόμην ἐγὼ Παῦλος διάκονος.

23 [11]Si quidẽ permanetis in fide fundati & firmi, nec dimouemini à spe Euangelii quod audistis, *Euangelij inquam*, prædicati omni creaturæ quæ sub cælo est: [12]cuius factus sum ego Paulus minister.

Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου, ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ ἐκκλησία·

24 Qui nunc gaudeo de iis quæ patior pro vobis, & reliquias afflictionum Christi vicissim expleo in carne mea, pro corpore ipsius, id est Ecclesia:

Ἧς ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς, πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ·

25 [13]Cuius *Ecclesiæ* factus sum minister ex dispensatione Dei quæ data est mihi erga vos, ad implendũ Dei sermonem.

Rom.16.25 ephes.3.9 2.tim.1.10 tit.1.2 1.pet.1.20

Τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, νυνὶ δὲ ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ,

26 ‖*Nempe* mysterium absconditũ à seculis & ætatibus, nunc autem *illud* patefactum est sanctis eius,

Οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅς ἐστι Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης·

27 Quibus voluit Deus notum facere quæ sint diuitiæ gloriosi huius mysterii inter Gentes, id est Christi inter vos, *qui* est spes illa gloriæ:

Ὃν ἡμεῖς καταγγέλλομεν, νουθετοῦντες πάντα ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον ἐν πάσῃ σοφίᾳ, ἵνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

28 [14]Quẽm*que* nos annũtiamus, admonentes quemuis, & quẽuis erudiẽtes omni sapientia: vt quemuis sistamus perfectũ in Christo Iesu.

Εἰς ὃ καὶ κοπιῶ, ἀγωνιζόμενος κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει.

29 Ad quod etiam enitor, decertãs secundum efficacitatem ipsius agẽtem in me potenter:

Κεφάλαιον

Cap.

9 Iamdocet quomodo sit Christus illo munere sibi à Patre imposito defunctus, mortẽ crucis videlicet (id est cum maledictione Dei coniunctam) ex ipsius decreto subiẽs, vt hoc sacrificio omnes tam qui in venturum ipsum credentes, iã sub hac spe in cælis erant collecti, tũ qui in eũ deinceps in terris crederent, Patri reconciliaret. Sic autem describitur ab Apostolo iustificatio, vna eaque præcipua beneficii Christi pars.

10 Alterum opus Dei in nobis per Christum, est sanctificatio, quum nos videlicet qui Deum pessimè oderamus & toti vltrò in vitia ferebamur, sic in bonã Patris gratiã restituit vt simul sancto suo Spiritu nos purificet, ac iustitiæ consecret.

11 Secunda huius partis epistolæ tractatio, qua exhortatur Colossenses vt ab hac doctrina nullo modo se dimoueri patiantur: declarans nullum aliud vsquã esse verum Euangelium.

12 Autoritatem huic doctrinæ conciliat etiam ex suo Apostolatu: cuius certã approbationem ex suis afflictionibus sumit, quas pro Christi nomine sustineat, vt Ecclesias istis quoque patientiæ exemplis erudiat.

13 Aliam sui Apostolatus approbationem profert, nempe quòd Deum habeat eius autorem, à quo peculiariter sit designatus Gentium Apostolus, vt hoc modo per ipsum impleatur quod Prophetæ de Gentium vocatione prædixerunt.

14 Testatur se fideliter suo Apostolico munere passim defungi, vt qui ad vnum Christum homines adducat, Domino ipsius laboribus copiosissimè benedicente.

וּבאידה [a] למרעיו לה כל מדם [b] ושין כדמא [c] דזקיפה באידוהי אן דבארעא ואן דבשמיא :

[21] אף לכון דמן קדים נוכריא הויתון [d] ובעל דבבא ברעיניכון מטול עבדיכון בישא [e] שינכון השא :

[22] בפגרא דבסרה ובמותה [f] דיקימכון קדמוהי קדישין דלא מום ודלא [g] רשין :

[23] אן [h] תקוון בהימנותכון כד [i] שרירא [k] שתאסתכון ולא [l] מתתזיעיתון מן [m] סברא דאונגליון הו דשמעתון דאתכרז בכלה בריתא דתחית שמיא הו דאנא פולוס הוית משמשנה :

[24] וחדא אנא [n] בחשא דעל אפיכון וממלא אנא חסירותא דאולצנוהי דמשיחא בבסרי חלף פגרה דאיתוהי עדתא :

[25] הי דאנא הוית משמשנה איך [o] מדברנותא דאלהא דאתיהבת לי בכון [p] דאשמלא מלתה דאלהא :

[26] [q] ארזא הו [r] דמכסי הוא מן עלמא ומן דרא השא דין אתגלי לקדישוהי :

[27] לאילין דצבא אלהא דיודע מנו עותרא דשובחה [s] דארזא הנא בעממא [t] דהויו משיחא דבכון [u] סברא דשובחן :

[28] הו דחנן מכרזינן ומלפינן [x] ומסכלינן לכל בר־נש בכל חכמא [y] דנקים לכל בר־נש כד גמיר בישוע משיחא :

[29] בהדא הו גיר אף עמל אנא [z] ומתכשף אנא [aa] במעדרנותא דחילא דמתיהב לי :

[a] למרעיו להשלים : [b] שין קנה שלום : [c] זקיפה צליבתו : [d] בעל דבבא אויבים : [e] שינכון קנה לכם שלום : [f] יקימכון יעמיד אתכם : [g] רשין תוכחה : [h] תקוון תעמדו : [i] שרירא קים : [k] שתאסתכון יסודכם : [l] מתתזיעיתון מתנועעים אתם : [m] סברא תקות : [n] חשא צרות : [o] מדברנותא הנהגת : [p] דאשמלא שאמלא : [q] ארזא סוד : [r] מכסי נסתר : [s] ארזא הסוד : [t] דהויו שהוא : [u] סברא תקות : [x] מסכלינן מבינים אנחנו : [y] נקים נעמיד : [z] מתכשף משתדל כתחנוני : [aa] מעדרנותא עזרת :

קפלאון

20 *Et [a] per eum recôciliare ſibi omnia: & pacificauit in ſanguine crucis eius, per eum, tum quæ ſunt in terra, tum quæ ſunt in cælis.*

21 *Etiam vos qui antea alieni fuiſtis & hoſtes in mentibus veſtris, propter opera veſtra mala, vos [inquam] pacificauit nunc,*

22 *In corpore carnis ſuæ, & per mortem ſuam: vt conſtitueret vos coram ſe ſanctos, ſine macula, & irreprehenſibiles.*

23 *Si permanſeritis in fide veſtra, firmo exiſtente fundamēto veſtro, & nō dimoueamini à ſpe Euangelii, quod audiuiſtis, quod prædicatū fuit in vniuerſa creatura quæ eſt ſub cælo: cuius ego Paulus factus ſum miniſter.*

24 *Et gaudeo in afflictionibus quæ ſunt pro vobis, et adimpleo defectum afflictionum Christi in carne mea, pro corpore ipſius, quod eſt Eccleſia.*

25 *Cuius [Eccleſiæ] ego factus ſum miniſter iuxta diſpenſationem Dei quæ data eſt mihi in vos, vt impleam ſermonem Dei.*

26 *[Nempe] myſteriū illud quod abſconditum fuerat à ſeculis, & ab ætatibus: nūc autē reuelatū eſt ſanctis eius,*

27 *Quibus vult Deus notū facere quæ ſit opulentia gloriæ myſterii huius inter Gētes: quod [myſteriū] eſt Chriſtus, qui in vobis eſt ſpes gloriæ noſtræ.*

28 *Quem nos prædicamus et docemus, ac intelligere facimus apud omnem filiū hominis in omni ſapiētia, vt ſtatuamus omnem filium hominis perfectum in Ieſchua Chriſto.*

29 *Ad hoc enim ipſum etiam laboro, et enitor auxilio virtutis quæ data eſt mihi.*

Cap.

[a] Ad verbum, Per manum eius.

Κεφάλαιον β.

1 Θέλω γὰρ ὑμᾶς εἰδέναι ἡλίκον ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὅσοι οὐχ ἑωράκασι τὸ πρόσωπόν μου ἐν σαρκί·

2 Ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, συμβιβασθέντων ἐν ἀγάπῃ, καὶ εἰς πάντα πλοῦτον τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως, εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τοῦ Χριστοῦ.

3 Ἐν ᾧ εἰσὶ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι.

4 Τοῦτο δὲ λέγω ἵνα μή τις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ.

1.Cor.5.3

5 Εἰ γὰρ καὶ τῇ σαρκὶ ἄπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι σὺν ὑμῖν εἰμι, χαίρων καὶ βλέπων ὑμῶν τὴν τάξιν, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὑμῶν.

6 Ὡς οὖν παρελάβετε τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν Κύριον, ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε·

7 Ἐρριζωμένοι καὶ ἐποικοδομούμενοι ἐν αὐτῷ, καὶ βεβαιούμενοι ἐν τῇ πίστει, καθὼς ἐδιδάχθητε, περισσεύοντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ.

8 Βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν.

9 Ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς·

10 Καί ἐστε ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας.

Rom.2.29

11 Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ·

Συνταφέντες

Cap. II.

VElim[1] enim vos scire quantũ certamẽ sustineam pro vobis & iis qui *sunt* Laodiceæ, & quotquot non viderunt faciem meam in carne:

[2]Vt consolationem accipiant eorum corda, *ipsis* charitate cõpactis, & omni opulentia certò persuasæ intelligẽtiæ, ad cognitionem mysterii Dei & Patris & Christi.

In quo sunt omnes thesauri sapiẽtiæ ac cognitionis absconditi.

[3]Hoc autẽ dico nequis vobis imponat probabilitate sermonis.

Etsi enim ‖corpore absum, spiritu tamen sum vobiscum, gaudens ac cernens vestrum ordinem, & soliditatem vestræ in Christum fidei.

Sicut igitur accepistis Christum Iesum Dominum, *ita* in eo incedite:

Radicati & superstructi in eo, ac cõfirmati fide, sicut edocti estis, abũdantes ea cum gratiarum actione.

[4]Videte nequis sit qui vos deprædetur per philosophiam & inanem deceptionem, [5]secundum traditionem hominum, [6]secundũ elementa mundi, [7]& non secundum Christũ.

[8]Nam in eo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter:

Et estis in eo completi, qui est caput omnis imperii ac potestatis.

[9]In quo etiam circuncisi estis‖circuncisione quæ fit sine manibus, dũ corpus carnis peccato obnoxiæ exuistis, per circũcisionem Christi:

Consepulti

1 Occupatio, quòd nec Colossenses nec Laodicenses inuiserit, non factum vlla negligentia, & se tãto magis de illis esse solicitum.

2 Breui concludit summam superioris doctrinæ, quòd videlicet certæ sapientiæ & cognitionis Dei vel reconditissimæ summa omnis sit in vno Christo, cuius hic sit vsus quod ad homines attinet, vt mutua charitate compacti, in tanti boni cognitione felices conquiescant tantisper dum eo plenè perfruantur.

3 Transitio ad sequentem tractatum aduersus Christianismi corruptelas.

4 Corruptelas omnes ad tres species reuocat. Prima est quæ ex speculationibus curiosis & tamẽ subtilis cuiusdam sapientiæ speciem referentibus, exoritur.

5 Secunda quæ est manifestè superstitiosa & inanis, & sola consuetudine fictisque enthusiasmis nititur.

6 Tertia species eorum erat qui mundi rudimenta (id est Legalem cultum) cũ Euangelio coniungebant.

7 Vniuersalis confutatio omnium corruptelarum hæc est, quòd falsam religionem esse necessariò oporteat quæ Christo quicquam adiicit.

8 Ratio, Quia vnus Christus Deus & homo perfectissimus est, & supra omnia excellentissimus vt qui illum habet nihil amplius possit requirere.

9 Iam peculiariter aduersus tertiam speciem agit. 1. aduersus eos qui Iudaismum vrgebant: ac primùm quidem circuncisione carnis nobis opus esse negat, quum absque ea simus Christi virtute intus circuncisi.

קֻפָּלְאוֹן ב

Cap. II.

1 צָבֵא אֲנָא דֵין דְתֵדְעוּן אֵינָא [a]אֲגוּנָא אִית לִי חֲלָפַיְכוּן וְחֲלָף הָנוּן דְבַ דְבְלַדִיקִיָא וְחֲלָף שַׁרְכָא אִילֵין ד [b]דְפַרְצוּפִי לָא חֲזוּ בַבְסַר ׃

[a] אגונא קרב מלשון יון ׃ [b] פרצופי פני ׃

1 Volo autem ut sciatis quale certamen sit mihi pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiceæ, & pro reliquis qui faciem meam non viderunt in carne.

2 [c] דְיִתְבַּיְאוּן לְבוּתְהוּן וְיִתְקַרְבוּן [d]בְּחוּבָא לְכֻלֵּהּ עוּתְרָא [e] דַפִּיסָא [f]וְלְסוּכָלָא דִידַעְתֵּהּ דְאַרְזָא דְאַלָהָא אַבָא וְדַמְשִׁיחָא ׃

[c] יתביאון יקבלו נחמה ׃ [d] חובא אהבה ׃ [e] פיסא פיוס ׃ [f] סוכלא בינה ׃

2 Vt consolationem accipiant corda eorum et appropinquent per dilectionem ad omnem opulentiam persuasionis, & ad intelligentiam cognitionis mysterii Dei Patris & Christi:

3 הָו דְבֵהּ [g]כַּסְיָן כֻּלְהֵין [h] סִימָתָא דְחֶכְמְתָא וְדִידַעְתָא ׃

[g] כסין נסתרים ׃ [h] סימתא אוצרי ׃

3 In quo reconditi sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ.

4 הָדָא דֵין אָמַר אֲנָא דְלָא אֱנָשׁ יֶהֱוֵא מַטְעֵא לְכוּן [i]בַּפִּיסָא דְמֶלֵא ׃

[i] פיסא דמלא פיוס דברים ׃

4 Hoc autē dico, ne quis decipiat vos suasione sermonum.

5 אָפֵן גֵיר בַּבְסַר [k]פַּרִיק אֲנָא מֶנְכוּן אֶלָא בְרוּחַ עַמְכוּן אֲנָא וְחָדֵא אֲנָא דְחָזֵא אֲנָא [l]מְתַכְסוּתְכוּן [m] וְשַׁרִירוּתָא דְהַימָנוּתְכוּן דְבַמְשִׁיחָא ׃

[k] פריק רחוק ׃ [l] מתכסותכון הסדר שלכם ׃ [m] שרירותא חוזק וקיום ׃

5 Etiamsi enim carne absens sim à vobis, tamen spiritu vobiscum sum, et gaudeo quod videam ordinem vestrū & firmitatem fidei vestræ quæ est in Christo.

6 אֵיכַנָא הָכִיל דְקַבֶּלְתּוּן לְיֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא מָרַן בֵּהּ הַלֵכוּ ׃

6 Quemadmodū igitur accepistis Jeschua Christum Dominum nostrum, in eo ambulate.

7 כַּד [n] מְשַׁרְרִין [o] עֲקַרַיְכוּן וּמֶתְבְּנֵין אַנְתּוּן בֵּהּ וּמֶתְקַיְמִין אַנְתּוּן בְּהַימָנוּתָא הָי [p]דִילֶפְתּוּן דְבָהּ תֶּתְיַתְרוּן בְּתַוְדִיתָא ׃

[n] משררין קימים ׃ [o] עקריכון שרשיכם ׃ [p] ילפתון למדתם ׃

7 Stabilitis radicibus vestris, et vobis extructis in eo, confirmatísque in fide quam didicistis, in qua exuberetis cū gratiarum actione.

8 אֶזְדַהֲרוּ דַלְמָא אֱנָשׁ יְחַלְצְכוּן [q]בְּפִילָסוֹפוּתָא וּבְטַעְיוּתָא [r]סְרִיקְתָא אֵיךְ יוּלְפָנֵא דִבְנַי־נָשָׁא וְאֵיךְ א [s] אֶסְטוּכְסַוְהִי דְעָלְמָא וְלָא אֵיךְ מְשִׁיחָא ׃

[q] פילוסופותא פילוסופיא ׃ [r] סריקתא בלי פרי ׃ [s] אסטוכסוהי יסודותיו ׃

8 Cauete ne quis denudet vos per philosophiam et per deceptionem vanā, secūdum doctrinas filiorum hominis, & iuxta elementa mundi, & non iuxta Christum,

9 דְבֵהּ [t]עָמַר כֻּלֵהּ מוּלָיָא דַאלָהוּתָא גּוּשְׁמָנָאִית ׃

[t] עמר שוכן ׃

9 In quo habitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter.

10 וּבֵהּ אַף אַנְתּוּן [u]מֶשְׁתַּמְלִיתוּן דְהָו אִיתַוְהִי רִישָׁא דְכֻלְהֵין אַרְכוּס ו וְשׁוּלְטָנֵא ׃

[u] משתמליתון נמלאתם ׃

10 In quo vos quoque estis impleti, qui est caput omnium principatuum & potestatum.

11 וּבֵהּ [x] אֶתְגְזַרְתּוּן [y] גְזוּרְתָא דְלָא בְאִידַיִן [z] בַּשְׁלַח בֶּסְרָא דְחַטָהֵא [aa]בַגְזוּרְתֵהּ דַמְשִׁיחָא ׃

[x] אתגזרתון נמלתם ׃ [y] גזורתא מילה ׃ [z] בשלח בהפשט ׃ [aa] בגזורתה במילתו ׃

11 Et per quem circuncisi estis circuncisione quæ nō [facta est] manibus, [sed] per expoliationem carnis peccatorum, per circuncisionem Christi.

Rom.6.4 ephes.1.19

12 Συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν.

[10] ‖ Cõsepulti cum eo per Baptismum, [11] per quem etiã cum eo resurrexistis, per fidẽ Dei efficaciter agẽtis, qui excitauit eũ ex mortuis

Ephes.2.1

13 Καὶ ὑμᾶς νεκροὺς ὄντας ἐν τοῖς παραπτώμασι καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶν, συνεζωοποίησε σὺν αὐτῷ, χαρισάμενος ὑμῖν πάντα τὰ παραπτώματα·

‖ [12] Vósq; mortuos in peccatis [13] & præputio carnis vestræ, cum eo viuificauit, condonatis vobis omnibus peccatis,

Ephes.2.5

14 Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν, καὶ αὐτὸ ἦρκεν ἐκ τοῦ μέσου, προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ·

[14] ‖ Ac deleto quod aduersum nos *erat* rituum chirographo, quod *inquam* erat nobis contrarium, *ipse* verò cruci affixũ è medio sustulit.

15 Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ.

Et expoliata imperia ac potestates traduxit palàm, triumphatis illis per eam.

16 Μή οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει, ἢ ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς, ἢ νουμηνίας, ἢ σαββάτων·

[15] Nequis igitur vos damnet ob cibum, vel potum, aut respectu diei festi aut nouilunii, aut sabbathorũ.

17 Ἅ ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων, τὸ δὲ σῶμα, τοῦ Χριστοῦ.

Quæ sunt vmbra rerum futurarum, at corpus *est* Christi.

18 Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων, εἰκῆ φυσιούμενος ὑπὸ τοῦ νοὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ·

[16] Nullus voluntarius moderator de vobis statuat ex subiectione & cultu Angelorum: [17] *sese* ingerens in ea quæ non vidit, [18] & temere turgens carnis suæ sensu:

19 Καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλήν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον, αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ Θεοῦ.

[19] Neque obtinens caput, ex quo totum corpus per commissuras & compages suppeditatum & compactum, augescit Dei augmento.

20 Εἰ οὖν ἀπεθάνετε σὺν τῷ Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ, δογματίζεσθε;

[20] Itaque si mortui cum Christo, *liberi* estis ab elemẽtis mũdi, q̃d vt viuẽtes in mũdo ritibus oneramini?

21 Μὴ ἅψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς.

[21] Ne attigeris, neque gustaris, neque contrectaris.

10 *Occupatio, Ne signo quidem externo nobis opus esse vt Patribus: quum iam Baptismum habeamus interioris illius renouationis tesserã ac sigillum efficacissimum.*

11 *Finis Baptismi vnus est, mors ac sepultura veteris hominis, idque ex potentia vnius Dei, cuius virtutem in Christo mortuo & suscitato, per fidem apprehendimus.*

12 *Alter finis Baptismi est, vt qui in peccatis eramus mortui, in Christo pro nobis mortuo & fide apprehenso, remissionem peccatorum gratuitam & vitam æternam adipiscamur*

13 *Nouum argumentum eiusmodi; latens in his paucis verbis, Non impedit præputium quominus in Christo iustificati vitam consequeremini. ergo circuncisione præputii non est vobis opus ad saluẽ.*

14 *Generalius iã loquitur aduersus totũ Legalem cultum, quem abolitum esse docet duplici ratione: primum quia qui in Christo remissionem omnium peccatorum est adeptus, quorsum illa Legis adminicula requireret? Secundò, quoniam siquis illos ritus propius cõsideret, comperiet totidem fuisse nostri reatus testimonia, quibus veluti chirographis nos damnatione mereri palàm testabamur. Itaque Christus aduentu suo chirographum illud deleuit, eóque cruci affixo, de omnibus nostris hostibus, quantũlibet potentibus, triũphauit. Quorsum igitur illos ritus nunc vsurparemus, quasi adhuc peccatorũ rei, & hostium tyrannidi obnoxii?*

15 *Conclusio, nominatis etiam certis speciebus, puta ciborum & dierum discrimine, quibus nos non obstringi, nouo argumento probat, quoniam videlicet res illæ Christum venturum adumbrabant, nos verò iam eum ipsum nobis exhibitum possidemus.*

16 *Aduersus primam speciem corruptelæ disputat, cuius exemplum proponit Angelorum cultum. quod falsæ religionis genus primùm hac ratione refutat quòd qui huiusmodi cultum inuehunt, sibi tribuunt quod vnius Dei est, nempe ius conscientiarum religione obligandarum: quantumuis ista videantur homines ad humiliter de se sentiendũ adducere.*

17 *Secundò, quòd nec visa nec audita, sed à se excogitata, pro oraculis temere obtrudant.*

18 *Tertiò, quòd ista non alio fundamento quam opinione hominum sibi immodicè in suis commentis placentium innitantur.*

19 *Quartum argumentum maximi momenti, quoniam Christum sua dignitate spoliant, vt qui vnus toti suo corpori tum fouendo tũ etiã augẽdo sufficiat.*

20 *Iam vltimo loco pugnat aduersus secundæ speciei corruptelas, quæ videlicet merè sunt superstitiosæ, & ab hominibus partim vafritie sua simplicitatem quorundam fallentibus, partim etiam planè ridiculis, excogitatæ: veluti quum in certo ciborum genere & cæteris similibus rebus pietas, remissio peccatorum, vis denique aliqua collocatur, quam ne ipsi quidem eiusmodi rituum autores intelligunt, quum nusquam sit. Vtitur autem argumento à comparatis sumpto: Si morte Christi nouum fœdus suo sanguine sancientis, ab iis ritibus externis estis liberati, quibus visum fuerat Domino mũdum, veluti rudimentis quibusdã, ad plenã illã veræ religionis cognitionẽ præparare, qua tandẽ ratione nescio quibus decretis oneraremini, quasi sitis huius mũdi ciues. i. quasi ab hac vita & rebus terrenis pendeatis? Causa verò hæc est cur suprà vers. 8. alium ordinem sequutus sit quàm in refutatione, quòd illic ostendat quibus gradibus falsæ religiones mundum inuaserint, initio videlicet facto à curiosis sapientum speculationibus, quas tãdem crassa illa superstitio sequuta est: quibus malis deinde Dominus Legalem illum cultum opposuit, quo nõnulli rursus abusi sunt: in refutatione verò incepit à Legalis cultus abolitione, vt à comparatis doceret multo magis illos falsos cultus esse tollendos.*

21 *Mimesis in persona istorum superstitiosorum.*

12 ואתקברתון עמה [a]במעמודיתא ובה קמתון עמה דהימנתון בחילא דאלהא דאקימה מן בית מיתא :

Et sepulti estis cum eo per baptismũ, et per eum surrexistis cum eo, qui credidistis in virtutem Dei qui excitauit eum [1]à mortuis.

13 ולכון דמיתין הויתון בחטהיכון ובעורלות בסרכון [b]אחיכון עמה ושבק לן כלהון חטהין :

Et vos qui mortui eratis per peccata vestra, et [eratis] in præputio carnis vestræ, viuificauit cum eo, et condonauit nobis omnia peccata nostra:

14 [c]ועטא בפוקדנוהי שטר [d]חובין הו דאיתוהי הוא [e]סקובלן ושקלה מן מצעתא וקבעה [f]בזקיפה :

Et deleuit in decretis suis contractum debitorũ qui erat contra nos: et sustulit ipsum è medio, ac affixit ipsum cruci suæ:

15 [g]ובשלח פגרה [h]פרסי לארכוס ולשליטנא ואכהת אנון גליאית [i]בקיומה :

Et per expoliationẽ corporis sui [2]ostẽtauit principatus & potestates, et pudefecit eos palàm in semetipso.

16 לא הכיל אנש [k]ידודכון במאכלא ובמשתיא או [l]בפולגא [m]דעאדא [n]ודרישי [o]ירחא [p]ודשבא :

Ne igitur quis [3]iudicet vos in cibo et potu, aut in distinctionibus festorũ et principiorum mensium, et sabbathorũ.

17 הלין דאיתיהון [q]טלניתא דאילין דעתידן [r]פגרא דין משיחא הו :

Quæ sunt vmbræ earum rerumquæ futuræ [erãt:] corpus autẽ Christus est.

18 ולמא אנש יצבא במכיכות רעינא למחיבותכון דתשתעבדון לפולחנא דמלאכא כד [s]סעא על מדם דלא חזא [t]וסריקאית [u]מתחתר ברעינא דבסרה :

Et nequis velit per demissionem mẽtis culpabiles vos reddere, vt subiiciamini cultui Angelorum, nixus re quã non vidit, & in vanum superbiens in cogitatione carnis suæ.

19 ולא [x]אחיד [y]רישא דמנה כלה פגרא מתרכב ומתקים [z]בשרינא ובהדמא [aa]ורבא תרביתא דאלהא :

Et non tenens ipsum caput, ex quo totum corpus componitur, & constituitur per commissuras et per membra, & crescit augmento Dei.

20 אן גיר מיתתון עם משיחא מן [bb]אסטוכסוהי דעלמא למנא איך הו דחייתון בעלמא [cc]מתתדינין אנתון :

Si igitur mortui fuistis cum Christo ab elementis mundi, cur, acsi viueretis in mundo, iudicamini?

21 לא [dd]לם תקרוב ולא תטעם ולא [ee]תקף :

[4]Ne appropinquaueris, neque gustaueris, neque contrectaueris?

דאיתיהין

uu.y.

[a] מעמודיתא טבילה : [b] אחיכון חחיה אתכם : [c] עטא סחה : [d] חובין חובותינו : [e] סקובלן בנגדנו : [f] זקיפה צליבתו : [g] שלח הפשט : [h] פרסי הוליך ב רהסיה ולעין כולם כדרך הנוצח לעשות למי שנצח : [i] קיומה עצמו : [k] ידורכון ידין אתכם : [l] פולגא חברלת : [m] עאדא מועדים : [n] רישי ראשי : [o] ירחא חדשים : [p] שבא שבתות : [q] טלינתא צללי : [r] פגרא דין והגוף : [s] סעא כמו סעד : [t] סריקאית לריק : [u] מתחתר מתגאה : [x] אחיד אוחז : [y] רישא הראש : [z] שרינא מקומות שאברי הגוף מתחברים יחד : [aa] רבא גדל : [bb] אסטוכסוהי יסודותיו : [cc] מתתדינין נשפטים : [dd] לם מורה שמה שהוא אומר אינו כי לפי דעת האחרים : [ee] תקף תגע :

1 Ad verbum, De inter mortuos.

2 Id est Victoris instar in triumphũ ignominiæ causa produxit.

3 Syrus textus etiam in manuscripto exemplari habet ידורכין: quòd si per errorem scriptum non sit loco ודונכון, positum saltem erit ד loco נ; quod ad idẽ pertineat instrumentum prolationis.

4 Syriacus text⁹ post particulã לא, (id est Ne) dehortãdi, subiungit aliam particulam, nempe לם, quæ denotat sententiam in cuius capite ponitur, non dici nisi μιμητικῶς in aliorũ persona: sicut hîc Paulus hæc pronũtiat in persona pseudapostolorũ. Eadẽ particula legitur in 2. Thess. 2, eodem sensu: sicut ibi explicabitur.

22 Ἃ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει, κατὰ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων.

23 Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθρησκείᾳ καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός.

Κεφάλαιον γ.

1 Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος.

2 Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

3 Ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ.

4 Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ.

5 Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία.

Ephes. 5.3

6 Δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας·

7 Ἐν οἷς καὶ ὑμεῖς περιεπατήσατέ ποτε, ὅτε ἐζῆτε ἐν αὐτοῖς.

8 Νυνὶ δὲ ἀπόθεσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα, ὀργὴν, θυμὸν, κακίαν, βλασφημίαν, αἰσχρολογίαν ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν.

9 Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους, ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ·

10 Καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν.

[22]Quæ omnia ipso vsu pereunt, [23]*præscripta* ex mandatis & doctrinis hominum:

[24]Quæ rationem quidem habent sapientiæ in cultu voluntario & summissione animi, & in eo quòd corpori nō parcant: nō *tamen* vllius sunt pretii, *quum* ad ea *spectent* quibus farcitur caro.

Cap. III.

I[1]Taque[2] si resurrexistis cum Christo, [3]superna quærite, vbi Christus est ad dexteram Dei sedens.

Superna curate, non terrestria.

[4]Nam mortui estis, [5]& vita vestra abscondita est cū Christo in Deo.

Quando Christus vita *illa* nostra patefactus fuerit, tum & vos cum eo patefietis gloriosi.

[6]Mortificate igitur mēbra vestra terrestria, ‖scortationem, impuritatem, mollitiem, cupiditatem malā, & auaritiam, quæ est idololatria.

Ob quæ venit ira Dei in filios cōtumaces:

Quibus in *vitiis* & vos versabamini quondam, quū in iis viueretis.

At nunc deponite etiam vos hæc omnia, iram, excandescentiam, malitiam, maledicentiam, verborū turpitudinem ab ore vestro.

Ne mentimini alius aduersus aliū, [7]quum exueritis veterem illum hominem cum factis ipsius:

Et indueritis nouum illum qui renouatur [8]in agnitionem cōgruētē imagini eius qui ipsum cōdidit.

22 Aliud argumētum, non posse spirituale & internum regnum Dei consistere in rebus istis externis & quæ vsu consumuntur.

23 Tertium argumētum, Quia Deus non est istarum traditionum autor, ac proinde conscientias non ligant.

24 Occupatio, Speciosa quidem hæc esse, quòd ita videātur homines optimo animo Deum colere, sese summittere, & corpus (cui curando tam multi incumbūt) negligere: sed nihilominus res esse nullius dignitatis, quum minimè spectent ad spiritualia & æterna, sed ad carnis alimentum.

1 Altera pars epistolæ: in qua, arrepta occasione ex vanis illis exercitiis, suo more post doctrinam ipsam explicatam, ad Christianæ vitæ descriptionem descēdit.

2 Renouatio siue regeneratio ex participatione resurrectionis Christi, fons est omnis sanctimoniæ, vnde postea deducuntur riui.

2 Finis & scopus omnium Christianæ vitæ officiorum est, cælorum iter ingredi, et iis quæ nos eo deducunt incūbere. i. solidæ pietati, non autē externis illis corporalibus.

4 Argumentum à connexis, simúlque à causis efficientibus. Mortui estis quod ad carnem attinet (id est ad veterē naturā caduca omnia quærentem) & è contrario, cœpistis Spiritu viuere: ergo spiritualia et cælestia, non autem carnalia & terrena curate.

5 Occupatio, Nos adhuc quidem in hoc mundo versari plurimis huius vitæ ærumnis obnoxios, adeo vt quodammodo lateat vita quæ in nobis est: sed nihilominus vitæ & gloriæ initia nos habere, cuius nunc penes Christum ipsiúsque Dei manum depositæ cōplementum certò patefiet in glorioso illo Domini aduentu.

6 Mortua natura ne sit amplius in vobis efficax, sed viua sit efficax. Vigor autem naturæ ex motibus intelligitur. Moriantur in vobis ergo carnis affectus, & viuant spirituales motus illis contrarii. Recenset autem longam vitiorum & contrariarum virtutum catalogum.

7 Definitio regenerationis à partibus sumpta, quæ sunt veteris hominis (i. prauitatis nobis ingenitæ) depositio, & noui hominis (i. puritatis nobis per gratiā collatæ) instauratio. Vtraque vero in nobis nunc inchoata, suis gradibus absoluitur, illo quidem sensim moriente, isto verò sensim ad perfectionem alterius vitæ perueniente. *8 Nouitas vitæ in agnitione hominem ad Dei conditoris imaginem (id est ad totius animæ rectitudinem) transformante, posita est.*

22 דאיתיהין הלין [a]חשחתא דמתחבלא ופוקדא אנין ויולפנא דבני־נשא :

22 *Quæ sunt vsus qui corrũpitur et mãdata sũt & doctrinæ filiorum hominis.*

23 ומתחזין דאית בהין מלתא דחכמתא בפרצוף מכיכותא ודחלת אלהא ודלא חיסין על פגרא לא במדם דמיקר אלא באילין [b]דחשחתא אנין דבסרא :

23 *Et videntur quòd sit in illis ratio sapientiæ per aspectum summißionis & reuerentiæ Dei, & quòd non indulgẽt corpori: non ob rem quæ sit pretiosa, sed propter ea quæ vsus sunt carnis.*

קפלאון ג

Cap. III.

1 אן הכיל קמתון עם משיחא דלעל בעו אתר דמשיחא יתב על ימינא דאלהא :

1 *SI igitur resurrexistis cum Christo, quæ sunt superna quærite, vbi Christus sedet ad dexteram Dei.*

2 דלעל [c]אתרעו ולא דבארעא :

2 *Quæ sunt superna cogitate, & non quæ sunt in terra.*

3 מיתתון לכון גיר וחייכון [d] כסין עם משיחא באלהא :

3 *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.*

4 ואמתי דמשיחא מתגלא [e] דהויו חיין הידין אף אנתון תתגלון עמה בשובחא :

4 *Et quum Christus manifestabitur, qui est vita nostra, tunc etiam vos manifestabimini cum eo in gloria.*

5 [f]אמיתו הכיל [g]הדמיכון דבארעא זניותא טנפותא [h] וכאבא [i]ורגתא בישתא [k] ועלובותא דהי הי דחלת [l]פתכרא :

5 *Mortificate igitur membra vestra quæ sunt in terra, scortationem, impuritatem, libidines præposteras, & concupiscentiam malam, et auaritiam, quæ est cultus idolorum.*

6 מטול הלין גיר אתא רוגזה דאלהא על בניא [m]דלא מתטפיסנותא :

6 *Propter hæc enim venit ira Dei super [5] filios contumaciæ.*

7 בהלין אף אנתון הלכתון מן קדים כד [n]מתהפכין הויתון בהין :

7 *In quibus etiam vos ambulastis antè, quum versaremini in eis.*

8 השא דין [o]אניחו מנכון כלהין הלין רוגזא חמתא בישותא גודפא ממללא טנפא :

8 *Nunc autẽ deponite à vobis omnia hæc, iram, excandescentiam, malitiã, maledicentiam, turpiloquium.*

9 ולא תהוון [p]מדגלין חד בחד אלא [q]שולחוהי לבר נשא עתיקא עם כלהון [r]הופכוהי :

9 *Et ne sitis mendaces vnus in aliũ: sed exuite filium hominis veterem cũ omnibus conuersationibus suis.*

10 ולבשו [s]חדתא דמתחדת בידעתא בדמותא [t]דבריה :

10 *Et induite nouum qui renouatur in agnitionem iuxta imaginem eius qui creauit ipsum.*

[a] חשחתא תועלות :
[b] חשחתא תועלות :
[c] אתרעו חשבו :
[d] כסין נסתרים :
[e] דהויו שהוא :
[f] אמיתו הסיתו :
[g] הדמיכון אבריכם :
[h] כאבא תאוות הבשר כ כאיבות הלב :
[i] רגתא בישתא חמדות רעות :
[k] עלובותא מידת הכילי :
[l] פתכרא אלילים :
[m] לא מתטפיסנותא מרי :
[n] מתהפכין מתהלכים :
[o] אניחו הסירו :
[p] מדגלון כוזבים :
[q] שולחוהי הפשיטו אותו :
[r] הפכוהי דרכיו :
[s] חדתא האיש החדש :
[t] דבריה מי שברא אותו :

[5] Vel Inobedientiæ. Id est Super cõtumaces & inobedientes. Hebraismus.

Ὅπου οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, 11 περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός.

[9]Vbi non est Græcus & Iudæus, Circuncisio & Præputium, barbarus, Scytha, seruus, liber: sed omnia & in omnibus Christus.

9 *Iterum inculcat, Euangelium illa externa non spectare, sed verã iustificationẽ et sanctificationẽ in vno Christo, quarũ fructus multiplices recẽset. Duo vero commẽdat in primis, sanctã videlicet cõcordiã & verbi diuini studium assiduum.*

Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ 12 Θεοῦ, ἅγιοι καὶ ἠγαπημένοι, σπλάγχνα οἰκτιρμῶν, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πρᾳότητα, μακροθυμίαν·

Induimini igitur, vt electi Dei, sancti & dilecti, visceribus miserationum, benignitate, modestia, mãsuetudine, lenitate:

Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, 13 ἐάν τις πρός τινα ἔχῃ μομφήν· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἐχαρίσατο ὑμῖν, οὕτω καὶ ὑμεῖς.

Tolerantes alii alios, & condonãtes vobis mutuò, siquis aduersus aliquẽ habuerit querelam: sicut & Christus condonauit vobis, ita & vos.

Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐστὶ 14 σύνδεσμος τῆς τελειότητος.

Ad hæc autẽ omnia *induimini* charitate, quæ est vinculũ perfectionis

Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβευέτω 15 ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἑνὶ σώματι· καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε.

Et pax Dei imperet in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis in vnum corpus: & gratiosi estote.

Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικείτω ἐν ὑ- 16 μῖν πλουσίως, ἐν πάσῃ σοφίᾳ· διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἐν χάριτι ᾄδοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ.

Sermo Christi inhabitet in vobis copiosè cum omni sapientia, docendo & cõmonefaciendo vos mutuò psalmis, hymnis & cantionibus spiritualibus, cum gratia canentes in corde vestro, Domino.

1. Cor. 10 31

Καὶ πᾶν ὅ, τι ἂν ποιῆτε ἐν λόγῳ ἢ 17 ἐν ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ, εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ δι' αὐτοῦ.

‖Et quicquid egeritis sermone aut facto, in nomine Domini Iesu *facite*, gratias agentes Deo & Patri per eum.

Ephes. 5. 22

Αἱ γυναῖκες ὑποτάσσεσθε τοῖς ἰδίοις 18 ἀνδράσιν, ὡς ἀνῆκεν ἐν Κυρίῳ.

‖[10]Vxores, subiectæ estote propriis viris: vt conuenit in Domino.

1. Pet. 3. 1

Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, 19 καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς.

[11]‖Viri, diligite vxores, & ne sitis aduersus eas amarulenti.

10 *Ad œconomica præcepta ab ethicis descendens, ab vxoribus exigit subiectionem secundum Deũ:*
11 *A viris, vt vxores diligant & leniter eas habeant:*

Ephes. 6. 1

Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι 20 κατὰ πάντα· τοῦτο γάρ ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ.

[12]‖Liberi, auscultate parentibus in omnibus: hoc enim gratum est Domino.

12 *A liberis, vt sint ex Dei mandato parentibus obsequẽtes:*

Οἱ πατέρες, μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα 21 ὑμῶν· ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν.

[13]Patres, ne irritate liberos vestros: ne despondeant animum.

13 *A Patribus, vt benigni sint in liberos*

Οἱ

‖Serui,

11 כד דלית יהודיא [a] וארמיא ולא גזורתא ועורלותא ולא יוניא [b] וברבריא ולא עבדא [c] ובר חארא אלא כל ובכל נש משיחא הו :

11 *Vbi non est Iudæus aut Gentilis, neque Circucisio & Præputium, neque Græcus & barbarus, neque seruus et [2] liber: sed omnia & in omni homine Christus est.*

12 לבשו הכיל איך [d] גביא דאלהא קדישא וחביבא [e] רחמא ורוחפא ו [f] ובסימותא ומכיכות רעינא [g] וניחותא [h] ונגירות רוחא :

12 *Induite igitur [vos,] tãquam electi Dei, sancti & dilecti, affectus et viscera, & benignitatem, et [3] demissionẽ mentis, et lenitatẽ, & longanimitatẽ:*

13 והויתון [i] מסיברין חד לחד ושבקין חד לחד ואן אית לאנש על חברה [k] רועמא איכנא דמשיחא שבק לכון הכנא אף אנתון שבוקו :

13 *Et estote tolerantes [4] vnus alium, & ignoscẽtes vnus alii: & , si sit alicui aduersus socium suũ querela, sicut Christus condonauit vobis, ita etiam vos condonate.*

14 ועם הלין כלהין [l] חובא [m] דהויו [n] חזקא דגמירותא :

14 *Et cum istis omnibus [induite vos] charitate quæ est vinculũ perfectionis.*

15 ושלמה דמשיחא [o] ידבר לבותכון דלה אתקריתון בחד פגר והויתון מודין למשיחא :

15 *Et pax Christi regat corda vestrã, ad quam vocati fuistis in vnum corpus: et gratias agite Christo.*

16 דמלתה [p] תעמרי בכון עתיראית בכל חכמא והויתון מלפין [q] ורדין נפשכון במזמורא ובתשבחתא ובזמירתא דרוחא [r] ובטיבותא הויתון זמרין בלבותכון לאלהא :

16 *Cuius sermo habitet in vobis opulenter in omni sapientia. Et estote docentes & erudientes vosipsos in psalmis, & in hymnis, & in cantionibus spiritualibus, et cum gratia canite in cordibus vestris Deo.*

17 וכל מדם [s] דסערין אנתון במלתא ובעבדא בשמה דמרן ישוע משיחא הויתון עבדין והויתון מודין באידה לאלהא אבא :

17 *Et quicquid agitis in sermonẽ et in opere, in nomine Domini nostri Jeschua Christi facite, & gratias agite [5] per eum Deo Patri.*

18 נשא אשתעבדין לבעליכין איך דזדק במשיחא :

18 *Vxores subditæ estote maritis vestris, sicut iustum est, in Christo.*

19 גברא [t] אחבו נשיכון ולא תהוון מרירין עליהין :

19 *Viri diligite vxores vestras, et ne sitis amarulenti aduersus eas.*

20 בניא אשתמעו לאבהיכון בכל מדם הכנא גיר שפיר קדם מרן :

20 *Filii auscultate parentibus vestris in omni re: ita enim placet coram Domino nostro.*

21 אבהא לא תרגזון בניכון דלא [u] יתתעיקון :

21 *Parẽtes ne prouocetis liberos vestros: vt non mœrore afficiantur.*

[a] ארמיא נכרי: [b] ברבריא הם יקראומי שלשונם ומידותם משונות משל אחרים מלשון יון: [c] בר חארא בן הורין: [d] גביא בחירי; [e] רחמא ורוחפא טעם שניהם קרוב; [f] בסימותא נעימות; [g] ניחותא נחת רוח: [h] נגירות רוחא אריכות אפים: [i] מסיברין סובלים: [k] רועמא תלונה: [l] חובא אחבה: [m] דהויו שהיא: [n] חזקא קישור: [o] ידבר ינהיג: [p] תעמרי תשכון: [q] רדין מלמדים: [r] טיבותא חן; [s] סערין פועלים; [t] אחבו אהבו: [u] יתתעיקון יתעצבו:

[2] Ad verbum, Filius libertatum. Hebraismus.

[3] Id est modestiæ.

[4] Ad verbum, Vnus vnum. Hebraismus.

[5] Ad verbum, Per manum eius. Hebraismus.

עבדא

Ephes.6.5 tit.2.9 1.pet.2.18

Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε κατὰ πάντα 22 τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλείαις ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ἐν ἁπλότητι καρδίας, φοβούμενοι τὸν Θεόν.

Καὶ πᾶν ὅ,τι ἐὰν ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς 23 ἐργάζεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις.

Εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου ἀπολήψεσθε 24 τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας· τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε.

Ὁ δὲ ἀδικῶν κομιεῖται ὃ ἠδίκησε· καὶ 25 οὐκ ἔστι προσωποληψία.

Κεφάλαιον δ.

ΟΙ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰ-1 σότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανοῖς.

Luc.18.1 1.thess.5.17

Τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρη-2 γοροῦντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ.

Ephes.6.18 2.thess.3.1

Προσευχόμενοι ἅμα καὶ περὶ ἡμῶν, 3 ἵνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λόγου, λαλῆσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, δι' ὃ καὶ δέδεμαι·

Ἵνα φανερώσω αὐτὸ ὡς δεῖ με λα-4 λῆσαι.

Ephes.5.15

Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔ-5 ξω, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι.

Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, 6 ἅλατι ἠρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι.

Τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσει ὑμῖν 7 Τυχικὸς ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς, καὶ πιστὸς διάκονος, καὶ σύνδουλος ἐν Κυρίῳ·

Ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦ-8 το ἵνα γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν.

Σὺν

‖[14]Serui, auscultate per omnia iis qui domini sunt secũdum carnem, non obsequiis ad oculum exhibitis, vt qui hominibus placere student, sed cum simplicitate cordis, timentes Deum.

Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquã Domino & non hominibus:

Scientes vos à Domino recepturos mercedẽ hæreditatis: nã Domino Christo seruitis.

[15]Qui verò iniuriã intulerit, referet iniuriam quam intulerit: neque est personarum respectus.

Cap. IIII.

VOS domini, æquitatẽ & æquabilitatem seruis exhibete: sciẽtes vos quoque habere Dominum in cælis.

[1]‖In precibus [2]perdurate, inuigilantes iis cum gratiarum actione:

‖[3]Precãtes simul etiam pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis, vt loquamur mysteriũ Christi, propter quod etiã sum vinctus:

Vt, *inquam*, illud patefaciam sicut oportet me loqui.

[4]‖Sapienter vos gerite erga extraneos, opportunitatem redimentes.

[5]Sermo vester semper cum gratia sit sale cõditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respõdere.

Res meas omnes vobis notas faciet Tychicus dilectus frater, & fid⁹ minister, ac cõseruus in Domino:

Quem misi ad vos ob hoc ipsum vt cognoscat res vestras, & corda vestra consoletur.

Cum

14 A seruis, vt Deũ ipsum reueriti, cui grata est eorum obedientia, reuerenter, fideliter, & ex animo dominis obtemperẽt:

15 A dominis, vt memores se quoque reddituros rationem coram Domino illo cælesti, qui iniustè facta nullo habito seruorum & dominorum discrimine vindicabit, iustos & æquos sese seruis suis præbeant.

1 Generales aliquot exhortationes adiicit & tandem additis familiaribus multis salutationibus acpiis commendationibus, epistolam claudit.

2 Preces assiduas & ardentes esse oportet.

3 Precibus Ecclesiarum speciatim commendandi qui Verbum ministrant.

4 Habenda est magna etiam externorũ ratio in tota vitæ nostræ ratione.

5 Sermonem ad audientium vtilitatem accommodatum esse oportet.

22 עַבְדֵא אֶשְׁתַּמְעוּ בְּכֹל מֶדֶם לְמָרַיְכוֹן דְּפַגְרָא לָא בְּמַחְזָא עַיְנָא אַיְךְ הָנוֹן דְּשָׁפְרִין לִבְנַי נָשָׁא אֶלָּא בְּלִבָּא [a]פְּשִׁיטָא וּבְדַחְלְתֵהּ דְּמָרְיָא ׃

Serui, auscultate in omni re dominis vestris [6]corporalibus, non ad aspectum oculi, sicut qui placent filiis hominis, sed corde simplici & cum timore Domini.

[a] פשיטא תמים ׃

[6] Ad verbum, Corporis. Hebraismus.

23 וְכֹל דְּעָבְדִין אַנְתּוּן מִן כֻּלָּהּ נַפְשְׁכוֹן עֲבֵדוּ אַיְךְ דַּלְמָרַן וְלָא אַיְךְ דַּלְבְנַי־ נָשָׁא ׃

Et quicquid facitis, ex tota anima vestra facite, tanquam Domino nostro, et non tanquam filiis hominis.

24 וְדַעוּ דְּמֶן מָרַן [b]מְקַבְּלִיתוּן [c]פּוּרְעָנָא [d]בְּיָרְתּוּתָא לְמָרְיָא גֵּיר מְשִׁיחָא [e]פָּלְחִיתוּן ׃

Et scitote quòd à Domino nostro accepturi sitis retributionem in hæreditate: Domino enim Christo seruitis.

[b] מקבליתון מקבלים אתם ׃ [c] פורענא גמול ׃ [d] ירתותא ירושה ׃ [e] פלחיתון עובדים אתם ׃

25 [f]מַסְכְלָנָא דֵּין מֶתְפְּרַע אַיְךְ מֶדֶם [g]דַּאסְכֶל וְלַית [h]מַסַּב בְּאַפֵּא ׃

Qui autem delinquit, retributionē accepit, quemadmodum delinquit: & non est [7]acceptio vultus.

[f] מסכלנא האשם ׃ [g] דאסכל שאשם ׃ [h] מסב באפא משא פנים ׃

[7] Vidē quod Matth. 6 de hac loquutionē est annotatum.

קֶפָלְאוֹן ד

Cap. IIII.

1 מָרַיָא עֲבֵדוּ [i]שַׁוְיוּתָא [k]וְכָאנוּתָא לְוָת עַבְדַיְכוֹן וֶהֱוַיְתוּן יָדְעִין דְּאַף לְכוֹן אִית הוּ מָרָא בַּשְׁמַיָּא ׃

Domini, facite æquitatem et iustitiam erga seruos vestros, & scitote quòd etiam vobis est Dominus in cælo.

[i] שויותא הראוי ׃ [k] וכאנותא והישר ׃

2 בַּצְלוֹתָא [l]אֶתְאַמְנוּ וֶהֱוַיְתוּן עִירִין אַנְתּוּן בָּהּ וּמוֹדִין ׃

In oratione seduli sitis, & estote vigilantes in ea, & gratias agentes,

[l] אתאמנו התמידו ׃

3 וּמְצַלִּין אַף עֲלַין דַּאלָהָא נֶפְתַּח לַן תַּרְעָא דְּמֶלְּתָא לְמַמְלָלוּ [m]אָרָזָא דִּמְשִׁיחָא דִּמְטוּלָתֵהּ אֲסִיר אֶנָא ׃

[1]Et orātes etiam pro nobis vt Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquēdum mysterium Christi, cuius causa vinctus sum,

[m] ארזא סוד ׃

[1] Syrus codex impressus habebat ומצלין אף עלין דאלהא יפתח לן תרעא דמלתא Et orātes etiā pro nobis, vt De⁹ aperiat nobis ostium sermonis Euāgelii. Reliqua huius versus cū initio quarti desiderabatur, quæ ex codice manuscripto Heydelbergensi restituimus.

4 דַּאגַלְיוּהי וַאמַלְלִיוּהי אַיְכַנָא [n]דְּוָלֵא לִי ׃

Vt patefaciā illud, et eloquar illud sicut conuenit mihi.

[n] ולא ראוי ׃

5 בְּחֶכְמְתָא הַלֶּכוּ לְוָת [o]בָּרָיֵא [p]וְזַבְנוּ [q]קָארְסְכוֹן ׃

In sapientia ambulate erga extraneos, et redimite occasionem vestram

[o] בריא החיצונים ׃ [p] זבנו קנו ׃ [q] קארסכון זמנכם ׃

6 וּמֶלַּתְכוֹן בְּכֻל־[r]זְבַן [s]בְּטַיְבוּתָא אַיְךְ דִּבְמֶלְחָא תֶּהְוֵא [t]מְמַדְּכָא וֶהֱוַיְתוּן יָדְעִין לְאֶנָשׁ אֶנָשׁ אַיְכַנָא [u]וָלֵא לְכוֹן [x]לְמֶתְבוּ פִּתְגָמָא ׃

Et sermo vester omni tempore sit cū gratia, acsi sale esset cōditus: & scitote vnicuique quomodo oporteat vos reddere responsum.

[r] זבן זמן ׃ [s] טיבותא חן ׃ [t] ממדכא ממולח ׃ [u] ולא ראוי ׃ [x] למתבו פתגמא להשיב דבר ׃

7 מֶדֶם דִּלְוָתִי דֵּין נוֹדְעְכוֹן טוּכִיקוֹס אַחָא חַבִּיבָא וּמְשַׁמְשָׁנָא מְהַיְמְנָא [y]וְכַנָתָן בְּמָרְיָא ׃

Id autem quod apud me [geritur] notum faciet vobis Tychicus frater dilectus, & minister fidelis et conseruus noster in Domino.

[y] כנתן כגילנו או שיש לו פקודה אחת עמנו ׃

8 דְּשַׁדְּרֵת לְוָתְכוֹן עֲלֵיהּ עַל הָדָא דְּנֵדַע מָא דִּלְוָתְכוֹן [z]וְנִבְיָא לֶבְּוָתְכוֹן ׃

Quem misi ad vos ad hoc ipsum vt cognoscat quod [geritur] apud vos, & consoletur corda vestra.

[z] ויביא ינחם ׃

עִם

Graece		Latine
Σὺν Ὀνησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ, ὅς ἐστιν ἐξ ὑμῶν. πάντα ὑμῖν γνωριοῦσι τὰ ὧδε.	9	Cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est ex vobis. Omnia *igitur* vobis exponent quæ hîc aguntur.
Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἀρίσταρχος ὁ συναιχμάλωτός μου, καὶ Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολάς. ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δέξασθε αὐτόν.	10	Salutat vos Aristarchus, meus in captiuitate socius, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite eum.
Καὶ Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Ἰοῦστος, οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς· οὗτοι μόνοι συνεργοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, οἵτινες ἐγενήθησάν μοι παρηγορία.	11	Et Iesus qui vocatur Iustus, qui sunt ex circũcisione: hi soli adiutores in regno Dei, fuere mihi solatio.
Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἐπαφρᾶς ὁ ἐξ ὑμῶν, δοῦλος Χριστοῦ, πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα στῆτε τέλειοι καὶ πεπληρωμένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ Θεοῦ.	12	Salutat vos Epaphras, qui ex vobis *est* seruus Christi, semper decertans pro vobis in precibus, vt stetis perfecti & completi in omni volũtate Dei.
Μαρτυρῶ γὰρ αὐτῷ ὅτι ἔχει ζῆλον πολὺν ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τῶν ἐν Ἱεραπόλει.	13	Hoc enim de eo testor, eũ multo vestri studio ardere, & eorũ qui sunt Laodiceæ, & eorum qui Hierapoli.
Ἀσπάζεται ὑμᾶς Λουκᾶς ὁ ἰατρὸς ὁ ἀγαπητὸς, καὶ Δημᾶς.	14	Salutat vos Lucas medicus ille dilectus, & Demas.
Ἀσπάσασθε τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ ἀδελφοὺς, καὶ Νυμφᾶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτοῦ ἐκκλησίαν.	15	‖Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nymphan, & Ecclesiã quæ in domo illius est.
Καὶ ὅταν ἀναγνωσθῇ παρ' ὑμῖν ἡ ἐπιστολὴ, ποιήσατε ἵνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικέων ἐκκλησίᾳ ἀναγνωσθῇ· καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε.	16	Et quũ perlecta fuerit apud vos epistola, facite vt etiam in Laodicẽsium Ecclesia recitetur: & eam quæ scripta est ex Laodicea, vt vos quoque legatis.
Καὶ εἴπατε Ἀρχίππῳ, Βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες ἐν Κυρίῳ ἵνα αὐτὴν πληροῖς.	17	Et dicite Archippo, Vide vt ministerium quod accepisti in Domino, impleas.
Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. Μνημονεύετέ μου τῶν δεσμῶν. ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. ἀμήν.	18	Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia *sit* vobiscum. Amen.

2.Tim.4.11

Πρὸς Κολοσσαεῖς ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Τυχικοῦ καὶ Ὀνησίμου.

Scripta est ad Colossenses Roma per Tychicum et Onesimum.

9 עם אניסימוס אחא מהימנא וחביבא הו דאיתוהי מנכון הנון [a] יודעונכון מדם דלותן ׃

Cum Oneſimo fratre fideli & dilecto, qui eſt ex vobis. Illi notum faciet vobis id quod [geritur] apud nos.

10 ושאל בשלמכון ארסטרכוס [b] שביא דעמי ומרקוס בר דדה דבר־נבא הו דאתפקדתון עלוהי דאן אתא לותכון תקבלוניהי ׃

Salutátque vos Ariſtarchus captiuus qui eſt mecum, & Marcus[2] filius auunculi Bar-Nabbæ (de quo mãdata accepiſtis, vt ſi veniat ad vos, recipiatis eum)

11 וישוע הו דמתקרא יוסטוס הלין דאיתיהון מן גזורתא והנון בלחוד עדרוני במלכותה דאלהא והנון הוו לי [c] בויאא ׃

Et Jeſchua qui vocatur Iuſtus: qui ſunt ex circunciſione, et qui ſoli iuuerunt me in regno Dei, & qui fuerunt mihi conſolationi.

12 שאל בשלמכון אפפרא הו דמנכון עבדא דמשיחא כד בכל זבן עמל חלפיכון בצלותא [d] דתקומון [e] גמירא [f] ומשמליא בכלה צבינה דאלהא ׃

[3]Salutat vos Epaphras qui eſt ex vobis ſeruus Chriſti, omni tempore laborans pro vobis in precatione, vt ſtetis perfecti et completi in omni voluntate Dei.

13 סהד אנא גיר עלוהי [g] דטננא סגיאא אית לה חלפיכון דבלדיקיא ודבאירופוליס ׃

Teſtimonium enim perhibeo ei quòd magnus zelus eſt ei pro vobis, [& pro iis] qui ſunt Laodiceæ et qui ſunt Hieropoli.

14 שאל בשלמכון לוקא [h] אסיא חביבן ודאמא ׃

Salutat vos Lucas medicus, dilectus noſter, & Demas.

15 שאלו בשלמא דאחא דבלדיקיא ודנומפא ודעדתא דבביתה ׃

Salutate fratres qui ſunt Laodiceæ, et Nymphan, et eccleſiam quæ eſt domi eius.

16 ומא דאתקרית אגרתא הדא לותכון עבדו דאף בעדתא דלדיקיא תתקרא והי דאתכתבת מן לדיקיא קראוה אנתון ׃

Et quum lecta fuerit epiſtola hæc apud vos, facite vt etiam in eccleſia Laodicenſium legatur: et illa quæ ſcripta eſt ex Laodicenſibus, legite ipſam.

17 ואמרו לארכיפוס דאזדהר ב בתשמשתא הי דקבלת במרן דתהוא [i] משמלא לה ׃

Et dicite Archippo, Diligens eſto in miniſterio quod accepiſti in Domino noſtro, vt impleas illud.

18 שלמא הנא באידא דילי דפולוס הויתון [k] עהדין לאסורי [l] טיבותא עמכון אמין ׃

Salutatio hæc, mea manu Pauli. Memores eſtote vinculorum meorum. Gratia vobiſcum. Ammin.

שלמת אגרתא דלות קולסיא דאתכתבת מן רהומא ׃

Finitur epiſtola ad Coloſſenſes, quæ ſcripta eſt à Roma.

---

[a] יודעונכון יודיעו אתכם׃
[b] שביא שבוי׃
[c] בויאא נחמה׃
[d] תקומון תעמדו׃
[e] גמירא שלמים׃
[f] משמליא מלאים׃
[g] טננא קנאה׃
[h] אסיא הר.פא׃
[i] משמלא ממלא׃
[k] עהדין זוכרים׃
[l] טיבותא חסד׃

[2] Id eſt Conſobrinus.

[3] Id eſt, Petit pró ſalute veſtra. Hebræa & Syra phraſis aliquoties annotata.

Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴ πρώτη.

Κεφάλαιον α.

1 ΠΑΥΛΟΣ καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος, τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων, ἐν Θεῷ πατρὶ καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

2 Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ πάντων ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενοι ἐπὶ τῶν προσευχῶν ἡμῶν·

3 Ἀδιαλείπτως μνημονεύοντες ὑμῶν τοῦ ἔργου τῆς πίστεως, καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης, καὶ τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐλπίδος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν.

4 Εἰδότες, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι, ὑπὸ Θεοῦ τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν·

5 Ὅτι τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη εἰς ὑμᾶς ἐν λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει, καὶ ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ. καθὼς οἴδατε οἷοι ἐγενήθημεν ἐν ὑμῖν δι' ὑμᾶς.

6 Καὶ ὑμεῖς μιμηταὶ ἡμῶν ἐγενήθητε καὶ τοῦ Κυρίου, δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ, μετὰ χαρᾶς πνεύματος ἁγίου·

7 Ὥστε γενέσθαι ὑμᾶς τύπους πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Ἀχαΐᾳ.

8 Ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξελήλυθεν, ὥστε μὴ χρείαν ἡμᾶς ἔχειν λαλεῖν τι.

Αὐτοὶ

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Theſſalonicenſes prior.

Cap. I.

PAVLVS & Siluanus & Timotheus, Eccleſiæ Theſſalonicenſiũ, *quæ eſt* in Deo Patre, & Domino Ieſu Chriſto. Gratia *ſit* vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

[1]Gratias agimus Deo ſemper de omnibus vobis, mentionem veſtri facientes in precibus noſtris:

[2]Indeſinenter memoria repetentes efficacem veſtram fidem, & laborioſam charitatem, & tolerantẽ illam ſpem in Domino noſtro Ieſu Chriſto corã Deo & Patre noſtro.

Vt qui ſciamus, fratres dilecti, vos *eſſe* à Deo electos:

[3]Quoniam Euangelium noſtrum conſtitit apud vos non loqutione duntaxat, ſed etiam virtute, cum in Spiritu ſancto, tum in certa perſuaſione multa: ſicut noſtis quales fuerimus inter vos veſtra cauſa.

[4]Et vos imitatores noſtri facti fuiſtis & Domini, recepto ſermone cũ oppreſſione multa, cum gaudio Spiritus ſancti:

Adeo vt fueritis exẽplaria omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia.

A vobis enim nõ ſolùm perſonuit ſermo Domini in Macedonia & Achaia, verùm etiam in omni loco fides veſtra quæ eſt in Deum, dimanauit, vt neceſſe non habeamus quicquam loqui.

Siquidem

1 Gratulationis verè Chriſtianæ exemplum: vnde etiam diſcimus duplici iniecto freno cohiberi qui magnarum virtutũ ſibi ſunt conſcii, nempe ſi cogitent ſe à Deo omnia accepiſſe, & ab eo petendam perſeuerantiam, ad quã etiam tota epiſtola Theſſalonicenſes hortatur.

2 A tribus præcipuis donis eos commendat, fide efficaci, charitate indefatigabili, & ſpe patientiſſima: nempe vt eos pudeat tot excellentibus donis ornatos nõ perſeuerare in Dei electione.

3 Alia ratio cur omnino ſit eis perſeuerandum, quoniam dubitare non poſſint de ipſius doctrina tot modis cælitus comprobata, ſicut ipſi optimè norant.

4 Alia ratio, quoniam ad eum vſque diem ſumma alacritate fuerant Euangelium amplexi, adeo vt reliquis vicinis eſſent exemplo: quo turpius illis fuerit in medio curſu deficere.

אגרתא דלות תסלוניקיא קדמיתא

קפלאון א

1 פ[ולוס] ולוס וסילואנוס וטימתאוס לעדתא דתסלוניקיא דבאלהא אבא ובמרן ישוע משיחא [a]טיבותא עמכון ושלמא :

2 מודינן לאלהא בכל [b]זבן על כלכון ומתדכרינן לכון בצלותן :

3 [c]אמינאית [d]ועהדינן קדם אלהא אבא עבדא דהימנותכון ועמלא [e]דחובכון [f]ומסיברנותא [g]דסברכון דבמרן ישוע משיחא :

4 ידעינן גיר [h]גביותכון אחי חביבוהי דאלהא :

5 מטול [i]דמסברנותן לא הוא במלא בלחוד הות לותכון אלא אף בחילא וברוחא דקודשא [k]ובפיסא [l]שרירא אף אנתון ידעין אנתון איכנא הוין בינתכון מטולתכון :

6 ואנתון כן אתדמיתון ובמרן דקבלתון מלתא באולצנא רבא ובחדותא דרוחא דקודשא :

7 והויתון דמותא לכלהון מהימנא דאית במקדוניא ובאכאיא :

8 מנכון גיר אשתמעת מלתה דמרן לא בלחוד במקדוניא ובאכאיא אלא בכל אתר הימנותכון דבאלהא אשתמעת איכנא דלא [m]נסתנק דנאמר עליכון מדם :

[a] טיבותא חסד :
[b] זבן זמן :
[c] אמינאית תמיד :
[d] עהדין זוכרים :
[e] חובכון אהבתכם :
[f] מסיברנותא התאפקות :
[g] סברכון תקותכם :
[h] גביותכון בחירתכם :
[i] מסברנותן בשורתנו :
[k] פיסא פייוס :
[l] שרירא אמיתי :
[m] נסתנק צריכים אנחנו :

Epistola ad Thessalonicenses prior.

Cap. I.

1 PAVLVS et Syluanus et Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensiũ quæ est in Deo Patre, & in Domino nostro Jeschua Christo. Gratia vobiscum et pax.

2 Gratias agimus Deo omni tempore pro vobis, & mentionem facimus vestri in precibus nostris:

3 Sedulò & memores sumus coram Deo Patre operum fidei vestræ, et laboris charitatis vestræ, et tolerantiæ spei vestræ quæ est in Domino nostro Jeschua Christo.

4 Nouimus enim electionem vestrã, fratres mei, dilecti Dei.

5 Eo quòd prædicatio nostra nequaquam in sermonibus tãtùm fuit apud vos, sed etiam in virtute & in Spiritu sancto, & in persuasione certa: etiã vos nostis quomodo fuimus inter vos vestri causa.

6 Et vos nostri similes facti estis in Domino nostro, & recepistis sermonem cum afflictione multa & cum gaudio Spiritus sancti.

7 Et fuistis exẽplar omnibus fidelibus qui sunt in Macedonia & in Achaia.

8 A vobis enim personuit sermo Domini nostri non tantùm in Macedonia & in Achaia, sed in omni loco fides vestra quæ est in Deũ personuit, ita vt non opus habeamus vt dicamus de vobis quicquam.

Αὐτοὶ γὰρ περὶ ἡμῶν ἀπαγγέλλουσιν ὁποίαν εἴσοδον ἔχομεν πρὸς ὑμᾶς, καὶ πῶς ἐπεστρέψατε πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων, δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ· 9

Καὶ ἀναμένειν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, Ἰησοῦν τὸν ῥυόμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης. 10

Κεφάλαιον β.

1 Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ἀδελφοί, τὴν εἴσοδον ἡμῶν τὴν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι οὐ κενὴ γέγονεν·

Act.16.22.

2 Ἀλλὰ καὶ προπαθόντες καὶ ὑβρισθέντες, καθὼς οἴδατε, ἐν Φιλίπποις, ἐπαρρησιασάμεθα ἐν τῷ Θεῷ ἡμῶν, λαλῆσαι πρὸς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ ἐν πολλῷ ἀγῶνι.

3 Ἡ γὰρ παράκλησις ἡμῶν οὐκ ἐκ πλάνης, οὐδὲ ἐξ ἀκαθαρσίας, οὔτε ἐν δόλῳ.

4 Ἀλλὰ καθὼς δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον, οὕτω λαλοῦμεν, οὐχ ὡς ἀνθρώποις ἀρέσκοντες, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶν.

5 Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε, οὔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας· Θεὸς μάρτυς.

6 Οὔτε ζητοῦντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὔτε ἀφ' ὑμῶν, οὔτε ἀπ' ἄλλων· δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι, ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι.

7 Ἀλλ' ἐγενήθημεν ἤπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ἂν τροφὸς θάλπῃ τὰ ἑαυτῆς τέκνα·

8 Οὕτως, ἱμειρόμενοι ὑμῶν, εὐδοκοῦμεν μεταδοῦναι ὑμῖν οὐ μόνον τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχάς, διότι ἀγαπητοὶ ἡμῖν γεγένησθε.

Μνημονεύετε

Siquidem ipsi de nobis annũtiãt qualem ingressum habuerimus ad vos,[5] & quomodo conuersi fueritis ad Deum, relictis idolis vt seruiretis Deo viuo & vero:

5 Vera conuersio non est idola deserere nisi quis simul Deum verum & viuum in Christo vnico redemptore colat.

Et expectaretis Filium eius è cælis quem excitauit à mortuis, *nẽpe* Iesum qui liberat nos ab ira illa vẽtura.

Cap. II.

N[1]Am ipsi nostis, fratres, ingressum nostrum ad vos non fuisse vanum:

1 Quod de suo Apostolatu paucis attigerat, copiosè explicat, in eum quem dixi finem.

[2]Imò etiam quum antè afflicti fuissemus & cõtumeliis affecti Philippis, sicut nostis, libertate vsi sumus in Deo nostro, ad annuntiandum apud vos Euangelium Dei cũ multo certamine.

2 Veri pastoris virtutes, ingenuè & intrepidè mediis in periculis euãgelizare.

[3]Exhortatio enim nostra non fuit ex impostura, neque ex impuritate, neque cum dolo.

3 Puram doctrinã puro animi affectu fideliter docere.

[4]Sed sicut placuimus Deo *quibus* crederetur Euangelium, ita loquimur, non vt hominibus placentes, sed Deo q. approbat corda nostra.

4 Alienum ab omni assentatione & auaritia, Deo suam conscientiam approbare.

Neque enim vnquam sermone assentatorio vsi sumus, sicut nostis, nec auaritiæ causa quicquam prætexuimus: Deus testis est.

[5]Neque ex hominibus quærentes gloriam, nec à vobis, nec ab aliis, quum possemus oneri esse, vt Apostoli Christi.

5 Omni vitata elatione seipsum infimis quibusuis eos lucrifaciendi causa summittere.

Sed fuimus placidi in medio vestri, vt si nutrix foueat suos fœtus:

[6]Ita, cupidi vestri, auebamus impertiri vobis nõ solùm Euangeliũ Dei, sed etiam nostras ipsorum animas, quòd chari nobis essetis.

6 Gregem sibi commissum propria vita chariorem habere.

Meministis

9 הנון גיר [a]משתעין אינא [b]מעלנא הוא לן לותכון ואיכנא [c]אתפניתון לות אלהא מן דחלת [d]פתכרא דתפלחון לאלהא חיא [e]ושרירא :

10 כד [f]מסכיתון לברה מן שמיא לישוע הו דאקים מן בית מיתא דהו [g]מפצא לן מן רוגזא דאתא :

קפלאון ב

1 ואנתון ידעין אנתון אחי [h]דמעלנן דלותכון לא הוא [i]סריקאית הוא :

2 אלא לוקדם [k]חשנן [l]ואצטערנן איך דידעיתון בפיליפוס והידין [m]באגונא רבא מללן עמכון בפרהסיא דאלהן [n]סברתה דמשיחא :

3 [o]בויאאן גיר לא הוא מן טעיותא אף לא מן טנפותא אף לא בנכלא :

4 אלא איך [p]דבקינן לאלהא [q]דתתהימן סברתה הכנא ממללינן לא איך דלבני אנשא נשפר אלא לאלהא הו [r]דבקא לבותן :

5 אף לא גיר [s]ממתום [t]אתחשחן בממללא [u]שדלא איך דידעין אנתון ולא [x]בעלתא [y]דיענותא אלהא סהד :

6 ולא בעין שובחא מן בני נשא לא מנכון ולא מן אחרנא כד משכחין הוין [z]יקירא למהוא איך שליחא דמשיחא :

7 אלא הוין בינתכון מכיכא ואיך [aa]מרביניתא דמחבבא בניה :

8 הכנא אף חנן מחבבינן [bb]ומסוחינן [cc]למתל לכון לא כלחוד [dd]סברתה דאלהא אלא אף נפשן מטול דחביבין אנתון :

[a] משתעין מספרים : [b] מעלנא מבואו : [c] אתפניתון שבתם : [d] פתכרא אלילים : [e] שרירא נאמן : [f] מסכיתון קוים אתם : [g] מפצא גואל : [h] מעלנן מבואנו : [i] סריקאית רקם : [k] חשנן סבלנו : [l] אצטערינן נשאנו כלימה : [m] אגונא קרב מלשון יון : [n] סברתה בשורתו : [o] בויאאן נחמתנו : [p] בקינן היינו נבחנים : [q] תתהימן סברתה תפקד בשורתולנו : [r] בקא בוחן : [s] ממתום מעולם : [t] אתחשחן נהנינו : [u] שרלא חלקלק : [x] עלתא תואנה : [y] יענותא מידת הכילי : [z] יקירא נכבדים : [aa] מרביניתא האומנת : [bb] מסוחינן מתאווים אנו : [cc] למתל לתת : [dd] סברתה בשורתו :

9 *Ipsi enim renuntiant qualis ingressus fuit nobis ad vos, et quomodo cōuersi estis ad Deū à cultu simulachrorum, vt seruiatis Deo viuēti & vero.*

10 *Expectantes Filiū eius è cælis, Ieschua, quem excitauit à mortuis qui est liberator noster ab ira ventura.*

Cap. II.

1 *IPSI quoque nostis, fratres mei, quòd ingressus noster ad vos nequaquam in vanum fuerit:*

2 *Sed primùm paßi sumus, et ignominia affecti sumus (quemadmodū scitis) Philippis, & tūc in certamine magno loquuti sumus vobiscū cum fiducia Dei nostri Euangelium Christi.*

3 *Exhortatio enim nostra non fuit [1] ex errore, neque ex impuritate, neque cū dolo:*

4 *Sed sicut fueramus probati Deo, vt concrederetur nobis Euangelium eius, ita loquimur, non tanquam vt filiis hominis placeamus, sed Deo qui probat corda nostra.*

5 *Neque enim vnquam vsi sumus sermone adulatorio, quemadmodum nostis, nec per occasionē auaritiæ: Deus testis est.*

6 *Neque quærimus gloriam à filiis hominis, nec à vobis, nec ab aliis, quū poßimus [2] honorabiles esse tanquam Apostoli Christi.*

7 *Sed fuimus inter vos demißi, & tāquam nutrix quæ diligit filios suos:*

8 *Ita etiam nos diligebamus & cupidi eramus tradere vobis non tantùm Euangelium Dei, sed etiam animam nostram, quia dilecti eratis.*

1 Quasi proposū erimus vobis ea quibus in errorem vos inducere mus, vt impostores facere solent. Nā in Syriaca lingua טעיותא æquè significat impostu ram qua quis aliū decipit, atque deceptionem qua quis ab alio deceptus est.

2 Vel Graues. Vox enim Syra יקירא vtrunque significat; videlicet Nobiles & graues.

עהדין

Act.20.34 1.cor.4.12 2.thess.3.8

Μνημονεύετε γὰρ, ἀδελφοὶ, τὸν κόπον 9 ἡμῶν καὶ τὸν μόχθον· νυκτὸς γὰρ καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν, ἐκηρύξαμεν εἰς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ.

[7]Meministis enim, fratres, ‖laboris nostri ac ærumnæ. nocte enim ac die operando, nequem vestrûm grauaremus, prædicauimus apud vos Euangelium Dei.

7 Suo potius iure cedere quàm oues grauare.

Ὑμεῖς μάρτυρες καὶ ὁ Θεὸς, ὡς ὁσίως 10 καὶ δικαίως καὶ ἀμέμπτως ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν ἐγενήθημεν.

[8]Vos testes *estis* & Deus, quomodo sanctè & iustè & inculpatè vobis qui creditis vixerimus.

8 Sanctæ & inculpatæ vitæ exemplo cæteris præire.

Καθάπερ οἴδατε ὡς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν, 11 ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτοῦ, παρακαλοῦντες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι,

[9]Sicut nostis quomodo vnumquemque vestrûm, tanquam pater liberos suos, hortabamur & consolabamur.

9 Paternum affectum ad exhortationes & consolationes afferre.

Ephes.4.1 philip.1.27 coloss.10.1

Καὶ μαρτυρούμενοι εἰς τὸ περιπατῆσαι 12 ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν.

‖[10]Et obtestabamur vt ambularetis sicut dignum est Deo vocante vos ad suum regnum ac gloriam.

10 Omnes ad vitam sicut Deo dignum est instituendam, sedulò & ardenter vrgere.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦμεν τῷ 13 Θεῷ ἀδιαλείπτως, ὅτι παραλαβόντες λόγον ἀκοῆς παρ' ἡμῶν τοῦ Θεοῦ, ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ (καθώς ἐστιν ἀληθῶς) λόγον Θεοῦ, ὃς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν.

[11]Propterea etiam nos gratias agimus Deo indesinenter, quòd acceptum de Deo sermonem quem audistis ex nobis, exceperitis non *vt* sermonem hominum, sed (sicut est verè) vt Dei sermonem, qui etiam agit in vobis qui creditis.

11 Approbato suo ministerio, rursum, in eum quem dixi finem, Thessalonicensium alacritatem, suæ in docendo diligentiæ respondentem, et eorundem infractam patientiam commendat.

Ὑμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγενήθητε, ἀδελ- 14 φοὶ, τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅτι ταυτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων·

[12]Vos enim, fratres, imitatores facti estis ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu, vt qui eadem passi sitis & vos à propriis contribulibus sicut & ipsi à Iudæis:

12 Confirmat eos in domesticis afflictionibus, quoniam a suis vexabantur: quod dicit eis esse cum Iudaicis ecclesiis commune: ac proinde iucundum etiam illis esse debere.

Τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτεινάντων 15 Ἰησοῦν καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας, καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων, καὶ Θεῷ μὴ ἀρεσκόντων, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων.

[13]Qui etiam Dominum Iesum occiderunt & proprios Prophetas, & nos exegerunt: [14]neque Deo placent, & omnibus hominibus aduersantur,

13 Occurrit offendiculo, quòd Iudæi præ cæteris Euangelium persequerentur. Id verò (inquit) nouum non est, quum ipsum Christum & suos Prophetas occiderint, méque adeo expulerint.

14 Extremum exitium Iudæorum prænuntiat, nequis eorum rebellione moueatur.

Κωλυόντων ἡμᾶς τοῖς ἔθνεσι λαλῆ- 16 σαι ἵνα σωθῶσιν, εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας πάντοτε. ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος.

Prohibentes nos gentibus loqui vt seruentur, vt semper compleant peccata sua. occupauit enim eos ira ad extremum vsque.

Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοὶ, ἀπορφανισθέν- 17 τες ἀφ' ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας, προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ, περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν ἐν πολλῇ ἐπιθυμίᾳ.

[15]Nos verò, fratres, orbati vobis ad temporis momentum, conspectu, non animo, eo vehementius studuimus videre faciem vestram, cum multo desiderio.

15 Occurrit obiectioni, cur ad eos in tantis miseriis versantes non statim accurrerit. Cupiui (inquit) sæpe, nec per me stetit, sed Satan meos conatus impediuit, ideóque Timotheum, fidum meum collegam, ad vos misi, quoniam nihil est mihi vobis charius.

Διὸ Ideo

9 [a]עהדין אנתון גיר אחין דלאין הוין ועמלין כעבד אידין בליליא ובאיממא דעל חד מנכון לא[b]נאקר :

Memores estis enim, fratres, quòd laborabamus & fatigabamur in opere manuum nocte ac die, ne vllum vestrûm grauaremus.

[a] עהדין זוכרים:
[b] נאקר נהיה למשא:

10 אנתון סהדין ואלהא איכנא אכרזן לכון [c]סברתה דאלהא דכיאית [d]וכאנאית ודלא [e]רשין הוין לות כלהון מהימנא :

Vos testes estis et Deus, quomodo prædicauimus vobis Euangeliũ Dei purè & iustè: et irreprehensibiles fuimus apud omnes fideles:

[c] סברתה בשורתו:
[d] כאנאית ביושר:
[e] רשין תוכחה:

11 איכנא דידעין אנתון דמן חד חד מנכון איך אבא מן בנוהי בעין הוין [f]ומלין הוין בלבכון :

Quemadmodum nostis quòd ab vnoquoque ex vobis, sicut pater à filiis suis, expetebamus, & [2]loquebamur super cor vestrum.

[f] כלין כמן ממללין:

[2] Id est, Consolabamur vos, sic & in Hosææ 2 reperitur & in multis aliis locis veteris Testamenti. Est autem in textu Syriaco vox ומלין deriuata à מלל pro ומטללין Est enim syncope, sicut aphæresis & apocope in hac lingua frequentissima.

12 ומסהדינן לכון דתהלכון איך דיאא לאלהא הו דקרכון למלכותה ולשובחה :

Et testabamur vobis vt ambularetis sicut cõuenit Deo, qui vocauit vos ad regnũ suum et ad gloriam suam.

13 מטול הנא אף חנן מודינן[g]אמינאית לאלהא דמלתא דאלהא דקבלתון מנן לא הוא איך מלתא דבני נשא קבלתונה אלא איכנא דאיתיה [h]שרירא‌ית מלתא דאלהא והי בעבדא [i]מסתערא בכון ובאילין דמהימנין :

Propter hoc etiã nos gratias agimus indesinenter Deo, quòd sermonẽ Dei quem accepistis à nobis, nequaquam sicut sermonem filiorum hominis accepistis, sed sicut est verè, [tanquam] sermonem Dei: & ipse [3]opere agitur in vobis, & in iis qui credunt.

[g] אמינאית תמיד:
[h] שריראית באמת:
[i] מסתערא נועלת:

[3] Id est, Exprimitur opere.

14 אנתון דין אחי אתדמיתון לעדתא דאלהא דביהוד הלין דבישוע משיחא [k]דהכן [l]סיברתון אף אנתון מן [m]בני שרבתכון איכנא דאף הנון מן יהודיא:

Vos enim, fratres mei, imitatores facti estis ecclesiarum Dei quæ sunt in Judæa, illorum qui sunt in Ieschua Christo, quòd eadem sustinuistis vos quoque à [4]cõtribulibus vestris, quemadmodum etiam illi à Judæis:

[k] הכן כן:
[l] סיברתון סבלתם:
[m] בני שרברכון בני עמכם:

[4] Ad verbum, A filiis generis vestri. Hebraismus.

15 הנון דלמרן ישוע משיחא קטלו ולנביא דמנהון ולן רדפו ולאלהא לא שפרין [n]ועבידין סקובלא לכלהון בני אנשא :

Qui Dominum nostrũ Jeschua Christum occiderunt, & prophetas qui erant ex ipsis, nósque persequuti sunt: ac Deo non placent, & fiunt contrarii omnibus filiis hominis:

[n] עבידין סקובלא נעשו אויבים:

16 [o]דכלין לן דנמלל עם עממא[p]דיאחון למשלמו חטהיהון בכל[q]זבן[r]מטי דין עליהון רוגזא עד-מא לחרתא :

Qui prohibent nobis ne loquamur cũ Gentibus vt seruetur ad complendũ peccata sua omni tẽpore. Peruenit autem super eos ira vsque in finem.

[o] כלין מונעים:
[p] יאחון יושעו:
[q] זבן זמן:
[r] מטי מגיע:

17 חנן דין אחי הוין יתמא מנכון[s]זבנא דשעתא באפין ולא בלבן ויתיראית [t]אתחפטן למחזא אפיכון [u]בחובא סגיא :

Nos verò, fratres mei, [5]facti sumus pupilli à vobis [ad] tempus horæ, quoad faciem nostram, nõ autem quoad cor nostrum, & magis studuimus videre faciem vestram cũ dilectione magna.

[s] זבנא דשעתא לעת שעה:
[t] אתחפטן השתדלנו:
[u] חובא אהבה:

[5] Id est, Orbati vobis exiguo tempore.

Διὸ ἠθελήσαμεν ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς (ἐγὼ μὲν Παῦλος) καὶ ἅπαξ καὶ δὶς, καὶ ἐνέκοψεν ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς. 18

Ideo voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus) ſemel atque iterũ, ſed impediuit nos Satanas.

Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχήσεως; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς ἔμπροσθεν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ; 19

Nam quæ eſt noſtra ſpes aut gaudiũ, aut corona de qua glorier? annon & vos in conſpectu Domini noſtri Ieſu Chriſti in eius aduẽtu?

Ὑμεῖς γάρ ἐστε ἡ δόξα ἡμῶν καὶ ἡ χαρά. 20

Itaque vos eſtis gloria noſtra & gaudium.

Κεφάλαιον γ.

Cap. III.

Διὸ μηκέτι στέγοντες, εὐδοκήσαμεν καταλειφθῆναι ἐν Ἀθήναις μόνοι· 1

QVamobrem *hoc deſiderium* nõ amplius ferentes, optimũ duximus ſoli Athenis relinqui:

Act.16.1.

Καὶ ἐπέμψαμεν Τιμόθεον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ διάκονον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς, καὶ παρακαλέσαι ὑμᾶς περὶ τῆς πίστεως ὑμῶν· 2

‖Miſimúſque Timotheum fratrẽ noſtrum, ac miniſtrum Dei, & adiutorem noſtrum in Euangelio Chriſti, ad vos ſtabiliendos & exhortandos ſuper fide veſtra:

Τῷ μηδένα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις. αὐτοὶ γὰρ οἴδατε ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα. 3

Vt nemo commoueatur in oppreſſionibus iſtis [1]ipſi enim noſtis nos ad id eſſe conſtitutos.

Καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμεν, προελέγομεν ὑμῖν ὅτι μέλλομεν θλίβεσθαι, καθὼς καὶ ἐγένετο, καὶ οἴδατε. 4

Etenim quum apud vos eſſemus, prædicebamus vobis fore vt affligeremur: quod & euenit, & noſtis.

[1] *Voluntas Dei hac lege ſuos vocantis vt eos per crucem ad gloriam adducat, certũ eſt aduerſus afflictiones remedium.*

Διὰ τοῦτο κἀγὼ μηκέτι στέγων, ἔπεμψα εἰς τὸ γνῶναι τὴν πίστιν ὑμῶν· μήπως ἐπείρασεν ὑμᾶς ὁ πειράζων, καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν. 5

Quamobrem etiam ego non amplius ferens *veſtri deſiderium*, miſi *eum* vt cognoſcerem fidem veſtrã: nequo modo tentaſſet vos tentator ille, & inanis redditus eſſet labor noſter.

Ἄρτι δὲ ἐλθόντος Τιμοθέου πρὸς ἡμᾶς ἀφ᾽ ὑμῶν, καὶ εὐαγγελισαμένου ἡμῖν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην ὑμῶν, καὶ ὅτι ἔχετε μνείαν ἡμῶν ἀγαθὴν πάντοτε, ἐπιποθοῦντες ἡμᾶς ἰδεῖν, καθάπερ καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς· 6

[2]Nuper autem quum veniſſet Timotheus ad nos à vobis, & annunciaſſet nobis fidem ac charitatẽ veſtrã, vóſque bonã noſtri memoriã retinere ſemper, cupientes nos videre, ſicut nos quoque vos:

[2] *Rurſus ex eo quòd tam felices ter adhuc perrexerint, ad reliquum iter perficiẽdũ eos hortatur, in eo etiam gratiſſimum ipſi, eorum Apoſtolo, facturos.*

Διὰ τοῦτο παρεκλήθημεν, ἀδελφοὶ, ἐφ᾽ ὑμῖν, ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν, διὰ τῆς ὑμῶν πίστεως· 7

Propterea cõſolationem accepimus, fratres, ex vobis in omni afflictione & neceſſitate noſtra, per veſtram fidem.

Ὅτι νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκητε ἐν Κυρίῳ. 8

Nunc enim viuimus, ſi vos perſtatis in Domino.

18 וצבין דנאתא לותכון אנא פולוס חדא [a]זבן ותרתין [b]ועוכבני סטנא ׃

18 Et voluimus venire ad vos, (ego Paulus) [6]ſemel & iterum, & [7]impediuit me Satanas.

19 [c]איכו גיר [d]סברן וחדותן [e]וכלילא דשובהרן אלא אן אנתון קדם מרן ישוע במאתיתה ׃

19 Quæ enim eſt ſpes noſtra, et gaudiū noſtrum, et corona gloriæ noſtræ, niſi ſitis vos, coram Domino noſtro Ieſchua in aduentu eius?

20 אנתון אנון גיר תשבוחתן וחדותן ׃

20 Vos enim eſtis laus noſtra et gaudium noſtrum.

קפלאון ג׳

Cap. III.

1 ומטול דלא [f]חמסנן צבין [g]למפש באתינאוס בלחודין ׃

1 Et quia non [1]ſuſtinebamus, voluimus reſidere Athenis ſoli:

2 ונשדר לותכון לטימתאוס אחון משמשנא דאלהא ומעדרנן [h]בסברתה דמשיחא [i]דישררכון ויבעא מנכון על הימנותכון ׃

2 Et mittere ad vos Timotheum fratrem noſtrum, & miniſtrum Dei ac adiutorem noſtrum in Euāgelio Chriſti, vt confirmaret vos, [2] & peteret à vobis de fide veſtra:

3 דלא אנש מנכון [k]תתקטע לה באולצנא הלין אנתון גיר ידעין אנתון דלהדא הו [l]סימינן ׃

3 Necui ex vobis [fides] ſuccideretur in afflictionibus iſtis. vos enim noſtis quòd ad hoc ipſum poſiti ſumus.

4 אף כד לותכון הוין גיר קדמן אמרן לכון דעתידינן [m]למתאלצו איכנא דידעין אנתון דהוא ׃

4 Nam etiam quum apud vos eſſemus prædixeramus vobis futurū eſſe vt affligeremur: quemadmodū noſtis quòd factum ſit.

5 מטול הנא אף אנא לא [n]חמסנת עד מא דשדרת דארע הימנותכון דלמא ינסיכון מנסינא ויהוא עמלן [o]סריקא ׃

5 Propter hoc etiā non ſuſtinui donec mitterem vt cognoſcerem fidem veſtrā, ne fortè tentaſſet vos tentator, & eſſet labor noſter inanis.

6 השא דין מן דאתא לותן טימותאוס [p]מן צאידיכון [q]וסברן על הימנותכון ועל [r]חובכון ודאית לותכון [s]עוהדנן טבא בכל [t]עדן [u]וסוין אנתון למחזין איכנא דאף חנן לכון ׃

6 Nunc autem ex quo venit ad nos Timotheus [3]à vobis, et annuntiauit nobis de fide veſtra & de charitate veſtra, & quòd ſit apud vos noſtri memoria bona omni tempore, & cupidi ſitis videre nos, ſicut nos quoque vos:

7 מטול הנא [x]אתביאן בכון אחין על כלהין עקתן ואולצנין מטול הימנותכון ׃

7 Propter hoc conſolationem accepimus in vobis, fratres, in omnibus anguſtiis noſtris & afflictionibus noſtris, propter fidem veſtram.

8 והשא הו [y]חיינן אן אנתון תתקימון במרן ׃

8 Et nunc viuimus, ſi vos confirmemini in Domino noſtro.

[a] זבן זמן או פעם׃
[b] עוכבני אחרגני׃
[c] איכו איזו׃
[d] סברן תקותנו׃
[e] כלילא עטרת׃
[f] חמסנן היינו יכולים לסבול׃
[g] למפש לשבת׃
[h] סברתה בשורתו׃
[i] ישררכון יחזיק אתכם׃
[k] תתקטע תכרת׃
[l] סימינן שומים אנחנו׃
[m] למתאלצו לסבול צרות׃
[n] חמסנת יכולתי לסבול׃
[o] סריקא בלי פרי׃
[p] מן צאידיכון מאצלכם׃
[q] סברן בשר לנו׃
[r] חובכון אהבתכם׃
[s] עוהדנן זכרוננו׃
[t] עדן זמן ועת׃
[u] סוין מתאווים׃
[x] אתביאן קבלנו נחמה׃
[y] חיינן חיים אנחנו׃

6 Ad verbum, Vno tempore & duobus.

7 In textu Syriaco eſt עוכבני pro עכבני, à verbo עכב, quod eſt, Remorari & retardare, & impedire. Ac fortaſſis iuxta linguæ idiotiſmum, כ abſque pūcto dagues mutata eſt in ו cōſonantem eiuſdē ſoni, & facta eſt literarum tranſpoſitio.

1 Subaudi, Carere literis aut nuntiis veſtris.

2 Id eſt, Exhortationibus ſuis rogans à vobis vt permaneretis in fide veſtra.

3 Ad verbum, A iuxta vos. Hebraiſmus.

Τίνα γὰρ εὐχαριστίαν δυνάμεθα τῷ Θεῷ ἀνταποδοῦναι περὶ ὑμῶν, ἐπὶ πάσῃ τῇ χαρᾷ ᾗ χαίρομεν δι' ὑμᾶς ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, 9

Quam enim gratiarum actionem possimus Deo rependere de vobis, super omni gaudio quo gaudemus propter vos coram Deo nostro,

Rom.1.10 & 15.23

Νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ δεόμενοι εἰς τὸ ἰδεῖν ὑμῶν τὸ πρόσωπον, καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως ὑμῶν; 10

‖Nocte ac die quamuehementissimè precantes vt videamus vestrã faciem, & quæ desunt fidei vestræ compleamus?

Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς. 11

Ipse verò Deus & Pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos.

Ὑμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας, καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς· 12

[3]Faxit autem Dominus vt abundetis & exuberetis mutua inter vos charitate & in omnes, quemadmodum & nos in vos:

3 *Altera pars epistolæ, in qua de Christianæ vitæ officiis disserit. Docet autẽ duabus in rebus positã esse Christianæ vitæ perfectionẽ, nẽpe in charitate erga omnes & interiore cordis puritate, quarum tamen complementum in alterum aduentũ Christi differtur, tũc demum qua gratia hoc opus in nobis cœpit, eadem illud perfecturi.*

1.Cor.1.8 infrà, 5.23

Εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτους ἐν ἁγιωσύνῃ, ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ. 13

Vt corda vestra inculpata stabiliat ‖in sanctimonia coram Deo & Patre nostro, in aduentum Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius.

Κεφάλαιον δ.

Cap. IIII.

Τὸ λοιπὸν οὖν, ἀδελφοί, ἐρωτῶμεν ὑμᾶς καὶ παρακαλοῦμεν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, καθὼς παρελάβετε παρ' ἡμῶν τὸ πῶς δεῖ ὑμᾶς περιπατεῖν καὶ ἀρέσκειν Θεῷ, ἵνα περισσεύητε μᾶλλον. 1

QVod superest igitur, fratres, rogamus vos & precamur per Dominum Iesum, vt sicut accepistis à nobis quomodo oporteat vos incedere, & placere Deo, magis excellatis.

1 *Variæ exhortationes quarum fundamentum est vt eorum quæ ex Apostolo audierũt, sint memores.*

Οἴδατε γὰρ τίνας παραγγελίας ἐδώκαμεν ὑμῖν διὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. 2

Nostis enim quæ mandata dederimus vobis per Dominum Iesum.

Rom.12.1 ephes.5.17

Τοῦτο γάρ ἐστι θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας· 3

[2]Nam hæc est voluntas Dei, *nempe* sanctificatio vestra, *id est* ‖vt abstineatis à scortatione:

2 *Summa eorum quæ ipsis tradiderat, hæc est, vt se totos Deo consecrent. Damnat autem disertè omnẽ libidinosam fœditatẽ vtpote quæ Dei voluntati prorsus repugnet.*

Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ· 4

[3]*Et* sciat vestrûm vnusquisque suum vas possidere cum sanctificatione & honore:

3 *Altera ratio, quod corpus ipsum polluat.*

Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν. 5

[4]Nõ cũ morbo cupiditatis, sicut Gentes quæ non nouerunt Deum.

4 *Tertia, quòd honestate & puritate discernantur sancti ab iis qui Deum non norunt.*

1.Cor.6.8

Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· διότι ἔκδικος ὁ Κύριος περὶ πάντων τούτων, καθὼς καὶ προείπαμεν ὑμῖν, καὶ διεμαρτυράμεθα. 6

[5]‖Nequis opprimat aut circumueniat in negotio fratrem suum. nam vltor est Dominus omnium istorũ, sicut & antè diximus vobis, ac testificati sumus.

5 *Secundò, omnem violentam oppressionem & immodicam cupiditatem reprehẽdit: quorum scelerum vindicem fore Deũ seuerissimè demonstrat vt Dei propheta.*

Οὐ

Non

9 אידא גיר תודיתא משכחינן [a]למפרע חלפיכון לאלהא על כל חדותא דחדינן מטולתכון :

9 *Quam enim gratiarum actionem possumus rependere pro vobis Deo super omni gaudio quo gaudemus vestri causa,*

10 אלא דקדם אלהא יתיראית [b]נתכשף בליליא ובאיממא דנחזא אפיכון ונגמור מא דחסירא הי הימנותכון :

10 *Nisi vt coram Deo amplius obsecremus nocte et die, vt videamus faciem vestram, & compleamus id quo caret fides vestra?*

11 הו דין אלהא אבון ומרן ישוע משיחא [c]יתרוץ אורחן לותכון :

11 *Ipse autem Deus Pater noster, & Dominus noster Jeschua Christus, dirigat iter nostrum ad vos,*

12 ויסגא וייתר [d]חובכון דחד לות חד ולות כל נש איכנא דחנן [e]מחבינן לכון :

12 *Et augeat & abundare faciat charitatem vestram, quæ est vnius erga alium, et erga omnem hominē, quēadmodum nos diligimus vos.*

13 ויקים לבותכון דלא [f]רשין בקדישותא קדם אלהא אבון [g]במאתיתה דמרן ישוע משיחא דעם כלהון קדישוהי :

13 *Et confirmet corda vestra irreprehēsibilia per sanctitatem, corā Deo Patre nostro, in aduētu Domini nostri Ieschua Christi qui erit cum omnibus sanctis eius.*

קפלאון ד

Cap. IIII.

1 [h]מכיל אחי בעינן מנכון [i]ומתכשפינן לכון במרן ישוע דאיך דקבלתון מנן איכנא [k]ולא לכון דתהלכון ותשפרון לאלהא [l]דיתיראית תוספון :

1 *PRoinde, fratres mei, petimus à vobis, et obsecramus vos per Dominum nostrum Jeschua, vt quemadmodum accepistis à nobis quomodo conueniat vobis vt ambuletis et placeatis Deo, vt amplius adiiciatis.*

2 ידעין אנתון גיר אילין פוקדנא יהבן לכון במרן ישוע משיחא :

2 *Nostis enim quæ mandata dederimus vobis per Dominum nostrum Ieschua Christum.*

3 הנו גיר צבינה דאלהא קדישותכון ודתהוון פריקין מן כל זניותא :

3 *Hæc enim est voluntas Dei & sanctificatio vestra, et [1]vt abstitis ab omni scortatione:*

4 ויהוא ידע אנש אנש מנכון [m]למקנא [n]מאנה בקדישותא [o]ובאיקרא :

4 *Et sciat vnusquisque ex vobis possidere vas suum in sanctificatione et in honore:*

5 ולא [p]בחשא [q]דרגתא איך שרכא דעממא הנון דלא ידעין לאלהא :

5 *Et nō in affectibus cōcupiscentiæ, sicut reliquæ Gētes quæ nō nouerūt Deū.*

6 ולא [r]תהוון משיחין [s]למעבר [t]ולמעלב אנש לאחוהי [u]בהדרא [x]צבותא מטול דמרן הו [y]תבועא על הלין כלהין איכנא דאף מן קדם [z]זבנא אמרן לכון וסהדן :

6 *Et ne audeatis irritare & iniuria afficere [2]vir fratrē suum in aliquo negotio. quia Dominus noster est vltor aduersus hæc omnia, quemadmodum etiā ante hoc tempus diximus vobis, et testati sumus.*

לא

[a] למפרע לגמול:
[b] נתכשף נתחנן:
[c] יתרוץ יישיר:
[d] חובכון אהבתכם:
[e] מחבינן אוהבים אנחנו:
[f] רשין תוכחה:
[g] מאתיתה בואו:
[h] מכיל מעתה:
[i] מתכשפינן מתחננים אנחנו:
[k] ולא ראוי:
[l] יתיראית יותר:
[m] למקנא לאחוז:
[n] מאנה כלי שלו:
[o] איקרא כבוד:
[p] חשא חמדות:
[q] רגתא תאוות:
[r] תהוון משיחין יעלה בלבבכם:
[s] למעבר להרגיז:
[t] למעלב להכלים:
[u] בהדרא כשום
[x] צבותא דבר
[y] תבועא נוקם:
[z] זבנא הזמן:

[1] Ad verbum Vt sitis disiuncti.

[2] Id est, Alter alterum. Hebraism⁹ vsitatissimus.

2.Cor.1.2

7 Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ᾽ ἐν ἁγιασμῷ.

‖Non enim vocauit nos Deus ad impuritatē, sed ad sanctificationē.

8 Τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν, οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν καὶ δόντα τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ἡμᾶς.

Proinde qui *hæc* reiicit, non reiicit hominem, sed Deum, qui etiam dedit nobis Spiritum suum sanctum.

Ioh.13.34 & 15.12 1.ioh.1.8 & 4.21.

9 Περὶ δὲ τῆς φιλαδελφίας οὐ χρείαν ἔχετε γράφειν ὑμῖν. αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους.

[6]‖Cæterùm de fraterna charitate non necesse habetis vt scribam vobis: ipsi nanque diuinitus docti estis vt diligatis alii alios.

6 Tertiò, animum ad omne beneficētiæ genus promptum requirit: in qua etiam virtute hortatur vt magis ac magis proficiant.

10 Καὶ γὰρ ποιεῖτε αὐτὸ εἰς πάντας τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἐν ὅλῃ τῇ Μακεδονίᾳ. παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, περισσεύειν μᾶλλον·

Nam & facitis hoc erga cunctos fratres qui sunt in tota Macedonia. obsecramus autem vos, fratres, vt magis excellatis:

11 Καὶ φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν, καὶ πράσσειν τὰ ἴδια, καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσὶν ὑμῶν, καθὼς ὑμῖν παρηγγείλαμεν·

[7]Et contendatis quieti esse, & res vestras agere, [8]ac operari propriis manibus vestris, sicut vobis denuntiauimus:

7 Ingenia inquieta & rerum ad se nihil pertinentium curiosa damnat.

8 Otium & inertiā arguit: quo vitio qui laborant, ad turpia tandem coguntur, magno cum Ecclesiæ offendiculo.

12 Ἵνα περιπατῆτε εὐσχημόνως πρὸς τοὺς ἔξω, καὶ μηδενὸς χρείαν ἔχητε.

Vt vos geratis honestè erga extraneos, & nulla re vobis sit opus.

13 Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῶν κεκοιμημένων, ἵνα μὴ λυπῆσθε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα.

[9]Nolim autē vos in ignorātia versari, fratres, [10]quod ad eos attinet [11]qui obdormierunt, vt ne doleatis, sicut & cæteri qui spem nō habēt.

9 Tertia pars epistolæ, superioribus exhortationibus (ad quas etiam postea reuertitur) inserta, in qua de luctu mortuorum, & modo resurrectionis, & futuro illo supremo die dissērit.

10 Cauendum ne mortuos vltra modū lugeamus. i. vt solent qui eos arbitrantur periisse.

14 Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἄξει σὺν αὐτῷ.

[12]Nam si credimus Iesum mortuum esse & resurrexisse, ita etiam Deus eos qui obdormierint in Iesu, adducet cum eo.

11 Confirmatio, quia mors est tātùm corporis somnus (de fidelibus enim agit) tantisper dum adueniat Dominus.

15 Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας.

[13]Hoc enim vobis dicimus verbis Domini, fore vt vos viui q reliqui erimus in aduētu Domini, nō præueniamus eos qui obdormierint.

12 Ratio confirmationis, quia quū resurrexerit caput, resurgent & membra, idque Dei virtute.

1.Cor.15.51

16 Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ, καταβήσεται ἀπ᾽ οὐρανοῦ· καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ, ἀναστήσονται πρῶτον·

Nam ipse Dominus cum hortationis clamore, & voce Archāgeli, ac Dei tuba, descēdet è cælo, & qui mortui fuerint in Christo, resurgēt primùm:

14 Resurrectionis futuræ hic modus erit, Mortuorum corpora velut è somno expergefient ad Dei tubæ clangorem. Descendet ipse Christus è cælis. Sancti (de his enim propriè agit) qui tunc viui deprehendentur, vnà cum mortuis qui resurrexerint rapientur in nubes in occursum Domini, perpetuáq; gloria cum eo fruentur.

17 Ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, εἰς ἀέρα· καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα.

Deinde nos viui, qui reliqui erimus, rapiemur simul cum eis in nubes, in occursum Domini, in aera: & ita semper cū Domino erimus.

7 לָא גֵיר קְרָכוֹן אֱלָהָא לְטַנְפוּתָא אֶלָּא לְקַדִּישׁוּתָא ׃

Non enim vocauit vos Deus ad impuritatem, sed ad sanctificationē.

8 [a]מֵכִיל מַן [b]דְּטָלֵם לָא הָוָא לְבַרנָשָׁא טָלֵם אֶלָּא לַאלָהָא הָו דִּיהַב בְּכוֹן רוּחֵהּ קַדִּישְׁתָא ׃

Itaque qui reiicit [hæc,] non filium hominis reiicit: sed Deum qui dedit in vobis Spiritum suum sanctum.

9 עַל [c]חוּבָא דֵּין דַּאחֵא לָא [d]סְנִיקִיתוּן לְמֶכְתַּב לְכוֹן אַנְתּוּן גֵּיר [e]קְיוּמְכוֹן [f]מַלְפֵא אַנְתּוּן דַּאלָהָא [g]דְּתַחֲבוּן חַד לְחַד ׃

De charitate autem fratrum non opus habetis vt scribā vobis: vos enim ipsi docti estis à Deo vt diligatis vnus alium.

10 אַף עָבְדִין אַנְתּוּן הָכַנָא לְכֻלְּהוֹן אַחֵא דִּבְכֻלָּהּ מַקְדוּנִיַא בָּעֵא אֲנָא דֵּין מֶנְּכוֹן אַחַי דְּתֶתְיַתְּרוּן ׃

Etiam facitis ita omnibus fratribus qui sunt in tota Macedonia. Peto autem à vobis, fratres mei, vt excellatis.

11 [h]וְתֶתְחַפְּטוּן דְּתֶהְווֹן [i]שְׁלִין [k]וַעֲנֵין [l]בְּסוּעֲרָנַיְכוֹן וַהְוַיְתוּן [m]פָּלְחִין בְּאִידַיְכוֹן אַיְכַנָא דְּפַקֶּדְנָכוֹן ׃

Vt diligentiam adhibeatis vt sitis quieti, & [3]agentes negotia vestra, et operemini manibus vestris, sicut mandauimus vobis,

[3] Ad verbum, Negotiantes opera vestra, id est Exercentes negotia vestra.

12 דְּתֶהְווֹן מְהַלְּכִין [n]בְּאַסְכְּמָא לְוָת [o]בַּרָיֵא וְעַל אֱנָשׁ לָא [p]תֶּסְתַּנְקוּן ׃

Vt ambuletis cū honestate erga extraneos, et nullo homine opus habeatis.

13 צָבֵא אֲנָא דֵּין דְּתֵדְעוּן אַחַי דְּעַל אִילֵין דְּדָמְכִין לָא תֶּהְוֵא [q]כַּרְיָא לְכוֹן אֵיךְ שַׁרְכָא דְּאֻנָשָׁא [r]דְּסַבְרָא לַיְת לְהוֹן ׃

Volo autem vt sciatis, fratres mei, vt de iis qui dormiunt non sit cōtristatio vobis, sicut reliquis hominibus quibus non est spes.

14 אֶן גֵּיר מְהַיְמְנִינַן דְּיֵשׁוּעַ מִית וְקָם הָכַנָא אַף אֱלָהָא לְאִילֵין דְּדָמְכוּ בְּיֵשׁוּעַ [s]מַיְתֵא עַמֵּהּ ׃

Nā si credimus quòd Ieschua mortuus est & resurrexit, ita etiam Deus eos qui dormierunt in Ieschua, adducet cum eo.

15 הָדָא דֵּין אָמְרִינַן לְכוֹן בְּמֶלְּתֵהּ דְּמָרַן דַּחֲנַן אִילֵין [t]דְּמֶשְׁתַּחֲרִינַן ב [u]בְּמֵאתִיתֵהּ דְּמָרַן דְּחַיִּינַן לָא [x]נֶדְרֵךְ לְאִילֵין דַּדְמֵכוּ ׃

Hoc enim dicimus vobis in sermone Domini nostri, qui differimur in aduentum Domini nostri, qui viuemus, non præueniemus eos qui dormierunt.

16 מֶטּוּל דְּהוּ מָרַן בְּפוּקְדָנָא וּבְקָלָא דְּרִישׁ מַלַאכֵא וּבְקַרְנָא דַּאלָהָא [y]נָחֵת מֶן שְׁמַיָּא [z]וּמִיתֵא דִּבְמְשִׁיחָא יְקוּמוּן לְוּקְדַם ׃

Eo quòd ipse Dominus noster cum mandato & cum voce Archangeli, & cum buccina Dei descendet de cælo, & mortui qui sunt in Christo, resurgent primúm.

17 וְהָידֵין חֲנַן אִילֵין [aa]דְּמֶשְׁתַּחֲרִינַן דְּחַיִּינַן נֶתְחַטֵּף עַמְּהוֹן אַכְחֲדָא בַּעֲנָנֵא לְאוּרְעֵהּ דְּמָרַן [bb]בָּאאַר וְהָכַנָא בְּכֻל זְבַן עַם מָרַן נֶהְוֵא ׃

Et tunc nos qui differimur, qui viuimus, rapiemur cū eis simul in nubes in occursum Domini nostri, in aera, et ita omni tempore cum Domino nostro erimus.

[a] מכיללכן ׃
[b] טלם מואס ׃
[c] חובא אהבת ׃
[d] סניקיתון צריכים אתם ׃
[e] קיומכון עצמכם ׃
[f] מלפא מלמדים ׃
[g] תחבון תאהבו ׃
[h] תתחפטון תשתדלו ׃
[i] שלין כשלוה ׃
[k] ענין מתעסקים ׃
[l] בסוערניכון בפעולותיכם ׃
[m] פלחין פועלים ׃
[n] אסכימא צניעות ׃
[o] בריא החיצונים ׃
[p] תסתנקון תהיו צריכים ׃
[q] כריא עצב ׃
[r] סברא תקוה ׃
[s] מיתא מביא ׃
[t] משתחרינן מאוחרים אנו ׃
[u] מאתיתה בואו ׃
[x] נדרך נקדים ׃
[y] נחת יורד ׃
[z] מיתא המתים ׃
[aa] דמשתחרינן מאוחרים ר״ל נעזבים באחרונה בחיים ׃
[bb] אאר אויר ׃

Ὥστε παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς 18 λόγοις τούτοις.

Κεφάλαιον ε.

ΠΕρὶ δὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν, 1 ἀδελφοὶ, οὐ χρείαν ἔχετε ὑμῖν γράφεσθαι.

Αὐτοὶ γὰρ ἀκριβῶς οἴδατε ὅτι ἡ ἡμέ- 2 ρα Κυρίου ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, οὕτως ἔρχεται.

Ὅταν γὰρ λέγωσιν, Εἰρήνη καὶ ἀσφά- 3 λεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται ὄλεθρος, ὥσπερ ἡ ὠδὶν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ· καὶ οὐ μὴ ἐκφύγωσιν.

Ὑμεῖς δὲ, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐστὲ ἐν σκό- 4 τει, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμᾶς ὡς κλέπτης καταλάβῃ.

Πάντες ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐστε καὶ 5 υἱοὶ ἡμέρας· οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς, οὐδὲ σκότους.

Ἄρα οὖν μὴ καθεύδωμεν ὡς καὶ οἱ 6 λοιποὶ, ἀλλὰ γρηγορῶμεν καὶ νήφωμεν.

Οἱ γὰρ καθεύδοντες, νυκτὸς καθεύ- 7 δουσι· καὶ οἱ μεθυσκόμενοι, νυκτὸς μεθύουσιν.

Ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες, νήφωμεν, 8 ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως, καὶ ἀγάπης, καὶ περικεφαλαίαν, ἐλπίδα σωτηρίας.

Esa.59.17 ephes.6.17

Ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμᾶς ὁ Θεὸς εἰς ὀργὴν, 9 ἀλλ' εἰς περιποίησιν σωτηρίας διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,

Τοῦ ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν· ἵνα 10 εἴτε γρηγορῶμεν, εἴτε καθεύδωμεν, ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν.

Διὸ παρακαλεῖτε ἀλλήλους, καὶ οἰκοδο- 11 μεῖτε εἷς τὸν ἕνα· καθὼς καὶ ποιεῖτε.

Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, εἰδέ- 12 ναι τοὺς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν, καὶ προϊσταμένους ὑμῶν ἐν Κυρίῳ, καὶ νουθετοῦντας ὑμᾶς·

Καὶ

Itaque cõsolamini alij alios istis sermonibus.

Cap. V.

P'Orro de temporibus & opportunitatibus, fratres, non est opus vt vobis scribam.

Ipsi enim penitus scitis diem illũ Domini, vt furem in nocte, ita venturum esse.

Quum enim dicent, Pax & tuta omnia, tunc repentinum eis imminet exitium, sicuti dolor partus mulieri vterum ferenti: nec effugient.

[2]At vos, fratres, non estis in tenebris, vt dies ille vos tanquam fur deprehendat.

Omnes vos filii lucis estis, ac filii diei: non sumus noctis, neque tenebrarum.

Nempe igitur ne dormiamus vt reliq., sed vigilemus & sobrii simus.

Nam qui dormiunt, noctu dormiunt: & qui inebriantur, noctu sunt ebrii.

[3]At nos qui sumus diei, sobrii simus, ‖induti thorace fidei & charitatis, & pro galea, spe salutis.

[4]Nam non constituit nos Deus ad iram, sed ad salutem obtinendã, per Dominũ nostrũ Iesum Christũ

[5]Qui mortuus est pro nobis: vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum eo viuamus.

[6]Quapropter adhortamini alii alios, & ædificate singuli singulos: sicut & facitis.

[7]Rogamus autem vos, fratres, vt agnoscatis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino, & admonent vos:

1 Dies quem huic iudicio Deus destinauit, nobis est incõpertus: certum est autẽ, hominibus nihil minus expectantibus superuenturum.

2 Rediẽs ad exhortationes, monet nostrum officium esse, qui Dei cognitione illustrati sumus, non delitiari securè, vt voluptatibus sopiti deprehendamur ex improuiso: sed è contrario esse in Dominum intentos, nec pati vt ab huius mundi curis degrauemur. Illud enim conuenit noctis tenebris, istud verò luci.

3 Fide & spe pugnandum est, nedum vt securè sit stertẽdũ.

4 Addit nobis stimulos, certa victoriæ fiducia proposita.

5 Mors Christi nostræ victoriæ pignus. Ideo enim mortuus est vt ipsius vitæ seu virtutis fiamus participes, etiam quandiu hic viuitur.

6 Non tantùm vigilandum nobis est, sed etiam alij alios tenemur expergefacere & confirmare.

7 Habenda magna ratio eorum qui Verbi ministerio & Ecclesiæ gubernationi præfecti sunt à Deo, et officio suo funguntur.

18 הוו הכיל [a]מביאין חד לחד במלא הלין:

Igitur consolemini [4]alius alium in sermonibus istis.

קפלאון ה׳

Cap. V.

1 על [b]זבנא דין [c]ועדנא אחי לא [d]סניקיתון למכתב לכון:

DE temporibus autem & temporum articulis, fratres mei, nõ opus habemus scribere vobis.

2 אנתון גיר [e]שריראית ידעין אנתון דיומה דמרן איך גנבא בליליא הכנא אתא:

Vos enim certò scitis quòd dies Domini nostri, vt fur in nocte ita veniet.

3 כד יאמרון דשלמא [f]ושינא והידין מן-שליא יקום עליהון אבדנא איך חבלא [g]על בטנתא ולא [h]ימדון:

Quum dixerint quòd est pax & trãquillitas, tunc derepentè surget contra eos interitus, sicut partus dolor in ea quæ vterum gestat, [1]neque effugient.

4 אנתון דין אחי לא הויתון בחשוכא דהו יומא איך גנבא [i]ידרככון:

Vos autem, fratres mei, non estis in tenebris, vt dies ille tanquam fur præueniat vos.

5 כלכון גיר בני נוהרא אנתון ובני אימטא ולא הויתון בני ליליא ולא בני חשוכא:

Omnes enim vos filii lucis estis, & filii diei, non autem estis filii noctis, neque filii tenebrarum.

6 לא נדמך הכיל איך שרכא אלא הוין עירין [k]ומהונין:

Proinde non dormiamus, sicut reliqui, sed simus vigilantes et sobrii.

7 אילין גיר דדמכין בליליא הו דמכין ואילין [l]דרוין בליליא הו רוין:

Qui enim dormiũt, in nocte dormiũt: & qui inebriãtur, in nocte inebriãtur.

8 חנן דין דבני אימטא חנן הוין עירין [m]ברעינן ולבישין שרינא דהימנותא [n]ודחובא ונסים [o]סנורתא [p]דסברא דחיא:

Nos autẽ qui filii diei sumus, simus vigilantes in mente nostra, & induti loricam fidei & charitatis: et ponamus galeam spei salutis.

9 מטול דלא סמן אלהא לרוגזא אלא לקנינא דחיא במרן ישוע משיחא:

Quoniam non posuit nos Deus ad iram, sed ad acquisitionem salutis, per Dominum nostrum Jeschua Christũ:

10 הו דמית על אפין דאן עירינן ואן דמכינן אכחדא עמה [q]נחא:

Qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cũ eo viuamus.

11 מטול הנא [r]ביאו חד לחד ובנו חד לחד איכנא דאף עבדיתון:

Propterea cõsolamini vnus alium, & ædificate vnus alium, sicut etiam facitis.

12 בעינן דין מנכון אחי דהויתון ידעין לאילין דלאין בכון [s]וקימין באפיכון ומלפין לכון:

Petimus autẽ à vobis, fratres mei, vt agnoscatis eos qui laborant inter vos, et [2]stant ante faciem vestram, & docent vos:

[a] מביאין מנחמים:
[b] זבנא הזמנים:
[c] עדנא עיתים:
[d] סניקיתון צריכים אתם:
[e] שריראית אל נכון:
[f] שינא שלוה:
[g] בטנתא הרה:
[h] ימדון ימלטו:
[i] ידרככון ישיג אתכם:
[k] מוהנין אוכלים ושותים לפי המידה:
[l] רוין שיכורים:
[m] רעינן דעתנו:
[n] חובא אהבה:
[o] סנורתא כובע:
[p] סברא תקוה:
[q] נחא נחיה:
[r] ביאו נחמו:
[s] קימין עומדים:

4 Ad verbum, Vnus vnũ Hebraismus.

1 Obseruet studiosus lector מ loco נ esse positum in voce ימדון pro ינדון. Nam errorẽ e e dicere non ausim, quum manuscriptus codex etiã ita habeat. Nisi quis dicere malit Nũ mutatum esse in Mem, ex linguæ idiotismo.

2 Id est, Sunt vobis ministri. quæ ministrorum periphrasis in veteri Testamento frequens est, vt Deut. 1.38. & 10.8

13 Καὶ ἡγεῖσθαι αὐτοὺς ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ ἐν ἀγάπῃ, διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν. εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς.

Et quammaximè charos ducatis, propter opus ipsorum.[8]pacem colite inter vos mutuó.

8 Mutua concordia in primis colēda.

14 Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας.

[9]Precamur autem vos, fratres, monete inordinatos, consolamini qui pusillo animo sunt, subleuate infirmos, patientes estote erga omnes.

9 Habenda vniuscuiusque ratio, vt secundum morbi speciem remedium adhibeatur.

Prou.17.15 & 20.20 matth.5.44 rom.12.17 1.pet.3.9

15 Ὁρᾶτε μή τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινὶ ἀποδῷ· ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε καὶ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας.

[10]‖Videte nequis malum pro malo cuipiam reddat: sed beneficentiam semper sectamini tum inter vos mutuò, tum erga omnes.

10 Charitas nullis iniuriis vinci debet.

16 Πάντοτε χαίρετε.

[11]Semper gaudete.

17 Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε.

‖Indesinenter orate.

11 Animus sedatus ac tranquillus, assiduis precibus fouetur, dum in voluntatē Dei respicimus.

Eccli.18.22 luc.18.1

18 Ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε. τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ὑμᾶς.

In omnibus gratias agite. hæc enim est voluntas Dei per Christū Iesum erga vos.

19 Τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε.

[12]Spiritum ne extinguite:

20 Προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε.

Prophetias ne pro nihilo habete.

21 Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε.

Omnia explorate: quod bonum fuerit retinete:

12 Spiritus Dei scintillæ in nobis accensæ, iugi auditione Verbi Dei fouentur: sed vera doctrina à falsa accuratè est distinguenda.

22 Ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε.

[13]Ab omni specie mali abstinete.

23 Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς· καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχή, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθείη.

Ipse autem Deus pacis *autor* sanctificet vos totos: & integer vester spiritus, & anima & corpus inculpatè in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruentur.

13 Generalis conclusio, vt in Christi aduentum intenti et Dei Spiritu freti, mēte & voluntate, & corpore, puritati studeamus.

1.Cor.1.9

24 Πιστὸς ὁ καλῶν ὑμᾶς, ὃς καὶ ποιήσει.

[14]‖Fidelis est qui vocauit vos, qui etiam *id* efficiet.

14 Certa aduersus omnes difficultates confirmatio est, Dei tum beneuolentia tū potentia, quarum testimoniū firmū in nostri vocatione extat.

25 Ἀδελφοί, προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν.

[15]Fratres, orate pro nobis.

26 Ἀσπάσασθε τοὺς ἀδελφοὺς πάντας ἐν φιλήματι ἁγίῳ.

Salutate fratres omnes cū osculo sancto.

27 Ὁρκίζω ὑμᾶς τὸν Κύριον, ἀναγνωσθῆναι τὴν ἐπιστολὴν πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἀδελφοῖς.

Adiuro vos per Dominū, vt recitetur hæc epistola omnibus sanctis fratribus.

15 Reliqua pars epistolæ qua sese & hāc epistolam grauissima cum obtestatione illis commendat.

28 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. ἀμήν.

Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscum. Amen.

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Ἀθηνῶν.

Ad Thessalonicenses prior, scripta fuit Athenis.

13 דיהוו חשיבין לכון [a]בחובא יתירא ומטול עבדהון [b]אשתינו עמהון :

Ut sint in pretio vobis per charitatẽ abundantem, & propter opus eorum, pacem habete cum eis.

[a] חובא אחבה:
[b] אשתינו היו בשלום:

14 בעינן דין מנכון אחי [c]רדו [d]למסכלנא ולבבו לזעורי נפשא [e]וסבו [f]טענא [g]דמחילא [h]ואגרו רוחכון לות כל נש:

Petimus autem à vobis, fratres mei, monete delinquentes, & [3]addite animũ pusillanimis, et sustinete onus debilium, & longanimes sitis erga omnem hominem:

[c] רדו למדו:
[d] מסכלנא אשמים:
[e] סבו שאו:
[f] טענא משאת:
[g] מחילא החלשים:
[h] אגרו רוחכון האריכו רוחכם:

[3] Ad verbum Addite cor paruis animo. Hebraismus.

15 ואזדהרו דלמא אנש מנכון בישתא חלף בישתא [i]יפרוע אלא בכל [k]זבן [l]הרטו בתר טבתא [m]לות חדדא ולות כל נש :

Et cauete nequis ex vobis malum pro malo rependat, sed omni tempore [4]sectamini bona inuicem, et erga omnem hominem:

[i] יפרוע יגמול:
[k] זבן זמן:
[l] הרטו רדפו:
[m] לות חדדא ליחד:

[4] Ad verbum Currite post bona, Hebraismus.

16 והוו חדין בכל זבן :

Et gaudete omni tempore:

17 ומצלין דלא שלוא :

Et orate indesinenter:

18 ובכל מדם הוו מודין הנו גיר צביניה דאלהא בישוע משיחא בכון :

Et in omni re gratias agite. Hæc enim est volũtas Dei per Ieschua Christum erga vos.

19 רוחא לא תדעכון :

Spiritum ne extinguatis.

20 נביותא לא [n]תסלון :

Prophetiam ne spernatis:

[n] תסלון תבוו:

21 כל מדם [o]בקו ודשפיר [p]אחודו :

Omnia probate, & quod bonum est tenete:

[o] בקו בחנו:
[p] אחודו אחזו:

22 ומן כל [q]צבו בישא ערוקו :

Et ab omni [5]volũtate mala fugite.

[q] צבו רצון:

[5] Vel Negotio malo, siue Re mala. Nam צבו sicut צבותא Voluntatẽ, rem, & negotium significat. & in his significationibus sæpe in Nouo testamento legitur: præsertim autẽ in 1. Cor. 7. 5, & 37. Itẽ cap. 14. 7, & cap. 16. 13. & alibi sæpe.

23 הו דין אלהא דשלמא יקדשכון גמיראית לכלכון וכלה רוחכון ונפשכון ופגרכון ינטר דלא [r]רשין [s]למאתיתה דמרן ישוע משיחא :

Deus autem pacis sanctificet vos perfectè totos, et totũ spiritum vestrũ, et animam vestram, et corpus vestrũ conseruet sine reprehensione in aduentum Domini nostri Ieschua Christi.

[r] רשין תוכחת:
[s] מאתיתה בואו:

24 מהימן הו מן דקרכון דהו יעבד אחי צלו עלין :

Fidelis est qui vocauit vos, qui idẽ efficiet.

25 *Fratres mei orate pro nobis.*

26 שאלו בשלמא דאחין כלהון בנושקתא קדישתא :

Salutate fratres omnes in osculo sancto.

27 [t]מומא אנא לכון במרן דתתקרא אגרתא הדא לכלהון אחא קדישא :

Adiuro vos per Dominum nostrũ vt legatur epistola hæc omnibus fratribus sanctis.

[t] מומא משביע:

28 [u]טיבותה דמרן ישוע משיחא עמכון אמין :

Gratia Domini nostri Ieschua Christi vobiscum. Ammin.

[u] טיבותה חסדו:

שלמת אגרתא דלות תסלוניקיא קדמיתא :

Finitur epistola ad Thessalonicenses prior.

Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴ δευτέρα.

Epistola Pauli Apostoli ad Thessalonicenses posterior.

Κεφάλαιον α΄.

Cap. I.

ΠΑΥΛΟΣ καὶ Σιλουανὸς 1 καὶ Τιμόθεος, τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων, ἐν Θεῷ πατρὶ ἡμῶν, καὶ Κυρίῳ Ιησοῦ Χριστῷ.

PAVLVS & Siluanus & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensiũ *quæ est* in Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ 2 πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ.

Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

1. Thess. 1. 2

Εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν τῷ Θεῷ πάν- 3 τοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί, καθὼς ἄξιόν ἐστιν, ὅτι ὑπεραυξάνει ἡ πίστις ὑμῶν, καὶ πλεονάζει ἡ ἀγάπη ἑνὸς ἑκάστου πάντων ὑμῶν εἰς ἀλλήλους·

[1] ‖Gratias agere debemus Deo semper de vobis, fratres, vt dignũ est, quòd vehementer augescat fides vestra, & abundet mutua vniuscuiusque omnium vestrûm charitas:

1 Prima pars epistolæ gratulatoria, quòd Dei gratia freti, fortiter omnes hostium insultus sustinuerint: in quo præterea ipsos cõfirmat, ostendens quibus præcipuè donis sit pugnãdum, fide videlicet et charitate quotidie augescentibus.

Ὥστε ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν ὑμῖν καυχᾶ- 4 σθαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν καὶ πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς διωγμοῖς ὑμῶν, καὶ ταῖς θλίψεσιν αἷς ἀνέχεσθε.

Adeo vt nosipsi de vobis gloriemur apud Ecclesias Dei, *id est* de tolerantia vestra & fide in omnibus persequutionibus vestris, & oppressionibus quas toleratis.

Iud. 6.

Ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ 5 Θεοῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ ἧς καὶ πάσχετε·

[2] *Quæ res* manifesto est indicio iusti ‖iudicii Dei: vt digni censeamini regno Dei, pro quo etiam *ista* patimini:

2 Fontem omnis veræ consolationis aperit, nempe quòd in afflictionibus quæpropter iustitiam nobis ab impiis inferũtur, quasi in speculo intueri nobis liceat iusti illius futuri iudicii testimoniũ, ipsúmque adeo nobis iucundissimum, hostibus autem acerbissimum eius exitum.

Εἴπερ δίκαιον παρὰ Θεῷ, ἀνταπο- 6 δοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλίψιν·

[3] Siquidem iustum est apud Deũ, vicissim reddere iis qui affligunt vos, afflictionem:

3 Probatio. Deus iustus est: ergo iniustos meritis pœnis afficiet, & suorum miserias abolebit.

1. Thess. 4. 16

Καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἄνεσιν 7 μεθ' ἡμῶν, ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ιησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ,

Vobis verò qui affligimini relaxationem [4] nobiscum, [5] ‖quum patefiet Dominus Iesus de cælo cũ Angelis potentiæ suæ,

4 Obiter eos confirmat, hac etiam ratione quòd communem cum eis conditionem & præsentis & futuri status habeat.

Ἐν πυρὶ φλογός, διδόντος ἐκδίκησιν 8 τοῖς μὴ εἰδόσι Θεόν, καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ.

Cum flammeo incendio, infligens vltionem iis [6] qui Deum non nouerunt, neque auscultant Euangelio Domini nostri Iesu Christi.

5 Magnificentissima secundi adventus Christi descriptio, omnibus & piorum miseriis & impiorũ triumphis opponẽda.

6 Nulla est salvifica Dei notitia extra Christi Euangelium.

Οἵτινες

Qui

אִגַּרְתָּא דַלְוָת תֶּסַלוֹנִיקָיֵא דְתַרְתֵּין

קֵפָלֵאוֹן א׳

1 פָּוְלוֹס וְסִילְוַאנָוס וְטִימָתֵאָוס לְעִדְתָּא דְתֶסַלוֹנִיקָיֵא דְבַאלָהָא אַבָּא וּבְמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא :

2 [a]טַיְבוּתָא עַמְכוֹן וַשְׁלָמָא מֶן אֱלָהָא אֲבוֹן וּמֵן מָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא :

3 [b]לְמוֹדָיוּ חַיָּבִינַן לַאלָהָא בְּכֻל-[c]זְבַן עֲלַיְכוֹן אַחַי אֵיךְ מָא[d]דְוָלֵא[e]דְיַתִּירָאִית רָבְיָא הַיְמָנוּתְכוֹן וְסָגֵא[f]חוּבָּא דְכֻלְּכוֹן דְכֻל נָשׁ לְוָת חַבְרֵהּ :

4 אֵיךְ דְאָף חְנַן בְּכוֹן נֶהֱוֵא מֶשְׁתַּבְּהְרִין בְּעִדְתָּא דַאלָהָא עַל הַיְמָנוּתְכוֹן וְעַל [g]מְסַיְבְּרָנוּתְכוֹן דַבְכֻלָּהּ רְדִיפוּתְכוֹן וְאוּלְצָנַיְכוֹן דַמְסַיְבְּרִין אַנְתּוֹן :

5 [h]לְתַחְוִיתָא דְדִינָא[i]כֵּאנָא דַאלָהָא [k]דְתֶשְׁוּוֹן לְמַלְכוּתֵהּ הָי דְעַל אַפַּיָהּ [l]חָשִׁיתוֹן :

6 וְאֵן כֵּאנָא קְדָם אֱלָהָא דְיֶפְרוּעַ אוּלְצָנָא לַאלוּצַיְכוֹן :

7 וַלְכוֹן דְמֶתְאַלְצִיתוֹן [m]יַחֵא עַמַּן בְּגֶלְיָנֵהּ דְמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא דְמֵן שְׁמַיָּא עַם חַיְלָא דְמַלְאַכוֹהִי :

8 [n]מָא דְעָבֵד[o]תְּבַעְתָּא[p]בְּגוּזָלָא דְנוּרָא מֶן הָנוֹן דְלָא יָדְעוּ לַאלָהָא וּמֵן הָנוֹן דְלָא[q]אֶשְׁתַּוְדַעוּ[r]לְסַבְרְתֵהּ דְמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא :

[a] טיבותא חסד:
[b] למודיו להודות:
[c] זבן זמן:
[d] ולא ראוי:
[e] יתיראית מאד:
[f] חובא אהבת:
[g] מסיברנותכון התאפקותכם:
[h] לתחויתא להורעת:
[i] כאנא ישר:
[k] תשוון תהיו ראוים:
[l] חשיתון סובלים אתם:
[m] יחא יחיה:
[n] מא דעבד כאשר יעשה:
[o] תבעתא נקמה:
[p] גוזלא כוח:
[q] אשתודעו הראו עצמם שהם יודעים:
[r] סברתה בשורתו:

דהנון

Epistola ad Thessalonicenses posterior.

Cap. I.

1 *PAVLVS et Siluanus et Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensiũ, quæ est in Deo Patre nostro & in Domino nostro Ieschua Christo.*

2 *Gratia vobiscum et pax à Deo Patre nostro, et à Domino nostro Ieschua Christo.*

3 *Gratias agere debemus Deo omni tempore pro vobis, fratres mei, vt par est, quòd valde crescat fides vestra, et augeatur charitas omnium vestrûm, cuiusque erga proximum suum.*

4 *Adeo vt etiam nos in vobis gloriemur apud ecclesias Dei, propter fidem vestram, & propter tolerantiam vestram quæ est in omni persequutione vestra, et afflictionibus vestris quas toleratis.*

5 *Ad ostensionem iudicii iusti Dei, vt digni habeamini eo regno pro quo paßi estis.*

6 *Et si iustum est coram Deo vt repẽdat afflictionem affligentibus vos:*

7 *Et vobis qui affligimini, quietẽ nobiscum in reuelatione Domini nostri Ieschua Christi, quæ erit de cælo cum virtute Angelorum eius.*

8 *Quum [t] sumet vltionem in vehemẽtia ignis ab iis qui non nouerũt Deũ, & ab iis qui non agnouerunt Euangeliũ Domini nostri Ieschua Christi:*

[t] Ad verbum, Faciet vindictam.

9 Οἵτινες δίκην τίσουσιν, ὄλεθρον αἰώνιον, ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ·

Qui pœnam pendent æterni exitii, *damnati* à præsente Domino, & potente ipsius gloria:

10 Ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, καὶ θαυμασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν (ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὑμᾶς) ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

Quum venerit vt glorificetur in sanctis suis, & admirandus fiat in fidelibus omnibus,[7] (quòd fides habita sit testimonio nostro apud vos) in die illo.

7 Ex fide in prædicatum ab Apostolis Euangeliũ censebuntur filii Dei.

11 Εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ τῆς κλήσεως ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ πληρώσῃ πᾶσαν εὐδοκίαν ἀγαθωσύνης, καὶ ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει·

[8] Cuius etiã rei gratia precamur semper pro vobis, vt vos dignetur ista vocatione Deus noster, & compleat omnem *suæ* bonitatis gratuitam beneuolentiam, & opus fidei potenter:

8 Proposita meta, superest vt eo perueniatur. Peruenitur autẽ certis causarum gradibus. Primùm gratuita Dei beneuolentia, cuius vi cæteræ causæ inferiores agunt. Inde manat gratuita vocatio ad Christum, & ex vocatione fides: quam tandem consequitur & Christi in nobis & nostra in Christo glorificatio.

12 Ὅπως ἐνδοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ, κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Vt glorificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in eo, ex gratia Dei nostri, & Domini Iesu Christi.

Κεφάλαιον β'.

Cap. II.

1 Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, ὑπὲρ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτὸν,

R[1]Ogamus autem vos, fratres, per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostri in eum aggregationem,

1 Secunda pars epistolæ, excellentem prophetiam continẽs futuri Ecclesiæ status ab ipsis Apostolis temporibus ad vltimum diem iudicii.

2 Εἰς τὸ μὴ ταχέως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοὸς, μήτε θροεῖσθαι, μήτε διὰ πνεύματος, μήτε διὰ λόγου, μήτε δι' ἐπιστολῆς, ὡς δι' ἡμῶν, ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ.

[2] Ne citò à mente dimoueamini, neque turbemini, neq; per spiritũ, neque per sermonem, neque per epistolam, tãquam per nos *scriptam*, quasi instet dies ille Christi.

2 Cauendum à pseudoprophetis in hoc præsertim argumento, quorum triplex ferè est dolus. Aut enim fictas reuelationes propheticas iactãt: aut suas quasdam coniecturas & rationes afferunt, aut supposititiis scriptis vtuntur.

3 Μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας,

Nequis vos seducat vllo modo. [3] *non* enim *adueniet dies Christi* quin venerit defectio prius, & retectus fuerit homo ille sceleratus, filius, *inquam*, ille perditionis,

3 Ante aduentum Domini prædicit Apostolus erigendum thronum aliquẽ gloriæ Christi ex diametro oppositum, in quo perditus ille sedens, omnia quæ Dei sunt ad se transferet, plerisque à Deo ad ipsũ deficientibus.

4 Ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ὡς θεὸν καθίσαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ θεός.

Sese opponens & efferens aduersus quicquid dicitur Deus, aut numen: [4] adeo vt in templo Dei tanquam Deus sedeat, præ se ferens se esse deum.

4 Antichristum (id est quisquis sedem illam apostaticam occupabit) prædicit nõ regnaturum extra Ecclesiã, sed in ipsius Ecclesiæ sinu.

5 Οὐ μνημονεύετε ὅτι ἔτι ὢν πρὸς ὑμᾶς, ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν;

Annon meministis me, quum adhuc essẽ apud vos, hoc dixisse vobis?

5 Hæc prophetia assiduè fuit Ecclesiæ veteri inculcata, sed à posteris neglecta.

6 Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ.

Nunc verò quid obstet nostis, vt is suo tempore retegatur.

9 דהנון בדינא יתפרעון אבדנא דלעלם מן פרצופה דמרן ומן שובחא דחילה :

10 מא דאתא דישתבח בקדישוהי ויחוא [a]תדמרתה במהימנוהי דת דתתהימן סהדותן דעליכון בהו יומא :

11 מטול הנא בכל זבן מצלינן עליכון דישויכון אלהא לקרינכון וימליכון כלה צבינא דטבתא ועבדא דה דהימנותא בחילא :

12 דישתבח בכון שמה דמרן ישוע משיחא אף אנתון בה איך [b]טיבותה דאלהן ומרן ישוע משיחא :

קפלאון ב

1 בעינן דין מנכון אחי על [c]מאתיתה דמרן ישוע משיחא ועל [d]כנושיא דילן דלותה :

2 דלא עגל [e]תתזיעון ברעינכון ולא [f]תתוהון לא מן מלתא ולא מן רוחא ולא מן אגרתא דאיך דמן לותן הי דהא [g]לם מטי לה יומה דמרן :

3 למא אנש יטעיכון בחד מן [h]אסכימין מטול דאן לא [i]תאתא לוקדם [k]מרדותא ויתגלא בר נשא דחטיתא ברה דאבדנא :

4 הו [l]דלקובלא הו [m]ומשתעלא על כל מן דמתקרא אלהא ודחלא איכנא דאף בהיכלא דאלהא איך אלהא יתב ויחוא על נפשה איך דאלהא הו :

5 לא [n]עהדיתון דכד לותכון הוית הלין אמרת הוית לכון :

6 והשא ידעין אנתון מא [o]דאחיד דיתגלא הו [p]בזבנה :

[a] תדמרתא נפלאות :
[b] טיבותה חסרו :
[c] מאתיתה בואו :
[d] כנושיא דילן קהילתנו :
[e] תתזיעון תתנועעו :
[f] תתוהון תבהלו :
[g] לם מורה שהוא מדבר לדעת האחרים :
[h] אסכימין דרכים :
[i] תאתא תבוא :
[k] מרדותא מרידה או מרד :
[l] לקובלא אויב :
[m] משתעלא מתגאה :
[n] עהדיתון זוכרים אתם :
[o] אחיד מאחר או מעכב :
[p] זבנה עתו :

9 *Qui iudicio punientur perditionis quæ eſt in æternũ, à facie Domini noſtri, et à gloria virtutis eius:*

10 *Quũ venerit ut glorificetur in ſanctis ſuis, & oſtendat mirabilia ſua in fidelibus ſuis. quia fides adhibebitur teſtimonio noſtro quod eſt de vobis in illo die.*

11 *Propter hoc omni tempore oramus pro vobis, vt [2] dignos habeat vos Deus vocatione veſtra, et impleat vos omni voluntate rerum bonarum, et operibus fidei in virtute:*

12 *Vt laudetur in vobis nomen Domini noſtri Jeſchua Chriſti: etiam vos in eo, ſecundum gratiam Dei noſtri, & Domini noſtri Ieſchua Chriſti.*

Cap. II.

1 *PEtimus autẽ à vobis, fratres mei, per aduentum Domini noſtri Ieſchua Chriſti, & per [1] cõgregationem noſtri quæ eſt ad eum:*

2 *Ne citò commoueamini in mẽtibus veſtris, neque conturbemini, nec à ſermone, nec à ſpiritu, nec ab epiſtola quæ ſit quaſi à nobis, quòd [2] ecce inſtet dies Domini noſtri.*

3 *Nequis decipiat vos [3] vllo modo. nã niſi venerit prius defectio, et reueletur filius hominis peccati, [4] fili[9] perditionis:*

4 *Qui eſt contrarius, & extollit ſe ſuper omne quod vocatur Deus et numen, ita vt etiam in tẽplo Dei ſedeat, & oſtentet ſeipſum acſi Deus eſſet.*

5 *Nonne meminiſtis quòd quũ apud vos eſſem, hæc dicebam vobis?*

6 *Et nunc ſcitis quid detineat, vt reueletur ſuo tempore.*

2 Vel, Idoneos reddat. Quo ſenſu idem verbum legitur ad Coloſſ. 1. 12 Et tunc pro Vocatione veſtra, vertẽdum erit in tertio caſu, Vocationi veſtræ.

1 Id eſt, Quà ad eum aggregati ſumus.

2 Hic quoque ſicut ad Coloſſ. 2, particula דְ adſcribitur, vt oſtendatur non ex mente Apoſtoli eſſe accipienda verba ſequentia, ſed μιμητικῶς prolata eſſe in eorum perſona qui ſtudebant fideles eccleſias a veritate diſcedere.

3 Ad verbum, Vllo ex modis.

4 Id eſt, Homo natus & deſtinatus ad perditionẽ Hebraiſmus.

Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας· μόνον ὁ κατέχων ἄρτι, ἕως ἐκ μέσου γένηται. 7

Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ Κύριος ἀναλώσει τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ· 8

Eſa. 11. 4

Οὗ ἐστιν ἡ παρουσία κατ᾽ ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημείοις, καὶ τέρασι ψεύδους· 9

Καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· ἀνθ᾽ ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς. 10

Καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει· 11

Ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ᾽ εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ. 12

Ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ Κυρίου, ὅτι εἵλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ᾽ ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, καὶ πίστει ἀληθείας. 13

Εἰς ὃ ἐκάλεσεν ὑμᾶς διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἡμῶν, εἰς περιποίησιν δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. 14

Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε, καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἃς ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι᾽ ἐπιστολῆς ἡμῶν. 15

Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ δοὺς παράκλησιν αἰωνίαν καὶ ἐλπίδα ἀγαθὴν ἐν χάριτι, 16

Παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στηρίξαι ὑμᾶς ἐν παντὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ἀγαθῷ. 17

Κεφάλαιον

[6]Iam enim peragitur myſterium iniquitatis: [7]tātùm qui nūc obſtat, *obſtabit* vſquedum è medio ſublatus fuerit:

[8]Et tūc retegetur impius ille, quē Dominus ‖cōficiet ſpiritu oris ſui, & illuſtri aduentu ſuo abolebit:

[9]*Illum inquā*, cuius aduentus eſt ex efficacia Satanæ, cum omni potentia & ſignis ac prodigiis mēdacibus:

Et cum omni fraude iniuſtitiæ in iis qui pereūt, pro eo quòd amorem veritatis non receperunt, vt ſalui fierent.

Propterea igitur mittet illis efficaciam deceptionis, vt credant mēdacio:

Vt damnentur omnes qui nō crediderunt veritati, ſed acquieuerūt in iniuſtitia.

[10]Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper de vobis, fratres dilecti à Domino, quòd elegerit vos Deus ab initio ad ſalutem per ſanctificationem Spiritus, & fidem habitam veritati.

Quò vocauit vos per Euangelium noſtrum, ad obtinendam gloriam Domini noſtri Ieſu Chriſti.

[11]Nempe igitur, fratres, perſtate, & tenete traditam doctrinam quā edocti eſtis ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam noſtram.

Ipſe verò Dominus noſter Ieſus Chriſtus, & Deus ac Pater noſter, qui dilexit nos, & dedit cōſolationem æternam & ſpem bonam per gratiam,

Conſoletur veſtra corda, & ſtabiliat vos in omni ſermone & opere bono.

Cap.

6 Iam ipſius Apoſtoli temporibus prima apoſtaticæ ſedis fundamenta iaciebantur, ſed ita vt homines fallerent.

7 Romano imperio ſublato apoſtaticam ſedem ſucceſſuram prædicit, illius videlicet arcem occupaturam, vt ipſi veteres, Tertullianus, Chryſoſtomus & Hieronymus interpretātur.

8 Verbo Domini tandem illa impietas detegetur, & aduentu Chriſti penitus abolebitur.

9 Prædicit Satanā omnes ſuas vires, etiā adhibito omni falſorum miraculorum genere, in illa ſede ſtabilienda explicaturum, idque maximo cum ſucceſſu, ſic merente mundi perfidia: ita tamen vt ſoli increduli ſint illius fraude perituri.

10 Electi à malis iſtis omnibus tuti perſtabunt. Electio autē ex iſtis teſtimoniis intelligitur: ex ſanctificatione colligitur fides: fides ex eo quòd aſſentimur veritati: veritas ex vocatione per Euāgelii prædicationē. Vnde demū ad certam ſpem glorificationis aſcenditur.

11 Concluſio, Supereſt igitur vt in doctrina, & voce & ſcriptis Apoſtolorum tradita, gratuita Dei beneuolentia nos per ſpem inuictam conſolante, & vita noſtra omni ſanctè inſtituta, perſeueremus.

7 [a]ארזא גיר דעולא [b] מן כדו [c]שרי [d]למתחפטו בלחוד אן הו מא דהשא [e]אחיד ישתקל מן מצעתא :

Myſterium enim iniqui iam incipit efficax eſſe: tantũmodo ſi, quod nũc detinet, tolleretur è medio:

[a] ארזא סוד : [b] מן כדו ככר : [c] שרי החל: [d] למתחפטו להתחזק: [e] אחיד מעכב :

8 והידין יתגלא עולא הו דמרן ישוע [f]יסיפיוהי ברוח פומה ויבטליוהי ב בגלינא [g]דמאתיתה :

Et tũc pateſieret iniquus ille, quem Dominus noſter Ieſchua confodiet ſpiritu oris ſui, & interficiet eum reuelatione aduentus ſui.

[f] יסיפיוהי יספה אותו : [g] מאתיתה בואו :

9 מאתיתה גיר דהו [h]מעבדנותא הי דסטנא בכל [i]חיל ואתותא [k]ותדמרתא [l]דגלתא :

Aduentus enim illius [iniqui] efficacitas eſt Satanæ, in omni virtute et ſignis & prodigiis falſis:

[h] מעבדנותא גבורת: [i] חיל כוח: [k] תדמרתא נפלאות: [l] דגלתא כוזבות:

10 ובכלה [m]טועה דעולא דהויא באבידא על דלא קבלו [n]חובא [o]דקושתא דבה [p]יחון :

Et in omni deceptione iniquitatis quæ ſit in pereuntibus: propterea quòd non receperunt dilectionem veritatis, per quam ſeruarentur.

[m] טועה טעות או מרמה : [n] חובא אהבת: [o] קושתא אמת : [p] יחון יושעו:

11 מטול הנא ישדר להון אלהא [q]מעבדנותא דטועה דיהימנון ל לשוקרא :

Propter hoc immittet eis Deus efficacitatem deceptionis, vt credant mendacio:

[q] מעברנותא דטועה ר׳ל׳ מרמה יכולה :

12 ויתתדינון כלהון אילין דלא הימנו [r]בקושתא אלא [s]אצטביו בעולא :

Et iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed complacitũ eſt eis in iniquitate.

[r] קושתא אמת: [s] אצטביו חפצו:

13 חנן דין חיבינן [t]למודיו לאלהא בכל [u]זבן על אפיכון אחין חביבוהי דמרן [x] דגבכון אלהא מן רישית לחיא בקדישותא דרוחא ובהימנותא [y]דשררא :

Nos autem debemus gratias agere Deo omni tempore pro vobis, fratres dilecti Domini noſtri, quòd elegerit vos Deus ab initio ad ſalutẽ per ſanctificationem Spiritus, & per fidem veritatis.

[t] למודיו להודות : [u] זבן עת : [x] גבכון בחר אתכם : [y] שררא אמת:

14 להלין הו גיר קרכון אלהא [z]במסברנותא דילן דתהוון תשבוחתא למרן ישוע משיחא :

Ad hæc enim vocauit vos Deus per prædicationem noſtram, vt ſitis gloria Domino Ieſchua Chriſto.

[z] מסברנותא בשורתנו :

15 [aa] מכיל אחי אתקימו [bb] וחמסנו בפוקדנא דילפתון אן במלתא ואן באגרתא דילן :

Itaque, fratres mei, cõfirmamini, et fortiter retinete mandata quæ didiciſtis, ſiue per ſermonem ſiue per epiſtolam noſtram.

[aa] מכיל לכן : [bb] חמסנו החזיקו :

16 הו דין מרן ישוע משיחא ואלהא אבון הו [cc] דאחבן ויהב לן [dd] בויאא דלעלם [ee]וסברא טבא [ff]בטיבותה :

Ipſe autẽ Dominus noſter Ieſchua Chriſtus, et Deus Pater noſter qui dilexit nos, & dedit nobis conſolationẽ quæ eſt in æternum, & ſpem bonã per gratiam ſuam,

[cc] אחבן אהבנו : [dd] בויאא נחמה : [ee] סברא תקוה : [ff] טיבותה חסדו :

17 [gg]יביא לבותכון ויקים בכל מלא ובכל עבד טב :

Conſoletur corda veſtra, et confirmet in omni ſermone et in omni opere bono.

[gg] יביא ינחם :

קפלאון

Cap.

Κεφάλαιον γ̄

Cap. III.

Ephes.6.19 coloſſ.4.3

1 Τὸ λοιπὸν προσεύχεσθε, ἀδελφοί, περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ λόγος τοῦ Κυρίου τρέχῃ, καὶ δοξάζηται καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς·

2 Καὶ ἵνα ῥυσθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων. οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις.

3 Πιστὸς δέ ἐστιν ὁ Κύριος, ὃς στηρίξει ὑμᾶς καὶ φυλάξει ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

4 Πεποίθαμεν δὲ ἐν Κυρίῳ ἐφ' ὑμᾶς, ὅτι ἃ παραγγέλλομεν ὑμῖν, καὶ ποιεῖτε καὶ ποιήσετε.

5 Ὁ δὲ Κύριος κατευθύναι ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ.

6 Παραγγέλλομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, στέλλεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος, καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβε παρ' ἡμῶν.

1.Cor.11.1
1.Theſſ.4.11

7 Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε πῶς δεῖ μιμεῖσθαι ἡμᾶς· ὅτι οὐκ ἠτακτήσαμεν ἐν ὑμῖν·

8 Οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐφάγομεν παρά τινος· ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν.

9 Οὐχ ὅτι οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἵνα ἑαυτοὺς τύπον δῶμεν ὑμῖν, εἰς τὸ μιμεῖσθαι ἡμᾶς.

10 Καὶ γὰρ ὅτε ἦμεν πρὸς ὑμᾶς, τοῦτο παρηγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω.

11 Ἀκούομεν γάρ τινας περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως, μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους·

Τοῖς

QVod ſupereſt, precamini, fratres, pro nobis, vt ſermo Domini currat, & glorificetur ſicut & apud vos:

Et vt eripiamur à proteruis ac ſceleratis hominibus. [2]non enim omnium eſt fides.

Sed fidelis eſt Dominus, qui ſtabiliet vos & tuebitur à malo.

[3]Confidimus autem per Dominum de vobis, vos, quæ denuntiamus vobis, & facere & facturos eſſe

[4]Porrò Dominus dirigat veſtra corda ad Dei charitatem, & Chriſti expectationem.

[5]Denuntiamus autem vobis, fratres, per nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt ſubducatis vos ab omni fratre qui inordinatè ſe gerit, & non ex tradita doctrina quā accepit à nobis.

[6]Nam ipſi ſcitis quomodo oporteat nos imitari: quoniam nō inordinatè nos geſſimus inter vos:

Neque gratis panem edimus *acceptum* à quoquam: ſed cum labore & ærumna nocte diéque operātes, nequem veſtrûm grauaremus.

Non quòd nobis *id* non liceat, ſed vt noſmetipſos pro exemplari exhibeam9 vobis ad nos imitādos.

Etenim quum eſſemus apud vos, hoc denūtiabamus vobis, quòd ſiquis nolit operari, etiam nō edito.

Audimus enim quoſdam verſari inter vos [7]inordinatè, nihil operis facientes, [8]ſed curioſè agentes.

Iis

1 Iam pro ſuo more varias admonitiones ſubiicit: quarum prima eſt vt pro Euāgelii propagatione et fidorum eius miniſtrorum ſalute preces ab Eccleſiis concipiātur.

2 Mirum non eſt tam multis exoſum eſſe Euangelium, quū fides ſit rarum Dei donum: Eccleſia tamē multitudine malorum nunquam peſſundabitur, quoniā nititur Dei fidelitate.

3 Secunda admonitio, vt Apoſtolicam doctrinam pro vitæ regula perpetuò ſequantur.

4 Tertio loco duo inculcat, quæ ex ſola Dei gratia nobis donantur, charitatem videlicet, & ani mū in aduentum Chriſti intentum.

5 Quarto loco, otioſos & ignauos in Eccleſia eſſe nutriēdos, imo vel ferendos, negat.

6 Ne durius cum eis agere videatur, ſeipſum pro exemplo proponit, qui præterquam quòd euangelizabat, ſuis etiam manibus operabatur: cui tamen labori ſe ſimpliciter obſtrictū fuiſſe negat.

7 Quantum ſit vitium otii declarat ex eo quòd nemo ſit quem Dominus fruſtra cōdiderit, atque adeo quem in certa veluti ſtatione nō collocarit: ex quo conſequitur, ab otioſis perturbari ordinem à Deo poſitum, quod quidem eſt maximū ſcelus.

8 Taxat vitium cum ſuperiore coniūctum, vnde infinita mala conſequuntur: nempe quòd nulli curioſius inueſtigant aliena quàm qui ſua nihil curant.

קֵפָלֶאוֹן ג׳

1 מֵן הָשָׁא אַחִין צַלוֹ עֲלַין דְּמַלְתֵה דְּמָרַן תֶּהְוֵא רָהֲטָא וּמֶשְׁתַּבְחָא בְּכֻל דוּכָא אֵיךְ דַּלְוָתְכוּן ׃

2 וַדְנֶתְפַּצֵא מֵן בְּנַי נָשָׁא בִּישֵׁא[a] וְעַנָתֵא לַו גֵּיר דְּכֻל נָשׁ הִי הַיְמָנוּתָא ׃

3 מְהַיְמַן הוּ דֵּין מָרְיָא דְּהָו יְנַטְּרְכוּן וַיִשַׁוְזְבְכוּן מֵן בִּישָׁא ׃

4 [b]תְּכִילִינַן דֵּין עֲלַיְכוּן בְּמָרַן דְּמֵדֵם דַּמְפַקְדִינַן לְכוּן עֲבַדְתּוּן אַף עָבְדִיתוּן ׃

5 וּמָרַן [c] יֶתְרוּץ לֵבְוָתְכוּן [d] לְחוּבֵה דַּאלָהָא[e] וְלַמְסַבְרָנוּתֵה דַּמְשִׁיחָא ׃

6 מְפַקְדִינַן לְכוּן דֵּין אַחַי בַּשְׁמֵה דְּמָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא דַּהֲוֵיתוּן פַּרִיקִין מֵן כֻּל אַחָא אֵינָא דְּבִישׁ בִּישׁ מְהַלֵךְ וְלָא אֵיךְ פּוּקְדָנֵא דְּקַבֵּל מֶנַן ׃

7 אַנְתּוּן גֵּיר יָדְעִין אַנְתּוּן אֵיכַנָא [f]וָלֵא לְמֶתְדַּמָיו בַּן דְּלָא הַלֵכַן בִּישׁ בִּישׁ בַּיְנָתְכוּן ׃

8 אַף לָא לַחְמָא[g] דְּמַגַּן אֲכַלַן מֵן אֱנָשׁ מֶנְכוּן אֶלָּא בְּעַמְלָא וַבְלֵאוּתָא בְּלֶלְיָא וּבְאִימָמָא[h] פָּלְחִין הֲוַין דְּעַל אֱנָשׁ מֶנְכוּן לָא[i] נֵאקַר ׃

9 לָא הֲוָא מֶטוּל דְּלָא[k] שַׁלִיט לַן אֶלָּא דַּבְנַפְשַׁן [l] נֶתֵל לְכוּן [m] טוּפְסָא דְּבַן תֶּתְדַּמוּן ׃

10 אַף כַּד לְוָתְכוּן הֲוַין גֵּיר הָדָא מְפַקְּדִין הֲוַין לְכוּן דְּכֻל דְּלָא צָבֵא [n]דְּיֶפְלוּחַ אַף לָא[o] יִלַעַס ׃

11 שָׁמְעִינַן גֵּיר דְּאִית בְּכוּן אֲנָשָׁא דְּבִישׁ בִּישׁ מְהַלְכִין וּמֵדֵם לָא פָּלְחִין אֶלָּא אַן[p] סְרִיקָתָא ׃

להון

[a] ענתא עיקשים ׃
[b] תכילינן בוטחים אנחנו ׃
[c] יתרוץ יישיר ׃
[d] חובה אהבתו ׃
[e] מסברנותה תקותו ׃
[f] ולא ראוי ׃
[g] מגן חינם ׃
[h] פלחין פועלים ׃
[i] נאקר נכביד ׃
[k] שליט מותר ׃
[l] נתל נתן ׃
[m] טופסא תכנית ׃
[n] יפלוח יפעול ׃
[o] ילעס יאכל ׃
[p] סריקתא הבלים ׃

Cap. III.

1 DEinceps, fratres, orate pro nobis vt sermo Domini nostri currat, & glorificetur in omni loco, sicut apud vos:

2 Et vt eripiamur à filiis hominis malis et peruersis. Non enim omnis hominis est fides.

3 Fidelis autem est Dominus qui seruabit vos, & eripiet vos à malo.

4 Confidimus autem de vobis per Dominum nostrum, quòd id quod præcepimus vobis, fecistis atque facitis.

5 Et Dominus noster dirigat corda vestra ad dilectionem Dei, & ad expectationem Christi.

6 Præcipimus autem vobis, fratres mei, per nomẽ Domini nostri Ieschua Christi, vt subducatis vos ab omni fratre qui[1] pessimè ambulat, et non iuxta mandata quæ accepit à nobis.

7 Vos enim scitis quomodo oporteat imitari nos, qui non ambulauimus pessimè inter vos.

8 Neque panem gratuitum ab vllo ex vobis [acceptum] comedimus, sed in labore et fatigatione nocte et die operati sumus, ne vllum ex vobis grauaremus.

9 Nequaquam propterea quòd nõ esset potestas nobis, sed vt in nobisipsis daremus vobis exemplum vt nos imitaremini.

10 Etenim quum apud vos essemus, hoc præcipiebamus vobis, vt quisquis nolit laborare, etiam non comedat.

11 Audimus enim quòd sint inter vos aliqui qui pessimè ambulant, & nihil quicquam operantur nisi vana.

Istis

[1] Ad verbum, Malè, malè. id est Admodum malè se gerit. Hebraismus.

12 Τοῖς δὲ τοιούτοις παραγγέλλομεν, καὶ παρακαλοῦμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα μετὰ ἡσυχίας ἐργαζόμενοι, τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίωσιν.

13 Ὑμεῖς δὲ, ἀδελφοὶ, μὴ ἐκκακήσητε καλοποιοῦντες.

14 Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε· καὶ μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῷ, ἵνα ἐντραπῇ.

15 Καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖσθε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν.

16 Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τῆς εἰρήνης δῴη ὑμῖν τὴν εἰρήνην διὰ παντὸς ἐν παντὶ τρόπῳ. ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν.

17 Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου, ὅ ἐστι σημεῖον ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ· οὕτω γράφω.

18 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρα ἐγράφη ἀπὸ Ἀθηνῶν.

[9]Iis autē qui ſunt iſtiuſmodi, denuntiamus, & eos obſecramus per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, vt cum quiete operantes, ſuo pane veſcantur.

[10]Vos autem, fratres, ne ſegneſcite in benefaciendo.

[11]Quòd ſiquis non auſcultat noſtro per epiſtolam ſermoni, hunc notate:[12]& ne commercium habete cum eo,[13]vt eum pudeat.

Neque vt inimicum ducite, ſed admonete vt fratrem.

[15]Ipſe autē Dominus pacis *autor* ſemper det vobis pacem omni modo. Dominus *ſit* cū omnibus vobis.

[16]Salutatio, mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni epiſtola, ita ſcribo.

Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti *ſit* cum omnibus vobis. Amen.

Ad Theſſalonicenſes poſterior miſſa fuit Athenis.

9 Præcipit Dominus, & precantur Apoſtoli per Chriſti nomen, primùm vt nemo ſit otioſus, deinde vt quiſque tranquillè curet munus ſibi à Domino impoſitum.

10 Cauendum ne quorundam indignitas nos reddat ad beneficentiam frigidiores.

11 Excommunicatio, peruicaciæ pœna.

12 Familiaritas cū excommunicatis vitanda.

13 Finis excommunicationis eſt non exitium, ſed ſalus peccatoris, vt pudore ſaltē victus reſipiſcat.

14 Sic vitanda fratrum excommunicatorum familiaritas vt eorum in viā reuocandorum occaſiones omnes ſedulo quærantur.

15 Preces ſunt omnium exhortationum ſigilla.

16 Subſcripſit ſuis literis ſua manu Apoſtolus, ne falſæ pro veris ſupponerentur.

12 להון דין להלין מפקדינן ובעינן מנהון במרן ישוע משיחא דבשליא יהוון פלחין ואכלין לחמהון :

12 *Istis autem præcipimus, et petimus ab eis per Dominum nostrũ Jeschua Christum, ut cum quiete operentur, et comedant panem suum.*

13 אנתון דין אחי לא [a] תמאן לכון למעבד דשפיר :

[a] תאמן לכון תקוצו:

13 *Vos autem, fratres mei, ne molestum sit vobis operari quod bonum est.*

14 ואן אנש לא משתמע למלין הלין דבאגרתא יתפרש לכון הנא ולא הויתון [b] מתחלטין עמה דיבהת :

[b] מתחלטין מתחברים:

14 *Et siquis non auscultat sermonibus istis qui sunt in epistola, discernatur vobis ille, & ne commercium habeatis cum eo, ut pudefiat.*

15 ולא איך בעל דבבא תאחדונה אלא הויתון [c] מרתין לה איך דלאחא:

[c] מרתין מיסרים:

15 *Neque velut inimicum habete eũ: sed corrigite eum tanquam fratrem.*

16 הו דין מרה דשלמא [d] יתל לכון שלמא בכל [e] זבן בכל מדם :

[d] יתל יתן:

[e] זבן עת:

16 *Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem omni tempore, in omni re.*

17 מרן עם כלכון :

17 *Dominus noster [sit] cum omnibus vobis.*

18 שלמא בכתבת אידי אנא פולוס דאיתוהי אתא דבכלהון אגרתי הכנא כתב אנא :

18 *Pax per scripturam manus meæ. Ego Paulus scripsi: quod est signum in omnibus epistolis meis: ita scribo.*

19 [f] טיבותה דישוע משיחא עם כלכון אחי אמין :

[f] טיבותה חסדו:

19 *Gratia Jeschua Christi sit cum omnibus vobis, fratres mei. Ammin.*

שלמת אגרתא דלות תסלוניקיא דתרתין דאתכתבת מן לדיקיא דפיסידיא :

Finitur epistola ad Thessalonicenses secunda, quæ scripta fuit è Laodicea Pisidiæ.

Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴ πρώτη.

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheum prior.

Κεφάλαιον α'.

Cap. I.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, 1

Τιμοθέῳ γνησίῳ τέκνῳ ἐν πίστει, χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. 2

Καθὼς παρεκάλεσά σε προσμεῖναι ἐν Ἐφέσῳ, πορευόμενος εἰς Μακεδονίαν, ἵνα παραγγείλῃς τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν· 3

Infrà,4.7 & 6.4 tit.1.4

Μηδὲ προσέχειν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις, αἵτινες ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον ἢ οἰκοδομίαν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει. 4

Τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας, καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς, καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου. 5

Ὧν τινὲς ἀστοχήσαντες, ἐξετράπησαν εἰς ματαιολογίαν· 6

Θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι, μὴ νοοῦντες μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. 7

Οἴδαμεν δὲ ὅτι καλὸς ὁ νόμος, ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται. 8

Εἰδὼς τοῦτο, ὅτι δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται, ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις, ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς, ἀνοσίοις καὶ βεβήλοις, -- 9

πατραλῴαις

PAVLVS Apostolus Iesu Christi ex ordinatione Dei seruatoris nostri, & Domini Iesu Christi, spei nostræ,

Timotheo germano filio in fide. Gratia *sit tibi*, misericordia & pax à Deo Patre nostro & Christo Iesu Domino nostro.

[2] Quemadmodum te sum precatus vt permaneres Ephesi, quũ proficiscerer in Macedoniam, *permaneto*, vt denunties quibusdam ne diuersam doctrinam doceant:

[3] Nec attendãt ‖fabulis & genealogiis infinitis, quæ potius quæstiones præbẽt quàm ædificationem Dei quæ est per fidem.

[4] Porro finis mandati, est charitas ex puro corde, & consciẽtia bona, & fide non simulata.

[5] A quibus quũ quidã vt à scopo aberrarint, deflexerunt ad vaniloquentiam:

[6] Quum velint esse legis doctores, nec intelligant quæ loquuntur, neque de quibus asseuerant.

|[7] Scimus autem bonam esse Legẽ, siquis ea legitimè vtatur.

[8] *Nempe* sciens legem iusto positam non esse, sed legis contemptoribus, & iis qui subiici nesciũt, impiis & peccatorib⁹, nefariis & profanis, --

patricidis

1 *Initiò tum suam tum Timothei gratuitam vocationem asserit, vt hæc ex illa confirmetur: simúlque doctrinæ Apostolicæ summã explicat, misericordiam Dei videlicet in Christo Iesu per fidem apprehenso, cuius exitus adhuc speratur.*

2 *Tota hæc epistola in admonitionibus cõsistit, quibus omnia fidi pastoris officia graphicè prorsus describuntur. Prima autẽ admonitio est, nequid vel in Apostolica ipsa doctrina, vel in eius docendi ratione nouetur.*

3 *Corrumpitur doctrina non tantùm falsis dogmatibus, sed etiam inanibus & curiosis speculationibus, quarum videlicet explicatio fidem nostram nihil iuuet.*

4 *Secunda admonitio, cum ipsa doctrina coniungendũ esse legitimũ ipsius vsum. Is autem est in charitate pura & consciẽtia bona, & germana fide positus.*

5 *Quod in genere de vanis & curiosis cõtrouersiis dixerat, applicat iis qui Legis zelum prætexentes, in externis immorabantur, nullum de nugis quibusdam postea garriendi finem facientes.*

6 *Nulli indoctiores & impudentiores in sanctitatis nomine vsurpando quàm sophistæ matæologi.*

7 *Occupatio, se non damnare Legem, sed legitimum eius vsum requirere.*

8 *Is demum effugit Legis maledictionẽ ac proinde illam non horret, qui fugiens quæ Lex damnat, eius obseruationi ex animo studet: non autem qui de externis & curiosis quibusdã garrit.*

אגרתא דלות טימתאוס קדמיתא

קפלאון א׳

1 פולוס שליחא דישוע משיחא בפוקדנא דאלהא [a] מחינן ודמשיחא ישוע [b] סברן:

2 לטימתאוס ברא [c] שרירא בהימנותא [d] טיבותא ורחמא ושלמא מן אלהא אבון ומשיחא ישוע מרן:

3 בעית הוית מנך כד אזל אנא למקדוניא דתקוא באפסוס ותפקד לאנש אנש דלא [e] ילפון יולפנא [f] משחלפא:

4 ולא יתרמון [g] לשועיתא [h] ולתשעיתא דשרבתא [i] דסכא לית להין להלין [k] דחרינא הו עבדן יתיראית ולא בנינא בהימנותא דאלהא:

5 [l] סכה דין דפוקדנא איתוהי [m] חובא דמן לבא דכיא ומן [n] תארתא טבתא ומן הימנותא [o] שרירתא:

6 ומנהין מן הלין טעו אנשא [p] וסטו למלא [q] סריקתא:

7 בדבעו למהוא מלפנא דנמוסא כד לא מסתכלין מדם דממללין ולא מדם דעלוהי [r] מתחרין:

8 ידעינן דין דנמוסא שפיר הו אן אנש אכותה דנמוסא [f] יתדבר בה:

9 כד ידע [t] דלכאנא נמוסא לא סים אלא לעולא [u] ולמרודא ולרשיעא ולחטיא [x] ולענתא ולאילין דלא דכין ולאילין

[a] מחינן מושיענו: [b] סברן תקותנו: [c] שרירא נאמן: [d] טיבותא חסד: [e] ילפון ילמדו: [f] משחלפא משונות: [g] שועיתא סיפורי הבל: [h] תשתעיתא דשרבתא סיפורי יחסים: [i] סיכא קץ: [k] חרינא מריבות: [l] סכה קיצה: [m] חובא אהבה: [n] תארתא לבב: [o] שרירתא נאמנה: [p] סטו נטו: [q] סריקתא ריקם: [r] מתחרין מריבים: [f] יתדבר יתהלך: [t] כאנא צדיקים: [u] מרודא מורדים: [x] ענוא עיקשים:

Epistola ad Timotheum prior.

Cap. I.

1 *PAULUS Apostolus Ieschua Christi per mandatum Dei Seruatoris nostri, & Ieschua Christi spei nostræ,*

2 *Timotheo filio vero in fide, gratia, misericordia, & pax, à Deo Patre nostro et Christo Ieschua Domino nostro.*

3 *Petieram abs te quum proficiscerer in Macedoniam, vt remaneres Ephesi, et præciperes nonnullis ne docerent doctrinam diuersam:*

4 *Neque sese proiicerent in fabulas et [1] genealogias, quibus finis non est, quæ cõtrouersias pariunt potius, & nõ ædificationem in fide Dei.*

[1] Ad verbum, Narrationes generationum.

5 *Finis autẽ præcepti est charitas quæ prouenit à corde puro, & à conscientia bona, & à fide vera.*

6 *Et ab iis aberrarunt homines, et declinarunt ad verba vana.*

7 *In eo quòd quæsierint esse doctores Legis, quũ non intelligerẽt id quod loquebãtur, neque id de quo cõtendebãt.*

8 *Scimus autem quòd Lex bona sit, si quis secũdũ ipsam Legẽ versetur in ea.*

9 *Sciens quòd iustis Lex posita non sit; sed iniquis et rebellibus, & improbis et peccatoribus, & peruersis & iis qui non sunt puri,*

πατραλῴαις καὶ μητραλῴαις, ἀνδροφόνοις,

patricidis & matricidis, homicidis,

10 Πόρνοις, ἀρσενοκοίταις, ἀνδραποδισταῖς, ψεύσταις, ἐπιόρκοις, καὶ εἴ τι ἕτερον τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ ἀντίκειται·

Scortatoribus, maſculorum cōcubitoribus, plagiariis, & mendacibus, periuris, & ſi quid aliud eſt quod ſanæ doctrinæ ſit oppoſitum:

11 Κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τῆς δόξης τοῦ μακαρίου Θεοῦ, ὃ ἐπιστεύθην ἐγώ.

[9] *Quæ eſt* ſecundū glorioſum Euangelium beati Dei, [10] quod concreditum eſt mihi.

12 Καὶ χάριν ἔχω τῷ ἐνδυναμώσαντί με Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὅτι πιστόν με ἡγήσατο, θέμενος εἰς διακονίαν·

[11] Gratiā igitur ei habeo q̄ me robuſtū effecit, *id eſt* Chriſto Ieſu Domino noſtro: quòd me fidelē duxerit, vt q̄ *me* in miniſterio cōſtitueri

13 Τὸν πρότερον ὄντα βλάσφημον καὶ διώκτην καὶ ὑβριστήν· ἀλλ' ἠλεήθην, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ·

Qui prius erā blaſphemus & perſequutor & iniurioſus: ſed mei miſertus eſt. nam ignorans id faciebā, fidei expers.

14 Ὑπερεπλεόνασε δὲ ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Superabundauit autē gratia Domini noſtri [12] cum fide & dilectione in Chriſto Ieſu.

15 Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ.

Matth. 9. 3 mar. 2. 17

[13] Fidus *eſt hic* ſermo, & modis omnibus dignus quē amplectamur, ‖Chriſtum Ieſum veniſſe in mundum vt peccatores ſeruaret, quorū primus ſum ego.

16 Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠλεήθην ἵνα ἐν ἐμοὶ πρώτῳ ἐνδείξηται Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν, πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Verùm ideo miſertus eſt mei vt in me primo oſtenderet Ieſus Chriſtus omnem clementiam, vt eſſem exemplo credituris ipſi in vitam æternam.

17 Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ, τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

[14] Regi autē æterno, immortali, inuiſibili, ſoli ſapiēti Deo, honor *ſit* & gloria in ſecula ſeculorū. Amen.

18 Ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί σοι, τέκνον Τιμόθεε, κατὰ τὰς προαγούσας ἐπὶ σὲ προφητείας, ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν·

[15] Hoc mandatum commendo tibi, fili Timothee, *nempe* vt ſecundū prægreſſas de te prophetias, milites per eas bonam illam militiam:

19 Ἔχων πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν· ἥν τινες ἀπωσάμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν.

Retinens fidem & bonam conſcientiam: [16] qua repulſa, nōnulli fidei naufragium fecerunt.

Ὧν

Ex

9 Matæologiæ opponit non tantùm Legē ſed etiam Euangeliū, vtpote quod minimè damnet, imò maximè commendet ſanā doctrinam præceptis Dei comprehenſam. ac proinde glorioſum & beati Dei Euangelium vocat, cuius virtutem iſti garruli ignorabant.

10 Ratio cur nec aliter nec aliud docēdum ſit in Eccleſia quàm ipſe docuerit, quoniam nullum ſit aliud Euangelium quàm quod Deus ipſi commiſit.

11 Aſſerit neceſſariò ſuum Apoſtolatū aduerſus quoſdā ſuperiorem ipſius vitā calumniantes, ſeipſū ad inferos vſque deiiciens vt Chriſti miſericordiam attollat, qua omnia illa ſuperiora aboleuerit.

12 Hanc mutationem probat ab effectis, quòd qui prophanus erat, factus ſit fidelis, & qui Chriſtū furioſiſſimè perſequebatur, iam ipſius amore ardeat.

13 Retorquet calumniam aduerſariorum in ipſorū caput, docens hoc ſingulare bonitatis Dei exemplum cedere totius Eccleſiæ commodo.

14 Erumpit in exclamationem præ animi ardore, quòd non poſſit in amplificanda Dei gratia ſibiipſi ſatiſfacere.

15 Concluſio vtriuſque paternæ ſuperioris admonitionis, nēpe vt fortiter aduerſus omnia impedimēta decertans Timotheus, præeuntibus multorum prophetiis, ad miniſterium vocatus, & doctrinā acceptam & bonam cōſcientiam tueretur.

16 Rectam conſciētiam qui nō ſeruant, paulatim amittunt etiam intelligentiæ donum: quod duplici eóque triſtiſſimo exēplo probat.

ולאילין דמחין לאבהיהון ולאילין דמחין לאמהתהון ולקטולא :

10 ולזניא ולשכבי עם דכרא ולגנבי [a]בני חארא [b]ולדגלא ולעברי על [c]מומתא ולכל מדם דאיתוהי [d]סקובלא דיולפנא [e]חלימא דאונגליון דת דתשבוחתה דאלהא מברכא :

10 הו דאנא [f]אתהימנת :

12 ומודא אנא לה [g]דחילני למרן ישוע משיחא דחשבני מהימנא וסמני לתשמשתה :

13 לי דמן קדים מגדפן הוית ורדוף [h]ומצערן אלא [i]אתחננת מטול דכד לא ידע הוית עבדת דלא הימנותא :

סגית בי דין [k]טיבותה דמרן והימנותא 14 [l]וחובא דבישוע משיחא :

מהימנא הי מלתא [m]ושויא הי 15 למקבלותה דישוע משיחא אתא לעלמא [n]למחיו לחטיא [o]דקדמיהון אנא אנא :

16 אלא מטול הנא רחם עלי דבי קדמא יחוא ישוע משיחא כלה [p]מגרת רוחה לתחויתא דאילין דעתידין דיהימנון בה לחיא דלעלם :

17 למלכא דין דעלמא הו דלא מתחבל ולא מתחזא [q]דהויו חד אלהא איקרא ותשבוחתא לעלם עלמין אמין :

18 הנא פוקדנא [r]מגעל אנא לך ברי טימתאוס איך [s]נביותא קדמיתא דהוי עליך [t]דתפלוח בהין [u]פלחותא הדא שפירתא :

19 בהימנותא [x]ובתארתא טבתא אילין גיר דלהדא דחקו מנהון מן הימנותא [y]אסתרקו :

[a] בני חארא בני חורין:
[b] רגלא כוזבים:
[c] מומתא שבועה:
[d] סקובלא צרת:
[e] חלימא תמימה:
[f] אנא אתהימנת נפקדה תחת ידי אמונתי:
[g] חילני החזיק אותי:
[h] מצערן מכלים:
[i] אתחננת מצאתי חן:
[k] טיבותה חסדו:
[l] חובא אהבה:
[m] שויא ראוי:
[n] למחיו להושיע:
[o] קדמיהון הראשון שבהם:
[p] מגרת רוחה אריכות רוחו:
[q] דהויו שהוא:
[r] מגעל מפקיד:
[s] נביותא הנבואות:
[t] תפלוח תפעול:
[u] פלחותא הפעולה:
[x] תארתא לבב:
[y] אסתרקו יחבלו:

איך

et iis qui percutiunt patres suos, et iis qui percutiunt matres suas, & homicidis,

10 *Et scortatoribus, & cubantibus cũ masculis, et iis qui furãtur*[2] *ingenuos, et mendacibus, et* [1]*periuris, & omni rei quæ est cõtraria doctrinæ sanæ Euangelii gloriæ Dei benedicti:*

10 *Quod concreditum est mihi.*

12 *Et gratias ago ei qui corroborauit me, [nẽpe] Domino nostro Ieschua Christo, qui reputauit me fidelem, et posuit me ad ministerium suum.*

13 *Me [inquam] qui antè blasphemus eram, et persequutor & contumeliosus, sed gratiam cõsequutus sum, propterea quòd quum ignorans essem, fecerim id quod est infidelitatis.*

14 *Exuberauit autẽ in me gratia Domini nostri, & fides et dilectio quæ est in Ieschua Christo.*

15 *Fidelis est sermo, & dignus qui recipiatur, quòd Ieschua Christus venit in mundum ad seruandum peccatores, quorum primus ego sum.*

16 *Sed propter hoc misertus est mei, vt in me primo ostenderet Ieschua Christus omnem lõganimitatem suam ad instructionem eorũ qui credituri essent in ipsum, in vitam æternam.*

17 *Regi autem seculorum, ei qui non corrumpitur, & non cõspicitur, qui est vnus Deus, honor et gloria in seculũ seculorum. Ammin.*

18 *Hoc mandatum commendo tibi, fili mi Timothee, iuxta prophetias pristinas quæ fuerunt de te, vt milites in eis militiam hanc bonam.*

19 *In fide et in conscientia bona. Isti enim qui hanc longè abiecerunt à se, fide vacui redditi sunt.*

2 Ad verbum, Filios libertatum. Hebraismus.
1 Ad verbum, Et transgredientibus iuramentum. Hebraismus.

Ὧν ἐστὶν Ὑμέναιος καὶ Ἀλέξανδρος· οὓς παρέδωκα τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. 20

Κεφάλαιον β.

Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων· 1

Ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων· ἵνα ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι. 2

Τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, 3

Ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. 4

Εἷς γὰρ Θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς· 5

Ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις. 6

Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος, (ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι) διδάσκαλος ἐθνῶν ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ. 7

2.Tim.1,11

Βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ. 8

1.Pet.3.1

Ὡσαύτως καὶ τὰς γυναῖκας ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς, μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ· 9

Ἀλλ' (ὃ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν) δι' ἔργων ἀγαθῶν. 10

Γυνὴ

Ex quibus Hymenæus & Alexāder: ‖[17]quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare.

Cap. II.

A[1]Dhortor igitur ante omnia vt fiāt deprecationes, preces, postulationes, gratiarum actiones pro quibusuis hominibus:

Pro regibus & quibusuis in eminentia constitutis: [2]vt tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate & honestate.

[3]Nam hoc bonum est & acceptū coram seruatore nostro Deo,

Qui quosuis homines vult seruari, & ad agnitionē veritatis venire.

[4]Vnus enim Deus, vnus etiā mediator Dei & hominū, homo Christus Iesus:

Qui semetipsum dedit redēptionis pretiū pro quibusuis, *Christus inquā*, testimonium illud suis temporibus *destinatum*.

‖Cuius constitutus sum ego præco & Apostolus (veritatē dico per Christum, non mentior) doctor *inquam* Gētium, cū fide ac veritate.

[6]Velim igitur viros precari in quouis loco, puras manus attollētes absque ira & disceptatione.

‖[7]Itidem & mulieres amictu honesto, cum verecundia & modestia ornare sese, nō cincinnis, vel auro, vel margaritis, vel pretioso vestitu:

Sed (quod decet mulieres pietatem spondentes) operibus bonis.

Mulier

17 *Non ferendi apostatæ in Ecclesia, imò etiam excommunicandi.*

1 *Vbi absoluit quæ ad doctrinā spectant, iam secundo loco de altera ministerii Verbi parte (id est de publicis principibus) disserit. Ac primo quidem quæstionem explicās pro quibus precandum sit, docet pro quibusuis precādum, ac præsertim pro quibusuis magistratibus. quod alioqui extra controuersiam non erat, quum reges, imò etiam plerique magistratus eo tempore hostes essent Ecclesiæ.*

2 *Argumentum à fine sumptum, Quoniam nimirum ideo constituti sint magistratus vt & pietas & honestas cum pace inter homines vigeāt, ac proinde illos in primis oporteat Deo commēdare, vt possint tam necessario munere fideliter defungi.*

3 *Aliud argumentum, Cur pro quibusuis, sublato gentis, sexus, ætatis, ordinis discrimine, sit in Ecclesia precandū: quoniam videlicet Dominus quosuis, interdū etiam ab Euangelio alienissimos, vocādo, sic Ecclesiā suam velit colligi, ac proinde preces pro quibusuis haberi.*

4 *Non videretur vnus quorumuis hominum Deus, nisi in quibusuis seruandis bonitatem suam ostēderet: nec vnus videretur Dei & quorūuis hominum mediator Christus, humana cum quibusuis hominibus cōmuni natura assūpta, nisi pro quibusuis satisfecisset & pro quibusuis intercederet.*

5 *Confirmatio, Quoniam ipsis etiam Gētibus nunc patefactum est salutis arcanum, ipso Apostolo ad hoc munus propriè designato, quo quidē fideliter & sincerè fungatur.*

6 *De personis disseruit pro quibus concipiendæ sint preces: nunc verò etiam locorum discrimē sublatum esse docet. Olim enim vna gens vno tantùm certo loco ad publicum cultū conueniebat: nunc verò vbiuis (ritè tamen & ordine) Ecclesiæ coguntur, & ad Deum publicè communibus precibus colendum conuenitur, nec de gente, aut corporis purificatione, aut loco, sed de animo ab omni offensione puro, & certa fiducia pleno, laborandum est.*

7 *Tertio loco statuit vt mulieres honesto & ab omni luxu alieno habitu, modestè & in silentio in publicis cœtibus discant.*

20 אֵיךְ הוּמֶנָאוֹס וַאלֶכְסַנְדְרוֹס הָלֵין [a]דַּאשְׁלְמֵת לְסָטָנָא דְּלָא נֶהְווֹן מְגַדְּפִין׃

20 *Sicut Hymenæus, & Alexander, quos tradidi Satanæ, ne sint blasphemi.*

[a] אשלמת מסרתי׃

קְפָלְאוֹן ב׳

Cap. II.

1 בָּעֵא אֶנָא הָכִיל מֶנָּךְ דְּמֶן קְדָם כֻּל מֶדֶם בָּעוּתָא תֶּהְוֵא מְקַרְבָא לַאלָהָא וְצַלוֹתָא וְתַחֲנַנְתָא וְתַוְדִיתָא חֲלָף כֻּלְהוֹן בְּנַי נָשָׁא׃

1 *PEto igitur abs te vt ante omnia precationẽ offeras Deo, et orationem, & obsecrationem, & gratiarum actionem pro omnibus filiis hominis:*

2 חֲלָף [b]מַלְכֵא [c]וְרַוְרְבָנֵא [d]דְּעוּמְרָא שַׁלְיָא וְנִיחָא נֶעְמַר בְּכֻלָּהּ דַּחְלַת אֱלָהָא וְדַכְיוּתָא׃

2 *Pro regibus & principibus, vt habitationem tranquillã et quietã inhabitemus in omni timore Dei, et puritate*

[b] מלכא המלכים׃ [c] רורבנא השרים׃ [d] עומרא משכן׃

3 הָדָא גֵּיר שַׁפִּירָא וַמְקַבְּלָא קְדָם אֱלָהָא [e]מַחְיָנַן׃

3 *Hoc enim bonum est & acceptum coram Deo seruatore nostro,*

[e] מחינן מושיענו׃

4 הָו דְּצָבֵא דְּכֻלְהוֹן בְּנַי נָשָׁא [f]יִחוֹן וְיֶתְפְּנוֹן לִידַעְתָא [g]דַּשְׁרָרָא׃

4 *Qui vult vt omnes filii hominis seruentur, & sese conuertant ad cognitionem veritatis.*

[f] ייחון יושעו׃ [g] שררא אמת׃

5 חַד הו גֵּיר אֱלָהָא וְחַד הו מֶצַעְיָא דַּאלָהָא וְדַבְנַי נָשָׁא בַּר נָשָׁא יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא׃

5 *Vnus est enim Deus, et vnus est mediator Dei et filiorum hominis, filius hominis Ieschua Christus:*

6 הָו דְּיַהֵב נַפְשֵׁהּ פּוּרְקָנָא חֲלָף כֻּל אֱנָשׁ סָהֲדוּתָא דֵּאתָת [h]בְּזַבְנָהּ׃

6 *Qui dedit semetipsum redemptionẽ pro omni homine, testimonium quod euenit tempore suo.*

[h] זבנה עיתה׃

7 הָי דְּאֶנָא [i]אֶתְתְּסִימֵת [k]כָּרוֹזָהּ וַשְׁלִיחָהּ [l]קוּשְׁתָא אָמַר אֶנָא וְלָא מְדַגֵּל אֶנָא דַּהֲוִית מַלְפָנָא דְּעַמְמֵא בְּהַיְמָנוּתָא [m]דַּשְׁרָרָא׃

7 *Cuius ego positus sum prædicator et Apostolus: (veritatem dico, & non mẽtior) quia factus sum doctor Gentium in fide veritatis.*

[i] אתתסימת הושמתי׃ [k] כרוזא מבשר׃ [l] קושתא אמת׃ [m] שררא אמת׃

8 צָבֵא אֶנָא הָכִיל דַּהֲוֹו מְצַלִּין גַּבְרֵא בְּכֻל דּוּכָא כַּד מְרִימִין אִידַיְהוֹן דְּכַיָּאִית דְּלָא רוּגְזָא וַדְלָא [n]מַחְשְׁבָתָא׃

8 *Volo igitur vt orent viri in omni loco, attollentes manus suas purè, sine ira & sine disceptationibus.*

[n] מחשבתא מחלוקת׃

9 הָכַנָא אַף נְשֵׁא [o]בְּאֶסְכִּימָא [p]נַכְפָא דַּלְבוּשָׁא [q]בְּתַחְמֶצְתָא [r]וּבְנַכְפוּתָא נֶהְוֵא [s]תַצְבִיתְהֵין לָא [t]בְּגַדְוְלָא וּבְדַהֲבָא אַו בְּמַרְגָנְיָתָא אַו [u]בְּנַחְתֵא שַׁפִּירֵא׃

9 *Ita etiam mulieres cum habitu casto vestitus: cum verecundia et cum castitate sit ornatus earum, non in intorsionibus [criniũ,] aut in auro, aut margaritis, aut vestibus pulchris.*

[o] אסכימא צניעות׃ [p] נכפא נקייה׃ [q] תחמצתא כלימה שהיא מן המידות הטובות׃ [r] נכפותא נקיות הרוח׃ [s] תצביתהין עדי שלהן׃ [t] גדולא גדילים׃ [u] נחתא שפירא בגדים יפים׃

10 אֶלָא בַּעֲבָדֵא טָבֵא אַיְכַנָא דְּיָאֵא לַנְשֵׁא דְּמֶשְׁתַּוְדִין דַּחֲלַת אֱלָהָא׃

10 *Sed in operibus bonis, quemadmodũ decet mulieres quæ [1]spondent timorem Dei.*

[1] Vel, Profitentur. Est enim deductum à themate ידא, quod inter cætera significat confiteri & profiteri.

אנתתא

Γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μανθανέτω ἐν πάσῃ 11 ὑποταγῇ.

1.Cor.14.34

Γυναικὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέ- 12 πω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρὸς, ἀλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ.

Gen.1.27

Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐπλάσθη, εἶτα 13 Εὔα.

Gen.3.6

Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη· ἡ δὲ γυνὴ 14 ἀπατηθεῖσα, ἐν παραβάσει γέγονε.

Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, 15 ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης.

Κεφάλαιον γ.

Πιστὸς ὁ λόγος, Εἴ τις ἐπισκοπῆς ὀρέ- 1 γεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ.

Tit.1.6

Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον 2 εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα, νηφάλαιον, σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον, διδακτικόν·

Μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰ- 3 σχροκερδῆ· ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον·

Τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμε- 4 νον, τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος·

(Εἰ δέ τις τοῦ ἰδίου οἴκου προστῆναι 5 οὐκ οἶδε, πῶς ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται;

Μὴ νεόφυτον· ἵνα μὴ τυφωθεὶς, εἰς 6 κρίμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου.

Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν κα- 7 λὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν· ἵνα μὴ εἰς ὀνειδισμὸν ἐμπέσῃ καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου.

Διακόνους ὡσαύτως σεμνοὺς, μὴ δι- 8 λόγους, - -

μὴ

Mulier cum silẽtio discito cum omni subiectione.

‖Mulieri enim docere nõ permitto, [8]neque autoritatem vsurpare in virum, sed esse in silentio.

[9]‖Adam enim prior formatus est, deinde Eua.

[10]Et Adam nõ fuit seductus:‖sed mulier seducta, causa transgressionis fuit.

[11]Seruabitur tamen liberos gignẽdo, si manserit in fide ac charitate, & sanctificatione cum modestia.

Cap. III.

Fidus *est hic* sermo, [1]Siquis episcopatum appetit, præclarũ opus desiderat.

‖Oportet igitur episcopũ irreprehensum esse, vnius vxoris virum, vigilantem, sobrium, compositũ, hospitalem, aptum ad docendum:

Non vinosum, non percussorem, nõ turpiter lucri cupidum, sed moderatum, alienum à pugnis, alienũ ab auaritia:

Qui suæ domui bene præsit, qui liberos contineat in subiectione cum omni honestate:

(Nam siquis propriæ domui præesse nescit, quomodo Ecclesiã Dei curabit?)

Non nouitium: ne inflatus, in criminationem incidat diaboli.

Oportet autem eum etiam bonũ habere testimonium ab extraneis: ne in probrum incidat & laqueum diaboli.

[3]Diaconos itidem honestos, non bilingues,

non

8 Primum argumentum cur mulieribus in Ecclesia nõ liceat docere. quoniã hoc modo supra viros collocarentur, quorũ videlicet essent magistræ. quod repugnat Dei ordinationi.

9 Hanc Dei ordinationem qua viro subest mulier, primùm probat ex eo quòd Deus mulierem posteriorem creauit viri causa.

10 Deinde, quia post peccatum hæc pœna inflicta est mulieri, per quam vir deceptus est.

11 Obiter inserit cõsolationem, non impedire hanc subiectionẽ quominus & ipsæ mulieres perinde vt viri seruentur, si sese in coniugalibus illis oneribus, cum fide & charitate sanctas & modestas præbuerint.

1 Absoluta tractatione tum de doctrina & docendi ratione, tum de publicis precibus, tertio nunc loco ad personas ipsas accedit, agẽs primùm de Pastoribus, deinde de Diaconis: vtitúrque præfatione, vt certos esse hos Canonas norit Ecclesia.

2 Episcopatus, siue ministerium Verbi, non est otiosa dignitas, sed opus, & quidem præclarum: ac proinde multis virtutibus & domi & foris Episcopum ornatum esse oportet. Itaque & doctrinæ, & facultatum siue donorum, & vitæ examẽ præeat futuræ electioni necesse est.

3 Diaconos quoque prius probari oportet, vt de eorum honestate, veritate, sobrietate, animo ab omni auaritia alieno, eruditione in fidei doctrina, bona denique conscientia & integritate, constet.

11 אנתתא בשליא הות[a] ילפא בכל שועבד :

Mulier in quiete sit discens, cum omni subiectione.

12 לאנתתא גיר[b] למלפולא[c] מפס אנא ולא[d] למרחו על גברא אלא תהוא בשליא :

Mulieri enim docere non permitto, neque autoritatem vsurpare in virũ, sed sit in quiete.

13 אדם גיר[e] אתגבל לוקדם והידין חוא :

Adam enim formatus est primùm, deinde Euah.

14 ואדם לא טעא אנתתא דין טעת ועברת על פוקדנא :

Et Adam non errauit: mulier autẽ errauit, et transgressa est mandatum.

15 [f] חיא דין ביד ילדיה אן יקוון בהימנותא[g] ובחובא ובקדישותא [h] ובנכפותא :

Salua autẽ sit per liberos suos, [2] si permãserint in fide, & in charitate, et in sanctificatione, & in castitate.

קפלאון ג

Cap. III.

1 מהימנא הי מלתא[i] דאן אנש[k] ראג קשישותא עבדא שפירא ראג :

Fidelis est sermo, quòd siquis cõcupiscipt resbyterium, opus bonũ concupiscit.

2 [l] ולא דין דיהוא קשישא[m] איכא דמומא לא[n] משתכח בה והוא בעלא דחדא אנתתא אינא דעיר רעינה [o] ונכף[p] ומטכס ורחם אכסניא[q] ומלפן:

Oportet autem vt sit presbyter talis vt[1] vitium non reperiatur in eo, et fuerit maritus vnius vxoris: cuius mens sit vigilãs, & qui sit sobrius, & ordinatus, & amans hospites, et didacticus:

3 ולא עבר על חמרא ולא[r] רחטא אידה לממחא אלא יהוא מכיך ולא [s] נציא ולא רחם כספא :

Non autem[2] sectator vini: cuius manus non sit præceps ad percutiendum: sed sit lenis, et non litigiosus, neque amans argentum:

4 [t] ומדבר ביתה שפיר ואחיד בנוהי בשועבדא בכלה דכיותא :

Et qui gubernet domum suam bene, & qui cõtineat filios suos in subiectione [&] in omni puritate.

5 אן גיר ביתא דנפשה לא ידע דידבר שפיר איכנא משכח עדתה דאלהא דידבר :

Si enim domum suiipsius nesciat benè gubernare, quomodo potest Ecclesiam Dei gubernare?

6 ולא יהוא[u] טלא תולמדה דלא יתתרים ויפל בדינה דסטנא :

Neque sit[3] puer doctrina sua: ne se se extollat, & incidat in iudicium Satanæ.

7 [x] ולא דין דסהדותא שפירתא אית לה מן[y] בריא דלא יפל[z] בחסדא ובפחא דסטנא :

Oportet autem vt testimonium bonum sit ei ab extraneis, ne incidat in probrum & in laqueum Satanæ.

8 ואף משמשנא הכנא יהוון דכין ולא ימללון תרתין --

Et etiam ministri similiter sint pudici, neque [4] loquantur duo,- -

ולא

---

[a] ילפא לומדה:
[b] למלפו ללמד:
[c] מפס מתיר:
[d] למרחו להתנשא:
[e] אתגבל נוצר:
[f] חיא נושעה:
[g] חובא אהבה:
[h] נכפותא נקיות רוח:
[i] דאן שאם:
[k] ראג חומד:
[l] ולא ראוי:
[m] איכא מי:
[n] משתכח נמצא:
[o] נכף אוכל ושותה במירה:
[p] מטכס מסודר:
[q] מלפן חגון ללמד אחרים:
[r] רחטא אידה לממחא מהירח ידו להכות:
[s] נציא איש מדון:
[t] מדבר מנהיג:
[u] טלא תולמדה מחרש מלומר:
[x] ולא ראוי:
[y] בריא תחיצונים:
[z] חסדא חרפה:

2 Id est, Si ipsæ mulieres permanserint. De quibus antè collectiuè in singulari numero loquutus est.

1 Ad verbum, Macula.

2 Ad verbum, Transiẽs ad vinũ. Id est, Qui poculis nõ desinit esse infestus, & ab eis non facilè se diuelli patitur. Eadem phrasis legitur ad Titũ 1.6

3 Qui recens institutus est in doctrina fidei.

4 Id est Ne sint bilingues, qui modò vnum, modò aliud dicant: vel diuersũ ab eo quod habent in animo.

μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας, μὴ αἰσχροκερδεῖς·

Supra, 1.19

Ἔχοντας τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν 9 καθαρᾷ συνειδήσει.

Καὶ οὗτοι δὲ δοκιμαζέσθωσαν 10 πρῶτον, εἶτα διακονείτωσαν, ἀνέγκλητοι ὄντες.

Γυναῖκας ὡσαύτως σεμνάς, μὴ δια- 11 βόλους, νηφαλαίους, πιστὰς ἐν πᾶσι.

Διάκονοι ἔστωσαν μιᾶς γυναικὸς ἄν- 12 δρες, τέκνων καλῶς προϊστάμενοι καὶ τῶν ἰδίων οἴκων.

Οἱ γὰρ καλῶς διακονήσαντες βα- 13 θμὸν ἑαυτοῖς καλὸν περιποιοῦνται καὶ πολλὴν παῤῥησίαν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Ταῦτά σοι γράφω, ἐλπίζων ἐλθεῖν 14 πρὸς σὲ τάχιον·

Ἐὰν δὲ βραδύνω, ἵνα εἰδῇς πῶς 15 δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας.

Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ 16 τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ.

Κεφάλαιον δ.

Τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων,

Ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυ- 2 τηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν,

Κωλυόντων

non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos:

Tenentes mysterium fidei ‖cum pura conscientia.

Atque hi etiam probentur prius, deinde ministrent, si sint inculpati.

[4]Vxores itidem honestas, non calumniosas, sobrias, fidas in omnib⁹.

[5]Diaconi sint vnius vxoris mariti, qui liberis rectè præsint, & propriis domibus.

Nã qui bene ministrauerint, gradum sibi bonum acquirunt, & multam libertatem per fidem quæ *est* in Christo Iesu.

[6]Hæc tibi scribo, sperans fore vt celerius ad te veniam:

Quòd si tardius venero, vt noris quomodo oporteat [7]in domo Dei versari, quæ est Ecclesia Dei viui, columna & stabilimentũ veritatis.

[8]Et sine controuersia magnũ est pietatis mysterium: Deus conspicuus factus est in carne, iustificatus est in Spiritu, conspectus est ab Angelis, prædicatus est Gentibus, fides illi habita est in mũdo, sursum receptus est in gloriam.

Cap. IIII.

1 [1]Spiritus autem disertè dicit fore vt posterioribus temporibus desciscant quidam à fide, spiritibus deceptoribus attendẽtes ac doctrinis dæmoniorum,

[2]Per falsiloquorũ hypocrisin, quorũ conscientia cauterio resecta est,

Prohibentium

4 Inquirendum etiam in Pastorum & Diaconorum vxores

5 Polygami (id est plures simul vxores habentes) sicut ad episcopatum ita ne ad diaconiam quidem vocandi.

6 Peculiaria multa subiecturus ad quotidianũ Pastoris munus spectantia. præfatur de suo ad eũ aduentu, vt eo magis solicitus sit Timotheus ne quum aduenerit, negligentiæ coargui possit.

7 Pastori assiduo cogitandum est se in domo Dei viui versari, in qua conseruatur veritatis thesaurus.

8 Hac veritate, cuius custos & conseruatrix est inter homines Ecclesia, ministerio verbi propterea ibi constituto, nihil augustius esse potest. Docet enim res omnium maximas, nempe Deum in Christi persona, assumpta nostra natura, factum esse visibilem, cuius tamẽ in tanta infirmitate maiestas infinitis modis eluxit, adeo vt ipsos Angelos rei tantæ conspectus perculerit: qui denique Gentibus prædicatus, ab eis receptus est, & nunc sursum in summum gloriæ gradum euectus.

1 Opponit veræ illi doctrinæ falsa dogmata, quæ omnino futurũ prædicit vt à quibusdã apostatis suggestione diaboli introducantur, & itaquidem vt minimè desint qui illis assentiãtur.

2 Hæretici quantumcunque simulent sanctimoniam, nulla conscientia præditi sunt.

ולא יהוון [a] צלין לחמרא סגיאא ולא ירחמון יותרנא טנפא׃

neque sint dediti vino multo, neque ament lucra turpia:

9 אלא יאחדון [b] ארזא דהימנותא [c] בתארתא דכיתא׃

9 *Sed teneant mysterium fidei, cum conscientia pura.*

10 והנון הלין [d] יתבקון לוקדם והידין ישמשון כד איתיהון [e] דלא רשין׃

10 *Atque illi ipsi probētur prius, et tūc ministrēt, existentes sine reprehensione.*

11 הכנא אף נשא יהוין [f] נכפן ויהוא עיר רעיניהין ויהוין מהימנן בכל מדם ולא יהוין [g] אכלן קרצא׃

11 *Similiter etiā vxores sint honestæ: et sit vigilans mens earum, sintque fideles in omni re, & non sint calumniosæ.*

12 משמשנא יהוון אינא דחדא אנתתא הות לה [h] ודבר בנוהי וביתה שפיר׃

12 *Diaconi sint is cui vna fuit vxor, & regat filios suos, & domum suam bene.*

13 אילין גיר דשמשו שפיר [i] דרגא טבא קנין לנפשהון [k] ומגלא אפא סגיאא בהימנותא דישוע משיחא׃

13 *Nam qui ministrauerint bene, gradum bonum acquirūt sibiipsis, et fiduciam multam in fide Jeschua Christi.*

14 הלין כתב אנא לך כד [l] מסכר אנא דבעגל אתא אנא לותך׃

14 *Hæc scribo tibi, sperans quòd citò veniam ad te:*

15 ואן הו דין [m] דמוחר אנא דתדע איכנא [n] ולא [o] למתהפכו בביתה דאלהא דאיתיה עדתא דאלהא חיא עמודא ושתאסתא [p] דשררא׃

15 *Etsi autem fiat vt differam, vt cognoscas quomodo oporteat cōuersari in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei viuētis, columna et fundamētū veritatis.*

16 [q] ושריראית רב הו [r] ארזא הנא [s] דכאנותא דאתגלי בבסר ואזדדק ברוח ואתחזי למלאכא ואתכרז בית עממא ואתהימן בעלמא [t] ואסתלק בשובחא׃

16 *Et verè magnum est mysterium hoc iustitiæ, Quòd Deus reuelatus est in carne, et iustificatus est in spiritu, et visus est Angelis, & prædicatus est inter Gentes, et fides habita est illi in mundo, & sublatus est in gloriam.*

קפלאון ד

Cap. IIII.

1 רוחא דין [u] פשיקאית אמרא [x] דבזבנא אחריא [y] נפרקון אנש מן הימנותא ויאזלון בתר רוחא טעיתא ובתר יולפנא [z] דשאדא׃

1 *SPiritus autem planè dicit quòd temporibus posterioribus discedent nōnulli à fide, & [1] sectabuntur spiritus deceptores, & doctrinā dæmoniorum:*

2 הלין [aa] דבאסכמא דגלא מטעין וממללין כדבותא [bb] וכוין [cc] בתארתהון׃

2 *Qui per similitudinem decipiunt, et loquuntur mendacium, & sunt [2] adusti in conscientia sua.*

Et

וכלין

[a] צלין נתונים׃
[b] ארזא סוד׃
[c] תארתא לבב׃
[d] יתבקון יבחנו׃
[e] דלא רשין בלי תוכחה׃
[f] נכפן אוכלות ושותות בטהרה׃
[g] אכלן קרצא מלשינות׃
[h] דבר מנהיג׃
[i] דרגא מדרגה׃
[k] מגלא אפא בשחון׃
[l] מסכר מקוה׃
[m] מוחר מאחר׃
[n] ולא ראוי׃
[o] למתהפכו להתהלך׃
[p] שררא אמת׃
[q] שריראית באמת׃
[r] ארזא הסוד׃
[s] כאנותא צדקה׃
[t] אסתלק הועלה׃
[u] פשיקאית בביאור׃
[x] זבנא עיתים׃
[y] נפרקון יסורו׃
[z] שאדא השדים׃
[aa] אסכמא דמות׃
[bb] כוין יש כויה להם׃
[cc] תארתהון לבם׃

1 Ad verbum, Et ibunt post spiritus deceptores, & post doctrinam, &c.

2 Metaphora sumpta est ab iis quibus putridum aliquod membrum amputatum est adhibito cauterio. Et sensus est, Nulla religione tenetur.

Κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν. 3

Ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ, καλὸν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον. 4

Ἁγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως. 5

Ταῦτα ὑποτιθέμενος τοῖς ἀδελφοῖς, καλὸς ἔσῃ διάκονος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐντρεφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας, ᾗ παρηκολούθηκας. 6

Τοὺς δὲ βεβήλους καὶ γραώδεις μύθους παραιτοῦ· γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν. 7

Ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος· ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμός ἐστιν, ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης. 8

Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. 9

Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ κοπιῶμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα ὅτι ἠλπίκαμεν ἐπὶ Θεῷ ζῶντι, ὅς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν. 10

Παράγγελλε ταῦτα καὶ δίδασκε. 11

Μηδείς σου τῆς νεότητος καταφρονείτω· ἀλλὰ τύπος γίνου τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἁγνείᾳ. 12

Ἕως ἔρχομαι πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ. 13

Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοι διὰ προφητείας, μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου. 14

[3]Prohibentium contrahere matrimonium, *iubētium* abſtinere à cibis [4]quos Deus creauit [5]ad participādū [6]cum gratiarū actione fidelibꝰ, & iis qui cognouerunt veritatem.

[7]Nam quicquid creauit Deus, bonum *eſt*: nec quicquam reiiciendū *eſt*, ſi cū gratiarū actione ſumatur.

[8]Sanctificatur enim per verbum Dei & preces.

[9]Hæc ſi ſubieceris fratribus, bonus eris miniſter Ieſu Chriſti, innutritus in ſermonibus fidei, bonæq; doctrinæ quam aſſectatus es.

[10]Cæterùm profanas & aniles fabulas reiice: [11]ſed exerce teipſum ad pietatem.

[12]Nā corporalis exercitatio paululum habet vtilitatis: at pietas ad omnia vtilis eſt, vt quæ promiſſionē habeat vitæ præſentis ac futuræ.

[13]Fidus eſt hic ſermo & dignus qui omnibus modis recipiatur.

Nam idcirco etiam fatigamur & probris afficimur quòd ſperemus in Deo viuo, qui eſt conſeruator omnium hominum, maximè *verò* fidelium.

Hæc denuntia & doce.

[14]Nemo tuam iuuētutem deſpiciat: ſed eſto exemplar fidelium in ſermone, in conuerſatione, in charitate, in ſpiritu, in fide, in puritate.

[15]Interim dum venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

Ne negligito donum quod in te eſt, quod datum eſt tibi ad prophetandum, cum impoſitione manuū preſbyterii.

3 Duas falſæ iſtius doctrinæ ſpecies exprimit, nempe cælibatus legem & delectū ciborum.

4 Eiuſmodi doctrinas probat ſemeritò vocaſſe dæmonicas: primùm quòd earum doctores de rebus alienis decernāt. An enim ipſi cibos crearunt?

5 Secundò, quòd finem cuius cauſa creati ſunt à Deo omnes cibi, nempe vt iis frueremur, ſuis placitis euertant.

6 Tertiò, quòd Deū hoc modo ſuo honore ſpolient, qui in illorū vſu velit celebrari. Simul autem declarat Apoſtolus, ſobriè & cū bona cōſciētia vtendum illa Dei liberalitate.

7 Canonem Apoſtolicum de tollendo ciborum delectu falſæ illi doctrinæ opponit.

8 Is demum bonis Dei donis legitimè vtitur qui illorū largitorem ex ipſius verbo agnoſcit & inuocat.

9 Concluſio cum exhortatione, vt Timotheus iſta ſedulò, velut ab Apoſtolo penè cum lacte hauſta, Eccleſiis proponat.

10 Iterum ſanam doctrinā opponit nō modo falſæ illi et apoſtaticæ doctrinæ, ſed etiam vanis omnibus & curioſis argutiis.

11 Nō tantùm ſana doctrina ſed etiā pia & religioſa vita miniſtro Verbi opus eſt.

12 Pietas in ſpirituali cultu poſita eſt, non in externæ vitæ auſteritate, quæ etſi rectè vſurpata aliquem vſum habet, tamen nullo modo cum pietate eſt conferēda. Prodeſt enim illa per accidens, iſta verò promiſſionem habet præſentis & futuræ vitæ.

13 Digreſſio, in qua oſtēdit, eos qui pietati ſtudent, etiamſi ærumnis & probris vexentur, idcirco tamē non eſſe miſeros vti cæteros homines, quum ob eandem cauſam minimè affligantur propter quam cæteri, & longè diſpar ſit ipſorum exitus. Quomodo enim ſuos Dominus deſereret, qui ſuos etiam hoſtes ſua beneficētia dignatur? quam doctrinā monet ſedulò eſſe inculcandam.

14 Iam ad exhortationem illam redit, oſtendens quæ ſint veræ Paſtoris virtutes, quibus, etiamſi deſit ætas, reuerentiam ſibi conciliet, nempe & oratio & vita, charitatis, zeli, fidei & puritatis teſtes: litui verò, infularum, annuli, pallii, & puerilium huiuſmodi ineptiarum nulla vſquam mentio.

15 Paſtoris priuatum exercitium eſt, aſſidua Scripturæ lectio, ex qua hauriat exhortationis & doctrinæ materiam, & ſibi & aliis ſalutificæ.

3 [a]וכלין למזדוגו ומפרקין מן מאכלתא אילין דאלהא ברא אנין [b]לחושחא ולתודיתא לאילין דמהימנין וידעין [c]שררא :

Et prohibent matrimonio coniungi, et faciũt abstinere à cibis quos Deus creauit ad vsum, & ad gratiarum actionem, iis qui credunt & norunt veritatem.

4 מטול דכל דברא לאלהא שפיר הו ולית מדם [d]דמסלי אן בתודיתא יתנסב :

Quia quicquid creatum est à Deo, bonum est: et nihil est abominandum, si cum gratiarum actione sumatur.

5 מקדש הו גיר במלתא דאלהא ובצלותא :

Sanctificatur enim per sermonem Dei, & per orationem.

6 הלין אן תהוא מלף לאחיך משמשנא טבא תהוא דישוע משיחא כד מתרבא אנת במלא דהימנותא ובמולפנא טבא [e]דיליף אנת :

Hæc si docueris fratres tuos, minister bonus eris Ieschua Christi, educatus in sermonibus fidei, & in doctrina bona quam edoctus es.

7 מן [f]שועיתא דין פכיהתא [g]דסבתא [h]אשתאל [i]ודרש נפשך [k]בכאנותא :

A narrationibus autem insulsis vetularũ te subducito, et exerce teipsum in iustitia.

8 דורשא גיר דפגרא [l]זבנא זעורא [m]מותר כאנותא דין בכל מדם מותרא ואית לה [n]שוודיא [o]דחיא דזבנא הנא ודעתיד :

Exercitatio enim corporis tempore modico prodest: iustitia autem in omni re prodest, & est illi promissio vitæ huius temporis et futuri.

9 מהימנא הי מלתא [p]ושויא הי למקבלותה :

Fidelis est sermo, & dignus qui recipiatur:

10 מטול הדא הו גיר לאינן [q]ומתחסדינן [r]דמסברינן באלהא חיא דאיתוהי [s]מחינא דבני נשא כלהון יתיראית דמהימנא :

Propter hoc enim laboramus & probris afficimur, quòd fiduciam habemus in Deo viuente, qui est conseruator filiorum hominis omniũ, maximè fidelium.

11 הלין [t]אלף ופקד :

Hæc doce, & præcipe.

12 ולא אנש [u]יבסא על טליותך אלא הוי דמותא למהימנא במלתא [x]ובהופכא [y]ובחובא ובהימנותא ובדכיותא :

Et ne quisquam contemnat adolescentiam tuam, sed esto exemplar fidelibus in sermone, et in conuersatione, & in charitate, et in fide, et in puritate.

13 עד אתא אנא [z]אתחפט בקרינא ובבעותא ובמולפנא :

Donec ego venero, sedulus esto in lectione, et in oratione, et in doctrina

14 ולא [aa]תבסא במוהבתא דאית בך הי דאתיהבת לך בנביותא [bb]ובסימידא דקשישותא :

Neque negligas donum quod est in te, quod datum fuit tibi per prophetiam, & [3]per impositionem manuum presbyterii.

aaa.i.

[a] כלין מונעים :
[b] לחושחא להנאה :
[c] שררא האמת :
[d] מסלי נתעב :
[e] יליף מלומד :
[f] שועיתא פכיהתא סיפורי הבל :
[g] סבתא הזקנות :
[h] אשתאל פרש עצמך :
[i] דרש נפשך התהלך :
[k] כאנותא דבר צדק :
[l] זבנא זמן :
[m] מותר מועיל :
[n] שוודיא הבטחת :
[o] חיא חיים :
[p] שויא ראויה :
[q] מתחסדינן סובלים אנחנו חרפה :
[r] מסברינן קווים אנו :
[s] מחינא מושיע :
[t] אלף למד :
[u] יבסא יבזה :
[x] בהופכא בדרכיך :
[y] חובא אהבה :
[z] אתחפט השתדל :
[aa] תבסא תבזה :
[bb] סימידא תשומת יד :

3 In Syro textu vox est composita à verbo סים, quod significat Imponere, & nomine אידא, quod significat Manum.

Ταῦτα μελέτα, ἐν τούτοις ἴσθι. ἵνα 15 σου ἡ προκοπὴ φανερὰ ᾖ ἐν πᾶσιν.

Hæc exerce, in his esto: vt tuus profectus manifestus sit inter omnes.

Ἔπεχε σεαυτῷ, καὶ τῇ διδασκα- 16 λίᾳ· ἐπίμενε αὐτοῖς. τοῦτο γὰρ ποιῶν, καὶ σεαυτὸν σώσεις καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου.

Attẽde tibiipsi, & doctrinæ: persiste in istis. id enim si feceris, & teipsum seruabis & eos qui te audierint.

Κεφάλαιον ε΄.

Cap. V.

Πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς, ἀλλὰ 1 παρακάλει ὡς πατέρα· νεωτέρους, ὡς ἀδελφούς·

[1]Seniorẽ ne increpato, sed hortare vt patrem, iuniores, vt fratres:

1 *De mediocritate in priuatis reprehensionibus, secundum ætatis & sexus gradus seruanda.*

Πρεσβυτέρας, ὡς μητέρας· νεωτέρας, ὡς ἀδελφάς, ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ. 2

Mulieres natu grandiores, vt matres: iuniores, vt sorores, cum omni puritate.

Χήρας τίμα τὰς ὄντως χήρας. 3

[2]Viduas honora quæ verè viduæ sunt.

2 *De viduarum cura cõstituit hos Canonas Apostolus.*

Εἰ δέ τις χήρα τέκνα ἢ ἔκγονα ἔχει, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον 4 εὐσεβεῖν, καὶ ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς προγόνοις. τοῦτο γάρ ἐστι καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

[3]Quòd siqua vidua liberos aut nepotes habet, discãt in primis [4]in propriam domum pietatem exercere, [5]& vicem rependere parentibus. [6]hoc enim est honestum & acceptum coram Deo.

3 *Liberi & nepotes viduarum parentum pro viribus curã gerunto.*

4 *Prima ratio, Quoniam sibiipsis quod suis impendũt.*

5 *Altera, Quoniã natura ipsa docet maioribus vicem rependere.*

6 *Tertia, Quoniam Deo gratum est hoc officium.*

Ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη ἤλπικεν ἐπὶ τὸν Θεόν, καὶ προσμένει 5 ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας.

[7]Porrò quæ verè vidua est ac sola, sperat in Deo, & permanet in supplicationibus & precibus nocte ac die.

7 *Secundus Canon, Verè viduarum (id est quæ inopes & suorum præsidio destitutæ sunt, & piè ac religiosè viuunt) curã Ecclesia suscipito.*

Ἡ δὲ σπαταλῶσα, ζῶσα τέθνηκε. 6

[8]At quæ in luxu viuit, *ea* viuens mortua est.

8 *Tertius Canon, Viduæ in luxu degentes, & suæ familiæ curam negligentes, inter apostatas & ipsis infidelibus deteriores censentor.*

Καὶ ταῦτα παράγγελλε, ἵνα ἀνεπίληπτοι ὦσιν. 7

Hæc igitur denuntiato, vt sint irreprehensæ.

Εἰ δέ τις τῶν ἰδίων καὶ μάλιστα τῶν 8 οἰκείων οὐ προνοεῖ, τὴν πίστιν ἤρνηται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων.

Quòd siqua suis & maximè domesticis non prouidet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἔλαττον 9 ἐτῶν ἑξήκοντα, γεγονυῖα ἑνὸς ἀνδρὸς γυνή·

[9]Vidua allegatur non minor annis sexaginta, quæ fuerit vnius viri vxor.

9 *Quartus Canon, In viduarum Ecclesiæ ministrantium album nulla sexaginta annis minor admittitor, ab omni impudicitiæ probro immunis: de cuius diligentia, charitate, & integritate idoneis testibus constet.*

Ἐν

15 בְּהָלֵין אֶתְהַגָּא וּבְהֵין הֱוַי [a]דְּתֶתִידַע לְכֻל־נַשׁ דְּלִקְדָמַיךְ אָתֵא אַנְתְּ ׃

Hæc meditare, & in eis insiste: vt notũ fiat omni homini[4] quòd proficias.

16 וֶאזְדַהַר בְּנַפְשָׁךְ וּבְיוּלְפָּנָךְ [b]וְחַמְסֵן בְּהוֹן כַּד הָלֵין גֵּיר תֶּעְבֵּד נַפְשָׁךְ [c]תַּחֵא וְלַאִילֵין דְּשָׁמְעִין לָךְ ׃

Et attende tibiipsi & doctrinæ tuæ, et constanter persiste in his. Hæc enim quum feceris, teipsum seruabis, & eos qui te audiunt.

קֶפָלֵאוֹן ה

Cap. V.

1 בְּקַשִּׁישָׁא לָא תֶּנְעוֹר אֶלָּא [d]אַפִּיסַיְהִי אַיךְ דְּלַאבָא וְלַאִילֵין דַּטְלַיִן אַיךְ דְּלַאחַיךְ ׃

SEniorem ne increpaueris, sed adhortare eum tanquam patrem, & eos qui sunt iuuenes, tanquam fratres tuos:

2 וְלַקַשִּׁישָׁתָא אַיךְ אֶמְהָתָא וְלַאִילֵין דַּטְלַיִן אַיךְ דְּלַאחְוָתָךְ בְּכֻלָּהּ דַּכְיוּתָא ׃

Et anus tanquã matres, et eas quæ sunt iuuenes, tanquam sorores tuas, in omni puritate.

3 לַאַרְמְלָתָא [e]יַקַּר לַאִילֵין דַּאַרְמְלָתָא אֶנֵין [f]בַּשְׁרָרָא ׃

Viduas honora, quæ viduæ sunt in veritate.

4 וְאֶן אִית אַרְמַלְתָּא דְּאִית לָהּ בְּנַיָּא אוֹ בְּנֵי בְנַיָּא [g]יֵאלְפוּן לוּקְדַם דְּבַבְנַי בַּיְתְהוֹן נְזַדְּקוּן וְנֶפְרְעוּן [h]חוּבָלֵא לַאבָהַיְהוֹן הָדָא גֵּיר מְקַבְּלָא קֳדָם אֱלָהָא ׃

Et siqua est vidua cui sunt filij aut [1]nepotes, discãt prius vt in domesticos suos iustitiam exerceant, & rependãt [2]fœnus progenitoribus suis. hoc enim acceptum coram Deo.

5 אַיְדָא דֵּין [i]דְּשַׁרִירָאִית אַרְמַלְתָּא הִי [k]וּמְשַׁוְּהַדְתָּא הָדָא [l]סַבְרָהּ עַל אֱלָהָא הוּ [m]וְאָמִינָא בַּצְלוֹתָא וּבַבְעוּתָא בְּלַלְיָא וּבְאִימָמָא ׃

Quæ autem verè vidua est et solitaria, huius spes est in Deo, & perseuerat in orationibus, & in obsecrationibus nocte dièque:

6 אַיְדָא דֵּין [n]דְּפָלְחָא [o]אַסְטְרַנְיָא מִיתְתָא הִי כַּד חַיָּא ׃

Quæ verò seruit voluptati, mortua est dum viuit.

7 הָלֵין הֱוַית מְפַקֵּד לְהֵין דַּדְלָא [p]רֶשְׁיָן נֶהְוְיָן ׃

Hæc præcipe illis vt irreprehensibiles sint.

8 אֶן אֱנָשׁ גֵּיר דַּאִילֵין דְּדִילֵהּ אֶנוּן וְיַתִּירָאִית דַּאִילֵין דְּאִיתַיְהוֹן בְּנֵי בַּיְתָא דְּהַימָנוּתָא לָא [q]יָצֵף הָנָא כְּפַר לָהּ בְּהַימָנוּתָא וּבִישׁ הוּ מֶן אִילֵין דְּלָא מְהַימְנִין ׃

Siquis enim eorum qui sui sunt, et præsertim eorum qui sunt domestici fidei, non habet curam, hic abnegauit fidem, et est peior quàm ij qui nõ credunt.

9 הֱוַית הָכִיל [r]גְּבָא אַרְמַלְתָּא אַיְדָא דְּלָא בְצִירָא מֶן שִׁתִּין שְׁנִין אַיְדָא דַּלְחַד הוּ גַּבְרָא הֲוָת ׃

Elige itaque viduam quæ non sit minor quàm sexaginta annorum, quæ vni fuerit viro.

Marginal notes (Hebrew):

[a] תתידע תודע׃
[b] חמסן היה קים׃
[c] תחא תחיה׃
[d] אפיסיהי פיסהו׃
[e] יקר כבד׃
[f] שררא אמת׃
[g] יאלפון תלמודנה׃
[h] חובלא הנשקים׃
[i] שריראית באמת׃
[k] משוהדתא גלמודא׃
[l] סברה תקותה׃
[m] אמינא מתמדת׃
[n] פלחא פועלת׃
[o] אסטרניא שעשועים׃
[p] רשין תוכחות׃
[q] יצף משתדל׃
[r] גבא בוחר׃

Marginal notes (Latin):

4 Ad verbum, Quòd ante te progrediaris. Hebraismus.

1 Ad verbum, Aut filii filiorum. Hebraismus.
2 Id quod nati progenitoribus debent, fœnus vocat: quasi illi sumptus & labores quos in eis educãdis sustinuerunt, fœnori ipsis dederint.

Ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη, εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενοδόχησεν, εἰ ἁγίων πόδας ἔνιψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησε. 10

In operibus bonis idoneo testimonio ornata: si liberos educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subuenit, si omne bonum opus est assiduè sectata.

Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ· ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσιν· 11

[10] Porrò iuniores viduas recusa: postquam enim lasciuire cœperint aduersus Christum, nubere volunt:

10 Ratio prima cur iuniores viduæ ad ministerium non admittantur, Quoniam videlicet propter ætatis leuitatem excusso tandem onere sibi à Christo imposito, de repetendo potius matrimonio cogitant: quo fit vt ministerium deserant cui se obstrinxerant.

Ἔχουσαι κρίμα ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. 12

Ex eo damnandæ quòd primam fidem reiecerint.

Ἅμα δὲ καὶ ἀργαὶ μανθάνουσι περιερχόμεναι τὰς οἰκίας· οὐ μόνον δὲ ἀργαί, ἀλλὰ καὶ φλύαροι καὶ περίεργοι, λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα. 13

[11] Simul autem etiã otiosæ discũt circumire domos: imò non solùm otiosæ, sed etiam nugaces & curiosæ, garrientes quæ non oportet.

11 Altera ratio, Quòd pleræque sint garrulæ & curiosæ, & neglecta muneris sui cura, discursatrices.

Βούλομαι οὖν νεωτέρας γαμεῖν, τεκνογονεῖν, οἰκοδεσποτεῖν, μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόναι τῷ ἀντικειμένῳ λοιδορίας χάριν. 14

[12] Velim igitur iuniores nubere, liberos gignere, domũ administrare, nullam occasionem dare aduersario ad maledicendum.

12 Quintus Canõ, Viduæ iuniores nubũto, & sanctè familias suas regunto.

Ἤδη γάρ τινες ἐξετράπησαν ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ. 15

Iam enim nonnullæ deflexerunt, sequutæ Satanam.

Εἴ τις πιστὸς ἢ πιστὴ ἔχει χήρας, ἐπαρκείτω αὐταῖς, καὶ μὴ βαρείσθω ἡ ἐκκλησία, ἵνα ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκέσῃ. 16

[13] Quòd siquis fidelis aut siqua fidelis habet viduas, eis subuenito, & non onerator Ecclesia, vt iis quæ verè viduæ sunt subueniat.

13 Sextus Canon, Fideles priuatim quantum fieri potest, suas viduas iuuanto, nec istis sumptibus Ecclesia grauator.

Οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν· μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ. 17

[14] Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habentor: maximè qui laborant in sermone & doctrina.

14 Iam quomodo cum presbyteris, id est pastoribus, denique disciplinæ Ecclesiæ præfectis se gerere debeat qui eorum collegio præest, his præscriptis canonibus, dissèrit. Primus Canon, De presbyteris officio suo bene fungentibus honestè sustentandis, Ecclesia, sicut Deus ipse præcepit, in primis laborato.

Deut. 25. 4
1. cor. 9. 9
Matth. 10. 10
luc. 10. 7

Λέγει γὰρ ἡ γραφή, Βοῦν ἀλοῶντα οὐ φιμώσεις. Καί, Ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ. 18

Dicit enim Scriptura, ‖Boui trituranti non obligabis os. Et, ‖Dignus est operarius mercede sua.

Κατὰ πρεσβυτέρου κατηγορίαν μὴ παραδέχου, ἐκτὸς εἰ μὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων. 19

[15] Aduersus presbyterum accusationem ne admittito, nisi sub duobus aut tribus testibus.

15 Secundus Canon, Accusatio aduersus presbyterum, nisi prius auditis duobus aut tribus testibus, ne admittitor.

Τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐνώπιον πάντων ἔλεγχε, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι. 20

[16] Eos qui peccant, coram omnibus argue, vt & reliqui timeant.

16 Tertius Canon, Presbyteri sic conuicti, palàm coarguuntor, vt sint aliis exẽplo.

Διαμαρτύ-

10 ואית לה סהדותא דעבדא שפירא אן [a] רבית בניא אן קבלת אכסניא אן [b] אשיגת רגליהון דקדישא אן ארוחת לאליצא אן הלכת בכל עבד טב ׃

Et sit ei testimonium operum bonorum: si educauit liberos, si excepit hospites, si lauit pedes sanctorum, si refrigerio fuit afflictis, si ambulauit in omni opere bono.

11 מן ארמלתא דין אילין דטלין [c] אשתאל מצטרין ־להין גיר על משיחא ובעין למהוא לגברא ׃

A viduis autem quæ iuuenes sunt, abstine: lasciuiūt enim aduersus Christum, & quærunt vt sint viro:

12 ודינהין קים הו [d] דטלמי הימנותהין קדמיתא ׃

Et earum iudicium firmum est quòd abiecerunt fidem suam primam.

13 [e] ילפן דין אף [f] חבננותא כד מתכרכן [g] בית ביתא ולא בלחוד חבננותא אלא אף דיסגין ממללא [h] ויפרקן [i] סריקתא וממללן מדם דלא [k] ולא ׃

Discunt autem etiā pigritiam, circumeuntes domatim: nec solùm pigritiam [discūt,] verumetiam vt multiplicent sermones, & sectentur vana, et loquantur id quod non oportet.

14 צבא אנא הכיל דאילין דטלין יזדוגן וילדן בניא ונדברן בתיהין ולא [l] יתלן לבעל דבבא אף לא חדא עלתא [m] דצוחיתא ׃

Volo igitur vt illæ quæ iuuenes sunt, nubant, & pariant liberos, et regant domos suas, & non præbeant aduersario vllam occasionem maledicentiæ.

15 על דהשא גיר [n] שרין אנש אנש [o] למסטא בתר סטנא ׃

Quia enim iam cœperunt plures auertere sese post Satanam.

16 אן אנש מהימנא או מהימנתא אית להון ארמלתא [p] יתרסון אנין ולא [q] יאקרן על עדתא דלאילין דארמלתא אנין [r] דשררא [s] תספקי ׃

Siquis fidelis, aut [siqua] fidelis sit cui sint viduæ, nutriant illas, & non onerent Ecclesiam vt iis quæ sunt viduæ veræ, sufficiat.

17 קשישא אילין דשפיר [t] מתדברין [u] לאיקרא [x] עפיפא [y] ישוון יתיראית לאילין דלאין במלתא ובמולפנא ׃

Seniores, qui bene sese gerunt, honore duplici digni sint: maximè ii qui laborant in sermone & in doctrina.

18 אמר גיר כתבא דלא תבלום [z] תורא [aa] בדרכתא [bb] ושוא הו פעלא אגרה ׃

Dicit nanque Scriptura, Ne occludas [os] bouis in tritura: et, Dignus est operarius mercede sua.

19 על קשישא קטיגרנותא לא תקבל אלא על פום תרין ותלת סהדין ׃

Aduersus seniorē accusationē ne recipias, nisi per os duorū triúmue testiū.

20 לאילין דחטין קדם כל־נש [cc] כון דאף שרכא דאנשא ידחלון ׃

Eos qui peccāt, coram omni homine corrige: vt etiam reliqui homines timeant.

[a] רבית גדלה׃
[b] אשיגת רחצה׃
[c] אשתאל מנע עצמך׃
[d] טלמי השליכו׃
[e] ילפן לומדות׃
[f] חבננותא עצלות׃
[g] בית ביתא מבית אל בית׃
[h] יפרקן ילכו אחרי׃
[i] סריקתא ההבלים׃
[k] ולא ראוי׃
[l] יתלן יתנו׃
[m] צוחיתא כלימה׃
[n] שריו החלו׃
[o] למסטא לנטות׃
[p] יתרסון יאכילו׃
[q] יאקרן יכבידו׃
[r] דשררא באמת׃
[s] תספקי יספוק׃
[t] מתדברין מתהלכים׃
[u] איקרא כבוד׃
[x] עפיפא מוכפל או כפול׃
[y] ישוון ראויים הם׃
[z] תורא שור׃
[aa] דרכתא בהדיש׃
[bb] שוא ראוי׃
[cc] כון הוכח׃

מסהד

Infrà.9.13.

Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, 21 καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν.

Χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, μη- 22 δὲ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις· σεαυτὸν ἁγνὸν τήρει.

Μηκέτι ὑδροπότει, ἀλλ' οἴνῳ ὀλίγῳ 23 χρῶ, διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.

Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν. τισὶ 24 δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν.

Ὡσαύτως καὶ τὰ καλὰ ἔργα πρόδηλά ἐστι· καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα, κρυ- 25 βῆναι οὐ δύναται.

[17] ‖Obteſtor in conſpectu Dei, & Domini Ieſu Chriſti, & electorum Angelorum, vt hæc ſerues, abſque eo vt vnum alteri præferas, nihil faciens in alteram partem declinãdo

[18] Manus citò necui imponito, neque communicato peccatis alienis: temetipſum purum ſerua.

[19] Ne amplius eſto abſtemius: ſed vino pauculo vtere, propter ſtomachum tuum & crebras tuas infirmitates.

[20] Quorundam hominũ peccata antè manifeſta ſunt, præeũtia dãnationi: quoſdam verò ſubſequũtur.

[21] Itidem & bona opera antè manifeſta ſunt: & ea quæ ſecus habẽt, occultari non poſſunt.

17 *Quartus Canõ, In Eccleſiaſticis (præſertim aduerſus ipſos presbyteros) cognitionibus quibus Deus ipſe & Dominus Ieſus Chriſtus Angelorum multitudine ſtipatus intereſt, ſumma, ſine vllo præiudicio & perſonarum reſpectu, ſinceritas obſeruator.*

18 *Quintus Canõ, Neminem antiſtes leuiter ordinato: nullius hac in re ſtultitiæ aut minus recto affectui fauens, alienam culpam in ſe deriuato: ſiquid à collegis perperam fiat, is ſuam conſcientiam puram ſeruato.*

19 *Sextus Canon, Presbyteri in victus ratione, ſuæ valetudinis moderatam rationem habento.*

20 *Quoniam vt ſumma diligẽtia adhibeatur, irrepunt tamen ad miniſterium hypocritæ, monet Paſtores Apoſtolus ne hac re perturbẽtur, vel quicquã propterea de ſua in inquirendo diligẽtia remittant, quia Dominus peccatis eiuſmodi hominũ detegendis ſuum tempus conſtituit, noſtrum autem eſt culpam tantùm præſtare.*

21 *Alia conſolatio ad eos ſpectans qui calumniis interdum opprimuntur.*

Κεφάλαιον ς.

Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς 1 ἰδίους δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγείσθωσαν· ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται.

Οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότας μὴ 2 καταφρονείτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν· ἀλλὰ μᾶλλον δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοί εἰσι καὶ ἀγαπητοί, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι. Ταῦτα δίδασκε, καὶ παρακάλει.

Εἴ τις ἑτεροδιδασκαλεῖ, καὶ μὴ προσ- 3 έρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις τοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ,

Τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, 4 ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας· ἐξ ὧν γίνεται φθόνος, ἔρις, βλασφημίαι, ὑπόνοιαι πονηραί,

Παραδια-

Cap. VI.

[1] Qvicunque ſub iugo ſunt ſerui, ſuos dominos omni honore dignos ducunto: [2] ne nomen Dei & doctrina blaſphemetur.

[3] Qui verò fideles habent dominos, ne *eos* deſpiciant, quòd fratres ſint: ſed potius inſeruiant, quòd fideles ſint ac dilecti, *vt* qui ſint beneficii *Dei* participes. [4] Hæc doce, & exhortare.

[5] Siquis diuerſam docet doctrinã, neq; accedit ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti, & ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ,

Is turget, nihil ſciens, ſed inſaniens circa quæſtiones ac verborũ pugnas: ex quibus naſcitur inuidia, lis, maledicẽtiæ, ſuſpiciones malæ,

1 *Subiicit etiam Canonas de ſeruorũ officio in dominos: qua de re non dubiũ eſt quin tunc multæ fuerint agitatæ quæſtiones ab iis qui ex Euangelio arripiunt publici perturbandi ſtatus occaſiones. Primus autem Canõ eſt, Serui fideles, dominos infideles nacti, nihilominus ſumma fide eis ſeruiunto.*

2 *Ratio, ne Deus videri poſſit Euangelii doctrina homines ad rebellionem & res omnes malas incitare.*

3 *Secundus Canõ, Fideles ſerui dominos fideles nacti, ne fraterno nomine abutuntor, ſed tantò libentius eis obſequuntor.*

4 *Concluſio vniuerſalis, hæc omnia non tantùm eſſe ſimpliciter docẽda, ſed etiam cum exhortationibus ſedulò inculcanda.*

5 *Eos qui in ſermonibus Chriſti (i. doctrina pietatis) non acquieſcentes, in vanis quæſtionibus (vana enim ſunt alia omnia) & ſe & alios fatigant, grauiſſimè damnatos, extra Eccleſiam eiicit, vt ſuperbos, qui in Chriſti doctrina non acquieſcant: vt mendaces impoſtores, qui meram vanitatem crepent: vt inſanos, qui de rebus nihili tantopere laborent: vt peſſimas peſtes, qui ſint maximarum contentionum autores, & mentes ac iudicium hominum corrumpant: denique vt profanos & impios, qui pretioſo illo pietatis ac religionis nomine ad turpe lucrum abutantur.*

21 מסהד אנא לך קדם אלהא ומרן ישוע משיחא ומלאכוהי [a]גביא דהלין תטר ולא יתקדם רעינך [b]למדם ולא [c]תסעור מדם [d]במסב באפא :

21 *Obtestor te coram Deo, & Domino nostro Ieschua Christo, & Angelis eius electis, vt hæc serues: neque præoccupetur mẽs tua vlla re, neque facias quicquam per[3] acceptionem vultus.*

22 אידא בעגל על אנש לא תסים ולא תשתותף בחטהא נוכריא נפשך טר בדכיותא :

22 *Manum citò nemini imponas, neque communicaueris peccatis alioru͂. teipsum serua in puritate.*

23 [e]ומכיל מיא לא תשתא אלא חמרא קליל הוית שתא מטול אסטומכך ומטול [f]כורהנך [g]אמינא :

23 *Et posthac aquas ne bibas: sed vini modicum bibe, propter stomachum tuum, & propter morbos tuos assiduos.*

24 אית בני־נשא דחטהיהון ידיעין אנון ומקדמין להון לבית דינא ואית דבתרהון אזלין :

24 *Sunt filii hominis quorum peccata nota sunt, et præcedunt eos ad locum iudicij: & sunt quæ sequuntur illos.*

25 הכנא אף עבדא טבא ידיעין אנון ואילין [h]דאחרניאית אנון [i]למטשא לא משכחין :

25 *Sic etiã bona facta manifesta sunt: & ea quæ aliter habent, occultari non possunt.*

קפלאון ו

Cap. VI.

1 אילין דאיתיהון תחית [k]נירא דעבדותא למריהון בכל איקר יאחדון דלא יהוא שמה דאלהא ויולפנה מתגדף :

1 *ILLI qui sunt sub iugo seruitutis, dominos suos in omni honore habeant, ne nomen Dei & doctrina eius blasphemetur.*

2 אילין דין דאית להון מריא מהימנא לא [l]יבסון בהון על דאחיהון אנון אלא [m]יתיראית ישמשון אנון על דמהימנא אנון וחביבא הלין [n]דמתניחין בתשמשתהון הלין [o]אלף ובעי מנהון :

2 *Illi autem quibus sunt Domini fideles, ne contemnant eos, eo quòd fratres sui sunt: sed magis inseruiant eis, propterea quòd fideles sunt & dilecti,[1] qui contenti sunt ministerio eorum. Hæc doce, et pete ab eis.*

3 אן דין אית אנש דמלף יולפנא אחרנא ולא מתקרב למלא [p]חלימתא דמרן ישוע משיחא וליולפנא דדחלת אלהא :

3 *Siquis autem sit qui doceat doctrinã aliam, & non accedat ad sermones sanos Domini nostri Ieschua Christi, & ad doctrinam timoris Dei,*

4 הנא [q]דמתתרים כד מדם לא ידע אלא [r]כריה בדרשא ובבעתא דמלא דמנהון הוא [s]חסמא [t]וחריגא וגודפא ומסם ברעינא בישא :

4 *Is est qui se extollit, quũ nihil sciat: sed infirmus est circa disputationem et quæstionem verboru͂: ex quibus fit inuidia, & contentio, & maledictio, &[2] suspicio mala,*

[a] גביא הבחירים:
[b] מדם דבר:
[c] תסעור תפעל:
[d] מסב באפא משא פנים:
[e] מכיל מעתה:
[f] כורהנך חליך:
[g] אמינא תמידים:
[h] דאחרניאית אשם בדרך אחרת הולכים:
[i] למטשא להסתר:
[k] נירא עול:
[l] יבסון יבוז:
[m] יתיראית יותר:
[n] מתתניחין חפצים:
[o] אלף למד:
[p] חלימתא תמימים:
[q] מתתרים מתגאה:
[r] כריה חלש:
[s] חסמא קנאה:
[t] חריגא מרון:

3 Vide Matth. 6.

1 Syriacæ voces sunt דמתתניחין בתשמשתהון, quæ id præcisè significant quod vertimus. Eorum autẽ sensus est, eam ob causam fideles seruos fidelibus dominis eo diligentiùs inseruire debere, quòd ministeriũ ipsorum dominis suis gratum sit.

2 Ad verbũ, Positio in mente mali. & est periphrasis suspicionis quã quis aliquid mali assumit in mente sua, quod de alio suspicatur.

Παραδιατριβαὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας, νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν. ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων.

Peruersæ exercitationes hominũ mente corruptorum, & qui priuati sunt veritate, & quæstui habent pietatẽ. secede ab iis qui eiusmodi sunt.

Ἔστι δὲ πορισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια μετὰ αὐταρκείας. 6

[6]Est autem quæstus magnus pietas cum animo sua sorte contento.

6 Venustè detorquet nomen quæstus, confitens pietatem esse maximum lucrũ, sed diuersa prorsus ratione, quoniam videlicet veram sufficientiam affert.

Οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα. 7

[7]Nihil enim intulimus in mũdũ, videlicet nec efferre quicquam possumus.

7 Stultitiam eorũ irridet qui rebus caducis adeo cupidè inhiãt vt expleri nullo modo possint, quũ tamen eo quod supra modum est frui non possint.

Ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα. 8

Sed habentes alimenta & quibus tegamur, his contenti erimus.

Οἱ δὲ βουλόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδα, καὶ ἐπιθυμίας πολλὰς ἀνοήτους καὶ βλαβεράς, αἵτινες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν. 9

[8]Qui autem volunt ditescere, incidunt in tẽtationem & laqueum, & cupiditates multas amentes & damnosas, quæ demergunt homines in exitium & interitum.

8 Alia ratione Timotheum ab auaritia deterret, nempe quòd infinitas eásque nocentissimas cupiditates secum trahat, quibus seipsos auari excarnificant, eousque vt fidem etiam & salutem suã abiiciant.

Ῥίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστιν ἡ φιλαργυρία· ἧς τινὲς ὀρεγόμενοι ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ ἑαυτοὺς περιέπειραν ὀδύναις πολλαῖς. 10

Siquidem radix omnium malorum est amor pecuniæ: quam quidam dum appetunt, aberrarunt à fide, & seipsos transfixerunt doloribus multis.

Σὺ δέ, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ταῦτα φεῦγε· δίωκε δὲ δικαιοσύνην, εὐσέβειαν, πίστιν, ἀγάπην, ὑπομονήν, πρᾳότητα. 11

[9]Tu verò, homo Dei, ista fuge: sectare autem iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, tolerantiam, lenitatem.

10 Peculiaris exhortatio ad varias virtutes, quibus pastores in primis ornatos esse oporteat.

Ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθης, καὶ ὡμολόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων. 12

Decerta præclarum certamen fidei, apprehende vitam æternam, cuius causa & vocatus es, & professus præclaram professionem corã multis testibus.

Supra, 5.31

Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάντα, καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν· 13

Matth. 27.11 iohan. 18.37

[10]‖Denuntio tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Iesu Christo, q. ‖testatam fecit coram Pontio Pilato bonam illam professionem:

10 Grauissima obtestatio, vt summa fide superiora omnia seruentur, intentis in Iesu Christi aduentũ oculis, cuius gloria vano huius mundi splendori, & potentia omnibus impiorũ terriculamentis sit opponenda.

Τηρῆσαί σε τὴν ἐντολήν, ἄσπιλον, ἀνεπίληπτον, μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· 14

Vt serues hæc mandata, maculæ & culpæ omnis expers, vsque ad illustrem illum aduentum Domini nostri Iesu Christi:

Ἣν

Quem

5 ושחקא דבני־נשא אילין דמחבל רעינהון [a] וגליזין מן [b] קושתא [c] וסברין [d] דתאגורתא הי דחלת אלהא אנת דין אתרחק מן הלין :

Et attritio filiorum hominis, quorũ corrupta mens est, et destituuntur veritate, et putãt quòd quæstus sit reuerẽtia Dei. tu autem elonga te ab istis.

[a] גליזין נוקים: [b] קושתא אמת: [c] סברין חושבים: [d] תאגורתא רכולה:

6 תאגורתן גיר דילן רבא הי דאיתיה דחלת אלהא [e] בחשחתא [f] דמסתן :

Quæstus enim noster magnus est, qui est reuerentia Dei, cum vsu sufficientiæ nostræ.

[e] חשחתא הנאת: [f] מסתן ספקנו:

7 מדם גיר לא אעלן לעלמא וידיעא דאף לא דנפק מנה [g] משכחינן :

Nihil enim intulimus in mundum: et notũ est quòd neque efferre ab eo [quicquam] possumus.

[g] משכחינן יכולים אנחנו:

8 מטול הנא ספקא לן מאכולתא [h] ותכסיתא :

Propter hoc sufficit nobis alimentũ et operimentum.

[h] תכסיתא כסות:

9 אילין דין דצבין למעתר נפלין בנסיונא ובפחא וברגיגתא סגיאתא דסכלן [i] ומסגפן ומטבען לבני־נשא בחבלא ובאבדנא :

Qui autem volunt ditari, incidunt in tentationes, et in laqueos, & in cupiditates multas stultas, & affligẽtes et demergentes filios hominis in ruinam & perditionem.

[i] מסגפן מענות:

10 עקרא גיר דכלהין בישתא איתיה רחמת כספא דאית אנשא [k] דאתרגרגו לה ומן הימנותא טעו ונפשהון אעלו [l] לדוונא סגיאא :

Radix enim omnium malorum est amor argenti, quod sunt quidam qui concupiuerũt, & à fide aberrauerunt, atque seipsos [4] immiserunt in dolores multos.

[k] אתרגרגו התאוו: [l] דוונא מרוים:

11 אנת דין או בר־נשא דאלהא מן הלין ערוק [m] והרט בתר זדיקותא ובתר [n] כאנותא ובתר הימנותא ובתר [o] חובא ובתר [p] מסיברנותא ובתר מביכותא :

Tu autẽ, ô fili hominis Dei, ab istis fuge, & [5] sectare iustitiam, & rectitudinem, & fidem, & charitatem, et patientiam, & mansuetudinem.

[m] הרט רוץ: [n] כאנותא צדק: [o] חובא אהבה: [p] מסיברנותא התחזקות:

12 [q] ואתכתש [r] באגונא טבא דהימנותא [s] ואדרך חיא דלעלם דלהון אתקרית ואודית תודיתא טבתא קדם סהדא סגיאא :

Et cõtende in certamine bono fidei, et apprehende vitam quæ est in æternum, ad quam vocatus es, et cõfessus es confessionem bonam coram testibus multis.

[q] אתכתש לחם: [r] אגונא קרב מלשון יון: [s] אדרך חשג:

13 מסהד אנא לך קדם אלהא הו [t] דמחא כל וישוע משיחא הו דאסהד קדם פונטיוס פילטוס סהדותא שפירתא :

Contestor te coram Deo qui viuificat omnia, et Ieschua Christo, qui testatus est coram Pontio Pilato testimonium bonum:

[t] מחא מחיה:

14 [u] דתטריוהי פוקדנא דלא [x] טולשא ודלא מום עד־מא לגלינה דמרן ישוע משיחא :

Vt serues ipsum mandatum sine labe & sine macula, vsque ad reuelationẽ Domini nostri Ieschua Christi.

[u] תטריוהי תטור אותו: [x] טולשא נתק:

4 In impresso erat אעל, sed perperam, pro אעלו, quod nos ex manuscripto codice restituimus.

5 Ad verbum, Curre post eum. Hebraismus.

Supra, 1.11 apoc. 17.14, & 19.16

15 Ἣν καιροῖς ἰδίοις δείξει ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ κύριος τῶν κυριευόντων·

15 Quem temporibus suis ostendet ille ‖beatus & solus princeps, rex regum, & dominus dominorum:

Iohan. 1.18

16 Ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον· ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδὲ ἰδεῖν δύναται· ᾧ τιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον· ἀμήν.

16 Qui solus habet immortalitatē, lucem habitans inaccessam:‖quem vidit nemo hominum, neque videre potest: cui honor & robur æternum. Amen.

Mar. 4.19 luc. 12.15

17 Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μηδὲ ἠλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ τῷ ζῶντι, τῷ παρέχοντι ἡμῖν πλουσίως πάντα εἰς ἀπόλαυσιν·

17 [11]Iis qui diuites sunt in hoc seculo, denuntia ne efferantur animo, ‖neque spem ponant in diuitiis incertis, sed in Deo viuo, qui præbet nobis omnia copiosè ad fruēdum:

18 Ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς, εὐμεταδότους εἶναι, κοινωνικούς·

18 Vt *aliis* benefaciant, vt diuites sint operibus bonis, faciles ad impertiendum, facilis conuictus:

19 Ἀποθησαυρίζοντας ἑαυτοῖς θεμέλιον καλὸν εἰς τὸ μέλλον, ἵνα ἐπιλάβωνται τῆς αἰωνίου ζωῆς.

19 [12]Recondētes sibiipsis‖fundamētum bonum in posterum, vt apprehendant æternā vitam.

20 Ὦ Τιμόθεε, τὴν παρακαταθήκην φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας, καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως·

20 [13]Timothee, depositum serua, & auersare profanos de rebus inanibus clamores, & oppositiones falsò nominatæ scientiæ:

21 Ἥν τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν. Ἡ χάρις μετὰ σοῦ. Ἀμήν.

21 Quam nonnulli præ se ferentes, circa fidē aberrarunt à scopo. Gratia *sit* tecum. Amen.

Πρὸς Τιμόθεον πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Λαοδικείας, ἥτις ἐστὶ μητρόπολις Φρυγίας τῆς Πακατιανῆς.

Ad Timotheum prior, missa fuit Laodicea, quæ est metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

11 Addit veluti auctarium, seuerā admonitionem ad diuites spectantem, vt in primis à duabus pestibus sibi caueant, superbia nimirum & spe fallaci, quib' tres excellentes virtutes opponit, spem in Deū illum viuum, beneficentiam in proximū, & morum facilitatem.

12 Laus beneficentiæ ab effectis, quòd sit firmum Spiritus Dei in nobis habitantis, ac proinde salutis nobis donandæ, testimonium.

13 Præcipuam omnium superiorum admonitionum repetit, animo omnium ministrorum Verbi altiùs infigendam: nēpe vt inanem sophistices garrulitatem fugiant, in sinceræ doctrinæ simplicitate permanentes.

15 הו דעתיד [a]בזבנה [b]יחויוהי אלהא מברכא [c]וחילתנא בלחודוהי מלכא דמלכא ומרא דמרותא ׃

15 *Quę tẽpore suo ostensurus est Deus, benedictus & potens, solus rex regum, & dominus dominorum.*

16 הו דהו בלחודוהי לא מתחבל [d]ועמר בנוהרא דאנש לא משכח דיתקרב ואנש מן בני־נשא לא חזיהי אף לא מצא למחזיה דלה איקרא ושולטנא לעלם עלמין אמין׃

16 *Qui solus est incorruptibilis, et inhabitat lucem ad quam nemo accedere potest: nec vllus filiorum hominis vidit eum, neque potest videre eum: cui gloria & imperium in seculum seculorum. Ammin.*

17 לעתירא דעלמא הנא פקד דלא [e]יתתרימון ברעיניהון ולא [f]יתתכלון על עותרא דלית עלוהי [g]תוכלנא אלא על אלהא חיא הו דיהב־לן כל עתיראית [h]לניחן ׃

17 *Diuitibus seculi huius pręcipe ne eleuentur in mentibus suis, neque securi sint in diuitiis in quibus non est securitas: sed in Deo viuẽte, qui dat nobis omnia opulenter ad recreationẽ nostram:*

18 ויעבדון עבדא טבא ויעתרון [i]בסוערנא שפירא ויהוון [k]דלילין [l]למתל ולמשתותפו ׃

18 *Et faciant opera bona, et diuites fiãt in actionibus bonis, sintque faciles ad dandum & ad communicandum.*

19 ויסימון לנפשהון שתאסתא טבתא למדם דעתיד [m]דידרכון חיא [n]שרירא ׃

19 *Et ponant sibiipsis fundamentum bonum in id quod futurum est vt apprehendant vitam veram.*

20 או טימתא אזדהר במדם [o]דאתגעל לך וערוק מן בנת קלא [p]סריקתא ומן [q]הפכתא דידעתא דגלתא ׃

20 *O Timothee, sis solicitus in eo quod commendatum est tibi, & fuge à [z]vocibus inanibus, et ab oppositionibus scientię falsę.*

21 אילין גיר דמשתודין לה טעו להון מן הימנותא [r]טיבותא עמך אמין ׃

21 *Qui enim profitentur eam, aberrarunt à fide. Gratia tecum. Ammin.*

שלמת אגרתא דלות טימתאוס קדמיתא דאתכתבת מן לדיקיא ׃

Finitur epistola ad Timotheum prior, quę scripta fuit è Laodicea.

[a] בזבנה בעתו׃
[b] יחויוהי יראה אותו׃
[c] חילתנא גיבור׃
[d] עמר שוכן׃
[e] יתתרימון יתגאו׃
[f] יתתכלון יבטחו׃
[g] תוכלנא ביטחון׃
[h] ניחן מנוחתנו׃
[i] סוערנא פעולות׃
[k] דלילין קלים׃
[l] למתל לתת׃
[m] ידרכון ישיגו׃
[n] שרירא נאמנים׃
[o] אתגעל נפקד ר״ל נתן כפיקדון בידיך׃
[p] סריקתא בלתי מועילות׃
[q] הפכתא דברי הפך לקוחים מלימוד שקר׃
[r] טיבותא חסד׃

[z] Ad verbum, A filiabus vocum. Vide quæ Act. 12 annotauimus.

Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴ δευτέρα.

Κεφάλαιον α.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, 1

Τιμοθέῳ ἀγαπητῷ τέκνῳ, χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς, καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. 2

Act.22.3

Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ, ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν ἐν ταῖς δεήσεσί μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας· 3

Ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν, μεμνημένος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ· 4

Ὑπόμνησιν λαμβάνων τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως, ἥτις ἐνῴκησε πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λωΐδι, καὶ τῇ μητρί σου Εὐνίκῃ· πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ ἐν σοί. 5

Δι' ἣν αἰτίαν ἀναμιμνήσκω σε ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ὅ ἐστιν ἐν σοὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου. 6

Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ. 7

Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ· ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ δύναμιν Θεοῦ· 8

1.Cor.1.1

Τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ· οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, 9 ἀλλὰ

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheum posterior.

Cap. I.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionẽ vitæ quæ est in Christo Iesu,

Timotheo dilecto filio, gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro.

[1]Gratiam habeo Deo, ‖cui seruio à maioribus cum pura conscientia, vt assiduam tui memoriam teneo in precibus meis nocte ac die:

Desiderans te videre, memor tuarũ lacrymarũ, vt gaudio replear.

In memoriam reuocans eam quæ in te est non simulatam fidem, quæ habitauit prius in auia tua Loide, & matre tua Eunica: persuasus sum autem quòd in te quoque.

Quam ob causam suggero tibi vt exsuscites donum Dei quod est in te per impositionem manuum mearum.

[2]Non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed roboris, & charitatis, & sanitatis animi.

[3]Ne igitur te pudeat testimonii Domini nostri, neq; te pudeat mei, qui sum captiuus ipsius: sed esto particeps afflictionum Euangelii, ex potentia Dei:

[4]Qui seruauit nos, & vocauit ‖vocatione sancta: non ex operibus nostris, - - sed

1 *Scopus epistolæ præcipuus est, Timotheum confirmare vt fortiter ad extremũ vsque perseueret, proposita primùm sua in eum beneuolentia, deinde commemoratis excellentibus donis quæ velut hæreditaria extare voluerat Dominus in Timotheo & ipsius maioribus: quæ quidem ipsum tanto magis Deo obstringant.*

2 *Difficultatibus ingruentibus monet inuictã Spiritus virtutem opponendam, qua sumus à Deo donati.*

3 *Crucis ignominiam non modò probrosam esse negat, sed etiam honorificẽtissimam esse probat: primùm, quòd Euangelium cuius causa pii affliguntur, sit testimonium Christi: secundò, quòd in illis demum eluceat summa Dei virtus.*

4 *Ostendit quantis beneficiis Deus fortiter asserendæ suæ gloriæ cum salute nostra coniunctæ nos obstrinxerit: commemoratis salutis nostræ causis, nempe gratuito illo & æterno Dei proposito de nobis in Christo venturo seruandis: vnde factũ sit vt à Deo tãdem gratis per Euangelii prædicationem, ad Christum mortis destructorem & immortalitatis autorem vocaremur.*

אגרתא דלות טימתאוס דתרתין

קפלאון א

1 פולוס שליחא דישוע משיחא בצבינה דאלהא [a]ובמולכנא דחיא דבישוע משיחא:

2 לטימטאוס ברא חביבא [b]טיבותא ורחמא ושלמא מן אלהא אבא ומן מרן ישוע משיחא:

3 מודא אנא לאלהא הו דלה משמש אנא מן אבהתי [c]בתארתא דכיתא [d]דאמינאית מתדכר אנא לך בצלותי דלליא ודאימממא:

4 [e]וסוא אנא למחזיך ומתדכר אנא דמעיך דאתמלא חדותא:

5 [f]בעוהדנא דהוא לך בהימנותך [g]שרירתא הי [h]דשרת לוקדם באמא דאמך לואיס ובאמך אוניקא [i]מפס אנא דין דאף בך:

6 מטול הנא [k]מעהד אנא לך [l]דתעיר מוהבתא דאלהא הי דאית בך [m]בסים אידי:

7 לא גיר יהב לן אלהא רוחא [n]דדחלתא אלא דחילא [o]ודחובא [p]ודמרתינותא:

8 לא הכיל תבהת בסהדותה דמרן אף לא בי באסירה אלא שקול בישתא עם אונגליון בחילא דאלהא:

9 הו [q]דאחין וקרן בקרינא קדישא לו איך עבדין אלא איך צבינה — —

וטיבותה

[a] מולכנא חבטחת:
[b] טיבותא חסד:
[c] תארתא לבב:
[d] אמינאית תמיד:
[e] סוא חומד:
[f] עוהדנא זיכרון:
[g] שרירתא נאמנת:
[h] שרת שכנה:
[i] מפס בטות:
[k] מעהד מזכיר:
[l] תעיר תעורר:
[m] סים תשומת:
[n] חילא גבורה:
[o] רחובא אהבה:
[p] מרתינותא חשקט הרוח שרשו רתא:
[q] אחין חושיענו:

Epistola ad Timotheum posterior.

Cap. I.

1 *PAVLVS Apostolus Ieschua Christi, per voluntatem Dei, & secundum promissionem vitæ quæ est in Jeschua Christo:*

2 *Timotheo filio dilecto gratia & misericordia, & pax à Deo Patre & à Domino nostro Ieschua Christo.*

3 *Gratias ago Deo, cui seruio à primogenitoribus meis in conscientia pura, quòd constanter memor sim tui in precationibus meis [1]nocturnis et diurnis:*

4 *Et desiderem videre te, & memor sim lacrymarum tuarum, vt implear gaudio:*

5 *Per recordationem quæ est erga te, propter fidem tuam veram, quæ habitauit primùm in [2]auia tua Loide, et in matre tua Eunica: persuasum autem habeo quòd etiam [habitet] in te.*

6 *Propter hoc commonefacio te vt excites illud donum quod est in te per impositionem manus meæ.*

7 *Non enim dedit nobis Deus spiritũ timiditatis, sed virtutis & charitatis et tranquillitatis [animi.]*

8 *Ne pudeat te testimonii Domini nostri, neque etiam mei vincti ipsius: sed fer mala cum Euangelio per virtutem Dei:*

9 *Qui seruauit, et vocauit nos vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundũ voluntatem suam, --*

[1] Ad verbum, Noctis & diei.

[2] Ad verbum, In matre matris tuæ. Hebraismus.

ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων·

Rom.16.25 ephеſ.1.4 coloſſ.1.26 tit.1.2

10 Φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ εὐαγγελίου.

1.Tim.2.7

11 Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν·

12 Δι' ἣν αἰτίαν καὶ ταῦτα πάσχω· ἀλλ' οὐκ ἐπαισχύνομαι. οἶδα γὰρ ᾧ πεπίστευκα, καὶ πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστι τὴν παρακαταθήκην μου φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν.

13 Ὑποτύπωσιν ἔχε ὑγιαινόντων λόγων, ὧν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας, ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

14 Τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν.

15 Οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἐστι Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης.

16 Δῴη ἔλεος ὁ Κύριος τῷ Ὀνησιφόρου οἴκῳ· ὅτι πολλάκις με ἀνέψυξε, καὶ τὴν ἅλυσίν μου οὐκ ἐπαισχύνθη.

17 Ἀλλὰ γενόμενος ἐν Ῥώμῃ, σπουδαιότερον ἐζήτησέ με, καὶ εὗρε.

18 Δῴη αὐτῷ ὁ Κύριος εὑρεῖν ἔλεος παρὰ Κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. καὶ ὅσα ἐν Ἐφέσῳ διηκόνησε, βέλτιον σὺ γινώσκεις.

Κεφάλαιον β.

1 Σὺ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

2 Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι.

Σὺ

ſed ex ſuo propoſito, & gratia quæ data quidem eſt nobis in Chriſto Ieſu ‖ ante tempora ſecularia:

Sed patefacta nunc eſt per illuſtrem illum aduentum ſeruatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui & mortem aboleuit, & vitam in lucem produxit ac immortalitatẽ per Euãgeliũ.

‖ [5]Cuius conſtitutus ſum ego præco & apoſtolus, ac doctor Gentiũ.

[6]Quam ob cauſam & hæc patior: [7]neque erubeſco. noui enim cui crediderim, & mihi perſuaſum eſt eũ poſſe depoſitum meum in illum diem ſeruare.

[8]Exemplar teneto ſanorum ſermonum, quos à me audiſti, cum fide & charitate quæ *eſt* in Chriſto Ieſu.

[9]Præclarũ depoſitum ſerua [10]per Spiritum ſanctũ qui inhabitat in nobis.

[11] Noſti hoc, auerſatos me fuiſſe omnes qui ſunt in Aſia: ex quibus eſt Phygellus & Hermogenes.

Præſtet miſericordiam Dominus Oneſiphori familiæ: quoniam ſæpe me recreauit, & catenam meam non erubuit.

Imò quum eſſet Romæ, ſtudioſiſſimè quæſiuit me, & inuenit.

Det ei Dominus vt inueniat miſericordiam apud Dominũ in die illo. Quàm multa etiã Epheſi ſubminiſtrarit, tu optimè noſti.

Cap. II.

Tv igitur, fili mi, corroborare per gratiam quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Et quæ audiſti à me inter multos teſtes, hæc committe fidelibus hominibus, qui ſint idonei ad alios quoque docendos.

5 Euangelium illud eſt quod prædicauit Apoſtolus.

6 Apoſtolatum ſuũ inexpectato argumẽto confirmat, nempe quòd mundus illud ferre non poſſet, ac proinde ipſum eius præconem perſequeretur.

7 Propoſito ſuo exẽplo oſtendit quomodo futurum ſit vt nos crucis Chriſti non pudeat, nempe ſi certi ſimus Deum & poſſe & velle ſalutem quã veluti penes ſe depoſitam habet, nobis in illum diem ſeruare.

8 Exprimit qua potiſsimùm in re oporteat ipſum eſſe quãconſtantiſsimum, nẽpe in ipſa doctrina, cuius epitomæ ſunt fides & charitas: deinde in ipſa eius tradendæ ratione, cuius velut expreſſam effigiem in Apoſtolo Timotheus cognouerat.

9 Amplificatio à dignitate tantæ rei penes miniſtros depoſitæ.

10 Occupatio, arduumquidem eſſe id præſtare ſed potentiſsimum eſſe Dei Spiritum, qui ſua virtute nos intus donarit.

11 Occurrit offendiculo propter apoſtatas quoſdam exorto, eorum etiam nomina exprimendo, vt ab omnibus dignoſcerentur. Sed iis opponit vnius hominis ſingularem fidem, vt vel vnicum bonum exemplũ malis omnibus præponderet.

1 Concluſio ſuperioris exhortationis, addita tamen declaratione, non ſeruari depoſitum ab iis qui illud intus contineant, ſed ab iis potius qui quamliberaliſsimè cum aliis id communicent, vt hoc modo quam plurimi fiant eius participes, ſine vllo cuiuſquam detrimento.

[a] וטיבותה הי דאתיהבת לן בישוע משיחא מן קדם [b] זבנא [c] דעלמא ׃

et gratiā eius quæ data est nobis in Ieschua Christo ante tempus seculorum.

10 ואתגלית השא בגליניה [d] דמחינן ישוע משיחא דבטל למותא [e] וחוי [f] חיא [g] ולא מתחבלנותא באונגליון ׃

Et manifestata est nunc per manifestationem seruatoris nostri Jeschua Christi, qui aboleuit mortem, et ostendit vitam & incorruptionem per Euangelium:

11 הו [h] דאתתסימת בה אנא [i] כרוזא ושליחא ומלפנא דעממא ׃

Jn quo ego constitutus sum præco & apostolus ac doctor Gentium.

12 מטול הנא [k] מסיבר אנא הלין ולא בהת אנא ידע אנא במן הימנת [l] ומפס אנא [m] דמטיא באידוהי [n] גועלני [o] למטר לי ליומא הו ׃

Propter hoc sustineo ista, & non erubesco. Noui cui credidi: et persuasus sum quòd facultas est in manibus eius, depositum meum seruare mihi in diem illum.

13 נהוין לך [p] חורא מלא [q] חלימתא דשמעת מני בהימנותא ובחובא דבישוע משיחא ׃

Sint tibi [z] formulæ sermonum sanorum, quos audiuisti à me cum fide & cū charitate quæ est in Ieschua Christo

14 [r] גועלנא טבא [s] טר ברוחא דקודשא הי [t] דעמרת בן ׃

Depositum bonum serua per Spiritum sanctum qui habitat in nobis.

15 ידע אנת הדא [u] דהפכו מני כלהון הלין דבאסיא דאיתיהון מנהון פוגלוס והרמגנים ׃

Nosti hoc, quòd auersati sint à me omnes qui sunt in Asia, ex quibus sunt Phygellus et Hermogenes.

16 [x] יתל מרן רחמא לביתה דאנסיפרוס [y] דזבנין סגיאן [z] אניחני [aa] ובשׁשלתא דאסורי לא בהת ׃

Det Dominus noster misericordiā familiæ Onesiphori, quæ temporibus multis refocillauit me, & in catenis vinculorum meorum non erubuit.

17 אלא אף כד אתא לרהומי [bb] בחפיטותא בעני [cc] ואשכחני ׃

Sed etiam quum venisset Romam, diligenter quæsiuit me, & inuenit me.

18 יתל לה מרן דישכח רחמא לות מרן ביומא הו וכמא דשמשני באפסוס יתיראית ידע אנת ׃

Det ei Dominus noster vt inueniat misericordiam apud Dominum nostrum in die illo: et quàm ministrauerit mihi Ephesi, abundè nosti.

קפלאון ב

Cap. II.

1 אנת הכיל ברי [dd] אתחיל בטיבותא בישוע משיחא ׃

TV igitur, fili mi, corroborare in gratia quæ est per Jeschua Christū.

2 ואילין דשמעת מני ביד סהדא סגיאא הנין [ee] אגעל לאנשא מהימנא אילין [ff] דמטיא באידיהון אף לאחרנא [gg] למלפו ׃

Et quæ audiuisti à me [1] per multos testes, hæc depone apud homines fideles, in quorum manibus facultas sit etiā alios docere.

Marginal glosses:

[a] טיבותה חסדו ׃ [b] זבנא זמן ׃ [c] דעלמא עולמים ׃ [d] מחינן מושיענו ׃ [e] חוי הראה ׃ [f] חיא החיים ׃ [g] לא מתחבלנותא מה שאינו תחת ההשחתה ׃ [h] אתתסימת הושמתי ׃ [i] כרוזא מבשר ׃ [k] מסיבר סובל ׃ [l] מפס בטוח ׃ [m] מטיא באידוהי הכות בידו ׃ [n] גועלני פקדוני ׃ [o] מטר שמור ׃ [p] חורא תיבות ׃ [q] חלימתא תמימים ׃ [r] גועלנא הפיקדון ׃ [s] טר שמור ׃ [t] עמרת שוכנת ׃ [u] הפכו פנו ׃ [x] יתל יתן ׃ [y] זבנין פעמים ׃ [z] אניחני הניח אותי ׃ [aa] ששלתא שלשלאות ׃ [bb] בחפיטותא בזהירות ׃ [cc] אשכחני מצא אותי ׃ [dd] אתחיל התאמץ ׃ [ee] אגעל הפקד ׃ [ff] מטיא באידיהון יש לאל ידם ׃ [gg] למלפו ללמד ׃

[z] Syra vox חורא vix alibi reperitur, vt ex collatione quid propriè significet intelligi non possit: puto tamen propriè significare foramina, cuius singulare est חור vsitatum: ac formulas dicit Foramina, metaphora sumpta à numulariis, qui in diuersis capsulis (quæ speciem habent foraminum) diuersa monetarum genera, ordine certo, & sibi constituto disponunt, vt in promptu singula habeāt quū opus fuerit.

[1] Ad verbum, Per manum multorum testium. Hebraismus.

וסיבר

3 Σὺ οὖν κακοπάθησον ὡς καλὸς στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ.

[2]Tu igitur feras laborem vt bonus miles Iesu Christi.

4 Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.

Nemo qui militat implicatur vitæ negotiis, vt ei placeat à quo delectus est miles.

2 Alia admonitio, Ministerium Verbi esse spiritualem militiam, qua nemo sic fungi possit vt imperatori suo placeat, nisi omnibus auocamētis semel valedicat.

5 Ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις, οὐ στεφανοῦται ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ.

[3]Quòd si certet etiam aliquis, nō coronatur nisi legitimè certauerit.

3 Tertia admonitio, Ministerium esse instar gymnici certaminis, in quo nemo coronetur nisi ex præscriptis legibus certauerit, quantumuis duræ & difficiles fuerint.

6 Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν.

[4]Agricolam oportet prius laborando fructus percipere.

4 Alia similitudo eodem spectans, Non sperandam messem nisi præeunte arationis & sationis labore.

7 Νόει ἃ λέγω. δῴη γάρ σοι ὁ Κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι.

[5]Considera quæ dico. Det igitur tibi Dominus intelligentiam in omnibus.

5 Omnia ista ne intelligi quidem, nedum præstari possūt, nisi petita & data à Deo intelligentia.

8 Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαβίδ, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου·

[6]Memēto Iesum Christū resurrexisse ex mortuis, *factum* ex semine Dauid, secundum Euangeliū meū:

6 Duo capita nostræ fidei, ab hæreticis perpetuò oppugnata, disertè confirmat: quorum vnum, nempe Christum, esse verum illum Messiam, hominem ex Dauidis semine factum, est nostræ salutis basis: alterum, est eiusdē vertex, nempe eum resurrexisse ex mortuis.

9 Ἐν ᾧ κακοπαθῶ μέχρι δεσμῶν, ὡς κακοῦργος· ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται.

[7]In quo velut facinorosus, affligor vsq; ad vincula: sed sermo Dei non est vinctus.

10 Διὰ τοῦτο πάντα ὑπομένω διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, ἵνα καὶ αὐτοὶ σωτηρίας τύχωσι τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μετὰ δόξης αἰωνίου.

Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur quæ est in Christo Iesu, cū gloria æterna.

7 Occupatio, Se quidem instar sceleratorum in vinculis teneri, sed causam nō esse cur propterea nōnulli fidem detraherent eius Euangelio: quum Deus nihilominus ipsius ministerio benediceret, imò etiā huius captiuitatis et patientiæ suæ exemplum Ecclesiam multis modis confirmaret in vitæ melioris expectatione.

Rom.6.5

11 Πιστὸς ὁ λόγος· εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν·

Fidus *est hic* sermo. ‖nā si cum *eo* mortui sumus, cum *eo* etiā viuemus.

Matth.10.33 mar.8.38

12 Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς.

Si toleramus, etiamcum eo regnabimus: ‖si abnegamus, & ille abnegabit nos.

Rom.3.3 & 9.6

13 Εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται.

Si infidi sumus, ‖ ille *tamen* fidus manet: negare seipsum non potest.

14 Ταῦτα ὑπομίμνησκε, διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ Κυρίου μὴ λογομαχεῖν, εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων.

Hæc suggere, obtestans corā Domino ne verborum pugnas sequantur: quod nullam affert vtilitatem, *imò* auditores subuertit.

8 Quarta admonitio, Non de verbis & quæstionibus non modo inutilibus, sed etiā plerunque damnosis, esse decertandum, sed de eo potius, vt nos ad omne patientiæ genus, atque adeo mortem ipsam cum Christo (i. pro Christi nomine subeundam) comparemus: quoniā sit certus ad vitam, & eam quidem gloriosissimam, aditus: sicut è contrariò hominum perfidia nihil de veritate Dei decedit: certum autē exitium sibi accersunt homines.

15 Σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστῆσαι τῷ Θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.

‖Stude teipsum probatum sistere Deo, operarium qui non erubescat, *et* qui rectè sermonem veritatis secet.

9 Quinta admonitio, Ministrum esse oporte re non otiosum disputatorem, sed fidelem in veritatis sermone rectè distribuendo dispensatorem, adeo quidem vt etiam aliorum garrulam curiositatem cohibeat.

Τὰς

3 וסיבר[a] בישתא איך פלחא טבא דישוע משיחא׃

3 *Et tolera mala tanquam miles bonus Ieschua Christi.*

4 לא אנש פלח[b] ומתפכר[c] בצבותא דעלמא דישפר להו מן[d] דגביהי׃

4 *Nemo militat, & implicat se negotiis seculi, ut placeat ei qui elegit ipsũ.*

5 ואן[e] מתכתש אנש לא[f] מתכלל אן בנמוסה לא מתכתש׃

5 *Et, si certauerit aliquis, non coronatur, nisi secundum legem suam certet.*

6 [g] לאכרא דלאא[h] ולא לה דקדמא מן פארוהי[i] יסתיבר׃

6 *Agricolæ qui laborat, conuenit ut primùm de fructibus suis cibetur.*

7 [k] אסתכל מדם דאמר אנא [l] יתל לך מרן חכמתא בכל מדם׃

7 *Considera id quod dico: [z] dabit tibi Dominus noster sapientiã in omni re.*

[z] Vel, Det.

8 [m] אתדכר לישוע משיחא דקם מן בית מיתא הו דאיתוהי מן זרעא דדויד איך אונגליון דילי׃

8 *Memor esto Ieschua Christi, quòd resurrexit à mortuis, qui est ex semine Dauid, secundum Euangeliũ meum:*

9 דבה סבל אנא בישתא עד־מא לאסורא איך עבד בישתא אלא מלתה דאלהא לא אסירא׃

9 *In quo sustineo mala usque ad vincula, tanquam patrator malorum: sed sermo Dei non est vinctus.*

10 מטול הנא כל מדם[n] מסיבר אנא מטול [o] גביא דאף הנון ישכחון חיא בישוע משיחא עם שובחא דלעלם׃

10 *Propter hoc omnia suffero, propter electos, ut etiam inueniant salutem in Ieschua Christo cum gloria, quæ est in æternum.*

11 מהימנא הי מלתא אן גיר מיתן עמה אף עמה[p] נחא׃

11 *Fidelis est sermo: si enim mortui sumus cum eo, etiam cum eo viuemus:*

12 ואן[q] נסיבר אף[r] נמלך עמה אן דין נכפור בה אף הו יכפור בן׃

12 *Et si tolerauerimus, etiam regnabimus cum eo: si autẽ negauerimus eũ, etiam ille negabit nos.*

13 ואן לא נהימן בה הו בהימנותה [s] מקוא דיכפור גיר בנפשה לא משכח׃

13 *Et si non crediderimus in eum, ipse in fide sua permanet: ut enim neget seipsum [fieri] non potest.*

14 הלין הוית[t] מעהד להון ומסהד קדם מרן דלא יהוון [u] מתחרין במלא [x] דלא יותרן[y] לסוחפא דאילין דשמעין להון׃

14 *Hæc commemora eis, et testare coram Domino nostro, ne contendãt sermonibus inutilibus, ad subuersionem eorum qui audiunt eos.*

15 [z] ויתבטל לך דתקים נפשך גמיראית קדם אלהא [aa] פלחא דלא [bb] בהתתא דמכרז[cc] תריצאית מלתא[dd] דשררא׃

15 *Et cura sit tibi ut sistas teipsum perfectè coram Deo, operarium sine erubescentia, et prædicantem rectè sermonem veritatis.*

[a] סיבר סבול׃
[b] מתפכר מתעסק׃
[c] צבותא עניני׃
[d] גביהי בחר בו׃
[e] מתכתש נלחם׃
[f] מתכלל מעוטר׃
[g] אכרא עובד אדמה׃
[h] ולא ראוי׃
[i] יסתיבר יאכל׃
[k] אסתכל הסתכל׃
[l] יתל יתן׃
[m] אתדכר זכור׃
[n] מסיבר סובל׃
[o] גביא הבחירים׃
[p] נחא נחיה׃
[q] נסיבר נסבול׃
[r] נמלך נמלוך׃
[s] מקוא עומד׃
[t] מעהד מזכיר׃
[u] מתחרין נצים׃
[x] דלא יותרן בלי תועלת׃
[y] לסוחפא להריסת׃
[z] יתבטל לך השתדל׃
[aa] פלחא פועל׃
[bb] בהתתא בושת׃
[cc] תריצאית ביושר׃
[dd] שררא אמת׃

16 Τὰς δὲ βεβήλους κενοφωνίας περιΐστασο· ἐπὶ πλεῖον γὰρ προκόψουσιν ἀσεβείας.

Profanos autem de rebus inanibus clamores cohibe: [10] ad maiorē enim procedent impietatem.

17 Καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἕξει· ὧν ἐστιν Ὑμέναιος καὶ Φιλητός·

Et sermo eorum depascet vt gangræna: ex quibus est Hymenæus & Philetus:

18 Οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι· καὶ ἀνατρέπουσι τήν τινων πίστιν.

Qui circa veritatem aberrarunt à scopo, dicentes resurrectionem iā esse factam: & subuertūt quorūdam fidem.

10 Astutiam Satanæ patefacit, qui ab his initiis exorsus, sensim nos pertrahit ad impietatem, serpēte illo profanæ garrulitatis malo: quod tristi eorum exemplo probat qui resurrectionem iam factam docebant.

19 Ὁ μέντοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ Θεοῦ ἕστηκεν, ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην, Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ· καὶ, Ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα Χριστοῦ.

[11] Solidum tamen fundamentum Dei stat, habens sigillum hoc, Nouit Dominus qui sint sui: &, Discedat ab iniustitia omnis qui nominat nomen Christi.

11 Digressio, qua offendiculis ex illorū defectione exortis medetur: primò ostendens electos esse extra huiusmodi defectionis periculum: secundò, Deo notos illos esse, nō nobis: ac proinde mirum non esse si sæpe hypocritas pro veris fratribus habeamus: nobis autem dādam esse operam ne illorum similes simus, sed vt potius reipsa simus quod dicimur.

Rom. 9. 21

20 Ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα· καὶ ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν.

[12] Cæterùm in magna domo non tantùm sunt vasa aurea & argētea, sed etiam lignea ac testacea: ‖ & alia quidem ad decus, alia verò ad dedecus.

12 Occupatio, Non cedere in patrisfamilias dedecus quòd in magna domo non habeat omnia eiusdem generis & vsus vasa, sed curandum nobis esse vt vasa ad decus comparata coperiamur.

21 Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν, ἡγιασμένον, καὶ εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον.

Siquis igitur seipsum ab his expurgarit, erit vas ad decus, sanctificatum, & accommodum vsibus Domini, & ad omne opus bonum comparatum.

1. Cor. 1. 2

22 Τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε· δίωκε δὲ δικαιοσύνην, πίστιν, ἀγάπην, εἰρήνην μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν Κύριον ἐκ καθαρᾶς καρδίας.

[13] Iuueniles autem cupiditates fuge: sed sectare iustitiam, fidem, charitatem, [14] pacem ‖ cum iis qui inuocant Dominum ex puro corde.

1. Tim. 1. 4, & 4. 7
tit. 3. 9

23 Τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι γεννῶσι μάχας.

‖ Stultas autē & ineruditas quæstiones reiice, sciens eas gignere pugnas.

13 Rediens vnde fuerat à vers. 16 digressus, monet vt in rebus seriis & ad pietatem ipsam spectantibus, sese exerceat.

14 Sexta admonitio, Vitandam in primis omnē animi acerbitatem, tum in docendis omnibus, tum etiam in reuocandis qui extra viā aberrarunt.

24 Δοῦλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδακτικὸν, ἀνεξίκακον.

Seruum autem Domini non oportet pugnare, sed placidū esse erga omnes, aptum ad docēdum, tolerantem malos.

25 Ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους· μήποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας·

Cum lenitate erudientē eos qui cōtrario animo sunt affecti: ecquādo det eis Deus vt resipiscentes agnoscant veritatem.

Καὶ

Et

16 מן מלא [a]סריקתא דלית בהין [b]חשחו אשתאל יתיראית גיר יוספון ער רושעהון הלין [c]דענין בהין :

[a] סריקתא כלי פרי : [b] חשחו מועיל : [c] ענין מתעסקים :

A sermonibus vanis, in quibus non est vtilitas, te subducito: multùm enim adiiciunt ad improbitatem illorum qui occupantur in eis:

17 ומלתהון איך [d] חלדיתא [e] נומא תאחודי בסגיאא איתוהי דין חד מנהון הומנאוס [f]ואחרנא פיליטוס :

[d] חלדיתא היא חולי שמתפשט בגוף יום יום : [e] נומא מרעה מלשון יון : [f] אחרנא האחר :

Et sermo eorum tanquam cancer pastionē apprehendet in multis. est autem vnus ex illis Hymenæus, et alter, Philetus:

18 הלין דטעו מן [g]שררא כד אמרין [h]דקימתא דמיתא הות לה והימנותא דאנש אנש מהפכין :

[g] שררא האמת : [h] קימתא תהיית :

Qui aberrarunt à veritate, dicentes quòd resurrectio mortuorum facta sit: et fidem quorundam subuertunt.

19 שתאסתא דין [i]שרירתא דאלהא קימא הי ואית לה חתמא הנא וידע מריא לאילין דדילה אנון [k]ויפרוק מן עולא כל דקרא לשמה דמריא :

[i] שרירתא נאמנת : [k] יפרוק יסור :

Fundamentum autem firmum Dei manet, et est ei signaculum hoc, Quòd nouit Dominus eos qui sunt sui, et Discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini.

20 בביתא דין רבא לא הוא [l]מאנא דדהבא בלחוד או [m]דסאמא אית בה אלא אף [n]דקיסא אף [o]דפחרא מנהון לאיקרא ומנהון [p]לצערא :

[l] מאנא כלים : [m] סאמא כסף : [n] קיסא עץ : [o] פחרא חומר : [p] צערא כלימה :

In domo autem magna non sunt vasa aurea tantùm, aut argentea [tātùm] sunt in ea, sed etiā lignea & testacea: ex eis [quædam] in honorem, et ex eis [quædam] in contumeliam.

21 אן אנש הכיל ידכא נפשה מן חלין הוא מאנא דכיא לאיקרא [q] דעהן [r]לחושחא דמרה [s] ומטיב לכל עבד טב :

[q] עהן הגון : [r] לחושחא להנאה : [s] מטיב מוכן :

Siquis igitur expurgauerit seipsum ab istis, erit vas mundum in honorem, aptum ad vsum Domini sui, & præparatum ad omne opus bonum.

22 מן כלהין רגיגתא דטליותא ערוק [t]והרט בתר [u] כאנותא והימנותא [x]וחובא ושלמא עם אילין דקרין למרן בלבא דכיא :

[t] הרט רדוף : [u] כאנותא צדק : [x] חובא אהבה :

Ab omnibus concupiscentiis iuuenilibus fuge, & sectare iustitiam & fidē et charitatem, & pacem cum iis qui inuocant Dominū nostrū corde puro.

23 [y]חריגא [z]סכלא אילין [aa]דדלא מרדו אנון [bb] אשתאל מנהון ידע אנת גיר [cc]דתכתושא מולדין :

[y] חריגא מריבות : [z] סכלא שטות : [aa] דלא מרדו בלי חכמה : [bb] אשתאל מגע עצמך : [cc] תכתושא מלחמות :

Altercationes stultas, quæ inerudita sunt, fuge: nosti enim quòd certamina gignant.

24 עבדה דין דמרן לא [dd]חיב [ee]למתכתשו אלא דיהוא מכיך לות כל נש ומלפן [ff]ונגירא רוחה :

[dd] חיב ראוי : [ee] למתכתשו לחלחם : [ff] נגירא רוחה באריכות רוח :

Seruus autem Domini nostri non debet certare, sed placidus esse erga omnē hominem, et didacticus, & longanimis:

25 דיהוא [gg]רדא לאילין [hh]דמתחרין לקובלה במכיכותא דלמא [ii] יתל להון אלהא תיבותא וידעון שררא :

[gg] רדא מלמד : [hh] מתחרין מריבים : [ii] יתל יתן :

Vt erudiat eos qui contendunt aduersus se, cum mansuetudine: si fortè det illis Deus conuersionem, & agnoscant veritatem.

דיעהדון

26 Καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα.

Et *elapsi* ex diaboli laqueo, à quo captiui tenentur, mentis sanitatem recipiant ad *præstandam* illius volũtatem.

Κεφάλαιον γ΄.

Cap. III.

1 Τοῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί.

[1]ILlud autem scito, ‖fore vt in extremis diebus instent tempora molesta.

2 Ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι,

Erunt enim homines sui amãtes, auari, gloriosi, superbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati, impuri,

3 Ἄστοργοι, ἄσπονδοι, διάβολοι, ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, ἀφιλάγαθοι,

Charitatis expertes, nescii fœderis, calumniatores, intemperantes, immites, minimè amãtes bonorũ,

4 Προδόται, προπετεῖς, τετυφωμένοι, φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι·

Proditores, præcipites, inflati, voluptatum amantes potius quàm amantes Dei:

5 Ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι. καὶ τούτους ἀποτρέπου.

Habentes formã pietatis, sed qui vim eius abnegarint. [2]istos igitur auersare.

6 Ἐκ τούτων γάρ εἰσιν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας, καὶ αἰχμαλωτεύοντες τὰ γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις, ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις·

Ex his enim sunt isti qui irrepũt in familias, & captiuas ducunt mulierculas, onustas peccatis, actas cupiditatibus variis:

7 Πάντοτε μανθάνοντα, καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα.

Semper discentes, sed quæ nunquam ad cognitionẽ veritatis venire possint.

8 Ὃν τρόπον δὲ Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς ἀντέστησαν Μωϋσεῖ, οὕτως καὶ οὗτοι ἀνθίστανται τῇ ἀληθείᾳ, ἄνθρωποι κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίστιν.

‖Quemadmodum autem Iannes & Iambres restiterunt Mosi, ita & hi resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem.

9 Ἀλλ' οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον· ἡ γὰρ ἄνοια αὐτῶν ἔκδηλος ἔσται πᾶσιν, ὡς καὶ ἡ ἐκείνων ἐγένετο.

[3]Sed non procedent amplius: nã amẽtia istorum euidens erit omnibus, vt & illorum fuit.

10 Σὺ δὲ παρηκολούθηκάς μου τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἀγωγῇ, τῇ προθέσει, τῇ πίστει, τῇ μακροθυμίᾳ, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ·

[4]Tu verò assequutus es doctrinã meam, vitæ meæ rationem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, tolerantiam:

Τοῖς

Persequutiones,

1. Tim. 4. 1
2. pet. 1. 3
iud. 18

Exod. 7. 11

1 Septima admonitio, Non esse sperandam Ecclesiam aliquam incorruptam in hoc seculo, sed fore potius magnum perditissimorum hominum prouentum in ipso etiam Ecclesiæ sinu, qui tamen summam pietatem & charitatem præ se ferant.

2 Cum eiusmodi hominibus non simplici errore sed peruersitate animi resistentibus veritati (quod ex eorum fructibus apparet, quos hic graphicè prorsus describit) non est quòd ludatur opera, quum sint potius auersandi.

3 Consolationem addit, Dominum tandem istis omnem laruam detracturum.

4 Quominus ab eiusmodi hypocritis decipiamur, proponendæ sunt nobis sanctorum seruorum Dei virtutes: nec fugienda crux, quam illi vltro subierint, & quæ perpetua est veræ pietatis comes. Apostolica verò doctrina inprimis est retinenda, cuius summa est, nos fide in Christum Iesum seruari.

26 [a]דיעהדון נפשהון [b]ויפרקון מן פחה דסטנא · דבה [c]אתתצידו לצבינה :

Et memores ſint ſuiipſorum, & eripiantur ex laqueo Satanæ, quo capti ſunt ad voluntatem ipſius.

[a] יעהדון יזכרו : [b] יפרקון ימלטו : [c] אתתצידו נלכדו :

קפלאון ג

Cap. III.

1 הדא דין הוית ידע דביומתא [d]אחריא יאתון [e]זבנא קשיא :

HOc autem ſcias, quòd in diebus extremis venient tempora dura.

[d] אחריא האחרונים : [e] זבנא עיתות :

2 ויהוון בני־נשא רחמי נפשהון ורחמא כספא שבהרנא רמא מגדפנא דלאנשיהון לא [f]מתתפיסין כפרי בטיבותא רשיעא :

Et erunt filii hominis amantes ſuiipſorum, & amantes argentũ, glorioſi, elati, maledici, qui iis [1]qui præſunt ſibi non obtemperant, negantes beneficiũ, improbi,

[f] מתתפיסין מקשיבים :

3 [g]אכלי קרצא משעבדי לרגתא [h]בעריריא סניי טבתא :

[2]Calumniatores, ſubiecti affectui, feri, odio habentes bona,

[g] אכלי קרצא מלשינים : [h] בעריריא שיש להם מידות דומות לבעירים :

4 [i]משלמנא מסרהבא חתירא רחמי רגיגתא [k]טב מן [l]חובה דאלהא :

Proditores, præcipites, inflati, amantes voluptates potius quàm charitatẽ Dei.

[i] משלמנא מסגירים : [k] טב יותר : [l] חובה אהבתו :

5 דאית להון [m]אסכמא דדחלת אלהא ומן חילה דאלהא רחיקין דהכנא אנון [n]דחוק אנון מנך :

Quibus eſt ſpecies reuerentiæ Dei, et à virtute Dei longè diſcedunt. Qui tales ſunt, longè remoue abs te.

[m] אסכמא דמות : [n] רחוק השלך :

6 מנהון אנון גיר הנון [o]דמחלדין ביתבתא ושבין נשא [p]דטמירן בחטהא [q]ומתדברן לרגינתא משחלפתא :

Ex iis enim ſunt qui irrepunt in domos, et captiuas ducunt mulierculas quæ cuſtodiuntur in peccatis, et ducũtur in concupiſcentias varias:

[o] מחלדין טעמו כאים כדרך החולדה : [p] טמירן נשמרות : [q] מתדברן מתנהגות :

7 דבכל [r]זבן ילפן [ſ]ממתום לידעתא [t]דשררא למאתא לא משכחן :

Quæ omni tempore diſcunt, et nunquam ad cognitionem veritatis venire poſſunt.

[r] זבן זמן : [ſ] ממתום מעולם : [t] שררא אמת :

8 איכנא דין דינים וינברס קמו לוקבל מושא הכנא אף הנון [u]קימין לוקבל [x]שררא אנשא דמחבל רעינהון [y]וסלין מן הימנותא :

Quemadmodũ autẽ [3]Iannes & Iãbres inſurrexerunt cõtra Muſche, ita & hi inſurgunt contra veritatem: homines quorum mens corrupta eſt, & reprobati ſunt à fide.

[u] קימין עומדים : [x] שררא האמת : [y] סלין נמאסים :

9 אלא לא יאתון לקדמיהון שטיותהון גיר מתידעא הי לכל נש איכנא דאף דהנון אתידעת :

Sed non progredientur: amentia enim eorum cognita eſt omni homini, ſicut etiam illorum cognita fuit.

10 אנת דין אתית בתר יולפני ובתר [z]דוברי ובתר צביני ובתר הימנותי ובתר [aa]נגירות רוחי ובתר [bb]חובי ובתר [cc]מסיברנותי :

Tu verò aſſequutus es doctrinam meam, & aſſequutus [4]meas vitæ rationes, et aſſequutus voluntatem meã, et aſſequutus fidẽ meã, et aſſequutus lõganimitatem meam, & aſſequutus charitatem meam, & aſſequutus patientiam meam.

[z] דוברי דרכי : [aa] נגירות אריכות : [bb] חובי אהבתי : [cc] מסיברנותי התאפקותי :

וכתר

1 Ad verbum, Hominibus ſuis, tam in manuſcripto quàm in impreſſo codice: ſed contextus docet quomodo locus intelligẽdus ſit. Homines intelligit illos quibus meritò parendum ſit. Eſt igitur ſynecdoche generis pro ſpecie.

2 Principium verſus tertii deſideratur in Syro Teſtamẽto, tum impreſſo, tum manu ſcripto, videlicet, Charitatis expertes, neſcii fœderis: quod his verbis reſtitueretur, דלא חובא דלא קימא.

3 Iannes & Iambres, quos Syrus vocat Iannis & Iãbaris, in Talmud in tractatu de Oblationibus, cap. Omnes oblationes publicæ (vbi eorũ fit mentio) vocantur יוחני וממרא, Iochanne & Mamre: & dicuntur ibi fuiſſe principes magorum Pharaonis, multúmque reſtitiſſe Moſi, & ſtuduiſſe Moſis autoritatem, & miraculorum eius fidem infirmare, dũ ſuis artibus eadem fingerent quæ Moſes diuina virtute faciebat: ſed tandem eorum impotentia & diuina virtus enituit, quũ Aaronis virga in ſerpentem conuerſa, eorum virgas quæ ſerpentes videbantur, deglutiret: & ipſi in miraculo pediculorum, quum idem præſtare nõ poſſent, faterentur digitum Dei eum eſſe qui id præſtitiſſet.

4 Id eſt, Rationẽ qua me gero. Id enim ſignificat דוברא à verbo אתדבר quod ſignificat Se geſſit. Poteſt etiã verti, Conuerſationem meam.

11 Τοῖς διωγμοῖς, τοῖς παθήμασιν οἷά μοι ἐγένετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἰκονίῳ, ἐν Λύστροις· οἵους διωγμοὺς ὑπήνεγκα· καὶ ἐκ πάντων με ἐρρύσατο ὁ Κύριος.

12 Καὶ πάντες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διωχθήσονται.

13 Πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι.

14 Σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστώθης, εἰδὼς παρὰ τίνος ἔμαθες·

15 Καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν, διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

2.Pet.1.20

16 Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ.

17 Ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος.

Κεφάλαιον δ'.

1 Διαμαρτύρομαι οὖν ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μέλλοντος κρίνειν ζῶντας καὶ νεκροὺς κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ·

2 Κήρυξον τὸν λόγον, ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως· ἔλεγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ.

3 Ἔσται γὰρ καιρὸς ὅτε τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας οὐκ ἀνέξονται· ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἰδίας ἑαυτοῖς ἐπισωρεύσουσι διδασκάλους, κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν·

4 Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοὴν ἀποστρέψουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται.

Persequutiones, afflictiones quæ mihi acciderũt Antiochiæ, Iconii, Lystris: quas persequutiones sustinuerim: sed ex omnibus eripuit me Dominus.

Sed & omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persequutionem patientur.

Improbi autem homines & impostores procedẽt in peius, tum seducentes *alios*, tum seducti *ipsi*.

At tu permane in iis quæ didicisti & quæ tibi concredita sunt, sciẽs à quo didiceris:

Téque à puero sacras literas nouisse, quæ te possunt sapientem reddere in salute, per fidem quæ est in Christo Iesu.

[5] Tota Scriptura diuinitus *est* inspirata, & vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quæ *est* in iustitia.

Vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonũ perfectè instructus

Cap. IIII.

OBtestor igitur ego corã Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos in illustri illo suo aduentu & regno suo:

Prædica sermonem, insta tempestiuè, intempestiuè: argue, obiurga, exhortare cũ omni lenitate & doctrina.

[2] Nam erit tempus quum sanam doctrinam non tolerabunt: sed auribus prurientes, ipsi sibi pro suis cupiditatibus coaceruabũt doctores:

Et à veritate quidem aures auertent, ad fabulas verò conuertentur.

5 Octaua admonitio lõgè pretiosissima, Pastorem ex vno scripto Dei verbo sapere oportere, in quo perfectè tradantur quæcũque tum ad vera dogmata cognoscenda & stabilienda, falsa verò refellenda: tum ad malos quidem mores corrigendos, bonos autem instituendos spectant.

1 Summa & præcipua omnium admonitionum, ac proinde grauissima obtestatione sancita, hæc est, vt sancta etiam quadã cum importunitate proponatur Dei verbum, prout fert necessitas: ita tamen vt solidum doctrinæ fundamẽtum substernatur, & acrimonia omni sancta lenitate temperetur.

2 Captandæ iam olim fuerunt fidis pastoribus omnes occasiones, hominibus mox ad suas fabulas vltro reuersuris.

Σὺ

11 ובתר רדיפותי ובתר [a]חשי וידע אנת אילין [b]סיברת באנטיכיא ובאיקנון ובלוסטרא אידא רדיפותא סיברת ומן כלהין [c]פציני מרי :

Et assequutus persequutionem meã, & assequutus passiones meas: et nosti quæ sustinui Antiochiæ et Iconii & Lystris: quam persequutionem sustinuerim: & ex omnibus eripuit me Dominus meus.

12 וכלהון דין אילין דצבין בדחלת אלהא [d]דיחון בישוע משיחא מתרדפין :

Sed & omnes illi qui volunt in timore Dei viuere, in Christo Ieschua, persequutionem patiuntur.

13 בני־נשא דין בישא [e]ומטעינא יוספון על בישותהון כד טעין ומטעין :

Filii hominis autem mali & seductores, adiicient malitiæ suæ, errantes & in errorem inducentes.

14 אנת דין [f]קוא באילין [g]דילפת [h]ואשתררת ידע אנת גיר מן מנו ילפת :

Tu verò persiste in iis quæ didicisti, et [in quibus] confirmatus es. nosti enim à quo didiceris:

15 ודמן טליותך ספרא קדישא [i]יליף אנת דמשכחין דיחכמונך לחיא בהימנותא דבישוע משיחא :

Et quòd à pueritia tua libros sacros didiceris, qui possunt sapientem te reddere ad salutem, per fidem quæ est in Jeschua Christo.

16 על כתב גיר דברוחא אתכתב [k]מותרנא הו ליולפנא [l]ולכוונא [m]ולתורצא [n]ולמרדותא [o]דבכאנותא :

[s] In Scriptura enim quæ per Spiritũ scripta est, vtilitas est ad doctrinam, et ad redargutionem, et ad correctionẽ, et ad eruditionẽ quæ est in iustitia

17 דיהוא גמיר בר־נשא דאלהא לכל עבד טב ומשלמן :

Vt sit perfectus filius hominis Dei ad omne opus bonum & absolutus.

קפלאון ד

Cap. IIII.

1 מסהד אנא לך קדם אלהא ומרן ישוע משיחא הו דעתיד למדן חיא ומיתא בגלינא דמלכותה :

OBtestor te coram Deo & Domino nostro Ieschua Christo, qui iudicaturus est viuos et mortuos in apparitione regni sui:

2 אכרז מלתא [p]וקום [q]בחפיטותא [r]בזבנא ודלא זבנא [s]אכס [t]וכון בכלה [u]מגרת רוחא ויולפנא :

Prædica sermonem, & persta in diligẽtia, [1]tempestiuè & intempestiuè: argue, et redargue cum omni longanimitate & doctrina.

3 יהוא גיר [x]זבנא דליולפנא [y]חלימא לא ישתמעון אלא איך רגיגתהון יסגון לנפשהון מלפנא [z]בחותחתא דמשמעתהון :

Erit enim tempus quum doctrinæ sanæ non auscultabunt, sed iuxta concupiscentias suas coaceruabũt sibiipsis doctores, in pruritu auditus ipsorum.

4 ומן שררא יהפכון אדנהון [aa]לשועיתא דין [bb]יסטון :

Et à veritate auertent aures suas, ad fabulas verò inclinabunt.

[a] חשי צרותי : [b] סיברת סבלתי : [c] פציני הצילני : [d] יחון יחיו : [e] מטעינא מתעים : [f] קוא עמוד : [g] ילפת למדת : [h] אשתררת התקימת : [i] יליף מלמד : [k] מותרנא יתרון : [l] כוונא תוכחה : [m] לתורצא לישר : [n] למרדותא למוסר : [o] כאנותא צדק : [p] קום עמוד : [q] חפיטותא זהירות : [r] כזבנא ודלא זבנא בעיתו ובלי עיתו : [s] אכס הוכח : [t] כון כהח : [u] מגרת רוחא אריכות רוח : [x] זבנא עת : [y] חלימא תמימה : [z] חותחתא חכיכות : [aa] שועיתא סיפורי הבל : [bb] יסטון יגשו :

[s] Sic enim sonãt Syra verba על כתב &c. Dicere enim nõ ausim על esse positum pro כל, (licet ita melius responderet Græco textui) quia non modò impressus, sed etiam manuscriptus codex Heydelbergensis (quem antiquissimum esse apparet) legit על.

[1] Ad verbum, In tempore & sine tempore. Hebraismus.

Tu אנת

Σὺ δὲ νῆφε ἐν πᾶσι, κακοπάθησον, ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. 5

Εγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε. 6

Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα. 7

Λοιπὸν, ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής· οὐ μόνον δὲ ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. 8

Σπούδασον ἐλθεῖν πρός με ταχέως. 9

Δημᾶς γάρ με ἐγκατέλιπεν, ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην· Κρήσκης εἰς Γαλατίαν, Τίτος εἰς Δαλματίαν. 10

Coloſſ. 4. 9 — Λουκᾶς ἐστι μόνος μετ' ἐμοῦ. Μάρκον ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ. ἔστι γάρ μοι εὔχρηστος εἰς διακονίαν. 11

Τυχικὸν δὲ ἀπέστειλα εἰς Εφεσον. 12

Τὸν φελόνην ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας. 13

Αλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλά μοι κακὰ ἐνεδείξατο· ἀποδῴη αὐτῷ ὁ Κύριος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. 14

Ον καὶ σὺ φυλάσσου· λίαν γὰρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις. 15

Εν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον· (μὴ αὐτοῖς λογισθείη) 16

Ο δὲ Κύριός μοι παρέστη, καὶ ἐνεδυνάμωσέ με· ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος. 17

Καὶ

[3]At tu vigila in omnibus, perfer, opus perage euangeliſtæ, miniſterij tui plenam fidem facito.

[4]Nam ego iam libor, & tempus meæ reſolutionis inſtat.

Certamen illud præclarum decertaui, curſum conſummaui, fidẽ ſeruaui.

Quod ſupereſt, repoſita eſt mihi iuſtitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, iuſtus ille iudex: non ſolùm autem mihi, ſed & omnibus qui expetiuerint illuſtrẽ illum ipſius aduentum.

[5]Stude venire ad me citò.

Nam Demas me dereliquit, amplexus præſens ſeculum, & profectus eſt Theſſalonicam: Creſcẽs in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

‖Lucas mecum eſt ſolus. Marcum aſſumptum adduc tecum: eſt enim mihi perutilis ad miniſterium.

Porro Tychicum miſi Epheſum.

Penulam quã reliqui Troade apud Carpum, adfer quum venies, & libros, maximè membranas.

Alexander faber ærarius multa mala mihi exhibuit: reddat ei Dominus ſecundum facta ipſius.

Quem & tu caue: vehementer enim reſtitit ſermonibus noſtris.

In prima mea defenſione nemo mihi adfuit, ſed omnes me deſeruerunt: (ne illis imputetur)

Sed Domin⁹ mihi adfuit, & corroborauit me, vt per me fieret fides præconii quod audirent omnes Gẽtes: & ereptus fui ex ore leonis.

Et

3 Mundi perfidia debet fidos miniſtros eo magis ſolicitos reddere.

4 Prædicit proximum ſuum obitum, pulcherrimo inuictæ conſtantiæ & certæ ſpei exemplo.

5 Vltima pars epiſtolæ grauiſſimas aduerſus quoſdã querelas, & ſingularis vbique pietatis ac indefeſſi animi exempla præbens.

5 אַנְתְּ דֵּין הֱוַיְתְּ עִיר בְּכֻל מֶדֶם [a]וְסַיְבַר בִּישָׁתָא וַעֲבָדָא עֲבֵד [b]דַּמְסַבְּרָנָא וְתֶשְׁמֶשְׁתָּךְ שַׁלֵם׃

5 *Tu autem esto vigilans in omni re, & tolera mala, et fac opus Euangelistæ, et ministerium tuum adimple.*

6 אֶנָא דֵּין [c]מֶתְנַקְּקָא אֶנָא [d]וְזַבְנָא [e]דְּאֶשְׁתְּרֵא [f]מְטָא׃

6 *Ego autem [2] libor, & tempus quo resoluar, appropinquat.*

7 [g]אֲגוּנָא שַׁפִּירָא [h]אֶתְכַּתְּשֵׁת וְרֶהְטִי שַׁלְמֵת וְהַיְמָנוּתִי נַטְרֵת׃

7 *Certamen bonũ certaui, & cursum meum absolui, & fidem meã seruaui.*

8 וּמֶן הָשָׁא נְטִיר לִי [i]כְּלִילָא [k]דְּכֵאנוּתָא [l]דְּיִפְרְעִיוּהִי לִי מָרִי בְּיוֹמָא הָו [m]דְּהָוֵין דַּיָּנָא [n]כֵּאנָא לָא דֵּין בַּלְחוּד לִי אֶלָּא אַף לְאַילֵין [o]דְּאַחֵבוּ לְגֶלְיָנֵהּ׃

8 *Et deinceps seruatur mihi corona iustitiæ, quam rependet mihi Dominus meus in die illo, qui est iudex iustus: nõ autem tantùm mihi, sed etiã illis qui dilexerunt reuelationem eius.*

9 [p]יֶתְבְּטַל לָךְ דְּתֵאתֵא לְוָתִי בַּעֲגַל׃

9 *Solicitudo tibi incumbat vt venias ad me citò.*

10 דְּאֵמָא גֵּיר שַׁבְקַנִי [q]וַאֲחֵב עָלְמָא חָנָא וֶאֱזַל לֵהּ לְתֵסַלוּנִיקֵא קְרִיסְפּוֹס לְגַלַטִיַא טִיטוֹס לְדַלְמַטִיַא׃

10 *Demas enim deseruit me, et dilexit mũdum hunc, et profectus est Thessalonicam, Crispus in Galatiam, Titus in Dalmatiam.*

11 לוּקָא הוּ בַּלְחוּד עַמִּי לְמַרְקוֹס [r]דְּבַר [s]וְאַיְתִיהִי עַמָּךְ [t]עָהֵן לִי גֵּיר לְתֶשְׁמֶשְׁתָּא׃

11 *Lucas solus est mecum. Marcũ assume, et adducito eum tecum: aptus enim est mihi ad ministerium.*

12 לְטוּכִיקוֹס דֵּין שַׁדְרֵת לְאֵפֵסוֹס׃

12 *Tychicum autem misi Ephesum.*

13 בֵּית כְּתָבֵא דֵּין דְּשֶׁבְקֵת בַּטְרָוָאס לְוָת קַרְפּוֹס מָא דָּאתֵא אַנְתְּ אַיְתִיהִי וּכְתָבֵא וְיַתִּירָאִית כֶּרְכָא דַּמְגַלֵּא׃

13 *[3] Domum scriptorum autem quam reliqui Troade apud Carpum, quũ veneris adferto, et libros, & maximè [4] fasciculum voluminum.*

14 אֶלֶכְּסַנְדְּרוֹס קַיְנָיָא בִּישָׁתָא סַגִּיָאתָא חַוְיַנִי פָּרַע לֵהּ מָרַן אֵיךְ עֲבָדוֹהִי׃

14 *Alexãder faber ærarius mala multa ostendit mihi: redditurus est illi Dominus noster secundum opera ipsius.*

15 אַף אַנְתְּ דֵּין אֶזְדַּהַר מֶנֵּהּ [u]טָב גֵּיר [x]זְקִיף לוּקְבַל מֶלַּין׃

15 *Caue autem tu quoque ab eo: valde enim [5] sese eleuauit contra sermones nostros.*

16 [y]בְּמַפַּק בְּרוּחַ קַדְמָיָא לָא אֶנָשׁ הֲוָא עַמִּי אֶלָּא כֻּלְהוֹן שַׁבְקוּנִי לָא תֶתְחְשֵׁב לְהוֹן הָדָא׃

16 *In defensione prima nemo fuit mecum, sed omnes deseruerunt me: ne imputetur illis hoc.*

17 מָרִי דֵּין [z]קָם לִי [aa]וְחַיְלַנִי דְּבִי כָּרוֹזוּתָא תֶּשְׁתַּלַם וְיֶשְׁמְעוּן עַמְמֵא כֻּלְהוֹן [bb]וֶאתְפַּצִית מֶן פּוּמָא דַּאַרְיָא׃

17 *Dominus autem meus astitit mihi, & roborauit me, vt per me prædicatio expleretur, & audirẽt Gentes omnes: et ereptus sum ex ore leonis.*

[a] סיבר סובל׃
[b] מסברנא מבשר׃
[c] מתנקא דמי ישפך כמו הנסך על הזבח׃
[d] זבנא עת׃
[e] אשתרא אפטר׃
[f] מטא מגיע׃
[g] אגונא קרב מלשון יון׃
[h] אתכתשת נלחמתי׃
[i] כלילא עטרת׃
[k] כאנותא צדק׃
[l] יפרעיוהי יגמול אותה לי׃
[m] דהוין שהוא׃
[n] כאנא צדיק׃
[o] אחבו אהבו׃
[p] יתבטל לך השתדל׃
[q] אחב אהב׃
[r] דבר קח׃
[s] איתיהי הביא אותו׃
[t] עהן הגון׃
[u] טב מאד׃
[x] זקיף התנשא׃
[y] מפק ברוח התנצלות׃
[z] קם עמד׃
[aa] חילני חזקני׃
[bb] אתפצית ניצלתי׃

2 Id est, Libaminis instar offeror. quod verbum ad Philipp. 2. eodem sensu legitur.

3 Id est Repositorium scriptorum. Parua erat arca in qua scripta conseruabantur.

4 Quum in Græco textu legatur τὰς μεμβράνας, ita vertit Syrus paraphrastes, sensum potius quàm voces respiciens: mẽbranis enim vtebantur, vt iam nos papyro, ad scribendum: atque vt iam libros paramus, illi non parabant, sed consutas membranas in volumẽ complicabant, vt facilius ferrentur & conseruarentur melius.

5 Id est, Restitit sermonibus nostris. Hebraismus.

18 Καὶ ῥύσεταί με ὁ Κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ, καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον. ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Et eripiet me Dominus ab omni opere malo, ſeruabítque regno ſuo cæleſti: cui gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

19 Ἄσπασαι Πρίσκαν καὶ Ἀκύλαν, καὶ τὸν Ὀνησιφόρου οἶκον.

Suprà, 1.16

Saluta Priſcam & Aquilam, & ‖Oneſiphori familiam.

20 Ἔραστος ἔμεινεν ἐν Κορίνθῳ· Τρόφιμον δὲ ἀπέλιπον ἐν Μιλήτῳ ἀσθενοῦντα.

Eraſtus manſit Corinthi: Trophimum autem reliqui Mileti ægrotantem.

21 Σπούδασον πρὸ χειμῶνος ἐλθεῖν. Ἀσπάζεταί σε Εὔβουλος, καὶ Πούδης, καὶ Λῖνος, καὶ Κλαυδία, καὶ οἱ ἀδελφοὶ πάντες.

Stude venire ante hyemem. Salutat te Eubulus, & Pudẽs, & Linus, & Claudia, & fratres omnes.

22 Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τοῦ πνεύματός σου. ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. ἀμήν.

Dominus Ieſus Chriſtus *ſit* cum ſpiritu tuo. Gratia *eius ſit* vobiſcũ. Amen.

Πρὸς Τιμόθεον δευτέρα τῆς Ἐφεσίων ἐκκλησίας πρῶτον ἐπίσκοπον χειροτονηθέντα, ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης, ὅτε ἐκ δευτέρου παρέστη Παῦλος τῷ Καίσαρι Νέρωνι.

Scripta eſt Roma poſterior ad Timotheum, qui primus Epheſi ordinatus fuit Epiſcopus, quum Paulus iterum ſiſteretur Cæſari Neroni.

Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Τίτον ἐπιστολή.

Κεφάλαιον α.

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Titum.

Cap. I.

1 ΠΑΥΛΟΣ δοῦλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ' εὐσέβειαν·

PAVLVS ſeruus Dei, Apoſtolus autem Ieſu Chriſti, ſecũdum fidẽ electorum Dei, [2] & agnitionem quæ eſt ſecundũ pietatẽ:

2 Ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς Θεὸς πρὸ χρόνων αἰωνίων, ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις·

Rom.16.25 epheſ.3.9 coloſſ.1.26 2.tim.1.9 1.pet.1.20

Ad ſpem vitæ æternæ, quam promiſit Deus ille mentiri neſcius ‖ante tempora ſecularia, patefecit autem temporibus ſuis:

3 Τὸν λόγον αὐτοῦ, ἐν κηρύγματι ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ· Τίτῳ γνησίῳ τέκνῳ κατὰ κοινὴν πίστιν.

[3] *Videlicet* ſermonem illum ſuum, per prædicationem ‖quæ concredita eſt mihi ex mandato Seruatoris noſtri Dei: [4] Tito germano filio in communi fide.

1 *Aſſerit ſuum Apoſtolatum, non Titi ſed Cretenſium cauſa, tum ex vocationis externæ teſtimonio, tum ex ſuo cum omnibus ab initio mundi electis conſenſu.*

2 *Fides in qua omnes electi conſentiunt, eſt vera ac ſincera Dei cognitio, huc ſpectans vt Deum ritè colentes, vitam æternam tandem, ſecũdũ veracis Dei promiſsionem, ex æterno ipſius propoſito ſuis tẽporibus in Chriſto exhibitam, conſequamur.*

3 *Hæc veritas non eſt alibi quàm in Apoſtolica prædicatione quærenda.*

4 *Titi communem ſecum conſenſionem in fide prædicans Apoſtolus, Cretenſes ad illum audiẽdum excitat: ſimúlque monet qua potiſsimùm ex re veros miniſtros à falſis diſtinguere oporteat.*

Χάρις

[a] וִיפַצֵינִי מָרִי מֶןכֻּל עְבָד בִּישׁ[b] וְיַחְיֵנִי בְּמַלְכוּתֵה דְּבַשְׁמַיָא דְּלֵה שׁוּבְחָא לְעָלַם עָלְמִין אָמֵין׃

18 Ac eripiet me Dominus meus ab omni opere malo, & seruabit me in regnũ suum quod est in cælis: cui est gloria in secula seculorum. Ammin.

הַב שְׁלָמָא לַפְרִיסְקָלָא וְלַאקִלָוס וְלַבַיְתָא דְּאָנֵסִיפָרוֹס׃

19 [s] Saluta Priscillam & Aquilam, & familiam Onesiphori.

אֶרַסְטָוס [c] פְּשׁ לֵה בְּקוֹרַנְתָוס טְרָופִימוֹס דֵּין שְׁבַקְתֵּה כַּד [d] כְּרִיה בְּמִילִטָוס מְדִינְתָּא׃

20 Erastus remansit Corinthi: Trophimum autem reliqui ægrotũ in Mileto vrbe.

[e] יְתְבַּטֵל לָךְ דְּקְדָם סַתְוָא תֵּאתֵא שָׁאֵל בַּשְׁלָמָךְ אֶבוּלָוס וּפוּדִיס וְלִינָוס וְקָלָודִיָא וְאַחֵא כֻּלְהוֹן׃

21 Solicitudo incumbat tibi vt ante hyemem aduenias. Salutat te Ebulus, et Pudus, et Linus, et Claudia, et fratres omnes.

מָרַן יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא עַם רוּחָךְ [f] טֵיבוּתָא עַמָּךְ אָמֵין׃

22 Dominus noster Ieschua Christus sit cum spiritu tuo. Gratia sit tecum. Ammin.

שְׁלֵמַת אֶגַּרְתָּא דְּלְוָת טִימָתֵאָוס דְּתַרְתֵּין דְּאֶתְכַּתְבַת מֶן רְהוֹמָא׃

Finitur epistola ad Timotheum secunda, quæ fuit scripta è Roma.

[z] Ad verbum, Da pacem Priscillæ. Hebraismus.

[c] פש נח׃ [d] כריה חולה׃ [e] יתבטל לך השתדל׃ [f] טיבותא חסד׃

[a] יפצינִי יצילני׃ [b] יחיני יחיני׃

אֶגַּרְתָּא דַּלְוָת טִטָוס

קֶפַלָאוֹן א׳

Epistola ad Titum.

Cap. I.

פָּוְלוֹס עַבְדָּא דַּאלָהָא וּשְׁלִיחֵה דְּיֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא בְּהַימָנוּתָא [g] דְּגַבַּיָא דַּאלָהָא דְּיִדַעְתָּא [h] דְּשָׁרָרָא דְּבִדְחַלַת אֱלָהָא׃

1 PAVLVS Seruus Dei et Apostolus Jeschua Christi, iuxta fidem electorum Dei, [&] agnitionis veritatis quæ est in reuerentia Dei,

עַל [i] סַבְרָא דְּחַיֵּא דַּלְעָלַם [k] דַּמְלַךְ אֱלָהָא [l] שָׁרִירָא קְדָם [m] זַבְנַוְהִי דְּעָלְמָא וְגַלָּא מֶלְתֵה [n] בְּזַבְנֵה׃

2 De spe vitæ quæ est in æternum, quã promisit Deus vera x ante tempora seculi, et patefecit sermonem suum in tempore suo.

בְּיַד [o] כָּרוֹזוּתָן הָי [p] דְּאֶתְהַימְנֵת אֶנָא בְּפוּקְדָנָא דַּאלָהָא [q] מַחְיָנַן לְטִטָוס בְּרָא [r] שָׁרִירָא בְּהַימָנוּתָא [s] דְּגַוָּא׃

3 Per prædicationem nostram quæ cõcredita fuit mihi per mandatum Dei Seruatoris nostri, Tito filio vero, iuxta fidem [t] communem.

[g] גביא בחירי׃ [h] שררא אמת׃ [i] סברא תקות׃ [k] מלך נשבע׃ [l] שרירא אמת או נאמן׃ [m] זבנוהי עיתותיו׃ [n] בזבנבה בעיתה׃ [o] כרוזותן בשורתנו׃ [p] אתהימנת אנא נפקדה ביד אסונתי׃ [q] מחינן מושיענו׃ [r] שרירא נאמן׃ [s] דגוא ר״ל שהיא של רבים׃

[t] Vide quæ de hac voce scripsimus Act.

טיבותא

Χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρός, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν. 4

[5] Gratia *sit tibi*, misericordia, & pax à Deo Patre, & Domino Iesu Christo Seruatore nostro.

5 Communis est et eadem salutis ratio Pastoribus & gregi.

Τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ, καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγώ σοι διεταξάμην· 5

[6] Huius rei gratia reliqui te in Creta vt quæ reliqua sunt pergas corrigere, & constituas oppidatim presbyteros, sicut ego tibi mandaui:

6 Prima admonitio, Vt presbyteri oppidatim constituantur.

2.Tim.3.2

Εἴ τίς ἐστιν ἀνέγκλητος, μιᾶς γυναικὸς ἀνήρ, τέκνα ἔχων πιστά, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας, ἢ ἀνυπότακτα. 6

‖Siquis est inculpatus, vnius vxoris vir, liberos habens fideles, non obnoxios crimini luxus, vel qui nō sint refractarii.

Δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνέγκλητον εἶναι, ὡς Θεοῦ οἰκονόμον, μὴ αὐθάδη, μὴ ὀργίλον, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ. 7

[7] Oportet enim episcopum inculpatum esse, tanquam Dei dispensatorem, non sibi pertinaciter placentem, non iracundum, non vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum.

7 Secunda admonitio, à quibus præsertim Vitiis alienos, & quibus præcipuè Virtutibus ornatos esse oporteat Pastores, quos etiam presbyteros Vocauit.

Ἀλλὰ φιλόξενον, φιλάγαθον, σώφρονα, δίκαιον, ὅσιον, ἐγκρατῆ· 8

Sed hospitalem, bonorum amantem, temperātem, iustum, pium, cōtinentem:

Ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου, ἵνα δυνατὸς ᾖ καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. 9

[8] Tenacem fidelis illius sermonis qui ad doctrinam facit, [9] vt possit etiam exhortari per doctrinam sanā, & contradicentes conuincere.

8 Tertia admonitio, Pastorem eius doctrinæ tenacissimum esse oportere quæ ab Apostolis tradita, ad salutem facit, curiosis & inanibus omnibus relictis.

9 Quarta admonitio, Veræ doctrinæ scientiam ad Vsum esse applicandam, qui quidem duabus in rebus consistit: nempe in regendis qui se dociles præbent, & refractariis refutandis.

Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ καὶ ἀνυπότακτοι, ματαιολόγοι καὶ φρεναπάται, μάλιστα οἱ ἐκ περιτομῆς· 10

[10] Sunt enim multi refractarii, & vaniloqui, & mentium deceptores, maximè ii q. sunt ex Circūcisione:

Οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν) οἵτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσι, διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ, αἰσχροῦ κέρδους χάριν. 11

(Quibus oportet os obturare) qui totas domos subuertunt, docentes quæ nō oportet, turpis lucri gratia.

10 Applicatio thesis ad hypothesin, Cretenses inter cæteros acribus reprehensionibus egere, tum propter animos eorum ad mendacia & pigritiā naturali quodam impetu propensos: tum propter auaros quosdam Iudæos, qui pietatis prætextu partim traditiones quasdam inanes, partim Veteres ceremonias cum Euangelio coniungebant.

Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν, ἴδιος αὐτῶν προφήτης, Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί. 12

Dixit quidam ex ipsis, proprius ipsorum propheta, Cretenses semper mendaces, malæ feræ, ventres pigri.

Η μαρτυ-

Testimo-

4 [a] טֵיבוּתָא וּשְׁלָמָא מֶן אֱלָהָא אַבָּא וּמֶן מָרַן יֵשׁוּע מְשִׁיחָא [b] מַחְיָנַן :

5 מֶטוּל הָנָא הוּ שְׁבַקְתָּךְ הֱוִית בַּקְרֵטָא דַאֵילֵין דְחַסִּירַן תְּתַקֵן [c] וְתְקִים קַשִּׁישֵׁא בְּמְדִינָא מְדִינָא אַיכַּנָא דְפַקְדְתָּךְ :

6 אַיְנָא דַדְלָא [d] רֶשְׁיָן הוּ וַהֲוָא בַּעְלָא דְחַדָא אַנְתְּתָא וְאִית לֵה בְּנַיָא מְהַימְנֵא דְלָא [e] מְצַחִין וְלָא אִיתַיְהוֹן דְלָא שׁוּעְבַד [f] בַּאסוּטוּתָא :

7 חַיָב הוּ גֵיר קַשִּׁישָׁא דְנֶהְוֵא [g] דְלָא רֶשְׁיָן אַיךְ [h] רַב בַּיְתָא דַאלָהָא וְלָא נֶהְוֵא [i] מֶתְדַבַר בְּרֶעְיָן נַפְשֵׁה וְלָא נֶהְוֵא חֶמְתָן וְלָא נֶהְוֵא עָבַר עַל חַמְרָא וְלָא תֶהְוֵא [k] רָהֲטָא אִידֵיה [l] לְמֶמְחָא וְלָא נֶהְוֵא רָחֶם יוּתְרָנָא טַנְפָא :

8 אֶלָא נֶהְוֵא רָחֶם אַכְסְנָיֵא וְנֶהְוֵא רָחֶם טַבָתָא וְנֶהְוֵא [m] נְכֵף וְנֶהְוֵא [n] כָאֵין וְנֶהְוֵא חַסְיָא [o] וַלְבִיךְ נַפְשֵׁה מֶן רֶגִינָתָא :

9 [p] וְבָטִיל לֵה עַל יוּלְפָנָא דְמֶלְתָא דְהַימָנוּתָא דְנֶשְׁכַּח אַף [q] לַמְבַיָאו בְּיוּלְפָנֵה [r] חַלִימָא [s] וַלְמַכְסוּ לַאילֵין [t] דְמֶתְחַרִין :

10 אִית גֵיר סַגִיָאֵא דְלָא מֶשְׁתַעְבְדִין [u] וְסַרִיקִין מֶלַיְהוֹן וּמַטְעִין רֶעְיָנָא דַבְנַיְנָשָׁא יַתִּירָאִית אִילֵין דְמֶן [x] גְזוּרְתָא אֶנוּן :

11 הָנוּן [y] דְוָלֵא הֲוָא [z] לַמְסַכָּרוּ פּוּמְהוֹן בָּתֵא סַגִיָאֵא מְחַבְלִין וּמַלְפִין [aa] מֶדֶם דְלָא [bb] וָלֵא מֶטוּל יוּתְרָנָא טַנְפָא :

12 אֱמַר אֱנָשׁ מֶנְהוֹן נְבִיָא דִילְהוֹן דַבְנַי קְרֵטָא בְּכֻל [cc] זְבַן [dd] דַגָלִין אֶנוּן [ee] חַיוָתָא בִּישָׁתָא [ff] וְכַרְסָתָא [gg] בַּטִילָתָא :

Marginal notes (Hebrew):
[a] טיבותא חסד: [b] מחינן מושיענו: [c] תקים תעמיד: [d] רשין תוכחה: [e] מצחין נתונים לתאוות טמאות: [f] אסוטותא הדת הזולל והסובא: [g] דלא רשין בלי תוכחה: [h] רב ביתא פרנס או מנהיג: [i] מתדבר נמשך: [k] רהטא אצה: [l] לממחא להכות: [m] נכף אוכל ושותה במידה: [n] כאין ישר: [o] לביך נוצר: [p] בטיל לה משתדל: [q] למביאו לנחם: [r] חלימא תמימה: [s] למכסו להוכיח: [t] מתחרין מריבים: [u] סריקין כלי פרי: [x] גזורתא המילה: [y] ולא ראוי: [z] למסכרו לסגור: [aa] מדם דבר: [bb] ולא ראוי: [cc] זבן וזמן או עת: [dd] דגלין כוזבים: [ee] חיותא חיות: [ff] כרסתא בטנים: [gg] בטילתא בטלים:

4 *Gratia & pax à Deo Patre, et à Domino nostro Ieschua Christo Seruatore nostro.*

5 *Propter hoc reliqueram te in Creta, ut ea quæ deessent corrigeres, & constitueres seniores in qualibet ciuitate, sicut præceperam tibi.*

6 *Eũ qui est irreprehensibilis, & fuit maritus uxoris unius, et sunt illi filii fideles qui non sunt dediti luxuriæ, neque [2] sunt immorigeri præ crapula.*

7 *Debet enim senior esse irreprehensibilis, tanquam dispensator Dei: neque ducatur per cogitationem suiipsius, neque sit iracundus, neque sit [3] sectator vini, cuius manus non sit præceps ad percutiendum, neque sit amans lucrũ turpe:*

8 *Sed sit amans hospites, & sit amans bona, et sit sobrius, & sit iustus, & sit benignus, & continens seipsum à concupiscentiis:*

9 *Et solicitus sit super doctrina sermonis fidei, ut possit etiam consolari per suam doctrinam sanam, et arguere eos qui sunt contentiosi.*

10 *Sunt enim multi qui sese non submittunt, & vani sunt sermones eorum, & in errorem inducunt mentes filiorũ hominis, maximè ii qui sunt ex circuncisione:*

11 *(Quorum oportebat obturare os) domos multas destruunt, & docent id quod non oportet, propter lucrũ turpe.*

12 *Dixit quidam ex ipsis propheta ipsorum, Quòd [4] Cretenses omni tempore mendaces sunt, bestiæ malæ, et ventres otiosi.*

2 Metaphora est sumpta à iumẽtis, quæ quò magis saginantur, eò magis redduntur indomita.

3 Ad verbum, Transiens ad vinũ. Vide 1. Tim. 3.

4 Ad verbum, Filii Cretæ. Hebraismus.

Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής. δι' ἣν αἰτίαν ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτόμως, ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει· 13

Testimonium hoc est verum. quã ob causam eos redarguito præcisè, vt sani sint in fide:

2.Tim.1.4

Μὴ προσέχοντες Ἰουδαϊκοῖς μύθοις, καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν. 14

‖Non attendendo Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium veritatem.

Rom.14.20

Πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς· τοῖς δὲ μεμιασμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρόν, ἀλλὰ μεμίανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις. 15

[11]‖Omnia quidem pura puris: pollutis autem & infidelibus nihil est purum, sed polluta est eorũ & mẽs & conscientia.

Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι. 16

Deum profitentur se scire, sed factis negant, quum sint abominãdi, & rebelles, & ad omne opus bonũ reprobi.

11 Paucis ostendit puritatem non in Legali & externo cultu (veluti delectu ciborum, & ablutionibus, & cæteris eiusmodi iam abolitis) sed in mente & conscientia positam esse: & qui secus doceant, quæ sit reipsa vera religio prorsus nescire, atque adeo nihil minus esse quàm quod videri volunt.

Κεφάλαιον β.

Cap. II.

Σὺ δὲ λάλει ἃ πρέπει τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ. 1

Πρεσβύτας νηφαλίους εἶναι, σεμνούς, σώφρονας, ὑγιαίνοντας τῇ πίστει, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ. 2

Πρεσβύτιδας ὡσαύτως ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, μὴ διαβόλους, μὴ οἴνῳ πολλῷ δεδουλωμένας, καλοδιδασκάλους· 3

Ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας, φιλάνδρους εἶναι, φιλοτέκνους· 4

Ephes.5.23

Σώφρονας, ἁγνάς, οἰκουρούς, ἀγαθάς, ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν· ἵνα μὴ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασφημῆται. 5

Τοὺς νεωτέρους ὡσαύτως παρακάλει σωφρονεῖν. 6

Περὶ πάντα σεαυτὸν παρεχόμενος τύπον καλῶν ἔργων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορείαν, σεμνότητα, 7

Λόγον

A[1]T tu loquere quæ decent sanam doctrinam.

[2]Vt senes sobrii sint, venerãdi, tẽperantes, sani fide, charitate, tolerantia.

Anus itidẽ vt *sint* habitu qui sanctimoniam deceat, non calumniatrices, non vino multo seruientes, honestatis magistræ:

Vt ad sapientiam instruant adolescentulas, vt maritos suos diligant, vt liberos ament:

Vt temperantes sint, puræ, domi manentes, bonæ, ‖subiectæ suis viris: ne sermo Dei blasphemetur.

Adolescentes itidem adhortare vt sint temperantes.

[3]Per omnia teipsum præbens exẽplar bonorum operum, in doctrina integritatem, grauitatem,

Sermonem

1 Quinta admonitio, Non tantùm in genere puram esse doctrinam oportere, sed etiam singulis ætatibus & ordinibus, pro circunstantiarum varietate applicari.

2 Quæ sint præcipuæ senum & iuuenum, tum virorum, tum mulierum virtutes ad quas illos assiduè incitari oporteat.

3 Sexta admonitio, Integram esse oportere pastoris tum vitã tum doctrinam.

13 [a]ושריראית איתיה סהדותא הדא מטול הנא [b]קשיאית הוית [c]מכס להון דיהוון [d]חלימין בהימנותא :

14 ולא [e]יתרמון לשועיתא דיהודיא ולפוקדא דבני־נשא דסנין [f]שררא :

15 כל מדם גיר דכא הו לדכיא לאילין דין [g]דמסיבין ולא מהימנין מדם דדכא לית להון אלא [h]מסיב הו רעינהון [i]ותארתהון :

16 ומודין דידעין לאלהא בעבדיהון דין כפרין בה ואיתיהון סניאא [k]ודלא פיס [l]ומסליא לכל עבד טב :

קפלאון ב

1 אנת דין מלל מדם דיאא ליולפנא [m]חלימא :

2 ואלף דיהוון קשישא עירין ברעיניהון ויהוון [n]נכפין ויהוון דכין ויהוון חלימין בהימנותא ובחובא [o]ובמסיברנותא :

3 ואף [p]קשישתא הכנא דיהוין [q]באסכמא [r]דיאא לדחלת אלהא ולא יהוין [s]אכלן קרצא ולא יהוין משעבדן לחמרא סגיאא ויהוין מלפן שפירתא :

4 [t]ומנכפן לאילין דטלין דירחמן בעליהין ובניהין :

5 ויהוין [u]נכפן וקדישן ויהוין [x]יצפן [y]שפיר דבתיהין ומשתעבדן לבעליהין דלא אנש מגדף על מלתה דאלהא :

6 ומן אילין דטלין הכנא בעי דיהוון [z]נכפין :

7 בכל מדם דין דמותא בנפשך [aa]חוא בכל עבדא טבא ובמלפנותך תהוא לך מלתא חלימתא :

דנכפא

[a] שריראית אמת : [b] קשיאית כפרך : [c] מכס מוכיח : [d] חלימין תמימים : [e] יתרמון לשועיתא ילכו אחרי סיפורי : [f] שררא האמת : [g] מסיבין מגואלים : [h] מסיב מגואל : [i] תארתהון לבכם : [k] דלא פיס ממאנים לשמוע : [l] מסליא נמאסים : [m] חלימא תמימה : [n] נכפין אוכלים ושותים במידה : [o] מסיברנותא התאפקות : [p] קשישתא הזקנות : [q] אסכמא במידה : [r] דיאא הראויה : [s] אכלן קרצא מלשינות : [t] מנכפן מוליכות בדרך צניעות : [u] נכפן צנועות : [x] יצפן משתדלות : [y] שפיר טובת : [z] נכפין צנועים : [aa] חוא הראה :

13 *Et verum est testimonium hoc: propter hoc durè increpa illos vt sint sani in fide.*

14 *Et ne coniiciant se ad fabulas Iudæorum, et ad mandata filiorum hominis odio habentium veritatem.*

15 *Omnis enim res pura puris, iis autẽ qui sunt inquinati, et non credentes, aliquid quod purum sit, non est: sed est inquinata mens eorũ, & conscientia eorum.*

16 *Et cõfitẽtur quòd cognoscant Deũ, factis autem suis negant eum: et sunt odiosi, et [6]inobedientes, ac reprobantes omne opus bonum.*

Caput. II.

1 *TV verò loquere id quod decet doctrinam sanam.*

2 *Et doce vt sint seniores vigilantes mentibus suis, et sint honesti, & sint puri, et sint sani in fide, & in charitate, et in tolerantia.*

3 *Et anus quoque similiter, vt sint[1] in modestia quæ conueniat reuerentiæ Dei: at ne sint calumniatrices, neque sint obnoxiæ vino multo: et doceant decora,*

4 *Et honestas reddãt eas quæ sunt iuuenculæ, vt ament viros suos & filios suos:*

5 *Et sint honestæ, & sunctæ, et curam habeãt decoris familiarum suarum, et subiectæ [sint] viris suis: ne quis obloquatur de sermone Dei.*

6 *Et ab illis qui sunt iuuenes, similiter pete vt sint honesti.*

7 *Jn qualibet autem re exemplar in te ipso præbe in omnibus operibus bonis: et in doctrina tua sit tibi sermo sanus.*

6 Ad verbum, Sine obedientia. Hebraismus.

1 Id est, In habitu modesto.

Λόγον ὑγιῆ, ἀκατάγνωστον, ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῇ, μηδὲν ἔχων περὶ ὑμῶν λέγειν φαῦλον. 8

Ephes.6.3 coloss.3.22 1.pet.2.18

Δούλους ἰδίοις δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι, ἐν πᾶσιν εὐαρέστους εἶναι, μὴ ἀντιλέγοντας· 9

Μὴ νοσφιζομένους, ἀλλὰ πίστιν πᾶσαν ἐνδεικνυμένους ἀγαθήν· ἵνα τὴν διδασκαλίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ κοσμῶσιν ἐν πᾶσιν. 10

1.Cor.1.1 coloss.1.21

Ἐπεφάνη γὰρ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις· 11

Παιδεύουσα ἡμᾶς ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι· 12

Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, 13

Ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας, καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. 14

Ταῦτα λάλει, καὶ παρακάλει, καὶ ἔλεγχε μετὰ πάσης ἐπιταγῆς. μηδείς σου περιφρονείτω. 15

Κεφάλαιον γ.

Rom.13.1

Ὑπομίμνησκε αὐτοὺς ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, πειθαρχεῖν, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἑτοίμους εἶναι· 1

Μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους εἶναι, ἐπιεικεῖς, πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πρᾳότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους. 2

1.Cor.6.11

Ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοί, μισοῦντες ἀλλήλους. 3

Ὅτε

Sermonem sanum, qui damnari non possit: vt qui *se* ex aduerso *opponit*, erubescat, nihil habens quod de vobis dicat mali.

[4]‖Seruos *hortare* vt suis dominis subiiciant sese, vt in omnibus sint *eis* accepti, non responsatores:

4 *Septima admonitio, de seruorum erga dominos officio.*

Nihil interuertentes, sed omnem bonam fidem ostendẽtes, vt doctrinam Seruatoris nostri Dei ornent in omnibus.

[5]‖Illuxit enim gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus:

5 *Octaua admonitio ad omnes pios spectans, vt quum Deus ad Euangeliũ omnes vocet, & Christus ita nos iustificarit vt etiam sanctificarit, omnes veræ pietati & iustitiæ incumbamus, certa spe immensæ illius gloriæ proposita. quod quidem ita sit inculcandum vt etiam contradicentes, cum summi Dei autoritate sint coarguendi.*

Erudiens nos vt abnegata impietate & mundanis cupiditatibus, tẽperanter & iustè & piè viuamus in præsenti seculo:

Expectantes beatam illam spẽ, & illustrem illum aduentum gloriæ magni illius Dei ac Seruatoris nostri, *nempe* Iesu Christi,

Qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibiipsi populum peculiarem, studiosum bonorum operum.

Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. nemo te despiciat.

Cap. III.

S[1]‖Vggere ipsis vt sese subiiciant principatib⁹ ac potestatibus, vt obtemperent, vt ad omne opus bonum sint parati:

1 *Quod in genere dixerat, iam per partes explicat, præcipua quædam declarans quæ homines hominibus, ac præsertim subiecti suis magistratibus debeant.*

Necuius famã lædãt, vt sint à pugnis alieni, moderati, omnem exhibentes lenitatem erga quosuis homines.

[2]Nam ‖eramus quondam & nos amentes, rebelles, errantes, seruientes cupiditatibus ac voluptatibus variis, in malitia & inuidia degentes, odiosi, alii alios odio prosequẽtes.

2 *Iterum proposito nostræ regenerationis beneficio gratuito, (cuius pignus noster est Baptismus) superiorem exhortationem confirmat.*

8 [a]דנכפא ולא מחבלא ולא אנש[b]בסר לה דאינא [c]דקאם [d]לקובלן יבהת כד לא ישכח דיאמר עלין[e]מדם[f]דסנא :

8 *Qui sit honestus et incorruptus, neque quisquam spernat ipsum: ut is qui insurgit aduersus nos, erubescat, non inueniens ut dicat aduersus nos quicquam odiosi.*

9 עבדא למריהון ישתעבדון בכל מדם וישתפרון ולא הוו[g]מעצין :

9 *Serui dominis suis subiiciant sese in quauis re, & prebeant se placetes, nec sint contentiosi:*

10 ולא הוו גנבין אלא יחוון[h]שררחון טבא בכל מדם [i]דיצבתון בכל מדם יולפנה דאלהא[k]מחינן :

10 *Neque sint fures, sed ostendăt fidelitatem suam bonă in qualibet re: et ornĕt doctrină Dei Seruatoris nostri,*

11 אתגלית גיר[l]טיבותה דאלהא מחית כל לבני-נשא כלהון :

11 *Apparuit enim benignitas Dei seruatrix omnium:*

12 [m]ורדיא לן דנכפור ברושעא וברגיגתא דעלמא[n]ונחא בעלמא הנא [o]בנכפותא [p]ובכאנותא ובדחלתה אלהא :

12 *Et erudit nos ut abnegemus improbitatem & concupiscentias mundi, & viuamus in hoc mundo in sobrietate, et in iustitia, & in timore Dei.*

13 כד[q]מסכינן[r]לסברא בריכא ולגלינא דתשבוחתה דאלהא רבא [s]ומחינן ישוע משיחא :

13 *Expectantes spē benedictam, et reuelationem gloriæ Dei magni & Seruatoris nostri Jeschua Christi:*

14 דהו יהב נפשה חלפין דיפרקן מן כל עולא[t]וידכין לנפשה עמא[u]חדתא [x]דחסם בעבדא טבא :

14 *Qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret nos sibiipsi populum nouū, qui studiosè bona opera sectaretur.*

15 הלין מלל ובעי [y]וכון בכל פוקדן ולא אנש[z]יבסא בך :

15 *Hæc loquere, et require, et corrige cū omni imperio: & nemo contĕnat te.*

קפלאון ג

Cap. III.

1 והוית [aa]מעהד להון דלרישא ולשליטנא ישתמעון וישתעבדון ודיהוון עתידין לכל עבד טב :

1 *Commonefacito quoque illos ut principibus & potestate præditis auscultent, & subditi sint, ut sint parati ad omne opus bonum:*

2 ועל אנש לא יגדפון ולא יהוון [bb]מתכתשין אלא יהוון מכיכין ובכל מדם יחוון [cc]בסימותהון לות כלהון בני-נשא ;

2 *Et ne de quoquā obloquantur, neque sint contentiosi, sed sint placidi, & in qualibet re ostendant benignitatem suam erga omnes filios hominis.*

3 אף חנן גיר מן קדים[dd]דלא רעינא הוין[ee]ודלא פיסא וטעין הוין ומשעבדין הוין לרגיגתא משחלפתא ובבישותא [ff]ובחסמא [gg]מתהפכין הוין[hh]וסניאין הוין אף חד לחד סנין הוין :

3 *Nam nos quoque antè amĕtes fuimus, et inobedientes, & errantes fuimus, atque subiecti fuimus concupiscētiis variis, et in malitia, et in inuidia versabamur, et odiosi eramus, etiam unus alium odio prosequebamur.*

[a] נכפא נקייה :
[b] בסר יבזה :
[c] קאם עומד :
[d] לקובלן כנגדנו :
[e] מדם דבר :
[f] דסנא ראוי לשנוא אותו :
[g] מעצין אנשי ריב :
[h] שררהון אמונתם :
[i] יצבתון יעדו :
[k] מחינן מושיענו :
[l] טיבותה חסדו :
[m] רדיא מלמדה :
[n] נחא נחיה :
[o] נכפותא היא המידה הטובה נגד הזוללות ורוב שתיית חיין :
[p] כאנותא צדקה :
[q] מסכינן צופים אנחנו :
[r] סברא תקוה :
[s] מחינן מושיענו :
[t] ודכין יזכה אותנו :
[u] חדתא חדש :
[x] חסם רודף אחרי :
[y] כון הוכח :
[z] יבסא יבזה :
[aa] מעהד מזכיר :
[bb] מתכתשין נלחמים :
[cc] בסימותהון נעימותם :
[dd] דלא רעינא בלי דעת :
[ee] דלא פיסא ממאנים לשמוע :
[ff] חסמא קנאה :
[gg] מתהפכין מתהלכין :
[hh] סניאין שנואים :

4 Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ,

Sed postquam bonitas & erga homines amor apparuit Seruatoris nostri Dei,

1.Tim.1.9

5 Οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἔσωσεν ἡμᾶς, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου·

‖Non ex operibus iustis quæ fecerimus nos, sed ex sua misericordia seruauit nos per lauacrum regenerationis,& renouationem Spiritus sancti:

6 Οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν·

Quẽ effudit in nos copiosè per Iesum Christũ Seruatorem nostrum:

7 Ἵνα δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κληρονόμοι γενώμεθα κατ' ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίου.

Vt iustificati ipsius gratia, hæredes efficeremur secundum spem vitæ æternæ.

8 Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ περὶ τούτων βούλομαί σε διαβεβαιοῦσθαι, ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προΐστασθαι οἱ πεπιστευκότες τῷ Θεῷ· ταῦτά ἐστι τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις.

[3]Fidus *est* hic sermo, & hæc volo te affirmare, vt studeant bona opera tueri qui crediderunt Deo: id est quæ *sunt* honesta & hominibus vtilia.

3 *Iterum quoque magna cum asseueratione inculcat, solidæ pietatis esse incumbendum, vitatis omnibus vanis & ad solas excitandas rixas vtilibus quæstionibus.*

1.Tim.1.4 & 4.7 2.tim.2.23

9 Μωρὰς δὲ ζητήσεις, καὶ γενεαλογίας, καὶ ἔρεις, καὶ μάχας νομικὰς περιΐστασο· εἰσὶ γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιοι.

‖Stultas autem quæstiones & genealogiàs & contentiones ac pugnas legales cohibe: sunt enim inutiles & vanæ.

10 Αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ.

[4]Hæreticum hominem post vnã & alteram admonitionem reiice:

4 *Hæretici, (id est qui Ecclesiasticis admonitionibus insanabiles, præfractè & factiosè perturbant Ecclesiæ pacem) semel sunt Verbi ministris omittendi.*

11 Εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει, ὢν αὐτοκατάκριτος.

Vt qui noris euersum esse eũ qui sit eiusmodi, & peccare, vt qui suopte iudicio sit condemnatus.

12 Ὅταν πέμψω Ἀρτεμᾶν πρὸς σὲ ἢ Τυχικόν, σπούδασον ἐλθεῖν πρός με εἰς Νικόπολιν· ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι.

[5]Quum misero Artemã ad te aut Tychicum, stude venire ad me Nicopolin: nã illic decreui hybernare.

5 *Vltimo loco, quædam de rebus priuatis scribit, quosdam etiam commendans.*

13 Ζηνᾶν τὸν νομικὸν καὶ Ἀπολλὼ σπουδαίως πρόπεμψον, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ.

Zenam legisperitũ & Apollo sedulò deducito, nequid illis desit.

14 Μανθανέτωσαν δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι καλῶν ἔργων προΐστασθαι εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, ἵνα μὴ ὦσιν ἄκαρποι.

Discant autem & nostri bona opera tueri ad necessarios vsus, vt nõ sint infrugiferi.

Ἀσπάζονταί

Salutant

4 כד דין אתגלית [a] בסימותה ומרחמנותה דאלהא [b] מחינן :

Quum autem reuelata est benignitas & misericordia Dei Seruatoris nostri,

5 לא בעבדא דזדיקותא דעבדן אלא ברחמוהי דילה [c] אחין [d] בסחתא [e] דמולדא דמן דריש [f] בחודתא דרוחא דקודשא :

Non propter opera iustitiæ quæ fecerimus, sed per misericordiam suam saluos nos fecit, per lauacrum [1] regenerationis, per renouationẽ Spiritus sancti:

6 הי [g] דאשד עלין עתיראית ביד ישוע משיחא [h] מחינן :

Quem effudit super nos copiosè per Ieschua Christũ Seruatorem nostrum.

7 [i] דבטיבותה נזדדק ונהוא [k] ירתא [l] בסברא דחיא דלעלם :

Vt per eius gratiam iustificemur, et simus hæredes in spe vitæ quæ est in æternum.

8 מהימנא הי מלתא ובהלין צבא אנא דאף אנת הוית [m] משרר להון [n] ויתבטל להון [o] למפלח עבדא טבא אילין דהימנו באלהא הלין אנין [p] דטבן [q] ומותרן לבני-נשא :

Fidelis est sermo, et in his volo vt ita quoque cõfirmes eos, vt soliciti sint ad faciendum opera bona ii qui crediderunt in Deum: hæc sunt quæ bona sunt & vtilia filiis hominis.

9 מן [r] בעתא דין [s] סכלתא ומן [t] תשעיתא דשרבתא ומן [u] חרינא ומן [x] תכתושא דספרא [y] אשתאל [z] ויותרן גיר לית בהין [aa] וסריקן אנין :

A quæstionibus autem stultis, & à genealogiis, & à contentionibus, et à certaminibus librorum te subducito. vtilitas enim non est in eis, & vana sunt.

10 מן גברא [bb] הרסיוטא מן בתר חדא [cc] זבן ותרתין [dd] דמרתיה אנת לה [ee] אשתאל :

A viro hæretico, [2] post vnum tempus et alterum quo correxeris eum, te subducito:

11 והוית ידע דמן דהכנא הו [ff] מעקם הו וחטא והו חיב נפשה :

Et scias quòd qui huiusmodi est, peruersus est et peccator, & ipse condemnat seipsum.

12 מא דשדרת לותך לארטמאא או לטוכיקוס [gg] יתבטל לך דתאתא לותי לניקופולים תמן גיר סמת ברעיני [hh] דאסתא :

Quum misero ad te Arteman aut Tychicum, cura vt venias ad me Nicopolin: illic enim [3] constitui hyemare.

13 על זינא דין [ii] ספרא ועל אפלו יתבטל לך דתלוא אנון שפיר ומדם לא נחסר להון :

Zenam autem legisperitum & Apollo da operam vt deducas eos bene, nequid desit eis.

14 ויאלפון אף אילין דדילן אנון דיהוון [kk] פלחין עבדא טבא [ll] בצבותא [mm] דאלצן דלא נהוון [nn] דלא פארא :

Et discant etiam ii qui nostri sunt vt faciãt bona opera in rebus quæ necessariæ sunt, vt non sint infrugiferi.

שאלין — *Salutant*

---

[a] בסימותה נעימותו : [b] מחינן מושיענו : [c] אחין הושיענו : [d] סחתא רחיצה : [e] מולדה דמן דריש הולידו אותנו מחדש : [f] חודתא חידוש : [g] אשד השפיע : [h] מחינן גואלנו : [i] טיבותה חסדו : [k] ירתא יורשים : [l] סברא תקות : [m] משרר מקים : [n] יתבטללהון ישתדלו : [o] למפלח לפעול : [p] טבן טובות : [q] מותרן מועילות : [r] בעתא מריבות : [s] סכלתא בלי דעת : [t] תשעיתא דשרבתא סיפורי היחסים : [u] חרינא מחלוקות : [x] תכתושא מלחמות הספרים : [y] אשתאל הרחק עצמך : [z] יותרן יתרון : [aa] סריקן בלי פרי : [bb] הרסיוטא טועה ומטעה בלימוד מלשון יון : [cc] זבן פעם : [dd] מרתא מיסר : [ee] אשתאל מנע עצמך : [ff] מעקם מעוקל : [gg] יתבטל לך השתדל : [hh] אסתא אהיה בסתו : [ii] ספרא הסופר : [kk] פלחין פועלים : [ll] צבותא דברים : [mm] אלצן צריכים : [nn] דלא פארא בלי פרי :

[1] Ad verbum, Generationis quæ fit denuo. Hebraismus.

[2] Id est, Postquã semel atque iterũ correxeris eum. Hebraismus.

[3] Ad verbum, Posui in mente mea. Hebraismus.

Ἀσπάζονταί σε οἱ μετ' ἐμοῦ πάντες. 15 ἄσπασαι τοὺς φιλοῦντας ἡμᾶς ἐν πίστει. ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui diligunt nos in fide. Gratia *Dei sit* cum omnibus vobis. Amen

Πρὸς Τίτον τῆς Κρητῶν ἐκκλησίας πρῶτον ἐπίσκοπον χειροτονηθέντα, ἐγράφη ἀπὸ Νικοπόλεως τῆς Μακεδονίας.

Ad Titum (qui primus Cretensium Ecclesiæ ordinatus fuit Episcopus) scripta ex Nicopoli Macedoniæ.

Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολή.

Epistola Pauli Apostoli ad Philemonem.

ΠΑΥΛΟΣ δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν, 1

PAULUS captiuus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori nostro,

a *Christianæ pro alio excusationis & commendationis exẽplum.*

Καὶ Ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν, καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ· 2

Et Apphiæ dilectæ, & Archippo commilitoni nostro, & quæ domi tuæ est Ecclesiæ:

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. 3

Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

1.Thess.1.2 2.thess.1.3

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, 4

‖Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens in precibus meis,

Ἀκούων σου τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν πίστιν ἣν ἔχεις πρὸς τὸν Κύριον Ἰησοῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους· 5

Quòd audiam tuam charitatem, ac fidem quam habes erga Dominum Iesum & erga omnes sanctos:

Ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργὴς γένηται ἐν ἐπιγνώσει παντὸς ἀγαθοῦ τοῦ ἐν ὑμῖν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν. 6

Vt communicatio fidei tuæ efficax fiat, vt agnoscatur quicquid boni est in vobis per Christum Iesum

Χάριν γὰρ ἔχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου, ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαυται διὰ σοῦ, ἀδελφέ. 7 Διὸ

Gaudiũ enim habemus multũ & consolationẽ super dilectione tua, quòd viscera sanctorum refocillata sunt per te, frater.

Quapropter

15 שאלין בשלמך כלהון אילין דעמי אנון שאל בשלמא דכלהון אילין דרחמין לן בהימנותא [a]טיבותא עם כלכון אמין :

[a] טיבותא חסד :

Salutant te omnes qui mecum sunt. Saluta omnes qui diligunt nos in fide. Gratia cum omnibus vobis. Ammin.

שלמת אגרתא דלות טטוס דאתכתבת מן ניקופולים :

Finitur epistola ad Titum, quæ scripta fuit è Nicopoli.

אגרתא דלות פילימון

Epistola ad Philemonem.

קפלאון א

Cap. I.

1 פולוס אסירה דישוע משיחא וטימתאוס אחא לפילימון חביבא [b]פלחא דעמן :

[b] פלחא פועל :

PAVLVS vinctus Ieschua Christi, & Timotheus frater, Philemoni dilecto cooperatori nostro,

2 ולאפיא חביבתן ולארכפוס פלחא דעמן ולעדתא דבביתך :

Et Apphiæ dilectæ nostræ, et Archippo cooperatori nostro, et Ecclesiæ quæ est domi tuæ,

3 [c]טיבותא עמכון ושלמא מן אלהא אבון ומן מרן ישוע משיחא :

[c] טיבותא חסד :

Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, et à Domino nostro Ieschua Christo.

4 מודא אנא לאלהי בכל [d]זבן [e]ומתדכר אנא לך בצלותי :

[d] זבן עת :
[e] מתדכר מזכיר :

Gratias ago Deo meo omni tempore, et memor sum tui in precibus meis,

5 הא מן דשמעת הימנותך [f]וחובא דאית לך לות מרן ישוע ולות כלהון קדישא :

[f] חובא אהבה :

[1]Inde ex quo audiui fidem tuam et charitatem quæ est tibi erga Dominũ nostrũ Ieschua & erga omnes sanctos:

[1] Ad verbum, Ecce.

6 דתהוא שותפותא דהימנותך יהבא פארא בעבדא ובידעתא [g]דכל טבן דאית לכון בישוע משיחא :

[g] דכלטבן כל דבר טוב :

Vt sit communicatio fidei tuæ reddens fructus in operibus, et in cognitione omnium bonorum quæ sunt vobis in Ieschua Christo.

7 [h]חדותא גיר סגיאתא אית לן [i]ובויאא דביד [k]חובך [l]אתתניחו רחמא דקדישא :

[h] חדותא שמחה :
[i] בויאא נחמה :
[k] חובך אהבתך :
[l] אתתניחו קבלו מנוחה :

Gaudium enim magnum est nobis & consolatio, quod [2]per charitatem tuã refocillata sunt viscera sanctorũ.

[2] Ad verbum, Per manum charitatis tuæ, Hebraismus.

8 Διὸ πολλὴν ἐν Χριστῷ παῤῥησίαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνῆκον,

Quapropter quanuis multam in Chriſto libertatem habeam mandandi tibi quod officii tui eſt,

9 Διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ, τοιοῦτος ὢν ὡς Παῦλος πρεσβύτης, νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Tamen propter charitatem potius precor, quum talis ſim, nempe Paulus ſenex, nũc autem etiam captiuus Ieſu Chriſti.

Coloſſ. 4.9

10 Παρακαλῶ σε περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου, Ὀνήσιμον·

‖Precor autem pro filio meo, quẽ genui in vinculis meis, Oneſimo:

11 Τόν ποτέ σοι ἄχρηστον, νυνὶ δὲ σοὶ καὶ ἐμοὶ εὔχρηστον· ὃν ἀνέπεμψα.

Quondam tibi inutili, nunc verò tibi & mihi perutili: quem remiſi.

12 Σὺ δὲ αὐτὸν, τουτέστι τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, προσλαβοῦ·

Tu autẽ eum, id eſt viſcera mea, excipe.

13 Ὃν ἐγὼ ἐβουλόμην πρὸς ἐμαυτὸν κατέχειν, ἵνα ὑπὲρ σοῦ διακονῇ μοι ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ εὐαγγελίου·

Quem ego cupiebã apud me retinere, vt pro te miniſtraret mihi in vinculis Euangelii:

14 Χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης οὐδὲν ἠθέλησα ποιῆσαι· ἵνα μὴ ὡς κατὰ ἀνάγκην τὸ ἀγαθόν σου ᾖ, ἀλλὰ κατὰ ἑκούσιον.

Sed abſque tua ſentẽtia nihil volui facere, ne velut ex neceſſitate ſit beneficium tuum, ſed ſpontaneum.

15 Τάχα γὰρ διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη πρὸς ὥραν, ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς·

Nam mirum ni ſeceſſit ad tempus, vt perpetuum eum reciperes:

16 Οὐκέτι ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, ἀδελφὸν ἀγαπητὸν, μάλιστα ἐμοὶ, πόσῳ δὲ μᾶλλόν σοι καὶ ἐν σαρκὶ καὶ ἐν Κυρίῳ;

Non iam vt ſeruum, ſed amplius quàm ſeruum, fratrem dilectum, maximè mihi, quanto autem magis tibi & in carne & in Domino?

17 Εἰ οὖν ἐμὲ ἔχεις κοινωνὸν, προσλαβοῦ αὐτὸν ὡς ἐμέ.

Itaque ſi putas noſtra eſſe communia, excipe eum tanquam me.

18 Εἰ δέ τι ἠδίκησέ σε, ἢ ὀφείλει, τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει.

Quòd ſiquid læſit te aut debet, hoc mihi imputato.

19 Ἐγὼ Παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ, ἐγὼ ἀποτίσω· ἵνα μὴ λέγω σοι ὅτι καὶ σεαυτόν μοι προσοφείλεις·

Ego Paulus ſcripſi mea manu, ego depẽdam: vt ne dicam tibi te etiam teipſum mihi inſuper debere:

20 Ναὶ ἀδελφέ, ἐγώ σου ὀναίμην ἐν Κυρίῳ· ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα ἐν Κυρίῳ.

Etiam, frater, *hunc*, ego fructum abs te conſequar in Domino: refocilla mea viſcera in Domino.

Πεποιθὼς

Scripſi

8 מטול הדא [a]פרהסיא סגיאתא אית לי במשיחא דאפקוד לך אילין [b]דזדיקן :

8 *Propter hoc fiducia multa est mihi in Christo, vt præcipiam ea tibi quæ sunt iusta:*

9 מטול [c]חובא דין [d]מבעא הו בעא אנא מנך אנא פולוס דאיתי [e]סבא איך דידע אנת השא דין אף אסירא דישוע משיחא :

9 *Propter charitatem autem [3]petendo peto abs te ego Paulus qui sum senex, sicuti nosti, nūc autem etiam vinctus Ieschua Christi,*

10 ובעא אנא מנך על ברי אינא [f]דילדת באסורי אנסימוס :

10 *Peto [inquam] abs te, pro filio meo quem in vinculis genui, Onesimo:*

11 הו [g]דבזבן לית הוא לך בה [h]חשחו השא דין אף לך אף לי טב [i]חשח ושדרתה לך :

11 *In quo [4]quondam tibi non erat vtilitas, nunc autem & tibi & mihi valde est vtilis: & misi eum ad te.*

12 אנת דין איך דלילדא דילי הכנא קבליהי :

12 *Tu autem tanquam filium meum, ita excipe eum.*

13 צבא הוית גיר דלותי אחדיוהי דיהוא משמש לי חלפיך באסורא דאונגליון :

13 *Volebam enim apud me retinere eū vt esset ministrans mihi pro te in vinculis Euangelii:*

14 בלעד [k]מלכך דין לא צבית מדם למעבד דלא איך [l]דבקטירא תהוא טבתך אלא בצבינך :

14 *Absque consilio autē tuo nolui quicquam facere, ne tanquam per coactionem esset beneficium tuum, sed per voluntatem tuam.*

15 כבר דין אף מטול הדא [m]שני דשעתא דלעלם תאחדיוהי :

15 *Iam autē etiā propter hoc secessit ad tempus, vt in perpetuum eum retineas.*

16 לא מכיל איך עבדא אלא יתיר מן עבדא אחא חביבא דילי חד כמא דילך ובבסר ובמרן :

16 *Non posthac tanquam seruum, sed excellentiorem seruo, fratrem [videlicet] dilectum meum: quanto magis tibi, & in carne & in Domino nostro?*

17 אן הכיל איתיך לי שותפא קבליהי איך דילי :

17 *Si igitur es mihi consors, recipe eum tanquam meum.*

18 ואן מדם חסרך או חיב הדא עלי חשוב :

18 *Quòd si quid detrimenti intulit tibi, aut debet, hoc mihi imputa.*

19 אנא פולוס כתבת באידי אנא פרע אנא דלא אמר לך דאף נפשך חיב אנת לי :

19 *Ego Paulus scripsi manibus meis, ego rependam: vt non dicam tibi quòd etiam teipsum mihi debeas.*

20 אין אחי אנא [n]אתתניח בך במרן [o]אניח רחמי במשיחא :

20 *Etiā, frater mi, ego refocillabor per te in Domino nostro: refocilla viscera mea in Christo.*

[a] פרהסיא ביטחון :
[b] זדיקן ר"ל לפי הצרך :
[c] חובא אהבה :
[d] מבעא בעא בקש מבקש :
[e] סבא זקן :
[f] ילדת ילדתי :
[g] כזבן לעת :
[h] חשחו הנאה :
[i] חשח מועיל :
[k] מלכך עצתך :
[l] בקטירא בחוזקה :
[m] שני הלך לו :
[n] אתתניח אקבל מנוחה :
[o] אניח הנית :

[3] Id est, Magnopere peto.
[4] Ad verbum, In [aliquo] tēpore

21 Πεποιθὼς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σοι, εἰδὼς ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω ποιήσεις.

22 Αμα δὲ καὶ ἑτοίμαζέ μοι ξενίαν. ἐλπίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν.

23 Ασπάζονταί σε, Επαφρᾶς, (ὁ συναιχμάλωτός μου ἐν Χριστῷ Ιησοῦ)

24 Μάρκος, Αρίσταρχος, Δημᾶς, Λουκᾶς, οἱ συνεργοί μου.

25 Η χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. ἀμήν.

Πρὸς Φιλήμονα ἐγράφη ἀπὸ Ρώμης διὰ Ονησίμου οἰκέτου.

21 Scripsi tibi, cõfisus fore vt auscultes, vt qui norim te etiam amplius quàm dico facturum esse.

22 Simul autem etiã para mihi hospitium. spero enim me per preces vestras donandum vobis.

23 Salutãt te, Epaphras, (meus in captiuitate propter Iesum Christum socius)

24 Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

25 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum spiritu vestro. Amen.

Ad Philemonem missa fuit Roma per Onesimum seruum.

Η πρὸς Εβραίους ἐπιστολή.

Epistola ad Hebræos.

Scopus & summa huius epistolæ est, Iesum Christum Filium Dei, Deum simul & hominem, esse verum illum æternum & vnicum Prophetam, Regem ac Pontificem, figuris Legis adumbratum, & nunc re ipsa exhibitum; a quo doceri, regi ac sanctificari totam Ecclesiam oporteat.

Κεφάλαιον α.

1 ΠΟΛΥΜΕΡΩΣ καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ᾽ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ.

2 Ον ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι᾽ οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν.

3 Ος ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, δι᾽ ἑαυτοῦ καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς.

Sapien.7.26 Coloss.1.15

4 Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων ὅσῳ διαφορώτερον παρ᾽ αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα.

Τίνι

Cap. I.

DEVS multis vicibus multísque modis olim loquutus Patribus per Prophetas, vltimis diebus hisce loquutus est nobis per Filium:

[2] Quem cõstituit hæredẽ omniũ: per quem etiam mundum cõdidit.

‖Qui quum sit splendor gloriæ, & character personæ illius, sustineátque omnia verbo illo suo potẽte, [3] purgatione peccatorum nostrorum per seipsum facta, sedit ad dextrã maiestatis illius excelsissimæ:

[4] Tanto præstantior factus Angelis, quanto excellẽtius præ illis sortitus est nomen.

Nam

1 Generalis propositionis huius epistolæ pars prima, Filium, Dei, eum demum esse Prophetã siue Doctorẽ, qui quod Deus per Prophetas aliquatenus & propositis vmbris significarat, re ipsa præstitit, & Patris voluntatem mũdo plenè patefecit.

2 Altera pars eiusdem propositionis, Eũdem Filium, esse nostrum Regem ac Dominum à Patre designatum, per quem etiam omnia condidit, & in quo vno gloriã suam, atque adeo seipsum contemplandũ proponat, quique omnia suo nutu sustineat.

3 Tertia pars eiusdem propositionis, Eũdem Filium, sacerdotis partibus seipso oblato defunctum, esse vnicum & potentissimum nostrum in cælis mediatorem.

4 Antequam ad officii explicationem accedat, personæ dignitatem exponit, ac primùm quidem sic hominem esse docet vt simul sit etiam Deus.

21 מטול [a]דתכיל אנא דשמע אנת לי כתבת לך וידע אנא דיתיר מן מא דאמר אנא עבד אנת :

22 [b]כחדא דין אף [c]טיב לי [d]בית משריא [e]מסבר אנא גיר דבצלותכון מתיהב אנא לכון :

23 שאל בשלמך אפפרא [f]שביא דעמי בישוע משיחא :

24 ומרקוס וארסטרכוס ודאמא ולוקא [g]מעדרני :

25 [h]טיבותה דמרן ישוע משיחא עם רוחכון אחי אמין :

שלמת אגרתא דלות פילימון דאתכתבת מן רהומא :

[a] תכיל בוטח : [b] כחדא יחד : [c] טיב הכין : [d] בית משריא מלון : [e] מסבר בוטח או קווה : [f] שביא השבוי : [g] מעדרני עוזרי : [h] טיבותה חסדו :

21 *Quia confido quòd auscultaturus sis mihi, scripsi tibi: et scio quòd plus quàm dico tibi, facturus sis.*

22 *Simul autem etiam mihi præpara diuersorium: spero enim quòd per precationes vestras donabor vobis.*

23 *Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Ieschua Christo:*

24 *Et Marcus, & Aristarchus, et Demas, & Lucas adiutores mihi.*

25 *Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum spiritu vestro, fratres mei. Ammin.*

Finitur epistola ad Philemonem quæ scripta fuit è Roma.

אגרתא דלות עבריא

Epistola ad Hebræos.

קפלאון א

1 בכל [i]מנון ובכל [k]דמון מלל אלהא עם [l]אבהין בנביא מן קדים ובהלין [m]יומתא [n]אחריא מלל עמן בברה :

2 דלה סם [o] ירתא דכל מדם ובה עבד [p]לעלמא :

3 [q]דהויו צמחא דשובחה וצלמא [r]דאיתותה [s]ואחיד כל בחילא דמלתה והו [t]בקיומה עבד [u]דוכיא דחטהא ויתב על ימינא דרבותא [x]במרומא :

4 והנא כלה [y]ירב מן מלאכא איך מא דמיתר שמא [z]דירת מן דילהון :

לאינא

[i] מנון חלקים מן מנא : [k] דמון דמויות מן דמה : [l] אבהין האבות : [m] יומתא חימים : [n] אחריא האחרונים : [o] ירתא יורש : [p] עלמא העולמים : [q] דהויו שהוא : [r] איתותה ישותו : [s] אחיד תומך : [t] בקיומה בעצמו : [u] דוכיא כפרת מן דכא כמו זכה : [x] מרומא מרומים : [y] ירב נעלה : [z] ירת ירש :

Cap. I.

1 *MVLT Ifariam et omnibus formis loquutus est Deus cum Patribus per Prophetas ab initio,* [2] *et hisce diebus vltimis loquutus est nobiscum per Filium suum.*

2 *Quem* [3] *posuit hæredem omnium, & per eum fecit secula.*

3 *Qui [Filius] est* [4] *splēdor gloriæ eius, et imago essentiæ eius: & sustinet omnia virtute verbi sui, ipséque per seipsum fecit purgationem peccatorum, et sedet ad dexteram maiestatis in excelsis.*

4 *Et* [5] *tanto potior factus est Angelis, quanto excellentius est nomē quod hæreditariò obtinuit, quàm illorum.*

1 Ad verbum, Omnibus partibus & omnibus formis. Ex altero autē membro comparationis satis intelligitur quid sibi velit paraphrastes: nēpe variis ac diuersis, penéque innumeris modis ab initio loquutū fuisse Deū cū Patribus, nouissimè autem per Filium, vt nulla aut certior aut clarior obsignatio, aut perfectior amplius requiri aut optari possit. Porrò sciūt omnes qui Hebræa attigerunt, particulam vniuersalem non semper præcisè sumi, vt Genes. 16.12: & 41, versu vltimo. & Exod. 8.15. & 1. Corinth. 6.12, &c.

2 Pro At aduersatiua. Hebraismus tritus.

3 Id est Constituit.

4 צמחא Syris declarat propriè splēdorem exorientis solis. Videtur autē à paraphraste exquisitū, vt innuat hunc Filium qui splendor dicitur, simul cum Deo fuisse, & coæternum esse cum Patre. In summa, æternam æterni Filii generationem hac metaphora voluit illustrare.

5 Ad verbum, Hoc toto potior factus est Angelis, secundum quod, &c.

Pſal.2.7
infra,5.5
2.Sam.7.14
1.par.22.10

Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων, Υἱός 5 μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; Καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν;

Pſal.97.7

Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρω- 6 τότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ.

Pſal.104.5

Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει, 7 Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ, πυρὸς φλόγα·

Pſal.45.7

Πρὸς δὲ τὸν υἱόν, Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς, 8 εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου.

Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας 9 ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως, παρὰ τοὺς μετόχους σου.

Pſal.102.26

Καὶ, Σὺ κατ᾽ ἀρχὰς, Κύριε, τὴν γῆν 10 ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί·

Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις· 11 καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται.

Καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐ- 12 τοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι.

Pſal.110.1
1.cor.15.25
infrà,10.13

Πρὸς τίνα δὲ τῶν ἀγγέλων εἴρηκέ 13 ποτε, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου;

Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύ- 14 ματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν;

Κεφάλαιον β.

Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς 1 προσέχειν τοῖς ἀκουσθεῖσι, μή ποτε παραρρυῶμεν.

Ei

5.6.7.8.9.10. Argumentum diuinitatis Chriſti in carne manifeſtatæ, ſex teſtimoniis expreſſis confirmatum, ex quibus liquet eum ſupra omnes Angelos eminere, & ita quidem vt Filius & Deus appelletur.

[5]Nam cui dixit vnquam Angelorum, ‖Filius meus es tu, ego hodie genui te?[6]Ac rurſum, ‖Ego ero ei pater, & ipſe erit mihi filius?

[7]Rurſum autem quum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit, ‖Et adorent eum omnes Angeli Dei.

[8] Et de Angelis quidē dicit, ‖Qui Angelos ſuos, facit ſpiritus, & miniſtros ſuos, ignis flammam:

Ad Filium autem, ‖Thronus tuus, Deus, in ſeculum ſeculi: virga recta, virga regni tui.

Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis, vltra conſortes tuos.

[9]Et, ‖Tu in initio, Domine, terrā fundaſti: & opera manuum tuarū ſunt cæli:

Ipſi peribūt, tu autem permanes: & omnes vt veſtimētū veteraſcēt:

Ac velut amictum circumuolues eos, & mutabuntur: tu autem idem es, & anni tui non deficient.

[10]Ad quem autem Angelorum dixit vnquam, ‖Sede ad dexterā meā, vſquedum poſuero inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum?

Nónne omnes ſunt miniſtratores ſpiritus, qui miniſterii cauſa mittuntur propter eos qui hæredes erunt ſalutis?

Cap. II.

PRopterea oportet nos eo magis attendere iis quæ audiuimus, nequando perfluamus.

1 Iam veluti reſpirans, & quorſum tendant hæc omnia, oſtendens, hunc videlicet vt ex proportione Chriſti ſupra omnes creaturas intelligatur perfectiſſima eſſe eius doctrina, maieſtas, ac ſacerdotiū, exhortationem adhibet à cōparatis ſumptam.

Etenim

5 לאינא גיר מן מלאכא [a]מן מתום אמר אלהא דברי אנת אנא [b]יומנא ילדתך ותוב דאנא אהוא להאבא והו יהוא לי לברא :

Cui enim ex Angelis vnquam dixit Deus, Filius meus es tu, ego hodie genui te? Ac rursum, Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium?

6 תוב דין אמתי [c]דמעל בוכרא לעלמא אמר דלה יסגדון כלהון מלאכא דאלהא :

Rursum autem, quum inducit primogenitum in mundum, dicit, Eum adorent omnes Angeli Dei.

7 על מלאכא דין הכנא אמר דעבד מלאכוהי רוחא ומשמשנוהי נור יקדא :

De Angelis autē ita loquitur, Qui facit Angelos suos spiritum, et ministros suos ignem ardentem:

8 על ברא דין אמר דכורסיך דילך אלהא לעלם עלמין שבטא [d]פשיטא שבטא דמלכותך :

De Filio verò dicit, Soliū tuū, Deus, in seculum seculorū: virga recta, virga regni tui.

9 רחמת [e]כאנותא וסנית עולא מטול הנא משחך אלהא אלהך משחא [f]דחדותא יתיר מן חבריך :

Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatē: idcirco vnxit te Deus, Deus [inquam] tuus, oleo lætitiæ, plusquam cōsortes tuos.

10 ותוב אנת מן ברישית סמת [g]שתאסיה דארעא ושמיא עבד אידיך אנון :

Et iterum, Tu à principio posuisti fundamenta terræ, et cæli opus manuum tuarum sunt:

11 הנון עברין ואנת קים אנת וכלהון איך [h]נחתא יבלון :

Ipsi transituri sunt, & tu stabilis es, & omnes tanquam vestimenta veterascent:

12 ואיך [i]תכסיתא [k]תעוף אנון חנון יתחלפון ואנת [l]איך דאיתיך אנת ושניך לא [m]יגמרן :

Et sicut operimentum complicabis eos. Ipsi autem mutabuntur: tu autem sicut es, [eris,] & anni tui nō deficiēt.

13 למן דין מן מלאכא [n]ממתום אמר דתב מן ימיני עדמא דאסים בעלדבביך [o]כובשא תחית רגליך :

Ad quem autem ex Angelis vnquā dixit, Sede à dextera mea, donec posuero inimicos tuos scabellum sub pedibus tuis?

14 לא הא כלהון איתיהון רוחא [p]דתשמשתא דמשתדרין בתשמשתא מטול אילין דעתידין [q]למארת [r]חיא :

Nónne omnes sunt spiritus ministerii, qui mittuntur in ministeriū, propter eos qui hæreditatem consequuturi sunt [6] salutis?

קפלאון ב

Cap. II.

1 מטול הנא חיבינן [s]דיתיראית נהוא זהירין [t]במדם דשמען דלא [u]נפל :

PRopterea debitores sumus vt abūdantius simus cauti in eo quod audiuimus, ne decidamus.

[a] מן מתום מעולם:
[b] יומנא היום:
[c] מעל מביא:
[d] פשיטא מישור:
[e] כאנותא צדק:
[f] חדותא ששון:
[g] שתאסיה, זורותיה:
[h] נחתא בגדים:
[i] תכסיתא שמלה:
[k] תעוף תכפול מן עוף:
[l] איך דאיתיך אנת כאשר אתה אתה ר״ל בן תעמוד לעולם:
[m] יגמרן יכלו:
[n] ממתום מעולם:
[o] כובשא הדום:
[p] תשמשתא שריתות:
[q] למארת לרשת:
[r] חיא החיים:
[s] יתיראית יותר:
[t] במדם במה:
[u] נפל נפול:

[6] Syrè, Vitæ.

Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος, καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδοσίαν, 2

Marc.16.20

Πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα, τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας; ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ Κυρίου, ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη· 3

Συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημείοις τε καὶ τέρασι, καὶ ποικίλαις δυνάμεσι, καὶ πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς, κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν. 4

Οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν, περὶ ἧς λαλοῦμεν. 5

Psal.8.5

Διεμαρτύρατο δέ πού τις, λέγων, Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ· ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν; 6

Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους· δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. 7

1.Cor.15.27

Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Ἐν γὰρ τῷ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, οὐδὲν ἀφῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον· νῦν δὲ οὔπω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα· 8

Phil.2.8

Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον· ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται θανάτου. 9

Ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν 10

διὰ

Etenim ſi per Angelos dictus ſermo, fuit firmus, omníſque tranſgreſſio & contumacia iuſtam mercedis retributionem retulit,

Quomodo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem? [2] ‖quæ quũ primùm enarrari cœperit per ipſum Dominum, ab iis qui ipſum audierant fuit nobis confirmata:

Teſtimonium *illis* præbente Deo & ſignis & prodigiis, variiſque virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus, pro ſua voluntare.

[3]Non enim Angelis ſubiecit mũdũ illum futurũ, de quo loquimur.

[4]Teſtatus eſt autem quidam alicubi, dicẽs, ‖Quid eſt homo, vt memor ſis eius: aut filius hominis, vt eum reſpicias?

Feciſti eum pauliſper inferiorẽ Angelis: gloria & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum.

‖Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. Enimuero perhoc quod ei ſubiecit omnia, nihil omiſit quod non ſit ei ſubiectum: [5]at nunc nondum videmus ei omnia eſſe ſubiecta.

[6]Sed Ieſum illũ cernimus gloria & honore coronatũ, qui‖pauliſper fuit inferior Angelis fact[9], [7]ꝓpter mortis perpeſſionem: vt beneficio Dei [8]pro omnibus mortẽ guſtaret.

[9]Decebat enim [10]vt ipſe propter quẽ *ſunt* hæc omnia, & per quem *ſunt* hæc omnia, multos filios in gloriam adducendo, [11]principem ſalutis ipſorum - -

2 Si Angelorum ſermonem non licuit impunè tranſgredi, multo minus fas erit Euangelium à Domino Angelorum annũtiatum, Apoſtolorum voce confirmatum, tótque cæleſtibus prodigiis, in primis autẽ tanta ſancti Spiritus efficacia comprobatũ, negligere.

3 Si Angelos, qui ſerui ſunt, nefas fuit aſpernari, multo magis potentiſſimum illum Regem mundi inſtaurati.

4 Vſum iſtius regiæ dignitatis declarat in eo poſitũ eſſe vt homines nõ modo amiſſam ſuam dignitatẽ recipiant in Christo, ſed etiam in eo ſupra omnia euehantur. quam hominum præſtantiam Dauid excellẽtiſſimè deſcribit.

5 Obiectio, Atqui vbi eſt tanta iſta dominatio?

6 Reſponſio, Iam hoc impletum eſt in noſtro illo capite Ieſu, qui ad tempus noſtri cauſa infra Angelos ſubſidit, homo factus: nunc autem in ſummam gloriam eſt euectus.

7 Cauſam huius ſubſidentiæ declarat, nempe vt noſtra cauſa mortem guſtaret, ac proinde expiatoris partes obiens, noſter nõ tãtũ Propheta & Rex, ſed etiam Sacerdos eſſet.

8 Hic poſita eſt vis argumenti. Nequeenim cũ ipſo tandẽ glorificaremur niſi pro nobis (& quidem omnibus credentibus) exinanitus fuiſſet. Atque hac occaſione Apoſtolus ad alteram partem explicationis perſonæ Chriſti accedit, in qua ſic Deum eſſe probat vt ſit etiam homo.

9 Cur Filium Dei, verum illum Deum (vt paulo antè probauit) nihilominus decuerit hominem fieri omnibus miſeriis (excepto peccato) obnoxium, aliis præterea argumentis probat.

10 Primùm, quia Pater ad cuius gloriam tendunt hæc omnia, multos filios decreuit ad gloriam adducere. Quomodo autem homines haberet filios niſi vnicus eius Filius factus eſſet hominum frater?

11 Secundò, Pater conſtituit illos filios ad gloriam adducere, nempe ex ignominia in qua antea iacebant. Filius ergo non videretur planè homo factus niſi aliis ſimilis eſſet factus, vt eo ipſo itinere perueniret ad gloriam quo alios adduceret. Imò illum principem ſalutis reliquorum, præ cæteris decuit illis afflictionibus conſecrari Prophetam, Regem, ac Sacerdotem, ad reliquorum ſalutem, quæ ſunt iſtius principatus partes.

2 אן גיר מלתא דאתמללת ביד מלאכא [a]אשתררת וכל דשמעה ועבר עליה קבל פורענא [b]בכאנותא :

Si enim sermo qui dictus fuit [1]per Angelos, confirmatus est: et omnis qui audiuit eum, et transgressus est eum, recepit retributionem in iustitia,

3 איכנא חנן נערוק אן [c]נבסא על אילין דהנון אנון [d]חיין הנון [e]דשריו מן מרן למתמללו ומן אילין דמנה שמעו בן [f]אשתררו :

Quomodo nos effugiemus, si contempserimus hæc quæ sunt ipsa [2]salus nostra? quæ cœperunt à Domino nostro dici, et ab illis qui ab eo audiuerunt, in nos confirmata sunt?

4 כד סהד עליהון אלהא באתותא [g]ובתדמרתא ובחילא [h]משחלפא ובפולגא דרוחא דקודשא [i]דאתיהבו איך צבינה :

Quum testimonium redderet de illis Deus per signa & per prodigia, & per virtutes varias, & per [3]diuisiones Spiritus sancti, quæ collata sunt secundum voluntatem eius.

5 לא הוא גיר למלאכא שעבד עלמא דעתיד דעלוהי ממללינן :

Nequaquam enim Angelis subiecit seculum futurum, de quo loquimur.

6 אלא איך דמסהד כתבא ואמר מנו גברא [k]דעהדתיהי וברה דאנשא [l]דסערתיהי :

Sed sicut testatur Scriptura, et dicit, Quid est homo quòd memor es ei? & filius hominis, quòd visitas eum?

7 [m]אמכתיהי קליל מן מלאכא תשבוחתא ואיקרא סמת ברישה [n]ואשלטתיהי בעבדא דאידיך :

Depressisti eum paululum præ Angelis: gloriam et honorem posuisti in capite eius, & potestatem tribuisti ei in opus manuum tuarum:

8 וכל מדם שעבדת תחית רגלוהי בהי דין דכל מדם שעבד להלא שבק מדם דלא משעבד השא דין לא [o]עדכיל חזינן דכל מדם משעבד לה :

Et omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo autem quòd omnia subiecit ei, non omisit quicquam quod non sit subiectum. Nunc autem nequaquam hactenus videmus quòd omnia subiecta sint illi.

9 הו דין [p]דמך קליל מן מלאכא חזינן [q]דהויו ישוע מטול [r]חשא דמותה ותשבוחתא ואיקרא סים ברישה הו גיר סתר מן אלהא [s]בטיבותה חלף כל־נש טעם מותא :

Eum autem quem paululum depressit præ Angelis, videmus (qui est Ieschua) propter passionem mortis suæ, [quòd] & gloria & honor positus est in capite eius. [4]Ipse enim, excepto Deo, [5]per beneficentiam suam pro quouis homine gustauit mortem.

10 [t]יאא הוא גיר להו דכל באידה וכל מטולתה ובניא סגיאא [u]אעל לתשבוחתה דלרישא [x]דחייהון [y]-- -- בחשא

Decebat enim eum [6]per quem omnia, et propter quem omnia, & [qui] filios multos adduxit in gloriam suam, vt principem salutis illorum - -

---

[a] אשתררת הקימה:
[b] בכאנותא בצדק:
[c] נבסא נבזה:
[d] חיין חיינו:
[e] שריו החלו:
[f] אשתררו הקימו:
[g] תדמרתא מופתים:
[h] משחלפא נבדלים:
[i] אתיהבו ניתנו:
[k] עהדתיהי תזכרהו:
[l] סערתיהי תפקדהו:
[m] אמכתיהי תחסרהו:
[n] אשלטתיהי תמשילהו:
[o] עד כיל עדין:
[p] דמך שחסר:
[q] דהויו שהוא:
[r] חשא צער מן חשש:
[s] טיבותה חסדו:
[t] יאא ראוי:
[u] אעל הביא:
[x] רישא ראש ונגיד:
[y] חייהון חייהם ותשועתם:

1 Ad verbum, Per manum Angelorum, id est, Ministerio Angelorum.

2 Syrè, Vita nostra.

3 Hebraismus. Id est, Diuisa & diuersa inter se dona Spiritus.

4 Deerat in impresso Syro Testamento סטרמן. id est, Excepto. quod ex codice manuscripto antiquissimo illustrissimi principis electoris Palatini restitui: ita vt sit sensus, Ipse enim, excepto Deo, (hoc est Deitate sua excepta) pro omni homine gustauit mortem. Notum autem est, Gustare mortem, ex Hebraismo dici pro Mori. Eodem sensu 11. ad Hebræos illud in hoc ipso paraphraste dicitur de Chanoch, quòd non gustauerit mortem. quod intelligendum est ea ratione qua communiter homines eam gustare solent. Fuit enim singularis quædam immutatio potius quàm mors, de qua Paulus 1. Corinth. 15.

5 In voce Syra בטיבותה affixum pronomen ambiguum est, vt possit verti Per beneficentiam eius: videlicet Patris. vel, Per beneficentiam suam: vt ipsum Christum referat.

6 Ad verbum, Per manum cuius omnia, Hebraism'

διὰ παθημάτων τελειῶσαι.

11 Ὅ,τε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι, ἐξ ἑνὸς πάντες· δι᾽ ἣν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖν,

Psal.22.13

12 Λέγων, Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.

Psal.18.3 Esa.8.18

13 Καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ᾽ αὐτῷ. Καὶ πάλιν, Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἅ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός.

14 Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον·

Osee 13.14 1.cor.15.54

15 Καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας.

16 Οὐ γὰρ δή που ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται.

17 Ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν Θεόν, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ.

18 Ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι.

Κεφάλαιον γ.

1 Ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Χριστὸν Ἰησοῦν·

Num.12.7

2 Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ὡς καὶ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.

Πλείονος

per afflictiones consecraret.

[12] Nā & qui sanctificat & qui sanctificātur, ex vno *sunt* omnes: quam ob causam non erubescit fratres ipsos vocare,

[13] Dicens, ‖Annūtiabo nomē tuū fratribus meis, in medio Ecclesiæ tibi hymnos canam.

[14] Et rursum, ‖Ego fretus ero ipso. Et iterum, ‖Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus.

Quoniam igitur pueri participes sunt carnis & sanguinis, ipse quoq; cōsimiliter particeps factus est eorundem, ‖vt per mortem aboleret eum qui mortis imperium habet, hoc est diabolum:

Et liberos redderet quotquot metu mortis, per omnem vitam obnoxii erant seruituti.

[15] Non enim videlicet Angelos assumpsit, sed semē Abrahæ assumpsit.

[16] Vnde debuit per omnia fratribus similis fieri, vt misericors esset & fidelis pontifex in iis quæ apud Deum *agenda forent* ad expiandū peccata populi.

Nam ex eo quod perpessus fuit quum tentatus est, potest & iis qui tentantur succurrere.

Cap. III.

V [1] Nde, fratres sancti, vocationis cælestis participes, considerate Apostolum & Pontificem professionis nostræ Christū Iesum:

‖[2] Fidelem ei qui ipsum cōstituit, [3] vt & Moses *fidelis fuit* in tota domo ipsius.

12 Firmamentum vtriusque superioris argumenti. Neque enim essemus filii in eo, neque afflictionibus consecrari potuisset, nisi homo nostri similis factus esset. Sed quoniam hæc filiatio à sola natura nō pēdet, quia nō censetur Dei filius nisi qui præterquā quod homo est, etiā frater est Christi, (quod fit sanctificatione, id est coalitione per fidem cum Christo nos sanctificante) ideo facit Apostolus mentionē sanctificantis, (nempe Christi) & sanctificatorum (nempe omnium fideliū) quos propterea Christus dignatur fratrum nomine.

13 Quod de incarnatione sanctificatoris docuit, applicat prophetico muneri.

14 Idem applicat regiæ Christi potentiæ asserendis suis ab imperio diaboli & mortis.

15 Explicat vocabula illa carnis & sanguinis, verè hominem esse Christum ostendens, idque non diuinæ suæ naturæ conuersione, sed humanæ assumptione. Nominat autem Abrahamum, respiciēs ad promissiones de hac re Abrahamo factas.

16 Idem etiam applicat sacerdotio, ad quod non fuisset idoneus nisi homo factus esset, & quidem per omnia nobis (excepto tamen peccato) similis.

1 Substrato fundamento, id est explicata & probata vtraque vnius eiusdémque Christi natura, triplex ei munus tribuit, nempe Propheticum, Regium & Sacerdotale, instituta eius collatione cum Mose & Iosue, quod ad Doctoris & Rectoris munus attinet, vsque ad capitis proximi versum 14. cum Aarone verò, in Pontificatu. Proponit autem de quo dicturus est grauissima cum exhortatione, vt in Christum tanquam vnicum illum æternum Doctorē, Rectorem ac Pontificē omnis nostra fides referatur. *2 Duplici ratione hanc adhortationem stabilit. primò, quòd Christus Iesus sit à Deo talis designatus: secundò, quòd idem impositis sibi à Patre muneribus penitus sit defunctus.* *3 Iam accedit ad collationem cum Mose: quos inter se similes facit, quòd vterque præfectus fuerit domui Dei, & fideliter opus suum peregerit. sed mox in illa similitudine maximam esse imparitatem ostendit.*

[a]בחשא יגמריוהי :

per paßiones perficeret.

[a] חשא צערים:

11 הו גיר דקדש והנון דאתקדשו מן חד אנון כלהון מטול הנא לא [b]בהת דיקרא אנון [c]אחוהי :

11 *Qui enim sanctificauit, & qui sanctificati sunt, ex vno sunt omnes. Propterea [7]non erubescit vt vocet ipsos fratres suos,*

[b] בהת בוש : [c] אחוהי אחיו:

[7] Syriacè, Pro Non erubescet.

12 כד אמר [d]אסבר שמך לאחי [e]ובגוה דעדתא אשבחך :

12 *Quũ dicit, Annuntiabo nomẽ tuũ fratribus meis, et in medio Ecclesiæ celebrabo te.*

[d] אסבר אספרה: [e] בגוה בתוכה:

13 ותוב דאנא אהוא [f]תכיל עלוהי ותוב הא אנא ובניא דיהבת לי אלהא :

13 *Et rursum, Ego verò cõfidens in eũ. Et rursum, Ecce ego & filii quos dedisti mihi, Deus.*

[f] תכיל בוטח:

14 מטול גיר דבניא [g]אשתותפו בבסרא ודמא אף הו בה בדמותא [h]אשתותף בהין בהלין דבמותה יבטל למן [i]דאחיד שולטנא דמותא [k]דאיתוהי [l]סטנא :

14 *Quia enim filii communicãt in carne & sanguine, etiam ipse eodem modo [8]communicauit in iisdẽ, vt per mortem suam aboleret eum qui tenebat mortis imperium, qui est Satanah:*

[g] אשתותפו התחברו: [h] אשתותף התחבר: [i] אחיד אוחז: [k] דאיתוהי שהוא: [l] סטנא השטן:

[8] Syrus textus verbum habuit plurale אשתותפו Sed adeo certũ est librariorum errore pro singulari אשתותף fuisse positum, vt veritus nõ sim ipsum restituere atque ita habebat manuscriptus codex Heydelbergensis.

15 [m]וישרא להנון אילין דבדחלתא דמותא בכלהון חייהון משעבדין הוו לעבדותא :

15 *Et solueret eos qui metu mortis per omnem vitam suam obnoxii erant seruituti.*

[m] ישרא יתיר:

16 לא הוא גיר מן מלאכא נסב אלא מן זרעה דאברהם נסב :

16 *Nequaquã enim ex Angelis assumpsit, sed ex semine Abraham assumpsit.*

17 מטול הנא [n]זדק הוא דבכל [o]מדם נתדמא לאחוהי דיהוא מרחמנא ורב [p]כומרא מהימנא [q]בדאלהא ויהוא [r]מחסא על [s]חטהוהי דעמא :

17 *Propter hoc, iustum erat vt in omni re similis fieret fratribus suis, vt esset misericors, & [9]princeps Pontificum, fidelis in iis quæ sunt Dei: et esset expians peccata populi.*

[n] זדק הדין והצדק: [o] מדם דבר: [p] כומרא הכוהנים: [q] בדאלהא בדברי האל: [r] מחסא מכפר: [s] חטהוהי חטאיו:

[9] Nomen Hebraum כמר, vsurpat in bonam partem in tota hac epistola, quanuis malè sonet passim in Scriptura.

18 בהי גיר דהו [t]חש ואתנסי משכח [u]דיעדר לאילין דמתנסין :

18 *In eo enim quòd ipse passus est et tentatus est, potest auxiliari iis qui tẽtantur.*

[t] חש סבל: [u] יעדר יעוזר:

קפלאון ג

Cap. III.

1 מכיל אחי [x]קדישא דאתקריתון [y]בקרינא דמן שמיא חזאוהי להנא שליחא ורב [z]כומרא [aa]דתודיתן ישוע משיחא :

1 *PRoinde, fratres mei sancti, qui vocati fuistis vocatione quæ est è cælo, considerate hũc legatum & principem Pontificum [1]professionis nostræ, Ieschua Christum:*

[x] קדישא הקדושים: [y] קרינא קריאה: [z] כומרא הכוהנים: [aa] דתודיתן של תודתנו:

[1] Vel Confessionis.

2 [bb]דמהימן למן דעבדה איך מושא בכלה ביתה :

2 *Quòd fidelis sit ei qui [2]fecit ipsum, sicut Musche in tota domo illius [fidelis fuit.]*

[bb] מהימן נאמן הוא:

[2] Facere, pro Ordinare & euehere. 1. Samuel. 12. 6

סגיאא

At

Πλείονος γὰρ δόξης οὗτος παρὰ Μωσῆν ἠξίωται, καθ᾽ ὅσον πλείονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν. 3

Πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπό τινος· ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας, Θεός. 4

Καὶ Μωσῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ὡς θεράπων, εἰς μαρτύριον τῶν λαληθησομένων· 5

Χριστὸς δὲ, ὡς υἱὸς ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ· οὗ οἶκός ἐσμεν ἡμεῖς, ἐάνπερ τὴν παῤῥησίαν, καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος, μέχρι τέλους βεβαίαν κατάσχωμεν. 6

Διὸ καθὼς λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, Σήμερον, ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, 7

Psal.95.8
infrà,4.7

Μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ· 8

Οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με, καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη. 9

Διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, καὶ εἶπον, Ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδούς μου. 10

Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. 11

Βλέπετε, ἀδελφοί, μήποτε ἔσται ἔν τινι ὑμῶν καρδία πονηρὰ ἀπιστίας, ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος· 12

Ἀλλὰ παρακαλεῖτε ἑαυτοὺς καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται· ἵνα μὴ σκληρυνθῇ τις ἐξ ὑμῶν ἀπάτῃ τῆς ἁμαρτίας. 13

Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ, ἐάνπερ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως μέχρι τέλους βεβαίαν κατάσχωμεν· 14

Εν

[4] *Tanto* nanque ampliore gloria præ Mose hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorem is qui construxit domum quàm domus ipsa.

Omnis enim domus construitur ab aliquo: porro qui cõdidit omnia hæc, Deus *est*.

[5] Et Moses quidem fidelis fuit in tota domo ipsius, vt famulus, ad testificanda quæ pòst dicenda erant:

At Christus, vt filius domui suæ præest: [6] cuius domus sumus nos, si fiduciam & spem illam de qua gloriamur, ad finem vsque firmam tenuerimus.

Quapropter sicut dicit Spiritus ille sanctus, ‖Hodie si vocẽ eius audieritis,

Ne obdurate corda vestra, sicut in exacerbatione, in die tentationis illius in deserto:

Vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt me, & viderunt| opera mea quadraginta annis.

Quapropter infensus fui nationi illi: & dixi, Semper errant corde, neque cognouerunt vias meas.

Itaque iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.

[7] Videte, fratres, nequando sit in vllo vestrûm cor malum & infidele, deficiendo à Deo viuo:

Sed exhortamini alii alios quotidie, quoad appellatur dies hodiernus: nequis ex vobis induretur fraude peccati.

[8] Christi enim participes facti sumus, si modò principium illudquo sustentamur, firmum tenuerimus ad finem vsque:

Interim

4 Prima collatio, Architectus præstantior est domo ipsa: ergo & Christus Mose. Ratio consequutionis est, quia huius domus architectus Deus est, quod Mosi tribui non potest: ac proinde Moses non propriè fuit architectus, sed ipsius domus pars. Christus verò vt Dominus domus ac Deus, totam hanc domum est architectatus.

5 Altera collatio, Moses fuit fidelis seruus in hac domo, (i. in Ecclesia) subseruiens venturo Domino: Christus autem regnat & præest vt dominus domus suæ.

6 Applicat suo fini superiorem doctrinã, verbis Dauidis, omnes exhortans vt iam Filium ipsum loquentem audientes, eius verbis plena fiducia acquiescant, quum aliter non possint in æternam illã requiem admitti.

7 Iam expendens verba Dauidis, primùm ostendit ex particula Hodie, negligẽdã non esse occasionẽ tantisperdum adhuc viget. Neque enim ad seculum Dauidis restringendam esse vocem illam, sed totũ illud tempus complecti quo Deus nos cõpellat.

8 Iam ponderat verba illa, Si audieritis vocem, &c. explicans ista de auditu fidei dici, cui opponitur obduratio per incredulitatem.

3 סגיאא היתשבוחתה דהנא[a] טב מן דמושא איכנא דסגי איקרא [b] דבניה דביתא טב מן[c] בנינה :

[At verò] amplior est gloria huius multo quàm Musche, sicut amplior est honor ædificantis domum multo quàm ædificii ipsius [domus.]

4 כל ביתא גיר מן אנשא הו מתבנא הו דין דבנא כל אלהא הו :

Omnis enim domus ab homine ædificatur: is autem qui ædificat omnia, Deus est.

5 ומושא איך עבדא[d] אתהימן בביתא כלה לסהדותא דאילין דעתידן הוי למתמללו באידה :

Et Musche, tanquã seruus, fideliter se gessit in domo tota, in testimonium illorum quæ dicenda erant [3] per ipsum.

6 משיחא דין איך ברא על ביתה [e] ואיתוהי ביתה חנן אן[f] עד מא לחרתא [g] נאחוד [h] גליות אפא ושובהרא [i] דסברה :

Christus verò [præest] tanquam filius super domum suam: [4] & domus eius nos sumus, si vsque in finem retinuerimus [5] fiduciam & gloriationem spei eius.

7 מטול דאמרת רוחא דקודשא [k] דיומנא אן בקלה תשמעון :

Quia dixit Spiritus sanctus, Hodie si vocem eius audiueritis.

8 לא תקשון [l] לבותכון [m] למרגזותה איך במרמרנא ואיך יומא דנסיונא דבמדברא :

Ne obduretis [7] corda vestra ad exacerbandum ipsum [8] tanquam exacerbatores, et sicut in die tentationis quæ fuit in deserto.

9 דנסיוני אבהיכון [n] ובקו חזו עבדי ארבעין שנין :

Vbi tentauerunt me patres vestri, & probauerunt [ac] viderunt opera mea quadraginta annis.

10 מטול הנא [o] מאנת לי בדרא הו ואמרת דעמא הו דטעא לבהון והנון לא ידעו אורחתי :

Propter hoc molestè tuli generationẽ illam: et dixi quòd populus est quorum cor errat, & ipsi non nouerunt vias meas.

11 איך [p] דימית ברוגזי דלא יעלון [q] לניחתי :

Adeo vt iurauerim in ira mea, quòd non essent ingressuri in requiem meã.

12 [r] אזדהרו הכיל אחי [s] דלמא יהוא באנש מנכון לבא בישא דלא [t] מהימן [u] ותפרקון מן אלהא חיא :

Cauete igitur, fratres mei, ne sit in aliquo ex vobis cor malum, quod non sit fidele, & deficiatis à Deo viuente:

13 אלא בעו מן [x] נפשכון כלהון יומתא עד מא ליומא דמתקרא [y] יומנא ולא יתקשא אנש מנכון בטעיותא דחטיתא :

Sed [9] examinate vosipsos omnibus diebus vsque ad diem qui vocatur hodiernus neque induretur vllus ex vobis per deceptionem peccati.

14 [z] אתחלטן גיר עם משיחא אן מן רישיתא ועד מא לאחריתא בה [aa] בקימא הנא [bb] שרירא [cc] נחמסן :

[10] Participes enim facti sumus cum Christo, si à principio, [11] et vsque ad finem in ipso stabilimẽto hoc firmo perseuerauerimus.

[a] טב מאד :
[b] בניה דביתא בוני הבית :
[c] בנינה בנינו :
[d] אתהימן הנהיג עצמו באמונה :
[e] ואיתוהי ביתה חנן ואנחנן ביתו אנחנו :
[f] עד מא לחרתא עד הסוף :
[g] נאחוד נאחוז :
[h] גליות אפא הביטחון :
[i] סברה תקותו :
[k] יומנא היום :
[l] לביתכון לבבכם :
[m] למרגזותה להכעיסו :
[n] בקו בחנו :
[o] מאנת לי קצתי :
[p] דימית שנשבעתי :
[q] ניחתי מנוחתי :
[r] אזדהרו הזהרו :
[s] דלמא פן :
[t] מהימן מאמין :
[u] תפרקון תפשעו :
[x] נפשכון עצמכם :
[y] יומנא היום :
[z] אתחלטן התחברנו :
[aa] קימא קיום :
[bb] שרירא נאמן :
[cc] נחמסן נעמוד :

3 Ad verbum, Per manum ipsi⁹. Hebraismus.

4 Ad verbum, Et est domus eius nos. Id est, Quæ domus eius nos sumus.

5 Ad verbum, Reuelationem faciendum. Periphrasis confidentiæ.

6 Passiuè, Quam par est nos in eo defixam habere.

7 Deerat Caph prima affixi pronominis litera, quam nos restitui mus ex manuscripto Syro codice.

8 In Syriaco textu erat ממרמרנא pro כמרמרנא, posito per librariorum incuriam מ Mem loco כ Caph.

9 Ad verbum, Postulate à vobis ipsis. Est enim exhortatio, qua is qui vtitur, ea declarat quid requirat in eo quem hortatur.

10 Ad verbum, Commixti.

11 Redundat copula ex Hebraismo.

איכנא

15 Ἐν τῷ λέγεσθαι, Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ.

Interim dum dicitur, Hodie si vocē eius audieritis, ne obdurate corda vestra, vt in exacerbatione.

16 Τινὲς γὰρ ἀκούσαντες παρεπίκραναν, ἀλλ' οὐ πάντες οἱ ἐξελθόντες ἐξ Αἰγύπτου διὰ Μωσέως.

Nam quidam quum audissent, exacerbarunt *Dominum*: nō omnes tamen ii qui exierant ex Ægypto per Mosen.

17 Τίσι δὲ προσώχθισε τεσσαράκοντα ἔτη; οὐχὶ τοῖς ἁμαρτήσασιν, ὧν τὰ κῶλα ἔπεσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ;

Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? nónne iis qui peccauerant, quorum corpora cōciderunt in deserto?

18 Τίσι δὲ ὤμοσε μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασι;

Quibus autem iurauit non ingressuros in requiem suam, nisi iis qui non obedierant?

19 Καὶ βλέπομεν ὅτι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰσελθεῖν δι' ἀπιστίαν.

Et videmus non potuisse ingredi propter incredulitatem.

Κεφάλαιον δ΄.

Cap. IIII.

1 Φοβηθῶμεν οὖν μή ποτε καταλειπομένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκέναι.

Metuamus igitur nequādo derelicta promissione introeūdi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fuisse frustratus.

2 Καὶ γάρ ἐσμεν εὐηγγελισμένοι, καθάπερ κἀκεῖνοι· ἀλλ' οὐκ ὠφέλησεν ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς ἐκείνους, μὴ συγκεκραμένος τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασιν.

[1]Etenim nobis euangelizatū est sicut & illis: at non profuit illis auditus sermo, vt qui fidei mixtus nō fuerit ipsis qui audierant.

3 Εἰσερχόμεθα γὰρ εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ πιστεύσαντες, καθὼς εἴρηκεν, Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου· καίτοι τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γενηθέντων.

Psal. 95.11

[2]Introimus enim in requiem nos qui credidimus, sicut dixit, ‖Itaque iuraui in ira mea, si ingressuri sint in requiem meam: licet operibus à iactis fundamentis mūdi perfectis.

4 Εἴρηκε γάρ που περὶ τῆς ἑβδόμης οὕτω, Καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ.

Genes. 2.2 deut. 5.14

Ita enim dixit quodā in loco de septimo die, ‖Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis.

5 Καὶ ἐν τούτῳ πάλιν, Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.

Et hîc rursum, Si introibūt in requiem meam.

6 Ἐπεὶ οὖν ἀπολείπεται τινὰς εἰσελθεῖν εἰς αὐτήν, καὶ οἱ πρότερον εὐαγγελισθέντες οὐκ εἰσῆλθον δι' ἀπείθειαν·

Quia igitur reliquū est vt aliqui introeant in eam, & quibus prius annuntiatum fuit, non introierunt propter incredulitatem:

7 Πάλιν τινὰ ὁρίζει ἡμέραν, σήμερον, ἐν Δαβὶδ λέγων μετὰ τοσοῦτον χρόνον, (καθὼς εἴρηται)

Rursum quēdam præfinit diem, Hodie, apud Dauidem dicens tanto pòst tempore, (prout dictum est) ‖Hodie

Σήμερον

1 *His verbis Vocē eius, declarat significari à Dauide prædicationem Christi, qui tunc quoque annuntiabatur, quum Moses & Prophetæ non alio respicerent.*

2 *Nequis obiiceret, illa intelligi de terra Chanaan & Mosis doctrina, ac proinde ad Christum & vitam æternam non rectè trahi, ostendit Apostolus duplicem requiem in Scripturis commemorari, vnā dies septimi, qua Deus dicitur ab omnibus operibus suis quieuisse: alteram verò commemorari in quam Iosua populum introduxit: sed quæ requies non sit vltima ad quam vocamur. quod probat duabus rationibus. Quum enim tanto pòst tempore Dauid populum alloquens in terra Chanaā collocatum, vtatur aduerbio Hodie, & minetur nō ingressuros in requiem Dei qui vocem Dei tunc sonantem repudiarint, necesse est dicamus aliud tempus quàm tēpus Mosis, & aliam requiem quàm terrā Chanaan, ab eo significari. Est verò ea, æterna illa in qua, cessante huius vitæ cursu, incipimus Deo viuere, sicut Deus die septimo ab illis suis operibus (id est ab hoc condendo mundo) destitit. Significat autē simul Apostolus, in vno demum Euangelio aperiri huius requietis iter, quam Moses & terra Chanaan, & tota illa Legalis œconomia adumbrauit.*

15 איכנא דאמיר דיומנא אן ברת קלה תשמעון לא תקשון לבותכון [a]למרגזותה :

16 מן אנון גיר הנון דשמעו [b]וארגזוהי [c]לא כלהון דנפקו מן מצרין ביד מושא :

17 ובאילין [d]מאנת לה ארבעין שנין אלא בהנון דחטו [e]וגרמיהון נפלו במדברא :

18 [f]ועל אילין ימא דלא יעלון [g]לניחתה אלא על הנון דלא [h]אתטפיסו :

19 וחזינן דלא [i]אשכחו [k]למעלו מטול דלא [l]הימנו :

קפלאון ד

1 נדחל הכיל [m]דלמא כד [n]קים מולכנא [o]דמעלתא דלניחתה ישתכח אנש בכון [p]דפאש [q]מן דלמעל :

2 אף חנן גיר [r]אסתכרן איך דאף הנון אלא לא [s]אותרת אנון להנון מלתא דשמעו מטול דלא ממזגא הות [t]בהימנותא להנון דשמעוה :

3 [u]עאלינן דין [x]לניחתא חנן אילין דהימנן איכנא דין אמר איך [y]דימית ברוגזי דלא יעלון לניחתי דהא עבדוהי דאלהא מן [z]שוריה דעלמא הוו :

4 איך דאמר על שבתא [aa]דאתתניח אלהא ביומא שביעיא מן עבדוהי כלהון :

5 [bb]והרכא תוב אמר דלא יעלון לניחתי :

6 מטול הכיל דאית הוא אתרא דאנש אנש [cc]יעול לה והנון [dd]דאסתברו קדמיא לא עלו [ee]בדלא אתטפיסו :

7 תוב יומא אחרנא סאם מן בתר זבנא סגיאא איכנא דמן לעל כתיב דאמר דויד – –

[a] למרגזותה: להכעיסו:
[b] ארגזוהי: הכעיסוהו:
[c] לא: הלוא:
[d] מאנת לה: קץ:
[e] גרמיהון: עצמותם:
[f] עלאילין יומא: על מי נשבע:
[g] ניחתה: מנוחתו:
[h] אתטפיסו: הקשיבו:
[i] אשכחו: יכלו:
[k] למעלו: לעלות:
[l] הימנו: האמינו:
[m] דלמא: פן:
[n] קים מולכנא: קימת השבועת והבטחת:
[o] דמעלתא דלניחתה: לעלות אל מנוחתו:
[p] פאש: חדל:
[q] מן דלמעל: מלעלות או מלבוא:
[r] אסתכרן: נתבשרנו:
[s] אותרת: הועילה:
[t] הימנותא: אמונה:
[u] עאלינן: באים אנחנו:
[x] לניחתא: אל המנוחה:
[y] דימית: שנשבעתי:
[z] שוריה: ראשיתו:
[aa] דאתתניח: שנח:
[bb] הרכא: פה כאן:
[cc] יעול לה: יבא אליו:
[dd] דאסתברו: שהתבשר להם:
[ee] בדלא אתטפיסו: בעבור שלא הקשיבו:

15 *Sicut dicitur, Hodie si [12]vocem eius audiueritis, ne obduretis corda vestra ad exacerbandum eum.*

16 *Qui sunt enim illi qui audiuerunt, & exacerbauerunt eum? nónne omnes illi qui egressi sunt ex AEgypto [13]per manum Musche?*

17 *Et quos molestè tulit quadraginta annis, nisi eos qui peccauerunt, et ossa eorum ceciderunt in deserto?*

18 *Et de quibus iurauit quòd nō essent ingressuri in requiem suam, nisi de illis qui non acquieuerunt?*

19 *Et videmus quòd non potuerūt ingredi, quia non crediderunt.*

Cap. IIII.

1 *M[1]Etuamus igitur ne, quum firma sit promißio ingressus in requiem eius, inueniatur aliquis in vobis qui cesset ab ingrediendo.*

2 *Nam nobis etiam euangelizatum est sicut etiam illis, sed non profuit illis sermo quem audiuerunt, quia non cōtemperatus fuit cum fide apud illos qui audiuerunt ipsum.*

3 *Ingredimur autem in requiem nos qui credidimus. sic enim dicit, Sicut iuraui in ira mea, quòd non intrabūt in requiem meam: nā ecce, opera Dei ab initio ipso mundi fuerunt.*

4 *Sicut dixit de Sabbatho, Requieuit Deus die septimo ab operibus suis omnibus.*

5 *Et hic rursum dicit, Quòd non intrabunt in requiem meam.*

6 *Quoniam igitur erat locus [2]in quē vnusquisque ingrederetur, et illi quibus prioribus prædicatū fuerat, nō ingreßi fuerūt eòquòd nō [3]acquieuerūt.*

7 *Rursum diem alium ponit post tempus multum, sicut suprà scriptum est quòd dixerit Dauid,- -*

eee.ij.

12 Ad verbum, Filiam vocis eius. Vide annotatā in finem duodecimi Actorum.

13 Id est, Ministro & duce Mose. Hebraismus.

1 In codice Syriaco scriptum erat דעל הכיל, atque cō iungebatur cum superiore capite: nos autem veram lectionem restituimus, atque peruersam capitis sectionem emendauimus. Nemini enim dubium esse potest locum corruptum esse, ex quo nullus sensus colligi possit. Ex Græcis autem facilè intelligitur legē dum est נדחל הכיל, Timeamus igitur. Porro errori causam dedisse videtur similitudo vocis & literarum.

2 Ad verbum, Ad quem homo homo ingressurus esset. Syrè, דאנש אנש יעול לה.

3 Vel, Persuasi fuerunt.

Suprà, 3. 7

Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν.

‖Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra.

8 Εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας.

Nam si eos Iesus in requie collocasset, nequaquam de alio posthac die loquutus fuisset.

9 Ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ.

Itaque reliquus est aliquis sabbatismus populo Dei.

10 Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός.

Nam qui ingressus est in requiẽ ipsius, requieuit & ipse ab operibus suis, quemadmodum à suis Deus.

11 Σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν· ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας.

[3]Studeamus igitur ingredi in illã requiem, nequis in idem incidat cõtumaciæ exemplum.

12 Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διϊκνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν· καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας.

[4]Viuus *est* enim sermo Dei & efficax, & penetrantior quouis gladio ancipiti: ac pertingit vsque ad diuisionem animæ simul ac spiritus, cõpagúmque & medullarum, & diiudicat cogitationes & cõceptiones cordis.

13 Καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ· πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος.

Nec est vlla res creata quæ nõ manifesta sit in conspectu ipsius: imò omnia *sunt* nuda & patentia oculis eius quîcum nobis est negotium.

14 Ἔχοντες οὖν ἀρχιερέα μέγαν, διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας.

[5]Habẽtes igitur Põtificẽ magnũ, qui penetrauit cælos, Iesum Filium Dei, teneamus hanc professionem.

15 Οὐ γὰρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, πεπειρασμένον δὲ κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα, χωρὶς ἁμαρτίας.

[6]Non enim habemus Pontificem qui nõ possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatum in omnibus similiter, absque peccato.

16 Προσερχώμεθα οὖν μετὰ παρρησίας τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος, ἵνα λάβωμεν ἔλεον, καὶ χάριν εὕρωμεν εἰς εὔκαιρον βοήθειαν.

Accedamus igitur cũ fiducia ad thronum gratiæ, vt consequamur misericordiam, & gratiam inueniamus ad opportunum auxilium.

Κεφάλαιον ε.

Cap. V.

1 ΠΑΣ γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν Θεὸν, ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν.

N[1]AM omnis Pontifex ex hominibus assumitur, & pro hominibus constituitur in iis quæ apud Deum *agenda sunt*, [2]vt offerat donaria & victimas pro peccatis.

Μετριοπαθεῖν

Qui

3 Redit ad exhortationem.

4 Amplificatio à natura Verbi Dei, cuius ea vis est vt in ima vsque animi penetralia penetret, cõtumacibus lethale vulnus infligens, credentes verò planè viuificans.

5 Iam aggreditur Pontificatus Christi collationem cum Aaronis sacerdotio: & in ipso statim initio summam huius Pontificis excellentiam declarat, eum vocans Filium Dei, & in ipsis cælis ad tribunal Dei collocans, nõ obscura antithesi cum Aaronicis sacerdotibus & tabernaculo caduco: quas comparationes postea luculenter declarat.

6 Ne videretur tanta huius nostri Põtificis gloria nos ab ipsius aditu prohibere, subiicit, eum nihilominus verè nostrũ fratrem esse (quod etiã antea probauit) & nostras omnes miserias, suas ducere, vt intrepidè nos ad se vocet.

1 Primæ collationis Christi Pontificatus cum Aaronico pars prior: Alii Pontifices sumuntur ex hominibus, & vocantur humano quodam more.

2 Alterius collationis pars prior: Aliĳ vt infirmi constituuntur pontifices, vt eius mali sensu affecti quod est illis cum toto populo commune, dona & victimas quæ sint communis fidei ac resipiscentiæ testes, suo ac populi nomine offerant.

דיומנא אן בקלה תשמעון לא תקשון לבותכון ׃

Hodie si vocē eius audiueritis, ne obduretis corda vestra.

8 אלו גיר [a]ישוע בר נון [b]אניח הוא אנון לא אמר הוא מן בתר־כן על יומא אחרנא ׃

Si enim Ieschua filius Nun requiē præstitisset illis, non fuisset [4] loquutus postmodum de die alio.

9 [c]מרין קים הו [d]למשבתו לעמה דאלהא

Itaque firmum [id] est, Sabbatizandum esse populo Dei.

10 אינא גיר [e]דעל לניחתה [f]אתתניח אף הו מן עבדוהי איך דאלהא מן דילה ׃

Qui enim ingressus est in requiem eius, requieuit etiam ipse ab operibus suis, sicut Deus à suis.

11 [g]נתחפט הכיל דנעול להי ניחתא דלא נפל בדמותא דהנון דלא [h]אתטפיסו ׃

Studeamus igitur vt ingrediamur in illam requiem, ne concidamus ad instar eorum [5] qui non acquieuerunt.

12 חיא הי גיר מלתה דאלהא [i]וכל סערא [k]וחריפא [l]טב מן [m]ספסירא [n]דתרין פומיה ועאלא עד־מא [o]לפורשנא דנפשא ודרוחא ודשריתא ודמוחא וגרמא ודינא מחשבתא [p]ותרעיתא דלבא ׃

Viuus est enim sermo Dei, & omniū effector, & acutior multo quàm [6] gladius anceps, & ingreditur vsque ad diuisionem animæ & spiritus, & commissurarum, & medullæ et oßium, et diiudicat cogitationes & cōsilia cordis.

13 ולית בריתא [q]דטשיא מן קדמיה אלא כל מדם [r]ערטל וגלא קדם עינוהי [ſ]דלה יהבין פתגמא ׃

Nec est creatura quæ occulta sit à conspectu eius, sed omnia nuda & manifesta sunt ante oculos eius cui reddunt rationem.

14 מטול דאית לן הכיל רב [t]כומרא רבא ישוע משיחא ברה דאלהא דסלק לשמיא [u]נחמסן [x]בתודיתה ׃

Quia igitur est nobis princeps Pontificū maximus, Ieschua Christus, Filius Dei qui ascendit in cælum, perseueremus in professione eius.

15 לא גיר אית לן רב [y]כומרא דלא מצא [z]דיחש עם [aa]כריהותן אלא [bb]דמנסי בכל מדם אכותן סטר מן חטיתא ׃

Non enim est nobis princeps Pontificum qui non poßit [7] compati infirmitatibus nostris, sed qui tentatus fuit in omni re sicut nos, excepto peccato.

16 נתקרב הכיל [cc]בגלא עין [dd]לכורסיא [ee]דטיבותה [ff]ונסב רחמא ונשכח טיבותא [gg]לעודרנא [hh]בזבנא דאולצנא

Accedamus igitur [8] retecto oculo ad thronum gratiæ eius, vt consequamur misericordiam, et inueniamus gratiā in auxilium [impetrādum] in tempore afflictionis.

קפלאון ה

Cap. V.

1 כל רב [ii]כומרא גיר דמן בני נשא הוא חלף בני נשא [kk]קאם על אילין דדאלהא אנין דיקרב קורבנא ודבחא חלף חטהא ׃

Omnis enim princeps Pontificum qui ex filiis hominis est, pro filiis hominis aßistit, in iis quæ Dei sunt, vt offerat oblationes et victimas pro peccatis.

[a] ישוע ר׳ל יהושע ׃
[b] אניח הוא אנון היה נותן להם מנוחה ׃
[c] מרין אם כן ׃
[d] למשבתו שיש לשבות ׃
[e] דעל לניחתה שבא אל מנוחתו ׃
[f] אתתניח נח ׃
[g] נתחפט נשתדל ׃
[h] אתטפיסו הקשיבו ׃
[i] כל סערא פועלת כול ׃
[k] חריפא חדה ׃
[l] טב מאד ׃
[m] ספסירא חרב ׃
[n] דתרין פומית פיפיות ׃
[o] פורשנא הפרדת ׃
[p] תרעותא רעיון ׃
[q] טשיא כסויה ׃
[r] ערטל וגלא ערום וגלוי ׃
[ſ] דלה יהבין פתגמא שלו עתידים אנו לתת דין וחשבון ׃
[t] כומרא כוהנים ׃
[u] נחמסן נעמוד ׃
[x] בתודיתה בתודתו ׃
[y] כומרא הכוהנים ׃
[z] יחש יסבול מן חשש ׃
[aa] כריהותן חלשותנו ׃
[bb] מנסי מנוסה ׃
[cc] בגלא עין ר׳ל בביטחון ׃
[dd] כורסיא כיסא ׃
[ee] טיבותה חסדו ׃
[ff] נסב נקבל או נשא מן נסב ׃
[gg] לעודרנא לעזרה ׃
[hh] זבנא זמן ׃
[ii] כומרא כוהנים ׃
[kk] קאם עומד ׃

4 Subaudi, Deus per os Dauid.

5 Vel, Persuasi fuerunt.

6 Syrē, Duorum oris m. id est Acierū. Heb. חרב פיפיות

7 Ad verbum, Pati cum infirmitate nostra.

8 Periphrasis est confidentis, sicut & illa quæ prius declarata est de retectione facierū: cui opponitur cooperitio oculorū præ pudore aut mœrore, vel conscientia offensionis: quæ vetat ne poßimus eius cōspectum ferre quē scimus nobis esse infensum, Esther 7.8.

Μετριοπαθεῖν δυνάμενος τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ πλανωμένοις· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς περίκειται ἀσθένειαν. 2

Qui quantum satis est possit miserari vicem ignorantiũ & aberrantium: quòd & ipse circundatus sit infirmitate:

Καὶ διὰ ταύτην ὀφείλει, καθὼς περὶ τοῦ λαοῦ, οὕτω καὶ περὶ ἑαυτοῦ προσφέρειν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν. 3

Et propter hanc debeat, sicut pro populo, ita & pro seipso offerre *victimam* pro peccatis.

Καὶ οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμήν, ἀλλὰ ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ ὁ Ἀαρών. 4

Paral.13.13

[3]Neque sibiipsi quisquam sumit hunc honorem, sed qui vocatur à Deo, ‖sicut & Aaron.

3 Tertia collatio integra, Vocantur alii à Deo, sic & Christus: sed alio ordine quàm Aaron. Dicitur enim Christus Filius ex Deo genitus, & Sacerdos æternus secundum ordinem Melchisedeci.

Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενηθῆναι ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν, Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. 5

Psal.2.7
suprà,1.5

Ita & Christus non sibi hunc honorem tribuit vt fieret Põtifex, sed is qui dixerat ei, ‖Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Καθὼς καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. 6

Psal.110.4
infrà,7.17

Sicut & alibi dicit, ‖Tu es Sacerdos in æternum, secũdum ordinem Melchisedec.

Ὃς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, δεήσεις τε καὶ ἱκετηρίας πρὸς τὸν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου, μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων προσενέγκας, καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, 7

[4]Qui in diebus carnis suæ, quum deprecationes & supplicationes apud eum qui poterat ipsum seruare à morte, cum clamore valido & lacrymis obtulisset, & exaudit[9] esset ex metu,

4 Secunda collationis pars altera, Christus verò insigniter afflictus et insigniter misericors, non pro suis peccatis (quæ nulla erãt) sed pro suo metu rogauit quod impetrauit, & seipsum pro omnibus suis obtulit.

Καίπερ ὢν υἱός, ἔμαθεν ἀφ' ὧν ἔπαθε, τὴν ὑπακοήν. 8

Quamuis Filius esset, tamen ex iis quæ passus est didicit obediẽtiam.

Καὶ τελειωθεὶς ἐγένετο τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ πᾶσιν αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου· 9

[5]Et consecratus, factus est autor salutis æternæ omnibus qui ipsi auscultant.

5 Primæ collationis pars altera, Christus autem consecratus est à Deo Patre vt nostræ salutis autor & æternus Pontifex, ac proinde ita homo vt sit longè supra omnes homines.

Προσαγορευθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. 10

Cognominatus à Deo Pontifex secundum ordinem Melchisedec.

Περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος λέγειν· ἐπεὶ νωθροὶ γεγόνατε ταῖς ἀκοαῖς. 11

[6]De quo nobis multa sunt dicenda, eáque difficilia explicatu: quandoquidem segnes facti estis aurib[9].

6 Digressio vsque ad septimi capitis initium, qua Hebræos partim retinet Apostolus in attenta cõsideratione eorũ quæ dixerat, partim ad ea intelligenda præparat de quibus dicturus est.

Καὶ γὰρ ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν χρείαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς τινὰ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ-- 12

[7]Vos enim, quos oportuit pro tẽporis ratione doctores esse, rursum opus est doceri quæ sint elementa initii eloquiorum Dei:

7 Exemplum Apostolicæ obiurgationis.

ς

2 ואינא משכח [a]דימך נפשה [b]ויחש עם אילין דלא ידעין וטעין מטול דאף הו [c]כריהותא לביש :

2 *Et qui poßit deprimere ſeipſum, & compati iis qui ignorantes ſunt et errantes: propterea quòd etiam ipſe infirmitate indutus eſt.*

3 ומטולתה חיב הו [d]דאיכנא דחלף עמא [e]הכנא חלף נפשה יקרב על חטהוהי :

3 *Et propter eam debitor eſt, vt ſicut pro populo, ita pro ſeipſo offerat pro peccatis ſuis.*

4 ולא הוא לנפשה אנש נסב [f]איקרא אלא אינא דמתקרא מן אלהא איכנא דאהרון :

4 *Et nequaquam ſibiipſi quiſquam aſſumit honorem, ſed qui vocatur à Deo, ſicut Aharon:*

5 הכנא אף משיחא לא הוא נפשה שבח דיהוא רב [g]כומרא אלא הו דאמר לה ברי אנת אנא יומנא ילדתך :

5 *Ita etiam Chriſtus nequaquam ſemetipſum glorificauit, vt eſſet princeps Pontificum,[1] ſed is qui dixit ei, Filius meus es tu, ego hodie genui te.*

6 איך דאף בדוכתא אחרתא אמר אנת הו [h]כומרא לעלם בדמותה דמלכיזדק :

6 *Sicut etiam in loco alio dicit, Tu es Pontifex in æternum ſecundum ſimilitudinem Melchiſedek.*

7 אף כד בסרא לביש הוא בעותא [i]ותכשפתא [k]בגעתא [l]חילתניתא ובדמעא קרב הוא למן דמשכח הוא מן מותא [m]דיחוהי ואשתמע :

7 *Etiam quum carne indutus eſſet, precationem & ſupplicationem cum clamore valido & cum lacrymis offerebat ei qui potens erat vt à morte excitaret eum, & exauditus eſt:*

8 [n]וכד טב ברא איתוהי מן דחלתא [o]וחשא דסבל [p]ילפה למשתמענותא :

8 *Et[2] quamuis Filius eſſet, ex metu et paßionibus quas ſuſtinuit, didicit ipſâ obedientiam.*

9 והכנא [q]אתגמר והוא לכלהון אילין דמשתמעין לה [r]עלתא דחיא דלעלם :

9 *Atque ita perfectus eſt, & factus eſt omnibus qui auſcultant ei, cauſa vitæ æternæ:*

10 [s]ואשתמה מן אלהא רב [t]כומרא בדמותה דמלכיזדק :

10 *Et nominatus eſt à Deo princeps Pōtificū ſecundum ſimilitudinem Melchiſedek.*

11 עלוהי דין על הנא מלכיזדק סגיאא הי לן מלתא למאמרה [u]ועסקא [x]למפשקותה מטול דהויתון לכון [y]כריהא במשמעתכון :

11 *De ipſo autem Melchiſedek multus nobis ſermo eſt quem eloquamur, et occupatio ad exponendū illud, quia eſtis infirmi in auditu veſtro.*

12 [z]חיבין הויתון גיר [aa]מלפנא [bb]למהוא מטול [cc]דזבנא לכון בזולפנא השא דין תוב [dd]סניקין אנתון דתאלפון אילין אנין כתיבתא קדמיתא דריש מלוהי דאלהא - -

12 *Debuiſſetis enim doctores eſſe,[4] quia tempus vobis, ad inſtitutionem [fuit.] Nunc autem rurſum opus habetis vt diſcatis hæc ipſa[5] ſcripta prima principij ſermonum Dei: - -*

[a] ימך נפשה ימעיט עצמו מן מכך :
[b] יחש יסבול מן חשש :
[c] כריהותא חלשות :
[d] דאיכנא שכמו :
[e] הכנא כן :
[f] איקרא הכבוד :
[g] כומרא הכוהנים :
[h] כומרא כוחן :
[i] תכשפתא תחינא :
[k] בגעתא בצעקה :
[l] חילתניתא חזקה :
[m] יחוהי יחיהו :
[n] כד טב ברא איתוהי אף על פי שהיה הבן :
[o] חשא הצערים מן חשש :
[p] ילפה למד אותה :
[q] אתגמר נשלם :
[r] עלתא סיבת :
[s] אשתמה נקרא בשם מן שמה :
[t] כומרא כוהנים :
[u] עסקא ענין :
[x] למפשקותה לפרשו :
[y] כריהא חלשים :
[z] חיבין ראוי היה לכם :
[aa] מלפנא מלמדים :
[bb] למהוא להיות :
[cc] זבנא זמן ר"ל רב :
[dd] סניקין צריכים :

1 Subaudi, Glorificauit eum.

2 Syrè, כד טב, cuj prorſus reſpondet Gallicè *Combienque*: & Germanicè *Wiewoll*.

3 Videtur Paraphraſtes intelligere horroremillum quo affectus fuit Chriſtus, & mortis metum cum quo, imminente paßionis ſuæ tempore, luctatus eſt.

4 Id eſt, Diu in Chriſti ſchola verſati eſtis, atq; ideo hæc iam ſcire deberetis.

5 Id eſt, Prima elementa doctrinæ Dei.

καὶ γεγόνατε χρείαν ἔχοντες γάλακτος, καὶ οὐ στερεᾶς τροφῆς.

13 Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος, ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης· (νήπιος γάρ ἐστι)

14 Τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.

factíque estis ii quibus lacte sit opus,& non solido cibo.

Enimuero cui cum lacte res est,is rudis est sermonis iustitiæ: (infans enim est)

Sed adultorum est solidus cibus, eorum *videlicet* qui propter habitũ sensus habẽt exercitatos ad discretionem boni ac mali.

Κεφάλαιον ϛ

Cap. VI.

1 Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα· μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, καὶ πίστεως ἐπὶ Θεόν,

2 Βαπτισμῶν διδαχῆς, ἐπιθέσεώς τε χειρῶν, ἀναστάσεώς τε νεκρῶν, καὶ κρίματος αἰωνίου,

3 Καὶ τοῦτο ποιήσομεν, ἐάνπερ ἐπιτρέπῃ ὁ Θεός.

Infrà.10.26 matth.12.45 2.pet.2.20

4 Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου· καὶ μετόχους γενηθέντας πνεύματος ἁγίου.

5 Καὶ καλὸν γευσαμένους Θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος,

6 Καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν· ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παραδειγματίζοντας.

7 Γῆ γὰρ ἡ πιοῦσα τὸν ἐπ' αὐτῆς πολλάκις ἐρχόμενον ὑετόν, καὶ τίκτουσα βοτάνην εὔθετον ἐκείνοις δι' οὓς καὶ γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ·

8 Ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας καὶ τριβόλους, ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγύς, ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν.

QVapropter omisso qui in Christo rudes inchoat sermone, ad perfectionem feramur: [1]non iacientes rursum fundamentum resipiscẽtiæ ab operibus mortuis,& fidei in Deum,

[2]Baptismatum doctrinæ, ac manuum impositionis,& resurrectionis mortuorum,& iudicii æterni.

Atque id faciemus,si quidem permiserit Deus.

[2]Nã fieri non potest vt qui semel fuerint illustrati, gustauerı́ntque donum cæleste, & participes facti fuerint Spiritus sancti,

Gustauerı́ntque bonum Dei verbum,ac virtutes futuri seculi,

Si prolabuntur,vt denuo renouẽtur per resipiscentiam: vt qui rursum crucifigant sibimetipsis Filiũ Dei, & ad ignominiam exponant.

[3]Nam terra quæ imbrem sæpius in se venientem cõbiberit, & progenuerit herbam accõmodam eis per quos excolitur,recipit benedictionem à Deo:

At quæ profert spinas & tribulos, reproba *est*,& maledictioni affinis, cuius exitus *tendit* ad exustionem.

1 *Capita catechismi,quæ summãquidem totius Euangelicæ doctrinæ complectuntur, sed paucis & summatiè (vt loquuntur) rudibus tradebantur: professio videlicet resipiscentiæ & fides in Deum: cuius doctrinæ articuli (quos vocant) ab extraneis quidem exigebãtur statis Baptismi diebus: à fidelium autem liberis in infantia baptizatis, quũ eis imponebãtur manus. inter eos autem articulos, disertè numerantur duo, nempe carnis resurrectio, & iudicium æternum.*

2 *Põdus addit suæ exhortationi, grauissima comminatio certi apostatarum exitus.*

3 *Exornat superiorem comminationẽ, proposita similitudine.*

והויתון לכון [a] סניקא על חלבא ולא על מאכולתא [b] שרירתא :

13 כל נש דין דמאכולתה חלבא הו לא [c] מפס במלתא [d] דכאנותא מטול [e] דשברא הו :

14 דגמירא הי דין מאכולתא [f] שרירתא אילין דמטול [g] דמדרשין [h] אתנפקו רגשיהון [i] למפרש טבתא ובישתא :

קפלאון ו

1 מטול הנא נשבוק [k] שוריא מלתה דמשיחא ונאתא לגמירותא או למא תוב [l] שתאסתא אחריתא [m] מרמיתון לתיבותא מן [n] עבדא מיתא ול ולהימנותא דבאלהא :

2 וליולפנא [o] דמעמודיתא [p] ודסים אידא [q] ולקימתא דמן [r] בית [ſ] מיתא ולדינא דלעלם :

3 אן מריא [t] מפס נעבד הדא :

4 אלא לא משכחין הנון דחדא [u] זבן [x] למעמודיתא נחתו וטעמו מוהבתא דמן שמיא ונסבו רוחא דקודשא :

5 וטעמו מלתא טבתא דאלהא וחילא דעלמא דעתיד :

6 דתוב יחטון [y] דמן דריש [z] יתחדתון לתיבותא ומן דריש [aa] יזקפון לברה דאלהא [bb] ויצערון :

7 ארעא גיר [cc] דאשתית מטרא [dd] דאתא לה [ee] זבנין סגיאן [ff] ואועית עסבא [gg] דחשח להנון דמטולתהון מת [hh] מתפלחא מקבלא בורכתא מן אלהא :

8 אן הו דין [ii] דתפשי [kk] קורטבא ודרדרא הויא לה [ll] מסליתא ולא רחיקא מן [mm] לוטתא אלא [nn] חרתה יקדנא הו :

[a] סניקא צריכים: [b] שרירתא חזקה: [c] מפס מלומד: [d] כאנותא הצדק: [e] שברא פתיא: [f] שרירתא חזקה: [g] מדרשין חוקרים: [h] אתנפקו רגשיהון חושיהם נעשו חלוצים: [i] למפרש להבדיל: [k] שוריא ראשית: [l] שתאסתא יסוד: [m] מרמיתון שמים אתם מן רמה: [n] עבדא מיתא מעשים מתים ר״ל בלתי מועילים: [o] מעמודיתא טבילה: [p] סים אידא תשומת היד: [q] קימתא תקומה או תחייה: [r] בית בין: [ſ] ביתא המתים: [t] מפס מניח או עוזר: [u] זבן פעם: [x] מעמודיתא טבילה: [y] מן דריש מראשית: [z] יתחדתון יתחדשו: [aa] יזקפון יתלו: [bb] יצערון יקלו: [cc] אשתית שתתה: [dd] דאתא הבא: [ee] זבנין סגיאן פעמים רבות: [ff] אועית הוציאה מן יעא: [gg] חשח מועיל: [hh] מתפלחא נעבדת: [ii] תפשי תרבה מן פשא: [kk] קורטבא קוצים: [ll] מסליתא נמאסת: [mm] לוטתא מארה: [nn] חרתה אחריתה:

Et [6] *opus habetis lacte, et non cibo firmo.*

13 *Omnis autem homo cuius cibus lac est, non est edoctus in sermonem iustitiæ, quia imperitus est:*

14 *Perfectorum autē est cibus firmus, qui quia disquirunt, expediti sunt sensus eorum ad discernendum bonum & malum.*

Cap. VI.

1 *PRopterea relinquemus* [1] *prima principia sermonis Christi, & veniemus ad perfectionē. alioquin nunquid rursum aliud fundamētum iacitis de cōuersione ab operibus mortuis, et de fide quæ est in Deum,*

2 *Et de doctrina baptismatis, et impositionis manus, et de resurrectione quæ* [2] *est ex mortuis, et de iudicio quod est in æternum?*

3 *|Si Dominus permiserit, faciem[9] hoc.*

4 *Atqui non possunt illi qui semel ad* [3] *baptismum descenderunt, & gustauerunt donum quod est è cælo, et acceperunt Spiritum sanctum,*

5 *Et gustauerunt sermonem bonum Dei, & virtutem seculi futuri:*

6 [4] *Qui rursum peccauerunt, [non possunt inquam] deintegro renouari ad cōuersionem: quippe qui deintegro crucifigūt Filium Dei, & subiiciunt ignominiæ.*

7 *Terra enim quæ imbiberit pluuiam quæ venit super eam* [5] *vicibus multis, & produxerit herbam quæ vtilis est eis propter quos colitur, recipit benedictionem à Deo:*

8 *Si eueniat autem vt producat carduos et tribulos, fit reproba, et non longè distat à maledictione, sed finis eius est combustio.*

6 Ad verbum, Et fuistis vobis opus habentes super lac.

1 Ad verbum, Inchoationem.

2 Syrè, De inter mortuos.

3 Nam immergebantur aquis.

4 In impresso erat תוב, Et rursus: sed manuscriptū codicem sequutus scripsi דתוב, Qui rursum: quod etiā cum Græco magis consentit.

5 Ad verbum, Temporibus. id est, Quæ sæpius irrigat eam.

Persuasi

9 Πεπείσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν, ἀγαπητοί, τὰ κρείττονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν.

10 Οὐ γὰρ ἄδικος ὁ Θεός, ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἔργου ὑμῶν, καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης ἧς ἐνεδείξασθε εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διακονήσαντες τοῖς ἁγίοις καὶ διακονοῦντες.

11 Ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους·

12 Ἵνα μὴ νωθροὶ γένησθε, μιμηταὶ δὲ τῶν διὰ πίστεως καὶ μακροθυμίας κληρονομούντων τὰς ἐπαγγελίας.

13 Τῷ γὰρ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενος ὁ Θεός, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὀμόσαι, ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ,

Gen.12.2.,& 17 4.,& 22.17

14 Λέγων, Ἦ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε.

15 Καὶ οὕτω μακροθυμήσας ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας.

16 Ἄνθρωποι μὲν γὰρ κατὰ τοῦ μείζονος ὀμνύουσι, καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος.

17 Ἐν ᾧ περισσότερον βουλόμενος ὁ Θεὸς ἐπιδεῖξαι τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ, ἐμεσίτευσεν ὅρκῳ·

18 Ἵνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν οἱ καταφυγόντες κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος·

19 Ἣν ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν, καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος.

Ὅπου

[4]Sed persuasimus nobis de vobis, dilecti, istis meliora, & cum salute coniuncta, etiamsi ita loquamur.

[5]Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & laboriosæ charitatis quam exhibuistis ipsius nomini, *vt* qui ministraueritis sanctis & ministretis.

Cupimus autem vt vnusquisque vestrûm idem ostendat studium ad plenam spei persuasionem ad finē vsque:

[6]Vt ne sitis segnes, sed imitatores eorum qui per fidem ac patientiā obtinent promissam hæreditatem.

[7]Deus enim pollicitus Abrahæ, quum non posset per quenquā maiorem iurare, iurauit per seipsum,

Dicens, ‖Certè benedicens benedicam tibi, & multiplicans multiplicabo te.

Atque ita quum patienter expectasset, assequutus est promissum.

Nam homines quidem per eum iurant qui sit maior: atque iisdem omnis controuersiæ finis, est iusiurandū ad confirmationē *adhibitum*.

Qua in re Deus volens ex abundanti hæredibus promissionis ostēdere immutabilitatem consilii sui, fideiussit iureiurando:

Vt per duas res immutabiles, in quibus fieri non potest vt mentitus sit Deus, validam consolationē habeamus *nos* qui cursum *eò* corripuimus vt spē propositā obtineamus.

[8]Quam velut animæ anchoram habemus tutam ac firmam, & ingredientem vsque in ea quæ sunt intra velum.

Quò

4 Lenit omnem illam asperitatem, meliora de iis sperans quibus hæc scribit.

5 Laudat eos à charitate, vt ad perseuerantiā hortetur.

6 Ostendit quibus præcipuè virtutibus ad constanter pergēdum, atque adeo ad proficiēdum sit opus: charitate nimirum & patientia. Et nequis ista factu impossibilia esse obiciat, iubet vt maiorum exempla sibi proponant imitanda.

7 Alius stimulus, Quòd certa sit spes hæreditatis si ad extremum perseueremus: quoniam non tantum id promisit Deus, sed etiam cum iureiurādo promisit.

8 Spem comparat anchoræ: quoniam sicut anchora in profundum maris proiecta totam nauim firmat, ita etiam spes in ipsa vsque cælorū adyta penetret. Mentionem autem facit sanctuarii, alludens ad Tabernaculum vetus, & hac ratione regreditur ad illas collationes Pontificatus Christi cum Leuitico.

9 [a]מפיסינן דין עליכון אחי אילין [b]דשפירין וקריבן [c]לחיא [d]אפן הכנא ממללינן :

10 לא הוא גיר עול אלהא [e]דיטעא עבדיכון [f]וחובכון הו [g]דחויתון בשמה דשמשתון לקדישא ומשמשיתון :

11 צבינן דין דאנש אנש מנכון הי הדא [h]חפיטותא יחוא [i]לשומליא [k]דסברכון עד־מא [l]לחרתא :

12 ודלא [m]תתקטעי לכון אלא דתהוון [n]ממרינא להנון דבהימנותא [o]ובנגירות רוחא הוו [p]ירתא [q]דמולכנא :

13 לאברהם גיר כד [r]מלך לה אלהא מטול דלית הוא לה דרב מנה [f]דיאמא בה [t]ימא בנפשה :

14 ואמר [u]דמברכו אברכך [x]ומסגיו אסגיך :

15 והכנא [y]אגר רוחה וקבל [z]מולכנא :

16 בני נשא גיר בדרב מנהון [aa]ימין ועל כל [bb]חרינא דהוא בינתהון [cc]שולמא [dd]שרירא [ee]במומתא הוא לה :

17 מטול הנא [ff]יתיראית צבא אלהא [gg]דיחוא [hh]לירתא [ii]דמולכנא [kk]דשוודיה לא משתחלף [ll]וחבשה במומתא :

18 דבתרתין [mm]צבון דלא משתחלפן דלא משכח אלהא דידגל בהין [nn]בויאא רבא יהוא לן [oo]דאתגוסן בה [pp]ונאחוד [qq]סברא [rr]דמליך לן :

19 הו דאיתוהי לן איך [ff]אוקינא [tt]דלביך בנפשן דלא [uu]תתזיעי ועאל לגו מן [xx]אפי תרעא :

כד

[a] מפיסינן מובטחים אנחנו : [b] שפירין טובות : [c] חיא חיים ר״ל ישועה : [d] אפן אף אם : [e] יטעא ישכח : [f] חובכון אהבתכם : [g] חויתון הראתם : [h] חפיטותא השתדלות : [i] לשומליא למלאת : [k] סברכון תקותכם : [l] חרתא אחרית : [m] תתקטעי תכרת : [n] ממרינא הולכים אחרי : [o] נגירות רוחא אריכות רוח : [p] ירתא יורשי : [q] מולכנא ההבטחה : [r] מלך נשבע או הבטיח : [f] דיאמא שישבע : [t] ימא נשבע : [u] מברכו ברך : [x] מסגיו הרבה : [y] אגר האריך : [z] מולכנא ההבטחה : [aa] ימין נשבעים : [bb] חרינא ריב : [cc] שולמא קץ : [dd] שרירא עומד או קים : [ee] מומתא שבועה : [ff] יתיראית מאד : [gg] יחוא יראה : [hh] ירתא יורשי : [ii] מולכנא ההבטחה : [kk] שוודיה שבועתו : [ll] חבשה החזיקה : [mm] צבון חפצים ר״ל דברים : [nn] בויאא נחמה : [oo] אתגוסן נשגבנו ר״ל שמנו משגבנו : [pp] נאחוד נחזיק : [qq] סברא תקוה : [rr] דמליך שנשבע אותה : [ff] אוקינא הוא הברזל שיש לו קרנים ואנשי הספינה משליכים אותו בים או ביבשה להעמיד האניה : [tt] לביך נאחז : [uu] תתזיעי תנוע או תמוט : [xx] אפי תרעא הוא המסך או פרוכת בית האל :

9 *Persuasi autem sumus de vobis, fratres mei, ea quæ sunt bona & affinia saluti, etiamsi ita loquamur.*

10 *Nequaquā enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operum vestrorum, & charitatis vestræ quam ostendistis in nomine eius, qui ministrastis sanctis & ministratis.*

11 *Cupimus autem vt vnusquisque ex vobis hoc ipsum studium ostendat ad cōplementum spei vestræ vsque in finē*

12 *Et vt nō abscindatur vobis, sed sitis imitatores illorum qui per fidem et longanimitatem facti sunt hæredes promissionis.*

13 *Abrahæ enim quū promitteret Deus, quia nō erat ipsi qui maior esset se vt per eū iuraret, iurauit per semetipsum:*

14 *Et dixit, [6] Benedicendo benedicam tibi, & multiplicando multiplicabo te.*

15 *Et ita [7] patienter expectauit, & consequutus est promissionem.*

16 *Filii enim hominis per maiorem se iurant, et omni controuersiæ quæ est inter illos, finis firmus per iuramentū [8] imponitur.*

17 *Quapropter abundè voluit Deus ostendere hæredibus promissionis, quòd pollicitatio sua non mutaretur, et [9] obstrinxit eam iuramento:*

18 *Vt per duas res quæ non mutantur, in quibus non potest Deus mentiri, cōsolatio magna sit nobis qui confugimus ad eum, & retineamus spemquæ promissa est nobis.*

19 *Quæ est nobis velut anchora quæ retinet animam nostram, vt non commoueatur, et ingreditur intra [10] velum:*

Vbi

6 Id est, Prolixè benedicam tibi, & multiplicabo te. Hebraismus.

7 Ad verbum, Continuit spiritū suū. Loquutio Syra & Chaldæa iam sæpius indicata.

8 Syrè, Fit ei. Pleonasmus relatiui, Hebræorum more.

9 Ad verbum, Ligauit quasi fascia.

10 Ad verbum, Faciem portæ. Vide quæ annotata sunt in 27 Matth.

Ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ, ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα. 20

[6]Quò præcursor pro nobis ingressus est Iesus, secundũ ordinẽ Melchisedec, Põtifex factus in æternũ.

6 *Repetit Dauidis verba quibus omnes illæ collationes quas antea commemorauit significãtur: sicut toto sequenti capite declarat.*

Κεφάλαιον ζ.

Cap. VII.

Gen.14.18

Οὗτος γὰρ ὁ Μελχισεδὲκ, βασιλεὺς Σαλὴμ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ συναντήσας Ἀβραὰμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων, καὶ εὐλογήσας αὐτόν· 1

NAM hic ‖Melchisedec rex *erat* Salem, Pontifex Dei altissimi, qui occurrit Abrahæ reuertẽti à cæde regum, & benedixit ei.

1 *Explicans verba illa Secundum ordinem Melchisedec, (quib' nititur illa cõparatio Christi Pontificatus cum Leuitico) primùm cõsideratur ipse Melchisedec vt Christi typus, cuius comparationis hæc sunt capita: Melchisedec fuit rex & sacerdos: talis reuera est Christus vnus. Fuit rex pacis ac iustitiæ, talis est Christus vnus reuera.*

Ὧ καὶ δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν Ἀβραάμ· πρῶτον μὲν ἑρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλήμ· ὅ ἐστι βασιλεὺς εἰρήνης. 2

Cui & decimas ex omnibus impartitus est Abraham: qui primùm quidem ex interpretatione dicitur Rex iustitiæ, deinde verò etiã Rex Salem: quod est Rex pacis.

Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων· ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. 3

[2]Sine patre, sine matre, sine genere: nec initium dierum, neque vitæ finem habens: sed assimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuũ.

2 *Alius typus, Melchisedec proponitur spectandus vt principio & fine carens, quum nec pater, nec mater, nec maiores, nec mors eius describantur: talis est reuera Filius Dei, sacerdos nimirum æternus: quatenus Deus, ἀμήτωρ, ineffabiliter genitus: quatenus homo, ἀπάτωρ, ineffabiliter conceptus.*

Θεωρεῖτε δὲ πηλίκος οὗτος, ᾧ καὶ δεκάτην Ἀβραὰμ ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀκροθινίων ὁ πατριάρχης. 4

[3]Spectate verò quantus hic *fuerit*, cui etiam‖decimas spoliorũ dederit Abraham patriarcha.

3 *Alius typus, Melchisedec ratione sacerdotis fuit ipso Abrahamo superior, vtpote quem decimarit, & cui vt sacerdos benedixerit: talis reuera est Christus, à quo pendet ipsius Abrahami & omniũ credentiũ sanctificatio, atque adeo quem vt omnium autorem colere ac venerari omnes debent.*

Num.18.21

Καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν υἱῶν Λευῒ τὴν ἱερατείαν λαμβάνοντες, ἐντολὴν ἔχουσιν ἀποδεκατοῦν τὸν λαὸν κατὰ τὸν νόμον, τουτέστι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, καίπερ ἐξεληλυθότας ἐκ τῆς ὀσφύος Ἀβραάμ· 5

Et ii quidem qui sunt ex filiis Leui, sacerdotio fungentes, præceptũ habent decimarum accipiendarum à populo secundum Legem, hoc est à fratribus suis, licet egressis ex lũbis Abrahæ:

Ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν, δεδεκάτωκε τὸν Ἀβραὰμ, καὶ τὸν ἔχοντα τὰς ἐπαγγελίας εὐλόγηκε. 6

Is verò cuius genus ad illos non refertur, decimas accepit ab Abraham, & habenti promissiones benedixit.

Χωρὶς δὲ πάσης ἀντιλογίας, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. 7

Porro sine vlla controuersia, id quod minus est ab eo quod maius est benedicitur.

Καὶ ὧδε μὲν δεκάτας ἀποθνήσκοντες ἄνθρωποι λαμβάνουσιν· ἐκεῖ δὲ, μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ. 8

[4]Atque hîc quidem homines qui moriuntur, decimas accipiunt: illic autem is de quo testatum est quòd viuat.

4 *Amplificatio duplex: vna, Melchisedec decimas accipit, vt immortalis (quatenus videlicet typus est Christi, quum nusquam commemoretur mors ipsius, & Dauid eũ proponat vt sacerdotem æternum) Leuitici verò sacerdotes, vt mortales, quum alii aliis succedant: altera, Leui ipse fuit decimatus in Abrahamo à Melchisedeco. Ergo Melchisedeci sacerdotium, (id est Christi qui secundum ordinem illius pronuntiatur sacerdos æternus) præstantius est Leuitico.*

Καὶ (ὡς ἔπος εἰπεῖν) διὰ Ἀβραὰμ καὶ Λευῒ ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται. 9

Et (vt ita loquar) in Abraham decimatus est etiã ipse Leui, qui decimas solet accipere.

20 [a]כד דקדם על חלפין ישוע והוא [b]כומרא לעלם בדמותה דמלכי זדק׃

קפלאון ז

1 הנא דין מלכי־זדק איתוהי מלך שלים כומרא דאלהא מרימא והו [c]ארעה לאברהם כד [d]הפך מן חרבא דמלכא וברכה׃

2 ולה [e]פרש אברהם מעסרא מן כל־מדם דאית הוא עמה [f]מתפשק דין שמה מלכא [g]דכאנותא ותוב מלך שלים דאיתוהי מלכא [h]דשלמא׃

3 דלא אבוהי ולא אמה אתכתבו [i]בשרבתא ולא רשיתא דיומוהי ולא [k]שולמא דחיוהי אלא בדמותא דברה דאלהא [l]מקויא [m]כומרותה לעלם׃

4 חזו דין כמא רב הנא דאברהם ריש אבהתא לה יהב מעסרא [n]ורישיתא׃

5 אילין גיר מן בני לוי דמקבלין הוו כומרותא פוקדנא אית הוא להון דנמוסא [o]דיסבון מעסרא מן עמא הנון מן אחיהון כד אף הנון מן [p]חצה דאברהם נפקו׃

6 הנא דין דלא כתיב [q]בשרבתהון מעסרא שקל מן אברהם וברכה להו דקבל [r]מולכנא׃

7 [s]דלא [t]חרינא דין הו [u]דבציר מתברך מן הו [x]דמיתר מנה׃

8 [y]והרכא בני נשא דמיתין נסבין מעסרא [z]להל דין הו דאסהד עלוהי כתבא דחי הו׃

9 ואיך אנש נאמר ביד אברהם אף לוי הו דמעסרא נסב הוא אף הו אתעסר׃

[a] כר דקדם על אשר שם קדם אותנו׃
[b] כומרא כוהן׃
[c] ארעה בא לקראתו׃
[d] הפך שב׃
[e] פרש הפריד׃
[f] מתפשק מתבאר׃
[g] דכאנותא הצדק׃
[h] דשלמא השלום׃
[i] שרבתא יחסים׃
[k] שולמא סוף׃
[l] מקויא עומדת׃
[m] כומרותה כהונתו׃
[n] רישיתא ביכורים׃
[o] יסבון יקחו מן נסב׃
[p] חצה ירכו׃
[q] שרבתהון יחוסם׃
[r] מולכנא ההבטחה׃
[s] דלא בלי׃
[t] חרינא מחלוקת׃
[u] בציר קטון׃
[x] מיתר גדול׃
[y] הרכא כאן או פה׃
[z] לחלשם׃

עד

20 *Vbi prius ingressus est pro nobis Ieschua, & factus est Pontifex in æternũ, secũdũ similitudinẽ Melchisedek.*

Cap. VII.

1 *HIC autem Melchisedek est rex Salem, Pontifex Dei excelsi: & ipse occurrit Abrahæ quum reuerteretur à deuastatione regum, et benedixit ei.*

2 *Et ipsi separauit Abraham decimas ex omni re quæ erat apud se. Exponitur autẽ nomẽ eius, Rex iustitiæ: et rursus, Rex [erat] Salem, quod est Rex pacis.*

3 *Cuius nec pater nec mater scripti sunt in genealogiis, neque principium dierum eius, neque finis vitæ eius: sed in similitudinem filii Dei manet pontificatus eius in æternum.*

4 *Considerate verò quàm magnus [fuerit] hic cui Abraham patriarcha dederit decimas et primitias.*

5 *Illis enim ex filiis Leui qui accipiebant põtificatum, [1]mandatũ erat Legis vt acciperẽt decimas à populo: [vt] ipsi [inquam decimas acciperẽt] à fratribus suis, quum [tamen] etiam ipsi ex femore Abrahæ egreßi essent.*

6 *Hic verò, qui non est scriptus in genealogiis illorum, decimas accepit ab Abrahã, et benedixit ei [2]qui accepit promißionem.*

7 *Sine controuersia autem is qui minor est, benedicitur ab eo qui maior est ipso.*

8 *Et [3]hic filii hominis qui moriuntur, accipiunt decimas: illic autẽ is de quo testata est Scriptura quòd viuat.*

9 *Et ([4]instar hominis loquamur) per manum Abrahæ etiam Leui, is [nimirũ] qui decimas accipiebat, ipse quoque decimatus est.*

1 Hoc est, Mandato legis imposi tum erat.

2 Id est, Abrahæ promißionis hæredi.

3 In ordine Leuitico & legali sacerdotio.

4 Hoc est, Hominum more loquẽdo.

Ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ πατρὸς ἦν, ὅτε συνήντησεν αὐτῷ ὁ Μελχισεδέκ. 10

Nam is adhuc in lumbis patris erat quum occurreret Abrahæ Melchiſedec.

Εἰ μὲν οὖν τελείωσις διὰ τῆς Λευϊτικῆς ἱερωσύνης ἦν, (ὁ λαὸς γὰρ ἐπ' αὐτῇ νενομοθέτητο) τίς ἔτι χρεία κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἕτερον ἀνίστασθαι ἱερέα, καὶ οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν λέγεσθαι; 11

[5]Porro ſi conſummatio per Leuiticum Sacerdotium erat, (nam ſub hoc ſancita Lex eſt populo) quid amplius erat opus alium exoriri Sacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedec, nec ſecundum ordinem Aaronis dici?

Μετατιθεμένης γὰρ τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετάθεσις γίνεται. 12

[6]Mutato igitur Sacerdotio, neceſſe eſt vt Legis quoq; mutatio fiat.

Ἐφ' ὃν γὰρ λέγεται ταῦτα, φυλῆς ἑτέρας μετέσχηκεν, ἀφ' ἧς οὐδεὶς προσέσχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ. 13

Nam *is* de quo hæc dicuntur, ad aliam tribum pertinet, de qua nullus attendit altari.

Πρόδηλον γὰρ ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν· εἰς ἣν φυλὴν οὐδὲν περὶ ἱερωσύνης Μωσῆς ἐλάλησε. 14

Palàm eſt enim è tribu Iuda exortum eſſe Dominum noſtrum: cuius tribus reſpectu nihil de Sacerdotio loquutus eſt Moſes.

Καὶ περισσότερον ἔτι κατάδηλόν ἐστιν, εἰ κατὰ τὴν ὁμοιότητα Μελχισεδὲκ ἀνίσταται ἱερεὺς ἕτερος, 15

[7]*Idque* etiam magis patet ex *eo* quòd adinſtar Melchiſedec exoritur Sacerdos alius,

Ὃς οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς γέγονεν, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου. 16

Qui non ex Lege, cuius mandatum ſit carnale, factus eſt *ſacerdos*, ſed ex vi indiſſolubilis vitæ.

Μαρτυρεῖ γάρ, Ὅτι σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. 17

Psal. 110.4 ſuprà, 5.6

Teſtificatur enim ad hũc modũ, ‖Tu *es* Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec.

Ἀθέτησις μὲν γὰρ γίνεται προαγούσης ἐντολῆς, διὰ τὸ αὐτῆς ἀσθενὲς καὶ ἀνωφελές. 18

[9]Nam mandatum præcedẽs abrogatur, quòd nullis viribus ſit præditum & inutile.

Οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος, ἐπεισαγωγὴ δὲ κρείττονος ἐλπίδος, δι' ἧς ἐγγίζομεν τῷ Θεῷ. 19

Nihil enim ſanctificauit Lex, ſed adſcita ſpes melior, per quam appropinquamus Deo.

Καὶ καθ' ὅσον οὐ χωρὶς ὁρκωμοσίας· 20

[10]Et quatenus non abſque iureiurando:

Οἱ μὲν γὰρ χωρὶς ὁρκωμοσίας εἰσὶν ἱερεῖς γεγονότες· ὁ δὲ, μετὰ ὁρκωμοσίας, διὰ 21

Nam illi quidem citra iuſiurandum Sacerdotes facti ſunt, hic verò cum iureiurando,

5 *Tertius tractatus huius epiſtolæ, in quo poſtquam Chriſtum Prophetam, Regem & Pontificem eſſe comprobauit, nũc de omnium illorum munerum ratione ac præſtantia diſtinctè diſſerit: hæc omnia in aliis vmbratilia fuiſſe oſtendẽs, in Chriſto autem vera & perfecta. Incipit autem à ſacerdotio, in quo etiam ſuperior tractatio deſierat, vt ſic omnia mẽbra diſputationis melius cohæreant: & primò imperfectum fuiſſe probat Leuiticum ſacerdotium, ex eo quòd alius ſacerdos ſecundum ordinẽ alium (id eſt diuerſæ regulæ ac formæ) tãto poſt tempore promittatur.*

6 *Hac noui ſacerdotii inſtitutione nõ tantũ declarari Leuitici ſacerdotii imperfectionẽ oſtendit, ſed etiã ipſum Leuiticũ ſacerdotium cum hoc nouo commutari: quoniam hæc duo ſimul conſtare non poſſint, quum prior illa Leuitica ordinatio tribum Iuda excluderet, atque adeo ipſi Leui ſubiiceret, poſterior autem iſta ſacerdotium in tribu Iuda collocet.*

7 *Ne quis obiiciat trãſlatũ quidẽ fuiſſe ſacerdotium à Leui ad Iudam, ſed nihilominus idem manere, expendit ſimul & explicat illa Dauidis verba, In æternũ, ſecundum ordinem Melchiſedec, ex quibus intelligitur diuerſa etiam ſacerdotii ordinatio*

8 *Diuerſitatem & præſtantiam ordinationis Melchiſedeci probat ex eo quòd Legale ſacerdotium externa & corporali vnctione & ritu conſtabat: Melchiſedeci verò æternum ſacrificium ac merè ſpirituale deſcribitur.*

9 *Ne quis etiam obiiciat adiectum fuiſſe ſacerdotium poſterius vt ſimul coniuncta perfectum quiddam cõſtituerẽt, probat poſteriore abrogatum fuiſſe prius vt inutile, ex ipſa eorum natura. Quomodo enim illa corporalia & caduca nos ſanctificarent vel ſola vel cum aliis?*

10 *Aliud argumentum præſtantiæ ſacerdotii Chriſti ſupra Leuiticum, quòd illud ſancitum ſit iureiurando, hoc verò non item.*

10 [a]עד־כיל גיר [b]בחצה הוא דאבוהי כד [c]ארעה למלכי זדק :

Adhuc enim in femore erat patris sui quũ occurreret illi Melchisedek.

11 אלו הכיל [d]גמירותא כיד [e]כומרותא דלויא איתיה הות דבה סים נמוסא לעמא למנא מתבעא הוא [f] כומרא אחרנא דיקום בדמותה דמלכי־זדק [g]אמר דין בדמותה דאהרון יהוא :

Si igitur consummatio per manum pōtificatus Leuitarum erat, (in quo posita fuit Lex populo) ad quid requirebatur Pontifex alius qui exurgeret secũdum similitudinem Melchisedek? Dixisset enim, In similitudinem Aharon erit.

12 אלא איכנא דהוא [h]שוחלפא בכומרותא הכנא הוא שוחלפא אף [i]בנמוסא :

Sed sicut facta est mutatio in pontificatu, ita facta est etiam mutatio in Lege.

13 הו גיר דאתאמרי עלוהי הלין מן [k]שרבתא הו אחרתא אתילד דאנש [l]ממתום מנה לא שמש במדבחא :

Is enim de quo dicuntur hæc, ex tribu alia natus est, de qua nemo vnquã ministrauit in altari.

14 [m]גליא הי גיר דמן יהודא [n]דנח מרן מן שרבתא דלא אמר עליה מושא מדם על כומרותא :

Manifestum est enim quòd à Iuda exortus est Dominus noster, è tribu de qua non est loquutus Musche quicquam circa pontificatum.

15 [o]ויתיראית תוב [p]ידיעא בהי דאמר דבדמותה דמלכי־זדק קאם [q]כומרא אחרנא :

Et amplius adhuc notum est per id quod dictum est, [videlicet] quòd secũdum similitudinem Melchisedek exurgeret Pontifex alius:

16 הו דלא הוא בנמוסא [r]דפוקדנא פגרניא הוא אלא בחילא [s]דחיא דלא [t]משתרין :

Qui nequaquam secundum legem mãdatorum corporalium fuit, sed secundum virtutem vitæ indissolubilis.

17 מסהד גיר עלוהי דאנת הו כומרא לעלם בדמותה דמלכי־זדק :

Testificatur enim [Deus] de eo, Tu es Pontifex in æternum secundum similitudinem Melchisedek.

18 שוחלפא דין דהוא לפוקדנא קדמיא מטול [u]מחילותה ודיותרנלית הוא בה :

[5]Mutatio enim quæ facta fuit, in mãdato priore [facta fuit,] propter impotẽtiam eius, et quia vtilitas non esset [6]in eo.

19 מדם גיר לא גמר נמוסא [x]על דין [y]חלפוהי [z]סברא דמיתר מנה דבה מתקרבינן לאלהא :

Nihil enim perfecit Lex: ingressa verò est [7]pro ea spes, quæ est præstantior ea. per quam [spem] appropinquamus Deo.

20 [aa]ושרה לן [bb]במומתא :

Et confirmauit illum [pontificatũ] iureiurando nobis.

הנון גיר [cc]דלא מומתא הוו [dd]כומרא

21 הנא דין במומתא — —

Illi enim absque iureiurando fuerant Pontifices, hic verò iureiurando.

איך

fff.y.

[a] עד כיל עדין: [b] חצה ירכו: [c] ארעה יצא לקראתו: [d] גמירותא השלמות: [e] כומרותא כהונת: [f] כומרא כוהן: [g] אמר דין כי היה אומר: [h] שוחלפא חילוף: [i] בנמוסא בתורה: [k] שרבתא יחס: [l] ממתום מעולם: [m] גליא גלוי: [n] דנח יצא: [o] יתיראית יותר: [p] ידיעא ידוע: [q] כומרא כוהן: [r] פוקדנא פגרניא מצות גופניות: [s] חיא חיים: [t] משתרים מתחבלים: [u] מחילותה חלשותו: [x] על בא: [y] חלפוהי תחתיו: [z] סברא התקוה: [aa] ושררה וקים אותה הכהונה: [bb] מומתא שבועה: [cc] דלא מומתא בלי שבועה: [dd] כומרא כוהנים:

5 Id est, Abrogatio.

6 Mandato scilicet.

7 Id est, In eius locum.

διὰ τοῦ λέγοντος πρὸς αὐτόν, Ὤμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

Psal.110.4

per eum qui dixit ei, ‖Iurauit Dominus,& non pœnitebit eum, Tu *es* Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.

22 Κατὰ τοσοῦτον κρείττονος διαθήκης γέγονεν ἔγγυος Ἰησοῦς.

Tanto potioris fœderis sponsor factus est Iesus.

23 Καὶ οἱ μὲν, πλείονές εἰσι γεγονότες ἱερεῖς, διὰ τὸ θανάτῳ κωλύεσθαι παραμένειν·

[11]Et illi quidem,plures facti sunt sacerdotes, quòd mors prohiberet eos permanere:

24 Ὁ δὲ, διὰ τὸ μένειν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἱερωσύνην.

At iste,propterea quòd in æternum manet,perpetuum habet sacerdotium.

25 Ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δύναται τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν.

Vnde & seruare prorsus potest eos qui per ipsum accedũt ad Deũ, semper viuẽs vt interpellet pro eis.

26 Τοιοῦτος γὰρ ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς, ὅσιος, ἄκακος, ἀμίαντος, κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γενόμενος·

[12]Talis enim nos decebat Pontifex,pius,innocens,impollutus, segregatus à peccatoribus, & sublimior cælis factus:

27 Ὃς οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκην, ὥσπερ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ. τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐφάπαξ, ἑαυτὸν ἀνενέγκας.

Leuit.16.11

Cui nõ sit quotidie necesse,quẽadmodum illis pontificibus, ‖prius pro peccatis propriis victimas offerre,deinde *pro* peccatis populi: [13]id enim fecit semel,quũ semetipsum obtulit.

28 Ὁ νόμος γὰρ ἀνθρώπους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἔχοντας ἀσθένειαν· ὁ λόγος δὲ τῆς ὁρκωμοσίας τῆς μετὰ τὸν νόμον, υἱὸν εἰς τὸν αἰῶνα τετελειωμένον.

Lex enim homines constituit põtifices,infirmos:at sermo iurisiurãdi[14]post Legẽ *cõcepti*, Filium *constituit* qui in æternũ est sanctificatus.

Κεφάλαιον η'

Cap. VIII.

1 ΚΕφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς,

C[1]Æterùm eorum quæ dicimus, *hæc* summa *est*,Talem *nos* habere Põtificẽ,qui consedit ad dextrã throni maiestatis illius cælestis,

2 Τῶν ἁγίων λειτουργὸς, καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος.

[2]Sanctuarii minister,ac veri illius tabernaculi, quod fixit Dominus, & non homo.

11 *Aliud argumẽtum eodem pertinẽs, Leuitici sacerdotes, vtpote mortales,æterni esse non potuerũt, Christus verò vt æternus est,ita etiam æterno sacerdotio fungitur,pro iis efficacissimè intercedens qui per ipsum ad Deum accedunt.*

12 *Aliud argumẽtum, Innocentia & puritas summa in pontifice requiritur, quæ ipsum à peccatoribus segreget,pro quibus oblationem facit.Atqui Leuitici pontifices tales non inueniebantur, vt qui pro suis ipsorum peccatis primùm offerrent:sed vnus Christus talis est, ideòque verus & vnicus Põtifex.*

13 *Aliud argumẽtum,(quod tamen postea pertractabit) Leuitici victimas repetitis vicibus primùm pro se, deinde pro populo offerebant. Christus autem non pro se sed pro aliis, non victimas sed seipsum, non sæpe sed semel, obtulit.Neque id mirum (inquit) videri debet, quum illi sint infirmi, iste verò sit cum iureiurando Põtifex æternus consecratus.*

14 *Aliud argumẽtum à tempore, Posterioribus tolluntur priora.*

1 *Paucis repetit illud ad quod omnia ista referenda sunt, nempe habere nos Põtificem longè alium quàm Leuitici illi sint,vt qui sit ad dexteram excelsiss.mi Dei in cælos vsque euectus.*

2 *Leuitici fuerunt pontifices in terreno sacrario, Christus verò est in cælesti.*

3 *Leuitici in tabernaculo caduco sacerdotium suum exercuerunt. Christus autẽ tabernaculum circũfert longè aliud,nempe suum corpus,quod Deus ipse æternum futurum compegit, vt explicabitur infrà 9.c.11.*

איך דאמר לה ביד דויד [a]דימא מריא ולא ידגל דאנת הו כומרא לעלם בדמותה דמלכי־זדק :

22 [b]הנא כלה [c]מיתרא [d]דיתיקא הדא דהוא בה [e]ערבא ישוע :

23 והנון הוו כומרא סגיאא מטול דמיתין הוו ולא משתבקין הוו [f]דיקוון :

24 הנא דין מטול דלעלם [g]קים לא עברא [h]כומרותה :

25 [i]ומשכח [k]למאחיו לעלם לאילין דמתקרבין באידה לאלהא חי הו גיר בכל זבן [l]ומסק [m]צלותא חלפיהון :

26 דאיך הנא גיר [n]כומרא אף [o]זדק הוא לן [p]דכיא ודלא בישו ודלא [q]טולשא [r]דפריק מן חטהא [ſ]ומרים לעל מן שמיא :

27 ולית לה [t]אולצנא כל יום איך רב [u]כומרא דלוקדם חלף חטהוהי יקרב דבחא והידין חלף עמא הדא גיר עבדה [x]חדא זבן [y]בנפשה דקרב :

28 [z]נמוסא גיר בני נשא הו [aa]כריהא [bb]מקים כומרא [cc]מלתא דין דמומתא דהות בתר נמוסא [dd]ברא גמירא לעלם :

קפלאון ח

1 רישא דין דכלהין אית לן רב כומרא אינא דיתב מן ימינא [ee]דכורסיא דרבותא בשמיא :

2 והוא [ff]משמשנא דבית קודשא ודמשכנא דשררא הו [gg]דקבע אלהא ולא בר נשא :

כל

[a] דימא שנשבע :
[b] הנא כלה כל זה :
[c] מיתרא גדול :
[d] דיתיקא הברית מלשון יון :
[e] ערבא עורב :
[f] יקוון יעמדו :
[g] קים עומד :
[h] כומרותה כהונתו :
[i] משכח יכול :
[k] למאחיו להחיות :
[l] מסק מקריב מן נסק :
[m] צלותא תחנונים :
[n] כומרא כוהן :
[o] זדק ראוי :
[p] דכיא זך :
[q] טולשא מום :
[r] פריק נפרד :
[ſ] מרים מרומם :
[t] אולצנא צורך :
[u] כומרא כוהנים :
[x] חדא זבן פעם אחת :
[y] בנפשה בעצמו :
[z] נמוסא התורה :
[aa] כריהא חלשים :
[bb] מקים מעמידה :
[cc] מלתא דין דמומתא אבל דבר השבועה :
[dd] ברא גמירא הבן השלם :
[ee] כורסיא כיסא :
[ff] משמשנא משרת :
[gg] קבע הציב :

quemadmodum dicit ei [8] per Dauidē, Iurauit Dominus, et non mentietur, Tu es Pontifex in æternum secundū similitudinem Melchisedek.

22 *Hoc toto præstantius est fœdus hoc, [9] in quo factus est sponsor Ieschua.*

23 *Et illi erant pontifices multi, quia moriebantur, neque relinquebantur ut permanerent.*

24 *Hic verò [Pōtifex] quia in æternū permanet, [10] non transit pōtificatus ei9.*

25 *Et potest in æternū [11] seruare eos qui accedūt per manum ipsius ad Deum: viuit enim omni tempore, et offert pre ces pro eis.*

26 *Etenim talis Pontifex [12] conueniebat nobis, purus, & absque malitia et absque labē, qui segregatus esset à peccatis, et exaltatus supra cælos.*

27 *Nec est ei necesse quotidie, sicut Principi pontificum [legaliū] ut prius pro peccatis suis offerat victimas, et deinde pro populo: hoc enim fecit semel per seipsum, quem obtulit.*

28 *Lex enim filios hominis infirmos cō stituit pontifices, sermo verò iusiurandi qui factus fuit post Legem, [constituit] Filium perfectum in æternum.*

Cap. VIII.

1 *CAput autem omnium eorum, [est quòd] sit nobis Princeps pontificū, [1] is qui sedet à dextra throni maiestatis in cælo.*

2 *Et factus est minister domus sanctæ et tabernaculi veri, quod fixit De9, & non filius hominis.*

8 Ad verbum, Per manum Dauidis. Hebraismus.

9 Vel, Sub quo.

10 Id est, Non interit. Non mutatur.

11 Ad verbum, Viuificare. Hebraismus.

12 Syrè, Iustus erat nobis. id est Idoneus. Hebr.

1 Id est, Talis.

3 Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ προσφέρειν δῶρά τε καὶ θυσίας καθίσταται· ὅθεν ἀναγκαῖον ἔχειν τι καὶ τοῦτον ὃ προσενέγκῃ.

4 Εἰ μὲν γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς, οὐδ' ἂν ἦν ἱερεύς, ὄντων τῶν ἱερέων τῶν προσφερόντων κατὰ τὸν νόμον τὰ δῶρα·

5 Οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων· καθὼς κεχρημάτισται Μωσῆς, μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν. Ὅρα γάρ, φησί, ποιήσῃς πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει.

Exo.25.40 act.7.44

6 Νυνὶ δὲ διαφορωτέρας τέτευχε λειτουργίας, ὅσῳ καὶ κρείττονός ἐστι διαθήκης μεσίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται.

7 Εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἐκείνη ἦν ἄμεμπτος, οὐκ ἂν δευτέρας ἐζητεῖτο τόπος.

8 Μεμφόμενος γὰρ αὐτοῖς λέγει, Ἰδού, ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινήν.

Ierem.31.31, 32.33.34 rom.11. 27 infrà,10.16

9 Οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος.

10 Ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς· καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν.

11 Καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων, Γνῶθι τὸν Κύριον· ὅτι πάντες εἰδήσουσί με, ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν.

Ὅτι

[4]Omnis enim Pontifex ad offerenda dona & victimas conſtituitur: vnde neceſſe fuit hunc quoque habere quod offerret.

[5]Nam ſi eſſet in terra, ne Sacerdos quidem eſſet, manentibus illis ſacerdotibus qui ſecundum Legem dona offerunt:

Vt qui exemplari & vmbræ deſeruiunt rerum cæleſtium: ſicut diuinitus dictum eſt Moſi quum eſſet abſoluturus tabernaculum. ‖Vide enim, inq̃t, *vt* facias omnia ad exẽplar quod oſtẽſum eſt tibi in mõte.

[6]At nunc *noſter ille Põtifex eo* excellentius miniſterium ſortitus eſt quo præſtãtioris eſt fœderis interceſſor, quod præſtantioribus promiſſis ſancitum eſt.

[7]Nam ſi prius illud tale fuiſſet vt nihil in eo poſſet requiri, haudquaquã fuiſſet ſecundo quæſitus locus

Nam incuſans eos, inquit, ‖Ecce, dies venient, dicit Dominus, quum pangam cum domo Iſrael & cum domo Iuda fœdus nouum.

Non ſecundum fœdus quod feci cum patribus ipſorum quo die prehendi manum ipſorum, vt educerẽ eos ex Ægypto: nam ipſi non perſtiterunt in illo meo fœdere, & ego deſpexi eos: dicit Dominus.

Quamobrẽ hoc eſt fœdus quod paciſcar domui Iſrael poſt dies illos, dicit Dominus: indam Leges meas menti eorum, & cordi eorum inſcribam: & ero ipſis Deus, & ipſi erunt mihi populus.

Neque docebunt ſinguli proximum ſuum, & ſinguli fratrem ſuũ, dicentes, Cognoſce Dominum. nã omnes cognoſcẽt me, ab eo qui puſillus fuerit inter eos, ad eum vſque qui magnus fuerit inter eos.

4 Rationem affert cur corpore (quod vocat tabernaculum, quod Dominus fixit non homo) oportuerit præditum eſſe Chriſtum: nempe vt haberet quod offerret: alioqui enim Pontifex non eſſet. Idem autẽ corpus eſt, & tabernaculum & victima.

5 Rationem affert cur dixerit Pontificẽ noſtrum verſari in cæleſti ſacrario, non autem in terreno: Quoniã (inquit) ne ſi nunc quidem eſſet in terris, terreno ſacrario miniſtraret, ſtantibus Leuiticis ſacerdotibus, quum ii propter illum ſint conſtituti, id eſt vt ſint illius perfecti exẽplaris antitypi. Quorſum autem antitypi præſente ipſo vero ac primario exemplari?

6 Aggreditur collationem Veteris ac tẽporarii fœderis (cuius ſponſores fuerunt Leuitici pontifices) cum Nouo (cuius æternus ſponſor eſt Chriſtus) vt non modo iſtud eſſe illo omnibus modis præſtantius, ſed etiam illud per hoc abrogatum fuiſſe declaret.

7 Eſſe aliquod ſecundum fœdus, ac proinde prius illud non fuiſſe perfectum, probat ex Ieremiæ teſtimonio.

3 כל רב כומרא גיר דקאם דיקרב קורבנא ודבחא מטול הנא [a] זדקא הות אף להנא דיהוא לה מדם דיקרב:

4 ואלו בארעא הוא אף לא כומרא הוא הוא מטול דאיתיהון הוו כומרא דמקרבין הוו קורבנא איך [b] דבנמוסא:

5 הנון דמשמשין לדמותא [c] ולטלניתא דהלין דבשמיא איך דאתאמרת למושא כד עבד הוא משכנא דחזי ועבד כל מדם בדמותא הי [d] דאתחזית לך בטורא:

6 השא דין תשמשתא דמיתרא מן היקבל ישוע משיחא [e] אכמא דמיתרא ואף [f] דיתקא הי דעביד בה [g] מצעיא [h] ובשודיא דמיתרין מן דהי אתיהבת:

7 אלו גיר איתיה הות קדמיתא [i] דלא רשין לית הוא אתרא להדא דתרתין:

8 [k] רשא להון גיר ואמר דהא יומתא אתין אמר מריא ואגמור על ביתא דבית יסריל ועל ביתא דבית יהודא [l] דיתיקא חדתא:

9 לא איך הי [m] דיתיקא דיהבת לאבהיהון ביומא [n] דאחדת באידהון [o] ואפקת אנון מן ארעא דמצרין מטול דהנון לא [p] קוו [q] בדיתיקא דילי אף אנא [r] בסית בהון אמר מריא:

10 הדא דין דיתיקא [s] דאתל לביתא דבית יסריל בתר יומתא הנון אמר מריא [t] אתליוהי לנמוסי במדעיהון ועל לבותהון אכתביוהי ואהוא אלהון אנא אלהא והנון יהוון לי עמא:

11 ולא יאלפו אנש לבר מדינתה אף לא לאחוהי דיאמר דדע למריא מטול דכלהון ידעונני מן זעורהון ועדמא לקשישהון:

[a] זדקא דבר ראוי:
[b] דבנמוסא שבתורה:
[c] טלניתא צל:
[d] אתחזית הראה:
[e] אכמא כמו:
[f] דיתיקא הברית:
[g] מצעיא אמצעי:
[h] שווריא שבועות:
[i] דלא רשין בלתי חסרון או תוכחה:
[k] רשא מוכיח:
[l] דיתיקא חדתא ברית חדשה:
[m] דיתיקא הברית:
[n] אחדת אחזתי:
[o] אפקת הוצאתי מן נפק:
[p] קויו עמדו:
[q] דיתיקא ברית:
[r] בסית מאסתי:
[s] אתל אתן מן נתל:
[t] אתליוהי אתננה מן נתל כמו נתן:

Omnis enim summ⁹ Pōtifex q̄ astat [altari, astat] ut offerat oblationes & victimas: propterea cōueniēs etiā erat huic ut esset ei aliquid quod offerret.

Et, si [2] in terra esset, non etiam Pontifex esset: quia erant pontifices qui offerrent oblationes [3] secundum quod est in Lege.

Illi [scilicet] qui ministrabant in similitudinem et umbram eorum quæ sunt in cælo: iuxta [sermonē] qui dictus fuit Musche, quū faceret tabernaculum, Vide, & fac omnia secūdum similitudinem illam quæ ostensa est tibi in monte.

Nunc verò ministerium quod excellentius est illo, accepit Ieschua Christus: quemadmodū excellētius quoque est fœdus illud in quo factus est mediator, & promissionibus quæ sunt excellētiores quàm [fuerit] [4] illius, sancitū est.

Si enim [5] fuisset prius [6] sine accusationibus, non fuisset locus huic secundo.

Accusat enim eos, & dicit, Ecce, dies veniunt, ait Dominus, & complebo super domum quæ est domus Israel, & super domum quæ est domus Iuda, fœdus nouum:

Non secundum illud fœdus [7] quod sanciui cum patribus ipsorum in die quo apprehendi manum ipsorum, & eduxi eos è terra AEgypti: quoniam ipsi non perstiterunt in fœdere meo, etiam ego spreui eos: ait Dominus.

Hoc autem est fœdus quod sanciā cum domo quæ est domus Israel, post dies illos, ait Dominus: [nempe] dabo ipsam Legem meam in mētibus eorū, et super corda eorum scribā eā: & ero eis ego Deus, et ipsi erūt mihi populus.

Et non docebit quisque [8] conciuē suū, neque etiam fratrem suum, et non dicet, Cognosce Dominum: quia omnes cognoscent me, à minimo eorum usque ad decrepitum eorum.

2 Hoc est, Non esset cælestis.

3 Id est, Iuxta rationem quæ præcipitur in Lege.

4 Quod videlicet in monte Sina per Mosen mediatorem sancitum fuit.

5 Ad verbum, Datum est.

6 Id est, Omni ex parte absolutū, & in quo nihil requiri posset.

7 Ad verbum, Quod dedi patribus illorum. Hebraismus.

8 Ad verbum, Filium ciuitatis suæ. Hebraismus.

Ὅτι ἵλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι. 12

Ero enim propitius iniquitatib[9] eorũ & peccatis eorũ, & iniquitatũ ipsorum non recordabor amplius.

Ἐν τῷ λέγειν καινὴν, πεπαλαίωκε τὴν πρώτην· τὸ δὲ παλαιούμενον καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ. 13

[8]Dum nouum dicit, antiquauit prius: porro quod antiquatur ac senescit, propè est vt euanescat.

8 Conclusio, Ergo posteriore nouo tollitur prius antiquum: neque enim nouum diceretur quod à vetere non dissideret. Tollitur autẽ id demum quod est corruptioni obnoxium, ac proinde imperfectũ.

Κεφάλαιον θ΄

Εἶχε μὲν οὖν καὶ ἡ πρώτη δικαιώματα λατρείας, τό, τε ἅγιον κοσμικόν. 1

Cap. IX.

Igitur habebat quidem etiã prius *fœdus* cõstitutos religionis ritus, & sanctuarium mundanum.

1 Distributio prioris tabernaculi, quod mundanũ (id est caducum) & terrenũ vocat, in duas partes, nempe in Sancta, & Sancta sanctorũ.

Σκηνὴ γὰρ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη ἐν ᾗ ἥ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἥτις λέγεται ἅγια. 2

Tabernaculum enim constructũ fuit: prius *quidem* in quo *erant* lucernæ, & mẽsa, & propositi panes, quod sancta vocant.

Μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα, σκηνὴ ἡ λεγομένη ἅγια ἁγίων· 3

Post medium autem velum *erat* Tabernaculum quod vocãt Sancta sanctorum:

Χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περικεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσίῳ· ἐν ᾗ στάμνος χρυσῆ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης. 4

Num.17.10
1.Reg.8.9
2.paral.5.10
Exo.25.12

Aureum habens thuribulum, & Arcam Fœderis vndique circuntectãm auro: in qua vrna aurea habẽs manna, ‖& virga Aaron quæ germinauit: ‖& Tabulæ Fœderis.

Ὑπεράνω δὲ αὐτῆς Χερουβὶμ δόξης, κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον· περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν κατὰ μέρος. 5

‖Supra hãc autẽ Cherubim gloriosi, obũbrãtes propitiatoriũ: de quibus nõ est nũc dicendũ singulatim.

Τούτων δὲ οὕτω κατεσκευασμένων, εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν διαπαντὸς εἰσίασιν οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες· 6

[2]His autem ita ordinatis, in prius quidem Tabernaculum quouis *tẽpore* ingrediuntur sacerdotes qui ritus obeunt:

2 Iam accedit ad sacrificia, quæ diuidit in illa quotidiana, & illud annuum ac solenne in quo solus pontifex in Sancta sanctorum semel tantùm quotannis penetrans cum sanguine pro se & populo offerebat.

Εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεύς, οὐ χωρὶς αἵματος, ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων· 7

In secundum autem, semel quotannis solus pontifex, non sine sanguine quem offert pro seipso & *pro* populi erratis:

Τοῦτο δηλοῦντος τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, μήπω πεφανερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων ὁδὸν, ἔτι τῆς πρώτης σκηνῆς ἐχούσης στάσιν. 8

[3]Hoc declarante Spiritu sancto, nondum patefactam fuisse viam ad Sacrarium, priore Tabernaculo adhuc consistente.

3 Ex illo ritu annuo colligit, eiusmodi sacrificiis non fuisse patefactam viam in cælum, quod per Sancta sanctorum adũbrabatur. Cur enim pontifex solus eò ingrediebatur, cæteris exclusis, idque vt ibi tum pro suis tum pro aliis offerret, & postea rursus Sancta sanctorum occludebat?

Ἥτις παραβολὴ εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα, καθ᾽ ὃν δῶρά τε καὶ θυσίαι προσφέρονται, -- 9

[4]Quod *erat* exemplar pro tempore illo præsenti, quo dona sacrificiá que offeruntur,

4 Obiectio, Si non aperiebatur iter in cælum illis sacrificiis, (id est, si cultores per illa non expiabãtur) cur ergo ritus illi vsurpabantur? Nempe vt homines ad illud exemplar spirituale, nempe ad Christum, reuocarentur, suo aduentu omnia illa correcturum.

μὴ

12 ואחסא אנון מן עולהון וחטהיהון תוב לא[a] אתדכר להון ׃

13 בהי דאמר חדתא לקדמיתא אעתקה ואינא דעתיק[b] ואסאב קריב הו לחבלא ׃

קפלאון ט

1 בקדמיתא דין אית הוא בה[c] פוקדא[d] דתשמשתא ובית קודשא[e] עלמניא ׃

2 במשכנא גיר קדמיא דאתעבד אית הוא בה מנרתא ופתורא ולחם אפי ומתקרא הוא קודשא ׃

3 משכנא דין[f] גויא[g] דלגו מן[h] אפי תרעא דתרין מתקרא הוא קודש קודשא ׃

4 ואית הוא בה בית בסמא דדהבא[i] וקבותא[k] דדיתקא[l] דקרימא כלה בדהבא ואית הוא בה[m] קסטא דדהבא הי דאית הוא בה[n] מננא ושבטא דאהרון הו[o] דאפרע[p] ולוחא דדיתקא ׃

5 ולעל מנה כרובא דשובחא[q] דמטללין על[r] חוסיא לא הוא דין[s] זבנא הו דנאמר על[t] חדא חדא מן הלין דהכנא מתקנן הוי ׃

6 ולמשכנא[u] בריא בכל־זבן עאלין הוו[x] כומרא ומשלמין הוו[y] תשמשתהון ׃

7 למשכנא דין[z] דלגו מנה[aa] חדא הו בשנתא בלחודוהי עאל הוא רב כומרא בדמא הו דמקרב הוא חלף נפשה וחלף[bb] סכלותה דעמא ׃

8 בהדא דין[cc] מודעא הות רוחא דקודשא דלא אתגלית[dd] עד־כיל אורחא דקדישא[ee] כמא זבנא דאית הוא[ff] קימא למשכנא קדמיא ׃

9 ואיתוהי הוא מתלא הנא[gg] לזבנא הו דבה קורבנא ודבחא מתקרבין הוו אילין

[a] אתדכר אזכור ׃
[b] ואסאב ונושן ׃
[c] פוקדא מצוות ׃
[d] דתשמשתא העבודה ׃
[e] עלמניא של העולם הזה ׃
[f] גויא הפנימי ׃
[g] לגו לפנים ׃
[h] אפי תרעא הפרוכת ׃
[i] קבותא ארון ׃
[k] דדיתקא הברית ׃
[l] דקרימא הצפויה ׃
[m] קסטא צנצנת ׃
[n] מננא המן ׃
[o] דאפרע שפרח ׃
[p] לוחא דדיתיקא לוחות הברית ׃
[q] מטללין סוככים ׃
[r] חוסיא כפורת ׃
[s] זבנא עת ׃
[t] חדא חדא כל אחד ׃
[u] בריא החיצון ׃
[x] כומרא הכוהנים ׃
[y] תשמשתהון עבודתם ׃
[z] דלגו התיכון ׃
[aa] חדא אחת ר״ל פעם ׃
[bb] סכלותה חטאתו ׃
[cc] מודעא מודיעה ׃
[dd] עד כיל עדין ׃
[ee] כמא זבנא בכל עוד ׃
[ff] קימא התמדה ׃
[gg] זבנא זמן ׃

12 *Et ero [9] propitius eis ab iniquitatibus eorum, et peccatorum ipsorum amplius non recordabor.*

13 *In eo quod dixit Nouum, prius antiquauit: et id quod antiquatur & senescit, propinquum est corruptioni.*

Cap. IX.

1 *IN priori porro erant præcepta ministerii, & domus sancta mūdana.*

2 *In Tabernaculo enim priore quod fabricatum fuit, erat candelabrum, & mensa, & panis [1] facierum, et vocabatur domus sancta:*

3 *Tabernaculum verò interius quod erat intra velum [2] secundum, vocabatur Sanctum sanctorum:*

4 *Et erat in eo [3] thuribulum aureū, et [4] Arca Fœderis, quæ obducta erat tota auro, et erat in ea vrna aurea, in qua [vrna] erat māna & virga Aharon, illa quæ germinauit, & Tabulæ Fœderis.*

5 *Et supra hāc [5] Cherubim gloriæ, qui vmbrā faciebāt supra propitiatoriū. Nequaquā autem tempus est vt loquamur de vnoquoque ex istis [6] quæ ita adornata erant.*

6 *Atque in Tabernaculum exterius omni tempore ingrediebantur pontifices, et explebant munus suum:*

7 *In Tabernaculum verò quod interius illo erat, semel in anno solus ingrediebatur Princeps pōtificum, cum sanguine illo quem offerebat pro seipso et pro delictis populi.*

8 *Per hoc verò notum faciebat Spiritus sanctus, quòd non manifestata esset adhuc via sanctorum, quanto tēpore [7] durabat Tabernaculum prius.*

9 *Et erat exemplar hoc pro tempore illo in quo oblationes & victimæ offerebantur, - -*

9 Latinè, Et propitius ero eis, condonatis ipsorum iniquitatibus.

1 Id est, Præsentiarum. Sacer scilicet ille panis, de quo præcipitur Exodi 25.29. Facierū autē panis ideo dicebatur, quòd semper mensæ Domini imposit⁹ esse debuit ante conspectū arcæ. vnde etiā Num. 4.7, vocatur Iugis panis.

2 Secundum velum dicitur interius quod oppansum erat Arcæ, & diuidebat sanctū sacrariū à sancto, respectu anterioris veli quod separabat sanctum ab atrio. Vtrūque describitur Exodi 36 35. & 37.

3 Syrè, Domus aromatum. Non scribitur disertè in Lege aliquod fuisse thuribulum peculiariter destinatum sacrario quod tamen hìc declarat Apostolus.

4 Vocabulum Græcum vsurpat Paraphrastes.

5 Id est, Gloriosi. Hebraismus.

6 Distinctionē Græcam mutat.

7 Ad verbum, Erat duratio priori tabernaculo.

μὴ δυνάμεναι κατὰ συνείδησιν τελειῶσαι τὸν λατρεύοντα,

quæ non poſſunt conſcientia ſanctificare cultorem,

10 Μόνον ἐπὶ βρώμασι καὶ πόμασι, καὶ διαφόροις βαπτισμοῖς, καὶ δικαιώμασι σαρκός, μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμενα.

[5]In cibis dũtaxat & potionibus, & diuerſis ablutionibus, ac ritibus carnalibus, vſque ad tempus correctionis impoſita.

11 Χριστὸς δὲ παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς, οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν οὐ ταύτης τῆς κτίσεως,

[6]Aduenies autẽ Chriſtus Põtifex futurorũ bonorum, [7]per maius & perfectius Tabernaculũ nõ manufactum, id eſt non huius ſtructuræ,

12 Οὐδὲ δι' αἵματος τράγων καὶ μόσχων, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια, αἰωνίαν λύτρωσιν εὑράμενος.

[8]Neq; per ſanguinem hircorũ & vitulorum, ſed per proprium ſanguinem ingreſſus eſt ſemel in Sacrarium æternam redemptionem nactus.

Leuit.16.14
num.19.4

13 Εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων, καὶ σποδὸς δαμάλεως ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους, ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα,

[9]‖Nam ſi ſanguis taurorum & hircorum, & cinis iuuencæ aſpergens inquinatos, ſanctificat ad carnis puritatem,

1.Pet.1.14
1.Iohan.1.7
apoc.16.
Luc.1.75

14 Πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ὃς διὰ πνεύματος αἰωνίου ἑαυτὸν προσήνεγκεν ἄμωμον τῷ Θεῷ, καθαριεῖ τὴν συνείδησιν ὑμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, εἰς τὸ λατρεύειν Θεῷ ζῶντι;

Quanto magis ‖ ſanguis Chriſti, qui per Spiritum æternum ſeipſum obtulit inculpatum Deo, ‖purgabit conſcientiam veſtram à mortuis operibus, ‖ad ſeruiendum Deo viuo?

Luc.5.74

15 Καὶ διὰ τοῦτο διαθήκης καινῆς μεσίτης ἐστὶν, ὅπως θανάτου γενομένου, εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεων, τὴν ἐπαγγελίαν λάβωσιν οἱ κεκλημένοι τῆς αἰωνίου κληρονομίας.

[10]Itaque ob id noui Fœderis mediator eſt, ‖vt morte intercedẽte, ad redemptionem earum præuaricationum quæ fuerant ſub priore Teſtamento, vocati, promiſſionem accipiant æternæ hæreditatis.

16 Ὅπου γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τοῦ διαθεμένου.

[11]Nam vbi teſtamẽtum eſt, mors intercedat neceſſe eſt teſtatoris.

Rom.5.6
1.Pet.3.18

17 Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία· ἐπεὶ μή ποτε ἰσχύει ὅτε ζῇ ὁ διαθέμενος.

‖Teſtamentum enim in mortuis ratum eſt: quandoquidem nondum valet quum viuit teſtator.

5 Alia ratio cur illa non potuerint cultoris conſcientiam mundare, Quoniam videlicet externa erant & carnalia, ſiue corporea.

6 Iam aggreditur figurarũ explicationem, ac primo quidẽ Leuiticum pontificẽ comparans cum Christo (id eſt figurã cum re) huic tribuit futurorum bonorum adminiſtrationem (id eſt æternorum) in quæ illa carnalia reſpiciebant.

7 Alia collatio tabernaculi prioris corruptibilis cum poſteriore, (id eſt cum humana Chriſti natura) quæ eſt verũ Dei templum incorruptibile, in quod eſt ingreſſus Filius Dei, ſicut Leuitici pontifices in alterum illud caducum.

8 Alia collatio ſanguinis victimarum cum Chriſto: Leuitici per illa ſua Sancta in ſuum Sacrarium penetrantes, ſanguinem corruptibilem offerebant in vnum annum duntaxat, Chriſtus vero ſanctum illud ſuum corpus ingreſſus, per illud in ipſum cælum penetrauit: quum ſuũ ipſius ſanguinẽ puriſſimũ in æternam redemptionem obtulit. Idẽ enim Chriſtus & põtifici & tabernaculo, & ſacrificiis, & victimis ipſis correſpondet, ſicut figuris veritas, vt idem ſit & põtifex, & tabernaculum & victima, eaque omnia verè & in æternum.

9 Si externa ſanguinis & cineris animalium aſperſio, verum & efficax fuit purgationis ſymbolum, res ipſa ac præſens veritas, illis externis ſacramentis olim adũbrata, quanto magis hoc ipſum præſtabit? id eſt ſanguis eius qui ſic eſt ſanguis hominis vt ſit etiam Filii Dei ſanguis, ac proinde æterna viuificandi virtute præditus.

10 Concluſio ſuperioris argumenti: Itaque quum pecuinus ſanguis non expiaret peccata, nouum Fœdus olim promiſſum, in quod illa externa reſpiciebant, nunc eſt reipſa ſancitum, cuius virtute omnes præuaricationes tollantur, & cælum nobis verè aperiatur. Hinc autem ſequitur, Chriſtum etiam pro patribus fudiſſe ſanguinem, vt qui per veteres illos ritus fuerit adumbratus, alioqui niſi illi repræſentãdo ſeruiuiſſent, prorſus inutiles. Itaque hoc fœdus vocatur poſterius, non quod ad efficaciã (id eſt remiſſionẽ peccatorum) attinet, ſed eius temporis reſpectu quo res ipſa peracta eſt id eſt quo Chriſtus reuera mundo exhibitus, omnia impleuit ad ſalutem noſtram neceſſaria.

11 Ratio cur ſponſoris morte oportuerit hoc fœdus ſanciri, Quoniam habet hoc fœdus rationem Teſtamenti ſeu donationis mortis cauſa, ideóque vt effectũ ſortiretur, oportuit teſtatoris mortem interuenire.

אילין דלא משכחין הוו [a]למגמר [b]תארתה דמן דמקרב להון :

quæ non poterant perficere conscientiã eius qui offerebat ipsos,

10 אלא במאכלא ובמשתיא בלחוד [c]ובמעמודיתא [d]דזנין זנין דאיתיהון פוקדא דבסרא דסימין עד־מא [e]לזבנא [f]דתורצא :

10 *Sed in cibo & in potu tantùm, et in ablutione[8] diuersarum specierum: quæ sunt mandata carnis, & posita fuerũt vsque ad tempus[9] correctionis.*

11 משיחא דין דאתא הוא רב כומרא [g]דטבתא [h]דסער [i]ועל למשכנא רבא ומשלמנא דלא עביד באידיא ולא הוא מן הלין [k]בריתא :

11 *Christus autem qui venit, factus est Princeps pontificum rerum bonarum [10]quas effecit, & ingressus est Tabernaculum magnum et perfectũ, quod non fuit factum manibus, neque fuit ex his rebus creatis:*

12 ולא על בדמא דצפריא ודעגלא אלא בדמא דנפשה על [l]חדא זבן לבית מקדשא [m]ואשכח [n]פורקנא דלעלם :

12 *Neque ingressus est cum sanguine hircorum & vitulorum, sed cum sanguine suiipsius ingressus est semel in domum sanctuarii, & inuenit redẽptionem quæ est in æternum.*

13 אן גיר דמא דצפריא ודעגלא [o]וקטמא [p]דעגלתא [q]מתרסס הוא על אילין דמתטמאין הוו ומקדש להון [r]לדוכיא דבסרהון :

13 *Nam si sanguis hircorum & vitulorum, et cinis iuuencæ aspergebatur in eos qui inquinati erant, & sanctificabat eos ad purificati onẽ carnis eorũ,*

14 [s]כמא הכיל יתיראית דמה דמשיחא דברוחא דלעלם נפשה קרב [t]דלא מומא לאלהא ידכא [u]תארתן מן עבדא מיתא דנשמש לאלהא חיא :

14 *Quanto igitur magis sanguis Christi, qui per Spiritum qui est in æternũ, seipsum obtulit sine macula Deo, purificabit conscientiã [11]nostram ab operibus mortuis, vt seruiam⁹ Deo viuẽti?*

15 מטול הנא הו הוא [x]מצעיא [y]דדיתקא [z]חדתא דבמותה הו הוא פורקנא לאילין דעברו על דיתקא קדמיתא [aa]דיסבון [bb]מולכנא אילין דאתקריו לירתותא דלעלם :

15 *Idcirco ipse fact⁹ mediator Fœderis noui qui per mortem suam idem factus est redemptor illis qui transgressi fuerant Fœdus prius, vt accipiãt promißionem hi qui vocati sunt ad hæreditatem quæ est in æternum.*

16 איכא גיר דאית [cc]דיתקא מותא הו [dd]מחויא דהו דעבדה :

16 *Vbi enim est [12]Testamentum, mortem ostendit eius qui facit illud:*

17 על מיתא הו דין בלחוד [ee]משתררא מטול דכמא חי הו דעבדה לית בה [ff]חשחו :

17 *In mortuo enim illud duntaxat confirmatur: quia quum viuit is qui fecit illud, [13]non est in eo vtilitas.*

מטול

Propterea

[a] למגמר לעשות שלם :
[b] תארתה לבו:
[c] מעמודיתא רחיצה:
[d] זנין זנין מינים רבים :
[e] זבנא זמן :
[f] תורצא תיקון:
[g] טבתא הטובות :
[h] סער פעל:
[i] על בא :
[k] בריתא הנבראים :
[l] חדא זבן פעם אחת :
[m] אשכח מצא:
[n] פורקנא הגאולה :
[o] קטמא אפר:
[p] עגלתא חפרה :
[q] מתרסס מוזה :
[r] לדוכיא לנקיית :
[s] כמא חכיל יתיראית אף כי על אחד כמה וכמה:
[t] דלא מומא בלי מום :
[u] תארתן לבנו:
[x] מצעיא אמצעי :
[y] דיתקא ברית :
[z] חדתא חדשה :
[aa] דיסבון שיקבלו :
[bb] מולכנא ההבטחה :
[cc] דיתקא משמעו הכתב המודיע רצון האדם באחרית חיין כשהוא קרוב למות :
[dd] מחויא מודיע:
[ee] משתררא מתחזק ומתקים :
[ff] חשחו תועלת :

8 Ad verbum, Specierum specierum.

9 Quo omnia in meliorem statum constituẽda erãt.

10 Videtur Paraphrastes collato Christi pontificatu cum Legali, discrimen in eo ponere, quòd Legalis inefficax esset, & non præstaret id quod adumbraret: Christi verò efficax, quia ipsa bona cælestia in legali pontificatu adũbrata, reipsa præstitit.

11 Mutatur persona ex illa similitudine ἐναλλαγῆς, de qua prius.

12 Chaldæi atque adeo Syri vocem דיתקא à Græcis mutuati frequenter vsurpant pro instrumento siue literis cautionis mandati & extremæ voluntatis. Idem enim esse dicunt atque שטר צוואה, quod sonat instructionẽ, cautionem, instrumẽtum mandati. Ac eodem sensu Ierosolymitana paraphrasis Genes. 24. 10 eam accepit, vt autor Arulz & Elias testantur.

13 Nullius est vigoris.

Epistola

Ὅθεν οὐδ' ἡ πρώτη χωρὶς αἵματος ἐγκεκαίνισται. 18

Λαληθείσης γὰρ πάσης ἐντολῆς κατὰ νόμον ὑπὸ Μωϋσέως παντὶ τῷ λαῷ, λαβὼν τὸ αἷμα τῶν μόσχων καὶ τράγων μετὰ ὕδατος καὶ ἐρίου κοκκίνου καὶ ὑσσώπου, αὐτό τε τὸ βιβλίον καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐρράντισε· 19

Λέγων, Τοῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης ἧς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς ὁ Θεός. 20

Καὶ τὴν σκηνὴν δὲ καὶ πάντα τὰ σκεύη τῆς λειτουργίας τῷ αἵματι ὁμοίως ἐρράντισε. 21

Καὶ σχεδὸν ἐν αἵματι πάντα καθαρίζεται κατὰ τὸν νόμον, καὶ χωρὶς αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις. 22

Ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τούτοις καθαρίζεσθαι· αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια κρείττοσι θυσίαις παρὰ ταύτας. 23

Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστός, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. 24

Οὐδ' ἵνα πολλάκις προσφέρῃ ἑαυτόν, ὥσπερ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὰ ἅγια κατ' ἐνιαυτὸν ἐν αἵματι ἀλλοτρίῳ. 25

(Ἐπεὶ ἔδει αὐτὸν πολλάκις παθεῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου) νῦν δὲ ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας, διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ πεφανέρωται. 26

Καὶ καθ' ὅσον ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις· 27

Rom. 5. 8
1. pet. 3. 18

Οὕτως ὁ Χριστὸς ἅπαξ προσενεχθεὶς εἰς τὸ πολλῶν ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας, ἐκ δευτέρου χωρὶς ἁμαρτίας ὀφθήσεται τοῖς αὐτὸν ἀπεκδεχομένοις εἰς σωτηρίαν. 28

Κεφάλαιον

[12] Vnde ne prius quidem illud absque sanguine dedicatum fuit.

Quum enim Moses omnia mandata secũdum Legem recitasset toti populo, sumpto sanguine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccina & hyssopo, simul & ipsum librum & totum populũ aspersit:

‖Dicens, Hic est sanguis testamẽti quod mandauit vobis Deus.

Insuper autem & Tabernaculum & omnia vasa sacrorum, sanguine similiter aspersit.

Et omnia ferè secundum Legem sanguine purificãtur: & absque sanguinis effusione non fit remissio.

Itaque necesse fuit exẽplaria quidem eorum quæ sunt in cælis, hisce rebus purificari, ipsa verò cælestia potioribus quàm hæ sint victimis.

[13]Non enim in manufactum sacrariũ ingressus est Christus, quod sit exemplar vero *sacrario* respondens: sed in ipsum cælum, vt appareat nũc in cõspectu Dei pro nobis.

[14]Neque vt sæpe offerat semetipsum, sicut Pontifex ingreditur in sacrarium quotannis cum sanguine alieno.

([15] Alioquin oportuisset eũ sæpe passum fuisse à condito mũdo) sed nũc semel in cõsummatione seculorũ ad abolẽdũ peccatũ, per immolationẽ suiipsius patefactus est.

Et sicut illud statutum est hominibus vt semel moriantur, postea verò iudicium:

‖Ita & Christus semel oblatus vt multorũ peccata tolleret, [16]altera vice absque peccato cõspicietur iis qui ipsum expectant ad salutem.

Cap.

12 Analogiam esse oportet inter ea quæ purificant & quæ purificantur. Sub Lege typi omnes illi terreni erant, tabernaculum, liber, vasa, victimæ, quanuis rerũ cælestium typi. Oportuit igitur illa omnia lustrari eiusdem naturæ materia ac ritu, nempe pecudum sanguine, aqua, lana, hyssopo. Sub Christo vero cælestia sunt omnia, cæleste tabernaculum, cælestis victima, cælestis populus, cælestis doctrina, cælum denique ipsum pro æterna sede proponitur. Itaque hæc omnia simili ratione (nimirũ viuifici illius sanguinis Christi æterna oblatione) sanctificãtur.

13 Alia collatio duplex, Pontifex Leuiticus in Sacrarium illud ingrediebatur, Dei quidem iussu, sed tamen hominum manu fabrefactum, vt esset alterius excellentioris (nempe cælestis regiæ) exemplar: Christus verò in cælos vsque ipsos penetrauit. Item ille coram arca, Christus coram Deo ipso Patre comparet.

14 Alia collatio duplex, Leuiticus Pontifex alienum, Christus suum sanguinem obtulit: ille quotannis repetebat oblationem, Christus semel tantùm sese offerens, peccatum in genere aboleuit, tum præteritorum tum venturorum seculorum.

15 Argumentum non repetendæ Christi oblationis: Quum à condito mundo fuerint expianda peccata, & probatum sit solo Christi sanguine peccata posse expiari, oporteret ipsum à cõdito mundo sæpe mortuum esse. Atqui homo semel tantum mori potest. Ergo Christi oblatio nouissimis tẽporibus peracta, repeti nec potuit nec potest. Quod quum ita sit, certè vis ipsius & ad præterita & ad consequentia ipsius aduentum peccata porrigitur.

16 Obiter proponit Christum iudicem, partim ad eos terrendos qui in vna vnius Christi oblatione semel facta non acquiescunt, partim vt fideles in officio contineat, ne resiliant.

18 מטול הנא אף־לא קדמיתא[a] דלא דמא[b] אשתררת :

19 כד אתפקד גיר כלה פוקדנא מן מושא לעמא כלה בנמוסא נסב הוא מושא דמא דעגלתא ומיא[c] בעמרא[d] דזחוריתא[e] וזופא[f] ורס על ספרא ועל עמא כלה :

20 ואמר להון דהנא הו דמא[g] דדיתקא הי דאתפקדת מן אלהא :

21 אף על משכנא ועל כלהון[h] מאנא דתשמשתא מנה מן דמא רס :

22 מטול דכל־מדם בדמא הו מתדכא בנמוסא ודלא[i] שופע דמא לית שובקנא :

23 [k] אננקא הי גיר דהלין דדמותא אנין [l] דשמיניתא בהלין מתדכין הלין דין שמיניתא בדבחא דמיתרין מן הלין :

24 לא הוא גיר לבית מקדשא דעביד באידיא[m] על משיחא דאיתוהי דמותא דהו [n] שרירא אלא לה לשמיא עה [o] דיתחזא קדם פרצופה דאלהא חלפין:

25 אף לא דיקרב נפשה[p] זבנתא סגיאתא איך דעבד הוא רב כומרא ועאל בכל שנא לבית מקדשא בדמא דלא דילה:

26 ואן לא חיב הוא דזבנתא סגיאתא [q] יחש מן[r] שוריה דעלמא השא דין [ſ] בחרתה דעלמא [t] חדא הו זבן קרב נפשה[u] בדבחיותה דיבטליה לחטיתא:

27 ואיכנא[x] דסים לבני נשא דחדא זבן ימותון ומן בתר מותהון דינא :

28 הכנא אף משיחא חדא זבן אתקרב [y] ובקיומה [z] דבח חטהא דסגיאא [aa] דתרתין דין זבנין דלא חטהין מתחזא לחייהון דאילין[bb] דמסכין לה:

קפלאון

18 *Propterea neque prius illud absque sanguine confirmatum fuit.*

19 *Quum enim [14] præceptũ fuit omne præceptum à Musche populo vniuerso secundum Legem, accepit Musche sanguinem vituli, [15] & aquas cum lana coccinea et hyssopo, et aspersit librum et populum totum:*

20 *Ac dixit eis, Hic est sanguis Testamẽti illius quod mãdatũ est à Deo.*

21 *Etiam Tabernaculũ et omnia vasa ministerii illo ipso sanguine aspersit.*

22 *Quia qualibet res sanguine purificatur in Lege, et absq; effusione sanguinis non est remißio.*

23 *[16] Necesse enim est vt hæc quæ exẽplar sunt cælestium, istis purificentur: ipsa verò cælestia, victimis quæ potiores sunt istis.*

24 *Nequaquam enim in domum sanctã, quæ facta fuit manibus, ingressus est Christus, quæ est exemplar illius veræ, sed in ipsum cælum ingressus est, vt conspiceretur ante faciẽ Dei pro nobis.*

25 *Neque vt offerret semetipsum [17] vicibus multis, sicut faciebat Princeps pontificum, qui ingrediebatur quolibet anno in domum sanctam cum sanguine qui non erat suus.*

26 *Alioqui oportuisset vt temporibus multis pateretur à principio mundi: nũc autem in nouißimo [tempore] mũdi semel obtulit semetipsum per immolationem sui, vt aboleret peccatum.*

27 *Et sicut constitutum est filiis hominis vt [18] semel moriantur, & post mortem eorum iudicium:*

28 *Ita etiam Christus semel oblatus est, & in seipso mactauit peccata multorum: [19] secunda autẽ vice absque peccatis conspiciendus est ad salutem eorum qui expectant ipsum.*

ggg.i.

a דלא כלתי:
b אשתררת התקים:
c עמרא צמר:
d זחוריתא שנים:
e זופא אזוב:
f ורס והזה:
g דיתקא הברית:
h מאנא כלי:
i שופע שפיכת:
k אננקא צריך מלשון יון:
l שמיניתא דברים של שמים:
m על בא:
n שרירא האמיתית:
o יתחזא יראה:
p זבנתא פעמים:
q יחש יסבול:
r שוריה ראשיתו:
ſ חרתה אחריתו:
t חדא זבן פעם אחת:
u דבחיותה זביחתו:
x סים לבני נשא נגזר על בני איש:
y בקיומה בעצמו:
z דבח שחט ר״ל השבית:
aa דתרתין זבנין בפעם השנית:
bb מסכין מיחלים:

14 Hoc est, Promulgatum & recitatum.

15 In Exod.24.v.6.7,8, fit tantùm mẽtio sanguinis.

16 Græcum nomen seruat.

17 Syrè. Temporibus, id est Sæpe.

18 Ad verbum Vno tempore.

19 Id est, Iterum. Hebraismus.

Κεφάλαιον ι.

Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, κατ' ἐνιαυτὸν ταῖς αὐταῖς θυσίαις ἃς προσφέρουσιν εἰς τὸ διηνεκὲς, οὐδέποτε δύναται τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι. 1

Ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐπαύσαντο προσφερόμεναι, διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἔτι συνείδησιν ἁμαρτιῶν τοὺς λατρεύοντας, ἅπαξ κεκαθαρμένους. 2

Ἀλλ' ἐν αὐταῖς ἀνάμνησις ἁμαρτιῶν κατ' ἐνιαυτόν. 3

Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας. 4

Psal.40.7

Διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, λέγει, Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. 5

Ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας· 6

Τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἥκω (ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ) τοῦ ποιῆσαι ὁ Θεὸς, τὸ θέλημά σου. 7

Ἀνώτερον λέγων, Ὅτι θυσίαν καὶ προσφορὰν καὶ ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠθέλησας, οὐδὲ εὐδόκησας· (αἵτινες κατὰ τὸν νόμον προσφέρονται) 8

Τότε εἴρηκεν, Ἰδοὺ ἥκω τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεὸς, τὸ θέλημά σου. Ἀναιρεῖ τὸ πρῶτον, ἵνα τὸ δεύτερον στήσῃ. 9

Ἐν ᾧ θελήματι ἡγιασμένοι ἐσμὲν διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐφάπαξ. 10

Καὶ πᾶς μὲν ἱερεὺς ἕστηκε καθ' ἡμέραν λειτουργῶν, -- 11

καὶ τὰς

Cap. X.

LEX enim vmbram obtinēs futurorum bonorum, non expreſſam formam rerum, iis hoſtiis quas ſingulis annis eaſdem aſſiduè offerunt, nunquam poteſt accedentes ſanctificare.

1 *Occurrit tacitæ obiectioni, Cur igitur illæ hoſtiæ offerebantur? Reſpondet primùm Apoſtolus de anniuerſario illo ſacrificio quod erat omnium maximè ſolenne, in quo (inquit) fiebat quotannis omnium ſuperiorum peccatorum mentio repetita. Ergo illud nō habuit vim ſanctificādi. Quorſum enim repeterētur tam expiata peccata? & vnde noua peccata prodirent quotannis repetenda, ſi illa ſacrificia peccatum abolerent?*

Alioqui nō deſiiſſent offerri, propterea quòd qui ſacrificaſſent, ac ſemel purgati eſſent, nullorum peccatorum amplius eſſent ſibi cōſcii.

Atqui in iſtis repetita *fit* mentio peccatorum quotannis.

Non enim poteſt ſanguis taurorum & hircorum auferre peccata.

[2] Quapropter ingrediēs in mūdū, dicit, ‖Sacrificium & oblationē noluiſti, corpus autem aptaſti mihi.

2 *Illatio ex præcedentibus, reliqua etiam ſacrificia comprehendens: Quum Legalia ſacrificia hoc non poſſent efficere, ideo Chriſtus de ſe loquens, vt declarato in carne noſtro Pontifice, disertè teſtatur Deum non acquieſcere in ſacrificiis, ſed in Filii ſui, noſtri videlicet Pontificis, obediētia, qua ſeipſum Patri pro nobis ſemel obtulit.*

Holocautomata & hoſtiam pro peccato non approbaſti:

Tunc dixi, Ecce adſum (in capite libri ſcriptum eſt de me) vt faciam Deus, voluntatem tuam.

Quum ſuperius dixiſſet, Sacrificium & oblationem & holocautomata & hoſtiam pro peccato noluiſti, neque approbaſti: (quæ iuxta Legem offeruntur)

Tunc dixit, Ecce adſum vt faciã, Deus, voluntatem tuã. Tollit prius vt poſterius ſtatuat.

Qua volūtate ſanctificati ſumus per oblationem corporis Ieſu Chriſti ſemel *factam*.

[3] Omnis igitur Sacerdos adſtat quotidie operans,

& eaſdem

3 *Epilogus cum altera parte collationis, Leuiticus pontifex quotidie in ſuo tabernaculo eadem ſacrificia repetit: ex quo cōſequitur, neq; illis ſacrificiis, neque illis victimis, non denique illis pontificibus tolli potuiſſe peccata. At Chriſtus vna victima (ſeipſo videlicet) pro peccatis omnium ſemel oblata, ſuis in æternum ſanctificatis, ſedet ad dexteram Patris, omnem poteſtatem adeptus.*

קֶפַלְאוֹן י׳

1 נָמוּסָא[a] גֵּיר טֶלָנִיתָא[b] אִית הֲוָא בֵּהּ דְּטָבָתָא דַּעֲתִידָן לָא הֲוָא קְיוּמָא[c] דִּילְהֵין דִּצְבוּתָא[d] מֶטוּל הָנָא כַּד בְּכֻל שְׁנָא הָנוּן כַּד הָנוּן[e] דִּבְחֵא מֶתְקַרְבִין הֲווּ לָא מֶמְתּוֹם[f] אֶשְׁכַּחוּ דַּנְגַמְרוּן לְאַילֵין דְּמַקְרְבִין לְהוֹן׃

Cap. X.

1 *IN ipsa enim Lege vmbra erat bonorum futurorum, neque substantia ipsarum rerum. Idcirco quum quolibet anno [1]eædem victimæ offerrētur, nunquam potuerunt perficere illos qui offerebant eas.*

2 אֶלּוּ גֵּיר גְּמִירִין הֲווּ כְּבַר דֵּין אֶתְתְּנִיחוּ[g] מֶן קוּרְבָּנַיְהוֹן מֶטוּל דְּלָא מַכִּיל[h] טַרְיָא[i] הֲוָת לְהוֹן תְּארַתְהוֹן[k] בְּחַטָהֵא לְאַילֵין דַּחְדָא זְבַן[l] אֶתְדַּכִּיו[m] לְהוֹן׃

2 *Si enim perfecissent, iam olim quieuissent ab oblationibus suis, eo quòd non amplius sauciasset eos conscientia ipsorum ob peccata, ipsorum [inquam] qui semel purificati fuissent.*

3 אֶלָּא בְּהוֹן בְּדִבְחֵא מַדְכְּרִין חַטָהַיְהוֹן בְּכֻל שְׁנָא׃

3 *Atqui in istis victimis commemorabant peccata sua quolibet anno.*

4 לָא גֵּיר מֶשְׁכַּח דְּמָא דְּתַוְרֵא[n] וְדַצְפִירֵא לְמַדְכָּיוּ[o] חַטָהֵא׃

4 *Non enim potest sanguis taurorū et hircorum emundare peccata.*

5 מֶטוּל הָנָא כַּד עָאֶל לְעָלְמָא אָמַר בְּדִבְחָא וּבְקוּרְבָּנָא לָא צְבִית פַּגְרָא דֵּין אַלְבֶּשְׁתָּנִי׃

5 *Quapropter quum ingrederetur in mundum, ait, Victimas et oblationes noluisti, corpore autem induisti me.*

6 וְיָקְדָא[p] שַׁלְמָא דַּחְלָף חַטָהֵא לָא שְׁאֶלְתְּ׃

6 *Et [2]holocautomata quæ sunt pro peccatis non petiisti.*

7 הָידֵין אֶמְרֶת דְּהָא אֶנָא אָתֵא אֶנָא דִּבְרִישׁ כְּתָבָא כְּתִיב עֲלַי דְּאֶעְבֵּד צֶבְיָנָךְ אֱלָהָא׃

7 *Tunc dixi, Ecce ego venio (quia in capite [3]libri scriptum est de me) vt faciam voluntatem tuam Deus.*

8 מֶן לְעֶל אֶמַר דְּדִבְחָא וְקוּרְבָּנָא וְיָקְדָא שַׁלְמָא דַּחְלָף חַטָהֵא לָא צְבִית הָנוּן דְּמֶתְקַרְבִין הֲווּ בְּנָמוּסָא׃

8 *Superius dixit, Victimas & oblationes, et holocautomata, [&] quæ sunt pro peccatis, noluisti: (quæ offerebātur in Lege)*

9 וּבָתְרֵהּ אֶמַר דְּהָא אָתֵא אֶנָא דְּאֶעְבֵּד צֶבְיָנָךְ אֱלָהָא בַּהְדָא בַּטֵּל לְקַדְמָיְתָא דַּנְקִים[q] לְדַתְרַתֵּין׃

9 *Et postea dicit, Ecce venio vt faciā voluntatem tuam, Deus. In hoc abolet primum vt stabiliat secundum.*

10 בְּהָנָא גֵּיר צֶבְיָנֵהּ אֶתְקַדַּשְׁן[r] בְּקוּרְבָּנָא דְּפַגְרֵהּ דְּיֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא דַּחְדָא[s] זְבַן׃

10 *Hac enim voluntate eius sanctificati sumus, per oblationē corporis Ieschua Christi quæ fuit [4]vnius vicis.*

11 כֻּל רַב כּוּמְרָא גֵּיר דְּקָאֵם הֲוָא וּמְשַׁמֵּשׁ כְּלְיוֹם הָנוּן כַּד הָנוּן[t] דִּבְחָא

11 *Omnis enim princeps pontificū qui adstabat, & ministrabat quotidie [5]easdem victimas - -*

מקרב

a נמוסא התורה׃
b טלניתא הצל׃
c קיומא עצם׃
d צבותא הדברים׃
e הנון כד הנון אלה כאלה׃
f ממתום מעולם׃
g אתתניחו חדלים היו מן נוח׃
h מכיל אחרי כן׃
i טריא מוכה מן טרה׃
k תארתהון לכם׃
l חדא זבן פעם אחת׃
m אתדכיו הזכו׃
n תורא פרים׃
o למדכיו לזכות׃
p יקדא שלמא חם העולות ונקראו כן כי׳ כליל על המזבח עולות׃
q דיקים שיקים׃
r אתקדשן נקדשנו׃
s דחדא זבן שהוקרב פעם אחת׃
t הנון כד הנון דבחא זבחים דומים זה לזה׃

1 Syriacè, הנון כד הנון, illæ sicut illæ.

2 Adverbum, Combusta integra. Nam in illo genere sacrificiorum nihil accipiebant sacerdotes, sed omnia igni imposita comburebâtur Deo. Vnde Hebraicè hoc sacrificium dictum fuit כליל, quod sonat Penitus, Omnino.

3 Syrè, Scriptorum.

4 Id est, Quæ semel tantùm facta fuit: vt antè vidimus.

5 Syriacè הנון כד הנון, vt in principio capitis.

καὶ τὰς αὐτὰς πολλάκις προσφέρων θυσίας, αἵτινες οὐδέποτε δύνανται περιελεῖν ἁμαρτίας·

& easdem sæpius offerens hostias, quæ nunquam possint auferre peccata.

Suprà,1.13

12 Αὐτὸς δὲ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενέγκας θυσίαν, εἰς τὸ διηνεκὲς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ·

Hic verò vna pro peccatis oblata victima, in perpetuum ‖sedet ad dexteram Dei:

Psal.110.1 1.cor.15.25 suprà,1.13

13 Τὸ λοιπὸν ἐκδεχόμενος ἕως τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

[4]Id quod superest expectans‖donec inimici ipsius, scabellum pedū eius fiant.

14 Μιᾷ γὰρ προσφορᾷ τετελείωκεν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς ἁγιαζομένους.

Vnica enim oblatione consecrauit in perpetuū eos q. sanctificātur.

15 Μαρτυρεῖ δὲ ἡμῖν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· μετὰ γὰρ τὸ προειρηκέναι,

[5]Testificatur autem nobis & ipse Spiritus sanctus: nā posteaquā prædixit,

Ierem.31.3 rom.11.27 suprà,8.8

16 Αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι πρὸς αὐτοὺς μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει Κύριος, διδοὺς νόμους μου ἐπὶ καρδίας αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν διανοιῶν αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς·

‖Hoc est fœdus quod paciscar cū iis post dies illos, dicit Dominus, Indam leges meas cordibus eorū, & eorum mentibus eas inscribam:

17 Καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι.

Et peccatorum atque iniquitatū ipsorum non recordabor amplius.

18 Ὅπου δὲ ἄφεσις τούτων, οὐκ ἔτι προσφορὰ περὶ ἁμαρτίας.

Porro vbi est horum remissio, nō *est* amplius oblatio pro peccato.

19 Ἔχοντες οὖν, ἀδελφοί, παρρησίαν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἁγίων ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ,

[6]Quum igitur, fratres, habeam[9] libertatem ingrediendi Sacrarium per sanguinem Iesu,

20 Ἣν ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν, διὰ τοῦ καταπετάσματος, τουτέστι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ·

Ea via quam dedicauit nobis recentem & viuam, per velum, hoc est per carnem suam:

21 Καὶ ἱερέα μέγαν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ·

Quúmque habeamus Sacerdotem magnū, præfectum domui Dei:

22 Προσερχώμεθα μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, ἐρραντισμένοι τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς·

[7]Accedamus cum vero corde, & certa persuasione fidei, puris cordibus à conscientia mala:

23 Καὶ λελουμένοι τὸ σῶμα ὕδατι καθαρῷ, κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινῆ· (πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος)

Et abluto corpore aqua pura, teneamus confessionem spei non vacillantem: (fidelis enim *est* qui promisit.)

24 Καὶ κατανοῶμεν ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων·

Et obseruemus alii alios vt nos acuamus ad charitatem & bona opera:

Μὴ

4 Occurrit tacitæ obiectioni, Nos vide licet nihilominus adhuc esse obnoxios peccato & morti. Ad quod respondet Apostolus, plenam efficaciam virtutis Christi nondum sese exeruisse, sed tandem apparituram quū omnes semel hostes suos, quibuscum adhuc luctamur, profligabit.

5 Quamuis adhuc supersint peccati reliquiæ in nobis, ab eodem tamen nunquā repetendo sacrificio pendere nostræ perficiendæ sanctificationis opus, sic probat Apostolus, rursum prolato eiusdem Ieremiæ testimonio: Nouo fœdere sublatum est peccatum, quum dicat Dominus fore vt ex eius formula peccatorum nostrorū amplius non recordetur Ergo nullo iam expiatorio sacrificio egemus quo tollatur quod iam est sublatū, sed danda potius opera vt nunc illius sacrificii fiamus per fidem participes.

6 Summa superioris tractationis, Nūc nō excludimur à Sacrario vt Patres, sed in verum Sacrariū (id est in cælum) patet nobis aditus, non pecuino, sed Iesu sanguine purificatis. Neque, vt olim, opposito velo nos excludit Pōtifex, sed per velum (id est carnē suam) in cælum ipsum nobis præsens, nos introduxit, vt verè iam habeamus magnum sacerdotem domus Dei præpositum.

7 Exhortatio grauissima, in qua docet quomodo nobis sacrificium illud Christi applicetur: nimirum fide, quā etiam describit à consequentibus: nimirum sanctificatione Spiritus, quæ facit vt certò in Deum speremus, & pro mutua charitate alij aliorum salutem modis omnibus procuremus.

מקרב הוא אילין [a] דמן מתוםם לא משכחין הוו דידכון חטהא :

offerebat quæ nunquam potuerunt emundare peccata.

12 הנא דין חד דבחא קרב חלף חטהא ויתב על ימינא דאלהא לעלם :

12 *Hic verò vnam victimam obtulit pro peccatis, et sedet ad dexterã Dei in æternum:*

13 ומקוא [b] מכיל עד-מא דיתתסימון בעל-דבבוהי כובשא תחית רגלוהי :

13 *Et expectat deinceps donec ponãtur inimici sui scabellum sub pedibus suis.*

14 בחד גיר קורבנא גמר לאילין דמתקדשין בה לעלם :

14 *[6] Vna enim oblatione perfecit eos qui sanctificantur per ipsum in æternũ*

15 סהדא לן דין רוחא דקודשא דאמרת :

15 *Testificatur autem nobis Spiritus sanctus qui dixit,*

16 הדא הי [c] דיתקא [d] דאתל להון מן בתר יומתא הנון אמר מריא [e] אתליוהי לנמוסי במדעיהון ועל לבותהון אכתביוהי :

16 *Hoc est fœdus quod [7] sanciã eis post dies illos, ait Dominus, Dabo Legem meam in mẽtibus eorum, et super corda eorum scribam eam:*

17 ועולהון וחטהיהון לא [f] אתדכר להון :

17 *Et iniquitates eorum ac peccata eorum non [8] commemorabo eis.*

18 איכא דין דאית שובקנא דחטהא לא מתבעא קורבנא דחלף חטהא :

18 *Vbi autem est remißio peccatorũ, nõ requiritur oblatio quæ [fiat] pro peccatis.*

19 אית לן הכיל אחי [g] גליות אפא במעלנא דבית קודשא בדמה דישוע :

19 *Est nobis igitur, fratres mei, [9] fiducia ad ingressum domus sanctæ, per sanguinem Ieschua.*

20 ואורחא דחיא [h] דחדת לן השא [i] באפי תרעא דאיתוהי בסרה :

20 *Et via vitæ quam innouauit vobis nunc per velum, quod est caro ipsius.*

21 ואית לן [k] כומרא רבא על ביתה דאלהא :

21 *Et est nobis Põtifex summus [10] super domum Dei.*

22 נקרוב הכיל בלבא [l] שרירא [m] ובתוכלנא דהימנותא כד [n] רסיסין לבותן [o] ודכין מן [p] תארתא בישתא :

22 *Accedamus itaque corde firmo & expectatione fidei, aspersis cordibus nostris [11] et purificatis à cõscientia mala*

23 [q] ומסחי פגרן במיא דכיא [r] ונחמסן בתודיתא דסברן ולא [s] נצטלא [t] מהימן הו גיר מן [u] דמלך לן :

23 *Et abluto corpore nostro aquis puris, & perseueremus in confeßione spei nostræ, & non declinemus: Fidelis est enim qui promisit nobis.*

24 [x] ונחור חד בחד [y] בגורנא דחובא ודעבדא טבא :

24 *Et intenti simus alius in alium in prouocatione charitatis & operum bonorum:*

ולא

[a] מן מתום מעולם:
[b] מכיל מעתה:
[c] דיתקא הברית:
[d] אתל אתן:
[e] אתליוהי אתננה:
[f] אתדכר אזכור:
[g] גליות אפא ביטחון:
[h] חדת חידש:
[i] אפי תרעא פרוכת:
[k] כומרא כוהן:
[l] שרירא נאמן:
[m] תוכלנא תוחלת:
[n] רסיסין מוזרים:
[o] דכין נקיים:
[p] תארתא לב:
[q] מסחי רחוץ:
[r] נחמסן נתמיד:
[s] נצטלא נטה:
[t] מהימן נאמן:
[u] מלך נשבע או הבטיח:
[x] נהור נביט:
[y] בגורנא דחובא לעורר האהבה:

6 Id est, Vnica.

7 Ad verbum, Dabo.

8 Subaudi, In cõdemnationem eorum.

9 Ad verbum, Rectio facierũ. Phrasis Syra multis iam locis exposita.

10 Id est, Præfectus domui Dei.

11 Vel, Et purificati. Tam cordib' quàm nobis potest accõmodari.

25 Μὴ ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν, καθὼς ἔθος τισίν, ἀλλὰ παρακαλοῦντες· καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ βλέπετε ἐγγίζουσαν τὴν ἡμέραν.

Non deſerentes aggregationem noſtri mutuam, ſicuti mos *eſt* quibuſdam, ſed adhortantes *alii alios*: [8]ídque eo magis quòd videtis illũ diem appropinquare.

8 Facta vltimi aduentus Christi mentione, ſanctos acuit ad ſanctæ vitæ meditationem: & perfidos apoſtatas ad horrendum iudicis tribunal citat, quòd eũ in quo ſolo poſita eſt ſalus perfidioſè reſecerint.

Suprà, 6.4

26 Ἑκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, οὐκέτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία·

‖Nam ſi vltrò peccauerimus poſt acceptam cognitionem veritatis, non adhuc pro peccatis reliqua eſt hoſtia:

27 Φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς ζῆλος ἐσθίειν μέλλοντος τοὺς ὑπεναντίους.

Sed horrenda quædam expectatio iudicii, & ignis feruor, qui deuoraturus eſt aduerſarios.

28 Ἀθετήσας τις νόμον Μωσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει·

[9]Qui contempſerit Moſis Legẽ, abſque miſericordia ex ‖duorũ aut trium teſtimonio moritur:

Deut. 19.15, matth. 8.16, ioh. 8.17, 2. cor. 13.1

9 Si capitale fuit Legem Moſis violare, quanto magis exitioſum eſt à Christo deficere?

29 Πόσῳ (δοκεῖτε) χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος ἐν ᾧ ἡγιάσθη, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας;

Quanto (putatis) acerbiore ſupplicio dignus cenſebitur qui Filiũ Dei cõculcarit, & ſanguinem Fœderis per quem fuerat ſanctificatus, profanum duxerit, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit?

30 Οἴδαμεν γὰρ τὸν εἰπόντα, Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν, Κύριος κρινεῖ τὸν λαὸν αὐτοῦ.

[10]Nouimus enim eum qui dixit, ‖Meum eſt vlciſci, ego rependam, dicit Dominus. Et rurſum, Dominus iudicabit populum ſuum.

Deut. 32.35, rom. 12.19

10 Ratio omnium iſtorũ eſt, Quia Deus eſt contemptorum vltor: alioqui Eccleſiã ſuam rite non gubernaret. Nihil eſt autẽ ira Dei viui horribilius.

31 Φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος.

Horrẽdum eſt incidere in manus Dei viui.

32 Ἀναμιμνήσκεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες, πολλὴν ἄθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων.

[11]Reuocate verò in memoriã ſuperiores dies, quibus, poſtquam illuſtrati fuiſtis, ingẽs certamẽ afflictionum ſuſtinuiſtis.

11 Sicut apoſtatas perterrefecit, ita conſtantes & firmos nunc conſolatur, propoſito ſuperiorum certaminum ſucceſſu, ad certam ſpem plenæ & quidem proximæ victoriæ ipſos ſtimulans.

33 Τοῦτο μέν, ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι· τοῦτο δέ, κοινωνοὶ τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων γενηθέντες.

Partim quidem, dum & cum probris & cum oppreſſionibus in theatrum eſtis producti: partim verò, dum ſocii facti eſtis eorum qui in eo ſtatu verſantur.

34 Καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε, καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε· γινώσκοντες ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ μένουσαν.

Nam & de vinculis meis mecũ doluiſtis, & direptionem facultatũ veſtrarũ cum gaudio accepiſtis: vt qui ſciretis *vos* habere apud vos potiorem ſubſtãtiam in cælis, & quæ permaneat.

35 Μὴ ἀποβάλητε οὖν τὴν παρρησίαν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μισθαποδοσίαν μεγάλην.

Ne igitur abiicite fiduciam veſtram, quæ magnam habet præmii retributionem.

Ὑπομονῆς

25 ולא נהוא שבקין [a] כנושין איך דאית [b] עידא לאנש אנש אלא בעו חד מן חד יתיראית כמא דחזיתון דקרב יומא הו :

25 *Et ne deseramus [12] congregationẽ nostram, sicut est mos [13] quibusdam, sed flagitate vnus ab alio, quanto magis videtis quòd appropinquet dies ille.*

26 אנגיר בצבינה יחטא אנש מן בתר דקבל ידעתא דשררא לית [c] מכיל דבחתא דתתקרב חלף חטהא :

26 *Si enim [14] voluntate sua peccauerit quispiam postquam accepit cognitionẽ veritatis, non est amplius victima quæ offeratur pro peccatis:*

27 אלא עתיד הו דינא דחילא וטננא דנורא דאכל לבעל-דבבא :

27 *Sed futurũ est iudiciũ formidabile, et [15] zelus ignis deuorantis [16] inimicos.*

28 אן גיר אינא דעבר על נמוסא דמושא על פום תרין ותלתא סהדין [d] דלא רחמין מאת :

28 *Si enim is qui transgressus est Legem Musche, per os duorum [17] et triũ testiũ absque miserationibus moritur,*

29 כמא סברין אנתון יתיראית [e] מסם-ברישא יקבל אינא דדשה לברה דאלהא וחשב דמא [f] דדיתקא דילה איך דכל-נש דבה אתקדש [g] וצער לרוחא [h] דטיבותא :

29 *Quanto magis putatis [quòd] [18] cõdemnationem accipiet is qui conculcauerit Filium Dei, & [19] duxerit sanguinem Fœderis eius, tanquam cuiusuis hominis, (per quem [sanguinem Christi] [20] sanctificatus fuerat) et ignominia affecerit Spiritum gratiæ?*

30 ידעינן להו דאמר דדילי הי [i] תבעתא ואנא אפרוע ותוב דידון מריא לעמה :

30 *Nouimus eum qui dixit, Mea est vltio, et ego rependam. Et rursum, Iudicabit Dominus populum suum.*

31 דחלתא הי רבתא למפל באידוהי דאלהא חיא :

31 *Pauor est maximus incidere in manus Dei viuentis.*

32 אתדכרו [k] הכיל ליומתא קדמיא הנון דבהון קבלתון [l] מעמודיתא [m] ואגונא רבא [n] סיברתון [o] דחשא :

32 *Memores estote igitur dierum priorum in quibus accepistis ablutionem, et [21] certamen magnum sustinuistis passionum,*

33 [p] בחסדא ובאולצנא ודהויתון [q] חזונא ואף [r] אשתותפתון לאנשא דהלין [s] סיברו :

33 *Cum probris & cum afflictione: et quòd facti fuistis spectacula, & etiam consortes facti fuistis hominum qui hæc sustinuerunt:*

34 וכאב לכון על אילין דאסירין וחטופיא דנכסיכון בחדותא [t] סיברתון מטול דידעין אנתון דאית לכון קניגא בשמיא דמיתר ולא עבר :

34 *Et doluit vobis propter eos [22] qui vincti erant: & direptionem facultatum vestrarum cũ gaudio sustinuistis: quoniam scitis quòd est vobis possessio in cælis quæ potior est, [23] & non transit.*

35 לא הכיל תובדון [u] גליות אפא דאית לכון דעתיד לה אגרא סגיאא :

35 *Ne itaque amittatis [24] fiduciã quæ est vobis, cui futurum est præmium magnum.*

[a] כנושין קהילתנו:
[b] עידא הרגל:
[c] מכיל אחרי כן:
[d] דלא בלי:
[e] מסם ברישא הוא עונש או רין:
[f] ריתקא ברית:
[g] צער הקל:
[h] טיבותא חן או חסד:
[i] תבעתא נקמה:
[k] הכיל לכן:
[l] מעמודיתא הטבילה:
[m] אגונא כמו קרב מלשון יון:
[n] סיברתון נשאתם:
[o] חשא צרות:
[p] חסדא חרפה:
[q] חזונא דבריס שכל איש מביט בהם:
[r] אשתותפתון התחברתם:
[s] סיברו סבלו:
[t] סיברתון סבלתם:
[u] גליות אפא חבישחון:

12 Hoc est Officium, & in tuenda sacra communione fidem & constantiam.
13 Ad verbum, Homini homini.
14 Id est, Vltrò.
15 Id est, Vehementissima ira Dei, quæ per metaphoram comparatur igni. Periphrasis est qua vtuntur etiam Ezechiel cap. 36.5, & Zephon. cap. 1.3.
16 Chaldæa & Syra phrasis, Præditos inimicitia. Ad verbũ, Dominos inimicitiæ, בעל דבבא.
17 Copula Et loco disiũctiuæ Aut.
18 Ad verbum, Impositionem in caput. Alludit autẽ ad morem in Lege præscriptũ, vt testes manus capiti damnati imponerẽt, Leuit. 24. 15.
19 Id est, Non pluris fecerit sanguinem Christi, quo sacratum est Fœdus Dei, quàm cuiusuis hominis sanguinem etiam polluti.
20 Externa professione.
21 Paraphrastes ex Græco ἀγῶνα.
22 Latius Græca extendit.
23 Id est, Et non perit.
24 Ad verbum, Retectionem faciei: quod prius declaratum est.

מסיברנותא

36 Ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρείαν· ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν.

37 Ἔτι γὰρ μικρὸν ὅσον ὅσον ὁ ἐρχόμενος ἥξει, καὶ οὐ χρονιεῖ.

38 Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται· καὶ ἐὰν ὑποστείληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ.

Abac.2.4 rom.1.17 galat.3.11

39 Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμὲν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς περιποίησιν ψυχῆς.

Κεφάλαιον ιά

1 Ἔστι δὲ πίστις, ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.

2 Ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι.

3 Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι.

Gen.1.1 ioh.1.10

4 Πίστει πλείονα θυσίαν Ἄβελ παρὰ Κάϊν προσήνεγκε τῷ Θεῷ, δι᾽ ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ δι᾽ αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖται.

Gen.4.4 matth.23.35

5 Πίστει Ἐνὼχ μετετέθη, τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον· καὶ οὐχ εὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός. πρὸ γὰρ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ μεμαρτύρηται εὐηρεστηκέναι τῷ Θεῷ.

Gen.5.24 eccli.44.17 &49.16

6 Χωρὶς δὲ πίστεως ἀδύνατον εὐαρεστῆσαι. πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται.

7 Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε περὶ τῶν μηδέπω βλεπομένων, --

Gen.6.13 eccli.44.17

εὐλαβηθεὶς

Nam patientia vobis eſt opus, vt vbi voluntatem Dei præſtiteritis, reportetis promiſſionem.

Adhuc enim tantillum, tantillũ *inquam*, & qui vẽturus eſt, veniet, neque tardabit.

[12]‖Iuſtus autem ex fide viuet: at ſi*quis* ſe ſubduxerit, non probat eũ animus meus,

At nos non ii ſumus qui nos ſubducamus ad exitium, ſed qui credamus ad animæ ſalutem.

12 Firmæ fidei præſtantiam ab effectu cõmendat, quod vnicum ſit ad vitam iter: quam ſententiã illuſtrat oppoſito contrario.

Cap. XI.

EST autem fides, illud quod facit vt extent quæ ſperantur: *et* quod demõſtrat quæ nõ videntur.

[2]Ob eam enim teſtimonio ſunt ornati maiores.

[3]‖Per fidem intelligimus conſtructum fuiſſe mundum verbo Dei, vt quæ cernimus non ſint ex apparentibus facta.

[4]‖Abel per fidem, maioris pretii ſacrificiũ obtulit Deo quàm Cain, per quam teſtimonium obtinuit quòd eſſet iuſtus, teſtimoniũ perhibente Deo de donis eius: & per hãc mortuus adhuc loquitur.

[5]‖Per fidem Enoch fuit tranſlatus, ne videret mortem: nec fuit inuentus, propterea quòd tranſtulerat eũ Deus. priuſquam enim transferretur, teſtimonium obtinuerat quòd placuiſſet Deo.

Atqui fieri non poteſt vt ſine fide quiſquam *ei* placeat. nam qui accedit ad Deum, hunc credere oportet eſſe *Deum*, & præmia largiri iiſqui ipſum requirunt.

[6]Per fidem diuinitus admonitus Noe de iis quæ nondũ videbantur,

veritus

1 Excellens fidei deſcriptio ab effectis, quòd res adhuc in ſpe poſitas repræſentet, & inuiſibilia veluti oculis ſubiiciat.

2 Docet, patres ex hac demum virtute eſſe æſtimandos.

3 Proprium fidei oſtendit, propoſitis ſelectiſſimis exemplis eorum qui à condito mundo in Eccleſia excelluerunt.

4 Abel.

5 Enoch.

6 Noe.

36 [a]מסיכרנותא הו גיר מתבעיא לכון דתעבדון צבינא דאלהא [b] ותסבון מולכנא׃

37 מטול דקליל הו זבנא[c] וטב זעור דיאתא הו דאתא ולא[d] יוחר׃

38 [e]כאנא דין מן הימנותא דילי[f] יחא [g]ואן מתקטעא להלא צביא בה נפשי׃

39 חנן דין לא הוין[h] דקוטעא[i] דמובלא לאבדנא אלא דהימנותא דמקניא לן נפשן׃

קפלאון יא

1 איתיה דין הימנותא [k] פיסא על אילין דאיתיהון[l] בסברא איך הו דהוי להין [m]בסוערנא וגלינא דאילין דלא

2 מתחזין׃ ובהדא הות סהדותא על קשישא׃

3 בהימנותא גיר מסתכלינן דאתתקנו [n]עלמא במלתא דאלהא והלין דמתחזין הוי מן אילין דלא מתחזין׃

4 בהימנותא קרב הביל דבחתא דמיתרא טב מן דקאין לאלהא ומטולתה הות עלוהי סהדותא דכאנא הו וסהד על קורבנה אלהא ומטולתה אף כד מית ממלל׃

5 בהימנותא[o] אשתני חנוך ומותא לא טעם ולא [p] אשתכח מטול [q] דשניה אלהא ומן קדם [r] דישניוהי גיר הות עלוהי סהדותא[s] דשפר לאלהא׃

6 דלא הימנותא דין לא משכח אנש דישפר לאלהא חיב הו גיר מן דמתקרב לות אלהא[t] דיהימן דאיתוהי ולאילין[u] דבעין לה יהוא[x] פרועא׃

7 בהימנותא נוח כד[y] אתמלל עמה על אילין דלא מתחזין הוי — —

דחל

[a] מסיכרנותא אריכות רוח׃
[b] תסבון תשאו מן נסב׃
[c] טב מאד׃
[d] יוחר יאחר׃
[e] כאנא צדיק׃
[f] יחא יחיה׃
[g] ואן מתקטעא לה ואם תכרת ממנו׃
[h] דקוטעא של כרת׃
[i] מובלא מוליך׃
[k] פיסא פייוס׃
[l] סברא תקוה׃
[m] בסוערנא בפועל׃
[n] עלמא עולמים׃
[o] אשתני נלקח׃
[p] אשתכח נמצא׃
[q] שניה לקחו׃
[r] דישניוהי שיקחהו׃
[s] שפר ישר היה׃
[t] יהימן יאמין׃
[u] בעין דורשים׃
[x] פרועא גמול׃
[y] אתמלל עמה נאמר לו׃

36 *Patientia enim necessaria est vobis vt faciatis voluntatem Dei, et accipiatis promissum.*

37 *Propterea quòd modicum est tempus & admodùm pusillum, & veniet ille qui venturus est, & non tardabit.*

38 *Iustus autem ex fide sua viuet: et si [illa] excidatur illi, non delectatur eo anima mea.*

39 *Nos autem non sumus excisionis quæ ducit ad perditionē, sed fidei quæ acquirit nobis animam nostram.*

Cap. XI.

1 *EST autem fides persuasio de [rebus] illis quæ sunt in spe [1] ac si eßēt [2] illis in effectu, & [est] [3] euidentia eorū quæ [4] non conspiciuntur.*

2 *Et ob hanc extat testimonium de antiquis.*

3 *Per fidem enim intelligimus quòd cōstructa fuerint secula sermone Dei, & ea quæ conspiciuntur, extiterint, ex iis quæ non conspiciuntur.*

4 *Per fidem obtulit Habel sacrificium, quod melius fuit multo quàm Kain, Deo, & propter eam editum est de illo testimonium quòd iustus esset, & [5] testatur de oblatione eius Deus: atque propter eam, etiam mortuus loquitur.*

5 *Per fidem translatus fuit Chanuch, et [6] mortē non gustauit, nec fuit inuentus, eo quòd transtulisset eū Deus. Etenim antequam transferret eum, editum est de eo testimonium, quòd placuisset Deo.*

6 *Sine fide autem non potest quisquā placere Deo: debitor enim est is qui accedit ad Deum, vt credat quòd [Deus] sit, & iis qui quærunt se, futurus sit remunerator.*

7 *Per fidem Nuach, [7] quum dictū esset ei de iis quæ non videbantur, - -*

1 Id est, Quæ ita certos reddit homines de eo quod sperant, ac si iam illud completum esset & effectu præstitum.
2 Illis. Relatiuū sine antecedente expresso. Refert autem eos qui fide sunt persuasi de iis quæ adhuc sperāt.
3 Syrè, Manifestatio.
4 Id est, Ex nihilo.
5 Id est, Testimonio suo approbat oblationem eius.
6 Hebraismus. iam prius notatus in 2. Act. & ad Hebræos 2. Nec hinc sequitur eum prorsus mortis expertem fuisse. significat enim, communi ratione, qua reliqui mortales solent, mortuum nō fuisse. Fuit enim subita quædam immutatio, per quā translatus est ab hac misera in felicem illam vitam, de qua Paulus 1. Corinth. 15.
7 Id est, Quū oraculo diuino admonitus esset de futuro diluuio, & de Dei erga se & suos fauore.

εὐλαβηθεὶς κατεσκεύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ· δι᾽ ἧς κατέκρινε τὸν κόσμον, καὶ τῆς κατὰ πίστιν δικαιοσύνης ἐγένετο κληρονόμος.

veritus apparauit arcam ad seruandam domum suam: per quam *arcam* condemnauit mundum, & eius quæ ex fide est iustitiæ factus est hæres.

Gen.12.4

8 Πίστει, καλούμενος Ἀβραὰμ ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν εἰς τὸν τόπον ὃν ἤμελλε λαμβάνειν εἰς κληρονομίαν· καὶ ἐξῆλθε, μὴ ἐπιστάμενος ποῦ ἔρχεται.

‖[7]Per fidem, vocatus Abrahã auscultauit *Deo*, vt abiret in locum quem accepturus erat in hæreditatem: & exiuit, nesciens quò esset venturus.

7 Abraham & Sara.

9 Πίστει παρῴκησεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ὡς ἀλλοτρίαν, ἐν σκηναῖς κατοικήσας μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ τῶν συγκληρονόμων τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς.

Per fidem commoratus est in terra promissa vt aliena, commoratus in tabernaculis cũ Isaac & Iacob cohæredibus eiusdẽ promissionis.

10 Ἐξεδέχετο γὰρ τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς Θεός.

Expectabat enim vrbem habentem fundamenta, cuius artifex & conditor *est* Deus.

Gen.17.19 & 21.5

11 Πίστει καὶ αὐτὴ Σάῤῥα δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε, καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν, ἐπεὶ πιστὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλάμενον.

Per fidem‖& ipsa Sara vim ad cõcipiendum semen accepit, ac præter ætatis rationẽ peperit: quòd fidelẽ iudicarit eum qui promiserat.

12 Διὸ καὶ ἀφ᾽ ἑνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, καθὼς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει, καὶ ὡσεὶ ἄμμος ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης ἡ ἀναρίθμητος.

Quapropter & ex vno, eóque iã emortuo, nati sunt *posteri*, quãta *est* astrorum cæli multitudo, & quasi arena illa innumerabilis quæ est ad oram maris.

13 Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ λαβόντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόῤῥωθεν αὐτὰς ἰδόντες, καὶ πεισθέντες, καὶ ἀσπασάμενοι, καὶ ὁμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοί εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς.

Secundum fidem mortui sunt isti omnes, non adepti promissa sed eminus ea conspicati, postquam credidissent, & amplexi essent, ac professi fuissent se hospites & aduenas esse in terra.

14 Οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες, ἐμφανίζουσιν ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσι.

Nam qui hæc dicunt, palàm ostẽdunt se patriam quærere.

15 Καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμνημόνευον ἀφ᾽ ἧς ἐξῆλθον, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι·

Quòd si illius memores fuissent ex qua exierant, habuissent tempus ad reuertendum:

16 Νυνὶ δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τουτέστιν ἐπουρανίου· - -

Nunc autem meliorem expetũt, hoc est cælestem: - -

דחל ועבד לה [a] קבותא לחיא דבני
ביתה דבה [b]חיבה לעלמא והוא [c]ירתא
[d]דכאנותא דבהימנותא :

[a] קבותא תבה: [b] חיבה דן: [c] ירתא יורש: [d] כאנותא צדקה:

[8]reueritus eſt,& fecit ſibi [9]arcam [10]in ſalutem familiæ ſuæ: per quam [arcã]condemnauit mundum, et factus eſt hæres iuſtitiæ quæ eſt per fidem.

8 Subaudi, Iudicium Dei, vt iram eius anteuerteret.
9 Imitatur vocẽ Græcam κιβωτόν.
10 Ad vitam filiorum domus suæ, ad verbum.

8 בהימנותא אברהם כד אתקרי
[e]אשתמע [f]דיפוק לאתרא הו דעתיד
הוא [g]דיסב [h] לירתותא ונפק כד לא
ידע הוא לאיכא אזל :

[e] אשתמע הקשיב: [f] יפוק יצא מן נפק: [g] יסב יקבל מן נסב: [h] ירתותא ירושת:

8 *Per fidem Abraham, quum vocaretur, auſcultauit vt exiret ad locũ illũ quem accepturus erat in hæreditatẽ: & exiuit quum ignoraret quò proficiſceretur.*

9 בהימנותא הוא [i]תותבא בארעא הי
[k]דאתמלכת לה איך דבנוכריתא
ובמשכנא [l]עמר עם איסחק ויעקוב בני
[m]ירתותא דילה [n]דמולכנא :

[i] תותבא תושב: [k] דאתמלכת לה שנשבע אותה לו: [l] עמר ישב או שכן: [m] ירתותא ירושה: [n] מולכנא שבועה:

9 *Per fidem factus eſt incola in terra quæ promiſſa fuerat ei, tanquã in aliena: et in tabernaculis habitauit cum Iſaac & Iaakub filiis [11]hæreditatis eiuſdem promiſſionis.*

11 Id est, Hæredibus eiusdem promissionis.

10 [o]מסכא הוא גיר למדינתא
[p] דשתאסתא אית לה דאומנה
ועבודה אלהא הו :

[o] מסכא מצפה: [p] שתאסתא יסוד:

10 *Expectabat enim vrbem illã [12]cui ſunt fundamenta, cuius artifex et cõditor Deus eſt.*

12 Id est Firmam & perpetuam.

11 בהימנותא סרא דעקרתא הות
[q]נסבת חילא דתקבלי זרעא [r]ודלא
בזבנא דשניה ילדת על [s] דאשררת
[t]דמהימן הו הו [u]דמלך לה :

[q] נסבת נשאה: [r] דלא בזבנא דשניה בלי זמן שנותיה: [s] אשרת החזיקה לבה להאמין: [t] מהימן נאמן: [u] מלך נשבע:

11 *Per fidem Sara, quæ ſterilis erat, accepit vim vt conciperet ſemẽ: et [13]quæ nõ erat in tempore annorum ſuorum, peperit, eo quòd firmiter credidit quòd fidelis eſſet ille qui promiſit ſibi.*

13 Id est, Quum iam excessisset annos quibus mulieres parere solent.

12 מטול הנא מן חד [x]דבטל [y]בסיבותא
אתילדו סגיאא איך כוכבא דבשמיא
ואיך [z]חלא דעל ספתה דימא דמנין
לית לה :

[x] דבטל שהיה בלתי מועיל: [y] בסיבותא בעבור השיבה: [z] חלא החול:

12 *Propterea ab vno qui [14]exoleuerat per ſenectutem, geniti ſunt multi, tanquam ſtellæ quæ ſunt in cælo, et tanquam arena quæ eſt ad littus maris, cui non eſt numerus.*

14 Id est, Exhaustus viribus, &c.

13 בהימנותא מיתו הלין כלהון ולא
[aa]נסבו [bb]מולכנהון אלא מן רוחקא
חזאוהי [cc]וחדיו בה [dd]ואודיו [ee]דאכסניא
אנון [ff]ותותבא בארעא :

[aa] נסבו נשאו: [bb] מולכנהון מה שהאל נשבע להם: [cc] חדיו שמחו: [dd] אודיו הודו: [ee] אכסניא גרים: [ff] תותבא תושבים:

13 *In fide mortui ſunt iſti omnes, et [15]nõ adepti ſunt promiſſum ſuum, ſed è lõginquo conſpicati ſunt illud, et gauiſi ſunt in eo, ac confeſſi ſunt quòd hoſpites eſſent & incolæ in terra.*

15 Id est, Id quod promissum ipsis à Deo fuerat non acceperunt.

14 אילין דין דהלין אמרין [gg] מחוין
דלמדינתהון בעין :

[gg] מחוין מודיעים:

14 *Hi autem qui hæc dicunt, oſtendũt quòd ciuitatem ſuam quærant.*

15 ואילו למדינתא הי דנפקו מנה
בעין הוו אית הוא לחון [hh]זבנא דתוב
[ii]יהפכון יאזלון לה :

[hh] זבנא זמן: [ii] יהפכון יפנו:

15 *[16]Quòd ſi ciuitatẽ illam ex qua egreſſi fuerãt quæſiuiſſent, erat eis opportunitas vt rurſus reuerſi proficiſcerentur ad eam.*

16 Deerat in Syro Testamento impresso initium huius versus: nempe ואילו למדינתא הי דנפקו מנה בעין הוו Et, si ciuitatem illam ex qua exiuerant quæsiuissent. quod nos ex Syro manuscripto Heydelbergensi restituimus.

16 השא דין [kk]ידיעא דלדטבא מנה
[ll]ראגין הוו להי דאיתיה בשמיא
מטול

[kk] ידיעא ידוע: [ll] ראגין חומדים:

16 *Nunc autem manifeſtum eſt quòd eam quæ melior eſt illa, deſiderabant: illam [videlicet] quæ eſt in cælo.- -*

Quapropter

διὸ οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς ὁ Θεός, Θεὸς ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν. ἡτοίμασε γὰρ αὐτοῖς πόλιν.

quapropter non erubescit Deus vocari Deus eorũ. parauerat enim eis vrbem.

Gen.22.10 eccli.44.25

17 Πίστει προσενήνοχεν Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰκ πειραζόμενος, καὶ τὸν μονογενῆ προσέφερεν ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος.

‖Abraham quum tentaretur, obtulit Isaac per fidem, vnigenitum *inquam* illum obtulit is qui promissiones exceperat.

Gen.21.12 rom.9.7

18 Πρὸς ὃν ἐλαλήθη, Ὅτι ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα.

Ad quem dictum fuerat,‖In Isaac vocabitur tibi semen.

19 Λογισάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ Θεός· ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο.

Quum *illud secum* perpendisset, Deũ vel à mortuis excitare posse: vnde etiam illum similitudine *quadam* recepit.

Gen.27.27 & 39

20 Πίστει περὶ μελλόντων εὐλόγησεν Ἰσαὰκ τὸν Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἠσαῦ.

[8]Per fidem‖de futuris benedixit Isaac *filio* Iacob & Esau.

8 *Isaac.*

Gen.48.15 Gen.47.31

21 Πίστει, Ἰακὼβ ἀποθνήσκων ἕκαστον τῶν υἱῶν Ἰωσὴφ εὐλόγησε· καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ.

‖[9]Per fidem,Iacob moriens singulis filiis Ioseph benedixit:‖&adorauit baculo innixus.

9 *Iacob.*

Gen.50.24

22 Πίστει, Ἰωσὴφ τελευτῶν περὶ τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσε, καὶ περὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ ἐνετείλατο.

‖[10]Per fidem,Ioseph moriens de egressione filiorũ Israel meminit, déque ossibus suis mandauit.

10 *Ioseph.*

Exo.2.2 act.7.21

23 Πίστει, Μωσῆς γεννηθεὶς ἐκρύβη τρίμηνον ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτοῦ, διότι εἶδον ἀστεῖον τὸ παιδίον· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως.

[11]‖Per fidem,Moses quum natus esset, occultatus est menses tres à parentibus suis,quòd viderent venustum esse puerulum:& nõ timuerunt ‖edictum regis.

11 *Moses.*

Exo.1.16 Exo.2.11

24 Πίστει, Μωσῆς μέγας γενόμενος ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραώ·

Per fidem,‖Moses iam grãdis renuit vocari filius filiæ Pharaonis:

25 Μᾶλλον ἑλόμενος συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν·

Potius eligens simul malis affici cum populo Dei quàm tẽporariis commodis peccati frui:

26 Μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν.

Maiores arbitratus diuitias probrum Christi quàm Ægyptiorum thesauros. Intuebatur enim in præmii largitionem.

27 Πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως. τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησε.

Per fidem reliquit Ægyptum,nihil timens iram regis.nam vt qui videret eum qui est inuisibilis,*ita* forti animo fuit.

Πίστει

מטול הנא לא[a] נכף אלהא דאלההון
יתקרא[b] טיב להון גיר מדינתא :

Quapropter non [17] abstinuit Deus quo minus Deum eorũ se vocet: parauerat enim eis ciuitatem.

17 בהימנותא קרב אברהם לאיסחק
בנסיונה וליחידה[c] אסק למדבחא הו
דקבל הוא[d] במולכנא :

17 *Per fidem obtulit Abrahamus Isaacum [18] in tentatione sua, & vnigenitũ suum obtulit super altare, illum quem acceperat per promissionem.*

18 אתאמר הוא לה גיר דבאיסחק
יתקרא לך זרעא :

18 *Dictum enim fuerat ei, In Isaac vocabitur tibi semen.*

19 [e] ואתרעי הוא בנפשה [f] דמטיא
באידוהי דאלהא אף מן מיתא
[g] למקמו ומטול הנא [h] במתלא
אתיהב לה :

19 *Et cogitauit apud seipsum, quòd [19] facultas esset in manibus Dei etiã à morte excitare. quapropter in typo datus est ei.*

20 בהימנותא[i] דמדם דעתיד הוא ברך
אסחק ליעקוב[k] ולעסו :

20 *Per fidem, eius rei quæ futura erat, benedixit Ischak Iaakub et Isau.*

21 בהימנותא כד מאת יעקוב ברך
לכל חד מן בנוהי דיוסף וסגד על
ריש חוטרה :

21 *Per fidem, moriens Iaakub benedixit vnicuique ex filiis Iauseph, [20] et adorauit super summitate baculi sui.*

22 בהימנותא יוסף כד מאת [l] עהד
[m] למפקתא דבני יסריל [n] ופקד על
[o] גרמוהי :

22 *Per fidem, Iauseph moriens meminit eductionis filiorum Israiel, et mandauit de ossibus suis.*

23 בהימנותא אבהוהי דמושא[p] טשיוהי
כד אתילד ירחא תלתא דחזו[q] דשפיר
הוא טליא ולא דחלו מן פוקדנא
דמלכא :

23 *Per fidem, parentes Musche occultarunt eum quum natus esset, menses tres, quòd viderent quòd esset pulcher puellus, et non metuerunt à mandato regis.*

24 בהימנותא מושא כד הוא גברא
כפר דלא יתקרא ברא לברתה
דפרעון :

24 *Per fidem, Musche quum esset vir factus, [21] renuit vocari filius filiæ Pharaonis:*

25 [r] ונבא לה דבאולצנא עם עמה דאלהא
נהוא ולא דזבן זעור[s] נתבסם בחטיתא :

25 *Et [22] elegit sibi vt in afflictione cũ populo Dei esset, [23] & non vt tempore modico delectaretur suauiter in peccato:*

26 [t] ואתרעי דמיתר הו עותרא[u] דחסדה
דמשיחא טב מן[x] סימתה דמצרין[y] חאר
הוא גיר[z] בפורען[aa] אגרא :

26 *Et cogitauit quòd maior esset opulẽtia probri Christi multo quàm thesaurus Ægypti. Intentus enim erat in retributionem præmii.*

27 בהימנותא שבקה למצרין ולא דחל
מן חמתה דמלכא[bb] וסבר איך הו
דחזא הוא לאלהא דלא מתחזא :

27 *Per fidem reliquit Ægyptũ, neque timuit ab ira regis: & sustinuit tãquam is qui videret Deũ qui est inuisibilis.*

בהימנותא

hhh.i.

a נכף מנע עצמו :
b טיב הכין :
c אסק העלה מן נסק :
d מולכנא השבועה :
e אתרעי חשב :
f דמטיא שיש :
g למקמו לחיות :
h מתלא משל :
i דמדם של דבר :
k עסו עשו :
l עהד זכר :
m מפקתא יציאת :
n פקד צוה :
o גרמוהי עצמותיו :
p טשיוהי טמנו אותו :
q שפיר יפה :
r נבא בחר :
s יתבסם ישתעשע :
t אתרעי חשב :
u חסדה חרפתו :
x סימתה אוצרות :
y חאר הביט :
z פורען גמול :
aa אגרא השכר :
bb סבר סבל :

17 Anthropopathiæ asperitatẽ lenit, quæ in verbo Erubescendi apparebat in Græco cõtextu.

18 Id est, Quum Deus fidem eius explorans, præciperet vt vnicum filium immolaret.

19 Syrè, Ad manũ haberet Deus.

20 Sequitur Paraphrastes Græcorum interpretationem. Hebræa veritas habet, Et adorauit super caput lecti.

21 Ad verbum, Negauit vt nõ vocaretur, &c. Id est, se eius filium esse negauit, & etiam nomen filii filiæ regis recusauit.

22 Hoc est, Potius duxit. Hebraismus.

23 Id est, Quàm vt. Hebraismus.

Exo.12.12

28 Πίστει πεποίηκε τὸ πάσχα καὶ τὴν πρόσχυσιν τοῦ αἵματος, ἵνα μὴ ὁ ὀλοθρεύων τὰ πρωτότοκα, θίγῃ αὐτῶν.

Exo.14.21

29 Πίστει διέβησαν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν ὡς διὰ ξηρᾶς· ἧς πεῖραν λαβόντες οἱ Αἰγύπτιοι κατεπόθησαν.

Iosue.6.20

30 Πίστει τὰ τείχη Ἱεριχὼ ἔπεσε, κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας.

Iosue 2.1

31 Πίστει Ῥαὰβ ἡ πόρνη οὐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασι, δεξαμένη τοὺς κατασκόπους μετ᾽ εἰρήνης.

Iudic.6.12 Iudic.4.6 Iudic.13.24 Iudic.11.1 & 12.7 1.Reg.1.18 & 13.14

32 Καὶ τί ἔτι λέγω; ἐπιλείψει γάρ με διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδεὼν, Βαράκ τε, καὶ Σαμψὼν, καὶ Ἰεφθάε, Δαβίδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ τῶν προφητῶν·

33 Οἳ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λεόντων·

34 Ἔσβεσαν δύναμιν πυρὸς, ἔφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλοτρίων·

35 Ἔλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν· ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν, οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν.

36 Ἕτεροι δὲ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πεῖραν ἔλαβον, ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς.

37 Ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον· περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν· ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι.

Ων

Per fidem‖peregit pascha & effusionem illã sanguinis, ne, qui perimebat primogenita, ipsos tãgeret.

[12]Per fidem ‖transierunt rubrum mare veluti per siccam *terram*: cuius facto periculo Ægyptii absorpti sunt.

12 *Rubrum mare.*

[13]Per fidem‖mœnia Ihericho conciderunt, quum ea circuiuissent ad dies septem.

13 *Iericho.*

[14]Per fidem, Rahab meretrix illa non periit vnà cum iis qui non obedierant, ‖quum pacificè excepisset hospitio exploratores.

14 *Rahab.*

[15]Et quid præterea loquor? deficiet enim me tempus commemorãtem de‖Gedeone,‖de Barac, & ‖Sãpsone,‖& Iephthe,‖& Dauide, & Samuele, ac Prophetis:

15 *Gedeon, Barac, & alii iudices ac prophetæ.*

Qui per fidem debellarũt regna, exercuerunt iustitiã, assequuti sunt ꝓmissiones, occluserũt ora leonũ:

Extinxerunt vim ignis, effugerunt acies gladii, validi facti sunt ex imbecillis, effecti sunt robusti in bello, exercitus exterorum in fugã verterunt.

Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos: alii verò distẽti sunt, neglecta liberatione, vt potiorẽ resurrectionẽ nanciscerẽtur.

Alii rursus ludibria & flagella sunt experti, insuper & vincula & carcerem.

Lapidati sunt, dissecti sunt, tẽtati sunt, gladio cæsi occubuerunt: oberrauerunt cum ouillis & caprinis pellibus: destituti, oppressi, malè habiti.

28 בהימנותא עבד [a] פצחא [b] ורסס דמא דלא יתקרב להון [c] הו דמחבל הוא בוכרא :

[23] Per fidē peregit Petzcha, & aspersit sanguinem, vt non appropinquaret ad eos ille qui perimebat primogenita.

29 בהימנותא עברו ימא דסוף איך דעל ארעא יבישתא ובה אתבלעו מצריא כד [d] אמרחו [e] עלוהי :

Per fidem transierūt mare [24] Suph: vt qui [transeunt] super terram siccā, & in eo absorpti sunt AEgyptii, quū ausi essent ingredi ipsum.

30 בהימנותא [f] שוריה דאיריחו נפלו מן [g] דאתכרכו שבעא יומין :

Per fidem mœnia Irichu conciderūt, quum circūdata fuissent septem dies.

31 בהימנותא רחב זניתא לא אבדת [h] עם הנון דלא [i] אשתמעו דקבלת [k] לגשושא בשלמא :

Per fidē Rachab [25] meretrix non periit cum iis qui non auscultarunt, quū excepisset exploratores in pace.

32 מנא [l] תוב אמר זעור הו לי זבנא [m] דאשתעא על גדעון ועל ברק ועל שמשון ועל יפתח ועל דויד ועל שמואיל ועל [n] שרכא דנביא :

Quid praterea dicam? exiguum enim est mihi tempus vt referam de Gedeone, et de Baraco, & de Schēschune, & de Iephthaco, et de Dauide, et de Schemuele, & de reliquis prophetis:

33 אילין דבהימנותא [o] זכו למלכותא [p] ופלחו [q] כאנותא וקבלו מולכנא וסכרו [r] פומא דאריותא :

Qui per fidem vicerunt regna, & operati sunt iustitiam, & acceperunt promissa, & occluserunt ora leonum:

34 ודעכו [s] חילא דנורא [t] ואתפציו מן פומא דסיפא ואתחילו מן כורהנא והוו [u] חילתנא בקרבא וסחפו [x] משריתא דבעל־דבבא :

Et extinxerunt vires ignis, & erepti sunt ab acie gladii, et validi facti sunt ex infirmitatibus, & facti sunt robusti in bello, et subuerterunt [26] castra inimicorum.

35 ויהבו לנשא בניהין מן [y] קימתא דמיתא ואחרנא [z] בשנדא מיתו ולא סביו [aa] למתפצין [bb] דקימתא מיתרתא תהוא להון :

Et reddiderunt mulieribus filios earum ex resurrectione mortuorum: et aly [27] in cruciatibus mortui sunt, neq; intenti expectarunt vt eriperentur, vt resurrectio excellentior [28] esset ipsis.

36 אחרנא דין [cc] לבזחא [dd] ולנגדא עלו אחרנא לאסורא ולחבושיא [ee] אשתלמו :

Alii autē [29] ludibria et flagella subierunt: alii in vincula & in carceres traditi sunt.

37 אחרנא אתרגמו אחרנא אתנסרו אחרנא בפומא דסיפא מיתו אחרנא [ff] אתכרכו כד לבישין [gg] משכא [hh] דאמרא ודעזא [ii] וסניקין ואליצין [kk] ומטרפין :

Alii lapidati sunt, alii secti sunt, alii acie gladii mortui sunt, alii circuiuerunt induti pellibus ouillis & capri nis, & inopes, & afflicti, & conturbati.

אנשא

hhh.ij.

---

[a] פצחא הפסח: [b] ורסס ויז: [c] הו דמחבל המשחית: [d] אמרחו נשא אותם לבם: [e] עלוהי באו בו: [f] שוריה חומותיה: [g] דאתכרכו שסבבו אותן: [h] עם עם: [i] אשתמעו הקשיבו: [k] גשושא מרגלים: [l] תוב עוד: [m] דאשתעא שאספר: [n] שרכא שאר: [o] זכו נצחו: [p] פלחו פעלו: [q] כאנותא צדק: [r] פומא דאריותא פיהם של אריות: [s] חילא כוחות: [t] אתפציו נצלו: [u] חילתנא גבורים: [x] משריתא מחנות: [y] קימתא מיתרתא תחיית המתים: [z] שנדא מכאובים: [aa] למתפצין להנצל: [bb] קימתא מיתרתא תחיית יתירה: [cc] בוחא בזיים: [dd] נגדא מכות שבט: [ee] אשתלמו נמסרו: [ff] אתכרכו סבבו: [gg] משכא עורות: [hh] אמרא כבשים: [ii] סניקין אביונים: [kk] כטרפין נבהלים:

[23] In codice impresso verba sonāt Per fidē peregerūt Petzcha & aspersionem sanguinis.

[24] Ita vocatur Hebraicè mare rubrum. Sonat autē Suph Algā. Et est verisimile est vocatum fuisse sic à multitudine iuncorum qui in eo essent. Vide Act.7.

[25] Vel, Caupona. Vide quæ de hac voce pleni⁹ dicta sint Iacobi 2.

[26] Vel, Exercitus.

[27] Græcum verbum dilucidè explicat, quod Distē di declarat.

[28] Id est, Obtingeret.

[29] Id est, Sevltrò ludibriis & flagellis obiecerunt.

Ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος· ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς. 38

Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν· 39

Τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. 40

Quibus indignus erat mundus: in desertis errantes & montibus ac speluncis & cauernis terræ.

[16]Atque omnes hi testimonium adepti per fidem, non obtinuerunt promissum:

Quòd Deus de nobis melius q.d dam prouiderat, ne absque nobis consecrarentur.

16 Amplificatio à circumstantia temporis, tanto admirabiliorem esse illorum fidem, quanto fuerũt obscuriores de rebus futuris promissiones, quæ nobis demum sunt reipsa exhibitæ, vt vna sit & illorum nostra fides ac consecratio.

Κεφάλαιον ιβ΄.

Cap. XII.

Rom.6.4. col.3.8 eph.4.24 1.pet.2.1

Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα· 1

Ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν, ὃς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας, ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ἐκάθισεν. 2

Ἀναλογίσασθε γὰρ τὸν τοιαύτην ὑπομεμενηκότα ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογίαν, ἵνα μὴ κάμητε, ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλυόμενοι. 3

Οὔπω μέχρις αἵματος ἀντικατέστητε, πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι. 4

Prou.3.13

Καὶ ἐκλέλησθε τῆς παρακλήσεως, ἥτις ὑμῖν ὡς υἱοῖς διαλέγεται, Υἱέ μου, μὴ ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου, μηδὲ ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος. 5

Ὃν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται. 6

Εἰ παιδείαν ὑπομένετε, ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός· (τίς γάρ ἐστιν υἱὸς ὃν οὐ παιδεύει πατήρ;) 7

Εἰ δὲ

[1]PRoinde nos quoque, quum tã ta nos circũstet testium nubes, abiecto omni pondere, & peccato ad nos circumcingendos procliui, constanter propositum nobis stadium decurramus:

1 Applicatio superiorum exemplorum, quibus nos incitari oporteat ad totum stadium, abiectis omnibus remoris & impedimentis, decurrendum.

[2]Intuentes in fidei ducem ac perfectorem Iesum, qui vice sibi propositi gaudii pertulit crucem, ignominia contempta, & ad dexteram throni Dei consedit.

2 Metam huius curriculi proponit Iesum ipsum, ducem etiam nostrum vt qui eiusdem vitæ omnes asperitates volens superarit.

[3]Reputate igitur quis ille sit qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus sese contradictionem: ne animis deficientes fatiscatis.

3 Amplificatio à circumstantia personæ & rerum ipsarũ quas inter se comparat. Quantus enim est Iesus præ nobis, et quanto duriora pertulit quàm nos?

[4]Nondum ad sanguinẽ vsque restitistis, aduersus peccatum decertantes:

4 Argumentatur ab vtilitate quæ ex Dei castigationibus ad nos redit, nisi per nos steterit: primum quòd ita dometur peccatum siue carnis nostræ peruicax illa vitiositas.

[5]Et obliti estis exhortationis quæ vobis tanquam filiis loquitur, Fili mi, ne negligito castigationem Domini, neque deficias animo quum ab eo argueris.

5 Secundò, Quòd sint paternæ in nos beneuolentiæ testimonia, adeo quidem vt sese spurios esse declarent qui se à Deo castigari non ferunt.

Quem enim diligit Dominus castigat, & flagellat quemcunque filium recipit.

Si castigationẽ sustinetis, Deus se erga vos vt filios, gerit: (quis enim est filius quem non castiget pater?)

Quòd

38 אנשא דלא שוא הוא להון עלמא
והוו איך טעיא בחורבא ובטורא
ובמערא [a]ובפעריא דארעא :

39 והלין כלהון דהות עליהון סהדותא
בהימנותהון לא קבלו [b]מולכנא :

40 מטול דאלהא [c]קדם חר [d]בעודרנן
דילן דלא בלעדין יתגמרון :

קפלאון יב

1 מטול הנא אף חנן אית לן הלין
כלהון סהדא דאך עננא [e]חדירין לן
[f]נשרא מנן [g]כל יוקרין אף חטיתא
דבכל זבן [h]מטיבא הי לן וב
[i]ובמסיברנותא [k]נרהטיוהי [l]לאגונא
הנא דסים לן :

2 [m]ונחור בישוע דהו הוא רישא
[n]וגמורא להימנותן דחלף [o]חדותא
דאית הוא לה [p]סיבר [q]צליבא ועל
בהתתא [r]אמסר ועל ימינא דכורסיה
דאלהא יתב :

3 חזו הכיל כמא [s]סיבר מן [t]חטיא הנון
דהנון הוו [u]סקובלא לנפשהון [x]דלא
תאמן לכון ולא תתרפא נפשכון :

4 לא [y]עד כיל [z]מטיתון עד מא לדמא
[aa]באגונא דלוקבל חטיתא :

5 [bb]וטעיתוניהי ליולפנא אינא דאיך
דלבניא אמרן לכון ברי לא [cc]תהמא
מן [dd]מרדותה דמריא ולא תתרפא
נפשך אמתי דמנה [ee]מתכון אנת :

6 למן דרחם לה גיר מריא [ff]רדא לה
ומנגד לבניא אילין דהו צבא בהון :

7 סיברו הכיל [gg]מרדותא מטול דאיך
דלות בניא [hh]סער [ii]צאידכון אלהא
אינו גיר ברא דלא [kk]רדא לה אבוהי :

ואן

[a] פעריא מחילות :
[b] מולכנא השבועה :
[c] קדם חר לפנים ראה :
[d] עודרנן עזרנו :
[e] חדירין סובבים :
[f] נשרא נתיר :
[g] כל יוקרין כל משא :
[h] מטיבא מוכנת :
[i] מסיברנותא אריכות רוח :
[k] נרהטיוהי נרוץ אליו :
[l] אגונא מלחמה או קרב מלשון יון :
[m] נחור נביט :
[n] גמורא משלים :
[o] חדותא השׂשון :
[p] סיבר סבל או נשא :
[q] צליבא העץ :
[r] אמסר מסר עצמו :
[s] סיבר סבל :
[t] חטיא החוטאים :
[u] סקובלא לנפשחון נלחמים כנגד עצמם :
[x] דלא תאמן לכון שלא תקוצו :
[y] עד כיל עדין :
[z] מטיתון הגעתם :
[aa] אגונא מלחמה מלשון יון :
[bb] טעיתוניהי שכחתם :
[cc] תהמא תקוץ :
[dd] מרדותה תוכחתו :
[ee] מתכון מיוסר :
[ff] רדא מוכיח :
[gg] מרדותא תוכחה :
[hh] סער פועל :
[ii] צאידכון אצלכם :
[kk] רדא מיסר :

38 *Homines quibus dignus non erat mundus: & fuerunt tanquam errantes in solitudine, et in montibus, & in speluncis et in cauernis terræ.*

39 *Et hi omnes de quibus [editum] est testimonium ob fidem eorum, non acceperunt promissum:*

40 *Quia Deus prouiderat commodũ nostrum, vt non absque nobis perficerentur.*

Cap. XII.

1 *PRopterea etiam nos quibus sunt illi omnes testes, qui veluti nubes circumpositi sunt nobis, soluamus à nobis omnia pondera, etiam peccatum quod omni tempore [1]paratũ est nobis: et cum tolerantia [2]stadiũ hoc percurramus quod propositum est nobis.*

2 *Et intueamur Ieschua: quia ipse factus est princeps & perfector fidei nostræ, qui pro gaudio quod erat ei, pertulit crucem, & [3]confusioni se exposuit: ac ad dexteram throni Dei consedit.*

3 *Videte igitur quantum sustinuit à peccatoribus qui erant aduersarii [4]sibiipsis: et non sit anxius nec remissus animus vester.*

4 *Nondum peruenistis vsque ad sanguinem in certamine hoc quod est contra peccatum.*

5 *Et obliti estis doctrinæ illius quam tã quam filiis eloquuti sumus vobis, Fili mi, ne negligas castigationem Domini, et ne remissus reddatur animus tuus quum ab eo corrigeris?*

6 *Eum enim quẽ diligit Dominus, castigat, et flagellat filios illos erga quos bene est affectus.*

7 *Sustinete igitur castigationem: quia tanquã erga filios, agit circa vos De⁹. Quis enim est filius quem non castiget pater eius?*

1 Id est, Semper est in promptu vt cursum nostrum ad vitam beatam impediat.

2 Ἀγῶνα ex Græco.

3 Vox Syriaca est אמסר, quæ à מסר deriuata est: nec vnquam me legere memini in hac significatione, sed בסר hoc significare frequẽter inuenitur in hoc nouo Testamento. Quare vel erratũ esse à librariis puto, vel ex linguæ proprietate Mem esse positum pro Beth, quòd ambæ sint literæ labiales. Sed tamẽ minimè alienus erit sensus, aut remotus, si vertamus. Ad confusionem se tradidit, vel exposuit. Nam ita significatur vltrò ignominiam subiisse, vnde appare: eam magis animo contempsisse.

4 Vel, In animã suam. id est, In perniciẽ animæ suæ, vel, Aduersarii salutis suæ diuerso à Græcis sensu. Ac fortasse hoc modo voluit Paraphrastes insaniam eorum exaggerare, atque explicare Græca.

8 Εἰ δὲ χωρίς ἐστε παιδείας, ἧς μέτοχοι γεγόνασι πάντες, ἄρα νόθοι ἐστὲ καὶ οὐχ υἱοί.

Quòd si estis absque castigatione, cuius participes sunt omnes, nẽpe spurii estis & non filii.

9 Εἶτα τοὺς μὲν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρας εἴχομεν παιδευτάς, καὶ ἐνετρεπόμεθα· οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑποταγησόμεθα τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων, καὶ ζήσομεν;

[6]Deinde corporum nostrorũ patres habuimus castigatores, & *eos* reueriti sumus: annon multomagis subiiciemur Patri spirituum, & viuemus?

6 Tertiò, Si patribus quibus secundũ Deum hanc vitam debemus, hoc ius omnes conceduntur vt meritò possint filios suos castigare, annon multo magis subiicie mur Patri illi nostro, spiritualis & æternæ vitæ autori?

10 Οἱ μὲν γὰρ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἐπαίδευον· ὁ δὲ ἐπὶ τὸ συμφέρον, εἰς τὸ μεταλαβεῖν τῆς ἁγιότητος αὐτοῦ.

[7]Nam illi ad paucos dies, prout ipsis videbatur, nos castigabãt: hic autem ad commodum nostrum, vt participes simus sanctimoniæ ipsius.

7 Amplificatio eiusdem argumenti, Patres illi pro suo arbitrio, caduci alicuius boni causa nos castigarunt: Deus autem summi nostri cõmodi gratia nos erudit, vt suæ sanctimoniæ nos consortes efficiat. quod etsi præsens sensus non percipit, res tamen exitus probat.

11 Πᾶσα δὲ παιδεία πρὸς μὲν τὸ παρὸν οὐ δοκεῖ χαρᾶς εἶναι, ἀλλὰ λύπης· ὕστερον δὲ καρπὸν εἰρηνικὸν τοῖς δι᾽ αὐτῆς γεγυμνασμένοις ἀποδίδωσι δικαιοσύνης.

Omnis autem castigatio in præsens quidem non videtur esse gaudii, sed tristitiæ: at postea fructum tranquillum iustitiæ reddit iis qui per eam fuerint exercitati.

12 Διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε·

[8]Quapropter manus remissas & genua soluta surrigite:

8 Conclusio, alacriter pergendum & quidem recto semper & (quoad fieri potest) inoffenso cursu seruato.

13 Καὶ τροχιὰς ὀρθὰς ποιήσατε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπῇ, ἰαθῇ δὲ μᾶλλον.

Et rectas orbitas facite pedibus vestris, ne quod claudum *est* abducatur à via, sed vt sanetur potius.

Rom.12.18

14 Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον·

[9]‖Pacem sectamini cũ omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum:

9 Pax & sanctimonia cum omnibus colenda.

15 Ἐπισκοποῦντες μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ· μή τις ῥίζα πικρίας ἄνω φύουσα ἐνοχλῇ, καὶ διὰ ταύτης μιανθῶσι πολλοί.

[10]Prospicientes nequis deficiat à gratia Dei: ne qua radix amara suppullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

10 Studendum mutuæ ædificationi, tum in doctrina tum in vitæ exemplis.

Gen.25.33

16 Μή τις πόρνος, ἢ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ.

[11]Nequis sit scortator, aut profanus, velut ‖Esau, qui vnico edulio vendidit suum ius primogeniti.

11 Vitanda scortatio, & prophanus animus. i. Deo suum honorem nõ tribuẽs. Cuiusmodi scelera quàm grauiter tandem Deus vlciscatur, horrendum Esau exemplum docet.

Gen.27.38

17 Ἴστε γὰρ ὅτι καὶ μετέπειτα θέλων κληρονομῆσαι τὴν εὐλογίαν, ἀπεδοκιμάσθη. μετανοίας γὰρ τόπον οὐχ εὗρε, καίπερ μετὰ δακρύων ἐκζητήσας αὐτήν.

‖Scitis enim eum, etiam postea, quũ vellet hæreditario iure benedictionem assequi, reprobatũ fuisse. non enim reperit pœnitentiæ locum, quanuis cum lacrymis *benedictionem* illam exquisisset.

Οὐ

Non

8 ואן [a]דלא מרדותא אנתון הי דבה מתרדא כל נש הויתון לכון נוכריא ולא־בניא׃

[a] דלא מרדותא בלי תוכחה׃

8 *Et si absque castigatione estis, qua castigatur vnusquisque, facti estis alieni et non filii.*

9 ואן [b]אבהין דבסרא [c]רדין הוו לן ובהתין הוין מנהון כמא הכיל חיבינן דנשתעבד [d]לאבהין דרוחתא [e]ונחא׃

[b] אבהין אבות׃ [c] רדין מיסרים׃ [d] לאבהין דרוחתא לאביהן של הרוחות׃ [e] נחא נחיה׃

9 *Et, si patres carnis castigantes fuerunt nos, & verecũdabamur [5] ab illis, quanto igitur magis debitores sumus vt subiiciamus nos [6] Patri ipsorum spirituum, & viuemus?*

10 הנון גיר לזבן הו זעור איך דצבין הוו רדין הוו לן אלהא דין [f]לעודרנן [g]דנשתותף לקדישותה׃

[f] לעודרנן לעזרה לנו׃ [g] נשתותף נתחבר׃

10 *Illi enim ad tempus quidem modicum, prout volebant, castigabant nos: Deus autem in cõmodum nostrũ, vt participes fiamus sanctimoniæ ipsius.*

11 כל [h]מרדותא דין [i]בזבנה לא [k]מסתברא [l]דחדותא הי אלא [m]דכריותא לחרתא דין [n]פארא דשלמא ודזדיקותא יהבא לאילין דבה [o]אתדרשו׃

[h] מרדותא תוכחה׃ [i] בזבנה בעיתה׃ [k] מסתברא נחשבה׃ [l] דחדותא שהיא מרדות של שמחה׃ [m] כריותא כאב׃ [n] פארא פרות׃ [o] אתדרשו נבחנו׃

11 *Omnis autem castigatio in tempore suo non æstimatur quòd gaudii sit, sed doloris: in fine autem fructus pacis & iustitiæ reddit illis qui ea exercitati fuerint.*

12 מטול הנא אידיכון [p]משריתא ובורכיכון [q]רעלתא שררו׃

[p] משריתא רפות׃ [q] רעלתא מועדות׃

12 *Propterea manus vestras dissolutas & genua vestra labantia cõfirmate:*

13 [r]ושבילא [s]תריצא עבדו לרגליכון [t]דהדמא דחגיר לא [u]יטעש אלא [x]יתאסא׃

[r] שבילי שבילים׃ [s] תריצא ישרים׃ [t] הדמא האבר׃ [u] יטעש יטעה׃ [x] יתאסא ירפא׃

13 *Et orbitas rectas facite pedibus vestris, vt membrum quod est claudum, non aberret, sed sanetur.*

14 [y]הרטו בתר שלמא עם כל אנש ובתר קדישותא דבלעדיה אנש למרן לא חזא׃

[y] הרטו כמו רהטו ר״ל רוצו׃

14 *[7] Sectamini pacem cum omni homine, & sanctimoniam: quia sine ea nemo Dominum nostrum visurus est.*

15 והויתון זהירין [z]דלמא אנש ישתכח בכון דחסיר מן טיבותא דאלהא או דלמא [aa]עקרא דמררא [bb]יפק [cc]עופיא [dd]ויהרכון ובה סגיאא [ee]יסתיבון׃

[z] דלמא פן׃ [aa] עקרא שורש׃ [bb] יפק יוציא׃ [cc] עופיא פרח׃ [dd] יהרכון יציק לכם׃ [ee] יסתיבון יטמאו׃

15 *Et estote cauti, nequis reperiatur in vobis [8] inops gratiæ Dei, aut nequa radix amaritudinum producat florem, & vexet vos, & per eam multi inquinentur.*

16 או [ff]למא אנש משתכח בכון דזני ורפא איך [gg]עסו דבחדא מאכולתא [hh]זבן בוכרותה׃

[ff] למא פן׃ [gg] עסו עשו׃ [hh] זבן מכר׃

16 *Aut nequis reperiatur in vobis qui sit scortator et solutus, veluti Isau, qui vno edulio vẽdidit suũ ius primogeniti*

17 ידעין אנתון גיר דאף מן בתר־כן צבא הוא [ii]דיארת בורכתא [kk]ואסתלי אתרא גיר לתיבותא לא אשכח כד בדמעא בעה׃

[ii] יארת יירש׃ [kk] אסתלי נמאס׃

17 *Scitis enim quòd etiam postea cuperet hæres fieri benedictionis, [9] & reprobatus fuerit. Locum enim pœnitentiæ nõ inuenit quãuis cum lacrymis quæsiisset [benedictionem] illam.*

[5] Id est, Coram eis.

[6] Obseruandum, Syram vocem לאבהין per syncopen positam esse pro לאבההין, vitandæ κακοφωνίας causa: atque ideo vertẽdam esse Patri ipsorum, vt nos vertimus. quùmque nomẽ ipsum singulare sit, (licet plurale affigatur ei pronomen) non debuit in capite duo illa puncta habere in Syro textu, quæ solent in signum pluralis numeri, pluralibus tãtùm vocibus insidere. Quod propterea dico quia videtur propter duo illa pũcta hãc versionem requirere, Quanto igitur magis debitores sumus vt subiiciamus nos patribus spirituum? Ac si comparatio instituta esset inter patres terrenos, qui corpus generant, & spirituales patres qui animos informant. Atqui manifestum est ex ipso contextu, cõparationem esse inter terrenos patres, & cælestẽ Patrem spirituum Deum.

[7] Ad verbum, Currite post pacẽ cum homine. Hebraismus.

[8] Id est, Destitutus gratia Dei.

[9] Et copulatiua pro Sed aduersatiua.

Exo.19.16.

Οὐ γὰρ προσεληλύθατε ψηλαφωμένῳ ὄρει, καὶ κεκαυμένῳ πυρὶ, καὶ γνόφῳ, καὶ σκότῳ, καὶ θυέλλῃ· 18

[12] Non enim accessistis ad contrectabilem ‖montem, & incensum ignem, ac turbinem, & caliginem, & procellam:

12 Iam ad propheticum & regium munus Christi cum Mose comparati, cādem exhortationem applicat, hoc modo, Si tanta fuit Legis maiestas, quantam putatis esse Christi & Euangelii gloriā? Hanc autem comparationem particulatim etiam explicat.

Exo.20.19

Καὶ σάλπιγγος ἤχῳ, καὶ φωνῇ ῥημάτων· ἧς οἱ ἀκούσαντες παρῃτήσαντο μὴ προστεθῆναι αὐτοῖς λόγον· 19

Tubæque sonitum, & vocem verborum: quā qui audierāt, ‖deprecati sunt ne amplius sibi fieret sermo:

Exo.19.12

(Οὐκ ἔφερον γὰρ τὸ διαστελλόμενον, Κἂν θηρίον θίγῃ τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται. 20

(Non enim ferebant quod imperabatur, ‖Si vel bestia tetigerit mōtem, lapidabitur, aut iaculo configetur.

Καὶ (οὕτω φοβερὸν ἦν τὸ φανταζόμενον) Μωσῆς εἶπεν, Ἔκφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος) 21

Et Moses (adeo terribile erat visum quod apparebat) dixit, Expauefactus sum ac tremebundus)

Ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιὼν ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων, 22

Sed accessistis ad montem Sion, & ciuitatem Dei viui, Hierusalem cælestem, & myriadas Angelorum,

Πανηγύρει καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων, καὶ κριτῇ Θεῷ πάντων, καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων, 23

Conuentum & concionē primogenitorum qui cōscripti sunt in cælis, & iudicem vniuersorum Deū, & spiritus iustorum consecratorū:

Καὶ διαθήκης νέας μεσίτῃ Ἰησοῦ, καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ, κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ. 24

Et ad noui Testamenti mediatorem Iesum, & sanguinem aspersionis, præstantiora loquentem quàm *loqueretur sanguis* Abel.

Βλέπετε μὴ παραιτήσησθε τὸν λαλοῦντα. εἰ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἔφυγον, τὸν ἐπὶ τῆς γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τὸν ἀπ' οὐρανῶν ἀποστρεφόμενοι, 25

[13] Videte ne aspernemini eum qui loquitur. nam si illi non effugerunt qui auersabantur eum qui loquebatur Dei nomine in terra, multo magis nos, si eum qui de cælis est auersemur,

13 Applicatio superioris collationis, Si non licuit sermonem in terra loquuti aspernari, quanto minus eius vocem qui est ex cælis ipsis?

Agg.2.7

Οὗ ἡ φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσε τότε. νῦν δὲ ἐπήγγελται, λέγων, Ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείω οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν. 26

[14] Cuius vox tūc concussit terrā: nūc autē denūtiauit, dicēs, ‖Adhuc semel ego concutiam non solùm terram, sed etiam cælum.

14 Euangelii stabilem maiestatem, qua totus orbis est concussus, ipsáque adeo cælorum machina velut obstupuit, cum exili & euanescente Legalis œconomiæ sonitu comparat.

Τὸ δὲ, Ἔτι ἅπαξ, δηλοῖ τῶν σαλευομένων τὴν μετάθεσιν, ὡς πεποιημένων, ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευόμενα. 27

Porro illud Adhuc semel, declarat instabilium rerū, vt puta factitiarum, amotionē: vt maneant quæ sunt stabilia.

Διὸ

Quapropter

18 לא גיר אתקרבתון לנורא דיקדא [a]ומתגששא אף לא לחשוכא ולערפלא [b]ולערעורא׃

19 ולא לקלא דקרנא ולקלא [c]דמלא הו דהנון דשמעוהי אשתאלו דלא [d]יתתוסף יתמלל עמהון׃

20 לא גיר משכחין הוו [e]למסיברו מדם דאתפקד [f]דאפן [g]חיותא תתקרבי לות טורא תתרגם׃

21 והכנא [h]דחיל הוא חזוא דמושא אמר דדחיל אנא [i]ורתית אנא׃

22 אנתון דין אתקרבתון לטורא [k]דצהיון ולמדינתא דאלהא חיא לאורשלם דבשמיא ולכנשא [l]דרבותא דמלאכא׃

23 ולעדתא [m]דבוכרא דמתכתבין בשמיא ולאלהא דינא דכל [n]ולרוחתא דכאנא דאתגמרו׃

24 ולישוע [o]מצעיא [p]דדיתקא [q]חדתא [r]ולרסס דמה דממלל [s]טב מן הו דהביל׃

25 אזדהרו הכיל דלמא תשתאלון מן מן דמלל עמכון אן גיר הנון לא [t]אתפציו דאשתאלו מן דמלל עמהון בארעא חד כמא חנן אן נשתאל מן מן דמלל עמן מן שמיא׃

26 אינא דקלה ארעא [u]אזיע השא דין [x]מלך ואמר דתוב [y]חדא זבן אנא אזיע לא בלחוד ארעא אלא אף שמיא׃

27 הדא דין דאמר חדא זבן [z]מחויא [aa]שוחלפא דהנון דמתתזיען מטול דעבידא אנון דיקוון הנון דלא [bb]מתתזיען׃

ומטול

[a] מתגששא ממושש׃
[b] ערעורא סערה׃
[c] דמלא הדברים׃
[d] יתתוסף יוסיף׃
[e] למסיברו לסבול׃
[f] אפן אף אם׃
[g] חיותא בהמה׃
[h] דחיל נורא׃
[i] רתית חרד׃
[k] צהיון ציון׃
[l] רבותא רבבות׃
[m] דבוכרא הביכורים׃
[n] רוחתא דכאנא רוחות הצדיקים׃
[o] מצעיא אמצעי׃
[p] דיתקא הברית׃
[q] חדתא החדשה׃
[r] רסס זריקת׃
[s] טב יותר׃
[t] אתפציו נמלטו׃
[u] אזיע הרעיש׃
[x] מלך נשבע׃
[y] חדא זבן פעם אחת׃
[z] מחויא מודיעה׃
[aa] שוחלפא חילוף׃
[bb] מתתזיען מתגעשים׃

18 *Non enim acceßiſtis ad ignem ardentem et contrectabilem, neque ad tenebras*[10] *et ad caliginem, & ad procellam.*

19 *Neque ad ſonitum buccinæ, & ad vocem verborũ, quam qui audierãt,*[11] *detrectarunt*[12] *ne amplius ſermo fieret ſibi:*

20 *(Nam nõ poterant ſuſtinere quod præcipiebatur, [nempe] vt ſi vel etiam beſtia appropinquaret ad montem, lapidaretur.*

21 *Et adeo formidabile erat viſum, vt Muſche diceret, Expaueſco et contremiſco)*

22 *Vos autem acceßiſtis ad montem Tzehiun, et ad ciuitatem Dei viuẽtis, ad Vriſchelem quæ [eſt] in cælis, & ad cœtum myriadum Angelorum:*

23 *Et ad conuentum primogenitorum, qui conſcripti ſunt in cælis, et ad Deũ iudicem omnium, et ad ſpiritus iuſtorum qui perfecti ſunt.*

24 *Et ad Ieſchua mediatorem Teſtamenti noui, et ad aſperſionẽ ſanguinis eius qui loquitur melius quàm [ſanguis] Habelis.*

25 *Cauete igitur ne*[13] *detrectetis [audire] eum qui loquitur vobiſcũ. Si enim illi non euaſerunt qui detrectarũt [audire] eum qui loquebatur cum eis in terra, multo minus nos, ſi ſubterfugerimus eũ qui loquitur nobiſcũ de cælis.*

26 *Cuius vox terram commouit: nunc autẽ promiſit, et dixit, Adhuc ſemel, ego commouebo non ſolùm terram, ſed etiam cælum.*

27 *Hoc autem quod dixit Semel, oſtẽdit mutationem eorum quæ commouẽtur, quoniam factitia ſunt: vt maneãt ea quæ non commouentur.*

Quoniam

10 Et pro Aut diſiunctiua.

11 Vel, Deprecati ſunt.

12 Ad verbum, Adderetur [vt] fieret ſermo cũ ipſis. Id eſt, Ne amplius ſecum loquentem Deum ipſum audirent.

13 Vel, Deprecemini.

28 Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχωμεν χάριν δι' ἧς λατρεύωμεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ, μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας.

Deut.4.24

29 Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον.

Κεφάλαιον ιγ.

1 Ἡ φιλαδελφία μενέτω.

Rom.12.13 1.pet.4.9 — Gen.18.3, 19.3

2 Τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε· διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους.

3 Μιμνήσκεσθε τῶν δεσμίων, ὡς συνδεδεμένοι· τῶν κακουχουμένων, ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες ἐν σώματι.

2 Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός.

Iosue 5.

5 Ἀφιλάργυρος ὁ τρόπος· ἀρκούμενοι τοῖς παροῦσιν. αὐτὸς γὰρ εἴρηκεν, Οὐ μή σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μή σε ἐγκαταλίπω.

Psal.116.6

6 Ὥστε θαῤῥοῦντας ἡμᾶς λέγειν, Κύριος ἐμοὶ βοηθὸς, καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος.

7 Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ὧν ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκβασιν τῆς ἀναστροφῆς, μιμεῖσθε τὴν πίστιν.

8 Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

9 Διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ περιφέρεσθε. καλὸν γὰρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, οὐ βρώμασιν, ἐν οἷς οὐκ ὠφελήθησαν οἱ περιπατήσαντες.

Ἔχομεν

[15]Quapropter regnum assumentes quod concuti non potest, teneamus gratiam, per quam ita seruiamus Deo vt ei placeamus, cum reuerentia & religione.

Etenim ‖Deus noster, consumẽs ignis est.

15 Generalis exhortatio vt sub tanti Regis felicissima subiectione reuerenter & religiosè viuam°: qui sicut suos potentissimè beat, ita etiam rebelles quam seuerissimè vlciscitur. Hæc autem est Christianæ vitæ summa, priorem Tabulam respiciens.

Cap. XIII.

F[1]Raterna charitas maneat.

Hospitalitatis ne sitis immemores:‖per hanc enim quidam inscii exceperũt Angelos hospitio.

1 Ad secundam Tabulam accedit, cuius summa, est charitas, præsertim in peregrinos & afflictos.

Memores estote vinctorum, tanquam vnà cum illis vincti: eorum qui malis premuntur, acsi ipsi quoque corpore *afflicti* essetis.

[2]Honorabile est interquosuis cõiugium, & cubile impollutũ: scortatores autem & adulteros damnabit Deus.

2 Castum coniugium in omni hominum ordine commendat: scortatoribus & adulteris extremum à Deo exitium minatur.

[3]Sint mores alieni ab auaritia: *sitis* contenti præsentibus. dixit enim ipse, ‖Non te deseram, neque te derelinquam.

3 Damnatur auaritia, cui opponitur animus sua sorte cõtentus.

Adeo vt confidenti animo dicamus, ‖Domin⁹ mihi auxiliator: nec timebo quid faciat mihi homo.

[4]Memores estote ducum vestrorum, qui loquuti sunt vobis sermonem Dei: quorum imitamini fidem considerantes qui fuerit exitus cõuersationis ipsorum.

4 Fortium ducum exempla sedulò ad imitationem proponenda.

[5]Iesus Christus heri & hodie idẽ *est*, & in secula.

5 Summam doctrinæ repetit, vnicum videlicet omnium de moribus præceptorũ fundamentum. Est autem eiusmodi: In vno Christo nobis esse acquiescendum, nec vnquam extra eius notitiam seruatum fuisse quenquã, aut hodie seruari, aut deinceps seruandum esse.

Doctrinis variis & peregrinis ne circunferimini. [6]bonum enim est gratia constabiliri cor, nõ cibis, *quibus* non sunt adiuti qui in ipsis versati sunt.

6 Perstringit eos qui externum cultũ ac præsertim discrimen ciborum, cũ Euangelio permiscebãt, quam doctrinam planè damnat, vt ex diametro repugnantẽ Christi beneficio.

28 ומטול הכיל דקבלן מלכותא [a]לא מתתזיעא [b]נאחוד טיבותא דבה נשמש ונשפר לאלהא [c]בתחמצתא ובדחלתא :

29 אלהן גיר נורא הו אכלתא :

קפלאון יג״

1 [d]חובא דאחא [e]יכתר בכון :

2 [f]ורחמתא [g]דאכסניא לא [h]תטעון בהדא גיר שוו אנשא דכל לא[i]רגישין יקבלון מלאכא :

3 [k]עהדו לאילין דאסירין איך הו דעמהון אסירין אנתון אתדכרו ל לאילין דאליצין איך אנשא דבסרא לבישין אנתון :

4 [l]מיקרו [m]זווגא בכל וערסהון [n]דכיא הי לזניא דין [o]ולגירא [p]דאן אלהא :

5 לא הוא [q]רחם כספא רעינכון אלא יספק לכון מדם דאית לכון הו גיר מריא אמר דלא אשבקך ולא ארפא בך [r]אידיא :

6 ואית לן דנאמר [s]תכילאית מרי [t]מעדרני לא אדחל מנא עבד לי בר נשא :

7 הויתון [u]עהדין [x]למדברניכון אילין דמללו עמכון מלתא דאלהא [y]אתבקו [z]בשולמא [aa]דדובריהון [bb]ומרו בה בהימנותהון :

8 ישוע משיחא [cc]אתמל ויומנא [dd]והויו ולעלם :

9 ליולפנא נוכריא [ee]ומשחלפא לא [ff]תתדברון שפיר הו גיר [gg]דבטיבותא [hh]נשרר לבותן ולא במאכלתא מטול דלא [ii]אתעדרו אילין דהלכו בהין :

[a] לא מתתזיעא לא מתגעשה : [b] נאחוד טיבותא נאחוז החסד : [c] תחמצתא צניעות :

[d] חובא אהבת : [e] יכתר תעמוד : [f] רחמתא אהבת : [g] אכסניא הגרים : [h] תטעון תשכחו : [i] רגישין מרגישים או יודעים : [k] עהדו זכרו :

[l] מיקרו מכובד הוא : [m] זווגא התחברות האיש והאשה לפי הסדר שצוותה התורה : [n] דכיא נקי : [o] גירא נואפים : [p] דאן שופט : [q] רחם חסד : [r] אידיא ידים :

[s] תכילאית לבטח : [t] מעדרני עוזר אותי :

[u] עהדין זכרים : [x] מדברניכון מנהיגיכם : [y] אתבקו התבוננו : [z] שולמא סוף : [aa] דובריהון הנהגתם : [bb] מרו בהימנותהון לכו אחרי אמונתם : [cc] אתמל אתמול : [dd] הויו הוא הווה : [ee] משחלפא נחלפים : [ff] תתדברון תנהגו : [gg] טיבותא חסד : [hh] נשרר נאמץ או נסעד : [ii] אתעדרו נעזרו :

28 *Quoniam igitur accepimus regnū non mobile, teneamus gratiam per quam seruiamus & placeamus Deo cum verecundia & cum timore.*

29 *Deus enim noster, ignis est cōsumēs.*

Cap. XIII.

1 *CHaritas [1] fratrū maneat in vobis.*

2 *Et dilectionis hospitum ne obliuiscamini. per hanc enim digni habiti sunt quidam vt quum [id] non sentirent, exciperent Angelos.*

3 *Memores estote vinctorum, acsi cū eis vincti essetis. Recordemini eorum qui affliguntur, vt homines qui carne induti estis.*

4 *Honorabile est cōiugiū inter omnes, & [2] cubile eorum mundum est: scortatores autem & adulteros iudicaturus est Deus.*

5 *Ne sit amans argētum mēs vestra, sed sufficiat vobis id quod est vobis. Ipse enim Domin⁹ dixit, Nō deserā te, & [3] nō remissas habebo erga te manus.*

6 *Et est nobis dicendū confidenter, Dominus [est] auxiliator meus, non timebo: quid facturus est mihi filius hominis?*

7 *Estote memores gubernatorū vestrorum qui loquuti sunt vobiscum sermones Dei: considerate finē cōuersationū ipsorum, et imitamini fidem eorum.*

8 *Ieschua Christus heri & hodie, & idem est, et in æternum [erit.]*

9 *Ad doctrinas peregrinas et varias ne abducamini. [4] Bonum est enim vt gratia confirmemus corda nostra, et non cibis: quia non adiuti fuerunt illi [5] qui versati sunt in ipsis.*

1 Id est, Fraterna

2 Nempe Coniugatorum.

3 Hoc est, Non retraham manus abs te.

4 Hebraismus. Nam subiectum. Et non, idem valet quod Quàm vt satis appareat positiuum esse loco cōparatiui, ac si dictū esset, Melius est enim vt gratia confirmemus corda nostra quàm cibis.

5 Ambulauerūt Hebraismus. Hoc est, Assueti sunt discrimini ciborū.

Habemus

אית

	10 Ἔχομεν θυσιαστήριον ἐξ οὗ φαγεῖν οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ τῇ σκηνῇ λατρεύοντες.	[7]Habemus altare ex quo nō habent ius edēdi qui tabernaculo deſeruiunt.	7 *Perpulchra anagoge refutat eorundē errorem, Qui olim ſeruiebant tabernaculo, non veſcebantur victimis quarū ſanguis pro peccato inferebatur per pontificē in ſacrarium: iſtæ porro victimæ Chriſtum noſtram oblationem repræſentabant. Itaque non poßunt eius fieri participes qui tabernaculo deſeruiunt, i. qui in Legali cultu perſtant. Nos verò non pudeat illū extra Hieruſalem eiectum & paſſum ſequi nam in hoc quoque Chriſtus veritas illi figuræ reſpondet quod extra portam eſt paſſus.*
Leu.4.11, & 6.30, & 16.27	11 Ὧν γὰρ εἰσφέρεται ζώων τὸ αἷμα περὶ ἁμαρτίας εἰς τὰ ἅγια διὰ τοῦ ἀρχιερέως, τούτων τὰ σώματα κατακαίεται ἔξω τῆς παρεμβολῆς.	‖Quorum enim animalium ſanguis infertur pro peccato in ſacrarium per Pontificem, horum corpora exuruntur extra caſtra.	
	12 Διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαόν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε.	Quapropter & Ieſus, vt ſanctificaret populum per proprium ſanguinem, paſſus eſt extra portam.	
	13 Τοίνυν ἐξερχώμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες.	[8]Exeamus igitur ad eum extra caſtra, opprobrium eius portantes.	8 *Longius progreditur in hac anagoge, & ita quoque nobis ſignificatum dicit, oportere pios Chriſti ſectatores velut è mundo migrare, ipſius crucem portantes.*
Mich.2.10	14 Οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν.	‖Nō enim habemus hîc ſitam ciuitatem, ſed futuram inquirimus.	
Oſe.14.3	15 Δι' αὐτοῦ οὖν ἀναφέρωμεν θυσίαν αἰνέσεως διαπαντὸς τῷ Θεῷ, τουτέστι καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.	[9]Per ipſum igitur aſſiduè offeramus Deo ſacrificium laudis, ‖id eſt fructum labiorum cōfitentium nomini eius.	9 *Sublatis illis corporalibus ſacrificiis, docet vera confeßionis ſacrificia ſupereſſe, quæ partim in gratiarum actione, partim in beneficentia conſiſtunt: quibus demum victimis nūc delectatur Deus.*
	16 Τῆς δὲ εὐποιΐας καὶ κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε· τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός.	Beneficentiæ verò & communicationis ne obliuiſcimini: talibus enim victimis delectatur Deus.	
	17 Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ ὑπείκετε. αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες· ἵνα μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσι, καὶ μὴ στενάζοντες. ἀλυσιτελὲς γὰρ ὑμῖν τοῦτο.	[10]Obedite ducibus veſtris, & obſecundate. vigilant enim ipſi pro animabus veſtris tanquam rationē reddituri: vt cū gaudio hoc faciāt, & non gementes. id enim eſt vobis inutile.	10 *Parendum paſtorum & preſbyterorum monitis, eorum videlicet qui pro animarum ipſis commiſſarum ſalute vigilant.*
	18 Προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν· πεποίθαμεν γὰρ ὅτι καλὴν συνείδησιν ἔχομεν, ἐν πᾶσι καλῶς θέλοντες ἀναστρέφεσθαι.	[11]Orate pro nobis: confidimus enim nos bonam conſcientiam habere, vt qui in omnibus cupiamus honeſtè conuerſari.	11 *Vltima pars epiſtolæ, in qua ſuum miniſteriū Hebræis commendat: perſeuerantiam & gratiarum incrementū ipſis à Domino precatur: excuſat ſe quòd paucis ſit eos conſolatus, conſumpta videlicet in diſputando epiſtola: & quoſdam familiariter & amicè ſalutat.*
	19 Περισσοτέρως δὲ παρακαλῶ τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα τάχιον ἀποκατασταθῶ ὑμῖν.	Amplius autem obſecro vos vt faciatis, vt celerius reſtituar vobis.	
	20 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν ἐν αἵματι διαθήκης αἰωνίου, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν,	Deus verò pacis *autor*, qui magnum illum ouium per ſanguinem fœderis æterni paſtorem, Dominū noſtrum Ieſum, à mortuis reduxit,	

Καταρτίσαι — Perficiat

10 אִית לַן דֵּין מַדְבְּחָא דְּלָא שַׁלִּיט לְמֵאכַל מֶנֵּהּ לְהָנוֹן דְּבְמַשְׁכְּנָא מְשַׁמְשִׁין ׃

Habemus autem altare, ex quo non est ius edendi iis qui in Tabernaculo ministrant.

11 חַיְוָתָא גֵּיר הָלֵין [a]דְּמַעֵל הֲוָא דְּמְהֵין רַב[b]כּוּמְרֵא לְבֵית מַקְדְּשָׁא חֲלָף חְטָהֵא בְּסַרְהֵין יָקֵד הֲוָא לְבַר מֶן [c]מַשְׁרִיתָא ׃

Animalium enim illorum quorum sanguinem inferebat Princeps pontificum in domum sanctam pro peccatis, caro comburebatur extra castra.

12 מֶטוּל הָנָא יֵשׁוּעַ דַּיְקַדֵּשׁ לְעַמֵּהּ בַּדְמֵהּ לְבַר מֶן מְדִינְתָּא[d]חַשׁ ׃

Propter hoc Ieschua, vt sanctificaret populum suum per sanguinẽ suũ, extra vrbem passus est.

13 וָאף חֲנַן הָכִיל [e]נֶפּוּק לְוָתֵהּ לְבַר מֶן מַשְׁרִיתָא כַּד לְבִישִׁין [f]חֶסְדֵּהּ ׃

Igitur nos quoq; egrediamur ad eũ extra castra, induti opprobrio eius:

14 לֵית לַן גֵּיר מְדִינְתָּא דַּמְקַוְיָא הָרְכָא אֶלָּא לְאֵידָא דַּעֲתִידָא [g]מְסַכִּינַן ׃

(Nõ enim est nobis ciuitas quæ permaneat hic, sed ad illam quæ futura est, spectamus)

15 וּבְאִידֵהּ [h]נַסֵּק דֶּבְחֵא דְתֶשְׁבּוּחְתָּא בְּכֻל זְבַן לַאלָהָא דְּאִיתַיְהָ פִּאֵרֵא דְּסֶפְוָתָא דְּמַוְדְיָן לַשְׁמֵהּ ׃

Et per manum eius offeramus victimas laudis omni tempore Deo: quæ [laus] est fructus labiorũ quæ gratias agunt nomini eius.

16 וְלָא [i]תֶּטְעוֹן מַרְחְמָנוּתָא וְשַׁוְתָּפוּתָא דְּמֶסְכֵּנָא כְּהָלֵין דֶּבְחֵא שָׁפַר אֱנָשׁ לַאלָהָא ׃

Et ne obliuiscamini beneficentiæ & communicationis pauperũ: his [enim] victimis placet homo Deo.

17 [k]אֶתְטַפִּיסוּ [l]לַמְדַבְּרָנַיְכוֹן וְאֶשְׁתַּמְעוּ לְהוֹן הָנוֹן גֵּיר [m]שָׁהֲרִין חֲלָף נַפְשָׁתְכוֹן אַיְךְ אֱנָשָׁא דִּיָהֲבִין חוּשְׁבָּנְכוֹן דַּב [n]דַּבְחַדוּתָא יֶהְוֹן עָבְדִין הָדָא וְלָא [o]בְּתֶנְחָתָא מֶטוּל דְּלָא [p]פָּקְחָא לְכוֹן ׃

Et obedite gubernatoribus vestris, & auscultate eis: ipsi enim vigilant pro animabus vestris, tanquam homines qui reddituri sunt rationẽ vestri, vt cum gaudio faciant hoc, et non cũ gemitibus. nam non est vtile vobis.

18 צַלּוּ עֲלַין [q]תְּכִילִינַן גֵּיר [r]דְּתֵארְתָּא טָבְתָּא אִית לַן דַּבְכֻל מֵדֶם צָבֵינַן דְּשַׁפִּיר [s]נֶתְדַּבַּר ׃

Orate pro nobis. Confidimus enim quòd conscientia bona sit nobis: quia in omni re cupimus vt bene nos geramus.

19 יַתִּירָאִית בָּעֵא אֱנָא מֶנְכוֹן דְּתֶעְבְּדוּן הָדָא דְּבַעֲגַל [t]אֶתְפַּנֵּא לְכוֹן ׃

Amplius peto à vobis vt faciatis hoc, vt citò reuertar ad vos.

20 אֱלָהָא דֵּין דַּשְׁלָמָא הַו [u]דַּאסֵּק מֶן בֵּית מִיתֵא [x]לְרָעְיָא רַבָּא [y]דְּמַרְעִיתָא בַּדְמָא [z]דְּדִיַתִּקָא דַּלְעָלַם דְּאִיתַוְהי יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא מָרַן ׃

Deus autem pacis qui ascẽdere [6] fecit [6] à mortuis pastorem illum magnũ gregis per sanguinẽ fœderis quod est in æternum, [7] qui [quidẽ] est Ieschua Christus Dominus noster,

[a] מעל מביא׃
[b] כומרא כוהנים׃
[c] משריתא מחנה׃
[d] חש סבל או נשא׃
[e] נפוק נצא׃
[f] חסרה חרפתו׃
[g] מסכינן מצפים אנחנו׃
[h] נסק נקריב׃
[i] תטעון תשכחו׃
[k] אתטפיסו הקשיבו׃
[l] מדברניכון מנהיגיכם׃
[m] שהרין ערים׃
[n] חדותא שמחה׃
[o] תנחתא אנחות׃
[p] פקחא מועיל׃
[q] תכילינן בוטחים אנחנו׃
[r] תארתא לבב׃
[s] נתדבר נתנהג׃
[t] אתפנא אשוב׃
[u] אסק העלה׃
[x] רעיא רועה׃
[y] מרעיתא מרעה׃
[z] דיתקא ברית׃

[6] Ad verbum, De inter mortuos.

[7] Cohærent cũ prioribus Pastorẽ gregis &c.

Καταρτίσαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, εἰς τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ, ποιῶν ἐν ὑμῖν τὸ εὐάρεστον ἐνώπιον αὐτοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

21 Perficiat vos in omni opere bono, ad præſtandam ipſius voluntatem, efficiens in vobis quod acceptum ſit in cōſpectu ſuo, per Ieſum Chriſtum: cui *ſit* gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἀνέχεσθε τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως· καὶ γὰρ διὰ βραχέων ἐπέστειλα ὑμῖν.

22 Precor autem vos, fratres, ſufferte ſermonem cōſolationis: etenim breuibus ſcripſi vobis.

Γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον, μεθ᾽ οὗ (ἐὰν τάχιον ἔρχηται) ὄψομαι ὑμᾶς.

23 Scitote fratrē *noſtrum* Timotheū ſolutum eſſe, cum quo (ſi celerius venerit) viſam vos.

Ἀσπάσασθε πάντας τοὺς ἡγουμένους ὑμῶν καὶ πάντας τοὺς ἁγίους. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας.

24 Salutate omnes duces veſtros & omnes ſanctos. Salutant vos Itali.

Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

25 Gratia ſit cum omnibus vobis. Amen.

Πρὸς Ἑβραίους ἐγράφη ἀπὸ τῆς Ἰταλίας διὰ Τιμοθέου.

Ad Hebræos ſcripta ex Italia per Timotheum.

הָו יֶגְמוּרְכוּן בְּכֻל עֲבָד טָב דְּתֶעְבְּדוּן צֶבְיָנֵה וְהָו [a] יֶסְעוּר בַּן מֵדֵם דְּשַׁפִּיר קְדָמוְהִי בְּיַד יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא דְּלֵה שׁוּבְחָא לְעָלַם עָלְמִין אַמִּין ׃

בָּעֵא אֲנָא דֵּין מֶנְכוּן אַחַי [b] דְּתַגְּרוּן רוּחֲכוּן בְּמֶלְתָא [c] דְּבוּיָאָא מֶטוּל [d] דְּבַזְעוּרַיְתָא הו כֶּתְבֵת לְכוּן ׃

דַּעו דֵּין לַאחוּן טֶמָתֵאוּס [e] דֶּאשְׁתְּרִי וְאֵן בַּעֲגַל יֵאתֵא עַמֵה אֶחְזֵיכוּן ׃

שַׁאלוּ בַּשְׁלָמָא דְּכֻלְהוּן [f] מַדְבְּרָנַיְכוּן וַדְכֻלְהוּן קַדִּישֵׁא שָׁאלִין בַּשְׁלָמְכוּן כֻּלְהוּן דְּמֵן אִיטַלְיָא ׃

טַיְבוּתָא עַם כֻּלְכוּן אַמִּין ׃

[a] יסעיר יפעול ׃
[b] תגרון תאריכון ׃
[c] בויאא נחמה ׃
[d] בזעוריתא דברים מעטים ובקיצור ׃
[e] אשתרי הותר ׃
[f] מדברניכון מנהיגיכם ׃

21 *Ipse perficiat vos in omni opere bono, vt faciatis voluntatem ipsius, & ipse efficiat in vobis id quod bonum est coram eo, per Ieschua Christū: cui [sit] gloria in seculum seculorū. Ammin.*

22 *Peto autem à vobis, fratres mei,* [8] *vt patientes sitis per sermones* [9] *cōsolationis. nam paucis scripsi vobis.*

24 *Scitote autē quòd frater noster Timotheus solutus est: & si citò venerit, cum eo visam vos.*

24 *Salutate omnes* [10] *gubernatores vestros & omnes sanctos. Salutant vos omnes qui sunt ex Italia.*

25 *Gratia [sit] cū omnibus vobis. Ammin.*

8 Ad verbum, Vt contineatis spiritum vestrum.
9 Vel, Exhortationis.
10 Vel, Duces.

תלת אגרן דתלת שליחא דאשתחלף מרן
לעיניהון הנודין דיעקוב
ודפטרוס ודיוחנן :

Tres epiſtolæ trium Apoſtolorum, ante quorum oculos Dominus noſter ſe transfigurauit. id eſt, Iacobi & Petri & Iohannis.

Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολική.

Epistola catholica Iacobi Apostoli.

Κεφάλαιον α´.

Cap. I.

1 Ἰάκωβος, Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, χαίρειν.

2 Πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε, ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις·

Rom.5.3

3 Γινώσκοντες ὅτι τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν.

4 Ἡ δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω, ἵνα ἦτε τέλειοι καὶ ὁλόκληροι, ἐν μηδενὶ λειπόμενοι.

5 Εἰ δέ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, αἰτείτω παρὰ τοῦ διδόντος Θεοῦ πᾶσιν ἁπλῶς, καὶ μὴ ὀνειδίζοντος· καὶ δοθήσεται αὐτῷ.

Matth.7.7 marc.11.24 luc.21.9. iohan.14.13 & 16.23

6 Αἰτείτω δὲ ἐν πίστει, μηδὲν διακρινόμενος. ὁ γὰρ διακρινόμενος ἔοικε κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ.

7 Μὴ γὰρ οἰέσθω ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅτι λήψεταί τι παρὰ τοῦ Κυρίου·

8 Ἀνὴρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ,

9 Καυχάσθω δὲ ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ,

Eccli.14.28 esa.40.6 1.pet.1.14

10 Ὁ δὲ πλούσιος, ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ· ὅτι ὡς ἄνθος χόρτου παρελεύσεται.

11 Ἀνέτειλε γὰρ ὁ ἥλιος σὺν τῷ καύσωνι, καὶ ἐξήρανε τὸν χόρτον, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε, καὶ ἡ εὐπρέπεια τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀπώλετο· οὕτω καὶ ὁ πλούσιος ἐν ταῖς πορείαις αὐτοῦ μαρανθήσεται.

Μακάριος

IACOBVS, Dei ac Domini Iesu Christi seruus, duodecim tribubus dispersis, salutem.

[1]Pro summo gaudio ducite, fratres mei, quoties [2]in tentationes varias incideritis:

Illud‖sciẽtes, [3]probationem fidei vestræ parere patientiam.

[4]Cæterùm patientia opus perfectum habeat, vt sitis perfecti & integri, ita vt nihil vobis desit.

[5]Quòd sicui vestrûm deest sapiẽtia, postulet à Deo, qui dat *eã* omnibus benignè, nec exprobrat: & dabitur ei.

‖Sed postulet cum fide, nihil disceptans: [6]nam qui disceptat, similis est fluctui maris qui vẽtis agitatur & iactatur.

Ne igitur existimet homo ille se quicquam accepturum à Domino.

Vir animo duplici, inconstans *est* in omnibus viis suis.

[7]Porro frater qui est abiectus, glorietur in sublimitate sua:

[8]Contrà, qui diues *est*, in abiectione sui:‖[9]quoniam veluti flos herbæ præteribit.

Nam *velut* exorto sole cum æstu, exaruit herba, & flos illius decidit, & spectabilis decor ipsius periit: ita & diues in viis suis marcescet.

Beatus

1 Primus locus, de consolatione inaduersis, in quibus nos non modo non frangi animo, sed etiam exultare oporteat.

2 Primum argumentum, Quia afflictionibus explorabitur fides nostra: quã maximè nostra interest esse quampurissimam.

3 Secundum, Quià sic in nobis gignitur patientia, virtus longè præstantissima.

4 Tertium argumentum, forma quadam exhortationis propositum, vt vera & perpetua patientia à ficta & temporaria discernatur. Crux est velut instrumentum quo Deus nos expolit: opus igitur & effectum afflictionum est nostri in Christo consummatio.

5 Responsio ad tacitam obiectionem. Facile quidem id esse dictu, factu verò nõ item. Respondet, opus quidem hic nobis esse longè alia sapientia quam humana, vt quæ carnis sunt adeo repugnantia, nobis tamẽ optima esse statuamus: sed eius sapientiæ dono facillimè nos potituros, si modo illud à Deo, (quo nihil est munificẽtius) ritè, id est certa cum fiducia, petierimus.

6 Digreßio aduersus preces cum animi hæsitatione cõceptas, vbi certam Dei promißionem habemus. qui secundus est huius epistolæ locus.

7 Redit ad institutum, repetita propositione: exultandum esse in cruce, vtpote quæ nos non deprimat, sed attollat.

8 Antequam concludat, tradit doctrinam superiori oppositam, quomodo videlicet prosperis rebus (vt quum omnium rerũ copia suppetit) sit vtendum: ita nimirum vt nemo idcirco sibi placeat, sed eo magis sit ab omni fastu alienus.

9 Argumentum ab ipsa rerum natura sumptum, quibus nihil sit vanius & incertius.

אגרתא דיעקוב שליחא

קפלאון א

1 יעקוב עבדה דאלהא ודמרן ישוע משיחא לתרתעסרא [a] שרבן [b] דזריען בעממא שלם :

2 כל חדוא תהוא לכון אחי כד תעלון לנסיונא סגיאא ומשחלפא :

3 ידעין אנתון גיר [c] דבוקיא דהימנותא מקנא לכון [d] מסיברנותא :

4 לה דין למסיברנותא יהוא לה עבדא [e] משמליא דתהוון גמירין ומשלמנין [f] ובמדם לא הויתון חסירין:

5 אן אנש דין מנכון חסיר מן חכמתא ישאל מן אלהא הו דיהב לכל [g] פשיטאית ולא [h] מחסד ומתיהבא לה:

6 ישאל דין בהימנותא כד [i] לא מתפלג הו [k] דמתפלג דמא [l] לגללא דימא [m] דשגשא להון רוחא :

7 ולא [n] יסבר הו בר־נשא דנסב מדם מן מריא :

8 אינא [o] דפליג ברעינה [p] ושגיש בכלהין אורחתה :

9 ישתבהר דין אחא מכיכא [q] ברומרמה :

10 ועתירא במוככה מטול דאיך [r] הבבא דעסבא הכנא עבר :

11 דנח גיר שמשא בחומה [s] ומובש לה לעסבא והבבה נפל ושופרא [t] דחזוה אבד הכנא אף עתירא [u] חמא [x] בהופכוהי :

[a] שרבן שבטים:
[b] זריען זרועים:
[c] בוקיא בחינת:
[d] מסיברנותא התאפקות:
[e] משמליא מלא:
[f] מדם דבר:
[g] פשיטאית בתמים:
[h] מחסד מחרף:
[i] לא מתפלג לא יפחד בחוסר האמונה:
[k] מתפלג פוחד בחוסר אמונתו:
[l] גללא גלי:
[m] שגשא מניע:
[n] יסבר יחשוב:
[o] דפליג שאינו קים ברעתו:
[p] שגיש מתגועע:
[q] רומרמה מעלתו:
[r] הבבא פרח או ציץ:
[s] מובש מיבש:
[t] חזוה מראהו:
[u] חמא נובל:
[x] הופכוהי דרכיו:

Epistola Iaacub Apostoli.

Cap. I.

1 *IAakub seruus Dei & Domini nostri Ieschua Christi, duodecim tribubus dissеminatis inter Gentes, pacem.*

2 *Omne gaudiũ sit vobis, fratres mei, quum intraueritis in tentationes multas et varias.*

3 *Scitis enim quòd probatio fidei acquirit vobis patientiam.*

4 *Ipsi autem patientiæ erit opus perfectum, vt sitis completi et perfecti, et in nulla re sitis destituti.*

5 *Siquis autem ex vobis sit destitutus sapientia, petat à Deo, qui dat omnibus simpliciter, & non improperat: et datur ei.*

6 *Petat autem in fide, non hæsitans. Is qui hæsitat, similis est fluctibus maris quos commouet ventus.*

7 *Neque existimet ille filius hominis quòd accipiet quicquam à Domino:*

8 *Qui [inquã] hæsitat in animo suo, et commouetur in omnibus viis suis.*

9 *Glorietur autem frater humilis in sublimitate sua,*

10 *Et diues in humilitate sua: quoniã sicut flos herbæ sic transit.*

11 *Oritur enim sol in calore suo, & arefacit ipsam herbã, et flos eius decidit, & decor aspectus eius perit: ita etiam diues marcescit in conuersationibus suis.*

Iob 2.17

Μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει πειρασμόν· ὅτι δόκιμος γενόμενος λήψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. 12

[10]‖Beatus vir qui tolerat tentationem: quoniam quũ probatus erit, accipiet coronam vitæ, quã promisit Dominus iis à quibus diligitur.

Μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω, Ὅτι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ πειράζομαι. ὁ γὰρ Θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν, πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα. 13

[11]Nemo quum tentatur, dicat se à Deo tentari.[12]nã Deus tentari malis non potest, nec quẽquam tẽtat.

Ἕκαστος δὲ πειράζεται, ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος. 14

Sed vnusquisque tentatur, dum à propria cupiditate abstrahitur & inescatur.

Εἶτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν· ἡ δὲ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκύει θάνατον. 15

Deinde cupiditas, posteaquam cõcepit, parit peccatum: peccatum verò peractum gignit mortem.

Μὴ πλανᾶσθε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί. 16

[13]Ne errate, fratres mei dilecti.

Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι, καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων, παρ' ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. 17

Omne munus bonũ, & omne donum est perfectum supernè, descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, aut conuersionis obumbratio.

Βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων. 18

[14]Is quia voluit, progenuit nos sermone veritatis, vt essemus primitiæ quædam suarũ creaturarũ.

Prou. 17. 27

Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἔστω πᾶς ἄνθρωπος ταχὺς εἰς τὸ ἀκοῦσαι, βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι, βραδὺς εἰς ὀργήν· 19

Itaque, fratres mei dilecti, ‖ sit omnis homo velox ad audiendũ, tardus ad loquendum, tardus ad iram.

Ὀργὴ γὰρ ἀνδρὸς, δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται. 20

Nam ira viri, iustitiam Dei non exequitur.

Διὸ ἀποθέμενοι πᾶσαν ῥυπαρίαν καὶ περισσείαν κακίας, ἐν πραΰτητι δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον, τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν. 21

Quapropter abiectis omnib⁹ sordibus, & excremento malitiæ, cum lenitate recipite insitum sermonẽ, qui possit seruare animas vestras.

Matth. 7. 22
rom. 2. 13

Γίνεσθε δὲ ποιηταὶ λόγου, καὶ μὴ μόνον ἀκροαταὶ, παραλογιζόμενοι ἑαυτούς. 22

[15]‖Reipsa verò præstate sermonẽ, nec sitis auditores solùm, [16]fallentes vosmetipsos.

Ὅτι εἴ τις ἀκροατὴς λόγου ἐστὶ, καὶ οὐ ποιητὴς, οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ. 23

[17]Nam siquis audit sermonem, & eum non præstat, is similis est viro consideranti faciem suam natiuam in speculo.

10 Conclusio, Crucem patienter esse ferendam: addito quarto argumento, quod superiorum summam complectitur, quia nimirum hoc itinere ad coronam vitæ peruenitur, ex gratia tamen, secundum promissionem.

11 Tertius locus huius epistolæ, in quo à tentationibus externis, (i. ab afflictionibus quibus à Deo exploramur) ad tentationes internas descendit. id est, ad eas cupiditates quibus ad malè agendum incitamur. Summa est, Non Deum sed vnumquẽnque sibiipsi istarum tentationũ esse autorẽ. Nos enim in sinu illam vitiositatem gestare, quæ arrepta vndecũque occasione, vitiosos motus in nobis excitet, ex quibus demum vitiosæ actiones, ac mors tãdem, earum merces, consequatur.

12 Additur ratio cur Deus non possit nobis esse malè agendi autor: quoniam malum non appetit.

13 Alia ratio à repugnãtibus sumpta. Deus est omnium bonorum autor, & ita quidem vt semper sit sui similis: quomodo igitur malorum autor censeri posset?

14 Quartus locus, de sermonis Dei præstantia & fructu. Sũma est, studiosissimè nobis audiendum esse verbum Dei, quũ hoc sit semen quo nos Deus pro gratuita sua beneuolentia ex numero creaturarũ selectos sibi genuit. Damnat autem Apostolus duo vitia quæ nos hac in re valde interturbant, nempe quòd ita nobis placeamus vt loqui ipsi malimus quam Deũ loquentem audire, imo etiam ad correptiones indignemur. quibus vitiis placidũ & sedatum animũ & puritatis amantem opponit.

15 Altera admonitio, Idcirco audire Dei verbum vt ex eius præscripto vita instituatur.

16 Rationes addit & eas quidem grauissimas: primùm quia qui secus fecerint, pessimè sibiipsis consulant.

17 Secundò, Quoniam præcipuum vsum Verbi Dei amittant qui agnita ex eo vitia non emendant.

[a]טובוהי לגברא[b]דמסיבר נסיונא דמא[c]דאתבחר נסב כלילא דחיא הו[d]דמלך אלהא לאילין דרחמין לה :

12 *Beatus vir ille qui tolerat tentationes: quia postquã probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam promisit Deus iis qui diligunt se.*

לא יאמר אנש כד מתנסא דמן אלהא מתנסא אנא אלהא גיר לא[e]מנסי בבישתא והו לאנש לא מנסא:

13 *Ne dicat quis quũ tẽtatur, A Deo ego tentor: Deus enim non tentatur in malis, et ipse hominem non tentat.*

אלא אנש אנש מן רגתה הו מתנסא[f]ומתרגרג[g]ומתנגד :

14 *Sed quisque à concupiscentia sua tentatur et allicitur & attrahitur:*

והדא רגתא[h]בטנא וילדא חטיתא חטיתא דין מא דאתגמרת ילדא מותא :

15 *Et hæc concupiscentia cõcipit et parit peccatum. Peccatum autem quũ consummatum fuerit, generat mortẽ.*

לא תטעון אחי חביבא :

16 *Ne erretis, fratres mei dilecti.*

כל מוהבתא טבתא ומשמליתא מן לעל נחתא מן אבא דנהירא הו דלית לותה שוחלפא מדם אף לא[i]טלניתא[k]דשוגניא :

17 *Omnis donatio bona et completa, è supernis descendit à Patre luminum, apud quem non est immutatio vlla, nec etiam vmbra recessus.*

הויו צבא וילדן במלתא[l]דקושתא דנהוא רישיתא דבריתה :

18 *Ipse voluit, & genuit nos per sermonem veritatis, vt essemus [1]principium creaturarum eius.*

ואנתון אחי חביבא כל־נש מנכון יהוא [m]מסרהב למשמע [n]ומוחר לממללו ומוחר למרגז :

16 *Et vos fratres mei dilecti, quisque ex vobis sit velox ad audiendum, et tardus ad loquendum, & tardus ad irascendum.*

רוגזה גיר דגברא זדיקותא דאלהא לא עבד :

20 *Ira enim viri iustitiam Dei non operatur.*

מטול הנא ארחקו מנכון כלה טנפותא וסוגאא דבישותא ובמכיכותא קבלו מלתא[o]דנציבא[p]בכינן דהי משכחא[q]דתחא אנין לנפשתכון :

21 *Propter hoc longè remouete à vobis omnem impuritatem & [2]fæcem malitiæ, et cum mansuetudine recipite sermonem insitum [3]in vobis ipsis, qui potest seruare ipsas animas vestras.*

הוו דין עבודא דמלתא ולא שמועא בלחוד ולא תטעון נפשתכון :

22 *Estote autem effectores sermonis, et non auditores tantùm: neque decipiatis animas vestras.*

אן אנש גיר יהוא[r]שמועה דמלתא ולא עבודה הנא דמא להו דחזא אפוהי[s]במחזיתא :

23 *Siquis enim fuerit auditor sermonis, & non effector illius, hic similis est ei qui contemplatur faciem suam in speculo.*

[a] טובוהי לגברא אשרי האיש: [b] מסיבר סובל: [c] מא דאתבחר כאשר יבחן: [d] מלך נשבע: [e] מנסי מנוסה: [f] מתרגרג מתפתה: [g] מתנגד נמשך: [h] בטנה הרת: [i] טלניתא צל: [k] שוגניא חסרון: [l] קושתא אמת: [m] מסרהב אץ: [n] מוחר מתמהמה: [o] נציבא נטועה: [p] בינן תולדתנו: [q] תחא תחיה: [r] שמועא שומע: [s] מחזיתא גליון:

1 Id est, Primitiæ. Sicut apud Hebræos ראשית quod principium significat, sæpe pro primitiis vsurpatur, vt Leuit. 2.12, Nũ. 15.20. & Deut. 18.4; & passim.

2 Id significat סוגאא vocabulum deductum à סוג, cui respondet Hebraicum סיג, id est Scoria. Si verò deducta sit vox à סגא, (cui respõdet Hebraicũ שגא) significat multitudinẽ, vertendúmque erit, Et multitudinem malitiæ.

3 Ad verbum, In naturam nostrã Sed tamẽ dum insitum dicit, satis docet non innatũ esse in nostra natura, sed aliena opera, videlicet prædicatione, Spiritus sancti virtute implantatum esse.

Κατενόησε γὰρ ἑαυτὸν, καὶ ἀπελήλυθε, καὶ εὐθέως ἐπελάθετο ὁποῖος ἦν. 24

Ὁ δὲ παρακύψας εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας, καὶ παραμείνας, οὗτος οὐκ ἀκροατὴς ἐπιλησμονῆς γενόμενος, ἀλλὰ ποιητὴς ἔργου, οὗτος μακάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἔσται. 25

Εἴ τις δοκεῖ θρῆσκος εἶναι ἐν ὑμῖν, μὴ χαλιναγωγῶν γλῶσσαν αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἀπατῶν καρδίαν αὐτοῦ, τούτου μάταιος ἡ θρησκεία. 27

Θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, αὕτη ἐστὶν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου. 27

Cōſiderauit enim ſeipſum, & abiit, & ſtatim oblit⁹ eſt qualis eſſet.

At qui introſpexerit in perfectā illam Legem libertatis, & *in ea* permanſerit, quia non fuerit auditor obliuioſus, ſed effector operis, beatus erit in opere ſuo.

[18] Siquis videtur religioſus eſſe inter vos, non frænās linguam ſuā, ſed ſuum ipſius cor ſeducēs, huius vana eſt religio.

[19] Religio pura & immaculata apud Deum & Patrem, hæc eſt, inuiſere orphanos & viduas in afflictione ipſorum: & immaculatum ſeipſum ſeruare à mundo.

18 Tertia admonitio, Verbo Dei nō tātùm bene agendi, ſed etiam bene loquendi regulam præſcribi.

19 Quarta, Charitate in proximos (præſertim alieno ſubſidio nitētes, vt orphanos & viduas) & vitæ puritate verum Dei cultum cōſtare.

Κεφάλαιον β.

Cap. II.

Leuit.19.15
deut.1.17
16.19
prou.24.24
eccli.42.2

Ἀδελφοί μου, μὴ ἐν προσωποληψίαις ἔχετε τὴν πίστιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς δόξης. 1

Ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, εἰσέλθῃ δὲ καὶ πτωχὸς ἐν ῥυπαρᾷ ἐσθῆτι, 2

Καὶ ἐπιβλέψητε ἐπὶ τὸν φοροῦντα τὴν ἐσθῆτα τὴν λαμπρὰν, καὶ εἴπητε αὐτῷ, Σὺ κάθου ὧδε καλῶς· καὶ τῷ πτωχῷ εἴπητε, Σὺ στῆθι ἐκεῖ, ἢ κάθου ὧδε ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου· 3

Καὶ οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐγένεσθε κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν; 4

Ἀκούσατε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ, οὐχ ὁ Θεὸς ἐξελέξατο τοὺς πτωχοὺς τοῦ κόσμου τούτου, πλουσίους ἐν πίστει, καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας ἧς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; 5

Ὑμεῖς

F[1] Ratres mei, ne cum reſpectu perſonarum habete fidem Domini noſtri Ieſu Chriſti glorioſi.

Nam ſiquis in cœtum veſtrū ingrediatur aureum geſtans annulū, veſte ſplendida, ingrediatur autem & pauper cum ſordida veſte,

Et reſpexeritis ad eum qui veſtē geſtat ſplendidam, & dixeritis ei, Tu ſede hîc pulchrè: & pauperi dicatis, Tu ſta illic, aut ſede hîc ſubter ſcabellum meum:

Nónne diſcrimen feciſtis apud vos, & facti eſtis iudices peruerſè deliberantes?

[2] Audite fratres mei dilecti, nónne Deus elegit pauperes mundi huius *vt fierent* diuites fide, & hæredes regni quod promiſit iis à quibus diligitur?

At

1 Quinta, Charitatem quæ à vera fide proficiſcitur, cum perſonarum acceptione conſiſtere non poſſe. quod illuſtrat, propoſito eorum exemplo qui cum pauperum contumelia diuites colunt.

2 Peruerſos eſſe iudices qui diuitē pauperi anteponant, declarat ex eo quòd Deus è cōtrario pauperes quos veris diuitiis locupletaret diuitibus antepoſuerit.

24 חזא גיר נפשה ועבר [a]וטעא דאיכנא הוא :

24 *Contemplatus enim est seipsum, & trãsiuit, & oblitus est qualis fuerit.*

25 כל דין [b]דחר בנמוסא משלמנא [c]דחארותא [d]וקוי בה לא הוא שמועא [e]דשמעא [f]דמתטעא אלא [g]עבודא דעבדא והנא [h]טובנא יהוא בעבדה :

25 *Omnis autem qui prospexerit in Legem perfectam libertatis, et persliterit in ea, nequaquam est auditor auditionis quæ obliuioni traditur, sed effector operum: et hic beatus erit in opere suo.*

26 ואן אנש סבר דמשמש לאלהא ולא [i]אחד לשנה אלא מטעא לה לבה דהנא [k]סריקא הי תשמשתה :

26 *Et siquis existimet quòd & seruiat Deo, et non cohibet linguam suã, sed decipit ipsum cor suum, huius vanus est cultus.*

27 תשמשתא גיר דכיתא וקדישתא קדם אלהא אבא הדא הי [l]למסער יתמא וארמלתא באולצניהון ולמטר אנש נפשה מן עלמא דלא [m]טולשא :

27 *Cultus enim qui purus est & sanctus coram Deo Patre, hic est, vt visitet pupillos et viduas in afflictionibus suis, et vt custodiat quisque animam suam à mundo immaculatam.*

[a] טעא שכח :
[b] חר הביט :
[c] חארותא חירות :
[d] קוי עומד :
[e] שמעא שמע :
[f] מתטעא נשכח :
[g] עבודא דעבדא עושה המעשים :
[h] טובנא יהוא בעבדה אשרין במעשיו :
[i] אחד כובש :
[k] סריקא בלתי מועילה :
[l] למסער לפקוד :
[m] טולשא מום :

קפלאון ב

Cap. II.

1 אחי לא [n]במסב באפא תהוון אחידין להימנותא דתשבוחתה דמרן ישוע משיחא :

1 *Fratres mei, ne cum [1]acceptione vultus retineatis fidẽ gloriæ Domini nostri Ieschua Christi.*

2 אן גיר יעול לכנושתכון אנש [o]דעזקתה דדהבא או [p]דמאנוהי שפירא ויעול מסכנא [q]במאנא [r]צאא :

2 *Nam si ingrediatur in cœtum vestrũ quispiã cuius annulus sit aureus, aut cuius vestes sint splendidæ, & ingrediatur pauper in vestibus sordidis:*

3 [s]ותחורון בהו דלביש מאנא שפירא ותאמרון לה אנת הרכא תב שפיר ולמסכנא תאמרון לה אנת קום להל או תב לך הרכא קדם [t]כובשא דרגלין :

3 *Et respexeritis in eum qui indutus est vestibus splendidis, & dixeritis ei, Tu hîc sede bene: et pauperi dixeritis, Tu sta illic, aut sede hîc ante scabellũ pedum nostrorum:*

4 לא הא [u]אתפלגתון לכון בנפשכון והויתון [x]מפרשנא דמחשבתא בישתא :

4 *Annon discrimẽ fecistis apud vosipsos, et facti estis interpretes cogitationum malarum?*

5 שמעו אחי חביבא לא הוא למסכנא דעלמא עתירא דין בהימנותא [y]גבא אלהא דיהוון ירתא במלכותא הי [z]דמלך אלהא לאילין דרחמין לה :

5 *Audite fratres mei dilecti, nónne pauperes mundi, diuites autem in fide elegit Deus, vt essent hæredes regni quod promisit Deus iis qui diligunt ipsum?*

[n] מסב באפא משא פנים :
[o] עזקתה טבעתו :
[p] מאנוהי בגדיו :
[q] מאנא בגדים :
[r] צאא צואים :
[s] תחורון תביטו :
[t] כובשא הדום :
[u] אתפלגתון הבדלתם :
[x] מפרשנא עושים הפרש :
[y] גבא בחר :
[z] מלך נשבע :

[1] Vide annotata in cap. 6. Matth. 2

אנתון *Vos*

Ὑμεῖς δὲ ἠτιμάσατε τὸν πτωχόν. 6 οὐχ οἱ πλούσιοι καταδυναστεύουσιν ὑμῶν, καὶ αὐτοὶ ἕλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια;

Οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ καλὸν 7 ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ᾽ ὑμᾶς;

Εἰ μέντοι νόμον τελεῖτε βασιλικὸν, 8 κατὰ τὴν γραφὴν, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, καλῶς ποιεῖτε·

Εἰ δὲ προσωποληπτεῖτε, ἁμαρτίαν 9 ἐργάζεσθε, ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς παραβάται.

Ὅστις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσει, πταί- 10 σει δὲ ἐν ἑνὶ, γέγονε πάντων ἔνοχος.

Ὁ γὰρ εἰπὼν, Μὴ μοιχεύσῃς, εἶπε 11 καὶ, Μὴ φονεύσῃς. εἰ δὲ οὐ μοιχεύσεις, φονεύσεις δὲ, γέγονας παραβάτης νόμου.

Οὕτω λαλεῖτε καὶ οὕτω ποιεῖτε 12 ὡς διὰ νόμου ἐλευθερίας μέλλοντες κρίνεσθαι.

Ἡ γὰρ κρίσις ἀνίλεως τῷ μὴ ποιή- 13 σαντι ἔλεος, καὶ κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως.

Τί τὸ ὄφελος, ἀδελφοί μου, ἐὰν πί- 14 στιν λέγῃ τις ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ; μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν;

Ἐὰν δὲ ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ γυμνοὶ 15 ὑπάρχωσι, καὶ λειπόμενοι ὦσι τῆς ἐφημέρου τροφῆς,

Εἴπῃ δέ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν, Ὑπά- 16 γετε ἐν εἰρήνῃ, θερμαίνεσθε καὶ χορτάζεσθε· μὴ δῶτε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώματος, τί τὸ ὄφελος;

Οὕτω καὶ ἡ πίστις, ἐὰν μὴ ἔργα ἔχῃ, 17 νεκρά ἐστι καθ᾽ ἑαυτήν.

Ἀλλ᾽

At vos contumelia affeciſtis pauperem.[3]Nónne diuites per tyrannidem opprimũt vos,& trahunt vos ad tribunalia?

Nónne blaſphemãt præclarũ illud nomẽ à quo eſtis cognominati?

[4]Si quidem Legẽm regiam præſtatis ſecundum Scripturã,Diliges proximum tuum vt teipſum, bene facitis:

Sin verò perſonam reſpicitis, peccatum committitis,& redarguimini à Lege veluti tranſgreſſores.

[5]Quiſquis enim totam Legẽ ſeruauerit, offenderit autem in vno, omnibus tenetur.

[6]Nã qui dixit,Ne mœcheris,dixit etiam,Ne occidas.Quòd ſi non fueris mœchatus,occideris autem, factus es tranſgreſſor Legis.

[7]Ita loquimini & ita facite vt per Legem libertatis iudicandi.

Nam damnatio abſque misericordia *erit* ei qui non præſtiterit miſericordiã: & gloriatur miſericordia aduerſus damnationem.

[8]Quæ vtilitas,fratres mei, ſi fidẽ dicat aliquis habere ſe, opera verò non habeat? num poteſt fides illa eum ſeruare?

[9]Quòd ſi frater aut ſoror nudi fuerint,& egentes quotidiano victu,

Dicat autem eis aliquis veſtrûm, Abite cum pace,caleſcite & ſaturamini:non tamen dederitis eis quæ ſunt apta corpori,quæ *erit* vtilitas?

Ita quoque fides,ſi opera non habeat,mortua eſt per ſe.

Quinimo

3 Secundò, inſanos etiam eoſdem eſſe probat,ex eo quod diuites ſint potius execrabiles, vt qui Eccleſiam perſequantur,& Chriſtum blaſphement. Loquitur enim de impiis & profanis diuitibus, cuiuſmodi ſemper fuerunt plerique, quibus pios pauperes & abiectos opponit.

4 Concluſio, Charitati quam præſcribit Deus,cum illa perſonarum acceptione conuenire non poſſe, quum via regia ſit incedendum.

5 Nouum argumẽtum ab eiuſdem concluſionis probatione, Non diligi proximos ab iis qui aliis neglectis certos quoſdam ambitioſè colãt:quoniam nõ obedit Deo qui ex Dei mãdatis reſcindit quod minus fuerit ipſi commodũ: imò reus merito cenſetur violatæ Legis in genere,etiamſi cætera obſeruarit.

6 Probatio, Quia vnus & idem eſt Legiſlator,& corpus Legis indiuiduum.

7 Concluſio totius tractationis, ea conditione nos eſſe liberatos à Legis maledictione per Dei clementiam vt viciſſim teneamur mutuam beneficentiam fouere: & qui ſecus fecerit,gratiam Dei non ſenſurum.

8 Quintus locus cũ ſuperiore tractatu optimè cohærens, de vera ſeu viua fide.cuius loci propoſitio eſt, Fidem quæ opera nõ edat,non eſſe fidem illam qua iuſtificamur, ſed fidei ſimulacrum ſine, Per fidem non eſſe iuſtificatos qui fidei effecta non demonſtrant.

9 Prima ratio à ſimili. Siquis famelico dixerit,Satur eſto, nec interea quicquã ſubminiſtret,non erit hæc vera charitas:ita ſiquis dixerit ſe credere, & nulla edat fidei opera, non erit vera hæc fides,ſed mortuum quiddam fidei nomine ornatũ, de quo non eſt cur quiſquam glorietur, niſi velit manifeſtè redargui, quum ex effectis intelligatur cauſa.

6 אנתון דין [a] שטתוניהי למסכנא לא הא עתירא [b] משתעלין עליכון והנון [c]נגדין לכון לבית דינא׃

Vos autẽ despectui habuistis ipsum pauperem. Nónne diuites extollunt se super vos, & trahunt vos ad domum iudicii?

7 לא הא הנון מגדפין על שמא טבא דאתקרי עליכון׃

Nónne ipsi obloquuntur contra famam bonam quæ promulgata erat de vobis?

8 ואן [d] נמוסא דאלהא בהדא [e]משלמיתון איך דכתיב דתרחם לקריבך איך נפשך [f] שפיר עבדין אנתון׃

Et, si Legem Dei in hoc perficitis, sicut scriptum est, Diliges proximum tuũ sicut teipsum, bene facitis:

9 אן דין [g]באפא נסבין אנתון חטיתא עבדין אנתון [h] ומתכונין אנתון מן נמוסא איך [i]עברי על [k]נמוסא׃

Si autem [s] vultum accipitis, peccatum facitis, & redarguimini à Lege tanquam transgressores Legis.

[s] Quid sit accipere vultum, ostẽdimus Matth. 6. 2

10 אינא גיר דכלה נמוסא נטר ובחדא [l]שרע לכלה נמוסא אתחיב׃

Qui enim totam Legem seruat, & in vno transgreditur, toti Legi obnoxium se reddidit.

11 הו גיר דאמר דלא [m]תגור הו אמר דלא תקטול אן דין לא [n] גאר אנת אלא קטל אנת הוית לך עבר על נמוסא׃

Is enim qui dixit, Ne adulterium committas, idem dixit, Ne occidas. Si autem nõ committas adulterium, sed occidas, factus es transgressor Legis.

12 הכנא הויתון ממללין והכנא הויתון [o]סערין איך אנשא דבנמוסא [p]דחארותא עתידין אנתון [q]למתתדנו׃

Ita loquimini, et ita agite, tanquã homines qui per legem libertatis iudicandi estis.

13 דינא גיר הוא דלא רחמא על הו דלא עבד רחמא [r] משתעלין אנתון ברחמא על דינא׃

Iudicium enim [futurũ est] sine misericordia contra eum qui non fecit misericordiam. extollimini per misericordiam supra iudicium.

14 מנא [s]הנינא אחי אן אנש אמר דאית לי הימנותא ועבדא לית לה דלמא [t]משכחא הימנותה [u]דתחיוהי׃

Quæ est vtilitas, fratres mei, si quis dicat, Est mihi fides, et opera non sint ei? Nunquid potest fides eius seruare eum?

15 ואן אחא או [x]חתא יהוון ערטליין וחסירין [y]סיברתא [z]דיומא׃

Et, si frater aut soror fuerint nudi & carentes cibo quotidiano,

16 ויאמר להון אנש מנכון [aa]זלו בשלמא [bb]שחנו וסבעו ולא [cc] תתלון להון [dd]סניקותה דפגרא מנא [ee]הנינא׃

Et dixerit illis aliquis ex vobis, Abite in pace, calefacite vos, et saturamini, & non dederitis eis necessitatem corporis, quænam vtilitas?

17 הכנא אף הימנותא [ff]דלא עבדא מיתא הי בלחודיה׃

Ita etiã fides absque operibus, mortua est sola.

[a] שטתוניהי מאסתם אותו׃ [b] משתעלין מתעלים׃ [c] נגדין מושכים׃ [d] נמוסא תורת׃ [e] משלמיתון מסלאים אתם׃ [f] שפיר טוב׃ [g] באפא נסבין נושאי פנים׃ [h] מתכונין מתיסרים׃ [i] עברי עוברים׃ [k] נמוסא תורה׃ [l] שרע עובר׃ [m] תגור תנאף׃ [n] גאר נואף׃ [o] סערין פועלים׃ [p] חארותא חופשה׃ [q] למתתדנו להשפט׃ [r] משתעלין מתנשאים׃ [s] הנינא תועלת׃ [t] משכחא יכולה׃ [u] דתחיוהי שתושיע אותו׃ [x] חתא אחות׃ [y] סיברתא מאכל׃ [z] דיומא של יום יום׃ [aa] זלו לכו׃ [bb] שחנו התחממו׃ [cc] תתלון תתנו׃ [dd] סניקותה צרכו׃ [ee] הנינא תועלת׃ [ff] דלא עבדא בלתי מעשים׃

18 Ἀλλ' ἐρεῖ τις, Σὺ πίστιν ἔχεις, κἀγὼ ἔργα ἔχω· δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου, κἀγὼ δείξω σοι ἐκ τῶν ἔργων μου τὴν πίστιν μου.

Quinimo dicet aliquis, Tu fidẽ habes, & ego opera habeo: ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis, & ego ostendam tibi ex operibus meis fidem meam.

19 Σὺ πιστεύεις ὅτι ὁ Θεὸς εἷς ἐστι· καλῶς ποιεῖς· καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίσσουσι.

[10]Tu credis Deum vnum esse: rectè facis: & dæmonia credunt, & horrescunt.

10 Altera ratio ab absurdo, Si eiusmodi fides esset vera illa fides qua iustificamur, diaboli essent iustificati, vt qui illã habeant. Atqui nihilominus cohorrescũt. non sunt igitur iustificati, nec fides illa vera est fides.

20 Θέλεις δὲ γνῶναι, ὦ ἄνθρωπε κενέ, ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστιν;

[11]Vis verò nosse, homo vane, fidẽ illam *quæ est* absque operibus, mortuam esse?

11 Tertia ratio ab exemplo Abrahami, quem non dubiũ est vera fide fuisse præditum. Is verò filium suum offerens, ea fide se præditum demonstrauit quæ minimè esset operum inanis, ac proinde verum sibi fuisse præbitum testimonium quum diceretur fides ei ad iustitiam fuisse imputata.

21 Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἀνενέγκας Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον;

Gen.22.10

Abraham pater ille noster nónne ex operib⁹ iustificatus est, ‖ quũ obtulisset Isaac filium suum super altare?

22 Βλέπεις ὅτι ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ἔργων ἡ πίστις ἐτελειώθη;

Vides fidem administram fuisse operum ipsius, & ex operibus fidẽ perfectam fuisse?

23 Καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα, Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη.

Gen.15.6 rom.4.3 gal.3.6

Itaque impleta est Scriptura quæ dicit, ‖ Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est.

24 Ὁρᾶτε τοίνυν ὅτι ἐξ ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἐκ πίστεως μόνον;

[12]Videtis igitur ex operibus iustificari hominem, & non ex fide tantùm?

12 Conclusio, Iustificari non qui fide qualicunque sit præditus, sed ea fide quã opera consequantur.

25 Ὁμοίως δὲ καὶ Ῥαὰβ ἡ πόρνη οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ὑποδεξαμένη τοὺς ἀγγέλους, καὶ ἑτέρᾳ ὁδῷ ἐκβαλοῦσα;

Iosue 2.1

[13]Similiter autem etiam ‖ Rahab illa meretrix annon ex operibus iustificata est, quum excepisset nuntios, & alia via emisisset?

13 Quarta ratio à simili exemplo Rahab meretricis, quæ & ipsa vera fide se iustificatam esse ex operibus probauit.

26 Ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι.

[14]Nam sicut corpus absque spiritu mortuum est, ita & fides illa *quæ est* absque operibus, mortua est.

14 Conclusio repetita, Non fidem, sed cadauer quoddam esse fidem quæ opera non edat.

Κεφάλαιον γ.

Cap. III.

1 Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, ἀδελφοί μου, εἰδότες ὅτι μεῖζον κρίμα ληψόμεθα.

N[1]E sitis multi magistri, fratres mei, [2]scientes fore vt grauius iudicium auferamus.

1 Sextus locus, Nequis (quod plerique ambitiosè faciũt) sibi rigidæ censuræ in alios sibi vsurpet.

2 Ratio, Quia Dei seueritatem in sese prouocant qui tam solicitè & rigidè alios damnant, quum & ipsi reis inueniantur.

2 Πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες. εἴ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνήρ, δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα.

Eccli.14.1 & 19.17, & 25.11

In multis enim labimur omnes. ‖ [3]Siquis in sermone non labitur, hic perfectus *est* vir, vt qui possit fræno moderari totum etiam corpus.

3 Septimus locus de frænanda lingua, cum superiore coniunctus, vt constet neminem esse qui merito culpari non possit, quum vel linguam frænare rarissima sit virtus.

Ἰδού,

18 אמר גיר אנש לך אית לך הימנותא ולי אית לי עבדא [a]חוני הימנותך דלא עבדא ואנא מחוא אנא לך הימנותי מן עבדי :

19 מהימן אנת דחד הו אלהא [b]שפיר עבד אנת אף [c]שאדא מהימנין [d]ורעלין :

20 צבא אנת דתדע או בר־נשא חלשא דהימנותא [e]דלא עבדא מיתא הי :

21 אבון אברהם לא הוא מן עבדא אזדדק [f]דאסק לאיסחק ברה על מדבחא :

22 חזא אנת דהימנותה [g]סיערת לעבדוהי ומן עבדא הימנותה אתגמרת :

23 ושלם כתבא דאמר דהימן אברהם באלהא ואתחשבת לה לזדיקו ורחמא דאלהא אתקרי :

24 חזא אנת דמן עבדא מזדדק בר נשא ולא הוא מן הימנותא בלחוד :

25 הכנא אף רחב זניתא לא הוא מן עבדא אזדדקת דקבלת [h]לגשושא ובאורחא אחרתא [i]אפקת אנון :

26 איכנא דפגרא דלא רוחא מית הו הכנא אף הימנותא דלא עבדא מיתא הי :

קפלאון ג׳

1 לא סגיאא מלפנא יהוון בכון אחי אלא הויתון ידעין דדינא יתירא חיבינן :

2 סגיאתא גיר [k]משתרעינן כלין כל דבמלתא לא [l]שרע הנא איתוהי גברא גמירא דמשכח משעבד אף לכלה פגרה :

[a] חוני הראני:
[b] שפיר טוב:
[c] שאדא השדים:
[d] רעלין חרדים:
[e] דלא עבדא זולתי מעשים:
[f] אסק העלה:
[g] סיעת עוזרת:
[h] שגושא מרגלים:
[i] אפקת הוציאה:
[k] משתרעינן אנחנו עוברים:
[l] שרע עשר:

18 *Dicet enim aliquis, Tibi est fides, et mihi sunt opera. ostende mihi fidē tuā sine operibus, et ego ostendam tibi fidē meam ex operibus meis.*

19 *Credis quòd unus est Deus? Bene facis: etiam dæmonia credunt, et [3]contremiscunt.*

20 *Vis tu scire, ô fili hominis debilis, quòd fides sine operibus mortua sit?*

21 *Pater noster Abraham nónne ex operibus [4]iustificatus est quum obtulit Isaac filium suum super altare?*

22 *Vides quòd fides eius [5]auxilio fuerit operibus eius, et ex operibus fides eius [6]perfecta sit?*

23 *Et impleta est Scriptura quæ dicit quòd credidit Abraham Deo, & imputata est ei [fides illa] ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est.*

24 *Vides tu quòd ex operibus [7]iustificatur filius hominis, & nequaquam [8]ex fide tantùm?*

25 *Similiter etiam Rahab [9]meretrix nónne ex operibus iustificata est, quæ excepit exploratores, & per viam aliā emisit eos?*

26 *Quemadmodū corpus absque spiritu mortuum est, sic fides absque operibus mortua est.*

Cap. III.

1 *NE multi [1]doctores sint inter vos, fratres mei, sed scitote quòd iudicii maioris rei sumus.*

2 *Multas enim transgressiones admittimus omnes nos. Quicunque in sermone non transgreditur, hic est vir perfectus, qui potest in seruitute continere totum corpus suum.*

3 Vel, Horrescūt

4 Id est, Cōpertus est iustificatus fuisse.

5 Vel, Cooperata fuerit operibus eius.

6 Id est, Perfectius cognita.

7 Id est, Iustus esse comprobatur

8 Nempe ex illa mortua & sterili fide, quam tu te habere iactas sine operibus.

9 Vel Caupona. Vtrunque enim significat Hebraica vox זונה, tū etiam Syra זניתא. Sed plures ac maioris autoritatis reperiuntur interpretes Hebræi, qui Hospitam interpretantur seu Cauponā, quàm qui Meretricem. Nam Ionathas, paraphrastes Chaldæus, omniū scriptorum qui nunc extant antiquissimus, (quippe qui ante aduentum Christi claruerit) in historia Rachab vocem זונה Chaldaicè vertit פונדקיתא, quod sonat tantùm Hospitam, vocabulo deductoà פונדק quod significat Hospitium, vt testatur autor libri ערוך, qui dicit פונדק significare id quod Hebraicè dicitur חנות, Constat autē חנות esse Hospitiū, à verbo חנה, quod est Manere & Diuersari. Hunc Ionathan deinde sequūtur R. Schelomo, R. Iona, R. Leui filius Gersonis. & etiam R. D. Kimhi: quanquam hic vtranque interpretationem afferat, & lectori relinquat delectum.

1 Id est, Censores importuni, aliorum vitia nimis acutè cernentes, in suis verò prorsus cæci.

Ἰδοὺ, τῶν ἵππων τοὺς χαλινοὺς εἰς τὰ στόματα βάλλομεν πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν, καὶ ὅλον τὸ σῶμα αὐτῶν μετάγομεν. 3

Ἰδοὺ, καὶ τὰ πλοῖα τηλικαῦτα ὄντα, καὶ ὑπὸ σκληρῶν ἀνέμων ἐλαυνόμενα, μετάγεται ὑπὸ ἐλαχίστου πηδαλίου ὅπου ἂν ἡ ὁρμὴ τοῦ εὐθύνοντος βούληται· 4

Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος ἐστὶ, καὶ μεγαλαυχεῖ. ἰδοὺ, ὀλίγον πῦρ ἡλίκην ὕλην ἀνάπτει. 5

Καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας· οὕτως ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα, καὶ φλογίζουσα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως, καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης. 6

Πᾶσα γὰρ φύσις θηρίων τε καὶ πετεινῶν, ἑρπετῶν τε καὶ ἐναλίων, δαμάζεται καὶ δεδάμασται τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ· 7

Τὴν δὲ γλῶσσαν οὐδεὶς δύναται ἀνθρώπων δαμάσαι. ἀκατάσχετον κακόν· μεστὴ ἰοῦ θανατηφόρου. 8

Ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους τοὺς καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότας. 9

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα. Οὐ χρὴ, ἀδελφοί μου, ταῦτα οὕτω γίνεσθαι. 10

Μήτι ἡ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπῆς βρύει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρόν; 11

Μὴ δύναται, ἀδελφοί μου, συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι, ἢ ἄμπελος σῦκα; οὕτως οὐδεμία πηγὴ ἁλυκὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ. 12

Τίς

[4]Ecce, equis fræna in ora immittimus vt obediant nobis, & totũ corpus eorum circumagimus.

Ecce, naues quoque, quum tantæ ſint, & à ventis ſæuis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo quocunque libido gubernatoris voluerit.

Ita & lingua puſillum membrum eſt, & magna iactat. [5]Ecce, exiguus ignis quantam materiam incendit!

Lingua etiam, flamma *eſt, et* mũdus iniquitatis: ita *inquam* lingua conſtituta eſt inter membra noſtra maculãs totum corpus, & inflammans orbem conditum, & inflammata à gehenna.

Omnis enim natura & ferarum & volucrum, ſerpentiúmque & marinorum, domatur & domita eſt à natura humana:

Linguam autem nullus hominũ domare poteſt. malum *eſt* quod coercere non poſſis: plena *eſt* veneno mortifero.

[6]Per ipſam benedicimus Deo & Patri, & per ipſam maledicimus hominibus qui [7]ad ſimilitudinem Dei conditi ſunt.

[8]Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio. Nõ oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

Nunquid fons ex eodem foramine manat dulcem & amaram *aquã*?

Nũquid poteſt, fratres mei, ficus oleas edere, aut vitis ficus? ita nullus fons ſalſam & dulcem aquam *poteſt* edere.

Quis

4 Duabus ſimilitudinibus, vna à frænis equorum, altera à nauium gubernaculis ſumpta, quantæ res rectâ linguæ moderatione effici poſſint oſtendit.

5 Ex adverſo, quãta in toto orbe terrarum incommoda ex linguæ intemperantia proueniant declarat, vt eo diligentius omnes illius moderationi incumbant.

6 Inter cætera linguæ vitia Apoſtolus potiſſimùm coarguit maledicentiam in proximũ, præſertim in iis quo nihilominus pii & religioſi videri volunt.

7 Duplici ratione negat Deo poſſe laudem tribui ab homine maledico: primùm quia homo ſit Dei imago, quam qui non reueretur, ne Deum quidem ipſum reueretur.

8 Secundò, Quia non patitur ordo in rerum natura à Deo poſitus, vt res adeo inter ſe repugnantes ſimul conſtituantur.

3 הא גיר [a]פגורא בפומא [b]דרכשא רמינן איך דישתעבדון לן וכלה גושמהון מהפכינן :

Ecce enim,[3] fræna in ore equorũ immittimus vt obsequantur nobis, & totum corpus eorum circumagimus.

4 אף [c]אלפא [d]עשינתא כד דבירן להין רוחא [e]קשיתא מן [f]קיסא זעורא [g]מתנתפן לאתר [h]דחאר צבינה דהו [i]דמדבר :

Etiam naues ingentes, quum agũt eas venti sæui, à ligno exiguo circumaguntur in locum ad quem intẽta est voluntas eius qui gubernat.

5 הכנא אף לשנא [k]הדמא הו זעורא [l]ומשתעלא אף נורא זעורתא [m]עבא סגיאא [n]מוקדא :

Ita etiam lingua, membrum est exiguum, et extollit sese: etiam ignis exiguus ramos multos incendit.

6 ולשנא נורא הו [o]ועלמא דחטיתא איך [p]עבא הו והו לשנא כד איתוהי [q]בהדמין [r]מכתם לה לכלה פגרן ומוקד [s]יובלא [t]דשרבתן דרהטין איך [u]גיגלא ויקד אף הו בנורא :

Et lingua, ignis est, et mundus peccati veluti ramus est: & ipsa lingua existens in membris nostris maculat totum corpus nostrum, et inflammat prouentus generationum nostrarum, quæ currunt veluti rotæ, ac ardebit etiam ipsa in igne.

7 כלהון גיר [x]כינא [y]דחיותא [z]ודפרחתא [aa]ורחשא דימא ודיבשא משתעבדין לכינא [bb]דאנשותא :

Omnes enim naturæ bestiarũ, & volucrum, & reptilium maris & aridæ, [3] domantur à natura humana:

8 לשנא דין אנש לא [cc]אשכח [dd]דיכבשיוהי בישתא הי הדא דלא [ee]מתתכסא מלא הו סמא דמותא :

Linguam autem nõ potuit quisquã subiugare. Malum est hoc quod non [4] impeditur: plena est veneno mortis.

9 בה גיר מברכינן למריא ואבא ובה [ff]ליטינן לבני־נשא דבדמותא דאלהא עבידין :

Per ipsam enim benedicimus Domino & Patri, et per ipsam maledicimus filiis hominis qui ad similitudinẽ Dei facti sunt.

10 ומנה מן פומא נפקין [gg]לוטתא ובורכתא לא [hh]ולא אחי דהלין הכנא [ii]יסתערן :

Et ex eodem ore procedunt maledictiones & benedictiones. Non conuenit, fratres mei, vt hæc ita fiant.

11 דלמא משכחא מן חד מבועא [kk]יפקון מיא [ll]חליא [mm]ומרירא :

Nunquid possunt ex eadem scaturigine emanare aquæ dulces & amaræ?

12 או דלמא משכחא [nn]תתא אחי [oo]דזיתא תעבדי או [pp]גפתא [qq]תאנא הכנא אף לא מיא [rr]מלחיא משכחין דיתעבדון [ss]חליא :

Aut nunquid potest ficus, ô fratres mei, oleas edere, aut vitis ficus? similiter neque aquæ salsæ possunt fieri dulces.

Marginal glosses:

[a] פגורא מתגים : [b] רכשא הסוסים : [c] אלפא אניות : [d] עשינתא גדולות : [e] קשיתא עזות : [f] קיסא אץ : [g] מתנתפן סוקפות : [h] חאר צופה או מביט : [i] מדבר מנהיג : [k] הדמא אבר : [l] משתעלא מתנשא : [m] עבא ענפים : [n] מוקדא מבעירה : [o] עלמא עולם ר״ל ריבוי גדול : [p] עבא ענף : [q] הדמין אברינו : [r] מכתם עושה חברבורות : [s] יובלא תבואת : [t] שרבתן דורותינו ר״ל ימי חיינו : [u] גיגלא גלגלים : [x] כינא תולדות : [y] חיותא החיות : [z] פרחתא בעלי כנפים : [aa] רחשא רמשים : [bb] אנשותא אנושית : [cc] אשכח יכול : [dd] יכבשיוהי יכבוש אותה : [ee] מתתכסא נמנע או נכחד : [ff] ליטינן מקללים אנחנו : [gg] לוטתא קללות : [hh] ולא ראוי : [ii] יסתערן יעשו : [kk] יפקון יצאו : [ll] חילא מתוקים : [mm] מרירא מרים : [nn] תתא תאנה : [oo] זיתא זיתים : [pp] גפתא גפן : [qq] תאנא תאנים : [rr] מלחיא מלוחים : [ss] חליא מתוקים :

2 Diceres, per errorem in פגורא literam ר positam esse pro ת, ac legendum פגותא, quod frequenter occurrit in significatione frænorum: contrà verò פגורא nũquam: sed quia Syri libri omnes & impressi & manuscripti ר habent, & non ת, dicendum potius est, vel aliam esse vocem Syræ linguæ pecu liarem, vel eandẽ cum פגותא, in qua tamen ex Syræ linguæ proprietate ת mutatum est in ר eiusdem organi literam.

3 Ad verbum, Subiiciuntur, vel Obnoxia sunt naturæ, &c.

4 Vel, Celatur.

Τίς σοφὸς καὶ ἐπιστήμων ἐν ὑμῖν; δειξάτω ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πραΰτητι σοφίας. 13

Εἰ δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε καὶ ἐριθείαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, μὴ κατακαυχᾶσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας. 14

Οὐκ ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἄνωθεν κατερχομένη· ἀλλ' ἐπίγειος, ψυχική, δαιμονιώδης. 15

Ὅπου γὰρ ζῆλος καὶ ἐριθεία, ἐκεῖ ἀκαταστασία καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα. 16

Ἡ δὲ ἄνωθεν σοφία πρῶτον μὲν ἁγνή ἐστιν, ἔπειτα εἰρηνική, ἐπιεικής, εὐπειθής, μεστὴ ἐλέους καὶ καρπῶν ἀγαθῶν, ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος. 17

Καρπὸς δὲ τῆς δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην. 18

Κεφάλαιον δ.

Πόθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν; οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν; 1

Ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε· φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν· μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε, οὐκ ἔχετε δέ, διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς· 2

Αἰτεῖτε, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσητε. 3

Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε ὅτι ἡ φιλία τοῦ κόσμου, ἔχθρα τοῦ Θεοῦ ἐστιν; ὃς ἂν οὖν βουληθῇ φίλος εἶναι τοῦ κόσμου, ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καθίσταται. 4

Ἢ δοκεῖτε

[9]Quis ſapiens & ſciẽtia præditus *eſt* inter vos? demonſtret ex bona conuerſatione opera ſua, cum manſuetudine ſapientiæ.

Quòd ſi inuidiam amaram habetis, & irritationem in corde veſtro, ne gloriamini, & ne mẽdaces eſtote aduerſus veritatem.

Nõ eſt *enim* iſta ſapientia supernè deſcendens, ſed terrena, animalis, dæmoniaca.

Vbi enim inuidia eſt & irritatio, ibi tumultuatio & omne opꝰ prauũ.

Quæ autem supernè *eſt* ſapiẽtia, primùm q̃dẽ pura eſt, deinde pacifica, moderata, tractabilis, plena miſericordiæ & fructuũ bonorũ, abſq; diiudicatione, ſine ſimulatione.

[10]Fructus autem iuſtitiæ cum pace ſeritur pacificis.

Cap. IIII.

V[1]Nde bella & lites inter vos? nónne hinc, *nimirum* ex voluptatibus veſtris quæ militãt in mẽbris veſtris?

Concupiſcitis, & non habetis: inuidetis & ſtudioſè affectatis, nec poteſtis aſſequi: pugnatis & bellatis, non tamẽ obtinetis, [2]propterea quòd non petitis:

Petitis, & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in voluptates veſtras inſumatis.

[3]Adulteri & adulteræ, neſcitis amicitiam mundi, inimicitiam eſſe cum Deo? Quicunque ergo voluerit amicus eſſe mũdi, inimicus Dei conſtituitur.

An

9 Octauus locus cũ ſuperiore cohærens, de animi lenitate retinenda: cui opponitur inuidia & animus irritabilis. Obſtruit autem initio præcipuum iſtorum malorum fontem, nẽpe falſam ſapientiæ perſuaſionẽ, quum tamen nulla ſit vera ſapientia niſi quæ cæleſtis eſt, & ad omnẽ veræ moderationis ac ſimplicitatis genus animos noſtros format.

10 Quoniam ſibi perſuaſit mundus miſeros eſſe qui pacificam & ſimplicem vitam colant, pronuntiat ex aduerſo Apoſtolus, tandem eos collecturos pacificæ iuſtitiæ meſſem.

1 Progrediens in eodem argumento, alias bellorum & litiũ cauſas ab effectis damnat, nempe immodicas cupiditates: quas Dominus meritò fruſtratur, vt nihil aliud quàm inſanabiles cruciatus afferant iis quibus inſunt.

2 Eos nominatim reprehendit quos nõ pudet Deum velle facere ſuarum libidinum adminiſtrum, dum vel per ſe illicita, vel licita quidem, verùm in peruerſos vſus, petunt.

3 Alia ratio cur eiuſmodi effrænes cupiditates omnino ſint damnandæ: quoniã videlicet qui mundo ſeſe addicit, cũ Deo diuortium facit, abrupto ſacri illius ſpiritualis coniugii vinculo.

13 מנו מנכון דחכים [a] ורדא [b] יחוא עבדוהי [c] בהופכא [d] שפירא בחכמתא מכיכתא :

14 אן דין [e] חסמא [f] מרירא אית בכון או [g] חרינא בלביכון לא [h] תתחתרון על [i] קושתא [k] ותדגלון :

15 מטול דהדא חכמתא מן לעל לא [l] נחתת אלא איתיה [m] ארעניתא [n] מן חושכא דנפשא ומן [o] שאדא :

16 [p] איכא גיר דאית [q] חסמא [r] וחרינא תמן אף [s] דלוחיא וכל מדם דביש :

17 חכמתא דין דמן לעל דכיא הי ומליא שלמא ומכיכא [t] ומשתמעניא ומליא רחמא ופארא טבא [u] ודלא פלגותא הי [x] ובאפא לא נסבא :

18 פארא דין דזדיקותא [y] בשינא מזדרעין לאילין דעבדין שלמא :

קפלאון ד

1 [z] מן איכא דאית בכון קרבא [aa] ומצותא לא הוא מן [bb] רגיגתא [cc] דמקרבן בהדמיכון :

2 מתרגרגין אנתון ולית לכון וקטלין אנתון [dd] וטנין אנתון ולא אתיא באידיכון [ee] ונצין אנתון [ff] וקרבא עבדין אנתון ולית לכון מטול דלא שאלין אנתון :

3 שאלין אנתון ולא נסבין אנתון מטול דבישאית שאלין אנתון איך [gg] דתתרסון [hh] רגיגתכון :

4 [ii] גירא לא ידעין אנתון [kk] דרחמתה דעלמא הנא [ll] בעל דבבותא הילות אלהא אינא הכיל דצבא דיהוא [mm] רחמא דעלמא הנא בעל־דבבא הוא לאלהא :

[a] ורדא מחוכם : [b] יחוא יראה : [c] הופכא דרכים : [d] שפירא טובים : [e] חסמא קנאה : [f] מרירא מרה : [g] חרינא מריבה : [h] תתחתרון תתנשאו : [i] קושתא האמת : [k] תדגלון תכזבו : [l] נחתת ירדה : [m] ארעניתא מן הארץ : [n] מן חושכא ממחשכי : [o] שאדא שידים : [p] איכא איה : [q] חסמא קנאה : [r] חרינא מריבה : [s] דלוחיא עיכור : [t] משתמעניא מקשיבה : [u] דלא פלגותא בלי פחד חנולד מחוסר אמונה : [x] כאפא לא נסבא אינה נושאת פנים : [y] שינא שלוה : [z] מן איכא אי מזה הוא : [aa] מצותא מלחמות : [bb] רגיגתא תאוות : [cc] מקרבן עושות מלחמה : [dd] טנין מקנאים : [ee] נצין מריבים : [ff] קרבא עבדין נלחמים : [gg] תתרסון תשביעו : [hh] רגיגתכון תאותכם : [ii] גירא נואפים : [kk] רחמתא אהבתו : [ll] בעל דבבותא שנאה : [mm] רחמא אוהב :

13 *Quis ex vobis est qui sit sapiens & eruditus? ostendat opera sua per conuersationes bonas, in sapientia mansueta.*

14 *Si autem æmulatio amara sit in vobis, aut contentio in cordibus vestris, ne inflemini aduersus veritatem, et mentiamini.*

15 *Nam hæc sapientia è supernis non descendit, sed est terrena, à tenebris animæ, & à dæmonibus.*

16 *Vbi enim est æmulatio & contentio, ibi etiam conturbatio, et quicquid est mali.*

17 *Sapientia autem quæ è supernis est, pura est, et plena pacis, & mansueta, et obtēperans, et plena misericordiæ et fructuum bonorū, & sine dissidio est, & [5] vultum non accipit.*

18 *Fructus autem iustitiæ in tranquillitate seminantur illis [6] qui faciūt pacē.*

Cap. IIII.

1 *VNde [sit] quòd sunt in vobis bella [1] et pugnæ? nónne ex concupiscentiis quæ militant in membris vestris?*

2 *Concupiscitis, et non est vobis: et occiditis, & æmulamini, neque peruenit ad manus vestras: & [2] pugnatis, et bella geritis, neque est vobis: propterea quòd non postuletis.*

3 *Petitis, & non accipitis: eo quòd malè petatis, vt [3] saturetis concupiscentias vestras.*

4 *Adulteri, ignoratis quòd amicitia mūdi huius, inimicitia est apud Deū? Is igitur qui vult esse amicus mundi huius, inimicus est Deo.*

5 Quid sit accipere vultum, ostēdimus Matth. 6. 2

6 Id est, Qui colunt pacem. Hebraismus.

1 Vel, Contentiones.

2 Vel Contenditis

3 Vel, Nutriatis.

kkk.iiij.

Ἢ δοκεῖτε ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει, 5 Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ὃ κατῴκησεν ἐν ἡμῖν;

[4]An putatis Scripturam inaniter dicere, Ad inuidiam fertur spiritus qui habitat in nobis?

4 Occupatio, Animos quidem nostros sponte in hæc vitia ruere, sed tanto diligentius esse cauẽda. quod studium inane non erit, quum Deus contumaces quidem oppugnet, modestos autem ea gratia donet quæ sit omnibus illis vitiis superior.

Prou.3.34
1.pet.9.5

Μείζονα δὲ δίδωσι χάριν· διὸ λέγει, 6 Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.

Sed maiorem offert gratiã: quia dicit, ‖Deus superbis resistit, modestis autem dat gratiam.

Ephes.4.27

Ὑποτάγητε οὖν τῷ Θεῷ· ἀντίστητε 7 τῷ διαβόλῳ, καὶ φεύξεται ἀφ' ὑμῶν.

[5]‖Subiicite igitur vos Deo: resistite diabolo, & fugiet à vobis.

5 Cõclusio, Cõtrarias virtutes illis vitiis esse opponẽdas, ac proinde pro eo quòd diaboli suggestionib⁹ obsequebamur, Deo subiiciẽdas esse mentes nostras, & diabolo certa cum spe victoriæ resistendum: denique studendum vt puritate & sinceritate vitæ ad Deum quã proximè accedamus.

Ἐγγίσατε τῷ Θεῷ, καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν. κα- 8 θαρίσατε χεῖρας ἁμαρτωλοί, καὶ ἁγνίσατε καρδίας δίψυχοι.

Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis: emundate manus *vos* peccatores: & purificate corda, *vos* duplices animo.

Ταλαιπωρήσατε καὶ πενθήσατε 9 καὶ κλαύσατε· ὁ γέλως ὑμῶν εἰς πένθος μεταστραφήτω, καὶ ἡ χαρὰ εἰς κατήφειαν.

[6]Affligimini & lugete, & flete: risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in mœrorem.

6 Pergens in eadẽ oppositorum collatione, profanis illis gaudiis seriam animi cõtritionem, & arrogantiæ sanctam modestiam opponit.

1.Pet.5.6

Ταπεινώθητε ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, 10 καὶ ὑψώσει ὑμᾶς.

‖Summittite vos in cõspectu Domini, & extollet vos.

Μὴ καταλαλεῖτε ἀλλήλων, ἀ- 11 δελφοί. ὁ καταλαλῶν ἀδελφοῦ, καὶ κρίνων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καταλαλεῖ νόμου, καὶ κρίνει νόμον. εἰ δὲ νόμον κρίνεις, οὐκ εἶ ποιητὴς νόμου, ἀλλὰ κριτής.

[7]Ne alii aduersus alios loquimini fratres. qui loquitur cõtra fratrem, quíque damnat fratrem suum, loquitur cõtra Legem, & damnat Legem. quòd si damnas Legem, non es obseruator Legis, sed iudex.

7 Aliud duplex superbiæ malum grauissimè reprehendit: vnum, quum superbi volunt cæteros viuere ex ipsorum arbitrio, ideóque superciliosè damnant quicquid ipsis non arridet: quod fieri sine graui in vnicum nostrum Legislatorem iniuria non potest. Ita enim eius leges vt non satis diligenter scriptæ culpantur: & sibi arrogant homines quod vnius est Dei, quum legem cõscientiis imponunt.

Rom.14.4

Εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης ὁ δυνάμενος 12 σῶσαι καὶ ἀπολέσαι· σὺ τίς εἶ ὃς κρίνεις τὸν ἕτερον;

Vnus est Legislator qui potest seruare & perdere: ‖tu quis es qui iudicas alium?

Ἄγε νῦν οἱ λέγοντες, Σήμερον ἢ αὔ- 13 ριον πορευσόμεθα εἰς τήνδε τὴν πόλιν, καὶ ποιήσομεν ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἕνα, καὶ ἐμπορευσόμεθα, καὶ κερδήσομεν·

[8]Age nunc qui dicitis, Hodie vel cras ibimus in illam vrbem, & agemus ibi annum vnum, & mercabimur & lucrabimur:

8 Alterum vitium, Quum de his vel illis rebus ac negotiis perinde homines confidenter statuunt acsi aliunde non penderent singula ipsorum vitæ momenta.

Οἵτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ τῆς αὔριον· 14 ποία γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν; ἀτμὶς γάρ ἐστιν ἡ πρὸς ὀλίγον φαινομένη, ἔπειτα δὲ ἀφανιζομένη.

Qui ignoratis quid *futurum sit* postero die? quæ est enim vita vestra? vapor enim est qui ad exiguũ *tẽpus* apparet, & deinde euanescit.

1 Cor.4.19

Ἀντὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς, Ἐὰν ὁ Κύριος 15 θελήσῃ, καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσομεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο.

Pro eo quod dicere debuistis, ‖Si Dominus voluerit, & viuamus, faciemus hoc aut illud.

Νῦν δὲ καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζο- 16 νείαις ὑμῶν· πᾶσα καύχησις τοιαύτη, πονηρά ἐστιν.

Nunc autem gloriamini de arrogãtia vestra: omnis huiusmodi gloriatio, mala est.

5 או דלמא [a]סריקאית סברין אנתון דאמר כתבא [b]דבטננא [c] רגא רוחא [d]דעמרא בן :

5 *Aut nunquid inaniter putatis dixisse Scripturã quòd In inuidia concupiscit spiritus qui habitat in nobis?*

6 [e]טיבותא דין יתירתא יהב לן מרן מטול הדא אמר דאלהא ממכך לרמא ולמכיכא יהב [f]טיבותא :

6 *Gratiam autem ampliorem dedit nobis Domin⁹ noster. Propter hoc dicit quòd Deus humiliat elatos, et demissis dat gratiam.*

7 אשתעבדו הכיל לאלהא וקומו לוקבל סטנא וערק מנכון :

7 *Subdite igitur vos Deo, & resistite contra Satanam: et fugiet à vobis:*

8 וקרובו לות אלהא ויתקרב לכון דכו אידיכון חטיא קדשו לבותכון פליגי נפשא :

8 *Atque appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Emundate manus vestras, ô peccatores: sanctificate corda vestra, [4]duplices animo.*

9 אתמככו ואתאבלו [g] וגוחככון לאבלא יתהפך וחדותכון לעקתא :

9 *Demittite vos, et lugete: & risus vester in luctum conuertatur, et gaudiũ vestrum in mœrorem.*

10 אתמככו קדם מריא [h]וירמרמכון :

10 *Demittite vos coram Domino, & exaltabit vos.*

11 לא תהוון ממללין על חדדא אחי הו גיר דממלל על אחוהי או דאן לאחוהי ממלל על [i] נמוסא ודאן לנמוסא ואן לנמוסא דאן אנת לא הוית עבודה דנמוסא אלא דינה :

11 *Ne loquamini vnus contra alium, fratres mei. Is enim qui loquitur contra fratrem suum, aut qui iudicat fratrem suum, loquitur cõtra Legem, & iudicat Legem. Et, si Legem iudicas, non es effector Legis, sed iudex eius.*

12 חד הו גיר [k]סאם נמוסא ודינא דהו משכח [l]דיחא ויובד אנת דין מן אנת דדאן אנת לה לקריבך :

12 *Vnus est enim [5]constituens Legem & iudicium, qui potest seruare et perdere. tu autem quis es qui iudicas proximum tuum?*

13 מנא דין נאמר על אילין דאמרין דיומנא או מחר אזלינן למדינתא אידא דהי ועברינן תמן שנתא חדא [m]ומתתגרינן ויתרינן :

13 *Quid autẽ dicemus de iis qui dicũt, Hodie aut cras profecturi sumus in ciuitatem [aliquam] quæcunque sit, & [6]transigemus ibi annum vnũ, et mercabimur, & lucrabimur?*

14 ולא ידעין מנא הוא מחר מנא אנון גיר חיין אלא אן [n]להגא דקליל מתחזא [o]וטלק [p]ומופא :

14 *Et non cognoscimus quid futurum sit cras. Quid enim est vita nostra, nisi vapor qui modico tempore cõspicitur, & euanescit ac distrahitur?*

15 חלף דיאמרון דאן מריא יצבא [q]ונחא עבדינן הדא או הי :

15 *Pro eo quòd dicere deberẽt, si Dominus voluerit, et vixerimus, facturi sumus hoc vel illud.*

16 משתבהרין [r] בחתירותהון כל שובהרא דאיך הנא מן בישא הו :

16 *Gloriantur in superbia sua. Omnis gloriatio quæ est eiusmodi, à malo est.*

ואינא

---

[a] סריקאית ריקם או חינם :
[b] בטננא בקנאה :
[c] רגא מתאווה :
[d] עמרא שוכנת :
[e] טיבותא חסד :
[f] טיבותא חן :
[g] גוחככון שחוקכם :
[h] ירמרמכון ירים אתכם :
[i] נמוסא התורה :
[k] סאם חשם :
[l] יחא יחיה :
[m] מתתגרינן סוחרים אנו :
[n] לחגא אד או קיטור :
[o] טלק מפוזר :
[p] מופא נסחב :
[q] נחא נחיה :
[r] חתירותהון גאותם :

[4] Vel, Dissidentes.

[5] Ad verbum, Ponens, vel constituens Legem.

[6] Ad verbum, Agemus ibi annum vnum.

Εἰδότι οὖν καλὸν ποιεῖν καὶ μὴ ποιοῦντι, ἁμαρτία αὐτῷ ἐστίν. 17

Κεφάλαιον ε'.

Ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι, κλαύσατε ὀλολύζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. 1

Ὁ πλοῦτος ὑμῶν σέσηπε, καὶ τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα γέγονε. 2

Ὁ χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται· καὶ ὁ ἰὸς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται, καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ· ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. 3

Ἰδού, ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν, ὁ ἀπεστερημένος ἀφ᾽ ὑμῶν, κράζει· καὶ αἱ βοαὶ τῶν θερισάντων, εἰς τὰ ὦτα Κυρίου σαβαὼθ εἰσεληλύθασιν. 4

Ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπαταλήσατε· ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. 5

Κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον· οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν. 6

Μακροθυμήσατε οὖν, ἀδελφοί, ἕως τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. ἰδού, ὁ γεωργὸς ἐκδέχεται τὸν τίμιον καρπὸν τῆς γῆς, μακροθυμῶν ἐπ᾽ αὐτῷ, ἕως ἂν λάβῃ ὑετὸν πρώϊμον καὶ ὄψιμον. 7

Μακροθυμήσατε καὶ ὑμεῖς, στηρίξατε τὰς καρδίας ὑμῶν· ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου ἤγγικε. 8

Μὴ στενάζετε κατ᾽ ἀλλήλων, ἀδελφοί, ἵνα μὴ κατακριθῆτε. ἰδού, κριτὴς πρὸ τῶν θυρῶν ἕστηκεν. 9

Ὑπόδειγμα λάβετε τῆς κακοπαθείας, ἀδελφοί μου, καὶ τῆς μακροθυμίας, τοὺς προφήτας οἳ ἐλάλησαν τῷ ὀνόματι Κυρίου. 10

Ἰδού,

[9]Igitur qui nouerit rectè facere, nec facit, hic peccato tenetur.

Cap. V.

A[1]Gite nũc diuites, flete vlulãtes ſuper miſeriis veſtris ſuperuenturis.

Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt, veſtimenta veſtra obnoxia tineis facta ſunt.

Aurum & argentum veſtrum ærugine vitiatum eſt: & ærugo eorũ teſtabitur aduerſum vos, & exedet carnes veſtras velut ignis. theſaurũ congeſſiſtis in vltimos dies.

Ecce, merces operariorũ qui meſſuerunt regiones veſtras, à vobis intercepta, clamat: & clamores eorum qui meſſuerunt, in aures Domini Sabaoth introierunt.

In deliciis vixiſtis ſuper terram, & laſciuiſtis: enutriſtis corda veſtra vt in die mactationis.

Condemnaſtis, occidiſtis iuſtum: non reſiſtit vobis.

[2]Patientes igitur eſtote, fratres, vſque ad Domini aduentum. [3]Ecce, agricola expectat pretioſum fructum terræ, patiẽter eum expectãs, dum accipiat pluuiam matutinam & ſerotinam.

Patientes eſtote & vos, & ſtabilite corda veſtra: quoniam aduentus Domini appropinquat.

[4]Ne ingemiſcite alius aduerſus alium, fratres, vt ne condemnemini: [5]ecce, iudex ante ianuam adſtat.

[6]Sumite, fratres mei, pro exemplari afflictionis ac patientiæ, Prophetas qui loquuti ſunt *in* nomine Domini.

Ecce,

9 Concluſio totius tractationis ſuperioris, Non modò nihil prodeſſe voluntatis Dei cognitionem, niſi vita ei reſpondeat, ſed etiam peccata efficere multo grauiora.

1 Diuitibus iniquis, profanis & in ſuo luxu immerſis, vltimum exitium denuntiat, ſtultam eorũ fiduciam irridens, quum nihil ſit eiuſmodi rebus inanius.

2 Pauperibus applicat quod in diuites dixerat, monens vt patienter expectent dum aduenıat Dominus, qui iniurias à diuitibus illatas vleiſcatur.

3 Occupatio, Quanuis tardus videatur eius aduentus, tamẽ imitandos ſaltẽ eſſe nobis agricolas, qui tempora fructibus terræ deſtinata patiẽter expectãt. Deum porro ne tantillum quidem dilaturum tempus illud quod cõſtituit.

4 Patientiam Chriſtianam ex eo commendat quòd quum reliqui ſoleant mutuò ſeſe accuſare præ impatientia, fideles è contrario ne acceptis quidem iniuriis ſint queruli.

5 Concluſio, Pro foribus adeſſe Dominũ, ſuorum defenſorem, & hoſtium vltorem: ac proinde non eſſe cur noſipſos fatigemus.

6 Quoniam plerique ſolent obiicere, præſtare iniurias quomodocunque repellere, opponit patrũ exempla, quorum patientiæ feliciſſimus fuit exitus, quoniam Deus vt clementiſſimus Pater, ſuos nunquam deſerit.

17 ואינא דידע טבתא ולא עבד לה חטהא הוא לה :

Et is qui nouit bonum, & non facit illud, peccatum est ei.

קפלאון ה

Cap. V.

1 או עתירא אללו ובכו על [a]דוונא דאתין עליכון :

O Diuites, eiulate et flete propter dolores qui veniunt super vos.

[a] דוונא המכאובים :

2 עותרכון גיר [b]אתחבל [c]וסרי [d]ומאניכון אתאכלו מן [e]סססא :

Diuitiæ enim vestræ corruptæ sunt, et fœtuerunt, & vestimenta vestra corrosa sunt à tinea :

[b] אתחבל נשחת : [c] סרי באש : [d] מאניכון בגדיכם : [e] ססא עש :

3 ודהבכון [f]וסאמכון אשחת לה ושוחתהון הויא לסהדותא עליכון והי עתידא דתאכול בסרכון נורא [g]כנשתון לכון ליומתא [h]אחריא :

Et aurum vestrum & argentũ vestrum corruptum est: & corruptio eorũ fuit in testimoniũ cõtra vos, et ipsa futurũ est vt exedat carnẽ vestrã. Ignem cõgeßistis vobis in dies vltimos.

[f] סאמכון כספכם : [g] כנשתון בצרתם : [h] אחריא אחרונים :

4 הא [i]אגרא דפעלא דחצדו ארעתכון הו [k]דטלמתון [l]קעא [m]וגעתא דחצודא לאדנוהי דמריא צבאות עלת :

Ecce, merces operariorum qui messuerũt regiones vestras, quam peruer sè retinuistis, clamat: & vociferatio messorum in aures Domini Sabaoth introiuit.

[i] אגרא שכר : [k] טלמתון עשקתם : [l] קעא צעקות : [m] געתא יבבא :

5 [n]כסמתון גיר על ארעא [o]ואתלעבתון [p]ותרסיתון פגריכון איך דליומא [q]דנכסתא :

Delitiis enim indulsistis super terrã, & subsannastis: & enutristis corpora vestra sicut in [1]die victimæ.

[n] כסמתון השתעשעתם : [o] אתלעבתון לעגתם : [p] תרסיתון משביעים אתם : [q] נכסתא זובח :

6 [r]חיבתון וקטלתון לזדיקא ולא קם לוקבלכון :

Condemnastis, & occidistis iustum: et non surrexit aduersus vos.

[r] חיבתון רנתם :

7 אנתון דין אחי [s]אגרו רוחכון עדמא [t]למאתיתה דמריא איך [u]אכרא [x]דמסכא לפארא יקירא דארעה [y]ומגר רוחה עליהון עד מא דנסב מטרא [z]בכיריא [aa]ולקישיא :

Vos autem, fratres mei, [2]continete spiritum vestrum vsque in aduentũ Domini, sicut agricola, qui expectat fructus pretiosos terræ suæ, et continet spiritum suum propter eos, donec accipiat pluuiã [3]primogeniã & [4]serotinã:

[s] אגרו כבשו : [t] מאתיתה בואו : [u] אכרא איכר : [x] מסכא מצפה : [y] מגר כובש : [z] בכיריא יורה : [aa] לקישיא מלקוש :

8 הכנא אף אנתון [bb]אגרו רוחכון ולבותכון [cc]שררו קרבת לה גיר מאתיתה דמרן :

Ita etiam vos cõtinete spiritũ vestrũ, et corda vestra corroborate. appropinquat enim aduẽtus Domini nostri.

[bb] אגרו כבשו : [cc] שררו החזיקו :

9 לא [dd]תתנחון חד על חד אחי דלא [ee]תתדינון הא גיר דינא קדם תרעא קאם :

Ne ingemiscatis vnus aduersus alium, fratres mei, vt non iudicemini. ecce enim iudiciũ ante ianuã aßistit.

[dd] תתנחון תאנחו : [ee] תתדינון תשפטו :

10 דמותא לנביא [ff]סבו לכון אחי [gg]למגרת רוחא דאולצניכון הנון דמללו בשמה דמריא :

Exemplum ipsos Prophetas accipite vobis, fratres mei, ad patientiam in afflictionibus vestris, qui loquuti sunt in nomine Domini.

[ff] סבו קחו : [gg] מגרת כבישת :

1 Id est, In die cõuiuii. pro eo enim interdum accipit נכסא Chaldaicum & Syriacum: sicut & זבח Hebraicum, vt Isaiæ 34.6, in Paraphr. Chaldaica & Prouerb. 7.14, & 17.1, in textu Hebræo.

2 Id est, Patienter expectate sine murmuratione, aut praua cogitatione, propter longam: dilationem.

3 Id est, Quæ paulo post factam sementẽ descendit.

4 Id est, Quæ paulo ante messẽ descendit.

הא *Ecce*

Ἰδοὺ, μακαρίζομεν τοὺς ὑπομένοντας. τὴν ὑπομονὴν Ἰὼβ ἠκούσατε, καὶ τὸ τέλος Κυρίου εἴδετε, ὅτι πολύσπλαγχνός ἐστιν ὁ Κύριος καὶ οἰκτίρμων. 11

Ecce, beatos pronuntiamus eos qui *afflictionem* sustinent. tolerantiam Iob audistis, & finem Domini vidistis: nam valde misericors est Dominus ac commiserans.

Matth.5.34

Πρὸ πάντων δὲ, ἀδελφοί μου, μὴ ὀμνύετε μήτε τὸν οὐρανὸν, μήτε τὴν γῆν, μήτε ἄλλον τινὰ ὅρκον· ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὒ, οὔ· ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε. 12

‖[7]Ante omnia autem, fratres mei, ne iurate neque per cælum, neque per terram, neque aliud vllũ iusiurandum: sit autem vestrum est, est, & non, non, ne in condemnationẽ incidatis.

Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσευχέσθω· εὐθυμεῖ τις; ψαλλέτω. 13

[8]Affligitur aliquis inter vos? oret. æquo animo est aliquis? psallat.

Mar.6.13

Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν, ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. 14

[9]Infirmatur quis inter vos? accersat presbyteros Ecclesiæ, & orent pro eo, ‖vngẽtes eum oleo in nomine Domini.

Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκὼς, ἀφεθήσονται αὐτῷ. 15

Et oratio fidei seruabit laborantem, erigẽtque eũ Dominus: quòd si peccata cõmiserit, remittẽtur ei.

Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῆτε. πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη. 16

[10]Confitemini alii aliis offensas, & orate alii pro aliis, vt sanemini. [11]multum *enim* valet deprecatio iusti efficax.

3.Reg.17.1 & 18.45 luc.4.25

Ἠλίας ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν, καὶ προσευχῇ προσηύξατο τοῦ μὴ βρέξαι· καὶ οὐκ ἔβρεξεν ἐπὶ τῆς γῆς ἐνιαυτοὺς τρεῖς καὶ μῆνας ἕξ. 17

‖Elias homo erat iisdem quibus nos obnoxius, & precibus precatus est ne plueret: & nõ pluit super terram annos tres & sex menses.

Καὶ πάλιν προσηύξατο, καὶ ὁ οὐρανὸς ὑετὸν ἔδωκε, καὶ ἡ γῆ ἐβλάστησε τὸν καρπὸν αὐτῆς. 18

Et rursum precatus est, & cælum dedit pluuiam, & terra protulit fructum suum.

Ἀδελφοὶ, ἐάν τις ἐν ὑμῖν πλανηθῇ ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπιστρέψῃ τις αὐτὸν, 19

[12]Fratres, ‖siquis inter vos aberrauit à veritate, & conuerterit eum quispiam,

Γινωσκέτω ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτοῦ, σώσει ψυχὴν ἐκ θανάτου, καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. 20

Sciat, eum qui auerterit peccatorem ab errore viæ suæ, seruaturum animam à morte, & obtecturũ multitudinem peccatorum.

7 Quoniam ab optimis etiam quibusque interdum impatientia extorquet vt in iuramenta quandoque leuiora, quandoque grauiora erũpant, monet Apostolus vt tantum scelus execrantes, simplicitati & veritati sermonis linguam assuefaciamus.

8 Optimum aduersus omnes afflictiones remedium ostendit, preces nimirum, quibus & in tristitia & in gaudio suus est locus.

9 Peculiariter ostẽdit ad quos potissimùm medicos sit in morbis confugiendũ, nimirum ad presbyterorum preces, qui & corpus (prout tunc vigebat sanationis donum) curent, & præcipuam morborũ causam tollant, peccatorum videlicet remissione, suis precibus & monitis, ægrotantibus impetrata.

10 Quoniam confitentibus, non autem sese iustificãtibus remittuntur à Deo peccata, ideo adiicit Apostolus, oportere nos ingenuè inter nos de intestinis illis morbis nostris conferre, vt mutuis precibus alii aliis succurramus.

11 Preces commendat ab effectis, vt omnes intelligant nihil esse illis efficacius, modo ex puro animo proficiscantur.

12 Occupatio, Nõ damnari quasuis reprehensiones, quũ è contrario nihil sit Deo gratius quàm oberrantem fratrem in viam reuocare.

11 הָא גֵּיר [a]יָהֲבִינָן טַוְבָא לַאִילֵין [b]דְּסַיְבַרוּ שְׁמַעְתּוּן [c]מְסַיְבְרָנוּתֵהּ דְּאִיוֹב [d]וְחַרְתָא דַּעֲבַד לֵהּ מָרְיָא חֲזֵיתּוּן מֶטוּל דְּ דַּמְרַחְמָן הו מָרְיָא [e]וּמְרַחְפָן ׃

11 *Ecce enim attribuimus beatitatem iis qui sustinuerũt. Audiuistis tolerantiam Iob, & [5]finem quem fecit ei Dominus vidistis. eo quòd misericors est Dominus & miserator.*

12 קְדָם כֻּל מֵדֶם דֵּין אַחַי לָא הֲוֵיתּוּן [f]יָמִין לָא בַּשְׁמַיָּא וְלָא בַּאַרְעָא אַף לָא [g]בְּמַוְמָתָא [h]אַחַרְתָא אֶלָּא תֶּהְוֵא מֶלְּתְכוּן [i]אִין אִין וְלָא לָא דְּלָא תֶּתְחַיְּבוּן תְּחֵית דִּינָא ׃

12 *Ante omnia autem, fratres mei, ne iuretis neque per cælum, neque per terram, nec etiam iuramẽtis aliis: sed sit sermo vester, Est, est: & Non, non: [6]ut non condemnemini sub iudicium.*

13 וְאֵן אֱנָשׁ מֶנְּכוּן נֶהְוֵא בְּאוּלְצָנָא נֶהְוֵא מְצַלֵּא וְאֵן חָדֵא נֶהְוֵא מְזַמַּר ׃

13 *Et, si quis ex vobis fuerit in afflictione, oret: et, si lætetur, psallat:*

14 וְאֵן [k]כְּרִיה יֶקְרָא לְקַשִּׁישֵׁא דְּעִדְתָא וְיַצַּלּוּן עֲלַוְהִי וְנֶמְשְׁחוּנֵהּ מֶשְׁחָא בַּשְׁמֵהּ דְּמָרַן ׃

14 *Et, si infirmetur, accersat seniores Ecclesiæ, & orent [7]super eum, & vngant eum vnctione in nomine Domini nostri.*

15 וַצְלוֹתָא דְּהַימָנוּתָא [l]מַחְלְמָא לֵהּ לְהָו דַּכְרִיה וּמְקִים לֵהּ מָרַן וְאֵן חַטָהֵא עֲבִידִין לֵהּ מֶשְׁתַּבְקִין לֵהּ ׃

15 *Et oratio fidei sanat eum qui ægrotus est, et erigit eum Dominus noster: & si peccata perpetrata sint ab eo, remittuntur ei.*

16 הֲוַיתּוּן דֵּין מַוְדִין [m]סַכְלְוָתְכוּן חַד לְחַד וַהֲוַיתּוּן מְצַלִּין חַד עַל חַד [n]דְּתֶתְאַסוּן רַב הו גֵּיר חַיְלָהּ דַּצְלוֹתָא [o]אֵידָא דְּזַדִּיקָא מְצַלֵּא לָהּ ׃

16 *Confitemini autem delicta vestra alius alii, & orate vnus pro alio, vt sanemini: Magna enim est vis orationis qua iustus orat.*

17 אַף אֵלִיָּא בַּר־נָשָׁא הֲוָא [p]חָשׁוּשָׁא [q]אַכְוָתַן וְצַלִּי דְּלָא [r]נֵחוּת מֶטְרָא עַל אַרְעָא וְלָא [s]נְחֵת תְּלָת שְׁנִין וְשֶׁתָּא יַרְחִין ׃

17 *Etiã Eliah, filius hominis fuit, obnoxius passioni sicut nos, et orauit vt non descenderet pluuia super terram, et non descendit tres annos et sex mẽses.*

18 וְתוּב צַלִּי וַשְׁמַיָּא יַהֲבוּ מֶטְרָא וַאַרְעָא יַהֲבַת פֵּאַרְיָהּ ׃

18 *Et rursus orauit, et cæli dederunt pluuiam, & terra dedit fructus suos.*

19 אַחַי אֵן אֱנָשׁ מֶנְּכוּן נֶטְעֵא מֵן אוּרְחָא [t]דְּקוּשְׁתָא [u]וְנַפְנְיוּהִי אֱנָשׁ מֵן טָעְיוּתֵהּ ׃

19 *Fratres mei, si quis ex vobis errauerit à via veritatis, et conuerterit eum quispiam ab errore suo.*

20 נֶדַע דְּהָו [x]דִּמְהַפֵּךְ לַחֲטָיָא מֵן טָעְיוּתָא דְּאוּרְחֵהּ [y]מַחֵא נַפְשֵׁהּ מֵן מַוְתָא [z]וְעָטֵא סוּגָאָא דְּחָטָהַיְהִי ׃

20 *Sciat quòd is qui auertit peccatorẽ ab errore viæ suæ, saluam facit animam suam à morte, & opperit multitudinem peccatorum suorum.*

שַׁלְמַת אִגַּרְתָּא דְּיַעֲקוֹב שְׁלִיחָא ׃

Finitur epistola Iaakub Apostoli.

Marginal notes (Hebrew):

[a] יהבינן טובא מאשרים אנו ׃
[b] סיברו סבלו ׃
[c] מסיברנותה מה שסבל הוא איוב ׃
[d] חרתא האחרית ׃
[e] מרחפן חונן ׃
[f] ימין נשבעים ׃
[g] מומתא שבועות ׃
[h] אחרתא אחרות ׃
[i] אין אין כן כן ׃
[k] כריה חולה ׃
[l] מחלמא רופאה ׃
[m] סכלותכון אשמותיכם ׃
[n] תתאסון תרפאו ׃
[o] אידא ההיא ׃
[p] חשושא תחת הצרות ׃
[q] אכותן כמונו ׃
[r] יחות ירד ׃
[s] נחת ירד ׃
[t] קושתא אמת ׃
[u] ויפניוהי וישיב אותו ׃
[x] מהפך מישיר ׃
[y] מחא מחיה ׃
[z] עטא מכסה

Marginal notes (Latin):

5 Id est, Quẽ dederit ei De[9] exitũ, ex lectione sacrorum librorum vidistis.

6 Id est, Vt non subeatis iudicium condemnationis.

7 Vel, Pro eo.

Πέτρου τοῦ ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολικὴ πρώτη.

Epistola catholica Petri Apostoli prior.

ETHICA CHRISTIANA.

Κεφάλαιον α.

ΠΕΤΡΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας, καὶ Βιθυνίας· 1

Κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ πατρὸς ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, εἰς ὑπακοὴν καὶ ῥαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη. 2

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζῶσαν, δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, 3

Εἰς κληρονομίαν ἄφθαρτον καὶ ἀμίαντον καὶ ἀμάραντον, τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς εἰς ἡμᾶς, 4

Τοὺς ἐν δυνάμει Θεοῦ φρουρουμένους διὰ πίστεως, εἰς σωτηρίαν ἑτοίμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ. 5

Ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, ὀλίγον ἄρτι (εἰ δέον ἐστὶ) λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς· 6

Ἵνα τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως πολὺ τιμιώτερον χρυσίου, τοῦ ἀπολλυμένου, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, εὑρεθῇ εἰς ἔπαινον καὶ τιμὴν καὶ δόξαν, ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ. 7

Ὃν οὐκ

Cap. I.

PETRUS Apostolus Iesu Christi, aduenis dispersis per Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam, & Bithyniam:

[1]Delectis ex prænotione Dei Patris ad sanctificationem Spiritus, per obedientiam & aspersionē sanguinis Iesu Christi: gratia vobis & pax multiplicetur.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui ex multa sua misericordia regenuit nos in spem viuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis,

In hæreditatem quæ nec perire potest, nec contaminari, nec marcescere, nobis in cælis seruatam,

[2]Qui virtute Dei custodimur per fidem, ad salutem quæ parata est patefieri tempore vltimo.

Qua in re exultatis, tristitia paululum nunc (si opus est) in variis tētationibus affecti.

Vt exploratio fidei vestræ multo pretiosior *exploratione* auri, quod perit, & tamen per ignem exploratur, comperiatur *vobis esse* laudi & gloriæ & honori, quum patefiet Iesus Christus.

1 *Dicturus Petrus de Christianæ vitæ officiis, primo loco de principiis omnium Christianarum actionum differit, longè supra naturā assurgēs, & longius etiā nos deducens. Ostendit enim nos, alioqui natura peccatores, per Dei Patris gratuitā misericordiā primùm quidem fuisse ab æterno electos, deinde ex æterno illo decreto secunda quadam creatione factos eius filios in Christo vnigenito, cuius tum Spiritu intus mutemur, tum etiam sanguine ipsius reconciliemur: idque vt tādem, sicut à mortuis resurrexit Christus ipse, nos quoque in eandem gloriam cælestem & æternam recipiamur.*

2 *Iam quo itinere ad eam gloriam perueniatur ostendit, nēpe per medias omnis generis afflictiones in quibus tamen fides nos ita securos præstat vt non modo non frangamur doloribus sed etiam Deū ipsum alioqui inuisibilem, fidei oculis conspicientes, inenarrabili quadam lætitia perfundamur: quoniam eiusmodi omnia præterquam quòd temporaria sunt, nobis non perdendis sed velut igne quodam excoquendis ac perficiendis, adhibeantur, vt tandem salutem cōsequamur.*

אגרתא דפטרוס שליחא שמעון כאפא :

Epistola Petri Apostoli Simonis Kiphæ.

קפלאון א

Cap. I.

1 פטרוס שליחא דישוע משיחא [a]לגביא ותותבא דזריעין בפנטוס ובגלטיא ובקפדוקיא ובאסיא ובביתוניא :

PETRVS Apostolus Ieschua Christi electis, & incolis [1]dißeminatis in Pōtū & in Galatiā, et in Cappadociam, & in Asiam, & in Bithyniam:

2 אילין[b] דאתגביו[c] במקדמות ידעתה דאלהא אבא בקדישותא דרוחא דיהוון למשמעתא [d] ולרסס דמה דישוע משיחא[e] טיבותא ושלמא יסגא לותכון :

Qui electi fuerunt in præsciētia Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, vt sint in obedientia, et stillatione sanguinis Ieschua Christi: Gratia & pax multiplicetur vobis.

3 מברכו אלהא אבוהי דמרן ישוע משיחא הו דבחננה סגיאא אולדן [f]מן דריש בקימתה דמרן ישוע משיחא [g]לסברא דחיא :

Benedictus est Deus Pater Domini nostri Ieschua Christi, qui per gratiā suam magnam [1]regenuit nos, per resurrectionē Domini nostri Ieschua Christi, in spem vitæ:

4 [h]ולירתותא דלא מתחבלא ולא מתטנפא ולא [i] חמיא הי דמטיבא לכון בשמיא :

Et in hæreditatem quæ non corrumpitur, et non contaminatur, & non marceßit, quæ præparata est vobis in cælis,

5 כד נטירין אנתון בחילא דאלהא ובהימנותא לחיא [k]דמטיבין דיתגלון [l]לזבנא [m]אחריא :

Qui custodimini per virtutem Dei, et per fidem in salutem quæ præparata est vt reueletur in temporibus extremis.

6 דבהון תחדון לעלם אפן בהנא זבנא קליל [n]מתתעיקין אנתון בנסיונא משחלפא :

In quibus gaudebitis in perpetuum, etiamsi hoc tempore modicum affligimini tentationibus variis,

7 [o]דעדין עליכון איכנא דבוחרנא דהימנותכון יתחזא [p]דמיתר מן דהבא [q]סנינא [r]דאתבקי בנורא לתשבוחתא [s]ולאיקרא [t] ולקולסא בגלינה דישוע משיחא :

Quæ transeunt super vos: vt exploratio fidei vestræ conspiciatur (quæ pretiosior est quàm aurum depuratum, quod probatum est per ignem) ad gloriam et ad honorem & ad laudem, in reuelatione Ieschua Christi.

[a] גביא בחירים :
[b] אתגביו נבחרו :
[c] מקדמות ידעתה השגחתו :
[d] רסס נטיפת :
[e] טיבותא חסד :
[f] מן דריש מחדש :
[g] סברא תקות :
[h] ירתותא ירושה :
[i] חמיא נובלה :
[k] מטיבין מוכנים :
[l] זבנא זמנים :
[m] אחריא אחרונים :
[n] מתתעיקין סובלים צרות :
[o] עדין עוברים :
[p] מיתר יתרה :
[q] סנינא מזוקק :
[r] אתבקי נבחן :
[s] איקרא כבוד :
[t] קולסא תפארת :

[1] Ad verbum, Genuit nos ab integro.

8 Ὃν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε, εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες, πιστεύοντες δὲ, ἀγαλλιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ δεδοξασμένῃ·

Quem quum non videritis, diligitis: quem quum nunc non cernatis, *ei* tamen credentes, exultatis gaudio ineffabili & glorioſo:

9 Κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, σωτηρίαν ψυχῶν.

Reportantes mercedem fidei veſtræ, ſalutem animarum.

10 Περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφῆται οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες·

[3]De qua ſalute inquiſierunt, & quã ſcrutati ſunt Prophetæ qui *vẽturam* in vos gratiam prædixerũt:

11 Ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα Χριστοῦ, προμαρτυρόμενον τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας.

Scrutantes in quem aut cuiuſmodi tẽporis articulũ prænũtius ille qui in ipſis *erat* Spirit⁹ Chriſti, declararet *euenturas* Chriſto perpeſſiones, & gloriam illas cõſequuturã.

12 Οἷς ἀπεκαλύφθη ὅτι οὐχ ἑαυτοῖς ἡμῖν δὲ διηκόνουν αὐτὰ ἃ νῦν ἀνηγγέλη ὑμῖν διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς, ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἀποσταλέντι ἀπ᾽ οὐρανοῦ, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι.

Quibus patefactum eſt, eos non ſibi ſed nobis ea adminiſtrare quæ nũc annuntiata ſunt vobis per eos qui vobis prædicarunt Euangeliũ, per emiſſum è cælo Spiritum ſanctum, in quæ deſiderant Angeli introſpicere.

13 Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν, νήφοντες, τελείως ἐλπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ.

[4]Quapropter ſuccincti lũbis mẽtis veſtræ, ſobrii, [5]integrè ſperate in eam [6]quæ ad vos defertur gratiã [7]in patefactione Ieſu Chriſti.

14 Ὡς τέκνα ὑπακοῆς, μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις·

[8]Vt filii obedientes, qui vos non conformetis priſtinis quæ in ignorãtia veſtra *viguerũt* cupiditatibus:

Luc.1.75

15 Ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον, καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γενήθητε.

‖Sed ſicut is qui vos vocauit, ſanctus eſt, ipſi quoque ſancti in omni conuerſatione reddamini.

Leu.11.44, & 9.2, & 20.7

16 Διότι γέγραπται, Ἅγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι.

[9]Quoniam ſcriptũ eſt, ‖Sancti eſtote: nam ego ſanctus ſum.

Deut.10.17 rom.2.11 gal.2.6.

17 Καὶ εἰ πατέρα ἐπικαλεῖσθε τὸν ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα κατὰ τὸ ἑκάστου ἔργον, ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστράφητε·

[10]Itaque ſi Patrem cognominatis eum ‖qui citra perſonarũ reſpectũ iudicat ex cuiuſque opere, cum timore verſamini cõmorationis veſtræ tempore:

Εἰδότες

3 Fidẽ verã ab adulterina diſtinguit, eã videlicet quæ in Propheticam & Apoſtolicam doctrinam reſpicit: deinde vnius eiuſdémq; fidei duos facit gradus pro diuerſæ reuelationis modo, quum reipſa ſit vnica & ſingularis. Tertiò, Apoſtolicam prædicationem dicit eſſe propheticæ complemẽtum, quamuis adhuc vltimus eius exitus ab ipſis etiam Angelis expectetur.

4 A fide ad ſpem tranſit, indiuiduam nimirum fidei comitem: vtitúrque argumento à comparatis, Non debere nos in tãtæ rei expectatione defatigari, quã ſummo deſiderio ipſi etiã Angeli expectent.

5 Qualẽ oporteat ſpem noſtram eſſe, mira breuitate explicat, perpetuam nimirum, tantiſper dum re ſperata potiamur: deinde quid nobis ſit ſperandum, gratia nimirum (i. gratuita ſalus) nobis in Euangelio patefacta, non autem quod temere ſibi pollicentur homines.

6 Argumentum ad animos noſtros erigẽdos, quum Deus minimè expectet vt ſe quæramus, ſed tantũ beneficium ad nos vſque deferendum curet.

7 Scopum fidei proponit, nequis vel citius uel ſerius ſibi plenam illam ſalutem promittat: alterum videlicet Chriſti aduentum: ſimúlque monet ne ex præſenti ſtatu dignitatem Euangelii metiamur, quũ id quod nunc ſumus, nõdum ſit patefactũ.

8 A fide & ſpe trãſit ad vtriuſque fructus qui obedientiæ nomine intelligũtur. Poſita autem ea eſt duabus in rebus, nempe vt cupiditatibus renuntietur, & ſanctè vita inſtituatur. Et habent quidem ille initium ab ea cæcitate in qua omnes homines naſcuntur: ſanctimonia verò à gratia Dei nos adoptantis, ac proinde regenerantis, vt eadem ſit patris & filiorum indoles.

9 Oſtendit ſanctificationem neceſſariò conſequi adoptionem. *10 Vt antea fidem & ſpem, ſic nunc quoque obedientiam veram à ficta diſcernit, externæ laruæ opponens perſpicaciſſimos Dei oculos, & vanæ ſecuritati ſeriam reuerentiam.*

8 הו דלא [a]חזיתוניהי [b]ומחבין אנתון לה ובהימנותה [c]רוזין אנתון בחדותא משבחתא דלא מתמללא :

Quem nō vidiſtis, & diligitis eum, & in fide eius exultatis, lætitia laudabili, quæ verbis non exprimitur:

9 דתקבלון [d] פורענא דהימנותכון [e]חיא דנפשתכון :

Vt recipiatis præmium fidei veſtræ, ſalutem animarum veſtrarum.

10 הנון חיא [f]דעקבו הוו עליהון נביא כד אתנביו על טיבותא דעתידא הות דתתיהבי לכון :

Eam[inquam] ſalutem de qua inquiſiuerunt Prophetæ, quū vaticinarentur de gratia quæ futurum erat vt daretur vobis.

11 [g]ובצו [h] דבאינא זבנא מחויא ומסהדא רוחה דמשיחא [i] דעמרא בהון דעתידין [k] חשוהי דמשיחא ותשבוחתה דמן בתר־כן :

Et ſcrutati ſunt quódnam tempus indicaret et teſtaretur Spiritus Chriſti habitans in eis, quo [tempore] futuræ eſſent paſſiones Chriſti, et gloria eius quæ [ſequutura erat] poſtea.

12 ואתגלי להון כל [l] דבצין הוו מטול דלו לנפשהון בעין הוו אלא לן דילין מתנבין הוו אילין דהשא אתגלי לכון ביד אילין [m] דסברנכון ברוחא דקודשא דאשתדר מן שמיא דבהין בהלין [n] מתרגרגין אף מלאכא [o]דדיקון :

Et reuelatū eſt illis quicquid ſcrutati fuerant, propterea quòd non ſibiipſis inquirebant, ſed nobis quæ ad nos [ſpectabant] vaticinabantur: illa [nimirum] quæ nūc manifeſtata ſunt vobis [z] per eos qui euangelizant vobis per Spiritum ſanctum qui miſſus eſt è cælo, in quæ concupiſcunt etiam Angeli proſpicere.

13 מטול הנא [p]חזוקו [q]חצא [r]דתרעיתכון [s]ואתתעירו גמראית [t] וסברו על חדותא דאתיא לכון בגליניה דמרן ישוע משיחא :

Quapropter ſuccingite lumbos mētium veſtrarum, & excitamini perfectè, & ſperate in gaudium quod eueniet vobis in reuelatione Domini noſtri Ieſchua Chriſti.

14 איך בניא [u] משתמעניא ולא [x]תשתותפון תוב [y]לרגיגתא קדמיתא אילין [z] דרגין הויתון דלא בידעתא אלא הוו קדישין בכלהון [aa] הופכיכון :

Tanquam filii obedientes: neque aſſocietis vos rurſus cōcupiſcentiis priſtinis, quas concupiſcebatis ſine ſcientia, ſed eſtote ſancti in omnibus conuerſationibus veſtris.

15 איך דקדיש הו הו מן דקרכון :

Sicut ſanctus eſt is qui vocauit vos

16 מטול דכתיב דהויתון קדישין איכנא דאף אנא קדיש אנא :

Quia ſcriptū eſt, Eſtote ſancti, ſicut etiam ego ſanctus ſum.

17 ואן־הו דאבא קרין אנתון הו דלית קדמוהי [bb] מסב באפא [cc] ודאן לכל נש איך עבדוהי בדחלתא [dd]אתדברו בזבנא הנא דתותבותכון :

Et ſi ita eſt quòd Patrem vocatis eū in cuius conſpectu nō eſt acceptio vultus, & iudicat omnem hominem ſecundum opera eius, cum timore vos gerite in tempore hoc incolatus veſtri.

[a] חזיתוניהי ראיתם אותו :
[b] מחבין אוהבים :
[c] רוזין עלזים :
[d] פורענא גמול :
[e] חיא גאולת :
[f] עקבו דרשו :
[g] בצו חפשו :
[h] אינא איזה :
[i] עמרא שוכנת :
[k] חשוהי צרותיו :
[l] בצין חופשים :
[m] סברנכון בשרו לכם :
[n] מתרגרגין מתאווים :
[o] דידיקון שיחזו :
[p] חזוקו אזרו :
[q] חצא מתני :
[r] תרעיתכון בינתכם :
[s] אתתעירו הקיצו :
[t] סברו קוו :
[u] משתמענא מקשיבים :
[x] תשתותפון תתחברו :
[y] רגיגתא תאוות :
[z] רגין מתאווים :
[aa] הופכיכון דרמכם :
[bb] מסב באפא משאפנים :
[cc] ראן דן :
[dd] אתדברו התחלכו :

[z] Ad verbum, Per manum eorū, &c. id eſt, Opera & miniſterio eorum qui, &c. Hebraiſmus.

Vide annotata in cap. 6. Matth. 1.

	Εἰδότες ὅτι οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ, ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου. 18	[11]Vt qui ſciatis vos non caducis *rebus*, argento vel auro, fuiſſe redẽptos ex vana veſtra conuerſatione ex patrum traditionibus accepta.	
1.Cor.6.20, & 7.23 heb.9.14 1.ioh.1.7 apoc.1.5 Rom.16.25 epheſ.3.9, col.1.26 2.tim.1.19 tit.1.2	Ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ· 19	‖Sed pretioſo ſanguine, vtpote agni immaculati & incontaminati, nempe Chriſti.	
	Προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων δι' ὑμᾶς. 20	[12]‖Præordinati quidem ante iacta mũdi fundamẽta, patefacti verò vltimis tẽporibus propter vos:	
	Τοὺς δι' αὐτοῦ πιστεύοντας εἰς Θεὸν τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ δόξαν αὐτῷ δόντα, ὥστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν. 21	Qui per eũ creditis Deo, qui excitauit eum à mortuis, & gloriam ei dedit, vt fides ac ſpes veſtra in Deo eſſet.	
Infrà, 2.17 rom.12.10 epheſ.4.3	Τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας διὰ πνεύματος, εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον, ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἐκτενῶς· 22	[13]Animabus veſtris purificatis, auſcultando veritati per Spiritum, ‖cum charitate fraterna ſimulationis experte, ex puro corde alii alios diligite impenſè:	
	Ἀναγεγεννημένοι οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα. 23	Renati nõ ex ſemine mortali, ſed ex immortali, per ſermonem Dei viui & manentis in æternum.	
Eſa.40.6 eccli.14.18 luc.1.10	Διότι πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου. ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε. 24	[14]‖Nã omnis caro *eſt* vt gramẽ, & omnis gloria hominis vt flos graminis. exaruit gramen, & flos eius decidit.	
	Τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦτο δέ ἐστι τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς. 25	[15]Sed verbum Domini manet in æternum: hoc autem eſt verbum illud quod euangelizatum eſt vobis.	

Κεφάλαιον β'. — Cap. II.

Rom 6.4 epheſ.4.22 col.3.8 heb.12.1	Ἀποθέμενοι οὖν πᾶσαν κακίαν καὶ πάντα δόλον καὶ ὑποκρίσεις, καὶ φθόνους καὶ πάσας καταλαλιάς, 1	P[1]‖Roinde depoſita omni malitia & omni dolo & ſimulationibus, & inuidentiis, & omnibus obtrectationibus,
	Ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε· 2	[2]Vt modò nati infantes, lac illud ſermonis ſincerum expetite, vt per illud adoleſcatis:
	Εἴπερ ἐγεύσασθε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. 3	[3]Si quidem guſtaſtis quòd benignus ſit Dominus.

11 Exhortatio propoſita beneficii Dei Patris, in nobis proprii Filii morte ſanctificandis, dignitate ac magnitudine. Opponit autem partim Legales purificationes ipſi rei (i. Chriſti ſanguini) partim etiam humanas traditiones, quas vt prorſus vanas & ſuperſtitioſas damnat, quantumuis ſint inueteratæ.

12 Occupatio, Quid igitur mũdo factũ eſt ante exhibitũ Chriſtum? an nulla prius fuit ſanctimonia, nulla denique Eccleſia? Respondet Apoſtolus, fuiſſe præordinatum Chriſtum liberãdis hominibus antequam ipſimet homines extiterint, nedũ vt vlla fuerit extra eum Eccleſia ante ipſius aduentum in carne: ſed nos tamen eſſe feliciſſimos præ aliis, quibus reipſa exhibitus fuit Chriſtus, vt qui morte pro nobis obita ac ſuperata, quam efficaciſſimè nunc in nobis agat Spiritus ſui virtute, ad fidem, ſpem, ac charitatem in nobis creandas.

13 Obedientiæ practicen (id eſt charitatem) commendat, ſedulò rurſus inculcãs ſeſe non de charitate aliqua vulgari & à corrupta illa noſtra natura promanante diſſerere, ſed de illa demum cuius principium eſt Dei Spiritus, animas noſtras Verbo fide apprehenſo purificans, atque adeo ſpiritualem & perennem vitam nobis ingenerans, ſicut Deus ipſe puriſſimus eſt & verè viuus.

14 Ratio cur cæleſti iſta genitura neceſſariò ſit opus, Quoniam videlicet homines, quantuſcunque videatur illorũ ſplendor, natura ſunt omnis veri ac ſolidi boni inanes.

15 Rurſum, ne quis ſpirituale illum vigorẽ in fictitiis imaginationibus quærat, reuocat nos Apoſtolus ad Verbũ Domini: et ita quidem vt doceat non eſſe Verbum aliud Domini expectãdum, ſed in eo vno cõſiſtendum quod euãgelizatum eſt.

1 Subſtrato illo fundamẽto Spiritus Dei per verbum efficaciter agentis, cui tres virtutes ſuperſtruxit, omnium Chriſtianorum actionum baſes, nempe fidem, ſpem, & charitatem: nunc ad generalem exhortationem progreditur, cuius prius membrum eſt vt omnem tum occultæ tum manifeſtæ malitiæ ſpeciem fugiamus.

2 Alterum, vt ex nouo illo Verbi incorrupti ſemine recèns geniti, idem Verbum auidè tanquam lac ſugentes, magis ac magis in illa ſpirituali vita velut adoleſcamus. Sincerum autem illud vocat, non modò, quia res eſt puriſſima, verùm etiam vt nobis ab iis caueamus qui illud adulterant.

3 Commendat ſpirituale illud alimentum, à ſuauitate & vtilitate.

18 כד ידעין אנתון דלא בכספא [a] דבלא ולא בדהבא [b] אתפרקתון מן עבדיכון [c] סריקא הנון דקבלתון מן אבהיכון :

Scientes quòd non argento quod vetustate atteritur, neque auro redempti estis ex operibus vestris vanis, quæ accepistis à patribus vestris:

19 אלא בדמא יקירא [d] דאמרא דמומא [e] וטולשא לית בה דאיתוהי משיחא:

Sed sanguine pretioso agni in quo macula et labes nō est, qui est Christ⁹.

20 הו דמקדם הוא פריש לה להרא מן קדם [f] תרמיתה דעלמא ואתגלי בחרתהון [g] דזבנא מטולתכון :

Qui ab initio fuit destinatus ad hoc ipsum ante constitutionem mundi, & manifestatus est in extremitate temporum propter vos:

21 אילין דבאידה הימנתון באלהא הו דאקימה מן בית מיתא דיהב לה שובחא דהימנותכון [h] וסברכון יהוא על אלהא :

Qui per eum credidistis in eum qui excitauit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, vt fides vestra et spes vestra esset in Deum.

22 כד יהוין קדישן נפשתכון במשתמענותה [i] דשררא ויהוין מלין [k] חובא דלא [l] מסב באפא דמן לבא דכיא וגמירא תהוון [m] מחבין חד לחד:

Sanctificatis animabus vestris per obedientiam veritatis, & impletis dilectione quæ non accipit vultum, quæ est ex corde puro et perfecto. Diligite alter alterum.

23 איך אנשא [n] דמן דריש אתילדתון לא מן זרעא דבלא אלא מן אינא דלא בלא במלתא חיתא דאלהא דקימא לעלם :

Tanquam ii qui regeniti fuistis nō ex semine quod vetustate perit, sed ex eo quod non perit vetustate, per sermonem viuum Dei qui manet in æternū.

24 מטול דכל בסר [o] עמירא וכלה [p] יאיותה איך [q] עופיא דחקלא יבש עמירא [r] וחמא עופיא :

Quia omnis caro fœnum, & omnis elegantia eius tāquam flos agri. Exarescit fœnum, et marcescit flos.

25 ומלתה דאלהן קימא לעלמין והדא הי מלתא הי [s] דאסתברתון :

Et verbum Dei nostri manet in secula. Et hoc est verbū illud quod prædicatum est vobis.

קפלאון ב

Cap. II.

1 אניחו הכיל מנכון כלה בישותא וכלה נכלא ומסב באפא וחסמא ומאכל קרצא :

SEponite igitur à vobis omnem malitiam & omnem dolum, & simulationem, et inuidiā & obtrectationē.

2 והוו איך ילודא [t] שברא [u] ואתרגרגו לה למלתא איך דלחלבא נקדא ורוחנא דבה תתרבון לחיא :

Et estote tanquam infantes simplices, & concupiscite ipsum sermonē tanquam lac mundum & spirituale, per quod crescetis ad salutem.

3 אן טעמתון וחזיתון דטב הו מריא:

Si gustastis & vidistis quòd bonus sit Dominus.

[a] בלא נובל:
[b] אתפרקתון נגאלתם:
[c] סריקא כלתי מועילים:
[d] אמרא הכבש:
[e] טולשא חברבורה או פיגול:
[f] תרמיתה יסודתו:
[g] זבנא זמנים:
[h] סברכון תקותכם:
[i] שררא אמת:
[k] חובא אהבה:
[l] מסב באפא משא פנים:
[m] מחבין אוהבים:
[n] מן דריש מחדש:
[o] עמירא חציר:
[p] יאיותה יפיו:
[q] עופיא ציץ:
[r] חמא נובל:
[s] אסתברתון בשרו לכם:
[t] שברא פתאים או תמימים:
[u] אתרגרגו התאוו:

4 Πρὸς ὃν προσερχόμενοι, λίθον ζῶντα, ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδεδοκιμασμένον, παρὰ δὲ Θεῷ ἐκλεκτὸν, ἔντιμον·

[4]Ad quem accedentes, qui est lapis viuus, ab hominibus quidē reprobatus, apud Deum verò electus *ac* pretiosus:

Apoc.1.6

5 Καὶ αὐτοὶ, ὡς λίθοι ζῶντες οἰκοδομεῖσθε, οἶκος πνευματικὸς, ἱεράτευμα ἅγιον, ἀνενέγκαι πνευματικὰς θυσίας, εὐπροσδέκτους τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ipsi quoque, veluti viui lapides, ædificemini, domus spiritualis, [5]‖sacerdotium sanctum ad offerēdum spirituales hostias, acceptas Deo per Iesum Christum.

Esa.28.16
rom.9.33

6 Διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ᾽ αὐτῷ, οὐ μὴ καταισχυνθῇ.

[6]Quapropter etiam continetur in Scriptura, ‖Ecce pono in Sion lapidem in imo angulo, electū, pretiosum: cui qui credit, nō pudefiet.

Psal.118.22
matth.21.42
act.4.11

7 Ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν· ἀπειθοῦσι δὲ, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου·

[7]Vobis igitur est honori qui creditis: immorigeris verò, ‖lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est caput anguli, & lapis offendiculi, & petra offensionis:

Esa.8.14
rom.9.33

8 Οἳ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ, ἀπειθοῦντες, εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν.

Nempe iis qui offendunt ad sermonem, ‖immorigeri, ad quod etiā conditi fuerunt.

Exo.19.6

9 Ὑμεῖς δὲ, γένος ἐκλεκτὸν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν· ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς.

[8]‖Vos autem, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus quē *sibi Deus* vt proprium vendicat: vt virtutes prædicetis illius qui vos vocauit è tenebris in admirabilem suam lucem.

Ose.2.23
rom.2.25

10 Οἵ ποτε οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς Θεοῦ· οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες.

‖Qui quondam eratis non populus, nunc *estis* populus Dei: qui non consequuti misericordiam, nūc estis misericordiam consequuti.

Rom.13.14
galat.5.17

11 Ἀγαπητοὶ, παρακαλῶ ὡς παροίκοις καὶ παρεπιδήμοις, ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς·

[9]Dilecti, [10]precor vt tanquam aduenæ ac peregrini, [11]abstineatis ‖à carnis cupiditatibus, [12]quæ militāt aduersus animam:

4 In eadem exhortatione pergit, sed diuersa translatione vtens, allusione ad templum facta. Itaque fidelium cœtum veluti quoddam sacrum spirituale ædificium esse dicit, ex viuis lapidibus extructum: cuius fundamentū sit Christus, velut viuus lapis, omnes sibi adiunctos sua vitali virtute fulciens & secum compingens, quamuis ab hominibus tantum hoc bonū negligatur.

5 Pergens in eadē similitudine, nos iam comparat sacerdotibus, idcirco in illo spirituali templo collocatis vt spirituali cultu, (id est sanctitate ac iustitia) ipsum colamus. sed vt templū, ita etiam sacerdotiū Christo superstruit, in quo vno gratæ sint nostræ omnes spirituales oblationes.

6 Probatio ex Esaiæ Prophetæ testimonio.

7 Opposita inter se conditione credentiū beatissima, rebellium autem longè miserrima, stimulos addit credentibus, aliis autem insultat: deinde etiam offendiculo occurrit, inde exorto quòd Euāgelicæ huic doctrinæ nulli magis resistant quam qui primas tenēt in Dei populo, quales tum erant quum Petrus hæc scriberet, Sacerdotes & Seniores et Scribæ. Respondet igitur primum omnium non esse cur ad hanc illorum contumaciā, quasi rem aliquam nouam, quisquā obstupescat, quum tot antè seculis præmoniti simus ita id futurū: deinde sic visum esse Domino, nonnullos ad hoc ipsum condere vt in eorum iusta condemnatione Filius Dei glorificetur. Tertiò, Christi gloriam sic quoque plurimùm illustrari, quum nihilominus maneat Christus firmum Ecclesiæ suæ caput, & qui in eum impingunt, non Christum sed seipsos euertant. Quartò, etiamsi ad hoc isti conditi sint, Deo tamen non esse illorum exitium tribuendum, sed præfractæ ipsorum contumaciæ, quæ inter Dei decretum & eius exequutionem siue ipsorum damnationem intercedit, éstque vera & genuina eorum exitii causa.

8 Oppositum membrum, Electorum videlicet summam excellentiam describit, simúlque nequis ambigat sit electus nécne, reuocat nos Apostolus ad vocationē efficacē, i. ad Euāgelii vocē & in auribus & in animis nostris externa etiā prædicatione & Sacramentis sonantem, ex qua æternum illud alioqui occultissimum electionis nostræ decretum certo intelligamus, ídque ex vna Dei gratuitò eligentis & vocantis misericordia. Itaque illud iam superesse dicit, vt tantam Dei potentissimi bonitatem modis omnibus prædicemus. *9 Redit ad generalem illam exhortationem.*

10 Ratio cur sanctè nobis sit viuendum, quia nimirum cælestes ciues sumus, ac proinde non ex huius mundi corruptissimi, sed ex cælestis ciuitatis legibus viuendum nobis est, etiamsi aduenæ simus in mundo.

11 Aliud argumentum, Carne (id est corrupta illa natura) non viuunt filii Dei, sed spiritu. Ergo carnales motus in nobis vigere non debent.

12 Tertium argumentum, Quia quantumuis cupiditates illæ nobis blandiantur, tamen salutem nostram non desinant oppugnare.

4 הו דלה מתקרבין אנתון דאיתוהי [a]כאפא חיא [b]דאסליוהי בני אנשא [c]וגבא ומיקר לות אלהא :

Ad quem appropinquastis, qui est lapis viuus, quem reprobauerunt filii hominis, & electus & pretiosus apud Deum.

5 ואף אנתון איך כאפא חיתא אתבנו והוו היכלא רוחנא וכהנא קדישא [d]למסקו [e]דבחא דמקבלין קדם אלהא ביד ישוע משיחא :

Et etiam vos, tanquam lapides viui ædificemini, & estote templum spiritua le, et sacerdotes sancti, ad offerẽdum victimas quæ sint acceptabiles coram Deo per Ieschua Christum.

6 אמיר הו גיר בכתבא דהא סאם אנא בצהיון כאפא בחידתא ויקירתא בריש [f]זויתא מן דמהימן בה לא יבהת :

Dicitur enim in Scriptura, Ecce, pono in Tzebiiun lapidem electũ et pretiosum, in capite anguli: qui credit in eum non pudefiet.

7 לכון הכיל אתיהב הנא איקרא לאילין דמהימנין להנון דין [g]דלא מתטפיסין כאפא הו [h]דתוקלתא ואבנא [i]דכשלא :

Vobis igitur data est hæc res pretiosa qui creditis: illis autem qui nõ acquiescunt, lapis est offensionis & petra scandali:

8 ומתתקלין בה [k]בדלא מתטפיסין למלתא דלהדא סימין :

Et qui offendunt in ipsum, non acquiescentes sermoni, quia ad hoc positi sunt.

9 אנתון דין [l]שרבתא אנתון [m]גביתא דמכהנא למלכותא עמא קדישא כנשא פריקא [n]דתסברון תשבוחתה דהו דקרכון מן חשוכא לנוהרה מיתרא :

Vos autem genus estis electũ, quod sacerdotio fungitur ad regnum, populus sanctus, cœtus redemptus, vt prædicetis laudes illius qui vocauit vos è tenebris ad lucem suam eximiam.

10 אילין דמן קדם לא חשיבין הויתון עמא השא דין עמא דאלהא אף לא רחמא הוו עליכון השא דין אשתפעו עליכון רחמא :

Qui antea non reputabamini populus, nunc autem populus Dei: etiam non erat erga vos misericordia, nunc autẽ effusa est super vos misericordia

11 חביבי בעא אנא מנכון איך [o]ערצא ואיך [p]תותבא אתפרקו מן כלהין [q]רגיגתה דפגרא הלין [r]דעבדן קרבא לוקבל נפשא :

Dilecti mei, peto à vobis, tanquam aduenis et tanquam incolis, vosipsos separate ab omnibus concupiscentiis corporis quæ gerunt bellum aduersus animam.

[a] כאפא אכן : [b] אסליוהי מאסו אותה : [c] גבא בחיר : [d] למסקו להעלות : [e] דבחא זבחים : [f] זויתא פינה : [g] לא מתטפיסין שהם מורים : [h] תוקלתא מכשול : [i] כשלא נגף : [k] בדלא מתטפיסין בהיותם מורים : [l] שרבתא משפחה : [m] גביתא בחירה : [n] תסברון תבשרו : [o] ערצא גרים : [p] תותבא תושבים : [q] רגיגתה תאוות : [r] עבדין קרבא עושות מלחמה :

ויהוון

Infrà,3.16

Τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔχοντες καλήν· ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες, δοξάσωσι τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς. 12

Matth.5.16

Ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει, διὰ τὸν Κύριον· εἴτε βασιλεῖ, ὡς ὑπερέχοντι· 13

Rom,13.1

Εἴτε ἡγεμόσιν, ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις εἰς ἐκδίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν. 14

Ὅτι οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀγαθοποιοῦντας φιμοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν· 15

Ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας, τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὡς δοῦλοι Θεοῦ. 16

Suprà,1.21
rom.12.19

Πάντας τιμήσατε, τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε· τὸν Θεὸν φοβεῖσθε, τὸν βασιλέα τιμᾶτε. 17

Ephes.5.6
col.3.22

Οἱ οἰκέται ὑποτασσόμενοι ἐν παντὶ φόβῳ τοῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς. 18

1.Cor.7.10

Τοῦτο γὰρ χάρις, εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ ὑποφέρει τις λύπας, πάσχων ἀδίκως. 19

Ποῖον γὰρ κλέος εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομενεῖτε; ἀλλ' εἰ ἀγαθοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, τοῦτο χάρις παρὰ Θεῷ. 20

Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε, ὅτι καὶ Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ. 21

[13]Et‖conuersationem vestram habeatis honestam inter Gentes: vt pro eo quòd loquuntur aduersus vos velut maleficos,[14]‖ex bonis operibus *quæ* spectarint, glorificent Deum die visitationis.

[15]Proinde ‖subiecti estote cuiuis humanæ ordinationi [16]propter Dominum:[17]siue regi, vt qui superemineat:

Siue præsidibus, vt qui per eum mittātur [18]tum ad vltionem maleficorū, tū ad laudē rectè agentium:

[19]Quoniam ita est voluntas Dei, vt bene agendo, capistro frænetis amentiū hominum ignorantiam:

Vt liberi, ac non veluti malitiæ velamen habentes libertatem, sed vt serui Dei.

[20]Omnes honorate,‖fraternitatē diligite: Deum timete, Regem honorate.

[21]‖Famuli, subditi estote cum omni timore dominis, nō solùm bonis & æquis, sed etiam prauis.

[22]‖Hoc enim gratū est, siquis propter conscientiam Dei suffert molestias iniustè afflictus.

Quæ enim est laus si, quum peccantes colaphis cædimini, toleratis? sed si quum bene facitis, tamen afflicti toleratis, hoc est gratum apud Deum.

[23]Nam ad hoc vocati estis, quoniā & Christus passus est pro vobis, relinquens vobis exemplar, vt insequeremini vestigia ipsius.

13 Quartum argumentum ab vtili, Quoniam sic quoque nostræ existimationi cōsulimus, dū eos qui de nobis detrahunt cogimus tandē sententiā mutare.

14 Sextum argumentum, quod etiam est maximi momēti, quia sic maximè amplificatur Dei gloria, dum honestæ nostræ vitæ exemplo vel prophanissimi homines adducti, sese Deo subiiciunt.

15 Quod in genere dixerat, iam explicat per partes, sigillatim particularia hominū officia describens. Ac primo quidem loco agit de obedientia quæ tum legibus tum magistratibus & summis & inferioribus debetur.

16 Primum argumentum, Quia Dominus est istius humanæ (i. inter homines cōstitutæ) politiæ autor & vindex, ac proinde veros huius Domini seruos oportet præ cæteris esse huius ordinis obseruandi studiosos.

17 Occurrit quorūdam cauillo, qui regibus quidem & summis magistratibus parere se velle dicunt, eorum autem ministros aspernantur: quasi verò ministri non sint armati eius à quo mittuntur autoritate.

18 Secundum argumentum à fine huius ordinis non tantùm vtilissimi, sed etiam planè necessarii, quū hac demum ratione præmia virtuti, vitiis pœnæ constituantur: quibus rebus continetur huius vitæ trāquillitas ac felicitas.

19 Primum argumentum explicat copiosius, ostendens libertatem Christianā minimè omnium (sicut iam tum nonnulli, regni Dei planè imperiti dictitabant) in eo positam esse vt frænum legum excutiamus, sed in eo potius vt ex Dei voluntate vitam sanctè instituentes, omnibus planū faciamus, Euangeliū non esse scelerum velamen: quum sic liberi simus, vt simus tamen Dei serui non peccati.

20 Ciuilem vitam, occasione ex iis quæ dixerat arrepta, in duas partes vniuersales diuidit, nempe in officia quæ priuati priuatis, ac præsertim fideles fidelibus debent, & in eam subiectionem qua inferiores sunt superioribus obstricti: ita tamen vt reges Deo minimè exæquentur, quum Deo timor, regibus honor debeatur.

21 Transit ad seruorum erga dominos officia, quæ his finibus describit, vt vltrò non coactè, non tantùm æquis & moderatis, sed etiam iniquis & asperis dominis serui sese subiiciant.

22 Occupatio, Duram quidem esse seruilem conditionem, præsertim si iniusti domini obtigerint: sed tanto fore Deo gratiorem hanc subiectionem, si voluntas ipsius plus apud seruos valeat quàm dominorum iniuriæ.

23 Seruitutis asperitatem lenit, quum disertè pro seruis etiam passum esse Christum ostendit, vt tanto æquius ferant istam inter eiusdem naturæ homines inæqualitatem: deinde proponens illis Christum illum Dominum dominorum pro exemplo, significat non posse non videri nimium molles qui in tolerandis iniuriis difficiliores se præbeant quàm ipse Christus iustissimus simul & durissimè omnium afflictus, & tamen patientissimus.

12 וְיֶהְוּוֹן שַׁפִּירִין [a]הוּפָּכַיְכוֹן קְדָם כֻּלְּהוֹן בְּנַי אֲנָשָׁא וַאִילֵין דַּמְמַלְּלִין עֲלַיְכוֹן מְלֵא בִישָׁתָא יֶחְזוֹן עֲבָדַיְכוֹן שַׁפִּירֵא וַיְשַׁבְּחוּן לַאלָהָא בְּיוֹמָא דְּבוּחְרָנָא ׃

Et sint bonæ conuersationes vestræ corã omnib⁹ filiis hominis: et ii qui loquũtur cõtra vos sermones malos, videbũt vestra opera bona, & laudabũt Deum in die probationis.

13 וַהֲוַיְתוֹן מֶשְׁתַּעְבְּדִין לְכֻלְּהוֹן בְּנַי־אֲנָשָׁא מֶטוּל אֱלָהָא לַמַלְכֵא מֶטוּל שׁוּלְטָנְהוֹן ׃

Et estote subiecti omnibus filiis hominis, propter Deum: regibus, propter dominium eorum:

14 וַלְדַיָּנֵא מֶטוּל דְּמֶנֵּהּ מֶשְׁתַּדְּרִין [b]לַתְבַעְתָא [c]דְּמַסְכְּלָנָא וַלְתֶשְׁבּוּחְתָא דְּעָבְדַי טָבָתֵא ׃

Et iudicibus, quia ab eo mittuntur ad vindictam delinquentium, et ad laudem operantium bona.

15 דְּהָכַנָא הוּ צֶבְיָנָא דַּאלָהָא דְּבַעֲבָדַיְכוֹן שַׁפִּירֵא [d]תֶּסְכְּרוּן פּוּמָא [e]דְּסַכְלֵא הָנוּן דְּלָא יָדְעִין לַאלָהָא ׃

Quoniã sic est voluntas Dei, vt operibus vestris bonis obturetis ora stultorum qui non norunt Deum.

16 אֵיךְ [f]בְּנַי חֵארֵא וְלָא אֵיךְ אֲנָשָׁא דַּעֲבִידָא לְהוֹן [g]חֵארוּתְהוֹן [h]תַּחֲפִיתָא לְבִישׁוּתְהוֹן אֶלָּא אֵיךְ עַבָדְוֹהִי דַּאלָהָא׃

Tanquam [1]præditi libertate, & nõ tanquã homines quibus facta est libertas eorum operimentum malitiæ ipsorum, sed tanquam serui Dei.

17 לְכָל־נָשׁ יַקְּרוּ לַאחַיְכוֹן [i]אֲחֵבוּ וּמֵן אֱלָהָא דְּחַלוּ וַלְמַלְכֵא יַקְּרוּ ׃

Omnem hominem in honore habete: Fratres vestros diligite: & à Deo timete, et reges honorate.

18 וַאִילֵין עַבְדֵא דְּאִית בְּכוֹן אֶשְׁתַּעְבְּדוּ לְמָרַיְכוֹן בַּדְחֶלְתָּא לָא בַּלְחוּד לְטָבֵא וַלְמַכִּיכֵא אֶלָּא אַף לַקְשָׁיָא וַלְעַסְקֵא׃

Et illos seruos q. sunt inter vos, [nũc alloquor:] subiecti estote dominis vestris in timore: non tantùm bonis & humanis, sed etiam duris et prauis.

19 לְהָלֵין גֵּיר אִית לְהוֹן [k]טַיְבוּתָא קְדָם אֱלָהָא לַאִילֵין דְּמֶטוּל [l]תִּארְתָּא [m]שַׁפִּירְתָּא [n]מְסַיְבְּרִין עָקָתָא דַּאתְיָן עֲלַיְהוֹן בְּעַוְלָא ׃

Illis enim est gratia coram Deo, illis [inquam] qui propter conscientiam bonã tolerant afflictiones quæ veniũt super eos per iniquitatem.

20 אִילֵין דֵּין דְּמֶטוּל [o]סַכְלוּתְהוֹן [p]מְסַיְבְּרִין אוּלְצָנָא אֵידָא תֶּשְׁבּוּחְתָּא הָוְיָא לְהוֹן אֶלָּא מָא דְּעָבְדִין אַנְתּוּן דְּשַׁפִּיר וְאַלְצִין לְכוֹן וַמְסַיְבְּרִין אַנְתּוּן הָיְדֵין יָרְבָא תֶּשְׁבּוּחְתְּכוֹן לְוָת אֱלָהָא ׃

Qui autem propter peccata sua sustinent afflictiones, quanã laus est eis? Sed quum facitis quod bonum est, & affligunt vos, ac toleratis, tunc multiplicabitur laus vestra apud Deum.

21 לְהָדָא גֵּיר אֶתְקְרִיתוּן דְּאַף מְשִׁיחָא מִית חַלָפַין וַשְׁבַק לַן הָנָא [q]טוּפְסָא דְּאַנְתּוּן בְּעֶקְבָּתֵהּ תְּהַלְכוּן ׃

Ad hoc enim vocati estis. Quia etiam Christus mortuus est pro nobis, et reliquit nobis hoc exemplum, [2]vt vos in vestigiis ipsius iretis.

הו

[a] הופכיכון דרכיכם:
[b] תבעתא נקמת:
[c] מסכלנא החוטאים:
[d] תסכרון תסגרו:
[e] סכלא בלי דעת:
[f] בני חארא בני חורים:
[g] חארותהון חופשתם:
[h] תחפיתא כסות:
[i] אחבו אהבו:
[k] טיבותא חסד:
[l] תארתא לבב:
[m] שפירתא ישר:
[n] מסיברין סובלים:
[o] סכלותהון עווניהם:
[p] מסיברין סובלים:
[q] טופסא תבנית:

[1] Ad verbum, Filii libertatum, de quo genere dicendi vide Iohan. 6, & 1. Cor. 7. in annotatione.

[2] Id est, Vt vestigia eius teneretis, & patientiam eius imitaremini.

Esa.53.9
1.ioh.3.6

Ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. 22

‖Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore ipsius.

Ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει· παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. 23

Qui cōuitiis affectus, nō vicissim cōuitiabatur: quum malis afficeretur, nōminabatur: [24]sed cōmittebat *vindictam* ei [25]qui iustè iudicat.

24 Remedium aduersus iniurias illis ostendit, nempe vt Deo causam suam commendent, Christi exemplo.

25 Videtur conuertere orationem ad dominos, qui & ipsi Dominum ac iudicem in cælis habeāt, iniurias seruis illatas, iustè (id est absque personarum acceptione) vlturum.

Esa.53.5
matth.8.17

Ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον· ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν· οὗ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἰάθητε. 24

‖[26]Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum: vt peccatis mortui, iustitiæ viueremus: cuius vibicibus sanati estis.

26 Reuocat eos Apostolus à consideratione iniuriarum quas perferre coguntur, ad cogitandam magnitudinē simul & finem beneficii à Christo accepti.

Ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενα· ἀλλ' ἐπεστράφητε νῦν ἐπὶ τὸν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν. 25

Nam eratis velut oues errantes: sed conuersi nūc estis ad pastorem & curatorem animarum vestrarū.

Κεφάλαιον γ.

Cap. III.

Col.3.18
eph.5.22

Ὁμοίως αἱ γυναῖκες, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ἵνα καὶ εἴ τινες ἀπειθοῦσι τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς ἄνευ λόγου κερδηθήσωνται, 1

SImiliter ‖vxores subiectæ *sint* suis viris, [2]vt etiā siqui non obediunt Sermoni, per vxorum cōuersationem absq; sermone lucrifiāt,

1 Tertio loco vxorum in maritos officia perscribit, subiectionem etiam illis præcipiens.

2 Nominatim de iis agit qui maritos habebant non Christianos, quas tanto magis viris suis subiectas esse oporteat, vt eos honestate ac pudicitia Domino lucrifaciant.

Ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἁγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν. 2

Vbi spectarint cum reuerentia *coniunctā* castam conuersationem vestram.

1.Tim.2.9

Ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν, καὶ περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος· 3

[3]‖Quarum ornatus non sit externus ille in nodis capillorum, & circūposito auro, vel palliorū amictu:

3 Mulierum luxū damnat, & verum ac coram Deo pretiosum earum ornatū indicat, interiorem videlicet & incorruptibilem, in placido & quieto animo positum.

Ἀλλ' ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος, ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ὅ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πολυτελές. 4

Sed occultus ille cordis homo, *situs* in incorruptione lenis ac quieti spiritus, qui est corā Deo pretiosus

Οὕτω γάρ ποτε καὶ αἱ ἅγιαι γυναῖκες αἱ ἐλπίζουσαι ἐπὶ τὸν Θεόν, ἐκόσμουν ἑαυτάς, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν· 5

[4]Ita enim olim & sanctæ illæ mulieres sperantes in Deo, ornabāt sese, subiectæ suis viris:

4 Argumentum à sanctarum mulierū, ac præsertim Saræ credentium matris, exemplo.

Gen.18.12

Ὡς Σάῤῥα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραάμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα· ἧς ἐγενήθητε τέκνα, ἀγαθοποιοῦσαι, καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν. 6

Sicut ‖Sara obediuit Abrahæ, dominum eum vocans: cuius factæ estis filiæ dum benefacitis, [5]etiam quum non terremini vllo pauore.

5 Quoniam mulieres natura sunt meticulosæ, significat se subiectionem ab eis requirere quam nec vis nec metus extorqueat.

Οἱ

Viri

22 הו דלא עבד חטיתא אף לא נכלא אשתכח בפומה :

22 *Qui non fecit peccatum, neque dolus est inuentus in ore eius:*

23 הו [a]דמצטחא הוא ולא [b] מצחא וחאש הוא ולא[c]מתלחם אלא משלם הוא דינה לדינא דכאנותא :

23 *Qui maledicebatur, et non maledicebat: & patiebatur, et non minabatur, sed tradebat [3]causam suã iudici iustitiæ.*

24 ושקל חטהין כלהון [d] ואסק אנון בפגרה לצליבא דכד מיתינן לחטיתא בזדיקותא דילה [e]נחא [f]בשומתה גיר [g]אתאסיתון :

24 *Et[4] portauit peccata omnia, et ascẽdere fecit illa cum corpore suo ad crucẽ, vt mortui peccatis per iustitiam eius viueremus. [5]maculis enim eius sanati estis.*

25 דטעין הויתון איך[h]ערבא[i]ואתפניתון השא לות[k]רעיא[l]וסעורא דנפשתכון:

25 *Quia fuistis errantes velut oues: & cõuersi estis nunc ad pastorem & curatorem animarum vestrarum.*

קפלאון ג

Cap. III.

1 הכנא אף אנתון נשא אשתעבדין לבעליכין דאילין [m] דלא מתטפסין למלתא [n] בדובריכין שפירא דלא עמלא[o]תקנין אנון :

1 *Similiter etiam vos uxores, subditæ sitis maritis vestris, vt eos qui non obtemperant Sermoni, per conuersationes vestras bonas sine labore acquiratis:*

2 כד חזין דבדחלתא [p] ובנכפותא [q]מתדברן אנתין :

2 *Videntes quòd in reuerentia et castitate vos geritis.*

3 ולא [r] תצטבתין [s] בצבתא [t]בריא [u]דגדולא דסעריכין או [x] דחשלתא דדהבא או דלבושא מיתרא :

3 *Neque ornemini ornatibus externis intorsionis capillorum vestrorum, aut excogitatione auri, aut vestimentorũ sumptuosorum:*

4 אלא אצטבתין בבר-נשא[y]כסיא דלבא ברוחא מכיכתא דלא מתחבלא צבתא דמיתר קדם אלהא:

4 *Sed ornate vos in[1] filio hominis occulto cordis, in spiritu lenitatis, qui nõ corrumpitur. [hic est] ornatus qui est sumptuosus coram Deo.*

5 הכנא גיר אף מן קדים נשא קדישתא אילין[z]דמסברן הוי באלהא [aa]מצבתן הוי נפשתהין ומשתעבדן הוי לבעליהין :

5 *Ita enim etiam olim mulieres sanctæ quæ sperabant in Deo, ornabãt seipsas, & subditæ erant maritis suis.*

6 איכנא דסרא משתעבדא הות לאברהם וקריא הות לה מרי חי דהוין אנתין לה בנתא בעבדא טבא כד לא [bb] מתתזיען אנתון מן כל דחלא :

6 *Quemadmodum Sara subdita erat Abrahæ, et vocabat eum Dominum meum: cuius estis vos filiæ in operibus bonis, [2]non perterrefactæ vllo pauore.*

[a] מצטחא מגורף: [b] מצחא מגדף: [c] מתלחם מפחיד או מוכיח: [d] אסק העלה: [e] נחא נחיה: [f] בשומתה בחבורתו: [g] אתאסיתון נרפא לכם: [h] ערבא צאן: [i] אתפניתון שבתם: [k] רעיא רועה: [l] סעורא פוקד: [m] דלא מתטפסין שאינם שומעים: [n] דובריכין דרכיכן: [o] תקנין תקנו: [p] נכפותא צניעות: [q] מתדברין הולכות: [r] תצטבתון תעדו: [s] צבתא עדים: [t] בריא חיצונים: [u] דגדולא גדילת: [x] חשלתא דדהבא חלי זהב מתוקן מיד חורש: [y] כסיא הנסתר: [z] מסברן בוטחות: [aa] מצבתן עדות: [bb] מתתזיען מתגועעות:

[3] Ad verbum, Iudicium suum.

[4] Vel, Sustulit.

[5] Intelligit aspersionem sanguinis eius quo totum eius corpus fuit commaculatum.

[1] Filium hominis occultum cordis vocat internũ hominem, qui secundum Deũ est creatus. quem alias Paulus vocat nouum & spiritualem, cui opponitur externus, vetus & carnalis.

[2] Id est, Non vi aut metu adactæ, sed sponte & liberè bonis operibus incumbentes.

1.Cor.7.3

7 Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν, ὡς καὶ συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς· εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν.

8 Τὸ δὲ τέλος, πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὔσπλαγχνοι, φιλόφρονες·

Prou.17.13, & 20.22 matth.5.39 rom.12.17 1.thess.5.15

9 Μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας· τοὐναντίον δὲ, εὐλογοῦντες· εἰδότες ὅτι εἰς τοῦτο ἐκλήθητε ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε.

Psal.34.13

10 Ὁ γὰρ θέλων ζωὴν ἀγαπᾷν, καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς, παυσάτω τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον·

Esa.1.16

11 Ἐκκλινάτω ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιησάτω ἀγαθόν· ζητησάτω εἰρήνην, καὶ διωξάτω αὐτήν.

12 Ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά·

13 Καὶ τίς ὁ κακώσων ὑμᾶς ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ μιμηταὶ γένησθε;

Matth.5.10

14 Ἀλλ' εἰ καὶ πάσχοιτε διὰ δικαιοσύνην, μακάριοι· τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταραχθῆτε·

Esa.8.12, & 13

15 Κύριον δὲ τὸν Θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. ἕτοιμοι δὲ ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος, μετὰ πραΰτητος καὶ φόβου·

Συνείδησιν

[6]‖Viri similiter, vnà versentur vt sciẽtes decet, [7]vasi muliebri vt infirmiori tribuentes honorem, [8]vtpote quum vnà etiam hæredes *sitis* gratiæ vitæ: [9]ne interrũpantur preces vestræ.

[10]Denique omnes *estote* cõcordes, mutuo molestiarum sensu affecti, fraterna præditi charitate, misericordes, comes:

[11]‖Non reddentes malum pro malo, aut conuitium pro conuitio, sed contrà, benedicentes. [12]vt qui sciatis vos ad hoc vocatos esse vt benedictionis hæreditatem possideatis.

[13]‖Itaque qui vult vitã, diligere, & videre dies bonos, coerceat linguam suam à malo, & labia sua, ne loquantur dolum:

‖Declinet à malo, & faciat bonũ: quærat pacem, & persequatur eam.

Nam oculi Domini *sunt intenti* in iustos, & aures eius in deprecationem eorum: vultus verò Domini aduersum eos qui faciunt mala.

[14]Et quis est qui affligat vos si bonitatis æmulatores fueritis?

‖Sed & *si quid* perpetiamini propter iustitiã, beati *tamen estis*. [15]Cæterùm ‖timorem eorum ne timete, neque turbamini:

Sed Dominum Deum sanctificate in cordibus vestris. [16]*Estote* autem semper parati ad respondendũ cuilibet petẽti rationem eius spei quæ in vobis est, cum lenitate & reuerentia:

6 Maritos vicissim suum officium docet, nempe vt quãto excellunt intelligẽtia ac prudentia, tanto se præstent prudentiores & magis circunspectos.

7 Argumentum secundum, Quoniam vxor etsi natura viro infirmior, tamen sit insigne viri organon ad vsus longè præstãtissimos conditum: vnde consequitur, nõ idcirco esse negligendam quoniam sit imbecillis, sed è contrario tanto magis sollicitè habendam.

8 Tertium argumentum, In eo quod longè maximum est (i. in vitæ æternæ beneficio) pares esse quæ in domestico contubernio sint impares, ac proinde minimè esse aspernandas quantumuis sint infirmæ.

9 Quartum argumentum, Vitanda omnia iurgia, quòd preces impediant, ac totum Dei cultum ad quem communiter sunt vocati maritus & vxor.

10 Rediens ad cõmunes exhortationes, concordiam commendat, & quæcunque ad pacẽ & mutuã coniunctionẽ fouendam spectant.

11 Non modò referendæ non sunt iniuriæ, sed etiam beneficiis pensandæ.

12 Argumentum à comparatis, quũ ipsi à Deo quẽ toties offendimus, vocati simus ad tantum bonum, nedum vt iniurias sibi à nobis factas vlciscatur, an nos ipsos tanta beneficentia reddemus indignos potius quàm vt mutuas offensas condonemus? Est autem digressio ad fortiter sustinendas afflictiones; ab hoc versu vsque ad finẽ huius capitis.

13 Tacita obiectio, Atqui nostra hæc patientia nihil aliud quàm malorum improbitatem fouebit, vt impunè quidẽ illi in nos grassentur, nos verò pereamus. Imò verò (respondet Apostolus Dauidis ipsius verbis) Sine noxa viuere, & fugientem etiam pacem persequi, iter est ad felicem & tranquillam pacem. Quòd si quis iustè agendo affligitur, Dominus omnia obseruat, suo tempore pios clamantes liberaturus & improbos perditurus.

14 Secundum argumẽtum, Impii lacessiti, magis ac magis proteruiunt: itaque beneficiis potius sunt vincendi. Quòd si ne sic quidẽ possint lucrifieri, nihilominus tamen beati erimus si propter iustitiam affligamur.

15 Consilium certissimum in afflictionibus quantumuis terribilibus, sibi animo constare. At quomodo hoc consequemur? Si Deum sanctificauerimus in animis nostris: id est, si in eum vt omnipotentem, vt hominum amatorem, vt verè bonum ac veracem, recumbamus.

16 Vult nos propter iustitiam afflictos, solicitos esse non de vita nostra vel abnegatione veritatis, vel pari violentia, aut aliis eiusmodi artibus redimenda, sed potius de ratione fidei nostræ intrepidè quidem sed tamen cum placido & Dei reuerentiæ pleno spiritu reddenda, vt non habeant hostes quod meritò possint obiicere, sed potius suiipsorum eos pudeat.

7 ואנתון גברא הכנא [a] עמרו עם נשיכון בידעתא ואיך [b] דלמאנא [c] מחילא באיקרא אחודו אנין מטול דאף הנין עמכון ירתן מוהבתא דחיא דלעלם ולא תהוון [d] מתתקלין בצלותכון :

Vósque viri, similiter habitate cum vxoribus vestris secundum sciẽtiam, et tanquam vasa debilia in pretio habete eas, eo quòd etiam ipsæ vobiscum hæredes erunt doni vitæ quæ est in æternum: & ne sitis impingentes in precibus vestris.

8 [e] שולמא דין דתהוון כלכון [f] באוויותא והויתון [g] חשין עם אילין דחשין ורחמין חד לחד והויתון [h] רחמתנין ומכיכין :

Tandem autem vt sitis omnes vos in concordia, & sitis dolentes cum iis qui dolent, et amantes vnus alium, et estote misericordes et mansueti.

9 ולאנש בישתא חלף בישתא לא תפרעון ואף־לא [i] צוחיתא חלף צוחיתא אלא דלקובלא דהלין הויתון מברכין להדא גיר אתקריתון ד דבורכתא [k] תארתון :

Et nemini malum pro malo rependatis: neque etiam conuitium pro conuitio, sed quod contrariũ est illis, benedicite. ad hoc enim vocati estis vt benedictionem hæreditate cõsequamini.

10 מן [l] דצבא הכיל [m] חיא [n] ורחם [o] יומתא [p] טבא [q] למחזא יטר לשנה מן בישתא וספותה דלא ימללן [r] נכלא :

Qui vult igitur vitã, & diligit dies bonos videre, custodiat suam linguã à malo, et sua labia, vt non loquantur dolum.

11 [s] יעבר מן בישתא ויעבד טבתא ויבעא שלמא וירהט בתרה :

Recedat à malo & faciat bonum, et quærat pacem & [3] sectetur eam.

12 מטול דעינוהי דמריא על זדיקא ואדנוהי למשמע אנון ואפוהי דמריא על בישא :

Quia oculi Domini super iustos, & aures eius vt audiant eos: et facies Domini super malos.

13 ומנו דיעבד לכון בישתא אן תהוון [t] טננא דטבתא :

Et quísnam est qui faciat vobis malum, si fueritis æmulatores bonorum?

14 ואן הו [u] דתחשון על אפי [x] כאנותא טוביכון ולא תדחלון מן אילין דמדחלין לכון ולא [y] תשתגשון :

Et si [contingat] vt patiamini propter iustitiam, beati estis: & ne timeatis ab illis qui territant vos, neque conturbemini.

15 אלא קדשו בלבותכון למריא משיחא והויתון [z] מטיבין [aa] למפק ברוחא לכל [bb] דתבע לכון מלתא על סברא דהימנותא במכיכותא ובדחלתא :

Sed sanctificate in cordibus vestris Dominum Christum, & sitis parati ad defensionẽ apud omnem qui quærit à vobis sermonem de spe fidei, cum mãsuetudine & cum reuerentia.

[a] עמרו שכנו :
[b] מאנא כלים :
[c] מחילא חלשים :
[d] מתתקלין כושלים :
[e] שולמא סוף דבר :
[f] אויותא הסכמה :
[g] חשין מתעצבים :
[h] רחמתנין רחמנים :
[i] צוחיתא גידוף :
[k] תארתון תירשו :
[l] צבא חפץ :
[m] חיא חיים :
[n] רחם אוהב :
[o] יומתא ימים :
[p] טבא טובים :
[q] למחזא לראות :
[r] נכלא מרמה :
[s] יעבר יסור :
[t] טננא מקנאים :
[u] תחשון תסבלו :
[x] כאנותא הצדק :
[y] תתגשגון תתבהלו :
[z] מטיבין מוכנים :
[aa] מפק ברוחא התנצלות :
[bb] תבע לכון דורש מכם :

[3] Ad verbum, Currat post eam. Hebraismus.

mmm.ij.

כד

Συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθήν· ἵνα ἐν ᾧ καταλαλῶσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, καταισχυνθῶσιν οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν Χριστῷ ἀναστροφήν. 16

Conſcientiam bonam habentes: vt pro eo quod loquuntur aduerſum vos tanquam maleficos, pudefiant qui inceſſunt veſtram bonam in Chriſto conuerſationem.

Κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιοῦντας (εἰ θέλει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ,) πάσχειν, ἢ κακοποιοῦντας· 18

[17]Melius enim *eſt* vt bene agētes (ſi ita velit Dei voluntas) malis affi ciamini, quàm malè agentes:

Rom.5.6 heb.9.15

Ὅτι καὶ Χριστὸς ἅπαξ περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαθε, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ἵνα ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ Θεῷ, θανατωθεὶς μὲν σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι. 18

[18]‖Nā & Chriſtus ſemel pro peccatis paſſus fuit, [19]iuſtus pro iniuſtis, [20]vt nos ad Deum adduceret, [21]mortificatus quidem carne, viuificatus autem Spiritu.

Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν, 19

[22]Per quem etiam ſpiritibus qui *ſunt* in carcere profect⁹ prædicauit,

Genes.6.14 Matth.24.38 luc.17.26

Ἀπειθήσασί ποτε, ὅτε ἅπαξ ἐξεδέχετο ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῶε, κατασκευαζομένης κιβωτοῦ, εἰς ἣν ὀλίγαι (τουτέστιν ὀκτὼ) ψυχαὶ διεσώθησαν δι' ὕδατος. 20

Olim immorigeris, ‖quum ſemel expectabat Dei patiētia in diebus Noe, quū appararetur arca: in qua paucæ, (id eſt octo) animæ ſeruatæ ſunt in aqua.

Ὃ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα (οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεὸν) δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, 21

[23]Cui nunc correſpondens exemplar baptiſmi, nos quoque ſeruat, (non quo carnis ſordes abiiciūtur, ſed quo fit vt bona cōſcientia Deū interroget) [24]per reſurrectionem Ieſu Chriſti,

Ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, πορευθεὶς εἰς οὐρανὸν, ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων. 22

Qui eſt ad dexteram Dei, profectus in cælum, ſubiectis ipſi Angelis & poteſtatibus ac virtutibus.

Κεφάλαιον δʹ

Cap. IIII.

Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε, ὅτι ὁ παθὼν ἐν σαρκὶ, πέπαυται ἁμαρτίας, 1

QVum igitur Chriſtus paſſus ſit pro nobis carne, vos quoq; eadē cogitatione armamini, *nempe* quòd qui paſſus eſt in carne, deſtitit à peccato,

Εἰς

17 *Ratio duplici paradoxo Chriſtiano conſtans: vno, quoniam ſi ſemel omnino ſubeundæ ſunt afflictiones, præſtat iniuſtè quàm meritò affligi: altero, quoniā non temere ſed Dei noſtri voluntate ſic affligimur.*

18 *Probatio vtriuſque paradoxi, prolato Chriſti ipſius (noſtri archetypi) exemplo, vt qui non propter ſua peccata (quæ nulla erant) ſed pro noſtris fuerit afflictus, & quidem ex Patris decreto.*

19 *Argumentum à cōparatis, Paſſus eſt Chriſtus iuſtus pro nobis iniuſtis; & nos iniuſtos pœnitebit pati pro iuſti nomine?*

20 *Aliud argumētum, partim à connexis ſumptum, (Quoniam videlicet qua via Chriſtus inceſſit, eadem & nos ad Patrem ſuum adducit) partim à cauſa efficiente, Quoniam nimirum Chriſtus non modò proponitur pro exemplo quod imitemur, ſed etiam ſua virtute nos in omnibus iſtis viæ aſperitatibus ſuſtinet, donec ad Patrem nos adducat.*

21 *Aliud argumentum ab iſtarum afflictionū exitu feliciſſimo, in quo etiam Chriſt⁹ nobis & exēplo & virtute præit, vt qui grauiſſima quidem ſit ad mortē vſque perpeſſus, ſed altera tātùm ſui parte, nempe carne, ſiue humana natura: ſed tamen victor diuinitatis ſuæ vi euaſerit.*

22 *Tacita obiectio, Chriſtus quidem hoc potuit nos autē quid? Imò (reſpondet Apoſtolus) hāc ipſam virtutem omnibus ſeculis Chriſtus & ſeruādis piis, quamuis paucisſimis & calamitoſiſſimis, & ſuorum hoſtium rebellioni vindicandæ exeruit, vt ex diluuij hiſtoria liquet. Chriſtus enim is eſt qui temporibus illis quum Deus patientiſſimus terminum ad reſipiſcendum mūdo definiſſet, adfuit, non quidem corporali præſentia, ſed diuina illa ſua virtute, prædicans reſipiſcentiam, per os videlicet ipſius Noe arcam apparantis, ſpiritibus illis immorigeris qui nunc in carcere ſeruantur, plenam ſuæ rebellionis mercedem expectantes, & paucos illos (id eſt octo omnino capita) in aquis ſeruauit.*

23 *Applicatio anagogica ſuperioris exempli ad tempora aduentum Chriſti conſequuta. Fuit enim illa Noe conſeruatio in aquis, noſtri baptiſmi figura: minimè id quidem quaſi materialis illa baptiſmi aqua nos ſeruet, vt aquæ illæ arcam ſuſtinentes, Noe ſeruarunt: ſed quia Chriſtus vi ſua interiore, quam baptiſmus exterior adumbrat, nos ablutos conſeruat, vt poſſimus Deum bona conſcientia inuocare.*

24 *Eadem illa virtus qua Chriſtus reſurrexit, & nunc in cælum euectus, omnem poteſtatem accepit, nos hodie tuetur ac conſeruat.*

1 *Abſoluta digreſſione, iam ad intermiſſam exhortationem redit, arrepta occaſione ex eo quod de Chriſti morte & reſurrectione dixerat, ſanctificationem noſtram ſic definiens, vt ſanctificari idem ſit atque pati in carne, id eſt deſiſtere à noſtra illa vitioſitate: & reſurgere Deo, id eſt virtute Spiritus ſancti renouari, vt quod reliquum eſt vitæ, ex Dei voluntate tranſigamus.*

16 כַּד אִית לְכוֹן [a] תְּאַרְתָּא טָבְתָא אֵיכַנָא דְהָנוֹן דַמְמַלְלִין עֲלַיְכוֹן אֵיך דְעַל אֱנָשָׁא בִישֵׁא יְבַהֲתוּן אֵיך אֱנָשָׁא [b] דְטָלְמִין [c] לְדוּבָרַיְכוֹן שַׁפִּירֵא דְבַמְשִׁיחָא :

[a] תארתא לבב :
[b] טלמין דוברים רע :
[c] דוברינון דרכיכם :

Existente vobis conscientia bona: vt ii qui loquuntur de vobis tãquam de hominibus malis, erubescant, tanquam viri qui calumniantur conuersationes vestras bonas quæ sunt in Christo.

17 [d] עֲדְרָא הִי לְכוֹן גֵיר כַּד עָבְדִין אַנְתּוֹן עֲבָדֵא טָבֵא תֶסַבְּלוּן בִישָׁתָא אִן הָכִיל הָכַנָא הָו צֶבְיָנָא דַאלָהָא וְלָא כַּד עָבְדִין אַנְתּוֹן בִישָׁתָא :

[d] עדרא מועילה :

Iuuat enim vos, quum facientes opera bona, sustinetis mala, (si modò ita voluntas est Dei) et non quum facitis ipsi mala.

18 מֶטוּל דָאַף מְשִׁיחָא חֲדָא זְבַן מִית חֲלָף חַטָהַיִן זַדִיקָא חֲלָף חַטָיֵא דִיקָרְבְכוֹן לַאלָהָא וּמִית בַּפְגַר וַחְיָא בְרוּחַ :

Nam etiam Christus [6] semel mortuus est pro peccatis, iustus pro peccatoribus, vt vos offerret Deo, & mortuus est in corpore, & vixit in spiritu.

[6] Ad verbum, Vno tempore. Hebraismus.

19 וַאכְרֵז לְנַפְשָׁתָא אִילֵין [e] דַאחִידָן הֲוַי [f] בַּשְׁיוֹל :

[e] אחידן אחוזות :
[f] שיולשאול :

Et prædicauit animabus illis quæ inclusæ fuerunt in sepulchro:

20 הָלֵין דְמֵן קְדִים לָא [g] אֶתְטְפִּיסִי הֲוַי בְיוֹמָתֵה דְנוּחַ כַּד [h] מַגָרְרַת רוּחֵה דַאלָהָא פֶּקְדַת דְתֶהְוֵא [i] קִיבוּתָא עַל סַבְרָא דַתְיָבוּתְהוֹן וַתְמָנֵא נַפְשָׁן בַלְחוּד [k] עֲלֵין לָה וַחְיַי בְמַיָא :

[g] אתטפיסי הקשיבו :
[h] מגרת רוחה אריכות אפיו :
[i] קיבותא תיבה מלשון יון :
[k] עלין כאו :

Quæ antea non obedientes fuerant in diebus Nuach, quum lõganimitas Dei præciperet vt fieret arca, propter expectationem conuersionis eorum, et octo animæ tãtùm ingressæ sunt in eã, & saluæ factæ sunt per aquas.

21 דָאַף אַנְתּוֹן בֵה בְהָו [l] טוּפְסָא חָאִין אַנְתּוֹן [m] בְמַעֲמוּדִיתָא לַו כַּד פַגְרָא [n] מְשִׁיגִין אַנְתּוֹן מֵן צָאתָא אֶלָא כַּד מַוְדִין אַנְתּוֹן בַאלָהָא [o] בְתְאַרְתָּא דַכִיתָא וּבַקְיָמְתֵה דְיֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא :

[l] טופסא תבנית :
[m] מעמודיתא טבילה :
[n] משיגין רוחצים :
[o] תארתא לבב :

Secundum quem typum vos quoque salui facti estis per baptismum (non corpore abluti à sordibus, sed confitentes Deum in conscientia pura) & resurrectionem Ieschua Christi:

22 הָו [p] דֶאתְעַלִי לַשְׁמַיָא וְאִיתַוְהִי עַל יַמִינָא דַאלָהָא וֶאשְׁתַעְבַדוּ לֵה מַלְאכֵא וְשַׁלִיטָנֵא וְחַיְלָוָתָא :

[p] אתעלי הועלה :

Qui sublatus est in cælum, et est ad dexteram Dei, et subiiciuntur ei Angeli & principatus et potestates.

קֵפָלֶאוֹן ד

Cap. IIII.

1 אֶן מְשִׁיחָא הָכִיל [q] חַשׁ חֲלָפַיְכוֹן בַבְסַר וָאַף אַנְתּוֹן בֵה בְהָנָא רַעְיָנָא אֶזְדַיְנוּ כֻל מַן דְמָאֵת גֵיר בְפַגְרֵה [r] שְׁלִי לֵה מֵן כֻלְהוֹן חַטָהֵא :

[q] חש סבל :
[r] שלי חדל :

SI Christus igitur passus est pro vobis in carne, vos quoque iuxta eãdẽ cogitationem armemini. Quisquis enim moritur in corpore suo, desinit ab omnibus peccatis.

Εἰς τὸ μηκέτι ἀνθρώπων ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ θελήματι Θεοῦ τὸν ἐπίλοιπον ἐν σαρκὶ βιῶσαι χρόνον. 2

Vt non amplius cupiditatibus hominum, ſed volũtati Dei, quod reliquum eſt temporis in carne viuat.

Ephes.4.23

Ἀρκετὸς γὰρ ἡμῖν ὁ παρεληλυθὼς χρόνος τοῦ βίου τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι, πεπορευμένους ἐν ἀσελγείαις, ἐπιθυμίαις, οἰνοφλυγίαις, κώμοις, πότοις, καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλολατρείαις. 3

[3]‖Satis enim eſt nobisquòd anteacto vitæ tempore libidinem Gẽtiũ patrauerimus, quũ incederemus in proteruiis, cupiditatib⁹, vinolẽtiis, comeſſationibus, cõpotationibus, & nefariis ſimulacrorum cultibus.

Ἐν ᾧ ξενίζονται, μὴ συντρεχόντων ὑμῶν εἰς τὴν αὐτὴν τῆς ἀσωτίας ἀνάχυσιν, βλασφημοῦντες· 4

Quamobrẽ *illi*, nõ cõcurrentibus vobis ad eãdẽ luxus ꝓfuſionẽ peregrinari ſibi vidẽtur, blaſphemãtes.

Οἳ ἀποδώσουσι λόγον τῷ ἑτοίμως ἔχοντι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. 5

Qui redditurі ſunt rationẽ ei qui paratus eſt ad iudicãdum viuos & mortuos.

Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη, ἵνα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους σαρκί, ζῶσι δὲ κατὰ Θεὸν πνεύματι. 6

[4]Nã idcirco mortuis quoq; prædicatum eſt Euangelium, vt damnarentur quidem ſecundumhomines *id eſt* carne, viuerent autem ſecundum Deum, *id eſt* Spiritu.

Πάντων δὲ τὸ τέλος ἤγγικε. σωφρονήσατε οὖν καὶ νήψατε εἰς τὰς προσευχάς. 7

[5]Omnium autem finis imminet. Eſtote igitur ſobrii & vigilãtes ad orandum.

Prou.10.12

Πρὸ πάντων δὲ τὴν εἰς ἑαυτοὺς ἀγάπην ἐκτενῆ ἔχοντες· ὅτι ἀγάπη καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. 8

[6]Ante omnia verò charitatẽ alii in alios propẽſam habẽtes: nã‖charitas operiet multitudinẽpeccatorũ.

Rom.12.13
heb.13.2

Φιλόξενοι εἰς ἀλλήλους, ἄνευ γογγυσμῶν. 9

[7]‖Hoſpitales eſtote alii erga alios ſine murmurationibus.

Rom.12.6
phil.2.14

Ἕκαστος καθὼς ἔλαβε χάρισμα, εἰς ἑαυτοὺς αὐτὸ διακονοῦντες, ὡς καλοὶ οἰκονόμοι ποικίλης χάριτος Θεοῦ. 10

[8]Vt ‖quiſque accepit donũ, *ita* alius in aliũ illud ſubminiſtrãtes, [9]vt boni diſpẽſatores variæ Dei gratiæ.

Εἴτις λαλεῖ, ὡς λόγια Θεοῦ· εἴτις διακονεῖ, ὡς ἐξ ἰσχύος ἧς χορηγεῖ ὁ Θεός· ἵνα ἐν πᾶσι δοξάζηται ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἐστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. 11

[10]Siquis loquitur, *loquatur* vt eloquia Dei: ſiquis miniſtrat, *miniſtret* tanquã ex viribus quas ſuppeditat Deus: vt in omnibus glorificetur Deus per Ieſum Chriſtum, cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum. Amen.

Ἀγαπητοί, μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένῃ, ὡς ξένου ὑμῖν ξυμβαίνοντος· 12

[11]Chariſſimi, ne tanquã hoſpites, [12]exploratione illa per ignem quæ fit in vobis ad veſtri experimentũ, percellimini, vt ſi peregrinum aliquid vobis accideret.

2 Memoria turpitudinis anteactæ vitæ in peccatorum ſordibus, ad ſeriam reſipiſcẽtiã nos inuitat.

3 Ne peruerſis hoſtium de nobis iudiciis & calũniis moueamur, opponendũ eſt extremũ illud Dei iudiciũ quod eos manet, quum nemo prorſus, ſiue tũ viuus deprehẽdatur, ſiue antea mortu⁹ fuerit, ſit illud effugiturus.

4 Digreſſio, quoniã extremi illius iudicij vniuerſalis mentionẽ fecerat. Occurrit autẽ obiectioni, Quũ Chriſtus non ita pridem aduenerit, videri excuſationem habituros qui antea mortui ſunt. Hoc verò pernegat Apoſtolus, Quoniã (inquit) idem hoc Euangeliũ fuit illis etiam annũtiatũ, (Iudæos enim alloquitur) idque in eũdem finem atque nunc vobis illud annuntio, nempe vt carne, (id eſt vitioſitate illa quæ in hominib⁹ regnat) abolita, virtute Spiritus Dei ſe gubernari paterẽtur.

5 Redit ad propoſitum, addito argumẽto à circunſtantia tẽporis, Quòd vltimus ille finis immineat, ac proinde tanto diligentius ſit vigilandũ & precandum vera cũ animi ſobrietate.

6 Charitatem mutuam commẽdat, ex eo quòd innumerabilia peccata veluti ſepeliat, ac proinde pacis ac concordiæ ſit fautrix & conſeruatrix. Qui enim inter ſe amant, mutuas offenſas facilè condonant.

7 Ex multis charitatis officiis, vnum cuius tum præſertim maximus erat vſus, nominatim commendat, nempe hoſpitalitatem, quã vult eſſe voluntariam ac planè benignam.

8 Charitatis vſum oſtendit, nempe vt quod quiſque donũ proprium habet, ad proximi vtilitatem referat.

9 Ratio, Quia quicquid habemus donorum, hac lege accepimus à Deo, vt ſimus ipſius œconomi.

10 Species duas iſtorum donorum vt præcipuas commemorat, nẽpe docendi munus in Eccleſia, & reliquas Eccleſiaſticas functiones, in quibus duo ſint in primis obſeruanda: nempe vt purum Dei verbũ doceatur, & quicquid geritur, ad Dei Patris in Chriſto gloriã veluti ſcopum, referatur.

11 Quoniam cum ſincera religionis profeſſione crux eſt coniuncta, commodè repetit Apoſtolus quod prius attigerat, nos commonefaciẽs, ne afflictionibus, vt re quapiã noua & inſolẽte, perturbemur.

12 Ratio prima, Quoniã Domin⁹ hoc velut igni minimè vult nos cõſumere ſed excoquere ac perficere.

2 דלא [a]מכיל [b]לרגיגתא דבני־נשא יחא כמא זבנא דאיתוהי בפגרא אלא לצבינא דאלהא :

Vt non deinceps concupiſcentiis filiorum hominis viuat, quanto tempore eſt in corpore, ſed voluntati Dei.

3 ספק גיר זבנא הו דעבד [c]דפלחתון בה צבינא דחנפא [d]באסוטותא [e]וברויותא [f]ובצחנותא ובזמרא [g]ובפולחנא דשאדא :

Sufficit enim tempus illud quod præteriit, in quo[1] *operati eſtis voluntatem profanorum in crapula & in ebrietate, in fœtore, & in comeſſatione, & in cultu dæmoniorum.*

4 והא השא [h]מתדמרין ומגדפין עליכון בדלא [i]משתרחיתון עמהון בהי אסוטותא קדמיתא :

Et ecce, nunc obſtupeſcunt, et blaſphemant vos in eo quòd non ſtulteſcitis cum ipſis in eadē crapula priſtina.

5 הנון דיהבין פתגמא לאלהא הו דעתיד למדן מיתא וחיא :

Qui reddent rationem Deo, qui iudicaturus eſt mortuos & viuos.

6 מטול הנא גיר [k]אסתבר אף למיתא [l]דיתתדינון איך בני נשא בבסר ויחון באלהא ברוח :

Propter hoc enim euangelizatum eſt etiam mortuis, vt iudicarentur ſecundum filios hominis in carne, & viuerent ſecundum Deum in ſpiritu.

7 [m]מטית לה דין [n]חרתא דכל מטול הנא [o]אתנכפו [p]ואתתעירו לצלותא :

Appropinquat autem finis vniuerſi. propter hoc ſobrii eſtote, & vigilate ad orationem:

8 וקדם כל מדם [q]חובא חריפא [r]לות חדדא יהוא לכון חובא גיר מחפא סוגאא דחטהא :

Et ante omnia charitas prompta vnius erga aliū ſit vobis. charitas enim operit multitudinē peccatorum.

9 והויתון רחמין אכסניא דלא [s]רטנא :

Et eſtote amantes hoſpites ſine murmuratione.

10 וכל־נש מנכון מוהבתא דקבל מן אלהא ישמש בה לחברוהי איך רבי בתא טבא [t]דטיבותא מפרשתא דאלהא :

Et vnuſquiſque ex vobis donūquod accepit à Deo, ſubminiſtret proximis ſuis, tanquam diſpenſatores boni gratiæ diuerſæ Dei.

11 כל מן דימלל איך מלתא דאלהא ימלל וכל מן דמשמש איך דמן חילא הו דאלהא יהב לה דבכל דעבדין אנתון ישתבח אלהא ביד ישוע משיחא הו דדילה הי תשבוחתא ואיקרא לעלם עלמין אמין :

Quiſquis loquitur, tanquam ſermonem Dei loquatur: & quiſquis miniſtrat, tanquam qui [miniſtret] ex virtute quam Deus dedit ei: vt in omnibus quæ facitis, laudetur Deus[2] *per Ieſchua Chriſtū, cuius eſt gloria & honor in ſeculum ſeculorum. Ammin.*

12 חביבי לא [u]תתדמרון בנסיונא דהוין לכון איך דמדם נוכרי [x]גדש לכון מטול [y]דלבוחרנכון הו הוין :

Dilecti mei, ne obſtupeſcatis propter tentationes quæ contingunt vobis, tanquam alienum quiddam eueniat vobis, quia ad probationem veſtram fiunt.

אלא mmm.iiij.

[a] מכיל עוד :
[b] רגיגתא תאוות :
[c] פלחתון פעלתם :
[d] אסוטותא אכילה ושתיה בלי מדה :
[e] רויותא שכרון :
[f] צחנותא סרחון :
[g] פולחנא דשאדא עבודת השדים :
[h] מתדמרין משתאים :
[i] משתרחיתון משתגעים אתם :
[k] אסתבר התבשר :
[l] יתתדינון ישפטו :
[m] מטית קרבה :
[n] חרתא אחרית :
[o] אתנכפו אכלו ושתו במידה :
[p] אתתעירו התעוררו :
[q] חובא אהבה :
[r] לות חדדא ליחד :
[s] רטנא תלונה :
[t] טיבותא חסד :
[u] תתדמרון תתמהו :
[x] גדש קורה :
[y] בוחרנכון בהיגתכם :

[1] Id eſt, Ea feciſtis quæ ſolent placere iis qui ſunt alieni à Deo.

[2] Ad verbum, Per manum Ieſchua Chriſti. Hebraiſmus.

Ἀλλὰ καθὼς κοινωνεῖτε τοῖς τοῦ Χριστοῦ παθήμασι, χαίρετε, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρῆτε ἀγαλλιώμενοι. 13

Matth.5.10

14 Εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι· ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται· κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται.

Μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς, ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιὸς, ἢ ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος· 15

Εἰ δὲ ὡς Χριστιανὸς, μὴ αἰσχυνέσθω, δοξαζέτω δὲ τὸν Θεὸν ἐν τῷ μέρει τούτῳ. 16

Ὅτι ὁ καιρὸς τοῦ ἄρξασθαι τὸ κρίμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ πρῶτον ἀφ' ἡμῶν, τί τὸ τέλος τῶν ἀπειθούντων τῷ τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίῳ; 17

Prou.2.31

Καὶ, εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; 18

Ὥστε καὶ οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς πιστῷ κτίστῃ παρατιθέσθωσαν τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν ἐν ἀγαθοποιΐᾳ. 19

Κεφάλαιον ε΄.

Πρεσβυτέρους τοὺς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ ὁ συμπρεσβύτερος καὶ μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων, ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός, 1

Ποιμάνατε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ, ἐπισκοποῦντες μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἑκουσίως· μηδὲ αἰσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως· 2

Μηδ' ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου. 3

Καὶ φανερωθέντος τοῦ ἀρχιποίμενος, κομιεῖσθε τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον. 4

[13]Imò in eo quòd conſortes eſtis afflictionum Chriſti, gaudete: vt & quum patefiet eius gloria, gaudeatis exultantes.

[14]‖Si probris afficimini in nomine Chriſti, beati *eſtis*: quoniã & gloriæ & Dei Spiritus ſuper vos requieſcit: *qui* quod ad illos quidem attinet, blaſphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

[15]Ne quis igitur veſtrûm affligatur vt homicida, aut fur, aut maleficus, aut alienarum rerũ inſpector:

Sed ſi vt Chriſtianus, ne pudefiat, imò glorificet Deum hac in parte.

[16]Nã tẽpus *eſt* quo incipiat iudiciũ à domo Dei. [17]quòd ſi primùm *incipit* à nobis, quis *erit* finis eorum qui non parent Dei Euangelio?

‖Et, ſi iuſtus vix ſeruatur, impius & peccator vbi comparebit?

[18]Itaque qui affliguntur ex voluntate Dei, tanquam fideli conditori commendent animas ſuas benefaciendo.

Cap. V.

P[1]Reſbyteros qui inter vos ſunt, [2]precor ego vnà preſbyter ac teſtis afflictionum Chriſti, atque idem gloriæ patefaciendæ conſors,

[3]Paſcite Dei [4]gregem [5]qui penes vos eſt, [6]curam illius agentes nõ coactè, ſed libenter: non turpiter affectantes lucrum, ſed prõpto animo:

Neque vt dominantes cleris, ſed vt qui ſitis exemplaria gregis.

[7]Et quum apparuerit ille Paſtorũ princeps, reportabitis immarceſcibilem illam gloriæ coronam.

13 Altera ratio; Quoniam diuerſiſsimæ ſunt piorum & impiorum afflictiones tribus in rebus: Primùm quia ſoli pii in afflictionibus cum Chriſto communicant, ac proinde gloriæ quoque ipſius ſuo tandem tempore participes fient.

14 Secundo, Quia quamuis infideles lõgè aliter ſtatuant, vt qui pios affligendo ſint in Deum blaſphemi, tamen pij eo ipſo quòd tot probris afficiuntur, vera gloria ſpirituali à Deo afficiuntur, & ipſorum adoptio a Dei Spiritu in ipſis obſignatur

15 Tertium diſcrimen, Quia nõ ob ſcelera affliguntur pij, ſed ob iuſtitiam, vt Chriſtiani: Vnde fit vt crux quũ ſit illis fidei ac iuſtitiæ teſtimonium, nõ triſtitiæ ſed inenarrabilis cuiuſdam lætitiæ argumentum ipſis ſubminiſtret. Proponit autem hoc tertiũ diſcrimen Apoſtolus ſub exhortationis forma.

16 Tertia ratio, quia totius mundi Dominus de ſuis domeſticis potiſsimùm ſolicitus, idcirco illos in primis caſtigat, ita tamẽ vt in ſua etiam maxima ſeueritate modũ teneat. hoc autem quũ ſemper alias cõſueuerit, nunc potiſsimùm facit quum ſeipſum Eccleſiæ ſuæ præſentem exhibuit.

17 Ne pij vmbratili illa impiorum felicitate offendantur, quaſi Deus non ſit mundi gubernator, quũ impiis bene ſit, piis autem malè, docet nos Apoſtolus à comparatis colligere, Deum qui ne ſuis quidem parcat quominus eos ſub cruce erudiat, ſuo tandem tempore longè aliter tractaturũ rebelles & impios, quos ſemel perdere conſtituit.

18 Concluſio, Quũ non temere ſed ex Dei voluntate pii affligantur, illis minimè eſſe deſperandũ, ſed nihilominus in ſanctitatis & beneficentiæ via pergendum, ſeſe Deo ſuo fideli conditori (id eſt Patri) commendando.

1 Peculiariter deſcribit preſbyterorum (i. eorum qui Eccleſiæ curam gerunt) officium. 2 Præfatur à ſuæ perſonæ circunſtãtia, ſe videlicet vt ipſorum collegam, non de rebus incompertis, ſed quas optimè omnium eſſet expertus, cum eis agere, & eam ipſam conditionem eis proponere quam ipſe prior ſubierit, quum & labores eoſdem ſuſtineat, & ſpem etiam communem cum eis habeat. 3 Primus Canon, Qui paſtor eſt, gregem paſcito. 4 Secundus, Paſtor gregem non ſuum, ſed Dei eſſe cogitato. 5 Tertius, Paſtores non alienos greges inuadunto, ſed ſibi à Deo commiſſum paſcunto. 6 Quartus, Paſtores non coactè, ſed libenter non auarè, ſed animo in gregem propenſo: non, vt domini ſortis & hæreditatis Dei, ſed vt eius miniſtri, Eccleſiam Verbo & ſanctæ ac inculpatæ vitæ exemplo gubernanto. 7 Ne hominum perfidia vel etiam crudelitate frangantur paſtorum animi, monet eos vt in ſummum illum Paſtorem & coronam in cælis repoſitam, perpetuò intueantur.

13 אלא חדו דמשתותפין אנתון [a]לחשוהי דמשיחא דהכנא אף בגלינא דתשבוחתה תחדון [b]ותרוזון :

13 *Sed gaudete quòd consortes fiatis passionibus Christi, vt ita etiam in reuelatione gloriæ eius gaudeatis & exultetis.*

[a] חשוהי צרות שסבל הוא : [b] תרוזון תגילו :

14 ואן מתחסדין אנתון על אפי שמה דמשיחא [c]טוביכון דרוחא משבחתא דאלהא [d]מתתניחא עליכון :

14 *Et si probris afficimini pro nomine Christi, beati estis: quia Spiritus gloriosus Dei requiescit super vos.*

[c] טוביכון אשריכם : [d] מתתניחא נחה :

15 בלחוד לא אנש מנכון איך קטולא או איך גנבא או איך עבד בישתא יהוא [e]חאש :

15 *Tantummodo, nequis ex vobis tanquam homicida, aut tanquam fur, aut tanquam patrator malorum patiatur.*

[e] חאש סובל :

16 אן דין חאש איך [f]כריסטינא לא יבהת אלא ישבח לאלהא בה בהנא שמא :

16 *Si autem patiatur tanquam Christianus, non erubescat, sed glorificet Deum eo ipso nomine.*

[f] כריסטינא משיחיי מלשון יון :

17 מטול [g]דזבנא הו [h]דישרא דינא מן ביתה דאלהא אן דין מנן משרא אידא הי חרתא דאילין דלא [i]מתתפיסין [k]לסברתה דאלהא :

17 *Quia tempus est vt incipiat iudiciũ à domo Dei: si autem à nobis incipit, quisnam erit finis eorum qui nõ obediunt Euangelio Dei?*

[g] זבנא העת : [h] ישרא יתחיל : [i] מתתפיסין מקשיבים : [k] סברתה בשורתו :

18 ואן זדיקא [l]למחסן חיא רשיעא וחטיא איכא משתכח :

18 *Et si iustus vix seruatur, improbus & peccator vbi inuenitur?*

[l] למחסן במעט :

19 מטול הנא אילין [m]דחשין [n]איך צבינה דאלהא [o]יגעלון לה נפשתהון בעבדא שפירא איך [p]דלברויא מהימנא :

19 *Propter hoc, qui patiuntur secundũ voluntatem Dei, commendent ei animas suas in operibus bonis, tanquam creatori fideli.*

[m] חשין סובלים : [n] איך לפי : [o] יגעלון יפקידו : [p] ברויא בורא :

קפלאון ה

Cap. V.

1 בעא אנא דין מן קשישא דאית בכון אנא קשישא חברכון וסהדא [q]דחשוהי דמשיחא ושותפא דשובחה הו דעתיד דיתגלא :

1 *PEto autem à senioribus qui sunt in vobis, ego senior, socius vester et testis passionum Christi, atque consors gloriæ eius quæ reuelabitur:*

[q] חשוהי צרותיו :

2 רעו מרעיתא דאלהא [r]דמשלמא לכון [s]וסעורו רוחנאית לא [t]בקטירא אלא בצבינא לא ביותרנא טנפא אלא מן כלה לבכון :

2 *Pascite gregem Dei traditum vobis, et curam habete [illius] spiritualiter, non coactè, sed voluntariè, non in lucro turpi, sed ex toto corde vestro.*

[r] משלמא נמסר : [s] סעורו שימו לב עליו ברוח : [t] בקטירא בחזקה :

3 לא איך מריא דמרעיתא אלא איך דתהוון להון דמותא שפירתא :

3 *Non tanquam domini gregis, sed sicut sitis eis exemplar bonum.*

4 דכד יתגלא [u]רב רעותא תקבלון מנה [x]כלילא דשובחא דלא [y]חמא :

4 *Vt quum reuelabitur princeps pastorum, recipiatis ab eo coronam gloriæ quæ non marcescit.*

[u] רב רעותא שר הרועים : [x] כלילא עטרת : [y] חמא תבול :

ואנתון

Et

Rom.12.18
iac.4.6

5 Ὁμοίως νεώτεροι ὑποτάγητε πρεσβυτέροις, πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι. τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε· ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.

[8]Similiter iuniores ſubiecti eſtote ſenioribus,‖& omnes viciſſim ſubiicimini. Modeſtia eſtote intus ornati.[9]nam Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.

Iac.4.10

6 Ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὑμᾶς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ·

‖Submittite igitur voſipſos[10]potenti manui Dei, vt vos in tempore extollat:

Pſal.55.33
ſap.12.13
matth.6.25
luc.12.22

7 Πᾶσαν τὴν μέριμναν ὑμῶν ἐπιρρίψαντες ἐπ' αὐτόν, ὅτι αὐτῷ μέλει περὶ ὑμῶν.

‖Omni cura veſtra in eum coniecta: nam illi cura eſt de vobis.

Luc.12.31

8 Νήψατε, γρηγορήσατε, ὅτι ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος, ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίῃ.

[11]‖Sobrii eſtote: vigilate. nam aduerſarius veſter diabolus, tanquam leo rugiens, obambulat, quærens quem deuoret.

9 Ὧ ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει, εἰδότες τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων τῇ ἐν κόσμῳ ὑμῶν ἀδελφότητι ἐπιτελεῖσθαι.

Cui reſiſtite firmi per fidẽ: [12]ſciẽtes eaſdẽ afflictiones, à veſtra quæ in mundo eſt fraternitate impleri.

10 Ὁ δὲ Θεὸς πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὀλίγον παθόντας, αὐτὸς καταρτίσαι ὑμᾶς, στηρίξαι, σθενώσαι, θεμελιώσαι.

[13]Cæterùm Deus omnis gratiæ *autor*, qui vocauit nos ad æternam ſuam gloriã in Chriſto Ieſu, pauliſper afflictos, is *inquã*, abſolutos vos reddat, ſtabiliat, roboret, fundet.

11 Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Ipſi gloria & robur in ſecula ſeculorum. Amen.

12 Διὰ Σιλουανοῦ ὑμῖν τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ (ὡς λογίζομαι) δι' ὀλίγων ἔγραψα, παρακαλῶν καὶ ἐπιμαρτυρῶν ταύτην εἶναι ἀληθῆ χάριν τοῦ Θεοῦ εἰς ἣν ἑστήκατε.

[14]Per Syluanũ vobis (vt opinor) fidelem fratrem paucis ſcripſi, adhortans *vos*, & teſtificans hanc eſſe veram gratiam Dei in qua ſtatis.

13 Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτή, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου.

[15]Salutat vos ea quæ eſt Babylone vobiſcum electa *Eccleſia*, & Marcus filius meus.

Rom.16.16
1.cor.16.20
2.cor.13.12
1.pet.5.14

14 Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης. Εἰρήνη ὑμῖν πᾶσι τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. ἀμήν.

‖Salutate alii alios charitatis oſculo. Pax vobis omnibus qui eſtis in Chriſto Ieſu. Amen.

8 Peculiares multas virtutes Chriſtianas commendat, ac modeſtiam quidem inprimis: qua admonitione omnes quidẽ egemus, ſed iuniores præſertim, propter ætatis illius proteruiã & ſuperbiam.

9 Quoniam ſuperbia pleriſque videtur iter eſſe ad huius vitæ ſplendorem, teſtatur Apoſtolus ex aduerſo, ignominiam quidem eſſe ſuperbiæ mercedem, modeſtiæ verò, gloriam.

10 Quoniam modeſtis minantur ſuperbi illi ſpiritus, monet Apoſtolus vt potentiã Dei ſuperborum hominum vanitati opponamus, & ab eius prouidentia toti pendeamus.

11 Vigilantia & fide expugnatur Satanæ crudelitas, in omnes ad nos vorandos occaſiones intẽtis.

12 Neque nouæ ſunt neque vnius alicuius propriæ, ſed iã olim toti Eccleſiæ cõmunes perſequutiones à Satana excitatæ: ac proinde patienter ferendum eſt, in quo tales tótque ſocios certaminis habemus.

13 Superiorem doctrinam ſolenni precatione veluti ſigillo obſignat, rurſus inculcans vt ab eodem petant virium incremẽtum à quo & initiũ habuerunt, & cõplementum ſperant: nẽpe à Deo Patre in Chriſto Ieſu, in quo certa eſt nobis æternæ vitæ gloria.

14 Perſeuerantia in doctrina Apoſtolica, vnicum eſt Chriſtianæ fortitudinis fundamentum. Doctrinæ autem Apoſtolicæ ſumma eſt, gratuita à Deo ſalus.

15 Salutationes familiares.

5 ואנתון עלימא אשתעבדו לקשישיכון ואתעטפו [a] חיצאית מכיכות רעינא [b] לות חדדא מטול דאלהא סקובלא הו דאילין דמתתרימין ולמכיכא יהב טיבותא :

[a] חיצאית כבית : [b] לות חדדא ליחד :

5 *Et vos iuniores subdite vos senioribus vestris, & amicite vos intrinsecus demißione mentis vnus erga alium: Quia Deus contrarius est iis qui sese exaltant, & demißis dat gratiam.*

6 אתמככו הכיל תחית אידה תקיפתא דאלהא דהי תרימכון בזבנא דזדק :

6 *Demittite igitur vos sub manu potenti Dei, vt ipsa exaltet vos in tempore conuenienti.*

7 [c] וצפתכון כלה שדו על אלהא דלה [d] בטיל לה עליכון :

[c] צפתכון השתדלותכם : [d] בטיל לה עליכון עינין עליכם לטוב :

7 *Et curam vestram omnem coniicite super Deum : nam illi cura est de vobis.*

8 [e] אתתעירו [f] ועהדו מטול דבעל דבבכון סטנא איך אריא נהם ומהלך ובעא דלמנו יבלע :

[e] אתתעירו התעוררו : [f] עהדו זכרו :

8 *Vigilate, & memores estote. Nam aduersarius vester Satan [est] tanquã leo rugiens et obambulans, & quarẽs quem deuoret.*

9 קומו הכיל לקובלה כד [g] משררין אנתון בהימנותא ודעו דאף על אחיכון דבעלמא הנון הלין [h] חשא [i] ערצין :

[g] משררין חזקים : [h] חשא צרות : [i] ערצין קורות :

9 *State igitur contra eum confirmati in fide: & scitote quòd etiã contra fratres vestros qui sunt in mundo, hæ eadem paßiones eueniunt.*

10 אלהא דין דטיבותא הו דקרן לשובחה דלעלם ביד ישוע משיחא הו דיהב לן כד [k] נסיבר הלין אולצנא זעורא דנתחיל ונשתרר ונתקים בה לעלם :

[k] נסיבר נסבול :

10 *Deus autem gratiæ est qui vocauit nos ad gloriam suam quæ est in æternum, [t] per Ieschua Christum, qui dedit nobis vt quum sustinuerimus has afflictiones modicas, corroboraremur, & confirmaremur, & stabiliremur in eo in perpetuum.*

[t] Ad verbum, Per manum Ieschua Christi. Hebraismus.

11 דלה שובחא [l] ואוחדנא ואיקרא לעלם עלמין אמין :

[l] אוחדנא נצח :

11 *Cui est laus, et poßeßio, et gloria, in seculum seculorum. Ammin.*

12 הלין זעוריתא איך דסבר אנא כתבת לכון ביד סילונוס אחא מהימנא [m] ומפיס אנא וסהד אנא דהדא הי [n] טיבותא [o] שרירתא דאלהא הדא דקימין אנתון בה :

[m] מפיס בטוח: [n] טיבותא חסד : [o] שרירתא נאמן :

12 *Hæc pauca, quemadmodum arbitror, scripsi vobis per Syluanum fratrem fidelẽ: & suadeo, ac testor quòd hæc est gratia vera Dei, in qua statis.*

13 שאלא שלמכון עדתא גביתא דבבביל ומרקוס ברי :

13 *Salutat vos congregatio electa quæ est in Babylonia, & Marcus filius meus.*

14 שאלו שלמא חד דחד בנושקתא קדישתא שלמא עם כלכון אילין דבמשיחא אנון אמין :

14 *Salutate vnus alium in osculo sancto. Pax cũ omnibus vobis: eis [inquã] qui sunt in Christo. Ammin.*

שלמת אגרתא דפטרוס שליחא :

Finitur epistola Petri Apostoli.

Πέτρου τοῦ ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολικὴ δευτέρα.

Epistola catholica Petri Apostoli posterior.

Κεφάλαιον α.

Cap. I.

Συμεὼν Πέτρος δοῦλος καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· 1

SIMEON Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi, iis qui æquè pretiosam fidem nobiscum sortiti sunt per iustitiam Dei nostri & seruatoris Iesu Christi:

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν· 2

Gratia vobis & pax multiplicetur [2]per agnitionẽ Dei & Iesu Domini nostri:

Ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως 3 αὐτοῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς.

[3]Vtpote quum diuina vis ipsius omnia nobis donarit quæ ad vitam & pietatem *pertinent*, per agnitionem illius qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem:

Δι' ὧν τὰ μέγιστα ἡμῖν καὶ τίμια ἐπαγγέλματα δεδώρηται, ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως, ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς· 4

[4]Ex eo quòd maxima nobis ac pretiosa promissa donata sint, vt per hæc efficeremini diuinæ cõsortes naturæ, elapsi ex corruptione quæ est in mũdo per cupiditatem.

Καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ σπουδὴν πᾶσαν 5 παρεισενέγκαντες, ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετήν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνῶσιν,

[5]Ad hoc ipsum verò *vos* omni præterea collato studio, adiicite fidei vestræ virtutem, virtuti verò scientiam,

Ἐν δὲ τῇ γνώσει τὴν ἐγκράτειαν, ἐν 6 δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ τὴν ὑπομονήν, ἐν δὲ τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσέβειαν,

[6]Scientiæ verò temperantiam, tẽperantiæ verò tolerantiam, tolerãtiæ verò pietatem,

Ἐν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν φιλαδελφίαν, 7 ἐν δὲ τῇ φιλαδελφίᾳ τὴν ἀγάπην.

Pietati verò animum in fratres propensum, animo verò in fratres propenso charitatem.

Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα, καὶ 8 πλεονάζοντα, οὐκ ἀργοὺς οὐδὲ ἀκάρπους καθίστησιν εἰς τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπίγνωσιν.

[7]Hæc enim si vobis adsunt & exuberant, non inertes nec infructuosos vos efficiunt ad Domini nostri Iesu Christi cognitionem.

Ὧι γὰρ μὴ πάρεστι ταῦτα, τυφλός ἐστι, 9 μυωπάζων, λήθην λαβὼν τοῦ καθαρισμοῦ τῶν πάλαι αὐτοῦ ἁμαρτιῶν.

Nam cui hæc nõ adsunt, is cæcus est, nihil procul cernẽs, oblitus sese à veteribus peccatis suis fuisse purgatum.

1 Salutatio in qua significat se vt Christi legatum cum eis agere, quibuscum alioqui vnam & eãdem fidem communem habeat in Iesu Christi Dei ac seruatoris nostri iustitia fundatam.

2 Fides est agnitio Dei & Christi, ex qua omnis felicitas in nos promanat.

3 Christus sese nobis in Euangelio patefaciens, idque sua vnius vi, donat nobis quæcunque tum ad vitam æternam requiruntur (in qua videlicet nos glorificare constituit) tum etiam ad pietatem, dum vera virtute nos instruit.

4 Explicatio superioris sententiæ, expositis tantorum beneficiorum causis, à Deo omnia hæc bona promanare, ex gratuita ipsius promissione, bona inquam longè pretiosissima, vt liberati à mundi corruptione (id est vitiosis quas circunferimus cupiditatibus) quodam modo efficiamur ipsius Dei similes.

5 Substrato fundamento (.i. explicatis nostræ salutis ac præsertim sanctificationis causis) iam nos exhortari incipit vt toto animo in istius gratiæ verum vsum incumbamus. Auspicatur autem à fide, sine qua nihil Deo placere potest, quã monet vt virtute (id est bonis sanctisque moribus) cumuiemus, sed coniuncta cũ eis diuinæ voluntatis cognitione, sine qua nec fides, nec vlla vera virtus extat.

6 Alias quasdam virtutes præcipuas enumerat, quarum aliæ ad priorem, aliæ ad posteriorem Legis tabulam pertinent.

7 Sicut ex vera cognitione Christi nascũtur illi veluti fructus, ita vicissim sic fructificãdo fouetur & crescit ipsa cognitio: adeo quidem vt qui est infructuosus, is vel nunquam veram lucem cognouerit, vel accepti sanctificationis doni sit oblitus.

Διὸ

Διὸ μᾶλλον, ἀδελφοί, σπουδάσατε βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλῆσιν καὶ ἐκλογὴν ποιεῖσθαι. ταῦτα γὰρ ποιοῦντες οὐ μὴ πταίσητέ ποτε. 10

[8]Quapropter, fratres, potius studete vocationē & electionem vestram firmam efficere. hæc enim si feceritis, nunquam impingetis.

Οὕτω γὰρ πλουσίως ἐπιχορηγηθήσεται ὑμῖν ἡ εἴσοδος εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. 11

Ita enim copiosè subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & seruatoris Iesu Christi.

Διὸ οὐκ ἀμελήσω ὑμᾶς ἀεὶ ὑπομιμνήσκειν περὶ τούτων, καίπερ εἰδότας καὶ ἐστηριγμένους ἐν τῇ παρούσῃ ἀληθείᾳ. 12

[9]Quapropter non negligam vos de istis semper commonefacere, tametsi periti & confirmati sitis in præsenti veritate.

Δίκαιον δὲ ἡγοῦμαι, ἐφ᾽ ὅσον εἰμὶ ἐν τούτῳ τῷ σκηνώματι, διεγείρειν ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει· 13

Iustū enim arbitror, quādiu sum in hoc tabernaculo, excitare vos per commonefactionem:

Εἰδὼς ὅτι ταχινή ἐστιν ἡ ἀπόθεσις τοῦ σκηνώματός μου, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδήλωσέ μοι. 14

Quum sciam breui futurum vt deponam hoc tabernaculum meū: ‖sicut Dominus noster Iesus Christus declarauit mihi.

Ioh.21.19

Σπουδάσω δὲ καὶ ἑκάστοτε ἔχειν ὑμᾶς μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον τὴν τούτων μνήμην ποιεῖσθαι. 15

Sed & studebo vt vos subinde post exitum meum possitis horum mentionem facere.

Οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ᾽ ἐπόπται γενηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. 16

[10]‖Non enim arte compositas fabulas sequuti, notā vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi potentiā & aduentum, sed vt qui oculis nostris aspeximus illius maiestatē.

1.Cor.11.17.& 2.cor.1.13

Λαβὼν γὰρ παρὰ Θεοῦ πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν, φωνῆς ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιᾶσδε ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα. 17

Acceperat enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce ad eum delata huiusmodi à magnifica gloria, ‖Hic est ille Filius meus dilect⁹ in quo acquiesco.

Matth.17.5

Καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν, σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ. 18

Et hanc vocem nos audiuimus è cælo delatam, quū essemus vnà cū eo in monte sancto.

Καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον, ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες ὡς λύχνῳ φαίνοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα διαυγάσῃ, καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. 19

[11]Et habemus firmissimū sermonem Propheticum: [12]cui rectè facitis quòd attendatis, velut lucernæ splendenti in obscuro loco, vsquedum dies illucescat, & lucifer exoriatur in cordibus vestris.

8 Conclusio, Quū igitur ex fructibus illis nostra vocatio ac electio approbetur, & in nobis confirmetur, atque adeo quum hoc vnum sit in æternum Christi regnum iter, superest vt totis animis huc feramur.

9 Amplificatio cōclusionis, addita modesta excusatione, in qua suum in eos studium declarat, vicinum suum obitum prædicens.

10 Alia amplificatio ab huius doctrinæ summa tum certitudine, tum dignitate: vtpote cuius sit autor Dominus ille noster Iesus Christus Filius Dei, cuius gloriæ & spectator & auditor fuit ipse Apostolus.

11 Euangelii veritas ex eo etiam elucet quòd cum Prophetarum prædictionibus prorsus consentiat.

12 Apostolica doctrina Propheticam minimè excludit, quum sese mutuis testimoniis stabiliant. Fuerunt autem prophetæ velut lucernæ cæcis prælucentes tātisper dum Euangelii fulgor splendesceret.

1.Tim.3.1

29 Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς, ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται.

[13]‖Si illud primùm noueritis, nullam prophetiã Scripturæ, esse propriæ explicationis.

13 Legendi qui dẽ Prophetæ, sed ita vt à Deo petatur interpretationis donum: vt idem sit Propheticorum scriptorum autor & interpres.

30 Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι.

Non enim libidine hominis allata est olim prophetia, sed acti à Spiritu sancto loquuti sunt sancti Dei homines.

Κεφάλαιον β'.

Cap. II.

1 Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ, ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι, ἐπάγοντες ἑαυτοῖς ταχινὴν ἀπώλειαν.

F[1]Verũt autẽ & pseudoprophetæ in populo: vt etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducent hæreses exitiales; etiã Dominum qui illos mercatus est abnegantes, accersentes sibiipsis velox exitium.

1 Vt olim duo fuerunt Prophetarum genera, vnum verũ, alterum falsum: ita prædicit Petrus quosdam veros, quosdã falsos fore doctores in Ecclesia: adeo vt ipse Christus à quibusdam abnegetur, qui tamen illorum redemptorem vocabunt.

2 Καὶ πολλοὶ ἐξακολουθήσουσιν αὐτῶν ταῖς ἀπωλείαις, δι' οὓς ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας βλασφημηθήσεται.

[2]Et multi sequentur eorum exitia, per quos via veritatis blasphemabitur.

2 Non tantùm erunt hæreses, sed etiã multi earum sectatores.

3 Καὶ ἐν πλεονεξίᾳ πλαστοῖς λόγοις ὑμᾶς ἐμπορεύσονται. οἷς τὸ κρίμα ἔκπαλαι οὐκ ἀργεῖ, καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῶν οὐ νυστάζει.

[3]Et per auaritiam fictis sermonibus vos negotiabuntur. [4]quibus damnatio iam olim non otiatur, & quorum exitium non dormitat.

3 Auaritia plerũque hæreseos comes, instituta ipsarum etiam animarũ mercatura.

4 Consolatio piorum, Deum, qui Angelos apostatas in tartara tenebrosa præcipites dedit, tandem iudicandos. qui priscum mundũ, seruato octauo Noe, diluuio perdidit: qui Sodoma, seruato Loto, in cinerem redegit: suos electos ab istis erroribus liberaturum; & iniustos illos semel destructurum.

Iob 4.18
iud.6.

4 Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν τετηρημένους·

Nam si ‖Deus Angelis qui peccauerant non pepercit, sed in tartarũ detrusos, catenis caliginis tradidit, damnationi seruatos:

Gen.7.2

5 Καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε, κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας·

Et prisco mundo nõ pepercit, sed octauũ ‖Noe iustitiæ præconẽ seruauit, diluuio in mundum impiorum inducto:

Gen.19 93

6 Καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόρρας τεφρώσας καταστροφῇ κατέκρινεν, ὑπόδειγμα μελλόντων ἀσεβεῖν τεθεικώς·

Et ciuitates Sodomorum ac Gomorrhæ in cinerem redactas ‖ subuersione damnauit, fecitque vt essent exemplar impiè victuris:

7 Καὶ δίκαιον Λὼτ καταπονούμενον ὑπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφῆς ἐρρύσατο·

Et iustum Lot libidinosa nefariorum cõuersatione fatigatũ eripuit:

8 (Βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος, ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν)

(Iustus enim ille, quum habitaret inter eos, in dies animam iustam iniquis *illorum* factis, & vidẽdo & audiendo excruciabat.)

9 Οἶδε Κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ ῥύεσθαι, ἀδίκους δὲ εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους τηρεῖν·

10 Μάλιστα δὲ τοὺς ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευομένους, καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας· τολμηταὶ, αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες.

11 Ὅπου ἄγγελοι ἰσχύϊ καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες, οὐ φέρουσι κατ᾽ αὐτῶν παρὰ Κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν.

12 Οὗτοι δὲ, ὡς ἄλογα ζῶα φυσικὰ, γεγεννημένα εἰς ἅλωσιν καὶ φθορὰν, ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες, ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καταφθαρήσονται·

13 Κομιούμενοι μισθὸν ἀδικίας, ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν. σπίλοι καὶ μῶμοι, ἐντρυφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν, συνευωχούμενοι ὑμῖν·

14 Ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος, καὶ ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας, δελεάζοντες ψυχὰς ἀστηρίκτους, καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας ἔχοντες, κατάρας τέκνα·

15 Καταλιπόντες τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν, ἐπλανήθησαν, ἐξακολουθήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ Βαλαὰμ τοῦ Βοσὸρ, ὃς μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησεν·

Num.22.23 Iud.11.

16 Ἔλεγξιν δὲ ἔσχεν ἰδίας παρανομίας· ὑποζύγιον ἄφωνον, ἐν ἀνθρώπου φωνῇ φθεγξάμενον, ἐκώλυσε τὴν τοῦ προφήτου παραφρονίαν.

Iud.22

17 Οὗτοί εἰσι πηγαὶ ἄνυδροι, νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετήρηται.

18 Ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι, δελεάζουσιν ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς, ἐν ἀσελγείαις, τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφομένους·

Ἐλευθερίαν

Nouit Dominus pios è tētatione eripere, iniustos autem in diem iudicii seruare, ipsos puniendo:

[5]Maximè verò eos qui carnem sequētes, in impura cupiditate incedunt, & dominatum despiciunt: *qui, inquam, vt sunt* audaces & sibi placentes, non horrent dignitates conuitiis incessere.

Quū ipsi Angeli qui sunt robore ac potestate maiores, non ferant aduersus eas apud Dominum iudicium maledicum.

At isti, veluti animantia rationis expertia, quæ naturali impetu ferūtur, facta ad eum finē vt capta intereāt, ea vituperātes quæ ignorāt, sua ipsorum corruptela interibūt:

Reportaturi mercedē iniustitiæ, vt qui pro voluptate ducāt quotidianas delicias: labes ac maculæ, qui fraudibus suis sese oblectant, vobiscum epulando.

[7]Oculos habētes plenos adulterij, & qui à peccādo cessare nesciāt, inescātes animas instabiles, cor habentes ad auaritiam exercitatum, execrandi homines:

Qui relicta recta via aberrarunt, sequuti viam ‖Balaā *filij* Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit:

Sed redargutionem suæ trāsgressionis sustinuit: *nam* subiugis asina muta, humana voce loquuta, prohibuit prophetæ dementiam.

‖[8]Isti sunt fontes aqua carentes, nebulæ à turbine agitatæ: quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est.

[9]Nam prætumidam vanitatē loquēdo, per carnis cupiditates lascinas eos inescant qui verè effugerāt eos qui in errore versantur:

5 Ad aliud corruptorum hominum, in Ecclesiæ tamen sinu versantium genus descendit, eorū videlicet qui nequitiæ sunt dediti, & seditiosè magistratuum autoritatem (quam ne ipsi quidē Angeli coram Deo ministrantes vituperant) conuitiis incessunt. Vera & expressa Romani cleri (quem vocant) descriptio.

6 Graphica eorundem pictura, in qua bestiis comparantur, idcirco natis vt dum ventri student, sese in laqueos induant perituras. Nihil enim esse istis ignorātius, quamuis quæ ignorant, audacissimè vituperent: & fore vt bestiarum exēplo, iis ipsis voluptatibus quibus delectātur, & Ecclesiæ cœtū contaminant, exitiū sibiipsis accersant.

7 Eosdem damnat vt ipso etiam gestu et vultu, inexhaustè libidinis, vt leuiculorum hominum animas negotiantes; vt in auaritiæ artibus omnibus exercitatos; denique ad maledicendum filiis Dei venales: exēplo Balaami, quem mutū etiam pecus redarguit.

8 Alia eorundē nota, ex qua possint quales sint optimè deprehendi, quod intus nihil habeant nisi vel prorsus vanū, vel magnopere noxium: quamuis magni cuiusdam boni speciem præ se ferāt. Quod quidē eis impunè non cedet, vt qui falsæ libertatis obtentu, homines in miserrimam peccati seruitutem pertrahant.

Iohan.8.34 rom.6.20

19 Ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς· ᾧ γάρ τις ἥττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται.

‖Libertatem eis pollicendo, quũ ipſi ſerui ſint corruptionis. ſiquidẽ à quo quis ſuperatus eſt, huic etiã in ſeruitutem eſt addictus.

Matth.12.45 hebr.6.4

20 Εἰ γὰρ ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου, ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τούτοις δὲ πάλιν ἐμπλακέντες ἡττῶνται, γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων.

[9]‖Itaque ſi poſtquam inquinamẽta mundi, per agnitionem Domini & ſeruatoris Ieſu Chriſti, effugerint, his rurſum implicati ſuperentur, facta eſt vltima eorum conditio deterior priore.

9 Præſtaret nunquã cognouiſſe iuſtitiæ viã quam ab ea ad veteres pollutiones reuerti: quod hominũ genus canibus & porcis cõparatur.

21 Κρεῖττον γὰρ ἦν αὐτοῖς μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἐπιγνοῦσιν ἐπιστρέψαι ἐκ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἁγίας ἐντολῆς.

Satius enim fuiſſet eis non cognouiſſe viam iuſtitiæ, quàm cognita *illa* regredi à ſancta doctrina ipſis tradita.

Prou.26.11

22 Συμβέβηκε δὲ αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας, Κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα· καί, Ὗς λουσαμένη, εἰς κύλισμα βορβόρου.

Sed accidit eis quod verò prouerbio dici ſolet, ‖Canis reuerſus eſt ad ſuum ipſius vomitum: &, Sus lota, ad volutabrum cœni.

Κεφάλαιον γʹ

Cap. III.

1 Ταύτην ἤδη, ἀγαπητοί, δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστολήν, ἐν αἷς διεγείρω ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει τὴν εἰλικρινῆ διάνοιαν·

Haſce iam alteras vobis literas ſcribo, dilecti, quibus ſincerã mentem veſtram per commonefactionem excito.

1 Remedium aduerſus perditos illos veræ doctrinæ et ſanctim oniæ hoſtes, exiugi meditatione Propheticorũ & Apoſtolicorum ſcripto rum petendum eſt.

2 Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς, τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος·

Vt memores ſitis verborum quæ prædicta ſunt à ſanctis Prophetis, & doctrinæ noſtræ, qui ſumus Apoſtoli Domini noſtri & Seruatoris:

1.Tim.4.1 2.tim.3.1 iudæ 18

3 Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐμπαῖκται, κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι·

[2]‖Illud primùm ſcientes, venturos extremis diebus irriſores, vt qui in ſuis ipſorum cupiditatibus incedant:

2 Nominatim aduerſus Epicureos aſſerit alterum Chriſti aduentum.

4 Καὶ λέγοντες, Ποῦ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ; ἀφ' ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἐκοιμήθησαν, πάντα οὕτω διαμένει ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως.

[3]Et dicant, Vbi eſt pollicitatio aduentus eius? nam ex quo *die* Patres obdormierunt, omnia ita permanent ab initio creationis.

3 Ratio quã prætexunt irriſores, quoniam continuus eſt naturæ curſus, quales ab initio fuit, idcirco perpetuũ fuiſſe & futurum mũdum.

5 Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας, ὅτι οὐρανοὶ ἦσαν ἔκπαλαι, καὶ γῆ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα, τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ.

[4]Illud enim ſponte ipſos latet, cælos iam olim extitiſſe per Dei ſermonem, & terram ex aqua & in aqua conſiſtentem.

Δι' ὧν

Quam-

6 Δι' ὧν ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλετο.

7 Οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ τῷ αὐτῷ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσί, πυρὶ τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων.

8 Εν δὲ τοῦτο μὴ λανθανέτω ὑμᾶς, ἀγαπητοί, ὅτι μία ἡμέρα παρὰ Κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία.

Psal.90.4

9 Οὐ βραδύνει ὁ Κύριος τῆς ἐπαγγελίας, (ὥς τινες βραδυτῆτα ἡγοῦνται) ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς, μὴ βουλόμενός τινας ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι.

Ezech.18.32 & 33.11 1.tim.2.4

10 Ἥξει δὲ ἡ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται.

Matth.24.44 1.thess.5.2 apoc.3.3, & 16.15

11 Τούτων οὖν πάντων λυομένων, ποταποὺς δεῖ ὑπάρχειν ὑμᾶς ἐν ἁγίαις ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις;

12 Προσδοκῶντας καὶ σπεύδοντας τὴν παρουσίαν τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμέρας, δι' ἣν οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθήσονται, καὶ στοιχεῖα καυσούμενα τήκεται;

13 Καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ.

Esa.65.17 & 66.22 apoc.21.1

14 Διὸ ἀγαπητοί, ταῦτα προσδοκῶντες, σπουδάσατε ἄσπιλοι καὶ ἀμώμητοι αὐτῷ εὑρεθῆναι ἐν εἰρήνῃ·

15 Καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν μακροθυμίαν, σωτηρίαν ἡγεῖσθε· καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος κατὰ τὴν αὐτῷ δοθεῖσαν σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν·

Rom.2.4

16 Ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων· --

[5] Quamobrem is qui tum erat mũdus, aqua inundatus periit.

[6] Qui verò nunc ſunt cæli ac terra, eodẽ ſermone repoſiti, ſeruãtur igni in diem damnationis & exitii impiorum hominum.

[7] Vnum autem hoc ne vos lateat, dilecti, ‖Vnum diem apud Dominum *perinde eſſe* vt mille annos, & mille annos vt diem vnum.

[8] Non tardat Dominus qui promiſit, (vt nõnulli tarditatem *hanc eſſe* ducunt) [9] ſed patiens eſt erga nos, ‖nolens vllos perire, ſed omnes ad reſipiſcentiam tendere.

[10] ‖Veniet autẽ, ſicut fur in nocte, dies ille Domini, quo cæli cum ſtridore præteribunt, elementa verò æſtuantia ſoluẽtur, terrâque & quæ in ea ſunt opera exurentur.

[11] Quum igitur hæc omnia ſoluãtur, quales oportet eſſe vos in ſanctis conuerſationibus & pietatis officiis?

Expectantes & properantes *ad* aduentum diei Dei, in quo cæli cõflagrantes ſoluentur, & elementa æſtuantia liqueſcent?

‖Sed cælos nouos ac terram nouã secũdum promiſſum expectamus, in quibus iuſtitia inhabitat.

Quapropter, dilecti, hæc expectãtes, ſtudete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini cũ pace.

‖Dominíque noſtri patientiã, ſalutem arbitramini, [12] ſicut & charus frater noſter Paulus pro ſibi data ſapientia ſcripſit vobis.

Vt qui in omnibus ferè epiſtolis loquatur de iſtis: --

5 Secundò opponit diluuium vniuerſale quod fuit quaſi totius mundi interitus.

6 Tertiò pronuntiat non fore Deo difficilius igni cremare cælum & terram die illo destructioni impiorum deſtinato (quod etiam faciet) quàm olim cum ea creare ſolo verbo, & poſtea aquis obruere.

7 Occupatio, Quòd diu videtur hoc iudicium differri, noſtro quidem reſpectu verum eſſe, at non coràm Deo, cui nullum eſt vel longum vel breue tempus.

8 Venturus omnino eſt Dominus, quia promiſit, idque nec tardius nec citius quàm promiſit.

9 Ratio cur nõ protinus aduentat vltimus ille dies: quia Deus patienter expectat dum electi ad reſipiſcentiam adducantur, vt nullus ipſorum pereat.

10 Deſcriptio ſupremi interitus mundi, breuis quidem illa, ſed qua nihil grauius dici poſſit.

11 Exhortatio ad vitæ puritatem, propoſito horrendo illo Dei iudicio, quo frænari noſtram laſciuiam, & ſimul tamen nos recreari oporteat, modò vigilantes & ad iudicis occurſum parati ab ipſo inueniamur.

12 Pauli epiſtolæ expreſſo Petri teſtimonio approbatæ.

ἐν οἷς

ἐν οἷς ἐστι δυσνόητά τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφὰς, πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν.

Ὑμεῖς οὖν, ἀγαπητοὶ, προγινώσκοντες, φυλάσσεσθε ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων 17

[13] inter quæ ſunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parúmque ſtabiles detorquent, vt & reliquas Scripturas, ſuo ipſorum exitio.

Vos igitur dilecti, qui hæc præſcitis, cauete de illorũ nefariorum

13 Quædam ſunt in his rebus obſcura, vnde indocti arripiunt occaſionem quoſdam minus firmos euertēdi, detortis Scripturæ teſtimoniis in ſuum ipſorum exitium. Remedium autem hoc eſt aduerſus iſtiuſmodi fraudem, laborare vt in dies magis ac magis creſcamus in Chriſti cognitione.

Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολικὴ πρώτη.

Epiſtola catholica Iohannis Apoſtoli prima.

Κεφάλαιον α΄

Cap. I.

Ὃ ΗΝ ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς· 1

(Καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἑωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν) 2

Ὃ ἑωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν· καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. 3

Καὶ ταῦτα γράφομεν ὑμῖν ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη. 4

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ἣν ἀκηκόαμεν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἀναγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία. 5

Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν, ψευδόμεθα, καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν. 6

Ioh.8.12

[1] QVOD erat à principio, quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod ſpectauimus, & manus noſtræ contrectarũt de Sermone vitæ:

(Nam vita patefacta eſt, & vidimus, & teſtamur, & annũtiamus vobis vitam illam æternam quæ erat apud Patrem, & patefacta eſt nobis)

Quod, *inquam*, vidimus & audiuimus, id annuntiamus vobis: [2] vt & vos communionem habeatis nobiſcum, & communio noſtra *ſit* cũ Patre & cũ Filio eius Ieſu Chriſto.

Et hæc ſcribimus vobis vt gaudium veſtrum ſit plenum.

[3] ¶Hoc eſt igitur nũtium quod audiuimus ex ipſo, & renũtiamus vobis, Deum lucem eſſe, nec tenebras in eo eſſe vllas.

Si dixerimus nos ſocietatem habere cum eo, & in tenebris incedimus, mẽtimur, nec ſincerè agimus.

1 Incipit à perſonæ Chriſti deſcriptione, quem vnicum facit, non geminum, & eũ quidem tum Deum æternum (vtqui erat ab initio apud Patrẽ quiq; eſt æterna illa vita) tũ verum hominem factum, quem Iohannes ipſe cũ ſuis collegis & audiuerit & ſpectarit, & palparit.

2 Vſus huius doctrinæ hic eſt, vt omnes unà coniuncti cum Chriſto per fidem filij Dei habeamur: qua vna in re plena felicitas eſt poſita.

3 Iam aggreditur quæſtionem vnde intelligamus nos cum Chriſto eſſe coniũctos, nẽpe ſi regamur ipſius luce: quod ex vita noſtræ ratione intelligitur. Sic autem argumentatur, Deus eſt lux puriſſima in ſeſe: itaque optimè ei conuenit cum iis qui lucidi ſunt, cum tenebroſis autem nihil eſt ei commune.

Ἐὰν

πλάνῃ συναπαχθέντες, ἐκπέσητε τοῦ ἰδίου στηριγμοῦ.

18 Αὐξάνετε δὲ ἐν χάριτι καὶ γνώσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς ἡμέραν αἰῶνος. Ἀμήν.

errore abducti, excidatis à propria stabilitate.

Sed crescite in gratia & agnitione Domini nostri & Seruatoris Iesu Christi: cui gloria & nunc & ad tempus sempiternum. Amen.

אגרתא דיוחנן שליחא

Epistola Iuchannan Apostoli.

קפלאון א

Cap. I.

1 מ[a]סברינן לכון לחו דאיתוהי הוא מן ברישית הו דשמען וחזיניהי בעינין חזין [b]וגשן באידין הו דאיתוהי מלתא דחיא :

[a] מסברינן מבשרים אנו:
[b] גשן משׁשנו:

2 וחיא אתגליו וחזין וסהדינן ומכרזינן לכון חיא דלעלם הנון דאיתיהון הוו לות אבא ואתגליו לן :

3 ומדם דחזין ושמען מודעינן אף לכון דתהוא לכון שותפותא עמן ושותפותן דין דילן איתיה עם אבא ועם ברה ישוע משיחא :

4 והלין כתבינן לכון דחדותן דבכון תהוא [c]משמליא :

[c] משמליא שלמה:

5 והדא הי [d]סברתא דשמען מנה ומסברינן לכון דאלהא נוהרא הו וחשוכא [e]כל כלה לית בה :

[d] סברתא הבשורה:
[e] כלכלה מכל וכל:

6 ואן אמרינן דשותפותא אית לן עמה ומהלכינן בחשוכא [f]דגלא חנן ולו בשררא [g]רדינן :

[f] דגלא כוזבים:
[g] רדינן דורכים אנחנו:

Annuntiamus vobis id quod erat à principio, quod audiuimus, & vidimus oculis nostris, perspeximus, & palpauimus manibus nostris, illud quod est Verbum vitæ.

(Et vita manifestata est, et vidimus, & testamur, ac prædicamus vobis vitam quæ est in æternũ, quæ erat apud Patrem, et reuelata est nobis)

Et id quod vidimus & audiuimus, annuntiauimus etiam vobis, vt sit vobis societas nobiscum: societas autem nostra est cum Patre et cũ Filio eius Ieschua Christo.

Et hæc scribimus vobis, vt gaudium nostrum quod est in vobis, sit completũ.

Et hæc est annuntiatio quam audiuimus ab eo, et annuntiamus vobis quòd Deus lux est, et tenebræ prorsus nullæ sunt in eo.

Et si dicamus quòd societas sit nobis cum eo, & ambulamus in tenebris, mendaces sumus, & non per veritatem incedimus:

Εὰν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν τῷ φωτὶ, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων, καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας. 7

Heb.9.28
1.pet.1.19
apoc.1.5

Εὰν εἴπωμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν, καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν. 8

1.Reg.8.46
2.paral.6.36
prou.20.9

Εὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, πιστός ἐστι καὶ δίκαιος, ἵνα ἀφῇ ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας, καὶ καθαρίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας. 9

Εὰν εἴπωμεν ὅτι οὐχ ἡμαρτήκαμεν, ψεύστην ποιοῦμεν αὐτὸν, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν. 10

Κεφάλαιον β΄.

Τεκνία μου, ταῦτα γράφω ὑμῖν, ἵνα μὴ ἁμάρτητε· καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον. 1

Καὶ αὐτὸς, ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου. 2

Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτὸν, ἐὰν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. 3

Ο λέγων, ἔγνωκα αὐτὸν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστὶ, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν· 4

Ος δ' ἂν τηρῇ αὐτοῦ τὸν λόγον, ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τετελείωται· ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ ἐσμεν. 5

Ο λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφείλει, καθὼς ἐκεῖνος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς οὕτως περιπατεῖν. 6

Αδελφοὶ, οὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιὰν, 7

7 Quòd ſi in luce incedimus, ſicut ipſe eſt in luce, communionem habemus cum eo mutuam, [4]‖ & ſanguis Ieſu Chriſti Filii eius purgat nos ab omni peccato.

8 [5]‖Si dixerimus nos peccatũ non habere, nosipſos fallimus, & veritas in nobis non eſt:

9 [6]Si confiteamur peccata noſtra, fidelis eſt & iuſtus vt remittat nobis peccata noſtra, & purget nos ab omni iniquitate.

10 [7]Si dixerimus nos non peccaſſe, mendacem facimus eum, & ſermo eius non eſt in nobis.

Cap. II.

1 Filioli mei, hæc ſcribo vobis, ne peccetis. Quòd ſiquis peccarit, aduocatum apud Patrẽ habemus, Ieſum Chriſtum iuſtum.

2 Et ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris: nec pro noſtris ſolùm, ſed etiã pro totius mundi *peccatis*.

3 [2]Et per hoc ſcimus nos eum noſſe, ſi mandata ipſius obſeruamus.

4 [3]Qui dicit, Noui eum, & mandata eius non ſeruat, mẽdax eſt, & in eo veritas non eſt:

5 [4]Qui autem ſeruat ſermonem eius, verè in hoc charitas Dei expleta eſt: per hoc ſcimus nos in ipſo eſſe.

6 [5]Qui dicit ſe in eo habitare, debet, ſicut ille ambulauit, ita & ipſe ambulare.

7 [6]Fratres, nouam doctrinam non ſcribo vobis, ſed doctrinam veterẽ,

4 Digreſſio ad peccatorum remiſsionẽ. Nam ſanctificatio iſta eorum qui in luce ambulant, eſt quidem teſtimonium noſtræ cum Chriſto coniunctionis, ſed quoniam noſtra iſta lux eſt valde caliginoſa, aliud ſimul beneficiũ in Chriſto neceſſe eſt conſequamur. nempe vt nobis ſanguine ipſius aſperſis remittãtur peccata: & hoc demum eſt noſtræ ſalutis fulcrum.

5 Hoc beneficio nemo eſt qui non prorſus egeat, quum nemo non ſit peccator.

6 Initium igitur ſalutis eſt malum ſuum agnoſcere, & apud eum deprecari qui gratis condonat omnia peccata: quia ſic facturum ſe promiſit, & eſt ipſe fidelis ac iuſtus.

7 Repetitio ſuperioris ſententiæ, qua omnes ſine exceptione damnauit peccati, adeo vt ſi quis ſecus ſibi perſuadeat, Dei ipſius vanum reddat ſermonem quantum in ſe eſt. Quorſum enim vel ſacrificiis olim, vel nunc Chriſto & Euãgelio fuiſſet opus, ſi nõ ſumus peccatores?

1 Hinc non conſequitur, peruerſæ naturæ noſtræ laxandũ eſſe frenum, aut peccandum eo liberius quòd peccata ſanguine Chriſti expientur: ſed potius tanto diligentius reſiſtendum peccatis. nec tamen ob noſtram imbecillitatem deſperandum quum aduocatum et expiatorem habeamus Ieſum Chriſtum iuſtum, ac proinde Patri acceptum.

2 Redit ad teſtimonium noſtræ cũ Deo coniunctionis, nempe ſanctificationem, explicans quid ſit in luce incedere, nẽpe mãdata Dei obſeruare. Ex quo efficitur ſanctimoniam non eſſe poſitam in iis quæ homines ſunt commentiti, nec in vana Euangelii profeſſione.

3 Sanctimonia (id eſt, vita ex præſcripto mandatorum Dei) quantumuis imbecilles ſimus, inſtituta, neceſſariò cum fide (id eſt vera Patris in Filio cognitione) cohæret.

4 Qui mandata Dei obſeruat, is verè Deum amat: qui Deum amat, in Deo eſt, ſiue cum Deo cohæret: Ergo is demum qui mandata eius obſeruat eſt in Deo.

5 Qui vnum eſt cum Chriſto, eius vita viuat neceſſe eſt: id eſt eius veſtigiis incedat.

6 Explicaturus præceptum mutuæ charitatis, præfatur ſe, quum ſanctimoniam vrget, nouam quampiam vitæ rationem non afferre (vt ſolent qui traditiones ſubinde excogitant) ſed eam ipſam Legem inculcare quæ eſt à Deo initio tradita per Moſen videlicet, quum Deus cœpit leges populo ſuo condere.

7 אִן דֵּין בְּנוּהְרָא מְהַלְּכִינַן אֵיךְ דְּהָו אִיתַוְהִי בְּנוּהְרָא אִית לַן שַׁוְתָּפוּתָא [a]עַם חֲדָדֵא וַדְמָא דְּיֵשׁוּעַ בְּרֵהּ מְדַכֵּא לַן מֵן כֻּלְּהוֹן חֲטָהַין :

Si autem in luce ambulamus, sicut ipse est in luce, societas est nobis inuicē: et sanguis Ieschua Filii eius purificat nos ab omnibus peccatis.

8 וְאִן נֵאמַר דְּלַית לַן חֲטִיתָא נַפְשַׁן מַטְעֵינַן[b]וַשְׁרָרָא לַית בַּן :

Et si dixerimus quòd non est nobis peccatum, nosipsos seducimus, & veritas non est in nobis:

9 אִן דֵּין מַוְדֵינַן בַּחֲטָהַין מְהַימַן הוּ וְזַדִּיק דְּנֶשְׁבּוֹק לַן חֲטָהַין וַנְדַכֵּין מֵן כֻּלֵּהּ עַוְלַן :

Si verò confitemur peccata, fidelis est et iustus, vt remittat nobis peccata, & purificet nos ab omni iniquitate nostra.

10 וְאִן אָמְרִינַן דְּלָא חֲטַין עָבְדִינַן[c]לֵהּ [d]דַּגָּלָא וּמֶלְתֵהּ לַית לְוָתַן :

Et si dixerimus quòd non peccauimus, facimus eum mendacem, et sermo eius non est apud nos.

קְפָלֵאוֹן בּ׳

Cap. II.

1 בְּנָיָא הָלֵין כָּתֵב אֲנָא לְכוֹן דְּלָא תֶחְטוֹן וְאִן אֱנָשׁ נֶחְטָא אִית לַן [e]פַּרַקְלִיטָא לְוָת אַבָא יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא זַדִּיקָא :

FIlÿ mei, hæc scribo vobis, ne peccetis. & siquis peccauerit, est nobis aduocatus apud Patrē, Ieschua Christus, iustus.

2 הָוְיוּ גֵּיר[f]חוּסָיָא דְּעַל אַפַּי חֲטָהַין וְלַו חֲלָפַין דִּילַן בַּלְחוּד אֶלָּא אַף חֲלָף כֻּלֵּהּ עָלְמָא :

Ipse enim est propitiatio pro peccatis: & non pro nostris tantùm, sed etiam pro peccatis totius mundi.

3 וּבְהָדָא מַרְגְּשִׁינַן דִּידַעְנָיהִי אִן נָטְרִינַן פוּקְדָנַוְהִי :

Et in hoc sentimus quòd cognoscimus eum, si obseruamus mādata eius.

4 הָו גֵּיר דָּאמַר דִּידַעְתָּהּ וּפוּקְדָנַוְהִי לָא נָטַר דַּגָּלָא הוּ[g]וַשְׁרָרָא לַית בֵּהּ :

Is enim qui dicit, Noui eum, et mādata eius non seruat, mendax est, et veritas non est in eo.

5 הָו דֵּין דְּנָטַר מֶלְתֵהּ בְּהָנָא מְשַׁלַּם [h]שַׁרִירָאִית[i]חוּבֵּהּ דַּאלָהָא בְּהָדָא גֵּיר יָדְעִינַן דְּבֵהּ חֲנַן :

Qui verò seruat sermonem eius, in eo adimpletur vera charitas Dei. in hoc enim cognoscim⁹ quòd in eo sim⁹.

6 הָו דָּאמַר דְּבֵהּ אִיתַי[k]וָלֵא לֵהּ דַּאיךְ הַלְכָתֵהּ דִּילֵהּ נְהַלֵּךְ :

Is qui dicit, In eo sum, [1]conuenit ei vt iuxta ambulationes eius ambulet.

7 חַבִּיבַי לַו פוּקְדָנָא חַדְתָא כָּתֵב אֲנָא לְכוֹן אֶלָּא פוּקְדָנָא עַתִּיקָא – –

Dilecti mei non mandatum nouū scribo vobis, sed mandatum vetus,

הו

[a] עם חדדא ליחד:

[b] שררא אמת:

[c] לה אותו:

[d] רגלא כוזב:

[e] פרקליטא סנגור מלשון יון:

[f] חוסיא כפרה:

[g] שררא אמת:

[h] שריראית באמת:

[i] חובה אהכתו:

[k] ולא ראוי:

[1] Id est, Quoad fieri potest, vitæ & operum Christi imitator esse debet.

1.Iohan.1

ἣν εἴχετε ἀπ' ἀρχῆς. ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιά, ἐστιν ὁ λόγος ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς.

8 Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν ὑμῖν· ὅτι ἡ σκοτία παράγεται, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει.

9 Ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι.

Infrà,3.4

10 Ὁ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ φωτὶ μένει, καὶ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν.

11 Ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ· καὶ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει, ὅτι ἡ σκοτία ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

12 Γράφω ὑμῖν, τεκνία, ὅτι ἀφέωνται ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

13 Γράφω ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. γράφω ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι νενικήκατε τὸν πονηρόν· γράφω ὑμῖν, παιδία, ὅτι ἐγνώκατε τὸν πατέρα.

14 Ἔγραψα ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. ἔγραψα ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροί ἐστε, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸν πονηρόν.

15 Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ· ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ.

16 Ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου ἐστί.

Καὶ

quã *videlicet* habuiſtis *iã inde* à principio. Vetus hæc doctrina, ſermo ille eſt quem audiſtis *iam inde à* principio.

[7]E contrario doctrinam nouam ſcribo vobis, quod verum eſt in ipſo, & in vobis: quia tenebræ prætereunt, & vera illa lux iam lucet.

[8]Qui dicit ſe in luce eſſe, & fratrem ſuum odit, in tenebris eſt vſque adhuc.

‖ Qui diligit fratrem ſuum, in luce manet, & offendiculum in eo nõ eſt:

Qui autem odit fratrem ſuum, in tenebris eſt, & in tenebris ambulat: & neſcit quò eat, quia tenebræ oculos ipſius obcæcarunt.

[9]Scribo vobis, filioli, quoniã remiſſa ſunt vobis peccata propter nomen eius.

[10]Scribo vobis, patres, quoniam noſtis eũ qui à principio eſt. [11]Scribo vobis adoleſcentes, quoniã Malum illum viciſtis. [12]Scribo vobis, pueruli, quoniam noſtis Patrem.

Scripſi vobis, patres, quoniam noſtis eum qui *eſt* à principio. Scripſi vobis, adoleſcentes, quia fortes eſtis, & verbum Dei habitat in vobis, & illum Malum viciſtis.

[14]Ne diligite mundum, neque ea quæ in mundo ſunt. Siquis diligit mundũ, nõ eſt charitas Patris in eo.

Quia quicquid eſt in mundo, cupiditas carnis: & libido oculorum, & faſtus vitæ, non eſt ex Patre, ſed ex mundo eſt.

Porrò

7 Addit, Veterem quidem eſſe illã doctrinam, ſed quæ nũc ſit quodammodo noua, tum Chriſti tũ etiam noſtri reſpectu: in quibus numirum ille per Euangelium efficaciter Legem ſuam non tabulis lapideis ſed animis noſtris inſculpat.

8 Iam ad ſecundam tabulam (.s. mutuam charitatem) accedẽs, negat vera luce præditum, ſiue verè regeneratum, ac Dei Filium eſſe, qui fratrem odit: & eiuſmodi hominem miſerè in tenebris errare, quantumcunque Dei cognitionẽ iactet, vt qui ſciens prudens in barathrũ ruat.

9 Iterum à ſanctificatione ad peccatorum remiſſionem reuertitur, quòd gratuita in Chriſto recõciliatio ſit noſtræ ſalutis fundamẽtum, cui poſtea veluti baſi ſanctificatio eſt ſuperſtruenda.

10 Hanc doctrinã ſingulis ætatibus conuenire docet, ac primùm quidem ſenes alloquens, oſtendit Chriſtum & eiuſdo ctrinam res eſſe longè vetuſtiſſimas, ac proinde ſi veteribus delectantur, nihil eis æquè gratum eſſe oportere.

11 Adoleſcẽtes monet, ſi vires ſuas cupiant oſtentare, glorioſiſſimum certamẽ hic eis proponi, Satanam videlicet peſſimum hoſtem ſuperãdum: iubens eos eſſe de victoria tam ſecuros quàm qui iam ſint ea potiti.

12 Pueris denique oſtendit, verum Patrem, à quo bona omnia ſint expectanda, in Euangelio ipſis commonſtrari.

13 Totidem exhortationes pari ſerie ſubiicit, Memineritis, patres, quod modò ſcripſi, patefactũ eſſe nobis æternũ Dei Filium. Memineritis, adoleſcentes, vires illas quibus dixi Satanam à vobis eſſe profligatum, à verbo Dei quod intra vos habetur, in vos eſſe collatas.

14 Mundus cupiditatibus prauis, libidinibus & faſtu plenus, Patri cæleſti penitus eſt inuiſus. Itaque Pater & mundus ſimul diligi non poſſunt: quæ admonitio in primis eſt florenti iuuentæ neceſſaria.

הו דאית הוא לכון מן ברישית פוקדנא דין עתיקא איתוהי מלתא דשמעתון :

quod erat vobis à principio. mandatum autem vetus, est sermo quem audiuistis.

8 תוב פוקדנא חדתא כתב אנא לכון הו דאיתוהי שרירא בה ובכון דחשוכא עבר לה ונוהרא שרירא [a]שרי מתחזא :

Rursum mandatum nouum scribo vobis, quod est verum in ipso & in vobis: quòd tenebræ transierunt, et lumẽ verum incipit esse conspicuum.

[a] שרי החל:

9 מן דאמר הכיל דאיתוהי בנוהרא וסנא לאחוהי בחשוכא איתוהי עדמא להשא :

Qui dicit igitur quòd est in luce, & odit fratrem suum, in tenebris est vsque adhuc.

10 הו [b]דמחב לאחוהי בנוהרא [c]מכתר וכשלא לית בה :

Qui diligit fratrem suum, in luce manet, & offendiculum non est in eo.

[b] מחב אוהב:
[c] מכתר עומד:

11 הו דין דסנא לאחוהי בחשוכא איתוהי ובחשוכא מהלך ולא ידע לאיכא אזל מטול דחשוכא [d] סמי אנין עינוהי :

Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, et nescit quò eat: quia tenebræ excæcarunt ipsos oculos eius.

[d] סמי העויר:

12 כתב אנא לכון בניא דאשתבקו לכון חטהיכון מטול שמה :

Scribo vobis, filij, quòd remissa sunt vobis peccata vestra p̄pter nomẽ eius.

13 כתב אנא לכון אבהא דידעתוניהי להו דאיתוהי הוא מן ברישית כתב אנא לכון עלימא [e]דזכיתוניהי לבישא כתבת לכון טליא דידעתון לאבא :

Scribo vobis, patres, quia nouistis eũ qui fuit à principio. Scribo vobis, adolescẽtes, quòd vicistis ipsum Malum. Scripsi vobis, infantes, quòd nouistis Patrem.

[e] זכיתוניהי ניצחתם:

14 כתבת לכון אבהא דידעתון להו דמן ברישית כתבת לכון עלימא דחילתנין אנתון ומלתה דאלהא [f]שריא בכון [g]וזכיתוניהי לבישא :

Scripsi vobis, patres, quòd nouistis eum qui est à principio. Scripsi vobis, adolescentes, quòd fortes estis, & sermo Dei habitat in vobis, & vicistis ipsum Malum.

[f] שריא עומדת:
[g] זכיתוניהי ניצחתם:

15 לא תרחמון עלמא ולא מדם דאית בה מן גיר דרחם לעלמא [h] חובה דאבא לית בה :

Ne diligatis mundum, neque quicquam quod est in eo. qui enim diligit mundum, charitas Patris non est in eo.

[h] חובח אהבתו:

16 כל מדם גיר דאית בה בעלמא [i]רגתא הו דפגרא ורגתא הו דעינא ושובהרא דעלמא הלין דלא הוי מן אבא אלא מנה אנין מן עלמא :

Quicquid enim est in ipso mundo, concupiscentia est corporis: et concupiscentia est oculorum, & superbia mũdi: quæ non sunt à Patre, sed sunt ab ipso mundo.

[i] רגתא תאות:

ועבר

Et

Καὶ ὁ κόσμος παράγεται, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ· ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, μένει εἰς τὸν αἰῶνα.	17	[15]Porrò mūdus præterit, & cupiditas ipsius: qui verò præstat volūtatem Dei, manet in æternum.
Παιδία, ἐσχάτη ὥρα ἐστί· καὶ καθὼς ἠκούσατε ὅτι ὁ ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν· ὅθεν γινώσκομεν ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν.	18	[16]Pueruli, [17]vltimum tempus adest, [18]& sicut audistis antichristum venturum, etiam nunc antichristi multi cœperunt esse: vnde scimus vltimum tempus adesse.
Ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν· εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα φανερωθῶσιν ὅτι οὐκ εἰσὶ πάντες ἐξ ἡμῶν.	19	[19]E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum. [20] sed *hoc factum est* vt patefieret non omnes esse ex nobis.
Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου, καὶ οἴδατε πάντα.	20	[21]At vos vnctionē habetis à Sācto illo *profectā*, & nostis omnia.
Οὐκ ἔγραψα ὑμῖν ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅτι οἴδατε αὐτήν, καὶ ὅτι πᾶν ψεῦδος ἐκ τῆς ἀληθείας οὐκ ἔστι.	21	Non scripsi vobis *idcirco* quòd veritatem ignoretis: sed quia eam nostis, & nullum mendacium ex veritate esse.
Τίς ἐστιν ὁ ψεύστης, εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ὁ Χριστός; οὗτός ἐστιν ὁ ἀντίχριστος, ὁ ἀρνούμενος τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν.	22	[22]Quis est mendax nisi qui negat Iesum esse Christum? hic est antichristus, negans Patrem & Filium.
Πᾶς ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱόν, οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει.	23	Quisquis negat Filiū, is ne Patrem quidem habet.
Ὑμεῖς οὖν ὃ ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἐν ὑμῖν μενέτω. ἐὰν ἐν ὑμῖν μείνῃ ὃ ἀπ' ἀρχῆς ἠκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ υἱῷ καὶ ἐν τῷ πατρὶ μενεῖτε.	24	[24]Quod igitur audistis à principio, in vobis maneat. si in vobis māserit quod audistis à principio, vos quoque in Filio & Patre manebitis.
Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ἣν αὐτὸς ἐπηγγείλατο ἡμῖν, τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον.	25	[25]Hæc autē illa est promissio quā ipse pollicitus est nobis, *nempe* vita illa æterna.
Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν περὶ τῶν πλανώντων ὑμᾶς.	26	Hæc scripsi vobis de iis qui seducunt vos.
Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, ἐν ὑμῖν μένει, καὶ οὐ χρείαν ἔχετε ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς· ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων, καὶ ἀληθές ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι ψεῦδος, καὶ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μενεῖτε ἐν αὐτῷ.	27	Sed vnctio quam vos accepistis ab eo, manet in vobis, nec necesse habetis vt quisquam doceat vos: verùm sicut eadem vnctio docet vos de omnibus, *quæ* & verax est, & non mēdax: & sicut docuit vos, manebitis in eo.

Nunc

15 Quanto præstet Patris volūtati quā mundi cupiditatibus obsequi, ex ipsa vtriusque natura et dispari exitu demōstrat.

16 Iam ad pueros ipsos, in religionis tamen summa probè institutos, se conuertens, socordiam illi ætati familiarem iubet eos excutere, varijs argumentis.

17 Primùm, quia vltimum tēpus adsit, vt nullam dilationem res patiatur.

18 Secundò, quòd antichristi (.i. apostatæ) quos venturos audierant, iam præsentes adsint. Huius autem periculi oportuit incautam illā ætatē in primis admoneri.

19 Digressio aduersus offendicula quibus illa præsertim rudis ætas percelli potest. Itaque ne tam turpi quorundā defectione terreantur, primùm testatur, apostatas, etsi in Ecclesia versati sint, tamē ex Ecclesia nūquam fuisse: quoniā Ecclesia est electorū cœtus, qui perire ac proinde à Christo deficere non possunt.

20 Secundò in Ecclesiæ commodū hæc fieri ostendit, vt patefiant hypocritæ.

21 Tertiò, solatur eos vt firmi persistent, quum à Spiritu sancto vncti sint vera totius salutis notitia.

22 Occupatio, Se ista non scripsisse vt religionis ignaris, imò verò vt veritatis gnaris, adeo quidem vt possint veritatem à mendacio distinguere.

23 Falsam antichristorum doctrinā apertè iam demonstrat, nempe quòd vel Christi personā vel eius officiū, vel vtrunque simul oppugnent. quod qui faciunt, Deum frustra iactant, quum negato Filio, negetur etiam Pater.

24 Illi doctrinæ tota Prophetica et Apostolica prædicatio repugnat. Est igitur illa prorsus repudiāda, ista verò omnino retinenda, huc nos deducens vt in gratuita promissione (i. in vno Christo per Patrem nobis dato) vitam æternam quæramus.

25 Idem Spiritus qui veritatis cognitione electos imbuit & sanctificat, perseuerantiæ donum eis tribuit.

17 ועבר עלמא הו ורגתה הו דין דעבד צביגה דאלהא מקוא לעלם :

17 *Et transit mundus, & concupiscentia eius: qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.*

18 בני [a]זבנא הו אחריא ואיך מדם דשמעתון דאתא משיחא דגלא ו והשא הוו סגיאא משיחא דגלא ומן הדא ידעינן דזבנא הו אחריא :

[a] זבנא הזמן :

18 *Filii mei, tempus est vltimum: & quemadmodum audiuistis quòd venturus est pseudochristus, & nunc multi facti sunt pseudochristi: & hinc cognoscimus quòd tempus est vltimum.*

19 מנן נפקו אלא לו מנן הוו אלא נפקו מנן דתתידע דלו מנן הוו :

19 *E nobis egreßi sunt, sed non ex nobis fuerūt: sed egreßi sunt à nobis vt notum fieret quòd non ex nobis erant.*

20 ואנתון משיחותא אית לכון מן קדישא ופרשין אנתון הו לכל אנש :

20 *At vobis vnctio est ex sancto, et discernitis omnem hominem.*

21 לא כתבת לכון דלא ידעין אנתון לה [b]לשררא אלא דידעין אנתון לה ודכלה דגלותא לא הות מנה מן שררא :

[b] שררא אמת:

21 *Non scripsi vobis quòd nesciatis ipsam veritatem: sed nouistis eam, & quòd omne mendacium non sit ab ipsa veritate.*

22 מנו דגלא אלא אן אינא דכפר דישוע לא הוא משיחא והנא הו משיחא דגלא הו דכפר באבא כפר אף בברא :

22 *Quis est mendax, nisi is qui negando pronuntiat quòd Ieschua non sit Christus? et hic est pseudochristus. Qui negat Patrem, negat etiā Filiū:*

23 והו דכפר בברא אף לא באבא מהימן מן דמודא בברא ואף באבא מודא:

23 *Qui negat Filium, neque in Patrē credit. [t]qui cōfitetur Filium, Patrem quoque confitetur.*

Syra paraphrasis, vt hoc versū sententiam eandē affirmando ingeminat, sequuta videtur veterem interpretem Latinū.

24 ואנתון מדם דשמעתון מן קדים יקוא לותכון אן גיר מקוא לותכון מדם דשמעתון מן קדים אף אנתון מקוין אנתון באבא ובברא :

24 *Et vos quicquid audiuistis ab initio, maneat in vobis. Si enim maneat in vobis quicquid audiuistis ab initio, etiā vos manetis in Patre et in Filio.*

25 והנו [c]שוודיא [d]דאשתודי לן חייא דלעלם :

[c] שוודיא השבועה : [d] אשתודי נשבע:

25 *Et hæc est promißio quæ promissa est nobis, [nēpe] vita quæ est in æternū.*

26 הלין דין כתבת לכון מטול אילין דמטעין לכון :

26 *Hæc autem scripsi vobis, propter eos qui seducunt vos.*

27 ואף אנתון אן תקוא לותכון משיחותא דקבלתון מנה לא [e]סניקין אנתון דאנש ילפכון אלא איך משיחותא דאיתיה מן אלהא הו מלפא לכון על כל מדם ושרירא הי ולית בה דגלותא ואיך דאלפכון קוו בה :

[e] סניקין צריכים :

27 *Et etiam vos, si manserit in vobis vnctio quam accepistis ab illo, nō opus habetis vt quisquam doceat vos, sed tanquam vnctio quæ est à Deo, ipsa docet vos de omni re: et vera est, nec est in ea mendacium: & sicut docuit vos, manete in eo.*

Καὶ νῦν, τεκνία, μένετε ἐν αὐτῷ· ἵνα ὅταν φανερωθῇ, ἔχωμεν παῤῥησίαν, καὶ μὴ αἰσχυνθῶμεν ἀπ᾽ αὐτοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. 28

[26]Nunc igitur, filioli, manete in eo: vt quum patefactus fuerit, habeamus fiduciam, neque pudefiamus coram eo in ipſius aduentu.

Ἐὰν εἰδῆτε ὅτι δίκαιός ἐστι, γινώσκετε ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται. 29

[27]Si ſcitis *eum* iuſtum eſſe, noſtis, quicunque exercet iuſtitiam, ex ipſo natum eſſe.

Κεφάλαιον γ.

Cap. III.

Ἴδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ πατὴρ, ἵνα τέκνα Θεοῦ κληθῶμεν. διὰ τοῦτο ὁ κόσμος οὐ γινώσκει ἡμᾶς ὅτι οὐκ ἔγνω αὐτόν. 1

V[1]Idete qualem charitatem dedit nobis Pater, *nempe* vt filii Dei vocemur. [2] propterea mundus non nouit nos quia nõ nouit eum.

Ἀγαπητοὶ, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, καὶ οὔπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα. οἴδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα· ὅτι ὀψόμεθα αὐτὸν καθώς ἐστι. 2

[3]Chariſſimi, nũc filii Dei ſumus, ſed nondum patefactum eſt quod erimus. ſcimus autẽ fore vt quum *ipſe* patefactus fuerit, ſimiles ei ſimus: quoniã videbim⁹ eũ ſicuti eſt.

Καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ᾽ αὐτῷ, ἁγνίζει ἑαυτὸν, καθὼς ἐκεῖνος ἁγνός ἐστι. 3

[4]Et quiſquis habet hanc ſpem in eo *ſitã*, purificat ſe, ſicut & ille purus eſt.

Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ· καὶ ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία. 4

[5]Quiſquis committit peccatum, etiam Legem tranſgreditur: nam peccatum eſt Legis tranſgreſſio.

Iſa.53.6 & 9.11 1.pet.2.22.24

Καὶ οἴδατε ὅτι ἐκεῖνος ἐφανερώθη ἵνα τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἄρῃ· καὶ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι. 5

[6]Et ſcitis illum patefactum eſſe‖vt peccata noſtra tolleret: & peccatũ in eo non eſſe.

Πᾶς ὁ ἐν αὐτῷ μένων, οὐχ ἁμαρτάνει· πᾶς ὁ ἁμαρτάνων, οὐχ ἑώρακεν αὐτὸν, οὐδὲ ἔγνωκεν αὐτόν. 6

Quiſquis in eo manet, non peccat: quiſquis peccat, nõ vidit eum, neque nouit eum.

Τεκνία, μηδεὶς πλανάτω ὑμᾶς. ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, δίκαιός ἐστι, καθὼς ἐκεῖνος δίκαιός ἐστιν· 7

[7]Filioli, nemo vos ſeducat. qui exercet iuſtitiam, iuſtus eſt, ſicut ille iuſtus eſt:

Iohan.8.44

Ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν· ὅτι ἀπ᾽ ἀρχῆς ὁ διάβολος ἁμαρτάνει. εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. 8

[8]‖Qui committit peccatũ, ex diabolo eſt: quoniam à principio diabolus peccat. ad hoc patefactus eſt Filius Dei vt diſſoluat opera diaboli.

Πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ· ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει· καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται. 9

Quiſquis natus eſt ex Deo, peccatum nõ committit: quoniam ſemen ipſius in eo manet: nec poteſt peccare, eo quòd ex Deo natus eſt.

26 Cõcluſio totius tum exhortationis tum etiam tractationis ſuperioris.

27 Tranſitio ad ſequentem tractationem, eodem quidem ſpectantem, ſed tamẽ luculentiorem, & diuerſo quodam ordine idem argumentũ explicantem. Illic n. ab effectis ad cauſã docuit nos aſcendere: hic verò à cauſis ad effecta deſcendit. Eſt autem huius argumẽti ſumma, Deũ eſſe omnis iuſtitiæ fõtem, ac proinde eos demum qui iuſtitiæ ſtudeant, ex ipſo natos eſſe deprehendi, vt qui Deum Patrẽ referant.

1 Auſpicatur huius cõuenientiæ patris & filiorum explicationẽ à ſumma cauſa, nempe à gratuita illa Dei in nos charitate, qua nos ita complectitur vt etiã in filios adoptet.

2 Antequam hãc adoptionẽ declaret, duo præfatur: vnum, non eſſe tantã iſtam dignitatem ex carnis iudicio æſtimandam, quoniã mundo ſit incognita, vt qui ne [illegible] eum quidẽ ipſum Patrem norit.

3 Alterum, Ne nobis quidem ipſis (nedum extraneis) adhuc plenè patefactã eſſe iſtam dignitatẽ, cuius complementũ certũ quidẽ nos manet, (idque eiuſmodi vt ſimus ipſi Filio Dei ſimiles futuri, eiúſque re ipſa ſicuti eſt, cõſpectu fruituri) ſed tamen in alterum eius aduentũ differtur.

4 Iam iſtam adoptionem, cuius gloria in ſpe adhuc poſita eſt, ab effectu deſcribit, quod videlicet quiſquis eſt factus Dei filius, Patrem ſtudeat puritate referre.

5 Puritatis huius regula non aliunde quàm ex Lege Dei petẽda eſt: cuius trãſgreſſio illud eſt quod peccatum vocatur.

6 Argumentum à materiali noſtræ ſalutis cauſa: Chriſtus eſt puriſſimus in ſeſe & venit vt peccata noſtra tolleret, nobis videlicet Spiritu ſuo ſanctificatis. Ergo qui verè Chriſti particeps eſt, ſeſe non dedit peccato: & econtrario, qui peccato ſe dedit, Chriſtũ ignorat.

7 Aliud argumentũ à coniugatis, Qui iuſtè viuit, iuſtus eſt, & Chriſtũ iuſtũ refert, vnde etiã Dei filius eſſe intelligitur.

8 Argumentum à repugnãtibus, Diabolus eſt peccati autor, ac proinde ex diabolo eſt, ſiue afflatu diaboli regitur, qui ſeruit peccato: quòd ſi diaboli filius, non igitur Dei. Nam ita inter ſe repugnant diabolus & Deus, vt etiam Filius Dei ſit miſſus deſtruendis diaboli operibus. Itaque ex oppoſito, quicunque peccato reſiſtit, Dei eſt filius, Spiritu ipſius videlicet, veluti nouo ſemine, regeneratus: adeo quidem vt iam neceſſariò ex ſubiectione peccati ſit liberatus.

28 והשא בני קוו בה דמא דמתגלא לא נבהת מנה אלא תהוא לן [a]גליות אפא [b]במאתיתה :

29 אן ידעתון דזדיק הו דעו דאף כל דעבד זדיקותא מנה איתוהי :

קפלאון ג

1 וחזו דכמא סגי [c]חובה דאבא לותן דבניא קרן אף עבדן מטול הנא עלמא לא ידע לן מטול דאף לא לה ידע :

2 חביבי השא בנוהי חנן דאלהא ולא אתגלי עד מא להשא מנא עתידינן דנהוא ידעינן דין דמא דאתגלי בדמותה הוינן וחזינן לה איך [d]מדם [e]דאיתוהי :

3 וכל [f]אינא דאית לה עלוהי הנא [g]סברא מדכא נפשה איך דהו דכא הו :

4 מן דין דעבד חטיתא עולא [h]סער חטיתא גיר כלה עולא הי :

5 וידעין אנתון דהו דאתגלי [i]דיסב חטהין וחטיתא בה לית :

6 וכל דבה מקוא לא חטא וכל דחטא לא חזיהי ולא ידעה :

7 בני לא אנש יטעיכון הו דעבד זדיקותא זדיקא הו איך דאף הו משיחא איתוהי זדיקא :

8 והו דסער חטיתא מן [k]סטנא הו מטול דמן רישיתא הו סטנא חטיא הו ומטול הנא אתחזי ברה דאלהא [l]דישרא עבדוהי דסטנא :

9 כל דאתילד מן אלהא חטיתא לא עבד מטול דזרעה בה איתוהי ולא [m]משכח למחטא דמן אלהא אתילד :

[a] גליות אפא בטחון : [b] מאתיתה בואו : [c] חובה אהבתו: [d] מדם מה : [e] דאיתוהי שהוא : [f] אינא מי : [g] סברא תקוה : [h] סער פועל : [i] דיסב שישא : [k] סער פועל : [l] ישרא ישבית : [m] משכח יכול :

28 *Et nunc filii mei manete in eo: vt quum manifestabitur, non pudefiamus ab eo, sed sit nobis [z]reuelatio faciei in aduentu eius.*

29 *Si nouistis quòd iustus est, scitote quòd quisque facit iustitiã, ex ipso est.*

Cap. III.

1 *ET videte quàm magna est charitas Patris erga nos, qui filios vocauit nos, etiam fecit nos. propter hoc mundus non nouit nos, quia etiam ipsum non nouit.*

2 *Dilecti mei, nũc filii sumus Dei, et non apparuit vsque adhuc id quod est futurum vt simus. Scimus autẽ quòd quum manifestatus fuerit, in similitudine eius erimus, & videbimus eum sicuti est.*

3 *Et omnis cui est de eo hæc spes, purificat seipsum, sicut ille purus est.*

4 *Qui autem facit peccatum iniquitatem agit: peccatum enim omne iniquitas est.*

5 *Et scitis quòd ille qui manifestatus est, [manifestatus est] vt tolleret peccata nostra, et peccatum in eo non est.*

6 *Et omnis qui in eo manet, non peccat: et omnis qui peccat, non vidit eũ, neque nouit eum.*

7 *Filij mei, nequis seducat vos. Qui facit iustitiam, iustus est, sicut etiam ipse Christus, iustus est.*

8 *Et is qui agit peccatum, ex Satana est: quia à principio ipse Satanas peccator est, & propter hoc manifestatus est Filius Dei, vt dissolueret opera Satanæ.*

9 *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ipsius in eo est: neque potest peccare, quia ex Deo natus est.*

[z] Periphrasis est fiduciæ, sicut contrà diffidẽtiæ symbolum est faciei occultatio. Gẽ. 3. 8

Ἐν τούτῳ φανερά ἐστι τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου. πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. 10

Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία ἣν ἠκούσατε ἀπ᾽ ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. 11

Οὐ καθὼς Κάϊν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, καὶ ἔσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. καὶ χάριν τίνος ἔσφαξεν αὐτόν; ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἦν, τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, δίκαια. 12

Μὴ θαυμάζετε, ἀδελφοί μου, εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. 13

Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν, ὅτι ἀγαπῶμεν τοὺς ἀδελφούς. ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφόν, μένει ἐν τῷ θανάτῳ. 14

Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀνθρωποκτόνος ἐστί. καὶ οἴδατε ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν. 15

Ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε· καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς τιθέναι. 16

Ὃς δ᾽ ἂν ἔχῃ τὸν βίον τοῦ κόσμου, καὶ θεωρῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ χρείαν ἔχοντα, καὶ κλείσῃ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀπ᾽ αὐτοῦ, πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ; 17

Τεκνία μου, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ μηδὲ γλώσσῃ, ἀλλ᾽ ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ. 18

Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμέν, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ πείσομεν τὰς καρδίας ἡμῶν. 19

Ὅτι ἐὰν καταγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία, ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν, καὶ γινώσκει πάντα. 20

Ἀγαπητοί, ἐὰν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, παρρησίαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν· 21

Ioh. 13.34, & 15.12 — Gen. 4.8 — Suprà, 2.19 leuit. 19.17 — Ioh. 15.13 ephes. 5.2 — Luc. 3.11

[9] Per hoc manifesti sunt filii Dei & filii diaboli. quisquis non exercet iustitiam, non est ex Deo, [10] & qui non diligit fratrem suum.

[11] ‖Quoniã hoc est nuntium quod audistis à principio, vt diligamus alii alios.

[12] Non sicut ‖Cain, *qui* ex illo malo erat, & occidit fratrẽ suum. [13] Cuius autẽ rei gratia occidit eũ? quia opera eius mala erant, fratris autem eius iusta.

Ne miremini, fratres mei, si odit vos mundus.

[14] Nos scimus nos translatos esse ex morte ad vitam, quia diligimus fratres. qui non diligit fratrem, manet in morte.

[15] ‖ Quisquis odit fratrem suum, homicida est: & nostis nullum homicidam habere vitam æternam in se manentem.

[16] ‖Per hoc cognouimus charitatem, quòd ille animam suam pro nobis posuit. nos igitur debemus pro fratribus animas ponere.

[17] ‖Qui verò habuerit mundanas facultates, & viderit fratrẽ suum egentem, & clauserit viscera sua coram eo, quomodo charitas Dei manet in eo?

[18] Filioli mei, ne diligamus verbo neque lingua *solùm*, sed opere & veritate.

[19] Et per hoc cognoscimus nos ex veritate esse [20] & coram ipso securà reddemus corda nostra.

Nam si nos condemnet cor nostrum, potẽtior est Deus corde nostro, & nouit omnia.

[21] Charissimi, si cor nostrum nos non cõdemnet, fiduciam habemus apud Deum:

9 Conclusio, Ex vita impura dignosci qui diabolico spiritu regantur: ex pura verò, qui sint Dei filij.
10 Charitatem in fratres, vt alteram filiorum Dei notam, incipit cõmendare.
11 Ratio prima à præcipientis Dei autoritate.
12 Amplificatio à contrario exemplo Caini fratricidæ.
13 Breuis digressio Ne miremur nos, dũ officium facimus, esse mũdo exosos, quũ hæc iam olim fuerit iusti Abelis conditio: cui quis tandem nõ malit esse similis quàm Caino?
14 Ratio secunda, Quia charitas est testimonium nos à morte ad vitã esse trãslatos: ac proinde odium in fratres est mortis argumẽtum: cui quisquis indulgeat, velut mortem in sinu fouet.
15 Confirmatio, Quisquis homicida est, versatur in morte æterna: qui fratrẽ odit, est homicida: ergo est in morte. Inde sequitur oppositum, eum qui fratrem diligit, ad vitam trãsiuisse. Nam reuera mortui nascimur.
16 Iam quousque charitas Christiana porrigatur ostendit, eousque videlicet vt Christi exẽplo, sui etiã quisque obliuiscatur vt fratribus cõsulat.
17 Argumentatur à comparatis. Nam si vel ipsam vitã tenemur proximis impendere, quanto magis fratris inopiã facultatibus nostris subleuare?
18 Charitas Christiana non in verbis, sed in re ipsa posita est, & ab effectu sincero proficiscitur.
19 Charitatẽ commendat à triplici effectu. Primùm enim ex ea intelligimus nos verè esse Dei filios, vt antea declarauit.
20 Inde fit vt pacatam conscientiam habeamus: sicut è contrario qui statuit se Deum habere pro iudice, quòd sit malè sibi conscius, vel nunquã vel temere quietus est, quum Deus multo quàm nos acutius videat, & seuerius iudicet.
21 Tertius effectus ex hoc quoque nascitur, quòd in his miseriis certi sumus nos exaudiri, vt qui filij Dei simus: sicut ex gratia sanctificationis, quæ electis propria est, intelligimus.

10 כהדא [a]מתפרשין בנוהי דאלהא מן בנוהי דסטנא כל דלא עבד זדיקותא ולא [b]מחב לאחוהי ליתוהי מן אלהא :

In hoc discernuntur filii Dei à filiis Satanæ. omnis qui non facit iustitiã, & non diligit fratrem suum, non est ex Deo.

11 דהנו פוקדנא דשמעתון מן קדים [c]דתתחבון חד לחד :

Nam illud mandatum quod audiuistis ab initio, est, vt diligatis vnus alium.

12 לו איך [d]קאין הו דאיתוהי הוא מן בישא וקטל לאחוהי ומטול מנא קטלה אלא מטול דבישין הוו עבדוהי ודאחוהי זדיקין :

Non sicut Cain qui fuit à malo, et occidit fratrem suum. Et propter quid occidit eum, nisi quia mala erant opera sua, et fratris eius iusta?

13 ולא [e]תתדמרון אחי אן סנא לכון עלמא :

Et ne miremini, fratres mei, si odit vos mundus.

14 חנן ידעינן [f]דשנינן מן מותא לחיא בהדא [g]דמחבינן לאחין הו דלא [h]מחב לאחוהי במותא [i]מקוא :

Nos nouimus quòd transimus de morte ad vitã, in hoc quod diligimus fratres. Is qui non diligit fratrem suũ, in morte manet.

15 כל גיר דסנא לאחוהי [k]קטל אנשא הו וידעין אנתון דכל דקטל אנשא לא [l]משכחין מקוין בה חיא דלעלם :

Quisquis enim odit, fratrem suum, homicida est: & scitis quòd in nullo homicida potest manere vita quæ est in æternum.

16 בהדא ידעינן [m]חובה דלותן דהו יהב נפשה חלפין ואף חנן זדק לן דעל אפי אחין [n]נתל נפשתן :

In hoc cognoscimus charitatem illius quæ fuit erga nos, quòd ille dedit animam suã pro nobis: & etiam iustũ est nobis, vt nos pro fratribus nostris demus animas nostras.

17 ואינא דאית לה קנינא דעלמא ויחזא לאחוהי [o]דסניק ויאחוד רחמוהי מנה איכנא אית בה חובה דאלהא :

Et is cui est possesio huius mundi, & videt fratrem suum quòd necessitatẽ habet, et claudit viscera sua ab eo, quomodo est charitas Dei in eo?

18 בני לא [p]נחב חד לחד במלא ובלשנא אלא בעבדא [q]ובשררא :

Filii mei, ne diligamus alius alium sermonibus & lingua, sed operibus & veritate.

19 ובהדא [r]משתודעינן דמן שררא איתין וקדם דאתא הו [s]מפיסינן לבן :

Et per hoc cognoscimur quòd ex veritate sumus, et antequam veniat ille, quietum reddimus cor nostrum.

20 ואן הו דלבן [t]בסר לן כמא אלהא דרב מן לבן וידע כל מדם :

Et si ita est quòd cor nostrum [1] reiiciat nos, quanto magis Deus, qui maior est corde nostro?

21 חביבי אן לבן לא בסר לן [u]גלין אפין קדם אלהא :

Dilecti mei, si cor nostrũ nõ reiiciat nos, [2] reuelata sumus facie corã Deo.

וכל

ooo.iij.

a מתפרשין נבחנים :
b מחב אוהב :
c דתתחבון שתאהבו :
d קאין כמו קין :
e תתדמרון תתמהו :
f שנינן עברנו :
g מחבינן אוהבים אנחנו :
h מחב אוהב :
i מקוא עומד :
k קטל אנשא רוצח :
l משכחין מקוין יכולים העמוד :
m חובה אהבתו :
n נתל נתן :
o סניק בצורך :
p נחב נאהב :
q שררא אמת :
r משתודעינן נודעים אנו :
s מפיסינן מניחים אנחנו :
t בסר מואס :
u גלין אפין בטוחים אנו :

1 Reiicere accipitur pro Reprobare, accusare, & condemnare: sicut & paulo infrá.

2 Id est, Fiduciã habemus, vt in fine præcedentis capitis annotauimus.

22 Καὶ ὃ ἐὰν αἰτῶμεν, λαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ· ὅτι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦμεν, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ποιοῦμεν.

‖Et quicquid petierimus, accipimus ab eo: quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ ipsi placent facimus.

23 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλοις, καθὼς ἔδωκεν ἐντολὴν ἡμῖν.

[21] ‖Hæc est igitur eius doctrina, vt credamus nomini Filii eius Iesu Christi: & diligamus alii alios, sicut mandauit nobis.

24 Καὶ ὁ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ. καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι μένει ἐν ἡμῖν, ἐκ τοῦ πνεύματος οὗ ἡμῖν ἔδωκεν.

Nam qui seruat eius mandata, in eo habitat, & ipse in eo. & per hoc nouimus eum habitare in nobis, *nempe* ex Spiritu quem nobis dedit.

21 Conclusio, Fidē in Christum & charitatem mutuā, res esse simul connexas, ac proinde sanctificationis externa testimonia interiori illo Spiritus nobis dati testimonio vicissim respondere.

Κεφάλαιον δ'.

Cap. IIII.

1 Ἀγαπητοὶ μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν· ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξεληλύθασιν εἰς τὸν κόσμον.

Dilecti, ne cuiuis spiritui credite, sed probate spiritus an ex Deo sint: nam multi pseudoprophetæ venerunt in mundum.

2 Ἐν τούτῳ γινώσκετε τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι·

Ex hoc cognoscite Dei Spiritum. Quicunque spiritus confitetur Iesum Christum in carnem venisse, ex Deo est:

3 Καὶ πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ ἀντιχρίστου, ὃ ἀκηκόατε ὅτι ἔρχεται, καὶ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶν ἤδη.

At quicunque spiritus non confitetur Iesum Christum in carnem venisse, ex Deo non est: sed hic est ille *spiritus* Antichristi, de quo audistis eum venturum fuisse, & iam nunc in mundo esse.

4 Ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστε, τεκνία, καὶ νενικήκατε αὐτούς· ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ ἐν ὑμῖν ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ.

[3] Vos ex Deo estis, filioli, & vicistis eos: quoniā potétior est qui *est* in vobis quàm qui in mundo est.

5 Αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου εἰσί· διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ κόσμου λαλοῦσι, καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκούει·

Ipsi è mundo sunt: ideo mundana loquuntur, & mundus eos audit:

Iohan.8.47.

6 Ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν. ὁ γινώσκων τὸν Θεόν, ἀκούει ἡμῶν· ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἀκούει ἡμῶν. ἐκ τούτου γινώσκομεν τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης.

[5] ‖Nos ex Deo sumus. qui nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos: ex hoc cognoscimus spiritum veritatis & spiritum erroris.

1 Occasione ex Spiritus nomine arrepta, ne charitas à Dei cultu, qui præcipuè à vera eiusdē notitia pendet, separetur, redit ad id quod capite secundo de cauēdis antichristis dixerat. Vult autem duplicem cautionem à nobis hic adhiberi: vnam, vt quū multi sint pseudoprophetæ, temere quibusuis non credamus: alterā, ne, quia multi falsa docent, idcirco nullis credamus. Tenēdam igitur esse mediam viā, vt Dei spiritus (qui omnino sequendi sunt) nouerimus ab impuris spiritibus fugiendis distinguere.

2 Certam & perpetuam antichristianæ doctrinæ dignoscendi regulam tradit: nempe si Christi diuina aut humana natura, aut vera earūdem vnitio negetur: vel de ipsius (vnici videlicet nostri Regis, Prophetæ, ac Pontificis æterni) officio vel tantillum detrahatur.

3 Solatur electos certa spe victoriæ, ita tamen vt eos doceat non sua sed Dei virtute pugnare.

4 Causam affert cur istis mundus potius quàm veris doctoribus applaudat: quoniam videlicet nihil nisi mūdanū spirāt: quæ etiam est altera antichristianæ doctrinæ dignoscendæ ratio.

5 Suam & collegarum suorum doctrinam testatur certum esse Dei sermonem, quem vniuersis totius mundi suffragiis securè opponere sit necesse, & inde veritatem à mendacio distinguere.

Dilecti

22 וְכֹל מֵדֶם דְשָׁאֲלִינַן [a]נָסְבִינַן מֶנֵּהּ מֶטוּל דְנָטְרִינַן פּוּקְדָנוֹהִי וְשַׁפִּירָתָא [b]סָעְרִינַן קֳדָמוֹהִי ׃

Et quicquid petimus, accipimus ab eo: quoniã obseruamus præcepta eius, et bona agimus coram eo.

[a] נסבינן נושאים אנחנו׃
[b] סערינן פועלים אנחנו׃

23 וְהָנָא הוּ פּוּקְדָנֵהּ דַנְהַימֶן בַּשְׁמָא דִבְרֵהּ יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא [c]וְנַחֵב חַד לְחַד אֵיךְ דְפַקְדַן ׃

Et hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine Filii eius Ieschua Christi, et diligamus alius alium, sicut mandauit nobis.

[c] נחב נאהב׃

24 וַאֵינָא דְנָטַר פּוּקְדָנוֹהִי בֵּהּ מֶתְנַטַר וְהָו [d]שָׁרֵא בֵּהּ וַבְהָדָא [e]מֶסְתַּכְּלִינַן דְשָׁרֵא בַּן מֶן רוּחֵהּ הָו דִיהַב לַן׃

Et is qui seruat mandata eius, in eo seruatur, & ipse manet in eo. et in hoc intelligim⁹ quòd habitat in nobis, de spiritu eius quem dedit nobis.

[d] שרא שוכן׃
[e] מסתכלינן מבינים אנחנו׃

קֵפָלֵאוֹן ד׳

Cap. IIII.

1 חַבִיבַי לָא לְכֻל [f]רוּחִין תְּהַימְנוּן אֶלָא הֲוַיתוּן [g]פָּרְשִׁין רוּחֵא אִן מֶן אֱלָהָא אִיתַיְהוּן מֶטוּל דְסַגִיָאֵא נְבִיֵא דַגָלֵא נְפַקוּ בֵּהּ בְּעָלְמָא ׃

DIlecti mei, ne omnibus spiritibus credatis, sed discernite spiritus num ex Deo sint: quia multi pseudoprophetæ exiuerunt in mundum.

[f] רוחין הרוחות׃
[g] פרשין בוחנים׃

2 בְהָדָא מֶתְיַדְעָא רוּחֵהּ דַאלָהָא כֹּל רוּחָא דְמַוְדְיָא דְיֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא אֶתָא בַבְסַר מֶן אֱלָהָא הִי׃

Per hoc cognoscitur Spiritus Dei. omnis spiritus qui confitetur quòd Ieschua Christus venit in carnem, ex Deo est:

3 וְכֹל רוּחָא דְלָא מַוְדְיָא דְיֵשׁוּעַ אֶתָא בַבְסַר לַיְתַיְהָ מֶן אֱלָהָא אֶלָא הָדָא מֶן מְשִׁיחָא הִי דַגָלָא הָו ד דַשְׁמַעְתּוּן דָאתֵא וְהָשָׁא בְּעָלְמָא אִיתַוְהִי [h]מֶן כַּדוּ׃

Et omnis spiritus qui non confitetur quòd Ieschua venit in carnem, nõ est ex Deo: sed hic ex pseudochristo est, de quo audiuistis quòd venit, et nũc in mundo est iam.

[h] מן כדו כבר׃

4 אַנְתּוּן דֵין מֶן אֱלָהָא אִיתַיְכוּן בְּנַיָא [i]וַזְכַיְתּוּן אֶנוּן מֶטוּל דְרַב הוּ הָו דַבְכוּן מֶן הָו דַבְעָלְמָא ׃

Vos autem ex Deo estis, filii, & vicistis eos: quoniam maior est is qui in vobis est quàm qui in mundo.

[i] זכיתון ניצחתם:

5 וְהָלֵין מֶן עָלְמָא אֶנוּן מֶטוּל הָנָא מֶן עָלְמָא מְמַלְלִין וְעָלְמָא לְהוֹן שָׁמַע׃

Et ipsi ex mundo sunt: idcirco ex mũdo loquuntur, & mundus eos audit.

6 חֲנַן דֵין מֶן אֱלָהָא חֲנַן וְהָו דְיָדַע לַאלָהָא שָׁמַע לַן וְהָו דְלָא אִיתַוְהִי מֶן אֱלָהָא לָא שָׁמַע לַן בֵּהּ בְהָדָא מ מֶסְתַּכְּלִינַן לְרוּחָא [k]דַשְׁרָרָא וַלְרוּחָא [l]דְמַטְעְיָנוּתָא׃

Nos autem ex Deo sumus: & is qui nouit Deum, audit nos. & is qui non est ex Deo, nõ audit nos. per hoc ipsum intelligimus spiritum verum & spiritum deceptionis.

[k] שררא אמת׃
[l] מטעינותא תעתועה׃

חביבי

ooo.iiij.

Ἀγαπητοί, ἀγαπῶμεν ἀλλήλοις, 7 ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι. καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, καὶ γινώσκει τὸν Θεόν·

8 Ὁ μὴ ἀγαπῶν, οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν. ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν.

9 Ἐν τούτῳ ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ.

Ioh.3.16

10 Ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήσαμεν τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἱλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν·

11 Ἀγαπητοί, εἰ οὕτως ὁ Θεὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ἀλλήλοις ἀγαπᾷν.

12 Θεὸν οὐδεὶς πώποτε τεθέαται· ἐὰν ἀγαπῶμεν ἀλλήλοις, ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει, καὶ ἡ ἀγάπη αὐτοῦ τετελειωμένη ἐστὶν ἐν ἡμῖν.

I h.1.12
1.tim.6.16

13 Ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν.

14 Καὶ ἡμεῖς τεθεάμεθα καὶ μαρτυροῦμεν ὅτι ὁ πατὴρ ἀπέσταλκε τὸν υἱὸν σωτῆρα τοῦ κόσμου.

15 Ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Θεῷ.

16 Καὶ ἡμεῖς ἐγνώκαμεν καὶ πεπιστεύκαμεν τὴν ἀγάπην ἣν ἔχει ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν. ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστί· καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ·

17 Ἐν τούτῳ τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡμῶν, ἵνα παρρησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. ὅτι καθὼς ἐκεῖνός ἐστι, καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

18 Φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἡ

[6] Dilecti, diligamus alii alios. [7] nã charitas ex Deo est:& quisquis diligit, ex Deo natus est, ac nouit Deum:

Qui non diligit,nõ nouit Deum: [8] nam Deus est charitas.

‖Per hoc patefacta est charitas Dei in nobis, quòd Filium illum suũ vnigenitũ misit Deus in mundũ vt viuamus per eum.

In hoc est charitas,non quòd nos dilexerimus Deum, sed quòd ipse dilexerit nos, & miserit Filium suum vt esset propitiatio pro peccatis nostris.

[9] Dilecti, si Deus nos ita dilexit, debemus & nos alii alios diligere.

[10] ‖Deum nemo spectauit vnquã: si diligamus alii alios, Deus in nobis habitat, & charitas eius expleta est in nobis.

Per hoc cognoscimus nos in eo habitare,& ipsum in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.

[11] Nos verò spectauimus & testamur Patrem misisse Filium qui esset seruator mundi.

Quisquis confessus fuerit Iesum esse Filium Dei, Deus in eo habitat,& ipse in Deo.

Et nos cognouimus & credidimus charitatem quam habet Deus in nobis. [12] Deus charitas est: & qui manet in charitate,in Deo manet, & Deus in eo.

[13] Per hoc expleta est charitas in nobis, vt fiduciã habeamus in die iudicii.quòd qualis ille est,*tales* & nos sumus in hoc mundo.

Metus non est in charitate: sed

6 Redit ad charitatis mutuæ commẽdationem.

7 Ratio prima, Quoniam res est planè diuina, ac proinde filiis Dei prorsus conueniens, adeo vt qui illius est expers, is ne non possit Deũ verè nosse.

8 Confirmatio, Quia Dei natura sit homines diligere: cuius rei illustrissimum præ cæteris documentum est, quod non quosuis sed Filium illum suum, & eum quidem Vnigenitum, sola illa gratuita & infinita in nos hostes suos beneuolentia impulsus, tradiderit in mortẽ: cuius sanguine expiati fieremus æternæ ipsius gloriæ participes.

9 Ratio altera à cõparatis, Si Deus nos ita dilexit, an nos ipsius filii, inter nos non amabimus?

10 Tertia ratio, Quia Deus oculis inuisibilis, ex hoc sui Spiritus effectu (nẽpe charitate) intelligitur, & quidem nõ extra nos, sed nobiscum coniunctus, in quibus ita sit efficax.

11 Huic charitati fundamẽtum aliud substernit, nempe fidem in Iesum, quæ verè nos cum eo coniungit, sicut charitas nos cũ eo coniunctos esse testificatur. Reddit autem Christo testimonium vt oculatus testis.

12 Quarta ratio, Deus est fons & origo charitatis, ipsáque adeo charitas: ergo qui in eo manet, Deum secum habet.

13 Rursus, vt paulo antè, charitatem ex eo cõmẽdat quòd quum ex nostri cum Deo in hac re conuenientia certum nobis nostræ adoptionis testimonium suppeditetur, ita fiat vt intrepidè supremũ illũ diem iudicii expectemus: adeo vt trepidatio & cruciatus ille cõscientiæ à charitate expellatur.

7 חַבִיבַי [a]נַחֵב חַד לְחַד מֶטוּל [b]דְחוּבָא מֵן אֱלָהָא הוּ וְכֻל מַן [c]דְמַחֵב מֵן אֱלָהָא יִלִיד וְיָדַע לַאלָהָא ׃

Dilecti mei, diligamus alius alium: quia charitas ex Deo est: & quisquis diligit, ex Deo nat⁹ est, et nouit Deũ.

8 מֶטוּל דַאלָהָא הוּ וְכֻל דְלָא מַחֵב לָא יָדַע לַאלָהָא ׃

Quia Deus charitas est: & quisquis non diligit, non nouit Deum.

9 בְהָדָא אֶתִידַע חוּבֵה דַאלָהָא דַלְוָתַן דְלַבְרֵה יְחִידָיָא שַׁדַר אֱלָהָא לְעָלְמָא [d]דְנִחֵא בְאִידֵה ׃

In hoc enim innotuit charitas Dei quæ est erga nos, quòd Filium suum vnicum misit Deus in mundum, vt viuamus per eum.

10 בְהָנָא אִיתַוְהִי חוּבָא לָא הֲוָא דְחַנַן [e]אַחֵבַן לַאלָהָא אֶלָא דְהָו אֱלָהָא [f]אַחֵבַן וְשַׁדַר לַבְרֵה [g]חוּסָיָא [h]עַל אַפַי חֲטָהַין ׃

In hoc est charitas: nequaquã quòd dilexerimus Deũ, sed quòd ipse Deus dilexerit nos, et miserit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.

11 חַבִיבַי אֶן [i]הָכַן אַחֵבַן אֱלָהָא וָאַף חֲנַן חַיָבִינַן חַד לְחַד [k]לְמַחָבוּ ׃

Dilecti mei, si ita dilexit nos Deus, etiam nos debitores sumus vt vnus alium diligamus.

12 לַאלָהָא [l]מֶמְתוֹם אֱנָשׁ לָא חֲזָיְהִי אֶן דֵין [m]נַחֵב חַד לְחַד אֱלָהָא בַן [n]מְקַוֵא וְחוּבֵה מֶשְׁתַמְלֵא בַן ׃

Deum vnquam nemo vidit: si autem diligamus vnus alium, Deus in nobis manet, & charitas eius adimpletur in nobis.

13 וּבְהָדָא יָדְעִינַן דְבֵה מְקַוִינַן וְהָו מְקַוֵא בַן דְמֵן רוּחֵה יַהֵב לַן ׃

Et in hoc cognoscimus quòd in eo manem⁹, & ipse manet in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.

14 וַחֲנַן חֲזַין וּמַסְהֲדִינַן דַאבָא שַׁדַר לַבְרֵה [o]פָרוֹקָא לְעָלְמָא ׃

Et nos vidimus, & testamur quòd Pater misit Filium suum seruatorem mundi.

15 כֻל דְמַוְדֵא בְיֵשׁוּעַ דְהָוְיוּ בְרֵה דַאלָהָא אֱלָהָא בֵה מְקַוֵא וְהָו מְקַוֵא בַאלָהָא ׃

Omnis qui confitetur Ieschua, quòd sit Filius Dei, Deus in eo manet, et ipse manet in Deo.

16 וַחֲנַן הַיְמֶנַן וִידַעַן חוּבָא דְאִירַת לֵה לַאלָהָא [p]צֵאידַין אֱלָהָא גֵיר חוּבָא הוּ וְכֻל דַמְקַוֵא בְחוּבָא בַאלָהָא מְקַוֵא ׃

Et nos credimus & scimus charitatem quæ est ipsi Deo erga nos. Deus enim charitas est, et quisquis manet in charitate, in Deo manet.

17 וּבְהָדָא מֶשְׁתַמְלַם חוּבֵה עַמַן [q]דְנַגְלְיוּת אַפֵא תֶהְוֵא לַן בְיַוְמָא דְדִינָא מֶטוּל דַאיך דְהָו הֲוָא הָכַנָא אַף חֲנַן אִיתַין בְהָנָא עָלְמָא ׃

Et in hoc adimpletur charitas eius nobiscum, vt reuelata facies sit nobis in die iudicii. quia sicut ille fuit, ita etiam nos sumus in hoc mundo.

18 דְחַלְתָא בְחוּבָא לַית אֶלָא – –

Metus in charitate non est: sed – –

חובא

[a] נחב נאהב׃
[b] חובא האהבה׃
[c] מחב אוהב׃
[d] נחא נחיה׃
[e] אחבן אהבנו׃
[f] אחבן אהב אותנו׃
[g] חוסיא כופר׃
[h] על אפי בעבור׃
[i] הכן כן׃
[k] למחבו לאהוב׃
[l] ממתום מעולם׃
[m] נחב נאהב׃
[n] מקוא עומד׃
[o] פרוקא גואלנו
[p] צאידין אלינו׃
[q] גליות אפא בטחון׃

τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον. ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει· ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ.

19 Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτόν, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς.

20 Ἐάν τις εἴπῃ, Ὅτι ἀγαπῶ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστίν. ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὃν ἑώρακε, τὸν Θεὸν ὃν οὐχ ἑώρακε, πῶς δύναται ἀγαπᾷν;

21 Καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

expleta charitas foras eiicit metũ. quoniam metus cruciatum habet: qui autem metuit, non est perfect[9] in charitate.

[14]Nos diligimus eum, quoniã ipse prior dilexit nos.

[15]Siquis dixerit, Diligo Deũ, & fratrem suum oderit, mendax est. [16]qui enim non diligit fratrem suũ quem vidit, Deum quem non vidit, quomodo potest diligere?

[17]Et hoc mandatũ habemus ab eo, vt qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.

Κεφάλαιον ε'.

1 Πᾶς ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστός, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται. καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν γεννήσαντα, ἀγαπᾷ καὶ τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ.

2 Ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ὅταν τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν.

Matth.12.30

3 Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν.

4 Ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ, νικᾷ τὸν κόσμον· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν.

1.Cor.15.57

5 Τίς ἐστιν ὁ νικῶν τὸν κόσμον εἰ μὴ ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ;

6 Οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵματος, Ἰησοῦς ὁ Χριστός· οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι. καὶ τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια.

Cap. V.

[1]QVisquis credit Iesum esse Christũ, ex Deo natus est: & quisquis diligit genitorem, diligit etiam eum qui ex eo genitus est.

Per hoc cognoscimus nos diligere filios Dei, quum nos Deum diligimus, & mandata eius seruamus.

[3]‖Hæc est enim charitas Dei, vt mandata eius seruemus: [4]& mandata eius grauia non sunt.

[5]Quoniam quicquid natũ est ex Deo, vincit mundum: [6]& hæc est victoria quæ vicit mundum, *nempe* fides nostra.

[7]Quis est qui ‖vincit mũdum, nisi qui credit Iesum esse Filium Dei?

[8]Hic ille est qui venit per aquam & sanguinẽ, *nempe* Iesus Christus: [9]non per aquam solùm, sed per aquam & sanguinem. & spiritus, is est qui testificatur spiritum veritatem esse.

14 Nequis illam conscientiæ pacem existimet à charitate nostra vicausa proficisci, recurrit ad fontem, nempe ad gratuitam dilectionem, qua nos Deus, licet iram ipsius promeritos, prosequitur. Hinc autem duplex alia charitas oritur, vtraque prima illius index ac testis, ea vide licet qua Deum, qui prior nos dilexit, redamamus: ac demũ propter illum, proximos quoque diligimus.

15 Sicut charitatẽ proximi à charitate Dei in nos inseparabilem esse ostendit, quoniam hæc illam gignit: itaiam aliam charitatis speciẽ qua nos Deũ diligimus, à charitate proximi disiungi posse negat: vnde cõsequitur impudẽter mentiri qui se Dei cultores vocãt quum proximos negligant.

16 Prima ratio à comparatis, cur non possit proximus odio haberi & Deus diligi, nempe quia qui fratrem non potest amare quem videt, quomodo Deum inuisibilem amauerit?

17 Secunda ratio, Cur non possit Deus odio haberi & proximus diligi, quia vnus & idem Legislator & se & proximum diligi præcepit.

1 Pergens in eodẽ argumento, quomodo vtraque illa charitas in nobis ex Dei in nos charitate deriuetur ostendit: nẽpe per Iesum mediatorem fide apprehensum, in quo facti Dei filii, & Patrem ex quo sic geniti sumus, & fratres similiter nobiscum genitos diligimus.

2 Charitas proximi à charitate qua Deum diligimus sic dependet vt hanc illi præire oporteat: inde consequitur, charitatem non esse appellandã quum ad malè agendum coeunt homines, quoties denique proximum amantes, in Dei mãdata nõ respicimus.

3 Ratio, Quia Deũ diligere est mãdatis eius obsequi. quod quum ita sit, & vtraque charitas ab eodem Legislatore sit mandata (vt antea docuit) efficitur illud quoque, diligi non posse proximum vbi mandata Dei violantur. 4 Quoniam docet experientia nullam inesse carni facultatem, imò ne voluntatem quidẽ ad præstanda Dei mandata, idcirco ne videatur Apostolus, toties inculcans mandatorum Dei obseruationem, impossibilia flagitare, pronũtiat grauia nõ esse Dei mãdata, hactenus quidem vt eorum onere opprimamur. 5 Ratio, Quoniã ex regeneratione nacti simus vires quibus superatur mundus, i. quicquid mãdatis Dei reluctatur. 6 Explicat quænã sint illæ vires, nempe fides. 7 Duo præterea declarat: vnum, quæ sit vera fides, ea nimirum quæ in vnum Iesum Filium Dei respicit: ex quo consequitur alterum, nẽpe has vires propriè non esse fidei, sed fide tanquam instrumento, ex Iesu Christo Filio Dei hauriri.

8 Præstãtiam Christi in quo vno omnia nobis donantur, sex testibus comprobat, tribus cælestibus, & totidem terrenis, penitus inter se consentiẽtibus. Cælestes sunt, Pater, à quo missus est Filius, Sermo ipse caro factus, & Spiritus sanctus. Terreni testes, aqua, (id est sanctificatio nostra) sanguis, (i. iustificatio nostra) spiritus (i. agnitio Dei Patris in Christo per fidem, ex Spiritus sancti testimonio: sicut in annotationibus copiosius exposuimus) 9 Monet ne aquam à sanguine (i. sanctificationem à iustificatione, siue iustitiam inchoatam à iustitia imputata) separemus: quoniam illa non nitimur nisi quatenus est huius testimonium: hæc vero etsi ab illa nunquam separetur, tamen sola est nostræ salutis materia.

חובא [a]משמליא לבר [b]שדא לה לדחלתא מטול דדחלתא בקנטא איתיה הו דין דדחל לא [c]משמלי [d]בחובא :

charitas adimpleta for as eiicit ipsum metũ: quia metus in irritatione est: is autem qui metuit, non est perfectus in charitate.

19 חנן הכיל [e]נחב לאלהא מטול דהו קדמאית אחבן :

19 Nos igitur diligimus Deum: quia ipse prius dilexit nos.

20 אן דין אנש יאמר [f]דמחב אנא לאלהא ולאחוהי סנא דגלא הו הו גיר דלאחוהי דמתחזא לא מחב לאלהא הו דלא מתחזא איכנא משכח [g]דיחב :

20 Si autem quis dixerit, Ego diligo Deum, & fratrem suum odio habeat, mendax est: ille enim qui fratrem suũ qui videtur, nõ diligit, Deum ipsum q̃ nõ videtur, quomodo potest diligere?

21 והנא פוקדנא קבלן מנה דכל דמחב לאלהא יחב אף לאחוהי :

21 Et hoc mandatum accipimus ab eo, vt omnis qui diligit Deũ, diligat etiã fratrem suum.

קפלאון ה

Cap. V.

1 כל מן דמהימן דישוע איתוהי משיחא מן אלהא יליד וכל דמחב [h]לילודא מחב אף להו דאתילד מנה:

1 OMnis qui credit quòd Ieschua est Christus, ex Deo natus est: & omnis qui diligit Genitorẽ, diligit eũ qui genitus est ex eo.

2 ובהדא ידעינן [i]דמחבינן לבנוהי דאלהא מא דלאלהא מחבינן ו ועבדינן פוקדנוהי :

2 Et in hoc cognoscimus quòd diligimus filios Dei, quum diligimus Deũ, & facimus mandata eius.

3 הנא הו גיר חובה דאלהא [k]דנטר פוקדנוהי ופוקדנוהי לא [l]יקירין :

3 Hæc enim est dilectio Dei, vt seruemus mandata eius: & mandata eius non sunt grauia.

4 מטול דכל דיליד מן אלהא [m]זכא לעלמא והדא הי [n]זכותא [o]דזכתה לעלמא הימנותן :

4 Quia quicquid natum est ex Deo, vincit mundum: & hæc est victoria quæ vincit ipsum mũdũ, fides nostra.

5 מנו גיר [p]דזכא לה לעלמא אלא הו דמהימן דישוע ברה הו דאלהא :

5 Quis enim est qui vincit ipsum mũdum, nisi is qui credit quòd Ieschua Filius est Dei?

6 הנו דאתא ביד ודמא ישוע מ משיחא לא הוא במיא בלחוד אלא במיא ודמא ורוחא מסהדא דהי ר רוחא איתיה [q]שררא :

6 Hic est qui venit [i]per aquas et sanguinẽ, [nempe] Ieschua Christus: nequaquam per aquas tantùm, sed per aquas et sanguinem. & spiritus testatur quòd ille spiritus est veritas.

ואיתיהון

Et

[a] משמליא גמורה:
[b] שדא מגרש:
[c] משמלי גמור:
[d] חובא אהבה:
[e] נחב נאהב:
[f] מחב אוהב
[g] יחב יאהב:
[h] ילודא מוליד:
[i] מחבינן אוהבים אנחנו:
[k] נטר נשמור:
[l] יקירין כבדים:
[m] זכא מנצח:
[n] זכותא הניצחון:
[o] דזכתה המנצת אותו:
[p] זכא מנצח:
[q] שררא אמת:

[i] Ad verbũ, Per manum aquarum & sanguinis. Hebr.

Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ πατὴρ, ὁ λόγος, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα· καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι. 7

Nam tres ſunt qui teſtificantur in cælo, Pater, Sermo, & Spiritus ſanctus: & hi tres vnum ſunt.

Ioh. 3.6

Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα· καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν. 8

‖ Et tres ſunt qui teſtificantur in terra, Spiritus, & aqua, & ſanguis: & hi tres in vnum conſentiunt.

Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μείζων ἐστίν· ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ ἣν μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. 9

[10] Si teſtimonium hominum accipimus, teſtimoniũ Dei maius eſt: nam hoc eſt teſtimoniũ Dei quod teſtificatus eſt de Filio ſuo.

Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν ἑαυτῷ· ὁ μὴ πιστεύων τῷ Θεῷ, ψεύστην πεποίηκεν αὐτὸν, ὅτι οὐ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρτυρίαν ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ Θεὸς περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. 10

[1] Qui credit in Filium Dei, habet teſtimonium in ſeipſo: qui non credit Deo, mendacem eum fecit, quia nõ credidit teſtimonio quod teſtificatus eſt Deus de Filio ſuo.

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός· καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐστιν. 11

[12] Eſt autem hoc teſtimonium, *nẽpe* quòd vitam æternã dedit nobis Deus: & hæc vita in Filio eius eſt.

Ὁ ἔχων τὸν υἱὸν, ἔχει τὴν ζωήν· ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὴν ζωὴν οὐκ ἔχει. 12

Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium Dei, vitam non habet.

Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν ἔχετε αἰώνιον, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. 13

[13] Hæc ſcripſi vobis qui creditis in nomen Filii Dei: vt ſciatis vos vitam æternam habere, & vt credatis in nomen Filii Dei.

Suprà 3.22.

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ παρρησία ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἐάν τι αἰτώμεθα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν. 14

[14] Et hæc eſt fiducia quam apud Deum habemus, ‖ ipſum, ſi quid petierimus ſecundum voluntatem eius, nos audire.

Καὶ ἐὰν οἴδαμεν ὅτι ἀκούει ἡμῶν ὃ ἂν αἰτώμεθα, οἴδαμεν ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα ἃ ᾐτήκαμεν παρ' αὐτοῦ. 15

Quòd ſi ſcimus eum audire nos quicquid petierimus, ſcimus nos habere petitiones quas ab eo petiimus.

Ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσει, καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν, τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον. ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ. 16

[15] Siquis viderit fratrẽ ſuum peccare peccato *quod* non *eſt* ad mortem, petet, & dabit ei vitam: peccantibus *dico* non ad mortem. Eſt peccatum ad mortem: non pro illo dico vt roget. Omnis

Πᾶσα

10 Argumento à comparatis, oſtendit quantum ſit pondus cæleſtis teſtimonii, quod Pater edidit de Filio, cui conſentit ipſe Filius & Spiritus ſanctus.

11 Firmitatem etiam terreſtrium teſtium probat ex conſcientia vniuſcuiuſque, teſtimonium illud in ſeſe habentis. quam falli non decet, vtpote quæ cæleſtis Patris de Filio teſtimonio aſſentiatur. alioqui enim Patrẽ oporteret eſſe mendacem, ſi conſciẽtia Patri aſſentiens mentietur.

12 Iam tandem quod ſit hoc teſtimonium tot teſtibus cõfirmatum declarat: nempe vitam ſiue felicitatem æternam, eſſe merum Dei donum, quæ in Filio reſideat, & ab eo in nos qui per fidem cũ eo coniuncti ſumus, promanat, adeo vt extra eum nuſquam inueniatur vita.

13 Epilogus epiſtolæ, in quo primùm oſtendit hac doctrina etiam ipſos egere qui iam credunt, vt magis ac magis in fide creſcant: id eſt, vt quotidie de ſua in Chriſto per fidem ſalute fiant certiores.

14 Quoniam quod ſperamus nõdum re ipſa obtinemus, inuocationem cum fide connectit Apoſtolus, quam vult ex fide proficiſci, deinde ita concipi vt nihil diuinæ voluntati non cõſentaneum petatur: cuiuſmodi preces vanæ eſſe non poſſunt.

15 Preces non tantùm pro nobiſipſis, ſed etiam pro fratribus peccantibus ſunt cõcipiendæ, ne ſint eis mortifera ipſorũ peccata: Additur tamẽ exceptio peccati illius quod nunquam remittitur, ſiue peccati in Spiritum ſanctum, id eſt vniuerſalis & ex animo proficiſcentis apoſtaſiæ à cognita Euangelii veritate, ſicut in annotationibus pluribus expoſuimus.

7 [2]

8 ואיתיהון תלתא סהדין רוחא ומיא ודמא ותלתהון בחד אנון :

8 *Et sunt tres testes, Spiritus, et aqua, & sanguis: et tres ipsi in vnum sunt.*

9 אן סהדותא דבני־נשא מקבלין חד כמא סהדותה דאלהא דרבא הי והדא הי סהדותה דאלהא דאסהד על ברה :

9 *Si testimonium filiorum hominis accipimus, quanto magis testimoniũ Dei quod maximum est? & hoc est testimonium Dei quod testificatus est de Filio suo.*

10 כל־מן דמהימן בברה דאלהא אית לה הדא סהדותא בנפשה כל דלא מהימן לאלהא דגלא עבדה בדלא הימן לסהדותא דאסהד אלהא על ברה :

10 *Quisquis credit in Filiũ Dei, est ei hoc testimonium in seipso. omnis qui non credit Deo, mendacem facit eum, in eo quòd non crediderit testimonio quod testificatus est Deus de Filio suo.*

11 והדא הי סהדותא דחיא דלעלם יהב לן אלהא והנון חיא בברה איתיהון :

11 *Et hoc est testimonium, quòd vitam quæ est in æternum, dedit nobis Deus: & illa vita in Filio eius est.*

12 כל דאחיד לברא אחיד אף לחיא וכל דלא אחיד לברה דאלהא לית לה חיא :

12 *Omnis qui habet Filium, habet etiã vitam: et omnis qui nõ habet Filium Dei, non est ei vita.*

13 הלין כתבת לכון דתדעון דחיא דלעלם אית לכון לאילין דהימנתון בשמה דברה דאלהא :

13 *Hæc scripsi vobis, vt sciretis quòd vita æterna est vobis qui credidistis in nomen Filii Dei.*

14 והדא [a]פרחסיא אית לן לותה דכל דשאלינן לה איך צבינה שמע לן :

14 *Et hæc confidentia est nobis apud eum, quòd quicquid petimus ab eo secundum voluntatem eius, audit nos.*

15 ואן [b]מפסינן דשמע לן על מדם דשאלין מנה [c]תכילינן דקבלן [d]מן כדו שאלתן דשאלן מנה :

15 *Et, si persuasum habemus quòd audit nos, in eo quod petimus ab illo, cõfidimus quòd accipimus iam petitiones nostras quas petimus ab eo.*

16 אן אנש יחזא לאחוהי דחטא ח חטהא דלא מחיב למותא ישאל ומתיהבין לה חיא לאילין דלא הוא איך דלמותא חטין אית גיר חטהא דמותא לא הוא על הנא אמר אנא דיבעא אנש :

16 *Siquis viderit fratrem suum quòd peccauerit peccatum quod non condemnat ad mortem, petat, et dabitur ei vita: eis [inquam] qui nequaquam peccauerunt tanquam [3]ad mortẽ. Est enim peccatum mortis: nequaquam pro hoc dico vt oret quisquam.*

[a] פרהיסיא ביטחון מלשון יון :
[b] מפסינן בטוחים אנחנו :
[c] תכילינן קווים אנחנו :
[d] מן כדו מעתה:

[2] Totum septimum versiculum Syrum Testamentum omittit, sicut etiam multi Græci codices: qui ita restitui posset, דתלתא אנון דסהדין בשמיא אבא מלתא ורוחא קדישא ותלתהון חד אנון: Id est, Nam tres sunt qui testificãtur in cælo, Pater, & Sermo, & Spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt. Sed quia non modò in impresso, sed etiam in manuscripto codice Heydelbergensi omittebatur, nec in omnibus vetustis Græcis codicibus legebatur, textui inserere non sum ausus. ne tamẽ versiculorum fieret perturbatio, vtque eorum numeri responderẽt numeris versiculorũ Græci textus, à sexto transilui ad octauum.

[3] Id est; Extra omnem spem veniæ: quod æterna mors necessariò cõsequitur. quod alibi vocatur peccatum in Spiritũ sanctum, in hoc & in futuro sæculo irremissibile. Et est quum quis illuminatus fuit à Spiritu Dei, destinata malitia, sciens & prudens Deo ipsi, cuius cognitione donatus fuit, bellum indicit, Satanæ sequutus exẽplum.

Matth.12.31 mar.3.29

Πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστί· καὶ ἔστιν 17 ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον.

Οἴδαμεν ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐχ ἁμαρτάνει· ἀλλ᾽ ὁ γεννη- 18 θεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, τηρεῖ ἑαυτὸν, καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ.

Οἴδαμεν ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμὲν, καὶ 19 ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται.

Luc.24.45.

Οἴδαμεν δὲ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἥκει, 20 καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν. καί ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ χριστῷ. οὗτός ἐστιν ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ ἡ ζωὴ αἰώνιος.

Τεκνία, φυλάξατε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν 21 εἰδώλων. ἀμήν.

16‖Omnis iniquitas peccatum eſt: ſed eſt peccatum *quod* non *eſt* ad mortem.

17 Scimus quòd quiſquis natus eſt ex Deo, nõ peccat: ſed qui genitus eſt ex Deo, conſeruat ſeipſum, & Malus ille non tangit eum.

18 Scimus nos ex Deo eſſe, & mundum totum in malo iacere.

Sed ſcimus Filium Dei veniſſe, & ‖dediſſe nobis mẽtem vt cognoſcamus illum qui verax eſt: & ſumus in verace illo, in Filio eius Ieſu Chriſto. hic eſt verus Deus, & vita æterna.

19 Filioli, cauete vobis ab idolis. Amen.

16 Occupatio, Omnem quidẽ iniquitatem nomine peccati comprehendit, ſed non idcirco deſperandum, quoniam nõ omne peccatum eſt lethale, & extra ſpem remedii.

17 Ratio cur non omne, imo etiam cur nullum peccatum ſit quibuſdam lethale: quia nimirum ex Deo ſunt nati, id eſt facti filii Dei in Chriſto: cuius Spiritu donati non ſeruiũt peccato, neque à Satana lethaliter vulnerantur.

18 Vnumquenque oportet vniuerſales promiſſiones ſibi peculiariter applicare, vt certo nobis perſuadeamus nos (quum totus mundus ſit natura perditus) gratis factos eſſe Dei filios, miſſo ad nos Filio ipſius Ieſu Chriſto à quo illuſtrati ſumus veri Dei & vitæ æternæ notitia.

19 Diſertè exprimit præceptum de cauendis idolis: quæ vni vero Deo opponit, vt hoc veluti ſigillo totam ſuperiorem doctrinam obſignet.

17 כֹל עַוְלָא גֵּיר חֲטִיתָא הוּ וְאִית חֲטָהָא דְּלָא הָוָא דְמַוְתָא הוּ ׃

17 *Omnis enim iniquitas, peccatum est. et [4] est peccatum quod nequaquã mortis est.*

18 וְיָדְעִינַן דְּכֹל דִּילִיד מֶן אֱלָהָא לָא חָטֵא הוּ גֵּיר דִּילִיד מֶן אֱלָהָא נָטַר נַפְשֵׁהּ וּבִישָׁא לָא מֶתְקַרַב לֵהּ ׃

18 *Et nouimus quòd omnis qui natus est ex Deo, non peccat. Qui enim natus est ex Deo, conseruat seipsum, & Malus non appropinquat ei.*

19 יָדְעִינַן דְּמֶן אֱלָהָא חְנַן וְעָלְמָא כֻּלֵּהּ בְּבִישָׁא הוּ סִים ׃

19 *Nouimus quòd ex Deo sumus, & mũdus vniuersus in malo est positus.*

20 וְיָדְעִינַן דַּבְרֵהּ דַּאלָהָא אֲתָא וִיהַב לַן מַדְּעָא דְּנִדַּע [a] לְשַׁרִירָא וְנֶהְוֵא בֵּהּ בְּשַׁרִירָא בַּבְרֵהּ יֵשׁוּעַ מְשִׁיחָא הָנָא הוּ אֱלָהָא שַׁרִירָא וְחַיֵּא דַּלְעָלַם ׃

20 *Et scimus quòd Filius Dei venit, & dedit nobis notitiam vt cognosceremus veracem, et essemus in ipso verace, in Filio eius Ieschua Christo. Hic est Deus verax, & vita quæ est in æternum.*

21 בְּנַי [b] טַרוּ נַפְשְׁכוּן מֶן דַּחֲלַת [c] פְּתַכְרֵא ׃

21 *Filii mei, custodite vosipsos à reuerẽtia simulachrorum.*

[a] שרירא הנאמן ׃

[b] טרו שמרו ׃

[c] פתכרא אלילים ׃

[4] Peccant quidẽ, & grauiter, etiam regenerati. sed de eo peccato hìc intelligit, pro quo orandum non est. & dicit huiusmodi peccatum non cadere in regeneratum, proinde orandum esse pro eo.

שַׁלְמַת אִגַּרְתָּא דְּיוֹחַנָּן שְׁלִיחָא ׃

Finitur epistola Iuchannan Apostoli.

ppp.ij.

Ἐπιστολὴ Ἰωάννου δευτέρα.

1 Ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς, οὓς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν·

2 Διὰ τὴν ἀλήθειαν τὴν μένουσαν ἐν ἡμῖν, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα.

3 Ἔσται μεθ' ὑμῶν χάρις, ἔλεος, εἰρήνη παρὰ Θεοῦ πατρὸς, καὶ παρὰ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ πατρὸς, ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ.

4 Ἐχάρην λίαν ὅτι εὕρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου περιπατοῦντας ἐν ἀληθείᾳ, καθὼς ἐντολὴν ἐλάβομεν παρὰ τοῦ πατρός.

5 Καὶ νῦν ἐρωτῶ σε, κυρία, οὐχ ὡς ἐντολὴν γράφων σοι καινὴν, ἀλλὰ ἣν εἴχομεν ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους.

Ioh. 15.12

6 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, ἵνα περιπατῶμεν κατὰ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ, καθὼς ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἐν αὐτῇ περιπατῆτε.

7 Ὅτι πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί. οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος καὶ ὁ ἀντίχριστος.

8 Βλέπετε ἑαυτοὺς, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν ἃ εἰργασάμεθα, ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν.

9 Πᾶς ὁ παραβαίνων, καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, Θεὸν οὐκ ἔχει· ὁ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, οὗτος καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἔχει.

Epistola Iohannis secunda.

Presbyter electæ dominæ, & liberis ei⁹, [1]quos ego verè diligo, nec ego solus, sed & omnes qui norunt veritatem:

1 Christianæ coniunctionis vinculum est vera & constans veritatis professio.

Propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum.

Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Domino Iesu Christo Filio Patris, cum veritate & charitate.

[2]Gauisus sum valde quòd inuenerim ex filiis tuis qui integrè incedant, sicut mandatum accepimus à Patre.

2 Vera hæc professio posita est tum in mutua charitate quam mandauit Dominus: tum verò maximè in sana doctrina, quæ & ipsa nobis tradita est. Est enim mandatum Dei, solidum & regulæ morum & dogmatum fundamentum, & ista sunt inter se inseparabilia.

Et nunc rogo te, domina, non vt mandatum nouum scribēs tibi, sed quod habuimus à principio, ‖vt diligamus alii alios.

Hæc autem est charitas vt incedamus secundum doctrinam eius. Hæc est doctrina, vt sicut audistis à principio, *ita* in eo ambuletis.

[3]Nam multi impostores ingressi sunt in mundum qui non confitētur Iesum Christum venisse in carne. Qui est eiusmodi, impostor est & antichristus.

3 Antichristi personam & officiū Christi oppugnantes, iam in Ecclesiam temporibus Apostolorum irrepserant.

[4]Attendite vobisipsis, ne perdamus quæ operati sumus, sed vt mercedem plenam recipiamus.

4 Omnia amittit qui facit doctrinæ iacturam.

Quisquis transgreditur, nec manet in doctrina Christi, Deum non habet: qui manet in doctrina Christi, hic & Patrem & Filium habet.

Rom.16.17

Εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἰκίαν, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε. 10

Ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς. 11

Πολλὰ ἔχων ὑμῖν γράφειν, οὐκ ἠβουλήθην διὰ χάρτου καὶ μέλανος· ἀλλὰ ἐλπίζω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλῆσαι, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη. 12

Ἀσπάζεταί σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου τῆς ἐκλεκτῆς. Ἀμήν. 13

[5]Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, ‖ne recipite eũ domum, nec Aue ei dicite.

5 Cum peruersæ doctrinæ defensoribus commercium nobis esse non debet.

Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

Quũ multa haberem vobis scribenda, nolui charta & atramento: sed spero *me* venturum ad vos, & præsentem præsentibus loquuturum, vt gaudium nostrum sit completum.

Salutāt te filii sororis tuæ electæ. Amen.

Ἐπιστολὴ Ἰωάννου τρίτη.

Πρεσβύτερος Γαΐῳ τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. 1

Ἀγαπητέ, περὶ πάντων εὔχομαί σε εὐοδοῦσθαι καὶ ὑγιαίνειν, καθὼς εὐοδοῦταί σου ἡ ψυχή. 2

Ἐχάρην γὰρ λίαν ἐρχομένων ἀδελφῶν καὶ μαρτυρούντων σου τῇ ἀληθείᾳ, καθὼς σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς. 3

Μειζοτέραν τούτων οὐκ ἔχω χαρὰν ἵνα ἀκούω τὰ ἐμὰ τέκνα ἐν ἀληθείᾳ περιπατοῦντα. 4

Ἀγαπητέ, πιστὸν ποιεῖς ὃ ἐὰν ἐργάσῃ εἰς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ εἰς τοὺς ξένους, 5

Οἳ ἐμαρτύρησάν σου τῇ ἀγάπῃ ἐνώπιον ἐκκλησίας. οὓς καλῶς ποιήσεις προπέμψας ἀξίως τοῦ Θεοῦ. 6

Ὑπὲρ γὰρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐξῆλθον, μηδὲν λαμβάνοντες ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. 7

Epistola Iohannis tertia.

[1]SENIOR Gaio dilecto, quem ego verè diligo.

1 Exemplum Christianæ gratulationis.

Dilecte, in primis optovt prosperè agas & valeas, sicut prosperè agit anima tua.

Gauisus sum enim valde quũ venissent fratres, & testimonio suo cõmendassent integritatem tuam, prout tu integrè incedis.

Maius istis gaudium non habeo, quum *videlicet* audio filios meos integrè incedere.

Dilecte, fideliter agis quicquid facis erga fratres & erga peregrinos,

Qui testimonio suo commendarunt charitatem tuam in conspectu Ecclesiæ. quos rectè facies si ꝓsequut⁹ fueris vt Deo dignũ est.

Nam pro nomine eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.

Ἡμεῖς οὖν ὀφείλομεν ἀπολαμβάνειν τοὺς τοιούτους, ἵνα συνεργοὶ γινώμεθα τῇ ἀληθείᾳ. 8

Nos ergo debemus recipere huiuſmodi, vt adminiſtri ſimus veritati.

Ἔγραψα τῇ ἐκκλησίᾳ· ἀλλ' ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν Διοτρεφὴς οὐκ ἐπιδέχεται ἡμᾶς. 9

[2]Scripſi Eccleſiæ: ſed qui primatum inter eos ambit Diotrephes, non recipit nos.

[2] *Ambitio & auaritia, duæ peſſimæ peſtes (præſertim in iis qui Eccleſiaſticum aliquod munus ſuſtinent) in Diotrephis perſona damnātur.*

Διὰ τοῦτο, ἐὰν ἔλθω, ὑπομνήσω αὐτοῦ τὰ ἔργα ἃ ποιεῖ, λόγοις πονηροῖς φλυαρῶν ἡμᾶς· καὶ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τούτοις, οὔτε αὐτὸς ἐπιδέχεται τοὺς ἀδελφούς, καὶ τοὺς βουλομένους κωλύει, καὶ ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλει. 10

Propterea, ſi venero, ſuggeram ipſius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos: quíque etiã his non contentus, neque ipſe recipit fratres, & qui volunt *recipere* prohibet, & ex Eccleſia eiicit.

Ἀγαπητέ, μὴ μιμοῦ τὸ κακόν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν. ὁ ἀγαθοποιῶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν· ὁ δὲ κακοποιῶν, οὐχ ἑώρακε τὸν Θεόν. 11

Dilecte, ne imitare quod malum eſt, ſed quod bonum eſt. Qui bene facit, ex Deo eſt: qui autẽ malè facit, non vidit Deum.

Δημητρίῳ μεμαρτύρηται ὑπὸ πάντων, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας. καὶ ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεν, καὶ οἴδατε ὅτι ἡ μαρτυρία ἡμῶν ἀληθής ἐστι. 12

Demetrio teſtimonium redditum eſt ab omnibus, & ab ipſa veritate: ſed & nos teſtimonium perhibemus, & noſtis teſtimoniũ noſtrum verum eſſe.

Πολλὰ εἶχον γράφειν, ἀλλ' οὐ θέλω διὰ μέλανος καὶ καλάμου σοι γράψαι. 13

Multa poſſem ſcribere, ſed nolo atramento & calamo tibi ſcribere.

Ἐλπίζω δὲ εὐθέως ἰδεῖν σε, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλήσομεν. 14

Spero autem fore vt ſtatim te videam, & vt coram loquamur.

Εἰρήνη σοι. ἀσπάζονταί σε οἱ φίλοι. Ἀσπάζου τοὺς φίλους κατ' ὄνομα. 15

Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

Ἰούδα τοῦ ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολική.

ΙΟΥΔΑΣ Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου, τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις, καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς· 1

Ἔλεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἀγάπη πληθυνθείη. 2

Ἀγαπητοί, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν, παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει. 3

Παρεισέδυσαν γάρ τινες ἄνθρωποι, οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρίμα, ἀσεβεῖς, τὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν, καὶ τὸν μόνον δεσπότην Θεὸν καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνούμενοι. 4

Ὑπομνῆσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰδότας ὑμᾶς ἅπαξ τοῦτο, ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσας, τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσεν· 5

Num.14.37

Ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας, δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. 6

2.Pet.2.4

Ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα, καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις τὸν ὅμοιον τούτοις τρόπον ἐκπορνεύσασαι, καὶ ἀπελθοῦσαι ὀπίσω σαρκὸς ἑτέρας, πρόκεινται δεῖγμα πυρὸς αἰωνίου δίκην ὑπέχουσαι. 7

Gen.19.24

Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι, σάρκα μὲν μιαίνουσι, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι, δόξας δὲ βλασφημοῦσιν. 8

Epistola catholica Iudæ Apostoli.

IVDAS Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi, vocatis, à Deo Patre sanctificatis, & Iesu Christo seruatis:

Misericordia vobis & pax & charitas multiplicetur.

[1]Dilecti, quum omne studium adhibeam vt scribam ad vos de communi salute, necesse habui vobis scribere, ad vos hortandos vt decertetis pro fide quæ semel tradita est sanctis.

1 Scopus huius Epistolæ, in qua pios aduersus profanos quosdam, & in sana doctrina & in rectis moribus confirmat.

[2]Nam subrepserunt quidam homines, prius iam olim descripti ad hãc damnationem, [3]impii, qui Dei nostri gratiam transferunt ad lasciuiam, & solum illũ herum Deum ac Dominum nostrum Iesum Christum negant.

2 Non temere sed ex Dei prouidentia fit vt nõnulli perditi in Ecclesiam irrepãt.

3 Hoc primum in istis damnat quod ex Dei gratia captarent lasciuiendi prætextum. quod fieri nõ potest quin Christo summum imperium abrogetur, quum eiusmodi homines Satanæ se additãt: vt hodie facit Anabaptistarum secta, quos Libertinos vocant.

[4]Volo autem vos *istorum* commonefacere, vt qui semel hoc sciatis, Dominum, quum populũ ex Ægypto liberasset, rursus ‖ eos qui non credebant perdidisse:

4 Proponit horrenda supplicia eorum qui gratia Dei sunt abusi, vt suis cupiditatibus obsequerentur.

[5]‖Et Angelos qui non seruata sua origine reliquerunt suum domiciliũ, iudicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reseruasse.

5 Angelorum lapsus seuerissimè punitus, quanto magis homines perfidos vlciscetur Dominus?

‖Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ciuitates, simili modo atque illæ scortatæ, & carnem alienam sectatæ, propositæ sunt exemplo, ignis æterni pœnam sustinentes.

Similiter tamen & isti sopiti, carnem quidẽ polluunt, [6]dominatum verò reiiciunt, & dignitates conuitiis incessunt.

6 Alterum istorum dogma perniciosissimum, quòd magistratuum autoritatem etiam cum conuitiis tollebant, vt hodie Anabaptistæ.

9 Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας· ἀλλ' εἶπεν, Ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος.

[7] At Michael archangelus, quum aduersus diabolum certãs discepta ret de corpore Mosis, non ausus est illi impingere notã maledicti: sed dixit, Increpet te Dominus.

7 Argumentum à comparatis: Michael ex præcipuis Angelis vnus, Satanã, quam uis execrabilem, contentus fuit iudicio Dei coercendum tradere: & istos homunculos peruersos non pudet potestates à Deo ordinatas conuitiis incessere?

10 Οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ οἴδασι βλασφημοῦσιν· ὅσα δὲ φυσικῶς, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα, ἐπίστανται, ἐν τούτοις φθείρονται.

[8] At isti, quæ non nouerunt, ea cõ uitiis incessunt: quæ verò naturaliter, vt animantia rationis expertia, sciunt, in iis corrumpuntur.

8 Conclusio, Istos duplici scelere teneri nempe audacissimæ inscitiæ in quibusdã damnandis, & impudentis contemptus eius cognitionis quã quum essent adepti, non aliter tamen quàm bruta rationis expertia viuebant, ventri nimirum seruientes.

Gen.4.8

11 Οὐαὶ αὐτοῖς· ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν, καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ Κορὲ ἀπώλοντο.

Num.22.21 2.pet.2.15 Num.16.1

[9] Væ ipsis: nam viã ‖Cain ingressi sunt, & deceptione mercedis, qua deceptus fuit ‖Balaam, effusi sunt, & ‖contradictione Core perierunt.

9 Prædicit eorum exitium, quoniam Cainũ impudẽti malitia, Balaamum turpi auaritia, Core denique factioso & ambitioso ingenio referant.

12 Οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες, συνευωχούμενοι, ἀφόβως ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες. νεφέλαι ἄνυδροι, ὑπὸ ἀνέμων περιφερόμεναι, δένδρα φθινοπωρινά, ἄκαρπα, δὶς ἀποθανόντα, ἐκριζωθέντα.

1.Pet.2.17

[10] Hi sunt macularum instar in agapis vestris, dum vobiscum conuiuantur, absque vllius metu seipsos pascentes: ‖nubes aqua carentes, ventis circumactæ, arbores emarcidæ, infrugiferæ, bis emortuæ, eradicatæ.

10 Aliis multis epithetis tum sordes & petulantiã eorundem, tum verò maximè inanem eorũ grandiloquentiam & vanissimum fastum grauissimè insectatur, grauissima comminatione adiũcta, ex Enochi antiquissima prophetia de futuro iudicio.

13 Κύματα ἄγρια θαλάσσης, ἐπαφρίζοντα τὰς ἑαυτῶν αἰσχύνας· ἀστέρες πλανῆται, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς τὸν αἰῶνα τετήρηται.

Vndæ maris efferatæ, despumantes sua ipsorum dedecora, stellæ erraticæ, quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est.

14 Προεφήτευσε δὲ καὶ τούτοις ἕβδομος ἀπὸ Ἀδὰμ Ἐνώχ, λέγων, Ἰδού, ἦλθε Κύριος ἐν μυριάσιν ἁγίαις αὐτοῦ,

Prophetauit etiam de istis septimus ab Adam Enoch, dicens, Ecce, venit Dominus cum sanctis millibus suis,

15 Ποιῆσαι κρίσιν κατὰ πάντων, καὶ ἐξελέγξαι πάντας τοὺς ἀσεβεῖς αὐτῶν περὶ πάντων τῶν ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν ὧν ἠσέβησαν, καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ ἁμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς.

Vt ferat iudiciũ aduersus omnes, & redarguat quicunque ex ipsis sunt impii, de factis omnibus quæ impiè patrarint, déq; omnibus duris quæ loquuti fuerint aduersus ipsum peccatores impii.

16 Οὗτοί εἰσι γογγυσταί, μεμψίμοιροι, κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι· καὶ τὸ σόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα, θαυμάζοντες πρόσωπα, ὠφελείας χάριν.

Psal.17.10

Hi sunt murmuratores, queruli, in cupiditatibus suis incedentes: & ‖quorũ os loquitur prætumida, admirantes personas vtilitatis gratia.

17 Ὑμεῖς δὲ ἀγαπητοὶ μνήσθητε τῶν ῥημάτων τῶν προειρημένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·

[11] Vos autem dilecti, memores estote verborum quæ prædicta fuerunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi:

11 Prædictus est istiusmodi monstrorũ exortus, ne res nouitate percellamur.

18 Ὅτι ἔλεγον ὑμῖν ὅτι ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ ἔσονται ἐμπαῖκται, κατὰ τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι τῶν ἀσεβειῶν.

1.Tim.4.1 2.timoth.3.1 2.pet.3.3

Quòd *videlicet* dixerunt vobis, ‖in extremo tempore futuros irrisores, qui in impiis suis cupiditatibus incedant.

19 Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποδιορίζοντες ἑαυτούς, ψυχικοί, πνεῦμα μὴ ἔχοντες.

[12]Hi sunt qui seipsos segregant, animales, Spiritum non habentes.

20 Ὑμεῖς δὲ ἀγαπητοί, τῇ ἁγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες ἑαυτούς, ἐν πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμενοι,

Vos autem dilecti, sanctissimæ vestræ fidei superstruẽtes vosipsos, per Spiritum sanctum orantes,

21 Ἑαυτοὺς ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ τηρήσατε, προσδεχόμενοι τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Alii alios in charitate Dei cõseruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitã æternam.

22 Καὶ οὓς μὲν ἐλεεῖτε διακρινόμενοι·

[13]Et alios quidem habito delectu commiseramini:

23 Οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἐκ τοῦ πυρὸς ἁρπάζοντες, μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα.

Alios verò terrore seruate, exflãma rapientes, odio habentes vel eã tunicam quæ à carnis contactu sit maculata.

42 Τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι ὑμᾶς ἀπταίστους, καὶ στῆσαι κατενώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ ἀμώμους ἐν ἀγαλλιάσει,

[14]Cæterùm ei qui potest vos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu gloriæ suæ inculpatos cum exultatione,

25 Μόνῳ σοφῷ Θεῷ, σωτῆρι ἡμῶν, δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος καὶ ἐξουσία, καὶ νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Id est soli sapienti Deo, seruatori nostro, gloria & magnificentia, & robur & potestas, & nunc & in omnia secula. Amen.

12 Antichristorum est sese à piis segregare, vt qui Spiritu Dei non regantur: contrà verò, Christianorum est mutuò tum in fide tum in charitate sese sanctis precibus ædificare, tantisper dum Christi misericordia appareat ad plenam suorum salutem.

13 Inter eos qui aberrant, hic delectus piis seruandus est, vt alios leuius tractent, alios tam in ipsa flamma versantes, seuera præsentis periculi denuntiatione seruare studeant: ita tamen vt sic abhorreant à malis & turpibus, vt vel leuissimam eorum contagionem fugiant.

14 Commendat eos Dei gratiæ, satis declarans Dei solius esse, eam ipsam quã à nobis requirit constantiam, nobis præstare.

IN APOCALYPSIN PRÆFATIO,
in qua de huius libri autoritate agitur.

QVIA de huius libri autoritate iampridem nõnulli dubitarunt, paucis diluam argumenta quæ in hanc partem adferri solent, deinde quid mihi videatur exponam. Argumenta verò citabo vti sunt ab Erasmo studiosè ac diligẽter collecta: cuius quidem adeo varium mihi videtur in hoc argumento (vt in multis aliis) iudicium fuisse, vt quid statuerit, non facilè iudicare possis: nisi quòd eò tãdem videtur inclinare vt existimet aliquam esse quidem huius libri autoritatem, sed non eam tamen quæ sit reliquorum qui sine controuersia sunt recepti. Audiamus ergo quid dicat. Testatur (inquit) diuus Hieronymus, Apocalypsin ætate sua non fuisse receptam à Græcis. Dorotheus Tyri episcopus ac martyr in Compẽdio vitarum tradit Iohannem in Patmo insula Euangelium suum scripsisse, huius autem libri non meminit. Athanasius Græcus in suo Catalogo non affirmat hoc opus esse Iohannis. Dionysius Alexandrinus (cuius verba citat Eusebius libro 7 Ecclesiasticæ historiæ) librum existimat ab alio quopiam Iohanne viro sancto scriptum. Eusebius ipse ita citat hunc librum aliquot locis vt Iohanni non sine exceptione tribuat. Idem Caium quendam orthodoxum citat lib. 3, qui à Cerintho hæretico scriptum dicat. Hoc sit primum argumentum: ad quod ita respõdeo, Si spectetur quibus rationibus permoti sint nonnulli ad hunc librum repudiãdum, tum demum facilè appariturum quàm immeritò hoc fecerint. Deinde sicut à quibusdam fuit repudiatus, ita fuisse à plerisque receptum, adeo quidem vt Epiphanius illos à quibus reiiciebatur, apertè inter hæreticos recensuerit: vt interim omittam antiquissimos scriptores, Iustinũ philosophum, & Irenæum Lugdunensem episcopum, martyrem vtrunque, non modò illum comprobasse, sed etiam commentariis illustrasse. De Dorotheo quod adfertur nihil habet momenti, qui suo tantùm silentio hunc librum videatur reiecisse. De Athanasio, suspectum esse titulum Erasmus ipse annotauit. De Dionysio mox viderimus, quum ipsius rationem expendemus. Caium (quicunque tandem is fuerit) vel ipsius Dionysii verbis refuto quæ scripta sunt libro Ecclesiasticæ historiæ tertio. Eusebium autem sanè nihil moror, in quo docti omnes iudicium requirunt. Nunc ad alterum argumentũ veniamus. Scribit (inquit) Hieronymus quosdam eruditissimos viros totum hoc argumentum multis conuitiis fuisse insectatos, quasi nihil haberet Apostolicæ grauitatis, sed vulgatam tantùm rerum historiam, figurarum inuolucris adumbratam. Deinde nec in sententiis esse quicquam Apostolica grauitate dignum. Ad hoc ita respondeo, Quicunque tandem isti eruditissimi viri fuerint, magnam eos reprehensionem mereri in eo quòd cõuitiis ausi sint eum librum exagitare qui sanè sit breuissimus si ea demas quæ ad verbum ex Prophetis exscripsit. Longè aliter Basilius, Gregorius, Cyrillus, Epiphanius, Irenæus, Hippolytus (vt Arethas testatur) qui hunc librum non modò (vt Dionysius Alexandrinus) putarunt à sancto viro scriptum esse, sed apertè etiam Iohanni Apostolo vendicarunt: nunquam id certè facturi si Apostolicæ grauitatis nulla in eo vestigia animaduertissent. Vtros verò pro eruditioribus habebimus? an istos quorum & singularis pietas & summa eruditio testata est plurimis ipsorum monimentis, an illos potius quorum ne nomina quidem apparent, argumenta verò satis indicãt quàm meritò eruditissimi appellentur? Negant in hoc scriptore vllã apparere grauitatem, quum tamen penè omnia ex Prophetis ad verbum descripserit. Dicunt eum complecti vulgatam rerum historiam. Id verò quî potest in eo verum esse qui (si admodum pauca excipias) res præteritas nõ narrat, sed futuras prænũtiet? Ista igitur nõ modò vera nõ sunt, sed ne verisimilia quidem. Ad tertiũ argumentum accedamus. Hic (inquit) solicitè suũ nomen inculcat, perinde quasi syngrapham scriberet, non librum: ídque non solùm præter morem Apostolorũ, verùm multo magis præter suum morem, qui in Euangelio multo modestiora narrans, non exprimit tamẽ vsquam suum vocabulum, sed notulis indicat, Discipulus ille quẽ diligebat Iesus. Et Paulus coactus referre de visionibus suis, rem sub alterius exponit persona. At hic tam arcana cum angelis colloquia describens, quot locis inculcat, Ego Iohannes? Hæc est ratio quæ Dionysiũ Alexandrinum impulit vt ab alio ali

quò Iohãne scriptũ hunc librũ arbitraretur. At Deus bone quàm hæc sunt infirma & imbecilla? Nõ animaduerterũt boni viri aliud esse historiã, aliud prophetiã scribere. Nam historiæ veritas aliunde potius quàm à scriptore pendet: in prophetia verò, quia res futuræ prædicuntur, nulla nisi reuelantis & annuntiantis autoritate innixæ, quis non videt hoc requiri in primis, vt vnde tandem illarum prædictio emanet, quis patefecerit, quis scripserit, intelligamus? Ideo videmus non modò in prophetiarum initiis, sed etiam in singulis penè visis, nihil æquè solicitè adscribi atque Dei dictantis & Prophetæ scribentis nomen. Exemplo sit vel vnus Ieremias, qui minimùm centies vicies nomen suum inculcat. Ita enim omnino faciendum erat, ne latebras quærere videretur, vt pseudoprophetæ solebant. Quid verò? apud Danielem à capite septimo non penè singulis versiculis repetitur, Ego Daniel? Esaias autẽ quoties Esaiã Filiũ Amos inculcat? Atqui Iohannes hoc nõ consueuit in Euangelio. Fateor: nam historiã scribebat, in qua illi accidit quod nulli ex aliis discipulis, vt ipse de se multa dicere cogeretur. At Paulus etiam ipse hoc non fecit. Certè non fecit eo in loco in quo suas visiones ex professo non tractabat: sed quoties sui muneris præstantiam asserit, quàm altè, quàm magnificè sese Paulum illum esse dicit non ab hominibus, neque per homines, sed à Iesu Christo designatum Apostolum? Quid quum sua illa certamina prædicat, an personam alienam assumit? Sed aliquid etiã amplius consideremus. Iohannis nomen in toto hoc opere (nisi me calculus fefellit) quinquies tantùm repetitur: & illud Ego Iohannes, tribus tantùm locis, nempe cap. 1. b. 9, addita tamen explicatione, quæ vna ad omnem amoliendam arrogantiæ suspicionem satis supérque sufficit. Item 21. a. 2, & 22. b. 8. quibus locis simpliciter tantùm cõmemorat quid viderit, vt de visionis fide dubitari non possit. Ergo (vt paucis hoc argumẽtum absoluam) ratio illa Dionysii non modò futilis est, sed etiã imperitiã arguit, atq; adeo plena est calumniæ: imò verò (quod ingenuè & sine vlla maleuolentia à me dici, Deus testis est) nimiũ inconsiderata est vox ista, hunc scriptorem perinde suum illud Ego Iohãnes, inculcare, ac si syngrapham nõ librum scriberet. Accedo ad quartum argumentum. In Græcis (inquit) quos viderim exemplaribus, non erat titulus Iohannis Euangelistæ, sed Iohãnis Theologi. Atqui vel hic titulus eam Iohanni Euãgelistæ vendicat, quem nemo ignorat κατ' ἐξοχὴν fuisse Theologum à veteribus appellatũ: quòd de Christi diuinitate nemo vnquam hominum apertius aut diuinius scripserit. Alter autem ille Iohannes, quem ego sanè suppositititium esse suspicor, non Theologus (quo cognomento nihil dici potest augustius) sed Presbyter dicebatur. Venio tãdem ad styli dissimilitudinem, quam Dionysius ille Alexandrinus tribus argumentis confirmat, vt refert Nicephorus Ecclesiast. historiæ lib. 6. cap. 23. Primùm ex tota orationis indole ac ductu: deinde quòd quum Euangelio & epistolæ Iohannis catholicæ multa sint cõmunia, hic liber ne syllabam quidẽ vllam habeat cum eis communem. Postremò, quòd quum sermonis etiam dono excelluerit Iohannes, alicubi hic noster rusticis barbarismis & solœcismis vtatur. At ego primùm omnium respondeo, istam styli dissimilitudinem minimè esse admirandam in tam dissimili argumento. Nam in Euangelii historia & in epistolis, quanuis impulsu Spiritus sancti, tamen ex suo sensu loquitur: hîc audita & dictata excipit. Illic partim narrat rem gestam, partim docet: hîc de rebus futuris agit, & quidem præscriptis verbis. & miramur eum non iisdem vti sententiis? imò quis vnquam hanc legem cuiquam scriptori præscripsit? Quid quòd pleraque ipsis superiorum Prophetarum (puta Ezechielis, Danielis, Zachariæ, Esaiæ, & aliorum) verbis illi dictantur, ab eodem illo Spiritu, nimirum qui quondam per illos hæc eadem erat loquutus? Itaque mirum nemini videri debet quòd non tam culto sermone vtatur, vt qui à Prophetarum qui Hebraicè scripserũt, ne verbis quidem, nedum charactere, discedere voluerit. quo minus sanè suspicari par est quicquam hîc commentitium Ecclesiæ obtrudi. Superest vltimũ argumẽtum, quòd videatur Chiliastarum hæresi fauere: quo nomine nonnulli adducti sunt vt hoc opus à Cerintho editũ sub Apostoli nomine putarint. Ego verò, vt cõcedam Chiliastas nonnullis ex hoc libro testimoniis esse abusos, idcirco tamen hæretico tam impuro hunc librum esse tribuendum, absit vt concedam, nisi locos illos aliter accipi commodè non posse quispiam ostẽderit. Alioquin quem tandem librum

admittemus? Aliter autẽ accipiendos esse doctissimi viri iampridem indicarunt. vt huic libro idem planè acciderit atque epistolæ ad Hebræos, quam nonnulli pertinacissimè repudiarunt quòd facere pro Nouatianis videretur: quum ipsi potius suã ignorantiam debuerint accusare. Deinde, obsecro, quum alia præterea fuerint Cerinthi deliria, vt qui Deũ esse mundi cõditorem negarit, Christum ex Maria ac Iosepho cæterorum hominum more genitum docuerit: Christum & Iesum vt distinctas personas separarit: cur non etiã hæc sua dogmata huic libro aspergeret? Atqui tantum abest vt hoc faciat, vt contrà aduersus illos errores certa ex hoc libro testimonia peti possint: vt à Cerintho ista proficisci non potuisse, vel ex vna ista ratione satis appareat. Quid verò quòd vbi de mille annis loquitur, nihil eorum narrat de quibus Cerinthus tam impiè garriebat? Vbi enim luxus ille? vbi cibus & potus? vbi nuptiæ & ioci? vbi sacrificia & dies festi Hierosolymis celebrandi? Ergo vanũ etiam ac futile est hoc argumentum. Quæ quum ita se habeant, quanuis non censuerim quidem ego pertinacius de scriptoris nomine litigandum, tamen Iohanni Apostolo potius quàm cuiquam alii hunc librũ tribuerim. Nam præterquã quòd vetustissimũ esse cõstat, & ex veteribus doctissimi & religiosissimi quique Iohannis Apostoli esse nõ dubitarunt, his etiã coniecturis ducor, quòd illis temporibus non videã cui tandem alii tãtæ maiestatis plenæ prophetiæ, támque augustũ Theologi nomen, tribui potuerint: deinde quòd planè Apostolicæ sit dignitatis non vni alicui Ecclesiæ, sed Asiaticis Ecclesiis scribere: postremò, quòd quæ de insula Patmo commemorat, cum iis prorsus cõueniant quæ de Iohannis exilio veteres summo consensu tradunt. Quòd si tamen liceret ex stylo cõiecturã facere, nemini certè potius quàm Marco tribuerim, qui & ipse Iohannes dictus est: adeo non in verbis tantùm, sed etiam in formulis dicẽdi plerisque similis ac penè idem est Euangelii Marci & huius libri character. Ad ipsum autem librum quod attinet, quãuis eum esse me agnoscam cui hæc mysteria valde adhuc obscura videãtur, tamen quum vbique videam Spiritus prophetici numen eminere, & veterum prophetarum non tantùm vestigia sed sententias, ipsáque adeo verba in hoc libro agnoscam: quum manifesta & magnificentissima vbique tum diuinitatis Christi, tum nostræ redemptionis testimonia in eo extare videam: quum denique ex iis quæ prædicta sunt, nonnulla manifestè iã apparuerint, veluti quæ de Asiaticarum Ecclesiarum excidiis, & scorti illius septem montibus insidentis regno prædixit: venio in eam sententiam vt existimem Spiritum sanctum in hunc pretiosissimum librum cõgerere voluisse quæ ex superiorum Prophetarum prædictionibus implenda post Christi aduentũ supererant, ac nõnulla etiam addidisse, quatenus nostra interesse cognouit. Obscuritas in his (fateor) magna est: sed ea minimè noua in Prophetarum (ac præsertim Ezechielis) scriptis. Deinde nostrum hoc vitium est, qui singula diligentius non annotamus, & quotidiana illa Dei prouidentiæ iudicia in Ecclesiæ suæ administratione, rebus nostris priuatis intenti, non consideramus. Postremò, nouit Dominus quid quatenus nosse expediat, ideóque prophetiarum lucem pro sua infinita sapientia non aliter iam olim temperauit quàm Ecclesiæ vtile fore præsciuit. Superest igitur vt hæc mysteria sancti Dei homines cum timore ac religione, quatenus fas & vtile est, scrutẽtur: omnes verò, siue quæ nouerint, siue quæ non nouerint, in hoc libro comprehensa Dei mysteria venerentur potius quàm (nonnullorum more) vel derideant, vel fanaticis suis commentis polluant.

Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ θεολόγου.

Κεφάλαιον αʹ.

ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει· καὶ ἐσήμανεν ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ. 1

Ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσα τε εἶδε. 2

Μακάριος ὁ ἀναγινώσκων, καὶ οἱ ἀκούοντες τοὺς λόγους τῆς προφητείας· καὶ τηροῦντες τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα. ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγύς. 3

Exod.3.14

Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος· καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων ἅ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου αὐτοῦ. 4

Psal.89 38 1.Cor.15.21 col.1.18

Καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς· τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ. 5

Hebr.9.14 1.pet.1.19 1.ioh.1.9

1.Pet.2.5

Καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. 6

Esa.3.4 matth. 24.10 iud.1.4

Ἰδοὺ, ἔρχεται μετὰ τῶν νεφελῶν, καὶ ὄψεται αὐτὸν πᾶς ὀφθαλμὸς, καὶ οἵτινες αὐτὸν ἐξεκέντησαν· καὶ κόψονται ἐπ' αὐτὸν πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. ναὶ, ἀμήν. 7

Infrà,21.9 & 13

Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος, λέγει ὁ Κύριος, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ. 8

Apocalypſis Iohannis Theologi.

Cap. I.

APOCALYPSIS Ieſu Chriſti, quã dedit ipſi Deus, vt indicaret ſeruis ſuis quæ oporteat fieri citò: *is* verò miſſam per Angelum ſuum, ſeruó ſuo Iohanni ſignificauit.

Qui teſtificatus eſt ſermonẽ Dei, & teſtimoniũ Ieſu Chriſti, & quæcunque vidit.

Beatus qui legit, & *beati* qui audiunt verba prophetiæ huius: & ſeruant ea quæ in ea ſcripta ſunt. tempus enim propè eſt.

Iohannes ſeptem Eccleſiis quæ ſunt in Aſia: Gratia *ſit* vobis & pax ‖à Qui eſt, & Qui erat, & Qui venturus eſt: & à ſeptẽ Spiritibus qui in conſpectu throni eius ſunt.

Et à Ieſu Chriſto, ‖*qui eſt* fidus ille teſtis: ‖primogenitus ille ex mortuis ac princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris ‖per ſanguinem ſuum:

Et fecit nos ‖reges & ſacerdotes Deo & Patri ſuo: ei, *inquam,* gloria & robur in ſecula ſeculorum. Amẽ.

‖Ecce, venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, etiam qui eum transfixerunt: & plangent coram eo omnes tribus terræ. Etiam, amen.

‖Ego ſum A & Ω, *id eſt* principiũ & finis, dicit Dominus, Qui eſt, & Qui erat, & Qui venturus eſt, ille, *inquam* omnipotens.

Ἐγὼ Ἰωάννης ὁ καὶ ἀδελφὸς ὑμῶν, καὶ συγκοινωνὸς ἐν θλίψει καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ καὶ ὑπομονῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ, διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

9 Ego Iohannes, *qui* & frater vester *sum*, & socius in afflictione & regno & tolerãtia Christi Iesu, eram in insula quæ vocatur Patmos, propter sermonem Dei & testimoniũ Iesu Christi.

Ἐγενόμην ἐν πνεύματι ἐν τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ· καὶ ἤκουσα ὀπίσω μου φωνὴν μεγάλην ὡς σάλπιγγος,

10 Fui *autem* Spiritu correptus die Dominico, & audiui à tergo vocẽ tanquam tubæ,

Λεγούσης, Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος· καί, Ὃ βλέπεις γράψον εἰς βιβλίον, καὶ πέμψον ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς ἐν Ἀσίᾳ, εἰς Ἔφεσον, καὶ εἰς Σμύρναν, καὶ εἰς Πέργαμον, καὶ εἰς Θυάτειρα, καὶ εἰς Σάρδεις, καὶ εἰς Φιλαδέλφειαν, καὶ εἰς Λαοδίκειαν.

11 Dicentis, Ego sum A & Ω, primus & vltimus: &, Quod vides scribe in libro, & mitte septem Ecclesiis quæ sunt in Asia, Ephesi & Smyrnæ, & Pergami, & Thyatiræ, & Sardibus, & Philadelphiæ, & Laodiceæ.

Καὶ ἐπέστρεψα βλέπειν τὴν φωνὴν ἥτις ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ. καὶ ἐπιστρέψας εἶδον ἑπτὰ λυχνίας χρυσᾶς.

12 Conuersus sum igitur vt viderẽ vocem quæ loquuta erat mecum. Conuersus autem vidi septem candelabra aurea.

Καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν ὅμοιον υἱῷ ἀνθρώπου, ἐνδεδυμένον ποδήρη, καὶ περιεζωσμένον πρὸς τοῖς μαστοῖς ζώνην χρυσῆν.

13 Et in medio septem candelabrorum *quendam* similem Filio hominis, & indutum talari *veste*, & præcinctum ad mamillas zona aurea.

Ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ καὶ αἱ τρίχες, λευκαὶ ὡσεὶ ἔριον λευκόν, ὡς χιών· καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρός·

14 Caput autem eius & capilli *erãt* candidi vt lana alba, tanquam nix: & oculi eius vt flamma ignis.

Καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι· καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν.

15 Pedes autem eius similes chalcolibano, veluti in fornace ardentes: & vox illius tanquam vox aquarum multarum.

Καὶ ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ ἀστέρας ἑπτά· καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα ἐκπορευομένη· καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ.

16 Habebat autẽ in dextra sua stellas septẽ: & ex ore eius anceps gladius prodibat: & facies eius qualis sol in suo vigore lucet.

Καὶ ὅτε εἶδον αὐτόν, ἔπεσα πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ ὡς νεκρός· καὶ ἐπέθηκε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα ἐπ' ἐμέ, λέγων μοι, Μὴ φοβοῦ· ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος.

Esa. 41.4 & 44.6

17 Quum autem vidissem eum, cecidi ad pedes eius veluti mortuus: tum imposuit mihi dextram suam dicens mihi, Ne metue: ‖ ego sum primus & vltimus.

18 Καὶ ὁ ζῶν, καὶ ἐγενόμην νεκρὸς, καὶ ἰδοὺ ζῶν εἰμι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. καὶ ἔχω τὰς κλεῖς τοῦ ᾅδου καὶ τοῦ θανάτου.

19 Γράψον ἃ εἶδες, καὶ ἅ εἰσι, καὶ ἃ μέλλει γίνεσθαι μετὰ ταῦτα.

20 Τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων ὧν εἶδες ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσᾶς. οἱ ἑπτὰ ἀστέρες, ἄγγελοι τῶν ἑπτὰ ἐκκλησιῶν εἰσί· καὶ αἱ ἑπτὰ λυχνίαι ἃς εἶδες, ἑπτὰ ἐκκλησίαι εἰσί.

Κεφάλαιον β.

1 Τῷ ἀγγέλῳ τῆς Ἐφεσίνης ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ κρατῶν τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν τῶν χρυσῶν·

2 Οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ τὸν κόπον σου, καὶ τὴν ὑπομονήν σου, καὶ ὅτι οὐ δύνῃ βαστάσαι κακούς. καὶ ἐπειράσω τοὺς φάσκοντας εἶναι ἀποστόλους, καὶ οὐκ εἰσί· καὶ εὗρες αὐτοὺς ψευδεῖς.

3 Καὶ ἐβάστασας, καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου κεκοπίακας, καὶ οὐ κέκμηκας.

4 Ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ, ὅτι τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην ἀφῆκας.

5 Μνημόνευε οὖν πόθεν ἐκπέπτωκας, καὶ μετανόησον, καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποίησον· εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαί σοι ταχὺ, καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς.

6 Ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις, ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν, ἃ κἀγὼ μισῶ.

7 Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὅ ἐστιν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ.

Et qui viuo, ſed fui mortuus, & ecceviuo in ſecula ſeculorum. amẽ. & habeo claues inferorum & mortis.

Scribe quæ vidiſti, & quæ ſunt, & quæ poſthæc ſunt futura.

Myſterium ſeptem ſtellarũ quas vidiſti in dextra mea, & ſeptem cã delabra aurea. Septem ſtellæ, Angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum: & candelabra ſeptem quævidiſti, ſeptem Eccleſiæ ſunt.

Cap. II.

Angelo Epheſinæ Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit qui tenet ſeptẽ ſtellas in dextra ſua, qui ambulat inter ſeptem candelabra aurea:

Noui opera tua, & laborẽ & tolerantiam tuam, & quòd non poſſis ferre malos: & exploraris eos qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & non ſunt: & comperiſti eos *eſſe* mendaces.

Et onere preſſus fuiſti, & ſuſtines: & propter nomen meum laboraſti, & non es defatigatus.

Sed habeo *aliquid* aduerſum te, quòd charitatem tuam primam omiſeris.

Memor eſto itaque vnde excideris, & reſipiſce, & priora opera facito: ſin minus, veniam aduerſum te citò, & mouebo candelabrum tuũ è loco ſuo, niſi reſipueris.

Sed hoc habes, quòd odiſti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.

Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis, Victori dabo edere ex arbore vitæ quæ eſt in medio paradiſi Dei.

8 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας Σμυρναίων γράψον, Τάδε λέγει ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ὃς ἐγένετο νεκρὸς, καὶ ἔζησεν·

9 Οἶδά σου τὰ ἔργα καὶ τὴν θλίψιν καὶ τὴν πτωχείαν, (πλούσιος δὲ εἶ) καὶ τὴν βλασφημίαν τῶν λεγόντων Ιουδαίους εἶναι ἑαυτοὺς, καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ συναγωγὴ τοῦ Σατανᾶ.

10 Μηδὲν φοβοῦ ἃ μέλλεις πάσχειν. ἰδοὺ, μέλλει βαλεῖν ἐξ ὑμῶν ὁ διάβολος εἰς φυλακὴν, ἵνα πειρασθῆτε· καὶ ἕξετε θλίψιν ἡμερῶν δέκα. γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου, καὶ δώσω σοι τὸν στέφανον τῆς ζωῆς.

11 Ο ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, Ο νικῶν οὐ μὴ ἀδικηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου.

12 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Περγάμῳ ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν δίστομον τὴν ὀξεῖαν·

13 Οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ ποῦ κατοικεῖς, ὅπου ὁ θρόνος τοῦ Σατανᾶ. καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομά μου, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐν αἷς Ἀντίπας ὁ μάρτυς μου ὁ πιστὸς, ὃς ἀπεκτάνθη παρ᾽ ὑμῖν, ὅπου κατοικεῖ ὁ Σατανᾶς.

14 Ἀλλ᾽ ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἔχεις ἐκεῖ κρατοῦντας τὴν διδαχὴν Βαλαὰμ, ὃς ἐδίδασκεν τὸν Βαλὰκ βαλεῖν σκάνδαλον ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ισραὴλ, φαγεῖν εἰδωλόθυτα, καὶ πορνεῦσαι.

Num.24.14. & 25.1.

15 Οὕτως ἔχεις καὶ σὺ κρατοῦντας τὴν διδαχὴν τῶν Νικολαϊτῶν· ὃ μισῶ.

16 Μετανόησον· εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαί σοι ταχὺ, καὶ πολεμήσω μετ᾽ αὐτῶν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ στόματός μου.

17 Ο ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου,

Angelo verò Smyrnæorum Ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus ille & vltimus, qui fuit mortuus, & viuit:

Noui opera tua & afflictionem & paupertatem, (sed diues es) & blasphemiam eorum qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed synagoga Satanæ.

Nihil metue eorũ quæ passurus es: ecce, futurum est vt mittat diabolus aliquos ex vobis in carcerem vt exploremini: & habebitis afflictionem dierum decem. esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

Qui habet aurẽ, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Victor non lædetur à morte secunda.

Angelo verò Pergamensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui habet rõphæam illam vtrinque acutam.

Noui opera tua, & vbi habites, *nempe* vbi thronus est Satanæ: & *quòd* teneas nomen meum, neque negasti fidem meam, etiam iis diebus quibus Antipas martyr ille meus fidelis trucidatus est apud vos, vbi Satanas habitat.

Sed habeo aduersum te pauca, quòd habeas istic qui teneant doctrinã Balaam, qui docebat Balac obiicere offendiculum coram filiis Israel, vt ederent ex iis quæ simulacris immolantur, & scortarentur.

Ita habes etiam qui teneãt doctrinam Nicolaitarum: quod odi.

Resipisce: sin minus, veniam aduersum te citò, & pugnabo cum illis gladio oris mei.

Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Victori dabo edere ex Manna illo abscõdito,

καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκὴν, καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ ὁ λαμβάνων.

& dabo illi calculum album, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo nouit nisi qui accipit.

Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Θυατείροις 18 ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὡς φλόγα πυρὸς, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ.

Angelo verò Thyatirensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & cuius pedes *sunt* similes chalcolibano:

Οἶδά σου τὰ ἔργα, καὶ τὴν ἀγάπην, 19 καὶ τὴν διακονίαν, καὶ τὴν πίστιν, καὶ τὴν ὑπομονήν σου, καὶ τὰ ἔργα σου, καὶ τὰ ἔσχατα πλείονα τῶν πρώτων.

Noui opera tua & charitatem, & subministrationem, & fidem, & tolerantiam tuam, & opera tua, & vltima plura prioribus.

Ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἐᾷς τὴν 20 γυναῖκα Ἰεζαβὴλ, τὴν λέγουσαν ἑαυτὴν προφῆτιν, διδάσκειν καὶ πλανᾶσθαι ἐμοὺς δούλους, πορνεῦσαι καὶ εἰδωλόθυτα φαγεῖν.

Sed habeo aduersus te pauca, quòd permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit prophetissam, docere & seducere seruos meos, vt scortētur & edant ex iis quæ simulachris immolantur.

Καὶ ἔδωκα αὐτῇ χρόνον ἵνα μετανοήσῃ ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς, καὶ οὐ 21 μετενόησεν.

Et dedi illi tempus vt resipisceret à scortatione sua, & nō resipuit.

Ἰδοὺ, ἐγὼ βάλλω αὐτὴν εἰς κλίνην, 22 καὶ τοὺς μοιχεύοντας μετ' αὐτῆς, εἰς θλίψιν μεγάλην, ἐὰν μὴ μετανοήσωσιν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν.

Ecce, ego abiiciam eam in lectū, & eos qui adulterium committunt cum ea, in afflictionem maximam, nisi resipuerint ab operibus suis.

Καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀποκτενῶ ἐν θα- 23 νάτῳ· καὶ γνώσονται πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας. καὶ δώσω ὑμῖν ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα ὑμῶν.

1.Sam.16.7 psal.7.10 ier.11.20,& 17.10

Et filios eius interficiam mortē: sciéntque omnes Ecclesiæ me esse scrutatorem renum & cordiū: & dabo vnicuique vestrûm secundū opera sua.

Ὑμῖν δὲ λέγω τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐν 24 Θυατείροις, ὅσοι οὐκ ἔχουσι τὴν διδαχὴν ταύτην, καὶ οἵτινες οὐκ ἔγνωσαν τὰ βάθη τοῦ Σατανᾶ, ὡς λέγουσιν· οὐ βαλῶ ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βάρος.

Vobis autē dico reliquis Thyatirensibus, quicunque non habent doctrinam hanc, neque cognouerunt profunditates Satanæ, vt aiūt: non imponam vobis aliud onus.

Πλὴν ὃ ἔχετε, κρατήσατε ἄχρις οὗ 25 ἂν ἥξω.

Tamen id quod habetis, tenete quousque veniam.

Καὶ ὁ νικῶν καὶ ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους 26 τὰ ἔργα μου, δώσω αὐτῷ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν.

Nam siquis vicerit, & custodierit ad finem vsque opera mea, dabo ei potestatem in Gentes.

Psal.2.9

27 Καὶ ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικὰ συντρίβεται, ὡς κἀγὼ εἴληφα παρὰ τοῦ πατρός μου·

‖Et reget eas virga ferrea, & tanquam vasa fictilia conterentur, sicut & ego accepi à Patre meo:

28 Καὶ δώσω αὐτῷ τὸν ἀστέρα τὸν πρωϊνόν.

Et dabo ei stellam matutinam.

29 Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

Κεφάλαιον γ.

Cap. III.

1 ΚΑΙ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ ἔχων τὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας, Οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι τὸ ὄνομα ἔχεις ὅτι ζῇς, καὶ νεκρὸς εἶ.

ANgelo autẽ Ecclesiæ quæ est Sardibus, scribe, Hæc dicit qui habet septem Spiritus Dei & septẽ stellas, Noui opera tua, *nempe* quòd dicaris viuere, sed mortuus sis.

2 Γίνου γρηγορῶν, καὶ στήριξον τὰ λοιπὰ ἃ μέλλει ἀποθανεῖν· οὐ γὰρ εὕρηκά σου τὰ ἔργα πεπληρωμένα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Esto vigilãs, & confirma reliqua moribunda: non enim inueni opera tua plena coram Deo.

3 Μνημόνευε οὖν πῶς εἴληφας καὶ ἤκουσας, καὶ τήρει, καὶ μετανόησον. Ἐὰν οὖν μὴ γρηγορήσῃς, ἥξω ἐπὶ σε ὡς κλέπτης, καὶ οὐ μὴ γνῷς ποίαν ὥραν ἥξω ἐπὶ σε.

Infrà,16.15 1.thess.5.2. 2.pet.3.10

Memento igitur quæ acceperis & audieris: atque serua & resipisce. Quòd si non vigilaueris, veniã ad te‖tanquam fur, neque intelliges qua hora veniam ad te.

4 Ἔχεις ὀλίγα ὀνόματα καὶ ἐν Σάρδεσιν ἃ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ περιπατήσουσι μετ' ἐμοῦ ἐν λευκοῖς. ὅτι ἄξιοί εἰσιν.

Habes *tamen* aliquot capita etiã Sardibus quæ nõ inquinarunt vestimenta sua, ideóque incedẽt mecum albati. digni enim sunt.

5 Ὁ νικῶν, οὗτος περιβαλεῖται ἐν ἱματίοις λευκοῖς· καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ ἐξομολογήσομαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ πατρός μου, καὶ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ.

Infra 20.12 & 21.27 phil.4.4

Qui vicerit, amicietur vestimentis albis: neque delebo nomen eius ex‖libro vitæ, sed profitebor nomẽ eius coram Patre meo, & corã Angelis eius.

6 Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Qui habet aurẽ, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

7 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Φιλαδελφείᾳ ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ ἅγιος, ὁ ἀληθινός, ὁ ἔχων τὴν κλεῖδα τοῦ Δαβίδ· ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδεὶς κλείει· καὶ κλείει, καὶ οὐδεὶς ἀνοίγει.

Angelo verò Philadelphiẽsis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sanctus & verax ille, qui habet clauem Dauidis: qui aperit, & nemo claudit: & claudit, & nemo aperit.

8 Οἶδά σου τὰ ἔργα· ἰδοὺ δέδωκα

Noui opera tua: ecce proposui

ἐνώπιόν σου θύραν ἀνεῳγμένην, καὶ οὐδεὶς δύναται κλεῖσαι αὐτήν· ὅτι μικρὰν ἔχεις δύναμιν, καὶ ἐτήρησάς μου τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὸ ὄνομά μου.

tibi ostium apertum, nec quisquã potest claudere illud: quia nõnullã habes virtutẽ, & seruasti sermonẽ meũ, neque abnegasti nomẽ meũ.

9 Ἰδού, δίδωμι ἐκ τῆς συναγωγῆς τοῦ Σατανᾶ, τῶν λεγόντων ἑαυτοὺς Ἰουδαίους εἶναι, καὶ οὐκ εἰσίν, ἀλλὰ ψεύδονται· ἰδού, ποιήσω αὐτοὺς ἵνα ἥξωσι καὶ προσκυνήσωσιν ἐνώπιον τῶν ποδῶν σου, καὶ γνῶσιν ὅτι ἐγὼ ἠγάπησά σε.

Ecce, præbebo eos q. sunt ex synagoga Satanæ, *id est* eorum qui dicũt se Iudæos esse, nec sunt, sed mentiuntur: ecce, *inquam*, faciam vt veniant & adorent ante pedes tuos, & sciant quòd ego dilexi te.

10 Ὅτι ἐτήρησας τὸν λόγον τῆς ὑπομονῆς μου, κἀγώ σε τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ, τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, πειράσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς.

Quoniam seruasti sermonẽ tolerantiæ meæ, ego quoque te liberabo ex tempore tentationis, quod venturum est in orbem vniuersum ad explorandos incolas terræ.

11 Ἰδού, ἔρχομαι ταχύ. κράτει ὃ ἔχεις, ἵνα μηδεὶς λάβῃ τὸν στέφανόν σου.

Ecce, venio citò. tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

12 Ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτὸν στύλον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι· καὶ γράψω ἐπ' αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ μου τῆς καινῆς Ἱερουσαλήμ, ἣ καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν.

Siquis vicerit, faciam vt sit columna in templo Dei mei, nec foras egredietur amplius: & inscribam ei nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei, *id est* nouæ Hierusalem, quæ descendit è cælo à Deo meo, & nomen meum nouum.

13 Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Qui habet aurẽ, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

14 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας Λαοδικέων γράψον, Τάδε λέγει ὁ Ἀμήν, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ.

Angelo verò Laodicensium Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Amen, testis ille fidelis & verax, principium opificii Dei.

15 Οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι οὔτε ψυχρὸς εἶ, οὔτε ζεστός· ὄφελον ψυχρὸς εἴης, ἢ ζεστός.

Noui opera tua, *nempe* te neque frigidum esse neque feruidum. vtinam frigidus esses aut feruidus.

16 Οὕτως, ὅτι χλιαρὸς εἶ, καὶ οὔτε ψυχρὸς οὔτε ζεστός, μέλλω σε ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου.

Itaque quoniam tepidus es, nec frigidus nec feruidus, futurum est vt te euomam ex ore meo.

17 Ὅτι λέγεις, Ὅτι πλούσιός εἰμι, καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδενὸς χρείαν ἔχω. Καὶ οὐκ οἶδας ὅτι σὺ εἶ ὁ ταλαίπωρος, καὶ ἐλεεινός, καὶ πτωχός, καὶ τυφλός, καὶ γυμνός.

Nam dicis, Diues sum, & ditatus sum, & nullius egeo. Neque nosti te esse ærumnosum, & miserabilẽ, & pauperem, & cæcum, & nudum.

18 Συμβουλεύω σοι ἀγοράσαι παρ' ἐμοῦ χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, ἵνα πλουτήσῃς· καὶ ἱμάτια λευκὰ, ἵνα περιβάλῃ, καὶ μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχύνη τῆς γυμνότητός σου. καὶ κολλούριον ἔγχρισον τοὺς ὀφθαλμούς σου, ἵνα βλέπῃς.

Consulo tibi vt emas à me aurum igni exploratū, vt diues fias: & vestimenta alba, vt induaris, nec appareat dedecus nuditatis tuæ: & collyrio inungas oculos tuos, vt videas.

Prou.3.12 hebr.12.5

19 Ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ, ἐλέγχω καὶ παιδεύω. ζήλωσον οὖν καὶ μετανόησον.

Ego quoscunque amo, arguo & castigo: æmulare igitur ac resipisce.

20 Ἰδοὺ, ἕστηκα ἐπὶ τὴν θύραν, καὶ κρούω· ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου, καὶ ἀνοίξῃ τὴν θύραν, εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δειπνήσω μετ' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ.

Ecce, sto ad ostium, & pulso: siquis audierit vocem meam, & aperuerit ostium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse quoque mecum.

21 Ὁ νικῶν, δώσω αὐτῷ καθίσαι μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ θρόνῳ μου, ὡς κἀγὼ ἐνίκησα, καὶ ἐκάθισα μετὰ τοῦ πατρός μου ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ.

Siquis vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, vt & ego vici, & sedeo cum Patre meo in throno eius.

22 Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

Κεφάλαιον δ'.

Cap. IIII.

1 Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ θύρα ἠνεῳγμένη ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ἡ φωνὴ ἡ πρώτη ἣν ἤκουσα, ὡς σάλπιγγος λαλούσης μετ' ἐμοῦ, λέγουσα, Ἀνάβα ὧδε, καὶ δείξω σοι ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα.

POST hæc vidi, & ecce ostium apertum in cælo: & vox prima quā audiui, tanquam tubæ loquentis mecum, dicebat, Ascende huc, & ostendam tibi quæ oporteat fieri postea.

2 Καὶ εὐθέως ἐγενόμην ἐν πνεύματι· καὶ ἰδοὺ, θρόνος ἔκειτο ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος.

Statim igitur fui correptus à spiritu: & ecce, thronus positus erat in cælo: & *quidam* throno insidebat.

3 Καὶ ὁ καθήμενος ἦν ὅμοιος ὁράσει λίθῳ ἰάσπιδι καὶ σαρδίνῳ· καὶ ἶρις κυκλόθεν τοῦ θρόνου ὁμοία ὁράσει σμαραγδίνῳ.

Porro qui sedebat, aspectu similis erat lapidi iaspidi & sardio: & in circuitu throni erat iris aspectu similis smaragdo.

4 Καὶ κυκλόθεν τοῦ θρόνου θρόνοι εἴκοσι καὶ τέσσαρες· καὶ ἐπὶ τοὺς θρόνους εἶδον τοὺς εἴκοσι καὶ τέσσαρας πρεσβυτέρους καθημένους, περιβεβλημένους ἐν ἱματίοις λευκοῖς· καὶ ἔσχον ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν στεφάνους χρυσοῦς.

Et in circuitu sedis, sedilia vigintiquatuor: & super sedilia vidi vigintiquatuor senes sedentes, amictos vestibus albis, & habentes super capita sua coronas aureas.

5 Καὶ ἐκ τοῦ θρόνου ἐκπορεύονται ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ καὶ φωναί. καὶ ἑπτὰ λαμπάδες πυρὸς καιόμεναι ἐνώπιον τοῦ θρόνου, αἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ.

6 Καὶ ἐνώπιον τοῦ θρόνου θάλασσα ὑαλίνη, ὁμοία κρυστάλλῳ. καὶ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ κύκλῳ τοῦ θρόνου τέσσαρα ζῷα γέμοντα ὀφθαλμῶν ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν.

7 Καὶ τὸ ζῷον τὸ πρῶτον ὅμοιον λέοντι, καὶ τὸ δεύτερον ζῷον ὅμοιον μόσχῳ, καὶ τὸ τρίτον ζῷον ἔχον τὸ πρόσωπον ὡς ἄνθρωπος, καὶ τὸ τέταρτον ζῷον, ὅμοιον ἀετῷ πετωμένῳ.

8 Καὶ τέσσαρα ζῷα, ἓν καθ' ἑαυτὸ εἶχον ἀνὰ πτέρυγας ἓξ κυκλόθεν, καὶ ἔσωθεν γέμοντα ὀφθαλμῶν· καὶ ἀνάπαυσιν οὐκ ἔχουσιν ἡμέρας καὶ νυκτός, λέγοντα, Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἐρχόμενος.

9 Καὶ ὅταν δώσουσι τὰ ζῷα δόξαν καὶ τιμὴν καὶ εὐχαριστίαν τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου, τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων,

10 Πεσοῦνται οἱ εἴκοσι καὶ τέσσαρες πρεσβύτεροι ἐνώπιον τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ προσκυνήσουσι τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, καὶ βαλοῦσι τοὺς στεφάνους αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, λέγοντες,

Infrà, 5.12

11 Ἄξιος εἶ Κύριε λαβεῖν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν καὶ δύναμιν· ὅτι σὺ ἔκτισας τὰ πάντα, καὶ διὰ τὸ θέλημά σου εἰσί, καὶ ἐκτίσθησαν.

Κεφάλαιον ε.

1 ΚΑΙ εἶδον ἐπὶ τὴν δεξιὰν τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου βιβλίον γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν, κατε-

Prodibant autem è throno fulgura & tonitrua & voces: & ſeptem lampades igneæ ardẽtes ante thronum, quæ ſunt ſeptẽ Spiritus Dei:

Erat etiam ante thronum mare vitreum ſimile cryſtallo: & in medio throni, & in circuitu throni quatuor animalia plena oculis antè & retró.

Animal autem primum erat ſimile leoni, & ſecundum animal ſimile vitulo, & tertium animal habẽs faciem velut homo, & quartum animal ſimile aquilæ volanti.

Et quatuor animalia ſingula per ſe habebant alas ſenas in circuitu, & intus plena erant oculis, die ac nocte ſine intermiſſione dicentia, Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus omnipotens, Erat, & Eſt, & Venturus eſt.

Et quum tribuebant illa animalia gloriam & honorem & gratiarum actionem ei qui throno inſidebat, illi, *inquam*, viuenti in ſecula ſeculorum,

Procidebãt vigintiquatuor Senes ante illũ inſidentẽ throno, & adorabant illum viuentem in ſecula ſeculorum, & abiiciebant coronas ſuas ante thronum, dicentes,

Dignus es Domine qui accipias gloriam & honorem & virtutem quia tu creaſti omnia, & propter volũtatem tuã ſunt, & creata ſunt.

Cap. V.

DEinde vidi ad dexteram eius qui inſidebat throno, librum ſcriptum intus & à tergo, obſi-

σφραγισμένον σφραγῖσιν ἑπτά.

2 Καὶ εἶδον ἄγγελον ἰσχυρὸν κηρύσσοντα φωνῇ μεγάλῃ, Τίς ἐστιν ἄξιος ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λῦσαι τὰς σφραγῖδας αὐτοῦ;

3 Καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ ἐπὶ τῆς γῆς, οὐδὲ ὑποκάτω τῆς γῆς, ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, οὐδὲ βλέπειν αὐτό.

4 Καὶ ἐγὼ ἔκλαιον πολλά, ὅτι οὐδεὶς ἄξιος εὑρέθη ἀνοῖξαι καὶ ἀναγνῶναι τὸ βιβλίον, οὔτε βλέπειν αὐτό.

5 Καὶ εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων λέγει μοι, Μὴ κλαῖε· ἰδοὺ ἐνίκησεν ὁ λέων ὁ ὢν ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, ἡ ῥίζα Δαβίδ, ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λῦσαι τὰς ἑπτὰ σφραγῖδας αὐτοῦ.

6 Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων, ἀρνίον ἑστηκὸς ὡς ἐσφαγμένον, ἔχον κέρατα ἑπτά, καὶ ὀφθαλμοὺς ἑπτά, οἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ τοῦ Θεοῦ πνεύματα τὰ ἀπεσταλμένα εἰς πᾶσαν τὴν γῆν.

7 Καὶ ἦλθε καὶ εἴληφε τὸ βιβλίον ἐκ τῆς δεξιᾶς τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου.

8 Καὶ ὅτε ἔλαβε τὸ βιβλίον, τὰ τέσσαρα ζῶα καὶ οἱ εἰκοσιτέσσαρες πρεσβύτεροι ἔπεσον ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, ἔχοντες ἕκαστος κιθάρας καὶ φιάλας χρυσᾶς, γεμούσας θυμιαμάτων, αἵ εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων.

9 Καὶ ᾄδουσιν ᾠδὴν καινήν, λέγοντες, Ἄξιος εἶ λαβεῖν τὸ βιβλίον, καὶ ἀνοῖξαι τὰς σφραγῖδας αὐτοῦ, ὅτι ἐσφάγης, καὶ ἠγόρασας τῷ Θεῷ ἡμᾶς ἐν τῷ αἵματί σου, ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης καὶ λαοῦ καὶ ἔθνους·

Suprà, 1.6
1.pet.2.9

10 Καὶ ἐποίησας ἡμᾶς τῷ Θεῷ ἡμῶν βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς· καὶ βασιλεύσομεν ἐπὶ τῆς γῆς.

gnatum sigillis septem.

Et vidi Angelum fortem prædicantem voce magna, Quis est dignus qui aperiat librum, & soluat eius sigilla?

Nemo autem poterat neque in cælo, neque in terra, neque subter terram, aperire librum, neque eum inspicere.

Flebam igitur ego multum, quòd nemo dignus inuentus esset qui aperiret & legeret librum, nec qui eum inspiceret.

Tum vnus ex senibus dicit mihi, Ne fleto: ecce, vicit Leo ille ex tribu Iuda, stirps Dauidis, vt aperiat librum, & soluat septem eius sigilla.

Aspexi igitur, & ecce inter thronum & quatuor animalia, & inter senes, Agnus stans tanquam mactatus, habens cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem Spiritus Dei missi in omnem terram.

Is venit & accepit librum ex dextra eius qui throno insidet.

Quúmque accepisset librũ, quatuor illa animalia & vigintiquatuor illi senes ceciderũt coram Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas, plenas suffituũ, quæ sunt preces sanctorum.

Et cecinerunt canticum nouum, dicentes, Dignus es qui accipias librum, & aperias eius sigilla: quoniam mactatus es, & redemisti nos Deo per sanguinẽ tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo & natione:

¶Et fecisti nos Deo nostro reges & sacerdotes: & regnabimus super terram.

Καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀγγέλων πολλῶν κυκλόθεν τοῦ θρόνου καὶ τῶν ζώων καὶ τῶν πρεσβυτέρων· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μυριάδες μυριάδων, καὶ χιλιάδες χιλιάδων·

11 Tum aspexi, & audiui in circuitu throni & animalium & senum, vocem Angelorum multorum,‖nu mero millies centies mille, & decies centies mille:

Dan.7.10

Λέγοντες φωνῇ μεγάλῃ, Ἄξιόν ἐστι τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον λαβεῖν τὴν δύναμιν καὶ πλοῦτον καὶ σοφίαν καὶ ἰσχὺν καὶ τιμὴν καὶ δόξαν καὶ εὐλογίαν·

12 Dicentes voce magna, Dignus est Agnus ille mactatus qui accipiat virtutē, & diuitias, & sapientiam & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem:

Καὶ πᾶν κτίσμα ὅ ἐστιν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἅ ἐστι, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα, ἤκουσα λέγοντας, Τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ τῷ ἀρνίῳ ἡ εὐλογία καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

13 Sed & omnem creaturam quæ in cælo est, & quæ super terrā & sub terra, & in mari, & quæ in eis sunt, omnia audiui dicētia, Sessori throni & Agno benedictio, & honor, & gloria, & robur, in secula seculorum.

Καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα ἔλεγον, Ἀμήν· καὶ οἱ εἰκοσιτέσσαρες πρεσβύτεροι ἔπεσαν, καὶ προσεκύνησαν ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

14 Quatuor autem animalia, dicebant, Amen: & vigintiquatuor senes ceciderunt in facies suas, & adorarunt eum qui viuit in secula seculorum.

Κεφάλαιον ϛ΄

ΚΑΙ εἶδον ὅτε ἤνοιξε τὸ ἀρνίον μίαν ἐκ τῶν σφραγίδων, καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἐκ τῶν τεσσάρων ζώων λέγοντος, ὡς φωνῆς βροντῆς, Ἔρχου καὶ βλέπε.

Cap. VI.

1 POstea aspexi, quum aperuisset Agnus primum ex sigillis, & audiui vnum ex quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitrui, Veni & vide.

Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκός· καὶ ὁ καθήμενος ἐπ᾽ αὐτῷ, ἔχων τόξον· καὶ ἐδόθη αὐτῷ στέφανος, καὶ ἐξῆλθε νικῶν, καὶ ἵνα νικήσῃ.

2 Aspexi igitur, & ecce *aderat* equus albus: & qui insidebat ei habebat arcum, & data est ei corona, & prodiit vincens, & vt vinceret.

Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν δευτέραν σφραγῖδα, ἤκουσα τοῦ δευτέρου ζώου λέγοντος, Ἔρχου καὶ βλέπε.

3 Quúmque aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens, Veni & vide.

Καὶ ἐξῆλθεν ἄλλος ἵππος πυῤῥός· καὶ τῷ καθημένῳ ἐπ᾽ αὐτῷ ἐδόθη αὐτῷ λαβεῖν τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἵνα ἀλλήλους σφάξωσι. καὶ ἐδόθη αὐτῷ μάχαιρα μεγάλη.

4 Et prodiit alius equus rufus: & ei qui insidebat super eum, datum est vt tollat pacem è terra, vt alij alios mactent: datúsque est ei gladius magnus.

5 Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν τρίτην σφραγῖδα, ἤκουσα τοῦ τρίτου ζώου λέγοντος, Ἔρχου καὶ βλέπε. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ, ἵππος μέλας, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτῷ, ἔχων ζυγὸν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

Et quum aperuiſſet ſigillum tertium, audiui tertium animal dicēs, Veni & vide. Aſpexi igitur, & ecce equus niger *aderat*, & qui inſidebat ei, habebat ſtaterā in manu ſua.

6 Καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐν μέσῳ τῶν τεσσάρων ζώων λέγουσαν, Χοῖνιξ σίτου, δηναρίου, καὶ τρεῖς χοίνικες κριθῆς, δηναρίου· καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον μὴ ἀδικήσῃς.

Et audiui vocem in medio quatuor animalium, dicētem, Chœnix tritici denario, & tres chœnices hordei denario: & vinum & oleū ne læſeris.

7 Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν τετάρτην, ἤκουσα φωνὴν τοῦ τετάρτου ζώου λέγουσαν, Ἔρχου καὶ βλέπε.

Quúmque aperuiſſet ſigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentem, Veni & vide.

8 Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος χλωρὸς, καὶ ὁ καθήμενος ἐπάνω αὐτοῦ ὄνομα αὐτῷ ὁ Θάνατος· καὶ ὁ Ἅδης ἀκολουθεῖ μετ' αὐτοῦ. καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἐξουσία ἀποκτεῖναι ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς, ἐν ῥομφαίᾳ καὶ ἐν λιμῷ καὶ ἐν θανάτῳ, καὶ ὑπὸ τῶν θηρίων τῆς γῆς.

Tum aſpexi, & ecce *aderat* equus pallidus, & eius qui inſidebat ei, nomē erat Mors: & Infernus ſequebatur eam: datáque eſt eis in quadrantem terræ poteſtas trucidandi gladio & fame & morte, pérque terreſtres feras.

9 Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν πέμπτην σφραγῖδα, εἶδον ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου τὰς ψυχὰς τῶν ἐσφαγμένων διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν ἣν εἶχον.

Quum verò aperuiſſet ſigillum quintū, vidi ſub altari animas eorum qui mactati fuerant propter verbum Dei, & propter teſtimonium quod tuebantur.

10 Καὶ ἔκραζον φωνῇ μεγάλῃ, λέγοντες, Ἕως πότε ὁ δεσπότης, ὁ ἅγιος καὶ ὁ ἀληθινὸς, οὐ κρίνεις καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς;

Clamabant autem voce magna, dicētes, Vſquequo domine, qui ſanctus es & verax, non iudicas ac vindicas ſanguinē noſtrum de iis qui habitant in terra?

11 Καὶ ἐδόθησαν ἑκάστοις στολαὶ λευκαὶ, καὶ ἐρρέθη αὐτοῖς ἵνα ἀναπαύσωνται ἔτι χρόνον μικρὸν, ἕως οὗ πληρώσονται καὶ οἱ σύνδουλοι αὐτῶν καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν, οἱ μέλλοντες ἀποκτείνεσθαι ὡς καὶ αὐτοί.

Tum datæ ſunt ſingulis ſtolæ albæ, & dictum eſt eis vt requieſcerent adhuc paululum temporis, vſquequo compleantur etiam cōſerui eorum & fratres eorum, qui trucidandi ſunt ſicut & ipſi.

12 Καὶ εἶδον ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἕκτην, καὶ ἰδοὺ σεισμὸς μέγας ἐγένετο, καὶ ὁ ἥλιος ἐγένετο μέλας ὡς σάκκος τρίχινος, καὶ ἡ σελήνη ἐγένετο ὡς αἷμα.

Deinde aſpexi quum aperuiſſet ſigillum ſextum, & ecce terræ motus magnus factus eſt, & ſol factus eſt niger vt ſaccus cilicinus, & luna tota facta eſt vt ſanguis.

Καὶ

Et

13 Καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσαν εἰς τὴν γῆν, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς, ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου σειομένη.

14 Καὶ οὐρανὸς ἀπεχωρίσθη ὡς βιβλίον εἱλισσόμενον· καὶ πᾶν ὄρος καὶ νῆσος ἐκ τῶν τόπων αὐτῶν ἐκινήθησαν.

15 Καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ μεγιστᾶνες, καὶ οἱ πλούσιοι, καὶ οἱ χιλίαρχοι, καὶ οἱ δυνατοὶ, καὶ πᾶς δοῦλος καὶ πᾶς ἐλεύθερος ἔκρυψαν ἑαυτοὺς εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς πέτρας τῶν ὀρέων·

Esa.2.19 ose.10.a luc.23.30

16 Καὶ λέγουσι τοῖς ὄρεσι καὶ ταῖς πέτραις, Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς, καὶ κρύψατε ἡμᾶς ἀπὸ προσώπου τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ ἀρνίου.

17 Ὅτι ἦλθεν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ· καὶ τίς δύναται σταθῆναι;

Κεφάλαιον ζ΄

1 ΚΑΙ μετὰ ταῦτα εἶδον τέσσαρας ἀγγέλους ἑστῶτας ἐπὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς, κρατοῦντας τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τῆς γῆς, ἵνα μὴ πνέῃ ἄνεμος ἐπὶ τῆς γῆς, μήτε ἐπὶ τῆς θαλάσσης, μήτε ἐπὶ πᾶν δένδρον.

2 Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἀναβάντα ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου, ἔχοντα σφραγῖδα Θεοῦ ζῶντος. καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ τοῖς τέσσαρσιν ἀγγέλοις οἷς ἐδόθη αὐτοῖς ἀδικῆσαι τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν,

3 Λέγων, Μὴ ἀδικήσητε τὴν γῆν, μήτε τὴν θάλασσαν, μήτε τὰ δένδρα, ἄχρις οὗ σφραγίσωμεν τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν.

4 Καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων· ρμδ΄ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι ἐκ πάσης φυλῆς υἱῶν Ἰσραήλ·

5 Ἐκ φυλῆς Ἰούδα ιβ΄ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Ῥουβὶμ, ιβ΄ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Γάδ, ιβ΄ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι·

Et stellæ è cælo ceciderunt in terrã, sicut ficus abiicit grossos suos, quum vento magno concutitur.

Et cælũ abscessit sicut liber qui conuoluitur: & omnes montes & insulæ è suis locis motæ sunt.

Et reges terræ, proceres, & diuites, & tribuni, & potentes, omnésque tum serui tum ingenui abscõderunt se in speluncis & in petris montium:

Et dixerunt montibus & petris, Cadite super nos, abscondite nos à conspectu eius qui insidet throno, & ab ira Agni.

Nam venit dies ille magnus iræ illius: & quis poterit stare?

Cap. VII.

POstea vidi quatuor Angelos insistentes quatuor angulis terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flaret ventus super terram, neque super mare, neque in vllam arborem.

Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei viui: qui clamauit voce magna quatuor Angelis quibus datum est nocere terræ & mari,

Dicẽs, Ne nocete terræ, neque mari, neque arboribus, quoadusque obsignemus seruos Dei nostri in frontibus suis.

Et audiui numerum obsignatorum: centum quadragintaquatuor millia *erant* obsignata ex omnibus tribubus filiorum Israel.

Ex tribu Iuda, duodecies mille obsignata: ex tribu Ruben, duodecies mille obsignata: ex tribu Gad, duodecies mille obsignata:

6 Ἐκ φυλῆς Ἀσὴρ, ιβ´ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Νεφθαλεὶμ, ιβ´ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Μανασσῆ, ιβ´ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι·

Ex tribu Aser, duodecies mille obsignata: ex tribu Nephthali, duodecies mille obsignata: ex tribu Manasse, duodecies mille obsignata:

7 Ἐκ φυλῆς Συμεὼν, ιβ´ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Λευῒ, ιβ´ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Ἰσαχάρ, ιβ´ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι·

Ex tribu Simeon, duodecies mille obsignata: ex tribu Leui, duodecies mille obsignata: ex tribu Issachar, duodecies mille obsignata:

8 Ἐκ φυλῆς Ζαβουλὼν, ιβ´ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Ἰωσὴφ, ιβ´ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Βενιαμὶν, ιβ´ χιλιάδες ἐσφραγισμένοι.

Ex tribu Zabulō, duodecies mille obsignata: ex tribu Ioseph, duodecies mille obsignata: ex tribu Bē iamin duodecies mille obsignata.

9 Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὄχλος πολὺς, ὃν ἀριθμῆσαι αὐτὸν οὐδεὶς ἠδύνατο, ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ φυλῶν καὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν, ἑστῶτες ἐνώπιον τοῦ θρόνου καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, περιβεβλημένοι στολὰς λευκὰς· καὶ φοίνικες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν.

Postea aspexi, & ecce *aderat* turba multa, quā numerare nemo posset, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis: stabántque ante thronum & in conspectu Agni, amicti stolis albis: & palmæ in manibus eorum.

10 Καὶ κράζοντες φωνῇ μεγάλῃ, λέγοντες, Ἡ σωτηρία τῷ Θεῷ ἡμῶν τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ τῷ ἀρνίῳ.

Et clamabant voce magna, dicentes, Salus à Deo nostro *est* sedente super thronum, & *ab* Agno.

11 Καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι ἑστήκεσαν κύκλῳ τοῦ θρόνου καὶ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν τεσσάρων ζώων· καὶ ἔπεσον ἐνώπιον τοῦ θρόνου ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ,

Omnes autem Angeli stabant in circuitu throni & senū & quatuor animalium: & procubuerunt in cōspectu throni in facies suas, & adorarunt Deum,

12 Λέγοντες, Ἀμήν. ἡ εὐλογία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ εὐχαριστία, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ ἰσχὺς τῷ Θεῷ ἡμῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Dicentes, Amen: benedictio, & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur Deo nostro in secula seculorum. Amen.

13 Καὶ ἀπεκρίθη εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων, λέγων μοι, Οὐχὶ οἱ περιβεβλημένοι τὰς στολὰς τὰς λευκὰς, τίνες εἰσὶ, καὶ πόθεν ἦλθον;

Tum me compellauit vnus ex senibus, dicens mihi, Isti qui amicti sunt stolis albis, quínam sunt, & vnde venerunt?

14 Καὶ εἴρηκα αὐτῷ, Κύριε σὺ οἶδας. Καὶ εἶπέ μοι, Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης· καὶ ἔπλυναν τὰς στολὰς αὐτῶν, καὶ ἐλεύκαναν στολὰς αὐτῶν ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου.

Et dixi ei, Domine, tu nosti. Et dixit mihi, Hi sunt qui venerunt ex afflictione magna: & lauerunt stolas suas, ac dealbarunt in sanguine Agni.

15 Διὰ τοῦτο εἰσὶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ, καὶ λατρεύουσιν αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ· καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου, σκηνώσει ἐπ' αὐτούς.

Esa.49.10

16 Οὐ πεινάσουσιν ἔτι, οὐδὲ διψήσουσιν ἔτι, οὐδὲ μὴ πέσῃ ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἥλιος, οὐδὲ πᾶν καῦμα.

Esa.25.8 infrà,21.4

17 Ὅτι τὸ ἀρνίον τὸ ἀνὰ μέσον τοῦ θρόνου ποιμανεῖ αὐτούς, καὶ ὁδηγήσει αὐτοὺς ἐπὶ ζώσας πηγὰς ὑδάτων· καὶ ἐξαλείψει ὁ θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Κεφάλαιον η.

1 ΚΑΙ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἑβδόμην, ἐγένετο σιγὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὡς ἡμιώριον.

2 Καὶ εἶδον τοὺς ἑπτὰ ἀγγέλους, οἳ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ἑστήκασι· καὶ ἐδόθησαν αὐτοῖς ἑπτὰ σάλπιγγες.

3 Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἦλθε, καὶ ἐστάθη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, ἔχων λιβανωτὸν χρυσοῦν· καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλά, ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων, ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν τὸ ἐνώπιον τοῦ θρόνου.

4 Καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμιαμάτων ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων, ἐκ χειρὸς τοῦ ἀγγέλου, ἐνώπιον τοῦ θεοῦ.

5 Καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγελος τὸν λιβανωτόν, καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν· καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ καὶ σεισμός.

6 Καὶ οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι ἔχοντες τὰς ἑπτὰ σάλπιγγας, ἡτοίμασαν ἑαυτοὺς ἵνα σαλπίσωσι.

7 Καὶ ὁ πρῶτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐγένετο χάλαζα καὶ πῦρ μεμιγμένα αἵματι, καὶ ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν· καὶ τὸ τρίτον τῶν δένδρων κατεκάη, καὶ πᾶς

Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui insidet throno, habitabit cum eis.

‖Non esuriet amplius, neque sitiet amplius, nec in eos incidet sol neque vllus æstus.

Quoniam Agnus qui in medio throni est, pascet eos, & deducet ad viuos fontes aquarum. ‖& abstersurus est Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

Cap. VIII.

PORRO quum aperuisset sigillum septimum, factum est silentiũ in cælo, media fermè hora.

Et vidi septem illos Angelos qui adstant coram Deo, quibus datæ sunt septem tubæ.

Tum alius Angelus venit, & stetit ante aram, habens thuribulum aureum: & dati sunt ei suffitus multi, vt offerret *cum* precibus Sanctorum omnium, super altare aureum quod est ante thronum.

Ascendit autem fumus suffituũ *cum* precibus Sanctorum, è manu Angeli, ad conspectum Dei.

Deinde accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud igne altaris, abiecitque in terram: & facta sunt tonitrua & voces & fulgura & terræmotus.

Et septem Angeli qui habebant septem tubas, præparauerunt se vt clangerent.

Primus igitur Angelus clanxit, & facta est grando & ignis, mista sanguine, proiectaque sunt in terram: & tertia pars arborum exusta est, & omne --

χόρτος χλωρὸς κατεκάη.

Καὶ ὁ δεύτερος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ὡς ὄρος μέγα πυρὶ καιόμενον ἐβλήθη εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἐγένετο τὸ τρίτον τῆς θαλάσσης, αἷμα.

Καὶ ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν κτισμάτων τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ, τὰ ἔχοντα ψυχάς· καὶ τὸ τρίτον τῶν πλοίων διεφθάρη.

Καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀστὴρ μέγας, καιόμενος ὡς λαμπάς, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὸ τρίτον τῶν ποταμῶν, καὶ ἐπὶ τὰς πηγὰς ὑδάτων.

Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀστέρος λέγεται Ἄψινθος· καὶ γίνεται τὸ τρίτον τῶν ὑδάτων εἰς ἄψινθον, καὶ πολλοὶ ἀνθρώπων ἀπέθανον ἐκ τῶν ὑδάτων, ὅτι ἐπικράνθησαν.

Καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐπλήγη τὸ τρίτον τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ τρίτον τῆς σελήνης, καὶ τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων· ἵνα σκοτισθῇ τὸ τρίτον αὐτῶν, καὶ ἡ ἡμέρα μὴ φαίνῃ τὸ τρίτον αὐτῆς, καὶ ἡ νὺξ ὁμοίως.

Καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἀγγέλου πετωμένου ἐν μεσουρανήματι, λέγοντος φωνῇ μεγάλῃ, Οὐαὶ οὐαὶ οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκ τῶν λοιπῶν φωνῶν τῆς σάλπιγγος τῶν τριῶν ἀγγέλων τῶν μελλόντων σαλπίζειν.

Κεφάλαιον θ'.

ΚΑΙ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ εἶδον ἀστέρα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεπτωκότα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ κλεὶς τοῦ φρέατος τῆς ἀβύσσου.

Καὶ ἤνοιξε τὸ φρέαρ τῆς ἀβύσσου· καὶ ἀνέβη καπνὸς ἐκ τοῦ φρέατος ὡς καπνὸς καμίνου μεγάλης· καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος καὶ ὁ ἀὴρ ἐκ τοῦ καπνοῦ τοῦ φρέατος.

Καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον ἀκρίδες εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐταῖς

---

fœnum viride exustum.

8 Deinde secundus Angelus clanxit, & quasi mons magnus igne ardens proiectus est in mare: factáque est tertia pars maris, sanguis:

9 Et mortua est tertia pars creaturarū quæ erant in mari, animantia *dico*: & tertia pars nauium perierūt.

10 Tum Angelus tertius clanxit, & cecidit è cælo stella magna, ardens velut fax, cecidítque in tertiā partem fluminū, & in fontes aquarū.

11 Nomen autem stellæ dicitur Absinthiū: versa est igitur tertia pars aquarum in absinthium: & multi homines mortui sunt ex aquis, quòd amaræ factæ essent.

12 Deinde quartus Angelus clāxit, & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum: ita vt obscuraretur tertia pars eorum, & diei nō luceret pars tertia, & noctis similiter.

13 Et vidi, & audiui vnum Angelū volantem per medium cæli, dicentem voce magna, Væ, væ, væ incolis terræ, à reliquis sonis tubæ triū illorum Angelorum qui clangent.

Cap. IX.

1 TVM quintus Angelus clanxit, & vidi stellam è cælo cecidisse in terram, cui data est clauis putei abyssi.

2 Aperuit igitur puteum abyssi: & ascendit fumus putei vt fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol & aer à fumo putei.

3 Ex fumo autem exierunt locustæ in terram: dataque est illis

ἐξουσία ὡς ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ σκορπίοι τῆς γῆς.

potestas qualem habent potestatē terrestres scorpii.

4 Καὶ ἐρρέθη αὐταῖς ἵνα μὴ ἀδικήσωσι τὸν χόρτον τῆς γῆς, οὐδὲ πᾶν χλωρὸν, οὐδὲ πᾶν δένδρον· εἰ μὴ τοὺς ἀνθρώπους μόνους οἵτινες οὐκ ἔχουσι τὴν σφραγῖδα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν.

Et ipsis est dictum ne læderēt gramē terræ, neque viride quicquam, neque vllam arborem: sed tantùm homines qui non habent signum Dei in frontibus suis.

5 Καὶ ἐδόθη αὐταῖς ἵνα μὴ ἀποκτείνωσιν αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα βασανισθῶσι μῆνας πέντε· καὶ ὁ βασανισμὸς αὐτῶν ὡς βασανισμὸς σκορπίου, ὅταν παίσῃ ἄνθρωπον.

Datum autem est eis non vt occidant eos, sed vt crucientur *illi* menses quinque, *sitque* cruciatus corū vt cruciatus scorpii quum percusserit hominem.

Suprà 6.16 Esa.2.19 Ose.10.8

6 Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ζητήσουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν θάνατον, καὶ οὐχ εὑρήσουσιν αὐτόν· καὶ ἐπιθυμήσουσιν ἀποθανεῖν, καὶ φεύξεται ὁ θάνατος ἀπ' αὐτῶν.

¶Itaq; per eos dies homines quærent mortem, sed non inuenient eam: & desiderabunt mori, sed fugiet mors ab eis.

Sapient.16.9

7 Καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων ὅμοια ἵπποις ἡτοιμασμένοις εἰς πόλεμον· καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὡς στέφανοι ὅμοιοι χρυσῷ, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὡς πρόσωπα ἀνθρώπων.

¶Figuræ autem locustarum similes *erant* equis paratis ad prælium: *erántque* super capita earum tanquam coronæ similes auro, & facies earum vt facies hominum.

8 Καὶ εἶχον τρίχας ὡς τρίχας γυναικῶν, καὶ οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὡς λεόντων ἦσαν.

Et habebant capillos vt capillos mulierum: & dentes earum vt leonum erant.

9 Καὶ εἶχον θώρακας ὡς θώρακας σιδηροῦς· καὶ ἡ φωνὴ τῶν πτερύγων αὐτῶν ὡς φωνὴ ἁρμάτων, ἵππων πολλῶν τρεχόντων εἰς πόλεμον.

Habebant etiam loricas vt loricas ferreas: & sonitus alarum ipsarum vt sonitus curruum equis multis currentibus ad bellum.

10 Καὶ ἔχουσιν οὐρὰς ὁμοίας σκορπίοις, καὶ κέντρα ἦν ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν· καὶ ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἀδικῆσαι τοὺς ἀνθρώπους μῆνας πέντε.

Sed & habebant caudas similes scorpionū, erántque aculei in caudis earum: & earum potestas *erat* nocere hominibus mēses quinque.

11 Καὶ ἔχουσιν ἐφ' αὐτῶν βασιλέα τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου. ὄνομα αὐτῷ Ἑβραϊστὶ Ἀβαδδὼν, καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὄνομα ἔχει Ἀπολλύων.

Habēt autem sibi impositum regem, Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, *id est Perdens.*

12 Ἡ οὐαὶ ἡ μία ἀπῆλθεν, ἰδοὺ ἔρχονται ἔτι δύο οὐαὶ μετὰ ταῦτα.

Væ vnum abiit, & ecce veniunt adhuc duo væ postea.

13 Καὶ ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἤκουσα φωνὴν μίαν ἐκ τῶν τεσσάρων

Tum sextus Angelus clanxit, & audiui vocem quādam ex quatuor

κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ,

cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei,

14 Λέγουσαν τῷ ἕκτῳ ἀγγέλῳ ὃς εἶχε τὴν σάλπιγγα, Λῦσον τοὺς τέσσαρας ἀγγέλους τοὺς δεδεμένους ἐπὶ τῷ ποταμῷ τῷ μεγάλῳ Εὐφράτῃ.

Dicentem sexto Angelo qui habebat tubam, Solue quatuor illos Angelos vinctos ad magnum Euphratis flumen.

15 Καὶ ἐλύθησαν οἱ τέσσαρες ἄγγελοι οἱ ἡτοιμασμένοι εἰς τὴν ὥραν καὶ ἡμέραν καὶ μῆνα καὶ ἐνιαυτόν, ἵνα ἀποκτείνωσι τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων.

Soluti sunt igitur quatuor illi Angeli, parati ad horam & diem & mensem & annum, vt occidant tertiam partem hominum.

16 Καὶ ὁ ἀριθμὸς στρατευμάτων τοῦ ἱππικοῦ, δύο μυριάδες μυριάδων· καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν.

Erátque numerus equestris exercitus, bis millies centena millia: nam audiui numerum eorum.

17 Καὶ οὕτως εἶδον τοὺς ἵππους ἐν τῇ ὁράσει, καὶ τοὺς καθημένους ἐπ' αὐτῶν, ἔχοντας θώρακας πυρίνους καὶ ὑακινθίνους καὶ θειώδεις. καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν ἵππων ὡς κεφαλαὶ λεόντων· καὶ ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν ἐκπορεύεται πῦρ καὶ καπνὸς καὶ θεῖον.

Itémque vidi equos per visionem: & ipsorum sessores habentes thoraces igneos & hyacinthinos & sulphureos. erant autem capita equorum vt capita leonum: & ex ore ipsorum prodibat ignis, & fumus, & sulphur.

18 Ὑπὸ τῶν τριῶν τούτων ἀπεκτάνθησαν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τοῦ πυρὸς καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ καὶ ἐκ τοῦ θείου τοῦ ἐκπορευομένου ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν.

Ab his tribus occisa est tertia pars hominum, *nempe* ab igne & fumo & sulphure, quæ prodibant ex ore ipsorum.

19 Αἱ γὰρ ἐξουσίαι αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν εἰσιν. αἱ γὰρ οὐραὶ αὐτῶν ὅμοιαι ὄφεσιν ἔχουσι κεφαλάς, καὶ ἐν αὐταῖς ἀδικοῦσι.

Potestas enim eorum in ore eorum est, & in caudis eorum. nam caudæ eorum similes sunt serpentibus, habentes capita per quæ nocent.

20 Καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων οἳ οὐκ ἀπεκτάνθησαν ἐν ταῖς πληγαῖς ταύταις, οὔτε μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἵνα μὴ προσκυνήσωσι τὰ δαιμόνια καὶ εἴδωλα τὰ χρυσᾶ καὶ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χαλκᾶ καὶ τὰ λίθινα καὶ τὰ ξύλινα, ἃ οὔτε βλέπειν δύναται, οὔτε ἀκούειν, οὔτε περιπατεῖν·

Psal. 115.4 & 135.15

Porro reliqui homines qui non sunt occisi his plagis, non resipuerunt ab operibus manuum suarum, vt ne adorarent dæmonia & simulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare:

21 Καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν φόνων αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῶν φαρμακειῶν αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῆς πορνείας αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῶν κλεμμάτων αὐτῶν.

Neque resipuerunt ab homicidiis suis, neque à veneficiis suis, neque à scortatione sua, neque à furtis suis.

Κεφάλαιον ι΄.

Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἰσχυρὸν καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, περιβεβλημένον νεφέλην· καὶ ἶρις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς στύλοι πυρός. 1

Καὶ εἶχεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ βιβλαρίδιον ἀνεῳγμένον· καὶ ἔθηκε τὸν πόδα αὐτοῦ τὸν δεξιὸν ἐπὶ τὴν θάλασσαν, τὸν δὲ εὐώνυμον ἐπὶ τὴν γῆν· 2

Καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ ὥσπερ λέων μυκᾶται· καὶ ὅτε ἔκραξεν, ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταὶ τὰς ἑαυτῶν φωνάς. 3

Καὶ ὅτε ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταὶ τὰς φωνὰς ἑαυτῶν, ἔμελλον γράφειν· καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσάν μοι, Σφράγισον ἃ ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταί, καὶ μὴ ταῦτα γράψῃς. 4

Καὶ ὁ ἄγγελος ὃν εἶδον ἑστῶτα ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἦρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν, 5

Καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ὅτι χρόνος οὐκ ἔσται ἔτι· 6

Ἀλλὰ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς φωνῆς τοῦ ἑβδόμου ἀγγέλου, ὅταν μέλλῃ σαλπίζειν, καὶ τελεσθῇ τὸ μυστήριον τοῦ θεοῦ, ὡς εὐηγγέλισε τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις τοῖς προφήταις. 7

Καὶ ἡ φωνὴ ἣν ἤκουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, πάλιν λαλοῦσα μετ' ἐμοῦ, καὶ λέγουσα, Ὕπαγε, λάβε τὸ βιβλαρίδιον τὸ ἠνεῳγμένον ἐν τῇ χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ἑστῶτος ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. 8

Καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν ἄγγελον, λέγων αὐτῷ, Δός μοι τὸ βιβλαρίδιον. 9

Cap. X.

TVM vidi alium Angelum fortem deſcendentem de cælo, amictum nube, in cuius capite erat iris: facies autem eius *erat* vt ſol, & pedes eius vt columnæ igneæ.

Habebátque in manu ſua libellū apertum: & poſuit pedē ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtrum autē ſuper terram.

Clamauítque voce magna, ſicut leo rugit: & quum clamaſſet, loquuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas.

Et quum loquuta fuiſſent ſeptē tonitrua voces ſuas, ego ſcripturus eram: ſed audiui vocem de cælo dicentem mihi, Obſigna quæ loquuta ſunt ſeptem tonitrua, & ne cā ſcribas.

Et Angelus quem vidi ſtantem ſuper mare & ſuper terram, ſuſtulit manum ſuam ad cælum,

Et iurauit per eum qui viuit in ſecula ſeculorum, qui creauit cælum & ea quæ ſunt in eo, & terram & ea quæ in ea ſunt, & mare & ea quæ in eo ſunt, tempus non fore amplius:

Sed in diebus vocis ſeptimi Angeli, quum cœperit clangere, conſummandum eſſe myſterium Dei, ſicut annuntiauit ſeruis ſuis prophetis.

Et vox quam audieram è cælo, rurſum loquuta eſt mecum, & dixit, Abi & accipe libellum illum apertum *qui eſt* in manu Angeli ſtā tis ſuper mare & ſuper terram.

Abii igitur ad Angelum, dicens ei vt daret mihi libellum.

Καὶ λέγει μοι, Λάβε καὶ κατάφαγε αὐτό· καὶ πικρανεῖ σου τὴν κοιλίαν, ἀλλ' ἐν τῷ στόματί σου ἔσται γλυκὺ ὡς μέλι.

Et dixit mihi, Accipe & deuora eum:& amaritudinem adferet ventri tuo, sed in ore tuo erit dulcis tã quam mel.

10 Καὶ ἔλαβον τὸ βιβλαρίδιον ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἀγγέλου, καὶ κατέφαγον αὐτό· καὶ ἦν ἐν τῷ στόματί μου ὡς μέλι γλυκύ, καὶ ὅτε ἔφαγον αὐτό, ἐπικράνθη ἡ κοιλία μου.

Accepi igitur libellum è manu Angeli, & deuoraui eum : erátque in ore meo dulcis tãquam mel, sed quum deuorassem eum, amaruit venter meus.

11 Καὶ λέγει μοι, Δεῖ σε πάλιν προφητεῦσαι ἐπὶ λαοῖς καὶ ἔθνεσι καὶ γλώσσαις καὶ βασιλεῦσι πολλοῖς.

Tum dixit mihi, Oportet te iterum prophetare coram populis, gẽtibus, linguis, & regibus multis.

Κεφάλαιον ια.

Cap. XI.

1 ΚΑΙ ἐδόθη μοι κάλαμος ὅμοιος ῥάβδῳ· καὶ ὁ ἄγγελος εἱστήκει, λέγων, Ἔγειραι, καὶ μέτρησον τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας ἐν αὐτῷ.

DAtus est autem mihi calamus similis virgæ: adstitítque Angelus, dicens, Surge, & metire templum Dei & altare, & eos qui adorant in eo.

2 Καὶ τὴν αὐλὴν τὴν ἔξωθεν τοῦ ναοῦ ἔκβαλε ἔξω, καὶ μὴ αὐτὴν μετρήσῃς, ὅτι ἐδόθη τοῖς ἔθνεσι· καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν πατήσουσι μῆνας τεσσαράκοντα δύο.

Sed atrium quod extra templum est exclude, & ne metiaris illud: nã datum est Gentibus: & Vrbem sanctam calcabunt mensibus quadragintaduobus.

3 Καὶ δώσω τοῖς δυσὶ μάρτυσί μου, καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα, περιβεβλημένοι σάκκοις.

Sed dabo illam duobus testibus meis, qui prophetabunt diebus mille ducẽtis sexaginta, amicti saccis.

4 Οὗτοί εἰσιν αἱ δύο ἐλαῖαι, καὶ δύο λυχνίαι αἱ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς ἑστῶσαι.

Hi sunt duæ illæ oleæ & duo cãdelabra in conspectu Domini terræ posita.

5 Καὶ εἴ τις αὐτοὺς θέλῃ ἀδικῆσαι, πῦρ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ κατεσθίει τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν· καὶ εἴ τις αὐτοὺς θέλῃ ἀδικῆσαι, οὕτω δεῖ αὐτὸν ἀποκτανθῆναι.

Quòd siquis velit eis nocere, ignis prodit ex ore ipsorum, qui deuoret inimicos eorum : nam siquis velit eis nocere, ita oportet eum occidi.

6 Οὗτοι ἔχουσιν ἐξουσίαν κλεῖσαι τὸν οὐρανόν, ἵνα μὴ βρέχῃ ὑετὸς ἐν ἡμέραις αὐτῶν τῆς προφητείας· καὶ ἐξουσίαν ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, στρέφειν αὐτὰ εἰς αἷμα, καὶ πατάξαι τὴν γῆν πάσῃ πληγῇ, ὁσάκις ἐὰν θελήσωσι.

Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas, conuertendi eas in sanguinem: & percutiendi terram omni plaga quotiescũque voluerint:

Καὶ ὅταν τελέσωσι τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, τὸ θηρίον τὸ ἀναβαῖνον ἐκ τῆς ἀβύσσου ποιήσει πόλεμον μετ' αὐτῶν, καὶ νικήσει αὐτοὺς, καὶ ἀποκτενεῖ αὐτούς. 7

Porro quum finierint suum testimonium, bestia ascendens ex abysso, geret aduersus eos bellũ, & vincet eos, & occidet eos.

Καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν ἐπὶ τῆς πλατείας πόλεως τῆς μεγάλης, ἥτις καλεῖται πνευματικῶς Σόδομα καὶ Αἴγυπτος, ὅπου καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐσταυρώθη. 8

Et cadauera eorum iacebunt in plateis vrbis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma & Ægyptus, vbi & Dominus noster crucifixus est.

Καὶ βλέψουσιν ἐκ τῶν λαῶν καὶ φυλῶν καὶ γλωσσῶν καὶ ἐθνῶν τὰ πτώματα αὐτῶν ἡμέρας τρεῖς καὶ ἥμισυ, καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν οὐκ ἀφήσουσι τεθῆναι εἰς μνήματα. 9

Et videbunt *homines* ex tribubus & populis & linguis & gentibus cadauera eorum per tres dies & dimidium, & cadauera eorum non sinent poni in monumentis.

Καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς χαροῦσιν ἐπ' αὐτοῖς, καὶ εὐφρανθήσονται· καὶ δῶρα πέμψουσιν ἀλλήλοις, ὅτι οὗτοι οἱ δύο προφῆται ἐβασάνισαν τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. 10

Et incolæ terræ gaudebunt super illis, & lætabuntur: & munera mittẽt alii aliis, quòd hi duo Prophetæ cruciarint terræ incolas.

Καὶ μετὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας καὶ ἥμισυ, πνεῦμα ζωῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰσῆλθεν ἐπ' αὐτούς· καὶ ἔστησαν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ φόβος μέγας ἔπεσεν ἐπὶ τοὺς θεωροῦντας αὐτούς. 11

Sed post dies tres & dimidium spiritus vitæ à Deo *prodiens* ingredietur in illos: stabúntque *erecti* in pedes suos, & timor magnus cadet super eos qui ipsos spectarunt.

Καὶ ἤκουσαν φωνὴν μεγάλην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγουσαν αὐτοῖς, Ἀνάβητε ὧδε. Καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐν τῇ νεφέλῃ· καὶ ἐθεώρησαν αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν. 12

Deinde audierũt vocem magnã de cælo, dicentem ipsis, Ascendite huc. Ascenderúntque in cælum per nubem: & viderunt illos inimici eorum.

Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐγένετο σεισμὸς μέγας, καὶ τὸ δέκατον τῆς πόλεως ἔπεσε, καὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῷ σεισμῷ ὀνόματα ἀνθρώπων χιλιάδες ἑπτά· καὶ οἱ λοιποὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, καὶ ἔδωκαν δόξαν τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ. 13

Factúsque est in illa hora terræmotus magnus, & decima pars Vrbis cecidit, & occisa sunt in terræmotu capita hominum septies mille: & reliqui territi sunt, & dederũt gloriam Deo cæli.

Ἡ οὐαὶ ἡ δευτέρα ἀπῆλθεν, ἰδοὺ ἡ οὐαὶ ἡ τρίτη ἔρχεται ταχύ. 14

Væ secundum abiit, & ecce væ tertium veniet citó.

Καὶ ὁ ἕβδομος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐγένοντο φωναὶ μεγάλαι ἐν τῷ οὐρανῷ, λέγουσαι, Ἐγένοντο αἱ βασιλεῖαι τοῦ κόσμου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ τοῦ Χριστοῦ 15

Septimus igitur Angelus clãxit, & factæ sunt voces magnæ in cælo, dicentes, Facta sunt regna mundi, *regna* Domini nostri, & Christi

αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

eius, qui regnabit in ſecula ſeculorum.

16 Καὶ οἱ εἴκοσι καὶ τέσσαρες πρεσβύτεροι οἱ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καθήμενοι ἐπὶ τοὺς θρόνους αὐτῶν, ἔπεσαν ἐπὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ,

Tum vigintiquatuor illi Senes qui in conſpectu Dei ſedent in ſedilibus ſuis, ceciderunt in facies ſuas, & adorarunt Deum:

17 Λέγοντες, Εὐχαριστοῦμέν σοι Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος· ὅτι εἴληφας τὴν δύναμίν σου τὴν μεγάλην, καὶ ἐβασίλευσας·

Dicentes, Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotẽs, Qui es, & Qui eras, & Qui venturus es: quia adeptus es poteſtatem tuam magnam, & regnum iniuiſti:

18 Καὶ τὰ ἔθνη ὠργίσθησαν, καὶ ἦλθεν ἡ ὀργή σου· καὶ ὁ καιρὸς τῶν νεκρῶν, κριθῆναι, καὶ δοῦναι τὸν μισθὸν τοῖς δούλοις σου τοῖς προφήταις, καὶ τοῖς ἁγίοις, καὶ τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου, τοῖς μικροῖς καὶ τοῖς μεγάλοις· καὶ διαφθεῖραι τοὺς διαφθείροντας τὴν γῆν.

Et iratæ ſunt Gentes, & aduenit ira tua: & tempus mortuorum, vt iudicentur, & des præmium ſeruis tuis prophetis, & ſanctis, & timentibus nomen tuum, paruis & magnis: & perdas eos qui perdunt terram.

19 Καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὤφθη ἡ κιβωτὸς τῆς διαθήκης αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ· καὶ ἐγένοντο ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ βρονταί, καὶ σεισμός, καὶ χάλαζα μεγάλη.

Tunc apertum eſt templum Dei in cælo, & viſa eſt arca fœderis eius in templo eius: & facta ſunt fulgura & voces & tonitrua, & terræmotus, & grando magna.

Κεφάλαιον ιβʹ

Cap. XII.

1 ΚΑΙ σημεῖον μέγα ὤφθη ἐν τῷ οὐρανῷ· γυνὴ περιβεβλημένη τὸν ἥλιον, καὶ ἡ σελήνη ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανος ἀστέρων δώδεκα·

VIſum eſt autem ſignũ magnũ in cælo: Mulier amicta ſole, ſub cuius pedibus erat luna, & in capite corona ſtellarũ duodecim:

2 Καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα, κράζει ὠδίνουσα, καὶ βασανιζομένη τεκεῖν.

Vterum ferens, clamabat parturiens, & cruciabatur vt pareret.

3 Καὶ ὤφθη ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἰδοὺ δράκων μέγας πυῤῥός, ἔχων κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα· καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ διαδήματα ἑπτά.

Viſum eſt autem aliud ſignum in cælo, & ecce *adfuit* draco magnus rufus, habens capita ſeptem & cornua decem: & in capitibus ſuis diademata ſeptem.

4 Καὶ ἡ οὐρὰ αὐτοῦ σύρει τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν. καὶ ὁ δράκων ἕστηκεν

Cuius cauda trahebat tertiam partem ſtellarum cæli, quas abiecit in terram. ſtetit autem is draco

ἐνώπιον τῆς γυναικὸς τῆς μελλούσης τεκεῖν, ἵνα ὅταν τέκῃ, τὸ τέκνον αὐτῆς καταφάγῃ.

5 Καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἄῤῥενα, ὃς μέλλει ποιμαίνειν πάντα τὰ ἔθνη ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· καὶ ἡρπάσθη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ.

6 Καὶ ἡ γυνὴ ἔφυγεν εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἔχει τόπον ἡτοιμασμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐκεῖ τρέφωσιν αὐτὴν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα.

7 Καὶ ἐγένετο πόλεμος ἐν τῷ οὐρανῷ· ὁ Μιχαὴλ καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ ἐπολέμησαν κατὰ τοῦ δράκοντος, καὶ ὁ δράκων ἐπολέμησε, καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ.

8 Καὶ οὐκ ἴσχυσαν, οὔτε τόπος εὑρέθη αὐτῶν ἔτι ἐν τῷ οὐρανῷ.

9 Καὶ ἐβλήθη ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος διάβολος καὶ ὁ Σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην, ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν· καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ μετ᾽ αὐτοῦ ἐβλήθησαν.

10 Καὶ ἤκουσα φωνὴν μεγάλην λέγουσαν ἐν τῷ οὐρανῷ, Ἄρτι ἐγένετο ἡ σωτηρία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ· ὅτι κατεβλήθη ὁ κατήγορος τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ὁ κατηγορῶν αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡμέρας καὶ νυκτός.

11 Καὶ αὐτοὶ ἐνίκησαν αὐτὸν διὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου, καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς μαρτυρίας αὐτῶν· καὶ οὐκ ἠγάπησαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἄχρι θανάτου.

12 Διὰ τοῦτο εὐφραίνεσθε οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς σκηνοῦντες. Οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, ὅτι κατέβη ὁ διάβολος πρὸς ὑμᾶς ἔχων θυμὸν μέγαν, εἰδὼς ὅτι ὀλίγον καιρὸν ἔχει.

ante mulierem parituram, vt quũ peperisset, filium eius deuoraret.

Peperit autem filium masculum, recturum omnes Gentes virga ferrea: & raptus est filius eius ad Deũ & *ad* thronum eius.

Mulier verò fugit in solitudinẽ, vbi habet locum paratum à Deo, vt illic pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.

Et factum est prælium in cælo: Michael & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius:

Sed non obtinuerunt, neque locus eorum amplius inuentus est in cælo.

Et proiectus est draco ille magnus, serpens ille antiquus qui vocatur diabolus & Satanas, qui seducit totum terrarum orbem: proiectus, *inquam*, est in terram, & Angeli eius cum eo proiecti sunt.

Et audiui vocem magnam dicentem in cælo, Nũc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia deiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat eos ante conspectũ Dei nostri die ac nocte.

Sed ipsi vicerũt eum propter sanguinem Agni, & propter sermonẽ testimonii sui: & animæ suæ prodigi fuerunt vsque ad mortem.

Propterea lætamini cæli, & qui habitatis in eis. Væ incolis terræ & maris: nam descendit diabolus ad vos, iræ magnæ plenus, vt qui scit se paululum temporis habere.

13 Καὶ ὅτε εἶδεν ὁ δράκων ὅτι ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν, ἐδίωξε τὴν γυναῖκα ἥτις ἔτεκε τὸν ἄρρενα.

Quũ igitur vidiſſet draco ſe proiectum eſſe in terram, perſequutus eſt mulierem quæ pepererat maſculum.

14 Καὶ ἐδόθησαν τῇ γυναικὶ δύο πτέρυγες τοῦ ἀετοῦ τοῦ μεγάλου, ἵνα πέτηται εἰς τὴν ἔρημον εἰς τὸν τόπον αὐτῆς, ὅπου τρέφεται ἐκεῖ καιρὸν καὶ καιρούς, καὶ ἥμισυ καιροῦ, ἀπὸ προσώπου τοῦ ὄφεως.

Sed datæ ſunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volet à conſpectu ſerpentis in deſertum, in locũ ſuum, vbi alitur per tempus & tempora, & dimidium temporis.

15 Καὶ ἔβαλεν ὁ ὄφις ὀπίσω τῆς γυναικὸς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ὕδωρ ὡς ποταμόν, ἵνα ταύτην ποταμοφόρητον ποιήσῃ.

Eiecit autem ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem, aquam tãquam flumen, vt eam faceret rapi à flumine

16 Καὶ ἐβοήθησεν ἡ γῆ τῇ γυναικί, καὶ ἤνοιξεν ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς, καὶ κατέπιε τὸν ποταμὸν ὃν ἔβαλεν ὁ δράκων ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

Sed ſuccurrit terra mulieri, aperuítque terra os ſuum, & abſorbuit flumen quod eiecerat draco ex ore ſuo.

17 Καὶ ὠργίσθη ὁ δράκων ἐπὶ τῇ γυναικί, καὶ ἀπῆλθε ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ σπέρματος αὐτῆς, τῶν τηρούντων τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ ΙΗΣΟΥ Χριστοῦ.

Iratus eſt igitur draco aduerſus mulierem: & abiit vt gereret bellũ cum reliquis ex ſemine eius, cuſtodientibus mandata Dei, & habentibus teſtimonium IESV Chriſti.

18 Καὶ ἐστάθην ἐπὶ τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης.

Stetítque ſuper arenam maris.

Κεφάλαιον ιγ.

Cap. XIII.

1 ΚΑΙ εἶδον ἐκ τῆς θαλάσσης θηρίον ἀναβαῖνον, ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα· καὶ ἐπὶ τῶν κεράτων αὐτοῦ δέκα διαδήματα, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ ὄνομα βλασφημίας.

TVM vidi beſtiam è mari aſcẽdentem, quæ habebat capita ſeptem & cornua decem: & ſuper cornua eius *erant* decem diademata, & ſuper capita eius nomen blaſphemiæ.

2 Καὶ τὸ θηρίον ὃ εἶδον ἦν ὅμοιον παρδάλει, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς ἄρκτου, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ ὡς στόμα λέοντος· καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ δράκων τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ, καὶ ἐξουσίαν μεγάλην.

Erátque hæc beſtia quam vidi, ſimilis pardo, & pedes eius vt pedes vrſi, & os eius vt os leonis. dedit autem ei draco virtutem ſuam, & thronum ſuum, & poteſtatem magnam.

3 Καὶ εἶδον μίαν τῶν κεφαλῶν αὐτοῦ ὡς ἐσφαγμένην εἰς θάνατον· καὶ ἡ πληγὴ τοῦ θανά-

Et vidi vnũ ex capitib⁹ eius quaſi lethaliter cæſum: ſed ipſius plaga lethalis

τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐθεραπεύθη· καὶ ἐθαύμασεν ὅλη ἡ γῆ ὀπίσω τοῦ θηρίου.

lethalis curata eſt:& admirans vniuerſa terra ſequuta eſt beſtiam.

4 Καὶ προσεκύνησαν τὸν δράκοντα, ὃς ἔδωκεν ἐξουσίαν τῷ θηρίῳ· καὶ προσεκύνησαν τὸ θηρίον, λέγοντες, Τίς ὅμοιος τῷ θηρίῳ; τίς δύναται πολεμῆσαι μετ᾽ αὐτοῦ;

Et adorarunt draconem qui dedit poteſtatem beſtiæ: & adorarũt beſtiam,dicentes,Quis ſimilis beſtiæ? quis poterit pugnare cum ea?

5 Καὶ ἐδόθη αὐτῷ στόμα λαλοῦν μεγάλα καὶ βλασφημίας· καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ποιῆσαι μῆνας τεσσαρακονταδύο.

Datúmque eſt ei os loquẽs magna & blaſphemias: & data eſt ei poteſtas agendi menſes quadragintaduos.

6 Καὶ ἤνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ εἰς βλασφημίαν πρὸς τὸν Θεόν, βλασφημῆσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ σκηνοῦντας.

Aperuit igitur os ſuum ad blaſphemiam aduerſus Deum, vt conuitiis afficeret nomen eius,& tabernaculum eius, & eos qui in cælo habitant.

7 Καὶ ἐδόθη αὐτῷ πόλεμον ποιῆσαι μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ νικῆσαι αὐτούς· καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ἐπὶ πᾶσαν φυλὴν καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθνος.

Sed & datũ eſt ei bellum gerere cum Sanctis,& eos vincere:& data eſt ei poteſtas in omnem tribum, & linguam,& gentem.

8 Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου ἐσφαγμένου, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

Itaque adorabunt eam omnes incolæ terræ, quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ Agni illius mactati *iam inde* à iactis mundi fundamentis.

9 Εἴτις ἔχει οὖς, ἀκουσάτω.

Siquis habet aurem,audiat.

10 Εἴτις αἰχμαλωσίαν συνάγει, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει· εἴτις ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτενεῖ, δεῖ αὐτὸν ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτανθῆναι. ὧδέ ἐστιν ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ πίστις τῶν ἁγίων.

Gen.9.6 matth.26.52

Siquis in captiuitatem ducit, in captiuitatem abibit: ‖ſiquis gladio occiderit, oportet eum gladio occidi: hîc eſt patientia & fides Sanctorum.

11 Καὶ εἶδον ἄλλο θηρίον ἀναβαῖνον ἐκ τῆς γῆς, καὶ εἶχε κέρατα δύο ὅμοια ἀρνίῳ· καὶ ἐλάλει ὡς δράκων.

Deinde vidi aliam beſtiam aſcendentem è terra, habentem cornua duo ſimilia Agni: ſed loquebatur vt draco.

12 Καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πρώτου θηρίου πᾶσαν ποιεῖ ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ ποιεῖ τὴν γῆν καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ ἵνα προσκυνήσωσι τὸ θηρίον τὸ πρῶτον, οὗ ἐθεραπεύθη ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Ea verò poteſtatem prioris beſtiæ omnem exercet in conſpectu eius,& facit vt terra & ipſius incolæ adorent beſtiam illam primam, cuius curata fuerat plaga lethalis.

13 Καὶ ποιεῖ σημεῖα μεγάλα, ἵνα καὶ πῦρ ποιῇ καταβαίνειν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων.

Edítque ſigna magna, adeo vt etiam ignem faciat è cælo deſcendere in terram in conſpectu hominũ.

14 Καὶ πλανᾷ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὰ σημεῖα ἃ ἐδόθη αὐτῷ ποιῆσαι ἐνώπιον τοῦ θηρίου· λέγων τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ποιῆσαι εἰκόνα τῷ θηρίῳ ὃ ἔχει τὴν πληγὴν τῆς μαχαίρας, καὶ ἔζησε.

Et ſeducit incolas terræ, propter ſigna quæ datum eſt ei vt faciat in conſpectu beſtiæ: dicens incolis terræ vt faciant imaginem beſtiæ quæ gladio vulnerata fuit, ſed reuixit.

15 Καὶ ἐδόθη αὐτῷ δοῦναι πνεῦμα τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου, ἵνα καὶ λαλήσῃ ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου, καὶ ποιήσῃ, ὅσοι ἂν μὴ προσκυνήσωσι τὴν εἰκόνα τοῦ θηρίου, ἵνα ἀποκτανθῶσι.

Datúmque eſt ei vt animaret imaginem beſtiæ, vt etiã loquatur imago beſtiæ, & faciat vt quicunque non adorarint imaginem beſtiæ, occidantur.

16 Καὶ ποιεῖ πάντας, τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς μεγάλους, καὶ τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς πτωχούς, καὶ τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους, ἵνα δώσῃ αὐτοῖς χάραγμα ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτῶν τῆς δεξιᾶς, ἢ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν·

Sed & facit vt omnes, parui & magni, diuites & pauperes, liberi & ſerui accipiant characterem in manu ſua dextra, aut in frontibus ſuis:

17 Καὶ ἵνα μή τις δύνηται ἀγοράσαι ἢ πωλῆσαι, εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα, ἢ τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου, ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.

Et nequis poſſit emere aut vendere, niſi qui habeat characterem, aut nomẽ beſtiæ, aut numerũ nominis eius.

18 Ὧδε ἡ σοφία ἐστίν· ὁ ἔχων τὸν νοῦν, ψηφισάτω τὸν ἀριθμὸν τοῦ θηρίου· ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστί· καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ, χξς'.

Hîc ſapientia eſt. Qui intelligentia præditus eſt, cõputet numerum beſtiæ. numerus enim hominis eſt: & numerus eius, ſexcenta ſexagintaſex.

Κεφάλαιον ιδ'.

Cap. XIIII.

1 ΚΑΙ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἀρνίον ἑστηκὸς ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, καὶ μετ' αὐτοῦ ἑκατὸν τεσσαρακοντατέσσαρες χιλιάδες, ἔχουσαι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γεγραμμένον ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν.

TVM aſpexi, & ecce, *aderat* Agnus ſtans ſuper montem Sion, & cum eo centũ quadragintaquatuor millia, habentia nomen Patris eius ſcriptum in frontibus ſuis.

2 Καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῆς μεγάλης. καὶ φωνὴν ἤκουσα κιθαρῳδῶν κιθαριζόντων ἐν ταῖς κιθάραις αὐτῶν·

Et audiui vocem è cælo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam ſonum tonitrui magni. & vocem audiui citharœdorum pulſantium citharas ſuas:

Καὶ ᾄδουσιν ὡς ᾠδὴν καινὴν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, καὶ ἐνώπιον τῶν τεσσάρων ζώων καὶ τῶν πρεσβυτέρων· καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο μαθεῖν τὴν ᾠδὴν εἰ μὴ αἱ ἑκατὸν τεσσαρακοντατέσσαρες χιλιάδες, οἱ ἠγορασμένοι ἀπὸ τῆς γῆς. 3

Et canentium quasi canticum nouum ante thronũ, & ante quatuor animalia, & Senes: neque quisquã poterat discere canticum illud, nisi illa centum quadragintaquatuor millia, ii *videlicet* qui empti sunt è terra.

Οὗτοί εἰσιν οἳ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν· παρθένοι γάρ εἰσιν. οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ· οὗτοι ἠγοράσθησαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρχὴ τῷ Θεῷ καὶ τῷ ἀρνίῳ. 4

Hi sunt qui cum mulieribus non sunt inquinati: virgines enim sunt. hi sequuntur Agnum quocunque ierit: hi empti sunt ex hominibus, primitiæ Deo & agno *sacræ*.

Καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν οὐχ εὑρέθη δόλος· ἄμωμοι γάρ εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ. 5

Et in quorum ore non est inuentus dolus: sunt enim inculpati ante thronum Dei.

Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον πετώμενον ἐν μεσουρανήματι, ἔχοντα εὐαγγέλιον αἰώνιον, εὐαγγελίσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πᾶν ἔθνος καὶ φυλὴν καὶ γλῶσσαν καὶ λαόν· 6

Deinde vidi alium Angelum volantem per medium cæli, habentẽ Euangelium æternum, vt euangelizaret incolis terræ, & omni genti & tribui, & linguæ, & populo:

Psal.145.6

Λέγοντα ἐν φωνῇ μεγάλῃ, Φοβήθητε τὸν Θεόν, καὶ δότε αὐτῷ δόξαν, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς κρίσεως αὐτοῦ. καὶ προσκυνήσατε τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν καὶ πηγὰς ὑδάτων. 7

Act.14.15

Dicentem magna voce, ‖ Timete Deum, & ei tribuite gloriam: nam venit hora iudicii eius: & adorate eum ‖ qui fecit cælum & terram & mare & fontes aquarum.

Esa.21.9
ierem.51.8
infra,18.2

Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἠκολούθησε, λέγων, Ἔπεσεν, ἔπεσε Βαβυλὼν, ἡ πόλις ἡ μεγάλη· ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πεπότικε πάντα ἔθνη. 8

Et alius Angelus sequutus est, dicens, ‖ Cecidit, cecidit Babylõ, vrbs illa magna, quia vinum iræ scortationis suæ potãdum præbuit omnibus gentibus.

Καὶ τρίτος ἄγγελος ἠκολούθησεν αὐτοῖς, λέγων ἐν φωνῇ μεγάλῃ, Εἴ τις τὸ θηρίον προσκυνεῖ, καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ λαμβάνει χάραγμα ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ, ἢ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, 9

Et tertius Angelus sequutus est illos, dicens voce magna, Siquis adorauerit bestiã, & imaginem eius, & acceperit characterem in frõte sua aut in manu sua,

Καὶ αὐτὸς πίεται ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. καὶ βασανισθήσεται ἐν πυρὶ καὶ θείῳ ἐνώπιον 10

Bibet hic quoq; ex vino iræ Dei, ex mero *inquam*, infuso in poculũ iræ ipsius: & cruciabitur igne & sulphure in conspectu

τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου.

Angelorum sanctorum, & ante cõspectum Agni.

11 Καὶ ὁ καπνὸς τοῦ βασανισμοῦ αὐτῶν ἀναβαίνει εἰς αἰῶνας αἰώνων. καὶ οὐκ ἔχουσιν ἀνάπαυσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς οἱ προσκυνοῦντες τὸ θηρίον καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ εἴτις λαμβάνει τὸ χάραγμα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.

Et fumus cruciatus eorum ascẽdet in secula seculorum: nec habebunt requiem die nec nocte qui adorant bestiam & imaginem eius, & siquis acceperit characterẽ nominis eius.

12 Ὧδε ὑπομονὴ τῶν ἁγίων ἐστίν· ὧδε οἱ τηροῦντες τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν πίστιν Ἰησοῦ.

Hîc tolerantia sanctorum est: hîc qui obseruant mandata Dei, & fidem Iesu.

13 Καὶ ἤκουσα φωνῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λεγούσης μοι, γράψον, Μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι. Ναὶ λέγει τὸ πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν· τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ᾽ αὐτῶν.

Tunc audiui vocẽ è cælo, dicentem mihi, Scribe, Beati posthac mortui, ii *inquam* qui Domini causa moriuntur. Etiam dicit Spiritus: quoniam requiescunt à laboribus suis, & opera eorum sequũtur eos.

14 Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ νεφέλη λευκή, καὶ ἐπὶ τὴν νεφέλην καθήμενος ὅμοιος υἱῷ ἀνθρώπου, ἔχων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ δρέπανον ὀξύ.

Aspexi autem, & ecce *aderat* nubes candida: & super nubem sedebat *quidam* similis homini, habens in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.

15 Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ, κράζων ἐν μεγάλῃ φωνῇ τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῆς νεφέλης, Πέμψον τὸ δρέπανόν σου, καὶ θέρισον· ὅτι ἦλθέ σοι ἡ ὥρα τοῦ θερίσαι· ὅτι ἐξηράνθη ὁ θερισμὸς τῆς γῆς.

Ioelis 3.23

Matth. 3.39

Et alius Angelus prodiit è tẽplo, clamans voce magna ad eum qui insidebat nubi, Mitte falcem tuã, & mete: quia venit tibi hora vt metas: nam aruit messis terræ.

16 Καὶ ἔβαλεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τὴν νεφέλην τὸ δρέπανον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ ἐθερίσθη ἡ γῆ.

Misit igitur is qui insidebat nubi falcem suam in terram: & demessa est terra.

17 Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἔχων καὶ αὐτὸς δρέπανον ὀξύ.

Tum alius Angelus prodiit è tẽplo quod est in cælo, habens & ipse falcem acutam.

18 Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, ἔχων ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ πυρός· καὶ ἐφώνησε κραυγῇ μεγάλῃ τῷ ἔχοντι τὸ δρέπανον τὸ ὀξύ, λέγων, Πέμψον σου τὸ δρέπανον τὸ ὀξύ, καὶ τρύγησον τοὺς βότρυας

Et alius Angelus prodiit ab altari, habens potestatem in ignem: & clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicẽs, Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros --

τῆς ἀμπέλου τῆς γῆς, ὅτι ἤκμασαν αἱ σταφυλαὶ αὐτῆς.

19 Καὶ ἔβαλεν ὁ ἄγγελος τὸ δρέπανον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐτρύγησε ἄμπελον τῆς γῆς, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν ληνὸν τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν μεγάλην.

20 Καὶ ἐπατήθη ἡ ληνὸς ἔξω τῆς πόλεως, καὶ ἐξῆλθεν αἷμα ἐκ τῆς ληνοῦ ἄχρι τῶν χαλινῶν τῶν ἵππων, ἀπὸ σταδίων χιλίων ἑξακοσίων.

Κεφάλαιον ιε.

1 ΚΑΙ εἶδον ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ μέγα καὶ θαυμαστόν, ἀγγέλους ἑπτά, ἔχοντας πληγὰς ἑπτὰ τὰς ἐσχάτας, ὅτι ἐν αὐταῖς ἐτελέσθη ὁ θυμὸς τοῦ Θεοῦ.

2 Καὶ εἶδον ὡς θάλασσαν ὑαλίνην μεμιγμένην πυρί· καὶ τοὺς νικῶντας ἐκ τοῦ θηρίου καὶ ἐκ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ χαράγματος αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἑστῶτας ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὴν ὑαλίνην, ἔχοντας κιθάρας τοῦ Θεοῦ·

3 Καὶ ᾄδουσι τὴν ᾠδὴν Μωσέως δούλου τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ᾠδὴν τοῦ ἀρνίου, λέγοντες, Μεγάλα καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου, Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ· δίκαιαι καὶ ἀληθιναὶ αἱ ὁδοί σου, ὁ βασιλεὺς τῶν ἁγίων.

Psal.146.6

4 Τίς οὐ μὴ φοβηθῇ σε, Κύριε, καὶ δοξάσῃ τὸ ὄνομά σου; ὅτι μόνος ὅσιος· ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἥξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου· ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐφανερώθησαν.

Ierem.10.7

5 Καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἠνοίγη ὁ ναὸς τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου ἐν τῷ οὐρανῷ.

6 Καὶ ἐξῆλθον οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι ἔχοντες τὰς ἑπτὰ πληγάς, ἐκ τοῦ ναοῦ, ἐνδεδυμένοι λίνον καθαρὸν καὶ λαμπρόν, καὶ περιεζωσμένοι περὶ τὰ στήθη ζώνας χρυσᾶς.

7 Καὶ ἓν ἐκ τῶν τεσσάρων ζώων ἔδωκε τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις ἑπτὰ φιάλας χρυσᾶς,

vineæ terræ:nam maturæ ſunt eius vuæ.

Miſit igitur Angelus falcem ſuā acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ,& miſit in magnum illum lacum iræ Dei.

Et calcatus eſt lacus extra ciuitatem:exiuítque ſanguis è lacu vſque ad frænos equorum,per ſtadia mille ſexcenta.

Cap. XV.

DEinde vidi aliud ſignū in cælo magnū & admirabile, Angelos ſeptem, habentes plagas ſeptem vltimas, quoniam per illas expleta eſt ira Dei.

Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igni:& eos qui victoriam reportāt ex beſtia & imagine eius, & charactere eius, ex numero nominis eius, ſtantes apud mare vitreum,& habentes citharas Dei:

Qui etiam cantabant canticum Moſis ſerui Dei, & canticū Agni, dicentes,Magna & mirabilia ſunt opera tua,Domine Deus omnipotens:‖iuſtæ & veræ ſunt viæ tuæ, rex ſanctorum.

‖Quis non timebit te, Domine, & glorificabit nomen tuum? nam ſolus ſanctus *es*. nam omnes gentes venient & adorabūt coram te: nam iudicia tua patefacta ſunt.

Et poſt hæc aſpexi, & ecce apertum eſt templum Tabernaculi teſtimonii in cælo.

Et prodierunt è templo ſeptem Angeli,habētes ſeptem plagas, induti lino puro & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

Et vnum ex quatuor animalibus dedit ſeptē Angelis phiaſas aureas,

γεμούσας τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

8 Καὶ ἐγεμίσθη ὁ ναὸς καπνοῦ ἐκ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν ναόν, ἄχρι τελεσθῶσιν αἱ ἑπτὰ πληγαὶ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων.

Κεφάλαιον ιϛ

1 ΚΑΙ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ ναοῦ, λεγούσης τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις, Ὑπάγετε, καὶ ἐκχέατε τὰς φιάλας τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν γῆν.

2 Καὶ ἀπῆλθεν ὁ πρῶτος, καὶ ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ ἐγένετο ἕλκος κακὸν καὶ πονηρὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἔχοντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου, καὶ τοὺς τῇ εἰκόνι αὐτοῦ προσκυνοῦντας.

3 Καὶ ὁ δεύτερος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο αἷμα ὡς νεκροῦ· καὶ πᾶσα ψυχὴ ζῶσα ἀπέθανεν ἐν τῇ θαλάσσῃ.

4 Καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τοὺς ποταμοὺς καὶ εἰς τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων· καὶ ἐγένετο αἷμα.

5 Καὶ ἤκουσα τοῦ ἀγγέλου τῶν ὑδάτων λέγοντος, Δίκαιος, Κύριε, εἶ, ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ὅσιος, ὅτι ταῦτα ἔκρινας·

6 Ὅτι αἷμα ἁγίων καὶ προφητῶν ἐξέχεαν, καὶ αἷμα αὐτοῖς ἔδωκας πιεῖν. ἄξιοι γάρ εἰσι.

7 Καὶ ἤκουσα ἄλλου ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, λέγοντος, Ναὶ Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἀληθιναὶ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις σου.

8 Καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ἥλιον· καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρί.

9 Καὶ ἐκαυματίσθησαν οἱ ἄνθρωποι

plenas iræ Dei viuentis in secula seculorum.

Et impletum est templum fumo *prodeunte* à maiestate Dei, & à virtute eius: nec quisquam poterat ingredi in templum, donec explerétur septem plagæ septé Angelorũ.

Cap. XVI.

TVnc audiui vocem magnam è templo, dicentem septem Angelis, Ite, effundite septem phialas iræ Dei in terram.

Abiit igitur primus *Angelus*, & effudit phialam suam in terram: factúmque est vulnus malum ac noxium aduersus homines qui habebãt characterem bestiæ, & eos qui adorabant imaginem eius.

Deinde secundus Angelus effudit phialam suam in mare, factúmque est quasi sanguis cadaueris: & quodcũque animal viuebat in mari mortuum est.

Tũ tertius Angelus effudit phialam suam in flumina & in fontes aquarum: & factæ sunt sanguis.

Et audiui Angelum aquarum dicentem, Iustus es Domine, Qui es, & Qui eras, & Sanctus, quia hæc iudicasti:

Quia, *inquã*, sanguinem sanctorum & Prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti ad bibendum. digni enim sunt.

Et audiui alium è sanctuario dicentem, Etiã Domine Deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua.

Postea quartus Angelus effudit phialam suam in solem, & datum est ei æstu affligere homines per ignem.

Et æstuauerunt homines-

καῦμα μέγα, καὶ ἐβλασφήμησαν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἔχοντος ἐξουσίαν ἐπὶ τὰς πληγὰς ταύτας· καὶ οὐ μετενόησαν δοῦναι αὐτῷ δόξαν.

æstu magno,& blaſphemarunt nomen Dei habentis poteſtatem in has plagas:neque reſipuerunt vt darent ei gloriam.

Καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ θηρίου· καὶ ἐγένετο ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐσκοτωμένη· καὶ ἐμασσῶντο τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐκ τοῦ πόνου· 10

Tum quintus Angelus effudit phialam ſuam ſuper thronum beſtiæ:& factum eſt regnum eius tenebroſum : & mandebant linguas ſuas præ dolore:

Καὶ ἐβλασφήμησαν τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ τῶν πόνων αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν ἑλκῶν αὐτῶν· καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν. 11

Et blaſphemarũt Deum cæli præ doloribus ſuis & vlceribus ſuis: nec reſipuerunt ab operibus ſuis.

Καὶ ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν μέγαν, τὸν Εὐφράτην· καὶ ἐξηράνθη τὸ ὕδωρ αὐτοῦ, ἵνα ἑτοιμασθῇ ἡ ὁδὸς τῶν βασιλέων τῶν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου. 12

Tũ ſextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnũ, *nempe* Euphratem:& ſiccata eſt aqua eius,vt pararetur via regum ab ortu ſolis *aduentantium*.

Καὶ εἶδον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ θηρίου, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ψευδοπροφήτου πνεύματα τρία ἀκάθαρτα ὅμοια βατράχοις. 13

Et vidi ex ore draconis, & ex ore beſtiæ, & ex ore pſeudoprophetæ illius tres impuros ſpiritus ſimiles ranis *prodeuntes*..

Εἰσὶ γὰρ πνεύματα δαιμόνων ποιοῦντα σημεῖα, ἃ ἐκπορεύεται ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς πόλεμον τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος. 14

Sunt enim ſpiritus dæmoniorũ edentes ſigna,quí*que* abeunt ad reges terræ & totius mundi, vt congregent eos ad prælium magni illius diei Dei omnipotentis.

Suprà,3.3 matth.24,44 luc.12.39

Ἰδού, ἔρχομαι ὡς κλέπτης. Μακάριος ὁ γρηγορῶν, καὶ τηρῶν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἵνα μὴ γυμνὸς περιπατῇ, καὶ βλέπωσι τὴν ἀσχημοσύνην αὐτοῦ. 15

Ecce,venio‖vt fur.Beatus qui vigilat,&cuſtodit veſtimenta ſua,ne nudus ambulet,& videantur verẽda ipſius.

Καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸν τόπον τὸν καλούμενον Ἑβραϊστὶ Ἀρμαγεδδών. 16

Congregarunt igitur eos in locũ q̃ vocatur Hebraicè Arma-geddõ.

Καὶ ὁ ἕβδομος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὸν ἀέρα· καὶ ἐξῆλθε φωνὴ μεγάλη ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ οὐρανοῦ, ἀπὸ τοῦ θρόνου, λέγουσα, Γέγονε· 17

Tum ſeptimus Angelus effudit phialam ſuam in aerem: & prodiit vox magna è tẽplo cæli, à throno, dicens, Factum eſt.

Καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ βρονταί, καὶ ἀστραπαί· καὶ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, 18

Factíque ſunt ſonitus,& fulgura,& tonitrua : & terræmotus factus eſt magnus, - -

οἷος οὐκ ἐγένετο ἀφ᾽ οὗ οἱ ἄνθρωποι ἐγένοντο ἐπὶ τῆς γῆς, τηλικοῦτος σεισμὸς οὕτω μέγας.

qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt ſuper terram, terræmotus *inquam* adeo magnus.

19 Καὶ ἐγένετο ἡ πόλις ἡ μεγάλη εἰς τρία μέρη, καὶ αἱ πόλεις τῶν ἐθνῶν ἔπεσον· καὶ Βαβυλὼν ἡ μεγάλη ἐμνήσθη ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, δοῦναι αὐτῇ τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ.

Et dirupta eſt vrbs illa magna in tres partes, & ciuitates Gẽtium ceciderunt: & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, vt præberet ei poculum indignationis iræ ſuæ.

20 Καὶ πᾶσα νῆσος ἔφυγε, καὶ ὄρη οὐχ εὑρέθησαν.

Et omnis inſula fugit, & montes non ſunt inuenti.

21 Καὶ χάλαζα μεγάλη ὡς ταλαντιαία καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους· καὶ ἐβλασφήμησαν οἱ ἄνθρωποι τὸν Θεὸν ἐκ τῆς πληγῆς τῆς χαλάζης· ὅτι μεγάλη ἐστὶν ἡ πληγὴ αὐτῆς σφόδρα.

Et grando magna, quaſi talentaria, deſcendit è cælo in homines: & blaſphemarunt Deũ homines propter plagam grandinis: quoniã magna fuit plaga eius vehementer.

Κεφάλαιον ιζ

Cap. XVII.

1 ΚΑΙ ἦλθεν εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐχόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας, καὶ ἐλάλησε μετ᾽ ἐμοῦ, λέγων μοι, Δεῦρο, δείξω σοι τὸ κρίμα τῆς πόρνης τῆς μεγάλης, τῆς καθημένης ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῶν πολλῶν·

TVM venit vnus ex ſeptem Angelis qui habebant ſeptẽ phialas, & loquutus eſt mecum, dicens mihi, Heus tu, oſtẽdam tibi damnationem meretricis magnæ, ſedentis ſuper aquas multas:

2 Μεθ᾽ ἧς ἐπόρνευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ ἐμεθύσθησαν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν.

Cum qua ſcortati ſunt reges terræ, & cuius ſcortationis vino inebriati ſunt incolæ terræ.

3 Καὶ ἀπήνεγκέ με εἰς ἔρημον ἐν πνεύματι, καὶ εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον, γέμον ὀνομάτων βλασφημίας, ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα.

Quúmque me per ſpiritũ in deſertum tranſtuliſſet, vidi mulierem inſidentem beſtiæ coccinæ, plenæ nominibus blaſphemiæ, habẽti capita ſeptem, & cornua decem.

4 Καὶ ἡ γυνὴ ἡ περιβεβλημένη πορφύρα καὶ κοκκίνῳ, καὶ κεχρυσωμένη χρυσῷ καὶ λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίταις, ἔχουσα χρυσοῦν ποτήριον ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς, γέμον βδελυγμάτων καὶ ἀκαθάρτητος πορνείας αὐτῆς.

Erat autem mulier illa amicta purpura & cocco, & inaurata auro & lapidibus pretioſis & margaritis, habens poculum aureum in manũ ſua, plenum abominationibus & immunditia ſcortationis ſuæ:

5 Καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον, Μυστήριον, Βαβυλὼν

Et in fronte ſua nomen ſcriptum, Myſterium, Babylon --

ἡ μεγάλη, ἡ μήτηρ τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς.

magna, mater ſcortationum & abominationum terræ.

6 Καὶ εἶδον τὴν γυναῖκα μεθύουσαν ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἁγίων, καὶ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων Ἰησοῦ. καὶ ἐθαύμασα, ἰδὼν αὐτὴν, θαῦμα μέγα.

Et vidi mulierem illam ebriam ſanguine ſanctorũ & ſanguine martyrum Ieſu: & miratus ſum, quum viderẽ illam, admiratione magna.

7 Καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγγελος, Διὰ τί ἐθαύμασας; ἐγώ σοι ἐρῶ τὸ μυστήριον τῆς γυναικὸς, καὶ τοῦ θηρίου τοῦ βαστάζοντος αὐτὴν, τοῦ ἔχοντος τὰς ἑπτὰ κεφαλὰς καὶ τὰ δέκα κέρατα.

Tunc dixit mihi Angelus, Quare miraris? ego dicam tibi myſterium mulieris, & beſtiæ quæ portat eam, quæ habet capita ſeptem & cornua decem.

8 Θηρίον ὃ εἶδες, ἦν, καὶ οὐκ ἔστι· καὶ μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τῆς ἀβύσσου, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγειν· καὶ θαυμάσονται οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, (ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου) βλέποντες τὸ θηρίον, ὅτι ἦν, καὶ οὐκ ἔστι, καίπερ ἐστίν.

Beſtia quam vidiſti, fuit, & nõ eſt: & aſcenſura eſt ex abyſſo, & in exitium abitura: & mirabuntur incolæ terræ, (quorum nomina ſcripta non ſunt in libro vitæ à iactis mundi fundamentis) videntes beſtiam quæ erat, & non eſt, & tamen eſt.

9 Ὧδε ὁ νοῦς ὁ ἔχων σοφίαν. Αἱ ἑπτὰ κεφαλαὶ, ὄρη εἰσὶν ἑπτὰ, ὅπου ἡ γυνὴ κάθηται ἐπ' αὐτῶν.

Hîc eſt mens quæ habet ſapientiam. Septem capita, ſeptem mõtes ſunt ſuper quos mulier ſedet.

10 Καὶ βασιλεῖς ἑπτά εἰσιν· οἱ πέντε ἔπεσαν, καὶ ὁ εἷς ἐστιν, ὁ ἄλλος οὔπω ἦλθε· καὶ ὅταν ἔλθῃ, ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μεῖναι.

Et reges ſeptem ſunt: quinque ceciderunt, vnus eſt, *et* alius nondum venit: & quum venerit, oportet illũ breue tempus manere.

11 Καὶ τὸ θηρίον ὃ ἦν, καὶ οὐκ ἔστι, καὶ αὐτὸς ὄγδοός ἐστι, καὶ ἐκ τῶν ἑπτά ἐστι, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει.

Beſtia autem quæ erat, & non eſt, is octauus eſt, & è ſeptem eſt, & in exitium abit.

12 Καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες, δέκα βασιλεῖς εἰσιν, οἵτινες βασιλείαν οὔπω ἔλαβον, ἀλλ' ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς μίαν ὥραν λαμβάνουσι μετὰ τοῦ θηρίου.

Decem autẽ cornua quæ vidiſti, decem reges ſunt, qui regnũ nondũ acceperunt, ſed poteſtatem tanquã reges vna hora accipient cũ beſtia.

13 Οὗτοι μίαν γνώμην ἔχουσι, καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐξουσίαν ἑαυτῶν τῷ θηρίῳ διαδιδώσουσι.

Hi vnum conſilium habent, & vires ac poteſtatem ſuam beſtiæ tradent.

14 Οὗτοι μετὰ τοῦ ἀρνίου πολεμήσουσι, καὶ τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτούς, ὅτι Κύριος κυρίων ἐστὶ, καὶ βασιλεὺς βασιλέων, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, κλητοὶ καὶ ἐκλεκτοὶ καὶ πιστοί.

Infrà, 9, 16 2.tim. 6, 15

Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet eos: quoniam Dominus dominorum eſt, & Rex regum: & qui cum eo ſunt, vocati & electi & fideles.

15 Καὶ λέγει μοι, Τὰ ὕδατα ἃ εἶδες, οὗ ἡ πόρνη κάθηται, λαοὶ καὶ ὄχλοι εἰσί, καὶ ἔθνη καὶ γλῶσσαι.

16 Καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες ἐπὶ τὸ θηρίον, οὗτοι μισήσουσι τὴν πόρνην, καὶ ἠρημωμένην ποιήσουσιν αὐτὴν καὶ γυμνήν, καὶ τὰς σάρκας αὐτῆς φάγονται, καὶ αὐτὴν κατακαύσουσιν ἐν πυρί.

17 Ὁ γὰρ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν, ποιῆσαι τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ ποιῆσαι μίαν γνώμην, καὶ δοῦναι τὴν βασιλείαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ, ἄχρι τελεσθῇ τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ.

18 Καὶ ἡ γυνὴ ἣν εἶδες, ἔστιν ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἡ ἔχουσα βασιλείαν ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς γῆς.

Κεφάλαιον ιη.

1 ΚΑΙ μετὰ ταῦτα εἶδον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα ἐξουσίαν μεγάλην· καὶ ἡ γῆ ἐφωτίσθη ἐκ τῆς δόξης αὐτοῦ.

Suprà,14.8 esa.21.9 ierem.51.8

2 Καὶ ἔκραξεν ἐν ἰσχύϊ, φωνῇ μεγάλῃ, λέγων, Ἔπεσεν, ἔπεσε Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, καὶ ἐγένετο κατοικητήριον δαιμόνων, καὶ φυλακὴ παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου, καὶ φυλακὴ παντὸς ὀρνέου ἀκαθάρτου καὶ μεμισημένου.

3 Ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωκε πάντα τὰ ἔθνη, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς μετ᾽ αὐτῆς ἐπόρνευσαν, καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ στρήνους αὐτῆς ἐπλούτησαν.

4 Καὶ ἤκουσα ἄλλην φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν, Ἐξέλθετε ἐξ αὐτῆς ὁ λαός μου, ἵνα μὴ συγκοινωνήσητε ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῆς, καὶ ἵνα μὴ λάβητε ἐκ τῶν πληγῶν αὐτῆς.

5 Ὅτι ἠκολούθησαν αὐτῆς αἱ ἁμαρτίαι ἄχρι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐμνημόνευσεν ὁ Θεὸς τὰ ἀδικήματα αὐτῆς.

15 Deinde dixit mihi, Aquæ quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & turbæ, & gentes, & linguæ.

16 Et decem cornua quæ vidisti in bestia, hi odio prosequentur meretricem, & solam reddẽt illam & nudam, & carnes eius comedent, & ipsam igne exurent.

17 Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum est ei, & vt consentiant, dẽtque regnum suum bestiæ, donec compleantur verba Dei.

18 Et mulier quam vidisti, est vrbs illa magna quæ habet regnum super reges terræ.

Cap. XVIII.

1 ET post hæc vidi alium Angelũ descendentem è cælo, habẽtem potestatem magnam: adeo vt terra resplendueritgloria eius.

2 Exclamauit autem vehementer voce magna, dicens, ‖Cecidit, cecidit Babylon illa magna: & facta est domicilium dæmoniorum, & custodia omnis spiritus impuri, & custodia omnisvolucris immundæ & inuisæ.

3 Quia ex vino iræ scortationis eius biberunt omnes gẽtes, & reges terræ cum ea scortati sunt, & mercatores terræ opibus deliciarum eius diuites facti sunt.

4 Et audiui aliam vocem è cælo dicentem, Exite ex ea popule mi, ne participes sitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis.

5 Nã accumulata peccata eius pertigerunt vsque in cælum: & recordatus est Deus scelerum eius.

6 Ἀπόδοτε αὐτῇ ὡς καὶ αὐτὴ ἀπέδωκεν ὑμῖν, καὶ διπλώσατε αὐτῇ διπλᾶ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς· ἐν τῷ ποτηρίῳ ᾧ ἐκέρασε, κεράσατε αὐτῇ διπλοῦν.

Reddite ei sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate ei duplũ secundũ opera eius: in poculo quod propinauit, propinate ei duplum.

7 Ὅσα ἐδόξασεν ἑαυτὴν καὶ ἐστρηνίασε, τοσοῦτον δότε αὐτῇ βασανισμὸν καὶ πένθος. ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς λέγει, Κάθημαι βασίλισσα, καὶ χήρα οὐκ εἰμὶ, καὶ πένθος οὐ μὴ ἴδω.

Quantum extulit sese & luxuriata est, tantum date ei cruciatum & luctum. quia in corde suo dicit, Sedeo regina, nec sum vidua, nec luctum videbo.

8 Διὰ τοῦτο ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἥξουσιν αἱ πληγαὶ αὐτῆς, θάνατος καὶ πένθος καὶ λιμός· καὶ ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται· ὅτι ἰσχυρὸς Κύριος ὁ Θεὸς, ὁ κρίνων αὐτήν.

Ideo vna die venient plagæ eius, mors & luctus & fames: & igne exuretur, quia validus est Dominus Deus, qui damnabit eam.

9 Καὶ κλαύσονται αὐτὴν καὶ κόψονται ἐπ' αὐτῇ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες καὶ στρηνιάσαντες, ὅταν βλέπωσι τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς.

Tum flebunt eam, & plangent super ea reges terræ, qui cum illa scortati & luxuriati sunt, quũ viderint fumum incendii eius.

10 Ἀπὸ μακρόθεν ἑστηκότες διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς, λέγοντες, Οὐαὶ, οὐαὶ ἡ πόλις ἡ μεγάλη, Βαβυλὼν, ἡ πόλις ἡ ἰσχυρά, ὅτι ἐν μιᾷ ὥρᾳ ἦλθεν ἡ κρίσις σου.

Procul stantes propter timorem cruciatus eius, & dicẽtes, Vah, vah, magna illa vrbs, Babylon, vrbs illa valida, cuius vna hora venit iudicium.

11 Καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς κλαίουσι καὶ πενθοῦσιν ἐπ' αὐτῇ, ὅτι τὸν γόμον αὐτῶν οὐδεὶς ἀγοράζει οὐκέτι·

Sed & mercatores terræ flebunt & lugebũt super ea: quoniam merces eorum nemo emit amplius:

12 Γόμον χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λίθου τιμίου, καὶ μαργαρίτου, καὶ βύσσου, καὶ πορφύρας, καὶ σηρικοῦ, καὶ κοκκίνου, καὶ πᾶν ξύλον θύϊνον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐλεφάντινον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐκ ξύλου τιμιωτάτου, καὶ χαλκοῦ, καὶ σιδήρου, καὶ μαρμάρου·

Merces auri & argenti & lapidis pretiosi, margaritarum, byssi, purpuræ, serici & cocci, & omne lignũ thyinum, & omne vas eburneum, & omne vas ex ligno pretiosissimo, & ære, & ferro, & marmore:

13 Καὶ κινάμωμον, καὶ θυμιάματα, καὶ μύρον, καὶ λίβανον, καὶ οἶνον, καὶ ἔλαιον, καὶ σεμίδαλιν, καὶ σῖτον, καὶ κτήνη, καὶ πρόβατα· καὶ ἵππων, καὶ ῥεδῶν, καὶ σωμάτων, καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων.

Et cinamomum, & suffitus, & vnguentum, & thus, & vinum, & oleum, & similam, & triticum, & iumẽta, & oues: & equorum *merces*, & rhedarum, & mãcipiorum, & animas hominum.

14 Καὶ ἡ ὀπώρα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς σου ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντα τὰ λιπαρὰ καὶ τὰ λαμπρὰ ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ, καὶ οὐκέτι οὐ μὴ εὑρήσῃς αὐτά.

Et fructus desiderii animæ tuæ abierunt à te: & omnia pinguia & præclara abierũt à te, nec amplius ea inuenies.

15 Οἱ ἔμποροι τούτων οἱ πλουτήσαντες, ἀπ' αὐτῆς ἀπὸ μακρόθεν στήσονται, διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς, κλαίοντες καὶ πενθοῦντες·

16 Καὶ λέγοντες, Οὐαί, οὐαί, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ περιβεβλημένη βύσσινον καὶ πορφυροῦν καὶ κόκκινον, καὶ κεχρυσωμένη ἐν χρυσῷ καὶ λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίταις· ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἠρημώθη ὁ τοσοῦτος πλοῦτος.

17 Καὶ πᾶς κυβερνήτης, καὶ πᾶς ἐπὶ τῶν πλοίων ὁ ὅμιλος, καὶ ναῦται, καὶ ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται, ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν,

18 Καὶ ἔκραζον, ὁρῶντες τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς λέγοντες, Τίς ὁμοία τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ;

19 Καὶ ἔβαλον χοῦν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ ἔκραζον κλαίοντες, καὶ πενθοῦντες λέγοντες, Οὐαί, οὐαί, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἐν ᾗ ἐπλούτησαν πάντες οἱ ἔχοντες πλοῖα ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἐκ τῆς τιμιότητος αὐτῆς, ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἠρημώθη.

20 Εὐφραίνου ἐπ' αὐτὴν οὐρανέ, καὶ οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται, ὅτι ἔκρινεν ὁ Θεὸς τὸ κρίμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς.

21 Καὶ ἦρεν εἷς ἄγγελος ἰσχυρὸς λίθον ὡς μύλον μέγαν, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν θάλασσαν, λέγων, Οὕτως ὁρμήματι βληθήσεται Βαβυλὼν, ἡ μεγάλη πόλις, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ ἔτι.

22 Καὶ φωνὴ κιθαρῳδῶν καὶ μουσικῶν καὶ αὐλητῶν καὶ σαλπιστῶν οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι· καὶ πᾶς τεχνίτης πάσης τέχνης οὐ μὴ εὑρεθῇ ἐν σοὶ ἔτι· καὶ φωνὴ μύλου οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι·

23 Καὶ φῶς λύχνου οὐ μὴ φανῇ ἐν σοὶ ἔτι· καὶ φωνὴ νυμφίου καὶ νύμφης οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι. ὅτι ἔμποροί σου ἦσαν οἱ μεγιστᾶνες τῆς γῆς, ὅτι ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου ἐπλανήθησαν πάντα τὰ ἔθνη.

Harum *inquam* rerum mercatores diuites facti, procul ab ea ſtabũt, propter timorem cruciatus eius, flentes ac lugentes:

Et dicentes, Vah, vah, ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo & purpura & cocco, & deaurata erat auro & lapidibus pretioſis & margaritis: quînam vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ?

Sed & omnes gubernatores, & omnis in nauibus verſantium turba, & nautæ, & quotquot ex mari quæſtum faciunt, longè ſtabunt,

Et clamabunt, videntes fumum incendii eius: & dicent, Quæ ſimilis *erat* vrbi iſti magnæ?

Et iniecto capitibus puluere, clamabunt, flentes ac lugentes: & dicentes, Vah, vah, vrbs illa magna, in qua diuites facti ſunt omnes qui habebant naues in mari, pretiis eius, quæ vna hora deſolata eſt.

Exulta ſuper eam cælum, & ſancti Apoſtoli, & Prophetæ, quoniam ſumpſit pœnas Deus veſtræ vltionis cauſa de illa.

Tum ſuſtulit quidam Angelus fortis lapidẽ inſtar molæ magnæ, & proiecit in mare: dicens, Ita cum impetu proiicietur Babylõ, vrbs illa magna, nec amplius inuenietur.

Et vox citharœdorum & muſicorum & tibia ac tuba canentium non audietur in te amplius: nec vllus artifex cuiuſcunque artis inuenietur in te amplius: & ſonitus molæ non audietur in te amplius:

Et lux lucernæ non lucebit in te amplius: & vox ſponſi & ſponſæ nõ audietur amplius in te: cuius mercatores erant proceres terræ, & cuius veneficiis ſeductæ ſunt omnes gentes.

24 Καὶ ἐν αὐτῇ αἷμα προφητῶν καὶ ἁγίων εὑρέθη, καὶ πάντων τῶν ἐσφαγμένων ἐπὶ τῆς γῆς.

Sed in ea sanguis Prophetarum & sanctorũ inuentus est, & omniũ qui mactati sunt in terra.

Κεφάλαιον ιθ΄

Cap. XIX.

1 ΚΑΙ μετὰ ταῦτα ἤκουσα φωνὴν ὄχλου πολλοῦ μεγάλην ἐν τῷ οὐρανῷ λέγοντος, Ἀλληλούϊα· ἡ σωτηρία, καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν.

POst hæc audiui vocẽ magnam turbæ multæ in cælo dicentis, Halleluia: salus, & honor & gloria, & virtus Domino Deo nostro *est*:

2 Ὅτι ἀληθιναὶ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις αὐτοῦ· ὅτι ἔκρινε τὴν πόρνην τὴν μεγάλην, ἥτις ἔφθειρε τὴν γῆν ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτῆς, καὶ ἐξεδίκησε τὸ αἷμα τῶν δούλων αὐτοῦ ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῆς.

Quia vera & iusta iudicia eius: & meretricem illam magnã, quæ corrupit terram scortatione sua, damnauit, & vindicauit sanguinem seruorum suorum ex manu eius.

3 Καὶ δεύτερον εἴρηκαν, Ἀλληλούϊα. Καὶ ὁ καπνὸς αὐτῆς ἀναβαίνει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Deinde secũdò dixerunt, Halleluia. Et fumus eius ascendit in secula seculorum.

4 Καὶ ἔπεσαν οἱ πρεσβύτεροι οἱ εἴκοσι καὶ τέσσαρες, καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα· καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου, λέγοντες, Ἀμὴν· ἀλληλούϊα.

Et prociderũt vigintiquatuor Senes, & quatuor animalia, & adorauerunt Deum insidentem throno, dicentes, Amen: Halleluia.

5 Καὶ φωνὴ ἐκ τοῦ θρόνου ἐξῆλθε, λέγουσα, Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἡμῶν πάντες οἱ δοῦλοι αὐτοῦ, καὶ οἱ φοβούμενοι αὐτὸν, καὶ οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι.

Tum vox è throno prodiit, dicẽs, Laudate Deum nostrum omnes serui eius, & qui timetis eum, parui & magni.

6 Καὶ ἤκουσα ὡς φωνὴν ὄχλου πολλοῦ, καὶ ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῶν ἰσχυρῶν, λέγοντας, Ἀλληλούϊα· ὅτι ἐβασίλευσε Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ.

Et audiui tanquam sonitum turbæ multæ, & tanquam sonitum aquarum multarum, & tanquam sonitum tonitruorum magnorum, dicentium, Halleluia: quoniã regnauit Dominus Deus ille noster omnipotens.

7 Χαίρωμεν καὶ ἀγαλλιώμεθα, καὶ δῶμεν τὴν δόξαν αὐτῷ· ὅτι ἦλθεν ὁ γάμος τοῦ ἀρνίου, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἡτοίμασεν ἑαυτήν.

Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius parauit se.

8 Καὶ ἐδόθη αὐτῇ ἵνα περιβάληται βύσσινον καθαρὸν καὶ λαμπρόν· τὸ γὰρ βύσσινον τὰ δικαιώματά ἐστι τῶν ἁγίων.

Et datum est ei vt amiciatur bysso pura & splendida. byssus enim iustificationes sunt Sanctorum.

Matth.22.2

9 Καὶ λέγει μοι, Γράψον, Μακάριοι οἱ εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ γάμου τοῦ ἀρνίου κεκλημένοι. Καὶ λέγει μοι, Οὗτοι οἱ λόγοι ἀληθινοί εἰσι τοῦ Θεοῦ.

Tum dixit mihi, Scribe, ‖Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi, Hæc verba Dei vera sunt.

10 Καὶ ἔπεσον ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν αὐτοῦ προσκυνῆσαι αὐτῷ. καὶ λέγει μοι, Ὅρα μή· σύνδουλός σου εἰμὶ καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ. τῷ Θεῷ προσκύνησον. ἡ γὰρ μαρτυρία τοῦ Ἰησοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας.

Et cecidi ante pedes eius, vt adorarem eum. sed dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus tuus sum, & *vnus* ex fratribus tuis qui habẽt testimonium Iesu. Deum adora: testimonium enim Iesu est Spiritus prophetiæ.

11 Καὶ εἶδον τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον· καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκὸς, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ᾽ αὐτὸν, καλούμενος πιστὸς καὶ ἀληθινὸς, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει καὶ πολεμεῖ.

Deinde vidi cælum apertum: & ecce *affuit* equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & Verax, & *qui* iustè iudicat & pugnat.

12 Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρὸς, καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διαδήματα πολλά· ἔχων ὄνομα γεγραμμένον ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτός·

Oculi autem eius *erant* tanquam flamma ignis, & in capite eius diademata multa: habebátque nomen scriptũ quod nemo nouit nisi ipse:

13 Καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι· καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

Et amictus erat veste tincta sanguine: vocatúrque nomen eius Sermo Dei.

14 Καὶ τὰ στρατεύματα ἐν τῷ οὐρανῷ ἠκολούθει αὐτῷ ἐφ᾽ ἵπποις λευκοῖς, ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν καὶ καθαρόν.

Exercitus autem qui sunt in cælo, sequebátur eum equis albis, vestiti bysso alba & pura.

Psal.2.15

15 Καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται ῥομφαία ὀξεῖα, ἵνα ἐν αὐτῇ πατάσσῃ τὰ ἔθνη. καὶ αὐτὸς ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· καὶ αὐτὸς πατεῖ τὴν ληνὸν τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος.

Et ex ore eius prodibat gladius acutus, vt eo percutiat gentes. ‖ipse enim reget eas virga ferrea: ipse enim est qui calcat lacum vini furoris & iræ Dei omnipotentis.

Suprà 17.14
1.tim.6.15

16 Καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ τὸ ὄνομα γεγραμμένον, Βασιλεὺς βασιλέων, καὶ Κύριος κυρίων.

Habebátque in vestimento & in femore suo nomen scriptum, ‖Rex regum, & Dominus dominãtium.

17 Καὶ εἶδον ἕνα ἄγγελον ἑστῶτα ἐν τῷ ἡλίῳ· καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, λέγων πᾶσι τοῖς ὀρνέοις τοῖς πετωμένοις ἐν μεσουρανήματι, Δεῦτε, καὶ συνάγεσθε εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ μεγάλου Θεοῦ,

Tunc vidi quendam Angelum stantem in sole, qui clamauit voce magna, dicẽs omnibus auibus quæ volabant per medium cæli, Adeste, & congregamini ad cœnam magni Dei,

18 Ἵνα φάγητε σάρκας βασιλέων, καὶ σάρκας χιλιάρχων, καὶ σάρκας ἰσχυρῶν καὶ σάρκας ἵππων, καὶ τῶν καθημένων ἐπ' αὐτῶν· καὶ σάρκας πάντων ἐλευθέρων καὶ δούλων, καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων.

19 Καὶ εἶδον τὸ θηρίον, καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτῶν συνηγμένα ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου καὶ μετὰ τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ.

20 Καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον, καὶ μετὰ τούτου ὁ ψευδοπροφήτης ὁ ποιήσας τὰ σημεῖα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐπλάνησε τοὺς λαβόντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. ζῶντες ἐβλήθησαν οἱ δύο εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην ἐν τῷ θείῳ.

21 Καὶ οἱ λοιποὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου, τῇ ἐκπορευομένῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ· καὶ πάντα τὰ ὄρνεα ἐχορτάσθησαν ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῶν.

Κεφάλαιον κ.

1 ΚΑΙ εἶδον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα τὴν κλεῖδα τῆς ἀβύσσου, καὶ ἅλυσιν μεγάλην ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ·

2 Καὶ ἐκράτησε τὸν δράκοντα, τὸν ὄφιν τὸν ἀρχαῖον, ὅς ἐστι διάβολος καὶ Σατανᾶς, καὶ ἔδησεν αὐτὸν χίλια ἔτη·

3 Καὶ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ ἔκλεισεν αὐτὸν, καὶ ἐσφράγισεν ἐπάνω αὐτοῦ, ἵνα μὴ πλανήσῃ τὰ ἔθνη ἔτι, ἄχρι τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη. καὶ μετὰ ταῦτα δεῖ αὐτὸν λυθῆναι μικρὸν χρόνον.

4 Καὶ εἶδον θρόνους, καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτοῖς· καὶ κρίμα ἐδόθη αὐτοῖς· καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ,

18 Vt edatis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & eorum qui ipsis insident: & carnes omnium liberorum ac seruorum, paruorum ac magnorum.

19 Deinde vidi bestiam illam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad gerẽdum bellum cum eo qui insidebat equo, & cum exercitu eius.

20 Sed apprehensa est bestia, & cum ea pseudopropheta ille qui ediderat signa coram ea, quibus seduxit eos qui acceperuut characterem bestiæ, & qui adorarunt imaginem eius. viui coniecti sunt hi duo in stagnum ignis ardens sulphure.

21 Et reliqui occisi sunt gladio eius qui insidet equo, prodeunte ex ore ipsius: & omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum.

Cap. XX.

1 DEinde vidi Angelum descendẽtem è cælo, qui habebat clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua:

2 Et apprehendit draconem, serpentem *inquam* illum antiquũ, qui est diabolus & Satanas: & vinxit eum *ad* annos mille.

3 Coniecitque eum in abyssum, & clausit eum, & obsignauit super eũ, vt non seducat amplius gentes, donec compleantur anni mille. nam postea oportet eum solui *ad* exiguum tempus.

4 Deinde vidi sedes, & sederunt super eas: & iudicium datum est eis. & animas eorum qui securi percussi sunt propter testimonium Iesu, & propter sermonem Dei,

καὶ οἵτινες οὐ προσεκύνησαν τῷ θηρίῳ, οὔτε τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔλαβον τὸ χάραγμα ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν· καὶ ἔζησαν, καὶ ἐβασίλευσαν μετὰ Χριστοῦ τὰ χίλια ἔτη.

quique non adorarunt beſtiam neque imaginem eius, nec acceperũt characterem eius in frontibus ſuis, aut in manibus ſuis: viuéntque & regnabunt cũ Chriſto mille annis.

5 Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέζησαν ἕως τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη. Αὕτη ἡ ἀνάστασις ἡ πρώτη.

Reliqui verò ex mortuis non reuiuiſcẽt donec expleti fuerint mille anni. Hæc eſt reſurrectio prima.

6 Μακάριος καὶ ἅγιος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ. ἐπὶ τούτων ὁ θάνατος ὁ δεύτερος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν, ἀλλ' ἔσονται ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ βασιλεύσουσι μετ' αὐτοῦ χίλια ἔτη.

Beatus & ſanctus qui habet partem in reſurrectione prima. in hos *enim* ſecunda mors nõ habet poteſtatem: ſed erunt ſacerdotes Dei & Chriſti, & regnabunt cum eo mille annis.

7 Καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη, λυθήσεται ὁ Σατανᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς αὐτοῦ·

Quũ verò expleti fuerint mille anni, ſoluetur Satanas è carcere ſuo:

8 Καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν ταῖς τέσσαρσι γωνίαις τῆς γῆς, τὸν Γὼγ καὶ τὸν Μαγώγ, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς πόλεμον· ὧν ὁ ἀριθμὸς ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης.

Ezech.39.2

Et exibit vt ſeducat gentes quæ ſunt in quatuor angulis terræ, ‖Gog & Magog, vt cõgreget eos in prælium: quorum numerus eſt ſicut arena maris.

9 Καὶ ἀνέβησαν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς γῆς, καὶ ἐκύκλωσαν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἁγίων, καὶ τὴν πόλιν τὴν ἠγαπημένην· καὶ κατέβη πῦρ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγεν αὐτούς.

Aſcenderunt igitur ſuper latitudinem terræ, & circumierũt caſtra ſanctorum, & vrbem dilectam: ſed deſcendit ignis à Deo è cælo, qui deuorauit eos.

10 Καὶ ὁ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτοὺς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ θείου, ὅπου τὸ θηρίον καὶ ὁ ψευδοπροφήτης· καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Et diabolus qui ſeducebat eos, cõiectus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, vbi & beſtia & pſeudopropheta: & cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum.

11 Καὶ εἶδον θρόνον λευκὸν μέγαν, καὶ τὸν καθήμενον ἐπ' αὐτοῦ, οὗ ἀπὸ προσώπου ἔφυγεν ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανός, καὶ τόπος οὐχ εὑρέθη αὐτοῖς.

Tum vidi thronum magnum cãdidum, & quendam ei inſidentem, à cuius conſpectu fugit terra & cælum, quorum locus non eſt inuẽtus.

11 Καὶ εἶδον τοὺς νεκροὺς μικροὺς καὶ μεγάλους ἑστῶτας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ βιβλία ἠνεῴχθησαν· καὶ βιβλίον ἄλλο ἠνεῴχθη, ὅ ἐστι τῆς ζωῆς· καὶ ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς

Suprà,3.5
infrà,21.27
phil.4.3

Et vidi mortuos magnos & puſillos ſtantes in cõſpectu Dei: & libri aperti ſunt: & alius ‖liber apert⁹ eſt, qui eſt *liber* vitæ: iudicatíque ſunt mortui ex iis quæ ſcripta erant in

βιβλίοις, κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

13 Καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς ἐν αὐτῇ νεκρούς, καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾅδης ἔδωκαν τοὺς ἐν αὐτοῖς νεκρούς· καὶ ἐκρίθησαν ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

14 Καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾅδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός· οὗτός ἐστιν ὁ δεύτερος θάνατος.

15 Καὶ εἴ τις οὐχ εὑρέθη ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς γεγραμμένος, ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός.

Κεφάλαιον κα.

Eſa.65.17 &.66.22 2.Pet.3.13

1 ΚΑΙ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινήν. ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανὸς καὶ ἡ πρώτη γῆ παρῆλθε· καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι.

2 Καὶ ἐγὼ Ἰωάννης εἶδον τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ καινήν, καταβαίνουσαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἡτοιμασμένην, ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς.

3 Καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λεγούσης, Ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ᾽ αὐτῶν· καὶ αὐτοὶ, λαοὶ αὐτοῦ ἔσονται, καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔσται μετ᾽ αὐτῶν, Θεὸς αὐτῶν.

Suprà,7.17 eſa.25.8

4 Καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν· καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι, οὔτε πένθος, οὔτε κραυγή, οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι· ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθον.

Eſa.43.19 2.cor.5.17

5 Καὶ εἶπεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου, Ἰδού, καινὰ πάντα ποιῶ. Καὶ λέγει μοι, Γράψον· ὅτι οὗτοι οἱ λόγοι ἀληθινοὶ καὶ πιστοί εἰσι.

Suprà 1.8 infrà 22.13

6 Καὶ εἶπέ μοι, Γέγονε· ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. ἐγὼ τῷ διψῶντι δώσω ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος τῆς ζωῆς δωρεάν.

7 Ὁ νικῶν κληρονομήσει πάντα, καὶ ἔσομαι

libris, ſecundum opera ipſorum.

Et reddidit mare mortuos quos habebat: Mors quoque & Infernus reddiderunt mortuos quos habebant: & iudicatum eſt de ſingulis ſecundum opera ipſorum.

Infernus autem ac Mors coniecti ſunt in ſtagnum ignis: quæ eſt mors ſecunda.

Et qui non inuentus eſt in libro vitæ ſcriptus, coniectus eſt in ſtagnum ignis.

Cap. XXI.

DEinde vidi cælum nouum & terram nouam. primum enim cælũ & prima terra abierat: & mare non amplius extabat.

Et ego Iohannes vidi ſanctam vrbem Hieruſalem nouam, deſcendẽtem à Deo è cælo, paratam, vt ſponſam ornatam viro ſuo.

Et audiui vocem magnam è cælo, dicentem, Ecce, tabernaculum Dei *eſt* cum hominibus, & habitabit cũ eis: & ipſi, populi eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit, Deus ipſorum.

Et abſterſurus eſt Deus omnem lacrymã ab oculis eorum: & mors amplius non extabit, neque luctus, neque clamor, neque dolor extabit amplius: quia prima abierunt.

Et dixit is qui inſidebat throno, Ecce, noua facio omnia. Et dicit mihi, Scribe: nam hæc verba fidelia ſunt & vera.

Et dixit mihi, Actũ eſt: ego ſum A & Ω, initium & finis. Ego ſitienti dabo ex fonte aquæ viuæ gratis.

Qui vicerit, poſſidebit omnia: & ero - -

αὐτῷ Θεὸς, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι ὁ υἱός.

ei Deus,& ipse erit mihi filius.

8 Δειλοῖς δὲ καὶ ἀπίστοις, καὶ ἐβδελυγμένοις, καὶ φονεῦσι, καὶ πόρνοις, καὶ φαρμακεῦσι καὶ εἰδωλολάτραις, καὶ πᾶσι τοῖς ψευδέσι, τὸ μέρος αὐτῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῇ καιομένῃ πυρὶ καὶ θείῳ· ὅ ἐστι δεύτερος θάνατος.

Timidis autem & incredulis, & execrabilibus,& homicidis,& scortatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars *assignata* est in stagno ardenti igne & sulphure: quod est mors secūda.

9 Καὶ ἦλθε πρός με εἷς τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐχόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας τὰς γεμούσας τῶν ἑπτὰ πληγῶν τῶν ἐσχάτων· καὶ ἐλάλησε μετ᾽ ἐμοῦ, λέγων, Δεῦρο, δείξω σοι τὴν νύμφην τοῦ ἀρνίου τὴν γυναῖκα.

Tum venit ad me vnus ex septem illis Angelis qui habuerant septem illas phialas plenas septem plagis nouissimis:& loquutus est mecum, dicens, Veni, ostendam tibi sponsam vxorem Agni.

10 Καὶ ἀπήνεγκέ με ἐν πνεύματι ἐπ᾽ ὄρος μέγα καὶ ὑψηλὸν, καὶ ἔδειξέ μοι τὴν πόλιν τὴν μεγάλην, τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ, καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ·

Et sustulit me per Spiritū in montem magnum & sublimem, & ostendit mihi vrbem magnam, sanctam *inquam* illam Hierusalem, descendentem è cælo à Deo:

11 Ἔχουσαν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁ φωστὴρ αὐτῆς ὅμοιος λίθῳ τιμιωτάτῳ, ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι.

Habentem gloriam Dei, & cuius lumen *erat* simile lapidi pretiosissimo,tanquam lapidi iaspidi instar crystalli splendenti.

12 Ἔχουσάν τε τεῖχος μέγα καὶ ὑψηλὸν, ἔχουσαν πυλῶνας δώδεκα, καὶ ἐπὶ τοῖς πυλῶσιν ἀγγέλους δώδεκα, καὶ ὀνόματα ἐπιγεγραμμένα, ἅ ἐστι τῶν δώδεκα φυλῶν τῶν υἱῶν Ἰσραήλ.

Habebat autem murū magnum & sublimem,habētem portas duodecim,&in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta,quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel.

13 Ἀπ᾽ ἀνατολῆς, πυλῶνες τρεῖς· ἀπὸ βοῤῥᾶ, πυλῶνες τρεῖς· ἀπὸ νότου, πυλῶνες τρεῖς· ἀπὸ δυσμῶν, πυλῶνες τρεῖς.

Ab oriente *erant* portæ tres:ab aquilone,portæ tres:ab austro,portæ tres:ab occasu,portæ tres.

14 Καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἔχον θεμελίους δώδεκα, καὶ ἐν αὐτοῖς ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῦ ἀρνίου.

Et murus vrbis habebat fundamēta duodecim,in quibus *erant* duodecim nomina Apostolorū Agni.

15 Καὶ ὁ λαλῶν μετ᾽ ἐμοῦ, εἶχε κάλαμον χρυσοῦν, ἵνα μετρήσῃ τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πυλῶνας αὐτῆς, καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς.

Porrò is qui loquebatur mecum, habebat calamum aureum, vt metiretur vrbē, & portas eius,& murum eius.

16 Καὶ ἡ πόλις τετράγωνος κεῖται, καὶ τὸ μῆκος αὐτῆς τοσοῦτόν ἐστιν ὅσον καὶ τὸ πλάτος. καὶ ἐμέτρησε τὴν πόλιν τῷ καλάμῳ ἐπὶ σταδίων δώδεκα χιλιάδων· τὸ μῆκος

Vrbs ipsa verò quadrangularis est,cuius longitudo tanta est quāta & latitudo. Mensúsque est vrbem calamo, ad stadiorum duodecim millia: súntque longitudo

καὶ τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος αὐτῆς ἴσα ἐστί.

&latitudo & altitudo eiꝰ æquales.

17 Καὶ ἐμέτρησε τὸ τεῖχος αὐτῆς ἑκατὸν τεσσαρακοντατεσσάρων πηχῶν, μέτρον ἀνθρώπου, ὅ ἐστιν ἀγγέλου.

Et menſus eſt murum eius, centum quadragintaquatuor cubitorum, menſura hominis, quæ eſt Angeli.

18 Καὶ ἦν ἡ ἐνδόμησις τοῦ τείχους αὐτῆς, ἴασπις· καὶ ἡ πόλις χρυσίον καθαρὸν, ὁμοία ὑάλῳ καθαρῷ.

Erat autem ſtructura muri eius ex iaſpide: ipſa verò vrbs aurum purum, & ſimilis vitro puro.

19 Καὶ οἱ θεμέλιοι τοῦ τείχους τῆς πόλεως παντὶ λίθῳ τιμίῳ κεκοσμημένοι. ὁ θεμέλιος ὁ πρῶτος, ἴασπις· ὁ δεύτερος, σάπφειρος· ὁ τρίτος, χαλκηδών· ὁ τέταρτος, σμάραγδος·

Et fundamenta muri vrbis omni lapide pretioſo ornata. fundamentum primum *erat* iaſpis: ſecũdum, ſapphirus: tertium, chalcedonius: quartum ſmaragdus:

20 Ὁ πέμπτος, σαρδόνυξ· ὁ ἕκτος, σάρδιος· ὁ ἕβδομος, χρυσόλιθος· ὁ ὄγδοος, βήρυλλος· ὁ ἔννατος, τοπάζιον· ὁ δέκατος, χρυσόπρασος· ὁ ἑνδέκατος, ὑάκινθος· ὁ δωδέκατος, ἀμέθυστος.

Quintum, ſardonix: ſextum, ſardius: ſeptimum, chryſolithus: octauum, beryllus: nonũ, topazius: decimum, chryſopraſus: vndecimum, hyacinthus: duodecimum, amethyſtus.

21 Καὶ οἱ δώδεκα πυλῶνες, δώδεκα μαργαρῖται, ἀνὰ εἷς ἕκαστος τῶν πυλώνων ἦν ἐξ ἑνὸς μαργαρίτου· καὶ ἡ πλατεῖα τῆς πόλεως χρυσίον καθαρὸν, ὡς ὕαλος διαφανής.

Duodecim autem portæ, duodecim margaritæ *ſunt*, & ſingulæ portæ ex ſingulis margaritis ſunt: & forũ vrbis, aurum purum, tanquam vitrum perlucidum.

22 Καὶ ναὸν οὐκ εἶδον ἐν αὐτῇ· ὁ γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ναὸς αὐτῆς ἐστι, καὶ τὸ ἀρνίον.

Nec templum vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens, templum illius eſt, id eſt Agnus.

Eſa.60.19

23 Καὶ ἡ πόλις οὐ χρείαν ἔχει τοῦ ἡλίου, οὐδὲ τῆς σελήνης, ἵνα φαίνωσιν ἐν αὐτῇ· ἡ γὰρ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐφώτισεν αὐτήν, καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς τὸ ἀρνίον.

‖Neque vrbs iſta eget ſole, vel luna, vt luceant in ea: nam gloria Dei illuſtrauit eam, & lucerna eius eſt Agnus.

Eſa.60.3

24 Καὶ τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων, ἐν τῷ φωτὶ αὐτῆς περιπατήσουσι· καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέρουσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν εἰς αὐτήν.

‖Et gentes quæ ſeruatæ fuerunt, ambulabũt ad lucem eius: & reges terræ gloriam ſuam & honorem ad eam adferent.

Eſa.60.11

25 Καὶ οἱ πυλῶνες αὐτῆς οὐ μὴ κλεισθῶσιν ἡμέρας· νὺξ γὰρ οὐκ ἔσται ἐκεῖ.

‖Nec portæ eius claudentur interdiu: nox enim non erit illic.

26 Καὶ οἴσουσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἐθνῶν εἰς αὐτήν.

Et adferetur gloria & honor Gentium ad eam.

27 Καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν πᾶν κοινοῦν, καὶ ποιοῦν βδέλυγμα καὶ ψεῦδος·

Nõ intrabit in eã quicquã quod inquinat, aut abominandũ quippiã patrat, vel mendacium *loquitur:*

Suprà,1.5 & 20.11 psal.4.3

εἰ μὴ οἱ γεγραμμένοι ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου.

Κεφάλαιον κβ.

ΚΑΙ ἔδειξέ μοι καθαρὸν ποταμὸν ὕδατος ζωῆς, λαμπρὸν ὡς κρύσταλλον, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ἀρνίου. 1

Ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν, ξύλον ζωῆς, ποιοῦν καρποὺς δώδεκα, κατὰ μῆνα ἕνα ἕκαστον ἀποδιδοῦν τὸν καρπὸν αὐτοῦ· καὶ τὰ φύλλα τοῦ ξύλου εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν. 2

Καὶ πᾶν κατανάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι· καὶ ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀρνίου ἐν αὐτῇ ἔσται, καὶ οἱ δοῦλοι αὐτοῦ λατρεύσουσιν αὐτῷ. 3

Καὶ ὄψονται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν. 4

Esa.6.9

Καὶ νὺξ οὐκ ἔσται ἐκεῖ, καὶ χρείαν οὐκ ἔχουσι λύχνου καὶ φωτὸς ἡλίου, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς φωτίζει αὐτούς· καὶ βασιλεύσουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. 5

Καὶ εἶπέ μοι, Οὗτοι οἱ λόγοι, πιστοὶ καὶ ἀληθινοί· καὶ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων προφητῶν ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει. 6

Ἰδού, ἔρχομαι ταχύ· μακάριος ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου. 7

Suprà,19.10

Καὶ ἐγὼ Ἰωάννης, ὁ βλέπων ταῦτα καὶ ἀκούων. καὶ ὅτε ἤκουσα καὶ ἔβλεψα, ἔπεσα προσκυνῆσαι ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν τοῦ ἀγγέλου τοῦ δεικνύοντός μοι ταῦτα. 8

Καὶ λέγει μοι, Ὅρα μή· σύνδουλός σου γάρ εἰμι, καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν προφητῶν, καὶ τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου. τῷ Θεῷ προσκύνησον. 9

Καὶ λέγει μοι, Μὴ σφραγίσῃς τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου· 10

ſed qui ſcripti ſunt in ‖ libro vitæ Agni.

Cap. XXII.

DEinde oſtendit mihi purum flu uium aquæ viuæ, ſplendidum tanquam cryſtallum, procedentem ex throno Dei & Agni.

In medio *autem* foro eius, & ex vtraque parte fluminis *erat* arbor vitæ, adferens fructus duodecim, per mẽſes ſingulos edens fructum ſuũ, & folia ſua ad ſanitatem Gentium.

Nec vllum maledictum erit amplius: ſed ſedes Dei & Agni in ea erit, & ſerui eius ſeruient ei.

Et videbunt faciẽ eius, & nomen eius in frontibus ipſorum *erit*.

‖Et nox illic nõ erit, neq; opus eſt eis lumine lucernæ, neque lumine ſolis: quoniam Dominus Deus illuſtrat eos: & regnabunt in ſecula ſeculorum.

Tum dixit mihi, Hæc verba fida *ſunt* & vera: & Dominus Deus ſanctorum Prophetarum miſit Angelum ſuũ vt indicet ſeruis ſuis quæ oporteat fieri citò.

Ecce, venio citò: beatus qui obſer uat verba prophetiæ libri huius.

Ego verò Iohannes, *is ſum* qui hæc audiui & vidi. Et quũ audiſſẽ & vi diſſẽ, ‖ cecidi vt adorarẽ ante pedes Angeli qui mihi hæc oſtendebat.

Is verò dixit mihi, Vide ne *feceris*: conſeruus enim tuus ſum, & *vnus* fratrum tuorum prophetarum, & eorum qui ſeruant verba libri huius. Deum adora.

Deinde dixit mihi, Ne obſignes verba prophetiæ libri huius:

ὅτι ὁ καιρὸς ἐγγύς ἐστιν.

tempus enim propè eſt.

11 Ὁ ἀδικῶν, ἀδικησάτω ἔτι· καὶ ὁ ῥυπῶν, ῥυπωσάτω ἔτι· καὶ ὁ δίκαιος, δικαιωθήτω ἔτι· καὶ ὁ ἅγιος, ἁγιασθήτω ἔτι.

Qui nocet, noceat adhuc: & qui ſordidus eſt, ſordeſcat adhuc: & qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc: & ſanctus, ſanctificetur adhuc.

12 Καὶ ἰδοὺ, ἔρχομαι ταχύ· καὶ ὁ μισθός μου, μετ᾽ ἐμοῦ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ ὡς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἔσται.

Rom.2.6.

Ecce, venio citó: & merces mea mecum eſt, ‖ vt reddam vnicuique prout opus ipſius erit.

13 Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος.

Suprà, 1.8. & 21.6 Eſa.41.6.& 44 6,

‖Ego ſum A & Ω, principium & finis, primus & vltimus.

14 Μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν.

Beati qui ſeruant eius mandata: vt ſit eis ius in arborem vitæ, & per portas ingrediantur in vrbem.

15 Ἔξω δὲ οἱ κύνες καὶ οἱ φαρμακοὶ καὶ οἱ πόρνοι καὶ οἱ φονεῖς καὶ οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ πᾶς ὁ φιλῶν καὶ ποιῶν ψεῦδος.

Foris autem *erunt* canes & venefici, & ſcortatores, & homicidæ, & idololatræ, & quiſquis amat ac cõmittit mendacium.

16 Ἐγὼ Ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις. ἐγώ εἰμι ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος τοῦ Δαβίδ, ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς καὶ ὀρθρινός.

Ego Ieſus miſi Angelum meum vt hæc vobis teſtificaretur in Eccleſiis. Ego ſum ſtirps & progenies illa Dauidis, ſtella ſplendida & matutina.

17 Καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ νύμφη λέγουσιν, Ἐλθέ. καὶ ὁ ἀκούων εἰπάτω, Ἐλθέ. καὶ ὁ διψῶν ἐλθέτω, καὶ ὁ θέλων, λαμβανέτω τὸ ὕδωρ ζωῆς δωρεάν.

Eſa.55.1

Et Spiritus & ſponſa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat, Veni. ‖ & qui ſitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.

18 Συμμαρτυροῦμαι γὰρ παντὶ ἀκούοντι τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου, ἐάν τις ἐπιθῇ πρὸς ταῦτα, ἐπιθήσει ὁ Θεὸς ἐπ᾽ αὐτὸν τὰς πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν βιβλίῳ τούτῳ·

Enimuero cõteſtor cuiuis audiẽti verba prophetiæ libri huius, ſiquis adiecerit ad hæc, imponet ei Deus plagas ſcriptas in libro iſto:

19 Καὶ ἐάν τις ἀφαιρῇ ἀπὸ τῶν λόγων βίβλου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφαιρήσει ὁ Θεὸς τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ ἐκ τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, καὶ τῶν γεγραμμένων ἐν βιβλίῳ τούτῳ.

Et ſiquis abſtulerit *aliquid* ex verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius è libro vitæ, & ex vrbe ſancta, & ex iis quæ ſcripta ſunt in libro iſto.

20 Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα, Ναὶ ἔρχομαι ταχύ. ἀμήν. ναὶ ἔρχου Κύριε Ἰησοῦ.

Dicit qui teſtatur iſta, Etiam venio citó. Amen. Etiam veni Domine Ieſu.

21 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

FINIS.

GRAMMATICA CHALDAEA ET SYRA,

IMMANUELIS TREMELLII,
theologiæ doctoris & professoris
in schola Heidelbergensi.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI D. Matthæo Parkero, Archiepiscopo Cantuariensi, totius Angliæ primati, domino suo & amico reuerenter colendo S. D. Christianam Immanuel Tremellius theologiæ doctor et professor in schola Heidelbergensi.

NON ignoras, reuerendiss. D. eorum qui doctrinarum studia sectantur, duo potissimùm esse genera. Vnum genus eorum est, qui eruditionis vmbra contenti, plurimùm se ostentant in vulgus, alióśque præ se cõtemnunt omnes: quorum tanto maior vbique est multitudo, quanto minor bonorum & laboriosorum ingeniorum solet esse frequentia. Alterum genus eorũ est, qui istis dissimillimi, valetudinis sæpe & rei familiaris iactura, toto vitæ curriculo solidæ eruditionis laudem venantur: homines omni laude dignissimi, si non sibi canant & Musis, (quod aiunt) sed ecclesiæ & reipublicæ tantos labores suscipiant. Ego verò nonnihil vereor in præsentia, ne studium nostrum quod in Chaldæa & Syra grammatica concinnanda, non perfunctorium certè, sed mediocre (vt res ipsa docebit) posuimus, in vtrorunque reprehensionem incurrat. Primùm enim isti personati docti, vehementer sunt admiraturi quorsum istarũ non modò exoticarũ, sed etiã (vt de coloribus cæci iudicant) barbararum linguarũ grãmatica sit confecta. Sed facilè patior eos persuasissimum habere nostram ipsis minimè desudare industriã, quorũ si valerent iudicia, ne Hebræa quidem lingua, aut Græca, (dicerẽ propemodum & Latina) in artis formam, quò certius percipiatur & facilius, esset redigenda. nam eadem ferè diligentia discunt omnes. Quum enim Latinam obscurè intelligunt, & Græcam vix extremis labellis attigerunt, Hebræa autem ipsis est barbara, ilicò contendunt ad altiora (nihil enim humile sapiũt) suóque iudicio rebus necessarijs pulchrè instructi, rectà in ecclesiam & rempublicam irrumpunt: vbi si nihil turbent (etiamsi vix quicquam officij faciant) magnam apud bonos omnes gratiam ineunt. Talibus sanè grammaticam non scripsi, sed bonæ indolis hominibus, quibus vt lingua Hebræa sancta est, quòd Deus & Patriarchæ, Moses et Prophetæ ea loquuti sint, ita ex eo fonte deductæ Chaldæa & Syra, nequaquam ipsis prophanæ sunt aut barbaræ. neque enim sunt nescij Danielem & Esram Chaldaicè scripsisse, illum quidem à capite secundo ad septimum, hunc verò à cap. quarto libri primi vsque ad septimũ: neque magis ipsis est controuersum, Christum & Apostolos idiomate Syriaco Iudæis esse concionatos: nempe quod ipsis tunc esset vernaculum & populare. Quamobrem vt illis gratificaremur, qui cum illa Danielis et Esræ capita, tum quæ in Græco Testamento extant Syriaca, tum quæ Testamento Syriaco toto, quod (Deo duce) Hebræis characteribus, bono (vti spero) consilio descriptum et versum, et notationibus illustratum in lucem dedimus, vti fruíque cogitant, hosce conficiendæ grammaticæ labores animo libenti suscepimus.

Iam verò doctis plerisque opera nostra, post clarissimorum, et de his literis optimè meritorum hominum lucubrationes, superuacanea fortasse videbitur. Sed bene spero his me vsurum multo æquioribus, dummodo impetrari à se patiantur, vt ex iusta vtrorunque inter se collatione iudicium faciant. Equidem ex eorum numero me esse profiteor, qui bonam ætatis partem in hoc studiorum genere consumunt, vt arrogantiæ suspitionem magnopere extimescere non debeam, si aliquid mihi videar animaduertisse quod aliorum aciem (vt vnus aut alter non videt omnia) effugerit. Quòd autem nonnulli dubitanter, nonnulli asseueranter affirmant, linguam Syriacam eandẽ esse cum Chaldæa, in eo, hominibus alioqui doctissimis et optimis, planè non assentior. Tametsi enim vt vnius linguæ dialecti multa inter se habẽt communia, plurimùm tamen in aliis variare, grammatica nostra planum

efficiet. Quia verò cum hominibus & in speciem et verè doctis hoc mihi fortasse negotij futurum est, veteri bonorum scriptorum exemplo, virum quendam eruditum, pietate insignem, mihi dispiciendum putaui, sub cuius nomine tutius aliquanto nostræ in publicum prodirent. Sed quòd, multis præteritis, ad te venio reuerendiss. D. Matthæe, id nostræ in Christo familiaritati debes acceptũ referre, quam ex eo tempore quum in scholam Cãtabrigensem ad Hebræas literas docendas vocatus fui, sanctè inter nos coluimus. Nam verè fraternam fuisse, cum multis aliis modis sæpe testatum fecisti, tum eo potissimùm, quòd ex plurimis tam pietatis quàm eruditionis nomine tibi coniunctissimis, me tibi deligendum aliquando putasti, cuius manibus filiolum tuum ecclesiæ Christi baptizandum offerres. Eiusdem verò coniunctionis perpetuitas vt solet esse firmissima, quam pietas gignit & optimorum studiorum communitas, hinc elucescit, quòd nihil omnino potestatis in eam habuerunt quæ vulgares alioqui amicitias facillimè dissoluunt. Tantum enim abest vt nobis tristissimo casu diuulsis, vel locorum vel temporum interuallis, quicquam imminutum sentiam, vt tribus abhinc annis, quũ schola nostra pestis contagio disiecta, mei cuiusdam negotii causa in Angliam me deportaui, omnia propemodum vberiora expertus fuerim. Etenim non solùm in rebus meis magno mihi adiumento fuisti, verumetiam diuersorium relinquere, & domum tuam, quam pro dignitatis amplitudine habes ornatissimam, commigrare propemodum me coegisti. Verè me dico commigrasse: nam toto ferè semestri tempore tam humaniter à te, tuisque domesticis omnibus, optimis et lectissimis hominibus, sum habitus, vt nisi me pudor & officii ratio extrusissent, alterum quoque semestre eodem hospitio libenter vsus fuissem. Amplissimæ verò dignitatis accessio, quæ solet ferè amiculorum veterum obliuionem inducere, calcar etiam tibi addidit ad humanitatis & beneficentiæ officia multiplicanda. quo fit vt quẽ antea vt amicũ et fratrem solebã colere, nunc quoque vt in Christo patrem reuereri debeam. Itaque quum de singulari tua in me voluntate liquidò mihi constet, alium mihi patronum quærere non potui, quin malè de me suspicandi occasionem præberem. Nam quòd vnus optimè posses hoc nobis præstare officium, nemo nescit, nisi cui sit fortè inauditum, copiosam optimarũ rerum scientiam cũ summo pietatis studio coniunctam, ad tantã dignitatis sublimitatem te euexisse. Hos autẽ nostros libros tuo munitos patrocinio, studiosis tã fore iucundos & gratos speramus, vt animũ nostrũ non parũ sint accensuri ad laboriosum illud opus perficiendum, quo non solùm Chaldæas & Syras, sed etiam Rabbinicas & Thalmudicas voces ordine digestas interpretabimur. Adsit conatui Deus, & optatissimũ otiũ, quo sub piissimo et illustrissimo principe Electore Palatino fruimur, ad suam gloriã et ecclesiæ ædificationẽ clementer nobis perpetuet. Eidem quoque te tuósque omnes assiduis nostris precibus cõmendamus. Benè vale in Christo pater reuerendiss. Heidelbergæ. Anno M.D.LXVIII. Kal. Martii.

GRAMM.

GRAMMATICA CHALDAEA ET Syra, Immanuelis Tremellij, theologiæ doctoris & professoris in schola Heidelbergensi.

SICVT Hebrææ linguæ, ita harum ab ea descendentium prima elementa sunt consonantes & vocales.

Consonantes quidem literis, vocales verò notulis aut punctulis describuntur. Etsi autem Chaldæi & Syri proprios habeant cōsonantium & vocalium characteres, tam inter sese quàm ab Hebræis figura differentes, tamen quia vi ac sono cum Hebræis iidem sunt, & quia libri hisce idiomatis cōscripti (qui quidem apud nos reperiuntur) maiore ex parte Hebræis characteribus consignati sunt, nec facilè horum idiomatum typi proprii reperiuntur, nos typis Hebræis omnibus notis vtentes, grammatica hæc præcepta ad vtrunque idioma cognoscendum necessaria, quanta fieri poterit breuitate ac perspicuitate trademus.

DE LITERIS.

Literæ vtrisque, sicut & Hebræis, numero sunt vigintiduæ: nempe,

אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרשת

Ex quibus quinque, videlicet, כ מ נ פ צ quum dictionem claudunt, nouam induunt huiusmodi formam, ך ם ן ף ץ.

1 Distinguuntur primùm secūdum pronuntiationis organa in quinque ordines,

Gutturis, א ה ח ע
Palati, ג י כ ק
Linguæ, ד ט ל נ ת
Dentium, ז ס צ ר ש
Labiorum, ב ו מ פ

Quòd earum pronuntiatio his potissimùm organis absoluatur.

2 Secundò, distribuuntur ratione potestatis in semper mobiles, & interdum quiescentes. Semper mobiles sunt, quæ quoties scribuntur, simul etiam mouētur, hoc est pronuntiātur. & eiusmodi sunt Chaldæis omnes literæ, exceptis א ה ו י: Syris verò excipiuntur tantùm א ו י. Interdum quiescentes sunt, quæ nonnunquam scriptæ quiescunt, hoc est non pronūtiantur: súntque Chaldæis supradictæ א ה ו י: Syris verò א ו י.

Mobilium literarum quædam semper eūdem sonum seruant, videlicet א ה ח ע ר: quædam verò interdum proprium sonum mutant, reliquæ nimirum omnes. Mutationis autem nota est punctulus literis ipsis insitus, quē grammatici dagesch vocant.

Earum quæ sonum mutant, quædam semper illum duplicant, nempe hæ vndecim, ו ז ט י ל מ נ ס צ ק ש: quædam verò interdum duplicant, interdum duriorem duntaxat reddūt, nempe hæ sex, ב ג ד כ פ ת.

Duriorem quidem reddunt, si vel initium dictionis occupant, vel, literam sequantur cui hæc puncta : subiecta sunt. alioquin & ipsæ duplicantur.

3 Tertiò, officii ratione distribuuntur in semper radicales, & nonnunquam seruiles.

Semper radicales sunt, quæ perpetuò vbicunque occurrūt, ad dictionum radices, hoc est origines, pertinent : súntque Chaldæis & Syris hæ vndecim, ג ז ח ט ס ע פ צ ק ר ש. Nam ר, quod Hebræis radicale est, Chaldæis & Syris inter nonnunquam seruiles recensetur; ש verò Hebræis seruile, illis est radicale.

Nonnunquam seruiles sunt, quæ interdum ad dictionum originem non pertinent, sed ad varia ipsarum accidentia exprimenda, nunc in principio, nunc in fine, nunc in principio & fine, nunc in principio, medio & fine inseruiunt: súntque hæ vndecim, א ב ד ה ו י כ ל מ נ ת, ex quibus hæ quatuor, ב ד ל מ, in principio tantùm : hæ verò tres, ו י ת, vbique: tres sequentes, א כ נ, in principio & fine seruiunt: at ה Chaldæis quidem, vt Hebræis, in principio & fine, Syris verò in fine tantùm seruit. Quæ verò sint singularum propria ministeria, suis locis apparebit.

DE VOCALIBVS.

Notæ siue puncta quibus vocales exprimuntur, Chaldæis quidem totidem, & eiusdem quantitatis, sunt quot Hebræis,

Breues, ַ pathach, ֶ segol, ֻ kibbutz.
Longæ, ֵ zere, ֹ cholem, וּ schurek.
Ancipites, ָ kametz, ִ chirik.
Raptæ, ְ scheua cum suis cōpositis. ֲ chateph patach, ֱ chateph segol, ֳ chateph kametz.

In ancipitibus hoc modo quantitas discernitur. Si kametz nullo fultum accentu, proximè post se habeat vel dagesch vel scheua, aut si vlti-

mum inter vocales locũ in dictione habeat, breuis est vocalis ŏ: alioquin est ā vocalis longa.
Si post chirik proximè sequitur otiosum Iod, longum ī est, alioqui ĭ breue.

Obseruandum autem quòd Syri vocali o prorsus carent: ideo nec cholem, nec kametz breui vtuntur, sed vbicunque illa scribenda essent, vel mutant ea in schurek, vel in patach (sequente scheua literæ ו subiecto) resoluunt.

Sed & alias longas vocales Syri frequẽtissimè, Chaldæi autem raro eadem ratione resoluunt, subiiciendo videlicet scheua literæ illi ex quiescentium numero quam longa vocalis post se requirebat, vt pro סְנִיקָא, סַנְיְקָא, & pro בְּנֵיהוֹן, בַּנְיְהוֹן &c.

Reliquis quæ Syris & Chaldæis communia sunt cum Hebræis, supersedemus.

DE DICTIONIBVS.

Ex coniunctione literarum & vocalium syllabæ fiunt ac dictiones: quas etsi vtraq; dialectus multas habeat proprias, plurimas tamẽ ab ea mutuatur à qua originem ducit, eásque aliquas ex his quinque rationibus, suas & proprias facit.

Primò, literarum ac vocalium permutatione, vt דְּהַב ab Hebræo זָהָב, עֲמַר ab Hebræo צֶמֶר.
Et Syrum נְנְיָא à Chaldæo נִנְעָא, בְּזַח à Chald. בְּזָא, עַרְעוּרָא à Chald. עַלְעוּלָא, בְּסַר à Chald. בְּשַׂר.
Hæc autem postrema mutatio Syris perpetua est. Nunquam enim ש cum puncto sinistro vtũtur, sed eius loco ס vsurpant.

Secundò, earum transpositione, vt חֲקַל ab Hebr. חֶלֶק. נְכַת ab Hebr. נָשַׁךְ. תְּרַע ab Hebr. שַׁעַר.
Sic Syrum הֲרַט à Chald. רְהַט, & גְּלַז à Chald. גְּזַל, סַבֵּר à Chald. בַּסֵּר &c.

Tertiò, earum detractione vt שַׁבָּא ab Hebr. שַׁבָּת, שֵׁב ab Hebr. שְׁבַע.
Sic Syrum בַּי à בַּיִת, גַּגוּלְתָא à Chald. גַּלְגּוּלְתָא, שְׁשַׁלְתָא à Chald. שַׁלְשַׁלְתָא, &c.

Quartò, earum additione, vt שַׁעֲבַר ab Hebr. עָבַר, שַׁחֲלַף ab Hebr. חֲלַף.
Sic Syrum סַקְבַּל à Chald. קַבַּל, &c. & גרגר à סגרגר, Psal. 1. & גלגל à סגלגל Ezechielis 1.

Quintò, terminationis varia mutatione, vt כְּתַבְתְּ ab Heb. כָּתַבְתָּ, &c.
Sic Syrum כְּתַבִי à Chald. כְּתָבָא, &c. vt ex sequentibus satis liquebit.

DE DISTRIBVTIONE dictionum.

Dictiones omnes vtraque lingua, sicut & Hebræa, in tres veluti classes distribuit, in verbum, quod & participium comprehendit: in nomen, quod & pronomen complectitur: & in מִלָּה. sub qua quicquid non flectitur, continetur: vt sunt aduerbia, coniunctiones & præpositiones.

DE I CLASSE DICTIONUM.

DE VERBIS.

Omnia verba tã apud Syros quàm Chaldæos sunt vel perfecta vel imperfecta.

Perfecta, vel trium vel plurium literarum radicalium.

Imperfecta, rursus aut defectiua, aut quiescentia, aut mixta ex vtrisque.

Defectiua, vel in principio vel in medio deficiunt.

Quiescentia, vel in principio, vel in medio, vel in fine, vel in principio & fine simul, vel denique in medio & fine simul, quiescunt.

Mixta, ex deficientibus in principio & quiescẽtibus in fine.

DE ACCIDENTIBVS.

De verbi accidentibus, vt modis, personis, numeris, tẽporibus, quia eadem sunt quæ Hebræis, atque in his inflectendis eundem ordinem seruant, nihil hîc seorsim dicimus, sed ad coniugationem, in qua aliqua est varietas, descendimus.

DE CONIVGATIONE.

Coniugationes vtrique idiomati non plures sunt quàm tres: quarum prima dicitur Kal, id est leuis: secunda & tertia Cabed, id est Grauis, eo quòd illa puncto dagesch, hæc literæ adiectione grauetur. ideóque illa בנין הדגוש, id est, Coniugatio insignita dagesch: hæc verò בִּנְיָן הַנּוֹסָף, id est coniugatio aucta, vocatur. habéntque hæ tres cõiugationes singulæ suas passiuas voces, vt in singularum inflexione apparebit.

Vtemur autem pro omnium coniugationum paradigmate eodem verbo quo in prima coniugatione vtimur: licet in omnibus coniugationibus vsitatum non sit: idque, perspicuitatis & iuuandæ memoriæ causa.

DE VERBIS PERFECTIS TRIUM LITERARUM RADICALIUM.

CONIVGATIO PRIMA.

In hac coniugatione vox tertiæ personæ, sin-

gularis, masculini præteriti (quæ totius verbi radix est, ac ideo primum locum meritò obtinet) trifariam Chaldaicè, Hebræorum more, formatur: subiectis videlicet punctis scheua & patach, vt כְּתַב : aut scheua & zere siue chirik, vt כְּתֵב siue כְּתִב, aut scheua & cholē siue schurek vt כְּתֹוב vel כְּתוּב.

Syriacè autem tertiam illam formam vsurpatam non legi.

Formatur verò ab hac persona totum verbum adiectione literarum & vocalium, ea ratione quæ sequitur.

Præteritum actiuum K A L.

Sing.masc.

3 כְּתַב
2 כְּתַבְתְּ. paraphr. כְּתַבְתָּא.
1 כִּתְבֵת. paraphr. כְּתָבִית. Syrè כָּתְבֵת.

Plurale.

3 כְּתַבוּ
2 כְּתַבְתּוּן
1 כְּתַבְנָא. Syrè כְּתַבְן.

Sing.fœm.

3 כִּתְבַת. Syrè כֶּתְבַת. paraphr. כְּתָבַת.
2 כְּתַבְתְּ. Syrè כְּתַבְתִּי.
1 כִּתְבֵת. paraphr. כְּתָבִית. Syrè כָּתְבֵת.

Plural.

3 כְּתָבָא. Syrè כְּתַבִי או כְּתַבַי, vel כְּתַבְיָן. vel כְּתַבָן.
2 כְּתַבְתֵּן
1 כְּתַבְנָא. Syrè כְּתַבְן.

Quæ secundæ formæ radicem habent, in quibusdam personis nonnunquam zere vel chirik resumunt, vt פְּעָלוּ טְלֵמִי עֲבֵדָן, דְּחֵלוּ. Quorum verò radix tertiæ formæ est, secundum primam formam flectuntur.

Etsi autem promiscuè sæpe hoc præteritum vsurpetur pro omnibus præteritis, hoc est pro imperfecto, perfecto, & plusquamperfecto, nonnunquam tamen Syri ac etiam Chaldæi præteritum imperfectum circumloquuntur per participium præsens verbi, quo vtendum est, substantiuo verbo præterito præpositum, vt כָּתֵב הֲוָא Scribēs erat, pro Scribebat. Quū verò Syris plusquamperfectum exprimendum est, plerunque tam verbum quo vtendum est, quàm substantiuum illi subiunctum, in præterito vsurpant: vt, הֵימִנוּ הֲווֹ Crediderunt fuerunt, pro Crediderant.

Participium I.

Sing.masc.

כָּתֵב: vel כָּתַב, præsertim si verbum fuerit neutrum.

Plur.

כָּתְבִין, vel כָּתְבִין: vel כָּתְבִין, si veniat à singulari כָּתַב. Syri interdum pro בין habent בָא vt pro כָּתְבִין, כָּתְבָא, passim in plurali participio & nomine.

Sing.fœm.

כָּתְבָא, vel כָּתְבָא, vel כָּתְבָא.

Plur.

כָּתְבָן, vel כָּתְבָן, vel כָּתְבָן.

Quorum tertia radicalis est gutturalis aut resch, loco zere, secundæ radicali subiiciunt patach vt, שָׁמַע, אָמַר.

In illis vocibus participii quæ sub secunda radicali habent scheua, interdum præcedens kametz tam Syris quàm Chaldæis in patach mutatur, vt חַשְׁחִין Danielis 5. pro חָשְׁחִין, & רַמְכָא Luc. 8. pro רָמְכָא.

Participium 2. Peil.

Masc.

כְּתִיב

Plural.

כְּתִיבִין

Fœm.

כְּתִיבָא

Plur.

כְּתִיבָן

Hoc Participium significatione Paul Hebræo respondet, sicut præcedens Hebræo Poel.

Multa reperiuntur, præsertim in Syra lingua, patach in principio loco scheua habere, vt יַלִּיף 2. Timoth. 2. חַהִיר Act. 3, חַוִּירִין Act. 2. Sed ea nomina potius verbalia quàm participia esse, ac ideo patach in eis propriam esse vocalem, dixerim.

Infinitiuus.

מִכְתַּב, & מִכְתּוֹב à tertia forma radicis, vt מִשְׁווֹג Iob. 29. Syr. מֶכְתַּב. Reperitur etiā infinitiuus interdū tam Syrè quàm Chaldaicè sine מ præfixo, vt הֲלָכָא Hoseæ 12. & שְׁמָעָא Matth. 13.

Sed & hæc duo verba, videlicet בְּנָא & הֲוָא Chaldæis communiter infinitiuum sine מ præfixo formant hoc modo, מֶהֱוָא מִבְנָא pro הֲוָא בְּנָא. Syri verò etiam in his verbis מ adhibent, & infinitiuum in kametz terminant, vt מִבְנָא מֶהֱוָא.

Infinitiuo literæ בכלם præfixæ ipsum sæpe in gerundium mutant: sed obseruandum מ ei nunquā solam præfigi, sed semper cum litera Lamed, ad vitandam κακοφωνίαν, quæ ex concursu duarū literarum מ nasceretur כְּמִכְתַּב לְמִכְתַּב & בְּמִכְתַּב מִלְּמִכְתַּב. Quanquā Syri nunquam suis infinitiuis vllam ex his literis præter Lamed præfigant.

Imperatiuus.

Sing.masc.

כְּתֻב

Plur.

כְּתֻבוּ

Fœm.

כְּתֻבִי

Plur.

כְּתֻבָנָא Syrè .כְּתֻבֵין

Reperitur quidem singularis mascul.etiam in patach aut zere aut chirik terminatus,vt,כְּתִב כְּתֵב, כְּתַב: sed quia frequentior est terminatio in kibbutz,ideo eam paradigmatis loco proposuimus. Nam quæ desinit in patach,peculiaris est verborum,quorum secunda aut tertia radicalis est gutturalis aut resch : reliquæ verò terminationes paucorum verborum sunt.

Atque eadem etiam est ratio in futuro,quòd ab imperatiuo formari soleat.

Futurum.

Masc.sing.

אֶכְתֻּב
2 .תִּכְתֻּב Syrè תֶּכְתּוּב, & sic in cæteris.
3 יִכְתֻּב

Plur.

1 נִכְתֻּב
2 תִּכְתְּבוּן
3 יִכְתְּבוּן

Fœm.

2 תִּכְתְּבִין
3 .תִּכְתֻּב Syrè תִּכְתְּבִי

Plur.

2 תִּכְתְּבָן
3 יִכְתְּבָן

Qualem in hoc futuro Syram terminationẽ vides tertiæ personæ singularis fœmininæ, talem in eadem persona semper reperies in omnibus coniugationibus verborum cuiuscũque ordinis, paucis exceptis, in quibus Syri Chaldæam formam vsurpant.

Præteritum paßiuum K A L. Ithpeal.

Pasiiuum hoc, sicut & reliquarum coniugationum, tam Syri quàm Chaldæi, aleph & thau radicalibus præfixis, ab actiuo præterito formãt. Hoc autem Syri à Chaldæis differunt, quòd segol literæ א subiiciunt, Chaldæi verò chirik. Differũt præterea in eo quòd hac tantùm ratione pasiiuum suum formant: Chaldæi verò alia quoque ratione præteritum hoc interdum inflectunt, vt in paradigmate apparebit. Differunt denique & in formatione infinitiui,quò d Syri מ præponunt, Chaldæi verò minimè.

Quòd si verbum ab vna ex his literis, zain, samech, tzade, schin incipiat, thau formatiua, Hebræorum more, trãsponitur & mutatur: si verò incipiat à daleth, teth aut thau, formatiuum thau(ad declinandam κακοφωνίαν)abiicitur, & per dagesch suppletur.

Masc. sing.

3 .אִתְכְּתַב Syrè אֶתְכְּתַב, & sic in reliquis.
2 .אִתְכְּתַבְתְּ paraphr. אִתְכְּתַבְתָּא
1 אִתְכְּתֵבֵת vel .אִתְכַּתְבֵת paraphr. אִתְכְּתַבִית

Plur.

3 אִתְכְּתַבוּ & אִתְכְּתִיבוּ
2 אִתְכְּתַבְתּוּן & אִתְכְּתַבְתּוּן
1 .אִתְכְּתַבְנָא Syrè אֶתְכְּתַבְן vt אֶתְקְבַרְן Rom.6.

Fœm.

3 אִתְכְּתֵבַת
2 אִתְכְּתַבְתְּ Syrè אֶתְכְּתַבְתִּי

Plur.

3 .אִתְכְּתַבָא Syrè אֶתְכְּתַבָי vel אֶתְכְּתָבִי
2 אִתְכְּתַבְתֵּן

Alia præteriti forma Chaldæis propria à secundo participio actiua vocis deriuata.

Masc.sing.

3 כְּתִיב
2 .כְּתִיבַת paraphr. כְּתִיבְתָא
1 .כְּתִיבֵת paraphr. כְּתִיבִית

Plur.

3 כְּתִיבוּ
2 כְּתִיבְתּוּן
1 כְּתִיבְנָא

Fœm.

3 כְּתִיבַת
2 כְּתִיבְתְּ

Plur.

3 כְּתִיבָא
2 כְּתִיבְתֵּן

Participium.

Huius participii, sicut & sequentium coniugationum, etiam in actiuo, formatiua litera est מ præfixa : qua accedente, א prior ex pasiiui formatiuis, compendii causa, abiicitur, & eius vocalis ad מ trãsfertur : quod etiam in futuris fit propter accesionem literarum איתן.

Masc.sing.

.מִתְכְּתֵב Syrè מֶתְכְּתֵב, &c.

Plur.

מִתְכַּתְבִין

Fœm.

מִתְכַּתְבָא

Plur.

מִתְכַּתְבָן

Infinitiuus.

מִתְכַּתָבָא & אִתְכַּתָבָא Chaldæis rarius, Syris frequẽtius: frequentissimè autem מֶתְכְּתָבוּ.

לְמֶתְכְּתָבוּ. Syrè לְאִתְכְּתָבָא, כְּאִתְכְּתָבָא, כְּאִתְכַּתָבָא, &c.

Imperatiuus.

In omni imperatiuo passiuo, cuiuscunque cõiugationis aut ordinis sit, tam Chaldæis quàm Syris literæ א propria vocalis est segol.

Masc.

אֶתְכְּתֵב

אֶתְכְּתַבוּ

Fœm.

אֶתְכְּתַבִי

אֶתְכְּתַבִין. Syrè אֶתְכְּתַבְנָא.

Futurum.

Masc. sing.

1 אֶתְכְּתֵב

2 תִּתְכְּתֵב. Syrè תֶתְכְּתֵב, &c.

3 יִתְכְּתֵב

Plur.

1 נִתְכְּתֵב

2 תִּתְכַּתְבוּן

3 יִתְכַּתְבוּן

Fœm. sing.

2 תִּתְכַּתְבִין

3 תִּתְכְּתֵב. Syrè תֶתְכַּתְבִי

Plur.

2 תִּתְכַּתְבָן

3 יִתְכַּתְבָן

DE SECVNDA CONiugatione.

PAEL.

TRiplici ratione hanc coniugationem tam Syri quàm Chaldæi formãt. Primò, Hebræorum communi more, cum breui vocali sub prima radicali, & dagesch in secunda. quod tamen sæpe (præsertim autem præsente scheua) omittitur. Secundò, contracta vocali breui & dagesch in longam, (etiam in verbis quorum secũda nec gutturalis est nec resch) quæ communiter quidem Chaldæis est cholem, in duobus verò verbis שֵׁיזִב & שֵׁיצִי est zere. quod & Hebræi faciunt in verbo הֵחֵל. Differunt autem hîc Syri à Chaldæis, quòd, quia carent cholẽ, ipsum in patach & scheua sub iod vel vau per epenthesin interposito, resoluunt, vt pro סוֹבֵר dicant סַיְבַר, & pro גּוֹזֵל גַּוְזַל. Tertiò, iod vel aleph ad tertiam radicalem loco dagesch adiecto, aut aliqua ex radicalibus in cõpensationem eius geminata, vt שַׁלְחִי à שְׁלַח, & תַּרְסָא à תרס, & שַׁלְשֵׁל à שלש. quod & Hebræi nõnunquam faciunt, vt apparet in verbis אֻמְלַל, תַחְרֶה, הִשְׁתַּחֲוָה, &c.

Præteritum.

Masc. sing.

3 כַּתֵּב

2 כַּתֵּבְתְּ. paraphr. כַּתֵּבְתָּא

1 כַּתֵּבֵת. paraphr. כַּתְּבִית

Plur.

3 כַּתִּבוּ

2 כַּתֵּבְתּוּן

1 כַּתֵּבְנָא Syrè כַּתֵּבַן

Fœm.

3 כַּתְּבַת vel כַּתֵּבַת

2 כַּתֵּבְתְּ. Syrè כַּתֵּבְתִּי

Plur.

3 כַּתֵּבָא. Syrè כַּתְּבִי vel בִּי

2 כַּתֵּבְתֵּן vel כַּתֵּבְתֵּן

Participium prius.

Masc.

מְכַתֵּב

מְכַתְּבִין

Fœm.

מְכַתְּבָא

מְכַתְּבָן

Quòd si tertia sit gutturalis, aut resch, secunda pro zere assumit patach, nec forma à sequẽti participio differt.

Participium posterius.

Masc.

מְכַתַּב

מְכַתְּבִין

Fœm.

מְכַתְּבָא

מְכַתְּבָן

Infinitiuus.

כַּתָּבָא. Syrè מְכַתָּבוּ & מְכַתְּבוּ.

paraphr. interdum habent מְכַתְּבָא, vt מְעַכְּבָא, Iob. 24.

בְּכַתָּבָא, כְּכַתָּבָא, לְכַתָּבָא, vt לְכַסָּנָא. Iob 6.

Syrè לְמִכְתְּבוּ,vt לְמַמָּלָלוּ,1.Cor.14.
& לְמִכְתְּבַן,vt לְמִפְקְּרוּ.Matth.11.

Imperatiuus.

Masc.

כְּתַב
כְּתֻבוּ

Fœm.

כְּתֻבִי
כְּתֻבְנָא Syrè כְּתֻבֵין

Futurum.

Masc.

1 אֶכְתַּב
2 תִּכְתַּב
3 יִכְתַּב

Plural.

1 נִכְתַּב
2 תִּכְתְּבוּן
3 יִכְתְּבוּן

Fœm.

2 תִּכְתְּבִין
3 תִּכְתַּב. Syrè תִּכְתְּבִי.

Plur.

2 תִּכְתְּבָן
3 יִכְתְּבָן

Paßiuum, Ithpael.

Hoc paßiuum, quia secundam radicalem habet dagesch affectam, ideo primæ subiectum vbique habet patach, sicut & eius actiuum, atque in hoc à paßiuo Kal differt, quod illud (quia dagesch in secunda non requirit) primæ radicali scheua subiectum habet, quod dagesch sequi non patitur.

Præteritum.

Masc.

3 אִתְכַּתַּב. Syrè אֶתְכַּתַּב.
2 אִתְכַּתַּבְתְּ. paraphr. אִתְכַּתַּבְתָּא.
1 אִתְכַּתְּבֵת. paraphr. אִתְכַּתַּבִית.

Plur.

3 אִתְכַּתַּבוּ
2 אִתְכַּתַּבְתּוּן
1 אִתְכַּתַּבְנָא. Syrè אֶתְכַּתַּבַן.

Fœm.

3 אִתְכַּתְּבַת,vel אִתְכַּתְּבַת.
2 אִתְכַּתַּבְתְּ. Syrè אֶתְכַּתַּבְתִּי.

Plur.

3 אִתְכַּתַּבָא. Syrè אֶתְכַּתַּבִי,vel אֶתְכַּתַּבֵי.
2 אִתְכַּתַּבְתֵּן

Participium.

Masc.

מִתְכַּתַּב. Syrè מֶתְכַּתַּב,&c.

מִתְכַּתְּבִין

Fœm.

מִתְכַּתְּבָא
מִתְכַּתְּבָן

Infinitiuus.

אִתְכַּתָּבָא. Syrè מֶתְכַּתְּבוּ.
מִלְאִתְכַּתָּבָא,לְאִתְכַּתָּבָא,כְּאִתְכַּתָּבָא,בְּאִתְכַּתָּבָא.
Syrè לְמִתְכַּתְּבוּ.

Imperatiuus.

Masc.

אִתְכַּתַּב
אִתְכַּתַּבוּ

Fœm.

אִתְכַּתַּבִי
אִתְכַּתַּבְנָא. Syrè אֶתְכַּתַּבֵין.

Futurum.

Sing.masc.

1 אֶתְכַּתַּב
2 תִּתְכַּתַּב. Syrè תֶּתְכַּתַּב.
3 יִתְכַּתַּב

Plur.

1 נִתְכַּתַּב
2 תִּתְכַּתְּבוּן
3 יִתְכַּתְּבוּן

Fœm.

2 תִּתְכַּתְּבִין
3 תִּתְכַּתַּב. Syrè תֶּתְכַּתְּבִי.

Plurale.

2 תִּתְכַּתְּבָן
3 יִתְכַּתְּבָן

DE TERTIA CONIUGATIONE.

APHEL.

HAEC coniugatio Chaldæis interdũ litera ה, frequentißimè autẽ litera א radicalibus, cũ patach præfixa, formatur: quanuis Syri literam ה hîc non vsurpent, præterquam in verbo הֵימִן,Credidit.

Præteritum.

Sing.masc.

3 אַכְתֵּב
2 אַכְתֵּבְתְּ. paraphr. אַכְתֵּבְתָּא.
1 אַכְתְּבֵת. paraphr. אַכְתֵּבִית.

Plur.

3 אַכְתִּבוּ
2 אַכְתֵּבְתּוּן
1 אַכְתֵּבְנָא. Syrè אַכְתִּבַן

Fœm.

3 אַכְתְּבַת
2 אַכְתְּבְתְּ. Syrè אַכְתְּבְתִּי.

Plur.

3 אַכְתְּבָא. Syrè אַכְתְּבַי.
2 אַכְתְּבְתֵּן

Participium prius.

Quia accesſione מ participia formantur, א vel ה formatiuum coniugationis, aſſumpta eius vocali, pellit. fit tamen interdum vt Chaldæi coniugationis formatiuam retineant, etiam vbi formatur alicuius literæ accesſione, & tūc relinquitur formatiuæ coniugationis propria vocalis, ac literæ quæ accesſit, ſubiicitur ſcheua, vt מְהַקְרֵב pro מַקְרֵב, מְהַחְצְפָא, pro מַחְצְפָא, יְהַשְׁפִּיל, pro יַשְׁפִּיל. Quod & Hebræis, in habentibus iod primam radicalem, nonnunquam vſuuenit.

Maſc.

מַכְתֵּב
מַכְתְּבִין

Fœm.

מַכְתְּבָא
מַכְתְּבָן

Participium poſterius.

Maſc.

מַכְתַּב vt מְשַׁלַּם Luc. 4. 6
מַכְתְּבִין

Fœm.

מַכְתְּבָא
מַכְתְּבָן

Infinitiuus.

אַכְתָּבָא. Syrè מַכְתָּבוּ.
לְמַכְתָּבוּ. מִלְּאַכְתָּבָא, לְאַכְתָּבָא, כְּאַכְתָּבָא, בְּאַכְתָּבָא. Syrè לְמַכְתָּבוּ.

Imperatiuus.

Maſc.

אַכְתֵּב
אַכְתִּבוּ

Fœm.

אַכְתִּבִי
אַכְתִּבְנָא. Syrè אַכְתִּבִין.

Futurum.

Maſc. ſing.

1 אֲכְתֵּב vel אַכְתֵּב &c.
2 תַּכְתֵּב
3 יַכְתֵּב

Plur.

1 נַכְתֵּב
2 תַּכְתְּבוּן
3 יַכְתְּבוּן

Fœm.

2 תַּכְתְּבִין
3 תַּכְתֵּב
3 תַּכְתֵּב. Syrè תַּכְתְּבִי.

Plur.

2 תַּכְתְּבָן
3 יַכְתְּבָן

Paſsiuum.

Huius coniugationis paſsiuum in raro ādmodum vſu eſt, atque Syris prorſus incognitū, prætérquam in duobus ordinibus, videlicet in quieſcente in iod prima radicali, & in quieſcente in media. Quin & Chaldæi illud non habent, niſi ab Hebræis mutuatum: ſicut ex paucis illis exemplis, quæ in Daniele & Ezra leguntur, colligitur. Formant igitur hoc Paſsiuum ex Hebræo Hophal mutato (pro eorum cōſuetudine) ה in א, imò etiam ה interdum reſeruato, hac ratione.

Præteritum.

Maſc. ſing.

3 אֻכְתַּב, vel הֻכְתַּב
2 אֻכְתַּבְתְּ
1 אֻכְתְּבֵת, vel vt Daniel 4. הָתְקְנַת

Plur.

3 אֻכְתַּבוּ
2 אֻכְתַּבְתּוּן
1 אֻכְתַּבְנָא

Fœm.

3 אֻכְתְּבַת
2 אֻכְתַּבְתְּ

Plur.

3 אֻכְתַּבָא
2 אֻכְתַּבְתֵּן

Participio & Imperatiuo caret, ſicut & Hebræis.

Infinitiuus.

בְּאֻכְתָּבָא, אֻכְתָּבָא, &c.

Futurum.

Maſc. ſing.

1 אֻכְתַּב
2 תֻּכְתַּב
3 יֻכְתַּב

Plur.

1 נֻכְתַּב
2 תֻּכְתְּבוּן
3 יֻכְתְּבוּן

Fœm.

2 תֻּכְתְּבִין
3 תֻּכְתַּב

Plur.

2 תְּכְתְּבָן

3 יִכְתְּבָן

Hactenus de verbis perfectis trium literarum radicalium.

DE VERBIS PERFECTIS plurium quàm trium literarum radicalium.

VErba quæ pluribus quàm tribus literis constant, duplicia sunt: quædam propriè, quædam impropriè sic dicta.

Propriè sic dicuntur quæ prima sua origine pluribus quàm tribus radicalibus constant, de quibus hîc præcipuè agimus: ideóque eorum paradigma, ad quod & reliqua formari possunt, proposuimus.

Impropriè autem, quæ prima quidem origine tribus tantùm radicalibus constant: quia verò vel per prothesin vel epenthesin, vel paragogen, vel denique vnius aut duarum literarum geminationem, trium literarum numerum excedũt, pluriũ quàm triũ radicaliũ esse à nonnullis existimãtur. Nos autẽ (quia epenthesis & paragoges suprà in coniugatione secũda, geminationis verò, partim ibidẽ, partim in eadẽ cõiugatione quiescẽtiũ in medio rationẽ demonstrauimus) de iis hîc, vt alieno loco, plura dicere supersedemus.

Ad prothesin verò quod attinet, ea tribus de causis adhiberi solet: videlicet, Vel ad concinniorem reddendam lectionem: éstque tunc literæ א tantùm, vt אֵשֶׁת, Genes. 24 אֶשְׁתּוֹ Matth. 26, אֶשְׁתִּי, Luc. 12. cuius ratio in ordine quiescentiũ in fine, planius explicatur. Vel ad verbi deriuationẽ indicandã: éstque harum tantùm literarũ האמנתי, quibus nomen illud à quo verbum deriuatur formatũ est, vt ת in תַּלְמִיד à תַּלְמֵד deriuato, & in אִתְיַהֵד à יְהוּד deducto. ac מ in מַשְׁכֵּן à משכון. Vel denique ad verborum notiones certis quasi limitibus circumscribẽdas, quod Græcis & Latinis pleræque præpositionum particulæ præstare solent, éstque literæ ש tantùm, & apud Syros nonnunquam literæ ס, eius affinis. vt à חֲלַף Mutauit, שַׁחֲלַף Permutauit: & à יְדַע Nouit, שַׁוְדַע Agnouit: & à קבל, סַקְבֵּל.

Porrò quia tam illa quæ propriè plurium sunt radicalium quàm illa quæ talia per literæ prothesin reddita sunt, in coniugatione tantùm secunda vsitata reperiuntur, eius dũtaxat paradigma proponimus.

Præteritum.

Sing. masc.

3 פַּרְנֵס sic תַּלְמֵד, מַשְׁכֵּן, סַקְבֵּל, &c.

2 פַּרְנֵסְתְּ. paraphr. פַּרְנַסְתָּא.

1 פַּרְנֵסֵת. paraphr. פַּרְנֵסִית.

Plur.

3 פַּרְנֵסוּ

2 פַּרְנֵסְתּוּן

1 פַּרְנֵסְנָא. Syrè פַּרְנֵסַן.

Fœm.

3 פַּרְנֵסַת, vel פַּרְנֶסֶת.

2 פַּרְנֵסְתְּ. Syrè פַּרְנֵסְתִּי.

Plur.

3 פַּרְנֵסָא. Syrè פַּרְנֵסִי.

2 פַּרְנֵסְתֵּן

Participium I.

Masc.

מְפַרְנֵס

מְפַרְנְסִין

Fœm.

מְפַרְנְסָא

מְפַרְנְסָן

Participium II.

Masc.

מְפַרְנַס

מְפַרְנְסִין

Fœm.

מְפַרְנְסָא

מְפַרְנְסָן

Infinitiuus.

פַּרְנָסָא. Syrè מְפַרְנָסוּ.

מִלְפַרְנָסָא, לְפַרְנָסָא, כְּפַרְנָסָא, בְּפַרְנָסָא.

Syrè לַמְפַרְנָסוּ,

In paraphrasibus quoque hic infinitiuus interdum reperitur, Syrorũ more, cum litera מ in principio: at terminatione Hebraica, vt Iob. 6, לַמְמַסְכֵּן

Imperatiuus.

Masc.

פַּרְנֵס

פַּרְנֵסוּ

Fœm.

פַּרְנֵסִי

פַּרְנֵסְנָא. Syrè פַּרְנֵסִין.

Futurum.

Masc. sing.

1 אֲפַרְנֵס

2 תְּפַרְנֵס

3 יְפַרְנֵס

Plur.

1 נְפַרְנֵס

2 תְּפַרְנְסוּן
3 יְפַרְנְסוּן

Fœm.

2 תְּפַרְנְסִין
3 תְּפַרְנֵס. Syrè תְּפַרְנְסִי.

Plur.

2 תְּפַרְנְסָן
3 יְפַרְנְסָן

Præteritum paßiuum.

Sing.masc.

3 אִתְפַּרְנֵס. Syrè אֶתְפַּרְנַס,&c.
2 אִתְפַּרְנַסְתְּ. paraphr. אִתְפַּרְנַסְתָּא.
1 אִתְפַּרְנְסֵת. paraphr. אִתְפַּרְנֵסִית.

Plur.

3 אִתְפַּרְנְסוּ
2 אִתְפַּרְנֵסְתּוּן
1 אִתְפַּרְנַסְנָא. Syrè אִתְפַּרְנַסַן.

Fœm.

3 אִתְפַּרְנְסַת,vel אִתְפַּרְנֶסֶת.
2 אִתְפַּרְנֵסְתְּ. Syrè אִתְפַּרְנַסְתִּי.

Plur.

3 אִתְפַּרְנְסָא. Syrè אִתְפַּרְנַסִי.
2 אִתְפַּרְנֵסְתֵּן

Participium.

Masc.

מִתְפַּרְנֵס Syrè מְתְפַּרְנַס,&c.
מִתְפַּרְנְסִין

Fœm.

מִתְפַּרְנְסָא
מִתְפַּרְנְסָן

Infinitiuus.

אִתְפַּרְנָסָא. Syrè מִתְפַּרְנָסוּ.
לְאִתְפַּרְנָסָא,כְּאִתְפַּרְנָסָא,בְּאִתְפַּרְנָסָא.
Syrè לְמֶתְקַרְנָסוּ.

Imperatiuus.

Masc.

אֶתְפַּרְנֵס
אֶתְפַּרְנֵסוּ

Fœm.

אֶתְפַּרְנֵסִי
אֶתְפַּרְנֵסְנָא. Syrè אֶתְפַּרְנֵסִין.

Futurum.

Masc.sing.

1 אֶתְפַּרְנֵס
2 תִּתְפַּרְנֵס. Syrè תֶּתְפַּרְנֵס,&c.
3 יִתְפַּרְנֵס

Plur.

1 נִתְפַּרְנֵס
2 תִּתְפַּרְנְסוּן
3 יִתְפַּרְנְסוּן

Fœm.

2 תִּתְפַּרְנְסִין
3 תִּתְפַּרְנֵס. Syrè תֶּתְפַּרְנְסִי.

Plur.

2 תִּתְפַּרְנְסָן
3 יִתְפַּרְנְסָן

Hæc coniugatio in his verbis dagesch coniugationis (quod penultimæ literæ inserendum erat) retinere non potest, eo quòd præcedenti literæ subiectum sit scheua, quod dagesch forte post se non patitur.

Hactenus de verbis perfectis, nunc de imperfectis.

DE DEFECTIVIS in principio.

Hvius ordinis sunt verba quæ nun primam radicalem habent, & præterea quædã quorum prima radicalis est iod, dum videlicet illam per vocalem longam in litera præcedente, (vt in quiescentibus fieri solet) non compensant, sed vel per dagesch in litera sequenti, vel per mutationem iod in nun, vt in sequenti paradigmate apparebit.

Coniugatio actiua *K A L.*

Præteritum.

Masc.sing.

3 יְדַע,נְפַק
2 יְדַעְתְּ,נְפַקְתְּ. paraphr. תָּא.
1 יְדַעֵת,נִפְקֵת. paraphr. נְפַקִית,&c.

Plur.

3 יְדַעוּ,נְפַקוּ,vel נְפַקוּ,&c.vel נִפְקוּ,&c.
2 יְדַעְתּוּן,נְפַקְתּוּן,vel נְפֶקְתּוּן,&c.
1 יְדַעְנָא,נְפַקְנָא. Syrè יְדַעַן,נְפַקַן.

Fœm.

3 יְדַעַת,נִפְקַת
2 יְדַעְתְּ,נְפַקְתְּ. Syrè יְדַעְתִּי,נְפַקְתִּי.

Plurale.

3 יְדַעָא,נְפַקָא. Syrè יְדַעִי,נְפַקִי.
2 יְדַעְתֵּן,נְפַקְתֵּן

Participium I.

Masc.

יָדַע,נָפֵק
יָדְעִין,נָפְקִין

Fœm.

יָדְעָא,נָפְקָא
יָדְעָן,נָפְקָן

Participium II.

Masc.

יְדִיעַ,נְפִיק. Syrè יְדִיעַ.

יְדִיעִין,נְפִיקִין. Syrè יְדִיעִין.

Fœm.

יְדִיעָא,נְפִיקָא. Syrè יְדִיעָא.

יְדִיעָן,נְפִיקָן. Syrè יְדִיעָן.

Infinitiuus.

מִנְדַע,& מִדַּע,מִפַּק, ac interdum cum paragoge א,מִנְדְּעָא,מִפְּקָא.

Syrè מֶפַּק,&c.

בְּמִנְדַע,בְּמִפַּק,

מִלְמִנְדַע,מִלְמִפַּק,לְמִנְדַע,לְמִפַּק,כְּמִנְדַע,כְּמִפַּק.

Syrè לְמֶדַע,לְמֶפַּק.

Imperatiuus.

Masc.

דַע.נְסַב à סַב & נְטַר à טַר vt פַּק,vel פּוּק,

דַּעוּ.Luc.9.נְפַץ à פְּצוּ vt

פַּקוּ,vt טַרוּ. Syrè etiam פְּקוּ,vel פְּקוּ

Fœm.

דַעִי,טַרִי vt,פַּקִי vel,פְּקִי.

פַּקְנָא.vel,פְּקַנָא. Syrè פַּקִין.

דַעְנָא. Syrè דַעִין.

Futurum.

Masc.

1 אֶנְדַע & אֶדַע,אֶפַּק. Syrè etiam אֶפּוּק.

2 תִנְדַע,& תִדַע,תִפַּק. Syrè תֶדַע תֶפּוּק,&c.

3 יִדַע,יִפַּק.

Plur.

1 נִדַע,נִפַּק

2 תִדְעוּן,תִפְקוּן

3 יִדְעוּן,יִפְּקוּן

Fœm.

2 תִדְעִין,תִפְּקִין

3 תִדַע,תִפַּק. Syrè תֶדַעִי,תֶפּוּקִי.

Plur.

2 תִדְעָן,תִפְּקָן

3 יִדְעָן,יִפְּקָן

Secunda radicalis suam vocalem in futuro vt in imperatiuo variat.

Paßiuum KAL.

Hoc pasiuum perfectorum more communiter inflectitur, seruatis omnibus radicalibus: interdum tamen (etsi admodum rarò) prima radicalis excidit, ita vt nulla ratione suppleatur, exemplum habes Isaiæ 14 in אִתַּחַת,pro אִתְנְחַת.Syri incipientia à iod in hoc pasiuo interdum vt defectiua reliqua perfectè, interdum verò quiescentium more inflectunt. quod similiter & in Aphel, tam actiuo quàm pasiuo, vnà cum Chaldæis perpetuò obseruant. Et in incipientibus à iod Syri ex gemino scheua chirik conflant, post quod quiescit iod. Nos, omissa inflexione perfecta, imperfectam subiicimus.

Præteritum.

Masc. sing.

3 אִתִידַע,אִתְפַּק

2 אִתִידַעְתְּ,אִתְפַּקְתְּ

1 אִתִידְעֵת,אִתְפְּקֵת

Plur.

3 אִתִידַעוּ,אִתְפַּקוּ

2 אִתִידַעְתוּן,אִתְפַּקְתוּן

1 אִתִידַעְנָא,אִתְפַּקְנָא. Syrè אִתִידַעְן,אִתְפַּקְן.

Fœm.

3 אִתִידַעַת,אִתְפַּקַת

2 אִתִידַעְתְּ,אִתְפַּקְתְּ. Syrè אִתִידַעְתִּי,אִתְפַּקְתִּי.

Plur.

3 אִתִידַעָא,אִתְפַּקָא. Syrè אִתִידַעִי,אִתְפַּקִי.

2 אִתִידַעְתֵּן,אִתְפַּקְתֵּן

Participium.

Masc.

מִתִידַע,מִתְפַּק

מִתִידְעִין,מִתְפְּקִין

Fœm.

מִתִידְעָא,מִתְפְּקָא

מִתִידְעָן,מִתְפְּקָן

Infinitiuus.

אִתְפַּקָא. Syrè מֶתִידָעוּ,מֶתְפָּקוּ.

מִלְאִתְפַּקָא,לְאִתְפַּקָא,כְּאִתְפַּקָא,בְּאִתְפַּקָא.

Syrè לְמֶתִידָעוּ,לְמֶתְפָּקוּ.

Imperatiuus.

Masc.

אִתִידַע,אִתְפַּק

אִתִידַעוּ,אִתְפַּקוּ

Fœm.

אִתִידַעִי,אִתְפַּקִי

אִתִידַעְנָא,אִתְפַּקְנָא. Syrè אִתִידַעִין,אִתְפַּקִין.

Futurum.

Sing. masc.

1 אִתִידַע,אִתְפַּק

2 תִתִידַע,תִתְפַּק

3 יִתִידַע,יִתְפַּק

Plur.

1 נִתִידַע,נִתְפַּק

2 תִתִידְעוּן,תִתְפְּקוּן

3 יתידעון יתפקון

Fœm.

2 תתידעין תתפקין

3 תתפק. Syrè תתידעי תתפקי.

Plur.

תתידען תתפקן

יתידען יתפקן

Secunda radicalis (vt in actiua dictum est) vocalem suam variat.

CONIVGATIO II.

PAEL.

Hic ordo (sicut & quiescentium) in principio in hac coniugatione perfectorum ordinem imitatur, vt secundæ radicali dagesch coniugationis inseri posit. quare paradigma subiicere necesse non est.

CONIVGATIO III.

APHEL.

Defectiua in Iod in hac coniugatione quiescentia sunt.

Præteritum.

Masc, sing.

3 אפק

2 אפקת

1 אפקת

Plural.

3 אפקו, vel אפקו

2 אפקתון

1 אפקנא. Syrè אפקן. Matth. 7.

Fœm.

3 אפקת, vel אפקת

2 אפקת. Syrè אפקתי.

Plur.

3 אפקא. Syrè אפקי, vel אפקי.

2 אפקתן

Participium I.

Masc.

מפק, vel מפק

מפקין

Fœm.

מפקא

מפקן

Participium 2.

Masc.

מפק

מפקין

Fœm.

מפקא

מפקן

Infinitiuus.

אפקא. Syrè מפקו.

מלאפקא, לאפקא, כאפקא באפקא.

Syrè למפקו. Matth. 7.

Imperatiuus.

Masc.

אפק

אפקו

Fœm.

אפקי

אפקנא. Syrè אפקין.

Futurum.

Masc.

1 אפק

2 תפק

3 יפק

Plur.

1 נפק

2 תפקון

3 יפקון

Fœm.

2 תפקין

3 תפק. Syrè תפקי, vel תפקי. Heb. 6.

Plur.

2 תפקן

3 יפקן

Obseruandum, Syros interdum (quãuis rarò) in verbis quorum media non recipit dagesch, א assumere loco dagesch, quæ post literas אית״ן collocata quiescit, vt à נחת, תאחת. Act. 23.

De pasiuo vide in hac coniugatione verbi perfecti.

DE DEFECTIVIS in medio.

HVius ordinis sunt quæ duas posteriores radicales similes habent, vulgò geminata dicta, quarum primam (κακοφωνίας vitandæ gratia) quæ ex concursu similium literarum nasceretur, abiiciunt: eamque interdum literæ sequenti insito dagesch, interdum verò præcedẽtis vocalis incremento supplent. quo fit vt nonnunquam hic ordo cum quiescente in medio (quod ad formam attinet) commisceatur: sicut & eandem ob causam præcedens ordo cum quiescentibus in principio, commiscetur. Nos in דקק propriã huic ordini formam subiungimus, additis tamen

interdum exemplis, in quibus cum ordine quiescente in medio, commiscetur.

CONIVGATIO *KAL*.

Præteritum.

Sing. masc.

3 דַּק
2 דַּקְתָּ. paraphr. דַּקְתָּא.
1 דַּקְתִּ, reperitur etiam Syrè דְּקֵת, vt רְגֵגַת, Act. 20.

Plur.

3 דַּקּוּ
2 דַּקְתּוּן
1 דַּקְנָא. Syrè דַּקְּן.

Fœm.

3 דַּקַּת
2 דַּקְתְּ. Syrè דַּקְתִּי.

Plur.

3 דַּקָּא. Syrè דַּקִּי, vt כַּפִּי, Luc 24.
2 דַּקְתֵּן

Participium I.

Masc.

דָּק
דָּקִּין

Fœm.

דָּקָּא
דָּקָּן

Kametz primæ literæ, præter communes linguæ canones, etiamsi accentu nō fulciatur ante dagesch, lōgum remanet: quia ita primi participii forma requirit, vt mediocriter docto ambiguitatem parere non posit.

Participium II.

Masc.

דְּקִיק
דְּקִיקִין

Fœm.

דְּקִיקָא
דְּקִיקָן

Hoc participium necessariò semper est perfectum: quia si mediam (vt præcedens) amitteret, (quū præcedat scheua) supplere eam per dagesch non posset.

Infinitiuus.

מַדַּק. Syrè מַדַּק.
מִלְמַדַּק, לְמַדַּק, כְּמַדַּק, בְּמַדַּק. Syrè לְמַדַּק.

Imperatiuus.

Masc.

דַּק. Syrè דוּק, vt קוּשׁ, & דַק, vt טַן.

דּוּקוּ. Syrè דּוּקוּ, vt קוּשׁוּ. Matth. 7. & דַּקּוּ, vt טַנּוּ. 1. Corinth. 14.

Fœm.

דּוּקִי Syrè דּוּקִי.
דַּקְנָא, vel דַּקְּנָא. Syrè דּוּקֵין.

Futurum.

Sing. masc.

1 אֵדַּק Syrè אֶדּוּק, vt אֶכּוּף, & אֶדַּק, vt אֶרַג, & ita in reliquis.
2 תֵּדּוּק
3 יֵדּוּק

Plur.

1 נֵדַּק
2 תֵּדְקוּן
3 יֵדְקוּן

Fœm.

2 תֵּדְקִין
3 תֵּדּוּק. Syrè תֵּדּוּקִי.

Plur.

2 תֵּדְקָן
3 יֵדְקָן

Præteritum paßiuum.

Masc. sing.

3 אִתְּדַק. Syrè אֶתְּדַק, &c.
2 אִתְּדַקְתָּ
1 אִתְּדַקְּת

Plur.

3 אִתְּדַקּוּ
2 אִתְּדַקְתּוּן
1 אִתְּדַקְנָא. Syrè אִתְּדַקְּן.

Fœm.

3 אִתְּדַקַּת
2 אִתְּדַקְתְּ. Syrè אִתְּדַקְתִּי.

Plur.

3 אִתְּדַקָּא. Syrè אִתְּדַקִּי, vel אִתְּדַקָּי.
2 אִתְּדַקְתֵּן

Participium.

Masc.

מִתְּדַק. Syrè מֶתְּדַק, &c.
מִתְּדַקִּין

Fœm.

מִתְּדַקָּא
מִתְּדַקָּן

Infinitiuus.

אִתְּדָקָא, vel אִתְּדְּקָא. Syrè מֶתְּדְּקוּ.
מִלְּאִתְּדָקָא, לְאִתְּדָקָא, כְּאִתְּדָקָא, בְּאִתְּדָקָא. Syrè לְמֶתְּדְּקוּ.

Imperatiuus.

Masc.

אִתְּדַק

אִתְרַקוּ

Fœm.

אִתְרַקִי

אִתְרַקְנָא. Syrè אֶתְרַקִין.

Futurum.

Masc.

1 אֶתְרַק

2 תִּתְרַק. Syrè תֶּתְרַק,&c.

3 יִתְרַק

Plur.

1 נִתְרַק

2 תִּתְרַקוּ

3 יִתְרַקוּ

Fœm.

2 תִּתְרַקִין

3 תִּתְרַק. Syrè תִּתְרַקִי.

Plur.

2 תִּתְרַקָן

3 יִתְרַקָן

CONIVGATIO II.

Inflexionem perfectam hîc, vt non necessariã, omittimus, eius autem paradigma (quæ loco dagesch primã duplicat, & ad vitãdam κακοφωνίαν, duabus similibus inserit) subiicimus. Obseruandũ quòd primæ radicali, interdũ chirik, interdũ verò patach tã Chaldæis quàm Syris, subiicitur.

Præteritum.

Masc.

3 דִּקְדֵּק, vel דַּקְדֵּק, vt בַּלְבֵּל, Genes. 11. & גַּרְגֵּר, Act. 8.

2 דִּקְדַּקְתְּ. paraphr. דִּקְדַּקְתָּא.

1 דִּקְדְּקֵת. paraphr. דִּקְדְּקִית.

Plurale.

3 דִּקְדְּקוּ

2 דִּקְדַּקְתּוּן

1 דִּקְדַּקְנָא. Syrè דִּקְדַּקְן.

Fœm.

3 דִּקְדְּקַת

2 דִּקְדַּקְתְּ. Syrè דִּקְדַּקְתִּי.

Plur.

3 דִּקְדְּקָא. Syrè דִּקְדְּקִי, vel דִּקְדַּקִי.

2 דִּקְדַּקְתֵּן

Participium I.

Masc.

מְדַקְדֵּק, vt Iob 9. & מְדַקְדַּק, vt מְבוֹבֵז. Eccles. 3.

מְדַקְדְּקִין

Fœm.

מְדַקְדְּקָא

מְדַקְדְּקָן

Participium 2.

Masc.

מְדַקְדַּק, vt מְטַשְׁטַשׁ. Iob 16, & מְדַקְדַּק vt מְרַשְׁרַשׁ. Esa. 14.

מְדַקְדְּקִין, &c.

Fœm.

מְדַקְדְּקָא, &c.

מְדַקְדְּקָן, &c.

Infinitiuus.

דַּקְדָּקָא. Syrè מְדַקְדָּקוּ.

מִלְּדַקְדָּקָא, לְדַקְדָּקָא, כְּדַקְדָּקָא, בְּדַקְדָּקָא.

Syrè לְמְדַקְדָּקוּ.

Imperatiuus.

Masc.

דַּקְדֵּק, vt עַמְעַם. Esa. 10.

דַּקְדְּקוּ

Fœm.

דַּקְדְּקִי

דַּקְדֵּקְנָא. Syrè דַּקְדַּקִין.

Futurum.

Masc.

1 אֲדַקְדֵּק

2 תְּדַקְדֵּק, vt תְּרַגְרֵג. Iob 14.

3 יְדַקְדֵּק, vt יְרַכְרֵךְ. Psal. 10.

Plur.

1 נְדַקְדֵּק

2 תְּדַקְדְּקוּן

3 יְדַקְדְּקוּן, vt יְמַשְׁמְשׁוּן. Iob 5.

Fœm.

2 תְּדַקְדְּקִין

3 תְּדַקְדֵּק. Syrè תְּדַקְדְּקִי.

Plur.

2 תְּדַקְדְּקָן

3 יְדַקְדְּקָן

Præteritum paßiuum.

Masc. sing.

3 אִתְדַּקְדַּק, vt אִתְחַרְחַר, Psal. 69.

2 אִתְדַּקְדַּקְתְּ. paraphr. אִתְדַּקְדַּקְתָּא.

1 אִתְדַּקְדְּקֵת. paraphr. אִתְדַּקְדְּקִית, vt אִזְדַּלְזְלִית. Iob 39.

Plural.

3 אִתְדַּקְדְּקוּ, vt אִתְגַּלְגְּלוּ, Genes. 4.

2 אִתְדַּקְדַּקְתֵּן

1 אִתְדַּקְדַּקְנָא. Syrè אִתְדַּקְדַּקְן.

Fœm.

3 אִתְדַּקְדְּקַת

2 אִתְדַּקְדַּקְתְּ. Syrè אֶתְדַּקְדַּקְתִּי.

Plur.

3 אֶתְרַקְדְּקִי vel אֶתְרַקְדְּקִי, Syrè אֶתְרַקְדְּקָא.
2 אֶתְרַקְדְּקְתֻּן

Participium.

Masc.

מִתְרַקְדַּק
מִתְרַקְדְּקִין, vt מִתְגַּלְגְּלִין, Iob 29.
& מִתְמַסְמְסִין, Iob 9.

Fœm.

מִתְרַקְדְּקָא, vt מִתְרַגְרְגָא, Prouerb. 12.
מִתְרַקְדְּקָן

Infinitiuus.

אֶתְרַקְדְּקָא. Syrè מְתְרַקְדְּקוּ.
מִלְּאֶתְרַקְדְּקָא, לְאֶתְרַקְדְּקָא, כְּאֶתְרַקְדְּקָא, בְּאֶתְרַקְדְּקָא.
Syrè לְמִתְרַקְדְּקוּ,

Imperatiuus.

Masc.

אֶתְרַקְדַּק
אֶתְרַקְדְּקוּ

Fœm.

אֶתְרַקְדְּקִי
אֶתְרַקְדְּקָנָא. Syrè אֶתְרַקְדְּקִין.

Futurum.

Masc.

1 אֶתְרַקְדַּק
2 תִּתְרַקְדַּק. Syrè תֶּתְרַקְדַּק, &c.
3 יִתְרַקְדַּק, vt יִתְמַקְמַק. Iob 14.

Plur.

1 נִתְרַקְדַּק
2 תִּתְרַקְדְּקוּן
3 יִתְרַקְדְּקוּן.

Fœm.

2 תִּתְרַקְדְּקִין
3 תִּתְרַקְדַּק. Syrè תֶּתְרַקְדְּקִי.

Plur.

2 תִּתְרַקְדְּקָן
3 יִתְרַקְדְּקָן

Obseruandum, quædam esse perfecta verba, quæ eadem ratione in hac coniugatione inflectuntur, suntque præsertim illa quæ primam & tertiam radicalem similem habēt, vt, שַׁלְשׁ à quo שְׁרַשְׁלְתָנוּן, Iosuæ 2, & לול, à quo נִלוּלְוֵי, Exod. 14. in paraphrasi Hierosol. & מוּם, à quo מִתְמַוְמְזִין. Iob. 27.

3. CONIVGATIO.

APHEL.

In hac coniugatione Chaldæi & Syri mediā radicalem deficientē, non, vt Hebræi, in sequenti litera, sed in præcedente, per dagesch supplent, ad quam etiam abiectæ literæ vocalem remittunt.

In verbis autem quorum prima est gutturalis, ac ideo expers punctuli dagesch, solent Chaldæi in eius locum literam Nun substituere, & radicalibus præponere: vt exempla quæ afferimus, ostendunt.

Præteritum.

Masc.

3 אַדֵּק, & הַנְעֵל, Daniel. 6.
2 אַדֶּקְתְּ
1 אַדֶּקֶת

Plur.

3 אַדִּקוּ
2 אַדֶּקְתּוּן
1 אַדֶּקְנָא. Syrè אַדֶּקְן.

Fœm.

3 אַדֶּקֶת vel אַדְּקַת.
2 אַדֶּקְתְּ. Syrè אַדֶּקְתִּי.

Plur.

3 אַדִּקָא. Syrè אדקי vel אדקי.
2 אַדֶּקְתֵּן

Participium prius.

Masc.

מַדֵּק, & מְהַדֵּק Daniel. 2.
מַדְּקִין

Fœm.

מַדְּקָא
מַדְּקָן

Participium posterius.

Masc.

מַדַּק
מַדְּקִין

Fœm.

מַדְּקָא
מַדְּקָן

Infinitiuus.

אַדָּקָא, & vt הַנְעָלָא, Daniel. 2.

Reperitur etiam הַעָלָא, Daniel. 5. vbi dagesch compensatur per ֿ sub ה, vt apud Hebræos compensari solet cum ה emphaticū dissyllabis, à gutturali cum ֿ incipientibus præponitur.

Syrè מַדְּקוּ, vt מַטְּנוּ, 1. Cor. 10.
& מַכְּסוּ, Tit. 1.

מִלְּאַדָּקָא, לְאַדָּקָא, כְּאַדָּקָא, בְּאַדָּקָא. Syrè לְמַדְּקוּ.

Imperatiuus.

Masc.

אַדֵּק, & vt הַנְעֵל, Daniel. 2.

אַדְקוּ

Fœm.

אַדְקִי

אַדְקִין Syrè אַדְקְנָא.

Futurum.

Masc.

1 אֵדַק vel אַדְּק vt אֵטַן Rom.11.

2 תֵדַק & תַדַק &c.

3 יֵדַק Luc.1. יֵגַן

Plur.

1 נֵדַק

2 תֵדְקוּן

3 יֵדְקוּן

Fœm.

2 תֵדְקִין

3 תֵדַק. Syrè תֵדְקִי

Plur.

2 תֵדְקָן

3 יֵדְקָן

Hactenus de defectiuis, nunc de quiescẽtibus.

DE QVIESCENTIBVS in principio.

Continet hic ordo verba incipientia ab א, & ea incipientia à Iod quæ ipsum abiectũ per dagesch non supplent. Nos de vtrisque paradigma ordine subiicimus.

INCIPIENTIA AB א.

I. Coniugatio.

Præteritum.

Sing. masc.

3 אֲבַד

2 אֲבַדְתְּ. paraphr. אֲבַדְתָּא

1 אַבְדֵת. paraphr. אֲבַדִית

Plur.

3 אֲבַדוּ

2 אֲבַדְתּוּן

1 אֲבַדְנָא. Syrè אֲבַדְן.

Fœm.

3 אֲבֶדֶת, vel אַבְדַת. Syrè etiam vt אֶמְרָא, Luc.1.

2 אֲבַדְתְּ. Syrè אֲבַדְתִּי, sic אֲמַרְתִּי, Ioh.4.

Plur.

3 אֲבַדָא. Syrè אֲבַדִי, & vt אֲזַלֵין. Matth.28.

2 אֲבַדְתֵּן

Participium I.

Masc.

אָבֵד

אָבְדִין. Syrè etiam vt אָזְלִין. Matth.7.

Fœm.

אָבְדָא

אָבְדָן

Participium II.

Masc.

אֲבִיד

אֲבִידִין

Fœm.

אֲבִידָא

אֲבִידָן

Infinitiuus.

מֵאבַד. Vel vt מֵיכַל Iob.1. Syrè מֵאבַד vt מֵאזַל Matth.14, & מֵאמַר 1.Cor.12, לְמֵאבַד. Syrè מִלְמֵאבַד, לְמֵאבַד, כְּמֵאבַד, בְּמֵאבַד,

Imperatiuus.

Masc.

אֱבַד interdum etiam vt אֱכֹל & vt אֱזֶל. & paraphr. vt אֵימַר & אֵיזִיל Syri in multis א abiiciunt, vt זֶל Matth. 4 pro אֱזֶל.

אֲבַדוּ. paraphr. vt אֵימְרוּ, & vt אֵיזִילוּ Psal. 46. Syrè etiam interdum cum pleonasmo, ו, vt אֶמְרוּ Matth.10.

Fœm.

אֲבַדִי. Syrè, etiam vt אֲכוּלִי Luc.12.

אֲבַדְנָא. Syrè, vt זֶלֵין, & אֱמַרֵין Matth.28.

Fut.

1 אֵבַד. Syrè etiam, vt אֵלַף Phil.2.

2 תֵאבַד. Syrè, vt תֵאמַר.

3 יֵאבַד. Syrè, vt יֵאמַר Matth.18.

Plur.

1 נֵאבַד. Syrè, vt נֵאמַר Rom.3. & נאחוה Hebr.3.

2 תֵאבְדוּן. Syrè, vt תֵאמְרוּן Matth. 17, & etiã תֵאכְלוּן, 1.Cor.10.

3 יֵאבְדוּן. Syrè, יֵאמְרוּן Luc.8.

Fœm.

2 תֵאבְדִין. Syre תֵאבְדִין

3 תֵאבַד. Syrè תֵאבְדִי Luc. 21. & vt תֵאחוּדִי 1.Cor.7.

Plur.

2 תֵאבְדָן. Syrè תֵאבְדָן, &c.

3 יֵאבְדָן

Variatur vocalis sub secunda radicali in futuro, tam Syris quàm Chaldæis, vt in imperatiuo.

Passiuum.

Hoc passiuum, sicut Chaldæis, ita etiam plerunque Syris à forma perfectorum nõ differt, inter-

dum tamen Syris eatenus à perfectis discedit, quatenus ex gemino scheua zere conflāt, quod literæ ת subiiciūt, vt post ipsum א quiescat, sicut in paradigmate in quo primas tātùm voces proponimus, apparet.

Præteritum.

אֶתְאַבַר vt אֶתְאַבַשׁ Matth. 21.

Participium.

מִתְאַבַר, vt מִתְאַשַׁר Matth. 9.

Infinitiuus.

מִתְאַבָּרוּ

Imperatiuus.

אִתְאַבַר

Futurum.

אֶתְאַבַר

CONIVGATIO II.

HAEC coniugatio perfectum ordinem (vt dictum est) imitatur, vt paradigma subiicire opus non sit. hoc tantùm in ea obseruandum, quòd Syri in illis verbi vocibus, quæ præfixa aliqua litera formātur, primā radicalē abiicere, & eius vocalem ad præfixam reiicere solēt, vt ab אלף pro מֶאַלֵף, dicūt מַלֵף, Matth. 5. sic ibidē pro יַאֲלֵף, יְלַף, quod & paraphrastæ interdum faciunt, vt יֵלַף pro יַאֲלֵף Iob. 22. Quin & Hebræos quoq; aliquādo id facere, multa Scripturæ exēpla docēt.

CONIVGATIO III.

IN hac coniugatione א in ו mutatur tam Syris quàm Chaldæis: hoc tamen differūt, quòd Chaldæis ו communiter sub cholem quiescat: Syris verò post patach proferatur. Quum enim cholē careant, resoluunt ipsum in patach sequente ו mobili.

Præteritum.

Masc.

3 אוֹבַר. Syrè אַוְבַר & ita in reliquis.
2 אוֹבַרְתְּ
1 אוֹבְרֵת

Plur.

3 אוֹבַרוּ
2 אוֹבַרְתּוּן
1 אוֹבַרְנָא Syrè אַוְבַרְן.

Fœm.

3 אוֹבְרַת. Vel אוֹבְרַת
2 אוֹבַרְתְּ. Syrè אַוְבַרְתִּי

Plur.

3 אוֹבְרָא. Syrè אַוְבַרִי, vel אַוְבַרִי
2 אוֹבַרְתֵּן

Participium prius.

Masc.

מוֹבַר. Syrè מַוְבַר, &c.
מוֹבְרִין. Syrè, vt, מַוְרְכִין Matth. 23.

Fœm.

מוֹבְרָא
מוֹבְרָן

Participium posterius.

Masc.

מוֹבַר
מוֹבְרִין

Fœm.

מוֹבְרָא
מוֹבְרָן

Infinitiuus.

אוֹבָרָא. Syrè מַוְסָפוּ, vt, מַוְבָרוּ, Matt מַלְאוֹבָרָא, לְאוֹבָרָא כְּאוֹבָרָא כְאוֹבָרָא. Syrè לְמַוְבָרוּ.

Imperatiuus.

Masc.

אוֹבַר
אוֹבִירוּ

Fœm.

אוֹבִירִי
אוֹבַרְנָא. Syrè אַוְבַרִין.

Futurum.

Masc.

1 אוֹבַר
2 תוֹבַר
3 יוֹבַר. Syrè יַוְבַר Iacob. 4., & ita in reliquis.

Plur.

1 נוֹבַר
2 תוֹבְרוּן
3 יוֹבְרוּן

Fœm.

2 תוֹבְרִין
3 תוֹבַר. Syrè תַּוְבְרִי & etiā תַוְבַר. Luc. 15.

Plur.

2 תוֹבְרָן
3 יוֹבְרָן

Obseruandum quòd verbum אמן in hac coniugatione tam Syris quàm Chaldæis, א semper mutet in Iod: Chaldæis quidem quiescens post

zere, Syris verò prolatum post patach. Obseruandum etiam quòd quum Syri aliâs ה non vtātur ad formandam hanc coniugationem, in hoc vno verbo formādo, ipsum, sicut Chaldæi, adhibent.

INCIPIENTIA à י.

I Coniugatio.

Præteritum.

Masc.

3 יְתֵב Syrè etiam vt, יְבֵשׁ, Matth.13.
2 יְתִבְתְּ. paraphr. יְתִבְתָּא.
1 יְתִבֵת

Plur.

3 יְתִבוּ
2 יְתִבְתּוּן
1 יְתִבְנָא. Syrè יְתִבְן

Fœm.

3 יְתִבַת. Syrè etiam יְתִבַת
2 יְתִבְתְּ. Syrè יְתִבְתִּי.

Plur.

3 יְתִבָא. Syrè יְתִבִי vel יְתִבֵי.
2 יְתִבְתֵּן

Participium prius.

Masc.

יָתֵב
יָתְבִין

Fœm.

יָתְבָא
יָתְבָן

Participium posterius.

Masc.

יְתִיב. Syrè, vt יְדִיעַ, Rom.11.
יְתִיבִין

Fœm.

יְתִיבָא
יְתִיבָן

Infinitiuus.

מֵיתַב, vel מִיתַב
מִלְמֵיתַב, לְמֵיתַב, בְּמֵיתַב, בְמֵיתַב.

Imperatiuus.

Masc.

הַב, & תַב, vt תַּב,
הַבוּ & vt, תִּבוּ, & תִבוּ.

Fœm.

הַבִי, & תִבִי & תִּבִי,
הַבְנָא, & vt הַבְנָא. Syrè הַבִין, תִבִין, & vt הַבְנָא, Matth. 25.

Futurum.

1 אֵתַב
2 תֵּתַב Syrè etiam תִתַּב, &c.
יֵתַב

Plur.

נֵתַב
תֵּתְבוּן
יֵתְבוּן

Fœm.

2 תֵּתְבִין
3 תֵּתַב Syrè תִתְבִי.

Plur.

2 תֵּתְבָן
3 יֵתְבָן

Passiuum.

Quomodo hoc passiuum formetur, in ordine deficientium in principio, ostensum est, vt hîc repeti necesse non sit.

II Coniugatio.

In hoc ordine secunda coniugatio, (vt suprà diximus) perfecta est, in qua hoc tantùm obseruādum, quòd in passiua voce Iod primam radicalē interdum Hebræorum more in ו mutant, vt apparet in אִתְוְכַח 1. Samuel.13.

III Coniugatio.

Quod suprà in habentibus א primam radicalem fieri in hac coniugatione diximus, idē prorsus hîc quoque in actiuo fit.

Præteritum.

אוֹתֵב. Syrè vt אַוְתֵּב אוֹלֵד, Matth.1.

Participium prius.

מוֹתֵב. Syrè מַוְתֵּב.

Participium posterius.

מוֹתַב. Syrè מַוְתַּב.

Infinitiuus.

אוֹתָבָא. Syrè מַוְתָּבוּ.

Imperatiuus.

אוֹתֵב. Syrè אַוְתֵּב.

Futurum.

אוֹתֵב. Syrè אַוְתֵּב.

Passiuum.

Autores paraphraseωn, qui maiori ex parte

suo tempori & populo sese accommodantes, lingua ex Chaldæa, Syra & Hebraica mixta scripserunt, hoc passiuum plerunque ita formāt, vt Iod prima radicalis (sicut in actiuo) in ו mutata sub cholem quiescat: literæ verò ת passiuæ formatiua, per dagesch ei insitum geminetur. At Syri à suo actiuo passiuum formantes א actiui formatiuum in ת mutāt, ita vt radicales geminū ת præcedat. quod vt planius conspiciatur, vtraque ratione totum verbum formamus.

Præteritum.

Masc. paraphr.

3 אִתּוֹתַב Genes.21. Syrè אֶתְתְּוִתַב vt אֶתְתּוֹסַף, Gal.3.
2 אִתּוֹתַבְתָּא Genes.26. Syrè אֶתְתְּוִתַבְתְּ.
1 אִתּוֹתָבִית Syrè אֶתְתְּוִתְבֵת.

Plur.

3 אִתּוֹתַבוּ Syrè אֶתְתְּוִתְבוּ.
2 אִתּוֹתַבְתּוּן. Syrè אֶתְתּוִתַבְתּוּן.
1 אִתּוֹתַבְנָא. Syrè אֶתְתְּוִתַבְן.

Fœm.

3 אִתּוֹתְבַת. Syrè אֶתְתְּוִתְבַת.
2 אִתּוֹתַבְתְּ. Syrè אֶתְתְּוִתַבְתּי.

Plur.

3 אִתּוֹתַבָא. Syrè אֶתְתְּוִתְבִי vel בִּי.
2 אִתּוֹתַבְתֵּן. Syrè אֶתְתְּוִתַבְתֵּן.

Participium.

מִתּוֹתַב. Syrè מֶתְתְּוִתַב. vt מֶתְתּוֹסַף. Marc.4. & מְשַׁתְּוַשַׁט Philipp.3. vbi prius ת euphoniæ causa in ש mutatur.
מִתּוֹתְבִין. Syrè מֶתְתְּוִתְבִין, vt מֶתְתַּוְסְפִין Act.5.

Fœm.

מִתּוֹתְבָא. Syrè מֶתְתְּוִתְבָא.
מִתּוֹתְבָן. Syrè מֶתְתְּוִתְבָן vt מֶתְתּוֹסְפָן, Matth.6

Infinitiuus.

אִתּוֹתָבָא vt Ieremiæ 42.
Syrè מֶתְתְּוִתָבוּ.

Imperatiuus.

Masc.

אִתּוֹתַב. Syrè אֶתְתְּוִתַב.
אִתּוֹתָבוּ. Syrè אֶתְתְּוִתַבוּ.

Fœm.

אִתּוֹתַבִי. Syrè אֶתְתְּוִתְבִי.
אִתּוֹתַבְנָא. Syrè אֶתְתְּוִתְבֵין.

Futurum.

1 אִתּוֹתַב. Syrè אֶתְתְּוִתַב.
2 תִּתּוֹתַב. Syrè תֶּתְתְּוִתַב.
3 יִתּוֹתַב. Syrè יֶתְתְּוִתַב vt יֶתְתַּוְסַף, Hebr.12.

Plur.

1 נִתּוֹתַב. Syrè נֶתְתְּוִתַב.
2 תִּתּוֹתְבוּן. Syrè תֶּתְתְּוִתְבוּן.
3 יִתּוֹתְבוּן vt יִתּוֹבְלוּן. Ierem.10.
Syrè יֶתְתְּוִתְבוּן.

Fœm.

2 תִּתּוֹתְבִין. Syrè תֶּתְתְּוִתְבִין.
3 תִּתּוֹתַב. Syrè תֶּתְתְּוִתְבִי.

Plur.

2 תִּתּוֹתְבָן. Syrè תֶּתְתְּוִתְבָן.
3 יִתּוֹתְבָן. Syrè יֶתְתְּוִתְבָן.

Obseruādum autem in Syra inflexione, quòd in illis futuri vocibus quæ ת præfixo formātur, ת vnū interdum abiicitur, ac per dagesch in altero compēsatur, quo eiusdem literæ triplicatio vitetur, quemadmodum in sequenti quoque ordine fieri, exemplis demonstratur.

DE QVIESCENTIBVS in medio.

Complectitur hic ordo habentia ו vel י secundam radicalem, quæ interdum quiescēs scribitur, interdum prorsus excinditur, interdū in aliam quiescentem mutatur, vt propositum paradigma ostendit. Syri huc interdum referunt etiam illa quorum media radicalis est א.

Prima verbi vox tam Syris quàm Chaldæis in plerisque verbis habet ָ, in nonnullis verò chirik longum. iuxta quarum variationem, variatur inflexio.

CONIVGATIO I.

Præteritum.

Masc.

3 קָם & מִית.
2 קַמְתְּ מִיתַת
1 קָמֶת מִיתַת Rom.7. & ita in reliquis.

Plur.

3 קָמוּ. & Syrè à שְׁאַל שְׁאֵלוּ reiecta vocali Rom.10.
2 קַמְתּוּן. & Syrè מִיתְּתוּן Rom.7 vtroque ת expresso.
1 קַמְנָא. Syrè קָמְן & מִיתַן Rom.6.

Fœm.

3 קָמַת. & מִיתַת Luc.8.
2 קַמְתְּ. Syrè קַמְתִּי vt וַעֲתִי Act.12.

Plur.

3 קָמָא. Syrè קָמִי & מִיתִי, Matth.25.
1 קַמְתֵּן מִיתְתֵן.

Participium I.

Masc.

קָאֵם, מָאֵת. Syrè etiam מַיִת Hebr.11. &, vt עָיֵל Act.27.

קָיְמִין etiam, vt דָארִין Daniel. 3, & זָיְעִין Daniel.4.

Fœm.

קָיְמָא. Syrè etiam גָּיְרָא Matth.19.

קָיְמָן

Participium II.

Masc.

קִים, מִית vt סִים Hebr.9. & דִּין Iohan.3.

קִימִין vt סִימִין Hebr.9, & לִיטִין Iohan.7.

Fœm.

קִימָא, & vt שְׂמַת Daniel.5.

קִימָן.

Infinitiuus.

מְקָם, etiam Syrè, vt Rom. 14, interdum vt מִחַר 2.Cor.3. à חוּר, & vt מִכְתַּב. Coloss.4.

מִלְמְקָם לִמְקָם, כִּמְקָם, בִּמְקָם. Syrè etiam לִמְקָמוּ

Imperatiuus.

Masc.

קוּם, מִית

קוּמוּ, מִיתוּ

Fœm.

קוּמִי, מִיתִי

קוּמְנָא, מִיתְנָא. Syrè קוּמִין, מִיתִין.

Futurum.

Masc.

1 אֵקוּם, interdum paraphrasticè, vt אֵמוּת Iob.3

2 תְּקוּם

3 יְקוּם, & vt יֵעוּל, Iob.3. Syrè etiam vt יְסִים Matth.19.

Plur.

1 נְקוּם

2 תְּקוּמוּן

3 יְקוּמוּן

Fœm.

2 תְּקוּמִין

3 תְּקוּם Syrè תְּקוּמִי 2.Cor.13

Plur.

2 תְּקוּמָן

3 יְקוּמָן

Paßiuum.

Autores paraphrasεων hoc passiuum syllaba passiuis omnibus communi actiuo præfixa, & literæ ת pro iure scheua (quod ei subiicitur) interdum dagesch insito, interdum verò omisso, formare solent. A Syris verò hoc passiuum in quiescentibus in medio vsurpatum non memini, sicut nec à purioribus linguæ Chaldææ scriptoribus.

Præteritum.

Masc.

אִתְּקָם vel אִתְקָם, &c.

אִתְקְמָת & אִתְקַמְתָּא

אִתְקְמַת & אִתְקְמִית.

Plur.

אִתְקְמוּ

אִתְקְמְתוּן

אִתְקְמְנָא

Fœm.

3 אִתְקְמַת

2 אִתְקְמְתְּ

Plur.

3 אִתְקְמָא

2 אִתְקְמְתֵּן

Participium.

Masc.

מִתְקָם

מִתְקָמִין

Fœm.

מִתְקָמָא

מִתְקָמָן

Infinitiuus.

אִתְקָמָא vt אִתְּרָשָׁא Isaiæ 24.

מִלְאִתְקָמָא, לְאִתְקָמָא, כְּאִתְקָמָא, בְּאִתְקָמָא.

Imperatiuus.

Masc.

אִתְקָם

אִתְקָמוּ

Fœm.

אִתְקָמִי

אִתְקָמְנָא

Futurum.

Masc.

1 אִתְקָם

2 תִּתְקָם vt תִּתְּדַשׁ, Esa.24.

3 יִתְקָם vt יִתְעַל, Iob.21.

Plur.

1 נִתְקַם
2 תִתְקְמוּן
3 יִתְקְמוּן vt יִתְעֲלוּן Iob.21.

Fœm.

2 תִתְקְמִין
3 תִתְקַם

Plur.

2 תִתְקְמָן
3 יִתְקְמָן

CONIVGATIO II.

Chaldæi paraphraſtæ, ac etiam Syri(quanuis hi rarius) hāc coniugationem, perfectorum more mutato ו vel א in י aliquando inflectunt, vt קַיֵּם à קוּם Geneſ.17, & שַׁיֵּין à שְׁוָא Coloſſ.1: aliquando autem tertia radicali loco dageſch coniugationis, Hebræorum more, geminata, vt רוֹמֵם Daniel. 4. à רוּם. At Syri & nonnunquam paraphraſtæ nō modò tertiam verum etiam primam in compenſationem mediæ radicalis, quam (quū dageſch abiiciunt) cum traiectione quadam duplicant: quod interdum etiam apud Hebræos obſeruatur: cuius inflexionis paradigma ſubiicimus.

Præteritum.

Maſc. ſing.

3 קַמְקֵם vt רַמְרֵם Philipp.2. & קַמְקֵם vt טַמְטֵם Iud.4. & ita in reliquis.
2 קַמְקֵמְתְּ
1 קַמְקְמֵת

Plur.

3 קַמְקֵמוּ
2 קַמְקֵמְתּוּן
1 קַמְקֵמְנָא Syrè קַמְקֵמַן.

Fœm.

3 קַמְקְמַת
2 קַמְקֵמְתְּ

Plur.

3 קַמְקֵמָא
2 קַמְקֵמְתֵּן

Participium prius.

Maſc.

מְקַמְקֵם vt מְטַמְטֵם, Pſal.58.
מְקַמְקְמִין vt מְשַׁשְׁשִׁין Pſal.40.

Fœm.

מְקַמְקְמָא
מְקַמְקְמָן

Participium poſterius.

Maſc.

מְקַמְקַם
מְקַמְקְמִין

Fœm.

מְקַמְקְמָא
מְקַמְקְמָן vt מְטַמְטְמָן, Eſa 44.

Infinitiuus.

לְמְקַמְקָמוּ, מְקַמְקְמוּ.

Imperatiuus.

Maſc.

קַמְקֵם
קַמְקְמוּ

Fœm.

קַמְקְמִי
קַמְקְמֵין

Futurum.

Maſc.

1 אֲקַמְקֵם
2 תְּקַמְקֵם
3 יְקַמְקֵם vt יְרַמְרֵם Iacobi 4.

Plur.

1 נְקַמְקֵם
2 תְּקַמְקְמִין
יְקַמְקְמוּן

Fœm.

3 תְּקַמְקְמִין
2 תְּקַמְקְמִי

Plur.

3 תְּקַמְקְמָן
2 יְקַמְקְמָן vt יְטַמְטְמַן Eſa.32.

Paßiuum præteritum.

Maſc.

1 אִתְקַמְקַם
2 אִתְקַמְקַמְתְּ
3 אִתְקַמְקְמֵת

Plur.

3 אִתְקַמְקַמוּ
2 אִתְקַמְקַמְתּוּן
1 אִתְקַמְקַמַן

Fœm.

3 אִתְקַמְקְמַת & vt אִתְרַעְזְעַת Eſth.4. in paraphr. Hieroſolym.
2 אִתְקַמְקַמְתִּי

Plur.

3 אִתְקַמְקְמַי, vel אִתְקַמְקְמִי.
2 אִתְקַמְקַמְתֵּן

Participium.

מִתְקַמְקַם vt מִתְרַמְרַם Act.19.
מִתְקַמְקְמִין

Fœm.

מְתַקְמְקָמָא
מְתַקְמְקְמָן

Infinitiuus.

לְמִתַקְמְקָמוּ,מִתְקַמְקָמוּ.

Imperatiuus.

Maſc.

אִתְקַמְקַם
אִתְקַמְקְמוּ

Fœm.

אִתְקַמְקְמִי
אִתְקַמְקַמִין

Futurum.

Maſc.ſing.

1 אִתְקַמְקַם
2 תִּתְקַמְקַם
3 יִתְקַמְקַם

Plur.

1 נִתְקַמְקַם
2 תִּתְקַמְקְמוּן
3 יִתְקַמְקְמוּן

Fœm.ſing.

2 תִּתְקַמְקְמִין
3 תִּתְקַמְקְמִי

Plur.

2 תִּתְקַמְקְמָן
3 יִתְקַמְקְמָן

CONIVGATIO III.

Præteritum.

Maſc.ſing.

3 אֲקִים, & אֲקֵים.
2 אֲקֵימְתְּ
1 אֲקֵימֵת

Plur.

3 אֲקִימוּ
2 אֲקֵימְתוּן
1 אֲקֵימְנָא Syrè אֲקֵימְן.

Fœm.

3 אֲקִימַת
2 אֲקֵימְתְּ. Syrè אֲקֵימְתִּי.

Plur.

2 אֲקִימְנָא. Syrè אֲקֵימִי, vel אֲקִימְי.
3 אֲקִימְתָן

Participium I.

Maſc.ſing.

מְקִים, & etiam vt מְהָקִים, Daniel.2.
מְקִימִין

Fœm.

מְקִימָא
מְקִימָן

Participium II.

Maſc.

מְקָם, vt מְעָר, Luc.1. & מְקִים, vnde eſt מְשִׁיגִין, Pet.3.
מְקָמִין, vt מְעָרִין, Luc.2.

Fœm.

מְקָמָא
מְקָמָן

Infinitiuus.

אֲקָמָא. Syrè מְקָמוּ, Matth.3.
מִלַאֲקָמָא, לַאֲקָמָא, בַּאֲקָמָא, בַּאֲקָמָא.
Syrè לַמְקָמוּ.

Imperatiuus.

Maſc.

אֲקִים, vt אֲפֵס, Matth.6. & אֲקִים, vt אֲשִׁיג, Matth.6.
אֲקִימוּ

Fœm.

אֲקִימִי
אֲקֵימְנָא legitur etiam ſine nun אֲצִיתָא, pro אֲצִיתְנָא, Eſaiæ 32: quod etiã Heb. in רְגָזָה, Eſa. eodẽ cap. fieri dicũt. Syre אֲקֵימֵין.

Futurum.

Maſc.

1 אֲקִים
2 תְּקִים
3 יְקִים, & יְהָקִים, Daniel.2.

Plur.

1 נְקִים
2 תְּקִימוּן
3 יְקִימוּן, & vt יְהַתִיבוּן, Hez.6.

Fœm.

2 תְּקִימִין
3 תְּקִים. Syrè תְּקִימִי.

Plur.

2 תְּקִימָן
3 יְקִימָן

Paſsiuum.

Soli Syri peculiarem habent huius paſsiui formam: reliqui autem formam vſurpant Hebræam. Formant autem ipſum Syri ת formatiuo geminato, & media radicali vbique per longam vocalem ſuppleta. Horum paradigma tantùm

subiicimus, ac exemplis confirmamus.

Præteritum.

Masc. sing.

3 אתתקים, vt אתחסים, Luc. 23, & אתחזיע, Matth. 2.
2 אתתקימת
1 אתתקימת

Plur.

3 אתתקימו, vt אתחזיעו, Ioh. 5.
2 אתתקימתון, vt אתתעיקתון, 2 Cor. 7.
1 אתתקימן

Fœm.

3 אתתקימת
2 אתתקימתי, vt אתתרימתי, Luc. 10.

Plur.

3 אתתקימי, vel אתתקימי.
2 אתתקימתן

Participium.

Masc.

מתתקים, vt מתחסים, Luc. 10. מתחזיע, Luc. 6.
מתתכיל, Luc. 6. & Mar. 4.
מתתקימין, vt מתתרינין, Luc. 6.

Fœm.

מתתקימא, vt מתתרישא, Luc. 2.
מתתקימן

Infinitiuus.

מתתקמו, vt מתתרנו, Act. 25.
למתתקמו, vt למתתרמו, Ioh. 3.

Imperatiuus.

Masc.

אתתקים
אתתקימו, vt אתתעירו, 2. Cor. 16.

Fœm.

אתתקימי
אתתקימין

Futurum.

Masc.

1 אתתקים
2 תתקים, vt תתריש, Matth. 5, & תתרים, Rom. 11. Nam ex duobus ת passiui formatiuis prius abiectum suppletur per dagesch in sequenti in illis futuri personis quas præfixũ ת formare solet, ne ex triplici eiusdem literæ concursu nascatur κακοφωνία.
3 נתתקים, vt נתתציר.

Plur.

1 נתתקים, vt נתתעיר, Rom. 13.
2 תתקימון, vt תתרינון, Matt. 7.
3 נתתקימון, vt נתתרינון, Rom. 2.

Fœm.

2 תתקימין
3 תתקימי

Plur.

2 תתקימן
3 נתתקימן

DE QVIESCENTIBVS in fine.

IN hoc ordine verba quorum vltima radicalis est א vel ה vel י, comprehenduntur: illis tamen exceptis quorum ה vltima vbique perfectorum more (sicut & in quibusdã Hebræis) exprimitur. Quia autem omnium quiescentium in fine eadem est communis forma, vnicum paradigma subiicimus, obseruata tamen quæ in singulis vocibus reperitur varietate.

CONIVGATIO I.

Præteritum.

Masc.

3 בנה, גלא, חדי, & cum prothesi אשתי, Act. 9.
2 בנית, גלית, חדית, &c. & cum prothesi, vt אשתית, Matth. 26.
1 בנית, & vt סגית, Rom. 9. & vt צבית, Rom. 1.

Plur.

3 בנו, & גליו. Syrè בנו vt, שׁטו. Rom. 1. חטו. Rom. 2. & cum prothesi, אשתיו, Daniel. 5, & 1. Cor. 10.
2 בניתון. Syrè, vt סחיתון, 1. Cor. 6. & הביתון, Rom. 8.
1 בנינא. Syrè, vt בעין. 1. Thess. 2. & cum prothesi, vt אשתין, Act. 10. 1. Cor. 12.

Fœm.

3 בנת. Syrè, vt כרית, Matth. 18 & סגית, 1. Timoth. 1. & cum prothesi, vt אשתית, Heb. 6.
2 בנית. Syrè בניתי, vt הויתי, Ioh. 4.

Plur.

3 בנאה. Syrè, vt רני, Act. 4, & שלי, Luc. 24. ac הוי. Heb. 11.
2 בניתן. Syrè בניתן.

Participium I.

Masc.

בָּנֵה, vt רָמֵה, Daniel.3, & etiam בָּנֵא, & vt גָּלֵי, Genes.4.

בָּנֵין. Syrè בָּנֵין, vt צָבֵין, Act.9.

Fœm.

בָּנְיָא

בָּנְיָן. Syrè, vt שָׁלְיָן, 1. Theſſ.4.

Participium II.

Masc.

בְּנֵה, Ezræ 5, & vt קְרֵי, Ezræ 4.
Syrè, vt בְּעֵי, Act.9, & בְּרֵא, 1. Timoth.4.

בְּנַיִן. Syrè, vt סְלִין, 2. Timoth.3. & vt קְרַיִן, Luc.14.

Fœm.

בְּנְיָא. Syrè בְּנְיָא.

בְּנְיָן

Infinitiuus.

מִבְנֵא. Syrè מֶבְנָא, vt מֶשְׁתָּא, 1. Cor.10. & מֶבְעָא, Philem.

מִלְמִבְנֵא, לְמִבְנֵא, כְּמִבְנֵא, בְּמִבְנֵא. Syrè, vt לְמֶחְזָא, Matth.11.

Huc referendum puto מֶעֱלֵי quod Danielis 6. legitur. accedit enim ad formam מִבְנֵא. Nam vt א & י inter ſe mutantur, ita etiã chirik & ֶ. Scheua quoque non eſt nouum propter gutturalem in ֱ mutari, ſicut nec illud quòd עוּל עֲלַל, & עֲלָא reperiantur eiuſdem ſignificationis, quum multa huiuſmodi in Hebræa quoque lingua reperiri Dauid Kimchi in ſuo Michol oſtendat.

Imperatiuus.

Masc.

בְּנָא, & vt גְּלִי, Ezech.13. & cum protheſi אֶשְׁתְּ, Geneſ.24.
Syrè, vt חֲוִי, Rom.11.

בְּנוֹ. Syrè בְּנוֹ. Et cum protheſi אֶשְׁתּוֹ, Matth.26. Legitur etiam in paraphr. Pſalm.46. cum paragoge nun חֲמוֹן.

Fœm.

בְּנָא, & בְּנִי. Syrè, vt חֲוִי, Rom.11. & קְרֵי, Ioh.4. & cum protheſi, אֶשְׁתִּי, Luc.12.

בְּנַיְנָא. Syrè, vt חֲזַיִן, Matth.28.

Futurum.

Masc.

1 אֶבְנֵא

2 תִּבְנֵא. Syrè תֶּבְנֵא, &c. Et vt תִּשְׁתְּ, Chab.2. imitatione Heb.

3 יִבְנֵא.

Plur.

1 נִבְנֵא

2 תִּבְנוֹן. Syrè, vt תֶּבְכּוֹן, Luc.8.

3 יִבְנוֹן. Syrè יֶבְנוֹן.

Fœm.

2 תִּבְנִין. Syrè תֶּבְנִין, & interdum cum paragoge iod vt תֶּעְלִינִי, Marc.9.

3 תִּבְנֵא. Syrè תֶּבְנֵי.

Plur.

2 תִּבְנְיָן

3 יִבְנְיָן. Syrè, vt יֶחֱזְיָן, Matth.28. detracto ſub ח ſcheua, quòd erat iuxta ְ, ne duo ſcheua continuè legerentur.

Paßiuum.

Paſsiuum hoc ordinaria ſyllaba præfixa formatur, relictis ſub radicalibus literis vocalibus quæ erant in actiuo, præterquam in infinitiuo, in quo aliqua eſt variatio. Sciendum autem eſt quòd ſicut in ordine perfecto, ſic etiam in hoc Chaldæi alterum præteritum paſsiuum à ſecundo præterito actiuo formant, ſicut paradigma & exempla ſequentia oſtendunt.

Præteritum primum.

Maſc.ſing.

3 אִתְבְּנִי. Syrè אֶתְבְּנִי, &c.

2 אִתְבְּנִיתָ. paraphr. vt אִתְבְּרִיתָא, Iob.15.

1 אִתְבְּנִית. Syrè etiam אֶתְבְּלִית.

Plur.

3 אִתְבְּנִיו

2 אִתְבְּנֵיתוֹן

1 אִתְבְּנֵינָא. Syrè אֶתְבְּנִין.

Fœm.

3 אִתְבְּנִיַת. Syrè etiam vt אֶתְגַּלִּיַת, Rom.3, & Tit.2.

2 אִתְבְּנִיתְ. Syrè אֶתְבְּנִיתִי.

Plur.

3 אִתְבְּנִיָא. Syrè, vt אֶתְגְּלִי, Petri 1.

2 אִתְבְּנִיתֵן

Præteritum ſecundum formatum à particip. actiuo.

Maſc.ſing.

3 בְּנִי, vt גְּלִי, Daniel.2.

2 בְּנִיתָ

1 בְּנִית

Plur.

3 בְּנִיו, vt רְמִיו, Daniel.3.

2 בְּנֵיתוּן
1 בְּנֵינָא

Fœm.

3 בְּנֵית
2 בְּנֵיתְ

Plur.

3 בְּנַיָא
2 בְּנֵיתֵן

Participium.

Hîc kametz, quod in actiuo erat, decreſcit in ſcheua. quòd ſi aliud ſcheua ſequatur, mutatur in patach, ne triplex ſit ſcheua.

Maſc.

מִתְבְּנֵא
מִתְבְּנַיִן

Fœm.

מִתְבַּנְיָא
מִתְבְּנָן & מִתְבַּנְיָן.

Infinitiuus.

אִתְבְּנָאָה. Syrè, vt מֶשְׁתְּעָיו à שְׁעָא, 1. Cor. 10.
מִלְּאִתְבְּנָאָה, לְאִתְבְּנָאָה, כְּאִתְבְּנָאָה, בְּאִתְבְּנָאָה.
Syrè לְמֶתְבְּנָיו.

Imperatiuus.

Maſc.

אֶתְבְּנִי
אֶתְבְּנִיו

Fœm.

אֶתְבְּנַיָא
אֶתְבְּנָן. Syrè אֶתְבְּנֵין.

Futurum.

Maſc.

1 אֶתְבְּנֵא
2 תִּתְבְּנֵא. Syrè תֶתְבְּנֵא, &c.
3 יִתְבְּנֵא

Plur.

1 נִתְבְּנֵא
2 תִּתְבְּנוּן
3 יִתְבְּנוּן

Fœm.

2 תִּתְבְּנִין
3 תִּתְבְּנֵא. Syrè תֶּתְבְּנִי.

Plur.

2 תִּתְבְּנְיָן
3 יִתְבְּנְיָן

CONIVGATIO II.

Præteritum.

Maſc. ſing.

3 בַּנִּי
2 בַּנֵּיתְ. paraphr. שַׁוִּיתָא, Iob. 1.
Syrè, vt כַּסִּית. Matth. 11.
1 בַּנֵּית. Syrè, vt קַוִּית, Galat. 1. & צַלִּית, Act. 22.

Plur.

3 בַּנִּיו
2 בַּנֵּיתוּן
1 בַּנֵּינָא. Syrè, vt קַוִּין, Act. 20. & etiam קַוִּין, Act. 21.

Fœm.

3 בַּנִּית
2 בַּנֵּיתְ. Syrè בַּנֵּיתִי.

Plur.

3 בַּנִּיאָה, & בַּנִּיָא. Syrè בַּנִּיאַי.
2 בַּנֵּיתֵן

Participium I.

Maſc.

מְבַנֵּא, vel מְבַנֵּי, vel מְבַנִּי.
מְבַנַּיִן, vel מְבַנָּן.

Fœm.

מְבַנְיָא
מְבַנְיָן

Participium II.

Maſc.

מְבַנָּא, & vt מְחַפִּי. Chab. 2.
Syrè, vt מְכַסֵּי, 1. Cor. 11. & מְשַׁרֵי, Matth. 18.
מְבַנַּיִן. Syrè, vt מְעַדִּין, Act. 3. & מְנַסֵּין, Matth 16.

Fœm.

מְבַנְיָא
מְבַנְיָן

Infinitiuus.

בַּנָּאָה, vel בַּנָּיָא. Syrè, vt מְנַסָּיוּ, Act. 5.
מִלְּבַנָּאָה, לְבַנָּאָה, כְּבַנָּאָה, בְּבַנָּאָה.
Syrè לַמְצַלָּיו, Matth. 6.

Imperatiuus.

Maſc.

בַּנִּי, & סַגִּי, Ezræ 6. & חַוִּ, Geneſ. 37. & שַׁוִּ, Geneſ 44. per apocopen.
Syrè, vt שַׁנָּא, Matth. 17. & קַוָּא, 1. Timoth. 3.
בַּנּוֹ. Syrè, vt רַקּוּ, 1. Cor. 2.

Fœm.

בַּנְּיָא
בַּנֵּינָא

Futurum.

Maſc.

1 אֲבַנֵּי

2 תִּבְנֵי
3 יִבְנֵי. Syrè etiam, vt יִרְכִּין, cum paragoge. Tit.2.

Plur.

1 נִבְנֵי
2 תִּבְנוּן. Syrè תִּבְנוּן.
3 יִבְנוּן. Syrè יִבְנוּן.

Fœm.

2 תִּבְנֵין
3 תִּבְנֵי

Plur.

2 תִּבְנְיָן
3 יִבְנְיָן

Præteritum paßiuum.

Sing. masc.

אִתְבְּנִי. Syrè vt אֶתְרְעִי, &c.
אִתְבְּנִית. paraphr. אִתְבְּנִיתָא.
אִתְבְּנִית. paraphr. אִתְבְּנִית.

Plur.

אִתְבְּנוֹ. Syrè אֶתְבְּנִו.
אִתְבְּנִיתוּן. Syrè אֶתְבְּנִיתוּן.
אִתְבְּנִינָא. Syrè אֶתְבְּנִין.

Fœm.

אִתְבְּנִית
אִתְבְּנִית. Syrè אֶתְבְּנִיתִי.

Plur.

אִתְבְּנִיא. Syrè אֶתְבְּנִיאִי.
אִתְבְּנִיתָן. Syrè אֶתְבְּנִיתֵן.

Participium.

Masc.

מִתְבְּנֵי vel, מִתְבְּנָא
מִתְבַּנַּיִן

Fœm.

מִתְבַּנְיָא vel, מִתְבְּנְיָאָה
מִתְבַּנְאָן vel, מִתְבַּנְיָן.

Infinitiuus.

אִתְבְּנָאָה. Syrè vt מֶתְרְעָיו.
מִלְאִתְבְּנָאָה, לְאִתְבְּנָאָה, בְּאִתְבְּנָאָה, כְּאִתְבְּנָאָה.
Syrè vt לְמֶתְרְעָיו, Philipp.1.

Imperatiuus.

Masc.

אִתְבְּנִי. Syrè, vt אֶתְרְכָּא, Matth.18.
אִתְבְּנוֹ. Syrè vt אֶשְׁתַּעו, Matth.11.

Fœm.

אִתְבְּנִיא
אִתְבְּנִינָא. Syrè אֶתְבַּנַיִן.

Futurum.

Masc. sing.

1 אֶתְבְּנֵי

2 תִּתְבְּנֵי. Syrè תֶּתְבְּנֵי, &c.
3 יִתְבְּנֵי

Plur.

1 נִתְבְּנֵי
2 תִּתְבְּנוּן. Syrè תֶּתְבְּנוּן.
3 יִתְבְּנוּן. Syrè נֶתְבְּנוּן.

Fœm.

2 תִּתְבְּנֵין
3 תִּתְבְּנֵי

Plur.

2 תִּתְבְּנְיָן
3 יִתְבְּנְיָן

CONIVGATIO III.

Præteritum.

Masc. sing.

3 אַבְנִי
2 אַבְנִית. paraphr. אַבְנִיתָא.
1 אַבְנִית. paraphr. אַבְנִית.

Plural.

3 אַבְנִיו, & vt הֶעְדִּיו, Daniel.5. & 7.
2 אַבְנִיתוּן
1 אַבְנִינָא. Syrè אַבְנִין.

Fœm.

3 אַבְנִית
2 אַבְנִית. Syrè אַבְנִיתִי.

Plur.

3 אַבְנִיָא vel, אַבְנִיאָה. Syrè אַבְנִי.
2 אַבְנִיתָן. Syrè etiam אַבְנִיתֵן.

Participium I.

Masc.

מַבְנֵא vel, מַבְנֵי, & vt מְהַשְׁנֵא, Daniel.2.
מַבְנִין

Fœm.

מַבְנְיָא, etiam Syrè vt מְפַנְיָא, interdum etiã: vt מַרְעִית, Luc.9.
מַבְנְיָן

Participium II.

Masc.

מַבְנָא
מַבְנִין etiam Syrè, vt מְסַחִין, Heb.10. & etiam vt מְסַלְיָא, 2. Cor.13.

Fœm.

מַבְנְיָא
מַבְנְיָן

Infinitiuus.

אַבְנָאָה vel, אַבְנָיָא. Syrè vt מַסְגִיו, Heb.6.
מִלְאַבְנָאָה, לְאַבְנָאָה, בְּאַבְנָאָה, כְּאַבְנָאָה. Syrè לְמַבְנָיו.

Imperatiuus.

Masc.

אַבְנִי. Syrè etiam vt אַשְׁחִי, 2. Cor.10.

& interdum vt אַפְּנָא, Matth. 5.
& אַרְמָא, Matth. 17.

אַבְנוֹ. Syrè אַבְנוֹ.

Fœm.

אַבְנְיָא, vel vt אַסְנָא, Nachum 3.
אַבְנְיָנָא. Syrè אַבְנְיָן.

Futurum.

Masc.

1 אֶבְנֵא, vel אֶבְנֵי, & ita in reliquis.
2 תִבְנֵא
3 יִבְנֵא

Plur.

1 נִבְנֵא
2 תִבְנוֹן. Syrè תִבְנוּן.
3 יִבְנוֹן. Syrè יִבְנוּן.

Fœm.

2 תִבְנִין
3 תִבְנֵא. Syrè תִבְנֵי.

Plur.

2 תִבְנְיָן
3 יִבְנְיָן

DE QVIESCENTIBVS in principio & in fine simul.

NVmerantur in hoc ordine verba quorum prima est א vel י, tertia verò א vel ה: quorū, quia eandem rationem sequuntur, vnicum paradigma proponimus, obseruata tamen (si qua reperitur) in singulis vocibus varietate.

CONIVGATIO I.

Præteritum.

Masc. sing.

3 אֲתָא, & Syrè in incipientibus à iod, vt יְמָא, Heb 6.
2 אֲתֵיתָ. Syrè אֲתֵיתְ, Matth. 8.
1 אֲתֵית. Syrè etiam יְמֵית, Heb. 3.

Plur.

3 אֲתוֹ. Syrè אֲתוֹ, vt Matth. 2.
2 אֲתֵיתוֹן. Syrè אֲתֵיתוּן, Act. 10.
1 אֲתֵינָא. Syrè אֲתֵין, vt Act. 21.

Fœm.

3 אֲתַת, etiam Syrè, vt Matth. 9.
2 אֲתֵית. Syrè אֲתֵיתִי.

Plur.

2 אֲתָא. Syrè אֲתִי, vt Luc. 24.
3 אֲתֵיתָן. Syrè אֲתֵיתֵן.

Participium I.

Masc.

אָתֵא
אָתַיִן. Syrè etiam אָתְיָאין, Matth. 8. sed fortè fuerit nomen.

Fœm.

אָתְיָא
אָתְיָן

Participium II.

Masc.

אָתָא, & vt אֲזֵא, Daniel. 3.
אָתַיִן

Fœm.

אָתְיָא
אָתְיָן

Infinitiuus.

מֵתֵא, vel מֵיתָא, vt Iob 2. Syrè מֵאתָא, vt Matth. 11. paraphrasticè etiam, vt מֵיפָא, Exod. 16.
בְּמֵתֵא, כְּמֵתֵא, לְמֵתֵא, מִלְּמֵתֵא. Syrè לְמֵאתָא.

Imperatiuus.

Masc.

אֱתָא. Syrè vt תָא, Matth. 5. & 8.
אֱתוֹ, & interdum אֱתוֹן. paraphr. etiam, vt אֱפוֹ, Exod. 16. Syrè תוֹ, vt Matth. 2. & vt אֱפוֹ, Matth. 10.

Fœm.

אֱתִי. Syrè תִי, Ioh. 4.
אֱתֵינָא. Syrè, vt תָאיֵין, vt Matth. 8.

Futurum.

Masc.

1 אֵתֵא. Syrè אֵתֵא, Matth. 14.
2 תֵאתֵא. paraphr. vt תֵּפֵא, Leuit. 24. Syrè תֵאתֵא, vt Luc. 1. Sic etiam à אפא, תֵאמָא, Matth. 5.
3 יֵאתֵא. paraphr. etiam, vt יֵיבֵי, Deut. 29. Syrè יֵאתֵא, Matth. 14. & etiam יֵמָא à יֵאמָא, Heb. 6.

Plur.

1 נֵאתֵא. Syrè נֵאתֵא, Heb. 6.
2 תֵאתוֹן. Syrè תֵאתוּן. Sic etiam תֵאמוּן, Matth. 5.
3 יֵאתוֹן. paraphr. etiam, vt יֵיפוֹן, Ezech. 46. Syrè יֵאתוּן.

Fœm.

3 תֵאתְיָן. Syrè תֵאתְיָן.
2 תֵאתֵא. paraphr. etiam, vt תֵיבֵי, Genes. 24.

ab אֲבָא. Syrè תְּאתִי.

Plur.

2 תְּאתִין Syrè תְּאתִין,

3 יְאתִין Syrè יְאתִין,vt Rom.3.

Paßiuum.

Hoc passiuum est in raro vsu. inuenitur tamẽ in paraphr. Leuit.13. in futuro וְיִתְיְתֵי pro וְיִתְיְתֵי,per contractionem gemini scheua in zere, ad cuius rationem reliquum passiuum hoc modo formari potest.

Præteritum.

אִתְיְתִי,&c.

Participium.

מִתְיְתָא,&c.

Infinitiuus.

אִתְיְתָאָה

Imperatiuus.

אִתְיְתִי

Futurum.

אִתְיְתָא

CONIVGATIO II.

In hoc ordine Pael in raro est vsu: reperitur tamen אַסִּי,Matth.8. quod est præteritum huius coniugationis,ex quo apparet totam coniugationem vt בַּנִּי inflectendam esse. Nam (vt etiam antea diximus) verba quorum prima aut secunda radicalis excidere aliâs solet in Pael, quod ad has literas attinet, perfectorum rationem sequũtur. Obseruandum tamen, tam apud paraphrastas quàm apud Syros in huius coniugationis actiuo & passiuo, traiectionẽ vocalis primæ literæ radicalis in literam præcedentem, admodum familiarem esse, litera radicali (cuius vocalis traiicitur) interdum seruata, interdũ verò excisa, vt in participio actiuo מַאסֵא pro מְאַסֵּא, & מַלֵּף pro מְאַלֵּף, Matth.5. In infinitiuo מַאסְיוּ pro מְאַסְיוּ Matth.10. In futuro יַאסון pro יְאַסּוּן Marci 2. In passiuo אֶתְאַסִּית Matth.15. pro אֶתְאַסִּית. Sic in paraphrasi מִתְסְיָא pro אִתְאַסֵּי 3.Reg.20. in Leuit.13. Item אִתְאַסֵּי pro מִתְאַסְיָא Ierem.50.& אִתְסָאָה pro אִתְאַסָּאָה.

Coniugatio III.

In hac cõiugatione prima radicalis nunc in ו, nunc in י mutari solet, tertia autem vbi non reseruatur, semper mutatur in iod, vt in proposito paradigmate apparet.

Præteritum.

Sing. masc.

3 אַיְתִי vt Genes.4. & Exod.13. à אוֹמִי יִמָא vel vt Ezech.18. à אוֹנִי יְנָא

2 אַיְתִיתָ

1 אַיְתִית

Plur.

3 אַיְתִיו

2 אַיְתִיתוּן. Syrè אַיְתִיתוּן.

1 אַיְתֵינָא etiam Syrè, vt Matth.12. frequentius autem אַיְתִין.

Fœm.

3 אַיְתִית. Syrè etiam vt אַוְעִית Hebr. 6. interdum etiam אַיְתִיאַת.

2 אַיְתִית. Syrè אַיְתִיתִי.

Plur.

3 אַיְתִיאָה. Syrè אַיְתִי.vt Luc.24.

2 אַיְתִיתֵן. Syrè אַיְתִיתֵין.

Participium I.

Masc.

מַיְתָא vel מַיְתִי & vt מְהוֹדֵא Daniel.2. Syrè etiam, vt מַוְמָא. Matth.13.

Plur.

מַיְתַין Syrè מַיְתִין & מַוְמִין Act.19.

Fœm.

מַיְתְיָא etiam Syrè, vt Marci 4.

מַיְתְיָן

Participium II.

Masc.

מַיְתָא

מַיְתַין

Fœm.

מַיְתְיָא

מַיְתְיָן

Infinitiuus.

אַיְתָאָה & הַיְתְיָא: etiam vt אוֹמָאָה à יִמָא 1. Sam. 14, & אֲמִיוּת 1.Reg.8. Syrè מַיְתְיוּ vt Marci 6.& מַוְדְיוּ Eph.1.

Imperatiuus.

Masc.

אַיְתָא & vt אוֹדִי Syrè אַוְדִי.

אַיְתוֹ & vt אוֹדוֹ. Syrè אַיְתוֹ, vt Marci 14. & אַוְדִיו.

Fœm.

אַיְתָיָא & אוֹדִיָא. Syrè אַוְדִיָא.

אוֹדֵין & אִיתֵין Syrè .אוֹדִינָא & אִיתִינָא

Futurum.

Masc.sing.

אוֹדֵי Syrè .אוֹדִי & אִיתֵא

2 תּוֹנֵי vt ,תּוֹנִי ,Deut.23. & תֵּיתֵא

3 יוֹמֵא vt ,יוֹמָא ,Num.5. & יֵיתֵא

Plur.

1 נוֹדֵי Syrè .נוֹדִי & נֵיתֵא

2 תּוֹנוּן vt .תּוֹנוּן Ex.22. Syrè .תּוֹנוּן & תֵיתוֹן

3 יוֹמוּן vt .יוֹמוּן Syrè ,יֵיתוֹן & vt יוֹמוּן & יֵיתוֹן Act.19.

Fœm.

2 תּוֹמִין Syrè .תּוֹמִין & תֵּיתִין

3 תֵּיתֵא Syrè .תֵּיתֵי

Plur.

2 תֵּיתִין

3 יֵיתְיָן

Paßiuum.

Semel apud Danielem cap.6. præteritum passiuum in tertia singulari fœminina formatum legitur הֵיתָיִת, vt accipitur vox à R. Solomone & Saadiia, qui exponũt, Adducta est. Secũdum eius analogiam totum passiuum formari potest quãquamquod ad terminationem attinet, irregularis sit vocalium facta transpositio pro הֵיתָיִת.

DE QVIESCENTIBVS in medio & in fine simul.

Comprehendit hic ordo habentia Iod vel Aleph mediam radicalem, tertiam verò vt in præcedenti ordine.

CONIVGATIO I.

Præteritum.

Masc.sing.

3 חֲיָא

2 חֲיֵית. Syrè חֲיַיתְ.

1 חֲיֵית

Plur.

3 חֲיוֹ. Syrè חֲיוֹ.

2 חֲיֵיתוֹן. Syrè חֲיֵיתוּן.

1 חֲיֵינָא. Syrè חֲיֵין.

Fœm.

3 חֲיַת

2 חֲיֵית. Syrè חֲיֵיתִי.

Plur.

3 חֲיָאָה. Syrè חֲיַיִן, Pet.8. sic חֲיַי ibidem.

2 חֲיֵיתֵן. Syrè חֲיֵיתֵין.

Participium prius.

Masc.

חַיָּא. vt Matth.24.

חַיִּין. Syrè חָאֵין Petri 3. Sic כָּאֵין, Marc.10

Fœm.

חַאיָא

חָאיָן

Participium posterius.

Masc.

חֲיִי

חֲיַיִן

Fœm.

חֲאָיָא

חֲאָיָן

Infinitiuus.

מֶחֱא vt Act.4.

מֶלְמְחָא, לְמֶחְא, כְּמֶחָא, בְּמֶחָא.

Imperatiuus.

Masc.

חֲיָא

חֲיוֹ. Syrè חֲיוֹ.

Fœm.

חֲיִי

חֲיֵינָא. Syrè חֲיֵין.

Futurum.

Masc.

1 אֶחֱא vel אֶחֱי. Syrè אֶחְא.

2 תֶּחֱי. Syrè תֶּחְי Matth.9. & etiam תְּאחָא Rom.10.

3 יֶחֱא vel יֶחֱי. Syrè יֶחְא, Rom.2.

Plur.

1 נֶחֱי. Syrè נֶחְא.

2 תֶּחֱיוֹן. Syrè תֶּחְוֹן.

3 יֶחֱיוֹן. Syrè יֶחְוֹן, 1.Cor.10

Fœm.

2 תֶּחֱיִן. Syrè תֶּחְיִין

3 תֶּחֱיָא. Syrè תֶּחְי & etiam תֶּחְא vt Matth. 9. & Marci 5.

Plur.

2 תֶּחֱיָן. Syrè תֶּחְיָין.

3 יֶחֱיָן. Syrè יֶחְיָין.

Obseruandum, Syros in futuro in vocibus in quibus Iod mediam radicalem abiiciunt, sub literis איתן habere chirik: vbi verò Iod retinent, sub eis habere ְ. Ratio autem est, quia tum proximè sequitur scheua, ante quod ægrè admittunt chirik.

Passiuum.

IN hoc passiuo, & tota secunda coniugatione, hic ordo formationem quiescentium in fine sequitur: vt singulari paradigmate opus non sit.

III Coniugatio.

Præteritum.

Masc. sing.

3 אַחִי
2 אַחִית
1 אַחִית

Plur.

3 אַחִיו
2 אַחִיתוּן Syrè אַחִיתוּן
1 אַחִינָא Syrè אַחִין.

Fœm.

3 אַחִיַת vt Luc. 18.
2 אַחִית Syrè אַחִיתִי.

Plur.

3 אַחִיאָה Syrè אַחִי.
2 אַחִיתֵן. Syrè אַחִיתֵן.

Participium prius.

Masc.

מְחָא
מְחַיִן vel מְחַן.

Fœm.

מְחָיָא
מְחָיָן

Participium posterius.

Masc.

מְחַי
מְחַיִין

Fœm.

מְחַיָא
מְחַיָן

Infinitiuus.

אַחָיָא Syrè מַחָיוּ.
בְּאַחָיָא, כְּאַחָיָא, לְאַחָיָא, מִלְאַחָיָא. Syrè לְמַחִיו, Galat. 3.

Imperatiuus.

Masc.

אַחִי
אַחוֹ. Syrè אַחוֹ.
אַחִיָא
אַחִינָא. Syrè אַחִין.

Futurum.

Masc.

1 אַחֵא
2 תַּחֵא. & Syrè תַּאחֵא 1. Cor. 7.
3 יְחֵא vt Rom. 8.

Plur.

1 נַחֵא
2 תַּחוּן. Syrè תַּחוּן.
יַחוּן. Syrè יַחוּן.

Fœm.

2 תַּחִין & Syrè תַּאחִין vt 1. Cor. 7.
3 תַּחֵא, Syrè תַּחֵי.

Plur.

2 תַּחְיָן
3 יַחְיָן

In toto hoc actiuo media radicalis eliditur, ac translatione eius vocalis ad literam præcedentē suppletur. Passiuum autem, quia tertiam radicalem verba amittunt, ideo (vt de quiescentibus in fine dictum est) locum hîc non habet.

DE MIXTIS EX DEFEctiuis in principio & quiescentibus in fine.

HVius ordinis verba plerunque, seruata prima radicali, quiescentium in fine inflexionem sequuntur, præterquam in tertia coniugatione, in qua nonnunquam primam radicalem abiiciunt, & more deficientium in principio, abiectam literam per dagesch in sequēti supplent: vt superuacuum sit integrum in singulis coniugationibus paradigma proponere. quo tamen linguarum studiosus se facilius extricet, primas singulorum temporum ac modorum voces proponimus.

Præteritum.

Sing. masc.

נְדִי, נְדָא, נְדָא.

Participium I.

נָדֵא

Participium II.

נְדָא

Infinitiuus.

מִנְדָא, Syrè מִנְדָא. vel cum defectu מִדָא, Syrè מִדָא.

Imperatiuus.

נְדֵא

Futurum.

אַנְדֵא, vel cum defectu אֲדֵא.

Paßiuum præteritum.

אִתְנְדִי

Participium.

מִתְנְדְא

Infinitiuus.

אִתְנְדָאָה. Syrè מֶתְנְדָיו.

Imperatiuus.

אִתְנְדִי

Futurum.

אֶתְנְדֵא

CONIVGATIO II.

IN huius coniugationis tam actiuo quàm passiuo prima radicalis necessariò reseruatur. Si enim elideretur in secunda radicali, iã à dagesch coniugationis formatiuo occupata, suppleri non posset, eo quòd nec eadem litera geminum dagesch admittit, nec idem dagesch geminum officium præstat. Quia verò vltima quiescit, rationẽ quam in proponendo paradigmate cœpimus, prosequimur.

Præteritum.

נַדִּי

Participium prius.

מְנַדֵּא Syrè מְנַדֵּי.

Participium posterius.

מְנַדָּא. Syrè מְנַדַּי.

Infinitiuus.

נַדָּאָה. Syrè מְנַדָּיו.

Imperatiuus.

נַדָּא Syrè נַדִּי.

Futurum.

אֲנַדִּי

Præteritum paßiuum.

אִתְנַדִּי

Participium.

מִתְנַדָּא Syrè מֶתְנַדַּי.

Infinitiuus.

אִתְנַדָּאָה

Imperatiuus.

אִתְנַדָּא. Syrè אֶתְנַדַּי.

Futurum.

אֶתְנַדִּי

CONIVGATIO III.

Præteritum.

אַנְדִּי vel אַדִּי.

Participium prius.

מַנְדֵא vel מַדֵּא.

Participium posterius.

מַנְדָא vel מַדָּא. מַנְדַּי vel מַדַּי.

Infinitiuus.

אַנְדָּאָה vel אַדָּיָא. Syrè מַנְדָּיו vel מַדָּיו.

Imperatiuus.

אַנְדָּא vel אַדָּא, vel אַנְדִּי, vel אַדִּי.

Futurum.

אַנְדֵא, vel אַדֵּא.

Hactenus de verbis: nunc de nomine.

DE NOMINE.

NOmina omnia (sicut & de verbis diximus) sunt perfecta vel imperfecta: & vtraque nuda, vel alicuius literæ ה א מ נ ת י additione formata.

Perfecta, siue nuda, siue heemãthicis formata, vel tribus, vel pluribus literis radicalibus cõstant.

Imperfecta rursus sunt aut defectiua, aut quiescentia, aut ex vtrisque mixta.

Defectiua, vel in principio vel in medio.

Quiescentia, vel principio, vel in medio, vel in fine, vel in principio & fine simul, vel denique in medio & fine simul.

Mixta, ex defectiuis in principio & quiescentibus in fine.

DE FORMIS NOMINVM.

TAM radicalibus quàm heemanthicis literis puncta addita nominum formas constituũt, ac prout varia sunt puncta ipsa, ita varias nominum formas efficiunt. Sciendum autem Chaldæos quoque & Syros literæ additione nomina sua (sicut & Hebræos) emphatica reddere. Sed hoc differre quòd Hebræi ה præfixo, hi verò א ad calcem dictionis adiecto id efficiant. Quia autem huius literæ accessione simplex nominis forma

mutatur, vt cognoscatur quomodo quodque nomen eam mutet, vtranque formam in singulis coniunximus.

DE NOMINIBVS PERfectis nudis triúmque tantùm literarum radicalium.

Incipientia à scheua.

Simplicia.	Emphatica.
בְּשַׂר	בִּשְׂרָא
כְּתָב	כְּתָבָא
טְעֵם	טַעֲמָא
חֲמִיר	חֲמִירָא
נְהוֹר	נְהוֹרָא
תְחוּם	תְחוּמָא

Incipientia à patach.

Simplicia.	Emphatica.
כַּנַּר	כַּנָּרָא
זַמַּר	זַמָּרָא
טַפַּשׁ	טַפְּשָׁא
פַּטִּיר	פַּטִּירָא

Incipientia à segol, vel eius loco, patach.

Simplicia.	Emphatica.
מֶלֶךְ	מַלְכָּא
רֶגֶל	רִגְלָא
בְּעֵל	בַּעֲלָא
פְּחַר	פַּחְרָא
פְּחַם	פַּחְמָא

Quanquam forma Chaldæa & Syra, ex qua emphatica nata est, propriè hæc sit מְלֵךְ, רְגֵל, בְּעֵל, פְּחַר, פְּחַם. Solent enim Hebræa nomina gemino segol, vel eius loco, gemino patach formata, Chaldæi & Syri propria facere, priore puncto in scheua, altero verò in zere vel in patach mutato. Et quod ad duas postremas formas attinet, quia media radicalis dagesch respuit, quod ei inserẽdum fuerat, in eius cõpensationẽ patach sub prima in segol mutant: vt & Hebræi aliquãdo faciunt. In emphatica autem illorum forma alterum nomẽ resumit patach, sequẽte scheua: atque ideo, compensationis causa sublata: alterum verò non sequente scheua, ac ideo manente, compensandi necessitate segol, reseruat.

Incipientia à chirik.

Simplicia.	Emphatica.
לִשָּׁן	לִשָּׁנָא
טִפַּשׁ	טִפְּשָׁא
צִנּוֹר	צִנּוֹרָא
כִּתּוֹן	כִּתּוֹנָא

Incipientia à kibbutz.

Simplicia.	Emphatica.
חֻלָק	חֻלְקָא
עֲלֵם	עֻלְמָא

quanquam interdum etiam legatur עָלְמָא.

Incipientia à kametz.

Simplicia.	Emphatica.
כָּהֵן	כָּהֲנָא
יָקִיר	יָקִירָא
פָּתוֹר	פָּתוֹרָא

Incipientia à zere.

Simplicia.	Emphatica.
הֵיכַל	הֵיכְלָא
הֵיכַל	הֵיכָלָא
אֵזוֹב	אֵזוֹבָא

Incipientia à chirik.

Simplicia.	Emphatica.
אִילָן	אִילָנָא

Incipientia à schurek.

Simplicia.	Emphatica.
אוּמָן	אוּמָנָא
גוּפָן	גוּפָנָא

DE PERFECTIS NVdis plurium literarum.

Incipientia à scheua.

Simplicia.	Emphatica.
פְּלַטִּיר	פְּלַטִּירָא
עֲטַלָּף	עֲטַלְּפָא
כְּרוּסְפַּד	כְּרוּסְפְּדָא
קְלוּסַנְטַר	קְלוּסַנְטְרָא
אֲמַרְכַּל	אֲמַרְכְּלָא
אֲגִירַס	אֲגִירְסָא
זְמַרְגַּר	זְמַרְגְּרָא
חֲצַצְר	חֲצַצְרָא
סְפַּקְלַטוֹר	סְפַּקְלַטוֹרָא

&c.

Incipientia à patach.

Simplicia.	Emphatica.
כַּרְפַּס	כַּרְפְּסָא
פַּרְזֶל	פַּרְזְלָא
פַּלְגִּים	פַּלְגִּיסָא
אַפְּתוֹם	אַפְּתוֹמָא
קַדְרוּם	קַדְרוּמָא
סַסְגּוֹן	סַסְגּוֹנָא
סַנְהֶדְר	סַנְהֶדְרָא

Simplicia	Emphatica
קַלְמַוְמַס	קַלְמַוְמְסָא

Incipientia à ſegol.

Simplicia.	Emphatica.
אֶלְגָבִישׁ	אֶלְגָבִישָׁא

Incipientia à chirik.

Simplicia.	Emphatica.
דִּסְתַּק	דִסְתְּקָא
פִּתְגָם	פִּתְגָמָא
שִׁעֲבוּד	שִׁעֲבוּדָא

Incipientia à zere.

Simplicia	Emphatica
הֵגְמוֹן	הֵגְמוֹנָא

Incipientia à ſchurek.

Simplicia	Emphatica
שׁוּשְׁמַן	שׁוּשְׁמְנָא

&c.

DE PERFECTIS trium literarum cum literis heemanticis.

DE HEEMANTICIS IN principio.

Recentiores ſcriptores literam ה nominibus à coniugatione tertia formatis frequenter præfigere ſolent, antiquiores autem admodum raró.

ה

Simplicia.	Emphatica.
הַפְרֶשׁ	הַפְרְשָׁא
הַרְבַּר	הַרְבְּרָא

&c.

א

Simplicia.	Emphatica.
אַכְסַן	אַכְסְנָא
אַרְכּוּב	אַרְכּוּבָא
אַנְזִיק	אַנְזִיקָא
אַיְקַר	אַיְקָרָא
אֶדְרַע	אֶדְרְעָא
אֶתְרוֹג	אֶתְרוֹגָא
אֶתְרוּג	אָתְרוּגָא

מ

Simplicia.	Emphatica.
מַדְבַּח	מַדְבְּחָא
מַרְתֵּף	מַרְתְּפָא
מַרְתוּק	מַרְתוּקָא
מַסְכִּים	מַסְכִּימָא
מִסְכֵּן	מִסְכְּנָא
מִנְפַּק	מִנְפְּקָא

&c.

נ

Simplicia.	Emphatica.
נַבְרַשׁ	נַבְרְשָׁא
נַחְתוּם	נַחְתוּמָא
נִדְבַּךְ	נִדְבְּכָא
נִשְׁתְּוָן	נִשְׁתְּוָנָא
נֶרְקַם	נֶרְקְמָא

&c.

ת

Simplicia.	Emphatica.
תַּרְמַל	תַּרְמְלָא
תַּרְמִיל	תַּרְמִילָא
תַּסְקַף	תַּסְקְפָא
תַּלְעוּב	תַּלְעוּבָא
תַּפְקִיד	תַּפְקִידָא

&c.

י

Simplicia	Emphatica.
יַבְרוּחַ	יַבְרוּחָא
יוּסְטַר	יוּסְטְרָא
יַסְמִין	יַסְמִינָא

Dubitatur tamen de quibuſdam, præſertim incipientibus à iod vel nun, vtrum ea in illis radicalis ſit an heemantica.

DE HEEMANTICIS in fine.

Nec ה nec א in fine nomen formare reperitur: ne ſcilicet cum formatiua fœminini generis, aut emphatica litera, cōfundantur. ſed nec מ niſi in principio reperitur ſeruilis, vt antè diximus.

נ

Simplicia.	Emphatica.
סַרְבַּן	סַרְבְּנָא
פִּקְדַן	פִּקְדְנָא
שִׁלְטוֹן	שִׁלְטוֹנָא
קָרְבַּן	קָרְבְּנָא
אֶלְפַּן	אֶלְפְּנָא

&c.

ת

Simplicia.	Emphatica.
אַרְעִית	אַרְעִיתָא
פַּלְגוּת	פַּלְגוּתָא
נַהִירוּת	נַהִירוּתָא
עַלְמוּת	עַלְמוּתָא
נְוָלוּת	נְוָלוּתָא
בְּכֵרוּת	בְּכֵרוּתָא
סְגִירוּת	סְגִירוּתָא

&c.

Quanquam in his omnibus dici poſſit ת non nominis, ſed generis fœminini formatiuum eſſe.

Simplicia

י

Simplicia.	Emphatica.
יְהוּדַי	יְהוּדָיָא
תְלִיתַי	תְלִיתָיָא
כַּשְׂדַי	כַּשְׂדָיָא
חִלּוֹנַי	חִלּוֹנָיָא
נָכְרַי	נָכְרָיָא

&c.

Omnia ferè quæ ita formantur, ſunt vel denominatiua, vel adiectiua, vel numeralia ordinalia, ad quæ formanda Chaldæi ac Syri (ſicut & Hebræi) iod adhibent. Sed Hebræis quieſcit poſt chirik, his verò poſt patach mouetur.

DE HEEMANTICIS IN principio & fine ſimul.

Huiuſmodi nomina in frequenti vſu ſunt, præſertim autem apud Syros.

מ נ

Simplicia.	Emphatica.
מְבַסְּרָן	מְבַסְּרָנָא
מַכְרְזָן	מַכְרְזָנָא

Ex quibus deinde fiunt.

מְסַבְּרָנוּת	מְסַבְּרָנוּתָא
מַכְרְזָנוּת	מַכְרְזָנוּתָא

quorum quæ deſinũt in nun, ſunt adiectiua, quæ verò in ות, ſubſtantiua verbalia.

Quæ plurium quàm trium literarum ſunt, heemanticis non formantur, ne dictiones nimium excreſcant: paucisſima tamen excipiuntur, vt

Simplicia.	Emphatica.
שַׁבְהָרָן	שַׁבְהָרָנָא
שַׁבְהָרָנוּת	שַׁבְהָרָנוּתָא
מְתוּרְגְּמָן	מְתוּרְגְּמָנָא

Hactenus de perfectis, nunc de imperfectis.

I. DE DEFECTIVIS.

DE DEFECTIVIS in principio.

Abſque literis heemanti nulla hîc reperiuntur nomina. perfecta enim omnia ſunt. Ex heemanti autem ſolum מ ad formationem adhibetur.

מ

Simplicia.	Emphatica.
מַדַּע	מַדְּעָא
מַטַּר	מַטְּרָא
מַזִּיק	מַזִּיקָא
מַזּוּף	מַזּוּפָא
מְסַב	מְסַבָּא

DE DEFECTIVIS in medio, nudis.

Simplicia.	Emphatica.
עַם	עַמָּא
צַר	צִרָּא
גּוֹב	גֻּבָּא
פּוּם	פֻּמָּא

&c.

DE HEEMANTICIS.

מ

Simplicia.	Emphatica.
מַמְלַל	מַמְלְלָא
מַמְלָל	מַמְלָלָא

&c.

נ in fine.

Simplicia.	Emphatica.
רִבּוֹן	רִבּוֹנָא.
טְלַן Syrum	טְלָנָא

י in fine.

Simplicia.	Emphatica.
זַכַּי	זַכָּאָה

&c.

II. DE QVIESCENtibus.

DE QVIESCENTIBVS in principio, nudis.

IN hoc ordine quæ retinent primam radicalem, perfecta ſunt, quæ autem eam abiiciunt, ſi nõ formẽtur adminiculo alicuius ex האמנתי, ferè omnia ſunt fœmininæ formæ, quæ à maſculina licet inuſitata ſic deriuatur.

Simpl. Maſc.	Simpl. Fœm.	Emphat. Fœm.
à רַע	דְעָא	דַעְתָא
à שֵׁן	שְׁנָא	שִׁנְתָא
à עֵט	עֵטָא	עַטְתָא
à זִיַע	זִיעָא	זִיעֲתָא
à לֵיד	לֵידָא	לֵידְתָא
à צַף Syrum	צְפָא	צְפָתָא

DE HEEMANTICIS.

מ

Simplicia.	Emphatica.
מוֹתַר	מוֹתְרָא
מוֹתַב	מוֹתְבָא
מוּהַב	מוּהְבָא
מוֹעֵד	מוֹעֲדָא
מֵישַׁר	מִישְׁרָא & מֵישְׁרָא

à מָזוֹן inusitato, מְזוֹנָא fœm. מְזוֹנְתָא emph.
à מֵיכַל inusitato, מֵיכְלָא fœm. מֵיכַלְתָא emph.

ת in principio.

תּוֹתַב	תּוֹתְבָא	
à תְּנַח inusit.	תְּנָחָא fœm.	תַּנְחֻתָא emph.
à תּוֹהַר inusit.	תְּוֹהֳרָא fœm.	תְּוֹהַרְתָא

Syrum.

DE QVIESCENTIBVS in medio, nudis.

Omnia hæc vocali longa constant, qua media radicalis compensatur.

Simplicia.	Emphatica.
טָב	טָבָא
מָאן	מָאנָא
כֵּף	כֵּפָא
רֵאשׁ, Syrè רִישׁ	רֵאשָׁא, Syrè רִישָׁא
רֵיחַ	רֵיחָא
טִין	טִינָא
בְּאֵשׁ, Syrè בִּישׁ	בְּאֵשָׁא, Syrè בִּישָׁא
תּוֹר, Syrè תּוֹר	תּוֹרָא, Syrè תּוֹרָא
נוּן	נוּנָא

DE HEEMANTICIS.

מ

Simplicia.	Emphatica.
מָזוֹן	מְזוֹנָא
מַעַר	מְעָרָא
מְרַק	מְרָקָא

&c.

DE QVIESCENTIBVS in fine, nudis.

Simplicia.	Emphatica.
יַד	יְדָא, Syrè אִידָא
שֻׁם	שְׁמָא
סַגִּי	סַגְיָא
עֲנִי	עֲנְיָא
נְקָא	נְקְיָא
פְּהִי	פַּהְיָא
פְּחָא	פַּחְתָא
מְרֵא	מְרְיָא
חָמִי	חֲמְיָא
גּוּמָא	גּוּמְיָא
קְרִי	קַרְיָא
נְבִיא	נְבִיָא
à גּוּס inusit. גּוּמָא fœm.	גּוּמְתָא
ab אֵל inusit. אֱלָא fœm.	אֱלָהְתָא
à רֵשׁ inusit. רְשָׁא	רְשָׁאת

DE HEEMANTICIS.

מ

Simplicia.	Emphatica.
מַאְפָּא	מַאְפְּיָא
מִשְׁרָא	מִשְׁרְיָא
מִשְׁתָּא	מִשְׁתְּיָא
מַתְוָא	מַתְוִיתָא

ת in principio.

Simplicia.	Emphatica.
תַּעֲנִי	תַּעֲנִיָא
תּוּרְבַּן	תּוּרְבְּנָא
תַּרְבִּית	תַּרְבִּיתָא

נ in principio.

Simplicia.	Emphatica.
נִשְׁלָא	נִשְׁלְיָא

&c.

DE QVIESCENTIBVS in principio & fine simul, nudis.

Simplicia.	Emphatica.
עָא	עָיָא
חַת Syrè	חַתָּא

DE HEEMANTICIS.

מ

Simplicia.	Emphatica.
מוּם	מוּמָא
מוֹדָא	מוֹדְיָא
מוּמִי	מוּמְיָא
מוּמָא	מוּמְתָא

&c.

ת

Simplicia.	Emphatica.
תּוֹרָא	תּוֹרְתָא

&c.

Quiescentia in medio & fine nulla sunt: quin & mixta ex defectiuis & quiescentibus quiescere tantùm reperiuntur.

Obseruandum quòd in deriuatione emphaticæ nominum formæ, à sua simplici tres tantùm vocales, nẽpe ַ patach ֶ segol & ֵ zere, mutabiles sint, si mediam radicalem occupent: ac semper in ְ scheua duntaxat mutentur. Quòd si eas scheua præcesserit, ne geminum scheua in principio dictionis sit, Hebræorum more nunc in patach, nunc in chirik mutatur, vt בְּשַׂר, בִּשְׂרָא, מְלַךְ, מַלְכָּא, הַפְּרַשׁ, הַפְּרְשָׁא.

Hactenus de Formis: nunc de Genere.

DE GENERE.

DVO sunt Syris & Chaldæis nominum genera (sicut & Hebræis) masculinum & fœmininum. Masculinũ suis radicalibus, aut formatiuæ (si quam in fine habet) nullam adiicit literam, per quam à fœminino discernatur. Fœmininum verò adiicit א præeunte ָ : vel ת, præcedente aliqua vocali longa, vel denique in ipsam longam vocalem finitur, vt מַלְכָּא, Regina. מַלְכוּת vel מַלְכוּ, Regnum. נְוָלִית vel נְוָלִי, Sterquilinium.

Accidit autem in quibusdam nominibus vt hæc differentia non seruetur, dum masculina fœmininam terminationem adsciscunt, & fœminina propriam abiicientia masculinorum instar terminantur.

Porrò masculinæ formæ primitiuæ sunt, à quibus fœmininæ, literarum accessione, & vocalium mutatione, qualem in emphaticis ostendimus, deriuantur: quam ob causam in nominum formis fœmininas, quarum masculinæ vsitatæ essent, studio omisimus.

DE NVMERO.

NVmeros totidem quot Hebræi & Græci, (nimirum Singularem, Dualem, & Pluralem) habent: Sed Dualem cum Hebræis in illis tantùm quæ bina produxit natura, vt יַד Manus. יְדַיִן, Duæ manus: vel ratio intelligit vt שְׁנָא, Annus. שְׁנָתַיִן, Biennium: vel ars fingit, vt מֹוזְנַיִן, רְחַיִן &c.

De singularis autem numeri terminatione in vtroque genere paulo antè dictum est. Dualis terminatio in vtroque est ַיִן præeunte patach: hoc tamen discernuntur genera, quòd fœmininum, patach istud literæ ת ascititiæ subiicit, vt in שְׁנָתַיִן: masculinum verò, postremæ literæ sui singularis, vt in שׁוֹקַיִן. Pluralis terminatio masculini quidem in ין præeunte chirik longo, vt מַלְכִּין: fœminini verò, in ן præeunte kameth, vt שְׁנָן.

Quanquam hæ generum & numerorum terminationes, vel propter emphasin, vel propter constructionem separatam, (vt suis locis ostẽdetur) variantur.

Porro emphasis (quam subiunctione literæ א exprimi diximus) in masculino quidem singulari kametz ante se requirit sub vltima litera simplicis formæ, vt à מלך, מַלְכָּא, & ab אֲלַף, אַלְפָּנָא: in plurali verò, abiecto nun sub iod, altera pluralis formatiua litera, kamets requirit præcedente patach, vt à מַלְכִּין, מַלְכַיָּא. At in fœminino singulari, quòd in א terminabatur, ipsum א vitandi concursus causa mutat in ת, cui subiicit kametz, vt à חָכְמָא, fit חָכְמְתָא: in eo verò fœminino quod in vocali longa schurek vel chirik terminatur, asciscitur ת cum kametz, præeunte scheua, vt à מַלְכוּ fit מַלְכוּתָא, & à נְוָלִי, נְוָלִיתָא. Quòd si loco scheua ante ת substituas kametz, habebis fœmininũ plurale emphaticum, vt חָכְמָתָא, Ipsæ sapientiæ.

DE CASV.

NVlla in ipsis nominibus variatio est qua casus inter se discerni possint, sed eadem omnium casuum puncta sunt & terminatio. Discernuntur autem (sicut & apud Hebræos) articulis præpositis, præsertim quatuor casus, apud Chaldæos, videlicet Genitiuus, Datiuus, Accusatiuus, & Ablatiuus. Nominatiuus enim & Vocatiuus nullum articulum præpositum habent: Genitiui autem articulus est דְ, Datiui לְ, Accusatiui יַת, Ablatiui מִן, qui omnes præter יַת cum nomine in vnam dictionem coalescunt: Syri verò Chaldæo Accusatiui articulo non vtuntur, sed eius loco datiui articulum vsurpant.

Inflexio nominis per casus.

Masc. sing.

מַלְכָּא
דְמַלְכָּא
לְמַלְכָּא
יַת מַלְכָּא. Syrè לְמַלְכָּא
מַלְכָּא
מִמַּלְכָּא

Plur.

מַלְכַיָּא
דְמַלְכַיָּא
לְמַלְכַיָּא
יַת מַלְכַיָּא. Syrè לְמַלְכַיָּא.
מַלְכַיָּא
מִמַּלְכַיָּא

Fœm. sing.

חָכְמְתָא
דְחָכְמְתָא
לְחָכְמְתָא
יַת חָכְמְתָא. Syrè לְחָכְמְתָא.

חָכְמְתָא
מֵחָכְמְתָא

Plur.

חָכְמָתָא
דְחָכְמָתָא
לְחָכְמָתָא
יַת חָכְמָתָא. Syrè לְחָכְמָתָא.
חָכְמָתָא
מֵחָכְמָתָא

Dualis.

Masc.

שׁוֹקִין
דְשׁוֹקִין
לְשׁוֹקִין
יַת שׁוֹקִין. Syrè לְשׁוֹקִין.
שׁוֹקִין
מִשׁוֹקִין

Fœm.

שִׁנְתַּיִן
דְשִׁנְתַּיִן
לְשִׁנְתַּיִן
יַת שִׁנְתַּיִן. Syrè לְשִׁנְתַּיִן.
שִׁנְתַּיִן
מִשִּׁנְתַּיִן

Quæ aliter in vtroque genere inflectuntur, irregularia sunt. cuiusmodi multa reperies (sicut & apud Hebræos) quæ in singulari vnius sunt generis, in plurali verò alterius.

DE PRONOMINE.

PRonomen, quia sicut Nomen numeros & genera distincta admittit, sub Nomine comprehendere volui: quanuis in eo à Nomine differat, quòd personas distinctas habet, & quòd in obliquis casibus recti substantiam non seruet. Distribuitur autem Pronomen in separatum, & in affixum. Separatum voco quod per se dictionem efficit.

Huius quædam personas, numeros & genera distincta habent: quædam verò numeros & genera, non autem personas: quædam genera tantùm: quædã denique indefinita prorsus sunt.

DE SEPARATIS 1 generis.

PRimæ personæ pronomen est אֲנָא, Ego. vtrique generi commune: Secundæ אַנְתְּ vel אַתְּ, quod Chaldæis quidem similiter commune est masculino & fœminino, Syris verò tantùm masculinum. Nam in fœminino habet אַנְתִּי, Tu.

Tertiæ personæ Chaldæis, sicut & Hebræis, הוּא in masculino, Ille, & הִיא in fœminino, Illa: At Syri habent in masculino הוּ vel הֽוּ, in fœminino verò הִי, vel הִי, vel הִי.

I. Persona pronominis inflexio.

Sing.

אֲנָא, Ego.
דִּילִי vel דִּידִי, Mei &c.
לִי
יָתִי. Syrè לִי.
מִנִּי. Syrè מִנִּי.

Plur.

נַחְנָא vel אֲנַחְנָא
חֲנַן. Syrè אֲנַן vel
דִּילַן vel דִּידַן
לְנָא לַן
יָתַן, vel יָתַנָא. Syrè לַן.
מִנַּן vel מִנַּנָא. Syrè מִנַּן.

II. Persona.

Masc. sing.

אַתְּ vel אַנְתְּ, Tu.
דִּילָךְ vel דִּידָךְ, Tui &c.
לָךְ
יָתָךְ. Syrè לָךְ.
מִנָּךְ. Syrè מִנָּךְ.

Plur.

אַתּוּן vel אַנְתּוּן
דִּילְכוֹן vel דִּידְכוֹן. Syrè דִּידְכוֹן vel דִּילְכוֹן.
לְכוֹן. Syrè לְכוֹן.
מִנְּכוֹן. Syrè מִנְּכוֹן.

Fœm. sing.

אַתְּ vel אַנְתְּ vt masc.
Syrè אַנְתִּי.
דִּילִיךְ vel דִּידִיךְ.
Syrè דִּילְכִי.
לִיךְ. Syrè לְכִי vel לְכִי
vel לִיכִי.
יָתִיךְ vel לִיךְ. Syrè לְכִי.
מִנִּיךְ. Syrè מִנְּכִי vel מִנִּיכִי.

Plur.

אַתֵּן vel אַנְתֵּן
דִּילְכֵן vel דִּידְכֵן
לְכֵן
יָתְכֵן. Syrè לְכֵן.
מִנְּכֵן. Syrè מִנְּכֵן vel מִנְּכֵי.

III. Persona.

Masc. sing.

הוּא. Syrè הוּ vel הֽוּ

vel הָן
דִּילֵהּ vel דִּידֵהּ
לֵהּ
יָתַהּ. Syrè לַהּ.
מִנַּהּ. Syrè מִנַּהּ.
Plur.
הִנּוּן vel אִנּוּן. Syrè הִנּוּן.
דִּילְהוֹן vel דִּידְהוֹן. Syrè דִּילְהוֹן.
לְהוֹן. interdum paraphrast.
לְהוֹם, vt Iob.42.
Syrè לְהוֹן vel אִנּוּן.
הִמּוֹ vel הִמּוֹן vel יָתְהוֹן. Syrè אִנּוּן.
מִנְּהוֹן. Syrè מִנְּהוֹן & מִנַּיְהוֹן.
Fœm.sing.
הִיא. Syrè הִי vel הַי
vel הַי
דִּילָהּ vel דִּידָהּ
לַהּ
יָתַהּ. Syrè לַהּ.
מִנַּהּ. Syrè מִנַּהּ.
Plur.
הִנִּין vel, אִנִּין. Syrè אֱנֵין
vel הַנִּין
vel הָנֵין
דִּילְהֵן vel דִּידְהֵן
לְהֵן. Syrè etiam לְאִנֵּין.
יָתְהֵן. Syrè לְהֵן vel לְאִנֵּין.
מִנְּהֵן. Syrè מִנְּהֵן.

2. *Generis separata.*

Masc.sing.
דְּכֵן vel, הָדֵין vel, דֵּין
vel הָדֵי, vel דְּכִי
hic vel iste.
Plur.
הָנֵי. Syrè אִילֵין
vel אִלֵּךְ etiam Chald.
Fœm.sing.
דָּךְ vel, דָּךְ vel, דְּנָא vel, הָדָא vel, דָּא respondet Hebræo זאת.
Plur.
הָנֵין vel דְּנָן

3. *Generis.*

Masc.
אֵידֵן respondet Heb. אֵיזֶה.
Fœm.
אֵידָא respondet Hebr. אֵיזוֹ.

4. *Generis.*

מַן respondet Heb. מִי tam Masc. quàm Fœm. vtriusque generis & omnium casuum.

DE AFFIXIS pronominibus.

Affixum pronomen est quod per se non constat, sed alii dictioni in fine adhæret, & cum ea componitur: cōstátque vna vel pluribus literis in hac dictione הַכְּנוּי comprehensis, quas certæ vocales coniunctæ dictionibus quibuscum componūtur, ceu vincula quædam, hac ratione colligant.

1. *Personæ.*

Sing.

Iod solum aut cum נ cōiunctum, aut denique Syris geminatum iod cum interposito נ, primæ personæ singulare pronomen affixum efficit, vt מַלְכִּי, Rex meus. כְּתָבַנִי, Scripsit me. פְּרוּקִינַי, Libera me.

Plurale.

Nun vel solum, vel sequente א efficit primam personam pluralem, vt מַלְכַּן, Rex noster. רוּחַן, Spiritus noster. כְּתַבְתְּנָא, Scripsisti nos. כְּתַבְתַּן, Scripsisti nos.

2. *Personæ.*

Sing.

Caph solum, vel cum nun præcedente, secundam personam singularem efficit, præeunte quidem kametz, masculinam, præeunte verò zere, fœmininam: Syris verò etiam sequente iod, vt מַלְכָּךְ, מַלְכֵּךְ, מַלְכֵּכִי, Rex tuus, יִכְתְּבוּנָךְ, יִכְתְּבוּנֵךְ, יִכְתְּבוּנֵכִי, Scribent te.

Plur.

כוֹן, Syrè verò כוּן efficit secundam pluralem masculinam, vt מַלְכְּכוֹן, Syrè מַלְכְּכוּן Rex vester.
כְּתַבְכוֹן, Syrè כְּתַבְכוּן, Scripsit vos. At כֵן, Syrè verò כֵין secūdam pluralem fœmininam, vt מַלְכְּכֵן, Syrè מַלְכְּכֵין, Rex vester. כְּתַבְכֵן. Syrè כְּתַבְכֵין, Scripsit vos.

3. *Personæ.*

Sing.

ה cum mappik præeunte zere, & Syrè etiam וּהִי, item וֹי, & וֹהִי, & Syrè יְהִי vel וְהִי, præeunte patach vel kametz, efficiunt affixum tertiæ singularis mascul. vt מַלְכֵּהּ, Rex eius. אֲבוּהִי, Pater eius. עַבְדּוֹהִי, vel עַבְדּוֹי. Syrè עַבְדְוֹהִי Serui eius. קְטַלְתּוּנֵיהִי, Interemistis eum.

Plur.

הוֹן & paraphrasticè interdum הוֹם, Syrè הוּן, & נוּן tertiam pluralem masculinam efficiunt, vt מַלְכְּהוֹן Syrè מַלְכְּהוּן, Rex eorum. אֲבוּהוֹן, Pater eorū,

כְּתַבְתְּנוּן, Scripsisti eos.

3. Fœm. sing.

ה cum mappik præeunte kametz, & ה cum kametz vel patach, & sine mappik sequente א protractiuo, vel etiam sine eo, efficit tertiam singularem fœmininam, vt מַלְכָּה, Rex eius. רַגְלַהּ, Pes eius. אֲבוּהָא, Pater eius. כְּתַבוּהָ, Scripserunt eam.

Plur.

הֵן & נָן tertiam pluralem fœmininam efficiũt, vt מַלְכְּהֵן, Rex earum, כְּתַבְנָן, Scripsit eas.

DE DICTIONE.

De aduerbio, præpositione & coniunctione, quæ sub dictione comprehenduntur: quia nec genera, nec numeros, nec casus, nec personas recipiunt, non est cur seorsim in Grammatica tractemus. Significatio autem illorum partim in lexicis traditur, partim verò à nobis suprà sparsim explicata est. Hactenus itaque de etymologia. Superest vt de Syntaxi, quantum ad præsens institutum requiritur, breuiter agamus.

DE SYNTAXI.

Syntaxin vocamus partium orationis inter sese legitimam connexionem ac compositionem. Ea autem duplex est: dictionis, quæ & coniuncta: vel sensus, quæ & separata vocari potest.

Dictionis, siue cõiuncta syntaxis est, per quam duæ vel plures orationis partes in vnam dictionem coalescunt.

Sunt autem partes illæ, quarum, vt minus principalium, ad principales accessione hæc syntaxis fit, Pronomẽ, Aduerbium, Præpositio, Cõiunctio. ex quibus Pronomẽ semper in fine, reliqua verò semper in principio componuntur & coalescunt. Porrò partes orationis cũ quibus Pronomẽ ita componitur, sunt, Verbũ, Nomẽ, Aduerbium & Præpositio, quibus, præeuntium quarundam vocalium adminiculo (vt exempla docent) ceu vinculis colligatur.

DE COMPOSITIONE affixi pronominis cum verbo perfecto.

Affixum singulare primæ personæ, quod communis generis est, ac tantùm cum secunda & tertia persona componitur.

Præteritum.

כְּתַב.

Masc. sing.

3 כְּתַבַנִי

2 כְּתַבְתַּנִי

Plur.

3 כַּתְבוּנִי

2 כְּתַבְתּוּנִי או כְּתַבְתּוּנַנִי.

Fœm. sing.

כִּתְבַת.

3 כְּתַבְתַּנִי

2 כְּתַבְתִּנִי

Plur.

3 כַּתְבוּנִי

2 כְּתַבְתּוּנִי או כְּתַבְתּוּנַנִי

Participium I.

כָּתֵב.

Masc. sing.

כָּתְבִי

Plur.

כָּתְבַי

Fœm. sing.

כָּתְבָא.

כָּתְבָתִי

Plur.

כָּתְבָתִי

Participium II.

כְּתִיב.

Masc. sing.

כְּתִיבִי

Plur.

כְּתִיבַי

Fœm. sing.

כְּתִיבָא.

כְּתִיבָתִי

Plur.

כְּתִיבָתִי

Infinitiuus.

מִכְתַּב.

מִכְתְּבִי או מִכְתְּבַנִי

Imperatiuus.

כְּתֹב.

Masc. sing.

כְּתֻבְנִי. Syrè, vt פְּרֻקַינִי, Matth. 14.

Plur.

כְּתֻבוּנִי. Syrè, vt שׁוּמְעוּנִי, Act. 15.

Fœm. sing.

כְּתֻבִי.

כְּתֻבִינִי

Plurale semper affixo caret.

Futurum.

תִּכְתֹּב.

Masc. sing.

2 תִּכְתְּבַנִי

3 יִכְתְּבִנַּנִי

Plur.

2 תִּכְתְּבִנַּן

3 יִכְתְּבִנַּן

Fœm. ſing.

תִּכְתְּבִין

2 תִּכְתְּבִינַּנִי

3 תִּכְתְּבִינַּנִי

Plurale ſemper affixo caret.

Affixum maſculinum primæ perſonæ plurale.

Præteritum.

כְּתַב

Maſc.ſing.

3 כְּתַבְנָא

2 כְּתַבְתָּנָא או כְּתַבְתָּנָן

Plur.

3 כְּתַבוּנָא או כְּתַבוּנָא

2 כְּתַבְתּוּנָא או כְּתַבְתּוּנַנָא

Fœm.ſing.

כְּתַבַת

3 כְּתַבְתָּנָא או כְּתַבְתַּנָן

2 כְּתַבְתָּנָא או כְּתַבְתָּנָן

Plur.

3 כְּתַבוּנָא או כְּתַבוּנָא

2 כְּתַבְתּוּנָא או כְּתַבְתּוּנַנָא

Participium I.

כָּתֵב

Maſc.ſing.

כָּתְבָן או כָּתְבִנּוּן

Plur.

כָּתְבִינָן

Fœm.ſing.

כָּתְבָא

כָּתְבָתָן

Plur.

כָּתְבָתָן

Participium II.

כְּתִיב

Maſc.ſing.

כְּתִיבִנּוּן

Plur.

כְּתִיבִינוּן

Fœm.ſing.

כְּתִיבָא

כְּתִיבְתָּן. Syrè כְּתִיבְתָּנָא.

Plur.

כְּתִיבָתָן. Syrè כְּתִיבָתָנָא.

Infinitiuus.

מִכְתַּב

מִכְתְּבָנָא או מִכְתְּבִנַּנָא

Syrè מִכְתְּבָן

Imperatiuus.

כְּתֹב

Maſc.ſing.

כְּתֻבְנָא

Plur.

כְּתֻבְנָנָא או כְּתֻבוּנָנָא.

Fœm.ſing.

כְּתֻבִי

כְּתֻבְנָא

Futurum.

תִּכְתֹּב

Sing.maſc.

2 תִּכְתְּבִנָּן Syrè. תִּכְתְּבִנַּנָא

3 יִכְתְּבִנָּן Syrè. יִכְתְּבִנַּנָא

Plur.

2 תִּכְתְּבוּנַּנָא }
3 יִכְתְּבוּנַּנָא } Syrè נַן

Fœm.ſing.

תִּכְתְּבִין

2 תִּכְתְּבִינַּנָא

3 תִּכְתְּבִנַּנָא

Syrè in vtraque תִּכְתְּבִינַן.

Plur. affixo caret.

Affixum maſculinum ſecundæ perſonæ ſingulare.

Hoc affixum cum verbo ſecundæ perſonæ non componitur, ſicut nec affixum primæ perſonæ cum verbo eiuſdem perſonæ.

Maſc.ſing.

כְּתַב

3 כַּתְבָךְ

1 כְּתַבְתָּךְ

Plur.

3 כְּתַבוּךְ

1 כְּתַבְנוּךְ

Fœmininum hîc non componitur in ſingulari, & in plurali ſimile eſt maſculino.

Participium I.

כָּתֵב

Maſc.ſing.

כָּתְבָךְ

Plur.

כָּתְבִיךְ

Reperitur tamen plerũque ſine iod

expresso & Syrè etiam legitur

כָּתְבַיךְ

Fœm.sing.

כָּתְבָא

כַּתְבָתָךְ אוֹ כָּתְבְתָךְ

Plur.

כָּתְבָתָיךְ

Participium II.

כְּתִיב

Masc.sing.

כְּתִיבָךְ

Plur.

כְּתִיבָיךְ. Syrè etiam כְּתִיבַיךְ

Fœm.sing.

כְּתִיבָא

כְּתִיבָתָךְ אוֹ כְּתִיבְתָךְ

Plur.

כְּתִיבָתָיךְ. Syrè etiam כְּתִיבָתַיךְ

Infinitiuus.

מִכְתַּב

מִכְתְּבָךְ

Futurum.

אֶכְתּב

Masc.sing.

1 אֶכְתְּבִנָּךְ

3 יִכְתְּבִנָּךְ

Plur.

1 נִכְתְּבִנָּךְ

3 יִכְתְּבוּנָךְ

Fœm.sing.

תִּכְתְּבִי Syrè. תִּכְתּב

3 תִּכְתְּבִינָךְ

Plur.caret.

Affixum masculinum secundæ personæ plurale.

Præteritum.

כְּתַב

Masc.sing.

כוֹן Syrè. כְּתַבְכוֹן

1 כְּתַבְתְּכוֹן interdum כְּתַבְתִּיכוֹן. Syrè כוֹן.

Plur.

3 נָכוֹן Syrè כְּתַבוּנְכוֹן

1 כוֹן Syrè. כְּתַבוּנוּכוֹן

Fœm.sing.

כִּתְבַת

3 כוֹן Syrè. כְּתַבְתְּכוֹן

Plur.

3 וָכוֹן Syrè. כַּתְבוּנְכוֹן

Participium I.

כָּתֵב

Sing.masc.

כָּתְבְכוֹן. Syrè כוֹן

Plur.

כָּתְבֵיכוֹן. Syrè בִיכוֹן

Fœm.sing.

כָּתְבָא

כָּתְבַתְכוֹן. Syrè כוֹן

Plur.

כָּתְבָתְכוֹן. Syrè כוֹן

Participium II.

כְּתִיב

Sing.masc.

כְּתִיבְכוֹן. Syrè כוֹן

Plur

כְּתִיבֵיכוֹן. Syrè בִיכוֹן

Fœm.sing.

כְּתִיבָא

כְּתִיבַתְכוֹן. Syrè כוֹן

Plur.

כְּתִיבָתְכוֹן. Syrè כוֹן

Infinitiuus.

מִכְתַּב

מִכְתַּבְכוֹן. Syrè כוֹן

Futurum.

אֶכְתּב

Sing.masc.

1 אֶכְתְּבְכוֹן } Syrè כוֹן
3 יִכְתְּבְכוֹן }

Aliquando etiam vt

יִכְתְּבִנְכוֹן. Syrè נָכוֹן

Plur.

1 נִכְתְּבְכוֹן } Syrè כוֹן
3 יִכְתְּבוּנְכוֹן }

Fœm.sing.

תִּכְתְּבִנְכוֹן & תִּכְתְּבְכוֹן. Syrè כוֹן

Affixum masculinum tertiæ personæ singulare.

Præteritum.

כְּתַב

Sing.masc.

3 כַּתְבֵהּ

2 כְּתַבְתֵּהּ

1 כְּתַבְתֵּהּ

Plur.

3 כַּתְבוּהִי אוֹ כְּתַבוּהִי

præsertim Syrè.

2 כְּתַבְתּוּנֵהּ } Syrè נֵיהִי
1 כְּתַבְנוּהִי }

Fœm.ſing.

כְּתְבַת

3 כְּתַבְתַּהּ

2 כְּתַבְתַּהּ. Syrè כְּתַבְתִּינַהּ

Plur.

3 כְתַבוּהִי אוֹ כַּתְבוּהִי

2 כְּתַבְתּוּנַהּ. Syrè נַיְהִי

Participium I.

כָּתַב

Maſc.ſing.

כָּתְבַהּ

Plur.

כָּתְבִינַהּ

Fœm.ſing.

כָּתְבָא

כָּתְבָתַהּ

Plur.

בַיְתַהּ Syrè.כָּתְבָתַהּ

Participium II.

כְּתִיב

Maſc.ſing.

כְּתִיבַהּ

Plur.

כְּתִיבִינַהּ

Fœm.ſing.

כְתִיבָא

כְּתִיבְתַהּ

Plur.

בַיְתַהּ Syrè. כְּתִיבָתַהּ

Infinitiuus.

מִכְתַּב.

מִכְתְּבַהּ אוֹ מִכְתְּבֵנַהּ אוֹ מִכְתְּבוֹתִי

Syrè בַוְהִי

Imperatiuus.

כְּתַב

Maſc.ſing.

כְּתֻבִיהִי Syrè.כְּתֻבַהּ אוֹ כְּתֻבְנַהּ

Plur.

שׁוּלְחוּהִי Syrè כְּתֻבוּהוּ

Fœm.ſing.

כְּתֻבִי

כְּתֻבִיהוּ

Futurum.

אֶכְתֹּב

Sing.maſc.

1 אֶכְתְּבִנַהּ
2 תִכְתְּבִנַהּ } Syrè בִיוּהִי
3 יִכְתְּבִנַהּ

Plur.

1 נִכְתְּבִנַהּ. Syrè בִיוּהִי

2 תִכְתְּבוּנַהּ } Syrè בוּנַיְהִי
3 יִכְתְּבוּנַהּ

Fœm. ſing.

תִּכְתְּבִין

2 תִּכְתְּבִינַהּ

3 תִּכְתְּבִנַּהּ. Syrè בִיַהּ

Plurali caret.

Affixum maſculinum tertiæ perſonæ plurale.

Præteritum.

כְּתַב

Maſc.ſing.

3 כַּתְבִנּוּן

2 כְּתַבְתִּנּוּן

1 כְתַבְתִּנּוּן

Plur.

3 כְּתַבוּנּוּן אוֹ כַּתְבוּנּוּן

2 כְּתַבְתּוּנּוּן

1 כְּתַבְנוּנּוּן

Fœm.ſing.

כְּתְבַת

3 כְּתַבְתִּנּוּן

2 כְּתַבְתִּנּוּן

Plur.

3 כְּתַבוּנּוּן אוֹ כַּתְבוּנּוּן

2 כְּתַבְתוּנּוּן

Participium I.

כָתַב

Maſc.ſing.

כָּתְבִנּוּן

Plur.

כָתְבִינּוּן

Fœm.ſing.

כָתְבָא

כָּתְבַתְהוֹן. Syrè הִין

Plur.

כָּתְבָתְהוֹן. Syrè הוּן

Participium II.

כְּתִיב

Maſc.ſing.

כְּתִיבִנּוּן

Plur.

כְּתִיבִינּוּן

Fœm.ſing.

כְּתִיבָא

כְּתִיבַתְהוֹן. Syrè הִין

Plur.

כְּתִיבָתְהוֹן. Syrè הוּן

Infinitiuus.

מִכְתַּב

הוֹן Syrè .מִכְתְּבִנּוּן או .מִכְתַּבְהוֹן

Imperatiuus.

כְּתַב

Sing.masc.

כְּתֻבְנוּן או כְּתֻבְנוּן

Plur.

כְּתֻבִינוּן

Fœm.sing.

כְּתֻבִינוּן

Futurum.

אֶכְתַּב

Sing.masc.

1 אֶכְתְּבִנּוּן
2 תִכְתְּבִנּוּן
3 יִכְתְּבִנּוּן

Plur.

1 נִכְתְּבִנּוּן
2 תִכְתְּבוּנוּן
3 יִכְתְּבוּנוּן. & interdum יִכְתְּבוּנוּנוּן

Fœm.sing

2 תִכְתְּבִינוּן
3 תִכְתְּבִינוּן

Affixum fœmininum secundæ personæ singulare.

Præteritum.

כְּתַב

Sing.masc.

3 כַּתְבִךְ
1 .כְּתַבְתִּיךְ Syrè תִיכִי

Plur.

3 כַּתְבוּךְ או כְּתַבוּךְ
1 .כְּתַבְנוּךְ Syrè נוּכִי

Fœm.sing.

כִּתְבַת

3 .כְּתַבְתִּךְ Syrè

Plur.

3 כַּתְבוּךְ או כְּתַבוּךְ

Participium I.

כָּתֵב

Sing.masc.

.כָּתְבֵךְ Syrè כָּתְבְכִי

Plur.

.כָּתְבִיךְ Syrè בִיכִי

Fœm.sing.

כָּתְבָא

.כָּתְבַתָּךְ Syrè תַכִי

Plur.

.כְּתַבְתִּיךְ Syrè תִיכִי

Participium II.

כְּתִיב

Sing.masc.

.כְּתִיבֵךְ Syrè בְכִי

Plur.

.כְּתִיבִיךְ Syrè בִיכִי

Fœm.sing.

כְּתִיבָא

.כְּתִיבְתָּךְ Syrè תַכִי

Plur.

.כְּתִיבָתָךְ Syrè תָכִי

Infinitiuus.

מִכְתַּב

.מִכְתְּבֵךְ Syrè בְכִי

Futurum.

אֶכְתַּב

Masc.sing.

1 אֶכְתְּבִנֵּךְ
3 יִכְתְּבִנֵּךְ } Syrè נְכִי

Plur.

1 נִכְתְּבִנֵּךְ
2 יִכְתְּבוּנֵּךְ } Syrè נֵכִי

Fœm.sing.

1 .תִכְתְּבִנֵּךְ Syrè בִינְכִי

Affixum fœmininum secundæ personæ plurale.

Præteritum.

כְּתַב

Masc.sing.

3 .כְּתַבְכֵן
1 .כְּתַבְתִּיכֵן

Plur.

3 כַּתְבוּנְכֵן Syrè נְכֵן
1 .כְּתַבְנָכֵן

Fœm.sing.

כִּתְבַת

3 כַּתְבַתְכֵן

Plur.

.כַּתְבוּנְכֵן Syrè נְכֵן

Participium I.

כָּתֵב

Masc.sing.

2 כָּתְבְכֵן

Plur.

1 כָּתְבִינְכֵן

Fœm.ſing.

כָּתְבָא

כָּתְבַתְכֵן

Plur.

תַיְכֵן Syrè .כָּתְבָתֵיכֵן

Participium II.

כְּתִיב

Sing.maſc.

כְּתִיבְכֵן

Plur.

.כְּתִיבִינְכֵן

Fœm.ſing.

כְּתִיבָא

כְּתִיבַתְכֵן

Plur.

בַיְכֵן Syrè .כְּתִיבָתֵיכֵן

Infinitiuus.

מִכְתַּב

מִכְתְּבִנְּכֵן או מִכְתַּבְכֵן

Futurum.

אֶכְתֹּב

Maſc.ſing.

1 אֶכְתְּבִנְכֵן

3 יִכְתְּבִנְכֵן

Plur.

1 נִכְתְּבִנְכֵן

3 נְכֵן Syrè .יִכְתְּבוּנְכֵן

Fœm. ſing.

תִּכְתְּבִין

3 נְכֵן Syrè .תִּכְתְּבִנְּכֵן

Affixum fœmininum tertiæ perſonæ ſingulare.

Præteritum.

כְּתַב

Maſc.ſing.

3 כַּתְבַהּ

2 כְּתַבְתַּהּ

1 כְּתַבְתִּיהָ

Plur.

3 כְּתַבוּהָ או כַּתְבוּהָ

2 כְּתַבְתּוּנַהּ

1 כְּתַבְנוּהָ

Fœm.ſing.

כְּתָבַת

3 כְּתַבְתַּהּ או כְּתַבְתָּהּ

2 כְּתַבְתִּיהָ Syrè .כְּתַבְתַּהּ

Plur.

3 כְּתַבוּהָ

2 כְּתַבְתּוּנַהּ

Participium I.

כָּתֵב

Maſc.ſing.

כָּתְבָהּ

Plur.

כָּתְבִינַהּ

Fœm.ſing.

כָּתְבָא

.כָּתְבְתַהּ

Plur.

כָּתְבָתַהּ

Participium II.

כְּתִיב

Maſc.ſing.

כְּתִיבָהּ

Plur.

כְּתִיבִינַהּ

Fœm.ſing.

כְּתִיבָא

כְּתִיבְתַהּ

Plur.

כְּתִיבָתַהּ

Infinitiuus.

מִכְתַּב

מִכְתְּבָהּ או מִכְתְּבִנַּהּ

Imperatiuus.

כְּתֹב

Maſc.ſing.

כְּתְבָהּ.Syrè vt Matth.18 פְּסוּקִיהָ. & interdū

Chald. .כְּתֻבִנַּהּ

Plur.

כּוּתְבוּהָ Syrè .כְּתֻבוּהָ

Fœm.ſing.

כְּתֻבִי

כְּתֻבִיהָ

Plur.caret.

Futurum.

אֶכְתֹּב

Maſc.ſing.

1 אֶכְתְּבִנַּהּ

2 תִּכְתְּבִנַּהּ Syrè בִיוּהָ

3 יִכְתְּבִנַּהּ

Plur.

1 נִכְתְּבִנַּהּ Syrè בִיוּהָ

2 תִּכְתְּבוּנַּהּ Syrè נַיְהָ

3 יִכְתְּבוּנַהּ

Fœm.ſing.

תִּכְתְּבִין

2 תִּכְתְּבִינַּהּ

3 בִינָהּ Syrè .תִּכְתְּבִנַּהּ

Plur.caret.

Affixum fœmininum tertiæ personæ plurale.

Præteritum.

כְּתַב

Masc.sing.

3 כַּתְבִנַּן
2 כְּתַבְתִּינַּן
1 כְּתַבְתִּנַּן

Plur.

3 כַּתְבוּנַּן
2 כְּתַבְתוּנַּן
1 כְּתַבְנוּנַּן

Fœm.sing.

כִּתְבַת

3 כְּתַבְתִּנַּן
2 כְּתַבְתִּנַּן. Syrè תִּינַּן

Plur.

3 כַּתְבוּנַּן
2 כְּתַבְתוּנַּן

Participium I.

כָּתַב

Masc.sing.

כָּתְבִנַּן

Plur.

כָּתְבִינַּן

Fœm.sing.

כָּתְבָא

כָּתְבַתָּן או כָּתְבַהֵן

Plur.

כָּתְבָתָן או כָּתְבַהֵן

Participium II.

כְּתִיב

Sing.masc.

כְּתִיבְנָּן

Plur.

כְּתִיבִינַּן

Fœm.sing.

כְּתִיבָא

כְּתִיבַתָּן או כַּתְבַהֵן

Plur.

כְּתִיבָתָן או כָּתְבַהֵן

Infinitiuus.

מִכְתַּב

מִכְתַּבְהֵן או מִנְתְּהֵנַּן

Imperatiuus.

כְּתַב

Sing.masc.

כְּתֻבְנַּן

Plur.

כְּתֻבוּנַּן

Fœm.sing.

כְּתֻבִינַּן

Futurum.

אֶכְתּוֹב

Sing.masc.

1 אֶכְתְּבִנַּן
2 תִכְתְּבִנַּן
3 יִכְתְּבִנַּן

Plur.

1 נִכְתְּבִנַּן
2 תִכְתְּבוּנַּן } נְהֵין או
3 יִכְתְּבוּנַּן }

Fœm.sing.

תִכְתְּבִין

2 תִכְתְּבִינַּן
3 תִכְתְּבִנַּן. Syrè תִכְתְּבִינַּן

Plur.caret.

Eadem ratione paſſiuum quoque huius,& duæ reliquæ coniugationes cum ſuis paſſiuis affi xa recipiunt,ſeruata tamen ſemper ea punctorū analogia quam ſingulæ coniugationes requirūt.

In omni autem infinitiuo,qui ante compoſi- tionem affixi in vau terminabatur,accedente affi xo,ת quoque adiicitur in quacunque ſit coniuga tione.vt in Syro infinitiuo paſſiuo coniugatio- nis primæ.

מֶתְכְּתָבוּתֵהּ fit מֶתְכְּתָבוּ,
מֶתְכְּתָבוּתָךְ,מֶתְכְּתָבוּתְהוֹן
מֶתְכְּתָבוּתִי,מֶתְכְּתָבוּתְכוֹן
מֶתְכְּתָבוּתָן, &c.

Sic in ſecunda coniugatione tam Chaldæi quàm Syri ex מְכַתְּבוּ faciūt מְכַתְּבוּתָהּ, מְכַתְּבוּתִי, &c. Ac in paſſiuo ex מֶתְכַּתְּבוּ,

מֶתְכַּתְּבוּתְהֵן,מֶתְכַּתְּבוּתְכֵן.

Et in tertia ex מַכְתָּבוּ.

מַכְתָּבוּתְהוֹן,מַכְתָּבוּתָן
מַכְתָּבוּתְכוֹן,&c.

Quæ compoſitionis ratio etiam in nominibus eiuſdem formæ ſeruatur,vt ſuo loco apparebit.

DE COMPOSITIONE affixi pronominis cum verbis imperfectis.

IM perfecta non alia ratione quàm perfecta,affi xa admittunt, quod quidem attinet ad finem ipſorum, id eſt ad vocales quæ affixa proximè præcedunt,vt in defectiuis à נְפַק fit in Infinitiuo מִפְּקֵהּ,מִפַּקְכוֹן. Et in imperatiuo ex פּוּק fit פּוּקָהּ, &c. In geminatis in præterito ex דַּק,דַּקּוּהָ. In futuro

ירקיה

יִדְקִיהּ.Et in præterito Aphel אַדְקְתַהּ: ac in infinitiuo כְּדְקוּתָךְ.

In Quiescentibus in prima ex יְתַב in præterito Aphel אוֹתְבְתּוּנַן,אוֹתְבְתַהּ,&c.

In Quiescentibus in medio ex קָם in infinitiuo Kal,מְקָמַן,מְקָמַהּ:In præterito Pael קַיְּמְנַן,קַיְּמְתַהּ. Et in infinitiuo pasiuo מִתְקַיְּמוּתַהּ. Et in præterito Aphel אֲקִימַהּ,&c.

Quiescentia autem in vltima, interdum tertiam radicalem (quæ ante compositionem quiescebat) in compositione affixorum vel reseruatam, vt in לְוָאוּהִי,בְּעָאוּנִי, vel mutatam in iod, vt in פְּצִיהּ, & פְּצִיתוּנַהּ, mouent, vt quiescentia esse desinant: proindeque perfectorum compositionem sequantur: interdum verò eam literam vel prorsus abiiciunt, vt in קְרַהּ,& בְּנָתִי, vel quiescentem seruant,vt in קְרָאוּהִי, vel in iod quiescés mutant,vt תְּאחִינִי,יִפְּצִינִי,יִשְׁרִיהָ,חֲצִיהּ, &c. Ac tunc quoque compositionis ratio facilis est, si quiescens litera suppleatur,mutato præcedéte puncto breui in longum.

DE COMPOSITIONE separatorum pronominum cum participio & reliquo etiam verbo,more affixorum.

PRæter iam dictam affixorum pronominum compositionem alia quædam est peculiaris Syris & paraphrastis vsitata, separatorum pronominum cum verbis & participiis (dum pro verbis vsurpantur) compositio, per quam oratio compendiosior redditur, & participia quæ natura sua indefinitæ personæ sunt, definita fiunt. Atque hæc etiam causa est cur participia huiusmodi compositionem in prima tantùm & secunda persona admittant, in tertia verò minimè,quòd per se indefinita sit.

Verbi Præteritum.

vt רְגַתְנִי,Luc.22.pro רְגַת אֲנָא.

Imperat.

vt, הֲוַיְתוּן, quod passim in N.Test. occurrit, pro הֲווּ אַתּוּן.

Futurum.

vt,אֶסְבְּנָא,Chabacuc 2.pro אֶסְבָּא אֲנָא,& תִתְבְעוּנוּ, Esaiæ 22,pro תִתְבְעוּ אַתּוּן.

Participium primum.

כָּתֵב אֲנָא pro כָּתֵבְנָא.
Sic בָּעֲנָא,Rom.12.pro בָּעֵא אֲנָא.
Et צָבֵינָא,Iob 34.pro צָבֵא אֲנָא.
Et כָּתְבִין pro כָּתְבִינַן חֲנַן.
Sic צָבֵינַן,Matth.12.pro צָבֵין חֲנַן.

2.Personæ.

כָּתֵב אַתְּ pro כָּתֵבַתְּ.
כָּתְבִין אַתּוּן pro כָּתְבִיתוּן.
Sic מְבָרְכַתְּ,Num.23.pro מְבָרֵךְ אַתְּ,
מַשְׁקַתְּ,Deut.2.pro מַשְׁקֵא אַתְּ.
Et צָבֵיתוּן,Matth.7.pro צָבֵין אַתּוּן.

Et in fœm.

כָּתְבָא אַנְתְּי pro כָּתְבַתְּי,
Sic יָדְעַתְּי,Luc.9.pro יָדְעָא אַנְתְּי.
Et יָצְפַתְּי,Luc.10.pro יָצְפָא אַנְתְּי.

Participium secundum.

כְּתִיב אֲנָא pro כְּתִיבְנָא.
Sic גְּנִיבְנָא,Genes.40.pro גְּנִיב אֲנָא.
נְגִידְנָא,Iob 6.pro נְגִיד אֲנָא.
Sic כְּתִיבִין אֲנַן pro כְּתִיבִינַן.

2.Personæ.

כְּתִיב אַתְּ pro כְּתִיבַתְּ.
כְּתִיבִין אַתּוּן pro כְּתִיבִיתוּן.
Sic אֲלִיצִיתוּן,2.Cor.6.pro אֲלִיצִין אַתּוּן.

Fœm.

כְּתִיבָא אַנְתְּי,pro כְּתִיבַתְּי.
Sic רְחִיבַתְּי,Luc 10.pro רְחִיבָא אַנְתְּי.

DE COMPOSITIONE affixi pronominis cum nomine.

IN compositione affixorum,nomina illa retinent puncta quæ cum litera emphatica habebant:ideóque singulis nominum nudis formis emphaticam adiecimus,quo facilius qua ratione singulæ affixa admitterent, intelligeretur. Quærenda nanque semper est illius nominis quod est cum affixis componendum, non nuda forma,sed illa quam cum litera emphatica assumit:sublata tamen litera quæ est emphaseωs nota,vt מְלֵךְ quod in forma emphatica est מַלְכָּא, cũ affixis ita componitur.

Masc.sing.

מַלְכָּא cum affixis masculinis.

Sing.

1 מַלְכִּי
2 מַלְכָּךְ
3 מַלְכֵּהּ

Plur.

1 מַלְכָּנָא. Syrè מַלְכָּן

2 מַלְכְכוֹן. Syrè מַלְכְכוֹן

3 מַלְכְהוֹן. Syrè מַלְכְהוֹן

Plurale

מַלְכַיָּא cum affixis.

Sing.

1 מַלְכַי

2 מַלְכָיךְ

3 מַלְכוֹהִי או מַלְכוֹי

Syrè מַלְכְוָהִי.

Plural.

1 מַלְכַינָא או מַלְכֵינָן.

Syrè מַלְכִין או מַלְכֵינָן

2 מַלְכֵיכוֹן. Syrè, vt פַּגְרֵיכוֹן, Rom. 8.

3 מַלְכֵיהוֹן. Syrè מַלְכֵיהוֹן.

מַלְכָּא cum affixis fœmininis.

Sing.

1 מַלְכִי

2 מַלְכֵךְ

Syrè מַלְכֵּכִי vt יוֹמַיכִי, Luc. 19.

3 מַלְכָהּ

Plural.

1 מַלְכָּנָא. Syrè מַלְכָּן.

2 מַלְכְכֵן

3 מַלְכְהֵן

מַלְכַיָּא cum

Sing.

1 מַלְכַי

2 מַלְכַיכִי או מַלְכַיִךְ

3 מַלְכַהּ. Syrè מַלְכֵיהָ.

Plur.

1 מַלְכַינָא או מַלְכֵינָן

Syrè מַלְכִין או מַלְכֵינָן.

2 מַלְכֵיכֵן. Syrè מַלְכֵיכֵן.

3 מַלְכֵיהֵן. Syrè מַלְכֵיהֵן.

Fœm. sing.

מַלְכְתָא cum affixis masculinis.

Sing.

1 מַלְכְתִי

2 מַלְכְתָךְ

3 מַלְכְתֵהּ

Plur.

1 מַלְכְתָנָא. Syrè מַלְכְתָן.

2 מַלְכַתְכוֹן. Syrè כוֹן.

3 מַלְכַתְהוֹן. Syrè הוֹן.

Plur. מַלְכְתָא cum

Sing.

1 מַלְכְתִי

2 מַלְכָתָךְ

3 מַלְכָתֵה

Plur.

1 מַלְכָתָנָא. Syrè מַלְכָתַן & תַין.

2 מַלְכָתְכוֹן. Syrè כוֹן.

3 מַלְכָתְהוֹן. Syrè הוֹן.

מַלְכְתָא cum affixis fœmininis.

Sing.

1 מַלְכְתִי

2 מַלְכְתֵךְ. Syrè מַלְכְתֵכִי

3 מַלְכְתַהּ

Plur.

1 מַלְכְתְנָא. Syrè מַלְכְתַן

2 מַלְכַתְכֵן

3 מַלְכְתְהֵן

Plurale.

מַלְכָתָא cum

Sing.

1 מַלְכָתִי

2 מַלְכָתַיִךְ. Syrè תַיכִי

3 מַלְכָתַהּ

Plur.

1 מַלְכָתַנָא. Syrè מַלְכָתַן

2 מַלְכָתַיכֵן

1 מַלְכָתַיהֵן

Hanc rationem sequuntur etiam imperfectorum ordinum nomina, exceptis quibusdam quiescentibus in tertia radicali, quæ ante affixa schurek loco tertiæ radicalis assumunt. vt in אב quod emphaticum est אֲבָא, cum affixis autem vt sequitur.

Masc. sing.

אֲבָא cum affixis masculinis.

Sing.

1 אֲבִי

2 אֲבוּךְ

3 אֲבוּהִי

Plur.

1 אֲבוּנָא. Syrè אֲבוּנַן & אֲבוּן

2 אֲבוּכוֹן. Syrè כוֹן

3 אֲבוּהוֹן. Syrè הוֹן

Plurale.

אֲבָהָתָא cum affixis.

Sing.

1 אֲבָהָתִי

2 אֲבָהָתָךְ

3 אֲבָהָתֵה

Plur.

1 אֲבָהָתָנָא. Syrè אֲבָהָתַן & תַין

2 אֲבָהָתֵיכוֹן. Syrè כוֹן

3 אֲבָהָתֵיהוֹן. Syrè הוֹן

אֲבָא cum affixis
fœmininis.
Sing.

1 אַבִי
2 אֲבוּךְ. Syrè אֲבוּכִי
3 אֲבוּהָ

Plur.

1 אֲבוּנָא. Syrè אֲבוּן & אֲבוּנָן
2 אֲבוּכֵן
3 אֲבוּהֵן

Plur.
אֲבָהָתָא cum
Sing.

1 אֲבָהָתַי
2 אֲבָהָתַיִךְ. Syrè תַיְכִי
3 אֲבָהָתָהּ

Plur.

1 אֲבָהָתָנָא. Syrè תָן או תַין
2 אֲבָהָתֵיכֵן
3 אֲבָהָתֵיהֵן

Solent etiam Syri in plurali huius nominis maſculinam formam interdum ſeruare hoc modo,

אֲבָהַיָא maſcul. plurale cum affixis
maſcul.
Sing.

1 אֲבָהַי
2 אֲבָהַיךְ
3 אֲבָהַיְהִי

Plur.

1 אֲבָהֵין
2 אֲבָהַיְכוֹן
3 אֲבָהַיְהוֹן

Cum affixis fœmininis.
Sing.

1 אֲבָהַי
2 אֲבָהַיְכִי
3 אֲבָהַיְהָ

1 אֲבָהַין
2 אֲבָהַיְכֵן
3 אֲבָהַיְהֵן

Sic אָח quod emphaticum eſt אֲחָא cum
affixis maſculinis.
Sing.

1 אֲחִי
2 אֲחוּךְ
3 אֲחוּהִי

Plur.

1 אֲחוּנָא. Syrè אֲחוּנָן & חוּן

2 אֲחוּכוֹן. Syrè כוּן
3 אֲחוּהוֹן. Syrè הוּן

Plur.
אַחַיָא cum affixis.
Sing.

1 אֲחַי
2 אֲחַיךְ. Syrè אֲחַיְכִי
3 אֲחוּהִי. Syrè אֲחוּהִי

Plur.

1 אֲחַינָא & אֲחָהָתָנָא. Syrè אֲחָן
2 אֲחָהָתֵיכוֹן. Syrè הַיְכוֹן
3 אֲחָהָתֵיהוֹן. Syrè הַיְהוֹן

אֲחָא cum affixis fœmininis.
Sing.

1 אֲחִי
2 אֲחוּךְ. Syrè אֲחוּכִי
3 אֲחוּהָ

Plur.

1 אֲחוּנָא. Syrè אֲחוּן & אֲחוּנָן
2 אֲחוּכֵן
3 אֲחוּהֵן

Plur.
אַחַיָא cum affixis
Sing.

1 אֲחַי
2 אֲחַיךְ. Syrè אֲחַיְכִי
3 אֲחוּהָ. Syrè אֲחוּהָ

Plur.

1 אֲחִינָא & אֲחָהָינָא. Syrè אֲחָן
2 אֲחָהַיְכֵן או אֲחַיכֵן. Syrè אֲחָהַיְכֵן
3 אֲחָהַיְהֵן או אֲחַיְהֵן. Syrè אֲחָהַיְהֵן

DE COMPOSITIONE
affixi pronominis cum particulis.

Quemadmodum cum nominibus pronomina componi diximus, eodem modo cum aduerbiis & præpoſitionibus componuntur, ita tamẽ vt ex particulis iſtis quæ ex ſe numerorum & generum diſcrimen non habent, quædam ſingularium, quædam pluralium, quædam maſculinorum, quædam fœmininorum nominum more, cum affixis componantur.

More maſculinorum
nominum.
Singularium.

לְחוּד à
לְחוּדִי
לְחוּדָךְ
לְחוּדֵהּ

לְחוּדָן

Pluralium.

חֲלָף à

חֲלָפַי

חֲלָפַיךְ

חֲלָפֵיהָ

חֲלָפַין, &c.

More fœmininorum nominum.

Sing.

אַמְטוּל ab

אַמְטוּלְתִי

אַמְטוּלְתָךְ

אַמְטוּלְתֵה

Plur.

אַמְטוּלָתִי

אַמְטוּלָתָךְ

אַמְטוּלָתֵה

Coniunctiones verò compositione pronominum separatorum non autem affixorum gaudent, vt,

וְהוּ Syrè וְהוּא. וַאנְתְּ Syrè וְאַתְּ. וַאנָא Syrè, וְאֶנָא vel וְהֵוּ. Sic אִיהוּ Matth. 5. pro אִין הוּ.

Porrò affixa pronomina in verbis quidem & particulis eius sunt casus quem verba & particulæ regunt: in nominibus verò possessiuam significationem habent, Latinísque ac Græcis possessiuis respondent, sicut sequentia exempla ostendunt.

Exempla verborum.

אִיתַיְהָ Est ipsa.

עֲהַדְתָּיהִי. Memor fuisti eius.

עַרְעַנִי Iob. 4, Occurrit mihi.

גְּמַרְתִּנּוּן. Iob. 4, Absumpsit eos.

Exempla nominum.

בִּשְׂרִי Caro mea.

הַיְמָנוּתִי Fides mei. Rom. 4.

&c.

Exempla particularum.

כְּוָתֵה sicut ipse, ipsius, ipsi, ipsum.

כְּוָתָךְ sicut tu, tui, tibi, te.

בִּי in me.

לְוָתִי. Syr. לִי. ad me.

מִנִּי à me.

Obseruandum tamen est possessiuorum rationem vbique eandem non esse: aliquando enim actiuam, aliquando verò passiuam significationem continent, quæ genitiuo possessiui pronominis, commodè Latinè exprimitur, vt מַלְכִּי Psal. 2, Rex meus, quia actiuè accipitur, Quē ego elegi: מַלְכִּי verò Psalm. 5, Rex mei, quia passiuè accipitur, Me regens. Sic צְלוֹתִי Psalm. 5, Oratio mea, actiuè, quam ego fundo: צְלוֹתִי verò Esaiæ 56, Oratio mei, passiuè, quæ mihi funditur.

Hactenus de Syntaxi dictionis siue coniuncta.

DE SYNTAXI SENSVS siue separata.

Sensus siue separatam syntaxin eam vocamus quæ diuersas dictiones sensu quidem coniungit, re verò ipsa disiunctas relinquit.

Hæc quanuis in aliis quoque partibus orationis reperiatur: quia tamen tantùm in nominibus formæ mutationem efficit, de ea solùm hoc loco ordine agimus.

Formæ autem mutatio non in constructo sed in construente nomine, quod sicut sensu, sic collocationis ordine semper præcedit, fieri solet, contra Græcorum & Latinorum morem.

Constructio masculini singularis.

Nomen quod terminatione singulare masculinum est, etiamsi alioquin significatione fœmininum esset, quum aliud nomen regit, raro suam formam mutat, vt,

רֵאשׁ פַּרְעֹה, מָרֵא עָלְמָא, מֶלֶךְ מִצְרַיִן

Quum autem mutat, Hebraicam rationem sequitur, vt,

פִּתְגַם נְבוּאָה, ab absoluto פִּתְגָם

אוֹצַר פַּרְעֹה, ab absoluto אוֹצָר

בֵּית אֱלָהָא, ab absoluto בַּיִת

עֵין שְׁמַיָּא, ab absoluto עַיִן

Constructio masculini pluralis.

Masculinū plurale apud Chaldæos similiter Hebræorum more, mutatione formæ, & vltimæ literæ detractione construitur: vt,

מַלְכֵי בָבֵל, ab absoluto מַלְכִין

חֶלְקֵי אַרְעָא, ab absoluto חֶלְקִין

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ab absoluto בְּנִין

Apud Syros verò zere Chaldaicum in pathach mutatur: vt,

מַלְכַי בָבֵל

חֶלְקַי אַרְעָא

בְּנַי יִשְׂרָאֵל

Constructio fœminini singularis.

Si absolutum fœmininum in א præeunte kametz desinit, constructio mutat א in ת, & kametz in patach, vt,

קְרְיָא à קִרְיַת אֱלָהָא
נְבוּאָה à נְבוּאַת יְשַׁעְיָא
שְׁנָא à שְׁנַת רַעֲוָא

Si verò absolutum in vocalem longam desinat, in constructione asciscitur ת: vt,

מַלְכוּ à מַלְכוּת שְׁמַיָּא
אַרְעִי ab אַרְעִית יַמָּא
פַּלְגוּ à פַּלְגוּת לֵלְיָא

Si verò absoluta in ת desinebant, in constructione immutata manent.

Constructio fœminini pluralis.

Plurale fœmininum Nun formatiuum in cõstructione mutat in ת: vt,

גְּבוּרָן à גְּבוּרַת אֱלָהָא
מַלְכְוָן à מַלְכְוָת עַלְמָא
נְבוּאָן à נְבוּאַת נְבִיאַיָּא
בְּנָן à בְּנַת יִשְׂרָאֵל
אַרְעָיָן ab אַרְעְיָת יַמָּא

Constructio dualis vtriusque generis.

Dualis numeri constructiua forma eadẽ prorsus est cum plurali: vt,

קַרְנֵי תוֹרָא
Syrè קַרְנַי תַוְרָא } à קַרְנַיִן

יְדֵי מוֹשֵׁא
Syrè יְדַי מוֹשֵׁא } à יְדַיִן

Obseruandum autem Syros & Chaldæos in nominibus vtriusque generis, & numeri, siue absolutæ, siue constructiuæ, siue emphaticæ, siue denique affixionis formæ sint, huius constructionis vim circumloquutione quadam per literam ד relatiui notam, & nomini quod regitur præfixam, efferre: vt,

בַּיְתָא דְדָוִד, Domus quæ est Dauidis.
מַלְכִין דְאַרְעָא, Reges qui sunt terræ.
עֵינֵי דֶאֱלָהָא, Oculi qui sunt Dei.
Syrè עַיְנַי דְאַלָהָא
מַלְאֲכֵהּ דְמַרְיָא, Angelus qui est ipsius Dei.

FINIS.

ברוךְ הנותן ליעף כוח ולאין אונים עצמה ירבה :

LOCI QVIDAM, IN QVORVM SCRIPTVRA partim peccarunt operæ, partim codex Viennensis ex Heidelbergensi est emendandus.

Fol.2,lin.3,lege חַנְפָּא סַבְרִין,2 .&.דִּמְצַלִּין,1.15 .לְבְעֵל,13.19 .תְּעָלוּן,11.28 .דִּיהוּד,6.19 .דְּדַוִיד.4 &.דִּילִידוּתֵה & in marg. interiore ad literã i,פצא. 17,in marg. exteriore ad numerum 3,lin.4,ואחר כך.& ad num.5, lin.13,מרגליותכ׳. 22.6,דְּטָב. 23.22,לְעַם. 24,ad num.11.lin.34,לאבל ולשמח׳. 25.8,קְרַב & וַאמַר. 30.13, לֵהּ וְזִבְנֵהּ. 36.26,נְפַל בֵּית. 38.5,מְנַבִּין,24.&,אֶזְדְרַע,29 & ,וּאסוּרוּ. 40.9, & תְּתַחְתִּין(ita vt radix sit נחת.) ad c, דמה. 45.33,אֶתְרְחַם. 49.9,לְתַלְמִידוֹהִי. 51.24, adduc eum. 53.12, כַּד חַגִּים ,19 & ,חֲזוּ לָא. & ad ii,טעא & 33,דִּיאבַד. 56.32,eis,Nõ quiuis est par huic rei.& 39,Qui potest par esse.58.18,וַאחֲרַיָא,33.&,אֶנְתּוּן, 60.17,דְּאִתְטַיְבַת. 62.27,תַּקְנַת. 63.8,בַּלְחוּד. 64,ad a,התנחם,34&,אַפְקוּהִי. 65.24,אִתְרְמִית.& 27,דִּיקְרוּן, 70.6,וְ. 83 24,חֵרְמַן. 84.13.אֵיךְ דְּעַל. & vltim. 87.26,יוֹמִין.לְכֻנְשָׁא דְּשָׁאלוּן לְבַר־אַבָּא. vnde vertendum, turbis vt peterent Barabbam. 97.18,הֲלֵין. 101.17,מְחַיֵּב. 102.10,וּמְטוּל דְּלַית הֲוָא. 109. 26, מְשִׁיגִין,4.104 .לָא עֲמְדִין,32.&,מְשִׁיגִין,29.&,מֶתְרְמְרִין,113.5 הֲנוּן חַמְשָׁא,112.21 & וּסְמוּ בְּבֵית,111.11 .דְּדִינָא מאו 120.31,מֶלְתָא דְמָא. 124.30,וְיָקֵף. 127.5,דְּיֶהֱוֵא לֵהּ. 129,ad r,זמן בחילוף. 131.17,לֵהּ דְּמַן. 145.13,דִּין בְּכֻל &27, 152.30,בְּטִילָאִית. 155.31,בְּכְאנוּתָא וּבְזוּדִיקוּתָא, & 32, -dine & in iustitia. 157.13,אֶתְחֲזִיו עם. 158.15,דְּקְרִין .לְבוּיָאֵהּ,& ad lz,בויא,& vlt. עֲלוֹהִי. 161.penult. וּמְשַׁאֲלִין. 165.5.Et datus est ei liber Isahia prophetæ, & aperuit. 174.23,שְׁרוּ. 179.21,אֶמַר לֵהּ. 179.24,חַד חַיָּב. 181.ad a,כוב,& 182.vlt.קְבוּרָא. 183.7,גִּיר זַבְנָא הָא, 186.15,דְּיוּחַנָן. 188. ad o,בגדיו. 193,ad dd,קום. 194,ad m,פותקא הוא. 195.25,אֶחִיד הוּ. 196.9,אֲבוּכוּן מַן, 205.11,בְּהוּ דִּין & ,אֶמַרוּ לֵהּ. 207,ad 7,lin.8,רוחא גרביתא. 208.5,אֶסְעוּר. 215.3,דְּנוּהְרָא. 216.8,וּמְתִיאַב. 225,ad c,איו היא צעקה לשמח. 229.12,eam iudici &.244.4,וְקִימִין,21 & ,קְרִיבִין. 246.12,רַבִּי כָהֲנָא. 249.9, וְאֶן דְּאִין דִּין. 255.9,יָדַע הֲוָא. 257.32,רַחְמֵהּ חַנָּן. 259.13,הֲבִי לִי.וְיִדַע. 270.7,חַנּוּ דִּין. 276.31,וְיִדַע. 278.17 וְאֶן דְּאִין דִּין. 279. הֲוָא הֲן l. vlt.in marg.exter.5,Pro præditi libertate. 283.13,אֶחוּתָא. 284.29,דְּהוּ חֲנַן. 290.ad a,תו בואומן. 292.39,מָוְדָא. 295.32.צִידָא. 301.18,te nũc? 303.33,חָרִין.itidẽ in marg.int. 317.24,מַלוֹ,bb. 331.3,תמליני & 19 השתודה.אֶנָא 332.15,שְׁלִיחָא בְּאוּרִשְׁלֶם. 333.2,דִּמְתַקְרְיָא. 336.21,אִנוּן דְּעַם. 340.8,רְמִין,19 & ,וַאחֵהוּ,25.&,מְלָא. 344.2,דִּמְתַקְרְיָא, 351.12,וּמְחַגְרָא. 397.1,וַרְדִין,10,& וְלָ,20 & ,אִיכַנָא. 406,ad 6,lin.2,est Vau. 414.6,בְּנַגְנוּהִי. 415.20,דְּשְׁוָא & 31 סְעִיר. 424 vlt.וְא. 426.12,צַבְיָנַן. 434.28,מְכִינַן. 436.12,בְּאִין,m. 442.12,יָתִי.444.6,לְכְאנוּתָה. 446.26, אֶנָא עַל. 450.in margine exter. in v.37.29,Vel,Immo in his omnibus vt notauimus suprà cap.7. 462. 15,בְּעֲגַל אָתָא.464,ad 1.lin.8,& דלבני נשא. 467.4,חַיָּבִין.471.3,דְּאֶשְׁתַּרְרַת,& ad b,אשתררת. 478.21,לָא בְזַמְרָא, 481.ad n,נע & ad f,אורבנתון. 487,ad i,לאיבר. 448.ad 8,l.3 pro אסלא. 491.11,מְטַנּוּ. 496.vlt. עֲלֵיהוֹן הוּ 502.17,לָא יָדַע. 510.ad q,כוחי. 525.20,עֲבַד טָב. 534.21,קַדִּישָׁא. 538.5,וְאִתְבַּטַל,& ad 4 lin. vlt. מצאל יעקוב.& ad 6, lin.2,Ad oculum omnium illorum. 539.ad a,הרסתי. 543.ad o,בחבל וחיל. 552.32,tia Dei multiformis. 554,ad 1,lin.3,לצרך. 557.30,מְשְׁתַּעְבְּדַן. 559.10,נְשָׁא. 557.16,חַיִּין. 598.20,וּמְשׁוּחְתָא. 600.ad h,lin.2, 622,ad 1.lin.19,נדחל הכיל. 740.12,לִי גִּיר. 644.אֶנָשָׁא דְּכַד לָא. 680.28,בְּגִיר מַיָא וְדְמָא. אשר בדרך. Sciendũ est præterea,י in nominibus præsertim non peregrinis mutandum esse modò in ו,modò in diphthõgum וי pro linguæ Syræ analogia. Quod י licet errore descriptoris irrepsisse putaremus,quũ tamẽ procul absentem D.Immanuelem consulere non possemus,quædam nobis religio fuit in aliud punctum mutare.

LOCI IN GRAMMATICA EMENDANDI.

Columna 6.lin.45,cõpositis ־ cha-& 12.16, אֶתְכְתְבְנָא. & 14.16,paraphr.כְּתֵבִית. 16.38,חימן,Credidit.21,19,Syrè אֶתְפַּרְנְסְתִּי.& 33,Syrè לְמֶתְפַּרְנָסוּ. 25.12,quiescẽtiũ in principio). 29.1,2 & 3,אֶת.33.7,אֲדַק.vel. & penult.אֲבַר. 36.18,Matth.6,Et 36 תּוֹבְרוּן. 41.32,vt אָמוֹת. 44.20,תְּקְמְקְמוּן. 49.2.1,suo Michlol. 60. 3,חַיִּין.Syrè. 59.26,מְנַדְּא vel מְנַדִּי. 60.10,מְדָא.Syrè מְנַדִּי. 61.9,בְּשְׂרָא בְּשַׂר. 71 vlt.אַנְתִּי,Tu.

N·T·S·I·SYR·ETC·
TOM·II·